

IOANNIS IVELLI
SARISBURIENSIS IN
ANGLIA EPISCOPI,
ADVERSUS THOMAM
HARDINGVM
volumen.

In quo XXVII. quæstiones & Scripturis, & omnium Conciliorum ac
Patrum monumentis, quæcunque sexcentis à nato Christo annis
antiquiora sunt, disceptantur, atque explicantur.

Ex Anglico conuersum in Latinum, à GUILIELMO WHITAKERO, Collegij Sanctæ Trinitatis apud Cantabrigienses socio.

Huic operi præfixa est AVCTORIS VITA & MORS, eiusque veræ doctrinæ
defensio, cum refutatione quorundam obiectorum, THOMAE HARDINGI,
NICOLAI SANDERI, ALANI COPPI, HIERONYMI OSORII, PONTACI BURDEGALENSIS.

LAVRENTIO HUMFREDO, S. Theologia apud Oxonienses profes-
sore Regio, auctore.

EIVSDEM IVELLI
APOLOGIA ECCLESIAE ANGLICANÆ.

GENEVÆ,
APVD PETRVM SANCTANDREANVM.
M. D. LXXXV.

No. 25. Ex libris Simonis Loyzey

06. 6. IV 73

DZZiS

1291

REVERENDISSIMIS IN
CHRISTOPATRIBVS, EDMVNDO GRIN-
DALLO ARCHIEPISCOPO CANTVARIENSI,
Edvino Sando Archiepiscopo Eboracensi, Ioanni Ælmero Epi-
scopo Londinensi, Ioanni Whitgifto Episcopo Vigornienſi, Ed-
mundo Freko Episcopo Nordouiceni, & Alexandro Novvello De-
cano Paulino, viris doctrina & pietate præstantissimis, & Dominis
sibi vnicè obseruandis, Guilielmus Whitakerus S. D.

*U*AE præstantissimus ille, nec satis unquam pro sua di-
gnitate laudatus Episcopus, Ioannes Iuellus, Anglico ser-
mone bina contra Thomam Hardingum, Papistarum An-
glolouaniensium facile principem, pro Christiana Sincerâ-
que religione conscripsit volumina, ea semper doctissimo
cuique visa sunt eiusmodi, vt dignissima essent, quæ non ab
Anglis duntaxat hominibus legerentur, sed Latinis man-
data literis, cum exteris etiam populis communicarentur.

Nam ea est rerum, quas tractat, magnitudo excellentissimarum, & scribendi genus
quoddam rarum ac propè singulare, vt in summis huius memoria scriptoribus, qui pro
vera Christianâque pietate contra Antichristum, atque Antichristi satellites propu-
gnarunt, merito numerandus videatur. Cum enim singuli penè in singulis causis versa-
ti sint, non multi verò reperiantur, qui magnam controuersiarum varietatem persecu-
ti fuerint, rarissimum autem genus sit illorum, qui vniuersam emendatæ & purioris re-
ligionis defensionem susceperint, atque integrum hæreseos Papistica corpus exagitarint,
noster hic eximius Iuellus, vel eo nomine summam laudem mereatur, quod non unum aut
alterum caput peruersæ superstitionis oppugnavit, sed Papisticam simul omnem disci-
plinam ex innumeris sacrilegiis, & nefandis hæresibus conflaram discussit, atque cõ-
nuulserit. Huc etiam accedit, quod susceptam semel pro veritate propugnationem nun-
quam intermisit, sed tanta diligentia atque contentione ad extremum vsque spiritum
produxit, quantam & socij admirarentur, & hostes inuictam experirentur, & ipsa
causa postularet. A quo enim tempore primum Thomas Hardingus, qui propter re-
ligionem ex Anglia Louanium profugerat, volumen quoddam suum, quod contra
Iuillum nostrum nominatim scripserat, in lucem edidit, nunquam deinde scribendi stu-
dium remisit Iuellus, sed quasi perpetuum sibi sumpsisset veritatis patrocinium, ita de-
fensionem hanc inuicta animi constantia ad mortem vsque propagauit. Nam primum
ad librum Hardingianum illum, qui contra ipsum editus esset, respondere fuit omnino
recesse, quando & eius scribendi occasio ab ipso Iuello esset profecta, & illum vnicè pe-
teret. Deinde eo labore singulari persunctus nouum statim non minorem aggredditur, in
quo impugnatam ab eodem Hardingo Ecclesiæ Anglicanæ Apologiam, paucis ante
annis à Iuello Latine scriptam elegantissime, & Anglice post ab ornatissima, ac veris

E P I S T O L A

virtutis, atque nobilitatis insignibus præstantissima fœmina DOMINA BACONA, purissimè conuersam incredibili & doctrina, & copia tuetur. Reliquum verò tempus, quod inter horum librorum editionem, atque obitum suum intercessit, in hisce utrisque perpurgandis atque expoliendis pro maxima parte consumpsit. Qui duo libri, & varietate mirifica referti, & doctrina exquisita elaborati, siquidem fuissent ab ipso auctore ea lingua conscripti, qua à doctis omnium gentium hominibus legi possent, minimè profecto dubito, quin vehementer probati, & in maxima admiratione habiti fuissent. Quò minùs autem ab ipso Latine scriberetur, in causa fuit aduersarius, qui prius uno deinde altero vernaculè edito volumine Iuellum ad respondendum prouocauit. Itaque & aduersario occurrendum fuit, & eo sermonis genere utendum, quo prior ipse usus fuerat, ne causam popularem, & ad vulgitationes accommodatam, quemadmodum ipsi fingebant, à populari sensu ac notitia remouere videretur. Proximum ergo fuit in votis & secundarium illud, ut quæ ab ipso fuerunt plebeia lingua, sed genere quodã scribendi minimè plebeio edita, ea in Latinum sermonem conuersa, ad communem Ecclesiæ utilitatem diuulgarentur. Neque enim erat consentaneum tam diuinum ingenium, tamque excellentem & perfectam in omni genere doctrinam, vel solis Anglorum literis comprehendere, vel angustis huius insulæ finibus contineri. Ego verò cum ista mecum animo sæpius reputarem, & multorum hominum doctissimorum desideria cognoscerem, ex arsi quidem studio, & cupiditate quadam tentandi, quid ego possem in hoc genere præstare, & quousque facultas mea progredi valeret. Sic enim planè statuerã, mecumque ipse deliberaueram, si, quando essem in exigua operis parte vires meas expertus, non ineptus omnino ad tantam rem aut spe suscipiendam, aut industria perficiendam viderer, ut hanc mihi prouinciam assumerem optimi auctoris interpretandi, & in linguam transferendi Latinam. Itaque feci periculum primò in paucis paginis, deinde processu longius, atque breui tam multa sum complexus, ut ex us verum posse de toto opere iudicium facere viderer. Neque tamen meo sensu niti, atque de me ex me ipso iudicare volui, ut tantum me in posterum ingenio & diligentia meæ confidere debere putarem, quantum opinione mea iam antè essem consequutus, sed aliorum in primis, quos ego iudicio valere scirem, explorandas esse sententias duxi, ut eorum vel cohortatione pergerem, & quod institueram perficerem, vel dissuasione desisterem, atque leuem exigui laboris iacturam facerem. Ita nimirum feci, cogitationes meas quibusdam meis doctissimis amicis exposui, quid inchoassem ostendi, quid ipsi sentirent rogavi. Illi verò & voluntatem pro sua humanitate collaudare meam, & pro summa in religionem pietate à me contendere, ut quod bonis auspiciis, & non inuita Minerva essens aggressus, id omni studio persequerer atque absoluerem. Quorum ego crebris & penè assiduis hortationibus atque monitis ita vrgebar ac impellebar, ut nisi susceptum munus explerem, & Spartam, quam nactus eram, exornarem, nec illis satisfacerem, & in crimen hominis ignaui, otioque suo nimium indulgētis incurrerem. Itaque iam mihi videbar, ut ille loquitur, tanquam forex meo iudicio periisse, vel lupum, ut est in pro- uerbio, auribus tenere. Nam neque quod semel proposueram, atque in me receperã honestè abicere, neque progredi sine maxima molestia, & diuturna conflictatione potui, quorum alterum ne facerem, officium & amicorum authoritas prohibuit, ab altero ipsa operis magnitudo, reique difficultas deterruit. Tamen in hac animi dubia atque ancipiti iactatione, quæ me nunc in hanc, nunc in illã voluntatē impulit, vicit ad extremum diuina ope, constantia molestiã, industria defatigationē, ratio mollitiã, ut quæ suscepterã laborem, sæpe intermisim, sæpeque ænouatū perficere aliquando, atque ad exitū perducere. Conuerti itaque tandē ex Anglico in Latinū alterū Iuelli nostri integrū vo-

DEDICATORIA.

lumen, quod accuratissimam viginti septem quaestionum, & summorum religionis capitum explicationem continet. Istuc autem potius, quam alterum eligendum esse duxi, in quo elaborarem, quod & prius editum esset, & cum altero nulla penè in re inferius, tum quibusdam etiam nominibus superius videretur. Aut enim ego fallor, quod hac in re minimè puto, aut habet iste liber nouam quandam, & antea inauditam causarum tractationem. Cum enim plerique, qui cōtra Papistas aliquid scripserunt, rerum omnium, quae in controuersiam vocantur, disceptationem solis Scripturis definiant atq; circumscribant, Concilia verò antiqua, & veteres doctores parcius ad hāc diiudicationem adhiberi oportere censeant (quorum ego quidem prudentiam minimè reprehendo, quanquam eam magis forsā timidam, quàm est necesse) noster hic Iuellus, quò Papistarum nefariam impudentiam conuinceret, qui non modò Scripturas sceleratissimè cōtaminarunt, sed ab omni etiam puriore antiquitate descuerunt, non tantum ad ipsas Scripturas prouocauit, sed Cōciliorum etiam omnium autoritate, atque patrum iudiciis discerni causarum maximarum magnam multitudinem voluit. Neque verò breue spatium, aut exiguum tēporis & annorū decursum praefiniuit, sed totos illos, qui Christi memoriam proximè consequuti sunt, sexcentos annos proposuit, in quibus & illa Generalia celeberrima Concilia habita fuerunt, & omnes Ecclesiae illi insignes Doctores flourerunt: vsque adeo amplum Papistis campum concessit, in quo euagari atque excurrere possent. Atque hoc nimirū illud est, quod multis incredibile fore scio, hanc Papisticam corruptelā, ita nouā & recentē esse, ut ne vnus quidē ex eo omni doctissimorū patrū numero, qui intra hunc sexcentorū annorum ambitum vixerunt, reperiri possit, qui vel voce adeo vlla ei fuerit vnquā suffragatus. Ex hoc itaque libro intelligi potest causam esse nullam, quamobrē vel Papistae de sua vetustate tam intoleranter gloriantur, vel nos antiquitatis iudicium pertimescamus, atque subterfugiamus. Quem ego librum ex Anglico à me conuersum in Latinū, Reuerendissimi patres, viri omni doctrina atque virtute praecellentes, vestris sanctissimis & praestantissimis iudiciis libentissimè permitto, petoque à vobis, ut meam bene de Ecclesia nostra merendi voluntatem in optimam partem accipiatis, siquē efficere aliquid in hoc genere potuit industria mea, quod Ecclesiae quoquo modo prodesse posse videretur, ut illud vestra humanitate complecti velitis. Iuellum omnes & viuum vnicè amastis, & mortuum charissima recordatione prosequi, quousque viuitis, non desinetis: quò magis mentem hunc laborem in eius viri monumentis ad omnem posteritatem propagandis susceptum vobis fore gratissimū confido. Nō insistam hīc, ut quibus de causis meas hasce vigilias, vobis potissimū consecrarim, exponam. Et longam ea res, & non necessariam postularet orationē. Nec verò dicam, quibus & quā magnis sim vnicuique vestrum nominibus deuinctus, ne cui fortè non tam vetera commemorare beneficia, quàm noua elicere velle videar. Illud autem mihi maximi beneficii loco erit, si probatam esse vobis operam meam intellexero, nec verò maius omnino aliquod laboris huiusce premium postulo, quàm ut non malè vobis de Ecclesia nostra meritis esse videar. Quod si fuero consequutus, tum & exposito bene in re praecleara studio magnam voluptatem cæpero, & omnem deinceps cogitationem meam ad Ecclesiae commodum approbante Deo, contulero. Deum obtestor ut amplitudines vestras Ecclesiae suae quàm diutissimè conseruet incolumes. Valete Cantabrigiae, è Collegio summae Trinitatis sacro. Decimo Calend. Maij.

Interpres Lectori. S. D.

H T s i nostrorum hominum propè neminem esse iudico, qui grauiſſimam illam, longèque acerrimam de religione contentionè, quæ clariffimo Epifcopo, & ſynceræ pietatis propugnatori Ioanni Iuello cum Thoma Hardingo ſingulari Papifticæ ſectæ vindice fuerat, vel fama atque auditione non acceperit, vel eius omnè rationem penitus perſpectam ac cognitam non habuerit: tamen cum hunc librum latinè conuerſum editumque ad externos etiã homines eſſe peruenturum ſuſpicari facile liceat, officium eſſe noſtrum ſentio, illius controuerſiæ & ſuſceptæ primò occaſionem, & continuatæ deinde circumſtantias illuſtriorè explicare, paulòque altiùs repetere. Quod eò etiã faciam libentiùs, quòd cū cauſa ipſa hoc idem poſtulat, & tua, Lector, voluntas atque ſtudioſum efflagitat, tum Papiftæ hanc omnem memoriã penitus delatam, tenebrisque ſempiternis obrutã eſſe cupiunt. Breuitate autem tanta quidem in iſtis rebus commemorandis vtur, quanta poſſum, quantãque vel rerum narratio patitur, vel tibi non ingrãtam fore arbitrabor. Initium autem ab eo tempore ducam, quo Mariæ morte, ipſi quidem immatura, Eccleſiæ verò opportuna ſublata, in regno Angliæ Elizabetha, ſoror, princeps & religionis veræ ſtudioſiſſima, & omnibus eximiis virtutibus præſtantiffima ſucceſſit, quæ quaſi de cœlo delapſa, atque ad reipub. gubernacula diuinitus admota patriam in ſummum diſcrimen adductam ſeruauit, Eccleſiam afflictam & oppreſſam recreauit; pietatem iam dudum exulãntem reuocauit, priſtinis que ſedibus reſtituit. Ea igitur ad imperium maximo Dei beneficio euecta, religio, quæ fluctibus Marianis miſerè iactata fuerat, quæque nullum in Anglia locum, in quo conſiſteret, inuenire poterat, in portum aliquando tutũ ac tranquillum venit. Tum quos tempeſtas ſuperior in longinquas oras eiecerat, aque in exilio vitam traducere luctuofò coegerat, ij hac lætiſſima rerum conuerſione nunciata ex omnibus partibus atque regionibus, è Germania, Italia, Polonia, Dania, Subaudia, Belgio, in Angliam redierunt. Erant autem illi ex omni genere innumerabiles homines, nobiles, plebeij, docti, rudes, viri, fœminæ, qui patriam, amicos, domos, bona omnia amittere atque abiicere, quã infanda ſuperſtitione contaminari, conſcientiæ vulnus inferre, pietatis iacturam facere maluerunt. In primis autem ab exilio rediit hominum certè longè doctiſſimorum magna frequentia, qui ex illis incendiis Marianis erepti, ad aliquod externæ nationis perſugium peruenerant, in quo & Deum ſanctè coluerunt, & in literis ac libris tempus omne poſuerunt. Quibus in patriam reuerſis, princeps Epifcopos papifticos: qui temporibus Marianis rebus ſacris præfuerant, & plurimum auctoritate poterant, reliquos que doctrinæ opinione celeberrimos ſacerdotes euocauit, in certamen cum aduerſariis deſcendere, arma deponere, furorem dimittere, flammas extinguere, argumentis, ratione, doctrina decerta re voluit, vt vtri meliorem veriorẽque cauſam defenderent, ex hoc partium congreſſu & quaſi conſpectu cognoſci poſſet. Certè deliguntur ex vtroque genere viri, locus designatur, tempus notatur, iudex conſtituitur, quæſtiones & capita diſceptationis deſcribuntur, omnes ſuſpenſis animis rei exitum finemque expectant. Noſtri cauſæ ipſa æquitate conſiſi, & laudatiſſimo principis ſtudio morem gerere cupientes, ad diem adſunt, in curriculo conſiſtunt, veritatis deſenſionem alacres læti que ſuſcipiant, nullas partes, nullas conditiones, nullam diſputandi rationem deſugiunt, & inſtitutæ veritatis confirmationi, & omnium expectationi ſatisfaciunt. Illi contra veterani ſuis partibus diſſiſi tergiuerſantur, queruntur, aliquid ſemper cauſantur, præſcriptas leges conterantur, nihil explicant, nihil ordine agunt, à re atque à propoſita diſputatione & iudices, & aduerſarios, & auditores ad alienas quæſtiones abducunt, vt ſuam ſententiã proponant atque defendant adduci non poſſunt. Itaque illorum importuna nimis & moroſa pertinacia factum eſt vt indictum colloquium abrumperetur, conuentusque, celeberrimos, qui ad viros vtriuſque partis lætiſſimos de religione diſputantes audiendos confluxerat, ſubito dimitteretur, nec magnus ex re, niſi illorum improbitas obſtitiffet, longè vtiliſſima futura fructus conſequeretur. Quanquã illum hinc vel maximum fructum boni omnes cœperunt, quòd deploratam Papiftarum cauſam eſſe ſentirent, quæ nulla arte defendi, niſi ſæuitia atque immanitate poſſet, nec ſe ad calculos reuocari, atque ad viuũ reſecari pateretur. Princeps horum hominum iniquitate commota, illos qui dem pro ipſorum merito accepit, & tanquam illis locis, quos tenerent, indigniſſimos cedere iis viris coegit, qui fide ſynceriores Eccleſiam gubernarent, Euangelium propagarent, populos in

vera

A D L E C T O R E M.

vera pietate informarent. Ita & perniciosi falsitatis magistri deiectioni, atque in custodiam traditi, & fidelissimi pastores in diuersas ecclesias ac *domos*, distributi sunt, & Iuellus noster Episcopus est institutus, creatusque Sarisburiensis. Qui cum illam Ecclesiam prudentissimè administraret, gregemque suum summa diligentia pasceret, atque in iis peruersæ doctrinæ seminibus, quæ Mariana sementi sparsa fuerant, euellendis assiduè elaboraret, suam omnibus fidem, integritatem, eruditionem, industriam probauit. Erat enim in docendo perspicuus, in refutando acutus, in reprehendendo grauis, in exhortando diuinus, verbis amplis, sententiis densus, omni denique boni pastoris virtute cumulatus. Sed ne cæteras illius in hoc genere laudes consecremur, quæ certè mirificæ & propè incredibiles fuerunt, ad eam nunc concionem veniamus, quam è suggesto Paulino ad populum Londinensem habuit Anno domini 1560. Dominica altera ante Pascha. Illius enim in primis repetenda est memoria, quando quidem ea occasionem, iis contentionibus dedit, quæ postea ad maximum Ecclesiæ nostræ beneficium eruperunt, quæque sempiternis ad omnem posteritatem monumentis commendantur, atque in hoc libro continètur. Locum illum Scripturæ tractauit, qui in priore Pauli ad Corinthios epistola scribitur, cap. II. *Ego enim accepi à Domino quod & tradidi vobis, &c.* In ea autem pro temporis ratione quædam Missæ horrenda flagitia proponit, in quibus exagitatendis atque refutandis maximam sermonis partem consumit. Nam & factas incognita lingua preces, & Communionem altera parte diminutam, & sacramenti adorationem & Missam priuatam reprehendit, quæ omnia, & quidem multò etiam plura, in Missa Papistica insunt scelera. Neque modò Scripturarum sententiis adhibet, quibus tamen contentus esse potuit, cum illæ perpetuam atque certissimam fidei regulam ostendant, sed priscorum etiam patrū, & Conciliorum veterum monumenta profert, atque hæc religionis portenta antiquitatis testimonio conuincit. In extrema autem concionis parte acrius instat, atque aduersarios vehemētius urget, eamque tum verissimam & planè diuinam vocem emisit, qua Papistis omnibus bellum indixit, eosque ad certamen prouocauit. Hæc autem denuntiatio eiusmodi fuit, vt si quisquam ex omni doctissimorum Papistarum numero, qui vita fruerentur, vel ex scripturis ipsis, vel ex vllò antiquo Concilio, vel vetusto patre, vel omnino exemplo aliquo Ecclesiæ purioris, quæ sexcentis à Christo nato annis fuerat, in omni orbe aut priuatam aliquam Missam, aut Communionem vna duntaxat specie procuratam, aut preces publicas sermone peregrino recitatas fuisse, aut Pontificem Romanum Episcopum vniuersalem, vel Ecclesiæ vniuersalis caput appellatum esse, & quæ deinde reliqua Papistici erroris capita complexus est, numero viginti septem, si quis (inquit) horū aliquid euincere atque confirmare, vel vna luculenta sententia atque testimonio posset, tum se cesurum, atque ad Papistas transiturum, & in illorum potestate futurum spopōdit, fidemque dedit. Quæ cum dixisset veritatis diuinus præco, concionem suauissima exhortatione conclusit. Hæc tã inaudita, tamque libera oratio Papistis, præsertim qui doctiores habiti sunt, ingentem dolorem atque iram iniecit, maximè verò D. Henricum Colum, qui temporibus Marianis Decanus fuerat Paulinus, iamque in carcere varios de illa rumores audierat, concitat atque incendit. Is cum Episcopo per literas agit, expostulat, huius mirificæ prouocationis causas quærit, manus se daturum, si doceretur, simulat, nihil se fictè cogitare profitetur. Episcopus ad literas Coli humanissimè respondet, eandem illi sponsonem, quam è Paulina cruce ferebat, obtulit, si quid habeat, vt edat monet. Atque hoc modo scripta quædam inter Episcopum atque Colum vltro citroque commearunt, quæ & lecta à multis priuatim, & vt quisque studio propendebat, probata fuerunt, ac tandem in lucem typis mandata prodierunt. Sed hæc umbratilis tantum pugna, & leuis armaturæ prima quodammodo excursio fuit. Etenim quatuor post annis Thomas Hardingus noster, qui initio regni principis Elizabethæ Louanium transfugerat, magnamque doctrinæ & multiplicis lectionis opinionem habuerat, iustam emisit huius publicæ, quam diximus, denuntiationis refutationem, atque Iuellum acri quodam orationis genere concidit: & sigillatim ad omnes partes, seu articulos respondit. Huic etiam tanquam laboris particeps atque æmulus accessit Thomas Dormannus, qui quatuor quæstiones ex eo numero, quem Hardingus integrum edidit, quas ipse voluit, selegit, in eisque refellendis elaborauit: in quo omnes illum sibi meliùs consulturum fuisse iudicant, si ad aliam potius causam ac materiam tractandam animum trãtulisset, hanc peritioribus & doctioribus reliquisset. Effudit etiam Martialis quidam homo nimium superstitiosus suam contra Iuellum crucis defensionem, libris decem absolutam, multis erroribus, fabulis, mendaciis referatam: & quisquis ferè fugitiuus esset. Anglus Louanij, aliquid contra Iuellam scriptitauit, vel suum ipse contexuit, vel alienum transtulit in Anglicum, vel scriptis aliorum suum nomen prætendit, nullus otiosus fuit, omnes in Iuellum tanquam canes rabidi furioso impetu irruerunt. Volitabant vbique Papistarum libri: in manibus plerisque, in ore cunctis, in mente multis erant: Iuellus vnus omnium mortalium miserrimus, perditissimus, desperatissimus videbatur, vt vix salus ipsa, si vellet, hominem feruare posset. Suum Papistæ Hardingum, suum Dormannum, suos cæteros venditant, prædicant, in cælum efferunt, nullumque insolentiæ, loquacitati, impudentiæ Papisticæ modum statuunt, actum denique de nobis esse iudicant. Verùm hæc præpropera lætitia, atque hic insolens ante victoriam triumphus non fuit Papistis nostris aut fortunatus, aut diuturnus. Nam Dormannum primò, veterem histrionem, nouum Theologum Alexander Novvellus D. Pauli Decanus, meus Auunculus, cui ego vni secundum Deum plurimum debeo, iuueniliter exultantè repressit, eiusque fractum impetum retudit, & primus contra Papistas Louanienfes librum edi-

A D L E C T O R E M.

dit. Iuellus Novvellū breui interuallo subsequitur, eodémque anno, scilicet 1565. Non. August. in egram ad omnem Hardingianum librum responsonem euulgauit, industria singulari, doctrina incredibili, arte mirabili elaboratam, quam ille refutationem, seu Replicationē forensi nomine inscripsit. Hanc ego nimirum, Lector optime, in Latinum sermonem conuersam nūc tibi ostēdo, tuāque lectioni accommodatam fore confido. Martialem verò, qui crucis desertū pene ab omnibus patrociniū suscepit, Iacobus Calthillus Doctōr Theologiæ, homo & ingenio & doctrina, & eloquentia excellēs ita fregit atq; obtriuuit, vt iam annis tredecim obmutuerit, & nullū hominis viui & spirantis signū ostenderit. Atque ita Louanienſium proclamatorum compressa ferocia est, ita rumores triuiales refutati, ita profligata, ita veritas defēsa ac stabilita. Neq; tamē desistunt Louanienſes, sed morbo quantumuis deplorato nouam subinde medicinam comparant. Itaque post annum Hardingus rescripsit, alterūque σύνταγμα Louanio remisit, in quo ad vnicū articulum de Miſſa priuata, eūmque non integrum ac continuatum, sed truncatum atque à reliquis partibus diuulsum respondit: longōque deinde interuallo aliud etiam opusculum pertexit, in quo illam de sacrificio quæſtionem, quæ Articulo 17. continetur, suo more, id est, insigni perfidia ac vanitate tractauit. In his libris Iuellum Hardingus quadam ex parte imitari voluit. Quòd enim Iuellus in suo volumine, in quo Hardingi librū complexus est, quæ passim Hardingus falsa sparserat, ea in margine seposuit, omniumque oculis subiecit, ille hac agēdi ratione offensus, quādo ad diluendam Iuelli responsonem accedit, idem sibi faciendum putauit: quòd etiam inaudita impudentia præstitit, qualem certē Hardingum decuit. Nihil enim à Iuello affirmatum est, quantumuis & verissimè & scripturis, priscisque patrum monumentis conuenientissimè, quin illud Hardingus cera illa sua miniata, vel nigro potius carbone notauerit, falsūmque esse falsissimè cōtēderit. Ita omnes Hardingus margines suas huiusmodi criminibus compleuit, eadēque etiam sæpius iterauit, & repetiuit, & variis subinde locis reposit. Hæc hominis importunam & iniquissimam petulantiam Edouardus Deringus, vir pietate & eruditione singulari, minimè tulit, sed eas asperſas Iuello maculas summa diligentia eluit atque absterſit. Interim alij proueniunt repetē oratores noui, stulti Louanienſes, Raſtallus, Stapeltonus, Saunderus, qui suas ad subleuandum Hardingum operas conferunt, & causam communem acriter defendunt. Raſtallus libellum composuit, quem hoc inscripsit mirabili titulo, *Cauē à Iuello*, in quo Lectorem scilicet cautionibus quibusdā suis præmunire voluit, ne à Iuello circūuentus in fraudem incideret, atque à fide Catholica aberraret. Sed ille propter insignē ingenij tarditatē & cordis stuporē ab omnibus sæper contemptus fuit pro merito suo, nec cuiquā vel mediocriter sapienti fraudem vllam facere potuit. Stapeltonus cum librū ipsum Iuelli attingere non auderet, marginales quasdā quatuor duntaxat articulorum notas cōſectatus est, in quibus refutandis omnes suas maledicēdi, mentiēdi, calumniādi artes exercuit, quibus certē suis omnibus collegis Hardingum vnum excipio, præstat. Itaque illius scripta nec legūtur à multis, & præter conuicia impudentissima, nihil omnino afferūt quod quenquam magnopere mouere possit. Saunderus illam de sacramēto causam sibi perpurgādam esse duxit, quādoquidem eam ab Hardingo parūm luculentē defensam esse cerneret. Quare grande volumē de cœna Dominica confecit, illūque singulari consilio atque exēplo corpori & sanguini Christi sub panis ac vini formis latēti dedicauit. In eo autem Saunderus & Hardingū à Iuello, & Dormānum à Novvello defendit, & utrūque aduersarium homo cōfidens oppugnat. Quintum enim Iuelli articulum perstringit, qui Realis præſentiæ monstrum exagitat, & Novvellum in certamen prouocat, quod is in sua ad Dormannum responſione dixisset nullam omnino causam afferri posse quamobrem his potius Christi verbis, *Hoc est corpus meum*, Trāsubstantiationem Papistæ suam effici defendat, quàm his eiusdem Christi, *Ego sum vitis*. Hæc Saunderus orationem reprehēdit, & multas causas ostēdit, quibus tamē quod voluit cōcludere nunquam potuit. Nam cum has inter se duas Christi sententias cōfert, ita semper argumentatur, vt quādo fieri nō potest, vt vlla sit in altera naturæ mutatio, ideo in altera fieri colligat, quod & sophisticum est, & ineptum, & planè puero, nedum tanto doctore indignū. Sed has Saundeui captiones Novvellus facillè discussit, edito ad illas causas doctissimo & diligentissimo respōso quod Saūderus de cē nunc annis in manibus habuit, nec vel morbo refutauit, quanquā antè, si Novvellus fortè in illis causis nō acquiesceret, ei se nouo scripto cumulatè satisfacturum magnificè promiserat. Sed hætenus nihil perſoluit totus nimirū in sua informāda Monarchia occupatus. Neq. verò interea Dormānus penitus dormiuit, & Spartam quā fuerat nactus, deseruit, sed bellū redintegrauit, tātōque audaciū in eum, à quo lacessitus fuerat, incurrit, quāto ipse fuit dux omnium imperitissimus. Nā quū viribus & sciētia minū potuit, subsidio sibi confidētiam & loquacitatē cōparauit, cui homini Græcorū illud verissimè profectō congruit, *ἀμαθία μὲν ἄρατος, φέρεται*. Quis enim illo fuit indoctior, quis ineptior, quis minū in scripturis, atque veterū Ecclesiæ patrū libris exercitatus, qui cum maximam vitæ partē in fabulis agendis cōsumpsisset, subito Louanium profectus, & Theologiæ Baccalaureus inauguratur, & libros de religione præclarus author conscribit? Quod quidē ei facillè fuit, quando eā scribēdi rationē instituit, vt quicquid ille suo nomine ederet, aut ab Hostio Cardinali, aut à Pigghio Cāpēsi, aut ab ipso Hardingo, aut ab aliquo eiusdē scholę magistro, si fatetur, sumeret, si negat, surriperet, & totidē pene verbis trāscriberet, atque pro sua veditaret. Quod cum furti genus quoddā singulare sit, eo tamen cōmuni proberbio factū homo stolidus

A D L E C T O R E M.

Itolidus defendit, *Nihil dictum, quod non dictum prius*. Itaq; cuperem, vt quando illum Novvellus, qui erat cum valentiore aduersario cōferendus, responso dignari voluit, Dormanni mentionem nullā faceret: Hossio, Pighio, & reliquis à Dormanno in Anglicum cōuersis respondere se in titulo libri significaret. Sic enim & verè profiteri, & maiorem scriptis auctoritatem conciliare potuisset. Sed hunc Dormitantium, cuius vltimi libri Novvellus supra decem annos refutationem dedit, quando quidem in viuorum, an mortuorum numero sit, ignoratur, quietum esse patiamur. Iuellus verò quia nouo Hardingi volumine quod ille contra Anglicanam Apologiam scripserat, vrgebatur, ad singula superiora, quorum meminimus, respondere non potuit, nec omnino cum quoquam aduersario, præterquam suo Hardingo, congredi voluit. Eo autem morte abrepto Louanienses ab hoc genere scriptorum desistunt, & quia hac via parum successit, alia aggrediuntur: nimiram tumultus & seditiones concitant, coniurationes contra patriam plerique faciunt, externis se principibus addicunt, perdere denique & delere omnia nefariè moliuntur. Quorum & hætenus irriti conatus fuerunt, & vt perpetuò inanes esse possint, faxit clementissimus & benignissimus Deus. Sic & huius de religione contentionis primordia exposui, & quasi breuem eiusdem historiam ad exitum ipsum perduxi. De mea verò huiusce libri conuersione nõ multa dicã: eam omnem iudicio, Lector æquissime tuo permitto. Hardingum planè & ingenuè transtuli, eiusque nec sententiam malitiosè corrumperè, aut deteriorè feci, nec ab ipsis verbis magnoperè discessi, & quantum potui, sermonis Latini puritatem seruauì. In Iuello liberius aliquanto sum versatus, & quòd ita mihi facere licere putarem, & quòd dignus, in quo maiorè operam ponerem, videretur. In quo tamen si minùs cuiquã satisfacio, siue certos locos parum scèliciter interpretari videor, ipsa me operis magnitudo, atque difficultas apud Lectorem non iniquum defendet. Si enim in tanta rerum varietate explicanda, si in tam innumerabilibus, scripturarum, Conciliorum, patrum, scholasticorum testimoniis excutiendis aut vòculam aliquam perperam posuero, aut sententiam perturbatè reddidero, si denique interdum aliquod ingenij tam diuturnis molestiis quodammodo oppressi signum dederò, neminem fore tam inhumanum, qui non id excusandum potius, quàm exagitandum esse censeat, confidero. Quòd verbis Theologicis & longa consuetudine tritis, cuiusmodi nulla apud probatissimos Latini sermonis authores reperiuntur, vtor, in eo & exemplum doctissimi cuiusque sequor, & iustam reprehensionem minimè pertimesco. Malo enim cum præstantissimis nostræ memoriæ Theologis obsoletus, quàm cum nõnullis putidus videri. Qui verò tam morosi, difficilèscque sunt, vt omnia in peiorem partem accipere solcant, suàsque laudes alienis contumeliis stabilire cupiant, horum ego proterua nimis ingenia non magnoperè morabor. Quænamodum autem Romanum illum non ignobilè Senatorem, quando in equo arundine cum filiolo equitaret, ei à quo fortè aspectus est, præcepisse scribunt, ne priùs hoc eius factum enunciaret, quàm filium ipse proprium haberet: ita cuperem, vt qui tam sunt ad carpandos alios propensi ac præcipites, hanc insitam reprehendendi libidinem cohiberent, quousque ipsi suo aliquo documento æquiores esse didicissent. Vale.

Tuus in Christo, GVIL. VVHITAKERVS.

ROBERTVS BENETTVS CANTABRI-
gientis ad Lectorem.

*Q*UOD ego tacitus apud me summis iam diu votis contenderam, vt Iuelli nostri insigne *κειραλλεν* non tantum Anglicana Ecclesia angustiis delitesceret, ad quam tanta gloria hereditas iure optimo spectabat, verum etiam ad reliquas Ecclesias transmitteretur, vt exterorum in aures & oculos incurreret, quò Euangelio fructus longè uberior accresceret, & Antichristi satellitio os obstrueretur: id tandem veritatis studio non vulgari, singulari fide, exquisitæque industria VVhitakerus præstitit. Habes ergo in quo bonas horas optimè colles, opus verè aureum, Iuelli nomine, loco & munere, quod adeptus est, Episcopali, artificio ad miraculum vsque exquisito, & VVhitakeri mei, studiorum vitæque necessitudine coniunctissimi fide longè dignissimum. Si quisquã enim vera religionis capita fortiter esseruerit & Herculi ipsi Romano fustem extorserit, si quis Papasello illi Cumano *τιν λουρις* detraxerit, & Antichristi technas & versutias deprehenderit: vt deinceps vel apud imperitum vulgus suas ineptias, lasivæ cerebri deliria frustra blateret, & sycophantibus venditet. certe Iuellus is ipse est. Ita enim rerum pondere & momentis grauis est, verborum aculeis & deliciis insignis, rerum varietate & copia suavis, sermone castus & integer, suis semper similis, ad laceendum strenuus & nervosus, ad ictus excipendos promptus & expeditus demiq; scientiarum *εικονολογικη* (si quem atas nostra vsq; iam locorum tulerit) maturus & expolitus vt magnum Anglicana Ecclesia lumen & ornamentum dicere non reformidet oratio. Qui cum egregiam

indolem, quam à primis unguiculis spiraret, studio & industria, qua apud suos Oxonienses neminem non fregerit, & multiplici lectione excoluisset, & emenso multorum annorum curriculo quicquid vsquam scriptorū Græcorum, Latinorum, veterum, neotericorum, comparari potuerat inuictō animi robore, & indefesso studio peragrasset: & regno Pontificio præter effrenam dominandi libidinem, frontem & fucum meretricium, inanem nominum sine re subiecta iactantia, confictam & ementiam antiquitatis speciem, efficaciam illusionis, in Christum contumelias, nihil subesse probè animaduertisset: tandem re deliberata, consilium inijt Ecclesia proculdubio salutare, & suo nomini imprimis gloriosum. Nam cum Ecclesia semper quam optime consultum vellet, & propagandæ veritati se suæque omnia deberi cognaret, & multis nominibus indignissimum indicaret, plebem Domini in tanta luce tam turpiter hallucinari, spurcitiæ mentis & plusquam fontica barbarie cæcutire, ludicris ineptiis, & anilibus fabulis diutius adhaerescere: tandem, non elato aliquo animi impetu (quippe qui omnium ingenio esset mitissimo) concione satis frequenti, loco celebri vniuerso regno pontificio bellum indixit, litem intentauit, aduersariorū agmen classico in puluere prouocauit, si quid afferrent, in quo tutò consisti posset, cessurū esse dextrā præbuit. Profluit diuinū nescio quis emissurus, homo audax & furibundus, scophanta malè perditus, & nequid ad nominis ornamentiū desit, in patriā sceleratus, in religionē apostatæ perfidus, facie & fiducia fretus, lingua celeri & exercitata, magnus conuictorū artifex, egregius mendaciorū Vulcanus, singularis Eckiorum, Pigghiorū, Hosiorū rapsodus, in quē suada papistica omnes suas opes & ornamentiā cœceterat, ut summus cathol. cæ fidei propugnator, quicq. luello ingulū obstringat, & tanto operi extremā manū imponat, aptissimus haberetur. Qui cū acate parū adulta, scelere tamen consensescens, petulantia ac procacitatis præcepta unā cū frontis iactura primū perdidisset, vnde sibi vberē facundia sua pronētū segetemq. polliceretur solū vertere, & in ea se loca recipere statuit, vbi tanta virtutis honos delatus, præmiūq. propōsitū perhibetur, vbi scurrili priuilegio donatus, quā cū in istā maledicendi petulantia adoluerit, res ipsa loquitur. Quantū verò muliebri dicacitate & debacchandi proteruitia profecerit, tantū (mibi crede) in hoc opus, ingenij sui & papistica superstitionis specimē, tanquā in sentinā effudit. Vm verò & neruos, rerumq. suppellectile si quæras, tā infœcunda sunt eius argumenta omnia, tā ieiunus & aridus est, ut famē ei matrē extulisse pro certo iuraueris. In rebus enim implicatioribus, ut subdoliū artificē & insignē veteratorē decuit, tanquā ad cuniculos respectans, furtim dilabitur. In leuibus verò, crebris de nihilo concitatis exclamationibus adeò multus & molestus est, in coniecturis confidens, apud hystrophis patrū scriptis tā importunus, ut tā deplorata causa tam insulsus orator reperiri nequiquā posuerit. Qui cū primū luellū sibi stylo lacessendū & lacerandum sumpsit, quò sacrosanctæ veritati tenebras offunderet, nominis sui immortalitati cōsuleret, & Louaniēsī Eleemosinæ gratiā referret aliquam, in suis exitiū, & sempiternū nominis dedecus iurasse crediderim. Eū enim falsitatis crimine primo quoque verbo luellus ita irretitum tenet, fucum & fallacias ubique excutit remissas εὐνοπιχίας argumentaq. tanquā scopas dissolutas ad rhombum exigit, nothos patres & ementia cœcilia, coacta patrū suffragia tanta facilitate deprehendit, ambages ad Lectorē adducendū cū positas rescindit, in rebus iis, quarum est in profundo magis demersa veritas, tanta testimoniorū nube misellum hominem premit & opprimit, ut docti omnes indoctiq. inuictā veritatis vim, & venerandæ eius canitiæ reuereantur, obuiis vlnis excipiant, exosculētur, luelli ingenij fœlix, & immensos pro veritate inuestiganda susceptos labores attoniti suspiciant & admirentur. Sani omnes (nostros dico) propè à scribendo deterreatur, papista ne hucere quidē deinceps, aut tantillū ogganire audeat, vniuersos quidem deserat causa & profligati oratoris misereat maximè. Qua in re si quid Euāgelio præstitū sit, eā pietati suæ relatiā esse gratiū voluit: si quid Ecclesiæ nostræ emolumentū aut ornamenti accreuerit, totus in id studij etiā vitæ dispendio incubuit: si nomini suo propter solidā & multiplicē eruditionē dotēq. fœlicissimas seputernū decus pepererit, cui nunquā vel leuissimā maculā vniuersus papatus asperserit, Dei Patris est in senescentē iā Ecclesiā munificentia, ut quæ primū singulari spiritus effusione nata & quasi e puluere excitata sit, eadē pari propè donorū mensura ab ipsis papijmi inferis quibus penè demersa iacuit, reuocetur. Si Hardingus, olim noster, tantā nutanti papismo plagam influxerit, quanta sequutura ætas nunquam madebitur, si hominis in Deū nefanda impietas, in sacris literis stupor, in aduersarium scurrilis urbanitas deinceps in fabulam exierint, ea veritatis vis & virtus est, ad quam si tenebras tanquam ad Lydiū lapidē exegeris, necesse est omnibus innotescere, & singulorū odiis & ludibriis excipi. Ista verò diuitia cū ad aures vestras VVitalzeri opera perferantur, non dubito quin apud bonos & pietatis amantes magnam gratiam reportabit, & maiores ad maiora molienda cōcipiet animos. Qui artiū peritiā & multiplici lectione consequutus fuerit, si hæc tibi ex eo, quod non ita pridem edidit, specimine non satis innotuerit, vel istinc comecturā augurari poteris. Si quisquam enim purè & terse complicatam animi notionem euoluere, & mentis sententiā expedita facilitate dicendo complecti poterit, aut rerum momenta norit fœlicius: certè VVitalzerus is ipse est.

Sume ergo istinc (si me audies, ex hoc nectare quantum poteris: & quantum delibaueris, (mibi crede) nunquam parnebit.

IO ANNIS IVELLI EPISCOPI SARISBV-
rien sis, ad Christianum lectorem præfatio.

E GENT mihi quoddam Hardingi nomine nuper editum *ὀρθόδοξια*, Christiane Lector, cuiusque argumētum, & partes diligentius expendenti, illa Socratis Philosophi de accusatoribus suis habita quondam, cū se ad Iudices defenderet, oratio veniebat in mentem: *Quemadmodum vos, Iudices, accusatores mei affecerint, nescio. Ipse quidem penē sum ab iis indultus, ut mei oblitus essem: usque adeo nimirum probabiliter perorarunt. Quanquam ut ingenuē dicam, nullam omnino verā vocem miserunt.* Hoc modo de suis tum accusatoribus Socrates: idem nunc mihi de Hardingo licebit vsurpare. Ambo enim cū causæ veritate, tum dicendi ad

Plato in Apolog. Socratis.

probabilitatem comparato genere pares sunt. Aristoteles de rerum, causarūque naturalium obscura & dubia ratione sic scribit: *Quaedam falsa probabiliora sunt quibusdam veris.* Veritas enim nonnunquam simplex ac nuda, & tenui vestitu amicta incedit: falsitas autem ut apparatu vndiq; conquisito & suis vniuersis se coloribus exornet est necesse. Itaque sæpe fit, ut fallamur, & pro vero falsum amplectamur. Atque hæc miseranda est hominum imperitorum conditio: neque enim aut ipsi se instituire atque informare possunt, aut quod de suis magistris iudicent, habent. Nulla vnquam nata est tã tetra ac pestifera hæresis, quæ non persuasa fuerit imperitis: nullum tam exitiosum venenum, quod non perpotarint ignari. Quare Hieronymus ait: *Non omne fidei infidelitas scripta est: & Antichristus pro Christo coletur atque adorabitur.*

Hieronym. cōtra Luciferianos.

Vt ad ipsam autem rem controuersiaq; statum veniamus, quod ego iustissimis rationibus indutus, & sola veritatis conscientia fretus, in frequētissimo cōuentu aliquando dixi in hisce causis, quæ nūc tractantur, nullā omnino luculentā nostris aduersariis vel scripturarū, vel Cōciliorū, vel prisconū patrū clausulā atq; sententiā, vel Ecclesiæ primitiua cōsuetudinē & exēplum suppetere, Hardingus nūc nō vnā dūtaxat alterāve sententiā, verū quēadmodū & ipse profitetur, & multi opinantur, crebra Scripturarū, Conciliorū, doctorum Cræcorū simul & Latinorū testimonia, multaq; antiquitatis illustria exēpla, quibus cōtrariū euincatur, in mediū attulit. Loca notantur, & describuntur, verba perspicua sunt, minimēq; dubia: nec negari debet, & dilui, ut multis videtur, nūquā possunt. Cū hæc ipsa, tū cætera vniuersa Romanæ Ecclesiæ dogmata atq; instituta ab ipso Christo, suisq; Apostolis perpetua quadā cōtinuatione ac serie deducta esse, & annis mille quingētis triginta plus minùs inueterasse & obtinuisse omnes iā ferē verissimū certissimūq; esse iudicāt. Itaq; nostrā in verbis cautiorē quā adā moderationē, attentionēq; nōnulli sæpe desiderarūt. Hoc nimirū est, quod Aristoteles *Falsitate nonnunquā veritate probabiliorē* esse dixit. Nulla re citius indocti, q̄ antiquorū patrū nomine atq; autoritate fallūtur. Ariani hæretici vetustū illū patrē Origenē, Nestoriani Nicenū Cōciliū, Donatistæ Cyprianū, Pelagiani Ambrosiū, Hieronymū, Augustinū citarūt. Dioscorus hæretic⁹, Gregoriū, Cyrillū, Athanasiū improbæ suæ sententiæ authores fecit, atq; in Cōcilio apertè, nec minùs æquē, quàm nūc Hardingus, cōquestus est ad hūc modū: *Ego defendo dogmata sanctorū patrū ego illorū habeo testimonia, non obiter nec in trāscurso, sed in ipsorū libris posita. Ego cum patribus eicior.* Si se Diabolus in angelū lucis cōmutare, siq; in Christi nomine pseudoprophetæ venire possunt, multò quidē magis certorū patrū nomina venditare, & eorū se fuco oblinere quibusdā hominibus ludus est. Verū ut istud cuiusmodi sit certius tibi cōstare possit, Christiane Lector, id te scire oportet, ne fortè in errore sis, hæc, quibus est vsus Hardingus, testimonia nec noua, nec inaudita, nec incognita esse cuiquam vel mediocriter in his causis exercitato: sed & à multis sæpe introducta ac obiecta, & penitus excussa, atque examinata, & copiosè iam pridem à nostris refutata fuisse. Apparatus quidē nonnullū orationis, & verborū exquisitā supellectilē adhibuit Hardingus: nō tamē aut tantā, aut talem, quin ea, licet nō pari eloquētia (illa enim in hac causa minimē est necessaria) at maiore certè veritate repelli possit. Neq; verò dubito, quin postquā æquo iudicio, quid nostrū vterque scripserit, expēderis, facilē tu quidē antiquos patres, partim qui nunquā extiterunt ab Hardingo fictos, atque suppositos, partim insigniter ementitos, partim vitiosè conuersos, partim malitiosè expositos, partim ineptè & fallaciter adhibitos: illorū autē verba nunc contracta, nūc producta, nūc immutata, nunc celata: postremò commentitia & obscura testimonia, nuper ex tenebris eruta: argumenta puerilia ridiculè conclusa: innumeras denique notissimāsque falsitates confidenter asseueratas esse perspexeris. Cuius quidem rei ratio Augustinum impulit, ut exclamaret, *O verum nature obscuritas, quantum tegmen est falsitatis?* Proinde Socrates, *Non cuius argumento statim, ubi fuerit propositum, fidē adhibere, sed illud expendere atque penitus excutere oportere dixit.* Sæpenumerò namque aliter videtur, ac est. Extra firmum apparet, intus imbecillum existit.

In Con. Calced. AG. 1.

August. de morib. Manic. lib. 2. cap. 16.

A D L E C T O R E M.

Agefilaus Lacedæmoniorū rex cūm hostes suos, vt & corporum breuitatem imbecillitatēque teget, & proceri atque robusti viri viderēt, tunicas sibi dēfās ac talaris comparasse animaduertisset, eāmq; fraudem ipsius militibus terrorem nonnullum iniecisse sensisset, victis illis ac in prælio occisis vestimēta detraxit, & nuda corpora militibus suis spectāda proposuit: quorum macie, tenuitate, gracilitate, & dissimili prorsus ei, quæ videbatur, habitudine perspecta, ad suos tum milites orationem conuertit: *Hi nempe sunt, quos adeo extimuisisti: hæc illa sunt vasta corpora, hæc ingentia ossa.* Simili ratione (Lector optime) siquidem hæc pertimescis Hardingiana testimonia atque argumenta, eaque formidolosa in primis & inuisita esse iudicas, vt pote distenta, atque artificio quodam elaborata singulari: illa in manus sumito, dissuito, euoluito, explorato, expendito, enudato, excutito, cū locis ipsis, vnde sunt petita, comparato: causas atque circumstantias examinato: temporis illius historiam obseruato: aliorum patrum iudicia consulito: mihi crede, causam fuisse, quam obrem ea vel reformidares, vel inexpugnabilia duceres, miraberis.

Luc. 2.

Optandum profecto, votisque omnibus à Deo expetendū esset, vt cœlestis eius veritas nullis discrepantium iudiciorum dissensionibus impedita, vbique facilè obtineret, & omnes ad se mortales conuerteret: quod autem secus accidit, id multos pietate & sapientia præstātes homines vehemēter habet sollicitos. Ita tamē ab ipso rerum initio semper vsuuenit: Cainus Abel, Iacobo Esaus hostis fuit: imperium tenebrarum cum lucis regno bellū ἀστυδον perpetuū gessit. Scribæ atque Pharisei Christum oderunt: Euangelij splendorem Celsus, Porphyrius, Iulianus, Symmachus ferre non potuerunt. Christus ipse offendiculi lapis est, in multorum & resurrectionem, & ruinam positus. His interim scandalis atque dissidiis fit, vt diua veritas erumpat, & multo illustrius ac splendidius elucescat.

Esdr. 4.

Quare Dei nomen immortaliter laudetur, qui hanc nobis ansam dedit. Planè enim mihi met persuasi fore, vt ex hac necessaria confictione aliquam Deus pro sua clementia eliciat scintillam, quæ ad ipsius gloriam faciat. Quēmadmodum enim Moysis virga virgas Magorum deuorauit, ita etiam terrorem veritas diuina absument atque conficiet. Lucem enim tenebræ fugiunt. Tertullianus scribit: *Scriptura diuina hæreticorum fraudes & furta conuincit, & detegit.* Et Nehemias ait: *Magna est veritas & praualeat.*

At qui prædixit nobis Hardingus, idque minaciter responsionem nostram (siue vera, siue falsa fore) celeriter refutatū iri. Quanquam si voluerit apertè ingenuèque agere, & integra nostra proponere, atque ad integra respondere, quod me in suis fecisse videt, plus aliquantò forsan temporis sumperit ad refutandum. Sin autem scripta mea delumbauerit, & verba seposuerit, & sententias legerit, nec vllam vel antecedentium, vel consequentium rationem habuerit: siue eiusmodi nobis commentariolos transmiserit, quales nuper vnà cum rebus Turcarum in Malta recens gestis conscripsit atque edidit, præmonco mihi nō satis esse ad respondendum otij. Veruntamē priusquā ad secundi voluminis cōscriptionem aggrediatur, consilium ei dederim, vt prioris libri vitia atque errata diligenter animaduertat, sibi que in posterum persuaderet, quicquid tandem scripserit, examinatum, suisque momentis ponderatum iri. Sic autē statuatur, non iam satis fore, vt nos sacramentarios atque Hæreticos appellet: nostraque scripta tanquam sordes, & quisquilias, & mendaciorum cumulos antè damnet, quàm ea vel legerit. Nō enim ista deinceps pro argumētis valebunt. In primis autem nulla posthac falsa conscribat (nam falsorum satis, superque iam prius edidit:) scripturas ne torqueat: patres sanctissimos ne ementiat, ne perperam interpretetur, ne corrumpat, ne peruertat: Cōcilia, Canonēque antehac inauditos ne fingat: Amphilochiū, Abdiam, Hippolytum, Clementem, Leontium, aut quenquam huiuscemodi puerilem, supposititiūque authorem ne introducat: Coniecturas, visa, infomnia, fabulas ne adhibeat: alterum pro altero ne afferat: denique pugnantia sibi ipsi & contraria ne dicat. Cætero qui quantò vehemētius contenderit, tantò magis causam suam prodiderit.

Aduersus erro.
Ioannis Hiero-
solymitani.

Iam verò, Christiane Lector, quò facilius posses tum tuæ ipsius in hisce controuersiarum fluctibus satisfacere conscientia: tum & quid obiiceretur, & quid ex alterutra parte responderetur, certò cognoscere, Hardingianum tibi librum ipsum nulla ex parte diminutum, plenum atque integrum, quemadmodum est ab ipso Hardingo diuulgatus, proposui. Deinde ad singulas eius particulas nostram, qualem scilicet facultas præstare mea potuit, adiunxi responsionem: luculentā mne, an secus, tuum erit iudicium. Tibi dedicatur, tua causa perscribitur. Hic te iisdem verbis affari placet, quibus suum lectorem Hieronymus in simili causa affatus est: *Quæso, Lector, vt memor tribunalis Domini, & de iudicio tuo te intelligens iudicandum, nec mihi, nec aduersario meo faueas, neve personas loquentium, sed causam consideres.*

Deus tibi intelligentiæ spiritum largiatur, quò integrè iudicare possis. Deus tibi oculos donet, quibus latissimum, gloriosissimūque Diuinæ veritatis aspectum cernas, vt bonam, benignam, perfectamque Dei voluntatem intelligas, vt in virum in Christo Iesu robustum adolescas, nec quouis deinceps inanis doctrinæ vento iacteris, sed vt vnicū, verum, viuētēque Deum, & eius vnicūgenitum Filium, Iesum Christū cognoscas, cui cum Spiritu sancto omnis honor & gloria in perpetuum tribuatur. Amen. Londini 3. Nonas Augusti. 1565.

Ioannes Iuellus Sarisburiensis.

IOANNIS IVELLI
ANGLI, EPISCOPI SARIS-
BVRIENSIS VITA ET MOR.
EIVSQUE VERÆ DOCTRINÆ DE-
FENSIO, CVM REFVTATIONE QVO-
RVNDAM OBJECTORVM,

Thomæ Hardingi,
Nicol. Sanderi,
Alani Copi,
Hieronymi Osorii Lusitani,
Pontaci Burdegalensis.

*Laurentio Humfredo S. Theologia apud Oxonienses Pro-
fessore Regio, Autore.*

Loci communes & præcipui, qui in hac Iuelli vita
& morte tractantur.

Exhortatio ad studia literarum.

Exhortatio ad religionem.

Concio de verbo Dei.

Concio de Sacramento Eucharistia, &c.

Tractatio de Patria & Dulia.

De 2. Niceno Concilio & Tridentino.

De primatu.

Oratio Elizabethæ R. ad Oxonienses,

Defensio Ecclesiæ Anglicanæ, &c.

Refutatio obiectorum de Protestantium dissiis.

Pia nostrorum Doctorum mors, &c.

REVERENDISSIMIS IN
CHRISTO PATRIBVS, D. MATTHÆO
PARKERO, ARCHIEPISCOPO CAN-
TVARIENSI, ET D. EDVINO SAN-
DO EPISCOPO LONDINENSI, LA V-
RENTIVS HVMFREDVS. S. D. P.

Vltus perit, ait diuinus propheta, & nemo aduertit: Iuellus certè obiit, & non ita multi attendunt. Siquidem magna est iactura, amissio Iuellorum, & in terra clarissimorum virorum occasus est quasi maximorum in cœlo luminum extinctio aut obumbratio, perinde ac si ex anno ver, aut è mundo tollas lucidissima sydera. Non quòd illis obscuratis & obúbratis, CHRISTVS verus Sol, aut Ecclesia Luna amplius non maneant, aut quòd illis sanctissimis hominibus defunctis malè sit, qui meliore iam & amœniore conditione fruuntur, sed quòd ex illo luctuoso sanctorum hominum interitu Respub. graue detrimētum, & Ecclesia pestiferum vulnus accipit. Ego verò in hoc tempore non constitui Iuelli mortem deplorare, quia ille post obitum & funus est & dici debet beatus: & vlcus refricare serum est, maximè cùm dolor ille quem omnes in recenti plaga sensimus, iam diu in animis multorú resederit. Quatuor autem potissimùm, obseruandissimi Patres, agenda mihi & tractanda esse in hoc primo orationis meę ingressu animaduerto: Primum cur de Iuello omninò scribendum videatur: Deinde cur serò cœperim & paulò tardius absoluerim, tum cur vestro nomini in primis hunc qualemcunque librum inscribendum existimarim: Postremò, vt quid nos in hoc mortui hominis speculo contemplari, & quid vtilitatis inde capere oporteat, aperiat.

Non hominibus placeo, & vt omnibus non dormio, ita neque seruiō: nec cuiusquã mortalis Apotheosin compono, nec sanctos canonizo: hæc enim vel palponum vel Papparum sunt priuilegia. Me verò ad scribendum nonnullæ nec leuēs causæ impulerunt. Non minimum calcar est vestra, ornatissimi præfules adhortatio, qui Iuellum viuum, vt germanú in Christo fratrem amplexi estis, & mortuum vt præclarum cœlorum ciuem honoratis. Ita nec vestrum in illum officium non laudari, nec meum in eius virtute concelebranda studium vituperari rectè potest. Sapientissimè monuit sacrorum Prouerbiorum author, Memoria iusti benedicetur, sed nomen impiorú sordebit. Altera causa est Iuelli propria & priuata, quoniam nefas videri possit, vt qui omnibus suis diurno & nocturno labore pro-

*i. De Iuella
quę causa
scribendi.*

desse studuerat, tam citò ex animis omnium elabatur: & planè iniquum, vt cuius vita & monumenta hominibus nostris magnum adiumentum attulerant, is totus vt ignobilis & inglorius sepeliatur. Cur enim homo tantus ceu canis, aut vt è multis vnus, aut vt planè nullus obscure moritur? Cum Homerus suum Achillem & Vlysssem Prædicarit, Hesiodus deorum suorum genealogias descripserit, Balæus noster illustrium scriptorum in Britannia Cæturias ediderit, aliique alios summis laudibus extulerint, cur nomen Iuelli nostra culpa in hoc albo non recensebitur, cuius scripta causæ communi plurimum ponderis & splendoris addiderunt, & qui Ecclesiæ nostræ decus & ornamentum extitit? Quamuis autem suis ipse scriptis viuet, eiusque fama toto hoc orbe Britannico diù & latissimè & longissimè vagabitur, hoc tamen ipsius meritum est, non nostrum beneficium. Est & alia causa & præcipua & publica, vt doctrina, quàm verbi diuini inductu & spiritus sancti instinctu, & Regiæ Maiestatis iussu & auspiciis, Ecclesia Angelicana profitetur, & quam omnium Anglorū nomine Iuellus amplissimis voluminibus acerrimè propugnauit, etiam hæc memoria teste & viua & vera suffragatrice comprobetur: & quoniam doctrina illa digito Dei animis piorum impressa, Doctorum voce cōtinuata, in hoc etiam opusculo nostro defenditur, non obfuerit, credo posteritati hunc rerum Iuellicarum commentariolum legere.

2. Causa
in org.

Hæ sunt causæ scriptionis: & cessationis non pauciores nec minus iuste reddi possunt. Si in occupationes priuatas & publicas, quibus sanè districtissimus fui, culpam conferrem, peruulgata fortassis & putida nonnullis causatio, sed his qui me & res rationesque meas propius aspexerunt, honesta & necessaria videretur excusatio. Quid enim cōmentari animus in mille curas distractus, aut quid scriptis mādare potest is, cui iam diù vix aliquā partem cogitationum aut tēporis licuerit ad huius operis & muneris perfunctionem seuocare? Qui meum otium tanquam fegne & iners damnabunt, & hanc cunctationem crimini dabunt, ne illi, si ad ea quæ foris sunt, & quæ longo interiecto interuallo vident eminens, aliquantulum conuiuerent, & domi seueriores & paulò vigilantiores oculos circumferrent: & hîc minus esset quod agerent, & amantiùs facerent, & illic operam suam collocarent meliùs. Illud, credo, nemo non confitebitur, antequam de genere, patria, vita, obitu, moribus, & aliis & eiusmodi, maximè in locis disiectis, & in rebus à cognitione nostra remotissimis aliquid certū & exploratum haberi posset, maximam anni partem pæteruolare, & tempus ipsum velox esse & fugax, & nos homines lentè festinare: & nisi vos operam vestram interposuissetis, nisi D. Parkhurstus Episcopus Noruicensis, nisi Ægid. Laurentius, Ioan. Iuellus frater, & I. Garbrandus, & alij me de quibusdam certiore fecissent, non tam facilè nec tam fœliciter, quāuis in vtroque non nihil claudicatum est, inchoato operi extremam manum imposuissem. Quinimo præterquàm quòd literæ ad me vestræ aliquantò tardius correptarunt, pestis etiam Oxoniæ longè & latè populata nos disperfit: itaque cum Musæ rusticari & peregrinari, imò & feriari cogerentur, non potui soluto & vacuo animo in eam cogitationē incumbere, libraria præsertina
supel-

supellectile destitutus : & conuenientius esse ducebā, aliquam viuentium *λοιμῶν καὶ λιμῶν* periclitantium curam habere, quàm commendare mortuos: quibus temporibus exulceratissimis multorum beneficentiam experti sumus: & tuorū imprimis Londinensiu, ornatissime Sādē, tū ardentissimæ charitatis viscera, cōdolendo, tū etiā officia largiēdo sensimus. Statueram etiam alia longiore via rem aggredi, & vnā cum hac historiola scholasticę vitæ speculum coniungere, quòd eius tota vita & studiosorum calcar, & studiorum norma, & indefessæ cuiusdam diligentię singulare specimē esse potuisset. Sed dum in ea re aliquid temporis insumptum est, mutavi sententiam, gratius Lectori futurum arbitratus, si continuam & simplicē hanc Narrationē vno intuitu videret, quàm si Iuellum per partes, & per interualla descriptum aut potius discerptum cerneret. Cogitabam præterea exorituros quosdam qui defuncto insultarent, quæ coniectura me non fefellit, quorum ego cauillis hac eadem opera aliquo modo occurrendum iudicauī. Hi sunt mores & morsus Sycophantarum, qui cū caput petere & vitam adimere non possunt, existimationi tamen nostrorum in asserenda Religione Principum obrectare non desinunt. Sed bene ab illo dictū est, *Bernardus* Mendax infamia non polluit virum integrum.

Vt autem Iuellum vobis dedicarē, optimis & maximis rationibus sum adductus. Quò enim rediuius iam se conferret, nisi ad vos? quorum beneficio & opera quodammodo in vitam ac lucem reuocatus est? à quibus *3. Cause de-
dicationis.* scriptionis huiusce meæ causa & occasio profecta est? qui testes locupletissimi, intimi, & propè domestici estis, quam ille operam, fidem, studium, patriæ, Ecclesiæ, Reip. nauauerit? Cū etiam non ignorarem Momorum & Criticorum plena esse omnia, & hunc meum laborem in varias multorū reprehensiones incursum, in vestrum præsidium quasi in portum me recipere volui, vt vos qui propter prudentiam & auctoritatem potestis, & propter officij & dignitatis rationem debetis, me, imò Iuellum, imò Iuelli doctrinam, imò Christi causam multis vndique procellis iactitam vestro patrocinio tegatis, & ab omni maledicarum linguarum petulantia vindicetis. Ego si onus quod imposuistis, non pertulero, si succubuero, vos culpam & pœnam præstabitis, quòd artificem delegeritis, & parum scientem *Scriptor.* & minus otiosum, qui nec ausus fuisset suscipere propter quarundam rerum in tali opere necessariarum ignoracionem, nec satis, dignè aut ornate conficere potuit per negotia. Historiam scribere, vt pulchrum, sic difficile & periculosum, quòd rarissimus sit qui alicubi nō offendat: & Iouius à Sledano, & Sledanus à Surio, & SURIUS à multis, & nuper Polydorus Virgilius à Ioanne Priseo in historia Britannica reprehenditur. Sic & mea censores aliqui notabunt, & alius aliud carpet, vel morosus, cui nihil placet, vel curiosus, qui nodum in scirpo quærit, vel inuidus, qui Themistoclem perperam æmulans, nullum præconium aut acroama, nullius vocem libèter audit, nisi eius, à quo suas laudes prædicari intelligit, vel cæcus, qui de coloribus nō iudicat, vel fortassis etiā perspicax, qui meā in aliquib. cōnnuētia, vel me absente nonnullā operarū dormitationē aut oscitantia deprehēdet: A quo, itémque à vobis illud enixè peto, vt aut candidè iudicetis, aut amicè iudicetis. Etenim cū scribēdo graue temeritatis vitiū, silēdo grauissi-

mam ignominiaē labē subiturū me prouiderē, vt qui fidem vobis datam non liberarem, & cū ex duobus malis minimum semper eligere sapiētes moneant: malui loquax quā mutus, ineptus quā ingratus, temerarius & audax, quā omninō leuis & perfidiosus videri.

Iuellus.

Iuellus quoque vestrae defensionis vmbra implorat, quem mortuū & immeritum non solū vocis conuitio, sed etiam scriptorū aculeo quidam concidere erubuerunt. Non dicam omnia quę diffeminarunt, quoniā ipsi authores & suo & aliorum iudicio reuincūtur, & multas vanitates tempus ipsum iam diu refutauit, & nos quaedam in Historia attigimus. Nuper autē famosi libri quasi sturni aut infusta aues horrēdo stridore, magno agmine prouolarunt, contra hunc singularem veritatis assertorem garriētes. Euolauit N. Sanderus Louaniensis scholę nimium diligens auditor, obstridens, hunc nostrum esse pseudoepiscopum Sarisburiēsem, in suggestu iuueniliter exultasse, quod affirmarit nullum locum ē sacra Scriptura, in quo Pontifex Romanus vniuersalis Ecclesie caput diceretur, proferri potuisse, Tho. Hardingum eum viriliter repressisse, & ea protulisse quę Iuellum eō tandem redegerunt, vt per edictum Regium curaret, huiusmodi libros interdicos & abdicandos: adiecta etiam multa, & minis terrore plenis, si quis eos tenere apud se deprehenderetur. Euolarunt etiā & alij transfarinari cuculi eandem raucam Sanderi vocem imitantes & vanissimam cantilenam occinētes, & in primis ille graculus Burdegalensis Pontacus, declarans & denunciāns, Iuellum esse Hēresiarcham, Superintendentem, Pseudoepiscopum, hunc magna volumina mendaciis refertissima bis scripsisse, huius calumnias Hardingum, Sanderum, Heskinum, Alenum, Rastallum, Dormerum (Dormannum dicere voluit) Martialem & alios ita detexisse, vt hactenus ipse & affecta siluerint, & iam prorsus obmutescere videātur.

Religionis
defensio
contra ad-
uersariorū
calumnias.

Ceterū istorum obiectionibus in libro respondimus: quem nostrum conatum & studium, vestra, Patres, censura, & Iuellum, eiusque Catholicas assertiones vestrae approbationi & protectioni commendo, nec illum solū, sed vniuersam religionis nostrę causam, eoq; magis quod huic quoque obstrepunt: contra hanc, contra doctores nostros, contra Episcopos, contra Principem, imō contra Christum omnia probra promiscuē & procaciter congerunt: quibus satis est cum Pilato dicere, Quod scripsi, scripsi, aut cum malis Rhetoriculis pessimē concludentibus, dixi. Olim istuc, olim dixit Zoilus, se idē malē dicere, quia nescit aliter malē facere. Olim istuc dixit sceleratus Parasitus Alexandri Medius, Quoduis crimen in quemuis sine fronte intendendum, vt licet vulnus eius qui delatus est sanetur, cicatrix tamen maneat. Euolauit & alia Pica Lusitana Hieronymus Osorius, qui sibi musca luscinia videtur, dum aduersus nostra Sacramenta, nostram Ecclesiam, nostram fidem, nostros proceres, ferales & funestas voces emit: dum cātilat nostros Episcopos homines infimos ex triuiis & tabernis arreptos esse, non vitę castitate, non sacrarum literarum eruditione, non eloquentię gloria commendabiles, indignē in ista dignitate cōstitutos, Bucerii aut Martyris tantū discipulos, & à Caluino institutos, sine vlla ceremonia consecratos, Pōtificates obscuros & tenues, Theologos prorsus ignaros, idē electos, vt vectigalium parte contenti, reliqua omnia magnatibus

& au-

& aulicis, fisci nomine diripienda concederent. Has crocitationes isti homines nostri status imperitissimi, & audacissimi contra nos demurmurāt: unde non solum professores nostros in odium & contemptum vocāt, verum etiam ipsi rei Ecclesiasticæ & religioni quasi securim iniiciunt. Exauditi sunt & alij garritus istarum auicularum contra HENRICVM 8. EDWARDVM 6. & ELIZABETHAM ferenissimam Reginam, multosque præterea nostræ religionis excellentes patronos & columnina. Vidit quoque prudentia vestra & magno cum dolore vestro, & malo nostro vidit, quomodo iamdiu papismus extrema quæque tētavit, libris, suggestionibus, coniurationibus, armis, Bullis, & vt verbo vno scelera omnia complectar, omni Satanæ artificio & tormentis: Vidit quomodo Maiestatem Regiam lædere, & nuperrimè prudētissimos & fidelissimos quosdam eius Consiliarios virulento scripto iniustissimè proscindere non exhorruerit: vt iam ipsa pericula vos expurgefaciant & extimulent, laborantem causam omnibus manibus & humeris suppositis fortiter erigere & subleuare: ne si purissima Christi religio melius ac melius, vestra ope ac arte constituta & fundata non sit, ventis aduersis flantibus, & inundatione erumpente concutiat & labefiat.

Papismi ars
& mors.

Equidem dum singularia erga nos Dei beneficia, vineæ culturam, torcularis fœcunditatem, turris amplitudinem, speculatorum quorūdam vigilantiam, sepimenti securitatem, omnium colonorum pacem & beatum otium animo & cogitatione verso: vberem vindemiam & suauissimas vvas & spero & Angliæ ominor, & Dominum loquentem audire videor, Quid erat faciūdum Vineæ Britannicæ, quod ei non fecerim? Rursus cum Apri syluestris callidissimas & creberrimas incursationes, operariorū multorum & imperitiam & desidiam, & acerbis nostrorum hominum labrucas & fentes ratione & mente perlustro: alia rerum facies se oculis obiicit, aliæ prædictiones se auribus ingerunt, ex Esaia, Festinabunt ædificatores tui qui te euertunt: ex eodem, Speculatores eius cæci sunt: & ex Esdra, Rehūm & Simsai Scribæ properè Hierosolymam iuerūt, vt Iudæos opus Dei facientes brachio & vi impedirent: & apud eundem alij dicūt, Ædificabimus vobiscum. Scilicet hi sunt ab omnis temporis æternitate diuini Templi oppugnatores, aut insidiosi hypocritæ, qui clanculū surrepunt, & quod dextera extruxerunt sinistra destruunt: aut manifesti hostes non aurū non gemmas, vt Iuellus, sed fœnum & stipulas, vt pseudoapostoli, inædificātes, aut otiosi & imperiti architecti seu spectatores potius, qui nec promouent nec mouent pedem, nec materiam ad domum Dei manibus comportant, nec saxa incidunt, nec ligna dolant, nec quicquam opis Ecclesiæ extruendæ afferunt: sed eorum omnes nerui in hoc intenti semper fuerunt, vt religionem nostram vel nascentem refecarent, vel adolescentem peruellerent, vel etiam iam maturefcentem extinguerent. Hos omnes Romanæ Curie affectatores & hic & infra & sæpe & semper hortor & hortabor, siue hîc lateāt domi, siue degant peregrè, vt vocationis suæ & talenti concrediti memores sint, nec velint amplius populo imponere, non amplius cōtra Esaia vaticinium pro auro æs, pro ère ligna, pro argento ferrum, pro ferro lapidem offerre, non Gibonitarum more fingere, nō putridis vtribus, detritis pan-

nis, mucido pane, id est, antiquitatis suæ prætextu & fucis ac fabulis Ecclesiæ Dei insinuare: sed potius relicta Moabitide cum Rutha conuersa in agro Dominico spicas legant, & nobiscum huius terræ sanctæ bona comedant, & Petri Romani ficta & fragili nauicula & humanis retibus abiectis, Christû cum vero Petro sequatur. Vos autem reuerendissimi Præfules, his Pseudoapostolis sub iugû missis, Iuellos aut istis certè meliores præfite, qui vt Vates scripsit, terras instaurét, tribus Iacob erigant, vastitates Israëlis reducant, qui dicât vincētis, Exite, & his qui in tenebris sunt, Reuelemeni.

Exa. 49. Exemplar ministrorum Iuellus est à nobis hoc loco propositus, sed ille animo optimè constitutus, secunda fama scælix, ingenio præstans, literarû opibus cumulatus, maximis optimorum ciuium suorum studiis & gratia beatus, decessit. Sint, sint si non pares, at non multò peiores qui succedât, qui legitimè scenerentur, vt quamuis Aristotelicè nûmus nummum non gignat, tamen Christianè Gemma gemmam, & Euangelici patres etiam alios atque alios Ecclesiæ patres semper pariant. Cur enim homo natus & editus est, nisi vt Deo imperante & verbo subserviente alius populus ex ipso renascatur? nisi vt fratri demortuo semen sanctum suscitet? nisi vt sui patris cœlestis nomen ab interitu, memoriam ab obliuione, gloriam à calumnia, Ecclesiam ab incantatrice hæreticorum fistula vindicet? nisi vt filios Euangelicos verbo per spiritum generet? Sat vixit, quisquis naturæ benè ad futuritatem, sibi beatè ad salutem, aliis vtiliter ad solatium, Deo gratè ad gloriam vixerit. Non vixit qui nullam ex se reliquit sobolem, qui arbores alteri non ferit sæculo, qui populo futuro sermonem non annunciat. Ecclesiæ propagatio quædam & quidem singularis est perpetua veræ doctrinæ ex cathedra Christi successio. Etenim vt nos hodiè propterea in fide confirmatiores & magis fundati sumus, quòd eam à Christo, ab Apostolis, à patribus, & ab ipsa prima & nouissima hac Ecclesia quæ synceritatis & veritatis discipula fuit, imbibimus: ita discent posterì ab hoc nostro sæculo & à maioribus suis, nostramque in religione consensionem, & tuam fidei confirmationem libenter audient. Quanquam Osorij reprehensio quàm friuola sit, & post dicemus, & D. Haddonus ostendit, & omnes qui omnem pudorem non abiecerunt, nobiscum testari possunt: & ipsa res loquitur, Angliam non ita esse infœcundam, quin Zephyro diuinæ bonitatis afflante possit non modò flores sed etiam gemmas & Iuellos producere: quæ etiam nunc doctissimis ministris & Episcopis, aliisque clarissimis viris abundant, qui & disserendo domi & scribendo publicè valeant, non modò cuniculos domesticorum hostium perspicere, verum etiam externorum hominum consilia & Enthymemata euertere, & quid monstri Tridentina Synodus alat, quid struat, maturè cognoscere, & prudèter declinare: qui Romano Baali genua non curuabunt, qui Arcam Dei Palæstinis inuitis reuerenter portabunt, & fortiter sustinebunt, & stercora solennitatum & ceremoniarum Tridentinarum, in quibus circumscripti illi patres seu scarabæi se & suos quotidie volutant, proiicient, & tursus in facies ipsorum spargent.

At enim, ô patres, quò plures Iuelli similes hæc terra nostra protulerit,
 eò ma-

eò magis vestra in gubernanda naue ars & fœlicitas deprecabûtur, & Euãgelij fulgur Christi que gloria fusiùs propagabuntur, & Romanæ Hydræ capita magis ac magis amputabuntur. Atque ô térque quaterque beatos Episcopos, si fideles in domo Domini famuli, si docti in Christi Gazophylacio trapezitæ, si in grege pastores vigilantes, & in agro excubantes, & secundum aduentum Seruatoris expectantes, & Angelicum & Euãgelicum carmen audientes & annuntiantes, ipsorum sedulitate, dexteritate, & sapientia constituentur. Ibi enim breui non solum Dagon ille vt truncus iacebit, sed & manuum palmæ, & pedes si qui reliqui sint, abscidentur, & religio non modò defæcata reddetur, sed stabilis & inconcussa persistet. Aureum est dictum illud Solomonis, Argento scoria & rubigo si auferantur, vas purissimum euadet, Ibi cæca hæc Papisticarum viperarum progenies Ioannis Baptistæ prædicatione & doctorum sermonibus rectiùs informata resipiscet: ibi simplex popellus illum magnum Archisynagogum Romanum admirari desinet. Quauis enim ad intuitum Cameli inusitato colore & magnitudine, & ad aspectum monstrosi hominis bicoloris, corpore partim nigro, partim candido, æquabiliter distincto, quas duas res nouas Ptolomæus in Theatrum ad captandam beneuolentiam aduexerat, Ægyptij primùm quidem attoniti obstupuissent: post tamen non solum non admirationi sed risui fuerunt, & contemptui spectantibus. Ita futurum valdè confido, Domino plures Iuellos & prophetas in vineam suam extrudente, vt bicolor, imò tricolor hic & triceps Papa omnium fannis è theatro Ecclesiastico eiiciatur, omnesque eius Cameli & merces, quas huc secum importauit, summoueantur & vilescant. Scilicet vehementer illi quidem hallucinantur, qui Euangelicam margaritam sine æneis Romanistarum calculis non posse satis exsplendescere arbitrantur: etsi Pontifex ipse credit se Anglicanæ Ecclesiæ Atlantem esse, & illam hac ludicra negotiatione sua vel ditari vel conseruari: nã ille Phrenetico cuidã videtur simillimus, qui, vt proditum est, continuè erectas in cælum manus tenebat, nec ad horulam comedendi quidem causa demittere volebat, ne cælum rueret, cum tamen curatorum ipsius prudentia, illo insano abducto, & columna supposita, cælum non minùs quàm priùs stetit. Enimuerò stolidè imaginatur sine se & sua mercatura nec Ecclesiam nostram posse cõstitui rectè, nec Deum coli purè, nec hoc cælum Anglicanum diu consistere. Deus opt. max. concedat, vt sicuti ex filice non viua aut crescente, sed in puluerem redacta vitrum conficitur, sic ex Iuelli cineribus noui Phænices, & diuina inspiratione, & vestra diligentia, fide, monitis continua doctorum seges exoriatur.

Quartus locus est, huius Historiæ utilitas. Primò, speculum esse potest ^{4. Utilitas} studiosorum & Academicorum, vt cum viderint à quibus initiis Iuellus ^{triplex.} exorsus sit, quam viam inierit, quam studiorum methodum & rationem obseruarit, quàm grauius & acriter institerit, & omnia persequutus fuerit, quàm fœliciter & sine vlla penè offensione & scopulo ipsum scopum attigerit: eodem modo, iisdem velis & remis sibi contendendum & connitendum putent, qui ad eandem excellentiam & ad eundem portum aspirare cupiunt. Non illum ab instituto voluptatum illecebræ auocarunt, &

ab illa sua studiorum contentione vix aliquid temporis ad vires redintegrandas feiunxit, ita vt licet mors citato gressu in nos omnes insiliat, ille se laboribus macerando pedibus eius quasi alas addidisse, & eam propemodum accersuisse videretur. Et quid mirum est, eum hominem citò mori, qui novos subinde ingenij fœtus edit? quippe cùm perspicuum & compertum sit, homines qui nihil pariunt succulentiore & vegetiore esse corpore, quàm qui se studiis & curis conficiunt, & arbores quoque infœcundas his quæ fœcundæ sunt esse firmiores?

Secundò, Speculum est Theologorum, vt non malè labores & cogitationes suas ponant, nec in res inutiles, nugatorias aut impias, operam conferant, nec animos infirmos & ægros in deteriore partem applicent, sed vt in solidæ cognitionis indagazione versentur, & veritatem Iuelli exemplo fortiter contra omnia inimicorum iacula defendant, & Britannii cùm sint, illum clarissimum Scythicarum Ecclesiarum gubernatorem Britannionem imitentur, qui dogmatum impietatem & Valentis Imperatoris furorem in Christianos coarguit, diuinissimi Dauidis vocem vsurpans, *Loquebar in testimoniis tuis coram Regibus, & non confundebar.* Etenim nisi veritas continuata docentium successione propagetur, nisi errorum in dies gliscentium multitudo diuini verbi acie, tam voce quàm scriptis retùdatur, illa ab eloquentibus patronis deserta & derelicta, vix aliquem locum, in quo requiescat, inueniet, & hi in dies singulos, in hac decrepita & delira mundi ætate augetur & magis inualefcet. Tertiò, Speculum est omnium mortalium, in quo pallidæ mortis imaginem intueantur, quæ pauperum tabernas, diuitumque turres pulsat æquo pede, scilicet communis & eadē senibus, iuuenibus, doctis, indoctis, singulis, vniuersis. Nam & ipse Papa qui nec homo est, nec Deus, tamen nō immortalis in hoc sæculo, sed mortalis est, illi generali & capitali sententiæ subiacens, Terra es, & in terram reuerteris. Quod ceremonia quædam Romana suggerere ipsi & in mentem reuocare poterit, dum Papa Ecclesiam ad solennem missam celebrandam intrante, stupa accensa, Minister clamat, *Sic transit gloria mundi.* Vt enim flamma ascendit & consumitur, ita sæculi huius scena abit, omnisque Pontificalis pompa eualescit. Non est igitur contemnendum pij cuiusdam consilium quod studioso Bononiensi dedisse fertur, vt in molli lecto iacens, de illo duro Esaia lecto cogitet, *Subter te sternetur tinea, & operimentum tuum erunt vermiculi.* Vt enim in naue existens siue comedat, siue bibat, siue ludat, siue laboret, siue gaudeat, siue doleat, ad portum semper fertur: sic mors omnis nostri cursus meta est, & omnium rerum humanarum extrema linea.

Eh. 14.

Sed vt garrulæ epistolæ finis aliquando imponatur, & argumentum infinitum aliquo tandem fine terminetur, oro vos, Colendissimi Patres, vt Iuellum hunc meum excipiat, erranti mihi veniã detis, Iuellum non meo sed suo pede metiamini, Deo omnium donorum inexhausto fonti gloriã tribuat, qui nostros gressus in hac peregrinatione dirigat, vobis præluceat, sanctos conatus semper secundet, Ecclesiæ vniuersæ optimam benedictionem impertiat, vt cælestis patriæ hæreditatem cernamus, ductore & sospitatores vero Iehoua nostro Iesu Christo, cui cum Patre & Spiritu sancto

cto

12

Et sit omnis laus, honor, maiestas in omnem omnium seculorum perpetuitatem. Amen.

OXONIAE, ANNO M. D. LXXIII.
Septembris. 28.

PRO REGNO ANGLIÆ, R. MAIESTATE,
CONSILIARIIS, MINISTERIO,
LAURENTII HUMFREDI
P R E C A T I O.

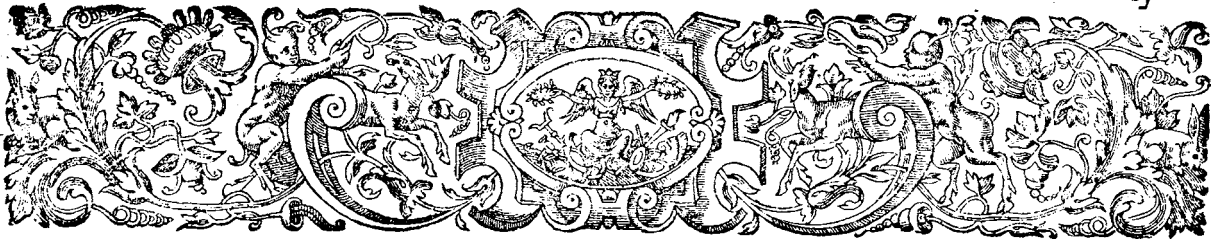
O Deus alitotans Mundi, cœlique Monarcha,
Qui mare, qui terras, infera quique regis.
Prospice de cœlo, Regnum spectato Britannum
En nunc confligunt spesque metusque simul.
Quid non speremus, quid non timeamus amantes?
Spes metus, huc illuc, hac vocat, ille trahit.
Anglia cincta mari est, circumfluit undique portus.
Est spes nonnullo concomitata metu.
Hactenus afflauit Zephyrus, fuit aura secunda:
Spes est: mox portum, qui bene soluit, habet.
At mare fluctisonū est, Syrtes, Pirata, Charybdis,
Saxa latent, scopulos nolle timere, furor.
Hæc, hæc vita mare est per amarum, nauigat omnis,
Qui viuit, sperat plurima, multa timet.
Nunc mare sulcamus, mare nūc ingressa Carina est,
Flatibus aspire, ô bone Ioua, bonis.
Sis prora & puppis, nostra sis ancora nauis,
Et peregrinantis dirige vela ratis.
Ecce pius rector cecidit, ceciditque Iuellus,
Ecce alij multi iam cecidere duces.
Suffice nunc alios, qui clauum rite gubernent,
Ne ruat intumidas nauifraga puppis aquas.
Præfice ductores populo, verbi que ministros,
Ne desint ouibus pabula sana tuis.
Tales falce secas: tamen vt noua plantula surgat,
Annue, succrescant germina sancta precor.
Ampla tua est bonitas, grauis at maledictio nostra
Culpæ pœna comes, sic meruere mala.
CONSILIVM Regale foue, sacrumque Senatum,
Qui semper CHRISTI flagret amore tui.
Quòd clemens pater es, speramus: deinde timemus,
Quòd iustus iudex atque seuerus eris.
Serua REGINAM Pater, ô mitissime serua,
Ut tua sit semper, sit quoque nostra diu.
Fœmineamque manum dextra fulcito potente,
Ne quasset teneram Scylla maligna ratem

Auspice Reginâ Diuinum Manna dedisti,
Spes est, at causa est nausea nostra metus.
Floret Relligio, spes est: sed marcet in horas,
Est metus: hanc solum labra librique sonant.
Spes est, quandoquidem regnat lectissima princeps,
At quia mortalis, iam subit ecce metus.
Regnat iam prudens Princeps, sed fœmina regnat:
Viribus haud orba est, spes: metus, orba viro est.
O virgo ELIZABETH, Phoenix & gemma
regentum,
Ostos, ô patrij stella decusque soli.
Heu cur non liceat semper producere filum?
Heu cur non semper viuere fata sinunt?
Heu fera Parca rapit proceres, non parcere cuiquã,
Novit, præda huius Crassus & Irus erunt.
En fuit, en non est Babylon, nec Persica pompa,
Nec Græcum imperium, nec Latialis honos.
Spes est quod fuerim, sed nunc non esse, timendum:
Spes est, esse quidem, porro fuisse malum.
Quod valet & viuit, tua magna potentia sola est:
Si moritur, nostrum est promeritum atque scelus.
Quod populo præsit, quod sit, iam spero, sed oro,
Ut semper iubeas esse, vel esse diu.
O vtinam viuat, viuat, serò ut moriatur,
Mortua post viuat, ne moriatur, Amen.

Cælum & terra præteribunt, verbum autem Domini manet in æternum.

DICTUM CHRISTI, & Symbolum Ducum Saxonix,
 & Georgij Marchionis Brandeburgensis, carmine reddi-
 tum per LAURENTIUM HUMFREDUM.

OMNIA transibunt, tellusque polusque liquefcent,
 Mundi pompa, decor, gloria, πάντα σκιαί.
 Omnia transibunt, reges & regna peribunt,
 Vires, castra, viri, fœmina, πάντα αωοδός.
 Omnia transibunt, hominum sapientia, linguæ,
 Scripta patrum, Canones, iuræque πάντα λόγοι.
 Sermo Dei viuax, omni florescit ab æuo,
 Hic erat, est & erit, cætera πάντα πόνος.
 Sermo Dei viuax, flammæ furiæque retundit,
 Infringit Stygij tela cruenta Dei.
 Dux patriæ, comes est vitæ, post sæcula iudex,
 Lex morum, fidei lux, via, norma, salus.
 Hoc cape, semper ama, sic te redamabit Iesus,
 Hinc disces rectè viuere, ritè mori.
 Hoc cape, sit cordi, sit curæ, sitque voluptas,
 Hoc cape, crede, time, perlege, viue, vale.

Prolegomena.

VI ex corporis huiusce vinculis & ergastulo liberati hinc decesserunt, non eodem modo omnes ab his qui superstites sunt accipiuntur. Etenim vel immodici & immeriti honores adhibentur, vel iniustæ pœnæ infliguntur, vel digna præmia laudis & gloriæ tribuuntur. Primum est hominum superstitionum & Idololatrarum, quales fuerunt gentes olim & Pontificij ethnizantes hodiè, qui vita sanctos religioso cultu & veneratione prosequuntur, eos in sanctorum numerum ascribunt, eorum nomen opemque quos ipsi creant implorant, his delubra condunt, aras construunt, imagines statuunt, anathemata suspendunt, suffitum faciunt, sacrificia offerunt, vota nuncupant, genua flectunt, horum anniuersaria & festa celebrant, loca & sepulchra inuisunt, reliquias colunt & magni æstimant. Quod eorum facinus eò detestabilius piis omnibus videri debet, quòd relictoviuo fonte, cisternas contritas & putidas sibi fodiunt, honorem à creatore ad creaturam transferunt, cum id nec cum fidei Christianæ articulis, nec cum forma dominicæ prece, nec cum sacrosancto Decalogo conveniat.

Fides est, ut in Deum solum credamus, in beatam scilicet Trinitatem, non in Ecclesiam siue militantem siue triumphantem, non in homines vel sanctissimos: & fidei præstantissimus Doctor Paulus affirmat, fidem & inuocationem ita inter se iugata & copulata esse, ut ad se mutuò referantur. Quomodo (inquit) inuocabunt in quem non crediderunt? ut in quo nostra fides conuiescit & recumbit, ad eum solum hoc priuilegium inuocationis pertinere concludat.

Forma orationis quam Christus omnium precum nostrarum quasi idæam & effigiem perfectissimam reliquit, iubet nos orantes non Matrem, sed Patrem nostrum cœlestem adire, ipsum appellare, rogare, ut ipsius nomen, non aliorum hominum sanctè colatur, ipsius regnum veniat, ipsius voluntas fiat, quoniam ipsius est regnum, & potentia, & gloria in omne æuum.

Decalogus habet: Ego sum Deus tuus qui eduxi te è terra Ægypti, è domo seruotum: Non erunt tibi Dij alij coram me, non facies tibi sculptile, neque vllam similitudinem eorum quæ sunt in cœlo sursum, neque eorum quæ sunt in terra deorsum, neque eorum quæ in aquis subter terram: non incuruabis te iis, neque coles ea: Ego enim Iehoua Deus tuus, Deus zelotes, visitans iniquitatem patris super filios &c.

Quamuis autem nonnulli suum commentum de Polytheia antiquitatis colore fucare soleant, tamen Augustinum, Lactantium, aliisque sanioris iudicij præcos huic nostræ opinioni de vnius Dei inuocatione suffragari certum est, & in aliquot Patribus spurij non pauci nonnulla affinxerunt: quale est illud, quod in vita Cypriani à quodam neoterico & notho successore ineptè adiectum est: Nos ergo fratres oremus Omnipotentem Deum pro serenissimo Imperatore Carolo, quatenus qui per beatum Cornelium Papam & martyrem de Romanis partibus ob munimen sui cunctorumque fidelium sibi proximare fecit, ac nos de tam magno patrono honorauit, per suffragia huius incliti martyris, beatitudine perennis vitæ sibi concessa, sanctorum omnium quos venerabiliter excoluit, consortia adipisci mereamur.

EXISTVNT etiam alij nimium crudeles & phrenetici, qui vel huius superstitionis suæ velut cæstro perciti, vel zeli & cholæræ suæ facibus inflammati, vel odio quodam bonorum hominum incitati, mortuis non modò benè non precantur, sed omni conuictiorum & contumeliarum immanitate configunt, nomen calumniæ morsibus, bona

prædæ & fisco, cadauer tormentis, animam orco addicunt. Quod sanè hominibus clarissimis splendidissimòq; ingenio præditis, & quædam inter ceteros præstantia eminètibus accidere solet, vt quemadmodum viui infinitis ærumnis & calamitatibus iactabantur, ita etiã mortui quietis portum vix inueniant, illius sceleritatis quæ est apud poetam minus compotes, vt saltem, Molliter ossa cubent. Idque inter tragicas diras & execrationes numeratur, vt est apud Euripidem, vt funus lachrymis non decoretur, imò vt omni sepulturæ honore careant. Origenes iam vita defunctus, ab ingratis quibusdam, vt creditur, aded malignè exagitatus est, vt qui in vita maximas calamitates hauserat, idem etiã post libris genuinis abolitis, adulterinis suppositis, existimatione miris & fœdissimis modis commaculata, pessimè tractaretur. Vt etiã Augustinus à Donatistis, Athanasius ab Arrianis, Chrysofost. ab aliis, Hieronymus à multis cum in viuis essent notati sunt, & adhuc etiã momos suos & censores, vel æquos vel iniquos habent: ita Phœnicæ rarior est, qui sycophantici dentis morsum effugerit. Lenia ista, alia sunt & maiora & crudeliora, quæ Pontifex Maximus martyrum malleus non semel factitauit. Papa fuit, qui Formosum etiã antecessorem suum effodit, effossum habitu pontificio spoliavit & deformauit, deformatum veste seculari induit, induto digitos quibus consecrare solebat abscidit & in Tyberim proiecit. Papa fuit, qui sanctissimi viri Ioannis VVicliffi Oxoniensis Academiæ quondam alumni ossa exhumanda decreuit. Papæ authoritate & auspiciis nobili ille Gulielmus Thracæus Glocestrensis iam sepultus exturbatus est & combustus, quod in vltimo Testamento suo doctrinam Iesu Christi in nouo Testamento consignatam professus fuerat, & se fide sola in illum crucifixum saluum fore scripserat. Papæ fuerunt, qui Mart. Luheri, & Tho Crammeri Archiepiscopi Cantuariensis picturas incendio Romæ ad iudicium. Horum Paparum phalarismo factum est, vt lectissima scemina Catharina Petri Martyris vxor Oxoniæ, vt doctissimi & innocentissimi patres Bucerus & Phagius Cantabrigiæ è tumulo, è terra extraherentur, qui placidè in domino obdormiuerunt: citarentur, qui non audiuerunt, publicè accusarentur, qui nihil responderunt: damnarentur & rogum subirent, qui nihil mali commiserunt: ipsa denique templa vbi paulò prius honorificè humati sunt, contra ius & fas omnibus sacris interdicerentur: ad quam ridiculam fabulam peragendam Nicolaus Ormanetus Darius aliique Papæ legati sacris vestibus amicti confluerunt, sancta cruce, aqua lustrati solennibus missis, occurrationibus, ouationibus, declamationibus, carminibus, concionibus, viscerationibus, ab illa Academia magnificè accepti: quos tamen postea regnante Elizabetha, vtraque Vniuersitas (vt par est) & existimationi & sepulchro restituit. Hoc Papale spectaculum non modò Anglia nostra olim dedit, sed & Gallia ac quidem multò iniustius & truculentius nuper exhibuit, quando sanguinarij quidam homines non modo Aug. Marlhoratum & P. Ramum doctissimos viros, cui hominum generi ipsius humani aius & literarum causa ab Ethnicis semper parsum est, sustulerunt, verum etiã Admiralium & bellicis laudibus domi & foris abundantem, & in toga prudentissimum senatorem, & Regiæ Maiestatis iã fidelissimum Consiliarium indicta causa, præter æquum & bonum, contra edictum, in pace, in nuptiis, in lecto, inermem & nudum, multis ictibus transfigere, etiã enectum transuerberare, distrahere, suspendere, omnia viscera & membra raptare, omnes vitæ quasi reliquias dilacerare & discerpere non dubitarunt. Ad cuius facti defensionem, nuper subornatus est quidam nouus & personatus histrio, Catholicos illos sicarios excusans, Protestantes oppressos Euangelij causanotans & Causarios nominans. Quo genere crudelitatis, quam omnes papistæ communiter exercent, nec barbara Scythia aut Sarmatia nec monstorum alitrix Aphrica, nec syluestris Hibernia aut Hircania, nec sol ipse quicquam aspexit prodigiosius, fœdus, tetrius. Si factum respicimus, nihil atrocius, si cõsiliu & causam spectamus, nihil odiosius, si euentum & successum consideramus, nihil stultius. Nam scire in mortuos, & communi omnium sermone contritum prouerbium stultitiæ & vecordiae coarguit, & omnes leges grauissimè prohibuerunt, & ipsis semper authoribus cessit pessimè. Quid illæ vulgi voces sonant, cum vmbriis dimicare, cum laruis luctari, Manibus bellum indicere, mordere mortuos? Nimirum esse nihil ab inuicta rationis authoritate magis abhorrens, quàm vt homines malè feriat & efferati, stimulis inuidentiæ & furis agitati maledicant aut malefaciant mortuis, aut belluino more in corpora omnis sensus expertia perbacchentur, quæ iam & latra-

Necromanchia papistica.

Carpentarius.

tus ca-

rus canum, & coruorum morsus, & animalium omnium lanienas, & hominum ictus, & tyrannorum omnium diritatem & carnificinam quasi pulicis aut culicis insultum contemnunt. Iam vero ut omnia sacra scriptura dicta præclarissima, exempla luculentissima prætermittam, quibus docemur non modo non turbare, sed piè & officiosè honestare mortuos, illisque quasi iusta persolvere: Attica lege cautum est sapienter etiam contra hanc maledicentiam, ut scilicet capitale crimen haberetur. Plato in Rep. sua scripsit: illiberale quiddam & angusti & ieiuni pectoris esse mortuos vexare & expoliare, ideòque ab eiusmodi rapinis & spoliis temperandum. Rectè Agesilaus, qui Ephori cuiusdam senis consilio obtemperans, Lyfandrum sepultum refodere noluit. Quò magis Romanitarum nostrorum miranda est stupida immanitas, cum Romæ ne vmbri quidem parcatur, quod illorum non modo crudelitatem, sed etiam fatuitatem atque ignauiam arguit. Licuit homunculo in ipsum Achillem peremptum irruere. Et quiuis Therfytes Hectori iacenti insultare, & Ciceroni iugulato vel Antonij vxor muliebriter obgannire potuit. Scilicet quercu prostrata quilibet lignum colligere audeat, ut habet Græcorum Adagium. Præterea qui Dei seruos & sanctos ita tractant malè, illis esse benè non poterit. In quos enim illorum gladius stringitur? quorum latera mucrones petunt, nisi eorum qui professione Christiani, creatione homines, literatura humani, excellentibus factis sæpè benè meriti, natione ciues, quandoque etiam communi sanguinis coniuncti? quos ubi vel lædunt vel tollunt, suum Deum offendunt, suam patriam vastant, se & vires suas imminuunt & atterunt. Utinam moderationem & prudentiam vel ab Ethnico Imperatore vellent discere, qui cum accepisset suorum Spartanorum paucos occidisse, Corinthiorum verò & Atheniensium aliorumque Græcorum & sociorum complures in bello periisse: O infœlicem (inquit) Græciam, quæ tot viros intestinis dissidiis amisit, quot vniuersis Barbaris domandis sufficere potuissent. Quin & ipse Dominus armipotès tela in capita ipsorum retorquebit, & suo fine quem imaginationis suæ errore sibi proponunt frustrabuntur. Si enim Photionis Athenienses proditores, Si Iulij Cæsaris percussores, Si Antonius Ciceronis interfector Diuinæ iræ iustam seueritatem euadere non potuerunt: quid fiat de illis qui Christianis fratribus non modo violentas & cruentas manus afferunt, & subito post lætos Hymeneos quasi in conuiuio Lapitharum opprimunt, sed etiam fidem hominibus & Deo datam violant, & infontes non vna morte, at sexcentis tormentis conficiunt? Aberrant etiam à scopo quem sibi præfixerunt, nec sacrosanctam religionem, quam illi homines profitentur & defendunt, vlla vnquam vis aut fraus humana aut Satânica delebit. Cælum & terra præteribunt, verbum Domini manet in æternum, & eius cultores & confessores instar montis Sionij non commouebuntur: quando illa arenosa Romanorum perra, aut tempestatibus quassata, aut fulminibus de cælo contacta deiicietur. Martyres hanc futilem & fragilem Romanæ sedis causam è cineribus oppugnabunt fortius, & Christi gloriã sanguine suo illustrabunt efficacius, & in auribus Domini Zebaoth iam mortui sub altari clamabunt vehementius quàm cum apud nos viuerent, tantum non vociferantes & obtestantes, ut tandem aliquando vindicem suam dextram exerat, & Ecclesiam suam sub crucis vexillo militantem asserat. Viderint illi patriciæ patriæ cœlestis, sanctorum & domesticorum Dei, ne in manus viuentis incidant. Quid? nullæ ne animis cœlestibus iræ? nullus sensus, nullus motus aut affectus? nulli clamores, nulla communiõ aut sympathia mortuorum? Nihilne Ioannis Baptistæ obruncati recordatio animum Herodis perfodit? nihilne Petri aut Pauli vmbra Neronem turbant? Nihil Boetij & Symmachij manes Theodoricum Gotthorum regem commouerunt? cum piscis capite allato, horrenda facies quasi toruis oculis obtuens, & nihil non minitans cœnanti appareret? Nihil Ziscæ Bohemorum Ducis fortissimi excoiatum cadaver, hostes Pontificios exanimauit? cum ex pelle ipsius tympanum conflatum truculento aspectu, terribili sono, eos in pedes ac fugam coniiceret, ut non potuerint consistere? Scilicet, ut hæc exempla communi experientia teste confirmentur, tympanum etiam ex Ericij marini pelle confectum omnia reptilia procul fugabit, vbicumque locorum sonitus eius exauditus fuerit. Et pellis leonina omnes alias pelles consumeret, & pennæ Aquilarum pennas aliarum auium corrodent. Ita sancti in morte vincunt ac triumphabunt & quantumuis disiecti aut dissecti, aduersarios suos quasi deuorabunt, & virtus virefcescit vulnere, nec statim causa vnà cum corpore occidet. Est & erit sanguis martyrum

Procop.

Cornel. Agrip. de occult. Phil.

semen Euangelij, & seges Ecclesiæ. Crudelitas vestra gloria nostra est, nec vnquam deficiet hæc secta, quæ tunc magis ædificatur, cum magis cæditur, vt pulchrè ante nos si non iisdem verbis, at eodem sensu dixit Tertullianus. Et Augustini tempore Christiani cædebantur, & tamen multiplicabantur: vt olim sub iugo Pharaonico, & in fornace Ægyptiaca Israelitæ crescebant. Quare nisi frustra furere, nisi cum ratione insanire, nisi cum stulto catulo lapidem non hominem arrodere, nisi contra stimulum calcitrare velint, nobis & ordini credentium parcant, immo sibi, ne ipsi verberando magis quàm nos vapulando delassentur.

ET SI verò vt illi superiores non debemus esse superstitiosi, nec vt isti posteriores furiosi, tamen esse possumus officiosi, vt media quædam via & regia & diuina, & æqualis teneatur, quod defunctis honores debiti non denegentur. Nam celebres & vsitate sunt panegyres atque Epitaphia, quibus heroes meritis encomiis exornantur. Hinc consequimur vt grati videamur erga mortuos, dein quoad nos ipsos cautiores simus, præterea etiam viri meliores. Est enim planè ingrata posteritas quæ res bene gestas obliuioni non eripit, quæ homines optimè meritos silentio contegit, vt vnà cum corporibus præclara dicta & facta sepeliantur. Cum Athenienses Hippocratem ob pestem profligatam, Eragoram ob ciuitatem libertati restitutam, Theseum ob taurum Marathonium interemptum statuis decorarint, cum omnes Ethnici mortuos suos, inter deos retulerint, cum Papistæ sanctulos suos Calendario inserant, & cum diuorum immortalium laude coniungant, cum exteri homines suos qui inter ipsos vixerint, claruerunt, obierunt, laudibus in cælum efferant: cur nos morosi nostrorum hominum clarissimorum virtutem vel incolumem odio habeamus, vel ex oculis sublatam dignis laudibus nunquam vestiamus? Est ergo grati animi meminisse mortuorum, & cum officio coniunctum posteritati commendare, vt tales aliquando fuisse & profuisse intelligatur, iuxta dictum sapientis: Laudemus viros illustres, & vt Herodotus ait, Ne res gestæ ex hominum memoria vlllo tempore exolescant. Reddimur hinc etiam cauti & prudentiores: Cùm enim dominus lumina reip. extinguit, nobis minuitur tenebras & caliginem temporum, peccata nostra flagellans, & ipse apud Esaiam, Fulcimenta nostra, Oratores diuinos, prophetas, Consiliarios, duces, Senes ablaturum se denuntiat. Percussit Israel, cùm patrem eius & currum & Equitatum Eliam, Itaiam cùm Ambrosium, Hipponem cùm Augustinum, nos omnes cùm Zuinglium, Lutherum, Melancthonem, Bucerum, Phagium, Martyrem, Musculum, Caluinum, Hyperium, Cramerum, Latimerum, Ridlæum, aliósque Ecclesiasticos Politicosque viros nostræ ætatis Principes tolleret. Etenim non solum per eluiones, Eclipsim solis & lunæ, Cometas, Ostenta aliaq; signa mortalibus irasci se testatur dominus, sed etiam multò magis cùm sanctos autoritate, doctrina, nobilitate cõspicuos è terris ad se reuocat: vbi nos infinitæ plagæ, vastitas, ruina omnium rerum manent, illi non interitum sed transitum, non mortem sed vitam suauissimam & ferendam consequentur. Quæ dum fiunt, non decet nos esse in illo luctuoso occasu stupidos aut incogitantes, sed oculos & animos aduertere, vt unusquisque tacitus apud se cogitet, Manus Domini tetigit me: ex eoque discamus mores deprauatos emendare, ad nos redire, ad Dominum conuerti & resipiscere. Profuerit quoque nobis hæc historica commemoratio, cùm inde exempla ad viuendum & moriendum sumimus. Vt enim Sampsonus ex mortui leonis cadauere mel exuxit: ita nos è monumentis & narrationibus huiusmodi quod nobis ex vsu sit colligere possumus: vt & hic quoque locum habeat illud in eodem capite Iudicium, De comedente exiuit cibus, & de forti egressa est dulcedo. Nã si bellatoribus vtile est, stratagemate acta, victorias fortissimorum regum & ducum intueri: cur non etiam è re nostra futurum iudicabimus, hanc doctorum hominum imaginem expressam & eminentem in libris contemplari? Xenophon Cyrum, Plato Socratè, Cicero Crassum, Curtius Alexandrum Magnum, Isocrates Nicoclem, alius Alexandrum Seuerum, alij alios Imperatores, & literatos homines depinxerunt, vt studia hominum proposita effigie incenderunt. Puta Achillem Homericum Alexander & Scipio imitari voluerunt, Irenæus Polycarpum, Polycarpus Ioannem Euangelistam, vt & hic verum esse possit illud Hesiodium, Vicinus vicinum æmulatur. Hisce ego rebus adductus, statui aliquid de vita & obitu IOANNIS IVELLI scribere, ne vnà cum humato corpore, sancti viri obruatur memoria, vt nos hoc siue pietatis siue amoris officium

facium defuncto præstemus, alij formam & faciem hominis præstantissimi, quasi in tabula descriptam propius aspicere & admirari possint. Utque olim Chryostomus optauit aliquem fuisse qui nobis Apostolorum historiam diligentissimè traderet, non tantum quid scripserint, quidue dixerint, sed ut sese per omnem vitam habuerint, quid & quando comederint, quò ierint, quid diebus singulis gesserint, & in quibus partibus vixerint, quam introierent domum, quò nauigauerint, vbinam applicuerint, vbi vincti fuerint, quòd omnia illorum eximia quadam vtilitate referta esse cognouit: ita utinam mihi contigisset, omnia etià intima, etiam infima huius viri facta, Apophthegmata, totius vitæ cursum peruidere, ut possem eum omnibus membris & numeris particulatim expingere. Tum enim & Academicum hominem, & elegantem oratorem, & venustum scriptorem, & pium Ecclesiastem & venerandum præfulem omnes faciliè cernerent. Venio autem ad hanc historiam pertexendam, non spe assequendi quod cupio, aut fiducia exequendi quod nequeo, sed animo narrandi quantum scio, & voluntate efficiendi quantum vaico. Grandes materias ingenia parua non sustinent, ut perscitè Hieronymus. Hoc solum polliceor me & in exquirendo diligentiam, & in percensendo fidem præstiturum, & nihil in illius gratiam ex meo cerebro afficturum, quod non multorum memoria teste innotescat, nec maiora quàm sunt reipsa verbis facturum: ut omnibus appareat, me dum virtutes prædico, hominem celebrare, non Deum consecrare voluisse.

ERVNT autem huius Tragicocomædiæ (sic enim vita humana rectè dici potest) ^{Diuisio.} quinque Actus præcipui, & primus quasi rudimenta & initia pueritiæ, secundus Academicæ studia, Tertius exilium, Quartus reditum & Episcopatum, Quintus mortem & vltimam vitæ catastrophem, vbi omnes mundi ciues iussit valere & plaudere, continebit.

Prima Pars & Pueritia.

UT ab ipsis incunabilis proficiscatur narratio, & ita cursum prouehente Domino perducatur ad vltimum: nomen, patria, genus educationisque tyrocinium, ut aliis persæpe, ita huic nostro commendationis & splendoris non nihil afferunt. Est enim ^{Nomen.} Nomen omen, & commonefactio non inutilis. IOANNES dictus est à gratia Dei ut admoneatur, gratiam solam per Christum Iesum in se & in aliis agnoscendam & prædicandam: & vrendum esse illa voce & Pauli & omnium sanctorum, qui à Ioanne Baptista fuerunt, ut Augustinus non malè adnotauit ad Bonifacium, Gratia Dei sum quod sum: quòd nomen ei erat cum Proauo, Auo, Patre & fratre commune. IVEL idè est nostra lingua quod gemma latinè, & Grecè Keimelion: verè siquidè appellari possit Gemma rara & pretiosa, qualem terra nostra non sæpe progignit. Quid ergo incommodi fuerit, si his posthac ut Latinè, planè, verè loquamur, IOANNES GEMMA nominetur, sicuti nuper quidam eruditus scriptor Gemma Phrysius? Celebre est & fuit semper, nomina patria in peregrinam linguam siue Græcam siue Latinam concinnius transfundere propter maiorem compositionis elegantiam atque adeò significantiam, tum etiam quia ingentes addunt stimulos non modo cæteris, sed & ipsis, ad eas linguas imbibendas, à quibus sua nomina mutuuntur: ut sunt hodiè multa, Bibliander, Hoflander, Xylander, Neander, Dryander, à viro aptè deducta, Reuchlinus Græcè Capnio à fumo nomen habet, homo fumorum & fucorum omnium hostis acerrimus, idque Hermolaus Barbarus in Italia sic mutauit, quemadmodum Capnio ipse Melancthonem à nigro solo Tubingæ quantum memini primus vocauit. Idem factitarunt Ioannes Herbstus diligens quodam & doctus Typographus Basiliensis, & Robertus VVinterus, eius in typographica negotiatione socius: quorum ille Oporinus appellatus est, alter Chimerinus, fortasse occasione ex Poeta arrepta,

*Si daret autumnus mihi nomen, Oporinus essem,
Horrida si Brumæ sidera, Chimerinus.*

DEVONIAM habuit patriam, regionem ingeniiis, opibus, optimis & nobilissimis hominibus affluentem, satis amplam, benè cultam & sanè fructuosam. Hic ^{Patria, & Deuoniz laus.} natus est Budenæ in Parochia Berinerberensi, anno Domini 1522. Maij 24. in prædio

patrio & auito, quod maiores ipsius, annos ferè ducentos (vt dicitur) tenuerunt. Cùm Athenæ Platone suo alumno, Sicilia Empedocle ciue suo non immeritò lætetur, cùm Homerum hominem cæcum & Poetam permulti vendicarint, Colophonij suum esse dixerint, Chij suum confirmarint, Smyrnæi suum affirnarint, Salaminij repetuerint, aliique inter se hac de re pugnarint acriter & contenderint, cùm Appion Grammaticus eum ab inferis excitatum, de patria solum iinterrogare voluerit: & patriam viro, & virum patriæ decus atque ornamentum conciliare credendum est, & Deuonia nostra Iuello suo abs re gloriari poterit, cuius eximia virtute, pietate, doctrina magis inclarescit. Quanquam quod in Martyribus laudat Basilius, id ego in nostro hoc Confessore iudicandum cenleo: non eum vsque adeò solitam & integram laudem ex patria vbi in lucem editus est petiisse, sed ex ea quam omnes pij habent, Ecclesia Dei, quæ verissima est patria sanctorum, cuius ciuem eum iam esse non dubito.

Genus.

Ortus est honesta sanè, perantiqua & haud ignobili familia Iuellorum, Patre Io. Iuello, Matre ex stirpe Bellamiorum, seu Bellamicorum, in cuius amorem & memoriam, priuatum quoddam sigillum sibi confecit, apposito in medio amantissimæ matris Bellamiæ Bellissimo nomine. Hi ambo cùm ad venerandam senectutem peruenissent, & annos plus minus 50. in coniugio placidè & laudabiliter transegerint, decem liberis maribus & fœminis relictis, sub festum Georgij ex hac vita ad cœlitum contubernium sanctamque societatem migrarunt. Benè nasci præclarum est, & Aristoteles *in Meteor.* quasi fœlicitatis partem haud infimam commemorauit, & filius sæpè gerit similitudinem patris, & habet domesticum exemplum sibi propòsitum quod intueatur, & ad quod vitæ suæ rationes componat. Est enim in iumentis patrum virtus, nec imbellem feroces progenerant aquilæ columbam, & equis dignitatem affert parentum generositas, & in maximas arbores excrescunt, quæ ex præstantissimis seminibus coalescunt. Quanquam non sic generis splendorem & claritatem extollimus vt cum Iudæis deliremus, qui Abrahamum patrem iactarunt, sed operibus non expresserunt: nec vt Græcorum amentia affines, qui Cecropidæ, Pelopidæ, Alcmeones, Æacidæ, Heroes, Heraclidæ, semidei, Dij, Iouis, Solis & Lunæ filij dici voluerunt: nec vt vani ac falso nominati nobiles qui genus in ore habent, ipsi nec generosi nec ingenui: sed vt Christiani qui scimus nec ex semine nec ex voluntate viri, nec ex carne procreari Dei filios: qui confitemur cum Gregorio Nazianzeno longè turpissimum esse, equos non aliundè quàm ex seipsis, nos ornatum ac pulchritudinem extrinsecus quærere, & aliunde mutuari: qui tamen cum eodem dicimus naturaliter sæpè Deo sic volente contingere, vt ex bonis bonus fructus edatur: sicuti ex Basilio patre & sacerdote, & Emmelia matre sanctissima Basilius magnus & sacerdos & sanctissimus procreatus est, ita ex Iuello & Bellamia hic Iuellus & bellus Episcopus ortum traxit. Omissa autem prosapia & cunis ac crepundiis quasi primæ ætatis breuiter sic percursis, de prima educatione & studiis pauca delibemus.

Pueritiæ tyrociniū.

PVER admodū septē annorū à parentibus, cùm essent re satis lauta, ad disciplinas capeffendas adhibetur, & auunculo Ioanni Bellamio Hantonensi pastori commendatur, vt statim principia bonarū artiū disceret: Hinc Brātonæ apud Thomā Stotæū, dein Southmoltonæ apud Antonium Simonū, ad hæc Barnettapulæ apud Gualterum Bovvinum tyrociniū posuit. Hunc Bovvinum vita functum, ita amore & honore prosequutus est, vt aliis ad eum iam designatum Episcopum, qui eodem nomine erant, accedentibus, & de magistro suo peramicè & libenter confabularetur, & omnes Bovvinos illius Bovvini causa beneficiis cuius posset per se & per alios affectos dimitteret. O rarum gratitudinis exemplum in discipulo! Puer hic variolis siue exanthematis laborauit, alioqui nunquam villo grauiore morbo conflictatus, nisi quem postea ingrauescentibus annis immodico & intempestiuo studio accersit. In hac tenellæ ætatis cultura & parces ipsi suo functi sunt officio, & præceptores sequacè & optimā naçti materiā, bonā nauarūt operā, & ille eam de se iā tū spè excitauit, vt nō modo amicorū votis responderit, sed omnium animos sui expectatione impleuerit. Nā Deus præstantissimū ingenium largitus est, ad quod excellentē naturā, cū educatio & doctrinæ cōfirmatio accederet, ita se gessit, vt in eo præceptores nō morū licentiā, nō audaciā, nō leuitatē, nō voluptarū illecebras, nō vllū insolentię aut contumacię vestigiū in animo impressum cernerent. Adeò statim in ipsa herba vbertatē quandā futuræ messis, bona hæc indoles p̄miserat.

Secunda

Secunda pars, Academica.

IAM verò annum decimumtertium egressus, non rus olens (quod aiunt) sed ad ma-
 iora aspirans, sub festum diui Iacobi Oxoniam amandatur, quo ingenium illud ad
 literas natum & factum, in florentissima vniuersitate omnium musarum sede & arce
 magis excoleretur. Comitatus itaque altero socio ac commilitione suo Deuonienſi,
 ad Petrum Burræum hominem mediocri literatura præditum, vicarium postea Croy-
 donensem ablegatus, diuina tamen prouidentia, voluntates hominum & vices rerum
 moderante, rogante etiam hoc Burræo quòd ambos habere non posset, in tutelam &
 disciplinam Ioannis Parckhursti, veræ sanctimonix ac liberalis doctrinæ commenda-
 tione spectatissimi, est receptus. Vterque magister artium & Collegij Mertonensis so-
 cius fuit, quod apud nos peruetustum est, à Gualtero de Merton, non à Guilielmo Mar-
 tino, vt Polydorus Virgilius lib. 17. historix Anglicæ scripsit, institutum, Eduardi pri-
 mi temporibus, cuius ille Consiliarius, regniq;uè cancellarius exitit. Annus erat 1274.
 cum operi huic suo extremam manum imposuit, sic enim manuscriptus liber testatur,
 licet scriptores paulò aliter annum assignent: ex quo gymnasio postea tanquam ex e-
 quo Troiano complures profeminati, Reipub. & Ecclesiæ plurimum emolumentum &
 ornamento attulerunt. Quid enim ego Vvallingfordum, Baldocum Episcopum Lon-
 dinensem, Gattisdenum, aliàs Ioannem Anglicum, aut Strodam, quem Chaucerus
 noster sub finè Troili sui, poëtã Anglicũ appellat, aut Mableſſidum, aut Redingũ, aliòſ
 ve nec inelegantes nec indiligentes scriptores cõmemorem? Quid Sheltonũ, aut Rhœ-
 dum insignem Mathematicum, quorum ille vniuersitati cistam centũ marcarũ hic cẽ-
 tum librarum dedisse fertur, referã? à quo etiam Mertonensis Bibliotheca cõstructa est.
 Quid Peccamũ, Vvinchelsẽum, Islepũ, Mephamũ, Ioannem Kempũ, omnes Archiepi-
 scopos, aut alios illustres Episcopos, Doctores, Theologos, Iurisperitos, Medicos recẽ-
 scã? Quid Rogerũ Baconum multis voluminibus Theologicis & Philosophicis celes-
 rimũ? quid Gualterũ Burlæum qui doctõr planus? quid Thomã Brodvvardinũ qui pro-
 fundus? quid illos nominaliũ & realiũ autores, Ioannẽ Duns aliàs Scotũ, qui subtilis, &
 Guilielmũ Occamũ, qui Inuincibilis à Papa declaratus est, aut quid Nicolaũ Gorramũ
 nominẽ? Nã de Ioãne Vvicleuo aliàs erit fortasse dicẽdi locus. Huius collegij alumnus
 & pẽsionarius, ab hoc quẽ dixi Parckhurſto factus est Iuellus, vulgò Postministrũ, aut
 Postmagistrum aut Portionistã vocãt, cuius beneficii autor & inchoator Ioãnes Vval-
 liotus Theologiæ Doctõr & Cancellarius Oxoniensis, Vvicleuo adhuc viuente perhi-
 betur, qui etiam nonnulla alia sub Edouardo tertio Collegio donauit. Sub Parckhurſti
 ferula primũ studiorum cursum alacriter ingressus, & à metis progressus est, vt æquales
 suos facillè præcurreret. Nam eleganter nouit Epistolâs & latinâs exercitationes com-
 ponere, & scienter potuit varia carminum genera contexere, & diligẽter voluit Ora-
 tores, Historicos, Poëtâs euoluere, & in arena Dialectica subinde virium suarum peri-
 culũ facere, ingenio ita acuto, memoria adeò præclara, industria tam indefessa, vt quic-
 quid magister prælegeret fideliter, id ille perdisceret fœliciter: Ita avidus vt omnia cu-
 peret, ita sollicitus vt nihil negligeret, ita docilis vt mox caperet, ita per omnia gnauus
 & officiosus, vt nunquã ei pœnas, sicuti ipse retulit, nisi semel dederit, id quẽ non quòd
 à libris, sed quòd à templo abesset. Mores probi & modesti, vulus non toruus sed hila-
 ris, gestus non inconcinnus sed compositus, bonis charus & iucundus, exosus nemini,
 ita vt in hoc primo pueritiæ limine, odor quidam nascentis virtutis statim fragraret.
 Parckhurſtus etiam tunc cœpit Papisticum fermentum & feces subodorati, prius in
 Collegio Magdalenensi educatus, & optimorum virorũ saluberrima institutione edo-
 ctus. Vt ergo Iuelli præceptor, sic Christi discipulus & germanus Vvicleui successõr,
 omnib⁹ modis studuit pietatis semina in tenello animo instillare, sæpe cũ Burræo de re-
 ligione disputat, superstitionẽ, cui ille fuit additiõr, oppugnat, & peste tũ Oxoniæ dese-
 uiente, Cuxamã migrans, translationes Anglicanas noui Testamẽti confert, Iuello Gui-
 lielmi Tindalli clarissimi martyris versionẽ legente, ipso interim Milonis Couerdali
 sanctissimi senis interpretationẽ inspiciente, quòd diuersitatem examinaret & obser-
 uaret. Cũ autem ad finem tertii capitis Apocalypseos peruenisset puer, & ad illa ver-
 ba: Quia tepidus es euomã, nescio quid apud se cogitãs subrideret, atq; id alias subindẽ

Mertonense Collegium

factitaret, & in hac tenera ætate in latino sermone Barbarismos, in Romana Religione errores quamprimùm deprehenderet: re sic animaduersa Parckhurstus quasi prophetans, Næ hic puer (inquit) aliquando ad Diui Pauli crucem concionabitur.

Collegium
corporis
Christi.

QVADRIENNIO penè integro hîc confecto aliam diætam sortitus est: ab hac enim tenui portiuncula Mertonensium ad aliam mensam paulò lautiolem vocatur. Si quidem anno Domini, 1539. Hêrici Octauî 31. Augusti 19. circiter festum Simonis & Iudæ, ipse iam annum agens decimum septimum, hinc velut optimæ spei nouella & generosa plantula desumptus, Collegio quod à corpore Christi nomen habet inseritur, Slatero, Burræo, & Parckhursto id enixè petentibus, quò adhuc indolis & naturæ præstantiam magis ornaret, & ampliorem ingenij cultum capefferet: Quippe,

Debile principium melior fortuna sequuta est.

Nam statim in prima seniorum Dialecticorum classe plantatus, licet esset natu minor, tamen scribendi, declamandi, disputandi in libera & pedestri oratione se exercendi assiduitate, eam facultatem est consequutus, vt breui tempore & multa & fœlicissimè exararet, & socios suos multum superaret, & eum ipsum seniorem à quo prius didicerat gradu præcedens doceret. Cùm in prandio nonnulla, vt fit, memoriter recitaret, splendè oraret, seu vt ipsi vocant narraret, omniâque sua accuratissimè elucubraret, ea omnia Præsidi aliisque magistris vehementissimè placuerunt. Poëtis dies & noctes interdum impendit, & vt Erasmus puer Teretium non secus tenuit quàm digitos suos, ita noster Horatium iterum ac sæpius relegendo ad vnguem calluit. Præfuit isti Collegio tum Robertus Moruentus, qui paulò antè socius Magdalenensis, propter fidem & prudentiam in rebus gerendis ad huius domus gubernacula ascitus est: Homo non tam ipse doctrinæ laudibus abundans, quàm doctorum fautor & Mœcenas. Hic cùm insignem canem haberet, quo valdè se oblectabat senex, Iuellus in laudem eius scripsit versus nouo anno ineunte, ita vt omnes & carminis venustatem, & ordinis concinnitatem, & in re tantilla ingenij vbertatem, rerum & verborum gratiam & copiam admirarentur. Hæ virtutes vt amicos parauerunt, sic odium quorundam pepererunt. Non enim vt ille fœlix Pamphilus Terentianus, sic noster sine inuidia laudem inuenit: vtque inuidia seu fumus virtutis comes est, ita ille apud condiscipulos & æmulos cœpit odio & inuidia grauitè laborare, sic vt eius scripta non propalàm lecta, sed non rarò suppressa fuerint. Pupugit hoc illius animum non nihil, sed non ita fregit, vt de gradu (quod aiunt) deiiceretur.

Baccalau-
reatus.

Cic. lib. 3.
de Finib.

Studium.

Libris & literis inde vsque à pueritia deditus, vt iam ostendimus, & assiduè certo quodam annorum curriculo, in logicis & humanioribus studiis contritus, tandem anno Domini 1540. Octobris die vigesimo laboris velut præmium, Baccalareatus gradum adeptus est, summo cum applausu & assensu totius Academiæ. Non eum nouus honor à labore, non otium à negotio reuocauit, nō libertas ad licentiam, ad lusum, ad luxum rapuit: ad quæ vitia procliuës sunt adolēcentes, maximè cùm ex ephebis excesserunt, nec eos vllus metus aut magister in officio continent. Nostro huic postquam liberius viuendi potestas data est, quò magis licuit, eò minus libuit otiosè tempus trāsmittere: sed quò erat impunitas maior, & fenestra ad peccandum apertior, eò inerat ardor discendi vehementior. Consuevit enim manè hora quarta surgere, & serò sub decimā cubare, totos verò dies in bibliothecam se abdere. Cato aliquis aut Erasmus quispiam habitus est, quorum ille librorum helluo nominabatur, hic in libris indefatigabili studio versatus dicebatur. Si authores quos legit, si studij genus quod est secutus commemorarem; illis percensendis neque mea neque cuiusquam satis esse possit oratio. Rhetoricæ studium & eloquentiam hoc tempore diligentissimè coluit: Erasmi quidem opera triuit, Chiliadas Adagiorum imprimis, & volumen Epistolarum, Deinde postea omnes Tomos, cuius dictio quia non solum verborum & figurarum quasi stellis insignita, sed & argumentorum neruis & rerum varietate conuestita, & fabularum iucunda accommodatione commendata est, lectores valdè allicit & inescat. Ciceronem verò familiarissimum habuit, quem ipse imitari, & aliis imitandum proponere maluit. Fertur ætate in syluam Shotouerianam Oxoniæ proximam, aut in alium aliquè secessum proficisci cōsueuisse, ibiq; in solitudine quasi in theatro declamasse, auditores

auditores candidissimos oratione Græca, Latina, sua, aliena, Ciceroniana, Demosthenica compellasse: gestum, prononciationem, vocem, vultum, omnia ad grauitatem, & decorum attemperasse: vt non Iuellum sed alterum Demosthenē in antro Rhetoricātem, & literam caninam sonare conantem fuisse affirmares. Curiosam & affectatā eloquentiā in concionatoribus semper damnauit, & ipse deuitauit. Rhetor esse quā haberi maluit, tantūque tēporis & operæ in eo studio cōsumpsit, vt ex tempore cōmodis verbis sensus animi exprimere, subsidio autem diligentia & alicuius temporis adhibito, copiosè, aptè, Ciceronianè dicere potuisset. Quid de historicis, Suetonio, Polybio, Sabellico, Liuiio, in quem etiam scripserat Indicem. Quid de studio Dialecticę, Philosophiæ ac Mathematicæ dicam? Adhuc Baccalaureus sacra attigit, & Augustini quędā delibauit, vt Bucherus regnante serenissima principe Elizabetha, eius Collegij quōdam Præses referebat. Lingua Græcæ quā studiosus & peritus fuerit, alio loco fortassis commodiūs diceretur, itidem de incredibili vi memorię qua certè maximè polluit. Mores suauissimos & amabiles non est opus hic iterū laudare, quos ipsa calumnia nunquā potuit iustè reprehendere, imo quos hostes ipsi nunquā desierunt prædicare, adeò semper Amoris magnes est modestia, & candida, & mansueta ingenia etiam inimicos conciliant & amicos faciunt. Ioannes Morenus ibidē socius & morum cēlor morosus, & testis domesticus, homo Græcè doctus, sed idem Græcorum more leuiculus & bibe culus sæpè hæc & similia in ore habuit, Amarē te Iuelle, si non esses Zvinglianus: Et, hæreticus fide, vita certè videris Angelus: Et, Honestus es, at Lutheranus. O mores, ô candorem, ô vitam, quam ne Momus quidem ipse possit carpere. Hoc imitētur studiosi, vt sic studeant, & sic viuant, vt eos esse verè studiosos, vitæ honestas & morū elegantia declarent. Quare nihil ad laudē præclarius, nihil ad decus elegantius, nihil ad iucunditatem suauius, nihil ad studia hominum colligenda validius, nihil ad inimicorū ora obturanda fortius, nihil ex omni parte firmitus aut munitius.

Mores.

Sed enim non erat satis huic apiculæ (ita namque Richardus Foxus Vintoniensis Episcopus & huius gymnasij fundator suos & nominauit & esse voluit) per omnes dulcissimos flosculos, per omnia librorum viridaria volitare, nisi etiam in aluearium congereret ac conueheret, nisi mel conficeret & fauos fingeret. Vt ergo legit cupidissimè, ita scripsit laboriosissimè, calamo subinde arrepto, ad id pensum quotidie vnā aut alterā horā præfiniuit, memor illius, Nulla sine linea prætereat dies, dictitans nō multa legendo sed stylum exercendo doctos fieri, & grauitèr accusans magistrorum in hac parte desidiam & oscitantiam, qui & ipsi manum à tabula abstinerunt, & suos exercere, & ad hanc scriptionem assuetacere noluerunt. Laboris enim magnitudinem fructus amplitudo compensat. Hunc ad modum noster in vmbra, domi & priuatim, in musæo se gessit, legendo, studendo, scribendo, vigilando, vt valetudinem suam non satis curarit. Etenim victus nimis Scholasticus & simplex fuit, corpus macilentum & perimbecillum, vt mireris tot laboribus exhauriendis potuisse sufficere. Iurasses aut Chrysippum aliquem fuisse, cui opus esset Melissa quapiam, quæ cibum meditati in os ingereret, aut Carolum illum Pragensium disputationum auditorem, qui illa Academicorum exercitia suam esse cœnuiam purpuratis suis diceret. Solent hi Somatochristiani (liceat enim quæso sic huius Collegij studiosos appellare) si quādo pestis Oxonię grassatur, Vvitræam se recipere, vbi illis si non optimè, vt domi, at non pessimè, vt ruri est, prospectum, quo diuertens cum aliis, non otiosè rusticatus, sed libris immōdicè immoratus, & cubiculi fortassis commoditate destitutus, frigore contracto, altero pede laborauit & subclaudicauit, quæ debilitas cum ætate non decreuit, sed eum, licet alioqui satis firmum ad mortem vsque prosequuta est.

Richardus Foxus.

Stilus.

Discendi labor.

Ostendi quid & quanta auiditate didicerit: nunc quomodo docuerit alios, intelligendum. Non enim talentum in terra defodit, non in sudario reposuit vt ignarus & piger seruus, sed exposuit vt sceneretur & lucrifaceret. Prælegebat domi suæ quibusdam discipulis priuatim & aliis demum in Collegio publicè. Confluxerunt vndique ad eum multi nobilium Generosorum & Mercatorum filii, Gilfordus, Phetioplacius, Tounsendus, Cursonus, Morus, Dolmannus, Dentonus, Hicfordus, Vvalbæus, Prinnus, Annus, & alii, multos enim non admisit sed aliis commisit, vt suis studiis vacaret. Antonius quidem Parckhurstus à Ioanne Parckhursto, de quo

Docendi cura & discipuli.

viro supra paucis & infra pluribus dicendum est, ei in disciplinā fuerat traditus, à quo optimè & in literis, & in religione institui posse non nesciebat, tamen post à Roberto Serlso eum adire prohibitus est, quē alij eius amici Tutorē puero, lupum scilicet agno assignarunt. Hic cum sancti Petri Oxoniæ vicarius esset & Romanista, sed profus illiteratus, non aliis, non Musis, non sibi canēs, veritus est homo linguarum rudis, ne Græcam linguam disceret, quam tum hæreseos causam esse autumabat, & ne fortè noua hæresi, (sic illis noua & salutaris doctrina Iesu Christi sonat) à Iuello protestante inficeretur. O Petri vicarium, ô Petri domus Pastorem: discipulos vt pater vnice amabat, vt præceptor sedulo docebat, vt speculator assidue obseruabat, ne tempus nugando tererent, ne vsquam à libris feriantur, ne à vulgo & fræce Scholasticorum vitia cōtraherent, ne præsentibus otiantur, ne absentes Deum aut quenquam dicto aut facto offenderent. Præter publicas lectiones, in cubiculo audiuerunt Ouidii Metamorphosin, & alios Poëtas, quos soluta oratione reddiderunt, Titum Liuium & eius notè classicos authores, quos suo more enarrabant & exponebant, Partitiones Oratorias sibi & suis vt opus exquisitissimum proponebat, Dialogum etiā ipse componebat, quo summam artis Rhetoricæ complexus est. Noctu omnia repetebant quæ interdum prælecta sunt: singulis septimanis in laudem vel in vituperium declamabant, semper aliquid profaicè aut metricè scribebant vel pronuntiabant. Ad pœnam iratus rarò aut nunquam accedebat, sed cum Philosopho minitans, Cederem te si non essem commotior: Vacuus ira & liber affectibus, lenius aut asperius, leuius aut durius pro delicti ratione quos dilexit castigabat. Nunquam vero se magnoperè recreabat, nisi ambulando, sed & tum vel secum meditans, vel pueros docens, vel cum alijs Aristotelicè disputans.

Publica le-
ctio.

In hæc domestica & vmbatili puerorum institutione magna cum laude & bona fide aliquandiu versatus, aliam Spartam publicam, nimirum prælectionem humanitatis & Rhetorices in eo gymnasio nactus est, consensu Præsidis & Electorum omnibus alijs prælatus: quam ille non sine labore suo & fructu suorum egregie integrum ferè septennium ornauit, librum de Inuentione, Orationes pro M. Marcello, Cn. Plancio, & Ciceronis alia opera explicans. Lectionem autem auspiciatus, prima sua oratione ita suos inflammavit, ita se suis probavit ac commendavit, vt & alios Academicos ad audiendum euocaret. Prælegit diligenter sed & suauiter, iuxta illud,

Omne tulit punctum qui miscuit vtile dulci.

Sic enim legit vt doceret, sic docuit vt delectaret, sic delectauit vt optarint sui ipsum legentem audire, potius quàm se ludere. Non hîc illos auditores (de quibus Cicero,) cerneret, qui discum maluerunt quàm Philosophum audire.

In his Oratorum spatiis multum & diu se suosque exercens, ad Poëtarum lectionem animum adiecit, Virgilium & Horatium interpretans: quem Scholiis ab eo illustratū fuisse, oculus testis esse possum: in quibus ex intimis Ethicorum, Poëtarum, Historicorum monumentis depromit, quæcunque ad eum authorem explanandum quoquo modo facere posse viderentur. Præfationis in hanc prælectionem exemplum aliàs fortassis apponam, quò exvnguibus leo, ex hoc vno præludio Iuellus aliquo modo conspiciatur. Sic enim eloquentiā exagitaui, vt ipsa se eloquentia sua vi & impetu expugnasse, & suo se telo iugulasse videretur.

Quo multi ad eum audiendum accurrerunt, tum inter alios Ioannes Parckhurstus, dignissimus tum pastor Ecclesiæ Cleuensis, hanc ob causam venit Oxonium: qui lectione finita, & officio salutationis mutuæ humanissimè facto in hoc distichon subito erupit,

*Olim discipulus mihi, chare Iuelle, fuisti,
Nunc ero discipulus, te renuente, tuus.*

Iuelli Me-
cænatæ.
D. Parck-
hurstus.

Hic vt puerilia eius studia docendo adiuuit & promouit, sic post dādo fouit & pro-
uexit: Cleuensi enim sacerdotio opimo sanè & opulento in Clocestrensi diocesi do-
natus, non desuit suum Iuellum beneficiis prosequi, ad se singulis annis semel atque
iterum

iterum domū inuitare, muneribus affectū dimittere, pecuniā & alia ad vsus Scolasticos necessaria suppeditare. Huc & alij non pauci comites Iuelli confluxerūt, Simūdu Mertonensis Collegii medicus, Doctor Vvilsonus, nunc serenissimæ Reginæ supplicū libellorum magister: qui huc cum Iuello profectus, nō solum opiparè tractatus est, sed iam illis discessionem parantibus, Parckhurstus in cubiculum eorum ingressus, inspectis crumenis, Ecquid nummorum, inquit, habent isti miselli & mendicissimi Oxonienses? quas cum inanes & penè vacuas inuenisset, pecunia largiter ingesta & iniecta, eas paulò turgidiores reddidit. Hermanno etiam pauperulo bibliopolæ Germano, aliisque multis piis beneuolum ac beneficum se præstitit: qui quo die nihil erogasset, eū se perdidisse cum illo Vespasiano exclamauit. Huius opera & liberalitate inauguratus est Iuellus magister artium, plenis & publicis Comitibus, quæ tum circa festum purificationis diuæ Virginis habebantur nono Februarii anno Domini 1544. cum Henricus octauus regnum suum triginta sex annos iam fortiter & feliciter administrasset.

Iuellus Artium Magister.

Defuncto Hérico patri successit EDWARDVS filius, sui seculi phoenix: qui ad tēpli collapsi sartatecta instauranda, præstantissimos architectos ex Germania amplissimis præmiis accersiuit: inter alios Martinum Bucerū, & Petrum Martyrem, vt ille Cantabrigiæ, hic Oxoniæ Theologiā Regio stipendio profiteretur: cuius animus in Iuellum qui fuerit mox apparebit. Vtrumque Parckhurstus semper fecit maximi, Petrum Martyrem vt patrem suum coluit, Iuellum vt filium dilexit, vtrūque ad se multis literis Cleuam pertrahere & pellicere voluit: sed Martyr variis negotiis distractus non potuit: Qua de re Iuellus ad eum scripsit pluribus & læpius, vicesimo autem octauo Februarii in hanc ferè sententiam: Hesternæ nocte charrā defuisse, nunc etiam ad scribendum argumentum deesse, quoniam tamen nūcius oblatas erat, nihil scribere, & planè tacere non posse. hoc ergo scripturū se nihil esse cur scribat. Nam pyream Domino Martyri non dubitat quin sua sponte summa sit diligentia curaturus: sic enim potum ex pyris confectum Glocestrenses & Vigornientes vocant: quem Martyr valde tum febricitas expetebat. Habuit in amicis, & alium quēdam huius Collegii Somatochristiani sociū Curtoppum, qui Canonicus postea in æde Christi factus, & aliis dignitatibus Ecclesiasticis auctus, ei in singulos ferè annos quadraginta solidos dedit. Hic regnante Edouardo lectissimo principe, & stante apud nos religione, insignis fautor Euangelii, attentus auditor Petri Martyris, facundus verbi Domini præco & propagator, dignus profectò omni laude & prædicatione fuisse, si in eodem constantiæ gradu cōstitisset, si religione inclinata & mutatis temporibus, mentem ac sententiam non immutasset. Iuellus Tiguri fortè somniauit dentem molarem sibi excidisse: quod postridie cum Petro Martyri aperuisset, Breui, inquit ille, de morte alicuius amici tui nuncium audies. Cum autem Iuellus diem & horam in libello notasset, ex literis proximis cōperit, hūc amicissimum suum patronum Curtoppum in Angliā decessisse eodem omnino, quo ille somniauit, tempore. Vltimus sed nō infimus Mecænas huic nostro extitit Richardus Chamberus: Deus bone, qualis vir, quàm Dei timens, quanta fide & auctoritate apud suos, quàm munificus erga alios, quantus vindex oppressorum, quantus fautor literatorum: qui hoc tempore nostram Oxoniā & Cantabrigiam sæpè iterūmq; inuisit: à quo Iuellus sex libras nostrates quotannis ferè accepit, vt libros Theologicos coëmeret, & ferè in id studium incumberet. Etenim grandis pecuniæ summa à nobilibus & Londinensibus collecta, sic prouidit, vt studiis Sanctorum & Academicorum optimè confuleretur: & nemo quicquam acciperet, nisi qui sana dogmata manus subscriptione approbaret: inter quos Thomam Hardingum fuisse arbitror. Articulos quantum memini huiusmodi proposuit, quorum aliquot ascribam.

D. Curtoppus.

D. Chamberus.

PRIMUM se, Deo animi sui, & conscientiæ teste inuocato, sincera & integra fide, & casta religione credere & firmiter tenere, neque Papam neque quenquam alium sub Christo totius Ecclesiæ caput vniuersale vel esse, vel dici debere: eūque doctrinæ Christi contradicere, qui se generalem vel vniuersalem Episcopum nuncupauerit, vel nuncupari se passus fuerit.

Articuli verè Religiosis.

Secundo loco, totā illā Trāsubstantiationis opinionē à Scholasticis defensam, impiā esse & diabolicā, itēmq; crassā illā ac realē corporis Christi in Sacramēto præsentia.

Tertiò Missam non esse sacrificium propitiatorium pro viuis & mortuis, vt Papistæ somniarūt, sed merum humanū inuentum, horrendis blasphemis plenū ac refertum,

Quartò misericordiam Dei, promissionésque diuinas, Christi que iusticiam fide sola apprehensam, & per eandem nobis applicatam, iustificare nos, nobis que vitã & salutem æternam conferre, quam quidem fidem viuam & efficacem, sequi bona opera, non que salutem mereantur aut iusticiam, quippè que iam sint collata per fidem in Christum, id est, operante in animis fidelium sancto Spiritu, sed que non aliter quam veri & genuini fructus, nos veræ vitis veros ac germanos esse palmites testificentur: que obedientiam Deo & Christo debitam & gratam præsent: que etiam bonitatis & sanctitatis suæ splendore hominibus præluceant: que cum videant, glorificent patrem nostrum cœlestem.

5 Opinionem illam de igne Purgatorio esse ridiculam & supersticiosam, quæstus causa, & ad homines simpliciores pecunia emungendos dolosè à Papistis confictam.

6 Sanctis Dei hominibus, qui ex hac vita ad beatas sedes emigrarunt, non esse supplicandum, sed preces omnes solummodò Deo per Christum mediatorem effundendas, qui & potest & vult cum fide petentibus subuenire.

7 Imagines & simulachra non esse in templis habenda: eosque gloriam Dei imminuere, qui vel fuderint, vel fabricati fuerint, vel finxerint, vel pinxerint, vel fabricanda & fingenda locarint, si eis iam factis aliquid honoris, & diuini cultus præbuerint.

8 Publicas preces patrio sermone & vulgari lingua habendas: eos verò qui contrauerint, à Paulo & Scripturis Dei plurimum dissentire.

9 Integram cœnam Domini Laicis ac imperitæ multitudini concedendam, eosque præceptum Domini turpiter violare, qui poculum, vel alteram partem ademerint, &c.

F V E R V N T & alij articuli, qui iam ad manus non sunt, & hos idcirco libuit inferere, vt quam doctrinam sequutus sit Thomas Hardingus hoc tempore, omnibus pateat, & vt Chamberum pretio imperitos adolescentes, in nullum errorem induxisse, quod tum Papistæ fabulabantur, appareat. In hoc pio opere non solum Thomas Sampsonus multos iam annos eruditissimus Ecclesiastes, Chamberi intimus Acharis & indiuiduus comes laborauit, verumetiam Thomas Hortonus, verè Apostolicus Diaconus, hinc operam suam nauauit, nullis parcens laboribus, nulla fugiens pericula, nullas vitans insidias, quæ vndique collocabantur: quo afflicta Ecclesiæ membra iuuare, tenuioribus opem afferre, studiosis subuenire, & Chamberi in comportando fideliter, in distribuendo prudenter, voluntatem exequi possit: quorum vterque munere suo perfunctus, alter Sanctis subministrando, alter etiam suos Parochianos pro concione docendo, & peste laborantes cõsolando, suauiter in Domino obdormiuit. Solebat autem Chamberus non solum pecuniam, sed & doctrinam dispergere & dispensare, adhibito concionatore, qui populum institueret, quique studiosos, quibus aliquid datum est, officij sui admoneret. Quam prouinciam licet sapius Petrus Martyr, pro sua in Deum pietate, & in nos amore libentissimè subiuerit, semel tamen, (illo absente) luello demandata est, qui tum hoc ferè modo auditores affatur:

Exhortatio
ad Oxonienses.

S C I R E se nec ingenij esse, nec gratiæ suæ, sententiã tantis de rebus pro concione dicere: se enim sibi conscium esse, quàm longè absit, non solum à maturitate, verumetiam à mediocritate literarum. Verum cum alij, quos audiri ex eo loco par fuit, vel verecundia nimia, vel socordia dicendi laborem fugerent, onus quod volenti nolenti est impositum, omninò ferre decreuisse: laturum autem faciliùs, si auditores eos nunc esse, qui semper fuerunt intellexerit. Eam enim sperat causam oblatam esse, in qua oratio ne muto quidem deesse possit. Quid enim est facilius, quàm de literarum studio apud homines literatissimos, apud religiosissimos de religione dicere? Et de literis quidem in hoc ingeniorum atque artium præsidio, vbi Plato, Cicero, Demosthenes, luculentissimi scriptores atque optimi audiuntur, cur multa dicat haud se videre. Non enim dubitat, eorum esse neminem ita prorsus oblitum sui, vt non meminerit se Oxonij viuere: qua voce vna semper maiores nostri satis officij sui admonebantur, & diuinum illud lumen ingeniorum, non voluptatum, sed disciplinarum causa in nobis, à Deo optimo maximo accensum esse: Neminem esse ex hoc numero, quin id secum assidue cogitet, in Academia se florentissima, in luce Reip. in ore, in sermone, in oculis omnium versari: Dignitatem & splendorem Academiæ non in substructionum, & ædificiorum

ficiorum magnitudine, sed in hominum studiosorum multitudine situm esse, nos postremo Collegia, nos scholas, nos gymnasium totum esse. Quapropter cum ista secum quisque meditetur, quid opus est oratione, cum res ipsa potius moneat? Ipsosmet videre, studiorum suorum cursum, summo Dei Optimi Max. beneficio concitari, videre insignem comeatum Londino usque ad se aduectum esse, & bonos viros de ipsis dormientibus sollicitos atque anxios cogitare. Nam de his duobus cœlesti spiritu affatis viris, etsi non satis verecundè multa in os dici possunt, tamen hoc faciliè omnes intelligere, quàm difficile sit his iniquissimis temporibus pecunias disciplinarum causa comparare: hos tamen duos non tantùm laborem cupidissimè suscepisse, sed etiam hyeme durissima & difficillimo anni tempore, tam procul huc profectos esse, vt ipsis domi manere & otiosos esse liceat, & ne quid ipsis curæ sit, illos se solitudine, & curis enecuisse. Non illos mollities, non remissio animi, non conuiuia, non ludi reuocare ab instituto, non labor, uon cura, nõ rerum ipsarum difficultas, & magnitudo frangere ac deterrere potuit. Hæc tanta erga ipsos Dei Opt. Max. beneficia, & hominum bonorum benignitatem si diligenter & attentè, vt par est, considerabunt: & ad pietatem vehementer excitabuntur, & alacrius atque ardentius ad studia literarum ingredientur.

Iam verò de religione nec quid dicat, nec quid taceat, satis compertum habuit, ita ea partim ab apertis hostibus, partim à perniciosis fautoribus miserè laceratur. Alij enim hominum leuissimas nugas, & meras ineptias admirantur, æterni numinis stabile certumque iudicium, & veritatem contemnunt, & quasi falli homines non possent, ita id tuentur vnum quod à proavis, & maioribus didicerunt. Ita errorem pro religione, consuetudinem pro veritate, opinionem pro pietate colunt. Eorum autem, à quibus in viam reuocantur, aditum congressumque fugiunt: illis, qui salutem & vitam afferunt, pestem & perniciem machinantur: eos qui omnia bona precantur, diris & execrationibus defigunt, quosque parentum loco venerari, & quorum innocentiam tueri, & regere debebant, in eos omnia crudelitatis exempla excogitant. At sunt alij longè his infestiores hostes Euangelij, qui veritatem ore quidem profitentur, factis autem negant, & perditis moribus, & flagitiosa vita alios à religione deterrent. Ex hoc numero multi sæpe sunt, (quod sine graui suspirio, & gemitu dici non potest,) qui Christi nomen, & Euangelium, & pietatem prædicant, & aliorum cæcitatem atque ignorationem exagitant: Sed nimis otiosè, nimis securè viuunt. Religio, quam Deus Opt. Max. commendauit, quæque in omnem æternitatem fixa, & constituta videbatur, heu licentia, impunitate, omni flagitiorum genere, & vitæ turpitudine labefactatur. Itane, inquit imperita multitudo, pietas ab impiis, religio à ganeonibus, æterna vita ab hominibus deploratis & mortuis, Deus à Diaboli mancipiis denuntiatur? Ita pietas despicitur, religio contemnitur, Ecclesia Dei laceratur, Deus ipse grauissima contumelia afficitur, Dei immortalis nomen & religio, nostra causâ rideretur & exponitur ludibrio. Hæc diligeater animaduertenda & seriò curanda, in hanc curam omni ope incumbendū, & vocem omni contèrione ceu tubam excitandam, vt hostes Euangelij, aliquando perfidiæ, & contumaciæ suæ pudeat. Huc nos parare, huc omni impetu ferri, huc studia, conatus, industrias referre oportere. O quanta messis, & quàm matura vbique est? Messores quàm pauci? quot oues, quàm miserè in rupibus vagæ ac dissipatæ? pastores quàm pauci? quàm læta & fœcunda vinea, quàm pauci vinitores? ne pudeat Euangelij, ne pudeat seruatoris Iesu Christi. Hęc nostra est religio, hoc nostrum est munus, hoc suscipimus & profitemur: hac via diaboli vires minuentur, hac via Christi gloria in orbem terrarum vniuersum propagabitur. Quòd si cessatur & ad tantam scelerum licentiam conuietur, Dei omnipotentis vindicta, & manus grauissima sentietur. Hac in causa nisi fidem & iudustriam præstiterimus, Deum ipsum immortalem infestum & vindicem experiemur. At quid experiemur inquit? iamdudum experimur, iamdudum esse numen, esse Deum immortalem, & nos ignauos esse ac desides experimur. Nam quæ maior calamitas nostris rebus accidere vnquam potest, quàm vt nobis bonarum artium cognitio & doctrina, ex hominum frequentia tolleretur? Fui olim Oxonium doctrinarum omnium domicilium, vbi se colere iuuentus & erudire posset. Hæc olim sedes erant, hæc sacraria literarum: à nobis cultus numinis purissimus, à nobis pietas, à nobis religio perebatur. Sed olim ista, olim ista viguere. Nunc enim nostro vitio & ignauia, ornamenta illa & lumina in tenebras & solitudinem reciderunt: nostro hæc omnia vitio & ignauia ceciderunt.

Quæ quãuis nobis videri debeant, vt sunt, acerbissima, toto tamen corpore atque ani-

mo cohorrescere se dicebat, cum cogitaret, quanto Academiae & omnium fortunis impendere videantur acerbiora: videre se quodammodo naufragium & funus literarum, cum omnium bonarum artium genera, & studia destituentur, cum omnis hæc spes melioris auræ quæcunque est, cum hoc decus Britanniae ac lumen extinguetur, cum hæc disciplinarum omnium penetralia, plena inscitiae, plena squaloris, plena barbariei, horrida, inculta, muta, deserta collabentur, & ruent. Sed quid hæc futura dicuntur? Nunc ea plaga accipitur, nunc illud vulnus infligitur, nunc barbaries studiorum omnium nostrorum spatia populatur. Nam quid verbis opus est, cum ipsa id res aperte clamet?

At nunc, ô Deus bone, quæ nobis spes, quæ lux, quàm repente affulit? Videmus pietatem & literas, & Deo immortalis & hominibus esse curæ, Deum Opt. Max. ad miseras nostras oculos postremo adiecisse: homines, inopes ac tenues, qui antè ne viuere quidem satis commodè posse videbantur, ingenti salariò in Academia retineri. Quæ cum tantum singulis profuerint, facile videre est, quantum profuerint vniuersis.

Ita conuersa ad nos oratione, vehemèter & grauius hortatus est, vt agamus Deo Opt. Max. gratias, quòd nostri misertus sit, & inopiam nostram tot beneficiis cumularit: vt exardescamus ad studia literarum, & veram pietatem, quantum in nobis est, promoueamus, religioni quam profiteamur, summa vitæ integritate atque innocentia respondeamus. Monere pudorem, monere religionis orbitatem, monere vindictam Dei. Hortatus est, vt meminerimus nos non deliciis, non otio, non conuiujs, non licentiæ, non impunitati, sed studijs, literis, vigilijs, laudi, seueritati natos esse. Postremo vt mores & vitam omnem sic instituamus, vt videant homines bona nostra opera, & laudent patrem nostrum cœlestem, &c.

Quam hi duo fuerint quorum mentio facta est, non satis commemini, cum nunc Hortonus, nunc Thomas Sampsonus, nunc alij atque alij Chambero se comites adiunxerint.

Iucllus Pet.
Martyris
auditor.

His ita peractis, cœpit eius laus & fama, non priuatis Collegij parietibus contineri, sed in vulgus emanare. Iam ex latebris in lucem, in agmen, in pulpita, in scholam protractus est, iam & alios audiuit diligenter, & ipse suas partes egit gnauiter. Cum Petrus Martyr aduentu suo multorum studia commouisset, & prælectionibus publicis, & aures, & animos conciliasset, vt frequentes interessent: hic noster etiam adfuit. Quis enim abesse poterat, qui virtutem, qui doctrinam, qui prudentiam, grauitatem, humanitatem, pietatem, mirificam docendi, & eloquendi facultatem amaret, & admiraretur? Adfuit ergo ille, non vt nouarum rerum cupidus, quomodo curiosi ad spectandum, & audiendum exteros concurrant, non vt oscitans spectator, vt illi quorum aures dicta statim præterfluunt, sed attentus & arrectus, calamo & aramento armatus, ne quid effugeret. Memini enim quàm celeres haberet articulos, quàm dextrè characteres, & notas quasdam suas formarit, sic vt annotationes, imò iustos ferè Commentarios in Epistolam ad Corinthios priorem, & multò absolutius in Epistolam ad Romanos scripserit. Erat semper *παχύγραφος*, & *πολύγραφος*, vt multa citò & scitè pingeret: integras lectiones ad verbum ferè exciperet: vnde cum Martyre summa ei familiaritas intercessit, quæ post dulcissima consuetudine aucta, & domestica coniunctione alita, nunquam fuit intermorta: vt sequens narratio indicabit. Hic in epistola quadam ad Iucllum, integram eius, & incorruptam vitam, amcenum ingenium, eloquentiam, labores, certamina religionis ergo, modestiam atque temperantiam, synceram fidem, honestissimos mores, animum simplicem, candidissimum pectus, sanum iudicium se Oxoniae expertum esse, & egregiè cognouisse, non dissimulauit.

Concio Pet.
Martyris.

Habuit hoc ferè tempore hic Petrus Martyr orationem seu concionem in Templo Beatæ Mariæ, coram Lincolnienſi Episcopo & D. Coxo & alijs Regiæ Maiestatis inquisitoribus, sicuti tum iuuenis annotaui. Argumentum depromptum est, ex D. Ioannis capite decimo sexto, Amen Amen dico vobis, quæcunque petieritis à patre nomine meo dabit vobis, &c. Vbi summam contextus explicauit, primum petitionem, post Christi à discipulis absentiam, deinde ad reuerendissimos auditores conuersa oratione, temporum calamitates declarauit, quæ semper ab initio mundi in deterius prolapsa sunt: reformationem verò tandem à pijs hominibus expetitam, & à Deo semper adhibitam, nunquam Deum suam Ecclesiam se inuocantem deserere, aliqua semper organa electissima ab eo excitari qui disciplinam administrant, Ecclesiam & Scholas erudiant, & populum Dei in officio contineant: huc vocatos diuinitus Mosen, Iosuem, Ezechiam, Prophetas, Apostolos, nostrum serenissimum Principem Edouardum sextum, à quo ad nos hi præstantes viri missi sunt. Duo autem potissimum curanda dixit, vt magistratus bonas leges conse-

rant,

rant, & in primis Scholas & Academias repurgent. Academiam siquidem esse radicem & partem Ecclesiæ, ibi aciem, ibi cuneum, ibi exercitum domini: Hoc à Deo enixè petendum, hoc visitatorum esse, hoc iterum atque iterum faciendum & perficiendum, alioqui Religionem in puluere, in cæno iacere. Quod idem, quantum memini, tractauit cum ex Haggæo Propheta copiosè, & ornate de Templi diuini structura & architectatione differeret.

Anno 1550. sub festum Magdalenæ, quod tum erat apud nos receptum & celebratum, Oxoniam visendi Petrum Martyrem & Academiã, causa, venit clarissimus sanctæ Theologiæ apud Cantabrigienses professor Mart. Bucerus, præter ceteros Ioanne Bradfordo, optimo viro, & constantissimo Martyre, qui ei ex intimis maximeque familiaribus erat, comitatus. Is in Collegio Christi concionatus est, seu vt ipse vocabat, prælegit, materia accepta ex Euangelio D. Ioannis capite decimo septimo: Sanctifica nos ó pater in veritate, & quæ sequuntur. Quod totum sic diuisit, vt tres potissimum partes ea lectio amplecteretur: Pro quibus orabat Christus, Quibus de causis, & quid. Die sabbati sequente ex Math. septimo docebat nos cauere nobis, & attendere à Pseudoprophetis. Præcipuæ partes erant de præcepto & propositione: vbi duo notauit, Quis & Quid moneret: tum de lupis rapacibus & ouium simplicitate: Dein de regula & canone, vnde Prophetæ veri à falsis ex doctrinæ, & morum fructibus discernantur: postremò de proprietatibus quibusdam seu consequentibus, de vuarum ex spinis collectione, & de arborum inutilium excisione. De Scripturis autem & prophetia, illud vtilissimè obseruauit, ad eam quatuor valde conferre, Lectionem assiduam, precationem ardentissimam, conuentus publicos, & priuata colloquia. In Epilogo hortatus est vt veri prophetæ, pastores, reges, ministri, miseris animabus prospiciant, nec eas fame vel siti perire sinant.

Buceri ad-
uentus &
Concio ad
Oxonienfes.

Ab hoc Pet. Martyre, sacrae Theologiæ regio prælectore, in cœtu magistrorum, & in domo, vt appellant, Congregationis, Iuellus tanquam à patre filius, & tanquam à Magistro, & Doctore scholaris, vt vocat, Theologiæ candidatus sistebatur, anno Edouardi sexti ferè quinto, vt in numerum Baccalaureorum sacrae paginae admitteretur. Quod vt ab omnibus candidè est concessum, ita eorum omnium expectationi, & suæ nouæ professioni disputando, concionando, tam Anglicè quàm Latinè, abundè satisfactum est. Cancellarius summus tum merito suo Richardus Coxus, Theologiæ Doctör, nunc Eliensis Episcopus, rexit Academiam, Scholasticas exercitationes, & disputationes solennes regia autoritate instituit, moderante in Schola Theologica Pet. Martyre, quibus semper Iuellus vt spectator, & actor se admiscuit. Qua diligentia effectum est, vt locos communes exciperet, in ordinem digereret, & multos inde libros chartaceos conficeret: ex quibus aliquot quæstiones, vt de ciborum delectu, & aliis controuersis aptè selectas, pulchrè descriptas, Parckhurto veteri præceptori, & nouo Meccenati dono miserat. Subintravit nonnunquam in Scholam Richardus Smithus antecessor, & æmulus Martyris, Sophista magis quàm Theologus, homo omnium partium & horarum, animi tamen sui inductione, & opinione aliorum, Romanæ curiæ clientulus: non vt Christiana apis salutare mel exugeret, sed vt Papisticus araneus perniciosum venenum hauriret. Quoniam Martyr de cœlibatu Sacerdotum, & de votis ex septimo capite ad Corinthios, & rursus ex vndecimo de Eucharistia tractaturus erat, subingressus est, vt quidnam de his potissimum sentiret, & quam tueretur opinionem subauscultaret. Exeunt ex Smithina officina paulò post libelli non satis affabrè compositi, imo impoliti, & mendis referti, de traditionibus, & veritatibus non scriptis, de sacrificio Missæ, quos iam diu parturierat: Petro Martyri hæreseos dica scribitur: tandem subito profiliens, eum iam in Schola Theologica prælecturum, ad disputandum tumultuosè & seditiosè prouocat, vt sua quæ afferebat illicò defenderet. Quàm verò prudenter, modestè, fortiter Petrus se gesserit, quàm memoriter, & promptè superioris lectionis suæ capita in illa turbulenta concione repetiuerit, quàm feliciter imminens periculum, quod furiosa multitudo ab hoc fabro seu stabello seditio- nis concitata, intentare videbatur, declinarit, hinc Papistis conspirantibus, illinc Pro- testantibus conglobantibus, & præceptoris sui defendendi causa succenturiatis, omni- bus ex omni parte submurmurantibus, inde Magistratu velut è cælo in hac tanta confu- sione interueniente, & Petrum è faucibus aduersariorum eripiente, non attinet com- memorare. Sed animosus iste Achilles, die ad disputadū cõstituto, cum nõ cõpareret, sed ad D. Andreã in Scotiã profugeret, ratus eū qui in hoc articulo benè lateret, bene viuere:

Iuellus Theo-
logiæ Bac-
calaureus.

Rich. Smithus.

Disputatio Oxoniensis. pro hoc transfuga, Threshamus, Chedſaxus Theologiæ Doctores, & Morganus Sophista, & alii, nimirum pro vno multi successerunt, ne omnino causa cecidisse viderentur. *Quæ* Iuellus notarius. disputatio de Sacramento Eucharistiæ, anno Domini 1549. edita est: in qua Iuellus electus est pro Pet. Martyre Notarius, vt litera scripta maneret, & vt verba vtrò citròque iactata, literis consignata in fenum aut in nihilum non abirent. Ita semper Iuellus & Pet. Martyri & veritati adfuit, ita nunquam in publicis huiusmodi congressibus officio suo defuit.

Iuellus concionator. Sunningvellæ deinde minister, (quod oppidulum ab Oxonia non procul distat) non magno salario inuitatus, sed cura pascendi gregis Dominici tactus, alternis septimanis ad minimum, pedibus licet ægris, eò iter fecit, vt Catechisten simul & Ecclesiastem ageret. Hoc concionandi munere & priuatim functus est in suo Collegio, & publicè in Academia. Priuatim habita est ab eo iussu Præsidis, exhortatio Anglicè, Anno 1552. Decembris vicesimo tertio, Themate ex Psalmo 112. sumpto, quo dicitur, memoriam iusti æternam fore & duraturam. Tractationem verò totam, quia perpolire non possum, saltem membra eius aliquot poriora, & quasi puncta quædam insigniora, breuissimè percurram.

Exhortatio in collegio corporis Christi: In memoria æterna erit iustus.

Concio in fundatoris Foxi commemorationem. **I**N primo orationis suæ introitu proponit, omnes gloriæ studio duci: omnes etiam senio & ætate confectos, velle & vitam suam propagare, & nominis sui memoriam perpetuare: ac inde Philoſophos immortalitatis nostræ argumentum colligere: omnes hoc vnum spectare, sed non vno omnes modo expetere: Alios maria ponte constrauisse, & Neptunum quasi captiuum suæ potestati subiecisse, Alios editissimos montes solo æquasse, Alios ingentes Pyramides, Arcus Triumphales, Obeliscos, Colossos, Arces, Castra extruxisse, Alia atque alia æternæ gloriæ monumenta, ac trophæa sibi erexisse: Non defuisse qui malis id artibus affectarunt, vt Pausanias, vt etiam Erostratus, qui celeberrimum Diænæ templum incendit, quò nominis claritatem aucuparetur: Cæterum hoc nomen in obliuionem venire, hanc famam extinguere: Iusti autem memoriam æternitati consecratam semper durare, nulla sæculorum diuturnitate interire, fructum eius nunquam excidere. Iustum non in arena, sed in Petra, non in seipſo, sed in Christo ædificare: fundamentum non in terra, sed in cælo iacere.

Erostratus.

Ex omnibus vnum Richardum Foxum præclarissimum Fundatorem, cuius eo die cõmemoratio agitabatur, exemplum optimum esse posse, tempori consentaneum, loco cõuenientissimum, ipsis auditoribus aptissimum. De Foxi beneficiis non esse opus quicquam apud eos dicere, qui beneficiis iam fruerentur, qui illa in dies, in horas, viderent, sentirent, agnoscerent: illud tantùm dicturum, eius honorem, nomen, memoriam, laudèſque, quàm diu vniuersitas, Collegium, literæ floreant, semper mansura: non se amplificaturum, quod nullo modo exrenuari deberet, non commemoraturum, quod nulla obliuione deleri oporteret. De officio autem ipsorum, cuius non semper erant memores, de studio literarum & diligentia duo aut tria verba facturum. Pertinax Imperator Romanos otio iam & pigritia languescentes, hoc Symbolo excitare voluit, Laboremus: ita illis sic agendum & peragendum, sic conspirandum & simili signo vtendum, S T V D E A M V S: quod qui non intelligeret, non vsurparet, non præ se gereret, tanquam inutilis miles, imo tanquam proditor, aut explorator, aut exul haberetur. Musæ, vt Platoni visum est, ἀπο τε μόσθαι, à scrutando & studendo nomen obtinent. Musarum princeps Melete, à studio, cura: & diligentia: vniuersitas gymnasium dicitur: non desidæ locus: sed exercitij palæstra. Prisci illi Romani Stimulam & Hortam tantùm non diuinis honoribus cumularunt: Otium autem seu Quietem inter diuas quidem recensuerunt: tamen in ciuitatem non receperunt: sed extra Collinam portam illi ignauo Numini templum dedicarunt: ne quis Romæ natus & liberaliter educatus: Quietem & Otium villo honore dignaretur. Nihil agendo inquit Cato ille, homines discunt male agere: Ideoque quotquot literati fuerunt: & literarum gloria claruerunt: non otio: non somno, sed labore: sed studio ad illud literarum culmen peruenerunt. Putà Cicero: qui in dies singulos lineas aliquot duxit: Græcè & Latinè aliquid demum commentatus: Putà Arist. qui pilam ferream cubiturus manu tenebat, quæ profundo somno opprimente, & neruis solutis, delapsa in peluim aqua plenam, sonitum ederet, & somnum discuteret, qui etiam interrogatus vbinam Musæ habitarent, respondit, ἐν ψυχῆς τῶν φιλοσόφων, in animis

animis studiosorum. Demosthenes deformavit se capitis & barbæ capillitio abraso; ut pudore prohibitus in publicum non prodiret, sed domi se continens libris operam daret, & interrogatus quomodo tantam eloquentiæ laudem adeptus fuisset: Vigilando, inquit, & elucubrando, plus olei quàm vini intumendo. Plinius siue domi, siue foris, siue in balneo sedens, siue inambulans, siue cœnans aliquid semper lectitabat: Omne tempus perire dictitans, quod studiis non impartiretur. Exemplum quoque Apellis diligentissimi pictoris sequendum, ut non somnolentiæ, sed studiis se dederent: Cogitandum quorsum illud Collegium conditum, quorsum ille cœtus celebratus, quorsum illi tot sumptus facti sint: quocumque se verterent, quocumq̄, oculos versarent, omnes Reip partes, omnes Collegij anguli, ipsa aula, ipsa bibliotheca, parietes domus, ipsa cubicula, ipsæ columnæ & lapides clamant, loquuntur, officium inculciant.

Olim eam domum, ait, nutricem literatorum & ornamentum Oxonię: olim illud corporis Christi Collegium, præstans membrum Academię fuisse: Laudem eam, hæreditatem, ius non amittendum, fundatoris nomen non obscurandum, non in eum finem eos ab illo ibi collocatos, non illum sic de illis malè meritum esse, maculam quæ ipsorum nomini, ipsorum culpa iniusta erat, ipsorum solo studio, industria, sedulitate posse elui.

Excutiendum ergo veternum & soporem, antiquam dignitatem recuperandam, commune illud Symbolum, quo se mutuò norunt milites, & vigiles in excubiis, recipiendum, STUDEAMVS.

QVAM autem in templo Diuæ Mariæ concionem habuerit, quàm Latinè, quàm Cõptè, quàm Theologicè, me silente ipsa loquetur Oratio, cuius exemplum mutilum, ut potui, aliquantulum recognitum & correctius exhibere malui, quàm omninò suppressere, quæ & Concionatores multa vtiliter commonefacit, & pro gradu Baccalaureatus suscepto recitata videtur, verbis ex I. Pet. 4. desumptis, dominica intra Octau. Ascensionis:

Si quis loquitur, tanquam sermones Dei, &c.

DILECTISS. in Christo fratres, ex ea Epistola D. Petri quæ hodierno die ad populū “ Concio
“ Iuelli-La
“ tina in
“ Templo
“ D. Ma-
“ riæ. legi solet hæc verba potissimum delegi quòd cum pro huius loci ac temporis cõsuetudine Latinè esset perorandum, ea mihi ad hunc cœtum propriè pertinere viderentur. Quæ ut à vobis omnibus propius & melius intelligãtur, pauca mihi à principio totius Epistolæ sunt repetenda. Quapropter meminisse debemus, cum primis illis temporibus Christiana religio, ut pernicies animorum & rerumpub. pestis vbique gentium exploderetur, & pietas erga Deum summa esse videretur, religionis nouatores extinguere, ne homines Christiani, & pij ea tempestate frangerentur, & spem omnem abiicerent, ita eos hac Epistola D. Petri instituire, ut meminerint nihil nouum aut inusitatum accidisse, Christum ipsum longè acerbiora indignioraque pertulisse, ne quid animo conciderent, per afflictiones, & cruces aditum postremò esse ad gloriam: Eoque & populum monet seorsim, & Episcopos, docetque quid vtrisque curæ esse debeat. Quod ad populū attinet, ait, satis antè datum esse nequitæ, nunc cum religione vitam quoque mutari oportere. Pietatem autem non in fucò & titulis, sed in vitæ integritate ac morum innocentia sitam esse. Iniquum esse ore tantum & lingua Deum colere, mentem autem atque animū Diabolo addicere, & ab Idololatriis non vita & moribus, sed verbis & professione discrepare. Quoniam autè à Maiorum suorum antiquissimis institutis & legibus discesserant, & pauci hominum omne genus in se cõmemorant, monet ut ipsi saltè omnibus officiis mutuam inter se charitatè colant, ne vlla vnquã animorum au studiosorum dissensione distrahantur. Hanc enim solã tesseram esse Iesu Christi, qua Diaboli mancipia internosci possint à filiis Dei. Ita futurum breui ut orbis vniuersus Euāgelium & cœlestè doctrinã amplectatur, & hostes atque inimici crucis Christi, quos mouere pietas nō potuit, pudore ac verecundia vincantur, & resipiscant. Episcopus autè monet, ut difficillimis tēporibus munus suum omni industria studioque tueantur, & diligēter prospiciant ne quid Ecclesia detrimētī capiat. Non enim ludicrã esse rem, sed onus grauissimum quod susceperint. Proinde si quando ad populum verba faciant, loquantur ut Sermones Dei, itaque se gerāt, ut alij nō homines sibi audire videantur, sed nuncios & interpretes diuinæ vocis. Hanc ego sententiã huic tēpori locoque accommodatissimã esse iudicavi. Quoniã enim partim, in sacrum ministerium ingressi iam sumus, partim uti spero, studiosorū nostrorum cursum iã pridè eò direxim⁹, docebimur hoc loco, quæadmodū cœleste munus ornādū sit, ut opera nostra Ecclesiæ Dei

aliquando vtilissima esse possit, & sacrosanctum Euangeliū quàm longissimè promouere.
 Verum vt agatur distributius, nec vagetur aut erret oratio, hæc mihi tria visum est
 paucis attingere: primum, Cōcionatori dicēdum esse: Dein quid: Tū quo pacto dicēdum
 sit: vt intelligi possit primum, vix satis probum concionatorē esse, qui pro concione nihil
 vnquā dicat, dein nō fabulas aniles, sed verbum Domini populo esse proponēdum, postre
 mōq; illud ipsū verbum reuerēter & magnificè pro rei dignitate tractādum. Verum vt
 Deus Opt. Max. & vobis omnibus animos sacro afflatu, & mihi vocem accendat, fructus
 que aliquis ex hac re ad omnes redeat, peto à vobis vt imbecillitati meæ vestra pietate
 suffragemini.

Partes
 cōcionis.

Præses v-
 sitatæ &
 solennes.

In primis autem cōmendo pietati vestræ vniuersam Christi Ecclesiā per omnem ter-
 rarum orbem dissipatā, & vt nunc quidē est, multis in locis miserè habitā. Seorsim verò
 hanc nostram Anglicā & Hibernicam, in eaque Clariss. Regis nostri Edouardi maiestātē,
 Regis illustriss. sorores Mariam & Elizabethā, Sacrosanctum senatum, magistratus Eccle
 siasticos & politicos, omnēque populum Britannicum, vtrāque Academiam, & hanc in
 primis Oxoniens. Cācellarium, Vicecancellarium, Procuratores, Robertum Moruentum
 præsidē Collegij corporis Christi, Doct. Rainaldum præfectum Collegij Mertonensis, &
 omnem in vtroque Collegio studiosam iuuenturē. Agetis Deo Opt. Max. gratias de Hēri-
 co septimo octauoque, Regibus clariss. memoriæ, Humfredo Duce Glocestrēsi, &c. quòd
 ad alendas bonas literas & propagandā Religionem, ea lumina pro sua infinita bonitate
 voluerit accēdere: Orabitisque vt & alios deinceps horum similes velit excitare, & nos
 omnes ad illorum societatem in Abrahami sinum aggregare.

Officiū
 pastoris,
 docere.

Qui loquitur, loquatur vt sermones Dei. Vt horum verborum sententia melius intelli-
 geretur, quoniā & de Pastoribus, & apud Pastores agendum erat, hac vsus sum distribu-
 tione, vt dicerem, Pastori primū sepe, dein è sacris literis, postremò grauitè & modestè
 pro rei dignitate dicendum esse. Et de officio quidē Pastorum, equidē adhuc nec quid di-
 cā satis video, nec quid taceā. Nam dicere quod iam ante toties dictum sit, & odiosum, &
 importunum est: tacere autē tantam socordiā & ignauiam nostrorum temporum, nō ni-
 hil vereor, ne hominis & socordis videri possit & ignaui. Certè si in hac causa Dei vox im-
 mortalis audiri possit, hoc tēpore voce opus non esset mea. Nam ne quid dicam prætereā
 omnes nos Scripturæ satis officij nostri commonent, Deus ipse nihil vnquā vel sapius, vel
 grauioribus verbis imperauit, quàm vt populus ad sui cognitionē & pietatem institueret-
 tur. Fili hominis, inquit Dominus apud Esaiam, clama, ne cesses, vociferare, excita tanquā
 tubā vocem tuā, & denuntia populo meo scelera sua. Quoties clamat Christus, Ite, doce-
 te, prædicate Euangelium omni creaturæ. Væ mihi, ait Propheta, quia tacui. Væ mihi, ait
 Paulus, si non docuero Euāgelium. Verūm tāta nostra est vel securitas, vel mollities, &
 aures ad omne sanum consilium oclusimus, vt contumeliæ loco nunc ducamus, si quis
 nos officij nostri commonefaciat. Verum quicquid nobis videtur, hoc certè Deo semper
 visum est præsidium ad constituendam Ecclesiam, & firmissimum & maximum. Sic e-
 nim nos Deus è tenebris eduxit in lucem, sic mortuos vitæ reddidit, sic vincōs & capti-
 uos ex inferis in cœlum intulit, sic vires Diaboli comminuit, sic mundum vniuersum in
 potestatem & ditionem suam redegit, sic nominis sui famā in omnes terras propagauit.
 Nam si Christus, si Apostoli, si Prophetæ tacuissent, quæ nunc esset nostra conditio? quæ
 vsquam esset religio? quis cultus numinis? Quòd lucem aspiciamus, quòd fugimus è vincu-
 lis, quòd Filii Dei numeramur & sumus, id omne debemus prædicationi verbi Dei. Ne
 ludamus fratres, ne ludamus ipsi nos. Non sunt ita constabilitæ res nostræ, vt non possint
 ruerè. Nisi cauemus, nisi circumspicimus, nisi studium & diligentiam adhibemus, facilè o-
 mnia in pristinum locum labentur & ruent. Lucerna, nisi addatur oleum, facilè extin-
 guitur. Victoria eadem via retinetur qua paratur. Nam quos nunc arietes non admouet
 Diabolus, quas artes non experitur, qua via non grassatur ad euertēdam Ecclesiam Dei?
 Semper agit excubias, nunquam defatigatur, tātūm vitiorum, ignorationis, cæcitatē im-
 portauit, vt nihil vsquam loci sit, vbi concionator otiosus esse debeat. Quemadmodum
 autem, si Sol de mundo sublatus esset, omnia obscura, dissipata, confusa relinquerentur,
 ita sublata ex Ecclesia Pastoris voce, religio temeraria, cæca, turbata relinquitur, omnia
 errore, superstitione, Idololatria permiscuntur. Tanti est, Procuratorem esse Domus Dei.
 Euangelium, religio, pietas, salus Ecclesiæ à nobis pendet solis. Hoc nostrum est officium,
 hoc suscipimus & profitemur. Hoc nisi facimus, nihil facimus, nullus est nostri vsus. Non
 enim satis est nescio quas nouisse literas. Demones norūt plura fortasse, q̄ quisquā nostrū.

Pastoris

Pastoris est, non tam multa didicisse, quàm multùm docuisse. Pudeat autem vilissimum genus hominum, cerdones & baiulos officium suum facere, nos autem, quos aliis omnibus præluce oportuit, otiosos esse & nihil agere. Non enim nos Deus ventres otiosos, sed suæ mentis interpretes, ministros Iesu Christi, populi sequestros apud Dominum Sabaoth, Lucem mundi, Salem, Angelos & filios Dei & appellari & esse voluit: Præficimur autem non mutis pecudibus, non feris animantibus, sed gregi Domini, sed filiis Dei, sed fratribus Christi. Si quis horum nostro vitio perierit, sanguis eius è nostris manibus repletur. Hæc si nobis sola in oculis atque animis versarentur, non ita fratrum nostrorum, non ita nostram salutem, non ita Sanguinem Christi securè & temerè proiiceremus. Nihil enim est quod quisquam dicat: Surdis canimus, populus non audit, laboramus ingratis, nihil promouemus, rem sanctam obicimus canibus, margaritas damus porcis. Scimus ista interdum verè dici, & vehementer dolet tã verè in homines Christianos dici posse. Neque tamen nos idcirco reticere oportuit, sed tanto frequentius, tantòque acrius & incensius dicere. Quantò enim periculosior est morbus, tantò magis opus est medico. Nec satis iustè de populi contumacia queri possumus, si nos interim ipsi nihil agimus. Præstemus nos operam nostram, successum Domino relinquamus. Tum illi, si animo ita erunt obfirmato vt audire nolint, in peccato suo morientur. Sed nihil est causæ quam obrem populò salutem desperemus. Deus ipse coluit vitem, quæ pro vuis peperit labruscas. Deus ipse totos dies protendit manus ad populum rebellem & contradicentem. Christus ipse quoties dixit: Hierusalem, Hierusalem, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos, cum illi aures auertissent & audire nolissent? Hic morbus facile tollitur si adhibebitur medicina. Proferamus nos lucem, Dominus aperiet oculos: pulsemus aures, Dominus dabit cor carneum: demus nos verbum, Dominus dabit spiritum: plantemus, rigemus, Dominus suo tempore dabit incrementum. Nam vt nostrum est, populum verbis instituere, ita Dei est, fidem dictis suis & robur adiungere. Ea autem est vis verbi Dei, vt nihil efficere & nulli prodesse non possit. Multa in vepres, in via, in saxa cadent, & aliquid cadet in terram bonam & feret fructum. Quemadmodum enim imber descendit de cælo, & illuc non reuertitur, sed irrigat & perfundit terram, & eam facit germinare, & dat semen ferenti, & panem comedenti: Sic verbum meum dicit Dominus quod egreditur ex ore meo, non reuertetur ad me vacuum, sed conficiet quæcunque volui.

Sed quoniã non satis est dicere, videamus nunc id, quod secundo loco polliciti sumus, quid sit dicendũ. Alij enim interdũ dicunt quos præstiterat tacuisse, alij cum magna cõtentione vociferantur & clamãt, nihil dicũt. Quapropter videndũ est, neue otiosè neue pernitiosè dicatur. Nõ enim omnia promiscuè pro concione ad populum dicenda sunt. Habenda est ratio, quid populi religiosum silentium, quid loci reuerentia, quid muneris nostri magnitudo postulet. Vera dicenda sunt, non mendacia, scripturæ, non fabulæ, Dei opt. max. præcepta, non hominum somnia: Non enim nostro iudicio instituenda est religio, sed è verbo Dei. Qua quidem in re si vel Mosen, uel Prophetas, vel Apostolos, vel Christum, vel patrem ipsum audiemus, haud sanè multum aberrabimus. Moses enim cum per incultam & desertam regionem, populum exulem & vagum traduceret, in tanta solitudine, quicquid vel dicendum vel agendum esset, semper consuluit dominum, nihil vnquã attulit de suo. Prophetæ semper aiunt, verbum domini, visio domini, vox domini, hæc dicit Dominus, audite Dominum. Ego, inquit Paulus, Euangelium meum non accepi ab homine neque per hominem: & nihil noui nisi Iesum Christum, & illum quidem crucifixum. Et si Angelus è cælo docuerit aliud Euangelium quàm quod didicistis, anathema sit. Christus, omnia, inquit, quæ audiui à patre meo, tradidi vobis: & prædicate, inquit, non quicquid inciderit, sed Euangelium omni creaturæ: & cum quæstiones Pharisei & Sadducæi de diuortio & mortuorum reditu ad vitam commouissent, nunquam ad Rabinos recurrit, semper ad verbum Domini. Deus pater clamans è cælo, hic, inquit, est filius meus dilectus: Ipsum, non patres, non auos aut proauos, sed ipsum, inquit, audite. Suum enim filium cælestis pater, & verbum suum omnibus locis doceri & inculcari voluit. Neque certe cuiquam dubium esse potest, quid quod & optimus, & Sapientissimus, & amantissimus pater nostra causa nobis dedit, & optimum sit, & sapientissimum, & nostris rationibus vtilissimum. Hoc illud est flumen aquæ scaturientis in vitam æternam. Hæc illa est caro, hic ille sanguis Iesu Christi, hic vnicus est & suauissimus, & saluberrimus pastus animorum. Hoc solo gladio Diabolus superatur, hoc solo lapide Goliath sternitur, hoc solo malleo ani-

" mortū rigor & durities emollitur & vincitur. Hoc nisi esset, neq; Religio vigere, neq; fides
 " cōfirmari neq; Ecclesia in officio cōtineri possēt. Reuocate. n. ad memoriā, per Deū immor
 " talē, quoties verbū Domini elanguerit, quoties & quā graues in errores, & quantum in
 " præcipitium populus vniuersus inciderit, quoties Deum opt. max. conseruatore & pa-
 " trem suum contempserit, quoties Astaroth, Belial, Solem, Lunam, vitulos, pecudes colue-
 " rit, seque ab omni religione & pietate auerterit, & in rebus inanissimis & fœdissimis spē
 " omnem & fiduciam collocarit. Cū enim suam sibi quisque religionem & sanctimoniā
 " ex animo suo peperisset, ita repentē increbuit superstitio, & tanta nouorum Deorū mul-
 " titudo, vt Propheta coactus sit exclamare, Pro numero Ciuitatum sunt dij tui. Nam cū
 " veritatem, cū uitam, cū religionem deseruissent, quid relinquebatur, nisi vt in menda-
 " cia, in exitium, in impios cultus præcipites ruerūt? Hæc enim vetera commemorare ma-
 " lo, quā exemplis vtī viuīs & recentibus. Nemo enim nostrum vnquam fuit, vel tam cæ-
 " cus vt non videret, vel tam stupidus vt non intelligeret superiorum temporum calamita-
 " tem. Omnem enim non modo Iudæorum, sed etiam Ægyptiorum & Græcorum super-
 " stitionem & vanitatem multis partibus superauimus. Nam cū Conciliorum autoritas,
 " & aliquot Episcoporum & Monachorum conspiratio supra Scripturas Dei locaretur, cū
 " Romanus Pontifex homo ne an Deus esset, & peccare ne posset ambigeretur, cū omnia
 " ad hominum constitutiones, nihil autem ad Christi cognitionem reiiceretur, cū Indul-
 " gentiarum, Votorum, Missarum auctiones publicè & sine pudore ac fronte venderentur,
 " cū Sacramenta miserè discerperentur, cū verbum Dei pro fraude & hæresi damnare
 " tur, cū nihil à superstitione integrum & purum relinqueretur, cū error omnia possi-
 " deret, veritas audiri non posset, vbi tum, aut quæ vsquam fuit Ecclesia Dei? hæresis tum
 " erat, non quod à scripturis, sed quod ab aliquot Episcoporum libidine discrepasset. Nam
 " Euangelium in angulos abstrudebatur, nihil Christi iudicio relinquebatur. Nō enim tum
 " pro ciuitatum, sed pro vicorum atque etiam penè pro domorum numero dij numeraban-
 " tur nostri. Ita omnia prorsus peruertebantur, cū religio non verbo Dei sed hominum
 " arbitrio niteretur. Hi nos horrendi casus fratres monere possunt, ne vnquam temerè dis-
 " cedamus à verbo Dei: Eaque de causa omnes Scripturæ nos toties & tam diligenter mo-
 " nent, vt neue addamus aliquid ad verbum Dei, neue minuamus, neue ad dextram vel sini-
 " stram deflectamus. Neque enim Dominus nos Aristarchos & Criticos esse voluit, sed nun-
 " tios & ministros vocis suæ. Nam quicquid ad salutem nostram & ad pietatem facit, id o-
 " mne iam olim Deus ipse suis legibus occupauit. Sacra enim scriptura, vt ait Paulus diuini
 " tus inspirata, utilis est ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad institutionē,
 " vt integer sit homo Dei ad omne opus bonum instructus: vt perfectus, inquit, & integer
 " sit homo Dei, & q; vel ad pietatē vel ad mores faciat, omnib. numeris & partib. absolutus.
 " Iā verò Dei Legato apud populū Dei, quid potius proferendū est, q̄ verbū Dei? In Ciuili
 " negotio Legatus, si extra mandata quippiā fortè dixerit, accusatur *ἄδικος* & malè o-
 " bitæ legationis, vocatur in ius, iuberur capitis causam dicere. Cur nō eadē fide tractamus
 " verbum Dei? Sed nimis, ô Deus bone, nimis animo securo, fratres mei, nimis animo secu-
 " ro sumus. Quasi falli homines soli non possint, ita id tenemus vnum, id tuemur, id defen-
 " dimus quod à maioribus nostris profectum sit. Multi erant apud Iudæos sicarij, latrones,
 " adulteri, in nullum tamen genus hominum Christus vel sapius vel acerbis inuehebatur
 " quā in Pharissæos & Scribas. Violatis enim, inquit, præceptum Dei propter traditiones
 " vestras. Frustra me colitis, docentes doctrinas & præcepta hominum. Cæci sunt duces cæ-
 " corum. Meretrices & peccatores anteuertunt vos in regno Dei. Id quoties & quibus ver-
 " bis conqueritur Dominus apud Prophetas? Obstupefcite, inquit, cœli: Duo mala fecit po-
 " pulus meus, me reliquerunt fontem aquæ viuæ, & foderunt sibi cisternas dissipatas, quæ
 " aquas continere non possunt. Quid enim paleæ ad triticum? quid hominum temeritas ad
 " æternam voluntatem Dei? Nam Basilius hominem, vel parum Christianum ait esse, vel
 " insigniter arrogantem, qui Scripturis Dei, vel addere aliquid audeat, vel detrachere. Ho-
 " minum enim inuenta ad verbum Dei ascribere, quid aliud videri potest, quā mustum,
 " non veteri cum vino, sed cum vappa fēcēque miscere? & lucem cum tenebris, ferā cum
 " homine, hominem cum Deo coniungere? Non sunt cogitationes meæ cogitationes ve-
 " stræ, neque viæ meæ viæ vestræ, dicit Dominus: Quantum enim abest cœlum à terra, tan-
 " tū absunt viæ meæ à viis vestris, & cogitationes meæ à cogitationib. vestris. Imò quan-
 " tum abest homo à Deo, tantum abest sensus humanus à verbo Dei.

" Nam quamuis patribus plurimum sit omnium iudicio tribuendum, tamen & homi-
 " nes

nes erant, & errare potuerunt. Certè, ne quid dicam præterea, maximis sæpe & grauiissi-
 mis de rebus, parum inter sese conueniunt. Dei autem verbum & fixum, & firmum, &
 certum est, & in omne tempus constitutum. Hoc doctrinæ genus Petrus populo pro Con-
 cione tradidit. Oportet enim eum qui cum populo acturus sit, prius ipsum instructum
 esse verbo Dei, vt tanquam ab afflatu numinis cœlestis proferat oraculum. O si Petrus
 nunc uiueret. Quid ille diceret, vel quid potius non diceret, postquam religio, pietas, Scri-
 pturæ, omnia in hominum inuenta & somnia transierunt? Id enim solum hodie ambigi-
 tur, hominumne potius consuetudines retinendæ sint, an leges Dei. Id solum has turbas
 edidit, id omnem terrarum orbem commouit, homini ne maior fides habenda sit, an Deo.
 Scio ego ista plerisque uestrum noua uideri & incredibilia. Sed ponite, quæso, affectiones,
 fratres mei, & præiudicatam de rebus opinionem, & me nihil temporis causa fingere, sed
 rem ipsam dicere sentietis. Christus sacram Communionem in sui recordationem insti-
 tuit: homines nec memoriam Christi ullam, nec Communionem retinent, sed rem om-
 nem in ludicrum apparatus, & tragicum penè spectaculum commutauerunt. Christus
 ait: Pauperes semper habebitis uobiscum, me autem semper non habebitis. Relinquo mun-
 dum & discedo ad patrem: Expedi uobis ut ego abeam: atque hoc Christus non de numi-
 ne suo, quo patrem æquabat, aut cœlesti natura, sed de corpore suo loquebatur: Homi-
 nes aiunt, Christum nec mundum corpore reliquisse, nec abiisse ad patrem. Paulus ait, Chri-
 stum in cœlo esse ad dexteram patris. Petrus in Act. Apost. ait, eum oportet cœlum cape-
 re usque ad tempora restitutionis omnium: Homines aiunt, corpus Christi simul & in cœ-
 lo, & in terris esse, & in infinitam multitudinem locorum eodem tempore dissipari: Pau-
 lus ait, Christum semel ingressum esse in Sancta, & omnia vnico sacrificio & vna uictima
 perfecisse: Homines aiunt se posse Christum ipsum denuò in singulos dies, non memoriæ
 tantum causa, sed re ipsa, infinitis in locis sacrificare. Christus ait, Dominum Deum ado-
 rabis, & eum solum coles: homines Eucharistiam, nec Dominum nec Deum, sed Sacra-
 mentum Domini sine autoritate Scripturarum aut exemplo Apostolorum, pro dolor, a-
 dorant pro Deo. Nam per Deum immortalem, cogitate cum animis uestris fratres, quis
 vnquam non dico Apostolorum, sed Sanctorum, Eucharistiam vel adorauit ipse, vel aliis
 proposuit adorandam? video me ista non apud vulgus hominum, sed apud doctissimos vi-
 ros dicere. Appello uestras omnium conscientias, ut in hac re uestro ipsorum testimo-
 nio. Christus Eucharistiam integram tradi iussit: eam homines miserum in modum lace-
 rarunt. Christus ad legem suam nihil ascribi uoluit: homines non tantum ascribunt pluri-
 ma, uerum etiam ea præferunt uerbo Dei. Sed quid plura commemoro? Lōgum esset om-
 nia inter se componere. Hoc tantum vno uerbo dicam, Qui transubstantiationes, qui Mis-
 sas, qui Diuorum inuocationes, qui cœlibatum, qui purgatorium, qui statuas, uota, nugas,
 ineptias, quisquilias in Dei Ecclesiam inuexerunt, noua tradiderunt & inaudita scrip-
 turis. Quicquid clamant aut crepant, ne apicem quidem proferunt è uerbo Dei. Atque hæc:
 ut dixi, ea sunt, quibus hodie Ecclesia commouetur. Hic excubatur, hic prospicitur Eccle-
 siæ. Hæc Scripturarum colunt loco, & obtrudunt populo pro uerbo Dei: hic homines sa-
 lutem suam & religionis summam sitam esse arbitrantur. Quodq; multò est grauius, post-
 quam hodie summo Dei beneficio, religio ad pristinam penè dignitatem & lucem rediit,
 miseri tamen homines & deplorati ista mirantur, ista repetunt, ista docent, quasi sine his
 Ecclesia salua esse non possit. O si inter tot clamores, & in tanto tumultu uerbum Domi-
 ni audiri posset! Si Deum ipsum per nos liceret in sua causa sedere iudicem, minus magno
 cum tumultu res transigeretur, faciliusque de toto negotio conueniret. Quapropter si è
 uerbo Dei omnis cultus numinis, omnis pietas, omnis religio petenda sit, si hominum in-
 stituta omnia omnibus temporibus miserè peruerterint, cogitemus, fratres mei, quibus
 docendi prouincia cõtigit, quàm sit periculosum plura dicere: omnes autem, qui se Chri-
 stianos numerari, & esse uolunt, meminerint quàm sit periculosum plura credere. Si quis
 autem est ex hoc omni numero, qui se ad aliud uitæ genus contulit, meminerit tamen ad
 se ista pertinere, ut si docere, aut non possit aut nolit, dicentem tamen diligenter & atten-
 tè audiat, & Deo gratias agat in ea se tempora incidisse, cum uerbum Domini liberè pu-
 réque audire possit. Ne nimium prudentiæ nostræ, ne nimium patrum & maiorum auto-
 ritati tribuamus. Ne temerè putemus homines ea felicitàte natos esse, ut quicquid dixe-
 rint, errare non possint. Cum ad horrendum illud tribunal sistemur, cum omnia deflagra-
 bunt, & Angeli Dei contremiscent, quos tum ad patres miseri, ad quæ maiorum decreta
 prouocabimus? Ad solum tum Christum refugiemus, Christi tum solius præsidio uerbò-

que utemur. Quapropter ne simus animo tam securo in re tanta: Agitur vita, agitur anima, agitur salus nostra. Pater cœlestis offert se nobis & ultro occurrit, Iesus Christus inclamat, & appellat unumquemque nostrum: venite ad me omnes qui laboratis, & ego reficiam vos.

Quàm cæci sumus si non videmus, stupidi si non intelligimus, miseri si fugimus? Vbi autem audietur Christi verbum, si à Christianis audiri non possit? Si à Christianis audiri non possit, vbi audietur? Aperiamus aliquando fratres, aperiamus oculos, ne in contumaciam nostrâ dici possit, Propterea vos non auditis, quia non estis ex Deo: neue in nos donueniat dictum illud Esaiæ, In crassatum est cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculos suos compresserunt, ne quando videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertantur, & sanem eos. Et de verbo Dei, apud homines Christianos & filios Dei, non equidem video quid plura dicam.

3.
Quomodo
docendum.

Nunc id superest quod ultimo loco erat positum, quemadmodum Scripturæ docendæ sint. Non enim prudentia tantum & fides, sed etiam prudentia cautiôque adhibenda est: Eoque Petrus, non loquatur, inquit, tantum, sed loquatur, vt sermones Dei. Neque tamen satis est, profiteri tantum & præ nobis ferre, Dei Euangelium esse quod docemus, & vero vultu serioque occinere verbum Domini: Id enim Iudæi Turcæ Pseudoprophetæ faciunt, omnes enim Christum, suum esse clamitant, & veram religionem ad se retrahunt. Horum etiam temporum Pharisei & Scribæ, cum sua commenta statuunt, & omnia ad Apostolos autores referunt, & vim inferunt verbo Dei, tamen nihil, vel sapius vel importunius occlamant, quàm verbum Domini. Verum simulationem & hypocrisin Christus non docuit. Id potius agit, vt Pastores meminerint Christi personam sustinere: vt rei ipsius magnitudine ac dignitate inducti, munus suum ita reuerenter administrent, vt omnes intelligant cœleste negotium esse quod susceperint. Nam in Ministro Dei, Dei oportet ipsius imaginem relucere. Quod ni ita se Apostoli gessissent, nunquam illi religionis initia constituisset: nunquam relictis, quisquam & aris, & sacris, & focis, & diis ipsi, in aliquot piscatorum sententiam concessisset. Omnia illi sua pro nihilo ducebant præ Christo Iesu. Cum maledictis iactarentur, non regerebant maledicta, cum carceribus & ignibus damnarentur, nunquam intermittebant gratias agere, semper efferebantur gaudio, quod propter Christum omni suppliciorum genere afficerentur. Ea erat in illis æquitas animorum, ea modestia, ea virtus, vt quicquid dixissent, alios puderet refragari. Sic fratres, nostram vitam lucere oportuit, vt quoties loquimur, loqui videamur sermones Dei. Nos enim sumus sal terræ, nos sumus lux mundi, nos ciuitas illa sumus in monte posita, omnium in nobis oculi figuntur: quicquid à nobis geritur, id statim in exemplum trahitur. Onus longè difficillimum & maximum est quod suscepimus. Hoc si omnes diligenter expenderemus, non ita Euangelij cursus impediretur, non ita negligeretur verbum Dei. Nam cum Deum ore quidem profiteamur, factis autem negamus, multitudinem imperitam à religione, nostro exemplo deterremus, & rem vnam omnium diuinissimam, impuris, non manibus sed moribus contaminamus. Ita nostra causa pietas despicitur, nostra causa veritas contemnitur, nostra causa Dei maiestas imminuitur. Hæc nobis fratres diligenter animaduertenda & seriò curanda sunt. Nam si turpiter & flagitiose viuimus, & in suggestum nihil nisi linguæ volubilitatem adferimus & impudētiam, quicquid loquimur, non loquimur, vel vt oportuit, vel tanquam sermones Dei. Sed vt verbum domini pro dignitate tractetur, duo nobis in primis cauenda sunt: alterum ne timore debiletemur, alterum ne laudis partem aliquam nobis ex Euangelio decerpamus. Aduersus vtrumque Concionatoris animum paratum & diligenter munitum esse oportet. Nam Euangelium & verbum Dei, nisi fortiter magnôque animo asseratur, nec Euangelium videbitur esse, nec Dei verbum. Error enim timidus, supplex, meticulosus est, omnia formidat, omnia extimescit, aspectum & lucem fugit: veritas autem, & veritas Euangelij Iesu Christi, nunquam se demittit, nunquam cuiquam adulatur, nihil simulat, nihil fingit, intrepida, libera, erecta, excelsa est. Quapropter dum verum dicimus, nulla nos cuiusquam vis & auctoritas perterrefaciat. Meminerimus nos Dei Legatos esse, meminerimus Deum nobis fecisse dicendi potestatem. Quos enim nobis animos non facit Christus cum se iniuriarum nostrarum ultorem & vindicem fore pollicetur? Qui vos, inquit, spernit, me spernit, qui vos lædit, lædit aciem oculi mei. Quare loquamur, nõ dissimulanter, non

obscure

obscurè, vt Pharisæi, sed liberè ac apertè vt autoritate præditi, quemadmodum proferri par est sermones Dei.

Sed adhibenda tamen est moderatio, ne importunè aliorum nomen & famam traducamus. Tum enim conuitiari videbimur, & causam nostram facere potiùs, quàm docere verbum Domini. Seruum autem Dei modestum & consideratum esse decet, neque temèrè quicquam aut petulanter effutire: ne non è sacro suggestu, sed è plaustro loqui, néuè Euangelium, sed veterem comœdiam excitasse videamur.

Proximum est, ne quid concionator de se magnificè sentiat, sed cogitet illud munus à Deo sibi diuinitus contigisse, vt diligenter summòque cum timore officio defungatur, cogitètque se in negotio non suo versari, sed Dei. Sic Paulus se nihil esse dicit: Ioannes se indignum esse clamat, qui calceos Messix detrahat: Eoque ad minuendam arrogantiam in sacris literis, non Principes, non Magistratus, non Præsules, non Reges, sed dispensatores, villici, præcones, Ministri, serui appellantur, vt quoniam alieno auspicio res gerimus, ne de aliena laude insolescamus. Non enim idcirco Dominus nobis talentum suum credidit, vt illud in rem nostram conuerteremus. Non enim nos ingenij nostri præcones esse voluit, sed voluntatis suæ, neque aliam ob causam circumferimus hunc thesaurum in vasis fictilibus, quàm vt splendor sit virtutis Dei.

Non morabor vos pluribus. Audistis concionatori & assiduè, & è verbo Dei, & graui-ter modestèque dicendum esse. Nos fratres, Concionatores aut sumus, aut esse volumus: meminerimus ad nos ista pertinere, & D. Petrum nobis dicere, Qui loquitur, loquatur tantquam sermones Dei. Opus est, non tantum sedulitate nostra, sed etiam prudentia & fide. Quare quicquid à natura, quicquid à consilio, quicquid ab ingenio possumus, id omne ad Christi Ecclesiam conferamus. Nos sumus dispensatores domus Dei: ne Domini familiam dissipemus. Si Apostoli Dei sumus, præstemus animos Apostolicos. Si fratres Christi sumus, Christum audiamus, pascamus agnos, pascamus oues, eamus, prædicemus, doceamus. Mundus vniuersus Christum videtur iamdudum parturire. Circumferamus oculos, fratres. Quanta vbique messis est, messores quàm pauci? Hæc autem ad eos dico in quibus aliquid est bonæ spei. Si qui autem sunt qui ista rideant quid eos me sperem audituros, qui Christum ipsum non audiunt? Moueat nos fratrum nostrorum calamitas, Moueat nos Dei execratio: Maledictus qui procurat opus Domini negligenter. Moueat nos grauissima interminatio: Sanguinem illorum de manu tua requiram. Paremus nos ad suauissimam illam Christi vocem, Euge serue, ingredere. Loquamur, opportunè, importunè. Loquamur verbum Domini, Loquamur tanquam sermones Dei, vt in omnibus celebretur Deus per Iesum Christum, cui sit gloria & imperium in sæcula sæculorum.

Habuit & aliam eodem loco Concionem, sed quanto cum fructu & acclamatione audientium, præstat silentio contegere, quàm nimis ieiuna & exili oratione declarare. Monuit autem sapientissimè, & manuit grauissimè, vt verbum inlitum suscipiamus, quod potest animas nostras seruare. Hunc enim D. Iacobi locum, nisi fallor, delegit interpretandum.

Denique his auspiciatissimis Edouardi Regis temporibus, nullum non mouit lapidem, nullos labores, simultates, inimicitias suscipere detrectauit, quo Christi Euangelio amplificando inferuaret. Ludicrum penè & leue est quod dicam, tamen quia publicum est zeli eius testimonium, non præteribo. Liberato è carcere Edouardo Semero Duce Somerseten-
tense, quotquot religionis causæ benè voluerunt, & versus conscribere potuerunt, voluntatis suæ & facultatis specimen ediderunt, carmina gratulatoria valuis templi, quod Mariae virgini sacrum est, affixerunt. Hinc quædam inter Protestantes & Pontificos (qui tum etiam in Ecclesia, vt in horreo paleæ, latuerunt) exorta est Poetica digladiatio: ibi inter alios, noster, quantum memoria teneo, & coniectura assequi possum, aut illius certè auditor quispiam, aduersus Quinque vocum cauillatorem, qui in carminibus, quibusdam quinque vocum quantitatem reprehenderat, sic lusit:

Iam video peragenda mihi Quinquatria festa,

Esse cupressiferis tristia festa malis.

Zoilus insana vocat ad Quinquatria pugna,

Morsicat & quina carmina fixa nota.

Scriptis Porphirius voces quas quinque vocauit,

Velitatio
Oxonienſiū.
Quinque
voca. & Poe-
tica.

*Quæ Peripateticæ sunt elementa scholæ.
Tu non quinque doces, sed quinque vocabula mordes,
Scilicet ista tuæ sunt elementa scholæ.*

Quamuis enim Pontificij tum propalàm aduersus religionem grunnire, imò nec clā mutire audent: tamen vt mures, ex insidiis chartarum voces & syllabas ac literas non dubitarunt carpere.

Nec solus hoc sanctum Euangelizandi onus sustinuit, sed habuit synergos & adiutores qui idem saxum voluebant. Cur enim infœlices Sisyphi quodammodo isti præpotentis Dei ministri & operarij dici non possent, cum omnes voluāt lapides, sed ne hilum quidem proficiant? cum eum quandoque moueant lapidem, sub quo dormitat Scorpio? cum propter Euangelium ab ingratis huius maligni mundi ciuibus disrutentur, non minus quam ille Sisyphus (vt est in fabulis) & à furiis & Diabolis apud inferos? Voluerūt hoc saxum multi doctrina & pietate insignes Concionatores: sed quanta voluentium miseria sequuta sit, sermone hoc, qui mutationem temporum & exilium luelli cōtinebit, paucis expediam.

Tertia pars, Exilium & aliæ persecutiones.

Pfal. 119.

EDUARDO Rege serenissimo, nostro quidem pessimo merito & maximo malo, anno Domini 1553 Iulij sexto nobis erepto, & Maria sorore eiusdem Mensis decimo septimo in eas vices suffecta, Oxonienses multi & piè eruditi, miserrimis modis vexati, expulsi, domo fortunisque suis exuti, aut instar auiculæ apud Dauidem in montes, in saltus, in sylvas, refugij causa migrarunt, aut in aliquem nidulum ad gemendum & lamentandum Ecclesiæ sortem secesserunt. Quid ego hic nouam rerum conuersionem & repentinam Metamorphosin deplorem? Quid triumphos Papistarum, lacrymas Protestantium, negantium Apostasiam, tergiuersantium, leuitatem fugientium metum, tortorum crudelitatem persequar? Quid superstitionem pro religione, Missam pro Communione, sacrificiū quoddam, aut sacrilegum Sacerdotium pro Euangelico ministerio, pro lingua patria Romanum idioma, pro Christiano magistratu Antichristianum Papam, pro literatura & eloquentia barbariem & sophisticam, pro legitimis scholarchis iniustos dominos, pro bonis omnibus mala quæque substituta & supposita commemorem? Equidem domum reuersus ab exilio, facile intellexi quātam pernitiem & cladem, non modo Oxoniæ, verum etiam alibi, rei Ecclesiasticæ & literariæ Mariani regni tenebrosa & impia periodus importarit, vbi vix repertus est, qui aut priuatim Græcè profiteri posset, aut qui Theologiæ scholam aperire, aut populum pro Concione docere vellet. Priuatim vlcus Magdalenensium breuiter liceat, quæso, (candide lector) attingere, vt ad luellum mox commodius redeam. Si omnes recenserem qui in hæc procella iniuriam passi sunt, nimis altè repetere oratio: si nullos, ingratus viderer, cum in hac tempora ea narratio incidat. Omitto Ioannem Foxum Magdalenensem, Martyrum suorum monumentis, scriptorum varietate & elegantia, virtutibus: religione, & exilio in hac Mariana tempestate satis clarum. Omitto Ioannem Harlæum, præceptorem olim meum obseruandissimum, qui Henrico octauo tum primùm è viuis discedente, & Edouardo filio regnum tuum iam ineunte, omnibus quonam res irent, quæue religio stabiliretur, suspensis animis vnde quaque expectantibus, quòd in illo quasi interregno & iustitio, solam in Iesum Christū fidem iustificātem, in templo Diui Petri, solenni & quadragesimali Concione, disertè, intrepidè, validè, confirmarit: Doctoribus nouitate dogmatis vehementer perturbatis & freudentibus, aliis lætitia gestientibus, aliis euentum & pericula timentibus, Londinum à Procancellario tanquam hæreticus rapitur: sed Deo hominum consilia inuertente & dissipante, illi hiantes lupi, bolo erepto, vacui redeunt. Hic primùm illustrissimi Comitissæ Varuicensis Concinator, eiusque liberorum institutor, post Regiæ Maiestatis Sacellanus, siue Ecclesiastes, postremò Herefordensis Episcopus designatur, quanquam nunc Maria imperitante, optimus & innocentissimus vir in syluis & secessibus Pastor oues consolans, & vitæ pabulo consolidans, in Anglia sua profugus moritur. Cui ego, vt mnemosynon & signum meæ erga eum obseruantia, hoc distichon olim consecraui.

*Flos domui Harlæus, socius ludique magister,
Celsus deinde throno, celsior inde polo.*

Exemplum

Exemplum Iulini Palmæri, Harlæi quondam discipuli, prætermitto. Illud tamen dicendum, hoc Rege sanctissimo regnante, primùm auersum à religione fuisse, post mirabiliter exardescente hac Mariana persequutione, à Deo conuersum, Redingæ captiuum, & tandem Nuberix martyrem, vitam morte feliciter commutasse. At enim his aliisque prætermiſſis, vnum solum modò vulnus nostrum hoc tempore inflictum refricabo. Cum Stephanus Gardiaerus Vintoniensis Episcopus, deputatis, præter ius publicum regni, contra statuta nostra & officium suum, quibusdam curiosis & superstitiosis Inquisitoribus Collegium hoc pro ea quam obtinet autoritate, visitaret & ante vllam legem de restituendo Papismo latam, etiam in summa libertate, edicto ipsius Mariæ, subditis ante Comitiam indulta & promulgata, nos quasi legis præuaricatores eiicere statueret, ni in Catholice matris, vel potius noueræ gremio recumbere vellemus: cum tamen in eo Collegio nullus Minister qui sacra faceret, nullus puer qui Missanti responderet, nullus socius qui audiret, nullum altare in quo celebraretur, nullæ vestes sacre, quibus indutus sacerdos histrionicam fabulam suam ageret, vsquam reperirentur, ipsi Visitatores soli cum sui, Missæ choragi actores, & spectatores facti sunt: & qui à Papisticis precibus aberant pueri, virgis cæsi sunt. Alij plus minus quatuordecim, omne ius, fructum, possessionem Collegij amiserunt: reliqui vel tempori cesserunt, vel temporis progressu discesserunt. De me omnium eorū exulum ferè minimo, nihil dico: alios certè amoris & honoris causa nominare iuuat, qui sub Edouardo in hac clarissima religionis & literarum Acropoli floruerunt, quos ferè omnes huius noui & aduersi temporis ira afflixit. Gualterus Haddonus huius Collegij tum Præses, & iuris ciuilibus Doctor, orator dulcis & facundus, vtrò cessit, consultius esse rarus, ornamenta dignitatis & præsidia vitæ in ea Academia cum damno & præsentis iactura perdere, quàm cum dædecore & sempiterna Dei offensione retinere. Quidam autem dura nouorum iudicum sententia eiectioni, solum vertere coacti sunt, quò Deum salua conscientia & toto pectore & corpore securiùs & tutiùs colerunt, & ceruices intentato gladio & imminente periculo subtraherent. Thomas Bentamus ab istis ad Missificandum vocatus, cum se hæctenus plus satis peccasse Henrico regnante ingenuè confiteretur, & nolle iam peccatum peccato accumulare constanter responderet, nec adduci posset (quamuis Censor eo anno, & à Rich. Redo Equite, primario Legato iussus) vt de adolescente à Papisticis precibus absente pœnas sumeret, quòd non par esse nec æquum videretur, id in altero punire quòd ipsemet sciens & sanus commisisset, non modo domo & Collegij emolumentis omnibus caruit, verum etiam in exilio honestè, sed laboriosè, laudabiliter, sed tenuiter vitam traduxit, & demum à fratribus quibusdam reuocatus, & Londinensis Ecclesiæ Superintendens electus, occultos, sed religiosos conuentus egit, quam trepidantem & loca subinde murantem, & lupos rapaces vndique expectantem, tum verbi pabulo diligenter & purè confirmauit, tum disciplinæ virga seuerè & sobriè gubernauit. De quo cum iam sub Elizabetha esset constitutus Couentriensis & Lichfeldensis Episcopus, Nobilis quidam, meus quondam discipulus, hoc carmen exarauit:

*Clarus doctrina, clarus pietate fidèquè,
Bentamus Christi præsul & exul erat.*

Thomas Biclæus nunc Mertonensis Collegij Custos, quòd Christianam religionem temporibus Henrici & Edouardi ex animo amplexus fuisset, & quodam spiritus ardore Deum illum Impanatum ab ara & pixide sustulisset, & præsentem Doctore Oglethroppo Præfide, omnibus etiam aliis tum ad vespertinas preces solenniter conuenientibus, ante publicam abolitionem papismi, manibus comminuisset & pedibus demum proculcasset, indignissimè tum exagitatus, Collegio tandem sub Maria priuatus, in Gallia exulauit. Sub idem tempus consimili zelo motus Henricus Bullus, à D. Bentamo adiutus, palam in choro thuribulum manibus Symphonicorum excussit, ne illi papistico Idolo suffitus fieret. Is post domi peregrinando & piè latendo, Mariani temporis æstum prudenter sed difficulter vitauit. Michael Rennigerus, cuius eruditionè singularem cum vera pietate coniunctam ego expertus noui, & tum Academia mecum cognouit, Collegium paulò antè, dein morum & temporum istorum pertæsus patriam reliquit. Ioannes Molinæus Archidiaconus Ecclesiæ Paulinæ, qui nulli iniuriam fecerat, qui prodesse omnibus studuerat, qui Philosophiæ, Theologiæ, linguarum studio se totum tradiderat, qui nihil comme-

ritus est nisi quod, vt Aristides, iustus, vt olim Christiani veteres, bonus haberetur, & nūc Missæ interesse recusaret, eandem diram & ancipitem fortunam subire compulsus est. Quod idem Arthurus Saulus, Petrus Moruinus, docti & pij fratres, aliique nonnulli eodem tempore factitarunt, voluntarium in Germania exilium, turpi in Collegio remansioni præferentes. Liceret Hugonem Kircum & Lucam Puriphæum charissimos in Christo fratres, & alios quosdam numerare, qui turbulentissimæ huius visitationis sæuitiam senserunt, sed hæc ipsa fortassis nimis multa, & proposito nostro minus coniuncta nonnullis videbuntur: sed ideo adducta sunt, vt Magdalenensibus tum expulsis, si viuunt calcar adderem ad currendum in hoc pietatis stadio incitatus, & illorum successoribus qui ibi degunt, principalis zeli & constantiæ exemplum proponerē, si, quod metuendum est, propter peccata nostra similis tentatio diuinitus ingruat: & vt omnes, non in se sed in Domino gloriantur: postremò vt Mariana hæc rerum omnium commutatio, aut verius conturbatio, in Oxoniensi Academia notaretur, in qua, & Petrus Martyr & eius auditores percussi & dispersi sunt, & vnà hi Magdalenenses, Iuelli familiares & amici, qui eandem cum eo causam propugnantes, similem pœnam incurrerent. Etenim Iuellus liber & immunis non fuit, sed quod Magdalenenses domi suæ perpeffi sunt, id ei per suos inflictum est, quòd Pet. Martyrem diligenter audiuisset, quòd Dei sermonem religiosè & rectè secuisset, quòd Christi sacris, non Papæ ceremoniis initiatus fuisset, Collegio & victu suo deturbatus. Cæterum abiturus valedixit auditoribus, at oratione admodum lugubri & voce lamentabili, qua lacrymas ipsis aduersariis extorsit, sic enim fere inquit.

Vitima Iuel
iecti è
Collegio
oratio.

F E C I proximis hisce lectionibus, quod homines famelici solent: qui cum epulas subito & præter spem tollendas vident, se auidius & prolixius ingurgitant. Cum enim hunc mihi legendi finem statuerum, & has dicendi mensas iamiam tolli intelligerem, non dubitavi præter consuetudinem nostram, vobis & multa, & insuauia, & semicruda proponere. Video enim me in aliquorum offensionem & oculos incurrere: sed quo meo merito ipsi viderint. Certè qui me hîc nolunt esse, si esset integrum, nusquam vellent viuere. Ego verò cedo temporibus: & si quam illi è mea calamitate voluptatem capiant, eam nihil impedio quodque suis est precatus olim Aristides cum iret in exilium & solum verteret, id ego nunc Deum optimum maximum precor, ne mei posthac cuiquam in mentem veniat. Et quid volunt amplius? Ignoscite quæso iuuenes si dolet ab eo loco inuitum distrahi, vbi initia ætatis posuerim, vbi vitam egerim, vbi aliquo loco & numero fuerim. Sed quid moror vno me verbo perdere? Hei mihi, quando, vt cum dolore meo dicturus sim, vt dicendum est, valeant studia, valeant hæc lecta, valeat sedes cultissima literarum, valeat iucundissimus conspectus vestri, valete Iuuenes, valete pueri, valete Socij, valete fratres, valete oculi mei, valete omnes, valete.

D. VVrightus
defensus
contra Sacer
dotum.

Sed autores post facti sui fere pœnituit, quòd bonorum virorū quàm utilis & necessaria sit opera & præsentia, tum demum intelligimus cum caremus. Robertus Moruentus hîc tum etiam Præses, Magdalenensis Collegij quondam, vt diximus, socius, & semper amicus, sed non eius quæ in Magdalenensibus Dei gratia tunc emicuit, fidei: Itemque VVelcheus, homo audacior quàm sapientior, & in religione sua magis feruens quàm recta via incedens, aliquando apud Brokseum Glocest. postea Episcopum, & D. VVrightum & alios, de thesauro & ornamentis Ecclesiæ callidè repositis & prudenter reseruatīs gloriati sunt. Quibus grauitè VVirghtus: At inquit, vnum ornamentum & magnum, quidem thesaurum volentes amisistis, istis omnibus pretiosiore: Iuellum significans ab illis per fas nefasque paulò antè relegatum. Erat VVirghtus Archidiaconus Oxoniensis, vno quidem oculo captus, sed tamen iudex oculus & acutus: post rerum summa ad serenissimam Reginam Elizabetham, Dei prouidentia & bonitate deuoluta, repudiō Papisticis facibus & sordibus missō, in Templo omnium Sanctorum, Christum non mixtum, non fermentatum, at simplicem & crucifixum, magno spiritu sed exili voce prædicauit: in qua Concione nostræ Ecclesiæ Liturgiam, precum & Sacramentorum celebrationem vernacula lingua plebeculæ propositam, apud Clerum commendauit, & ex Scriptura, ex Origene contra Celsum, aliisque scriptoribus solidè & doctè asseruit: & octiduo post elapso, hac pia confessione fidei publicè edita, & testamento condito, viribus eneruatis, sed memoria illæsa & integra, piè in Christo, multis astantibus & attestantibus & cum ipso precantibus, naturæ concessit, & vt spero, ex huius corporis gurgustis liberatus,

tus, ad Sanctorum triumphantem Ecclesiam cominigravit. Itaque quid Sanderò veteri quondam amico meo, nouæ cuiusdam & visibilis Papparum Monarchiæ autori in mentem venerit, in hanc primatus Romani renuntiationem, & Cygneam & Euangelicam cantionem venerandi Doctòris, subitæ mortis causam, & deliquij mentis (quæ sana fuit) initium & occasionem, homo rerum omnium tum gestarum, & occultorum Dei iudiciorum ignarus scribere non erubuerit, equidem non satis possum mirari, cum illum semper in rectiorem sententiam propensum fuisse, omnes animaduernerint, cum is Pet. Martyrem in illo tumultu plusquam Ephesino, & in congressu Smithino, de quo supra dictum est, per confertam turbam, saluum & incolumem deduxit, cum in uisitatione Magdalenensi & Mariana, eum omnium aliorum in audiendo a quissimum, ad absoluendum propitissimum fuisse senserint, licet ad tempus propter tyrannidem illius quinquennij sententiam suam occultaret.

De thesauris sepositis, quod duo illi iactitarunt, illud nimirum est quod tot vestimenta, calices, & alia idololatriæ vasa & monumenta in diem recondita & congesta seruaerunt, ut hæc papistica supellex aliis omnibus collegiis ad Missæ meretriciam pompam instruendam sufficeret. Hinc Pet. Martyr, cum ad vespertinas preces in eo Collegio subito pulsari, & studiosos ad hoc insolitum & theatricum papismi spectaculum certatim conuenire audiret: tristis & suspirans, hominum leuitate perspecta, dixisse fertur, sicuti aliorum relatu didici, Hæc vna nolula omnem meam doctrinam euertit.

Ex hoc Collegio detrusus Iuellus, primum exulauit quasi in Aula Lateportensi, in qua priuatim more suo quosdam instituit, & multos sanè auditores velut Magnes attraxit: nam ut alij complures affectabantur, sic Discipuli præceptore fugato, amplius in Collegio manendum sibi non existimabant. Quod enim aliud expectarent poculum, quàm quod Māgister prægustauit? quàm quod ipsorum condiscipulo Edouardo Anno, artium nunc magistro & verbi Ministro, Velcheus ille rigidus censor propinauit? Nam cum puer paruulus contra Missam bonum sanè carmen panxisset, tot plagis misellum affecit, quot ille versiculos confecisset: quorum aliquot ascribam, ut qualis carnifex etiam tenellorum puerorum sit Papista, cæcus & incredulus mundus, volens nolens aliqua ex parte videat.

Precatio contra Missam, Anno Mariæ primo,
per Edouardum Annum,

IVELLI ALVMNVM.

S V P P L E X oro Patris veniant cælestis ad aures;

Ex animo pauca quas recitabo preces:

Ecce patent aditus, patet alti ianua Cæli,

Ad summum votis iam penetrabo Deum:

Summe Pater, qui cuncta vides, qui cuncta gubernas,

Qui das cuncta tuis, qui quoque cuncta rapis,

Effice ne maneat longæuos Missa per Annos,

Effice ne fallat decipiãtve tuos:

Effice ne cæcos populorum reddat ocellos

Missã docens verbo dissona multa tuo:

Effice iam rursus stygias descendat ad ondas,

Unde trahit fontem, principiumque suum.

R E S P O N D E T Dominus spectans de sedibus altis;

Ne dubites rectè credere parue puer.

Olim sum passus mortem, nunc occupo dextram

Patris, nunc summi sunt mea regna poli:

In cælis igitur toto cum corpore versor;

*Et me terrestris nemo videre potest.
Falsa Sacerdotes de me mendacia fingunt,
Missam quique colunt, hi mea verba negant.
Durae cervicis populus me mittere Missam
Fecit, & è medio tollere dogma sacrum.
Sed tu crede mihi, vires scriptura resumet,
Tolletur nequam tempore Missa suo.*

Sūma gra-
tulationis
Oxonienſiū
ad Reginā
Mariam.

Sic ab illis eiectus Iuellus, si cum suis repulſus, tamen sæpe deſideratus eſt etiam ab ipſo Præſide. Cū enim Collegium tali iuuentutis Magiſtro orbatum, & iuuentutem minus in literis proficere, & omnia in deterius labi perſpiceret, eius diſceſſum iniquo animo tulit, ſubiratus hiſ qui ad expellendum inſtigaffent: quauquam & ipſe religione Iuelli offenſus, eò facilius conſenſit, quod Pet. Martyris aſſiduus & obſeruans auditor fuiſſet. Quin & ipſa Vniuerſitas, ſi quæ literæ ad regni proceres aut Principem mittendæ eſſent, Iuelli opem & operam requiſiuit, illum reuocauit, illum oratorem Oxoniẽſem, illum Amanuenſem ſuum conſtituit. Ille nomine totius Academiæ, ad Mariam Reginam ſcribit, vt fœlix regni auſpitiũ gratuletur: cuius Epiſtolæ ſumma, quantum colligere potui, hæc fuit: Quem dolore non ita pridem de clariffimi regis Edouardi morte acceperunt, eum narrat proximis diebus lætiſſimam rerum à noua principe geſtarum famam, vniuerſum depulſiſſe: Omnes grauiter doluiſſe cum illa indoles in ipſo ætatis flore cecidiſſet: ita nunc demum tantò magis lætari, quantò ipſam grauiore & propiore è periculo eripram & conſeruata viderunt: ipſius ſalutem qua vna reipublicæ ſalus continebatur, clam, palam, inſidiis, armis peritam eſſe. Narrat affinitates, conſpirationes, neceſſitudines, tormentorum vim, & pœcuniæ magnitudinem: contra populi applauſum, & honores ampliffimos, quos ciues detulerunt. Narrat, non opibus aut potentia, ſed virtutis prædicatione populi ſuffragia colligi: eam hoſtes armatos fregiſſe, eam effeciſſe vnam, vt regia Maieſtas per medios hoſtes & enſes ad auitam poſſeſſionem incruenta perueniret. Ita ipſam ius naſcendi Reginam feciſſe, Angliam totam renuntiaſſe, Deum ipſum comprobafſe. Quia Deus dilexit populum ſuum, idcirco rerum ſummæ præpoſuiſſe, & tanquam ſignum ad benè ſperandum excitaſſe. Ipſius triumphos ab aliis, & hominum frequentia & rerum apparatu magnificentius & opulentius concelebratos: Oxoniẽſes, quibus fortunæ ornamenta deſunt, quique omnia ſua quæcunque ſunt, quæ præter animorum & literarum opes nulla ſunt, ſemper ipſius Maieſtati conſecrauerunt, hunc ipſam virtutis fructum cepiſſe, vehementer gauere: & quamuis minori cum ſtrepitu, non minori tamen cum ſtudio & pierate, & ipſam reip. & ipſi reip. gratulari, Deum que precati vt qui rerum initia incruenta & fauſta eſſe voluit, idem omnia regni tempora eadem fœlicitate proſequatur.

D. Treſhami
Campana
Mariana.

Cū hæc ſcripſit Iuellus, apparet eum in optimam ſpem erectum eſſe, Reginam in cauſa religionis non ita omnia mutaturam: quod & alij Nobiles, Oxoniæ cū eſſet Regina declarata, nobis perſuaſerunt, & ipſam Suffolciẽſibus & Northfolciẽſibus, qui perditis rebus & extremis temporibus præſidio ei fuerunt, ſanctè promiſiſſe, omnium ſermone percrebuit. Dum vero hoc ſcriptum legit D. Treſhamo Procancellario, animus illius vt delectari videbatur cū recitantem attendit, ita vagari cœpit cū magnam noſtam Ædis Chriſti ſonantem audiuit, quam ille vt ad Miſſam clare vocaret, antè paucos dies reparatam nouo nomine donauit, & Mariam baptizauit: itaque lectionem illam literarum interrumpens, & ſubitò exclamans, O, inquit, bellam & ſuauem harmoniam, O pulchram Mariam, vt ſonat muſicè, vt tinnit melodicè, vt placet auribus mirificè? Quod quid aliud erat, quàm Sophoclem præpoſterè imitari? O pulchrum puerum Pericle. Eſt enim valde indecorum & fanè intempetiũ, Doctorem in reſeria & ſeuera ludere, & cū literas primo quoque tempore ad Principem tranſmittendas expendere debuiffet, alieniſſimo tempore de Campanæ ſuæ muſica ineptum ſermonem inferre.

D. Martialis.

Sed enim licet Iuellus bonis & Collegij commodis euerſus, omnes iniurias ſuſtineret, omnib. ſe dederet, omnium votis & iuſſis ſatiſfacere ſtuderet: tamẽ ne ſic quidẽ furor iſtorum conqueſcere, nec rabies expleri poterat. Sæpe ei D. Martialis Ædis Chriſti Decanus

Decanus struxit insidias, sæpe persequutus est, homo versipellis & verè Ecebolus, sub Edouardo publicè retractans, sub Maria reuersus ad vomitum, sub Elizabetha primùm vagus & erro, mox captus & Londini examinatus, iterum mutat sententiam, iterum ac tertio aliam canit cantilenam, eam palàm in suggestu Paulino contestaturus, si vita longior superuissset. In hoc Mariano regno etiam Martialis regnauit tyrannicè, & Iuellum si capere licuisset, Deo sacrificium, Papæ suo rem palmariam, & omnibus suis Papicolis gratissimam facturum se credidisset, & perinde quasi magna veritatis columna deiecta, aut fortissima arce expugnata, seridè triumphasset. Verum enimuero, in ipso articulo, cum illum Bonero Londinensi Pseudepiscopo, publico Sanctorum malleo contundendum tradere decreuisset, Diuina benignitate ereptus est, ad meliora tempora conseruatus, vt non moreretur, sed viueret ac opera Domini enarraret, doctrinam prædicaret, gloriam illustraret. Hac consolatione, hac recordatione diuinæ prouidentiae, & se, & alios in his angustiis sustentauit, dulcissimam illam sententiam subinde repetens, HÆC NON DVRABUNT AETATEM. Elapsus est enim eadem nocte, qua furiosus ille erat inuolaturus: qui spe frustratus, tanquam Herodes à magis delusus, fremit & insanit, dum Iuellus pedes, anhelans, lassus, non recta sed alia via Londinum proficiscitur. Què in eo itinere humi inuentem & quodammodo expirantem reperit Augustinus Bernherus Heluetius, Latimeri primùm, post verbi diuini fidelis minister, eumque equo impositum, tanquam bonus Samaritanus, ad D. Annam VVarcoppam viduam integerrimam deducit, quæ illum in prædio suo Anglicano honestissimè & peramicè tractatum, Londinum dimisit. Hæc est dextera excelsi & Armipotens Iouæ, qua Lothum è manibus Gommorrhæorum, Dauidem ab insidiis Sauli, Daniele & Paulum ex ore Leonis, Petrum è carcere, Sanctos omni tempore, ab omnibus hostium incurfionibus & machinis eruit & defendit.

IUEL LVM nostrum, diuina aura aspirante, ab Oxonia, Londinum, nimirum ex hac iatatione in portum quèdam perduximus: reliquum est, vt è portu in mare, & rursus è mari in Germaniam noua velificatione, & ventis secundis, pauca tamen præfati, prouehamus. Londini primùm in platea Tamesetensi occultatus, post per aliquot dies in ædibus honestissimi viri Francisci Aurifabri aliàs Goldsmithi commoratus, opera splendidissimi equitis Nicolai Throgmortoni, qui foris in Gallia amplissima sæpè legatione functus est, & domi honorificè & vixit, & obiit, commodè viaticum & nauigium nactus, totam rem procurante & conficiente Ægidio Laurentio, tum D. Arthuri Darsei clarissimi viri liberos nõ procul a Turre Londinensi instituentem, si non securus, tamè tutus & sospes traiecit, & anno Regine Mariæ secundo Francofurtū feliciter appulit: ad quod celebre Emporiū, Anglorum afflicta & disiecta Ecclesia, frequens, tanquam in Asylum sacrum & peramicū se recipiebat. Huius appulsus, quò erat minus expectatus, eò erat omnibus fratribus magis gratus. Honestæ fuga quæ Christum non negat, sed confitetur, & qua non hasta prorsus abiicitur, sed vires ad pugnam integrandam renouantur. Vtinam hoc licito remedio, quo Elias, quo Propheta, quo Dauid, quo Christus, quo Apostoli, quo Athanasius & alii Sancti patres vsi sunt, maturius sibi consuluisset. Quod certè facturum eū arbitror, si Parckhurstum domi inuenisset, à quo vt auxilium & consilium expeteret, Cleuam niue & frigore penè enectus, longo & pedestri itinere delassatus, concessit: sed ille accepto de Missa rediuiua in illis partibus nuncio, & assumpto Guidone Etono Archidiacono Glocestrensi, pio & erudito comite, Londinum antea decesserat. Quòd nostrum pessimè habuit, vt qui nec quid ipse in re dubia consilii caperet, nec quò se ille proripuisset, cognitum & exploratum haberet.

Hinc tamen Oxoniæ semel extrusus è Collegio iterum oberrans, & in patria per aliquot dies peregrinans, postremò in transmarinis partibus nouum quæres diuersorium, cum hoc modo ter quodammodo exularet, tamen huius triplicis exilii gloriam & splendorem, dum mora traxit periculum, aduersus quidam infelicitatis fumus nonnihil obnubilauit. Etenim æquo diutius Oxoniæ hærens, nouis legatis hæreticæ prauitatis Inquisitoribus derepenè superuenientibus, consensum in fide Romana ab omnibus subito & seuerè exigentibus, ac contra recusantes dira fulmina Papaliter eiaculantibus, tandem in arctu augustumque conclusus: Quid, inquit, subrideus, An me quoque scribere necesse est? & meam manum videre volupe est? & cordi vobis est periculū facere quàm eleganter sciam pingere literas? Ita præfatus, inuita & properante manu nomen scripsit, & Chirographo suo visus est certa Papisticæ doctrinæ capita hoc modo comprobare:

Sic, pro dolor, Petrus in aula Pontificis aliquantò longius & plus satis se ad ignem calefaciens, Christum negavit. Origenes coactus, & ad aram à crudelissimis diaboli organis pertractus, Diis gentium Alexandriae sacrificavit. Marcellinus Episcopus Romanus, metu Diocletiani, ac minis Carnificum, thus Idolis obtulit, & Deos alienos adoravit. Similiter Christiani milites, Iuliani Apostatae per imprudentiam incensum adolendo, Christo penè renuntiarunt. Thomas Crammerus, Henrici octavi, & Edouardi sexti fidelissimus Consiliarius, Archiepiscopus Cantuariensis, qui Pet. Martyri & aliis in defensione approbatae & receptae religionis operam suam condixit, qui Oxoniae hanc ob causam in carcere Bocardico detentus fuit, qui cum hostibus acerrimè confligit, suavis salforū fratrum inductus, terrore cruentae legis adactus, blandis promissis illectus, post tot ac tantas dimicationes, non vtraque sed altera manu eaque vacillante, articulis quibusdam papisticis subscripsit. Cæterum Petrus exiuit, in lachrymas solutus est, in gratiam receptus est. Origenes flens & singultiens, ad docendum in Ecclesia Hierosolomytana inuitatus, ex Psalmo 49 proloquutus: Peccatori dixit Deus, quare tu enarras iustitias meas, & assumis testamentum per os tuum, Complicato libro, aliis omnibus simul complorantibus, mœstus & animo prostratus confedit. Marcellinus, ut Platina scribit, puluerulentus & squalidus, flendo poenam peccati luit. Milites Christi sub Iuliano, cum obtentu legis ac priscae consuetudinis decepti, thusculū igni imposuissent, & munera ab Imperatore accepissent, quòd honorem politicum & rem indifferentem solum putarent, & manum, non mentem paganismum commississe arbitrarentur, à commilitonibus postea melius edocti, Iuliano donariis redditis, ab eo vehementer contendunt, ut pro eo quòd dextera improuidè peccasset, toto corpore poenas propter Christum soluerunt. Ita Crammerus Purgatorio igne Papistarum in hoc sæculo lustrandus, & rogo iam admotus, manu in flammam coniecta: Hæc, inquit, dextera peccauit, hæc prima patiatur. Ita noster Iuellus poenitens, Francoforti degens, ut iam dictum est, factum recognoscit, & culpam agnoscit. Etenim à reuerendis fratribus de subscriptione, & ut publicam coram Deo, & Ecclesia Exomologe sin haberet, admonetur. Manè igitur pulpito conscenso, præclara Concione habita, sub finem lapsum confiteretur. Abiectus, inquit & ieiunus animus, & hoc timidum cor meum in causa fuit, quòd hæc infirma manus istud scelus admisit. Quæ cum ex intimo summi doloris sensu flebiliter proferret, & à Deo quem offenderat, & ab Ecclesia cui scandalo fuerat, veniam suppliciter peteret: nemo omnium inuentus est, qui non cum flente fleret, qui compuncto non ingemisceret, cui lachrymæ vbertim non manarent: nemo qui post Concionem, eum ut charissimum fratrem, ut Angelum Dei, non amplexaretur. Tantum valet energia & virtus Sancti Spiritus inspirando: tantum valet disciplina, fraternitas, & charitas admonendo. Ad eam rem monitores habuit Richardum Chamberum, & Thomam Sampsonum, qui hoc suggerebant, & inculcabant. Quòd cum ille D. Sando reuerendissimo patri, Londinensi nunc Episcopo, eadem nocte exposuisset, quòd hi duo apud Dominum Isaacum, optimum & generosum virum ibidem exulantem, commune hospitium & communem lectam haberent: idem hic vrget, instat, ambit, orat ut serio & simpliciter faceret. Cui noster, Libenter, inquit assentior, & alioqui mea sponte sine monitore eram factururus: nam diuina eludenda non sunt, nec Deus cordium & renum scrutator irridetur. Nemo itaque lapsum fuisse miretur, quod hominum est: omnes surrexisse & se collegisse latentur, quod Sanctorum est. Sic Dominus in cælo, & Ecclesia in terra soluit & remittit, sic Dominus in Sanctorum infirmitate glorificatur, & sancti post casum resurgunt audentiores & longè fortiores: quod profectò euidentissimè hinc voluit dominus, & ad sui nominis gloriam & ad piorum solatium demonstrare: Ab eo siquidem tempore, rectorie pede in Euangelij administratione perrexit. Chamberus hominem sic postea dilexit & suspexit, ut aliquā stipem ex illo suo arario & Ecclesiae fisco erogaret.

Epiph. li. 2
Tom. 1.

Lapsus confes-
sio.

Angli exu-
les Franco-
fordia.

Sub id tempus, in hac Anglorum Ecclesia Francoforti exulante, multi nobiles, & alioqui variis Dei muneribus illustrati, mihi tum in Figurina vrbe peregrinanti non satis noti, conuenerunt. Nam præter eos, quos iam nominaui, exularunt ibi, non tam genere quàm pietate splendens Franciscus Knollus, nunc Regiæ M. Consiliarius & Thesaurarius, & Henricus filius natu maximus, virtute & animi dotibus non infimus, cum aliis liberis: D. Samfordus, Rob. Crovvlæus, & alij non pauci, qui iam mihi non occurrunt: quibus in officio prædicandi, Robertus Hornus, iam reuerendissimus Episcopus Vintoniensis, & Dauid VWhithedus seu Leucocephalus, ac Thomas Leuerus, vna cum reliquis Sym-
mistis,

myſtis, diligenter, ſanctè, vtiliter miniſtrarunt.

Auocatus hinc humaniſſimis & crebris D. Martyris literis Iuellus, Argentinae in ipſius ædibus pluſquàm paternè tractatur. Vbi etiam Alexander Noellus, Eccleſiæ Paulinae Decanus, Arthurus Sallus, Guilielmus Colus, Collegij corporis Chriſti quondam ſocius, nūc Præſes, Iuelli ſemper, & in Academia, & in exilio obſeruantiffimus, multique alij communi menſa viſitarunt. In hoc literatiſſimo Collegio, quis literarum ardor, quæ ſtudioſorum contentio, quæ laborum perpeſſio, quæ animorum coniunctio, ac præcipuè, quàm fèruidæ ad Deum precatioes, quàm profunda ſuſpiria, quanta ſermonum & colloquiorum feſtiuitas, quæ grauitas cum lepore condita? Audierunt etiam Petrum Martyrem, & Ariſtotelis Ethica & lib. Iudicum explicantem, Ioannes Checus, Rich. Morifonus, Anto. Coocus, Petrus Caræus, Thomas Vvrothus, Clariſſimi equites, Ioan. Ponetus, paulò antè Vvintonienſis Epiſcopus, Edm. Grindallus, Archiepiſcopus Eboracenſis, D. Edvvinus Sandus paulò antè in Anglia Ieſu Chriſti captiuus, Tho. Etonus Mercator Londinenſis & communis hoſpes profugorum, & alij Angloargentinenſes: Non enim omnes ſuccurrunt memoriæ nec omnes nominari volunt, nec eſt neceſſe, & Ioannes Balæus complures numerauit, & numerum Sanderi confefſorum facilè excederet hic exulum catalogus, ſi D. Catharinam Suffolciensem Duciffam in Germania, & Polonia cum marito D. Rich. Bartæo prudentiſſimo viro exulantem, ſi D. Dorotheam Staffordam, R. M. fidam & intimam Cubiculariam, ſi D. Elizabetham Barklæam, ſi alios Baſilienſes, & Geneuenſes, qui tamen in hunc meum cenſum non cadunt, vbi Iuellus noſter non vixit, ſi inquam alias fœminas, pueros, viros generoſos, & erudiſſimos recenſerem, qui omnes Chriſti cauſa in exilium ire potiùs quàm domi, ſua poſſidere maluerunt. In hoc numero ſi Henricum Knollum non reponerem, hominem religionis ſtudioſiſſimum, & liberaliſſima literatura egregiè ditatum, ſilentium in hac parte meum & turpe, & putidum ipſe reprehenderem.

Argentina,
& catalogus
quorundam
Confefſo-
rum.

In editione libri Iudicum, Petrum Martyrem Iuellus plurimùm iuuit. Primùm enim lectiones quas quotidie adiuit, & in Schola attentiffimè audiuit, plenè & celeriter excipiebat. Ante prandium vtrinque allatis in medium notis, conferebant: à prandio Iuellus exemplum caſtigatum concinna litera deſcribebat, ſic ferè vt nunc impreſſum habemus.

Similiter etiam Tiguri fecit, comitatus eò Petrum Martyrem, à Tigurinis multùm diuque rogatum, vt Conrado Pellicano pio ſeni, ferè centenario Abrahæ filio, Sacrarum literarum peritiſſimo interpreti, & Hebraicæ linguæ primo ferè apud Chriſtianos profeſſori ſuccederet. Hic quoque Iuello conuictore vſus eſt, & Anagnoſte. Nam præterquam quòd ſtudiis priuatis, vt ante, innigilaret, & prælectionibus publicis, vt ſemper, vacaret, ſingula diligenter annotans: etiam tempore pomeridiano, Pet. Martyre audiente, aliquid ex patribus legit, maximè ex Auguſtino, quo doctore vterque impenſè delectatus videbatur. Acceſſimus huc ante Pet. Martyris aduentum, Angli aliquot circiter duodecim: in domo Chriſtophori Froſchoueri, Typographi diligentiffimi, & honeſtiſſimi, ſimul fraternè, & iucundè viximus, & ordinaria penſa, quaſi in gymnaſio quopiam perſoluimus. Si hoc in loco Tigurini Magiſtratus raram beneficentiam, D. Bullingeri, Pellicani, Bibliand. Simleri, Vvolphii, Lauateri, Zuinglii, Geſneri incredibilem humanitatem, ciuium omnium omnia officia charitatis pleniffima commemorarem: orationem pro meritis ipſorum longè breuiorem, pro inſtituti huius ratione paulò longiorem ponerem. Hanc munificentiam oblatam eſſe, ſciebant omnes qui affuerunt, Iacobus Pilkingtonus Dunelmienſis Epiſcopus, Tho. Benthamus, Tho. Leuerus, Tho. Spenerus, Robertus Bemundus, Cocraftus, Nic. Caruilus, & alii quorum ſupra nomina appoſuimus: quibus in hoc loco congregatis, Chamberi miniſterio & prouiſione, Mercatorum autem Londinenſium, Rich. Springami, Ioan. Abeli, Tho. Etoni & aliorum plurimorum benignitate, ſumptus ſubminiſtrabantur. Quorum enim liberalitatem erga nos clauſam nunquam ſenſimus, eos nunquam omnes nec de nomine hactenus nouimus, quoniam ipſi innotefcere aliis noluerunt, nec voluerunt ſiniſtram ſuam noſſe quid porrigeret dextera. Indigniſſimè ferebar Stephanus Gardinerus, in honore Pontificatus ipſe exultans, nos dūriter ex mica & menſa aliorum viuere. Caletum igitur cum Cardinali Polo & aliis miſſus, de pace cum Imperatoris & Regis Galliarum Legatis tractaturus, contra nos bellum ſpirat, minas iactans, & breui nos vngues noſtros præ inedia arroſuros, vanus ſcilicet vates & verus Caiphas prophetans. Cùm itaque, amicis noſtris in Anglia in carcerem coniectis, aliis aliter

Tigurina:

Londinenſium
erga
exteros li-
beralitas.

Princeps
Virtutibus
geniis.

miserandum in modum emunctis, subsidiaria illa pecunia iam nos penè deficeret, in tempore, quod omnium rerum est primum, non solum Christopho. Vvirtenbergensis Princeps per internuncium suum Vetgerium nos ad se inuitauit, verumetiam Tigurini Senatores & ciues, referente D. Bullingero, amplissimum subsidium obtulerunt. Cum istis doctissimis hominibus, & cum D. Martyre coniunctissimè vixit Iuellus vsque dum in Angliam rediret.

Neque verò solum Tigurini his erga nos charitatis muneribus functi sunt, sed doctissimi quique casum nostrum desolantes, & nobiscum ingemiscientes, societatem hanc nostram Anglotigurinam in hanc Heluetiorum Eremum, in hunc studiorum, & securitatis receptum secedentem, pluribus officiis ornarunt, & literas subinde quacunque occasione & opportunitate oblata, missitarunt, quibus & secessum hunc approbarunt, & grauius monuerunt perseuerandum, & patiendum, D. Caluini, & D. Martyris literas festinanter ab ipsis ad nos scriptas, & à me tum, vt potui, celeriter descriptas adicere placuit, quia hæc olim nos meminisse iuuabit, & alios legisse grauissimam istorum Patrum admonitionem non pigebit.

PIIS ET DOCTIS, QUI NVNC EXVLES
AB ANGLIA, SE AD CHRISTI MINISTE-
rium comparant, in Ecclesia Ti-
gurina, fratribus charif-
simis.

D. Caluini
literæ.

*U*anquam propè superuacuum fore ducebam, proficiscente ad vos optimo fratre nostro D. Leuero, per literas à me tentari, quod ipse coram sermone longè melius & uberius præstabit: ego tamen vel frustra eiusdem rogatu ad vos scribere malui, quàm officio meo deesse. Duo autem mihi breuiter agenda puto, vt dolorem exilij vestri mitigem aliqua consolatione, & vos ad studia piæ doctrinæ, quibus incumbitis, persequenda exhorter. Triste per se exilium est, acerbæ res est patriæ calamitas, cumulus verò malorum est misera Ecclesiæ Christi dissipatio, præsertim ubi nullus apparet finis. Sed filiis Dei qui se agnoscunt mundi hæredes, exulare non ad eò durum est: re ipsa quoque assuescitur vt peregrini discant esse in terra, vtile est. Quum aduenis nuper receptaculum esset Anglia, Dominus vos in tempore illorum exemplo præmonuit, ne vobis molestum foret easdem obire vices. Causa exilij, vnde leuatio aliqua petenda erat, quodammodo mærorem duplicat, quòd expulso Christo, Diabolica tyrannis in patria vestra grassatur, & illic trepidis ouibus lupi crudeliter inbiant. Sed cum sciatis non esse nouum Christo sub cruce regnare, vt sibi ac suis ex mundi ignominia magnificos triumphos acquirat, vestrum est hoc probationis tempore colligere animos ad constantiam, donec è cælo manum exerat. Certè suos tandem, quorum non exiguus est numerus, respiciet, & hostium compefcet superbiam, qui ad eò propterea insultant, vt non diu futurus sit tolerabilis eorum furor.

Nos interea sedulò operam dare conuenit, vt nostros quoque gemitus exaudiat. Porro vos non arbitror multis verbis hortandos esse, vt in sancto isto cursu strenuè pergatis: vnum hoc ad vos stimulandos sufficet, in quem vsus diuinitus sitis repositi, exponere. Neque enim dubito, quin mirabili consilio Dominus vos in piæ doctrinæ studiis, quasi sub umbra exerceri velit, vt in lucem paulò post, atque in seriam militiam producat. Acriter ergo ad perficienda incumbite, ac si rebus optimè compositis, patria nunc operam vestram flagitaret. Quamuis enim clausa sit Christi seruis ianua, breui tamen aliquem vestri vsus fore spero. Ad eam rem fidus vobis & idoneus adiutor erit frater & symmista noster D. Leuerus,

CIUIUS

cuius doctrina & pietas vobis pridem cognita est, nobis autem sic probata, ut magnopere vobis gratuler, exemplar vobis Domi propositum quod imitemini. Valete mihi ex animo dilecti fratres. Dominus vos tueatur & gubernet spiritu suo, studiisque vestris benedicat. Amen.

Cenue idibus Iunij, 1554.

IOANNES CALVINUS vester.

OMNIBVS ANGLIS QUI TIGVRI
DEGVNT IN SANCTA SOCIETATE,
dilectis Deo, & mihi in Christo
charissimis.

Um D. Hornus optimus frater hac transierit, plurima de vobis cum eo (charissimi atque in Christo desideratissimi) sum loquutus. Nam corpore licet à con-
spectu vestro absim, vobis nihilominus viuo spiritu quàm coniunctissimus. Ab illo audiui quæ volui, quæque me vehementer (Deo gratias) delectarunt. Retulit quippe ut pietatem in vobis ipsis, & foueatis, & augeatis, ut quisque vestrum doctrina ac studiis incumbat, ut denique inter vos innocenti conuersatione, utilibus atque honestissimis exercitiis, laudabili emulatione certetis. Benedictus itaque Deus, cui pro sua bonitate libuit ad eò nobiliter fructum ex tanto naufragio colligere. Sic ille consuevit, is est mos diuinæ clementiæ, ut ex ruinis, admirando consilio quasdam reliquias ad gloriam sui nominis eripiat, quibus eversa instaurat, & quæ suo vitio magnòque malo & scandalo desipuerunt, condiat. Proinde istum secessum mirifice gratulor, in quo vos audio sic degere, ut non vobis ipsis, verum uni Christo & membris eius ædificandis viuatis.

D.P. Martij
ris literæ.

Restat modò ut quod cœpistis absoluat, quia ut probè nostis, auspiciari præclara, solet expectationem hominum excitare, quæ tandem euadet in uberem piàmque gratiarum actionem, quando sancte inchoata fortiter absoluuntur: quæ si deserantur imperfecta, piis amicisque dolorem iustum pariunt, & uicissim hostibus ac impiis risum mouent. Neque hæc eò spectant, ceu de vestra perseuerantia quicquam diffidam: de illo quippe mihi polliceor, qui cœpit in vobis opus bonum, eundem ipsum perducturum ad finem: & vos præterea diuinitus donatos tanta fortitudine atque constantia video, ut vestrum ædificium non super arenam, sed supra firmam petram extructum non dubitem. Sed illa interponere volui, ut bene currentibus plausu solum faueam, & de fine vobiscum loquerer, quem vos proposuisse vobis in isto incœpto persuasum habeo, & expectari ab omnibus pijs intelligo. Neque operæ pretium duco, ut vestrum sanctum consilium, & pium institutum collaudem, quia per se ipsum est euidentis eius utilitas. Cum enim vita sit breuis, & ob infirmitatem viriatæ nostræ naturæ humanum consilium haud rarò cæcutiat, inde fit ut omnis ætas non sit satis ad omnia discenda, quibus Ecclesiæ idoneum & ministrum instructum esse oporteat, nisi delegerit sibi secessum ad tempus, ubi nulla impedimenta, nullæue aliæ curæ ipsum à studiis aut distrahant aut auertant, & nisi socios adiutoresque adiunxerit sibi ad opus, per quos à sordida naturaliter hominibus insita, frequenter excitetur, utque dum uni mentis acies, ut sæpe fit, hebetatur, alter acutius monstret, & quæ alius qui tardior sit non per se ipsum assequitur, ea ex alio percipiat qui expeditiore præditus fuerit intelligentia. Iti sunt meo iudicio secessus ac sanctæ societatis, quo ad studia, legitimi fructus. Aditto sanctioris &

purioris vitæ infinita propemodum adminicula, quæ in isto vitæ genere obveniunt, quoniam ea commemorando: exitum non facile inuenirem, ac viderer ea profecto vos docere, quæ ipsi quotidiana iam experientia percepta & cognita probè ac familiariter habeatis.

Quare ne vos diutius obtundam, ulterius mihi progrediendum non censeo. Tamen id vos oro, ut si verbosior fuerim visus, boni consulatis, ac meæ singulari erga vos charitati adscribite.

Deum oro, immortalem patrem Domini nostri Iesu Christi, ut, quæ illius bonitas est & clementia, quò ad omnia per ipsum opulenti euadatis, in omni sermone inquam & cognitione, quò testimonium Iesu Christi per vos confirmetur, utq; ad finem usq; in diem Domini nostri Iesu Christi constabiliamini. Sinceri atque inculpati. Vos etiam rogatos velim, ut vestris precibus meum ministerium Deo commendetis, ne in vanum curram, & absque fructu in Ecclesia laborem. Argentina 30. Septembris. An. & c.

Vester in Domino frater
PETRVS MART

LITERÆ PHILIPPI MELAN-
THONIS AD FRAN-
cofordienses.

Suborta est in hoc exilio Uesalia & Francofordiæ, leuis quædam inter nostros & ipsorum aliquot ministros, de re Sacramentaria altercatio, quæ tamen partim moderatione prudentiorum & Senatorum, partim Philippi Melanthonis auctoritate & literis refrixit: in quibus ad Francofordienses, de nostris amicè & præclare scribit. Si Gallica & Anglica Ecclesiæ quæ ibi sunt, fouerent errores Serueti aut Thameri, vel alias blasphemias contra Symbola fidei nostræ, aut Anabaptisticè quid sentirent contra Baptismum & similia, tunc suasurum se, & seuerum hortatorem futurum, ut quamprimum inde expellerentur: ad Magistratum enim civilem pertinere blasphemias & tumultibus huiusmodi obuiam ire, & delinquentes punire. Verum scire se, utramque Ecclesiam de omnibus articulis Symboli, Catholicè & purè sentire, atque eos ab omni papistico errore alienos esse: & quod amplius est, audire se, ipsos Confessione, quam repurgatam exhibituri erant Tridentinæ Synodo, in omnibus articulis adstipulari, eamq; amplecti, nisi quòd in vnico tantum verbo (substantialiter) sub titulo Cœnæ Domini habeant ac quodammodo discrepent. Quapropter suadere & rogare, licet aliquid hic sit controuersie, ut quod Christianum est & pium, audiantur, doceantur, instituuntur, non eijciantur. Hoc idem se à Uesaliensi Senatu petiisse, hoc ipsosmet petere, ut ex aliis locis, ciuitatibus, ac ditionibus quæ à piis reguntur principibus, docti ac py viri ad hoc negotium conuocentur: in hac causa colloquium & disputationem esse necessariam, quòd homines nonnulli obscuris & peregrinis circa eam rem verbis utantur: necesse igitur esse, ut ij qui Rebus pub. præsunt, in id inuigilent atque elaborent, ut sincera & vniformis ratio in declaratione Cœnæ Domini tradatur: Constare etiam nonnullos Principes in hoc nunc occupatos esse, ut Christianus fiat Principum & doctorum virorum conuentus: Id licet breui non fiat, necesse tamen esse quâdoque fiat: Hanc causam non in illorantum loco, sed in pluribus ciuitatibus ac regionibus controuersam esse: Nonnullos existere qui Adorationem & Eleuationem non admittant: Non deesse fortè abs aliquos rixarum atque turbarum amantes: istos tamen exules pietatem

Lutherani.

& re-

& religionem veram amare, sequi, reuereri: Eapropter rogare se & obsecrare, vt patienter homines illos peregrinos ferant, donec audiantur, aut donec alij Principes & Ciuitates de hoc ipso inter se conueniant: Sperare se, si viri docti & pii conuocarentur, eos facillimè & hunc & alios articulos, de quibus controuersum est, composuros: omninò necesse esse rem declarari. Scriptum, Iul. 13. Anno Domini. 1557.

Circumferebantur interim rumusculi de Maria moribunda, sed exhibant sæpe in fabu-
 las. Tandem volente Domino, & mensura diuinæ erga nos iræ exhausta, An. 1558. Maria
 Regina moritur: de qua illud dici potest, nubecula fuit, sed transiit. Hæc est mirabilis di-
 uini numinis clementia, religione tremefacta, bonis hominum bonorum accisis, libertate
 oppressa, seruitute aucta, rebus omnibus in summum discrimen adductis, non solum
 hoc flagellum suum auferre, sed vnà Cardinalem Polum, & nobiles aliquot, ac Episcopos
 numero plures, sæuitia pares, è medio tollere. Ita omnes illorum fumi euauerunt, om-
 nes flammæ extinctæ sunt, omnis spes frustrata est, quam in brachio suo carneo, in ex-
 ternis præfidiis, in clientelis, in stipatura, in nouo suo Principe collocabant, quem Mariã
 sex menses in vtero gestasse ferebatur, campanis vndique sonantibus, rogis Antuerpiæ,
 Londini, Oxoniæ, & in aliis regni oris luculenter accensis, supplicatione & Litania publi-
 cè pro illa mystica prole indictis: sed parturiuit tantum, non peperit. Atque hic fructus &
 fœtus est totius Papismi, ventus inanis, crepitus vanus, & ridiculus musculus, vt qui nobis
 dogmata producit ἀνεμώλια, quæ genium non habebunt.

Maria nube
 cula, cuiusq.
 mors.

Adhuc peregrè degens, ad multos fratres scripsit literas, in quibus vel noua læta nun-
 tiauit, vt de Munfano, qui primum in Collegio Magdalenensi, post in Æde Christi vixit
 & studuit, Postremò ibidem vicesimo tertio Aprilis è Pleuresi mortuus est, sed ita mor-
 tuus, vt omnes nos mori vellemus, cum summa & constantissima testificatione religionis,
 & grauissima detestatione Idololatriæ: vel si quos audiret studiis atque animis inter se di-
 strahi, docuit oportere fratres esse coniunctissimos, dissensionibus inter se non laborare,
 ne animi bonorum hominum, quibus nos imprimis consulere oportuerat, nostris contē-
 tionibus, rixis, factiōibus, offendantur: vel si quem intelligeret exilij acerbitate cruciari,
 aut vlla re aduersa durius premi, & conditionem nouam quærere, suasisit patientiam, non
 debere illum è fumo in flammam fugere, ferri posse eam calamitatem, quæ vt ferretur à
 Deo iniecta est: cum fratres nostri omnia extrema patiantur in Anglia, non esse consen-
 taneum vt nos deliciemur, oportere aliquam partem ferre crucis Christi, à quocunquē
 demum imponatur. Qua consolatione & se ipse erexit, & patris castigationes moderatè
 ac patienter sustinere didicit: atque sic miseriarum Epitaphis & exilij Actus terminetur.

Quarta pars, Reditus & Episcopatus.

ELIZABETHA Regina Nouembris decimo septimo, Mariæ demortuæ surrogatur, cuius
 auspiciatissimū regnum in luctu & lachrymis iacentibus summam lætitiā conci-
 liauit, vincētis in domino libertatem attulit, exulibus reditum patefecit, in tenebris igno-
 rantia, in labyrintho superstitionis, in vmbra mortis versantibus, Euangelicæ fidei ostium
 quinquennio toto clausum referauit. Quamobrem Iuellus vita in Germania honestè, stu-
 diose, laudabiliter transacta, tandem ab exilio reuersus est: non vt Iacobus è Mesopota-
 mia, grege, armento, diuitiis onustus, sed aliqua libraria supellectile instruetior, & merca-
 tura bonarum literarum ornator. Parckhurstus autem Iuello salutato, quòd insidias ri-
 meret, alia via rediit, nimirum vase suo, vnà cum Zuinglianis operibus & aliis libris, ac
 imprimis exemplo vno Epigrammatum suorum, quæ vt se liberali aliquo lusu reficeret &
 tempus falleret, composuerat, & nunc demum quasi iuuenilem fœtum fenex edidit, ab
 emissariis quibusdam & scrutatoribus Germanicis prius sublato: de quibus non minus il-
 le conqueri poterat, quàm Erasmus olim de piratis in littore Britannico. Noster autem
 sospes & saluus domum rediit, & ad ædes Nic. Caluervvelli ciuis Londinensis, optimi vi-
 ri diuertit, vbi perhumaniter sex ferè menses exceptus est, donec eum D. Vvilliamus Ta-
 menensis morbo correptus ad se vocaret. Vicesimo die Ianuarii Comitiam omnium ordi-
 num habentur: quibus durantibus, disputatio Vvestmonasteriensis instituitur, vt Pro-
 testantes quidam & Pontificii inter se conferrent, & liberè suam sententiam de religione

Parckhursti
 Epigram-
 mata:

profiterentur. Propositæ verò sunt tres Theses:

Disputatio
Vvctimona
steriensis.

Prima, pugnare cum verbo Dei, & cum institutis antiquæ Ecclesiæ, vt preces publicæ, & administratio Sacramentorum ignota lingua peragerentur.

Secunda, vnamquamque Ecclesiam habere potestatem mutandi, & submouendi cærimonias ac ritus, ad ædificationem.

Tertia, Sacrarum Scripturarum testimonio probari non posse, sacrificium illud Missaticum propitiatorium pro viuis & mortuis. Actores præcipui fuerunt vtrinque octo, tam Catholici quàm Protèstantes, præsentibus Consiliariis Regiis, assidentibus quibusdam nobilibus, & aliis doctissimis hominibus vndique confluentibus & rei euentum expectantibus. Inter Protestantes, Iuellus non infimum locum obtinuit. At cùm Pontificij post aliquot dies tergiversarentur, & scriptum suum vicissim exhibere, atque ordine & modo, vt conuenerat, agere recusarent, disputatio, vt autoritate Regiæ maiestatis publicata, & à nostris inchoata est, ita aduersariorum hac pertinacia, de possessione sua multa venditantium, abrupta est. Ita olim Donatistæ, teste August. cùm omnes omnia suspenso expectarent in tanta collectione quid ageretur, vehementer instabant vt nihil ageretur. Quare hoc, nisi quia causam suam malam sciebant, & facillimè se conuinci posse si ageretur, dubitare non poterant? Itaque infecta re, discessum est, omnibus ad generale Concilium relatis: vbi singulari omnium ordinum consensione grauitèr disceptatum & piè cõstitutum est, vt imaginibus Idiotarum libris, mutis scilicet ac mendacibus magistris è tẽplo exturbatis, superstitione profligata, iugo & primatu Romani Pontificis excusso, Deo Opt. Max. suus honos, Regiæ maiestati sua prærogatiua & legitima potestas, populo diuinus cultus, Liturgia Anglica, boni Pastores, sacra biblia restituerentur.

Pontaci calumnia contra R. M. depulsa.

Ex hac vera & simplici rerum gestarum declaratione liquidum est, Pontacum Burdegalem in sua Chronographia splendidè mentitum esse, qui scripsit Elizabetham Reginam, vetere religione ex regni totius finibus propulsata, Zuinglianismum & Calvinismum, contra totius Cleri ac Episcoporum planè omnium consilium consensumque stabiluisse. In hac disputatione, non in Academia, non in doctorum corona, sed Londini, vt ille ait, coram omni circumfusa multitudine habita, Catholicos Antistites, partim circumstantium vndique Protestantium fremitu, partim nobilium quorundam qui aderant autoritate ita fuisse perturbatos, vt nec quietè audiri ab aliis, nec ipsi inchoatam orationem absoluerè potuerint. Ad harum quæstionum determinationem adhibitos esse iudices, non Ecclesiasticos, non in sacris literis eruditos, non Patriarcham, Archiepiscopum, Metropolitam aliquem, sed homines planè laicos, ac tam ab omni Theologiæ cognitione, quàm ab ipsa Catholica fide alienos: facile vllam religionem fœdissimam illis arbitris probari potuisse: Catholicis optandum fuisse, vt potius apud Turcas aut Iudæos alicubi dixissent causam, illos propensiores iudices futuros, & æquiores latus sententiam: Aliter cum Protestantibus dum regnaret Maria actum esse, in Academia tantum atque in ipsis Theologorum scholis, facta solummodò Scholasticorum quietà audientia, in qua & argumenta proponere, & propositis respondere, non vno & altero die, sed pluribus simul liberrimè permittebantur.

Itane voluit Pontacus Chronographiam, an potius Pseudographiam nobis dare? Historiam rerum verarum, an Rhapsodiam mendaciorum edere? Itane debuit homo rerum nostrarum rudis, & hinc in nostra Repub planè hospes, ea quasi exploratè cognita scriptis mandare, quæ ad eum nihil pertinent, & quæ hactenus parum intellexit, & quæ sunt ipsa vanitate vaniora? Errauit non semel in hac recitatione: non enim antiquauit Christianissima princeps veterem religionem, sed renouauit, satis memor illius Theologici Theorematis: Religiones non annorum spatio, non temporum intercapedine, sed veritatis lance & diuini verbi libra trutinari. Rancida est illa, & exoleta Symmachi impij Senatoris disputatio: Antiquissimas religiones esse semper verissimas. Non est noua, sed vetusta, non Calviniana aut Zuingliana, sed Christiana religio: quæ factiones non agnoscit, quæ nos sub vno capite deuinxit, & tanquam vnius corporis membra, fidei & charitatis nexu firmissimo colligauit. Errauit qui Pontaco suggessit, Londini solum præfuisse Laicos, neque doctos, neque Catholicos. Aderant non solum homines Catholicissimi, id est Papisticissimi, qui spectatum venerant, sed alij eiusdem Catholicismi acerrimi propugnatores, quatuor Episcopi, totidem Doctores: aderant Patres conscripti, & sacer Regiæ M. Senatus, & D. Cancellarius, & Archiepiscopus Eboracensis, id est, Metropolitanus,

tanus, Dux Norfolciensis, alique nobiles, qui veritatem acutius videre & facilius intueni
 re possunt, quàm ille rarus grex Pseudocatholicorum, qui pietate, ingenio, doctrina cum
 illis eruditissimis & generosissimis proceribus non est comparandus. Nec ipsa Regina, ut
 isti fabulatori placet, ut mulier imperita habenda est: quæ ita linguarum & literarum pe-
 rita est, ut quid Græcorum, Latinorum, Gallorum, aliorumque scripta doceant, intelligat:
 ita ad omnem sapientiam instructa & condocesfacta, ut nec à Pontaco circumueniri, nec
 à fraterculo illo subtilissimo Ioanne Garciano, quem iste ait cum Anglis solum congre-
 di voluisse, vilo sophismate falli velit: ita in Religionis solida rupe fudata, ut isti flatus ina-
 nissimorum librorum eam ab hoc piè suscepto proposito nequeant dimouere. At pertur-
 bati fuerunt, inquit. Credo, est enim facile exanimari Catholicos, non solum populari
 strepitu, sed omni etiam foliorum crepitu, præsertim eos quorum causa mala est & caute-
 riata conscientia: cum è diuerso, constantes veritatis amicos, etiam si totus collabatur or-
 bis, impavidos ruinae feriant. De temporis contractione causari merito non possunt: qui,
 cur tempus disputationum non protraheretur, ipsi in causa fuerunt: qui senatui parere &
 ordinem præscriptum obseruare detrectarunt: qui ut prouidi Thrasones, quia in pugna
 erant inferiores, post principia sibi cauerunt, & causa demum inuenta, subterfugere ma-
 luerunt. Addit, Maria imperante, omnia ordinarius acta & modestius, scilicet, ubi porten-
 tose quæstiones fuerunt, nec locus disputandi semper Academia, sed priuati Lares, Epi-
 scopi Londinensis domus Carbonaria & Carceres, ubi non omnes arbitri Ecclesiastici,
 sed indocti, nobiles, Legulei, Cancellarij, Commissarij, Officiales, Pseudotheologi, ubi
 personæ agentes & multi acres ad disputandum accesserant. Nam ut de illa Oxoniensi
 disputatione, quam iste attigit, dicatur, quid vnquam visum est geri tumultuosius vel Pa-
 risiis à Sorbonistis, vel in Africa ab Arrianis, vel in agro à rusticis? ut non tam collatio
 quàm coniuratio, non tam disceptatio Theologorum quàm cõgregatio Centaurorum di-
 ci mereatur. Disputatum est fateor, sed quomodo? Non moderatè sed turbulentè, non
 scholasticè sed confusè, non sine aliqua celeberrimæ Academiæ infamia: in qua cum ar-
 tes ingenuæ vigeant, forma esse debebat gregis, & speculum omnis eutaxiæ, placabilita-
 tis, modestiæ. Conuenerunt verè aduersus Dominum & vnctos eius seruos & athletas,
 Crammerum, Ridlaum, Latimerum, Domini spirituales & Domini seculares, Domi-
 ni Cantabrigienses, Vvatsonus Setonus, Glinus, Yongus & alij doctores: Rursus, Do-
 mini Oxonienses, Vvestonus, Colus, Chadfaus, Oglethroppus, Smichus, Vvardus, Tres-
 hamus, Curtoppus: hi omnes ferè coniunctis viribus in vnum veritatis propugnatorem
 eodem fere tempore inuolant, pro argumentis adducentes contumelias, conuitia, ratio-
 cinantes sine ratione, sine pudore, sine modo, sine figura, nisi forsàn in Boardo, aut Bar-
 bara, aut Ferio. Magnus chorus doctorum, sed nullus concors sonus aut harmonia. A-
 lius disputat ridens, alius sibilans, alius Anglicè, alius Latinè, alius barbarè & sophisti-
 cè, alius incongruè, & parum Grammaticè, alius ita spinosè ut ad se ipsum intelligendum
 opus haberet natatore Delio, alius respondet, Paulū in ea sententia: *PROBET SE IPSVM*
HO MO, foeminam ab vsu Sacramenti arcere, alius illum habere Græcè *ἀνὴρ*, alius *ὁ ἀνδρῶν*,
 cum tamen Grammatistæ omnes norint, esse communis generis. D. Crammero interro-
 gante quale tandem corpus Christi in Sacramento constituerint, organicum necne, erat
 vnus qui ex Damasceno respondit, alter ex Lanfranco, Salubriter credi posse, fideliter
 quæri nõ posse: tertius indignam esse quæstionem: quartus quæstionem quæstione eludit.
 Hic ait adesse corpus iuxta substantiam, sed non iuxta substantiæ modum: ille esse voluit
 præsens & naturale corpus sed inuisibile: nonnulli, corpus esse quantū, sed nõ per modum
 quanti: alij dicunt, Quomodo adsit, Deus nouit, sed adest quomodo ipsi visum est. Vvardus
 homo semper nimium Metaphysicus dixit, Christum esse in Sacramento respectu totius,
 & Aristotelem in prædicamento de Situ allegat: alius negat minorem: alius statim ma-
 iori mauult respondere. Interea D. Prolocutor, qui maximè sobrius & omnium sapien-
 tissimus esse debuerat, inepruit maximè, nunc cachinnans, nunc minitans, nunc blandiens,
 nunc innocentissimis patribus insultans, nunc poculum manu tenens & egregiè potans,
 & exclamans, Vrge hoc: nunc applaudens his qui vociferati sunt, O blasphemias, blas-
 phemias, & ad extremum ipse succinens, Vicit veritas, cum potius dicendum esset, vicit
 vanitas. Quid auditores? certè non erat quietum auditoriū, ut iste significauit, sed plenum
 tumultibus: ubi præter clamores, suppletiones pedum, sputa, scæcatus, & huiusmodi, nihil
 ferè audires. Dum isti histriones suæ Motoriæ fabulæ partes agunt, actores parum conue-
 nienter scenæ seruiendo, auditores in varias affectiones distracti destomachando, quidnã

de reis actum sit, & quid ipsi egerint, scire est operapretium. D. Ridlæus clamat, sicuti olim dictum est, Quales præfides, talis & disputationis exitus. Crammerus & Latimerus scriptam confessionem fidei suæ exhibent, sed eo tempore legi non potuit: omnes ceu lepores apud Leones concionantur, omnes ceu agni aquam turbantes, lupo indice & iudice causam dicunt, sic tamen dicunt ut aduersariis ora obturarint, etiam si sophistica semper loquax, aliquid garrirè non desinat. Disputarunt, aliis, ut dixi, reuerendos Patres fanis & scommatibus excipientibus, aliis miseram tragœdiam non sine lacrymis aspectantibus, aliis indignè hanc theatricam actionem ferentibus. Disputarunt, non ut Elizabethæ temporibus liberi & soluti, sed quasi catenati Molossorum dentibus lacerandi. Nam & carceris molestia, & librorum suorum, & rerum necessariarum inopia, & temporis angustia, & amicorum penuria afflictabantur, & non pro more in scholis quæstiones examinabant, sed pro capite & fortunis disputabant. Cum ex tribus propositis quæstionibus vnam præcipuè omnes tractassent, quasi omnium rei, & planè conuicti, è schola in custodiã unde prodierunt, redeunt: è custodia ad rogam, solennibus degradandi (ut vocant) & anathematizandi ceremoniis peractis, quasi mundo redditi, & Satanæ traditi, miserabiliter & violenter abripiuntur. Hæc sunt argumenta Papistarum, hi cruenti syllogismi, hæc Mariana moderatio, hæc quæta Academicorum, illa ætate, istis regentibus Ecclesiam, audientia. Atque hæc obiter, sed necessariò ad refutandum vanissimi Chronographi sycophantiã, dicta sint, maximè quòd Iuellus hîc in differendo suas vices suppleuerit.

Quoniam verò Deus Iuellum omnibus doctrinæ luminibus compleuit, Oxonia eum multiplici eruditione perpoliuit, totaque eius vita in literarum curriculo consumpta, vel illis condita est: aspirauit Regiæ Maiestatis serenissima aura & mitissimus Fauonius, & hominem tanta varietate literarum, tam elimato iudicio præditum, ad summæ dignitatis culmen, ut mox dicitur copiosius, euexit. Præuidit enim hunc in tanta opinionum diuersitate, in hac religionis noua quasi infantia, in hoc schismate & confusione, posse, qua erat indefessa nauitate & industria, titubanti rei auxiliatricem manum porrigere. Sic misericors Dominus miseris rependit, sic exules pios & se timentes ab omni ope desertos, omni re & spe quodamodò destitutos respicit: sic Regia munificentia optimos quosque & scitissimos artifices, ad diuini templi fabricam reficiendam excitat. Neque verò Reipub. incolumitati satis consulitur, nisi sinceræ pietatis negotium, & manibus, & pedibus omnium, tam Principum, quàm aliorum Ministrorum promoneatur. Siquidem ab hoc perpurgatæ pietatis fonte, omnis vera dignitas ac gloria Regum & subditorum, Antistitum Ecclesiæ & Reipub. semper dimanauit, omnes verè clari & nobiles propter cœlestis sapientiæ studium & propagationem ad hominū notitiam, & illustre existimationē profluxerunt.

Quisquis autem ad hos sublimes in Ecclesia gradus subuolat, non iam pigritiæ, non inertiae, non languori se dedat, sed quò est fortunis & dignitatibus magis honestatus, eò acriorem Ecclesiæ curam esse suscipiendam nouerit.

Perlustratio
Ecclesiarum,
& uisitatio
Regni generalis.

Decreuit Regia Maiestas statum Ecclesiarum regni sui inspiciendum, ut olim fecit Iosaphatus: quo Mariana persequutione oppressi, bona sua recuperarent, fides Pastoribus Mercenarij ac lupi cederent, & plebecula ab vberibus piæ matris iam dudum ablaetata, denudò salubri pastu frueretur, & vias Domini recognosceret. Occidentalem oram peragravit Iuellus cum aliis Collegis, concionans, disputans, patriam suam, & dulce solum abundantissimis fontibus Scripturarum irrigans: in qua Inquisitione sua, non ut Sónius ille Pseudoepiscopus Louaniensis, diuitum loculos uisitat, non Bôbardis, non bellicis machinis concionatur, non sophisticis molitionibus cuniculos agit in Ecclesiasticum ærarium, sed beneuolentia sui omnium animos peruagatur, & ratione magis quàm autoritate ad fidei Christianæ sinceritatem, quos potest allectat. Deuonia aliisque partibus ita perlustratis, Ianuarii vicesimo primo, Anno Domini 1559. Episcopus Sarisburiensis inauguratur: sed, ut coniectura potest colligi, reluctans, non semel dictitans, eum qui Episcopatum desiderat, (quem putauit aut neminem aut valde fatuum) opus desiderare, opus inquam, non ut vulgò loquuntur, operatum, sed multò magis operantis:

Iuel. Episc.
Sarisb.

*Unà Eurusque, Notisque ruunt, creberque procellis
Aphricus, & vastos voluunt ad littora fluctus.*

Quamuis ergo, quod erat à Regia Maiestate impositum munus non detrectauit, nec subterfugit quò minus vocanti pareret, tamen quid hic statuatur, diligenter cauendum & perattentè cogitandum esse significauit, quòd magnam deliberationem esse oporteat
in re

in re maxima.

In hac Sarisburiensis Ecclesiæ specula constitutus, iam non obdormiscit, sed in excubiis est, & susceptam personam grauissimè repræsentat, vt huius maximo lumine, omnium maiorum laudes obfuscatæ & opacatæ esse, non immeritò videantur. Etenim cum illi Sarisburienses Patres, vt in Papilmo fit, aut nullas aut raras, eaque rudes & ieiunas conciones haberent, & sæcularibus curis impliciti Deo militare & Ecclesiam ædificare vix possent: hic præcipuum & proprium Episcopi munus esse statuit, vel in Musæo latere studentem, vel in pulpito conspici prædicantem. Nec è Tripode hominum deliramenta, traditionum, Conciliorum, Ecclesiasticarum constitutionum; aut Pontificiorum canonum, nec secundum vsum Sarum detonat, sed ex præscripto sacrarum literarum, è scrinio Diuini pectoris cœlestia mysteria depromit. Suspiciat alius in docendo eius diligentiam, alius in expoliendo artificium, alius in citandis testimoniis varietates, alius in explicandis rebus abditis & difficilioribus perspicuitatem, alius aliarum virtutum in concionando buccinator sit: ego verò eius in tractando reuerentiam & religionem admiror. Nam quamuis extemporalis faciendæ, & multiplicis doctrinæ, & egregiæ memoriæ adminiculis cõfusus, subito ad concionandũ potuisset exilire, & velut Gorgias alter de quouis themate ultra consuetã clepsydram declamare: tamen ita studiose, ita religiose in hac sacrafunctione versatus est, vt nunquam nisi meditatò diceret: imò siue in Ecclesia sua, siue ruri in parochiis, siue in suggestu Paulino Londini, siue in aula Regia, siue in Acadèmia, siue alibi concionaretur, vel longius vel breuius temporis spatium ad deliberandum sumpsit: & dictantia populo laboriosè excerpfit, & obseruationes locorum, & rerum ipsarum quædam capita prius in charta deliniavit: quæ & disposuit aptè, & statim memoriæ commendauit, & leni ac dulci voce, & idoneis verbis pronuntiauit. Genus eloquendi non tam suaue quàm graue, non tam elatum quàm sedatum, non tam rithmicum quàm patheticum fuit, affectibus mouendis omninò accommodatum, verbis benè bonis optimam & sanam reprensens sententiam. Quid ego hinc luculentas & innumeras Conciones repetam? quid enarrationes in præcipuos veteris & Noui Testamenti libros? quid exhortationes crebras, & vehementes ad homines qui testimonium daturi, qui sacros ordines suscepturi, qui Dominicam cœnam manducaturi fuerant? Quid tractationes de sacramentis, in genere de vtroque, de cœna copiosè, vbi corpus? an verè sumamus? ore an fide? quis sensus verborum, Hoc est corpus meum? an panis maneat? qualem præparationem adhibere conueniat? Item de Sacramentis falsò nominatis & ad alterinis: de matrimonio, de confessione & penitentia, de extrema vnctione, &c: quid absolutas & continuas expositiones orationis Dominicæ, Symboli Apostolici, decem Præceptorum, Epistolæ ad Galatas, primæ Petri, vtriusque ad Thessalonicenses: quæ ferè in Sarisburiensi Ecclesia postrema ei cantio fuit: in qua de vsura, de Antichristo, de Bulla, (quam tum Pius Quintus pro sua pietate, contra Regiam maiestatem & Regnum Angliæ ex Tarpeia rupe etià culatus est) aliisque locis communibus disseruit? Quid proferam ea, quæ sparsim tractauit pro ratione temporis ex prophetis, ex Psalmis, ex quatuor Euangeliis, ex Actis Apostolicis, ex Epistolis, ex Apocalypsi diuini Ioannis? licet autem eas Epistolarum & Euangeliorum partes, quæ in Ecclesia Dominicis & festis diebus recitantur, sæpe homiliis suis explicarit: tamen vnum aliquem librum integrum à capite ad calcem interpretari potius, quàm illa fragmenta conscissa, & non rarò malè discerpta auditoribus proponere maluit. Pro Concione de ritibus & adiaphoris, non nisi inuitus & rarissimè dixit, quòd pietatis illustrandæ studio omnes neruos intentos haberet, & Euangelium sciret esse non dilutam & frigidam Cereemoniarum Concionem, sed Christianæ doctrinæ solidam tractationem. In hoc opere faciendò & in hoc torculari calcando fere solus fuit, nec multos habuit in sua diocesi ministros, qui labores perferre vellent aut possent: Tanta erat fidelium Euangelistarum penuria, tanta in vinea Dominica operariorum inopia. Qua de re cum aliquando ad eum scriberem, submonens Iethronis consiliũ, & ad Moysen leuandum, & ad populum erudiendum fuisse optimum, & mirari pios, cur alios adiutores non ascisceret, linguas & ora Episcoporum plura esse debere, Episcopum, & Geryonem & Argum, qui multa corpora habeat, multos oculos vbique circumferat, esse oportere, & ad eam curam doctos vndique accersendos, qui operam conferrent, & particulares Ecclesias administrarent: respondit, se id quidem molestè ferre, & ei malo remedium asferre velle, sed non posse, indoctis se non egere, nolle eos vel obulo conducere, doctos non posse, quòd nullum sacerdotium penè reliquum esset, quo tales alerentur, quippè Capum deuorasse

Episcopi in concionando virtutes.

Præuentiones Papistice.

omnia (antecessori enim suo hoc erat nomen qui Ecclesiæ dignitates & beneficia vel dedisset, vel vendidisset. Quid istiusmodi Capis voracius, si tamē verum sit, nihil enim compertum habeo, qui sic captant vt successoribus non multa capienda relinquunt? At hoc quicquid est, non satis Euangelicè fit, nec sanè Papisticè. Euangelium namque eiusmodi interceptores, qui fraudant posteros, qui se & suos pulchre saginant, qui Ecclesiam non pascunt, qui Domini sponsam indotatam, vineam incultam, ouile desertum esse patiuntur, qui futuræ Ecclesiæ non serunt, qui sibi omnia metunt, tanquam Christiani fundi calamitatem detestatur. Quid autem Papismus? Successores beat, dirat, locupletat, & (si Papistis credendum) maiorum Paparū virtutes, Sanctitates, doctores transfunduntur iure quodam hæreditario, in minores Papas & in posthumos. Cūque illorum distinctio sic doceat, In Papa succedente, si desint bona acquisita per meritum, quæ à loci prædecessore præstantur, sufficere: cū doceat illorum Glossator, Petrum fecisse Papam bonitatis suæ hæredem, quid sibi Papistæ volunt, qui sic præcedunt, vt ipsi crescant, alii decrescant? qui census & redditus Ecclesiasticos imminuerunt? qui præripiendo, anticipando, alienando, successores, non beatos, sed quantum in ipsis erat miseros, non honorum hæredes, quæ exhausta sunt, sed malorum & dispendiorum quæ per ipsos Ecclesiis importata sunt, reddiderunt? Nec nostri quidem probandi sunt, si qui tamen sunt, quos ego esse nec nego, nec aio, sed esse audio & timeo, qui præoccupando, & patrimonium Ecclesiæ dissipando, posteritati præiudicantes, hac fœdæ Papisticæ rapacitatis labe existimationē suā aspergunt.

Quò autem Iuellum pauciores in hoc opere iuuerunt, eò vigilantius ipse sibi prouidendum & elaborandum putauit, vt quantum posset, tantum contenderet, sudaret, ac omninò caueret, ne illud meritò exprobreretur, Præterii agrum hominis pigri, & vineam hominis stulti, & ecce totum obruerunt vrticæ, & faciem eius sentes contexerunt: Ideoque platauit, rigauit, excoluit, ne, quod in tanta, tam spatiosa, tam dura prouincia fieri solet, omnia spinis horrescerent. Omnes hîc Conciones referre, numero infinitas, locis distantes, dignitate præcellentes, temporibus varias, genere dissimiles, hoc opus, hic labor est: tamen exemplum edam, & specimen dabo Concionis quam Londini e celeberrima Cruce Pauli, imò e cathedra Christi habuit, non quidem verbum verbo reponens aur singula reddens, sed omnia carptim delibans & strictim comprehendens quæcunque huic proposito meo congruentiora iudicauero, vt omnes eum sermonem, qui erumpenti postea contentioni occasionem dedit, & futuræ narrationi lucem afferet, quasi per transiennam aspiciant.

SVMMA CONCIONIS IN CRUCE

Paulina Londini, Anno Domini, 1560. Dominica

secunda ante Pascha, argumento de-

sumpto ex prima ad Cor. Cap. 2.

Ego enim accepi à Domino quod & tradidi vobis, quoniam Dominus Iesus in qua nocte tradebatur, accepit panem, & gratis actus fregit, & dixit: Accipite & manducate, hoc est corpus meum, &c.

Exordium
de Refor-
mandis a-
bitibus.

AR e ipsa exorsus, occasionem narrat: pseudoapostolorum in Ecclesia Corinthiaca lolium ostendit, vnde patris traditionibus nimium tributum, populus in hæreses prolapsus, Resurrectio mortuorum negata, schismata suborta, Cæna deprauata, sic vt quisque despectis fratribus Cœnam suam præoccuparet: Omnibus proinde in deterius vergentibus, res ad primam institutionem reuocanda. Sic Christus templum nundinationibus prophanatum, sanctificauit: Scriptum est, Domus mea domus orationis, Item de diuortio. A principio non fuit sic: Scriptum est, Erunt duo in carne vna Sic Paulus, Quod accepi à Domino tradidi vobis. Hodie gliscentibus & grassantibus etiam erroribus, cur non eodem modo reformatio instituenda? Optandum quidem hunc clarissimum solem diuino beneficio illucentem, omnes videre. At Iudæi liberati, denuò ollas Ægyptiacas repossunt. Apud Hieremiam vociferantur, Sermonem quem locutus es nobis etiam in nomine Domini, non audiemus ex te. Ephesii, licet iam Dæmonum ora obturata essent, & Diaboli obmutescerent, nihilominus clamant, Magna est Diana Ephesiorum.

Hodie eadem vociferationes & clamores circunsonant. Quantumuis restituta sit Sacra Communio, tamen cum Corinthiis diuinum institutum malunt violare. Magnum inquit, mysterium missa est: eam adorant, ad eam præcipientes & supplices recurrunt, in

media

media luce tenebris gaudent. Obiiciunt, sacram Dei ordinationem labefactari tam diu non potuisse. Sacra res Serpens, Christi crucis typus: tamen Israëlitæ hoc Idolum tanquam numen quoddam sacrosanctum coluerunt: Euangeliū sacrum, tamen quidam per contentionem prædicant. Quid nomine Dei sanctius? tamen quid aut vanius vsurparum, aut sæpius prophanatum? Sacra res Baptismus, tamen hac ipsa Apostolorum ætate quidam abusi sunt. Baptizarunt pro mortuis, quos aqua perfuderunt, quibus manus imposuerunt, quos nominatim tanquam viuos euocarunt, quos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti tinxerunt: quod in Concilio Carthaginensi prohibitum est. Alij infantes nondum natos iniliarunt, vt memorat Augustinus, & redarguit. Tempore Tertulliani & Cypriani Eucharistiam domum in sudariolis asportarunt, in arca reposerunt, portunculam manè ieiuni sumpserunt. Tempore Augustini infantibus dederunt. Tempore Hieronymi nouo sponso & sponsæ missa est, vt domi priuatim communicarent. Irenæus ait Marcum Magum fascinationibus spectantium oculos præstrinxisse, & calicem vino repletum quasi incantasse, vt statim eo rubrum aut purpureum appareret, & liquor cresceret ac multiplicaretur. Alij mutilatis & mutatis verbis dixerunt, Corpus Domini nostri Iesu Christi sit tibi ad purgationē. Alij ad pectus quasi Euāgeliū Ioannis, aut Agnus Dei appenderunt, vt insidias & insultus Satanæ aliorumque hostium depellerent. Sanctus Benedictus scemine defunctæ ministravit: quod Concilio Antisiodorensi vetitum est. Non in hunc finem Christus Sacramentum hoc reliquit, sed dixit, Hoc facite in mei memoriā. Quid opus est verbis in re clarissima? Paulus testatur hoc loco vix quadraginta annis post Christi mortem elapsis abusus irrepsisse, quos etiam reprehendit. Obiiciunt deinde Missam rem omnium sacratissimam esse, fieri non posse vt corrumperetur: cum tamen Piggius & alij Missæ amici & paranymphj, Missæ errores agnoscant atque etiam conuellant.

Obiectio:
Solutio.

De his Missæ abusibus profiteretur se dicturum, non tamen de omnibus, non de Trāsubstantiatione, non de Reali præsentia, non de Sacrificio, non de Nundinatione, non de Ceremoniis vanissimis & infinitis, sed tantummodò de lingua peregrina, de Communione, de Adoratione, de priuata Missa: nec vt res ipsa poseit, fusè, sed vt temporis ratio postulat, breuissimè.

Propositio:
Diuisio.

Locus Pauli, i. Corinth. i4. monet, vt populus respondeat, Amen: vt non spiritu solum, sed & mente canatur, vt alius ædificetur, vt quinque verba mēte loquamur, potius quàm Decem millia linguæ sōno profundamus. Augustinus in Psal. Oporret nos humano more, non auicularum ratione cantare: nam & Merulæ, & Psittaci, & Corui docentur sonare quod nesciunt. Iustinianus dixit, vt Episcopi & ministri clara voce pronunciarent, quò populus acclamaret, Amen. Omnes veteres Christiani sic nota lingua orarunt: hanc nouam peregrinitatem ignorarunt. Non sic sensit antiquitas, vt autoritates patrum, vt exēpla multorum planissimè demonstrant.

Precandum
lingua nota.

Nostra causa, Sacramentum Christus instituit, in mysterium mortis suæ, vt beneficium redemptionis nostræ, vt pretium sanguinis immaculati agni, perpetua recordatione colendum. Satis esset Christiano, Christi institutionem audire, Pauli verbis inhære, post Christi ascensionem, intelligere vbique locorum, sub gemina specie Communionem fuisse celebratam. Quanquam & hoc ipsum Gelasius Episcopus Romanus, vetustus scriptor affirmat, diuisionem vnus eiusdemque mysterij sine grandi sacrilegio non posse prouenire. Canon verò ille ineptus & friuolus est, qui sine patre certo natus, & omninò ἀγενεαλόγητος. Cùm Paulus dicat, Scio cui credidi & certus sum: cùm Timotheum moneat permanere in his quæ didicerat, sciens à quo didicerit, isti Canonem recipiunt, cuius tamen autorem non inueniunt. Citant alij Alexandrum primum, alij Leonem nominant, alij ad Gelasium referunt, quidam Gregorium primum allegant, Gregorius ipse Scholasticum, nonnulli Gregorium tertium: Innocentius tertius sine omni controuersia remittit nos ad alios patres & inuentiones, Christum videlicet & Apostolos. Mittamus autem, de re agatur. Orat Sacerdos vt benedicat Christi corpori: Christum patri offert ac sistit, quasi peccatoris & miseri homuncionis ope aut prece Dei filius indigeret. Super quæ inquit, propitio ac sereno vultu respicere digneris, & accepta habere, sicuti accepta habere dignatus es munera pueri tui iusti Abel, & sacrificium Patriarchæ nostri Abraham, & quod tibi obtulit summus sacerdos tuus Melchisedech. Et iterum orat, Iube hæc perferri per manus sancti Angeli, in sublime altare tuū: Scilicet vt sanctus Angelus Sacrificuli minister sit & illo intercedente, Christi corpus in cælum subuehat: quo quid stultius dici aut concipi potest?

Comuniō:

Canon:

Adoratio.

An. D. 1228.

Periculosa est, & superstitiosa Sacramenti sine præcepto, adoratio: cuius nec Christus nec Paulus, nec Veteres, Cyprianus, Chrysoftomus, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, mentionem faciunt. Honorius Papa, annis abhinc plus minus trecentis, eleuari primus iussit, & populum procumbere. Urbanus post addidit festum corporis Christi, indultis relaxationibus innumerabilibus & largissimis. Nouum est, recens est, nuper natum, ante hæc tempora nusquam frequentatum. Quanquam enim quidam contentur fucare illo Augustini dicto, Nemo manducat nisi prius adoret: Et, non peccamus adorando, sed magis peccaremus non adorando, tamen idolatriam esse quodammodo idololatriam ipsi Scholastici non dissentunt, qui hinc cum periculum idololatriæ subesse viderent, Transubstantiationem introduxerunt, vocabulum ante Concilium Lateranense, An. 1215. inauditum: & Ioannes Scotus, & G. Durandus idem panis substantiam remouendam censent, ne populus pro Christi corpore panem adoret, & diuino honore prosequatur: quem tamen remanere antiquissimi patres confitentur. August. in Sermone ad Infantes, Quod videtis in mensa panis est. Gelasius, Non desinit esse substantia panis vel natura vini, sed manent in suæ proprietate naturæ. Theodoretus, Christus ea Symbola quæ videntur, corporis & sanguinis sui appellatione honorauit, non naturam transmutans, sed naturæ adiiciens gratiam. Hæc præci patres tradiderunt, licet neoterici patres aliter præcipiant. Sed Omifellam plebeculam quæ sic docetur, quot modis accidentia sine subiecto esse possint? quomodo albedo fundetur in Sacramento? quid inter accidens & substantiã intersit?

Ad Col. 3.

Ad Phil. 3.

Ad Hebr. diam.

Luc. 1. 2. 4.

Mag. Sêr.

Non hæc dicuntur, quod existimemus Christi corpus non esse honoratissimum: Gloriosum esse, & ad dextram Dei in cœlis, imò supra omnes cœlos confidere profitemur, & prædicamus. Huc vocat Sacerdos, Sursum corda: Huc Paulus ad Colof. Si vnà surrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, vbi Christus est, ad dexteram Dei sedes. Hinc ad Philippens. Nostra conuersatio in cœlis est, vnde Seruatorem expectamus Dominum Iesum Christum. Hinc illa Augustini, Nemo manducat nisi prius adoret, in cœlo scilicet: Vt etiam Chrysoftomi. Vbi cadauer ibi aquilæ: cadauer Domini corpus est, aquilas autem nos appellat, vt ostendat illum ad alta contendere, qui ad hoc corpus accedit: Aquilarum enim non Graculorum hæc mensa: Vt Hieronymus quoque, Ascendamus cum eo in cœnaculum magnum stratum, ibi accipiamus ab eo sursum calicem Noui Testamenti: Vt & Ambrosius, non super terram, nec in terra, nec secundum terram te quærere debemus, si volumus inuenire: Vt denique Eusebius Emisenus, Exaltata mente, adora corpus Dei tui. Hunc ad modum Catholici Patres Christi corpus venerati sunt: at Latrariam exhibere in Sacramento, antiquis patribus ignotum est, & Scholasticorum confessione ac concessu, Idololatriæ materia & fomentum esse poterit. Quid enim si non consecret Sacerdos? quid si verba consecrationis non recitet, sed prætereat? quod à compluribus factitatum esse liquidum est: quid si nec intendat quidem consecrare, quid est: quid si nec intendat quidem consecrare, quid est quod populus adoret? Statuit itaque & definit alexander Rom. Pontifex, non esse locum adorationi in Sacramento, nisi hac lege & conditione, Si ille consecrauerit. Thomas Aquinas aliquantò latius & laxius extendit, Istam conditionem non semper actui requiri Rob. Holcot asserit laicum adorare hostiam non consecratam, istam fidem sufficere illi ad saluationem, tamen esse erroneam: quibus subiungit perabsurdè, Hominem posse mereri per fidem erroneam, etiamsi contingat vt adoret Diabolum. Verè istis illud Christi conuenit, Adoratis quod nescitis. Hiccine est honor Christo debitus? Hoccine est Dominum in spiritu & veritate adorare? At sunt hæ rationes leuiculæ & pueriles: audiamus Mathematicas eorum apodixes. Duo sunt luminaria magna, ergo sunt duæ potestates, Papalis & Imperialis. Vbi Glosator Papæ primatum supra omnes reges & Cæsares, infinitis gradibus & parasangis eminentem, Mathematicè demonstrat. Ita Innocentius tertius, In principio creauit Deus cœlum & terram, non in principiis: ex quibus Papæ Monarchiam volunt extruere. Multæ sunt aliæ ieiunæ & insulsæ conclusiones, vt suam putidam religionem nobis prostituant, quas non est opus me referre, aut operæpretium vos intelligere. Nos contra ex Paulo argumentamur & concludimus, cum Paulo dicimus: Quod accepimus à Domino hoc tradimus vobis: verbum Domini annuntiamus, rupem firmissimam, cui tuitò innitatur, quæ nec concuti solet nec potest corruere.

Missæ priuatæ.

Quod attinet ad priuatam Missam, Christus eam non constituit, sed publicam Synaxin & Communionem nobis commendauit. Præcipit, Bibite ex hoc omnes. Præcipit, Hoc facite, sicuti me videtis facere. Paulus ait, Cum conuenitis in vnum locum, non potestis

restis Dominicam cœnam manducare: vnusquisque enim præsumit cœnam suam. Et rur-
sus, Alter alterum expectate. His addite Ecclesiæ consuetudinem Catholicam, quæ an-
nos sexcentos & amplius obtinuit, & auctoritates Patrum: Clementis ad D. Iacobum, Tot
in altari holocausta offerantur, quanta populo sufficere debeant: Dionysij, Tum sacerdos
ad sacram Communionem & ipse conuertitur, & reliquos vt vnà communicent, horta-
tur: Iterum, Sumpta demum atque omnibus tradita Cõmunionem diuina, gratias referens,
finem mysteriis imponit: Iustini Diaconus hortatur populum: vt illorum quæ proposita
sunt, velint esse participes, & Diaconi distribuunt ad participandum præsentium vniciui-
que ex consecrato pane & vino & aqua: illis verò qui non adsunt, deferunt Domum. Am-
brosius suos in communicando remissiores & frigidiores accusat, Si non es dignus quoti-
diè, ergo nec semel dignus es in toto anno: Et illa Pauli interpretans: Alius alium expecta
te, expectandum dicit vt multorum oblatio simul celebretur, & omnibus ministretur.
Hæc non sapiunt priuam aut siccam Missam, sed Communionem. Referunt historiæ Ec-
clesiasticæ, & Augustinus, & Hieronymus, olim vbique locorum, maximè Romæ quoti-
die esse communicatum. Leo Dioscorum Episcopum Alexandrinum monet, Vbi tota Ec-
clesia propter loci angustinam, & conuenientium multitudinem commodè non posset
simul cõmunicare, ibi eodè die bis aut ter ministret, vt cum percepissent, aliis cederent.
Hieronymus disertè, Cœna Dominica debet esse cõmuni, quia ille omnib. discipulis suis
qui aderat, æqualiter tradidit. Sãcta hæc cõsuetudo, nõ Missandi sed Cõmunicãdiper totũ
orbẽ Christianũ inoleuit, apud Indos, Mauros, Persas, Arabas, Græcos, Ægyptios. Sed quor-
sum ista affero? Nobis ipsa Missa suffragatur, in Missa preces publicæ concipiuntur, tã popu-
lo quàm sacerdoti communes. Sacerdos in Missa dicit, Oremus: Populus, Amen. Sacer-
dos, Leuate: Populus, habemus ad Dominum. Sacerdos, Dominus vobiscum: Populus, Et
cum spiritu tuo. Sacerdos, Orate pro me fratres & sorores. Ex quibus palam est, populum
moueri ad comprecandum, & populum quid sacerdos dicat intellexisse. Hinc Iustinus,
Vbi gratias egit Præpositus, vniuersus populus acclamat, Amen. Hinc Chrysostr. Ne mire-
ris si populus in mysteriis nostris cum sacerdote colloquatur. Et quanquam ineptè & ab-
surdè hostiam in tres portiunculas diuidant, vt prima cedat cœlitibus, secunda purgandis,
tertia viuentibus, tamen non obstat hoc phantasticum commentum, quin antiquæ Cõ-
munionis vestigium sapientes ibi videant, & distributionem agnoscant, ideòque fractio
panis nuncupatur. Et quos tandem affatur cum inquit, Accipite, edite? cum inquit, Habe-
te vinculum charitatis, vt apti sitis sacrosanctis mysteriis? Non enim, credo, se alloquitur,
non vinum, non panem. Et quorsum illa: Hæc sacrosancta commixtio & consecratio cor-
poris & sanguinis Domini nostri Iesu Christi, fiat mihi & omnibus sumentibus salus men-
tis & corporis? Sic in ipsa Missa, quæ norma est & regula omnium, non Missam sed Com-
munionem inuenimus.

Obijcitur, vera quidem esse quæ dicuntur, alia tamen posse in Patribus reperiri quæ
Missam fulciant, eaque à nobis dissimulari. At enim planum fiet in prima Ecclesia nullam
Missam fuisse, sed qui Communionem sumere recusarent, è cœtu eiectos. Canon Aposto-
licus habet, Fideles qui in Ecclesiam ingrediuntur, & Scripturas audiunt, & Communionem
sanctam non recipiunt, tanquam Ecclesiasticæ pacis perturbatores à Communionem
arceantur. Calixtus habet, Peracta consecratione omnes communicent: qui noluerint
Ecclesiasticis carere liminibus: sic enim Apostoli statuerunt, & sacrosancta Romana te-
net Ecclesia. Chrysostr. habet ad Ephesios: Non es dignus Communionem, ergo nec precib.
Qua ratione Præco dicit, Abite: tu verò imprudenter persistis. Gregorius in dialogis habet
Diaconus clamat: Si quis non communicat exeat, & locum cedat alteri. Olim Diaconi
sic populum admonebant, Exeant catechumeni, Exeant pœnitentes. Qui mos ad Greg.
vsque tempora, à Christo nato annos plus minus sexcentos durauit: & tamen non desunt
qui clam obstrepant, hæc clarissima valde obscura, hunc solem tenebras, hæc verissima va-
na esse: qui obganniant hanc Communionem diuinitus restitutam, impiam & schismaticam:
suam Missam Catholicam & sacrosanctam. O, Gregori, ô Augustine, ô Hieronyme,
ô Chrysostr. ô Leo, ô Dionysij, ô Anacleto, ô Calixte, ô Paule, ô Christe, si nos errauimus, vos
decepistis, vos ita tradidistis, vos ita præcepistis, à vobis ista accepimus, à vobis sic didi-
cimus. Aduersarij nullum verbum ex tota sacra scriptura, nullum exemplum primæ Ec-
clesiæ nullum Patrem, nullum Doctorem antiquum proferre possunt: idque semel atque
iterum dico, profiteor, confirmo, non æstu aut calore abrectus aut seductus, sed ipsa veri-
tate ac simplicitate adductus.

Publica Iu-
elli procla-
matio.

Atque hęc Protestatio illa & denunciatio, quę ex hoc loco audita est, quam vanam & futilem esse aduersarij calumniantur, necessariò reperenda est: quam tamen veram esse, ipsi qui paulò maiore ingenio, & excellentiore doctrina valent, non negabunt.

Si quis vllum antiquum Doctorem & patrem, aut vllum generale & vetus Conciliũ, aut vllum exemplum primitiue Ecclesię in medium afferre poterit, vnde clarè & perspicuè constet, priuatam Missam per sexcentos totos annos post Christum incarnatum vsquam celebratam.

Vel tum sacram Communionem vna duntaxat specie administratam.

Vel tum plebem suas preces publicas lingua peregrina & non intellecta recitasse.

Vel tum Romanum Pontificem vniuersalem Episcopum aut Ecclesię caput appellatum.

Vel tum homines hanc fidem edoctos: Corpus Christi substantialiter, realiter, corporaliter, carnaliter in Sacramento contineri.

Vel corpus Christi in mille locis ac pluribus simul diffusum.

Vel Sacerdotes tum Sacramentum supra caput eleuasse.

Vel plebem tum prostratam Diuinum honorem ei detulisse.

Vel tum Sacramentum suspensum fuisse.

Vel peracta consecratione, sola accidentia & nudas species absque substantia panis & vini remanuisse.

Vel Sacrificum in tres partes Sacramentum distribuisse, & totum sibi reseruasse.

Vel hæreticum habitum fuisse, qui Sacramentum figuram, signum, memoriam corporis Christi nuncupasset.

Vel tum fas ac licitum fuisse, in vno templo, vno die, triginta, viginti, quindecim, decem, quinque Missas celebrare.

Vel tum imagines in Ecclesiis ad cultum & adorationem proffitutas.

Vel laicis tum interdictum, nota & patria lingua sacras scripturas legere.

Si quis inquam omnium aduersariorum viuentium, vbiunque degentium ad probandum istos articulos vllam euidentem sententiã adduxit: cessurum me, & subscripturum pollicitus sum: quod tantum abest vt retractare aut reuocare velim, vt pura his iam addere placeat, quò maior ad impugnandum fenestra, & latior ad contradicendum campus aduersarij pateat.

Si quis ex omnibus aduersariis euidenter & disertè, quomodo est a nobis dictum, firmo aut Scripturarum, aut Patrum, aut Conciliorum testimonio demonstrare valeat: Quòd cum licuerit sacrificulo tacitè secum verba consecrationis demurmurare.

Quòd tum Sacerdos potestatem offerendi Christum patri, acceperit.

Quòd tum Sacramentum pro altero sumpserit, vel alteri in Missa virtutem passionis & fractum mortis Christi applicuerit.

Quòd tum doctrinam operis operati sanam esse, creditum sit.

Quòd tum Christiani Sacramentum, Dominum ac Deum suum vocarint.

Quòd panis, Accidentibus saluis, ipsum Sacramentum integrum & incorruptum remanserit.

Quòd Mus corpus Christi edit.

Quòd Christo dicente, Hoc est corpus meum, Hoc non panem sed Individuum vatum demonstrarit.

Quòd Accidentia aut species panis & vini, sint Corporis & sanguinis Sacramenta.

Quòd Sacramentum sit signum Corporis Christi in eo latitantis.

Quòd Ignorantia tum fuerit mater periculis & obedientię.

Hęc si ostendat solidè, si nobis probent efficaciter, dabo manus, & cum illis sententiã: quod tamen eos nunquam facturos sat scio, & quia scio, idcirco ne cui fucus fiat, confidentius præ me fero & affirmo.

Nec tamen nescio, quosdam Concilia, antiquitatem, successionem, longam continuationem & præscriptionem temporis, & præiudicia multorum annorum citasse: Scilicet, vt Mirhidates Rex Ponti Cizicum obsessurus, exercitum Romanum, qui ductante Lucullo venerat ciuibus auxiliaturus, suum esse subsidiarium militem, suas copias auxiliares confinxit: vt Pelagius Augustinum, Heluidius Tertullianum, Eutyches Iulum Romanũ, & Athanasium, & Cyprianum, Nestorius Concilium Nicenum pro se face, e & sibi patronari audacter confirmavit.

Sed vt

Sed ut vnde deflexit eò se referat oratio, obiciunt iterum Missantes quantumuis longè diffitos & toto orbe diuisos, nihilominus inter se communicare: quasi qui in Anglia vel Scotia Missam remque diuinam facit, idem sacrificet in Calicoot, & in India: quasi nullus excommunicationi locus relinqui debeat: quasi Paulus non dixerit, Alter alterum exspectate, Et quum conuenitis. &c.

Rursus obrudunt, Sacerdotem pro populo accipere. At Paulus rursus, Accipite, bibite ex eo omnes. Cur non etiam pro aliis baptizamur, pro aliis peccata confitemur, pro aliis absolui mur, pro aliis Euangelium audimus, pro aliis credimus? Paulus, Qui manducat & bibit indignè, iudicium sibi manducat & bibit, non aliis. Chrysof. dicit, esse hanc Marcionistarum hæresim. Origenes dicit, Ille est sacerdos, & propitiatio, & hostia Est enim Agnus Dei qui tollit peccata mundi. Quæ propitiatio ad vnumquemque venit per viam fidei. Augustinus dicit, Si non obliuiscamur mundi Saluatoris, quotidie nobis Christus immolatur. Ex ipsis reliquiis cogitationis: id est, ex memoria Christus nobis quotidie immolatur.

Obgrunniunt quidam, Petrum Romæ, Iacobum Hierosolymis Missificasse. Cur non potius Christum, cur non Aaronem aut eius collegas proferunt? quandoquidem reuera ab Aaron & non à Christo, & vestimenta, & Ceremonias & sacrificia mutuamur. Et Missæ nomen ante hos quadringentos annos ne auditum quidem est: non priuata Missa sed Communio: non ista Missæ (sicuti nunc habetur) cænto, videlicet ex multis futeis cõsarcinatus. Quanquam, si Iacobi Missam cum sua conferre libeat, mirum & immanè interuallum comperient. Iacobi Liturgia vulgari lingua peragebatur, verba disertè & distinctè recitabantur, communicabatur, vtraque species exhibebatur, mors Domini annunciabatur, Christi institutio cognitionis & consolationis plenissima seruabatur. Si nunc Paulus reuiuisceret, & Papisticæ Missæ spectator esset, an qui in Corinthiaca Synaxi vnũ tantummodo vitium ac næuum deprehendit & reprehendit, & lapsos, ad Christi institutionem, ad primam originem reuocauit, hodiè sileret, non clamaret? non in hæc verba erumperet: Quod accepi à Domino id tradidi vobis?

Sed enim charissimi fratres, in viam redite, ad Traditionem Apostolicam, ad verbum Domini: Non facietis quod bonum videtur in oculis vestris: Tertul. monet, in minimis non offendendum ne in grauiora incidamus: monet eos præter Scripturam facere, ut post audacius contra Scripturam facerent. Ambrosius suadet: Interrogemus Petrum, interrogemus Paulum, si verũ volumus inuenire. Cyprianus scribit, hinc Schismata oriuntur, quia caput non quæritur, & ad fontem non reditur, & cœlestis Magistri præcepta nõ seruantur. Tertul. iterum, Hæc ratio contra omnem hæresim valet: Hoc verum est quod primum fuit. Hæc regula, hic canon, hic lydius lapis est. Vtinam hinc omnes Missæ propugnatores sua examinarent. Vos autem fratres obsecro, & per Deum immortalem obsecror, ne ruatis præcipites: Iudicet Christus, iudicet verbum Domini, moueant Martyria, moueant cineres, moueat sanguis tot piorum fratrum, qui Missam oppugnarunt, qui Missæ causa mortem oppetierunt. Zelus adsit, non Iudaicus sed diuinus? Scripturas scrutemini. Si Missa restauraretur, sic cogitate, sic cogitet vnusquisque vestrum: Quid ago? quid mihi hinc rei est? nihil discò, nihil audio, nihil intelligo. Docuit Christus, Accipite, nihil accipio. Iussit Christus, Edite, nihil edo. Mandat Christus, Bibite, non bibo. Hæccine Paulus tradidit? Hæccinè Paulus à Christo accepit? Hæc si paulisper respirantes dicamus nobis ipsis, Dominus indubiè aperiet corda, errores sentiemus, acquiescemus diuinæ sapientiæ, ut faciamus, ut credamus, ut colamus quæ & quomodo Dominus voluit. Sic ex sacris mysteriis consolationem hauriemus. Sic in vna omnes Dei veritate conglutinabimur. Sic vno ore, vno spiritu, vnum solum Dominum viuentem glorificabimus, & vnigenitum filium Iesum Christum Dominum nostrum, cum spiritu sancto, cui sit omnis honor & gloria in omne æuum. Amen.

Hæc publica ad Senatũ, ad Patres, ad consensum tot sæculorum, ad primam Ecclesiæ integritatem prouocatio, qua tum in Cruce Paulina, tum in Aula Regia vsus est, multis choleram mouit, nominatim verò D. Henricum Colum nonnihil pupugisse videbatur, qui tum in carcere contrariam sententiam defenderat, Romanæ Curia decretis plus æquo obediens. Cur enim à nobis defecit? Cur non stetit? Cur de cõstantiæ suæ proposito decidit? Cur Papæ captiuus, quàm Christ libertus esse maluit? cum cuculo Romano absurdè coccyssare, quàm cum Iusciniis Euangelicis suauiter canere? cum Gersone, Tappero, Driedo, Rojardo, Cochlaeo, Bonderio, quàm cum Prophetis, Apostolis, Petro,

Epilogus
exhortatõ
rius.

D. Colus

Paulo sentire? Cur in congressu V Vestmonasterienſi dixit: Ignorantiam eſſe pietatis cauſam, cum in ipſorum Conciliis cunctorum errorum mater perhibeatur? Cur doctiſſimo viro Pet. Martyri detractum eſt, quaſi qui Syllogiſmum conficere non potuerit? Cur noſtris obtreſtatum, quaſi loqui latinè neſciuerint? Quæ tanta fuit cauſa tam ſubitæ & tam periculofæ mutationis? Nondum excidit credo, quomodo ex Italia reuerſus, Henrici octauæ primatum & principatum agnouerit, Papiſmo renuntiarit: quomodo Oxoniæ noui Collegij Caſtos, noſtris ſacris interfuerit, Communionem noſtram & receperit & miniſtravit: quomodo religionem ſub Edouardo promulgatam, è ſuggeſtu in platea quadriuia li (ſic enim Quaruaxicum forum interpretor) pro Concione propugnari: quomodo Papiſtam, rebellè que Sacerdotem ad ſupplicium raptum & tractum, ruſticani tumultus ducem & ſigniferum exagitarit, Regiæ pueritiæ deſenſionem ſuſceperit, Edouardum principem Iofix Regi natu minori, pietatis inſtauratori maximo cõpararit: quomodo leges de religione ab illo rege puero nobiliſſimo & clariffimo latas, valere, & robur ſuum habere docuerit: quomodo populum ad obedientiam exhortatus fuerit: quomodo ſeditionum & turbarum ciuilium incommoda, mutationum pericula, exterorum crebras incurſiones, dei præpotentis iuſtiſſimam iram propter religionis contemptum, propter murmur in legitimum Principem iam iam reip. ceruicibus impendentem, graphicè ob oculos poſuerit: quomodo Normaniæ & Daniæ ſeruitutis calamitates, grauiffimæque externi Domnatoris onera, oppreſſiones, exactiones, linguæ & mortis nouum barbariſmum, & legum corruptelam exaggerarit: quando funeſtũ ſignum campanæ COVRE FEV ſonabat, & indigenas ſub horam octauam periculo capitis intentato, ignem condere & cooperire, ac domi ſe continere admonebat: quando vulgare prouerbiũ factum eſt, IACCVM GENEROSVM, id eſt quemuis gregarium nobilem futurum, SI POSSIT LOQVI GALLICE. Nec dum eſt memoria effluxit, quomodo Pet. Martyrem Oxoniæ tractarit, quàm ciuilitate manu porrexerit aduentati, quàm attentè audierit legentem, quàm reuerenter ſuſpexerit concionantem: cum ille in quadrageſimali Cõcione, die Citerũ de ieiunio diceret, rem definirer, partes diuideret, genera omnia diſtingueret, neceſſitatem oſtenderet, cauſas explicaret, effecta & vtilitates doceret, nos ad verum & Chriſtianum ieiunium grauiffimè impelleret, Phariſaicum autem & Papiſticum multis quidem & digniſſimis modis ſuggillaret, quo ſuperſtitioſè Deus colebatur, infirmorum conſcientiis laqueus indigniſſimè iniciebatur, mors, damnatio, cruciatus Gehennæ ſempiternus denũtiabatur, ſi quis hominum frigidiffimas conſtitutiunculas non obſeruarer, ſi abſque Põrificis Rõm. plumbea venia, carne aut lacticiiniis, mundis & benediſtis Dei creaturis, cum gratiarum actione & verbi diuini ſanctificatione, iuxta Pauli conſilium moderatè & ſobriè vreretur: Cùm inquam oraret & obſecraret nos, vt in libertate ad quam à Chriſto vocati ſumus, ſtarem, ne quis nos in cibo & potu iudicaret, ne ab egenis mundi elementis redempti, hominum ſerui fieremus: cum dolenter clamaret: *Parcite ſanguini Chriſti, Parcite animabus veſtris.* Vbi D. Colus ſe mirificè commotum & extra ſe quodammodo raptum fuiſſe, & ego niſi multum fallor animaduerti, & ipſe, credo, non negabit. Sed poſtea deſciuit, & Maria regnum capeſſente, multum ab illo Colo mutatus fuit, vehemens conſecrator Põrificiæ religionis. Itaque de hac ſolenni Epifcopi Iuelli appellatione certior factus, ſcribit ad eum 18 Martij, expoſtulanſ, rogans, promittens, in omnes ſe colores vertens, vt voti compos euadat. Expoſtulat quòd minutiõra attigerit, grauiora prætermiſerit: quòd de Chriſti in Cœna corporali præſentia, de iuſtificatione, de Sanctõrum inuocatione & adoratione, de precibus pro defunctis nihil dixerit. Rogat vt loca Doctorum notet, & breuitet indicet quibus iſtas ſuas propoſitiones corroboret, promittit, ſi fidem publicè datã firmauerit, ſi quod verbis propoſuit ratione euicerit, in eam ſe opinionem pedibus abiturum. Quod etiam altera epiſtola inculcat, ſe non ad diſputandum venire, ſed ad diſcendũ, & docilem futurum, ſi docere vellet, quaſi Hieronymianam illam modeſtiam æmulans, Cupio diſcedere & diſcipulum me profiteor, dummodo doceant: ſe ac ſuos eam antiquam fidei in qua baptizati ſunt, tenere ac tueri: ſe Apoſtolicos eſſe, Eccleſiæ fundum iam diu occupaffe, priores poſſediſſe, noſtram uſurpationem nouam eſſe, & doctri nam nuper ſatam: In rebus nouis conſtituendis, euidentem vtilitatem eſſe debere: hanc ſe vehementer cupere ſibi ex ſanctis Patribus & Conciliis demonſtrari, alioquin dicturos omnes, eum conſcientia imbecillitatis ſubterfugiſſe. Quibus omnibus ſigillatim & copioſè reſpondet Epifcopus, non eſſe conſentaneum, vt præſcribat Colus quid aut quo ordine dicat: argumentum ſuo iudicio & aptum & vtile delegiſſe: quaſtiones primò

leuiore

P. Martyris
Cõcio qua-
dragelima-
lis.

Scripta D.
Coli & Iuel-
li aducri-
ria.

Ieniores mouisse, vt post ad alia dogmata veniretur : alia esse eiusmodi, ad quæ probanda Conciliorum & Patrum autoritates quædam obtendi possint : hæc quæ ab ipso sunt posita, suum momentum & in tractando vtilitatem, nullum tamen colorem probabilitatis habere, nullum Scriptorem classicum, nullum Concilium œcumenicum ab illis posse in medium produci. Nec difficilem aut morosum se præbet, quod sciat Episcopum didacticum esse oportere. Quamuis autem docendo, firmamenta adducendo & persuadendo omnibus prodesse studeat, & paratus sit cuius fidei suæ rationem reddere: tamen ipsorum potius erat aientem partem confirmare, quod Negatiua, vel ipso in Collatione V Westmonasteriensi teste, probari non possit. Solum hoc & in concione postulauit, & nunc iterum contendit, vt ad suam affirmantem sententiam astruendam, vnum Scripturæ locum, vnum ex prioribus Conciliis aut priscis doctoribus argumentum proferant. Negantes propositiones in Schola Christi & Christianorum recipi non esse obscurum, iis præsertim qui legerunt: Hoc Abraham non fecit: A principio non fuit sic. Nemo decessorum meorum hoc prophano vocabulo vti voluit: Sancti ante legem, Sancti in lege, Sancti sub gratia, omnes perficientes corpus Christi, in membris sunt constituti. At nemo se vniuersalẽ dici voluit. Sic Gregorius Episcopum Constantinopolitanum primas vendicantem, lib. 4 epist. 80. & epist. 92. retulit. Itaque pro more Scholæ, & iuxta Aristotelis præceptum, petit sibi vnam citari instantiam, vt loquuntur, vnum exemplum, vnam vel Scripturæ vel antiquitatis sententiam, vnde liqueat, posse istorum nouas Sanctiones defendi. Quamuis verò Colus per totum anni dimidium requisitus, nullam autoritatem nominaret, sed tantum de vsucapione & diuturna possessione suæ Eccl. gloriaretur, cum tamẽ nullo bono iure in eam venerint, cum tanquam malæ fidei possessores alienum locum inuaserint, vt olim Pharisæi qui in Mosis cathedra sederunt, vt olim Iudæi qui se Abraham filios iactitarunt, tamen Iuellus non abnuit, sed eius animo morem gerit, Gelasium, Theophilum Alexandrinum, Basilium, Hieronymum, Augustinum, Chrysostr. Amb. Iustinianum Imperatorem citat, non vt Colus nuda Patrum nomina instar Pharmacopolarum qui sæpe inanes pyxides ostentant, sed loca digito monstrat, ac verba ipsa ante conspectum constituit, quibus Missæ priuatae, Transubstantiationis, Primatus, aliorumque errorum portenta refellit, & obiecta quædam aduersaria diluit. Atque hæc ab eo scripta sunt 29. Martij.

Euulgatum est postea breue & mutilatum quoddam responsum D. Coli, non quidem ad ipsum rectè missum, sed ex diuersis exemplaribus hinc inde sparsis, & inter confederatos clam volitantibus, vnum tandem ad manus eius peruenit. Cui Rhapsodiæ cum nec per literas nec per nuntios aliud exemplar ab autore ipso extorquere posset, rogatu multorum honoratissimorum & amicorum permotus, & aduersarij importunitate adactus edito libro respondit: in illo Apocrypho Coli plus cholerae & caloris esse quam modestiæ & soliditatis, fumum quendam offundi, non flammam emicare, nimis imperiosè illum agere, nimis regaliter: qui nullum probatum Scriptorem adduxit, sed solummodò ceu Princeps quispiam adscribat, **TESTE MEIPSO**: alterius Termini ac temporis vsuram illi necessariò concedendam, **AD EXHIBENDVM**. Cùmque regeret idem doctor se Catholicos esse, Ecclesiæ primogenitos filios, non malæ fidei possessores, quod illic centum annorum præscriptio valeat: replicat, iamdudum illos sua possessione depulso ipsa æterna Dei veritate, quæ omnes errores & vanitates dispellit, vt olim Mosis virga fictitios Magorum colubros deuorauit: & Pharisæos cathedram iniuste possedisse, fures & latrones à Christo dictos esse, eos à patre Diabolo oriundos, centum annorum curriculum iure ciuili posse præscribere, sed non nisi bonum titulum habeat, vt ipsimet loquuntur, id est, in religione verbum Dei: in Theologia nullum tempus errori posse suffragari. Ipsa distinctio octaua ex August. asseuerat, Veritate manifesta, cedat consuetudo veritati. Nemo consuetudinem rationi & veritati præponat, quia consuetudinem ratio & veritas semper excludit. Ex Gregorio docet, Si consuetudinem opponas, aduertendum est quod Dominus dicit: Ego sum via, veritas & via: non dicit, Ego sum consuetudo. Et certè quælibet consuetudo quantumuis verusta, quantumuis vulgata, veritati omninò est postponenda. Eadem Cyprianus, Si solus Christus audiendus est, non debemus attendere quid aliquis ante nos faciendum putarit, sed quid qui ante omnes est Christus prior fecerit. Neque enim hominis consuetudinem sequi debemus, sed veritatem Dei. &c. Cùmque iure cautum sit, Nullum tempus præscribit Regi, cur non multò melius dici possit, Nullum tempus præscribit Deo? Quin & alia regula est in ipsorum lege per celebrata, Possessorem malæ fidei, nulla temporis longiquitate præscribere. Quoniam Dominus doctor adhuc

hæsitavit, pergir porrò vsum communis linguæ in publico cœtu confirmare autoritate Augustini, qui sæpe ad populum Hipponensem & Aphricanum, Nunc loquar Latinè vt omnes intelligant: Testimonio Basilij, Coniunctus sonus virorum, mulierum, paruulorum, tanquam fluctus ferientis litora in nostris ad Deum precibus excitatur: Pronuntiato Chrysostomi sua ætate, Non mireris si in sacris nostris populus cum Sacerdote colloquatur: Et Augustini iterum, Non est opus loquutione cum oramus, id est sonantibus verbis, nisi fortè sicut Sacerdotes faciunt significandæ mentis suæ causa, non vt Deus sed vt homines audiant: Suffragio Iustiniiani, qui sacerdotes monet clara voce recitare, vt maiori deuotione audientium animi efferantur: Dicto ipsius Lyræ, Si populus intelligat ratione Sacerdotis, melius reducit in Deum, & maiori deuotione respondet, Amen. Cæterū vt leo, sicut Plinius tradidit, sæuū alioqui & formidabile animal, velo oculis obiecto, quocumque volueris circummagi poterit: ita isti oculis simpliciorum obnubilatis & obcæcatis, seducunt & circumducunt pro ipsorum libidine. Quid Christus? An populum sic docuit, ignorare, non legere, nihil intelligere, cum scribit, Erratis, nescientes scripturas? Quid Origenes? Tormentum est Diabolo, si quem videat legere scripturas, possidet enim omnes qui versantur in ignorantia. Quid Cyrillus? Pueri nostri legunt sacras literas, & ex eo fiunt religiosissimi.

Conqueritur D. Doctor secum agi durius, Catholicos pati nullo iure posse. Cui Episcopus temporis Mariani aliam faciem iracundam & terribilem, alios mores, nouam immanitatem obiecit: tum fasce & face sæuitum esse: nunc liberiori custodia, quasi cauea aut gyro induci solummodo, ne efferati recalcitrent, & in rebellionem erumpant: tum illud Cyrilli de Christo dictum, etiam de Christianis verè enuntiaripotuisse, Primum ligant, deinde causas in eum quærunt, prius captum habent quàm accusatum: tum sine lege, ante capitalem sententiam, manus subditorum faculis & lucernis ambustas esse: tum contra ipsorum legem, Thomam Crammerum Archiepiscopum Cantuar. Romam ad comparendum infra octoginta dies, abiecta omni cunctatione, & vt aiunt, peremptoriè citatum, cum tamen idem in carcere detineretur: tum catholicum fuisse, Nos legem habemus, & secundum legem debet mori.

Sed quoniam omnia quæ vtrò citròque dicta sunt, commodè hîc inseri non possunt, & quia liber ipse prostat anglicè, suadeo vt lector eum consulat: vbi fallaces pōtificiorum rationes & malè confutas cōclusiones perspiciet: vbi ad tollendam veneni vim, multum salutaris theriacæ ex sacra scriptura admiscet: vbi ad Papismi propugnaculum demolendum, arietes validissimè admouet: vbi D. Colum hortatur, vt quondam Hieronymū Augustinus, arripere seueritatem christianam, & canere Palinodiam: vbi dicit huic, sicuti Arianis Hilarius, Cedo aliud Euangelium, cedo alios doctores, alia Concilia. Dicit, vanā esse de annis mille & quingentis, quos magno hiatu, sed frustra iactant, fabulam: non annorum numero, sed argumentorum momento, non ex Chronologia sed ex Theologia, non Arithmetico calculo, sed rationum pondere agendū. Dicit ex medio iure, quod ipse profiteretur, Quæ à principio malè inchoata fuit institutio, temporis tractu non conualescit. Dicit ex Hieronymo, Quæ absque testimonio scripturarum, quasi tradita ab Apostolis asseruntur, percutiuntur malleo verbi Dei. Dicit ex Augustino Ne audiatur, hoc ego dico, hoc tu dicis, sed hæc dicit Dominus. Dicit ex Cypriano, Si ad diuinę traditionis caput & originem reuertatis, cessat omnis error humanus. Dicit non verum esse quod verus est, & populari adagio iactatum, Quomocumque ear aut erret sol, non potest mentiri horologium, sed contra horologii error ex cursu solis deprehenditur & corrigitur. Acta sunt ista Anno Domini 1560. Maij 18.

Responsum
Th. Hardin-
gi aduersus
Iuelli pro-
uocationē.

ADVERSUS hos articulos quos Episcopus, quasi veritatis tubicen liberè pro Concione velut proclamauit, Thomas Hardingus tandem Anglicè responsionem suam emit. Anno Domini 1564. Ille ille Hardingus, qui sub Edouardo Rege mirificè & magnificè protestatus est, Concionatus est, iuratus est contra Papam: qui Tridentinos patres vt illiteratos Pontificulos, Oxoniæ pro Concione derisit: qui è suggestu vocem sonoram quasi tubæ & campanæ Osneensi similem dari sibi optauit, vt supinis auribus surdorum Papistarum insonare, & velut Stentor quidam contra Romanæ Ecclesiæ superstitiones pleno ore vociferari posset, vt omnes procul exaudiant: qui Purgatorij pictas flammæ & papyraceos parietes sarcasticè nominauit: qui Romam sentinam Sodomiticam, Missam massam Idololatriæ, & mysterium iniquitatum esse dixit: qui & domi in Collegio suo Nouo, non nouo more aut corruptè, sed Euangelicè & piè Scripturæ partes exposuit, & fo-

ris in

ris in celeberrimis conuentibus Dei verbum prædicare visus est, si non solidius, syncerius & disertius quàm alii: at gesticatione, projectione brachiorum, firmitate lacertorū, horrore verborum, grauitate vultus, ardore zeli, specie tenus longè vehemētius: qui illustrissimo duci Suffolcienſi sacrorum minister domesticus fuit: qui nobilissimæ eius filia Ianæ Graiæ fœlicis memoriæ, (pòst in Mariano dominatu martyrium passæ) salutaria consilia è diuino codice non raro suggestit: qui Pet. Martyrem Oxoniæ tantū non adorauit: qui non solūm publicè eum legentem, sed etiam in ædibus Italicè concionantem audiuit: qui ex Italia reuersus, Francisco Guauarræ viro optimo dixit, Margaritas ceu Mercator vndique conquisiui, & ecce præstantissimam domi inueni, Pet. Martyrem, quo nihil habet Europa doctius: Ille inquam, ille Hardingus, nouo hoc Papismi enthusiasmo derepentè inflatus; quasi septem dierum spatio omnia doctorum, Conciliorum, Latinorum, Græcorum volumina peragrasset, ex hac Patrum lectione se mutatum profitetur, & alios conuertere vel potius peruertere studuit, ipsumque ad cò Haddonum Collegij Magdalenensis Præfectum tentauit, sed non perpulit. Ille versa rerum vice, mox nouum Christum, nouum Euangelium, nouam legem, nouum contra Euangelicos anathema nunciat: Ille verbo & scripto quod dextra ædificat, mox sinistra destruit: Ille Itelli in ministerio socius, ipsum Collegam suum, Deuonienſem suum, amicum & fratrem suum, id est, alterum se virulento libro proſcindit: eum, non Sacerdotem, ipse iisdè sacris & eodem tempore & ab eodè credo Ordinario initiatus: non Episcopum, cuius tamen canonicæ electioni in Capitulo Sarisburiensi ipse tum Præbendarius interfuit, & suum calculū addidisse fertur: nō gradu, non ætate satis prouectum, ipse gradu baccalaureatus inferior, & ætate non multò maior breuiter non hominem facit, sed Goliath, Gigantem, Therſitem, scurram: Euangelicos audaces, impios, indoctos, Lucianistas, sectarios, schismaticos, hæreticos, sacramentarios, Christi crucis, sacrificij, Ecclesiæ inimicos. Satanæ satellites, mōstrā, Ethnicos, publicanos, Turcas, Antichristos. In has tragicas vociferationes, ubiq; Hardingia dictio, in has ampullas, in hæc conuitia effæruescit. Hæc est nouæ Scholæ modestia & vrbalitas. Sic nouitius iste magistros suos, Eckios, Cochleas, Horatios, Hosorios, Surios pulchrè exprimit. Sic ex Spiritu & aqua Papismi renatus, sic ad hoc suillū volutabrum miserè relapsus, contra Ecclesiā Dei, cōtra Euāgelium Christi, cuius Minister fuit, blasphemias eructat, in libellō nostrā causam nouitatis arguit, nobis iniuriā, populo fucū facit, pro veterib. noua venditās, & pro nouis ea quæ sunt verustissima cōdemnans. Cūmq; Epus hic coram Regia maiestate, religionis nostræ & Papisticæ diuersitatem ostendisset, & cum D. Colo, vt iam diximus cōflictatus fuisset, id indignè ferens Hardingus, nō ita dudū auditor Pæt. Martyris, & Euangelij acerrimus & vocalis præco, latrat Missas priuatas, reales & naturales præsentias, & alia eiusmodi quib. illorū religio continetur, ante sexcentos annos post natum Christum, certū & expressum habere testimoniū antiquitatis: Iuellum verò qui contrā sic audacter protestatus erat publicè, impudentè esse, insolentè, cōfidentè, gloriosum militè. Itaq; liber ille à multis emitur ac recipitur. Hardingus quasi alter Cæsar proclamās, veni, vidi, vici, cū suis triūphat, sed ante victoriā: nō. n. quæ probabilia sunt vera sunt, & sæpe verustas nō est verustas, sed mera nouitas. Patrē suū Abrahamū Pharisei in ore habuerunt. Patres iactant Dioscorus in Concilio Chalcedonensi, Ego habeo testimonia sanctorum patrū: & Eutyches à progenitorib. suis accepit & sic credidit, & in hac fide patrū baptizatus est & signatur, & citat scripta patrum Cyrilli, Athanasij: citant Arriani patrē Origenē: & Pelagiani patres Ambrosiū, Hieronymū, Augustinū. Sed quantū tegmē falsitatis, inquit idē pater Augustinus? Et pater Origenes in Esaiam, duplices habemus patres, & vna species est pessimorum patrum, siquidem antequam crederemus, Zabulus noster pater fuit.

Nondum ergo subscribit Iuellus, nondum recantat, quod Hardingus voluit & sperauit, sed pergit, nunquam fortius, è scripturis, è patribus, è Conciliis, hominis fraudes & fallacias conuincere ac detegere, euulgata Refutatione, seu vt ipse inscribit, Replicatione, An. millesimo quingentesimo sexagesimo quinto, Augusti sexto: ex qua perspicuum & testatum omnibus facit, veros & priscos patres ab eo corrumpi, detruncari, detorque-

Replicatio
Iuelli.

ri: Amphilochos, Abdias, Leontios, Martiales, Metaphrastes, Hippolytos, Vincētios, Clementes, Cletos, Anacletos, Epistolas decretales, supposititios Athanasios, fictos Basilios, somnia esse, vanitates, nouitates, visiones, verissimas imposturas: veritatem magnam esse & præualere, coniecturas & fictiones & hypotheses Categoricè & solidè nihil probare: paradoxa & contradictiones manifestè occurrere: ex dubiis firmam conclusionem non sequi: lunaticos, ægrotos, furiosos, fœminas expirantes, vxorem Tertulliani, Sera-

pionis puerum, Monachos in deserto, Missas Iacobi & Chrysofomi, Canones & Conciliorum adulterinos, Homeri poësim, digressiones, sophismata, scommata, sanis viris non theologica argumenta, sed puerilia nugamenta videri.

Tria verò mihi in his duobus scriptoribus præ cæteris adnotanda videtur. Et si enim in multis pares sunt, & ambo doctrinæ & eloquentiæ gloria præcellentes: tamen sunt hæc in quibus alter ab altero internoſcitur & vincitur. Hardingus aliquando dicacior est & acerbior: noster suavis & falsus. Hardingus in producendis testibus parcior, in ipſo verborum circuitu longior: noster in allegatione autoritatum densus & vber, in oratione facilis ac festiuus. Hardingus quasi canis è Nilo lambitans, hîc deguſtat, illic fugitat, hîc summis labris attingit, illic se ingurgitat & immergit, leuia argumenta vellicat & morſicat, grauiã præterit planè diſſimulans, & omnino cæcos parit catulos: noster quasi robustus, & ſciens venator illius omnia loca indâgat, omnes autoritates excutit & perſequitur, in ſingulis inhærens & inſiſtens, nec ſolum obiter quasi à limine ſalutans & res tantum leuiter & ſummatim conſectans, ſed vuculas quaſque anxie & diligenter ponderans, quid ſit corpus, quid panis, quid Liturgia, quid Miſſa, quid Subſtantia, quid natura, quid Dei omnipotentia, quid Sacerdotium, quid Sacrificium, apud Patres quomodo accipiantur diſcutiens, & ſuas locutiones quibus vſus eſt, non vno aut altero loco, ſed variis testimoniis aſſerens & defendens. Vt autem reliqua prætermittam, in articulo decimo quarto, quàm doctè expendit locum illum Pſeudo Athanaſij de Chriſti Imagine, quid Imago ſit ex Paulo, ex Apocalypſi, ex Baſilio, ex Auguſtino, ex Pachymero Dionyſij paraphraſte, in terpretans? Rurſus quàm eruditè illam Dulix & Latriæ diſtinctionem euertit?

Luellus &
Hardingus
inter ſe cõ-
miſi & col-
lati.

Diſtinctio-
nis de La-
tria & Du-
lia enerua-
tio aduer-
ſus Alauum
Copum.

QVA de re, ſine me quæſo (Lector) aliquantò fuſius dicere, quòd hac de cauſa popularis meus & collega Alanus Copus me adoriatur in ſua Legenda plumbea, ſeu in Miſcellaneis. Sic enim vaſtum illud Dialogorum chaos, in quo tot boni autores taxantur, tot mali ſcriptores laudantur, tot veræ hiſtorix reiiciuntur, tot vanæ fabulæ narrantur, dici poteſt non immeritò. Quoniam verò libri illi omnibus ad manum non ſunt, quòd ego nihil diſſimulare ſed candidè agere videar, & lector totam diſputationem noſtram melius intelligat, verba eius aſcribam. Sic igitur in Dialogo quinto Critobulum ſuum obiicientem introducit.

CRITOBVLVS. At præter Caluinum & Germanos meos, quidam etiam Anglus (vt domestico te magis premam testimonio) tuus, Latinè, Græcè & Hebraicè, &c. Laurentius Humfredus hoc Dulix & Latriæ diſcrimen, cui vos tantum tribuitis, vt ex ignorantia ne linguarum profectum, quibuidam quasi ſibilis explodit. Nam libro de interpretatione linguarum edito, vbi concionatores veſtros elingues, & illiteratos meritò irridet, Monachos & Theologos veſtros, ac inter eos Thomam Aquinatem (quæ ironicè appellat magnum illum Theologum doctorem, ſed neque Græcè doctum nec Latinè) in ſacris literis interpretandis, quòd Græci ſermonis eſſent rudes, turpiter ſe dediffe arguit, inter cætera indignabundus in hæc verba erumpit: Hinc friuolæ tot, ac tam variæ Scholaſticorum diſtinctiones ſubnatæ ſunt, Benedico tibi ac te: Dulia & Latria: quas abſurdas differentias, nec inueniſſent vnquam, nec inuentas adeò pertinaciter tutati fuiſſent, ſi linguas vel ſummis digitis attigiſſent. Vides igitur ignorantiam peperiſſe tritam illam Dulix & Latriæ diſtinctionem.

Quibus ſtatim apud eum Irenæus nomine, ſed re vera non ſatis pacificè reſpondet. IRENÆVS. Quòd verò popularis meus in ſcholaſticos ſcriptores ſtili ſui mucronem excuerit, eoſque ſalibus amarulentis pupugerit, in hoc potes eum Euangelicæ iſtius ſcholæ diſcipulum agnoſcere. Et mox: ſed de ſcriptoribus Scholaſticis nunc non eſt diſputandi locus. Ad diſtinctionem igitur illam Dulix & Latriæ accedo: quam, cur iſte, Scholaſticos quòd eſſent linguarum imperiti inueniſſe ſcribat, ipſe viderit. Sic ille Latinè & Græcè doctiſſimus (quam laudem, quoniam in vtriuſque linguæ ſtudio, omne ferè tempus ætatis videtur conſumpſiſſe, ei nec detraho nec inuideo) non tamen opinor tantum ſibi arrogabit, quin Græcarum literarum ſcientiam ipſis Græcis cõcedat, & eos hîc ſibi præponi non agrè ferat. Huic igitur oppono Græcos Nicenæ huius, de qua iam multa diximus, Synodi doctiſſimos patres, &c.

Multa enim ibi dicuntur, quæ ab ipſo melius peſſi poſſunt: quæ primum ſuis ponderibus examinemus, vt poſt liquidius conſtet, vtra ſententia ſit verior.

Diuiſio.

DVM Latriam Deo, & Sanctis Duliam, & D. Virgini Hyperduliam tribuunt, iniquiſſima partitione dupliciter errant, tum quod maius eſt Diuis concedentes, tum honorem qui

qui soli Deo competit, in creaturas & homines vana distinctione vocabulorum stultè impendentes. Agedum verò, qui nouus Grammaticus eam primus inuexit? qua autoritate, qua regùla, quo exemplo, qua ratione motus? Sed de Grammatica posterius, nunc Theologos ipsius loquentes audiamus.

Venerabilis Beda noster contra nos producit: quod extare fateor non solum in eo Lucæ Euangelistæ loco qui ab ipso citatur, verum etiam in Matthæum, capite quarto. Ad obiecta.
Beda. At quomodo Sanctis patrocinetur? quomodo aduersariorum causam adiuuat? Nò enim Beda inter Deum & Diuos, sed inter Deum & homines distinguit, quo pacto Latriâ Deo soli debeamus, deinde etiam Duliâ per charitatem nobis inuicem seruire possimus. Hæc seruiens charitas mutua, inter homines vtrò citròque commans, non est cultus mortuorum: & illa cultrix Sanctorum seruitus, cui homines isti mancipantur, ab eo planè impugnatur, cum soli Diuinitatis cultui debitam, & nulli creaturæ participandam asserit: cum Idololatrias nuncupat eos, qui vota, preces, & sacrificia vni Deo non faciunt. Præterea Duliâ non solum ad homines pertinere, sed Deo & cuiuslibet naturæ & creaturæ communem esse seruitutem iudicat, quod isti non agnoscunt.

Id tamen istis inuitis, Augustinus clarissimè ostendet, si librum primum de Trinitate & caput sextum legere velint. Ex quo Beda hic omnia sua ad verbum transtulit, ibique probat manifestè Spiritum sanctum Deum esse, quòd Paulus dicat illi nos seruire, illius nos templa esse, & quòd eos qui coluerunt & seruiuerunt creaturæ potius quàm Creatori, in Epist. ad Rom. detestetur, vbi Latria creaturæ datur. August. Producitur secundo etiâ August. qui tamè in libro de quâritate Animæ, de vera religione, in Enchiridio, de Ciuitate Dei, & passim alibi validis & pluribus argumentis huic Sanctorum cultui, & mortuorum inuocationi aduersatur. Quomodo autem ille locus contra faustum Manichæum illorù figmentum quicquâ subleuaret, qui nec Duliâ soli homini deputatâ ait, nec vspiam de Sâctorù Duliâ loquitur? Certè Dei Ciuitas, quâ libro decimo, capite primo descripsit, hæc Duliâ Sanctorù neutiquâ probat, licet suo more affirmet Latriâ cultû diuinû appellari, nec tamen semper vt ipsemet confitetur. Quomodocunque autem nominetur, aut ab interprete redatur, cõcludit omnè cultû religiosum nõ nisi Deo deberi: & Latriâ etiâ in Scriptura aliter reperiri, in libro locutionis de Genesi nõ obscure significauit. Cæterû nec hic pater, nec huius Epitomastes Beda in his locis Sanctorum mortuorum cultum aut venerationem stabiliunt. Prodit tertio Basilius ad Amphiloichium capite decimo octauo, Latriam in spiritu & veritate beatæ Trinitati ab Orthodoxis attribui, Sanctis Imaginibus adorationem, exosulationem, honorem. Basilius. De voce Duliæ nullum verbû hîc audimus, nisi fortè quadam circuitione & notatione: & Autor nescio quis nuper repertus, qui nõ extat Latine vel Græcè in codice impresso, adducitur. Post multos demû annos Basilio mortuo, in Nicæna Pseudosynodo aliquot eius libri capitula infarciuntur, vbi hoc solû asseritur de Latria, quæ à nobis nõ negatur, eâ scilicet diuinæ naturæ secundû fidè nostrâ propriè cõuenire, ad creaturas minimè extrèdi, ne lignum, ne creaturas videamur colere: vbi illud tamè nec piè nec cautè satis dicitur, Imaginis honorem in Prototypum redundare, & cultum imagini delatum ad primogenium transire. Non enim Deus, non Christus, nõ diua Maria, nõ Angeli, nõ sancti viri, quorù illud Cõciliû meminit, quorù Imagines in tẽplis, in parietibus, in tabulis collocandas decreuit, verè honorâtur, si verbû Domini eû honorè nõ probat, si nõ ad prototypû honor inde redit, sed ad Ecclesiâ scandalû & ad populû Dei Idololatriæ periculû, si ipsi hoc modo coli nolût, si Deus iratus reijcit: Quis requisituit ista de manib. vestris? frustra me colunt docentes doctrinas & mandata hominum. An non cum in honorifico & sublimi loco, in domo Dei, in templo collocantur, ipsa similitudine animatorum membrorum atque sensuum, quamuis sensu & anima careant, afficiunt infirmos animos, vt viuere, vt spirare, vt sentire videantur?

Testis est in Epistola quadragesima nona Augustinus: Testis communis error & stupiditas multorum, qui Christum è sepulchro surgere in festo Paschali, in altari ambulare, manus mouere, oculos huc illuc torquere existimarunt.

Testis est rursus idem Augustinus in Psalm. centesimum decimum tertium. Ducit, & affectu quodam infirmo rapit corda mortalium formæ similitudo, & membrorum imitata compago.

Rursus, Quis adorat vel orat intuës simulachrû, vt ab eo se exaudiri putet, ac ab eo sibi præstari quod desiderat, speret? Rursus, Plus valent simulachra ad curuandâ infelicè a-

nimam, quòd os habent, oculos habent, aures habent, nares habent, manus habent, pedes habent, quàm ad corrigendam, quòd non loquuntur. &c. Nec Deus viuis & veris per mortuas & fictas imagines, vnquam coli voluit aut honorari, nec Sancti per simulachra adorari. Testis hìc quoque ibidem Augustinus, Nunquid eis supplicamus quia per ea supplicamus Deo? Illa causa maxima est impietatis insanæ: Additque hunc esse prætextum eorum, qui sibi Purgatoris religionis esse videntur, Nec simulachrum, nec dæmonium colo, sed per effigiem corporalem eius rei signum intueor quam colere debeo. Verum hanc *ἐθελοθρησκείαν* Carolus Magnus in suo rescripto de imaginibus contra hanc Synodum satis confutauit, ideòque eadem opera Thomam etiam Aquinatem assertorem eiusdem sententiæ, qui dicit (vt etiam Basilius Magnus, & Damascenus) ad imaginem & exemplar parem honorem referri, & honorem imaginis ad prototypum peruenire. Sed à Thoma dissentiunt Henricus de Gandauo, Durandus, Ioannes de Guiverra, Petrus de Aquila, & Robertus Holcot, moralissimus professor ab istis dictus, in librum Sapientiæ, lectione centesima quinquagesima octaua: qui licet in vtramque partem more suo disputet, tamen expressis verbis, & tribus aut quatuor rationibus, Thomæ sententiam ex professo labefactat, non eundem honorem debere imagini & illi cuius est imago: Primò, quia Latria est honor soli Deo debitus, sed nulla imago est Deus, ergo nulli imagini debetur talis honor: Secundò, Si idem honor imagini Christi & Christo debetur, etiam & lapidi & Christo deberetur, & consequenter Christo & creaturæ, quod non est credendum: Tertiò, Qui adorat aliquid honore Latriæ, confiteretur illud esse Deum, ergo si aliquis posset licitè adorare Dei imaginem cultu Latriæ, posset similiter confiteri & licitè protestari, aliud à Deo esse Deum: Quartò, Vera adoratio est in spiritu & deuotione & amore summo, at istam nullo modo debemus in aliquam creaturam dirigere. Ex quibus omnibus positis inferitur conclusio: Nec video pro nunc benè esse dictum, quòd eodem honore honoratur imago & Deus cuius est imago.

Tho. Aquinas.

Holcot cõtra Thomã.

G. Haddoni defensio & Nic. Pseudo synodi defensio, contra Oforiũ.

Quis cõuocauit.

Quis Dauus inuigat.

Quid discernitur.

Quare cum & autoritas moneat, & ratio suadeat, illam partem Decreti Nicæni ex subditio Basilio, Damasceno, Aquinate comprobati, vires & firmitatem non habere, de ipso Concilio paulò copiosius dicere aggrediamur, eòque magis, quòd Hieronymus Oforius, Gualterum Haddonum nostrum huius Synodi autoritate premit, & imagines miraculo, ex personato Athanasio in hanc scenam Nicænam protracto, & Constantini somnio astruit. Quorum ergo auspiciis hoc Concilium celebratum est? quid sancitum est? que noua opinio constabilita? quando? quomodo? & quamobrem? Nam & personarum & temporis, & rei ipsius, & modi, & causarum examen necessarium est. Indictum est Concilium Irene & Constantini decreto, qui Nicæam Episcopos cõuocarunt, vbi Adrianus Põtifex Romanus non præsidet non se generalem aut vniuersalem Monarcham, sed seruum seruorum, & Imperatores Dominos suos piissimos & serenissimos vocitat. At qualis Irene? Mulier furiosa, superstitiosa, in cæde & sanguine bacchans: quæ filium suum Constantinum oculis, imperio, vita priuauit? quæ Astrologis nimium credendo, regni vires & opes exhaustit: qua regnante Nicephorus & Alexius iniustissimè excæcantur, multis linguæ præciduntur, Sol horum scelerum spectator obtenebrescit, & ad dies septendecim radios suos amittit. Qualis tandem filius? Mali corui malum ouum. Constantinus parum constans adolescens, qui Leonis Copronymi patris sui in damnandis Iconolatriæ zelum non sequutus, matris cæco affectui obtemperat, quam post ab Imperio remouet, & rursus constitutionem suam imaginariam abrogat, vt Platina in vita Adriani primi scriptum reliquit. Hanc fœminam, hunc puerum quis instigauit imagines, quas Leo deleuit, restituere? Quis, nisi Dauus totius orbis perturbator Papa Adrianus, epistola scilicet ad eos transmissa? & alter versipellis Episcopus Paulus Cyprius iam delirans, qui Leone imperante profiteretur apertè, Imagines non esse adorandas? Irene suffecta mutatur, morbo excruciatu & lecto affixus, vitæ monasticæ se deuouet & addicit vt sordes eluat, creditque se non posse bona conscientia suo ministerio defungi, credit Ecclesiam totam esse excommunicatam, & nisi Irene & Constantinus vniuersali Synodo errorem illum corrigant, & Imaginibus locum & honorem suum reddat, nec ipsos, nec se, nec patritios Constantinopolitanos posse salutem consequi. Ita muliebris superstitio, & iuuenilis inscitia, & vilis Apostatæ febrile deliramentum, & Pontificis vana doctrina & suasio, imaginum vsum & cultum prudenter aboluit, inconsideratè & impiè reuocarunt. At quid trecenti patres & plures hoc modo ab istis congregati statuunt? Non solum Duliam sanctis, sed & Latriam exhibent, suam distinctionem incauti & impruden-

prudentes irritam faciunt. Latria est imagines in templis prostituere, colere, adorare: Latria est Sanctos Mediatore facere, Sanctos inuocare, Sanctos hoc priuilegio donare, quòd inspectores sint cordium, quòd mortui preces nostras audiant, quòd pro nobis possint intercedere, quòd querelas nostras & internos clamores ad Dei aures perferat. Sub id tempus hoc modo illum magnum Pirminium precibus sollicitarunt:

*Sanctificet nostram sanctus Pirminius escam,
Dextera Pirminij benedicat pocula nostra.*

Aliàs Pirminius.

Hæc mensæ consecratio papistica, tum ferè recepta est. Latria est, quã Petro & Paulo tribuit Apostolicus ille Papa in suis ad Imperatores literis, Hi regni vestri propugnatores erunt, cunctas nationes pedibus vestris subiicient, vt quocunque ire perrexeritis, victores vos declarent. Latria est, quam alij Episcopi orientales & occidentales pro sanctis contra Deum euomunt, & ex Scripturis perperam contortis violenter extorquent, quod ex ipsorum verbis in Concilio prolatis, si quis omnia in vnum conferat, facile intelligi poterit. Tharassius Patriarcha generalis ex laico repente declaratus Episcopus, inquit, has sacras & venerandas imagines desiderio quodam adoro. Enthymius Sardenis, Ex toto corde cum debito honore, & amplectibili adoratione suscipio. Elias Cretensis, Nunquam sepono sed perfecte veneror. Stauratius Chalcedonensis, Recipio, amplector, & veluti astra bonem salutis meæ honoro. Constantius Episcopus Constantiensis, sed vir inconstans, Ego Imaginibus cultum honoris exhibebo eundem qui debetur viuificæ Trinitati; & si quis nolit idem facere, cum anathematizo vt Marcionem, vt Manichæum. Petrus Nicomædiensis, Recipio, adoro, & id perpetuò docebo. Et duo illi Petri, Romanæ Ecclesiæ & Papæ legati, Qui ita non confitentur, eos statuimus anathemati subiiciendos. Synodica epistola Theodori Hierosolymorum Patriarchæ, Seruator noster Christus fontes salutare, Sanctorum reliquias nobis reliquit, multis modis beneficia in debiles fundentes, vnguento redolentis suauitatis scaturientes. Denique tota Synodus vno cõsensu, vno spiritu omnia subuertit, quæ vel ipsi in distinctione Latriæ & Dulix finxerunt, vel Copus noster effutiit, vel alij imaginati sunt. Non sunt duæ adorationes, sed vna adoratio imaginis & primi exemplaris. Vbi nunc distinctio bipertita, cum simplex sit, & vniuersi modi adoratio & representati, & representantis, imaginis & eius quod imaginantur rei absentis & personæ præsentis? His ita conclusis canitur, Io triumphe, canitur, Rixosa contentio inter nos sedata est; Oriens, Occidens, Septentrio, Meridies vnum concordix iugum suscipiunt, nouo Constantino, nouæ Helenæ æterna memoria, Patriarchis multi anni, &c. Qui hæc dicunt de Sanctis, de imaginibus Sanctorum, an solam Duliam vrgent? an secum ipsi non pugnant? Annon verba solùm venantur? an non planè nugantur?

Hoc autem magnificum dogma, tam diuina, tam heroica, tam honorifica de Diuis existimatio, quando tandem concepta est? Cùm mysterium iniquitatis cœpit operari Satanus, cùm seditionis & Apostasiæ semen factum est, cùm filius perditionis innocuit, cùm errores crassi de primatu, de Purgatorio, de Sanctorum inuocatione & adoratione inualuerunt, nempe circiter annos octingentos. Quomodo? Vi & fraude: Quia populus Constantinopolitanus iniquo ferens animo suos doctos non admitti, non audiri, armis spoliatus in exilium mittitur, quòd liberius in vrbe Regina Idolomanica suo Papistico genio indulgeret: Quia omnibus proscripitis, alij qui paulò antè contrauenerant, mutare cogebantur vocem suam & sententiam.

Sed enim quæ causæ, sic impulerunt, quæ rationes sic mouerunt, vel Synodum ita sentire vel alios ita cõsentire? Accipite primum Hadriani Papalia & sesquipedalia argumenta: fabulam de Lepra Constantini Magni restituti precibus Syluestri, quam tamen Platina censet esse commentitiam, & causam erroris ostendit, Constantinum, non illum Magnū, sed huius Constantini antecessorem Elephantias correptum, vnde inquit nata est illa de lepra Magni Constantini vana opinio ob similitudinem nominis. Sic porro pergunt & argumentari & mentiri. Iacobus in summitate virgæ adorauit: Israeliticus populus ænei serpentis inspectione seruatus est, & nos Christi & Sanctorum figuras contemplantis seruari dubitamus? Psal. 4. Signatum est super nos lumen vultus tui Domine. Psal. 25. Domine dilexi decorem domus tuæ, & locū tabernaculi gloriæ tuæ. 26. Exquisiuit te facies mea, faciem tuam Domine requiram. 95. Confessio & pulchritudo coram eo. Quibus illa simillima sunt Theodori, Psal. 15. Sanctis in terra illius mirifica fecit, omnes voluntates

eius in ipsis. Psal. 66. Mirabilis Deus in Sanctis suis, quod ridiculosè & pueriliter dictum, ait Carolus. Et illa Ioannis Orientalis non sunt dissimilia, Vidi Dominum facie ad faciè, & saluata est anima mea. Creauit Deus hominem ad imaginem suam, ergo imagines habendæ & colendæ sunt. Et quia omnis eorum religio aspectabilis est & conspicua, ad visibile hoc Ecclesiæ suæ theatrum erigendum etiam illud corrogarunt: Nemo accendit lucernam & ponit eam sub modio. Præterea illa argumentorum monstra, visiones, somnia, miracula, quibus si Alanus Copus fidem adhibere velit, ne ille erit homo supersticiosè credulus. Quid enim? adeò ne simplex erit quisquam, vt verum credat quod in notho sermone Athanasij narratur de imagine Christi, quam reliquerat Christianus, lancea transfixa, ex qua sanguinis & aquæ riuuli emanarint, vnde subito Iudæi ad finem Christianam conuersi sint? An credet, quod etiam in illa Synodo refertur, hunc magnum doctorem, cui ab immortalitate nomen est, vnquam dixisse, Martyrum ossa morbos fugare, infirmis medicari, cæcis visum impartire, lepras emundare, tentationes & mœrores soluere? & credet in ipsis ossibus Christum habitare? An credet dæmonem Monacho dixisse, se eum missum facturum, si non amplius Mariæ imaginem adoraret? Aut alium Eremitam illius virginis imagini candelam accendisse, & peregrè proficiscentem ei mandasse, vt ad reditum vsq; illam inextinctam seruaret, eamque sic executam esse sicuti præceperat, licet ille post menses plures reuersus fuerit? Aut credet imaginem causam fuisse castitatis, & vt fœmina ab adulterio recederet? De quo etiam ibidem Nicephorus Episcopus Dyrrachiensis: Mirabilis imago & digna valde nimis, quoniam potuit mulierem eruere de abominabilis ludibrii operatione? Aut existimabit Theodosium satis expurgatum fuisse, cum ad hanc Idololatriam astruendam, in eadem Synodo Archidiaconi sui somnium referret? Vides Alane argumenti tui debilitatem, Synodi tuæ fatuitatem, distinctionis tuæ infirmitatem: vides distinctionem facili impulsu imò sponte sua corruere, non esse necessum loquendo distinguere, quod isti patres colendo non separant, Duliam iam esse Latriam, & rursus Latriam esse Duliam: Diuis communicari quod Deo proprium est: nec Bedam, nec Augustinum, nec illa suppositi Basilij verba, Sanctorum cultum aut seruitem satis confirmare, licet Deo suam Latriam vindicent, licet de imaginum adoratione Synodus corruptissimè censeat. Sed quid istis immoror? Satis decretum hoc Nicænum refutatum est, cum patres huius imperatoris imagines tollendas curarint, & ipse hic Constantinus postea hæc sua acta resciderit, & Carolus magnus scripto publico reprehenderit, & Constantinopolitana Synodus, & Francofordiana & Moguntina diuersa constituerit, & huius sententiæ authores & fautores non satis fœlicem exitum consequuti fuerint. Itaque nunc liceat mihi Augustini illis verbis vti contra istos Deastrorum cultores & seruos, quæ ille libro decimo sexto, capite decimo, contra Faustum & eiusmodi Manichæos protulit, Vester error Paganismo similis est, quandoquidem nec Christum colitis, sed Christi nomine nescio quid, quos vobis mentiando finxistis, & Deos vel in isto conspicuo cœlo visibiles, vel alios innumerabiles commentitios adoratis.

Secunda
pars, de La-
tria, & Du-
lia vera sen-
tentiæ.

Discussis istis obiectionum nubeculis, inquiramus deinceps, quæ sententiæ sit veritati propior: rectene an secus excogitata ab istis sit hæc Latriæ & Dulia distinctio. Etenim dum nos velut seruos & mancipia in Sanctorum obsequium addici volunt vt Sanctis Duliam exhibeamus, quid aliud à nobis quàm grauissimam seruitutem, humillimam subiectionem erga homines exigunt? Nam Dulia græcè acerba & dura est seruitus, vt Abodah apud Hebræos, apud quos inter Shereth & Abad, id est, inter ministrare & seruire, hæc est differentia, quod illud prius ministerium sit liberorum, seruorum posterius. Gen. 9. Cham erit seruus seruorum fratribus suis, qui titulus nunc nõ Seruilis est, sed papalis, & hæc Domini maledictio à Papa in opimam benedictionem vertitur. Exod. 2. gemuisse legimus Israelitas, ac propter seruitutem suspirasse. Esaias. 14. vaticinatur populum in onere, tributo, dolore & seruitute dura immunitatem & requiem consequuturum: quæ grauissima seruitus à septuaginta Dulia conuertitur. Hieronymus reddit Idololatriam in epistola ad Ephes. cap. 5. Idolis seruentum. Augustinus de Ciuitate Dei libro decimo, Duliam notat esse, quâ qui sui iuris non est, sed planè seruit alteri. Hesychius admonet Pholoxenum Musicum propterea Dulona cognominatum, & ciuitatem quandam Dulon, valde scilicet oneribus seruilibus oppressam, & diem captiuitatis appellari apud Poetas diem dulion. Et Græci inter Latriam & Duliam hoc solum discrimen statuunt, quod alterum sit propter mercedem operam locare, alterum planè seruiliter & gratis sine pretio aut præmio vlllo seruire. Eustathius in suis Parecbolis in
Homeri

Homeri Iliada refert Latron mercedem vocari apud veteres, & Latrin apud Aristophanem mercenarium. Et Suidas Latriam sic definit, esse Duliam & seruitutē propter mercedem. Rectē itaque isti homines Duliam sibi sumunt, quandoquidem & duriter, & gratis seruiunt. Vt enim à Sanctis non sunt conducti, ita nec à Deo, nec ab ipsis quorum serui esse volunt, vllum salarium, vllum stipendium accipient. Ad hæc, Duliam & Latriam sæpe confundi, & synonyma esse, quis est mediocriter doctus, qui nesciat? Cultus enim & quidem diuinus, & contrā omnis seruitus humana, vtraque voce denotatur. Deut. vicesimo octauo: Quia non seruiisti Deo tuo, idcirco inimicis tuis seruias. Vbi Latria & de Deo, & de hominibus dicitur. Et vt Moyses Deut. tricesimo quarto nominatur seruus Iehouæ, ita Paulus se Christi Dulon, & seruum vocat: Idem Paulus qui se Dulon esse dixit, in eodem capite primo ad Rom. suam Deo Latriam profitetur: vbi Oecumenius, *λατρεία δὲ θεοῦ δαλείω*. Cæterum vt hæc clariora sunt, quàm vt dissimulari possint, & firmiora quàm vt refelli valeant, & notiora quàm vt negari debeant, ita illud potius nobis agendum, vt probemus hanc siue Latriam, siue Duliam semper Deo, nunquam Sanctis mortuis accommodari. Deuter. decimo: Dominum Deum tuum timebis & ipsi seruias. Quam emphasim Matthæus Euangelista capite quarto sic expressit: Dominum Deum tuum adorabis, & *Ι̅Ψ̅Ι̅* soli seruias, articulum illum Hebraicum *Ι̅Ψ̅Ι̅* per solum reddens. Contra Duliam Sanctorum aut Diuorum Exod. vicesimo clamat Dominus, Non prosternes te illis, nec coles eos. Et Deuter. vndecimo, vult vt Dominum toto corde nostro, & tota anima nostra colamus & diligamus. Vult Luc. primo, vt liberati de manibus inimicorū nostrorū, benedicto Deo Israël omnibus diebus vitæ nostræ in sanctitate, & iustitia seruiamus. Nō vult Israëlitas Deum colere & Baal, id est vllū alium sponsum seu maritū eligere, aut vllū alium Dominū habere: nā hoc modo colere Elias dicit esse claudicare. Gentes quæ Deū timuerunt, & simul Deos suos coluerunt, in libro Regum obiurgantur: & qui iurant per Dominum & per Melchom apud Sephoniā excinduntur. Qui Deum solum nominat, & ipsum, & illum emphaticè exprimit, & totum cor & animam, & omnes diēs vitæ nostræ, & omne genus seruitutis & cultus, omnem Latriam & Duliam à nobis requirit, & cæteras creaturas ab hoc honore excludit, & omnem in vtramque partem claudicationem prohibet, quæso quem tandem cultum, aut cuiusmodi seruitutem Diuis reliquam fecit? Internum cultum vos illis, nisi immodicè Nicæni esse velitis, negatis: externum quia sine interno nihil est, & quia eum mortui non petunt, & quia Scriptura non dat ipsis Angelis, nos illis non concedimus. Quem enim honorem illis deberi contendis? Si templa condi, si sacra fieri, si sacrificia illis constitui volueris, Augustinus lib. de Ciuitate Dei octauo, capite vicesimo septimo non permittit. Aram illis extrues? idem non probabit, de verbis Domini secundum Matth. Sermone sexto, cum ait: Nemo mihi dicat, non est numen, non est Deus, &c. pro qua re isti Idololatræ habeant, Ara testatur. Si incuruationem, genuflexionem, adorationem coram Imagine postules, non assentietur Dominus, qui hoc modo summam venerationem significauit, cum dixit, septem millia virorum esse relicta, qui Baali genu non curuauerunt: nec hoc vnquam Sancti expetiuerunt, non Petrus à Cornelio, non Paulus à Gentibus, non Angelus à D. Ioanne, sed omnes vetuerunt: Solum Satan inuentus est, qui audebat hanc prostrationem flagitare, Omnia hæc tibi dabo, si prostratus adoraueris me. De ciuili honore & reuerentia erga viuos & superiores Dominos non loquimur. Quid? iurabisne in illorum nomine? Non annuet Dominus, Deut. decimo: Adhære ei, & iura per nomen eius. Et apud Hier. quarto, Iurabis, viuit Dominus. Si imagines Sanctorū aut reliquias honorare desideres, reclamabunt Origenes cōtra Celsum lib. quarto, & Clemens Alexandrinus, & Lactantius: Nec fieri potest vt quis & Deum, & simulachrum colat, aut vt vbi simulachrum est, ibi sit religio. Si inuocandos putes, dicit Dominus, Inuoca me.

Iam verò vt Latriam ad humana seruitia & vulgaria ministeria transferri, & hanc distinctionem inuoluntariam & ineptam esse appareat, Græci ipsi, non Græca, sed bona fide dicent testimonium. Cur enim non animaduertunt in Leuitico opus seruile Latreuton vocari? Cur non vident Phocilidem habere, temporē *λατρεύειν*, pro eo quod est apud Paulum *δαλείω*, id est, temporē seruire? Sophoclem in Aiace Latriam pro Dulia vsurpare? Xenophontem Atticam illam Apem, in Pædia Cyri vtrumque verbum pro eodem ponere? Aristotelem in Politicis Latrin famulam, & Iobum mendicam sic appellare? Eustathium in Homer. & Iulium Pollucem in titulo De seruis & Dominis, & Cælium Rhodiginum inter famulos Latrias recensere, dum in diuersis nationibus seruos aliis atque aliis nomi-

nibus donatos producunt: apud Cretenſes, Clarotas: apud Athenienſes, Thetas: apud Lacedæmonios, Heilotas: apud Marreandynos, Doryphoros: apud Sicyonios, Corynephoros: apud Theſſalos Penetas: apud Argiuos, Gymnetas: alibi Achos: alibi Sindronas: ubique Dulos, ubique Latrias. Et hi omnes ſacri, prophani, Theologi, Philoſophi, Poëtæ, Grammatici, vel Græcè doctiſſimi, vel Græci fuerunt, hæc ſanè in re, mi Cope, & in verborum notationibus, & diſtinctionibus, cum illo tuo Thoma Aquinate, & cum noſtro etiam incomparabili Beda comparandi: quantumuis iſtum venerabilem, & trium linguarum peritia inſignem, quantumuis monachum non contemnendum prædices: quantumuis ille alter Diuus, ſummus & Angelicus Doctör, in omni diſciplinæ genere ſingularis, in Theologia vir planè diuinus, à te & tuis habeatur, quem ſcilicet omnes verè & ſolidè docti venerantur, quem Græcia etiam ipſa admiratur, qui non vuculas conſectatur vt nos, aut vnde verba ducta ſint curioſus inquirat, ſed in res cognitione digniſſimas omne ſtudium & operam contulit, qui maxima & diuina monumenta conſcripſit. Quantumuis enim iſtis laudibus ad aſtra vſque, imò ſupra omnes ſphæras, omnia ſydera, & omnes cœlos efferas, nunquam tamen hanc diſtinctionem eſſe veram, & Grammaticâ, & Theologicam nobis probaueris, ſed vanam eſſe, & ex inſcitia linguarum ſubnatam, & ſuperſtitiones, & Idolomanias, & Criſmolatrias, & Hylolatrias fouere, ſine cauſa, ſine ratione, ſine iudicio, ſine autoritate defendi, quiuis iam niſi in ipſo Sole caligare malit, facile perſpexerit. Quòd autem interpretationi Thomæ, qui Aſotiam luxuriam, & luxuriam propriè libidinis eſſe dixit, non ſubſcripſerim, ne mireris, cum & ille Auguſtinum ſuum reiciat, cum à veritate aberret, cum à patribus, cum à ſeipſo alicubi diſſentiat, cum ſæpe labatur, cum non ſemel Paulum variè & tamen non verè, ſed ridiculè, & ſubfrigidè exponat, cum interdum interpretationum quadrigam in vnum locum inuehat, quarum tamè nulla conueniat: quem nos legimus quidem, ſed non vt vos in Schola, vt Chriſti Euangelium, vt Apoſtolorum Epistoſas. De illo ſic iudicamus, vt olim Eraſmus, planè dignum fuiſſe, cui linguarum quoque peritia, reliquaue bonarum literarum ſupellex contingeret: de quo etiam ille alibi, non inſector Thomam, ſed planè miſeret me illorum, qui nihil aliud diſcunt, & mihi minus diſpliceo, qui non perinde multum ætatis in huiusmodi ſcriptoribus conſumpſerim. De Latria verò quòd dixit, habet ſuos qui contradicant. Quòd ad te attinet, ſi hac denſa tot clariffimorum ſcriptorum, Hebraicè, Græcè & Latine eruditiffimorum nube nihil moueris, ad Iuelli tractationem Anglicam de Adoratione te remitto: ad cuius hiftoriam me nunc refero, interim tibi & tuis impenſè optans & cœli, & ſoli & animi mutationem, vt relicta Sanctorum Dulia, debita Latria in verbo præſcripta caſtè & religioſè Deum ſolum colatis, & inuocetis, quò à Deo cum Sanctis venerabilibus conſeruis noſtris, cum omnibus fidelibus coronemini in beato, & glorioſo, & æterno Sanctorum Collegio, ſicut verè dicitur, Omnis qui inuocauerit nomen Domini ſaluus erit. Ex hac prima Epifcopi noſtri cum Hardingo conſtatione, & ex his omnibus quæ dicta ſunt elucere poſſit, quantus fuerit in examinandis controuerſiis & profligandis hæreſibus noſtri temporis Epiphanius: ad eòque fuit in eo opere vigilans & ſolers, vt omnia quali ad calculum reuocans, aduerſarij ſui errores in vnum congeſſerit, & ducentos quinquaginta quinque collegerit: Non vt ille Laurentius Surius Carthuſianus, qui in præfatione in Nauclerum, vndecim millia mendaciorum in Ioannis Sleidani Commentario reperit, ſcilicet nodum in ſcirpo quærens, bonum malum, & lucem tenebras appellans, ſed omnia iuſta trutina expendens. Itaque in hoc congreſſu receſſit ἀρρωτος, pugnando non nihil fatigatus, ſed nullo hoſtis mucrone vulneratus: Magnum opus, magnus liber eruditione & pietate magna refertus. Qui poſt hanc veritatem aliud quærit mendacium, quærit non veritatem. Hæc eſt fides & profeſſio Catholica, quam Apoſtoli tradiderunt, Martyres roborauerunt, & fideles hucusque cuſtodiunt. Hactenus Replicatio contra Hardingi reſponſionem à nobis breuiter explicata eſt.

Argumentorum N. Sanderi de Primatu cœtra Iuellum examen.

PERGENTEM ad alia hîc quaſi manu iniecta retrahit noſter Sanderus, qui in ſua viſibili Monarchia Hardingi librum ad ſydera vſque tollit, Iuelli reſponſum vt non ſatis elimatam & perfectum eleuat & abiicit. Multa enim, inquit, in medium protulit Hardingus ex Cypriano, Athanaſio, Auguſtino, Hieronymo aliſque patribus, & librum doctiſſimum Anglico idiomate conſcribens docuit inter cætera, Damafum Pontificem Romanum ab Ambroſio in Commentariis. 1. ad Timoth. 3. vocatum eſſe Rectorem eius Eccleſiæ, quæ domus Dei, & columna, & firmamentum veritatis ab Apoſtolo dicitur. Nec enim dubium eſt, quin & Rector idem ſit quòd Caput, & illa fuerit vniuerſalis Eccleſia, quam

quam Apostolus eo in loco describit. Romanus igitur Pontifex, qui Rector est domus Dei, quæ est columna & firmamentum veritatis, idem utique vniuersalis Ecclesiæ caput existit.

Recognosce quæso Sandere, primum quid instituas probare, Papam videlicet Ecclesiæ Monarcham esse: in quo Deo nostro æqualem, diis verò gentium & huius mundi Monarchis superiorem eum nobis imprudenter constituis. Solus enim Deus rex hominum Deorumque & summi Rector Olympi, & est, & dicitur. Diuisum Imperiū cum Ioue Cæsar habet. Iouis deinde & Neptuni, & Plutonis regnum tripartitum fuit, vt primus cæli; alter maris, tertius inferni sit Dominus, Papa autem Monarcha, & Dominator omnium. Ita non Saturnus, nec Saturni filius erit, sed gurgis & vorago omnium regnorum insatrabilis. Secundò, paulò attentius tecum reputa, quid in isto loco scripseris. Quòd opus eius vt doctissimum prædicas, equidem doctrine hominis nihil detractum oratione mea volo: is verè doctus est quisquis à Deo doctus, eius voci se obedientem & obsequentem præbuerit. Quàm verò mutilum & truncum illud opus sit, quàm parum aptè ad rem, quàm parum solidè ad veritatem, quàm parum plenè, non modo ad Iuelli verba, sed ad ipsam sententiæ summam, & ad argumenti neruum, suū Antididagma instituerit, quàm tenuiter sua probauerit, quàm violentè aliena detorserit, quam leuiter multa præterierit, nisi immodica & tuæ opinionis admiratione, & nimio tui Hardingi amore cæcutires, facillimè ipse per te cerneres. Primum iure possis in foro Romano ^{ad per Cæsar} crimen mendaci Legato illi tuo intentare, quisquis fuit qui tibi hanc librorum vestrorum interdictionem apud nos Iuelli opera promulgatam nunciauit. Legatio falsa est & ementita quam obiit, & dignus est certè, non præmio tuo, non gratia, sed vt multeretur tanquam vanus testis, aut præuaricator, aut falsarius. Significare debuisset, Iuellum in suo doctissimo libro iamdiu hunc scrupulum exemisse, vestros libros sic apud nos fuisse vulgatos, sic vbique tritos & obuios, vt vel pueri illos tanquam pilas in plateis iactent, & illis ludant atque adeò illudant. Renunciaisset, Iuellum non prohibuisse, quia eosdem Hardingi libros vnà cū sua Antidoto Anglicis characteribus denuò excudendos curauit, nec supprimiti voluit qui imprimi, vt omnes legant & iudicent. Retulisset, magistratus quidem nostri vigilantiam providere edicto quodam voluisse, ne contagio opinionum vestrarum nimis latè serperet, ne infirmorum mentes implicarentur, ne turbulenta & capitalia vestra dogmata, pacatum Ecclesiæ & Reip. nostræ statum turbarent. An verò Anglus de augusta Principe Elizabetha, de clarissimis Consiliariis & Patribus, de tuis popularibus malignius quàm de alienis & exteris senties? aut nostros magistratus desipere, vestros rectores solum sapere iudicabis? Pontifex vester & Cardinales, sanctissimi & sapientissimi sibi videntur, cum seuerissimè vetant nostrorum hominum scripta edi, emi, legi, cum & scripta & scriptores flammis exuri iubent, cum in suo Catalogo inter hæreticos numerant. Hieronymus Osorius præclarum facinus Hentici Cardinalis extollit, qui summa diligentia cauit, ne facile possint Gualteri Haddoni aut aliorum similium libri ad Portugalenses importari, & nefas ait esse & flagitium apud ipsos, nostrorum libros qui Romanam religionem inquinant euoluere, & se nunquam diligentiam, quæ ad pestem adeò funestam arcendam adhibetur, nimiam putare: Et nostris principibus & gubernatoribus id vitio vertes, quod vestris illis inquisitoribus laudi ducis? & nostris erit illicitum, quod in illis licitum putas & laudabile? maximè cum plerique vestrorum libri, & purissimam Christi religionem inficiant, & nostrorum animos ad superstitionem, seditiones, inobedientiam inflamment? Verum Iuellus non interdixit, sed ex sacris Scripturis & ex patribus, qui primis sexcentis annis vixerunt, edixit & edocuit, vestri Pontificis Ecclesiasticam Monarchiam sine grandi sacrilegio & insigni vñici Monarchæ Christi blasphemia non posse consistere. At opponis contra Iuelli protestationem Cyprianum, Augustinum, Athanasium, Hieronymum, Ambrosium huius Romanæ sedis primatum confirmare: Hardingum istos antiquos testes producere, Iuellum non posse refellere, debere itaque promissis stare & Catholicæ fidei subscribere. At iam satis refutauit, qui dicit Hardingum Cypriani verbis vim facere, vocabuli ambiguitate decipi, & significatione **VNIUS**, eum alios omnes & se decipere: Cyprianum nullibi se aut alios Romanæ ditioni voluisse subiicere: eum Cornelium fratrem vocare. in illa vna Ecclesia ipsum non minus quàm Papam præsidere: Episcopatum vnum esse, cuius à singulis insolidum pars tenetur: in Epistolis eum Africanos & Romanos Episcopos æquare: hoc fuisse cæteros Apostolos quod fuit Petrus, pari consortio præditos & honoris & potestatis. Satis refutauit qui dicit & planè conuincit, Augustinum

Interdictio
librorum
Hardingi.

Ad Cyprian.

Ad August.

ab Hardingi alicubi vt mutum testem, alicubi vt mutilatum hominem proferri, & non tam citari quàm corrumpi: illa ascita testimonia doctorum Pontificiam Cathedram nõ posse suffulcire: qui etiam dicit eum scribere, cõmunem esse omnibus Episcopatus officio fungentibus speculam pastorem: non Paulum esse caput, sed membrum corporis Christi: non esse radicem eorum quos plantauerat, nec caput esse potuisse, cum ipse nos membra solum, Christum verò caput vniuersi corporis constituat: non Petrum ipsum sibi vendicasse aut arroganter assumpsisse, vt se primatum tenere diceret: nos esse Christianos nõ Petrianos: eo presente Concilium Carthaginense, Hipponense, Africicum contra hanc absolutam & vniuersalem Monarchiam sanciuisse: ipsummet & omnes Episcopos Christi Apostolis succedere, & eadem potestate Ecclesiam Domini gubernare. Satis refutauit, qui euidentissimis rationibus probauit, Hardingi Athanasium esse, non genuinũ sed spurium, totam Romanistarum actionem Carthaginensis Consilij autoritate redargui, & vniuersalẽ de Nic. Consilio fictioni ipsam historię veritatem & temporis supputationem reclamare. Satis refutauit, qui dicit Hieronymi locum contra Luciferianos (quòd Ecclesię salus à summi sacerdotis dignitate pendeat) non singulariter de Papa quopiam, sed generaliter de Episcopis omnibus intelligi: Hieronymum sic in hac quæstione statuere, Episcopum Romanum, & Eugubensem eiusdem esse meriti, eiusdem sacerdotij, omnes esse Apostolorum successores, super omnes fundari Ecclesiam, cunctos clauis regni cœlorum accipere, ex æquo super eos solitudinem Ecclesię solidari. Hęc & alia qui dicit: qui plura & neruosiore in vno articulo, quàm Hardingus in omnibus congescit: qui singulas eius obiectiones, quasi singula parua iacula fregit, isne vobis omninò obmutuisse & nihil dixisse videbitur? Sed Ambrosio non est responsum, inquit, Damasum esse rectorem domus Dei, quæ est columna & firmamentum veritatis: Rectorem esse idẽ quod caput: Domum Dei esse totam & vniuersalem, ergo Papam caput esse vniuersalis Ecclesię. Quid hic Iuellus responderit Sanderus facile vidisset, si eum consulere & simplici & columbino oculo inspicere placuisset. Negat quod Sanderus assumpsit, ostenditque ex ipso Ambrosio, domum Dei quamcunque particularem Ecclesiam denotare, siue ea Romana sit, siue alia, cum sic in eodem loco definit. Illic necesse est dicatur esse Domus Dei & veritas, vbi secundum voluntatem suam timeretur, ibique idẽ Pater apertè inter totum mundum, quem Papa vendicat, & Domum Dei, quam Damasus rexit, distinguit. Ostendit ex eiusdem Patris Epistola tricesima, sanctum Damasum Romanę solummodò Ecclesię sacerdotem appellari, & in epistola octogesima prima Siricium Dominum fratrem vocari. Ostendit alia eiusmodi multa, quæ ab eo licebit petere.

3. Tim. 3.

Ad Amb. de
Rectore
Damaso.

Quoniam autem illa tot ac tanta tibi nondum, Sandere, satis multa & magna visa sunt, age, conabor & ipse quoad potero, eas nebulas magis dispellere, & rem pluribus illustrare. Præsertim quia singularis iste Monarchæ titulus ambitiosus & multis sanè prudentibus viris odiosus videtur: & planè Papa vester Monarcha quidem haberi potest, sed iste quintus apud Daniele, blasphemus scilicet & in Deum ipsum impius. Cum enim colligitis sic, Damasum esse Rectorem domus Dei, ergo Papa est caput vniuersalis Ecclesię, præterquam quòd vno verbo negari possit vitiosa consecutio, etiam illud adiungo, tot esse captiones, quot sunt dictiones. Etenim si daremus hoc Papale regimen Damaso, non tamen eadem potestas in omnes Papas successores transfundi debet. Siquidem Episcopi non ratione carnis aut sanguinis, sed in vestigiis eiusdem fidei verè succedunt. Non erat Damasus Syluester Magus, non Hildebrandus furiosus, non Liberius hæreticus, non bellator Iulius. Nõ malè Plato, *ÆQUALIA INÆQUALIBVS DATA, SVNT INÆQUALIA.* Hoc tẽpore quia Damasus rectam fidem tutatus est, idè Rectorem domus Dei ab Ambrosio dicitur. De qua re idem Pater Epistola octogesima prima, *CREDATVR SYMBOLO APOSTOLORVM QVOD ECCLESIA ROMANA INTÈMERATVM SÈMPER CVSTODIT ET SVRVAT.* Non sic posteri. Damasum Theodoricus, conspicuum vita laudabili fuisse, & dicenda faciendaque omnia sibi ex præscripto Apostolorum dogmatum statuisse, alibi admirabilem esse dicit: & in cõfessione vnius essentia, tres substantias de Trinitate manifestè prædicasse, id est, tanquam Catholicum Antagonistã & hostem Arrianorum contra eos in Christiana acie fortiter stetit: & alibi scriptionis ad Illyricos Principem variis virtutum generibus ornatum extitisse. Cæterum hęc finxi tantum hypotheticè, non dixi categoricè. Nam non est verũ Damasum, quantumuis pium & doctum, talem Rectorem domus Dei, seu Monarcham fuisse. Socrates ait, Damasum post Liberium Episcopatus sacerdotiũ suscepisse: Quod planius in eadem historia Ecclesiastica, exponitur, Præsulatum Romanę Ecclesię sortitum fuisse:

fuisse: & Theodorus scribit eum Romæ tantummodò Episcopum. Quòd si hac summa rerum potius est quam iactitatis, cur apud Rufinum legimus non Damasum solùm, sed & Petrum Alexandrinum contra Apollinarem Episcopum Concilium coëgisse? Cur Theodorus ait, non Damasum, sed Imperatores mandasse, leges tulisse, fidem Catholicam restituisse, Valentinianum, Valentem, Gratianum, Theodosium his temporibus de religione cogitationes suscepisse? Cur Theodosius eadē Thessalonicensium facta, non à Romano Papa, sed ab Italiæ sacerdotibus, & maximè ab Ambrosio arguitur? Qualis ille Monarcha, cui Ursinus, seu Ursicinus (vt Platina vocat) Romanus Diaconus competitor in Episcopatu restitit? qui, non solus, sed cum Valeriano & reliquis, Episcopos vt dilectos fratres literis salutatur? Qualis Monarcha eius antecessor Liberius? quem Constantius Episcopum designans sic loquitur: Nos quia Christianus esses, dignum te iudicauimus Episcopatu vrbs nostræ. Qualis Monarcha, quem sic reprehendit, Quota pars orbis terrarum tu es: qui solus facis cum homine scelerato Athanasio? Qualis Monarcha, quem etiam postea exilio multauit? Qualis Monarcha fuit Siricius Damasi successor, quem Rufinus dignatur solo nomine Romani sacerdotis? Sed quorsum multa in re minima & facili? A Damasi nomine, persona & dignitate descendamus ad alterum gradum tuæ sophisticæ. Rector fuit, ergo generalis dominator seu Monarcha Ecclesiæ. Alia est in ipsa dictione fallacia, alia (vt cum Paulo loquar) logomachia. Rectorem Ambrosius illo tempore existimauit esse eum, qui sceptro diuini verbi regeret, & qui pasceret: quæ regendi & pascendi cura ad omnes, vt dicitur, Curatos seu Curiones pertinet. Ephesiorum Episcopi, qui Paulo iubente regebant Ecclesiam Dei, num dicentur Monarchæ aut Præfecti omnium Ecclesiarum? Hieronymus in Epistolam ad Tit. aliter præcepit, vt noscant Episcopi, se debere in commune Ecclesiam regere: non vt vnus sit Rector omnium Episcoporum, Conciliorum, rerum, personarum, regentium, & non regentium, Rector chori, Rector poli, inferni, Purgatorij, Rector hominum & Angelorum qui vtrique imperet, Rector Regum, & Monarcha Monarcharum: qui nec à Clero, nec à Concilio, nec ab Augusto velit regi & iudicari: qui vtrumque gladium, temporalem & spirituale vibret: qui Principes gladium educere ad nulum & patientiam Ecclesiæ iubeat: qui se hæredem imperij, cunctorum Ordinarium, lucem mundi, luminare magnum, Solem appellet: qui sit omnia & super omnia: qui (vt Antonius crasse Psalmum interpretatur) sit paulò minor, & rursus propter consecrationem paulò maior Angelis, gloria & honore decoratus: cui volucres cœli & pisces maris, oues & boues & vniuersa pecora campi subiciantur: qui super Aspidem & Basiliscum ambulet, & conculcet Leonem & Draconem: qui sit constitutus super gentes & super regna, vt euellat & destruat, ædificet & plantet: qui sit Adam, Abel, Melchisedech, Abraham, Petrus, Christus, Dominus & Deus. O nouum Monarcham, Toparcham, & Rectorem. Dignus certè, qui imperium habeat in belluas: qui regat Elysijs campos, & cymbam Charôtis, & nouas insulas, & Vtopiam, & quicquid vel Iesuitæ vel Romani isti mercatores possent vsquam locorum, vltra Herculis columnas, vltra Indos & plus vltra inuenire, vt verè sine omni exceptione Generalis Regula, Omniregens, & Omnipotens nuncupetur. An quia Damasus Rector dicitur, idcirco Papa vniuersos reget, summos & infimos, terrestres, cœlestes, purgatorios, infernales, viuos & mortuos? Nullum est tam magnum, aut tam Papale nomen, quod non multis communicari possit. Nam & Papa dictus est Augustinus, & Cyprianus, Oecumenici Patriarchæ, Ioannes, Tharassius, Epiphanius, omnes ferè Constantinopolitani Episcopi: Basilii columna & firmamētum Ecclesiæ: Athanasius præfectus seu Rector Catholicæ Ecclesiæ: qui omnes Græci aut Aphri, Romani certè non fuerunt. Quinimò omnes ministri dici possent lux mundi, sal terræ, fundamenta, Petræ, Angeli, Christi, Dei, & filij Excelsi, & tamen propter titulorum sublimitatem, ad vniuersalis Ecclesiæ pinnaculum, mandante Satana tentatore non ascendent. Menecrates etiam medicus, se Iouem in literis ad Agestilaum nominauit, sed habitus est insanus: & Phaëton qui Solis currum regere tentauit, omnia incendit: & Icarus vltra nidum suæ conditionis subuolans decidit: & Antonius Caracalla, qui ambitiosè titulis gloriabatur, vnde dictus est Germanicus, Parthicus, Arabicus, Alemannus, &c. à Pertinace derisus est: Adde, inquit, si placet, Geticus Maximus, vnde vt parricida notatus est, quòd Geram fratrem trucidarit. Amplificemus & nos Papæ Romani pomœria, & titulis pluribus coronemus, vt quia nominibus gaudet, saluetur Hierosolymitanus, Antiochenus, Constantinopolitanus, Alexandrinus, Sarmaticus, Scythicus, Ponticus, Vtopicus, homicida fratrum, & quia esse gestit Cancellarius vniuer-

Li. 2. ca. 20.

Theodorus, Li. 2. ca. 22.

Li. 2. ca. 16.

fitatis, sit vniuersalis nebulo & Oecumenicus, non Pontifex sed Carnifex: aut etiam quia Romæ alter Petrus esse cupit, vocetur etiam Cerberus: vt (ne quid ad titulum vniuersalis Episcopi deesse videatur) sit, vt cœli, sic etiam gehennæ ianitor. Quia vero, tu Sandere, insolens Monarchæ nomen ei attribuis, & hoc quoque ei concedamus: sed ita Monarcha sit, vt ille, quem olim in transmarinis partibus oberrantem vidi, & post in Anglia fuisse & adhuc esse audio, qui Monarcham se cognominauit, qui omnes naues quas vidit, suas esse homo fatuus somniauit. Vtinam omisso huius vniuersalis Rectoriæ honore, Damaso Rectori similis euadat, contentus suo regimine & cura Romanæ ciuitatis. Vides, Sandere; aucupium verborum quò tendat, & æquiuocum nomen Rectoris tui quò nos vel inuitos pertraxerit. Restat & tertius paralogismus tuus in tertio vocabulo, dum, quia Rector fuit domus Dei, idcirco totius domus Dei, & Catholicæ Ecclesiæ Dominum fuisse concludis: itaque de tuo addis *F O R V M* præter textum, & imprudens, excluso Paulo, Timotheum facis Papam & vniuersalem Episcopum: quem tamen Paulus Ephesiorum Episcopum, si tamen Episcopum cum Dorotheo nominare liceat, constituit. Non rectè consequitur, Rector fuit Damascus domus Dei, ergo in vniuersum, totam domum solus rexit: est enim elenchus à dicto secundum quid ad dictum simpliciter, & pro parte totum pro specie genus, pro aliquo omnè, & ita pro aliquo nihil, & pro syllogismo paralogismū supponis. Domus autem Dei quamcunque Ecclesiam denotat quæ Deum timet, vt ipse Ambrosius dixit, siue sit tota Regio, vt domus Israel, vel tribus vt domus Iudæ: siue particularis familia, vt domus Oæsiphori, & Centurionis, qui cum tota domo sua Dominum timuit. Ad Hebræos, Moyses dicitur fuisse fidus tanquam famulus in tota domo Dei, cum tamen non totam, sed Israeliticam gubernaret Ecclesiam. Solus Christus Iesus insignitur hoc nomine, vt sit magnus & vniuersalis Pontifex super domum Dei: quem zelus domus Dei, & vniuersæ Ecclesiæ verè comedit, vt ad Hebræos, & apud Ioannem legitur. Quamobrem cum hæc tria te, Sandere, confitent, quæ pro te facere existimauisti: cum Damascus Romæ sacerdos fuerit, & non sic Papaliter rexit, & domum Dei suæ curæ commissam, non vniuersalem Ecclesiam administrarit, (sicuti non solum ex verbis Ambrosij, sed aliorum multorum colligi potest) si paululum, Sandere, te ipsum collegeris, melius argumentum colliges, & quàm eneruata sit hæc prior collectio facile percipies.

Act. 10.

Cap. 10.
Cap. 2.

Henricus 8.

Edouardus
Elizabeth.

At, proh dolor, quò te abripuit Zelus Domini Papæ, & domus Papisticæ? quò abduxit & seduxit te Monarchiæ tuæ contemplatio? Quòd Henricus Octauus, capituli Romani eminentiam, omnibus capitibus & ceruicibus Cæsarum, Antistitum, Populorum, tyrannicè & furiosè insultantem non agnouit: quòd illud graue iugum humeris suis & suorum excussit, & iussu Dei & consilio Cleri sui caput & moderator regni sui esse voluit: hinc eum sacrilegum & defectorem, hinc virum omnibus infamiæ notis iniustum, & in reprobos sensus datum, & suo iudicio condemnatum: & Edouardum Regem puerum, & Reginam Elizabetham feminam in eadem damnatione esse, temerè & præcipitanter audebis affirmare? Considera quid dicas, quos cõdemnes, quos reprobos. Damnati ergo & reprobari sunt sententia tua tui multi, Edouardus Læus Eboracensis, Steph. Gardinerus Vintoniësis, Ioan. Stokeslæus Londinens. Ioan. Longlæus Lincoln. Cuthbertus Tonstallus Dunelmensis, & Sampsonus Episcopus & alij: qui cõtra hunc Romanæ Cathedræ primatum in verbo pontificio iurarunt. Damnatus est Bonerus, Richardus Smithus, vtraque Academia, cœtus magistrorum regentium, etiam Thomas Hardingus, etiam tu Sandere, & alij socij tui: qui omnes aut manu aut voce Principi hanc obedientium spondidisti, & Romanum Pontificem abiurasti. Si pœnituit vos fidei Regibus præstitæ & abiurationis Papæ, videte quàm periculosum sit iurare & pietate, quid sit fidem toties violare. Fateri etiam pœnituisse Henricum octauum sacrilegij sui, & defectionem à sede Romana agnouisse: sed addis, scelera non emendauit. Scio quid velis. Biblia transferri in vulgarem linguam curauit, Monachis sua lustra, id est, latronibus suas speluncas non restituit, pro his Prochodochea & Scholas erexit, pro his duo magnificentissima Collegia amplissimis redditibus donauit, alterum Oxoniæ Christo, alterum Cantabrigiæ Trinitati dedicauit, pro his Cathedrales Ecclesias nouas extruxit, Papam vestrum eiectum non reuocauit, non indulgentias, non peregrinationes, non sectas, non ceremonias, hæc sunt peccata quæ non correxit. Imò peccata alia his addidit, Annam Bolenam matrem Elizabethæ nostræ, Cranmerum, Cromvellum Comitem Essexensem, Deneum Equitem, Doctorem Bursum, omnes pios monitores audiuit, de religione cum illis contulit, &

filium

filium Principem in eadem rectè institui mandauit, Gardinerum è Testamento suo expunxit, & Legatis Regis Gallix & Ducis Saxonix, suam de reformatione Ecclesix voluntatem & studium significauit, literis ad Bonerum datis præcepit tolli monumenta superstitionis, Ramos, Candelas, Ossa, imagines, & abrogari superstitiosas & superfluas ferias: & ipsam Missam, vestrum dulce delictum, vestrum Palladium, si vixisset, omninò exterminasset. Fœlix ista damnatio Henrici & Principum nostrorum qui sic peccant, qui ista condemnant: & miseri sunt isti tui Martyres, & Confessores, & doctores Catholici, qui ob confessionem Romani Pontificis, id est hominis, aut exulare, aut vinciri, aut inori, aut villo modo pati elegerunt, cum ipse Pontifex Romanus Petrus petram Christum, non Papam hominem confessus sit: cum ea sola confessio Petri sit quam Christus probauit, quam non caro & sanguis, sed pater cœlestis reuelauit: cum maledictus sit qui carneo aut humano brachio nitatur: cum nec Paulus nec Petrus, nec Papa quisquam pro nobis sit crucifixus: cum in Christi nomine tincti simus, quem diuidi aut suo singulari priuilegio spoliari, Apostolica religio non sustinet. Non est illa Diaboli Ciuitas, non sunt hæretici, non schismatici, non puritani, quos tu in Monarchia tua esse imaginaris: nec est Ciuitas Dei, quam tu velut Babylonicam turrin tuopte ingenio & humana molitione extruxisti. Hæc obiter de tuo nouo Monarcha. Faxit Deus vt posthac in Iuellum, & in teipsum sis mitior, & veritatis studiosior, atque adeò salutis tuæ sitientior. Sed te relicto ad illam reuertar.

Vt autem Hardingus causam hanc suam mordicus & masculo animo tueri videretur, & coram suis sapientiam suam iustificaret, & Iuellum virum magnificè pollicentem & promissa non complementem, & nubem & ventum absque imbre & pluuia esse suis confirmaret, alia transmarina excudit, ex officina Ioannis Foulery profugi, de Missa priuata & Missæ sacrificio: nouum auctarium de integro adiungit, in quo partim mutabilitatem & inconstantiam suam excusat, cum hoc corollario ex Cypriano: Nos errorem nostrum confitemur, circūuenti sumus perfidiã, loquacitate fastiosa amētes. In quibusdam se torquet, & tanquam in luto hæret: quibusdam instar Sepiæ, atramentum & tenebras offundit: fatetur, diffiterur, ait, negat, d. greditur vixdum ad se reuersus. Ex quibus hominis curta suppellex & sterilitas apparere potest, quod ex tot articulis copiosè, doctè, abundè à Iuello probatis, vni solum responderit, & in illo vno multa transierit: quæ tamen Iuellus in Recognitione sui libri postea satis diluit. De omnibus verò argumentis contra veritatem, id dici potest, quod de suis libris pronuntiauit Epictetus: HAEC QUIDEM SVNT INFERNO RV M SOMNIORVM PHANTASMATA.

Hardingi
aliud Rescriptum.

Iuelli in Noua Editione Rescriptum.

Anno Domini 1562. edita est Ecclesix Anglicanæ Apologia: quæ licet Regix Maiestatis autoritate & assensu probata, & de consilio Episcoporum aliorumque publicata sit: tamen ab hoc autore pertexta & conscripta est, tanquam omnium Anglorum fidei Catholice & Christianæ publicæ confessio: in qua noster cum Germanis, Helueticis, Gallicis, Scoticis, Geneuensi aliisque purioribus Ecclesiis consensus docetur: & causa discessionis nostræ à Romana sede monstratur, & pura dictione Christi syncera doctrina illustratur, maximisque tum eloquentiæ, tum argumentationis viribus asseritur: & iis calumniatoribus responderetur, qui nos ad Concilium generale Tridentini à Pontifice indictum, non venisse, nec eò Legatum aliquem misisse, nec absentiam per literas aut nuntios excusasse queruntur: maximè cum eo reliquæ nationes vndique conuenerint, cum ibi ex omni genere hominum doctissimi grauissimas controuersias disceptent, cum ibi Patriarchæ, ibi Archiepiscopi & Episcopi, ibi Abbates, ibi Generales ordinis Minorum, Conuentualium, Eremitarum Sancti Augustini, Beatæ Mariæ, de monte Carmelo, Sæculares, Regulares, Religiosi, Principum aliorum Oratores, ipsiusque Cæsaris procuratores confideant: ibi summus Pontifex spiritualiter adsit, ibi Ioannes Maria de monte, Episcopus Prænestinus, Marcellus Coruinus tituli sanctæ Crucis in Hierusalé Presbyter, Reginaldus Polus Sanctæ Mariæ in Cosmedin Diaconus, aliique aliàs à latere sanctissimi patris legati, pacis Angeli, sic enim eos vocat Synodus, præsideant: cum ibi sit Christi Cathedra, spiritus Sanctus, Trinitas & vnitas: cum in Conciliis & religio cõponi, & contentiones tolli, & ruinæ Tẽpli refici, & ambigua explicari, & veritas patefieri, & hæreses expugnari soleant: tum in eiusmodi sacra consultatione Arrius, Macedonius, Euryches, Pelagius iam diu succubuerint: cum sine Conciliis in religione quicquam tentare, piaculum & nefas habeatur. Quid? Soli Angli non affuerunt? Qui censum egit, si capita singula exactius numerasset, si omnia Concilij loca diligentius inspexisset, certè vidisset præsentem Richardum Patum An-

Apologia
Ecclesie Anglicanæ.

Causæ cur
Angli ad
Concilium
Trident. nõ
venerint.

glum, titulo tenus Episcopum Vvigorniensem, quasi illum Luciani Alcidamantem, qui in conuiuium irrupit non vocatus: vidisset aliquot Cardinales fratres Papæ, aliquo: Principes eius filios, Patriarchas, Constantinopolitanum, Alexandrinum, Antiochenum, Presbyterum Ioannem, Orientales, Occidentales, Ægyptios, Indos, Legatos Regis Daniæ, Principum Germaniæ, Regis Scotiæ, Prussiæ, Liberarum Ciuitatum, Argentinæ, Vlmæ, Basiliæ, Helueticorum, imò ipsum Pontificem non interfuisse, ipsum qui reliquos omnes Reges & alios Christianos conuocauit, abfuisse, ipsum desideratum fuisse, ipsum in eorum conspectum non prodiisse, cum tamen Petrus Apostolus, de cuius sede tantoperè cum libet, animi causa secum triumphat, in Hierosolymitana Synodo adfuerit. Quis autem sanus Anglus & liber, sui iuris & suæ mentis compos, ad eum locum se referret, qui in cõfinibus Germaniæ & Italiæ situs, à nobis terra marique longè latèque est disiunctus? vel ad Concilium, quod erat non solum prorsus incertum, sed variè impeditum, Mantuæ indictum, sed à ciuibus non admissum, Vincentiam & quoque Bononiam translatum, sed mox intermissum, Tridentum iterum reiectum, sed in quo à prima die Maij, vsque ad vndecimum Octobris nihil est transactum, sæpe vocatum, sæpe reuocatum, inchoatum, dissolutum, factum, infectum, quod subinde compluribus impedimentis & difficultatibus obiectis Deus interpellauit & disturbauit? Rhodo prius amissa, Hungaria vexata, Rege mortuo, Turcis inuadentibus, Germanis periclitantibus & tumultuantibus, bello contra Austriam & Illyricum suscepto, Belgis à Cæsare defectionem meditantibus, religione extra & intus oppugnata, Carolo quinto & Francisco Gallorum Rege inter se hostiliter dissidentibus, tota Christiana Repub. multis calamitatibus & detrimentis affecta & confauciata: Peste demum ingruente, & Patres ipsos sanctissimos intestante, vnde propter Episcoporum penuriam, Legati Pontificij eo tempore sacrum senatum dimiserunt. Ita cum & tempus longum & incommodum, iter infestum & longinquum, & sumptus grâdes, & altercationes aculeatæ, & res leuiculæ essent: cum autoritas iuberet, ratio sileret, & expectatio magna, & exitus aut nullus aut infœlix: cur Angli eò se reciperent? cur se in tantum discrimen conicerent: præsertim cum intelligant, illud Concilium non solum in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti collectum, sed beatissimorum Petri & Pauli, & Papæ autoritate (nam eadem potestate se in terris fungi declarat Pontifex) congregatum? cum audirent Protestantibus liberum aditum, & plenam securitatem non concedi? amplissimam illam publicæ fidei promissionem, conditione quadam temperatam, **MODO AD COR REDEANT, ET SANCTAE ECCLESIAE CATHOLICAE MATRIS POTESTATEM AGNOScant?** Cum scirent Contarenum Tituli Sancti Praxedis Cardinalem in Ratisponensi conuentu legatum agente, petitum esse, vt quosdam Protestantium articulos tolerandos declararent, & tamen à Pontifice non impetratum, quia nec Catholica Ecclesia, nec sua, nec sedis suæ Apostolicæ dignitas permitteret? cum exploratum haberent dominos Legatos sedendo iudicare duodecim tribus Israel, & solum iuratos & dilectos filios, quibus iure aut priuilegio in Concilijs respondendi potestas data est, liberam sententiam dicere? cum didicissent tot sanctos Prælatos aut Pilatos potius, nec incrementes hæreses reuellerent, nec lapsam disciplinam emendare, nec Remp. armis externis & domesticis confossum sanare voluisse? quantumuis tribus hæc de causis, se conuenisse profiterentur: quantumuis apertè Bitontinus in oratione sua, & alii confiterentur, eos in fundamento actionum omnium errasse, qui Christum vnicum seruatorem & pastorem non agnoscerent: eos fontem aquæ viuentis reliquisse: eos ipsos malorum omnium ad quæ corrigenda vocati essent, reuera causam extitisse: eos auaros, ambitiosos, cupidos, & negligentes agricolas fuisse, qui vepres in agro Dominico ortos, & vitiosas herbas pullulantes non extirparent: quòd indignis sacerdotia conferrent, bona Ecclesiæ & pauperum dilacerarent, populum verbo Dei priuarent, à Laicis, præterquam in vestis genere, non differrent: quòd sal infatuatum essent: quòd frustra Concilium intrarent, frustra Spiritum sanctum in Missa è cœlo deuocarent: quòd si Dominus eos pro meritis castigaret, iam pridem sicut Sodoma & Gomortha fuissent.

Oratio Bitontini.

Zizania Synodi Tridentinæ.

Et quam tandem Apostolicam fidem, Angli ab istis Tridentinis Apostolorum successoribus haussemus? vetustam scilicet translationem, mendisque innumerabilibus plenam, solum esse autenticam, Interpretationem Sacræ Scripturæ ad sensum matris Ecclesiæ accommodandam, libros ab Ordinario non probatos, sub pœna Anathematis & pecuniæ in Concilio Lateranensi appositæ & appensæ non imprimendos, opera infidelium ante iustificationem, non esse peccata, homines ad gratiam assentiendo & cooperando

rando disponi & præparari: sola fide impium non iustificari: fidem iustificantem non esse
 fiduciam diuinæ misericordiæ propter Christum peccata remittentis: mandata Dei factu
 possibilia: certam de salute nostra persuasionem, esse inanem hæreticorum præsumptio-
 nem: Sacramenta gratiam & conferre & continere: Catholicam Ecclesiam habere po-
 testatem dispensandi in administratione Sacramentorum, quod Paulus Apostolus scri-
 psit, Sic nos existimet homo tanquam ministros & dispensatores mysteriorum Dei: esse
 numero septem, nec plura nec pauciora: Confirmationem, nec Ceremoniam esse, nec
 Catechesim, sed verum & proprium Sacramentum, eiusque ministrum esse non quem-
 uis simplicem sacerdotem, sed solum Episcopum: Clericos in sacris ordinibus constitu-
 tos, etiamsi donum se castitatis habere non sentiant, Matrimonium non posse contrahe-
 re: in almo Eucharistiæ Sacramento, post panis & vini consecrationem, Dominum no-
 strum Iesum Christum, verum Deum atque hominem, verè realiter substantialiter sub
 specie illarum rerum sensibilium contineri: Transubstantiationem conuenienter dici &
 credi ab Ecclesia Catholica: huic Sacramento Patriæ cultum, qui Deo ipsi debetur, ad-
 hibendum: hoc Sacramentum rectè in sacrario asservari: peracta consecratione, esse
 corpus & sanguinem Christi, etiam dum non sumitur, itè que in omnibus hostiis & par-
 ticulis post communionem remanere: non fidem Christianam, non Paulinam probatio-
 nem sui ipsius, non tacitam contritionem sufficere, sed necessariò confessionem sacramen-
 talem præmittendam: Consuetudinem sub altera specie communicandi approbandam,
 & pro lege habendam: totum & integrum Christum sub qualibet specie accipi: aquam
 vino in calice miscendam: Missam esse illam mundam immolationem, omnium figura-
 rum consummationem & perfectionem: in diuino Missæ sacrificio, eundem Christum
 incruentè contineri & litari, qui cruentè seipsum in ara crucis obtulit: illum in Missa pro
 fidelibus viuis & defunctis, & pro eorum pœnis, peccatis, satisfactionibus, necessitatibus
 offerri: Missam priuatam, non esse priuatam sed communem, quia spiritaliter populus
 communicat, & à publico ministro celebratur: Canonem Missæ ab omni errore putum,
 sanctitatem & pietatem redolere: non expedire vt vulgari lingua administraretur: animas
 in Purgatorio, hoc Altaris sacrificio, & fidelium piis suffragiis iuuari. Pudet omnia de-
 creta Tridentina referre, Ordinationes de Abbatibus & Abbatissis, Monialibus, Regu-
 laribus, Diaconis, Subdiaconis, ostiariis: de inuocatione, veneratione, reliquiis, & ima-
 ginibus sanctorum: De indulgentiis, delectu ciborum, festis diebus, Missali, Breuiario:
 de ritibus Ecclesiæ Romanæ, quæ magistra ibi dicitur & mater omnium, retinendis: de
 pueris in Cathedrali Ecclesia instituendis, vt tonsura & clericali habitu vtantur, vt Can-
 tum & Computum Ecclesiasticum, Homelias sanctorum, Sacramentorum, maximè
 Confessionis Ceremonias & ritus addiscant, Missæ diebus singulis intersint, peruicaces
 & offendentes puniantur, & expellantur. Nihil dico de clanculariis & cruentis bono-
 rum & Christianorum in Scotia, Anglia, Germania, Gallia, mactationibus & sacrifici-
 iis, quorum initia & iniquissima & impia hætenus nos vidimus, & audiuius, & multi
 senserunt: quorum fæces ipsi diuino iudicio, nisi maturè & verè resipuerint, epotabunt.
 At si alij Papæ tributarij velint eius nutui parere, & Seruo Seruorum abiectè seruire, si
 vicini adesse non molestum putent: tamen cur Angli tot spatia, tot itinera, tot maria con-
 ficerent? ad eum Pium præfertim, qui emptis suffragiis, corruptis Cardinalibus ad digni-
 tatem ascendit: ad eum qui de sede pestilentiæ nihil religiosum pronuntiare poterit? Ad
 infames, inquit ille, vetuit me mater accedere: Et sapuit vulpes, qui in antrum Leo-
 nis non ingressus est, nimirum aspiciens vestigia intrantium, sed non exeuntium. Non
 nesciebamus quid Pij maiores egerint, quid contra nos edixerint, qui populum in princi-
 pem nostrum armarunt, qui regibus nostris scepra detraxerunt, qui Regnum Angliæ
 suum esse, suo nomine possideri iactitarunt, qui modò hunc, modò illum Regem in nos
 commouerunt: nec nesciebamus, quid ipse Pius molitus & minatus fuerit, cuius dicta &
 facta, non ita tecta, non recondita sunt vt non potuerint intelligi. Ad hoc Oecumenicum
 scilicet Concilium nos veniremus, nobis periculosum & perniciosum, & quod consulto-
 ribus ipsis consilium fuit pessimum & exitiosum? quod Dominus multis modis sibi valde
 displicere significauit? quod tam pestiferæ doctrinæ virus dispersit? quod Christianis in-
 nocentibus plagam capitalem inflixit, ipsisque autoribus interim attulit? quod Paulum
 tertium, Iulium tertium, Pium quartum & quintum sustulit? His scilicet peractis &
 conclusis, clamatur, Ire in pace, cum non pacem, sed gladium in orbem vniuersum mi-
 serint: his constitutis, acclamat Cardinalis Lotharingus, Beatissimo Pio, patri & Domino

nostro, scilicet vniuersalis Ecclesiæ Pontifici, multi anni & æterna memoria. His determinatis, Cardinales accinunt suum Placebo: Beatissimorum & summorum Pontificum animabus, Pauli 3. Iulij 3. pax à Domino, æterna gloria & felicitas in luce Sanctorum: & alij suum Euge addunt, Cardinalibus cum multis annis magnæ gratiæ. Notandum Papis locum primum in Acclamationibus dari, qui ordo, cum antiquorum Conciliorum instituto pugnat, in quibus primæ partes Imperatori & Regibus: posteriores Episcopis tribuuntur. Notandum secundò, preces hinc fieri pro Papis, cum tamen doceant non bonos, non malos, sed medios in Purgatorij Ergastulum contrudi, & precibus releuari: Papis verò & viuere & mori sanctissimos. Hæc hæctenus, vt causas ostendam, cur hæc Apologia scripta sit, & vt rationes nonnullas reddam, cur & Anglia ad hoc Concilium non venerit, & cur omnes ab eiusmodi conuenticulis & abesse, & abhorrere debeant. His Dominus apud Esaiam prophetat, Inite consilium & dissipabitur: His apud Ezechielem respondet. Venerunt viri Israel ad interrogandum & sederunt coram me: quibus Dominus, Viuo ego Dominus Deus, non respondebo vobis.

Hosorius.

Apologiæ hæc causa fuit, vt omnes doctrinæ partes & fundamenta quam tuemur, videant, & vires argumentorum quibus nostra religio nititur, intelligant: cuius breuitatem, subtilitatem, elegantiam, robur ac firmamenta non attinet commendare, quam qui legerunt candidi lectores, multis laudibus exornant. Hosorius autem, quia dicit à te lectam non esse, mirandum non est si in multis fallatur. Errat, quando confidenter affirmat Haddonum nihil explicare, nihil purè dicere, nihil argumento concludere, se, quia maioribus eloquentiæ arietibus non oppugnatus est, contemptum esse, & summa iniuria affectum. Fallitur quandò dicit, Haddonum magno spiritu elatum: si eloquentia nititur, infantem esse: si veritati confidit, multa confingere. Fallitur quandò imaginatur nos conuictos esse & vociferari, confixos & tumultuari, multa sine vilo modo, extra causam congerere, nos apud populares nostros immoderatè iactare. Non sic Haddonus Christum didicit, non sic Apologiæ scriptor insaniuit, non sic qui Euangelium verè acceperunt, pueriliter ineptiunt. Fallitur quando id assumit, se nimirum scire Apologiam à doctore Haddono fuisse scriptam, quam tamen ab hoc Episcopo compositam esse, certum est: scire eam fuisse per virum grauem & pium & doctum egregiè refutatam, quem tamen ille non nominat, nec linguam intelligit, nec hæctenus quisquam inuentus est qui vo-luerit & potuerit Latinè refellere, etiam si omnium sermone tritum sit: Synodum Tridentinam vidisse, & in eam acriter inquisuisse, & id respondendi pensum Hispano cuidam & Italo iam olim demandasse. Sed Endymiones illi nondum euigilarunt, adhuc suum somnum dormiunt, & ranæ Tridentinæ, credo, vt olim Seriphinæ, vocem non edunt, sed obmutescunt: in eo tamen satis vocales, quòd in suo hæreticorum Catalogo, cū re nõ possint, verbo condemnāt. Qui enim possunt qui humi repunt, Solè è mundo tollere? aut veritatis coruscantes radios obscurare? aut verbi diuini immoram Petram concutere? aut humanæ stultitiæ figmentis sapientiam cœlestem confutare? aut vermiculi cum sint, Deo resistere? Quantumuis enim vel torrente incitatus eorum tumida rapiatur oratio, nunquam tamen, nisi cum demente Icaro demergi velint, in Oceanum pertenuem cymbam remis propellent, quæ se potius intra annis angusti ripas continere debeat. Durum est contra stimulum calcitrare, & malè erit Lupo qui contra cœlum, contra Leonè de Tribu Iudæ vlulat, nec molitiones illæ ac machinationes Nimrodianorum, licet ad cœlum vsque extructæ sint, turrim suam Babylonicam sic vnquam erigent & exaggerabunt, vt diuina manu non statim corruat.

Apologiæ
summa.

Apologia vero sic confecta est, vt prima pars sit veræ doctrinæ illustratio, & paraphrastica quædam duodecim fidei Christianæ Articulorum expositio: Secunda succincta & solida obiectionum reprehensio. Si spectetur ordo, nihil distributius: si perspicuitas, nihil lucidius: si stylus, nihil tersius: si verba, nihil splendidius: si res, nihil neruosius: quam ego non solùm optarem Hosorium in manus sumere, sed etiam in omnibus scholis Christianæ iuuentuti ad ediscendum proponi: ex qua & eloquentiæ præceptiones, & pietatis initia tutò & plenè hauriantur.

T I T V L I autè & loca præcipua sunt, de fide Catholica in beatã & indiuiduã Trinitatem, de Ecclesia eiusq; vnico & nobilissimo Capite Iesu Christo: de ministris & eorū functione, & Episcoporū æqualitate: contra absolutã & immoderatã Romani Põtificis Hierarchiã: de clauibus: de cõiugij sãctitate, libertate, honore, ac dignitate: de Scripturarū Canonī carū autoritate & perfectione, in quib. omnia necessaria ad salutem cumulatè tradūtur: de

Sacra

Sacramentorum præstantia, effectu spirituali, numero: De Baptismo regenerationis lauacro, & Eucharistia animorum dulci pabulo & epulo: Contra mutilationem Sacramenti, Transubstantiationem, nundinationes & auctiones Missarum: Christi cœnam non esse scenam aut Pompam: Purgatorium esse fatuum commentum: Ceremonias otiosas & superstitiosas in Ecclesia, rectè & iustè resecari: Deum lingua nota appellandum: Vnum & solum inter Deum & homines sequestrem esse Christum: omnes nos labe, id est peccato originis infici: Legem perfectam obedientiam requirere, sed non perfici à nobis in hac vita: omnes salutis nostræ rationes in Christo solo constitui, non tamen vt laxè aut solutè viuatur: Carnem resurrecturam, vitam fore æternam piis & impiis. Quid horum vel ab Hosorio non legi, vel à Petro Cunnero Louanienti Censore, vel à quouis Critico Inquirente non probari posset? Deinde confutat Apologia, & damnat, & ad portas vsque inferorum ablegat omnes hæreses, siue Octingenta quas Epiphanius, siue plures quas Augustinus numerauit, siue quæ olim serpsērunt, siue quæ hodie conualescunt, quamuis frumentum & lolium, palea & granum simul nasci soleant. Detestatur sectas & dissensiones: Lutheranorum & Zuinglianorum nomina non agnoscit. Romani non tanta animorum conspiratione inter se conglutinantur, vt non in eorum dogmatibus, ritibus, moribus, vestibus, factionibus, seu ordinibus plurima discrepantia & dissectiones existant. Optat vt quondam in Concilio Chalcedonensi factum est, omnes dissidorum fibras extirpari, & amnestia sempiterna sepeliri. Nos impios esse & Atheos aut factiosos, sicuti vulgò traducimur, pernegat: & quamuis Euangelici non sint Angeli, tamen licentia ea morum si quæ sit, non est culpa Euangelij: Si in Germania & in Anglia solùm oculos non figerent, & si domi non nimis cæcutirent, viderent quid Canonistæ doceant turpiter, quomodo Romæ agatur nequiter, viderent vix vllam disciplinæ apud eos imaginem: Aloizios, Diazios impunitos volitare: sceptrum de manibus, Diademata de capitibus Regum eripi: Heluetiorum statum mutatum, & Leopoldum Austriæ Ducem sub Bonifacio octauo interfectum, antequam natus esset Zuinglius: Romanum Pontificem dominari dominantibus, quosuis pro libidine extollere, exturbare: non esse Euangelicos proditores, non Regum hostes, aut seditiosos Rerumpub. ciues: Hanc obsoletam esse calumniam de Elia, de Amo propheta, de Iudæis apud Assuerum, de Christo, de Apostolis, de Christianis primæ Ecclesiæ: Catholicos non esse omnes qui dicuntur, non Ecclesiam, non templum Domini, vt nec Iudæi, nec Arriani, neque Nestorius, nec Ebion, nec Mahumetani, nec Pseudoprophetæ, qui omnes religionem profitentur, omnes hoc veræ fidei velo se contegunt: Ecclesiam sæpe infuscari, imminui numerum, eius inanem esse splendorem: vt Galatarum & Corinthiorum, sic Romanorum posse errare: in loco sancto desolationem, in templo Dei Antichristi tabernaculum inueniri: Romanam Ecclesiam non à Protestantibus solum accusari: de ea conqueri Bernardum, Rogerum Baconum, Gersonem, fratres Lugdunenses, Adrianum Papam, Pigghium, Græciam totam, & Asiam, Marsilium, Petrarcham, Laurentium Vallam, Baptistam Mantuanum, Cardinalem Polum, Æneam Syluium: Romanam Ecclesiam, veram Ecclesiæ notam, scilicet fundamentum Prophetarum & Apostolorum non habere: hoc verbum eam fugere vt Latro crucem: Ab illis Ecclesiæ columnis & præsidibus libros comburi, lacerari, aboleri, deprauari, vt olim ab Aza, Antiocho, Maximino, Herode, (quod hæreticorum est, vt Chrysofomus, Theophylactus, Tertullianus, aliique testificantur) vt quasi Gigis annulo, sic ignorantia & tenebris suis tuti, inconspicui ambulent. Nouitatis crimen non est nouum, cauillatio est Amani, Atheniensium, Celsi, & aliorum, & antiquitas à multis prætextitur, vt Magi sua ad Mosen & Raphaëlem referunt. Nec ipsi cum patribus consentiunt, non cum Elibertino Concilio, & Epiphanio in cultu imaginum: non cum Origene & Chrysofomo in lectione Scripturarum: nec cum Iustiniano & Concilio Carthaginensi in earum clara pronuntiatione: nec cum Concilio Gangrensi, Cypriano, Epiphanio in libero vsu matrimonij: nec cum Augustino in votis, Ceremoniis, Monachatu: nec cum vetere Romano Concilio in Concubinis: nec cum Apostolicis Canonibus: nec cum Clemente in vtriusque gladij administratione: nec cum suis Papis aut patribus, Iulio, Leone, Gelasio: nec cum Synodo Tridentina sua in multis casibus. Pro antiquitate nouitatem dederunt: pro tritico paleam: pro venis aquæ viuæ, cisternas lutulentas: pro domo orationis, speluncam Latronum: pro Christi doctrina, fermentum Phariseorum: pro lege Dei, infirma mundi elementa, traditiones, cruces, sputa, suffitus, pallia, galeros, Ceremonias. Hæc sunt myrothecia, hæc pigmenta Romanæ re-

ligionis, Hieroboami Romani, aurei scilicet vituli. Scilicet hæc Ecclesia non potest errare: Scilicet vt veteres Romani olim Victoriæ, sic nostri Romani Veritati alas detraxerunt, ne ab istis auolet.

Apostatas esse nos oblaterant, & ab ipsis discessisse? Recessimus quia ipsi à prima Ecclesia Dei, & à Græcis recesserunt: quia schismaticum non est, si Lothus è Sodoma, Abraham è Chaldæa, Hebræi ex Ægypto & Babylone, Christus à Iudæis, Paulus à Pharisæis, Daniel è cauea Leonum, tres Pueri ex incendio, Ioannes è Cerinthi balneo, exeat: si ad eam Ecclesiam accedatur, vbi omnia castè & proximè ad priscarum Ecclesiarum consuetudinem administrantur. Si nostram Ecclesiam cum Romana conferre, si animo tranquillo & ad discendum comparato audire velint, se ad nostras partes aggregabunt.

Sine Oecumenico Concilio fas nõ est quicquam aggredi? Ineptè & ridiculè Agesilaus, qui certus de voluntate Iouis, ad Apollinem retulit. Petrus Concilio restitit, Paulus sine Concilio docuit. Nos etiam Concilio pleno & libero egimus, cum in ipsorum Conciliis non disceptent nisi ferrum & flammam ad manum habeant, nisi feris rationibus pugnetur: cum illud Concilium Abbates crassos, & Episcopos luscos & mutos recipiat, quasi spurij possint aut debeant facere ciuitatem, aut vespæ fauos, aut Marcionitæ Ecclesias: cum & aliàs & nunc Tridenti subscribatur, Salua semper in omnibus sedis Apostolicæ autoritate: cum Tridenti sex annos frustra federint, & nihil correxerint. Zozimus Nicænum Concilium corruptit, Nazianzenus Conciliorum euentum non probat, Athanasius ad Cæsariense non venit, nec ad Concilium Arrianorum Chrysostronus, nec ad Mediolanense Paulinus Treuerensis, nec ad Syrmianum Occidentales Episcopi, à quo etiam subduxit se Athanasius, vt à Palestino Paphnutius & Maximus: Adde quòd isti Principum Legatos sæpe excludant, & Pius quartus cum Imperatore quasi cum famulo voluntatem suam communicet. Quondam ipsi Principes Conciliis præfuerunt, Moses, David, Ioas, Iosias, Ezechias, Iehu, Constantinus, Theodosius, Martianus, qui etiam Concilia conuocarunt, & autoritatem suam interposuerunt, vt Acta Chalcedonensis, Constantinopolitani tertij, Arausiacani secundi indicant. Et cur non reficitur Ecclesia à verbo Dei, vt ab Esdra, à Constantino in Nicæno Concilio, à Paulo in cœna Dominica? Cur prouinciali aut municipali Concilio nostris rebus non prospicimus, vt Carthago, Ancyra, Gangra, Neocæsaria, Germania, & olim Anglia, aliaque regna, sic errores in ipso vestigio vbi nati sunt extinguunt? Nec generale dici debet Tridentinum, cum multi abfuerunt, & qui adfuerunt, multi ita indocti, ita indiferti, vt ad sacra legenda, & ad Grammaticos relegandi videantur. Nec fœdus cum illis tutò feriri potest, cum simile sit Regis Ammonitarum cum Iabensibus, vt nos oculis & mente captos derideant: cum nostros Reges, Henricum secundum, Ioannem, Henricum octauum contumeliosè tractarint. Sed quid ego Apologiæ compendium contexo, cum ipse liber extet, & sine dispendio commodè non possit contrahi? Sed ideò feci, vt qui libros nolunt, saltem tabulas & Epitomas inspiciant.

Hardingi
Antapologia
8ta.

Hunc Herculeum laborem alter excipit, & hoc negotio sic confecto, eiusdem Hardingi euolat nouus liber, nempe Antapologia Apologiæ huius Confutatio, itémque, vt ipse inquit, Iuelli mendaciorum & errorum detectio, quæ vt in ipsa prima fronte procax & minax est, ita in ipso recessu & progressu non est sui dissimilis. Nec solum Hardingi acuta cuspide petitur, sed aliorum multorum conuiciis, contumeliis, Sycophantiis configitur. Hunc Nicolaus Sanderus, Stapeltonus, Rastallus, Dormannus, Heskinus, Anglicè: Hunc Alanus Copus Latinè. Hunc alij inuadunt, in hunc omnes se cateruatim commouerunt, hunc conati sunt lacerare, fauciare, iugulare. Cum Hardingo obiter Alexâder Novvelus manus conserit, sed ex professo cum Thoma Dormanno confligit, & hominem alioqui ingeniosum, orationis torrente & turbine prosternit. Cum aliis eius farina commilitonibus, atque etiam cum Dormanno Iuellus ex professo non congreditur, nisi quòd interdum in transcurso istos tangit: Hardingum verò nominatim punctim & cæsim ferit, alios vt catulos latrantes ferè despicit: hunc vt molossum dente pugnantem exagitat, ratus esse pulchrius, & Episcopo dignius tyrūculos præterire, & cū veterano contèdere.

Defensio
Apologiæ.

Excuditur autem Apologiæ contra Hardingi confutationem defensio. 1567. Octobris 27. non sine Regiæ maiestatis bona venia, summa gratia & singulari priuilegio. Quod propterea noto, ne quis rursus obstrepat, ex hac scola Hardingica, Iuellum in Anglia sine priuilegio & Regio diplomate libros cudere. Vt autem Apologia ab exteris piis summo perè in pretio habita est, & in varias linguas, Germanicam, Hispanicam, Italianam,

cam, Gallicam transfusa: ita si hæc noua calumniarum aduersus Ecclesiam Anglicanam Apomaxis & absterfio Latinis auribus reddita, ad hominum manus perueniret, nullo opus in hoc quidem genere absolutius, politius, eruditius, quantitate maius, qualitate perfectius, ingenio & arte limatius extare, mecum credo ingenuè faterentur. Non eo inficias, in opere magno fas esse somnum obrepere, & confiteor aduersarios quædam ab eo adducta carpere: sed & minuta sunt, & ad iugulum causæ non pertinent, & ab ipso vel in aliis libris, vel in hoc, vel in postremo huius defensionis supplemento, & Hyperaspiste ante obitum in noua editione interferto, satis & abundè confutantur. Quod si aduersariorum quotquot viuunt, conscientias appellarem, non dubito quin plerique omnes vno ore dicerent, hunc defensorem (sic enim ironicè eum D. Hardingus vocat) hominem quidem qui labi & errare possit, sed hominem tamen diuinum & mirabilem fuisse. Hardingus in sua confutatione nonnullis Iuelli testimoniis nititur fidem derogare, sed non satis bona fide, nec satis firma ratione. Negat Hildebrandum, alioqui Gregorium septimum Romanum Pontificem fuisse Necromanticum: aiunt Benno Cardinalis, & Abbas Urspergensis. Negat Henrico Imperatori intoxicatam Eucharistiam à religioso traditam: aiunt idem Abbas, Baptista Egnatius, Supplementum Chronicorum, Rauisius textor, Carion, Auentinus. Negat victorem in calice venenum haussisse: aiunt Martinus Polonus, Volaterranus, Matrhæus Palmerius, Fasciculus temporum. Negat Liberium Papam Arrianismo infectum, ait Hieronymus. Negat Zozimum Papam Nicænum Concilium corrupisse: ait Concilium Aphricanum. Negat Papam Iohannam vnquam Romæ, tanquam Semiramim habitu virili, Papali prærogatiua sic regnasse: & tamen multi aiunt, Martinus Scotus, Martinus Polonus, Sabellicus, Leonicus, Chalcondyla, Platina, Antonius Episcopus Florentinus, Volaterranus, Nauclerus, Constantinus Phrygio, & alij. Negat vnquam decreuisse Canonistas, Clericum propter simplicem fornicationem non esse deponendū: ait Panormitanus, & scriptum est in textu & in margine. Negat Ioannem Papam vicessimum secundum, de animorum immortalitate perperam sensisse: ait Schola Parisiensis, ait eius Cancellarius Gerson, aiunt Patres Constantienses. Quod non meis sed ipsius Synodi verbis confirmo. Sessione vndecima sic legitur, etiam Missa cantata de spiritu sancto, & Protonotariis & Notariis, & Legatis Studij Parisiensis præsentibus & attestantibus.

In primis denuntiant, dicunt, asserunt, ponunt, & si necesse fuerit, probare intendunt, quòd Dominus Papa vigesimus tertius, à tempore inuentus suæ, seu dum Balthasar de Cossa appellabatur, fuit homo malæ indolis, inuerecundus, impudicus, mendax, parentibus suis rebellis & inobediens, plerisque vitiis deditus, ac talis & pro tali fuit communiter dictus, tentus, creditus & reputatus ab omnibus ipsius notitiam habentibus: & adhuc dicitur, tenetur, creditur & reputatur pro tali & vt talis, ac fuit & est de præmissis manifestè ac palàm, publicè & notoriè diffamatus. Quinimò contra sanctorum patrum decreta, & contra laudabiles Romanæ Ecclesiæ consuetudines veniendo, velut Paganus diuina officia contempnit: Officium pastorale non debite in diuinorum administratione exercuit, et si aliquoties celebravit, hoc fuit currenter more venatorum & armigerorum. Item, quòd deinde Dominus Ioannes Papa prædictus Concilio Pisano adstrictus, pro reformatione Ecclesiæ in capite & in membris, in vrbe Romana Concilium generale conuocauit, & ibi in pluribus sermonibus antè & post publicè correptus & monitus, minime se emendauit. Quinimò temporis successu, continuè Diabolico instinctu incorrigibilis, peiora prioribus perpetravit, & sic fuit & est verum. Item quòd dictus Ioannes Papa vigesimus tertius, sæpè & sæpius coram diuersis Prælatibus & aliis honestis & probis viris, pertinaciter, diabolo suadente, dixit, asseruit, dogmatizauit & adstruxit, vitam æternam non esse, neque aliam post hanc. Quinimo dixit & pertinaciter credidit, animam hominis cum corpore humano morte extingui ad instar animalium brutorum: dixitque mortuum semel, esse etiam in nouissimo die minimè resurrectorum, contra articulum de resurrectione mortuorum.

Patres Constantienses
Ioan. Papam
condemnant.

Negat in Concilio Carthaginensi tertio cautum esse, solum Canonicas scripturas in Ecclesia legendas: ait tamen expressè & disertè Concilium, vt præter catholicam scripturam nihil in Ecclesia legatur: nec quicquam in eo Canone, vigesimo quarto de passionibus martyrum legendis Græcè reperio, etiam si aduersariis placeat Iuello quasi victo insultare. Quæquam & Hipponensis synodus capite tricesimo octauo, & alij authores huic Carthaginensis Canonis decreto astipulantur. Negat eodem Concilio prohibitum, ne quis pri-

mus seu primæ sedis Episcopus nominetur princeps sacerdotum, aut summus sacerdos, cum tamen trigésimo s^o Canone clarè exprimat, cum distinctione nonagesima nona Gratianus idem de Episcopo Romano efferat. Vniuersalis autem nec ipse Romanus Pontifex appelletur: cum illud totum Concilium huc ferè spectet, vt omnes meatus & aditus ad Romanum Pontificem intersepantur: cum decimo septimo Canone iniungatur, vt vnaquæque Eparchia propter longiquitatem proprium primatum habeat: vt domi qui res & personas intus & in cute norunt, iudicent & definiant, foris autem vbi & testes absunt, & omnia sunt ab omnium cognitione remota & disiuncta, non decidantur: cum vicesimo tertio Canone dicatur, Episcopis mare non traiciendum, nisi ex decreto primæ sedis Episcopi in vnaquaq; prouincia. Hic obiter annotet prudens lector nouam Papistarum cauponationem. Garranza frater instituti Dominici regens in Collegio Sancti Gregorij in valle Oletana, marginalis doctor sic demum correxit, Episcopi non debent peregrinari vltra mare, Nisi cum venia Episcopi Romani.

Hosij Episcopi locum de expresso Dei verbo à Iuello deprauatum Hardingus dicit, quod in priore editione Apologiae Latinæ videatur sermonem quendam blasphemum ipsi Hosio attribuere quem ipse finxit de Suenckfeldio, què in eo libro contra Lutheranos sic garrientem introducit: Quousque tandem hanc excuculatorum istorum tyrannidem feremus? vt quod, productis è scriptura oculis aliquot eorum alicui visum est, id tanquam expressum Dei verbum statim adorare necesse habeamus? Nos verò Dei de cælo sententiam potius expectabimus: ac tum istos pro sua, non pro scripturarum sententia dimicantes, tum ipsas etiam scripturas, quarum tot iam, non diuersas modò, verum & contrarias interpretationes adferri videmus, facessere iubebimus: & quod nobis cælestis ille magister dignatus fuerit reuelare, tanquam expressum Dei verbum, ea qua par est reuerentia recipiemus: ac ipsum loquentem potius audiemus (sicut etiam Propheta dicit, Audiam quid loquatur in me Dominus) quàm vt ad egea ista elementa nos conuertamus, & in illis, quæ nunc in hunc, nunc in illum sensum inflecti videmus, salutem nostram constituamus. Non oportet legis aut scripturæ esse peritum, sed à Deo doctum: Vanus est labor qui scripturæ impenditur, Scriptura enim creatura est, & egeum quoddam elementum, nõ conuenit Christiano nimium creaturæ addictum esse, Deum audire oportet, huius voces de cælo expectandæ sunt, vt nos erudiant, &c. hætenus Hosius. Hic licet non de re sed de persona controuertatur, tamen Hardingus quasi rem nactus palmariam, Iuellum omnium probrorum genere obruit: Cum locus ille, prius sit à Iuello animaduersus & in Latina Apologia post castigatus, in Translatione autem Anglica, cui Hardingus respondit, semper verè & propriè redditus: cum non tanquam Hosij ipsius continuata oratio, sed vt cælestis alicuius & Suenckfeldiani Prophetæ dialogismus & fermocinatio esse agnoscat, quorsum sine causa & argumento tot ac tantæ explicationes? Quanquam vt de re agatur & Iuelli innocentia declaretur, Si ille errauit non errauit solus. Sic Hosium sensisse Nicolaus Gallus, Flaccius Illyricus, Iacobus Andreae, emunctæ naris homines iudicant, siue suo siue Suenckfeldij nomine loquatur. Hanc eandem doctrinam, Hosium alibi & Hosij amicos tradidisse notum est: & Pigghium, qui sacram Scripturam velut cereum nasum & mutum iudicem nominauit: & Eckium, qui Euangelium nigrum & Theologiã atramentariam nuncupauit: & Ioannem Mariam Verraetum, qui determinationem Ecclesiæ Euangelium appellauit: & ipse Hosius in eodem suo expresso verbo sic docuit: Vox Ecclesiæ vox Dei est, de sua particulari Romana Ecclesia intelligens. Et ibidem, Quod Ecclesia docet, expressum Dei verbum est, quod contra sensum & consensum Ecclesiæ docetur, expressum Diaboli verbum est. Et in Aratore sic docuit: dum Harpago tradit hanc Carbonariam fidem. Quamlibet vociferetur per membra sua Satanas, Scriptum est, tu qui non es ex doctissimorum numero, nihil aliud clara voce respondeas, quàm credo sanctam Ecclesiam catholicam: sicut ab illa doctus sum, ctedo. Sic omnes ferè Papistæ scripturam autoritati detrahunt, dum scripturam esse ambiguam, obscuram, literam occidentem, literam mortuam occidentem, literam mortuam impuro ore blaterant. Quod si Hosius ipse sensa animi sui sub Suenckfeldij persona non aperuit, si non putauit Scripturam esse creaturam & egeum elementum: cur Suenckfeldij blasphemiam non expressis verbis redarguit? cur marginalibus scholiis quasi Christiano orbi commendat? cur illius hæretici autoritate eos premit, qui non eum solùm, sed & omnes ita sentientes egregiè & passim confutarunt? cur idem toto illo libro agit, quod Suenckfeldius? cur ab expresso Dei verbo, à lectione, & studio Sacrarum scripturarum deterret? Si Hosio hoc iniurium est,

est, vbi tamen ante censuram Hardingi ei satisfactum est, quia illud Hosij & in Deum Præpotentem impium, & in Ecclesiam Dei contumeliosum ceteri debet? qui in eo scripto nihil aliud conatur persuadere, quam scripturæ interpretationem non sensui & iudicio veræ & catholicæ Ecclesiæ, sed nutui & affectui vnius Pontificis & Romanæ curiæ attēperandam, nostros homines Spiritus sancti luce collustratos, linguarum & literarum & antiquitatis præsidio adiutos, tamē contra totius Ecclesiæ sensum & consensum, interpretationes suas pertinaciter tueri? nos omnes hereticos esse, & schismaticos, nos, quamlibet multa scripturarum testimonia producimus, non tamen expressum Dei verbum sed expressum Diaboli verbum producere? Breuiter illud dici potest quia verum est, & taceri non debet quia contra nostros sycophanticum est, Hosium dum in nubibus & in suprema aeris religione volat, & sublimia meteo ra confectatur, toto cælo errare, id est, dum in maiore sua propositione ex Scripturis & patribus confirmata insilit & immoratur acrius, in minore planissime hallucinari: quod vitium latissime patet, & omnium Anglolouaniensium commune est. Maior est, non esse ex sensu proprio loquendum, quod concedimus. Minor est, nos ex cerebro nostro interpretationes fingere, quod negamus. Sumatur id quod est ab ipso Hosio, exempli causa, positum: Bibite ex eo omnes. Nos præceptum esse dicimus, vt Laici vtramque Dominicæ Cœnæ partem habeant: Hosius contra vult esse liberum. Audiatur, vt inquit ille pater, Non ego dico, tu dicis, sed hoc dicit Dominus. Quid? imperandi modus nunc demum apud Theologos non imperabit? Certè, inquit, imperat duodecim, sed Christi discipulis. Si eos qui tū affuerunt solum iussit bibere, quo iure bibunt vestri sacerdotes? nec enim dictum est, Bibite omnes qui adestis, & qui vobis succedent sacrificantes. Si ad omnes spectat sacerdotes, cur non peræquè ad omnes Christianos, cum in genere omnes ad communionem vocentur, & nulla species vel ordo hominum nominetur? Si Laicis non præcipitur bibere, & eadem tamen loquendi formula dicitur, Accipite, Edite, cur alterum clamant esse necessarium, alterum verò arbitrarium? vt accipiant & comedant semel in anno præcipi, vt bibant ex consecrato calice omnino non esse necesse? Iam verò quàm est absolum, quod Christus statuit vt bibant, esse indifferens, quod ipsi sanciant vt abstineant iam ex Ecclesiæ decreto, esse necessarium? Ita nimirum Christi præceptum conuertit in consilium, necessitatem in libertatem, rem mandatam in veritam, adaphoron in obligationem, vt transgrediens Ecclesiæ leges peccato mortali se obstringat: cum potius superba Ecclesia verendo & præcipiendo quod non potest, metas suas à Domino præfixas transiliat, & citra Dei verbum conscientias hominum magno sanguinis Christi pretio liberatas implicet, & iugo seruitutis humanæ & placitis suis subiiciat? Sic illud Christi præceptum adaphoria, sint omnes quibus poculum datur sacrifici, sint quæ hætenus dicta sunt, leuicula: cum eadem Christi institutio à Paulo reperatur, & in ea Corinthiorum tota Ecclesia communicet, & non panis solum sed & vinum omnibus ditioribus & tenuioribus porrigatur, adhuc tamen Laici non gustabunt, adhuc arcebuntur? erit indifferens & non præceptum? maximè cum ipse Paulus affirmet se à Domino accepisse, se illis non sua, sed dominica tradere, id est, præcipere? Sic enim exponit Oecumenius, Tradidit, id est, præcepit: vbi etiam ait, Dominum corporis sui & sanguinis mensam & craterem diuiti ac pauperi apposuisse. Quinimò sic Pauli rationem connectit, Christum promiscuè omnes admisisse ad suum sacrosanctum conuiuium, etiam Iudam proditorem: non ergo fratres tenuiores excludendos esse, nec Ecclesiam Dei contemnendam à Corinthiis. Adde his placet, nunc Ecclesiæ iudicium: sensus autem ex vsu, consensus ex consuetudine, interpretatio ex obseruatione facile intelligetur. Ignatius ad Philad. non solum praxim sæculi sui quid factum sit, sed & grauissimam rationem cur fieri debeat ostendit: Caro Domini Iesu vna est caro, & sanguis eius pro nobis effusus vnus est sanguis. Idem. n. panis fractus est omnibus, & idem populum distributum vniuersis. An verò pro solis sacerdotibus, an pro solo presbyterio Christus mortuus est? Iustinus in dialogo cum Tryphone, & in Apol. 2. vtraque speciem commemorauit. Sic Irenæus lib. 4. & 5. Sic Clemens Pædag. lib. 2. cap. 2. Bibere Iesu sanguinem est participem esse in corruptionis Domini. Hanc docet sua ætate Dionysius Hier. cap. 3. vnitatem calicis omnibus diuidi. Hanc Pauli interpretationem confirmat in Epist. 1. ad Corinthios Chrysostomus: Illa cœna cõmuniter omnes habuit accumbentes. Rursus, Dominica cœna, hoc est Domini, debet esse communis: Quæ enim Domini sunt, non huius sunt serui, non alterius sed omnium communia. Quod igitur Domini cum est, idem & commune est. Nam si Domini tui est, quemadmodum certè est, non debes tanquam propriam tibi assumere, sed tanquam res Domini communiter omnibus

Sensus Ecclesiæ Christi

proponere. Rursus, Accedis gratias agens pro his quibus frueris, igitur & ipse vicem redde & noli à proximo scindi, etenim Christus omnibus æqualiter dedit dicens: Accipite, Manducate. Ille corpus æqualiter dedit, tu autem quod commune est non communicas: Etenim pro omnibus fractum est, & æqua portione distributum. Rursus. Sanguinem gustasti Dominicum, neque sic fratrem tuum agnoscis. Rursus in 2. Ho. 18. Est autem vbi nihil differt Sacerdos à subdito, vt quando fruendum est horrendis mysteriis: simpliciter enim omnes vt illa percipiamus digni habemur. Non sicut in veteri lege partem quidem Sacerdos comedebat, partem autem populus, & non licebat populo participem esse eorum, quorum particeps erat sacerdos: sed nunc non sic, verum omnibus vnum corpus proponitur & poculum vnum. Et mox, Rursum ea quæ ad Eucharistiam pertinent, communia sunt omnia. Huius consuetudinis meminit Hiero. dum ad Rusticum scribit: Corpus Domini in canistro vimineo sanguinem in vitro portari. Hunc vsum indicant Ambrosij ad Theodosium verba: Istasne adhuc stillantes iniustæ cædis cruore manus extendes? & iis sanctissimum Domini corpus prehendes? vel tum pretiosum illum sanguinem admovebis ori tuo? Et ad Corinthios in hoc loco: Indignus est inquit, Domino qui aliter mysterium celebrat, quam ab eo traditum est. Cyprianus memoria sua factitatum idem significat, lib. 2. Epist. 3. Quidam vel ignoranter vel simpliciter in calice Dominico sanctificando & plebi ministrando, non hoc faciunt quod Iesus Christus Dominus & Deus noster, huius sacrificij author & doctor fecit & docuit. Et sic ad Thomæ Aquinatis & Durandi tempora cœnam administratam esse ipsi testantur, cum dicunt in multis locis communicari cum pane & vino, id est, cū toto Sacramento. Nec solū isti, sed & alij tradiderunt, & totus Oriens sic instituit, & causas etiã sui facti adduxerunt. Beda in Lucã cap. 22. lib. 6. Panis ad corpus mysticè, vinum refertur ad sanguinem. Et Alexander minorum gentium pater. 4. quæst. Totus Christus non continetur sub vna specie Sacramentaliter, sed caro tantū sub specie panis, & sanguis sub specie vini. Et Iustinus: Hinc & corpus nostrum & sanguinem nutriri: & nisi vtraque materia adsit, non satis perfectum esse Sacramentum iudicant: Et Manichæos esse qui à calice abstineant Papa Leo affirmat, & sacrilegos qui diuidunt, Papa Gelasius confirmat. Quicquid igitur Constantienses in sua Synodo decreuerunt, quicquid Græci in Florentino Conciliabulo scripserunt, quicquid etiam Tridentini Patres sancierunt, cum Christus, Paulus, Ecclesia prima & purissima, cum antiquæ & Apostolicæ fidei patres Ignatius, Dionysius, Irenæus, Clemens, Ambrosius, Cyprianus, Gelasius, Leo, Chrysofomus, Oecumenius, Beda, Thomas, Durandus contrarium declararint, statuerint, præceperint, rationesque iustissimas attulerint, cum hanc institutionem veram esse, & hunc esse Ecclesiæ sensum, & Catholicam confessionem manifestum sit: vtra pars sit hæretica, & vtrum quod tenemus & credimus, Dei an Diaboli expressum verbum sit, iam Christiana iudicet Ecclesia. Ex quibus etiam palàm est, quomodo Hosij fundamentū ruinosum sit, cui totus liber innititur. Nam ex vna hac Hypothesi, quam ipse posuit, reliquæ omnes diiudicari poterunt.

Cum Hardingus rationem ratione, ceu clauum clauo non posset elidere, in locum omnium Papistarum communem expatiatur: nos videlicet inter nos non conuenire, alios Zuinglianos esse, alios Lutheranos, non omnes eodem modo Ieiunium, festa, Cere monias obseruare. Cur non addit in Anglia & in omnibus Ecclesiis & regionibus, alios Protestantes, alios esse Papistas, alios neutros, alios Catholicos, alios hæreticos, alios iræ organa, alios gratiæ vasa, alios Agaræ, alios Saræ filios, alios mundi & Mammonæ amicos, alios Dei cultores? Quandiu erunt duæ ciuitates in mundo, Babylon & Hierusalem, tamdiu locum habebit hæc diuisio, & tamdiu erit regnum Dei & Diaboli. Quicquid sentiant aut sint homines, nos ita factionum nomina non probamus. Zuinglium & Lutherum, vt magnos religionis instauratores reueremur, vt autores vel Duces aut Dominos nostræ fidei non colimus, vt qui Christiani esse omnes cupimus. Nunquid in nomine eorum baptizati sumus? aut num diuisus est Christus? Quid Ecclesia Anglicana de Sacramentis sentiat, & quam fidem teneat, docere potest Apologia: & porro Articuli, anno 1562. ad tollendam opinionum dissensionem in Londinensi Synodo determinati, & Regia autoritate editi, reticente me testabuntur. Sed hæc semper fuit Diaboli malitia, cum non mentiri non possit, dissensiones fingere. Ira olim Gentes hac calumnia Christianos apud Clementem, Origenē, & Chrysofomum grauabant. Quinimò hodiè adeo morosus est & curiosus ille Diabolus, vt cū singulari nostro in vniuersa Christi doctrina cōsensu discrutietur: aliquã in ceremoniola vna vel altera diuersitatē cauilletur. Nā Hardīgus ad pbādā inter fra-

Inepta ob-
iectio Har-
dingi de
Protestan-
tium diffi-
ditis & Cere-
moniarum
diuersitate.

ter fra-

ter fratres discordiam, hoc tandem Louanij vidit, alios ministros rotundos, alios quadros, alios pileatos, alios petafatos incedere. Quid? tantumne otij erat Hardingo vt de nostris coloribus homo absens, & cæcus disputaret? Quid? nouusne aliquis tutor reuixit, qui in Appellis crepida vitium notaret? Quid hæccine iusta accusationis causa graui Theologo visa est? Quid? debuitne Ruben aut Leui, aut aliquis maior natu, Iosepho minori propter vestem irasci & inuidere? Sed bene est, malo nodo, beneficio Dei, bonus cuneus inuentus est, nec voti sui compos euasit. Quanquam enim calumniante calamo studuit Hardingus omnes in vniuersum Protestantes tanquam contentiosos, in publicum orbis Christiani theatrum producere, & Thomam Sampsonum & me nominatim traducere: tamen nec quisquam sanus hîc apud nos maledicenti credidit, nec Euangelij causam in odium aut inuidiam, neque quenquam in periculum aut offensionem loquaci inuectiua sua vocauit. Sed contrà, vt ille contentionis igniculum, si qui fuit, inflammare voluit, ita Iuelli prudētissimum & fraternum Rescriptum in hac sua defensione restinxit: Nam & nostri facti ac Cōcilij rationem optimè reddidit, & suauissimam fratrum in Christo Communionem splendidissimè asseruit, & Hardingi cauillationes copiosissimè eneruauit. Certè quod Hardingus nostram taxat inobedientiam, in eo fallitur, & Iuellus vt amicè sic verè indicauit, nos Principem, non solùm vt legitimam Reginam, sed vt Ecclesiæ afflietæ nutricem & Hospitem, vt rarum mundi & singulare miraculum honorare. Obedientiam & schola nostra docet, & lingua sonat, & vita præstat: non solùm externus homo & corpus ostendit, sed & anima profitetur, non solùm propter irâ, sed etiam propter conscientiam: quandoquidem id à nobis, & verbum Dei, & officium nostrum, & ipsius multa & maxima in nos merita requirunt. Mera autem obedientiæ est lux diuinâ, qua cautum est, vt Deo primum, secundum Deum Regibus pareamus: & cum Polycarpo Apostolico viro sic instituti sumus, vt principatibus ac potestatibus à Deo ordinatis, honorem qui competat nec nobis obstit, exhibeamus, cum Tertulliano colimus Imperatorem, quomodo & nobis licet, & Deus præcepit vt hominem à Deo secundum, solo Deo minorem: cum eodem rursus precamur, vt Deus Regiæ maiestati vitam prolixam, imperium securum, domum tutam, exercitus fortes, senatum fidelè, populum probum, orbem quietum concedat. Itaque irregularem Pontificiorum, non inobedientiam solùm, sed insolentiam potius è civili foro & gladio eximunt, qui Regibus quasi mancipiis vtuntur, benedicunt, maledicunt, imperant, remunerant, puniunt, abrogant, surrogant, extollunt, deprimunt, pedibus calcant, imò ad inferos vsque præcipitant pro sua Papali potestate ac libidine. Siquidem cum omnis anima, vt inquit Apostolus, subdita sit eminentibus potestatibus, cumq; vt Chrysostomus interpretatur, huic legi & Apostolus, & Euangelista, & Propheta, & alius quicumque subiectus sit, curnon & Clericus, & Cardinalis, & Pontifex? nisi fortè negare velint se animam habere, aut sub illa generali propositione non contineri, sed tanquam singularia quædam numina ab omnibus vniuersalibus regulis excipi? Non audiuit hanc vocem Pauli ad Romanos Petri & Pauli successor Romanus Papa, quem his verbis Diaconus consecrat, Ego inuestio te Papatu, vt præsis vrbi & orbi: Nec huic præcepto obediens fuit illa anima Adriani, Imperator per nos imperat: nec illa anima Clementis quinti, qui ait in Concilio Vien. Omne ius Regum pendet à Papa: nec illa anima Pij quinti, qui nuper in sententia sua Bullata Elizabetham nostram anathematizat, omnes ei adhærentes ab obedientia Domini vnctis debita, & in hoc Pauli loco & alibi diuinitus præscripta, auocat: qui illam à Christi corpore præcindit, omni priuilegio, dominio, dignitate priuat, istos iuramento & omni prorsus obsequij debito absoluit. In qua Bulla plenitudinem potestatis suæ & primatum iactat, vt euellat, destruat, dissipet, disperdat: in qua Reginam prætentam, flagitiorum seruam, omnium infestissimorum asylum & per fugium declarat & denuntiat. Hæc verba ignota non sunt Hardingi fautoribus: hæc est illius sedis obedientia, proceres & populos, Reges & subditos inter se committere, & intestinis discordiis Remp. & Ecclesiæ pacè seditiosis Bullis & libellis dilacerare. Aliter nos & credimus & dicimus, & facimus, aliter quàm vos sumus Regiæ potestati subditi & voluntati dediti, memores illius dicti, Quicumque legibus Imperatorū, quæ pro Dei veritate feruntur, obtemperare non vult, acquirit grande supplicium. Hardingus verò ita curiosè Lynceus est in nostra Ecclesia, vt planè domi in sua & in aliis factus sit talpa cæcior. Potuisset intelligere non esse nouum. homines ab omni vetustate fuisse, vt corporibus sic animis, vt facie sic opinione dissimiles. Potuisset animo repetere in Ecclesia Corinthiaca extitisse Paulinos, Petrinos, Apollinos: in Asia & Romæ Ioannis & Petri discipulos: in Iudæa

In defens. A
polog. pag.
399. 400.
401. 402.

Ceremō.
Lib. I.

Bulla.

Pharisæos & Apostolos. Potuisset recordari ipsos patres Hieronymum & Augustinum, Epiphanium & Chrysostomum, Polycarpum & Anicetum, Cyprianum & Cornelium, Tertullianum & Romanos clericos. Basilium & Ecclesiam Cæsariensem, Theophilum Alexandrinum & Eremitas, Orientales & Iulium Pontificem Romanum, Prosperum & Galliarum doctores, Hadrianum & Carolum Magnum, denique in nostra Britannia Augustinum Monachum, & Britannos G. VVarramum Cantuariensem, & Rich. Foxum VVinton. in causa nuptiarum Henrici octavi & Catharinæ, aliisque multos inter se aliquibus de rebus pugnasse. Potuisset domi videre in hoc regno suo Babylonico maximam confusionem tot Diuorum, tot fraternitatum & ordinum, tot vestium, tot ieiuniorum, tot Psalmodarum & Liturgiarum, tot opinionum diuersitates. Potuisset meminisse se a suis, imò à seipso dissentire: nos autem inter nos nulla alia in re, nec vlla alia de causa discordare, nisi quatenus ipsius Romanæ curiæ affectis similes esse non vellemus. Hic tamē qui saniores sunt, non sic distrahuntur in diuersas sententias, quin in re ipsa opiniones sensusque omnium pulcherrimè congruant. Igitur quod ad nos attinet, & Principi & Patriæ parenti, ac magistratibus reliquis vt decet, obtemperamus, patres honore quo debemus prosequi mur, cum omnibus fratribus vt æquum est, communicamus & eos amamus, nec propter Zizania, fidei & charitatis cursum impedimus, nec ab Ecclesia recedimus, sed vt frumentum esse possimus laboramus, & in Dominicis horreis condi aliquando desideramus, sic interim affecti vt moderatè quod sit corrigendum quæramus, quod non potest, feramus, & expectemus donec Dominus vel corrigat vel in die iudicij omnes paleas vētilet, sicuti Augustinus & Cyprianus prudenter admonuerunt. Non Sabbatij sumus, vt propter vestras nugas velimus discindi Ecclesiam, non Apollinares contentions studiosi, non Luciferi, vt recusemus cum Eusebiis nostris communicare: non Porphyrij, vt iracundia incensum Christianam religionem deseramus: non Eunomij vt ab Eudoxio seiuncti, conuentus separatim agamus. Subscribimus autem quantum possumus & licet, Dionysij sententiæ, Oportere omnia potius incommoda subire, quàm Ecclesiæ concordiam rūpere. Subscribimus Irenæo, qui pacem tranquillæ retinendam censuit. Subscribimus etiam Constantino, qui combustis contra ministros infamibus libellis addidit, Sacerdotum vitia non sunt populo aperienda ne ille inde occasione offendiculi arrepta, licenter peccare aggrediatur. Itaque Synodos priuatas requirimus, vt illic quæ perperam facta sunt, fraternè redarguantur & Christianè emendentur. Breuiter, multa toleranda, quædam amputanda, omnia decenter & ordine agenda & transigenda sine tumultu & ataxia iudicamus.

Itaque vt ad vos Anglolouanienſes cōuertatur oratio, & hoc Hardingi & Iuelli duellum, omnisque de rixis & disputationibus sermo hic terminetur: quid est cur nouitate & vanitate humanarum commentationum delusi, Romanæ sedis Veneres admiremini? cur non abiecto Rabbiniſmo vestro, cum Nicodemo renascimini? Vt autem omnes in Christo vnico Capite in vnum fidei & charitatis dulcem consensum verè coalescamus, vt omnia membra dissidentia conueniant, vt omnes factiones siue papisticæ, siue Lutheranæ, siue aliæ quæcunque æternæ obliuioni mandentur: hanc quam subſternimus geminam basim, omni contentions & æmulationis studio abdicato, quæſo diligenter considerate.

Optima p-
cificatio &
reformatio.

Primam causam & primariam & ferè solam omnium malorum, contentionum, deformationum, & quasi Equum Troianum in Ecclesiæ muros nobis omnibus insidiantem fuisse hæctenus & esse hodie Catholicam à scriptura sancta defectionem, & præcipuè vestrum Papismum: Deinde causam & fontem Christianæ concordiæ, & solidæ reformationis & verum remedium fuisse, esse, fore solum Dei verbum. Quamuis enim Iuelli non modo ad scripturas, sed etiam ad tot annorum centurias, ad sextum vsque sæculum, atq; adeò ad Concilia, & ad ipsos Patres, & ad totam illam antiquitatem prouocauit, & latissimum campum aperuit, in quo & ipse excurreret liberius, & maiorem ansam reclamandi & repugnandi præberet: tamē nimium largitus est, & vobis plus æquo concessit, & sibi nimium fuit iniurius, quòd reiecto medio, quo suam causam facilius & firmiter sustentare potuisset, & seipsum & Ecclesiam quodammodo spoliauit. Quod ille volens non fecit, sed tamen nos abs re fecit, vt vos testimonio patrum vestrorum quasi ense proprio cōſiceret. Satis enim erat Christiano sic dixisse: Sic dicit Dominus. Satis erat opposuisse: Vestra dogmata scripturis aduersantur. Siquidem Dæmoniacorum quæstio est: Quid nobis & tibi Iesu fili David? At Sanctorum interrogatio est: Quid nobis rei cum Patribus, cum carne aut sanguine? aut quid ad nos attinet, quid Episcoporum Pseudosynodi constituent, aut quid Papa è suo Laterano blateret? Et Paulinum & verè Apostolicum illud est: Mihi pro minimo

minimo est, vt à vobis iudicer aut ab humano die, qui autem iudicat me Dominus est. Cū igitur in omnibus Ecclesiis sit quædam iudiciorum & linguarum discordia, & sint vbiq; & semper qui diuersa sentiunt & loquuntur: cū nos Romanam Ecclesiam vt Apostaticam & defectricem in ius trahamus: Rursus cū Romani vociferentur nos non esse Catholicos sed planè schismaticos: cū sint etiam contrà, qui hanc nostram Ecclesiam adhuc magis defæcatam, & ad purum cultum excoctam, & omnes Papismi fæces absterfas cupiant: cū inquam alius aliud tollendum, alius aliud addendum statuatur: quænam alia erit reformandi ratio, & via expeditior & certior, quâ dissidia conciliari, & controuersia dirimi possint, quàm vt omnes, quantum fieri potest, ad Euangelium & ad perfectam Prophetarum & Apostolorum amussim omnia expendamus? Christus in Ecclesia Iudaica, vetera assumenta, detritos panniculos, Pharisaicum fermentum, traditiones Seniorum & glossas maledictas, camelos, culices, Phylacteria, lotiones inuenit: quòdnam aliud perpendiculum est adhibitum quàm quod Pater dixit, Ipsum audite? quâ quod filius pronuntiauit, Venire ad me? Scrutamini scripturas? In Romana Ecclesia alius aliter de iustificatione, de cibis, diebus, aliisque adiaphoris iudicauit: & audiunt Paulum, Vnusquisque nostrum reddet rationem Deo, non ergo amplius inuicem iudicemus: & iterum, Rogo vos fratres vt obseruetis eos qui dissentiones & offendicula gignunt, præter doctrinam quam vos didicistis, & ab eis declinetis. Ad Corinthios (inter quos erant verè schismata, & hæreses, & de Idolothytis, de Cœna Domini, de Ecclesia, de coniugio, eutaxia, & Polytheia, de resurrectione, de rebus grauibus & leuibus contrariæ opiniones) sic scribit, Imitatores mei estote sicut & ego Christi: & Tradidi vobis imprimis quod accepi. Erant inrer Galatas insensati, fascinati, falsi fratres, Pseudoapostoli, qui irreperant & subintroierant, qui ad egena mundi elementa, ad Circumcisionem, ad obseruationes temporum reuocarant, qui Christianorum libertatem quam in Christo Iesu habebant, & explorarant & euerterant, qui Ecclesiam conturbarant: quibus sic Apostolus, Si quis vobis euangelizauerit præter id quod accepistis, anathema sit, Et quicumque hanc regulam & hunc canonem sequuti fuerint, Pax super illos & misericordia, & super Israel Dei. Obseruatur hic canon in Apostolico Concilio Hierosolymis, in quo decretum est, nullū aliud iugum vltra imponendum gentibus præter ea quæ sunt necessaria: in quo dictum est, Hoc visum esse Spiritui sancto & Apostolis: in quo Iacobus ait, Huic concordant verba Prophetarum, sicut scriptum est. In scriptis autem humanis hæc ferè insunt vitia: aut antiqua sunt & serpentina, vt illa in Paradiso Satanica Euæ & Ecclesiæ deceptio: aut antiqua non sunt, sed adulterina & falso Patribus inscripta: aut si vera sunt, non à se hanc auctoritatem habent, sed à Deo mutuantur: Inuentis quippe hominum nunquam certò aut tutò acquiescit conscientia. Tum demum sponsa confirmata est & tranquilla, cum vocè Sponsi audit, vt ipsa in Canticis lætatur, En dilectus meus loquitur mihi. Sine hoc verbo nihil antiquitas valet, & planè nouitas est & insulfitas: antiquus impostor Diabolus est, antiquus illius primi Serpentis sibilus, antiquum peccatum est, antiqua inobedientia, vnà cum Adamo nata & ad nos vsque transfusa. Nulla vera antiquitas est quæ illum testem non producit, qui est antiquissimus Ecclesiæ doctor, Alpha & Omega primus & nouissimus, qui agnus est occisus ab origine mundi, qui in principio dixit & fecit, qui sermo & sapientia patris dicitur, qui ab Esaia pater æternitatis & magni cõsilij Angelus, à Daniele Antiquus dierum vocatur, scilicet Christus Iesus, heri, hodie, idè in sæcula. Quare sic positum & constitutum sit in Ecclesia Dei, in templo & tabernaculo, in Arca Noe exadificanda, sicuti docet sacra historia, non nisi verbū hoc & præscriptum esse respiciendum, quicquid ille mendax & senex Propheta ad fallendum iuniorem Prophetam suggerat. Cur nõ huic primo quoque tempore profugiendum vobis putatis? cur non in ea veritatis & vitæ salutaris viâ inceditis? quò nos, si non recto passu semper vt debemus, at zelo & animo vt possūmus, cõtendimus. Cur nõ Papæ pedibus cõculcatis, quos humili suauio honorare soletis filiū Dei osculamini ne pereatis? Cur nõ ad cor, ad nos, ad vos, ad Dominū nostrū, ad fontem aquæ viuæ reditis? Cur si quas traditionū vestrarū nõ proiicitis? & cur ceu filij respicētes, stolā nouā à Patre Cœlesti donatā non inducitis? Cur Ægyptiorū ollas consecramini, & verum Manna, Angelicum cibū non appetitis? Cur in Aula Romani Pharaonis delitescitis, & non potius cum Mose in desertum exitis ad sacrificandum Domino? Cur Lothophagos & Circen incantatricem non deseritis? Cur ad Sirenos scopulos confesescitis? Cur Gergesenorum porcos Christo anteponitis? Non sic impuri sumus, vt quisquam vestrum refugiat nostrum commercium, vt recusetis nobiscum in Domō

Domini cohabitare, iisdem nobiscum vt sacris, commercia societatis Christianæ habere communia. Neque verò sic nos aut vita puros, aut religione castos esse existimamus, vt non agnoscamus Ecclesiam nostram militantem, suam rugam & maculam habere. In hoc à vobis dissentimus, quòd vos Euangelium putatis dilutis Constitutionibus miscendum & corrumpendum: nos contra syncerum noui Testamenti ministerium & Euangelium simplex recipimus, illudque iudicamus esse, non placitum Principis, non phâtalma alicuius sæculi, non decretum Pontificis, non carnis sapientiam, sed è gremio patris enarrationem Christi filij, quam nulla Glossa possit aut debeat labefactare. Non Augustinos, non Lutheros, non Ambrosios, non Zuinglios, non Cardinales, non Papas, non homines iactamus: vna nobis lingua Canaan nota est, vnus est Dominus per quem iuramus, cuius verbo omnis altitudo quæ se attollit aduersus cœlum, euertitur. Huius ergo verbi facto vinculo in vna Ecclesia colligemur, sicuti vno fonte loti, vni Deo nomen dedimus, vnam Trinitatem veneramus. Tollatur odiosum nomen schismatis, tollatur maceria quæ nos diuidit: confiteamur, qui verè Christi corpori inseritur, ei schismatis notam non esse inuendam. Quod olim Augustinus contra literas Petiliani vsurpauit, idem nos hoc tempore repetimus: Vtrum nos schismatici simus an vos, nec ego nec tu, sed Christus interrogetur. Cedat ergo curiositas fidei: cedat Lucifero veritatis exortæ errorum caligo & opera tenebrarum: veritati vanitas: Diuino commentario rerum exploratissimarum fallacissima commenta homuncionum. Doceat vel Hesiodus: Lex antiqua optima. Doceat vel Apollinis oraculum olim Atheniensibus datum: Religiones quæ sunt in more maiorum, seruandas, sed in illis quod est optimum sequendum. Doceat autem Socrates apud Xenophontem, optimum esse, non tam quod antiquum, quàm quod Dominus ordinauit. Ad hoc Christi verbum, ad has voces à Domino consignatas prouocamus: cuius verbi autoritate & grauissimis testimoniis Iuellus vestros errores coarguit & dissipauit.

His tamen à nostro defensore in suo libro positis & constipatis, adhuc reluctatur Hardingus, aliam extrudit diatribam quasi leuis armaturæ excursionem vltimam: in qua tamen vnum tantum articulum tractat, hîc illîc quædam carpens & vellicans, quæ noster sparsim in recognitione & noua editione suæ defensionis satis refutauit.

Vbiquitas.

Pollicitus est item per literas Domino Bullingero & Tigurinis, se contra Domini Brentij Vtopiam & contra vbiquitarios aliquid scripturum: ideòque ad eum miserunt quædam Scholia quæ Petrus Martyr ad eius operis confectiorem consignarat, sed noster ab istis Hippocentauris Papisticis vndique impetitus, & demum morte præuentus exposcere non potuit. Annotationes quasdam, siue breues propositiones de vsura, in ipsius mûsæo post obitum repertas, placuit euulgare: vbi Lector intelligit ad quandam principalè quæstionem duas aduersarias & acutas & succinctas responsiones. Alteri, quia author est incertus, literas. A. B. apponemus, in altera erit Ioannes Iuellus.

QVAESTIO.

De vsura.

An quicquid ex pacto supra sortem accipitur ab eo qui mutuo dat pecuniam, mercatori illicitum scenus sit, quamuis non quærat lucrum nisi ex lucro, idque animo mercatoris.

RESP. IO. IVELLI.

Imò scenerator sæpe etiam ex iactura lucrum quærit, non tantum ex lucro.

A. B.

Contractum de quo quæritur, licitum puto, quia nec primæ tabulæ repugnat, nec secundæ.

IO. IVELLVS.

Ego contra, vsuram omnibus legibus diuinis, humanis, ciuilibus, Canonicis, nouis, veteribus, Christianis, Ethnicis video disertè prohiberi, nulla autem lege aut hominum constitutione approbari. Itaque hoc genus contractuum non puto esse licitum.

A. B.

Nam quod ad primam tabulam attinet, nullum Dei mandatū extare puto, quo prohibeantur homines eiusmodi contractum exercere, in quo vnus materiam lucri, alter operam suam præstet, modò omnia honestis artibus fiant. Nec discrimen ponendum arbitrator in materia, siue ager locetur, siue domus, siue denique pecunia ad mercaturam exercendam interueniat. Nam vt mihi quidem videtur, materiæ diuersitas nõ facit diuersam contractus naturam: quamuis certis & quidem iustis de causis Iurisconsulti subtilius ista distinxerint, apud quos aliud est locatio quàm societas aut mutuum.

IO. IVEL.

IO. IVELLVS.

Alienum erat hoc loco (vt mihi quidem videtur) verba facere de prima tabula. Nam ea religionem tantum continet & cultum Dei, vsura autem proprie refertur ad proximum. Tamen foenerator cum aperte fratrem laedit, & sciens prudensque peccat in secundam tabulam, non obscure etiam peccat in primam, hoc est in Deum authorem vtriusque tabulae. Sed miror tam doctum virum, cum vsuram probare vellet, nihil adferre voluisse (non enim dico non potuisse) ex sacris literis, praesertim cum nescire non possit multos esse hodie qui putent eam ubique in omnibus Scripturis condemnari. Nam dictata hominis quantumuis sapientis, non possunt habere auctoritatem verbi Dei. Institutionem autem vitae Christianae, ad coniecturas & obscuras quasdam collectiones reuocare, nescio an sit illorum hominum qui pollicentur se, nec ad sinistram nec ad dextram velle flectere, sed illud tantum amplecti ac sequi velle quod Deus iusserit.

A. B.

Quod autem attinet ad secundam tabulam, ad quam etiam proprie ista respiciunt, mihi sane videtur eiusmodi contractu non modo non laedi quenquam, sed vehementer etiam iuuari hominum societatem, si modo certis limitibus definiatur, de quibus mox dicam.

IO. IVELLVS.

Atqui aliter semper visum est, non tantum Christianis hominibus, sed etiam Ethnicis. Nam vt alios taceam, vereres Romani non minus foeneratorem horrebant quam homicidam aut furem. Maiores nostri, inquit, Marcus Cato de re rustica, furem condemnabat dupli, foeneratorem quadrupli. Et interrogatus quid esset foenerari, quid, inquit, hominem occidere? Si sapientes putassent hoc pacto tantopere iuuari posse hominum societatem, certe in scribendis legibus, & constituendis Rebus publicis rationem ita commodam & priuatim publicaeque vtilem non omisissent: illis enim societas hominum summam semper fuit cura.

A. B.

Nam quae in verbo Dei dicuntur contra foeneratores, huc non pertinent. Foenus enim (quod ab Hebraeis *Netek*, id est morsus dicitur, & verbo Dei damnatur) tum demum exercetur, cum pecunia datur alicui mutuo, vt & sortem & aliquid supra sortem quoquo iure exigam. In ea vero specie quae nobis proposita est, non proprie datur pecunia mutuo, sed societas quidem inicitur, in qua vnus faciendae mercaturae pecuniam ad emendas merces, alter vero suam operam in commune lucrum confert.

IO. IVELLVS.

Sunt hodie multi viri non mali, qui verbo Dei prorsus omne genus vsurae damnari putant. Certè Dauid ita praedicat virum bonum: Qui pecuniam suam, inquit, non dedit ad vsuram, idque non tantum non pauperi, sed prorsus nulli. Et Christianus in vniuersum ait, Date mutuum, nihil inde sperantes. Quod si haec aliaque multa quae contra vsuram proferuntur ex verbo Dei, huc non pertinent, cur tu ex eodem illo verbo Dei, non adfers ea pro vsura quae huc pertinent? Cur planum non facis ex scripturis, licere ita pacisci cum mercatore, aut cum diuite, vt pecuniam tuam repetas cum vsura? Est quidem vsura alia acerbior, alia mitior. Minus enim laeditur diues mercator qui ex foenebri pecunia lucrum facit, quam pauper qui exeditur vsuris, & ne sortem quidem potest reddere. Ego tamen spero doceri posse suo loco, in omni etiam moderatissima vsura inesse morsum. Definitio quidem ea quae hic adfertur, rectè congruit. Ita enim mercator mercatori dat pecuniam mutuo, vt quicquid acciderit, siue lucratus sis, siue iacturam feceris, quocumque iure quacumque iniuria repetatur cum vsura.

A. B.

Illud igitur, id est, lucri causa fratrem laedere, quem tuo etiam cum damno tenearis iuuare, planè repugnat charitati Christianae, ideoque species est magnae crudelitatis: à qua Christianos omnes oportet esse alienos.

IO. IVELLVS.

Scripturis pugnandum erat, non illis rationibus quae nihil probent. Quae enim est ista dialectica: Non licet vsuras exigere à paupere, ergo licet exigere à diuite? Nam eodem modo prorsus possis dicere, non licet affligere pauperem in iudicio, ergo licet affligere diuitem: Atque etiam pueri in scholis hoc sciunt, ex negatiua non rectè concludi affirmatiuam.

A. B.

Hoc verò è contrario cum charitate prorsus consentit, quis enim huiusmodi contractu læditur? Nā Respub. nullum damnum patitur, imò etiam iuuatur, cum Reipub. interfit, mercaturam honestam potius fieri, quàm vt otiosa pecunia iaceat.

I O. I V E L.

Quis, inquis, læditur? Respõdeo, Respub. Mercator enim qui pecunias accepit fœnori, cogitur merces suas tantò pluris vendere, & populus cogitur eas pluris emere. Itaque Chrysofomus rectè dixit, fœneratorem communem esse hostem omnium. Ad hæc, vnde hodie sunt tot mercatores obærat, nisi quòd iuuenes dum student præpoperè rem facere, ante iuuoluuntur atque impediuntur vsuris, quàm possint emergere? Illiverò postquam semel incipiunt ruere, alios sæpe multos viros bonos creditores suos secum rapiunt. Si hoc est iuuare Rempub. equidem nō video quid sit eam lædere. Iuris periti quidem aiunt interesse Reipub. non vt quisque vsurariam istam mercaturam faciat, sed vt quisq; re sua rectè, hoc est, vt ego interpretor, honestè & legitimè vtatur.

A. B.

Qui verò pecunia vtitur, is quoque conqueri non potest, cum pars lucri ad eum redeat.

I O. I V E L.

Redit ad eum, fateor, interdum aliquid, sed hoc pacto, vt dixi, rerum pretia augentur in immensum, & populus mordetur atque opprimitur. Leges autem non vnus alicuius auari mercatoris cupiditati seruire debent, sed saluti potius populi.

A. B.

Denique qui pecuniam confert, quam alioqui iacere otiosam & sensim exhauriri oportuerat, fit hac ratione locupletior, ac proinde ad fratres iuuandos magis idoneus.

I O. I V E L.

Certè quicquid aut debitori accidat, aut Reipublicæ, solus fœnerator semper fit locupletior, sed iniquis & fœdis rationibus: vt solent qui ex lenocinio, aut è furto rem faciunt. Sed ridiculum atque etiam acerbum est, multos opprimere vt vnū iuues. Nā quod additur, fœneratorem diuitem ad fratres iuuandos magis esse idoneum, nullum est genus hominum auarius, tenacius, fordidius, aut minus propensum vel ad subleuandos fratres, vel ad iuuandam Rempublicam.

A. B.

Sed contrà, obiici solent nobis quædam, ex quibus probetur & Rempub. lædi & ei fieri iniuriam qui pecunia vtatur, atque adeò sic reddi securos homines & negligentes, quibus stertentibus opes crescant.

I O. I V E L.

Res ipsa vtrumque loquitur, Est enim hæc & verus & publica & verissima querimonia.

A. B.

Rempub. lædi aiunt, quoniam mercator hac ratione cogitur carius merces suas vendere, vt & sibi & alteri lucrum quærat. Respondeo, quærendum esse huic malo remediū, ideoque duo in primis esse cauenda quoad eius fieri poterit: nempe ne cum homine improbo sit nobis negotium. Deinde ne pecuniæ pensionem æquo maiorem stipulemur, sed eiusmodi vt probabile sit vtrique posse honestam lucri partem accedere.

I O. I V E L.

Pulchrè, sed quis quæret? vbi, quando, quo pacto, apud quos quæret? hoc scilicet est illud velle quærare, quod inueniri non possit. Non enim positum est in manu tua, quàm ille vir probus sit quocum contrahas: Infinitæ enim sunt latebræ in animis hominum. De illa verò mediocri pensione, nescio an vnquam possit conueniri.

A. B.

Præterea, si ob hoc incommodum damnetur hic contractus, cur non etiam improbe tur locatio? Nam certè si vel agrum, vel ædes alicui locauero qui sit improbius, vel carior pretio quàm par sit, eadem prorsus incommoda consequentur.

I O. I V E L.

Imò multum est discriminis: Nam locare semper licuit, fœnerari non licuit. Locare honestè potes. Vt autem rectè damnatur iniqua locatio, ita rectè damnatur iniqua mutatio. Vtura autem mutatio iniqua est. Itaque vtura non in vniuersum cum

cum locatione , sed cum iniqua tantum locatione conferri debet. Omnis autem iniqua locatio damnanda est, ergo omnis usura damnata est. Additur , Si ædes locauero alicui qui sit improbius : hoc quid sit non intelligo. Improbiter enim hoc loco non in conductore qui patitur iniuriam , sed in iniquo Locatore qui iniuriam intulit : nec in eo qui pecunias accepit fœnori, sed in fœneratore qui dedit, reprehendimus.

A. B.

Proximò verò aiunt, duabus in rebus fieri iniuriam, primùm quòd ex alieno labore lucrum percipiat alius: Secundò quia fit stipulatio certæ pecuniæ in omnem euentum cum tamen mercaturæ sint incerti euentus , & in societate commune debeat esse periculum , ideòque non videatur licita stipulatio , in qua non etiam fiat damni communis mentio.

IO. IVELLVS.

Vtrumque recte.

A. B.

De priori sic respondeo, iniquus non esse vt ego ex alieno labore lucrum percipiam quàm vt ille ex aliena pecunia fiat locupletior: Summam autem esse huius contractus æquitatem in eo quòd vnus materiam, alter operam conferat, quo fit vt tum alter alterum iuuet, meritò quoque commune sit lucrum.

IO. IVELLVS.

Si ita esset, societas esset, non usura: par autem esset ratio si & creditor & debitor subirent idem periculum. Non enim satis est ab altero materiam lucri præberi, ab altero cõferri operam, nisi id ab vtroque fiat eodem modo. Nunc autem alter sæpe & operam & oleum perdit, alter securus & certus est, non tantum de sorte, sed etiam de fœnore. Itaque cum non proponatur vtrique periculum commune communèque lucrum , fit sæpe vt alter alterum non iuuet, sed opprimat, & in hoc contractu summa sit iniquitas.

A. B.

Scio tamen obiici posse quod ait Aristoteles , contra naturam esse vt pecunia pecuniam pariat: & illa quoque adferri posse quæ dicunt Iurisconsulti, debitorem non vti aliena pecunia sed sua, quoniam in mutuo, id est in iis rebus quæ pondere, numero, vel mensura constant, mutuum dicatur, quod de meo fiat tuum. Sed has subtilitates nihil moror, quas etiam sperem me posse facile refutare , cum hunc contractum non dixerim mutuũ non esse, sed societatis speciem , in qua vnus materiam lucri , aut id certè ex quo materia lucri comparatur, alter vero operam confert , & charitatis regula postulat vt communis beneficij sit communis ac reciproca compensatio.

IO. IVEL.

Mirum est, id hominem Christianum non videre , quod Ethnicus solo naturæ lumine imbutus viderit. Neque ita leuis est Aristotelis autoritas, vt possimus eum , quasi qui inanes tantum subtilitates atque argutias sectatus sit, ita leuiter & contemptim reiicere. Vis autem rationis qua vsus est Aristoteles ea est, vt vix putè ita facile posse refutari. Res enim aliæ ita natæ sunt, vt res alias possint procreare similes, vt bos bouem, caper caprum aliæ autem sunt inertes & stupidæ quæ nihil procreant, vt lapis non generat lapidè, quòd in eo non sit vis aliqua prognerandi. Nummus ergo non magis potest nummũ procreare quàm mensa mensam, aut pluma plumam. Quod autem ad nomen mutuum attinet, vt leuiter obiicitur à Iurisconsultis , ita hic leuiter dissoluitur. Esto enim non sit usura mutuũ, sit species aliqua societatis. Nõ erat id in cõtrouersia, illud poti⁹ quæritur an hoc gen⁹ societatis coire liceat? Sed quid hoc tandè argumenti est? usura inter mercatores aut diuites non est illicita. Semel, iterum, tertio inculcas ab altero materiam lucri conferri, ab altero industriam. Quis hoc nescire potest? aut quasi id magnopere ad rem faciat, aut quasi non etiam in fœdissimis contractibus idem interdum fieri soleat. Non quid fiat hoc loco quæritur, sed quid liceat. Sed charitatis regula, inquis , postulat vt communis beneficij sit communis ac reciproca compensatio. Rectè sanè, fœneratores enim charitate ducuntur scilicet, non auaritia. Sed quid si debitor nihil lucratus sit, vel potius , quid si, vt fit, rem omnem amiserit? quæ tum regula charitatis statuere compensationem reciprocã?

A. B.

De posteriori sic respondeo: quamuis incerti sunt euentus mercaturæ, tamen meritò

præsumitur potius lucrum quàm damnum: cum mercatores artis sint periti, minimè sit probabile in damnum suum concessuros.

IO. IVELLVS.

Præsumitur lucrum potius quàm damnum, fortasse quia animo procliuiores sumus ad bene sperandum: res tamen ipsa incerta semper est & lubrica, & interdum casu magis regitur quàm prudentia. Quare cum euentus sit incertus, & societas ea pecuniæ atque operæ sit communis, par est, mea quidem sententia, commune esse periculum. Alterum enim subire omnes casus & rem amittere, atque etiam ex amissa vsuras reddere, alterum sedere domi otiosum, & quicquid acciderit de sorte & lucro securum esse iniquum est.

A. B.

Deinde, distinguenda est hæc species societatis ab ea in qua vterque & rem & operam confert, vt cum mercatores cum mercatoribus societatem ineunt, tum enim vterque sibi ex æquo cauet.

IO. IVELLVS.

Distinguenda est societas ab illa: Illa, enim honesta est, hæc semper turpis fuit. Verùm ne, hæc quidem ratio satis firma est. Quid enim facit cautio ad minuendam iniuriam? fieri enim potest vt etiam in turpi re vterque sibi ab vtroque ex æquo caueat. Certè ne Iudæi quidem hodie hoc genus societatis inter se probare possunt, vt mercatores aut diuites à diuitibus vsuram exigant.

A. B.

In hac verò specie diuersum accidit, nam alter pecuniam habet in sua potestate, alter obligationis schedulâ contentus, alterius bonam fidem sequitur.

IO. IVELLVS.

Est hoc quidem respondere aliquid, at non satisfacere. Quid enim si creditor nõ tantum sequatur fidem debitoris, sed etiam agros & prædia velit sibi obligari: an non æquè illi cautum est atque alteri qui accepit pecuniam?

A. B.

Itaque cum illi multò melius sit cautum quàm isti, dico ita quoque concipi licere stipulationem, vt communis damni mentio non fiat, nempe vt ille hoc veluti freno coercetur, ne alienam pecuniam audaciùs profundat, sed vt ea parciùs tanquam suo vnus periculo peritura vtatur.

IO. IVELLVS.

Imò æquè vt dixi vtrique cautum est, itaque in stipulatione par est, si quid acciderit, mentionem fieri communis damni. Otiosum autem erat hoc loco de pecuniæ profusione dicere. Nunc enim non de decoctoribus, sed de fœneratoribus sermo est. Certè in hac re, vna cita est controuersia: cum cautio vtrinque sit eadem, cur proponi non debeat idem vtrinque periculum.

A. B.

Interim tamen est Christiani hominis tum in aliis omnibus obligationum speciebus, tum etiam in hoc contractu ita iure suo vti, vt cum ei constiterit alterum sine sua culpa iacturam fecisse, paratus sit ex æquo & bono ipsius quoque fortis damnum ferre potius, quàm vt cum fratre acerbius agat quàm Christiana charitas ferat.

IO. IVELLVS.

Christiani est hominis ita viuere, est etiam Christiani hominis ita contrahere: pacta enim & conuenta, quasi vincula quædam sunt humanæ vitæ. Si debitor, inquis, nulla sua culpa iacturam fecerit, creditor debet ipsius etiam fortis damnum ferre. At quid si ille iacturam quidem nullam fecerit, sed ex aliena aut nihil lucratus sit, aut non ita multum vt ex eo aliquid vsuræ nomine decidi possit? quæ tandem hinc adhibenda erit Christiana moderatio?

A. B.

Ac ne cui hoc mirum videtur, dico similem esse mutui rationem, quod tamen nemo reprehendit. Exempli causa, frater egens venit ad me petens pecuniam, ego quod petit largior, sed tamen stipulor, bona fide intra certum tempus redditurum quod accepit. Quis hanc stipulationem damnet? Et tamen sapissime accidit vt debitores non possint, præsertim tempus persoluerere mutuum, idque sine vlla culpa.

IO. IVELLVS.

Inter vsuram & mutuum multum est discriminis. Deus enim mutuum dare iussit, fœnerari

nerari prohibuit: & mutuuum cum charitate coniunctum est, vsura cum auaritia. Argumentum hoc quale tandem est? fieri, inquis, potest, vt aliquis interdum in mutuo aut locatione præstare non possit quod promissit, Ergo licet exercere scenus. Hæc ratio mihi vix videtur cohære. Est enim simile dissimile, & meo iudicio non multum probat.

A. B.

Idem ergo hîc quoque incommodum accidit, sicut in agri locatione & aliis contractibus omnibus sæpissime vsu venit, vt aliquis quod sine exceptione promissit, præstare possit. Eadem igitur inter omnes regula obtineat, vt Christianus cum proximo Christianè agat, nec tamen propterea stipulatio damnetur.

I O. I V E L.

Inter bonos benè agere regula pia est, & Christiana, verum ad hanc regulam vsura nõ quadrat. Non enim adhuc satis liquidò probatum est, sceneratorem posse esse virum bonum: aut homini Christiano licere magis piè scenerari, quàm piè furari. Nam qui dixit non furaberis, idem dixit non sceneraberis.

A. B.

His positis, quòd ad me attinet, his veluti finibus hunc contractum circumscriberem.

I O. I V E L.

Quæ res in se moderationem non habet vllam, eam istis moderationibus regere non potes. Quantò satiùs est omnem vsuram in vniuersum prorsus tollere, quàm malum infinitum finibus velle circumscribere.

A. B.

Primum considerandum puto diligenter, ne vel auaritiæ vel otij captandi causa, malimus pecuniam locare, quàm ipsam exercere, vel emendis fundis collocare.

I O. I V E L.

Sunt ista non iuris regulæ sed iniuriæ. Scilicet venimus ad summum, docemur nunc non auaritiæ sed pietatis causa scenerari, & nihil agendo nõ otium sed laborem quærere.

A. B.

Secundò cauendum, ne hoc modo fiamus ad subleuandam pauperum inopiam minus idonei, vt si quis quicquid habet alteri committat, ita vt non satis supersit quo fratrem iuuet.

I O. I V E L.

Ridiculum, quantò enim plus exponis scenori, tantò plus ad te redit, quo iuues fratrem.

A. B.

Tertiò quærendum mercatorem puto nõ quàm ditissimum, sed quàm integerrimum, quique honestam faciet mercaturam.

I O. I V E L.

Quid hoc ad rem? non enim integritas quæritur in scenore, sed pecunia, nec nos mercatorem qui pecuniam accipit scenori hoc loco comprehendimus, sed sceneratorem qui dedit.

A. B.

Quartò, moderandam censeo pecuniæ pensionem, ita vt ipsius mercatoris, ab bonorum adhibito iudicio & arbitrio, nec publicæ leges violentur, nec iusta cuiquam offendi- culi occasio præbeat.

I O. I V E L.

Et quis tandem auream istam mediocritatem describet nobis, vt ne ué plus accipiamus quàm oporteat, ne ué minus? Nam si vnciarias vsuras exigere licet, cur quadrantarias non licet? Si quadrantarias cur non licet trientarias? Si trientarias, cur non semissarias? & si illas, cur non etiam centesimas? Quis statuet nobis istos limites, ne vsuram liceat aberrare? Quòd si regula huiusmodi ita ad perpendicularum tradi potest, cur eam ipse non tradidit? cur non edixit nobis hoc licere fieri, illud non licere? Quid causæ dici potest cur nunquam nec Deus ipse, nec Respub. vlla, nec vir bonus aliquis pensiones istas vsurarias ita temperarit, vt intelligi possit, quid quantumque mercatorem à mercatore vsuræ nomine liceat exigere? Absurdum est, cum omnia ad mediocritatem velis redigi, eam ipsam in medio relinquere, & nullis limitibus definire.

Quintò, diligenter circumspiciendum est, ut nostro iure utamur, & æquo & bono, sicut Christiana charitas iubet.

I O. I V E L L V S.

Hoc mihi idem videtur esse quod proximum. Æquum enim & bonum non aliud est, quàm arbitrium boni viri cum charitate Christiana coniunctum. Charitas autem Christiana non foeneratur, nec ea quæ sua sunt quærit, sed ea quæ sunt Iesu Christi.

Hoc fragmentum licet exiguum, ostendit quæ fuerit ipsius de usura opinio, quam alioqui latius & plenius demonstravit cum illum elegantem librum doctoris Vvilsoni ab eo nuper de usura editum sua præfatione approbavit.

Quamuis autem per annos viginti se totum legendis authoribus Græcis, Latinis, veteribus, recentioribus dedisset, ita ut facillè quivis existimet, si huc nervos intendere voluisset, eum & plura & splendidiora edere potuisse, nunquã tamen nisi pertractus in hanc harenam prodiit, & serò ad scribendum animam appulit. Quid enim volenti difficile? aut quid non posset efficere, cui domi tanta supellex suppetebat, qui labores nullos recusabat, qui libros diurna, nocturna manu versabat, qui tot locos communes instar sedulæ apiculæ congregabat, qui libros chartaceos numero multos, quantitate magnos componebat? Libri char-
tacei. Vnus autem ei ad manum erat ingens quasi thesaurus scientiarum & locuples promptuarium, in quo prophana, sacra, poetica, philosophica, diuina collegit. Erat in aliis libris & alia rerum multarum sylvæ, ex quibus semper vnum aut alterum libellum quasi Enchiridion, & ut ita dicam Manuale descripsit, quo usus est ad dicendum & scribendum velut Indice, adhibitis literulis quibusdam novis & peculiaribus, ad quæ mysteria Hieroglyphica intelligenda opus est aliquo Iuello aut Oedipo interprete. In aliis codicillis quos circumferebat (Ephemeridas seu Diarios vocat) omnia Apophthegmata, ludicra, egregiè dicta, quæcunque ab aliis audivit, aut vndeunque obseruare potuit, non indiligenter perscripsit: vnde in singulos annos verborum & rerum magnum acruum comportavit. Sic abditus in bibliotheca fuit, sic assiduus in libris, sic intentus omnibus occasionibus & oportunitatibus discendi, domi & foris, ioco & serio, in Musæo, in mensa, ut verè Ioannes Philoponus dici possit. Ut autem omnia solebat studiosè condere, sic etiam ea ad usum communem & ad sermonem quotidianum depromere, & scripta sua illis condire optimè poterat.

Nec solum Anglicè & Latine disertus, verum etiam Italicæ linguæ haud ignarus fuit: Græcè verò peritus. Quamobrem insulsum videri debet illud Hardingi scomma: Istum tot Græca in suis libris aspersisse non sine Theseo, quòd ad eam rem, operam nescio cuius Græci professoris aduocaret, cum tamen idem ille Ægidius Laurentius pernegaret, & huius in Græcis literis cognitionem sæpe laudet, & cum certum sit eum adolescentem huius linguæ ardore flagrauisse, & virum super omnem expectationem profecisse, adeò ut historicos, Oratores, Poetas Græcè legerit, imprimis verò Ecclesiasticos scriptores, & inter cæteros Gregorium Nazianzenum eximium & familiarem habuit. Accepi etiam illum lectissimæ foeminae Annæ Baconæ honoratissimi Custodis magni Sigilli uxori, quæ Apologiam Anglicanæ Ecclesiæ è Latino in nostrum sermonem fidelissimè & foelicissimè conuertit, & Græcam Epistolam ad eum scripsit, Græcè respondisse. Multos autem Græcos codices ipsius manu annotatos vidi, & in legendo diligentiam testari possum.

Mirari hæc nemo debet si reliqua diuinæ gratiæ in hoc homine elucens præsidia cognouerit: quid enim assequi non potest memoria foelix, & fidelis custos rerum omnium? quam licet natura (ut vulgo loquimur) dederit, mirifice tamen ars adiuuit. Si omnia experimenta hinc recenserem, quibus ille memoriæ suæ singularem artem ostendit, æquo longior poneretur oratio. Sunt qui referunt Hieronymi Pragensis memoriam fuisse valde bonam, & Philippi Melanchthonis singularem, & Theodecten sophistam à reminiscendo appellatum fuisse Mnemonicum, Iulium Cæsarem, Themistoclem & alios ea laude floruisse. Noster autem hac fretus, cum in Cruce Paulina Referendarium ageret, & quatuor illas solennes & bene longas Conciones repetiturus esset, & propterea Ioanni Garbrando mandasset ut dictata à Concionatore exciperet, domum reuerfus, plura memoriæ quàm ille chartæ commiserat, adeò ut orationis totius partes, sententias, nexus, ordinem memoriter teneret: licet in sua repetitione publica illam memoriæ vim non ostentaret, sed omnibus aliarum Concionum argumentis celeriter percursis, suam perorarit.

Quin

Quin & illud notum est, nullum neque dictum, neque factum paulò excellentius ab eo auditum aut visum fuisse, quod non vel in illo suo diario notaret, aut memoriæ quasi se-pto non comprehenderet. Reuerendissimus Episcopus Londinensis D. Sandus, & alij multi testes esse possunt, hoc ipsum non semel retulisse, si quid fortè commentatus perscripserat, & id semel distinctè perlegerat, paruo negotio idem totum eadem serie, iisdem propemodum verbis sine scripto potuisse reddere. Quod ab eo (ni fallor) præstitum est in ea Concione cuius supra mentio facta est, quàm, campana ad diuæ Virginis templum Oxoniæ vocante, edidicit, & postea expedite pronuntiauit. In Collegio suo adhuc iuuenis, post disputationem, vt fit, igni cum suis assidens, iubebat exercendæ memoriæ causa, eorum duos aut tres ciuium quorundam noua nomina ex ignotis parochiis & diuersis locis proponere, quæ ille octo post dies, ordine, sicuti singuli dictauerant, reperit. Ioânes Shep-præus eiusdem Collegij Corporis Christi & socius & linguarum professor, pro illis tēporibus doctissimus, in nouum Testamentum ad memoriam iuuandam, disticha Alphabetico ordine conscripsit, quæ emendatiora & auctiora D. Parkhurstus primùm Argentinæ, post Londini excudit, quæ cum subinde Iuello laudaret, diceretque complures inde non parum vtilitatis percepisse, Vtilia quidem certè & perbella sunt carmina, inquit Iuellus: sed ego noui memoriæ subsidium quoddam salubrius, & aliam viam commodiorem, scilicet Artem memoriæ. Quo tempore Parkhurstus accepto Calendario, aliquot nomina difficiliora & barbara inde conquisita selegit, quæ noster ex tempore, locorum situ & ordine obseruato, memoriter pronuntiat. Nec dissimile est quod fecit Glocestriæ: Nam cum Ioannes Hoperus ibidem Episcopus vigilantissimus, & post martyr Dei constantissimus, tentandi causa, vnà cum aliis amicis, peregrina vocabula, Vvallica, Hybernica, aliaque exotica circiter quadraginta excogitasset, iste secedens & aliquantulum meditans semel aut iterum lecta à primo ad vltimum & è contra, absque mora & omni hēsitatione recitat. Cōcionatur⁹ breuissimas annotationes & præcipuas dicendorum Summulas scribere consueuerat, quas huius artis adminiculo, imaginibus insignitis, locis omnibus dispositis, ita memoriæ commendauit, vt non semel dixerit, etiamsi decem mille auditores haberet, & inter perorandum tumultuarentur aut pugnarent, se tamen artificialis memoriæ beneficio sic confirmatum esse, vt non perturbaretur, vt nihil obliuioni traderet, sed vbi desierat, ibi omni trepidatione abiecta, pergeret. Solebat D. Caluini Institutiones & ipse maximi facere, & plurimum amicis commendare, quas hoc artificio & industria tâquam digitos suos probè nouerat. Hoc etiam suasisit Parkhursto, & tandem persuasit, sic vt ille vires suas periclitaturus, ab Euangelio secundum Mattheum exorsus, Tiguri in templo D. Petri, locis & imaginibus in Angliæ oppido Cleua collocatis, vna solùm hora quotidie ei studio tributa, omnia illa viginti octo capita totidem dierum spatio à principio ad finem vsque, & vice versa ita ad vnguem & ad verbum calluit, vt quamcunque partē eius Euangelistæ, & antecedentia & consequentia promptissimè redderet. Suasisit idem D. Frenchamo quondam Oxoniæ studioso, homini & ingenuo & generoso, qui exul religionis causa Tiguri & piè vixit & Christianè obiit. Anno regni Elizabethæ quinto, tempore Comitiorum siue Parlamenti, vt dicimus, ambo & Sarisburiensis & Noruicensis apud ornatissimum Equitem D. Baconum magni Sigilli Custodem pransi sunt, vbi refectis corporibus, etiam sermonis elegantia & suauitate suorum conuiuarū animos recreaturus, de arte hac memoriæ loquutus, quendam Roughamum Monachum Buriensis Cœnobij, propter eam facultatem & peritiam multis laudibus extulit: cūmq; Parkhurstus adderet, in ea mensa etiam alium mirum artificem adfuisse, Iuellum innuens, D. Custos periculum, facturus, sumpta Erasmi Anglica Paraphasi, cœpit ei decem linearum vltimas clausulas & voculas confusas, quandoque perfectas, quandoque dimidiatas, plerumque decurtatas prælegere: Age, inquit, quid hîc possis videamus. Iuellus secum tacitè ruminans, facie manu cooperta in mensa sedens, statim singula sūsq; deque rectà & retrò repetiuit. Tanta & tam incredibili memoria polluit, vt singula specimina memorare, alterius cuiusdam memoriam firmiorem & capaciorem requireret. Atque hæc de Scriptis & de adiumentis ad eam rem necessariis dicta sint.

Quas ille scripserat literas ad amicos, familiares, Nobiles, Episcopos, nostros, exteros: ^{Literæ.}
& rursum, quas ab aliis doctissimis viris, maxime Tigurinīs acceperit, & quàm aptè & arti-
ficiosè in suis quatuor capsulis digesserit, prætermitto. Multi suos libros ipsi inscripserunt, ^{Dedicatio.}
nimium P. Martyr dialogum de vtraque in Christo natura, eūmq; velut Palæmonem ^{nes librosq;}

inter duos suos Interloquutores Pentachum Vbiquitarium, & Orothetem rectè de Christi humanitate, eiusque corporis circumscriptione sentientem elegit: quem etiam sæpè optauit in ea respondendi prouincia sibi mortuo succedere. Dignum profectò argumentum, in quo illud diuinum ingenij sui lumen & orationis flumen exerceret. Etsi enim Dei gratiâ Anglos nostros illa pestis Vbiquitaria non inuasit, tamen in aliis locis latius serpsit, & principiis obstandum est. Quis autem hoc spatiosum de Vbiquitate thema oratione peragrarè cum laude posset, nisi qui vbique locorū per omnia authorum genera est peruagatus? Quæ enim, ô Deum immortalem, in hac doctrina tenebræ, quod chaos, quæ abyssus? quàm nouum genus philosophiæ? quam nec Parmenides ipse, si uiueret, qui omnia quæcunque sunt vnum esse dixerat, nec Heraclitus, nec Scotus ipse posset intelligere: vbi sursum, deorsum, antrorsum, retrorsum. hâc, illâc, cœlum, inferi, terra, omnia miscentur, & confunduntur: vbi in tanta caligine, nec ianuam qua ingrediamur, nec exitum quo euadamus liceat inuenire: vbi rectè quis exclamet cum Poëta:

Monstrum horrendum informe ingens, cui lumen ademptum.

Dedicauit ei & aliis nostris Episcopis olim exulibus, suum Danielem Henricus Bullingerus: Itémque Bullæ Papisticæ Refutationem, in qua & orthodoxæ Reginæ & totius Regni nostri defensionem suscepit, anno Dom. 1571. Et Iosias Simlerus orationem de P. Martyris vita sub nominis ipsius auspicio publicè apparere voluit, eiusque in Genesin Cõmentariolum, quòd illi Martyris vita deberetur potissimum, qui Martyrem viuum obseruauit vnice: quo tempore misit eiusdem Martyris Eiconam argenteam, videlicet circiter annum Domini, 1563. Martij, 23. Quod ex ipsius literis ad eum trãsmisissis licet cognoscere.

AD D. IOSIAM SIMLERVM APVD TIGV-
RINOS SACRAE THEOLOGIAE PRO-
fessorem, Iuelli Episcopi Sari-
sburiensis Literæ.

Nemper amavi, doctissime Iosia, humanitatem, suauitatem, amorem tuum. Quis enim non amet hominem hoc ingenio, hac comitate, istis literis, ita veteris amici memorem, ita denique amabilem? Verùm cum ad amorem erga te meum nihil videretur addi posse, tu tamen tuo merito facis vt quotidie videar ardere, vt si amor maximus maior esse posset, magis arderem. Recepti à te Eiconam argenteam, & vitam atque obitum optimi illius senis Petri Martyris. In Eicone quidem etsimulta egregiè conueniant, tamen erat etiam aliquid nescio quid, in quo artificis solertiam requirerem. Et quid mirum in illius hominis similitudine erratum esse, cuius equidem cum omnia circumspecto, vix quicquã puto fuisse simile? Libellum autem tuum auidissimè & summa cum voluptate perlegi. Videre enim mihi videbar illum ipsum senem, quòcum antea suauissimè vixeram, eum nescio quo pacto propius etiam & penitius videre, quàm cum vnâ cum illo viuerem. Stancarum autem obscurum & insolentem scurram, quem ego nunquam natum audieram, & argutè, & pereruditè, neque, vti spero, sine magno Ecclesie commodo confutasti. Parcius ad te ista, mi Iosia, de te præfertim. Auribus enim tuis dare non est nec amicitie nostræ, nec pudoris mei. Equidem libenter illa legi, vt soleo tua omnia. Erant enim scripta de rebus ieiuiis plenissimè, de obscuris splendidissimè. De omni ista tua humanitate agnosco & fateor, atque etiam profiteor me esse in are tuo. Ecclesia nostra Dei beneficio immunis est ab istis monstris. Tantùm res nobis est cum Satellitibus quibusdam Pontificiis. Illi turbant quantum possunt in angulis, atque etiam hoc tempore impediunt quo minùs ea possim pertextere contra Vbiquitarios quæ cogitaueram: sed de ea re ad D. Bullingerum scripsi

scripsi plenius. Si scripta D. Martyris edideris, & Ecclesiæ consulueris, & multorum bonorum expectationi qui ea cupiunt, satisfeceris. Commentaria autem in Genesim, quoniam de illis querere videris iudicium meum, equidem ea mi Iosia, nunquam legi: tamen non dubito esse eiusmodi, ut si edantur, videri possint Petri Martyris. Noua ea quæ erant, conieci in literas ad D. Bullingerum. Nisi Rhenus vester nobis ita esset aduersus, & scriberem ad te, & mitterem sapius. Sed iter longum est, & præterea ad istas nundinas vix unum aliquem inuenire possum qui isthuc eat. Nunc autem etiam de nundinis dubito. Quicquid autem de literis istis meis fiet, ego tuus, mi Iosia, totus sum, siue scribo siue taceo. Saluta, &c.

Transmisit etiam in Angliam ad eundem Iuellum, Lodouicus Lauaterus doctus & diligens Tigurinæ Ecclesiæ Ecclesiastes, librum suum in Salomonis proueria, & alium de controuersia Sacramentaria. In altero Iuellus (quoniam eius iudicium requirebatur) multiplicem & variam lectionem, & doctrinam reconditam agnouit, ita ut nihil in eo genere putarit extare cum eo conferendum, ingenuè confessus se multa illius sapientissimi Regis proueria tum demùm intellexisse, quæ antea ignorabat. In altero autem libello, ait se, quod ad rem ipsam & ad historiæ veritatem attinet, non habere multum quod dicat: difficile esse iudicium ferre de illis rebus, quibus cum gererentur non interfuerit: de fide autem Scriptoris nihil se dubitare, orationisque perspicuitatem, candorem, modestiam D. Brentio, atque adeo liuori ipsi, omnibusque aduersariis non posse non placere.

Nouum hoc Vbiquitatis dogma hinc fortasse ortum est, quod hanc mysticam vtriusque in Christo naturæ coniunctionem, & vniuscuiusque proprietates & qualitates non satis ad amissim discreuerint: deinde quod corpus Christi reale in Sacramento fundarint, propterea quod malè argumenta sua consuunt. Non enim valet argumentum, Corpus Christi coniunctum est cum diuinitate, sed diuinitas est vbique ergo corpus Christi est vbique. Quod hoc simili patefiet: Manus est annexa & iuncta corpori, corpus longum est sex pedes, ergo & manus. De Brentio autem & Pet. Martyre, & nos omnes optimè sensimus, & quomodo vir tantus in talem absurditatem demersus sit, miramur, & quidem dolemus eruditissimos Theologos eà de re diuersas sententias scribere: nec nescimus iras fratrum esse acerbissimas, & ut Aristoteles autor est, illiusmodi bella esse grauissima, & speramus fore iucundam aliquando concordiam, quæ est quouis balsamò fragrantior, quouis rore dulcior, quo terra arefcens, id est, siticulosa anima Christianorum paruulorum reficitur & fœcundatur. Nuper admodum Rodolphus Gualterus eiusdem Ecclesiæ Tigurinæ minister dignissimus, huius præsulis obitum deplorauit in præfatione Epistolæ ad Cor. vnde non solum Angliam, sed & totam Ecclesiam, cuius ille præclarissimum sydus fuit, vulnus non mediocre accepisse, non sine causâ iudicauit.

Cæterum non solum priuatorum hominum calculo inclaruit, verumetiam Oxonien-
 sis Academiæ suffragatione. Etenim anno Domini 1565. concessus est ei gradus sup-
 mus, nimirum doctoratus, ut quod non multis dari solet, absens crearetur.

Eodem anno post, August. 31. serenissima Regina Elizabetha, anno regni sui septimo
 Oxoniam venit, ut scilicet Academiæ suæ statum videret, & scholastica quædam exerci-
 tia regali sua præsentia honoraret: quibus vtriusque Vniuersitatis illustrissimi Cancellarij
 Comes Leicestrensis, & D. Burghleus, D. Marchio Northamptonensis, & Regis Hispaniarum
 Legatus, & alij interfuerunt. Laudatissimæ Principis memorabile sanè exemplum, musas
 salutare, loca, non zelo promouendæ superstitionis, sed animo amplificandæ literaturæ
 & religionis inuisere. Quod à Carolo Rege in Pragenfi Academia factitatum est, & apud
 nos à Richardo Rege eius nominis tertio, qui hoc sanè nomine omni laude & prædicatione
 est dignissimus. Nam anno Domini 1483. 24. die Iulij, similiter ab Oxonien-
 sibus, à Cancellarij, Rectoribus & Magistris honorificè receptus, cum suo nobilissimo
 comitatu ad Collegium Magdalenenfè est deductus, comitante Domino fundatore G. Vvayn-
 fletto Episcopo Vvintoniensis aliisque Comitibus, Dominis, necnon Episcopis affectantibus:
 vbi cum suis non solum pernoctauit, verumetiam disputationes Ethicas, & etiam
 Theologicas in Aula audiuit, & actores, & Præsidentem, aliosque eius Collegij studiosos
 muneribus affectit: Licet enim reliqua eius facta probari ab omnibus non possint, tamen
 hac in re nihil gessit quod ab officio optimi Regis alienum videri debeat. Itaque &

Iuell. D.
 Theologie.

R. Elizabethæ
 ad Oxon.
 Academiâ
 aduentus.

hoc tempore, eodem affectu, & maiore fortassis effectu, horum vestigia sequuta Regia Maiestas, cum ad nos se reciperet, illius felicissimum aduentum omnes omnium ordinum homines gratulantur orationibus, carminibus, spectaculis, plausibus, omni denique officiorum genere gaudium suum exprimunt. Neque solum priuatim studiosi se exercuerunt, sed etiam publice solennes disputationes Philosophicas, medicas, Theologicas, atque etiam in iure civili per aliquot dies instituerunt, Regia Maiestate non solum praesente, sed attendente, & ad extremum, suum quasi Epiphonema Regium apponente. Nam cum ad noctem usque protracta esset à nobis Theologica disputatio. R. M. vehementissima Consiliatorum intercessione & precibus tandem impulsam, maximè eas dicendi vices D. Legato modestè recusante, facibus iam accensis, leni voce & serena fronte, nobilissima suorum Procerum & aliorum corona vndique stipata, hanc extemporalem quidem & breuem, sed omnium Academicorum animis & auribus gratissimam orationem habuit. Quoniã verò respondentis in loco & in cathedra Theologica procul constitutus, plurima quidem tamen non omnia percepi, si quid erravi veniam à R. Maiestate suppliciter peto. Nec enim musculus leonis rugitum repraesentare potest, nec quisquam plebeius regiam eloquentiam exprimere. Deinde cum in tenebris omnes scribere omnia non potuissemus, variantibus non nihil exemplaribus, sequutus sum quod mihi videbatur correctissimum.

ILLVSTRISSIMÆ REGINÆ ELIZABETAE AD OXONIENSES ORATIO.

 *U*ti malè agit odit lucem: & ego quidem quia nihil aliud nisi malè agere possum, idcirco odi lucem, id est conspectum vestrum. Atque sanè me magna tenet dubitatio, dum singula cōsidero quae hic aguntur, laudè me an vituperem, taceámne, an eloquar: Si eloquar, patefaciam vobis quàm sim literarum rudis: tacere autem nolo, ne defectus videatur esse contemptus. Et quia tempus breue est quod habeo ad dicendum, idcirco omnia in pauca conferam, & orationem meam in duas partes diuidam, in laudem & vituperationem. Laus autem ad vos pertinet. Ex quo enim primum Oxoniam veni, multa vidi, multa audiui, probavi omnia. Erant enim & prudenter facta, & eleganter dicta. At ea quibus in Prologis vos ipsi excusastis, neque probare ut Regina possum, neque ut Christiana debeo. Caterùm quia in exordio semper adhibuistis cautionem, mihi sanè illa disputatio non displicuit. Nunc venio ad alteram partem, nempe vituperationem, atque haec pars mihi propria est. Sanè fateor parentes meos diligentissimè curauisse, ut in bonis literis rectè instruerer, & quidem in multarum linguarum varietate diu versata fui, quarum aliquam mihi cognitionem assumo: quod etsi verè, tamen verecundè dico. Habui quidem multos & doctos Pedagogos, qui ut me eruditam redderent, diligenter elaborarunt. Sed Pedagogi mei posuerunt operam in agro sterili & infæcundo, ita fructus percipere vix poteram aut dignitate mea, aut illorum laboribus, aut vestra expectatione dignos. Quamobrem etsi omnes vos me abundè laudastis, ego tamen quae mihi conscia sum, quàm sim nulla laude digna facile agnosco. Sed finem imponam orationi meae barbaris plena, si prius optauiero & votum vnum addidero. Votum meum hoc erit, ut me uiuente sitis florentissimè, me mortua beatissimè.

In hoc loco & tempore, D. Iuellus Oxoniam ad moderandum accitus, suam sententiã in fine dixit, & grauiter & verè perorauit.

In ad.

In administratione functionis Episcopalis impiger fuit, & hanc personam Ecclesiasticam non indecore sustinuit. Nam ut concionandi crebritate, & scribendi assiduitate, ita aliis omnibus quibus potuit modis, diocesin suam iuuare studuit. Est quidem arduum opus Episcopum agere, & locus ut sublimis, ita lubricus. Si in tanta negotiorum varietate, in tot curarum vndis non posset omnia expedire, omnia loca perlustrare, omnia vitia deprehendere, omnes oues suas pascere, omnes inferiores Pastores gubernare, si, inquam, quandoque dormitet, non est mirandum. Equidem diffiteri nemo potest, à suis non raro vendi bonum Principem, & res tum priuatas tum publicas pessimè interdum geri per vicarios. Certè noster pro viribus enixus est, rem Ecclesiasticam, prout humana fert imbecillitas, quàm diligentissimè per se procurare. Quanta autem solitudine Ecclesiæ suæ commoda amplificari, inde patere potest: Siquidem cum aulicus quidam & alienus à Sacerdotio vellet alteri auaro suam, qua erat donatus, præbendam locare, (itaque nimis peruersè videretur & Ecclesiastica bona dissipare & auertere, & nimis apertè suam cupiditatem prodere,) Quid tui inquit, Iurisperiti respondeant, quidve conductor ille tuus agat aut velit nescio: Ego autem quantum à me fieri maximè & prouideri potest curabo, ne quid Ecclesia mea, me viuo, de trimenti capiat. Solent interdum pueri mercede, vel literis magnatum sacerdotia impetrare: cui malo hic quoad potuit, obstitit.

Episcopi fū
ctio.

Politicus quoque erat: Non solum enim in suo foro Episcopali (Consistorium vocant) cū Cancellario sedit, & præsedet, causas de matrimonio & stupro, testamentis, aliisque casibus audiens, expendens, definiens, verum etiam in sua diocesi eum iustitiæ præsidem seu publicæ pacis administrum Regia M. designauit, ut pro tribunali reliquis iudicibus assideret. Quod egit ille quidem, sed tanquam aliud agens, maximè cum scrupulus de religione incidit, aut aliud dubium in quo enucleando reliqui magistratus illius consilium reiicerent. Suum munus existimauit & verè Episcopale officium, lectioni, exhortationi, consolationi attendere, non illis forensibus & merè ciuilibus tricis se inuoluere, quomodo olim Pontificij solebant qui oblitum illius Aristotelici de Carthaginensibus (quibus vetitum est duas artes aut functiones exercere) utroque mucrone spiritali & tēporali pugnabant: quibus illud Bonifacianū placebat, Ecce duo gladii: qui clero dominabantur, ius commune dicebant, gregē Christi regebant, non pascebant, vinculis constringebant, pœna etiā capitali afficiebant (licet hypocriticè cum Pharisæis, seculare Pilati brachium inuocarent:) denique qui prætermissa docendi vocatione, quæ maximè ad Episcopum spectabat, Aulas sectabantur, legationes obibant, castra sequebantur, aliisque negotiis sæcularibus se implicabant, ut satrapas beneficos, seu magnificos Dominos, & Reges gentium ab istis vix discerneres.

Iustitarius
pacis.

Quod ad ethica & mores attinet, quos etiam superius in pueritia attigi, ad omnem humanitatem factus est, in congressu affabilis, in vita tota placidus & placabilis, in sermone lepidus & urbanus, in scriptis etiam orationem totam salibus doctè & ingeniosè perspergens. Non enim (ut quidam) qui tum demum eruditi haberi volunt cum sic iocantur ut rideant, sic rident ut mordeant, sic mordent ut etiam scurruliter ineptiant, non inquam sic noster amarè lusit, neque dentatos aut nigros sales aspersit, sed commodè aliquid semper prompsit, quo & se & alios delectauit. Quanquam autem semper lenissimi & patientissimi stomachi fuerit: tamen vel quia ingeniosi melancholia non vacant, vel quia anni ingrauescere cœperunt: dicunt eum in nonnullis factum esse submorosiores: nunquam tamen ita vehementer perturbatus est, quin mox illa tempestas paulatim subsederit. Lenitatem animi, mæ fuetudinem etiam illa subindicarunt, quod in Episcopatu maluerit suos, quàm se asperius agere, & illa quoque monita ad D. Parkhurstum indicio esse poterunt: Sit Cancellarius tuus durior, tu mitior: ille fecerit, tu mediceris: ille cultro vtatur, tu cataplasmate: prudens clemētia, clemens prudentia, non rigida seueritas aut diritas præualebit. Machinā vnus mouebit plus quàm sex manu: præstat viribus & fortitudini prudentia cum humanitate coniuncta. Pietatem & domesticam & in templo palam, laudant qui ex ipsius fuerint intimis & familiaribus: cuius etiam argumentum est illud, quod in Apologiæ defensione suo autographo sic scriptum reliquit. In nomine Dei Patris, & Domini nostri Iesu Christi. &c. Cui debetur omnis honor & gloria, Amen.

Morum in
Episcopo
probitas &
comitas.

De liberalitate & beneficentia multi narrant, quod pauperibus fores patefecerit, captiuis ordinaria ciberia miserit, studiosos quosdam annua stipe fouerit, & eos ad se venientes raro sine præmio dimiserit, domi suæ sex aut plures aluerit. Tum forassis manum retraxit, cum eum scholastici luxu suarum vestium offenderent. D. Parkhursto in exilio diu commorante & pecunia iam colliquefcente, etiam ipse exul, huius rei per literas factus certior,

viginti coronatos ab Anglis collegit & Tigurum vsque transmisit: cui item in patriam reuertenti, & in via spoliato iam valedicens, aliquot Daleros dedit. Ampla etiam & perpetua ipsius liberalitas multis officiis & muneribus declarata est erga Iulium Sancterentianum, partim quòd Petri Martyris amicus & famulus, totiùsque peregrinationis comes fuerit, partim etiam quòd propter pietatis studium & doctrinæ commendationem, eo beneficio dignus videretur. Hanc munificentiam & annuam quorundam Coronatorum contributionem in literis multis ipse agnoscit & prædicat, in quibus etiam eadem de causa D. Franciscum Comitem Bedfordiensem, non tam genere quàm pietate illustrem, & erga omnes externos pios benignissimum D. Sandum, Coxum, Parkhurstum Episcopos, inter Mæcenates suos numeravit. Petrum Martyrem aurea rosa donavit, & Tigurinos alio honorario, quantum ex literis quibusdam intellexi: quod illi in usum communem confici, & argenteum poculum inde fabricari (nomine & insignibus Iuelli appositis) voluerunt. Nam & hi libros, vt supra dictum est, ad eum miserunt, & D. Bullingerus item duos de Origine erroris, & duos de conciliis à se antè conscriptos & nunc plurimum locupletatos: Ideòque cùm lege Muncerari cantum sit ne quid pecuniæ accipiant ab exteris, ne oblatum tamen Episcopi donum superbius respuere videretur, hoc poculum, & benignitatis eius erga ipsos, & suæ rursus erga eum gratitudinis, & mutæ ipsorù amicitia & iucundissimæ coniunctionis, tanquàm publicum monumentum cõseruare decreuerunt. Sic noster Ioannes, qui non abs re Ioannes Eleemosynarius dici posset, hanc virtutem excoluit.

Comes Bedfordiensis.

De candore, de animo nulla malevolentia suffuso, de aliis virtutibus dictum est superius.

Priuata & domestica.

Nunc quomodo Oeconomicus fuerit, quàm frugi attentus, bonus paterfamilias, et si ex superioribus conici poterit: tamen in hac parte, quæ fortassis in aliis locis prætermisimus, breuiter attingemus. Domestica enim vitæ ratio & disciplina minimè contemnenda est. Quò studiis magis vacaret, in palatio construxit nobilem bibliothecam, quam omni genere librorum instructissimam reliquit, nec inde sanè scholasticos, Canonistas, Formularios, Summularios, Robertum de collo torto, Nicolaum de Gorrham, Iacobum de Voragine alios de Boragine, Petrum de Aliaco, Petrum de Palude, Ioannem de Parisiis, Hugonem de sancto Victore, Thomam Aquinatem, Scotum, Henricum de Gandauo, Stellam Clericorù, Manipulum Curatorum, Vade mecum, Dormi securè, Albertum Bielem, Durandum, Dorebellum, Ockamum, Holcot, Bricot, aliòsque eius farinae, seu farraginis doctorculos exclusit. Vnde Hardingi imaginatio facilè cõuincitur, qui cùm tot citata testimonia, variàsque Iuelli allegationes ex suis hisce Papistis desumptas videret, vanissimè exclamauit.

Ex propria pharetra nunquam venit ista sagitta.

Quasi ab alio cauidico aut Formularum Magistro ista mutuò corrogasset, quasiq. ipsi istius modi somniatores, quos tum diligenter legit, nunquam aspexisset. In hac Bibliotheca tanquam in testa sua inclusus, rarò prodiit, & manè non ita faciles ad eum aditus patuerunt. Quò autem vires suas & valetudinem corroboraret, vt ea aliquantum firma & stabili vteretur, post studium & preces matutinas, sub horam octauam iulculum aut ouum sorbere voluit. Mensa erat sacra, lauta, suauitatis plena: Sacra, nã Bibliorù lectione cõdiebat, quæ habebat Anglicè antiquissima: Lauta, quippe ferculis moderatè appositis, in qua ipse omnibus præterquam sibi ministravit. Vt enim erat corpus perimbecillum, ita tenui dieta usus est: homo ioci multi, sed cibi & potus minimi, aliis tamen officium hospitalitatis prolixè præstitit. Suauitatis plenam dixi, quia multa iucundè narrare, & ab aliis audire solebat, aliis cõuiuis Anglis & exteris opponere, aut respondere, vel pædomachiam spectare, in qua pueri, quos in schola publica educauit, latinè velitabantur & disputabant: ad quam præmiis, & præceptorem & discipulos inuitauit. Cùm enim interdum multa eum negotia circumsepissent, & variæ res quasi montes, omnes eius cogitationes circumstarent, puerilem hanc pugnam optimum esse condimentum in cœna existimauit: quomodo alij nobiles vel canes ad persequendas feras alunt, vel gallos vel alias bestias pugnaces inter se committunt: Sua enim quemque trahit voluptas.

Cibo sumpto & gratis Deo actis, aliquid temporis, aut causis & quæstionibus audiendis, si quis proponeret, aut litibus dirimendis, si quis moueret, impartit: tamen nonnunquam ipsa mensa forum erat, vt partes litigantes si adessent, reconciliarentur. Sub horam nonam conuocatis famulis vnà domi comprecatus est, hinc monuit absentes, aut alioqui negligentes, in vitia omnium inquisiuit & interdum animaduertit. Ita familiæ suæ domi præfuit, vt domum Dei melius posset regere. Nuper Iuello mortuo, quidam è famulis cùm iam alteri

Domino

Domino se in famulitium tradidisset, & Diabolo instigante quippiam capitale admisisset, in patibulo mortem Domini lamentans & vitæ suæ pertæsus, Heu, me, inquit, miserum, qui tot Iuelli monitis non factus sum cautiore: quod si ille nunc viueret, hanc ignominiosam mortem nunquam passus fuisset, diligenter enim ille suos monuit, sed bene monenti omnes semper non obediunt.

Finito hoc domestico examine, rursus in Musæum properat, mox ad lectum, sed prius aliquo authore à cubiculario seu Anagnoste suo prælecto, & demum Christo resalutato: quæ ut vnicum & solum corporum & animarum custodem, siue vigilantes, siue dormituri, siue viuentes, siue morituri inuocare debemus.

Iuelli mors.

EXTREMVS nostræ historiæ & vitæ Iuelli actus est mors, quæ omnibus quidē hominibus communis est, tum ipsi quodammodo præmatura, nostræ autem Ecclesiæ veluti funesta videri possit. Londino reuersus ecclesias suæ ditioni subiectas inuisit, absentiam præsentia, & illam qualemcunque remissionem suam noua sedulitate pensaturus: in qua sanè visitatione postrema, referunt eum seuerius & Cleri & plebis vitia studuisse corrigere, & minorum gentium Parochis laborem & pensum ediscendi quædam imposuisse, ipsummet & verbo & facto in reformatione elaborasse vehementius, & yris, & doctrina & religione, & vita probatis, non idiotis aut indoctis sola literarum & testimoniorum alienorum commendatione notis, sed plebe præsentem (vt Cypriani tempore factum est) Ordines contulisse multo quàm antehac vnquam circumspectius. Eas verò tum vigilias suscepit, quibus debilitatæ eius vires prorsus conciderunt. Equitaturus ergo Lacokam in comitatu Villiensi, à generoso quodam amicè admonetur, vt reuerteretur & domi suam valetudinem curaret diligentius: tot enim doloris aculeos in itinere posse illum in mortis discrimen coniciere: melius esse vt plebs vna Concione fraudetur, quàm vt tanto Concionatore omninò priuetur. Cui ille, Atenim, inquit, decet Episcopum in suggestu concionantem mori. Sic quondam Cæsar: Oportet Imperatorem stantem mori. Sic Ioânes Calvinus sella vel equo delatus est sæpè vt in schola legeret: O si, inquit, ibi me occupatum Christus inueniret. Sic Bucerus Catabrigiæ priuatim docuit, cum morbo stratus in publicum auditorium non posset venire. Idemque de Ioanne Knoxo Scoto Concionatore Edenburgensi dignissimo, ante aliquot menses in Domino piè mortuo, refertur. Itaque ne populum vana expectatione falleret, eò concessit vbi postremam Concionem, quasi Cygneam cantionem habuit, dominica decimaquarta post Pentecosten, Themate proposito ex Epistola ad Galatas capite quinto, Dico autem spiritu ambulate & desideria carnis non perficietis, &c. vsque ad finem capituli, Inter opera carnis non inuenit coniugium, quod laudibus ornauit, sed fornicationem, quæ Apostolus in suo catalogo annumerauit. Cæterum quantumuis luctans cum morbo, absoluta Concione domum redit, & noui cruciamentorum morsus volentem nolentem excipiunt, prosternunt, & lecto affigunt.

Ita dum totum vitæ suæ curriculum in hoc doctrinarum spacio consumit, dum se nimium fatigat imbecillæ valetudines & lætiferi morbi inuasérunt.

Ægrotus non murmurat, non mortem pertimescit, sed in languido corpore mens sana, quieta, & bona est: quasi illud Cypriani de Mortalitate iam decumbenti occurreret: Mori timeat qui ad secundam mortem de hac morte transibit: aut quasi nouus aliquis & Christianus Socrates, non ad mortem trudi, verum in cælum iam videretur ascendere. Variis hoc tempore impeditus implicitisque doloribus cõuocat suos die Sabbathi, quibus prædicat mortis suæ tempus in foribus esse, illisque orationem Dominicam interpretatur, ac Demum alloquitur: Video me communem omnis carnis viam ingressurum, & symptomata, & tela mortis infixam sentio: quare libet paucis, dum spiritus hos regit artus, & dum linguæ vsu clementissimus Dominus concedit, vos affari. Equidem à Deo immortali semper precatus sum, ex quo tempore aliquid diuino eius munere intelligere poteram, vt liceret mihi carnis huius meæ sacrificio nomen ipsius illustrare, & veritatem quam profiteor & docui, hac corporis mei hostia consignare: quod quia non datur, in eo valde me recreo & consolor esse iam diutius laboribus maceratum & exhaustum. Dum enim Dei populum visito, Deus Deus meus visitauit me. Cum Hardingo qui me in arenam prouocauit, congressus sum, non vt illius famæ aut existimationi detraherem, non vt vlli errori sciens patrocinarer, non vt mundi vanissimam gloriolam venarer: sed vt Deo soli & Ecclesiæ seruirem pro viribus. Extre-

Oratio morientis.

ma Concio Londinensis in suggestu Paulino, & collatio illa cum fratribus quibusdam de Ceremoniarum pädagogia, & Ecclesiæ nostræ statu à me habita non est ut cuiquam mortalium placerem, aut ut hominum auribus darem, aut aliquam partem quæ aliter quàm ego senserat, exacerbarem, aut molestiâ afficerem, sed ne qua pars alteri præiudicaret, & ut in cordibus fratrum charitas Dei per spiritum sanctum qui datus est nobis, diffunderetur. Oro autem Deum Opt. Maxi. ut pro sua infinita misericordia dignetur istorum malorum caput, omnium rebellionum, dissensionum, schismatum in orbe Christiano authorem, satorem, signiferum Romanum Pontificem conuertere aut confundere: qui vbicunque aliquando pedem posuit, ibi contendendi causas & occasiones aliquas subministravit, & velut ossa canibus obiecit. Oro etiam ut Regiam Maiestatem diutissimè conseruet, Senatam dirigat, defendat, piisque Pastores augeat & tueatur, detque Ecclesiæ veram pacem & Euangelicam concordiam. Peto item à vobis qui circumstatis, & ab omnibus quos offendi, ut ignoscatis, & ut morienti hoc vltimum charitatis officium præstetis, nimirum quia hora imminet & omnis corporis succus exsorptus est, cum videritis me propter carnis debilitatem elãguere, & in precibus non satis feruere, ipsi preces effundatis & me adiuuetis. Siquidem vos ego hæcenus & cõplures alios docui: nunc adest tẽpus ut vicissim à quouis vestrũ possim doceri & confirmari. His aliisq. in eã sententiam allatis, rogat ut Psalmum 71. canant, In te Domine speraui, non confundar in æternũ. &c. & ut id indefinenter facerent obtestatur, ac interim ipse vota sua coniungit. Cum recitaretur, Domine spes mea à iuuentute mea: Spes inquit, mea tota tu solus fuisti. Quumque in Psalmo diceretur, Ne reicias me tempore senectutis meæ, cum defecerit virtus mea ne derelinquas me: & post, Quin & vsque in senectam & canos ò Deus ne deseras me. Ille, inquit, Senex est, ille deficir, ille verè canescit qui quis moritur. Quibus alias precatiunculas pietatis & constantiæ testes addidit. Domine aufer à me spiritum meum: Domine nunc dimitte seruum tuum in pace, tolle moras, seruum tuum sine nunc ad te venire, iube tecum esse: Domine suscipe spiritum meum. Quum ex astantibus quidam oraret Dominum ut si ei id videretur ipsum pristinae valetudini & Ecclesiæ restitueret, contortis in eum oculis dixit, quod olim Ambrosius: Non ita vixi ut me vixisse pudeat, nec mortem timeo, quia bonum Dominum habemus: reposita est mihi corona iustitiæ: Christus iustitia mea. Pater fiat volũtas tua, tua inquam non mea, quæ imperfecta & deprauata est: noli me confundere. Hoc est meum. Hodie, hodie, citò ad te veniam, hodie te videam Domine Iesu. Scilicet non ut cæteri, vitæ diuturnitatem concupiscit, non in ore hominum cum splendore & honore versari desiderat. Voce iam deficiente, innuit iis qui aderant, semper orare: & quem non poterat lingua consensum præstare, eum leuatione manuum & oculorum ad extremum vsque vitæ halitum expressit. Sic homo Dei perfunctus suo munere, ad incredibilem maciem perductus, & viuum quasi cadauer effectus, ingenti cruciatus vi oppressus, memoria tamen & sensibus integer, non in purgatorium quod confutauit, non in cœlum vbiquitariũ, contra quod erat scripturus, sed in possessionem certæ felicitatis proficiscitur, & Christi beneficio ac gratia laboris & curarum optatos fructus consequitur, suauem corporis somnum, & sempiternam animæ quietem. Rilæus œconomus, quem dilexit, ei oculos clausit anno Domini, 1571. vicesimo tertio die Septembris, circa tertiam pomeridianam, cum iam annos propemodũ quin quaginta in labore & dolore & honore vixisset.

De testamento quod in hac morbi aggressione & paroxyfmo condidit, nihil dicam nisi illud, quod legauit sua, non aliena, nec libenter æs alienum vnquam conflauit, sed cum suis procuratoribus & ministris statim ratione subducta, sua cuique sine mora persoluit. Deinde non addidit ditioribus, sed famulis & scholasticis, & pauperibus liberalissimè dedit, fratre quidem Ioanne Iuello non præterito, & quibusdam aliis amicis non planè neglectis, sed in hunc finem potissimum, ut studiosos iuarent. Sepultus est honorificè in æde Sarisburiensi, ad cuius funus concione celebrandum accersitus sum: sed cum tempore pestis absentem & peregrinantem nuncius non inueniret, ὁμόνυμος & ὁμοθυκος meus Ægidius Laurentius id munus exequutus est ad honorem Dei & cum fructu Ecclesiæ, cum laude sua, & cum amplissima vitæ & mortis Iuelli commemoratione. Quod deerat, Guilielmus Holcottus generosus, illi Sophistico Scriptori, R. Holcotto in religione dissimilis, vir honestissimæ familiæ & optimæ fidei, ex suo, non Ecclesiæ patrimonio viuens, & gratis euangelizans, tempore pomeridiano suppleuit. Funus non Papistarum more luminibus in meridie circumfulum est, sed multorum lachrymis, & Oxoniensium & aliorum carminibus & Monodiis honoratum.

N V N C amice Lector Iuello nostro sepulto, pauca restant quæ te velim cognoscere. Prædictiones sanctorum sæpe veræ sunt ominationes: non semper falsæ vaticinationes. Etenim Iuellus non solum præsentibus tum mortis suæ diem instare dixit, verum etiam paulò antè præuidit. Nam cum D. VVithedi, de quo antè, & D. Coli Archidiaconi Essexensis mortem per literas Episcopo Noruicensi significasset: & rursus Iulij septimo anno Domini 1570. de D. Allæi Episcopi Exoniensis obitu quædam perscripisset, Me, inquit, oportet illum sequi, & gracilem crasso succedere, quod & factum est: erat autem alter pinguior, alter macilentior. In aliis quoque literis: Vtinam congregari & colloqui nobis licuisset, nunc autem seruum est. Verum aegidum, spero in cælis conueniemus: F L V X, F L V X, id est Germanicè citò, cito festina, alioqui si cesses, ego te anteuertam. Quin & eodem anno quo mortuus est, anno scilicet 1571. Februarij tertio, hæc verba adscripsit: Fama est, sed vaga & inconstans, de futura Parlamenti indictione: quod si fiat, tum fortassis iterum veniam in complexus tuos ante mortem meam, meam dico non tuam. Tu enim adhuc canes O Theos, Ischyros, Athanatos, id est, Deus fortis & immortalis. Similiter Bradfordus paulò antè Martyrium, suppressores, lictores, & rogam accensum visus est in somno videre. Similiter & D. Ridlæus, tamen indignante in tempestate iactatus, suos iam territos cohortans: Bono, inquit, animo estote, & remis incumbite: Hæc cymba fert Episcopum, quem non mergi, sed comburi oportet.

1. Præfagia Sæ
torum ante
mortem.

Deinde illud quæso obserues, quomodo liuor edax hominum, defunctis insiliat. Musitabant quidam Iuellum in morte, antiqua fide retractata, Papistam euasisse: cum tamen subinde professus sit, se in ea fide & doctrina quam defendit hætenus, perseverare, vt tota hæc vera narratio comprobatur. Nec defuerunt qui garrirēt, eum in vita consuasorem fuisse, vt crucis Christi imago retineretur. Quasi verò in hac sua replicatione aduersus D. Hardingum in Articulo decimo quarto abundè non refutetur. Quasi in literis ad amicum non scripserit: Si illa mala crux stat, nos cadimus. Præterea, quod de Socrate vetustas dixit, eum Dæmonium habuisse, & canem vel gallum adorasse: idem finxerunt quidam de Iuello, ei familiarem Genium Ducem fuisse, eum felino spiritu donatum esse, & selem quandam magnam & magistram in consilium adhibuisse, quæ scilicet ei summam rerum scientiam, elegantiæ dictionis, vbertatem scriptionis afflauerat. Quod mendacium vnde constat sit, non possum diuinare, nisi id quod suspicor, aut pater fabularum Diabolus etiamnum suos inspirat, aut Phariseus semper est sui similis, & à Dæmonio possideri dicet eum, quisquis excellit: aut illud fortassis in fermunculis hominum exceperunt, eum iuuenē in Collegio Corporis Christi socium, amici cuiusdam rogatu & suasu, magicæ spiritus cuiusdam euocationi interfuisse: aut aliud potius magis ridiculum audiuerunt, cum aliquando Cleuæ in mensa D. Parkhursti iussus esset artocream diuidere & ministrare cæteris accumbentibus, operculo aperto, auiculas subitò, quasi spiritus ab ipso incantatos euolauisse. Ita semper de re leui & ridicula Papistæ feriò nugandi occasionem arripiunt. Nam quandoque viuos passerulos artocreis imponi ad risum mouendum, inter amicos vsitatum est. Itane verò, cum ille à Deo edoctus, tot vigilias Ecclesiæ causa susceperit, quibus vires attritæ sunt, cum gratia Dei præeunte ad tantam eruditionis præstantiam deuenerit, nullo alio fascino aut incantamento vsus, nisi indefesso studio, gnauitate, diligentia: hoc totum à se, noua scilicet doctrice insusurratum & aspiratum, homines ad maledicendum eloquentes & disertis audebunt blaterare? Et qui istiusmodi artium diabolicarum nunquam peritus, semper inimicus habitus est, ei nunc tantam dedecoris labem aduersarij prodigiosè mēdaces non ventur a se ergere? Prodigij simile est, sed tamen huic fabulæ non dissimile quod de D. Bucero olim Cantabrigiæ peruulgatum iactabatur. Cum Catharina Ducissa Suffolciensis, genere, religione, exilio nobilitata fœmina, cuius liberi Henricus Dux, & frater Carolus tum in ea Academia literarum tyrocinia degustarunt, vaccam & vitulum Bucero dono dedisset, cumque ille ad videndum aliquando se contulisset, multorum sermone percrebuit, ab his illum, quid in Scholis legeret, edoctum fuisse. Quam rem cum resciuisset, non irasci cœpit, sed iocari. En, inquit, hi sunt præceptores mei, à quibus ea quæ doceo, didici: qui tamen nec Latine, nec Græcè, nec Hebraicè, nec Germanicè, nec vlla alia lingua mecum sermones conferre possunt. Contra eundem Bucerum coccifâr Pontacus Burdegalensis, eum in Anglia moribundum dixisse,

Diabolismus
Papistarum.

Iesum Christū nō fuisse verū illū promissum Messīā, sed aliū nobis expectandū. Quod prodigiosum figmentum, & Ioannis Bradfordi Martyris testimonium, & D. Parkeri Cant. Episcopi funebris Concio, & D. Redmani præconium, & Ioannis Checi, & Nic. Carri Epistolæ, & Gualteri Haddoni oratio, & celeberrimæ Academiæ Cantabrigiæ sis doctissima Epitaphia, vberimæ lachrymæ & infinitæ prædicationes, & in primis Ducis Suffolciensis nobilissimi adolescētis eiusq; fratris, & Domini Ioānis Schefeldi, & Antonij Coci Monodia, atque ad eō ipsius sanctissimi viri in ipso extremo halitu Christianisma cōfessio abundè refutare possunt. Moriturus librū suū de Regno Christi, & quæ de Ecclesiæ disciplina scripserat, Edouardo Regi & Regno Angliæ commēdat, vt hīc apud nos locum aliquando habeant. Moriturus omni cura & cogitatione & oculis in Christum crucifixum coniectis clamat, se nihil nisi cœlum, nisi celerē ad cœlites transitum cogitare. Clamat, castiget fortiter, abiiciet autem nunquam, nunquam abiiciet. Clamat, animo contra omnes cacodæmonum insultus obfirmato Nihil habeo cum Diabolo commune, in Christo solummodo sum. Clamat, absit vt nunc consolationes dulcissimas non experirer. Clamat, amicis de Ecclipsi & defectu Lunæ quippiam narrantibus, oculis & digitis in cœlum sublatis, Non regimur, inquit ab astris, Ille Ille regit & moderatur omnia. Affirmabant etiam quidam Papi stæ Bucerum ad Lutheranos in causa Sacramētaria defecisse, cum constet eum cū Petro Martyre sensisse. Vt autem de Iuelli domestico cato & Buceri familiari vitulo & vacca sparserunt mendacia, ita semper idem spiritus mendax de aliis veris Christianæ religionis professoribus strepitat. Scilicet eodem modo Christus à Iudæis Dæmoniachus, & à Belsebub Archidiabolo inspiratus: & Paulus propter scientiam & literas à Festo Manicus seu furiosus dicitur: Et refert Io. Sarisber. in Polycratice, Aristotelem propter ingenij perspicacitatem, & corporis agilitatem à quibusdam creditum fuisse Incubi Dæmonis filium. Ex eodem fonte natum est illud de Lutheri Dæmone mendacium. Verūm hæc ab ipso Dæmone ficta sunt, hæc est inueterata diaboli malitia & ars Sycophantica, qua semper pios mortuos insectatur, vt Euangelio Iesu Christi fidem omnem adimat. Scilicet ille calumniatus Diabolus loquebatur in ore Hosii & Pontaci, & similibus Papi starum, hunc Lutherum bene potum decubuisse, & manē repertum esse mortuum: & Iustum Ionam doctissimum virum, quē eius coquum mentiuntur, similiter ferè periisse. Loquitur item Diabolicè & suo more de Zuinglio, de Oecolampadio &c. Quare Epilogi loco annectam de quorundam nostrorum hominum religiosa morte verissimam historiam: tum vt Diabolicæ criminacionis offuciæ dispellantur, tum vt Chronologia declaretur, & vt quantum hoc tēpore colligere potui, quoto ætatis anno & quàm ardenti in Dei filii amore & fide Euangelici nonnulli discesserunt, Ecclesia intelligat. Polycarpi octogenarii senis in flāmis oratio apud Eusebium, eadem penè fuit quam nostri Martyres, Guilielmus Tyndallus, Frithus, Rogerius, Laurentius Sanderus, Iac. Haddonus, Cranmerus, Latimerus, Hoperus, Ridlæus & alii numero infiniti zelo admirabiles, ad eundem patrem dilecti Filii Iesu Christi in simili causa & pœna effuderūt: quorum nomina, quia scripta sunt in libro vitæ, & Ioannis Foxi commentaria præripuerunt, huic narrationi non inferam. Ioannes VVickleus noster, hisce nouissimis temporibus huius Euangelii Tubicen ferè primus, in Iesu Christi vera religione quam nunc Anglia nostra confitetur, & decubuit & post occubuit. Nam subingressis Monachis, & de Catholicismo Ecclesiæ Romanæ deblaterantibus, illud è psalmo centesimo decimo octauo recitat: Non moriar, sed viuam & narrabo opera Domini. Huius discipulus Ioannes Hus Bohemus, à patribus in concilio Constan. cōdemnatus ad ignem, gestans in capite hanc infamem notam, Hæresiarcha, iā iam passurus clamat: Iesu Christe fili Dei viui qui passus es pro nobis, miserere mei. Piè quoque moritur Anna Bollena Regina, & nostræ illustrissimæ Principis sanctissima mater, insignis propagatrix Euangelicæ veritatis: cuius hæc est vox vltima & optima, superiori consimilis: Miserere mei ô Domine. Lutherus ante mortem non vt ebrius, quod isti confinxerunt, sed vt maxime sobrius & seuerus propheta (sicuti proditum est ab his qui interfuerunt) de calamitatibus Germaniæ impendentibus propter verbi Dei horribilem contemptum vaticinatur: & postquam precatione Germanica vsus fuisset, dixissetque: In manus

tuas

tuas Domine commendo spiritum meum, anno ætatis sexagesimo tertio, ante horã quartam, Februarij decimo octauo, circiter annum Domini, 1544. morte quasi somno placidè in Domino consopitur. Anno autem 1555. anno ætatis eodem, & eadem fide Iustus Jonas obdormiscit. Tot annos & totidem etiam dies attingit Philippus Melanchthon, cuius integerrimæ vitæ mors Christianissima respondit. Pomeranus non minus pius, sed paulò magis grandæuus, annos septuaginta tres natus, Deo spiritum suum tradidit. V Vittembergensibus istis addamus Oecolampadium Basiliensem, cuius longè alius exitus fuit, quàm quomodo ab Historicis Papisticis describitur. Nã obiit, non vt Chronicon Pontaci fabulatur, ignitis Satanæ telis & hastis confossus, siue iuxta alios, sui ipsius suorùmque manibus clam peremptus, siue ab vxore honestissima matrona, trium virorum doctissimorum coniugio clarissima in lecto extinctus, sed piè è vita excessit, studis & morbo fractus, præsentibus Senatoribus & aliis, quos sic hortatur suauissimè: Non fluctuare vos oportet fratres, non in fide vacillare, sed durare & stare, nec vnquam de hoc constantiæ vestræ tenore deiici: vobis & causæ suæ ipse Deus Optimus Max. aderit: Vtinam pericula vobiscum subire, vtinam pro veritate hanc animam effundere liceat. Adulteratæ veritatis notam qua nos hostes denigrare conantur, nihil equidem moror: subeo enim bona per gratiam Dei conscientia, tribunal Christi. Hic hinc constabit Ecclesiam per nos seductam non esse, nec corruptam veritatem. Huius sententiæ vos vos testes relinquo, & ipse hoc extremo spiritu confirmo.

Erasmum penè præterieram, celebris gloriæ magnique nominis virum, Oecolampadi amicum, eiusdem vrbs socium, religionis assertorem: qui anno Domini, 1536. septuagenarius piè Christum Deum iterum ac sæpiùs Latinè & Germanicè inuocãs in eius vera fide obiit. Non est ex hoc albo eradendus Oporinus Typographus Basiliensis, qui arte sua religionis causam plurimum promouit, & gradu artium insignitur, & reuera insignitè doctus, cum aliquando ante obitum in summo templo Basileæ Cælio secundo Curioni sepulchrum quinque virginum & quatuor virorum mōstraret, Ego inquit, decimus addi volo: pulchrum est mortuum inter bonos atq. pios iacere. Ita semper ex abundantia cordis os loquitur, & pium pectus semper spirat & emittit pietatis quandam fragrantiam. Quatuor viri erant, Sebastianus Castalio, Michael Ingrinus Typographus, Augustinus ipsius Cælij filius, & Hieronymus Frobenius, quem vt amicum & singularem meum in exilio patronum, amoris causa nomeno. de Zuinglio (vt Tigurinos huic ordini nostrorum doctorum accenseam) multi hoc spiritu mendacij inflati, multa commēti sunt: Primò Anabaptistam fuisse, qui tamen contra Balthasarum Anabaptistarum principem sæpe disputauit, & sectam illam acerrimè libris æditis oppugnauit. Secundo, Bellatorem fuisse, & vt hæreticum iusto Dei iudicio in acie occubuisse. Prò pudor, illène bellator qui ad bellum concionandi causa profectus est? qui in illa repentina luponum incurfatione vt bonus pastor oues suas vel eripere, vel cum illis periclitari voluit? Illene subitò extinctus dicitur qui se diu antè ad omnem euentum præmuniuit? qui ad omne genus mortis se confirmauit? qui omnem horam velut vltimam expectauit? Nam iturus cum ouibus suis ad bellum Capellanum, & se precibus & suos concionibus præparauit: Vt ego tollar, inquit, hæc fiunt omnia. Age, corpus quidem possunt occidere, animam nõ possunt. Post tres dies à morte cor illæsum quasi & integrum è mediis cineribus extractũ narrant. Prætereo Theodorum Bibliandrum, Ioan. Volphium nuper mortuũ, & alios qui cum diutissimè & fortissimè eundem Zuinglianismum (vt vocat) propugnassent naturæ concedentes, ad beatam illam cœlestium animarum societatem subuolarũt. In eadem vrbe, in eadem Schola Petrus Martyr diligentissimus & doctissimus professor, anno 1562. suæ verò ætatis sexagesimo tertio, primo die Idus Nouẽbris rebus humanis exemptus est, non in Brentianum cœlum subuectus, sed in sinũ Christi ab Angelis asportatus, vt in vita Iuello cõiunctissimus, ita in morte nõ multũ ab eo, nec tempore quo præcessit, nec loco quo requiescit diuulsus. Et quid de Volphgãgo Musculo Bernesi dicet aduersarij, qui ætate prouectus, doctrina excellēs, pietate florēs, spiritu plenus, ad superos migravit? quid de Caluino Geneuensi, quẽ sic impudẽter quotidianis probris cõscindũt? nõne morbo afflictatus & iã agēs animã, Iesũ Christũ prædicauit?

& quàm dulcis illa prædictio? sibi quiescendum, illos autem manere adhuc duriora certamina: sed tempus ab illo cœlesti Agonotheta esse præfinitum, quando & hostes receptui canent, & illi coronam quæ nunquam marcescet reportabunt. Nōne etiam adhuc quasi è tumulo concionatur? nonne adhuc libri loquuntur?

Ex his paucis Ecclesiæ nostræ doctoribus elucet Dei præpotentis erga illos & nos benignitas, qui illis ora dedit, quibus nec homines nec Diaboli potuerunt resistere, quæ in vita & in morte laudes Dei & Euangelij doctrinam personuerunt. Et in his notandum, plures eorum sic vixisse, vt ad annum Climactericum peruenerint: qui annus multis excellentibus & doctis viris quasi fatalis notatur, sicut patet de Petro Martyre, & illis tribus VVittēbergenfibus, Luthero, Iona, Melancthone, & eorum duce Electore Friderico. Itēque de Aristotele, Virgilio, Mendro, qui omnes quasi sexaginta tres annos habuerūt. Quod ad Iuellum attinet, in anno etiā alio climacterico emigravit, scilicet in anno quadragesimonono, ætate nō tam annis quàm studiis affecta, cum vitæ suæ tenorē cōtinuare potuisset, nisi eum intēpestiua nostra pecata sustulissent. Sic Rodolphus Agricola, sic Gaspar Cruciger iuuenes erepti sunt, quorum ille nō multum annos quadraginta excessit, hic annos quadragintaquinque attigit. Sic Hyperius qui in morte testatus est, se vtilem doctrinam suis voluisse semper proponere, in ea mori cupere, & optare è vita prius euocari quàm vt illas Ecclesiarum vastitates & tempestates quas prælagtebar, cerneret. Nunc si vellem contrā, magistrorum papisticorum luctuosos exitus commemorare, & de Frācisco Spira Apostata, Eckio, Ofmaistero, Latomo, Gardinero, Brokseo, aliisque Romanæ aulae seu potius caulæ Lycaonibus dicere, fortassis audacter iudicandi partes sumere nonnullis viderer: sed veriora de his quàm isti de nostris afferrem. Certè de Paparum subita & infœlici morte sic scripsit Ioannes Sarisb. in suo Polycratico: Mea quidem opinione, idcirco frequentius moriuntur, ne totam corrumpāt Ecclesiā. Qualis enim vox illa Ioannis Stokeflæi Londinensis Episcopi censerī debet? qui moriens suam tyrannidem & sanctorum mactationes narrans, Gratias (inquit) ago Deo, quòd ego vnus supra trecētos hæreticos Orco litauī. Sic enim Papistis, aut hæretici, aut puritani, aut alicuius demum schismatis & sectæ authores semper videmur. Ita idem Ioan. Sarisburiēsis, quia vestra doctrina dissentit, aut hereticus, aut schismaticus est. Quanquam illorum hæreticorum (vt nominant) vnusquisque coram Deo erecta conscientia potest dicere, quod olim de se Paulus Christiana persuasione fretus: Cōfiteor hoc tibi, q̄ secundum sectā quā dicūt hæresin, sic seruiō Patri Deo meo, credēs omnibus quæ in lege & Prophetis scripta sunt, sp̄e habens in Deo, quam & hi ipsi expectant, resurrectionem mortuorum futurā iustorū & iniquorū. Quare hæc tragica persecutorum exempla terrere debēt alios qui supersunt, vt dediscāt Christum in membris crucifigere, vt discāt à Chrysofomo: Cū fratrem impugnare vis, cogita te membrū Christi impugnaturum. Discamus autem nos, bonorum exemplis nos instruere, vt iisdem vestigiis fidei incedamus: vt quæ sursum sunt meditemur: vt meminerimus, nobis seriū aut citius eodem vela danda, ad easdem oras tendendum: vt totā mente in Deū fixi, nihil iam nisi cœlestia, nisi hęc beatā ad Christum migrationē cogitemus: vt dū viuimus carne, moriamur mundo: vt post mortem carnis Deo viuere incipiamus, sicut olim quendam Romanæ Curiaē Diaconum monuit Bernardus. Discamus, dum hæc lumina Deus extinguit, nos moneri ne tenebræ simus, sed vt luceamus: dum viri des arbores copiosos fructus ferentes & efflorescentes extrahit, nos doceri ne simus ficus planè steriles, sine flore, sine fructu, ne carduos aut labruscas aut tribulos proferamus. Hi sanctissimi tot defunctorum manes nos excitent, quò tandem solutis hisce corporum compagibus, è turbulento mari in tranquillum portum ex miseria ad beatitudinem, à terra in cœlum commigremus. Interim hęc gemens nostrum quisque precetur, sicuti scriptum est: Moriatur anima mea morte iustorum, & fiāt nouissima mea horum similia.

Annus Climactericus.

R. Agricola. Cruciger.

Hipperius.

Papistarum mors.

Stokeflæus.

Chrysof. in Coloss.

Num. 23.

F I N I S.

I. B.

CARMINA ET EPITAPHIA

QVÆDAM IN MORTEM CLARISSIMI
VIRI IOANNIS IVELLI, MULTIS OMISSIS,
quæ hoc tempore aut non haberi, aut non
euulgari potuerunt.

THOMAS VVILSONVS R. MAJEST.
A SVPLICVM LIBELLIS.

QVI mihi charus erat, vixit sine labe Iuellus,
Hæreseos mastyx, religionis amor.
Herculea virtute potens fera monstra subegit,
Sacra piæ vitæ signa relicta manent.
Vir bonus atque pius, nulli virtute secundus:
Talis erat qualem sæcula rara ferent.

Dum fuit, ad Christum deflexit lumina mentis.
Hunc solum aspexit, quo sine cuncta ruunt.
Ergo beatorum numero, & statione locatum,
Christus perpetua viuere sede facit.

IOANNES WOLLEAEVS, IN LINGVA
Latina R. M. Secretarius.

HEI mihi quàm celeri fugiunt mortalia cursu,
Quæque minùs debet, surripit atra dies.
Viure tu longo fueras dignissimus æuo:
Flende mihi nimiùm chare Iuelle iaces.
Möribus, ingenio, doctrina, religione,
Nulla ferent talem sæcula longa virum.

ALEXANDER NOWELLVS.

Cognomen tribuit tibi fors non cæca Iuelle,
Summi rem pretij vox ea namque sonat.
*Aurea non tanti, nec sunt vel gemmea tanti:
Ornamenta magis sunt pretiosa tua.*
*Doctrina, ingenium, pietas, facundia, summa
Uno in te fuerant cuncta Iuelle bona.*
*Et quia de terris te in calum transtulit, ipsa
Mors etiam est opibus annumeranda tuis.*
*Pallida membra iacent, studio tenuata perenni:
Restituet multò sed meliora Deus.*
*Interea placidi desiderium graue vultus
Pensilis ante oculos picta tabella leuat.*
*Te rapto, nobis tam pauca quòd eripuit mors,
Debemus calamo quanta Iuelle tuo?*

*Hic tantas seruâtque fideliter, atque benignè
 Promit opes orbi, diuitiâsque tuas.
 Lingua silet, sed fama canit, libri que loquuntur,
 Totus & in scriptis conspiciendus ades.
 Uno vita loco tenuit te, morte solutum
 Scripta locis statuunt te tua mille simul.
 Quæ nec mors, nec tempus edax, nec flamma, tyranni
 Nec furor immanis scripta abolere valet.
 Scripta, quibus picea terri caligine Papæ.
 Pulsa, lux oculis redditur alma piis.
 Scripta, quibus Christi celebratur gloria Iesu:
 Quo fruere, æternum & uine, Iuelle vale.*

Tho. Bickleus in obitum I. Iuelli Mertonensis
 Collegij quondam alumni.

Mertonensis eras, quondam studiosus alumnus,
 At nunc in cælo magne Iuelle viges.
 Doctior an melior fueris, his maxima sani
 Te doctum celebrant, te celebrantque piùm.
 Corpore castus eras, mel linguâ, pectore pollens.
 Viuidus ingenio, consilioque sagax.
 Luxuries, uenus, ira, cupido, superbia, liuor
 Iuris in ingenium nil habuere tuum.
 Tractabas alacris scribendo ac ritè docendo
 Aeterni uerbum nocte dièque Dei.
 Nulla superuenit quin sedulus, hora, foueres
 Ut præsul populos, sic quoque pastor oues.
 Spiritus ætherea sanctus te afflauit ab arce,
 Nec tuus in Domino feruor inanis erat.
 Ut tua vox clarè sonuit per pulpita Christum,
 Et cruce pendentis Regis euangelium,
 Antididagma libris censuram ut uidit apertis,
 Turba sophistarum uidit ut atra tuam,
 Quassa iacent decreta Papæ, triplicèsq; corona,
 Romulidum sordet sacra superstitio.
 Egit Christe tuam causam dum uiueret, æger
 Commisit causam & se tibi Christe suam.
 Quid superest nisi quòd regnes post fata beatus,
 Cælesti residens magne Iuelle throno?

Guilielmus Colus.

PRæ cunctis mihi nota fuit tua vita Iuelle,
 Et possum verè dicere, sancta fuit.

Hac ego permotus iuuenis pietatis amore
 Flagraui, docuit viuere vita tua.
 Annos Oxonij non paucos egimus vnâ:
 Vna domus nobis, vnâque mensa fuit.
 Argentina fuit nutrix cōmmunis vtrique,
 Et dedit hospitium Martyris illa domus.
 Te Bullingerus coluit, decus Heluetiorum,
 Gualterusque tuus summus amicus erat.
 Simlerus, Frisius, Zanchus, Pelicanus amici:
 Sola Papistarum turba inimica fuit.
 Ornasti Foxi, præclari præfulis ædes,
 Vitâ, doctrinâ, & relligione tua.
 Dum tua scripta manent, nunquam tua laus
 morietur:
 Mors rapuit quamuis, fama perennis erit.

Herbartus Westfalingus.

Is t o, si nescis, latitat sub marmore gēma,
 Nomine talis enim, réque Iuellus erat.
 Hic ne quære tamē: gaudebat lumine viuus:
 Vult sibi cū tenebris mortuus esse nihil.
 Sed vel apud Christum quæras, cui viuere
 Christus:
 Vel viuos, vitæ dux quibus ille fuit.
 Sicut enim viuit cum Christo, sic & in istis
 Viuit, & vt viuat scripta relicta dabunt.
 Nec tamen est tali spes gemmâ nulla fruēdi:
 Et potes in scriptis, & super astra potes.
 Atque licet studiis, doctrina, nomine, censu,
 Officio, lingua, stirpe, labore, loco,
 Isti par gemmæ non possis esse, Iuellum
 Si pietate, fide, spēque referre potes,
 Qualis gemma fuit, talis potes esse, Iuellus:
 Non mundo fateor, sed potes esse Deo.
 Isto fac referas igitur splendore Iuellum,
 Vt splendere queas, splendet vt ille polo.

Αἴτια ἰοῦ τοῦ ἁατρεντίου.

Ἰοῦ ἑλλος χριστοῦ κηρυξ λίπε του τονι κόσμον,
 ὅς πόλειως Σαροῦμ πιδός ἐπίσκοπος ἐστίν.
 Παντοδαπῆς μούσης μέγχι θαύματος ἐπίσημων,
 Ἀττικῆ ἐμπειρος, ῥωμαϊκοῦ τε λόγου.
 Ἡθος μελίχιος καὶ βουλιῶ ἐπικινόφρον,
 χημάτων κρείττον, ἀλλοξίος τε φδοσῆς.
 Ἀξέκινος διαγγελικῆς ἐπιδερμὸς ἐραστῆς,
 Καὶ φιλόπρωχος ἐὼν, καὶ φιλόχριστος ἐὼν.

Εἶνεκα τῶν θεῶν λογίων φύγε παρ' ἰδα γαίαν
 Νόσον ὄμος ἴλεως οἶκαδε δῶκε θεός.
 Καὶ τότε θρέψε λόγῳ τοὺς λιμῶν τόντας ἀδελφῶν,
 Φύλλεος ἐχθρὸς ἐὼν, αἰρετικῆς τε πλάνης.
 Πολλὰς ἔθειαις ἀρεταῖς τὸν νοῦν ἐπέκασο,
 Τοῖσ' ἅπασιν Χρυσῆ κήρυκος εἶναι ἔδει.
 Νῦν μιν ἐπερᾶνιοις θῶκοις ἐνιδρύσατο χριστός,
 Οὐ μισθὸς κόσμος πάντῃ ἀνάξιος ἴσ'.
 Αἰετ' ὄφελος φιλόχρυσε βιώναι ἐς βαθὺ γῆρας,
 Ἀξελίης κῆρυξ, Δυσσελίας τε τύπος.

Adamus Squierius in obitum Domini sui
 Ioann. Iuel.

Mortua si viuis licuisset corpora flere,
 Lumina præ lachrymis iam mihi nulla forent.
 Utile si verbis mortem culpæ fuisset,
 Iam mihi rixandi maxima causa foret.
 Heu mihi, mors rapuit dominum, mors abstulit, eheu
 Moribus insignem, religione piuum,
 Dotibus ingeny rarum, virtute nitentem,
 Pectore syncerum, nec minus ore virum.
 Mors etenim rapuit præstantem sæua Iuellum,
 Mors igitur numeris dira vocanda meis.
 Nuper enim amisit Gemmam respublica triplex
 Splendentem, vita, moribus, arte, fide.
 Anglia doctorem, Christi respublica patrem,
 Oxonium pariter non mediocre decus.
 Quælibet amisit Gemmam, quæ gloria gentis,
 Quæ decus excellens urbis, & orbis erat.
 Gemma Iuellus erat, Gemma præstantior omni,
 Corde pius, dicto verus, & arte potens.
 Oderat ille malos, verum dilexit honestos,
 Inuigilans studiis nocte dièque piis.
 Sobrius in mensa, salibus festiuus acutis,
 Pauperibus, pueris, fautor & altor erat.
 Acer in errores, explosit schismata papæ,
 Substituit quorum dogmata sacra loco.
 Facce domum assidue Domini purgavit ab omni,
 Et docuit vera religione frui.
 Unus præstiterat, facile quod episcopus vnus
 Haud posset: Talis gemma Iuellus erat.
 Hunc rapuit, vigili, mors immatura labore
 Exhaustum: fœlix mors tamen illa fuit.
 Qualis vita fuit, talis mors extitit, utque
 Splenduit in terris, nunc super astra micat.

*Det deus omnipotens nobis sic viuere, detque
Morre tuos gressus magne Iuelle sequi.*

Τὸ αὐτὸ.

Τὴν ἡμέρον, ἀν φήσεται οὐχὶ ταλάφρονα πάντην
Τὴν δὲ πόλιν εἶναι, τέτο τὸ πάνθος ἰδών·
ἤδη μαργαρίτην δόλο λώλεκε : τέθναε λῶσος
ποιμανέων θνητῶν : ἐνθεν ὁδὸς ὑμῶς αἰεὶ.
πάντοσε δ' ὄξα κύκλι παντός, τέθνηκε Ἰελλος,
γνώσιν, νοῦν, σοφίαν, γράμματα, δεινὸς ἀνὴρ.
Ἀγγλία θησαύρου δὲ σερεῖτ', ἐκκλησία πατρός,
ἡ πόλις Ὀξονίας ἀμφοτέρωσε φίλα.
φαίνεταί σῶμα νεκρὸς, ψυχὴν αἰθεὶ γε βιώσων
πάντοτε δαμόνιον τ', οὐρανόθεν τε βίον.

לו

בוארת העיר מעט ששון
בכי גדול בודה מקום
עח כל קדם כבר שחור
אלו יקיר ומת שושן :

הנה המת שומר הכית
עליון: שומר רשום אומר
את האמת תמיד נאמת
בשמו יואל עבד האל :

חיה מאד קדוש : נפטר טהור : דברים
עשה וכחב כל היטב כיד אנשים :

על כן שמו נכבד כמו כל לשון : ונפשו
תחיה בשלום : גם מול טוב יש בכפו

ARTHVRVS YELDARDVS:

*Q*ui verbum populo Christi referare laborat,
Sedulius & tradit dogmata pura Dei;
Qui veniente lupo, Christi bene curat ouile,
Et sauo tutum seruat ab hoste gregem:
Qui demum inter oues castè & sine crimine viuit,
Pastorem hunc ouium quis neget esse bonum?
Talis pastor erat pastorum gemma Iuellus,
Anglorum cætus gloria magna sacri.
Quem pia pro meritis iam tota Ecclesia summis
Pastorem agnoscit, perpetuòque colit.
Hic iacet indigno coniectum puluere corpus,
Ast anima ætherei transit astra poli.
Incluta fama manet, virtus manet incluta, libris
Ædita diuinis incluta quæque manent:
Sudores, pugna, ingenium, doctrina, fidésque,
Syncerus vera religionis amor.
Quàm fuerat Christi constans Athleta Iuellus,
Si te scire iuuat, consule & inde scies.

Tobias. Mahevv.

Agyptus Nilo celebratur, & India gemis,
Parnasso Phocis, Trinacria quòd tulit Aetnam,
Græcia clara fuit sapientem propter Vlyffem:
Cyrus Perfarum decorauit nomine terram,
Te celebrem fecit Petrus, Florentia, Martyr:
Ni tremat horribili semper iactata tumultu,
Gallia Caluini propter monumenta vigebit.
Clarus at excellens diuina mente Iuellus,
Quem facilem natura virum vigilantia doctum,
Quem pietas patrem, constans quem vita probatum,
Quem mors exemplum fecit, quem gratia sanctum,
Ille tibi solùm talem dedit, Anglia, qualem
Ille tibi solam promisit nomine Gemmam.
Sint, ô sint plures, Christi qui dogmata vulgent,
Præfulis vt merito fungantur munere: sicut
Hic semper verbo docuit, scriptoque docebit.

Edouardus Cradoccus.

Quod pius est nuper sublatum morte Iuellus,
Attollis cristas cur ita, Papa, tuas?
Namque viri summi cœlesti ab origine virtus
Et viget, & vires exeret illa suas.
Sisquæ licet furij plus æquo agitatus iniquis,
Omnia qui misces cædibus, atque dolis:
Non tamen ille tuis vnquam perterritus armis
Terga dabit, calamo qui tibi damna dedit.
Quique tui regni, dum vixerat, extitit hostis,
Nunc scriptis pugnans acrior hostis erit.
Hicque liber præsens in sæcula quæque superstes
Testis erit famæ, Magne Iuelle, tuæ.

Oliuerius Wihingtonus.

Siste gradum properans, tumulum nam cernis, at intus
Cernere quam nequeas splendida gemma later:
Gemma Iuellus erat, tam re quam nomine viuens,
Gemma fuit moriens, sydera gemma petens.
Hanc tamen in tenebris ne quæras puluere tectam,
Lumine nam talis gemma carere nequit.
Talis vita fuit, talis doctrina, labores.
Religio, probitas, intemerata fides,
Vt neque iam tenebris, odio quas viuus habebat,
Nec nisi cœlesti gaudeat ille loco.
Splendenti gemmæ debetur splendida sedes:
Terra parum splendet, possidet ergo polum.

Martinus

MARTINVS COLIPEPERVS.

Nomen habere bonum, vitæ plerumque futuræ
 Est omen felix auspiciūque bonum.
 Id quod & iste Dei posuit cui gratia nomen,
 Quæque placet cunctis splendida gemma probat.
 Gratia namque Dei qui primis adfuit undis,
 Consiliis huius præsto erat vsque viri.
 Nec magis est alios inter spectata lapillos,
 Gemma, alios inter quàm fuit ille viros.

THOMAS BODLAEVS.

I, Pete mors alios: fuit hunc tetigisse voluptas,
 Cui nulla est similem spes habitura virum?
 Dic age per Musas, cur sic malefana superbis?
 An quia iam minus hunc viuere fortè putas?
 Inuida, mentis eges, pars est tibi nulla luelli,
 Nec sine te nunc est, quàm fuit antè, minus...
 Nam superest aliquid quod te facit, improba, ludos:
 Quod iacet id nunquam credidit esse suum.
 Scilicet ossa iacent; animi monumenta supersunt:
 Optima pars superest, & nihil huius habes.
 Putre cadauer habes: eius nil vendicat: aufer.
 Non dolet in casses id cecidisse tuos.
 Ergo petas alios qui plus tua tela morentur,
 Cur velit hic, nihil est, non potuisse mori.

Ἐπὶ τῷ τάφῳ.

Ω ξένη, τί ζητεῖς; Ἰσέλλε σῶμα Βρεταννῶν
 Εἰς ἄδ' αὖ κατέβη δῶματε Περσεφόνης.
 Νῆς δὲ δέμας πορολιπὼν ἵκετ' αἰθέρα ἢ Διὸς ἀργαίς,
 Τῶ κλέος αἰδίοις λοιπὸν ἔνεσι βιβλοῖς.

Eiusdem.

קינה על ההגמון יואל שמו
 שבקהל מתים הכין כסאו
 איש איש עד מאד נרומם תהלתו
 כי יקר ממו משך דעתו:

במדרשים	קומו קומו
עת תמרו רים:	הורידו דם
ראש הסורים	כי הנאון
בנמצאים:	עבר איכו
קדם ימים	בינו מני
המשפילים:	ופנו לראות
בראשו נים	אין במהו
על כל רעים:	מוסיף חכמה
רים נכבדים	הנה חכר
על גלתיים:	שחוא חבר

לא קבלנו	להם דומים
מכל ספרי	הקדמונים :
פצו עליו	פיהם מינים
רק עגדה נ-	מו פאכנים :
אפפוד עם	דחשמנים
חלו אינם	פה נשמעים :
כי פור כל	דברו צרים
לפטיש ה-	מפיץ צרים :
על כן קומו	נא רבנים
שמעו ספדו	חנרו שקים :
הודיעו דע-	תו בעמים
ושמו זכרו	תודך החכמים :
כל הקורא	זו בין אישים
יעגדה אמן	עד עולמים :

¶ Laurentius Bodlaeus.

Hic luel est positus, procul hinc abscede Papista,
 Hic nempe est positus, qui tibi terror erat.
 Nec tamen est positus terror tuus: ille vigebit
 A Eternum scriptis ac tibi terror erit.

Eiusdem.

Conditur hoc tumulo Praesul, quem patria deflet:
 Unica qui patriæ Gemma luellus erat.
 Praesul erat, famâ quo non illustrior alter:
 Tantulus hunc totum non tegit ergo lapis.
 Quo mortalis erat, cubat hoc sub marmore corpus:
 Quo fuit athereus, spiritus astra colit.
 Sed quando illa dies quæ mundi finiet ævum
 Adueniet, totus tum rediuuius erit.
 Interea, decor ô doctorum summe virorum,
 Et pater & patriæ gemma, luelle vale.
 Chare vale donec superiorum sede recepti,
 Perpetuò iuncti stabimus ante Deum.
 Tu modo præcedis, quia te præcedere dignum est:
 Nos per idem lati mox veniemus iter.

¶ Th. Northon.

Falleris, extinctum qui luges morte luellum.
 A Eterna fruitur vita, mortemque beatus
 Tam bene qui vixit moriendo vicit, & ipsum
 Autorem vitæ, quem commendauerat ante
 Sæpe aliis vna voce exemploque, secutus,
 Sublimis cælo vehitur, lætusque triumphat.
 Erras, sublatum qui gaudes morte luellum,
 Papicola. Et viuunt & viuunt scripta luelli
 Inuicta, & vitæ fama inuiolata superstes
 Integra viuet: tu, si vis viuere, viuum

Quem

Quem neglexisti, defunctum imitare, Papales
Depone errores, disce uno fidere Christo.
Inuenies olim Christum, agnoscesque Iuellum.
Viue Iuelle, vale: ut viuas, resipisce Papista.

Te, Laurenti Humfrede, pacem similemque Iuello
Omnipotens praestet, pariter te spiritus idem
Imbuat, atque alium faciat fone atque Iuellum,
Per cuius grata ac viuacia scripta legetur
Et magnus toto celebrabitur orbe Iuellus.
Te simili vita, simili te morte beabit,
Post mortem simili fama, vitæ autor Iesus,
Qui vitam mortemque bonam proponis amati
Christicolis memorandam, imitandam, Humfrede, Iuelli.

¶ Ioannes Rainoldus.

ERgo voluptatum mens caeca cupidine feruet?
Et mundi illecebris plumbea corda stupent?
Stulte, quid immundi profunt tibi ludicra mundi?
Cuncta sub infestum mors agit atra iugum.
Natus homo es, moriturus homo es, idcet ipse Iuellus:
Abiacet Hesperiae lucida gemma plaga.
Cuius in ore lepos: animo sapientia fulsit:
Necente grauis pietas pectore sancta fides.
Ecquis erit Latiae qui tetra venena Chimæra,
Qui septemgemina spicula tollat hydræ?
Ille premens sacris Babylonica monstra lacertis,
Barbara Romuleo contudit ora Caco.
Ille sacrosancto fera cornua fulmine fregit,
Ecce corona triplex & duo tela ruunt.
Roma ruit, cadit hydra fremit Papa, sponsa triumphat.
Ecce corona triplex & duo tela ruunt.
O nos faelices, quos talis adornat alumnus:
Praesul obit Christi, cuius & exul erat.
Qui pius exul erat, cum Christus, ut exul abisset:
Te duce, Christe redit, te duce, vincit, obit.

Τὴ αὐτῆ.

Τὴνομ' Ἰκέλλος, γένος Ἀγγλός, ἐπίσκοπος, ἔργον,
Χριστιανός τε λόγον, χριστιανός τε νόον.
Φῶς σκοποεῖσι πορών, ἀβίους εἶον, ἔλλιπε θνήσκων
Πνεῦμα θεῶ· πατρίδι γράμματα, πτωμα πύσω.

¶ Idem Latinè.

Nomine Iuellus, gente Anglus, munere praesul,
Christe tuus lingua, pectore Christe tuus:
Luce leuans tenebras, inopes ope, morte reliquit
Christo animam, patriæ scripta, cadauer humo.

DE DOCTISS. I. IVELLO ET
eius vitæ descriptore L. Humphredo theolo-
gis, P. L. Villerius Parisiensis.

DEfunctum tua dum celebrant monumenta Iuellum,
Mellifluae instar apis vario de flore Britannis,
Fragrantes dum promissas opes Humphrede, quid ipse
Amplius admirer? Morésne & dicta Iuelli
Suspicienda quidem nobis, sed sera nepotum
Quæ proavis bene grata magis mirabitur atas?
An te, qui libro tot opes congesseris vno
Laurenti, Ausoniam victor seu conficis hydram,
Perspicua aternæ fidei seu dogmata pandis?
Quantus enim, qui tanti operis tibi præstitit vnus
Materiam? Aut quis tanto operique onerique ferendo,
Qui tanta eloquio tenebris exemerit atris,
Par fuerit! Dic quantum erit? Dic obsecro, sancta
Posteritas, nec enim mihi fas est dicere: tantum
De tantis tacitum, aut tantos audire iuuabit.

GEORGII BVCHANANI SCOTI.

REginæ geminæ, pari labore,
Verum non animo pari, Iuelle,
Fecerunt pietas, vt esset orbi,
Illustris tua: sæuendo ferro
Et igne altera id egit, vt niteret
Virtus temporibus probata duris,
Vt aurum solet ignibus recoctum:
Iusto te altera prosequens honore,
Produxit patriæ in theatrum, & oris
Tot dotes animique adhuc latentes,
Ostendit populo: sed eruditis
Et plenæ pietatis, entheoque
Feruore ingenij libris, nepotum
Famam in sæcula dum tuam propagas,
Illiusque odio, istiusque amore,
Maiorem ipse tibi celebritatem
Famæ, in tempora cuncta comparasti.

Eiusdem in Eundem.

IVelle, mater quem tulit Deuonia,
Nutrixque fouit erudita Oxonia,
Quem Maria ferro, & igne patria expulit,
Virtus reduxit, præfulem fecit parens
Elizabetha docta doctarum artium:
Puluis pusillus te sepulchri hic contegit:
Quam parua tellus nomen ingens occulit!

DANIE.

DANIELIS ROGERII ODE.

S Ifas, sepultos carmine prosequi,
 Deslere si fas funera Præsulum,
 Qui rebus in magnis ruenti
 Præsidium patriæ fuere:
 Te fas, sepultum carmine prosequi,
 Deslere te fas optime Præsulum,
 (Iuelle) natum Christiani
 Ad populi, & patriæ salutem.
 Nam quis tibi, vel mentis acumine,
 Aut ingenî par diuitijs, fuit?
 Quis ore te facundiori,
 Vel calamo, vel & arte vicit?
 Quis castior te corpore? quis Deo
 Feruentiori pectore seruit?
 Morumue præstabat lepore
 Quis tibi, quis pietate vitæ?
 Queis laudibus, sic inter Episcopos,
 Excelluisti, maxime Episcopo,
 Phæbus minores inter ignes,
 Vt superat radiante vultu.
 Sic eruditus præstiteras viris,
 Diuiniore dotibus ingenî:
 Vulgo rudi, quantum antecellunt,
 Mente animi & studio, eruditi.
 O debet vni Relligio tibi,
 Defensa quantum vindicibus libris:
 De fauce prædonum Papæque,
 Arte tuo modo vindicata.
 Sublatus, heu, nunc ex oculis gregis,
 Pendere sueti abs ore tuo, Dei
 Si quando leges explicares,
 Linqvis oues duce destitutas;
 Heu linqvis actam fluctibus æquoris,
 Puppemque Rector deseris in mari:
 Quis non gemat, te nunc ademptum,
 Et populi atque ratis magistrum?
 Lymphata, cui mens rore papistico,
 Cui nullius mens conscia numinis:
 Hi morte latentur subactum,
 Ante diem & celebren: triumphos.
 Qui spiritus pernouimus enthei
 Oestrum: docentem audiuimus intimâ
 Cura: dolentes nos necesse est,
 Fata tua hæc memorare fletu.
 Heu quale sydus perdidit Anglia.

Privata quanto Ecclesia runc parte est:
 Nullis parem nactura sacris,
 Te sine Christe, suo patrono.
 Ergo, Iuello sufficias parem,
 Parem Iuello qui dare Præsulem,
 Qui, Christe, solus surrogare,
 Præficere & potes es magistròs.
 Da, nauigantes per mare naufragum,
 Qui iactitatos A Eolus flâbris,
 Ducant inoffensòs, sacra ti
 Ambrosia saturèntque verbi.
 Qui nos paparum fraudibus explicent,
 Qui nos luporum dentibus eximant
 Viraque sint scriptis que puri,
 Præsulis admonitu Iuelli:
 Sed nec, tuas nos flere vices decet,
 Altum solò qui raptus in athera,
 Cum Dijs beatum degis æuùm,
 Liber ab hostibus impijs que.
 Tantùm, querelis prosequimur pijs.
 Ac nostra detrimenta fluentibus
 Lugemus orbari magistro,
 Lachrymulis gemitu & profuso,
 Est nec papistis, ansa data: ut neque
 Occasio risoribus impijs,
 Risus cachinnòs que excitandi,
 Morte tua super, indecenter.
 Sic occidisti, certa superstites
 Libros, ut mentis pignora liqueris:
 Queis mortuus, tollis papistis,
 Protagoris atheis que larnam.
 Quò nos, tui mortem quoque parcius,
 Deflemus: illos qui terimus lirros,
 Ac sicut heredes, Iuelle,
 Percolimus studio relictos.
 Hac parte viues perpetuùm tui:
 Orbis ruinam clarus ad ultimam:
 Absensq. sic præsens que nobis,
 Qui tua vidimus ora nuper.
 At tu supernis indite iam polis,
 Iuelle, vitam transige cœlicam:
 Non indignus laudis, nec hilum
 Zoileos faciens latratu.
 Mox, cum soluta, Christus in athere
 Compage mundi, rursus ab omnibus
 Cernetur, indurum videre
 Corpore te solito iuuabit.

Eiusdem.

Eiusdem.

Quo iaces tumulo, Iuelle, tectus,
 Hoc & relligio iacet, sepultra:
 Et cum Relligione, docta linguas
 Et Cracam & Latiam iacet Mienerua.
 His comes, Sophia, additur duabus,
 Dotata artibus optimis, Pelasgi
 Quas vel excoluere, vel Quirini:
 Hæ tecum recubant Iuelle, mixta,
 Cúmque istis recubas, Iuelle, mixtus.
 Ne temnas tumulum, Viator: uno
 Namque marmore quattuor teguntur:
 Tres Diua, pia cœlitum propago:
 Quartus, nomine Gemmeus latino:
 Quem, dum vita superstitem fouebat,
 Gemmis diuitis India, rubrique
 Lapillis maris, Articaquæ fuluis
 Capsæ velleribus, Nidaque aceruis,
 Princeps antetulit Britanniarum:
 Tanti & dotibus ingenî superbum,
 Thesauris, opibúsq; Cræsiæ,
 Caza & Perside, duxerat priorem.
 Dic nunc, qui tumulos vagus pererras,
 Vidistiñ tumulum, viator, unquam
 Fælicem magis, aut magis colendum?
 Quem sic Diua triplex beavit unum,
 Gemmis Gemmeus, omnibus priorque.

Τῆ αὐτοῦ.

Εἰς τὸν τοῦ Ἰωάννη Ἰελλε τάφον.

Λανθανέτω παριῶν μή σε παροδῖτα. τίς οὐτῶ
 κρύπτει ἐνί τύμβῳ: ταῦτα γίνωσκε ἔπη.
 μνήματι γάρ τούτῳ κείτα βρέττανος Ἰασπίς,
 Ἀλβίωνος κύδος, ξεῖνε, Ἰελλος, ἄχαν.
 πατρίδος οὐνόματι κειμήλιον ὥσπερ κ' ἔργῳ:
 μαργαρίτης χρῶσις λαμπρότερος κτεάνων.
 ὅς τις ἅπαντα παρήλθε, φαινοτάταις ἀρετῆσι,
 σοφροσύνη, πίσει. εὐσεβήϊτε βροτῶν.
 πρὶν μὲν ἔλαμψεν ἐνὶ ζωῆσι: ὡς φῶς ἐν ἄστροις:
 Νῦν δὲ θανῶν, λάμπει ἐκί μεγάρουσι θεῶν.

Cardani Mignotij Rothomagensis.

Quid moreris nobis, nobis cito, docte Iuelle?
 Parca ferox doctis rumpere fila potest?
 Quid? sancti mores mortis cohibere ferocis,
 Eheu crudeles non potuere manus?
 Quid pius indomitæ iam reddis debita morti?

Debuit an pietas subdere colla neci?
 Debuit. At vitæ tibi non melioris adempta
 Spes est: immò etiam iam tibi vita duplex.
 In terra aureolo viuis Gemmate libello,
 Qui non deleri tot tua facta sinet.
 At quamuis moreris vigilans, pie pastor, ouili
 Non moreris, nobis & tibi viuis adhuc.

IO. BROSSERII VINDOCI-
 nensis Galli.

Gemma nites cælis, qui terris ante nitebas,
 Atque etiam terris, nunc quoque Gemma nites.
 Interiit pars parua tui, pars maxima viuit,
 Gloria post nullos interitura dies.
 Ac merito Gemmam patrius te sermo vocauit,
 Nomine virtuti conueniente tuæ.
 Gemmea cui doctrina fuit, cui gemmea vita,
 Gemmea cui pietas, gemmea cuique fides.
 Gemmarusque fuit gemmato in pectore candor,
 Gemmeus ingenij, gemmeus oris honos.
 At dum gemmifera gemmabas gemmeus arte,
 Inuidit gemmis Atropos atra tuis.
 Nunc igitur gemitu perfusa Britannia tristi,
 Iure gemit gemmam sic periisse sibi.

Τῆ αὐτῆ.

Μαργαρίτης βρεταννικῆς,
 ὃ τίμος ἢ κόσμος,
 μαργαρίτης ὀνόματι,
 μαργαρίτης ἢ ᾠράγματι,
 τῆς σοφίης κειμήλιον,
 ἢ ἀκκλησίας ᾠδάλιον,
 καλοῖς τρόποις ὅς λάμπεται,
 καλοῖς λόγοις ὅς εἰλβεται,
 πολλοῖσι ἢ μαθήμασι,
 πολλοῖσι ἢ χαρίσμασι,
 τὴν ἀρετὴν σερεξάμενος,
 τὴν κακίαν φευξάμενος,
 μῆματι τῷδε κρύπτεται:
 καὶ μαρμάρῳ καλύπτεται:
 τὸν ταφὸν οὐ μάρμαρον,
 καλῶς λέγοις μαργάριον.

IN MORTEM D. IVELLI ODE.

M. delafaij Galli.

Eheu fugaces, heu nimium citò
 Labuntur anni: currit & ocyus
 Aetas leui vento, diésque
 Instar aquæ fluidæ recurrunt.
 Annosa cornix nescia seculi,
 Coruúsque viuax illachrymabili
 Cedunt neci: quam nec fugarunt
 Cornigeri, celere sue cerui.

Quer-

Quercusque fibris fixa tenacibus,
 Cedrusque, caudex, & genus arborum,
 Et saxa tabescunt, & omne
 Quod genitum est moritur peritque.
 Orco voraci cuilibet est via.
 Et colla mortis subdere currui
 Coguntur omnes, nec quis unquam,
 Estygia remeavit unda.
 Omnes eodem cogimur. Impium,
 Piumue: ditem, pauperem & obsitum
 Pannis, ferocis tela mortis
 Confodiunt pariter dolosa.
 Quid ergo? solus nos laqueis necis
 Christus fideles expedit, eluens
 Sordes, repurgansque nostras
 Morte sua maculas pudendas:
 Quae nos iniquae mortis in abditis
 Antris tenebant: quaeque poli viam
 Nobis negabant, & reatu
 Implicitis iter obstruebant.
 O mors, retudit iam tua spicula
 Christus, repressit victor & impetus
 Christus, tuosque ausus inanes
 Reddidit, & domuit Redemptor.
 Caezum sepulchrum non retinet pios:
 Et vincla mortis non ita detinent
 Corpus piorum, quin supra astra
 Horum animi reuolent corusca.
 Pius Iuellus mortis ab unguibus
 Lasus, retudit mortiferam necis
 Falcem secunda, vectus alis
 Iam fidei repetens Olympum.
 Victrix fides est mortis & hostium,
 Mundi maligni, tum Satanae vafri:
 Fultus fide pastor Iuellus
 Iustitiae referet coronam.
 Absint inani funere nenia,
 Luctusque tristes, & querimonia:
 Non est adeptus, vita cuius
 In gremio Domini reposita est.
 Nam cum Deo tum secula secula
 Viuet, fruuetur tum requie pios
 Post tot labores, quum Redemptor
 Ille suis veniet benignus.
 Humfredus autem laude vir optimus
 Dignus perenni, qui calamo aureo

*Æquat Iuelli actus, neporum
Quos series imitetur Angla.*

οἰσέον ἢ ἐλπισέον.

¶ *Rob. Rollus.*

OXonium geminis meritò se iactat alumnis:
Splendida vterque suo tempore lampas erat.
Vielefus primus, fuit alter athleta Iuellus,
Insignes ambo relligione patres.
Heu quot vterque tulit miseræ discrimina vitæ?
Quot subiêre graues pro pietate vices?
Dum iuga discutunt tricornonis dura Tyranni,
Dum fugiunt Itali lurida monstra soli:
Dum diuina serunt crucifixi dogmata Christi,
Dum pandunt claram cœlica ad astra viam.
Plurima dum coleret Romanum turba Baalem,
Perstitit his eadem semper & vna fides.
Alter clarus erat viguítque prioribus annis,
Alter & hoc nostro tempore præsul erat.
Cui Deus & pectus finxit, simul ora poliuít,
Effet vt in populo buccina clara suo.
Cui pro re nata dederat cognomen, id ipsum
Ex certis poterit cuique liquere notis.
Verè gemma fuit, si vel doctrina notetur,
Seu decus ingenij claræue dona sui.
Gemma quoad mores, gemma & virtute Iuellus,
Dignus cui cingat gemmea mitra caput.
Quid multis? tam rara fuit, tamque inclyta gemma,
Vt licet huc toras, quilibet addat opes,
Quas mare vel rubrum, vel quas Tagus aureus affert,
Adde huc & gemmas (ô Cleopatra) tuas,
Haud referent æquas isto in certamine vires,
Nec poterint donis æquiparare suis.
Si fragilis tanti perituraque gemma putetur,
Dic quanti nobis gemma Iuellus erit?

אמל דהמרת

ראו קדושים	פנו האשים
כלכם אלי:	בני אל אלים
הריבותיכם	לפנים ריבכם
מכחותי:	עלי צריכם
אמרת הלכתי	בתורת אלי
אין בשפתי:	דבר איש נכרי
מחזן כל חפצי	בעזן ננעתי
בימי תני:	יאשר חמדתי
ראו קדושים	פנו האשים
כלכם אלי:	בני אל אלים

מדרושיה:

Henricus

Henricus Cottonus.

ITe triumphales, procul hinc, procul ite Camænae,
Deponat faciles læta Thalia iocos.
Aurea præduræ violarunt fila forores,
Anglorum gemmam mors truculenta tulit.
Hic tibi Roma tuam detraxit perfida laruam:
Dúmque legit gemmas, quid nisi gemma fuit?
Discussit fæces, faucesque obstruxit hiantes,
Ignitas Romæ dispulit ille fæces.
Vita triumphanti nunc cessit languida fato,
Cum superis mens est, membræque marmor habet.
Fama bonis superest, nullo tumulanda sepulchro,
Etradiis tenebras lucida gemma fugat.

DANIELIS ROGERII EPIGRAM-
ma in tumulum Io. Iuelli.

MArmora miraris, Paris qui cæsa cavernis,
Mausoli aut molem, Pyramidumue struem.
Ne temnas hospes quæ cernis saxa, sub illis
Mausoli maior nomine, fama viget.
Scilicet exuuiæ recubant hicque ossa Iuelli:
Qui præsul, patriæ gemma decusque fuit.
Quem tremuit viuum pellacis curia Romæ:
Quo viguit viuo Religionis honos.
Cui veneres vni Latias Graiâsque benignè,
Et Latia & Graiæ contribuere deæ.
Qui quantum vulgo doctorum gloria præstat,
Doctorum tantum præstitit ille choro.
Orator placidus, præsul grauis, integer æui,
Nec vitæ pollens integritate minus:
Diuini verbi præco, fideique patronus,
Promptus & errores ense secare Dei.
Cui si pro meritis tumulum Libitina sacrasset,
Qui nunc marmoreus, gemmeus ille foret.

Eiusdem.

De variarum regionum purioribus theologis.

PRædicet assiduo diuinum Martyra Tuscus:
Caluinumque suum Gallia in astra ferat.
Iactet & extollat Germana Melancthona tellus:
Lutherum & parili semper honore vehat.
Nec Bucere tuos obliuiscatur honores
Bonna, tuo summum nomine nacta decus.
Zuinglius Heluetis æternum viuat in oris:
Et Bullingerum gens Tigurina colat.
Inchyta Sarmaticas sit Alasci fama per vrbes:
Boihemis Hussus concelebretur agris.

*Clara sit Hemmingi Danis industria terris:
Illustris Scotica Knoxius extet humo.
Valdesio Hispanus scriptore superbiat orbis:
Hyperium & merito carmine Belga citer.
Quaeque sui regio nomen doctoris honoret,
In praeceptores sitque benigna suos.
At Doctore suo re gaudeat Anglia felix,
Vnum pro cunctis reque Iuelle canat.*

Eiusdem.

*Ad Io. Iuelli scriptum, quo Thomæ Hardingi
Pontificij Doctoris cavillationes refutat.*

Fama fidem fecit musis perscripta, Procrusten
Grassatum Actæi rure fuisse soli:
Qui latrociniis iter omne obfedit iniquis,
Attica quâ fines vrbs Corydallus habet.
Infesta quoscunque latro comprehenderit ora,
Aequabat lecto protinus ille suo.
Longior extiterat, partem obtruncabat: at alter
Si breuior, solitus tendere membra fuit.
His captos cruciare modis affuetus, amarae
Sapè viatores dedidit ille neci.
Haud secus Hardingus scriptos nouus ecce Procrustes
Tractat, & excruciat vique doloque patres.
Namque vbi Romanæ pertexunt dogmata sectæ,
Authores mutilat diminuítque sacros.
At si perstringunt damnandos forsan abusus,
Torquet, & extendens sensa aliena citat.
Sic studet antiquis nouus hic auferre vigorem,
Aut torquendo patres, aut mutilando necans.
Sustulit Aegidæ sceleratum dextra Procrusten:
Qui necet Hardingi scripta Iuellus adest.

Eiusdem.

DE PRAESTANTIA IO. IVELLI.

India, gemmiferis tellus celeberrima baccis,
Margaribusque frequens, atque Adamante frequens:
Pone tuos fastus, progignit & Anglia gemmas,
Estque Adamante frequens, Margaribusque frequens,
Margaribus, Veneri Caesar thoraca Britannis,
Cantiaco rediens orbe, dicavit ouans.
Bristoleúsque sinus crebris adamantibus extat:
Durities minor his, sed magis artis inest.
Quippe tui expertes laterum suntque India lucis,
Si non artificis perpoliantur ope.
His natura fauet, nil est opus arte magistra:
Quilibet his nulla splendet ab arte sinus.

Adde,

*Adde, tuos nullo cingi munine, clausos
 Rupea Bristoleos, & caua testa tegit.
 Grande soli decus hoc: sed non tamen Anglia summum:
 Maior namque tibi, gemma Iuellus erat.
 Cui gemma, non gemma plagis par antea visa est,
 India siue tuis, Anglia siue tuis.
 Nempe coruscabat raro splendore Iuellus:
 Gemmebat veris gemmeus ille bonis.
 Quid? quod gemma auro, precione parabilis a quo est:
 Huic similis, nullâ gemma, paratur ope.
 Dum tamen vlla tibi gemma, India & Anglia crescet,
 Illa huius gemmae, fama superstes erit.*

Ad historiam, de vita & morte

*Iohannis Iuelli, studio Laurentij Humfredi,
 Doctoris Theologi, ex mortuis in vi-
 uorum numerum reuocati,
 Epigramma.*

Pergameus fileat Graiis Asclepius oris:
 Orpheus Bistonis conticeatque plagis:
 Ille, quod Hippolytum post fata reduxit in auras,
 Hic, Stygiâ Eurydicen, quod reuocarit aquâ.
 Maior apud claros nunc est Asclepius Anglos:
 Maior & en Orpheus rura Britanna beat.
 Nil opus externis, cum lumina propria dentur:
 Exemplis careant saecula nec ista suis.
 Cernis vt Humfredi rediit rediuius ab arte,
 Ille ille, ô Angli gemma Iuellus aëri.
 Vt primæ narret memor incunabula lucis,
 Ingenium referens, cum geniôque genus.
 Cernis, vt & nomen, rudiûmque elementa dierum;
 Temporâque in studiis explicet acta piis.
 Singula percurrens vitæ momenta peractæ,
 Regna nouat famæ penè subacta suæ.
 Salue magne, redux superum de valle, Iuelle:
 Tanti (Humfede) viri, tûque reductor, aue.
 Te minor est Orpheus, minor est Asclepius: ille
 Hippolyto quanto est maior & Eurydice.

Daniel Rogerius.

F I N I S.

AD THOMAE HARDINGI PRAEFATIONEM, RESPONSIO

Ioannis Iuelli.

NELVD animum, Hardinge, tuum vehementer offendit, quòd ego in tanta propositarum à me causarum varietate, in quibus maximum religionis vestrae praesidium collocatum esse intelligo, te tuosque collegas non modò scripturis, verumetiam antiquis Conciliis, prae-
cisque patribus defici confirmarem, atque in tam frequente concione summam tuarum partium inopiam, atque debilitatem ita penitus & palam diuulgarem. Itaque *quanto est mens maior cumulus, tanto* (inquis) *minus erit emolumentum*. Ego vero contra: Quo tecum prolixius atque liberalius egisse videor, eo magis tuam prudens lector in respondendo copiam desiderabit: quòque campum tibi latiore dedi, eo minus habes, quod conqueraris.

Prudentes (inquis) *homines modestiam maiorem probassent*. Equidem hominibus iis, quos tu prudentes appellas, tum maximè modestiam probassem meam, si prorsus tacuisssem, neque verbum vllum fecissem. De tua verò modestia quid tandem sentiant prudentes illi, qui cum de tuis tam saepe, tamque largè promiseris Doctoribus, ad extremum tamen nullam omnino proferre possis?

Neque verò aut aspectu tam terribili sumus, aut gladios tam truculenter vibramus, quàm tu criminaris. Hæc nempe tua, tuorumque semper propria fuit, & vnica laus, qui praeter illos truces atque crudeles vultus, illamque gladiatorum iactationem & terrorem, cuius tu meministi, concidisti etiam, & secuisti, & mactastis, & fratrum vestrorum sanguine manus vestras cruentastis, atque imbuiastis.

Quare non debuisti animo tam iniquo ferre, quòd vos, discriminis duntaxat causâ, moderato lenique vocabulo *Aduersarios nostros* appellemus. Cum enim ferro vos & flamma instructos armatosque, & nostro sanguine funestos videamus, alio potius nomine dignissimos iudicemus. Quod vobis nequaquam ita de vetustis patribus liquidò constare affirmarem, atque & pra vobis ipsi tulistis, & astipulatores vestri, fide subnixi vestra, sibi persuaserunt, neque ambitione, quemadmodum tu interpretaris, neque malitia incitatus, sed cum vestra importunitate, tum summa animi ægritudine impulsus, dixi.

Quo magis profectò iniuriam tuam conqueri possum, quòd me *instar Golia cuiusdam exultantem, & classicum quodammodo canentem, cunctisque mortaliibus inimicitias & bellum indicentem produisse* scribis. In hisce verbis, Hardinge, tuam sapientes modestiam requirere possunt. Qui enim rem certam, exploratèque veram verbis asserit, & vos cum ipsos fuisse falsos, tum alios etiam fefellisse dicit, non eo quidem meruit, vt Goliath appellaretur.

Quamquam autem eas tu tibi partes sumpsisti, vt nobilissimus ille Dauid esses, qui hunc 'gigantem interimeret, tamen, quandoquidem nec fundam habes Dauidis in manu, nec in pera lapides, sine quibus nihil praecleari efficere potes, minimè expectandum est, dum virgines Israeliticæ cum fidibus & Tympanis redeunti è praelio tibi atque triumphanti occurrant atque canant, *Percussit Dauid decem millia sua*. Næ ille verius Goliath appellatur, qui & vultum suum in caelos ipsos intendit, & pedè in imperatoris ceruice ponit, qui ore aperto blasphemias ebullit, qui istas voces toti orbi denunciat: *Ego errare non possum: Ego omnes tum* Extra. de Ecclesiasticas. tum politicas leges in pectore meo conditas habeo: Ego omnibus Conciliis generalibus superior sum constitu. Li. cet. De electio. & elect. potestate significasti. 9. q. 3. Nemo. De Maioritat. & obed. vnam sancta. In glos. In Concil. Lateran. sub Iulio.
Ego omnes homines iudicare possum: Me verò ne mundus vniuersus quantumuis improbus fuero: Ego sum rex regum, & dominans dominantium: Ego quicquid Christus ipse potest, possum: Ego omnia sum, & supra omnia: Omnis potestas mihi data est, tam in caelo, quàm in terra. Agnoscis verba, à quibus enunciata, à quibus defensa, ad quem accommodata sint, nosti. Hæc verò viua, hæc expressa Goliae imago videtur: illius, inquam, Goliae, quem nunc in fronte percussum, ac labentem vides, non humanis quidem viribus atque armis, sed illo duntaxat paruo atque impolito, & contempto Dei immortalis ac caelestis verbi lapide. Quod ad illum praestantissimum, doctissimumque patrem, & tuum aliquando magistrum attinet D. Petrum Martyrem, quem aliqua ex parte videri vis laudare, non propter doctrinam, à qua tam repentinò desciuisti, sed modestiae duntaxat suae causâ: minimè profectò dubito, quin is in illo Possiaceno celeberrimo Concilio, praesente tum rege ipso, tum aliis principibus, atque patriciis illius regni viris, ea & fecerit, & dixerit, quæ cum veritatis ratio postularet, tum ipsius personæ conuenirent. Qui si sententiam fuisset hisce de causis suam rogatus, ita profectò respondisset, vt nunc nos, & doctum quenquam virum contra sentire, magnopere miratus esset. Non ita pridem omnia vestra huiusmodi vocibus circumsonuerunt pulpita, Missam simul, & cæteram vniuersam disciplinam vestram, & à Christo, eiusque Apostolis vobis fuisse commendatam, & certissima mille quingentorum annorum continuatione atque successione propagatam, & omnium antiquorum Conciliorum, Doctorum, Patrum consensu comprobata, & vniuersa denique vetustate, ac generali totius orbis iudicio corroborata fuisse. Hæc ita tum minimè dubitastis pronunciare, nulla vel Dei, vel hominis reuerentia deterriti. Multis millibus persuastis, nihil in vestra oratione nisi sanum & sincera fuisse: eoque facillimè induxistis, vt fidem dictis vestris adiungerent.

Quæ cum ita essent, officium pietatisque Christiana flagitauit, vt quàm hæc à vobis verè prædicarentur

AD HARDINGI PRAEFATIONEM

atque iactarentur, certò sciretur, quò & rudis ac imperita plebs sibi esse à vobis impositum intelligeret, & omnes perspicuè viderent, quàm nihil (vt ipsi vos nostis) præstare possent eorum, quæ adeo magnifica pollicitatione, & antiquitatis etiam fucò venditatis. Quòd molestè fers me *Negatiuam* tam acriter vrgerè, atque à te postulare, vt contrariam *Affirmatiuam*, quam ita penitus habere perspectam videri vis, confirmes: reminiscere, si placet, quemadmodum B. Gregorius in Ioannem episcopum Constantinopolitanum, qui se orbis vniuersalem episcopum inscripserat, inuectus in *Negatiua* similiter instituit. Sic enim scribit: *Nemo decessorum meorum hoc superbo vocabulo vti consensit. Nemo Romanorum pontificum hoc singularitatis nomen assumpsit.* D. Augustinus postquam vniuersos ad suam vsque ætatem Romanos Episcopos commemorasset, suam deinde *Negatiuam* adiunxit: *In hoc ordine successionis nullus Donatista Episcopus inuenitur.* Nunquam tamen proinde vel Augustinum quisquam, vel Gregorium hoc Golix nomine appellauit. Eadem tu ipse *Negatiua* vteris Hardinge, quando ais, etsi, vt aliàs sæpe, falsissimè, *neque Iuellum, neque suffragatorè eius quenuquã euincere posse publicas ecclesie preces cuiusuis generis vllò vnquã per secentos à Christo annos sermone, præterquam aut Græco, aut Latino fuisse recitatas.* Quanquã nõ indeo te vel Goliath, vel Therfiten vsurpare, vel consimili quouis indignissimo conuicio confectari debemus.

Dicis *me arroganter mihi assumere, vt omnia legisse, nihil nescire videar*: nimirum quia vos nihil habere, quod in hisce causis proferatis, testor atque profiteor. Quid ita verò? nemòne incipiam indicare, falsitatem conuincere vestram sine arrogantia suspitione poterit? Tu causam omnium & Doctorem, & ætatum, & temporum consensu stabilitatum esse vestram affirmas: an te proinde, vel scientiam venditare tuam, vel rerum omnium peritum, nullarum incium esse dicemus? Tu te *Doctores vniuersos tibi consentientes habere* gloriaris: Ego contrà defendo, & est profectò verissimum, *Ne vnum te Doctorem habere tecum sentientem.* Horum pronuneratorum discrimen istuc est, quòd alterum verum sit, falsum alterum: quòd nec *Affirmatio* tua confirmari, nec mea refelli *Negatio* possit. Delectionis autem scientiæ ue ostentatione minimè contenditur.

Quandoquidem autem nostra hæc, qua sumus vsi *Negatiua*, te tantopere offendit, age verò, eam nos ad vestram causam accomodemus, eoque modo loquamur, qui vobis placeat maximè, scilicet, non constare ex vlla luculenta vel scripturæ, vel veterum Doctorem, vel antiquorum Conciliorum clausula hac sententia, vel ex aliquo ecclesie primitiæ exemplo, aut sacerdotes sacrosanctam communionem vnâ cum populo percepisse: aut sacramentum plebi vtrâque specie fuisse administratum: aut publicas preces vernacula ac natia lingua celebratas esse: aut plebem vniuersam ad eas respondisse *Amen*, intra sexcentorum à Christo annorum ambitum: Porro etiam Christum ipsum, eiusque omnes Apostolos, & Missam procurasse priuatam, & sacramentum separatim solos accepisse: antiquos patres dimidiatâ alterâque specie diminutam cõmunionem habuisse: Publicas preces vbique peregrino plebique penitus ignoto sermonis genere factas esse fateamur. Hæc demû larga est, hæc liberalis vox. Quid autem possis amplius postulare? Verùm pudet forsan ista dicere. Quanquam enim ita vestrum aliqui sæpe dixerunt, huius tamen orationis aperta est, scèque ipsa indicat falsitas.

Optas modo, vt modestius egissem. Quid? sicine dixisse me cuperes, *vnum vobis Doctorem suppetere cause vestre sine dubio suffragantem*: atque ita in illo loco, & in illo concessu ea modestiæ causâ dixisse, quæ manifestò falsa essent, quemadmodum vos facere confucistis? In hisce verò causis, Hardinge, media nulla via est. Ea autem improba est, & scelerata modestia, quæ Diuinam veritatem obruit Chrysostomus habet: *Veritatem negat, qui eam non liberè predicat.*

Dices me, *Leues quasdam & exiles questiones conquisuisse, in quibus antiqui patres non admodum versati fuerunt*, quasi maiores controuersias de industria subterfugissem. Quanquam tuum non est, quid quemque ad Paulinam crucem concione proloqui oporteat, præscribere atque præfinire. Neque verò tanti interest, hæc cuius momenti sint, sed num vos iisdem ad populi fraudem abusi sitis, cognoscere.

Quid autem? Num persuadere nobis tandem vis, Missam, transubstantiationem, realem præsentiam, adorationem, filij Dei immolationem vestram, denique primatum Romanum res adeo viles ac minutas esse? His quidem nihil grauius fingi posse iam pridem dixisti. Num autem religionem atque disciplinam vestram nunc maiorem, nunc minorem esse: aliquando augeri, aliquando imminui, & lunæ quodammodo ortum obitumque imitari censëbimus? Nicolaus verò Papa Transubstantiationem vestram ad Symbolum adiungere, & articulum fidei decimum tertium efficere statuerat. Bonifacius etiam octauus Papa ait: *Omnino subesse Romana ecclesia est de necessitate salutis.* Et Nicolaus Papa ait: *Qui Romana ecclesia prouilegium auferre conatur, hic procul dubio in hæresim labitur, & est dicendus hereticus.*

Quanquam minimè profectò refert, quæ istæ res vel magnæ, vel exiguæ fuerint. Eas tu quidem, & exiguo tempore perceperas, & exiguis nunc tenuibusque argumentis defendis. Vtunque verò eas nunc exiguas atque leues videri vis, non tamen exiguè vos iam pridem pro illis dimicastis. Nihil exiguum videri debet, quod ad tantam Christianorum hominum multitudinem fallendam valere possit.

Quæ Christus Pharisæis crimina obiecit, ea, si cum his conferantur, non perinde atrocità fuerunt. Tamen illis Christus dixit, *Excolatis culicem, camelum verò deglutitis.* D. Paulus ait: *Exiguam fermenti totam massam fermentat.* Pilus vnus non ita magna res est, tamen eo virum magnum suffocatum esse legimus. Plato habet: *Furtum tam in exigua, quàm in magna re committi potest.* Ciniphes magnitudine quidem per exigua fuerunt, tamen in maximis Aegypti plagis numerantur. Qui primi superbissimum illud ambitiosissimumque vniuersalis Episcopi nomen, quòd sibi nunc Romanus pontifex integrum vendicat, tueri cœperunt, rem eam esse leuem atque exiguam iudicarunt. Gregorius autem ait: *Alia sunt frivola & innoxia, alia sunt frivola & noxia.* Deinde hanc ipsam appellationem cum intollerabili Antichristi superbia, qui se Deum dicturus esset, comparans sic habet: *Si spectes quantitatem vocis, dua sunt syllaba, s; pondus iniquitatis, est vniuersa pernicies.*

Li. 4. epi. 32.
August. epi.
165.
In art. 3. sc.
15.

11. quart. 3.
Nolite.

Extra. de
Maiorita.
& obed. v.
nâ sanctâ.
dist. 22. om-
nes.

March. 23.
1. Cor. 15.

Greg. lib. 6.
epist. 32.
Ibidem.

Vt qui-

RESPONSIO.

Vt quidem istæ res exiguæ essent, quæ tamen inde fluxerunt opinionum vanitates atque hærefes, minime sunt exiguæ. Illas si sustuleris, religionem penè totam vestram discussis. Denique si hæ res magnæ stat, ea diligentius perpendi debent: sin exiguæ, & minore iactura omitti, nec nisi maiore contumacia defendi possunt: mundum quidem vniuersum iamdudum est eorum pertasum. Christus ait: *Quis in modico iniquus est, & in maiori iniquus est.*

Luc. 16.

Deinde ais, nos Doctorum iudicia fugere atque reformidare, & hæc apud imperitos duntaxat magna cum admiratione iactare: Quemadmodum scilicet Alexander Macedonum Rex Deum se fingebat, multaque de Ioue suo patre apud Barbaros prædicare solebat: cum Græcis autem, qui sapientia, ac iudicio valerent, ipsiſumque optimè nosſent, alios sermones conferebat. Hæc verò nimis est odiosa, Hardinge's comparatio, & illam tuam plus æquo commotam bilem sapit. Nos nec popularem admirationem, nec diuinitatis aliquam opinionem captamus. Nos Christum Iesum, non ipsos nos annunciamus.

Verùm hoc modo de Christo affirmarunt Pharisei: *Turba hæc maledicta est, scientia caret, legem nescit, cum hæc versatur, apud eam regnat, in ea Deus esse vult.* Hic ego contra possem illum tibi commemorare, qui ipsum Christianitatis orbem, principes simul & subditos, doctos pariter atque indoctos tandiu turpissimè sceleratissimèque luit: cõsque omnes in agrestium, & barbarorum hominum numero duxit, & sic palam Dei vocabulo appellari atque inscribi permisit. Notæ voces sunt, *Dominus Deus noster Papa.* Rursus: *Constat Papam à pio principe Constantino Deum appellatum: Et Deum ab hominibus iudicari non posse, manifestum est.* Alexander sapientum quidem iudicium non nihil extimuit, & reueritus est: hic autem tum sapientes, tum insipientes, literatos æquè & rudes contemnit atque ridet.

Extra. Ioan. 22. Cum inter. In glos. dist. 95. Satis euidenter.

Alienum fuit hoc loco, vt de Canonis tui firmitudine verba faceres, eumque tam acriter antè defenderes, quàm esset à quoquam reprehensus, vel verbo violatus. Eum nimirum partim à Leone inuentum, partim & à Gelasio, & deinde à Scholastico quodam, cuius meminit Gregorius, & post ab ipso Gregorio auctum: partim ad extremum circiter octingentos & quinquaginta à Christo annos à Sergio Papa perfectum & absolutum esse multi opinantur. Atque vt nunc res habet, & secretiùs pronunciat, & honorificentius tractatur, quàm aut Epistola, aut Euangelium.

Greg. lib. 7. epist. 63.

Verùm an vlla sint in eo vitia, necne, tibi Hardinge, per te considerandum atque iudicandum relinquo. Durandus vester eximius Doctor sic habet: *Cum sacerdos orauerit pro hostia transsubstantianda, eamque transsubstantiatam patri obtulerit, orat pro ipsius acceptance.* D. Paulus ait: *Vnus est mediator Dei & hominis.* Hic autem vester Canon contra sacerdotem Dei Christianique mediatorem instituit.

Durand. li. 4 parte 2. 1. Timoth. 2. Sacerdos Dei & Christi mediator.

Ipse tu similiter, Hardinge, cum Missam celebras, in intimo tuo Canone à Deo patre precibus contendis, vt Iesum Christum benigno propitiõque vultu tua gratiã respiciat. Verba clara sunt, atque dilucida: nulla vel interpretatione, vel captione cludi possunt. Iam verò si cõsentaneum videatur, te à Deo patre petere, vt Christum filium misericordia dignari, vultuque tranquillo, & sereno aspiceret tua causa velit, tum verè possis affirmare integrum esse vestrum, liberumque ab omnibus erratis canonem.

Quòd preces pro mortuis institutas, & sanctorum adorationes prætermisi, id verò indignè fers, & longa oratione exaggeras. Quanquam non illud vis, vt suspicor, vt hæc vestra religionis partes sacrificio, Missaque vestra augustiores esse ac sublimiores credamus.

De primo autem, audiui ipse aliquando te, Hardinge, cum mœnia papyracea (sic enim facete appellabas) solo æquas, & picta purgatorij incendia penitus resingueres. De altero verò Chrysoſtomus habet: *Homines vtuntur atriensibus. In Deo nihil tale est, sine mediatore exorabilis est.* Rursus scribit ad hunc modum: *Nihil tibi opus est patronis apud Deum. Neque enim tam facile Deus audit, si alij pro nobis orent, quàm si ipsoremus, etsi pleni simus omnibus malis.* Ambrosius similiter habet: *Isti se non putant reos, qui honorem nominis Dei deserunt creatura, & relicto Domino conseruos adorant. Nam & ideo ad Reges per Tribunos, & Comites itur: quia homo utique est Rex, & nescit quibus debeat Rempublicam credere. Ad Deum autem, quem nihil latet, omnium enim merita nouit, ad promerendum suffragatore non est opus, sed mente deuota. Vbiunque enim talis loquutus fuerit ei, respondebit illi.*

In cõcione habita Oxonij in tẽplo B. Mariæ. Chryſ. de Pœni. hom. 4. Chryſ. de profectu Euangelij. Ambros. in 1. cap. ad Rom.

Quòd à nobis conuiciorum atque maledictorum congestum esse cumulum, quibus ecclesiam deformaremus, falsissimè criminari, meminisse potes, fuisse quondam nonnullos, qui Stephanum, Paulum, Christumque ipsum similiter accusarent, quòd parum honorificè de templo loqui viderentur. Contra Hieremiam autem Prophetam plenis faucibus vociferati sunt, quemadmodum tu nunc facis, *Templum Domini, Templum Domini.*

Hierem. 7.

Quanquam non is ecclesiam deformat, qui deformatores Ecclesiæ deformat, & fœdas errorum vestrorum fordes eluit, quòd pristinam illa suam pulchritudinem, atque splendorem recuperet. Cùm Christus ciuitatè, & templum Hierosolymitanum lugeret, eumque diceret, *Domum patris mei speluncam latronum fecistis:* Et Esaias, *Quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis?* Et Hieremias, *Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lachrymarum, vt nocte & die interfectorum populi mei defleam:* non Christum, non Esaiam, non Hieremiã proinde ecclesiæ fuisse deformatores existimare debemus. Non is valetudinem impedit, qui morbum indicat. Non spernit Ecclesiam, qui Ecclesiæ Christum anteponit. Ecclesia parens nostra est: Christus autè ait: *Qui patrem, aut matrem, quàm me chariores habet, is me dignus non est.* Non matrem contemnit, qui seruitutem matris deplorat, eamque è latronum potestate vindicat.

Esai. 1. Hierem. 9.

Matth. 20.

At nos altare contrarium, viximus, seu potius, vt inquis, & altaria & vniuersa euertimus. Atque ita nouam Ecclesiam, nouum Euangelium, nouam religionem fundauimus atque constituimus. Nos verò, Hardinge, nihil euertimus, quòd nõ Deus euerti diserte iusserit. Christus ait: *Omnis plantatio, quam non cõstitit meus pater plantauerit, radicitus euellatur.* Altare nos habemus, quali Christus, fuisse Apostoli, & ceteri sancti patres vsi sunt, quòd à Græcis ἱερὸν ἑπίστατον, à Latinis, *Mensa Dominica* appellabatur, ea verò nõ è lapide, sed è ligno cõstructa, nec in extremo Choro, sed in medio populo sita fuit, quæ admodum

Mat. 15.

AD HARDINGI PRAEFATIONEM

ex antiquitatis monumentis apertissimè constat. Aliud autem, aut præstantius vllum Altare, quàm quod Christus atque hi sanctissimi patres habuerunt, nos quidem nequaquam expetimus, nedum eiusmodi, quod contra Christi altare nominatim extractum, atque ædificatum fuit.

Matth. 24. Vos autem dixistis, *Hic est Christus, & illic est Christus*. Atque ita non modò altare altari aduersum, & ecclesiæ contrariam ecclesiam construxistis, sed repugnantem Christo Christum finxistis. Sic de vobis Leo scribere videtur: *Ecclesia nomine armamini, sed contra ecclesiam dimicatis*. Sic Nazianzenus habet: *Pugnatis pro Christo, contra Christum ipsum*.

Leo in epi.
ad Palæsti-
nos. Nazia-
zen. in Apo-
logetico.

Actatem tu quidem meam despiciere videris, & rerum maximarum, quæ in Theologia docentur, scientiam extenuas, quasi harum causarum magnopere interesset, vel ætatem meam ad calculos reuocare, vel quantum ego in literis profecerim excutere. Mihi licet illud Origenis vsurpare: *Gratias ago Deo, quòd ignorantiam meam non ignoro*. Quibuscunque autem rebus ego tandem aut deficiam, aut defici quibusdam videar, id nihil ad obsecrandam Dei veritatem valere debet.

Anno Do-
min. 1551
anno Ed-
uardi 6.
quinto.

Nihil tamen video, quamobrem mihi quisquam tantopere vel propter ætatem, vel propter exiguum literarum studium detrahat. Neque enim obscurum est, me quidem, quanquam illo ordine indignum, inauguratum esse in Theologia Baccalaureum in Academia Oxoniensi, anno integro, & plus eo, ante Hardingum. Non potui (fateor) omnia & Conciliorum, & patrum Catholicorum, tum Græcorum, tum Latinorum volumina peruoluere septem diebus, quemadmodum Hardingus fecit. Tam multa tamen legeram, vt Hardingum ausum esse sanctissimorum patrum nominibus ita turpiter abuti mirarer. Verum scientia nonnunquam elata est, mentemque inflatam, & tumidam facit. Faxit Deus, vt ad Dei regnum instructi, edoctique simus, atque omnem nostram cognitionem ad fidèi obsequium conformemus.

Quòd autem tibi me charum esse, propterque veterem illam, quæ mihi tecum intercessit necessitudinè, isto te modo ad me scripsisse dicis, permagnam ex eo voluptatem capio. Quanquam profectò nostra vetus priuata amicitia, tam multis non opus habuit publicis testibus. Ais te posteriorem Concilij Chiloniani clausulam sequi velle: *Oderis tanquam amaturus*.

In qua amoris odiisque tui professione, nescio quo pacto, tute tibi ipsi contrarius es: nisi forsan & amare te alterum, & odisse simul eadem ratione posse dixeris. Verùm istuc ego in optimam partem accipio, in quam scriptum à te esse mihi persuasi.

Liberatus.
cap. 16.

Quod autem attinet ad amicum tuum & beneuolum consilium, ne longè abeam, alteram tibi eiusdem Chilonis sententiam referam: *Obsequendum est amico vsque ad aras*. Alexandrinus populus Timotheo dixit, *Et si non communicamus tecum, tamen amamus te*.

Matth. 11.

Acturum te in hac causa sine felle atque orationis acerbitate polliceris: quandoquidè vt ais, *Probra, maledicta, scommata, dicteria, cauilla tuam scenam minimè decent*. Et hæc quidem ratio, cū in se maximè laudabilis est, tum iis in primis conuenit, qui in sacris ac diuinis rebus versantur. Christus ait: *Discite ex me, quia mitis sum & humilis corde*.

Vocabula
quibus Har-
dingus pas-
sim in suo
libro vtitur.

At cuius tum hæc voces sunt Hardinge? à quo spiritu profectæ? in qua scena pronuntiata fuerunt? Hæc, inquam, voces, quibus ita multum ac sæpe te oblectasse, sensusque tuos exhilarasse, atque recreasse videris: *Goltas, Thersites, Temerarij, Arrogantes, Improbi, Indocti, Ignari, Peruicaces, Luciani, Sanniones, Fallaces, aleatores, Audaces, Procaces, Insolentes, Ostentatores, Gloriosi, Sectarij, Schismatici, Heretici, Sacramentarij, Noui magistri, Nouarum rerum cupidi, Falsarij, Calumniatores ecclesie, Ministri satana, Sessores in Cathedra pestilentie, Monstra, Ethnici, Publicani, Turca, Persidi, Antichristi, Præcursores Antichristi*.

Hæc voces, Hardinge, tuæ sunt, non modò quia à te profectæ sunt, sed etiam quia ad te ipsum maximè, vnicèque spectant. Hisce similibusque aliis tanquam stellis vniuersum tuum librum penitus illuminasti, quò magis nitesceret, suòque mirifico splendore lectorum oculos perfringeret. His tua referta est scena: Eam aliquis veterem forsan comœdiam putaret. Sic tu promissa soles seruare. Si hæc ab amore & pietate quadam fluxit oratio, quale vero expectemus tuum dicendi genus, quando semel odisse cœperis? Scorpionem pedibus leuiter & amice amplecti, caudæ verò ictu venenato, quem est amplexus, interficere scribunt. Sic te nimirum perturbationum tempestates, turbinésque tuarum iactare ac impellere, & procul à portu abripere, atque abstrahere pateris. Plus hominem grauitate sua subnixum rationes, quàm conuicia decuissent. Hæc verò dicendi ratio adolescentiori alicui è vestris Iannariis magis conuenisset, qui, quemadmodum eorum necessarij affirmant, nondum didicerunt, vt aliter loquerentur. Hæc autem voces atque istæ scenæ nos ab Euangelio Christi deterrere minimè debent. Nobis non vt à te bene audiamus, sed vt verum dicamus est necessarium.

Sumpta illa è Solomone monitio tua, *(Via est, qua homini recta videtur, sed finis eius ducit ad exitium)* vtrisque communis est, nec te minùs, aut etiam aliquanto magis, quàm me attingit. Semel antè confessione tua deceptus es. Qui verò repentinam atque inopinatam tuam sententiæ mutationem, eiusque causas æquè perpenderunt, ij te etiam nunc in fraude non minore, vel maiore multò etiam versarij iudicant.

Attende obsecro, Hardinge, & quis pridem extiteris, & quis esse nunc videri vis: quam tunc viam trueris, & quibus nunc uestigijs insistas. Tam ista pugnant, quàm lux, & tenebræ, quàm vita & mors, quàm cælum & infernum. Tam magnam mutationem subito sine vlla deliberatione fieri non oportuit.

Verumenimverò si quidem penitus es mutatus (vt inquis) si que nunc verissimo quodam & zeli diuini, & charitatis mutæ ac fraternæ sensu totus perfunderis, ne te pudeat ingenuè nobis confiteri, quid tandem tibi Dominus præstiterit. Intelligat lector tuus, eum te olim hominem fuisse, de quo Solomon lequeretur te quondam in viam ingressum esse, quæ recta videretur, & tamen eius exitus ad interitum perduceret: te quondam animum atque studium tuum in eam solummodo curam intendisse, vt Dei Ecclesiam fœdares: te tot annis docuisse publicè, quæ non sentires: te aliquando volentem & scientè, deque industria, & malitia

R E S P O N S I O.

& malitia hominibus Christianis imposuisse: te quondam Satanæ ministrum; Turcam, Ethnicum, Infidellem, Antichristi præcursorem extitisse: denique te ex hac luctuosissima conditione ereptum esse, non quidem vel scripturis, vel antiquis patribus legendis, atque euoluendis, sed orbis duntaxat in rep. conuersione, principisque mutatione.

Sic te agere, Hardinge, oportebit, si ingenuè agere uolueris. Sic tuis, persuadebis, nunc te non, ut antè, simulare, sed uero pietatis studio flagrare, puraque conscientia commoueri. Sanè uerò aut nunc falleris, quemadmodum nos affirmamus, aut saltem non ita pridem falsus es, ut ipse confiteris. Augustinus autem ait: *Hoc est erroris proprium, ut quod cuique displicet, id alijs quoque oportere existimet displicere.*

August. De
Gene. cōtra
Maniche.

Hæc nimirum est Adæ posterorum calamitas, ut eorum mentes ad pessima quæque ferantur, & prauis erroribus imbuantur. Hinc pseudoprophetæ ansam aliquando arripiunt, ut *bonum dicant esse malum, & malum uicissim bonum: Lucem esse tenebras, & tenebras contra lucem.* Nonnunquam etiam populus proiecta quadam pertinacia & procacitate fretus sanam doctrinam nullo modo ferre potest, sed fabulis aures suas dedit.

Quare Solomonis optimum est, & sapientissimum consilium. Eaque de causa non eas nos uias persequimur, & consecramur, quæ nostris oculis potissimum placeant, sed Deum cum Propheta Dauide oramus: *Ostende nobis Domine uiam in qua ambulemus!* Eum quærimus, qui dicit: *Ego sum uia, ueritas, & uita. Ego sum lux mundi: qui me sequitur non ambulat in tenebris, sed uita lumen habet.* Gratias autem agimus Deo nostro, qui suam nobis ex alto Orientem ostendit, pedesque nostros in uiam pacis direxit, eandem nempe, quæ & Christus cōmonstrauit, & sancti Apostoli, ac ueteres orthodoxique patres tritam nobis reliquerunt.

Psal. 142.
Ioan. 14.
Ioan. 8.

Deinde me ad humilitatem, meamque scientiam abnegandam hortaris: quam quidem suasionem tuam, à submisso ac humili spiritu profectam esse confido. Ego uerò & facillè possum & tutò negare, quod nunquam asserui. Non me cum Hieronymo pudebit dicere: *Dicam illud Socraticum, Hoc tantum scio, quod nihil scio.* reprehensionem pertimesco. Quod mihi deceat, alij explere possunt. Quanquam nihil esse sentio, quò minus ueritas cum humilitate constare possit.

Hieron. in
præfa. in
Abdiam.

Quod ais, quicquid facultatis ac scientiæ nactus sum, id me in Ecclesiæ duntaxat contumeliam atque conuicium semper contulisse, non magni artificij est, Hardinge, maledicere. Spero autem Deum ipsum, qui iustissimè iudicat, aliter iudicare. Si quod in me, non talentum, sed talenti uel minimam particula sit, Deum obtestor, sempèrque obtestatus sum, ut quicquid tandem sit, ad ecclesiæ suæ gloriam ac consolationem referatur.

Tu tamen, Hardinge, minimè debes uel teipsum adco efferte, uel alios ita contemnere atque abiicere, quasi præter te, tuosque collegas nemo quicquam sciret. Cum Iudæi despectis alijs, se solos ueram esse ac germanam Abrahæ prolem stirpemque iactarent, B. Paulus humili quodam gloriationis genere usus. illis se hac in parte æquare non dubitauit. Ad hunc enim modum scribit: *Hebræi sunt, sum & ego: Israelita sum. sum & ego: semen Abrahæ sunt, sum & ego.* Præterea ait: *Quod facio, etiam faciam, ut in eodem, quo gloriantur, reperiatur uales & nos.*

2. Cor. II.

Hanc contentionem nec uirgebo, nec persequar amplius. Inanis huiusmodi concertatio uideatur. Hæc utriusque nostrum, Hardinge, communis est sententia: *Gratia Dei sumus, quod sumus.* O utinam ne sit in nobis inanis illius gratia.

1. Cor. 15.

Ego quidem & tuo rogatu: & sine rogatu tuo uniuersam meam cognitionem uolens ac penitus abnego: episcopatum autem etiam meum, si is te forsan offenderit, abnego: dignitatem meam abnego: nomen meum abnego: meipsum denique abnego: fidem modò Christianam, Deique ueritatem abnegare non possum. Confido autem uel cum hac fide, uel pro hac fide me uitam profuturum: Diuino spiritui resistere, & repugnare non est uirium mearum. Non ego possum omnium ueterum catholicorumque patrum consensum, errorum cumulum, & catenam hæresium appellare. Etsi tu, Hardinge, ista omnia uno momento, & subito abnegare potuisti, alijs tamen, qui non perinde facillè possunt, ignosce:

Quod attinet ad D. Fisherum, nec ego illum, nec quenquam omnino sum cauillatus. Argumenta modò nonnulla, quibus illi utuntur, proposui, atque eorum infirmam rationem notauit. Quæ si & inualida, & multis nominibus uitiosa fuerunt, non ea fuit culpa nostra. Nos ea haud inuenimus. D. Fisherus hac ratione utitur: *Purgatorium esse certi sumus: Ergo Papa indulgentia legitima, & necessaria sunt.* Cogar in tuo, Hardinge, peruoluendo uolumine permultas huiusmodi argumentationum ineptias ac futilitates retexere, Tamen certè non cauillabor. Vobiscum autem foeliciter actum est, quibus nos & *Euangelicos, & novos magistros, & Patriarchas,* & nescio quid, appellare licet, denique quicquid libitum fuerit, scribere integrum est, nec interim cauillatione ulla uti.

Polid. de
Inue. rerū.
lib. 8. cap. 1.

In exitu Præfationis tuæ: quæ librum ipsum præcurrit, fingis omnes tibi lætissima gratulatione acclamare, *Sanctus, Sanctus,* & publice supplicare, *Ozanna.* Itaque uniuersis deditionem atque subscriptionem suades. Verum ista nimis præpropæra atque intempestiua uideatur hortatio. Prius enim & cui nos oporteret subscribere docere, & testimonia atque rationes tuas, quibus nos uel inuitos cogere posses, ut manus daremus, in mediū proferre debuisti. Antiquus autem ille pater Tertullianus de Valentianis hereticis sic habet: *Habent artificium, quo prius persuadent, quam doceant. Veritas autem docendo suadet, non suadendo docet.*

Tertul. ad
uersus Va-
lent. lib. 1.

Agefilaus Lacedæmoniorum princeps, quò milites suos animosiores, atque ad conferendam cum hostibus manum alacriores redderet, uictoriam in palma sua succo quoddam inscripsit. Cum autem sacra solennia faceret, manum suam bestię quam mactabant, cordi occultè imposuit, eique uictoriæ nomen impressit, deinde illud ducibus ac militibus suis, quasi diuinitus contigisset, ostendit atque proposuit. Milites tantæ fraudis ignari, nec omnino contra suspicantes, quin ea res diuino quodam miraculo accidisset, animo ad prælium erecto esse cœperunt, minimè dubitantes quin dii sui, qui uictoriam scripsissent, uictoriam etiam re præstarent.

Eadem astutia, atque eodem consilio Lectorem, Hardinge, tuum circunuenire uelle uideris, ut quod vi-

AD HARDINGI PRAEFATIONEM RESPONSIO.

ribus efficere parum posses, dolo atque insidiis perficeres, quantoque es rationibus inferior, tanto verbis esses superior: quod te imperita multitudo victoriam verè consequutam esse iudicaret, quod calamo Victoriam inscriberes.

Tu verò Pythagoram nondum autoritate & fide exæquasti. Non tuis auditoribus satis est respondere *αὐτὸς ἴσθι, Hardingus dixit.* Non quiuis ita verè esse crediderit, quia tu vel scripseris, vel imprefferis, vel ita quidem esse verbo dixeris. Ego autem cum Hieronymo profitebor, *Cupio discere & discipulum me profiteor, dummodo doceant.* Primùm nobis permittere debuisti, vt librum tuum integrum perlegeremus: deinde postquam testimonia ementita, falsas interpretationes, nouos tuos, & minutis doctores, deprauationes, fictiones, somnia, fabulas, illum denique ingentem falsitatum tuarum cumulum diligenter attendissemus, tum nos, quantum velles, ad subscribendum euocasses.

Iam verò, Hardinge, non ista satis magna vis est, quæ mundum vniuersum frangat atque domet. Te tam exilibus armis instructum esse nemo putasset. Non iam id satis erit, vt nobis iracundè conuicium facias, & nouos nos magistros, atque hæreticos in omni sermone appelles. Ista iam olim forsan valuisent, priusquàm deprehensus esses. Alia nunc comparanda sunt tibi, & meliora argumenta, præsertim contra Deum dimicanti.

Ego profectò, etsi eram iamdudum penitus persuasus, tamen tuis hisce scriptis aliquantò sum nunc magis etiam confirmatus. Etenim de inopia scripturarum, Conciliorum, Doctorum, & Ecclesiæ primitiuarum exemplorum tua, ex defensionis tuæ tenuitate verè & certò statuere atque iudicare posse vidcor.

Bonam autem spem habeo fore, vt aliqui ex iis, qui nunc tecum versantur, dummodo non (quod spero) improba quadam malitiæ peruersitate abripiantur, sed Dei timore & religio quodam facièdi, quod maximè sua interfit, studio teneantur, quamuis non planè forsan, quid potissimum eligere debeant, intelligant: postquam aliqua ex parte rescuerint, quemadmodum tu te in harum causarum tractatione gesseris, Diuino munere se ad meliorem mentem referant, & præmeditari secum incipiant, quodnam iter ingrediantur, atque tuam suspectam fidem habere velint. B. Augustinus scribit: *Iuris forensis est, vt qui in precibus mentitus*

August. in
Ioan. tract.

fit, illi ne profic quod impetrauit.

7.
Chrysocto.

Fides, Hardinge, atque existimatio, si veritate vacet, nulla est. Opus tuum nimis ruinosum est, fundamēto caret, Consistere non potest, Chrysoctomus te docebit, *Errorem sua sponte diffuere, & quamnis nullam*

Pauli hom.

adhibeas machinam, tamē corruere. Reminiscere gradū, in quo aliquādo constiteris. Reminiscere vnde excideris. Reminiscere causas prolapsionis tuæ. Non est inhonestū, aut turpe te ipsum extollere, atque erigere.

5.

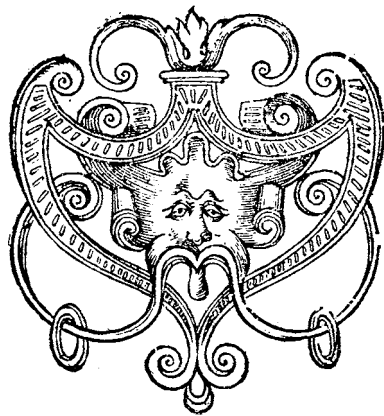
Eccles. 4.

Deus te resuscitare ac restituere potest. Sapiens ait: *Confusio quadam est, que gratiam atque gloriam concusat.*

Deuste maximis donis prolixè cumulauit: ea tu ad propagandam & illustrandam Christi fidem confer. Sapientis est non modò vincere, sed aliquando etiam cedere. Eidem ipse consilio monitòque pare, quod aliis dedisti. Tuæ doctrinæ, tuæ dignitati, tibi ipsi nuntium remitte: gloriam Deo tribue.

Ioan. 9.

F I N I S.

D.

IOANNI IVELLO ANGLŌ, DEVONIENSI, EX ANTIQVA IVELLORVM FAMILIA BVDENÆ ORIVNDO, ACADEMIÆ OXONIENSIS LAVDATISSIMO ALVMNO: MARIANA TEMPESTATE PER GERMANIAM EXVLI: PRÆSVLI REGNANTE ELIZABETHA REGINA, SARISBVRIENSIS DIOECESOS, (CVI PER ANNOS XI. MENSES IX. SVMMA FIDE ET INTEGRITATE PRÆFVIT,) RELIGIOSISSIMO, VIRO SINGVLARI ERVDITIONE, INGENIO ACVTISSIMO, IVDICIO GRAVISSIMO: PIETATE, HVMANITATE EGREGIE PRÆDITO, THEOLOGIÆ CVMPRIMIS COGNITIONE INSTRVCTISSIMO: GEMMÆ GEMMARVM: IMMATVRO FATO MONKTONFARLEÆ PRÆREPTO, SARISBVRIÆ SEPVLTO: COELORVM CIVI, LAVRENTIVS HVMFREDVS, HOC MONVMENTVM, OBSERVANTIÆ ET BENEVOLENTIÆ ERGO CONSECRAVIT. ANNO SALVTIS HVMANÆ CHRISTI MERITO RESTITVTÆ. M. D. LXXIII. IX. KAL. OCTOB.

VIXIT ANNOS XLIX. MENSES. IIII.

PSALM. 112.

In memoria æterna erit iustus.

ARTICVLORVM QVI IN hoc Iuelli libro tractantur,

INDEX.

Non constat, aliquam in orbe vniuerso per annos à Christo sexcentos priuatam fuisse Missam.

- 2 Vel communionem altera duntaxat specie fuisse administratam.
- 3 Vel preces publicas lingua populo incognita fuisse recitatas.
- 4 Vel Romanum pontificem vniuersalem episcopum; aut ecclesie vniuersalis caput fuisse appellatum.
- 5 Vel edoctum fuisse populum, ut Christi corpus realiter, substantialiter, corporaliter, carnaliter, aut naturaliter in sacramento inesse crederet.
- 6 Vel Christi corpus in locis infinitis simul esse.
- 7 Vel sacerdoti in more positum fuisse, ut sacramentum supra caput sustolleret.
- 8 Vel plebem prouolutam diuino sacramentum honore affectisse.
- 9 Vel fuisse sacramentum in Conopeo suspensum.
- 10 Vel in sacramento post verba consecrationis accidentia sola, formaque à panis, & vini substantia secretas remanere.
- 11 Vel sacerdotem distribuisse sacramentum in tres partes, ipsumque unum omnes accepisse.
- 12 Vel qui sacramentum figuram, pignus, symbolum, seu memoriam corporis Christi appellasset, eum pro hæretico fuisse damnatum.
- 13 Vel licuisse Missas 30. 20. 15. 10. aut 5. in vno templo celebrare eodem die.
- 14 Vel constitutas fuisse in templis Imagines, ut à populo adorarentur.
- 15 Vel hominibus plebeis interdictum fuisse scripturarum vernacula lectione.
- 16 Vel sacerdoti licuisse, ut verba consecrandi tacite & silentio sibi recitaret.
- 17 Vel sacerdotem Christi Deo patri in sacrificium offerendi potestatem habuisse.
- 18 Vel sacerdoti legitimum fuisse, ut sacramentum pro alio sumeret, quemadmodum illi faciunt.
- 19 Vel tum sacerdotem potuisse mortis Christi vim cuiquam in Missa applicare.
- 20 Vel doctrina-genus sanum fuisse habitum, Missam ex opere operato peccatorum nostrorum partem aliquam tollere posse.
- 21 Vel Christianum quenquam hominem sacramentum Dominum, Deumque suum appellasse.
- 22 Vel informatum fuisse populum, ut Corpus Christi tantisper in sacramento remanere crederet, dum panis accidentia integra permanerent.
- 23 Vel murem, aliumue vermiculum posse Christi corpus comedere: sic enim illorum aliqui defenderunt.
- 24 Vel quando Christus dixit, Hoc est corpus meum, pronomen Hoc non panem, sed Indiuiduum vagum demonstrare, ut aliqui eorum affirmant.
- 25 Vel accidentia, seu formas, seu species panis & vini esse corporis & sanguinis Christi sacramenta: nec ipsum potius panem & vinum.
- 26 Vel sacramentum esse signum corporis Christi in eo latentis.
- 27 Vel ignorantiam esse verae pietatis atque obedientie parentem ac causam.

DE PRIVATA MISSA.

ARTICVLVS PRIMVS.

Episcopus Sarisburiensis.

SI quisquam eruditus aduersarius, siue vniuersi simul aduersarij nostri vllam luculentam aut ex antiquo quoquam & Catholico patre, aut ex vetusto aliquo Concilio, aut è sacrosantis Dei scripturis sententiam, vllumve Ecclesiæ primitiuæ exemplū in medium proferre possint, vnde liquidò, clarèque cõstet, vllam in toto orbe per sexcentos integros à Christo annos Missam priuatam exstitisse, ego me manus daturum, atque in contrariam sententiam iturum spondeo.

Hardingus. I. Sectio.

*M*NIS Missa, siue oblationem, siue communionem spectes, publica est, nulla priuata. Neque enim quisquam horrendum illud sacrificium pro se vno separatim, sed pro vniuersa Christi Ecclesia communiter offert. Ipsa enim sacramenti communicatio publicum epulum est à Christo per sacerdotis in eodem ministerium omnibus fidelibus^a preparatum: à qua participanda nullus arcetur, qui debita sui examinatione prius adhibita se paratum fecerit, illamq; depoposcerit. Quare cum ex ipsa primæ institutionis ratione, atque ex ministrorum^b voluntate communis sit, non priuata sed communis haberi debet.

^a Falsum, nulla est enim huiusmodi præparatio.

^b Falsum, nulla enim in ministro eiusmodi voluntas apparet.

Quod autem alij cum sacerdote communicare vulgò & passim recitant, id ipsorum culpa atq; negligentia, quos nulla sui salutis cura ac sollicitudo tangit, tribuendum est. De quo p̄y ac diligentes fidelium hominum rectores & gubernatores ab ipso vsq; primitiuæ Ecclesiæ tempore grauius perpetuò sunt conquesti.

Episcopus Sarisburiensis.

PEM verò Hardingus exiguam ostendit, apertè se atque simpliciter esse in suscepta causarum tractatione acturum, quando ipsum à captione cauillationeque principium ducit. Re enim nota atque ab omnibus perspecta, ineptū præcò videri possit de verbo litigare. Omnis Missa (inquit) publica est, nulla priuata. Si id quidè ita sit, nostã ille sententiã penitus ac cumulatè cõclusit. Si enim nulla omnino sit priuata Missa tū in Ecclesiã primitiuã nullã eiusmodi fuisse intelligimus: quòd à me primò positū fuit. Hardingus autè, id quod ex argumetationū, quibus vtitur, ratione ac modo colligi potest, nondū planè cõstitit, quid vel Priuati, vel Missæ vocabulo significetur. Etenim in 22. Articulo, in quo de panis ac vini accidentibus verba facit, quòd crassissima illa, quæ Transsubstantiationem consequuntur, absurda subterfugiat ac deuitet: *Hac* (inquit) *nunquam fuerunt publicè tradita, sed priuatim in scholis disputata, atq; à doctis hominibus scriptis priuatis mandata.* Ibi priuatum illud appellat, quod audientibus quingentis, aut pluribus coram differitur, & scriptis proditur, vt ab omnibus cognosci possit: hic autem quod sacerdos atque puer in angulo soli perficiunt, id commune vocat, atque ita vocabulis quam ipse vult imponit significationem, vt aliquando publicum sit priuatum, aliquando contrà priuatum fiat publicum.

Hardingus publicū facit priuatum, & priuatum publicū.

Missam autem interdum sacrificium esse contendit, interdum communionem, interdum verò preces: atque omnino incertus videtur qua terra pedem ponat.

Hæc ipsa prima ratio est: Sacrificiū sacerdotis cõmune est, ac proinde Missa quoq; cõmunis est. Hic quæri possit, quisnã huius faciendi sacrificij potestati sacerdoti dederit? sine potestate enim quis facere possit? At verò si cõmune sit eius sacrificiū, cur illi priuatas hæc appellationes tribuit? Hæc pro viuientibus est, hoc pro defunctis: hoc pro amico: hoc pro seipso. Altera ratio hæc est: epulum est, & propterea publicum: sic vnus erroris medicinam ex alio petit. Si enim conuiuium sit, quomodo ab vno solo capitur? si ab vno solo sumatur, quomodo conuiuium videri potest? Sed omnibus, inquit, paratur: equidem pertenuis est epularum apparatus, qui tot hominibus sufficiat. Ipse sacerdos hoc falsum esse nouit: sibi, non alijs parat: sibi, non ecclesiæ loquitur: ipse solus vescitur, non fratribus communicat: quamobrem vel istud vnum nos sanè cogit, vt Missam

Hæc rationes falsius potest diiudicantur.

nōn publicam, sed priuatam esse fateamur.

Tertia illa ratio de Ministri voluntate admodum dubia est: neque enim tantum valet sacerdotis voluntas, ut vel rerum naturas mutet, vel rem priuatam faciat esse publicam: neque de sacerdotis voluntate, cuiquam certo constare potest. Nam quid si necromantiam, aut magiam exercere voluerit, quibus artibus Papam Hildebrandum deditum fuisse scribunt? Aut quid si quenquam voluerit veneno occidere, quemadmodum Henricus imperator sumpto veneno in pane Eucharistico, Victor Papa in calice interierunt? Aut quid si ficta miracula edendi voluntatem susceperit, qualia Lyranus multa esse à sacerdote facta in templo ait, ut populo imponat? Quapropter si sacerdotis voluntas, vel ex verbis, vel ex factis, vel ex gestu, vel ex apparatu, vel ex panis & vini magnitudine, vel ex tota agendi ratione atque consuetudine intelligi queat, facile perspicitur potest, illum non publicum, sed priuatum epulum instruere.

Hæc infirma sunt fundamenta, quibus nitaris. Ex his Hardingus multo quidem melius contrarium euincere atque concludere potuisset. Si enim publicum sit totius Ecclesiæ sacrificium, ab vniuersa Ecclesia fieri debet, sicuti Ambrosius ait: *Ut multorum oblatio simul celebretur.*

Si commune sit totius Ecclesiæ conuiuium, à tota Ecclesia communiter agendum est. Atque hoc est, quod Hieronymus ait: *Dominica Cæna omnibus debet esse communis*: idque non ob futiles istas rationunculas, quas Hardingus, sui que collegæ excogitarunt. Hieronymus hæc rationem adhibet: *Quia Dominus omnibus discipulis, qui adierant aequaliter tradidit Sacramenta.* Hæc perspicua verba sunt, *Aequaliter, & Omnibus discipulis*: atque iccirco Hieronymus Dominicam cænam ad huius exempli normam esse communem debere docet.

Hardingus. 2. Sectio.

Quapropter hoc respectu nullam agnoscimus priuatam Missam, sed istud vocabulum Lutheri scholæ relinquimus, in qua primum inuentum, atque ab ipso Satana ita appellatum est: qui alumnū suū Lutherū à sacrosancti illius sacrificij amore ac veneratione abducere conatus, cū eo contra illud differuit in nocturno visio, quemadmodum ipse testatur in libello, quem de Missa angulari & unctione sacerdotali inscripsit.

Episcopus Sarisburiensis.

Hæc fabula in pium illum virum D. Lutherum conficta, opprobrij atque calumniæ plena est, à Pigghio, Hosio, Staphylo apostata, aliisque eiusdem notæ hominibus per malitiam & veritatis odiū disseminata, atque iccirco indigna cui respondeatur. Lutherus ostendit quātas, quāque tetras tentationū insidias homini Diabolus struat, sumpta occasione aliquando ex honestis factis, aliquando ex contrarijs, interdum ex veritate, interdum ex falsitate. Exemplo etiam narrat, Diabolum quodam tempore ipsum adortum atque aggressum esse, non aspectabili aliqua forma, sed interna quadam & graui conscientię tentatione, & sic quodammodo cum ipso egisse: *Hicce tot annis Missam celebraſti, panem & vinum instar Dei adorandum ostentaſti: nunc tamen noſti creaturam, non Deum fuisse: hinc conſequuta eſt idololatria, & tu in causa fuiſti.* Hæc omnia ex propriæ conscientię testimonio atque luce vera esse perspexit, peccatum non dissimulauit, seque Deo dedit ac permisit. Diabolus quidem hoc eō fecit, ut illum in salutis desperationem detruderet: at Deus singulari quadam benignitate commotus illum liberauit. Atque hoc totum est, quod Lutherus sibi in eo loco velit, scilicet neminem ex se tantis esse viribus, ut his conatibus & tentationibus Satana possit obſistere, nisi sola Dei virtute atque misericordia subnixus. Hæc nimirum illa est (benigne Lector) *Satana schola*: hæc ea est admirabilis tragedia, in qua tantas Hardingus vociferationes & clamores excitat. Si quidem ei tā indignum atque nefarium facinus videatur hominē quenquam pium à Diabolo vexari, ipsum etiam fortassis Christum reprehēdet, quem Diabolus in montem abduxit: aut Paulum culpabit, quē Satana angelus colaphis cædebat: aut etiam ingentem Bullatorum suorum & Portiforienſium Diuorum multitudinem damnabit, quorum Legēdæ crebris dæmonum visionibus, aliisque istiusmodi puerilibus fabulis refertæ sunt. Cæterum Lutheri disciplina, quam ipse in sua schola de hac re tradidit, Christi ipsius Euangelium est, ac proinde vires colligit, & in hominum intimos sensus influit, neque potest ab hostium mendacijs ac calumnijs extirpari.

Hardingus. 3. Sectio.

Neque tamen negamus, quin antiquorum quorundam Conciliorum Patre: & post etiā D. Thomas, ac alij quidam scholastici Doctores eam aliquando priuatam Missam appellarint, non iuxta Lutheri & illius discipulorum sensum, sed tantum quatenus publicæ solenniꝝ, contraria est respectu loci, & temporis, & hominum frequentie, & ceremoniarum, & aliarum circumstantiarum. Quarum rerum, ut pote accidentalium, varietas ac mutatio, substantiam seu essentialem Missæ naturam nullo modo mutare potest. Iuellus autem nouæ Lutheri & Sacramentariorum disciplina acris propugnator, eam vocat, quemadmodum & illi faciunt, priuatam Missam, in qua sacerdos nullum habens communicationis participem Sacramentum solum percipit.

Episcopus Sarisburiensis.

Har-

Hermanhus
Contractus.
Nicolaus Lyra
in 14. cap. Dani-
el.

Ambros. 1.
Cor. 11.

Hieron. 1.
Cor. 11.

* Falsum.

Matth. 4.
2. Cor. 12.

2. Cœcil. Fa-
len cap. 4.
Concil. Tri-
burien.
Decre. lib. 3.
tit. 41. C. 2.
de consecrat.
dist. 1. ex
Augu. quod
quidā Gre-
gorio tribu-
unt. Greg. ex
Regist. lib. 2.
ad Castorū
cap. 9. b. 3.
Parte Sum-
ma. q. 83.

Hardingus correctione quadam Rhetorica vsus, & rem paulò attentius expendens remiscendo se recognoscere dicit de Missis priuatis factam esse mentionem *in quibusdam priscis* (vt ait) *Concilijs ac Doctoribus scholasticis*. Nempe Stephanum Gardinerum nominasse potuit, & Albertum Pighium, qui Missæ priuatae defensionem edidit, quique nonnullos in ea abusus atque errores agnoscit: neque tamen propterea (opinor) alterutrum Satanæ fuisse discipulum fatebitur.

Albertus Pighius in locis comm. de Priuata Missa.

Hardingus vocabula aucupatur, & inquit, *Missæ dicitur priuata loci, temporis, auditorū atque aliarū circumstantiarum respectu*. Et istiusmodi plerunque sanè sunt illorum priuatae Missæ, in deuijs angulis habitæ, seorsum, nullo præsentè, nisi vnico tantum pusione ad respondendum adhibito, adeò quidem priuatae vt hinc populus Dei omni consolatione priuetur atque spoliatur. Isto autem modo videtur Thomas priuatam Missam interpretari: sic enim ait, *In Missis priuatis sufficit, si vnus sit præfens, scilicet Minister qui populi totius personam gerit*.

Par. 3. q. 83. art. 3.

Quod ad authoritates attinet in margine descriptas, Doctores illi scholastici ætate vixerunt omnes recentiore. Augustini locus commentitius est, non Augustini. Locus Gregorij nihil prorsus pertinet ad causam, neque nomen adeò priuatae Missæ habet. Concilia etiam, quorum tanta esse vetustas dicitur, omnia septingentis ad minimum post Christum natum annis habita fuerunt, ac proinde finium nostrorum cancellos excedunt.

Verùm vt de vocabulis consentiamus, neque ab ipso Missæ nomine abhorreamus, quanquã perrarò & fere nunquam in antiquis & orthodoxis authoribus reperiatur: cum nos communem seu publicam Missam dicimus, in qua sacerdos atque populus sacram communionem simul percipiunt: quam consuetudinem & Apostoli, & sancti primitiue Ecclesiæ Patres antiquitus tenuerunt. Cum verò sacerdos Sacramentum solus sumit, neque alijs distribuit, hanc nos priuatam Missam vocamus, etiam præsentè atque spectante toto populo. Potest enim aliquid esse priuatum, quod & à publico Ministro, & pro populo, & in medio populo geratur. Atque hoc modo Thomas Aquinas ista vocabula Priuatum & Commune accipere videtur. *Primum* (inquit) *populus ad communicandum preparatur, per communem populi precationem que est oratio Dominica: & per priuatas preces, quas sacerdos specialiter pro populo offert*. Hic precatio priuata dicitur, licet à facerote populi nomine atque in medio etiam populo nuncupetur.

Publica Missa.

Priuata Missa.

3. Par. q. 83. art. 4. In explanatione Missæ Romane.

Hardingus. 4. Sectio.

In hanc priuatam, quam vocat, Missam grauius & acerbè inuebitur in concione sua typis excusa, quam ad crucem Paulinam habuit altera Dominica ante Pascha, anno Domini 1560. vt ipse inscripsit, *triturum illud consuetudine nomen Dominica Passionis deuotans, ne forte (vt videtur) si vocabula vsurparet, quibus Ecclesia Catholica vtiur, Catholicum aliquid probare videretur*. In hanc concionem congescit, & in vnum quasi cumulum coaceruauit, quicquid contra eam à quoquam scriptum reperire potuit, in illorum hominum libris à quibus oppugnata iam dudum fuit.

Episcopus Sarisburiensis.

At tunde verò (Lector humanissime) quàm tenues Hardingus occasiones arripiat, contrà ac promisit, vt suo maledicendi studio immoderato satisfaciatur. Quid autem? An pro hæreticis eos omnes habet, qui statos dies alijs nominibus appellent, atque sunt in suo Portiforio designati? Sic sanè Græcos atque alios omnes (Romanam tantum Ecclesiam excipio) qui vbi que sunt Christianos, facilè damnabit: quos Dominicae Passionis nomen in Calendario suo, vel quotidiano sermone nūquam vsurpasse iudico. Sic eos insuper vniuersos, qui sacrum illum anni uersarium Veneris diem *Parasceuen* nuncupant: quin etiam Italos qui à Portiforio discrepantes primam Quadragesimæ septimanam *Carnenala* nominant nefandi sceleris reos aget. Ipsum reuera Portiforium eum diem non modò Dominicam Passionis, sed etiam Dominicam *Iudica* appellat, atque hoc nomen non minùs Catholicum esse, quàm alterum statuit. Nos verò (Dei nomen summis laudibus efferatur) nequaquam pudet Passionis Christi, vt pote qui nihil in quo gloriemur, nisi crucem & mortem Christi, habeamus: vestra autem figmenta repudiamus, non quia Catholica sunt, vt tu somnias, sed quia vestra sunt, à vobis recessus excogitata, quorum quidem plurima cum verbo Dei aperte pugnant, neque dici possunt Catholica. Inuectiuam autem concionem ego nullam habui: neque enim suggestis nostris ad huiusmodi licentiam abutimur, sed sobriè, longèque aliter, atque Hardingus calamo suo, vtimur. Loquutus sum eo tempore de abusibus, qui in Dominicam cœnam irreperant, sumpta ex verbis Pauli occasione: *Quod ego à Domino accepi, idem vobis tradidi: ipseque Paulus Corinthios suo tempore reprehendere videtur, quòd abusus quibusdam cœnam contaminassent*. Nam ne ipsa quidem Dominica Cœna eam nacta est prærogatiuam, vt à nemine vnquam nefariè adhiberi possit, id quod aduersarij adeò nostri verum esse confitentur, qui abusus atque errores in priuatam Missam inuectos esse minime inficiantur.

Dominica Iudica.

Gal. 6.

1. Cor. 11.

Albertus Pighius de priuata Missa.

Hardingus. 5. Sectio.

Et si verbo præ se fert se cum priuata tantum Missa bellum gerere, tamen qui hanc ipsius concionem legerit & spiritum eius diiudicauerit, facile perspexerit, eum omnes ingenij vires conferrè

ad penitus evertendum incurvatum & quotidianum Ecclesie sacrificium quod a vulgò Missa nuncupatur. Quod quidem, ut ipsi Apostoli apud Clementem auditorem atque socium ipsorum asserunt, cum sit incurvatum, in cruentorum veteris legis sacrificiorum locum nobis successit, atque ex Christi mandato celebratur & offertur in supplicij, mortisq; sue memoriã, ac perpetuò a nobis usurpari debet, quoad ipse venerit. Quicquid autem vel is, vel alij omnes Antichristi præcursores contra illum aut dicant, aut moliantur, id non debet bonorum ac verè Christianorum hominum fidem enervare atque infringere, præsertim cum illud probari & demonstrari videant, cum ex alijs plurimis scripturæ locis, tum ex figura Melchisedechi, qui ante latam legem fuit, ex Malachie prophetia post legem promulgatam, & postremò atque apertissimè ex Christi institutione in novo testamento. Quod ipse Apostolis reliquit, Apostoli Ecclesie tradiderunt, Ecclesia perpetuò ad hodiernum usque diem ubiq; terrarum custodivit atque usurpavit.

a Falsum: non enim prisci patres sic illud vulgò nuncuparunt.

b Falsum: Christus enim de sacrificio quocum nullum verbum habet.

c Falsum: Andreas enim Communionem, non Missam celebravit.

d Falsum: iste enim Abdias Christum in carne nunquam vidit: mendaciorum Legenda est.

e Falsum: nullum enim apparet priuatam Missæ vel vestigium.

f Falsum: ipsa enim est communionis forma priuatæ Missæ omnino dissimilis.

g Falsum: ipsa enim est communionis forma priuatæ Missæ omnino dissimilis.

h Falsum: ipsa enim est communionis forma priuatæ Missæ omnino dissimilis.

i Falsum: ipsa enim est communionis forma priuatæ Missæ omnino dissimilis.

j Falsum: ipsa enim est communionis forma priuatæ Missæ omnino dissimilis.

k Falsum: ipsa enim est communionis forma priuatæ Missæ omnino dissimilis.

l Falsum: ipsa enim est communionis forma priuatæ Missæ omnino dissimilis.

m Falsum: ipsa enim est communionis forma priuatæ Missæ omnino dissimilis.

n Falsum: ipsa enim est communionis forma priuatæ Missæ omnino dissimilis.

o Falsum: ipsa enim est communionis forma priuatæ Missæ omnino dissimilis.

p Falsum: ipsa enim est communionis forma priuatæ Missæ omnino dissimilis.

q Falsum: ipsa enim est communionis forma priuatæ Missæ omnino dissimilis.

Doctores autem Ecclesie una voce in omnibus seculorum ætatibus, mundiq; partibus ab ipsis usque Apostolorum temporibus, tum suo ipsorum exemplo, tum literarum monumentis eandem fidem consignarunt. Qui sunt in literarum studijs versati, ob temporis tamen corruptelam de hac re ambigunt, antiquorum scripta sedulo & diligenter evoluant, & facile intelligent ex locupletissimo ac vetusto Sacerdotum, & Diaconorum Achaie testimonio ^c Andream Apostolum, quod ad ipsam Missæ substantiam attinet, Deum eodem planè cultu quotidie adorasse, quo nunc sacerdotes utuntur, quando externum Ecclesie sacrificium celebrant. Perspicient ex Abdias monumentis, qui primus Babylonia episcopus, atque Apostolorum auditor fuerat, Christumque Servatorem in carne ^d viderat, & Diui Andreae morti ac supplicio intererat, Diuum Matthæum Apostolum paucis antè diebus, quam morte afficeretur, Missam in Ethiopia celebrasse. Reperient in antiquo generali concilio D. Iacobum liturgiæ, seu Missæ formulam scripsisse: Martialem ex septuaginta duorum Christi discipulorum numero, & Burdigalensem in Gallia Episcopum, illum à Petro missum, ad eandem normam Deo servasse. Videbunt in Clemente integram ^e Missæ rationem ac formam, ab ipsis Apostolis editam, & post Domini in cælo ascensum ab illis celebratam, antequam Episcopos ac presbyteros, & septem diaconos ordinarant, iuxta eius institutionem, quam etiam Cyrillus Hierosolymitanus Episcopus in Mystagogicis orationibus eodem planè modo explicat. Eandem quoque planissimis verbis, descriptam, ^f Missæ seque dicenda rationem non admodum dissimilem ei, qua nos hodie utimur, scriptis à Dionysio proditam inuenient, quem Paulus ad fidem conuertit, de quo facta est in actis Apostolorum mentio, qui cum Petro, Paulo, & Ioanne Euangelista colloquium habuit, ac Timotheo familiaris fuit.

Pro sacrificio cruento rationale & incurvatum ac mysticum instituit, quod in mortem Domini per Symbola corporis & sanguinis ipsius celebratur. Clemens Constit. Apostol. lib. 6. cap. 23.

Concilium Constantinop. in Trullo ca. 32. Epist. ad Burdigal. lib. 2. Constit. Apostol. 8. cap. vlt. In Ecclesiast. Hierarch. cap. 3. Act. 17.

Lib. 4. contra hæreses. c. 32.

In mystagogicis orationibus.

Hactenus, Christiane lector, quoddam tibi testimoniorum quasi specimen tantum dedi, nulla verborum recitatione adhibita, ad confirmandam tuam de sacrosancta Missa fidem, ex scripturis Apostolicis, Apostolicisque hominibus ductorem. ^b Te autem in super ad Iustinum martyrem simul ac philosophum, ad Ireneum martyrem atque Episcopum Lugdunensem relego, qui cum Apostolorum discipulis vixerunt: ad antiquum illum Episcopum, ac martyrem Hippolytum, qui Origenis ætate floruit, qui in oratione, quam de consumptione mundi scripsit, qua Græcè extat, Christum in ultimo iudicio Episcopos his verbis alloquentem facit. Venite Pontifices, qui purè mihi sacrificium die nocteque obtulistis, ac pretiosum corpus, ac sanguinem meum immolastis quotidie. Deniq; eos remitto ad duos illos eximios patres, qui instar multorum esse possunt. ^h Basilium ac Chrysostomum, quorum Missæ adhuc posteris integra referuntur.

Verum ex omni hoc numero Cyrillus Hierosolymitanus nullo modo leuiter prætereundus est, qui ⁱ Missam suo tempore Hierosolymis usurpatam luculenter exponit, eandem quam nunc in Clemente reperimus, illi, quam Basilium atque Chrysostomus describunt consimilem, & quod ad Canonem ipsum, aliasq; præcipuas partes attinet, non multum ab ea discrepantem, quam nunc Latinorum Ecclesia tenet.

Quòd autem ad ceteros Ecclesie doctores attinet, qui Apostolos illosq; Apostolicos viros consequuti sunt, numero quidem frequentes, doctrina præstantes, vitæ sanctimonia insignes, si quid ex illorum scriptis afferri posset ad hanc rem confirmandam (scilicet oblationem corporis & sanguinis Christi in Missa esse Ecclesie sacrificium, nouiq; testamenti proprium) conarer ostendere, iustum atque integrum volumen hic labor postularet. Quapropter cum non sim Iuelli prouocatione inductus ad aliquid de ea peculiariter dicendum, nisi tantum quatenus priuata est, ut ipsi volunt, multique multa in huius sacrificij defensionem iam dudum scripserint: nunc hanc rem omnem silentio præteribo, haud aliter de ea sentiens, atque Salustius de Carthagine magna illa ciuitate, fatius esse nihil dicere, quam pauca dicere.

Episcopus Sarisburiensis.

Et Deus vniuerso populo suo sapientiæ ac intelligentiæ spiritum, ut spiritus dijudicare possint, an sint ex Deo, utque sibi à pseudoprophetis caueant, & principi pastorum auscultent, fugiantque alienorum vocem, atque cæcos illos duces, à quibus toties decepti fuerunt, penitus auersentur.

Hic Hardingus efferuescente bile aliquantò vehementiùs inflammatur, & quos ei libitum est, sacrificij hostes, ac præcursores Antichristi nominat, & denique quid non eodem profectò spiritu incitatus, quo olim præditi Pharisei dixerunt: Stephanus in sanctum templum maledicta coniecit: & Christus verba in Deum blasphema loquutus est. Ego verò exastuantibus hisce verbis parem orationis ardorem non referam, sed in hoc dicendi genere me ab illo vinci facile patiar.

Quod ad rem ipsam attinet, non ignorat Hardingus Gregorium Antichristi præcursorem illum appellare, non qui Christum plenum perpetuumque sacrificium semel in cruce pro peccatis

Esaie 11. 1. Ioan. 4. Mat. 7. Ioan. 10. Mat. 23.

Præcursores Antichristi. Act. 7. Mat. 26.

Ad Constantiam August. epist. 78. lib. 4.

tis fecisse contendat, sed qui ambitione elatus fratribus se suis Luciferi exemplo anteponat, & vniuersalem totius Christi Ecclesie Episcopum se esse venditet. Hic ille nimirum est, quem D. Gregorius Antichristi præcursores vocat.

Ad Mauritium
imper. lib. 7.
epist. 197.

Quod autem nos ad libidinem arbitriumque suum inimicos sacrificij appellat, nobiscum fanè miserimè actum esset, si illo sacrificio careremus? Nouimus Christum esse illum Dei agnum, qui mundi peccata sustulit, neque nomen aut sacrificium sub cælo vllum esse, per quod seruari possimus, nisi vnicum Iesu Christi nomen, atque sacrificium. Cùmque certò sciamus sacrificium hoc omnibus suis partibus ac numeris absolutum esse, omnia ab hominibus inuenta sacrificia respuimus atque aspernamur.

Ioan. 1.
Act. 4.

Sacrificium, (inquit Hardingus) quod vulgò vocatur *Missæ*. Quin autem docet à quo ita vocetur? Neque enim Hebræi in sua lingua, neque Græci in sua, neque Christus, neque Apostoli, neque Tertullianus, neque Cyprianus, neque Origenes, neque Lactantius, neque Hieronymus, neque Augustinus in vilo libro, quem ab illis scriptum esse certò constat, neque ad eò sui ipsius Doctores, Clemens, Abdias, Hyppolytus, *Missæ* vocabulo vnquam vsi sunt. Quocirca nouum mihi mirumque videtur, quod sacrificium tam vsitato vocabulo *Missam* appellari scribit. Siquidem dixisset à se suisque collegis ita nominatam esse, rectè fanè fecisset.

Quod vulgò
Missæ nuncupatur.

Hic autem integra Doctorum cohors composito agmine inducitur: Melchisedech: Malachias: Clemens, Apostolorum æqualis: Diaconi Asiæ: Abdias Apostolorum auditor, & Babylonie Episcopus, qui Christum in carne vidit: D. Andreas: D. Iacobus: Martialis: Dionysius, qui cum Petro, Paulo, & Ioanne colloquutus est: Irenæus: Iustinus martyr: Hippolytus martir: Basilius: Chrysostomus: Cyrillus Hierosolymitanus, cæteri que omnes omnium ætatum, mundi que partium structum exercitum videret, non perhorresceret? Verumtamen te collige & confirma, lector. Ficta est hæc omnis, ac vmbra pugna: speciem tantum & falsam imaginem, non rem ipsam vides. Hi tanquam personati inducuntur ad oculos delectandos, & muti tandem exeunt. Quod momento iustoque pondere deerat, id Hardingus numero voluit explere: atque hæc illi quasi quædam copiarum ostentatio est ante prælium. Quemadmodum autem fluius ventis ac imbris exundans magnam secum spumam multasque sordes ipso alueo deuehit: ita Hardingus extra ripas diffluens, & effusus verborum copia, orationis effrænata quadam contentione, multum erroris ac falsitatis secum toto spatio trahit. Sic tamen tibi quoddam testimoniorum (vt inquit) specimen, gustumque dedit, Christiane lector, quò tua de *Missæ* fides confirmatiores esset. Miserabilem fanè eam fidem esse necesse est, quæ in rebus tam magnis cùm nihil audierit, nudis tantè nominibus stabiliri ac confirmari queat. Miror Hardingum ausum vnquam fuisse, vel eiusmodi testimonia citare, quorum plurimam qualia sint non potest ignorare, vel tam aperte omnibus mortalibus illudere. Nam vt paucis & breuiter Melchisedechum, Malachiam, ipsamque Christi institutionem attingam, quid (quæso) ponderis habent hæc rationes: Melchisedechus panem & vinum protulit, quibus Abrahamum eiusque exercitum ab hostibus persequeendis reuertentem, & iam labore penè confectum recrearet atque reficeret: vel, Malachias omnes totius terrarum orbis gentes ad Deum conuersum iri, purumque sacrificium ei oblaturas esse prædixit: vel, Christus vltimam cœnam inter discipulos instituit, illisque vt idem in eius commemorationem facerent, præcepit: Ergo Ecclesia priuatam *Missam* habuit. Quis vnquam huiusmodi argumenta in vilo schola conclusit? Nunquid enim nobis persuadere vult Hardingus, vel Melchisedechum, vel Malachiam, vel Christum priuatam *Missam* celebrasse? An verò has abundè nobis probatas esse rationes putat, quòd ab illo sunt vel voce pronuntiatæ. At Melchisedechus, inquit, & Malachias noui Testamenti sacrificia præmòstrabant. Hoc verò non inficiamur: sed num huiusmodi sacrificium declarabant, quòd ab vno solo conficeretur, lingua peregrina, populo inspectante, & nemine quid sibi velit intelligente? Quin potius existimemus, eos sacrosanctæ communionis sacrificium ostendisse, in qua totus populus manus pariter, & corda sua in cœlum ipsum intendit, coniunctas preces, sacrificium commune facit, in cruce Christi exultat, atque ita Domini mortem grata memoria celebrat, donec ipse venerit. Sacrificium enim illud de quo vaticinatus est Malachias, quemadmodum Tertullianus, Hieronymus, alijque sancti Patres interpretantur, nihil aliud, quàm orationis ac contriti cordis sacrificium, id quod planius in 17. articulo liquebit.

Ad fidei confir-
mationem.

Genes. 14.

Malach. 1.

Math. 26.

Quòd autem ad testes ab Hardingo citatos attinet, primùm non possum non mirari, eos esse omnino ab illo productos: deinde multò quidem magis demiror, illum nobis eos venditare voluisse adhibitis huiusmodi commendationis fideique causa circumstantijs: nempe quòd Christum in carne viderint, quòdque cum Apostolis familiariter vixerint. Neque enim illum latet, nonnullos eorum tanta fide indignos esse: partim quòd tales sint de quibus semper dubitatum fuit, quique non ab illis hominibus, quorum nomina referunt, sed ab hæreticis, à quibus nunc Hardingus auxilium petere videtur, editi fuisse creduntur: partim verò quia obscuri, incogniti, ignoti extiterunt, nunquam à quoquam lecti, nunquam conspecti, nunquam ante hoc tempus nominati. Maximè verò mirandum mihi videtur, quòd defensionem causamque suam in discrimen adducere voluerit his confisus testibus, si uos ipse nouit in se testimonium dicturos. Ac proinde illorum verba callidè occultauit, & recitatis tantum nominibus, vocent illis omnem præclusit.

Clemens.

Atque vt huius quod dixi, benigne Lector, specimen aliquod habeas, vt istorum hominum fidem, atque integritatem perspicias, *Clementem* hunc qualis sit consideremus primum, quem hic Hardingus Apostolorum æqualem fuisse prædicat. Illius libri titulus videtur esse de *Apostolitis traditionibus*: hoc est, de legibus atque institutis, ab ipsis Christi Apostolis ad Ecclesiam gubernandam latis. Egregium sanè opus, & in omnibus seculis summa veneratione dignissimum, si modo hominibus reuera persuasum fuisset, à Clemente fuisse conscriptum.

Hieronymus de Ecclesi. scriptor. Libri suppositij sub Clementis nomine Eusebio de eccl. hist. li. 2. ca. 38. Petrus Crabbe in 1. tomo Concil.

Hieronymus autem, authore Eusebio, vnus tantum epistolæ meminit, quam Clemente dignâ iudicauit, quæ tamen etiam interijt, neque iam extat. De alia quoque Clementis epistola mentionem facit: sed eam Ecclesiæ nunquam fuisse probatam scribit. Hieronymus insuper se accepisse testatur, alios etiam quosdam libros Clementis nomine circumferri, qualis est Petri contra Appionem disputatio, qui nunquam essent à maioribus recepti, neque puram atque Apostolicam doctrinam continerent. Vnde ergo hic noster Clemens Hardingianus? nuper admodum in Creta insula repertus est à Carolo quodam Capellio Veneto, Græcè scriptus, atque in his regionibus nunquam antè vel auditus, vel visus.

Hic iam, Lector, quantumuis rudis atque ignarus sic animo secum cogitabit. Clemens Romanus fuit Episcopus à Diuo Petro proximus, vt dicitur. Quinam verò sit, vt Episcopi Romani scripta, cum eiusmodi essent, tam noua, tam sancta, de rebus tam eximijs, in Creta, quæ tam procul ab Italia abest, insula mari circumfusa, non Romæ custodirentur: Græcis non Latinis literis mandarentur? An vilo modo fieri potuit, vt tam insignis liber, ab vniuersis Apostolis compositus, ab ipsorum æquali editus, mille quingentis annis, & plus eo, in tenebris conditus lateret, neque vnquam interim desideraretur? hæc lector secum faciliè reputabit, vt cunquæ fuerit simplex & imperitus.

Decret. Leon. t. can. 15.

Verum quid si liber iste nunquam fuerit à Clemente conscriptus? quid si ne à quoquam viro probo & honesto? quid verò si ab Hæretico? Fuit sanè priscis temporibus tritum libros impietatis plenos in lucem edere, Apostolorum aliorumque sanctorum patrum titulis ac nominibus fucatos. Leo Romanus olim Episcopus ita scribit: *Apocrypha scriptura, quæ sub nominibus Apostolorum multarum habent seminarium falsitatum, non solum interdicienda, sed etiam penitus auferenda, atque ignibus tradenda sunt.* Ex his nonnullos Apostolorum nominibus ad hæresin atque nefariam doctrinam stabiendam abuti sæpe solitos fuisse perspiciamus.

Dist. 17. Sancta Romana.

De Clemente Gelasius (quem quòd esset eiusdem cathedræ Episcopus, eò magis verum nosse credibile est) ita scribit: *Pauca quæ ad memoriam venerunt, & Catholicis vitanda sunt, decreuimus esse subdenda. In primis Ariminensem Synodum, à Constantino Cesare Constantini filio congregatam, mediante Tauro præfeto, ex tunc, & in æternum confitemur esse damnatam. Item Itinerarium nomine Petri Apostoli, quod appellatur Sancti Clementis, libri octo Apocryphi.* Videmus ergo nonnullos libros, qui Clementis esse dicuntur, nominatim damnatos, ac vnica tantum epistolam pro catholica receptam esse: hoc autem volumen, quod hic ab Hardingo citatur, & octo libros complectitur iuxta Petrum Crabbe quod ad librorum numerum attinet, nihil differre ab eo, quod est à Gelasio damnatum. Denique, Bessarion Cardinalis, citatis quibusdam ex eodem libro, qui tam diu latuit uerbis, ita de eo scribit: *Licet hæc Clementis verba inter Apocryphas scripturas commemorari soleant, places tamen eis in præsentiarum tanquam veris assentiamus.* Sic iam nostrum hunc Clementem videmus ab Eusebio & Hieronymo improbatum, à Bessarione in dubium vocatum, à Gelasio damnatum, arcta custodia mille quingentorum annorum spatio asseruatum: quæ quanquam ita sunt, nunc tamen illi nos ceruices submittere, eumque quasi Apostolorum socium colere debemus.

Petrus Crabbe in 1. Tom. Concil. Bessarion de sacramento Eucharistia.

Abdias.

Sequitur iam Abdias, alius Hardingi testis, omnibus suis titulis exornatus: Episcopus Babylo-niæ, ab Apostolis ibidem constitutus: qui cum Christo versatus est: eumque prædicantem audiuit, & in carne vidit: quique Diuo Andreæ ad supplicium raptò adfuit: neque aliquid omnino prætermittitur, quod ad commendationem quicquam valet. De isto mihi nonnihil dicendum est, eo que magis, quòd ipsius est illustrius splendidiusque nomen. Inuestigatus est, & in lucem Abdiæ nomine editus ante paucos hosce annos à quodam Vvolfgango Zazio, qui multum in eo laborat, vt hunc eundem illum esse Abdiam persuadeat, quem ipse se haberi atque æstimari vult. Proinde eum ait, vnum extitisse ex septuaginta duobus discipulis, atque ab Apostolis inauguratum Episcopum fuisse, & D. Lucam Euangelistam, Acta Apostolorum scriptis mandantem aliquot integras historias totidem verbis ex eo sumpsisse. Ingratum ergo necesse est fuisse Lucam, qui nullam vnquam fecerit authoris sui mentionem.

Mark. 16.

Abdias in vita Matthæi.

Verum quisquis iste tandem Abdias fuerit, ipsa eius verba, ita nobis hominem producit & quasi coloribus suis depingunt, vt alienum quendam fuisse vel cæcus facile perspiciat. Multa impudētissimè mentitur, se Christo præsentem adfuisse, & pleræque Apostolorum gesta vidisse, cum tamen Apostoti, Christi præcepto parentes, in vniuersum mundum migrassent, alij in Italiam, alij in Asiam minorem, alij in Scythiam, alij in Indiam, alij in Aethiopiam, multisque milliariorum millibus à se inuicè abessent. In ea fabula, quæ est de Iphigenia, scribit, populū eius fratrem Beorum à Diuo Matthæo iam baptizatum, regem constituisse, eumque sexaginta tribus annis post Aethopiæ præfuisse. Hegeppi quoque meminit, qui centum & sexaginta post Christum annis vixit. Si toto hoc tempore superstes fuisset Abdias *Ioanni de temporibus* conferendus erat, quem historiæ Gallicanæ vitam ad trecentimum vsque annum in Gallia produxisse referunt.

Guaguinus. Paulus. Amilius.

Men

Mendacem oportet esse memorem. Si Christum in carne vidit, non est profectò verisimile eum vidisse Hegeſippum, qui tanto pòſt tempore vixit: ſi Hegeſippum vidit, ſanè non eſt credibile vidiffe Chriſtum. Si ergo verum dicat in altero, in altero mentiatur necèſſe eſt: atque ita ſiue mentiatur, ſiue verum ſcribat, nullo modo Abdias eſſe poterit.

Quòd ad ipſam libri materiam atque argumentum attinet, nihil fere aliud in eo continetur, quàm vanæ quædam, ac pueriles fabulæ, falſitate, impia doctrina, & curioſis demonum colloquijs refertæ: quorum nihil ab illa Apoſtolorum Chriſti grauitate atque dignitate non penitus abhorreat, id quod lectori facilè conſtabit.

Ex Auguſtino plurimis in locis colligi poteſt, aliquam iſtius libri partem ab hæreticis quibusdam, (quos Manichæos vocant,) fuiſſe ſcriptam, atque ab illis pro vera Apoſtolorum hiſtoria propoſitam. Illas enim fabulas recenset de D. Thoma, de Diuo Matthæo, Diuo Andrea, de Leone, à quo interfectus eſt is, qui Diuum Thomam percufferat: de cane qui eiſdem viri manum ad menſam attulit: de Maximilla Egetis coniuge: atque alia commemorat his ſimilia, eodem ordine, quo ſunt ab Abdia expoſita.

Aduerſus Adimantum quendam ſcribit ad hunc modum: *Ipsi autem* (hoc eſt Manichæi) *legunt ſcripturas apocryphas, quas etiam incorruptiſſimas eſſe dicunt, ubi ſcriptum eſt Apoſtolum Thomam maledixiſſe homini, nec multo pòſt à Leone dilaniatum & occiſum eſſe. &c.* Alio etiam in loco habet: *Attendite qualis ſint, qua ſcribuntur de Maximilla uxore Egetis: illam noluiſſe viro debitum reddere, donare & ſuppoſuiſſe Eucliam ancillam, &c.* Hæ omnes, aliæque conſimiles fabulæ ab Auguſtino imbrobantur, ab hoc Abdia pro veris & certisſimis narrantur. Non alienum putauit hanc rem pluribus perſequi, quòd librum tot fictis fabulis confertum, tam ſerò è latebris, in quibus occultabatur, extractum, nulla veritatis ſpecie commendatum, Apoſtolorum diſcipulo aſcriptum, atque attributum fuiſſe, tantamque ſui venerationem excitari viderem. Auguſtinus quid de eo libro ſentiret, varijs in locis videtur declarari. In eo libro, què contra aduerſarium Legis & Prophetarum ſcripſit, hæc verba habet: *De Apocryphis iſte poſuit teſtimonia, qua ſub nominibus Apoſtolorum Andrea Ioannisque conſcripta ſunt. Qua ſi illorum eſſent, recepta eſſent ab Eccleſia. &c.* Eadem quoque (quod attinet ad hanc rem) videtur eſſe Gelafij ſententia, qui huiusmodi ſcripta, vetuſta quadam conſuetudine, & ſingulari conſilio, in Eccleſia Romana nunquam fuiſſe lecta dicit, quòd ab Hæreticis conſcripta eſſe iudicarentur.

Perſpicuum nunc eſt, hunc Abdiam, librum eſſe manifeſtis mendacijs plenum, & (ſicut ex Auguſtino atque Gelafio exiſtimare poſſumus) ab Hæreticis ſcriptum, ac probatum: ab Eccleſia verò repudiatum. Hoc homine, cum talis ſit, te tuam (Lector) fidè fulcire atque ſuſtinere vult Hardingus.

De cæteris autem hiſce nouis teſtibus, eſſi nulla vti aduerſus eos exceptione ſtatui, tamen vnum illorum fidei tam integræ eſſe nouit Hardingus, quin poſſit in dubium meritò vocari.

Martialis in Gallia nuper repertus eſt in Ciuitatè Lemouica, in arca lapidea abditus, loco ſub terraneo, ita croſus ac deformatus, vt in nonnullis locis ne legi quidem poſſet: neque eſt vnquam ante ab vllò mortali conſpectus.

Dionyſius eſti ille quidè author perantiquus, id quod haud obſcurè multis modis apparet, tamen Eraſmi, & Ioannis Colcti, & aliorum inſigni grauitate atque doctrina virorum iudicio, non poteſt ille Areopagita eſſe, Diui Pauli auditor, cuius extat in Actis mentio.

Diui Iacobi Liturgia ſeparatam habet precationem pro ijs, qui in Monafterijs degunt: cum nulla tamen eſſent Iacobi ætate extracta atque ædificata Monafteria.

Chryſoſtomi Liturgia pro papa Nicolao orat, his verbis: *Nicolai ſanctiſſimi, & vniuerſalis Papa longa ſint tempora.* Nicolaus verò Papa, eius nominis primus, ſecundus fuit à Ioanna Papa femina, anno Domini 857. quingentis fere pòſt annis, quàm Chryſoſtomus è vita exceſſiſſet: eadem etiam Liturgia pro imperio atque victoria Alexij imperatoris vota facit. Primus autem imperator eo nomine appellatus, anno Domini 1080. fuit, annis poſt Chryſoſtomi mortem ſeptingentis. Non hîc dicit (opinor) Hardingus, Chryſoſtomum nominatim pro illis hominibus orari, ſeptingentis annis, priuſquam naſcerentur. Id quidem vaticinari eſſet, non precari.

Vides, Chriſtiane Lector, cuiuſmodi Doctores adduxerit Hardingus, quibus tuam, vt ait, fidem ac ſalutem ſuſtentes. Si quos meliores habuiſſet, iſtos (opinor) in aliud tempus reſeruaiſſet. Verùm dignas habent labra lactucas, vt dicitur. Dubia hæc atque ambigua teſtimonia non patientur (ſpero) hominum conſcientias eſſe dubias aut incertas.

Iam verò quanquam moleſtum ſit, tamen ab inſtituto non alienum erit, vt horum hominum fides nobis conſtare poſſit, vnum aut alterum ex Hardingi teſtibus excutere, & quale teſtimonium dicat attendere. Hi omnes, vt Hardingus aſſerit, ſacrificium, quod vulgò Miſſam vocant, ponunt atque aſtruunt, neque hi tantùm, ſed alij etiam vniuerſi, quacunquẽ tandem vel ætate vel tempore vixerint, idque eodem fere ordine, atque eadem forma, quam nunc videmus inuenteram.

Hîc Hardingus cum ſua eruditione, tum eâ, quam multi in eo poſuerunt, fiducia vehementer abutitur. Satis enim nouit Apoſtolos Miſſæ neque formam, neque ordinem, neque nomen habuiſſe. Quanquam ſi iſti omnes Miſſam teſtimonijs ſuis euincerent, cur nihil loquuntur? cur elingues ac muti proferuntur? Quid enim? Nihilne eſt, quod hac in re teſtificentur? Num indignum

Auguſt. contra Fauſtum lib. 11. & lib. 22. cap. 80.

Auguſt. contra Adimantum cap. 17.

Auguſt. de fide contra Manichæos cap. 38.

Auguſt. contra aduerſariũ Legis & Prophetarũ li. 1. cap. 70. Diſt. 15. Sancta Romana.

Martialis.

Dionyſius. Eraſmus contra Pariſenſes.

Liturgia Iacobi.

Liturgia Chryſoſtomi edita à Claudio de Sanctes. Ioanna Papa.

Muci ceſter,

est illorum testimonium, quod audiatur? Vel ita vetusti sunt atque decrepiti, ut fari per ætatem non possint? Aut Hardingo scilicet tribuenda fides est, etiam si verbo tenus affirmaverit.

Quid si autem nec Clemens Apostolorum socius, nec Abdias, nec D. Iacobus, nec Basilius, nec Chrysofomus, nec ulli omnino eorum, quos hoc in loco citavit Hardingus, de priuata Missa verbū unū faciant? Quid si ne nomen quidem usurpent Missæ? Quid si testimonium non obscurū contra Hardingi Missam dicant? Quid si communioni testimonium dent amplissimum? Non potest Hardingus sine aliqua turpitudinis nota suos ipsius testes repudiare: me verò illorum hominum testimonijs stare, qui testimonium in me dicturi tam frequentes producuntur, iniquum sanè videri possit.

Hardingus contra se ipse testes colligit.

Liturgia Iacobi.

Atque ut à **Dino Iacobo** ordiamur, ipsius Liturgiæ, quam Hardingus Missam nuncupat, ratio ita se habet. *Sacerdos ait: Nullus eorum qui orare non possunt, nobiscum ingrediatur. Diaconus ait: Cū timore & fide & dilectione accedite. Populus respondet: Benedictus qui venit in nomine Domini. Deinde impartit clero: cum autem attollunt Diaconi discos, & calices, ad impartendum populo, Diaconus ait: Domine benedic. Istius Missæ ea ratio est, ut populus Diacono vulgari lingua respondeat: ut apparatus in discis & calicibus tantus sit, quantus toti Ecclesiæ sufficiat: ut ad percipiendam communionem omnes conuocentur: ut simul omnes percipiant. Nunc Hardingus ipse iudex esto, priuatæne Missæ, an communioni testimonium det Iacobus.*

Abdias in vita S. Thomæ Apostoli.
Abdias in vita S. Matthæi Apostoli.

Abdias etiam multa falsissima commemorat, tamen de priuata Missa nihil profus narrat, quin potius in contrarium multa habet. In vita D. Thomæ exponit quemadmodum ille sacram communionem celebraret his verbis: *Eucharistiam diuisit his, quos supra memorauimus: id est, populo. Rursum in vita D. Matthæi, quem Hardingus Missam in Aethiopia sine dubio procurasse contendit, ita habet: Cūque respondissent Amen, & mysteria Domini celebrata essent, & Missam suscepisset omnis Ecclesia. Vbi autem vniuersa Ecclesia sacerdoti respondet, & communionem pariter sumit, eam Hardingus quàm rectè priuatam Missam dixerit, haud scio.*

Iustinus Martyr in 2. Apologia.

Iustinus Martyr alius Hardingi testis in secunda ad imperatorem Antoninum Apologia, Christianorum hominum, quos tempestate acerba persecutio vexabat, integritatem atque innocentiam demonstrans, eorumque conueniendi rationem declarans, ita scribit. *Sub finem precationum nos salutamus osculo mutuo. Deinde afferitur præsul panis, & calix aqua dilutus: quibus acceptis laudem Deo, & gratiarum actionem aliquandiu offert: cui totus cœtus accinit Amen. Tum Diaconi, quos vocamus, dant singulis presentibus partem panis, & calicis diluti, super quos facta est gratiarum actio, atque etiam deferre sinunt absentibus. Hic non priuatam Missam, sed communionem omnibus suis partibus & numeris expletam habemus.*

ἐπισημαί.

Dionysius Ecclesiast. Hierarch. cap. 2.

Dionysius alius adhuc testis, atque si Hardingo credimus, Apostolorum discipulus, omnem administrandæ communionis formam suo seculo obseruatam illustrat, de ea re disertè, atque ex professo scribens, *Pontifex (inquit) sacram Psalmidiam incipit, canuntque cum eo omnes Ecclesiastici ordines. Deinceps à Ministris sanctorum librorum lectio ordine recitatur: post extra templi ambitum collocantur Catechumeni, & una cum eis Energumeni, atque ij, qui pœnitentiam agunt: manent autem ij, qui diuinarum rerum & aspectu, & communionem digni sunt. Deinde sequitur. Et donis diuinorum operum monstratis ad sacram eorum communionem, & venit ipse & inuitat alios. Et paulò post: Pane qui operatus erat, & integer apertus, atque in multas partes fractus, & unico calice diuiso inter omnes: Symbolicè vniuersatim multiplicat. Præterea sequitur: Sumpta autem datæque alijs diuina communionem, in sacra gratiarum actione, una cum sacro Ecclesiæ ordine finem facit. Vel ipse credo fatebitur Hardingus priuatam suam Missam infirmis adhuc niti testimonijs.*

τὰς δ' ἀρετὰς τῶν θεουργιῶν ὑποδείξας.

συμβολικῶς τὴν θεουργίαν αὐτῆς κοινωνίας μυστηρίως.

Liturgia Basilij.
Et sic communicant omnes.
Liturgia Chrysof.

In Basilij Liturgia, quæ est ab Hardingo testimonij loco introducta, sacerdos ad hunc modū orat: *Nos omnes ex vno pane, atque ex vno poculo sumentes. &c. Sequitur: Sacerdos diuidit sanctum panem in quatuor partes, chorus communionem canit, & sic communicant omnes.*

Chrysofomus alius testis citatur, cuius Liturgia, seu Missa (eo enim nomine delectatur Hardingus) ita instituta est. *Postquæ sacerdos accepit communionem cū reliquis, tum porta maxima aperitur, sacerdos calicem ostendit populo, dicens: In timore Dei, & Fide, & Charitate appropinquate, Diaconus ait: Appropinquate in pace. Populus respondet, In nomine Domini. Deinde Diaconi sumunt communionem: postea Mysteria deferuntur ad locum, in quo populus accipere debet.*

Ignatius ad Philadelphienf.

Ignatius alius insuper testis in sua ad Philadelphienfes epistola, hæc verba habet: *Vnus panis pro omnibus fractus est, & vnus calix omnibus diuidebatur.*

Quid attinet de cæteris longam orationem comparare? Ex his paucis facilè intelligetur quanta cum fide isti homines Catholicos patres citare soleant, in quo id tantum agunt, ut Lectorem nudis duntaxat nominibus obstupefaciant, atque consternent.

Hic videmus eos, qui communicare nequeunt, exire iussos: totam Ecclesiam precari, canere, & sanctissima Sacramenta simul percipere. Tales nimirum Missæ sunt, quibus antiqui ac catholici patres testimonium dare possunt: aliud nullum agnoscunt Missarum genus. Hardingus ipse in Ecclesia primitiua populum singulis diebus ad sacram Communionem accedere fuisse solitum confitetur.

Quod quanquam ita sit, tamè ad Missam suam priuatam stabiliendam, atque astruendam, Ecclesiæ primitiuae doctorum nomina adhibet: atque ita instar callidi cuiusdam pharmacopola in membranulis, siue indicibus suis Missam: intus autem in ipsis lecythis communionem habet.

At

At inquiet se digressione quadã usum esse, atque isthæc omnia aliò retulisse, scilicet, vt sacrificium confirmaret. Primùm, quid quæso euincere possunt huiusmodi testes, qui nihil loquantur? Deinde, aliquantò quidem videtur à periti oratoris officio alienius, tam spatiosas atque longas ab ipsa re declinationes facere, priusquam ad causam accesseris. Quòd autem ad sacrificium spectat, si quod omnino habeatis, ex sola Christi institutione haberis: alioqui nullum habetis. Est autem nobis exploratum, nos Christi institutionem obseruare: ex quo sequitur, sacrificiũ, quod Christus instituit, esse nostrum.

Hippolytus autem Episcopus atque Martyr, qui, vt scribit Hardingus, Origenis ætate vixit, & nunc Græcè extat, exiguus sanè libellus est, pretij pene nullius, nec fidei quidem maioris, recens admodum typis excusus, circiter abhinc annos septem, quo primùm tempore in hominũ notitiam venit. Hæ nempe sunt prisca atque vetustæ illæ autoritates, quibus Hardingus Missam confirmat. Huius autem libri auctorem, hominem fuisse illiteratum atque indoctum, cum ex ipso Græcæ dictionis genere, quod plerunq; puerile est, tum ex rei veritate, atque pondere apparet. Primam libri sententiam exorditur ab *Enim*, quod ne puer quidem è schola faceret. Multas habet de natalibus, ac vita Antichristi inanes coniecturas: Antichristum non hominem, sed dæmonem fore humana figura præditum affirmat, atque asseuerat: at Paulus Antichristum vocat hominem peccati. Præterea, Antichristum Aegypti, Aphricæ, atque Aethiopiæ reges debellaturum, & Hierosolymitanum templum reedificaturum esse somniat: & D. Ioannem qui libros Apocalypseos scripsit, cum Elia, atque Enocho denuo adfuturum fingit, vt Antichristum redarguat. Atque hæc omnia nullis vel scripturæ testimonijs, vel Ecclesiæ autoritate subnixus enunciat. Cùmque commentarium illum in Daniele Prophetam nominatim scribat, Ioannis Apocalypsim pro Daniele vsurpat, quod vel magnam eius inscitiam, vel summam obliuionem prodit. Ad hæc animas hominum ab ipso initio extitisse confirmat, quod planè hæreticum est: aliæque eius sunt crebra insomnia atque deliria. Hic ille est Catholicus Hardingi doctor. Quod ad locum hunc ex eo desumptum attinet: *Venite Pontifices, qui purè mihi sacrificium die nocteque obtulistis, ac pretiosum corpus & sanguinem meum immolastis quotidie*. Si ad ipsa verba penitus adhærescere voluerit, tum cæteri quidem sacerdotes omnes, præter Episcopos loco cedant, nec sedes vllas in cælo habeant necesse est. Etiam si enim sacrificium illud quotidianum offerant, vt Hardingus inquit, eos tamen pro vocabuli istius vi ac ratione non Episcopos, sed tantummodo presbyteros esse liquet. Sin autem illud, *quotidie* venditarit, vbi tandem Episcopum Romanum cum suis Cardinalibus collocabit, quibus sacrificare vix semel per integrum annũ vacat? Quòd si autem Christum ipsum Deo patri in sacrificium offerant (vt illi affirmant) quomodo potest idem ille Christus Christo ipsi offerri? Christus qui possit & ipsa esse hostia, & is cui immoletur, atque offeratur victima? Cæterum homini somnianti nihil potest absurdum videri. Deinde si hic de Missa loquatur Hippolytus, quomodo ea die nocteque offertur? Hostiensis enim scribit, non licere per Canones Missam celebrare noctu, nisi tantum in nocte natalium Christi.

Hippolytus
Martyr.

Ex dñi 28.

2. Thessalon. 2.

Hostiens. in
summa de ce-
lebratione Mis-
sarum.
1. Petr. 2.

Verùm hæc Hippolyti videtur esse sententia, omnes fideles ista quidem ratione sacerdotes & Episcopos existere, quemadmodum etiam à Petro vocantur, eosque vniuersos fide purum Deo sacrificium facere, & die nocteque quodammodo renouare ac sibi ipsis applicare vnicum illud perpetuumque sacrificium pretiosi corporis Christi, quod semel in cruce oblatum fuerat. Atque ita perspicua sunt, minimèque ambigua Hippolyti verba, itaque nos Christi vocem læti atque alacres audiemus.

Hardingus. 6. Sectio.

Posito iam atque constituto, *Missam firmis stabilibusque fundamentis niti, ad confirmandam, ac corroborandam omnium Christianorum fidem: ad institutum propositumque veniamus, & de priuata, quæ vocant aduersarij nostri, Missa aliquid dicamus.*

Episcopus Sarisburiensis.

Fundamenta illa, de quibus hîc loquitur, sui sunt Doctores, quales ipse in medium iam protulit, in arcta custodia conseruati, & in tenebris annis plus minus mille abditis, casuque nunc nuper reperti, alij in insulis in mari sitis, alij in arculis subterraneis, alij sic situ ac rubigine corrupti, vt verborum sensum vix assequi coniectura posses: alij impudentissimis mendacijs & fabulis referti, partibus ipsis sibi non consentientibus, alij ab hæreticis conficti atque conscripti, Ecclesiæ verò semper suspecti, ab eaque damnati: quorum tamen nullus est, vt Hardingus optimè nouit, qui non apertè pro communionem contra priuatam Missam testificetur. Hæc firmissima sunt Hardingi fundamenta, quibus quid præclari atque magnifici fundari constituique possit, tu lector humane existimato. Principium certè hoc vehementer est infirmum.

Hardingus 7. Sectio.

Hæc præcipuè causa permoti contra priuatam Missam adeò fulminant, quòd sacerdos sacramentum solus percipit: atque hoc illius factum verbis longè probrosissimis insectantur. Quòd si ergo homines ad

Priuata Missa à
populi negligẽ-
tia, & culpa
21.

tantum pietatis atque religionis studium traduci potuissent, ut sese preparare vellent ad Sacramentum dignè cum sacerdote quotidie sumendum, quemadmodum in primitiua Ecclesia factitarunt, dum mortem ac cruciatum singulis momentis in persecutione infidelium tyrannorum expectarent, ne hinc sine viatico discederent: quid tum quasi haberent hi homines quod obijcerent? Alia forsasse excogitarent Missa vitia ac corruptelas, sed eo sanè nomine, quòd esset priuata, non potuissent eam iuste reprehendere. Illorum ergo cause ac defensionis equitas ex praua populi consuetudine pendet, qua semel emendata, eos vel ad palinodiam, vel ad silentium impelli necesse erat. Ad alia crimina, quorum illi Missam falso insimulant, post respondebitur. Nunc de hoc.

Vbi non peccatur, ibi omne crimen abest.

Deuotionis
remissio causa
priuatæ Missæ.
a Fallum: nullum
enim inuitant.

Quòd sæpenumero contingat, ut sacerdos nullum habeat, qui cum ipso Sacramentum percipiat, id populi remisse deuotioni, non ipsius inuidiæ, aut malitiæ tribuendum est.

Epulum quidem commune est, omnes inuitantur, possunt venire qui volunt: qui comparantur, ac probantur, recipiuntur: nullus, qui hoc modo accedit, repellitur: nemini vel violenter obtrudi, vel temerè offerri debet. Esto, nullus accedit: An hoc satis est, quamobrem fidelis piusq; sacerdos, Dei amore inflammatus, cibum illum, ac potum caelestem esuriens atq; sitiens, ab eo percipiendo arceatur, atque à celebranda mortis Domini memoria, iuxta ipsius mandatum, & ab officio suo gratias agendi pro immenso illo beneficio, & à sumendo poculo salutis, & nomen Domini inuocando, qua quidem omnia Missa perficiuntur prohibeatur.

Episcopus Sarisburiensis.

Immortales Deo gratias agimus: nostra tum vita, tum disciplinæ ratio, remotis hisce contumelijs, omni probro vacat. Atque vt nobis aliquid hac in parte deesset, id iste tamen nouo probro supplere minimè debuit.

Hardingus nullam in Ecclesia primitiua fuisse Missam confiteatur.

Hardingus articulo 15. sectio-
ne 7.

Hic Hardingus populum in Ecclesia primitiua sacram Communionem quotidie percepisse, atque ita consequenter, nullam in primitiua Ecclesia priuatam extitisse Missam imprudens & incautus confitetur, eamque post ex populi negligentia & pietatis remissione fluxisse confirmat. Dolendum profectò est rem ad eò multorum opinione præclaram atque excellentem, ortum illustriorem ac digniorem non habuisse. Vnum illud est, istorum hominum doctrinæ principium non vulgare, homines plebeios à scripturarum lectione atque cognitione deterrendos, & in maxima rerum omnium ignoratione detinendos esse, quippe qui canes sint & porci, sicuti aliqui eorum affirmarunt, ac proinde indigni, quibus obijciantur margaritæ. Nunc tamen populi scilicet negligentia religionis Christianæ norma esse debet. Hoc Hardingus tanquam fundamentum totius causæ posuit atque ideo diligentius perpendum est atque animaduertendum.

Eckius, Pigghius, Hofius, atque alij sæpissime summa contentione & maximis clamoribus in libris, tum pro suggestis vociferati sunt: *Obnam vestra fuit religio, antequam Lutherus docere cœpit?* Idem iam nobis licet vsurpare: Et vestra priuata Missa, quæ est regni vestri diadema, vbi tandem fuit, priusquam populi diligentia, & religionis sanctitatisque studium deferuisceret? Alij dicunt à Papa gubernari Ecclesiam, alij à generalibus Concilijs: alij à Spiritu sancto: Hardingi verò potior est sententia, non alienum esse, vt Ecclesia à populi negligentia, atque in obeundis pietatis muneribus desidia regatur.

Charitas (inquiunt) *refrixit, & populus negligens est atq; dissolutus.* Nimirum hanc ob causam Deus pastores & ministros constituit, qui populo præessent, eumque ab officio declinantem reprehenderent, neque in negligentia sua perire paterentur. Si de decimis, alijsve Ecclesiasticis vectigalibus ageretur, populum officij sui admonerent, eiusque diligentiam & industriam excitarent, nec pigritiæ excusationem darent. Quantò iam minùs tolerari debet ista in rebus ad Dei cultum pertinentibus socordia? Episcopi & patres, qui Concilio secundo Bracaræ in Hispania habito interfuerunt, ita sanxerunt: *Si quis intrat in Ecclesiam Dei, & scripturas sacras audit, & pro luxuria sua auertit se à communionem Sacramenti, & in obseruandis mysterijs declinat constitutam regulam disciplina, istum talem proijciendum de Ecclesia Catholica declaramus, donec pœnitentiam agat, & ostendat fructum pœnitentiæ, vt possit communionem percepta indulgentiam promereri.*

Chrysofom. in
epist. ad Ephes.
Homil. 3.

Sancti ergo patres, qui præcis temporibus vixerunt, hominum hac in re indiligentiæ minimè indulserunt, quæ admodum Hardingus eiusque collegæ faciunt: sed eos excitarunt, admonuerunt, redarguerunt, increpauerunt, petulantes ac impudentes vocarunt, qui & adfles, nec communicare vellent, illòsque negligentia suæ gratiâ excommunicarunt. Hi verò contrà faciem suam à fratribus auertunt: vocem occultant ac premunt, neque exaudiri se patiuntur: nihil nisi ignota & peregrina lingua loquuntur: nec populum hoc nomine impietatis reum agunt, sed ei potius persuadent, se pro eo communicare, Christi que mortem ei per Missam suam applicare, ipsamque Missæ vel auditionem satis ei superque esse, atque ita quantum quidem possunt, populi negligentiam cumulant, eumque à communionem deterrent.

Causa negligentia populæ.

Populus nihil docetur, nihil intelligit, nihil audit, atque exceptis quibusdam puerilibus ac indecoris gestulationibus, nihil videt, quod vel consolationem, vel commemorationem Christi vel aliquem ex ipsius morte fructum ostendat. Atque hic est huius negligentia fons, hæc origo
nec

nec aliunde fit, vt populus ita tergiuerfetur, ſeque communioni ſubducatur.

Caterum quid quaſo Hardingus de populi negligentia, ac pietatis contemptione conqueratur? Ipſe Papa & eius Cardinales vix ſemel per annum communicant, ſed populum negligentia atque ignauia plerumque exæquant.

Papa & Cardinales tam negligent, quam populus.

Epulum (inquit Hardingus) *commune eſt: omnes inuitantur, excipiuntur ij, qui præparantur & probantur.* Si commune fit hoc epulum, paucis admodum commune fit neceſſe eſt: tam tenuis enim apparatus quemadmodum multis ſufficere poſſit non video. Quod autem in Miſſa Latina omnes inuitentur, eſt profecto falſiſſimum: nam nec ſacerdos, nec Diaconus vel voce, vel geſtu eos inuitat, nec ſi venirent inuitati, epulas vilas offenderent. Que quanquam ita ſunt, non tamen hos pu det dicere: *Qui ſe præparauerint atque probauerint, recipiuntur.*

Debet verò quiſque cor ipſe ſuum ſubiſſe comparare, atque componere, priuſquam ad audiendum, vel percipiendum aliquid diuini acceſſerit. Deus enim ſpiritus eſt, nos caro, Deus in cælo, nos in terra agimus. Pythagoras, etſi à vera religione alienus, tamen ſolitus eſt dicere: *Non loquendum de Deo ſine lumine:* id eſt, ſine diligentiſſima deliberatione, meditationeque, vt quis fit, de quo loquamur, cogitemus.

Mentis præparatio ante communionem.

Ethnici etiam cum ſacrificia ſua facerent, ſacerdotem de ſuo officio commune facere conſueuerunt, hiſ verbis: *Hoc age:* quod quidem nihil aliud ſignificabat, quam *Præpara mentem tuam. Deus enim eſt quem alloqueris.* Sapiens ait: *Ante orationem præpara animam tuam, & noli eſſe quaſi homo, qui tentat Deum.* Similiter priſcis ſeculis, ij, qui Catechumeni appellati ſunt, præmoniti fuerunt, vt corda ſua præmunirent, quò Baptiſmum digni perciperent, quemadmodum decretum eſt nomine Clementis, cuius hæc ſunt verba: *Præparet ſe in omnibus, vt poſt tres meſes finitos in ſacro die baptizetur.* Auguſtinus quoque *Catechumenos* hortatur, vt mentes ſuas in illud tempus, quo baptizandi ſunt, paratas faciant. Sic nunc omnium hominum officium eſt, ſe ipſos ante explorare, ac præparare quàm vel Dei verbum audiant, vel ora aperiant ad precandum Deum, vel Baptiſmum accipiant, & nominatim, quàm ad ſacram communionem accedant. Hanc ob cauſam populum commonet hiſ verbis: *Suſſum corda:* quæ in ſacris myſterijs paſſim fuiſſe uſurpata teſtis eſt Auguſtini.

Eccleſiaſt. 18.

Clem. epiſt. 3. Auguſt. tracta. 10. & 11. in Ioan.

Auguſt. de bono perfeueranti lib. 2. cap. 13.

Verum hiſce *preparandi & comparandi* vocabulis, occultam mihi ſuam videtur Hardingus intelligere confeſſionem, qua nonnulli tanquam eculeo quodam & carnificina conſcientiarum, ad tyrannidem ſuam tuendam ac ſtabiliendam uſi ſunt. Petrus Lombardus ait: ſine ea nullum patere ad cælum iter. Innocentius tertius mandat vt, qui confeſſionem non ſubierit, & viuus templo excludatur, & mortuus iaceat inhumatus. Hugo ſcribit ad hunc modum: *Audacter dico, quicumque ad communionem venerit non confeſſus, quantumuis eum peccatorum ſuorum pœnituerit, ad iudicium ſuum recipit.* Ad eò nempe recentiores ſcriptores in ijs rebus, quas ipſi excogitarunt, exigendis im portuni fuerunt. Veteres autem Patres, etiamſi de confeſſione meminerunt aliquando, eam tamen multò moderatiùs poſtularunt, & ne poſtulari quidem omnino eorum complures. Chryſoſtomus inquit: *Sit forum, in quo te reum ſiſtis, teſtibus vacuum.* Rurſum: *Si conſunderis peccata tua alicui dicere, dicito ea quotidie in animo tuo. Non dico vt ea conſitearis conſeruo tuo, vt tibi exprober. Dicito Deo qui curet ea.* Præterea Deum cum peccatore hoc modo loquentem facit: *Mihi ſoli dic peccatum tuum priuatim, vt ſanem vlcus.* Et Theodoruſ Cantuarienſis olim Archiepiſcopus, ait: *Graci, & totus Oriens conſitetur ſoli Deo.* Hæc hætenus de iſta re volui breuiter attingere, ne quiſ forte exiſtimet, nullam eſſe aliam ſui probandi & præparandi rationem, quàm auricularem duntaxat confeſſionem. Sensus horum verborum Pauli: *Probet ſeipſum homo:* duabus rebus continetur, Fide & Pœnitentia. Fideſ religionis noſtræ veritatem continet. Pœnitentia in emendatione vitæ conſiſtit: atque hoc probandi genus ad omne vitæ noſtræ tempus durat. Quod autem quiſquam vel dicat, vel ſentiat, nos vna duntaxat anni die probari, atque præparari, idque conſuetudine magis, quàm pietatiſ ſtudio, neque adeo die vna aut ante, aut poſt, pueriliſ eſt, ſuperſtitioſa eſt, Iudaica eſt, indigna eſt populo Dei perſuaſio. Si reuiuifceret Chryſoſtomus, exclamaret & vociferaretur: *O præſumptionem, O conſuetudinem.* Et Ambroſiuſ diceret: *Qui non meretur quotidie accipere, non meretur poſt annum accipere.* Sed vt vulgi charitatem atque religionem nunc eſſe languidam demus: num eam in Clero integram atque incorruptam manere, ſacerdotumque pietatem nunc magis, quàm olim in primitiuâ Eccleſia vigere exiſtimabimus? Etenim tunc Miniſter tantum in vna die ſacram communionem celebrauit, niſi fortè tantus fuiſſet communicantium numerus, vt bis celebrari neceſſariò oporteret: nunc autem ſacerdoti integrum eſt duas, tres, plureſve Miſſas in vna die conficere, etiamſi nullus fit qui vnâ percipiat. Vtinam non idem illis accidiffet, quod Propheta prædicat: *Qualiſ populus, taliſ ſacerdoſ.* Equidem Bonifaciuſ de ſacrorum Calicum mutatione loquutus, qui priſcis temporibus lignei fuerant, ſua verò ætate ex auro fiebant, inquit: *Tunc ligneoſ caliceſ & aureoſ ſacerdoſeſ habuimus: nunc contra, aureoſ quidem caliceſ habemus, ſed ligneoſ ſacerdoſeſ.* Sanctuſ Bernarduſ de Cleri ſua ætate conditione ad hunc modum conqueritur. *Egreſſa eſt iniquitaſ à ſenioribuſ iudicibuſ vicarijſ tuiſ, qui videntur regere populum tuum. Non eſt iam dicere: vt populuſ ſic ſacerdoſ: quia nec ſic populuſ, vt ſacerdoſ.* Idem Bernarduſ in Concilio Remenſi in Gallia habito, præſente Papa hæc verba habuit: *Nunc non habemus mercenarioſ pro paſtoribuſ, nec lupoſ pro mercenarioſ, ſed pro lupiſ habemur Diaboloſ.*

Sentent. lib. 4. diſtinct. 17.

Innocent. 3. in Concil. Lateranenſ. cap. 21. Hugo de poteſtate Eccleſiæ.

Chryſoſtom. de pœnitentia. *Αὐδᾶς τῶν ἱερῶν τῶν δὲ καὶ ἱερῶν.* Chryſoſtom. in Pſal. 50. Homil. 2.

Chryſoſt. de Lazaro. Homil. 4. De pœnitentia diſt. 1. Quidam Deo.

Chryſoſt. ad populuſ Antioch. Homil. 16. Ambroſ. de Sacramento. lib. 5. cap. 4.

Eſai. 24. Bonifaciuſ de Con. diſt. 1. v. 1a.

Bernarduſ de conuerſione Pauli. Bernarduſ in Concilio Remenſi.

Ioannes Vitalis
Cardinalis in
Speculo.
Elaï. 50.

Ioannes Vitalis Cardinalis Romanus similem querelam habet: & de sacerdotibus suæ ætatis (inquit) *Propheta Esaias scripsit ad hunc modum. Pastores ipsi vacui sunt intellectu, omnes suam viam secuti sunt, omnes inquam à summo ad infimum.* Quapropter si officiorum pietatis contemptio, ratioque vitæ dissoluta negligentiam in populo gignit, quid causæ est, cur non hæc eadem, aut etiam maior, parem etiam in sacerdotibus fœcordiâ efficiat? Etsi negligentia satis grauis iustaque causa sit, cur populus semel tantum in anno communicet, quidni eadem quoque sacerdotes vna Missa in anno faciat esse contentos? Neque enim Dei amor, vt tu fingis, & spiritualis cibi desiderium sacerdotes excitauit in Missis obeundis diligentiam, sed fundatorum instituta, sed consuetudo, sed stipendium, sed merces laboris.

Nunc argumentorum Hardingi pondera expendamus. *populus dissolutus est, ignauus.* Ergo, *Sacerdos potest Missam solus administrare.* Infirma certè ratio: sed proxima, quæ ex ista colligitur, multò est adhuc magis infirma. *Populus nunc negligens est.* Ergo, *Priuatam Missam inualuit in Ecclesia primitiua.* Hoc enim illud est quod ego negauit, quòdque suscepit Hardingus confirmandum. Petitio principij dicitur, vbi vnum infirmum ex alio probatur. Perinde liceat etiam Hardingo dicere: *Populus non vult audire verbum Dei.* Ergo licet sacerdoti in suggestum ascendere, & soli concionem habere. Christi enim cœna (teste Augustino) est quædam quasi concio, & sacerdos in ea prædicat, mortemque Domini enunciat. Deinde si sola populi negligentia priuatam Missam inuexit, quo tandem modo introducta est in Collegia, Monasteria, Cathedrales Ecclesias, atque in ipsam ad eò Romanam sanctam Ecclesiam, in qua tanta est Clericorum, Vicariorum, monachorum, sacerdotum, & Præbendariorum multitudo, vt eam Iustinianus Imperator in certos quosdam fines compingere cogeretur, ne in immensum excreceret: qui sanè omnes & otiosi sunt, & speculationi contemplationique dediti, & à curis mundanis liberi, & confessi & mundi ac casti, & denique præparati? quorsum hi priuatam Missam, imò quorsum tot Missas separatim in diuersis aris, & pleraque vno tempore factas habent? cur non vnà communicant, quemadmodum in primitiua Ecclesia factitatum esse constat? Hoc sine controuersia non ex populi negligentia profluxit.

August. de Tri-
nitat. lib. 3. c. 4.

Authen. Collat.
prima. Vt deter-
minatus sit nu-
merus Clerico-
rum.

Populus autem non ita dissolutus est, ac pietatis expertus, atque eum Hardingus facit. Dei populus est, doceri & institui cupit, auscultare gestit, denique paratus est, vbicumque Euangelio patuit aditus, illi testimonium præstare, illudque communicatione corporis & sanguinis Christi amplificare maxima ad eò frequentia & totis Ecclesijs.

Illud sanè cecidit per incommode, quòd ij, quos Hardingus tam sæpe pro hæreticis damnat, tam esse religiosi possunt: ipsi verò, si uicque Catholici tãtopere ab intento pietatis studio abhorrent. Populus erudiat: sacram administrationem sua lingua recitatam audiat, vt sancta mysteria intelligat, & solatium ac suauitatem inde percipiat: exempla diligentia in clero videat, & suã tandem negligentiam atque incuriam deponet. Tunc suam Hardingus priuatam Missam, vel inuitus cogetur abijcere, quippe qui totam defensionis suæ æquitatem ex sola populi negligentia atque culpa appensam esse sentiat.

Hardingus. 8. Sectio.

Verum huius sancti Sacrificij hostes hoc cum Christi institutione pugnare dicunt. *Absit, vt Christi institutio minime obseruetur. Quis vero ferre possit Christi institutionem ab ijs tantopere urgeri, à quibus flagitiosissime violatur? Cum enim Christi institutio, quod attinet ad hoc Sacramentum, tria contineat, quæ Christus ipse fecit, quæq; faciendi potestatem Ecclesie suo mandato dedit, Consecrationem, Oblationem, Participationem, quibus vniuersa Missa substantia absoluitur: illi, duobus reliquis antiquatis, & in suis Liturgijs ne nominatis quidem, nunc populo nihil aliud reliquerunt, nisi nudam tantum communionem, eamque suam. Qua ergo fronte possunt ij Christi institutionem à nobis flagitare, cum illam ipsi in precipuis rebus infringant.*

a Falsum: Sacri-
ficiu dicitur no-
minatur in Li-
turgia nostra: in
Missa autè ipsa
Consecratio nõ
nominatur.
b Falsum: Basi-
lius enim statuit
numerum esse
partè institutio-
nis Christi. Exer-
cit. ad pietatẽ
Serm. 4.

De Consecratione & Oblatione etsi multa hic possent contra illos dici, in hoc tamen tempore super sedeo. Quòd autem ad participationem attinet, numerus eorum, qui simul in vno loco communicant, de quo tantquam necessario ad legitimam Missæ celebrationem tantopere garrunt, nullo modo pertinet ad Christi institutionem. Christus enim post consecrationem, atque oblationem factam, Sacramentum instituit percipiendum & comedendum, & in eum finem dixit: Accipite, manducate, bibite: his rebus continetur illius institutio.

c Apostoli mul-
toru communica-
tionem vsurpa-
runt, & institue-
runt, sacerdotis
priuatã sumptio-
nem minime.
d Falsum: Chri-
stus enim nume-
rum constituit, &
si non certum,
atque fixum.

De numero communicantium, quot nempe homines in vno loco simul sumere debeant, & quoniam in loco, quo item tempore, an in mensa sedentes (vt quidam volunt) an stantes, ieiunãve, an post captum cibum: vtrum etiam manibus, an ore sumant, aliique consimiles ritus, mores & circumstantia, hæc inquam omnia ad edendi ceremoniam pertinent, cuius quidem obseruatio non ex institutione Christi, sed ex Ecclesie decretis pendet. Et proinde Augustinus scribens ad Ianuarium, ait: Saluator non præcepit quo deinceps ordine sumeretur, vt c Apostolis per quos dispositurus erat Ecclesiam, seruaret hunc locum. Quare obrem cum Sacramenti sumptio à Christo sit instituta, modus autem & numerus, aliique recipiendi ritus in ea nequaquam sint fixi atque constituti, sed ad Ecclesiam moderationem referantur: siue plures, siue pauci, siue vnus tantum in vno loco sumat, hoc quidem non facit illegitimam sacerdotis Liturgiam.

Episco-

Episcopus Sarisburiensis.

Collibuit Hardingo nos scelestos ac flagitiosos, & sacrificij inimicos appellare, affirmare- que, nos de Christi institutione garrere, cum eam interim omnium maximè violemus ipsi. Hic ego multorum nomine profiteor atque confestor, nos non sacrificij, crucisque Christi, sed errorum & vitorum & sacrilegiorum Missæ, quæ nunc cum summa sacrificij, & crucis Christi iniuria defenduntur, hostes exitere.

Quod attinet ad Christi institutionem, etiam atque etiam memineris (Christiane Lector) Hardingum in tribus eam rebus statuisse, quas & Christum ipsum præstitisse, & Ecclesiæ suæ ut ipsè defumeretur disertè mandasse affirmat: scilicet Consecratione, Oblatione, & Participatione. Hic autè mortis Christi commemorationem penitus omisit, quippe quam minimè forsan essentialem esse institutionis Christi partem arbitretur. Ex hisce autè tribus nos violasse duas ait: Consecrationem nempe & Oblationem: atque ita nudam duntaxat reliquam habere communionem.

At vndenam colligit Hardingus nos Christi institutionem immutasse ac peruertisse? an quia pariter cum populo communicamus? an quia Sacramentum vtraque specie procuramus? an quia mortem Christi annunciamus? an quia sic facimus, ut nos Christus facere præcepit?

Quod autem violatam à nobis consecrationem criminatur, in eo magnam certè nobis iniuriam facit, quoad ipse cæterique Collegæ sui certius constituerint, quibus tandem rebus consecratio contineatur. Scotus enim & Innocentius tertius, & quidam alij dicunt Consecrationem hoc verbo *Benedixit* confici. Vulgò eam his verbis, *Hoc est corpus meum* fieri putant. Quidam existimant Christum hæc verba bis loquutum esse, primum apud se tacitè, deinde apertè, ut eum Apostoli intelligerent. Cardinalis Bessarion Tusculanus Episcopus ad hunc modum scribit: *Latini Ambrosium, Augustinum, Gregorium secuti illa Domini verba id facere manifestissime assueverunt, Hoc est corpus meum. Græci verò cum Iacobo, Basilio, & Chrysostomo sentientes non illis Saluatoris nostri verbis Christi corpus & sanguinem confici putant, sed quibusdam, quæ sequuntur precibus sacerdotum.* Ex his clarissimè apparet nondum inter ipsos de sua ipsorum consecratione conuenisse.

Cæterum quibuscumque tandem verbis perfecta sit consecratio, certum est non in abolendis naturis eam, sicuti Hardingus docet, neque in legitimis quibusdam & constitutis verbis putidè ac silentio recitandis esse sitam: sed in naturalibus elementis in sacrum sanctumque vsum conuertendis: quemadmodum in aqua Baptismi fieri videmus. Christus enim non dixit, *Hoc dicitur* aut *His verbis transsubstantiate, aut mutate naturas*: sed ita dixit: *Hoc facite in mei commemorationem.* Atque ita panis, quem frangimus, communicatio est sanguinis Christi: & quotiescumque comederimus de illo pane, mortem Domini annunciamus. Hoc præclare est ab Augustino & animaduersum, & explicatum. *Accedat* (inquit) *verbum ad elementum, & fit Sacramentum. Unde ista tanta virtus aquæ, ut corpus tangat, & cor abluat, nisi faciente verbo? non quia dicitur, sed quia creditur. Atque hoc est verbum fidei, quod nos predicamus.* Verbum fidei, quod prædicamus, non, quod tacita quadam susurratione demurmuramus, consecrationis verbum existit, si credimus Augustino.

Itaque quonam ore potuit Hardingus affirmare nullam apud nos esse consecrationem? Nos eadem consecrationis verba pronunciamus, quæ Christus: quod Christus imperauit, facimus: Domini mortem annunciamus: lingua vsitata & vernacula & populo nota vtimur: pro Ecclesia, non pro nobis ipsis tantum consecramus: habemus elementum, ei verbum adiungimus, atque ita fit Sacramentum. Quæ quamquæta sunt. Hardingus tamen nullam esse apud nos consecrationem asserit. Itane verò sacerdotem pontificium consecrare putat, qui voces quasdam obscuro strepitu, & ignoto sermonis genere insusurrat: ut neque exaudiri, neque intelligi possit: qui sæpe numero neque ipse Christi verba nouit, neque verborum sensum, aut vsum, aut finem Sacramenti perspectum habet: qui neminem cohortatur, qui neminem alloquitur, qui (si quidem omnino consecrat) sibi ipsi tantum, non alijs consecrat: qui neque quod Christus fecit, neque quod fieri iussit, præstat? Si nos minus consecramus, an tamen huiusmodi hominem consecrare posse censet?

Quod verò insuper ait, Communionem nostram omni oblatione carere, non debuit rem manifestè falsam affirmare, præsertim cum se veritatis vindicem, atque assertorem esse profiteatur. Neque enim nescius est, nos in sacrosancta communionem nosmetipsos, animas nostras, corpora nostra, eleemosynasque in pauperum subsidium, & laudes, ac gratiarum actiones Deo Patri ob nostram redemptionem, & preces à contrito corde profectas, quas antiqui & Catholici patres Noui Testamenti sacrificium esse dicunt, Deo offerre. Denique quantum à Christo iussimus offerre, tantum offerimus. Ingenuè fatemur & agnoscimus, nos corpus Christi quasi in propiciatorium aliquod sacrificium Deo Patri nequaquam offerre. Nam illud sacrificij genus semel omnino in cruce peractum est, nullumque aliud, quod pro peccatis offeratur, relinquitur. At nullam facimus, inquit Hardingus, cuiusquam sacrificij in omni nostra Liturgia mentionem, & proinde Christi institutionem corrumpimus. Hæc ratio non nos magis, quam ipsum Christum perstringit: neque enim Christus cum suam Liturgiam celebraret, verbum de sacrificio vllum fecit. Quapropter Hardingi dialectica Christum euincit suam ipsius institutionem violasse.

1. Corinth. 11.
Mortem Domini annunciat.
bitis.

Consecratio,

Tho. & Bona-
uentur. in 4.
sentent.
Bessarion de
Sacramento
Eucharistie.

1. Corinth. 10.
1. Corinth. 11.

August. in Ioã.
tract. 80.
Accedat ver-
bū ad elemen-
tum, & fit Sa-
cramentum.

Tertul. contra
Marcio. lib. 4.
& aduersus Iu-
dæos.
Eusebius de
demonst. lib. 1.

Hebr. 10.

Ex his nos nihil aliud, quàm nudam communionem habere concludit, quæ sanè conclusio perinde vera est, atque sunt ipsæ præmissæ. Dei nomen summis laudibus efferatur: nos communionem sanctam habemus, ex qua pius quisque longè maximum solatium percipit. In Missa verò Hardingiana neque communio vlla, neque alia quæuis consolatio, nec omnino quicquam inest, præter quandam subtilissimam gestuum ac ceremoniarum usurpationem, tanto tamque sacro instituto minimè consentaneam. Sed quid tandem impulit Hardingum, ut sacram administrationem ita per iocum irideret, Christi que institutionem *nudam communionem* nuncuparet? Alij eam mysticam cœnam, alij sacram distributionem appellant: nudam verò, aut inanem nemo vnquam hætenus præter Hardingum ausus est nominare. Quidam è suis doctoribus consecrationem cum communionem comparans ait: *Communio sacra maior est in effectu sanctitatis, quam consecratio.* Et rursus: *Consecratio est propter communionem, ergo communio est maior consecratione.*

Hardingus
Christi institu-
tionem cauil-
latur.

Alexand. de
Hales. 4. q. 35.
mem. 2. Ibid.
solut. 2.

Hardingus sui
ipse oblitus.

Dixerat paulò antè Hardingus in Christi institutione tria inesse, Consecrationem, Oblationem & Participationem: mox verò tanquam sui planè oblitus ait: *numerus hominum simul in vno loco communicantium, de quo quasi necessario tantopere blaterant, nulla pars est Christi institutionis.* Non est sanè mirandum cum cum priscis catholicisque doctoribus tam malè consentire, qui secum ipse ita repente disideat. Nam si participatio non sit necessaria, quomodo institutionis Christi pars dicenda sit? Et si pars fuerit institutionis Christi, qui potest esse non necessaria? Magnopere profectò contendit, ut Christi institutionem, atque Missam iisdem coloribus imbuat, verùm hæc inter se contraria sunt, nec quenquam patiuntur fucata sui specie decipi: Sacerdos autem nullam ille quidem Sacramenti partem cum alijs sumit, quod participationis nomine significatur, sed totum solum deuorat. Ex ipsa igitur Hardingi confessione clarissimè apparet priuatam Missam, quæ quia sacerdotis non habet cum cæteris participationem, & proinde nullam omnino participationem complectitur, cum Christi institutione nullum habere commercium.

Equidem non inficior circumstantias quasdam, veluti ieiunium, sessionem, stationem, genuum flexionem, aliásque consimiles ceremonias in sacrorum Mysteriorum celebratione obseruatas, Ecclesiæ iudicio moderandas atque constituendas esse. Cæterùm pertenuè est hoc quidem argumentum: *Quaedam circumstantia mutari possunt: ergo licet Sacerdoti soli accipere.* Ipse Christus omnem iamdudum hac in re controuersiam sustulit. Etsi enim certum nullum, fixumque communicantium numerum designauerit, numerum tamen aliquem perspicuis, disertisque verbis decreuit. Ita enim verba, *Accipite, Edite. Bibite omnes, Diuidite inter vos, Hoc facite in mei commemorationem, mortem Domini annuntiabitis:* Ita inquam verba, non de vno solo homine intelligi possunt, sed numeri necessitatem euincunt.

Matth. 26.
Luc. 22.
1. Cor. 11.

August. epist.
118.

Hardingus tamen ait Augustini aperta esse verba: *Saluator non precepit, quo deinceps ordine sumeretur, ut Apostolis, per quos dispositurus erat, Ecclesiam, seruariet hunc locum.* Ex his colligit Hardingus communionem, nullo numero astringi, & sacerdotem posse solum sumere.

Augustinus nullum in eo loco verbum de numero aliquo, sed tantum de tempore percipiendi Sacramenti facit. Quærit autem, an sit consentaneum communionem à cœna administrare, quemadmodum Christum fecisse constat, & quidam eo tempore factitabant, id quod ex subsequentibus hisce verbis perspicere possumus: *Nam si hoc ille monuisset, ut post cibos alios semper acciperetur, credo, quòd eum morem nemo variasset.* Veteratoris est aliud pro alio obtrudere, numerum pro tempore ponere, atque ex verbis Augustini, eiusmodi quiddam concludere, quale nihil ei vnquam in mentem venit. Quod autem Augustinus numerum communicantium postularit, ex eo patet, quòd ibidem statim verba Pauli citat: *Quapropter fratres cum conuenitis ad manducandum inuicem exspectate.* Hæc verba Hardingus callidè dissimulauit. Quinetiam alijs quoque in locis Augustinus, cum Hieronymo cæterisque conspirans totum populum quotidie Sacramentum sumpsisse testatur, in eoque tractatu quem de sacra communionem in genere scripsit, de multitudine semper, nunquam de vno solo meminit.

August. ibid.

1. Cor. 11.

August. de
Sermone Do-
mini in mon-
te. 12.

In Ioan. tracta.
26. Hieronym.
ad Lucinum.

Ide. in apolo.
aduersus Iou-
nianum.

1. Cor. 11.
August. in Ioã.
tract. 97.

Quòd autè dicit Hardingus, *Christum huiusmodi res Ecclesia iudicio reseruasse, eoque refert, ut videtur, ista Pauli verba, Cætera cum venero disponam,* quemadmodum etiam alij faciunt, istud profectò argumentorum genus priscis patribus admodum periculosum semper & lubricum visum est. Etenim Augustinus ait: *Omnes insipientissimi Hæretici, qui se Christianos vocari volunt, audacias figmentorum suorum hac occasione Euangelica sententia colorare conantur, ubi Dominus ait, Adhuc multa habeo vobis dicere, sed ea non potestis portare modò.*

Quòd si verò Ecclesia hæc de priuata Missa quæstionem constituit, sicuti prædicat Hardingus, quo in Concilio, quo tempore ante sexcentos illos à Christo annos, & quo denique in loco ita fecit? Quis fuit eius rei testis? quis Concilio præfuit? quis adfuit? Hoc illud est, de quo doceri se Lector cupit. Hardingus autem silentio id sibi confirmandum esse duxit. Quamquam suprà profitetur Hardingus Missam priuatam, neque à Christo, neque ab Apostolorum suorum quoquam, neque Ecclesiæ autoritate esse introductam, sed è populi tantum in rebus diuinis ignauia atque indiligentia natam.

Quàm aptas autem atque elegantes isti homines interpretationes afferant horum Pauli verborum, *Cætera cum venero disponam,* nemo facilè sine admiratione reputet. His enim verbis priuatam suam Missam, eadem planè forma, qua nunc celebratur, fundatam volunt. Ac si

Pau-

Paulus ad hunc modum diceret, cum venero constituam, *Vt Missam peregrina lingua conficiatis: vt soli percipiatis: nec alij alios expectetis, utcumque antè vobis in mandatis dederò: vt non simul conueniat: vt vnus pro reliquis omnibus sumat: atque ita cum venero ea omnia rescindam, qua hætenus decreui atque præscripsi.*

Nunc argumenti, quo est vsus Hardingus, vim dissimulare minimè debeo. Christus (inquit) post consecrationem & oblationem factam sacramentum percipiendum ac comedendum instituit: Ergo quotus sit communicantiũ numerus nihil ad institutionis Christi rationẽ interest.

Nunquid verò Hardingus sibi persuaserat, neminem sua scripta nisi pueros atque fatuos lecturum? Quàm enim hæ dissolutæ cohærent partes? *Sacramentum post peractam consecrationẽ percipiendum est: Ergo communicantium non est necessarius numerus.* Nulla huius rationis particula vel in se vera est, vel cum alijs congruit.

Nam quod attinet ad consecrationem, si verba Apostolorum, qui historiam conscripserunt restrictè sequi voluerit, *Christus primò panem accepit, & benedixit, & fregit, & dedit, dicens Accipite, edite.* Et deinceps postquam hoc dictum actumque esset, consecrationis adiungit, *Hoc est corpus meum.* Ita iam Euangelistæ aduersus Hardingum testificantur; Sacramentum antè fuisse perceptum, quàm consecratum.

Vis autem argumenti Hardingiani ea est, vt contra ipsum directò concludat. Si enim Christus eo consilio Sacramentum instituit, vt primùm consecraretur, deinde ab aliquot hominum conuentu acciperetur, hinc necessariò efficitur, coniunctam multorum communicationem esse aliquam institutionis Christi partem: id quod etiam Cardinalis Bessarion Episcopus Tusculanus asseuerat. Hæc eius sunt verba: *Hoc ipse ordo rerum poscebat: primùm consecrare, deinde frangere, postea distribuere, quod nos in presentia facimus.* Et Gabriel Biel habet: *Consecratio ad vsum, qui est manducatio, tanquam ad finem quodammodo proximum ordinatur: quia Christus accepit panem, benedixit, & dedit discipulis, vt manducarent.* Et iterum. *Consecratio non est semper finis consecrationis, sed potius vsus fidelium: ad hoc enim consecratur corpus & sanguis Christi, vt fideles illis vtantur manducando.* Ita Hardingus in se ipsum argumenta contexere didicit.

Hardingus. 9. Sectio.

Quod si Christi exemplum aduersus nos usurpauerint, quòd is non sumeret solus, sed cum duodecim Apostolis communicaret, nosq; illud sequi oportere contenderint: respondeo nos huic exemplo astrictos esse, Quoad substantiam, non quoad externam ceremoniam, ad quam numerum communicantium, aliòsq; ritus pertinere suprà diximus, Christi exemplum nullam aliam, quàm sumendi tantum necessitatem nobis imponit: ceteri ritus, vt sunt numerus, locus, tempus, de congruo atque ordine sunt. In quibus quomodo nos gerere debeamus Ecclesia sanxit, cohortans ac præcipiens, vt quicumque digni fuerint, seque preparauerint, accipiant. Et erat profectò optandum, vt quotiescunque sacerdos diurnum hoc sacrificium facit, aliqui essent, qui, vt par est, preparati cum eo perciperent, & corpus, sanguinemque Christi sacramentaliter participarent. Quòd si verò forte nulli sunt, quemadmodum nostro tempore persæpe vsu venit, non tamen propterea iugis illius, & quotidiani Sacrificij vlla fieri debet intercapedo. Cum enim in recordationem oblationis Christi semel in cruce pro totius humani generis redemptione facta celebrètur, quotidie per vniuersam Christi Ecclesiam celebrari debet, quo immensum illud beneficium memoria firmitus teneamus: etiã si sacerdos nullum omnino participem sociũ, habeat. Quòd quando fit, satis est si, qui presentes adsunt, sacramentorum mysteriorum participes sint spiritualiter & per preces atque gratiarum actiones cum eo communicent in fide & pietate, ea mente ac voluntate præditi, vt cum tempus fuerit, etiam cum eo communicare velint sacramentaliter.

Episcopus Sarisburiensis.

Multum hinc laboris in eo consumit Hardingus, vt homines Christianos in obeunda Christi Cœna ab omni imitãdi ipsius Christi necessitate vindicet: nonnihil etiam accuratio- ris doctrinæ ad imperitos vana Substantiæ & Accidentis distinctione decipiendos aspergit. Hilarius de summa Arianorum in deprauandis scripturis nequitia scribens, sic habet: *Aut ita scribuntur fides, vt volunt: aut ita vt volunt intelliguntur.*

Non iam in controuersiam vocatur, vtrum facienda nobis sint ea omnia, quæ Christus fecit: sed num nostrum officium sit illud facere, quod & Christus ipse fecit, & nos facere iussit, quòd- que longo post tempore ab Apostolis, sanctisq; patribus, qui intelligentiæ spiritu instructi fuerunt, Christi que mentem cognitam habuerunt, est usurpatum, neque fuit vnquam violatum, quousque negligentia, ignauique populi, sicuti Hardingus fatetur, contrariam consuetudinem inuexisset.

Non dixit Christus, Hoc facite Hierosolymis: aut in hoc cœnaculo: aut postquam eritis cœnati: aut in hac mensa: aut quando tot numero conuenistis: aut stantes: aut sedentes: sed ita dixit: Hoc facite: hoc est, accipite panem, benedicite, frangite, date in mei commemorationem. Hoc non debet nobis ceremoniale quoddam Accidens videri: sed finis ipse est, & scopus, & substantia institutionis Christi. Et proinde D. Paulus ait: *Panis quem frangimus, participatio est corporis*

Argumentum
Hardingianũ.

Mat. 26.
Luc. 22.
1. Cor. 11.

Hardingus cõ-
tra se ipse con-
cludit.

Bessarion de
Sacramento
Eucharistiæ.
Biel lect. 26.

Biel lect. 38.

Hardingus
Christi exem-
plum repudiat.

² Falsum: nu-
merus enim nõ
modò de con-
gruo, sed etiam
de institutione
est.

³ Falsum: Ec-
clesia Romana
nihil eiusmodi
sanxit.

⁴ Imbecilla ra-
tio: Hoc dun-
taxat Hardingi
glossam est.

Hilarius ad
Constantium
Augustum.

1. Cor. 10.

b ij

Domini: & nos omnes unus panis, unumque corpus sumus, quotcumque de uno pane participamus.

At inquit Hardingus, Oportet nos Christi exemplum in ijs rebus sequi, quæ de substantia Sacramenti sunt, non quæ ad ordinem & congruum spectant. Hic imprudens fateri videtur, Misfam illã suã, quæcumque tandem fuerit illius substantia, & ordine omni & cõgruo vacuum esse. Verùm quæ est ista tam imprudens peruecacia? Sacramenta Christi administrare ea forma, qua Christus ipse administravit, quaque omnes administrare iussit, ceremoniale dicitur & accidentarium, & eiusmodi, vt absque incommodo mutari queat. Sacerdotem peregrina atque incognita lingua loqui, faciem à populo auertere: sibi soli Sacramentam sumere, & infinitam quandam puerilium ceremoniarum multitudinem adhibere, quas neque Christus, neque Apostolorum quisquam vel vsurpauit, vel de illis vnquam cogitauit: ista inquam omnia pro rebus substantialibus, & momentum maximum habentibus ducuntur, ac tanquam necessaria defenduntur, neque debent mutari. Adeo scilicet isti homines, qua sunt potestate, & accidentia in substantias, & contra substantias in accidentia, quandocumque eis libitum erit, conuertere valent.

Ecclesia (inquit Hardingus) *sanctione adhibita decreuit, neminem, modò dignum & præparatum, esse repellendum.* O miseram profectò Ecclesiam eam, in qua ne vnus quidem reperiri possit factus dignè præparatus. Paucis istis verbis vniuersam Ecclesiam Romanam, totumque adeo Cardinalium collegium condemnat, in quo numero, vt ait, nullus est idoneus & dignus, ac propterea omnes communionem de industria subterfugiunt. Chrysoströmus verò ait : *Non es hostia dignus vel communionem, igitur nec orationem.* Debit itaque Hardingus indignos illos homines ab Ecclesia

Chrysostr. ad
populum An-
tioch. Homil.
61.

Heb. 4.
2. Tim. 2.

arcere, neque pati, vt vel Missæ ipsi intersint. Quemuis hominem, quantumuis atrocissimis peccatis astrictum, Deum orare, facilè que ad thronum maiestatis aditum reperire posse fingunt: sacram verò communionem accipere peccatori nefas esse existimant. Scriptum est autem, *Discedat ab iniustitia sua, qui inuocat nomen Domini.* Quicumque membrum Christi fuerit, Deumque intrepidè suum appellare patrem potuerit, ei licet ad sacram communionem cum firma animi fiducia accedere.

Si quidem ingenuè optat Hardingus, vt se populus præparet, & cum sacerdote communicet, sicuti videri vult, cur non ipse populum excitat, & cohorta:ur? cur non satis magnum epularum apparatus facit? imò cur solitariam hanc suam Sacramenti sumptionem tueretur, quod sanè & cum optato suo, & cum Christi exemplo repugnare ipse fatetur? Sūt certè à populo complures pietate præstantes homines, & ipso persæpe sacerdote sanctitatis multò amantiore. Neque verò indignitati suæ, quòd tamdiu à Sacramento abstineant: neque dignitati, quod semel quotannis accipiant, sed consuetudini tantum & mori tribuendum est.

Ceterum vt populus fuerit igneus (inquit Hardingus) *sacerdotis tamen est iuge sacrificium celebrare:* id est, Christum patri pro mundi peccatis offerre. Hinc sanè lasciuia istorum hominum stultitia sese prodit. Quod possunt, quòdque præcipiuntur facere, illud facere recusant: quod autem præstare nequeunt, in eo verò se vehementer exercent. Cum res hæc tanta sit, nec omnibus adhuc probetur, eam oportuit Hardingum Augustini, Hieronymi, aut alterius cuiusquam Catholici Doctoris, eorum qui intra sexcentos annos vixerunt, testimonijs confirmasse: nunc verò articulum & Decretum tantum à se confictum profert. *Cum hoc* (inquit) *fiat in commemorationem oblationis Christi semel in cruce pro humani generis redemptione facta, propterea quotidie celebrari in vniuersa Ecclesia debet.*

Quotidianum
sacrificium.
Quotidianus
panis.

De verbis Do-
mini in Euan-
gelio secundū
Lucam Ser. 28.
Hieronymus
in 1. Cor. 6.
Germanus in
Eccle. rerum
theoria.

Iren. lib. 4.
cap. 34.

Tertul. aduer-
sus Iudæos.

Articulo 2.
scilicet 23.

Iam verò neque forsan hinc fraus comparetur, oportet meminisse hæc verba, *quotidianum sacrificium, & quotidianus panis* apud sanctos patres nonnunquam occurrere, quorum etiam vtrumque de Christi corpore intelligatur: sed longè aliter & in alium finem, atque Hardingus sentit, vt faciliè apparebit. Illud quotidianum antiqui patres sacrificium vocant, quod Christus semel in æternum fecit in cruce: quandoquidem, sicut Christus sacerdos est æternus, ita illud eius sacrificium ad omne tempus durat: non quòd assidue ac realiter, ab vlla mortali creatura sæpius iteretur, sed quòd ipsius in se vis immensa sit & infinita, nec vllis vnquam seculorum ætatibus consumi possit. Sic ait Augustinus: *Tibi hodie Christus est, tibi quotidie resurgit.* Sic etiam Hieronymus: *Quotidie nobis agnus occiditur, & pascha quotidie celebratur.* Ad eundem quoque modum Germanus recens auctor scribit: *Panis quotidianus est Christus, qui est, & antè fuit, & manet in secula.* Sic ergo Christi respectu æternum est illud pretiosum sacrificium.

Præterea illud vnicum sacrificium æternum dicitur, non in se tantum, quòd illius vis quotidie in nobis efficax est, ac fructuosa, & remanet perpetuò, sed nostrum etiam respectu, quòd nos Deo sacrificia laudum & gratiarum actionis quotidie pro illa nostra benignissima & admirabili redemptione offerimus. Atque hoc quotidiani sacrificij genus, cum alij complures præsci Doctores, tum pius ille pater Irenæus nos facitare docuit. Eius verba ita habent: *Sic & nos quotidie offerre vult munus ad altare frequenter sine intermissione. Est ergo altare in cælis. Illuc enim preces & oblationes nostra diriguntur.* Sacrificium igitur illud semel in cruce oblatum, quotidianum nostrum sacrificium rectè dicitur, eadem planè dicendi forma, qua dixit Tertullianus: *Nos Sabbatum non septeno quoque die celebramus, sed omni die.* Quod autem Hardingus somniat Sacramentorum administrationem illud esse quotidianum sacrificium, manifestò falsum est. Nam ipse postea fatur in die Parasceues, nullam huiusmodi fieri oblationem, sedque (vt ait) ex Apostolorum instituto. Neque sanè nefcius est Græcos in Quadragesima nunquam consecrare solitos, nisi tantum

in Sabbatis & diebus Dominicis: quemadmodū ex sexto Constantinopolitano, & ex Laodicensi Concilio intelligi potest: De latinorum autem hac in re consuetudine, quam illo tempore seruabant, sic scribit Ambrosius: *Omni hebdomada offerendum est, etiamsi non quotidie peregrinis: incolis tamen vel bis in hebdomada.* Non iam dicet (opinor) Hardingus, quod vno die prætermittitur, aut sabbatis tantū, diebusque Dominicis, aut vt Ambrosius ait, bis in hebdomada fit, id quotidie fieri.

Sexa Synodus Constantin. cap. 52. Concil. Laodicen. can. 49. Ambro. in epi. ad Tim. 1. ca. 2. Non quotidie.

Neminem tamen esse puto, qui non existimet cum Ambrosium & alios doctos in Latina Ecclesia Episcopos. tum patres illos Constantinopolitani Laodicensisque Cōcilij in Græca Ecclesia, satis intellexisse, quid sacrificium quotidianum esset. Illud quidem Sacrificiū, quod Christus semel in cruce fecit, & in Parasceues & in alios omnes quadragesimæ, atque anni adeo totius dies, & in æternum manet: ac proinde quotidianū nostrum sacrificiū nō immeritō vocatur.

Rationes Hardingi.

Debemus Christi mortem memoria repetere: Ergo sacerdotem oportet Missas quotidie celebrare, etsi nemo sit, qui participet. Hui, vt concluditur hoc miserum argumentum, aut qua ratione potest in rectam formam redigi? Nullāne alia via est Christi mortem recolendi atque reminiscēdi, nisi per priuatam Missam? nonne singulorum hominum, æquē ac sacerdotis officium est, eam studiosē & sæpe recordari, atq; in memoriam reuocare? Non est sanē consentaneum sola mortis Christi recordatione Missam fundare: quæ profectō qualis hodie est, omnem Christi mortis reminiscēntiam penitus obruit, atque extinguit.

Sed vt leuissimo huic argumento ponderis aliquid addamus, quod dicit Hardingus *Sacerdotem quotidie sacrificare oportere, etiamsi neminem habeat participem, sociūmq;* huic ego illud insuper adiungam. Si hoc sacrificium adeo sit reuera necessarium, atque à nonnullis existimatur, tum sacerdos necessariō debet singulis diebus immolare, licet ipse non accipiat. Nam sacrificare & accipere diuersa sunt, quemadmodū recens Concilium Toletanum in Hispania habitum obseruauit. *Quidam sacerdotes vno die plurima offerunt sacrificia, & in omnibus se oblationibus à communionē suspendunt.* Ita nunc Hardingus quotidianum suum sacrificium inuenit, & priuatam Missam amisit.

De consecrat. dist. 2. Relatum est.

Alia ratio.

Cum multis sumere, non est vlla substantialis pars institutionis Christi: In eo itaq; non sumus Christi exemplo astricti. Primum, Antecedentem esse fallam antē euici: deinde vt dem nullam eam esse substantialem partem institutionis Christi, omnino tamen eius exemplum imitari debemus, quia ipse nos ita facere præcepit. Si Christi exemplum vsque adeo nullum habeat in nostra defensione momentum, illud ad Hardingi causam accommode mus, & quā aptè tandem concludat videamus. *Christus communionē omnibus pariter discipulis suis tradidit: Ergo licet sacerdoti soli accipere.*

Tecum nunc reputa, Lector, quanta sit his hominibus habenda fides, qui Christi exemplū ita studiosē defugiunt, atque deuitant. Paulus in instauranda Corinthiorum Ecclesia nihil aliud curauit, quā vt eos ad Christi exemplum reuocaret. Sic enim ait: *Quod à Domino accepi, vobis tradidi.* Similiter Hieronymus habet: *Dominica Cœna omnibus debet esse communis: idque Christi exemplo probat: quia ille omnibus discipulis suis, qui aderant, æqualiter tradidit sacramenta.*

1. Cor. 11.

Sed quem (quæso) tandem imitatur Hardingus, quando priuatam Missam celebrat? Quando enim vel Christus, vel discipulorum, vel veterum catholicorum Doctorum quisquam administrandæ communionis ratione vsus vnquam est? Siquidem horum neminem sibi imitandum proposuerit, nec alios, qui illum sequi recusauerint, magnopere reprehenderit.

Hardingus. 10. Sectio.

Ivellus, multique alij cum Iuello sentientes argumentum contra priuatam Missam à Communionis vocabulo ducunt, ac si propterea Sacramentum Communio diceretur, quod multi vnā acciperent. Ac proinde in concione sua sæpe facit antithesin inter priuatam Missam, & Communionem: & multa loca citans, in quibus fit mentio communionis, ex singulis argumentum colligit contra priuatam Missam. Sed hoc argumentum infirmum est, ac prorsus indoctum, vt pote ab inscitia profectum. Neque enim ita dicitur, quia multi, seu vt Iuellus docet, tota Ecclesia simul in vno loco communicat: sed propter Sacramenti effectum, quoniam per illud cum Deo coniungimur, & multi qui diuersi sunt, inter se copulantur, vnūque Christi mysticum corpus fiunt, quæ est Ecclesia, cuius corporis, ex huius Sacramenti virtute atque efficacitate, fideles omnes membra sunt, alij aliorum, & Christus est caput. Hoc modo complures antiqui Doctores interpretantur: & in primis Dionysius Areopagita, qui de hoc Sacramento loquens ait: Dignissimum hoc Sacramentum sua præstantia reliquis Sacramentis longè antecellit, atque ea causa illud meritō singulariter communio appellatur. Nam quamuis vnūquodque Sacramentum id agat, vt nostras vitas in plura diuisas, in vnicum illum statum quo Deo iungitur colligat, attamen huic Sacramento communionis vocabulum præcipuè ac peculiariter congruit. Ex his verbis atque ex

^a Fallum: nam à communicatione communio diuisa est.

In Ecclesia Hierarch. cap. 3.

toto illo sancti patris loco intelligimus, hoc sacramentum peculiariter communionem dici, propter illam singularem energiam, quam in nobis consequitur: qua est, nos tam arte cum Deo copulare, ut nos in eo simus, & ille in nobis: nosque omnes, qui in illum credimus, in unum in Christo corpus coalescamus. Unde fit ut reuera non communicemus soli: quandoquidem tota Dei Ecclesia una tantum domus est, sicuti Cyprianus testatur: Una est domus Ecclesiae, in qua agnus editur. Et Paulus ad Timotheum ait: Hæc Dei domus est Ecclesia Dei viventis. Quicumque ederit de hoc agno dignè, cum omnibus omnium locorum & regionum Christianis communicat, qui in hac domo sunt, & similiter faciunt. Hanc ob causam Hieronymus presbyter, se inuitum ostendens cum Augustino Episcopo scriptis contendere, illum suæ Communionis episcopum vocat. Hæc sunt illius verba: Non enim conuenit, ut ab adolescentia vsque ad hanc ætatem, in Monasterio cum sanctis fratribus labore defudans, aliquid contra episcopum communionis meæ scribere audeam, & eum episcopum quem ante cæpi amare, quàm nosse. Hinc iam perspiciamus sanctum Hieronymum, & sanctum Augustinum eiusdem fuisse^a communionis, & simul communicasse, etsi procul à se inuicem abessent: alter enim Bethleemæ in Palestina, alter Hippone in Africa degebat. Potest ergo esse aliqua communicatio, etiamsi qui communicant locorum intervallo desinguntur.

Cypr. de Cæna Domini. 1. Timoth. 3.

Inter Epist. August. epi. 14.

^a Falsum: ex æquiuocatione huius vocabuli, Communio, natum.

Episcopus Sarisburiensis.

Communio.

Quod ex ipso momento istius vocabuli, communio, quod est ubique fere in omnibus antiquis patribus tritum, oblata occasione dicerem, sacerdotem oportere Sacramentum populo communicare, quandoquidem alioqui communio nullo modo dici possit, Hardingus tamen nonnulla doctrinæ suæ opinione subnixus respondet, Argumentum hoc infirmum, atque indolentum esse, utpote ab inscitia profectum. Hic ut de doctrina contentionem mittam, & me totum ad vnam veritatis inuestigationem intendam: si ipsum *Communio* nomen, commune nihil euincat, ut Hardingus videtur, multò sanè minùs mea sententia, rem aliquam priuatam esse declarat.

Communioem dici eam affirmat Hardingus ab effectu, quem in nobis gignit, quia ex ea Deo coniungimur: non quia multi vnà in vno loco communicant: ad quod probandum Dionysij testimonium adducit: in quo profectò magnam bono illi & antiquo patri iniuriam facit, qui Missam illius autoritate stabilire conatur, cuius nullum de Missa verbum extat.

Galat. 3. Chryso. ad Eph. Hom. 20.

Omnes vna voce atque consensu fatentur, Sacramentorum hoc vnum quidem esse munus, ut Deo nos coniungant: quod hic Dionysius sacræ communioni, & Paulus etiam Sacramento baptismi attribuit: *Omnes filij estis Dei per fidem in Christo Iesu: nam quicumque baptizati estis in Christo, Christum induistis.* Chryso. dicit: *Per baptismum facti sumus os de ossibus Christi, & caro de carne Christi.*

1. Cor. 12. Contra Faulu lib. 19. cap. 11.

Alii Sacramentorum finis est, ut nos inter nos mutuo deuinciant, quod per baptismum quoque effici Paulus scribit. *Nos omnes in unum corpus baptizati sumus.* Proinde dixit Augustinus: *In nullum nomen religionis, seu verum, seu falsum coagulari homines possunt, nisi aliquo signaculorum, vel Sacramentorum visibiliu consortio colligentur.* Iam verò Dionysius de vtroque hoc fine disertè, ac dilucidè meminit: Hardingus tamen de altero tantum, in eo quem allegauit loco, mentionem fecit, alterum verò tacuit: atque ex alterius affirmatione alterius negationem falsò conclusit.

Dionysius. Eccles. Hierarch. cap. 3. ἡμοῦ προξίαν αὐτοῦ ἐθεῖον, ἀποστρέφεις νομοθετεῖ. Pachymeres paraphrast.

De posteriore autem fine idem ille Dionysius in eodem capite, ex quo testimonium Hardingus desumpsit, ita scribit: *Sancta illa vniuersi & eiusdem panis & poculi communis & pacifica distributio, unitatem illis diuinam, tanquam vnà enutritis prescribit.* Hunc locum Pachymeres Græcus paraphraustes explanans, sic habet: τὸ γὰρ ὁμοδοῦσαίτων, καὶ ὁμότροπον εἶναι εἰς ἑνὴν μὲν ἀγὰρ τὴν κυριακὴν διελπνοῦ: id est, *Communis enim victus morumque consensus porro nos in Dominica cæna memoriam adducit.* Hinc æquus Lector facile, ut iudico perspexerit, quicquid tandem Hardingus contradixerit, his verbis & communem Sacramenti participationem, & multorum quoque inter se coniunctionem atque copulationem luculentissimè demonstrari.

Nunc hanc rationem expendamus: Communio nomen suum ab effectu sumpsit: Ergo (inquit Hardingus) multorum vno in loco communicationem non significat. Hæc imbecilla verò argumentatio est, ne dicam indocta atque ab inscitia profecta. Noua ei Dialectica opus esset, qui eam in formam redigere conaretur.

Imò verò contra æquius contendere liceat: Quem potest Sacramentum hoc effectum obtinere, aut quos Deo coniungere, si eos tantum, qui illud percipiunt? Quid potest baptismi Sacramentum efficere, nisi in ijs, qui baptismum accipiunt?

Nulli dubium est, quin effectus iste, de quo loquutus est Dionysius, in eo minimè versetur, quòd vnus quispiam priuatam Missam celebret, solusque Sacramentumumat: sed in hoc situm sit, quòd populus precetur vnà, sacràmque communionem vnà percipiat, ex quo palam testificetur se & in Christo Iesu, & inter se vnum esse. Proinde Chryso. ait: *Propterea in Mysterijs alter alterum amplectimur, ut vnum multifiamus.*

Chryso. ad populum Antioch. Homil. 61.

Cæterum ut aperte ingenuèque confitear, Sacramenti acceptio nostram non efficit cum Deo coniunctionem. Nam quicumque non fuerit Deo antè coniunctus, quàm ad percipiendum Sacramentum accesserit, nihil aliud quàm iudicium suum ederit atque biberit. Sacramenta non causæ propriè, sed sigilla & testimonia sunt huius coniunctionis. Nā ni ita esset, pueri nostri, qui ex vita prius decedunt, quàm communionem acceperint omnèsque pij veteris Testamenti

patres

patres nullis cum Deo vinculis colligarentur. Iccirco Augustinus habet: *Nulli est aliquatenus am- bigendum tunc vnumquemque fidelium corporis sanguinisque Dominici participem fieri, quando in bap- tismate membrum Christi efficitur: nec alienari ab illius panis calicisque consortio, etiamsi antequam pa- nem illum comedat, & calicem bibat, de hoc seculo in unitate corporis Christi constitutus abscedat. Sacramenti quippe illius participatione ac beneficio non priuatur, quando ille hoc, quod illud Sacra- mentum significat, inuenit.* Similiter Cyprianus: *Nos ipsi corpus Christi effecti, & Sacramento, & re Sa- cramenti, capiti nostro coniungimur & unimur.*

August. in ser-
mone ad infan-
tes Beda.
1. Corinth. 10.

Cyprianus de
cena domini

At Cyprianus dicit: *Vna est domus Ecclesie, in qua agnus editur.* Et D. Hieronymus, etiamsi Bethleemæ degeret, tot ab Augustino miliaribus disunctus, qui tum Hippone Aphricæ ciui- tate agebat, eum tamen suæ communionis Episcopum appellat: ex his infert Hardingus: *Sacerdo- tem eum, qui Romæ Missam solus facit, cum alio sacerdote apud extremos Indos Missam solo cele- brante communicare.* Hic nunc Cyprianus & Hieronymus per vim inuiti ac renuentes producun- tur, cuiusque rei testes esse coguntur, cuius ipsi fuerunt prorsus ignari: atque ita Hardingus, vt aliâs sæpe, sic nunc falsum concludit.

Cyprianus de
cena domini:
Inter epist.
August. epist.
14.

Sacram communionem Christiani, qui in Ecclesia primitiua vixerunt, in omnibus concilijs, conuenticulisque suis ita frequentes, & tanto omnium concursu obierunt, vt tandem cætus ipse, atque eorum societas, ex ea actione, quam cum maxima religione, quotiescunque conue- nirent, susceperunt, Communio diceretur. Quapropter vt aliquantò plus fidei verbis Hardingi afferamus Augustinus dicit: *Mulier illa est communionis nostræ.* Iterum: *Donatus non nisi in sua com- munionem baptismum esse credit.* Hieronymus quoque ad Damasum Romanum Episcopum scribens hæc habet: *Ego nullum primum nisi Christum sequens beatitudinis tue, id est, cathedra Petri communi- one confocior.* His in locis vocabulum istud, Communio, non administrationem aliquam Sacramen- torum significat, sed sectam & partem, & societatem, & conpirationem atque consen- sum in ipsis religionis articulis. Atque hoc sensu Hieronymus Augustinum suæ com- munionis Episcopum nuncupat: id est, suæ sententiæ, doctrinæ suæ, suæ religionis.

August. in epi.
ad Eusebium.
August. retrac.
lib. 1. cap. 31.
Hieronym. ad
Damasum.

Hic interim illud non est prætereundum, quod Augustinum Hieronymus non Missæ, sed communionis suæ Episcopum vocat. Nouit enim Hardingus neutrum eorum priuatam vnquam celebrasse Missam, & proinde in faciendis Missis secum ipsos communicare non potuisse.

Sed ad Hieronymi verba enucleatiùs respondeamus, communio seu societas Ecclesiæ, in multis rebus consistit. Communicamus enim vel animorum consensu, & concentu, vt de Apo- stolis scribitur: *Omnes vnum cor, & mentem vnâ habuerunt:* vel Dei cognitione, quemad- modum Christus patrem pro Apostolis precatur: *vt ij vnum sint, sicut tu & ego vnum sumus.* Et Pau- lus ad Philipenses: *Gratias Deo meo semper ago, quod ad Euangelij communionem venistis:* vel vno Christo, vt Paulus ait: *non iam seruus est, non iam liber, sed omnes vnum sumus in Christo Iesu.* Denique communicamus spiritu, precibus, amore, vno sanguine lauamur omnes, vno omnes corpore pa- scimur: vnâ omnes nostræ vocationis spem habemus: & omnes simul vno corde, vnâque voce, quantumuis magno locorum interuallo distracti, Deum patrem Domini nostri Iesu Christi ve- neramur atque prædicamus.

Act. 4.
Ioan. 17.
Philip. 2.

Galat. 3.

Rom. 15.

Atque hæc est illa vnica domus, in qua agnus editur, Apostolorum & Prophetarum funda- mentis constituta: In hac domo nos habitamus Hardinge: hic summa voluntatum consensione ambulamus: hic illum Dei agnum comedimus, omnes fratres & membra vnus corporis, & om- nes vnus in Christo Iesu. Deum precor vt vos quoque in eam domum reducat denuò, vt aper- tis cordium oculis, clarè perspicere possitis, vnde excidistis.

Cyprianus de
cena domini.
Psal. 54.

Apoc. 2.

Quod duos sacerdotes Missam separatim celebrantes vnâ posse communicare dicis, nihil id impediens tanta interualli distantia, verissimum esse facile profectò concedo. Etenim scelere perpetrando, Dei mandato violando, populo decipiendo communicant: quemadmodum scelerati filij cum impijs parentibus nequitia communicare solent: cuiusmodi est quod Christus Pharisæis dicere videtur: *A vobis requiretur omnis sanguis iustus effusus, à sanguine Abel iusti, ad san- guinem Zachariae, Implete mensuram patrum vestrorum.*

Mat. 23.
Luc. 11.

His iam obseruatis, ad contemplanda Hardingi argumenta facilius nobis aditus pa- tebit.

1. *Tota Ecclesia (inquit) per vniuersum orbem, fisa, vna tantum domus est: Ergo fas est sacerdoti pri- uatam Missam procurare.*

2. *Fideles, qui a se inuicem procul absunt, animorum consensu communicant: Ergo Sacramentorum per- ceptione communicant.*

Hieronymus & Augustinus fide & doctrina communicabant: Ergo in celebranda Missa communica- bant. Si Paulo contigisset, vt cum Hardingo sermonem conferret, atque istas rationes inuestigaf- set, nec ille Corinthios adeo asperè neutiquam reprehendisset atque exagitasset, neque his ad eos verbis scripsisset. *Inuicem expectate.* Quæ verba ipse Hugo Cardinalis sic interpretatur: *Vt vna sit mensa: non habeat quilibet mensam suam.*

Hugo Cardi-
nalis.

Sed quem possamus interpretem verborum Hieronymi magis idoneum reperire, quam ipsum Hieronymum. Sic scribit ad Theophilum aduersus Ioannem Hierosolymitanum. *Quod scri- bit, nos tecum pergere Romam & Ecclesie communicare ei, à qua videmur communionem separati, non*

Hieronym. ad-
uersus Ioan.
Hierosolym.

Quantum in nobis est.

necesse est ire tam longè: & hic in Palaestina eodem modo ei iungimur. Et ne hoc, quod procul sit: In viculo Bethleem presbyteris eius quantum in nobis est, communionem sociamur. Quod ait, quantum in nobis est, eo nimirum coniunctum duntaxat Sacramentorum usum excipere voluit. Nam in cæteris quidē rebus omnibus plenè, & cumulatè communicauerant, nec opus erat, vt illa verba, quantum in nobis est, adiungeret.

4. Reg. 5.
1. Cor. 5.

Hæ autem Hardingi rationes peccant in æquiuocationis fallacia, quod est vitiosum argumētandi genus ex ambigua alicuius vocabuli, quod duas pluresve habet significationes, vsurpatione natum, ex quo aliud quidem specie ostenditur, aliud verò re concluditur. Hoc nomen, *Communio*, res duas notat atque indicat: Religionis nempe concentum, & sanctorum mysteriorum administrationem: quarum altera spiritalis est, altera corporea: hæc loci circumstantiam postulat, illa loco nullo astringitur. Si quis ergo ita dicat: Hieronymus & Augustinus tanto à se inuicem spatio remoti, religione communicarunt: Ergo etiam communicarunt frangendo, percipiendòque Sacramento: non magis sequitur, quàm si Hardingus hoc modo argumentari vellet: Hieronymus atque Augustinus spiritu communicarunt: Ergo communicarunt corpore. Vel ita: Spiritus ipsorum simul erant: Ergo & corpora itidem vnâ fuerunt. Liceret ei æquè dicere: Spiritus Elizæi fuit cum Giezi in via: aut sic: Spiritus Pauli erat cum Corinthijs, ergo corpus Pauli præfens adfuit Corinthijs.

Potuit Hardingus ista ratione contra seipsum liquidò concludere: Vniuersa Dei Ecclesia vnica tantum Domus est, & omnia ipsius membra per fidem & spiritum pariter communicant. Ex hoc licebit Maiorem hanc constituere: Particularis quæque Ecclesia vniuersalis Ecclesiæ imago debet esse: & hæc particularis communio debet esse quoddam quasi symbolum illius generalis communionis: illa autem est omnibus communis, & membrum quodque suam sortitur partem: Ergo particularem quoque communionem omnibus communiter præberi, & partem membro cuiilibet suam impartiri oportet.

Cyprian. ad
Magnum.

Aut hoc modo: Sanctæ communionis administratio eam, quam in fide habemus coniunctionem, & societatem repræsentat, & (iuxta illud Cypriani: *Gregem nostrum commixtione adunata multitudinis copulatum esse Domini sacramenta significant:*) at homines Christiani in vnum templū congregati, omnes pariter fide communicant: Ergo quando ita conueniunt, omnes iisdem Sacramentis communicare debent.

Hardingus autem ex huius verbi natura longè alia argumenta contexere videtur:

Communio vocatur, inquit: Ergo potest esse priuata.

Communio dicitur: Ergo ab vno percipi potest.

Communio appellatur: Ergo licet sacerdoti eam sine communicantium numero accipere. Debes Hardinge, argumentorum tuorum vim diligentius ponderare, priusquam ea in publicū emittas. Ita enim Deum, tuamque ipsius conscientiam minùs offendes: fratribus tuis leuiùs impones: & minorem pueris admirandi de te occasionem dabis.

Iam vt insuper aliquid de Communionis vocabulo adijciamus, in quo tu omnes alios tam inhumanè inscitæ atque imperitiæ in simulas, id quod in alijs etiam omnibus libri tui partibus facis, non alienum videtur, quid de eare quidam authores, & veteres & recetiores scripserint expromere. Non nunc est ea Pauli verba citare, quæ ille de sacrosancta communionem habet: *Omnes sumus vnus panis, omnes vnus corpus, quotcunque de vno pane communicamus.* Nec quod Hieronymus ait: *Oportet Cœnam Dominicam esse communem: nec quod Chrysostomus: Quod Dominicū est, priuatum faciunt: quæ verò Domini sunt, non huius sunt seruis, non alterius, sed omnibus communia.* Nec quod Augustinus dicit: *Hunc cibum & potum, societatem vult intelligi corporis & membrorum suorum, Neque quod Chrysostomus habet: Quidnam appello communicationem? idem ipsum corpus sumus. Quidnam significat panis? Corpus Christi. Quid sunt qui accipiunt? Corpus Christi.* Et si hi patres nobis non obscure declarant, sacra mysteria fuisse suis ætatibus toti populo, communiter diuisa: hos tamē ego missos faciam, cum non ignorem Hardingum facillè responsurum, de vi ac natura huiusce vocabuli, ab illis de industria neuiquam disputari.

1 Cor. 10.
Hieron. 1. Cor.
11.
Chryso. 1. Cor.
Homil. 27.
August. in Ioā.
tractat. 26.
Chryso. 1. Cor.
Homil. 24.

Pachymeres in
Dionys. cap. 3.
xviii.

Igitur ad alios veniam, & vnum aut alterum nominatim proferam, quem de hac re disertè loquutum fuisse, vel inuitus fatebitur Hardingus. Pachymeres Græcus author, Dionysij paraphrastes, hæc verba habet: *Ἐὐτὴν ἡ κοινωμία λέγεται διὰ τὸ τότε κοινωεῖν τὰς ἀγίους πάντας τῆς μυστηρίων.* Hanc etiam communionem propterea vocat, quod tunc omnes communicarent, qui digni essent mysterijs. Sic Pachymeres homo non admodum antiquus in eundem illum Dionysij librum scripsit: neque est cur dubitemus, quin ipse authoris sui mentem, æquè ac Hardingus cognitam, atque perspectam habuerit. Hic Communionem ex eo appellatam esse dicit, quod vnâ communicamus. Hardingus verò contrà sentit, & secus esse asseueranter affirmat.

Haimo in 1.
Cor. 10.

Hugo Cardi-
nalis in specu-
lo Ecclesiæ.
De Missa pu-
blica proro-
ganda.

Haimo in suis in epistolas Pauli commentarijs ait: *Calix appellatur communicatio, quasi participatio, quia omnes communicant ex illo.* Hugo Cardinalis sic habet: *Post hoc dicatur communio, quæ appellatur: vt omnes communicemus.* Et insuper: *Vt dicitur communio quia in primitina Ecclesia populus communicabat quolibet die.* Gerardus Lorichius sic scribit: *Dicitur Communio quia concorditer de vno pane, & vno calice multi participamus: & communio participationem & communicationem*

signi-

significat. Et Micrologus: *Non potest proprie dici communio, nisi plures de eodem sacrificio participant.*

Si nobis non credat Hardingus, at horum omnium auctoritatem non aspernabitur: sunt enim sui omnes. Neque dicet, opinor, omnes ignaros atque indoctos exitisse, nec ea quæ scriberent satis intellexisse. A Lutherani dogmatis suspitione ætas profectò ipsa eos liberabit. Basilius Ecclesiasticum quoddam decretum, seu canonem citat, in quo sancitum fuit communioni sumendæ, quam ille Mysticum Pascha vocat, duodecim ad minimum homines interesse oportere.

Microlog. de Ecclesiast. obseruation. apud Cassandrum de Liturgijs cap. 22. Basile. exercit. ad pietat. Serm. 4.

Hardingus. II. Sectio.

Quid si quatuor, aut quinque ex diuersis familijs vnus parochia grassante morbo oppressi, & extra omnem viam spem positi, Sacramentum sibi, antequam discesserint, dari postulent? Sacerdos postquam Sacramentum in templo sumpserit, naturale alimentum capit, & prandet: post rogatus reliquum Sacramentum ad ægrotum defert vnus aut alterius miliaris spatium, & quamuis nemo sit in singulis familijs ad accipiendum preparatus, facit tamen quod postulatus est. Quod quando contingit^a nonne cum ipsis communicat sacerdos, & ipsi inter se mutuo communicant, cum eam potius voluntatem habeant, vt in eodem loco vnâ quoque communicarent, si liceret? Sin hæc pro legitima iustaque communione non esset habenda, ac proinde non usurpanda, in istorum incommodorum alterutrum nobis necessariò incurrendum esset, vt vel^b victus ille vite necessarius eis ex hac vita abeuntibus denegaretur, (quæ sanè crudelis esset iniuria, & exemplis, piisque Ecclesiæ primitiua institutis contraria:) vel (quod etiam sanctis Ecclesiæ decretis repugnat.) sacerdos sacrum illum cibum sumeret, postquam stomachum communibus cibis satiaffet, idque non tam vilo sanctitatis studio commotus, quam quòd Socios & comites haberet. Ita quoque sacerdos, qui in Missa solus accipit, cum illis omnibus communicat, qui in alijs locis atq; regionibus idem faciunt.

^a Fallum: Hardingus affirmat sacerdotem communicare & non communicare simul: quod nature ipsi repugnat. ^b Fallum: hæc ratio instituta fuit non cuiusque ægroti, sed hominum excommunicatorum gratia.

Episcopus Sarisburiensis.

Qui nusquam collineat, eum frustra & nequicquam iaculari est necesse. Quid (inquit Hardingus) si quatuor aut quinque homines, è diuersis vnus parochiæ familijs animam agentes Sacramentum deposcant, postquam pransus fuerit sacerdos? Hinc nempe validissimam Missæ suæ confirmationem peti posse existimat. Verùm, quid si sacerdos ieiunus esset, an & quatuor Missas facere deberet, vt omnibus satisfaceret? Et quid si nullus ægrotet? tunc sanè Hardingus præclarum è manibus amisit argumentum. Sed, proh dolor, quale quæso hoc est, antiquis omnibus Doctõribus, sanctisque patribus relictis, ab imminente morte subsidium aliquod Missæ mendicare? Quando huiusmodi aliquid accidit (inquit Hardingus) aut sacerdotem oportet post sumptum prandium communicare, quod canonum sanctionibus vetitum est: aut eum qui morbo detinetur, solum accipere necesse est, quod quidem valet ad priuatam Missam stabiliendam atque confirmandam: aut de hac vita decedere necessariò illo victu priuatus debet, quod & crudelis cuiusdam iniuriæ plenum, & primitiua Ecclesiæ institutis planè contrarium esset. Vt ad hæc sigillarim respondeam, si sacerdos postquam fuerit pransus etiam communicauerit cum ægrotis, tum Hardingus nullam adhuc priuatam inuenit Missam: Ex Augustino autem & vetustis quibusdam canonibus patet, & sacerdotem, & populum in Ecclesiâ primitiua aliquândo post Cœnam commuicasse.

Augusti. ad Januar. epist. 118.

Sed quam tandem ob causam ita necessariam putat esse hanc cautionem? aut cur tam crudelis videtur eis iniuria, si ægrotum hinc migrare sine Sacramento contigerit? nemòne saluus esse potest, qui hoc modo discesserit? ea verò crudelis esset profectò iniuria. Innumeri infantes, alique infiniti de hac vita in Dei misericordia absque illo victu exeunt. Hæc consuetudo apud primitiua Ecclesiæ Christianos utilis habita est, non quidem ægrotantium causa (illi enim cum valeret quotidie ad communionem accedebant, & cum ægrotarent domum ad se missum Sacramentum vsitate percipiebant) sed eorum gratiâ qui excommunicabantur, & Pœnitentes erant: qui propter insignia quædam flagitia ab illis admissa à reliquorum fidelium communionem repellentur: idque interdum ad totum vitæ suæ tempus, nisi duntaxat quando essent ex hac vita abituri. Hæc pœnæ grauitas adhibebatur ad alios deterrendos, & reconciliatio ista necessaria recreandis & consolandis in extremo spiritu huiusmodi hominibus videbatur, vt ne toti desperationi succumberent, sed in fidelium societatem se denuò receptos esse sibi persuaderent, atque ita læti è vita vt pote Christi membra emigrarent. Ob hanc verò causam decretum fuit in Concilio Carthaginensi: *Vt si quisquam post eam reconciliationem valetudinem recuperasset, ad Ecclesiæ tamen communionem minime admittetur, sed tantum publicis precibus interesse sineretur.* Hactenus atque his in rebus ea cautio, atque prouisio necessaria habebatur.

Concil. Carth. 3. can. 6.

Augustin. de Sermone Domini in monte. Iustin. Mart. in Apol. 2.

Concil. Carth. 6. can. 13.

Verùm enim verò non sanè inficiabor, quin aliquando secus vsuenerit, & eò tandem superstitionis deuentum fuerit, vt Sacramentum in mortuorum ingereretur ora, quod ex Concilio Carthaginensi intelligi potest, in quo istud fieri prohibetur. Quod si autem populus nunc vellet singulis diebus communicare, quemadmodum tunc fecisse constat: aut saltem crebrius, ac frequentius quàm nunc faciunt: hoc tum non perinde necessarium

Concil. Carth. 3. can. 6.

in extremo videretur, atque hic videri vult Hardingus: atque ita fieret, vt aliud quoque Hardingi argumentum intercideret.

Sed largiamur Hardingi, quod postulat: esto, sacerdos Sacramentum homini ægroti præbuerit: Quid hoc facit ad Priuatam Missam? Huius argumenti partes perinde sibi cohærent, atque ægrotantis alicuius hominis somnium, cuius nihil est cum altero concordans atque conueniens. Nam si hæc Missa fuerit, vter eam è duobus hisce celi brauit? ægrotusne, an sacerdos? Sacerdos iam prandit, & idcirco non debet: ægrotus non est sacerdos, & propterea non potest. Hic Hardingus Missam inuenire vehementer cupit, sed neminem habet, qui eam celebrarit, atque ita nullam omnino Missam hæctenus inuenit. Itane verò Missam ex eo quod nullum habet cum Missa commercium, confirmare se posse arbitratur?

Præterea concedamus, vt hoc sacerdotis factum non modò priuatam Missam euincat, sed etiam necessitate ea, qua ægrotus vrgetur spectata, legitimum iustumque videatur. Non tamen ex eo effici potest, idem quoque palam in templo rectè fieri, vbi nulla istiusmodi necessitas tale quicquam effragitat. Non est eadem loci, temporis, causæ, finis, atque modi aliquid agendi circumstantia. Fuit sacerdotibus Noruegianis permissum necessitate quadam id ipsum postulante, vt Mysticum calicem sine vino consecrarent: quandoquidem vinum in illam regionem importatum ab immensa frigoris vi citò corrumpitur. Neque tamen proinde alijs omnibus cuiusque regionis sacerdotibus idem facere vnquam licuit.

Volater. lib. 7.

Hardingus. 12. Sectio.

Iam verò, si nec sacerdos, nec vllus alius homo Christianus sanctum hoc Sacramentum vnquam accipere deberet, nisi cum pluribus & in eodem loco: hinc tum sequeretur, vt si summo hoc, & necessario beneficio frui vellemus, loci aliqua conditione astringeremur, atque ita ecclesia ab omni seruitute per Christum in libertatem vindicata, adhuc tamen seruiret, & sub externis illis rebus esset, quas Paulus infirma, & egena, seu vt Anglica Bibliorum translatio habet, ^a mendica elementa vocat. Sic quando Paulus increpans Galatas, ait, Dies obseruatis, & menses, & tempora: nos etiam ob hanc seruitutem reprehendere potuit, & dicere, Vos loca obseruatis. Sed Paulus nequaquam vult, nos ad hæc, quæ vocat elementa, de nouò conuerti: esset enim illud quidem Iudaicum. Et in epistola sua ad Colossenses, ait: Nos cum Christo mortui sumus ab elementis huius mundi. Iam si ea excipiamus, quæ ad hoc Sacramentum necessario ex Christi institutione requiruntur, vel scripturis clarè declarata, vel à Spiritu sancto tradita, cuiusmodi sunt panis, & vinum ^b aqua mixtum, quæ materiam constituunt: debita consecrationis verba, quæ formam continent: & sacerdos ritè ordinatus, habens intentionem, & propositum faciendi, ita vt Ecclesia facit, ad quem ministerium spectat: omnia ista elementa, & externa cuncta nobis subiiciuntur, & nobis seruiunt, vt membris Ecclesie Christi. Cuius rei gratia Paulus ait ad Corinthios: Omnia vestra sunt, siue Paulus, siue Apollos, siue Cephas, siue mundus, siue vita, siue mors, siue præsentia, siue futura, omnia vestra sunt, vos autem Christi, & Christus Dei.

^a Sic ea Paulus vocat, πτωχὰ ἐγενήθη.

Gal. 4.

^b Falsum: aquæ & vini mixtio neque catholica est, neque necessaria. Scotus.

Episcopus Sarisburiensis.

Si neque sacerdoti, neque vlli omnino Christiano homini fas sit soli accipere, tum (inquit Hardingus) de loco conuenire, in quo vnà percipiamus necessariò oportebit. Hic autem ista verba: Neque vlli omnino Christiano homini, quæ quasi in transcurso arripuit, superuacanea sunt, & à proposito, atque instituto nostro profus remota. Neque enim de alio quoquam viro, aut muliere agimus, sed de Missa, & de solo sacerdote Missam celebrante. Iam verò, de loco aliquo statuerè perinde nefarium esse Hardingus asserit, atque menses & dies obseruare, quod Paulus disertè vetuit: esset enim illud nihil aliud nisi Iudaica planè ceremonia, huius mundi elementum, atque ita miserabilis Ecclesie seruitus. Ab istiusmodi autem seruitute nos Christus asseruit.

Galat. 4.

Incertus sum vtrum Hardingus ludat hic, & facetè iocetur, an seriò, atque ex animi sententia loquatur. Si sunt hæc ab eo per iocum dicta, facit id, quod ipsa re indignum est: sin verò, ita vt sentit loquatur, tum sanè vix benè assequutus est, vel quæ sit ea seruitus, à qua nos Christus per sanguinem suum liberauit, vel quam libertatem Paulus intelligat. Illud sine controuersia verum est, Christum nos ab honestis, politicisque institutis, sine quibus & Ecclesiastica quæque, & ciuilis πολιτεία corruat necesse est, nequaquam vindicasse: sed à Legis maledictione, qua sub peccato obligati fuimus, & à ceremonijs atque ritibus per Mosen datis, qui quòd infirmi imperfectique essent, pro temporum illorum conditione, proinde à Paulo mundi huius elementa appellantur.

Galat. 3.

Mendica elementa.

πτωχὰ ἐγενήθη.

Hic Hardingus Anglicam Bibliorum interpretationem obiter videtur perstringere, quæ huiusmodi elementa vocabulo Anglico mendicas ceremonias vocat, cum tamen ipse commodiorem nullam adferre possit. Quod si quis ab illo quæreret, quid interesse putaret inter Græcam dictionem πτωχὰ, & Latinam Egena, & Anglicum illud, cui Latinum, Mendica, congruit, nihil habiturum opinor, quod commodè responderet. Si nomen hoc non satis honestum atque augustum videatur, at Hieronymus in commentarijs non minùs inhonesto vocabulo vsus, vilem intelligentiam traditionum vocat, & Prophetæ rem hanc

hanc multò adhuc etiam magis extenuant. Hieremias Propheta ceremonias eas eo modo deprauatas, & alias ab hominibus excogitatas, paleam nominat, & fæces, & scoriam, & somnia. Esaias, sordes: Zacharias, maledictiones: Ezechiel, sterus humanum: & alia huiusmodi.

Ab hac seruitute, inquit Paulus, vos liberauit Deus: nunc liberi estis, non amplius serui: nunc filij estis, & hæredes Dei. Ab ista libertate Galatæ ad seruilem circuncisionum, lotionum, aliarumque legis ceremoniarum obseruationem descuerant. Itaque de hoc libertatis, atque seruitutis genere Paulus differit, de alio non meminit.

De loco conditione vllam interponere Hardingus prorsus Iudaicū esse contendit: nam sicut ad Galatas Paulus dicit: *Menses & dies obseruatis*, ita vobis quoque dicere potuit, *loca obseruatis*. Sic nempe Hardingus loquitur, quasi ipse nullum haberet loci, in quo Missam celebret, delectum. De loco verba facit, cuius est ab instituto nostro remota quæstio: numerum autem communicantium, de quo Paulus tam apertè loquitur, silentio præterit. Si res quilibet externas pro mundanis elementis habeant, panem & vinum è sacra administratione, a quam è baptismo, verba Euangelij, totum ministerium, omnemque gubernandarum Rerum publicarum rationem tollant, est necesse. Hæc omnia externa sunt nobis à Deo concessa, vt illis liberè, absque seruii aliqua obseruatione, aut conscientia seruitute vteremur. Sunt enim à Deo condita nostra gratia, non nos illorum.

Sed quid hoc rei est? num aduersarij nostri nunc tandem Ecclesie libertatem tueri, aut de seruitute queri volunt? Equidem (benigne Lector) non agunt apertè, fictè & simulatè loquuntur: nihil minus cogitant. Sacramenta Domini multitudine quadam si perstitiosarum, & puerilium ceremoniarum cõmacularunt, eisq; sanctiones eiusmodi addiderunt: vt hominum mentibus ingentem diuinæ iræ metum, & conscientia pondus maximum iniicerent. Dei populum sic instituunt: ne tangas hoc ne gustes hoc, hominum conscientias ciborum delectu onerant: legitimum matrimonium prohibent, in quo iugum hominibus intolerandum imponunt, laqueos eorum vitæ injiciunt, & vt Paulus ait, Dæmonum doctrinam colunt. Augustinum de huiusmodi traditionibus, quas humanas præsumptiones vocat, querentem audiunt, quod eo modo effectum esset, vt Christi Ecclesie suo tempore longè deterior, quàm vnquam fuerit synagoga Iudæorum, conditio videretur, similes etiam aliorum recentioribus sæculis viuentium querelas acceperunt: neque tamen adduci adhuc vnquam potuerunt, vt ex tanto inanum ceremoniarum numero, vel vnâ subtrahi paterentur, ne nunc quidem, postquam generale (vt ipsi vocant) Concilium ea de causa congregatum fuerit. Quo ergo iure possunt in homines, de seruitute alijs imposita conqueri? An illi verò libertatem Ecclesie nobis restituent?

Quamquam Hardingus, quid sentiret, haud obscurè declarauit: Libertatem nimirum istam nihil aliud esse, quàm quicquid voluerit agendi licentiam: & seruitutem illam, quam dicit, in eo sitam, vt Dei subiiciatur imperio. Etenim statim his adiungit, aquæ viniq; permissionem, & sacerdotis intentionem ad Sacramentum consecrandū necessariò requiri. Atque quod ad prius atinet, si solam superstitionem demas, nemo est, qui de eo vehementer laborabit. Non potest certè negari D. Cyprianum, aliòsque è vetustis patribus, & mentionem illius facere, & tanquam necessarium vigere. Et Iustinus ille Martyr *ποτήριον* appellat *ὕδατος καὶ κρύματος*, id est, *potulū aquæ & mixturæ*. Verum hoc nunquam fuit, vel à Christo, vel ab Apostolorum quoquam nobis imperatum: neque communi vnquam Ecclesie consensu obseruatum, aut pro re necessaria habitum. Scotus enim atque Innocentius testes sunt locupletissimi, in Ecclesia Græcorum suo tempore nullum locum habuisse. Quapropter, nec potest, nec debet catholicum videri. De illius autem necessitate Scotus disertè ait: *Huius vino apponere aquam non est simpliciter necessarium de necessitate Sacramenti*. Hic iam pugnâtes hosce Doctores animaduertimus. Hardingus admittionem hanc Sacramento necessariam esse statuit: Scotus non esse necessariam defendit.

Iam verò si conater Hardingi mysteria enunciare, quæ ad hanc rem spectant: cuiusmodi sunt, vnâ aut alterâ aquæ guttam effundendam esse in terram: quantum aquæ cum vino commisceri debeat, ad commodam permissionem efficiendam: quod postea recedat aqua: vt in fluitantem quandam, & exilem, tenuemque naturam migret an in Christi sanguinem propter vini committionem vertatur, an in Sacramentum ablutionis abeat, ad reliquum diluendum: hæc inquam orationem & longiorem postularent, & in isto tempore non necessariam. Neque ego vel verbum aded de hac re fecissem vllum, nisi hunc hominum restituendæ libertatis Christianæ gloriam sibi aliquam superbè vindicare viderem.

Quod ait: *Sacerdos debet intentionem habere ea faciendi, quæ Ecclesia facit*: nisi quid Ecclesia faciat, certum, atque exploratum habuerit, non potest sua sibi contare intentio, atque ita sequetur, vt Missam celebret cum intentione quadam faciendi quod nescit. Iam verò Ecclesiam varias habere intentiones perspicuum est. Romanæ siquidem Ecclesie intentio ad panis ac vini transsubstantiationem efficiendam dirigitur. Græca autem Ecclesia nunquam habuit huiusmodi intentionem, quemadmodum ex Concilio Florentino clarissimè apparet. Intentio Ecclesie Romanæ est consecrationem Christi verbis efficere, Græcæ autem Ecclesie precibus. Ad vtram verò Ecclesiam sese accommodabit sacerdotis intentio? Est hæc profectò abyssus incertæ dubiaque cognitionis. Cor hominis imperuestigabile est. Si mortalis cuiusquam hominis intentione nitamur, de nostro ipsorum baptismo dubitare meritò possumus.

Chri-

Galat. 4.

Hardingus numerum cõmutat cū loco.

Colof. 2.
1. Cor. 7.
1. Tim 4.
August. ad Iannuariū: epistol. 114.
Bernard. Clauall.
Gerton Cancellar. Parisiensi.

Hardingiana libertas.

Cyprian. contra Aquarios.
Iustin. in Apolog. 2.

Ioan. Scotus in 4. sentent. dist. 11. q. 6.
Innocent de officio Missæ part. 3. cap. 4.

Intentio Sacerdotis.

Concil. Florentinum, sessione vltima.
Bessartion de Sacramento Eucharistie.

Hardingi argu-
mentationes.

Christus nos ab huius mundi elementis liberauit. Ergo fas est sacerdoti priuatam Missam habere. Menses & dies obseruare prohibemur: Ergo licet sacerdoti soli accipere.

1. Corinth. 3.

Sic nempe ratiocinatur, ac si D. Pauli verba essent eiusmodi, vt ex illis quicquid vellet efficere posset. Panis quidem, & vinum, & aqua, & sacerdos ipse mundanæ sunt creaturæ, & proinde Christianæ libertati inferuiunt, æquè ac locus, vel tempus. Neque tamen proinde debet Hardingus communionem, vel absque sacerdote, vel pane, vel vino: aut baptismum sine aqua obire atque procurare. Christus nos à seruitute atque superstitioso creaturarū vsu, non ab ipsis creaturis liberauit. Nam alioquin eadem profectò argumentandi forma æquè liceret Hardingo concludere hoc modo, Apollos, Paulus, Petrus, vita, & futura sunt res mundanæ: sic enim Paulus habet, sicuti Hardingus recitauit: *Omnia vestra sunt, siue Paulus, siue Apollos, siue Petrus, siue mundus, siue vita, siue futura*: At Christus nos liberauit à creaturis mundanis: Ergo nos Christus à Paulo, ab Apollo, à Petro, à mundo, à vita, & à rebus futuris vindicauit. Huiusmodi scilicet argumenta Hardingus ad Missam suam confirmandam adducit.

Hardingus. 13. Sectio.

D E inde, cum antiquus ille, & egregiè doctus Episcopus Cyrillus clarè, copiosèque doceat admirabilem illam nostrum cum Christo, & nostrummet ipsorum in vnum corpus per hoc Sacramentum copulationem, atque coniunctionem: *cūque vniti & in vnum corpus redacti, non tamen in vnum aliquem locum congregemur, sed per omnes mundi partes dissipemur: ex eo rectè possumus concludere, ad hoc efficiendum non necessariò requiri, vt qui communicant, in vno loco præsentés simul adsint. Eius hæc sunt verba, non multum à Dionysio Areopagita discrepantia, cuius facta est antè à nobis mentio: Vt igitur inter nos & Deum singulos vniret, quamuis corpore simul & anima distemus, modum tamen adinuenit cōsilio Patris & sapientiæ suæ conuenientem. Suo enim corpore credentes per communionem mysticam benedicens, & secum & inter nos vnum nos corpus efficit. Quis enim eos qui vnus sancti corporis vnione in vno Christo vniti sunt, ab hac vnione naturali alienos putabit? nam si omnes vnum panem manducamus, vnum omnes corpus efficiamur. Diuidi enim atque seiungi Christus non patitur.*

In Iohan. li.
11. cap. 26.

Nunc ergo perspicimus iuxta huius vetusti patris doctrinam sacris Scripturis stabilitam, omnes fideles Christi corpore benedictos per mysticam communionem vnum cum Christo & inter se ipsos corpus effici. Quæ tamen eximia Christi benedictio vim atque necessitatem in se maiore habet, quam vt loci vlla conditio eam frustrari possit, præsertim vbi nulla est decori, conuenientisq; ordinis proposita perturbatio atq; contemptio.

Episcopus Sarisburiensis.

C Vm ex parte quadam facilè assentior ijs, quæ in hoc loco attulit Hardingus, Cyrillum nempe, atque Dionysium inter se consentire, quemadmodum confirmat: tum si Hardingus hunc Cyrillum priuatam Missam vnquam celebrasse, vel nomen adeo Missæ in libris suis semel vsurpasse, possit euincere, totum sanè non inuitus elargiar. Quòd si autem nullum de Missa verbum à Cyrillo factum vnquam fuerit, quare est ab Hardingo ad Missam confirmandam introductus? Verùm enim uerò non ignorant isti rem esse facillimam, glorioso patrum catholicorum nomine ad indoctorum imperitorūque hominum fraudem abuti.

Cyrillus ait: quotcunque in Christum credunt, siue præsentés fuerint, siue absentes, siue Iudæi, siue Ethnici, siue liberi, siue serui, vnum esse in Christo Iesu corpus. Hoc neque negatur à quoquam, neque ad priuatam Missam quicquam omnino pertinet. Nos verò Christum per regenerationis Sacramentum (sicuti Chrysoströmus ait) carnem nos de sua carne, & os de suis ossibus fecisse, nos membra, illum caput esse: etiam fideles omnes vnum esse corpus, omnes eodem spiritu donatos, & quanta fuerit maxima interualli distantia, alios tamen aliorum membra existere confitemur.

Chrysostr. in
epist. ad Ephes.
Homil. 20.

Paulin. & The-
rasia ad Augu.
epist. 31.

August. de Ba-
ptismo paru-
ulorum De con-
secrat. dist. 4.
Ad hoc.

Hanc planè mirificam coniunctionem, & quasi corporis insitionem fides & inchoauit, & perfecit, quemadmodum Paulinus scribit ad Augustinum: *Per fidem nostram incorporamur in Christo Iesu Domino nostro*. Postea hæc eadem, quam vocant, incorporatio nobis in Baptismo nostro confirmatur atque augetur. Sic habet Augustinus: *Ad hoc Baptisma valet, vt baptizati Christo incorporentur, & membra eius efficiantur*. Cūque nos natura nostra valde sumus imperfecti, atque imbecilles, & proinde quotidiano progressu indigeamus, vt in hominem in Christo perfectum & integrum coalescamus: idcirco incorporationem istam, subinde renouari, & per sacrorum mysteriorum vsurpationem in nobis confirmari voluit Deus. In quo considerandum est, sacra hæc mysteria non efficere, sed potius seruare atque confirmare istam incorporationem. Primùm oportet nos Christi corpus esse, deinde Sacramentum corporis Christi accipere: quemadmodum rectè obseruauit Augustinus: *Corpus Christi si vis intelligere, Apostolum audi dicentem fidelibus: Vt estis corpus Christi, & membra: mysterium vestrum in mensa Domini positum est, mysterium Domini accipitis, ad id quod estis, respondetis Amen. Audis corpus Christi, & respondes, Amen. Esto membrum Christi, vt verum sit Amen tuum*.

August. in Ser-
mone ad in-
fantes. Cita-
tur. à Beda in 1.
Cor. 10.

Neque tamen existimare debemus corpus Christi crassè atque corporaliter esse in nostra corpora

corpora recipiendum. D. Cyprianus ait: *Cibus est non ventris, sed mentis.* Et Augustinus: *Crede & manducaſti.* Et Cyrillus, quem hîc Hardingus citauit, sic contra obiectiones Theodoretî scribit: *Num hominis comestionem nostrum hoc pronuncias, & irreligiosè ad crassas cogitationes vrges eorû qui crediderunt mentem, & attentas humanis cogitationibus tractare, quæ sola pura & inacquisita fide accipiuntur?* Quare Athanasius ait: *Spiritualis cibus est, & in nobis spiritualiter digeritur.*

Sic Christus in illa sanctissima cœna nobis proponitur non ore percipiendus (esset enim ea, teste Cyrillo, *Crassa quadam & profana imaginatio*) sed pura simplicèque fide amplectendus. Atque, vt ait Athanasius, comedendus tanquam ipiritualis cibus, & spiritualiter in omnia eius membra digerendus. Ita nos omnes vnum corpus, & vnus in Christo spiritus sumus, quandoquidem Christus est in nobis omnibus, & nos omnes in eo. Cuius rei cum sacra communio expressam quandam ostendat oculis nostris imaginem, Augustinus proinde eam vocat vnitatis mysterium. Sic nos inter nos arcto quodam vinculo sancta communio copulat, & coniungit, quantumuis sumus numero infiniti, & quàm maxima locorum distantia disiuncti. In ea enim clarè profitemur, nos in eadem domo famulos esse, ad vnâ omnes mensam accedere, vnôque omnes spirituali cibo pasci, carne nimirum & sanguine agni Dei. Quam rem Paulinus perspicuè D. Augustino videtur his verbis exposuisse: *Non mirum si & absentes adsumus nobis, & ignoti nosmet nouimus, cum vnius corporis membra simus, vnum habeamus caput, vnâ persundamur gratia, vno pane viuamus, vna incedamus via, eadem habitemus in domo.* Hos patres antiquos volui quasi comites Cyrillo adiungere, vt ipsius sententiam meliùs atque commodiùs intelligeremus.

Ex his verbis Hardingus ad hunc modum concludere videtur: Per communionem omnes fideles, & Deo, & inter se coniunguntur: Ergo fas est sacerdoti priuatam Missam celebrare. Minimè sanè putauit bonus ille pater fore, vt ipsius verba tam violenter ad huiusmodi conclusiones torquerentur. Sed conclusionem istam, nos paulò adhuc diligentius perfequamur, vt eius absurda, atque vitia magis elucere possint.

Soli sacerdotes in suis priuatis Missis communionem percipiunt: Ergo quod ad illam actionem, tempùsque attinet, soli sacerdotes vnum Christi corpus efficiuntur. Sed vt possis, Lector, clarè perspicuèque animaduertere, quid Hardingum nostrum in istam fraudem induxerit, debes meminisse Cyrillum, quod ad Sacramenti communionem spectat *ab effectis*, vt Dialectici vocant, *non a causis* argumentari: Hardingus contra ratiocinatur à causis, non ab effectis. Quòd autem Cyrillus argumentum suum ab effectis ducat, manifestum est. Sacramenti siquidem perceptio non est efficiens nostræ in vnum cum Christo corpus coniunctionis causa, sed signum & testimoniũ, & vt Paulus ait, sigillum & confirmatio illius effecti. Nam Iudas Sacramentum quidem accepit, æquè ac Petrus: Iudas tamen membrum Christi non fuit, quemadmodum Petram fuisse certum est. Multi etiam infantes, & alij fideles, piique homines vera sunt illius corporis membra: quos tamen vel morte, vel aliis obstaculis impeditos, atque prohibitos corporis Christi Sacramenti nunquam contigit esse participes.

Quamquam autem Hardingus authoris sui verba in sensum alienum ita transtulerit, tamen difficile ei erit, Missam ex illis suam rectè commodèque concludere. Communionem verò optimè, atque directò inde colligere licebit. Nam si communis ea vis sit, vt quatenus à multis sumitur, fideles omnes vnum in Christo corpus esse testetur, atque declaret, iuxta Cyrilli sensum, ex eo sequitur eandem communionem à multis simul esse percipiendam: cum alioqui nihil tale testari atque significare possit. Huius argumenti antecedens multorum patrum testimoniis confirmatur. Cyprianus habet: *Quo amore & concordia omnes fideles Christiani coniungantur, Dominicum Sacrificium declarat.* Anselmus quoque non ita prisæ ætatis: *Frangimus & diuidimus panem in multas partes, ad designandam vniõnem charitatis accipientium.* Hic obseruandum illud est, quòd Anselmus hanc vniõnis declarationem, in accipiendis Sacramentis, non in spectandis sitam atque collatam esse dicat. Neque eos Cyrillus qui Missam audiunt, sed qui mysticam benedictionem percipiunt, vnum cum Christo, & inter ipsos corpus effici scribit. Sicuti Paulus quoque habet: *Panis, quem frangimus, est communicatio corporis Domini & nos, cū multi sumus, omnes vnus panis, & vnum corpus sumus, quotquot de vno pane participamus.* His Pauli verbis consentiunt & illa Hieronymi, quæ in persona Christi loquutus est: *Benedic hereditati tuæ, quam per corporis, & sanguinis mei mysterium, in Ecclesia congregasti.* & Dionysius inquit: *Communis & pacifica vnius eiusdem, panis & calicis distributio diuinam eis concordiam, utpote vnâ educatis, lege sancit.* Verè igitur rectèque dixit Hardingus Cyrillum cum Dionysio conspirare: sed ambo sanè ipsi aduersantur, & ambo priuatam eius Missam penitus damnant.

Hardingus. 14. Sectio.

Quòd ergo homines possint vnâ cõmunicare, etsi fuerint locis separati (quod est à Iuello improbatũ, arguente non minùs inepto ab usu excommunicationis sumpto, quàm est aliquod eorũ, quæ ipse in Catholicorum hominũ scriptis irridet) quodq; hoc legitimum, & pium à patribus antiquæ Ecclesiæ Apostolorum temporibus vicinè visum sit, pluribus idoneis testimoniis confirmare atque comprobare licet.

Episcopus Sarisburiensis.

Ego verò sacro suggesto non ad iocum & ludibrium, sed qua decuit modestia reuerentiæque vsus sum: tantum volui nonnullarum, quas vestri homines adducunt, rationum imbecil-

Cyprianus de cœna Domini. De consecrat. dist. 2. Vt quid Augustin. Cyrillus cõtra obiectiones Theodoretî. Athanasius in illa verba: Si quis dixerit verbum.

August. de consecrat. dist. 2. Quia passus.

Paulinus epist. ad August. 33.

Rom. 4. Signaculum.

Cyprian. ad Magn. Anselm. in r. Cor. 10. Accipientium.

Cyrill. in Ioan. lib. 11. cap. 26. 1. Cor. 10.

Hieronym. in Ecclesiast. c. 3. De ecclesiast. Hierach. c. 3.

Falsum: nihil enim tale in quoquam antiquo patre apparet.

De maiortate
& obedientia.
Ca. Solit.
De maiortate
& obedient.
Vnâ sanctam.

litem ostendere, vt omnes, quàm infirmis vestra religio fundamentis niteretur, clarè perspicerent. Atque eò me indignissimi vestri, aliorumque rumores in circulis sparsi iustissimè impulerunt, in quibus populo persuadere conati estis, omnem nostram doctrinam leuem, & puerilem, & auribus hominum indignam esse. Quapropter vt populus auditis vtriusque partis nonnullis argumentis, facilius de iisdem iudicium facere possent, hoc eo tempore Papæ Innocentij argumentum proposui: *Sol maior est luna: ergo, Papa est maior Imperatore.* Marginalis autem glossa in hunc locum sic habet: *Sol maior est luna septies & quinquages: Ergo, Papa septies supra quinquages maior est Imperatore.* Illud etiam Bonifacij octauum argumentum commemoravi: *In principio creauit Deus cælum & terram, non in principiis. Ergo Papa est super omnes principes & imperatores.* Qui istorum aliorumque similibus argumentorum debilitatem prodit, non propterea statim vel iocari, vel ludere existimandus est.

Excommunicatio.

De excommunicatione autem hæc fere habuit. Si sacerdos Louanienfis cum Calecutensi sacerdote communicare posset (quod Hardingus tanquam firmissimum priuatæ Missæ fundamentum) hinc efficeretur, vt Ecclesia omnem suam, quod ad sacerdotes attinet, excommunicationis vsum amitteret. Nam excommunicato liceret, si sacerdos esset, dicere, se velle Missam celebrare, atque ita communionem cum eodem ipso Episcopo, vel inuito à quo fuerat excommunicatus, percipere. Hoc dictum Hardingus, vt ineptum, non ratione, sed autoritate tantum sua refutauit.

Gregorius Neocæsariensis.
Lugentes.
Audientes.

Precantes. 1

Historia Tripartita. lib. 9. cap. 35.

Can. Aposto. can. 9.

Romana certè quidem Ecclesia, cum sacræ communionis, tum excommunicationis etiam omnem rationem penitus abiecit. Ista enim bina vocabula contrariam vim habent, & alterum eorum ab alterius priuatione pendet. In primitiua Ecclesia sicut pij omnes liberum habuerunt ad sancta mysteria aditum, sic diuini spiritus potestate, qui se insigni aliquo scelere atque flagitio astrinxerant, accessu prohibebantur: magna tamen adhibita cautione, pro facinorum, quæ peperant atrocitate, quemadmodum disertè apud Gregorium Neocæsariensem habetur in quodam de ea re canone. Nam qui grauissimè peccauerunt, ab Ecclesia omnino remoti fuerunt, tanquàm fidelium societate prorsus indigni. Aliis concessum fuit templum inire, & sacras audire conciones: sed ante precum exordium expulsi sunt, tanquàm indigni qui vnâ cum fratribus suis orarent. Alij precibus Ecclesiæ interfuerunt, sed ineunte communionem iussi exierunt. Reliqua fuit piorum multitudo, qui remanserunt, & concionem audierunt, & perseverantes orarunt, & sacrosancta mysteria vnâ acceperunt. Hanc Ecclesiæ consuetudinem è Socrate de præoptam Casiodoru explicat. *Stant rei, & velut in lamentationibus constituti, & cum sacra celebratio fuerit adimpleta, communionem non percipiunt.* Sequitur deinceps: *Constituto verò tempore, velut quoddam debitum exoluentes, cum populo communionem participant.* Ita qui aliquid deliquerant, à communionem arcebantur, cæterique omnes communicabant. Proinde canones Apostolorum habent: *Vt omnes fideles qui ad Ecclesiam conueniunt, scripturas audiant. Qui verò non perseverauerint in oratione, usque dum liturgia peragitur, nec sanctam communionem percipiunt, velut inquietudines Ecclesiæ mouentes, communionem priuentur.* Populus etiam ad Timotheum episcopum Arrianum, sed hominem mitem atque mansuetum, cum propter alterum, eius consortium fugeret, propter alterum verò eum amaret, dixit: *Esti tecum non communicamus, at amamus tamen.*

Iam ergo si Hardingi principium firmum sit: sacerdotem Missam priuatam celebrantem, cum aliis omnibus omnium locorum idem facientibus posse communicare, ex eo consequitur sacerdotem nullum excommunicari posse. Quâuis enim neque sacerdos quisquam alius, neque è populo alius cum eo accipere voluerit, priuatam tamen ei licet Missam conficere, eoque modo ita cum omnibus illis communicare, si modo verum sit nouum istud Hardingi figmentum.

Verùm vt clarius hoc à nobis adhuc explicetur, tritum est illud in scholis, *Priuationem præsupponere habitum*: neque enim fieri potest, vt quisquam rem illam, quam non habet, amittat. Si quis ergo dicat à Sacramentis esse excommunicationem aliquam, vbi nulla sit Sacramentorum communio: vel eum à Dominica mensa repelli, qui neque iam ad eam accesserit, neque post sit accessurus: vel illum esse excommunicatum, qui prohibitus tantum sit Missam audire: vel populum sacramenta sacerdotis ore satis commodè accipere: hoc certè doctrinæ genus in Ecclesia primitiua non modo peruersum, sed delirum etiam, & planè insanum videretur. Hoc modo Papa (vt fertur) locustas, & viperas, & bruchos, & alios huius generis vermiculos: & exorcistæ suos demones excommunicare solent: ac si hæc creaturæ, nisi istorum hominum autoritas intercederet, ad communionem sumendam non omnino ineptæ essent.

Hardingus. 15. Sectio.

Irenæus scribens ad Victorem Romanum Episcopum de Paschatis obseruatione, sicuti Eusebius Casariensis testatur, eumque hortatur ne ab eorum communione abstineret, qui Paschatis festum celebrabant iuxta Asiaticæ Ecclesiæ consuetudinem, è Sancto Ioanne Euangelista institutam, ostendit in more positum fuisse Romanis Episcopis, quancumque peregrini aliqui Episcopi Romam venissent, sacramentum illis accipiendum mittere, si modo fidem catholicam prius tenuissent, ex quo mutuam inter eos communionem profitebantur. Hæc sunt Irenæi verba. Qui fuerunt ante te presbyteri (id est Episcopi) etiam cum non ita obseruarent, presbyteris Ecclesiarum cum Romam accederent,

Eccle. histor. lib. 5. cap. 24

Græca, sic habent, aliter quàm Russini versio vulgata.

derent, Eucharistiam mittebant. Sic^a vnà communicabant illi episcopi, priusquam in vnum locum conuenirent.

^aFalsum: neque enim Irenæus eos vnà comunicasse dicit.

Episcopus Sarisburiensis.

TRita est hæc, multisque nota historia. Occidentalis Ecclesia in obseruando Paschate D. Petrum sequuta est: Orientalis verò aliam tenuit consuetudinem à D. Ioanne introductam. Hinc exarsit contentio, atque in acerbum incendium, flammamque erupit. Hanc Victor Romanus: illà Polycarpus Smyrnenfis Episcopus propugnabat, vterque & pietate inclutus, & martyrio decoratus. Alteri alteros impellebāt vt cederent. Victor acris atque vehementis ingenij vir, vniuersam Asianam Ecclesiam aliósque omnes, qui in celebrando Paschatis die à Romanis dissidebant, statuerat excommunicare. Irenæus Lugdunensis Episcopus, de eo factus certior, literas ad eum è Gallia fatis acerbis scribit, in quibus eum, vt ab inceptis desisteret, monuit, quòd periculum esset ne tam graue inde nasceretur dissidium, vt post sedari minimè posset. Inter alia, hæc quoque verba habet, quæ hic Hardingus recitauit. *Qui fuerunt ante te presbyteri, etiam cum non ita obseruarunt, presbyteris Ecclesiarum, cum Romam accederent, Eucharistiam mittebant.* Ex his concludit Hardingus: *Ergo hi Episcopi vnà communicabant, priusquam in vnum locum conuenirent:* & insuper in margine annotauit, Græcum contextum in Eusebio à vulgari translatione Rufini discrepare. Conciliorum tamen volumen eandem illam translationem adhibuit, atque vsurpauit, inter decreta Victoris. Verùm si Hardingus fatis diligenti attentione fuisset vsus, suam ipse translationem Anglicam à Græco non nihil discedere animaduertisset. In breui hac & contracta historia, tria præcipuè occurrunt consideranda. Primum, Irenæum Episcopum Gallicum ausum fuisse literas tam acres atque acerbis ad Romanum Episcopum dare, in quibus neque superiorem illum agnoscit, & eum aliosque ante ipsum Romæ Episcopos, presbyterorum tantum nomine appellat.

Concil. tom. 1. inter decreta Victoris. a.

Alterum, tam eximia doctrina viros, & Christi quoque martyres in summis capitibus religionis concordantes atque conspirantes, de rebus tamen leuibus, quæque momenti pene nullius fuerant, inter se dissentiones tam vehementes, tamque diuturnas exercuisse, vt nunquam conciliari possent. Hanc rem si Hardingus diligenter perpenderit, nullam repererit tantam triumphandi materiam, si quam Deus huiusmodi fortè discordiarum scintillulam in primariis, quæ nunc sunt, Ecclesiæ suæ membris comparare permiserit.

Tertium, vbi tum fuit illa potestatis atque authoritatis sublimitas, quam Romanus Põtifex sibi vendicat, cum neque minas iactando, neque præcipiendo efficere potuerit, quin Britannia non solum Ecclesia ad septingentos prope post Christum annos, Pascha iuxta Græcæ Ecclesiæ consuetudinem obseruaret, Romanam verò Ecclesiam non admodum curaret.

Beda eccles. histor. lib. 3. c. 25.

Sed vt ad rem ipsam veniamus: *Hi Episcopi* (inquit Hardingus) *vnà communicarunt, priusquam conuenirent.* Si fide eos atque religione communicasse intelligat, nemo negabit: sin vsurpatione Sacramentorum, id verò nondum euicit. Mea profecto sententia vocabulum istud, *Eucharistia*, in hoc Irenæi loco, non Sacramentum consecratum, sed panem communem significat, quem Episcopi ad se mutuo, tanquam firmissimum sui in religione consensus, ac Christianæ concordia pignus mittere consueuerunt: quem etiam is, qui acceperat, in sacra communionem adhibere posset, si ita ei visum esset. Hoc sensu Paulinus ad D. Augustinum videtur scripsisse: *Panem vnum* *sanctitati tue charitatis gratia misimus, in quo etiam Trinitatis soliditas continetur. Hunc panem tu Eulogiam esse facies dignatione sumendi.* Et in ea, quæ proximè consequitur epistola: *Quinque panes misimus tibi pariter, & filio nostro Licentio. Non enim potuimus in benedictione secernere, quem cupimus eadem nobis gratia penitus annexere.* Ex his constare potest, hunc panem sacramentum nequaquam fuisse, maximè autem ex eo, quod Paulinus in alia Epistola scribit: *Panem vnum, quem vnanimitatis iudicio misimus Charitati tue, rogamus vt accipiendo benedicas.* Si enim antè consecratus esset, minimè rogasset Augustinum, vt eum de integro benediceret.

Paulin. ad August. epist. 35.

Paulin. ad August. epist. 36.

Paulin. ad August. epist. 31.

At Irenæus hoc vocabulo, *Eucharistia*, vtitur, quod Sacramentum significat. Respondeo, Sacramentum rectè dici potuisse, quia fuit in vsum sacramenti destinatus: de hoc tamen non pugna- bo. Tertullianus hospitalitatis contefferationem nominat, atque hoc de sacramento loquutus videtur. Atque vt istud ad hunc Irenæi locum accommodemus, nunc quid ex eo Hardingus efficiat videamus.

Tertullianus: de præcipr. aduersus Hæreticos.

Episcopus Romanus, inquit, Sacramentum ad eos, qui ex Asia venerant, misit: Ergo fuit ea priuata Missa.

Hæc conclusio longè petita, atque admodum eneruata est. Quæro enim quis è tribus illis Missam celebrarit? isne qui Sacramentum misit, an qui accepit, an qui detulit? Esset profecto stupendum, Missam habere, nec tamen qui eam celebrarit, quenquam extare. Equidem Irenæus neque communionis vllam, neque Missæ mentionem facit. Nisi fortè Hardingus dixerit *Mittere* nihil aliud esse, quàm communicare, aut *Mittere Eucharistiam* idem esse, atque Missam celebrare.

Si communis panis fuerit, certè nihil fuit aliud, quàm donum congratulandi causa missum: Si sacramentum fuit, tum non in itinere mox, aut multa fortasse nocte, aut in diuersorio, in publica mensa inter alias epulas, sed postea in Ecclesia sua, quando ei videretur, accipiendum

fuit. Videmus ergo primùm hunc locum ambiguum esse, deinde vt omni controuersia care- ret, ex eo tamen priuatam Missam euinci non posse. Verùm statim post disertè commemoratur, quæ fuerit episcoporum vnâ communicantium ratio, quam Hardingus potiùs reticendam esse iu dicauit. *Cum res ita haberent, communicabant inter se mutuo, & in Ecclesia Anicetus concessit Eucharisti- am Polycarpo.*

τὸ ὑπὸ τῶν οὕτως ἰ-
χόντων, ἐκείνων
σαν ἑαυτοῖς, καὶ
ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ
παρεχωρήσεν ὁ
Ἀνίκτος τῷ δι-
ακρίστῳ τῷ Πό-
λυκάρπῳ.

Obserua lector Christiane, quòd Irenæus, tum eos communicasse dicit, quando in Ecclesia conuenerant, minimè verò sicut Hardingus affirmat, priusquam vnâ essent. Anicetus teste Ire- nœo Sacramentum vnâ cum Polycarpo sumpsit in Ecclesia, non in diuersorio, aut hospitio, quæ- admodum Hardingus statuere videtur.

Quæ cum eiusmodi sunt, qui hîc Hardingus adeptus est, quod ad priuatam Missam faciat?

Hardingus. 16. Sectio.

Similiter Iustinus Martyr, formam atque rationem Christiana religionis suo tempore quoad sacramenti usum commemorans hæc habet: Finitis ab eo, qui præfectus est gratis & orationibus, & ab vni- uerso populo facta acclamatione: Diaconi (quos ita vocamus), vnicuique tunc temporis præsen- ti panis & aquæ & vini consecrati dant participationem, & ad eos qui non adsunt, deferunt. Ita illo tempore, qui Deo in publico precum loco, vnâ seruiuerunt, atque alij nonnulli, qui abfuerunt, vel morbis, vel negotiis, vel aliis rebus impediti, quominus possent illorum cætui interesse, simul tamen communi- cabant, quanquam non in vno loco: nec quisquam proinde violatam ab illis Christi institutionem ex- clamauit.

^a Fallum: nam Iustinus nullum verbû facit de communicâdo simul.

Cum autem Iuellus ita acerbè in priuatam Missam eo nomine inuehatur, quòd Sacerdos Sacramen- tum solus accipiat, & quasi debellatum esset, triumphos ducat, istis sese verbis sed ineptè exhilarans. Vbi tum fuit priuata Missa? Vbi singularis ista communio toto hoc tempore extitit? Sexcentos scilicet eos post Christum annos intelligit, sicuti ipse ibidem explicat) clarissimis, atque evidentissimis testimo- niis euincam, diu ante Gregorij tempora, de quibus loquitur, imò verò ab ipsis Ecclesia primordiis ho- mines fideles viros simul & fœminas Sacramentum solos percepisse, nec unquam propterea vt ordinis à

Apolog. 2.

^b Hardingus aliud pro alio ad fert: simplicem communionem pro priuata Missa: viros & fœmi- nas pro sacer- dote.

Christo instituti perturbatores fuisse reprehensos. Priusquam autem ad ea loca recitanda accedam qua pos- sum in hanc sententiam adferre, vnum hoc à Iuello quaero: si qui domi remanserunt, de quibus Iustinus Martyr scribit, communionem per se soli legitime acceperunt, cur idem sacerdoti non licebit in Ecclesia Deo in sacrosancto Missæ sacrificio sanctissime seruienti, si forte sociis nulla sua culpa careat? Quæ nam enim Sacramentarios religio mouet, vt id in sacerdote damnet, in laicis verò excuset? Quid habet sacerdos, vnde hoc ei minus, quàm populo liceat? Potestne laicus diu apud se reseruatam Sacramentum accipere, cum interim sacerdoti nefas sit statim accipere, cum primùm consecrauerit, atque obtulerit? Quod si neces- sitatis ratio laicum excuset, eadem quoque sacerdotibus accommodari potest, si desint, qui vnâ accipiant, nul- lo sacerdotum vitio: nam alioqui Dominica mortis memoria, atque recordatio minimè iuxta ipsius manda- tum celebraretur atque annunciaretur. Nunc ad loca veniamus.

Episcopus Sarisburiensis.

Non debes, æquissime Lector, nomina eorum, quos hic Hardingus adducit, patrum intueri, sed eorum rationes examinare. Eos ille in Missæ suæ confirmationem attulit, at ij Missam clarè atque perspicuè testimoniis suis euertunt: quorum sanè nullus est Iustino Martyre lucu- lentior, atque dilucidior. Ex quo potes existimare, quàm se isti homines in citandis Doctori- bus fideles integròsque præstent. Iustinus de hac re ita scribit: Sub finem precum nos inter nos oscu- lo salutamus. Deinde ei, qui propositus est fratribus, panis offertur, & calix aqua dilutus: qua cum acce- pit, laudem & gloriam omnium parenti, Filij, Spiritusque sancti nomine tribuit, gratiasque diu agit, quòd ab eo his dignus sit habitus. Quibus rite perfectis, precibus & gratiarum actioni populus omnis, qui adest, benedicit, dicens Amen. Postea qui apud nos Diaconi dicuntur, dant vnicuique eorum, qui adsunt, percipiendum panem, vinum, & aquam, qua cum gratiarum actione consecrata sunt, & ad eos qui absunt perferunt. Hic locus totam, & perspicuam sacræ Liturgiæ rationem in Ecclesia illo tem- pore vsitatam exponit. Sacerdos precatur, gratiasque agit populari sermone, tota concio ipsius sermonem audit, eundemque ratum facit Amen dicens. Sacra communio populo vtraque specie præbetur, totaque Ecclesia pariter accipit. Miror profectò quid hîc Hardingus priuatæ Missæ si- mile reperiatur, nisi forsan vt antè priuatam quamque Missam communem esse dixit, ita nunc ve- lit communionem omnem dicere priuatam.

I. st. Martyr in Apol. 2.

Παρεῖ δὲ λαὸς ἐπι-
φανερός, ἰσχυρὸν ἄ-
μω.

Ratio sacræ li-
turgiæ Iustini
ætatæ.

Nos iam illam Iustini Liturgiam cum hac Hardingi Missa paucis conferamus. Atque vt alias omnes discriminis notas prætermittamus, in illa Iustini Missa totus populus accipiebat: in Har- dingi verò Missa nullus è populo accipit. In Iustini Missa nemo abstinuit: in Hardingi Missa omnes abstinent. In Iustini Missa pars Sacramenti ad absentes mittebatur: in Hardingi Missa nul- la vel præsentibus offertur. Quæ ergo quisquam fronte possit ad docendam priuatæ Missæ vetu- statem Iustino autore vti?

Iustini commu-
nio, & Hardin-
gi Missa collata

Iuellus (inquit Hardingus) triumphos agit & se ipse tanquam prostrigatis hostibus victor exhilarat at- que latificat. Nequaquam verò triumphat Iuellus, Hardinge, sed omnem triumphum, victoriam, & gloriam Deo defert, qui veritatis suæ hostes prosterneat, & inimicos pedum scabellum faciet.

Psal. 110.

Evidentibus testimoniis (inquit Hardingus) euincam, ab initio vsque Ecclesia homines fideles

viros

viros simul, & fœminas Sacramentum solo accepisse. Nihil est, quod ego hæc testimonia magnopere pertimescam. Nam exceptis illis solum de Amphilocho, & Ioanne Eleemosynario fabulis indignis, quæ recenseantur, cætera omnia ipse in mea concione adhibui. Ea & noram, & antè singula diligenter excusseram, ac proinde recitaram. Homines autem nonnullos fideles, tum viros, tum mulieres, vel persequutione perterritos, vel morbo laborantes, vel alia quavis necessitate impeditos domi sacramenta percepisse, quiuis verum esse fatebitur: sed hoc ab ista controuersia penitus remouetur.

Quòd si autem probasset Hardingus, vel virum quendam, vel mulierem in primitiua ecclesia priuatam vnquam Missam habuisse, tum verò ad causam disertè respondisset.

Videtur hoc modo concludere: Quidam Sacramentum soli acceperunt. Fuit ergo priuata Missa.

Huius rationis inepta consecutio ex simili argumento meliùs apparebit. Mulieres Sacramentum solæ accipiebant: Ergo mulieres priuatam Missam celebrabant.

Sed Hardingus ait, laicis hominibus solis accipere concessum fuit: quid ni ergo sacerdotibus quoque fas sit? Si ex sacerdotibus Missam suam probare potuisset, nunquam certè ad laicos confugisset: quanquam facilis est & expedita responsio. Sua enim ipsum doctrina commonefacit sacerdoti licere Missam conficere, quod laico tentare nefas est: contrà est, vt inquit, laico integrum sub vna specie accipere, non autem sacerdoti. Verùm si laicorum exemplum sacerdotibus proponere necessariò voluit imitandum, ita potius argumentum conficiant. Ista Sacramenti priuatim accipiendi consuetudo laicis hominibus illicita fuit: Fuit enim à sanctissimis Episcopis in Concilio generali sublata: Ergo sacerdos non potuit sine icelere priuatam Missam administrare.

Concil. Casar.
Augusti. cap. 3.

Hardingus. 17. Sectio.

Tertullianus uxorem suam, à secundis nuptiis, si forte superstes illa viueret, præsertim cum Ethnicis contrahendis, deterrens, docensque quam alioquin ei futurum sit difficile religionem suam absque plurimis grauisimisque impedimentis tueri ac retinere, hæc habet. Non scièt maritus, qui secretò ante omnem cibum gastes? & si sciuerit, Panem, non illum credet esse, qui dicitur. Consimilem quoque sententiam habet in libro de corona militis. Is locus certissimo nobis argumento esse potest, vt quid Ecclesia tunc temporis de tribus magni momenti capitibus, a fuello caterisque Euangelicis penitus explosis, censeat, intelligamus. Primum, communionem reseruari posse: Alterum, ab uno homine priuatim accipi posse: Tertium, id quod religiosè atque piè ante alios cibos sumitur, panem nequaquam esse, sicuti tunc infideles iudicabant, & Sacramentarij nunc credunt: sed illum esse, quem Christiani homines esse dicunt: hoc est, conditorem, atque redemptorem nostrum, aut quod nihil aliud est, Dominicum corpus. Ex hoc quoque Tertulliani loco, quemadmodum ex compluribus quoque aliis antiquis Doctoribus colligere licet, persecutione sciènte consuetudinem inualuisse, vt sacerdotes sanctis piisque hominibus viris pariter, & fœminis Sacramentum consecratum in Ecclesia traderent, quod domum secum deferrent, eiusque partem quandam singulis diebus manè sumerent, ieiuni, prout ipsorum pia voluntas ferebat, quam rectè atque occultè possent, ne eos fortè infideles conspicerent, & aliquam sacrorum mysteriorum notitiam consequerentur. Hoc autem ita gestum est, quia solennes aliquot coetus atque conciones instituere tyrannorum, inter quos versabantur, metu non liceret. Necessitatis autem ratio non potuit eos à violati Christi præcepti crimine vindicare, si priuata communio fuisset disertè prohibita, quod ab his affirmatur qui contrariam sententiam tuentur. Origenes etiam vetustus ille doctor, necnon Augustinus summam hominum reuerentiam, & religionem, & curam testantur, quam omnes adhibebant in mundo linteo comparando, vt Sacramentum in eo inclusum domum in eum usum deferrent. Cyprianus de quadam muliere meminit, quæ idem fecerat, sed indignè. Cum quædam (inquit) arcam suam in qua Domini sanctum fuit, manibus indignis tentasset aperire, igne inde surgente deterrita est, ne auderet attingere. Hic Cypriani locus modum ostendit in seruando domi apud se Sacramento usurpatum, vt ab homine pio priuatim, cum tempus postularet, sumi posset. Serapionis exemplum, de quo Dionysius Alexandrinus scribit, ab Eusebio commemoratum, nostram de priuata communione sententiam confirmat. Serapion iste homo Alexandrinus idololatria scelere se obstrinxerat, cumque moribundus iaceret, à sacerdote mitti sibi Sacramentum postulauit, vt Ecclesia priusquam decederet, reconciliari posset. Sacerdos morbo & inualerudine impeditus, quo minus ad illum iret, tradidit puero, qui missus fuerat, Parum Eucharistiæ quod infusum iussit seni præberi. Postquam autem hunc ritum peregisset, (inquit Eusebius) voluit vincula quadam, & catenas perrupisset, latus expirauit.

²Falsum: Sacramentum enim nunquam fuit, vel conditor, vel redemptor noster à quoquam antiquo patre appellatum.

Confirmatio-
nes priuata
Missæ
L. 2. ad vxo-
rem.

In Sermone
de lapide.

Eccles. histor.
li. 6. ca. p. 44.

Episcopus Sarisburiensis.

Hardingus pulchrè quidem, sed procul à scopo iaculatur. Etenim priuatam Missam in Ecclesia primitiua extitisse probaturus, sacerdotum inopia cogitur Tertulliani uxorem, quasdam è Cypriano mulieres, & Serapionis puerum testes accersere: homines nequaquam omnium maximè ad celebrandam Missam idoneos. Atque vt magis etiamnum clarè suam ostenderet futilitatem, huius rei peculiarem insuper in margine libri notam impressit his

verbis; *confirmationes priuata Missa*. Quod sanè spem mihi nonnullam adfert, fore vt post hac nequaquam veit, communionis singularis velo obtentus elabi, sicuti prius fecit, sed ingenuè, atque apertè, vt se facturum hîc omnibus fidem dedit, in nudis priuatæ Missæ vocabulis insistere. Alioquin enim ipsius nota vix digna notatu fuit.

Quod ad Tertullianum attinet, meminisse debemus, fideles eo tempore metu tyrannorum, quorum erant imperio obnoxij, seorsim ac separatim precari coactos fuisse. Quocirca quotiescunque secreta conuenticula agere liceret, non modo pariter omnes Sacramentum accipiebant, sed quasdam mysteriorum quoque portiones referuabant, quibus domi post vterentur, vt assidua memoria facilius vnus se Ecclesiæ membra esse retinerent.

Hieronym. de
Eccles. script. 7
Tertullianus sa-
cerdos maritus.

Hac Ecclesiæ consuetudine perpensa, Tertullianus, quem Hieronymus sacerdotem fuisse maritum testatur, ad vxorem suam scripsit, eamque hortatus est, vt si is diuina voluntate prior ex hoc mûdo commigraret, illa inuupta permaneret, aut saltem viro a religione Christiana alieno minimè nuberet, ostensis illius matrimonij incommodis, cum neque solennia festa celebrare, neque vigiliis agere, neque cum ecclesia precari permitteretur. Inter alia hæc quoque habet: *Nō sciet maritus, quid secreto ante omnem cibum gustes? Et si sciuerit, panem non illum (panem) credere esse, qui dicitur.*

Tertul. lib. 2. ad
vxorem.

Euangelici.

Hæc Hardingus, ac Christi Euangelium cœpisset ei esse odiosum, nos per probrum Euangelicos nuncupat, eius scilicet Euangelij nomine, ac vocabulo, à quo ipse tam improbè desciiuit, ad pristinum reuersus vomitum. Ex his autem Tertulliani verbis tria se nos docturum esse profiteretur: in quibus tamen priuata Missa non numeratur. De prima nobis aliàs dicendum est: Secundum in controuersiam non venit: in tertio Hardingus, cum verba Tertulliani, tum sensum manifestò corruptit & deprauauit. *Id* (inquit) *quod accipimus, panis non est*: at Tertullianus ita non ait. Hæc illius verba sunt: *Panem (tanquam) esse credent, non illum (panem) qui dicitur*, id est, Sacramentum corporis Christi, aut mysterium rei sacræ alicuius, quale homines Christiani esse credunt: sicuti Chrysofomus de Baptismi quoque aqua scribit: *Ethnicus cum audit lauacrum baptismi, persuadet sibi simpliciter esse aquam.*

Chrysof. in 1.
Cor. Hom. 7.

1. Cor. 11.

Cyrril. in Ioan.
lib. 4. cap. 14.
In term. ad in-
fantes citatur a
Beda. 1. Cor. 10

Cæterum id, quod ore fumitur, verum panem esse, & sacræ literæ, & veteres catholici patres non patiuntur esse ambiguum. D. Paulus quinquies in vno capite panem nominat.

Cyrrillus ait: *Christus discipulis suis fragmenta panis dedit*. Et Augustinus dicit: *Quod videris panis est, id quod oculi renunciant*. Gelasium Theodoretum, Chrysofomum, Origenem, Iustinum, Martyrem, Irenæum, Clementem, & alios prætermitto, qui vno omnes consensu, atque concentu panis naturam atque substantiam in Sacramento remanere docent. Quapropter nimium sibi tribuebat Hardingus, cum nullum omnino panem remanere affirmaret, præsertim, cum in eo, quem citauit anthore, nihil quo niteretur, haberet.

Tertullianus ab
Hardingo adul-
teratus.
Ludouicus Vi-
ues de ciuitat.
Dei lib. 2. cap. 13.
Ioan. 19.
Petr. Crinit.
lib. 13. cap. 6.
Codrus Vrceus
Sermo 8.
Iudicium 12.

Insuper etiam, vt cautæ suæ prodesset, Tertullianum peruertere atque adulterare, non dubitauit. Hæc enim verba: *illum panem* sic Anglicè conuertit, veluti hominis esset persona: quemadmodum olim Thomas Valefius in suis in Augustinum *de ciuitate Dei* annotationibus, hoc vocabulum, *Apex*, quod cristam, seu fastigium galeri, quo Flamines utebantur, significat, in quendam Historicum mutauit: aut vt Theologi recentiores è Græca voce *λόγχη* id est lancea, quæ in Euangelio Ioannis habetur, Longinum quendam militem oculis captum commēti sunt. Si Tertullianus non sensisset *illum panem*, nunquam dixisset *illum*, sed *illud* potiùs, vt ad corpus accommodaret. Pertenuè discrimē est inter *illum* & *illud*: sic quoque inter *Sibboleth* & *Shibboleth*: satis tamen ad proditorem indicandum valebat.

Contra obiect.
Theodor.

Cum autem Hardingus, ita coactè ac violenter, ipsa phrase formæque orationis repugnante, adeoque sua ipsius intelligentia atque conscientia (vt videri possit) reclamante *illum panem* hoc modo transtulerit, quo nemo hactenus vnquam, quod sciam, transtulit, nimirum hominis fuisse veram personam intelligens, quam mulier manibus tenebat, atque ante alias escas comedebat, Cyrrillus habet: *Nō asseneramus anthropophagiam*, id est hominis cuiusquam, vel personæ deuorationem.

Tertull. de co-
rona militis.
Tertull. contra
Marcian. lib. 1.
Angust. contra
Maxim. lib. 3.
cap. 22.
Chrysofom.
1. Cor. Hom. 7.

Quis autem magis idoneus esse possit Tertulliani interpres, quàm ipse Tertullianus, in eo libro, quem *de Corona militis* scripsit, de eadem re differens, eam *Sacramentum Eucharistia* vocat. Et contra Marcionem sic scribit: *Christus non reprobauit panem quo corpus suum representat*. Augustinus similiter habet: *In Sacramentis videndum est, non quid sint, sed quid significant*. Idem abs Chrysofomo dicitur: *Ego non aspectu iudico ea, quæ videntur, sed mentis oculis corporis Christi video*.

Hoc illud est, quod maritus a pietate Christiana auersus videre non potuit: cum enim in Christum minimè crederet, ratione assequi non valuit, quomodo panis Sacramentum, seu corporis Christi mysterium esse posset.

Atq; hunc reuera fuisse Tertull. sensum, ex iis verbis quæ statim consequuntur, clarissimè constare potest: *Et hæc ignorans quisque, rationem simpliciter sustinebit sine gemitu, sine suspitione panis, an veni? Sustinent quidem sed vt vxorem dotes, obiectione nominis, mercedem silentij faciant, scilicet apud arbitru m spiculatorum ligaturu.*

De Augustino autem & Origene, portio illa Sacramenti erat cum summa reuerentia tractanda, vtpote quæ corporis Christi sacramentum esset. Debemus etiam non minorem erga baptisimi

ptisimi aquam, Euangelij codicem, aliásque huiusmodi res sacrosanctas cautionem adhibere: sicuti Iudæis quoque præceptum fuit, vt Manna in aurea pyxide religioſe & ſplendide cuſtodi-
rent. *Interrogo vos fratres, vel ſorores* (inquit Auguſtinus) *Dicite mihi quid plus videtur vobis, corpus*
Chriſti; hoc eſt Sacramentum corporis Chriſti? An verbum Chriſti? Si vultis verò reſpondere, hoc di-
cere debetis, quòd non ſit minus Dei verbum, quàm Chriſti corpus. Et ideo quanta ſolicitudine obſeruamus,
quando nobis Chriſti corpus miniſtratur, vt nihil ex ipſo de manibus noſtris in terram cadat, tanta ſolicitu-
dine obſeruemus, ne verbum Domini, quòd nobis erogatur, de corde puro pereat. Perinde eſt, quòd Chry-
ſoſtomus de eadem re habet: *Si hac vaſa ſanctificata ad priuatos vsus transferre ſic periculoſum eſt, in*
quibus non eſt verum Corpus Chriſti, ſed myſterium corporis Chriſti continetur, &c. Hæc teſtimonia eò
referuntur, vt Chriſti Sacramentis ſanctè atque religioſe nobis vtendum eſſe doceant. Illud à Cy-
priano commemoratum exemplum, cum morem ſeruandi Sacramenti oſtendit, tum etiam eam
Deo minùs placuiſſe conſuetudinem indicare videtur. Multa quoque huic familia in aqua bap-
tiſmi, aliſque rebus ſacris ſæpenuerò contigiffe ex Nicephoro, atque aliis compluribus appa-
ret. Quapropter hic locus parum ad Hardingianam cauſam conſert, niſi probare voluerit, què-
admodum hæc vnus per ſe ſeparata Sacramenti in ædibus priuatis perceptio Deo tunc diſpli-
cuit, ita nunc eum priuata quoque illa ſumpſione, quæ in Miſſa obtinet, offendi.

1. Quæſt. 1. In-
terrogo vos.

Verbum Chri-
ſti non minus
eſt, quàm cor-
pus Chriſti.

Chryſoſto. in
opere imper-
fecto Hom. 11.
Non verum
Chriſti corpus
in vaſis ſacris
continetur.
Cypria. de la-
pſis Serm. 5.

Niceph. lib. 14.
cap. 17.

Quòd ad illam de Serapione ſpectat hiftoriam, magnus hic verborum apparatus adhi-
betur ad fidem ei conciliandam: veluti fuiſſe eam à Dionyſio Alexandrino ſcriptam, ab Eufebio
recitatam, quaſi Serapion nihil aliud, quàm Sacramentum, antequam decederet, poſtulafſet. Quòd
autem præcipuum eſt, quòque hiftoria ipſa refertur, ſilentio præteritur. Eufebius diſertis verbis
refert librum illum, in quo hanc Dionyſius hiftoriam eſt complexus, inſcriptum fuiſſe *de Pœni-*
tentia. Ex quo intelligere licet, Sacramenta non ad omnes promiſcuè miſſa domum fuiſſe, ſed ad
eos duntaxat, qui excommunicati fuiſſent, nec intereſſe fidelium cœtui potuiſſent, & iam de va-
letudine ac vita deſperafſent.

Res autem ita ſe habuit: Serapion graſſante perfequutione mortis & cruciatus terrore victus
idolo immolauerat. Fideles eo facto grauiter offenſi illum ex Eccleſia expulerunt, & Satanæ po-
teſtati tradiderunt. Is ergo tanquam Ethnicus & idololatra derelictus, neque publicam Eccle-
ſiam adire, neque precari, neque ſanctam communionem percipere, neque ſpiritalis omnino
cuiuſquam inter fratres ſolatiij particeps eſſe potuit. Adeo nempe ſeuera tum fuit in eos Eccle-
ſia, qui in idololatriam fuiſſent prolapſi. Poſtquam verò nihil intentatum reliquiſſet, & fratres
cum lachrymis obſecraſſet, vt ei ignoſcerent, nec quicquam tamen profeciſſet, animi dolore
contabuit, & in morbum incidit, triúmque dierum ſpatio mutus, & propè exanimis iacuit. Quar-
to poſt die aliquantulum recreatus, ad eos qui præſentes aderant, dicit: Quouſque tãdem me hic
detinebitis, accerſite aliquem ſacerdotem, vt priùs reſtituar, quàm ex hac vita abeam.

Eufebius lib. 6.
cap. 44.

Mens ipſius triſtiſſima ſuæ conditionis recordatione cruciabatur, cum ſe à Deo deſeciſſe re-
putaret. Sacerdos & ipſe ægrotus, quòd eum & reſtitutum eſſe, & tanquam Chriſti membrum
poſſe hinc decedere declararet, Sacramentum ei deferendum ipſius puſioni tradidit. Cætera,
quæ Hardingus addidit (*atque hac ſolenitate peracta, vt hiftoria refert, veluti quædam vincula conſre-*
giſſet, lætabundus animam efflauit) hæc inquam vel à Rufino, vel ab alio, quouis mihi incognito at-
texta fuerunt, nec omnino ad hiftoriam pertinent. Nam nec Dionyſius, nec Eufebius in ſuis ar-
chetypis, vel celebritatis, vel vinculorum, vel catenarum meminerunt, vel de leto Serapionis de-
ceſſu quicquam ſcripſerunt: tantum hæc habent, *ὅτι μικρὸν κατὰ βροχθίους εὐθείας ἀπέδωκε τὸ πνεῦμα*
id eſt, *& parum deglutiens ſtatim exſpirauit.* Quòd autem lætus deceſſerit, nihil quicquam dubito.
Verùm ab homine morti iam propinquo, atque puero, non video quid effici potuerit magnope-
re ſolenne, cum præſertim illa externa pompa, atque magnificentia tunc temporis non inualuiſ-
ſet, quæ poſt ſolenniõs ornatus cauſa inſtituta fuit.

Rufinus lib. 6.
cap. 34.

Nunc mihi rogandus es, Lector, vt paululum velis ad Hardingianam notam reſpicere in mar-
gine ad rei memoriam firmiùs tibi iniiciendã propoſitam, his verbis: *Confirmationes priuata Miſ-*
ſa: quam in fine & concluſione cuiuſque argumenti repeti neceſſe eſt. Ex iſtis itaque ab illo pro-
poſitis hiftoriis ſic concludere debemus. Tertulliani vxor, itémque mulier illa, cuius meminuit
Cyprianus, ſacramentum ſolæ ſumpſerunt: Ergo vxor Tertulliani, & altera illa femina priuata
Miſſam celebrarunt. Aut ſic, Serapionis puer Sacramentum domino ſuo præbuit: Ergo Serapio-
nis puer Miſſam priuatam procurauit. Nam ni hoc modo concludimus, aliud pro alio conclu-
dimus. Atque fanè hunc puſionem Hardingus perinde ſacerdotem, atque huius rei gerendæ ra-
tionem Miſſam eſſe docuerit.

Hardingus. 18. Sectio.

Quòd Sacramentum domi clam ſeruari, quòdque à piis hominibus ſeparatim ſumi poſſet, nullum ex
antiquis Doctõribus tam perſpicue declarafſe auro no, ac Baſilium in epiftola quadam ad mulie-
rem nobilem nomine Caſariam, qua Græcè extat, in qua inſuper oſtendit hanc conſuetudinem non ſuo pri-
mum tempore natam, ſed multis antè ſeculis inueteratam. Verba ſic ſe habent: Illud autem in perfequu-
tionibus neceſſitate cogi quempiam, non præſente ſacerdote, aut miniſtro communionem pro-
pria manu ſumere, nequaquam eſſe graue, ſuperuacaneum eſt demonſtrare, propterea quòd 16-

ga consuetudine, & ipso rerum usu confirmatum est. Omnes enim in eremis solitariam vitam agentes, ubi non est sacerdos, communionem domi seruantes, à seipsis communicant. In Alexandria verò & in Aegypto, vnusquisque eorum, qui sunt de populo, plurimum habet communionem in domo sua. Semel enim sacrificium sacerdote consecrante, & distribuyente, meritò participare & suscipere, credere oportet. Etenim & in Ecclesia sacerdos dat partem, & accipit eam is qui suscipit, cum omni libertate, & ipsam admouet ori propria manu. Idem igitur est virtute, siue vnā partem accipiat quisquam à sacerdote, siue plures partes simul. *Hactenus Basilus: In hoc autem Basilij loco obseruandum est: Primum necessitatem hanc sacerdotis & Diaconi absentiam spectare:*

ut a eo demum tempore sacramentum ab homine fideli suis manibus percipi possit. Quòdque ad illud a-
struendum diuturnam consuetudinem profert, quam nobis sanè liceret, ad hanc de priuata sacramenti ac-
ceptione controuersiam confirmandam multò luculentius adducere.

a Falsum. Basilius enim præseuere sacerdote sua manu sumpsisse communicantem scribit.

Deinde, sanctos Eremitas in solitudine extra hominum societatem degentes, & Alexandria quoque Egyptique populum communionem separatim in cellis adibusque suis accepisse. Ad hac, hostiam semel à sacerdote consecratam omnino sumendam esse, sed siue à pluribus simul, siue ab vno separatim, illi non videri magni interesse.

Denique, seu quis vnā Sacramenti partem, seu plures è manibus sacerdotis accipiat, easque opportunis temporibus sumat, quando ipse voluerit: virtus & efficacia, atque vis eadem est. Ex hoc loco Sacramenti referuatio confirmatur. Equidem cum tam diserte ac peculiariter de diuersis rebus de accipiendi formam pertinentibus differat, si cum Iuello sensisset Sacramentum ab vno solo absque certo vnā communicantium numero percipi non debere, non tanto silentio illud præterisset, multò quidem minus tam aperte in contrariam sententiam scripsisset. Quòd autem communicatio isto modo in eremis, atque in Aegypto seruata, que loca solis ardore torrentur, in quibus exigua ea vini quantitas, quanta nempe ei muneris sufficiat, citò accescit, & in aliam naturam transit, panis dumtaxat formam, non itidem vini haberes: in hoc tempore pluribus persequi superse deo, quando quidem hac tractatio ad proximum articulum pertinet.

Episcopus Sarisburiensis.

HVnc Basilij locum tutò licuisset incolumi interim defensione nostra præterire, cum & de rebus ab hoc instituto alienis agat, nec vllam de Missa mentionem faciat. Quum tamen Hardingus antiquum hunc patrem fucato quodam, & fallaci colore ita exornarit, quasi ille vnus omnium grauissimè ab illius partibus staret, cum interim & in hac ipsa sententia, & aliis etiam verbis proximè præcurrentibus, quæ Hardingus de industria celauit, haud obscura contra priuatam Missam testimonia dicat, non possum de illo omnino filere.

Primum, vt fingamus esse populo, viris simul & fœminis concessum atque legitimum, vt aliquam Sacramenti partem domum secum deferant, eamque secretò accipiant, ubi illis collibitum erit: si quis insuper quærat, liceatne huiusmodi homini eandem tangere, propriisque manibus sumere, admodum mollis sit, & delicata quæstio, fœminæque nobili conueniens, qualis fuit Cæsaria. Atque ita quoque Basilio visa est, sicuti ex ipsius responso patet. Quisquis enim priscos patres sedulò euoluerit, hanc rem perpetuo Ecclesiæ usu abundè explicatam, atque disceptatam peripexerit.

Cyprianus de lapsis Serm. 1.

Cyprianus more receptum fuisse memoria sua ostendit, vt populus sacra mysteria propriis manibus acciperet à Diaconis: narratque quendam, qui se idololatriæ scelere obligauerat, & postea ad communionem cum fidelibus percipiendam conuenerat, manu aperta Sacramentum in cineres conuersum inuenisse.

Tertull. lib. 2. ad uxorem.

Eandem quoque accipiendi formam Tertullianus descripsit. Dionysius Alexandrinus Episcopus hæc habet verba, in epistola quadam ad Sistrum Episcopum Romanum de eadem re, scribens de quodam, qui communionem in Ecclesia acceperat: *Postquam gratiarum actiones audisset, & vnā cum cæteris pronunciaisset Amen, & mensæ astitisset, & manus ad sancti cibi susceptionem porrexisset: &c.*

Eusebius lib. 7. cap. 9. Manus porrexisset.

Clemens Alexandri. Stromat. lib. 1.

Eusebius lib. 6. cap. 33.

Clemens Alexandrinus illius Ecclesiæ consuetudinem his verbis exponit: *Etiam Eucharistiam cum quidam, vt mos est, diuiserint, permittunt unicuique ex populo eius partem sumere.* Nouatus Hæreticus cum populo communionem traderet, iurare eos id, quod in manibus tenebant, hoc est, Sacramentum coegit, nunquam se ad Cornelium reuersuros.

August. contra Iher. Berilian. lib. 2. cap. 23.

Theodor. lib. 5. cap. 18.

D. Augustinus scribens contra quosdam Petiliani literas, hæc habet: *Ego illum commemoro, cui pacis osculum inter Sacramenta copulabatis, in cuius manibus Eucharistiam ponebatis.* Historiâ de Ambrosio & Theodosio Imperatore, aliâque complura eiusdem argumèti testimonia prætermitto.

Coloss. 2.

Quandoquidem autem nonnullis per superstitionem atque ignoratiam deceptis eorum vox imposuit, qui hoc modo dicunt: *Ne gustaris hoc, ne attigeris illud, quæ omnia (iuxta Paulum) præscripta sunt ex mandatis & doctrinis hominum, quæ rationem quidem habent sapientia in superstitione, & submissione animi:*

Concil. Constantinop. 6. cap. 101.

consentaneum putauimus vnū ad hanc quæstionem peculiariter spectantem locum è Constantinopolitano Concilio repetere, cuius verba ita se habent: *Eos qui pro manu vasculæ quadam aureæ, vel ex alia materia construunt ad susceptionem Diuini doni, nullo modo admittimus, vt præferentes materiam inanem Dei imagini. Si quis sacerdos particeps fecerit communionis huiusmodi vasculæ admouentes, excommunicetur, & qui hæc infert.*

Quòd

Quòd si verò nobilis ea fœmina de eo quidem non dubitârît, vtrum laico liceret tutò Sacramentum attingere, sed tantùm an fas effet huiusmodi homini Sacramētum ad os proprium ad- mouere: Basilius respondet, de illo nequaquam esse ambigendum, quãdoquidem vsus id diuturnus confirmasset. Nam & Eremitæ, inquit, & Aegyptius, Alexandrinûsque populus domi plerũque Sacramentum habet, & sibi quisque sumit.

Basil. ad Cæsariam patriã.

In ipsa etiam Ecclesia, postquam sacerdos partem Sacramenti dederit, qui eam accepit, in os suum propria manu absque vllò conscientiæ scrupulo, aut dubitatione ingerit, & siue vnã, siue plures partes acceperit, efficacitas vna est, eadẽque vis. Hoc nimirum Basilius voluit: quantum maioris perspicuitatis gratia, sensu seruatò, verborum ordinem aliquantum immutauerim. Cæterùm qui possit Hardingus priuatam hinc Missam colligere suam, magnoperè demiror.

Quod ad illas quinque obseruationes attinet, quas summa ratione, ac iudicio distinxit, vt eas vniuersas veras esse concesserimus, nihil tamen inde firmamenti atque virium ad ipsius causam accesserit. Etenim Missa sua ex hoc numero non est.

Quòd Eremitæ Sacramentum priuatim acceperint, vti nostram defensionem nihil lædit, qui factum non negamus: ita neque ipsius causam adiuuat, nisi fortè eandem nunc laicis omnibus viris ac fœminis consuetudinem integram superesse velit.

Ratio illa, quam Basilius à consuetudine, atque vsu diuturno sumit, cum ob alias iustas, grauesque causas admodum imbecilla est, tum etiã quòd ea cõsuetudo, nec vnquam apud omnes inualuit, & post meliorem Ecclesiæ iudicio ac consensu funditus sublata est. Etenim prudentissimus quisque in rebus ad pietatem, & Dei cultum pertinentibus cõsuetudinis semper suspectam auctoritatem habuit.

Hæretici, quos vetustas *Aquarios* nominauit, qui in sacra liturgia sola aqua, nullo adhibito vino, vsi sunt, quantumuis manifestò Christi institutionem violarent, vt aduersarij nunc quoque nostri faciunt, factum tamen suum ex diuturnæ consuetudinis vsu defendebant. Cyprianus autem tum superstes, ita aduersus eos scripsit: *Viti ratione opponunt consuetudinem, quasi consuetudo sit maior veritate. Non est de consuetudine prescribendum, sed ratione vincendum. Consuetudo sine veritate vetustas erroris est.*

Ad Iubai an. de hæreticis baptizandis. Cyprianus ad Quirinum. Cyp. ad Pompeium, contra epist. Stephani.

Sed, vt demus & rationem firmam extitisse, & consuetudinem iam olim explosam nunc obtinere: ex hoc tamen loco nunquam valebit Hardingus liquidò atque solidè priuatam Missam confirmare. Si quis enim sic diceret, istos Eremitas non sibi fortasse solis seorsum singulos sumpsisse, sed vnũ aliquem cæteris Eremitis in solitudine degentibus ministrasse, præsertim quando eos, & conuenisse, & vnã Deum precatos esse temporibus certis constet: aut patres familiã in Aegypto atque Alexandria non sibi solùm, sed suis singulos familiis Eucharistiam præbuisse, id quod de Hippolyto Martyre referunt, qui cùm laicus esset, Eucharistiam à Iustino sacerdote accepit, eãque domum delatam, & vxori, & liberis, & famulis impertiuit: Si quis (inquam) ita diceret, Hardingus forsan altius secum suas perpenderet argumentationes. Atque hic sensus cum verbis Basilij optimè videtur quadrare: quanquam Hardingus in Anglica sua interpretatione, eum palam est euentus. Cum enim Græcum exemplar habeat, *ἀφ' ἑαυτῶν μετέλαμβάνουσι*, & Latina versio *à seipsis communicant*, quorum verborum expeditus sensus est: nimirum alios ab aliis accepisse, cum nullum sacerdotem haberent, iste ea aliò detorsit ad suum sensum, itaque reddidit: *Secum soli communicant*. De quo etsi non magnoperè pugnabo, tamè neque hoc *Soli*, neque illud *Secum*, vel in Græco, vel in Latino reperitur.

ἀφ' ἑαυτῶν μετέλαμβάνουσι.

Hoc tam prolixum testimonium è Basilio sumptum, & quicquid Hardingus ad ipsius explanationem addidit in hanc conclusionem cõcisè redigi potest. Eremitæ, homines non sacerdotes, soli accipiebant: Ergo Eremitæ, homines Laici priuatam Missam ministrabant.

Hardingus insuper ait, hanc priuatim accipiendi rationem, vsus & consuetudo comprobauit: Ergo consuetudo priuatæ quoque Missæ fidem atque auctoritatem tribuit.

Hæc ratio in ipsum aptè retorqueri potest: rectè enim respondere liceat: Priuata ista communicatio non nihil in se vitij habuit, & proinde ab Ecclesia sublata est, vel inuita consuetudine. Ergo priuata etiam Missa deprauatio quædam est, & proinde quantumuis repugnante consuetudine remouenda.

Nũc videamus, num ex his ipsis Basilij verbis ab Hardingo citatis elici quicquam possit, quod ad confirmandam sacrosanctam communionem faciat. Quodnam autem contra nos testimonium valere potest, si quæ Hardingus ipse testimonia adducit, *Eãque omnium* (vt ipse iactat) *plurimissima, ac clarissima* nostram causam conuincant. Atque vt hoc perspicuum esse possit, non in solitudine nobis migrandum est, vbi neque sacerdotem fuisse, neque Diaconum omnium confessione constat: sed ipsæ Ecclesiæ adeundæ sunt, quæ Basilio florente vigerunt. Ex quo faciliè intelligemus, ipsorum Liturgia fueritne communio, an priuata Missa.

Basilius in eodem loco sic habet: *Communicamus quater in hebdomada: die Dominica, die Mercurij, die Veneris, & die Saturni*. Si verba vrgere liceat: *Communicamus*, ait: non *Missam celebramus*: atque ita facimus, inquit, Basilius *quater per singulas hebdomadas*. Ergo quotidiano illo, quo Missa priuata fundatur, Sacrificio caruerunt. Multum in computando fallitur, qui quotidie fieri dicit, quod in septem diebus quater tantum fit.

^a τελεώσαντι
^b εικότως.

Præterea Basilius ait: *Semel enim Sacrificium Sacerdote^a consecrante, & distribuente, b merito participare, & suscipere credere oportet. Etenim & in Ecclesia sacerdos dat. partem, & accipit eam is, qui suscipit, cum omni libertate, & ipsam admouet oripropria manu. Idem igitur est virtute, siue unam partem accipiat, quisquam à sacerdote, siue plures partes simul.*

Hic, Lector, animaduerte, quàm multis modis Basilius priuatam Hardingi Missam euertat.

1. Basilius ait: *nos communicamus*: Hardingus in sua Missa non communicat.
2. Basilius *diuidit & distribuit*: Hardingus diuidit quidem, sed nihil distribuit.
3. In Basilij Missa *populus communicat*: in Hardingi Missa nequaquam.
4. In Basilij Missa *quisq; propria manu suscipit*: In Hardingi Missa nemo à sacerdotis quidem manu suscipit.
5. In Basilij Missa *populus non modò præsens in Ecclesia communicabat, verùm etiam partes Eucharistiæ quasdam accepit, quibus domi vteretur: in Hardingi Missa nulla pars populo datur, quam vel in Ecclesia cum cæteris participet.*
6. In Basilij Missa *sibi quisq; sumit & comedit*: in Hardingi Missa totus populus sacerdotis ore comedit. Quorsum verò eos Hardingus pro Missa testes adducit, qui tam clarum reddunt contra ipsius Missam testimoniū? Quis aufit cū eo in tenebris micare, què ita nihil pudet in luce fallere?

Hardingus. 19. Sectio.

Hieronymus etiam locupletissimus testis est, hanc priuatim & domi accipiendæ communionis consuetudinem Romæ fuisse à Christianis usurpatam, non solum tempore persecutionis, sed etiam postquam Ecclesia pacem ac quietem peperisset, ita ut necessitatis excusatio non possit ijs inferuire, qui hoc factum sisse per absurdè negant. Hæc eius verba sunt: Scio Romæ hanc esse consuetudinem, vt fideles semper Christi corpus accipiant, quod nec reprehendo, nec probo. Vnusquisque enim in suo sensu abudat. Sed ipforum conscientiam conuenio, qui eodem die post coitum cōmunicant, & iuxta Perisium, Noctem flumine purgant: Quare ad martyres non audent? quare non ingrediuntur Ecclesias? an alius in publico, alius in domo Christus est? Quod in Ecclesia non licet, nec domi licet. Nihil Deo clausum est, & tenebræ quoque lucent apud Deū. Probet se vnusquisque & sic ad corpus Christi accedat. Hoc Hieronymus in Romanis improbat, quòd cū D. Paulus sanxisset, vt vir, & cōiunx certis temporibus à carnalibus complexibus abstinerent, quò melius vacare precibus possent, nihilominus ij, etsi cum vxoribus rem habuissent, ad sumendum Sacramentum quotidie accedebant. Et tamen eo die ausi non sunt ad templa, in quibus erant martyrum monumenta, proficisci, vt corpus Dominicum acciperent. Nam, vt ista nobis plenius innotescant, intelligendum est eos, qui alicuius turpitudinis sibi conscij erant, non ausos esse olim ad sepulchra martyrum accedere. Illic enim plerunque huiusmodi flagitia per miraculum indicata sunt, ipsi etiam eorum vel nolentium indicis atque confessionibus patefacta, qui erant huiusmodi vitis contaminati. Erasmus in suis super hoc Hieronymi loco scholiis, ita scribit: Ex hoc loco colligimus,

In Apolog.
aduersus Iouin.
Rom. 14.

Erasmus de priuata sumptione, non de priuata Missa loquitur.

c Hieronymus hanc consuetudinem improbat: sic habet, Quod in Ecclesia non licet, nec domi licet.

olim domi suæ quæque corpus Christi sumere solere, qui voluisset. Insuper aut. Idē videtur innuere Paulus cum ait, an domos non habetis ad manducā tum? Ita Erasmus priuate, seu, vt Iuellus eam per iocum nominat, singularis communionis confirmationem è Scripturis colligit: sicutq; in Scripturarum peritia omni ex parte cum Iuello comparandus. Ego tamen hac in re ipsum propria defensionem relinquo. Hinc perspicui potest antiquis Ecclesia temporibus vni per se soli communionem sumere licuisse. Et quanquam id ab vno tantum homine fidei, & semel, & in vno loco fieret, communicatio tamen dicebatur, tum à Basilio, tum ab Hieronymo, contra quàm Iuellus sentit. Existimandi autem sunt, Christi institutionem aequè habuisse cognitam, atque ipse, aut quisquam præterea ex hoc recentium Magistrorum numero: eaque fuisse pietate, vt si Christi institutionem violatam vidissent, nequaquam in eo scelere conuiuere, aut impio iporum silentio, tam improbam consuetudinem stabilire voluisse. Necessitatis certè quidem defensio ad excusandam hanc priuatam communionem non valebit.

Huius meminit Hieronymus ad Vigilant. August. epist. 137. & Seneca voc Sulpitium in vita D. Martini Dia log. 3. cap. 7.

Episcopus Sarisburiensis.

Quouisque tandem Hardingus priscos Doctores aduersus seipsum testes citabit? Hic nunc Hieronymum producit, cuiusque prima verba, quæ ad suam defensionem apta reperiēbat, hæc fuerunt: Scio Romæ hanc esse consuetudinem, vt fideles semper Christi corpus accipiant. Hæc autem consuetudo à Petro primùm orta inueterasse penitus Romæ videtur. Hic iure quæri possit, cum ea consuetudo obtineret, vt totus populus vnâ quotidie communicaret, vbi tum esset illa priuatæ Missæ consuetudo? Huc accedit, quòd Hardingus populi in priuatis ædibus accipiendi morem comprobare cupiens, Hieronymum citauit authorem, qui eam consuetudinem vehementissimè reprehendit, nec cuiquam concedit, vt domi accipiat. Hæc Hieronymi verba sunt: Quare ad martyres non audent? quare non ingrediuntur Ecclesias? An alius in publico, alius in domo Christus est? Si populus rectè, legitimèque fecit, cur hoc eis Hieronymus vitio vertit? si contra, cur eos laudat Hardingus?

Hieronymus in Apolog. aduersus Iouinianū.

Hic quædam Hardingus aliena, de coniugij munere interponit, Persei nimirum ethnici poetæ hemistichium, & superstitionem illam ethnicorum ceremoniam, quæ mihi parum videntur ad ipsius Missam spectare. Cum vniuersus populus sacra mysteria quotidie perciperet, maritus

maritus & vxor interdum secum reputantes quid inter se ipsi occulti commercij habuissent, seque propterea cæteris impuriore aliquanto & contaminatiores esse iudicantes, ad Ecclesiam eo tempore non accesserunt, sed sacramentum domum ad se missum priuatim sumpserunt. Huic superstitioni Hieronymus ipse non mediocrem sæpenumero ansam præbuit, qui multa & scripsit sæpe, & dixit de matrimonio inuerecundiùs: in cuius rei defensionem Augustinus librum contra Iouinianum scripsit, *De bono coniugij* inscriptum. Hieronymus etiam postea suam hac de re ad Pammachium scripsit Apologiam. In hoc errore multi ex antiquis patribus versati sunt. Tertulianus ait: *Ergo, inquis, iam & primas, id est, vnas nuptias destruis. Nec immerito: quoniam, & ipse ex eo constant, quod est stuprum.* Origenes habet: *Videtur mihi quod illius est solius offerre sacrificium indefinens (id est, sacrificium orationis) qui indefinenti, & perpetua se deuouerit castitati.* Hieronymus dicit: *Bonum est non tangere mulierem: Ergo malum est tangere mulierem.* Quo nonnulli errore imbuti, ab iis Ecclesijs abstinerunt, in quibus martyres sepulti fuissent.

Hardingi autem interpretatio multum hic aberrauit ab archetypo. Nam Ecclesias transtulit *Martyrum Basilicas*: ac si sanctorum hominum ossa sacris tunc quibusdam cellis condita, & muneribus oblati culta fuissent, sicuti nuper factitatum vidimus. Nemo sanè negabit, Deum ad doctrinam veritatemque suam illustrandam magna sæpe miracula ex ipsis sanctorum suorum cadaueribus excitasse, vt inde testatum faceret, eos & ipsius nuncios, & voluntatis suæ organa extitisse. Verùm vt hæc initio optima fuerunt hominibus amplectendæ veritatis inuitamenta, ita post instar laqueorum quorundam extiterunt, quibus iidem illi homines in fraudem abducerentur: idque præcorum adeo patrum temporibus, annis abhinc mille supra centum. Augustinus habet: *Novi multos esse sepulchrorum, & pilularum adoratores: novi multos esse, qui luxuriosissime super mortuos bibant, & epulas cadaueribus exhibentes, super sepultos seipsum sepeliant, & voracitates ebrietatesque suas deputent religioni.* Gelasius ait: *Nomine defunctorum, & (quantum dicitur) nec omnino fidelium constructiones, adificatas sacris processionibus instituere memorantur.* B. Martinus ad sacellum fortè quoddam accessit, sancto cuidam martyri sacrum. Postea verò diuino instinctu edoctus est, hunc ipsum martyrem, & insignem prædonem extitisse, & latrocinijs conuictum capitale supplicium subiisse, & vulgari quodam ac populari errore, sanctis honoribus cultum fuisse. Similiter Augustinus habet: *Alij membra martyrum, si tamen martyrum, venditant.*

Hæc hæctenus habet de reliquijs ac miraculis, quæ à martyrum ossibus edita sunt, breuiter dicenda: quandoquidem Hardingus tam tenui occasione arrepta, sic illarum meminisse videtur, quasi eas denuo in pristinis suis sedibus conditi statuque exoptaret.

Piorum autem matrimonium castum esse, & in omni hominum genere sanctum Paulus docet, & proinde Chrysostomus ait: *Utere cum moderatione nuptijs, & primus eris in regno.* Quin etiam idem Chrysostomus hæc verba Pauli exponens, *Matrimonium est honorabile*, sic scribit: *Hic Iudæos pulsabat, qui pollutum putabant, conjugalem concubitum, & dicebant, immundum esse, quicumque ab eo veniret. Non est pollutum, quod ex natura est, ò ingratiſſime & infensatiſſime Iudæe, &c.*

Erasinum autem Hardingus authorem repudiavit, suæque ipsum defensionis permisit. Quod verò ait, *omnes antiquitus solitos fuisse Sacramentum domi separatim percipere*: multò profectò Hardingianæ causæ aptius fuisset, si dixisset: *quemque solitum fuisse Missam domi separatim conficere.* Quamquam verò in breui illo scholio in Hieronymum, hæc Pauli verba, *An domos non habetis ad manducandum, & bibendum*, de sacramento priuatim sumendo interpretari videatur: aliàs tamen ex professo, ac consultò de eodem scribens, Paulum asserit de communibus tantùm epulis, non de sacramento loquutum. In sua paraphrasi sic ea verba interpretatus est: *Hic unanimiſſimè Christianæ mysterium agitur, non ventris, aut gulæ negotium, quod non in publico cœtu, sed priuatim in edibus curarum oportuit. Si libeat explere aliud, an desunt vobis domus, in quibus seorsum hoc agatis?* Rursum: *Quod si quis tam avidus est cibi, vt dilationem non ferat, domi comedat.* Ita (inquit Hardingus) Erasmus priuatam Missam colligit è scripturis. Nimiùm festinanter concludit Hardingus. Consequens antè sibi assumit, quàm antecedens inspexerit. Nam Erasmus nullum ibi verbum neque de priuata Missa, neque de singulari communione habet.

Quinam ergo possit ab Erasmo exigere, quod Erasmus ipse non habet? Neque necessariò concludit hæc ratio: Homines Sacramentum domi sumpserunt: Ergo soli sacramentum acceperunt. Quid nî enim potuissent in suis quique domibus cum vxoribus, familijsque suis accipere, sicuti suprâ Hippolyti martyris exemplo comprobauimus? Et Hieronymus ait, *Sacramentum domum missum fuisse ad virum & vxorem.* Alioqui enim dici potuit, quando Dominus præcepit, vt quique Paschalem agnû domi comederet, simul iussisse, vt solus quisque priuatim comederet. Quamquam istuc ego non magni facio, quandoquidem nihil ad priuatam Missam spectat, volui modò concludere: clarum istarum eneruatam rationem ostendere. At Hardingus dicit: *Hieronymus simul & Basilius communionem vocant, etiam si priuatim sumeretur, quod Iuelli sententiæ repugnat.* At verò neque Hieronymus neque Basilius Missæ eam vocabulo vnquam appellauit, atque hoc Hardingi sententiam parum adiuuat. Communionem autem non ideo vocant, quòd qui eum acciperet, cum alijs alibi communicaret, sicuti Hardingus somniat, sed quòd pars esset sacræ communionis, quæ publicè oblata distributæque fuit in Ecclesia, vt à fidelibus perciperetur. Ratio, quam hîc Hardingus colligit huiusmodi sit necesse est. Vir atque vxor sacramentum domi sumebant: Ergo sacerdos priuatam Missam habuit. Vehementer ignarum esse oportet, quem tam exilia

Tertul. in exhortation. ad castitatem. Origen. in Numeros Homil. 23. Hieronym. aduersus Iouin. lib. 1. Hardingus Hieronymum corruptit.

Augustinus de moribus Ecclesiarum, & Manicheorum, ca. 14. Gelasius Can. 2 de Conf. dista. 1 Placuit. Sulpitius in vita Martini. De opere Monachio ca. 28.

Ad Hebr. 13. Chrysostom. ad Hebræos Homil. 7. Chrysostom. ad Hebræos Homil. 8.

Paraphrasis Erasmi in 1. Cor. 11.

Hieronym. in Apologia aduersus Iouinianum.

Communio.

Nulla priuata
Missa Romæ.

argumenta commoucant. Diferta ipsius Hieronymi verba contrariam sententiam necessariò concludunt. Nam si ea consuetudo Romæ quadringentorum annorum spatio obtineret, vt populus quotidie communicaret, tum nullam ibi eo omni tempore inueterasse priuatam Missam necessariò consequitur.

Hardingus. 20. Sectio.

Cumulus futi-
lium & infusa-
rum coniectu-
rarum.

^a Ecclesia Har-
dingi iudicio
domum priua-
tam significat.

Hardingus hæc
verba secus te-
cit, ac leguntur.

Damasus episcopus Romanus Hieronymi astate, in libro Pontificali scribit, Milciadem Papam, ac martyrem decreuisse, vt Sacramentum in plures partes diuisum, & ab episcopo consecratum per ecclesias dimitteretur propter hæreticos, quò catholicus populus ecclesiarum (quod vocabulum tantundem valet, atque Græcum illud, Παροικία, ex quo non est necessariò colligendum, Sacramentum fuisse ad materiales ecclesias tantummodo missum, sed ad populum parœciarum) catholicam communionem perciperet, nec cū hæreticis communicaret. Quod proculdubio intelligendū est de priuata hac & singulari in catholici cuiusque domo cōmunione, idque ijs in locis in quibus hæretici plurimum potuerūt, nec sacerdotibus per eos licuit iuxta catholicum morem consecrare. Nam alioqui si sacerdotibus integrum fuisset liberè absque vllò impedimento ita fecisse, quid tum Milciadi fuisset opus, eo modo cauisse de hostiis in illum usum per episcopi consecrationem sanctificatis? Damasi locus ita habet: Milciades fecit, vt oblationes consecratæ per Ecclesias ex consecratu Episcopi (propter Hæreticos) dirigerentur. Duo illa vocabula, propter Hæreticos, addita ab Adone, qui martyrum vitas scripsit, illius decreti sensum, atq; sententiam illustrant.

Episcopus Sarisburiensis.

HAEc verò cōiectura omniū maximè incerta est, atque eneruata, eamq; Hardingus proinde nouis vndique coniecturis ac diuinationibus fulsit, vt vnā coniecturam altera sustentaret.

1. Prima est: Quid Damasus per hæc verba, *Propter Hæreticos*, sibi velit.
2. Secunda est: Milciadem hoc decretum tulisse contra Hæreticos quosdam, qui in sacra liturgia catholicum morem minimè seruarent.
3. Tertia est *Ecclesia nomen*, non materialem aliquam Ecclesiam, sed populum cuiusque parœciæ necessariò significare.
4. Quarta est: Sacramentum fuisse in minutis quibusdam, & rotundis placentis confectum, quales nuper in more positas vidimus.
5. Quinta est: Sacramentum fuisse ad singulas quasque domos missum, quod Diacono cum immentum laborem, tum molestiam increpabilem attulisset.
6. Sexta est: maritum quemque Sacramentum domi separatim primò accepisse, post vxorem, tum famulos, postremò liberòs, seorsum singulos: quod ne Hardingo ipsi credibile videri censeo. Tot hinc in angustum coarctantur coniecturæ, quas si ego vniuersas negaui, eas non facilè Hardingus probauerit: si vltro omnes & ingenuè concessero, minimè tamen inde priuatam Missam euicerit.

In libro Con-
cil. impresso
Colonæ. An.
1551.
Hardingus te-
stimonijs sensu
& ratione car-
entibus vtitur.

Primum in isto Damasi loco, neque vlla Missæ mentio habetur, neque aliquis est verborum satis explicatus sensus atque ratio. Sic enim se verba habent: *Milciades fecit, vt oblationes consecratæ per ecclesias ex consecratu episcopi dirigerentur, quod declaratur fermentum.* Nihil autem vel præcedit, vel subsequitur, ex quo, quid sibi velint, diuinare liceat. Est sanè mirum, Hardingum, hominem egregiè doctum adeo esse autoritatibus orbem, vt ex iis locis Missam confirmare conetur, quæ & sensu & ratione careant. Quamquam iis quemque armis vti oportet, quæ comparari possunt. Istæ duæ voces, *propter Hæreticos*, ab Adone homine recente assutæ cum sensum nihil illustrant, tum illius temporis historiæ luce carent. Rectè enim ab Adone isto nouo doctore quærat aliquis, quinam tandem hi essent inauditi, atque incogniti hæretici, quos tu nunc demum commentus es? vbi orti sunt? vbi vixerunt? quid docuerunt? quandiu viguerunt? quis eis patrocinatus est? quis eos refutauit? quæ concilia damnarunt? Etenim vix profectò credibile videatur, vllas vnquam Hæreticorum turbas non nisi domi cognitatas in mundo extitisse.

Hardingus
præter verba
A. authoris. e
iis addit.

Quod autem Hardingus de suo addit (neque enim tale quicquam in Damaso habetur) nouos istos Hæreticos in sua procuranda Liturgiâ à Catholica consuetudine discessisse, quò maior verbis fides constitisset, narrasse debebat, quo illi alio more non catholico vsi essent: non dum enim in Diuus relatus est, vt quicquid erit effatus pro oraculo habeatur. Nemo vel Adoni suo, nisi rationes attulerint, fidem vllam adhibuerit.

Ecclesia domus
priuata.

Porro quò magis absurdus etiamnum videatur, his verbis *per ecclesias, non materiales ecclesias, sed populum ecclesiarum* significari ait: hoc est, vt planiùs dicam, Ecclesiam nihil aliud esse, quàm priuatam domum. Non sum nescius, Græcam vocem Παροικία cœtum, & conuentum, eiusdem vicinîæ, seu hominum intra fines quosdam siue latiores, siue angustiores habitantium numerum significare. Sic Eusebius ait: Διονύσιος γράφει βασιλεῖδι τῷ κτ' πεντάπολι Παροικίων ἐπισκόπῳ. Athanasius Demetrium Episcopum Alexandriæ, & τῶν Παροικίων fuisse scribit. In his aliisque nonnullis locis, quæ ex Basilio, Nazianzeno, reliquisque Græcis patribus adduci potuerunt, hoc vocabulum Παροικία, non separatam parœciam, sed integram Episcopi diœcesin videtur indicare.

Eusebius lib. 7.
cap. 26.
Athanas. in e-
pist. de senten-
tial. in iudicad-
ueri s. Arrianos

Et

Et proinde Irenæus ad Victorem Romanum Episcopum sic scribit: *Presbyteri Romani Eucharistiam episcopis, qui è parœciis venirent miserunt.* Eusebius item de Hippolyto scribit: *ἐτέρας αὐτῶν ἐξ αὐτοῦ ἐπίσκοπος παροικίας.* Hæc paucis de isto nomine *παροικία* habui, quæ dicerem, peregrinâ Hardingi interpretatione impulsus. Etenim ipse (opinor) fatebitur, post constitutam Ecclesiæ pacem, ac tranquillitatem, neque hoc verbum, *Ecclesia*, neque, *Parœcia*, priuatam domum apud vllum cuiusvis ætatis authorem significasse.

Eusebius lib. 5.
cap. 26.

Verum inquit Hardingus, Hæretici illi ab Adone commemorati (nam Damasus nullam facit Hæreticorum mentionem) summam potestatem habuerunt, neque catholicis hominibus per illos licuit in Ecclesia communicare. Ergo has priuatas fuisse domos necesse est. Quando verò tanta potestate, tantisque viribus fuerunt in Romana ecclesia hæretici? aut si vllum tempus fuit eiusmodi, quod sanè minimè fatendum est, nisi principes illos Hæreticos intelligat, videlicet Papam atque Cardinales, an catholicos in publica ecclesia vnâ congregatos tam infirmis fuisse viribus existimabimus, priuatim verò ac seorsum in ædibus suis tantùm voluisse? Istine Hæretici vniuersæ multitudini resistere potuerunt, singulis hominibus non potuerunt? Tecum diligentius reputa, optime Lector, quàm aptè Hardingi cohæreant argumenta. Nisi te vehementer stupidum iudicaret, huiusmodi coniecturis commoueri posse nunquam confideret.

Principes Hæretici.

Vt alia multa istiusmodi absurda prætermittam, argumenta Hardingi sic concludunt. Sacramentum in priuatis ædibus accipiebatur (quantum hoc ex Damaso non constat) Ergo vnus homo priuatim accipiebat. Si quidem ita sit, ædes admodum sanè vacuas habuit. Ei nimirum licuit decantare *Tanquam passer solitarius in tecto.* Est autem verisimilius, eum vtpote hominem piuum, uxorem, familiamque ad Eucharistiam vnâ percipiendam cohortari voluisse, vt supra est à me dictum. Deinde, Eucharistia in parœcias dimitti solebat: Ergo priuata Missa fuit. Huius rationis vis satis manifesta est. At enim quis Missam hanc celebravit? nunciûsne, an is, ad quæ mittebatur, Hardingus deliberandum relinquo. Hoc modo conclusisset melius: Episcopus mysteria in parœcia dimisit, vt populus cõmunicaret: Ergo cõmunionem, no priuatam Missam celebravit.

Adhæc, necessitatis ratione factum istuc fuisse defendit propter hæreticos: tamen Missam ex eo suam confirmat, quæ nunc soluta est, & liberè procuratur: idque in Ecclesia Romana, in qua nullum omnino hæreticis locum esse contendit. Denique, mos hic Sacramenti vulgò dimittendi postea fuit in Concilio Laodicensi sublatus.

Concil. Laodicen. Can. 14.

Ita Hardingus vanis coniecturis nititur: nouos & hætenus inauditos Hæreticos cõgcrit: vt tu statis specie quæsitâ ineptos nec certam habentes sententiam Canones producit: huiusmodi consuetudines asserit atque obtrudit, quas olim damnatas esse nouit, in easque suis Glossis ludit.

Hardingus. 21. Sectio.

Multa nunc attuli, quæ priuata ac singulari cõmunioni fidẽ faciunt, quibus eã nõ modo grassante persecutione permiffa, verũ etiã quietis pacatisq; tẽporib⁹ probatã fuisse docui, in ipsa adeo Romana ecclesia, quæ verã religionẽ præ cæteris cõtibus mundi partibus diligentissimè semper seruaui, cuiq; omnes ecclesia occidentales lucẽ suã acceptã referunt: quæ admodũ episcopi Gallia, quæ nunc Fræcia dicitur, in epistola quadã ad Leonẽ Papã scripta ingenuè agnoscunt his verbis: vnde religionis nostræ propitio Christo, fons & origo manauit.

Episcopus Sarisburiensis.

Hardingus inaudito quodam Dialecticæ genere vitur: nam assumit ille quidem priuatam Missam, sed communionem simplicem concludit. Cur verò non perinde voluit apertè atque simpliciter priuatam suam Missam concludere? Prudens lector facilè iudicabit, si quidem inuenire eam potuisset, nequaquam fuisse celaturum. Quod de Ecclesia Romana meminit, prorsus superuacaneum fuit, nec quicquam ad priuatam Missam spectat. Omnes certè vno ore confitentur Romanam ecclesiam omnium, quas in occidentali mundi plaga institutas esse nouimus vetustissimam esse, Gallicãque ac cæterarum regionum ecclesias initio, & comprobationem doctrinæ suæ inde petiisse, & aliam quoque summam cum ea necessitudinem habuisse, & solatium maximum inde hausisse: quibus etiam nominibus Romana ecclesia Hierosolymis, & Antiochia, & aliis in Oriente magnis ecclesiis, nõ minùs deuincta fuit. Quod autè Roma profecti sunt, qui primi Euangelij præcones in Gallia extiterunt, non ita facilè probari posse existimo. Quia idã enim scribunt Nathanielem, quem Christus verum Israelitam appellauit, Treuiris, & Biturigibus Lazarum, quem Christus è sepulchro excitauit, Marsiliæ: Saturninũ Tolofati, antequã Petrus Romam veniret, Euangelium annunciasse. Paulus etiam (vt nonnullis placet) carcere sub Nerone liberatus in Hispaniam profectus est, missus in Dalmatiã Tito, & in Gallatiã, seu iuxta Ephiphaniũ in Galliã Crescente. Iosephus autè Arimathensis in Angliã venit. Neque tamen constat horum quenquã acceptis mandatis fuisse in cæteras regiones Roma legatos. At quid impulit Hardingũ tã alieno loco in ecclesiæ Romanæ, quæ tã lóginquo tẽpore fuit, laudes irrumpere. Cũ re coniunctius fuisset eiusdẽ ecclesiæ statũ præsentem considerasse. Sed vt olim quidã, nõ nunc samniũ inuenietis, quia Saniũ excisum, & euersum funditus, ac deletũ fuit: ita ego aliquando Hardingũ dicẽ rem adiuui, se ecclesiã Romanã Romæ quæsiuisse, nec inuenire Romæ potuisse, Episcopi, Cardinales, Sacerdotes neque docēt, neque hortantur, neque cõsolantur, neque vllã officij sui partẽ præstant: populus, sicuti iam dudũ Hardingus confessus est, dissolutus est, & ab omni pietate auersus. Bernardus ait: *õ Domine sacerdotes tui facti sunt consores: Prælati, Pilati, Doctores, seductores.* Si talis ecclesia labi & errare nequeat, tum de ea licet vsurpare, quod olim Euripides de Athenis, *ὦ πόλις, πόλις, ὡς εὐτυχὴς εἰ μάλλον, ἢ καλῶς φρονεῖς?* hoc est, *O ciuitas quàm es fortunata magis, quàm sapiens!*

Falsum. nunc enim Roma facta est mater f. nicationum. Apocal. 17.

Falsum. Fides enim occidentalis ecclesiæ Roma psimum derivata nõ est. Hardingus priuatam Missam sumit, & communionẽ simplicẽ cõcludit.

Nathaniel. Lazarus. Saturninus.

2. Tim. 4. Ephiphanius contra Alogos.

Hardingus. 22. Sectio.

PLura adhuc potui in eandem sententiam adducere, quale est B. Hilaria virginis exemplum, imperante Numeriano: D. Lucia, qua Diocletiano regnante martyrio affecta est: D. Maria Egyptiaca, & D. Ambrosij, quorum singuli, quemadmodum vetusta ecclesiasticorum Historicorum, & Paulini testimonia referunt, antè suam hinc ad Deum migrationem sanctum altaris Sacramentum separatim, tanquam viaticum suum, acceperunt. Sed ista sufficere arbitror. Aut enim hoc satis erit testimoniorum, aut nihil omnino satis erit.

Episcopus Sarisburiensis.

Paulinus in vi-
at Ambrosij.

Nunc Hardingus ad exitum autoritatum suarum acclerans, vt eò perueniat expeditius, historias illas de Hilaria, Lucia, Maria Aegyptiaca, aliásque in Aurea (credo) Legenda conscriptas, consultò prætermittit, à quibus celebratam esse Missam paucis antè diebus, quàm excederent è vita, illi pro certo constat, vt videtur. Idem quoque de Ambrosio confirmat, morti iam propinquo. Verùm hoc mihi plusquam stupendum videtur, quòd cum Ambrosius Mediolanensis ecclesiæ gubernacula annis plus minùs viginti duobus tractasset, vtque ea sanctitate esset, qua nullus fere temporibus illis, Hardingus tamen euincere nequeat, vllam vnquam ab eo habitam priuatam Missam, priusquam extremo pene spiritu animam ageret.

Hardingus. 23. Sectio.

*Falsum Christi-
stus enim nun-
quam huiusmo-
di sacrificium
vel mandauit,
vel nominauit.

Postquam ergo singularem communionem (vt illorum verbis utar) euici, nunc à fuello contendo, vt mihi paucis cum eo agenti placidè respondeat. Quid ergo ais? Missamne, an priuatam Missam improbas? opinor te, quòd cunq; tandem de hac re senseris, responsurum tamen esse, priuatam tibi Missam nò placere. Nam si oblationem corporis, & sanguinis Christi in Missa factam, ecclesiæ sacrificium esse, & noui testamenti propriam negabis, quam^a Christus obseruari iuxta institutionem suam præcepit: quantumuis hoc eleues atque extennes, omnes tamen auctoritates illa, quas tu nos pro confirmatione magna illius propositorum à te articulorum multitudinis habere negas, contra te facere comperientur: Doctores inquam, generalia Concilia, antiquissimi authores, exempla primitiua ecclesiæ, Scripturæ: addo etiam, ratio, consensus vniuersalis & illibatus, atque eruditio. Si hoc negaueris, vniuersa religio nostra ab Apostolorum temporibus ad nostram vsque ætatem continuata tibi neganda est, & nunc demum in extremo mundi seculo, in quo iniquitas redundat, & charitas deseruit, cumque Filius hominis veniens vix vllam in terris fidem inueniet, de integro nobis iacienda fundamenta sunt. Proinde cum hoc tibi, luelle, probè cognitum esset, quicquid reuera sentias, verbo videris, sicuti ex paruo illo libello tuo typis excusò patet, priuatam Missam improbare, adeoque vehementer insectari, atque exagitare.

Episcopus Sarisburiensis.

Hactenus Hardingus doctores sine ratione, nunc rationem sine doctoribus adducit. Quid autem ais? (inquit) Missamne, an priuatam Missam improbas? Equidem (spero) nondum ei effluxit è mente, qua de re hoc toto tempore differeret. Neque in eo controuersie summa verfat, quid ego vel probem, vel reprobem: sed quid ipse è Scripturis, priscisque Conciliis, ac patribus vel possit, vel non possit euincere.

Sed si diligenter attenderis, Christiane lector, facile perspexeris, quàm peritè tectèque Hardingus aliò manus traducat, vt aspectum tuum fallat. Hactenus enim à nomine simul, & à confirmatione priuatæ Missæ abstinuit: & tantùm, *Simplicis perceptionis, ac singularis communionis* vocabula vsurpauit. Itaque magno studio probare conatus est, quod nemo vnquam negauit: quòdque nos negamus, & totam causam continet, prorsus intactum reliquit. Nunc ex me quærit, vtrum Missam, an priuatam Missam vituperem. Quis verò fit, vt priuata Missa, & singularis communicatio in idem repente coaluerint? Non ignorat Hardingus harum vocum vim esse diuersam, vt non sit necesse ei, qui solus communicat, priuatam quoque Missam conficere. Hęc tam repentina vocabulorum commutatio meritò potest esse suspecta.

Quod porro adhibuit de *noii Testamenti sacrificio*, nihil aliud est, quàm excogitata ad perstringendam oculorum aciem impostura, ab hoc scopo prorsus aliena.

Neque enim vel sacrificium priuatam Missam arguit, vel simplex communicatio sacrificium concludit. Tamen vt paucis respondeam, nos vnicum illud habemus noui Testamenti sacrificiũ: hoc est, corpus Iesu Christi in crucem acti, agnum illum Dei, qui mundi peccata sustulit, cuius sacrificij vis in sæcula durat sempiterna. Huic æterno sacrificio illud fictitium Missæ sacrificium vehementer iniuriosum est.

Quod autè Hardingus ait: *Si hoc negaueris, omnẽ nostrã religionẽ ab Apost. inde deductã rēporib. euertis*: Verba hæc inania, otiosaq; sũt, neq; aliq; dprobāt. In paruo (inquit) libello meo, priuatã Missã improbo.

Si

Si libelli exilitatem reprehendit, meminisse debuit, vnicam eo concionem contineri, & proinde breuem meritò fuisse.

Est tamen aliquanto certè vel Hippolyto Martyre, vel illa Amphilochiana fabula grandior, quos tamen libros, etsi breuiusculos, haud quaquam in paruo pretio habet. Quod me priuatam Missam improbare dicit, equidem id improbo, quod infinita piorum & doctorum hominum multitudo improbavit, quòdque Hardingus ipse non multis retro annis in scholis simul, & in pulpitis damnauit, donec eum ipsa rerum commutatio in contrariam sententiam abriperet. De istis duabus vocibus, *Priuata Missa*, nihil aptius habeo, quod dicam, quàm illud Gregorij, quòd Lib. 6. epist. 30. Antichristus Deus vocandus esset. *Si quantitatem vocis perpendimus, sunt duæ syllabæ: sin pondus iniquitatis, vniuersa perniciēs.*

Hardingus. 24. Sectio.

EO igitur posito, Missam generaliter acceptam approbandam esse: longius adhuc progrediar, atque hoc tecum argumento agam. Si priuata Missa eo tantum nomine improbari debeat, quòd sit priuata, iuxta sensum tuum, hoc tum fit propter singularem, seu priuatam communionem, id est, quia sacerdos Sacramentum solus accipit; at singularis communicatio legitima est, & sancta, & pia: Ergo priuata Missa, non ideo vituperanda est, quòd priuata sit, sed probanda, & pro sancta piæque habenda, atque usurpanda. Si Maiorem negauero, debes tum ostendere, quid aliud in priuata Missa reprehendas, ea solum de causa, quòd priuata sit, quàm singularem hanc communionem. Si quid aliud afferas, tum ab instituto nostro aberras, & te Missam improbare demonstras. Minorem negare non potes, cum eam videas à me luculenter confirmatam. Quapropter priuata Missa in eo solum, quòd priuata est, pro legitima habenda est, quemadmodum Missa quoque haberi debet.

Episcopus Sarisburiensis.

EX superioribus hisce vniuersis testimoniis, de Tertulliani vxore, de Monachis in solitudine versantibus, de Laicis hominibus, de mulieribus & pueris, hanc postremò Hardingus conclusionem colligit, quam ipse adeo ex omni parte firmam esse iudicat, vt nulla ratione repelli possit.

Priuata Missa est singularis communicatio

Singularis communicatio est legitima:

Ergo: priuata Missa est legitima.

Iste syllogismus imperitis, atque ignaris admodum forsan terribilis videatur, non fecus ac larua pueris, qui quid intus lateat nesciunt, ingentem formidinem adfert. Hardingus autem, qui eum fabricauit, varium atque ridiculum esse nouit. Atque vt clariùs illucescat eius falsitas, eam ex simili argumentatione patefaciam.

Administratio priuata Missa est singularis communicatio:

Singularis communicatio mulieri legitima est: Ergo.

Priuata Missa administratio mulieri legitima est.

Idem prorsus argumentandi genus est, eadem forma, iidem termini: atque vt hoc captiosum est, ita quoque fallax illud fuit. Vitium in Minore inest, quod facile perspexeris, si in vniuersalem propositionem redegeris, atque sic in Hardingiana argumentatione posueris:

Singularis quæque communicatio legitima est:

In altero verò argumento: *Quælibet singularis communicatio mulieri legitima est:* sic facilè possis erratum explicare.

Ad hæc Medius terminus, qui argumentum complectitur, & connectit, Subiecto atque Prædicato conuenire debet in temporis, loci, personæ, subiecti circumstantiis: quibus adhibitis legitimum aliquid esse potest, quod iis detractis contrarium fiet. Exempli causa, domi baptizare mulieri legitimum existimatur, in Ecclesia verò baptizare nequaquam: res tamen eadem est, sed commutata loci circumstantia, rem ipsam quoque diuersam facit. Item, sacerdoti ante meridiem, & in Ecclesia licet Sacramentum procurare: non tamen idem sacerdoti licet, vel cum pransus erit, vel postquam cubitum discesserit. Ambrosio verò aliisque licuit hoc modo Sacramentum accipere. Ex quo videmus multum interesse, vt accurata habeatur circumstantiarum distinctio.

Possunt hæc fortassis videri spinosiora, ac proinde missa ea facio: interim tamen edico tibi, Lector, nisi cautam attentionem adhibueris, decipi te fallique posse. Si caput in proprio loco supra humeros posueris, homo est: si in pectore, aliæque huiusmodi parte collocaris, monstrum est.

Nunc vt ad Hardingi syllogismum redeam, vi des Minorem non esse simpliciter (vt loquuntur) & sine exceptione veram. Etenim singularis communicatio nunquam legitima habita est, nisi tantum circumstantiarum, & necessitatis ratione. Quibus vel omnino sublatis, vel diligentius excussis, illud singularis communionis genus non ampliùs iudicatur esse legitimum. Sic ergo potes Hardingo respondere: *Quid ergo ais? probasne ea, que attulisti pro priuata Missa*

exempla, an non? Si probas, cur mulieribus non das, vt Eucharistiam domum deferant, & in ciuitis, linteisque sudariis custodiant, quemadmodum olim esse factitatum legimus? Si non probas, quòd labes essent, & corruptelæ, quid ergo conaris Missam ex iisdem confirmare, atque ita errorem errore stabilire? Nunc paululum ad illam notam respiciamus, quam Hardingus conseruandæ memoriæ causa in margine posuit, his verbis: *Confirmationes priuata Missa.* Vt sacerdoti priuatam Missam celebrare legitimum esse videretur, Laicorum, mulierum, ægrotantium, puerorum exempla produxit. Itane verò existimat Hardingus Laicos solitos olim fuisse Missam celebrare? Nullusne sacerdos toto hoc tempore in orbe terrarum extitit sexcentorum annorum spatio, quin mulieribus puerisque necesse esset ad ista probanda atque testanda prodire? nihilne tum fuit inter simplicem communionem, atque priuatam Missam discriminis? an putabimus mulieres, puerosque sacrosancta mysteria tum consecrasse, aut Christi corpus in sacrificium obtulisse, aut sacrificium pro viuis ac mortuis confecisse, aut Christi mortem aliis impartisse? Vbi Hardingi Dialecticæ: vbi acumen est?

Quam Hardingus ad id quod quæritur aptè respondeat.

Vide autem, optime Lector, quantum deflexerit ab eo, quo probandum suscepit. Ego de ecclesia quæro, is de priuatis ædibus respondet. Ego de sacerdotibus quæro: ille de mulieribus, pueris, Laicisque respondet. Ego de Missa quæro: ille de eo respondet, quod Missam minimè esse ipse fatetur. Ego de legitimo sacrosanctæ Cœnæ vsu quæro, qui debet esse perpetuus: hic de abutibus respondet, qui sublati abrogatique sunt. Ego de more legitimo quæro: ille de necessitate causisque extraordinariis respondet. Tu ergo iudex esto, quam hætenus plenè cumulatèque promissum suum exo.uerit.

Hardingus. 25. Sectio.

Quamquam non nego, quin & laudatius esset, & ecclesiæ quoque sanctius, si multi animis ritè comparatis, atque exploratis Sacramenti vnà cum sacerdote participes esse vellent. Verùm etiam si Cleri meruo reprehenditur hac in re socordia, quæ hanc populi etiam tarditatem, atque in rebus diuinis negligentiam peperisse videatur: nihilominus, hæc Catholice religionis pars salua manet, omnisque culpa expers. Ipsa siquidem Missa substantia, ex singulari sacerdotis communiõne, populo remisso, & pigritia torpente, nihil amittit dignitatis suæ. Nam alioqui si publicum ecclesiæ sacrificium non absque hominum numero, cum sacerdote communicantium in vno loco, offerri potuisset: tum sanè antiqui patres alicubi in tanta librorum suorum varietate conuesti fuissent de eius rei cessatione, quam ubique Quotidianum, & iuge sacrificium vocant, quod illi a quotidie immolandum esse censent, vt Domini nostri mors, & redemptionis nostræ opus perpetua memoria celebraretur, atque retineretur, & nos ipsi iuxta officij nostri rationem, memores gratosque exhiberemus. Patres verò nusquam de intermissione huius sacrificij, sed multa sæpe de populi pigritia conuesti sunt, quòd tam raro ad sacrum hoc, & salubre epulum accederent: neque tamen eos vnquam illuc per vim adegerunt, sed, vt dignè accederent, hortari proprijs ipsos conscientijs reliquerunt.

Populi in diuinis officiis negligentia è Cleri socordia manauit.

*Falsum: neque enim ita loquitur Patres, sed planè contit.

Episcopus Sarisburiensis.

Concil. Nicen. 2. Actio. 4.

Pictor ille, qui Medeam filium necantem pictura expressit, duas contrarias & inter se pugnantibus affectiones in ipsius vultu singulari quadam arte fecit elucere: ex altera enim parte extremam rabiem ad cædem filij impellentem effinxit: ex altera verò maternum amorem, & pietatem à tam truculento flagitio reuocantem illustrauit. Huiusmodi duos diuersos & inter se luctantes animi motus in Hardingo licet intueri, ambos in eadem facie depictos atque descriptos. Etsi enim famæ, exiustimationisque suæ gratia Missam effert, & communionem sacrosanctam totis viribus deprimit: hic tamen contra conscientie suæ stimulis incitatus Missam communionem esse quidem meliorem confitetur: atque ita quicquid est ab illo confutum hætenus, nunc totum diluit, & alios ei assentire prius postulat, quam ipse secum consentiat. Deus qui veritatem suam vel ex eorum confessione, qui veritati palam aduersantur, ita exprimere valet, perpetuis laudibus extollatur. Sedenim neque illum nos oportuit toties per contumeliam novos Magistros, atque Euangelicos appellare ob eius rei defensionem, quam ipse agnoscit esse meliorem: neque post restitutam semel sanctam communionem, ad priuatam Missam populum reuocare, quod est, ipso confitente, præstantiori deterius antepone.

Hardingus communionem Missa præstantiorem esse confitetur.

Matt. 26.

Ad populum Antioch. Ho. 61.

Hardingus autem dicit: *Cum populi studium languescit, si sacerdos solus communicat, Missa substantia nihil detrimenti patitur.* Ista Substantiæ atque Accidentium differentia in Christi institutione serò inuenta est, & neque Scripturis, neque vetustis patribus probatur. Quamquam Christi & exèplum, & præceptum, non pro Accidente, sed pro ipsa vi, atque substantia Cœnæ haberi debet. *Facite hoc*, inquit Christus, *quod me facientem vidistis: accipite, benedicite, frangite, diuidite in mei commemorationem.* Hæc verba Chrysostomus sic interpretatur: *Hoc facite in memoriam beneficij mei, salutis vestre.* Hoc non accidens aliquod est, aut leuissimum quoddam commentum, quod nobis liceat pro arbitrato nostro prætermittere, sed ipsa Sacramenti res substantialis, quæ vsque ad ipsius aduentum obseruare disertè iubemur: quæque desiderata Paulus Cœnam eam non esse

esse Dominicam Cœnam affirmat.

Equidem Alexander de Hales, atque Humbertus duo scholastici doctores Hardingo hac in re palam aduersantur. Alexander ait: *Consecratio est propter communionem: ergo communio maior est.* Humbertus ait: *Hoc quotiescunque feceritis, id est, benedixeritis, fregeritis, distribueritis, in mei memoriam facietis. Quia quodlibet horum trium, si sine reliquis fiat, perfectam memoriam Christi non representat.* Putatne verò Hardingus, sacrificium, de quo neque Christus, neque ipsius discipuli verbum vllum fecerunt, esse huius Cœnæ substantiam: mysticam verò distributionem, in mortis ipsius recordationem factam, de qua nobis tam perspicuè atque difertè præcepit, nihil ad Cœnæ substantiam pertinere?

Cuius sacrificij mentio profus fuit ab ista causa disiuncta. Vetus patres de illius intermissione nunquam conquesti sunt, quia certum exploratumque habuerunt nunquam intermitteri aut cessare potuisse. Vis enim virtusque sacrificij à Christo facti, in seipso sita est, non in nostra diligentia consistit. *Christus sacerdos secundum ordinem Melchisedech unum sacrificium in integrum obtulit in cruce, plenum, ac profectum:* proinde non est opus alio: *Unum & aeternum:* etgo minimè est necesse iterari: *Ipsi soli privilegio quodam concessum:* quocirca à nullo alio confici peragique potest.

Veruntamen illius sacrificij memoria recolitur, & quasi oculis nostris subiicitur in sacrorum mysteriorum celebratione, quemadmodum complures ex antiquis doctoribus præclare testantur. Augustinus habet: *Nonne semel immolatus est Christus in seipso, & tamen in Sacramento non solum per omnes Pasche solennitates, sed omni die populis immolatur, nec utique mentitur, qui interrogatus eum responderit immolari? Si enim Sacramenta quandam similitudine, earum rerum, quarum Sacramenta sunt, non haberent, omnino sacramenta non essent. Ex hac autem similitudine, plerumque etiam ipsarum rerum nomina accipiunt. Sicut ergo secundum quandam modum Sacramentum corporis Christi corpus Christi est, &c.* Iterum ait: *Cum non obliuiscimur munus saluatoris, nonne Christus quotidie nobis immolatur? Ex ipsis reliquiis cogitationis, & ex ipsa memoria quotidie nobis sic immolatur, quasi quotidie nos innouet.* Rursum similiter inquit: *Holocaustum Dominicæ passionis eo tempore offert quisque pro peccatis suis, quo eiusdem passionis fide dedicatur, & Christianorum fidelium nomine baptizatus imbuitur.*

Ita mortis Christi sacrificium in sacrosancta Liturgia efungitur atque exprimitur: non tamè sicuti Hardingus fingit ex aliqua sacerdotis solius actione, sed per communicationem atque participationem populi, quemadmodum Augustinus etiam alibi testatur: *Dum frangitur hostia, & sanguis (hoc est Sacramentum sanguinis) in ora fidelium funditur, quid aliud, quam Domini corporis in cruce immolatio designatur.*

Hoc Christi sacrificium in cruce, quotidianum sacrificium dicitur, non quòd quotidie repetendum sit, atque renouandum, sed quia semel peractum, ratum in omnes dies, atque in perpetuum durat. Hæc ergo ratio, quam (quæso) vim habet? *Patres nunquam conquesti sunt de quotidiani sacrificij intermissione: Ergo habuerunt priuatam Missam.* Potest facillè & expedite responderi: percepisse sacram communionem quotidie, & proinde minimè conquestos esse. Quamquam neque sacra communio ipsum est reuera iuge sacrificium, sed illius duntaxat memoriam continet: neque tum celebrata communio quotidie fuit. Hoc si nondum intelligat Hardingus, legat atque excutiat epistolam illam ab Alexandrino Concilio scriptam in Macarii cuiusdam defensionem, quem iniqui sui falsò detulerunt, quòd & in Ecclesiam per vim inuasisset, & calicem sacrum fregisset: verba sic se habent: *Atqui locus ille, in quo confractum poculum iactauit, ecclesia non erat, nec quisquam presbyterorum ei loco vicinus, nec dies Dominica. Quum igitur neque ecclesia ibi esset, neque sacra fierent, neque dies hoc ipsum requireret, quale, aut ubi, aut quando, mysticum illud poculum fractum est?* Ex his Concilij verbis clarissimè constat Sacramentorum nullam Alexandriæ eam tempestate, nisi tantum in diebus Dominicis extitisse celebrationem. Interim nemo vnquam de iugis sacrificij intermissione conquestus est. Mortis enim Christi sacrificium quotidianum perpetuumque esse, nec vnquam cessare posse optimè nouerunt.

Hardingus. 26. Sectio.

Ambrosius testatur populum Orientalem sua ætate, non nisi semel quotannis Sacramentum sumere consueuisse: eosque acriter reprehendit, qui hanc consuetudinem sequerentur: Si quotidianus est cibus (inquit) cur post annum illum sumis, quemadmodum Græci in oriente facere consueuerunt. Idem quoque Augustinus isdem prope verbis prodit: & in secundo libro de Sermonibus Domini in monte, capite duodecimo, quartam Dominica precepcionis petitionem exponens, Panem nostrum quotidianum da nobis hodie, cum ostenderet hoc vel de terrestri pane, vel de Sacramento Domini corporis, vel de spiritali cibo, quod ille maximè probat, intelligi posse: non vult Orientales de eo ambigere, quomodo Domini corporis Sacramentum quotidianus illorum panis dici possit, licet non sint quotidie Dominica Cœnæ participes, cum tamen nihilo scius panis hic^a quotidianus dicatur. Sic autem inquit: Vt ergo illi taceant, neque de hac re sententiam suam defendant, vel ipsa authoritate Ecclesiæ sint contenti, quòd sine scandalo ista faciunt, neque ab eis,

1. Cor. 11.

Par. 4. q. 35. m. 2. fol. 2. Humbert. contra libellum Nicetæ Monachi ex Gallandro.

Hebr. 7. & 10.

August. epist. 23. ad Bonifacium.

August. Psalm. 75.

August. epist. ad Rom. sub finem.

De consec. diff. 2. ex sententia Prosperii. Designatur.

Epist. Synod. Concil. Alexandrini.

Communio in diebus tantum Dominicis celebrata.

^a Falsum: Augustinus enim ait: Hic in illis partibus non intelligitur panis quotidianus.

qui ecclesiis præfunt, facere prohibentur, neque non obtemperantes condemnantur. *Hic ex Augustino perspicimus homines Orientales, qui sacramentum ita raro, atque insolenter perceperunt, Christianos nihilominus ecclesie auctoritate habitos fuisse, nec ullam offensionis ansam præbuisse, neque prohibitos fuisse quominus pristinum morem retinerent: & quanquam spiritualibus suis rectoribus, eos, ut sæpius communicarent, hortantibus non parerent, non tamen vel damnatos, vel excommunicatos fuisse.*

Episcopus Sarisburiensis.

Ambros. lib. 5. de Sacramen. cap. 4.

HÆc parum firmamenti habent ad id, quod quæritur, probandum. Ambrosius suorum quorundam pigritiam increpat, qui minus sæpe communicabant, eosque cohortatur, ut omnes unâ quotidie communicent: in quo priuatam Missam penitus euerit.

August. de Ser-mone Domini in monte cap. 12.
Hardingus Augustini sensum corrumpit. Sacramentum quotidie acceptum.

Augustinus autem (ut verè dicam) iniurius ab Hardingus tractatus est, utpote per vim, atque summam iniuriam coactus, & ea celare, quæ dicenda habuit, & id eloqui, quod minimè voluit: ad extremum tamen nullum verbum pro priuata Missa habet, sed contrarium haud obscure probat. Primum Augustinum facit dicentem Sacramentum corporis Christi populo Orientali quotidianum panem extitisse, etiamsi ij quotidie non acciperent. Hoc ex se parum ponderis habet: Augustinus tamen longè secus dixit, idque non in alio libro, sed in ipsa eadem verborum comprehensione, ex qua Hardingus ista verba sumpsit: mox enim adiungit: *Vnde probatur, non hunc in illis partibus intelligi quotidianum panem. Nam Peccati magni crimine arguerentur, qui ex illo non accipiunt quotidie.* Quod autem attinet ad priuatam Missam, in eodem ipso loco sic habet: *Panis quotidianus potest accipi pro Sacramento corporis Christi, quod quotidie accipimus.* Augustinus populum eo tempore singulis diebus Sacramentum accepisse author est: ex quo necessariò consequitur, priuatam Missam nullo tum die habitam fuisse.

Plurimi. In ecclesia Græca aliqui accipiebant quotidie.

At Græci semel tantum quotannis communicare soliti sunt: Ergo sacerdos aliis temporibus solus accipit. Augustinus verò hanc peruersam consuetudinem atque indiligentiam non per vniuersos Græciæ populos peruasisse, sed in quibusdam tantum partibus extitisse testatur: sic enim habet, *Plurimi in Orientalibus partibus non quotidie communicant.* Vnde colligi rectè potest, nonnullos quotidie communicasse: alioqui enim frustra plurimos excepisset. Quòd autem cæteri quotidie communicarent, ex his Augustini verbis in eodem loco clarissimè apparet: *Vel auctoritate ecclesie sint contenti, quod sine scandalo ista faciant.* Ista verba necessariò conuincunt reliquos communicasse, neque tamen fuisse fratrum, qui non communicarunt, negligentia offensos. Si enim ea negligentia per omnes manasset, populusque vniuersus in integrum abstinuisset, sicuti hodie fit in Ecclesia Romana, nihil omnino fuisset, cur alter alteri ea de causa succensuisset.

Germanus in rerum eccles. theoria. Augustin. de verbo Domini secundum Lucam. Serm. 28. Ambros. de Sacramen. lib. 5. cap. 4.

Nunc, ut de re ipsa dicamus, Iesus Christus Dei filius quotidianus noster æternusque cibus est, haudquaquam remouendus, atque post aliquot dies, instar panum illorum propositionis Iudaicorum renouandus, sed perpetuò coram Dei propitiatorio sistendus. *Quotidianus noster panis* (inquit Germanus) *est Christus, qui est, qui que ante fuit, & qui in æternum durat.* Similiter Augustinus: *Non iste panis, qui vadit in corpus, sed ille panis vite æternæ, qui animæ nostræ substantiam fulcit.*

Basil. ad Cæsariam. Concil. Laodiceum. can. 49. Concil. Constantin. can. 52. Conc. Alexan. epistola Synodalis. August. in Ioan. tract. 26. Ambros. in epi. ad Tim. 1. ca. 1. Concil. Toletanum. 4. can. 9. Communio Dominicis tantum diebus celebrata.

Huius cibi Sacramentum est panis, quem Christus benedici, frangi, distribuique in ipsius recordationem præcepit, quem etiam quotidianum panem appellare licet: non quia quotidie, ac singulis diebus accipitur, sed quia nullus dies est, in quo accipi non possit. Quòd autem in huiusmodi locis, in quibus populus Sacramentum quotidie non acciperet, à sacerdote nequaquam quotidie & priuatim edumeretur, quòd perpetuaretur iuge & quotidianum sacrificium, ut Hardingus somniat, ex pluribus luculentissimis testimoniis patet. Atque ut Basilium, ad Cæsariam patritiam: Concilium Laodicenum: Constantinopolitanum Concilium in Trullo habitum: & Synodalem epistolam ab Orientalibus episcopis pro Macario scriptam prætermittamus, Augustinus sic habet: *Huius rei Sacramentum alibi quotidie, alicubi certis interuallis dierum, in Dominico præparatur, & de mensa Dominica sumitur.* Similiter Ambrosius: *Omni hebdomada offerendum est, etiamsi non quotidie peregrinis, incolis tamen vel bis in hebdomada.* Augustinus Sacramentum certis dierum interuallis celebratum fuisse, Ambrosius *aliquando bis in hebdomada, non quotidie scribit.* Quòd autem huius rei testimonium illustrius afferri potest, quàm Concilium Toletanum? verba sic se habent: *Nonnulli sacerdotum in Hispania reperiuntur, qui Dominicam orationem, quam Saluator noster docuit, & præcepit, non quotidie, sed tantum die Dominica dicant.* Ex his optimè colligitur, si Hispaniæ sacerdotes orationem Dominicam dominicis tantum diebus recitarent, cum communio sine Dominica oratione nunquam celebretur, proinde communionem à sacerdotibus Hispanis, non nisi Dominicis diebus fuisse administratam.

His iam diligenter expensis, coniecturarum, quas attulit Hardingus, subtilitas facilius elucescet. Quòd enim ait, *Nonnulli è populo se subdixerunt: Ergo nemo communicabat.* Aut: *Multi abstinerunt: Ergo sacerdos solus accipit:* hæc putidæ sunt rationes, atque indignæ, quibus respondeatur. Ex his enim præmissis contraria multò meliùs sequeretur conclusio. Augustinus ait: *Plurimi in Oriente abstinerunt:* Ex quo rectè colligimus: Ergo aliqui non abstinerunt. Nam

Nam alioquin dixisset, Omnes non abstinerunt, non plurimi. Deinde: Aliqui non abstinerunt: Ergo aliqui cum sacerdote communicabant. Ex quo efficitur sacerdotem non solum accepisse: atque in Hardingum priuatam suam Missam nondum inuenisse.

Hardingus. 27. Sectio.

In 10. cap. ad
Hebr. Ho-
mit. 17.

Chrystostomus populum saepe hortatus, vt se ad communicandum præparet, saltem in Paschate, in vno loco sic habet: Quæ ergo sunt? plurimi ex hoc sacrificio semel accipiunt in toto anno, alij bis, alij sæpius. Ad omnes ergo nobis fermo est, non ad eos, qui hîc sunt tantum, sed etiam ad eos, qui in eremo sedent. Illi enim semel in anno participant, fortassis enim, & post duos annos. Quid ergo est? Quos magis acceptabimus? eosne qui semel, an eos, qui sæpius, an illos qui raro accipiunt? Neque illos qui semel, neque qui sæpius, neque qui raro, sed eos, qui cum munda conscientia, qui cum mundo corde, cum vita irreprehensibili, isti semper accedunt. Qui verò tales non sunt, neque semel. Quid ita? quia iudicium sibi accipiunt, & damnationem, & supplicium. *Antiqui Doctores, in primis Chryostomus, atque Augustinus huiusmodi sententiis abundant.*

Episcopus Sarisburiensis.

Nihil opus est ad huiusmodi loca respondere, quæ speciem in se nullam momenti habent. Chryostomus, vti Hardingus optimè nouit, neque hîc, neque omnino vsquam, vel nomen, vel sensum priuatæ Missæ habet. Populo modò suadet, vt se exploret atque præparet, vtque dignè ad Dominicam Cœnam accedat. Quòd si iam Hardingus se Missam suam hoc loco stabilire posse putet, idem sibi potest de Paulo quoque polliceri, quasi eam diceret, *probet seipsum homo, priuatam Missam instituere cogitet.*

Hardingus. 28. Sectio.

In hunc autem finem induco hæc testimonia, omittis aliis eiusdem sententia compluribus. *Et si sapienter-
ro populus a communione abstineret, vt nullus esset aliquando ad communicandum paratus, tamen
sancti patres, Episcopi, atque sacerdotes eam non satis iustam causam iudicarunt, quò minus sanctum illud
sacrificium quotidie offerrent, Missamque celebrarent. Quod quidem abundè probari potest, siue velit
Iuellus, qui sibi contra tam certò persuasum habet, manus dare atque subscribere iuxta promissum suum, siue
nolit. De quotidiano sacrificio hæc verba Chryostomi perspicua sunt: Quid ergo nos? Nonne per singu-
los dies offerimus? Offerimus quidem, sed ad recordationem facientes mortis eius, & vnà est ho-
stia, non multæ. Hîc mihi videor fuellum audire dicentem, etsi inuitum, quotidianum se sacrificium conce-
dere, tamen constanter adhuc negare, ostendi posse, huiusmodi sacrificium fuisse vnquam celebratum absque
communione, id est, vt ipsi volunt, idoneo aliquo hominum numero, qui Sacramentum cum sacerdote in eo-
dem loco sumant. In huius confirmationem ista loca mihi profectò ipsi satisfaciunt. Non dubito autem, quin
homines doctiores, qui plura legerunt, quàm ego, alia etiam habeant.*

² Falsum: Har-
dingus nulli po-
test huiusmodi
tèpus ostèdere.

Episcopus Sarisburiensis.

Hoc in loco Hardingus ipse se egregiè prodit, qui pauca Chryostomi verba ad speciem pro-
ponit, eaque & à re aliena, & pro arbitrio libidinèque sua truncata atque mutilata, ac dein-
de nobis, quasi iam debellatum esset, subscriptionem imperat: cum interim hoc eodem loco, &
vno ferè spiritu obscurè fateatur infirmas esse, quas attulit, rationes.

Chryostom. ad
Hebræos.
Hom. 17.

Hæc D. Chryostomi verba, cum nihil ad priuatam Missam faciunt, tum abundè ostendunt, quid antiqui patres per Oblationis, & Sacrificij nomina in sacra liturgia intelligerent. Chryostomus sacrificia Iudæorum in lege, cum Christi sacrificio in Euangelio confert. Ait autem sacrificia legis multa extitisse atque imperfecta, & proinde fuisse quotidie iterata atque repetita: hoc verò Euangelij sacrificium vnum atque perfectum esse, propterea que sempiternum: idque præstantissimo cuidam medicamento comparat, quod semel adhibitum sanitatem affert, vt non sit necesse sæpius sumi.

Præterea etiam nobis, qui sub Euangelio fumus, sacrificium quoddam reliquum esse docet, & quidem quotidianum, sed tamen eiusmodi, vt ad conseruandam illius vnici, semel in cruce sacrificij memoriam modò referatur.

Et quanquam in multis locis immolatus, tamen vnum solùm esse sacrificium ait, quia vnicum illud Christi sacrificium spectat. Ac proinde addit: *Quomodo vna est hostia, & non multæ? Quia semel oblata est, oblata est in sancta sanctorum. Hoc autem sacrificium (id est, Sacramenti celebratio) exemplar illius est. Quid autem per hoc vocabulum (exemplar) velit in iis, quæ mox præcurrunt, ostendit: Que formam tantum alicuius habent, Exemplar ostendunt, non autem virtutem: Sicuti in imaginibus exemplar hominis habet imago, non etiam virtutem. Ex his Chryostomus sic concludit: Hoc autem, quod facimus, in commemorationem quidem fit eius, quod factum est. Hoc enim facite (inquit) in meam commemorationem. Nunc obscurum esse non potest, quemadmodum veteres patres Oblationis atque*

Chryostom. ad
Hebr. Homil.
17.

Exemplar.

atque Sacrificij vocabulis vsi sunt.

Sed quid interim ista priuatam Hardingi Missam adiuuant? Quòd si nihil ad causam conferrant, quorsum ea adduxit Hardingus? Est hæc sanè languida conclusio.

Chrysofomus habuit quotidianum sacrificium.

Ergo, Chrysofomus habuit priuatam Missam.

Hardingus
Chrysofomi
verba decurrit.

Vocat sanctos,
sancta sanctis.

Equidem (Lector Christiane) si quæ proximis versibus sequuntur apud Chrysofomum, legendi tibi facultatem dedisset Hardingus, faciliè potuisses omnem sacræ Liturgiæ rationem Chrysofomi memoria obseruatam animaduertere. Sic enim ad populum ait: *Per singulos dies intras in Ecclesiam. Ista innuunt sacerdotem non fuisse in Ecclesia solum. Tum de perceptione sic ait: Hoc etiam Diaconus insonat in illa hora sanctos vocans, & per hanc vocem veluti maculas inspiciens. Sicut enim in grege, ubi multe quidem saluæ sunt pecudes, multe autem scabie plena sunt, necesse est, ut hæc prohibeantur à sanis: sic etiam in Ecclesia, quoniam alie quidem sunt saluæ pecudes, alie vitiate, per hanc vocem prohibentur hæc ab illis: penetrat ubiq; per vocem illam tremendam sacerdos, sanctos vocans, & attrahens. Nò ad alia te Chrysofomi loca remitto, & plura & planiora, sed tantum in hoc ipso infisto, ex quo Hardingus, quantum ei videretur, deiecit.*

Populum Chrysofomus ad templum accessisse testatur: Diaconum voce sua sanos ab ægris distinxisse, ut alteri communicaret, alteri abstinerent: alteros ineunte communionem exclusisse, alteros adduxisse, & Ecclesiæ obtulisse. Hæc Ecclesiæ legitima fuit Chrysofomi ætate consuetudo, quem nos nunc ex sui ipsius clarissimo testimonio intelligimus non accepisse solum.

Cæterùm Hardingus ait: *in huius rei confirmationem hæc, quæ sequuntur loca mihi quidem sufficiunt atque satisfaciunt.* Enervata hæc & molis conclusio, quidquid est ab eo hæctenus dictum, facit esse suspectum, quippe quod minus abundè videatur causam probare: atque ita suum illud insigne ad libri marginem positum his verbis *Confirmationes priuata Missæ*, ipse conuellit, totumque fundamentorum suorum pondus subsequenti bus hæc coniecturis imponit. Hæctenus certè, quantum ex ipsius libro consistere potest, quanquam & otio abundaret, & lectione valeret, & assidua cum suis omnibus commentatione vteretur, tamen neque nomen priuata Missæ in vetere quocquam, & catholico Doctore, neque singularem sacerdotis sumptionem inuenit. Siquidem omnes ei mortales fidem exhibere, atque subscribere velit, coniecturas mittat, & firma solidaque argumenta adducat esse necesse.

Hardingus. 29. Sectio.

Soter Episcopus Romanus circiter annum Domini 170. qui martyris affectus est Antonio Vero imperatore, de celebranda Missæ formula hoc decretum fecit, ut nullus presbyterorum sociennia celebrare præsumat, nisi duobus præsentibus tribusque respondentibus, & ipse tertius habetur: quia cum pluraliter ab eo dicitur *Dominus vobiscum*, & illud in secretis *Orate pro me*, apertissimè conuenit, ut illis responderetur salutariter hoc peruetustum decretum minime flagitat, ut totus populus necessario adsit, nedum ut sacramentaliter etiam saepe communicet, quod ne ab us duobus postulat, quos interesse sacris oportuit. Si ex nudis huius decreti verbis satis firmum argumentum in hanc sententiam colligi non possit, ex eius rei affirmatione, cuius ibi fit mentio, alterius negationem, de qua nos agimus, concludere ratio. Quum accipere Christi corpus multò euidem rariùs sit, quam sacerdoti Missam facienti respondere, si pius ille Episcopus simul & martyr illud ita necessarium existimasset, ut sine eo Missa celebrari non posset: fuisse profectò consentaneum, ut de eo potius, quam de altero diserte cauisset. Sed quia secus iudicauit, duorum tantum præsentium, ut necessariam decreuit, ob eam, quam supra attulit, causam.

De Concilio
dist. i. can.
Hoc quoque
statutum.

*Falsum: Omnes enim præsentibus iusti sunt vel communicare, vel ducere.

Simplex collegio.

Episcopus Sarisburiensis.

Polydorus de inuentoribus verum.

2. Thessal. 2.

Alij ab Anacleto Papa, alij à Sotere factum hoc decretum existimant: itaque nondum videntur de eius authore penitus consentire. Verùm nisi Decretorum istorum, & Decretalium epistolarum meritò nobis esset inspecta autoritas atque fides, minùs sanè de illorum doctrina ambigeremus. Impositioribus ille semper mos fuit, ut suis scriptis eorum hominum nomina inscriberent, quos scirent ab omnibus plurimi fieri. Nam ut Homerum, Hesiodum, Ciceronem, Plautum aliòsque homines doctrina excellentes atque apud Ethnicos in primis celebres prætermittam, quorum titulis multi adulterini libri prodierunt, Paulus ipse Thessalonicenses monet, ne se à fide abduci vel per spiritum, vel per sermonem, vel per epistolam tanquam ab illo scriptam patiantur. His autem postremis verbis inquit epistolas eius nomine supposititias interdum in vulgus emanasse. Edita quoque sunt Euangelia Petri, Thomæ, & aliorum Apostolorum nominibus fucata: alia etiam leguntur, sed leuiora atque minutiora, Augustino, Hieronymo, Ambrosio, Cypriano, & similibus ascripta. Ludus erat nonnullis scripta supposititia diulgare, de quo multi sanctitate præcellentes patres vehementer conqueuntur.

Quocirca

Quocirca minùs mirandum est, si idem Anacleto, Euaristo, Soteri, atque aliis confimilibus acciderit, qui mox Apostolorum ætati Romæ successerunt.

Gratianus de Decretalibus epistolis inter doctos dubitatum fuisse ostendit, & Doctor Smythus, quanquam illius authoritati non multum tribuo, ac D. Pauli crucem palam professus est, eas nullo modo posse illorum hominum esse, quorum esse prædicantur. Atque vt aliquid breuiter adferamus, vnde hoc verum esse euincatur, Epistolæ istæ Decretales Scripturas manifestò adulerant, ac corrumpūt, id quod Lectori vel eas inspicienti facillè apparebit. Nihil perinde faciunt, atque Papæ dignitatem regnùmque defendūt, cum tamen non ante aliquot centenos annos post Apostolorum tempora huiusmodi aliquis principatus constitutus, atque fundatus esset: ingentem inanium ceremoniarum multitudinem instituunt, aliisque huiusmodi ineptiis redundant, quibus Apostolorum doctrinæ nihil cogitari potest dissimilius: ea apertè profitentur atque proclamant, quæ vel Hardingo teste manifesta sunt mendacia.

Anacletus, qui proximus à Petro fuit, iubet, atque præcipit, vt singuli episcopi semel quotannis Limina Petri inuisant Romæ: cum tamen adhuc nullum esset in Petri religionem Romæ extructum fanum. Nam Cornelius Papa (vt in Decretalibus est) se primum Petri corpus eruisse, & in Apollinis templo Romæ condidisse scribit, centum & quadraginta annis ad minimum post mortuum Anacletum.

Antherus Papa Eusebij Alexandrini, & Fœlicis meminit, qui quòd longo post illum mortuū tempore nati sunt, ei esse noti nullo modo potuerūt. Fabianus de Nouati in Italiam aduentu scribit: cum interim ex Cypriano atque Eusebio perspicuum sit, Nouatum Cornelio Papa, qui Fabiano proximus fuit, in Italiam primò venisse. Atque vt de aliis innumeris coniecturis taceam, de quibus fortassis post aptior dicendi locus dabitur, neque Hieronymus, neque Gennadius, qui scriptotes Ecclesiasticos diligenter persequuti sunt, neque Damasus, qui de industria Pontificum Romanorum, quotquot ante illum fuerunt, vitas perscripsit, vel epistolarum, vel Decretorum istorum vllam mentionem fecerunt: quæ profectò nunquam celassent, si quæ huiusmodi ipsorū ætatibus edita, cognitæque fuissent. Paucis volui Decretales istas authoritates perstringere, quò certius Lectori constare posset, quid de eis sentire deberet.

Nunc ad rem descendamus. Si temporis illius conditionem ex historiis repetamus, Soterem Pontificem Romanum hanc legem promulgasse, vt sacerdoti Missam duobus duntaxat præsentibus celebrandi potestatem faceret, vix sanè credibile videatur.

1. Etenim & Augustinus, & Hieronymus, qui ducentis & quinquaginta post Soterem annis vixerunt, populum Romanum sua ætate vnà communicare solitum esse scriptis, prodiderunt: quæ profectò consuetudo cum hoc Hardingi commento malè conuenit.
2. Ipsa quoque verba sibi manifestò repugnant. Illud enim vocabulum *Solemnia*, quod hic vsurpatur, solennem aliquem cœtum, & populi conuentum innuere videtur. Iste tamen tres tantum homines ad hoc munus œbundum postulat, cum iterum *Missarum solemnia* nuncupet.
3. Quod autem ad causas illas attinet, quæ in hoc decreto adhibentur, videlicet, vt sacerdos commode apteque possit in plurali numero dicere *Dominus vobiscum*, & *Orate pro me fratres*, de eo plurimum ambigi potest, an hæ partes Romanæ Liturgiæ essent Sotere Papa. Damasus enim, qui Romanus Episcopus ducentis & quinquaginta post annis fuit, ad Hieronymum scribit, omnia in Ecclesia Romana suo tēpore ita nudè ac simpliciter peragi solere, vt in diebus Dominicis nihil publicè populo legeretur, nisi vel epistola aliqua Apostoli, vel caput aliquod ex Euangelio: quod siue de sacra Liturgia senserit, siue secus, amplius deliberandum relinquo.
4. Deinde hic ipse Soter tum hos duos, tum quotquot insuper præsentibus adsunt, sacerdoti respondere vult: vnde consequitur, vt & ea sit loci propinquitas, in qua populus stans exaudiat, & sermo etiam vulgaris atque cognitus: quæ ambo Hardingianæ Missæ aduersantur.
5. Præterea de duobus his, quos præsentibus adesse sacerdoti oportet, à Canonistis dubitatur, Clericis ambo, an ambo Laici esse debeant: vel vnus Clericus, altera Laicus: vel vnus vir: alter fœmina. Tandem Clericum vtrumque esse oportere statuunt.
6. Quanquam secus definitum, & conclusum est, vt si publica Missa fuerit, duos ad minimum interesse necesse sit: si priuata, vnum adesse sufficiat.
7. Gerson quoque ait, sacerdotem rectè posse dicere *Dominus vobiscum*, etiamsi vnus tantum Missam celebranti adsit. Existimari enim sacerdos potest (inquit) non illi vni solummodo loquutus esse, sed toti etiam Ecclesiæ. Atque ita quantumuis Soter binarium numerum sanxerit, eum tamen aliquando, si occasio postulauerit, imminui posse perspicimus.
8. Innocentius autem Papa aliud adhuc excogitauit remedium. Etsi (inquit) vnus tantum adsit, potest tamen sacerdos dicere *Dominus vobiscum*, quandoquidem adesse Angeli possunt hominum loco.
9. Postremò huiusmodi eo tempore in Missa fuisse mysteria, non facillè docuerit Hardingus. Tū enim Missæ quæque pars clarè apertèque pronunciabatur, vt eam populus exaudire posset, & dicere *Amen*. Atque sanè populo dicere *Orate pro me fratres & sorores*, vt hodie in Missa fit, nisi populus, quid dicatur & audiat, & intelligat, nihil aliud sit, quàm ludere. Durandus tamen ait: *Sacerdos ante secretellam voluens se ad populum dicturus, Orate fratres, &c. debet dicere, Dominus vobiscum sub silentio.*

Dist. 19. de epistol. Anno: Edouard. di. sexu.

Dist. 97. iuxta sanctorum. In Decretalibus Cornelij.

Cyprian. lib. 1. epist. 3. Eusebius lib. 6. cap. 43.

August. epist. 118. ad Ianuar. August. in 102. tract. 26. Hieronymus in apologia aduersus Iouinianum.

Damasus in epist. ad Hieronymum.

De Consecrat. dist. 1. Hoc quod in Glossa.

Summa Angel. Missa. 38.

Gerson contra Floretum. lib. 4.

Innocent. lib. 2. cap. 20. de officis Missæ.

Durand. lib. 4.

Hardingus autem ait, *Soter decreuit, non ut hi duo cum sacerdote communicarent, sed tantum ut ei adessent: Ergo verisimile est, sacerdotem solum accepisse: quod genus argumentandi apud aduersarios nostros vstratissimum est.* Verum quid si hi duo, neque communicare, neque omnino interesse velint? Hardingus quidem existimat pium sacerdotis studium minimè debere sociorū inopia impediri. Hęc enim paulo antè ipsius verba sunt: *Esto: nemo veniat. Non est hæc satis iusta causa, cur nunc fidelis & pius sacerdos Dei amore inflammatus, & cœlestem cibum, atque potum esurire se, & sitire sentiens ab eo arceretur. &c.* Soter satis hanc magnam iustamque causam esse iudicat: Hardingus autem contrā sentit. Iudicium lectoris esto.

Quod attinet ad vim argumentationis illius, cuius nos aduersarios (vt illi placet) suos infimulat, spero equidem iamdudum discrimen aliquod inter nostras rationes, illiusque coniecturas apparere. Illud autem argumentum, quod ipse intelligit, neque explanauit, in scholis appellatur *Argumentum ab auctoritate negativè*, & tum demum valere existimatur, quando à verbo Dei ducitur: neque à nobis tantum, sed & à D. Paulo multisque Patribus catholicis vsurpatur. D. Paulus ait:

Ad Galatas. 3.

Deus non dixit Abrahamo, in tuis seminibus omnes gentes benedicentur, sed in tuo semine, qui est Christus: atque ex eo se rectè concludere iudicauit.

Origen. in Leuit. Homil. 5.

Similiter Origenes ait: *Nam & dominus panem, quem discipulis dabat, & dicebat eis: Accipite & manducate: non distulit, nec seruari iussit in crastinum.* Huiusmodi argumenta Origeni, aliisque eruditissimis patribus satis firma visa sunt, vtcunque ea Hardingo displiceant. Hoc genus in Diuinis præceptis tenere iudicatur, quia ea integra sunt, suisque numeris absoluta, Deusque nobis, ne quicquam illis vel adderemus, vel detraheremus interdixit: & proinde ab illis non improbatur, qui à Christo didicerunt, *Vnus est magister vester Christus:* & Dei patris vocem de cœlo audiuerunt dicentem, *Ipsum audire.* Is autem, qui verbo Dei, quicquid illis libitum erit, apponunt, & Dei voluntatem suis placitis subiciunt, atque mandata Dei propter suas traditiones violant, firmum videri non potest. Denique si hæc argumentatio legitima fuerit, cur eam Hardingus improbat? si vitiosa sit, cur illa vsus est ipse, etiam eodem in loco, in quo eam reprehendit? At Soterem Hardingus duorum tantum præsentiam sanxisse contendit, quos tamen non iussit communicare: ergo sacerdos solus communicauit, atque inde priuatam Missam necessariò concluditur. Verum attende paululum, Lector. Primum, si duo isti cum sacerdote communicare deberent, tum ex hoc decreto nihil adhuc nactus est Hardingus, quod ad priuatam Missam stabilendam faciat. Deinde, hoc decretum perpende, quod Calixto adscribitur: *Peracta consecratione omnes communicent, qui noluerint Ecclesiasticis carere liminibus. Sic enim & Apostoli statuerunt, & sancta Romana tenet Ecclesia.* Hoc decretum duos illos astrinxit, vel cum sacerdote communicandi, vel ex Ecclesia exeundi necessitate. Si communicarent, tum nullam hęc reperit Hardingus priuatam Missam: si discederent, tum nullam sacerdos omnino Missam celebrare potuit. Soter enim duorum ad minimum præsentiam postulat.

Matth. 23.

Matth. 17.

Matth. 25.

De consec. dist. 2. Peracta.

De consec. dist. 1. Episcopus.

Iam verò argumentum, quod Hardingus ex isto decreto concludit,

Tres homines adfuerunt. Ergo,

Duo ex illis communicarunt:

Prorsus ineptum est atque insulsum. Ita potius concludisset:

Soter duos adesse præcipit,

Ergo, multò quidem magis eos communicare iubet.

Præterea verò & ratio ipsa, & communis Ecclesiæ illius vsus postulabat, vt isti duo, quos Soter sacerdoti adesse decreuit, vel presbyteri, vel diaconi, vel certè clerici essent, præter illam Laicorum multitudinem, sicuti reuera est in glossa definitum. Atque ita istud Soteris decretum cum altero Anacleti in eadem ferè sententiam lato congruit. *Episcopus Deo sacrificans testes secum habeat aut septem, aut quinque, aut tres diaconos, & subdiaconos, atque reliquos ministros:* cum alio insuper ab eodem ipso Sotere facto. *Sacerdos quisque sacrificans habeat post se vicini solaminis adiutorem, qui eius vicem exequatur inrepidus, si ei passio aliqua perniciosa vel inualetudo occurrerit.* Atque erat sanè presbytero necessarium præstò semper adesse, quantumuis alij vel clerici, vel laici adessent.

De con. dist. 1. hoc quoque in glossa.

De con. dist. 1. Episcopus Deo.

De con. dist. 1. Vt illud.

Quare cum vel presbyteri, vel clerici essent, & Liturgiæ interessent, disertis legum Ecclesiasticarum sanctionibus cogebantur cum sacerdote communicare, quemadmodum ex hoc decreto inter Apostolorum canones numerato apparet: *Si quis Episcopus, aut presbyter, aut diaconus, vel quilibet ex sacerdotali catalogo facta oblatione nen communicauerit: aut causam dicat, vt si rationabilis fuerit, veniam consequatur: aut si non dixerit, communionem priuetur.* Quocirca, quicumque tandem isti duo essent, quos Soter sacerdoti præsentem adesse vult, siue laici, siue clerici, legum sanctionibus vnà cum sacerdote communicare vrgebantur. Itaque Hardingus hæctenus communionem inuenit, priuatæ vero Missæ ne vestigium quidem vllum aspiciere potuit.

Canon. Apost. Can. 9.

Hardingus. 30. Sectio.

IN Concilio quodam Agathæ ciuitatis Francia, quæ tum Gallia dicebatur circiter Chrysofomi ætatem habito, vetus decretum Fabiani Episcopi Romani ac martyris, atque etiam consilij Elibertini sancto Syluestro Papa celebrati anno Domini 314. renouatum est, in quo sancitum fuit, vt omnes seculares ter quotannis communicarent, nempe in Paschate, Pentecoste, & Nataliis. Cautum quoque in eodem concilio fuit, vt Missas

Ex consilio Agathæ c. 2. 31. Missas die Dominico secularibus totas audire

speciali ordine precipimus, ita, vt ante benedictionē sacerdotis egredi populus non praesumat. Quod si fecerint, ab Episcopo publice confundantur.

De con. dist. 1. Cum ad celebrandam Missam.

Missas die Dominico quoque integras audirent, neque ante sacerdotis benedictionem egredierentur. Ita ergo Missam singulis dominicis audire, communicare verò ter quotannis tenebantur. Idem quoque in Aureliano concilio decretum fuit. Quare verisimile est in paruis oppidis ac vicis Missam aliquando fuisse celebratam, vt plures interim simul non communicarent.

Privata Missa verisimilitudine confirmatur.

Episcopus Sarisburiensis.

Non est necius Hardingus istos canones, quorum hic meminit neque in Concilio Agathensi si apud Gallos, neque in Elibertino apud Hispanos habito vnquam inueniri scriptos potuisse: sed centenis aliquot post annis à Gratiano quodam fuisse editos, horumque conciliorum titulis ornatos, homine singulari quidem industria, sicuti ex collectitiis ipsius scriptis patet, sed tenui admodum iudicio, quemadmodum ex rerum delectu, quo est usus, intelligi potest. Hunc tamen in locum Hardingus plures ex illis contulit atque congeffit, vt mutuam sibi operam nauarent, & autoritatis inde non nihil conciliarent.

Hardingus concilia citat, quae minimè extant.

Sed vt demus horum decretorum integram esse fidem, & Gratianum in iis colligendis nihil in se fraudis admisisse, Hardingo tamen parum profectò profunt. Nam cum pluribus cum aliis nominibus opprimunt, tum priuatam ipsius Missam nihil subleuant. Sic enim ab vtroque concilio definitur: *Quin Natali Domini, Paschate, & Pentecoste non communicant, Catholici non credantur, nec inter Catholicos habeantur.* Ex his generalibus conciliis apparet, in tota Ecclesia Romana neminem omnino (Missatores quosdam sacerdotes excipio) dignum esse, qui catholicus censeatur.

De cons. dist. 2. Secularis.

Atque vt propiùs ad rem accedamus, qui horum decretorum sententiã accuratiùs inspexerit, ea nullo pacto posse cum illius Ecclesiae statu congruere facile animaduertent. Nam, præterquã quòd suprã ex Hieronymi atque Augustini testimonio euicis, sacram communionē Romæ quotidie fuisse populo distributam, Fabianus Episcopus Romanus, quem hic Hardingus etiam testem adduxit, disertè sanxit, vt populus non Missam singulis dominicis, sicuti Hardingus pro certo affirmavit, audiret, sed vt communionem singulis dominicis perciperet. Perspicua sunt ipsius verba. *Decernimus vt in omnibus dominicis diebus Altaris oblatio ab omnibus viris, & mulieribus fiat, tam panis, quàm vini.* Ex his verbis non modò colligitur communionem Dominico quoque die fuisse celebratam, verum etiã *ἐν παρὸς δὲ* animaduerti potest, ex hoc Fabiani testimonio manifestum esse, & viros, & mulieres altaris sacrificium fecisse, idque panis & vini, ac proinde consentaneum ordini Melchisedec. Ideo Bernardus ait: *Non solus sacerdos sacrificat, sed totus conuentus fidelium.* His rebus diligenter expensis, ea sententia, quam ex his decretis tam vehementer Hardingus exprimere atque extorquere cupit, omnibus videbitur incredibilis. Porro, quando vel Augustinus, vel Hieronymus, vel Chrysostomus, vel alius quispiam eruditus pater aut doctor eo sæculo istiusmodi vnquam loquendi ratione usus est, *Audire Missas?* Hæc orationis forma adeo fuit illis hominibus incognita atque peregrina, vt ne in prototypis quidem horum decretorum inueniantur: in quibus hæc modo verba sunt, *Tenere Missas*, sicuti ex libro conciliorum perspicui potest, in quo ea in margine consultò notantur. Itali hodie videntur multos aptiùs loqui. Eos enim, qui Missas audiunt, neque audita intelligunt, *Videre Missas* dicunt.

Inter Decreta Fabiani. cap. 7.

Bernard. in serm. in die purific.

Concil. Agathen. can. 31.

Quandoquidem autem Hardingus tantopere delectari videtur hoc loquendi genere, *Audire Missas*, vt imperito fortasse alicui persuadet, populum, dum eã audit, quæ non intelligit, pietatis & religionis partibus satisfacere, & in eo primitiuam Ecclesiã imitari, ego etiam ab illo quæram, quis vnquam eruditus doctor, quisue patet antiquus, hanc vocẽ, *Audire*, eo sensu vsurpauerit? Equidem Christus auditum ab intellectu in piis minimè seiungit. Sic ait: *Audite & intelligite.* Et Sapiens dicit: *Si inclinaueris aurem tuam, accipies scientiam.* Deus etiam ipse in Deuteronomio inquit: *Recitabis verba huius legis in conspectu totius populi Israel: & c. vt audientes discant, & metuant.* *Dominum Deum vestrum, & custodiant atque impleant omnia verba huius legis.* In libro Regum ita scribitur: *Loquere nobis Syriacè: nam audimus: id est intelligimus.* Eò etiam nobis Deus audiendi facultatem largitus est, quò instrumento ad doctrinam, atque scientiam consequendam necessario instructi essemus: eaque de causa auditum Aristoteles intelligendi sensum appellauit.

Audire Missam

Matth. 15. Ecclef. 6. Deuter. 31.

4. Reg. cap. 18.

Cic. in Tuscul. quaestionibus.

Audire enim nec quicquam intelligere, nihil minus est, quàm audire. Cicero habet: *In illis linguis, quas non intelligimus, quæ sunt innumerabiles, surdi profectò sumus.* Vnde constat, ignaros homines, qui Missam peregrina & ignota lingua celebratam audiunt, surdos esse, nec omnino Missam vllam audire. Iustinianus Imperator ait: *Non multum interest, vtrum abfuerit tutor, cum negotium contraheretur, an præsens ignorauerit, quale esset, quod contrahebatur.* Alio etiam in loco similiter inquit: *Coram Titio aliquid facere iussus, non videtur presente eo fecisse, nisi is intelligat.* In quæ verba sic scribit Alciatus: *Quid opus erat, eius præsentiam adhibere, qui quod agatur, non intelligat? Siquidem aiebat Epicharmus philosophus, mentem esse, quæ videt, non oculos. Qui ergò animo non adest, abesse videtur.*

De auctori. & consen. tutor. & cur. Non multum.

De verbor. & rer. significat. Andre. Alciat.

His ego testimoniis, quàm alijs vti malui, quandoquidem in eis lumen sensusque naturæ elucet. Quinam ergo putauit Hardingus fieri posse, vt istorum verborum, *Audire Missam*, inuolucris tectus, hominum aspectum fugeret? Perinde certè à communi opinione atque iudicio abhorret, si quis se Missam audire velle dicat, atque concionem videre. Quid enim Missa habet, quod ab indoctis audiatur? Oblatio, quam illi fingunt, externa actio est, & proinde visu, non auditu percipitur: Consecratio cuiusmodi apud illos habetur, secreto peragitur, neque debet audiri: **Con-**

Audire Missam: Videre concionem.

munitio prorsus nulla est, atque idcirco non potest audiri. Hæ tres illæ sunt principes atque *ordines* partes, ex quibus Hardingus vniuersam Missam constare defendit. Quare non video, quemadmodum Missa audiri à vulgo imperito dicatur, cum nullam eius partem audiat.

Chrysof. in 1.
Cor. hom. 35.
1. Cor. 14.

Si per hanc vocem, Missa, preces eas, quæ in Missa fiunt, intelligat, homines illiterati eas non intelligunt, & proinde ne audiunt quidem. Chrysofomus de eo loquens, qui conceptas alieno atque incognito sermone preces audit, ita ait: *Tu recte oras, spiritu, scilicet, concitatus sonas: sed ille nec audiens, nec intelligens ea, quæ dicis, paruam ex ea re utilitatem capit.* D. Paulus similiter ait: *Qui loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo: nullus enim audit.* Hardingus indoctos Missam, cæterâque preces audire contendit, etiam si nihil prorsus eorum, quæ dicuntur, intelligant: Paulus autem, atque Chrysofomus indoctos proinde audire negant, quia nihil intelligunt. Deus impiis, non piis dicit, *Auribus audietis, & non intelligetis.*

Esa. 6.
Matth. 13.

Verisimile est.

Nunc, quid Hardingus ex his duobus Conciliis concludat, videamus: *Ergo* (inquit) *verisimile est, in vicis præsertim ac pagis Missam, fuisse procuratam sine omni communicantium multitudine. Verisimile est, in scholis, & in disputando parum semper valuit.*

Innocent. 3. in
prologo de officio
Missæ.
Durand. lib. 4.
Rupertus de
Missæ.

Vides, lector optime, quicquid istuc rei tandem fuerit, nihil certè aliud esse, quàm coniecturam, eamque etiam, vt post apparebit, futilem cæcâque coniecturam. Mirum fanè est rem causamque tantam, tam leuibus argumentis comprobari. Vos populum edocuisistis ipsum Christum in Missa illa vestra verè & re ipsa pro mundi peccatis in sacrificium offerri: quicquid pro nobis vel egit, vel tulit, in ea ad viuum exprimit: reges, principes reliquosque omnes omnium ordinum homines ei se subiicere oportere. Interim eam per annos sexcentos non nisi in vicis, atque villis inuenire licuit, id quæ solummodo ex coniectura, vanissimâque diuinatione. Nunquàmne potuit toto illo tempore ciuitates, & oppida maiora inire? Cùmque ea sit dignitate atque præstantia, ita nemo est, qui, à quo diuulgata primò & celebrata fuerit, indicare possit?

Quid si autem ex ipsis huius Concilij verbis, quibus Missam Hardingus suam fulsit, argumentum minimè obscurum sumi possit, vnde ea refellatur. Verba sic habent: *Omnes seculares communicent ter quotannis.* Hoc nimirum secularibus duntaxat hominibus concessum indultumque fuit: vnde necessariò fit, Ecclesiasticos homines ipsos scilicet sacerdotes, diaconos, clericos, aliosque eius generis vniuersos, nullo fuisse priuilegio donatos, quominus pro more pristino communicarent, quotiescunque vlla haberetur communio. Atque ita cum perspicua horum conciliorum verba sacerdotem non communicasse solum euincunt: tum suam Hardingus priuatam nondum inuenit Missam.

Concil. Gerund.
den. Can. 1.
De conf. dist. 2.
Institutio Missarum.

Verùm vt rem omnem certius perfectam non ex coniectura aliqua, sed ex ipsa Ecclesiastica illius ætatis politia habeamus, intelligendum est, hæc atque huiusmodi alia decreta non de maxima plebis parte, quæ eo tempore communicare consuevit, quandocunque conuentus aliquis ageretur, fuisse lata, sed de paucis duntaxat hominibus, quorum insignis extitit negligentia atque peruersitas. Nam quid in more plerisque esset, optimè potest ex omnibus illius Ecclesiæ monumentis patere. Quod autem villas Hardingus & pagos excepit, in eisque priuatam fuisse Missam fingit, in quodam concilio Gerundæ Hispanorum habito decretum & cautum fuit, vt minores quæquæ rusticanae Ecclesiæ se ad metropolitanas ciuitatum atque vrbium Ecclesias conformarent, & effingerent, non solum in Communionis administrandæ ratione, verùm etiam in psalmodia, & reliqua omni liturgia. Sed in metropolitanis Ecclesiis nullam fuisse priuatam Missam ipse Hardingus confitetur: ex quo necessaria consequutione efficitur (obtinente hoc Gerundensi concilio) nullas extitisse eo tempore in pagis ac vicis priuatas Missas.

Concil. Matiscon.
2. Can. 4.
Concil. Antifiodoren.
1. Can. 42.
Lib. 6. cap. 162.
ex Cassandro.

Populum autem trita cõsuetudine sacramentum dominicis diebus quibusque accepisse; ex certis firmis firmissimisque testimoniis apparet. Concilium Matisconæ in Italia habitum hunc canonem tulit: *Decreuimus vt omnibus dominicis diebus altaris oblatio ab omnibus viris, & mulieribus offeratur.* Similiter in Antifiodorenfi concilio decretum fuit: *Decernimus, vt vnaqueque mulier, quando communicat, Dominicalem suam habeat. Quod si non habuerit, in alium diem dominicum non communicet.* Quinetiam Carolus Magnus, longo post interuallo cum alias leges Ecclesiasticas, tum istam promulgauit: *Vt populi oblationes sacerdotibus in Ecclesia offerant, & in die dominico communicent.* Ex his conciliis ac decretis planissimè, repudiatis omnibus coniecturis, constat, populum eo omni tempore, atque adeò multis post annis diebus quibusque dominicis sacra mysteria percipere consueuisse. Quapropter longius adhuc inuestiganda est sua Hardingo priuata Missa.

Hardingus. 31. Sectio.

* Falsum: contrarium potius apparet, necdum tale aliquid.

In illo Agathensi concilio decretum quoddam reperitur, à patribus in eodem congregatis factum, ex quo manifestum esse potest, sacerdos Missas sæpenumero celebrasse, nemine interim vnâ communicante. Illius hæc sunt verba: Si quis extra parochias, in quibus legitimus est, ordinariusque conuentus, oratorium habere voluerit, reliquis festiuitatibus, vt ibi Missam audiat, propter fatigationem familiæ, iusta ordinatione permittimus. Pascha verò, Natali Domini, Epiphania, Ascensione Domini, Pentecoste, & Natali sancti Ioannis Baptistæ, & si qui maximi dies in festiuitatibus habentur, non nisi in ciuitatibus, aut parochiis audiant: Clerici verò, si in his festiuitatibus, quas supra diximus, nisi iubente aut permittente Episcopo, ibi Missas celebrare voluerint, communionem priuen-

Can. 21.

priuentur. Ex isto decreto discimus, Missas tum vulgo habitas, fuisse domi in priuatis facellis, quando populus ad communionem pro more & consuetudine non accederet. Nam quodcumque vel ex canonum præscriptio, vel consuetudine communicaret, sicuti in diebus festis supra memoratis, tum verò prohibiti sunt sacerdotes Missas in secretis oratoris, aut facellis extra parœciales Ecclesias celebrare. Ex hoc facillè intelligimus sacerdotes in huiusmodi locis Missam consecisse propria, & patrisfamiliâs pietate commotos, cum nullus ex domesticis unâ communicare vellet. Similia decreta reperiuntur Concilij Aruernensis ca. 14. Concilij Constantinopol. generalis in Trullo. Ca. 31.

Episcopus Sarisburiensis.

Hic locus nihil noui habet: quò faciliùs ex superiori responso expediri poterit. Obiter tamen hinc cognoscere licet, antiquos patres, quoties Missæ vocabulo vtuntur, non priuatam semper Missam, sicuti Hardingus omnibus persuasum esse contendit, sed Communionem intelligere. Verba sunt eiusmodi: Pascha, Natali Domini, Epiphania, Ascensione Domini, Pentecoste, & Natali sancti Ioannis Baptistæ, non nisi in ciuitatibus, aut parochiis teneant Missas. Iam verò constat, ipseque Hardingus confitetur, in maioribus parœciis atque ciuitatibus, cum festi dies agitentur, generales communionès, quæ vniuersæ plebi inferuirent, non priuatas Missas fuisse institutas.

Missæ significat
cõmunionem.

Quamquam ad erroris præripiendam ansam, memoria etiam tenendum erit, Missæ nomen apud veteres auctores nullam interdum omnino Missam, neque priuatam, neque publicam ostendere, sed popularem tantum concionem loco & tempore precum congregatam significare, id quod cum aliàs variis modis, tum ex vetustis Latinis è Græco translationibus intelligi potest. Quando enim Græcus auctor eo verbo vtitur, quod concilium seu cœtum populi declarat, Latinus interpres sæpenumero Missam conuertit. Exempli causa Sozomenus sic Græcè habet: ἐκκλησιάζοντος τοῦ λαοῦ, *Populo concionem habente*: Epiphanius autem sic latine transtulit: *Cum populus congregaretur ad Missas*. Socrates quoque sic Græcè scripsit καὶ ἑαυτοὺς ἐκκλησιάζειν: id est, *Concilium per se habere*: Epiphanius verò sic Latine reddidit: *Apud seipso Missarum celebrare solennia*. Ex his aliisque eiusdem generis compluribus locis, quæ sciens præter eo, nemini potest esse dubium, quin *Missæ* nomen nullo modo pro Missa, sed pro hominum multitudine in vnum locum conueniente samatur: vnde etiam omnia publicarum precationum genera nonnunquam Missæ dicta sunt, sicuti ex Cassiano, antiquo scriptore, & Chrysostomi quondam auditore, patet in *Canone diuinarum orationum*, & ex Honorio, atque aliis, quod attigisse modò satis est. Verum enimvero, quæcunque tandem nuius vocabuli significationes legantur, nunquam tamen apud vllum antiquum auctorem pro priuata Missa reperiemus vsurpatum, quicquid hæcenus Hardingus contenderit.

Missæ quæuis populi conuentum significat.

Sozomenus lib. 7. cap. 5.
Epipha. in Tripartit. hist. lib. 9. cap. 9.
Socrates lib. 5. cap. 15.
Epipha. in Tripartit. hist. lib. 7. cap. 31.
Cassianus lib. 3. cap. 12.

Missæ apud præcos auctores nunquã sumitur pro priuata Missa.

Iam verò siquis defenderit, concilium istud Agathense, quod hic introducitur, *Missæ* nomine nihil aliud, quam præces consuetas ac vsitatas intellexisse, quò sensu a vetustis auctoribus sæpius positum esse docui, atque ita hominibus iis, qui procul ab Ecclesia habitarent, veniam quondam permisisse, præces duntaxat vulgares domi suæ audiendj, vt quoties interim communicare vellent, ad parœciales Ecclesias proficiscerentur, non multum fortasse repererit Hardingus, quod contradicat. Quòd si verò hanc violentam esse, & coactam interpretationem, à me solo excogitatam affirmauerit, eandem hanc consuetudinem in pluribus etiam intra hoc regnum parœciis hodie obseruatam esse, ipsumque ius discrimen statuere inter *Ecclesiam parochialem*, & *Ecclesiam baptismalem*, meminere.

16. quæst. quidã Abbas.

Verum vt demus *Missam* hanc, in hisce canonibus pro Missa; hoc est, pro sacramentorum administratione sumi: non tamen ex eo poterit Hardingus quod proposuit efficere. Cuiusmodi est enim hæc ratio, *In solennioribus festis diebus sacerdos sacramentum solenniter in publica Ecclesia cum tota parœcia accepit: Ergo, aliis diebus solus sumpsit?* Vel quomodo cohæret hoc argumentum, *Quibusdam diebus totus populus communicauit: Ergo, aliis diebus sacerdos solus accepit?* Aut hoc, *Sacerdos in sacello sacramentum procurauit: Ergo, priuatam Missam obiit?* Quid Hardingum impulit, vt ita concluderet? Nemone fuit in sacello, qui cum sacerdote communicaret? Ex ipso adeo canone constat, idoneum legitimumque numerum esse oportere. Quòd autem huiusmodi conuentibus, atque in domibus etiam priuatis communitio celebrari soleret, patet ex præfatione concilij Gangrensis contra hæreticum Eustachium instituti. Verba hæc sunt: *In domibus coniugatorum ne orationes quidem debere celebrari persuaserunt, in tantum, vt easdem fieri verent: & oblationibus, quæ in domibus factæ fuerint, minime communicandum esse decernant*. Hic non modò communionem, sed & legitimam in ædibus priuatis communionem habemus.

Can. 21.
In quibus est legitimus ordinariusque conuentus.
In præfatione concilij Gangren.

Proferat nunc tantumdem Hardingus pro legitima Missæ priuatæ celebratione, vel pro vlla omnino priuata Missa, remotis suis illis diuinationibus atque coniecturis: & nostram demum, quantum volet, subscriptionem vrgeat:

Vides, Lector, quàm hæc sint infirma auxilia. In superiore loco Missam suam in villis ac pagis peruestigauit, nunc eam in priuatis ædibus venatur, nec in eam incurrit. Hi priuata se Missæ suæ usum atque possessionem mille quingentis sexaginta plus minus annis habuisse iactitant. Quapropter illos ex tam diuturno tempore, ex tot doctoribus atque conciliis, eius nullas, nisi tam exiles confirmationes adducere posse mirandum videatur:

Concil. Agathen. Can. 60.

Sed vt ad obscuras Hardingi coniecturas apertius adhuc respondeamus, ex disertis eiusdem Agathensis concilij verbis apparet, eo seculo populum sacram Eucharistiam vnà cum sacerdote percepisse, non sibi sacerdotem soli confecisse. Hæc verba sunt: *Lapsi in heresim agentes pœnitentiam, cum catechumeni egredi commonentur, discedant.* Iussi sunt egredi, non, vt Missam ne audirent, sed ne cum cæteris communicarent. Nam & Hardingus, & omnes ferè norunt, eos, qui nuper Christo nomen dedissent, neque adhuc baptizarentur, quos *Catechumenos* vocabant, similiter etiam *Pœnitentes* post finitam homiliam templo exclusos esse, antequam sacra mysteria peragerentur, ne cum reliquis fratribus communicarent. Ex quo liquido clarèque euinci potest, cæteros, qui remanserant, omnes simul communicasse. Atque hoc est, quod in eodem canone sequitur: *Hoc si obseruare voluerint, constituto tempore admittendis ad altare,* (id est, ad mensam eucharisticam,) *obseruatio relaxatur,* vt vnà cum Ecclesia communicent, neque deinceps exire iubeantur.

Epistola decretal. Silicij.

Huic autem alius canon astipulatur Siricij nomine editus de eadem re, his verbis: *Qui acta pœnitentia tanquam canes, ad pristinos vomitus redeunt, sola intra Ecclesiam fidelibus oratione iungantur, sacris mysteriorum celebrantibus, quanquam non mercantur, intersunt, Dominice autem mensa communione segregentur, vt hac saltem distinctione correcti, & ipsi in se sua errata castigent, & aliis exemplum tribuant.* Hinc perspicuè videmus, cum cæteros communicasse, tum eos, qui pietatem læserant, à communione fuisse prohibitos, vt aliis exemplo essent. Quale autem exemplum esse potuit, si omnes omnino à communione abstinuissent?

Hardingus. 32. Sectio.

Hardingus Missam suam puerili fabula confirmat. Ioannes Eleemosynarius claruit anno domini 610.

Nunc videamus quodnam antiquorum patrum pro priuata Missa exemplum habeamus. Leontius natione Græcus, ciuitatis cuiusdam in occidentali Ecclesia, quæ vocatur Neapolis, & episcopus, vitam beati Ioannis sancti illius Alexandrie patriarchæ, qui propter singularem ipsius erga inopes munificentiam, vulgò *Eleemosynarius* dictus est, scriptis illustrans, hanc historiam narrat, ex qua apparet fuisse eo tempore priuatam Missam. *Quanquam interpres, qui huius vitam in Latinum transtulit, propter seculi, in quo vixit, inscitiam rudis sit & impolitus, veritatis tamen ergò non me pigebit ea describere, quæ meo proposito inseruiunt, recitatis ipsius authoris verbis.*

Malitiam referuantem quendam industrium contra alium principem, audiens hic magnus Ioannes, monuit eum sæpe, & suavitè ad concordiam, & non potuit eum conuertere ad pacem. Semel ergo ad eum mittit, & adducit eum sanctus quasi pro republica, & facit Missas in oratorio suo, nullum habens secum nisi ministrum suum. Cum ergo sancta benedixisset patriarcha, & orationem Dominicam inchoasset, cœperunt dicere tantùm tres illi, Pater noster. Et quum peruenissent ad sermonem, quo dicitur, dimitte nobis debita nostra, sic it & nos dimittimus debitoribus nostris: Innuit domestico patriarcha, vt taceret. Siluit ergo & patriarcha, & remansit princeps solus dicens versum, dimitte nobis, sicut & nos dimittimus. Et statim conuersus sanctus dicit ei mansueta voce, vide in quàm terribili voce dicas Deo, quoniam sicut ego dimitto, ita & tu dimitte mihi. Et tanquam ab igne statim cruciatum ferens prædictus princeps cecidit in faciè ad pedes sancti, dicens: Quæcunque iusseris, domine, faciet seruus tuus. Et reconciliatus est inimico suo cum omni veritate.

Priuata Missa. priuata fabula.

Hic Iuellus fatebitur, opinor, priuatam hanc fuisse Missam, locus erat priuatus: cœtus non publicus, aut communis: propositum, quod ad principem illum attinebat, priuatum: Communio etiam priuata, quo ad ipsum patriarcham duntaxat. Præterquam enim quòd historia nullius præterea mentionem faciat, qui communicaret, nequaquam ille potuit certò statuere, an nobilis ille vnà communicaturus esset, necne. Etenim, cum ei nullo modo potuisset antea persuadere, vt inimico suo ignosceret, exiguam spem habere potuit id tum efficiendi. Præterea etiam si certò sibi persuasum habuisset, fore, vt eum alteri, quem odisset, hac sancta quadam arte reconciliaret, dubium tamen nobis esse potest, vtrum patriarcha statim nulla interposita ulteriore ac maturiore exploratione atque examinatione, quam Paulus in huiusmodi negotio exigit, potestatem ei facturum esset corporis Dominici ita derepentè sumendi. Iam verò, quod ad famulum attinet, incredibile penè videatur, tantum, tamque sanctum patriarcham, atque Episcopum, præsertim ciuitatis eius, in qua tanta esset incolarum frequentia, quanta fuit Alexandria, cum intelligeret Missam, nisi violata Christi institutione (sicut Iuellus opinatur) celebrari non potuisse sine idoneo hominum numero, qui in eodem loco pariter cum eo communicarent: nullum tamen è spirituali suo grege secum habuisse, præter vnum solum, eumque etiam famulum domesticum. Non tam hebes fuit, vt non cogitaret, famulum subitaneo aliquo dolore correptum, aut indignitatis suæ recordatione ac conscientia improuisò percussum impedi potuisse, ne communicaret. Si vel istud, vel aliud aliquod obstaculum oblatum fuisset, in quas tum angustias detrusus fuisset patriarcha? Erat ei necesse, si verum sit Iuelli dogma.

dogma, Christi institutionem, & consequenter Dei mandatum perripisse ob alterius defectum, quod certe durum esset. Ego verò existimo fuellum, qui ex ipso communionis vocabulo, tot, tamque discordantia contra priuatam Missam producit argumenta, eam pro iusta ac legitima^a communione minimè habituram, in qua vnus modo adsit, qui cum sacerdote communicet. Patet certè ex ipsius concione, vniuersum populum communicare, aut ex Ecclesia^b extrudi oportere.

Episcopus Sarisburiensis.

HOC verò argumentum omnium est acerrimum: breuis responsio suffecerit: velleuiter enim inspectum sibi ipsi satisfecerit. Nulla est, neque in oratione fides, neque in re pondus: Translatio puerilis est: denique, quicquid est, extra sexcentorum annorum ambitum est. D. Augustinus scribit hæreticos quosdam sua ætate, quos Donatistas nominabant, quò & ipsum Augustinum, & cæteros orthodoxos Episcopos in disputationibus vicissè viderentur, cunctisque persuaderent, satis se frequentes habere astipulatores, fuci faciendi causa, articulis suis nomina quorundam subscribere solitos esse, qui & obiissent, ne vnquam cum Donato sensissent. Eandem hîc Hardingus (vt mihi videtur) artem exercere cœpit. Nam quis iste Leontius est, qui hanc historiam scriptis mandauit? Aut quis vnquam prius eius nomen vel audiuit? Aliquem (opinor) è septem dormientibus excitauit, qui ei Missam facienti nauaret operam. Debuit nobis indicasse, vt mos ipse est, quis nouus iste doctor esset: quæ opera scripsisset: vbi, quando, qua ætate, & quanta apud homines suos fide vixisset.

Si quidem Ioannem Eleemosynarium istum post sexcentos à Christo annos floruisse, & hîc, qui scripsit eius vitam, Leontium illo adhuc longè fuisse recentiore dixisset, hæc sola circumstantia toti rei abundè satisfecisset. Nam, vt cætera omnia, quæ finguntur, essent certissima, mea tamen defensio constaret, Hardingum nequaquam posse intra sexcentos post Christum annos priuatam suam Missam demonstrare. Vincentius in eo libro, quem speculum inscripsit, sic habet: *Gregorio successit Bonifacius in sede Romana. Hic ab imperatore Phoca impetrauit, vt Ecclesia Romana esset caput omnium Ecclesiarum, idq; propterea quòd Constantinopolitana Ecclesia eum sibi titulum arrogasset. Proximo post anno Augustinus, qui fuit Anglorum Episcopus obiit, sequente anno, Ioannes Eleemosynarius claruit:* (quo primum tempore Mahometes suam disseminauit in Arabia religionem.) Eadem quoque annorum ratio ex Ficulpho, Sabellico, Palmerio, aliisque colligitur. Potuit itaque Hardingus hanc fabulam omisisse, vtpote quæ ipsius tantum meliorum argumentorum inopiam probat, eiusque Missam Mahometi coæuam esse confirmet.

Verum vt & temporis defensionem mittamus, & illibatam authoris fidem esse sinamus, ipsius facti probabilitatem perpendamus. Primum autem, si Ioannem Eleemosynarium priuatam hanc in oratorio suo fecisse Missam constet, videamus quàm id ei per sancta canonum decreta liceret, quos violare Damasus *blasphemiam esse clamat in Spiritum sanctum*. Hardingianus Leontius scribit Ioannem Eleemosynarium Missam celebrasse domi in oratorio suo, cum certo sciret neminem vnà communicaturum, præter vnum ex domesticis ministris. Soter autem Papa, quemadmodum supra meminimus Hardingus, disertè vetuit, *ne sacerdos vllus Missam celebrare auit, sine duobus ad minimum presentibus*. Et rursum: *Ne presbyterorum quisquam presumat sacramentum procurare, nisi alio presbytero presente*. In Concilio etiam Aurelianensi sic decretum est: *Vnicuique fidelium in domo sua Oratorium habere licet: Missas autem ibi celebrare non licet*. Et in consilio Laodicensi: *Non oportet in domibus oblationes ab Episcopis, siue presbyteris fieri*. idem quoque in Aconensi concilio, & aliis compluribus conciliis, cautum fuit. Quæ cum & tot sint, & tam seueræ sanctiones, minimè est profectò credibile Ioannem Eleemosynarium, tanta præsertim pietate virum ea omnia fuisse sponte, sine causa violaturum. Neque sanè, si Hardingus penitus in rem ipsam intueri voluerit, vllum hîc, vel Missæ, vel panis, vel vini, vel consecrationis, vel oblationis, vel eleuationis, vel altaris, vel vestimenti, vel cuiusquam denique rei ad Missam faciendam necessaria mentionem inuenerit. Quòd si etiam celebratam eo in loco Missam fuisse constiterit, alia tamen incurrit dubitatio, quisnam trium horum eam peregerit: Episcopusne, an nobilis, an minister? Nihil enim hîc aliud dilucidè proditum est, quàm precationem Dominicam ab illis tribus esse recitatam. Quod priuatæ Missæ rationi nequaquam conuenit. In ea enim sacerdos cum solus accipit, tum orationem Dominicam solus nuncupat. In communione verò populus Dominicam precationem & totus simul pronuntiabat, vt Gregorius perhibet, & totus simul communicabat. Ita pro Missa testem Hardingus adducit eum, qui nihil pro Missa testificetur. Ius ait, *Qui mutum exhibet, nihil exhibet*.

At ipsum nomen Missæ obiiciet, quod hîc reperitur: *& facit Missas*. Deinde vt probabilitatis aliquid adiungat Hardingus, falsam ipse interpretationem interponit suam. Hæc enim verba, *Cum benedixisset sancta*, hoc modo conuertit, *cum consecrasset sacramentum*: Similiter ista verba, *post finem Oratorum*, in hanc sententiam transtulit, *postquam perfecisset orationem consecrationis*: quam quam satis sciret, hisce verbis nullam, neque sacramenti, neque consecrationis mentionem contineri. Atq; ita vocat ea, quæ nõ sunt, tanquàm sint: nec metuit interim legè Corneliã de falsis. Non pugabit tamè, credo, quòd minùs, hîc quidè dolo se malo vsum esse fateatur. At hîc Missæ vocabulũ;

^a Sanciũ fuit, vt celebrandæ cõmunioni duodecim homines ad minimũ interfent. Basil. exercitat. ad piet. ferm. 4.

^b Hoc decretũ perlatũ fuit, vt aliqui putãt ab Anacleto, & Calixto statim post Apostolorum tẽpora. De cõse. distin. 1. Episcopus. Augult. epist. 152.

Hardingus extra 600. annorum ambitum vagatur.

Vincẽt. in speculo lib. 23. cap. 17. Anno domini 610.

25. quest. 1. violatores.

De conse. dist. 1. hoc quoque. De conse. dist. 1. vt illud. De conse. dist. 1. vnicuique. Conci. Laodic. Can. 58.

Gregor. lib. 7. epist. 63. De verb. & rer. significat. apud Labanem.

inquiet, disertè habetur. Constat hoc vocabulum minimè Græcum esse, & proinde Leontium istum, quicumque tandem esset, eo cum Græcè scriberet, uti non potuisse. Interpres autem, cum parum Latine sciret, Græcè quidem multò minus potuisse iudicetur.

Sed ut demus in Missæ verbo nihil esse ambigui, non tamen necessariò consequitur, Missam hoc in loco significari. Nam, ut est à me iam antè pluribus testimoniis comprobatum, Missa sæpè numero pro quavis precatione vsurpatur. Id quod etiam insuper ex epistola quadam Chromatij, & Heliadori ad Hieronymum scripta de Gregorio Cordubensi Episcopo, atque ex Concilio Cabilonensi constare possit. Quod etiam egregiè cum consuetudine atque ratione Ecclesiæ Alexandrinæ tunc temporis consentit. De qua Nicephorus scribit ad hunc modum: *Quarta hebdomadis die, & ea, quæ Parasceve dicitur, Alexandrini scripturas legebant, doctoribus eas interpretantibus: omniaque quæ ad synaxin pertinent, peragebant, præter diuinorum mysteriorum perceptionem, atque eam illi antiquitus habuere consuetudinem.*

Quod ad ista verba attinet, *Benedicere sancta*, non magis ea sacramenti consecrationem significant, quemadmodum Hardingus est illa interpretatus, quàm hæc verba: *Extollite manus vestras in sancta*, iubent nos manus extollere in sacramentum. Chrysofomus in sua liturgia, eadem dicendi forma vsus est, in sensum profus discrepantem. Peracta enim iam communionem, & populo exitum parante, scribit sacerdotem *benedicere sancta & exuere*: Si hoc, *sancta benedicere*, pro consecrare sumat hîc Hardingus, ingens absurdum sequatur necesse est, videlicet bis fuisse in vna communionem consecratum: atque adeo consecrationis iam peractis omnibus fuisse adhibitam. Videri possit Chrysofomus his verbis solennem quandam precationem intellexisse, quæ rem totam concluderet. Mox enim sequitur: *Qui es impletio Legis, & Prophetarum, Christe Deus noster, qui implesti omnem dispensationem paternam, imple gaudio & exultatione corda nostra, nunc, & semper, & in secula seculorum.* Hoc est Chrysofomo, *Benedicite sancta*: atque ista videtur huius Leontij sententia esse, quisque ille tandem fuerit. Denique ut ista omnia concedantur, non tamen inde priuatam Missam Hardingus necessariò queat euincere. Verùm ait: *Locus erat priuatus, cœtus priuatus, propositum priuatum: Vnus tantum nobilis, vnus famulus, omnia priuata.* Tum adiungit: *Durum erat, Episcopum tam pium, in vrbe tam frequente, nullum potuisse reperire, qui vnà communicaret præter famulum dumtaxat domesticum.* Durum verò hercle fuit, ut vir nobilis sacerdoti ad Missam ministrare cogere-tur: Denam est Hardingum Alexandriam vsque cursare, mille vltra Christianum orbem miliaria, ut suam persequatur Missam, eamque non in publicis Ecclesiis, sed in priuato tantum oratorio: Durum est sexcentorum à Christo annorum spatium nullam in vniuersa Ecclesia Romana Missam priuatam inueniri potuisse: Durum profectò est Hardingum eò redactum esse, ut Augustino, Hieronymo, Chrysofomo, cæterisque omnibus pietate ac doctrina claris patribus repudiat, è situ atque paluere excitaret Hippolytum, Abdiam, Leontium, aliosque his consimiles novos doctores, & nomine & fide carentes, qui hactenus sunt ab omnibus indigni iudicati, qui semel vel citarentur, vel appellarentur.

Porro verò coniecturas suas vrget: *Nobilis ex improviso venit: famulus repentino aliquo dolore, aut indignitatis suæ conscientia detineri potuit, ne communicaret, atque ita sacerdos solus percipere coactus fuisset.* Hîc, ut coniecturam coniectura diuam, ita quoque sacerdos ipse fortasse potuisset subitanea aliqua passione tentari (id quod disertè in lege cauetur accidere posse) aut aliqua indignitatis propriæ conscientia commoueri: atque ita nulla fuisset omnino Missa. Istæ verò coniecturæ in rem tam graui nimis profectò leues videantur.

Collibitum est etiam Hardingum præterea dicere, *Nullum multa dissonantia, & ἀναρμόδια argumenta procedere.* Ego mea argumenta haud soleo venditare. Si in Dei auribus rectè sonent, satis congruis harmoniæ numeris constant. Deo laus tribuatur, nos populum vanis diuinationibus & coniecturis minimè seducimus: nos novos doctores haud accersimus: nos hominum aures mendaciis & fabulis non obtundimus, sicuti Hardingus facit: nos neque mulieres, neque pueros ad communionem confirmandam euocamus, quemadmodum isti ad Missam suam comprobãdam facere coguntur.

Ad hæc per ludibrium, ut solet, dicit, *nos eos omnes, qui communicare nolint, è templo eiectione velle.* Quousque tandem Hardinge vias Domini tam malitiosè peruerteres? Nosti hanc neque doctrinam esse, neque consuetudinem Ecclesiæ nostræ. Quanquam antiqui doctores & docuerunt ita, & eam quoque disciplinam exercuerunt. Anacletus ait: *Peracta consecratione omnes communicent, qui noluerint Ecclesiasticis carere liminibus.* Calixtus insuper addit: *Sic enim Apostoli statuerunt, & sancta Romana tenet Ecclesia.* Iam vero Hardingus ait: *Locus erat priuatus, ergo fuit priuata Missa.* Puer quiuis infirmam hanc esse, & penitus dissolutam rationem facile perspexerit. Nam quod locum fuisse priuatum ait, Gregorius sic habet de Cassio quodam Episcopo Narniensi: *Missam fecit (hoc est, communionem celebravit) in Oratorio suo inter palatium, suisque manibus Dominicum corpus pacemque omnibus dedit.* Idem extat in præfatione in Concilium Gangrense. In historia verò Tripartita ad hunc modum scribitur: *Nazianzenus Constantinopoli in paruo oratorio, συναγωγὰς ἐνοικίῳ, hoc est, Concionem habuit.* Hîc & actionem hanc publicam fuisse, & integram communionem celebratam videmus, quantumuis locus priuatus esset.

Deinde inquit: *Tres tantum fuerunt:*

Ergo vnus solus sacramentum accepit.

Huius

Chromatius.
De conf. dist. 2.
Solent plures.

Niceph. lib. 12.
cap. 34.

Chrysof. in liturgia
ad finem.

De conf. dist. 1.
Vt illud.

De conf. dist. 1.
Episcopus.
De conf. dist. 2.
Peracta.

Gregor. homil.
37. in Euangel.

In præfatione
in Concil. Gangren.
Hist. tripart. li.
9. cap. 8.

Huius argumenti eadem est, quæ præcedentis, consecutio. Iam perpende, Lector, quàm Hardingus apte respondeat ad id, quod quæritur. Ego Augustini, aut Hieronymi, aut alterius cuiuspiam Catholici, ac vetusti patris auctoritatem postulo: ille fabulam puerilem proponit. Ego de publicæ Ecclesiæ consuetudine quæro: is de priuato oratorio, respondet, quasi eo tempore nulla fuissent exædificata templa. Ego, quid in oculis omnium gestum fuerit, percontor: hic, quid in angulo actum esse suspicetur, respondet. Ego certissimam ab eo veritatem peto: ille coniecturas, & cæcas duntaxat augurationes suas expromit.

Equidem Hardingum suam ipsius causam sponte minimè læsurum arbitror. Siquid certius atque firmius inuenire potuisset, in medium proculdubio attulisset. Hæccine illa est vetustas? hæccine illa est, de qua tam gloriose prædicant, vniuersalitas? Hæccine generalis illa est totius orbis consensio?

Meam nunc contrà huic Fabulæ responsionem, benignissime Lector, accipe.

Primum, permultis decretis cautum fuit, ne sacramentum in priuatis ædibus administraretur: & proinde minimè est verisimile, Ioannem Eleemosynarium, præsertim ea sanctitate hominem contrà aliquid tentare voluisse.

Deinde, vocabulum hoc, *Missæ*, quo rudis & imperitus interpres vsus est in hoc loco, non necessario arguit Missam.

Tertiò, Hardingus fucandæ rei causa, translationem violenter, & volenter deprauauit.

Quartò, vt celebratum fuisse hîc sacramentum daremus, non tamen ex eo sequitur, sacerdotem solum sacramentum percepisse.

Quintò, etiam si priuatam hanc fuisse Missam constaret, Hardingus tamen in rationibus annorum seipsum fecellit, atque ita nihil effecit: fuit enim extra ambitum sexcentorum annorum.

Postremò his addo, locum ipsum, in quo ista omnia finguntur esse gesta, malè fuisse delectum, vt pote huic proposito minimè conuenientem. Neque enim potest Hardingus euincere, vllam vnquam Alexandria, vel antè, vel post habitam fuisse priuatam Missam.

Hardingus. 33. Sectio.

Amphilocheus Episcopus Iconiensis, quæ Metropolis est Lycaonia, cui Basilus librum suum De spiritu sancto, & alterum, quem inscripsit Ascetica, dedicauit scribens vitam Basilij, seu potius miracula ab eo vi diuina edita, quæ ipse vocat memoratu digna, vera, & magna miracula: præsertimque fuerunt à tribus illis spectatissimis viris, Gregorio Nazianzeno, Gregorio Nysseno, & diuino Effremo, in suis epitaphijs, seu funebribus scriptis prætermissa: inter cætera insignem quandam historiam commemorat, in qua clarissimum habemus priuatæ Missæ testimonium. Estque ob id ipsum Basilus, quod hac historia comprehenditur peræquè atque ob aliud aliquid, ab eodem Amphilocheo cælestium virtutum collocutor, & angelicorum ordinum comminister appellatus. Historia sic habet: Sanctus iste Episcopus Basilus precibus à Deo eam gratiam, sapientiam, & intellectum petiit, vt sacrificium sanguinis Christi offerre posset propriis sermonibus, vtque spiritus sanctus in eum superueniret, quò melius hoc ipsum prestare posset. Sex diebus elapsis, superueniente spiritu incidit in eum mentis excessus. Septimo die cepit Deo ministrare, hoc est, Missam celebrare quotidie. Cum hoc modo nonnihil temporis consumpsisset, cepit manu sua per fidem & orationem scribere Mysteria ministrationis. N octe quadam Dominus ad eum venit in viso cum Apostolis, & panem consecrandum in altari posuit, & Basilio excitato dixit: Secundum postulationem tuam repleatur os tuum laude, vt sacrificium mihi propriis sermonibus offeras.

Ille visionem oculis haurire minimè valens, tremens surrexit, & ad sacrum altare contendens cepit recitare, quod in charia scripserat, sic: Repleatur os meum laude, & hymnum dicat gloriæ tuæ Domine Deus, qui creasti nos, & adduxisti in vitam hanc, & cæteras orationes sancti ministerij. Sequitur deinde: Et post finem orationum exaltauit panem sine intermissione orans, & dicens, Respice Domine è tabernaculo sancto tuo: & veni, sanctifica nos, qui sedes supra cū patre, & nobiscum es inuisibiliter, dignare nos potente manu tua liberare, & per nos omni populo tuo, sancta sanctis. Populus respondit: vnus Sanctus, vnus Dominus noster Iesus Christus, cum Spiritu sancto in gloria Patris: Amen.

Idè videamus quid sequatur, nostro proposito maximè coniunctum. Et diuidens panem in tres partes, vnâ quæ cōmunicauit timore multo, alterâ vero reseruauit conspeliere secū, tertiâ verò imposuit columbæ aureæ, quæ pependit super altare. Postea non multum à fine huius tractatus sequitur, Basilium à hora, quæ ex vita excessit, hostiæ partem illam accepisse, quam secum contumulare decreuerat, & statim in lecto iacentem gratias egisse Deo, atque ita expirasse.

Hæc priuatâ fuisse Missâ nemo est, qui negare possit. Basilus sacramentum solus accepit, neque enim homo quisquam in tempore vnâ fuit. Populus, qui respōdebat is erat, quæ secū Christus adduxerat. Atque hæc non somnio aliquo representata, sed diuina voluntate sic verè gesta esse, licet per visum, quale Christus voluit exhibere, Amphilocheus disertè testatur. Aut enim Eubulū quendam, aliosque viros Ecclesiastici ordinis primarios, pro foribus templi interea stantes, lumina intra templum, & homines candidis vestimentis amictos aspexisse, vocemque populi Deū glorificatis audiuisset, ac Basilium altari astatē vidisset, atque ob eam causam ad ipsius pedes, cū exiret, proci disse. Hic fuellus eiusque, cōsacramentary profectò basitāt. Nā priuatâ Missâ fateri nullo modo voluit, quātūnis optimè cōfirmatā viderint. Aliqd ergo ambiguitatis excogitādū est, quo testimonium hoc eludi possit. Quāquā de quo dubitarēt, equidē nō video. Si de panis, ceteriq; apparatus ad consecrandā hostiā necessarij repræ-

Fabula Amphilocheiana.

^a Populus respōdit, nec tamen aliquis populus præsens adfuit. Sepultura sacramenti.
^b Septem annis postquā hæc visio contigisset.

Huius Fabulæ coactio.

Christus, & Ap-
ponti panem
de caelo defe-
runt.

sentatione ambigant: etiam ambigant de pane & carnibus, quibus Elias sustentatus est in torrente Cherith. In dubium vocent panem & vasculum aquae quod habuit in Bersaba sub Iunipero. Dubitent de pulmento, quod Propheta Abacuk Danieli attulit in prandium è Iudaea Babilonem vsque, cum in speluncam leonum detruderetur. At Amphilochoj forsàn huius auctoritatem suspectam habent. Fieri sanè potest, vt vehe-
menter cupiant insignem illum Episcopum nota aliqua aspergere. Erat enim vigilantissimus pastor, & prudentissimus Ecclesiae gubernator, qui primus cum Letoio Episcopo Miletii, & cum Flauiano Antiochie

^aPrimos potius
superstitiosorū,
otiosorūque
Monachorum
parentes.
^bFalsum: nun-
quam enim ita
appellauimus.

haereticos eos euerit, penitusq; profligauit, quos Messaiianos, siue Euchitas vocabant, ^aprimos sacramenta-
ria haereseos parentes: Quorum ea fuit opinio, vt existimarent sacram Eucharistiam, hoc est, sanctissimum al-
taris sacramentum, neque prodesse quicquam, neque obesse: haud aliter, atque sacramentary nostri, omnia soli
fidei tribuunt, ac dignissimum sacramentum nihil aliud vocant, quàm panem ^btypicum, qui nullam in se di-
uinam vim habeat, aut efficacitatem. Itaque non multum (inquam) miror, si quidem auctoritatem Amphi-
lochy immutatam velint. Ego verò Basilium Magnum illis opponam, qui tanti eum fecit, qui tam vnice eū
amauit, qui dignum eum iudicauit, cui scripta tam excellentia dedicaret: opponam etiam eruditissimum E-
piscopum Theodoretum, qui aequè eximius illum laudibus afficit, atque alium quempiam Episcopum, cuius
in historia sua meminit, nunquam sine magna honoris praefatione vel nominans, nunc admirandum, nunc
sapientissimum, tritissimè laudatissimum appellans. Si verò dubium videatur, an Basilus is esset, qui tale
uisum precibus à Deo impetrare mereretur, legant, quae Gregorius Nyssenus, quae diuinus Ephremus Syrus,
& praecipuè, quae Gregorius Nazianzenus de eo scripserunt: qui duo Gregori non dubitant illum Elia, Mo-
si, D. Paulo, & si quis alius summus, propterque virtutem nobilissimus fuit, comparare. Unde absque in-
uidia merito dignus habitus est, qui multò sanè magis ob virtutem ac doctrinam praestantem ab omni
posteritate Magnus diceretur, quàm ceteri illi Carolus Magnus, Pompeius Magnus, Alexan-
der Magnus, propter militarem virtutem, eo nomine insignirentur. Si totam historiam negent, eam-
que nunquam fuisse ab Amphilocho scriptam contendant, id verò effugium esset singulare, sed ta-
men omnium turpissimum, & à ratione, ac doctissimorum consuetudine remotissimum, atque Alexandri
facto non dissimile, qui fatalem illum nodum Gordium, quae ciuitas est Phrygia, soluere cupiens, quandoqui-
dem intèligeret orbis imperium satis portendi ei, qui id faceret, cum Liciorum fines explicare minime posset,
nec rationem enodandi reperiret, gladio educto dissecuit, quòdque deerat scientia, violentia expleuit. Ad
asserendam huius historiae fidem hoc habeo, quod dicam. Praeterquam quòd in libro quodam Coloniae impres-
so, in quo hominum quorundam sanctorum vita continentur, editur, totaque historia summam veritatis spe-
ciem pra se fert: etiam in bibliotheca D. Nazarij Verona, quae est ciuitas Italia, cernitur, in membrana de-
scripta ante trecentos abhinc annos, & nomen titulumq; Amphilochy Episcopi Iconiensis refert.

^cNuper cum a-
lius Fabulis e-
dito.

Theod. in ec-
clesiast. histo-
ria. lib. 4. c. 11
Theod. lib. 5.
ecclesiast. hist.
cap. 16.
In Monodia.

Episcopus Sarisburiensis.

AVt hoc iam fati est, aut nihil, opinor, profectò fati erit. Basilij atque Amphilochoj autho-
ritas tanta: res tam perspicua: miraculum tam inauditum: memoria tam vetusta: fabula tam
verisimilis: somnium tam enucleatum: Archetypum Veronae, quae est oppidum Italiae, in sancti
Nazarij bibliotheca summa religione instar reliquiarum quarundam seruatum, in membrana
ante annos trecentos descriptum: Basilij singulari virtute Episcopus: Ephremus pater sanctissi-
mus: Amphilochojus, vir caelestium virtutum colloquio clarus: nulla denique circumstantia praeter-
missa, quae vel tantillum ad fidem conciliandam conferat. Quid his opus erat, si nulla subesset su-
spicionis causa? Cui librum hunc nunquam videre, atque legere contigit, huiusmodi forsàn imagi-
nibus atque pigmentis falli poterit.

Ego autem ipse hunc incognitum doctorem in mea ipsius bibliotheca per hosce viginti an-
nos habui, in membrana similiter exaratum, aequè emendatum atque elegantem, nec omnino mi-
nùs authenticum, quàm alterum illud Veronense exemplar: quanquam haud sub Amphilochoj
nomine: antiquum tamen imprimis, vt facillè apparet. Ipse enim idem author in eodem volumine
Thomae Becketi vitam perscripsit, qui annis ad minimum septingentis post demortuum Amphi-
lochium natus est. Illa itaque de homine post tot demum secula futuro conscripta ab illo histo-
ria, diuinitio sit, non historia necesse est. Ipsa adeo nomina vetustorum, sanctitate praecellentium
patrum venerationem meritò summam habent. Sed nemini obscurum est, multas futilissimas fa-
bulas, simulatis antiquorum patrum nominibus fucatas produisse. Basilij vita à plurimis praecis
& claris hominibus copiosè, summamque fide conscripta est, veluti à Gregorio Nysseno ipsius fra-
tre: Gregorio Nazianzeno, amico eius intimo: Gregorio presbytero, Socrate, Theodoro, Sozo-
meno, Nicephoro: eamque etiam Chrysostomus in nonnullis locis strictim & breuiter attigit.
Tamen ante paucos hosce annos is, qui scripsit vitas patrum, & Iacobus de Voragine, & Vincen-
tius in speculo, qui huic libello Amphilochoj nomen imposuisse videntur, eam permultis infulsis
inanibusque fabulis ornarunt: Quanquam ex his nemo ea fuit impudentia, vt putidissimè istius
fabulae de Missa Hardingiana vel leuiter meminerit.

Quandoquidem verò Augustissimum huiusce sancti patris nomen ad rem hanc testificandam
introducitur, noctu etiam per somnium atque visum gestam, Christo, suisque Apostolis specta-
biliter praesentibus: maximamque causae Hardingianae pondus ex ea pendet, & multi rei noui-
tate attoniti esse videntur, nonnulli etiam tanquam certissimae, verissimaeque fidem impartiunt,
maximè quòd liber iste minimè tritus sit, sumptusque non exigui foret, Veronam vsque in Ita-
liam

liam mittere nuncium, qui exemplar illinc comportet: dabis mihi veniam, lector optime, si illum tibi aliqua ex parte aperuero, quò ipse de cæteris per te facere iudicium & cuiusmodi doctoribus Missam Hardingus suam confirmet, perspicere queas.

Vt vanissima cum Diabolis colloquia, visa, somnia, fabulas, aliàsque consimiles ipsa futilitate ridendas ineptias præteream, in quibus vniuersus iste liber consumitur, Tertullianus præclare ac prudenter monet: *Furibus aliqua semper excidere solent in iudicium.* Quare conferamus istum Hardingianum Amphilochiū cū Socrate, Sozomeno, Gregorio Nazianzeno, Gregorio Nysseno, cæterisque vetustis integræ fidei authoribus, qui res Basilij gestas scriptis de industria mandarunt.

Socrates & Sozomenus Basilium adolescentem, Libanij auditorem fuisse scribunt: Hardingianus iste Amphilochius Basilium Libanij fuisse condiscipulum affirmat.

Nazianzenus, & Gregorius presbyter Basilium Cæsareæ agentem Eusebio eiusdem ciuitatis episcopo familiariter vsum esse testatur, priusquàm in Pontum migraret: Hardingianus Amphilochius eum Eusebio ignotum fuisse post ipsius à Ponto reditum, qui breui postea contigit, neque ullam inter eos necessitudinem, aut omnino notitiam prius intercessisse scribit.

Amphilochius Hardingianus Basilium Cæsareæ fuisse episcopum Imperante Iuliano dicit: vnde etiam profluxerunt vanissimæ nonnullæ fabulæ: Nazianzenus, qui ei familiarissimus extitit, author est eum Cæsareæ episcopum longo post tempore designatum esse, Imperatore Valente: Iuliano autem regnante, omnino episcopum illius ciuitatis non fuisse.

Hardingianus Amphilochius prolixam fabulam narrat, quemadmodum Mercurius quidam, qui tum obierat, & in diuis relatus fuerat Beatæ Mariæ iussu lanceam è proprio sacello, in quo seruabatur, suam arripuerit, eaque armatus, atque in castra profectus Iulianum Imperatorem interfecerit: quàm etiam ait postea repertam esse sanguine respersam. Nazianzenus, Socrates, Theodoretus, & Sozomenus affirmant, nunquam constare potuisse, à quo esset occisus. Hardingianus Amphilochius asserit, Iuliani necem à Basilio fuisse prædictam. Theodoretus eam à Iuliano Sabba, non à Basilio præmonstratam scribit.

Hardingianus Amphilochius Valentem imperatorem Basilio cessisse dicit: Sozomenus Imperatorem non potuisse à proposito abduci, neque cedere voluisse scribit. Amphilochius Nazianzenum Basilij sepulturæ interfuisse refert: Nazianzenus ipse, cuius maximè intererat nosse, se secerò venisse, nec interfuisse testatur.

Gregorius presbyter tradit, Nazianzenum diu post venisse, quàm Basilius sepultus esset: Hardingianus Amphilochius adeo impudens est, vt Nazianzenum, quanta potuit celeritate, accurrisset, & sanctum cadauer vidisset, atque in illud, cum in sepulchro iam poneretur, irruisset dicat. Ex quo patet Amphilochium istum non nimis fuisse prudentem, nec satis attendisse, quid ipse diceret. Si enim Nazianzenus Basilij corpus vidit, quò sepultum esse potuit? si fuit sepultum, quò tum videre licuit?

Deinde Hardingianus Amphilochius Gregorium Nazianzenum sedem Apostolicam rexisset annis duodecim scribit. Per sedem Apostolicam, vel Romam, vel Constantinopolin intelligat, necesse est. Si Romam, Nazianzenus ei sedi nunquam præfuit: Si Constantinopolin, cuius reuera ciuitatis episcopus extiterat, ea nunquam fuit sedes Apostolica dicta. Atque ita vtrumuis intelligat, mentitum esse constat.

Nunc, æquissime lector, tuum erit iudicium, num fieri potuisse censeas, vt Amphilochius Iconij episcopus summa necessitudine, & familiaritate cum Basilio coniunctus in eius vita, quem ita penitus nouerat, scribenda, tam multis modis labi potuerit? Si notus Hardingus melius fuisset, eius, credo, testimonio supersedisset. Quanquam Vlpianus habet, *etiam monstra, & portentosi partus profunt.*

Vt veniamus ad rem, Amphilochius Hardingianus ita narrationem instituit: Basilius, cum primum episcopus esset constitutus, Deum obtestatus est, vt sibi incruentum sacrificium suis verbis offerre liceret: Incidit in eum ecstasis: ad se reuersus est, atque ita obtulit quotidie. Nocte quadam Christus cum Apostolis suis de cælo ad illum venit: panem simul attulit: expergescit Basilius, eumque iussit surgere, & sacrificium offerre. Surrexit, altari repente asstitit, preces, quas in chartula descriptas habuit, recitauit: panem eleuauit, eundemque rursus posuit, atque in tres partes diuisit, quarum vnam ipse accepit, alteram consepeliendam secum reseruauit, tertiam in columba aurea suspendit. Ista verò omnia sic gesta sunt Christo, suisque Apostolis adhuc presentibus, qui ea solummodo de causa de cælo descenderant, vt Basilio Missam celebranti ministrarent. Quis iam Homero non credat, Iouem diis suis comitatum descendere solitum in Aethiopiam epulandi, suisque oblectandi causa: Aut ^a Angelum Marco monacho sanctissimo sacramentum perpetuò ministrasse, aut ^b Angelos è cælo venisse, vt Amphilochium Iconij episcopum consecrarent: aut ^c Spiritum S. cælo demissum esse ad Remigium cum pixide sacri olei: aut cum ^d sanctus Arnulphus preces matutinas concubia nocte inciperet, ac diceret, *Domine labia &c.* cæteri que monachi somno sopirentur, Angelorum chorum præsto adfuisse, ac respondisse, *Et os meum annuntiabit laudem tuam.*

Verum Hardingus plus addit adhuc ponderis, fabulamque hanc ad institutum suum violenter vrget: & quanquam ne semel in ea Missa nomen inueniatur, haud tamen grauatus est sententiam callidè corrumpere, septiesque simul Missæ vocabulum in translatione vsurpare. Nam

Tertull lib. 5. contra Marcio.

Socrates lib. 4. cap. 26.
Sozome. lib. 6. cap. 17.
Nazian. in vita Basilij.
Greg. presbyter in vita Nazianzeni.
Nazianzen. in vita Basilij.

Nazianz. in orat. 2. contra Iulian.
Socrat. lib. 3. cap. 25.
Theodo. lib. 5. cap. 21.
Sozom. lib. 6. cap. 2.
Theodo. lib. 3. cap. 24.
Sozom. lib. 6. cap. 16.
Nazianz. in Monod. & in epist. 35.
Gregor. presbyter in vita Nazianzen.

De verbor. & rer. significat. Queret aliquis.

^a Sozom. lib. 6. cap. 29.
^b Niceph. lib. 11. cap. 6.
^d Paulus Aemilius. Gaguinus.
^d Henricus Herfordiensis. cap. 49.
Hardingus suam ipsius fabulam corrumpit.

offerre sacrificiū ei nihil aliud est, quàm Missam celebrare: similiter, *ministrare Deo*, est Missam obire: & *ministerium ministracionis* idem est, quod administratio Missæ. Quemadmodum enim Midas potuit solo contactu rem quamque in aurum conuertere: ita noster Hardingus admirabili quadam facultate præditus est, vt quicquid attigerit in Missam commutat.

Iam verò rei circumstantias atque probabiles coniecturas paucis perpendamus. Basilius Deū obsecrauit, vt propriis verbis ei sacrificium facere liceret. An verò suis eū verbis, libentius quàm Christi vsum fuisse putamus? expectatus est: constitit: & repente ad altare media nocte admotus est. Quid? an æditimum fuisse, vel instar Eli ac Samuelis in templo pernoctasse, cūmque esset ea ceiebritate episcopus, nullum omnino famulum habuisse censebimus?

Aurea colūba.

Panem partitus est, eiusque tertiam partem in aurea columba, quæ erat super altare posita, suspendit: cum ea tamen nondum facta esset, sicuti ex ipsius verbis constat. Nam mox in proximis versiculis sequitur: *Postquam hæc Basilius ita gessisset, & cum Eubulo aliisque sermonem contulisset, sequenti die aurificem accersit, & columbam ex auro integram fecit.* Mendacem oportet esse memorem. Si columba erat hæc antè fabricata, quū fuit post facta? Si conflata antè non erat, quū tum potuit esse super altare suspensa? aut quū potuit Basilius panem in illa prius condere, quàm esset facta? Sed quorsum ille panis in columba reseruatus? & qua in re, aut vbi custoditur tertia illa pars, quam Basilius secum contumendam seposuit? In quo sanè Hardingianus iste Amphiloichius cum ea dicit, quæ manifestò blasphemata sunt, tum de sanctissimo illo patre impudenter mentitur, eique apertam & intolerandam iniuriam facit. Erat illud Benedicti inconsideratum factum, sicuti Gregorius refert, qui sacramentum hominis demortui pectori admouit: & illud item eorum haud minus, qui mortuis sacramentum præbuerunt, & in ora illis intulerunt: quod est in Concilio Carthagenensi disertè vetitum. At sacramentum, quod est, vt Hardingus omnibus persuasum esse vehementer cupit, nec panis, nec vinum, atque ita ne sacramentum quidem, sed naturale, atque reale corpus Christi, sepelire, & quasi rem demortuam & exanimem in sepulchrum compingere, nefaria cuiusdam blasphemiat sit.

Dialog. lib. 2. cap. 27.

Concil. Carth. 3. can. 6.

Sacramenti sepultura.

Sacramentum per septennium reseruatum.

Huc accedit, quòd somnium situe visum, si doctori huic credimus, Basilio contigit, quòdque is hanc sacramenti portionem conseruandam seposuit statim, postquam esset Cæsareæ factus episcopus, à quo tempore, quemadmodum ex aliis historiis constat, episcopus illius ciuitatis extitit ad minimum per septennium. Potes, humane lector, facile existimare, qualis ille panis per septennium reseruatus futurus esset, qui homini penè confecto, & animam agenti præberetur. Tot nobis absurditates, tot repugnantias vel aspectus huius puerilis fabulæ ostendit.

Hardingus tamen ait, *Hic Iuellus cum suis consacramentarijs hæret, nec, quid respondeat, habet.* Nos verò certè, Hardinge, admirabiliam ac iutorum Dei iudiciorum recordatione attoniti & horremus, esse quenquam, qui clarissima Dei veritate reiecta ac repudiata, mendacis se totum ita penitus dederet: aut suo ingenio & eloquentia fretus vanissimam fabulam vendicaret, qua se cunctos mortales in suam sententiam tracturum confideret. Nam securibus, & machinis, quibus iste nodus dissoluatur, minimè opus est. Cuius enim vel puero eius extrema licet intueri: ipse se explicat, atque soluit. Christus de cælo cum Apostolis adest, vt Missam audiat: Apostoli Missam musicorum modis atque tonis concinunt: Christus diaconi officio fungitur, & sacerdoti subseruit: Amphiloichius Thomæ Becketi vitam perscribit; septingentis, antequam nasceretur, annis: Basilius pernoctat in Vestuario: auream columbam primùm suspendit, deinde conflandam curat: sacramenti partem toto septennio reseruat: eandem moriturus sumit, secūmque contumulat. Mitto, alias plurimas futilitates atque fabulas. Hic ille est admirabilis, ac fatalis nodus Gordius, qui non nisi ense dissoluitur.

Verus Amphiloichius.

Hardingus sui obliuis.

Quanquam autem Amphiloichius Hardingianus impudentis mendacij manifestus sit, fateor tamen, & est notum omnibus, ipsum Amphiloichium Iconiensem episcopum sanctissimum & præstantissimum fuisse, atque in coercendis Messalianis fortem imprimis ac strenuum: quos hic Hardingus primos extitisse sacramentariæ hæreseos parentes ait. Quanquam cæteri collegæ sui, adeoque ipse alio in loco Berengarium illius hæreseos autorem facit. Post enim in quinto articulo hæc habet verba: *Berengarius primus cepit impium sacramentaria hæresis semen spargere.* Videtur ergo nondum satis Hardingo vel de ipsa hæresi, vel de tempore, quo nata primùm est, constare. Semen autem, quod hic impium vocat, neque fuit à Messalianis primùm, neque à Berengario sparsum, sed ab ipso Christo, eiusque Apostolis.

Primi otiosorum monachorum parentes. Augustin. ad Quod-vult-deum. Theodor. Har. fabu. li. 4. De opere monach. cap. 23.

Erant sanè Messaliani, quos Amphiloichius extinxit, hæretici, multorumque otiosorum exaniminum, quæ nondum sunt è mundo penitus sublata, parentes. A Græcis appellati sunt *ἄλλια-voι*, seu *Εὐχίται*, ex diuturna fictaque precandi consuetudine. Augustinus habet: *Tantum orant, vt ijs, qui hoc de illis audiunt, incredibile videatur. Dicuntur opinari Monachis non licere sustentanda vitæ suæ causa aliquid operari, atque ita seipsos Monachos profiteri, vt omnino operibus vacent.* Hactenus Augustinus.

Theodoretus ait, *Orationi vacantes maximam diei partem dormiunt.* Augustinus ait: *Tanquã conseruatricem Euangelij predicant pigritiam.* Has ob causas Amphiloichius Archiepiscopus Lycaoniensis, & Flavianus Episcopus Antiochenus illis restiterunt, suisque finibus eos exegerunt:

& Le-

& Letoius vir acri quodam ardore atque zelo, eorum monasteria, siue vt ea Theodoretus vocat, ^{μελλον δ' αμ*} ^{σελιξ ασήλημ*} latronum speluncas euertit & exussit. Tales extiterunt Messaliani: nihil autem palam defende- ^{Theodo. li. 4.} runt, quod à Mysticæ Cœnæ fide abhorreret, neque eos istius erroris vel Augustinus, vel Epi- ^{cap. 11.} phanius vnquam infimulauit.

Scribit fanè Theodoretus clandestina quædam & occulta inter se fouisse de sacramentis dogmata, quod ea nimirum nihil omnino vel prodesse, vel obesse. Intelligebant autem sacramentum Baptismi non minùs, quàm sacramentum corporis Christi. In quam illos fraudem impulit ea, quam de summa precum suarum perfectione atque sanctitate conceperant, opinio, præ quibus fratrum suorum communionem fastidiebant.

Quod autem Hardingus ait, *nostrum hoc esse dogma, & nos populum docere sacramentum corporis Christi nihil esse aliud, quam panem typicum*, sua ipsum conscientia conuictij redarguet, ipseque in die Domini præstabit. Nos Christi sacramenta fidelibus quidè spiritus S. organa: impiis verò sup-
plicij incrementa esse docemus.

Sicuti Augustinus etiam habet: *Sacramentum sumitur quibusdam ad vitam, quibusdam ad exitum.* ^{August. in Ioã.} *Res verò ipsa, cuius est sacramentum, omni homini ad vitam, nulli ad mortem: quicumque eius particeps fuerit.* Hic Augustinus corpus Christi ab eiusdem corporis sacramento apertè distinguit. Est- ^{tract. 26.} que hæc non Messalianorum Monachorum hæresis, sed Augustini, & Catholicorum fides. Si quis hæc ab Amphilocho scripta fuisse negabit, id verò (inquit Hardingus) *singulare quoddam effugium esset.* Ita loqui non dubitat Hardingus, quod integrum (opinor) librum nunquam excussit. Faci-
liè enim animaduertere potuit, eum è Tripartita historia rudi quadam Minerua confarcinatum fuisse, in plerisque locis ad verbum, sine iudicio, mēdaciis fabulisque per summam impudentiam interpositis. Neque potest Hardingus clarè euincere ab Amphilocho fuisse vnquam literis mā-
datam Diui Basilij vitam. Quantumuis enim Nazianzeni Monodia, ea quæ nunc Latinè extat, ta-
le aliquid innuere videatur, eum tamen latere minimè debet, illud totum, quicquid est, à Vola-
terrano interprete fuisse additum, qui permagnam illius libri partem peruertit & immutauit, id
quod ex collatione librorum cuius vel mediocriter docto innotescet: neque in Græco habetur.
Verùm deprauata conuersio nihil probat.

At liber iste *Verone* in Italia inuentus est. *Falsone* rectiùs diceret: *In διφδέρα exaratus:* Parùm hoc quidem valet. Pellicula vitulina nunquam habita est satis luculenta veritatis index. Mendacia etiam aureis literis scripta prodierunt. Quod autem Hardingus ait, Basilium librum eum, qui inscribitur *ἀσχημὰ* Amphilocho nuncupasse, plus ipsius lædere, quàm iuuare causam vide-
tur. Nazianzenus enim omnia Basilij scripta enumerans, illud tanquam alienum præterit: & So-
zomenus de eo semper fuisse dubitatum ait, vtpote quem non Basilius, sed hæreticus quidam no-
mine Eustathius scripsisse iudicaretur.

Est autem quidem ipse liber superstitionis ac impiæ doctrinæ plenus, & à Concilio Gangren-
si nominatim damnatus. <sup>Præfat. in Con-
cil. Gangrenic.</sup>

At Eubulus testis est, & conscius harum rerum: nimirum per rimam intraspexit, & quid intus a-
gere tur, obseruauit. Dignus verò testis. Hominem aliquando accepi nullo nomine, hic contrà ^{Eubulus.} nomen habemus nullo hominè. Amphilocheus noster Hardingianus Eubulum istum Basilio, tanquam intimum ipsius rerum omnium agendarum comitem associa: eius tamen nulla neque in Basilij epistolis, aliisve eius scriptis, neque in Nazianzeno, neque in Socrate, neque in Sozome-
no, neque in Gregogio Nysseno, neque in Gregogio presbytero mentio reperitur. Atque hæc de istius Amphilocheij fide dicta sufficiant. Sed vt hoc quicquid est certissimum verissimumque esse largiamur, quid tamen aliud sit, quàm miraculum, quàm visum, & fortasse quàm somnium, quàm res ab vno homine gesta, & semel tantùm gesta, idque noctu, non interdium, sine sociis, si-
ne testibus? Ni Eubulus iste, qui profectò nullus fuit, vidisset, nullus vnquam de ea re quicquam
audiuisset.

Iam verò, quod ad Missam attinet à Basilio verè celebratam, eius rationem possumus sine som-
nio, & viso facilè & perspicuè cognoscere. Basilius in ea, quæ ipsius nomine circumfertur, Li-
turgia, omnem illius formam dilucidè proponit, his verbis: *Sacerdos populum aperta voce alloqui-
tur, totus populus respondet, vnus Sanctus, vnus Dominus, vnus Iesus Christus in gloria Patris. Tum,* in-
quit Basilius, *chorus canit communionem, & sic omnes communicant.* ^{Liturg. Basilij.}

Hic clarè licet formā & rationem Missæ, quam Basilius habuit, animaduertere. Nulla fuit hic
sola acceptio, nulla sola communio, nulla priuata Missa: vniuersus populus vnà cum sacerdote
clara voce precatus est, & communionem pariter percepit.

Quid si autem ipse Hardingianus Amphilocheus, quantumuis fabuletur plurima, id ipsum te-
stetur? Num testem possumus locupletiore desiderare? Disertè profectò populum in templo
fuisse cum Basilio, & communionem ab eo accepisse scribit. Sic enim loquitur Basilius, quem-
admodum Amphilocheus iste fingit: *Dignare Domine dare nobis, & per nos omni populo, sancta san-
ctis: respondet populus, Vnus sanctus, &c.* Verba non immuto, sed eodem ordine repeto, quo & Am-
philocheus ea scripsit, & Hardingus ipse hoc in loco recitauit.

Nunc reputa, Lector, quid hic adiumenti adeptus sit Hardingus, quo Missam priuatam su-
stentet. Amphilocheus ipse ait, *Sancta fuisse toti populo distributā.* Hardingus D. *Basilium solum
accepisse dicit.* Amphilocheus interfuisse populum affirmat: Hardingus negat. *Populus autem*

Basilij Missa nō
Missæ est, sed
Communio.

Hardingus sic
Amphilocho
aduertatur.

iste, inquit, Harding⁹ *Christus erat, & eius Apostoli*. Mirificū profectō populi genus. Tū, Basilii eloquentia celeberrimus animi scilicet sui cogitatum sermone vernaculo exprimere non potuit, qui *omnem populum* diceret, nec tamen vllum videret. *Da omni populo*, inquit, cum tamen neminē adesse sciret, cui daret. Ex his iam concludi potest vel ipso Hardingo auctore, populum illum nullum fuisse populum: Christum illum, nullum Christum: Eubulum illum, nullum Eubulum: Amphiloichium illum, nullum Amphiloichium: Basilium illum, nullum Basilium: Columbam illam, nullā columbam: denique Missam illam, nullam omnino Missam. Tales nimirum sunt Missæ priuatæ confirmationes.

Hardingus. 34. Sectio.

VNum nunc insuper locum pro priuata Missa adhibebo in exitu huius causæ explicando, atque ita huius articuli finem faciam. ^a Iste autem locus bis reperitur apud Chrysoſtomum in homilia in Epistolam ad Ephesios, & clariùs in homilia quadam ad populum Antiochenum, in qua hæc habet: Multam video rerum inæqualitatē. In aliis quidem temporibus, cum puri frequenter sitis, non acceditis: In Pascha verò, licet sit aliquid à vobis patratum, acceditis. O consuetudinem. O præsumptionem! Sacrificium frustra quotidianum. Incassum assiltimus altari. Nullus, qui communicetur.

* Falsum: priuata enim Missa nunquam reperitur apud Chrysoſtomū.

Hom. 61. ad populum Antiochenum.

In eo autem, quod Chrysoſtomus ait, quotidianum sacrificium frustra fuisse celebratum, & sacerdotes altari incassum assiltisse, *minimè intelligi debet de ipso in se sacrificio, quasi frustra, atque incassum fieret: sed hoc ad populum referendum est. Erat enim frustra, quod ad populum attineret, quem oportuit cum sacerdotibus communicasse, quemque illi quotidie expectabant, & pro more proclamabant: Sancta sanctis: Ac posteaquam ipsi panem accepissent, calicem populo ostentantes dicebant: Cum timore Dei, & fide, & dilectione accedite. Sed frustra. nemo enim accessit: vsq; adeo perfrixit eorum hæc in re zelus. Quod si ergo Chrysoſtomus merito potuit populi scordiam in frequentanda communione accusare, in ea maxima & frequentissima ciuitate Antiochensi, in qua scriptura quotidie explanabantur & docebantur, in qua disciplina & ordo diligenter obseruabatur, in qua, propter innumeram multitudinem, credibile erat, alios alijs pietatis ardore præcelluisse: quid de infinitis oppidis ac villis vbiq; per orbem censebimus, ubi verbi præcones raro audiri fuerunt, ubi disciplina remissior fuit, ubi ob fidelium paucitatem, quos etiam secularia negotia distraxerunt, vix quisquam reperiebatur, qui deuotionis exemplum reliquis præberet? Ibi verò necesse est multò sanè minorem populi ad Missas, in quibus sacramentum cum sacerdote acciperent, fuisse concursum. Quod autem, ne locus iste videretur clarè euincere Missam fuisse absq; numero hominum cum episcopo, aut sacerdote communicantium celebratam, ad eludendam hanc auctoritatem Evangelicæ per coniecturam respondent, Chrysoſtomi ætate presbyteros & diaconos quotidie communicasse cum eo, qui sacrificium offerebat, quamuis nullus è populo se illis adiungeret: prædicimus illis miserum hoc effugium minimè valere. Et si enim dixerint aliquem semper idoneum numerum cum eo communicasse, qui quotidianū sacrificium celebrabat, in magna ea, celebriq; ecclesia Antiochena, in qua multi erant presbyteri ac diaconi, (quod tamen, si negetur, nunquam probare poterint) quid dicendum, & cogitandum est de infinitis alijs minoribus vbiq; terrarum ecclesijs, in quibus sacerdos, qui Missam administrabat, non semper paratū habuit satis magnum numerum aliorum presbyterorum atq; diaconorum, qui vnà communicarent, vt communicantium numerus esset expletus. De huiusmodi ecclesijs fatendum est, vel cessasse sacrificium, neque peractum esse, quod d Christus in ipsius recordationem peragi iussit, quod minimè concedendum est: vel mortis Dominicæ memoriam frequenter à sacerdotibus in quotidiana oblatione fuisse celebratam, minimè autem in alia tempora dilatam, quousq; communicantium conflare numerus posset: atque ita hæc ecclesias Missam priuatam habuisse, quemadmodum ecclesie hodie habent. Quare vt concludam, ex hac planissima Chrysoſtomi sententia, vel puer quiuis argumentum pro priuata, quam vocant, Missa inuitum contra Iuellum colligere poterit, hoc modo. Chrysoſtomus sacrificium sua ætate quotidie oblatum, id est, Missam celebratam esse testatur: Verum nullus interdum sacramentaliter cum sacerdotibus communicabat, vt e supra docuimus: ergo Missa aliquando celebrata sunt, nemine cum sacerdote communicante: Ex quo porro efficitur: Ergo priuata Missa Chrysoſtomi seculo non fuerunt, inaudita. Et, vt vnum adhuc vestigium promoueam, atq; in eo consistam: ergo Iuellum oportet iuxta ipsius promissum, ac fidem, manus dare, scribere, & palmodiam canere.*

b Falsum: multi enim & laici & clerici accesserunt.

c Falsum: nulla enim fuit huiusmodi assidua scripturarum explanatio. Hardingus sua peruestigat in villis ac pagis Missam.

Priuata Missa tenui coniectura cõfirmatur.

d Falsum: Christus quotidianū huiusmodi sacrificium non præcepit.

e Falsum: istuc nunquam probare potuit Hardingus.

Episcopus Sarisburiensis.

Venisse se iam tandem Hardingus ait ad glomum complicandum: ex quo quicquid hætenus attulit, filo tenui appensum esse innuit.

Chryso. ad populum Antioch. Hom. 61.

Ista coniectura è quibusdam Chrysoſtomi verbis sumitur: cuius tota vis hoc duntaxat vocabulo, *Nullus*, nititur. Chrysoſtomi verba ita se habent: *Sacrificium quotidie offerimus, & nullus est qui communicet: ergo Chrysoſtomus, inquit, solus communicauit:* & tum priuatam fuisse Missam sine cõtrouersia planissimè constat.

Primum velim mihi dicat Hardingus, in ipsifine nudis Chryſtomi verbis acquiescere, an moderata quadam verborum interpretatione adhibita, verborum etiam sententiam sensumque cõsectari velit. Si ipsa verba ita, vt videtur, angustè vrgebit, tam ne ipse quidem Chrysoſtomus com-

communicauit. Nam is aliquis fuit: & diserta verba sunt: *Nullus, qui communicetur.* Quibus sanè verbis ipse Chrysoſtomus perequè excipitur, atque reliqui. Ita nulla erat non modò priuata perceptio, sed ne perceptio quidem: ac proinde nulla fuit priuata Miſſa.

Si verò mentem Chryſoſtomi ſpectabit, ea nimirum fuiſſe videtur, vt populi ſummam negligentiam reprehenderet & exagitarer, quòd è tam frequente ciuitate, ita rari & infrequentes ad communionem accederent: Quem ille paucorum hominum conuentum per *δὲ ὅσων* reſpectu vniuerſorum *nullum* vocat. Eadem loquendi ratio in ſcripturis etiam interdum reperitur. D. Ioannes de Chriſto ait: *Teſtimonium eius nemo accipit:* Non quòd prorfus nemo ipſius teſtimonium reciperet, cùm illud & Apoſtoli, & alij complures amplecterentur: ſed quòd ex ingenti multitudine admodum pauci probarent. Eodem dicendi genere Chryſoſtomus ipſe alibi vſus eſt: *Nemo diuina ſapit, nemo contemnit ea, quæ in terra ſunt, nemo attendit ad cælum.* Hic verò Chryſoſtomum oratione quodammodò exardeſcentem *καὶ οὐκ ἔστιν* poſuiſſe, *nullos*, pro, *paucos*, vel inuitus fateatur Hardingus, eſt neceſſe. Quanquam autem vel hæc reſponſio, cum Chryſoſtomi dicendi genere, quod plerunque vehementius incaleſcit, cùmque illius eccleſiæ vſu collata homini veritatis, quàm contentionis cupidiori ſatisfaciat: tamen facilè me probare poſſe confido, quantumuis licet Hardingus ſuum illud, *Nemo*, iactet, Chryſoſtomum in ſacra peragenda Liturgia neque fuiſſe, neque eſſe potuiſſe ſolum, & proinde priuatam Miſſam minimè confeſiſſe. Vt enim vniuerſus laicorum cœtus illum prorfus deſeciſſet, ſupererat tamen ſatis frequens preſbyterorum, & diaconorum, & reliquorum clericorum multitudo: vt quæ hi omnes ſuum officium penitus neglexiſſent, laici tamen ſatis multi ſuppetebant, id quod luculenter confirmari poteſt. Quod autem eo tempore frequens eſſet miniſtrorum numerus, multiplici locupletiffimorum teſtimoniorum autoritate euinci poteſt. Ignatius preſbyterium, ſacrum nempe collegium, quaſi conſiliarios ac collegas epiſcopi vocat.

Ioan. 3.

Chryſoſto. ad
Hebr. Hom. 12.Ignatius ad
Trallian.
τὸ ἐπὶ τὸν οὐρανὸνChryſoſtom. in
Liturg.

Chryſoſtomus ipſe in Liturgia ſua ſic habet: *Diaconi portant diſcos cum ſacramento ad ſacrum altare: reliqui portant calices.* Vnde & nonnullam miniſtrorum multitudinem, & apparatus etiam tantum, quantum communicantibus ſufficeret, fuiſſe conſtat.

Cornelius in eccleſia Romana preſbyteros quadragintà ſex: diaconos ſeptem: ſubdiaconos ſeptem: acoluthos quadraginta duos: exorciftas, anagnoſtas, aliòſque ſimiles quinquaginta duos: vi-
duas, cæterosque in opes, quos eccleſia ſuſtentabat, mille quingentos fuiſſe ſcribit.

Epift. Cornel.
ad Fabiũ An-
tioch. ex Eu-
ſeb. lib. 6. c. 43.Nazianzen. in
Apolog.καὶ εἰς τὴν δὲ
πλείους καὶ ἀπὸ
θμίων, ἢ παρόντων
ἀρχόντων.Io. auth. colla.
prima. titu. vt
determinatus
ſit numerus
clericorum.

Nazianzenus clericorum multitudinem ſua ætate cò creuiſſe conqueritur, vt ipſis etiam pene laicis frequentiores eſſe viderentur. Ac proinde Iuſtinianus Imperator poſtea minuendum eſſe numerum iudicauit, & lege ſanxit, vt in magna illa eccleſia Conſtantinopolitana, cuius Chryſoſtomus epiſcopus extitit, preſbyteri eſſent tantum ſexaginta: diaconi centum: quadraginta mulieres: ſubdiaconi octoginta decem: anagnoſtæ decem ſupra centum: & cantores viginti quinque. Hinc apparet Chryſoſtomum Antiochiæ in vrbe incolarum reſertiſſima verſantem, quantumuis laicorum comitatu careret, ab omnibus tamen penitus derelinqui nequaquam certè potuiſſe.

Iam verò ſi quòſdam ex hiſce preſbyteris, aut diaconis, aut cæteris cum Epiſcopo communicaffe dixerimus, *predico* (inquit Hardingus) præſidenter ſanè, & fronte compoſita, quòd multum facit ad cauſam probandam, *iſtuc miſerum eſſe refugium, neque illis prodeſſe poſſe.* Modò ſit verum, miſerum eſſe non poteſt: modò cum ipſius Chryſoſtomi ſententia congruat, non poteſt eſſe fugium appellari, ideòque noſtro inſtituto optimè inferuit.

Quandoquidem autem Hardingus ad nuda verba tam penitus adhæreſcit, omneſque ſuas ſpes in ſuo *Nemine* collocat, ſi hinc liberet captiones conſectari, abundè nobis ex ipſis perſpicuis Chryſoſtomi verbis ſuppeteret, quo totum hoc expediri poſſet. Ita enim ſe verba habent: *Fruſtra aſſiſtimus:* Aſſiſtimus (inquit) non aſſiſto: atque ideo plures vno fuiſſe neceſſe eſt. Quanquam noſtra non adeo miſera ſunt effugia: non opus habemus tam leues, & exiles captare deſenſiones.

Decreuerunt Apoſtoli in ſuis Canonibus: *Ut ſi quis epiſcopus, aut preſbyter, aut diaconus, aut qui-
libet ex ſacerdotali catalogo, facta oblatione non communicaret, niſi cauſam rationabilem dixerit communi-
one priuaretur.* Non tum tanta vel altarium multitudo, vel Miſſarum nundinatio fuit, quanta ſequè-
tibus ſeculis. Omnes preſbyteri vnam communionem percipiebant. Eandem legem poſtea Ana-
cletus Papa in Romanam Eccleſiam introduxit.

Can. Apoſtol.
can. 9.ἐκ τῆς καταλό-
γῳ ἱερaticῶν.
De conſ. diſt. 1.
Epiſcopus.

Niceni Concilij patres ſic ſanxerunt: *Accipiant diaconi ſecundum ordinem poſt preſbyteros ab epi-
ſcopis, vel à preſbytero communionem.*

Concil. Nicen.
Can. 14.

Similiter in Concilio Carthaginenſi: *Accipiant diaconi ex ordine euchariftiam poſt preſbyteros,
eis dante epiſcopo, vel preſbytero.*

Concil. Carth.
6 can. 18.Concil. Laodi.
can. 19.

In Laodicenſi etiam Concilio: *Solis miniſtris altaris liceat ingredi ad Altare, & ibidem com-
municare.*

Necnon in Concilio Toletano: *Sacerdotes & Leuitæ ante altare communicent; in Choro clericis,
extra Chorum populus.*

Concil. Tolet.
4. can. 17.

Nicolaus Cuſanus ſcribens ad clerum, & literatos Bohemiæ, hæc verba habet: *Hoc
eſt ſingulariter attendendum, quòd ſacerdotes nunquam ſine diacono celebrabant, & in omni Miſſa
diaconus de manu ſacerdotis accepit euchariftiam ſub ſpecie panis, & ſacerdos de manu diaconi
calicem.*

Nicolaus Cuſa-
nus ad Clerum
& literatos
Bohemiæ.

Chrysoſtom.
in Liturg.

Sed quid in re manifesta testimoniis vtor non necessariis? ipse Chrysoſtomus in Liturgia, quæ eius nomen præfert, eundem morem imitatur: *Postquam sacerdotes acceperint*, inquit, *archidiaconus iubet diaconos prodire, illique prodeuntes accipiunt, vt sacerdotes fecerant*. Hæc erat Miſſæ à Chrysoſtomo inſtitutæ ratio, quantum ad clericos attinebat: eaque ipsius Chrysoſtomi testimonio confirmata. Jam Hardingus ipse pro ſua æquitate æſtimet, ad eone hæc miſera ſint eſugia, atque is ea videri velit.

Quòd ſi verò totus clerus vſque adeo fuiſſet pietatis oblitus, vt cum ita frequens eſſet, & le- gibus etiam ſeueriſſimis aſtringeretur, nullus tamen omnino exiſteret, qui cum ſacerdote communicaret, cuius eum negligentia Hardingus ſua tantum authoritate fretus, ſine certo vllò teſtimonio inſimulat, videamus tamè an ille Hardingianus *Nemo*, plebem etiam vniuerſam neceſſario excluſerit.

Chrysoſtomus variis in locis populum omnem in tres ordines partitur, in *pœnitentes*, *negligentes*, & *denotos*. Pœnitentes exire iuſſi ſunt, nec eis communicandi data copia eſt: negligentibus nonnunquam ſua ſponte diſceſſerunt, atque ſe à communione remouerunt: tertij illi reſtiterunt, ſimulque communicarunt. Quòd autem iſti (quos *denotos* nuncupabant) cum Chrysoſtomo remanſerint, dum ſacra myſteria tractaret, ex eo ipſo loco, quem hic pro ſe Hardingus citauit, clariffimè apparet. Sic enim Chrysoſtomus ad populum ait: *Veniſti, ceciniſti Deo laudem, cum omnibus es conſiſſus de dignis eſſe, cum indignis non ſecedendo*. His verbis alios dignos, indignos fuiſſe alios oſtendit: hos diſceſſiſſe, illos minimè. Et rurius in eadem homilia, inquit: *Diaconus ſublimis conſtitutus terribili clamore, hos vocat, hos arceat, hos pellit, hos introducit*. Chrysoſtomus alios vocari, alios introduci ad communicandum cum ſacerdote confirmat. Vbi ergo ille eſt Hardingianus *Nemo*? Sanè, ſi populus omnino aliquis cum ſacerdote fuit, tum *Nemini* locus nullus fuit: Si *Nemo* communicauit, falſum ergo eſt, quod Chrysoſtomus ſcribit, *aliquos communicaffe*.

Chrysoſto. ad
pop. Antioch.
Hom. 61.

Hic Hardingus è principio falſo ſimilem pro more ſuo coniecturam concludit: *Si in tam frequente ciuitate, nimirum Antiochia, in qua ſacra litera quotidie explicabantur atque docebantur, tam rari fuerunt, in ruſticanis eccleſiis omnino fuiſſe nullos eſt credibile*. Hoc argumentum, vt cætera ſua, nuda nititur coniectura. Atque in ordinem redactum ad hunc modum tenet: nulla fuit Antiochiæ Miſſa priuata: fuit ergo in villis ruſticanis. Argumentatio verò certè ruſtica, qualiſcūque Hardingo videatur.

Chrysoſtom. in
A&A. Hom. 45.
Idem in Mat.
Homil. 7.

In quo autem vrbs efferendæ, deprimendique ruris cauſa populum vrbanum aſſiduus fuiſſe concionibus informatum ait, non ferat moleſtius, ſi eius coniecturæ veritatem antepoſnamus. Ipſe ſiquidem Chrysoſtomus contrarium affirmat. Sic ad populum vrbanum loquitur: *Dum per hebdomadam ſemel vocamus vos, & ignaui eſtis, & alij quidem non aduenitis, alij autem præſentes ſine lucro diſceditis, quid non faceretis, ſi nos hoc continuo faceremus?*

Hæc eò proferuntur, non quò perpetuam docendi, concionandique rationem improbem, ſed quò falſitatem tam confidenter aſſeneratam redarguam. Hardingus tamen ait: *In paruis pagorum eccleſiis ſacerdos aut quotidianum ſacrificium internitit, aut ipſe ſolus accepit: ſacrificium autem iuge nunquam interquieuit (tum enim inſectum fuiſſet, quod Chriſtus fieri præcepit.) Ergo fuiſſe priuatam Miſſam ſequitur*. Siccine eſt ad *ύπατον*, Hardinge, veſtram niſi mendaciis ſultam, conſiſtere poſſe diſciplinam? Tot falſitates in locum tam exiguum coactæ? nulla hominum verecundia, nullus Dei metus? Vbi nam vobis præcepit Chriſtus quotidianum iſtud ſacrificium conficere? quibus mandatis? quibus verbis? Vbi Chriſtus quotidie facere iuſſit? Vbi tandem Chriſtus ſacrificium illud quotidianum appellauit? Aut vnde mortis Chriſti commemorationem ad ſacerdotem magis, quam ad populum pertinere didiciſti? Quod ſi autem Miſſa veſtra ſacrificium illud fuerit, quis vnquam ſacerdoti veſtro præcepit, vt quotidianam veſtram Miſſam celebraret? Quæ lex, quod decretum, quæ Decretalis, quæ legantina, quod prouinciale? Denique quis vnquam ſacerdos eam quotidie celebravit?

De celebrat.
Miſſæ can. Al-
tiſſimus.

De confe. diſt.
2. Quotidie.
Extra de cele-
brat. Miſſæ.
dolentes.
In ſumma par-
te vltima qua-
ſtio. 82. artic. 1.

Peccamus in ſuo Prouinciali nequaquam ad eò reſtrictus fuit: tantum ait: *Statuimus, vt quilibet ſacerdos, quem Canonica neceſſitas non excuſat, conficiat, omni hebdomada, ſaltem ſemel*. Semel in hebdomada, & in die ſemel non nihil diſcrepant. Lanvoodus autem ſcribens in hæc ipſa verba, ex Auguſtino hæc adducit: *Quotidie Euchariftia communicare nec laudo, nec vitupero*. Innocentius tertius ſua ætate quosdam fuiſſe ſacerdotes ſcribit, qui Miſſam vix quater quotannis obirent. Thomas etiam Aquinas ſufficere putat ſacerdoti, qui cura vacat, Miſſam præcipuis tantum feriis conficere. Inſuper ſcriptum eſt in *vitis patrum*, virum quendam pietate non vulgari, cum eſſet ſacerdos factus nunquam tamen Miſſam celebrare voluiſſe per totam vitam. Atque horum tamen nullus vnquam in crimen vocatus eſt, quòd intercapedinem atque intermiſſionem fecerit quotidiani ſacrificij, aut eius rei procuracionem omiſerit, quam Chriſtus dederat in mandatis.

Cuſanus ad cle-
rū & literatos
Bohemiz.

Cæterum, quod ad ſolam ſacerdotis perceptionem attinet, quæ ſcipſa tantummodo nititur, neque vllam confirmationem habet, nihil video, quò minus Nicolao de Cuſa Cardinali quondam Romano æquè magnam fidem atque Hardingo coniecturas proferenti tribuamus. Ipſe ait, ſuaque verba attentè animaduerti poſtulat, ſicuti ſupra memoratum eſt, illo ſeculo ſacerdotem ſine diacono nunquam communicaffe: Hardingus tamen ruſticanos ſacerdotes ſolos accepiffe ſuſpicatur.

Verum

Verum quid hoc, quæso, monstri est? Missa, quam adeo antiquam, sanctam, catholicam, gloriosamque esse defendunt, neque in templis, neque in sacellis, neque in secretis oratoriis, neque in priuatis domibus, aut paganis aut vrbis reperitur: in minuta, nescio qua, & rusticana parœcia perquiritur, idque ex sola etiam coniectura ac diuinatione, atque eiusmodi testimoniis, quibus tota Missæ ratio penitus eueritur, quæque nemini interesse permittunt, nisi duntaxat iis qui communicare statuerunt.

Sic enim inquit Chrysoctomus: *Omnis, qui mysteriorum participatione non fruitur, impudens & procax est, si adstat. Indigni sunt istis videntium oculi, indignæ aures. Indignus sum, inquis. Indignus es igitur & ea communione, qua in precibus est. Nihil hic tibi, quam Catechumeno plus licet.* De se autem ait: *Sacrificium frustra quotidianum: incassum assistimus altari.* In quibus verbis hoc nimirum intellexit, sicuti videtur, si Missam priuatam propter communicantium penuriam celebraret, inanem esse eam futuram. Hic autem Hardingus Missam suam suo ipsius testimonio periculose cõcussam, atque adeo inanẽ habitã esse perspicies, ei scilicet pro viribus diligẽter mederi conatur.

Missæ, inquit, per se non est quidem inutilis, sed ijs tantum, qui ea vri nolunt. Hæc à textu aliena glossa est: eam tamen tanquam veram recipiamus. Verum, si qui Missæ procuratori interfunt, rem ita Deo gratam, sibi que salutarem obeunt, si Christus in ea verè pro mundi peccatis immolatur: si sacerdoti soli pro reliquis communicare licet: si plebi fatis est, vt spiritualiter communicet, quemadmodum est ab Hardingo confirmatum: tum ne plebi profectò inutilis erit Missæ celebratio, etiam si nunquam communicare vellet. Chrysoctomus ait: *frustra sacrificium*: Hardingus ait: *nequaquam frustra.* Atque vt illustriorem adhuc repugnantiam videas, ipse Hardingus hoc in loco *eam populo inutilem esse dicit*: Antea tamen idem ipse hoc modo loquutus est: *Populo satis fuerit si spiritualiter communicauerit: populo minimè inutilis est.* Si quidem Hardingus in Chrysoctomi iudicio acquiescere voluerit, tergiversari aliquando desinat, & cum Chrysoctomo clarè atque disertè eos, qui ad Missam audiendam accedunt, his verbis alloquatur: *Si communicare nolueritis, profligati estis, impudentes estis, communium precum societate indigni estis, excedite ecclesia: nihil hic vobis magis, quam Turcis atque Ethnicis licet: Oculi vestri harum rerum aspectu, aures auditu sunt indignæ: Missæ nostræ nihil vobis prodesse, nihil promereri possunt: Deo nequaquam placent: fram eius concitant, frustra fiunt.* Hæc Chrysoctomi perspicua est sententia, hic sensus. Atque hæc illa est præclarã Hardingiani fili glomeratio.

Nunc hoc inuictum argumentum excutiamus, quo puer quiuis, quemadmodum Hardingus prædicat, priuatam Missam facillè euincere possit. *Maior ista est, Sacrificium, Chrysoctomi auctore, quotidie fiebat. Minor hæc, At sæpenumero nullus cum sacerdote communicabat.* Conclusio: *Ergo fuit priuata Missa.*

Maior autem manifestò falsa est: *Minor* cæcis solummodo coniecturis constat, nec omnino ostenditur: Quare conclusionem dissolutam esse necesse est. Erit verò omnium iudiciis puerile argumentum, nisi prospexerit Hardingus. De Maiore enim, perspicuum est ex sexto Constanti-nopolitano concilio: ex Augustino in Ioannem: ex Basilio ad Cæsariam Patritiam: ex epistola concilij Alexandrini pro Macario scripta: atque ex concilio Laodiceæ habito, aliisque pluribus in eam sententiam supra adductis testimoniis, sacrificium neuitquam fuisse quotidie oblatum, sicuti Hardingus fingit.

Minor autem minimè quidem probatur, sed ea sola, vt dixi, coniectura pendet. Ipse Hardingus facillè perspexit, hanc nullius esse momenti rationem: *Chrysoctomus sacram communionem quotidie celebravit: Ergo solus accepit.* Itaque longius abiit, suamque illam singularem Communionem ruri quæsiuit. At Chrysoctomus dicit: *Nemo qui communicetur.* Hinc apparet, sicuti antè à me dictum est, ipsum non communicasse Chrysoctomum: nisi forte Chrysoctomum, *Neminem* fuisse dixerimus: atque ita *Nemo* accepit solus: & *Nemo* ipse Hardingi priuatam Missam confecit: ac proinde *Nemo* prodire possit, & mecum de subscriptione iure agere. Quare falsa Maiore, Minore dubia, conclusione non consequente: vides Christiane lector, quàm inuictas attulerit Hardingus Missæ confirmationes.

Quandoquidem verò glomum ipse suum tanti facere videtur, illum nos euoluere atque explicare conabimur, vt & fundum eius perscrutemur, & quàm arctè peritèque conuolutus fuerit perspiciamus.

Primum, in omni hoc glomere nullum scripturarum filum reperitur: sed apertissimum Christi, atque Apostolorum exemplum repudiatur.

Deinde, priuata Missa nullo alio fundamento sustinetur, quàm negligentia, seu, quemadmodum Hardingus loquitur, *in deuotione populari.*

Tertiò, ratio quædam excogitata est, qua duo sacerdotes Missas in variis regionibus celebrantes, pane frangendo communicare possint, quantumuis magnum loci interiectum fuerit interuallum, idque nullius aut scripturæ, aut Doctoris autoritate.

Quartò, Laici homines, mulieres, ægroti, pueri, qui vel communicarunt, vel sacramentum obierunt soli, ad hanc causam testandam introducuntur, quasi mulieribus, aut pueris fas tum fuisset Missam celebrare.

Quintò, quia D. Ambrosius, Augustinus, Hieronymus, Chrysoctomus, Basilius, aliisque con-similes authores parum valebant, magna minorum doctorum multitudo accersitur, qui

Chrysoct. ad
Eph. homil.
3. & ad pop.
Antioch. homil.
61.

Sec 9.

Concil. Constã.
tinop. 6.
Canon. 52.
August. in Iosã.
tract. 26. Basil.
ad Cæs. patrit.
Concil. Laodiã.
cen. ca. 49.

quidem omnes fide sunt suspecta, plerique etiam iamdudum improbat, atque ab ecclesia damnati.

6. Sexto, visis, insomniis, fabulisque confirmat, quod proposuit.
7. Septimo, canones conciliorum, qui nusquam extant, à Gratiano quodam sine iudicio collecti citantur: quorum tamen nullus vel probat, vel semel nominat priuatam Missam.
8. Octauo, quando quidem Hardingus Missam in vniuersa ecclesia Romana suam, per sexcentos à Christo annos inuenire non potuit, eam proinde Alexandriae in Aegypto, Antiochia in Syria, Caesarea in Cappadocia perquisiuit, atque indagauit, mille ultra Christiani orbis fines miliaria, in quibus locis nulla vnquam habita est priuata Missa, neque tunc, neque antè, neque postea.
9. Nondò, Metropolitanis, aliisque grandioribus ecclesiis desperatis, sacella, cellas, oratoria, & priuatas domos peruestigauit: & cum omnem ab oppidis atque ciuitatibus spem perdidisset, paruas villarum ecclesias consecratus est.
10. Decimo, tametsi tantum in inquirendo laborem consumpsit, nondum tamen neque nomen priuatæ Missæ reperit, neque sacerdotem quenquam, qui eam celebraret, atque solus perciperet.
11. Postremo, tota argumentationum, confirmationumque, quibus vititur, summa sua solummodo coniectura nititur, neque vllam veritatis, aut exploratam, aut probabilem rationem habet. Hæc Hardingiano glomere continetur, atque istæ sunt rationes certissimæ, quibus Missæ suæ veritatem simul atque communitatem confirmauit.

Iam verò, quò tibi, Christiane lector, tenuem duntaxat aliquem gustum in hoc tempore præbeam carum rerum, quæ ad nostram stabiliendam defensionem adduci possunt, primum nemini obscurum est, Christum seruatorem, quando cum discipulis suis postremam Cœnam suam agitaret sacram communionem, non autem priuatam Missam instituisse, suisque discipulis, vt idè in sui commemorationem facerent, præcepisse.

Hieron. 7.
Corinth. 11.

Similiter D. Paulus Corinthiis mandauit, vt alij alios in sacra liturgia expectarent, seque ad exemplum Christi conformarent. Quo Hieronymus inductus inquit: *Dominica Cœna omnibus debet esse communis: quia Dominus omnibus discipulis, qui aderant, equaliter tradidit sacramenta.* Atque Ambrosius itidem ista verba explicans, *Inuicem expectate*, sic habet: *Ad inuicem expectandū dicit, vt multorum oblatio simul celebretur, vtq, omnibus ministrretur.*

Ambros. 1. Co-
rinth. 11.
Can. Apost. 9.
De conu. dist. 2.
Peracta.

Canonibus Apostolorum sancitum est, vt si quis ad ecclesiam accederet, & scripturas audiret, atque à communionem abstineret, is tanquã ecclesiasticæ disciplinæ perturbator excōmunicaretur.

De conf. dist. 1.
Episcopus.
De conf. dist. 2.
Si non.

Similia decreta Calixto, Anacleto, Martino, Hilario, aliisque ascribuntur: vnde certissime constat, totam ecclesiam eo tempore vnâ communicasse.

De conf. dist. 2.
Si quis.
Clem. epist. 2.
Augustinus de
serm. domini
in mōte lib. 2.
Augustin. in
psalm. 10.
Clemens stro-
mat. lib. 1.

Clemens, quem Apostolorum Hardingus socium nuncupat, hæc habet: *Tot in altari hostia offerantur, quot populo sufficiant.*

Augustinus de ecclesia suæ ætatis sic habet: *Quotidie sacramentum corporis Domini accipimus: quod apertius atque distributius ostendit his verbis: Unde confido in eis, quibus heri communicasti, & hodie communicas, & cras communicabis?*

Clemens Alexandrinus ait: *Eucharistiam cum quidam, vt mos est, diuiserint, permittunt vnique ex populo eius partem sumere.*

Chrysof. in
1. Cor. homil.
27.

Chrysofomus communionis rationem eo tempore tritam luculenter exponit. hisce verbis: *Spiritualia & reuerenda sacramenta diuitibus & pauperibus equaliter proponuntur: nec is diues magis, pauper minus fruitur: Omnes equalem dignitatem, equalem accessum habent, Sacramenta semel propo- sita (qui mos tum fuit populo communicandi) non auferuntur, donec tota plebs communicauerit, & partem illius spiritualis cibi ceperit: Sacerdotes autem stant, & expectant omnes etiam pauperrimos. Ite- rum inquit: Est autem, vbi nihil differt sacerdos à subdito, vt quando fruendum est horrendis mysterijs. Si- militer enim omnes, vt illa percipiamus, digni habemur.*

Chrysofom. 2.
Cor. homil. 18.
Grego. dialog.
lib. 2. cap. 23.

Gregorius suo adeo seculo consuetudinem obtinuisse testatur, vt inter sacram Communionem celebrandam diaconus assurgeret, & populo clarè denunciaret: *Si quis non cōmunicat, det locum.*

Missæ.

Missæ nomen Tertulliani, Cyprianique seculo dimissionem, seu abeundi copiam significabat: Communioni autem propriè tributum est, ob eam, quam hîc commemorabo, causam. Ij, qui tū *catechumeni* dicti sunt, id est nouitij in fide, nec dum baptismo donati, interesse cōmunionem per- mittebantur vsque ad euangelij finem. Tum eos diaconus exire iussit, his verbis palam pronun- ciatis: *Catechumeni exeunto: aut his, Ite Missa est.* Propter hanc Catechumenon, atque aliorum dimissionem, atque ablegationem ipsa liturgia tunc *Missæ* nominata est. Reliqui in ecclesia re- manferunt, & vnâ cum sacerdote communionem sumperunt. Præterea, panis frangendi con- suetudo, quæ hodie in Missa retinetur, sacramenti distributionem populo faciendam indicat, quemadmodum Augustinus docet ad Paulinum: *Ad distribuendum comminuitur.* Huc accedit, quòd sacerdos ipse in Missa sic loquitur: *Hæc sacra mixtio, & consecratio mihi & omnibus percipien- tibus sit saluti.* Iam & ipsum nomen Missæ, & fractio ac comminutio panis, & gestus denique ac verba, quibus sacerdos in Missa vititur, clarissimum contra priuatam Missam testimonium dicunt.

Isidorus in
lexico.

Fractio panis.

Augustin. ad
Paulinum
Epist. 59.

Atque hoc loco magnam conciliorum, canonum, veterumque patrum copiam prætermitto, veluti Iustinum Martyrem, Dionysium, Tertullianum, Epiphanium, Eusebium, atque alios præ- terea complures antiquos authores, Græcos simul & Latinos, satis esse statuens ex istis paucis

tan-

tantum delibasse, quantum ad testificanda aliorum iudicia sufficeret.

Nostre non ex coniecturis atque ambiguis diuinationibus pendentes rationes: Nos ægrotantium, mulierum, puerorum, & pusionum opem ad sacrosanctam communionem probandam non imploramus, sicuti Hardingus ad Missam suam confirmandam facere cogitur. Nos abdita oratoria, aut priuata facella non exquirimus. Nos nullos novos & hætenus ignotos hominibus doctores procludimus, quemadmodum isti, propter meliorum inopiam, faciunt. Nos neque somnia, neque visa, neque fabulas adhibemus. Nos sacris & diuinis scripturis, nos autoritate prisicorum doctorum ac conciliorum, nos vniuersali celeberrimarum urbium atque ecclesiarum orbis terrarum consuetudine nitimur.

His rebus diligenter collatis atque consideratis, te iam, lector, appello iudicem, nunquid Hardingus iustæ causæ nactus hucusque fuerit, quamobrem vel ita gloriosè triumpharet, vel subscriptionem aliis imperaret.

FINIS.

DE COMMUNIONE

SVB VTRAQVE SPECIE, SECVN-

DVS ARTICVLVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL tum sacram communionem fuisse vna duntaxat specie administratam.

Hardingus. I. Sectio.

Vandoquidem hoc unitatis est sacramentum, vnumquemque verè Christianum decet in eo suspiciendo, illud potius spectare, qua ratione illa & conciliari, & custodiri possit, quam villo conscientie scrupulo propter externi panis viniqve symbola ad illius administrationem adhibita commoueri: idque tanto cerè magis, quanto finis cuiusque rei plurius æstimandus est, quam ea, quæ ad finem referuntur. Alioqui enim unitatis violatio in eo admessa non modo accurata externa ceremonie obseruatione non compensatur, sed etiam iuxta Augustini dictum, Quicumque accipit mysterium unitatis, & vinculum pacis non seruat, non mysterium sibi, sed contra se testimonium accipit. Eos igitur diligenter secum, quid in hoc sacramento accipiant expendere conuenit, qui exilibus pro vtraque specie compositis argumentis adducti, temere nec sine suo periculo ecclesiam condemnant, quia illud vna duntaxat specie omnibus præbet, qui non ipsi illud consecrant, offeruntque in commemorationem sacrificij semel in cruce peracti. Quò autem ecclesiam hac in parte firmis esse sultam fundamentis sentiant, mirum intelligant, fructum istius sacramenti (cuius ij, qui dignè communicant, participes fiunt,) non de externis panis, atque vini symbolis pendere, sed ex carnis ac sanguinis Christi virtute redundare. Cum igitur sub vtrauis specie ^a totus Christus verè presens adsit (etenim post eius à mortuis resurrectionem caro ipsius & sanguis amplius separari non possunt, quia scilicet amplius ipse non moritur) hoc salutare sacramentum, à fidelibus Christianis non minore cum fructu vna specie, quam vtraque accipitur. Sacramentarios autem, qui corporis atque sanguinis Christi in hoc sacramento veritatem minimè credunt, ad multiplices piæque aliorum pro veræ fidei defensione conscriptas disputationes remitto, atque relego. De hac enim re, atque cæteris omnibus, quas nondum Iuellus in Concione sua apertè attigit, hîc dicere minimè necessarium iudico.

^a Fallumia cras-
so Transsubstantiationis figure
to manans.

Episcopus Sarisburiensis.

Riuatam Missam, de qua est superior articulus, Hardingus ipse non à Deo authore, sed è populi negligentia fluxisse confitetur: communionis autem sub vna specie vitiosa procuratio, vndecunque tandem primordia ceperit, nunc in sola sacerdotum peruicacia posita est: qui cum institutionem, & legem à Christo datam videant sciántque, rationes tamen, quas ipsi norunt esse vanissimas, ad eandem infringendam excogitarunt. Quò verò res tota faciliùs exponatur, controuersia, de qua disceptatur, hic status est: *Utrum sacra communio vnquam intra sexcentos post Christum annos palam in ecclesia populo sub vna specie administrata fuerit.* Ad eam autem confirmandam Hardingus mulieres, pueros, ægrotos, infantes, & infanos hinc introduxit: quos nimirum vnã duntaxat speciem aliquando accepisse contendit, alios in priuatis ædibus, alios in lectis animam agentes, alios aliter, quemadmodum supra pro confirmatione priuatæ Missæ fecit. Si quidem in omni hac factis longa defensione vnum modò exemplum, aut testimonium communionis palam in vlla vnquam ecclesia vna specie celebratæ sine vlla exceptione luculentum adduxerit, dignus profectò fuerit, cui fides habeatur: sin autem tanta verborum iactatione vsus, edito etiam libro, cui à nemine ex omni hominum multitudine, quos sol aspiceret, responderi potuisse creditum est, hactenus tamen nullum omnino neque exemplum neque testimonium attulerit, meritò tum, & iure existimare possumus nihil planè adferri posse: in eo autem omne studium ab illo positum & consumptum esse, vt eloquentia atque incredibili illo dicendi genere, quo præstat, lectoris mentem incitia, & ignoratione implicatam perstringeret.

Concilium Basiliense.
Tridentinum concilium.

Stepha. Gardinerus in Sophia diabolica.
Tertullian. de Virginib. v. e. landis.

Concilium Basiliense supra centum & triginta annos, Bohemiæ regno liberam potestatem vtraque specie vtendi faciliè concessit: & nostrum illud, quod nunc Tridenti habetur concilium, aliis regnis atque regionibus eandem licentiam certis conditionibus tribuit: atque sanè modò ne Romanam ecclesiam in errore versatam esse fateri viderentur, eam ipsam vniuerso orbi non grauatè permitterent. Nullus omnium est, qui vel quando, vel vbi, vel quomodo hic primùm error natus sit, dicere possit. Aliqui ex superstitione quadam, populique incientia ortum esse existimant. Verùm qualemcunque tandem originem habuerit, sicuti Tertullianus de pertinacia quorundam sui seculi scribit, nunc necessariò contra veritatem vindicandus atque defendendus est. Illius hæc verba sunt: *Consuetudo initium ab aliqua ignorantia, vel simplicitate sortita in vsum per successionem corroboratur, & ita aduersus veritatem vendicatur. Sed dominus noster Christus veritatem se, non consuetudinem, cognominauit. viderunt ergo, quibus nouum est, quod sibi vetus est. hæreses non tam nouitas, quam veritas reuincit. Quodcumque aduersus veritatem sapit, hoc erit hæresis, etiam vetus consuetudo.*

Ambrosii. 2. Cor. II.

Vt propiùs ad rem accedamus, *vnitas* (inquit Hardingus) *huius sacramenti substantia est, & quisquis illud non accipit in vnitate, testimonium aduersus seipsum recipit.* Vt hoc verum est, & ab Augustino affirmatum, nec à nobis negatum, sic etiam verum est, quod Ambrosius scribit: *Indignus est Domino, qui aliter mysterium celebrat, quam ab eo traditum est. Non enim potest deuotus esse, qui aliter præsumit, quam datum est ab authore.* Hæc autem excusatio, vnitatis simulatione subnixa, nonnullam habet, etsi occultam criminis confessionem. Quid enim? num vnitatem nullo modo, nisi rupta Christi institutione, integram permanere posse putant? aut Apostolos, sanctosque patres, qui communionem vtraque specie administrabant, ab vnitate discessisse arbitrantur? aut in ecclesia nullam vnquam constitutam fuisse vnitatem, mille & quadringentis plus minùs annis à Christo nato vsque ad Concilium Constantiense, in quo hoc fuit primò decretum? In eo autem posita est mystica illa vnitas, quòd vnus panis omnibus est distributus, vnùmque poculum omnibus peræquè absque discrimine traditum: quòdque quemadmodum à Chrysofomo, dicitur, *nulla est inter sacerdotem atque populum differentia*, sed omnes sunt æquales. Aduersarij tamen nostri differentiam hac in re quandam inter sacerdotem & populum sine causa inuexerunt, eamque necessariò retinendam esse contendunt.

Chrysoft. in 2. Corinth. Homil. 8.

Ioan. Sleidanus lib. 9.

Gerfon in Tra. contra hæresim comunicandi laicos sub vtraque specie. Gabriel Biel.

1. Corinth. II.

Cum rex Francorum, qui ad hunc vsque diem communionem vtraque specie expletam sumit, à suis Theologis requireret, quid esset, quamobrem hoc ipsi magis, quam cæteris liceret, sic est ei responsum: *Quoniam* (inquiunt) *reges perinde vnguntur, atque sacerdotes.* Gerfon ait, si laici vtraque specie, æquè ac sacerdotes, vterentur, *dignitatem sacerdotis non fore supra dignitatem laicorum.* Et Gabriel Biel sacerdotem Dominæ Virginis, & omnibus sanctis præfert, quandoquidem is vtraque specie communicare potest, illi nequaquam. Ita, quod erat æqualitatis, & consensus mysterium, hi differentia atque dissensionis esse sacramentum fecerunt. *Fructus sacramenti* (inquit Hardingus) *non ex panis vini que formis pender.* Est quidem hæc perobscura ignaris dicendi forma, qui quid sibi istæ formæ velint, minùs intelligunt. Caue autem tibi lector: latet enim sub hoc verbo laqueus. D. Paulus quinquies vno in loco panem nominat, hic autem nofter formam, similitudinem, speciem panis vocat: cupit tamen tibi persuasum, nullum reuera esse panem.

Non

Non id nos latet, fructum sacramenti neque in formis esse situm, neque in pane, aut vino quæ externa quadam ratione, ore nimirum corporis sumuntur, sed in carne & sanguine Christi positum, quæ solummodò spiritu recipiuntur in animam.

His adiungit: *Totus Christus alterutra specie continetur: proinde qui in altera tantum specie communicat, nihil habet, quod queratur.* Si quidem hoc quidem fuisse ab vilo antiquo doctore positum, facilius merito fidem habuisset. Hardingus autem ex falsis principiis, quæ propria sunt & sua, conclusiones se similes confidenter efficere posse putat. Habent hæ nugæ, quo vanam imaginationem delectent, multum: quo piæ conscientiæ satisfaciant, parum. Verùm quid fit, vt integrum Christum vtravis specie includi Hardingus cognosceret, Christus ipse non cognosceret? aut si cognouit, nonne suam ipse institutionem rescindere, atque huic incommodo subuenire potuit, æquè ac quisquam alius? Nos perspectum exploratumque habemus, & certissime persuasi sumus integram Christi humanitatem, tum carnem, tum sanguinem cælo contineri, quod autem eadem illa Christi humanitas in sacramento esset crassa quadam ratione, qualem aduersarij nostri fingunt, quantumuis multi multa iactarunt gloriose, nunquam fuit tamen hætenus probatum. Et quanquam Hardingus in hanc mentionem intempestiuus incidit, cum ea sit ab instituta quæstione disiuncta, haud tamen alienum iudico, paucis tanquam in transitu annotare, quid de hac re veteres catholici patres senserint.

Consentius Augustino huiusmodi quæstionem proponit: *Vtrum corpus Christi nunc in cælis agens sanguinem in se habeat, necne.* Atque vt hoc in loco Augustini responsionem prætermittam, facile quibus perspicere possit, si Consentius firmissimè credidisset, quemadmodum videri vult Hardingus, Christi corpus sacramentarium sanguine esse præditum, eum nunquam perfectò quæstionem hanc de Christi corpore, quod in cælis versaretur, positurum fuisse. Sed vt has nouas ineptorum hominum cogitationes, de quibus haud apparet antiquos & catholicos doctores vnquam meminisse, missas faciamus, illud nos intelligamus oportet, panem esse sacramentum corporis Christi, & vinum esse sacramentum sanguinis ipsius. Sic Beda ait: *Panis ad corpus Christi mysticè, vinum refertur ad sanguinem.* Similiter etiam Paulus, *Panis, quem frangimus, nonne est communicatio corporis Christi: & poculum benedictionis, quod benedicimus, nonne est communicatio sanguinis Christi.* Paulus non alterutrum in alterutro inesse, sed vtrumque propriam & separatam obtinere significationem docet.

Libr. epistol.
Epistola 146.

Beda in Lucam
cap. 22. lib. 6.
1. Corint. 10.

Verùm, vt ita planè esset, atque Hardingus, ac quidam alij recentiores crasse finxerunt, tamen populus altera specie priuatus iniuriam accipit, quemadmodum potest Hardingo ex Alexandro Halensi, & Durando, & ex aliis ipsius doctoribus constare. Alexandri hæc verba sunt: *Licet illa sumptio, quæ est in accipiendo sub vna specie sufficiat, tamen illa, quæ est sub duabus, est maioris meriti.* Et mox sequitur: *Sumptio sub vtraque specie, quem modum sumendi tradidit Dominus, est maioris efficacie, & maioris complementi.* Idem Alexander iterum ait: *Totus Christus non continetur sub vtraque specie sacramentaliter, sed caro tantum sub specie panis, & sanguis sub specie vini.* Eadem potuerunt è Durando, & aliis adferri. Hic Doctores Hardingiani fatentur populum vna specie communicantem perfectò minimè frui sacramento, nec sanguinem Christi sacramentaliter percipere, atque hoc populi factum minoris esse virtutis, atque meriti, quàm sacerdotum. Quapropter quòd populum Hardingus altera duntaxat sacramenti specie communicantem nullam pati iniuriam scribit, duplicem illi eo nomine iniuriam facit.

Alexan. 4. q. 53.
M. 1.

Alc. 4. q. 40.
M. 3.

His autem scholasticis subtilitatibus prætermisissis, hoc nos scire conuenit, Christum Dei filium ita sanxisse, vt corporis sui sacramentum in pane, sanguinis in vino præberetur. Atque hæc sacrosancta sunt corporis & sanguinis Christi mysteria. Non hic considerandū, quid in alterutro inesse futilis imaginatio statuatur, sed attendendū potius quid Christus primò instituerit, obseruandumque præscripserit. Neq; verò nos hic ecclesiã cõdenamus, sicuti falso ab Hardingo accusamur, sed optamus, Deumque precamur, vt vniuersa ipsius ecclesia ad Christi exemplum atque institutionem aliquando tandem instauretur, ac reformetur. Absque illo enim ecclesia, nulla est ecclesia: neque ius vllum habet, quod non eius promisso nitatur: promissum autem sine verbo nullum extat. Quod autem Hardingus dicit rationes à nobis pro Christi institutione conclusas adeo esse tenues, si suas ipse prius expendisset, æquiores se forsan nostris exhibuisset. Non eas dico rationes, quas alij eiusdem gregis à barbis, à metu paralyseos, ac tremoris, & huiusmodi morborum, atque incommodorum, quæ incidere possunt, desumpserunt, sed illas nimirum intelligo, quas in acie quodammodo, & primo causæ vestibulo collocavit.

Prima autem hæc est: *Est sacramentum vnitatis. Ergo, si abusus aliquis irrepserit, emendari non debet.*

Alterà hæc, *Fructus sacramenti, panis & vini formas non respicit: Ergo, licet Christi sanctionem con-*

Tertia huiusmodi est: *Integer Christus (sicuti Hardingus ait:) est in alterutra parte sacramenti: Ergo, iniquum non est populum altera priuare.* Istæ verò quidem rationes admodum videntur esse pertenues, præsertim quæ perspicuum Dei mandatum irritum faciant. Sententia quam Basilii in hac causa tulit, est imprimis terribilis: *Qui vetat quod Deus præcepit: aut præcipit quod Deus vetuit, maledictus habeatur omnibus, qui amant Dominum.*

Basil. Moral.
Summa cap. 14.

Hardingus. 2. Sectio.

^aFalsum. Panis enim & vinum significat corpus & sanguinem Christi, Albedo autē & rotunditas, & cetera externae formae nihil significat.

DE externis autem formis panis ac vini, earum usus in ^asignificatione solummodo situs est, neque sunt dita necessaria, ut digna sacramentorum sumptio gratiam minimè praebeat, nisi utraque species adhibeatur. Proinde in consecratione sacramenti iuxta Christi institutionem ambae species sunt necessariae, quia non modo ideo preparatur, ut sumatur, sed etiam ut Dominica mortis recordatio renouetur & excitetur. Quatenus ergo sacramentum inseruit sacrificio, quo mors & oblatio Christi representatur, utraque species necessario requiritur: quò varius ac diuersis formis, sanguis Christi pro peccatis nostris effusus, & separatus à corpore euidenter significetur. Quatenus autem populus fidelis, sacramentum percipit, quò spiritualemente inde gratiam & animarum suarum salutem adipiscatur; formarum seu specierum, quae significationis tantum causa adhibentur, superuacanea est varietas. In una autem specie, quandoquidem integer Christus in ea praeberetur, abundantia omnis gratiae semel datur, & adeo quidem ut ex alterius speciei accessione (quae eundem dat, non alium Christum) nullum amplius gratiae spiritualis incrementum acquiri possit. Itaque Ecclesia Catholica omnem veritatem à spiritu sancto edocta, dum in quotidiano sacrificio mortis, & supplicij Domini memoria celebratur, quandoquidem est necesse, in eo quàm apertissimè exprimere effusionem & separationem sanguinis à corpore, quod crucifixum fuit, ob eam causam diligenter utraque specie panis simul & vini usa est. In distribuendo autem sacramento Christianis hominibus libertatem retinuit, (quam Christus nunquam vetuit) prout ea ^bsemper maximè eorum qui accipiebant, interfuit, & nunc utramque speciem, nunc tantum alteram praebeat, sicut opportunissimum & temporibus, & locis, & personis iudicatum fuit.

^bFalsum. Ecclesia enim nunquam sacramentum ita populo distribuit in vltimo publico cætu intra sexcentos annos.

Episcopus Sarisburiensis.

Chrysof. in 2. ad Corinth. homil. 18.

Retraçat. lib. 2. cap. 11.

Clem. epist. 2.

1. Cor. 11.

De cons. dist. 2. Cum frangitur.

Verborum hinc multum, rationis nihil. Fateor quidem ministrum communionem ritè & legitime peragentem, mortis, quam Christus oppetiit, memoriam renouare, quemadmodum ipse præcepit: *hoc facite in mei commemorationem.* Non tamen hinc illud rectè concluditur, præscriptam à Christo normam violare fas esse, neque verò ita perspicue est adhuc demonstratum, sacerdotem Missæ sacra procurantem Christi sanguinem ab eius corpore separatim præsentare. Etenim præterquam quòd ad hanc rem confirmandam nullus ex præcis doctoribus adducitur, possem non iniuria quærere, quibusnam verbis, quo gestu, aut cui tandem mortali hanc separationem demonstraret. Verba eius peregrina sunt, gestus occultus, populus nihil audit, nihil videt, nihil intelligit. Atque ut illud etiam demus, separationem scilicet corporis & sanguinis Christi in sacris mysteriis designari, vnde tamen Hardingus accepit hanc ad sacerdotem potius, quàm ad populum pertinere representationem? Christi quidem sanguis est pro omnibus communiter fidelibus effusus, populo peræquè ac sacerdote, inter quos nullum, quòd ad hanc rem attinet, intercedit discrimen, quemadmodum antè è Chrysofotomo docui. Nam quòd Hardingus sacrificij vocabulo ad aliquam huius rei confirmandæ speciem abutitur, sciat non eam modò partem, quam sacerdos sumit, sed illam etiam, quæ populo distribuitur, ab antiquis patribus sacrificium esse appellatam. Augustinus sic habet: *Mos apud Carthaginem cæperat, ut hymni ad altare dicerentur de libro psalmorum, siue ante oblationem, siue cum distribueretur populo, quòd fuisset oblatum.* Hæc disertæ verba apertè declarant, & sacerdotem, & populum vnum sacrificium percepisse. Clemens autem, quem Hardingus Apostolorum socium nominat, hæc habet: *Tanta in altario Holocausta offerantur, quanta populo sufficere debeant.*

Quòd autem insuper ait, sacerdotem in eo quòd utramque partem separatim accipit, ad viuū quodammodo exprimere, quemadmodum corpus Christi ab ipsius sanguine seiungeretur, scripturæ, veteresque patres nos secus erudierunt, nullum scilicet gustum sacerdotis, sed ipsam sacrae communionis administrationem, & totam populi actionem, mortis Christi formam ac rationem nobis describere atque delineare. Paulus ait: *Quotiescunque panem hunc comederitis, & de poculo isto biberitis, mortem Domini annuntiabitis, quousque venerit.* Hoc autem Paulus non solum ad sacerdotes, sed ad vniuersam etiam Corinthiorum Ecclesiam scripsit. Augustinus de eadem re similiter habet: *Cum frangitur hostia, & sanguis de calice in ora fidelium funditur, quid aliud quàm Dominici corporis in cruce immolatio, eiusque sanguinis de latere effusio designatur?* Quare manifestum est hanc corporis Christi ab ipsius sanguine secretionem, à populo non minùs, quàm à sacerdote adumbrari. Itaque discrimen quoddam excogitare sine causa, & falsum inde concludere, duplicis est imprudentiæ.

Formarum, ac specierum varietas (inquit Hardingus) *ad significationem solummodo refertur, nec vllum præterea usum obtinet.* Etsi quidem huius sententiæ veritas alioqui constaret, tamen quòd ex ea cõsequitur, periculum nonnullum ostendere videtur. Nostrium quidem est Dei mandatis obtemperare, non ea excutere, aut corrigere, neque quòd nobis à Christo Dei filio imperatur, superuacaneum aut inutile appellare. Libertas autem Ecclesiæ, quæ hic vendicatur, si vbi, & quando ea esset data, quæreremus vehementius, diploma fortè non ita facilè proferri posset. Ecclesiæ libertas non in eo consistit, ut Deo repugnes, aut sanctiones eius conuellas. Neque adhuc euicit Hardingus Ecclesiam intra sexcentos post Christum annos, in aliqua concione aut cætu populi (quæ est istius quæstionis constitutio) vlla huiusmodi licentia usam fuisse.

In his

In his verbis Hardingus nonnulla argumenta rectè disposuit, quæ quam vim & momentum habent, quæso, Lector, cognoscito.

Primum hoc est: Sacerdos sacramentum consecrat: Ergo populus non nec esse habet vtramque speciem sumere.

Alterum est: Sacerdos sacrificium offert, & sanguinis ac corporis Christi separationem designat: Ergo populus vna tantummodo specie contentus esse debet.

Tertium ita se habet: Ecclesiæ sua libertas constat: Ergo ad institutionem Christi non astringitur.

Huiusmodi quàm ista dissolutè colligantur, tamen hæc ea sunt argumenta quæ dilui nunquam posse videbantur.

Hardingus. 3. Sectio.

Ante passionem nobis solis præcepit hoc facere, inquit Apostolus apud Clementem lib. 8. Constitut. Apost. cap. vltimo.

Illa autem verba Christi, Bibite ex hoc omnes ad solos Apostolos, eorumque successores pertinent: Illis enim solis in mandatis dedit, ut idem facerent, quod ipse in cœna fecerat, quemadmodum Clemens ait: Illis solis, dicens. Hoc facite in mei commemorationem, præcepit, consecrare, offerre, & recipere sacramentum in commemorationem mortis & passionis ipsius, iisdemque verbis illos noui testamenti ministros instituit. Quamobrem hoc non spectat ad laicos, neque ex hoc loco aptè colligi potest, eos necessitate quadam, & sub pœna mortalis peccati alligari ad Sacramentum sub vtraque specie communicandum.

^a Falsum: Hæc enim verba per æquè ad populum ac sacerdotem pertinent, ut planè faciã. ^b Hic Hardingus quæstionis statum mutat.

Episcopus Sarisburiensis.

Quando hæc verba lego Hardingi, equidem totus metu & horrore contremisco terribilis iudicij Dei consideratione percutus: vehementer enim metuo, ne qui ad hunc modum à verbo adducitur, non ignoratione offendat (tum enim errato dari facilius venia potuit) sed in manifestam & cognitam veritatem, inque spiritum Dei peccet. Quod enim Christus ait, *Bibite ex hoc omnes*, si quod præter se sequi voluerit, omnes bibere disere præcipiuntur: si non tam verborum momenta, quàm ipsam sententiã expendere maluerit, eam Paulus explanauit. Etenim in epistola ad vniuersam Ecclesiam Corinthiam scripta hæc habet. *Quotiescunque hunc panem comederitis, & de poculo isto biberitis, mortem Domini annuntiabitis, donec venerit.* Si Paulo non credit, at vsus tamen ipse, & perpetua primitiæ Ecclesiæ consuetudo apertissimè, quid Christus sentiret, declarat. Tertium autem est, & peruulgatum: *Consuetudo est optima interpretis legis.* Quod si vero neque verbis Christi, neque sententiæ stare voluerit, quid illi faciam nescio. Iterum hic Clementem Apostolorum æqualem profert: at quem tandem Clementem? illum quidem ipsum, qui & administrauit, & fidelibus iis, qui tum Romæ agebant, communionem vtraque specie integram præbuit, sicuti ex diuturno illius Ecclesiæ more patet, eodem proforsus modo, quo Christus suis eam discipulis tradiderat: neque potest Hardingus probare, Clementem hunc aliter vnquam communionem celebrasse. Sentit ille quidem & perspicit vocabulum illud *Omnes*, ei repugnare, sensum repugnare, vsus Ecclesiæ repugnare, suum ipsius Clementem repugnare. Perinde tamen sese iactat, ac si omnia explorata essent. Denique, si Christus cum diceret, *Bibite omnes*, non id voluit, ut omnes biberent, qui sit, ut Paulus, cunctique Apostoli, totaque Ecclesia primitiua, sic & interpretarentur, & obseruarent, ac si ita planè sensisset. Si verò ita sensit, quamobrem Hardingus præstigiis nos circumscribit, nec ita sensisse confirmat.

At Clemens ait: *Christus hæc verba, Hoc facite in mei commemorationem ad solos Apostolos habuit:* Ergo (inquit Hardingus) hæc verba *Bibite omnes*, ad Apostolos duntaxat, eorumque successores pertinent. Admonendus es, lector, Clementem in hoc loco, quem Hardingus citat, nullum omnino verbum, neque de altera, neque de vtraque specie facere, sed hæc tantum scribere, Christum Apostolis suis munus sanctæ administrationis, quam ille spiritualem hostiam vocat, mandasse. Itaque Hardingum rem alienam ostentantem, & ex ea efficientem quodlibet, parum ingenuè atque apertè agere vides.

Argumentum autem quod ex his concludit, hanc formam obtinet: Clemens Christum solis Apostolis ministerij munus commississe, & spiritualis sacrificij offerendi potestatem tribuisse ait: Ergo hæc verba, *Bibite ex hoc omnes*, omnino ad populum non pertinent. Reimissa admodum conclusio. Sic enim perinde poterit vtramque sacramenti partem populo eripere, atque nullum hoc modo sacramentum relinquere.

Hardingus. 4. Sectio.

At que hoc illos non fugiebat, qui supra annos centum priuata sua auctoritate subnixi veterem ecclesiæ consuetudinem communicandi in vna specie mutantis poculum attingere non dubitarunt. Cum enim viderent non satis se defensionis atque presidij habere in his verbis, *Bibite ex hoc omnes: quò nouum hunc conatum solertius vendicare possent, satius esse duxerunt verba Christi apud Ioannem vrsurpare:* Nisi comederitis carnem filij hominis, & biberitis sanguinem eius, non habebitis vitam

^a Falsum: Non enim mutarunt, sed reperierunt veterem consuetudinem.

in vobis. *Quæ verba licet noui nostri magistri quadragenary de spirituali, non de sacramentali mādicatione intelligi voluit. sicuti & intelligi possunt, & intelliguntur à doctoribus seorsum examinatis, tamē in toto illo capite, nulla est omnino aut poculi, aut vini mētio. Quapropter qui tantopere institutionē & præceptum Christi vociferatur, nullū possunt in Scripturis reperire, neque præceptū, quo sacramētū eo modo administrari iussit, neque exemplum adeo vllum, quo vllis vnquam præterquam Apostolis, illud in vtraque specie præbuit. Cōtra autem ostendi potest in nostra sententia probationem sacramentum sub vna tantum specie duobus discipulis Emauntem proficiscentibus traditum fuisse. Panem enim illum, quem Christus ibi accepit, & benedixit, & dedit illis, non nudum, & vulgarem panem fuisse, sed corporis & sanguinis sui sacramētū, a Chrysofomus, b Augustinus, c Beda, & d Theophilactus summa consensione restantur. Apparet etiam communione sub vna specie Hierosolimis fuisse a Christi discipulis celebratam ex eo, quod Lucas scribit in actis Apostolicis de fractione panis. Quod si hoc in loco Iuellus hæc testimonia eludere pernulgata ipsorum figura synecdoche se posse putat, hoc suis fortasse sectariis probabit, hominibus autem recto, doctōque iudicio præditis, illud effugium nimis infirmum, vanūque videbitur. Jam igitur, ut de sexto capite Ioannis concludam, sicuti nullum verbum ex eo proferre possunt, quo poculi aut vini mentio fiat ad vtramque speciem suam confirmandam, ita haud obscure solam panis formam sufficere ostendit in eo, quod Christus ait, Qui manducat panem hunc, viuat in æternum.*

Luc. 24.
a In Matth.
Homil. 17.
b De Cōsens.
Euang. lib. 3.
c. 19. 25.
d In Lucam.
Act. 2.

Episcopus Sarisburiensis.

HÆC oratio non nos modò, sed etiam Apostolos Christi, vniuersosque Ecclesiæ primitiæ patres, singularis inconsiderantiæ insimulat, qui suis omnes aetatibus sacramentum ea forma vulgò administrarunt, quæ quemadmodum nunc isti homines fingunt, neque exemplo vllò Christi nitatur, & mandato etiam careat. De institutione Christi ea iam antè dixi, quæ moderato ingenio satisfacere posse videantur: quò tamen ad illa aliquid addamus, placet ab Hardingo querere: quibus rebus Christi institutionem absolui, & contineri censeat. Si *verbis*, Christi verba disertata sunt: si *exemplo*, Christus ipse vtramque speciem adhibuit: si *authoritate*, Christus discipulis suis, & consequenter omnibus Ecclesiæ suæ ministris, vt similiter facerent, præcepit: si *sententia explorata certitudine*, Apostoli spiritu sancto præditi eam formam tenuerunt, & hanc Christi fuisse mentem statuerunt: si *temporis diuturnitate*, eam rationem vsque ad secundum ipsius aduentum observari iussit. Quòd si igitur, neque verba, neque exemplum, neque mandatum Christi, neque iudicium, & observatio Apostolorum Christi institutionem comprehensam ac firmam nobis reddere possunt, quid tum illis certum esse queat, qui his rebus omnibus destituti, nulla se re alia sustentant, quemadmodum doctissimi illius factionis agnoscunt, quàm religiosa populi simplicitate? Postquam Christus vtramque speciem discipulis suis præbuisse, sic dixit eis, *Hoc facite, quod à me factum vidistis*. vbi autem dixit aliquando Christum, vobis ipsis vno modo, cæteris alio ministrare: vel sic, vos vtramque speciem accipite, reliqui omnes non nisi alteram fumant?

a Steph. Cardinerus in Sophistica Diabolica.

b Gerard. Lorichius in 7. parte Canonis.

Et si hæc perspicua sunt, & ex se minimè dubia, quò tamen istorum hominum inertia ac fatuitas magis eluceat, non erit alienum viri cuiusdam de ista testimonium attendere, qui inter ipsorum doctores non vltimum locum obtinet. Gerardus Lorichius in libro, qui inscribitur, de Missa publica proroganda, hæc verba habet: *Sunt pseudocatholici, qui reformationem Ecclesiæ quoquo modo remorari non verentur. Hi ne Laicis altera species restitatur, nullis parcunt blasphemis. Dicunt enim Christum, solis Apostolis dixisse, Bibite ex eo omnes. Atqui verba canonis habent, Accipite, & manducate ex hoc omnes. Hic dicant, oro, num & hoc ad solos dictum sit Apostolos. Ergo Laicis & à specie panis est abstinendum: Quod dicere est hæresis, & blasphemia pestilens, & execrabilis: Consequitur ergo, vtrumque verbum dictum esse ad omnem Ecclesiam.* Hactenus Lorichius, acerrimus & transsubstantiationis, & primatus Papæ, & Missæ priuatæ ad stipulator: ne fortè illum Hardingus è Lutheri auditoribus aliquem fuisse obiiceret, cuiusque, quasi rei, testimonium repudiaret. Iulius itidem Romanus olim Episcopus, cum accepisset quosdam panem intingere primum in vinum, deinde populo præbere solitos, huius facti correctionem ex sola Christi institutione petebat. Sic namque ait: *Quod pro complemento communionis, intinctam tradunt Eucharistiam populis, nec hoc prolatum ex Evangelio testimonium receperunt.* Tū addit: *Seorsum enim Panis, & seorsum Calicis commendatio memoratur.* Hæc ille de administratione sacramenti locutus est, quod non modo sacerdotibus, verum etiam populo debetur.

c De consec. dist. 2. Cum omne.

d Parte 3. q. 80. art. 12.

Literati homines Bohemi nullum sibi firmamentum in Christi institutione collocatum esse videbant: & proinde quò suos stabilirent novos conatus (sic enim nominare visum est Hardingo) coacti sunt verba Christi è sexto capite Ioannis usurpare, Nisi comederitis carnem Filij hominis, & sanguinem eius biberitis, non habebitis vitam in vobis. Hæc autem verba, quæ sunt in sexto capite Ioannis (inquit Hardingus) nouitij nostri magistri de spirituali, non de sacramentali manducatione esse intelligenda contendunt. Bohemi verò quamobrem nouitatis accusari debeant, non video. Etenim hoc tantum postulabant, vt Ecclesiæ primitiæ formam retinere possent, quam in nonnullis Ecclesiis ab Apostolorum ætate ductam Thomas Aquinas ad sua vsque tempora mille & trecentis annis remansisse illibatam testatur. Christianum autem hominē, & Apostolicæ sedis sectatorem minimè

cæcet

decet, Christi & eius discipulorum factum conquisitæ cuiusdam nouitatis infimulare. De rationibus ipsorum in hanc causam comparatis vt aliquid dicam, non est necesse. Eiusmodi sanè fuerunt, quæ apud doctissimum totius orbis quemque valuerunt, ob quod Dei nomen summis laudibus afficiatur. Qualescunque ipsorum Hardingo *premissæ* videatur, *conclusio* fuit hæc, Nulli mortali creaturæ fas esse Dei immortalis legem infirmare.

At noui hi magistri (inquit Hardingus) *verba Ioannis de spiritali manducatione intelligi volunt.* Si aut quidam efrænus naturæ impetus, aut Catholicæ disciplinæ mos Hardingum ad huiusmodi cauillationes impellat, tolerandus nimirum est: quanquam contrà facit, ac professus, pollicitusque est. Quod attinet ad sensum verborum, quæ Christus in sexto capite Ioannis habuit, non ij omnes pro nouis magistris sunt habendi, qui illa eo modo sunt interpretati. Nam vt Augustinum, Origenem, aliosque antiquos prætermittam, Nicolaus Lyranus homo non perinde vetustus, eadem illa Christi verba non nisi spiritaliter intelligi oportere affirmat: *Ista intelligi debent de manducatione, & potatione spiritali: Quia sequitur, Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo. Quod B. Augustinus exponens ait: Hoc est manducare illam escam, & bibere illum potum, in Christo manere, & Christum manentem in se habere: quod nihil aliud est, quam esse in charitate Christi.* Patet ergo Nicolaum Lyranum, qui supra annos ducentos vixit, & ob eam causam magister non ita recens existimandus est, hæc verba ad spiritalem manducationem retulisse. Hardingus tamen contrà ait *eundem locum ad sacramentalem manducationem accommodari posse.* Lyranus autem secus iudicat, & propterea adiungit: *Hoc verbum nihil directè pertinet ad sacramentalem, vel corporalem manducationem. Non hoc verbum fuit dictum diu, antequam sacramentum Eucharistie esset institutum. Ex illa igitur litera, de sacramentali communionem, non potest fieri argumentum efficax.*

Nicol. Lyra in Psalium 111.

Nicol. Lyra in Psalm. 111.

Præterea Michael Væheus, homo recens, & sectæ Hardingianæ alumnus de eadem re sic scribit: *Infirmum est argumentum: Quæ enim de spiritali manducatione dicta sunt, ille ad sacramentalem torquet.* Videat igitur hîc Hardingus, præter Augustinum, Origenem aliosque perantiquos, & catholicos patres, quorum testimonia silentio præterij, quos & quales viros *nouorum magistrorum* nomine appellauit. Nicolaus de Lyra homo Anglus fuit, & ducentis annis Lutheri tempora superauit: Michael autem Væheus recentior extitit, & contra Lutherum nonnulla nominatim scripsit.

Michael Væheus tractatu 5. contra Lutherum.

Quid quæris? si Christus, eiusque Apostoli nunc denuò in hominum societate degeret, ni quæ ipsi olim docuerunt, eadem nunc dedocerent atque abiudicarent, nullo modo *nouorum magistrorum* appellationem effugere possent.

Etsi autem ista verba, quæ sexto capite Ioannis continentur, de spiritali manducatione, & dicuntur, & accipiuntur, sicuti iam probauimus, ab antiquis tamen patribus nonnunquam ad sacramentum accommodantur, quanquam hoc minùs rectè, vt supra Lyranus admonuit. Loca autem præsertim tam multa, neque doctis incognita, recitare nimis longum esset. De Christi autem in Emaunte, & discipulorum in Hierosolymitana ciuitate fractione panis, quandoquidem Hardingus alibi etiam meminit, suo loco post videbimus.

Rationes, quas hîc Hardingus collegit, eiusmodi sunt: *In sexto capite Ioannis nulla fit neque poculi, neque vini mentio: Ergo populo fas est vna specie communicare.* Infirma sanè ratio: Etenim peræquè liceat ex iisdem verbis ad hunc modum concludere: Ergo sacerdoti licet vna specie communicare: quod quidem ipse Christi institutioni fatetur aduersari. Contrà multò rectius conclusisset ita: Laici fide & pietate præstantes, fide ac cordibus suis verè Christi sanguinem bibunt: quapropter non repugnat, quominus eiusdem sacramentum bibant, & quemadmodum Eckius, doctor illarum partium ait: *Populus bibit in persona sacerdotis:* quocirca perinde licet, & absque periculo, in sua ipsius persona bibere.

Eckius in locis communibus.

Alia ratio huiusmodi est: Christus nullis vnquam, quod extet, nisi tantùm discipulis suis vtramque speciem ministravit: Ergo populo licet altera communicare. Miror quonam fato, Hardingus in istiusmodi conclusiunculas sit delatus. Etenim vllane est necessaria consequutionis forma, aut ab Apostolis ad populum: aut ab vtroque symbolo, ad alterum: aut ab Affirmatiua ad Negatiuam ducta? Ratio ad hanc summam refertur: Apostolis imperatum est, vt vtramque partem acciperent: Ergo hoc populo neutiquam imperatum est: Cuius aperta est, & sese ipsa prodit infirmitas. Multò autem melius & conuenientius hoc modo concluditur: Populus præcipitur eandem obseruare formam communicandi, qua vsi sunt Apostoli, quandoquidem nulla diserta discriminis ratio exponitur: Apostoli autem vtrumque symbolum perceperunt: Ergo populus etiam iubetur vtroque symbolo communicare. Quare, etsi confidenter est hîc ob Hardingo iactatum, nos neque exemplo vllò, neque institutione niti, spero tamen haud obscurum esse nos & exemplum Christi, qui sacramentum vtraque specie aduinstitit, imitari: & à Christi institutione pendere, à quo iussi sunt Apostoli, vt similiter facerent.

Hardingus. 5. Sectio.

ITaque aduersarij nihil habent quod è scripturis adferant contra usum Catholicæ Ecclesie, communionem vna specie administrantis. Neque tamen desunt violationem diserti mandati Christi obicere. Et Iulius ipse pro sua parte in prima ipsius ad D. Colum responsione affirmat, Concilium Constantiense palam

contra Christum ipsum decreuisse. Sed cum hac in causa adeò ferueant, volo eos ad Martinum Lutherum ipsorum patriarcham remittere, ut vel eius hac in re moderatione aliquando reddantur mitiores, vel eius atque auditorum suorum inconstantia adducantur, ut sui se pudeat. Etsi loca ipsa peruulgata sunt utpote quæ sæpenumerò à Catholicis scriptoribus nostræ ætatis contra Euangelicos citentur placuit tamen hic allegare, quò indoctiores sentiant, ipsos non tantum aestimare hunc articulum, quanti esse aliqui populo persuadere cupiunt. Lutherus ad Bohemos hæc ipsa scribit. Quoniam pulchrum quidem esset, vtraque specie Eucharistiæ uti, & Christus hac in re nihil tanquam necessarium præcepit: præstaret pacem, & unitatem, quam Christus ubique præcepit, sectari, quàm de speciebus sacramenti contendere. Hæc quoque verba eius sunt in quodam tractatu de sacramento: Non dixi, neque consului, neque est intentio mea, ut vnus aut aliquot Episcopi, propria authoritate alicui incipiant vtramque speciem porrigere, nisi ita constitueretur, & mandaretur in concilio generali.

Episcopus Sarisburiensis.

DOlet Hardingo, quòd Constantiense Concilium contra Christum ipsum decreuisse affirmamus, ideòque nos ad ipsum Lutherum relegat, ut eius perspecta inconstantia nostri nos pudere possit. In quo ex vna syllaba oblectandi fuimet ansam arripere voluit: quanquam quod attinet ad inconstantiam, quo nomine tam gloriose de D. Luthero triumphat, sui penitus esse oblitus videtur. Nemo est enim, qui nescit, D. Lutherum semel tantum in vita mutationem fecisse, eamque à manifesto errore, ad apertam agnitamque veritatem. Hardingus autem, quàm iustis de causis non dicam, doctrinæ suæ, fideique summam intra duorum annorum spatium bis mutauit. Neque essem huius rei mentionem factururus, nisi quòd eum velim esse sui ipsius memorem.

De Missa publica proroganda.

1. Cor. II.

Cyprian. lib. 2. epistol. 3.

Quod autem Constantiensis Concilij sanctio Christi decretis repugnaret, præterquam quòd Gerardus Lorichius Hardingianæ scholæ doctor, acri quodam orationis genere ad ipsum affirmet, quid clarius esse potest, quàm quæ Paulus ad Corinthios scribit: *Quod accepi à Domino, id ipsum vobis tradidi.* Pòst vtriusque symboli separatim meminit, ostenditque, quòd quemadmodum Christus panem accepit, sic etiam & poculum: quòdque Apostoli vtramque partem à Christi manibus acceperint, non modò sibi ipsis, sed etiam populo. Quare in quo Hardingus, nobis commanionem poculi partem esse institutionis Christi contendentibus, tanta vociferatione reclamant, si ista diligentius consideraret, & veteres Catholicos patres consulisset, prudentius secum fortasse statuisset. Nam ut vnum pro multis breuitatis causa proferam, Cypriani de ista re verba perspicua sunt: *Quidam vel ignoranter, vel simpliciter, in calice Dominico sanctificando, & plebi ministrando, non hoc faciunt, quòd Iesus Christus Dominus, & Deus noster huius sacrificij author, & Doctor fecit, & docuit.* Tum addit, *Si quis in isto errore adhuc teneatur, veritatis luce perspecta ad radicem atque originem Traditionis Dominicæ reuertatur.* Postea etiam in eadem epistola habet: *Inueniemus non obseruari à nobis, quòd mandatum est, nisi eadem, quæ Dominus fecit nos quoque faciamus.* In his verbis ita paucis Cyprianus ait, *Dominum & fecisse, & faciendum docuisse: Dominicam, & traditionem, & mandatum* vocat. Neque hic potest Hardingus tanquam densa quadam caligine offusus furtim se eripere, quasi nimirum hæc à Cypriano de poculo, quòd sacerdos sibi ipsi consecrat, dicerentur: ipsa enim verba contrà ferunt, *In calice Dominico sanctificando, & plebi ministrando.* Iam verò si Cyprianus iustissimis causis adductus fuit, ut hæc contra hæreticos scriberet, qui Aquarij fuerunt nominati, quòd in sacra communionem vinum nullum adhiberent, sed vini loco aquam consecrarent, plebique ministrarent: multò nos quidem eadem æquius contra nostros aduersarios vsurpare possumus, qui nullum omnino calicem consecrarent, & plebi ministrarent. Itaque in fine eiusdem epistolæ conclusiones his verbis absoluit: *Non hoc idem facere, quòd fecerit Dominus, quid aliud est, quàm sermones eius abücere, & disciplinam Dominicam contemnere: nec terrena, sed spiritualia furta, & adulteria committere, dum quis de Euangelica veritate furatur Domini nostri verba & facta, & corrumpit, atque adulterat præcepta diuina? sicut apud Hieremiam scriptum est: Quid est, inquit, paleis ad triticum! propter hoc ecce ego ad Prophetas, dicit Dominus, qui furantur verba mea vnusquisque à proximo suo, & seducunt populum meum in mendacijs suis, & in erroribus suis.*

Hierem. 23.

Ea quæ Lutherus ad Bohemos, aliosque hoc in loco memoratos scripsit, antè fuerunt ab eo perscripta, quàm fuisset ad promulgandum Euangelium à Deo designatus. Itaque nihilo magis ei sunt obicienda, quòd cum posterioribus eius scriptis dissentiant, tanquam mobilitatis & inconstantia crimina, quàm Hardingi conciones Edouardo rege palam habitæ, ad infirmam horum scriptorum fidem valere debent.

Hardingus. 6. Sectio.

*Falsum cū pro bro, & conuicio iunctū: nulus autē de Christi in cruce oblatione honorificentijs est loquutus.

HÆc prius scripsit, quàm odium in Ecclesiam inueteratum concepisset: postquam autem diabolo familiarior esse cœpit, ab eoque cum illo aspectabiliter versante argumentis contra sacrificium Missæ conquisitis informatus fuit, quò memoria nostræ redemptionis per Christum in cruce peractæ penitus deleteretur: de ista re longè secus scripsit. Si quo casu concilium statueret, minimè omnium nos vellemus vtraque specie potiri: imò tunc primum in despectum concilij, vellemus aut vna aut neutra, & nequaquam

quã vtraq; potiri, & eos planè anathema habere, quicūque talis cōcilij autoritate potirētur vtraque. *Hæc verba declarāt quo spiritu Lutherus esset, eūque ostēdunt, qualis erat. Quicūque eius libros mente non præiudicata perlegerit, facile perspexerit ab Apostolorum temporibus neminem unquam neque tam arroganter, neque tam malitiosè contra Ecclesiam scripsisse, neque tam sibi ipsi contrariè. Quæ quidem nota ita certè clara sunt, ut qui eas videre nolit, sed se in errorem, Ecclesia odium, pietatis contemptum, aut ab ipso, aut ab ipsius sēdatoribus abduci patiatur: nisi respuerit, scēq; ad saniolem mentem traduxerit sua ipsius damnationis reus est, & penitus corruit, & peccat ἀναπολόγητος, suo ipsius iudicio damnatus. Sed quò istorum defensio aliqua esset, in libro de Captiuitate Babylonica fatetur, sic se scripsisse, non quò ita sentiret, aut quò vnius speciei vsū illegitimum iudicaret, sed quò odio atque ira impelleretur, ut ita scriberet: verba ita planè sonant: Scripsi (inquit) secus ac fensi animo, Prouocatus, imò per vim raptus. Hic autem minimè dubito, quin viri sapientes ea potius attendenda esse iudicauerint, quæ Lutherus mente composita ac sēdata, quàm qua turbulentis vitiosarum affectionum tempestatibus commotus scripsit.*

Episcopus Sarisburiensis.

Nihil tam in promptu, quàm maledicere. Non enim fuit quicquam tam à Lutheri animo, cōsiliòque alienum, quàm propter cuiusquàm concilij decretum, sacramentum vno symbolo diminutum administrare, Christi que eo modo institutionem distrahere, ac dilacerare. Tamen ei minimè consentaneum visum est, ut æterna Dei veritas, ex hominis caduci penderet autoritate, & tantum modò fidei haberet, quantum ei mortalis homo tribueret. Quanquam hoc ius & hanc autoritatem Papa sibi vendicauit, hominesque credere coegit, ius omne se legemque in scrinio pectoris sui reconditam habere, quemadmodum ipse scribit. Et quidem Syluester Prierias, qui Leonis Papæ palatio præfuit, nec pudore fuit, nec metu prohibitus, quò minùs ad hunc modum scriberet, *A doctrina Romana Ecclesia, & Romani Pontificis sacra scriptura robur & autoritatem trahit.* Hoc nimirum fuit, quod Lutherus improbavit, & intolerandum esse exilimauit. Quapropter verbum Dei eo tantum nomine amplectendū esse dixit, quòd Dei verbum, atque ab ipso Deo editum esset, non quòd à Concilio probatum, ac confirmatum fuisset. Quòd si autem Concilium communicationem vna specie fanciret, se vtramque adhibiturum esse professus est, quia Christus vtramque sumendam esse instituit: si verò Episcopi in Concilium conuenientes de vtraque parte, tanquam de re in arbitrio iudiciòque suo constituta consentirent, quasi ipsi summam potestatem vel rescindendæ vel fanciendæ diuinæ voluntatis haberent, tum verò se illius Concilij, quòd se Deo præponeret, autoritatem pro nihilo habiturum esse, sed vel vna vel nulla specie vsurum affirmavit. Hac de causa Lutherum Hardingus tam acerbè reprehendit, eumque arrogantem vocat, quando quidem Dei voluntatem hominum placitis omnibus anteposuit.

Extra, de Cōst. Licet Roman. Syluester Prierias, Magister Palatij.

Quanquam nemini ignotum est D. Paulum simili in causa similiter egisse. Nam etiam si Timotheum ut circuncideret adductus est, postquam tamen ingressos esse quosdam animaduertenter, qui Tito etiam circuncisionem tanquam necessariam imponent, illis hominibus singulari quadam animi fortitudine restitit, neque cedere voluit. Ad hunc autem modum scribit: *Sed neque Titus, qui mecum erat, coactus fuit circuncidi: propter emissarios, falsos fratres, qui irrepserant ad explorandam libertatem nostram, quam habemus in Christo Iesu, ut nos in seruitutem adigerent: quibus ne ad momentum quidem cessimus, ut veritas Euangelij permaneret apud vos.*

Act. 16.

Gal. 2.

Eusebius in historia scribit, legem Romæ antiquam fuisse, quæ prohiberet ne imperatorum aliquis consecraret, & publicè dedicaret aliquem deum, quem non senatus antè probasset. Tyberius autem Cæsar, postquam incredibilia illa à Christo edita in Iudæa miracula fama atque auditione accepisset, Deum esse Christum ratus, retulit ad Senatum de Christo promulgando, & in deorum numero censendo. Senatus verò non est assensus, nec illum pro Deo habuit. Tertullianus illorū fatuitatem irridet, *Apud vos de humano arbitrio diuinitas pensatur: nisi homini Deus placuerit, non erit Deus, homo iam Deo propitius esse debet.* Non minùs profectò inepti esse videntur ij, qui diuinam veritatem pro veritate minimè habendam esse arbitrantur, nisi concilij approbatio, consensioque accesserit. In hunc ipsum finem Lutherus librum scripsit ad nobiles ordinis Teutonici, postquam à Papa licentiam incundarum nuptiarum impetrassent, votisque liberati essent. Præcipit autem ne illa dispensatione freti nuptias cōiungant: alioquin inquit, *Deum offendunt, & peiores sunt adulteris, utpote qui hominis, quàm Dei maiorem rationem habeant, cumque diuina dispensatione vti possunt, quasi ea non sufficeret, humanam insuper querant.*

Euseb. ius lib. 2 cap. 2.

Tertul. in Apd logetico.

Ad nobiles ordinis Teutonici

Lutherus non eò hæc scripsit, quòd pium vllum Concilium despiciatui haberet, nihil quidem magis, quàm Esaias Propheta, cum diceret *Inire concilium, & dissipabitur.* Verum nullo modo ferre potuit Dei gloriæ tantam inuri maculam, ut hominum multitudo autoritatem probandæ simul, & improbandæ diuinæ veritatis sibi assumeret, quasi in se vera non esset, sed ipsorum vel caderet, vel staret arbitrato. Quæ sequuntur, nihil aliud, quàm impura conuitia ac maledicta continent. Deus autem qui virum illum linguis vanis ac mendacibus liberauit, perpetua prædicatione extollatur.

Esai. 8.

A. G. 21.

At Lutherus (inquit Hardingus) *secum ipse pugnauit*. Similiter quidem Marcion hæreticus Paulum inculcavit, quò verbis ceremonias oppugnaret, ipse tamen caput suum raderet Cenchreæ, ceremoniasque obseruaret: quòd Titum circumcidere nollet, cum antè Timotheum circumcidisset: quòd interdum legem tueretur, interdum eandem conscinderet, atque sic perpetuò sibi contrarius esset. Neque fortasse magnoperè dubitaret is, qui eodem spiritu imbutus esset quo Hardingus, D. Paulum peræquè ac Lutherum inconstantia crimine arcessere. Vt quidem Lutherus contrarium aliquando dixisset, atque antea dixerat, minimè tamen Hardingo omnium conueniebat, vt illum eo nomine in reprehensionem adduceret. Lutherus autem Deo vocanti semper obtemperauit, neque vnquam est ad vomitum reuersus priorem, neque cum sua ipsius conscientia pugnauit, aut exploratæ veritati restitit. Etsi igitur sibi ipse aliquando contrarius esset, facta ab errore ad veritatem transiitione, Deo tamen haudquaquam fuit contrarius.

Hardingus. 7. Sectio.

Iam verò quò hoc perspicuum magis fiat, Lutherum scilicet, siue vna specie communicetur, siue vtraque, rem existimasse à *διδάσκαλον*, id est, indifferentem, Philippus Melancthon ipsius auditor, & intimus à conciliis scribit: Sicut edere fuillam, aut abitinere à fuilla, sic alterutra signi parte vti medium esse. Signi scilicet nomine, sacramentum significat, nouum hoc vocabulum magis probans, quàm quòd est Ecclesiæ visitatum, ne fortè à fratribus suis sectariis in aliqua re cum catholicis sentire iudicaretur.

Bucerus etiam est eiusdem opinionis, qui in colloquio Ratisbonensi inter catholicos & protestantes ad dissidia de religione componenda instituto, hunc articulum consensu suo comprobauit his verbis: Ad controuersiam quæ est de vna aut vtraque specie tollendam cum primis conducturum, vt sancta Ecclesia liberam faceret potestatem, Sacramentum hoc in vna vel in vtraque specie sumendi. Ea tamen lege, vt nulli per hoc detur occasio, quem vsum tempore retinuit Ecclesia temere condemnandi, aut inuicem iudica ndi. Equidem qui liberum oportere esse contendit, sacramentum, vel in vna, vel in vtraque specie sumere, eaque opinione est, vt veterem consuetudinem vnus tantum speciei sumenda minimè condemnandam esse censeat, satis videtur ingenuè fateri, nihil hac in re institutum mandatumque à Christo esse, quasi necessarium ad salutem.

Manifestum igitur est eos, qui se à mystico corpore Christi, id est, Ecclesia ipsius, remouerunt, qui nimirum doctrina, & iudicio ceteris præstiterunt, in medijs rebus ponere, (ita vt reuera ex se est, in Ecclesia libertate situm) vtrum sacramentum vna, an vtraque specie administretur. Atque hoc quidem etiam contra Iuellum, eiusque factionem confessi sunt non modò docti aduersarij è Catholicis nostræ ætatis, sed etiam Bohemus quidam, vir eruditus, supra sexaginta abhinc annos: Ioanni Przyx samo nomen fuit, è cuius scriptis quadam edita sunt. Iste vir doctus, cum probare conaretur vtriusque speciei vsum, è verbis Christi apud Joannem: Nisi comederitis carnem Filij hominis, & biberitis sanguinem, non habebitis vitam in vobis, ad extremum hac verba, prout hominum temporis eloquentia ferebat, edit: Verumtamen hîc Deum timens, & mores impios aliorum præcauens fateor quòd qualibet personas de Ecclesia communioni fidelium sub vtraque specie repugnantes damnare aut hæreticare non intendo. Quod si verò Deus iusserit sacramentum vtraque specie, ab omnibus communicari, quamobrem Dei metu prohiberetur, ne illos damnaret, qui illi forma communionis aduersantur? cum præsertim quisque contra facit, ac Deus precipit, dignus sit, qui condemnetur. Huius igitur viri testimonio conuincitur vnus vel vtriusque speciei vsum esse indifferentem.

Nos igitur possumus Lutheri, Buceri, Melancthonis, & illius literati Bohemi testimonia adhibere pro à *διδάσκαλον* communionis vel vna vel ambabus speciebus administranda. In quo non id volo, vsum sacramenti sic esse cuius homini liberum, vt vnusquisque pro arbitrio suo vel vtramque speciem exigere, vel vna solummodò specie contentus esse possit. Nequaquam verò: debet enim quisque ad Ecclesiæ instituta sese conformare: Ecclesia autem nulla diuini mandati necessitate astringitur ad communionem Laicis vtraque specie ministrandam.

Episcopus Sarisburiensis.

Quò probet Hardingus, communionem dimidiatam in rebus indifferentibus esse habendam Melancthonis, Buceri, & hominis cuiusdam Bohemi, doctrina clari auctoritatem adducit: quorum quidem alios e mentitus est, alios nullum testimonium dicentes produxit. Neque verò illos eò testes excitauit, quò eis se tanquam magistris & authoribus dederet: quandoquidem hi neque scriptis vnquam suis, neque Ecclesiæ suæ administrandæ forma atque ratione ad violandam Christi institutionem conspirauerunt: sed in eo veterum doctorum penuriam prodit suam. Si enim illis potuisset authoribus & patronis vti, istorum haud quenquam vscipare profectò voluisset. In Melancthone formam loquendi reprehendit eam, quæ sacramentum dixit esse signum: quòd vocabulum (inquit) nouum est, & Ecclesiæ visitatum. Si criminationes, quas auidè captat, sine causa conquisitas omittere voluisset, non est ille quidem nescius, sacramentum omnibus Ecclesiæ temporibus, atque ætatibus signi nomine fuisse appellatum.

Petrus Lombardus ad hunc modum sacramentum definit. *Sacramentum est signum rei sacræ*. Ipsa autem

In locis com munit.

In lib. de professione fidei catholica. cap. 19.

autem *etia* cuiusque rei & natura non vilo modo melius intelligi posse existimatur, quam definitione. Augustinus inquit: *Signa cum ad res diuinas adhibentur, sacramenta vocantur.* Alio etiã in loco de differentia sacramentorum veteris nouique testamenti verba faciens, hæc habet: *In signis diuersis eadem fides.*

In libro etiam contra Adimantum ait: *Non dubitauit Dominus dicere, hoc est corpus meum, cum daret signum corporis sui.* Similiter Chrysoströmus inquit: *Si mortuus Christus non est, cuius symbolum ac signum hoc sacrificium est.* Ne cui autem obscurum forte videretur, vocabulum hoc, *Signum*, quam vim ac significationem haberet, Augustinus ipse ad hunc modum est interpretatus: *Signum est res præter speciem, quam ingerit sensibus, aliud quiddam faciens ex se in cognitionem venire.*

Ex his apparet, signi nomen non perinde nouum esse, aut ecclesiæ inauditum, atque Hardingus statuit. Etsi quidem molestè fert nos facta antiquorum patrum imitari, vocabula tamen, ac dicendi formulas, quibus ij sunt vsi, nobis vsurpare permitteret.

Sed Melancthon (inquit Hardingus) & Bucerus hoc medium esse affirmant. Re quidem vera hi singulari eruditione viri, postquam perspicerent aduersariorum suorum malitia fieri, quò minus ipsi efficere possent, vt Christi institutum in Ecclesiam vniuersam reduceretur, in eo summam contentionem adhibuerunt, vt integrum solutumque singulis ecclesijs relinquere- tur, quod ipsis maximè videretur hac in re sequi, idque sine fremitu offensionèque aliorum. Atque eatenus contenderunt, vt res hæc in integro esset, non quòd existimarent, neutiquam sanxisse Christum, vt sacramentum plebi, vtroque simbolo traderetur, aut hanc rem per se esse indifferentem, sed quòd fidelis Christianorum multitudo *ἀδίαφορος*, & liberè eo vteretur, nève Christi imitatio hæreseos crimine condemnaretur.

Eodem modo sancti patres, qui primis temporibus Ecclesiæ vixerunt, quando principibus, & nationibus ethnicis persuadere minimè potuerunt, vt Euangelium amplecterentur, in lucro tamen maximo posuerunt, Deoque gratias egerunt, si quando locus ipsis & potestas liberè, & absque conscientia periculo conueniendi, & Euangelij prædicandi permitteretur.

Ista libertas Hardingus odiosa est: vniuersæ ecclesiæ de ea statuere integrum esse vult, non tamen particulari cuius Ecclesiæ. Hæc ad rudium fraudem apparatus strophæ est. Neque enim nescius est cæteras omnes Ecclesias per orbem terrarum fusas, à primo vsque Euangelij fatu ad diè hodiernum, sacrosanctam communionem vtraque specie perpetuò administrasse, quemadmodum Christus præcepit: Christi que institutionem nusquam fuisse palam, & facta quasi conspiratione dissolutam, nisi in Romana tantum Ecclesia, quæ quidem minimè vniuersalis est, sed planè particularis, eamque etiam diuinæ sanctionis violationem non ab episcoporum, hominumque eruditione præcellentium consentientibus iudicijs fluxisse, sed quemadmodum supra demonstrauimus, à simplici (vt loquuntur) deuotione populi. An verò existimat Hardingus populo fas esse institutionem Christi perumpere, sine concilio generali: neque tamen tutò se ad eandem referre absque generali concilio posse? Certè verò concilio minimè opus est, vbi ex concilij decreto nihil gestum est.

De *ἀδίαφορία* autem huius rei, in qua Hardingus istius tractatus fundamentum collocauit, & qua ratione institutionis Christi contemptio *ἀδίαφορος* videri possit, non habeo, quod aptius respondeam, quam quòd à Cypriano responsum est, in causa simili: *Si quis de antecessoribus meis non hoc obseruauit & tenuit, quòd nos Dominus exemplo & Magisterio suo docuit, potest simplicitati eius de indulgentia Domini venia concedi, nobis verò non poterit ignosci, qui nunc à Domino admoniti & instructi sumus. Agentes gratias, quòd dum instruit in futurum, quid facere debeamus, de præterito ignoscit, quòd simpliciter errauimus.* Hucusque tolerari posse diuinæ legis violationem Cyprianus censuit. Sed istis addit: *Post inspirationem verò, & reuelationem factam, qui in eo quòd errauerat perseverat prudens & sciens, sine venia ignorantia peccat, præsumptione, atque obstinatione superatus.*

Hardingus. 8. Sectio.

ET si autem sacramentum vtraque specie administratum fuit Corinthi, quemadmodum ex Paulo apparet, & in alijs compluribus locis, sicuti scripta nonnullorum veterum patrum testantur, ecclesia tamen multis grauibisque causis adducta fuit ad legem constituendam, quæ populo vna tantum specie communicare permitteret, non modo in Concilio Basiliensi, sed etiam in Constantiensi, & antè, mille plus minus annis, in primo Concilio Ephesino, quemadmodum multi probabiliter colligunt, & nominatim urbanus Regius Lutherane scholæ professor id ipsum fatetur in libro suo de locis Communibus.

Vna causa, eaque non minima fuit, quò Nestorij hæresis eo modo facilius extingueretur, qui ad alios errores & hanc opinionem adiunxit, *b* formam panis in sacramento corpus Christi sanguine vacuum, vini formam, sanguinem à corpore disunctum continere. Multa etiam *c* alia causa illos patres commouerunt, vt eam rationem introducerent, quò multis incommodis, periculis, atque offensionibus ansam præpererent, quæ in poculi usum incidere potuerunt: veluti exempli causa, minus decora tanti sacramenti tractatio, cui Christiani homines principiò admirabilem reuerentiam præbuerunt: nauis nonnullorum,

August. de doctrina Christiana li. 3. ca. 15.
In Ioan. tract.

45.
August. contra Adimantum cap. 12.
Chrysostr. in Mat. homil. 83.
August. de doctrina christiana lib. 2.
De conf. dist. 2. Signum est.

Cyprian. lib. 2. Epist. 3.

Cyprianus ad Iubaianum de hæreticis baptizandis.

a Falsum: nullum enim in eo Concilio huiusmodi decretum vel tentatum.

b Falsum: nunquã enim Nestorius de huiusmodi commoto somniauit.

c Præclarè nimis rû causæ propter quas Christi institutio violatur.

qui vinum fastidiunt:difficilis vini importatio: & impossibilis eiusdem conseruatio,ne corrumpatur,in regionibus septentrionalibus,in eo climate sitis, in quo summum frigus existit.His etiam alie complures causas addi potuerunt, è quibus manifestum esse posset,nequaquam fuisse rationi consentaneum, ut omnes necessario vtriusque speciei usu astringerentur.

Episcopus Sarisburiensis.

Non inficiatur Hardingus, & D.Paulum Corinthi,& alios summa sanctitate, & religione patres in suis singulos ecclesijs sacramentum vtraque specie administrasse.Potuit aequè dixisse, omnes Apostolos,& omnes sanctos patres,nisi hoc ipsius causæ perniciosum fuisset. *Verum ecclesia temporis decursu* (sicuti hîc Hardingus iactat) *contrariam formam instituit, quò nominatim Nestorium hereticum refutaret.*

Hîc te, Christiane lector, diligentem præstare attentionem oportet. Quæstionis hic status est: vtrum mutilata ista communio, quam Hardingus tuetur, palam vnquam & in oculis totius ecclesiæ populo fuerit solenni vsu tradita intra sexcentorum post Christum annorum spacium. Quò hanc rem probet, ait Concilia Constantiæ atque Basileæ habita, illam formam atque rationem sanxisse: quorum quidem prius initum habitumque est anno Domini millesimo quadringentesimo, & decimo quarto: quod etiam eiusmodi fuit, vt nec vniuersale esset, nec καθολικῶς vnquam obtineret. Quid igitur habet, quod defensionem Hardingianæ aliquid momenti impartiat? *Colligitur etiam probabili coniectura* (inquit Hardingus) *eandem formam mille annis antè in primo Concilio Ephesino decretam fuisse.* Hoc in loco Hardingus in eas est adductus angustias, vt non doctrina atque scientia sustentetur, sed quemadmodum consuevit, nuda tantum coniectura nitatur. Quòd si verò nouum hoc inuentum ad Nestorium hereticum refellendum fuerit introductum, quum factum est, vt non ante Concilium Constantiense ac Basiliense ratum haberetur, mille demum annis postquam Nestorius è vita exiisset, eiusque ex hominum memoria sublata fuisset heresi? Si in concilio Ephesino eiusmodi decretum perlatum fuit, quamobrem nullum extat eiusmodi in illo Concilio monumentum atque mentio, neque doctus quisquam mille annorum spacio tale aliquid literis prodidit?

Anno Domini
1414.

Verum, Urbanus Regius Lutheranae scholae doctor id ipsum confitetur. Primùm Urbanus Regius ex hac vita migravit non supra annos ab hinc viginti: & propterea testis videri debet nimis recens, qui de re tam longo antè tempore gesta testimonium dicat. Huc accedit, quòd liber *de communibus locis*, illius nomine editus, nihil aliud habeat, quàm quendam rerum diuturna lectione à se congestarum cumulum, quemadmodum studiosi solent, è diuersis variisque authoribus tam harum, quàm illarum partium multa colligere, memoriæ tantum adiuuandæ, & augendæ scientiæ causa. Neque ab ipso Regio emendatus atque editus erat ille liber, sed typographo traditus est ab ipsius vidua, postquam ipse mortuus esset, sine castigationibus, quemadmodum Pomeranus testatur, qui librum principi Mensburgensi dedicauit. Quapropter hæc collectitia scripta hominis diligentiam arguunt, non ostendunt iudicium. Quod autem ad illam de concilio Ephesino obseruationem attinet, verisimile est ex Alardo, aut Michaelè Væhæo, aut aliquo ætati suæ æquali scriptore desumpsisse.

Nestorius præter alios errores (inquit Hardingus) *hanc opinionem habuit, specie panis in Sacramento corpus Christi separatam ab ipsius sanguine contineri, & vini specie sanguinem tantum à corpore seueratum.* Quid causæ est, quamobrem iste homo tanto studio vnum errorem alio fulcire cupit? Primùm ait, *Concilium Ephesinum decreuisse contra veramque speciem.* Hoc falsum est, nec vnquam hætenus probatum fuit. Deinde causa aliqua excogitanda est, quæ patres illos ad huiusmodi faciendum decretum impelleret. Ea autem, vt hîc Hardingus fingit, Nestorij fuit hæresis. Causa ficta satis apta est, ad effectum probandum commentitium. Eò autem adactus est Hardingus, vt non modò doctores nouos, & noua Conciliorum decreta comminiscatur, sed hæreses etiam nouas confingat, quales antea nunquam fuerunt auditæ: eadem planè ratione, eodemque consilio, quo nonnulli Aristotelem aliquando absurdas & prodigiosas, sed imaginarias tantum opiniones Democrito, Parmenidi, Melisso, aliisque philosophis attribuisse iudicant, non quòd ipsi ita vnquam vel scripissent, vel docuissent, sed quòd disputandi materiam aucuparetur, & illustrius suæ eruditionis specimen ostenderet. Si verum sit, quòd ille de Nestorio opinatur, tum tota Hardingi defensionem hæresi tantum nititur: si falsum sit, vt est reuera falsissimū, tum è manifesta falsitate pendet: ex quo consequitur, vt siue verum sit, siue falsum, infirmo admodum fundamento sustentetur.

Quòd autem ad Nestorium spectat, notum quidem & nemini dubium est, eum inapium atque blasphemum hereticum extitisse, & meritisimè à multis sanctis patribus, ac Concilijs damnatum fuisse. Philastrius, Augustinus, Epiphanius de eius hæresi nominatim scripserunt: Concilium Ephesinum, & Calchedonense, Cælestinus, Gelasius, Leo episcopi Romani, Cyrillus episcopus Alexandrinus rescuerunt, euulseruntque omnes hæresis pestilentissimæ fibras, easque damnarunt. Quorum tamen nemo est, qui Nestorio nouam hanc hæresin ab Hardingo confictam obijceret. Si qua in re ipsa probabilitas inesset, Hardingus ea eloquentia copiatque dicendi prædi-

præditus, omnes circumstantias diligenter exposuisset, quo primùm tempore nouus iste error natus esset, vbi & quandiu durasset, qui contra scripserent, à quo, atque in quo Concilio damnatus fuisset. Altum quidem hoc silentium, non habuisse, quod diceret, coarguit. Inusitam quãdam fuisse hæresin oportet, quæ neque principium haberet, neque finem: neque patronum, neque aduersarium: neque linguã, qua propagaretur: neque aures, quibus audiretur: neque calamum, quò scriptis mandaretur: neque tempus durandi: neque locum conuiescendi. Atque vt hæc omnia de Nestorio verissima exploratissimaque fuissent, nulla tamen ratio fuisset, vt propter priuatum cuiusque hominis errorem, Christi institutio violaretur, atque rumpetur.

Verùm quò vana futilitas, & manifesta istorum hominum falsitas testator esse possit, intelligas velim, Lector, quòd qua in Regione Nestorius vixit, suamque disseminauit hæresin, in ea Christi institutio vtraque parte integra sit perpetuò conseruata: in his autem terris, in quibus ne nomen quidem Nestorij, nisi per paucos, fuit cognitum, eius tamen hæresis nunquam probata, summis cautionibus Nestorium deuinxerunt, idque mille annis, postquam esset mortuus. Ceteræ causæ, quas Hardingus grauissimas iustissimamque vocat, vix vlla omnino dignæ sunt responsione.

Aliqui homines à vino abhorrent: Alique gentes difficulter comparare vinum, aliqua agrè custodire possunt. Ergo, lex quædam vniuersalis faciendâ est, quæ toti Christiano orbi vna specie communicandi necessitatem præscribat. Si sic autem conclusisset, Ergo, qui in his morbis, & difficultatibus laborant, vna specie communicare possunt, tolerabilius, hoc quidem fuisset. Rectè enim est à Pomponio obseruatum: *Leges attingunt ea, quæ communiter, & vt plerunque contingunt, non quæ paucis, aut raro.* Nam alioqui eadem rationes sacerdotibus etiam conuenient: Aliqui sacerdotes morbo implicati vinum gustare nequeunt: alii in quibusdam regionibus difficilè comparare, alii difficilè custodire possunt: iure ergo cauere lege lata potuit, vt omnes sacerdotes vna specie sacramentum administrarent. Nam vbi sacerdotibus præparari vinum potest, populo etiam potest. Per enim mirum videri profectò posset, si plaustrum, aut nauis integra vnam modò vini lagunculam in aliquam regionem importaret.

Quidam scribunt sacerdotes Teutonicos propter summam vini penuriam in mulso consecrare solitos fuisse: alij tradunt Innocentium octauum eadem causâ commotum sacerdotibus Noruegianis potestatem concessisse sine vino consecrandi. Iniquum esset & contra rationem, vniuersam ecclesiam ad paucorum necessitatem atque imbecillitatem alligare. Etenim alioqui, quod hic Hardingus de alterius partis sacramenti penuria & summa *ἀπορία* urget, ad alteram etiam accommodari potest. Nam & Arrianus in libro de rebus Indicis, & Strabo in Geographiâ sua literarum monumentis mandarunt, integras gentes atque regiones existere, quæ panem carcant. Ex eo igitur, quod Hardingus concludit, necessarium videatur, vt horum hominum gratiâ tota ecclesia ab altera quoque sacramenti parte abstineret, & totum hoc modo sacramentum perderet.

De Legibus & senatusconsult. & longa consuetudine, ἐπι τὸ πλείον ἐκ παραλόγου.

Cornelius Agrippa, de Vanit. scient. Volaterranus. Arrian. lib. 8. Strabo.

Hardingus. 9. Sectio.

Iam verò vt aduersarijs nostris concederemus (quod tamen nequaquam concedimus) Christum scilicet mandasse, vt Laici vtraque specie communicarent: cum diceret, Bibite ex hoc omnes: nihilominus restricta diuini decreti sanctio sine peccato potest aliquando omitti, in huiusmodi rebus, quæ neque ex se ipse, neque ex legis natura præscripto necessario sunt obseruanda: ita tamen vt magne grauesque causæ (charitatis interim norma accuratè conseruata) id ipsum exigant. Ad hanc autem rem clarissimè confirmandam, exemplis & veteris & noui testamenti abundamus. An non mandauit Deus, vt nemo de pane propositionis comederet præter solos sacerdotes? David tamen comedit, & à Christo crimine liberatur. Lex circumcisionis tanta cautione lata, per annos quadraginta fuit à populo Israhelico prætermissa, dum ex Egypto in terram promissam iter faceret, neque tamen hoc fuit illis à Deo culpa datum. Deus legem sanxit de sabbato sanctificando sine exceptione: Machabei tamen non dubitarunt arma contra Antiochum sumere, eumque diem in pralio & dimicatione pro vita sua consumere, nullo scrupulo conscientia ob violatam illam legem impediti. Multa similia exempla in veteri testamento inueniuntur. Sed veniamus ad nouum testamentum, atque ad sacramentum temporis gratia. Quæ si debite expendantur à nobis, perspicimus Christum nullam fere rem externam præcepisse, quam non moderandam & temperandam, & constituendam ecclesie suæ reliquerit, ita vt, pro temporis condicione, publico ecclesie emolumento, atque adificationi maximè prodesse videretur: modò interim ne vlla fieret, à scopo & prima intentione aberratio, nec quisquam eo bono fraudaretur, quod ex rebus externis comparari posset. Quod attinet ad Sacramentum Baptismi, etsi nihil dictum fuerit de erudiendis illis, aut in aliquam intingendis, qui baptizandi sunt, (quæ tamen Christi sanctione de ista re lata manifesto videntur exigi, Ite, inquit ad Apostolos suos, & docete omnes gentes, baptizantes &c.) Ecclesia tamen non est verita infantulos baptizare, qui nondum per ætatem capaces sunt institutionis: & ad legitimam huius sacramenti administrationem, multis asperionem aquæ sufficere iudicauit: etsi (inquam) de hac re nulla mentio fuerit, ad eius tamen considerationem non nihil pertinet, quod Apostoli ad tempus non dubitarunt ipsam essentialem verborum formam mutare, quibus hoc sacramentum Christus ministratum voluit. Etenim quod ipse eos iussit baptizare in nomine patris, filij, & spiritus sancti, illi baptizarunt in nomine Iesu Christi tantum, quò illud hoc modo illustrius, cecelebrissimè redderent. Iam igitur, vt ad sacramentum corporis, &

Leuit. 24.
1. Reg. 21.
Marc. 2.
Genes. 17. &
34.
Exod. 20. &
1. Machab. 1.

Matth. 28.

* Fallum. Incoleranda scripturarum deprauatio.

sanguinis Christi, de quo agimus, reuertamur; nemo negare possit, quin multa in eius institutione facta sint exemplo & mandato Christi, quae nunc non obseruantur: quod tamen culpa & reprehensione caret.

Christus Apostolorum pedes lauit, diserteque praecipit ut similiter facerent, his apertissimis verbis: Si ego laui pedes vestros dominus & magister, vos quoque debetis alij a iorum pedes lauare: exemplum enim praebui vobis, ut prout ego feci vobis, ita & vos faciatis. Quod quidem mandatum Christi secundum externam literam, non minus nos profecto astringit; quam haec verba, Bibite ex hoc omnes: nunc tamen illud obseruatur, sed penitus exoleuit. Quamquam ex Bernardo apparet, qui hoc magnum sacramentum vocat, & ante ex Cypriani testimonio, Christum non modo Apostolorum suorum pedes lauisse, sed solenni etiam postulatione sanxisse atque instituisse, ut Apostoli postea eandem consuetudinem obseruarent. Vtrum autem hoc decretum Christi ideo fuerit antiquatum, ne forte rebaptizatio quaedam haberetur, sicuti ex Augustino colligi potest, aut propter aliam aliquam causam, non magni hoc quidem interest. Illud tamen magnopere miror, hanc rem tam accurate praescriptam tanto silentio praeteriri, & infectam relinqui: in sacramenti autem administratione usum poculi, tam factiosè, tantàq; vociferatione flagitari. Neque in multis alijs ritibus atque ceremonijs ita facinus, vti Christus fecit. Christus hoc Sacramentum celebravit, postquam esset coenatus: nos mane, & ieiuni. Christus mensa accubuit cum duodecim Apostolis: nos neque discumbimus, neque necessarium esse existimamus, illum numerum obseruari. Christus panem fregit: nos hostiam fidelibus, qui communicaturi sunt, distribuendam, non necessario frangi debere iudicamus. Hic obseruandum est, quod Cyprianus illos homines redarguens, qui resperisionem aquae ad baptismum satis esse negarunt, ostendit sacramenta non ex ipsa summa atque rigidissima obseruatione, aut omnium externorum elementorum administratione: sed potius ex integritate & sanitate fidei dantis atque percipientis esse aestimanda: resque diuinas modo compendiario adhibitas credentibus plenam suam virtutem conferre, atque exhibere. Lib. 4. Epistol. 7. Multa alia Dei praecpta de rebus externis hoc in loco commemorare potui, quae paulatim in Ecclesia obseruari desierunt, quemadmodum est illa à suffocatis, & sanguine abstinentia, quae fuit à Deo in veteri testamento mandata, & iuxta placitum & iudicium spiritus sancti ab Apostolis in nouo testamento decreta: quoad res tamen externas, & hoc & alia multa consimilia temporis progressu desuerunt, & sine villo conscientiae scrupulo abrogata sunt.

Ioan. 13.

In serm. de Coena Domini.

In serm. de vnctiōe Chrismatis. Ad Ianuar. Ca. 18.

Episcopus Sarisburiensis.

Nillum istis hominibus occurrit firmamentum magis opportunum, quam ut institutionem Christi negent atque respuant. Quam ob causam Hardingus hoc in loco sic ait, Quod quidem nullo modo concedimus: quae sanè responsio fortis & virilis, sed exigui ad probandam causam momenti videatur. Sed his addit: *Et si vel maxime ea fuisset Christi institutio, Ecclesia tamen auctoritate, & iuxta de causa rescindi potuit.* Rationes istas adfert: In veteri testamento Dauid comedit panes propositionis, quod fuerat prohibitum: populus in deserto circumcisionem intermisit, etsi ea fuisset mandata: Maccabæi dimicarunt, & pro vita sua propugnarunt die sabbati, etiam si Deus illo die feriari, atque interquiescere iusserat. In nouo testamento, nos infantes baptizamus, licet ad institutionem percipiendam propter aetatem ineptos: atque illis asperisionem aliquando sufficere iudicamus: Apostoli etiam, secus ac Christus instituerat, in nomine Iesu tantum baptizauerunt. Si quod Hardingus eiusmodi exemplum aut testimonium proferre potuisset, quale postulabatur, minimè fuisset opus hæc tam exilia adiumenta collegisse. Hic enim quae dicuntur, partim vera sunt, partim falsa, partim cum instituta causa neque loco, neque tempore, neque fine, neque modo agendi, neque cæteris circumstantijs congruunt, vnde ad hanc rem parum accommodata sint est necesse.

1. Sam. 21.

Iosue. 5.
1. Maccab. 2.

1. Sam. 21.

Iosue. 5.

1. Maccab. 2.
Matth. 12.
Dion.

Ezechiel. 16.

Hardingus D.
Luca verba
ementitus est.

Dauid comedit panem sanctum: atqui eò fuit intolerabili fame impulsus neque vnquam decretum fecit, ut cæteris omnibus similiter facere liceret.

Populus à circumcisione abstinuit in solitudine: sed hoc fecit deserto ipsius Dei iussu, quemadmodum annotauit Lyra, propterea quod continuum iter ingressus sedes ac loca perpetuò mutarent: homines autem recens circumcisi, itineris molestiam sustinere non possent. Neque tamen lege promulgata, circumcisionem penitus sustulerunt.

Maccabæis licuit se sabbato defendere: Christus enim sic legem, interpretatur, hominem non sabbati gratiâ, sed sabbatum hominis causa esse constitutum. Quapropter ij turpiter fecisse iudicandi sunt Iudæi, qui sabbato obfessi atque opugnati, teste Dione, arma abiecerunt, & hostibus se suis dederunt. Veruntamen non ideo sanxerunt Maccabæi, licitum fore sabbato prælium facere.

De baptismo autem, parentes primum instituiimus ac informamus, post ipsos pariter, & ipsorum liberòs baptizamus: in quo Christi institutionem nequaquam violamus. Eam postquam semel Dei erimus facti populus, Deus se & nostrum, & liberorum nostrorum fore Deum promisit ac spondidit. Et apud Prophetam Ezechielem ait, *Filij vestri mei sunt filij.* Qui quos baptizauerunt, aqua respergere soliti sunt, ij & verbo, & elemento, seu forma aquae, quae praescripta fuerat, vsi sunt: neque sanè constat, Christum quicquam praecipisse de intingendo in aquam eo, qui baptizaretur. Isti autem homines cum elementum speciemque vini, tunc verba, quibus consecratio conficitur, populo eripiunt.

Postremò quod ait, *Apostolos contra, ac Christus instituerat, Christi nomine tantum baptizasse,* praeterquam quod *σφραγισμός* agit, verba etiam eumentitus est, illud verbum in postremo loco, ponens, quod Lucas in priore posuerat.

Quò

Quò melius autem possis dolos hominis cognoscere, id te, Christiane lector, scire oportet, Apostolorum tempore quosdam ex illis, qui baptizabantur ita Spiritu sancto donatos fuisse, vt eius manifesta in illis indicia extarent, statimque alij linguis loqui varijs, alij miracula alia edere possent. Quidam verò nullis huiusmodi miraculis instructi, sed solo baptismo imbuti sunt, veluti Samaritani, quos Philippus baptizauit. Iccirco Lucas, Petrum & Ioannem pro illis precatos esse tradit, vt ipsi spiritum sanctum, id est, aspectabilia spiritus sancti dona assequerentur. Nondum enim in quenquam illorum illapsus fuerat spiritus sanctus, sed baptizati tantum sunt in nomine Iesu. Vocabulo autem, *Tantum*, miranda illa solummodo Spiritus sancti dona excipiuntur. Hardingus autem Lucæ verba arbitrato suo immutat, & illud *Tantum*, in fine collocat, atque ita formam baptismi *εστωδν* remouet, quasi Christi tantum vnus nomine fuissent baptizati, non etiam & patris, & spiritus sancti. Hunc (si Dijs placet) errorem scripturarum niti deprauatione oportet.

In nomine Christi baptizare, est ita baptizare, vt Christus præscripsit, instituit, sanxit. Ista autem verba in nomine Christi baptizare, est ita baptizare, vt Christus præscripsit, instituit, sanxit. Ista autem verba in nomine Christi nihil magis euincunt baptismum Christi tantum fuisse nomine administratum, nec cuiusquam alterius, quam hæc, *Paulus seruus Iesu Christi*, Paulum Christi tantum, non itidem & patris, & spiritus sancti fuisse seruum arguunt: aut hæc verba, quæ Paulus locutus est, ad custodem carceris: *Crede in Dominum Iesum*, illum in alteras duas Trinitatis personas credendi necessitate liberant atque soluunt. Multum profectò sibi in sacras Dei scripturas assumat est necesse, qui ex istis verbis proiecta quadam audacia subnixus confirmare conetur Apostolos vel baptismi primam formam mutasse, vel hæreseos damnasse eos qui baptismi eam rationem retinerent, quam ipse Christus instituerat.

Quod de lotionem pedum obijcitur, & tritum est, & sæpenumero refutatum. *D. Bernardus sacramentum vocat*: fateor. At Bernardus doctor est recens, & leuioris proinde hac in re auctoritatis. Neque tamen in eo, quod sacramentum esse dixit, naturam, vsitatamque definitionem sacramenti spectauit. Nam neque fuit vllum elementum nominatum ad eam rem designatum, neque verba aliqua ad conficiendum sacramentum instituta, neque vlla gratiæ promissio addita. Tantummodo sacramentum appellauit communi & generali vsus vocabulo. Ad eum autem sensum Hilarius habet: *sacramentum orationis: sacramentum ieiunij: sacramentum saturitatis: sacramentum sitis: sacramentum lachrymarum*. Bernardus etiam in alio loco similiter habet, *Sacramentum picte crucis*.

In isto autem loco ait, pedum lotionem significare abluitionem absterfionemque peccatorum, quam ille significationem sacramentum nuncupat. At Christus inquit, *ego vobis exemplum dedi, vt prout ego feci, ita & vos faceretis: Ergo* (inquit Hardingus) *hoc præcepto nõ minus astringimur, quam illo, Bibite ex hoc omnes*. Quis Hardingus credat in tenebris, quando in luce tantopere fallere conatur? Nouit enim pedum lotionem neque à Christo fuisse institutam, neque vllam sacramenti partem extitisse, neque Apostolis, vt eam exercerent, mandatam fuisse, neque eiusdem violationem pro sacrilegio vnquam habitam, quo crimine istum dimidiatæ Communionis abusum damnatum fuisse Gelasius testatur. Vtrum eam Apostoli ad tempus aliquod post resurrectionem Christi obseruarent, necne, incertum est, neque quod sciam, quicquam de ea re scriptis proditur. Istis autem lauandorum pedum partes ad mulieres potius, quam ad viros pertinuisse Paulus ostendit. Ex Augustino verò colligi posse videatur, hanc in Ecclesia ceremoniam ex alia causa natam esse, non ab institutione Christi, aut Apostolorum exemplo fluxisse. Sic enim ad Ianuariũ suum de eadem re scribit: *Si queris, cur etiam lauandi mos ortus sit: nihil mihi de hac re cogitanti probabilius occurrit, nisi quia baptizandorum corpora per obseruationem quadragesimæ sordidata, cum offensione sensus ad fontem tractarentur, nisi aliqua die lauaremur. Istum autem diem potius ad hoc electum, quo cæna Dominica anniuersariè celebratur*. Hic Augustinus author est non institutionem & præceptum Christi, sed corporum squalorem, sensuumque fastidium hanc primùm inuexisse ceremoniam. Communionis autem vtraque speciem administrationem ab Apostolis esse vsurpatam, atque à Christo vsque ad ipsius aduentum perpetuò obseruari iussam, exploratum certumque est.

Quanam ergo iudicij æquitate poterit Hardingus ista inter se comparare: sacramentum, & non Sacramentum: institutionem, & non institutionem: rem in Ecclesia primitiua vbique vsitatissimam, & rem nullis testimonijs comprobatam, quibus manifestum fiat, eam Christi aliquando fuisse mandato obseruatam? Neque verò eò se Christus ad lauandos discipulorum pedes dimisit, quò ipsi factum illud prorsus imitarentur: sed quò discipulis in seipso suis perfectum humilitatis exemplum ostenderet. Illi enim adhuc Christum tanquam vnum ex regibus omni terrestribus pompæ fulgore circumfusum esse venturum, seque regulos, & ipsi in administrando mundo assessores fore somniabant. Itaque vt istud illis somnium excuteret, hoc despiciatissimum & seruire ministerium in se suscepit, ex quo intelligere possent, ipsum iccirco venisse, vt illis inferuiret, illique humiles esse discerent, vt ad illius exemplum alij alijs inferuirent. Eadem similiter de causa Christus paruulum ante oculos discipulorum statuit, præcepitque vt omnes paruulorum similes essent. Iussit eis vt puluerem calceamentis excuterent, vt nec baculum, nec peram secum in via gestarent, vt nemini obuiam venienti salutem dicerent: non quò ista ad restrictam verborum obseruationem reuocarent: sed quò hoc modo ad sublimiorem cogitationem, atque intelligentiã perducerentur. Eiusmodi fuit Sacramentum, & significatio lotionis pedum.

Aa. 8.

Act. 19.

In Sermon. de cæna domini.

Hilar. in Matt. Can. 5. 11. 12. 23. Hilar. de Trin. lib. 10. Bernardus de bonis defendendis.

De conse. Dist. 2. comperimus

1. Timoth. 5. August. ad Ianuariũ epist. 118.

Mat. 23.

Matth. 18. Matth. 105. Matth. 8.

Quæ sequuntur rationes, eiusdem sunt momenti. Neque enim dicit Christus: Hoc facite à cœna, aut sedentes, aut mensæ accumbentes, aut tot numero: neque eo sensu eius vnquam verba acceperunt Apostoli. Postquam autem Sacramentum Apostolis suis vtraque specie præbuisset, iussit eos ita facere, prout ipse fecerat: & sic illius verba intellexerunt, & Sacramentum populo vtroque symbolo haud aliter ministrarunt Apostoli.

Verba Cypriani, quæ hoc in loco memorantur, de asperzione aut infusione aquæ in eos, qui baptizarentur, dicuntur: quæ res nihil aliud est, quàm ceremonia, & libera esse proinde debet, neque ad ipsam *voiam* baptismi pertinet. Neque tamen sequitur: *Ceremoniam omittere licet: Ergo licet substantiam Christi institutionis violare.* Hæc ratio contra Hardingum potius, eiusque collegas valet. Si enim ceremoniæ liberè, neque ad summum exacta ratione obseruari debent, quemadmodum Cyprianus affirmat, quamobrem tandem illi Oleum suum, Palmas, Lucernas, aliâsque consimiles res tam feuerè exigunt, vt licet earum rerum abusus maximus extiterit, nihil tamen de susceptis ceremonijs remiserint. Si que ipsi in ceremonijs colendis tam accurati durique sunt, quas ipsi excogitarunt: quantò nos in rebus, quæ ad essentialem institutionis Dominicæ formam referuntur, obseruandis feueriores esse decet.

Hardingus. 10. Sectio.

EX his autem, quæ dixi, nullus (spero) colliget, contra Dei mandatum aliquid tentare fas esse. *Multum quidem abest, vt sic sentiam. Neque assero, aut hoc Christi dictum in Matthæo, Bibite ex hoc omnes: aut illud apud Joannem, Nisi comederitis carnem filij hominis, & sanguinem eius biberitis, non habebitis vitam in vobis: aut vllum omnino Christi præceptum nequaquam esse obseruandum: hoc autem assero, & omnes etiam catholicis defendunt, catholicam Ecclesiam certius scire, quam Christi præcepta sint, & quomodo obseruari debeant, quàm Berengarium, VViclesum, Hussum, Lutherum, Zuinglium, Caluinum, Cranmerum, Petrum Martyrem, aut ipsorum auditores, & sectatores, qui in varias sectarum familias distrahuntur. Exempli causa, Deus sic præcepit: Non iurabis: & Non occides: & Si oculus tuus facit vt offendas, erue eum, & abijce abs te. Vnde quadam Hæreticorum secta, quales nimirum sunt eorum, qui VValdenses & Picardi appellantur, ita sunt hæc dicta interpretate, vt nefas omnino existimarent vllum aut dare, aut accipere iuramentum: similiter quenquam vlla de causa capitali supplicio afficere: eodem modo secundum externam Euangely literam astringi aliquando hominem ad suum ipsius oculum eruendum, atque abijciendum: quod etiam factitatum esse à Picardis aliquot, scriptis mandatum est, quasi secus Dei præceptum violaretur. Catholica autem Ecclesia ita sensit, vt etiam si hæc pro Diuinis præceptis agnosceret, aliquo tamen tempore, & loco, & quibusdam de causis, hominem non modo legitime posse, sed etiam debere absque vlla diuini præcepti violatione & iurare, & occidere indicaret: similiter oculum saluum, & illæsum conseruare, vt Deo interim non displiceat. Sic catholica ecclesia statuit, Bibite ex hoc omnes, Christi quidem præceptum esse, & necessario obseruari oportere: sed tantum à sacerdotibus, quod ad necessitatem attinet, idque quando in ecclesie sacrificio mortis Christi commemoratio celebratur: secundi enim Apostolis in hoc dignitatis gradu successerunt, quibus hoc præceptum fuit propriè datum, cum sacerdotes noui testamenti consecrarentur, qui sic reuera biberunt, quemadmodum Marcus te-* Matth 5.
Exod. 20.

statut. Et biberunt ex eo omnes. Ad hos solummodo, & ad nullos alios, catholica ecclesia illius mandati necessitatem pertinere semper indicauit. Alio qui enim, si eiusdem ad omnes necessitas redundaret, sig, quoniam à Christo dictum est: Bibite ex hoc omnes, omnes omnium conditionum homines de hoc poculo bibere necessario deberent, qui tum sit, vt ipsi aduersarij nostri (qui tam curiosam hac in re conscientiam præ se ferunt) ab eo infantes, puerosq, arceant, donec ad maturam atatem peruenerint: præsertim cum & ipsi ecclesia primitiua sacramenti communitatem tribuere consueuerit, quemadmodum manifestò apparet ex Dionysio, Cypriano, Augustino, Innocentio, Zosimo, & alijs antiquis patribus? Quam illi meliorem rationem habent, quamobrem infantibus poculum denegent, quam habent Anabaptista, cur eos à Baptismo excludant? Si dixerint, propterea quod mortem Domini recordari nequeunt, instabunt Anabaptista eos similiter, neq, disciplinam eam, atque informationem percipere posse, quam Christi institutio hac in re postulare videtur. Marc. 14.

^a Fallum: Catholica enim Ecclesia nunquam hoc modo sensit: nisi tantum Rom. na Ecclesia, quæ & recens est, & merè particularis.

Quapropter ipsi ecclesie hostes agnoscunt poculi usum in sacramento non ad omnes necessario pertinere. Ita neque pia charitate adduci possunt, vt se cum Ecclesia coniungant, nec rationes satis firmas habent, quibus eam impugnent.

Episcopus Sarisburiensis.

OPtima desertæ violatæque obedientiæ defensio diuinorum præceptorum improbatione continetur. Ea causa Hardingum induxit vt diceret, *Dimidiatam communionem cum institutione Christi minime pugnare: Christum enim nunquam iussisse, vt integra communitio plebi vtraque specie ministraretur. Et hoc (inquit) Ecclesia melius, nonit quam Lutherus, aut Cranmerus, aut alij consimiles. Quantumcunque Ecclesia lucis legitimæ est consequuta, non ex seipsa habet, sed ex sanctissimo Dei verbo accepit, quod lucernam pedibus eius præfert. A Christiana autem modestia abhorret, Dei dona tam gloriose venditare. Sacrosanctus Dei spiritus, vbi volct, spirat. Vnus Daniel Susannæ innocentiam sensit: iudices atque seniores non senserunt. Paphnutius solus reliquis omni-*

Psal. 119.
Ican. 3.
Daniel. 13.

bus Niceni Concilij patribus contrā sentientibus prælatus est. D. Hieronymus toti Concilio Calchedonensi repugnauit, & probatus est. Et quandoquidem Hardingus odiosis huiusmodi contentionibus, sine causa delectatur, quid est quamobrem non liceret similiter dicere, Primitiuam ecclesiam, quæ Apostolorum, & aliorum Catholicorum Patrum, ac Conciliorum temporibus viguit, quæque Sacramentum integrum vtraque parte populo miniftrauit, Christi institutionem æquè cognitam exploratamque habuisse, ac postea Concilium Constantiense, quo in Concilio mille & quadringentis post Christum plus minus annis habito, sancitum ac decretum fuit, vt laici dimidium communionis acciperent, vnâque specie contenti essent. Deus autem sanctas scripturas eò donauit, vt Ecclesia rectam persequeretur viam, nec vnquam aberraret. Augustinus etiam habet: *Dominus semper veraciter iudicat: Ecclesiastici autem iudices, sicut homines, plerumque falluntur.*

Sozom. lib. 4.
cap. 23.

August. contra
Cresconium
Grammaticū,
lib. 21. cap. 2.

Exempla quæ hoc in loco adducuntur, de occidendo, de furando, de oculo eruendo, de sanguine & suffocato comedendo, plus ad speciem valent, quàm veritatem demonstrant. De primo autem, Deus priuato homini dicit, *Non occides*: Magistratui verò dixit, *Oculus tuus non parcet: Non fines impium magum viuere.* Hæc res nunquam fuit in dubium vocata: quòd si fuerit, ostendat Hardingus, quo in Concilio decisa fuerit, ac decreta. Quod ad iuramentum attinet, vetitum est, ne quisquam inconsideratè, aut sine grauissima causa iuret, atque ita Dei nomine abutatur: verum imperante iudice iuramentum in iudicio, iustitia, & veritate suscipere Deus ipse præcepit.

Exod. 20.

Leuit. 20.
Deuter. 18.

Hierem. 4.

De oculo euellendo præceptum allegoriam continet, qua figura seu tropo vnum dicitur, aliud intelligitur. Christus autem hoc vult, quisquis illum sequi in animo habeat, eum euellere, atque à se abijcere suas cupiditates, bona, amicos Euangelij causa debere, etiam si hæc res tam fuerint ipsi charæ, quàm oculus cuique suus.

Matth. 5.

Quod si Picardus ille secus intellexerit, simplicitatis errore abductus fuit, qualis etiam Origenis, & aliorum quorundam fuit, qui τὸ πῦρ ἡρώδης crasse confectantes, se ipsos castrasse propter regnum cælorum commemorantur: neque ab hoc multum etiam discrepat Romani pontificis error, qui tenuissima occasione adductus horum verborum, *Ecce duo gladij hic*, tum spirituales, tum temporales gladium, & consequenter totius mundi iurisdictionem sibi vendicat, atque assumit.

Euseb. lib. 6.
cap. 8.

De Majorit. &
obedienc. Vnâ
sanctam.
A. 8. 15.

Abstinencia à sanguine, & suffocato, Apostolorum tempore à fidelibus suscepta fuit, nõ quasi Dei iussu instituta fuisset, aut quo perpetuò duraret, sed charitatis solummodo causa, quòd Iudæorum infirmitati succurrerent, quousque ad perfectam in Christo scientiam adulescerent. Ea autem remanente imbecillitate, hæc ad conferuandam charitatem inducta consuetudo apud reliquos pios Christianos permansit, quemadmodum ex Tertulliano, Arnobio, Eusebio, Oecumeno, atque alijs apparet. Postquam autem Iudæi instituti, certòque persuasi essent omnes à Deo conditas creaturas impuritatis expertes esse, abstinencia ista, quam illorum infirma conscientia peperit, sublata est.

Sed hæc Hardingus quò tandem possit cum instituto suo coniungere? aut quo modo ex his manifestam institutionis Christi violationem comprobare queat? Ecclesia in his rebus singulis Diuini verbi præscriptum, autoritatè quæ est sequuta. Nam de occidendo, Deus magistratui dicit, *Non fines impium viuere*: de iurando, *Iurabis in veritate, iudicio, & iustitia*: de oculo eruendo Paulus ait: *Nemo vnquam odit suam ipsius carnem, sed enutrit, ac sicut eam*: de sanguine autem, & suffocatis Christus ait, *Quod intrat in os, non coquinat hominem*: & Paulus ait: *Omnis creatura Dei bona est*. Quare Ecclesia istis in rebus tantum abfuit, vt quicquam ex se ipsa noui excogitaret, aut vllam diuinitus institutam sanctionem violaret, vt verbi Diuini magisterium sequuta fuerit.

Hierem. 4.
Ephes. 5.

Ex aduersa iam parte depromat Hardingus verbum Dei, quo Romana Ecclesia fuit inducta, vt dimidiatam communionem præscriberet. Vbi tandem Christus, eiùsve Apostoli prohibuerunt, ne populus integram communionem acciperet, sicuti erat principio institutum, sed vna tantum parte contentus abiret? Si nullum eiusmodi præceptum extet, quid hæc causæ simile habent? Quod si autem dissimiles sint, atque discrepantes, quorum has Hardingus comparauit præstigijs, & quamobrem sic eas inter se confert, quasi similes essent? Quid? an obsecundare præcepto Diuino, perinde esse videtur Hardingo, atque præceptum Diuinum violare? an quia potuit Abrahamus Diuino oraculo præmunitus Isaacum filium iure trucidasse, ideò & Ismaelem occidere fas ei fuisse censet Hardingus, etsi id iniussu fecisset Dei? Periculosum est docere, Ecclesiam potentia quadam immensa præditam esse, Deique præcepta, vel comprobare, vel improbare promiscuè suo arbitratu posse. Nam vt est prudenter à Valentiano, & Martiano imperatoribus cautum, *Qui post semel inuentam veritatem longius querit, mendacium non veritatem querit.*

Genes. 10.

In edicto impe
ratoris Valent.
& Martia. In
Chalcedd.
Cõcil. Actio. 3.

Verum Christi non ea fuit institutio (inquit Hardingus) *vt vulgus laicum vtraque specie communicaret.* Hoc ille quidem affirmat, & sæpenumero affirmat: autoritatem, nisi propriam nullam adfert. Hæc illum (credo) ratio commouet, quod nulli homines laici tum adessent Christo, quando illud conuiuium celebraret, sed soli Apostoli: quæ profectò ratio laicis non alteram modò partem eripiet, sed toto eos sacramento penitus priuabit. Quanquam sanè Lorchius quidam disciplinæ Hardingianæ Doctor habet: *Ipsius Sacramenti institutio vult, vt omnes vnâ manducemus, & bibamus.* Doctor Hardingianus affirmat, Christi hanc institutionem esse, Hardingus ipse pernegat: vtri horum potius fides habenda sit, aliorum iudicijs relinquo.

De Missa publi
câ prorogãdas

De Legibus & Senatusconsultis & longa consue. Si de.

De rebus ambiguis. In ambiguo.

Hieron. 1.
Cor. 11.
Chrysotho. 2.
Corinth. 18.

Interea tamen, dum isti doctores in concordiam reducantur, id quidem ab omni dubitatione, & controuersia remotissimum est, quòd Christus discipulis suis totum Sacramentum vtraque parte expletum ministraverit, illisque disertè præceperit, atque in mandatis dederit, vt ipsi similiter facerent. De communione autem diminuta, & dimidiata neque præceptum Christi vllum dedit, neque mentionem omnino aliquam fecit. Si Hardingus regerere voluerit, Christi hæc de re verba ambigua esse, atque in varias interpretationes distrahi posse, tamen ad hanc obiectionem iam prius responsum est. Iuris enim hæc vox est: *Si de interpretatione Legis queratur, imprimis inspiciendum est, quo iure Civitas retro in huiusmodi casibus usa fuerit. Optima est enim legum interpretatio Consuetudo.* Manifestò autem constat, consuetudinem eam, vsumque in integerrima Ecclesia, quæ Apostolorum, aliorumque veterum catholicorum Patrum temporibus extitit, inualuisse, vt plebi vtroque symbolo Sacramentum præberetur, ex quo concludere liceat, sic Christum & instituisse, & reuera sensisse. Quod si autem Consuetudinis autoritatem ad suum institutum Hardingus accommodare voluerit, & quandoquidem Romanæ Ecclesiæ per paucos hosce postremos annos vsus contrarius obtinuerit, proinde hanc fuisse Christi mentem concluderit, hæc etiam obiectio facilè refellitur. Nam & ius, & communis ratio dicat: *In ambiguo sermone non vtrumque dicimus, sed id duntaxat, quod volumus.* Quamobrem si Christus & eam formam intellexit, quam Apostoli, veteresque patres exercuerunt, & contrariam huic formulam eam, quam iam pridem Romana inuexit Ecclesia, tum verò Christus, vno tempore, vnâque proloquens sententiam, non modò duas, sed discrepantes etiam contrariasque mentes habuit. Itaque Hardingi iudicio sic Christus sua ipsius verba interpretetur est necessè: *Bibite ex hoc omnes, soli, inquam, bibite ex eo sacerdotes: Bibite omnes, aliqui, inquam, non debetis bibere: Bibite omnes, contra, inquam, nequaquam bibite omnes. Et quod dico, sic facite, prout ego feci, contra volo, Non sic facite, quemadmodum ego feci.* Vetus est Hardinge dictum: *Maledicta glossa, qua corrumpit textum.*

Sic ais: *Sacerdotes debent necessario vtramque speciem accipere: Laici non necessario debent:* ex quo efficit, Christum duas diuersas sanxisse communionis, alteram alteri dissimilem, hanc sacerdotibus, illam Laicis conuenientem. Ergo, si tibi assentimur, Hieronymus nobis emendandus est, in quo ait: *Dominica cæna omnibus debet esse communis.* Simitè Chrysothomus, qui dicit: *Nihil differt sacerdos à subdito, quando fruendum est horrendis mysterijs.* Nunc enim contra sancitum est, ne Dominica cæna omnibus communis sit, vtique in administrandis mysterijs discrimen sacerdotis, populique habeatur.

Quod de pueris à Communione exclusis obijcitur, & puerile est, neque ad rem quicquam pertinet. In eo enim neque mysterij partes diuellimus, neque Christi institutionem vlla in re violamus: nihilo quidem magis, quàm quando excommunicationis disciplinam adhibentes, improbos & sceleratos homines à totius sacramenti communicatione remouemus, atque disiungimus. Et si enim ex Augustino, Cypriano, aliisque appareat in Ecclesia primitiua, nonnullis quidem in locis, infantulos ad sacram communionem adhiberi fuisse solitos, postea tamen optimo consilio ab eadem merito repellbantur, qui iuxta Pauli disciplinam se ipsi examinarent, atque explorarent, itaque de illo pane comederent, & de poculo illo biberent. In Mosaica similiter Repub. et si masculi omnes pueri circumcidi iuebantur, nulli tamen ad Pascha communicandum admittebatur, nisi tantùm ij, qui eius rei causam quærere potuerunt.

Ecclesia (inquit Hardingus) *interpres est mentis Dei: Ecclesia nouit hanc non fuisse Christi institutionem.* Si quidem iam demum hoc Ecclesia didicit, in eo perdiscendo longissimum certè tempus contriuit. Ecclesia enim Catholica prisca, quemadmodum notissimum est, multò secus sensit, idque manifestis Christi verbis insitens, quibus Deus legitimè voluntatem suam declarare consuevit: & quandoquidem Christus discipulis suis vtraque specie ministravit, eisque vt similiter facerent, præcepit, propterea hanc eius fuisse mentem illa Ecclesia iudicauit, plebique Communionem vtroque symbolo integram tradidit.

Quod autem Hardingus ait, *Ecclesiam Romanam hanc recentem Diuina mentis cognitionem quandam, multò, quàm illam antiquam, retrusorem esse adeptam,* videtur ille mihi fingere sibi cogitatione, Christum Apostolos ad hunc modum affari suos: *Sic facite alijs, prout me vobis facere animaduertistis: hoc ad tempus erit legitimum, post autem illicitum erit. Nunc mea est hæc institutio: erit illud tempus, cum esse institutio mea desierit. Post annos mille quadringentos futurum est Concilium quoddam quingentorum episcoporum, & Monachorum, & fratrum octingentorum, in quo terribilis concertatio futura est, vtrum Papa sit superior Concilio, an Concilium Papa. Unus Papa abdicabitur, alius aduersus illum substituetur: alter alterum excommunicabit, & diris omnibus deuinciet, & sede deturbare molietur: Reges & principes partium studijs confligent, orbis totus tumultuabitur. Tunc ista decernentur: Quod ego precipio, v prohibebunt, quod ego ligo, v soluent.* Nisi hoc modo Hardingus Christi verba voluerit interpretari, non admodum poterit ex illis adiuuari. Quare & nos rationibus abundamus, quibus Hardingianæ Ecclesiæ vanitatem errorémque refutemus, & pia charitate præditi sumus, qua nosmet cum Apostolorum sanctorumque patrum Ecclesia confociemus: quam Dei fuisse Ecclesiam minimè profectò dubitamus.

Hardingus. II. Sectio.

Etsi autem infantum, quod ad hanc rem attinet mentionem haud grauatim prætermittere potuimus: facile tamen probare licet Communionis vtraque specie administrationem non fuisse vnquam genera-

lem

lem. Et quemadmodum eam non damnamus, sed restitui potuisse fatemur auctoritate ecclesie legitime in Concilio generali congregata, re autè accuratè deliberata, & remedio incommodis, quæ inde existunt, apparato: sic idoneis testimonijs aliterius tantum speciei vsum nunc in ecclesia obseruatum defendere & confirmare possumus.

Episcopus Sarisburiensis.

H Ardingus postulat de verbo Dei arbitros dari, Christi que præcepto ea tantum conditione obtemperari, si modò paucis Episcopis Tridenti coactis visum ita fuerit. Nobis autem licet eiusmodi Concilio responsum dare, perinde ac Rex Agefilaus quondam Macedonibus respondit, à quibus petebat, vt per illorum fines ei contra hostes transeundi facultas daretur. Cum enim illi legati renunciaissent rem esse magni momenti, & proinde deliberatione sibi opus esse: Deliberent, inquit, quandiu volent, ego interim transire decreui. Si Concilium suscepta deliberatione integram restituere Communionem in animo habet, quæ tam accedit, vt Leo Papa hanc *Græcorum & Bohemorum hæresim* vocaret? aut quamobrem Gerson sic librum suum inscripsit: *Contra hæresim communicandi Laicos sub vtraque specie?* Non enim cò Concilia conuocantur, opinor, quò hæreses restituantur, atque reuocentur. Summa illa incommoda, quibus Hardingus à generali Concilio prospectum esse voluit, Gerson eximius Constantiensis Conciliabuli patronus exposuit, quæ sic habent:

In Bulla Leonis 10. Gerson.

*Liquor casu aliquo profundi potuit:
Circumgestari sine periculo nequit:
Hyeme citò acescit:
Ætate putrescet, & verminabit:
Fastidium bibentibus afferet:
In quibusdam regionibus difficile comparatur:
Laici homines hoc modo poculum tangerent:
Aliqui eorum barbas habent, aliqui paralytici sunt:
Dignitas Sacerdotis, & Laicorum par esset:*

Hæc atque alia huiusmodi incommoda Christo fuerunt, eiusque Apostolis incognita: & tamen Concilium Tridenti nunc habitum post longam & solennem consultationem ad hunc modum pronunciauit atque promulgauit: *Si quis dixerit sanctam ecclesiam Catholicam non iustis causis & rationibus adductam fuisse, vt Laicos sub panis tantummodo specie communicaret, anathema sit.*

Et quanquam episcopi, qui ad illud Concilium confluerunt, nonnullis nationibus ac regnis integram Communionem, prout Christus instituerat, adhibendi potestatem concesserant, conditiones tamen adeo futiles ac pueriles adiunxerunt, vt omnes intelligant illuc eos iccirco tantum conuenisse, quò toti orbi licentiùs illuderent.

Hardingus. 12. Sectio.

Q Vandoquidem autem Juellus tam gloriose iactat, nihil à nobis in huius rei confirmationem adferri posse, quadam loca hic citare visum est: quæ mihi eiusmodi videntur, vt clarissime conuincant vtriusque speciei vsum non omnibus personis necessarium semper esse indicatum, Communionemque vna specie administratam fuisse, & pro legitima habitam intra sexcentos illos post Christum annos, quibus nos alligare tantopere studet.

Hoc in loco primum adducere licet Exemplum Domini ipsius è 24. cap. Luca, cuius antè meminimus, in quo declaratur, Christum duobus discipulis emannte sacramentum sub ^a forma panis tantum præbuisse: qui certe locus aliquanto maius auctoritatis pondus habere Catholici hominis iudicio videri debet, quandoquidem & à ^b Constantiensi, & à Basiliensi Concilio ad Communionis vna specie celebrationem confirmandam usurpatur. Sacramentum hoc fuisse antiqui Doctores disertè affirmant, verba etiam, si cum verbis Dominice Cœna conferantur, concordant: neque opus esse poculi administrationem adiungere coniectura nostra, quemadmodum aduersary nostri faciunt per Synecdochen suam, ex eo apparet, quòd idem illi duo discipuli duodecim Apostolis Hierosolymis congregatis renunciarunt, se Dominum agnouisse in fractione panis, quæ pro vino accipi nullo modo potest. Cum primum autem illum è fractione panis agnouissent, statim è conspectu eorum euauit, priusquam poculum in manus sumeret, & benediceret, & illis porrigeret, quemadmodum ^c Augustino, Bedæ, aliisque omnibus, qui non sunt pertinaces opinionum suarum propugnatores satis perspicue videtur. Deinde, quid opus est, vt in hoc scripturae testimonio vim ullam adhibeamus, eique inuenti nostri partem agglutinemus leuissima defensione figura freti, quandoquidem iuxta doctissimorum patrum sententiam, Christus hic duobus discipulis, non partem sacramenti dedit, sed totum sacramentum, quemadmodum ex eiusdem effectu probatur: effectu autem causam præsupponit. Augustinus enim

^a B. Lucas nec Formæ, nec Tatum meminisse. Anno Domini. 1414.

^c Fallum: neque enim vel Augustinus, vel Bedæ, nec alius quilibet antiquus, pater vllam huiusmodi mentionem habet, sed potius contrariam.

fatetur illo sacramento panis (sic enim vocat.) Vnitatem corporis participata remoueri impedimentum inimici, vt Christus posset agnosci. *Quid amplius adipisci potuissent, si poculum etiam accepissent?*

Episcopus Sarisburiensis.

SI tantum pro authoritate verba funderem, nec quicquam probarem, quemadmodum solet Hardingus facere, ad hæc omnia tribus pene verbis respondere ad hunc modum liceret. Primum panem, quem Christus Emaunte fregit, cibarium, & in mensis communibus vsitatum, neutiquam autem sacramentum extitisse.

Deinde, etsi sacramentum aliqui scriptores vocare videntur, neminem tamen eorum affirmare, vna specie fuisse administratum, quemadmodum Hardingus tenuissimis vsus coniecturis colligit.

Tertio, etiam si euincere certoque probare potuisset, Christum illo modo sacramentum eo tempore atque in eo loco administrasse, ex eo tamen haudquaquam, quod proposuit, efficeret. Nobis enim de populo lis est, ille de sacerdotibus respondet: Ego de Ecclesia loquor, ille de hospitio: Denique ex isto exemplo constare posse videtur Christum ipsum vna specie communicasse, quæ profecto res vna, quicquid hactenus Hardingus exædificauit, totum demolitur.

August. in Ca-
tena in 24.
Luca.

Greg. in Euan-
Homil. 23.

Dionys. in 24.
Luca.

Anto. Iulianus
in Postilla ma-
iori.
Nicol. Lyra.

Vvil. Vvide-
ford contra
Vvicleuum.

Ludoui. Vvives
in 10. de ciuit.
Dei. cap. 26.
Pigghius in
Hierarchia.

Dist 50. Domi-
no iancto.

Cumque Hardingus fidenter, & omni remota dubitatione affirmet Christum Emaunte sacramentum procurasse, in mentem velim subeat illi, eos ipsos Doctores, quos hoc in loco testes adhibuit, aliosque complures, qui recentiore memoria floruerunt, optima ratione adductos contra affirmasse. Augustinus author est illam panis fractionem hospitalitatis munus extitisse. Hæc ipsius verba sunt: *Quia hospitalitatem sectati sunt, eum quem in expositione scripturarum non agnouerunt, in panis fractione cognoscunt.* Hanc rem Gregorius apertius exposuit: *Mensam igitur ponunt panes cibosque offerunt, & Deum, quem in scripturarum expositione non cognouerunt, in panis fractione cognoscunt.* Illud autem dictum cuiusmodi tandem esset, panis cibi que in mensa designationem, & apparatus ab hospite factum sacramenti fuisse administrationem. Atque vt Bedam aliosque prætermittamus, qui eandem sunt interpretationem sequuti, Dionysius quidam temporum recentiorum author, ac proinde, quæ temporum fuit illorum infantia ac imperitia, permultis erroribus abductus, sic habet: *Accepit panem, & Benedixit, non tamen in suum corpus conuertit, sicut in cena, sed vt moris est benedicere cibum.* Antonius etiam Iulianus similiter habet: *Accepit panem, benedixit, fregit, & porrigebat illis, sicut consueuerat ante passionem.*

Lyra ex eo scribit agnitum à discipulis fuisse Christum, quod panem tam æquabiliter frangeret, quam si cultro incideret. Ex his igitur scriptoribus constat panem hunc, quem Christus discipulis suis distribuebat, cibarium & vsitatum fuisse, sacramentum non fuisse.

Quod autem Hardingus Augustini testimonium in contrariam partem adducit, si quidem Guilielmi cuiusdam Vvidefordi suarum partium Doctoris, verba secum considerasset, quibus ille aduersus Vvicleuum vsus est, aut rectius fuisset (autumo) sensurus, aut suum ipsius Doctorum rem aspernaturus. Vvidefordi sic habent verba: *Hoc dico, quod non habetur ex textu, vel ex glossa Luca 24. vel per antiquos Doctores, quod ille panis, quem Christus fregit post Resurrectionem, fuit consecratus, vel Sacramentalis. Ideo ineptè, & consequenter dico, quod falso allegat auctoritatem Augustini.*

Concilia illa duo, quorum alterum Constantia, alterum Basilea habitum fuit, sic ea verba Luca intellexerunt: quod Catholici hominis iudicio, inquit, Hardingus, grauissimum videri debet. Horum Conciliorum quod antiquius est, recente memoria institutum fuit, si præ mille quadringentos à virginis partu annos, eorumque pondus iam antè ab alijs exploratum, examinatumque est. Omnes namque Dominicani fraterculi, cæteri que vniuersi, qui se Thomæ Aquinatis disciplinæ dederunt, eumque sectati sunt, qui etiam doctrinæ & eruditionis palmam sibi ipsis detulerunt, Basiliense Concilium penitus semper repudiarunt, illudque haud fuisse legitime conuocatum iactarant. Similiter Albertus Pigghius de vtroque hoc Concilio, cum illo Basiliensi, tum hoc Constantiensi confitetur, *quod contra legem naturæ, contra manifestas scripturas, contra vetustatis auctoritatem, & contra Catholicam Ecclesie fidem decreuerint.*

Hoc est illud Conciliorum par, quod tantum Catholici hominis conscientiæ pondus afferre oportere contendit Hardingus. Neque meritò quisquam regerere possit, istorum quemquam Lutheranum extitisse. Etenim fratres Dominicani centum annis antè extiterunt, quam Lutherus Euangelium doceret: Albertus autem Pigghius nominatim, deditaque opera contra Lutherum scripsit. Concilia quidem ista non ita videntur ponderosa, vt prisca illa cuncta grauissimorum & Catholicorum patrum, qui his antiquiores fuerunt, Concilia præponderent atque deprimant. D. Conciliorum verò authoritate, quandoquidem nonnunquam vsuuenit vt ea inter se dissideant atque discordent, Gelasio visum est rem ad hunc modum decidere: *In gestis Conciliorum, quotiescung, discors sententia inuenitur, illius Concilij sententia magis teneatur, cuius antiquior & potior extat auctoritas.* Quæ si legitime facta decisio fuerit à Gelasio, nihil est quamobrem hæc tam noua Concilia Catholici cuiusquam hominis conscientiam vllam in partem inflectant, præsertim tot antiquissimis Concilijs repugnantibus atque reclamantibus. Illud verò omnem profecto admirationem superat, horum Conciliorum alterutrum id demum in verbis Lucæ animad-
uertere

uertere potuisse, quod Apostolorum Concilium animaduertere non potuit.

Sed quò adiuuenti aliquid Hardingo afferamus, age demus Augustinum hæc verba de sacramento intellexisse. Vocat re quidem vera in eodem loco *sacramentum panis*, quo significat panis in eo remanere substantiam: sed formam seu speciem panis neququam vocat, quemadmodum Hardingus nuncupat. Age verò, fuisse sacramentum fateamur. Hoc iam in loco, Lector, acerrimam oculorum aciem in digitos Hardingi intende, & quibus præstigijs atque imposturis Augustini verba implicuerit obserua. Augustinus ait: *per sacramentum panis unitate corporis participata*. Hæc dilucida satis Augustini verba Hardingus sic Anglicè reddidit, quasi ad hunc modum sonarent: *Inde facti erant participes unitatis corporis Christi, id est, unum corpus cum Christo*. hui, quàm ista ab Augustini mente disident. Caue autem Lector, hic tui fallendi vias quærit. Lyra ipse agnoscit horum Augustini verborum *mysticam esse interpretationem*, eoque nec de sacramento intelligi debere, nec de naturali corpore Christi, sed de ipsius mystico corpore, id est, Ecclesia, quique particeps, aut membrum est Ecclesie, Christum cognoscit: & qui extra Ecclesiam est, Christum ignorat. Sed ista quis luculentius explicare, quàm Augustinus ipse potest? Eius hæc verba sunt & disertæ, & clara, & in eodem loco, quanquam ea Hardingus dissimulauit: *Nec quisquam se Christum agnouisse arbitretur, si eius corporis particeps non est, id est, Ecclesia cuius unitatem in sacramento panis Apostolus commendat dicens, vnus panis, unum corpus multi sumus*. Ecclesia corpus illud erat, cuius facti sunt duo discipuli participes & membra, vnde ad Christi cognitionem peruenerunt.

August. de consensu Euangelistarum lib. 3. cap. 25.

Etsi iam ergo concessimus Augustinum hunc locum de sacramento esse interpretatum, non tamen affirmat Augustinus Christum discipulis suis sacramentum dimidiatum vna tantum specie distribuisse. *Verum*, inquit Hardingus, *Lucas panis solummodo meminit: Ergo vinum nullum fuit*. Istud argumentum Hardingi forsitan Theologiae probari potest: in vera autem Dialectica parum ponderis habet.

Synecdoche autem vestra, per quam ex parte totum intelligitis, (hæc Hardingi verba sunt) *vestri tantum inuenti particula est, nec ad rem quicquam conducit*. Augustinus tamen, & Gregorius, & Beda, & Iulianus, & Dionysius, & Lyra, & VVidefordus, atque alij, qui hæc verba Lucæ ad hospitalitatem referunt, figuræ præsidium implorent, panisque vocabulo & cibum & vinum significet est necesse: Etenim illis remotis, pertenuæ atque persiccum hoc fuisset epulum. Si facile poterit Hardingus *Synecochen* illis permittere, quid est, cur nobis restrictior esse velit. Trita est, atque vsitatissima scripturis loquendi formula.

At Christus statim se ex conspectu illorum abstulit post fractum panem, & ei proinde otium non fuit alteram partem ministrare, neque vlla est de poculo facta mentio. In quas, & quàm miserandas, ô Deus, angustias compulsi sunt isti homines! Quò fabulam compleant suam, coacti sunt vt otium defuisse Christo dicant. *Sed de poculo nullum interim verbum*. Fateor: neque vlla ibi mentio est de consecratione panis à Christo facta. Huic quidem loco plura, quàm vlli omnino, deferuntur priuilegia. Nihil scilicet de eo cogitandum est amplius, quàm quod enunciatur: fuit ergo sacramentum sine consecratione. Neque ex scripturis constat aut Christum, aut discipulos panem illum comedisse. Sic ergo tandem Hardingus maximo labore & molestia suscepta nactus est non Communionem, quam perquisiuit vnus speciei, sed nullius prorsus speciei Communionem. Itaque sacramentum habemus sine sacramento, & Communionem absque Communione.

Quid dicam amplius? etiam vt dærem vltro Hardingo quicquid petierit, nihil tamen contra me quidem, sed contra seipsum fuerit permultum nactus. Etenim quæstio instituta est de Laicis: Hardingus exempla producit de Christo, & de duobus discipulis, qui de septuaginta duorum numero fuerant, quo Christus ad diuulgandum Euangelium ablegauerat: Vnde verisimile sit, non Laicos, sed ministros extitisse. Lyra atque alij existimant horum alterum fuisse Lucam, Epiphanius Nathanaelem. Ex hoc igitur Hardingus egregiè concluderit sacerdotibus licitum esse vna specie communicare: quod ipse nullo modo concesserit: populo autem non licere, haudquaquam effecerit. Hoc Hardingi fatum est ea adferre, quæ ipsi maxime aduersantur.

Lyra in Lucâ cap. 24. Epiphanius contra Saturnilios nos.

Hardingus. 13. Sectio.

Liceret hic locum illum adducere, qui 2. Cap. Actorum scribitur, in quo Communitio fractionis panis memoratur, nulla interim poculi mentione facta: quem quidem locum heretici, quos Vvaldenses nuncupabant, de sacramento esse intelligendum confessi sunt. In confessione ad Vladislaum: *illum etiam locum, qui 20. capite habetur, & maxime eunt, qui est in 27. Actorum: vbi Chrysostomus, alijs, patres panem illum, quem D. Paulus, cum in naufragij periculo esset, cepit, actisq, gratis fregit, atque edidit, de sacramento intelligunt.*

Falsum enim locum Chrysostomus de comuni cibo intelligit.

Episcopus Sarisburiensis.

Verba ipsa silentio prætereunda homo sapiens iudicauit, quòd ea ad rem suam parum accommodata esse perspiceret. *Quòd duo priora loca de sacramento intellecta essent, non modò*

VValdenses (inquit) *sed etiam antiquorum patrum interpretationes declarant.* Nemo tamen illorum unquam potuit ex alterutro horum locorum Communionem vna specie diminutam eruere. *Sed de poculo fletur: Ergo,* inquit Hardingus, *Communio solo pane administrata est.* Homo doctus antequam quid sequeretur attendere debuit, quam ita incōsideratē concluderet. Hardingus ipse fatetur, quemadmodum postea videbimus, sacerdotem, si vna tantum specie communicarit, sacrilegio se obstringere: ita enim Gelasius sanxit. Hæc igitur duo Hardingi certa veraque inter se conferamus. Primum est, si sacerdos vna specie confecerit, sacrilegium admiserit: alterum est, Apostoli sacerdotes fuerunt, atque vna solummodo specie confecerunt: nulla est hic enim poculi mentio. Istæ ambæ præmissæ sunt Hardingi, è quibus necessariò consequitur illa conclusio, neque repelli potest, ipsos Christi Apostolos sacrilegij scelere alligatos fuisse. Sed quid isti non fateantur modò lucentur quod volunt?

Hardingus concludit Christi Apostolos sacrilegij reos fuisse.

Genes. 46.

Argumentum Hardingi desumptum est, ut loquuntur in scholis, *ab autoritate negativè*, quod, nisi alia aliqua circumstantia spectetur, plusquam puerile videatur: Nam quod hic ait, *Non nisi panis fractio commemoratur: Ergo, poculum desuit:* sic perinde dixerit, Panis tantum fracti mentio fit: Ergo, Christi corpus absuit: Aut sic, Iacob in Aegyptum profectus est cum septuaginta animabus: Ergo, nullis fuit corporibus comitatus. Quemadmodum enim in hoc loco anima integrum perfectumque hominem significat, sic etiam in illo altero, panis fractio totam procul dubio administrationem designat.

Hardingus emendatur Chrysostomum.

Quòd autem panis fractionem illam, quæ 27. cap. Actorum exponitur, Hardingus de sacramento Chrysostomum esse interpretatum confirmat, in eo quidem vehementer lapsus est. Locus ipse nihil habet obscurum. Si Paulus sacramentum, tum quando in naue erat, præbuit: infidelibus, qui Christum ignorabant, præbuit. Chrysostomi etiam perspicua est in contrarium sensum interpretatio. Sic enim Pauli verba ad nautas habita *περισσῶς* exponit. *Obsecro vos, ut sumatis cibum: hoc enim ad salutem vestram fuerit: hoc est, ne forsitan fame pereatis, sumite cibum.* Ergo, aut hæc de sacramento dicta esse contendat, aut e mentium a se Hardingus authorem agnoscat suum.

Hardingus. 14. Sectio.

^a Falsum. Nunquã enim Paulus. Communione hoc modo administravit.

Illud mirum videri non debet, quòd quanquam Paulus institutionem Dominicae cæne Corinthiis *utraque specie tradiderit, ipse tamen occasione oblata, & temporis id postulante condicione^a communionem vna specie administravit, quandoquidem sine dubio mysterium illud sacram vna specie peractum pro integro sacramento acceperit, id quod ex ipsius verbis constat:* Vnus panis, & unum corpus multi sumus, omnes qui e vno pane participamus: *vbi nihil de^b calice loquitur. Et ex verbis etiam, in quibus disiunctivè loquitur, quemadmodum & Græcus, & verus Latinus textus habet.* Quicumque manducaverit panem vel biberit calicem Domini indignè, reus erit corporis, & sanguinis Domini. *Ex quibus pendet è contrario argumentum, Quicumque comederit hunc panem dignè, aut biberit calicem hunc dignè, sumitur vitam ac vitam edere atque bibere.* 1. Cor. 10.

^b Falsum. Statim enim antè dixerat: Poculum benedictionis, cui benedicimus, nonne Communio sanguinis Christi est?

Episcopus Sarisburiensis.

Mirum non est, inquit Hardingus, quòd Paulus vna aliquando specie sacramentum administravit. Illud verò sanè mirum videatur, Christianum quenquam hominem repertum esse tam præfidentem, qui apertissimum errorem Pauli nomine prorogare non dubitaret. Quid tam arduum tamque difficile possit esse, quod isti homines in se probandum suscipere vereantur, quando sic ausi sunt D. Paulum contra seipsum citare testem, idque nec testimonio villo Pauli, nec verbis commoti? *Imò verò Paulus ait,* inquit Hardingus, *vnus panis, & unum corpus multi sumus, neque calicis meminit.* Ut id præteriens attingam, Paulum Hardingus sacrilegij crimen esse, si quis sacerdos, qualis extitit Paulus, sacramentum vna specie confecerit. *At verò,* inquit, *silentium magnum est de calice.* Quid de hoc homine iudicemus? Vtrumne hic cæcus ipse est, an cæteros omnes cæcos esse arbitratur? Nihilne autem illic de calice? Attende verò, Christiane Lector, hominis huius præclaram integritatem, & ab illo tibi posthac caueo. Nisi loca ab eo usurpata diligenter expendis, facile impelli poteris in fraudem. Verba Pauli sic habent: *Poculum benedictionis, cui benedicimus, nonne Communio sanguinis Christi est? Panis, quem frangimus, nonne Communio corporis Christi est? Quoniam vnus panis, unum corpus multi sumus, quotquot vnus panis participes sumus.* Hoc in loco Paulus vtriusque simul partis distributè meminit, atque adeo poculi prius, quam panis. Hardingus nihilominus asserit nullam esse de poculo mentionem, Si fidelitatem hac in re probavit suam, poteris ei in cæteris fidem adhibere. Hieronymus certè sic ait: *ideo de calice primum dixit, ut posset postea de pane latius disputare.*

Paulum Hardingus sacrilegij accusat.

1. Cor. 10. Hardingus Pauli verba emittitur.

Hieronym. in 1. Cor. 10.

Adiungit deinde Hardingus: *D. Paulus nota disiunctiva usus est, quemadmodum tum ex Græco, tum ex Latino vero textu apparet.* Circumspectio tam accurata, scripturarumque exquisita examinatio, si ad veritatis patrocinium adhibita fuisset, singularem laudem merita esset. Est enim in vna litera sæpenumero momentum, quemadmodum ex varijs inter Christianos, Arianosque habitis disceptationibus clarissimè constat. Hic autem nihil aliud tam laboriosè quærit, quam

quàm quo errori latebram inueniat. D. Hieronymus, Anselmus, Haimo, multique præterea cum in ipso textu, tum in eiusdem expositione *Copulatiua* notæ vtuntur. Quamquam, vt *Disiunctiuam* Hardingo suam relinquamus, si perinde fuerit Digestorum sciens, ac in aliis sui libri partibus vi-
De verborum & rerum significatione.

deri cupit, facile meminerit, iuris sic decreuisse iudicium, Disiunctiuas aliquando Copulatiuarum, & Copulatiuas Disiunctiuarum locum obtinere. *Sape ita comparatum est, vt & Coniuncta pro Disiunctis accipiantur, & disiuncta pro Coniunctis.*
 Quòd si verò Hardingi obtutus oculorū tā sit acer, vt cum ne vna quidem minutula *Disiunctiua* particula effugere possit, sique non faciat, sed sincerè agat, qui tum sit, vt tot in eodem loco *Copulatiuas* sic penitus prætereat, quasi cæcus esset? Paulus enim ait: *Quotiescunque ederitis panem hunc, & poculum hoc biberitis:* Et deinde, *Probet seipsum homo, & ita de pane illo edat, & de poculo bibat.* Iterum: *Qui edit & bibit indignè, damnationem sibiipso edit & bibit.* Hoc in loco quatuor coniectim reperiuntur *Copulatiua*, ex quibus suam vt interpretetur *Disiunctiuam* ratio flagitat, præsertim cum Paulus Institutionis verba commemorans *Copulatiua* vtatur, cui insuper & primitiua Ecclesiæ ratio, & Hieronymi aliorumque interpretatio cõcordat. Quādo autem huiusmodi casus incidit, bene præcipit Tertullianus: *Oportet secundum plura intelligi pauciora. Sed proprium hoc est omnium hereticorum. Nam quia pauca sunt, que in sylua inueniri possunt, pauca aduersus plura defendunt, & posteriora aduersus priora suscipiunt.* Hoc Hardingus factitat, quæadmodum manifestò videmus, atque hoc, teste Tertulliano, hæreticorum omnium propriū est.
1. Cor. ii.
Tertul. aduersus Praxeam.

Hardingus. 15. Sectio.

DE hac re locū insignē habemus in Hebraico Euangelico Matthæi, quod Hieronymus se & vidisse in bibliotheca Cæsariensi, & transtulisse testatur. Locus iste citatur ab Hieronymo in libro de Ecclesiasticis scriptoribus, in Iacobo fratre Domini. Verba, quæ Communionem attingunt, ab Hieronymo commemorata, cum iis penitus consentiunt, quæ Luca 24. cap. habentur, Matthæus sic refert. Dominus autem cum dedisset sindonem seruo sacerdotis, iuit ad Iacobum, & apparuit ei. Iurauerat enim Iacobus se non comesturum panem ab illa hora, qua biberat calicem Domini, donec videret eum resurgentem à mortuis. *Paucis interiectis sequitur:* Afferte, inquit Dominus, mensam, & panem. Statimque addit: Tulit panem, & benedixit, & fregit, & dedit Iacobo Iusto, & dixit ei, Frater comede panem tuum, quia resurrexit filius hominis à dormientibus. *Nemini dubium esse potest, quin fuerit sacramentum. Vinum autem hic nullum ministrabatur, quod quidem verisimile sit. Neque enim credibile est, Iacobum eo tempore domi vinum habuisse, quando quidem Hegeppus, qui non diu post vixit, testis est illum nunquam bibisse vinum, nisi in cœna Dominica.*

Episcopus Sarisburiensis.

Quid attinet multis respondere ei, qui nihil obiicit. Hæc nihilo magis ad sacramentum pertinent, quàm quod Christus de pisce asso, de que fauo apiario comedit: neque ad confirmationem quicquam adducitur, præter summam in verbis audaciam. Tamen quò potuisse non nihil videretur, Euangelium D. Matthæi produxit, idque Hebraicè conscriptum, quasi Matthæus duo scripsisset Euangelia duabus diuersis linguis: nec verò duo tantum, sed eadem dissimilia. Non me latet, nonnullos opinari Matthæum Hebraicè scripsisse Euangelium suum: quod Theophylactus Ioannem Euangelistam in Græcum conuertisse sermonem scribit. Quòd autem vlla fuerit historia, rerumve repugnãtia aut discrepãtia, qualè Hardingus fingere videtur, nunquã certè accepit.
Luc. 24.

Hieronymus autem hoc in loco citatus, cum sacramentum ne semel nominat, tū de D. Mattheo nullum verbum facit. Quæ profectò res Hardingi fidem aliquanto reddit infirmiorē. Hieronymus Hebræorum modò meminit Euangelij, quod se tum in Græcum, tum in Latinum transtulisse testatur, quòdque sæpenumero est ab Origene vsurpatum. Eusebius autem illud pro Euangelio non agnoscit, sed tantum in notharum scripturarum numero reponit.
Hieronym. de ecclesiasticis scriptor. Eusebius lib. 3. cap. 25.

Verum qualiscunque tandem eius auctoritas extiterit, sic in eo scriptum est, *Christus accepit panem, & benedixit, & fregit.* Hic, inquit Hardingus, *nemo dubitare possit, quin hoc sacramentum fuerit.* Hoc quidè illū vehementer velle video. Atqui hic tamen neque in Hebraico Euangelio, neque à D. Hieronymo vlla fit omnino vel leuissima sacramenti mentio. Neque id D. Iacobus vouerat, se nō administraturū, neque accepturū Cõmunionem, sed cibarij panis nihil comesturum, quousque Christus fuisset è mortuis excitatus. Nā illa benedictio panis nō erat sacramēto peculiaris, sed generatim fuit à Christo obseruata, quādoque Dei creaturis vteretur, quæadmodum ex Euagelica historia passim liquet. Quòd Christus eo tempore sacramentum celebrarit, Hardingi tantum eā coniectura est. Hoc nullus antè perspexit antiquus author, ne ipse quidem Hieronymus, qui historiam hanc scriptis mandauit. Et tamen Hardingus quasi certus de eo fuisset in cœlo tertio factus ait, *ita clarum ac perpicuum esse, vt nemini dubium sit.*

Sed demus esse sacramentum: Ergo, inquit Hardingus, *vna tantum specie procuratum fuit.* Quamobrem id tandem? Hic iam vnā coniecturam alteri subuenire opitularique oportet: *Verisimile enim est,* inquit Hardingus, *nullū domi vinū fuisse.* Quid ita verò? *Quoniā D. Iacobus vinū non bibeat.* Si suspiciones argumentorum momenta haberent, hæc confecta res esset. Verum enimvero
 h

Hegesippus.
Abdias lib. 6.

Hieron. in Ec-
clesia. scriptor.

quid hac coniectura infirmius, *D. Iacobus vini abstemius fuit: Ergo, nullum domi suæ habuit vinum?* Equidem Hegesippus ipse, qui Iacobum a vino semper adstinuisse tradit, author etiam est, *illum nunquam unctum fuisse, lancea veste nunquam usum esse, carnem nunquam per totam vitam gustasse.* Vnde concludere liceat, si Hardingo volumus in dialecticis uti magistro, Iacobum, neque unguentum, neque vestimentum aliquod lanceum, neque carnem domi suæ habuisse. At aliud tamen hinc grauius incommodum existit. Hieronymus D. Iacobum Hierosolymarum Episcopum extitisse refert triginta annorum spacio, vsque ad septimum annum Neronis. Si quod hoc in loco affirmatur, verè affirmatur, quod nunquam scilicet vinum biberit Iacobus, nisi tantum in Christi cæna vitima, tum necessariò consequetur, per annos 30. quibus Ecclesiam Episcopus Hierosolymitanam gubernauit, Missam nunquam celebrasse, quod fatendum Hardingo non est: aut vna solum specie consecrasset, quod sacrilegium esse Gelasius decreuit. In vtram se partem Hardingus cõuertit, in alterum horum incommodorum necessariò incidit.

Huc accedit, quòd si reuera sacramenti hîc facta mentio fuerit, sique nihil in ædibus D. Iacobi vini extiterit, tum Christus ipse vna specie communicarit, cuius exemplo quemadmodum isti dicunt Episcopi atque sacerdotes stare necessariò debent. Posthac igitur populum ne fraudato, sed Christi exemplum sequuti & Episcopi, & sacerdotes perinde vna specie communicanto, ac Laici omnes.

Hardingus. 16. Sectio.

Sed quoniam aduersarij nostri, quòd veritatem glossematis suis nebulosis obscurent, his authoribus caliginem forsã aliquam offundent, quæ tràquillis sobriisq; spiritui sancto per os Ecclesie loquenti auscultantibus satis clara & illustres videantur: eiusmodi producã testimonia, atque confirmationis huius rei è vetustis patribus, quæ neque ratione vlla, neque sophistica astutia repelli possunt. Nonnulla ex illis locis, quæ in superiore articulo pro priuata communione adduxi, huic proposito præclare inferuire possunt, & proinde volo hîc etiam aliquot eorum recitare.

Episcopus Sarisburiensis.

Guiliel. VVide-
fordus contra
VVicleuum.

Indignum verò certè & iniquum foret, tenebris caliginem obducere. Hardingus autem etsi ea ad confirmandam dimidiatam suam & imperfectam Communionem attulit, quæ ipse facilè dilui refellique posse non ignorat, quæque Guilielmus VVidefordus, eiusdem cum Hardingo discipuli & alumnus, ineprè & falsò conclusa confirmat, ea tamen sine iactatione, & ostentatione aliqua dimittere noluit. Posthac verò testimonia tam expressa, tam firma, tam inuicta prolaturus est ut vitari, depelli que nullo modo possint. Quamquam sanè hæc neque ita ponderosa sunt, neque ita noua testimonia. Et ea cognoui antè, & momentis suis diligenter ponderaui, quàm quicquam ea de re esse eloquutus. Hoc in locò multa repetit replicatque, suprã ab eo ad probandam priuatam Missam allata, neque immeritò. Vtroque enim peræquè referuntur.

Hardingus. 17. Sectio.

Milciades constantissimus Christi Martyr, & Romæ Episcopus instituit, ut hostie complures Episcopi consecratione preparata, ad Ecclesias, & parochias passim mitterentur, ne Christiani homines in Catholica fide perseverantes, sacramento ab hereticis fraudarentur. Quod quidem de panis forma tantum intelligi debet, quandoquidem vinum quantitate tantula, non ita commodè ab vno loco in alium ad eum usum circumferri poterit, nedum longiori tempore conseruari ne corrumpatur.

Episcopus Sarisburiensis.

Hieron. ad Ru-
sticum.
Iustinus Mar-
tyr. in apolo-
gicâ 2.

Istud argumentum è vecturæ difficultate pendet. Si enim ratio aliqua aut via excogitari potuit qua sacramentum vtraque specie circumgestaretur, facilis & expedita ad hanc coniecturam responsio ostenderetur. Cæteroquin enim Milciades de Communione vnus speciei nullum verbum facit. Quòd autem vtriusque speciei vectio non sit *ἀδωτος*, antiquitatis exempla demonstrant. Hieronymus sic scribit de Exuperio Episcopo Tolosano apud Gallos: *Nihil illo ditius, qui corpus Domini in canistro vimineo, sanguinem portabat in vitro:* similiter Iustinus Martyr Ecclesie suæ ætate morem perscribens, ait: *Illis, quæ cum gratiarum actione consecrata sunt, vnusquisque participat: eadem ad eos, qui absunt, Diaconis dantur perferenda.* Quare autem non modò *δωτος*, sed tritum etiam vsitatumque ac solenne fuit, sacramentum vtraque specie circumferre. Hoc primum est inuictum argumentum, quod à nemine omnium dilui potest.

Hardingus. 18. Sectio.

Nicenum Concilium sanxit, ut in Ecclesiis, in quibus, neque Episcopi, neque presbyteri aderant, ipsi Diaconi proferrent ederentq; sacram Communionem. Quod ad vini formam accommodari nequit, propterea

propterea quòd si vinum diutius aliquando custodiretur, accesseret, & corrumpetur.

Episcopus Sarisburiensis.

Posterior illa clausula, (*ipsi proferant & edant*) neque in Græco exemplari, neque in Decretis, neque in priori editione Conciliorum reperitur. Verba aliquot apud Rufinum eodem non-nihil spectantia habentur hoc modo: *Præsentibus presbyteris Diaconi ne diuidant Eucharistiam, sed illis agentibus solum ministrant: si vero presbyter nullus sit in præsentibus, tunc demum etiam ipsi liceat diuidere.* Hæc parum afferunt Hardingo adiumenti, nisi fortè dixerit, *Proferre*, aut *Diuidere* perinde esse, atque administrare vna specie. Quòd si autem hanc perridiculam, vti quidem est, esse interpretationem fateatur, testimonium hoc silentio præteriisset.

Hardingus ex his verbis ea conatur hominibus opinionem iniicere, nempe Diaconum absente presbytero ad pixidem ire, indèque depromptum sacramentum accipere solitum esse. Rufinus autem nullum verbum facit neque de proferendo sacramento, neque de accipiendò à Diaconis, sed tantum de eo diuidendo seu ministrando plebi. Hoc autem videtur sentire, Diacono fas esse, si presbyter abfuerit, consecrare, populòque ministrare. Quod quanquam aliqua ex parte cum alio eiusdem Concilij canone pugnare videatur, maximè præsentibus presbytero, eam tamen inuoluisse in Ecclesia primitiua consuetudinem, clarissimis certissimisque argumentis confirmatur. Ambrosius fingit D. Laurentium, qui diaconus extiterat, Sextum episcopum his verbis alloquutum esse, quando illum duci ad supplicium videret: *Experire vtrum idoneum ministrum elegeris, cum commiseris Domini sanguinis Consecrationem.* Hinc intelligimus in more tum fuisse Diaconis consecrare. Eutropius igitur perperâ sine causa Ambrosij verba corrumpit atque immutauit, & pro *Domini sanguinis consecrationem*, supposuit *Domini sanguinis dispensationem*. Statim enim in Ambrosio sequitur: *Et consummandorum consortium sacramentorum.* Iulianus etiam Imperator in Authenticiis suis *De Ecclesiasticis diuersis capitulis* habet: *Episcopus mulieribus sibi subiectis eiusmodi presbyterum aut Diaconum præficiat, qualem ipse elegerint, qui eis respondeat, aut sacram oblationem ministret.* Idem etiam manifestò patet ex secundo canone Concilij Ancyran. Verba sunt: *Diaconi similiter, qui immolauerunt, honorem quidem habeant: cessare verò debent ab omni sacro ministerio, siue à pane, siue à calice offerendo, vel prædicando.*

Istas autem Diaconorum partes postea multa decreta resciderunt atque antiquarunt. Primum Bergomensis in vita Honorij ait: *Decreuit Zosymus Episcopus Romanus, vt Diaconus præsentibus Episcopo aut presbytero non ministraret.* Et multò antè in Concilio Arelatensi apud Gallos constitutum fuit, ne Diaconi omnino sacramentum administrarent. Verba sic habent: *De diaconis, quos cognominus multis locis offerre, placuit id minimè fieri debere.*

Non inficiabitur Hardingus, quin hæc satis luculenta sint testimonia, Diaconòs illis temporibus sacram fuisse Communionem celebrare solitos. Itaque non id voluit Concilium Nicenum, vt Diaconus repositum & referuatum in pixide sacramentum inde depromeret, quemadmodum Hardingus suspicatur, cum ea verba neque in Græco, neque in prima Conciliorum editione extant, neque à Gratiano allegata sint: sed vt absente presbytero diaconus sacra mysteria consecraret, populòque distribueret, id quod è verbis Rufini perspicuè colligitur. Sed vt concedamus Hardingo sacramentum fuisse referuatum: nihil hinc tamen est nactus, quod dimidiatæ communioni magnoperè profit. Nam si ad hunc modum concluderit: sacramentum fuit referuatum, Ergo vna specie fuit referuatum, istius argumenti consequutio nimium infirma & dissoluta foret, nec vlla Dialectici cuiusquam facultate comprobari posset.

Non nego sacra mysteria in Ecclesia primitiua nonnunquam variis de causis fuisse referuata: sed vtraque specie fuisse referuata manifestò constat ex Nicephoro, & ex epistola prima queribunda Chrystostomi ad Innocentium. Cum igitur verissimum sit, neque negari possit, sacramentum vtraque specie fuisse referuatum, quid tandem Hardingus ex hoc inuictò argumento adeptus est, quod ad probandam dimidiatæ communionis administrationem faciat?

Hardingus. 19. Sectio.

Quod sepius patres testatum reliquerunt, Christianos homines persecutionis tempore à sacerdotibus in Ecclesiis sacramentum in plures partes distributum accepisse, domumque linteolis detulisse, quo mane illud secretò comederent, prout ipsorum forebat pietas: ea de causa & propter alias etiam circumstantias necessariò de forma, seu specie panis intelligi debet. Nota sunt Tertulliani & Cypriani loca. Tertullianus in libro ad uxorem, ei suadet, ne iterum nubat, præsertim viro infideli, si fortè ipse prior moreretur, quandoquidem tum non ei licitum foret propter maritum ea facere, quæ Christianam faminam docerent. Non scierit (inquit) maritus, quid secretò ante omnem cibum gustes? & si scierit panem, non illum, credet esse, qui dicitur? Cyprianus in sermone De lapsis scribit, quòd quando mulier quadam tentasset arcam suam indignis manibus aperire, in qua Domini sanctum fuit, igne inde surgente deterrita esset, ne attingere auderet: quod proculdubio de altera illa sacramenti specie accipiendum est.

h ij

Episcopus Sarisburiensis.

RES quæ in controuersiam nostram atque disputationem abducitur, hac quæstione continetur, vtrum populus in Ecclesiam congregatus, vnquam intra præfinitum illum annorum numerum, communionem vna specie acceperit. Hardingus non de consuetudine ipsius Ecclesiæ, sed de hominibus singulis, deque priuatis ædibus respondet. In quo & illud prætermittit, quod probandum ei fuit, & quod nulla confirmatione eget, vtpote à proposito disiunctum, sola coniectura confirmat. Quod ad illum autem Tertulliani locum attinet, in eo quidem manifesta deprauatione vsus est, quemadmodum supra docui.

Coniecturæ, quas affert, hæc sunt: *Mulieres sacramentum linteis receperunt: Tertulliani uxor domi illud ante cibum gustauit. Cyprianus testatur mulierem quandam domi in arca illud seruasse: Ergo sacramentum vna specie administratum fuit:* hæc non confirmationes, sed frigidissimæ suspiciones sunt: sic namque dicere, Panem habuerunt, Ergo vino carebant, imbecilla admodum est ratio, atque è sola temporum illorum ignorantia pendet. Neque enim nouit Hardingus quam hæc ratione obseruata fuerint. Quod autem mulieres atque alij sacramentum referuarent, secumque non altera, sed vtraque specie circungestarent, certum est, neque potest negari.

Nazianz. in funere Gorgoniæ.

Gregorius Nazianzenus ad hunc modum scribit de sorore sua Gorgonia: *Εἰ ποῦτι ἦδ' ἀντιτύπων τοῦ τιμίου σώματος καὶ αἵματος ἢ χεῖρ ἐθυσάρισε, τοῦτο καταμνηνύσα τις δ' ἀχρυσί. &c. Si quam symbolorum preciosi corporis & sanguinis partem manus reposuisset, eam lachrymis miscens, &c.* Hoc in loco Nazianzenus vtramque partem fuisse ab ea seruata testatur, quod contra Hardingus videtur. Et quorsum enumerandis exemplis insistam? Ipse Amphilocheus, quem tanti Hardingus videtur æstimare, inter cæteras ipsius fabulas, quarum habet festiuam copiam, scribit Iudæum quandam se in cœtum fidelium insinuasse, vnâque cum illis communicasse, & partem secum vtriusque speciei domum detulisse. Qua autem ratione quôve instrumento vsus fuerit, non exponitur. Non tamen sic proinde sequitur, Hardingus ignorat quo in vase Iudæus ille vinum deportarit domum: Ergo falsus est, & vanus Amphilocheus.

Amphilocheus.

Iam verò, etiamsi concedatur Hardingus, quod postulat, tamen à proposito suo longè abest. Nam si ad hunc modum argumentari voluerit: *Vna mulercula dimidiatum sacramentum altera specie domi accepit: Ergo, populus publicè in Ecclesia similiter fecit* (quæ res ei probanda fuit) hæc ratio difficulter coherescit. Postremò vt paucis concludam, hæc tria hoc in loco commemorata exempla, nihil aliud habent, quàm meros sacramenti abusus: eaque de causa, quemadmodum è Cypriano apparet, Deus illo factò commotum se esse miraculo declarauit, mulierem illam flammis excitationis perterrefaciens. Decretum quoque fuit in Concilio Cæsaraugustæ habito apud Hispanos: *Vt si quis Eucharistia gratiam probaretur acceptam non consumpsisse in Ecclesia, anathema esset in perpetuum.* Sic igitur Hardingi rationes & sola coniectura nituntur, & praua ac vitiosa vsurpatione fundantur, & eiusmodi sunt, vt, quamuis concessæ fuerint, tamen quod cupit non efficiant.

Cyprian. de lapsis. serm. 5. Concilium Cæsaraugust. ca. 1.

Hardingus. 20. Sectio.

EXempla sacramenti, panis solummodo forma referuati, vt in promptu esset egrotis, alijsq; in periculo versantibus, quò necessarium vitæ cibum ac viaticum hinc migraturi secum haberent, fere sunt infinita. Hoc tempore vnum aut alterum multorum loco sufficiat. Etsi enim Iuellus iactat, nos ne vnâ quidem sententiam seu clausulâ habere, qua hos articulos, ab ipso Negatiua sua tantopere deformatos confirmemus, ego tamen tractatum hunc molesta exemplorum accumulatione non complebo. Ambrosius paulò antequam exspirauit Communionem accepit vna specie, in eum usum conseruatam, quemadmodum constat ex hoc testimonio Paulini, qui vitam illius scripsit. Et quia hinc alij optime institui possunt, qua ratione rectè moriantur eius hic verba recitabo: Eodem tempore, quo migravit ad Dominum ab hora circiter vndecima diei, vsque ad illam horam, qua emisit spiritum, expansis manibus in modū crucis orauit: nos verò labia illius moueri videbamus, vocem autem non audiebamus. Honoratus autem sacerdos Ecclesiæ Vercellensis, cum in superiore domo se ad quietem composuisset, tertio vocem vocantis se audiuit, dicentisque sibi, surge, festina, quia modò est recessurus. Qui descendens obtulit sancto Domini corpus. Quod vbi accepit, emisit spiritum, bonum viaticum secum ferens, vt in virtute escæ anima refectior, angelorum nunc consortio, quorū vitâ vixit in terris, & Helix societate lætetur.

episcopus sarisburiensis.

HOC non est iactare, verum dicere. Neque ego negabam hominem aliquando quenquam vna specie communicasse. Nam & exempla noui hæc omnia, & eorum pondera examinaui: neque verò est tanti laboris ea cognoscere. Hoc autem illud est, quod negabam: *Vos vltimum testimonium, aut exemplum luculentum & exploratum adferre posse, vnde constet populum vniuersum communionē in Ecclesia vna specie accepisse.* Ex hoc pēdet miranda illa Negatiua, quæ te tantopere offendit. Hæc illa est, quam tu probare confirmareque debuisti, sed hæctenus non confirmasti. Ais te exempla cumulare nolle, quasi copia quadam nimia redundares: & tamen ægrotos, mulieres, infantes, amentes, coniecturas, suspiciones, miracula, fabulas coegisti & coaceruasti: & nihil denique, quod vsquam occurrebat, prætermisisti, quantumuis tuis rationibus nihil conduceret. Tanta nimirum exemplorum abundantia circumfluit.

De Pau-

De Paulino autem, qui hanc Beati Ambrosij vitam perscripsisse à nonnullis existimatur, nihil ipse dicam: ad Erasmus te relegabo, cuius aliquantum videri vis non improbare iudicium, sic inquit: *Idem est artifex, qui tam multa contaminavit in scriptis Hieronymi, & Augustini, natus ad hunc ludum. Habebat historiam Ambrosiana vite, et atrexit præfationem, ut vides, lepidam: intertexuit interlo- cutiones, addit coronidem, & affinxit aliquod prodigia. Conferat qui volet Paulini styllum cum huius assu- tis panis, &c.* Hic ille est Paulinus, quem Hardingus authorem delegit suum.

Erasm. in præ- fatione Ambro- sij.

Res autem ipsa si concedatur, neq. e Hardi gi causæ adiumenti quicquam, neque nostræ detri- méti affert. Etenim quamvis Ambrosius accepto pane animã statim efflaret, & poculum proinde non acciperet, (quod integrum adhuc restat,) non tamen ex eo sequitur, hunc solennem fuisse Ecclesiæ morem. Quòdam hic autem Hardingus præclarè moriendi exemplum repererit, sanè non video: nisi forte sacramentum, eò duntaxat quòd accipitur, salutem efficere posse, rectèque moriendi causam esse senserit: quæ periculosa sententia est, atque ab ipso Hardingo iam pridem reprobata. Quantum ex historia constare possit, Ambrosius eo tempore neque deferri ad se sacra- mentum iussit, neque verbum vllum effatus est, nec quid acciperet intellexit, mutus tantum iacuit, deglutitòque pane animam exhalauit. Verùm Paulinus iste in eadem historia vnam eximiam at- que singularem Ambrosij sententiam commemorat, quam Beatus Augustinus senectute proue- ctus crebra mentione ac prædicatione vsurpauit, quamque Hardingus hoc in loco dissimulanter prætermisit, e qua & summam consolationem capere, & reuera ad bene moriendi disciplinam præclarè proficere liceat. Etenim in lecto iacens, animamque agens dixit: *Non sic vixi, ut pudcat inter vos viuere: nec mori timeo, quia bonum habemus Dominum.*

Articul. 10.

Hardingus. 21. Sectio.

Ecclesiast. hist. lib. 6 cap. 44.

Dionysius Alexandrinus, qui circiter annum Domini 200. vixit, referente Eusebio: manifestò decla- rat, senem quendam nomine Serapionem vna specie cumcommunicasse statim ante decessum. Serapion iste, postquam mutus trium dierum spatio iacisset sacramentum deferri iussit Sacerdos morbo ipse ne veniret præ- peditus, pusioni, qui eius rei causa venerat, sacramenti portionem tradidit, percepitque ut eam perfusam ac madefactam in os seni ingereret. Hac hætenus verbus ipsis exprimuntur, ad Græcam veritatem conuersis. Puer ille domum reuersus cibum cœlestem liquore perfusum & seni discèdèdi, atque ad cœlum festinandi cu- pidiare anbelandi præparatum, illi in os infudit. Cum enim senis os, & guttur morbi atrocitate diu exaruis- set, sacerdos experientia simili peritus, prudenter puerum monuerat, ut sacramentum humore aliquo made- fueret, & simul in os seni inferret. Quod ita fuisse à puero factum scribit Dionysius. Iam si vini forma allata fuisset, à puero seni ministranda, non fuisset opus huiusmodi mandato de liquore adhibendo, cuius adiuven- to passum illum sanctum senex deglutiret. Quod autem hac ratio fuerit sacramenti senibus sub mortem mi- nistrandi, Theodoretî testimonio confirmatur, qui in Ecclesiastica sua historia scribit, quemadmodum Bassus quidam archipresbyter seni cuidam nomine Simeoni sanctitatis fama per celebri ministravit: Bassus, in- quit, cum inuideret Ecclesias, inciit in Simeonem, illud orbis miraculum, decumbentem in lectu- lo ægrum, qui præ corporis debilitate nec loqui, nec mouere potuit. Cum Bassus eum videret moriturum, Eucharistiam illi priùs tradit. At quemadmodum obseruandum est, sponsia petita, os humectat atque eluit, ac tum ei diuinum obtulit sacramentum. Si solennis eo tempore sacrati po- culi Communicatio extitisset, humoris ista accessio ad sacramentum facilius in stomachum vna specie inge- rendum comparata superuacanea fuisset.

Διονύσιος ἁγίου καὶ ἱεροσολίμου, καὶ τῆς ἁγίας πόλεως ἐπισκόπος, ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας βιβλίου 6 κεφαλαίου 44.

Amphilochius summus ille Icony apud Lycaones Episcopus, de quo in superiori articulo mentio facta fuit, in vita Basily scribit, eum, antequam animam effunderet, partem quandam sacramenti accepisse, quam diu antea seruandam curauit, ut ea secum in sepulchro conderetur. Quam panis tantum fuisse formam, nemo repugnare possit.

Sacramenti se- pulchra.

Episcopus Sarisburiensis.

Hardingus ne fortè nihil respondisse videatur, alienum respondet. Quæritur in quæstione, quinam mos atque vsus Ecclesiæ extiterit: ille qui Serapion moribundus fecerit in lecto, ref- pondet: quasi nullæ fuissent eo tempore exædificatæ Ecclesiæ.

Serapion iste propter apertam, qua se obstrinxerat, idololatriam, ex Ecclesia eiectus, atque fi- delium societate penitus & omnino remotus fuit, idque tam exquisita seueritate, quò cæteros metus à simili scelere deterreret, ut nunquam postea per omnem vitam ei reditus ad Ecclesiam patuerit in hac tamen pœnæ acerbitate, quando certa & explorata pœnitentiæ sese ostendebant indicia, ne fortè, qui crimen admiserat, desperatione repletus totus exanimaretur, Ecclesia sæpe- numerò charitatis & prudentiæ moderatione adhibita, de illa supplicij grauitate aliquid remisit, quemadmodum ex Cypriano, Augustino aliisq. adeoq. ex ipso Dionysio, qui rem hanc narravit, apparet.

Augustinus de persecuotione temporibus scribens, ait: *An non cogitamus, cum ad istorum pericu- lorum peruenitur extrema, quantus in Ecclesia fieri soleat concursus, aliis baptismum flagrantibus, aliis re- conciliationem, aliis etiam pœnitentiæ ipsius actionem, omnibus consolationem, & sacramentorum consuetudinem & erogationem? ubi si ministris desint, quantum exitum sequitur eos, qui de isto seculo, vel non regenerati exeunt, vel*

August. epist. 180.

ligati? Similiter Cyprianus habet: *In hoc extremo mortis periculo excommunicatus expectare non debet, ut ab episcopo reconcilietur* (in Ecclesia nimirum, pro illius temporis ratione) *sed istis partibus coram Diacono defungatur, atque ita ad Dominum migret in pace.* Quapropter sacerdos perfecta cōditione, in qua senex ille Serapion excommunicatus versabatur, ipse inualetudine, quò minùs ad eum proficisci posset, prohibitus, ne ille ab omni consolatione ac spe profus derelictus excederet è vita, & quò sibi reconciliatam intelligeret Ecclesiam, sacramentum ei per pusionem misit, neque vna tantùm specie misit, sed vtraque. Fuit enim eiusmodi tum Ecclesiæ consuetudo, sicuti non obscurè exemplum illud Exuperij & Iustini, & alij ostendunt. Puerum, cui deferendum tradiderat sacramentum, commonuit sacerdos, ut depellendi seni molestiæ causa panem in vinum Eucharisticum, quod secum detulerat, intingeret, quemadmodum Bassus Simeoni quoque fecit: quem Hardingus sanctitatis ergò mirificè laudat, etsi erat Messalianorum princeps, & sacramentariæ proinde, quemadmodum antè affirmat, hæreseos primus parens. Quid autem hinc nactus est Hardingus, quod ad dimidiatam Communionem faciat? sic inquiet: *puer iussus est panem immergere & Bassus Simeoni os eluebat. Ergo, vna specie accipiebant sacramentum.* Equidem Serapionis puero expeditum foret ad hoc argumentum respondere. Nam quæ est huius rationis consequentia? Os ægroti hominis siccum fuit: Ergo, poculum accipere non potuit? Quis præter Hardingum hoc modo concluderet? Ex isto namque fundamento ad hunc modum rationem rectiùs contexeret: A Egroti os siccum fuit: Ergo, panem accipere non potuit. Quod os ægroti proluetur, id parum meo quidem iudicio valet, ad eripiendum ei sanguinis Christi sacramentum, & ad confirmandam dimidiatam Communionem.

Quod autem ad Amphilochoij illius fabulam attinet, iniquum sit aliter ad eam respondere, quàm ad fabulam. Sic enim se habet: Panis septem annis, & plùs eo, conseruatus fuerat: eum Basilius paulò ante mortem deferri sibi iusserat, & ea de causa acceperat, ut secum vnâ sepeliret, quemadmodum Hardingus ait. Quorum prima hæc affirmare, nempe quòd sacramentum aut per septem annos reseruatum, aut post tam longinquum tempus homini ægroti in lectulo iacenti conueniens aptumque fuerit, summæ amentix sit: at verò affirmare, quemadmodum hic Hardingus facit, corpus Christi quod nunc immortale gloriosumque, & ad Dei dextram existit, in tumulto reponi, atque sepeliri posse, manifestæ, & detestandæ cuiusdem blasphemix est. Abdias scribit D. Matthiam Apostolum, quando lapidabatur, petiisse ut duo lapides primi cum ipso sepelirentur, quo sceleris illorum, à quibus trucidatus fuit, indices essent: qui etsi est similibus fabularum refertus, nò tamen ea dicit, quæ ab omni planè ratione abhorreant: Hardingi verò Amphilochoius plusquam impudens est. Tam quòd argumenta Hardingi, vno aspectu & quasi præteriens iudices, Lector, attende ista. Ego de Laicis quæro: ille de Ambrosio, & Basilio episcopis respondet. Ego de vniuerso populo quæro: ille de singulis hominibus excommunicatis, qui extra Ecclesiam fuerunt, respondet. Denique, ego locupletissima & certissima testimonia requiro: ille coniecturas & fabulas adfert. Atque hæc illa sunt ipsius inuicta argumenta, quæ nullo modo refelli queunt.

Hardingus. 22. Sectio.

*Falsum: sine v
lo veritatis fu-
so aut specie.

In ueterant in Ecclesia Latina mos, ductus ab Apostolorum usque temporibus, ut in die Parasceues tam sacerdotes, quam Laici sacramentum sub panis tantum forma acciperent, consecratum die præcedente, id est feria quinta, que dominicæ cœna dies appellatur, idque non sine notatione mysterij singularis, & maxime rari: atque hæc legitima semper, & perfecta est habita Communio.

Episcopus Sarisburiensis.

Tonstall de
Eucharist.

Concil. Arausi-
canum. 1.

Socrat. lib. 5.
cap. 22.

Innocent. 1.
cap. 4.

Thom. 3. par. de
Euch. q. 76. art.

2.

Gerson contra
Floret. lib. 4.

Thom. 3. par.

q. 81. art. 4.

Innocent. 3.

Hugo Cardi-
nal. in Euang.

secundum Lu-

cam. ca. 24.

HOc argumentum cum illo die præclarè congruit: ita nudum à testibus, & inane prodit. Tonstallus, fateor, antiquitus eum in Latina Ecclesia inualuisse morem scribit, ab Apostolorum autem fuisse temporibus tractum, ut hoc in loco Hardingus, nò est ausus affirmare. Tamen ut ipsius supellectilem aliquando auctiorem reddam, insuper aliquid adiungam: nimirum Concilium Arausicanum primum in Gallia quondam habitum, & Innocentium primum sacrum illum sabbati diem, qui nunc paschæ vigilia nuncupatur, adiunxisse, confirmarèque traditionem eam in Ecclesia receptam fuisse, ut sacramentum illis duobus diebus profus non administraretur: à quibus non multum discrepant ea, quæ Socrates de parasceue, deque feria quarta præunte scribit.

Summam illud huius moris mysterium, Hardingus tanquam mysterium celat. Innocentius ait: *Hoc ideo fit, quòd Apostoli eo die fugerent, & se absconderent.* Thomas Aquinas, & Gerson aiunt: *Quia si quis eo die consecrasset, dum Christus iaceret in sepulchro mortuus, corpus fuisset sine sanguine, & sanguis sine corpore.* Alij dicunt, si sacramentum eo tempore fuisset seruatum, in pixide emortuum esset.

Hugo Cardinalis inquit: *Quinta feria duæ hostiæ consecrantur, & altera in crastinũ reseruatur, quod eleganter fit. Christi enim passio veritas est, & sacramentum eiusdem figura est: accedente itaque veritate, figura cedit.* Hæc huius rei maximè sunt antiqua & religiosa mysteria, quæ ego vnquam audierim.

At hanc (inquit Hardingus) *legitimam omnes communionem semper estimauerunt:* fateor. Nondum verò probasti, hanc dimidiatam fuisse communionem vestram. Nam si sic dixeris, Consecra-

fecra-

secrabant die præcedente: Ergo, subsequenti die vna solummodo specie communicabant, nullam argumentum hoc formam habet. Etenim ecclesia Græca per Quadragesimam totam non nisi Sabbatis, & Dominicis diebus sacramentum consecrare solita fuit, quemadmodum in Constantinopolitano Concilio habetur: cæteris autem diebus communionem rerum antè consecratarum vsa est, cum interim communionem vna specie administratam ad hodiernum vsque diem nunquam admitteret. Huic tamen Græcæ ecclesiæ mori Tonsillus parasceues adhibitam in Latina ecclesia ceremoniam confert. Vsq; adeo abest Hardingus, vt ex parasceue id, quod instituerat, probet.

Sexta Synod.
Constantinop.
Can. 52.
ἡ βίαια λειτουργία τῶν παρασκευασμένων.
Tonsil. de
Eucharist.

Hardingus. 23. Sectio.

Quod autem in Græca etiam ecclesia, Chrysoptomi adeo temporibus, communionis sub forma tantummodo panis celebratio & obseruata, & approbata fuit, ex hac insigni historia apparet, quam Sozomenus author Græcus narrat. Ea sic Latine habet: Ioannes cum Constantinopolitanam ecclesiam optime gubernaret, vir quidam sectator hereseos Macedoniana, eiusdem sectæ uxorem habebat. Hic cum Ioannem de sincera erga Deum religione differentem forte audiisset, doctrinam amplexus, & uxorem quoque, vt sibi consentiret, hortatus est: & quoniam illa notarum mulierum solita consuetudine captiua tenebatur, vt maritus quamuis monisset sepe, nihil tamen proficeret, nisi, inquit, in religione mihi consors fueris, ne in vite quidem communionem posthac eris. Ibi mulier data fide se id facturam, cum ancilla quadam, quam fidam arbitrabatur, de hac re communicat: eamque sibi ad fraudem marito faciendam adiungit sociam. Itaque tempore communionis (intelligunt autem, qui Christo iniuriati sunt, quid dicam) illa, quod acceperat, continens, velut oratura procumbit: famula interim astans, furtim porrigit id, quod manibus adueniens ferebat, quod quidem simul atque dentibus admotum esset, in lapidem induruit. Tum mulier timore consternata, ne quid sibi grauius eueniret ob tantum miraculum in se diuinitus editum, cum festinatione ad episcopum accurrit, se ipsam indicat, & lapidem ostendit, qui manifesta vestigia morsus, sed materiam ignotam, & inusitatum quendam colorem referebat. Cumque profusis lachrymis veniam impetrasset, cum marito deinceps concors vixit. Si cui autem (inquit Sozomenus) hac verisimilia non videntur esse, testis est ipse lapis, qui etiam nunc hodie inter Constantinopolitane urbis cimelia conseruatur. Ex hac historia manifestè patet Sacramentum eo tempore vna solum specie administratum fuisse. Etenim mulier ea vnam illam formam accipiendo, viro suo persuadere voluit, se cum ipso, & cum sanctissimo illo episcopo communicasse. Alioquin enim si amba species tum fuissent procurate, aliam quandam fraudem, atque fallaciam qua poculum deuittasset, adhibere debuisset, quod non perinde fuisset expeditum.

Episcopus Sarisburiensis.

Istius historiæ fidē affligere non debeo: quanquam & Sozomenus, & Nicephorus, à quibus eadem narratur ambobus, permulta habent, quæ limari meritò potuerunt. Nihil tamen adhuc video, quamobrem Hardingus tantopere exultaret. Etenim in omni hac bene longa narratione nullum planè verbum est de communionem vnus speciei. Panis ille in lapidem cōuersus, atque inter ciuitatis illius monumenta conseruatus simulationis muliebris index fuit; non dimidiatæ cōmunionis Hardingianæ testis. Attamen (inquit) ex hac historia constat sacramentum fuisse tunc vna tantum specie administratum. Mulier namque ex eo, quod vnam illam formam acciperet, viro suo persuadere voluit, cum ipso se communicasse. Alioquin enim, si amba species adhibita fuissent, alius aliquis tum eī dolus fuit exercendus, quo poculum eluderet, quod non peræque facile extitisset. Frigida mehercules conclusio, ex muliebris tantum ingenij (vt videtur) solertia & calliditate pendens. Nam vt rationem fœmina ista excogitauit, qua virum in altera re suum falleret, quid erat, quod in altera non simili fraude vteretur? Quid ni potuit sumpto poculo se bibere simulare, nec bibere? Equidem huiusmodi ficta simulatio in poculo facilius, quam in pane perficitur: quæque non dubitabat, in altera Diuini sacramenti parte fraudem committere, in altera similiter peccare nunquam erat veritura. Hic coniecturarum, quibus Hardingus vtitur, quanta sit firmitudo perspiciamus. Et ea illè metit quæ nunquam fata, & colligit ex authoribus suis ea, quæ nunquam fuerunt dicta.

Sed quod ad huius rei veritatem attinet, si placeret tantum diuinare, quemadmodum Hardingus facit, quamobrem non liceret sic animo secum & cogitatione fingere? Si mulier ea, voluit in re tam periculosa huiusmodi simulatione vti, quid ei fuit opus panem de manu ancillæ accipere, præsertim eo tempore & eo in loco, & in oculis totius populi? aut qui potuit tā palam accipere, vt interim in suspitionem non veniret? aut cur non ipsa secum clam in linteo attulit? onus non magnum fuit, & illi erat hoc modo simulare promptius. Atque hæc hæc hactenus, quo coniecturæ coniecturam regeramus.

Quod autem nulla esset eo tempore sacræ communionis istiusmodi in partes distinctio, & quasi dilaceratio, optimè cognoscere licet tum ex Basilio, Nazianzeno, Gregorio Nysseno, aliisque, quos ætas ea tulit, tum ex his manifestissimis verbis Chrysoptomi: *Est ubi nihil differat sacerdos à subdito: vt quando fruendum est horrendis mysteriis.* Huc accedit, quod Græca ecclesia, hac dimidiata communionem, & ante semper, & postea caruit. Cuius rei causa Leo decimus Papa totius sacramenti vsus iuxta Christi institutionem adhibitum Bohemorum Græcorumque hæ-

Chrysopt. in 2.
Cor. hom. 18.

refim appellat.

Hardingus. 24. Sectio.

Locum illum Basily in epistola ad Cæsariam nulla sophistica techna eludere poterunt Evangelici. Hac eius verba sunt: Omnes in eremis solitariam vitam agentes, vbi non est sacerdos, communionem domi seruantes à seipsis communicant. In Alexandria verò, & in Aegypto vnusquisque eorum, qui sunt de populo, plurimum habet communionem in domo sua.

Panis & Vinū
subitò in for-
mas mutata.

Hic à luello quæri possit, quæ ratione fieri potuit, vt vinum consecratum in mensuris tam exiguis, quæ singulis nimirum hominibus, separatim ad communicandam sufficerent, conseruaretur in illis calidissimis regionibus, maxime in desertis, in quibus neque sacerdotem, neque Diaconum habuerunt, vt in eo loco Basilius scribit: ob quorum inopiam sacramentum longo tempore custodiebant, ne temporibus necessarijs eo destituerentur. Præterea quære etiam liceat, vtrum panis solūmodo, an vini quoque forma esset, quam Christiani homines, præsertim mulieres à sacerdotibus solita fuerunt religiose in mundis linteis, aut mantilibus recipere domum secum deportandam, cautissimè prouidentes nequa pars in terram caderet, quemadmodum tum Origenes, tum Augustinus testatur. Fatebitur opinor, vestem linteam, ad liquorem conseruandum minùs aptam esse.

Episcopus Sarisburiensis.

Euangelici, quos Hardingus eo nomine, vt probroso & contumelioso, quasi ad ipsum pars Evangelij Dei nulla pertineret, identidem appellat, parum opus habent ea vitare atque effugere, quæ sibi nihil officere, atque obstare perspicunt. Quæritur namque de vniuersa ecclesia: respondetur autem de singulis personis. Nos de ecclesiarum more loquimur: Hardingus de locis desertis ac solitudinibus respondet. Si quidem in ecclesijs aliquid reperire potuisset, quod suo proposito conduceret, lustrare montes & peragraré solitudines noluisse: neque ex Aegypto vsque auxilium accersisset, si domestico vci licuisset & propiore.

Fundamentum istius argumenti eo nititur, quòd quibusdam in locis conseruari vinum nequit. Quod quidem hucusque Formæ vocabulo nuncupauit Hardingus, at nunc postquam semel coacerit, vinum vocat. Tanta inest in appellationibus commutandis solertia. Verum si nullum omnino vinum remanserit, quemadmodum isti cunctis mortalibus persuadere cupiunt, quòd tum nomen illi retribuemus, quæ seruari tam difficulter potest, ne acefcatur? Christi sanguis certè non acefcit: neque vini formæ omnis substantiæ expertes accere possunt: Horum alterutrum peraq; è regionis ardorem tolererare poterit, atque alterum. Gelasius autem habet, *In sacramentis remanet natura, ac substantia Panis, ac Vini.*

Macrobius.

Cæterùm an vinum in regionibus calidis conseruari poterit, hoc loco non disceptabo. Quamquam Macrobius memini literis prodidisse in Aegypto, quæ maximis omnium terrarum arduibus torretur, vina nasci summè frigida, quæ sunt proinde, vt est credibile, diuturniora. Et licet regio Neapolitana sit vehementer calida, eiusdem tamen vina annorum quadraginta aut quinquaginta spacio fuerunt conseruata, quemadmodum Plutarchus, & Athenæus, & alij prodiderunt. Sed hoc ad rem non multum attinet. Verum vt vino coacescere, sic panis contingit mucescere, id quod ex multis Missæ cautionibus ea de re factis constat. Illud tamen quæri hoc in loco potuit. Si vinum in exiguas mensuras dispertitum, ad paucos dies conseruari nequibat in montanis Aegypti locis, qui tum potuit vinum illud, quod Christus in Cana Galileæ ex aqua mutauerat, Aurelijs apud Gallos instar sacri cuiusdam monumenti mille & quingentis & triginta annis afferuari, ab eo tempore, ad diem vsque hodiernum, sine vlla adeo acoris tentatione. Atqui vt concedamus in montibus custodiri vinum nequiuisset, in templis tamen & comparari, & adseruari potuit, saltem durante communionem: quod ad nostrum institutum satis est.

Plutarchus in
Lucullo
Athenæus. li. 1.

Vinum archi-
trecliani.

Nazianz. in fu-
nere Gorgonig.
Hieron. ad Ru-
llicū Narbon.
Concil. Altifio-
dor. Can. 6.

Quod de seruando in linteolo liquore dixit Hardingus, lepidè quidem dixit, sui potiùs oblectandi gratiâ, quàm quòd multum ad rem faceret. Nam cæteroquin, vt panem in veste linteâ posuerunt mulieres, sic vinum in ampulla, aut consimili vase deferre potuerunt. Quod esse ab illis etiam factitatum, non obscure colligere liceat ex eo, quod de Gorgonia Nazianzeni sorore memoratur, de quæ Exuperio, cuius Hieronymus meminit: atque ex illa fabula de Iudæo, quam Amphiloichius ipse Hardingianus recitat. Quod autem Hardingus tam facetè iocantur de custodiendo liquore in linteis, fuit in Concilio Altifiodorensi decretum, vt Chrisma Chrisinario, & linteis imponant. Non dubito quin Hardingus facillè existimarit, linteum vino non minùs, quàm oleo custodiendo aptum esse.

Hardingus. 25. Sectio.

Et si potui magnum locorum aliorum numerum adferre, ad confirmandum vnius speciei usum, qui secundum communissimam ecclesie regulam panis forma erat: hic tamen mihi ipsi modum præscribam, Lectorè comonefaciens, cõmunionem quibusdã personis sub forma vini tantum ministratam, & pro toto sacramento acceptam fuisse, præcipuè ijs, qui propter gutturis siccitatem sub panis forma deglutire
eam

Serm. 5. de
Lapis.

De conf. dist.
4. Can. 4. Si
qui apud il-
los hæreticos

eam iam moribundi nequiverunt. Cum ex beato Cypriano, atque etiam beato Augustino patet, sacramentum ipsorum seculo infantibus præberi solitum, tum in Cypriano legimus, quòd quando Diaconus quidam calicem sanguinis Domini puella offerret, quæ nutricis suæ culpa de victimis Dæmoniorum gustauerat, infans. Divina maiestatis (ut Cypriani verbis utar) instinctu commota faciem auerteret, labia compressa contraheret, & poculum respueret. Postquam verò Diaconus ei paululum vini per vim infudisset, tantus sin- gultus & omittusque est consequutus, ut potus ille sanctificatus in sanguine Christi è pollutis visceribus erumperet. Si Sacramentum antè fuisset infanti huic sub forma panis datum, panem ea non minus repudiasset, quàm poculum, ex quo tum Diaconus poculum non esset oblaturus. Et quo minus hoc mirandum videatur, Ioannes Teutonicus, qui scholia scripsit in Gratianum, testatur eam quibusdam in locis sua adeo atate in- ualuisse consuetudinem, ut sacramentum infantibus darent, non corpus illis Domini tradentes, sed sangui- nem illis in ora infundentes: quæ consuetudo iustis de causis fuit in ecclesia Romana antiquata: in ecclesia verò Gracæ seruata est, quemadmodum Lyræ scribit in Ioannem.

Episcopus Sarisburiensis.

Quantumcumque Hardingus istiusmodi exemplorū copiam habuerit, si meliora vlla adhibere potuisset, istis superfedere præstitisset. Hoc enim in loco ait: Senes aliqui propter etatem, atque siccitatem suam poculo tantum communicare permisi sunt, utpote qui panem deuorare nequirent. Paulò antè dixit: Ambrosium in lecto decumbentem, & animam agentem. Panem tantummodo accepisse: & Basilium simili occasione Sacramentum accepisse, quod tum vetus fuit, & siccum, quippe per septem annos seruatum. idque solum sine vino. Seneca habet: proprium est luxuria gaudere peruersis.

Hardingus sibi
aduersatur. & contra-
ria loquitur.

Infantes, inquit Hardingus, vna specie communicabant: eoque Cypriani testimonium refert, quod est eiusmodi, ut licet ad hoc de infantibus propositum suum faceret, aliis tamen permagnis eius negotiis officeret. Primùm enim ex illo Cypriani loco constat, sacram Communionem fidelibus omnibus ita fuisse iudicatam necessariam, ut ab ea ne pueri quidem, atque infantes arce- rentur: quæ res priuatam Missam penitus disturbat. Præterea vniuersam plebem vtraque specie communicasse ex Cypriani verbis manifesto intelligimus: quod Hardingi dimidiatæ Commu- nioni magnopere aduersatur.

Cyprianum
Hardingo ad-
uersus se citat.

Cyprian. serm.
5. de Lapis.

Ista omnia quoad populum Hardingus agnoscit, de quo ego litem solum intendebam: ipse ve- rò astitio nem suam ad infantes tradit, de quibus tamen me nihil loquutum esse nouit. Et si quæ proponit omnia, probasset luculentissimè, quid tamen aliud, quàm infantem partibus ad- iunxisset suis? Quid si autem infans ea vtrâque speciem accepit? Nihil sanè in Cypriano repe- rias, quòd contrarium euincat. Hieronymus autem, & Augustinus, atque alij scriptores antiqui testes sunt locupletissimi, eos qui baptizarentur, cum infantibus, tum alios, nulla mora interposita, mox sacra mysteria vtroque symbolo accepisse. Hieronymus de quodam Hilario loquens ait:

Aug. de eccles.
Dogmat. lib. r.
cap. 52.
Hieron. contra
Luciferi.

Non potest baptisma tradere sine Eucharistia. Cypriani verba ad hanc rem spectantia sic habent: *Ubi solennibus adimpletis calicè Diaconus offerre presentibus capit, & accipientibus cæteris, locus eius aduenit, faciem suam paruula instinctu Diuina Maiestatis auertere, &c.* Ex his colligere non iniuriâ liceat, quòd qua ratione sacerdos, Diaconi, reliquusque populus communicabant, eadem etiam paruula ea, nec omnino dissimili aut varia vteretur.

Urgebit autem Hardingus hoc modo: *mentio fit tantum poculi: Ergo, infans alterâ speciè neutiquam accipiebat.* Hæc nimis est tenuis coniectura: si tamen argumentari Hardingo vsitatum est. Quid inde verò sequatur incommodi, non satis perpendisse secum animo videtur. Peræquè enim ex eo concluderit, & ipsum sacerdotem, & Diaconos, totumque populum poculo solum communicasse. De altera enim parte nihil planè commemoratur.

Si panis fuisset infanti oblatus, illum perinde, atque poculum repudiasset. Hæc alia est necessariæ con- sequutionis expers coniectura. Hoc euentum tum accidit, cum Deo visum esset: cuius facta no- strum captum longè superant.

Lyræ, atque Teutonicus mille trecentis plus minus annis post Christum vixerunt: quorum proinde debet hac in re videri leuior authoritas. Quanquam Lyræ, meo certè iudicio, deprauata sententia est, in alium sensum scribentis. Nam quòd Augustinus disertè vsus est vocabulo ipso *Paruulorum*, Teutonicus in suo glossemate ait: *Hoc intellige de adultis.* Et quo errorem stabiliat suum, consuetudinem quandam recitat, sed à quibus vsurpatam, nescit: eamque probat, sed per quos, ignorat. Sic enim affirmat, *secundum quosdam*, quod genus testimoniorum nunquam in vllò foro valuit. Potuit itaque Hardingus istos Doctores aliquo causæ suæ damno tacitus dimisisse.

Hardingus. 26. Sectio.

Can. 76.

Can. 111.

Quartū Conciliū Carthaginense decreuit, ut si quis morbo laborans (qui publicè pœnitentiâ addi- ctus erat) sacramentū peteret, & antequam moreretur in phrenesidem incideret, aut mutus fieret, sa- cramentum illi in os infunderetur. Ut hoc de vini forma accipiendum putemus, adducimur decreto quodā vndecimi Concilij Tolotani: in quo sic habetur: Solet humanæ naturæ infirmitas, in ipso mortis exitu prægrauata, tanto siccitatis pondere deprimi, ut ciborum illationibus refici, sed vix tandem illati

delectetur poculi gratia sustentari. *Tum sequitur:* Quod etiam in multorum exitu vidimus, qui optatum suis votis sacræ communionis expetentes viaticum, collatam sibi à sacerdote Eucharistiã reiecerunt: non quòd infidelitate hæc agerent, sed quòd propter Dominici calicis haustu, traditam sibi non possent Eucharistiã deglutire. *Quomocunque hæc accipiatur, patet ex hoc concilio, atq; ex alijs antiquis Concilijs, & Doctoribus, Catholicã ecclesiã solutã fuisse aegrotantibus vnã speciẽ præbere.*

Episcopus Sarisburiensis.

HÆC sibi ipsa respondent autoritates, quæ vt sint omnino exploratissimæ, nihil tamẽ Hardingo proficiunt. Omnis nostra est de trito, & cõmunissimo ecclesiæ more controuersia. Ad eum ostendendum homines Lunaticos, & phreneticos cõparauit, atque introduxit Hardingus. Nouum esset & inusitatum spectaculum ecclesiã videre huiusmodi hominibus refertam. Pondus istius argumenti hac solummodo coniectura nititur, *Panem nimirum in os aegroti infundi non posse.* Quamquam è tertio Concilio Carthaginensi, & eque compendio Concilij Hipponensis resciscere queat, *Sacramentum eo tempore in ora mortuis inferri solitum esse.* Neque istius argumentationis aliquam animaduerto necessariam consequentiam: *Phreneticus est, aut elinguis* (quæ fuit eius Concilij hypothesis) *Ergo, Panem accipere non potest sacramentalem.* Si accipiendi aliqua difficultas esse videatur, ea maxime ad poculum pertinet.

Concil. Carth.
3. Can. 6.

Canon ille Concilij Toletani hoc in loco recitatus, non habet Concilij huius Carthaginensis expositionem, quemadmodum Hardingus autumat: sed canonis cuiusdam in primo Concilio Toletano conditi explicationem continet: Sicuti ex his verbis liquet: *In collatione nostri cœtus relictus est Canon Concilij Toletani primi, in quo præceptum est, vt si quis acceptam à sacerdote Eucharistiã non sumpserit, velut sacrilegus propellatur.* Hoc scitum nimis durum videbatur, præsertim cum sanctissimo cuique, vel propter infirmam valetudinem, vel propter aliam aliquam naturã imbecillitatem accidere possit, vt sacramentum aut repudiaret, aut non in stomachũ ingereret, aut euomeret, atque reuerteret inuitus. Sic igitur Concilium quasi interpretatione adhibita statuit: vt si quis ista faceret morbi impulsus atrocitate, hoc ei fraudi non esset.

Concil. Toleta.
11. Can. 11.

Hinc ad hunc Hardingus modum concludit: *Patet ex hoc Concilio, atque ex multis alijs Concilijs atque Doctoribus, &c.* Hic nullius præterea Concilij, nullius Doctoris fit aliqua mentio. Hoc Concilium neque legem hac de re vllam sciscit: neque formam, aut morem vllum publicæ administrationis significat. Sed tantum inuictam naturã necessitatem atque infirmitatem excusat.

Si quis acceptã
Eucharistiã
non sumpserit.
Collatam à sa-
cerdote Eucha-
ristiã reuertit.

Quod autem ad vsum ritumque Ecclesiæ attinet, hoc ipsum Concilium in eodem loco testatur, integrum sacramentum fuisse ipsis adeò aegrotis ministratum, atque ab illis propter imbecillitatem interdum reiectum. Quod argumento esse potest, eos sacramentum accepisse, atque infantes similiter fecisse. Ex quo colligere liceat, infantes tum sacramentum, eodem quo cæteros more sumpsisse.

His omnibus rebus expensis, & consideratis, hoc modo rectè possit Hardingus cõtra seipsum concludere: Venia data fuit hominibus Lunaticis, & furiosis, aliisque morbo affectis, vt inualetudinis infirmitatisque suæ gratia, vna specie communicarent impunè: Ergo, cæteros omnes, qui neutiquam exciperentur, ipsa legis sanctio communicare vtroque symbolo coegit.

Hardingus. 27. Sectio.

IAM verò, quòd nonnulli aiunt sacramentum, quod sub panis forma ministrandum erat, prius in sanguinem Domini intingi solitum, idq; nunc etiam eo modo aegrotis adhiberi, atque pro toto & integro sacramento haberi volunt, quasi sacramentum sub panis forma ex se parum sufficeret: Sciant illi antiquis hunc errorẽ esse supra mille ducentos abhinc annos damnatum à Iulio primo, acerrimo illo Athanasij propugnatore: qui hac de re in epistola ad episcopos Aegyptios ad hunc modum scripsit: Illud verò, quod pro complemento communionis intinctam tradunt Eucharistiã populis, nec hoc prolatum ex Evangelio testimonium receperunt, vbi Apostolis corpus suum Dominus commendauit, & sanguinem. Seorsum enim panis, & seorsum calicis commendatio memoratur.

De con. Dist.
2. can. Cum
omne crimẽ

Quòd etiam aliqui postea tempore Vitelliani hanc abrogatam antiquitatem renouare cõtenderunt, fuit ea similiter damnata & explosa in tertio Concilio Braccarensi. can. 1.

Episcopus Sarisburiensis.

De Conf. dist.
2. Cum omne.
Augustin. ad
Quod vult
deum.

VARIJ atque multiplices sacrorum mysteriorum abusus extiterunt, non modò quos recentiore memoria Ecclesiã Romana inuexit, de quibus nos meritò conquerimur: sed etiam quos ecclesiã Primitiua habuit, inde vsque ab ipsorum Apostolorum temporibus. Fuerunt enim aliqui, qui in aqua tantum ministrarent: alij pro vino lac, uuas alij in poculam tritas atque pressas, nonnulli etiam panem cum caseo permixtum adhibuerunt: reperti sunt etiam qui sacramentum corporis Christi in sacramentum sanguinis intingerent. Sed neque has à Iulio commemoratas, neque vllas omnino similes apud antiquos receptas nos vnquam renouauimus ineptias. Hardingus verò quidem, & qui cum eo censent omnes, panem soliti sunt frange-

frangere, eiusque tertiam partem in vinum immergere: illiusque ceremoniæ mysterium excogitarunt non vulgare. Hoc enim aliqui dicunt *Christi resurrectionem à mortuis* significare: aliqui *fideles adhuc viuentes*: aliqui *sanctos cælestes*: cum interim Hardingus non ignoret Iulium hanc *schismaticam ambitionem & consuetudinem Apostolica doctrina contrariam appellare.*

Nos cum hac in re, tum in cæteris eiusmodi omnibus Christi solum institutionem imitamur: qui prout Euangelistæ commemorant, ipseque Iulius testatur primum panem tradidit seorsum, deinde etiam vinum seorsum: neque solum dixit, *Edite*, verum etiam adiunxit, *Bibite*. Iuo tamen scribit ad vitandum profundendi periculum panem aliquando in poculum intingi, itaque populo præberi.

Iuo de diuinis officis. Cassander.

Iulius iste à nostris omnino partibus stat: quò magis miror Hardingum voluisse abs illo auxilium quærere. Nam quòd ait Iulius, *Porrigunt Eucharistiã populis*, communionem innuit: Quòd autem intingendi abusum improbat, eumque ad institutionis Christi normam reuocat atque corrigit, & *utramque speciem separatim commendari præcipit*, in eo integram communionem utraque parte expletam denotat: atque ita quicquid hæctenus extruxit Hardingus, penitus diruit & disturbat.

Iulius utramque speciem sancte contra Hardingi doctrinam.

Hardingus. 28. Sectio.

Nunc Lectori iudicium permitto, cuiuscunque tandem opinionis fuerit, utrum ad confirmandam communionem una specie celebratam, nos verbum, aut sententiam, aut clausulam aliquam habeamus, nec ne: atque utrum hæc verba Iuelli, quibus in Concione sua usus est, vera sint, an non, quæ sic habent: Communio per vniuersam catholicam ecclesiam sexcentis annis post Christi ascensionem sub utraque specie celebrata fuit sine exceptione. Quòd ita celebrata fuerit, etiam per sexcentos annos & multò post non negamus: quòd autem semper eo modo, & ubique locorum, & sine exceptione celebrata sit, id vero pernegamus: & quibus id nisi fundamentis pernegamus, Iuellus ipse iudicet. Si quedam testimonia à nobis allegata, per vim possint à proposito nostro detorqueri, at pleraque tamen non possunt, autoritate interim antiquorum patrum salua atque incolumi. Ex quo sequitur, Christum, si horum patrum iudiciis stamus in quo sanctum hoc sacramentum instituit, & ut celebraretur, atque in mortis suæ commemorationem acciperetur, præcepit, nullum necessarium mandatum neque de altera, neque de utraque specie dedisse (præter, & extra celebrationem sacrificij) sed hanc rem ecclesia permisisse arbitrio. Quapropter cum ecclesia ad vitandam irreuerentiam, & pericula & offensiones, aliasque graues, & maximi momenti causas, in duobus generalibus Concilijs decreuerit, ut Laici una tantum specie communicarent, æquum iudicamus ecclesiam nosmetipsos hac in re humillimè subire, cui Christus auscultandum parendumque esse monuit, dicens: Qui non auscultat Ecclesiæ, sit tibi tanquam Ethnicus, & publicanus. In quo etiam nobiscum ipsi consideramus, & reputamus terribile periculum, quòd schismatum authores pacisque violatores manent.

Quæstio est de publica ecclesiæ liturgia.

^a Fallum. Christi enim institutio est ad populum, quam ad sacerdotem pertinet. Hæc duo Concilia habita sunt mille quadringentis & quatuordecim annis post Christum.

Episcopus Sarisburiensis.

Qvando Hardingus, optime & Christiane lector, omnia iam deprompsit, quæcunque facultas ei sua suppeditare potuit, te oportet, si æquus esse volueris litis huius æstimator, ac discipulator, ipsum controuersiæ statum, & quasi τοῦ κεινομένου, quo tota quæstio continetur, diligentissimè perpendere. Nostra *Negatiua*, quæ illum adeò perturbat, hæc est: Quòd intra sexcentos annos post Christum, sacram communionem vnquam fuisse populo in Ecclesia, aut vilo publico cætu ministratam vna tantum specie, quemadmodum hodie in Ecclesia Romana fit, ex nullo antiquo aut Doctore, aut Concilio demonstrari queat. Itaque causæ disputationisque nostræ summa est de more ac ritu Ecclesiæ.

Vt illum autem ostenderet Hardingus, exempla quædam adduxit particularia, siccitatis, inuoluntudinis, morbi, senectutis, inuitabilis necessitatis, maximæ difficultatis, & infirmitatis naturæ. Ego verò, Lector, aliã abs Hardingo argumenta expectabam. Hæc namque, reliquaque similia antè mihi cognita fuerunt omnia. Obiecit fractionem panis à Christo factam Emaunte: quam ad hoc institutum accommodare, quidã è suis doctoribus planè ineptum esse scribit: Obiecit duas mulieres: tres homines ægros, & iamiam morituros: Personas excommunicatas: Infantes: Phreneticos: & Furiosos.

Vvii. VvVidefordus.

Obiecat Linteæ, Arculæ, Cubicula, Montes, & Solitudines: & luculentioris etiam confirmationis ergò, Coniecturas, Diuinationes, Mendaciæ, atque Fabulæ adduxit. Abusus profert iam olim damnatos: Scripturas recitat, & Doctores, & Concilia, quæ ipsi perspicuè & manifestò aduersantur.

Doctrina valet, & multiplici lectione abundat: eloquentia verò & dicendi tam mirifica copia præditus est, ut ex re nulla aliquam, ex aliqua ingentem efficere possit. Consuetudine diuturna, & colloquio omnium usus est, quorum ipse voluit, aut intra hoc regnum, aut extra. Vidit, & euoluit quicquid Coclæus, Eckius, Pigghius, Hofmeisterus, Michael Vehæus, Hofius, Staphylus, cæterique pontificij scripserunt. Spacium quinque annorum habuit ad librum componendum; digerendumque suum. Ferre non potest, ut quisquam eos plebem dimidio sacramenti fraudasse, nec posse eius facti rationem aliquam adducere defendat. Se vehementer offensum commo-

tumque esse haud obscure fert, ideoque nos legitimis quasi nominibus Hæreticos, Schismaticos, Aduersarios Ecclesiæ, Dei inimicos, & similiter appellat. Nihilominus, etsi est ea eruditione, ea in dicendo facultate, ea disquisitione, ea lectione, eoque otio, animo etiam eo & stomacho, tamen hucusque nullum planè verbum aut è prisco Concilio, aut Doctore quoquam produxit, quo id euincat, quod à nobis negatur: scilicet sacramentum vnquam ministratum populo fuisse vna specie, palàm in vlla Ecclesia, aut publico vsu, ac more alicuius Ecclesiæ. At tum exædificata fuerunt templa: at tum sacerdotes & populus extiterunt: at tum sacra administratio publicè fuit ad morem quendam vsitatum, & formam reuocata, nèque homines eruditi defuerunt, qui eam proderent, & literarum monumentis consignarent. Etsi hæc ita sint, Hardingus tamen nihil hætenus in publica liturgia totius Ecclesiæ, & popularis concionis reperit, quo dimidiatam suam communionem confirmaret. Quare nulla ratio repugnat, quo minùs Iuello liceat nunc affirmare, quemadmodum antea in concione sua verè asseuerauit, integram Communionem fuisse per vniuersam catholicam Ecclesiam vtraque specie administratam sexcentis annis post Christi ascensionem, in omnibus omnino conuentibus atque Ecclesiis.

At Christus hæc omnia arbitrio iudiciorumque Ecclesiæ permisit. Id verò quibus ex commentariis patebit? Hardingi vox diplomatis non habet autoritatem. Atque si ita reuera est, vbi tandem sic sciuit & decreuit Ecclesia intra sexcentorum annorum spacium? Augustini hac de re summam habet æquitatem sententia: sic enim ait: *Vbi autoritas deficit, ibi consuetudo maiorum pro lege tenenda est.* Quanquam Dei verbum, Christi que institutionem nobis suffragantem habentes, autoritate non caremus.

Ecclesia autoritas permagna est: fateor. At causæ quibus inducta fuit Ecclesia Romana, vt Christi violaret institutionem, non perinde magnæ sunt: exempli gratia, Vini seruandi difficultas, barbæ, paralyses, aliæque istiusmodi: licet eas Hardingus magnificas facit, & ponderosas grauè que nuncupat. Concilia illa duo, Basiliense, atque Constantiense, in quibus hæc causa primò constituta fuit, cum post mille quadringentos ad minimum à Christo annos habita fuerunt, & propterea ab hac controuersia remoueri debent, tum autoritatem nondum ratam, & minimè dubiam obtinuerunt. Thomistæ siquidem asserunt Basiliense concilium iure congregatum nõ fuisse, ideoque irrita eius esse decreta omnia contendunt. Pigghius autem ait alterum illud Concilium Constantiense contra naturam, contra scripturas, contra antiquitatem, contraque Ecclesiæ fidem sciuisse. Hæc ea sunt gemina Concilia, quibus nos concedere vult Hardingus. *Ecclesia auscultare necessario debemus,* inquit Hardingus. At multò certè quidem magis Deo. Hoc Cypriani dictum imprimis memoriæ mandandum est: *Non iungitur Ecclesiæ, qui ab Euangelio separatur.* Similiter scribens aduersus quosdam, qui Dominico poculo abuterentur, aquam pro vino ministrantes, hoc præceptum dat episcopis, atque aliis omnibus de reformandæ Ecclesiæ rationes: *Religioni nostræ congruit, & timori & ipsi loco, & officio sacerdotum nostri custodire traditionis Dominice veritatem: & quod prius videtur apud quosdam erratum, Domino monente corrigere, vt cum in claritate sua, & maiestate caelesti venire cæperit, inueniat, nos tenere, quod monuit: obseruare, quod docuit: facere, quod fecit.*

Ad Casulanū.

Lodou. Viues
in 20. lib. De
ciuitate Dei
cap. 26.Cyprian. ad
Cæc. l. lib. 2.
epist. 3.

Hardingus. 29. Sectio.

AD locum autem illum, quem Iuellus è Gelasio protulit, qui que omnium est precipuus, quos ipse, caterique omnes Ecclesiæ aduersarij ad suam defensionem adhibere possunt, ad hunc modum respondemus. Primum, esse falso citatum à Iuello Gelasium, eiusque sententiam Anglicè secus redditam, atque ea Latine sonat. Sic enim ad verbum Iuellus in Concione sua habet. *Gelasius antiquus pater Ecclesiæ, & Episcopus Romanus ait, Communionem administrare vna specie, esse manifestum sacrilegium. Ubi autem sic ait Gelasius? Hoc non est integrè atque syncerè agere. Quoniam verò satis animaduertit verba illius patris non tantundem valere, fraude quadam vsus ea Latine recitat, nec Anglicam interpretationem adiungit, quàm certè non prætermisisset, si illa tam manifesto inferuisset proposito suo. Gelasii verba hæc sunt: Diuisio vnus eiusdemque mysterij sine grandi sacrilegio non potest peruenire. Ex his verbis colligere non potest Gelasium communionem vna specie administratam manifestum sacrilegium dicere. Gelasius redarguit & detestatur illius sublimis mysterij diuisionem, quod & sub altera & sub vtraque forma, vnum est idemque, non vnum sub forma panis, & alterum sub forma vini: non vnum respectu corporis, & alterum respectu sanguinis, sed vnum idemque. Verba supra recitata è fragmento quodam Canonis, à Gelasio facti desumpta sunt, qui sic habet, quemadmodum in Gratiano inuenitur: Comperimus autem, quod quidam sumpta tantum Corporis sacri portione, à Calice sacri cruoris abstineant. Qui proculdubio (quoniam nescio qua superstitione docentur adstringi) at integra sacramenta percipiant, aut ab integris arceantur: quia diuisio vnus eiusdemque mysterij sine grandi sacrilegio non potest peruenire.*

Liceret hic Iuello dicere: ostende nobis integram epistolam Gelasii, unde hoc fragmentum desecatum sit, vt circumstantias, causasque ob quas eam scripsit, examinemus, precedentia cum subsequentijs cõferamus: et tum equum responsum dabimus. Verùm ea non extat, & proinde argumentum tuum ea ratione minùs valet.

De Const.
dist. 2. Can.
Comperimus.

Episco

Episcopus Sarisburiensis.

Neque nos Ecclesiæ sumus aduersarij, neque in Gelasio, tãquam summo & præcipuo defensionis nostræ principe acquiescimus. Nos Christum imitamur, quemadmodum ipse nobis præcepit, quem etiam Gelasio sequi par erat. Sed quis non stuperet, cum videat in quàm varias se species formâsque Hardingus mutet, quò hoc subterfugere possit Gelasij decretum. Vniuersam cõlegarum suorum turbam mittit, & suis vnus vestigijs insistit.

Gelasium ex Leone interpretatur, quasi de eadem vtrique re scriberent: cum alij tamen Hardingi contubernales dicant, Leonem de hæreticis, Gelasium verò esse de Catholicis loquutum: Leonem de plebe, Gelasium de presbyteris. Queritur reliqua Gelasij non extare, quasi ea à quòquam occultata essent nostrum: & opinio tamen est quorundam, in Papæ bibliotheca integra remanere. Nouas fingit vnitatis mysterij causas, quas Gelasius nunquam intellexit. Ad extremum concludit hanc institutionis Christi violationem, dimidiatæque communionis administrationem, quæ nunc tam latè patet, quàm Romanæ Ecclesiæ fines, introductam primum atque institutam fuisse à Manichæis, qui antiqua memoria nefarij, & conscelerati hæretici extiterunt.

In Pontificali
vt citatur in
primo tomo
Concil. in vita
Gelasij.

Ait me Gelasij verba adulterasse, quòque ea fallacia citius deprehenderetur, notam in margine impressit eius rei disertam. Verumenimvero si ipse Hardingus nihil callidè, & malitiosè cogitasset, quàm mihi obiicit fraudem, clarè & manifestò conuicisset: & quid ex ea aut adhibita commodi comparare, aut prætermissa detrimenti capere potuissem, demonstrasset. At verba Latina duntaxat recitabam, & Anglicè interpretari eram oblitus. Simplex verò & minimè captiosus dolus, cuius è margine deleri profectò potuit significatio.

Atqui sic dixi: *Gelasius ait, sacramentum administrare vna specie, esse manifestum sacrilegium.* Quænam verò subest his verbis fallacia? Hoc vocabulum, Sacrilegium, & illa, Abstinere à Calice, apud Gelasium nominatim reperiuntur. Illa igitur verba supersunt modò, Administrare sacramentum: in quibus nimirum tectas esse insidias Hardingus clamat. Quamquam manifestum faciam, nihil me dixisse, quod non à Gelasio proditum fuerit, quòdque ipse Hardingus Gelasio non attribuerit, Sic enim Gelasius habet: *Diuisio mysterij* (sacramentum autem intelligit) *sacrilegium est*: at sacerdos sacramentum vna specie administrans diuidit mysterium: Ergo, sacerdos vna specie communionem peragens, sacrilegium admittit. Hoc suis numeris partibusque omnibus expletum est argumentum, atque ex ipsis adeò Gelasij verbis conclusum. Hic nullæ (puto) præstigiæ, nullæ captiones sunt.

Sacerdos vna
specie confi-
ciens sacrilegiū
committit.

Vnitas mysterij, quam hic Hardingus in eo sitam esse finxit, quod alterutra pars in altera insit, & proinde toties hæc verba, *vnnum & idem* iterat, & quasi excepta ab aliis decantat, suum est ipsius inuentum. Neque Gelasium, neque quemuis alium vetustum patrem proferre potest, qui *Vnum & idem* eo vnquam modo interpretati sunt. Gelasius vocat *Vnum mysterium*, quemadmodum Hugo Cardinalis affirmat, author alioqui insulsus, *Propter unitatem Institutionis: & propterea quòd Panis & Vinum, etsi diuersa partes sunt, ad vnum tamen Christum ambo referuntur*: eamque etiã ob causam D. Paulus Hieronymi quidem sententia & opinione dixit, *Vna fides, Vnum baptisma*. Ob id etiã, vti est à me dictum, quòd licet duæ sint, & separatæ partes, non tamen duo efficiūt diuisiua sacramenta, sed vnum duntaxat sacramentum. Rectè igitur Durandus, scriptor recens, dixisse videtur: *In multis locis communicatur cum pane & vino, id est, cum toto sacramento.* Ex his autè verbis Lector, quantumuis rudis & imperitus, collegerit communionem vna specie celebratam dimidiatum esse sacramentum, & vnus mysterij diuisionem, & postremò illud ipsum, quod Gelasius appellauit, sacrilegium.

Vnum & idem.

Hugo Cardin
1. Cor. 11.
Hieronym. ad
Ephes. lib. 2.
cap. 4.

Durand. 4. libi
cap. 24.

Hardingus. 30. Sectio.

*S*ed quòd prauertamus, quòd hinc aduersarij concludunt, sciendum est hunc canõnem latum esse contra quosdam hæreticos, qui vocati sunt Manichæi: quique tempore Leonis primi circiter 40. annos ante Gelasium, hæresin suam Romæ & in partibus Italia dispergere conabantur. Eorum autem hæretica opinio fuit Christum non assumpsisse carnem & sanguinem nostrum, sed corpus imaginarium habuisse, neque mortuum esse, & resurrexisse reuera, sed phantasticè. Ideòque in communionem abstinebant à poculo, & quo melius hæresin dissimularent, sacramentum forma panis vnà cum reliquis Catholicis percipiebant. Aduersus quos sic Leo habet: Abdicant enim se sacramento salutis nostræ, & Christum Dominum nostrum, sicut in veritate carnis nostræ denegant natum, ita mortuum verè & resurrexisse non credunt. Et ob hoc diem salutis nostræ, & lætitiæ sui ieiunij in cœrore condemnant: cumque ad tegendam infidelitatem suam nostris audeant interesse mysterijs, ita in sacramentorum communionem se temperant, vt interim tutius lateant. Ore indigno Christi corpus accipiunt, sanguinem autem redemptionis nostræ haurire omnino declinant: quòd ideo vestrâ volumus scire sanctitatem, vt vobis huiusmodi homines & his manifestentur indicijs, & quorum deprehensa fuerit sacrilega dissimulatio, notati & proditi à sanctorum societate sacerdotali autoritate pellantur. *Huc vsque Leo.*

Serm. 4. de
quadragesi-
ma.

Gelasius qui post quadraginta annos Leoni successit, nihilo minus, quàm ille, contendit, vt illam

horribilem hæresin funditus tolleret atque deleteret. Qui quidem, teste Platina, omnes, qui Roma deg ebant. Manichæos ex vrbe profligauit, & eorum libros palam excussit. Et ne aliis in regionibus hæresis ea radices ageret, epistolam ad Maioricum, & Joannem episcopos conscripsit, in qua præter cætera illos de ea admonuit. Ex qua epistola hoc fragmentum duntaxat desumptum fuit, in quo cum breuiter ostendit quæ admodum Manichæi infidelitatem (sic enim Leo vocat.) suam occultabant, tum etiam quandoquidem eorum opinio sic ferebat, Christi corpus non habuisse verum sanguinem, cum esset merè imaginarium, & propterea ab illo sacri sanguinis poculo superstitione abstinebant, præcipit & mandat, vt vel hæresin abycientes integra sacramenta accipiant, scilicet vtraque forma, aut vt ab integris arceantur. His igitur verbis Leonis, quorum antè meminimus, & hoc Canone Gelasij inter se collatis, præsertim historia illorum temporū cognita, facile cuius non hebeti apparebit, in quos nimirum hoc Gelasij fragmentum scriptum fuerit. Minimè profectò contra Ecclesiam, propter communionem vna specie administratam, sed contra detestandos Manichæos, qui mysterium corporis, & sanguinis Christi diuidere conantes, & negantes eum veram carnem & sanguinem assumpsisse, quantum in ipsis erat, Christum dissoluerunt, de quo Ioannes loquitur: & totum redemptionis nostræ opus inane efficere voluerunt.

Episcopus Sarisburiensis.

De conse. diff.
2. Comperi-
mus. In glosa.

QVò incommoda, quæ ex hoc loco consequuntur, defugeret Hardingus, coactus est se à Pig-
gij, Hosij, Tapperi, comitūque insuper suorum omnium societate disiungere, atque alienar., & hoc à Gelasio contra Manichæos factum decretum affirmare: quanquam ceteri omnes, aduersus quosdam superstitiones presbyteros scitum fuisse censent. Doctor Colus se in glossema te ibidem scripto acquiescere fatetur, cuius hæc sunt verba: fuerunt quidam presbyteri, qui corpus & sanguinem Domini ritè consecrabant, & corpus accipiebant, sed à sanguine abstinebant. Aduersus eos Gelasius scribit. Hæc illius glossematographi coniectura multis de causis incredibilis videtur. Primum enim, nullius historiæ testimonio patet, neque vbi, neque quando vlli sacerdotes eiusmodi extiterint, qui hoc modo à sanguine abstinerent. Deinde Gelasium de iis scripsisse, qui instituenti fuerunt, non de institutoribus probabile fit: de iis, qui arceudi erant à sacramentis, non de presbyteris, qui illos arcerent: de sacrilegio, & nefaria impietate facti, non de personarum discrimine.

At Glossa nihilominus habet: Presbyter consecrabat tum corpus, tum sanguinem, & corpus accipiebat, sed abstinebat à sanguine. Hic me Doctor Colus doceat percipio, quid tum poculo fieret. Presbyterum non bibisse certum est: sic namque Glossa ait: Neque populum bibisse constat: Nam id etiam Glossa testatur, & seu verum, seu falsum fit, defendi oportebit.

Ex hoc tum consequatur necesse est sanguinem Christi eò fuisse consecratum, vt abiiceretur. Præuidisse Colus potuit, hanc in ipsum conuerti glossam facillimè potuisse. Nunc quid ex hoc ipso glossemate pro nostra causa concludi possit videamus. Sacramentum sanguinis Christi minimè abiiciebatur, neque à presbytero accipiebatur: Ergo, necessarium est à populo fuisse perceptum. Itaque D. Colus euincere & demonstrare cupiens populum vtraque specie communicasse, ipse nec opinans necessario argumento confirmat, populum vtroque symbolo communicasse. Quapropter Hardingi coniectura propius ad veritatem accedit. Etenim historia temporis que diligens ratio lectori attento facile persuadebit, hoc à Gelasio aduersus Manichæos latum fuisse decretum.

Hæretici primi
Cōmunio-
nis dimidiatæ
magistri.

Chrysoft in
Matt. hom. 83.
Contra Mar-
cio. lib. 4.

Contra Faustū
Manich. lib. 20.
cap. 14.

Hinc igitur illud commodi nactus est Hardingus, vt nunc manifestum & perspicuum effecerit, primos huius diminutæ & disceptæ communionis authores, nefarios hæreticos extitisse: qui ea amentia præditi fuerunt, vt Christum carnem à Beata Maria neutiquam accepisse, nec natum, nec passum, nec mortuum fuisse, nec resurrexisse censerent. Quorum ex sacramentis luculentè reuincuntur errores. Sunt enim corporis & sanguinis Christi sacramenta: quare quicumque iis vtūtur, haud obscure agnoscunt Christum è Virgine, & corpus & sanguinem sumpsisse. Sic Chryso-
stomus: Si mortuus Christus non est, cuius symbolum & signum hoc sacramentum est? Tertullianus etiam simili argumento sumpto à sacramento Marcionem refellit, qui Christum nõ corpus, sed corporis tantum speciem & imaginem habuisse iudicauit. Christus acceptum panem, & distributum discipulis, corpus suum illum fecit dicendo: Hoc est corpus meum, hoc est, figura Corporis mei. Figura autem nõ esset, nisi veritatis esset corpus. Ceterum, vacua res, quod est phantasma, figuram Capere non potest. Sacramenta igitur Christum non phantasma quoddam & spectrum corporis, sed verum corpus assumpsisse clarè testantur. Ea de causa Manichæi à sacro poculo abstinerunt, quemadmodum ex Leone apparet: quanquam Augustinus in quodam loco contra Manichæos nominatim scribens contrarium innuere videtur. Hæc sunt ipsius verba: Sacramentum Panis & Calicis ita laudatis, vt in eo nobis pares esse volueritis. Neque verò rationem aliquam disertam expromere potuerunt, ob quam ab altera magis parte, quàm ab altera refugerent. Nam panis sacramentum non minùs illorum redargebat insaniam, quàm poculi: & quemadmodum Christi corpus non verum, sed imaginarium esse existimabant, ita Christi quoque sanguinem, non naturalem, sed phantasticum esse somniabant. Verum si Leoni, atque Augustino non concesserunt, Christum vnum habere corpus, quantum minùs Hardingo assensuri essent, habere Christum bina corpora, alterum in pane, alterum verò in poculo, & alterutrum perfectè integrèque in alterutro.

Har-

Hardingus. 31. Sectio.

QUare quòd hunc in nos canonem Iuellus contorquet, magnam in eo nobis iniuriam facit, quandoquidem nos non diuidimus hoc diuinum mysterium, sed & corde constanter credimus, & ore ingennè cōfitemur, sub vtraque specie veram carnem, & sanguinem Christi, & Christum ad eò ipsum integrum presentem adesse in sacramento, prorsus ita vt ^a Gelasius credidit. Hac de causa in Italia partibus, in quibus Manichei virus suum euomuerant, Communio sub vtraque specie instaurari, atque redintegrari precepta fuit: cum antea sacramentum ab alijs ^b vna specie, ab alijs verò vtraque acciperetur. Nam aliqui si communio vtriusque speciei pro necessaria institutione, & mandato Christi habita, atque generaliter ac inuiolabiliter ubique & semper sine exceptione obseruata fuisset: quorsum Gelasius decretum hoc de integris sacramentis accipiendis fecisset: cuius occasionem hac parenthesi, (quoniam nescio qua superstitione docetur alstringi) manifestò exprimit? Deinde si tam inuiolabiliter ab omnibus semper ad illa vsque tempora obseruata fuisset, tum non potuissent Manichei occultasse, & contegisse suam infidelitatem, quemadmodum Leo loquitur, ex sua cum reliquis Catholicis sub vna specie communicatione. Dum enim Catholici ex Ecclesia discederent, panis duntaxat forma contenti, incertum erat, qui communicandi causa venerat, Manicheus ne, an Catholicus esset. Postquam verò, quo illi diiudicarentur, decretum esset, vt populus post hac à Communicatione poculi non abstermeret: Catholici ita acceperunt, & Manichei poculum repudiantes, seipsis prodiderunt. Vnde constat communionem sub vna specie prius vsurpatam, à Leone & Gelasio vetitam fuisse, quo Manicheorum heresis inde melius agnosceretur, exterminaretur, & funditus tolleretur.

Cum igitur Dominici corporis, & sanguinis mysterium non diuidamus, sed agnoscamus, confiteamur, & doceamus, Christum à virgine Maria assumpsisse veram carnem, & verum sanguinem, & hominem integrum ac perfectum, sicuti etiam & Deum extitisse, eandemque integram carnem morti pro redemptione nostra tradidisse, & in eadem pro iustificatione nostra surrexisse, & nobis eandem præbere, vt eius simus participes in beato sacramento ad vitam æternam, cum hæc (inquam) ita sint, illud Gelasij decretum non potest iure contra nos allegatum videri: tantum abest, vt aut dicere, aut sentire videatur, qui conficit vna specie, eum esse manifesti sacrilegij reum.

Episcopus Sarisburiensis.

QVeritur hoc in loco factam sibi iniuriam Hardingus, quòd hunc canonem ei quasi aduersarium obiiciamus: quandoquidem ipse in eadem est cum Gelasio fide, integrumque Christum in alterutra sacramenti parte contineri credit. Id verò cuiusmodi est, fidem Gelasij absque ipsius verbis vsurpare, ac iactare, aut nouam, qualis hæc est, fidem prædicare, nec eam vel leuiter confirmare? Hic putidissimus est Hardingi error; minimè vel Gelasij, vel cuiusquam omnino præterea Catholicis patris fides. Si enim sancti patres ita credidissent verbis; quibus eam fidem declararent, non caruissent: Sique ista Catholicæ Ecclesiæ fides extitisset, non ea tam diu latuisset.

Gelasius autem quid crediderit ipsius abundè testari verba possunt. Sic contra Nestorium, Eutychetumque scribit: *Sacramenta, qua sumimus corporis, & sanguinis Christi, diuina res sunt: propter quod & per eadem diuina efficiuntur consortes natura. Et tamen esse non desinit substantia, vel natura Panis & Vini.* Hæc Gelasij fuit, quòd ad has sacramenti partes attinet, fides.

Nunc verò aliud quoddam admirabilis Dei atque hominis in Christi coniunctionis mysterium excogitauit Hardingus, de quo Gelasius hoc in loco nullum verbum fecit; nec cur faceret, causa vlla fuit. Ad hæc, fingit Gelasium legem sancire, nequis illud mysterium diuidat, cum diuidere nunquam in cuiusquam hominis potestate esset: neque hoc diuidere, sed planè & funditus dissoluere mysterium fuisset.

Ita, modò dixisse aliqui videntur, quid dicat, non magni æstimat: cunctaque examinat, quemadmodum ait Augustinus, *Non in statera aqua diuinarum scripturarum, sed in statera dolosa Consuetudinum suarum.* E poculo panem facit, è pane poculum: ex altero vtrumque, ex vtroque vicissim alterum, atque ex altero mysterio alterum efficit: eodem prorsus modo, quo Valentinum hæreticum fecisse scribit Irenæus: *Ordinem & textum scripturarum supergredientes, & quantum in ipsis est, soluentes, membra veritatis transferunt, & transingunt, & alterum ex altero facientes, seducunt multos, ex his, qua aptant ex Dominicis eloquijs malè composito phantasmati.*

Mysterium, de quo loquutus est Gelasius, sacramentum est, quod et si ex duabus partibus constat, vnum tamen efficit duntaxat sacramentum, non duo. Hoc verò Manichæi diuidebant, vnam partem accipientes, alteram omittentes: atque hoc illud nimirum est, quod Gelasius sacrilegium vocauit. Comminiscitur etiam hoc in loco Hardingus, Leonem, atque Gelasium perlatis à se decretis speciem vtramque Catholicis hominibus restituisse: quod penitus falsum est, & coniectum ab Hardingo bellè, sed non probatum. Leonis, & Gelasij decreta, in manibus omnium sunt, cognosci que facillè possunt. Verùm ista decreta vbi reperiuntur? quibus in libris perscribuntur? quis illorum vnquam meminit. Hi verò sanctissimi patres Manichæos sacrilegij, non Catholicos arguebant, & qui deliquerunt, his vt se corrigerent, præceperunt, non qui nihil admitterant.

^a Falsum: nequæ enim ita credit Gelasius.
^b Falsum: nullæ enim catholica Ecclesia sacramentum vnquam accepit vna specie.

Gelasius contra Eutychem:

Aug. cõtra Epi. Parmoniani lib. 3. cap. 2.

Irenæus lib. 4.

At qui internosci potuissent Manichæi (inquit Hardingus) nisi Catholici, quibuscumq; sacramenta agitabant, vna specie communicassent? Aliena verò quæstio. Mihi potius quærere liceat, Immo qui potuissent à Catholicis fecerni Manichæi, si vtrique vna perinde specie communicassent? Ex hoc enim signo atque ex hac nota agnitos eos vult I. eo: *sanguinem redemptionis nostræ haurire detrectat:* Hinc clarè patet poculum iis, peræquè ac aliis oblatum, sed ab illis repudiatum fuisse.

Vides, ergo, Christiane Lector, Hardingum tamen inusitata fociis suis itinera consectantem, vnum mysterium in alterius locum supponentem, nouas leges, nouaque decreta hæcenus inaudita fingentem, in varias se formas mutantem, ac rimas omnes, quibus crepat, perscrutantem, ad extremum tamen Leonis, quem ipse citauit, testimonio comperisse, Catholicum populum integram Communionem vtraque specie accepisse, prout Christus instituerat: atque Communionis huius dimidiatæ patronos atque principes, antiquos & sceleratos hæreticos extitisse, quos nominarunt Manichæos: eamque vnius integri mysterij diuisionem esse, ac proinde ex Gelasij sententia, manifestum sacrilegium iure appellari posse.

Iam verò si nostra omnia conarer expromere, infinitum laborem susciperem. Neque enim nostrantuntur Priuatis hominibus, Mulierculis, Linteis, atque Lineis, Agrotantibus, Morientium lectulis, Miraculis, Fabulis, Pueris, Furiosis, quibus solis quicquid hæcenus dixit Hardingus, fundatum fultumque est: sed Christi institutione, sed Scripturarum autoritate, sed Apostolorum, Ecclesiæque primitiuæ consuetudine, sed antiquis canonibus, vetustis Conciliis, Catholicis patribus, Græcis pariter & Latinis, priscis simul & recentibus: ipsoque adeo Clemente, Abdia, Amphilochio, quos Hardingus, tanquam singulares doctores, suspicit & veneratur. Chrysofomus habet: *Est ubi nihil differat sacerdos à subdito: ut quando fruendum est horrendis mysterijs.* Dionysius habet: *Unitas poculi omnibus distribuitur.* Ignatius habet: *Vnum poculum toti Ecclesie diuiditur.* Augustinus habet: *Simul bibimus, quia simul viuimus.* Verùm omnes antiquitatis autoritates enumerare esset (vt dixi) immensum.

Doctores scholastici, recentis admodum memoriæ, dogmatis Hardingiani nouitatem & vident, & agnouerunt. Thomas Aquinas ait: *In quibusdam Ecclesiis prouidè obseruatur, ut populo sanguis non detur. In quibusdam Ecclesiis inquit, non in omnibus.*

Similiter Durandus: *In multis locis communicatur cum pane & vino, id est, cum toto sacramento. In multis, inquit, non in omnibus. Itidem quoque Alexander Halesius, scholasticus Doctor, non contemnendus. Ita fere vbiq; à Laicis fit in Ecclesia. Fere vbiq; non vbiq; ait. Linwoodus etiam in suis Prouincialibus: solis celebrantibus sanguinem sub specie consecrati vini sumere, in huiusmodi minoribus Ecclesiis est concessum. Minores duntaxat excipit, non maiores ciuitatum & oppidorum Ecclesias. Isti omnes Doctores intra trecentorum abhinc annorum ambitum vixerunt. Tam longa tot annorum series fluxit, antequam hoc, quod Hardingus tuetur, dogma, per omnes se partes vniuersum fundere potuisset. Antonius scribit regem Guilielmum Conquestorem, qui circiter millesimum à Christo vixit annum exercitui suo vniuerso Communionem ministrandam curasse, eamque prout illorum temporum mos ferebat, vtraque specie integram. Haimo, qui Guilielmum regem non multum ætate anteibat, habet: *Appellatur calix Communicatio, propter participationem: quia omnes communicant ex illo.* Sic iam nostra doctrina non solum antiquorum, verùm etiam recentium Doctorum testimoniis confirmatur.*

Quare quod Hardingus manifestum sacrosanctorum mysteriorum abusum tanto conatu defendit, in eo quidè peccat in Christi institutionem, in scripturas, in sacramenti integritatem, in confirmationem noui Testamenti, in traditionem morèque Apostolorum, in vetusta Concilia, in Canones, in Doctores, tum veteres tum nouos. Apostoli Christi spiritu sancto completi, eodem modo Christi verba intellexerunt, quo ea nos nunc interpretamur. Et D. Hieronymus ait: *Quicumque aliter scripturam intelligit, quam sensus spiritus sancti flagitat, quo conscripta est, licet de ecclesia non recesserit, tamen hereticus appellari potest.* Si verò Hardingus dixerit, id tunc fuisse verum, hoc esse nunc, tum ei sic respondebo, quemadmodum Hilarius Arianis respondit: *Veritas ergo temporum erit magis, quam euangeliorum:* Et vt Augustinus Donatistis: *Si aliud declamas, aliud recitas, nos post Pastori per ora Prophetarum, & os proprium, & per ora euangelistarum nobis apertissime declaratam voces vestras non admittimus, non credimus, non accipimus.*

Quandoquidem autem hoc vnitatis & coniunctionis est mysterium, concedat nobis Deus eam animorum humilitatem, qua nos omnes eius sacro verbo subiiciamus, vt sancta & perfecta vnitatem atque concordia conglutinemur, vt que, quemadmodum ait Cyprianus, & est à me supra vsurpatum: *Quod prius apud quosdam videtur erratum Domino mouente corrigamus: ut cum in claritate sua & Maiestate celesti venire cœperit, inueniat, nos tenere, quod monuit: obseruare, quod docuit: facere, quod fecit. Amen.*

F I N I S.

Chrysof. in 2.
Cor. homil. 18.
Eccle. tract. hierarch. cap. 3.
Ignat. ad Philadelph.
de conf. dist. 2.
Quia passus.
Thom. par. 3.
q. 80. rt. 1.

Durand. lib. 4.
cap. 42.
Alexan. parte
4. q. 7. m. 1.
Linwoodus
de sum. Trinit.
& fide Catholi.

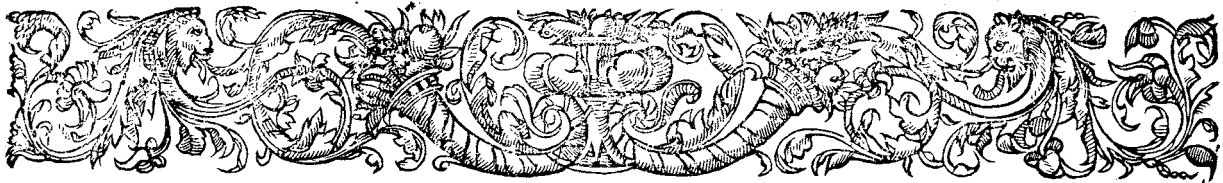
Antonius.

Haimo. in 1.
Cor. II. 2.

Hieron. ad Gal.
lat. lib. 3. cap. 5.

Hilarius ad
Constantium
Augustum.
August. de v.
nit. Ecclesie
cap. 11.

Cyprian. ad
Cæcil. lib. 2.
episto. 3.

DE PRECIBVS PEREGRINA LINGVA FACTIS, ARTICVLVS TERTIVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL tum plebem preces publicas lingua peregrina, & incognita recitasse.

Vò hunc exornaret, & quasi luminibus quibusdam illustraret Hardingus articulum, incredibilem vim coaceruauit, Historiarum, Antiquitatum, Obseruationum è scriptoribus, Foundationum, Propagationum, Canonum, rituumque ecclesiasticorum, Cosmographicorum, Interuallorum regionum, Deprauationum, ac mutationum linguarum: quæ ille quidem omnia ad aliud institutum melius adhibuisset atque accommodasset. Potius, enim ei ad multiplicis lectionis ostentationem, quàm ad argumentorum, fideique faciendæ momentum profuit. In hanc causam, & in hunc tractatum effudit, quicquid aut ipse excogitare, aut in aliis inuenire potuit: ornatus etiam, & neruorum tantum adiunxit, quantum & sententiarum pondera, & pigmenta verborum subministrare potuerunt. Veruntamen, vasa magna non semper sunt plena, & quò sunt inaniora, eò sonitum reddunt ampliorem. Prudens lector ratione, non verbis examinandus est. Quemadmodum initio dixi, vnica sententiola apta, & idonea satis fuerit argumentorum: eiusmodi si aliquam in omni hoc libro reperias, ego, prout sum pollicitus victum me fatebor. Quòd si autem nulla omnino extiterit, tum amplius deliberare, & denuò exordiori Hardingo necesse fuerit. Tametsi quod oratorem bonum præstare decuit, id Hardingus cumulatè exoluit: vt & docti eruditionem hominis, atque eloquentiam agnoscere, & indocti aliquid veri ab eo allatum esse possint existimare.

Hardingus. I. Sectio.

Siquidem tu per plebis communis preces, eas preces intelligas, Iuelle, quas tum communiter homines priuatim, prout ipsorum deuotio ferebat, Deo ficerunt, existimo sanè, ea lingua factas fuisse, quam ipsi intellexerunt: itaque hodie faciunt Christiani homines^a ubique fere, neque fuit hoc vnquam à Catholico quoquam Doctore improbatum. Sin autem per preces hasce communis, publicas ecclesia preces intelligas, quas plerumque Episcopi, Presbyteri, Diaconi, alijs, ecclesiastici ministri recitabant, & quibus populus subindè multis in partibus, acclamabat Amen, aut aliter assensum suum declarabat: aliqui sanè, fateor, linguam intellexerunt, qua conceptæ fuerunt, aliqui verò nequaquam: intelligo autem intra illud tempus, ad quod nos reuocas, sexcentorum scilicet à Christi in terris peregrinatione annorum. Etenim circiter nongentos abhinc annos, constat plebem in nonnullis regionibus, preces suas publicas^b ignota lingua recitasse, id quod in Anglia nostra fuisse factitatum, manifestum faciam.

^a Falsum: su b Romano enim Pontifice plebs pro maxima parte latinè precatur.

^b Falsum: hoc minime constat.

Episcopus Sarisburiensis.

MOs hic precandi præposterus, & puerus, quem nunc Hardingus tuendum, ac propugnandum suscepit, non solum diuinis scripturis contrarius est, sed etiam cum ipso naturæ instinctu pugnat. Nam si aues, ac bestiarum loqui possent, (sicuti posse Democritus Philosophus olim censuit, & Lactantius etiam author Christianus quadam ex parte videtur confirmare) cum volucres, & brutæ, & rationis expertes essent, ea tamen loqui minimè vellent, quæ nescirent. Quàdoquidem igitur, abusus iste Deo simul, & naturæ aduersatur, & nunc consentientibus nationum omnium iudiciis improbatum, atque damnatum: Hardingum decet omiſſis coniecturis, in eo neruos contendere, vt quod aggressus est, solidè cumulatèque perficiat.

Duas omnino res in hoc tractatu confessus est, quæ defensionem ipsius vniuersam labefactat: altera est, preces in ecclesia primitiua vulgari, & nota lingua conceptas fuisse: altera verò, consentaneum nunc etiam esse, vt populus preces intelligat suas.

Hæc plana Musica sit, Basisque loco meritò habeatur: cætera discantus cuiusdam vani instar

Lactantius Institut. lib. 3. cap. 16.

sunt, eaque pro maxima parte, absona, atque absurda. Hæc autem distinctio precum communium, quarum alias ab Ecclesie ministro publicè factas, alias priuatim & domi à singulis hominibus seorsum, pietatis ardore incensis, nuncupatas fingit, & manca est, & non necessaria. Etenim occultæ preces, quas pij separatim facere solent, semper appellatæ fuerunt priuatæ, nunquam verò communes, seu publicæ. Hac autem ratione Thomas Aquinas, preces à ministro etiam, atque in ecclesia susceptas, dici posse priuatas existimat. *Plebem tum preces priuatas suas lingua intellecta fecisse censet, & nunc quoque Christianos homines similiter facere dicit.* Quorum quidem alterum absque omni controuersia verum est: in altero autem, quod ait: *Ita nunc Christianos homines factitare, Dei nomen summis laudibus predicetur, qui vt ita quidem factitare possent effecit re ipsa, idque non Hardingi, nec suorum Catholicorum Doctorum opera, sed eorum hominum, quibus illi, ea de causa restiterunt, illósque hæreticos nominarunt.* Quod ad publicas autem preces attinet, à ministro recitatas, quibus populus acclamabat. Amen, aliqui (inquit Hardingus) linguam, in qua conceptæ erant, intellexerunt, aliqui non item. Hic Hardingus contraria, & inter se palàm pugnantia, imprudens loquutus est. Si enim aliqui non intellexerunt, qui tum potuerunt omnes respondere Amen? Paulus disertè ait, *Is qui implet locum idiota, quomodo dicturus est, Amen, ad tuam gratiarum actionem? Nam quid dicas nescit.* Hoc contra Hardingum directò spectat: vniuersus populus publicis Ecclesie precibus assensum præbuit, & dixit, Amen: Ergo populus vniuersus publicas preces intellexit. Consuetudo autem Ecclesie Anglicanæ, Augustini tempore obseruata, cuius hic meminit Hardingus, & de qua sibi ad eò pro certo pollicetur, tamque confidenter iactat, illud se manifestum facturum, quando in disceptationem iudiciūque venerit, nihil quidem profus euincere poterit. Cæterum, quod ad distinctionem illam spectat, inter publicas priuatæque preces, quas lingua etiam diuersas atque discrepantes esse vult Hardingus, sic censeo, quòd quæ lingua pia est, & ad mentem domi in priuatis precationibus excitandam, atque inflammandam proficit: eadem quoque pia sit, animūque possit in publicis ecclesie officiis etiam non minùs erigere. Demiror autem, qua ratione homines adduci possint, vt secus iudicent.

Hardingus. 2. Sectio.

Hic Hardingus à proposito ineptè aberrat.

Verum vt primo loco de vetustate, deque sexcentorum tuorum annorum spacio dicam, manifestum est ex variis antiquis monumentis, tum Doctorum, tum Conciliorum, maximè quidem concilij Laodiceani in Phrygia Pacatiana, ab Episcopis Asia minoris habitis, circiter annum Domini 364. Græcas Ecclesias Liturgia formam quandam solennem, & compositè ac pulcherrimè institutam habuisse: in qua psalmorum esset accurata distinctio, & lectionum, & horarum, & dierum, & Fæstorum, & Temporum anni, & silentij, & apertæ pronuntiationis, & osculi pacis Episcopo dandi, primùm à Presbyteris, deinde à Laicis, denique sacrificij offerendi, & ministrorum accessus ad altare communionis accipiendæ causâ, cum alijs nonnullis festiuissimis ritibus.

Latina autem Ecclesie, preces quidem suas, & Liturgiam habuerunt, sed tam rato certoque ordine dispositam, non nisi multò post Græcas. Damasus namque Papa primus decreuit, vt psalmi in Ecclesia Romana canerentur alternatim: eo more, quo nos iam illos in choro canimus: vtq; ad finem cuiusque psalmi recitaretur, Gloria patri, & filio, & spiritui sancto, sicut erat, &c. Quod quidem ille sanxit admonitum Hieronymi, quo fides 318. episcoporum Niceni Concilij simili societate, in ore Latinorum declararetur. Cui Damasus rescripsit, per Bonifacium Presbyterum Hierosolymas, vt Hieronymus ad eum mitteret psallentiam Græcorum, quam ab Alexandro episcopo didicerat in Oriente. In ea epistola querens de simplicitate Romana ecclesie, ait, in diebus dominicis unicam tantum epistolam Apostoli, & vnum caput euangelij recitari, nec cantum vllum vocis audiri, & hymnorum ignotam illis esse elegantiam.

Circiter hoc tempus Ambrosius etiam ecclesia Mediolanensis Liturgiam instituit, sacrosque hymnos ipse composuit. Cuius temporibus (vt scribit Augustinus) Iustina, noui Imperatoris Valentianiani matre, propter hæresim, qua fuit ab Arianis seducta, Catholicam fidem persequente, & plebe eiusdem ciuitatis, pijs vigilijs sæpius quàm antehac vacante, ac mori cum suo episcopo in ea causa parata: institutum fuit, vt hymni, ac psalmi canerentur, in ecclesia Mediolanensi, iuxta morem partium orientalium, quò religiosi homines aliquid solati, ac spiritualis recreationis, in ea luctuosa conditione ac continuis arumnis versantes caperent. Huius ad exemplum, reliqua statim ecclesie occidentales sese conformarunt, eamque in omnibus regionibus imitata sunt. In secundo libro retractationum suarum, ostendit hanc canendi consuetudinem, suo tempore in Aphrica coepisse. Ante hoc tempus Hilarius etiam episcopus Pictauiensis, apud Gallos, hymnos in eum vsus condiderat, de quibus Hieronymus mentionem facit.

In rescripto Hieronymo ad 2. epist. Damasi Papæ ad Hieronymum Presbyterum. In 2. procemio commentar. epist. ad Gal. Lib. Confessionum.

cap. xi.

Episcopus Sarisburiensis.

Facilè permittimus Hardingus, longè latèque excurrere in iis rebus, è quibus nihil comparare commodi queat. Si omnibus perinde facere liceret, nihil certè magni aut præclari esset, libros componere & conscribere. Multa in hunc locum congeruntur de precum, & liturgiæ formula, psalmorum distinctione, lectionibus, horis, diebus festis, Pacis distributione, Cõmunionis ritu, & primo catus in Ecclesia ortu, apud Græcos, Romæ, Mediolani, in Aphrica, in Gallia, inq; aliis

alijs locis. Ista nō sunt ex eorum numero, quæ in controuersiam, & quæstionem vocantur: atque idcirco, vt ad hanc rem propositam nihil Hardingo conducunt, ita, si alia spectes, vehementer ei & multiplici respectu incommodant. Etenim in eo ipso Concilio Laodicensi sancitum est, sicuti etiam in Carthaginensi, vt *populo nihil prælegeretur in Ecclesia, præter Canonicas scripturas.* Lectiones igitur, quarum ibi mentio est, non fuerunt è Festiuali, neque è legenda aurea selectæ, quemadmodum in Ecclesia Romana vsus obtinuit, sed è capitibus sacrorum bibliorum desumptæ; quæ nunc Ecclesia Anglicana morem habet. Pax Episcopo data, non tabella quædam fuit, ex argento, aliâ materia, qualem Ecclesia Romana adhibuit: sed verum osculum, ad perfectam pacem, concordiamque fidei, & religionis testificandam, atque declarandam. Sic Iustinus Martyr, verba faciens de tempore sacræ administrationis, ait: *Alij alios osculo salutamus:* Similiter Chryso-
Concil. Laodice-
 cens. Can. 59.
 Concil. Carthag. 3. Can. 47.

Concil. Laodice-
 cens. Can. 59.
 Concil. Carthag. 3. Can. 47.

In Apolog. 2.
 Ἄλλήλους φιλί-
 μων ἀσπάζομε-
 θα.

Quod ait Ecclesiam Romanam ab Hieronymo, Episcopisque Orientalibus, Psalmodiâ atque aliam Ecclesiasticam musicam, morémque canendi, *Gloria patri* ad Psalmi cuiusque finem, accepisse & didicisse, cum antea simplex admodum ea, & ab huiusmodi ritibus nuda esset, ex eo facile intelligemus, Romam non esse harum consuetudinum parentem, neque ita habendam esse.

Quod autem præterea asserit, Damasum instituisse, vt Psalmi canerentur, *alternatim, & partium quadam vicissitudine, sicuti nunc passim in choro canuntur,* hoc est (nam id velle videtur) presbyteris, clericisque solis canentibus, populo verò obmutescente, palam & manifestò falsum est. Etenim vniuersam plebem Psalmos tum simul cecinisse abundè constat.

^a Augustinus ait, *Ambrosium, eam rationem Mediolani, ad solatium Multitudinis instituisse,* cum persequutione, summòque periculo conflictarentur.

^a Confess. lib. 9. cap. 7.

^b Nazianzenus populi ad hunc modum concinentis terribilem vocem declarat his verbis: *Vallens Imperator in Ecclesiam ingressus, in qua Basilius prædicabat, psalmodia fuit, quasi tonitru percussus & obstupescit, &c.* Simile apud Hilarium in Psalmos habetur: nec non apud Theodoretum, qui Flavianum quendam, & Theodorum, primos hunc canendi morem, in Ecclesiam Antiochenam induxisse tradit.

^b Nazianz. in su-
 nebi oratione
 Basilij.

Ἦν ἀκούω πρὸ
 σβαλίσθη τῆ
 ψαλμωδία κα-
 τὰ τὸν τῶν.

^c Theodoret. li. 2. cap. 24.

At Basilius, omnium de hac re explicatissimè scribit: Hæc eius verba sunt, *De nocte surgit apud nos populus, & ad domum precationis contendit, Deoque se in labore & afflictione, & continuis lachrymis confitentes, ad extremum exurgunt à precibus, & psalmodiam instituunt, & nunc in duas partes diuisi alternatim sibi inuicem canunt. Atque hæc (inquit) consuetudo omnibus alijs Dei Ecclesijs congruebat.* Gregorius verò, tantum in Ecclesia plebi, quàm sacerdoti aptiorem iudicasse videtur. Difert enim sacerdoti interdicit, ne in Ecclesia canat, at plebi interdixisse nusquam, quod sciam, legitur.

Basilij in e-
 pist. ad Cleri-
 cos Neocæsari-
 enses.

ἀντιψάλλειν
 ἀλλήλους.

Distinc. 92. In
 sancta Romana

Ex his colligere liceat, Damasum plebem vniuersam in duas discreuisse partes, eisque mandasse, vt Psalmos sua, & intellecta lingua canerent, sibi que alternis vicibus responderent: qui mos præter quidem alternam psallendi vicissitudinem, nihil habet choris Hardingianis affine.

Hardingus. 3. Sectio.

MUltis varijsq; testimonijs ostendi possit, in Græcis latinisque Ecclesijs institutam fuisse Liturgiæ formam, diu ante exactos primos sexcentos annos: sed hoc minimè negatur. Quod autem Iuellus negat, huiusmodi est, Per sexcentos nimirum proximos à Christo annos, nullam Christianam Ecclesiam, suas preces publicas lingua nō intellecta recitasse. Hoc enim eius contubernalis teterrimum esse errorem Ecclesia, & impiam fraudem Papistarum confirmant. Ego autem dico, quemadmodum antè dixi, Preces tum factas fuisse ea lingua, quam aliqui intellexerunt, ^a aliqui ignorarunt. Græcam scilicet, & Latinam linguam dico. Quod enim in vlla barbarâ, aut vulgari lingua facta vnquam fuerint intra sexcentos annos, nunquam profecto legi, neque Iuellus, (credo) aut quisquam ex ea parte ductissimus, probare poterit. Quò planius & distinctius loquar, omneis linguas barbaras, & vulgares voco, præter Hebræicam, Græcam, & Latinam.

^a Falsum: nullâ enim gentè nominare potest Hardingus, quæ suas preces minimè intellexerit.

Euangelium, fidè que Christiana promulgata fuit, in Syria, & Arabia à Paulo: in Aegypto à Marco: in Aethiopia à Matthæo: in Mesopotamia, Persia, Media, Bactris, Hyrcania, Parthia, & Carmania à Thoma: in Armenia maiore à Bartholomæo, in Scythia ab Andrea. Similiter in alijs regionibus, ab Apostolicis viris, qui fuerunt ab Apostolis missi, eisq; proximè successerunt: veluti in Gallia, à Martiale missò à Petro: à Dionysio quem Clemens misit: à Crescente, quemadmodum Clemens, & Hieronymus scribunt: & à Trophimo Pauli auditore, atque à Natanaele Christi discipulo, quorum alter Arelati, alter Burdigalia & Treuiris Euangelium annunciabat, sicuti referunt nonnulli. Hic autem in nostris Britannicis regionibus, à Eugatio & Damiano, aliisque missis ab Eleuthero Papa, & Martyre, petente Lucio rege, vt Damasus scribit in Pontificali. Alias gentes, in quibus Græca & Latina lingua vulgò nota fuit, sciens prætereo. Jam verò si Iuellus, aut quisquam è nostris eruditus aduersarius, aut vllus omnino homo omnium, qui viuunt, planum & euidentem facere posset, publicas Ecclesia preces, tunc fuisse, aut in Syriacâ, aut in Arabicâ, aut in Aegyptiacâ, aut Aethiopicâ, aut Persicâ, aut Armenia, aut Scythia, aut Gallia, aut Brytannica lingua factas: tum iure possent temporis præscriptionem in hoc articulo iactare, tum antiquitatis nos exëplo argere, tum nos hortari, vt consuetudini authoritatibus Ecclesia primitiua cōcedamus. At hoc proculdubio ostendi nequit. Multum autem faceret pro sacris vernaculè faciendis, si manifestò liqueret.

Falsum: nam proculdubio facile ostendi potest.

Constit. Apo-
 stol. lib. 7. ca.
 46.
 Lib. de scri-
 ptor. ecclesia.
 Temporibus
 Antonini
 Commodi.
 Anno Dami-
 ni 181.

Episcopus Sarisburiensis.

Reuersus iam ad rem propositam Hardingus, à qua digressus fuerat, in hoc principio ac fundamento suas spes omnes collocat, & defigit: Aliquos scilicet è plebe publicas preces intellexisse, aliquos nequaquam. Quanquam si plebis aliquod genus ostendisset, quod eas minimè intelligeret, & sibi, & nobis fecisset fatis. Sed nullum neque hìc, neque alibi vsquam indicat: vnde conii cere liceat, curtam eius supellectilem esse.

Fatetur preces passim, & communiter fuisse Græca atque Latina lingua recitatas. Cæteras omnes, quasi capite diminutas, pro barbaris habet, tametsi qua fretus autoritate, nescio. Nam Dei respectu, *neque Iudeus est, neque Ethnicus, neque Græcus, neque Barbarus, neque vlla linguarum distinctio, sed omnes vnum sunt in Christo Iesu.* Alioquin enim quæuis lingua nescienti videtur Barbara. Atque hoc est, quod Paulus ait, *nisi sciero vim vocis, ero ei, qui loquitur Barbarus, & qui loquitur, mibi etiã Barbarus erit.* Anacharis Philosophus dixit, Scytham Athenis, & Atheniensem apud Scythas esse Barbarum. Sacerdos igitur, qui lingua precatur ignota, seu Græca, seu Latina, populo Barbarus est: siquæ est ignarus, & linguæ qua vitur, ipse imperitus, sibi etiam ipsi Barbarus est censendus. Latina autem lingua, licet eam Hardingus humanitate quadam sua inductus ex illo numero exemit, nullam habet præ cæteris singularem prærogatiuam. Paulus vniuersum orbè in duo hominum genera distinguit, quorum alios Græcos, alios verò barbaros vocat: in quo Latinos in Barbaris numerat. Eandem quoque distributionem Strabo in suis Geographicis retinet. Sic enim scribit: *Barbara sunt omnes nationes præter Græcos.* Post autem Romani hac appellatione offensus, imperij sui finibus auctis & dilatatis, se primùm ipsos exceperunt, & deinceps temporis decursu nationes cæteras omnes, quæ se Romanorum prouincias fieri, eisquæ parere vellent. Hanc ob causam Nicolaus Papa primus flebiliter admodum in Græcum Imperatorem Michaelem exclamat, qui Latinam linguam, inuiso hoc & odioso nomine, quasi labe quadam & macula aspergere visus est: *Appellatis latinam linguam Barbaram, ad iniuriam eius, qui fecit eam.* Alexandri Magni multum prædicatur modestia, qui, Strabone teste, subditos suos nunquam solitus est Barbarorum, & Græcorum apposito nomine discernere, sed potiùs Bonorum, & Malorum. *Græci enim* (inquit) *multi mali homines sunt: & Barbari boni sunt multi.* Similis Hardingo bene conuenisset hoc in loco moderatio. Multi namque Græcæ, Latinæque linguæ peritissimi, homines existunt nefarii: multi que summa pietate & religione præditi, eas nesciunt. Quare Beda sapientissimè: *Barbara est lingua, qua Deum laudare non potest.*

Hardingus multus est in commemorandis Apostolorum, aliorumque Apostolicorum virorum laboribus, quos illi in orbe terrarum peragrandò hauserunt. Quæ si quorsum spectarèt expo fuisset, nos quid vellet, quidque ageret melius scissemus. Si sic concluderit, *Apostoli in variis regionibus Euangelium annuntiabant: Ergo, plebs preces suas publicas ignota lingua, recitabat,* ista argumentatio non constabit. Eò enim Deus linguarum illos multiplice scientia imbuerat, quò gentem quæque eo sermonis genere alloquerentur, quod cuique patrium & familiare esset.

Hoc in loco postulatur à nobis, vt editis instrumentis planum faciamus Ecclesiæ primitiæ tēpore, publicas preces aut in Syriaca, aut in Arabica, aut in Aegyptiaca, aut in vlla omnino Barbara lingua fuisse factas: atque audacter præiudicatur, nihil planè à nobis adferri posse. Quanquam vt nos quid afferre possimus ne dicam, Hardingus hìc certè vchementè iniquus est. A me enim rogatus, vt vnam modò sententiam, qua ipsius propositum confirmaretur, expromeret, cum nullam omnino hactenus attulit, tum repente statum causæ totum immutat, versisque rebus, me contra si quid habeam, proferre iubet. Quod etsi nulla disputandi lex præscribit, quò tamen omnes perspiciant nos simpliciter & apertè agere, nihilque nobis præter verum proponere, non graua bor, vt morem gessisse ei videar, vnum modò in præfenti aut alterum ex antiquitatis monumentis exemplum repetere, cætera in locum magis aptum, & idoneum referuabo.

Et cum prima omnium, quas enumerauit, linguarum Syriaca sit, Hieronymum legat, quo in loco pompam atque apparatus funeris Paulæ describit. Hæc sunt ipsius verba: *Tota ad funus eius Palaestinarum urbium turba conuenit, Hebræo, Græco, Latino, Syriacoq; sermone, Psalmi in ordine personabant.* Hinc perspicere possit, in vna atque eadem vrbe, quatuor varias nationes in suis precibus, publicis, quatuor vsas esse linguas discrepantibus, quarum vna esset Syriaca: quod tamen Hardingus nunquam ostendi posse existimat. Augustinus presbyteros ad vitia Latinæ orationis sua summo studio corrigenda adhortans, exhortationi hanc rationem adiungit, *vt populus ad id, quod planè intelligat dicat, Amen.* Hæc Augustinus de omnibus omnino linguis dixisse videtur. Hardingus ipse in conclusione huius tractatus Armenios, Teutonas, Aethiopas, Illyricos, atque Muscouitas, à quo primùm tempore fidem edocti fuerunt, Liturgiam quosque suam natiuo semper, & gentilitio sermone peregrisse confitetur. Quare ipsius Hardingi confessione nobis licebit vetustatis præscriptionem meritò vrgere, atque ab eo iure postulare, vt Ecclesiæ primitiæ authoritati aduersari desistat.

Hardingus. 4. Sectio.

Ivellus ergo in Cõcione sua, quam in celebritate, ac conuentu tam solenni habuit, quamque typis etiam euulgauit, ea dicit, quæ nunquam probare poterit, generaliter ad hunc modum loquutus: Priusquam populus

Galat. 3.

1. Cor. 14.

Strabo Cosmog. lib. 1. & 4.

Epist. Nicolai. 1.

Strabo Cosmog. lib. 1.

Beda. 1. Cor. 14.

Hardingus causa & controuersia statum immutat. In 15. lect.

Hieron. in Epitaph. Paulæ.

August. de catholicizandis rudibus. cap. 9.

pulus ad corruptelas vergeret (*significat autē primos sexcentos post Christum annos*) omnes Christiani vbiq̄ue terrarum, publicas suas preces, & sacram communionem, sua atque vsitata lingua procurabant. *Hoc a te facile dicitur: sed non perinde facile probabitur.*

Episcopus Sarisburiensis.

Quidquid Iuellus eo tempore dixerit, satis est abundē confirmatum, nisi potuerit Hardingus exemplum aliquod proferre, quo contrarium probetur. Neque verò est hæc res vsque adeo nobis ad confirmandum difficilis. Etenim Thomas Aquinas, & Nicolaus Lyranus, Hardingi ad stipulatores hoc pro nobis bene magna ex parte præstabant.

Hardingus. 5. Sectio.

Lib. de scriptur. eccles.

Reuera legimus, quòd cum sanctissimus Ephremus ecclesie Edessene Diaconus, multa in Syriaca lingua conscriberet, tam illustri fama fuerit, ut quemadmodum Hieronymus testatur, eius scripta in quibusdam ecclesiis palam recitarentur post lectionem scripturarum: unde Erasmus colligit, nihil tum in ecclesia legi solitum, præter libros aut Apostolorum, aut saltem Apostolica auctoritate virorum. Non tamen ex hoc loco Hieronymi colligi potest, Ephremi scripta, tanquam aliquam rei diuinæ partem, adhibita fuisse, sed potius quasi hominias, aut exhortatione post rem diuinam confectam recitandas, quæ pene totæ ex scripturis constabant. Caterum an in Græcum tam citò versa essent, necne dubium est.

Episcopus Sarisburiensis.

Hardingus, contrà quàm oratores facere consueuerunt, nostra priùs refutare aggreditur, quàm ea confirmare. Demiror autem quidem quorsum hinc Ephremi mentionem iniecerit, nisi quòd forte aduersum se testes conuocaret. Quid enim? an si argumentationem coniecerit: *Ephremus multa scripsit vernacule: Ergo plebs sacra peragebat peregrino sermone?* An hanc nobis rationem tanquam præclarè ab eo conclusam obtruserit? Vt nihil hinc aliud colligi posset, duo tamen attigit, quæ ipsi palam aduersantur. Alterum est, quòd nihil tum in Ecclesia legi solet, præter scripturas solas, aut alia auctoritatis & fidei Apostolicæ scripta: quod etiam fuit à Concilio Carthaginensi accuratè cautum & sancitum. Hardingus tamen in sua Ecclesia dum res diuinæ administrantur, lectiones atque legendas quasdam fabularum planè puerilium recitat. Alterum verò est, Ephremi homilias populo fuisse lingua vernacula prælectas: Hardingus autem, Euangelia, Epistolas, Homilias, & cætera denique sacra omnia peregrino sermone proponit. Quòd hoc autem incommodum subterfugiat, asserit, *Homilias in nulla liturgia parte habitas fuisse.* Primùm, id vnde nouit? Latinæ quidem homiliæ in Matutinis leguntur, & ad Romanam liturgiam pertinere existimantur. Tum cuiusmodi est consequentiæ istius necessitas: *Plebs Ephremi homilias intellexit: Ergo, eius homilia non fuerunt pars vlla liturgie?* aut quæ illum ratio commouet, vt populo expedire iudicet, Ephremum audire atque intelligere: Petrum autem, aut Paulum, aut Christum audire ac intelligere, minimè putet conducere? Denique fatetur scripta Ephremi exhortationes quasdam ad Græcos homines complexa esse, & tamen dubitat vtrum in Græcum sermonem conuersa fuerint, necne, atque ita incertum concludit, & nihil probat. Nunc an nostræ quicquam Ephremus istæ defensionis commodet videamus. Primùm, Theodoretus in historia scribit, *Græca lingua eum penitus fuisse ignarum.* Idem etiam Amphilochius Hardingianus testatur. Etenim in ea colloquutione, quam cum Basilio habuit, *interprete* (inquit Amphilochius) *usus est, quippe, qui Græcè loqui nesceret.* Ecclesie tamen minister fuit: Diaconus quidem (vt Hieronymus ait) vt autem alij, Archidiaconus Ecclesie Edessene. Doceat nunc Hardingus, quam alia lingua Ecclesiasticam administrare liturgiam potuerit, præterquam sua. Sin hanc verò coniecturam putet esse infirmam, tum porro meminerit, eundem hunc Ephremum, teste Theodoro, hymnos atque Psalmos in Syriaca lingua composuisse: eosque in Martyrum feriis, atque adeo etiam in Ecclesiis Syrianis, quemadmodum Sozomenus disertè scribit, cani fuisse solitos.

Concil. Carthagin. 3. Can. 47.

Theodor. lib. 4. cap. 29. Amphilochius.

Hieron. de ecclesiast. scriptoribus.

Theodor. lib. 4. cap. 29. φαιδ' εστ' ηρας ηδ' ηκινφ' ερον ηερα' ηρερον πανη' ηυπερ' ηαει.

Hardingus. 6. Sectio.

Neque quòd Hieronymus scripturas in Dalmaticam linguam vertit, (siquidem omnino vertit) publicas preces vernacula lingua factas fuisse enunciat. Laborem illum alia de causa fuisse susceptum credibile sit. De sacrorum autem librorum in vernaculum sermonem versione postea dicam, quando ad illum articulum peruenero. Istius quidem articuli, quem nunc in manibus habemus, atque illius tractatio plurima habet communia. Itaque quòd vlla natio ecclesiasticas publicasque preces vsitata & vernacula lingua recitavit, præterquam Græca & Latina, vt rem a Iuello confidenter affirmatam, sed languidè & eneruatè confirmatam, immo ne confirmatam quidem, relinquimus.

Vide sectionē huiusce articuli decimā quintā.

Episcopus Sarisburiensis.

An Hieronymus scripturas in linguam Dalmaticam conuerterit, necne, dubitare Hardingus videtur. At Stanislaus Hofius, vir illarum artium primarius certum, & exploratum habet,

Hofius de sacro vernaculè legendō.

Alphonſ. de hæ
ref. lib. 1. cap. 13.

déque eo ſibi conſtare affirmat diſertis verbis: *In Dalmaticam* (inquit) *linguam ſacros libros Hieronymum vertiſſe conſtat.* Alphonſius etiam de Caſtro habet: *Fatemur olim ſacros libros in linguam vulgarem fuſſe tranſlatos. Beatumque Hieronymum in linguam Dalmaticam eos vertiſſe.* Neque ego hoc cuiquam, præterquam Hardingo, dubium vnquam fuiſſe cenſeo. *Sed etiam* (inquit Hardingus) *Hieronymum ſcripturas Dalmaticè vertiſſe, non tamen inde euincitur, illos homines, rem diuinam vernacula feciſſe lingua.* Multò verò tum minùs, mi Hardinge, Latina lingua teciſſe arguitur. Deinceps ait, *Veriſimile eſt hunc laborem, ab eo fuiſſe ob aliam cauſam ſuſceptum:* at quam aliam ob cauſam non explicat. Verùm quicquid tandem hac de re Hardingo videatur, Eckius eius aſcriptor conſtitetur eundem ipſum Hieronymum, qui ſacros libros Dalmaticè tranſtulit, preces etiam publicas Dalmaticè faciendas curaffe. Et eſt veriſimile nullum hac cauſa potiorem verſionis illius fuiſſe. Non

Eckius de Miſſa
ſa Latinè dicenda.

Chryſoſtom. in
Matth. homil.
2. & in Genef.
homil. 28.

Origen. in Leuit.
homil. 9.

Chryſoſtom. in
Act. homil. 19.
Auguſt. in pſal.
31.

Origen. in Leuit.
cap. 7.

nego Chryſoſtomum & Origenem, in ſuis Homiliis populo ſuadere, vt ſcripturas domilegãnt: quæ etiam cauſa ſumme proculdubiò pia fuit. Verùm priuatæ hæ domesticæque lectiones, publicam in Eccleſia lectionem minimè tollunt. Chryſoſtomus ait, lectoris ſeu Anagnoſtæ officium fuiſſe, ſcripturas clarè & apertè in Eccleſia pronunciare. Auguſtinus quoque ad populum ait: *Hunc autem pſalmum ad eam gratiam pertinere, qua Chriſtiani ſumus, teſtatur eſt Apoſtolus Paulus, vnde ipſam lectionem vobis legi volumus.* Non inſiciaturum Hardingum exiſtimo, quin hæ lectiones, quarum Chryſoſtomus atque Auguſtinus meminerunt, ea lingua recitatæ fuerint, quam populus intelligeret. Nam aliàs Origenes ait: *Alioqui non fuiſſet neceſſarium legi hæc in Eccleſia, niſi ex his edificatio aliqua audientibus præberetur.*

Quantum (inquit Hardingus) *hæc à Iuello aſſeuerantur audacter, ſed languidè admodum probantur.*

Meæ verò confirmationes à maniſeſtis & clariffimis verbis diui Pauli, Ambroſij, Auguſtini, Chryſoſtomi, Arnobij, Gregorij, aliorumque ſimilium petita fuerunt, quantumuis Hardingo eas appellare languidas collibitum fuerit. Agè verò, grauiſſimas rationes longèque firmiſſimas attendamus, quibus ipſe, ſuique ſubſcriptores contrarium euincere ſunt conati. Hardingus ſic argumentari videtur: *Phremus homilias Syriacè edidit, & Hieronymus ſacra Biblia Dalmaticè vertit. Ergo, preces publica vel Latina, vel Græca lingua factæ fuerunt.* Cardinalis Otho ad hunc modum concludit: *Tribus linguis inſcriptus fuit titulus Crucis, Græca, Hebræa, & Latina. Ergo, aliqua harum trium preces publicas recitare populum oportet.* Eckius ait: *Chriſtus in Monte ſolus ſecreto orauit: Ergo preces faciendæ ſunt ignota lingua.* Hæc illi aliaque conſimilia argumenta adferunt: quorum ego pondera relinquo prudenti Lectori examinanda.

Otho Cardi. in
ſtatut. Synodi
Auguſten.
Eckius de Miſſa
dicenda.

Hardingus. 7. Sectio.

Nunc autem de duabus doctis linguis, Græca, & Latina, & primùm de Græca. Preces publicas Græca lingua factas fuiſſe, atque in Græca Eccleſia obtinuiſſe fateor. Atque quò planè faciam, quid per Græcam Eccleſiam deſignetur, doctiores omnem ſcilicet illam Chriſtianitatem intelligunt eius regionis, quæ propriè Græcia nominatur, & Macedonia, & Thracia, & totius Aſia minoris, gentiumque ſimitarum. Proincia, quæ Patriarchæ Alexandrino apud Egyptios, atque Antiochæno apud Syros, attributa & assignata fuerunt, à vetuſtis ſcriptoribus, aliquando Orientalis Eccleſiæ, aliquando Græca nomine appellantur. Hoc igitur cum vtrique noſtrum conſtet, Iuelle, atque de eo inter nos conueniat, ſi oſtendere potuerò nationem aliquam Græca Eccleſiæ quæ omnes publicas preces Græca lingua recitabant, Græcam linguam pro maiore parte non intellexiſſe, nihilo magis quam Anglos homines nunc Latinam, tum id me probaſſe dico quod recepi, nimirum nationes integras preces ſuas publicas non intellexiſſe, quippe quas peregrina lingua recitarent.

^b Paſſum: certum
eſt enim per
multas gentes
Orientales preces
ſuas publicas
Græca lingua
non recepiſſe:
vt maniſeſtum
erit.

Episcopus Sarisburiensis.

Primùm Hardingus vniuerſum orbem in duas Eccleſias diſpartitur, Græcam atque Latinam: tum ſe inſtitutum ſuum probaturum pollicetur. Ex quo colligere licet, nihil planè hætenus probaſſe. Eccleſiæ autem partiti hæc, neque ad hanc cauſam magnopere pertinet, neque à nobis multum improbat: tamenſi multis modis manca, atque imperfecta videatur. Etenim ampliſſimæ latiffimæque Eccleſiæ in Aethiopia, India, Scythia, à D. Mattheo, Thoma, Andrea inſtitutæ: præterea etiam, quas Arabia, Syria, Perſia, Media, Armenia, aliæque permultæ régions, habent Eccleſias, quæ nunquam nec Græcæ, nec Latinæ Eccleſiæ annumeratæ fuerunt, penitus hîc ſilentio prætereunt. Duo in ſe recepit Hardingus confirmanda. Alterum, Totam Eccleſiam Græcam vbique & vniuerſe, quàm latiffimè fines ſui paterent, ſacra publica Græco ſermone confeſſiſſe: Alterum verò, Aliquas integras Græcæ Eccleſiæ nationes, linguam Græcam minimè intellexiſſe. Si iſta ambo firmiſſimis neceſſariſq; rationibus, nulla cõiectura, nulla inani ſuſpicionem fretus euicerit, tum me cedere, & manus dare oportet. Verùm hæc vtraque (Lector optime) diligenter, quibuſque confirmentur argumentis, attendito. Nã ſi in altero ſefellerit, nihil effecerit, id quod maniſeſtum fore conſido.

Partitio Eccleſiæ
in Græcam
& Latinam.

Hardingus. 8. Sectio.

Hoc autem quàm bellè probare poſſim, tuo ipſius iudicio eſtimandum permitto. Aſia minor, quæ Græca Eccleſia præcipua quadam pars exitit, publicarum precum formula Græcè compoſita tum utebatur:

at. multa nationes & populi minoris Asia Græcè non intellexerunt: Ergo multa nationes populique preces suas publicas tum ignota lingua fecerunt. Maior propositio vt certa & manifesta conceditur: nec eam doctus quisquam negabit. Sin aliquis negare vellet, facillimè probari posset. Minor sic confirmatur. Strabo, qui omnes Asiae regiones peragrauit, quò eam accuratè cognosceret, circiter tempus illud, in quo Paulus iis in partibus peregrinatus est, in quibus etiam natum fuit, in 14. libro Geographiæ suæ scribit, quòd cum intra Cherronesum illam, quæ in angustiis posita mare à mari determinat, sedecim nationes essent, vt Ephorus prodidit. ^aex iis omnibus tres solummodo Græcæ existerent, reliquæ omnes Barbaræ. Similiter Plinius in sexto libro naturalis historiæ, cap. 2. scribit in omni tractu eò tres tantum gentes Græcæ fuisse Doricam, Ionicam & Aëolicam: ceteras barbaras extitisse. Inter quas Lycaones censentur, qui tempore Pauli apud Paulum & Barnabam Lycaonica lingua loquebantur.

Fallax & captiosa argumentatio.

^aFalsum: ementitis Strabonis verbis.

^bFalsum: ementitis Plinij verbis.

Act. 14.

Ipsa scriptura linguarum nonnullam in ea & vicinis locis discrepantiam prodit, quemadmodum patet ex secundo cap. Actorum. Iudei enim Hierosolymis ad celebrandam Pentecosten congregati, & Apostolorum multiplices linguas obstupescens, inter alias prouincias voce diuisas, Pontum & Asiam, Cappadociam, Phrygiam, & Pamphiliam recensent. Quas duas prouincias omnes Asia minori attribuunt. Quòd optimo argumento esse potest, vniuersam Asiam minorem non omnino Græcè loquentem esse. Quotquot ergo ex illis aliena lingua utebantur, cum preces suas publicas Græcè recitariant, lingua non intellecta eas recitabant.

Qui causam videri volunt exquirere, ob quam ea regio tantam haberet linguarum varietatem, crebris imperiorum & dominationum mutationibus eam ascribunt, propterea quòd à variis populis deuicta esset & occupata quarum singulæ vna cum imperij sui propagatione, leges etiam suas, & instituta & linguas in terras sub ditionem suam redactas, introducere studuerunt. Eo igitur optimis & idoneis testimoniis confirmato è sedecim Asiaticis nationibus, tres duntaxat Græcæ extitisse, reliquas tredecim, cum Græcè sacra sua conficerent, non sua lingua, sed peregrina confecisse consequitur. Alioquin enim, si Græca lingua cunctis patria fuisset & natina, quamobrem non omnes Græci dicti essent? Hinc ergo perspicuè videmus non nouum esse, neq; ab vniuersali quadam Ecclesiæ corruptela fluxisse, vt aliqua nationes ignota lingua precarètur.

Episcopus sarisburiensis.

Hic tibi cauta attentione opus erit, lector: Magnam enim Hardingus scientiæ caliginem, qua oculos tuos falleret, rebus offudit. Nisi oculis illam notaueris, & diligenter obseruaueris, clam conspectui se tuo subtrahet.

Syllogismum hoc modo suum contexit: Asia minor, quæ præcipua Græcæ ecclesiæ pars extitit, sacra sua, & rem diuinam Græco sermone fecit: At permulta nationes eiusdem Asiae Græcè neuitquam intellexerunt: Ergo rem diuinam peregrina lingua tractarunt, & percerunt.

Egregius me hercule fucus. Verum te circunueniri ne permiseris. Hardingus ipse optimè nouit meram hanc fallaciam esse, hoc est, captiosum sophisma, quòd scholastici vocant *ex meris particularibus*, aut *A non distributo ad distributum*. Nisi maiorem correxerit, vniuersalemque fecerit, atque sic dixerit, Tota Asia minor rem diuinam Græca lingua faciebat, nullo modo constare poterit. Quòd Asia minor rem diuinam publicasque preces Græcè fecerit, nemini dubium est, neque docto, neque indocto: quòd autem Asia minor vniuersa, vbique, & in omnibus partibus ita fecerit, id si negetur, Hardingus etsi omnibus scientiæ suæ adiumentis vsus fuerit, probare tamen nunquam valuerit. Satius itaque iudicauit, vt ab omni confirmatione nudum & derelictum præteriret. Minor hæc est: *permultas Asia nationes Græcè non intellexisse*, atque huc omnem argumentationum suarum impetum contulit. At quorsum tandem? neque enim id nostrum quisquam inficiatur, neque ad controuersiam nostram & quæstionem pertinet. Atque id tamen Hardingus omnibus suis coniecturis confirmare neuitquam potest.

Elenchi Hardingiani explicatio.

Apostolorum Acta profert, in quibus variarum fit linguarum mentio, inter quas, quædam prouinciæ huius Asiae, propter multiplicem in sermone dissimilitudinem præcipuè nominantur. At quid sit si responderè, quæ eo in loco enumerantur, non omnes diuersas fuisse linguas, sed varias potius vnius linguæ dialectos, & distincta idiomata. Certè Beda sic disertè videtur affirmare. Hæc ipsius sunt verba: *Verè & hic cum illo erat, nam & Galilaus est. Non quòd alia lingua Galilæi, atque alia loquerentur Hierosolymitæ, qui vtrique fuerunt Hebræi: sed quòd vnaquæque prouincia Iudææ suas habendo proprietates vernaculum loquendi sonum vitare non possit*. Huc etiam historiam hanc, quæ in Actis Apostolorum perscribitur, refert.

Act. 2.

Beda in Luc. cap. 22. lib. 6. ex Hierony. in Matth. cap. 26

Hardingus autem ait, *Neceste est multò maius quoddam discrimen esse in his regionibus Asiaticis, quàm in illa, propter frequentes, quæ in illis acciderunt, imperiorum & dominationum conuersiones*. Non omnino mala coniectura. At potentissimi victores, qui eas sibi regiones subegerunt Macedones, Thebani, aliique Græci extiterunt, quos non est dubium illis Græcam linguam propagasse: quemadmodum facile quiuis perspexerit, qui non sit in iudicando puer. Paulus ad Ephesios, Galatas, Colossenses, qui Asiam hanc minorem incolebant omnes, Græcè scripsit. Et Diuus Lucas de Paulo scribens Ephesi commorante, ibique Euangelium annunciantem, factum esse ait, *vt omnes, qui habitabant in Asia, audirent sermonem domini Iesu. Iudæi simul, & Græci*. Diuus Lucas, qui Paulum omnes illas regiones obeuntem comitatus fuerat, nullos ibi populos cognouit, nisi Iudæos, atque Græcos: Hardingus autem Barbaros fuisse nonnullos suspicatur:

Act. 19.

Act. 19.

quinam verò essent, aut quibus in partibus habitarent, aut quo sermone vterentur, incertus est. Equidem verò Polycarpus Smyrnæ Episcopus fuit: Gregorius Ponti: Basilius Casareæ apud Capadoces: Amphilocheus Iconij in Lycaonia: Gregorius Basilij frater Nyssæ in Caria, aut in Thracia: hi que vniuersi in diuersis Asiæ minoris regionibus palam docebant Græcè, atque à plebeiis hominibus intelligebantur.

Sed Hardingus subiicit, *Strabo natus in eadem regione, & Augusto ac Tiberio imperatoribus, ipsiusq; Pauli tempore florès, in Geographia sua scribit, quòd cum essent in Asia minore sedecim distincta nationes, tres tantum ex illis Græca, cætera omnes Barbaræ existerent.* Ipse ne Hardingus insciens fallatur, an aliis fraudem sciens moliatur, non possum statuere. Hoc autem cum Strabonis mente pugnare liquidò confirmo. Hæc enim Strabo, non de sua sed de Ephori memoria loquutus est, qui Strabonem quingentis fere annis ætate anteibat.

Strabo Geograph. lib. 14.

Ephorus iste scriptis proditum reliquit, sua memoria tres duntaxat nationes Græcas in Asiam penetrasse, reliquas autem omnes tum barbaras fuisse. Qua de causa Apollodorus scribit ante bellum Troianum nullam vnquam Græcam gentem, in ea loca habitandi causa immigrasse. Etenim si hæc Strabo de sua ætate & seculo scripsisset atque sensisset, quorsum Ephori, qui tot ante ipsum centenariis annis vixerat, testimonia vsurpare voluit ad eam rem demonstrandam, quâ ipse tam accuratè lusitauerat, atque perspexerat: maximè cum Ephorum non imitari, sed redarguere institueret: quemadmodum ex ipsius verbis clarè videmus: De Apollodoro autem sic scribit: *Nò satis consideratè egisse videtur, poeta verba confundens, & ementiens.* Cum hac etiam Strabonis sententia locus ille è Plinio prolatus optimè congruit, & manifestò contra Hardingum concludit, sicuti ex ipsius verbis apparet: *In eo omni tractu proditur tres tantum gentes Græcas iure dici, Doricam, Ionicam, & Eolicam: cæteras Barbarorum esse.* Quòd dicit, *Proditur*, significat ab Ephoro, aut Apollodoro, aut alio quoquam, qui antiqua memoria vixerat. Quòd autem ait, cæteras *Barbarorum* esse, intelligit illas eò appulsas esse, nò è Græcia, vt tres reliquæ fuerant, sed ex aliis Barbarorù regionibus. In eo verò quòd scribit, *Tres tantum gentes Græcas iure dici*, nihil planè aliud velle potest, quàm quòd cæteræ etiam Græcæ dicerentur, etsi non perinde iure, & natiuè, atque reliquæ. Alioqui namque illius vocabuli, *iure*, exceptio superuacanea fuisset. Hardingus itaque Asianos homines nequaquam fuisse Græcos ostensurus, Plinium citat, è cuius verbis illos extitisse Græcos necessariò conuincitur.

Strabo lib. 14. 7
τά τ' ἢ ἢ ἢ ἢ ἢ ἢ
ἐστὶν ἢ ἢ ἢ ἢ ἢ ἢ
ταὶ δὲ ἢ ἢ ἢ ἢ ἢ ἢ
Plin. hist. natu-
ral. lib. 6. cap. 2.

Hardingus Strabonis mentem corrumpit. Lib. 14. Geogr.

Sed instabit adhuc Hardingus, & vehementiùs vrgebit Strabonis locum: *Strabo scribit, his tribus nationibus exceptis, cæteras fuisse barbaras: Ergo, Græcè nesciebant.* In hoc argumèti vis sita est. Sed hic iterum Hardingus Strabonis mentem adulterat. Etenim Strabo Barbaros appellat eos, qui & intelligebant, & loquebantur Græcè. Quem autem testem locupletiosem, quàm ipsum Strabonem aduocabimus? Sic enim scribit: *Barbarissimum in his dicere consueuimus, qui malè loquuntur Græcè, non autem in illis qui Caricè loquuntur. Sic etiam barbarilocos, & barbari sermonis homines eos accipere debemus, qui malè Græca pronuntiant.* Hinc videre possis, Lector, qua fide Hardingus in citandis veterum authorum testimoniis vtatur. Ex Strabone scilicet confirmare contendit, has nationes nò esse loquutas Græcè, quandoquidem barbaræ fuerunt: atque ipse tamen Strabo scribit Græcè eas loquutas, tametsi barbaræ essent. Quare cum totus iste Syllogismus sit, vt dixi, fallax & captiosus: Maior falsa, Minor falsa, & neutra vlla ex parte confirmata: cùmque Strabo, ac Plinius adulterati proferantur: ex istis colligere atque concludere, has nationes diuina officia ignoto sermone procurasse, ineptè foret, & absurdè concludere.

Hardingianus syllogismus.

Hardingus. 9. Sectio.

Hic forsàn Iuellus, eiusve astipulator aliquis obiecerit, *Asiaticos populos non modò sua quadam & natina lingua vsos esse, sed communiter etiam & vulgò Græcè loquutos, eoque Hieronymum testem protulerit dicentem, Galatas, excepto sermone Græco, quo omnis Oriens loquitur, propriâ linguam eandem habere, quam Treuiros. En, inquit obiecto iste, Hieronymus vniuersum Orientem Græcè loquutos qui affirmat: Ergo, sacra Græco sermone confecta, non erant illis hominibus peregrina aut incognita. Ad hoc respondeo, Hieronymum intelligere aliquos homines ex omnibus nationibus Orientalibus Græcè loquutos fuisse, veluti, doctos nobiles, mercatores, omnes liberaliter educatos, ceterosque qui negotiorum suorum causâ in illis regionibus multum versabantur. Breuiter, fuit pocul dubio ea lingua admodum communis, utpote quæ sola illorum hominum docta lingua esset, qua scientias omnes addiscerent, & quæ iis opportunissima & commodissima videretur, qui illas Orientales regiones peregrinarentur, quemadmodum Latina lingua hominibus Occidentalibus ad eundem vsum inferuit. Non autem intelligit vniuersos, & singulos homines, quocumque tandem loco aut conditione essent, omnes inquam rusticos, omnes agrorum cultores, omnes armentarios, omnes mulierculas Græcè tenuisse. Tum enim nullas habuissent peculiare ac proprias linguas. Neque enim est illius simplicitatis, & stuporis, quo maxima pars illorum hominum laborat duas linguas tenere. Quòd Hieronymus linguam Galatarum, eius gentis Propriam linguam vocet, in eo nos admonet, eam ad omnes, id est, ad singulos eius prouincia homines pertinuisse speciatim, Græcam autem ad omnes generatim, respectu aliarum nationum illic habitantium, ita vt non sit necessariò de singulis intelligendum.*

In proemia
2. lib. cõmen.
Epist. ad Galatas.

Episcopus

Episcopus Sarisburiensis.

Nimium sibi ipsi negotium fecerit Hardingus, in ea re confirmanda, quam nemo vnquam prudens negauerit. Nam qui videri possit probabile totam Orientem, quæ quodammodo dimidia pars terræ est, & tot tamque varias nationes complectitur, vno quodam & communi sermone loquutam esse: cum nos ipsi huius regni Anglicani finibus modicis circumscripsi, quinque disparibus, à seque inuicem diuisis atque alienis linguis disiungamur. Miror Herodoti fabulas ab Hardingo esse prætermittas, quando scribit *Bek* aquid Phryges significare panem: *Kiki* in lingua Aegyptiaca unguentum: *Achmach*, satellitem aut stipatorem: aut *Alia* aut *Urotal* in Arabum sermone, aliâque eiusdem generis permulta. Ista enim ab eo potuerunt vsurpari, ad confirmandum vniuersas totius Orientalis plagæ nationes Græco sermone vsas non esse. Herodotus.

Quamquam autem de eo inter nos conuenit, quod præcipuum est, & familiam quodammodo ducit, nimirum in partibus Orientalibus, multiplicem fuisse linguarum dissimilitudinem, atque etiam Græcum sermonem hominibus politioribus familiarem extitisse, tamen hæc distinctio *De omnibus vniuersæ, & De omnibus particulariter*, quam hic ad eludenda Hieronymi verba excogitauit Hardingus, exilis admodum, & quasi vernacula videtur. Qui enim esse potest aliquid vniuersale, quod particularia & singula non comprehenderit? Si Hardingi interpretationem probamus, *Omnes* accipiendi sunt pro *Aliquibus*, aut *Omnes* vt pro decima parte *Omnium*: atque ita *Omne* non est *Omne*. Quare quod Hardingo *vniuersale est*, planè *particulare* existit: denique *vniuersale* suum nõ est vniuersale. Tam eneruata est, tamque dissoluta eius responsio.

Galatas autem, quos Hieronymus scribit præter natiuam suam linguam, Græca etiam vsos esse, quia postremi omnium vt Apollodorus tradit, in eas oras peruenerunt, credibile est barbarum suum, & vernaculum sermonem diutius retinuisse, quam cæteros. Verùm quemadmodum, an omnes omnium conditionum Galatæ Græcè loquerentur, an secus, quod Hardingo videtur, necessariis iudiciis planum fieri nequit, ita perfectò nihil profus interest. Non enim ex eo probare poterit, eos qui Græcè neutiquam sciebant, preces publicas Græcè celebrasse. Hæc tamen & *Maior* est in argumento, & totius fundamentum continet, quam Hardingus diligenter dissimulauit, atque prætermisit. Strabo Geograph. l. 14.

Hardingus. 10. Sectio.

Tract. in Ioan. 117. **A**ugustinus de titulo, quem Pilatus cruci affixit loquens, ait hoc modo: Fuit inscriptus Hebraicè, Græcè, & Latinè Rex Iudæorum. Hæc enim tres linguæ, quam cæteræ fuerunt in maiore pretio habitæ. Hebræa propter Iudæos in Dei lege gloriantes: Græca propter Gentium sapientes: Latina propter Romanos, multis ac pene omnibus iam tunc gentium imperantes. *Iam verò quòd hîc ait, Græcam linguam in honore fuisse propter Gentiū sapientes habitam: dubitatione illâ, quæ ex Hieronymi verbis oriri posse videbatur, luculenter explicat, ostenditq; Græcâ linguâ nõ plebeiis quibuslibet hominibus totius Orientis cõmunem fuisse, sed tantum sapientibus, ad sciendarum artiumq; studia excolenda. Huc pertinet quòd scriptura prodidit vulgare linguam Lycaonũ, Paulo Barnabæque audientibus, loquutos fuisse nõ magistratos & principes, sed homines infirmos & plebeios: Turbæ leuauerunt vocem suam Lycaonicè dicentes, &c. Act. 14. Atq; sic Hieronymũ esse loquutũ intelligendũ est in hoc loco, nõ de omnibus Nationũ Orientaliũ hominibus, sed potius de magna multitudine, & de quibusdã singulariũ nationũ. Alioquin enim si omnis Oriẽs Græcè loquuta esset, milites ij, qui Gordianum inuenem Imperatorẽ apud Circeium castrum sepeliebãt, nõ tõgẽ à finibus Persiæ, elogiũ eius monumẽto, nõ insculpsisset literis Græcis, & Latinis, Persicæque, & Indaicæ & Aegyptiaca lingua, vt ab omnibus legeretur, quemadmodũ Iulius Capitolinus scribit. Quòd argumento est omnẽ Oriẽtem nec loquutũ fuisse, nec intellexisse Græcè. Idẽ etiã valet, quòd Epiphanius scribit ad hũc modũ:*

In Gordianis. Lib. 2. Hæref. 66. Persæ secundũ Persicas literas Syriacis etiã literis vtuntur. Quẽadmodum apud nos multæ nationes Græcis literis vtuntur, cũ adeo omnes fere nationes proprias literas habeant. Alij etiã cõplures reconditã Syrorũ linguam magni æstimãt, eamq; quæ circa Palmyrã obtinet, cũ linguam ipsam, tũ etiã eiusdẽ literas, & characteres. Libri quoque scripti sunt à Mane sermone Syriaco. *Præterea si tota Oriẽs Græcè loquuta esset, multi sanctissimi patres nunquam tã opere inuidissent reip. Ecclesiastica, vt excellentissima sua opera omnium lectioni denegaret, quæ ipsi barbara & vsitata lingua cõposuerũt, ad fratrũ tantũmodo suorũ utilitatẽ, qui secũ erãt eiusdẽ linguæ societate cõiuncti: Antonius, qui septẽ singulares epistolas, ad varia Monasteria scripsit, Apostolico sensu & sermone, vt Hieronymus testatur in Aegyptiaca lingua: similiter sanctus Ephremus, & Bardeſanes Mesopotamius, qui maxime rara scripta Syriacè ediderũt.*

Similiter etiam Isaacus Antiochenus & Samuel Edeſſenus presbyteri multa sanctissimè scripserũt aduersus hostes Ecclesia eadẽ lingua, sicuti Gẽnadius testatur. Sed quid de omni Oriẽte loquar? Ne omnis quidem Asia minor, & regiones ei finitima Græcè loquebantur vno tantũ seculo ante aduentũ Christi. Et enim si Græco sermone vsa essent omnes, Mithridates Rex ille Põti celeberrimus opus nõ habuisset, vt duas & viginti linguas addisceret, quot ille nationibus imperabat, quò supplicibus suis responsa daret, leges illis & instituta prescriberet, & palã in cõcione tot linguis cũ iis loqueretur, sine interprete, vt Plinius scribit. Itaque si ista viginti & due nationes, quarũ singule vario sermone utebãtur, præter suã & patriã linguã, Græcam quoq; tenuisset, Plinius neutiquam illud verbum sine interprete addidisset: & rex etiam ille inanem, & non necessariam suscepisset molestiam, tot linguas discendi, cum vna sufficere potuisset.

Prope regis huius imperij fines, ad litus maris Euxini, in Colchide urbs olim sita fuit nomine Dioscu-

Lib. de Eccle. Scripor. Natura. hist. lib. 7. cap. 24.

rias, ad quam tanti fiebant peregrinorum concursus, ut quemadmodum Plinius ex autoritate Thimosthenis scribit, trecenta distinctarum linguarum nationes illuc confluerent, & ad extremum Romani centum & triginta interpretes in eadem alerent, ad negotia sua ibidem expeditius celeriusque conficienda. Quare, si omnis Oriens Græcè loquuta esset, quemadmodum Hieronymi verba inniere videntur, Romanis opus minimè fuisset, ut in tantam interpretationem, qui res illorum agerent, & negotia tractarent, multitudinem tam magnos sumptus facerent. Sed ut perspicuum fiat omnem Orientem Græcè neutiquam loquam esse, quorsum prophanos authores citemus? Notus ille locus Actorum mentionem facit de variis nationibus in ea habuantibus, quæ linguas proprias ac distinctas habuerunt, Parthi, Medi, Elamitæ, &c. Act. 2. Denique, qui ad defendendam nouam suam opinionem, quas preces publicas antiquitus in Ecclesia Orientali vniuersè ab omnibus intellectas fuisse contendunt, dicere & confirmare non dubitant, omnem Orientem Græcè loquam esse: multum diuinuere videntur de Maiestate, vtilitate, & necessitate admirabili illius doni linguarum, quas spiritus sanctus in primitiua Ecclesia dedit, ut Euangelio propagando adiumento essent: Si enim Orientales omnes Græco sermone vsi essent, linguarum donum eo quidem respectu superuacaneum extitisset. Hactenus de Græca lingua, de quæ precibus publicis ea lingua recitatis.

* Fallum: nihil enim hætenus de precibus publicis dixit.

Episcopus Sarisburiensis.

Hoc opus rectè appellari possit *vanitas vanitatum*. Quid enim ineptius aut stultius esse possit, quam illud tam diligenter tamque prolixè probare, quod nullus neget. Et tamen res tanta ab eo contentione agitur, quasi in ea ius omniæ defensionis suæ positum esset. Perinde potuit probare Indos, Arabes, Aethiopes, Tartaros Græcè non intellexisse. Præposterum quoddam Dialecticæ genus est, tam enixè confirmare, quod confirmationis non indiget: quodque confirmandum fuit, in præteritis relinquere. Titulus crucis tribus diuersis linguis inscriptus, cum vniuersos Orientales populos non vno eodemque sermone vsos esse arguit, quod nemo quidem sana mente negarit, tum contra Hardingum valet, ostenditque mortem Christi promulgadam atque enunciamdam omnibus linguis esse. Nam ut Albertus, & Lyra doctores Hardingianarum partium, de ea rescribentes testati sunt, ideo fuit inscriptio singulari quadam Dei providentia tribus principibus linguis facta & notata, ut omnes, qui de diuersis orbis partibus venerant, possent illam legere. Hieronymus similiter ait titulum hunc fuisse eo modo inscriptum, in testimonium vniuersarum gentium. Diuina siquidem voluntas decreuerat, ut lingua vnaquæque confiteretur & prædicaret, Christum esse dominum in gloria patris.

Albertus & Lyra in 19. cap. Ioannis. Hieronym. in Esai. lib. 7. c. 29.

In eo autem Hardingus multum de gloria crucis Christi decerpit, quod eiusdem inscriptionem ad solos sapientes doctosque Græcos pertinere contendit. Nam Albertus, & Lyra affirmant, ita eam fuisse compositam, ut ab omnibus legi posset: & Hieronymus, In testimonium vniuersarum gentium. Neque verò constat, Philosophorum ita magnam frequentiam Christo adfuisse morienti, à quibus titulus ille legeretur. Iam verò Augustinus per hæc verba, *Sapientes Græcorum* omnes Græcos intelligit. Etenim quemadmodum Iudæis omnibus solenne fuit legem iactare ac venditare, ita Græcis omnibus insitum fuit sapientia gloriari. Paulus autem de vtriusque generatim loquitur: *Iudæi signum quaerunt Græci sapientiam*. Propterea Philosophorum quidam dixit, Olim septem fuerunt in Græcia sapientes, nunc autem non sunt stulti septem: omnes enim sapientum sibi nomen gloriose vendicabant.

1. Cor. 11.

Act. 14.

Homines Lycaones ad Paulum & Barnabam Lycaonicè loquuti sunt *Ergo* (inquit Hardingus) *Græcè non sunt loquuti*. Quid si autè Diuus Lucas dixisset eos loquutos esse Ionicè, Aëolicè, aut Doricè, quibus linguis populi Lycaonibus proximi utebantur? num ideo concluderet, Græcè non loquutos? Equidem si quis contentione quadam affirmaret linguam Lycaonicam fuisse deprauationem aliquam aut idioma Græcæ linguæ, non autem perfectam ex se & separatam à cæteris linguam, non facile contrarium euicerit Hardingus. Certè Iouem & Mercurium Græcorum Deos colebant: sacrificiumque ritu Græcorum faciebant, quemadmodum ex verbis D. Lucæ liquidò patet: & probabile quidem est Paulum atque Barnabam Græcè cum illis loquutos esse. Quanquam an sic, vel secus fuerit, nisi quòd hoc Hardingus pro re tam certa & penitus explorata ponit, nihil omnino refert. Cæterum, hoc vnum præterea tibi, lector optime, considerandum atque cogitandum propono: Lycaones hi quemadmodum & Hardingus fatetur, & ex Luca manifestò apparet, cum adhuc alieni essent à fide & religione Christiana, idolis suis, Ioui atque Mercurio, vota faciebant lingua patria: an ergo villo modo credibile videatur, illos postea ad pietatem Christianam tractos, Deum opt. max. atque Christum eius filium peregrina lingua coluisse, & orasse? Si idololatrarum interfit suas preces intelligere, multò quidem magis hoc Dei populo conuenire existimadū est. Si illi ipsi Lycaones iam renuiscerēt, Hardingi errorem sua profectò lingua refutarēt.

Act. 14.

Epitaphium in sepulchro iuuenis imperatoris Gordiani incisum quinque diuersis linguis, ut hoc in loco commemoratu superuacaneum erat, cæteraque etiā omnia, cum ipsa res neutiquam sit controuersa, ita contra Hardingi causam permultum valet. Nam si barbari milites officio ac pietate in principem impulsī, eius mortem dignam iudicarent, quam tot linguis propagarent posteritati: quid tum de iis censebimus, qui ferre nullo modo possunt, ut Christi mors vlla omnino lingua proponatur atque promulgetur? Etsi illi hominis caduci elogiis monumentum decorarūt, & exornarunt, ut ab omnibus legeretur, quemadmodum Capitolinus scribit: quid est, quam obrem isti ho-

isti homines tam diligenter obruunt sepeliuntq; immortale gloriæ Christi monumentum, atque à nullis, nisi à seipsis legi, & videri cupiunt?

Quæ protulit de Perficis Syriacisque literis: de lingua, qua utebantur ij, qui prope Palmyram habitabant: de epistolis Aegyptiacè ab Antonio, Syriacè à Bardefane, Ephremo, Isaaco, & Samuele scriptis: de Mithridate Ponti rege, qui gentibus viginti duabus, quas imperio suo continebat, responsa dare potuit sine interprete: de celeberrimo è trecentis diuersis nationibus hominum concursu ad urbem eam, quam Dioscuriadem vocant, in Colchide sitam: & nunc iterum de miraculo, ac varietate linguarum, quæ in Actis Apostolicis commemorantur, speciem aliquam scientiæ ostentationemque habent, & eò referuntur, vt vel locum tantummodo occupent, vel Hieronymum, qui *omnem Orientem Græco sermone loqui* ait, redarguant, & erroris reuincant: contra nos enim, qui ita nec scribimus, nec dicimus, nihil valent.

Græcam linguam partim propter magnitudinem imperij, quod Græci armis ac victoriis suis, in multas gentes & regna totius Orientis propagauerunt, partim etiam, quòd nationes barbaræ, quas Græci subegerant, summam ex Græcorum philosophia, atque artibus aliis excellentissimis voluptatem caperent, à multis perceptam, atque in omnia illius plagæ orbis loca disseminatam fuisse non ignoramus. Atque hoc est quod Cicero ait, *Græca loquuntur in omnibus fere gentibus*. Augustinus etiam habet: *Quos Paulus dixit Græcos, eos etiam gentium nomine significauit. eò quòd hæc lingua maxime excellit in gentibus*. Neque tamen dubitamus, alias quoque natiuas & patrias fuisse linguas præter Græcam: veluti Aegyptiacam, Arabicam, Persicam, Bactriacam, Indicam, Armenicam, Scythicam, & innumeras alias. Quod si etiam tricarum hoc in loco voluptatis causa, aut lectorem ineptè à proposito abducere, quemadmodum Hardingus facit, colliberet, cõmemorare possem Themistoclem patricium Atheniensem, antequam se magno regi Persarum sisteret, Persicam linguam perdidicisse: Nestorianos hæreticos scripta sua in Persicam, Armeniacam, Syriacam linguam vertisse: Augustinum affirmare, quòd Hieronymus linguam Hebræam, Græcam, Chaldæam, Latinam, Persicam, Arabicam, Medicam intelligeret: & Chrysostomum scribere: *Tot lingua, tot voces sunt Scytharum, Thracum, Romanorum, Persarum, Indorum, Aegyptiorum, & mille præterea gentium aliarum*.

Cicero pro Archia.

Plutarch. in Themistocle. Liberatus c. 10. August. ad Cyrill. citatur. a Petro Crinito lib. 6. cap. 6. Chrysost. 1. Cor. 14. hom. 35.

His etiam potui alia multa adiungere similis momenti, quibus id perspicuum & manifestum fieret, quod Hardingus tanto studio probat, nullusque negat: id est, Gentes Orientales linguas habuisse diuersas, nec vno cunctas sermone vsas esse. Quare secum diligentius Hardingus quærat, quinam ij sunt hominum, qui (vt ait) *multum detrahunt de maiestate, vtilitate, necessitate doni linguarum*. Nos siquidem earum cognitionem, non modò ad propagandum, sed etiam ad perpetuandum Evangelium necessariam esse confitemur: neque nobis dubium videtur, quin quibus Ethnici linguæ ad Deum adducti fuerunt, iisdem preces ad Deum suas facerent: seque non posse contrariam euincere, tacendo fatetur Hardingus. Atque tamè transitionem his verbis facit, *Hucusque de Græca lingua, de quæ publicis precibus in ea lingua celebratis*: atque ita hanc partem sui tractatus mendaciunculo concludit: cum de lingua reuera aliquid dixerit, at de precandi more, quo causa ipsius tota nititur, nihil omnino docuerit.

Quò autem id clariùs appareat, partes & membra argumenti, quo vititur, recognoscamus, atq; conferamus. *Maior hæc est: omnis Asia minor rem diuinam Græco sermone faciebat. Minor, Multe autem gentes eiusdem Asia Græcè non intelligebant: Ergo, multe gentes rem diuinam lingua ignota procurabant*. Minorem coniecturis duntaxat leuissimis confirmat: tametsi & D. Lucas in 19. Act. & consequentium temporum historia in contrariam sententiam propendeant. Maiorem prorsus intactam relinquit. Quare Syllogismus ipsius ex altera parte omnino claudicat, & in Minorem tantum concludit. Atque ita Hardingus peregrinum dogma suum, ex peregrina *Maiore* & peregrina *minore*, & peregrina *conclusionione* infert.

Syllogismus Hardingianus.

Hardingus. II. Sectio.

NVnc de Latina lingua, quæ docta lingua Occidentis est, dicamus. Quòd Latina, seu Occidentalis Ecclesia, (his enim nominibus appellata, est) sacra Latine conficeret, fateor. Præcipua regiones ac gentes Latina Ecclesia, intra illos sexcentos annos fuerunt hæc, Italia, Africa, Illyrium, utraque Pannonia, quæ nunc Hungaria vocatur, & Austria: Gallia, & Hispania: Germania, Polonia, & Sueuia regiones, partèsq; illæ septentrionales fidem longo abhinc tempore acceperunt. Nostra Brytannia fidem in plurimis locis acceperunt, sed eas à publica eiusdem professione crudelissima Diocletiani imperatoris persecutio deterruit, qua saniente Diuus Albanus cum aliis multis martyrium perpassus est.

Postquam hæc regiones fidem edocta fuissent, prout res ad maturitatem spectabat, ita sacra sua perinde faciebant, quæ sine dubio non fuerunt alia, ac quæ in iis Ecclesiis vsurpata fuerant, à quibus primi ipsarum Apostoli, ac doctores aduenerant. Cum autem primi præcones fidei in hæc partes Occidentales Roma venerint, missi alij à D. Petro, alij à Clemente, alij deinceps ab aliis illius sedis Apostolicæ Episcopis illi in regionibus, quas adduxerant ad pietatem, vel Romana Ecclesia sacra, vel aliqua persimilia plantarunt atq; instituerunt, eaq; Latino tantum sermone, quod quidem quisquam sciat. In quo tantum loquor de primis sexcentis annis. Quòd autem ea sacra intellecta fuerint ab iis populis, qui Latine loquebantur, & intelligebant, nullus negat. Aliquibus enim nationibus ea natina fuit, & materna lingua, non aliter atque Græca Græcis.

^a Fallum: prima enim fidei in hisce Occidentibus regionibus prædicatio non manauit Roma. ^b Fallum: Primi enim Præcones ipsi nõ sunt loquuti Latine.

Episcopus Sarisburiensis.

Hardingus falsa scient. & prudēs affirmat. Ad Rom. 15. Theodoretus de curandis Graecorum affectibus.

Beda in hist. Anglorum. Galfrid. lib. 8. cap. 4. Auentinus in hist. Boiorum. 2. Timoth. 4.

Tertull. contra Marcion. lib. 2. August. epist. 178.

Hardingi ratio in ipsum valet.

Cosmographica Hardingi nō reprehendo: quanquam huius causæ confirmatio non est (vt putō) à Cosmographia petenda. Omnis eius de sacris Latinis oratio duobus continetur fundamentis: primo, totam Occidentis fidem, à Romanis tantum Episcopis dimanasse: altero, eiusdē fidei satores ac seminatores Latinē sacra publica vbique administrasse, atque instituisse. Quorum quidem vtrumque falsum esse, nec vnquam probari posse ipse nouit. Atque vt hanc rem quasi præsens attingam, Paulus ait se *loca omnia vsque ad Illyricum Euangelio complenisse*, idque nō Roma, sed Hierosolymis profectum: atque se Roma in Hispaniam iturum pollicetur, quod eum postea præstitisse aliqui produnt: Theodoretus etiam Paulum in hanc insulam, quæ nunc Anglia vocatur accessisse, atque in ea Euangelium seuisse tradit. Idem quoque fecisse Iosephum Arimathensem Britannicorum Chronicorum auctores suspicantur. Et licet coniecturæ in rebus tam vetustis sæpenumero incertæ sunt & obscuræ, probabile tamen videatur religionem Christianam non Roma in hanc insulam primū aduectam, sed à Græcis acceptam esse, cum, quod in Paschate celebrando, non Romanam sequuti sumus Ecclesiam, sed Græcam: etiam quod Augustino huc misso à Gregorio restitimus, nec Romanum Episcopum agnoscere, eive parere volumus. De Lazaro autem, Nathanaele, Saturnino, qui in Galliis primum annunciarunt Euangelium prius dixi. Luciu D. Pauli comitē in Germaniam venisse Auentinus: & Titum in Dalmatiā abiisse Paulus ait.

Id profectō constat, Ecclesiam Romanam, cum aliis de causis, tum maxime propter imperij amplitudinem, vrbisque celebritatem, ab ipso statim initio cæteris omnibus præcelluisse, & summo semper studio ac diligentia Christi gloriam amplificasse, multosque Deo martyres exhibuisse. Non tamen proinde omnia venisse Roma cēsendū est. Tertullianus enim Hierosolymas *matrē & fontem religionis* vocat: Et Augustinus fidem à Græcis ortā esse scribit. Quod deinceps ait, summos illos viros, qui omnes has partes occidentales fide ac religione informarunt, preces publicas Latinē vbique proposuisse: præterquam quod manifestō falsum est, sicuti postea, Deo volente, liquebit, ne tenuem quidem veritatis speciem, atque similitudinem habet.

Etenim hanc rationem perpende (quæso) Lector: *Magistri pietatis Roma venerunt: Ergo, Romanum vbique morem obseruarunt*: Si hæc ratio valeret, tum hoc etiam modo concluderem: Ecclesia Romana primū fuit instituta ab iis, qui vel è Græcia, vel Hierosolymis venerunt: Ergo, Roma Græciæ aut Hierosolymarum ritus colit. Hardingus autem eo sibi assumpto pro certissimo, harum regionum Ecclesias in Romanæ Ecclesiæ institutis inhæsisse, ampliū concludit: *Ergo, rem diuinam Latinē ad normā Ecclesiæ Romanæ fecerunt*. Quiuis vel puer facile animaduertit hoc sophisticum, atque insidiosum argumentum esse, quod vulgō dicitur, *A secundum quid, ad simpliciter*. Sic enim perinde potuit concludere, *Romana Ecclesiæ consuetudinem imitabatur: Ergo exhortationes atque cōcōiones nullas nisi Latinas audiebant*: Sic namque in Romana Ecclesia fiebat. Adeone verō Hardingus aut inconsideratus, aut dissolutus est, vt non videat quā aptè ipsius argumentum in caput redundet suum? Certè ex hoc fundamento, appositè & verè ad hunc modum concludere liceat: *Hæ Ecclesiæ Occidentales morem ecclesiæ Romanæ obseruabāt*, (Hoc ipse sibi iure suo vt rē minimè dubiam assumpsit) *Ecclesiæ autem Romana diuina officia celebrabat nativo & vsitato sermone* (Quod etiam fatetur): *Ergo ecclesiæ Occidentales similem colendi Dei morem retinebant*. Hoc argumentum integrum, & perfectum, & fallaciæ expertum est.

Deinde, facile perspicere potuit, ex eo quod ipse posuit principio aliud necessarium argumentum statim contra ipsum concludi potuisse, isto modo, Omnes Ecclesiæ, quæ fidem à Romanis acceperunt, Romanos mores & ritus retinuerunt: at Ecclesiæ Anglicana Romanæ Ecclesiæ ritus nō seruauit (quod ex obseruatione Paschatis, & ex Episcopi repulsa manifestissimū est, vt antè docuimus): Ergo, Ecclesiæ Anglicana religionem fidemque suam à Romana non didicit Ecclesia. Si prudentiūsecum deliberasset, non istis fundamentis reliquam defensionis suæ molem superstruxisset.

Hardingus. 12. Sectio.

Quod preces, & sacra esse vernaculo sermone, faciendā probaturus (veluti apud Anglos Anglico, apud Hybernos Hybernico, apud Teutones Teutonico) authoritates & exempla ecclesiarum profert Iuulius: cum reuera tempore primitiue ecclesiæ, populus Græca Latinæque lingua vulgariter, & communiter uteretur: nihil affert in eius rei cōfirmationem, que in cōtrouersiam adducitur. Arnobius (inquit) latinam linguam sermonem Italum vocabat. Ambrosius Mediolani, Augustinus in Aphrica, Gregorius Romanæ Latinē concionabantur, eoque populus intelligebat. *Quid tum? Hoc nemo negat*. Basiliius etiam scribit, viros, mulieres, & pueros in suis ad Deum precibus fremitum quandam excitasse instar fluctus littora percutientis. *Quid ex his potes Iuulle necessario concludere? Hæc omnia intelligi possunt de contenta pronuntiatione huius vnus vocabuli Amen, ad finem precationis adhibita, que nunc à choro fit, quæque à populo etiam in parte templi inferiore fieri possit*. Hieronimus enim nos ad ita sentiendum inducit, qui populi Romani summum pietatis studium collaudās similiter ait. Vbi alibi tanto studio & frequentia ad Ecclesias, & Martyrū sepulchra concurritur: vbi

sic ad

Obiectionum
Intellectus

Hexameron:
Homil. 4.

In 2. Proem:
Comment. ad
Galatas,

fic ad similitudinem cœlestis tonitruī Amen reboat, & vacua Idolorum templa quatiuntur? Populus cum sacerdote loquitur in precibus Mysticis, inquit Chrysoſtomus, à ſuello citatus. *Quid tum? Ille mos diu antè ipſorum adeo Apoſtolorum memoria obtinuit, vt in Clemēte legimus, in Cypriano, in Cyrillo Hieroſolymitano, multiſque aliis. Ita quoque nunc obtinet. Etenim in vetuſtis Patribus inueniet ad Per omnia ſecula ſeculorum (de quo Chryſoſtomus loquitur) ad Dominum vobiscum (vtcūque illi cōtemnant) ad Surſum corda, & ad Gratias agamus Dōmino Deo noſtro, populum reſponſiſſe, ſicuti nunc etiam faciunt Amen, & cum ſpiritu tuo, habemus ad dominum, dignum & iuſtum eſt.*

*Faluſum: Nō enim ita nūc habet. Hardingus nouit populū nūc non reſpondere ſacerdoti.

Episcopus Sarisburiensis.

Agreditur nunc Hardingus, ad eas teſtimoniorum authoritates diluendas, quas ego adduxeram: eiufque incepti notam ac ſignificationem in margine impreſſit, his verbis, *Obiectionum Iuelli ſolutio.* Breues admodum certè videntur eius ſolutiones. Etenim ad authoritates omnes qualescunque fuerint, ſatis ſibi fore putat reſpondere, *Quid tum?* Nam quod ego dicerem preces publicas in Romana & Mediolanenſi Eccleſia, cæteriſque Italiae locis populo Latine recitatas fuiſſe, quandoquidem lingua Latina illius gentis propria atque patria eſſet: eaque de cauſa Arnobium appellare linguam Latinam *Sermonem Italum:* tum etiam multo poſt Ambroſium Mediolani, Auguſtinum in Aphrica, Gregorium Romæ conciones ad vulgus Latine habuiſſe, & Latine ſacra publica procurariſſe: iſta (inquam) omnia facile reſelluntur ab Hardingo: ſic enim ait, *Quid tum?* Baſilij locum uſurpabam, vt ait, *uirorum, mulierum, puerorumque Deo preces fundentium ſtrepitum inſtar fluctus littora verberatis viſum eſſe.* Et Hieronymi, *Populum ad ſimilitudinem cœleſtis tonitruī Amen reboaſſe:* Similiter & Chryſoſtomi, cuius hæc verba ſunt: *Communes preces & à populo, & à Sacerdote ſunt, & omnes vnā dicunt orationem. Bene precatur ſacerdos populo, & bene precatur populus Sacerdoti &c.* Sed, *quid tum?* Quamobrem verò, *Quid tum?* An Hardingus Arnobij, Ambroſij, Auguſtini, Baſilij, Hieronymi, Chryſoſtomi, aliorumque ſanctiſſimorum Patrū authoritatem ita leuem, & pro nihilo putat, vt eos omnes quaſi ſtatu quodam ſuo abigere, & repellere ſe poſſe exiſtimet, ſi has modò duas inaniffimas ſyllabas, *Quid tum,* pronunciauerit? Reſpondebit, *Publicā liturgiam Græcè atque Latine celebrari ſolitam fuiſſe cōcedo: at præter iſtas lingua vnquam celebratam eſſe vlla earum, quæ Barbaræ fuerunt, non oſtendi.* In Syriaca lingua fuiſſe iam antè oſtendi, quæ neque Græca eſt, neque Latina: ideoque Hardingi ipſius iudicio planè barbara iudicanda. Idem in aliis perinde factitatum eſſe linguis, poſt (ſauente Deo) copioſè, cumulatèque docebo.

Baſil. Hexameron. Hom. 4. Hieronym. in 2. proem. ad Galatas. Chryſoſt. 2. Cor. Hom. 18.

Interim multum Hardingus cauſæ ſuæ commodauerit, ſi prærogatiuas iſtas Græcæ, Latinæque linguæ tributas expromperit, & quid illæ plus inſitæ cuiuſdam ſanctimonix, quàm cæteræ habeant edocuerit, ob quam iis ſolis communes ad Deum preces facere liceat, aliis Deum precari nefas ſit. Quod ad Baſilij locum, atque illum alterum Chryſoſtomi attinet, ſic ad ea reſpondet Hardingus, quaſi non magnopere curaret, quid diceret. Id enim affirmat pro vero, quod quiuis è vulgò imperitus manifeſtò falſum eſſe intelligit: hoc eſt: Populum nunc ſacerdoti ſacra myſteria adminiſtranti reſpondere, vt Chryſoſtomi tempore fecerat.

Græcæ, Latineque linguæ prærogatiua.

Hardingus aperte falſum aſſerit.

Populus (inquit) *tum reſpōdebat, quemadmodum nūc etiam facit:* Non pudet eum ſcribere, *populum ſacerdoti reſpōdere,* cum tamen minimè reſpondere ſacerdoti populum ſciat. Ex hac igitur ſententia relinquitur, vt is reſpondeat, qui nihil reſpondet: & is Reſpondeat, qui nec quid quærat, nec quid reſpondendum ſit, intelligit: denique, vt is reſpondeat, qui tacet: atque ita vt Reſpondere, & non Reſpondere, Hardingi iudicio, idem ſit. Chryſoſtomus autem ait: *Et cum ſpiritu tuo,* (quibus verbis totus populus reſpondet ſacerdoti) *nihil aliud eſt, quàm ea, quæ ſunt Euchariſtiæ, communia ſunt omnia. Neque enim ille ſolus gratias agit, ſed populus omnis.*

Chryſ. 2. Cor. Homil. 18.

Ambroſ. 1. Cor. 14.

Similiter Ambroſius: *Imperitus neſcit ſinem orationis, & non reſpondet Amen, id eſt, verum ſit, vt firmetur benedictio. Per hoc impletur confirmatio precis, cum reſpondetur Amen, & omnia diſta rei teſtimonio in audientium animis confirmantur.* Conſtat ergo Chryſoſtomi ætate populum vniuerſum, dum ſacra peragerentur, cum ſacerdote colloquutum, vnāque precatum eſſe.

Hardingus. 13. Sectio.

In Pſal. 18. in exp. ſit. 2.

Nam quod ad locū illū Auguſtini attinet, quē è cōmentariis in Pſalmos protulit, ad ſuum propoſitum nihil facit. Auguſtini verba ſic habent, ſecus atque ea ille recitauit: Poſtquam (inquit Auguſtinus) Deo ſupplicemus, vt nos à ſecretis peccatis mundet: quid ſit hoc intelligere debemus, vt humana ratione, non quaſi auium voce cantemus. Nam & merulæ, & piſtacci, & corui, & picæ, & huiuſmodi volucres, ſæpe ab hominibus docentur ſonare, quod neſciunt. *Hæc verba interpretanda ſunt de ſenſu intelligēdo, nō de lingua, qua preces publice canebantur. Etenim populus Hipponenſis, cuius vrbs Auguſtinus Episcopus exiit, Latinam linguam intelligebat modicè. Qui ſenſus non poteſt rectè & tuto à vulgo percipi, ſed melius & ſalubrius ex eruditorum Episcoporum, ſacerdotumque concionibus diſcitur.*

Exile glosſema: Auguſtinus enim de precando, non de prædicando loquitur.

Episcopus Sarisburiensis.

Primū, Auguſtini verba ſecus eſſe, atque ſunt à me recitata iactat. Hoc tibi Lector, ſine vlla dubitatione confirmauerim, ſi hunc errorem dignum iudicaſſet, quem conuinceret atque

coargueret, non eum fuisse silentio præteriturum. Verùm, quò verba Augustini fefellisse videretur, glossema adduxit hoc in loco, textui planè repugnans, atque contrarium. *Hac enim* (inquit Hardingus) *hominum cum auiculis comparatio, non ad verba, sed ad sensum & intellectum referenda est.* Qua autem ratione inductus sic ait? Aues certè quidem rationis penitus sunt expertes, & neque verba, quæ perstrepere didicerunt, neque verborum intelligunt sensum. Quid ergo? an hac tamen inanissima asseruere freti, necessariò existimare debemus, Augustinum volucres cum hominibus intelligendi facultate conferre? Augustini manifesta est, vt & aliorum sanctissimorum Patrum hac de re sententia: *Populum oportere quid precetur cognoscere, atque ita ratione humana cantare, non auium voce perstrepere. Nam si ea cecinerint, aut precati fuerint, quæ nesciunt, poterunt* (inquit) *propter vocis sonum, sensusq; vacuitatem cum merulis, aut psittacis merito comparari.* Hoc est, quod Augustinus spectauit, quod voluit, quod proposuit. Possunt arte inflitui aues ad vocalis sonandas, & pronuntiandas humanas: etsi earum intelligentia careant. Plinius enim scribit coruam quandam edoctam fuisse vt diceret, *Aue Caesar Imperator*: & alium, *Salve Victor Antoni*: Cælius etiam Rhodiginus author est, Cardinalem Ascanium Psittacum habuisse, qui totum Symbolum articulatè pronuntiare posset. Cum huiusmodi auiibus homines conferamus eos, qui, quæ nesciunt, precantur: *Voces sonare edocentur, sed earum vim sensumq; ignorant, neq; ratione humana cantant.* An hæc verba meo proposito aptissimè conueniant, necne, iudicet Hardingus. Ei verò certè difficile fuerit ita ca torquere, vt suo instituto inferuiant: nisi fortè ad hunc modum ratiocinari voluerit. *Augustinus hortatur, vt homines intelligant, quid precantur: Ergo, possunt ignota lingua precari:* Aut hoc modo: *Augustinus homines cantare, aut perstrepere auicularum more vetat: Ergo fas est orare, quæ non intelligunt.*

Cælius Rhodiginus lib. 3. c. 32.

Cicero de Oratore.

Augustin. in Psalm. 18.

Basil. in Psalm. 18.

Atque vt hoc Hardingi commentum de sensu ac intellectu, approbaremus, eodem tamen gradu, quo antè consideret. Nam si verba populus ignoret, sensum atque significationem verborum cognoscere multò minùs poterit. Aristoteles auditum, disciplinarum percipiendarum, sensum esse proprium scribit: quare qui semper surdi sunt nunquam doctrinis imbui posse. Cicero ait: *sententia constare non potest, si verba semoueris.* Itaque hoc effugium nihil iuuat: nisi sic rectè conclusum esse argumentum censeat *Populus precatationum suarum sententiam percipere debet: Ergo, verba intelligere opus non habet.* Quid Augustinus vellet, ex verbis proximè subsequenti, manifestò apparet. *Scienter cantare, natura hominis diuina voluntate concessum est.* Eaque de causa sic populum adhortatur, *Charissimi, quod consona voce cantauimus, sereno etiam corde nosse, & tenere debemus.* Hoc autem nullo modo perficere possumus: nisi quid precemur, intellexerimus. Quapropter Basilius habet, *Lingua cantet, mens autem scrutetur sensus eorum, quæ dicuntur.*

Hardingus. 14. Sectio.

MAndatum Iustini Imperatoris, quod Iuellus allegat, quo Episcopi & presbyteri sacram oblationem, seu sacrificium quam Missam vocamus, non summissè, sed clara & aperta voce, vt a populo exaudiri possint, celebrare iubentur: nihil facit pro sacris Anglicè conficiendis in Ecclesia Anglicana, aut omnino vernacule, & vsitato sermone, in vllius præterea gentis Ecclesia: sed tantummodò à sacerdotibus atq; presbyteris dilucidam pronuntiationem exigit. vocalem, non mentalem, & orationem, non missitationem solo spiritu factam, in sacrificio, ceterisq; diuinis officiis procurandis. In quo cum Augustino consentit, quibus in libro suo de Magistro ait: Quare non opus est loquutione cum oramus, id est, sonantibus verbis, nisi fortè sicut sacerdotes faciunt significandæ mentis suæ causa, non vt Deus, sed vt homines audiant, & consensione quadam per commemorationem suspendantur in Deum. *Hactenus Augustinus.* Atque hic illius constitutionis sensus est. Hoc autem decretum ad Græcam duntaxat Ecclesiam pertinet, eoque tantum referendum est, quod aliqui potiùs silentio celebrandum esse sacrificium existimant, secundum morem Ecclesie Romana, maximè inter consecrandum. Atque vt illa constitutio Græcos attingebat, non Latinos, ita in Latinis exemplaribus non antè reperiebatur, quam Gregorius Holoander Germanus recentè memoria locum transferret. In eo autem, quod Iuellus hanc legem Iustini, in eum finem profert, quò doceat preces publicas lingua docta esse vulgò ignota, non esse faciendas: obseruandum est, quàm non integrè agat, sed ita, vt quibus Lutheri, Caluini, & Petri Martyris discipulum agnoscat. Nam cum ex allegatione illius sanctionis, nonnihil afferri potuisse videretur, quod pro diuino sacrificio Ecclesie vulgò Missa nominato, faceret sacrificij vocabulum dissimulauit, quo Iustinianus expressè vsus est, τὸ δέαια ὁποσοῦνιδ τῷ, id est, diuinam oblationem, & secus appellauit in Replicationibus suis, preces publicas: in concione autem verba ministratiõnis: nomènque illud, quo vtitur Ecclesia, non minùs fugit, quàm esse Ecclesia membrum recusat. Sic aleam fallaciter fraudulentèque iaciendo, multaque præterea ludendi dolosa genera exercendo noui hi & periculosissimi doctores, multas imperitas animas decipiunt, fideique suæ simplicitate spoliunt. Quoniam autem in loco latum hoc decretum fuit? Constantinopoli, urbi Græcia maxima, & nobilissima, in qua lingua Græca vulgò intelligebatur.

*Falsum: ad totum enim imperiū pertinet.
b Falsum: Sacerdotes enim Romani alta voce precabantur, quæadmodum ex Hieronymo, Leone, Ambrosio, atque aliis constat.

De Ecclesiasticis diuersis capitulis Constitutione 12. Gregorio Holoandro interprete. Nihil tale habetur. Metà quorundam. Cap. 1.

Episcopus Sarisburiensis.

Quod hic Hardingus Glossæ commentum excogitauit, quò optimi imperatoris consiliū prorsus eluderet, atq; frustraretur ignaris & imperus alicuius esse momenti fortè videatur.

Iustinia-

Iustinianus (inquit) de clara pronuntiatione & loquutione verba fecit, & cum illo Augustini loco, qui habetur in libro de Magistro, consentit: Ergo, nihil attingit preces vulgari lingua faciendas. Vulgariter verò certè conclusum, quemadmodum ego me in sequentibus demonstraturum confido. Si tibi non molestum fuerit (Christiane Lector) hæc imperatoris Iustiniani, atque Augustini verba à nobis vsurpata inspicere modò & examinare, iudicium tibi arbitriumque rei permiscro.

Augustinus ait: *Non habemus opus loquutione, cum oramus. Iustitiæ enim sacrificium in templo mentis nostræ, atque in cubilibus cordis sanctificatur.* Quemadmodum Clemens Alexandrinus ait: *Deus linguarum voces non expectat, quibus sensa nostra significemus: antequam enim crearemur, quæ animos nostros subitura essent cogitationes cognouit.* Propterea Deus apud Esaiam prophetam inquit: *Antequam clament, ego exaudiam.*

Clemens Stro-
mat. lib. 7.

Esaï. 65.

Hinc Augustinus igitur quærit: *quamobrè tum sacerdos vocem extollat, atque precetur in ecclesia?* Respondet, *Non ut Deus, sed ut populus illum exaudiat: quò ipsius audita voce, & mente percepta admonetur, & consensione quadam coniungatur, atque ad Deum excitetur.* Hic sensus ipse est, hæc mens Augustini, cum istis Cypriani verbis penitus conspirans: *Ideo & sacerdos ante orationem præfatione præmissa, parat fratrum mentes dicendo, Surfum corda: ut dum respondet plebs, Habemus ad Dominum, admoneatur se nihil aliud, quam Dominum cogitare debere. Quando intentione sincera Dominum debeat non vocis sonus, sed animus & sensus orare. Ista omnia (inquit Hardingus) non de vernacula lingua dicuntur, sed ad sensum & intellectum precationum pertinent.* Nam autem preces intelligere verbis ignoratis populum posse censet? Augustinum si reuivisceret, huiusmodi in verba sua commentarij puderet. Deinde adiungit, *Sacerdos voce contendit, non ut à populo intelligatur, sed ut significet se precari.* Atque ita Dei ministrum ænea tuba deteriorem facit, quæ si incertum dederit sonum, ut

Cyprian. de
Orat. Domini-
ca.

1. Cor. 14.

Paulus inquit, nemo se ad bellum instruere parerèque poterit. Hoc iustissimo Dei iudicio contingit, ut qui aliis conatur lucem eripere, ipse in mentem reprobam tradatur, cæcusque existat. Et si autem Augustini mens, quod ad pronuntiationem sacerdotis attinet, perspicua sit ex se, post tamen eam in eodem libro clariùs exponit, & luculentius, ad hunc modum: *Constat inter nos verba esse signa: at signum nisi aliquid significet, nõ est signum.* Quod si autem sacerdos, iuxta hanc excogitatam Hardingi expositionem, verba sua, quæ sunt mentis suæ signa, ignota lingua protulerit, populùsque quid significetur nescierit, Augustini sententia, loquitur ille quidem, & tamen nihil dicit: signa profert, & nihil tamen significat. Ad hæc Augustini dilucida verba sunt, *Sacerdos in cœtu apertè loquitur, significanda mētis causa, ut homines audiat, & verbis sonantibus commonefiant.* Hardingus autem ait: *Minimè verò, nõ enim sacerdos apertè loquitur significanda mētis causa, neque ut homines audiat, & commonefiant, sed tantum ut indicet se precari.* Atque ita isto glossemate textum planè corumpit. Iam & Augustini & Iustiniani verba in causas suas ἀναλύουσιν, quæ est intelligendæ via certissima. Eò autem spectant utraque ut prout Paulus præscribit *populus respõdeat Amen.* Tum sequitur, *Populus debet respõdere Amē ad preces: Ergo, preces intelligat necesse est.* Tum etiam insuper: *Populum oportet preces intelligere: Ergo sacerdos debet eas voce clara, & populari etiam ac vulgò vsitata lingua pronuntiare.* Ista autem porro resoluamus, ac retexamus. Potest Sacerdos, ut statuit Hardingus, palam peregrina lingua precari: quare non est ei necesse clarè pronuntiare: Clarè non pronuntiat: non ergo plebs eum intelligere potest: Plebs sacerdotem non intelligit: Iccirco non potest respondere, Amen. Quare suam hanc glossam manifesta Paulini præcepti violatione stabiliat Hardingus est necesse.

August. de Ma-
gistro.

Argumenti
Hardingiani
ἀλύουσι.

Adiicit Hardingus: *Hæc lex Constantinopolitana tantum ecclesia, non autem in Romana valuit.* Atque sic duo concludit manifestò falsavno brevissimo ambitu orationis. Quid autem? an Iustinianum negauerit Romanum fuisse Cæsarem, aut in ecclesiam Romanam imperium vllum habuisse? Equidem se inscribit imperatorem Romanum, Francicum, Alemanicum, Germanicū, &c. Et duos Romæ episcopos loco suo mouit, atque abdicauit, Syluerium nempe, & Vigilium: vnde aliquid habuisse iuris in ecclesiam Romanam videri possit.

Quòd autem ad constitutionem hanc attinet, Ius ait: *Generāliter dictum, generaliter est accipiendum: & vsitata ac trita sententia est, Vbi lex non distinguit, nos distinguere non debemus.* Qua autem ratione comotus est Hardingus, aut qua auctoritate, præterquam sua inductus, ut hanc modò legem nihil ad Romanam ecclesiam pertinuisse affirmaret? Certè, reliqua ex iisdem *nonnullis constitutionibus* non tantum de Constantinopoli, Romæ prælatæ fuerunt, sed de toto etiam Romano imperio, ac ditone. Imperator quoque Iustinianus in eodem titulo sic habet: *Quocunque hac de re fuerunt ad hanc regiam ciuitatem Constantinopoleos necessaria, eadem lege particulari sumus complexi.* Quid autem multis opus est? Imperator Constitutionem illam, quæ Clerum attingit, legem generalem appellat, his verbis. *Κοινῶ τε καὶ γενικῶ νόμῳ περὶ χειροτονίας &c. διευτυώσαμεν.* In codice autè de episcopis, & Clericis nominatim sanciens, hæc verba habet: *Et hoc nõ solum in veteri Roma, vel in hac Regia ciuitate, sed & in omni terra, ubicunque Christianorum nomen volitur, obtinere sancimus.*

Vnde autem Hardingo tam liquidò constat, Romanam ecclesiam neutiquam fuisse hac lege constrictam? Certè, cum ex Leone Romano, tum ex Ambrosio Mediolanensi Episcopo, aliisque sanctissimis Patribus contrarium apparet. Augustinus de ecclesia Romana loquitur ad hunc modum: *Unū Psalmū cātamus: unū respõdemus Amē.* Hieronymus etiam Romæ ad finem precis populum *Amen, instar tonitruum reboasse* tradit.

Deinde, si ista constitutionis sanctio ad Græcam duntaxat ecclesiam pertineret, sique Græci solummodo sacerdotes aperta voce, Latini omnes summissa pronunciarent, qui tum Hardingus hanc Iustiniani legem, ex Augustini verbis interpretatur, quem ipse secus fecisse, eique legi nunquam obtemperasse suspicatur? Aut qui repugnantia conciliare poterit? Tam citone sui oblitus est? An loqui idem est quod filere, aut canere, quod musitare dixerit?

Denique, Iustinianus Constitutiones has fuisse generales affirmat: Hardingus vnus Generales fuisse negat. Iustinianus ait eas toto orbe obtinuisse, Hardingus nusquam nisi Constantinopoli: Ambrosius, Hieronymus, Leo, atque alij in ecclesia Romana obseruatas esse scribunt: Hardingus solus in ecclesia Romana obseruatas esse pernegat. Si tantum nobis in rebus manifestis atque perspicuis fucum facere conatur, quam ei fidem in dubiis atque obscuris tribuemus?

Gregorius
Holoander.

Gregorius Holoander, quem nonnulla legum istarum deprauatione notare videtur Hardingus, vir, & singulari doctrina præditus, & interpret integerrimus fuit: cuius summas gratias diligentia meretur, non defensione fides eget. Nihil amplius addit, quam in Archetypo reperit: Vetus autem, quam hic Hardingus citat Tralatio, in hoc eodem titulo, *De diuersis ecclesiasticis capitulis*, folium integrum, aut plus desiderat, quod in Græco extat.

Quod de *fraudento alearum iactu dicit*, miror equidem Hardingum ea grauitate virum, animum inducere potuisse, vt ganeonum, & perditissimorum nepotum verba arriperet, quibus nos iocose luderet. Sacrificium autem Christi in cruce factum, quod nobis in sacra Communione exhibetur, nos & animis amplectimur, & linguis agnoscimus. Quod ad illud vocabulum attinet, *Oblatio*, me locum illum non transtulisse, sed tantum attigisse nouit Hardingus, neque causa vlla fuit, quam obrem sacrificij, sed duntaxat precum mentionem facerem: in quo nulla fraude, nulloque doli genere utebar, ista Iustiniani verba, sequutus: *καὶ τὰς ἄλλας προσευχὰς μετὰ φωνῆς προσφέρειν: i. & ceteras preces alta voce efferre*. Neque de Iustiniano falsi aliquid affirmauit: sicuti Hardingus tū de Iustiniano, tum de Augustino hoc in loco affirmauit. Non sum nefcius sacram Liturgiam, variis esse à sanctis Patribus appellatam nominibus. Exempli causa, *Dominicam cœnam: Dominicam mensam: Communionem: Mysterium: Sacramentum: Mysticam mensam: Eucharistiam: Oblationem: Sacrificium*. Hisque nos vniuersis appellationibus promiscuè communiterque, prout occasio tulerit, vtimur.

Authen. Con-
stitut. 123.

1. Cor. 14.
καὶ ὁμιλῶ.

Quandoquidem Hardingus calumniandi materiam ex eo arripuit, quod ego Iustiniani locum tam leuiter transferim, vnóque pene verbo propter temporis breuitatem attigerim, operepretiū me facturum puto, quò Lectori melius fati fiat, eundem integrum & totidem verbis proponere. Hæc Iustiniani verba sunt: *Iubemus, vt omnes episcopi pariter & presbyteri, non tacito modo, sed clara voce, que à fidei populo exaudiatur, sacram oblationem, & preces in sancto baptisate adhibitæ celebrent: quò maiore exinde deuotione, in depromendis Dei laudibus audientium animi efferantur*. Ita enim & *D. Paulus docet dicens in 1. ad Corinth. epistola*. Enimverò si solummodo benedicas spiritu, quomodo is qui priuati locum implet, dicit ac gratiarum actionem tuam Deo, ipsum Amen: quandoquidē quid dicas nescit. Tu quidem pulchrè gratias agis, alter autem non ædificatur: *His igitur de causis conuenit, vt inter ceteras preces, & ea que in sancta oblatione dicuntur, clara voce à religiosissimis episcopis & presbyteris Domino nostro Iesu Christo, cum Patre & sancto spiritu, proferantur: sciturus religiosissimis sacerdotibus, quòd si quid horum neglexerint, & in horrendo iudicio magni Dei, & Seruatoris nostri Iesu Christi de his rationem reddent, neque nos hæc cognoscentes conquiescemus, relinquemusque inulta*. Hinc pio principi licitum esse perspicimus, episcopis sacerdotibusque mandare: leges & instituta, quibus ecclesia administratur, sancire: Sacramentorum abusus refecare: scripturas citare: Minas & supplicia episcopis, si deliquerint, proponere. Iam verò si hæc Iustiniani verba pro nobis neutiquam fecerint, idque sine vlla stropha aut dolo malo, multò quidem minùs pro Hardingus fecerint: nisi hac forma rationes suas concluderit: *Sacerdotem oportet clarè eloqui. Ergo, ignota lingua loqui fas est*. Aut hac, *Debet populus preces audire, & respondere Amen. Ergo, eas intelligere non opus habet*.

Act. 17.

Postremò, quod vt Diuinæ veritatis fidem infirmaret, eamque imperitæ multitudinē in odiū vocaret Hardingus ait, *Nos ecclesie Dei membra esse detrectasse*: in eo quidem orationis tantum acerbitatem malitia quadam singulari incensam, qua abundare maximè videtur, depromit, neque vel suam apud sapientes causam meliorem, vel nostram facit deteriorem. Si nos ecclesie membra minimè sumus, qui populum ea, quæ precentur, intelligere, preces coniunctis & consentientibus studiis facere, atque ad Deum suscitari cupimus: quales tum ij iudicandi sunt, qui totam ecclesiam ignorantia submersam volunt, & populi stupidam esse inscitiam exoptant? Si Paulus ad vitam rediret, sic ei responderet, vt Elymæ quondam respondit. Ipse enim certè nouit, *Se scientem, & volentem deprauare manifestam viam Domini*.

Hardingus. 15. Sectio.

Imperator ille quasdam gentes dominatu suo tenebat, quæ vulgò Græcè non intelligebant. Nemo tamen est, qui Constitutionem vllam proferre possit, quam ille vnquam de sacris Vernacula & barbara ipsarum lingua faciendis tulerit. Tot gentibus ad fidem adductis ac conuersis, quarum vulgus hominum nec Græcè, nec Latine intelligebat: si diuinorum officiorum vulgari sermone celebratio tum visa fuisset ad salutem necessaria,

cessaria, Patres, qui non dubitarunt vitam pro gregibus suam profunderere, nunquam illam exilem molestiam detrectassent, publicam precationum formulam vernaculè conscribendi, si necessarium fuisset, actum fuisset: Si actum fuisset, memoria certè ab aliquo proditum fuisset.

Constat ex Arnobio in Psalmos, ex Epiphano contra Hæreses, & ex Augustino in lib. de Doctrina Christiana, iuxta censum antiquitatis linguas in orbe omnino fuisse septuaginta duas. Cicero innumerabiles esse scribit. Cum tantus igitur numerus esset linguarum, nec Iuellus, nec ullus ex eius consuetaneis docere potest, publicas ecclesiæ preces in vlla gente per sexcentos à Christo annos administratas fuisse, alia vlla lingua præterquam Græca, & Latina.

^a Falsum: Eui-
cam enim ma-
nifestis exem-
plis contrariū.

Episcopus Sarisburiensis.

Arnobius, Augustinus, & Epiphanius septuaginta & duas discrepantes in orbe linguas esse scribunt: Cicero innumerabiles ponit. Hic autem obiter annotandum illud est, Ciceronis verba, si rectè considerentur, Hardingi dogma de audiendis iis, quæ nemo intelligit, quam audiendi rationē in Missa tuetur ac propugnat, funditus euertere. Sic enim Cicero habet. *In linguis quas non intelligimus, quæ sunt immemorabiles, surdi profecto sumus*: Vnde Hardingus perspiciat, indoctam multitudinem, quæ illum Missæ sacra peragentem audit: surdam esse, nec aliquid audire: *Attamen* (inquit Hardingus) *non poterit Iuellus euincere publicas preces vlla vnquam lingua, præterquam Græca, & Latina procuratas fuisse*. Itaque iustus à me vnum modò exemplum commemorare, ex quo plebem preces publicas peregrina lingua recitasse suas constet: cum nullum, vt videtur, proferre possit, totum defensionis statum callidè inmutat, atque hoc negotium mihi mandat. Quod quidem etsi possem scholarum iure, morèque disputandi meritò recusare, placet tamen ei morem gerere, tum propter causæ opportunam, ac minime impeditam rationem, tum præcipuè, quò omni scrupulo tuam (Christiane Lector) mentem liberasse videar: nihil dubitans, quin ipse sponte tua, sis in Hardingi partibus nonnullam desperationem, atque inopiam deprehensurus: qui post tantam iactationem verborum, & pollicitationem nihil proferre possit.

Cicero in Tuf-
cul. quæstioni-
bus.

Atque vt in re minimè dubia, orationis superuacaneam prolixitatem fugiam, *Eckius Indos rem diuinam sua lingua fecisse testatur*: Durandus, *Hebræos, qui baptizantur, diuina mysteria Hebræicè celebrasse* scribit. Harum tamen linguarum neutra vel Græca fuit, vel Latina. Nicolaus Lyranus, & Thomas Aquinas: *In ecclesiâ primitiua commune officium vulgari lingua celebratum fuisse* tradunt.

Eckius in locis
communibus.
Durand. lib. 4.
cap. 1.
Nicolaus Ly-
ran. & Thomas
Aquinas in 1.
Cor. 14.

Hæc pauca conuincunt Hardingam gloriosa tantum quadam ostentatione atque exultatione elatum in hæc verba prorupisse: *Neque Iuellum, neque ex suis suffragatoribus quenquam probare posse sacra publica vllò sermone, præterquam Græco, aut Latino, peracta fuisse*. Etenim istuc facile suorum adeo Doctorum testimonia demonstrant.

Quid si autè Hardingus ipse disertis verbis hoc passus, atque adeo professus fuerit? Etsi Christum quidem petulanter denegauit, seipsum tamen, opinor, non denegabit. Eius verba, quæ in hoc ipso articulo postea habentur, attendè, quæso, Lector optime. *At Paulus (inquiunt) flagitat, vt populus assensum præbeat, & se sacerdoti conformet, respondendo Amen, ad precationem eius in ecclesiâ factam*. Ad hæc sic respondet Hardingus. *Equidem in ecclesiâ primitiua hoc necessarium fuit, cum fidei primum disciplina traderetur, eaque de causa preces vulgari lingua, & populo cognita recitabantur*. Quid clariùs, quid explicatiùs, quid disertius dici potest? In his verbis preces publicas, non modò vsitato, plebique noto sermonis genere factas fuisse confitetur Hardingus, verum etiam id eo tempore necessarium extitisse confirmat, stabilitque hac asseueratione, *Equidem*. Nunc verò contra, tãquam sui penitus oblitus, ait, preces publicas nunquam celebratas fuisse, nisi vel Græca, vel Latina lingua: scèque pro hac causa propugnantem, cum Iuello, tum cæteris omnibus, qui eius partes sequuntur, fortiter aduersaturum atque repugnaturum profitetur. Quod illi certè non erit difficile, cum non vereatur ipse sibi tam strenuè repugnare, secumque viriliter digladiari. Si in altero verus sit, in altero falsum esse necessum est.

Sec. 10. 28.

Hardingus sibi
ipsi aduersatur.

Verum enim verò, quò omnis tibi, Lector Christiane, locus dubitationis ereptus videatur, admonendus mihi es, in ecclesiâ primitiua non ab vno quopiam homine administrata esse sacra publica, sed presbyteri, totiùsque ecclesiæ coniunctis operis, quemadmodum veteres Patres vna voce, consentientibusque suffragiis testantur.

Clemens Alexandrinus habet: *In orationibus veluti vnã vocem communem habent, & vnã mentem*. Chrysostomus habet: *Non modò sacerdos gratias agit Deo, sed populus etiam totus: quid autem miraris quando sacerdotem & populum in precibus colloquentes vides?* Atque vt hic Augustinum, Hieronymum, Basilium, Nazianzenum, Dyonisium Areopagitam, multosque præterea patres prætermittam, Isidorus morem ecclesiæ sua memoria obseruatum enarrans, hæc habet: *Oportet, vt quando psallitur, ab omnibus psallatur: & cum oratur, vt ab omnibus oretur: cumque lectio legitur, factò silentio aquè audiatur à cunctis*.

Clem. Alexan.
Strom. lib. 7.

Chrysost. in 2:
ad Corinth.
Homil. 18.

Isidor. de ec-
cles. offic. cap.
10.

Non facile dixerit Hardingus, hæc omnia docto aliquo genere linguæ peracta fuisse, vulgusque hominum cuiusvis gentis, aut Græcè, aut Latinè intellexisse. Sed quia nihil ei dictum durum est, aut incredibile, quid antiqui Patres prodiderint videamus. Antè ex Theodoro, Sozomeno, atque Hieronymo preces Syriaca lingua celebratas esse demonstrari. Vetus illius patris Origenis verba, meo quidem iudicio, planissima sunt. Contra Celsum quendam, ethnicum improbi-

Origen. contra
Celium lib. 8. finum, scribens sic habet: *Graci quidem Græcè Deum nominant, & Latine Romani: & singuli item nativa & vernacula lingua Deum precantur, & laudibus pro se quisque extollit. Ille enim, qui est linguarum omnium Dominus, audit, quavis lingua orantes, idque non secus, quàm si unam vocem exciperet è varijs linguis expressam. Deus enim cum præsit machinæ uniuersi, non est quasi vnus aliquis, qui linguam vel Græcam, vel Barbaram sit sortitus, ut cæteras nesciat.*

Ambros. in r.
Cor. 14. Ambrosius de Iudæis loquens, qui fuerant ad Christum conuersi, hæc habet: *Hi ex Hebraeis erant, qui aliquando Syria lingua, plerumque Hebræa in Tractatibus, & Oblationibus utebantur.*

Basil. in episto.
ad Clericos
Neocæsariens. Basilii in epistola ad literatos Neocæsarienses scripta, in qua quo modo populus ad domum precationis nocturno tempore conueniret, & psalmos alternis vicibus canere, vnâque precari soleret, exponitur: sub finem hæc verba habet: *Tanquam ab vno ore, & ab vno corde Confessionis Psalmum offerunt Domino, & verba pœnitentiæ eorum quisque propriè ascribit sibi.* Hinc plebem Basilij tempore psalmos vnâ cecinisse, & quid canerent, intellexisse manifestò patet.

Atque ne forte elaberetur Hardingus, vt solitus est, diceretque ista omniâ Græcè fuisse, non aliquo sermone Barbaro peracta, Basilii ipse hominem anteuertit. Statim enim adiungit: *Horum gratiâ, si nos fugitis, fugietis etiam Aegyptios, & utrosque Lybias, & Thebanos, & Palestinos, & Arabas, & Phœnices, & Syros, & eos, qui ad Euphratem incolunt, & in vniuersum omnes, quibus vigilia, & orationes, & communes psalmodiæ in honore habentur.* Non est Hardingus (puto) dicturus omnes istas Græcè loquutas esse gentes.

Hieronym. ad
Heliodor. epi-
taphium Ne-
potiani. Idem affirmare Hieronymus videtur, ad Heliodorum de morte Nepotiani scribens. Ipsi hæc verba sunt: *Nunc passionem Christi, & resurrectionem eius, cunctarum gentium & voces & literæ sonant. Taceo de Hebraeis, Græcis, & Latinis, quas nationes sua crucis titulo Dominus dedicauit. Bessorum feritas, & pellitorum turba populorum, qui mortuorum quodam inferijs homines immolabant, stridorem suum in dulce Christi si egerunt melos, & totius mundi vna vox est Christus.*

Aeneas Syl-
uii histo. Bo-
hemæ cap. 13. Aeneas Syluius tradit postquam Cyrillus, atque Methodius Illyricos ad verum Dei cultum adduxissent, circiter annum Domini octingentesimum, & sexagesimum, impensèque contenderent, vt sibi fas esset preces publicas, cæteraque sacra eis Dalmatico & trito sermone tradere atque proponere, Papa autem & Cardinales non facillè, vt concederent, exorarentur, vocem quandam ad aureis ipsorum tanquam de cælo accidisse eiusmodi: *Omnis spiritus laudet Dominum: & omnis lingua confiteatur ei:* Tum eis permissum esse, vt suo & proprio sermone vterentur.

Extra. de Offi-
cio ludicis or-
dinari. Quo-
niâ in plerisque
Rituum & lin-
guarum. De hac autem re Innocentius tertius ad hunc modum fanxit, quod num ad rem faciat, annon, ipse Hardingus æstimet. Eius hæc verba sunt: *Quoniam in plerisque partibus, intra eandem ciuitatem atque Diocæsim permixti sunt populi diuersarum linguarum, habentes sub vna fide varios ritus, & mores, distriçtè præcipimus, vt Pontifices huiuscemodi Ciuitatum sine Diocæsim, prouideant viros idoneos qui secundum diuersitates rituum, & linguarum, diuina illis officia celebrent, & ecclesiastica sacramenta ministrant.*

Joan. Billet in
Summa de di-
uinis officijs. Potui hoc in loco alia multa ex varijs authoribus depromere, atque ex ipso adeo Abdia, quem tanto habet in honore Hardingus. Placet autem duntaxat cuiusdam Ioannis Billetti hac de re querimoniam attexere, itaque testimoniis repetendis finem imponere: sic habet: *In primitiua ecclesia prohibitum erat, ne quis loqueretur linguis, nisi esset qui interpretaretur. Quid enim prodesset loqui, nisi intelligeretur? Inde etiam inoleuit laudabilis consuetudo, vt pronuntiatio literaliter Euangelio, statim in vulgari populo exponeretur. Quid autem nostris temporibus est agendum, vbi nullus, vel rarus inuenitur legens, vel audiens qui intelligat? Videtur ergo potius esse tacendum, quàm psallendum.*

Hic ego causæ nostræ ascriptores produxi, veterum Patrum Clementem Alexandrinum, Origenem, Basilium, Hieronymum, Theodoretum, Sozomenum, atque Isidorum: recentiorum authorum, Aeneam Syluium, Innocentium tertium, Ioannem Billettum, Thomam Aquinatem, Lyranum, Durandum, Eckium. Quapropter non negabit, vt spero, posthac Hardingus, quin nos aliquid proferre possimus, vnde preces publicas primitiue ecclesiæ memoria, non Græca tantum aut Latina celebratas fuisse lingua constat. Edat nunc Hardingus vicissim suarum partium huiusmodi aliquod firmum, fidèque dignum testimonium, atque ego, perinde vt sum pollicitus, manus dabo.

Hardingus. 16. Sectio.

Tintinnabulū
Pater noster. **A**d illam autem Iustiniani Constitutionem amplius respondemus, nobis illam vehementer probari. *Pij homines consentaneum iudicant, vt preces nunc etiam distinctè & clarè pronuncientur, quò omnia hominum genera, maxime eorum, qui eas intelligunt, ad deuotionem inde magis excitentur, & commoueantur ad dicendum Amen, atque ad assensum ipsi præbendum suo obsequio, & fide in ecclesiam, certòque sibi persuadeant eas esse bonas, & salutaris, & ad gloriam Dei aptas. Eamque ob causam, vbi que ferè vidimus sacerdotem, cum se ad preces suas recitandas accingeret, sanctam campanam pulsasse, & aliè pronunciasse Pater noster. Quo signo silentium, reuerentiâ, & deuotio populo impræbatur.*

Episcopus

Episcopus Sarisburiensis.

Non possum Hardingo aliter ego hinc respondere, quàm Cicero quodam in loco suo respondit aduersario, *Mimi ergo exitus est, non fabula.* Cyprianus Ecclesie consuetudinem, quæ suo tempore obtinebat, exponens habet: *Sacerdos ante orationem parat animos fratrum, dicendo, sursum corda.* Cicero pro Cælio. Cyprian. in rat. Domini.

Chrysoctomi & Basilij ætate, populum hinc verbis appellare solebant Diaconi, *Oremus, attendamus:* quemadmodum sacerdotes ethnici sua sacrificia facturi, silentium imperare, turbamque consueuerunt hoc modo affari: *Faucte linguis.* Hoc in ecclesia Christi obseruatum fuisse Cyprianus scribit, quo populus admoneretur, nihil inter precandum in mentem cogitationemque venire oportere, nisi Dominum Christum.

Proinde Chrysoctomus ait, *Sacerdos in sacra Liturgia populum alloquitur, & populus sacerdotem.* Hardingus autem aliam & faciliorem, & breuiorem docendi populi viam excogitauit, & impetando tintinnabulo. Tergo fratribus obiecto, vultuque auerso duas oculos clarè pronunciat, *Pater noster:* sanctæ campanulæ diaconorum munus admonendi populi nunc orandum esse, attribuit. Si hæc quisquam præter Hardingum diceret, næ ille ineptus cauillator haberetur: nunc quia dicuntur ab Hardingo, seria videri debent, & fati magni ad tollendam Iustiniani legem momenti.

Augustinus Cæsar Tiberium filium adoptiuum admonuit, *ut ore, non digito loqueretur.* Cato solitus est dicere, mirari se, *quod non rideret Augur, Augurem cum vidisset:* quandoquidem ars illorum omnis in populo ludificando sita esset. Hæc ego Hardingo non accommodabo, licet eadem certè disciplina eruditus videatur. Faxit Deus, ut sua campanula eum de colendo, timendoque Deo admoneat, ne ipse tanquam *æs resonans, aut cymbalum tinniens habeatur.* Sueton. in Augusto. Plurarch. in Catone. 1. Cor. 13.

Hardingus. 17. Sectio.

Iam verò dicamus aliquid de publicis precibus, seu liturgia ecclesiarum Africarum, ubi Augustinus prædicabat Latinè, ut tu dicis, & ego non inficio, atque ex eo videris concludere, homines plebeios omnes illius gentis & intellexisse, & loquutos esse Latinè, tanquam vernaculè. Quod ecclesie Africanae preces suas publicas Latinè celebrarent, ex multis Augustini locis manifestum est, in commentarijs suis in Psalmos, in libris de doctrina Christiana, in Homilijs, atque planissimè in epistola quadam ad Hieronymum, in qua scribit homines cuiusdam ciuitatis Africana episcopo suo vehementer iratos fuisse, quod is scripturas in parte publica Liturgia recitans in quarto capite propheta Iona legeret, non Cucurbita, iuxta veterem translationem, cui fuerant assuefacti, sed Hedera, ut noua interpretatio Hieronymi habebat. Iam verò, etsi aliquos ista quidem intellexisse fateor, dubitari tamen merito posse video, utrum alij intellexerint, necne: uno potius multis ad iudicium coniecturis, ut secus censeam. Nam quod Annibalis legatos sermone Punico proditos agnoscerent Romani, ut scribit Titus Livius, quodque Sylla parricium Romanus cum Boccho rege Numidia per interpretes utrinque adhibitos colloqueretur, quemadmodum Salustius in bello Jugurthino refert, linguam Africam eandem fuisse, quam Punicam, antequam à Romanis ea gens debellaretur, coarguit.

lib. 2. secundi belli Punic.

Cum igitur idem homines in ea terra usque ad Augustini ætatem sedes haberent, quæ nos ratio commoueret, ut eam nativæ suæ maternæque linguæ oblitam esse, & Latinam de integro didicisse iudicarem? Non nego quin valde multi intellexerint, & loquuti fuerint Latinè propter crebrum Romanorum in ea loca aduentum, propter leges Romanorum ibi obseruatas, propter Romanorum presidia ibi constituta, maximeque propter ingentem multitudinem hominum Latinorum illuc habitandi causa missam. Deducitis colonijs primum ab Augusto Imperatore, deinde ab Adriano, post à Commodo, qui magnam illam ciuitatè Carthaginem instauratam nuper & reedificatam, ex suo nomine vocari Alexandriam Commodianam voluit, ut scribit Lampridius. Romana ista colonia, in locis maritimis confederunt, urbisque magnas habitauerunt, Carthaginem, Vticam, Hipponem, Leptim &c. & quæ istis finissima fuerunt.

His de causis, Romana seu Latina lingua latè fusa est, cæpique peruulgata esse, quippe quæ apud incolas, qui è Romana stirpe fuerunt, permaneret, atque ab alijs etiam, quibuscumque erant & consuetudine vite coniuncti, longo usu addisceretur, præcipuè in urbibus, in quibus Romani rerum potius sunt. Hæc me adducunt, ut linguam Latinam illuc peruulgatam, & admodum vulgarem fuisse credam. Quod autem intimis etiam eius regionis partibus, & hominibus rusticis, qui priscum & patrum sermonem diutius in se conseruant, ut experientia docet, communis esset, non est cerè credibile. Etsi enim homines nobiles, urbisque linguam nonnunquam mutant, quò maiore sint in honore, plebs tamen infima & rustica non tam facile mutari solet. In hoc regno Anglicano, post tempora Guilielmi Conquestois, cum propter frequentes Gallorum in Angliam accessus, & nostrorum hominum in Galliam profectioes, tum etiam propter leges Gallicas, & summam principum gratiam, & ornamenta honorum is delata, qui Gallicè loquerentur, maxima pars nobilium, Iurisperitorum, mercatorum, ducum, militum, & diuitum, Gallicè & intelligendi & loquendi periti fuerunt: homines tamen in villis & rure habitantes aut parum, aut nihil loquebantur. Hinc autem natum est illud apud Anglos antiquitus prouerbum Iack vould be à gentleman, but Iack can no French: Idem de Latino sermone apud Pænos suspicari licet.

Quid de plebe rusticana iudicabitur cum Septimius Seuerus post Apostolorum tempora Imperator, Latinis literis vix mediocriter imbutus esset: Punicis autem luculenter instructus, utpote Lepti natus? De quo sic Aurelius Victor in Epitome sua scribit: Latinis literis sufficienter instructus, Punica lingua promptior, quippe genitus apud Leptim Prouincię Aphricę. Hic Latina lingua institutioni, & disciplina, Punica nature tribuitur. Alius Spartianus in huius Seueri vita ad Diocletianum scribit, quod cum soror eius femina Leptiana Romam ad illum veniret, imperatorem Seuerum, illius suppuderet, quia vix latinè loqui sciret: itaque eam in patriam suam redire iussit. Hęc enim ipsius Spartiani verba sunt. Quare si homines tam illustri nobilitate latinam linguam ignorarent, cum præsertim opportunissimam Aphricę plagam habitarent, facile intelligi potest, quid de vulgo plebeięque turba rus incolente æstimandum sit.

Delabamur nunc ad Hieronymi aetatem. Hieronymus, in epistola ad quandam nobilem Virginem Romanam nomine Demetriadem in Aphrica versantem scripta, in qua eam hortatur ut in eodem sancto virginitalis gradu persistat, sic habet: Vrbs tua quondam orbis caput, Romani populi sepulchrum est: & tu in Libyco littore exulem virum exul ipsa accipies? Quam habitura pronubam? quo deducenda comitatu? Stridor Punicę linguę procacia tibi Fescennina cantabit. Videtis, ut Hieronymi tempore Aphri Punicè loquerentur, itque, qui iuxta mare habitabant, qua loca Romani longissimo tempore occupauerant. Hinc colligere licet, linguam Latinam in remotioribus ac interioribus partibus Aphricę, non admodum peruulgatam fuisse. Augustinus in permultis operum suorum locis homines Aphricanos, quos Pœnos nominant, Punicè loquutus esse testatur, & quandam illius linguę similitudinem, & quasi cognationem cum Hebraica agnoscit. Certissimum autem de lingua Punica testimonium eius in 44. epistola ad Maximum Madaurensem extat, in qua illi vocabula quadam Punica ridenti in Christianorum probrum serio sobrięque respondet. Postea miratus, quod his homo Apher, & ad Aphros scribens, Punica nomina, & vocabula reprehenderet, & postquam eam linguam laudibus ornasset, quod multa à doctissimis viris fuissent, memoria sapientissimè commendata literis Punicis, ad extremum sic aduersus illum concludit: Pœniteat te certè ibi natum, vbi huiusmodi linguę cunabula recalent. Quibus verbis illi dolorem quidem ἀσπορον obycere videtur, quasi sui pœniteret, in ea se regione fuisse natum, in qua Punicè loquerentur, antequam è cunis ereperent. Vnde nativum illarum partium Aphrica, de quibus loquitur, sermonem Punicum fuisse, non Latinum constat.

Lib. 1. de peccatorum meritis, & remiss. ca. 24.

Denique si omnes Latine fuissent, nulli Punicè loquuti, Augustinus ad hunc modum non scripsisset: Punicis Christiani, baptismum, salutem: Eucharistiam, vitam vocant. Ex quibus perspicimus & Latinos, & Punicos Christianos in Aphrica fuisse, quorum aliqui Latinas preces minimè intelligerent.

Episcopus Sarisburiensis.

Hoc in loco laborem, ut solet, & non necessarium, & inutilem suscepit Hardingus in ea re confirmanda, quam nullus inficiatur.

Ego Hippone ciuitate Aphrica, in qua D. Augustinus Episcopum egit, publica ecclesia sacra latino sermone tractata fuisse dixeram: neque esse mirum, quando tota plebs ea latine & intelligeret, & loqueretur. Ad hæc autem Hardingus collectis quibusdam coniecturis, atque suspitionibus respondet, vniuersos totius Aphricę populos, homines montanos, paganosque omnes literis latinis nunquam eruditos fuisse. Quod neque à me negatur, neque ad hanc controuersiam omnino pertinet. Etenim facile ex Augustino, Hieronymo, aliisque testibus innumeris cognoscere licet, illius regionis homines suam quandam & nativam habuisse linguam, cum à cæteris omnibus diuersam, tum sibi vnicam & propriam. Itaque hoc tanta contentione studioque demonstrare, adhibitis Titi Livi, Salustij, Aurelij Victoris, Aelij Spartiani, Augustini, & Hieronymi testimoniis, quid aliud fuit, quam tempus frustra, & nullo cum emolumento terere? Augustinus Eucharistiam Punicè dictam esse vitam ait, & baptismum similiter salutem: & vocabula Mammon, & Iar, & alia consimilia, prouerbiisque nonnulla Pœnorum sermone trita commemorat. Hieronymus scribit, Alma Punicè significare Virginem, ut & Hebraicè. Nomen Mappa à Pœnis, Rheda autem, & Pe-toritum à Gallis mutuatos esse Latinos, author est Quintilianus. Neque dubitari potest, quin aliis etiam nominibus propriis atque sententiis abundarent, quibus animorum suorum, & cogitationum sensa exprimerent. Postquam autem eos Romani deuicissent, quò dominatum in illos penitus stabilirent atque firmarent suum, cum leges illis imposuerunt Romanas, tum eos linguam etiam Romanam perdiscere coegerunt: quemadmodum in variis intra Italiam regionibus, inque aliis permultis locis antè fecerant. Quod ita quibusdam graue visum est, ut Tyrrhenus, sicuti scripsit in Originibus Cato, rex Hetruscorum vltimus, tametsi regnum Romanis non grauatè suum cederet, nunquam tamen adduci posset, ut linguam etiam traderet patriam, nouamque reciperet. Atque ut hoc facilius perficere, præstareque possent, cauerunt atque sanxerunt, ut Prætor cuiusque prouincię iudicia disceptaret, formasque rerum iudicarum Latine tantum ederet, quemadmodum ex his verbis constat: Decreta à pratoribus Latine debent interponi. Hinc Hieronymus accidisse scribit, ut lingua Punica suo tempore multum à vetere mutata fuerit.

Ista omnia minimè dubia sunt, neque hanc causam profus attingunt, sed eò tantum spectant, ut Le-

Aug. de verbis Domini secundum Lucam Serm. 35. August. in psal. 123. Hieron. in Etsi lib. 3. cap. 7. Lib. 1. cap. 9.

Ex Originibus Catonis.

Dere iudicata & c. decreta. Hieronymus in præfa. in lib. 2. Comment. ad Galatas.

¶ Lectorem ignarum specie quadam eximie & incredibilis doctrinæ perstringant atque percellant.

Quod autem torus populus Hipponensis, qua in ciuitate preces publicæ Latinè fuerunt celebratæ, Latinè & sciret & loqueretur, quis Augustino ipso, qui Hipponensis tum episcopus erat, testis locupletior esse possit? Atque ut, quod ipse de se refert, prætermittam, scilicet ut Tagastæ ciuitatis Aphricanæ natus, linguam Latinam *inter blandimenta nutricum* didicerit, (in quibus verbis nutrices suas linguam Latinam calluisse significat) in libro de Catechizandis rudibus ad hunc modum scribit: *Nouerint non esse vocem ad aures Dei, nisi animi affectum: ita enim non irridebunt, si aliquos antistites & ministros ecclesie, fortè animaduuerterint, vel cum barbaris mis, & solæcis Deum inuocare: vel eadem verba, que pronunciant non intelligere, perturbatè que distinguere.* Præterea adiungit, *Non quod ista corrigenda non sint, ut populus ad id, quod planè intelligit, dicat Amen.* Hic Sacerdotes admonet Augustinus, ut preces suas Latinas articulatè & disertè pronuncient, quò à populo intelligi possint. Iterum sic habet: *Volens etiam causam Donatistarum, ad ipsius humillimi vulgi & omnino imperitorum, atque idiotarum noticiam peruenire, & eorum, quantum fieri potest, per nos inherere memoria, Psalmum, qui eis cantaretur, per Latinas literas feci.*

August. Conf. lib. 1. cap. 14. De Catechiz. rudibus cap. 9.

Retra. lib. 6. cap. 20.

Possidonius etiam in vita Augustini, Valerium, qui ante Augustinum episcopus Hipponensis fuerat, quòd homo Græcus esset, & Latinè parum intelligeret ad populum docendum, munusque suum exequendum minùs aptum habilèmq; fuisse scribit.

Possidonius in vita Augustini cap. 5.

Ex istis breuiter à me expositis perspicuum esse & manifestum confido, Hipponensem populum linguam Latinam intellexisse quidem, etiamsi non perinde luculenter, atque eos, qui eam à magistro acceperant: & propterea vitiosè nonnunquam loqui solitum, nomina nominibus, Genera generibus, Calibus Casus permutantem: exempli causa *Dolus*, pro *Dolor*. Augustinus habet: *Multi fratres imperitiores Latinitatis loquuntur sic, ut dicant, Dolus illum torquet, pro eo, quod est Dolor.* Hanc ob causam se in suis ad populum concionibus demittit atque ad illorum captum accommodat. Sic enim ad populum ait: *Sape & verba non Latina dico, ut vos intelligatis.* Rursum ait, *Ego dicam Ossum: sic enim potius loquamur. Melius est, ut nos reprehendant Grammatici, quàm non intelligant populi.* Hinc planum est Hipponem, de qua ego nominatim loquutus fueram, publicas ecclesiæ preces Latino sermone nuncupatas, habitasque fuisse, quòd totus vniuersè populus ille Latinè & sciret, & loqueretur.

Augustin. in Ioan. tract. 7.

Augustin. in Psal. 103. Augustin. in Psal. 128.

Hardingus. 18. Sectio.

Quòd autem Augustinus, ut tu illum citasti, nec locum indicasti (sicuti soles sape, in quo facile potes Lectorem fallere) hac verba in homiliis suis ad populum sæpenumero inculcat: Nunc loquar Latinè, ut omnes intelligatis: ex ijs verbis, si vlla modo fuerint eiusmodi, colligi potest, eum aliquando Punicè loquutum esse ad Christianos Punicos Latinè nescientes: nunc autem apud Latinos Aphricanos, qui de Romano genere procreati fuerant, & Punicè non intelligebant, Latine loqui velle, ut ab ijs omnibus intelligeretur.

Qui luculentius adhuc ostendi sibi desiderat, populum Aphricanum, quos vocabant Pœnos, sua lingua Punica usum esse, non Latina: quemadmodum homines etiam Hispani, qui appellabantur Iberi, eo sermone vsi sunt, qui ipsorum proprius esset, legat Titum Liuium, de bello Macedonico. In eo enim tradit, quemadmodum cum Pœni, vel Iberi, & Romani conuissent, ut rebus in publicum referrent, interpretem adhibuerunt. Ulpianus etiam iurisperitus, vir summo apud Alexandrum Seuerum Imperatorem loco, circiter primordia Christiana religionis, Fidei commissa in vernaculis linguis omnibus relinqui posse scribit, & exempli causa, Punicam & Gallicam linguam nominat.

In L. fidei c. missa. ff. d. leg. 3.

Episcopus Sarisburiensis.

Videò ab Hardingò nullam veniæ spem ostendi, si semel erratum fuerit. Quòd ego, quo in libro, & capite locus iste scriberetur, disertè non præmonuerim, persuadere hominibus conatur Hardingus, decipiendi me Lectoris viam quæsiuissè. Si hoc leuissimum crimen argumti loco esse poterit, tum certè ex hac Dialectica facilè fuerit contra Hardingum perinde concludere. Hardingus enim Augustini, aliorumque patrum autoritates crebrò vsurpat, neque loca tamen designat, id quod liber ipse fuit optimè testatur: Ergo Hardingus Lectori imponere, & verba dare molitur. Satius autem meo certè iudicio foret, locos omnino non indicare, quàm falsò indicare, quemadmodum solet Hardingus facere: ut quando decretum Concilij Ephesini contra Nestorium, pro communionem dimidiata ementitur, quod neque in illo Concilio habetur, neque ab vilo antiquo Doctore literarum monumentis proditur: aut quando primi Niceni Concilij Canonem pro episcopi Romani principatu citat, quem ipse combustum nescio quomodo fuisse, nec vnquam in hominum aspectum, ac manus venisse fatetur. Hæc verò quidem fallendi Lectoris facilis est & expedita via. Alia prætereo minuta errata, exempli causa, quòd sextum librum Ambrosij de sacramentis citauit pro quinto: aut 34. caput sexti lib. Eusebii, pro 44. aut quòd Stephanus Gardinerus Theophilum Alexandrinum protulit, pro Theophylacto: aut quòd tertium librum Augustini de sermone Domini in monte vsurpauit, cum

Cõtra Archiepiscop. Can. lib. 4.

Contra Archie
piscop. Cant.
lib. 4.
De verbis Apo-
sto. ferm. 25.
Augustin. in
psalm. 50.
Retractat. lib. 1.
cap. 10.

Augustinus non nisi duos conscripserit. Locus ille, quo tantopere offensus est Hardingus, in Augustino habetur, de verbis Apostoli, hoc modo: *Prouerbiū notum est Punicum: quod quidem Latine vobis dicam, quia Punicè non omnes nostis.* Ex hoc loco Latinam linguam omnibus auditoribus notam fuisse constat: Punicam verò duntaxat quibusdam. Ideo in alia Homilia ad populum sic ait: *Omnes nouimus Latine non dici sanguines, aut sanguina.* Insuper etiam, ut antè commemorauimus, de psalmo quodam, quem in plebis gratiam Latine composuerat, sic scribit: *Volens etiam causam Donatistarum ad ipsius humillimi vulgi, & omnino imperitorum atque idiotarum noticiam peruenire, & eorum quantum fieri posset, per nos inherere memoria, psalmum, qui eis cantaretur, per Latinas litteras feci.*

Hæc tam longa horum omnium testimoniorum repetitio, nisi Hardingus in causa fuisset, prorsus superuacanea esset. Ex iis tamen liquidò patet, illius vrbis homines Latinum sermonem, quo diuina officia celebrabantur, intellexisse: & proinde preces suas publicas peregrina lingua nequaquam recitasse. Iam verò si posset Hardingus euincere, alias ciuitates aut prouincias eiusdem regionis, in quibus Latina lingua prorsus fuit inusitata, Latina tamen sacra celebrasse, id verò multum ad suam causam valeret confirmandam. Nam alioquin, quod inde concludere velle videtur argumentum, admodum est certè peregrinum. Sic enim, ut videtur, argumentari vult: Aliqui populi Africæ Punicè loquebantur: Ergo preces publicas Latine recitabant. Etenim quodnam aliud argumentum colligat, equidem non video. Cætera quæ ex Tito Liuius, *De bello Macedonico*, aut ex Vlpiano, *De fidei commissis* protulit, penitus aliena sunt, itaque indigna, quibus respondeatur.

Hardingus. 19. Sectio.

A Equè multa aut etiam plura dici potuerunt de sermone Gallico, qui tum Barbarus fuit, & vernaculus, nedum Latinus duntaxat: ^a & tamen illius gentis homines sacra sua publica Latine fecerunt, iuxta totius Occidentalis ecclesie morem. Quòd autem ea, qua Galli vulgò vsi sunt, lingua vernacula quadam esset, sermoque Latinus nullis nisi doctis, inseruiret, itaque nobis statuendum sit, primum Ab vrbe condita lib. 7. Liuium habemus authorem: qui Gallum quendam inusitata proceritate mirabilem, Romanorum quenvis ad si regulare certamen prouocasse, facta per interpretem prouocatione scribit: quod minimè fecisset, si modo Latina lingua illi genti vsiata fuisset. Deinde Vlpiani locū illum supra commemoratum: præterea Aelij Lampridij testimonium, à quo mulier quadam ex secta Druidum, ad Alexandrum Seuerum Mæmæ filium imperatorem cum castra quodam die moneret, exercitumque in hostem duceret, Gallico sermone exclamasse commemoratur, interitum ei vaticinans, qui postea, prout ea prædixerat, est consequutus, his verbis: vadas, nec victoriam speres: ne militi tuo credas. Postremò D. Hieronymi auctoritatem, qui cum eam totam regionem peragresset, eiusque proinde conditionem penitus perspectam habuisset, Treuiros, qui que agrum illum habitabant, propriam quandam linguam habuisse, à Latina atque Græca diuersam testatur. His igitur qua hac de re nunc attuli rectè examinatis omnibus, probabile certè videbitur, nō omnes Africanos omnium generum & conditionum preces intellexisse, quas Latine recitabant. Nec secus est de Gallia, Hispaniæque indicandum. Quapropter quòd in istis regionibus, aliqui Christiani homines rem diuinam ignota lingua fecerint intra sexcentos post Christum annos, nos contra audacem, & confidentem Iuelli assertionem demonstramus. In vita Alexand. Mæmæ. In proem. 2. Cōment. ad Galatas.

Facilis demonstratio sine præmissis.

Episcopus Sarisburiensis.

B Reuis responsio sufficit, quando nihil obiicitur. Hæc coniectura duabus hisce partibus continetur. Prima, Populum Gallicanum Latinam ignorasse linguam: altera, eundem tamen populum sacra publica Latine fecisse: è quibus inducitur conclusio, sacra ergo publica & preces ignota lingua celebrasse. Maior, magno conatu atque studio confirmatur, productis T. Liuij, Vlpiani, Aelij Lampridij, & Hieronymi testimoniis. His peræquè potuit ascribere Brenni historiam, Commentarios Cæsaris: Quintilianum, qui duo meminit vocabula prorsus Gallicana, *Rheda*, & *Petoritum*, & Ciceronem, qui in oratione pro Fonteio sua, atque alibi Gallos appellat Barbaros. Itaque multum in eo confirmando operæ & laboris ponit Hardingus, quod minimè dubiū est, nec confirmationis indiget.

Quintil. lib. 1. cap. 9. Cicero pro Fonteio.

Minorem autem, quam penitus negamus, & in qua omnis consistit controuersia, quaque nō demonstrata, nihil omnino efficitur, tacitus dimittit, silentioque probat. Si res dubitationem, & controuersiam habet, eò fuit impensius confirmanda: si certa sit & explorata, facilius confirmari potuit. Equidem nullo testimonio, nullo edito instrumento asseuerare, populum Gallicanum preces publicas Latino sermone procurasse, de folius Hardingi, sententia, atque autoritate, nimis leue est & infirmum. Qua enim scientia, qua autoritate, qua coniecturas, qua suspitione fretus hoc affirmauerit? Aliqui Iosephum Arimatheum, Philippum Apostolum, Nathanaelem, Lazarum, primos Euangelij fontes in Gallia aperuisse tradunt. Quatuor autem isti nec Roma profecti sunt, nec, quod sciam, Latine vnquam loquuti sunt: Hierosolymis è Iudæa discesserunt, & sermone vsi sunt Hebraico. Quare quenquam ex hisce quatuor, formulam precationum in Gallia Latinam instituisse minimè dicturum Hardingum suspicor.

Quic-

Quicquid autem est, nihil certè nisi coniectura, & verisimilitudo est. Sic enim ait, *Probabile certè videbitur*: scilicet. At nihil certè quidem probabit. Etenim rationum istarum propabilitatem, quæso, expende: *Galli proprio quodam sermonis genere vsi sunt, nec Latine sunt loquuti. Ergo, preces publicas Latine celebrarunt.* Aut hoc modo: *Primi præcones Euangelij apud Gallos, Hierosolymas usque venerunt, & Hebraicè loquuti sunt. Ergo, sacra & preces publicas Latine fecerunt.* Hæ sunt Hardingi probabilitates, quibus hanc rem confirmatam esse nihil dubitat.

Sed rursus ipsam rationis summam excutiamus: Maior, *Populus Gallicanus Latine non intellexit*: Minor, *At idem populus rem diuinam Latine administravit*: Conclusio, *Ergo rem diuinam lingua fecit ignota*. Hic nos, Hardinge, Minorem tuam prorsus negamus: quam nisi tu aliò quodam modo, ac instituissti, confirmaueris, pueri conclusionis dissolutam & fractam consequentiam perpexerint. Non pudet tam confidenter iactare, rem ita penitus esse atque perspicuè à te demonstratam, cum nihil reuera adhuc demonstraueris?

Quòd autem preces publicæ non ea ratione, qua Hardingus fingit, in ecclesiis Gallicanis celebratæ essent, sed lingua populo nota, ex Seuero Sulpitio in vita D. Martini constat. Populus Turonensis in Gallia, in Episcopi demortui locum D. Martinum suslinere vehementer contendebat: cum quidam repugnarent, illumque, vt hominem simplicem, tantòque munere prorsus indignum repudiarent. In his dissentientibus hominum studiis res hunc exitum habuit, vt refert Sulpitius: *Cum fortuito Lector, cui legendi eo die officium erat, interclusus à populo defuisset, turbatis ministris, dum expectatur, qui non aderat, vnus è circumstantibus, sumpto psalterio, quem primum versum inuenit arripuit: Psalmus autem hic erat: Ex ore infantium, & lactentium perfecisti laudem, &c. Quo lecto, clamor populi tollitur, & pars aduersa confunditur.* Hinc Gallicanæ ecclesiæ morem intellegimus. Lector scripturas recitauit, easque populus intellexit. Si ea vernacula lingua, siue Latina fuit, populo certè nota fuit. Quamobrem accratorem Hardingus cautionem adhibere debuit, priusquam Gallicanos homines officia diuina sermone ignoto celebrasse ita sibi pro certissimo sumeret.

Sulpitius in
vita Martini.

Hardingus. 20. Sectio.

ITaque ad omnia quibus sententiam suam confirmare voluit testimonia responsum est: excepto illo D. Pauli ad Corinthios.

Episcopus Sarisburiensis.

SI coniecturas inanes & malè cohærentes colligere: si Augustinum deprauare: si Iustiniani Imperatoris sanctionem adulterare, sit præclare respondere, tum verò testimoniis abundè responsum esse meis confitebor.

Hardingus. 21. Sectio.

ANtequam autem ad illum locum respondeam, probabo, vt sum pollicitus, circiter nongentos ab hinc annos, immo etiam mille, & proinde ante illos sexcentos, D. Gregorij tempore, preces publicas lingua peregrina celebratas fuisse in hac Regione Angliæ, quæ tum Britannia dicebatur, & Angliæ dici cœpit, saltem, cum postea, & nunc dierum, Angliæ nomine appelletur, Beda homo Anglus, qui ecclesiasticam Angliana Gentis anno Domini 731. eiusque in Britanniam irruptionis anno circiter 285. historiam perscripsit, author est D. Augustinum, comitesque suos, qui huc missi fuerant, vt homines Anglos ad fidem Christi conuerterent, quam Britanni longa ante memoria hic erant professi, concessa ipsis à rege Ethelberto Euangelij, vbicunque vellent, prædicandi licentia, recitasse & cecinisse rem diuinam in templo quodam, in D. Martini honorem antiquitè extructo, ad orientalem plagam primariæ ciuitatis Cantij, dum Romani in Britannia hererent. Bedæ verba sic habent. In hac (ecclesia) conuerire primò, psallere, orare, missas facere, prædicare, & Baptizare cœperunt. Hanc liturgiam fuisse constat: quam y procul dubio, qui crediderunt, & Baptizati ab illis fuerunt, frequentabant, admirantes (vt inquit Beda) vitæ ipsorum innocentissima simplicitatem, & celestis doctrinæ suauitatem. Anglicè autem celebrata nequaquam fuit, quandoquidem illius lingue imperiti fuerunt, sicuti Beda lib. 1. cap. 23. testatur. Quare priusquam in Angliam immigrarent, è Galia interpretes ex Gregorij iussu sibi adiunxerunt. Quorum opera illis vsui fuit, cum vel palam concionem haberent, vel priuatim instituerent, exhortarentur, & docerent: ad cantionem, & sollempnium sacrorum celebrationem non sunt adhibiti.

Lib. 1. histo.
ecclesiasti.
cap. 26.

Li. 1. ca. 25.

Itali nimirum fuerunt, nec Anglicè loquuti sunt: neque verò hæc legitima fuit Anglicanæ ecclesiæ liturgia.

Episcopus Sarisburiensis.

Magnus hic acruus est, sed frumenti parum. Si nuda atque inania verba argumentorum vim obtinerent, tum satis esset hic certè argumentorum. Primum, harum coniecturarum quamque sigillatim excutiam, tum ad extremum, veram huius insulæ historiam expromam, è Tertulliano, Origene, Chrystostomo, Theodoreto, aliisque præcis patribus collectam atque cõctam. Itaque ne nomen fortè multiplex ratio erroris occasione præberet, Augustinus iste

Galfrid. Monu-
ment. lib. 8.
cap. 4.
Beda li. 2. ca. 2.

quem Hardingus Diuum, & quidam alij Anglię Apostolum appellant, non ille fuit eximius pater Doctörque ecclesię, quem meritò nos Diuum Augustinum nuncupamus, sed alter quidam eodẽ nomine Augustinus, illi cum eruditione & sanctimonia dispar, tum etiam eo ducentis annis ætate inferior: vir, quemadmodum ij iudicabant, qui hominem & viderunt, & cognouerunt, nec spiritu Apostolico præditus, nec Diui nomine vlla ex parte dignus: *Sed Hypocrita, superstitioni deditus, crudelis, cruentus, & superbus immoderatè.* Qui quanquam nostros homines à crassa idololatria, qua antè laborabant, abduxit, quod illi non magnum aut laboriosum fuit, minimè profectò tamen religionem primus in hoc regno seuit. Fuerat enim ea & fata priùs, & quadringentis continuis ante illius aduentum annis creuerat atque durauerat. Illum autem religionem, quam antè constitutam inuenerat, multis fordibus, multaque superstitione contaminasse multi iudicant: ac proinde episcopos ceterosque doctos homines huius insulę, & ipsum Augustinum, & à quo missus fuerat, Papam respuisse Galfridus scribit. Quò verò qui vir iste Augustinus extiterit, & quam de eo omnes fideles huius regni homines opinionem habuerint, clariùs appareat, breuem eius rei narrationem à Beda expositam recitabo. *Episcopi Britonum ad præfatum ituri Concilium, venerunt primò ad quendam virum sanctum, ac prudentem, qui apud eos Anachoriticam ducere vitam solebat, consulentes an ad prædicationem Augustini suas deserere traditiones deberent. Qui respondebat, si homo Dei est, sequimini illum. Dixerunt, & unde hoc possumus probare? At ille inquit: Si Augustinus ille miris est, & humilis corde, credibile est, quia iugum Christi & ipse portet, & vobis portandum offerat: sin autem inmitis ac superbus est, constat quia non est de Deo, neque nobis eius sermo curandus est. Qui rursus aiebant: Et unde vel hoc dinoscere valemus? Procurate, inquit, ut ipse prior cum suis ad locum synodi adueniat, & si vobis appropinquantibus assurrexerit, scientes quia famulus Christi est, obtemperanter illum audite. Sin autem vos spreuerit, nec coram vobis assurgere voluerit, cum sitis numero plures, & ipse spernatur à vobis. Fecerunt, ut dixerat: factumque est, ut venientibus illis sederet Augustinus in sella. Quod illi videntes, mox in iram conuersi sunt, eumque notantes superbia, cunctis, quæ dicebat, contradicere laborabant. Post hæc rex Anglorum Edisfridus collecto grandi exercitu magnam Britonum multitudinem trucidauit, & circiter mille ducentos monachos sanctissimos inter orandum. Huc vsque Beda.*

Quare rerum ab isto Augustino gestarum infirmiolem videri auctoritatem est necesse, quantumuis maximè, quæ de illo refert Hardingus, vera certaque essent. Tum etiam me demonstraturum confido, extra secentos annos esse, quæ hic attulit Hardingus: atque propterea, vt comperta omnia & explorata essent, ad ipsius tamen causam parum facere. Augustinus hic cum primùm est in Angliam appulsus, locum quandam in Cantio nactus est, & tenuit: in quo ipse sui que comites psallebant, & orabant, & missas obibant (Missæ autem hæc communio fuit, vt planum faciam) & prædicabant, & baptizabant. Quo autem sermone hæc gesta fuerint, non exposuit Beda: verùm, Latino fingamus. Hinc rationem sic contexit Hardingus: *Augustinus, sociique sui vnà orabant Latine, quandoquidem peregrini fuerunt nuperrimè ex Italia inmissi, & Anglice nescierunt: Ergo, populus Anglicanus sacra publica Latine celebrabat.* Non nos ad hunc modum ludificari debuit Hardingus. Plusquam puerilia esse hæc argumenta næ ipse nescit? Neque enim Parochus aliquis fuit Augustinus, sed tantùm communicandi locum certum habuit: neque ad illius quisquam Anglus preces accessit, nisi vt rei nouitatem spectaret. Argumentatio sic perinde valeret. *Iudæi hodie rem diuinam Hebraicè apud Venetos faciunt: Ergo Veneti rem diuinam Hebraicè peragunt.* Hucusque igitur res exiliter, credo, confirmata est.

Hardingus. 22. Sectio.

Cum D. Augustinus, postquam gens Anglicana fidem accepisset, ipseque Archiepiscopus constitutus esset, fidem certè vnã, ritus autem in multis ecclesiis diuersos ac dissimiles animaduerneret, vnã nam Missæ formam in sancta Romana ecclesia, alteram in Gallia perspiceret: ob hanc causam, obque alias nonnullas, duos clericos Laurentium, & Petrum Romam misit, vt certior fieret in ceteris, qua forma, ratione, rituque Missarum vt Anglicana nationis ecclesia vterentur, D. Gregorio placeret. Ad hoc sanctissimus ille pater respondit, vt quicquid vel in Romana, vel in Gallia, vel in vlla præterea ecclesia vidisset, quod Deo Opt. Max. gratissimum esse posset, illud conquisitum, & collectum, Anglicanis commendaret ecclesiis perpetua consuetudine obseruandum. lib. 1. cap. 27. Si necessarium fuisset visum, vt sacra Missæ Anglice celebrarentur, siue in Anglicam linguam versa essent, vix credibile est Bedam, qui res omnes ad religionem spectantes tam accuratè persequitur, maximè historiam ecclesiasticam ex professo scribentem huius rei mentionem silentio fuisse præteriturum. Si Missæ sermone Britannico confecta vulgò fuisset, monumenta, atque libri tantis numeris in ecclesiis multiplicati in vno, aut altero loco remansissent, & aliqua extra dubium mentio facta fuisset temporis, & causarum, propter quas illa precepcionum forma abrogata esset & noua Latine precandi ratio instituta: quemadmodum quedam ex operibus D. Gregorij in Anglicum, conuersa, ad nostram vsque ætatem integra conseruata sunt, atque illa.

Episco

Episcopus Sarisburiensis.

Facilis hæc verò fuit, & expedita victoria. Petrus, atque Paulus regna tam citò debellare nequaquam potuerunt. Quanquam ea non tam in impiis deuincendis & subiugandis, quam in occidendis & mactandis piis posita fuit. Hac facta semel cæde, vicit continuò Augustinus, & ex templo Archiepiscopus est institutus, Romamque & ea de re scripsit, & quæstionum etiam quarundam explicationem, populo illi, vt inquit, Angliæ agresti, & inculto aptam & necessariam exposcit: veluti num mulier baptizari possit, quando vterum gerit, an postquam pepererit? & quanto post spacio ab ecclesia arceri debeat: aliæque istiusmodi occulta de marito simul & vxore, adeo quidem ridicula atque rustica, vt Augustinusne, an populus Anglicanus rudior, atque agrestior esset, dubitandum merito videatur. Præter autem cætera, de Missæ ratione quæsiuit, quando quidem in variis regionibus varios animaduertisset Missarum ritus: in quibus tamen omnibus Lector optime, nullam viderat priuatam Missam. Etenim Romana Missa illo quidem tempore Communio fuit, quemadmodum antea demonstrauit, atque ex istis verbis, quibus populum in Missis singulis Diaconus alta voce affatus est, apparet: *Qui communicare noluerit, discedat.* Omnis autem in quibusdam ceremoniarum appendiculis inerat discrepantia. Nam e. c. etiam cæterarum regionum, eam retinuisse simplicissimam formam, quam principio acceperant, est verisimile: Romana verò ecclesia nouis semper moribus, atque ritibus studuit. Gregorius enim ipse, ad quem Augustinus iste scribit, addidit *Introitum*, & *Anthymos*, & *Alleluia*, atque *Introitum* duplicati, & *Kyrie eleison* nouies iterari iussit, partemque nonnullam Canonis adiecit. De istis, similibusque aliis diuersorum rituum formis Augustinus quærit: de iisdem respondet Gregorius. Hinc Hardingus conicit hoc modo: *Ex Beda neutiquam constat preces Anglicè celebratas esse: Ergo Latinè fuerunt celebratae.* Quodnam hoc Dialecticæ monstrum est? Quo modo ista cohæret ratio? *Ab auctoritate negatiue* concluditur. Neque certè hanc argumenti rationem vel ipse, opinor, Hardingus probabit. Nam simili modo concludere sic liceret: Ex Beda non liquet Augustinum, & suos prædicasse euangelium, & docuisse, & instituisse gentem Anglicanam sermone Anglico: Ergo ista omnia Latinalingua fecerunt. Alteram etiam coniecturam adhibet: *Nullum extat precum publicarum Anglicè temporum illorum monumentum: Ergo, precabantur tum Latinè.* Quis hic tantus stupor? Quis enim poterit Anglicè scriptum ante mille annos librum proferre? aut si eiusmodi aliquis reperitur, quis tamen eum intelligere posset? Nullus extat liber precum, quibus Druydes apud Gallos, atque, apud Indos Gymnosophistæ utebantur. Quid ergo? num hinc conluserit Hardingus, aut Druydas, aut Gymnosophistas Latinè precari solitos? sic nimirum solet Hardingus concludere.

Beda lib. 1. cap. 27.

Platina in vitis Pontificum. Sabellicus Ennead. 8. lib. 5.

Hardingus. 23. Sectio.

Gregorius ipse locupletissimus testis est Angliam nostram, quam ille Britanniam vocat, suo tempore, hoc est mille fere abhinc annis, preces publicas lingua peregrina usurpasse, quæ proculdubio Latina fuit, cuiusmodi antiquitus obtinuit, usque ad hanc memoriam. Verba eius hæc sunt: Ecce omnipotens Dominus pene cunctarum gentium corda penetrauit: ecce in vna fide Orientis limitem Occidentisque coniunxit. Ecce lingua Britannicæ, quæ nihil aliud nouerat, quam barbarum fremere iamdudum in diuinis laudibus Hebræum cœpit Halleluia resonare.

Episcopus Sarisburiensis.

Gregorius in eo expositionis in Iobum suæ loco, nullum planè neque de Latinis, neque de Anglicis precibus verbum facit. Tantùm admirabilem Dei potentiam commemorat qui vniuersum orbem ad Euangelij sui cultum conuerterat: sic verba habent: *Omnipotens Dominus coruscantibus nubibus cardines Maris operuit: quia emicantibus predicatorum miraculis, ad fidem etiam mundi terminos perduxit. Ecce enim pene cunctarum iam gentium corda penetrauit. Ecce in vna fide Orientis limitem, Occidentisque coniunxit.*

Gregor. in Iob lib. 27.

Iam Hardingus inquit, *Gregorius testis est grauiissimus & locupletissimus Angliam hanc nostram preces publicas Latino sermone usurpasse.* Testis fati ille quidem locuples esset, modò uerbo diceret. At inquit Hardingus,

Populum Britannicum in diuinis laudibus Hebræum halleluia resonuisse, testatur Gregorius: Ergo, precibus Latinis testimonium dicit.

Hæc ratio sic expleri atque perfici poterit.

Populus Britannus in precibus Halleluia resonabat:

Halleluia uocabulum est Hebraicum:

Ergo, populus Britannicus preces Latinè faciebat.

Hic alius est Hardingianus syllogismus: malè mehercule conclusus. Ex illis Gregorij verbis sic potius conluseret:

Homines Britanni in publicis precibus Hebraum Halleluia vsurpabant:

Ergo, precibus vsi sunt, Hebraicis.

Quod etsi in Britannicis Ecclesiis peregrinum videri profecto posset, non tamen hoc magis absurdum esset, quam alterum. Voces autem Hebraicæ *Halleluia, Amen, Sabaoth*, reliquæque cõsimiles in Anglicis non minus, quam in Latinis precibus vsurpari poterunt: atque adeo etiam hodie in instauratis Germanorum Ecclesiis vsurpantur ac retinentur: quare non magis hoc, quam illud euincunt.

Hardingus. 24. Sectio.

Vixit anno
Domini 640.

Beda in fine secundi libri refert, Jacobum quendam Ecclesiæ Eboracensis Diaconum, hominem in musicis peritissimum, statim postquam fides hic disseminata fuisset, crescente fidelium multitudine, canendi in Ecclesia Romano more magistrum ac doctorem esse cœpisse.

Anno Domini
668.

Anno Domini
668.

Deinde scribit de quodam Eddi, cognominato Stephano, qui populum Northumbrium preces iuxta ritum Romanum canere docuit: & de Putta, viro sanctissimo, Episcopo Roffensi, eius summam in Ecclesia canendi secundum usum & consuetudinem Romanorum scientiam predicans, quam à D. Gregorijs discipulis didicerat.

Mirifica testi-
monia.

Anno 680.

Hæc luculenta satis sunt & perspicua testimonia, quibus planum fiat Ecclesias Anglicanas diuina officia principio Latine, non Anglice celebrasse. Unum præterea locum adiungam è Beda, ad hanc rem confirmandam longè manifestissimum. In diebus Agathonis Papa vir quidam fuit, nomine Ioannes Archicantor Ecclesiæ D. Petri Romæ, & Monasterij D. Martini ibidem Abbas.

Benedictus Abbas quidam Britannus postquam Monasterium edificasset ad ostium fluminis Muri (sic Beda vocat) à Papa supplex petebat confirmationes, libertates, immunitates, privilegia & c. sicuti in huiusmodi negotio fieri consuevit. Inter cetera hunc in insignem Cantorem Ioannem exorauit, ut unà in Britanniam proficisceretur Musica docenda causa.

Quandoquidem Bedæ historia non admodum peruulgata est, ipsius hoc in loco mihi visum est recitare verba. Abbas iste Benedictus accepit & præfatum Ioannem Abbatem in Britanniam perducendum, quatenus in Monasterio suo cursum canendi annum, sicut ad sanctum Petrum Romæ agebatur, edoceret. Egitque Abbas Ioannes, ut iussionem acceperat Pontificis, & ordinem videlicet, ritumque canendi, ac legendi viua voce præfati Monasterij Cantores edocendo, & ea quæ totius anni circulus in celebratione dierum festorum poscebat, etiam literis mandando, quæ hæcenus in eodem Monasterio seruata, & à multis iam sunt circumquaque transcripta. Non solum autem idem Ioannes ipsius Monasterij fratres docebat, verum etiam multi ipsum per loca, in quibus doceret, inuitare curabant. Hæcenus ille.

Neminem dicturum autumo Romanum hunc hominem docuisse, & tradidisse ritum, & morem canendi ac recitandi sacra Ecclesiarum huius regionis sermone Anglico.

Si doctis pijsque Christianorum hominum ea memoria rectoribus res ad salutem necessaria visa esset, ut res diuina Anglice fieret: nemo magis idoneus extitisset, qui eum in vernaculum sermonem verteret, quam is, qui temporibus illis extraordinario quodam Dei munere singularem facultatem adeptus erat, cantica & carmina, que religioni & pietati inseruirent, Anglico metro faciendi. Nomen illi fuit Cednom, de quo Beda res admirabileis scribit. Nempe ut multa cantica, quorum è sacra Scriptura desumpta erant argumenta, condiderit, tamque incredibili suauitate, eaque Minerva, ut multi earum auditione atque lectione, corda sua tanquam aculeis quibusdam puncta perferentes, se à mundi illecebris seungerent, celestique vitæ ardore incenderentur. Multi (inquit Beda) post illum Angli conati sunt religiosa piæque poemata componere: sed ad illius summam facultatem nullus aspirare potuit. Non enim fuit (inquit, ad D. Pauli verba alludens) neque ab hominibus, neque per hominem æternam illam sacras cantiones faciendi edoctus, sed ea facultate diuinitus donatus. Quapropter nullas lasciuas, nullas nugatorias, nullas inanes odas facere potuit: sed quæ ad piam religionem spectarent, quæque à mente diuino spiritu afflata proficisci viderentur. lib. 4. Cap. 24.

Diuinus ille poeta Cednom, quamuis permulta pia opera componeret, petitis è sacra pagina argumentis, ut Beda testatur: nullam tamen unquam precum publicarum partem in Ecclesia obseruandam fecit. Itaque fides in hac gente apud populum Anglicanum perpetuo remansit à decimo quarto anno Mauritiij Imperatoris, æ ferè spatio annorum 1000. atque vsque ad postremi regis Edouardi tempora, Anglica preces inaudita fuerunt, saltem in Ecclesiis Anglicanis publica auctoritate nunquam recepta & vsurpata sunt.

² Falsum: eius enim exempla tam longum temporis decursum non complectuntur.

Episcopus Sarisburiensis.

Beda lib. 2. cap.

14.

Beda lib. 4. cap.

21.

Beda li. 4. ca. 1.

Nunquam ego tam palam Hardingum inopiam proditurum suam putaram, ut symphonicorum atque poetarum testimoniis causam confirmaret: præsertim eorum, qui extra sexcentorum etiam annorum à me constitutos terminos vixissent. Etenim Beda clarissimè testatur, Iacobum hunc Diaconum, tempore regis Edvini floruisse, circiter annum Domini 640. Puttam, & Eddam anno Domini 668. Ioannem Archicantorem, & Cednomum, seu Cedmanum (sic enim habetur eius nomen apud Bedam in *διεθέρη* scriptum) tempore Agathonis

Papæ,

Papæ, anno Domini 680. à quo hoc perlatum esse decretum dicitur: *Sic omnes sanctiones Apostolica sedis sunt accipiendæ, tanquam ipsius diuina voce Petri firmatæ.* Eò vsque tum processerat tyrannidis Ecclesia Romana. Glossa etiam eiusdem decreti ait: *Papa sanctitatem suam recipit à Cathedra.* Quare non rectè hæc sunt diuisa temporibus Hardingo, vt cætera vera quidem essent omnia, seriùs tamen hi testes venerunt, quàm confirmandæ causæ ratio postulabat.

Diffin. 19.
Sic omnes.

Tamen ex istis (Hardingus inquit) *testimoniis planum satis, & perspicuum est, quod initio Ecclesia Anglicana rem diuinam Latine, non Anglice facerent.* Muta verò certè testimonia. Nam neque Iacobus ille Diaconus, neque Ioannes Archicantor, neque Cednomus, nec Putta, nec Beda ipse sic vnquã affirmavit. Quocirca hæc omnis ad fidem faciendam comparata oratio, non authorum testimonii, sed ipsius Hardingi coniectura continetur.

Argumentum hanc vim & pondus habet, vt videtur:

Musici isti clericos Anglicanos sacra sua more Romano canere docuerunt:

Ergo sacra Latine celebrauerunt.

Quod cuiusmodi sit, ex simili apparebit:

Triptolemus omnibus gentibus agros suos Atheniensium ritu arandi, & colendi viam tradidit:

Ergo, hoc fecit lingua Attica.

Aut hoc modo:

Abrahamus Aegyptios Arithmeticam & Astronomiam docuit:

Ergo, Abrahamus Aegyptios Chaldaico sermone docuit.

Nunquid enim censet Hardingus, Musicam Romanam absque sermone Romano disci nullo modo posse: nec tonum vocisque modulandæ notam sine verbis ipsis doceri? Indoctû certè Musicum sensero, qui sic dixerit. Tum enim quid ni ad hunc modum concluderit? Damafus Hieronymo mandauit vt mitteret ei Græcorum psallentiam, quam in Ecclesia Romana vsurparent: Ergo, Damafus sacra publica Græca lingua procurauit in Ecclesia Romana.

Damafus ad Hieronymum.

Cæterum, ipse Beda mentis, sensusque sui optimus esse poterit interpres. Nam cum in Adriani, & Theodori, qui anno Domini 668. in Angliam venerunt, mentionem incidisset, hæc habet: *Sonos cantandi in Ecclesia, quos eatenus in Cantio tantum nouerant, ab hoc tempore per omnes Anglorum Ecclesias discere cœperunt.* Vocis tantum flexus, tonusque musicos didicisse Beda tradit: de lingua verò, & sermonis genere non meminit.

Sed age: quod posuit in conclusione Hardingus, concedamus.

Musici hi clericos Anglicanos Romano more cantare docuerunt:

Ergo, sacris latinis vsi sunt.

Non videt autem ista palam pro me, contraque ipsum directo valere? Nam si Musica Romana Latinas preces arguat, tum mihi rectè argumentari ad hunc modum liceat: *Ecclesia Anglicana Romana musica caruerunt, ante Iacobum Eboracensem diaconum, qui vixit anno Domini 640. Ergo, ante illud tempus, Ecclesia Anglicana Latina sacra nunquam habuerunt.* Quod, & quicquid huc vsque Hardingus attulit, funditus euertit, & cum mea defensione optimè cohæret.

Nullæ in Anglia latinæ preces intra sexcentos annos.

Deinde quod ait, Ioannem Archicantorem, qui vixit Anno Domini 680. docuisse Ecclesias Anglicanas Latinam linguam pronuntiare: ex eo rectè colligi & concludi possit, eas Latinam linguam pronuntiare antè non potuisse: nec preces ergo Latinas ante vsurpasse.

Iam verò quòd Hardingus ait, incursione & victoria Anglorum, qui tunc temporis à Christiana religione auersi fuerant, factum esse, vt fides ex regno eiecta apud paucos Britannos exularet, & vix locum consistendi reperiret: quòdque Augustinum eam suo aduentu reuocasse affirmat, quem proinde aliqui Anglorum Apostolorum nuncupare solent: necessarium mihi videtur breuiter & paucis exponere, cuiusmodi esset Ecclesiarum nostrarum status & conditio, tû priusquam Anglorum in eam gens penetraret, tum etiam primo nostrorum hominum in hanc insulam aduentu.

Ghildas author est Iosephum Arimathæum, qui Christum de cruce sustulit, huc à Philippo Apostolo è Gallia missum, Euangelium in hoc regno diuulgare primùm cœpisse, imperii tractante gubernacula Tiberio.

Ghildas.

Nicephorus Simonem Zeloten circiter idem tempus in hanc insulam aduenisse & Euangelium annuississe scribit. Theodoretus tradit D. Paulum statim postquam esset iudicio absolutus Romæ, Nerone imperante, Euangelium in hac insula, atque in aliis regionibus Occidentalibus promulgasse. Tertull. insulam Brytannicam Christo nomē dedisse suo tempore perhibet: quod sua etiam etate Origenes de eadem insula testatur: qua tempestate Lucius huius insule rex baptismo initiatus, & Euangelium amplexus est, legatosque Romam misit Eleutherij Episcopi Romani de Ecclesia sua, regnoque constituendo consulendi causa. Helena mulier Angla, Constantij Imperatoris vxor, & Constantini mater, propter fidem ac religionem singularem suam ab Ambrosio, Eusebio, Sozomeno, aliisque eximie atque mirificè laudatur.

Ann. Domi. 38.

Niceph. lib. 2. ca. 4. Anno 38. Theodo. de curandis Græcorum affectibus li. 9. Tertull. aduers. Iudæos.

Anno 230.

Orige. in Ezech. hō. 4. An. 240.

Amb. de obitu Theodosij.

Euseb. de vita Constantini li. 3.

Solom. l. 2. ca. 1.

Chrylost. aduers. gentiles.

tom. 5.

Beda li. 2. cap. 2.

Chryostomus ait insulam Britanniam suo tempore *Euangelij potentiam accepisse.*

Nunc quo loco res Ecclesiasticæ huius regni essent, Augustini appulsu, quo tempore Hardingus nullum religionis vestigium remansisse fingit, videamus. Primùm Beda in Britannia septem fuisse Episcopos, vnūque Archiepiscopum, & bis mille ac centum Monachos circa Bangoriam testatur: fuerunt etiam, quemadmodum ipse ait, *plures viri doctissimi*, qui hunc Augustinum,

eiusque nouam religionem penitus auersati sunt, & respuerunt.

Quod ad Anglorum gentem attinet, reginam ipsam ad Christum transiisse: & D. Martini templum ei assignatum fuisse, in quo ipsa, suisque liberè sacris operam darent, ex Beda liquet. Ex quo credibile est regem non hostili odio fidem esse infectatum, itaque factum esse, vt subditorum etiam magna multitudo ad Christum traducta fuerit. Hæc breuiter de primo religionis Christianæ in hac insula fatu, deque etiam à Iosephi Arimathensis memoria ad Augustini vsque aduentum propagatione dicta sunt. Nunc de publicis precibus, quibus illo toto tempore vsi sunt nostri homines.

Primum, quis dixerit ad D. Paulum, aut Iosephum Arimathensem, aut Simonem Zelotem, qui genere Hebræi fuerunt, instituisse, vt preces populo Anglicano Latina lingua recitarentur.

Deinde, Eleutherius Romanus Episcopus, de tota reipublica Ecclesiæque Anglicanæ admittatione consilium rogatus, responsum Lucio regi dedit eiusmodi: *Susccepisti in regno Britannia missionem diuinam legem, & fidem Christi. Habetis penes vos in regno utramque paginam: Ex illis Dei gratia per Concilium regni vestri sume legem, & per illam Dei patientia vestrum rege Britannia regnum. Vicarius verò Dei estis in regno illo.* Iura diuinæ legi congruentia prescribere iubet. Lex autem diuina preces eo modo fieri præcipit, quo eas populus intelligat, assensumque præbeat dicendo, *Amen*. Populus autem Anglicanus precibus Latinè factis, *Amen* respondere non potuit. Quare Lucium precationum publicarum formulam ea lingua conscribendam curasse, incredibile videatur.

Præterea facillè existimare licet fummos in hoc regno religionis magistris, homines exitissime Græcos, deque informandæ Ecclesiæ ratione, non Roma, sed à Græcis semper Ecclesiis mandata accepisse: id quod cum ex celebratione Paschæ, tum ex aliis optimis, quarum Beda meminit, coniecturis apparet. Iam verò, si Græci vernaculam, & patriam gentis huius linguam abiudicassent, Græca potius profectò, & sua publicam Liturgiam instituisent agendam, quam Romana.

Gregor. in Iob lib. 27. ca. 6.
Eccle lingua Britannice, quæ nihil aliud nouerat, quàm barbarum fremdere.

Deinceps, Hardingus Gregorij locum illum profert, in quo ait linguam Brytanniæ nihil aliud nouisse, quàm barbarum fremdere. Quæ ergo potest tam subito contrarium dicere, nempe nostros homines vsque à Iosepho Arimathensi publicas preces docta Latinorum lingua perpetuò procurasse.

Huc accedit, quòd Gregorius ad Augustinum scribens, ei mandat, vt ex diuersis Ecclesiarum institutis, quæ in variis regionibus animaduertat, ea seligeret, & adhiberet, quæ maximè probaret, & apta iudicaret. Hardingus autem concedit in incunabulis, & primis Euangelij rudimentis, preces publicas sermone noto atque vsitato fieri necessariò oportere. Itaque sic statutus necesse est, Augustinum, hunc tradendæ serendæque fidei, (vt existimatur) causa profectum, id præstantissimum, maximèque consentaneum iudicasse, quod necessarium fuisse Hardingus affirmat, ideòque preces publicas lingua populo intellecta administrasse.

Anno Domini 596.

Postremò rationi consentaneum fuit, vt Augustinus huc ex professo Missus Roma, quam ipse instituebat nouam Ecclesiam, ad Ecclesiam Romanam conformaret. Preces autem publicas in Ecclesia Romana tum fuisse populari lingua celebratas, multis quidem modis facile probatur. Quapropter Augustini similiter intererat curare, vt preces publicæ in huius regionis Ecclesiis vernaculo sermone peragerentur. Quamquam ex Hardingi conclusione apparet cum duntaxat à decimo quarto anno Mauritij Imperatoris rationes suas subducere, id est ab anno Domini 596. à quo tempore (inquit) vsque ad memoriam regis Edouardi sexti, Latina tantum preces in hoc regno semper obtinuerunt.

Martianus Scotus.

Anno Domini 600.
Abbas Vespergentis in vita Mauritij.
Anno 603.

Hanc ergo partitionem non debeo magnopere reprehendere. Nam de sexcentis illis post Christum annis, de quibus ego illi litem intentabam, largiter, & vltro mihi quingentos, & nonaginta ac sex annos concedit, ac condonat, deque tanto annorum numero sibi solummodo quatuor reseruat, atque eosdem etiam controuersos, atque dubios. Quòd si autem veræ sunt Mariani Scoti rationes, quæ Augustinum in hanc insulam venisse, non decimo quarto anno Imperatoris Mauritij, sed quatuor post annis scribit, hoc ex sexcentis à Christo annis nec plus, nec minus, tum nullum profus sibi annum reliquum facit, sed omnes mihi largitur. Abbas quidem Vespergentis ait: *Gregorius anno Domini sexcentesimo tertio, immisisse Augustino, & Mellito Angliam ad fidem conuertit.* Hæc hactenus omnia pro me faciunt, nisi fortè Hardingus dicere non dubitauerit, huius regionis incolas precibus Christianis vsos priùs esse, quàm religionem profiterentur Christianam.

Hardingus. II. Sectio.

Iam quod ad scriptura locum attinet à Iuello suisque omnibus astipulatoribus usurpatum, quo preces publicas vernacula lingua faciendas esse doceant, in 14. cap. prioris Epistolæ ad Cor. Diuus Paulus de linguarum usu disputat, prout fuit in primitiua Ecclesia donum extraordinarium. Cum fidelium cœtus precandis, & verbi Dei audiendi causa conueniret, vnus aliquis subito surrexit, & loquutus est in Ecclesia

clesia linguis multarum gentium, spiritu infusurrante, ut Chryſoſtomi verbis vtar, nec ipſo interim iuxta Chryſoſtomi ſententiam, nec cæteris, qui præſentes aderant, intelligentibus quid diceret. Hoc donum Apoſtulus non prohibebat, quandoquidem omne Dei donum bonum eſt, nec quicquam ſit ab eo fruſtra, ſed Corinthios à vano eiufdem, ambitioſoque uſu deterrebat, & propterea idem multum eleuabat, eiꝰ prophetiam, id eſt, ſcripturas interpretandi exponendique facultatem, longè anteponebant. Hoc donum in Eccleſia non niſi Apoſtolorum duntaxat tempore, aut paulò poſt remanſit, idꝰ miraculoſa quadam ratione ſpiritusque ſancti uirtute.

Locus Pauli
in epiſt. ad
Cor. nihil fa-
cit pro preci-
bus publicis
Anglicè reci-
sandis.

In 1. Cor. 14.
homil. 37.

De communium precum, publicaq; liturgiæ forma, qualem nos hodie habemus, atas autem illa non habuit, Paulus nihil omnino meminuit, neque uerbum adeo ullum in toto illo capite facit, præterquam de uſu doni miraculoſi, ut ſuprà diximus. Quare eius uerba, quæ in illo capite habentur, Inuellus, cæterique aduerſarij noſtri non aptè uſurpant, ad inſirmandum & improbandum precandi & rem diuinam faciendi ritum nunc in Eccleſia receptum, longè que ſeculorum decurſu obſeruatum, qui in Occidente Latina lingua effertur, non miraculoſe aut extraordinariè, ſed iuxta inſtitutum, conſuetudinèque Eccleſiæ. Profectò enim cœcolum (inquit Chryſoſtomus) Eccleſia tum fuit, ſpiritu cuncta adminiſtrante, cuncta Eccleſiæ capita moderante, afflatu ſuo unumquemque corripiente. Nunc uerò ueſtigia tantum rerum illarum tenemus, duo loquimur, aut tres, & ſeorſum quidem, & altero ſilente incipit alter: uerum hæc ſigna tantum ſunt, & monumenta rerum. Vbi igitur nos cœpimus loqui, cum ſpiritu tuo, plebs reſpondet: ita quondam ſcilicet loquutos ſignificare uolens, nepe non ſapientia propria, ſed ſpiritu Dei inſtincto. Hac Chryſoſtomus de cœleſti primitiua Eccleſiæ conſuetudine Apoſtolorum etate. Quod ſi igitur his temporibus mos ſimilis obtineret, ſi diuinus ſpiritus conſimilem gratiæ uertutem in nos infundere uellet, ut omnia pro nobis ageret, ut fidelium hominum capita gubernaret, ut unumquemque noſtrum diuino afflatu ſuo impelleret, & cum in Eccleſiam conueniremus conſolationis noſtræ, & adificationis gratia, ut mentibus noſtris iniiceret, orique perpetuo quodam miraculo inferret, quid nos precari, quid predicare, & quomodo ſcripturas tractare oporteret, tum certè quidem nullus Catholicorum omnium inutilem illum peregrinis incognitiſque linguis loquendi, nulla adhibita interpretatione morem probaret, unde uerbis diuini explanationis intercluderetur populis que obſtupefactus, & in admirationem conuerſus impediretur, ne reſpondere poſſet Amen, & ſanctas benedictiones, gratiarumque actiones aſſenſu ſuo perſequi. Nunc autem mos eſt longè diſſimilis Eccleſiæ, nos illis caremus miraculoſis donis, nec certè magnopere indigemus. Loqui enim linguis, ſigni, ſeu miraculi inſtar ſunt, non credentibus, ſed infidelibus: & ſigna infidelium cauſa ſunt: fideles nequaquam illis opus habent. In Eccleſiis, in quibus nimirum ueritas ſeruat, dum preces canuntur aut recitantur, miniſtri non loquuntur linguis, nec lingua, iuxta Pauli ſenſum, ſed legunt, & repetunt ea, que dictata illis, & deſignata fuerunt. D. Paulus eos reprehendit, qui linguis loquentes, concionatores impediabant, quò minus populus tum præſens commodi aliquid caperet. Preces Latina non ita celebrantur in Eccleſiis, ut ſcripturarum inde interpretatio excludatur. Apoſtolorum tempore ad Eccleſiam conueniant, ut fruſtuſa dona illa exercerent, que Deus illis dederat, atque ex iis, maxime ex dono prophetiæ alij alios adificarent, alijque alios docerent. Nunc dierum non ad Eccleſiam congregantur, quò alij alios erudiant, aut ſcripturas promiſcuè interpretentur, ſed precandi cauſa, atque ut Dei uerbum enarratum audiant, non alij ab alijs communiter, ſed ab uno aliquo, puta Epifcopo, Presbytero, Curione, aut alio ſpiritali reſtore, & doctore.

Falsum: plerique enim doctores, tum uerſiti, tum recentiores hæc uerba ad eundem ſcopum referunt.

Epifcopus Sarisburienſis.

Quæ hoc in loco tam fuſè commemorauit Hardingus, concedi illa quidem nonnulla ex parte facilè tutoque poſſunt, nullo incommodo cauſæ noſtræ. Reuera Paulus in illo loco, de linguarum dono loquutus eſt, quatenus extraordinarium fuit miraculum, ad breue tempus durans, nullo labore induſtriæque comparatum, ſed diuino quodam ſancti ſpiritus afflatu gratis infuſum Latina autem lingua (inquit Hardingus) prout nunc dierum in Romanis ſacris uſurpatur, nullo ſancti ſpiritus inſtinctu donatur, neque nunc ullum eſt omnino miraculum: Ergo, Pauli locus ille, ad eam accommodari non poteſt. Fatemur quidem nos, ut nunc habet, nullum eſſe miraculum, nec Dei ſpiritum vlla ex parte ſapere. Hoc autem miraculi cuiuſdam inſtar eſt, eſſe quempiam vel tam impium qui ea ſic utatur: vel tam impudentem, qui ſic eam defendat: vel omnino tam ſapientem, qui eam illo modo adhibitam ferre poſſit. Iſtud uerò per certè mirum uideatur. Hinc Hardingus ad hunc modum uidetur concludere: Paulus Corinthios uertit, ne ſummo miraculo, donoque Dei ſic abuterentur, ut nihil inde commodi, ad eccleſiam redundaret: ergo cum lingua Latina miraculo nunc careat, preces publicas illa nuncupare licet, quantumuis eccleſia nullum ex ea fructum capiat.

Noua certè & peregrina ratio, cæteriſque præclare congruens: In margine tamen diſerta ſignificationis nota impreſſa, hunc Pauli locum, nihil ad noſtrum propoſitum pertinere admonuit: ſiquidem hæc nota, tam certa, tamque rata fuerit, quam eam ipſe cupit uideri, tum fanè Doctores, recentiores ſimul, & antiqui, qui ſecus eum acceperant, non bene exiſtimarunt. Lyra namque in eundem ſcribens habet: Si populus intelligat orationem ſacerdotis, melius reducit in Deum, & deuotius reſpōdet, Amen. Ideo dicit Paulus, ſi tu ſacerdos benedixeris ſpiritu, & populus non intelligat, quid proficit populus ſimplex, & non intelligens? Quapropter in primitiua eccleſia, benedictiones, & cætera omnia fiebant in uulgari. Vulgari ac uernacula lingua primitiuam Eccleſiam eſſe uſam, Lyranus his Pauli uerbis commotam teſtatur. In Concilio Aquisgranenſi ſic habetur: Pſal-

Lyra in 1. Cor. 14.

Chryſoſt. in 1.
Cor. homil. 35.

De eccleſiaſti-
cis diuerſis ca-
pitulis.

1. Cor. 14.

lentium in Eccleſia Domino, mens concordare debet cum voce, vt impleatur illud Apoſtoli, *psallam ſpiritu, psallam & mente*. Cuius ex hoc Pauli loco deſumpta ratio eſt, *psallam ſpiritu, psallam & mente*. Chryſoſtomus ait, Paulum huius rei ſummam ad auditorum commodum referre. Sic verba habent: *Eſt autem, quod Paulus dicit huiusmodi, niſi dixerō quod percipi facile clarēque à vobis poſſit, ſed linguarum munere pradiſtum me eſſe tantum oſtendam, nullum ex his quæ non intelligetis, fructum facientes abibitis. Nam quæ utilitas eſſe poſſit ex voce non intelleſta?* Idem etiam Chryſoſtomus adiungit: *Sic & vos niſi ſignificantem vocem dederitis, verba, (quod dicitur,) vento, hoc eſt, nemini faciētis*. Juſtinianus etiā Imperator in quo Episcopis omnibus, presbyteriſque præcipit, vt ſacramenta cæteraſque preces, clara & aperta voce celebrent, mandatum hoc Pauli loco iſto confirmat: Sic enim inquit: *Sic enim diuinus Apoſtolus docet dicens: ſi ſolum ſpiritu benedixeris, qui implet locum idiota, quomodo dicit Amen, ſuper tuam benedictionem? Non enim intelligit quid dicas*. Ex his testimoniis planum eſt Diuum Paulum, quamcunque tandem Hardingus notam contrariam poſuerit, non nihil pro iſtituto cauſaque noſtra facere.

Quamquam nos noſtras non à miraculo, donóque linguarum, quod exiguo tempore permanſit, confirmationes petimus: ſed iis diſertiffimis, planiffimiſque Pauli verbis nitimur, quæ nullus inficiari poſſit. *Qui loquitur lingua, non hominibus loquitur, ſed Deo: nullus enim audit. Si incertum ſonum tuba dederit, quis apparabitur ad bellum? ita & vos, niſi per linguam bene ſignificantem, ſermonem edideritis, quomodo intelligitur, quid dicitur?* Eritis enim in aërem loquentes. *Precabor ſpiritu, ſed precabor etiam intelligentia: psallam ſpiritu, ſed psallam etiam intelligentia: ſi benedixeris ſpiritu, is, qui implet locum idiota, quomodo dicitur Amen, ad tuam gratiarum actionem? nam quid dicas, neſcit.* In Eccleſia mallem quinque verba ex intelligentia mea loqui, vt & alios iſtituā, quam decem millia verborum lingua incognita. *Omnia ad ædificationem ſiant*. Hæc verba perſpicua ſunt Lyræ, Concilij Aquifgranenſis, Chryſoſtomi, Inſiniani non ambigua expoſitio. Quæ quamuis ita ſunt, ſcilicet Hardingi ſolius authoritate ſubnixi, credere neceſſariò debemus, iſta omnia pro ſacris Anglicanis ſermone facienſis nihil planè facere.

Hardingus. 26. Sectio.

Quandoquidem autem omnis populus ſacerdotis ſeſe iuxta Apoſtolicam traditionem ad Orientem pro maximaparte conuertentis preces ad altare factas: (qui locus, ab Apoſtolorum temporibus ad noſtram uſque ætatem, oblationis celebranda perpetuò ſuit) exaudire non poteſt, quacunque lingua ea nun cupentur, *propter loci, in quo cõſiſtit, diſtãtiam: nõ eſt à ratione diſtãtaneum, vt iis in chorum receptis, qui quid dicatur, aut cãtetur, melius norũt, cãteri in inferiore parte templi decorẽ ſubſiſtãt, ibiq; Deum humiliter per ſe precãtur ſilẽtio, & ea lingua, quæ iſtis maxime nota fuerit, ſeipſos ad ſacerdotis benedictionem & gratiarum actionem fide atque obediẽtia, cum fratribus reliquis ſuis, in choro precãtib; cõformãtes, & aſſenſum eiſdem ſuum ſignificãtes, bonam partem eorum, quæ ſũt, aut ex crebris cõcionibus, aut ex ſacris externis ceremoniis, quas indoctiſſimus quiſque, vel ſenſibus cognoscere poſſit, percipientes.*

ſ Falſum: altaria enim ſeu myſtica eſt menſa in medio templi ſtabiliſſima manifeſtum faciãt. Populus ceremoniis iſtitutus.

Episcopus Sarisburiensis.

Ferunt (inquit Hardingus) altaria ab Apoſtolorum uſque temporibus eodem planè modo, quo nũc ſunt, procul à medio templi remota: Neque ſacerdotem ſupra ad altare aſtãtem audire, aut quid diceret intelligere populus poteſt: ſed tantum ſacris externis ceremoniis erudiebatur, & quicquid ſacerdos diceret aſſenſu ſuo perſequutus eſt, cum interim, quid diceretur, neſciret. Hic homo, niſi ſingulari quodam priuilegio fretus: nunquam certè poteſt falſa tam multa tam paucis proferre. Primò enim, quòd ait Apoſtolos ſua ætate aras ſtruxiſſe, nulla Chriſtianiſ hominibus templa Apoſtolorum memoria ædificata fuiſſe omnes intelligunt. Etenim fideles homines metu tyrannorum in ædes priuatas, loca vacua, ſyluas, ſolitudoſ, antra ſubterranea conuenerunt. Num verò aras priuſ extructas, quàm templa fuiſſe arbitramur? Origenes certè, qui ducentis poſt Chriſtum annis vixit, hæc contra Celſum verba habet: *Obicit nobis, quod non habeamus imagines, aut aras, aut templa.*

Origen. contra Celſum lib. 4.
Arnob. lib. 2.

Similiter habet Arnobius, qui aliquantò poſt Origenem vixit, contra Ethnicòs ſcribens: *Accuſatis nos, quòd nec templa habeamus, nec imagines nec aras.*

Volaterranus.
Vernerius.

Volaterranus etiam, ac Vernerius teſtatur Sixtum Romanum Episcopum excitandas aras primùm curaffe. Quare non rectè ſapiebat Hardingus, cum tam confidenter altaria ſemper ab Apoſtolorum adeo temporibus extitiſſe iactaret.

Durand. lib. 4.
Gerson contra Floretum. h. 4.
Greg. Nyſſenus de ſancto baptiſmate.
Auguſt. ad Bonifac. epiſt. 50.
Auguſt. in q. veteris & noui Teſtamenti. q. 101.

Neque verò cum aræ primùm fierent, eoque nomine appellarentur, ex lapide ſtatim ædificatæ fuerunt: ex qua materia Durandus, ſuique ſimiles alij, neceſſariò faciendas eſſe eas contendunt, idque, *Quia petra erat Chriſtus*. Etenim Gerson ſcribit, Sylueſtrem Episcopum Romanum, aras primùm lapideas ſtatui iuſſiſſe, vetuiſſeque ne quiſquã ad aram ligneam conſecraret: niſi ipſe ſuique ſucceſſores. Quamquam autem huiusmodi aras, cum quòd diuturniores, tum quia firmiores, ſtabilioreſque eſſent, quibuſdam in locis receptas eſſe Gregorius Nyſſenus Baſilij frater prodiſt: Ex Auguſtino tamẽ in Aphrica ſuo tempore, ex ligno factas fuiſſe perſpicuum eſt. Scribit enim *Donatiſtas*

natistas horrendo impetu, & furore crudeli Episcopum sauciausse, & ligna altaris effregisse. Alio etiam habet, *Officium est Diaconi portare altare*, quod profectò non de lapidum mole quam, sed tantum de mensa Eucharistica intelligendum est. Qua de causa eam sæpenumero Chrysoströmus *ἱερὰν τράπεζαν* vocat: Augustinus *mensam Domini*, aliique similiter innumeris in locis patres.

Tametsi verò mensa fuit, ara tamen etiam vocata est: non quòd ita reuera esset, sed tantum propter eam, quæ illi cum veteris legis altaribus, intercessit similitudinem. Sic Irenæus Christum nuncupat *altare nostrum*, & Origenes, *cor nostrum, altare nostrum appellat*: nò quasi aut Christus, aut corda nostra verè sint altaria, sed translaticia duntaxat quadam loquendi formula. Eiusmodi extiterunt altaria, quibus antiqui patres Apostolorum continuò ætati succedentes vti consueverunt.

Iam verò num hæc eadem altaria in loco tam longinquo constructa fuisse, quemadmodum Hardingus audenter asserit, verisimile videatur, ex hisce, quæ sequuntur, testimoniis existimandum relinquo.

Eusebius, templi formam apparatusque, qualis suo tempore extitit, ostendit his verbis: *Ab soluto templo ac sedibus excelssissimis, ad honorem presidentium, & subcellis ordine collocatis, ornato, & post omnia, sancto, sanctorum, videlicet altari in medio constituto, &c.* Altare non in extremo choro, sed in medio templi, populique positum fuisse scribit Eusebius.

Augustinus etiam ad hunc modum scribit: *Christus quotidie pascit: Mensa ipsius est illa in medio constituta. Quid causa est, o audientes, ut mensam videatis, & ad epulas non accedatis?* In Constantino-politano Concilio sic habetur: *Tempore Diptychorum cucurrit omnis multitudo cum silentio circumcirca altare, & audiebant.* Denique, ut reliquos mittam, Durandus, quid causæ sit, quam brè sacerdos ad altare adians se ipse conuertat, iniquens, hanc illius rei rationem adhibet: *In medio Ecclesia apperui os meum.* Bonifacium etiam Episcopum Romanum à populo sacerdotem in sacra Liturgia primum disiunxisse Platina tradit. Sed ut testimoniis longiore commemoratione superferdeam, ex paucis hisce intelligimus, chorum eo tempore, in templo medio stetitisse, cancellis quibusdam septum & conclusum, atque à reliquis partibus distinctum, vade etiam *Cancelli*, dictus est, & à Græcis vsitate *πρεσβυτέριον*; quia locus erat presbyteris atque ministris propriè designatus, cæterisque omnibus, ne sacra interturbarentur, præclusus, quemadmodum egregiè ex Ambrosij historia apparet, qui ipsum Imperatorem Theodosium excedere iussit: & ex Nazianzeno in vita Basilij, & ex decreto quodam, quod tribuitur Clementi, & ex Concilio Laodicensi: fuitque locus iste, id quod ex Chrysostrómo colligi queat, quadam in parte sacrorum velò quodam & cadurco obtentus. Immo etiam hodie in magnis Ecclesiis Mediolani, Neapoli, Lugduni, Moguntij, Romæ, & in Ecclesia Beati Laurentij apud Florentinos, sacerdos rem diuinam faciens ad Occidentem spectat, itaque populum præ oculis semper habet. Vnde Durandus inquit, *Sacerdoti in huiusmodi locis, non opus est sese conuertere, cum dicit Dominus vobiscum, & populum saluat.* In eo autem, quod Hardingus fingit, populum longo loci interuallo remotum à sacerdote, quid ipse diceret, exaudire non potuisse, qui veteres patres vlla attentione perlegerit, eum vehementer falsum esse faciliè perspexerit. Chrysoströmus enim ait: *Diaconi cum sacra mysteria celebrarentur, surrexerunt & populum alloquuti sunt his verbis: Oremus pariter omnes.* Rursum ait: *Sacerdos & populus in sacra Liturgia colloquuntur: Sacerdos ait, Dominus vobiscum populus respondet, Et cum spiritu tuo.* Iustinianus Imperator præcipit ut preces sacras sacerdos tanta vocis contentione recitaret, quanta exaudiri à populo posset. Clemens Alexandrinus habet: *Est ergo, quod hic est apud nos altare, terrestris congregatio eorum, qui sunt dedicati orationibus, qui veluti unam vocem habent communem, & unam mentem.* Et ne omnes confectet reliquos, Bessarion ait: *Sacerdote verba illa pronuntiante, assistens populus in vtraque parte respondet, Amen.* Tu nunc æstimato, Lector, quid certi veri que habere videantur, quæ istis innox Hardingus adiungit: *populum modo quadam decoro in inferiore parte templi subsistentem ceremoniis quibusdam, & signis è choro ostensis institutum fuisse, assensumque significasse, & respondisse Amen Sacerdoti ad altare precanti, etiamsi quid precaretur, prorsus ignoraret.* Paulus quidem ait, *quomodo dicit Amen, ad tuam gratiarum actionem, quandoquidem quod dicas nescit?* Sic Augustinus inquit, *ut populus ad id, quod planè intelligit, dicat Amen.* Itidem Ambrosius: *Imperitus audiens, quod non intelligit, nescit finem orationis, & non respondet Amen, id est Verum, ut confirmetur benedictio per hos enim impletur confirmatio precis, qui respondent, Amen: ut omnia dicta veri testimonio in audientium mentibus confirmemur.* Quare cum nec altaria Apostolorum tempore vlla ædificata essent, nec mensa Domini, qua tum utebantur, tam longè à medio templo submoueretur, nec populus ad ea responderet, quæ non intelligeret: Cum hæc, inquam, ita multa reperiatur in præmissis falsa, Hardingi conclusionem in dubium vocare non immeritò possumus.

Hardingus. 27. Sectio.

1. Cor. 14.

Quòd D. Paulum, Iuella, ad propositum tuum confirmandum adducis, eumque facis hoc modo dicentem, aliter ac ipse scripsit: Si precatus fueris in Ecclesia spiritu tuo, aut strepitu peregrinorum verborum, quomodo Idiota respondebit, Amen? Nam quid dicas, nescit: *in iis, inquam, Textum tuum ipsius adulterina factura distendisti. Translatio ab Edouardo sexto, suisque Consiliariis approbata, verior est, ac propius accedit ad Græcum, quæ perinde valet: Quando benedicis spiritu, quomodo qui Idiota lo-*

Irenæus lib. 4. cap. 34. Orig in Mathæum. tra. 25.

Eusebius lib. 10. cap. 4. Ex oratione panegyrica in Encænus.

August. de verbis Domini secundum Ioan. ferm. 42. Concil. Constant. 5. act. 1. Durand. lib. 5.

Platina.

Theodoret. li. 5. cap. 18. Nazianz. in Basilij. De consecrat. dist. 2. Sacerdotium. Concil. Laod. can. 19.

Chrysostr. ad Ephes. hom. 3. Chrysostr. in 2. ad Cor. hom. 18. De ecclesiast. diuers. capi. constitut. 123. Clem. Alexandrin. Strom. 7. Bessarion de sacramentis Eucharistia.

1. Cor. 14. August. de Caecate, rudibus cap. 9. Ambros. in 1. Cor. cap. 14.

cum occupat, dicet Amen, ad tuam gratiarum actionem? Nam quid dicas, nescit. *Hoc in loco Apostolus loquitur de benedictione seu gratiarum actione in spiritu, qui spiritus quid sit non facile explicari potest. iuxta vestri ipsorum Patriarche Ioanis Caluini iudicium. Ambrosius pro illo spiritu accipit, quem in baptismo hausimus, qui nos urget, & excitat ad precandum: Beatus Thomas, pro sancto spiritu nobis donato, pro ratione, & pro imaginandi facultate: Erasmus pro ipsa voce: Isidorus Clarius pro potestate pronuntiandi. Aliqui pro spiritu, qui per arteriam transit: Aliqui pro intentione: Augustinus argute, pro apprehensione, quæ ideas concipit, & signa rerum: Caluinus in institutionibus, de oratione cap. 15. pro sono oris, quem spiritus gutturis, aerisq; reflexus efficit & gignit: Chrysostomus pro dono spirituali, aut spiritus sancti dono loquendi linguis: quam interpretationem Caluinus ipse, pro tribunali quodam modo sedens, huius controuersie arbiter, maxime probat, cæterorumque omnium iudicia reprobat, suumque adeo ipsius, quanquam imprudens ut videtur: tuumque etiam Iuelle peregrinorum verborum strepitum non minus damnaret, si eum audiret. Huius loci sensum tam incertum atque dubium, tanquam fidium concentum illo tuo peregrinorum verborum sono dissoluere, quo vocabulum illud, Spiritus, tam violenter noua vestra expositione adhiberetur tam variè accommodas, ad Latinas in Ecclesia Latina preces improbandas parum facit: præsertim cum Paulus per illam miraculosam linguis loquendi potestatem, qua utebantur, vel abutebantur verius Corinthiis, diuersum quoddam loquendi genus intelligat ab eo, quo sacerdos preces publicas recitat.*

Sacerdos, fateor, liturgiam patris suis recitans, lingua quidem loquitur, sed non eiusmodi, qualem D. Paulus sensit. Et tamen maiore ea ex parte sacerdos si doctus fuerit intelligit, a populoque non omnino eius ignarus est, propter frequentes conciones, diuturnum usum, serias solennes, multiplicésque ceremonias. Quare argumentum tuum ob illo desumptum, contra preces docta Latina lingua celebratas nihil valet, quamuis eam indocta plebs miris perfectè calleat. Equidem, si accuratam Augustini de hoc Pauli loco iudicium receperis, alias tum querere scripturas, alias confirmationes Anglice vestra liturgiæ debebis. Nam ut Augustinus hanc rem egregiè & doctè exponit, D. Paulus per linguam, non aut Latinam, aut Græcam, aut Hebraicam, apud homines rudes, aut vllam omnino peregrinam linguam intelligit, sed tantum metaphoricis, quamuis eloquendi formam, qua rerum signa ante pronuntiantur, quam intelliguntur. Per spiritum autem, non sonum quandam vocum peregrinarum, iuxta tuam peregrinam interpretationem, significat. sed prout hoc in loco propria quadam & peculiari ratione sumitur, potestatem quandam anime inferiorem mente, que rerum similitudines concipit, neque intelligit. Quicquid autem hoc modo pronuntiat, lingua & spiritu pronuntiat, siue Latino, siue Anglico, siue vlllo alio sermone pronuntiatum fuerit. Cæterum, bene vir, etiam si populus non accuratè intelligat, quid sacerdos in Latina liturgia dicat, tamen fructus non nihil & commodi inde capit, quatenus publicas preces à sacerdote pro populo in Ecclesia nuncupatas, boni consulere Deum visum est.

¶ Fallum: imperia enim plebs nullum verbū aut syllabam latinæ linguæ intelligit.

Vide August. lib. 12. de Genesi ad litteram cap. 7. 8. & 9.

Episcopus Sarisburiensis.

HOc in loco, quendam facetiarum Leporem temporis ludendi causa comparatum adhibuit Hardingus. Caluinus facit patriarcham, eumque in tribunali collocat sublimi, cæteros omnes iudicio capitis condemnantem: Pauli sensum distendi, eiusque harmoniam peregrinarum vocum sono quodam dissolui scribit: & qua copia est, idem sæpius mutatis verbis duplicat, iteratque, & secum ipse multum, ac iocosè ludit, in quo non debet animo iniquo ferre, si ei ego sic respondero, ut Ambrosio quondam Hieronymus respondit, de ipsius in Lucam commentariis, *verbis ludis, sententiis dormitat.*

Rufinus.

Quandoquidem hæc Pauli verba, *si spiritu tuo benedixeris*, videri posse dubia sensu, indeque discrepantes animaduerti natas esse interpretationum varietates: consentaneum putauit, quò multorum ignorantia ac imperitia consulere, dilucidè exponere, quid illo vocabulo, *spiritus*, significare Paulus videretur. Multorum igitur veterum patrum sequutus auctoritatem, sonum quandam, aut peregrinarum vocum strepitum appellauit. Hæc illa est, quam Hardingus tam facetè, & lepidè *farruram quandam, & distentionem, nouamque ac peregrinam interpretationem vocat.* In quo tamen admodum certè videtur esse tenui memoria atque acumine. Etenim breui post, quando hæc Pauli verba interpretatur, *(quam decem millia verborum in lingua) eadem ipse farrura, eademque distentione* utitur.

Origin. Epi. ad Rom. cap. 3. lib. 3.

Certè verò si omnem omnino paraphrasin, aliorumque verborum, ad textus ambiguitatem obscuritatemque illustrandam, accessionem penitus reprobauerit, tum non modo septuaginta illos, sed cæteros etiam omnes scripturarum interpretes damnauerit. De qua re Origenes, ut Apostolus Dauidis Prophetæ verba citet, perpendens, sic scribit: *Sed quòd dixit Apostolus, sicut scriptum est. nò est iustus quisquam, nò est intelligens, nò est requirès Deum, Nò vñdem sermonibus inuenitur in Psalmo, sed alij permutantur, alij assuuntur, alij relinquuntur. Quod à studiosis quibusq; si obseruetur diligentius, puto dari in hoc Apostolicam auctoritatem, ut cum scriptura testimoniis utendum fuerit, sensum magis ex ea, quam verba capiamus.* Paulum & immutasse verba Prophetæ, & eis aliquid addidisse, atque aliud detraxisse Origenes affirmat: neque tamen Paulum scripturas *vel distendisse, vel farrisse* dicturum arbitror Hardingum.

Forſan autem regeret Hardingus Paulum hoc verbo, *spiritus*, peregrinam linguam, aut vocum incognitarum sonum non intellexisse: & hanc proinde farruram adulterinam & fucatam esse.

esse. Et quia sic Hardingo videtur, imperitus Lector, ita quidem rem habere sibi fortè persuadet: verum si prisca doctores, patresque hoc modo intellexerint, tum certè peregrinæ iocationes, iactationesque istæ inanes ac ineptæ fuerunt. Pauli mentem Ambrosius aperit, quidque per hoc vocabulum *spiritus*, intelligat, exponit ad hunc modum. *Si tu benedixeris spiritu, hoc est, si laudem Dei lingua loquaris ignota audientibus.*

Ambros. in 1. Cor. 14.

Hæc nulla est dilentio, nulla adulterina factura, ipsius est Ambrosij interpretatio. Chryso-
stomus eadem verba similiter interpretatur: *Si tu benedixeris spiritu, &c. est quod dicit huiusmodi: si peregrina lingua gratias agas, quam nec intelligas ipse, nec cæteris intelligas ipse, nec cæteris idem interpreteris, plebeius non potest subicere Amen.* Chryso-
stomus hunc Pauli sensum esse affirmat: Hardingus negat: *noua enim* (inquit) *quædam est, & peregrina interpretatio.* Erasmus in sua paraphrasi, hoc modo reddidit: *Si tu decantes laudes Dei, sermone omnibus incognito.* Dionysius Carthusianus, itidem ait: *Si tu benedixeris spiritu, id est, non verbis, quæ ab alijs intelligantur, sed tantum lingua.*

Chryso. in 1. Cor. 14. homil. 35.

Erasmus in 1. Cor. 14.
Diony. Carth. in 1. Cor. 14.
Anselm. in 1. Cor. 14.

Anselmus inquit, *spiritus meus orat. id est, flatus oris mei orat, dum loquor in oratione.* Quamcunque Hardingus de Erasmo opinionem habuerit: ipsum tamen non patietur modestia (puto) sua, ut vel Dionysium Carthusianum, vel Ambrosium, vel Chryso-
stomum, vel Anselmum, nouas inauditâque interpretationes inuestigasse, aut cum Paulo lusisse, eiuſve textum quadam dissonantia, & quasi symphonix discordia corrupisse defendat.

Verum locus (inquit) *Pauli anceps est, eiuſque Ambrosius, Augustinus, Chryso-
stomus, Isidorus, Erasmus, & Thomas Aquinas, variè sunt interpretati. Quid autem? num ex eo sic concludet,*

Isti patres Pauli sensum perperam intellexerunt:

Ergo, Pauli nullus est omnino sensus?

Aut hoc modo:

Varij doctores varias de hoc loco sententias habuerunt:

Ergo, nos nullam habere omnino oportet?

An nullum eorum sequi debemus, quia aliqui errauerunt? Aut omnes simul sequi necesse est, quia doctores fuerunt? Non nihil certè quidem de significatione huius verbi, *spiritus*, dissensisse illos liquet: sed constat: siue tamen Paulus spiritum sanctum intellexerit, siue imaginationem, siue rationem, siue linguarum donum, siue oris strepitum, siue eloquendi facultatem, siue vocè ipsam, certissimum est, & horum atque aliorum præterea omnium doctorum & patrum testimonijs comprobatum, Paulum de lingua incognita, utque Gregorius ait, *strepitu oris* loquutum esse, & tunc consequenter istis, *de peregrinarum vocum sono*, qui teretes, & religiosas aures Hardingi tam vehementer offendit.

Hugo Card. citat Gregorij.

Quandoquidem autem Hardingus tantopere asseuerat hæc Pauli verba, nihil pro nostra causa facere: nos vnum aut alterum ipsius argumentum, breuiter excutiamus, & quàm illa præclare ad suum propositum accommodet, consideremus. Primum huiusmodi est: *Paulus de miraculo linguarum dono disputat: Ergo, verba eius, nihil contra Latina sacra faciunt.* Alterum, *Paulus admonet, ut sacerdos preces publicas in Ecclesia factas, ea lingua pronunciet, qua indocti adiscuntur, & respondeant, Amen: Ergo,* (ut videtur Hardingus affirmare) *Sacerdoti preces publicas peregrino sermone concipere licet.* Istæ verò argumentationes peregrinum profectò in scholis strepitum facere, & dialecticæ quodammodo modos omnes remittere viderentur. Cæterum si Pauli verba nihil contra rei diuinæ lingua Latina administrationem, qualis nunc obtinet, valeant: quid tum verò est, quod Paulus damnat? quorsum hoc modo concludit, *Quomodo diciturus est idiota Amen, ad tuam gratiarum actionem? Quid enim dicas, nescit.* Quamobrè totam discriminis summam in intelligendo, atque non intelligendo constituit? Aut quid aliud, quàm peregrina lingua sonum, seu strepitum improbat, qua nullo modo institui ædificarique populum posse existimat? Si hoc totum nihil est, ut Hardingus statuit, age, Pauli verba contrario penitus modo inuertat, & sic dicat: *Fac lingua peregrina atque incognita preceris, ut populus dicat, Amen. Sic enim dixerit, etsi quid preceris nescierit.*

Quod de docta Latinorum lingua tam sæpe iactat Hardingus: ad Lectorem potius perstringendum, quàm rem bene & læculenter confirmandam valet. Ita vafros illos & veteres hæreticos, Marcum atque Heracleonem in precibus suis Hebraica quædam, aliæque inaudita & inusitata vocabula vsurpasse Augustinus & Arnobius testatur, quò auditores suos admiratione percellerent, suamque commendarent, & propagarent fraudem. Nulla lingua per se docta putanda est, sed duntaxat alterius rei gratia, atque, ut periti loquuntur, *per accidens*, id est, vel propter elocutionem ornatam, vel propter rerum summam dignitatem, & amplitudinem: vel propter eius, qui loquitur, doctrinam atque scientiam. Liturgia autem & formula publicarum precum latina, cum per se nullis eloquentiæ luminibus illustratur, (nullis enim certè indiget,) tum interdum & parum Latina est, & sensus expers. Exemplum vnum hoc multorum loco fuerit. In laudes sanctissimæ virginis hoc modo scribitur, *Cuius Dominus humilitatem respiciens, Angelo nunciante concepit redemptorem mundi.* Ex hac docta lingua discimus, non Dominam nostram, sed Dominum concepisse Christum. Sic enim verborum *σὺν τῷ ἁγίῳ* fluit, *Dominus concepit redemptorem mundi.* Res quas habet ea Liturgia, nonnunquam summa futilitate, fabularumque vanitate abundant: nonnunquam etiam ad impietatem, & idololatriam spectant: Sacerdotes autem, qui ea lingua vtuntur, eiuſmodi plerique sunt, ut eam vix certè doctam efficere queant. Papa Zacharias Sacerdotem quandam suo tempore puerum his verbis baptizasse testatur; *In nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti.* Multos

Augustin. ad Quodvult-dei; Arnobius.

De consecrat. Distinct. 4. Rulerunt.

Aug. de cate-
chi. rudib. ca. 9.
De consecrat.
dist. 4. Si nou.

etiam sacerdotes, sua memoria cum publicas preces Latinè celebrarent, quibus in locis populus Latinè sciebat, barbarissimos ac solœcissimos commisisse, hoc est falsam Latinitatem vsurpasse, Augustinus author est: tum etiam ait, *multa in illis reperuntur contra Catholicam fidem*. Talis nimirum est ea lingua, quàm hîc Hardingus vt eruditam, & doctam tantopere laudat.

Verùm nos linguam Latinam, eloquentia, copia, doctrina, cæteris omnibus antecellere concedamus. An verò tam curiosas, tamque supersticiosas esse Dei aures homines isti putant, vt nullas nisi *docta lingua* nuncupatas preces terre possit? Certè, nullam Paulus in Ecclesia doctrinæ ostentationem, sed sermonem duntaxat planum, cum intelligentia coniunctum postulat, vt ignari ædificentur.

Imperator Caligula panes aureos, cæteraque fercula tota aurea conuiuio aposuit, & epulari ius sit. Multa tum quidem videbant aspectu pulchra, sed nihil erat, quo se pascere, & famem explere possent. Similiter Hardingus preces suas Hebraicas, Græcas, Latinas, auro quasi fulgentes, populo proponit, tum rogat, vt vescantur. Præclarum verò spectaculum, in quod oculos defigant suos: nihil autem, quod omnino capiant, atque gustent, deliberare possunt: quòdque vel eos ad respiciendam inducat, vel eorum conscientias tranquillas & pacatas reddat.

August. de do-
ctrina Christiana.
lib. 4. ca. 11.

Egregiè dixit Augustinus, *Quid prodest clavis aurea, si aperire, quod volumus, non potest? Aut quid obest lignea, si hoc potest? quando nihil querimus, nisi patère, quod clausum erat.*

Populus (inquit Hardingus) non penitus nescit, quid Sacerdos dicat: intelligit eum, et si non perfectè, & accuratè, tamen intelligit. Sic titubatur atque hæsitatur in suo illo perfectè, & imperfectè, quasi nondum, quantum populus intelligeret, satis perpendisset. Etenim quòd populus imperitus Latinam linguam perfectè teneat, id veritati ipsi palam repugnat: quòd autem nihil omnino intelligat, id ipsi est, quod disertè Paulus auerfatur: intelligentiam namque Paulus flagitat.

Quapropter rem partiri voluit Hardingus, aitque, *Populus Latinam linguam intelligit, licet non exquisite aut cumulate*: hoc quidem est, neque Scripturas, neque preces, neque quicquam eorum, quæ dicuntur, nec sententiam vllam, nec verbum, nec syllabam, nec literam tenet. Loquentem Sacerdotem audit, quid loquatur ignorat: sese huc & illuc conuertentem, gestusque quosdam agentem intuetur: quid autem sibi velit, nescit. Hoc est Latinam linguam intelligere, inquit Hardingus. Sed Deus bonè, hæccine est ea intelligentia quam Paulus requirit: nempe qua *populus edificetur, respondeatq; Amen?*

Ad Eph. 4.
Augustin. de
catechizand.
rud. cap. 9.

Quam verò tandem voluptatem capit Hardingus, in diminuenda & coercenda hominum Christianorum intelligentia? Quidni enim potius perfectè cognoscere, quid sacerdos loquatur, debeant? Cur esset aliquid in rebus sanctissimis, atque diuinis incohatum? Paulus, vt omnes in virum perfectum in Christo Iesu crescamus, & Augustinus vt populus respondeat Amen ad id quod planè & perfectè intelligit, exoptant.

Hardingus. 28. Sectio.

AT Paulus (inquit) efflagitat, vt populus assensum significet, seque ad Sacerdotem accommodet, dicendo Amen, ad precessionem in ecclesia factam.

Equidem in Ecclesia primitiua hoc necessarium fuit, quando prima quodammodo rudimenta fidei tradebantur. Quam ob causam preces tum lingua populari & vsitata vulgo hominum fiebant, vt ea melius instituerentur: quandoquidem nuper ad fidem conuersi, atque ex Ethnicis Christiani facti accurata institutione opus habebant.

Postquam verò fideles homines, tanta multitudine creuerunt, omnibusque religionis patribus tam exquisitè eruditi fuerunt, vt sponte sua, sese in precibus publicis ad ministros conformarent: in ecclesiis Latinis preces Latinae instituta sunt, satisque visum est, si pars aliqua populi intra chorū, pro tota multitudine responderet. Atque ista magis expedita magisq; consentanea ratio iudicata est, quam si vernacula cuiusque gentis lingua celebrarentur.

Episcopus Sarisburiensis.

Hardingus sibi
contrarius.

Qui falsum defendere conatur, eum oportet dilligenter omnia circumspicere, quàmque sua conueniant, ac cohæreant accuratè considerare. Hardingus paulò antè hoc modo scripsit: *Cicero linguas innumerabileis esse affirmat, ex quibus omnibus, neque Iuellus, neque suorum quisquam astipulatorum conuincere potest publicas ecclesie preces cuiusquam nationis vnquam per sexcentos annos, post Christi natiuitatem, vlla lingua recitatas fuisse, præterquam Græca, aut Latina*. Nunc contrà, vel quid antea dixerit oblitus, vel ipsa veritate impulsus, sic inquit: *Equidem hoc in ecclesia primitiua necessarium fuit, cum prima quasi rudimenta fidei traderentur. Itaque tum recitatae preces fuerunt populari & nota lingua, quo populus ea commodius & facilius fidei disciplinam perciperet.*

His verbis, quod suprâ tam confidenter iactauerat, funditus destruit atque euertit, meàmque causam egregiè cõfirmat. Nunc Iuello licet esse securo: Hardingus siquidem contra se ipse probare potest, sacra publica in primitiua ecclesia sermone vernaculo fuisse procurata: idque tanquam verissimū asseueratè affirmat, itaq; fuisse necessarium, nec potuisse aliter esse scribit. Hęc Hardingi pugnãtia simul constare nullo modo possunt, si verum fuerit alterū, falsum sit alterū est necesse.

Ratio,

Ratio, quam hoc in loco concludit, ex temporum dissimilitudine pendet. *Erat (inquit) populus tam rudis, & institutione summa opus habuit: nunc vero eruditus est, & fidei gnarus atque numero multiplicatus: satius ergo nunc atque expeditius est, ut res diuina sermone peregrino fiat, utq; soli clerici Sacerdoti respondeant pro tota ecclesia.*

Hæc Hardingus inquit, non Ambrosij, Augustini, Hieronymi, Chrysostomi, aliorumque his similibus veterum, catholicorumque doctorum autoritate inductus, sed ex sententia recentium doctorum Thomæ Aquinatis, & Nicolai Lyræ, quorum superior mille ducentis plus minus annis à Christo vixit.

Hardingi in angustum contracta ratio sic habet: *Populus nunc dierum eruditus est: Ergo, preces publicas ignota lingua recitare debet.* Si causam Hardingus omnibus probare suam cupit, alia argumenta comparet, oportet. Quid si autem populus eruditus non sit? Quid si nihil sciat, ne Christianæ quidem fidei principia? Quid si nullus sit, qui eum erudiat? Quid si Sacerdos tanquam vnus sit è populo, cæcusque cæcum ducat? Non tamen nouum, puto, decretum mutabit Hardingus suum, quin peregrinæ preces perpetuò valeant.

Sanè verò, Dei cognitio, ecclesiæ anima est & vita: atque vt in primis eiusdem fundamentis iacendis necessaria fuit: sic ad perpetuam eiusdem conseruationem necessariò requiritur. Hilarius inquit, *Ecclesia, in quibus verbum Dei non vigilat, naufraga sunt.* Neque verò Paulus iussit, vt hæc forma obtineret ad tempus, dum fidei rudimenta docerentur, quemadmodum fingit Hardingus, sed ita habet: *Hæc quæ scribo, Domini sunt mandata. Omnia ad ædificationem fiant.* Populi ædificatio, ad quam hæc omnia referuntur, permanet: Ergo, populi scientia, ex qua illa dimanat, nunquam tolli debet. 1. Cor. 14.

Hardingus. 29. Sectio.

Non potest populus, fateor, dicere Amen, ad benedictionem, aut gratiarum actionem Sacerdotis, æquè ac si linguam Latinam perfectè calleret: tamen assensum ei præbet, & ratam eam habet in cordibus suis, seque ad sacerdotis sensum applicat: quanquam notè in speciali, tamen in generali: hoc est, etsi non in quavis particulari sententia laudis, & gratiarum actionis, aut in singulis quibusq; postularis, tamen in toto. Si enim populus ad ecclesiam recto animo studioque conuenerit, sicuri non minùs indocti faciunt, quàm docti: hoc sibi proponit vt Deum glorificet, laudet, & colat, eiq; pro beneficijs gratias agat, simulq; res sibi tum in hac, tum in futura vita necessarias ab eo petat.

Atq; hic pius animorum affectus tam est procul dubio Deo gratus, vt nulla verborum intelligentia cum eo conferri queat. Hunc quem quærimus assensum, & suam ad sacerdotes conformationem multis significat externis signis, & gestibus, scilicet, stando ad Euangelium, & præfationem Missæ: sese inclinando, & adorando ad Sacramentum: & genua flectendo alijs temporibus, vt quando venia, & misericordia summissè petitur, alijsq; similibus deuotionis indicijs ad alias partes sacrarum precum.

Episcopus Sarisburiensis.

Iterum nunc Hardingus persuadere nobis conatur, plebem indoctam & imperitam Latinum sermonem intelligere, quanquam minùs accuratè, possèque generatim assensu suo prosequi, quicquid sacerdos dixerit, etsi, quid dicat, planè atque omnino nesciat. In quo nonnulla videtur Pauli, atque Hardingi iudiciorum pugna. Paulus enim ait: *Idiota non potest dicere Amen ad tuam preceationem, quia quid dicas nescit.* Immo, inquit, *etsi quid dicas nescit, potest tamen respondere Amen.* Sed hanc correctionem adiungit: *Non potest, fateor, dicere Amen, ad benedictionem gratiarumq; actionem sacerdotis, tam bene, ac si linguam Latinam intelligeret.*

Quis te officijs populi sic moderari docuit Hardinge? Cur fratres tam palàm tuos decipis? Quamobrem eos doces dicere Amen, sese ædificare, gratias agere, suæque corda ad diuinam voluntatem conformare, minùs bene, quàm eos oportuit, vt ipse & nosti & profiteris? Tuæ ipsius linguæ testimonio coargueris te Dei populum à meliore adducere ad deterius.

Demissum affectum, cordisq; pium, ac religiosum studium cognitione omni & strepitu verborum præstantius, Deoque gratus esse non dubito. Hoc enim est spiritu & veritate precari. Propterea eos, qui contrà faciunt, Deus reprehendit: *Populus iste appropinquat ad me labijs suis (inquit Ioan. 4. Dominus) sed cor eorum procul est à me.* Hinc huiusmodi rationem Hardingus concludit, *Populus Matth. 16. deuotus est, & religiosus: Ergo, preces lingua peregrina recitare suas debet.*

Argumenta sua Hardingus expendat & corrigat velim. Hoc nimis ineptum est, & responsione nulla indiget. Equidem si ignarus populus in summa ignorantia, atque tenebris, tanto pietatis & religionis amore inflammetur: multò profectò magis istis studijs incenderetur, si preces sanctissimas audiret atque intelligeret.

Genuum flexio, inclinatio, statio, cæterique huiusmodi gestus & laudabiliter adhibentur, & animi religiosum affectum declarant: dummodo populus, quid velint, cognoscat, eosque Deo, cui debentur, tribuat. Nam nisi hæc adsint, hypocritarum potius fucò, quàm piorum sanctorumque hominum veræ religioni inferuiunt. Cælestinus ad Episcopos Galliarum scribit hoc modo: *Docendi potius, quàm illudendi, nec imponendum est eorum oculis, sed mentibus infundenda præcepta sunt.* Inter decret. Cælesti p. 1.

Hardingus. 30. Sectio.

Quod autem D. Paulus morem precandi lingua in ecclesia tanquam fructus & adificationis experte improbare videtur, & quinque verba, aut sententias intellectas, & perceptas, ex quibus reliquus populus instituatur decem millibus peregrino & incognito sermone pronunciatis aut ponere: ista omnia ad illorum temporum conditionem referenda sunt, qua hodierno ecclesia statui longè dissimilis est.

Lingua precum, de qua Paulus loquitur, prorsus peregrina fuit, & incognita, & signi cuiusdam instar non credentibus: Latina lingua in ecclesia Latina, non omnino peregrina est, atque incognita: nam præter Sacerdotem in plerisque locis, ex reliqua multitudine nonnulli eam intelligunt quodammodo aut plus, aut minus: & nunc eiusmodi signo opus non habemus. Illis institutio fuit necessaria: nos præcipuarum religionis partium non sumus ignari. Illi fuerunt in singulis rebus informandi: nos ad ecclesiam non ideo potissimum conuenimus ut quando preces celebrantur, erudiamur, & doceamur, sed ut precemur, & homilias attendamus. Illorum preces, quia fides aberat, inutiles fuerunt, & proinde vernaculo sermone fieri eas oportuit, quo fides auerteretur: nostra fides nobis plus profuerit, si nos religiosi precibus dedamus. Illi quandoquidem erant fidei expertes, interpretatione tum in precibus, tum in homilijs, tum in cæteris omnibus spiritualibus exercitijs opus habebant: nos necessaria fidei rudimenta satis luculenter edocti, de cætero, sedulis & vehementibus precibus à Deo exposcere vitam iustam, piam, & sacram potius, quam multum temporis in audiendo, scientia nostra augenda causa, consumere debemus. Qua de re Chrysostomus sic habet: Præfectò si orare cum diligentia infuecas, nihil est quod doctrinam tui conferui desideres, cum ipse Deus sine vllò interprete mentem abunde luce afficiat.

Chrysostomi
verba iniquis-
simè tractata.

Contra Aul.
monach. 30

Episcopus Sarisburiensis.

Hic Hardingus contentione quadam oratoria vsus, multasque confectatus differentia circumstantias, ecclesie primitiua suaeque Romanae conditionem inter se confert, atque inde probare videri vult, Pauli verba, quae Paulus ipse *mandata Domini* vocat, illo duntaxat momento rata, deinceps perpetuò irrita esse: ac si diceret, diuinam mutari posse voluntatè, vel Dei præcepta, ad tempus exiguum, ac certos annos durare.

Ecclesie primitiue instituta ab ijs, quibus hodie Romana ecclesia vititur, vehementer discrepare non nego. Nam ut illa omnia prætermittam, quae hic Hardingus ex vtriusque Ecclesie memoria decerpit, interque se contulit, quaeque ad hanc causam & propositum propius accedunt, persequar: in ecclesia primitiua Rectores optarunt, & in eo vehementissimè contenderunt, ut populus scientia abundaret: in Romana nihil aliud agitur, nihil quaeritur, quam ut populus summa rerum omnium ignorantia obruatur. In ea ministri varijs linguis loquuti sunt, ut ab omnium genitum, & religionum hominibus intelligerentur: in hac minister lingua peregrina vititur, quod eum nemo intelligat. In illa rudes, & ignari eloquentes euaserunt: in hac Episcopi, & Cardinales, & doctissimi quique muti fiunt.

Denique ne confectet reliqua, in Ecclesia primitiua certissima spiritus sancti effecta, & Christi pedum ipsa vestigia atque monumenta apparebant: qua de causa Irenaeus, cæteri que prisci patres in rebus dubijs & perplexis, ad vsus, & exemplum illius Ecclesie semper prouocauerunt. Tertullianus habet: *Hoc aduersus omnes haereses valet, id esse verum, quodcumq; prius, id esse adulterinum, quodcumq; posterius.* Atque hoc sanctissimos patres in Niceno concilio congregatos induxit, ut summo omnium consensu exclamarent *τὰ ἐν ἀρχαῖς κειμένα*: in quo se normae morique ecclesie primitiuae subijciunt, atque summittunt. Contra verò Valentinus, Marcion, alique consimiles haeretici, se omnium iudicabant sapientissimos, eaque arrogantia inflati, Apostolorum instituta (sicut nunc Hardingus, sui que focij faciunt) prorsus respuebant & contemnebant. Sic de illis scribit Irenaeus: *Dicent se, non solum presbyteris, sed etiam Apostolis sapientiores esse, & syneram veritatem inuenisse.* Non ego tantae Hardingum impietatis accuso, quantam Valentino, & Marcioni tribuo: hoc tantum dico, eum spretis Apostolorum decretis, atque institutis, noua quaedam inuenta persequi: itaque veterum haeticorum Valentini & Marcionis vestigijs insistere. Nunc Hardingi rationes attendamus: *Ecclesie* (inquit) *primitiua conditio, multum abstat ab horum temporum ecclesie consuetudine: Ergo, Pauli mandatis non astringimur.*

2. Deinde ait: *Vnus aut alter, in singulis paroccijs, aliqua ex parte linguam Latinam intelligit:*

3. *Populus religionem cumulatè edoctus est:*

4. *Conuentus non tam discendi, quam precandi causa sunt: Ergo peregrino sermone preces publica recitari debent.* Deus bone, quid Hardingo venit in mentem, ut isto modo ageret? Non libenter quidem comparatione huiusmodi vtor. Sed certè ita habet: ne pueri profectò tam pueriliter argumentari solent. Certò nouit pro maxima parte, neque ex omni paroccia quenquam, neque ipsum saepenumero sacerdotem Latinè intelligere. Non est nefcius suae ecclesie homines religione parè imbuti, nec cuiquam licere eos instituere. Atque ut hæc pariter ambo vera essent, non tamen inde concludere poterit, oportere ergo populum preces publicas ignota lingua facere.

Ita neque vera est Antecedens, neque consequentem necessariò inducit. Tecum nunc ipse, Christiane Lector, considera: num hæc confirmationes atque argumenta eius sint ponderis & momenti

momenti, vt conscientiæ tuæ satisfacere possint. Preces vernacula lingua concipere in primitiua Ecclesia necessarium fuisse, ad procreandam fidem affirmat. Quid autem preces incognito sermone factæ gignere possunt? Quam scientiam, quam fidem, quam charitatem generare? Apostoli fidei neutiquam erant expertes: tamen Christo dixerunt, *Domine adauge nobis fidem.*

Luc. 17.
Luc. 18.

Christus postrema mundi secula significans, ait: *Quando filius hominis adueniet, vix fidem in mundo reperiet.* Quæ res ad extruendam fidem valebat, eadem profectò ad instaurandum utilis est: & quæ tum ad augendam fidem necessaria visa est, ea nunc quoque ad eandem conseruandam necessaria existimari debet.

Chrysof. contra Anomæos homil. 3.

Chrysofomi autem verba, quorsum tandem profert? An vnquam bonus ille pater, populo preces publicas peregrina lingua recitauit? Hardingus ipse nouit populum, quid Chrysofomus precaretur, intellexisse, & ei sua lingua respondisse, & vnâ cum illo precatum esse. An ille vnquam populi nimiam cognitionem vituperauit, aut cum à legendis Scripturis deterruit? Immo sæpe auditores suos, quòd Scripturas rariùs legerent redarguit, eosque hortatur, vt Bibliorum sibi librû comparent, vt Scripturas legant, vt priuatim cum domesticis suis, de Scripturis sermonem conferant. Quòd autem Hardingus, quò populi mentes à legendo abstrahat, Scripturas ait esse obfcuras, & lubricas, nec posse quenquam in eis sine duce ingredi atque penetrare: Chrysofomus contrà, vt populum ad legendas Scripturas excitet, planas eas & faciles esse dicit, hominèmq; indoctum, & imperitum votis à Deo posse earum scientiam impetrare per se, sine magistro, vel institutore. Hæc sunt enim ipsius verba: quemadmodum ea citauit Hardingus: *Profectò si orare cum diligentia insuescas, nihil est quod doctrinam conserui tui desideres, cû ipse Deus sine vilo interprete, mentem tuam abunde luce afficiat.*

Chrysof. in Matth. homil. 2.

Chrysof. in Psal. 43.
Chrysof. ad Col. homil. 9.

Chrysof. contra Anomæos homil. 3.

Similem multis præterea in locis sententiam habet. Quando Eunuchi Reginae Candaces historiam exponit, sic habet: *Fieri non potest vt is qui diuinis scripturis magno studio, feruentiq; desiderio vacat, semper negligatur: Licet enim desit nobis hominis magisterium: tamen ipse Dominus, supernè intrans corda nostra, illustrat mentem, rationi inbar suum infundit, detegit occulta, doctorque fit eorû quæ ignoramus.*

Chrysof. in Gen. hom. 35.

Quare iste locus Chrysofomi parum Hardingo commodat, nisi id fortè spectauit, vt antiqui Doctoris nomine, & titulo abusus, aliquid se attulisse ignaris hominibus persuaderet. Ratio quam hinc efficit, huiusmodi est:

Idiota quisq; quantumuis ignarus, Scripturas propria lingua legere, easq; sine interprete intelligere potest:

Ergo, preces publica plebi sermone peregrino recitanda sunt.

Hardingus. 31. Sectio.

Hic tamen nollem mihi quisquam ignorantie patrociniū obijciat, quasi vllam ego populo sanctam scientiam inuiderem. Omnem illi cælestem cognitionem opto, vt nihil ignoret, quod ad salutem ei fuerit necessarium. Atq; etiam ex animo cum Mose dico: Quis tribuat, vt omnis populus prophetet, & det Dominus illis spiritum suum? *Veruntamen, vt totum vulgus Sacerdotem preces publicas celebrantem intelligat, sapientes & pios homines, rem non adeo necessariam existimatuos esse puto, propter quam antiquissimus Ecclesia vsus, summa cum offensa, autoritate publica & generali spreto, & contempta, priuato paucorum hominum iudicio damnetur, violetur, & penitus abrogetur.*

Si iusta hac querela, verûnque crimen esset, ad quem eius pertineat correctio, non ignotum est. Nam quòd ad religionis statum attinet, Concilium generale, quo vniuersalis Ecclesia representatur, omnibus semper sæculis salubres medicinas cunctis malis excogitauit? Quando iis non auscultatur, de quibus Christus dixit Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit: timendum videtur, ne quod ad publicas preces attinet, noua hæc & erudita audacia, minus Deo grata sit, quàm vetus, simplexq; humilitas. Ut populus humiliter, ac religioso animo præditus preces suas intelligeret, optabile fuerit, non nego.

Episcopus Sarisburiensis.

Omnem scientiam, quæ pia, cælestis, necessariq; ad salutem fuerit, optat Hardingus populo: Latina nam modò liturgiam suam ei nullo modo cognoscendi potestatem facit. In quo fateri imprudens videtur latina sacra, nec pia esse, nec cælestia, nec ad salutem populi necessaria. *Totum populum verbi diuini peritum esse cupit: & quanquam neminem esse nouit, qui eum instituat, non tamen vel legere Scripturas, vel particulam vllam publicarum præcum intelligere ei permittit. Reliquum est, vt non nisi diuino quodam instinctu docendum esse sentiat.*

Si qua culpa commissa fuerit (inquit Hardingus) eius ad Concilium generale pertinet correctio. Ipsum Concilij nomen magnum esse, & graue fateor. Attamen si hæc sola corrigendorum vitiorum ostenderetur via, longè miserrimam esse Dei ecclesiam necesse esset. Si Christus, sui que Apostoli Concilium generale expectandum sibi duxissent, nec Euangelium promulgatum, nec constituta ad hunc vsque diem ecclesia fuisset. Optandum esset (inquit Hardingus) vt preces publicas populus intelligeret, non nego. Huius te dicti memorem esse velim, Lector: vt populus preces publicas intelligeret optabile esse Hardingus ipse confitetur. Quid ita verò? Quia certè & sentire, & agnoscere coactus est, hoc tum ad amplificandam Dei gloriam multum valere, tum populum inde consolationem, atque vtilitatem longè maximam capere. Quapropter optandum istud esse scribit.

Hinc autem contrà licet concludere isto modo: Ergo populum in hac crassissima, & quodammodo bruta ignorantia detineri, nullamque publicarum precum suarum partem intelligere, ipsius Hardingi testimonio & confessione detestandum est. Non licet autem quod bonum est & optabile gerere: quod contrarium est corrigere, Dei gloriæ inseruire, populo solatium dare sine generalis Concilij autoritate? Deum huiusmodi decretis solutum esse, satis quidem clarè apparet. Etenim & Ecclesiam sæpenumero repurgauit suam, & vitia hæresesque sustulit, priuatis colloquijs ac cõuentibus nonnullis in regionibus: id quod ex Concilij istis particularibus patet: Carthaginensi, scilicet, sub Cypriano: Neocæsariensi in Ponto: Ancyrano in Galatia: Gangrensi, in Paphlagonia: atque ex alijs huiusmodi, absque Concilij generalis consentione. Sic Ambrosius contra Secundum & Palladium habet: *Superioribus temporibus Concilium sic factum est, ut Orientales in Orientis partibus constituti haberent Concilium: Occidentales in Occidente.*

Cypria. tom. 2.
In tom. 1. Cõci.
In Concil. A-
quileiens.
In collatione
cum Palladio.

Luc. 10.

Cæterum Christus (inquit Hardingus) *Conciliorum autoritatem disertis verbis sanxit: Qui vos audit, me audit: qui vos spernit, me spernit.* Verba hæc agnoscimus, quanquam profecto Christum eo in loco nihilo magis de Concilio, quam de priuato quopiam viro eius mandata exequentem, atque prestantem loquutum constat: quibus ipsum etiam Concilium parère non minus, quam cæteros homines oportet: quibusque remotis, Concilium quantumuis generale, non est tamen Concilium.

Cicero de legibus. 3.

Vbi autem mandauit Christus, ut preces publicæ peregrino & incognito sermone recitarentur? vbi Concilium vllum generale decreuit? Iterum ab Hardingus quæro, atque ut mihi respondeat, vehementer peto: vbi generale Concilium vllum, ab initio vsque mundi ad nostram memoriam habitum, constituit, & lege lata sanxit, ut populus preces ignota lingua recitatas audiret? Si quod extet huiusmodi Concilium quare non illud exprimit Hardingus: Si nullum sit, nec unquam fuerit, quamobrem nos Concilij nomine ludit? De se rectè Cicero, *Nihil nobis opus erat lege, de quibus nihil esset actum legibus.* Perinde nobis dicere licet, nihil nobis opus est Concilio, ad Dei restituendam veritatem, cum nobis ea nullo Concilio fuerit erepta.

Iosue. 24.

Polydorus.
Gildas.
Theodoret.
Elai. 59.

Principis omnino officium est suæ ecclesiæ, regni que correctionem suscipere, neque Deo se probare poterit, si hanc rem tum sibi curæ futuram dixerit, quando cæteri principes, totusque mundus conspirauerint. Iosue ille princeps clarissimus conuocatis omnibus Israelitarum tribubus, sic eas alloquitur: *Si malum vobis videtur, ut seruiatis Domino, optio vobis datur: Ego autem, & domus mea, seruiemus Domino.* Deus ecclesiam in hoc regno suam, trecentis ante primum generale Concilium Nicææ congregatam, seuit. Dei manus nequiquam decurtata est. Potest eandem nunc verbo suo renouare, omisso generali Concilio.

Matth. 8.

Tamet si hæc ab Hardingus fingi tantum, non ingenuè dici quis non videt? Concilium quoddam iam satis diu agitarunt: maximas omnium regnorum & gentium querimonias acceperunt, easque nominatim de publicis precibus: Hardingus ipse fatetur, esse consentaneum negat, nec ferre villo modo potest. Igitur aut Hardingum damnet Concilium, aut Concilium Hardingus est necesse. Christus autem nobis dicit: *Mortuos mortui sepeliant suos: tu veni, & me sequere.*

Hardingus. 32. Sectio.

In cognitione tamen non insunt omnia. Augustinus enim præclare inquit: Turbam non intelligendi viuacitas, sed credendi simplicitas tutissimam facit. *In alio etiam loco habet: Si propter eos solos Christus mortuus est, qui certa intelligentia possunt ista discernere, pene frustra in ecclesia laboramus. Non tam à nobis quantum intelligimus, quam quantum credimus, & quantum per fidem amamus requirit Deus. Et quando nos coram Christo in illo terribili die iudicij comparebimus, non cognitionis nostræ, sed fide præsumpta, charitatis rationem exigemur.*

^a Falsum: scribitur enim, si quis ignorat, ignorabitur. 1. Cor. 14.

Episcopus Sarisburiensis.

Quod ait Hardingus, *In cognitione non inesse omnia*, si quidem rerum abditissimarum reconditissimorumque mysteriorum excellentem quandam, ac singularem cognitionem, atque scientiam intelligat: qualem etiam Augustinus intellexit, facile concedo. Cæterum de publicis facris Chrysofomus habet: *Nisi indoctus quid preceris intelligat, nequaquam edificatur, neque assensum significare precibus tuis potest. Vento verba facis, & frustra loqueris.* Quare publicarum precum vis omnis, atque virtus in auditoris intelligentia consistit.

Chrysof. in 1. Cor. homil. 35.

Quod nos cognitionis nostræ rationem minimè reddituros esse, contendit Hardingus, non facile sibi quisquam assumpserit. In illo namque formidolosissimo die, reddemus certissimè ignorantie nostræ, quam vitio, & culpa nostra contraximus, rationem. Christus ipse, cui iudicium omne Deus commisit, inquit, *Si cæcus cæcum duxerit, ambo incident in foueam.* Iterum, *Hæc est condemnatio mundi: lux venit in mundum, & homines amant tenebras magis, quam lucem.* Hæc, inquit Christus, mundi est condemnatio. Sapiens etiam ait, impios in illo luctuosissimo tempore, huiusmodi lamentabili oratione vsuros: *Aberrauimus à via veritatis, & Iustitia lumen non fuit nobis, & sol intelligentie non exortus est nobis.*

Ad Rom. 14.
2. Cor. 5.
Matth. 15.
Ioan. 3.
Sapien. 5.

Chrysof. in Matth. hom. 2.

De ista populi ignorantia sæpenumero Chrysofomus est conqueustus: *Non sum, inquis, Monachus: uxorena*

uxorem habeo, & filios, & curam domus. Hoc illud est, quod omnia quasi vna quadam peste corrumpit, quod lectionem diuinarum Scripturarum, ad solos putatis Monachos pertinere. Deinde adiungit: Multo est grauius, atq; deterius superfluam esse putare legem Dei, quam illam omnino nescire. Hæc enim verba sunt, quæ de diabolica prorsus meditatione promittunt. Præterea habet: Hæc diabolica inspirationis operatio est, non finientis nos aspicere thesaurum, ne diuitias acquiramus. Propterea ille suadet, nihil omnino esse commodi diuinas audire leges, ne quando ex auditu sequi videat actionem. Hinc iam simplicis ignorantia disciplinam, quam Hardingus tuetur tam acriter, à Chrysofomo, Diabolicam meditationem, diabolicum iudicium, diabolicam inspirationem, dici perspicimus. Quod autem Hardingus ait, Deum nec cognitionis nostræ, nec ignorantia rationes repetiturum, Chrysofomus prorsus contrarium his verbis affirmat: Dices: non legi: Non est excusatio, sed crimen.

In eadem homilia.

In eadem.

Chrysof. ad Hebræos homil. 17.

Christiana simplicitas non est voluntaria ignorantia, quæ & fabulam quamque credit esse veram, & nihil excutit, nihil examinat, nihil exquirat. Christus non modò, Vt simplices tanquam columbae, sed etiam, vt prudentes essemus sicut serpentes iussit: atque vt caueremus etiam ne deciperemur, admonuit. Paulus inquit: Qui ignorat, ignorabitur. In hæc sic Chrysofomus scribit: Paulus ait, Verbum Christi inhabitet in vobis abundanter, sed quid ad hæc respondent fucis stultiores? Benedicta omnis anima simplex: & qui simpliciter ambulat, in fiducia ambulat. Hoc videlicet omnium malorum est causa, quod non multi Scripturarum testimonia in opportunis rebus sciunt adducere. Non enim eo loco simplex pro stulto, aut pro eo, qui nihil nouit, intelligendus est, sed pro homine non malo, nec versuto. Nam si ita intelligeretur, superuacaneum fuisse dicere, estote prudentes, sicut serpentes. Quare, quod Hardingus ignorantiam defendit, eamque Deo non ingrati fore contendit, Dei populo imponit, nec verum dicit. Ratio, quam hinc colligit Hardingus, sic habet: Populus, vt Augustinus ait, rerum obscurissimarum scientiam consequi non potest, & Deus eorum simplicitati ignoscit: Ergo preces publica lingua peregrina recitanda sunt.

Mat. 10. ad Col. 2.

1. Cor. 14. Chrysof. in Ioan. hom. 16.

Hardingus. 33. Sectio.

Iam verò, tamen si populus Latinam linguam nescit, & est optabilius, vt preces publicas vernacula sua lingua recitaret, quò eas, melius intelligeret: tamen cuiusmodi nunc sunt, quandoquidem tota ex Scripturis fere conficiuntur, magnam inde utilitatem & ad Lectorem & ad auditorem redundare, Origenes copiose docet in vigesima Homilia in Iosue. Quia longum est omnia recitare, quæ ibi in hanc sententiam habet, summam, & quasi capita rerum consecrabor. Primum celestes potestates Angelosq; Dei, qui intra nos sunt, uehementer letari nostra pronuntiatione verborum sacra Scriptura ait. Et si verba quæ ore pronuntiamus non intelligimus ipsi, potestates tamen, inquit, ea intelligunt, isque alliciuntur ad opem nobis libenter ferendam. Tum verba faciens de potestatibus, quæ in nobis habitant, quibus animarum pariter & corporum nostrorum concredita cura est: Si Scriptura, inquit, a nobis leguntur, voluptatem ex eo capiunt, & fortiores fiunt ad nos tuendos: ideoque, si linguis loquamur, & Spiritus precetur, & intellectus fructus careat. Quando etiam in eam sententiam profert illum Pauli ritum locum ad Corinthios, miraculum prope mysterium nominans, ostendensq; quomodo spiritus precetur, nec vllum interea intellectus fructum capiat.

^a Falsum: in Romana enim liturgia innumeræ sunt præter scripturas accessiones inanes.

^b Falsum: Origenes enim de Allegorijs, non de verborum ignorantia loquitur.

Deinde malas potestates, & spiritualem inimicum nostrum Diabolum, lectione & auditione scripturarum nostra à nobis expelli docet. Quemadmodum Serpentes, inquit, incantationibus prohibentur, ne veneno suo ladant: ita si vlla fuerit in nobis serpens contrariæ potestatis: aut aliquis nobis anguis insidietur, virtute sacra Scriptura recitata, (modò ne aures radio fatigatas auerteris) abigitur. Augustinus idem dogma confirmat, quando ait: Psalmus dæmones fugat: Angelos in adiutorium inuitat. Ad extremum, Origenes, quemadmodum, inquit, cibo aut potu oculis affectis medemur: tamen si ex edendo aut bibendo nihil commodi statim percipimus (præcipuam comparationis suæ partem his verbis concludit:) similiter etiam de sacris Scripturis iudicare debemus, eas utiles esse & fructuosas anima, etiam si sensus noster, ad præsens intelligentiam non percipit: propterea quod bene potestates nostra, his verbis recreantur & aluntur: contraria autem, hoc est, aduersaria potestates debilitantur, & fugantur. Denique, facta sibi ipsi sub auditorum persona obiectione, quasi illi hanc doctrinam crimarentur, quod ipse hinc excusationem arriperet negligentiam ac remissius docendi, Scripturæque interpretandi: his sic respondet: Nequam vero, non ea de causa ista diximus, neque hæc vobis ideo commemorauimus, vt excusaremus ipsi nos: sed vt vobis demonstrarem, in Scripturis sanctis esse vim quandam, quæ legenti etiam sine explanatione sufficiat. Quod autem sufficere ait, id eò spectare videtur, quod inde bona potestates, ad auxilium nobis ferendum inuitantur, & quod malorum potestatum, quæ sunt spirituales nostri inimici malitia repellitur, ne nobis illa noceant.

Beatus August. de psalmis lingua cognita recitandis loquitur.

Episcopus Sarisburiensis.

Non omnia disciplina suæ capita, tam penitus perfecta & certa habere videtur Hardingus, quin sententiã mutare salua dignitate possit. Antè liquidò confirmauit, Populū ignorari Latinā linguā scire, licet minus perfectè & accuratè: nunc verò cōtrā planè nescire eū Latine statuit.

Hardingus suã sententiã mutat.

Vix hæ conciliari possunt contrariæ sententiæ nisi intelligere, & non intelligere idem esse senti-
tiat.

Origenes, quemadmodum iste locus arguit ab Hardingo productus, affirmat ipse adeo *lectio-
nem, auditionemve scripturarum multum prodesse, Angelosq, qui & in nobis insunt, & nos circumstant,
exhibere, tamen si eas non intelligimus ipsi.* Quò melius ista cuiusmodi sint cognoscantur, priuatas
quasdam opiniones, quas pius iste pater de Angelis cælestibusque potestatibus habuit, paucis
commemorare, operæpretium fuerit.

Orig. in Iosue.
homil. 23.
πρί απχών
li. 3. cap. 3.
Orig. in Num.
homil. 20.

Origenem
Hardingus tor-
quet in alienū
sensum.

Orig. in Elaiā
homil. 7.

Orig. in Iosue
homil. 20.

Atque vt multa, quæ consecrari possem, tacitus dimittam, sic omnino sensit: Angelis sua variè
dispartita, & assignata esse munera, alijs arborum: alijs herbarum: alijs aliarum rerum tuendarum:
alijs Grammaticam: alijs Dialecticam: alijs Rhetoricam: alijs alias scientias docendi potesta-
tem esse tributam: alijs nostrum in hac vita regendorum & tutandorum commissam esse curam,
eòsque in extremo iudicio, nostrarum Deo actionum rationes esse reddituros. Quid hoc sit, quod
nos *Angelis circumfusos* scribit Origenes, ex his apparet, Eius iucundissima hæc oratio est menti
simplici, quæ verbo diuino delectatur, etiam si reconditos eiusdem sensus minùs sepe numero per-
cipiat. De legendis autem scripturis non de recitandis peregrina lingua precibus verba facere in-
stituit: eòque maior Hardingi culpa fuit, quòd authorem suum in alienum propositum detorsit.

Origenes sapissime ad scripturas legendas populum hortatur & excitat: In Esaiam prophetā,
hoc modo scribit: *Vtinam omnes faceremus illud, quod scriptum est, Scrutamini scripturas.* In hoc sua-
rum in Iosue homiliarum loco, huiusmodi occupatione vitur: *Dici potest, Scripturae difficiles sunt:*
respondet, *At nihilominus, si eas legeris, profuerint tibi. Dominus enim Iesus Christus, si nos in scripturis
occupatos inuenit, & huiusmodi studijs vacantes, non solum ipse refici & pasci dignatur in nobis: verū-
etiam si has epulas viderit apud nos apparatus, patrem suum ad nos adducet.*

Ad extremum sic concludit: *Hæc iccirco diximus, ne fastidium capiamus audientes Scripturas, etiā si
eas non intelligamus.* Hæc autem hactenus Origenes non de Grammatica, aut dilucida scripturarum
intelligentia, quæ ex ipsis verbis nascitur, loquutus est, sed de Allegorico, siue retruso sensu, quæ
indocti assequi nequeunt. Sic enim suam ipse mentem interpretatur in Cõmentariis suis in Mat-
thæum: *Etiā illi saluantur, qui literam Euangely, hoc est, simplicem narrationem sequuntur: Sola enim
narratio simplex, sufficit simplicioribus ad salutem.* Hucusque possunt ignari, ex Scripturarum lectione
fructum percipere, quantumuis eas in cæteris non intelligant.

Orig. in Matth.
tract. 26.

Augustin. in
Psalmo. 119.
August. confes.
lib. 7. cap. 12.
Augu. confes. ff.
lib. 9. cap. 5.

Hieronym. in
Naum. cap. 3.

Similiter Augustinus inquit: *Qui diligit legem Dei, etiā quod in ea non intelligit, honorat.* Fatetur
etiā ipse se, cum primùm ad fidem Christianam accederet, maximam ex epistolæ Pauli ad Ro-
manos lectione utilitatem cepisse: etsi eiusdem minùs perfectè sententiam assequeretur. Séque
præterea Ambrosij monitu, Esaiam Prophetam legisse, quem licet non omnino intelligeret, fa-
ctum tamen inde aptiorem esse ad Dei concipiendam gratiam.

Perinde est quod D. Hieronymus motu quodammodo prophético instinctus de extremis
Christi præcursoris aduentum diebus vaticinatus est: *In aduentu Messiae populus eleuabitur & pro-
phetabit, qui sub magistris antè fuerat consopitus, & ibunt ad montes scripturarum, ibi inuenient montes
Mosen, & Iosue filium Naue: Montes Prophetas: Montes noui Testamenti, Apostolos, & Euangelistas,
& cum ad tales montes confugerit, & in huiusmodi montium fuerit lectione versatus, si non inuenit, qui eū
doceat, tamen illius studium comprobabitur, quòd confugerit ad montes.*

Sic indoctis scripturarum, etsi non penitus intellectarum, lectio prodesse potest: Sic Angeli læ-
titiam & voluptatem ex ea capiunt: sic Dæmones eam ægrè & molestè ferunt: sicuti his verbis
Origenes ipse testatur: *Dæmonibus super omnia est tormentorum genera, & super omnes pœnas, si quem
videant verbo Dei operam dare, scientiam diuina legis, & mysteria scripturarum, intentis studijs
perquirentem.* Augustinus quemadmodum eum Hardingo citauit, *Psalmum dæmones fugere
scribit.*

Orig. in Num.
homil. 27.

Aug. in prolo.
in lib. Psal.

Chryso. in
opere imperfe-
cto. Homil. 45.

Augustin. in
Ioan. tract. 80.
Basili. in pfa. 29.
Orig. in Matt.
tract. 25.

Veruntamen non hanc Psalmo, labijs duntaxat, & lingua peregrina pronunciato, vim attri-
buit: sed Psalmo intellecto, & fide comprehenso, & corde recitato. Nam affirmare verbum
Dei, modò quia scribitur, aut dicitur, tamen si non intelligitur, ex se valere multum, sicuti hîc
Hardingus videtur, fatuitatis genus quoddam est superstitiosum, & Iudaicum: quam Chryso-
stomus sua ætate, & vidit & exagitauit superstitionem his verbis: *Quidam Sacerdotes partem ali-
quam Euangely alligant circa collum. Dic sacerdos insipiens, nonne quotidie Euangelium legitur in ec-
clesia, & auditur ab hominibus? Cur ergo in auribus posita Euangelia nihil prosunt: quomodo eum po-
terunt circa collum suspensa saluare? Vbi est virtus Euangely? in figuris literarum, an in intellectu
sensuum?*

Sic licet Hardingo respondeamus: In quo sita est Psalmorum virtus, qua Dæmon vincitur &
profligatur? In ipsone verborum strepitu, an in sensu atque intellectu? Augustinus quidem habet
Verbum diuinum in cordibus nostris operatur, non quia dicitur, sed quia creditur. Similiter Basilius: *Nor
qui ore profert verba Psalmi, psallit Domino, sed quicumque de puro corde proferunt psalmodiam.* Similiter
Origenes: *Fiduciam habet ad Deum, non propter verba orationis, vel Psalmi, quamuis videantur bene
composita, & de scripturis electa: sed quia altare cordis sui bene construxit.*

Hæc Origenis tota mens, hoc consilium fuit. Non ille populum ad preces peregrino sermone
recitandas hortatur. Neque poterit Hardingo commonstrare in vniuersa Dei ecclesia, vel ipsius
Origenis ætate, aut quadragesimo post annis, preces illo vnquam modo celebratas fuisse.

Tan-

Tantum ad legendas Scripturas auditores excitat, etsi quidem ad earumdem penetrare fundum minus poterint. Quemadmodum ex ipsius verbis subsequenter manifestò apparet: *In scripturis sanctis est vis quadam, qua legenti, etiam sine explanatione sufficiat.* Eumque in finē hæc Pauli verba 1. Cor. 14 usurpat: *Spiritus meus orat: mens autem infructuosa est:* non quò peregrinam hanc precandi rationem comprobet, quam & Paulus & ipse Origenes nesciuit, sed quò doceat, quòd quemadmodum Deus sua miseratione commotus, nostræ in precando infirmitati succurrit: ita etiam in legendis Scripturis imbecillitati ad intelligendum nostræ subueniat. Paulus inquit, *Quid oremus, quemad-* Rom. 8. *modum oporteat nescimus: sed ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.*

Hoc est quod Origenes, *Angelos Dei nobis precantibus, & Scripturas legentibus letari dicit.* Quòd si autem cum nos precantes, aut peregrino sermone ea, quæ nesciremus, audientes conspicerent, tanta efferentur lætitia, non illi quidem Dei, sed tenebrarum Angeli essent.

Ex hoc Origenis loco, istas rationes colligit Hardingus:

Angeli summo gaudio efferuntur, quando nos legentes, aut precantes audiunt, tamen si nos, qua sumus infirmitate, quid loquamur, non penitus intelligamus:

Ergo, populus Origenis etate, preces publicas ignota lingua recitabat.

Huius vitium & fraus argumenti ex ijs, quæ suprâ commemoravi, meliùs liquebit. Fallacia dicitur ab *Amphibologia*, id est, ambigua vnius vocabuli significatione. Hæc autem vox *intelligere*, duo declarat. Nam & verba, & sensum intelligimus verborum.

Origenes ait,

Populus scripturarum sensum non intellexit:

Ergo, (inquit Hardingus) verba scripturarum ignoravit.

Deinde, Origenes ait,

Perfèctè & luculenter non intellexit:

Ergo, (inquit Hardingus) nihil planè intellexit.

Atque in eo huius conclusionis insidiæ versantur. Huc accedit, quòd quæ de lectione Scripturarum loquutus est Origenes, ea ad preces publicas accommodet Hardingus: itaque violenter immutet, ac corrumpat Origenis sententiam, & alterum pro altero concludat. Sic nimirum iste optimus pater, vel inuitus inducitur, vt id suo confirmet testimonio, quod neque nouit vnquam, neque fecit, neque fieri iussit.

Hardingus. 34. Sectio.

In Insti-
tu. **N**on dubito quin sapientes, pi, & constantes homines, qui non quouis doctrina vento circumferuntur, plus moueantur auctoritate Origenis, viri totius Christianitatis iudicio summe & eximie docti semper habiti, quam Caluini iudificatione, qui de Latinis sacris & precibus in Anglia & Gallia antiquitus usurpatis, verba faciens, inquit: Ad ecclesiam ex sono non intellecto, nullus penitus fructus redit: eo contumelie vocabulo vsus, quod à tibicine aptius de tibia, tympanone suo usurpari, quam à concionatore, de diuinis officijs potuit.

Cōfession.
ca. 4. scilicet. 16 Neque de illis certè mitiore ac modestiore spiritu loquitur eius discipulus, & subminister Theodorus Beza, ille acerrimus, atque feruentissimus deformatarum in Gallijs ecclesiarum minister. Quæcūque preces ab aliquo concipiuntur eo idiomate, quod ipse non intelligat: pro Dei ludibrio sunt habendæ. *Quòd hinc Caluinum & Beza ab ecclesia damnatos approbat, Origenem damnare necesse est, quem nunquam hominibus nomine redarguit, aut notauit quisquam eorum, qui quandocunque aliquid potuerunt ei crimen erroris obijcere, neutiquam ei pepercunt.*

Si preces omnes peregrino idiomate conceptæ pro Dei ludibrio habendæ sint, vt Beza inquit, tum preces in primitiua ecclesia linguis miraculose pronunciatæ (quas ne ij, à quibus pronunciatæ fuerant, iuxta Chrysostomi sententiã, intellexerunt) pro Dei ludibrio censendæ erant, non enim video, qua ratione ille ab eius generali sententiã & vniuersali propositione excludantur. Enimvero hæc Beza disciplina minime sana est. Credo equidem, si extra ecclesiarum suarum deformatarum presidium esset, & coram catholico Episcopo reus sisteretur, doctrinaq; sua rationem exigeretur, necessarium eum esse, & dictum illud temerarium reuocaturum. Alioquin enim concedere videretur Deum initio ecclesie linguarum donum dedisse, vt eo luderetur: quod vehementer absurdum, & blasphemum esset. Paulus optat, vt omnes Corinthij loquantur linguis, sed potius vt prophetent.

Episcopus Sarisburiensis.

Demiror certè, quam doctrinæ sanitatem iactare possit Hardingus, cum ignorantie susceperit in se aduocationem: aut qui aliorum summam constantiam & stabilitatem prædicare, ipse tam facile huc atque illuc tam leuibis impulsus ventis: aut quam ob causam antiquum illum patrem Origenem tantis laudibus extollat, à quo tam exigue adiutus sit.

Quòd sanctissimum illum doctissimumque patrem Ioannem Caluinum, tam acerbè infectatur, propterea quòd isto modo scripserit, *Ad ecclesiam ex precibus nō intellectis nullus penitus fructus redit.* Huic crimini multos præterea alios adiunxisset.

August. confef.
li. 1. cap. 1.
Chryfofto. in
homil. 35.

Augustinus sic habet: *Si Moſes mihi Hebræa voce loqueretur, fruſtra pulſaret ſenſum meum, nec in-
de mentem meam quicquam tangeret.* Chryſoſtomus habet: *Niſi dixerō, quod percipi facile clareg, à vo-
bis poſſit, ſed linguarum munere præditum me eſſe tantum oſtendam, nullum ex his, que non intelligit, fruſtrū
facientes abibitis, credo. Nam que utilitas eſſe ex voce non intellecta poteſt? Iterum habet: *Et vos, niſi ſigni-
ficantem ſonum dederitis, verba vento, hoc eſt, nemini facietis.**

Nicol. Lyra. in
1. ad Cor. 14.

Et cæteris omnibus prætermiſſis, Nicolaus Lyranus ſic habet: *Si tu Sacerdos benedixeris ſpiritu,
id eſt, abſq, hoc, quod populus intelligat, quid proficit populus ſimplex, & non intelligens.* Quare, quod Cal-
uinum hæc in re cauillatorem eſſe dixit Hardingus, eadem lege Auguſtinum, Chryſoſtomum,
Nicolaum Lyranum, cæterosque omnes poſtulare potuit.

Chryfoſt. hom.
1. Corinth. 14.
homil. 35.

*Si preces omnes (inquit Hardingus) peregrino ſermone facta pro Dei ludibrio reputanda ſint, ſicuti
Beza ait: tum qui in primitiua eccleſia linguis miraculoſe preces concipiebant, quas ipſi nesciuerunt, iuxta
ſententiam Chryſoſtomi, Deum luſerunt.* Hæc Chryſoſtomi mirifica certè interpretatio videtur, cum-
que paucis alijs cõgruit: atque eam etiam hîc Hardingus ementitus eſt. Non enim Chryſoſtomus
eos omnes, qui preces in Eccleſia primitiua linguis pronunciabant, quid ipſi loquerentur nesci-
uiſſe confirmat, ſed planè contrà. Sic enim inquit: *Linguis loquens ſeipſum adificat: quod quidem fieri
non poteſt, niſi que loquatur norit.* Adiungit etiam: *Et hæctenus quidem diſputat de illis, qui ea, que lo-
quuntur, intelligunt.*

Hinc apparet Hardingi propoſitionem vniuerſalem, non vniuerſim eſſe veram. *Fuerunt autem
ali (Chryſoſtomus inquit) qui dono linguarum abuterentur, qui que quid loquerentur, ipſi nescirent.* An
hoc autem eſſet Deum ludere, Hardingus ipſe iudicet.

Eadem homil.

Chryſoſtomus ait: *Eccleſia hæc fuiſſe conſuſionem, ambitionem, ſuiq, oſtentationem, ſine vllâ vel ſui
vel aliorum ratione: talem extitiſſe Simonem Magum: tales fuiſſe Iudeos, qui ſe ipſi Diabolo prodiderunt,
Illos etiam merulis, & picis, & coruis, qui quod nesciant perſtrepunt, & garrunt, confert Augu-
ſtinus. Quare nihil quicquam dubito, quin Beza ſuam & Deo iudici, & bono cuius catholico Epi-
ſcopo ſit probaturus ſententiam.*

Hardingus. 35. Sectio.

SI noui magiſtri noſtri Latinam liturgiam in eccleſia Latina propterea reprobent, quod eam populus nõ
intelligat, ex eo conſequatur eſt neceſſe, vt Anglicana etiam Liturgia, quantum ex Pſalmis Davidicis
conſtat, quod maximum eſt, reprobandum videatur. Idem de cæteris quoq, gentibus dici poſſet. Etenim quo-
tusquisq, eſt, non modo è plebeijs, ſed etiam è viris doctiſſimis, qui pſalmorum ſententiã intelligat, quacumq, tan-
dem lingua editi fuerint? Hilarius pſalmorum librum clauibus in vnum acernum colligatis confert, quibus
ſingula, ciuitatis alicuius magna aperiantur porta. In quibus difficile fuerit cognoscere, que clauis cui ſera apta
ſit, ſine qua nulla ſera referari queat. Auguſtinus homines Aphricanos cantantes pſalmos, quos non in-
telligerent, Merulis, pſittacis, coruis, picis, ſimilibuſq, auibus, que, quod nesciunt, garrere docentur, comparat,
cum illi tamen linguam ſcirent, qua pſalmos cantarent. Proinde eos admonet, vt eorum ſenſum ab ipſo con-
cionante perdiſcant, ne non humana ratione cantare (ſicuti ſuprà oſtendimus) ſed voce tantum perſtrepere
auium more videantur.

Episcopus Sarisburiensis.

Eſther. 13.

NOſtra omnia hîc abunde refutantur, & diluuntur. Nos namque Hardingus *novos magiſtros*
appellat: eadem profectò authoritate, eodemque ſpiritu præditus, quo Haman Regi Dario
perſuadere conatus eſt Iudeos ipſius regionem perturbare, & nouam quandam legem colere.
Noſtra quidem diſciplina à magiſtro manauit Chriſto, eademque non legis ſolum atque prophe-
tarum, ſed veterum conciliorum, antiquiſſimorumque patrum teſtimonijs confirmatur.

Præcipuum Latinæ liturgiæ firmamentum nudo ipſo Latinæ Eccleſiæ nomine nititur: tamen
ex omni illa eccleſia gens eſt hodie nulla, quæ vel loquatur, vel ſciat Latinè. Portiforium modò
ſuum, & Liturgiam Latinam exceperit, nihil de latina eccleſia ſua quod iactet, habuerit. Nam vt
nunc ſe res habet, non ab eccleſia, ſed à liturgia eccleſia nomè eſt mutuata. Equidem vt liturgiam
in eccleſia Latina Latinè adminiſtrari conſentaneum eſt, ſic in Anglicana eccleſia Anglicè procu-
ratam oportet.

Quod pſalmos eſſe difficiles ait, fatemur: habent enim ſenſus abſtruſos, abdita myſteria, & ar-
canas de Chriſto, ipſiuſque eccleſia vaticinationes. Præterea clauium in Hilario reperit accuum
Hardingus, quibus vniuerſam plebem excludat. Quanquam clauis ad referandum potiùs, quàm
claudendum adhibentur. Chryſoſtomus ait: *Clauis eſt verbum ſcientiæ ſcripturarum, per quam ape-
ritur hominibus ianua veritatis.* Tertullianus ſimiliter habet: *Clauis eſt interpretatio legis.* Proinde
Chriſtus inquit: *væ vobis ſcriba, & Phariſæi, qui clauditis regnum cælorum coram hominibus: neque ſimi-
tis alijs intrare, qui voluerunt.* Sic autem faciunt, inquit Tertullianus, *docentes potiùs præcepta, & do-
ctrinas hominum.* Cæterum ſi tam multæ ſint vno vinculo colligatæ clauis, quid ſi Hardingus erra-
uerit, vnâque clauem pro altera elegerit?

Chryfoſt. in
opere imperfe-
cto. in Matthe.
cap. 13.
Tertullianus
contra Marcio.
cap. 23.
Mat. 23.

Hoc modo ipſius contexitur argumentum: *vulgus indoctum pſalmorum non aſſequitur occultam
ſententiam: Ergo in pſalmis nihil intelligit.* Iſta clauis ipſum fortaiſe Hardingum excluſerit, fallax
hoc

hoc, & infidiosum est argumentandi genus, quod in scholis vocatur, *Ad secundum quid, ad simpliciter*. Et si non reconditissima quæque scripturæ mysteria vulgus intelligat, non tamen proinde sequitur, eum nihil percipere. Habet enim scriptura & cibum robustum viris, & lac pueris: in eaque (Gregorius inquit) *tum elephas natat, tum agnus pedibus ingredi potest*. Quod si obscuro fuerint sermone vernaculo psalmi, an ideo sunt Latino faciles? Aut si sunt difficiles intellectu, num proinde populus ignota lingua precari debet?

Certè, cum ex Dauide ipso, tum ex nonnullis antiquis, patribus manifestò apparet, simplicissimum quemque è plebe psalmos intelligentia, & ratione comprehendere potuisse. Dauid adolescentulos, & puellas, senes, & pueros hortatur ad prædicandū Dei nomen. Pueri potuerunt Christum psalmis excipere, clarèque cantare: *Benedictus, qui venit in nomine Domini*, eadèque ad Christum aptè accommodare. Hieronymus scribit, *agricolam ad aratrum cecinisse psalmos*: Basiliius *hominem artificem in officina cantare psalmos iubet*. Psalmos versibus heroicis transtulit Apolinarius, quos pueri in scholis ediscerent. Chrysostomus ad parentem ait: *Doce liberos cantare psalmos*: Augustinus psalmos ideo compositos esse dicit, quò eos adolecentes, & pueri cantare discerent. Protogenes pro fabulis poëticiis, similibusque ineptijs psalmos Dauidicos pueris proposuit perdiscèdos. Quòd autem isti omnes, quid cantarent, intelligerent, ex his Augustini verbis manifestum esse poterit: *Simul & cantare videmur, & quod ad animæ utilitatem pertinet, docemur*. Quare si qui in Africa cantarent ea, quæ nescirent, eos coruis, & psittacis confert Augustinus. Veruntamen, num inde sic concluderit Hardingus: *Qui quod nesciunt, cantant, coruis & psittacis similes sunt: Ergo, plebs preces suas peregrino idiomate recitare debet?*

Hardingus. 36. Sectio.

Cetera scriptura, ex quibus liturgia componitur, etsi non perinde obscura sunt, atque psalmi, multò tamen certè obscuriores, difficilioreſq; sunt, quàm ut vulgi crassa, & simplicia ingenia, earum sensum penetrare queant, quando eas materna lingua à ministro recitatas audit. Ex hac igitur ratione fit, ut nulla omnino è scripturis collecta publicarum precum forma extare debeat, propter intelligendi difficultatem.

Episcopus Sarisburiensis.

Vulgus hominum (inquit Hardingus) *crassum, & simplex est, scripturâsque intelligere minimè potest, quando eas nativo sermone pronunciatas audit: Ergo, Latina recitatas audire debet*: quò eas opinor, facilius, meliùsque intelligat. Argumentum certè simplex, & crassum: atque inhumanum de vulgi simplicitate iudicium. Deus personarum respectu nequaquam commouetur, neque veritatem homini simplici suam abscondit, quia simplex est: sed etiam superbo ac reprobo suppressit, quia idem pertinax, & obstinatus est: simplicèſque mundi potissimum eligit, ut sapientes pudore suffundat. Simplicissimus quisque ac crassissimus eorum, de quibus loquitur Hardingus, pastoris vocem audire, eumque sequi potest: alienum autem, cuius fallacissima doctrina fuerat in errorem inductus, suspectum habet, illumque refugit, & sequi recusat.

Hardingus. 37. Sectio.

VT autem ex liturgia vernacula populus peruersis suis ingenijs abductus, interpretationes preposterarum, & peruersas fabricare, & comminisci solet: ita ex Latina liturgia nullas huiusmodi vel falsæ doctrinæ vel vitiosæ vitæ informationes colliget. Vtque vernacula preces mentes illius, à priuata deuotione ad audiendum, non ad precandum abducunt, unde propter earum obscuritatem exiguus scientiæ fructus existere potest: sic ex Latinis precibus nullo huiusmodi motu affectus, sese (dū sacerdos pro omnibus & in personâ omnium vota facit) priuatis precibus penitus deducit, vniuersi que pro vniuersis, & pro se ipsis singuli precantur.

Episcopus Sarisburiensis.

Qui, quod audit, intelligit (inquit Hardingus) *animo vagatur, & inanibus cogitationibus facile abducitur: Qui verò, nec quid audiat, nec quid ipse dicat, omnino intelligit, in ea, quæ dicit, penitus desiccam mentem habet*. Itaque ut nouam quandam Theologiam excogitauit Hardingus, ita non dubitauit genus etiam philosophiæ nouum quoddam, & inauditum introducere. Sic enim natura comparatum est, ut mens, quæ quid audiat, quidve legat, intelligit, eoque cogitationem intentam traducit, minùs vegetetur, atque erret. Basiliius habet: *Lingua psallat, mens autem scrutetur sensum eorum, quæ dicit: ut psallas spiritu, & psallas etiam mente*.

Quadoquidem autem Hardingus iactat, *intelligi sacerdotem, priuata deuotioni esse impedimento*, cuius quidem studio abreptus publicas preces, quibus potest, contumelijs exagitat, operæ precii fuerit, quid prisca patres, hac de re senserint, exponere. Chrysostomus hæc habet: *Non aequè exoratur, cum solus Dominum obsecras, atq; cum fratribus tuis. Est enim in hoc plus aliquid videlicet, concordia, conspiratio, copula amoris, & charitatis, & sacerdotum clamores. Presunt enim ob eam rem sacerdotes, ut populi orationes, quæ infirmiores per se sunt, validiores illas complexa simul in cælum euehantur*.

Chryſoſto. in
2. ad Theſſal.
homil. 4.

Iterum etiam habet: *Quod quis apud ſeipſum precatuſ accipere non poterit, hoc cum multitudine precatuſ accipiet. Quare? Quia, etiamſi non propria virtus, tamen concordia multum poteſt.* Sic igitur tum Ecclēſiæ Chriſti conſuetudo obtinuit: Totuſ cœtuſ ſacerdoti aures ſuaſ dedit, & ei uſ cœcluſa precatōne uocē ſuaſ ad cœluſ coniunctiſ ſtudiſ ſimul ſuſtulit, dixitque *Amen*: quæ uox aliquando ita contenta uehementiſque fuit, ut eam, quemadmodum antè diximus, Hieronymuſ *tonitruſ* Baſiliuſ *maris fremituſ ſimilem eſſe diceret*. Eo tempore priuata Hardingi deuotio, cuiuſmodi nunc in Ecclēſiſ more recepta eſt, priuata ſuperſtitio dicta eſſet. Quod autem eum non pudet affirmare, *Deuotionem impediri, ſi, quid dicatur, intelligat*: Nicolauſ Lyranuſ ſecus aſſerit, illuſque falſitatis cogit: *Si populuſ intelligat orationem ſacerdotiſ, meliùſ reducitur in Deum, & deuotiùſ reſpondet Amen*: Iuſtinianuſ imperator, quando epiſcopiſ, ſacerdotibuſque omnibuſ mandatuſ, ut ſacra uoce alta ac clara recitent, hanc mandati huiuſ rationem adiungit: *ut menteſ audientium ad maiorem animi compunctiōnem, & ad reddendam Domino gloriam excitentur*: Baſiliuſ etiam ait: *Tanquam ab uno ore, & uno corde Confeſſionis pſalmuſ offerunt Domino: & uerba pœnitentiæ eorum quiſque propriè aſcribit ſibi*: Sic etiam habetur in prologo in Auguſtinuſ ſuper pſalmuſ: *Quomodo debetè poteſt pſallere Deo qui ignorat quid pſallat*: Iſti itatuunt, quicquid Hardinguſ unus contra ſentiat, publicaruſ precuſ intelligentia minimè impediri pietatiſ ſtudiuſ: quorum in hac cauſa ualere debet authoritaſ, niſi eoſ ſimul omneſ, tanquam *nonoſ magiſtroſ* capite diminuert.

Lyra in 1. Cor.
cap. 14.

In Nouelliſ.
De ecclēſiaſti-
ciſ diuerſiſ ca-
pituluſ.
cic πειθονα. κα-
τόν. γ. iv.
Baſil. ad Cleri-
coſ Neoceſſi.
Prolog. in Au-
guſt. ſuper pſal.

Hardingus. 38. Sectio.

^a Falſum: ver-
nacula enim li-
turgia nec ſchi-
ſmatiſ unquā,
nec hæreſiſ
cauſa fuit.

Qua gentēſ preceſ publicāſ uernaculo ſemper ſermone celebrarunt, earundem homineſ Schiſmata, & erroreſ, & quaſdam Iudaicāſ ceremoniāſ coluerunt, ut in catholica Ecclēſia numero non haberentur: qualeſ ſunt Moſcouita, Armeni, & Ethiopēſ, quibuſ Preſbyter Ioanneſ dominatur. Beſſarion à Græciſ conterraneis ſiſ quarens, & ſciſcitantiſ, quenam ea ſit Ecclēſia, contra quam inferorum porta non ſunt præualitura ſibi ipſe reſpondet, & inquit: Aut Latina, aut Græca eſt ecclēſia: tertia enim dari non poteſt. Si quidem aliæ omneſ hæreſibuſ ſunt plenæ, quaſ ſancti patreſ, & generaleſ ſynodi condemnarunt. Quare ex huiuſmodi Ecclēſiſ nulluſ ſumi debet exemplum liturgiæ uernaculæ, neque etiam ex ecclēſiſ Ruſſianis, ac Morauis, aliſque quibuſdam, quibuſ ante ſexcentoſ abhinc annoſ permiſſum fuit, ut Miſſam lingua Dalmatica celebrarent, impetrante à ſede Apoſtolica priuilegiuſ Cyrillo, & Methodio, qui eaſ nationeſ ad fidem primi conuerterant. Quam precuſ formam quot ex illiſ catholici populi ſunt, optimiſ de cauſiſ immutarunt, & Latina uſi ſunt, ſicuti alie faciunt Latina Ecclēſia. De ceteriſ autem gentibuſ, quæ linguam adhuc Dalmaticam ſuaſ retinent, præter alioſ erroreſ, & uicia, quorum gratia indigna haberi debent, quaſ imitemur, eadem uerba uſurpare licet, quibuſ Gregoriuſ Nazianzenuſ uſuſ eſt: Priuilegia paucorum non faciunt legem communem.

Beſſarion
ad Græcoſ.

Episcopus Sarisburiensis.

Tertullianuſ
contra Hermo-
gen.
Concil. Tolet.
4. cap. 24.

Epiphani. de
hæreſi.
Auguſtin. ad
Quod uult. deſi.

Argumentum iſtuſ hoc modo concluſum uidetur: *Liturgia uernacula ſchiſmatuſ & erroruſ cauſa eſt*. Ergo, preceſ publicæ intra ſexcentoſ à Chriſto nato annoſ alicubi fuerunt ſermone peregrino adminiſtrata. Huiuſ argumentationiſ uis manifeſta eſt, quam uel puer quiſque facile poſſit tranſpicere. Si uera antecedens eſſet, cum Iudæi, Græci, Latini, qui rem diuinam natiua ſemper lingua fecerunt, ſchiſmatuſ propterea & erroruſ pleni fuiſſent. Auguſtinuſ, Hieronymuſ, aliique patreſ ſuperbiam ac contumaciā: Tertullianuſ philoſophiæ cognitionem, doctrinæque arrogantiam, ſectaruſ atque hæreſeōn in ecclēſia matrem extitiſſe confirmat, & ea de cauſa philoſophoſ hæreticorum patriarchaſ nominat. Epiſcopi in Toletano concilio congregati ſic aiunt: *Ignorantiā eſt mater omnium errorum*: Quod autem preceſ publicāſ intelligere ſchiſmatis unquam aut erroriſ in ecclēſia cauſa fuerit habita, nunquam uel ſcripiſſe uel dixiſſe quenquam antiquuſ doctoreſ, aut Græcuſ aut Latinuſ, aut Iudæuſ, aut Gentileſ cenſeo. Epiphaniuſ octoginta diſtinctaſ hæreſeſ, quæ iam diſſeminata ſuo tempore fuerant, enumerat. Auguſtinuſ nouem ſupra octoginta recenſet. Neuter tamen horuſ affirmat ullam earuſ hæreſeōn à precuſ publicaruſ intelligentia manari. Nemo ſic diceret præter Hardinguſ: neque ſic dicturuſ eſt Hardinguſ, quando partiuſ ſtudiſ remotiſ, & litigandi depoſita uoluntate, aut quod nouit dixerit, aut quid dicat, conſiderauerit. Quod ad Chriſtianoſ illoſ attinet, quos Moſchouia, Armenia, Aethiopia, cæteræque regioneſ habent, multitudine innumerabileſ, & infinitoſ, quōſque Hardinguſ, re minùſ quam oportuit, deliberata tanquam ſchiſmaticoſ prorfuſ condemnauit, ſi probare nobiſ, quæ dixit, uoluſſet, conſentaneuſ ei fuiſſet, cum ſinguloſ eorum erroreſ atque hæreſeſ expoſuiſſe, tum neceſſarijſ argumentiſ docuiſſe, ſacra uernacula materiā atque occaſionem iſſdem præbuiſſe.

Ruſci & Morau (inquit Hardinguſ) *poſtea optimiſ de cauſiſ liturgiā Latināſ receperunt*: quam exiſtiſ optimiſ cauſiſ nullam commemorat. Poſtquam autem Cyrilluſ & Methodiuſ longa prædicatione, multiſque moleſtiſ deuoratiſ illoſ homineſ ad fidem & religionem Chriſtianiāſ perduxiſſent, & quod, quod fatuſ ab illiſ fuerat, radiceſ altioſ ageret, magnopere contendentiſ, ut populi illiſ recenter ad Chriſtianiāſ pietatem conuerſi formulāſ quandam haberent publicaruſ precuſ ſua & natiua lingua compoſita, atque hæc reſ Romæ fuiſſet apud Papam

&c

& Cardinales in deliberationem adducta: nec dum decisa, vox quædam Anglica de cælo audita fuit huiusmodi: *Omnia spiritus laudet Dominum: & omnia lingua confiteatur ei.* Ex hac historia constat Angelum Dei cœlestem authorem fuisse, vt hæ gentes sacra sua vsitato sermone celebrarent.

Aeneas Syluius
histor. Bohemice
cap. 13.

Quòd si nunc Hardingus ostendere poterit, vel Euangelistam, vel Angelum, vel oraculum diuinitus editum eis vnquam præcepisse, vt vulgarem suum sermonem abiudicarent, Latinumque vsurparent, tum hoc eos optimis causis fecisse merito affirmauerit. Bessarionis hac in re auctoritas non potest videri magna: cum propter alias causas quas prætermitto, tum quia mille quadringentis plus minus annis post Christum vixit, atque in aliena patria degens, & Cardinalis atque Episcopus Tusculanus constitutus, Episcopo Romano palam adulatur atque assentatur.

Hardingus. 39. Sectio.

QUare, vt hic concludam, cum intra sexcentos primos à Christo annos liturgia Ecclesiastica nullo idiomate vnquam celebrata fuerit, præterquam Græco, aut Latino, quantum quidem quisquam luculentis testimonio confirmare possit, eademque plebs vniuersa nevtquam intellexerit: cum citata à Iuello testimonia confirmationem necessariam, aut disertum mandatum liturgiæ vernacula non habent, sed tantum clara aperta, & pronuntiationis mentionem faciant, idque in iis locis in quibus lingua ea intelligeretur: cum Anglicana gentis Ecclesia liturgiæ suam Latino sermone sibi incognito procurarit mille pene abhinc annis: cum locus ille Pauli ad Corinthios, aut ad hoc propositum omnino non pertineat, aut si pertineat, tamen propter illius huiusque temporis diuersam conditionem, diuersum etiam huius rei usum, ritumque permittat, seruata licet quadam similitudine & specie: cum permagnum ex ea non intellecta fructum fidelis populus capiat: denique cum exempla eorum hominum, quæ nobis imitanda proponuntur, exigua sint auctoritatis, siue vetustatem, siue veram religionem spectes: & confidentissima Iuelli assertio luculenter refutatur, & antiquissimus Latina liturgiæ in Ecclesia Latina, cuius prouincia quadam Anglia est, vsus non temerè est damnandus præsertim quando Ecclesiis primò à nostræ gentis Apostolis, primisque fidei apud nos præconibus tradita, & commissa, mille propè annorum decursu nullo reclamante, aut repugnante obtinuerit, ad Dei summam gloriam, populi felicitatem, huiusque regni præsentissimum semper diuinum promerendum præsidium.

^a Falsum: contrarium enim cumulatè euincitur in 15. sectione huiusce articuli. Falsitatem cumulus in vnum collatus.

Atque vt hic postremo addam istud, et si daretur consentaneum esse, vt præces publicæ vernaculo sermone recitarentur, veluti apud Anglos Anglico, boni tamen viri, & acerrimi fidei catholice custodes liturgiæ tempore regis Edouardi excogitatam, & nunc renouatam, nunquam profecto probauerint, non tam linguæ causâ, quam propter ipsam eiusdem formam & æconomiam, & in qua & desunt quadam necessaria, & quadam sunt fidei, catholicæ Ecclesiæ consuetudini contraria.

^b Falsum: primitiuum enim fidei præcones in hac insula Græci, & Hebræi fuerunt, non Latini.

Episcopus Sarisburiensis.

Hic tibi videris ipse non nihil, Hardinge, diffidere, quòd tam longa oratione, tantæque doctrinæ ostentatione vsus, apertè sic atque absurdè, & communi quodammodo sensu repugnante imposuisse populo deprehenderis. Quapropter cum nullum antiqui vel concilij, vel Doctoris testimonium contra linguam Anglicam in Ecclesia Anglicana vsurpatam proferre possis, in exitu tamen & peroratione ne postquam tam multa dixisses, nihil dixisse videreris, præcum publicarum nostrarum formam reprehendis, nulloque licet fretus argumento, in iis multa inesse dicis, quæ fidei catholice aduersentur: itaque tua ipsius reclamante conscientia falsum falsò confirmas.

Nostrum nos Deum ipsius verbo, & primitiæ Ecclesiæ institutis conuenienter colere atque venerari. Nam, quemadmodum suo tempore factitasse Christianos testatur Tertullianus *Coimus ad diuinarum scripturarum commemorationem, si quid presentium temporum qualitas aut præmonere cogit, aut recognoscere. Certè fidem sanctis vocibus pascimus, spem erigimus, fiduciam figimus.* Sacra mysteria purè castèque, & summa cum religione administramus: Baptizamus in nomine Dei patris, & Filij, & spiritus sancti: Corporis & sanguinis Christi ex sacra mensa sumimus sacramentum: Confessionem summam edimus in terram prostrati, paritèrque omnes precamur mente & voce vna, in spiritu & veritate: maximeque pro vobis, aliisque similibus vota facimus, vt & vnde excidistis vobiscum consideretis, & conuerfis studiis ad Deum redeatis: qui se aliquo manifesto scelere obstrinxerunt, excommunicamus: & quos vicissim peccati se pœnituisse confiterit, complectimur: ætatem puerilem fide Christiana imbuimus, & erudimus: in pauperum subsidium benignè & prolixè collectas erogamus. Horum omnium quid tandem est, quod cum fide catholica pugnet? Scriptum verò est Hardinge, *Os, quod mentitur, destruit animam,* & Christus inquit: *Blasphemia contra spiritum sanctum nunquam remittetur, neque in hac, neque in futura vita.*

Tertullian. in Apologetico:

Sapient. 8.
Matth. 12.

Iam vero, quò ista animo, Christiane lector, tuo meliùs infideant, exorandus mihi es, vt retro respicias, argumentorumque omnium, quæ ad articuli huius confirmationem Hardingus comparauit, summam expendas, & quanti momenti sit, quàmque cum instituta causa conueniat, consideres. De musica Ecclesiastica copiosè explicauit, quo tempore, & vbi primùm cœperit: longo etiam sermone regionum interualla & varietatem linguarum persequutus, nec Orientalem

^c Falsum, & contrarium: conuictique plenum. Nostra enim liturgia nihil habet fidei contrarium.

vniversam mundi plagam Græcè, nec Africanos omnes, Numidas, Hispanos, Gallos Latinè intellexisse euicit: quæ quidem opera fuit hac in re superuacanea. Quòd autem cunctæ Orientales gentes preces publicas Græco sermone administrarint: populi autem Africani, Mauri, Hispani, Galli Latina omnes lingua in sacris faciendis vsi fuerint, quæ res sola in quæstionem adducta erat, & sola igitur probanda fuit, penitus adhuc prætermisit, nec vllum de ea verbum fecit. Quòd ad publicam huius insulæ liturgiam attinet, quæ de Augustino Romano, Edda, Putta, aliisque poetis, & cantoribus commemorauit, parum eius prodesse causæ docui. Contradicente conscientia affirmat decimum quartum caput Epistolæ Pauli ad Corinthios ad hanc causam minùs esse accommodatum: tum ab ipsa vsque Apostolorum ætate sacerdotem perpetuò in choro preces recitare solitum esse, à populo longè distantem: etiam plebem indoctam sermonem Latinum tenere, tametsi non perfectè, & luculenter: fidei præcipuis capitibus nunc esse meliùs institutam, quàm olim Apostolorum temporibus fuerat: satis esse si signis ceremoniisque doceatur, fructum que vberrimum ex precum publicarum auditione percipere, quantumuis quid audiatur, nesciat. Deinde Græcam Latinamque linguam doctas & publicas vocat, & proinde esse necessarium, vt preces Ecclesiasticæ toto orbe in altera earum celebrentur, defendit: psalmos ait omnes, cæterasque scripturas obscuras esse, & populi multum superare captum: rerum, quæ dicuntur, intelligentiam animum alio abducere, & abstrahere: denique vernaculas preces schismata sectasque semper in Ecclesiam inuexisse. Strabonem, Iustinianum, Origenem, Chrysostrum aliisque aperte corrupte, eaque dicere, quæ nunquam illis in animum venerunt, coegit.

Hæc omnium, quæ dicenda habuit, summa est. Hinc efficere contendit intra primos post Christum sexcentos annos, preces publicas lingua populo ignota palam fuisse agitas: tametsi hucusque nullam scripturam, nullum concilium, nullum decretum, nullum doctorem, nullum exemplum, nullam primitiæ Ecclesiæ consuetudinem exprompsit, quibus, quod aggressus est, confirmaret.

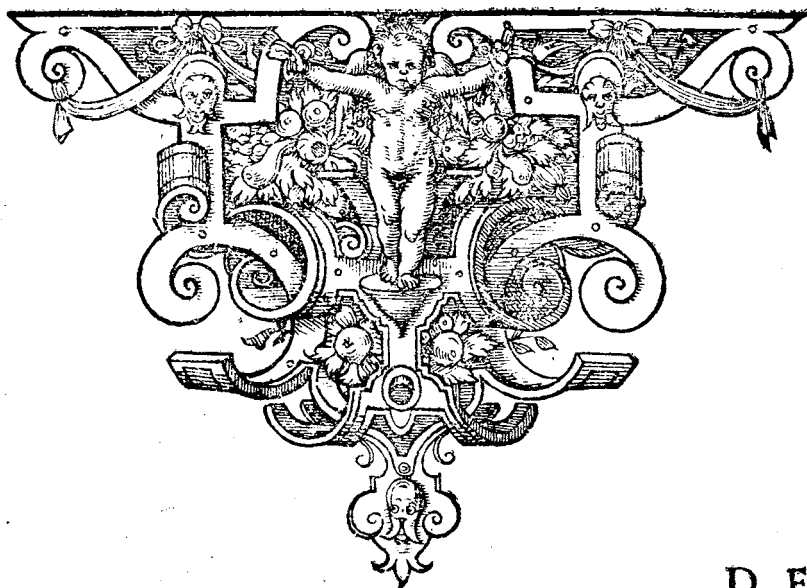
Iustitia. Lyra
& Thomas.

Ex altera parte nos abundè, & cumulatè demonstrauius decimum quartum caput ad Corinthios ad publicarum precum vsum necessariò pertinere: preces in Ecclesia primitiua vbique fuisse vernaculo sermone administratas, populumque & sacerdotem simul & coniunctè precari consueuisse: non modò gentes omnes, quæ Græcè intelligerent, aut Latinè, preces suas Græca vel Latina lingua recitasse ostendimus, sed ex Theodoro, Sozomeno, Ambrosio, Hieronymo Syros sacra sua Syriaco sermone, ex Basilio Aegyptios Aegyptiaco: Libyas, Thebanos, Palæstinos, Arabas, Phœnices singulos suo: ex Origene Barbaros populos vniversos suis quosque Barbaris linguis: ex Sulpitio nationem Gallicanam idiomate Gallico fecisse docuimus. Hieronymus habet: *Vox quidem dissona, sed vna religio. Tot penè psallentium chori, quòd gentium diuersitates.* Postremò, ex Chrysostrum, Lyra, aliisque nullam ex precibus peregrina & non intellecta lingua factis ad populum vtilitatem redundare posse comprobauimus.

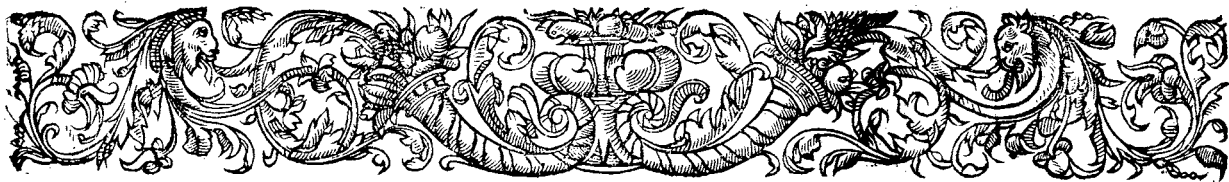
Hieronymus
ad Marcellam.

Quare cum Hardingi tam infirmis nitatur fundamentis defensio, cumque ad ignorantiam duntaxat stabiliendam, regnumque tenebrarum constituendum accommodetur, tum nunc, lector optime, officium fuerit æquum te iudicem nobis atque incorruptum præbere, & tum quanto eam antiquitatis facio obliuerit, tum etiam quàm verè solidèque assertionem meam diluerit perpendere.

* * *

D E

DE PRIMATU AR- TICVLVS QVARTVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL Romanum Pontificem vniuersalem Episcopum, aut Ecclesiæ vniuersalis caput appellatum esse.

Hardingus. 1. Sectio.

QUOCVNQVE tandem nomine Pontifex Romanus intra sexcentos à Christi ascensu annos fuerit appellatus, hoc verò clarissimè constat eius primatum, hoc est principatum, & imperium in omnes Episcopos, totiusque gregis Christi regimen, in rebus ad fidem religionemque Christianam pertinentibus, & agnitum, & predicatum fuisse. Quod cum ita sit, fueritne alterutro illorum nominum, quæ tu esse tum ei tributa negas, appellatus, necne, non magni profectò interest. Tamen pro altero nonnihil, pro altero infinita luculentissimorum testimoniorum multitudo adduci poterit. De illo autem postea.

^aFalsum: nulla enim huiusmodi potestas agnita fuit. ^bNe unū verò.

Episcopus Sarisburiensis.

DE magnificentissimis nominibus, titulisque gloriosissimis, quibus iam olim Romanus Pontifex locum, gradumque dignitatis suum ornauit atque decorauit, nonnihil Hardingus vltro remittere, nec magnopere repugnare videtur: imperium tamen summum, & authoritatem per orbem terrarum fusam Romanæ sedi vendicat, ab ipsis adeo Apostolorum ductam temporibus. Tarnetsi Christus perinde potuit authoritatem pariter, & titulum Petro deferre, atque authoritatem titulo carentem impartiri. Verum, quò verborum cognitio monumentis, errandi occasionem tollamus, eum nos *Episcopum vniuersalem*, aut *vniuersalis Ecclesiæ caput* dicimus, qui omnibus conciliis generalibus superior sit, plenamque interpretandarum scripturarum potestatem obtineat: cuius decretis & sanctionibus vniuersa Dei Ecclesia necessariò, & libenter parere, seseque subiicere debet: quem neque Cæsar, neque rex, neque Clerus, neque vniuersus totius orbis terrarum populus coarguere potest quiduis agentem: ad quæ ex omnibus orbis partibus prouocationes faciendæ sunt: quique, vbicunque fuerit locorù, ius integrum & iurisdictionem habet Episcopi. Quòd huiusmodi vllam vnquam authoritatem, aut potestatem vniuersalem Romanæ sedi Christus tribuerit, Hardingus fuerit probatu nimis difficile.

^{Extra de elect. & electi potest. foliæ.}
^{De Maiorit. & obedient. vna sanctam.}
^{9. Quæst. 3. Nemo.}

Quòd autem Pontifex Romanus vniuersalem se Episcopum, & vniuersalis Ecclesiæ caput agnoscere, haberique tam ambitiosè petit, præclare quidem cum eo actum fuerit, si particularis Episcopi munus præstiterit, & membrum modò Ecclesiæ Christi extiterit. Gregorius inquit, *Aduersus quem porta præualent inferorum* (contra Romanorum autem pontificem sæpe præualuerunt) *ille neque petra dicendus est, supra quam Christus adificauit Ecclesiam suam; neque Ecclesia, neque pars Ecclesiæ.* De istis autem fumosis titulis idem antiquus pater Gregorius ait: *Ego fidenter dico: quisquis se vniuersalem sacerdotem vocat, vel vocari desiderat, in elatione sua Antichristum præcurrit.*

^{Greg in Caten. in Matth. cap. 16}

^{Gregor. lib. 4. epist. 34.}

Hardingus. 2. Sectio.

NUNC de primario capite huius articuli, hoc est, de primatu Papæ successoris Petri, videamus. Primum, *fuit ille à Deo institutus, ac decretus, & proinde iure diuino obtinet, non humano, scripturis eò ducentibus.* Deinde decretis conciliorum commendatus, & imperatorum Christianorum edictis confirmatus ad Schismata deuotanda. Tum à sanctis patribus agnitus, & comprobatus. Præterea communi sensu, necessarius iudicatus. Denique rerum euentis declaratus, & Ecclesiæ vsu receptus, in quorum omnium confirmationem tantum facile dici potuit, quantum integro volumini sufficeret.

^{Falsitatem congeris.}

Episcopus Sarisburiensis.

HUNC articulum leuiter, & extremis quodammodo pedum digitis se decursurum Hardingus ait. Qua de causa quanquã *Ius diuinum*, id est, scripturas appellare videri vult, tãta tamen

Zosim. in Con-
cil. Aphrica.

Miltiad. in epi-
stol. ad Episco-
Hispania.

Ioan. 17.
Matth. 28.
In Concil. La-
tera. sub Leone.
Reginal. Polus
aduers. Henr. 8.
De Maior. &
obedienc. vnam
sanctam.
1. Cor. 2.

De Maior. & c.
vt supra.
Glossa ibidem.

Matth. 16.
Marc. 8. Luc. 9.
1. Cor. 10.

Gregor. Nyss.
in testimoniis
delectis ex ve-
tere testam. t.
Hilarius de Tri-
nit. lib. 2.
Hilar. de Trini-
tate. lib. 6.
Cyrillus de Tri-
nit. lib. 6.
Chrysostr. in
Matth. Homil.
55.
August. de ver-
bis Domini se-
cundum Matth.
Serm. 13.
Orig. in Matth.
tract. 1.
Marc. 3.
Hieronym. in
Matth. cap. 16.
lib. 3.

festinatione properauit, vt ei non vacaret verbum scripturæ vllum, tanquam ex se proferre, sed tantum ex aliorum relatione, & fide. Tamen si Zosimus Papa in illa diuturna cum Episcopis Aphricanis hisce de rebus concertatione nullum ex scripturis causæ suæ firmitatem protulit, sed Nicenum duntaxat Concilium abs se corrumpi citauit. Miltiades etiam de hac ipsa re ad Episcopos Hispaniæ scribens, eam non aliquo diuini verbi iure sibi vindicare, sed tantum consuetudine assumere videtur.

Veruntamen ex illo tempore varia scripturæ loca repperunt, quibus hunc Titulum confirmarent, eademque ad propositum suum violenter traxerunt. Christus inquit: *Omnis potestas mihi data est*: Hinc Stephanus Episcopus Patracanus sic argumentatur: *Ergo, in Papa est omnis potestas, supra omnes potestates, tam cæli, quam terræ*. Sunt alij, qui hoc modo concludant: *Petrus in sepulchrum ingressus est ante Ioannem: Petrus rete suam piscium plenum traxit: ad Petrum Christus dixit, Confirma fratres tuos*. Ergo, *Papa est caput Ecclesiæ*. Bonifacius octauus ait: *In principio creauit Deus cælum & terram, non in principis*: rursus, *Spiritualis omnia diiudicat*: Ergo, *vnuersum orbem Papæ contineri potestate oportet*. Ex his, similibusque alijs Scripturarum testimonijs, Papæ non humana aliqua functione, sed iure diuino, id est, Dei sacratissimæ legis præscripto authoritatem confirmatam esse concludunt. Sic igitur Bonifacius Papa perpetua & immortalis lege sanxit: *Declaramus, Dicimus, Desinimus, Pronuntiamus, omnino esse de necessitate salutis omni humane creature, subesse Romano Pontifici*. Glossa etiam ibidem sic habet: *quicquid saluatur, est sub summo pontifice*. Si hæc rectè, & iure asseruntur, ne haud magnum est quiduis iure diuino tenere.

Cæterum, quandoquidem plurimum confidere videntur, & magnopere niti his Christi verbis: *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*, age, ad ista respondeamus. Admonendus igitur es, optime Lector, veteres Catholicos patres disertè & constanter prodidisse, non mortalem quendam hominem, qualis erat Petrus, sed Christum ipsum Dei filium hanc Petram extitisse. Gregorius Nyssenus inquit, *Tu es Petrus, & super hanc Petram ædificabo Ecclesiam meam*. *Intelligit autem confessionem Petri: Dixerat enim antè, Tu es Christus filius Dei viui*. Sic Hilarius inquit: *Hæc est vna felix fidei petra, quam Petrus ore suo confessus est*. Rursus inquit: *Super hanc Petram confessionis Petri est ædificata ecclesiæ*. Similiter Cyrillus: *Petra nihil aliud est, quàm firma & inconcussa discipuli fides*. Itidem Chrysostr. inquit: *Super hanc petram, id est, in hac fide & confessione ædificabo ecclesiam meam*. Perinde Augustinus: *Petra erat Christus, super quod fundamentum etiam ædificatus est Paulus*. Adiungit etiam: *Non me ædificabo super te, sed te ædificabo super me, inquit Christus ad Petrum*. Omnes hi patres sententiam dicunt enucleatam: Origenes tamen eandem disertius exponit. Hæc ipse sunt verba: *Petra est, quicumque est Discipulus Christi: & super talem petram construitur omnis ecclesiastica doctrina*. Quod si super vnum illum Petrum tantum existimas totam ædificari ecclesiam, quid dicitur *es de Ioanne filio Ionitruis, & Apostolorum vnoquoque? Num audebimus dicere, quod aduersus Petrum vnum non præualitura sunt portæ inferorum? An soli Petro dantur à Christo clauis regni cælorum?* Ex his à me strictius expositis liquere potest, quàm rectè Papa authoritatem ex verbo Dei, atque vt Hardingus loquitur, *iure diuino* asserat suam. Re quidem vera, quod ad illa Matthæi verba spectat, Hieronymus sic habet: *Istum locum Episcopi, & Presbyteri non intelligentes, aliquid sibi de Pharisæorum assumunt supercilio*. Iterum habet: *Nouerint Episcopi, se magis consuetudine, quàm dispositionis Dominicæ veritate, presbyteris esse maiores*. Hinc non de *iure diuino*, vt Hardingus affirmat, sed consuetudine tantum sua omnia tenere & possidere pontificem Romanum constat.

Decreta autem Conciliorum, principum edicta, sanctorum patrum testimonia, necessitas rationis, vsusque Ecclesiæ, quo iure ab Hardingo iactentur, ordine singula & sigillatim excutuntur.

Hardingus. 3. Sectio.

Ego autem in hac re tractanda breuitati studens, tum quia ad istam reliquorum articulorum multitudinem non nihil respondere decreui, tum quia hanc de primatu questionem iam à multis expositam, & eruditissimè pertractatam intelligo, eam in hoc tempore summis quodammodo pedibus obibo, neque in profunda eiusdem disputatione atque explanatione altum vestigium figam.

Primum autem, iure diuino constitutum esse primatum, hæc antiquissima testimonia confirmant. *Anacletus ille sanctissimus Episcopus, ac Martyr, beati Petri discipulus, ab eoque presbyter consecratus in epistola sua ad Episcopos Italos hæc habet*: In nouo testamento post Christum Dominum à Petro sacerdotalis cæpit ordo, quia ipsi primo pontificatus in Ecclesia Christi datus est, dicente Domino ad eum: *Tu es* (inquit) *Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam: & portæ inferi non præualebunt aduersus eam, & tibi dabo clauis regni cælorum*. Hic ergo ligandi atque soluendi potestatem primus accepit à Domino, primusque ad fidem populum virtute prædicationis suæ adduxit. Cæteri verò Apostoli cum eodem pari consortio honorem & potestatem acceperunt, ipsumque principem eorum esse voluerunt.

In alia Epistola ad omnes Episcopos scripta eandem sententiam ad confirmandam Romane sedis primatum vsurpans, de quibus ecclesiarum patriarchis, & primatibus commissarum œconomia loquens, sic disertissime habet. Hæc sacrosancta Romana, & Apostolica Ecclesia, non ab Apostolis, sed ab ipso Domino Salvatore nostro primatum obtinuit, & eminentia potestatis super vnuerfas Ecclesias ac totum

totum Christiani populi gregem affecuta est, sicut ipse Beato Apostolo Petro dixit: Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.

Episcopus Sarisburiensis.

HÆc testimonia firmi nihil, solidique continent, nec fortius illatum impressumque vestigium ferunt, atque ea proinde Hardingus tam leuiter, sicco quasi pede transit. Quod ad hanc Anacleti, cæterasque consimiles epistolas decretales attinet, volo in præsentia pauca tantum attingere, vnde de reliquis iudicium lector facere possit.

Primum Petrus Crabbe, à quo confarcinata & coniecta vnum in volumen Concilia fuerunt, de exemplarium, quibus erat usus, mirifica deprauatione, interque se singulorum discrepantia vehementer conqueritur, his verbis: *Exemplarium intolerabilis nimique differentia, & deprauatio.*

Deinde Gratianus ipse, rebus omnibus expensis, & consideratis ingenuè fatetur, *Huiusmodi epistolas in causis potius definiendis, quam in scripturarum expositionibus locum mereri.*

Præterea neque Hieronymus, neque Gennadius, neque Damafus, neque vetustorum Patrum quisquam istas vnquam citauit epistolas, aut vllò eas in numero habuit, neque ipsi adeo pontifices Romani, ne tum quidem quando huiusmodi instrumenta ipsis maximè profuissent, præsertim eo tempore, quo de imperio in Episcopos Africanos ambitiosissimè contenderent.

Futiles autem ita sunt, & ineptæ, vt eas vel ingenio mediocri puer facillimè dignoscat atque diiudicet. Clemens ad Iacobum de morte Petri accuratè perscribit: tamen constat, nec Clemens profectò nesciens fuit, Iacobum septem antè annis morte esse affectum, quàm Petrum.

Antherus Eusebij Episcopi Alexandrini, & Felicis Ephesini mentionem facit: quorum tamen neuter neque Episcopus viuo Anthero, neque natus omnino fuit.

Marcellinus ait, *Imperatori nefas fuisse aliquid contra Euangelium tentare*: nullus tamen eo tempore extitit imperator, qui vel Christum cognouerit, vel Euangelium intellexerit.

Marcellus ad imperatorem Maxentium scribit, eique Clementis nomine & autoritate præcise mandat: at Maxentius tamen à religione abhorrebat, eratque & tyrannus immanis, & sæuissimus Ecclesiæ hostis: noménque nec nouit, nec curauit Clementis.

Zephyrinus ait, *Christum Apostolis suis præcepisse, vt septuaginta duos discipulos constituerent*: Lucas tamen Christum eos designasse scribit.

Lucas dicit Ioannem Baptistam militibus hoc consilium dedisse, *Contenti estote stipendiis vestris, &c.* Miltiades autem contra scribit, & Christum pro Ioanne nominat.

Omnia commemorare molestum simul, & superuacuum esset: ex his paucis conici cætera possunt.

Iam verò, Anacletus iste, quem suis titulis Hardingus exornauit, quasi maximè scilicet Anacletus ipse verus esset, non pseudanacletus aliquis, primò Clementem suum antecessorem fuisse ait: contra autem Irenæus, qui illi ætati mox successit, atque Eusebius affirmant Anacletum successisse Clementem. Ex quo hanc epistolam, postquam ex hac vita migrasset, scripisse Anacletus videatur.

De diui Petri templo mentionem facit: nullum tamen Petro dedicatum fuit templum trecentis propè post Anacletum annis.

Deinde decreta, canonisque veterum Patrum citat: hæc sunt ipsius verba: *Hæc ab antiquis Apostolis & patribus accepimus*: quasi Apostoli longo antè tempore vixissent: quanquam Ioannes Apostolus tum in viuis erat, ipseque Anacletus vnus ex antiquissimis patribus fuit.

Etsi ex his, quæ breuiter attigi, cuiusmodi istæ epistolæ fuerint, facillè intelligi queat, rogandum mihi tamen es, Christiane Lector, vt hæc atque alias persimiles phrasæ, formæque dicendi, quæ in illis passim occurrunt, & tritissimæ sunt, consideres, atque animadvertis: *Persequutiones patienter portare: peto vt pro me orare debeas: Episcopi obediendi sunt, non insidiandi: Ab illis omnes Christiani se cauere debent.* In his ne latinatatem quidem congruam ac natiuam reperias. Num autem trecentorum annorum spatium, & ampliùs, nullum fuisse Romanum pontificem censebimus Latini sermonis peritum, maximè tum, quando omnes illius vrbs ciues, mulieres pariter, & pueri Latine ab incunabulis nullo magistro loquerentur? Certè verò, ipse Papa inquit: *Falsa latinus vniat rescriptum Papa.*

Epistolarum autem harum materia atque argumentum neque illorum temporum Ecclesiæ conditionem attingit, neque vel de doctrina, vel de persequutione, vel de hæresi, vel de ministrorum officio, vel de vlla omnino re aut temporibus illis conueniente, aut cognitu magnopere digna quicquam habet.

Illud duntaxat propositum habent, vt & scripturas fœsidissimè mentiendo, cæterasque artes omnes adhibendo Romanæ sedis solium, regnumque confirmet atque stabiliant. Anacletus Christi verbis sua intexit hoc modo: *Super hanc petram, id est, super Ecclesiam Romanam, ædificabo Ecclesiam meam.* Rursus: *Romana Ecclesia cardo, & caput est omnium Ecclesiarum. Ut enim cardine ostium regitur, ita huius sanctæ sedis autoritate omnes Ecclesiæ reguntur.* Stephanus Papa inquit: *Hæc sacrosancta domina nostra Romana Ecclesia.*

Quorsum autem vnum Anacletum produxit Hardingus, cum tanta præsto sit huiusmodi testium frequentia? Etenim Euaristus Papa, Alexander, Sixtus, Telephorus, Hyginus, Pius, An-

In admonitione ad lectorem ante Decret. Liberij. Distin. 20. Decretales.

Clem. Epist. 1. Hieronym. de Ecclesia. Scriptoribus. Anth. epist. 1.

Marcellin. epist. 2. ad Orientales. Marcel. epist. 2.

Zephyrin. epist. 1. Luc. cap. 10. Luc. cap. 3. Miltiad. epist. 1.

Anaclet. epist. 1.

Irenæus lib. 3. cap. 3.

Distin. 93. Iuxta sanctorum.

Anaclet. epist. 3.

Extra: de Rescriptis ad audientiam.

Anaclet. epist. 1.

Anaclet. epist. 3.

Distin. 70. Oportebat.

cetus, Soter, Eleutherius, Victor, reliquique omnes vetusti Episcopi Romani, quorum nominibus antiquitas ad hoc propositum confirmandum abusa est, egregie conspirant. Hæc illorū omnium coacta vxor est: *Nos vniuersales Episcopi, nos vniuersalis Ecclesia capita sumus: omnes ad nos fieri prouocationes debent, nos errare non possumus, nos redargui non debemus: Scriptum est enim, Discipulus non est supra magistrum.* Si hæc testimonia valerent, confecta nimirum res, atque ad exitum perducta esset, sed quod ea esse ficta, plenaque falsitatis intelligeret, ideo insistendum in iis sibi non putauit Hardingus. Quod autem ad ipsam Anaclerum, qui verè Petri discipulus fuit, reliquosque priscos Episcopos Romanos attinet, fuerunt illi quidem viri patrèsq; sanctissimi: qui continua persecutione conflictati, & indies ad necem crudelissimam rapti, exiguum de istis ambitiosis inanibusque titulis cogitandi otium habuerunt.

Hardingus. 4. Sectio.

D Gregorius ad Mauritium Imperatorem scribens contra Ioannem Episcopum Constantinopolitanum, qui vniuersalis Episcopi nomen sibi vendicauerat, & ascriuerat, pontificem Romanum in Petri cathedra sedentem, esse primatem, vniuersaq; Ecclesia Christi curam sustinere ex scripturis comprobatur, hoc modo. Cunctis Euangelium scientibus liquet, quod voce Dominica sancto, & Apostolorum omnium Petro principi Apostolo totius Ecclesiæ cura commissa est. Ipsi quippe dicitur: *Petre a-* Ioan. 21.
Luc. 22. *amas me? pasce oues meas.* Ipsi dicitur: *Ecce Satanasp; experit cribrare vos sicut triticum, & ego rogauit pro te Petre, vt non deficiat fides tua, & tu aliquando conuersus, confirma fratres tuos.* Ipsi dicitur: *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferi non præ-* Matth. 16. *ualebunt aduersus eam. Et tibi dabo clauis regni cælorum: & quodcunque ligaueris super terram, erit ligatum & in cælis, & quodcunque solueris super terram, erit solutum & in cælis. Ecce clauis regni cælestis accipit, potestas ei ligandi, & soluendi tribuitur: Cura ei totius Ecclesiæ, & principatus committitur: Hucusque Gregorius. Quandoquidem autem aduersarij nostri, tametsi immerito, Pontificum Romanorū hac in causa testimonium, vt potest minus in sua re legitimum respiciunt, quantumuis & singulari sanctitate martyres, & confessores summa eruditione essent: intelligant nos crebra testimonia, eademque luculentissima proferre posse alia, quibus quod proposuimus confirmetur.*

Hardingus Gregorij verba de-currauit, & corruptit. Statim enim sequitur. Tamen Petrus vniuersalis Apostolus non vocatur

Episcopus Sarisburiensis.

S I è mortuis excitatus reuiuisceret Gregorius, insignis iniuriæ litem Hardingo intenderet: non modò quod omnem illius sententiam inmutauerit, verum etiam, quod verba eius truncauerit, atque mutilauerit. Hardingus, quò Pontificem Romanum vniuersalem Episcopum nuncupatum fuisse confirmet, hæc Gregorij verba profert: *Ecce Petrus clauis Regni cælorum accipit: Et potestas ei ligandi, soluendiq; tribuitur: Cura ei totius Ecclesiæ, & principatus committitur. Hucusque Gregorius, inquit Hardingus. Quidni verò longius? An singultu nimirum impeditus vocem est subito coactus interrumpere? Verum, attende paulisper, Lector, & tu Gregorium ab Hardingo tanquam à magistro quodam seuero in ordinem redactum videbis, vt nullam nisi eius permisso, iustique vocem emittere audeat. Quæ in eadem sententia proximè sequuntur verba sic habent: *Tamen Petrus vniuersalis Apostolus non vocatur.* Hardingus Pontificem Romanum vniuersalem Episcopum appellatum fuisse cõfirmat: Gregorius autem in hoc ipso verborum ambitu, quæ præproperè sic Hardingus intercidit, ait: *Petrus ipse, qui Christi fuit Apostolus, non tamen vniuersalis Apostolus vocatus est.* Num autem mundo persuadere cupit Hardingus, Papæ ampliorem, quàm Petri, latiorèmq; potestatem? Hæc verba sibi esse putauit Hardingus amputanda. Sic nimirum antiquos patres accipere, tractarèque solet. Si mihi sui ipsius vocibus vti liberet, fallacem, fraudulentumque alearum iactum, nescio quem, exclamare possem. Certè, sanctissimi patres Constantinopolitani Concilij, sic inquirunt: *Non conuenit orthodoxis, ita circumtruncatas sanctorum Patrum voces deflorare: Hæreticorum potius hoc proprium est.**

Grego. lib. 4. e. pist. 32.

Petrus vniuersalis Apostolus non vocatur.

Concil. Constantinopol. 8. Actiõne. 8.

Hardingus autem respondebit, Gregorium hoc vniuersalis Episcopi nomine in Ioanne duntaxat Episcopo Constantinopolitano, qui illud ambitiosè sic & cupidè expetiuit, vituperasse: sibi nihilominus id ipsum tanquam titulum sedi Romanæ peculiarem ascripsisse, & nos proinde iniquè facere, qui Gregorij in alienum sensum trahamus, & torqueamus verba. Quare videndum, & explorandum est, cum quid isto de titulo generatim scripsit Gregorius, tum etiam quibus speciatim verbis eundem, vt sibi proprium, assumpsit.

Gregor. lib. 4. epist. 30.

Sic igitur de eo vniuersim scribit: *Ego fidenter dico, quisquis se vniuersalem sacerdotem vocat, vel vocari desiderat, in elatione sua Antichristum præcurrit: quia superbiendo se ceteris præponit.*

Gregor. lib. 4. epist. 34.

Hac in re à fratre & consacerdote meo contra Euangelicam sententiam, contra Beatum quoque Petrum Apostolum, & contra omnes Ecclesias, contraque canonum statuta agitur. In hac eius superbia, quid aliud, nisi propinqua iam Antichristi tempora esse designatur: quia illum videlicet imitatur, qui spretis in sociali gaudio Angelorum legionibus, ad culmen conatus est singularitatis erumpere, dicens: *super astra cæli exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti in lateribus Aquilonis, & ascendam super altitudinem nubium, & ero similis altissimo.* Iterum: *Rex superbiæ prope est, & quod dici nefas est, sacerdotum est preparatus exercitus, quia cervici militum elationis, qui ad hoc positi fuerant, vt ducatum præberent humilitatis,*

Esai. 14. Gregor. lib. 4. epist. 38. Sacerdotum est preparatus exercitus.

Iterum

Iterum: Omnes magnos esse honorabiles cupio: quorum tamen honori omnipotentis Dei non detrahatur. Nā quisquis se contra Deum honorari appetit: mihi honorabilis non est. Iterum: Vos tamen eandem causam nullam esse dicere non debetis, quia si hanc equanimiter portamus, vniuersa ecclesiae fidem corrumpimus. In isto scelesto vocabulo consentire: nihil est aliud, quam fidem perdere. Sic igitur de hoc vniuersalis episcopi nomine generaliter statuit Gregorius, quod nihil oscius postea sibi imposuerunt, ascueruntque pontifices Romani: Scilicet, *Esse illud vanum, & noxium, esse confusionem, venenum, & certissimam atque vniuersalem pestem ecclesiae: corruptionem & dissolutionem fidei, esse contra canones, contra Petrum, Apostolum, contra sensum, sententiāque euangelij, contra omnes ecclesias Dei, contra Deum ipsum, nullum unquam bonum primumve virum huiusmodi titulis usum esse, qui illis vitur eum esse Luciferi imitorem, & Antichristi praecursorem, atque praenuncium.*

Fortē autem dixerit Hardingus, nomen hoc peculiariter, & propriē ad Romanum pertinuisse pontificem, atque à Gregorio Ioannem Constantinopolitanum ideo fuisse reprehensum, quandoquidem is tanta arrogantia, tantaque violentia subnixus id sibi attribueret, atque arriperet; quod suum minime fuit. At Gregorius eundem vniuersalis episcopi titulum appellat his nominibus. 1. *Typhum superbiae.* 2. *Nomen nouum.* 3. *Vocabulum remerarium, Stultum.* 4. *Superbum, Pompaticum.* 5. *Pernersum.* 6. *Superstitiosum, Profanum.* 7. *Scelestum.* 8. *Nomen erroris.* 9. *Nomen singularitatis.* 10. *Nomen vanitatis.* 11. *Nomen hypocriseos.* 12. *Nomen blasphemiae.* Quid autem? an Hardingus ipse opinatur, eamve nobis opinionem iniicere cupit, id habuisse in animo Gregorium, vt Ioannem Constantinopolitanam istis nominibus titulisque spoliaret, quod suam iisdem Romanamque sedem exornaret? Num credibile est Gregorij mentem Hardingus, quam ipsi Gregorio, magis esse cognitam? Gregorius enim profectō non tantum alios infectatur, qui hos sibi titulos arrogat, sed eisdem ipse à se etiam remouet, atque à sede Romana penitus in perpetuum abiudicat. Sic namque scribit, & clara sunt ipsius verba: *Nullus Romanorum pontificum hoc singularitatis nomen assumpsit. Nullus decessorum meorum hoc tam profano vocabulo vti consensit. Nos hunc honorem nolumus oblatum suscipere.*

Qua autem Constantinopolitanum episcopum ratione vrget, & insequitur, eadem non minus contra Romanum pontificem valebit. Sic enim inquit: *Quid tu Christo vniuersalis Ecclesiae capiti, in extremi iudicij dicturus es examine, qui cuncta eius membra tibi met conaris vniuersalis appellatione supponere?* Hæc vera est vniuersalis episcopi definitio: hoc modo ecclesiam Dei, cunctaque Christi membra suo imperio subiicere pontifex Romanus conatur. Præterea ad Eulogium patriarcham Alexandrinum scribens, hæc habet: *Sanctitas vestra mihi sic loquitur, Sicut iussistis: Quod verbum fussionis, Peto à meo auditu remouete. Quia scio, quis sim, & qui sitis: Loco mihi fratres estis, moribus patres.* Rursus habet: *Ecce in præfatione epistolæ, quæ ad me ipsum, qui prohibui, direxistis, superba appellationis verbum, vniuersalem me Papam dicentes, imprimere curastis. Quod, peto, dulcissima mihi sanctitas vestra nō faciat quia vobis subtrahitur, quod alteri plusquam ratio exigit, præbetur.* Eandē hanc sententiam bis inculcatam reperisset Hardingus in eodem Gregorij loco, quem hic vsurpauit, si vel quid præcederet, vel quid continuo mox subsequeretur, animaduertisset. In præcurrentibus sic scribit: *Non mea causa, sed Dei est: Nec solus ego, sed tota turbatur Ecclesia. Quia pie Leges, quia veneranda Synodi, quia ipsa Domini nostri Iesu Christi mandata superbi, atque pompatici cuiusdam sermonis inuentione turbantur.* In subsequenti hoc modo: *Nunquid ego in hac re piissime Domine, propriam causam defendo?* Ex his Gregorium pontificem Romanum vniuersalis episcopi nomen nec alteri cuiquam deferri, nec sibi ipsi permisisse apparet.

Quod autem Gregorius ait, curam & principatum totius ecclesiae Petro permissum esse, ista quo quidem sensu fuerunt dicta, à nobis non negantur. Paulus similiter de seipso eadem sententia loquitur: *Incumbit mihi quotidiana cura omnium Ecclesiarum.* Insuper etiam habet: *Puto me nihilo inferiore esse summis Apostolis.* Num verò hinc Hardingus sic concluderit,

Petro totius ecclesiae cura commissa est:

Ergo, Papa est vniuersalis episcopus?

Certē, Gregorius inquit: *Petrus ipse, etsi totius ecclesiae curam accepit, non tamen vniuersalis Apostolus vocatur.* Potestne autem id esse Papa, quod ipse Petrus esse non potuit? Gregorius suam hoc modo complexus videtur rationem: *Si hic vniuersitatis titulus ad quenquam omnino hominem pertineret, ad D. Petrum maxime quidem pertineret: at ad D. Petrum neutiquam pertinet. Ergo, ad nullum prorsus hominem pertinet.*

Hinc Romanum pontificem eiusmodi sibi nunc titulum vendicare constat, qualem Petrus nunquam obtinuerit: qualem nullus sanctus, piusque vir sibi unquam assumpserit: qualem Gregorius penitus aspernatus, auersatusque fuerit, & blasphemiae vocabulo appellauerit. Vult nihilominus Papa amplitudinem ac dignitatem huius sanctissimi patris autoritate suam communire. Si nunc viueret Gregorius, sic exclamaret, vt olim ad Imperatorem Mauritium, *O tempora, O mores!* Tantum scilicet Gregorij subleuat Hardingi causam autoritas.

Hardingus. 5. Sectio.

Beatu Cyprianus summi sacerdotis qui Christi in terra vicarius est, contempcionem schismatum, haeresiumque causam esse monstrans, ad Cornelium Papam, & Martyrem sic scribit: Neque

n iij

Gregor. lib. 6. epist. 8.
Gregor. lib. 6. epist. 24.
Gregor. lib. 4. epist. 39.

1. Lib. 6. epi. 2.
2. lib. 4. epi. 32.
3. lib. 4. epi. 38.
4. lib. 4. epi. 32.
5. lib. 4. epi. 38.
6. lib. 6. epi. 24.
7. lib. 4. epi. 39.
8. lib. 4. epi. 38.
9. lib. 4. epi. 32.
10. li. 4. epi. 39.
11. li. 4. epi. 39.
12. li. 4. epi. 39.

Gregor. lib. 4. epist. 32.
Gregor. lib. 4. epist. 36.

Gregor. lib. 4. epi. 38.

Gregor. lib. 7. epist. 30.

Ibidem.

Gregor. lib. 4. epist. 32.

2. Corinth. 17.
2. Corinth. 18.

Gregor. lib. 4. epist. 32.
Tamen vniuersalis Apostolus non vocatur.

Gregor. lib. 4. epist. 32.

a Falsum: Hæc enim verba. Cyprianus de quouis episcopo separatum, nedum de Romano dicitur Pontifice loquutus est.

enim aliunde hæreses obortæ sunt, aut nata schifinata, quàm inde, quòd sacerdoti Dei non obtèperatur: nec vnus in ecclesia ad tempus sacerdos, & ad tempus iudex vice Christi cogitatur: cui si secundum magisteria diuina obtemperaret fraternitas vniuersa (*hoc est, b vniuersa Christianorù hominum multitudo, qui fratres inuicem sunt, itaque vocati fuerunt in primitiua ecclesia*) nemo aduersum sacerdotum collegium quicquam moueret: nemo post diuinum iudicium, post populi suffragium, post coepiscoporum consensum, iudicem se non iam episcopi, sed Dei faceret: nemo dissidio vnitatis Christi ecclesiam scinderet: nemo sibi placens, ac tumens seorsum foris nouam hæresim conderet.

Episcopus Sarisburiensis.

Summa sanctitate patrù licentia vti vellet. Quòd si Cyprianus in omni ad Cornelium episcopum Romanum epistola, eum vel semel appellauerit *aut summum sacerdotem: aut Christi generalem in terris vicarium: aut vniuersalem episcopum: aut vniuersalis ecclesie caput: aut vniuersam Christianorum omnium fraternitatem ei obsequentem esse oportere affirmauerit*, quomodo eam Hardingus falsò, suâque conscientia refragante interpretatur: siue vel ipsius verba, vel scribendi consilium ad eum finem vllò modo spectare posse videantur, tum aliquid habere probabilis defensionis videri poterit Hardingus. Alioquin eum doctores torquere, & vi, quascunque voluerit ipse, voces illis exprimere, quas ad suum institutum pertrahat, merito & iure dixerimus.

Cyprian. lib. 1.
epist. 3.

Primò id constat in tota illa epistola Cyprianum Cornelio nullum vnquam huiusmodi superbum titulum attribuisse, sed eum fratris duntaxat nomine appellasse. Sic enim ei salutem dicit: *Cyprianus Cornelio fratri salutem*. Exorditur autem hoc modo: *Legi literas tuas frater charissime*. Cyprianus igitur episcopus Carthaginensis fraternam sibi cum Papa æqualitatem vendicat. Scribendi autem ad Cornelium præter cæteras hæc vna fuit præcipua causa Cypriano. Cornelius episcopus constitutus Romanus, excommunicatis à se quibusdã nefariis cõsceleratisque hominibus, postea minis territus, & omnibus iniquitatibus exercitus, languere primùm, tum de munere abdicando suo cogitare cœpit. Quæ re audita, consolatorias ad illum literas scripsit Cyprianus, eumque vt pergeret strenue, neque succumberet hortatus est, & illam Dei esse, non propriam causam, atque negotium reputaret. Cum alia multa in hanc sententiam, tum hæc verba habet: *Christiani non ultra aut durare, aut esse possumus, si ad hoc ventum est, vt perditorum minas, & insidias pertinescamus*.

Hac inductus occasione, quanta quamcunque prouinciam, seu dicecesim sectarum, & schismatum colluies peruadat, quando episcopi auctoritas, & disciplina ecclesiastica contemnitur, exponit. *Episcopus enim quisque* (Cyprianus inquit) *intra dicecesim suam, Dei sacerdos, & ad tempus vice Christi iudex est: atque vt ecclesia vna est, sic ille etiam vnus esse debet*. Hæc autem ille communitè de omnium episcoporum, non de Romani episcopi auctoritate separatim scripsit: & quàmquam ad vnum Cornelium epistolam suam inscribit, rationes tamẽ ipsius omnes generales sunt, atque cum ipsam Cyprianum, qui Carthaginensis fuit episcopus, tum alios præterea, quoscunque tandem, episcopos attingunt. Quare, quod vniuersim ad omnes episcopos spectat, id ad vnum duntaxat episcopum reuocare, atque retrahere, malitiosum quoddam ad Lectorem fallendum comparatum artificium, non simplex, & apertus agendi modus videatur.

Occasio fraudis Hardingi.

Hardingi tamen error peruersa horum Cypriani verborum interpretatione fultus videtur: *Vnus sacerdos, & fraternitas vniuersa*. Quòd enim Cyprianus ait, vnum esse in ecclesia episcopum oportere, fingit Hardingus vnum esse episcopum debere, qui vniuersæ ecclesiæ dominetur. Quòdque Cyprianus inquit: *Fraternitas vniuersa vni episcopo obtemperare debet*, hinc colligit, cunctos Christianos homines per vniuersum orbem fusos, quam ille falsò *vniuersam fraternitatem vocat*, vni debere vniuersali episcopo parere: & sic vnum errorem altero sustentat. Sed falsa doctoris interpretatio non habet satis virium ad aliquid confirmandũ. Cyprianum id sensisse ad vitanda schifinata vnum in vna dicecesi, non vnum, qui toti orbi imperet, episcopum esse debere, faciliè profectò liquebit. Sic enim suam ipse mentem interpretatur: *Cum post primum esse non possit quisquam, qui post vnum, qui solus esse debet, factus est, iam non secundus ille, sed nullus est*.

7. Quest. 1. 7a.
ans est.

Eusebius lib. 6.
cap. 43.

Sic etiam, quo tempore Nouatus hæreticus nefariis artibus subnixus populum Romanum in sectas distraxisset, suosque omnes, nunquam se ad Cornelium episcopum Romanum redituros, solenni sacramento obligauisset, atque hoc modo vnum episcopatum in duos diuulsisset, duosque in vnam ciuitatem episcopos inuexisset: Cornelius de ea re apud Fabium episcopum Antiochenum per literas conquestus, eumque de eo certiore faciens hæc habet: *Nouatus nescit vnum episcopum in catholica ecclesia esse debere*: In quo, non est de vniuersa terrarum orbis ecclesia loquutus, sed suam solummodo Romanam, propriamque ecclesiam significauit.

Socrates lib. 6.
cap. 1.

Similiter cum Chrysoctomus Sisinium se pro episcopo in eadem vrbe venditantem videret, sic ad eum inquit: *Vna vrbs non debet duos episcopos habere*.

Hieronym. in
epist. ad Titum

Sic Hieronymus, etsi omnium presbyterorum diuinæ legis auctoritate vnam æqualemque potestatem agnoscit, tamen homines postea ait vitandæ contentionis causa, vnum in singulis urbibus episcopum constituisse, qui fratres cæteros ordine quodam & disciplina contineret.

Hoc modo totius ecclesiæ concordia est conseruata : hoc modo omnes ecclesiæ instar vnius factæ sunt, omnesque episcopi, quasi vnus, extiterunt. Quisquis enim ab vno dissensit, ab omnibus disiunctus est. Ita Cyprianus habet: *Ecclesia coherentium sibi inuicem sacerdotum glutino copulatur.*

Rursus etiam habet: *Hanc unitatem firmiter tenere, & vindicare debemus maxime episcopi, qui in ecclesia presidimus: ut episcopatum quoque ipsum vnum, & indiuisum probemus.* Ideo Hieronymus inquit: *Episcopi nouerint in commune debere se ecclesiam regere.*

Hoc modo episcopus quiuis ad suum tempus est, vt Cyprianus inquit, Christi vicarius: & ad huiusmodi omnes Christus ait: *Qui vos audit, me audit: qui vos spernit, me spernit.* Proinde Ignatius inquit: *Episcopus (in ecclesia sua) Dei patris omnium typus est: Christiq; Dei pro viribus (in ministerio suo) imitator est.* Hanc ob causam Cyprianus ait: *Hinc oriuntur schismata, & hereses nascuntur, quod Sacerdoti Dei (in particulari quaque diœcesi) non obtemperatur.*

Alio etiam in loco similiter habet: *Qui cum Episcopo non sunt, in Ecclesia non sunt.*

Ignatius quoque perinde loquitur: *Quicumq; Christi sunt, hi etiam cum Episcopo sunt.*

Quare ista verba Cyprianus generatim est loquutus de omnium Episcoporum autoritate, quam in sua quisque diœcesi obtinet: non autem de particulari aliquo Romani episcopi iure, quemadmodum hic Hardingus falso affirmat.

Urgebit tamen acrius adhuc illa Cypriani verba Hardingus: *Uniuersa fraternitas illi vni Episcopo obtemperare debet.* Fraternitas autem illa vniuersa, pro tota Christianorum hominum societate intelligatur est necesse. Quanquam hæc lata admodum videtur expositio, ni tamen Cyprianus mentem ipse suam alibi clarius aperuisset, sic eam fortè aliquis aut simplicitate, aut ignorantia deceptus interpretari posset. Cyprianus autem, cui sensus proculdubio suus optimè cognitus fuit, his verbis, *Fraternitas vniuersa*, nõ vniuersam totius Christianitatis communionem intelligit per totum vbiq; orbem sparsam, sicuti Hardingus facit, sed vniuersam separatæ cuiusque, & distinctæ diœcesios fraternitatem. Sic enim in proximè sequenti epistola scribit: *Ferè per prouincias vniuersas tenetur, ut ad ordinationes ritè celebrandas, ad eam plebem cui prepositus ordinatur, Episcopi eiusdem prouincia proximi quique conueniant, & Episcopus deligatur plebe presente, &c. Quod & apud nos factum vidimus in Sabini Collega nostri ordinatione, ut de vniuersa fraternitatis suffragio Episcopatus ei deferretur.* Hic, *Uniuersa fraternitas* pro toto vnius vrbs fodalitio certissimè capitur. Simili ratione ad Cornelium de quibusdam scribit, qui sectis, erroribusque pristinis valere iussis, ad ecclesiæ reuerli sunt communitatem: *Merito illos reuertentes, summo gaudio, & Clerus, & plebis fraternitas omnis exceptit.* Eodem modo ad Bonifacium Honorius imperator scribit: *Si duo Episcopi per ambitionem & contentionem fortè electi fuerint, volumus neutrum pro Episcopo approbari: sed eum solum in Apostolica sede remanere, quem è numero clericorum, pia discretio, & vniuersitatis consensus elegerit.*

Hic in locis nec ipse Hardingus repugnauerit, quin ista verba *Uniuersa fraternitas, Omnis fraternitas & vniuersitatis consensus*, pro vna aliqua, & particulari vnius prouinciæ, seu diœcesios fratrum collegio sint accipienda. Eodem sensu Origenes inquit: *Qui vocatur ad Episcopatum, vocatur ad seruitutem totius ecclesiæ.* Rursus etiam inquit: *Plus à me exigitur, quàm a Diacono: plus a Diacono, quàm a Laico: Qui verò totius Ecclesiæ arcem obtinet, pro Omni Ecclesia reddet rationem.*

In istis locis particularis queque ecclesia, *Uniuersa Ecclesia* nomine appellatur. Propterea Ignatius inquit: *Quid aliud est Episcopus quàm quidam obtinens principatum: & potestatem supra omnes.*

Istis rebus diligenter consideratis, præterquam quòd Cypriani tum verba, tum sententiam manifestò deprauauit atque corrupit Hardingus, nihil profectò dubito, quin argumenti etiam, quod ex illis Cypriani verbis malè intellectis concludit, facile cuius appareat infirmitas. Sic enim argumentari videtur: *Vnum esse in vna ecclesia, seu diœcesi episcopum oportet: Ergo, Vnus vniuerso orbi dominari episcopus debet.* Aut hoc modo: *Vniuersa fraternitas cuiusque diœcesios, vni duntaxat episcopo auscultare, & morigerari debet: Ergo, Vniuersa omnium, quos habet orbis terrarum, Christianorum multitudo episcopo Romano subesse, atque obedire debet.* Hæc argumenta ipsa se produunt, nec longiore refutatione indigent.

Si his omnibus rebus pro nihilo habitis Hardingus tamè institerit, Cypriani verba de Episcopo vniuersali necessario esse intelligenda, eundemque esse necessitate pontificem Romanum, agè, illam Cypriani epistolam legere ne grauetur, quam ad Florentium Pupianum scripsit: in qua Cyprianus hæc eadem verba eodem modo, eademque forma de seipso loquutus esse perspiciet, quem Carthaginensem in Aphrica, non Romanum fuisse episcopum Hardingus nouit. Hæc eius verba sunt: *Vnde Schismata, & hereses abortæ sunt, & oriuntur, nisi dum Episcopus, qui vnus est, & Ecclesiæ præest, superba quorundam presumptione contemnitur, & homo dignatione Dei honoratus, ab hominibus indignis indicatur.* Ista omnia de se perspicuè disertèque dixit Cyprianus, qui Carthaginensis episcopus fuit. Quare eadem ad Romanum tantum pontificem per summam vim torquere, nec ad quenquam alium villo modo pertinere posse confidenter iactare, summæ cuiusdam fraudis fuit.

Hardingus. 6. Sectio.

EX omnibus autem aliis, illud Athanasij, caterorumque omnium A Egypti, Libyæq; episcoporum, qui in Synodum Alexandria conuenerant, testimonium pondus habet. Illi enim a Felice Romano tunc pon-

Cyprian. lib. 4.

epist. 9.

Cypria. de simplicitate prælatorum.

Hieronym ad Titum cap. 1.

Luc. 10.

Ignatius ad Trallianos.

Ἐπισκοπὸς ὁ ἑσθλῶν πάντων.

Cyprian. lib. 9.

epist. 3.

Cyprian. lib. 4.

epist. 9.

Ignatius ad Philad. lph.

ὅτι ἡ ἐκκλησία ἐστὶν ἓν, & πρὸς ἡμᾶς τὸ ἴδιον.

Ἐπισκοπὸς ὁ ἑσθλῶν πάντων.

Fraternitas vniuersa.

Cyprian. lib. 1.

epist. 4.

Cyprian. lib. 2.

epist. 12.

Recriptum Honorij ad Bonifacium.

Quem vniuersitatis consensus elegerit.

Orige. in Esaiã Homil. 6.

Origen. in Hieremi Hom. 7.

Ignatius ad Trallianos.

Ἐπὶ ὅτι ὁ ἐπίσκοπος ἀρχὴς καὶ ἱερωσύνης ἐπιπένητα πάντων καὶ ἰδίου.

Cyprian. lib. 4.

epist. 9.

Athanasius ad

quidam.

tifice opem, & auxilium contra Arianos suppliciter, ac humiliter per omnem epistolam petentes, illiusque Apostolica sedis supremam potestatem agnoscentes, his ipsis verbis vtuntur: Vestræ Apostolicæ sedis impiorum auxilium: quia (vt credimus,) non desepit Deus preces cum lachrymis sibi oblatas feruorum suorum, sed ob id vos, prædecessoresque vestros, Apostolicos videlicet præfules in summitatis arce constituit, omniumque ecclesiarum eis curam habere præcepit, vt nobis succurratis, nosque tuentes, cui omne episcoporum iudicium est permissum, liberare ab hostibus nostris non negligatis.

In primo tomo Conciliorum. In summitatis arce constituit.

Iam ergo, si Apostolica Romana ecclesia primatum, & autoritatis eminentiam supra omnes ecclesias supraque vniuersum Christianorum hominum gregem ab ipso Domino seruatore accepit, sicuti Anacleus affirmat: si cunctis euangelium scientibus liquet curam, & principatum totius ecclesie sanctissimo Apostolo Petro omnium Apostolorum principi ipsius domini verbis commissum fuisse, quemadmodum Gregorius testatur: si vniuersa fraternitas (hoc est tota Christianitas) summo sacerdoti, seu episcopo Dei, vniq; iudici, qui Christi vicarius est ad tempus, secundum magisteria diuina parere & obtemperare debet, vt Cyprianus scribit: si Deus pontificem Romanum in summo gradu ecclesie collocauit, & constituit, id quod Athanasius, cunctiq; in Alexandrino illo Concilio congregati patres perhibent: si hoc, inquam, ita sit, tum facile est videre quam bonis fundamentis hæc doctrina constituatur, qua primatum potestatis Romani iure diuino, non duntaxat humano, nedum iniusta usurpatione obtinere confirmatur. Scriptura quibus cum isti, tum alij omnes sancti, & eruditi patres inducti fuerunt, vt Petri, suorumq; successorum primatum agnoscerent, atq; confiterentur, partim erant eiusmodi, quales Anacleus, & Gregorius hic citat, & Cyprianus innuit, sicuti ex eius tertio tractatu De simplicitate prælatorum apparet, atq; alia præterea ex nouo testamento per multa, quemadmodum eruditus non est ignotum: de quibus hic copiose, neruoseq; explicare, prout rei amplitudo postulat, in hoc tempore non vacat: neque vt maximè vacaret, commodè exequi potui in hoc tractatu, quæ illis licet vniuersis, satis alioqui magnus erit: illa autem luculenter & plenè expostita grande compleunt volumen. Quare remissis lectoribus ad horum præstantissimorum patrum autoritatem, & fidem, qui scripturas ita intellexerunt, vt ex eis certò persuasum haberet à Deo primatum Petri tributum esse successoribus, pergam, & prænitam mihi, rationem persequar.

Anacleus ficitus.

Gregorius tractatus. Verba enim quæ proximè sequuntur, hæc sunt. Tamen Petrus vniuersalis Apostolus non vocatur. Cypriani sententia bis vno in loco adulterata.

^a Falsum: simul & fatuum: vt apparebit. ^b Falsum: in Romana enim ecclesia nullum huiusmodi archetypum asseruabatur.

^c Falsum. nullus enim princeps, nulla prouincia Christo nomen dederat Petri memoria.

Cum potestatis atq; autoritatis summam excellentiam, quam Romano pontifici Deus speciali quodam, & singulari priuilegio concessit, multa variæque Concilia Christiano orbi commendauerint, ego ne longus, & molestus sim, paucorum tantum testimonia recitabo. Inter canones a trecentis & octodecim episcopis in Niceno Concilio factos, qui numero septuaginta fuerunt, ^a quique omnes, præter viginti solos in orientali ecclesia ab hæreticis combusti fuerant, cum interim Canonum numerus integer in Romana ^b ecclesia diligenter custoditus esset in ipso adeo archetypo, quod ad Syluestrum pontificem tum Romanum a concilio missum, subscriptumq; trecentorum, & octodecim illorum patrum manibus fuit: Canon quadragesimus quartus, qui est de potestate patriarchæ supra metropolitanos, & episcopos, & metropolitanorum supra episcopos, in fine hoc decretum continet: Vt autem cunctis citationis suæ nationibus patriarcha præest, & reges illis præscribit, vtque Petrus Christi vicarius, principio præpositus religioni, ecclesiis, cæcipi, prouinciarum, omniumque nationum, sic is, cuius principatus est Romæ, similis Petro, & equalis authoritate, imperium ac dominatum obtinet in omnes patriarchas, Paucis interiectis verbis ibidem sequitur: Si quis hoc statutum iniquè ferre, aut ei refragari ausit totius cõsiliij decreto anathema est.

Vide Francisc. Turrianum, lib. 3. Charact. dogmat.

Iulius ille celeberrimus episcopus Romanus, qui non ita multum post Nicenum Concilium vixit, in epistola sua ad nonaginta Arianos episcopos Antiochia contra Athanasium episcopum Alexandrinum congregatos, increpans eos quod illum tam iniquis modis vexassent, de canonibus Niceni concilij, qui tum recè memoria fuerunt, scribit ad hunc modum: iis scilicet cautum esse. Non debere præter sententiam Romani pontificis villo modo concilia celebrari, nec episcopos damnari. Deinde nihil decerni oportere sine Romano pontifice, Cui hæc, & maiora Ecclesiarum negotia, tam ab ipso Domino, quam ab omnibus vniuersorum Conciliorum Fratribus, speciali priuilegio contradita sunt. Inter cætera autem præcipua capita Canonum illius Concilij ab eo in illa epistola commemorata, hoc vnum est: Vt omnes episcopi, qui in quibusdam grauioribus pulsantur, vel criminantur causis, quoties necesse fuerit, liberè Apostolicam appellent sedem, atque ad eam, quasi ad matrem confugiant, vt ab ea (sicut semper fuit) piè suffulciantur, defendantur, & liberentur. Cuius dispositioni omnes maiores ecclesiasticas causas, & episcoporum iudicia, antiqua Apostolorum, eorumque successorum, atque canonum autoritas referuauit.

Athanasius, cunctique episcopi, qui ex Aegypto, Thebaida, Libia in concilium conuenerant Alexandria, in suis ad Fœlicem Papam literis de grauissimis iniuriis ac molestiis, quibus ab Arianis affecti fuerant, conquerentes: Niceni concilij decretum proferunt de summa autoritate ac potestate illius sedis Apostolicæ supra omnes alios episcopos. Similiter & a supradietis patribus est definitum consonanter, vt si quicumque episcoporum, aut metropolitanum, aut comprouinciales, vel iudices suspectos habuerit, vestram sanctam Romanam interpellent sedem, cui ab ipso Domino potestas ligandi, ac soluendi speciali est priuilegio super alios concessa. Hæc hæctenus è Canonibus Niceni Concilij produximus, collecta partim ex epistola Iulij, qui ad illos scripsit, a quibus presentibus conditi fuerunt (quæ res omnem falsitatis suspicionem tollit) partim ex Athanasio, atque aliis, qui non exigua pars illius Concilij fuerant.

Episco

Episcopus Sarisburiensis.

A Vium tericulum stramento suffertum, & in alto loco positum hominis instar longè spectantibus apparet. Non secus turpissimus mendaciorum, & fabularum caupo antiquis nominibus vestitus quodammodo, & indutus, esse aliquis ex veterum catholicorumque Patrù numero imperitis videatur. Si hoc præ cæteris Hardingo placet maximè testimonium, nihil certè mirum: est enim omnium vanissimum, simul & impudentissimū: atque ea de causa ad impudentissimam doctrinam confirmandam maximè idoneum. Non hoc nouum est ecclesiæ Romanæ, priscorum patrum nominibus ficta venditare instrumenta: quemadmodum postea, volente Deo planius faciam. Quod autem ad hanc epistolâ, aliâsque aliquot consimiles attinet, quæ ab illo sanctissimo episcopo Athanasio dicuntur esse scriptæ, illas ego in præsentiduntaxat disfluere, & quæ intus inuoluta fuerint paucis euoluere, atque nudare volo: tum vel ipsius Hardingi non recusabo iudicium.

Primum, eas non Græcè, & proinde non ab Athanasio fuisse scriptas, multis ex indiciis colligi possit: exempli causa ex istorum duorum nominum latinorum allusione, *Vertex*, & *Vertuntur: Romana* (inquit) *sedes est sacer vertex, in quo omnes vertuntur.* Latinitas impolita est & barbara, sensusque etiam aliquando penitus expers. Dicendi genus ipsum puerile est, & nugatoriū, quod cum materia vacat, tum verborum immoderata licentia redundat. Summâ denique eâ est assentatio, Romanæque sedis exaggeratio, incredibili quondam impudentissimorum mendaciorum congerie suffarcinata.

Author iste, quicunque fuerit, de Romana ecclesia verba faciens, inquit: *Inde ecclesia semper sumpserit prædicationis exordium.* At Deus ipse inquit: *Ex Sione exiit lex, & verbû Domini de Hierusalem.* Quam ob causam Hierosolymas Religionis matricem Tertullianus vocat. Simonem etiam Zelotem vniuersam Aphricam percurrisse, euangeliūque prædicasse scribit Nicephorus: Eusebius author est Diuum Marcum Euangelistam ecclesias primùm instituisse, atque Euangelium tradidisse Alexandria: Nicephorus etiam insuper scribit. D Marcum totam Ægyptum, Libyam, Cyrenam, Pentapolin, omnemque Barbariam peragrassè temporibus Tiberij imperatoris, quod sex ad minimum annis antè fuit, quàm Romam Petrus venisset. Augustinus Christianam religionem in Aphricâ, è Græcia, non Roma primò delatam esse testatur. Quare quod Hardingianus iste Athanasius ecclesiam prædicationis exordium Roma sumpsisse iactat, in eo palam adulatur & mentitur manifestò.

Deinde præclarus author ait, *In omnibus causis prouocare à metropolitanis ad Romanum episcopum licuisse: idque à Niceno Concilio decretum esse.* Ituc autem in Carthaginensi concilio, cui Augustinus etiam interfuit, ab omnibus Aphricæ, Numidiæ, Mauritanix, Byzancenz, Tripoleos episcopis, numero ducentis & septendecim, penitus explosum, triūmque Patriarcharum Antiocheni, Constantinopolitani, Alexandrini falsum esse testimonio compertum fuit.

Ilte sic habet: *Fuit semper vestra sancta, & Apostolica sedi licentia, iniuste damnatos, vel excommunicatos potestate sua auctoritate restituere, & sua eis omnia reddere.* Attamen postea liquebit Romanum pontificem nulla fuisse illo quidem tempore huiuscemodi potestate præditum, neque illum istiusmodi homines sua auctoritate fretum restituisse, sed hoc totum penes imperatorem fuisse.

Paulus inquit: *Fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id, quod positum est, quod est Iesus Christus,* Corinthiōsque acriter, & acerbè reprehendit, quòd dicerent, *Ego sum Apollo, ego sum Pauli, ego sum Petri.* Hardingianus autem Athanasius ait: *Tu es Petrus, & super fundamentum tuum Ecclesia columna, hoc est Episcopi, sunt confirmata:* itaque aliud fundamentum constituit præter Christū, contraque ac Paulus docuit, vniuersos totius vrbiis episcopos ex Petro pendere iubet.

Verum, vt cætera falsa omnia, quorum hæ epistolæ refertissimæ sunt, prætermittam, hoc vnū, lector optime, erratum cōsiderato, faciliq. Doctoris huius impudentissimam, atque perditissimā mentiendi libidinē cognosces. Athanasius enim verus, de quo minimè dubitamus, ipse affirmat Arianos Alexandria Catholicorum hominū libros, vnâque Nicenos Canones combussisse, temporibus Constantij Imperatoris, Iulio tum Pontifice Romano: quam temporis distinctionem è Socratis etiam historia licet obseruare. Hardingianus tamen Athanasius, aut mēdaciōrū vsque adeo suorū est immemor, aut ita ab omni pudore derelictus, & in scribendo dissolutus, vt apud Marcum, qui Pontifex Romanus ante Iulium fuit, nouemque ad minimum annis, antequam cremarentur Canones, mortuus est, incendium illud lamentabili querimonia deplorat. Huiuscemodi nimirum Doctoribus Romani pontificis gradum tuetur, & fulcit Hardingus. Athanasius autem ipse nullam episcopi Romani potioreni, quàm cæterorum auctoritatē vnquā agnouit, nec illum nomine vnquā augustiore appellauit, quàm Episcopi Romani. Quòd hæc epistola Athanasij inscripta nomine longè diuersum sonet, haut mirum. Data enim fuit Alexandria, scripta Romæ.

Itaque, si Decretalis epistola, quam Analecto attributâ protulit Hardingus, tota sit commentitia, qualem esse luculenter demonstraui: si Gregorium Hardingus inhumaniter tractauerit, inter cisa eius dimidia sententia, & istis consultò prætermisissis verbis, *Tamen Petrus vniuersalis Apostolus non vocatur:* quam rem solam eo in loco Gregorius agebat: si Gregorius dixerit: *Nullus ds-*

Esai. 2.
Mich. 4.
Matth. religio-
nis.
Niceph. lib. 2.
cap. 40.
Euseb. lib. 2. ca.
26.
Niceph. li. 2. ca.
43.
Aug. epist. 170:
& epist. 178.
Græcia, vnde fi-
des orta est.

concil. carthā.
6.

i. cor. 3.

Athanasius in
epistola ad Or-
thodoxos.

Socra. lib. 2. ca.
14.

Gregor. lib. 4.
epist. 32.
Gregor. lib. 4.
epist. 36.

Gregor. lib. 4. *cessorum meorum, Pontificum Romanorum, vniuersalis Episcopi sibi nomen assumpsit* si que affirmauerit, *Typhum esse arrogantia: vocabulum superbum, nouum, pompaticum, peruersum, stultum, temerarium, superstitiosum, prophanum, impium, sceleratum: nomen singularitatis: nomen erroris, nomen hypocrisis: nomen vanitatis, nomen blasphemie: eumque qui se appellauerit, aut appellari desiderauerit illo arrogantissimo vocabulo, in elatione sua Antichristum præcurrere: illiusque quietam, & gratam vsurpationem fidei vniuersalis ecclesie calamitatem esse:* si Cypriani verba sciens & manifesto corruerit Hardingus bis in vno circuiu orationis, quod ipse inficiari non poterit: si quam Athanasij nomine tituloque profert, epistola sit ex impudẽtia incredibili, turpissima assentatione, apertissimisque mendaciis conflata, tum verò prior ista pars hæctenus parum firmè ac grauiter comprobata fuit, neque potest Hardingus verè, meritoque dicere, *suam certis ac solidis niti fundamentis disciplinam.*

Quoniam autem Hardingi fato accidisse putabimus, vt cum tantam habeat, quantam iactat, copiam testimoniorum, istis huiuscemodi vtatur: cumque tam leuiter, quod proposuit, perstringere instituerit, id tam malè præstet? Amphilocheus ille suus Veronæ seruatus est: Clemens in Creta Martialis in subterranea cauerna conditus: Concilij Ephesini contra Nestorium Canon suus conspectus nunquam fuit, alique aliis casibus perierunt: Concilium Nicenum, quo est omnis Romani primatus subnixæ firmitas Arianorum luctuosissimo incedio consumptus est, nec, præterquam Roma, vsquam extat terrarum.

Sed, vt ad Hardingi ista veniamus, videtur illa Cypriani verba generatim prolata, singularè in Romana sede locum tum obtinuisse, atque nunc etiam retinere: *Ambitio dormit in sinu sacerdotum.* Nam vt illos grauissimos tumultus taceam, quos initio statim Damasus, & Ursinus in illa Ecclesia commouerunt de pontificatu digladiantes, qua in tempestate multi mortales ex vtraque parte absumpti fuerunt, Augustinus etiam conqueritur diaconos Romanos sua ætate scse intolerantius iactasse, longèque supra gradum extulisse. Hæc sunt ipsius verba: *Falcidius duce stultitia, & ciuitatis Romana iactantia, Diaconos presbyteris equare cõtendit.* Similiter Hieronymus habet: *Romani facilitatis & superbie arguuntur.* Eamq; ob causam Paulus Romanis in primis hoc concilij præceptique dedit, *Noli altum sapere, sed time.* Est igitur minùs mirandum, si illi imperium, atque dominatum in alios sic ambitiosè semper expeterent.

At Hardingus asserit, potestatis atque authoritatis præstantiam, quam Pontifex Romanus cõsequitus est, Ecclesiæ esse à multis variisque Conciliis commendatam. Quo in loco Carthaginense, Hipponense, Africicum Concilium esse ab eo prætermisum demiror, in quibus hoc modo sancitum fuit: *Ut prima sedis Episcopus nõ appellaretur Princeps sacerdotum, aut summus sacerdos, aut aliquid huiusmodi: sed tantum prima sedis Episcopus.* Aut Africicum Concilium, in quo de prouocatione ad Romanam Ecclesiam huiusmodi scitu factum fuit: *Si prouocandum putauerint, nõ prouocent, nisi ad Africana Concilia, vel ad primates prouinciarum suarum. Ad transmarina qui putauerint appellandum, a nullo intra Africam in Communionem suscipiatur.* Quid est, quãobrem hæc Hardingus Concilia, quæ & extant, & in manibus sunt, & quorum de fide minimè vnquam dubitatum fuit, tam diligenter fugit, atque particulam duntaxat arripit Niceni Concilij, quod ipse compositum esse cõfessus est, Episcopi que Oriẽtales omnes, à quibus eandẽ esse factã suspicantur multi, palam literis à se subscriptis cõsignatisque nõquam eã à se perlatã fuisse testificatur. Sed hac in re perinde facit Hardingus, atque Ariani quondã fecisse dicuntur, à quibus fuit in iudicium vocatus Athanasius: quos non puduit nomina quorundam hominum quasi superstitum, vt cõtra Athanasium testimonium dicerent, citare, quos eosdem ab Athanasio necatos esse criminabantur.

Neque video quorsum Concilij hac in causa cuiusquã magnoperè desideret Hardingus authoritatẽ. Anacletus enim suus dixit esse satius affirmare, primatum se suum, *Non ab Apostolis, sed ab ipso Christo accepisse.* Tum etiam Faustinus, Episcopus Potentinus, Romani Pontificis in Carthaginensi Concilio rem & causam agens, cum sibi parum esse in hoc Niceni Concilij Canone præsidij videret, consuetudinem potius, præscriptionemque vrgebat. Sic eius verba habent: *Tractandum est cum vestra beatitudine de Nicenis canonibus, vt conseruentur, & constituta eorum, & consuetudo. Quia aliqua ordine, & Canone tenentur: aliqua consuetudine firmata sunt.* Quamquam Papa Nicolaus primus non modò Concilium Nicenum, & omnia omnino in hoc negotio Concilia contemnit, sed præscriptionis etiam, Cõsuetudinumque authoritatem repudiat. Sic namque habet: *Animaduertendum est, quia non Nicena, non denique vlla Synodus quicquam Romana contulit Ecclesie priuilegium: quæ in Petro nouerat eã totius iura potestatis pleniter meruisse, & cunctarũ Christi ouium regimẽ accepisse.*

Quod aut ad eius Concilij Niceni adulterationẽ attinet, litis huius ac cõtroversiæ principiu, totiusque rei, vt gesta est, ordinem atque historiam cognoscite. Apiarius quidã presbyter Ecclesiæ Siccensis in Aphrica, vir, vt videtur, improbus, & sceleratus, cum & à suo Episcopo, & à magno etiã aliorũ Episcoporum numero, qui ad illud Conciliũ cõfluxerant, iure esset excõmunicatus, ab illis vniuersis ad Zosimũ eo tẽpore Papã prouocauit. Zosimus re minùs explorata, nec dũ altera parte audita: de Apiarij innocẽtia iudicium pronuntiauit, eumque cõmunioni restituit. Quodque Concilium esse in Aphricã cõgregatũ eo tẽpore rescisceret, Faustinum Episcopũ Potentinum eo, duosque præterea presbyteros Romanos Philippum, & Asellũ misit, qui nõ modò Apiarium iuri suo sine vlla dilatione reddendũ curarẽt, sed palã etiã cum Concilio agerẽt, vt cuius presbytero à suo Episcopo, aut Metropolitano, aut Concilio ad Apostolicã Romanãque sedẽ prouocandi ius esset. Episcopi Aphricani nullã id legẽ iubere responderunt. Faustinus hunc Concilij Niceni Canonem

Gregor. lib. 4.
epist. 36.
Gregor. lib. 6.
epist. 30.
Gregor. lib. 6.
epist. 24.

Cyprian. lib. 1.
epist. 13.

Cyprian. de ieiunio & tentatione.
Ammian. Marcellin. Sæc. 4. lib. 4. cap. 29.
August. in questionibus veteris, & noui testamenti. quæst. 101.
Hieronym. in præfatione ad Galat. Rom. 11.

Concil. Carthagin. can. 26.
Concil. Hippo. ca. 27.
Concil. Africicum. cap. 6.
Concil. Africicum. ca. 92.

Synodus Alexandrina aduersus accusatores Athanasij.

Anaclet. epist. 1.

Concil. Carthage. can. 2.

Nicolaus ad Michaelẽ imperatorem.

Canonem protulit, non illum quidem Nicenorum episcoporum decretis latum, sed à Romano dūtaxat pontifice confectum. Episcopi illi, quorum in numero Diuus Augustinus ille longè celeberrimus, doctissimūque pater adfuit, fraudem suspicati, se Alexandriam, Antiochiam, Constantinopolin missuros esse dixerunt, qui eiusdem Concilij archetypa exemplaria adducerent, ut que Romanus episcopus similiter faceret, rogarunt: interim se facturos, quod prius facere consueuerant, affirmarunt. Hac legatione missa, literisq. simul, & veris ipsis, atque authenticis exemplaribus à Cyrillo Alexandrino, & Attico Constantinopolitano episcopo remissis, tum verò Canones esse deprauiatos, Papamque illud sanctissimū concilium corrupisse, & sedis suæ Apostolicæ Romanæ euehendæ extollendæq. causapriuilegia, atq. immunitates falsas excogitasse, sibi que attribuisse palam omnibus liquebat. Hic iam Hardingus meritò posset sua illa effundere: hinc verè posset exclamare, *Papa aleam fraudulenter iactat: Papa Conciliorum Canones, sanctorūque patrū decreta sua adulterina factura distendit.* Episcopi in Aphricano Concilio præsentis, re cognita, & penitus explorata, ad Cælestinum Episcopum tum Romanum hoc modo rescripserunt: *Decreta Nicena siue inferioris gradus clericos, siue episcopos suis Metropolitanis apertissime commiserunt. Prudentissime enim, iustissimeque prouiderunt, quacunque negotia in suis locis, ubi orta sunt, sine dā: nec unicuique prouincie gratiam sancti spiritus desaturam, qua equitas à Christi sacerdotibus & prudēter videatur, & cōstātissime teneatur: maxime, quia unicuiq. cōcessum est, si iudicio offēsus fuerit cognitorum ad cōcilia sue prouincie, vel etiā vniuersale prouocare. Nisi forte quisquam est, qui credat, vni cuiuslibet posse Deū nostrum examinis inspirare iustitiam, & innumeris cōgregatis in cōcilium sacerdotibus denegare. Aut quomodo trāsmarinum iudiciū ratū erit, ad quod testium necessaria persone, vel propter sexus, vel propter senectutis infirmitatem, vel multis aliis intercurrentibus impedimētis, adduci nō poterit? Nā ut aliqui tāquam à tua sanctitatis latere mirātur, nulla inuenimus parum synodo cōstitutum. Quia illud, quod pridem per eūdem coepiscopum nostrum Faustiniū tāquam ex parte Niceni cōcilij exinde trāsmisistis, in cōciliis verioribus, que accipiuntur Nicena, à sancto Cyrillo coepiscopo nostro ecclesie Alexandrinae, & à venerabili Attico Cōstantinopolitano antistite, ex authentico missis, tale aliquid nō potuimus reperire. Executores etiam Clericos vestros quibusq. petentib. nolite mittere, ne fumosum Typhum seculi in ecclesiam Christi videamur inducere.* Hucusque Concilij verba.

Concil. carthā.
6. can. 3.
cano. 4.
Non ita fecissent, si cuncta exemplaria cōbusta esse iudicassent.

cano. 7.
Concil. Aphric.
ca. 102.

Concil. Aphrican.
can. 105.

Papa corruptio-
nis manifestus.
Fumosum Typhum.

Pontifex Romanus cū se deprehensum, suamque fraudem manifestò indicatam perspiceret, quandoquidem Canones, quos ipse finxerat, à veris archetypis discreparēt, consilium cœpit opione sua callidum ut ipsos archetypos flammis Arianorum perire, nullumq. præterquam suū iam remanere verum archetypum persuaderet. Itaque epistolam quandam Athanasij, cæterorūque Ægypti episcoporum nomine, ad Marcum pontificem Romanum scriptam cōmentus est, in qua illi exemplar cōcilij Niceni ab eo deposcerēt, quādoquidem sua omnia funditus sublata interiissent. Verūm, hoc nimis fuit exile refugiū. Non enim facilè poterit Hardingus ostendere, quid in vllō Canonum illorum, qui nunc cōbusti feruntur, Athanasius subsidij inuenire potuisset quo vel se subleuaret, vel aduersarios suos morderet, atque pūgeret.

At verò tum Iulius pontifex Romanus, tum Athanasius episcopus Alexandrinus de hac re meminērunt: Nihil ergo est (inquit Hardingus) quā obrem aliquid de corruptione, & dolo malo suspicaremur. Quāquam hæc suspitionis depulsio, ipsam, nescio quo modo auget magis suspitionem. Nisi hinc vlcus esset, quorsum medicinam adhiberet? Citat quidem Iulius Niceni concilij canonem: attamen Hardingianum hunc canonem neutiquā citat. Deinde cōciliōrum confarcinator hanc cautionem de eodē in margine adhibuit: *Hoc statutum solum reducibile est ad quintum, & sextum caput Niceni Concilij: Verum apertè non inuenitur.* Tantūm nimirum isti Iulio testimonia proferenti tribuenda fides est.

In epistola de
cretali Iulij.

Hardingianus autem Athanasius, quæ scribit, absurda sic, & ridicula sūt, ut seipsa facilè prodāt. Etenim ut antè commonui ad Marcū Romanum pontificem de librorum incendio scribit: cū ipse tamen Athanasius certò sciret, nouem ad minimum annis antè demortuum esse Marcū, quā ea clamitas accidisset.

Manifesta corruptio.
Athanasius in epistola ad Orthodoxos.
Socrates lib. 2. cap. 14.

Perfimile est, quòd qui magnam illam Cōstantini imperatoris Donationē impudētissime cūdit, & commentus est eum decreuisse fingit, vt Romanæ sedi Cōstantinopolitanus subiiceretur episcopus. Quāquam nec vrbs Cōstantinopolitana tum cōdita, nec nomē illud auditū, nec episcopatus in ea institutus esset. Terentianum illud vsurpare non ineptè liceret: *Non satis commodè diuisa sunt temporibus tibi Daue hæc.*

Deinde idem Athanasius in epistola ad Fœlicem scribit, *Adulteratum ab Arianis esse Conciliū Nicenum:* in epistola autem ad Marcum, tanquam penitus oblitus sui, *exustum esse Nicenum Concilium ab Arianis* ait. Quāquam, si exustum fuit, quātum adulterari potuit: siq. adulteratum fuit qui tum crematum fuit? Nō bene conueniunt ista. Verum enimvero, quandoquidem, vt incensis exustisque Papæ valeat primatus instrumentis tantopere laborat Hardingus, si diligenter omnes rei istius expendere & considerare volueris circumstantias, optime lector, hoc tam magnū negotium, nihil esse aliud, quā magnam fabulam facillimè compereris. Primū enim vniuersa Niceni Concilij acta & exemplaria ad omnes vbique episcopos absentes fuisse transmissa ex Theodoreto liquet. Tum etiā Marius Victorinus contra Ariū scribēs, eadē acta in orbē vniuersum longè lateq. dispersa statim fuisse, eisq. innumerabiles statim subscripsisse, atq. assensisse episcopos testatur. Quòd cū certissimè verum sit, nunquid Hardingus affirmare aufit, ista vniuer-

Athanasius in epistola ad Fœlicem.

Athanasius in epistola ad Marcum.

Theodor. lib. 1. cap. 9. lib. 2. ca. 8.

Marius Victorinus aduersus Arium. lib. 2.

Concil. Carthag. 6. ca. 4.

Concil. Carthag. 6. ca. 102.

Concil. Carthag. 6. ca. 103.

sa exemplaria in omnibus orbis terrarum partibus vno momento, vnoque in loco, vna flamma, vno mandato periisse? Ariani neque potētes ita fuerunt, vt id perficere possent, neque adeo amētes, vt conari vellent. Certē, nihil vnquā eiusmodi illi præterea Concilio accidit. In re autem manifesta quid verbis opus est? Episcopi Aphricani vera istorum Canonū exemplaria habuerūt. Alypius episcopus Tagaltanus in hac cū Fauisino decertatione, inquit: *Adhuc tamen me mouet, quoniam cum inspiceremus Græca exemplaria huius Synodi Nicenæ, ista* (quæ de Romanæ sedis primatu venditantur) *ibi, nescio qua ratione, minime inuenimus.* Cyrillus etiam Alexandrinus episcopus, vt huius rei penitus explorandæ causâ verum huius Synodi archetypum mitteret rogatus, sic rescripsit: *Necessesse habui fidelissima exemplaria ex authentica Synodo vestra charitati dirigere.* Similiter Atticus episcopus Constantinopolitanus ad idem postulatū respondit hoc modo: *Canones sicut statuti sunt in Nicæa ciuitate à patribus, in integro ad vos direxi.* Iam verò si Canones isti funditus exulsi fuerunt, quemadmodum Hardingus affirmat, vnde tū fit vt integri postea reperiantur, sicuti sanctissimus pater Atticus, & eruditissimus episcopus Cyrillus testantur? Sique integri sunt postea inuēti, quī tū antea exulsi omnino fuerūt? Quonā autē etiā pacto accidit, vt homo nullus omnium, qui vel in Aphrica, vel in Europa, vel in Asia vixerunt: nullus neque ex Orientali ecclesia, neque ex Occidentali hos vnquā videre Canones potuerit, præterquā episcopus Romanus, qui suum ex iis primatū stabilire tam ambitiosè conatur? Quod si autem illos re quidē vera habeat vetustate vsque adeo authentica cōmendatos, trecētorumque & octodecim episcoporum manibus subscriptos, id quod confidentissimè iactatur, quin eos profert in medium? quamobrem verò mille & trecentis annis clam in tenebris quodammodo conditi fuerunt, nec vnquam aspecti sunt? Nicenum Concilium mehercle dignum est, quod promulgetur aliquando, atque in lucem edatur.

Athanasii in Epist. ad Marcū.

Nicolaus Cusanus de Donatione Constantini.

Concil. Nicen. can. 6.

Parilis mos.

Astor. 10.

Ista omnia recto iudicio examinata ad corruptorem apertè indicandum satis valere videātur. Tamen quò nullus adhuc dubitandi locus relinquatur, quanto studio, quantoque artificio suam Hardingianus Athanasius fabulam persequatur, quæso, Lector, considera. Non duxit esse satis, vt *Canones omnes planè combustos* affirmaret, quod præter illum nemo vnquam affirmauit, quin etiam, quandoquidem hoc prudentibus viris in dubium esse venturum videret, *an vlli vnquam huiusmodi Canones sanciti fuissent*, rationes atque causas, modum denique ipsum, circumstantiasque omnes, quibus vt illos faceret, adducta Synodus fuisset, cui se interfuisse etiam ait, accuratè exponeret, atque cōmemoraret. *Sanè* (inquit) *presentibus nobis octoginta capitula in memorata trecenta sunt synodo, scilicet quadraginta à Græcis Græca edita lingua, & quadraginta à Latinis similiter Latina edita lingua. Ex hoc Canonum numero decem capitula adunabuntur aliis, & congruis locis inferentur, vt ad formam septuaginta discipulorum, vel totius orbis terræ linguarum, septuaginta fierent capitula.* Ita ex saluberrimis, sanctissimisque fidei, morumque præceptis ac legibus, Athanasio isti Hardingiano vt præclara quædam, & bella mysteria fingat otium, est.

Ad has cōsiderationes adiungam illud, quod de illa nobilissima Constantini Donatione scriptum à Cardinali Cusano commemini: *In ipsa* (inquit) *scriptura reperi manifesta argumenta falsitatis.* Perinde licet de Hardingianis istis Canonibus respondere: *In ipsa dicendi, scribendique forma manifesto pugnantia reperire licet, & proinde certissima indicia falsitatis.* Etenim viginti priores, de quibus minime dubitatur, in Nicæna Synodo perlati fuerunt: ceteri verò, quos Augustinus, & episcopi Aphricani suspectos habuerunt, quibusque Primatum Romanus pontifex suum confirmat, Romanæ fuerunt, non Nicææ conditi. Ille commentitius Canon, quem hîc Hardingius profert, ait: *Pontifex Romanus potestatem, & dominatum in omnes patriarchas obtinet.* At germana, de qua liquet, Synodus Nicæna longè fecus habet: *Antiqua consuetudo seruetur per Aegyptum, Lybiam, & Pentapolim: vt Alexandrinus episcopus horū omnium habeat potestatem, quia & orbis Romæ Episcopo parilis mos est.* Hic Canon nullum, quemadmodum somniat Hardingus, Pontifici Romano reliquorum Patriarcharum principatum tribuit, sed communitatem duntaxat quandam & autoritatē suæ prouinciæ sollicitè gerendæ cæteris æquabilem defert. In hoc autem Canone ista duo verba *Parilis mos*, præcipuè sunt obseruanda: quæ de pari more, & ritu, & autoritatis æquabilitate necessariò intelligenda sunt. Canon Hardingianus *Diuum Petrum magistrum, & dominum omnium Christianorū principum facit*: neque tamen probare poterit Hardingus, quemquam Christianum extitisse principem, quando Petrus in vita esset. Quod si autem in reges principisque dominationem Petrus habuisset, apud Simonem tenuissimum coriarium diuersariac commorari voluisse non est verisimile. In cōclusionē minas terribiles proponit, *Siquis huic decreto reclamauerit, anathema sit.* In quo singularem iniuriam tum Augustino, tum omnibus etiam Aphricanis, Numidianis, Mauritanis, Pentapolitanis, Bizancenis facit, qui non modò canoni huic palam reclamarunt, sed esse etiam adulterinum conclamarunt: pontificemque Romanum hanc ob causam superbix atque ambitionis coarguerunt.

Dist. 16. vigint. Stephanus. PP.

Denique quid impulit Hardingum, vt *Pontificem Romanum istos septuaginta Canones tuta custodia conseruatos habere diceret?* Quid simulat? quid ludit? Equidem Romanus ipse pōtifex reclamat penitus, & se illos habere Canones negat. Sic enim inquit: *Viginti tantum capitula Nicæna Synodi in Sancta Romana Ecclesia habentur: sed quo neglectu alia defecerint, ambiguum est.* Papa viginti tantum canones extare confirmat: Hardingus esse septuaginta contendit. Non est rationi consentaneum vt Hardingus fidem habeamus, Papæ abrogemus.

Attamen Stephanus pontifex Romanus integros quondā fuisse Romæ septuaginta Canones perhi-

perhibet: in quam illum fraudē Hardingiani istius Athanasij falsa instrumenta induxerunt. Quibus quidem instrumentis etiam si titulum pontifex suum referat acceptum, eaque eiusmodi sint, ut alibi nusquam terrarū extant, tamen nec quomodo ea primū adeptus sit, nec quā diu serauerit, nec quo pacto amiserit, explicare potest. Quanquam non malè deperditum videatur, quod nisi per summam impudentiam vendicari, & proferri non potest.

Hardingianus Athanasius ait, *Potestatem ligandi, & soluendi sacra sedi Romana speciali quodam priuilegio supra alias ecclesias tributam esse.* Tamen veteres ac catholici patres nullum unquam huiusmodi singulare priuilegium agnouerunt. Cyprianus habet: *Quamuis Dominus Apostolis omnibus, post resurrectionem suam parem potestatem tribuat, tamen ut unitatem manifestaret, unitatis eiusdem originem ab uno incipientem sua autoritate disposuit. Hoc erant utique & ceteri Apostoli, quod fuit Petrus, pari consortio pradii & honoris, & potestatis.*

Cypria. de simplicitate praelatorum.

Et honoris & potestatis.

Origen. in Mattheæ tract. 11.

Cyriil in Ioan. lib. 3. cap. 20.

Basil. in libello de uita solitaria. Ca. 23.

Ca. 23.

Origenes habet: *An uerò soli Petro dantur à Christo clauis regni celorum, nec alius beatorum quisquam eas accepturus est? Hoc dictum, Tibi dabo clauis Regni Celorum, ceteris quoque est commune.* Cyrillus habet: *Apostolis, & eorum in ecclesiis successoribus plenam concessit potestatem.* Basiliius etiam habet: *Christus Petrum post se suae Ecclesiae pastorem constituit, & consequenter omnibus Pastoribus, & doctoribus eandem tribuit potestatem: cuius signum est, quod omnes ex aequo & ligant, & absolunt, quemadmodum ille.*

Quare, si parem omnibus Apostolis Christus potestatem tribuit: si ceteri Apostoli idem erant, quod Petrus fuit, æquali honore simul, & potestate donati: si Christus omnes communiter Apostolos affatus est: si omnes pastores æquè & ligant & soluunt, atque Petrus: quo tum ore Hardingus cum suo Athanasio dicere potuit, *ligandi soluendique, potestatem sancta Romana sedi supra omnes alias speciali priuilegio concessam esse?*

Nunc superest, ut horum omnium summam breuiter, & nudè concludam oculis, charissime Lector, tuis subiiciā atque proponā. Canones Hardingiani antè fuerūt exusti, quā facti: exusti fuerunt, & tamē adulterati fuerunt: adulterati fuerunt, & tamen exusti fuerunt. Athanasius iste Marcū pontificē Romanū de illis crematis nouè antè annis certiorē facit, quā ignis cōstructus esset.

Papa manifestæ corruptionis conuincitur testimonio patriarcharum, Constantinopolitani, atque Alexandrini, episcoporum etiam omnium, & Concilij Aphricani, in quo ipse Augustinus præfens adfuit.

Hardingus hos inuifos hactenus Canones Papam custodire affirmat: Papa ipse hoc pernegat.

Canones isti non modò priscis catholicis patribus repugnant, sed etiam ceteris eiusdem Synodi Canonibus aduersantur.

Episcopi in Aphricano Concilio congregati hunc Papæ conatum palàm reprehendunt, eumq; *superbiam prophanam inanemq; ambitionem appellant.*

His Hardingus firmamentis Romanæ sedis amplitudinem extollit.

Hardingus. 7. Sectio.

AD luculentiorē huius rei demonstrationem facillè liceret hoc in loco proferre Concilium Sardicense, Calchedonense, quadam Aphricana Concilia, atque aliquot etiam ab hæreticis habita, multaque alia: sed cum illa uulgò nota sit testimoniorum copia, ista sufficiant.

Episcopus Sarisburiensis.

Ista Concilia muta inducuntur, & tacita: que proinde possem tutò præterire, quousque eloqui aliquid didicissent: tamen, quando quidem isti homines sapienter se facturos putant, si sua omnia tenebris inuoluerint, atque implicarint, non alienum fuerit eadem extricare & euoluere, atque in claram lucem efferre.

In Calchedonensi Concilio fuit ad hunc modum decretum: *Teneat & Aegyptus, ut Episcopus Alexandria omnium habeat potestatem: quoniam & Romano Episcopo hæc est consuetudo. Similiter & qui in Antiochia constitutus est.* Hoc Concilium patriarcharum horum cuiuslibet suam finibus quibusdam conclusit distinxitque potestatem, nec ulli in alterum dominatum permisit.

Cōcil. Calchedon. Actio. ne. 16.

Patres Concilij Aphricani, quo non nihil Hardingus uidetur esse confusus, sic sanxerūt: *Ne primæ sedis Episcopus appelletur princeps Sacerdotum, aut Summus Sacerdos, aut aliquid huiusmodi: sed tantum Primæ sedis Episcopus.* Rursus: *Si prouocandum putauerint, non prouocent, nisi ad Aphricana Concilia, vel ad Primates prouinciarum suarum. Ad transmarina qui putauerint appellandum, hoc est ad Romanum pontificem) à nullo intra Aphricam in Communionem suscipiantur.* Hæc breuiter quasi præteriens perstrinxi, ut ex istis cætera conicerentur. Non hinc (opinor) concluderit Hardingus, pontificem Romanum episcopum uniuersalem, aut uniuersalis ecclesie caput fuisse appellatum.

Concil. Aphrican. can. 6.

Can. 102.

Hardingus. 8. Sectio.

Princes Christiani, qui scitis edictisq; suis Canonum decreta de Papa primatu lata sanxerunt, & confirmarunt, non autem illam ei auctoritatem primi tribuerunt, quemadmodum aduersary nostri falso

^a Falsum. Phocas quidē hunc titulum Romano Pōtiffi detulit: Iustinianus nimirē

tradunt, ^a Iustinianus, & Phocas fuerunt. Iustiniani edictum his verbis continetur: Sancimus secundum canonum definitiones, Sanctissimum senioris Romæ Papam, primum esse omnium sacerdotum. Circiter septuaginta post Iustinianum annos Phocas imperator tempore Bonifacii, quo arrogantiam, ut Paulus Diaconus scripsit, Constantinopolitanus episcopi coereret, qui vanè, atq; ut Gregorius inquit, contra Domini mandata, & canonum decreta, & proinde impiè, vniuersalis, seu Oecumenici episcopi sibi nomen asciuit, seq; primum episcoporum omnium vocauit, similiter decreuit, atq; constituit ut sancta Romana, atque Apostolica ecclesiæ sedes pro omnium ecclesiarum capite haberetur.

In authēt. de ecclesiast. titu.

Lib. 4. histor. Longobardi- ca. cap. 36.

Episcopus Sarisburiensis.

Theodore lib. 5. cap. 18. Sozom. lib. 7. cap. 24. Socrat. lib. 1. cap. 24.

Imperatores, principes, atque cæteri aliquando erga viros ipsos propenso animo locorum gratiâ fuerunt: aliquando contrâ locis ipsi fauerunt hominum admiratione, atque amore commoti. Theodosius imperator, *Nullum se vnquam vidisse episcopum præterquam Ambrosium qui se, tanquam episcopum gereret, dicere solitus est.* Constantinus Cæsar de Eusebio Cæsariensi episcopo prædicabat: *Dignus est, qui sit episcopus non tantum vniuersi ciuitatis, sed etiam prope vniuersi orbis.* Locorum autem ratione, cum vel eorum vetustatem, vel imperium politicamque ditionem, vel situs commoditatem, vel aliam huiusmodi aliquam causam atque circumstantiam intuerentur, vt eis gratificari, atque extraordinaria quædam priuilegia deferre vellent, impulsus fuerunt. Hinc nimirum extitit, vt Iustinianus imperator ciuitatem Constantinopolitanam singulari quodam studio complecteretur, quod ea & opibus aucta, & imperio potens esset, propterque summam amplitudinem, atque nobilitatem suam *Noua Roma* appellaretur: quodque esset, vt inquit, *Mater pietatis nostræ, & Christianorum orthodoxæ religionis omnium.* Eisdem etiam causis inductus imperator hoc singulare priuilegium Romanæ sedi concessit: *Sancimus secundum Canonum definitiones sanctissimum senioris Romæ Papam primum esse omnium sacerdotum.* Tamen ἐν παρόδῳ, nequem fortè in errorem inducat hoc vocabulum *Papa*, tuum est, Lector, cognoscere, nomen hoc, antiquis temporibus Græcorum sermone significasse patrem, quod ex eo liquet, quod Iupiter, magnum illud idolum, diuino cultu apud Bithynos dignatum, *Papa* diceretur: ὁ θεὸς, ὁ πάππας: id est, Iupiter *Papa*: tum etiam, quod Augustini ætate, ac seculis prioribus eadem appellatio non Romano duntaxat pontifici, sed omnibus communiter episcopis tributa fuerit. Presbyteri & Diaconi Romani ad Cyprianum Carthaginensem episcopum literas dant inscriptas hoc modo: *Cypriano Papæ.* Galerius etiam præfectus Cyprianum in quæstionem de fide Christiana adductum interrogat hoc modo: *Tu es, quem Christiani suum Papam nominant?* Sic Hieronymus suas ad Augustinum Hipponensem episcopum epistolas inscribit: *Hieronymus beatissimo Papæ Augustino.* Hæc obiter.

Authent. De ecclesiast. titul. Collatione. 9. Ideoque sanctissimus. Cod. De sacrosanctis ecclesiis. Decernimus sacrosanctâ Authen Colla. 9. De ecclesi. titulis. Cælius Rhodigin. lib. 11. cap. 21. Iupiter Papa. Cyprian. lib. 2. epist. 7. Pontius in passione Cypriani Inter epistolas Augusti. epist. 11.

Cod. De sacrosanctis Ecclesiis. Decernimus.

πῶς δὲ οὕτως ἐστὶν.

Cod. De sacrosanctis Ecclesiis. Omni innoatione. Authen. vt determinatus sit numerus Clericorum. ὁ βασιλεὺς Επὶ φανίῳ αἰκον- μενικῶ πανσεπά

Quare vt, vnde sumus digressi, eò reuertamur, non debet Hardingus ex quouis, quod legerit, quoduis, quod libuerit, concludere. Hoc pontifici Romano concessum priuilegium, quo ille primus omnium sacerdotum est constitutus non eiusmodi fuit, vt is vnus omnia pro arbitrio administraret, totumque mundum suo dominatu constringeret: sed tantum, vt in publicis cõuentibus, atque Cõciliis locum superiorè sedemque capefferet, & ἀτάξια vitandæ causâ ceteris præiret, & moderaretur. Imperatoris disertæ verba sunt: *Prærogatiua in episcoporum Concilio, vel extra Cõcilium ante alios residendi.* Hæc autè prærogatiua Græcè προεδρία dicitur, id est, *Prima sedis prærogatiua.* Istæ etiã in illo sermone formæ vitatæ, & peruulgatæ sunt: τὰ προεδρία ἔχειν, τὰ δευτερία, τὰ τριτία: nec minùs hæ Latinæ, *Obtinere primas, secundas, tertias.* Quod autem nihil aliud senserit Iustinianus, ex hoc ipso loco, quem nunc Hardingus citauit, manifestò liquebit. Verba hoc modo habent: *Sancimus, & c. senioris Romæ Papam, primum esse omnium sacerdotum: Beatissimum autem Archiepiscopum Constantinopoleos Nouæ Romæ secundum habere locum.* Hinc iam constat hoc, quicquid est priuilegij in eo solummodo situm fuisse, quod Romanus pontifex primo ante ceteros gradu ac loco resideret. Verba tamen, quæ in eodem decreto consequuntur, attende, quæso, lector, facileque perspicies, non modò Hardingum dolo malo hac in causa vsum esse, sed pontificè etiam Romanum ista vniuersali potestate, de qua nunc tam altè somniat, disertè tum prohibitum atque exclusum fuisse. Mox enim sequitur: *Beatissimum archiepiscopum prima Iustiniana patriæ nostræ habere semper sub sua iurisdictione episcopos prouinciarum Dacia, & Dania, & Dardania, & Mysia, atque Pannonia: & ab eo hos ordinari: ipsum verò à proprio ordinari Concilio: & in subiectis sibi prouinciis locum obtinere eum sedis Apostolica Roma.* Hic Iustinianensem episcopum in æquali authoritatis gradu intra suam quidem ditionem constitutum videmus, atque Romanum pontificem in sua. Perinde est, quod Iustinianus imperator ait: *Ecclesiæ urbis Constantinopolitana Roma veteris prærogatiua letatur.*

Quare si episcopus Iustinianæ, Romanusque pontifex in sua vterque prouincia parè authoritatem obtinet: si quæ ecclesiæ Constantinopolitana prærogatiuis atque immunitatibus iisdem finitur, quibus est donata ciuitas Romana, tum verò Romani nequaquam vniuersalis est pontificis potestas, neque caput vniuersalis ecclesiæ meritò appellari potest. Ipse equidem Iustinianus ad Epiphaniū episcopum Cõstantinopolitanū scribens, eū *oecumenicum patriarchā* vocat: quo illū certè nomine nō fuisset dignatus, si hūc Romano pōtiffici vnice deberi titulū iudicasset. Rationis forma, quæ ex his Iustiniani verbis cõcludit Harding. huiusmodi est: Romanus pōtiffex in cõciliis genera-

generalibus Primas obtinebat: Ergo, vniuersalis episcopus fuit. Hoc quid ponderis habeat argumentum, Hardingo diiudicandum relinquo.

Attamen Phocas imperator Romanæ sedis extraordinario quodam beneficio concessit, vt eiusdem pontifex *caput omnium ecclesiarum* nuncuparetur. Verum istud priuilegiū Hardingus Bonifacio tertio datū esse nouit, qui Romæ Pontifex fuit anno Domini sexcentesimo octauo, eodem videlicet tempore, quo primū Mahometes suam cœpit in Arabia constituere sectam, atque propterea nihil ad institutam causam valet, cum sexcentos annos à me constitutos excesserit. Verumenimvero Bonifacium id ægerrimè, & maxima contentione tunc impetrasse & Platina, & Sabellicus testantur. Quandoquidem autem à viro aliquo singulari pietate prædito primatum hunc constitutum videri cupit Hardingus, hoc te scire operæpretium erit, Lector optime, hunc Phocam, cum militari tantum ordine censeretur, per nefarium scelus, atque perfidiam domino suo, & principi Mauritio imperatori manus iniecit, eumque acerbissima morte affecit. Quæ quidem eiusmodi fuisse traditur: Primū educi imperatoris filium natu minimum iussit, quem ante oculos patris necauit: tum secundum: post tertium: deinde, ipsius vxorem: Mauritio interim incredibili mœrore inspectate, & lugente, & ad Deum vociferante, *Iustus es Domine, & iusta sunt iudicia tua.* Tandem & ipsum pari crudelitate Mauritium interfecit, atque imperatoris, & coniugis, & liberorum ipsius vno in acervo cadauera posuit. Quo ad imperij gubernacula sedente Deus amorem penitus, & fauorem suum subtrahere visus est: Gallia, Hispania, Germania, Longobardia, maximaque orientis pars sese ab imperio in perpetuum disiunxit, tanta nimirum iactura, quanta nunquam prius acciderat. Postquam vitam huiusmodi flagitiis contaminasset suam multisque homicidijs se, atque alijs sceleribus obstrinxisset, populus in eum inuasit, & trucidatum in ignem iniecit. Hic ille fuit, qui Romanum pontificem vniuersalis ecclesiæ caput esse primus edixit.

Anno Domini
608.

Platina.
Sabellicus.

Abbas Vrper-
gensis in Mau-
ritio.

Cariō in chro-
nicis.
Abbas Vrper-
gensis.

Hardingus. 9. Sectio.

DE *vetustis Doctoribus quid dicam: certè nimirum hac res tam sæpe tamq, tritè ab illis prodita est, ut eorum collata atque collecta in vnum sententia vix magno volumine continerentur. Paucorum commemoratio hoc tempore coniecturam facilem de omnibus dabit, atque ita sufficiet.*

Irenæus postquam multis verbis ecclesiam Romanam collaudasset, ad extremum hac verba enunsiat, quibus eiusdem principatus agnoscitur: Ad hanc ecclesiam (Romanam) propter potentiorè principalitatem, necesse est omnem conuenire ecclesiam, hoc est eos qui vndique sunt fideles: id est, quia maioris potentia, & authoritatis est, quàm alia ecclesia, & omnium princeps.

Episcopus Sarisburiensis.

DOCTORUM nimia multitudo se magnopere perturbari queritur Hardingus: Quanquam neminem illorum inuenire potest, qui Romanum pontificem vniuersalem episcopū, aut vniuersalis ecclesiæ caput nuncupet.

Irenæus nihil neque de primatu, neque de capite ecclesiæ, neque de vlla istiusmodi vniuersali potestate loquitur. Quare authoris sui sententiam ementitur Hardingus, eaque confirmat, quæ ipse nunquam cogitauit. Etenim eo quidem in loco Irenæus duntaxat aduersus Valentinū, Cerdonem, Marcionem scribit, qui contra doctrinam Apostolicam nouas quasdam hæreses, & inania sui cerebri somnia proposuerunt. Quæ vt cuiusmodi essent, liquidò constaret, in eas ecclesias oculos conicere, quas Apostoli constituerant, illos habere. *Qua est ephesi ecclesia à Paulo quidè fundata, Ioanne autem permanente apud eos vsq, ad Traiani tempora, testis est verus Apostolorum traditionis. Policarpus ab Apostolis doctus, in e, qua est Smyrnis, ecclesia, constitutus episcopus fuit. Hic docuit semper que ab apostolis didicerat: & testimonium his perhibet, que sunt in Asia ecclesia omnes. Barbari, qui fidem sine literis crediderunt, si quis eis annunciar et ea, qua ab hæreticis adinuenta sunt, statim concluderent aures.* Sic tum Irenæus hæreticos istos euocauit, vt nos hodie nos in aduersarios, Doctrinæ ecclesiarumque Apostolicarum trutina examinandos. Inquit autem, *Valdè longum est, in hoc tali volumine omnium ecclesiarum enumerare successiones: eamque ob causam in Romanæ ecclesiæ potissimum exemplo acquiescit, quam ille Maximam, antiquissimā, & omnibus cognitā nominat atque, Huius ecclesiæ exemplo prauā omnē doctrinā profligamus.* Deinde adiungit, *Ad hanc ecclesiā, propter potentiorē principalitatem necesse est omnem ecclesiam conuenire:* rationē autē hanc affert: *Quia in hac semper conseruata est ea, qua est ab Apostolis, Traditio.* Eodem modo imperatores Gratianus, Valentinianus, & Theodosius eos omnes nominari Catholicos iusserunt, qui fidem tenerent, & sequerentur Romanæ sedis traditam à Petro. Est namque doctrinā Apostolica iudex & regula fidei. Hanc initio doctrinam ecclesia Romana accuratissimè seruabit ab omni laque integram: eaque de causa cæteris honore ac fama præluxit.

Irenæus, lib. 3.
cap. 3.

Irenæus, lib. 3.
cap. 4.

Cod. De sum-
ma Trini. cun-
& os popul.
Sozomen. lib.
7. cap. 4.

Sed illa Irenæi verba virgebunt: *Propter potentiorē principalitatem:* ex his natus illorum error est. Illi de regno & principatu somniant: Christus autem ad discipulos suos inquit: *Reges gentium dominantur eis: vos autem non sic:* & Origenes habet. *Qui vocatur ad episcopatū non vocatur ad principatum, sed ad seruitutem totius ecclesiæ.* Principatus de quo loquutus est Irenæus, politica administratione, ac ciuili imperio vrbis Romæ continebatur, in qua tum totius orbis Monar-

Math. 20.

Luc. 22.

Origen. in Esa.

cap. 6.

1. Timoth. 3.

7. Quæst. r.
placuit.
Inter epistolas
Augustini, e-
pist. 35.

chiam Deus collocauerat, in eiusque ditionem cunctas gentes redegerat. Vnde accidit, ut in ea accensa Dei Ecclesia illustrior cunctisque populis notior existeret. Episcopi autem Romani, qui illis temporibus extiterunt, non fundos possederunt, non ampla vectigalia habuerunt: sed imminente semper illorum ceruicibus securi perpetuis persecutionibus obnoxiam vitam egerunt: utque Paulus inquit, *Pro purgamentis mundi, & quasi face omnium hominum* habiti ab omni principatus specie atque imagine abfuerunt. Nihilominus, princeps quædam seu primaria illa est appellata Ecclesia, propter vrbs dominatum atque principatum. Quo sensu *Ecclesia principalis* apud antiquos patres aliquando accipitur. In Carthaginensi Concilio ad hunc modum habetur: *Placuit, ut nemini sit facultas, relicta principali Cathedra, ad aliquam Ecclesiam in Diocesi constitutam se conferre.* Similiter Paulinus ad Alypium habet: *Dominus in suis te ciuibus principalem cum principibus populi sui, sede Apostolica merito collocauit.* Quare principatus, cuius meminit Irenæus, non in Euangelij prædicatione, sed in politica autoritate & administratione constitutus fuit: non in Pontifice, qui Christum profitebatur, sed in imperatore, qui auersus à pietate fuit: non in Ecclesia, sed in crudelissimis vexatoribus hostibusque Ecclesiæ. Quapropter, quod sic Hardingus argumentatur, *Roma orbem terrarum ditione sua & dominatu complexa est. Ergo Pontifex Romanus caput vniuersalis Ecclesiæ fuit:* non satis, quam rectè concluderet, visus est attendere. Ex iisdem namque principiis sic non minùs concludere liceret: *Roma principatum illum orbis nunc amisit: Ergo, Romanus pontifex vniuersalis Ecclesiæ caput esse desit.*

Gregor. lib. 4.
epist. 36.

Breuius, si traditiones, doctrinamque Apostolicam fideliter Ecclesia Romana hodie conseruaret, nos eam omnibus illis decoris ornamentis libentissimè dignaremur, quæ illi tribuit Irenæus. Verùm ea nunc Christi iugum petulantissimè excussit, Deique mandata pertinacissimè perripit, quò suas tueretur traditiones. Exempli gratiâ, ut alias innumerabiles corruptelas mittamus, Pontifex Romanus *vniuersalis Episcopi* sibi nunc titulum arrogat. Gregorius verò ait: *Nemo decessorum meorum hoc tam profano vocabulo vti consensit.* Quamobrem sicuti Irenæus de suo tempore dixerat, *Ecclesia Romana semper hucusque eam, qua est ab Apostolis, traditionem, & doctrinam tenuit: Ergo, illam omnes Ecclesiæ sibi pro exemplo proponere, illique consentire debent:* ita nobis contrà licet de nostris temporibus vsurpare: Ecclesia Romana traditionem doctrinamque Apostolicam nunc violauit: Ergo, nulla Ecclesia illam imitari, eique sese adiungere debet.

Hardingus. 10. Sectio.

Andreas Christum antè sequutus est, quàm Petrus: Et tamen primatum non accepit Andreas, *In 2. Cor. 11* sed Petrus, inquit Ambrosius.

Episcopus Sarisburiensis.

In sermon. 35.
De ieiunio.
August. in Euā-
gel. Ioannis.
tract. 73.
Concil. Calche-
donen. Actio-
ne prima.
Concil. Tolet.
6. ca. 13.

Hoc erratum inde duntaxat profectum est, quòd vocabulum istud, *Primatus*, quid valeat, non rectè intelligitur. Eo namque potestatem quandam per orbem vniuersum fufam, & omnia complexam significari necessarium iudicat Hardingus. Quamquam hoc nomen apud antiquos patres, non pro principatu quodam in alios, aut imperio sumi (sed multò quidem secus adhiberi) facilè constiterit. Atque ut principium ab Ambrosio ducam, sic ille habet: *Esau per lentem honorem Primatus amisit.* Eodem modo scribit Augustinus: *Esau primatus suos, non propter gallinam, sed propter lenticulam perdidit.* Similiter Calchedonense Concilium, cum hæresiarcham illum abbatem Eutychem condemnaret, his verbis vitur: *Decernimus eum extraneum esse ab omni officio sacerdotali, & à nostra communione, & à Primatu monasterij.* Itidem Concilium Toletanum: *Primatu dignitatis honorabiles habentur in palatio.* Non erit (opinor) necesse istis in locis *Primatum* pro vniuersali aliquo infinitoque dominatu accipere.

Concil. Con-
stantino. 1. ca. 2.
Concil. Cal-
chedon. Actio 16.
Concil. Calche-
donea. Actio. 16

Huc accedit, quod verbum idem, *Primatus*, Patriarchæ cuiusque gradum sublimiorem sæpenu-mero designet, nedum pro dominatione, quam sibi Romanus Pontifex deposcit, solummodo sumatur. In Constantinopolitano Concilio sic habetur: *Alexandria Episcopi solius Orientis curam gerant, seruatibus honoribus Primatus Ecclesiæ Antiochena.* Perinde quoque reperitur in Calchedonensi Concilio: *Episcopus, qui in Antiochia constitutus est, & qui in cæteris prouinciis, habeant Primatus Ecclesiæ ciuitatum ampliorum.* Ita imperatores Theodosius atque Valentinianus ad Dioscorum Alexandrinum Episcopum scripserunt, quemadmodum in Calchedonensi Concilio perhibetur, *Au thoritatem, & primatum tuæ præbemus beatitudini.*

Tertullian. De
Præscriptio.
contra hæreti.
Cyprian. De
simplicitate
prælatorum.

Quare, si verbum hoc, *Primatus*, eam potestatem atque dominationem, quam fingit Hardingus, necessariò significet, tum quidem Esau, Eutychem, Episcopum Antiochenum, atque Alexandrinum vniuersalem potestatem, & orbis totius administrationem obtinuisse est necesse. Sin autem pro quouis amplioris dignitatis, aut gradus superioris, aut prærogatiuæ genere rectè intelligi possit, tum Hardingi non nihil debilitatur argumentatio, nec tantum concludit, quantum proposuit. Equidem Tertullianus habet: *Tot ac tanta Ecclesiæ, vna est illa ab Apostolis prima, ex qua omnes. Sic omnes prima, & omnes Apostolica, dum vnā omnes probant vnitatem.*

Quod ad Petri primatum attinet, Cyprianus inquit: *Hoc erant aly, quod Petrus, pari consortio præditi, & honoris, & potestatis.* Idem etiam Ambrosius confirmat, eodem in loco, cuius hinc Hardingus

Hardingus meminit: *Inter Petrum, & Paulum, quis cui prapponatur, incertum est.* Si quidem in omnes Apostolos principatum Petrus adeptus fuisse, eundem etiam in Paulum profecto exercuisset. Itaque forsitan non dubitabit etiam Hardingus affirmare, quantumuis id disertis verbis neget Ambrosius, atque Gregorius dicat, *Petrus vniuersalis Apostolus non vocatur.*

Gregor. lib. 3.
epist. 31.

Ex Ambrosij verbis sic concludit Hardingus: Petrus Apostolorum primus fuit: Ergo, Papa vniuersalis Ecclesie caput est. Hoc argumentum aliqua animaduersione indiget: etenim, vt nunc habet, parum valet.

Hardingus. II. Sectio.

IN Athanasij, Episcoporumque Aegyptiorum ad Liberium Papam epistola, in qua opem ab eo contra Arianorum violentas iniurias supplices petunt, haec verba inueniuntur: Huius rei gratia, vniuersalis vobis à Christo Iesu commissa est Ecclesia, vt pro omnibus laboretis, & cunctis opem ferre non negligatis: quia dum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt omnia, quae possidet.

Hec epistola est supposititia.

Luc. II.

Episcopus Sarisburiensis.

HAEC epistola, quae Athanasij nomine circumfertur, praeterquam quod futilis est, atque pernilis, & inanissima quadam loquacitate superfluit, clarissima etiam manifestae falsitatis indicia ostendit. Si quis plura desideret, consulat, quod ante ad epistolam, quam Athanasius ad Faelicem scripsisse fingitur, respondimus.

Hardingus. 12. Sectio.

Hilarius multa in laudes Petri, a sui que in ea sede successoris depromens, inquit: Supereminentem supra omnes alios beatæ fidei suæ confessione locum promeruit.

Falsum: nullum enim verbum Hilarius de Petri successore facit. Falsum: haec verba non habentur in Hilario.

Episcopus Sarisburiensis.

Hilarius, inquit Hardingus, multus est in efferendo, extollendoque Petro, simul & illius ea in sede successore. Hoc primo vehementer falsum est. Etenim illo in loco omni nullum Hilarius neque de Roma, neque de sede aliqua, neque de successore Petri verbum enuntiat. Fidem modo Petri, qua Christum Dei viuientis esse filium confessus est, collaudat, aitque, *Haec fides est fundamentum Ecclesiae: super hanc confessionis petram, Ecclesia edificatio est.* Tum adiungit, *Confessione beata fidei suae supereminentem locum promeruit*, quibus Hardingus de suo addit, *supra alios omnes.* In quo alterum etiam falsum admisit. Hilarius enim solummodo inquit, *supereminentem locum promeruit*, neque de altero quoquam meminit. Augustinus habet: *Petrus pro omnibus dixit, & cum omnibus accepit.* Quemadmodum eadem fuit omnium confessio, sic dignitatis idem erat gradus omnium. Gradus autem eiusmodi fuit, nimirum vt Dei sanctorum primitiae essent, vasa electa, populi parentes, lucerna mundi, columnae Ecclesiae, & Angeli Dei, vt sederent super duodecim thronos, & iudicaret duodecim tribus Israel. Hic Apostolorum Christi locus ille *supereminens* fuit, omnibusque illis aequaliter communis extitit.

De trinitate, l. 6.

August. in. 102.
tract. 11. & 124.

1. Cor. 15.

1. Cor. 4.

Rom. 9.

Matth. 5.

1. Timot. 3.

Luc. 22.

A. 7.

A. 6.

Reuelat. 1.

Reuelat. 2.

Tamen adduci non potest Hardingus, vt aliquem esse eminentiae locum, praeterquam Romae, credat: eoque fingit, postquam hanc confessionem edidisset Petrus, Christum ei respondisse: *Beatus es Simon Bariona: eris namque Papa, supraque fratres tuos eueheris, atque omni potestate regali ornaveris, omnesque mundi principes fasces tibi summittent.* Hic ille est eximius locus, quem Petro Christum esse pollicitum comminiscitur Hardingus.

Ex istis Hilarij verbis sic argumentari videtur Hardingus: Petrus locum *supereminentem* promeruit: Ergo, Pontifex Romanus caput est Ecclesiae vniuersalis. Haec ratio aperta est, sed prodit ipsa.

Hardingus. 13. Sectio.

De vocatione
genitum. lib.
2. cap. 6.

Ambrosius credere se confessus Romani imperij amplitudinem Diuina providentia preparatam fuisse, quod melius Euangelium in omnes se partes late funderet, & propagaretur, de Roma sic inquit. Quae tamen per Apostolici sacerdotij principatum amplior facta est arce Religionis, quam folio potestatis.

Episcopus Sarisburiensis.

HAEC Ambrosij verba vera quidem sunt, & certa, nec quicquam Hardingi causam adiuuant. Integram autem hoc in loco comprehensionem Hardingus transiit, quae totum eius institutum funditus euertit. Quae enim proxime praecedunt verba eiusmodi sunt: *Quamuis gratia Christiana non contenta sit eosdem limites habere, quos Roma, multosque iam populorum sceptrum crucis Christi illa subdiderit, quos armis suis ista non domuit.* Si gratia salusque Dei latiores fides habeat, longiusque

Extra de Maiori & obedientia Vnam sanctam.

diffundatur, quàm ditio Romana, vnde tum vniuersalem potestatem Pōtiffex Romanus vendicat suam? Multi, qui extra limites atque imperium Romanum viuunt, tamen gratiæ Christi participes fiunt: quum fit vt Bonifacius Episcopus Romanus dicat: *Subesse Romano Pontifici omni humane creatura declaramus, dicimus, definitimus, pronuntiamus omnino esse de necessitate salutis?*

Ambrosius in sermone 66.

Ambrosius illustrandæ Christi Euangelij amplificandæque gloriæ causam cum imperij Romani, quod permagnam tunc orbis partem complexum est, potentia atque amplitudine confert. Quidam dixit, *Romanos rerum dominos*. Ambrosius habet: *Roma principatum, & caput obtinet nationum*. Sic Ecclesiam cum vrbe, Euangelij vires cum imperij potentia, crucis sceptrum cum imperatoris insignibus, alterius gloriæ cum ornamentis alterius comparare videtur. Etsi propter imperium Roma splendida fuit, propter tamen Euangelium multò clarior illustriorque extitit. Imperator Romanus opibus potentiæque sua gentes deuicit: Euangelium autem Christi ipsum imperatorem cepit, sibi que subiecit. Constantinus, Theodosius, Valentinianus, aliique imperatores Romani se suaque omnia Christo subiecta esse confessi sunt. Ambrosius etiã ad Valentinianum imperatorem scribit: *Quid honorificetius, quam vt imperator dicatur filius Ecclesie?* Hæc tota fuit Ambrosij, & sola sententia. Eodem refertur, quod Augustinus inquit *Ostendatur mihi Roma in honore tanto templum Romuli, in quanto ego ibi ostendo memoriam Petri. In Petro quis honoratur, nisi ille defunctus pro nobis? Summus enim Christiani non Petriani*. Similiter Chrysostomus: *Contigit primum Antiochie Discipulos appellari Christianos. Hoc autem ciuitatum, quæ sunt in mundo cunctarum habet nulla, nec ipsa Romuli ciuitas*. Quare hoc sensit, hoc voluit Ambrosius Romam non antea tam fuisse celebrem

Ambr. epist. 12. August. in Psal. 44.

Ad populum Antioch. homil. 17.

Monarchiæ magnitudine, quàm postea Christi Euangelio. At Ambrosius ait: *per Apostolici sacerdotij principatum*: quibus verbis demissi in mundanam pompam oculi facile præstringuntur. Quamquam non ignorat Hardingus Petrum Romæ degentem nullam principatus imaginem aut splendorem habuisse. Omnis eius spiritualis fuit potestas, inque Euangelij duntaxat prædicatione consistit, quibus Deus armis vsus reges principisque sub Christi sui imperium subiungere potest. Sic Deus ad Hieremiam inquit: *Constituite super gentes, & regna*. Petrus etiam ad omnes Christianos communiter loquutus, ait: *Vos estis regale sacerdotium*. Hic autem religionis principatus ac potestas non modò Romæ obtinuit, sed in omni etiam loco, quò Christi nomen immigrauerat atque constiterat. Tamen, cum propter multitudinem idolorum, quæ culta ea in vrbe fuerant, tum propter imperij amplitudinem, Christi de Roma multò visum esse gloriosissimum triumphum fateor.

2. cor. 10.

Hierem. 1. 1. Pet. 12.

Nunc Hardingi videamus argumentationem: *Roma propter Euangelium illustrior fuit, quàm vquam antea propter imperium fuerat. ergo, Papa vniuersalis ecclesie caput est appellatus*. Hoc argumentum eiusmodi est, vt nulla responsione indigeat.

Hardingus. 14. Sectio.

*Falsum in Augustini corrum pendis verbis situm.

Augustinus in centesima sexagesima secunda epistola habet: In Ecclesia Romana semper Apostolicæ cathedræ viguit principatus. Idem Augustinus ad Bonifacium Episcopum Romanum scribens: *Hæc cura (inquit, de Pelagianis conquerens) communis est nobis omnibus, qui fungimur Episcopatus officio, quamuis ipse in eo præmineas celsiore fastigio* *speculæ pastoralis* *Alio in loco hæc verba habet: Cæterum magis vereri debeo, ne in Petrum contumeliosus existam. Quis enim nescit, illum Apostolatus principatum, cui libet Episcopatu præferendum? Alium manifestissimum locum habet in libro de vilitate credendi ad Honoratum: Cum tamen tantum auxilium Dei, tantum profectum fructumque videamus, dubitabimus nos eius Ecclesiæ condere gremio, quæ vsque ad confessionem generis humani ab Apostolica sede per successiones Episcoporum, frustra hæreticis circum latrantibus, & partim plebis ipsius iudicio, partim conciliorum grauitate, partim etiam miraculorum maiestate damnatis culmen autoritatis obtinuit? Cui nolle primas dare, vel summæ profectò impietatis est, vel præcipitis arrogantia.*

Lib. 1. contra 2. epistolas Pelagianorum. Ad Bonifacium cap. 1. Quæuis ipse in eo præmineas celsiore fastigio speculæ pastoralis. Lib. 2. de Baptismo contra Donatistas. Cap. 17.

Episcopus Sarisburiensis.

concil. Carthagini. 1. cap. 26.

concil. Hippone. cap. 27. Concil. Aphrican. ca. 92.

Ad hæc Augustini loca facilis est & expedita responsio. Hic enim neque vniuersalis Episcopi, neque capitis Ecclesiæ, neque principatus atque dominatus in alios vniuersos mentionem habemus, neque vllum præterea vocabulum extat, quo indicare tale aliquid posse videatur. Hardingus non est nescius Augustinum Concilio Carthaginiensi interfuisse, suoque suffragio Decretum approbasse, quo vetitum, fuit *ne prima sedis episcopus, aut princeps sacerdotum, aut summus sacerdos, aut huiusmodi aliquo vocabulo appellaretur*.

Nec ignorat eundem Augustinum postea illud ipsum in quodam Concilio Hippone Regio: quæ sua fuit diocesis, habito confirmasse. Nouit etiam hunc ipsum Augustinum vnâ cum aliis Episcopis numero ducentis septendecim in Concilio Aphricano congregatis sanxisse, ne cui homini fas esset in iis regionibus degenti, transmarini cuiusquam opem implorare, atque ad Romanum Pontificem prouocare, quique secus fecissent, eum excommunicari: in quo immensam illam dominationem, & vniuersalem potestatem penitus improbauit, de qua tam multi postea somniant. Præterea in Euangelium Ioannis inquit: *Petrus erat oculus in capite*: non caput ipsum fuisse Petrum

trum affirmat. Hisce ex verbis, quid hac de re Augustinus iudicari clarissimè cõstat. Cætera quæ hoc in loco afferuntur ex hac Hardingi sola disputatione pendent.

Est profectò verum, cum Augustinum, tum alios pietate præstantes patres antiqua memoria Romanæ sedi summum honorem & reuerentiã meritò tribuisse, tum propter ipsius Ecclesiæ vetustatem, tum propter D. Petri decus & memoriam, proptérque sanctorum Martyrum excellentissimam virtutem, qui mortem in ea vrbe crudelissimam oppetierant: tum etiam propter religionis integritatem, quæ ibi longissimo tempore pura ab omni labe permanerat, aliisque Ecclesiis quodammodo lucem prætulera. Nihil autem peræquè magnam illi sedi apud omnes auctoritatem conciliauit, atque imperatoris regia, principisque ipsius præsentia, quemadmodum egregiè ex primo Constantinopolitano Concilio apparet. Has ob causas Augustinus inquit, *In sede Romana principatum vixisse.*

concil. constantinop. 1. c. 1. Distin. 22. constantinopolitang.

Forfan autem illud verbum, *Principatus*, acriùs adhuc Hardingus vrgebit. Tametsi non dixerit opinor principatum vniuersalem quandam potestatem, aut summum imperium significare: unde parum ei hoc vocabulum commodare necesse fuerit. Certè princeps, apud Latinos eum sæpe numero hominem declarat, qui vel virtutis suæ, vel gradus, vel cuiusdam insignis facultatis causa, in summo sit honore habendus. Sic apud Ciceronem: *Socrates princeps philosophorum grauitate dicendi princeps Plato: Princeps orbis terrarum Pompeius.* Similiter Chrysostomus habet: *Caput prophetarum Elias.* His in locis *Princeps* non pro domino, aut rectore sumitur, sed eum tantum virum significat, qui propter eximia, quibus præcellit, ornamenta cæteris omnibus anteponendus videatur. Hac inquam de causa sedem Romanam, qualis suo tempore extitit, Augustinus *Principatum sedis Apostolica* vocauit, non quod dominatum aliquem summum obtineret: huiusmodi enim principatum Augustinus ipse in Africano Concilio, vt antè demonstraui, Romano pontifici tribuendum negauit. Equidem fateor, vt Augustinus inquit, Romano Episcopo ingenuè & diligenter munus suum exequenti primas tunc temporis non detulisse, propter eas, quas nunc attingimus, causas, summx profectò impietatis atque arrogantix fuisse. Quod tamen idem Pontifex Romanus vniuersalis sibi iam Episcopi titulum arrogat, in eo certè, vt Gregorius inquit, *Antichristi præcursor est: ei que consentire, eodem Gregorio auctore, est repudiare & abiicere fidem.*

De natura Deorum.
De oratore.
Pro Domo sua.
Chrysost. ad Rom. hom. 18.

Gregor. lib. 6. epist. 30. & lib. 4. epist. 39.

Huc etiam accedit, quod in istis Augustini sententiis Hardingus & defecerit, & immutauerit, quod ei videretur, nec apertè ingenuèque egerit. In primo igitur loco verba Augustini sic habent: *Episcopus videbat se Romana Ecclesia, in qua semper Apostolica cathedra vixit principatus, per communicatorias literas esse coniunctum.* Augustinus Episcopum illum Ecclesiæ Romanæ coniunctum fuisse scribit, non submissione aut subiectione, sed *per literas communicatorias*, quibus verbis æqualitas quædam, seu communitas significatur. Post etiam in eadem epistola Augustinus testatur, Miltiadem Pontificem Romanum, adiunctis aliis quibusdam Episcopis, litem illam in Cæcilianum, atque Donatum a casis nigris disceptasse, non quod potestate quadam vniuersali, & suprema præditus esset, sicuti fingit Hardingus, sed quod mandata ab imperatore accepisset. Quare delegatus imperatoris Romanus Pontifex fuit, non auctoritate quidem regia communis, sed societate & æquali iure cum cæteris Episcopis præditus. Deinde etiam idem iudicium, querente, nec acquiescente Donato, pontifici Romano fuit ab imperatore ereptum, nouisque imperatoris mandatis Arelatensi Episcopo apud Gallos delegatum. Vbinam verò tum Romani pontificis delituit principatus?

Aug. epist. 162.
Aug. lib. 1. contra epist. Pelag. 1.

In altero loco Hardingus tum Augustini Latina verba singulari fraude adulterauit, tum suam etiam Anglicam translationem corruptit. Augustini verba sic habent: *Communis est nobis omnibus, qui fungimur Episcopatus officio, quãuis ipse in eo præmineas celsiore fastigio, Specula pastoralis.* Hæc Hardingus sic deprauauit de industria, *Celsiore fastigio specula pastoralis:* in quo & Adiectiuũ nomẽ hoc, *Communis*, sine substantiuo posuit, & principale verbum, *Est*, nullo cum casu nominatiuo copulauit, atque etiam, vt ista verba ad causam suam meliùs traduceret, Latinitatem Augustini incongruam fecit. In tertio loco præter alias fraudes, illa etiam verba celat, quæ è Cypriano Augustinus in hoc ipso loco citat, quæque ad hanc causam optimè accommodari possunt. Verba sic habent: *Nec Petrus vendicauit sibi aliquid, aut arroganter assumpsit, vt diceret se primatum tenere, & obtemperare sibi à nouellis, & posteris potius debere.* Hæc, inquam, omnia Hardingus callidè dissimulat, itaque causæ suæ illuminandæ, capiendique Lectoris causa, quicquid ei visum fuerit, detrahit & decerpit.

De Baptismo contra Donatistas. lib. 2. c. 1. Cyprian. ad Quirinum.

Hardingus. 10. Sectio.

Contra Luciferos.

Egregia illa Hieronymi sententia nullo modo prætermitti debet: Ecclesiæ salus à summi sacerdotis dignitate pendet: (intelligit autem^a Papam Petri successorem) cui si non exors quædam, & ab omnibus eminens detur potestas, tot in Ecclesiis efficiuntur schismata, quot sacerdotes:

*Falsum: non enim Hieronymus, sed quemuis episcopum intelligit.

Episcopus Sarisburiensis.

Egregiè verò meminit Hardingus istam Hieronymi sententiã. Tametsi modò voluisset duos duntaxat versiculos proximè præcurrentes ad memoriam suam adiunxisse, faciliè vidisset

ista vix digna esse, de quibus meminisset. Neque enim dubium est, quin eo in loco Hieronymus de omnibus vniuersim Episcopis loquatur: nullum autem separatim de Romano Pontifice verbum faciat. Ibi de confirmationis ritu disputat, quam ille multis in locis ex Ecclesie consuetudine pacis atque concordie conciliande causa ab Episcopo solo procuratam fuisse, neque a presbytero quoquam alio ostendit: idque, vt inquit *ad honorem magis sacerdotij, quam ad necessitatem legis*. Hac inquam ab eo de omnibus peraeque dicuntur Episcopis. Tum mox haec verba adiungit, quae nunc hic retulit Hardingus *Ecclesie salus a summi sacerdotis dignitate pendet*. In quo Hieronymus Cypriano penitus assentitur, nimirum *ad vitanda schismata & sectas unum summum sacerdotem*, id est, vnum Episcopum, *in singulis Ecclesijs prudenter institutum fuisse, ad cuius mores & doctrinam reliquus se clerus conformaret*. Hac autem ratione Ecclesie praclare conseruata est consensio.

Cyprian. lib. 4.
epist. 9.
Hieronym. ad
Nepotian.
7. Quæst. 1. in A-
pibus.
Hieronym. ad
Titum ca. 1.

Cyprianus inquit, *Ecclesia sibi coharentium sibi inuicem sacerdotum glutino copulatur*. Sic habet Hieronymus: *Singuli Ecclesiarum Episcopi, singuli archiepiscopi, singuli archidiaconi, & omnis ordo Ecclesiasticus suis rectoribus nititur*: glossa autem in eadem verba sic habet: *Hieronymus probat hic, plures praelatos non debere esse in vna Ecclesia: sed singulos debere esse in singulis Ecclesijs*. Huc pertinet, quod Hieron. in epist. ad Titum scribit: *Hac propterea, vt ostenderemus, apud veteres eosdem fuisse presbyteros, quos & Episcopos. Paulatim vero vt dissensionum plantaria euellerentur, ad vnum omnem sollicitudinem esse delatam*. Hac de causa, quemadmodum ante commemorauimus, Cyprianus hinc *schisma nata nasci, quod sacerdoti Domini non obtemperetur*, docet. Atque hoc est, quod Hieronymus ait, *Nisi exors quadam Episcopo, & ab omnibus eminens detur potestas, tot in Ecclesia efficiuntur schismata, quot sacerdotes*. Ista autem de omnibus Episcopis communiter prolata, Hardingus ad vnum priuatim Episcopum violenter torquet: itaque quod vniuersale est, id particulare efficit, quodque peculiare est, generale facit arbitrato suo: vtque Cyprianum antea, sic nunc Hieronymum est ementitus, causamque profligatissimam testimoniis falsis confirmare, itabilireque conatur.

Cyprian. lib. 1.
epist. 3.
Hieronym. con-
tra Luciferia-
nos.

Illam tamē verba Hieronymi fortius vrgebit Hardingus, ab illo disertē posita, *Summus sacerdos*: quae sunt de Papa scilicet necessariō intelligenda: ideōque notā hanc adiungit parenthesi illustri cōprehensam (*Intelligit autem Papam Petri successorem.*) Quamquam Hardingus nihil esse causae nouit, quamobrem ista verba eo modo sint necessariō interpretanda. Suus Amphilocheus Basilium *summum sacerdotem* appellat, etsi ille Romanus Pontifex nequiquam esset. Episcopus in sua diecesi quilibet summus sacerdos dici potest, si presbyteros reliquos ei subiectos spectes. Hoc modo Pontificatum quemque, *Maximum sacerdotium* vocare Lactantius videtur.

Amphilochius.

Lactantius lib.
4. cap. 30.
Hieronym. ad
Euagriū.

Romanum autem Pontificem non ita Hieronymus sublimi in gradu collocat, atque Hardingus videtur, sed eum parem atque æqualem cæteris cunctis Episcopis constituit. Sic enim ad Euagriū scribit: *Si auctoritas queritur, Orbis maior est Urbe. Ubiunque fuerit Episcopus, siue Roma. siue Eugubij, siue Constantinopoli, siue Rhegi, &c. eiusdem est meriti, eiusdem sacerdotij*. Hoc in loco disertē Romanum Pontificem nominauit Hieronymus, eumque in eodem cum cæteris numero atque ordine posuit. Rursus inquit, *Quid mihi profers vnus verbi consuetudinem?* Tanti æstimare sedem Romanam Hieronymus videtur. Huc refertur Cypriani illud: *Hoc erant ceteri Apostoli, quod fuit Petrus, pari consortio praediti, & Honoris, & Potestatis*. Cyprianus etiam Cornelium Pontificem Romanum *fratrem suum*, Cyrilius Cælestinum *conseruum* vocat. Quare quando Hardingum inaudita quadam interpretatione fretum Romano Pontifici *potestatem quandam exortem, atque eminentem omnibus tribuentem* audis, Doctorem Durandum mihi videor audire dicentem: *Hic est Melchisedec, cuius sacerdotium non est cæteris comparatum: Ille est caput omnium pontificum, a quo illi, tanquam a capite membra, descendunt, & de cuius plenitudine omnes accipiunt*. Illa etiam occurrit animo Canonistarum sententia: *Dominus Deus noster Papa*. Quod autem adiungit *salutem Ecclesie ex summo sacerdote pendere*, quem Romanum esse Pontificem putat: certē, Gregorius habet, *Quando is, qui appellatur vniuersalis, cadit, vniuersa ecclesia a statu suo corrui*.

Cyprian. de sim-
plicitate præ-
latorum.
Cyprian. lib. 1.
epist. 3.
Cyrill. in epist.
ad cælestinum.
Durand. lib. 2.
Extrauag. Ioā.
21. cum inter.
Inglossa.
Impressum Lug-
duni, anno Do-
mini 156.
& ante, Lugdu-
ni anno 1513.
Gregor. lib. 4.
epist. 76.

Hardingus. 16. Sectio.

EXtat epistola quadam Theodoretum Cyrenensis episcopi Græcè scripta ad Leonem Pontificem Romanum: in qua pulcherrimum habemus de Apostolica sedis primatu testimonium. Verba sic habent: Si Paulus (inquit) veritatis præco, & spiritus sancti tuba ad Petrum cucurrit, vt ab eo decisionem & declarationem deferret ad eos, qui Antiochie contendebant & litigabant de viuendo secundum legem Moysi: multo magis nos, qui exigui fumus & viles, ad tuum curremus Apostolicum thronum, vt à te Ecclesie vulnerum medicinam accipiamus: *Deinde haec verba sequuntur*: Δια πάντα γὰρ ὑμῖν τὸ πρωτεύειν ἀρμόττει, id est, In omnibus enim rebus (ad fidem nimirum & religionem pertinentibus, ita enim sentit) primatus tibi conuenit. Multis enim tuus thronus ornatur prærogatiuis.

Πολλοὶς γὰρ
ὁ ὑμῶν
θρόνος καὶ
μαίται πλεον-
εκτιμῶσι.

Episcopus Sarisburiensis.

concil. Constan-
tinopo. actio. 5.

Hic respondere possem, Theodoretum hunc & hostem fuisse Cyrilli capitalem, & hæreticum etiam Nestorianum, eoque crimine in Constantinopolitano Concilio condemnatum, quemadmodum in Euagrio, Nicephoro aliisque authoribus constat. Etsi verò quidem in Chalcedo-

chedonenſe Concilium Martiani Imperatoris autoritate atque gratia fuit introductus, Epifcopi tamen Illyrici, Aegypti & Palæſtinæ in illum acerbiffimè, & palam inuerti funt: *Fides perit iſtius Canones euicunt: Mitte hunc foras, magiſtrum Neſtorij. nolite iſtum dicere Epifcopum. non eſt Epifcopus. impugnatorem Dei foras mitte: hereticum foras mitte. Iudaum foras mitte.*

Euagri. lib. 4. cap. 38.
Niceph. lib. 17. cap. 17.
Concil. Calched. Actio 1.

Sed iſta non vrgebo: quin cenſeo potiùs Theodoretum iſtum, vt erat & ſingulari eruditione, & magna nominis celebritate, ita Epifcopum etiam vigilantiffimum, ſanctiſſimumque fuiſſe. Hæreſin autem Neſterianam apertè in Concilio Conſtantinopolitano abiurauit, & execratus eſt, palamque dixit *Anathema Neſtorio*. Hiſce autem in verbis ab Hardingo ſelectis nihil aſſerit Theodoretus, quod nos negemus. Nulla profectò neque capitis Eccleſiæ, neque vniuerſalis Epifcopi reperitur hîc mentio.

Concil. Conſtantinop. Actio 8.

Quod ſi autem Paulum Hieroſolymas profectum eſſe putet Theodoretus, vel quò Petrum tanquam Eccleſiæ caput viſeret, vt ſomniare videtur Hardingus, vel quò totum doctrinæ genus illud ſuum certius cognosceret, quaſi nimium non ſatis ei conſtaret, num quæ hæc tunc vbiq; tradidiffet, vera eſſent, an non, tum ea dicit, quæ cum Pauli mente penitus pugnant? Eſt enim illud perſpicuum, Paulum neutiquam agnouiffet Petrum pro capite ſuo, ſed contrà ſe illi æqualem feciſſe. Sic enim inquit: *Videbant mihi concreditum eſſe Euangelium præputij, ſicut Petro circumciſionis*. Rurſus: *Iacobus, Cephas, Ioannes, qui putabantur eſſe columna, dextras dederant mihi ac Barnabæ ſocietatis*. Hîc æqualitatis inter Petrum factam eſſe pactionem, & neutrum ſuperiorem altero, neutrum inferioriorem videmus. Proinde Ambroſius ait, vt ſuprà attigimus, *Inter Petrum, & Paulum, quis cui præponatur, incertum eſt*.

Ad Galat. 2.

Dextras dederunt ſocietatis: Ambroſ. ſerm. 66.

Act. 15.

Galat. ca. 1.

Galat. ca. 2.

Neque verò Paulus iccirco Hieroſolymas iter ſuſcepit, quò certius aliquid de veritate diſceret, quaſi de doctrinæ ſuæ ratione dubitaret. Etenim omnis Apoſtoli contentio, totuſque illius epiſtolæ ſtatus contrarium oſtendit. Sic enim verba eius habent: *Neutiquam contuli cum carne & ſanguine* (id eſt cum quocumque homine) *neque redij Hieroſolymam ad eos, qui ante me fuerant Apoſtoli: Euangelium prædicatum à me ab homine non accepi ſed pateſcente mihi Ieſu Chriſto: ſi quis euangelij auerit præter id, quò accepiffis, anathema eſto: qui in ſummo pretio ſunt inter Apoſtolos, quò ad euangelij veritatem ſpectat, nihil mihi contulerunt. Petro reſtiti in os, & dixi ei coram omnibus: non enim recto pede incedebat, ſed reprehendendus erat*. Hinc ſatis liquidò conſtat profectiõnem illam Hieroſolymitanam non eam ob cauſam fuiſſe à Paulo ſuſceptam, quò Petri ſententiam iudiciũque de fidei parte aliqua ambigua & controuerſa cognosceret, quemadmodum hîc Hardingus opinatur. Iccirco Hieronymus inquit: *Ad hoc inuit Hieroſolymam, vt videret Apoſtolum (Petrum) non diſcendi ſtudio, qui & ipſe eundem prædicationis haberet authorem: ſed honoris priori Apoſtolo deferendi*. Iterum etiam: *Propterea quindecim ponit dies, vt oſtendat non fuiſſe grande tempus, quo potuerit aliquid à Petro diſcere: vt ad illum ſenſum, à quo cœpit, cuncta referantur, ſe non ab homine doctum eſſe, ſed à Deo*. Similiter Hugo Cardinalis ſcriptor impoſitus habet: *Secundum literam inſtruumur de mutua dilectione, quam deberent habere prædicatores, & doctores. quia Paulus venit videre Petrum, quoniam bona audierat de eius doctrina*. Quid autem maniſteſtius & clariùs eſſe poteſt, quàm quòd hîc de re Chryſoſtomus ſcribit? Hæc ipſius verba ſunt: *Paulus nihil opus habebat Petro, nec eius egebat voce: ſed honore par erat illi nihil enim hîc dicam amplius*. Deindè ſtatim: *Sicut nunc multi fratrum noſtrorum ad viros ſanctos proficiuntur, eodem affectu tunc Paulus ad Petrum profectus eſt*.

Hieronym. in epiſt. ad Galat. 1. corp.

Hieron. eodem loco Galat. 2.

Hugo Cardinalis in epiſt. ad Galat. cap. 1.

Chryſoſt. in epiſt. ad Galat. cap. 2.

De cæteris autem, quòd pontifex Romanus exiſtimatione, gratia, priuilegijs cæteris epiſcopis anteaſſerit, nullus negat. Etenim ex quatuor patriarchis primas ille cum in Concilio, tum extra Concilium obtinebat, eiùſque propterea in omnibus ſynodis plurimum ſemper valebat ad conſtituenda adminiſtrandaque negotia autoritas. Atque hoc fuit τὸ πρῶτον, id eſt, *Primas obtinere*: & πλεονέκτημα, hoc eſt, *Prærogatiua*, ſeu priuilegiũ: quæ vocabula Hardingus in margine poſuit.

Hoc in loco ſic concludere videtur Hardingus: *Pontifex Romanus priuilegium quoddam, & prærogatiuam præ alijs conſequutus eſt: Ergo, vniuerſalis epiſcopus fuit*.

Hoc argumentum eſt fictum à genere ad ſpeciẽm affirmatiuè, nec vnquam, vt nouit Hardingus, in ſcholis dialectici valuit.

Iſto etiam modo ratiocinari videtur: *Paulus aſcendit Hieroſolymas Petri viſendi cauſa: Ergo, pontifex Romanus eſt caput eccleſiæ*. A deo infirma concludit Hardingus, eaque tamen ita ſuo illuſtrauit ornatu verborum, vt egregia eſſe videantur. Tameſi hac quidem ratione Iacobum æquè ac Petrum eccleſiæ fuiſſe caput conluſerit: ſe namque illum, non minùs, quàm hunc viſiſſe teſtatur Paulus. De ſeipſo etiam Hieronymus ſcribit: *ſe conſultò profectum eſſe Alexandriam, quò Didymum videret*: neque tamen ille proinde caput eccleſiæ fuit.

Galat. ca. 1.

Hieronym. in præmio in epiſt. ad Ephes.

Hugo Cardinalis in epiſt. ad Galatas.

Deuter. 16.

Hugo Cardinalis, fateor, inquit: *Hinc primum cœpit, vt epiſcopi, archiepiſcopique vouerent ſe Papam eſſe viſuros, quandoquidem Paulus Hieroſolymas aſcendit vt Petrum videret*. Præterea etiam ait, *Conſuetudini huic additum eſſe mandatum hoc, ſcriptum in Deuteronomio, Non apparebis in conſpectu Domini vacuus*.

Hardingus Doctorum loca tam breuiter perſtringens, eaque ſummis quodammodo, vt inquit, pedum digitis feſtinanter trãſgrediens, quòd & nos expectauimus, & ille cõfidetiſſimè atque vnice propoſuit, ne ſemel quidem attigit. Etenim ſecretis verborum exquisitiſſimis quibuſdam ornamentis, & ſanctiſſimorum patrum nominibus, hucusque non euicit pontificem Romanum intra ſexcentos à nato Chriſto annos vnquã fuiſſe vel vniuerſalem epiſcopum, vel vniuerſalis eccleſiæ

ſiæ caput appellatum. Quam rem ſi demonſtrare potuiſſet, non tam leuiter præteriturum fuiſſe ſane cenſeo.

Hardingus. 17. Sectio.

Iam an primatus iſte rationibus neceſſariis ſtabiliri, & conſtitui poſſit videamus. Multitudinem, qua in ſe vna eſt, vnã permanere minime poſſe, niſi ab vno aliquo contineatur & ſuſtentetur, cum eruditiffimi philoſophi diſſeruerunt, tum etiam communis rerum natura docet. Nam quæuis multitudo ſua quidem ſponte in multas partes diſſipatur: quòd autem vna exiſtat in eòque ſtatu conſeruetur, aliunde habet. Id autem, vnde vna ſit, ſuamque vnitatem tueatur, vnum eſſe neceſſe eſt: alioquin enim & ipſum alterius ope indigebit, quo vnum fiat. Quam ob cauſam Homeri ſententia illa fuit ab Ariſtotele tanquam eximia quædam, uſurpata: Non conſentaneus eſt multorum dominatus, vnus dominus eſto: qua ſignificantur vnum principumque multitudinem ineptam eſſe ad ſubditorum vnitatem conſtringendam frequentiam. Quare quum Eccleſia Chriſti vna ſit (etenim ſicut vna fides eſt, vnus baptiſmus, vna vocatio, ita Eccleſia etiam vna eſt, immo nos omnes vnum corpus ſumus, & membra alij aliorum, quemadmodum Paulus ait: & in ſymbolo fidei, omnes nos vnã credere ſanctam Catholicam, Apoſtolicamque Eccleſiam conſitemur) idcirco inquam, vno principe & rectore opus habet, à quo pendeat, & contineatur. Si ſecus acciderit, ſtatim diſſoluatur diſrumpaturque vnitatis eſt neceſſe: ideoque neceſſarium fuit, vt Eccleſiæ gubernatio atque adminiſtratio vni mandaretur.

Episcopus Sarisburiensis.

Horum omnium ex Ariſtotele philoſopho, ex vno Homeri poetæ verſiculo, atque ex eà, quam fingit Hardingus, rationis conuenientia, non aliunde, ducitur confirmatio. Ariſtotelis atque Homeri hæc in cauſa non poteſt eſſe magna ratio: quos tamen de vno vnus exercitus Imperatore, deque vno regni vnus principe, in quo multitudo, ſeu ſocietas perturbationem rerum maximam efficit, loquutos eſſe conſtat. Neque enim illis vnquam vel ſomniantibus in mentem venit, vnum orbi vniuerſo dominari regem oportere.

August de do-
ctrina Chriſti
ana. li. 3. ca. 28.

Quintus Cur-
tius.
De maioritate
& obedientia.
Vnam ſanctam.

Hardingi plus firmitatis habere rationes viderentur, ſi iſſdem vel Chriſtus, vel Petrus, vel Paulus, vel vetuſtus quiſquam Doctor, aut catholicus pater vſus vnquam fuiſſet. Nam alioquin Auguſtinus de rationis ad intelligendas cognoscendasque ſcripturas adhibita diſquiſitione loquens, ſic habet: *Hæc conſuetudo periculofa eſt. Per ſcripturas enim diuinas multo tutius ambulatur.* Huius vis rationis Alexandrum illum ſuperbiſſimum Macedoniæ regem impulit, vt diceret, *Quemadmodum celi vnum duntaxat ſolem capiunt, ita terrarum orbem vnum ſolummodo regem habere poſſe.* Bonifaciumque octauum Papam commouit, vt ſic concluderet: *In principio creauit Deus calum & terram: non in principis. Ergo, Papa eſt caput Eccleſiæ.*

Sozomen. li. 4.
cap. 15.
καὶ ἐγένετο.
Roſſenſis.

Verum omnis (inquit Hardingus) *ex multis conſolata ſocietas naturali quadam propenſione ad diſſolutionem fertur: quòdque eandem continet integram, vnum eſſe oportet.* Perinde nimirum eſt, ac ſi diceret, Papam ſolum Eccleſiæ conſeruare vnitatem, eamque vnã efficere. Quare ipſum Papam eſſe vnum neceſſe eſt: quandoquidem ſi duo plureſve eſſent, Hardingus inquit, tum altera aliqua re opus haberent, qua ad vnitatis rationem reducerentur. Tametsi non oblitus eſt Conciliũ Syrmienſe, cum controuerſiam illam de Romanæ ſedis poſſeſſione inter Fælicem atque Liberium ambicioſiſſimam, acerrimamque ſedare vellet, ambos ſimul eſſe pontifices iuſſiſſe: neque tamen proinde vel Eccleſiæ diſſoluere vnitatem, vel Eccleſiam monſtrum biceps facere voluiſſe. Sic Roſſenſis habet, *Eccleſia vna eſt, non propter Chriſtum, ſed propter Papam, qui eam conſeruat vnã.* Hæc ab Hardingo explicata ratio, inuenta nuper eſt, nec ab antiquo quoquam patre ſcriptis vnquam commendata. Gregorius inquit: *Nullus deceſſorum meorum hoc tam profano vocabulo vti conſenſit, vt vniuerſalis Episcopus appellaretur:* eo tamen tempore conſtitiffi Eccleſiæ vnitatem negauerit.

Gregor. lib. 4.
epiſt. 32.

Neque certè immenſa hæc, atque infinita poteſtas, quam iſti ſomniant, ab infinitis mxiſſimisque periculis tuta conſiſtere poterit. Quandoquidem autem adminiſtrandæ Chriſti Eccleſiæ è Philoſophis, poetiſque, qui Chriſti ne tenuiſſimam quidem noritiã habuerunt, voluit Hardingus rationem depromere, meminit etiam poetarum verſibus proditum eſſe Phaetontem temerarium, & imprudentem iuuenem, cum à Phæbo patre precibus & lachrymis importunis impetratſet, vt paternum currum conſcendere, ſolémque cælo circumagere ſibi liceret, mundum ipſum ſtatim per imperitiã inflammare, atque incendiſſe. Non debet iniquo animo ferre Hardingus, quòd Romanum Pontificem Phaetonti adoleſcenti inconfiderato conſeram. Gregorius ſiquidem propter hoc ipſum ſtudium atque hunc conatum, quemadmodum ex ipſius verbis manifeſto apparet, cum *Lucifero, atque Antichriſto comparat.* Ampliùs etiam inquit, *Si hanc cauſam æquanimiter portamus, vniuerſa Eccleſiæ fidem corrumpimus.*

Gregor. lib. 4.
epiſt. 34. & e-
piſt. 38.

Greg. lib. 7. e-
piſt. 69.
Greg. lib. 6. e-
piſt. 24.

Argumentum iſtud ſic habet: *Chriſti Eccleſia vna eſt. Ergo, Papa eſt vniuerſalis Episcopus.* Si quis iſtam argumentationem negaret, demiror qua tandem Hardingus Dialectica fretus eandem comprobaret.

Hardingus. 18. Sectio.

Quòd autem iſti Euangelici obiciunt, Chriſtum eſſe rectorem Eccleſiæ, illumque vnum Eccleſiæ vnitatem tueri: reſpondemus, quòd quamuis Eccleſia primò & præcipuè à Chriſto gubernetur, vt te-
tera

vera etiam omnia gubernantur, Dei tamen incredibilis bonitas instituerit, ut quaeque res eo modo conseruetur, qui illius conditioni atque naturae maxime conueniat. Quare cum genus humanum ex sensu potissimum pendeat, omnemque disciplinam atque institutionem ex rebus sub sensum subiectis percipiat, homine igitur opus habet gubernatore atque rectore, quem externo sensu comprehendant. Ad hunc autem modum sacramenta, quibus Dei gratia ad nos deriuatur, propter humanam naturam, cum eiusmodi esset à Deo condita, in rebus aspeçtabilibus constituuntur: Necessarium ergo fuit, ut ista Ecclesiae administratio uni viro traderet, qui primò fuit Petrus, postea quilibet Petri successor ad tempus suum, ut supra demonstratum est. Neque potest iste vnus homo potestatem hanc villo ex consensu aut societate hominum accipere: sed à Deo accepisse necessarium est. Etenim Christi vicarium^a constitut uere, ad solum Christum pertinet. Nam cum Ecclesia, omnesque qui de Ecclesia sunt, Christi sint, non ob alias causas, tum precipue, quòd magno pretio redempti sumus, suo nimirum sanguine, ut Paulus inquit: qui potest ad alium quenquam, praeterquam ad illum perire aucthoritas instituendi, & creandi sibi vicarij, qui eius vices sustineat?

^a Falsum: Christus enim nullum vnquam huiusmodi vicarium constituit.

Episcopus Sarisburiensis.

Longus est Hardingus in hac causa rationibus quibusdam à natura rerum ductis demonstranda. Quòd autem intelligeret Augustinum dicere, Si ratio contra diuinarum scripturarum auctoritatem redditur, quamlibet acuta sit, fallit verisimilitudine: Nam vera esse non potest: quòdque quas comparauit rationes, admodum infirmas atque leues esse perspiceret, iccirco complures in vno quasi in angustum congestit & contulit, cum quò Lectorum sensus omnes completeret, tum etià quò melius illae hoc modo mutuam sibi inuicem opem, auxiliùmque ferrent.

August. ad Marcellinum epi. 7.

In ipso aditu ludendi & cauilladi quodam studio abreptus, nos *Euangelicos* nūcupat. Deus cordis illius oculos aperiat, ut diuini Euangelij fulgorem aspiciat, & quid ipse repudiauerit, secum reputet. Summum certè & horrendum scelus est, hominem Christianum sic Christi Euangelium irrisione quadam ludere, Paulus inquit: Si opertum est Euangelium, in illis qui pereunt, est opertum.

1. Cor. 4.

Molestè fert Hardingus, quòd nos Ecclesiae vnitatem non Papa, sed Christo solo fundamus atque stabilimus, atque hoc ille horum recetium Euangelicorum dogma appellat. Deo gratias maxime agimus: Euangelici isti dogmatis sui firmamenta habent optima. Paulus inquit: *Eum dedit caput super omnia ipsi Ecclesiae, quae est corpus eius.* Rursus: *Ille est caput, qui dat salutem corpori: Christus pax nostra est, & nos in Christo Iesu vnum sumus.* Propterea Gregorius inquit: *Nos quoque à vobis non loquimur: quoniam in illo, qui ubique est, vnum sumus. Agamus ergo ei gratias, qui solatis inimicitias in carne sua fecit, ut in omni orbe terrarum vnus esset grex, & vnum ciuile, sub se vno pastore.* Haec loca atque alia huiusmodi infinita doctrinae nostrae luculentissimam confirmationem continent.

Ad Ephes. 1.
Ad Ephes. 5.
Ad Ephes. 2.
Gregor. libr. 4.
epist. 36. ad Eulogium.
Ioan. 16.

Iam verò si poterit Hardingus è scripturis, sanctisve Doctoribus huiusmodi aliquod proferre, vnde Papam esse caput Ecclesiae, id est, caput corporis Christi manifestò liqueat: aut ecclesiam ab illo vim quandam vitalem, & salutem haurire: aut illum esse pacem nostram: aut nos omnes in illo vnum esse: aut mundum vniuersum gregem vnum existere, vnumque ouile, atque illum vnicum pastorem: aut Paulum, ut vnum esse dominum, vnam fidem, vnum baptismum dixit, sic vnum quodque Papam statuisse: tum verò non nihil esse causae sentiemus, quamobrem totius ecclesiae vnitatem prout Hardingus somniat, Papa fundatam atque constitutam esse existimare debeamus. Videtur quidem Augustinus hoc priuilegium Paulo tribuere noluisse. Eius perspicua sunt verba: *Nec Paulus radix eorum erat, quos plantauerat, sed ille potius, qui ait, Ego sum vitis, vos estis sarmenta. Caput etià eorum quomodo esse poterat, cum dicat, Nos omnes vnum esse corpus in Christo, ipsamque Christum caput esse vniuersi corporis?* Si Paulus, ut inquit Augustinus, Ecclesiae caput esse non potuit, an Romanum pontificem esse posse iudicabimus?

Ad Ephes. 4.

August. contra literas Petilianii lib. 3. cap. 42.
Ioan. 15.
Ephes. 1.
Ephes. 4.

Atenim genus humanum (inquit Hardingus) ex sensu maxime pendet. Ergo, vniuersa Ecclesia ab vno homine regi, atque gubernari debet: ille autem Petri successor, Christi que in terris vicarius est. Nemine autem ex antiquis patribus neque rationis istius necessitatè perspicere, neque nomen hoc titulumque singularè, quo Christi vicarius appellatur, cognoscere vnquam potuisse certè demiror. Quanquam vna verà vocem Hardingus in multis emisit: Christi nepce folius esse, ne cuiusquam alterius, vicarium Christi constituere. A quo principio huiusmodi licet argumentum ducere: Christus nunquam instituit, neque sanxit, neque verbo adeo villo aut voce significauit, Pontificem Romanum, eiusve successorè vicarium fore suum: hoc est, Episcopum quendam vniuersalè supra totam Ecclesiam: Ergo ex istis ab Hardingo ipso concessis atque positis, pontifex Romanus logo iam tempore iniustam quandam potentiam, & Christo contrariam, nec ei vnquam commissam exercuit, reque vera nihil est minus, quam Christi vicarius, Hieronymus de omnibus Episcopis generatim loquitur: *Non uerint Episcopi, se magis consuetudine, quam dispositionis Dominica veritate, presbyteris esse maiores.* Si Christus, ut Hieronymus testatur, aequalem presbyteris omnibus dignitatem concesserit, num verisimile videatur, vni presbytero, iuxta Hardingi sententiã, principatū atque dominatū in omnes totius orbis presbyteros ab eo delatū atque demandatū esse? Quòd autem ad vniuersalem Christi vicariū attinet, Tertullianus dicit, *Spiritum Sanctum Christi esse vicarium.* Sic enim scribit: *Sedet ad dextram Dei patris: nisi vicariam vim Spiritus sancti, qui credentes agit.*

Hieronim. in epi. ad Titum.

Tertul. de praescriptionibus contra Haereticos.

Quòdquidè tamè non mododiuino quodam, internòque instinctu afficimur, sed sensib. etià externis

Eusebij Episeo-
pi Romani.
Epist. 3.
Hieronym. ad
Euagrium tom.
2. pag. 129.
2. Thessalon. 2.

obsequimur, hanc ob causam Christus non vnum quempiam hominem, quasi generalem quendam vicarium suum constituit, sed Apostolorum vnumquemque, & consequenter presbyteros singulos intra suas Ecclesias vicarios sibi reliquit. Ita Eusebius pontifex Romanus habet: *Caput Ecclesia Christus est: Christi autem vicarij sacerdotes sunt, qui vice Christi, legatione funguntur in Ecclesia.* Ideo Hieronymus inquit: *Potentia diuitiarum, & paupertatis humilitas, vel sublimiorem, vel inferiorem Episcopum non facit. Caterum omnes Apostolorum successores sunt.* De illo præterea vniuersali Christi vicario nullam scripturæ mentionem faciunt, nisi fortè de illo, quem prædixit Paulus: *homo ille sceleratus, filius perditus, sese opponens & efferens aduersus quicquid dicitur Deus aut nume, adeo ut in templo Dei tanquam Deus sedeat, præ se ferens se esse Deum.* Hunc autem vicarium Christus oris sui spiritu conficiet.

Postremò, hoc modo argumentari videtur Hardingus: *Genus humanum ex sensu maxime pendet: Ergo, Papa caput est vniuersalis Ecclesia:* argumentum verò stupidum, nec sensu, nec ratione præditum. Eadem argumentatione non minùs rectè concluderit: *Genus humanum maxime pendet ex sensu: Ergo: vnus rex toti orbi dominari debet.*

Hardingus. 19. Sectio.

Rationum futu-
rissimarum fic-
quentatio.

Quare, ut paucis perstringam, nisi impie dicere volumus, Dei prouidentiam aut defuisse, aut deesse Ecclesie sue, quam amauit unice sic, ut eius causa vni genitum filium suum dederit, cuiusque se nunquam fore immemorem pollicitus est, sicuti mater partus sui, quem in utero gestauit, obliuisci non potest: ratio ipsa nobis facile persuaserit, vni homini, vni Episcopo, principi & summo omnium Episcoporum, Petri successori administrationem, atque gubernationem Ecclesia à Deo delatam esse. Nam alioqui si varia in Ecclesia capita, ac rectores Deus constituisset, nec vni dominatum in alios assignasset, sed æqualem omnibus potestatem in sua cuiusque Ecclesia tribuisset: tum tot erexisset Ecclesias videretur, quot rectores essent. Atque hoc modo in populum fidele suum induxisse videri possit turbulentam illam confusionem omnium rerum publicarum pernitiem, à qua principes tantopere abhorruerunt, quam Græci ἀναρχίαν vocant, id est, reip. formam eiusmodi in qua, quia nulli magistratuum ordines seruantur, omnis politia tollitur. Quam rem, quum eam homines prudentes, & in regendis rebus pub. exercitati, ut maxime exitialem, atque pernitiösam fugiant, atque auerferentur in terrestrium horum regnorum administratione, summe Dei sapientia, Dominoque nostro Christo, qui pulcherrimi rerum omnium in terra simul, & in cælo auctor est ordinis ascribere, intoleranda cuiusdam & profana impietatis esset. Quare, si regnum incolume permanere nequeat, nisi vnus regendi potestatem habuerit, nonne Ecclesia tam late diffusa in maximum discrimen adducetur grauisissimarum perturbacionum, & corruptelarum, atque extremi etiam interitus, nisi, ut occasio tulerit in tatis discordiis atque controuersis hominum, in tot dissensionum facibus, à demonibus unitatis hostibus vltro citroque vibratis & coniectis, vnum fuerit caput & rector, quem omnes consulant, cui omnes auscultent, omnes obsequantur, & obtemperent? Si lites ac dissensiones de fidei negotiis excitentur, si de sensu scripturarum aliqua fortè controuersia nascatur, an non necessarium fuerit, vnum esse summum iudicem, cuius sententia stet pars vtraque? Si necessitas postulauerit (quod sæpenumero accidit) vt Concilia generalia habeantur, qua ratione poterunt Episcopi, ad quos hæc res pertinet, in vnum congregari, nisi vnus principis rectoris mandato, cui obedientiam præstare debent? Alioquin enim forsitan euocati, nequaquam venient. Deniq, quo pacto sceleratorum hominum reprimetur contumacia atque pertinacia, maxime si Episcopi ipsi mutuis inter se dissensionibus distrahantur, nisi aliquis exiterit, qui summa potestate præditus in alios seuerè animaduertat, erga alios spiritum lenitatis exerceat, ea moderatione, qua & malitia superetur, & aequitas conseruetur, & concordia constituatur: ne si exigua contentionum scintilla non statim initio restinguantur ab eo, qui auctoritate præstat, tandem ingens schismatum atque hæresium efferuescat incendium, ad certissimum multitudinis periculum? Itaque sicut vnum corpus est Christi, vnus grex, vna Ecclesia, ita vnum etiam caput est illius sui mystici corporis, vnus pastor, & vnus primarius famulus, institutus œconomus, præfectus, & rector familiae Christi, eo absente donec reuer- sus fuerit.

De Maioritate
& obedientia.
Vnam sanctam
in Glosa.
De sentent.
Ex commu. Ca.
Si aliquid Ho-
stien.
b De translat.
Episcop. Ca.
Quano. Inno-
cen. 3.
Extra de con-
stitut. licet Ro-
manus.
d De translat.
episcop. Ca. quæ
to in Glosa.
e De cancel-
lio. Præbendæ
Ad apostola-
tus in Glosa.

Episcopus Sarisburiensis.

Qui summum Romanj Pontificis dominatum tollit, is Dei prouidentiam (inquit Hardingus) funditus tollit: atque in angustissima Dei prouidentia ad suam inanissimam rationem stabiliendam Hardingus abutitur. Eadem, ut videtur, contemplatio Petrum etiam Bertrandum induxit, vt hanc singularem in Decretalia Glossam scriberet: *Non videretur Dominus discretus fuisse, ut cum reuerentia eius loquar, nisi vnicum post se talem vicarium reliquisset.* Proinde adiungit: *Christo data est omnis potestas in cælo, & in terra: Ergo, summus Pontifex, qui est eius vicarius, habet eandem potestatem.* Similiter illi dicunt, *a Papa potest facere omnia, quæ Christus ipse potest.* Atque etiam, *b Papa & Christi est vnum tribunal.*

Hinc Hardingus sic argumentari videtur: *Nisi vnus fuerit à Deo cõstitutus vniuersalis totius orbis Episcopus, qui omnia iura in c. scrinio pectoris sui habeat, d cui sit pro ratione voluntas: cui quicquid egerit, atque admiserit nemo possit dicere, e Domine cur ita facis? idemque neque exhortetur, neque doceat, neq; sacramenta administret, neque disciplinam exerceat, neq; vllã vel Episcopi, vel presbyteri*

byteri, vel Diaconi, vel cuiusquam omnino ne infimi muneris ecclesiastici partem exequatur, tantum se vniuersæ Ecclesiæ moderatorem esse, rectorémque venditet, nisi aliquis eiufmodi extiterit, tum inquit Hardingus, *Deus nihil prouidet, neque Ecclesiam omnino suam curat.*

Si aliqua fortè de interpretatione, sensuque verbi diuini controuersia extiterit, si concilio opus fuerit, si qua inter inferioris gradus Episcopos emerferit contentio, *necessarium est,* (inquit Hardingus) *esse vnum summum iudicem, qui Dei mentem fideliter exponat, qui Concilia indicat, qui Episcoporum causas cognoscat, disceptetque.* Quanquam, indagandi perscrutandique scripturarum sensus Augustinus permultas atque per bellas regulas, & quasi leges quasdam perscribit: hanc autem inauditam de consulendo Papa regulam non attingit, nec pro regula ducit.

Verùm, obiciunt scripturas esse perobscuras, quarendum igitur in doctorum commentariis illarum sensum. Doctores autem discrepant, quare ponderandæ atque examinandæ sunt ad Magistrum sententiarum trutinam. Magister ipse sententiarum aliquando non tenetur: ergo, ad doctores scholasticos concurrendum est. Illi autem vehementissimè inter se digladiantur: Scotus pugnat cum Thoma, Occamus cum Scoto: Alliacensis cum Occamo: Nominales cum Realibus decertant, Scholastici cum Canonistis: Denique nunc grauiores excitantur contentiones, obscuriorésque difficultates apparent, quàm vnquam antea: neque vlla sedatas eas atque decisas aliquando fore spes ostenditur, præterquam à pontifice Romano, quém Hardingus iudicem supremum vocat, quique est, vt quidam inquit, *doctor viriusque legis, autoritate non scientia.* Tametsi, par quidem huiusmodi in negotiis ipsas cum autoritate scientia videretur. Etenim vt cunq̃ue iudicium ipse, sententiámque tulerit de controuersia, ea tamen remanet integra. Alphonsus de Castro doctor illarum partium inquit: *Cum constet plures Papas ad eò illiteratos esse, vt Grammaticam penitus ignorent, qui sit, vt sacras literas interpretari possint?* Ille igitur supremus arbiter, à cuius labris veram ac genuinam scripturarum sententiam petendam esse contendit Hardingus, eat potius, atque Grammaticam, vt inquit Alphonsus, à magistro discat. Quid si autem Papa hæreticus fuerit? fuit autem Liberius Arianus: Honorius, Eunomianus: Anastasius, Photianus: atque, vt Lyra habet: *Multi Papa inuenti sunt Apostata.* Quid si etiam veneficus extiterit, & se necessitudine atque societate cum diabolo coniunxerit, quemadmodum Syluester secundus fecit? Num ab huiusmodi viri sententia tanquam à diuino oraculo pendere, certumque diuini verbi sensum ab illo expectare debemus? Olim verò quibus erat istiusmodi aliquis iniectus scrupulus, & dubitatio, qua liberari magnopere cupiebant, homines sapientissimos adire non Papam solebant. Leo Papa ipse in re ambigua alios Episcopos in deliberationem adhibere non dubitauit: Episcopi Numidiani non à Pontifice Romano, sed à Cypriano, cæterisque Aphricanis Episcopis consilium petierunt. Ita de se Hieronymus testatur: *Ob hanc causam vel maximè Alexandriam nuper perrexi, vt viderem Didymum, & ab eo in scripturis omnibus, quæ habebam, dubia omnia exquirerem.* Ambrosius etiam scribit, viros quosdam eruditos, qui causam dubiam ad Romanam Pontificem detulerant, ab eoque responsum, atque sententiam acceperant, tamen quò sibi vehementius adhuc satisfaceret, ad ipsum etiam accessisse: sic autem habet: *Post Romana Ecclesia definitionem meam adhuc sententiam expectant.*

Cõcilia autem generalia indicta & conuocata ab imperatoribus solis fuisse, non à pontificibus Romanis satis liquet, & postea (sante Deo) luculentius constabit. Sozomenus inquit, *Imperator præceperat Concilium Mediolani celebrari.*

Episcoporum controuersia sedari, constitutisque consueuerunt non solum à Pontifice Romano, qui per hosce multos annos nihil propè aliud egit, quàm vt acerbissimas inter principes discordias concitaret alerétque, verumetiam aliquando à principe, aliquando à Conciliis, aliquando ab aliis Episcopis, aliquando ab inferioris ordinis hominibus, qui non erant Episcopi. Diuus Ambrosius in Galliam euocatus est, ad reducendos in concordiam Episcopos Gallicanos. Bernardus, qui Abbas modò fuit, maximam illam dissensionem, quæ inter Innocentium Papam, atque Petrum in Ecclesia Romana extiterat, composuit. Quare ad ista negotia transigenda nouum quendam vicarium generalem constituere, aut cuiquam homini vniuersalem hanc potestatem in Ecclesiam Dei tribuere, minimè quidem opus est.

Rationes Hardingi sic instituuntur: *Deus prouidet, & mirifice prospicit Ecclesia sue: Ambigua scriptura loca explananda, Generalia Concilia indicenda sunt: Episcopi discordiis mutuis flagrantes reconciliandi sunt: Ergo, Romanus Pontifex Christi vicarius est vniuersalis & caput vniuersalis Ecclesia.* Alioquin enim, inquit, non rectè gubernari, non concordia contineri Ecclesia potest. Sed Dei nomè immortaliter prædicetur: Deus Ecclesiam regere suam, non tantum absque istiusmodi vicario, sed inuito etiam potest. Misera verò esset, & miseranda Ecclesia Dei, si Romanum Pontificem duntaxat haberet gubernatorem. Longum esset perturbationem, atque dissipationem Ecclesiæ suæ, quam cernere licet, si modò aspexerit, commemorare. Bernardus de eadem verba faciens, sic habet: *Mali ibi proficiunt, boni deficiunt: A planta pedis, vsque ad verticem capitis non est in ea sanitas.* rursus: *Serui Christi seruiunt Antichristo.* Si paucas vnus vrbis Ecclesias tam malè Romanus Pontifex regat, qui tum innumerabilem totius catholicæ Ecclesiæ Dei multitudinem administrare poterit?

Deus autem alias vias, atque rationes Ecclesiæ suæ gubernandæ semper habuit. Cyprianus inquit: *Ideo plures sunt in Ecclesia sacerdotes, vt vno hæresim faciente, cæteri subueniant, rursus: coherentem*

byteri, vel Diaconi, vel cuiusquam omnino ne infimi muneris ecclesiastici partem exequatur, tantum se vniuersæ Ecclesiæ moderatorem esse, rectorémque venditet, nisi aliquis eiufmodi extiterit, tum inquit Hardingus, *Deus nihil prouidet, neque Ecclesiam omnino suam curat.*

Si aliqua fortè de interpretatione, sensuque verbi diuini controuersia extiterit, si concilio opus fuerit, si qua inter inferioris gradus Episcopos emerferit contentio, *necessarium est,* (inquit Hardingus) *esse vnum summum iudicem, qui Dei mentem fideliter exponat, qui Concilia indicat, qui Episcoporum causas cognoscat, disceptetque.* Quanquam, indagandi perscrutandique scripturarum sensus Augustinus permultas atque per bellas regulas, & quasi leges quasdam perscribit: hanc autem inauditam de consulendo Papa regulam non attingit, nec pro regula ducit.

Verùm, obiciunt scripturas esse perobscuras, quarendum igitur in doctorum commentariis illarum sensum. Doctores autem discrepant, quare ponderandæ atque examinandæ sunt ad Magistrum sententiarum trutinam. Magister ipse sententiarum aliquando non tenetur: ergo, ad doctores scholasticos concurrendum est. Illi autem vehementissimè inter se digladiantur: Scotus pugnat cum Thoma, Occamus cum Scoto: Alliacensis cum Occamo: Nominales cum Realibus decertant, Scholastici cum Canonistis: Denique nunc grauiores excitantur contentiones, obscuriorésque difficultates apparent, quàm vnquam antea: neque vlla sedatas eas atque decisas aliquando fore spes ostenditur, præterquam à pontifice Romano, quém Hardingus iudicem supremum vocat, quique est, vt quidam inquit, *doctor viriusque legis, autoritate non scientia.* Tametsi, par quidem huiusmodi in negotiis ipsas cum autoritate scientia videretur. Etenim vt cunq̃ue iudicium ipse, sententiámque tulerit de controuersia, ea tamen remanet integra. Alphonsus de Castro doctor illarum partium inquit: *Cum constet plures Papas ad eò illiteratos esse, vt Grammaticam penitus ignorent, qui sit, vt sacras literas interpretari possint?* Ille igitur supremus arbiter, à cuius labris veram ac genuinam scripturarum sententiam petendam esse contendit Hardingus, eat potius, atque Grammaticam, vt inquit Alphonsus, à magistro discat. Quid si autem Papa hæreticus fuerit? fuit autem Liberius Arianus: Honorius, Eunomianus: Anastasius, Photianus: atque, vt Lyra habet: *Multi Papa inuenti sunt Apostata.* Quid si etiam veneficus extiterit, & se necessitudine atque societate cum diabolo coniunxerit, quemadmodum Syluester secundus fecit? Num ab huiusmodi viri sententia tanquam à diuino oraculo pendere, certumque diuini verbi sensum ab illo expectare debemus? Olim verò quibus erat istiusmodi aliquis iniectus scrupulus, & dubitatio, qua liberari magnopere cupiebant, homines sapientissimos adire non Papam solebant. Leo Papa ipse in re ambigua alios Episcopos in deliberationem adhibere non dubitauit: Episcopi Numidiani non à Pontifice Romano, sed à Cypriano, cæterisque Aphricanis Episcopis consilium petierunt. Ita de se Hieronymus testatur: *Ob hanc causam vel maximè Alexandriam nuper perrexi, vt viderem Didymum, & ab eo in scripturis omnibus, quæ habebam, dubia omnia exquirerem.* Ambrosius etiam scribit, viros quosdam eruditos, qui causam dubiam ad Romanam Pontificem detulerant, ab eoque responsum, atque sententiam acceperant, tamen quò sibi vehementius adhuc satisfaceret, ad ipsum etiam accessisse: sic autem habet: *Post Romana Ecclesia definitionem meam adhuc sententiam expectant.*

Cõcilia autem generalia indicta & conuocata ab imperatoribus solis fuisse, non à pontificibus Romanis satis liquet, & postea (sante Deo) luculentius constabit. Sozomenus inquit, *Imperator præceperat Concilium Mediolani celebrari.*

Episcoporum controuersia sedari, constitutisque consueuerunt non solum à Pontifice Romano, qui per hosce multos annos nihil propè aliud egit, quàm vt acerbissimas inter principes discordias concitaret alerétque, verumetiam aliquando à principe, aliquando à Conciliis, aliquando ab aliis Episcopis, aliquando ab inferioris ordinis hominibus, qui non erant Episcopi. Diuus Ambrosius in Galliam euocatus est, ad reducendos in concordiam Episcopos Gallicanos. Bernardus, qui Abbas modò fuit, maximam illam dissensionem, quæ inter Innocentium Papam, atque Petrum in Ecclesia Romana extiterat, composuit. Quare ad ista negotia transigenda nouum quendam vicarium generalem constituere, aut cuiquam homini vniuersalem hanc potestatem in Ecclesiam Dei tribuere, minimè quidem opus est.

Rationes Hardingi sic instituuntur: *Deus prouidet, & mirifice prospicit Ecclesia sue: Ambigua scriptura loca explananda, Generalia Concilia indicenda sunt: Episcopi discordiis mutuis flagrantes reconciliandi sunt: Ergo, Romanus Pontifex Christi vicarius est vniuersalis & caput vniuersalis Ecclesia.* Alioquin enim, inquit, non rectè gubernari, non concordia contineri Ecclesia potest. Sed Dei nomè immortaliter prædicetur: Deus Ecclesiam regere suam, non tantum absque istiusmodi vicario, sed inuito etiam potest. Misera verò esset, & miseranda Ecclesia Dei, si Romanum Pontificem duntaxat haberet gubernatorem. Longum esset perturbationem, atque dissipationem Ecclesiæ suæ, quam cernere licet, si modò aspexerit, commemorare. Bernardus de eadem verba faciens, sic habet: *Mali ibi proficiunt, boni deficiunt: A planta pedis, vsque ad verticem capitis non est in ea sanitas.* rursus: *Serui Christi seruiunt Antichristo.* Si paucas vnus vrbis Ecclesias tam malè Romanus Pontifex regat, qui tum innumerabilem totius catholicæ Ecclesiæ Dei multitudinem administrare poterit?

Deus autem alias vias, atque rationes Ecclesiæ suæ gubernandæ semper habuit. Cyprianus inquit: *Ideo plures sunt in Ecclesia sacerdotes, vt vno hæresim faciente, cæteri subueniant, rursus: coherentem*

De doctrin.
Christi. lib. 3.Magister non
tenetur.

Baldus.

Alphonsus de
Castro lib. 1.
cap. 4.Alphonsus de
Castro lib. 1.
ca. 4.
Nicol. Lyra in
Matth. 16. ca.
Platina in Sy
uestro.Leo Epist. 37.
ad Episcopum
Rauennanem.
Cyprian. lib. 1.
epist. 4.
Hieronym. in
proemio in e-
pist. ad Ephes.ambrosius lib.
10. epist. 83.Sozomenus ci-
tatur inter acta
Liberij.Ambros. de o-
bitu Valenti-
niani.
Bernardus in
Cant. cantic.
Sermo. 27.Bernard. ad Eu-
genium. lib. 4.
Bernard. de
Conuerf. Pauli
Esa. 1.
Bernard. in
Cant. cantic.
Cypri. ad Ste-
ph. lib. 3. Epist.

Cypr. li. 4. epi. 9
Hieron. ad Ti-
tum ca. 1.
Hieron. contra
Luciferanos.

*sibi inuicem sacerdotum glutino copulatur. huc spectat quod Hieronymus habet, vt supra commemo-
rauimus: Nouerint Episcopi, se debere in communem Ecclesiam regere.*

Concordia autem, quam Hardingus iactat, est illa quidem nihil aliud, quam turpissimum, du-
rissimumque seruitutis iugum: tantum abest, vt hæc concordia sit. Hieronymus inquit: *Nomine
vnitatis & fidei, infidelitas scripta est: Nam illo tempore nihil tam pium, nihil tam conueniens seruo Dei vide-
batur, quam unitatē sequi, & a totius mundi communionē non scindi: vnitatem confectari videbantur,*
inquit Hieronymus, tamen in fidelitate remanserunt. Sic inquit Sapiens: *In tanto viuētes ignoran-
tia bello, tot & tanta mala pacem appellabant.*

Sapient. 14.

Hardingus. 20. Sectio.

Hic forsitan aliquis obiecerit, ex euentu rerum, atque ex Ecclesia consuetudine non constare Papam sis-
prema hac potestate, atque auctoritate in omnes Episcopos, atque in omnem Christi gregem in rebus ad
fidem pertinentibus, & in negotijs Ecclesiasticis præditum fuisse. Enimvero qui historias Ecclesiasticas per-
uoluit, atque Ecclesia conditionem, omnium temporum ac ætatum considerauerit, hoc longè clarissimum ef-
se facillè concesserit. Atque hic primum loca quadam noui testamenti proferre possem, quæ & Petrum in
primatum hunc inter discipulos gessisse, & illos eundem ei, vt iure suum, detulisse manifestò demonstrent.
Exempli gratia, cum primus atque solus eos excitaret ad sufficiendum alterum Iudæ, quando ita se gessit, vt
eum non interesse modo, sed præesse illi rei omnes agnoscerent: Cum pro omnibus responderet, quando popu-
lus obstupescens eos admiraretur, nonnulli etiam vt musto inebriatos deriderent, quod eos in Pentecoste tot
gentium linguis loquentes audirent: Cum illo formidolosa seueritatis genere, Anania, Saphiræ, coniugis
sua scelus & hypocrisis ulcisceretur: Cum orta controuersia de obseruandis quibusdam Mosais ritibus,
ipse vt princeps, & caput reliquorum sententiam ante alios diceret. In multis alijs locis, quæ breuitatis cau-
sa prætermitto, non minimum momentum habet, quod Paulus Damascum reuersus ex Arabia, post tres an-
nos Hierosolymas perrexit, visendi Petri causâ, cumque eo dies quindecim commoratus fuerit.

^a Fallum: cum
cōiunctio iunctū.

^a Verum, quandoquidem aduersarij nostri scripturas, quantumuis perspicuas, priuata sua & inaudita in-
terpretatione in sententiam Catholica Ecclesia sensui planè contrariâ deflectunt, atque detorquent: consenta-
neum putauit Lectorem, quod ad luculentiorē huius rei confirmationem attinet, ad historias remittere, quæ
testimonium fidele de tota ratione, & conditione Ecclesia omnium seculorum continent. Quæ quidem historia
vsum Ecclesia eiusmodi semper obtinuisse palam indicant, ex quo Petri primatus omnibus abundè confirma-
tus esse videatur. Etenim historias Ecclesiasticas cum patrum scriptis conferentes, præter alia multa, quæ huc
spectet, istas inualuisse consuetudines animaduertimus, quæ ad hanc singularem auctoritatem, atque potesta-
tem comprobandam valent. Primum Episcopos cuiusq; nationis ad Papam semper in maximis suis negotijs
uocasse, semperque ab Apostolica sede cum opem, atque auxilium aduersus vim, iniurias, molestias flagitasse,
tum ceterorum etiam abusu emendationem supplices petiisse. Deinde sceleratorum hominum malitiam
repressam & vindicaram fuisse ab illa auctoritate, excommunicando, eijciendo, è gradibus suis & locis eos de-
turbando, alijsq; censuras Ecclesiasticas exercendo. Præterea ordinationes, atq; electiones Episcoporum om-
nium prouinciarum a Papa confirmatas fuisse. Tum vel approbationem, vel improbationem conciliorum ad
illum pertinuisse. Porro Episcopos iniuste condemnatos & abdicatos à Concilijs, ab ipso absolutos fuisse, suisq;
ecclesijs restitutos. Postremo, episcopos & Patriarchas post diuturnas lites & contentiones, tandem melius cor-
sultos, ei reconciliatos fuisse.

^b Fallum vt
deinceps offen-
dam.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

Episcopus Sarisburiensis.

Agreditur nunc Hardingus auctoritatis huiusce vniuersalis possessionem, vel potius occupa-
tionem, ex perpetuo primū vsu ipsius Petri, deinde aliorum pontificum Romanorum, quæ
ei successerunt, confirmare. De Petro autem luculenter explicasse sibi videtur, hoc modo: *Petrus
cum cæteris interesset, primus sententiam dixit, & consilium dedit: Ananias & Saphira verbo conciderunt,
& extincti sunt: ergo, Petrus caput extitit, potestatemque vniuersalem in totam ecclesiam obtinuit.* Infirmæ
verò rationes, quibus tam immensus titulus innitatur. Non ipsum certè Hardingum facillè cre-
diderim eum pro totius orbis capite habiturum, qui primus omnium in Concilio sententiam di-
xit, aut inusitatum aliquod miraculum diuina potentia edit. Etenim sæpenumero in maximis con-
cilijs, natu, aut gradu minimus primus sententiam rogatur, maximus autem, summusque omnium
vltimus. Equidem in hoc ipso Apostolorum concessu, postquam Petrus dixisset, & quid sibi vi-
deretur, proposuisset, & cæteri finem fecissent, ad extremum non Petrus, sed Iacobus sententiam
pronuntiauit, quod certè ad caput, præsidemque concilij pertinebat. Vehementer esse simplicem
oportet, & indoctum, quem hæc futilissimæ coniecturæ abducant.

Tametsi, qui diligenter, & penitus perpenderit, vt Petrus inter fratres se suos semper gesserit,
neque id sibi assumpsisse illum, neque cæteros ei tribuisse, vt pro capite vniuersalis ecclesiæ habe-
retur, facillè intellexerit. Reliquos discipulos fratres ipse suos appellat, se cōpresbyterum vocat. Nul-
li præcipit, nulli mandat, sed alios & audit, & tractat vt æquales, ac collegas suos: ire iussus Sama-
riam à fratribus, non tanquam caput illorum, & princeps reuinit, sed profectus illò est, vt legatus:
quod se ad Cornelium contulisset, & cum Ethnicis egisset, reprehensus, se purgauit, factique sui
rationem edita apologia expò sicut.

AE. 15.

1. Petr. 5.

AE. 16.

AE. 17.

AE. 18.

AE. 19.

AE. 20.

AE. 21.

AE. 22.

AE. 23.

AE. 24.

AE. 25.

AE. 26.

AE. 27.

AE. 28.

AE. 29.

AE. 30.

Cæteri

Cæteri Apostoli sine dubio, summam Petro, vt præcipuo corporis Christi membro reuerentiam exhibuerunt: quenquam tamen illum pro capite suo reputasse, & coluisse, eive infinitam hanc, vniuersalemque potestatem detulisse, nusquam apparet. Paulus se illi in Apostolatu confert, & inquit: *Mibi credendum est Euangelium præputi, sicut Petro circumcissionis: & Iacobus, Petrus, & Ioannes, qui videbantur esse columna, dextras dederunt mihi & Barnaba societatis.* Postea dicit: *Ego restitui Petro in faciem: erat enim reprehendendus.* Rursus in epistola ad Corinthios: *Arbitror me nihil inferiorem esse eximis Apostolis.* Hinc manifestò liquet, Paulum pro collega Petrum, nedum pro capite suo habuisse. Quod animi causa dicit Hardingus, nos scripturas in alienum sensum deflectere atque detorquere, plus haberet oratio fidei, si & modum disertè exposuisset, & loca sigillatim designasset. Tritum autem est: *Dolosus versatur in generalibus.* Non dubito, quin Lector æquus perspiciat scripturas pro nobis planissimè facere, nec vlla detortione indigere. Quare de hac re Cyprianus inquit, sicuti antea commemoratum est. *Idem erant alij, quod Petrus.* Similiter Origenes inquit: *Nos quoque efficitur Petrus: & nobis dicitur illud, quod hunc sermonem sequitur: Tu es Petrus, & super hanc petram adificabo Ecclesiam meam. Petra enim est, quisquis est discipulus Christi.* Perinde etiam habetur in Augustino contra Donatistas: *Clarus à Mascula dixit, Manifesta est sententia Domini nostri Iesu Christi Apostolos mittentis, & ipsis solis potestatem à Patre sibi datam permittentis: quibus nos successimus, eadem potestate Ecclesiam Domini gubernantes.* Hæc testimoniis clarissimè euincitur, nos scripturas nequaquam torquere, sed eas rectè ingenuèque adhibere.

Iam verò longum esset fusè commemorare, vt Hardingus, reliquique gregales sui scripturas tractauerint. Quæ particulariter, & duntaxat de Deo ipso, eiusque Christo prolata verba sunt, eadem ad Papam accommodare istis hominibus fas est, sine vllò violentæ detortionis crimine. Cornelius Episcopus in postremo Tridentino concilio huiusmodi oratione vsus est: *Papa lux venit in mundum: sed dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem.* Stephanus autem Archiepiscopus Patracensis in Lateranensi concilio sic Papam affatur: *Tibi data est omnis potestas in cælo, & in terra:* Similiter Bonifacius papa habet: *Spiritualis à nemine iudicatur.* Rursus: *Quæ sunt potestates à Deo ordinatae sunt: Ergo, Papa superior est Imperatore.* Vt alia verò istiusmodi loca pene innumeralia taceam, an hoc sit scripturas detorquere, necne prudenti lectori considerandum & iudicandum relinquo. Certè, quemadmodum antè à me dictum est, Camotensis sic de illis refert: *vim faciunt scripturis, vt habeant plenitudinem potestatis.*

Quandoquidem autem scripturas Hardingus, in quibus nullum esse defensionis suæ positum præsidium animaduertit, missas penitus facit, omnemque defensionem suam ad legitimam Ecclesiæ praxin reuocat: neque molestum fore, neque inutile Lectori confido, si quæ ali tentandi studio & rapòd q hanc rem breuiter attigero: neque verò dubito, quin hinc omnes certò intelligere possint, Romanum pontificem intra sexcentorum à Christo annorum ambitum nunquam neq. appellatum, neque habitum fuisse caput Ecclesiæ vniuersalis.

Primum aliarum regionum Episcopi in suis ad pontificem Romanum literis, non caput illù vocant suum, sed fratrem, vel socium. Cyprianus ad Cornelium sic scribit: *Cyprianus Cornelio fratri:* Episcopi in Carthaginensi concilio ad Innocentium sic scribunt: *Honoratissimo fratri Ioannes Constantinopolitanus Episcopus ad Hormisdam sic: Frater in Christo charissime.* Sic Dionysius Episcopus Alexandrinus Stephanum, & Sixtum pontifices Romanos, *fratres suos amantissimos* vocat. Sic Aphricani Episcopi Anastasium appellant *Confacerdotem.* Itidem Cyrillus Cœlestinù, & Marcellus Ancyranus Episcopus Iulium, *Comministrum* vocant. Ista vocabula, *Frater Confacerdos. Comminister,* æqualitatem potiùs quandam Episcoporum designare videntur, quàm huiusmodi regalem potestatem, seu authoritatem vniuersalem, qualem nunc Romanus pontifex vendicat.

Deinde, quod ad externam disciplinam Ecclesiæ spectat, Romano pontifici non totius orbis imperium defert, sed suam quandam vt cæteris Patriarchis, & distinctam prouinciam assignat Concilium Nicenum. Aphricanum Concilium disertè vetat, ne quisquæ ex illa Regione Romæ prouocet. Quatuor Patriarchæ, Romanus, Cōstantinopolitanus, Antiochianus, Alexandrinus literas ad se mutuò dare communicatorias consueuerunt, quibus religionem, & fidem alteri alteris profiterentur suam: quod societatis, non principatus indicium fuit. Alexandrinum Concilium Asterio lustrandi, perpurgandique Ecclesias omnes Orientales, Eusebio verò Occidentales summam authoritatem mandauit: in quo Romanum pontificem non nimis curasse, nec cum vniuersalem Episcopum agnouisse videtur. Quid autem attinet longam orationem depromere? Aneas Syluius, qui post Romanus pontifex ipse fuerat, hanc rem luculentissimè declarat: *Ad Episcopos (inquit) Romanos aliquis sanè, sed tamen paruum, ante Nicenum Concilium respectus erat.* Denique ex ipsis argumentis, quibus Hardingus vitur, nimirum ex ratione prouocandi: excommunicandi, electiones confirmandi, concilia approbandi, Episcopos restituendi, schismaticos in gratiam recipiendi, planum me facturum spero Romanum pontificem pro capite Ecclesiæ agnatum non fuisse, ne vniuersalem huiusmodi, absolutamque potestatem obtinuisse. Ita sextuplex Hardingiana probatio, in margine distincta, tandem non nisi simplex apparebit.

Galat. 2.

1. Cor. 2:

Cyprianus de simplicitate Prælatorum. Orige. in Marc. tractat. 1. Augustin. de Baptismo contra Donat. lib. 7. ca. 43.

Cornel. Episc. Bitontinus in oratione ad Synodum. Stephan. Archiepisc. Patrac. in concil. Lateran. sub Leone Sessione 10. De Maioritate & obedientia vniuersam sanctam 1. Cor. 2. Rom. 13. Citatur à concilio Agrippæ de vanit. sciën.

Cyprian. lib. 4. epist. 3. Concil. cartagin. 5. In decretal. Hormisdæ. Euseb. lib. 7. ca. 5. Euseb. lib. 7. ca. 9. In cōci. Aphric. In cōci. Ephes. Epiphanius li. 3. tom. 1. hæres. 72. Concil. Nicen. can. 9. Concil. Aphric. can. 92.

Literæ Synodi cæ. Geor. lib. 1. epi 25. & li. 6. epist. 24. Rufin. lib. 1. ca. 29. Aneas Syluius

Hardingus. 21. Sectio.

Primùm de prouocatione Episcoporum ad sedem Apostolicam, præter alia multa celeberrima illa exēpla habemus, Athanasij illustrissimi Episcopi Alexandrini, & luminis mundi, qui magnis multisque affectus iniuriis ab Arianis, primò ad Iulium Papam, eoque defuncto ad Fœlicè prouocauit: Chrysoſtomi, qui ad Innocentium prouocauit, Theophili coactus violentis iniuriis: Theodoret, qui ad Leonē. Neque verò tantum per delegatos suos ad Papam prouocare soliti sunt Episcopi, verum etiam quibusdam in causis ipsi iussi, & citati in personis suis comparuerunt. Quod manifesto constat ex historia Theodoret, qui sic scribit: Eusebius Nicomedensis (qui summa fuit Arianorum columna) quique cum in illa factione sequuti sunt Athanasium Iulio Romano pontifici falso detulerunt. Iulius Ecclesiasticam normam sequutus eos Romam venire iussit, & venerandum Athanasium regulariter citandum curauit. Is adfuit ad diem. Falsi delatores Romam non iuerunt, cerò scientes fictum suum mendacium deprehensum iri.

a Falsum: Chrysoſtomi verba e mentita.

In causa defensionēque Ioannis Chrysoſtomi, hi Episcopi Constantinopoli ad Innocentium Papam profecti sunt, Pansophus Pisidiae Episcopus, Pappus Syriae, Demetrius secundae Galatiae, Eugenius Phrygiae. Hi supplices fuerunt pro Chrysoſtomo. Ipse per literas cum Innocentio causam suam egit. In epistola autem, inter alia, sic scribit: Ne confusio hæc omnem, quæ sub cælo est, nationem inuadat, obsecro vt scribas, & autoritate tua definias, quòd hæc tam iniquè facta, & absentibus nobis, & non declinantibus, iudicium, non habeant robur, sicut neque sua natura habent. Illos autem, qui iniquè egerunt, Ecclesiasticæ censuræ subiicito: nos verò, qui nec conuicti, nec redarguti, nec habiti vt rei sumus, Ecclesiis nostris restitui manda, vt solita fratrum charitate fruamur. Innocentius re omnipenitus cognita, Theophili iudicium contra Chrysoſtomum irritum esse pronunciauit, & decreuit. Omnis hæc tragedia fuscè commemoratur & exponitur à Palladio Helenopolitano Episcopo, In vita Ioannis Chrysoſtomi, qui eodem tempore vixit. Ex hac Chrysoſtomi prouocatione, atque ex tota actione, maxime autem ex ipso filio huius Epistola ad Innocentium, Papa primatus aperitissimè confirmatur. Idē etiam fatentur Athanasius, & Episcopi Aegypti, Thebaidos, Lybia in Alexandrino concilio congregati hisce verbis, in epistola ad Falicem: Vestrum est enim nobis manum porrigere, quia vobis commissi sumus. Vestrum est nos defendere, atque liberare: nostrumque est à vobis auxilium expetere, vestri que parere iussionibus. Et paulò post: Scimus enim vos vniuersalis Ecclesiæ, & maxime Episcoporum, qui oculi propter contemplationem & speculationem vocantur Domini, curam gerere: vt semper vestræ sedis presules, primò Apostoli, deinde successores eorum fecerunt: Theodoretus eruditissimus ille episcopus Cyri. præter illam epistolam, in qua Leonis auxilium, & opem implorauit, maximis affectus molestis, in alia epistola ad Renatum presbyterum, Leonis intimum sic scribit: Spoliarunt me sacerdotio, exegerunt me ciuitate, nec ætatem meam in religione consumptam, nec canos reuerentes. Itaque te obsecro, persuade sanctissimo Archiepiscopo (Leonē intelligit) vt sua Apostolica auctoritate vtatur, & nos ad vestrum concilium venire iubeat. Hæc enim sacrosancta sedes clauum & gubernacula omnium totius orbis ecclesiarum tenet, tum propter alias causas, tum maxime quòd semper pura remansit ab omni sentina hæreseos, nec quisquam in ea sedit, qui contra sensit, sed potius gratiam Apostolicam semper incorruptam seruauit. In quibus verbis Theodoret, hoc præcipuè obseruandum est, quòd sancta sedes Romana (vt inquit) Ecclesiarum totius orbis gubernacula teneat, ob hanc maxime causam, quòd hæresi nunquam contaminata fuisset, vt cetera omnes ab Apostolis instituta Ecclesia fuerant.

Episcopus Sarisburiensis.

Athanasius in apologia 2.

Romanos pontifices, quòd principatu, summòque totius orbis imperio potirentur, cum multa ambitiosissimè, importunissimèque tentasse, tum sanctissimi Concilij Niceni Canones manifestò corrupisse certissimum est. A quo tempore nunquam destiterunt, sed novos subinde in hac sententia Canones excuderunt, quos Clementi, Anacleto, Euaristo, Telephoro, Hygino, aliisque Martyribus falso attribuerunt, atque multos præterea consimiles, de suo finxerunt. Epistola Decretalis, quæ Iulio ascribitur, ficti aliquid videretur redolere, tum ob alias probabiles causas, tum etiam quia à vera Iulij epistola, quam Athanasius citauit in Apologia sua, discrepat, cum vnæ, eadēque esse ambæ, nec vlla in re differre deberent. Quapropter non iniuria nobis suspicari licet, Quicquid Roma venerit, instar Euangelij neutsquam esse habendum. Itaque vt se per summam ambitionem in altissimum gradum extollerent, oblata ex huiusmodi prouocationibus occasione abusi, cum causam ipsam nunquam parum cognoscerent, quemadmodum ex eo constat, quòd de Apiario scriptum est, quòdque de Flauiano, & Eutychete memoriæ proditur, pios & catholicos Episcopos asperius tractabant, atque hæreticos in gratiam suam recipiebant: id quod Episcopi in generali Concilio Aphricano vehementer improbant, & sibi magnopere displicere significant.

Primùm igitur ostendam, nullas huiusmodi ex omnibus orbis terrarum regionibus ad Romanum pontificem fuisse legitimas prouocationes, atque hoc igitur falso esse ab Hardingo positum. Et probatu facilem ad hæc Chrysoſtomi, Athanasij, Theodoret loca fore responſionem confido

confido. Quòd autem nulla huiuscemodi data tum fuerit ad Papam prouocatio, ex Conciliorũ generalium consensu, ex autoritate sanctorum patrum, ex legibus & sanctionibus imperatorũ atque principum perspicuum est: ex quibus Ecclesiæ cuiusmodi fuerit ea memoria consuetudo, & vsus, facillè licebit intelligere.

In Niceno Concilio sic decretum fuit: *Ab aliis excommunicati, ab aliis, ad Communionem ne recipiantur.* Prouocationes Hardingianæ, atque ista verba non bene conueniunt. At obiiciet, Episcopum vel ignorantia deceptum, vel malitia impulsus iniuste excommunicare alterum posse. Huic incommodo hoc ipsum concilium remedium comparauit prouocandi, non ad Pontificẽ Romanum, sed ad synodum prouincialem eiusdem regionis. Hæc verba sunt Concilij: *Ergo ut hæc possint digna examinatione perquiri rectè visum est, per singulos annos, in singulis prouinciis, bis in anno, Episcoporum Concilium fieri, ut simul in vnum conuenientes ex cõmuni prouincia, huiusmodi quaestiones examinent.*

Episcopi in Concilio Telæ habito in Hispania sic decreuerunt: *Presbyteri, & Clerici ne appellent, nisi ad Aphricana Concilia.*

Ita Mileuitanum Concilium sanxit: *Si ab Episcopis appellandum putauerint, non prouocent nisi ad Aphricana Concilia, vel ad Primates prouinciarum suarum. Ad transmarina autem qui putauerint appellandum, à nullo intra Aphricam in Communionem recipiantur.*

Similiter in Concilio Aphricano cautum fuit: *Si fuerit prouocatum, eligat is, qui prouocauerit, Iudices, & cum eo & ille, contra quem prouocauerit, ut ab ipsis deinceps nulli liceat prouocare.*

Rursus in eodem Concilio: *Non prouocent, nisi ad Concilia Aphricana, & sic deinceps verbatim, sicuti in Concilio Mileuitano habetur.* Non possum autem hîc Gratiani hac de re Glossema tacitus dimittere. Quòd enim Concilium statuit, ut qui ad transmarina prouocauerint pro excommunicatis haberentur, Gratianus sic interpretatur hoc decretum, & hanc perbellam exceptionem, quasi quoddam medicamentum adhibet: *Nisi fortè Romanam sedem appellauerint.* Qua quidem interpretatione illud ipsum ex lege eximit, propter quod vnum lex ipsa lata esset. Certum est enim & minimè dubium Concilium Aphricanum præcipuè atque diserte voluisse omnes prohibere ad sedem Romanam prouocationes. Atque has tamẽ solas Gratianus excipiẽdas esse contendit.

Quid autem tam peripicuum esse potest quàm epistola illa, quæ est à ducentis & septendecim Episcopis in Concilio Aphricano data ad Cælestinum pontificem Romanum, in qua cũ status ratioque omnis, qua hæc causa acta est, fusè exponitur, tum quàm grauiter & molestè totum hoc negotium ferrent, significatur. Sic verba habent: *Decreta Nicena siue inferioris gradus clericos, siue Episcopos suis Metropolitanis aperitissimè commiserunt. Prudentissimè enim iustissimèque prouiderunt, quacunque negotia in suis locis, ubi orta sunt, finienda, nec vnicuique prouincia gratiam sancti spiritus defuturam, qua aequitas à Christi sacerdotibus & prudenter videatur, & constantissimè teneatur: maximè quia vnicuique concessum est, si iudicio offensus fuerit Cognitorum, ad concilia sua prouincia vel etiam vniuersale prouocare. Nisi forte quisquam est, qui credat, vni cui libet (Romanum nimirum pontificem delignat) posse Deum nostrum examinis inspirare iustitiam, & innumerabilibus congregatis in Concilium sacerdotibus denegare. Aut quomodo ipsum transmarinum iudicium ratum erit, ad testimonium necessaria persona, vel propter sexus, vel propter senectutis infirmitatè, vel multis aliis intercurrentibus impedimentis adduci non poterunt? Nam ut aliqui, tanquam à tua sanctitatis latere mittantur, nulla inuenimus patrum synodo constitutum. Quia illud quod pridem per eundem coepiscopum nostrum Faustinum, tanquam ex parte Niceni Concilij exinde transmissis in Conciliis verioribus, qua accipiuntur Nicena, à sancto Cyrillo coepiscopo nostro Alexandrina Ecclesia, & à venerabili Attico Constantinopolitano antistite, ex authentico missis, tale aliquid inuenire non potuimus. Executores etiam Clericos vestros quibusque petentibus nolite mittere, nolite concedere, ne fumosum Typhum seculi in Ecclesiam Christi, qua lucem simplicitatis, & humilitatis diem, Deum videre cupientibus præfert, &c.*

Episcopi Orientales, qui Ariani extiterunt, cum Romano pontifice per literas de illius ambitione, qua dominatum in ipsos sibi assumpsit iniustum expostulabant: neque fas ei esse, quod ab ipsis actum fuerat, vllò dolo malo, aut prætextu prouocationum irritum facere docebant.

Cyprianus hanc Romam cursandi, fallendique iuris consuetudinem reprehendens ad Cornelium pontificem Romanum scribit ad hunc modum: *Quum æquum iustumque sit, ut vniuscuiusque causa illic audiatur, ubi crimen est admissum, & singulis pastoribus portio gregis sit adscripta, quam regat vnusquisque & gubernet, rationem sui actus Domino redditurus, oportet utique eos, quibus presumus, non circumcursare, nec Episcoporum concordiam coherentem sua subdola & fallaci temeritati collidere: sed agere illic causam suam, ubi & accusatores habere, & testes sui criminis possint: nisi paucis desperatis, & perditis minor videtur esse autoritas Episcoporum in Aphrica constitutorum, qui iam de illis iudicauerunt, &c.*

Hinc liq. id patet sanctos patres atque Episcopos antiqua memoria, hanc causarum Romæ vsque translationem vehementer improbasse, quòd eo modo iustitiam infringi, augeri ambitionem, & sanctos Canones palàm violari perspicerent.

Quapropter Iustinianus Imperator, quæ hinc dimanare potuerunt, incommoda prospiciens

Authen. De san-
ctiff. Episcopis.
Coilatio 9. Si
quis verò.

ἐν τῷ αὐτῷ
ἀπὸ τῶν ἐπι-
σκοπῶν.
In eodem.
παρεχέτω πῆρας

Codi. De sa-
crofanctis Ec-
clesiis. Omni-
Cod. De Epif-
& Clericis.
A. Or. in nullo
alio foro, vel
apud quenquā
alterum iudi-
cem, Clericos
(Ecclesie Con-
stantinopolita-
næ) litibus ten-
tet irretire.
Cod. de Epif-
copis. & Cleri-
cis. Omnes.

Bernard. ad Eu-
genium. de Cō-
sideratione. lib.

Epist. 2. chry-
sost. ad Inno-
centium.
Socrates lib. 2.
cap. 11.
Sozomen. li. 3.
cap. 6.
Athanas. in E-
pistola ad foli-
tariam vitā a-
gentes.
Theodoret. lib.
2. cap. 14.

Athanas. Apo-
log. 2.
Socrat. lib. 1.
cap. 23.
Cassiodorus li.
4 cap. 20.
Ambros. lib. 10.
Epist. 78.
August. epist.
162.
Inter decreta
Iulij, & Sozo-
meno.

atque huic intolerabili ambitioni occurrere cupiens, vt hanc licentiam scruera lege reprimeret, f. bditis f. is necessarium esse iudicauit. Legis autem hæc forma extat. *Siquis sanctissimorum Episcoporum eiusdem Synodi dubitationem aliquam ad inuicem habeat, siue pro ecclesiastico iure, siue pro aliis quibusdam rebus prius Metropolita eorum, cum aliis de sua Synodo Episcopis causam examinet, & iudicet. Quòd si vtraque pars rata non habuerit ea, quæ indicata sunt, tunc beatissimus Patriarcha Dicecepsos illius inter eos audiat, & illa determinet quæ Ecclesiasticis Canonibus, & legibus consonant, Nulla parte eius sententia contradicere valente.* Deinde statim sequitur: *I patriarcha secundum Canones, & leges prabeat finem.* Hisce verbis omnes ad Romanam sedem prouocationes funditus tolluntur.

Huc accedit, quòd Honorius atque Theodosius Cæsares factas ad pontifices Romanos prouocationes illis eripuerint, atque legem de iisdem apud Episcopum, Synodumque Constantinopolitanam instituentis iusserint. Lex hac forma perscripta est: *Omni inuouatione cessante, vniuersitatem & Canones pristinos Ecclesiasticos, qui vsq; tunc tenuerunt, per omnes Illyricas prouincias seruari præcipimus: vt si quid dubietatis emerferit, id oporteat, non absque sententia viri Reuerendissimi Sacrosanctæ legis Antistitis Ecclesiæ vrbis Constantinopolitanae, quæ Romæ veteris prerogatiua latatur, Conuentui Sacerdotali, & sancto iudicio referuari.* Non debet hic Hardingus obausioni tradere, quòd Constantinopolitana Ecclesia æquæ amplas, siue autoritatem, siue præcellentiam, siue potestatis vniuersalitatē spectes, prærogatiuas obtinuerit, atque Romana vnquam Ecclesia. Quare si Romanus pontifex Ecclesiæ vniuersalis caput extitisset, Constantinopolitanum etiam episcopum caput eiusdem perinde fuisse, necesse esset.

Præterea Leo Imperator hoc ipsum disertius adhuc iussit: *Omnes, qui vbicunque sunt, vel post-hac fuerint, Orthodoxa fidei Sacerdotes, & Clerici, cuiuscunque gradus sint, Monachi quoque in causis ciuilibus, ex nullius penitus maioris, minorisue sententia iudicis communitoria ad extranea iudicia pertrabantur, aut prouinciam, vel locum, vel regionem, quam habitant, exire cogantur.* Itaque, siue Ecclesiasticum, siue politicum iudicium esset, causam dicere in sua prouincia reum oportuit, non ad externa, & transmarina tribumalia in reum trahi.

Quantopere verò Bernardus morem istum probauerit, ex ipsius quidem verbis apparet. Sic enim ad Eugenium pontificem scribit: *Quousque non euigilat consideratio tua ad tantam appellationum confusionem? Ambitio in Ecclesia per te regnare molitur: præter ius, & fas, præter morem, & ordinem sunt. Reperit ad remedium, reperit ad mortem: Antidotum versum est in venenum. Murmur loquor, & querimoniam communem Ecclesiarum. Truncari se clamant, & demembrari. Vel nulla, vel pauca admodum sunt, quæ plagam istam aut non doleant, aut non timeant.* Hic ille egregius est & præitans locus, in quo primum Hardingus primatus sui fundamentum iecit: Confusio, mors, venenum, terror, truncatio Ecclesiæ: vsurpatur præter ius, præter fas, præter morem, præter ordinem: improbat a sanctis patribus: damnatur a piis Conciliis: denique penitus antiquatur & rescinditur à compluribus clarissimis, nobilissimisque principibus. Hoc præcipuum est fundamentum, quo primatus nititur Hardingianus.

Urgebunt tamen isti homines, & acriter instabunt Chrysostrum, Athanasium, & Theodoretum, patres & Episcopos summa pietate, & sanctimonia præditos, Romam prouocasse, Romanique pontificis autoritatem agnouisse, atque, vt ea vti vellet, suppliciter obsecrassent. Quòd autem hoc cuiusmodi fuerit, certius intelligamus, necessarium videtur statim, in quo tū hi sancti patres versati sunt, & miserandam rerum omnium in Orientali orbis parte grassantem eo tempore perturbationem intueri. Chrysostrum de ea sic habet: *Certamen est totius orbis: Ecclesiæ vsque ad genua humiliata sunt: populi dispersi: Clerus diuexatus: Episcopi exules: constitutiones patrum violata.* Dux imperatorius templum, in quo precibus operam dabat Athanasius, obsecravit: Cæterorum, qui cum Athanasio fuerunt, partim bonis omnibus expoliati sunt, partim relegati, partim militum pedibus oberiti, partim in via trucidati. Paulus Constantinopolitanus stragulatus: Marcellus Ancyranus munere abdicatus: Lucius Adrianopolitanus in custodia mortuus. Theodulus & Olympius, duo Thracæses Episcopi interfici iussi. Imperator ad se adduci aut viuum, aut mortuum Athanasium iusserat.

Hi sanctitate præstantes patres, cum res in extremam propè desperationem adductas, totamque Orientalem Ecclesiam misere vastatam viderent, eò confugere coacti sunt, vnde spes aliqua consolationis affulgebat: maximè autem Ecclesiæ Romanæ fidem implorabant, quæ tum & propter hominum frequentiam, & religionis integritatem incorruptam, summamque in eadē perseverantiam, & quòd etiam ferre operam miseris ac pro illis deprecari nō grauati soleret, omnium erat celeberrima, præque cæteris nobilitata. Similiter autem nonnunquam ab imperatore operam petebant. Etenim Athanasius in Concilio Tyri damnatus ad Imperatorem Constantinum prouocabat: Flavianus ad Theodosium, Valentinianumque Imperatores: Donatus a Cassis Nigris ad Constantinum: Imperatores autem aliquando reos ad se euocabant, & rem ipsi iudicabant: aliquando eos aliis per literas studiose scriptas commendabant. Constantinus Imperator ad fratrem suum Constantium scripsit, vt Episcopos Orientales citaret, ab eisque rationem actorum omnium contra Athanasium suorum exigeret. Imperator Honorius operam dedit, quantum potuit, vt Athanasius restitueretur. Constantinus Imperator Athanasij impulsus querelis, Episcopus Concilij Tyriani præsentis apud ipsum adesse iussit. Verba mandati sic habent: *Quot-*

quot

quot Synodum Tyri habitam compleuistis sine mora ad pietatis nostra castra properetis: ac re ipsa, quam sincere ac rectè iudicaueritis ostendatis: idque coram me, quem syncerum esse Dei ministrum, ne vos quidem ipsi negabitis. Sic sancti homines iniuriis ac miseriis afflictis, auxilium querebant, vbicunque vlla inueniendi spes ostenderetur. Ista autem auxilij imploratio atque obtestatio cum accusatione aduersariorum coniuncta, & illorum calamitates declarat, nec legitimam prouocandi rationem cumulatè euincit.

Atamen certissimū est, & extra omnem controuersiam positum, Chrysostrum ad Innocentiū prouocasse: etenim Hardingus eius hinc verbis vsus est. Protulit hoc in loco Chrysostrum Hardingus: fateor. Sed perinde ingenuè & fideliter, ac Nicenum olim Concilium Papa Zosimus. Tu verò, optime & Christiane lector, si tibi Chrysostrum suppetierit, inspice locum istum, eiusque verba perpende diligenter: sin minus habes, ne sis tamen nimium ad credendum facilis. Non agit tecum Hardingus simpliciter. Chrysostrum verba sic Latinè habent: *Ne confusio hac omnem, quæ sub cælo est nationem innadat, obsecro vt scribas, quòd hac tam inique facta, & absentibus nobis, & non declinantibus iudicium, non habeant robur: sicut neq; natura sua habent. Illi autem qui inique egerunt, pœna Ecclesiasticarum legum subiaceant. Vobis verò, qui nec conuicti, nec redarguti, nec habiti, vt rei sumus, literis vestris, & charitate vestra, aliorumq; omnium, quorum antè societate fruebamur, frui concedite.* In his nō ita multis tria loca Hardingus insigniter adulterauit, immutatis prorsus verbis, aliisque de suo interpositis, atque intertexis. Hæc enim verba, quæ autoritatem Romano pontifici nonnullam tribuere, & prouocationem arguere videntur: (sic autem valent, *Scribas & auctoritate tua decernas: eos Censura ecclesiastica subiicias: manda vt nos ecclesiis nostris restituamur*): hæc, inquam, verba in Chrysostrum non inueniuntur, nec in Græco, nec in Latino: sed duntaxat ab Hardingo perbellè introducuntur, quò meliùs exornet hanc suam atque instituat prouocationem. Causam istam sine manifesta corruptione ac deprauatione doctorum nullo modo consistere posse videt. Itaque hæc Hardingi est, non Chrysostrum prouocatio.

Epist. Chryso.
ad Innocen. in
tom. 5.

Hardingus
Chrysostrum
insigniter cor-
rumpit.

Quòd enim nullam istiusmodi ad Romanum pontificem prouocationem Chrysostrum fecerit, tum ex Chrysostrum ipsius epistolis, tum ex ipso modo, quo episcopus Romanus in hac re agenda vsus est, tum ex rei exitu atque definitione apertissimè constat. Nam quòd ad ipsum Chrysostrum attinet, nullam ille prouocationis vllius mentionem facit: nec rogat, vt Romam aduersarij sui euocentur: nec Innocentium pro totius orbis episcopo, aut pro generali orbis vniuersi iudice æstimat: sed his solummodo verbis eum salutat: *Innocentio episcopo Romæ Ioannes.* Tum in eadem epistola omnia huiusmodi externa iudicia remouet, atque repudiat, iuxta sanctiones Carthaginensis, Mileuitani, Africaniq; Concilij. Hæc sunt ipsius verba: *Neq; congruum est, vt hi, qui in Aegypto sunt, iudicent eos, qui sunt in Thracia.*

Ad Innocen.
epist. priore.

Neque verò ipsius pontificis Romani verba vllam videntur prouocationis continere significationem, sed contra potius valere. Etenim non visitata sua iubendi aut mandandi voce vsus est, sed tantum facili quodam ac familiari scribendi genere hortatur, vt adsint: neque vt coram ipso adsint, sed coram Synodo plurimum episcoporum, qui ea de causa conuenerant. Sic enim Iulius ad Episcopos Orientales scribit: *Quæ est causa offensionis? An quia adhortari vos sumus, vt ad Synodum occurreretis?* Hinc eos hortatur, & rogat, non iubet, non mandat: neque vt ad ipsum, sed vt ad Concilium veniant excitat. Rursum ait: *Legati vestri Marcarius presbiter, & Hesychius diaconus, Concilium indici postulauerunt.* Rursum: *Vellem vos magis ad iam dictam Canonicam conuenire vocationem, vt coram vniuersali Synodo reddatis rationem.* Similiter ad Athanasium scribens Basilium in illo luctuosissimo calamitosissimoq; tempore consilium ei dat huiusmodi: *Viros igitur ecclesiæ tuæ potentes (Non ad Pontificem Romanum, sed) ad Orientales episcopos mitte, qui quibus calamitatibus premamur, illis exponant.* Similiter iterum habet: *Visum mihi est consentaneum, vt scribatur episcopo Romæ, vt ea, quæ hic geruntur, consideret, detq; Concilium.*

Epist. Iulij in
Athanasij Apo-
lo. 2.

In Apolog. 2:
Epist. Iulij ad
Orientales, in-
ter decreta Iu-
lij.
B. fil. epist. 48.
ad Athanasij.

Neque sua tantum autoritate Romanus pontifex episcopis Orientalibus diè dixit, sed ex aliorum episcoporum consilio. Sic enim Athanasius inquit: *Misit omnium Italicorum episcoporum consilio Iulius ad episcopos Orientales, certum illis Synodi diè denuntians.* Quòd ipse etiã Iulius affirmat, hisce verbis: *Tametsi solus sim, qui scripsi, tamen non meam solius sententiam, sed omnium Italicorum, & omnium in his regionibus Episcoporum scripsi.* Simili ratione Innocentius pontifex Romanus restituendi Chrysostrum, reducendæque in pristina concordia ecclesiæ percupidus, non seipso, nec sua subnixus autoritate, sed decreto atque consensu Concilij in Italia habiti fretus, Legatos in Orientales partes misit: atque in Concilio cum aliis præfens potestatem illam vniuersalem sibi non assumpsit, quam isti nunc fingunt, sed sententiam, perinde vt cæteri, dixit quemadmodum ex Militiade Romano pontifice apparet, cui simul cum tribus episcopis Gallicanis, & quatuordecim Italis mandatum fuit, vt Cæciliani, & donati à Casis Nigris causam decernerent.

B. fil. ad Atha-
epist. 42.
Atha. in epist.
ad solitariam
vitam agentes.
Epist. Iulij in a-
pologia Atha-
nasij. 2. Niceph.
lib. 13. cap. 33.

Optatius lib. 1

Iam vt ad actionem huius causæ veniamus, Hardingus non est nescius episcopos Orientales hanc singularem auctoritatem, & prærogatiuam pontificis Romani nequiquam agnouisse, & propterea vocatos non paruiffe, nec eius sententiam tantilli æstimasse, id quò multis modis facile demonstrari queat. Igitur hoc responsum Iulio remiserunt: *Si nostris placitis assentiri volueritis, pacem vobiscum, & communionem habere volumus. Sin verò aliter egeritis, & eis amplius, quam nobis assentiri iudicaueritis, contraria celebrabimus: & deinceps nec vobiscum congregari, nec vobis obedire, nec vobis vestrisq; facere volumus.*

Inter decret.
Iulij concil. to-
mo 1.

Hanc actorum suorum infirmitatem pontifices Romani & intellexerunt ipsi, & ingenuè cōfessi sunt. Sic enim Innocentius ad Augustinum, Alypium, aliosq; Africanos episcopos scribit de Pelagio: *Si adhuc taliter sentit, cum sciat se damnandum esse, quibus acceptis literis aut quando se nostro iudicio committet? Quòd si accersendus esset, id ab illis melius fieret, qui magis proximi, & non longo terrarum spatio videntur esse dis- iuncti.* Quia de causa Iulius pontifex Romanus, quam ipse hac in re parum posset, non ignarus, ad imperatorem Constantem literas misit, eumque de re omni certiore fecit, petiitque vt ad fratrem suum Constantium scriberet, atque ab eo contenderet, vt episcopos Orientales mittendos curaret, quò factorum

Inter decreta
Innoc. epi. 27.

Sozom. lib. 2.
cap. 10.

Concil. const. 5.
actio. 1.

in Athanasium suorum rationem redderent. Eodem modo Clerus ciuitatis Antiochenæ similibus ærumnis afflictus & vexatus, ad Ioannem Constantinopolitanum patriarcham scripsit, vt imperatorem pro eis deprecaretur. Ex his intelligitur immensam hanc infinitamque potestatem, atque incredibilem dominatum in orbem vniuersum prærogatiuam ea quidem memoria ignotam fuisse.

De officio eius,
cui mandata est
iurisdicção.
Mandatam.

Hinc igitur clarè esse luculenterque comprobatum iudico, primò pontificem Romanum factas ex omni parte orbis prouocationes recipiendi authoritatem non habuisse, idque ex Niceno, Teleni, Mileuitano, atque Aphricano Concilij, ex Cypriano, atque ex Martiano, & Iustiano imperatoribus patuit. Deinde, Hardingum causæ suæ melius amplificandæ gratia Chrysoptomū ter vno in loco egregie ementitum esse. Tertio, literas Chrysoptomi querelam habuisse, non prouocationem, quod etiam tum ex ipsis verbis, & genere literarum declaratum fuit, tum ex pontificis Romani ipsius cōfessione, tum ex infirmactorum suorum authoritate. Ius enim inquit: *Iurisdicção sine modica coercitione nulla est.* Non autem nego; quin ex compromisso, & litigantiū arbitrio fierent aliquando cum apud Romanum pontificem, tū alios etiam episcopos iudicia, non tamen ex legitima aliqua agendi formula, aut iuris præscriptione. Hoc etiā modò ad Iulium perductam fuisse hanc inter Athanasium atque Arianos primū controuersia credibile videatur, quandoquidē Ariani illū magnopere & libenter rogarunt, vt cognoscendæ huius rei causā Cōciliū cōuocaret. Etenim ipse Iulius ad episcopos Oriētales scribit, sicuti antè cōmemorauimus: *Si Macario, & Hefychio nullam Synodum postulantis adhortator fuisset, vt ad Synodum, qui ad me scripsissent, conuocarentur, idq. in gratiam fratru, qui se iniuriam pati conquirebantur, etiam ita iusta fuisset mea cohortatio: Jam verò, ubi iidem illi, qui à vobis pro grauibus viris & fide dignis habiti sunt authores mihi fuerint, vt vos conuocarem, certe id à vobis agrè ferri non debuit.* Quare Iulium istos euocasse, non aliqua istiusmodi potestate vniuersali, qualem Hardingus comminiscitur, inductum, sed consensu duntaxat & postulatione vtrorumque commotum manifestò constat. Atque iccirco Iulius ait, ab eo citatum fuisse Athanasium *Regulariter.* Iudicij enim fert, vocari primū, tum accusari, postremò condemnari: Canonum autem regulam minime intelligit, quemadmodum Hardingus interpretatur. Nam de prouocationibus Romam faciendis nullus adhuc perlatas Canon fuerat, Ad spuriam Athanasij, ad Felicem epistolam antea responsum est.

Epistol. Iulij in
apolog. Ath. 2.

Regulariter.

Theodoret.

Theodoretus loco suo motus, in exilium pulsus, crudelitèrque tractatus fuerat, quemadmodū ex suis ad Renatum literis apparet: quo fit, vt ea, quibus vsus ille est, verba calamitatum potius atque angustiarum suarum indicia, quam iudicij certa testimonia fuisse sui videantur. Solet enim quisque cum efferre, cuiusque potestatem amplificare, cuius opem implorat, atque petit. Verū etiam si daremus Romanò tum licuisse pontifici quasuis prouocationes suscipere, ea, qua fingunt isti, ratione, ex eo tamen Hardingus necessariò euincere non poterit, pontificem Romanum caput vniuersalis ecclesiæ fuisse. Ostiensis enim inquit: *Prouocationes fieri possunt, non solum ab inferiore iudice ad superiorem, sed etiam ab equali ad equalem.* Hac autem ratione, sicuti post fufius & vberius demonstrabimus, Donatus à Casis Nigris legitime fuit à pontifice Romano ad episcopum Areiatensem apud Gallos per Imperatorem translatus. Ostiensis verba huiusmodi sunt: *Non nocebit error, si appelletur ad maiorem, quam debuerit, vel ad parem.* Quo in loco sic annotatum est in margine: *Appellari potest ad parem, si de hoc sit consuetudo.* Hinc manifestum est prouocationes ad ipsam iuris strictam regulam directas, necessariò non concludere quandam dignitatis præstantiam, nedum hunc infinitum in vniuersam ecclesiam dominatum.

August. epist
162.
Extra. de appell
lationib. in sex
to Roma.
Eccle. in glosa.

Tametsi primum hoc principium de prouocationibus contra ipsam retorqueri, reijcique nullo negotio posse, Hardingus prouidisse facile potuisset.

Primò, quòd firmissimis testimoniis constat prouocationes eo tempore, in causis adeo ecclesiasticis, ad Imperatores principèsq. politicos factas esse.

Secundò, quòd pontifex Romanus huiusmodi causas ad se prouocatione delatas, mandato, iussuque Imperatoris iudicavit.

Tertiò, quòd causæ à pontifice Romano priùs cognitæ atque definitæ, postea, facta prouocatione, ab illo fuerint ad alios iudices translatae.

Euse. lib. 10.
ca. 5.

Socr. li. 1. ca. 34.
Niceph. lib. 7.
cap. 41.
August. ep. 162.
Contra epist.
Parm. li. 1. ca. 5.
Contra Cresc.
Gram. l. 3. c. 71.
Contra epist.
Parm. li. 1. ca. 7.
August. epist. 68.
Soc. li. 1. ca. 33.

Quod attinet igitur ad primū, legitime fuisse ad principem in negotiis ecclesiasticis prouocatum, ex Eusebio, Socrate, Nicephoro, atque Augustino compluribus in locis perspicuè constat. Donatus à septuaginta episcopis damnatus in Aphrica Constantinum imperatorem appellauit, ab eoque admissus est. Augustinus habet: *Parmenianus vltro passus est suos adire Constantinum.* Rursus habet: *Infero adhuc & verba Constantini ex literis eius, ubi se inter partes cognouisse, & innocetem Cæcilianum comperisse, testatur.* Similiter habet: *An furtè de Religione scire non est, vt dicas Imperator, vel quos miserit Imperator? Cur ergo ad Imperatorem Legati vestri venerunt?* Sic rursus etiam: *Si nihil debent in his causis imperatores iubere, si ad Imperatores Christianos hac cura pertinere non debet, quis urgebat maiores vestros causam Cæciliani ad Imperatorem mittere?* Quapropter Constantinus Cæsar Episcopis Orientalibus, qui ad Concilium Tyrianum conuenerant, vt ipsi adessent, denūtiavit, quòd factorum suorum rationem redderent. Hæc sunt ipsius verba: *Vt re ipsa, quam syncerè, ac rectè iudicaueritis, ostendatis: idque coram me.* Ex his paucis testimoniis luculenter apparet, illa quidem memoria ad principem fuisse in causis Ecclesiasticis prouocatum: eique tum licuisse easdem cognoscere.

Gregor. lib. 11.
Epist. 8.
2. Quæst. 5.
Mennam.

Neque tamen idcirco caput vniuersalis Ecclesiæ princeps fuit. Gregorius non alienum existimauit negotium ecclesiasticum de cuiusdam episcopi purgatione Brunichildæ Gallorum reginæ demandare, Tametsi sic animaduersum est in Glosa: *Fuit tamen hic nimium papaliter dispensatum.* Quod ad Romani pontificis hac in re potestatem attinet, huiusmodi prouocationes ad ipsum delatas esse Imperatoris mandato, non suo iure certissime constat. Augustinus contentionem eam, quæ inter Cæcilianum & Donatum à Casis nigris fuerat, exponens, rem istam dilucidè narrat hoc modo: *An furtè non debuit Romana Ecclesia*

Aug. epist. 162.

Ecclesia

*Ecclesie episcopus Miltiades cū Collegis transmarinis episcopis illud sibi usurpare iudicium, quod ab Aphris septuaginta, ubi Primas Tigistanus praesedit, fuerat terminatum? Quid, quod nec ipse usurpauit? Rogatus quippe Imperator Iudices misit episcopos, qui cum eo sederent. Ipsum mādātū istius exemplar tum in Eusebio, tum in Nicephoro extat adhuc. Neque verò id fuit Romano duntaxat pontifici delegatum, sed ei vnā cum Rheticio, Materno, Marino, & Marco cōmissum, quos imperator ipse vocat collegas. Sic autem mandati verba habent: *Constantinus imperator Miltiadi episcopo Romano & Marco. Quandoquidem plures ad me litera uenerunt ab Anilino, illustrissimo Africæ praefecto, in quibus scribit Cacilianum Carthaginensem Episcopum à quibusdam Collegis suis de multis rebus accusari &c. Visum est mihi, ut Cacilianus ipse cum decem episcopis eius accusatoribus, & cum decem aliis, quos ipse sua causa necessarios esse iudicauit, Romam nauiget: ut ibi uobis praesentibus vnā cum Rheticio, & Materno, & Marino collegis uestris, quos huius rei causa Romam iter arripere iussi, audiri possit &c.* Ex his manifestum est pontificem Romanum Imperatoris fuisse delegatum, suamque iurisdictionem, authoritatēque ecclesiasticam non à D. Petro, sed ab Imperatore accepisse. Vnde facillè colligitur pontificis Romani non perinde tum vniuersalē extitisse potestatem, atque eā nunc Hardingus fingit: nec tum notū mortalibus fuisse hoc Papæ Clementis Quinti decretum, quod postea in Concilio Viennensi promulgasse fertur: *Omne ius regum pendet à Papa.* Neque verò Romani pontificis tanti fuit momenti sententia, quin ei contra quem iudicatum fuit, ipsius repudiare iudicium, atque ad alterum prouocare fas esset. Etenim Donatus apud Miltiadem damnatus, ab illo prouocauit, atque Imperatorem induxit querēdo, ut hoc arbitrium episcopo Arelatensi in Gallia, & aliis quibusdam committeret. Denique cū illic etiam causa se casurum esse intelligeret, ad extremum ipsum Imperatorem appellauit. Confiteatur etiam per literas Imperator, se iudicem sedisse, ac vtrumque causam dicentem audiuisse. Quare, si prouocationum admissio potestatem hanc vniuersalem necessario euincat, tum Imperatoris fuit vniuersalis potestas. Ille namque omnes ex omnibus vndique regionibus prouocationes recepit, atque adeo etiam in causis ecclesiasticis. Deinde, tum pontificis Romani non fuit vniuersalis potestas. Ille namque omnes ex omnibus vndiq. regionibus prouocationes nō recepit, atque adeo etiā in causis ecclesiasticis. Deinde, tum pontificis Romani non fuit vniuersalis potestas: licuit enim illum disceptatorem recusare, atque ad alium quempiam prouocare: sic igitur Hardingi contra ipsum apte reuoluuntur rationes.*

Euseb. li. 10. ca. 5.
Niceph. li. 7.
cap. 43. Collegas.

Clemens. 5.

Aug. epist. 68.

August. contra
Crecconium
grammat.
lib. 3. cap. 17.

Hardingus. 22. Sectio.

Quam ob causam illi ecclesiae omnes hucusque Christiana nationes in omnibus negotiis fidei auscultarunt atque obtemperarunt, & nunc etiam similiter facere debent. Quamquam enim ea sedes in cōmunitate aliquando defecerit, eūque in locum venerit, ut verè dicere illa uerba Euangelij potuerit, quibus uisa sunt stulta uirgines: Lampades nostrae sunt sine luce, tamen in fide nunquam defecit, quemadmodum Theodoretus testatur, atque Augustinus confirmat. Quam extraordinariam gratiam, & singularem prerogatiuam Christi precectioni acceptam referre oportet, qua à Deo impetravit Petro, & ipsius a successoribus, ut eorum nunquam deficeret fides. Quare vitiosa pontificum Romanorum uita nos à credenda atque imitanda ea doctrina, quam sancta Romana ecclesia proficitur, atque docet, abducere non debet. Quò huius rei nobis adhuc luculentius constat fides, illud accuratè perpendendum est, quod Augustinus scribit Epistola 165, in qua postquam omnes ordine Papas recensisset, qui Petro successerunt ad illū usque ipsum, qui sua etate Papa fuerat, sic inquit: In illum ordinem episcoporum, qui ducitur ab ipso Petro usque ad Anastasium qui nunc eandem cathedram sedet, etiamsi quisquam traditor per illa tempora subrepsisset, nihil prauidicaret ecclesiae, & innocentibus Christianis, quibus Dominus prouidens, ait de propositis malis, quae dicunt, facite: quae autem faciunt, facere nolite: dicunt enim & nō faciunt. Ut certa sit spes fidelibus, quae non in homine, sed in Domino collocata, nunquam tempestate sacrilegi schismatis dissipetur. Atque in epistola 166. habet: Caelestis magister usque adeo cauendum ab omni malo dissentionis praemonuit, ut etiam de propositis malis plebem securam faceret, ne propter illos doctrinae salutaris cathedra desereretur: in qua coguntur etiam mali bona dicere. Neque enim sua sunt quae dicunt, sed Dei, qui in Cathedra unitatis doctrinam posuit veritatis. Ex his perspicue docemur, quod quamuis successores Petri, Christi que in terra vicarij propter impuram vitam reprehendendi fuerint, tamen ab illis non debemus in doctrina dissentire, neque nosmet ipsos in fide ab eis disungere: quandoquidem, etiamsi improbi sunt, Diuina tamen prouidentia coguntur, ne populi mens incerta penderet, ea loqui, quae bona sunt, & docere veritatem: cum quae dicunt, non sua sint, sed Dei, qui doctrinam veritatis in sede seu Cathedra unitatis posuit: quae singularis gratia ad Petri potissimum sedem alligata est, vel ex vi precectionis eius, quam Christus fecerat, ut ante dictum est, vel loci respectu & dignitatis, quam illius sedis episcopi pro Christo obtinent, sicuti Balaamus nullo modo adduci potuit, ut ei populo malediceret, cui Dominus benedictum esse voluit. Caiaphas etiam prophetauit, quia summus erat pontifex pro illo anno, & verè prophetauit, vir alioqui sceleratissimus. Quapropter pontificum Romanorum malefacta ad infringendam illorum doctrinam valere non debent. Ad hoc institutum similitudo illa, qua usus est Gregorius Nazianzenus, de auro, argento, & plumbeo sigillo rectè accommodari potest. Si metallorum praeium spectes, aurum atque argentum praestant: sin autem sigilli bonitatem, plumbum in cera imaginem non minus, quam argentum aut aurum imprimit. Quoniam Romana sedes hereseos fextore nunquam fuit contaminata, ut inquit Theodoretus, Deusque in ea unitatis cathedra doctrinam veritatis collocauit, ut Augustinus scribit: hanc ob causam ea ad clauum sedet, atque totius orbis ecclesiae regit: & hanc ob causam episcopi ad eam prouocauerunt, atque eius, cum vel questio aliqua difficilis de religione, vel controuersia omnino, aut contentio ulla nasceretur, iudicium atque sententiam omnes semper requisierunt.

Falsum: multi enim Papae in fide errarunt ut docebo.

Aug. de cūctis
episcopis gene-
ratim, non de
pontifice Ro-
mano separa-
tim loquitur.

Hardingus Pa-
pam Balaamo,
& Caiapha
confert.

- H**OC verò pertenuè certè est miserùmque refugiù. Coactus hìc Hardingus est, pòtiffices Romanos, quod ipforum doctrinã, Calaneo, Caiaphã, atque plumbeo sigillo cõferre, quoad vitam autem lapides esse ipsos lucis expertes fateri. *Nilominus* (inquit) *non debemus ab illis discedere: Christus enim inquit, Scriba, & Pharisei sedent in Cathedra Moysi, facite quod dicunt: quod autem faciunt ne facite. Dicunt enim & nõ faciunt.* Quandoquidè huiuscemodi placuerunt Hardingo similitudines, non debet iniquius ferre, si quis istis inductus ita fortè dixerit, vt Christus olim simili in causa dixit: *Va vobis Scriba & Pharisei: Caci duces: Colorata sepulchra: Clauditis regnum calorum coram hominibus: nec ipsi vos intratis, nec alios sinitis: Domum Dei fecistis speluncam latronum.* Balaamus quidem, tametsi pseudopropheta esset, tamen os aperuit, & populo Dei benedixit. Caiaphas, etsi fuit improbissimus pontifex, vaticinatus tamen est, verumque dixit: Sigillũ plumbo licèt impressum perfectam imaginem reddit. Scribæ atque Pharisei, etiamsi hypocritæ fuerunt, & nequissimè vixerunt, tamen populum diligenter instituerunt, & optimè dixerunt: Manichæi quantũuis hæretici existerent & malè docerent, tamen externam consuetudinem suam omnium oculis subiectã hominibus, vt Augustinus testatur, magnopere probauerunt. At isti, quibus Hardingus vniuersalem in orbem terrarum principatum vendicat, neque populo Dei benedicunt, neque diuinam veritatem enuntiant: neque aliquid impressum vel vitæ sanctæ, vel doctrinæ sanæ signum ostendunt: neque docent ecclesiam: neque loquuntur bene, sicuti Scribæ atque Pharisei fecerant: neque Hardingo ipso cõfidente, viuunt bene, quemadmodum Manichæi vixerãt. Augustinus ait: *Qui nec regiminis in se rationem habet, nec sua crimina deterfit, nec filiorum culpam correxit, Canis impudicus dicendus est magis, quàm Episcopus.*
- Quamquam tanta licèt in vita vitiorum contagio inhæreat, *Sedes tamen Romana*, inquit Hardingus, *nunquam in fide labi poterit.* Etenim Christus Petro dixit, *Ego orauit pro te, vt fides tua non deficeret.* Pari nimirum olim confidentia Sacerdotes subnixi fuerunt, quemadmodum ex his verbis prophetæ Michæ constat: *Sacerdotes in mercede docuerunt, & propheta in pecunia prophetauerunt, & super Dominum requiescebant, dicentes: nonne dominus est in medio nostri?* Simili audacia Ireti Sacerdotes iactarunt, vt est apud Hieremiam: *Non peribit lex à sacerdote, nec consilium à Seniore.* Deus autem illis longè secus respondet: *Nox vobis erit pro visione, & tenebra pro diuinatione.* Equidem ipsa glossa in decretalia hanc rem ita explicat, vt nullũ relinquat dubitandi locum. Hæc verba sunt: *Certum est, quòd Papa errare potest.* Et Alphonsus de Castro habet: *Omnis homo errare potest in fide, etiamsi Papa sit.* Quod vt confirmaret adiunxit: *De Liberio Papa, constat fuisse Ariannum.* Papa Honorius hæreticus fuit, ex eorum secta, qui Monothelitæ appellabantur, eoque crimine damnatus est in sexto Concilio Constantinopolitano. Papa Marcellinus palàm idolo immolauit. Papa Ioannes 22. impiam atque hæreticam opinionem habuit de morte animarum, ob eamque reprehensus fuit, non à Cardinalibus, sed à Gersono, atque à Schola Sorbonensi apud Parisios.
- Papa Syluester secundus veneficus fuit, & consuetudinem eum dæmone familiarem habuit, eiusque opera Papa factus est. Anastasius Papa cum Photino hæretico cõmunicauit, eamque ob causam à Clero suo desertus, & derelictus fuit. Hildebrandus Papa, qui primus omnium in hisce regionibus legitimas ministrorũ nuptias vetuit, qualis cũ vita, tũ religione fuerit copiosè depingitur in quodã Concilio Brixie habito: in quo & appellatus fuit homo facinorosus, & ea sempiterna ignominie nota inustus: incendiarius: sacrilegus: homicidiorum, & periuriorum patronus: hæreticus contra Apostolicam doctrinam: vetus Berengarij discipulus: veneficus, necromantie deditus: homo possessus à dæmone: atque iccirco à fide Catholica disunctus. Patres Concilij Basiliensis inquirunt: *Multi pontifices in errores, & hæreses lapsi esse leguntur.* Atque ipse Romanus pontifex ait: *Etiamsi Papa innumerabiles homines secum ad inferos traheret, nemo tamen mortalis ausit eum reprehendere, nisi deprehendatur à deo.* Denique Nicolaus Lyranus ingenue loquitur: *Multi Papa inuenti sunt Apostata.*
- Hæc etsi ita sunt, tamen Hardingi sententia sedes Romana nunquam à fide aberrauit, neque aberrare potest. Valentiniani hæretici, quemadmodum refert Iræneus, de seipsis prædicare soliti sunt, esse se ex cœlesti substantia natos, nec propterea opus habere, vt peccatum fugiant, quemadmodum ceteros. Quantumuis enim contaminate vitam instituerent, tamen iactabant: *Nos sumus spirituales, nullum nobis peccatum nocere potest: sumus enim aurum, quod quamuis in cœnum deponatur, non amittit decorem suum, sed suam naturam custodit, cum cœnum nihil nocere auro possit.* Similis esse oratio istorum hominum videtur, qui quicquid Papa vel crediderit, vel dixerit, vel fecerit, integram ipsius remanere fidem, neque vnquam deficere posse confirmant, quandoquidem in Petri Cathedra sedet: quasi sic ei commissa esset ecclesie administratio, vt eam pro arbitratu suo gereret, nec vllam omnino culpam præstaret. Hanc ob causam inquirunt: *Quòd si totus mundus sentiet in aliquo aduersus Papam, tamen videtur, quod magis standum est sententia Papæ.* Iterum aiunt: *In Papa si desint bona acquisita per meritũ, sufficiunt ea, quæ à loci prædecessore præstantur.* Rursus similiter: *Papa sanctitatem recipit à Cathedra.* Et Sixtus Papa ait: *D. Petrum habitare in pontifice Romano, eumq, quicquid egerit, regere, atq, omnia onera sustinere.*
- Adco isti luxuriantur, ac delicias consecantur, atque hominum mentes inani oratione deliniunt. D. autem Ioannes inquit: *Nolite dicere, patrem habemus Abraham.* D. paulus de suis loquens successoribus habet: *Equidem scio, quòd post discessum meum, ingressuri sint ad vos lupi graues, non parcentes gregi.* Et Hieronymus habet: *Non sunt sanctorum filij, qui tenent loca sanctorum.* Quod autem Hardingus inquit, Christum pro Petro precatum esse, ne ipsius deficeret fides, illa non ad Petrum solum, sed ad omnes etiam Apostolos pertinebat precatio. Origenes inquit: *Num audebimus dicere portas Inferni contra Petrum duntaxat non praualuisse, contra ceteros praualuisse? Quidni potius dicamus, verba,*

verba, qua loquutus est Christus, de vnoquoque eorum vera fuisse, de quibus dicta erant? Nam & quae prius dicta sunt, & quae sequuntur, velut ad Petrum dicta, sunt omnium communia. Eadem etiã Beda ad omnes communiter fideles, non ad Petrum sigillatim refert. Atque hoc modo verba Christus ipse sua interpretatur, sic enim patrem precatur: *Pater sancte serua eos per nomen tuum. Non precor pro illis tantum, sed pro ijs omnibus, qui per illorum predicationem sunt in me credituri.*

Beda in Luc. cap. 22.

Ioan. 17.

Attamen (inquit Hardingus) quantumuis impius fuerit Romanus pontifex, non tamen debemus ab ecclesia Romana nosmetipsos remouere. Quanquam secus habet Cyprianus: *Plebs obsequens praeceptis Dominicis, & Deum metuens, à peccatore Praeposito separare se debet.* Nicolaus etiam Papa excommunicationis poena praecise sanxit, ne quis praesens adesset celebrati Missam sacerdoti ei, quem ipse pro certo adulterum esse sciret. Tametsi non ex vita duntaxat illorum offensionem maximam capit ecclesia Dei, sed etiam ex eo praecipue, quod religionem impuram & deprauatam consecratur, quod verbum diuinum opprimunt, quod aperte populo imponunt, quod idololatriam manifestò tuentur. Quid si autem aurum Romanum in scoriam conuersum sit? Quid si ciuitas fidelis meretris facta sit? Quid si sanam doctrinam tolerare nullo modo possint? Quid si domum Dei speluncam latronum fecerint? Quid si Roma facta sit magna illa Babil, mater fornicationum, sanguine sanctorum Dei imbuta, atque iuebriata? Quid si autem abominatio sedeat in loco sancto, in templo Dei? Non tamen inde discedere oportet? num illa tamen diuinæ religionis norma atque columna esse debebit? Certè Christus inquit: *Caueat à fermento Scribarum & Phariseorum.* Et Deus ipse inquit: *Exite de illa populus meus, ne participes suis delictorum eius, & de plagis eius ne accipiatis.* Irenæus habet: *Presbyteris illis, qui sunt in ecclesia obaudire oportet qui successionem habent ab Apostolis: qui cum Episcopatus successione charisma veritatis certum, secundum placitum patris acceperunt.* Hic sanctissimus pater audiendos quidem & obediendos esse Episcopos scribit, sed cum exceptione, hoc est, non omnes cuiusque modi tandem fuerint, aut quiduis tandem dixerint, sed eos qui diuinæ veritatis certissimum donum acceperunt. Quod autem scribarum & Phariseorum auctoritate fretus vendicare non nihil Hardingus videtur, inquiens, *Sedent in Cathedra Moysis, quod igitur dicunt, facere debemus:* Hunc locum Augustinus sic exponit: *Sedendo in Cathedra legem Dei docent: Ergo, per illos Deus docet. Sua verò si illi doceant quemadmodum ecclesia Romana docuit, & adhuc docet innumera) rum* (inquit Augustinus) *nolite audire, nolite facere.*

Cyprian. lib. 1. epist. 4. Di. 32 Nullus.

Esai. 1. 2. Tim. 4. Hierem. 7. Mar. 21. Apocal. 17. Daniel. 9. 2. Thess. 2. Mart. 16. Apocal. 18.

Irenæus, lib. 4. cap. 43.

Aug. in Ioan. tract. 46.

Hardingus. 23. Sectio.

Iam verò quod pontifex Romanus potestatem & imperium in alios Episcopos semper habuerit, nominatim^a Orientales (nam de Occidentali ecclesia nulli dubium unquam fuit) prater centum alia manifesta argumenta, hoc vnum habemus luculentissimum, quod tres habuerit in Oriente Delegatos, seu Vicarios, quos nunc vulgò Legatos vocant: idque episcoporum illorum gratiã, quorum erant ecclesia Roma longius disuncta. Vnus erat episcopus Constantinopolitanus, quemadmodum in epistola Simplicij ad Achatium Constantinopolitanum commemoratur. Secundus erat Alexandrinus episcopus, sicuti Bonifacij secundi ad Eulaliū epistola testatur. Tertius fuit Thessalonicensis episcopus, quemadmodum copiosè exponitur in 82. epistola Leonis ad Anastasium Thessalonicensem. Ex diligente harum epistolarum lectione quibus perspexerit, vniuersas ecclesias Græcas, Asiaticas, Syriacas, Ægyptiacas, & breui Orientales omnes Romano pontifici humile obsequium reddidisse atque exhibuisse, & ad eius iudicium omnes controuersias, querelas, causasque retulisse, atque ad illum solum promouisse.

^a Falsum: Orientales enim episcopi nullū vnquam huiusmodi imperiū agnuerunt.

Episcopus Sarisburiensis.

Quid de centum illis argumentis, quæ se Hardingus silentio præterijisse iactat, iudicemus ex eo facilius constiterit, quod hoc vnicum, quod ille quasi omnium instar esse voluit, non modo falsum sit, sed omni etiam veritatis similitudine ac specie careat. Ista Leonis, Simplicij, & Bonifacij testimonia, quandoquidem sine voce introducuntur, possunt etiam sine responso dimitti. Quanquam Bonifacius iste secundus, quando causam suam egit, coactus fuit vt Augustinum illum singulari sanctitate patrem, cæterosque omnes episcopos Africanos, Numidas, Pentapolitanos, aliosque finitimarum regionum, qui ambitiosissimis Romanorum pontificum inceptis & conatibus restiterunt, illorumque in adulterando Niceno Concilio fraudem manifestò deprehenderunt, *penitus inflammatos, & Diabolicos spiritu instigatos esse* diceret.

Vnde autem Hardingo liquet Romano pontifici omnes subiectos fuisse Orientales Episcopos, quibus ille tanquam seruis suis imperaret atque dominaretur? Quo in Concilio decretum, & sanctum fuit? Quis subscripsit? Quis literarum monumentis mandauit? Quis vnquam huiusmodi Canones vidit? Nihil hac in causa vehementius ad persuadendum afferre Nicolaus Papa potuit, quam quod Petrus primū Antiochiæ episcopus esset, deinde Romæ: & Marcus eius auditor Alexandriæ. Hinc egregiè atque luculentè cõcludi posse putat, Romanis pontificibus vniuersum parere mundum oportere. Equidem in ficto illo Diplomate, seu donatione Constantini imperatoris, potestas Romano pontifici tributa est (fateor) in quatuor reliquos patriarchas, Antiochenum, Alexandrinum, Constantinopolitanum, Hierosolymitanum. Hoc autem Diploma pontifices Romani ipsi, atque ex seipsis excogitarunt, & commeti sunt, & quidem ineptè sic, vt vel puer

Nicol. PP. ad Michaelē imperator.

quiuus eiusdem facile deprehendit futilitatem. Etenim præter alia permulta falcissima, eo illo tempore, quo hoc esse factum diploma fingitur, neque patriarcha aliquis fuit, neque Episcopus, neque presbyter, neque Ecclesia Constantinopoli, neque ipsa dum extructa vrbs, aut eo nomine appellata. Nihil fecius Pontifex Romanus hac tam pertenui ratione inductus Mitram triplici corona suam ornauit, quo significatur illum in tres orbis partes vniuersalem potestatem habere, Europam, Asiam, Aphricam. Ita quemadmodum Persarum olim rex *Solis se, Lunæq, fratrem* appellauit, sic Nicolaus Papa se principem vocat totius mundi.

Nicola. PP. ad Micha. Imperatorē: princeps super omnem terram. Concil. Nicen. Can. 6.

Rufin. li. 1. cap. 6.

Athān. in epist. ad solitariam vitam agentes. Metropolis Romanæ ditionis. Cassiod. lib. 4. cap. 24. Cyril. epist. 27. pag. 294.

Sozo. li. 3. ca. 8. ἡ παρὰ ταῦτα τῶν ἀποστολικῶν ἐπιπέων ἡ ἐπίσκοπος.

Socr. li. 2. c. 15. μὲν δὲ τῶν οὐκ ἐπιπέων ἡ ἐπίσκοπος. Rufin. lib. 1. cap. 29. Rufin. lib. 1. cap. 30. & 31. Basil. epist. 48.

cod. de sacrosanct. Eccl. lege. 6. §. 1.

Dist. 24. Renouantes. In glosa. cod. de sacrosanct. Eccl. lege. 6. Literæ Synodice. Greg. lib. 1. ep. 24. 25. & li. 6. epist. 5.

Greg. lib. 7. epist. 30.

Paulus Aemil. in historia Galorum lib. 8.

Cæterum, quid Romano Pontifici Episcopi Orientales debuerint, quicumque temporum historiam & consuetudinem legerit, atque perpenderit, facile perspexerit. Primum, Nicenum Concilium tribus patriarchis suum sigillatim munus distinxit, atque assignauit, sic vt singuli sua curantes alterumne interpellarent: & Romano Pontifici iussit, quemadmodum in historia scribit Rufinus, vt Ecclesias suburbanas, id est, suæ prouinciæ ambitu comprehensas inspiceret: qua de causa Romam Athanasius Romanæ ditionis Metropolim appellat. Hanc etiam ob causam Orientales Episcopi in Epistola ad Iulium sua illum Conferuum suum vocant: atque Cyrillus Alexandrinus ad Cælestinum scribens, eum fratrem nominat suum. *Conseruus, & frater*, æqualitatis sunt, non imperij vocabula.

Minimè certè dubium est, quin permulti Pontifices Romani maturè admodum dominatum hunc appetere cœperint, atque adeo huius rei gratia Concilia manifestò adulterare, ac corrumpere non dubitarint, quemadmodum iam antè demonstraui. Externi autem Episcopi nūquam illis concesserunt, nec inanes istos titulos agnouerunt. Episcopi Orientales in suis ad Iulium literis fidem, quæ tum Romæ florebat, ab ipsis primò dimanasse confirmant, suasque Ecclesias proinde, vt refert Sozomenus, Romana Ecclesia *inferiores non esse iudicandas*: neque vt Socrates præterea habet: *ARomano pontifice ordinandas*. Gennadius Constantinopolitanus Episcopus simul, & Concilium illic celebratum ad Romanum Pontificem scribunt hoc modo: *Curet sanctitas tua vniuersas tuas custodias, tibi que subiectos episcopos*.

Alexandrinum Concilium Ecclesias vniuersas Orientales Asterio commisit lustrandas atque purgandas: Occidentales autem Eusebio Vercellensi. Quo mandato subnixus Eusebius adiuncto sibi Hilario omnes Illyricas, & Gallicanas, & Italicas Ecclesias inspexit, atque correxit. Vbi tamen fuerit vniuersalis illa Romani Pontificis potestas, quarat aliquis? Basilus inquit: *Antiochena ecclesia conditionem & incolumitatem ab Athanasio episcopo Alexandrino pendere*, non vt Hardingus inquit, à Romano Pontifice. Quare Athanasium obtestatur, vt ei consulat.

Honorius & Theodosius imperatores sanxerunt, vt omnes intra Illyricum nascentes controuersas Constantinopolitanus Episcopus, non pontifex Romanus, cognosceret, atque decerneret. Ipsa etiam glossa in decreta hanc ipsam latam ab Honorio & Theodosio legem explicans, hæc verba habet: *Imperator dicit, quod Patriarcha Constantinopolitanus habet idem in suis subditis, quod Papa habet in suis*. Imperatoris istiusmodi verba sunt: *Constantinopolitana ecclesia Romæ veteris prerogatiua letatur*. Quod etiam ex eo magis adhuc perspicuum est, quod quando aliquis patriarcha in vlla ex hisce quatuor principibus sedibus recens institueretur, literas ad cæteros Patriarchas daret Communicatorias: in quibus singuli religionis fideique cōfessionem singulis suam significabant. Sic aliis fecit Pontifex Romanus, sic pontifici Romano fecerunt alij. Vnde parem illorum fuisse auctoritatem, nec quenquam imperium aut dominatum in alteros exercuisse certissimè apparet. Qua de causa quando Eulogius Alexandrinus Episcopus ad Gregorium Romanum pontificem scripsisset hoc modo: *Sicut iussistis, istud scribendi genus Gregorius penitus repudiavit, atque auersatus est. Sic enim rescribit: Hoc verbum iussionis, quasi, à meo auditu remouetè. Scio enim quis sim, & qui sitis. Loco mihi fratres estis: moribus patres. Non ergo iussi, sed qua utilia visa sunt, indicare curavi*.

Denique quod Michael Palæologus imperator Orientalis in Concilio Lugdunenfi circiter annum Domini 1442. à Romano pontifice multum & vehementer rogatus, Episcopos Orientales ei subiectos esse confessus fuisset, eum domum reuersum, atque defunctum Clerus suus sepeliri non est passus. Hardingus tamen, *Omnes Episcopos Græciæ, Asiæ, Syriæ, Ægypti, denique omnes Orientales Romano pontifici humilem obedientiam reddidisse, atque exhibuisse* defendit.

Hardingus. 24. Sectio.

Quemadmodum autem Romanus pontifex nocentes coercuerit Censuris Ecclesiasticis, aliisque modis, exempli causa excommunicatione, exactione, abdicatione, multa que iniunctione pro ratione delictorū, plura exempla habemus, quam vt omnia putem esse hoc loco commemoranda. Quæ ecclesiasticas inspexerunt historias, memoria repetere possunt, vt *Timotheus Alexandrinus episcopus vnà cum Petro Diacono excommunicatus fuerit à Symplicio Papa: Nestorius Constantinopolitanus à Cælestino: Theophilus Alexandrinus cum Arcadio Imperatore, & Eudoxia imperatrice ab Innocentio, propter impia sua in Chryostomum facinora: vt Dioscorus Alexandrinus depositus fuerit, etsi toto Ephesino secundo Concilio repugnante: vt Petrus Antiochenus non modo Episcopatu abdicatus, sed omni etiam sacerdotali honore priuatus: vt Photius è patriarchatu Constantinopolitano, in quem Michaelis Imperatoris gratia, impiæque auunculi sui importuno rogatu inuaserat, à Nicolao primo exactus. Istam auctoritatem epistola Cypriani, quam*

ad Ste-

ad Stephanum tempore suo Papam scripsit contra Martianum episcopum Arelatensem in Gallia, manifestò confirmat & euincit. Cum enim Martianus iste hæresos Nouatianorum defensor esse cœpisset, hominēq; fideles ea imbutos seduxisset, Cyprianus à Faustino certior factus Lugduno, de ista re Stephanum admonuit, eiq; uehementer suadet, ut literas ad populum Arelatensem mitteret. quarum auctoritate Martianus submoueretur, atque alter in illius locum sufficeretur, quò (ut inquit ille) Christi grex, qui ab illo hærenus dissipatus & vulneratus contemnitur, in unum colligatur. Quod neuiquam scripsisset Cyprianus, si huiusmodi potestatem Romanus pontifex minimè habuisset.

Episcopus Sarisburiensis.

HÆC certè ratio parum argumenti habet. Semper enim non Romano solùm pontifici, verùm ceteris etiam episcopis vniuersis reprehendere, atque adeo etiam excommunicare maleficos licuit. Anthymus cum suis excommunicatus à singulis Patriarchis fuit: Paulus Samosatensis, quemadmodum scribit Nicephorus, ab vniuersis, quotquot orbis contineret, episcopis: Auxētius & Iouinianus ab Ambrosio: Dioscorus atque Eutyches à Concilio Constantinopolitano: Cyrillus, etsi orthodoxus, & summa pietate episcopus, ab omnibus Orientalibus. Nullus tamen istorum, qui isto modo sunt excommunicationis iure vsi, vel Romanus pontifex, vel vniuersalis ecclesiæ caput extitit. Quòd autè Hardingus ait, ex historiis ecclesiasticis repetere nos memoria posse, ab Innocentio pontifice Romano Imperatorem Arcadium excommunicatum esse, ipse etiam repetat ex iisdem historiis. Theodosium imperatorem ab Ambrosio excommunicatum fuisse: atque Anastasium Antiochenum episcopum cum priuatis literis Iustinianum hæresos se redarguisse, tum palam sæpenumero in ecclesia de eo vsurpasse. *Quisquis aliud Euāgelium sequentus fuerit, Anathema sit.* Atque tamen neque Ambrosius, neque Anastasius pontifex Romanus fuit.

Quod autè attinet ad sententię executionem, ad abdicationem, atque ad depositionem episcoporum, Hardingus satis nouit Romanum pontificem non tantę fuisse auctoritatis, ut ista prestantare possit. Quia de causa Innocentius de Pelagio inquit: *Quibus acceptis literis, aut quando cõmittet se nostro iudicio?* Hęc etiam ob causam Felix Romanus pontifex à Zenone Imperatore opè petiit, cui Imperator respondit: *Admissimus depositionē Anthymi: etenim alioqui nullius fuisset momenti Papæ sententię.* Itcirco de se Constantinus imperator ait: *Si quis Episcoporum incõsultè tumultuatus sit, Ministri Dei, hoc est, mea executione, illius audacia coercetur.* Similiter Iustinianus imperator huiusmodi legem promulgauit: *Si quis episcopus definitū tempus emanserit & domum reuocatus, venire noluerit, moueatur, & ecclesiā suā priuetur, atq; alter melior eius loco eligatur.* adiungit, auctoritate huius legis. Istius auctoritate legis abdicati fuerunt episcopi: sine qua sententiam exequi suam Papa minimè potuit. Quare, si hoc modo concluderit Hardingus: Papa alii episcopos excommunicauit: Ergo, ecclesię caput fuit: Tum ex eodem principio contrā valet argumentum isto modo: Papam ipsum alij episcopi excommunicauerunt: Ergo, non fuit ecclesię caput. Quod ad Antecedentem illam propositionem attinet, nimirum excommunicatum fuisse ab episcopis Papam, minimè dubium est. Etenim Iulium pontificem Romanū ab episcopis Orientalibus Leonem Papā à Dioscoro: Vigilium à Mēna Constantinopolitano episcopo: Honorii à sexto Concilio Constantinopolitano excommunicatum esse historia ecclesiastica testatur. Quòd si autem plus abdicationi episcoporum, quàm excommunicationi tribuat Hardingus, meminerit etiam Iulium Papam ab episcopis Orientalibus loco motū fuisse, quemadmodum scribit in historia Sozomenus: Hildebrandum à Concilio Brixienfi: Ioannem à Concilio Constantiensi: Eugenium à Concilio Basileensi: atque duos pariter Papas Syluerium, & Vigilium ab Imperatore Iustiniano. Ita iacta ab Hardingo fundamenta suam ipsius euertunt structuram, & contra ipsum disertè concludunt.

Hardingus. 25. Sectio.

AD comprobādā Papā in confirmandis ordinationibus, atq; electionibus omnium episcoporum auctoritatē, permulta exempla facile adduci potuerunt, quemadmodum quòd nonaginta Ariani episcopi in Conciliū Antiochia contra Athanasium conuenientes à Iulio petierunt, ut eos comprobare, & confirmare dignaretur, quos ipsi pro Athanasio, Paulo, Marcello, atq; aliis à se damnatis, atq; submotis substituerant.

Præterea, quòd Theodosius imperator uehementissime cõtendit à Leone, ut Anatoliū cõfirmaret: Similiter etiā, quòd Martianus imperator eundē rogauit, ut confirmaret Proterium, quorū uterq; Alexandrinus fuit episcopus, quemadmodum ex literis ad Leonem in illorū gratiam conscriptis apparet: Anatolium autē Leo ordinare, confirmareq; planè noluit, ni prius ille profiteri uellet, se credere & tenere eam doctrinam, quam Leo in sua ad Flavianum epistolā comprehenderat, & scriptis etiam testaretur, se cum Cyrillo, ceterisq; Catholicis episcopis contra Nestorium sentire. Etsi autem nihil amplius hac de re proferri posset, tamen sancti Gregorij testimonium eam abundè conuinceret. Cū enim certior esset factus Maximū ordinatū fuisse Salonitanorū episcopū, quæ ciuitas in Illyrico est, absque auctoritate & confirmatione sedis Apostolicæ, atque ambigeret an id Maurij imperatoris iussu factum esset, qui multa gessit alia sceleratè, de hac re ad Constantiam imperatricem scribit ad hunc modum: Salonitanæ ciuitatis episcopus, me, ac responsali meo nesciente ordinatus est. Et facta est res, quæ sub nullis anterioribus Principibus evenit. Ex his constat supra anno mille episcoporum ordinationem atq; electionem à sede Apostolica confirmatam fuisse.

Concil. Const. 5. Act. 1.
Nicepho. li. 6. ca. 28.
Ambrosii. li. 10. Ep. li. 21.
Concil. Const. 5. Act. 5.
Conc. Colche. 2. Act. 10.
Niceph. li. 17. cap. 24.
Theodor. li. 6. cap. 18.
Eu. g. lib. 4. cap. 40.

Inter decreta Innocentij. Concil. Const. 5. Act. 1.
Concil. Const. 5. Act. 4.
Theodo. lib. 1. cap. 19.
Aurhen de eccl. si. diuersis capitulis.
2. Act. 7. πα-
εἰνος νόμος δὲ
ἵαμιν.

Sozo. li. 3. c. 12.
D. st. 2. in tan-
tum.
Niceph. li. 17. cap. 26.
Concil. Const. 6. Act. 13.
Sozom. lib. 3. cap. 11.
καθ' ἑαυτὸν ἰσ-
λιον τὸν Ρώμης
ἐπισκοπον.

Falsum: Pon-
tif. x enim Ro-
manus nō om-
nes per orbem
episcopos, sed
suos tantū pro-
uinciales con-
firmauit.

Episcopus Sarisburiensis.

SI hæc disputatio valuerit, atque si ille pro ecclesiæ capite habendus fuerit, ad quem electionis, consecrationisque episcoporum approbatio pertinuerit, profectò multa sint ecclesiæ capita est necesse. Complures enim ista potestate præditos fuisse constat. ^a Ambrosius scribit. *Omnes Episcopos cum Orientales, tum Occidentales assensu approbationeque sua ipsius ratam habuisse electionem.* Theodosius imperator pro Flauiano Constantinopolitano Episcopo propugnans, ^b *Omnes Episcopos Orientales, Asia, Ponti, Thracia, atq; Ilyrici, eius electione cõprobasse* dicit. ^c Eudoxius Antiochiæ episcopatû suscepit, neq; approbâte, neq; assentiente Georgio Laodicensi episcopo, & Marco Arethusensi, cæterisque episcopis, quorum ea res interfuit: estque eo nomine reprehensus. ^d Gregorius presbyter scribit, quòd, cum Gregorij Nazianzeni, antequam episcopi Ægypti, & Macedonia venissent, peracta fuisset electio atque ordinatio, illis non expectatis ac consultis, illum ij approbare, aut tanquam episcopum admittere prorsus noluerint, non quòd ipsum eo loco indignum iudicarent, sed quòd priuatos hoc modo se suffragiis suis existimarent.

^a Ambro. li. 10. Epist. 82.
^b Theodo. li. 5. cap. 23.
 αἱ τῆς ἐκείνου ἐκκλησίας τῆ φλαβιανῆ πρεσβυτερίας αὐτῶν τῶν.
^c Sozom. lib. 4. cap. 12.
 μήτε ἢδ ἄλλων οἷς ἢ χριστιανία διέφερε σωθεύμενων.
^d Greg. presbyter in vita Nazianz. n. Ἀντιόχειον τῆ ψήφου.
 Anacl. epist. 2. Gregor. lib. 4. epist. 36. Sozom. lib. 3. cap. 11.

Anacletus sic sancit: *Episcopus non minus, quam à tribus episcopis, reliquisq; omnibus assensum præbentibus, vllatenus ordinetur.* Hinc ergo perspicuum est ad approbandam cuiusvis episcopi electionem omnium illius prouinciæ episcoporum necessariam fuisse habitam assentionem: quam illi mutuò significabant, literas communicatorias vltro citròque mittentes. Quapropter cum Ioannes Constantinopolitanus episcopus vniuersalis sibi episcopi titulum assumpisset, Gregorius Eulogio Alexandrino cæterisque Orientalibus episcopis suavit, vt nec darent, nec ab eo acciperent literas eo titulo inscriptas. Itidem Orientales episcopi, postquam Iulium pontificem Romanum excommunicassent, mandata dederunt, nequi vel acciperent ab eo literas, vel ad eû darent, quòd se illum pro episcopo nequam habere declararent. Neque verò episcopi duntaxat istas electiones approbarunt, sed princeps etiam atque populus. Postquam Ambrosius designatus atque institutus episcopus Mediolanensis Nobiles ex Aula acerbius exagaret, atque eorum vitia infectaretur, imperator Valentinianus dixit: *Ista omnia ego fore prescivi: atq; iccirco non solum non repugnauit, sed etiam eius electioni suffragauit sum.* De electione Nectarij Sozomenus scribit ad hunc modum. *Episcopi, qui interfuerunt electioni, nomina nonnulla eorum, quos dignos illo loco iudicarent scriptis comprehensa obtulerunt: Imperator rem perpendens sigillum vltima scripturae apposuit, & Nectarium elegit.*

Theo. li. 4. ca. 7. καὶ σὺ μὲν ἴσως τῶν χριστιανῶν ἡρώωναι.
 Sozo. lib. 7. cap. 8.
 τὸν διακόνον Ἰππιδίον τῆ γε λουπηρῆ χειρῆ.
 Greg. presbyter in vita Nazianz. n. ἐγχαρῆδρῶσαι τὸν αἰρηρέα τῶν θεῶν.
 Anac. epist. 2. Cypri. lib. 1. cap. 4.

Gratianus imperator, quando Constantinopolin aduenit Gregoriû Nazianzenum amplexus est, & post collatum cum eò priuatim sermonem ei dixit: *Tibi, ô pater, & tuis laboribus Deus per nos hanc ecclesiam tradit. Ecce do tibi hanc sacram domum, & sellam, & populus obsecrabit Imperatorẽ, vt episcopum in chrono suo constitueret.* Perinde liceat de populi assensu, atque approbatione repetere. Anacletus, quemadmodum vulgò citatur, ita scribit: *Sacerdotes à proprio ordinentur episcopo: ita vt Ciues, & alij Sacerdotes assensum præbeant.* Cyprianus similiter habet: *Plebs obsequens præceptis Dominicis habet potestatem vel eligendi dignos sacerdotes, vel indignos recusandi.*

Tam multis tum cuiusque episcopi admissio suffragiis comprobari debuit. Quare non fatis in hoc fundamento firmitatis esse videtur, quo Romanus pontifex ecclesiæ caput esse confirmetur. Etenim facilè potuit Hardingus animaduertisse, ipsius Romani pontificis ab aliis episcopis approbari solitam fuisse electionem. Cyprianus de Cornelij Romani pōtificis approbatione scribit ad hunc modum: *Vt Cornelium noueris Coepiscoporum testimonio, quorum numerus vniuersus per mundum concordè unanimatè consensit.* Postea in quadam ad Cornelium ipsum epistola fufius eandem exponit: *Ad comprobandam ordinationem tuam, facta auctoritate maiore, placuit vt per Episcopos omnes omnino in ista prouincia positos, litera fierent, vt te vniuersi Collega nostri, & Communicationẽ tuã, id est, ecclesia Catholica unitatem, pariter, & charitatẽ probarent pariter, & tenerent.* Quod si hanc electionis Cornelij confirmationem fuisse negauerit Hardingus, mox ibidem subsequitur: *Sic episcopatus tui veritas, pariter & dignitas, apertissima luce, & manifestissima, & firmissima confirmatione, fundata est.* Ita quãdocunque vel ordinatus, vel abdicatus fuisset episcopus, cæteri episcopi certiores ea de re facti fuerunt, eadẽque est à fratribus suis vel comprobata, vel abrogata.

Cyprian. lib. 4. epist. 2.
 Cyprian. lib. 4. epist. 8.

Quod autem vniuersos totius orbis terrarum episcopos vnus Romanus pontifex ordinaret, atque institueret, præterquam quòd & penitus ἀδύνατον & ab omni specie veritatis alienum videtur, facilè etiam locupletissimis testimoniis atque monumentis antiquitatis refellitur. Agapetus pontifex Romanus, circiter annum Domini 540. postquam Mennam episcopum Constantinopolitanum occasione quadam extraordinaria cõsecrasset, hac ipsum laudatione prosequutus est: *Et hoc dignitate eius (Menne) accedere credimus, quòd à temporibus Petri Apostoli, nullum alium vnquam Orientalis ecclesia suscepit episcopum manibus nostra sedis ordinatum.* Itaque Agapetone Pappæ maus, an Hardingo fidem habere, ipse, Lector, videris.

Concil. Const. 5. actio. 2.

Neque culpæ mihi det Hardingus, quòd ordinationem episcoporum pro confirmatione ponam. Etenim ipse ordinationem atque cõfirmationem vnã, eadẽque facere videtur: aut saltẽ vnã coniungere atque copulare. Sic enim loquitur: *Leo Anatoliũ ordinare & cõfirmare planè noluit.*

Liberat. ca. 20.

Equidem Liberatus eam Alexandria: consuetudinem inueterasse scribit, vt qui episcopus esset designatus, ad feretrum, in quo demortui decessoris cadauer iaceret, accederet, eiufque manus in suum

suum ipsius caput poneret, atque D. Marci pallium indueret: quibus peractis nihil illi ad confirmationem deesset, nulla interim facta pontificis Romani mentione. Cyprianus etiam Hispaniæ episcopis mandat, ut Sabinus, quem ipsi episcopum legitime constituerant, minus illud retineret, quantumuis eum Cornelius & reprobarer, nec confirmare vellet. Atque adeo illud commentitium Anacleti decretum, quo cautum est, ut omnes episcopi, Romæ se quotannis semel sisterent, non hoc ad omnem orbem Christianum refert mandatum, sed eos duntaxat episcopos comprehendit, quos Romana prouincia haberet. Sic verba habent: *Omnes Episcopi qui huius Apostolica sedis ordinationi subiacent &c.* Vnde colligi possit, alios episcopos illius sedis ordinationi minime subiectos fuisse. Atque hoc est, cuius Salonitanum episcopum coarguit Gregorius, quod cum in prouinciæ Romane ditione versaretur, ipso nesciente consecratus esset.

Cyprian. lib. 1
cap. 4.

Anacle. epist. 3.
Dist. 93. Iuxta
sanctorum.

Quod enim ista Gregorius non de omnibus omnino episcopis intellexerit, sed de iis solūmodo, qui ad suam ipsius prouinciam pertinerent, ex verbis ipsius manifestò apparet. Sic enim scribit: *Episcopi mei: episcopi mihi commissi.* Quod autē Salonitana ciuitas in Illyrico sita Romana aliquādo prouincia cōtineretur, ex epistola, quā Damascus Romanus pōtifex ad episcopos Illyricos misit liquidò cōstat. Hæc eius verba sunt: *Par est omnes, qui sunt in orbe Romano, magistros consentire.*

Gregor. lib. 4.
Epist. 34.
Sozomen. li. 6.
ca. 23.
παύτας τῆς ἐν
τῇ Ῥωμαίῳ κῆρ
μαρ διδοῦσα
λας.

Quod Hardingus ait, rogatum atque oratum fuisse pontificem Romanum, ut Flauiani, Anatolij, atque Arianorum episcoporum electionem ratam haberet, hoc quidem de generali quadam approbatione accipiendum est, qualis erat omnium episcoporum communis, maxime quatuor summorum patriarcharum, non Romano pontifici propria. Neque ita certè necessaria habita fuit Romani pontificis admissio, quasi ipse posset pro autoritate, quicquid vellet, rescindere, ac quem vellet & admittere, & repellere: sed concordia tantum atque consensus gratia, quò nimirum omnes intelligerent nullum esse in ecclesia episcopum, qui non probatus simul & approbatus esset à fratribus suis. Etenim alioquin Orientales episcopi ad Iulium scripserunt hoc modo: *Si ordinatos à nobis episcopos approbare volueris, nos tecum communicabimus: sin minus, contrarium indicemus.* Gratianus etiam imperator Nectarium Constantinopolitanum constituit episcopum repugnante maxima parte episcoporum. Quare hoc modo melius instituisset argumentum Hardingus: *Romanus pontifex suæ prouinciæ episcopos confirmauit: nullam autem singularem potestatem habuit omnes alios episcopos per orbem uniuersum confirmandi, nihilo magis, quam alij illius: Ergo non tum pro capite ecclesiæ habitus, neque hanc uniuersalem potestatem obtinere iudicatus fuit.*

Sozomen. li. 3.
cap. 8.
Sozome. lib. 7.
ca. 8.

Hardingus. 26. Sectio.

Quod pontifices Romani vsu ecclesiæ recepto auctoritatem habuerint Concilia vel rata vel irrita faciendi, non est opus, ut ego multis ostendam, præsertim cum regula ecclesiastica (quemadmodum in tripartita historia legimus) decreuerit, ut nullum concilium celebraretur, atq; haberetur sine iudicio, atq; mandato Papæ. Concilia autem habita Arimini, Seleucia, Syrmij, Antiochie, & secundum Ephesi, quia non indicta & approbata fuerunt Romani pontificis auctoritate, pro legitimis Conciliis non sunt habita, sed non minus hac de causa repudiata sunt, quam quod heretica decreta tulerint. Patres in Nicena congregati Synodo, literas ad Syluestrum Papam miserunt, orantes eum, ut consensu suo ea approbaret ac confirmaret, quæcumque ipsi decreuerant. Isidorus testatur Concilium Nicenum Canones edidisse, quos (inquit ille) ecclesiæ Romana accepit & ratos habuit. Secundum generale Concilium Constantinopoli habitum Damascus similiter comprobauit ab illis patribus flagitatus. Eodem modo tertium Concilium Ephesi agitatum confirmauit Cælestinus, cuius in illo Concilio vicary seu delegati fuerunt, ille clarissimus Alexandria episcopus Cyrillus, & Italius alter nomine Arcadius. Quod autem ad quartum Concilium attinet, nempe Calchedonense, qui illuc etiam conuenerant patres in epistola sua ad Leonem Papam manibus 44. episcoporum subscripta, ab eo humiliter petierunt, ut decreta atq; sanctiones eiusdem stabiliret, corroboraret, & approbaret. Cum hoc igitur de quatuor primis & præcipuis Conciliis verum esse intelligamus, ut de cæteris aliquid dicamus non est necesse. Quamquam ad certiorum istorum omnium confirmationem illud imprimis afferendum est, quod Constantius imperator tam importunè tamq; vehementer à Liberio Papa contendit, ut Concilij Antiocheni, à nonaginta Arianis episcopis celebrati acta confirmaret, in quo abdicatus fuit Athanasius, atq; episcopatu suo deiectus. Existimauit enim, sicuti scribit Ammianus Marcellinus, quod in eo Concilio actum esset irritum fore, nisi pontificis Romani auctoritate approbatum & confirmatum fuisset, quam ille æternam ciuitatem nuncupat.

Lib. 4. ca. 19.

Quæ Roma
ua suscipiens
confirmavit ec
clesiæ.
In præfatio
ne Nicæ. Con
cilij.

Lib. 15.

a Falsum: in ipsa verborum corruptione positum.
b Falsum: tum enim dierum pontifex Romanus non habuit auctoritatem indicendi Concilia.

Episcopus Sarisburiensis.

HOC in loco duo Hardingus vehementer falsa posuit: quorum alterum cōuersione in Anglicum sua, alterum historiæ recitatione continetur. Quod ad prius attinet, Cassiodorus in Latina translatione sic habet: *Canones iubent extra Romanum nihil decerni pontificem.* Socrates in Græco, vnde Latinum est desumptum, sic scribit: *μη δὲ ἐν παρά γνῶμην τῶ ἐπιστοπῆς Ῥώμης κανονίζεν τὰς ἐκκλησιαστικὰς:* hoc est *Canones ecclesiasticos præter Romani episcopi sententiam fieri non oportere.* In quo Hardingus Græcum pariter, & Latinum dedita opera penitus corrupit, atque adulterauit, nec verbum vllum, quod in Archetypo haberetur retulit. *Κανονίζεν*, id est, *decernere*, in Anglico reddit,

Cassiodolib. 4.
ca. 19.
Socrat. lib. 2.
cap.

habere, vel, vt ipse loquitur *Celebrare concilium*. Παρά γνώμην, quod est, *præter sententiam*, aut quemadmodum Calsiodorus interpretatur, *Extra*, ille in Anglicum ad hunc sensum transtulit *Sine iudicio atq; mandato*. Quinetiam, ne illum ipsum, cuius, tam strenuè causam propugnat, intactum atque illæsum passus est abire. Cùm enim in Græco ἐπίσκοπον ῥώμης appellatum eum videret, in Latino *Romanum pontificem*, satius existimauit vtrumque & Græcum, & Latinum repudiare, & *Papam* eum nuncupare: atque ita ornandi amplificandique Papæ studio incensus, locum omnem hunc immutauit, atque deprauauit, nec verbum vnum rectè transtulit.

Socrat. lib. 5 in proœmio.

ταῖς ἐκκλησίας ὡς ἕμετα ἦρτη τῆ ἐξ αὐτῶν. Theo. li. 5 ca. 9. διὰ τῶν θεοφιλεστάτων βασιλέων γεμεύτων.

Inter Acta Concil. Constan. 5.

Gregor. lib. 4. epist. 34.

Leo epi. 23.

Liberat. ea. 12. Genibus Prouolutis.

Leo epi. 11 ad Theodos. Augult. Leo epi. 13. Leo epi. 50. Leo epi. 13. 44. 58.

Epi. Gelasij ad episcopos Dardaniæ.

Quod autem ad historiam attinet, Arianorum Concilia proinde reprobata fuisse contendit, quod ea non indicta essent à Papa. Tamen præclare nouit ad officij eius rationes illo quidem tempore haudquaquam pertinuisse, vt Concilia indiceret. Etenim ex ipsa adeo politia, atque vsu temporum illorum liquet, à Constantino imperatore indictum fuisse Concilium Nicenum: à Theodosio primo Constantinopolitanum: à Theodosio secundo Ephesinum: atque à Martino Calchedonenſe. Scribit etiam in historia Socrates: *Idcirco Imperatores in historia complexus sum, quia ex quo tempore cœperunt esse Christiani, Ecclesiastica negotia pendent ab illis, & maxima Concilia de illorum sententia & facta sunt, & fiunt.* Episcopi etiam, qui ad Constantinopolitanum Concilium venerant se ad Romanum Concilium fuisse à Damaso pontifice Romano euocatos testantur: Verùm adiungunt, *Ita mandante per literas imperatore.* In epistola verò ad Theodosium imperatorem scribunt hoc modo: *Literis, quibus nos conuocasti, Ecclesiam honore prosequutus es.*

Pontifex autem Romanus nondum quidem ad tantam auctoritatem aspirauerat, vt generali Concilio diem indicare posset: neque enim vniuersale eius in cæteros omnes imperium fuerat adhuc mundo persuasum: neque illius quisquam mandato paruisset. Gregorius Romanus pontifex efficere nullo modo potuit, vt Episcopus Salonitanus, vnus tantum homo, ad ipsum vocatus veniret. Sic enim apud Constantiam imperatricem conqueritur: *Comptento me atque despecto, ad me venire secundum iussione[m] Dominorum noluit.* Quapropter, quàm esset tenus hac in re sua potentia conscius Leo, literas ad Clerum, populumque Constantinopolitanum misit, suasitque vt Concilium generale ab imperatore peterent: *Exposcite* (inquit) *vt petitioni nostræ, qua plenariam iudici Synodum postulamus, clementissimus imperator dignetur annuere.* Liberatus scribit Leonem pontificem Romanum, aliosque complures ex Italia episcopos in genua procidisse sua, atque omnibus precibus ab Imperatore Valentiniano, atque Eudoxia imperatrice contendisse, vt Conciliū indiceretur: neque tamen impetrare potuisse. Post, imperatorem Theodosium rogauit vt Concilium ad locum aliquem conuocaret intra Italiam: Imperator autem, contra ac Romanus pontifex flagitauerat, Ephesum indixit. Deinde idem etiam à Martino postulauit imperatore: qui demissimè isti pontificis petitioni non concessit, sed vt Calchedone haberetur Concilium mādauit. Quòd autem Leo ambos hosce imperatores obtestatus est, vt Concilium in diem longiorem reiicerent, quandoquidem & tempus, in quod indiceretur, nimis breue videbatur, & hostes vias omnes obsidebant, vt episcopi non sine maximo periculo iter facere possent; neuter tamen adduci potuit, vt de præfinito tempore quicquam mutaret, sed vt omnes ad præstitutum diem adessent, iusserunt. Neque Leo quantumuis hac potestate vniuersali præditus, ausus est repugnare. Ex his facilis est coniectura, quàm verè vel Gelasius Papa scripserit: *Solam Apostolicam Romanam sedem auctoritate sua decreuisse, vt Calchedonenſe Concilium indiceretur:* vel quod nobis persuadere conatur Hardingus: *Omnia fuisse à Papa conuocata Concilia.*

Neque verò omnibus semper conciliis Romanus pontifex, aut eo absente Romani pontificis legatus præfuit ac præfedit. Constat enim Niceno Concilio præfuisse Eustathium Antiochenum patriarcham, Romanique pontificis legatos Vitum, & Vincentium quarto infra loco confedisse. Constantinopolitano Menna moderatus est Concilio: Sardicensi Hosius Cordubensis: Aquileiensis Ambrosius Mediolanensis: Carthaginienſi Aurelius Carthaginienſis: Calchedonenſi Leonis Romani pontificis legatus præfedit, non tamen iure suo, aut vniuersalis potestatis ergò, sed tantum precariò, ipsiusque imperatoris permisso.

At comprobauit (inquit Hardingus) *Concilia generalia pontifex Romanus.* Quis negat? Ipsum alij quoque fecerunt, non modò patriarchæ, seu episcopi, verùm etiam politici principes. In Calchedonenſi Concilio scriptum est ad hunc modum: *Diua memoria Theodosius confirmauit omnia, que iudicata sunt à Sancta & Vniuersali Synodo Generali lege:* Sic etiam Martianus imperator inquit: *Sacro nostra Serenitatis edicto, venerandam Synodum confirmamus.* Constantinum itidem imperatorem Niceni Concilij decreta confirmasse Eusebius testatur. Similiter episcopi in Constantinopolitano Concilio ad Theodosium Imperatorem scribunt ad hunc modum: *Rogamus tuam clementiam, vt per literas tue pietatis ratum esse iubeas, confirmesq; Concilij decretum.*

Concil. calchedon. actio 1. Concil. Calchedon actio 3. Eusebius in vita Constantini. Inter acta Concilij. constan. 5.

Quare, cùm Principibus politicisque magistratibus Conciliorum decreta, atque sanctiones confirmare fas esset, potèstne cuiquam dubium esse, quin episcopis etiam id ipsum liceret? Quapropter Theodoretus ait, *Edicta Niceni Concilij ad alios episcopos transmissa fuisse absentes.* Victorinus autem scribit, *Innumerabiles episcopos illud Concilium approbasse, eiq; subscripsisse.*

Theodo. li. 1. cap. 9. & lib. 2. cap. 8.

Imprimis autem solita fuit requiri quatuor primorum patriarcharum præ cæteris, subscriptio, atque confirmatio, tum quia illorum amplior prouincia fuit, tum etiam quòd auctoritate ac fide cæteris præstarent. Quorū primus semper Romanus pontifex extitit, ideòque grauissima esse maxi-

Victorin. lib. 2.

maximique momenti ipsius visa est assensio. Eam ob causam Martianus imperator abs Leone pontifice Romano postulauit, ut ad Concilium Chalcedonense literas mitteret, in quibus norma fidei ab eo constitutam sibi probatam esse significaret. Perinde Theodosius imperator omnes episcopos rogauit, ut Concilio Niceno subscriberent, atque assentiretur. Etenim & legi & rationi consentaneum est, ut quod omnes attingit, ab omnibus approbetur. Quapropter Iulius Romanus pontifex vniuersa Antiocheni Concilii acta rescidit, atque irrita esse pronunciauit, quod ipse, qui vnus erat e quatuor Patriarchis, non æquè esset eò vocatus, atque alij. Quod enim ad cuncta generalia Concilia primates omnes & Metropolitani præcipuè euocari soliti fuerint Eusebius, & Theodoretus, & alij declarant. Atque iste Canon est à Iulio citatus, qui Canones atque leges vllas ab omni ecclesia obseruandas introduci prohibet præter Romani pontificis sententiam, qui vnus e quatuor primariis patriarchis erat, atque vnam ecclesiæ non minimam partem sua prouincia cõplectebatur. Iccirco suam Chalcedonensis Concilij approbationem testificatur hisce verbis Leo Romanus pontifex: *Fraternitas vestra nouit, me definitionem Sanctæ Synodi toto corde complexum esse.* Ad Martianum etiã imperatorem scribit hoc modo: *Constitutionibus Synodalibus libens adieci sententiam meam.* Hoc autem eo referebatur, non quod suam regalem quodammodo potestatem ostenderet, sed quod sanctiones istæ abs se atque à cæteris confirmatæ plus apud omnes authoritatis haberent. Sic ipse Leo scribit: *Clementia vestra arbitratur, malum facilius delendum, si per vniuersas Ecclesias definitiones sanctæ Synodi Apostolica sedi placuisse doceantur.*

Leo Epist. 60i
inter acta Con-
ci. Chalcedo.

Regula Iuris.

Euseb. Orat. 3:
de vita Constã.
Theodo. lib. 2.
cap. 7.
τὸς ἐκκλησία
κακὸν ἔστιν.

Leo Epist. 61.
Leo epist. 59.

Leo epist. 59.

Quod autem omnis Conciliorum approbatio non solum ad pontificem Romanum, sed etiam ad alios non minus episcopos pertineret, facile probatur. Episcopi in Romano Concilio congregati Damasus pontifex, Arianorum Arimini habitum Concilium damnarunt, propterea quod illud neque Romanus pontifex, cuius in primis sententia cognosci debuit, neque Vincentius, neque quisquam ex reliquis approbasset. Concilium autem Carthaginense atque Africicum pro legitimis habentur, etiam si ea Romanus pontifex comprobare noluit. Sanxit Concilium Chalcedonense, ut episcopus Constantinopolitanus proximus dignitate ad Romanum pontificem accederet, atque Metropolitanos Asiæ, & Ponti, & Thraciæ consecraret. Hoc decretum Leo Romanus pontifex vehementer improbauit, nec eidem vnquam est assensus: nihilominus ratum semper mansit, atque adhuc obtinet. Liberatus de eo scribit hoc modo: *Cum Anatolius consentiente Concilio Primatum obtinisset, Legati verò Romani Episcopi contradicerent, à Iudicibus & Episcopis omnibus illa contradictio suscepta non est. Et licet Sedes Apostolica nunc vsque contradicat, tamè quod à Synodo firmatum est, imperatoris patrocinio permanet.* Quod etiam cum hisce Hieronymi verbis consentire videtur: *Maiores est authoritas orbis, quam urbis: Romam autem significat.*

Sozom. libr. 6.
cap. 23.

Leo epist. 13.

Liberatus cap.
13.

Hieronym.
Enagrium.

De istis à me breuiter expositis liqueat, Romanum pontificem nullam authoritatem habuisse, neque indicendi Concilia, neque iisdem præsidendi, neque decreta conciliorum approbandi atque confirmandi, potiorē, quàm quemuis e quatuor patriarchis: denique rata esse posse concilia quæ tumuis eadem Papæ nunquam probata fuerint. Ex his autem non facile (puto) concluderit Hardingus caput vniuersalis ecclesiæ fuisse pontificem Romanum.

Hardingus. 27. Sectio.

Iam verò, quantum semper authoritatis Romanus pontifex habuerit, atque exercuerit in episcopis, qui iniuste damnati fuerant, absoluedis, atque iisdem restituendis ecclesiis suis, e quibus per iniuriam expulsi fuerant ab hæreticis, aut aliis iniquis modis: res ita nota est cunctis iis, qui historias, quibus antiquus ecclesiæ status depingitur, legerint, ut nomina tantum commemorare sufficiat. Athanasius Alexandrinus, & Paulus Constantinopolitanus abdicati, suisque episcopatibus exacti per vim ab Arianis, instigante imperatore Constantio, Romam prouocauerunt ad Iulium Papam, eiusque authoritate suis locis restituati fuerunt. Sic Leo Flavianum episcopum Constantinopolitanum à Dioscuro excommunicatum absoluit. Sic Nicolaus primus Ignatium Sedi Constantinopolitana reddidit, etsi repugnante, quantum posset, Michaele imperatore. Multi præterea episcopi omnibus seculis absoluti atque ecclesiis suis restituti fuerunt, authoritate Sedis Apostolicæ, qui nullo suo merito excommunicati, abdicati, suæque dignitate spoliati fuerant. Istis autem paucis contenti erimus.

a Fallum Athanasium enim imperator, non Papa restituit. Papa Nicolaus mortuus est ante Domini. 868.

Episcopus Sarisburiensis.

Athanasius atque Paulus, inquit Hardingus, ab Arianis à Constantio imperatore incitatis deiectioni suis sedibus ad Papam prouocarunt, illiusque authoritate fuerunt restituti. Hic ego Lectoris, qui tēporū illorū fecū reputare cõditionē potest, iudiciū prudētiamque appello, quàm credibile videatur vel Athanasium ab imperatore ad Papam prouocasse, vel Papam mādatum satis magni momenti atque authoritatis fuisse cõtra imperatorem. Nondū enim natus erat neque Bonifacius octauus, qui imperatorem Papa minorem fore decreuit: neque Innocentius tertius cū sua Glossa, qui re proportionē quadam exactissima Geometrica cõclusit, atque papam imperatorem quinquaginta septem gradibus esse superiorē dequiuit, quantò nimirum sol luna maior esset: neque Alexander tertius, qui pedem in imperatoris ceruicibus posuit.

De Maior. & obediēt. Vnã Sanctam. Extra de Maior. & obediēt. solitæ & in Glos. Carion in Federico.

Epi. Decretalis Innocentij. 27. Gregor. lib. 4. Epist. 34.

Certè papa illo tempore nullum neque abdicare, neque restituere, neque ad se euocare authoritate sua episcopum potuit, quemadmodum ex Innocentij ac Gregorij confessione antè docui.

Leo Epist. 45.
Socrat. lib. 1.
cap. 2.
De Eccle. diuer.
cap.

Immo, Leo Papa fatetur se misellum monachum Eutichem abbatem à monasterio suo eiicere nō potuisse, quin ab imperatrice Pulcheria postulare coactus esset, vt ea hominem tollēdum curaret. Athanasium autem Cōstantinus magnus imperator autoritate sua submouit atque in exilium misit, quemadmodum ex Socrate constat. Iccirco Iustinianus imperator habet. *Si quis in hoc episcopus deliquerit, secundum vim huius legis deponatur.* Vt autem ab imperatore Constantino patre ablegatus fuit, ita à Constantino filio imperatore non à Papa restitutum fuisse, cum Socrates, qui historiam hanc literis mandauit, testis est, tum complures etiam epistolæ ac literæ indicant, ex imperatoris instrumentis atque monumentis depromptæ.

Socrates lib. 2.
ca. 3.
Sozom. lib. 3.
ca. 20.
Theodoret. li. 2.
ca. 8.
Theo. li. 2. ca. 11.

Primum ex historiis constat Valentem imperatorem, qui Occidentem imperio continebat, cuiusque opem Athanasius deiectus implorabat, Athanasij causam Constantio fratri, qui tum Orienti dominabatur, per literas commendasse, ab eoque vehementer petiisse, vt Athanasium suis restituendum curaret. Ni enim ita faceret, se cum exercitu Alexandriam profecturum, atque Athanasium deducturum esse minatus est. Quibus acceptis literis scripsit ad Athanasium Constantius imperator vt ad aulam quàm celerrimè accederet, quò restitui patriæ suæ ab eo posset. Postquam autem venisset, literas imperator ad Clerum, populūque Alexandrinum misit, iussitque vt ipsum studiosè acciperent, atque superiora sua contra eum decreta antiquarent. Literas ipsas prolixè recitare longum esset. In cæteris Constantius imperator ita scribit: *Recipiat voluntate Dei, nostròque iudicio patriam suam, pariter & ecclesiam.* Rursus: *Omnes episcopum superno iudicio, nostraque sententia destitutum, libenter, & piè suscipite.* Cassiodorus autem insuper ait: *His literis confidens Athanasius, rediit in Orientem.* Episcopi etiam qui Hierosolymas conuenerant ad Concilium, de eius reditu facti certiores literas ad populum Alexandrinum miserunt, in quibus ei de restituto Athanasio congratulantur: *Debetis ergo etiam pro Imperatoribus continuo preces facere, quòd vestra studia cognoscentes Athanasium vobis restituerint:* Theodoretus autem de eadem re scribit ad hunc modum: *Procerum senatorumque coniuges viros suos obrestata sunt, vt Imperatoriam maiestatem flagitarent, vt Athanasium suo gregi restitueret: quòd ni facerent, se illos relinquant, & ad illum profecturas affirmarunt.*

Cassiodor. li. 4.
cap. 31.
Cassiodor. li. 4.
cap. 30.

Cassiodor. li. 4.
cap. 39.
Theodor. li. 2.
2. cap. 17.

Leo Epist. 39.

Ita etiam episcopi, quos Ariani vnà cum Flauiano exegerant, non à Papa, sed ab imperatore restituti sunt. De eo enim Leo Papa ipse sic ad imperatricem Pulcheriam scribit: *Vos sacerdotes Catholicos, qui de ecclesiis suis iniusta fuerunt eiecti sententia, reduxistis.*

Platyna in Adriano. 2.

Nicolaus Papa, quèadmodū supra occasione quadā inducti exposuimus, secūdus extitit à Ioanna papa, scemina pontifex Romanus, circiter annum noningentesimum à Christi natiuitate. Huius ergo testimonium prætermitti potuit. Crescēte papæ potētia imminutas fuisse imperij vires omnes intelligunt. Hinc impulsus Platyna fuit vt diceret: *Periit & potestas imperatorum, & virtus Pontificum.* Olim imperator Papam confirmauit, nūc imperatorem Papa: Olim Papam ad Concilia citauit imperator, nunc contra papa Imperatorem.

Epist. Athanasij ad Liberium.
Sozom. lib. 4.
cap. 8.

Quod ad Athanasij restitutionem attinet, Iulius Papa imperatori pro eo supplicauit: neque aliud quicquam à Iulio petiisse Athanasius videtur. Sic enim ad Liberium scribit: *Precamur vt vestris exhortationibus, tam per vos, quàm per Apocrisarios vestros adiuuemur.* Deinde, quandoquidem Patriarcha fuit, particulare Concilium indixit, & episcopos diligenter sollicitauit. Etenim Ariani iactabant: *Canone ecclesiastico prohiberi, ne quisquam semel abdicatus restitueretur, nisi se antè in Concilio purgasset: statuitq, vt episcopi, qui eum restituant, plures numero sint, quàm qui abdicarūt.*

Orientalium Episto. ad Iuliu.
Socra. lib. 6. ca. 18

Leonis epi. 24.

Quapropter Chrysolomo vehementer vitio verterunt iniqui sui, quòd is semel abdicatus locum suum sine episcoporum aliorum concilio recuperasset. Iccirco Flauianus episcopatu munerēque suo per scelus priuatus, Appellationi suæ formulam non vni Romano pontifici, sed ei pariter, atque aliis episcopis obtulit. Quod verissimum esse ex istis Leonis Romani pontificis ad imperatorem Theodosium verbis liquerit: *Omnes partium nostrarum Ecclesia, omnes mansuetudines vestra cum gemitibus, & lachrymis supplicat Sacerdotes, vt, quia eisdem Libellum Appellationis Flauianus Episcopus dedit, generalem Synodum iubeatis intra Italiam celebrari.*

Sozo. li. 3. ca. 11.
Concil. Basile.
Athanasij in Apo. 2.
Cassiodor. li. 4.
cap. 34.

Hic in Conciliis pontifex Romanus principem locum aliquando obtinēs reū pronunciauit dignū vel restitui, vel deiici. Ea tamen sententia non perpetuò rata fuit. Antiochenum Concilium Iulium Papam deposuit: non tamen ideo depositus est Iulius. Concilium Basileense Eugenium Papam à gubernaculis ecclesiæ submouit: Eugenius tamen esse Papa non desuit. Pontificum istius modi in causis parum quidem valuerunt decreta, ni imperatoris accederet autoritas: Ideoque Athanasius ipse imperatorem Concilij Sardicensis decretum comprobasse, atque ita se domum reuocari iussisse refert.

Sozom. li. 3.
cap. 8.

Attamen vrgebit Hardingus, verba esse diserta, quibus restituisse Iulius Athanasium dicitur. Ita est, & nemo negat. Verborum tamen ista sententia est, Iuliu eius illum criminis, cuius arcessebatur, absoluisse, & propterea dignum iudicasse, qui restitueretur. Constat namque, neque Hardingus ignorat, non statim propter Iulij literas fuisse restitutum. Perinde etiam de aliis scribitur. Cassiodorus inquit: *Maximus quoque restituit beato Athanasio & communionem & dignitatem: hoc est, eum dignum pronunciauit, qui restitueretur.* Neque enim Maximus pontifex fuit Romanus.

Cassiodor. li. 4.
cap. 34.

Istis rebus consideratis, rationem Hardingus isto modo confecerit. Papa non potuit autoritate sua restituere eos, qui exciderant: Ergo Papa non fuit Ecclesiæ caput. Aut isto modo: Imperator eos, qui exciderant, restituit: Ergo, imperator ecclesiæ caput extitit.

Har-

Hardingus. 19. Sectio.

DE recōciliatione presulum ecclesie, tum episcoporum, tum Patriarcharū Romano pōtifici, quā ipsius a pri-
 matus agnoscitur & pradicatur, non opus est vt multa dicam, præsertim cum res sit tam perspicua.
 Postquam tota ecclesia Aphricana cētum annorum spatio in schismate perseuerasset, & se à sedis Apostoli-
 ca obsequio remouisset, ab Aurelio Carthaginēsi Archiepiscopo seducta, quo tempore Diuina uicta eā bar-
 baris, & immanibus Vādalis, qui Ariani fuerunt, in seruitutem tradidit, eadem cum Deus bonitate sua cō-
 motus populi sui eius prouincia misertus esset, & ducem fortissimum illis excitaret Bellisarium, qui Vandalos
 debellauit, atque profligauit, necnon Eulalium illum sanctissimum archiepiscopum Carthaginensem, qui ec-
 clesiam domum reduxit, & membra dissipata integro corpori. Catholica nimirum Ecclesia, coniunxit instru-
 mentum publicum quo pœnitentiæ ipsorum, humilissimæ submissionis formula coninebatur, solenniter oblatū, atq;
 exhibitum fuit Bonifacio secundo pōtifici Romano ab Eulalio, nomine totius prouinciæ, quod summa cum le-
 ritia acceptum fuit, ipseque statim reconciliatus est. De hac reconciliatione ac restitutione ecclesiarū Aphri-
 canarum ecclesie Catholice, quæ est corpus Christi mysticum, Bonifacius scribit ad Eulalium Thessalonicen-
 sem episcopum, rogātque, vt cum ecclesijs vicinis gratias Deo Optimo Maximo de eadem agat.

Quod si autem hoc loco vellem commemorare quinam episcopi se per hæresin, Schisma, aliāque prauitatem
 à sedis Romana obsequio disiungentes, eidem se prioris temeritatis peccati denuo submiserint, ei, recōciliati
 fuerint: amplum exspatiandi campū ingrederer. Cum minores multarū prouinciarū episcopi, tum maiores etiā
 patriarche ita fecerunt. Illorum, qui malitioso imperatricis Eudoxie studio morem gerere cupientes, impiam il-
 lam contra Chrysostomum coniurationem exercuerunt, quæ deiectus, atque in exilium abductus fuit, Alexan-
 der episcopus Antiochenus Orientis Primas vnus extitit: qui postea dolore permotus, quod tanti facinoris &
 approbator, & instigator fuisset, se humillimè Innocentio Papa submisit, modisque omnibus absolui, atque in
 gratiam recipi contendit. Qua de causa legatos suos Romā misit, qui Innocentio solenne quoddam sue res-
 picientiæ, humilisque submissionis instrumentum exhiberēt, & quicquid imperatum esset reciperēt. Qua ipsius
 humilitate commotus Innocentius eius postulatu concessit, eumque in ecclesia catholica gremium recepit, atq;
 hoc modo reconciliatus est. Per multas alias huiusmodi Patriarcharum Alexandria & Hierosolymarū Ro-
 mana sedi in similibus negotiis reconciliationes facillè liceret commemorare: quas vitanda prolixitatis studio
 prætermitto: nec de Constantinopolitanis patriarchis aliquid dico, qui vt in antiquis historicis legimus, se à Ro-
 mana ecclesia duodecies remouerunt, eidemque sunt toties reconciliati.

Episcopus Sarisburiensis.

Primū, hoc Reconciliationis nomen Hardingus inter æquales nullo modo consistere posse exi-
 stimat: deinde illam omnē de Antiochenæ ecclesie recōciliatione historiā emētus est, vt ma-
 nifestò liquebit. Hæc fundamēta sunt, quibus hæc cōfirmationes cōstituit. Neq; enim nescius est
 Hardingus proprio loquēdi vsū ita obtinuisse, vt *Submittere* se principibus suis subditi, *Reconciliari*
 autem æquales æqualibus dicātur.

Ad ista, quæ de Eulalio referūtur, breuis est & facilis respōsio. Historia penitus intellecta sibi ipsa
 respōdet. Luce meridiana clariùs cōstat, quæadmodū suprā vberius cōmemorauimus, atq; ex actis
 Aphricani Cōcilij aperte liquet, Zosimū Romanū Pontificem, quò suum in reliquos omnes episco-
 pos imperiū cōstitueret, Nicenū Cōcilium palā adulterasse. Fraus ea fuit in Aphricano cōcilio de-
 prehēsa atque manifestò cōuicta. Episcopi illi numero ducēti atq; septēdecim, Apiariū quendam
 presbyterū, quē ipsi singularis petulantiæ scelerisq; reū excōmunicauerāt, cum re neutiquā examina-
 ta, ipsius tantū audita criminatione & querela, à pōtifice Romano ad cōmunionē, atque gratiam
 receptum esse per summū sui omniū cōtemptum intelligerēt: cumq; accusatores atq; testes, sine
 quibus nullū potest legitimū iudicium exerceri, vel ætatis, vel inualetudinis suæ ergò, vel propter
 alias causas tam longum iter suscipere sine periculo nō potuisse viderēt: Romanū pōtificē per lite-
 ras rogarūt, ne huiusmodi *fumosum seculi typhū* in ecclesiā inueheret, decretūmq; in eo cōcilio fece-
 rūt, vt nemini liceret ex Aphrica ad externū quenquā episcopū prouocare. Cētū deinde elapsis an-
 nis Eulalius iste Carthaginēsis episcopus, si modò vera sint, quæ de eò prædicātur, nō Romæ cōfi-
 cta, vt alia multa, se ipse Romanæ ecclesie recōciliauit, Bonifacio secundo Papa, quæadmodū in Pō-
 tificali extat. Nullū est enim præterea eiusdē, quod scia, monumētū. Recōciliationis hæc verba sūt:
Hæc professionē meā manu mea subscripsi, eadēmq; Bonifacio sancto & venerādo Papæ Ciuitatis Romæ di-
rexi, penitus dānans meos antecessores & successores, ceterosq; omnes, qui Apostolicæ Romanæ sedis priuile-
gia infringere conabūtur. Bonifacius etiā de eadē ad Eulaliū episcopū Alexandrinū scribit ad hūc mo-
 dū: *Aurelius Carthaginēsis ecclesia olim episcopus cū collegis suis* (collegæ autem ipsius D. Augustinus,
 Alypius, ducētiq; & quatuordecim alij episcopi fuerūt) *instigāte diabolo, superbire tēporibus prædecessorū*
nostrorū cōtra Romanā ecclesiā cœpit. Horū aliter per publicū instrumētū à se subscriptū, consignatūq;
 cū diuū Augustinū, tū alios præterea ducētos, & sedecim pictate præstātes episcopos pariter & qua-
 tuor generalia Cōcilia Aphricanū, Carthaginensē, Mileuitanū, Hipponensē prorsus damnat atq;
 execratur: alter eos impulsos atque instigatos à diabolo fuisse, & cum extra ecclesiā Dei vixisse, tū
 in schismate obiisse affirmat. Si hæc vera sunt, posthac Augustinus pro diuo minimè haberi, ne-
 que locum in Calendario aliquem occupare debet.

a Fallū: etenim
 recōciliatio nō
 est necessarium
 aut primatus
 auctoritate & ionis
 indicium.

b Augustinus
 fuit vnus ex i-
 stis schismaticis
 c Eodem hōctē
 pore Romai-
 p̄a sexies dire-
 p̄ta fuit: id quod
 Hardingus peni-
 tus excidit.

c Fallum: hæc
 enim historia
 multis menda-
 ciis intertex-
 tur.

Inter decreta
 Bonifa. 2
 Epist. Bonifac.
 2. ad Eulalium.

Zosimus Papa
suppositiorū
Concilioꝝ
author.
Euseb. lib. 4. ca.
23.

οἱ τῷ Διαβόλῳ
Ἀποστολῆς ζῆλον
ἔπειθε
ἵνα ἁποδοῦνται.

non γὰρ ἔμελλεν.

Roma sexies
capta & dire-
pta intra 140.
annos.
Gregor. lib. 4.
epist. 32.

Theodor. lib. 5.
ca. 25.
Nicephor. libr.
14. ca. 26.

Innocentij epi.
17. ad Alexan-
dram.

Innocentij epi.
25.

Ephe. 2.
Galat. 3.
P in in Panegy-
rico.
Matth. 5.

Innocen. epi. 17
Concil. Aphri.
Ca. 68.

Liberatus cap.
18.
Concil. Constā
inop. 5. Act. 2.

Quòd si autem isti omnes spectata virtute patrēs, qui iustis verisque de causis Nicenum Con-
cilium defenderunt, diabolico instinctui paruerint: quonam ille tandem est incitatus spiritu, qui
palam & toto quodammodo spectante mundo id ipsam Concilium corrūpere atque adultera-
re est ausus? Certè Dionysius episcopus Corinthius sic conqueritur: *Rogatu fratrum meorum scri-
psi epistolas: sed illas Apostoli diaboli alia eximentes, alia interferentes, impleuerunt zizanii, quibus va-*

Interim tamen (Hardingus inquit) *Aphrica ultione diuina subacta fuit & depopulata à Vandalis:*
Hic in Dei iudicia Hardingus ascendit, illasque vniuersas calamitates ei regioni accidisse flatuit
atque pronunciat, quòd à sede Romana discessisset: quòd quidē illi nihil aliud esse videtur, quàm
ipsum Deum repudiare, atque refugere. Tameſsi faciliè intelligere potuit Hardingus circiter id
ipsum tempus, quo istis iactata fuit tempeſtatibus Aphrica, Romam ipsam sexies captam fuisse à
feris Barbarisque hostibus, Vestrogothis, Ostrogothis, Herulis, Vandalis, Hunnis, & Longobar-
dis intra centum & quadraginta annorum decursum. Mœnia conuulsa fuerunt: castella deiecta:
œdificia combusta: nobiles capti: plebs spoliata & relegata: vrbs ipsa lōgo tempore deserta, ac in-
colis vacua. Si cladium Aphricanarum causam Hardingus tam citò perspectam habeat, quid
est, quòd de sextuplo tetrioribus ærumnis ac miseris nesciat, quæ eadem tempeſtate in Romam
reciderunt? Si episcopi, populūque Aphricanus propter schisma suum tam vehemēter afflicti
sunt, qua tū de causa maximis malis exerciti fuerunt pontifices, populūque Romanus, qui nul-
lo schismate laborasse existimātur? Quanquam Posidonius ait, Deum singulari misericordia in-
ductum diuo Augustino tribuisse ab hostibus tunc obſeſſo, vt eo viuente Hippo sua nequaquā
expugnaretur. Nihilominus Augustinus acerrimus fuit fraudis ambitionisque pontificis Roma-
ni indagator, id est: schismatis istius princeps, vindēxque vehementissimus.

Iam verò vt ad Alexandri Antiocheni episcopi reconciliationem veniamus, multa Hardingus
sua intertextuit, atque interſeuit, quòd ista omnia illustriora atque ornatiora viderentur. Etenim
in iis omnibus, quæ hac de re scripsit Innocentius, nulla penitus, neque solennis instrumenti, quo
pœnitentiæ declaratio continetur: neque accipiendæ, quamcunque pontifex Romanus infligeret
mulctæ: neque subiectionis, neque humilis submissionis fit mentio. Certè verò Alexander iste
cū principio Antiochenam ecclesiam seditionum ad dissensionum, quas Eustathius quidam
excitauerat, plenam offenderet, populū illum prudentia sua & sanctissimis ad exhortandum
comparatis sermonibus ad concordiam reuocauit: deinde etiam eandem in aliis ecclesiis piam
prudentiā exercuit, eamque omnem contentionem, quæ propter Chryſostomi dānationē ac-
censa lōgō tempore exarſerat, restinxit: eiusque nomē, quòd inimici sui ex albo Catholicorū episco-
porū eraserāt, restituendū curauit: atque imperatorē Theodosiū iuniorem, aliarūque regionū
episcopos per literas vt similiter facerēt, hortatus est. Postremò, sedatis omnibus discordiis, non
quòd se subieceret, quemadmodum fingit Hardingus, sed quo firmam faceret recōciliatæ gratiæ
fidem, ecclesiā suam cum Romana, cæterisque Occidentalibus ecclesiis, à quibus antea diffidiorū
causa diffūctæ fuerant, cōmunionem atque societate deuinciri in primis studuit. Quòd etiam ex
ipsius Innocentij ad Alexandrum eadem de re verbis apparet: *Gratias agens Domino Communionē
Ecclesiæ vestre ita recepi, vt prae me feram, Apostolica sedis condiscipulos primos dedisse cæteris viam pacis.*
Hic Alexandrū non subditum, aut seruū, sed condiscipulum Innocentius suum nuncupat. Con-
discipulum autem suum Apostolicæ sedis eum proinde vocat, quòd Petrus Antiochiæ primū, deinde
Romæ sedem obtineret: suntque eam ob causam ambæ istæ Petri Apostoli sedes, Aposto-
licæ dictæ.

In alia etiam epistola ad Alexandrum hæc habet: *Voluit Compresbyter noster Cassianus, hanc ami-
citiarum nostrarū paginulam quasi primitias pacis nostræ, conscribi. Quare gratulor tuæ fraternitati, cate-
risque omnibus illius Ecclesiæ tecum sentientibus.* His verbis Innocentius ipse hanc reconciliationem
amicitiæ, seu societatis instrumentum appellat, non pœnitentiæ, aut humilis submissionis, quem
admodum Hardingus falsò est interpretatus. Neque *Reconciliationis* vocabulum semper imperiū
atque dominatum arguit, verū etiam, sedque vsitatissimè societatem, seu æqualitatem indicat, vt
antè ostendimus. Sic Paulus inquit: *Christus Iudæum simul & Ethnicum in vno corpore reconciliauit.*
Quid autem ea reconciliatione significetur exponit hoc modo: *Omnes unum sumus in Christo Iesu*
Ita Plinius iunior inquit: *Principis est reconciliare amulas ciuitates:* non quòd altera in alterius pote-
statem redigatur, sed quòd amicitia & concordia consocietur. Perinde est, quòd Christus ait: *Va-
de, reconcilieris fratri tuo.*

Sic itaque Romano pontifici reconciliatus est Patriarcha Antiochenus: non tanquam princi-
pi suo subditum, sed vt in corpore membrum mēbro copulatur: & (quandoquidē hoc Innocētius
ipse vsus est vocabulo) quemadmodum in schola *Condiscipulus* alter alteri.

Eodē modo, quando Alexandrina quondam ecclesia à Romana diffideret, Aphricani Conci-
lij patribus visum est de pace cum vtraque agere, non vt Romanæ tanquam capiti suo Alexan-
drina ecclesia cederet, vtque ei perpetuò audiens dicto esset, sed vt ipsæ sibi reconciliarentur, mu-
tuamque concordiam tuerentur. Ita *reconciliatum Afatio*, non vt superiori suo, sed vt fratri fuisse
Petrum Mōggum Liberatus scribit. Hac ipsa sententia Romanus pontifex Hormisdas ad Epipha-
nium Episcopum Constantinopolitanum scribit: *Aequale studium & aequalem curam suscipiamus,
quibus vna est in communionem & fide amicitia.*

Hanc

Hanc reconciliationis formā Socrates in historia sua copiosè exposuit; cuius hæc summa in pauca adducta. Macedoniani hæretici, postquam hæreses suas abiurassent, legatos suos Eustathiū Syllanum, & Theophilum ad Liberium pontificem Romanum, atque ad alios Occidētales episcopos miserunt. Liberius quando ipsorum fidem cum Niceno Concilio, cūmque ea, quam ipse cæterisque vniuersi Occidentalis Ecclesiæ episcopi profiterentur, fidē penitenti consentire perspiceret, eos ad communionē recepit, atque Orientalibus episcopis diligenter per literas commendauit. Isti legati Roma profecti in Siciliam contendunt, atque in Synodo quadam episcoporum illis se ipsi reconciliant. Ad suos autem reuersi, literas ad omnes illarum partium ecclesias scribunt, rogantque vt literas à Liberio Romano pontifice, aliisque episcopis Italia, Africæ, Galliarum, Sicilia, totiusque Occidentis missas legant, & secum concordare ac cōmunicare velint.

Extat etiam aliud exemplum reconciliationis, quam Harfenius episcopus Hipsilitensis cum Athanasio episcopo Alexandrino fecerat. Eius verba hæc sunt: *Nos volētes ecclesiastico Canonis pro veteri instituto subici scribimus tibi, Papa dilecte, promittimusque in nomine Domini, nos deinceps nō cōmunicaturos cum schismaticis, aut cum iis, quibus nondum pax est cum ecclesia Catholica, siue episcopi sint, siue presbyteri, siue diaconi.* Hæc, siue submissio, siue reconciliatio, facta fuit Athanasio: non tamen Romanus fuit pontifex Athanasius.

Ista tūm recōciliationis forma vsæ sunt ecclesiæ, nulla adhibita huiusmodi humili subiectione qualem Hardingus somniat, nullaque neque Primatus, neque vniuersalis alicuius potestatis facta aut agnitione, aut mentione.

Hardingus. 29 Sectio.

Quare, postquam supremam authoritatem, atque primatum Papæ ex communi ecclesiæ consuetudine confirmauerim, non est opus, vt insuper ostendam, quemadmodum in omnibus^a quæstionibus^b et controuersis ad fidem, atque religionem pertinentibus, Romana sedes semper consuli solita fuerit, quæ admodum omnium casuum difficultum, & arduorum definitio illius sedis sententiæ arbitrioque commissa fuerit: denique, quemadmodum vniuersus orbis^b lucem inde acceperit: *Quæ omnia quandoquidem nō possunt paucis tractari, eruditum lectorem ad historias ecclesiasticas remitto, in quibus hanc rem vberimè expositam reperiet.*

^a Falsum: multæ enim grauissimæ quæstiones nunquam fuerunt Romanæ delatæ: ^b Falsum: Roma enim ipsa lucē Græciæ suam petiit.

Episcopus Sarisburiensis.

Roma populis debellatis totius orbis imperium adepta, cū & propter vrbis dignitatem ac splendorē, & propter sapientiam atque doctrinam, quæ imperij domicilium plerunque comitantur, nobilissima vrbiū omnium ac celeberrima semper fuit: tum propter maximas oportunitates ad eam ex omnibus regnis ac regionibus adeundi tam Orientalibus, quam Occidentalibus, atque etiam ex Africæ, Aegypto, aliisque Meridionalibus partibus, tū præterea ad quæstionum difficultium cognitionem dubitationūque explicationem, in loco vniuersæ terræ cōmodissimo sita esse & condita videbatur. Quemadmodum enim Athenas Thucydides *Græciam* totius appellat: ita Romam quidam, quo tempore maximè ea florebat, *Epitomen orbis terrarum* nuncupabant. Huius tantæ maiestatis admiratione excitati homines ad eam vndique tam incredibili frequentia cōfluxerunt, vt Beda homo nostras præclare doctus cū Romæ versaretur, & peregrinorum, qui admirandi tantum causā, & res cōtemplandi venerant, multitudinē cerneret, quatuor istas angustissimas literas S. P. Q. R. hoc modo interpretatus sit: *Stultus populus quærit Romam.* Itaque propter & loci commoditatem, & responsionis celeritatem multæ causæ, quarum ambigua dubiæque disceptatio esse videbatur, eò delatæ fuerunt. Multæ, inquam, non omnes. Etenim qui concilio atque alterius prudentia indigebant, ad illos scripserunt, seque contulerunt, qui eruditione præstare, & ipsis optimè satisfacere posse iudicabantur. Ita Marcellinus, Dulcitus, Bonifacius, Euodius, aliique complures de quæstionibus suis ad Augustinum scripserunt, eiusque consilium flagitarunt. Ambrosius, quemadmodum antè commemoratum est, per multos ex iis, qui cum Romano pontifice egerant, post ad ipsum retulisse de suis rebus solitos esse scribit, quò sibi persuasum magis esse posset. Huc etiam accedit, quòd Leo ipse pontifex Romanus, ideòque Hardingi quidem opinione, orbis terrarum oraculum, se deiicere, atque ab episcopis aliis consilium petere non putauit alienum. Quare ista Hardingi sententiæ neque in omnibus vera est, neque ad ipsius confirmandam causam valet. Nam si sic argumentabitur: Quidam homines in rebus dubiis Romanum pontificem cōsuluerunt: Ergo, pontifex Romanus ecclesiæ caput appellatus est: Ista quidem vix consequetur conclusio.

Iosias princeps in causa longè grauissima de religione ad fœminam nomine Olda, vxorē Selumi, misit, & quid ipsa cōsiliū daret, rogauit. Iudæi etiam trito & vulgari prouerbio iactare cōsueuerunt: *Qui interrogat interroget in Abila.* Tamen neque Olda caput ecclesiæ, neque Abila princeps ciuitas in Israel, Iudæa fuit.

At mundum vniuersum Roma lumine illustrauit suo. At mundus vniuersus hoc esse manifestò falsum perspexit: neque tamen eo concessio id concluderetur, quod vellet.

Certè verò seu Romam, seu Antiochiam, seu Alexandriam, seu quamuis aliam ampliorem religione florentem vrbe, caput, aut fontem Euangelij vocare licet. Sic Babylonem Ioannes

^a ἄλλας ἄλλας ὁρῶ, Cælius Rhodiginus lib. 18. ca. 25.

Ambrosii. lib. 10. epist. 83.

Leo. epist. 27.

Regum cap. 22.

Paralipom. 2. ca. 34. Sam. 2. cap. 20.

appellat, *magnam matrem fornicationum & abominationum terra*. Ita Atrnōbius Hetruriam, qua in regione stat Roma: ita Ambrosius Romam ipsam *Caput superstitionis* nuncupat.

Quod si autem locum ipsum iquirere uoluerimus, e quo primum afflavit religionis lumen, Hierosolymas fuisse, non Romam necessariō fateri debemus. In Esaiā enim propheta scriptum est, *De Sion exiit lex, & uerbum Domini de Hierusalem*. Qua de causā Episcopi Orientales in Synodo Constantinopoli congregati, Hierosolymam omnium ecclesiarum matrem appellant. Nihil tamen impedit, quin maior quæque Metropolitana ciuitas intra suam ipsius prouinciā eodem hoc titulo honestari possit. Hoc ipsum Cæsareæ, cuius Basilius episcopus extitit, tribuit Nazianzenus: *Cæsarea prope mater est omnium ecclesiarum: eamq; uniuersa Christiana respublica sic complectitur, & respicit, ut circulus centrum*. Eodem modo Antiochiam Chrysofomus extollit, & prædicat: *Cogita urbis magnitudinem, quod non de una, vel de duabus, vel de tribus, vel de decem animabus nunc nobis est consideratio, sed de millibus infinitis, de totius Orbis Capite*. Sic Antiochiam totius orbis caput appellat Chrysofomus, propterea quod illius Syriacæ prouinciæ caput esset: quemadmodum primaria ciuitas, princeps Occidentis ecclesiæ, Roma fuit.

A poca. 17
Arnob. lib. 2.
aduersus Gentes
Ambros. Serm.
66.
Esai. 2.
Theodor. lib. 5.
cap. 9.

Grego. Nazianzen. in epist. ad Cæsarienses.
Ad populum Antiochen.
homil. 3.

Hardingus. 30. Sectio.

Iam uerò, ut iuello paucis respondeam, qui Romanum pontificem nunquam intra sexcentos à Christo annos uniuersalem episcopum, aut uniuersalis ecclesiæ caput esse appellatum affirmat, de q; eo sibi tam certo persuadet: etsi puerile quidem est de nomine, quo res appelletur, litigare, cum res, qua nomine illo significatur, cumulatè comprobetur: tamen quò boni homines intelligant, cum antiquo Euangelio minime congruere quicquid noui nostri Euangelici aut affirmant, aut negant: idoneum & luculentum testimonium proferam, quo Romanum pontificem uniuersalem episcopum, seu œcumenicum patriarcham, quod idem est, scilicet episcopum, seu principem patrem totius orbis, at caput etiam ecclesiæ, tum appellatum esse constet. Leo ille præstantissimus Romæ pontifex uniuersalis episcopus, & uniuersalis patriarcha dictus est à sexcentis & triginta episcopis ex omnibus mundi plagis in Concilio generale Calchedone congregatis: quod & in Concilio diserte^a exprimitur, & perspicuè à Gregorio affirmatur in tribus epistolis, quarum una est ad Mauritium imperatorem, altera ad Eulogium patriarcham Alexandrinum, tertia ad Anastasium patriarcham Antiochenum. Fuit ergo nomen illud Papa delatum à patribus illius magni Concilii: quod illi minime quidem conuississent, si esse nefas existimassent. Reuera tamen nec Leo ipse, nec quisquam præterea successorum suorum se unquam eo uocabulo aut appellauit, aut inscripsit, quemadmodum Gregorius habet, nedum sibi nomen illud arroganter assumpsit: sed humilitatis potius nomine uti sunt, & se quisq; nominauit, Seruum Dei. Nihilominus multi sanctissimi Martyres, Romani inquam pontifices, se ipsi episcopos uniuersalis ecclesiæ uocare, soliti sunt, quod planè nihil aliud est, quemadmodum patres illi Calchedonenses iudicarunt. Ita se Sixtus appellauit imperante Adriano^c in epistola sua ad episcopos totius orbis: Ita Victor in epistola ad Theophilum Alexandrinum: Ita Pontianus in epistola ad uniuersos homines, quotquot in Christum crederent, supra mille trecentos abhinc annos: Ita Stephanus in epistola sua ad omnium prouinciarum episcopos in diebus Cypriani. Atq; isti omnes ante Constantinum, & ante Concilium Nicenum extiterunt, que tempora incorrupta fuisse aduersarij nostri consentunt. Eodem titulo usus est etiam post Nicenum Conciliū Faëlix, & a Leo multiq; alij antequam sexcenti post Christum anni transgebantur. Neq; uerò hoc titulo, & isto nomine ad suam ostentationem ipsi duntaxat Romani pontifices uti sunt: quemadmodum ecclesiæ aduersarij criminantur, sed ab alijs fuerunt usdem decorati: exempli causa, Innocentius à patribus Concilii Carthaginensis, & Marcus ab Athanasio, caterisq; episcopis Egypti.

^a Falsum: Nulla enim eius mentio in aliquo canone habetur.

^b Falsum: hæc enim uocabula idem non significant.

^c Hæc adulterina fuit epistola, ac nullius fidei.

^d Falsum: statim enim ante confessus est Hardingus, Leonem illud uocabulum nunquā usurpasse.

Episcopus Sarisburiensis.

Hoc in loco obscurè confitetur Hardingus, tot productis testimonijs nondum se tamen euicisse, pontificem Romanum episcopi uniuersalis, aut capitis uniuersalis ecclesiæ uocabulo intra sexcentos à Christo primos annos unquam fuisse appellatum: multas licet de re ista coniecturas collegerit, partim ecclesiasticæ politiæ, quæ tum obtinuit, rationem euentiēdo, partim sanctissimorum patrum uerba in alienum sensum atque scientiam torquendo. Hactenus itaque magno studio prorsus nihil egit.

Istis autem Rhetoricam suam correctionem adhibet, atque, *Puerile est de rei cuiusquam nomine contendere*. Atque ita tandem omnis ista contentio in puerilem conclusionem definit. Quamquam fecus uidetur statuisse Gregorius, neque pro re adeo puerili habuisse. Postquam enim Iohannes Constantinopolitans uniuersalis sibi nomen episcopi uendicasset, ei Romanus tum pontifex Gregorius acriter restitit, contraque illum scripsit ista: *Deus ab uitate, atq; humilitate ecclesiæ malum superbia & confusionis auertat*. Rursus. *Omnibus uiribus prouidēdū est, ne in unius ueneno sermonis uiuentia in Christi corpore membra moriantur*. Præterea nomē hoc, uti supra uerius docuimus nouū, peruersum, superstitiosum, ambitiosum, impiū, antichristianū appellat: uocabulum singularitatis, erroris, confusionis, blasphemix, Canonibus, toti ecclesiæ, D. Petro, atque Euangelio contrarium. *Tamen Hardingus de nomine laborare puerile esse affirmat*. Quamquam, si res ipsa, quæ hoc uocabulo declaratur legitima fuisset, uocabulum ipsum non perinde horrendum extitisset. Contrà autem ipsa adeo nominis istius usurpatio intolerabilis est: quare, quod eo demonstratur, multò qui-

Gregor. lib. 4.
Epist. 36.

quidem intolerandum magis videri necessariò debet.

Iam verò breue responsum daturus Hardingus sexcentos & triginta episcopos profert, à quibus titulus iste Leoni pontifici Romano tributus fuit in Concilio Calchedonensi, qui quæ ipsam vniuersalem episcopum appellarunt: quod à Gregorio in tribus epistolis proditum esse memorix ait. Hic autem, Christiane lector, vnum hoc (spero) tecum ipse cogitabis atque repetes. Si vniuersalis episcopi nomen Romano pontifici concessum, donatumque fuerit in Calchedonensi Concilio, quod anno Domini 488. habebatur, tum ex Hardingi ipsius confessione, atque ex huius Concilii testimonio Romanus pontifex ante illud tempus vniuersalis episcopi titulum non est consequutus. Alioquin enim qui aut illi conferre potuerunt, quod non in sua potestate fuit: aut ipse recipere, quod antè habuerat? Ista verò munerum donatio vehemèter certè puerilis extitisset. Itaque ex integro sexcentorum annorum numero nobis sponte sua Hardingus annos quadringentos octaginta & octo remittit, quò faciliores rationes conficiamus: Antequam progrediamur, quatum huic sexcentorum triginta episcoporum Concilio Calchedonensi ipse Papa fidei tribuat videamus. Gelasius Papa inquit: *Apostolica Romana sedes ex parte quadam illud non approbavit, propterea quòd multa in eo per incompetentem presumptionem ventilata essent.* Leo Papa vniuersum Concilium ambitionis & inconsultæ temeritatis insimulat, Hieronymus autem in negotio coniugij *Inter raptorem, & raptam* istis sexcentis & triginta episcopis, totiusque Concilij sanctioni, atque decreto repugnans probatur. Còcilia Tanti æstimant isti, quado ipsis placet. Ius autem inquit: *Absurdum videtur, licere eidem partim comprobare iudicium defuncti, (quatenus ab eo est) partim euertere* (quando illi videtur aduersari.)

Gelasius inter acta Concilii Tarracon. Per incompetentem presumptionem ventilata. Leo, Ambitionem & incōsultam temeritatem 36. Quæstio. 2. Tria legitima. Pan. De bonis libertor. Nam absurdum. Caius.

Hardingus autem reget. *Quanta hoc cunque fide Concilium fuerit, Leoni nomen vniuersalis episcopi dedisse constat.* Quid si autem istud omnino falsum sit? Quid si nullus huiusmodi titulus neque datus, neque oblati in illo Concilio fuerit? Certè quidem integrum extat Calchedonense Concilium, & scriptis, & typis mandatū, facileque consuli potest. Quamobrè neque locum Hardingus designat, neque Canonem indicat, neque verba profert? saltem non notam aliquam in margine posuit, ut eò nos remitteret? Fortè autem dixerit, combustum ab hæreticis esse Canonem istum, quemadmodum antè de Niceno Concilio affirmavit. Quanquam vix probabile videatur, ex omni illo Concilio sex duntaxat versus igne còsumptos fuisse, idque in omnibus vbiq; exemplaribus: reliquum autem Concilium incolome prorsus remansisse: Et verba ea, quibus titulum Papa suum asserit, per negligentiam amitti potuisse, maximè Romæ, in Papæ ipsius bibliotheca: quæ autem Papa reprobat atque damnat, integra seruari. Nullum aliud habet intra sexcentos à Christo annos habitum, quod venditet Hardingus, Concilium: atque illud ipsum tamen neutiquam extat. At testis erit satis locuples Gregorius: is inquit: *sexcentis triginta episcopi in Calchedonensi Concilio Romanum pontificem episcopum vniuersalem appellarunt.* Falsum est, atque in Lectoris fraudem comparatum. Neque enim Gregorius inquit, Episcopos eius Concilij vel salutasse, vel inscripsisse, vel prædicasse, vel appellasse eo nomine pontificem Romanum: Modò inquit: *Romano pontifici vniuersitatis nomen oblatum est.* Obtulisse hoc illi nomen eos confirmat, appellasse autem eo nomine minimè. Quare immodico studio abductus authoris sui sententiam ementitur Hardingus. Gregorius autem ampliùs affirmat, *Neque Leonem, neque quenquam alium decessorum suorum pontificum Romanorum illud superbum atque prophanum nomen unquam assumpsisse, aut eo appellari se permisisse: quantumuis licet à Concilio eis oblatum esset.* Pontifices Romani nunquam eo nomine vsi sunt, etsi oblato: amittere ergo illud debent lege, de non usura.

Gregor. lib. 4. epist. 32. & 36.

Superbum, prophanum nomen.

Gregor. lib. 1. epist. 7. & 25.

De Meritis & remissione peccatorum, ad Marcellinum. lib. 3. ca. 1.

Dion. Appianus.

si id est τὰ ἐπαβασίαις Cornelius Tacitus in Augusto. Cicero in Verrem.

Respondebit Hardingus, hoc humilitati esse sua tribuendum potius, quàm quòd minus licere putarent. Qua de causa, vocari malunt *Serui seruorum Dei.* Equidem Gregorius, qui istis verbis primus, quasi legitimo titulo suo vsus est, ita se ingenuè appellasse propter intolerandas, quas pertulit, molestias ac assiduos labores est existimandus. Sic enim ipse conqueritur: *Veni in altitudinem maris, & tempestas dermersit me.* Eundem etiam Augustinus multò ante Gregorium titulum vsurpauit aliquando, quòd ipsius esset æquè dura conditio. Hæc enim de se habet: *Augustinus episcopus Seruus Christi, Seruorumque Christi.* Cæterum, qui neque gregem pascit: neque agrum Domini arat: neque vineam colit: neque Sacramenta administrat, neque consolatur, neque exhortatur, neque docet: qui nobilium hominum humeris per vicos sublimis vehitur, neque terram contingere propter summam sanctitatem debet: qui nobilissimum Gallorum regem stapedam tenere totius Christianitatis imperatorem equum habena ducere, principes dominosque mundi calcem osculari cogit: qui nullum in ecclesia Christi ministerium exequitur, quomodo se vel Seruum Christi, vel Seruorum Christi seruum nominare sine intolerabili hypocrixi possit? Hoc est verò palam dissimulare, vocabula pueriliter iactare, & apertè omnibus mortalibus illudere. Sic quidam de Iulio Cæsare scripsit: *Deposuit nomen dictature, at vim retinuit.* Ita Appianus principes Romanos se Imperatores dici velle inquit, quod castrense verbum fuit, belloque tantum valuit: reges autem nominari nullo modo velle, quandoquidem regis tum apud eos maximè inuisum esset, odiosumque nomen. *Quanquam* (inquit) *re quidem vera reges sunt.* Ita Cæsar Augustus, etsi tyrannus esset, & plebem dominatu oppressisset, dici tamen Tribunus plebis voluit. Eodem modo Verres, quanquam Siciliam omnem miserimè exhausisset, funditusque vastasset, se tamen *οὐτὶς* inscripsit ipse, id est, Custodem, atque seruatorem eius insula.

τὸ δὲ νόμιμον
ἀπὸ τῆς ἰστορίας
τῆς μορφῆς.
Gregor. lib. 4.
epist. 36.
Gregor. lib. 4.
cap. 39.

Concil. Car-
thaginen. 3.
can. 16.

Romanus pō-
tiffex nō debet
vniuersalis e-
pifcopus appel-
lari.

Dist. 99. primæ
Sedis.

Inter Decreta
Concil. Tarra-
con.

Socrates lib. 1.
cap. 11.

Cōcil. Calche-
donē. Actio. 3.

Ita isti manifestò simulant, & vt quidam loquitur, *Vitium nomine conegunt*. Non tamen aliqua istiusmodi simulatione, humilitatiſue prætextu inductus Leo atque Gregorius, aut vllus præterea pius pontifex Romanus nomen istud recufauit, vt fingit Hardingus: ſed ipſa iniquitate atq; iniuria, quæ eodē contineretur. Sic enim Gregorius habet: *Si vnus Patriarcha vniuerſalis dicitur, patriarcharum nomen cæteris derogatur. Abſit autem ab omni Chriſtiana mente, vt quiſquam ſibi tantum arroget. Prophano huic nomini conſentire, eſt fidem amittere*. Eſt itaque in Carthaginienſi Concilio decretum hoc modo: *Prima ſedis epiſcopus ne appelletur Princeps Sacerdotum, vel ſummus Sacerdos, vel aliquid huiusmodi: ſed tantum Præſedis Epiſcopus. Vniuerſalis autem nec etiam Romanus pontifex appelletur*. Poſterius hoc membrum Canonis illius (*Vniuerſalis autem Epiſcopus nec etiam Romanus pontifex appelletur*) quidam Petrus Crabbe, a quo vnum in corpus congeſta fuerunt Concilia, de industria & callide diſſimulauit, atque reſecuit. Tametiſi frâus nullo negotio deprehenditur. Etenim eandem clauſulam integram inuenire licet cum in manu ſcriptis exemplaribus Conciliorum, tum in Gratiano, qui decreta collegit: atque adeo ipſa barbara gloſa in eadem verba ſic habet: *Hic dicitur, quòd Papa non debet vocari Vniuerſalis*. Hardingus eo nomine appellatum eſſe Papam aſſerit: atque ad illud confirmandum Concilium profert in e Canonem. Iplum verò generale Concilium Carthaginienſe habet: *Vniuerſalis autem Epiſcopus ne Romanus quidem pontifex appelletur illiusque extat Canon, & ab omnibus cerni poteſt*. Nunc lector Chriſtianus itatuat, vt potiùs fidem habere velit.

Non obtulſſet hoc Concilium (inquit Hardingus) *nomen iſtud Leoni, niſi id legitimum fuiſſet*. Tametiſi non eſſe legitimum, quicquid in Concilio diſceptatur, ipſe nouit. Quædam enim huius ipſius Calchedonenſis Concilij decreta, tanquam ab omni æquitate & iure diſiuncta damnarunt Leo atque Gelafius, quemadmodum priùs admonuimus, quantumuis repugnante ſexcentorum triginta Epiſcoporum ſanctione. Niceni patres contra diuina præcepta legitimas preſbyterorum atque epiſcoporum nuptias dirumpere ſunt conati: à Paphnutio autem, quandoquidem rem illicitam moliebantur, reprehenſi ſunt atq; prohibiti. Quare ſic rectiùs concluſerit Hardingus: *Leo, Gregorius, cæteriſque ſancti patres Romani pontifices vniuerſalis Epiſcopi nomen repudiarunt, id quod ipſorum verba declarant, quòd & in reliquos Epiſcopos iniurioſum eſſet, & fidei labem nonnullam aſpergeret: ipſaque eadem de cauſa generale Concilium Carthaginienſe decreuit Romanum pontificem eo nomine nequaquam appellari aut debere aut poſſe: fuit itaque nomen illud illegitimum*.

Hæc quanquam ita ſunt, verum tamen eſſe debet, quod Hardingus ait, *In Calchedonenſi Concilio ita appellatum eſſe Leonem*. Loca nota ſunt, nec poſſunt negari. Tribus enim in epiſtolis eo nomine ſalutatur: quarum primam miſit Athanaſius quidam preſbyter: alteram Iſchyron Diaconus: tertiam Theodorus etiam Diaconus. Ex omni autem illa ſexcentorum triginta epiſcoporum multitudine, ne vnum facile oſtenderit Hardingus, qui ſic illum vel ſalutauerit, vel appellauerit.

Itaque quòd Hardingus, quòd Lectoris ſui memoriæ conſulat, notam iſtam in margine deſixit, *Pontificem Romanum vniuerſalem epiſcopum, & caput eccleſiæ dictum eſſe ante mille ab hinc annos, multò quidem veriùs atque meliùs librum hiſce annotationibus ſuum inſignire potuiſſet: Gregorij verba ementita: Concilium corruptum: vnicus iſte Canon amiſſus: cæteri omnes ſalvi & incolumes: peregrinus preſbyter, duòque inopes Diaconi pro bonis atque legatis ſuis priuatim agètes. Leonem vniuerſalem epiſcopum nuncuparunt: ſexcentorum autem & triginta epiſcoporum, qui ferre in Concilio ſuffragia potuerunt, nullus eum ita vnquam vocauit*. Iſta in margine verè annotare licuiſſet Hardingo.

Verum pontifices Romani (inquit Hardingus) *qui ſancti patres martyresque extiterunt, iſto nomine uſi ſunt, quemadmodum ex ipſorum literis apparet*. Atque hic epiſtolarum inſcriptiones introducuntur, quas Sixtus, Pontianus, aliique nonnulli ſcripſiſſe feruntur, quæ longè reuera poſt ſcriptæ ſunt, quàm ij obuiſſent, à quibus fuiſſe ſcriptæ dicuntur. Fundamenta Hardingus tam ruinoſa iacit.

Quidnam autem iſti vetuſti patres loqui docentur? aut quid ad cauſam hanc adiumenti afferunt ipſorum verba? Inſcriptionem literarum ſuarum huiusmodi fecerunt: *Sixtus Pontianus, Victor epiſcopus vniuerſalis eccleſiæ*. Hoc autem (inquit Hardingus) *nihil planè eſt aliud, quàm vniuerſalis epiſcopus: nihil quicquam inter iſta intereſt*. Quàm iſti indagant, & venantur, quod nuſquam inueniri poteſt? Quandoquidem Hardingus *Epiſcopum vniuerſalem*, quem querebat, inuenire haud poteſt, quod illi genere accedit proximè, nempe *epiſcopum vniuerſalis eccleſiæ*, nactus eſt: atque iſta duo, inquit, eadem ſunt. Quanquam hæc res haud magno ad inueſtigandum labore indigebat: puer quiſque nullo negotio reperuiſſet.

Gregor. lib. 4.
epiſt. 32. & 36.

Quòd ſi autem Epiſcopus vniuerſalis idem fuerit, atque Epiſcopus vniuerſalis eccleſiæ, quòd verum eſt, quod Gregorius inquit, *Nemo deceſſorum meorum vnquam vti hoc nomine conſenſit*. Aut quò nomen hoc vniuerſalis Epiſcopi tantopere deteſtari potuit, cum interim nomen iſtud Epiſcopi vniuerſalis eccleſiæ, quod à maioribus ſuis uſurpatum fuiſſe intellexit, tam facile tolleraret, ſi penitus vnã, eandemque rem ambobus hiſce vocabulis declaratam eſſe iudicaret? denique ſi eadem iſta ſint: vt confirmat, & ſibi perſuadet Hardingus, nomina, vnde tum accidit, vt hoc ſit pium, impium illud: ſuperbum illud, hoc nequaquam: illud blaſphemum, hoc verò omnis blaſphemiæ expers?

Inde autem est hic error, quod verba ista, *Vniuersalis ecclesia*, perperam intelliguntur. Etenim ecclesia vniuersalis, atque ecclesia Catholica, quorum nominum alterum Græcum est, alterum Latinum, idem valet: communiterque ab eruditis patribus dicitur, quasi contraria ecclesie particulari, cuiusmodi sunt hæreticorum atque schismaticorum ecclesie. Hoc modo pius quisque episcopus Catholice, seu vniuersalis ecclesie est episcopus: quemadmodum singuli pij homines eiusdem membra sunt. Sic Calixtus scribit: *Calixtus Archiepiscopus ecclesie Catholice vrbis Romæ*: Sic Marcellus, *Marcellus episcopus sancte & Apostolica, & Catholica vrbis Romæ*. Istitis in locis Roma Catholica, hoc est, Vniuersalis vrbis appellatur: partim vt hæreticorum, quæ prorsus particulares fuerunt, ecclesie remouerentur: partim vt constaret, ecclesiam illam Catholicam atque vniuersalem fidei esse alumnam. Ita etiam in Concilio Constantinopolitano scriptum est, *Clerici & Monachi Apostolici Throni Antiochena magna Ciuitatis, Catholica, sancta ecclesia Dei*.

Calixti epist.
Decret. 1.
Marcelli epist.
2.

Concil. Constantinop. 5.
Actio. 1.

Deinde, quiuis episcopus vniuersalis ecclesie dici episcopus potest, propterea quod ad ipsius officium pertinet non suum modò gregem curare, sed cæteros etiam vniuersam Dei ecclesie omnes cura complecti. Ita Origenes habet: *Qui vocatur ad Episcopatum, vocatur ad seruitutem totius Ecclesie*. Ita Chrysoströmus vniuersum populum cohortans inquit: *Vniuersa ecclesie curam geramus*. Ita ad episcopos Gallicanos scribit Eleutherius Papa: *Huius rei gratia vniuersalis vobis à Christo commissa est Ecclesia, vt pro omnibus laboretis, & cunctis opem ferre non negligatis*. Quare, hisce de causis cum Romani, tum Antiocheni atque Gallicani episcopi dicti sunt episcopi vniuersalis ecclesie. Vniuersalis autem episcopus nullus eorum est vnquam nominatus.

Origen. in Esa.
homil. 6.
Chrysostr. in 2.
Corinth. hom.
18.
Epistola Eleutherii ad Episcopos Gallie.

De Ioanne Constantinopolitano, qui primus in illud nomen inuasit, Gregorius pontifex Romanus ita scribit: *Despectis omnibus solus conatur appellari episcopus*. Similiter Pelagius Papa habet: *Si primus patriarcha vocetur vniuersalis, tum reliqui nomen amiserunt patriarcharum*. Hoc igitur *vniuersalis episcopus* indicat, illamque infinitam atque immoderatam potentiam arguit, quam Romano pontifici vendicat Hardingus. Sic enim antea confirmauit, *reliquos tres patriarchas duntaxat esse nomine tenus patriarchas, atque eius delegatos, & seruos, qui quod ipse iusserit, exequantur*. Pro quo episcopum Hardingus vniuersalis ecclesie inuenit: itaque quod queritur defugiens, ad illud respondet, quod in dubium minimè venit: suoque silentio non obscurè confitetur hæcenus se vniuersalem suum episcopum nec inuenisse, nec inuenire posse.

Gregor. lib. 4.
epist. 14.
Pelagii. 2.
ep. 14. r.
Distin. 99.
Nullus.
Sectione. 23.

Quod hic Africicum Concilium, epistolamque Athanasii iactat Hardingus, eodem modo diluitur: præterquam quod ea epistola, quam illi sanctissimo patri tribuunt, tota sit ex vanissimis, manifestissimisque commentis concreta, quemadmodum supra docuimus. Episcopi, qui ad Africicum Concilium conuenerant, cum vniuersalem Papæ potestatem penitus repudiarent, Clericis suis excommunicationis proposita pœna si ad eum prouocarent, tum pluribus ad ipsum in eodem Concilio datis literis familiaritatis, æqualitatisque vocabulo vtuntur, eumque fratrem suum appellant.

Concil. Africicum.
Cap. 12.

Canon. 101.
& 105

Iam verò, vt istis nonnihil addamus, quandoquidem Hardingus post tam diuturnas vigilias, factamque cum suis studiorum & causæ communicationem, vniuersalem suum episcopum nondum potest in ecclesia Romana reperire, an illum nos alio vllò in loco inuenire possimus, videamus, idque non vnus presbyteri, aut Diaconi testimonio, sed imperatorum Catholicorum, & Conciliorum, adeoque ipsius Romani pontificis autoritate confisi: neque aliquam nominum permutationem adhibentes, quemadmodum Hardingus sua coactus inopia pro *Vniuersali episcopo* vniuersalis ecclesie episcopum introducit, sed verbis claris, manifestis, disertis, & sine vlla exceptione luculentissimis, quod instituimus, confirmantes.

Concil. Constantinop. 5.
Actio. 1

In Constantinopolitano Concilio illius vrbis episcopus vix alio salutatur aut appellatur nomine, Sic enim illi fere semper inscribitur, *Oecumenico patriarcha Ioanni. Patri patrum, & vniuersali episcopo Ioanni. Sanctus, œcumenicus Archiepiscopus, & Patriarcha Mennas*.

Alexandrinum episcopum vniuersi orbis iudicem appellatum fuisse testis est Nicephorus. Clemens ad D. Iacobum Hierosolymitanum episcopum scribit, hoc modo: *Clemens Iacobo fratri Domini, Episcopo Episcoporum, regenti Hebraeorum sanctam Ecclesiam Hierosolymis, sed & omnes Ecclesias, quæ ubique Dei prouidentia fundata sunt*. Iustinianus imperator ita scribit: *Epiphano archiepiscopo huius regie vrbis, & vniuersali patriarcha*. Postremò, Romanus ipse pontifex Constantinopolitanum episcopum ad hunc modum salutatur: *Therasio generali patriarcha Adrianus Seruus Seruorum Dei*. In postremo Florentiæ habito Concilio Iosephus Constantinopolitanus episcopus eodem vsus est titulo, sèque *Archiepiscopum nouæ Romæ, & Patriarcham vniuersalem* inscripsit. Si instrumentis tam bonis pro Romano pōtifice agere potuisset Hardingus, ea non ita silentio præteriturum fuisse ceseo.

Nicepho. lib.
34. ca. 34.
Clemens
Epist. 1.
Authent. Constitutio. 3.
c. 10. 11. 12.
Concil. Nicen.
2. Act. 2.

Hardingus. 31. Sectio.

Quod ad alterum nomen attinet: (Caput ecclesie) eo nomine appellatum fuisse tum Romanum pontificem negare Iuellum vehementer miror. Aut enim contrà loquitur, ac nouit, in quo se iudicio suo, atque conscientia condemnet ipse est necesse, aut non ita doctus est, atque à suis esse iudicatur. Etenim, qui in antiquorum patrum lectione versatur, nomen illud ubique ferè Petro primo pontifici Romano, atque ita. 2. consequenter Petri successoribus tributum reperiet, nomen (inquam) illud aut in terminis

Floridum genus dicendi.
a Falsum: Petrus enim solus ita vocatus est: neque tamen Romanus tum pontifex fuit.

a Hi termini nō sunt æquipollentes.

æquipollentibus, aut expressis. Primò scriptura Petrum vocat Primum, Nomina duodecim Apostolorum (inquit Mattheus hæc sunt. ^aPrimus Simon, qui dicitur Petrus. Neque tamen Petrum primum elegit Christus, sed Andream eius fratrem, sicuti prius admonuimus. Dionysius ille vetustus auctor Petrum aliquando Supremum decus nuncupat, quia fuit omnium Apostolorum honoratissimus: aliquando Summum: aliquando verticalem. Origenes in principium Evangelij Ioannis inquit: Nemo existimet nos Petro Ioannem antepone. Quis ita fecerit? Quis enim Apostolorum superior sit eo, qui est, & dicitur vertex eorum? Cyprianus Romanam ecclesiam respectu summa potestatis, quam illo pontifex obtinet, vocat Ecclesiam principalem, vnde vnitas Sacerdotalis exorta est. Eusebius Casareensis de Petro Romam diuina providentia misso ad debellandum Simonem Magum loquens, eum vocat Potentissimum & maximum Apostolorum, & reliquorum omnium principem. Augustinus Petrum vsu atq̃ nominat Primum Apostolorum: Hieronymus, Leo, Ambrosius, aliique Doctores, Principem Apostolorum: Chrysostomus in locum illum Ioannis cap. 21. Sequere me, inter alia hæc habet: ^b Si quis à me quæreret, quomodo Iacobus sedem Hierosolymitanam suscepit, hoc est, quomodo factus fuerit episcopus Hierosolymitanus, responderem, quòd hic (Petrum significat) totius orbis magister illum ei præfecerit. In alio etiam loco adducens illud, quod Deus Hieremia dixit, Posuite tanquam ferream columnam, & quasi aheneum murum: verum Pater (inquit) illum vni genti præfecit: hunc autem (scilicet Petrum) Christus orbis totius rectorem constituit &c. Cæterum, ne forte isti loci supremam hanc autoritatem Petro soli, non item successoribus suis tribuere videantur, memoria repetendum est, Irenæum, atque Cyprianum agnoscere, & vocare ecclesiam Romanam Primam & principem, Theodoretus etiam in epistola ad Leonem eandem propter episcopi illius Sedis primatum orbi terrarum præsentem appellat. Ambrosius in illum locum D. Pauli 1. Timoth. 3. ubi ecclesia Columna dicitur, & firmamentum veritatis, sic habet: Cum totus mundus Dei sit, Ecclesia tamen domus eius dicitur: cuius hodie rector est Damasius.

Matth. 10.
De diuinis nominibus: Cap. 3.
Lib. 1. epi. 3.
τὸν καρτε-
ρῶν καὶ μα-
γνῶν Ἰσο-
ποστολῶν
καὶ ἰσο-
σταθῶν ἀπὸν
ἰσὺν ἀποστ-
ολῶν.
Hom. 87.
In Matth. 10.
hemil. 55.
Ierem. 1.
τὴν οἰκὴν
μαρτυροῦ-
σα ἑαυτῆς
vñ.

b Hæc verba callidè adiecta sunt ad Chrysostomi sententiam, id quod prudenti lectori facile liquerit.

Verūque multa recitauit Hardingus, nō dum tamen vniuersalis ecclesiæ caput reperit.

c Miserandus syllogismus concluditur in secunda figura affirmatiue.

d Falsum Leonem illum habet eiusmodi verbum.

e Perinde est, quod Gregorius habet de Paulo: obtinuit totius ecclesiæ principatum in 1. Regū lib. 4. cap. 4.

Non fatigassem Lectorem tam molesta tot testimoniorum recitatione, nisi Iuellus confidentissime iactaret, nullam nos sententiam, aut clausulam habere, qua vel hunc, vel quenquam omnino ex vniuersis Articulis suis confirmemus.

At forsitan aliquis, dixerit, Nondum tamen Romanum pontificem vniuersalis ecclesiæ caput esse appellatum audio. Quid autem refert, utrum hoc ipsum vocabulum in vno prisco auctore inueniatur, necne? Alia eiusdem significationis: & momenti sepiissime occurrunt. An non idem valet Caput ecclesiæ vniuersalis, & Rector domus Dei, quem Romanum pontificem Ambrosius appellat? Vnde istud argumentum concluditur. ^c Ecclesia, imò vniuersalis ecclesia est domus Dei: at Damasius pontifex Romanus est rector domus Dei iuxta Ambrosium: Ergo Damasius est rector vniuersalis ecclesiæ. Eodem autem iure ac titulo Papa, qui est pontifex Romanus, nunc etiam est eiusdem rector. Quid aliud est, Romanam ecclesiam principem ecclesiæ vocare, respectu episcopi urbis illius, non autem aliter (qui Tropus est) quemadmodum Irenæus & Cyprianus eam vocant & præsentem aut ^d dominantem vniuerso orbi, vt Leo: quam pontifex Romanus Caput vniuersalis ecclesiæ dicere? Quid sibi vult Chrysostomus, quando Petrum totius orbis magistrum nominat? Et illud cuiusmodi est, quod alio in loco ait, ^e Christum non vni genti præfecisse Petrum, quemadmodum Pater Hieremiam Iudæis solis præfecerat, sed orbi toti: Quid (inquam) aliud vult, quam esse illum Caput vniuersi orbis, & proinde vniuersalis ecclesiæ?

In locum Ioan. 21. hemil. 87. Exponit illud, sequere me. In Matth. hem. 55.

Episcopus Sarisburiensis.

Vniuersalis episcopi appellationem vnico duntaxat testimonio, eoque incerto & penitus obscuro confirmat Hardingus. Quod autem ad alterum attinet, id est, caput ecclesiæ, magna quadam & gloriosa venditione atque iactatione subnixus ingreditur, quasi maximam vincendi spem in confidentia collocaret, quemadmodum in aliquo lusionis genere fieri solet: Si ista (inquit) nouerit, Iuellus, tum contra loquitur reclamante conscientia: si nescierit, indoctus est. De eruditione contendere futile esset, & puerile. Satis ille videri debet sciētia instructus, qui verum dixerit. Quòd si autem Hardingus, quantacunque doctrina præditus, Caput ecclesiæ suum inuenire poterit, non pugnabo: egregiè doctum esse confitebor Hardingum.

Pontificem Romanum ita appellatum esse, aut æquipollentibus vocabulis, aut disertè ait. Ita hæret, ac titubet, & labitur in principio. Quanquam si Caput ecclesiæ reuera pontifex Romanus extitisset, atque ita habitus, existimatusque ab hominibus fuisset, quare nunquam disertè fuit & apertè sic appellatus? Nemòne per sexcentos annos eius pronuciare, & planè proferre nomen potuit? Vocabula autem illa vim eandem, atque significationem obtinentia, quæ ipse æquipollentia vocat, hoc indicent necesse est, Esse Romanum pontificem Generalibus omnibus Cōciliis superiorem: eum vnum posse scripturas interpretari, errare verò, aut iudicari à quoquam homine non posse: abique illo nullam existere salutem, orbemque vniuersum illum debere vniuersale caput agnoscere: qui secus fecerit, ei impendere immortale exitium. Tantum sibi Romanus pōtifex isto nomine vendicat. Nisi ita vocabula Hardingi valuerint, minimè æquipollent. Ingenue magis & apertè fecisset Hardingus, si confessus esset Nomen istud nondum inueniri posse, atque ita deliberandi spatium postulasset.

Vt ad rem autem veniamus, de pontifice Romano quæritur: de beato Petro respondetur: quasi Petrus ad hanc vsque diem pontifex remansisset. Verum illud sibi isti assument, quicquid in Petro fuerit prærogatiuæ, id omne hæreditario iure ad Romanum pontificem necessariò

f termini æquipollentes.

necessariò deuolui, tamen nullam Petri scintillulam habuerit. D. Petrus à priscis patribus variè appellatur, Primus, Præcipuus, Vertex Supremum decus Apostolorum, & ab Eusebio atque Augustino *πρωτος*, & princeps Apostolorum. In quibus postremis verbis Augustini, & Eusebij, admonendus es mihi lector, *Principem*, non semper pro principe quodam, & Domino autoritate & imperio præpollente intelligi, sed aliquando virum primarium, aut præstantissimum significare. Ita legimus in scripturis, *Princeps familia: princeps legationis: princeps co- quorum*. Eodem modo Cicero inquit, *Seruius princeps in iure civili: philosophorum princeps Aristippus*. Sic Petrus dicitur princeps Apostolorum: ideòque illum Augustinus Primum, vocat, & præcipuum. Hic autem imaginari non oportet, quemadmodum fingere videtur Hardingus, Petrum fuisse dominum, aut principem constitutum & potestatem atque imperium in fratres suos obtinuisse. Ambrosius, vti antè commemorauimus, collocatis inter se Petro, & Paulo sic ait: *Inter ipsos, quis cui præferatur, incertum est*. Similiter Cyprianus habet: *Hoc erant ceteri Apostoli, quod fuit Petrus, pari consortio præditi, & honoris, & potestatis*. Ambrosius sibi de Petro, & Paulo incertum esse affirmat, vtrum alteri præponat: Cyprianus ait, Omnes Apostolos pari honore, & potestate præditos fuisse: Hardingus tamen Petrum solum principem, cæteròsque omnes subditos, & seruos extitisse somniat.

Exod. 6.
Numer. 10.
4. Regum. 25.
Dist. 44.
Cum autem.
In Bruto.
Tusculana. 2.
Augustin. de
verbis Do. in
Euang. Matth.
ca. 14.
Ambrosi. Ser-
mon. 66.
Cyprian. De
Simplicitate
prælatorum.

At Chrysofomus affirmat. *Petrum orbi vniuerso præfectum à Christo fuisse*. Quid ex hisce verbis extraordinariæ, & singularis potestatis collegerit Hardingus non intelligo. Quod enim Petro mandatum erat, id ipsum cæteris etiam Apostolis vniuersis æquali iure commissum fuit. Christus omnibus dixit, *Ite in vniuersum orbem, & prædicare Euangelium*. Atque Paulus de ipsis fuisse vaticinio prænunciatum inquit: *In omnem terram exiit sonus eorum*. Quare, quæ hoc in loco Chrysofomus de Petro dixit vno, eadem aliàs de vniuersis Apostolis eisdem pene verbis est loquutus. Ita in Ioannem scribit. *Apostoli suscipiunt curam totius mundi*. Ita de Paulo habet: *Michaeli gens commissa est Iudaorum: Paulo verò Terra, ac maria, atque vniuersi orbis habitatio*. Rursus: *Paulo Deus omnem prædicationem, & res orbis, & mysteria cuncta vniuersamque dispensationem concessit*. Similiter inquit Gregorius: *Paulus catenis vincit Romam petit occupaturus mundum*. Iterum, *Paulus ad Christum conuersus, Caput effectus est Nationum: quia obtinuit totius Ecclesie principatum*. Hæc ea fuit vniuersalis potestas, quam D. Petro tributam fuisse Chrysofomus confirmat: neque illi separatim vni, sed reliquis cunctis Christi Apostolis æqualiter. Quod alibi ipse Chrysofomus aperte exponit hisce verbis: *Apostoli vniuersum orbem terrarum peruasurunt, & omnibus principibus fuerunt magis propriè principes, regibus potentiores*. Ita non modò Petrus, sed vniuersi etiam, & singuli Apostoli orbis totius principes extiterunt.

Chrysof. in
Matthæ. hom.
55.
Matth. 28.
Marc. 16.
Psalm. 19.
Rom. 10.
Chrysof. in
Ioan. hom. 87.
Chrysof. in
Acta. hom. 3.
Chrysof. in
epist. ad Roma-
nos. hom. 18.
Grego. in Iob.
lib. 17. ca. 6.
Grego. in 1.
Regum. lib. 4.
ca. 4.
Chrysof. in
Psalm. 44.

Sequitur, quòd Petrus Iacobum Hierosolymitanum episcopum constituit, idque ex autoritate Chrysofomi. Et si Chrysofomi locus iste non adeo magni sit momenti, tamen quando accuratè excutitur, atque inspicitur, vehementer suspectus esse videatur, quòd neque cum iis, quæ præcurrunt, neque quæ subsequuntur, congruit: sed planè fraudem nonnullam redolet. Si verba Hardingus ipse æquo iudicio expendere vellet, atque æstimare, vnde ea in illum locum irrepererint, miraturum esse fat scio.

Chrysofom. in
Ioan. hom. 87.

Neque Iacobum à Petro quicquam autoritatis accepisse est credibile, cum antè à Christo factis accepisset autoritatis. Christus enim singulis Apostolis æquè madata dedit: *Vt pater meus vniuersis misit me, ita ego vos mitto: Vos eritis mihi testes, vsque ad fines mudi*. Quod si Petrus Iacobo autoritatem dederit, quis tum Paulo dedit? Nò enim profectò in immuni habitauit Paulus, sed imperio non minùs fuit, quàm Iacobus obnoxius. Paulus autem ait: *Se Apostolum fuisse non ab hominibus, neque per homines, sed à Iesu Christo, & Deo patre. Qui principes fuerunt Apostoli, nihil mihi dederunt. Mihi commissum fuit prædicare Euangelium inter Gentes, quemadmodum Petro inter Iudeos*. Eundem autem locum exponens Chrysofomus habet: *Paulus nihil opus habebat Petro, nec illius egebat voce: Sed honore par erat illi: nihil hic dicam amplius*, Hinc iam liquet cæteros Apostolos minimè à Petro Apostolarum, autoritatè que suam accepisse.

Lucæ. 24.
Ioan. 15.
Act. 1.
Ioan. 17.
Ioan. 20.
Galat. 1.
Galat. 2.

Chrysofom.
epist. ad Galat.
cap. 2.
Acto. 8.

Cæterum, vt demus mandasse Petrum Iacobo, vt Hierosolymis prædicaret, ex eo tamen non efficitur Petrum in Apostolos dominatum, & imperium habuisse. Etenim inde istud summum incommodum sequeretur, Apostoli Hierosolymis constituerunt, vt Petrus proficisceretur Samariam, & Euangelium annuntiaret: Ergo Apostoli Petro dominati sunt: Quo firmissimum Hardingi præcipuumque principium conuellitur.

Sed Apostolorum caput fuisse Petrum concedamus, tanquam rem ab hac causa longissimè remotam. Ex eòne concluderit Hardingus Papam esse vniuersalis ecclesie caput? Quid enim Papa habet, quod Petrus habuit? An Euangelium prædicare? Non prædicat. Gregemne pascere? Non pascit. At succnessioem, Sessionemque in Petri cathedra, quæ Romæ est, suam iactabit. Responderit aliquis, Scribas atque Phariseos in Mosis cathedra sedisse. Hardingus autem non est nefcius Petrum, quando istud acciperet priuilegij Hierosolymis, non Romæ fuisse. Quare ista ratio sic meliùs constabit: Petrus neque est cæteris Apostolis dominatus: Neque Romæ pontifex fuit, quando eum Christus est alloquutus: quare hinc Romanus pontifex vniuersalem potestatem, dominatumque in omnem orbem iure sibi vindicare nequit. Certè Augustinus habet: *Paulus ipse non poterat esse Caput eorum, quos plantauerat. Inquit enim, Nos cum multi sumus vnum esse corpus in Christo: Christumque ipsum esse caput vniuersalis illius corporis*. Ex istis Augustini verbis

Matthæ. 23.

August. contra
litteras Petilian.
ni. lib. 1.
1. Corinth. 12.
Roman. 13.
Ephes. 1.

fic argumentari licet; Paulus eorum, quos plantauerat, caput esse non potuit: Ergo, multò minùs Papa caput esse potest eorum, quos nunquam plantauerat.

Illud tamen adhuc vrgebunt, quòd Theodoretus Romanam ecclesiam *πρῶτον καὶ κύριον καθολικὴν ἐκκλησίαν* appellat, quæ verba falsò reddidit Hardingus, *Præsidentem*, seu *imperantem orbi terrarum*. Neque enim ignorat *πρῶτον καὶ κύριον* esse *Primo loco sedere*, neque imperium vllum dominatimue arguit. Rectius vertisset, *Ecclesiam orbis terrarum præsentem*. Atque ita ipsius cum Iustiniani imperatoris Constitutionibus pulchrè conspirasset conuersio, quibus primas obtinendi in Conciliis conuentibusque omnibus priuilegium Romano pontifici tribuitur.

Auth. Colla. 9.
De Eccle. tit. 1.
Cod. De Sacro
sanctis Eccles.
cap. Decernimus.

Cyprian lib. 1.
epist. 3.
Cicero. in Ca-
til. Oratio. 4.
Petrus Crinit.
lib. 1. cap. 18.
Hieronym. ad
Algasiam. q. 11.
Concl. Chal-
chedon. Act. 1.

Polydor. Ver-
gil. de inuento-
ribus rerum
lib. 4.

August. de cõ-
sensu Euange-
list. lib. 3.
Ad populum
Antioch. hom.
17.
Ambros. lib. 5.
epist. 30.

Ambros. lib. 20.
epist. 81.

In Apologia.
aduersus Ioui-
ni. num.

Act. 20.

Hieronym. de
locis Hebrai-
cis.

Theodo. lib. 5.
cap. 32.
Nazianzen. in
laudem patris
iii.

5. ἡλὸν καὶ ἰσὶν
αἰετῶν.

De Maior.
obediẽ. Vnam
Sanctam.
Ioann. 21.
Ambros. in. 1.
Timot. h. ca. 3.

Athanas. in.
Apolog. 2.
Cypria. ad Lu-
banum de
Hæreticis Ba-
prianis.

quo non intelligo, quàm rectè possit Hardingus concludere isto modo: Ecclesia Romana est ecclesia principalis: Ergo pontifex Romanus est caput Vniuersalis ecclesiæ. Etenim Cyprianus ipse in eadem epistola disertis verbis ait: *Authoritatem episcoporum Aphticanorum aequè magnam esse, atque Romani pontificis*. Cicero vrbs illius nobilitatem prædicans, eam vocat *Lucem orbis terrarum*, atque *Arcem omnium gentium*. Frontinus similiter habet: *Roma vrbs indiges, terrarumque dea*.

De eadem etiam Hieronymus ætate sua scribit: *Romanum imperium nunc vnuerfas gentes tenet*. Quapropter in Calchedonensi Cõcilio Romanus imperator dicitur *Dominus omnis Terra, & Dominus Vniuersi Mundi*. Propter cùm hanc imperij magnitudinem, ac maiestatem, tum etiam Martyrum multitudinem inuictamque virtute: propterque locum ipsum, in quo Petrus maximè versatus est: atque vetustatem ecclesiæ, doctrinæque integritatem, Romana ecclesia *principalis ecclesia* est nominata. Verùm adiungit: *Vnde Vnitas Sacerdotalis exorta est* Quandoquidem ista verba pondus non nullum habere videntur, præstâtissimum fore iudicio alterius alicuius æqui æstimatoris sententiam attendere. Polydorus Vergilius hæc eadem Cypriani verba exponens habet: *Ne quis erret, nulla alia ratione Sacerdotalis ordo à Romano Episcopo profectus esse dici potest, nisi apud Italos duntaxat id factum esse intelligatur: cùm per diu ante aduentum Petri in urbem Romam, apud Hierosolymas Sacerdotium institutum fuisse liquidò liqueat*. Itaque hoc encomium, Polydori quidem iudicio, Romanæ ecclesiæ delatum est à Cypriano, non totius orbis, sed Italiæ duntaxat ratione.

Proinde Augustinus inquit: *Ciuitas, quasi Mater, & Caput est ceterarum: vnde etiam Metropolis appellatur*. Atque hoc est quod urbem Antiochenam Chrysofostomus nuncupat *Metropolin fidei*.

Istis addit Hardingus *Ecclesiam esse dictam domum Dei: cuius rector (inquit Ambrosius) nunc est Damascus*. Quam isti omnia rimantur subtiliter, vt aliquid inueniant? & tamen hoc aliquid, nihil erit.

Quam enim Ambrosius hac de re opinionem habuerit, facile licet alibi ex aliis ipsius verbis intelligere: In epistola ad imperatorem Valentinianum sua Damasum non principem populi, nec caput ecclesiæ, neque vniuersalem episcopum vocat, sed tantum episcopum ecclesiæ Romanæ. Sicricium etiam pontificem Romanum in literis fratrem suum appellat.

Attamen, Damasum perspicuè & disertè rectorem domus Dei vocat. Potuit persimile ex Hieronymo testimonium adferre. *Damasus virgo Ecclesia Virginis doctor est*. Quid autem hinc colligat Hardingus: Quid de ipso Ambrosio, aliisque; episcopis sentit? Nonne illorum quisque fuit rector ecclesiæ Dei: Equidem Paulus presbyteros Ephesinos statim discessurus exhortatur ad hunc modum: *Attendite vobis ipsis, & toti gregi in quo vos spiritus sanctus constituit episcopos, vt regatis ecclesiam Dei, quam acquisiuit sanguine suo*. Nihil aliud inter hæc Pauli verba, atque illa Ambrosij interest, nisi quòd Ambrosius habet, *Rector Ecclesiæ*, Paulus verò, *Regere ecclesiam*. Non tamen verbis suis sanxit Paulus, vt Ephesini presbyteri vniuersam Dei ecclesiam regerent. Sic Origenem Hieronymus vocat *Magistrum ecclesiarum*: sic Chrysofostomum Theodoretus *Doctorem orbis terrarum*: sic Nazianzenus Basilium *Columnam, & firmamentum ecclesiæ*.

Verùm animaduerte diligenter, optime Lector, atque Hardingum perspicies hunc Ambrosij locum præclarè detorxisse, atque ex indefinita, seu particulari propositione contra Dialecticas leges Vniuersalem concludere, quo faciliùs Papæ vniuersalem potestatem tueatur. Quòd enim Ambrosius indefinitè de ecclesia dixit, nulla certa, ecclesia nominata, id Hardingus ad Vniuersalem, totamque ecclesiam violenter trahit: quasi Vniuersa Dei ecclesia Romæ fuisset. Simile genus erroris Bonifacium octauum induxit, vt isto modo ratiocinaretur. *Dominus dixit generaliter, Pascite oues meas, non singulariter has, aut illas, Ergo cõmisisse intelligitur Vniuersas*. Ni Ambrosium Hardingus sic quasi decurtasset, quæ mox sequuntur verba, eius facile sententiam demonstrassent: Sic enim exponit, quid per domum Dei intellexerit: *Ibi necesse est dicatur esse domus Dei, & veritas, ubi secundum voluntatem suam timetur*. Hæc domus in omnibus vbique locis extitit, in quibus cognitus cultusque Deus fuit: nedum in ecclesia duntaxat Romana.

At hæc effugia sunt, inquiet Hardingus. Etenim singularem quendam Damaso sibi que proprium principatum atque dominatum tribuere videtur Ambrosius. Minimè verò ita ipsius præ se ferunt verba. Sententia verò eius qua ratione, nisi ex verbis, intelligi potest? Verùm vt hoc quicquid est omni scrupulo liberemus, an hæc ipsa dicendi forma ad alterum quemquam simili ratione accommodata aliquando fuerit, videamus. Arsenius in Submissione sua sic ad Anathasium scripsit: *Nos quoque diligimus pacem & vnitatem cum Ecclesia Catholica, cui tu per Dei gratiam præfectus es*. Hic Athanasius ecclesiæ Catholice præfectus esse dicitur: Romanus tamen pontifex nequaquam fuit. Ita Cyprianus habet: *Hæc ecclesia vna est, quæ tenet, & possidet omnem sponse sui gratiam: hæc præsidemus*. Hic se præsentem, seu rectorem ecclesiæ Dei vocat Cyprianus:

Interim

Interim Carthaginis episcopus, non Romæ fuit. Denique de omnibus presbyteris Origenes vniuersim ita loquitur: *Si tales fuerint, vt à Christo super illos adificetur Ecclesia.* Hic singulos presbyteros singula esse ecclesiæ Dei fundamenta ponit. Origenes. Quis tamen dixerit presbyterum quemuis esse Romanum pontificem? Itaq; Ambrosius hoc vult, Episcopum quemque aut patriarcham in sua diœcesi, seu prouincia totius ecclesiæ Rectorem esse. Atque hoc est, quod dicere Cyprianus videtur, *Episcopatus vnus est, cuius à singulis in solidum pars tenetur.* Quare iniuriam facere Hardingus Ambrosio videtur, quòd eius tam violenter ad vniuersalem pontificis Romani confirmandam potestatem verbis abutitur.

Hic autem Hardingus veritus, ne Lector suus harum pertæsus frigidissimarum ineptiarum, aliâque luculenta magis, apteque conclusa argumenta desiderans, fortè diceret: *Nondum autem audio Caput vniuersalis ecclesiæ, istud ipse præoccupauit. Quid enim (inquit) refert: ipsūme illud vocabulum apud antiquum authorem quæquam reperiatur, necne?* Attende verò, Lector. Nomen hoc, *Caput vniuersalis ecclesiæ*, id ipsum est, quod nos negamus, quòdque Hardingus probandum suscepit, & se iam cumulatè euicisse, atque affirmasse alleuerat. Nunc tamen ad extremum suæ conscius inopia, illud defugit tanquam rem nihili, aitque, *Quid interest, vtrum eo nomine appellatus fuerit, an non?* Quasi diceret, Vniuersi veteres ecclesiæ patres Græci simul, & Latini verbis, & eloquentia caruerunt, atque aut non potuerunt, aut non sunt ausi Caput ecclesiæ suo & proprio nomine appellare. Quamquam si ita nuncupatus fuit Romanus pontifex, id ostendi possit: sin minus verum est, quod ego primùm asserui. Certè, titulum vniuersalis episcopi Gregorius nomen nouum, inuitatum, atque inauditum vocat: aitque in super, *Si placidè ferimus, vniuersa ecclesiæ fidem corrumpimus.* Hæc itaque causa fuit ob quam prisca doctores Romanum pontificem Caput ecclesiæ nunquam vocarunt, quòd nec ita vnquam eum fuisse habitum, nec esse re ipsa Caput ecclesiæ intelligerent.

Hardingus quando, quod tantopere indagauit, nondum inuenire potuit, ad rationis subsidium sibi putauit esse confugiendum: *Vniuersalis ecclesiæ (inquit) est domus Dei. Damasus est rector domus Dei. Ergo Damasus est rector vniuersalis ecclesiæ.* Ilte syllogismus manifestò fallax est, & tot habet vitia, quot partes.

Primum, ambigua est, multiplexque significatio horum verborum; *domus Dei.* Etenim cum vniuersalis, tum particularis quæque ecclesiæ est domus Dei.

Dei, altera est fallacia, quam vocant Ex meris particularibus, seu A non distributo ad distributum.

Tertiò, aliud in ipsa Syllogismi forma maximum vitium inest, cuius puero vel parum Dialecticis imbuto notissimum. Etenim contra Dialecticorum præcepta formamque argumentandi concludit in Secunda figura affirmatiuè, cum tamen Hardingus satis intelligat omnes Secundæ figuræ modos Negatiuè semper concludi. Huius autem argumenti ex consimili facilius intelligetur infirmitas: *Vniuersalis ecclesiæ est Catholica ecclesiæ: Arsenius autem ait Athanasium Alexandrinum episcopum Rectorem fuisse Catholicæ ecclesiæ: Ergo Athanasius episcopus Alexandrinus rector fuit Vniuersalis ecclesiæ.*

Quare hæcenus verè dixerit Iuellus nullam ab Hardingo neque clausulam, neque sententiam allatam esse, qua liquidò constet Romanum pontificem, vel vniuersalem episcopum, vel Caput Vniuersalis ecclesiæ fuisse nominatum.

Hardingus. 32. Sectio.

Verum vt istis hominibus satisfaciam, omnemque cauillandi occasionem præcipiam. pauca testimonia recitabo, in quibus vocabulum hoc (Caput) Petro primo pontifici Romano disertè tribuitur, eodemque iure successoribus etiam suis & sedi Apostolica. Chrysostomus de virtute, & potestate Petri, atque de ecclesiæ firmitate loquens, in 55. Homilia in Mattheum hæc verba in multis habet. Cuius pastor, & a caput, homo piscator, atque ignobilis &c. Quibus verbis affirmat Pastorem & Caput ecclesiæ, hominem piscatorè, atque ignobilem adamantis naturâ firmitate superare. Rursus in Homilia de laudibus Pauli sic habet. Neque hic modo talis fuit, sed is etiam, qui Apostolorum caput fuit, qui sapenunero dixit, se paratum esse vitam pro Christo profunderè: tamen mortem ille vehementer pertimuit. Sic Caput Apostolorum extitit, tum hominum inferiorum caput fuit, atque ita caput vniuersalis ecclesiæ fuit.

Hieronymus contra Iovinianum inquit: Propterea inter duodecim vnus eligitur, vt capite constituto, Schismatis tollatur occasio. Vnde constat, Caput constitutum fuisse Petrum, quo dissidia, atque Schismata tollerentur. Itaque incommodi istius nunc remanente periculo, & magis etiam, quam illo tempore propter & maiorum multitudinem ecclesiæ, & permultos præterea morbos: eandem durare medicinam existimandum est, nisi dicere vouerimus, Christum minus nunc ecclesiæ suam tantopere auclam & multiplicatam curare, quam principiò, cum eius grex exiguus esset. Hanc ob causam, nisi Dei erga ecclesiæ prouidentiam denegabimus, vnum esse nunc etiam Caput, ad tollendam Schismatum occasionem constitutum non minus, quàm Apostolorum ætate, fateamur est necesse. Hic autem successor eius est, qui Caput tunc Christi mandato fuit. Romanus nempe pontifex in eadem, qua Petrus sedit, residens cathedra.

Cyrillus ait: Petrus vt princeps, Caputque cæterorum, qui primus exclamauit, tu es Petrus filius Dei viui: Augustinus etiam in Homilia quadam ad populum eum vocat Caput ecclesiæ: Totius (inquit) corporis membrum in ipso capite curat Ecclesiæ, & in ipso vertice componit omnium

Orige in Mattheo tra. 2. cap. 16.

Cypria. de simplicitate Prælatorum.

Gregor. lib. 4. epist. 32.

Gregor. lib. 6. epist. 24 vniuersæ ecclesiæ fidem corrumpimus.

a Factum : in manifesta Augustini depravatione positū. Augustinus habet, Caput eorū, Non Caput omnium.

membrorum Sanitatem. *Alio etiam in loco* : Saluator quando pro se, & Petro exoluit, pro omnibus exoluisse videtur. Quia sicut in Salvatore erant omnes causa Magisterij, ita post Saluatorem in Petro omnes continentur: ipsum enim constituit a Caput omnium. *Hic habent isti homines disertum vocabulum, quod requirunt*, Caput cæterorum, Caput ecclesiæ, Caput omnium, & proinde Caput vniuersalis ecclesiæ. *Quid amplius querunt? Neque hic respondere possunt, quod quamuis auctoritas ista, titulusque Capitis Petro tribuatur, ab eo tamen ad successores suos minimè deriuetur, atque transferatur. Certum est enim Christum ita instituisse ecclesiam suam, ut ea fuit ad mundi dissolutionem duratura, iuxta illud Esaiæ propheta, Super folium David, & super regnum eius sedebit Messias, ut con-* Lib. Quest. ret. & noni. c. 75.

firmet illud, & corroboret illud in iudicio & iustitia a modo, ac usque in sempiternum. *Quare sic illos, qui tum fruebantur ministerio, instituisse Christum liquet, ut ipsorum successoribus suis transmitteretur auctoritas ac potestas ad ecclesiæ utilitatem in perpetuum, præsertim cum diceret* : Ecce ego sum vobiscum usque ad finem mundi. *Quam ob causam, quemadmodum in historia sua de Vandalorum persecutione scribit Victor, Eugenius Carthaginiensis episcopus ab Obado magno duce Hunerici regis Vandalorum rogatus de Concilio in Africa celebrando propter fidei negotia inter Arianos, quibus rex studuit, & Catholicos transigenda, ita habet* : Si nostram fidem regia potestas scire desiderat, quæ vna & vera est, mittat ad suos. Ego etiam ad fratres meos scribam, ut coepiscopi mei veniant, qui fidem vobis nobisque communem declarent : *tum hæc verba habet* : Et præcipuè ecclesiā Romanam, quæ caput est omnium ecclesiarum. *Romanam ecclesiam appellans, pontificem Romanum, eiusus pro eo mittendos delegatos intelligit.* Cap. 9. Math. vii. c. 2.

Sic itaque luculentis, & antiquis testimoniis confirmauimus, nomen & titulum Capitis, Rectoris, Præsidentis, Præcipui, & Principis gubernatoris ecclesiæ à patribus non modò Petro tributum esse, sed etiam eius successoribus, Sedis Apostolica Pontificibus. Istis itaque se amicè & perbenignè admonitum esse censeat Iuellus, ut suam de sententiæ mutatione, & subscriptione promissum meminerit.

Episcopus Sarisburiensis.

Ista omnia præterire sine responso testimonia liceret mihi, utpote ab hoc negotio penitus aliena. Neque enim dubito, quin sibi facile æquus Lector sit persuasurus, nos diuo Petro litem nullam intendere, neque ipsius conari curiosius excutere titulos, aut suo illum iure spoliare. Petrum quidem ab istis patribus hinc cõmemoratis, Augustino, Hieronymo, Chrysofomo, & Cyrillo verticem & caput Apostolorum appellatum esse liquet : & si necesse esset, id ipsum multis præterea testimoniis confirmare, & conuincere possem. Quotus enim quisque est, qui hoc nesciat?

Verum nouit Hardingus, controuersiam non de Petro, sed præcipuè & nominatim de Romanis pontificibus esse institutam: atque de iis respondere debuisset, si syncerè simplicitèrque agere atque Lectori (ut inquit) suo cumulatè satisfacere in animo habuisset. Intra primos sexcentos annos pontifices Romæ sexaginta & octo extiterunt, cum fidei constantia, tum virtute & doctrina cæteris præstantiores: qui deinde consequuti sunt. Quare quando tam multi, eruditione tam spectati, vita tam sancti fuerunt, mirum est non posse Hardingum vincere, quenquam ex iis omnibus tam longo tempore nuncupatum semel ecclesiæ Caput fuisse, ac proinde in vno Petro ita acquiescere: qui cum titulos istos acciperet, Romanus episcopus nequaquam fuit: quique in disceptationem minimè vocatur. Itaque repetat Hardingus, quam in margine scripsit notam: & quòd scripsit hoc modo: *Petrus, & Successores sui Caput Ecclesiæ disertè nominati*: eam potiùs corrigat sic: *Petrus solus, nec quisquam ex successoribus suis, Caput Ecclesiæ disertè nominatus*. Ita ipsius cum Textu Nota congrueret, neque Lectorem suum falleret.

Admonendus hinc est Hardingus obiter mihi, quòd quanquam existimationis suæ gratia causam probare suam vehementer cupit, non tamen ita debuit imperitis hominibus per præstigias imponere, atque veterum patrum verba ementiri, & corrumpere. Etenim in Hieronymi loco, quem citat, verba quædam omisit, sensumque ipsum penitus dissimulauit: in Augustino verbum cum verbo commutauit. Hieronymus in eo loco magna quadam verborum acrimonia vsus Ioannem Petro præponit, maximè quòd Petrus maritus, Ioanes cœlebs fuisse. In ipso autem cõtentio-nis æstu hanc sibi ipse Obiectionem proponit: *At dices. Super Petrum fundatur Ecclesia, licet id ipsum in alio loco super omnes Apostolos fiat, & cuncti clauis regni calorū accipiant, & ex æquo super eos ecclesiæ Fortitudo solidetur*. Hæc verba etsi eadem cum reliquis circuitione comprehensa præterire, atque celare consultum Hardingo visum est. Sequitur deinceps: *Tamen propterea inter duodecim vnus eligitur, ut, Capite constituto, schismatis tollatur occasio. Sed cur non Ioannes electus est virgo? Ætati delatum est: quia Petrus Senior erat: ne adhuc adolescens, & penè Puer progressæ ætatis hominibus præferretur*. Hæc est itaque Hieronymi sententia, Christum vitandæ perturbationis maximæque rerum omnium confusionis causa, quæ societates plerunque omnes peruadit, in quibus ordo nullus conseruatur, Petro mandasse, quia reliquos ætate antecedebat, ut pro cæteris loqueretur, atque ageret, tanquam princeps, & Caput fratrum suorum omnium. Quæ ratio toto deinceps orbe passim recepta atque instituta fuit: ut in singulis presbyterorum Collegiis, vnus cæteris præcelleret, atque Episcopus diceretur. Hæc satis commoda reprimendæ in ecclesia contentio-nis via visa est. Non tamen uti somniat Hardingus, ut vnus vir Vniuersalis rector totius ecclesiæ constituatur: Hæc autem vberius à me in 15. Sectione istius Articuli differuntur.

In Augustini testimonio Hardingus animi sui causa manifestam depravationem adhibuit, & pro

Hardingus pri-
scos Doctores
ementitur.

Hieronym. ad
uersus Iouinia-
num. lib. 1.
Apostoli om-
nes aequales.

Hieronym. ad
Nepotian.
7. Quest. i. in
Apibus.

Hieronym. in e-
pist. ad Titum,
cap. 1.

Hieronym. con-
tra Luciferian.

pro verbo *Eorum*, prudens vsus est *Omnium*. Quòd enim Augustinus habet: *Ipsum constituit Caput eorum*: maluit Hardingus hunc locum hoc modo proferre: *Ipsum constituit Caput omnium*. Nimirum corruptam disciplinam sine aliqua corruptione consistere non posse satis intellexit.

Aug. in quæst. Veteris & Noui testam. quæstio. 75.

Deinde, non dubito quin meminerit Hardingus, quæstionem hanc & disceptationem non de extraordinario quodam nomine, semel, iterumue singularem ob gratiam trilito commotam esse: sed de vsitato peruulgatoque Romanorum pontificum titulo. Etenim Theophrastus habet: *Qua semel, aut bis accidunt, contemnunt legistatores*. Neque quod quisquam alteri vel gratia inductus, vel virtutis admiratione illectus nomen dederit, eo illum tanquam trito, & suo titulo appellatum vulgò fuisse existimandum. Chrysofomus de imperatore Theodosio ita scribit: *Lasus est qui non habet parem ullum super terram, Summitas, & Caput omnium super terram hominum*. Eleuterius pontifex Romanus Lucio Insulæ huius regi titulum hunc tribuit, *Vos estis Vicarius Christi*. Chrysofomus de Elia loquens, eum prophetarum Caput vocat. Synodus Ephesina in literis ad Theodosium, Valentinianumque imperatores, Cyrillum Alexandrinum episcopum hoc titulo denotat: *Caput episcoporum congregatorum Cyrillus*. Ita Gregorius Paulum hoc insigni ornat: *Paulus ad Christum conuersus, Caput effectus est nationum*. Atque vt Romani pontificis proprios titulos penitus intueamur, Nicolaus Papa ita scribit: *Constat, pontificem à pio principe Constantino Deum appellatum*. Hæc etiam ab ipsis dicuntur: *Papa est in primatu Abel, in zelo Elias, in mansuetudine David, in postate Petrus, in vñctione Christus*. Ista (inquam) nomina tanquam studij & amoris sui testimonia aliquibus impartita fuerunt: neque tamen est proinde dicturus Hardingus, vel imperatorem Caput omnium super terram hominum dici oportere: vel regem, Christi Vicarium: vel Eliam, caput prophetarum: vel Cyrillum, Caput Concilij: vel Paulum, caput nationum: vel Romanum pontificem, Deum, aut Christum, tanquam vsitato atque proprio nomine. Etsi autem quibus D. Petrus appellari solitus fuerit nominibus, nihil omnino ad istam causam, vt ante dixi, interest: Hardingi tamen expendere hac de re argumentum placet: *Petrus (inquit) caput fuit Apostolorum: Ergo Caput fuit inferiorum hominum: atque ita consequenter caput vniuersalis ecclesie*.

Pan. de legib. & Senatufcon. & Lon. Con. Nam ad ea Chrysofomus ad populum Antioch. Hom. 2. Chrysofomus in Epist. ad Rom. 11. Hom. 18. Cyril. Thom. 4. Epist. 5. Gregor. in 1. Regum lib. 4. cap. 4. Eist. 96. Satis euidenter.

Captiofum argumentandi genus hoc, in quo quasi gradibus quibusdam assurgitur, atque ad id, quod volumus, ascenditur: quod Soriten Dialectici nuncupant. Simili forma sic concluderit Hardingus: *Elias, quemadmodum ait Chrysofomus, Caput fuit prophetarum: Ergo, hominum inferiorum Caput erat: atque ita vniuersalis ecclesie*.

Huius autem rationis vitium ex eo argumento facilius liquebit, quo Themistocles prætor Atheniensis de seipso, de vxore, deque puero suo lusisse aliquando dicitur. Sic verò habet: *Populo Atheniensi ego impero: Mihi vxor mea: Vxori puer: Ergo, puero meo populus Atheniensis paret*. In ista argumentatione, hoc verbum *Imperare*, seu *Regere*, tria significat. Themistocles enim imperabat, vt Prætor: Coniux sua, vt mulier peruersa, atque importuna: Puer, vt indulgentia materna lasciuus. Atque hinc extitit ea fallacia. Non aliter autem vocabulum hoc, *Caput*, principem nunc doctrina, nunc dignitate, nunc dominatu declarat. Ex quo etiam magna argumentandi fraus consequitur. Ineptus enim esset, qui sic concluderet: *Paulus eruditione atque autoritate caput reliquorum omnium fuit: Ergo, reliquis omnibus dominatus est*.

Victor autem iste, qui Vandalorum historiam literis mandauit, neque Scripturæ, neque Concilij, neque doctoris fidem obtinet, neque quibus institutis, & qua politicæ ratione vsa fuerit Ecclesia Primitiua exponit: neque satis constat, aut quam syncerus author esset, aut qua memoria vixerit: neque Pontificem Romanum caput vniuersalis Ecclesie nominat. Tantùm ait, *Romana ecclesia est Caput omnium Ecclesiarum*. Fuisse autem eo quidem tempore Caput Romanam Ecclesiam nos nequitiam inficiamur, quemadmodum ex iis, quæ supra in hoc ipso Articulo sæpius dicuntur, apparet. Ita Bethlem caput orbis Prudentius appellat: *Sancta Bethlem caput est orbis*. Ita Chrysofomus Flavianiano multa admonens, & præcipiens de salute ciuitatis Antiochenæ, *Cogita (inquit) de totius orbis capite*. Istis autem caput dignitate & honore, non imperio declaratur.

Prudentius in Enchirid. Chrysof. ad populum Antioch. Hom. 3.

Quandoquidem Hardingus nullum ex omni loco pontificum Romanorum numero inuenire potuit, qui caput vniuersalis Ecclesie esset vnquam nuncupatus, proinde satius esse duxit, vt causæ defensionisque suæ fundamentum in D. Petro collocaret. Qua de causa Petrum alij quidam astipulatores sui omnibus creaturis prætulerunt. Bonifacius ait Deum assumpsisse Petrum in consortium indiuidue Trinitatis, atque ab eo tanquam à Capite dona sua omnia in corpus transfundere. Hinc Hardingus argumentum sic vget: *Petrus Apostolorum caput fuit, atque ita omnium inferiorum hominum: Ergo, Pontifex Romanus est Caput vniuersalis Ecclesie*.

Extra de election. & electionis potestate. Bonif. 8. Fundamenta.

Ab ipso quasi quodam capite, dona sua omnia diffundit in corpus.

Itaque quemadmodum Iulianus Imperator mente captus, Magni Alexandri successione quadam in se immigrasse animam aliquando finxit: ita nunc Romani pontifices eadem phrenitide laborantes D. Petri animam in se successione quodam iure habitare sibi persuadent: atque iccirco quicquid vel honoris, vel iuris Petrus habuit, sibi tanquam hereditarium & suum adsciscunt. Eamque ob causam inquirunt, *Nos Petri sumus successores*: ita vti quondam Pharisei iactarunt: *Nos sumus filij Abrahæ*. Ioannes autem Baptista eis dixit: *Vos huiusmodi successione ne confidite. Deus enim è lapidibus potest excitare filios Abrahæ*. Cùm etiam filij Scæuæ, qui Magi atque auersi à fide fuerunt, Christi Paulique nomine ad suas exercendas præstigias abuterentur, homo ille, quem dæmon occupabat, respòdit, *Christum noui. & Paulum noui: Vos autem qui estis?* Petrus verò certè caput Apostolorum non proinde fuit, quòd Romanus Pontifex esset. Constitutus enim caput à Christo fuit,

Socrat. lib. 3. cap. 11. Matth. 3. Act. 19.

propter tum ætatem, tum animi spiritusque fortitudinem longo antè tempore, quàm Romam proficisceretur: Caputque & fuisse, & perpetuò remansisset, quantumuis Romam nunquam vidisset. Quare insidiosum est hoc Hardingi argumentum, atque à Dialecticis vocatur *Fallacia accidentis*.

Paulus caput
æque ac Pe-
trus.

Gregor. lib. 4.
Epist. 38.
August. contra
litteras Petilia-
ni lib. 1. cap. 5.
August. contra
epistolam Par-
meniani. lib. 2.
cap. 8.
Gregor. lib. 4.
Epist. 38.

Itaque, ut demus caput Ecclesiæ fuisse Petrum, non tamen Romanus Pontifex eundem propterea titulum sibi iure vendicare potest. Quanquam autem Petrus propter reuerentiam quandam eximiam, atque admirationem spiritus, virtutumque suarum ita aliquando est appellatus, quemadmodum & Paulus est etiam interdum eadem de causa similiter nominatus, tamen si caput hoc ad vniuersalem potestatem, & dominatum, atque imperandi auctoritatem referatur, Petrus neque re ipsa fuit caput vniuersalis Ecclesiæ, neque ita est à fratribus suis existimatus atque habitus: id quod multis modis abundè constat. Quapropter Gregorius inquit: *Paulus membra Domini corporis certis extra Dominum quasi capitibus, & ipsis quidem Apostolis subiici particulariter enitavit*. Sic Augustinus, quem locum supra citauimus, *Nec Apostolus Paulus caput est, & origo eorum, quos plantauerat*. Rursus similiter habet: *Paulus Apostolus, quanquam sub capite præcipuum membrum, tamen membrum est corporis Christi*. Denique Gregorius ait: *Certe Petrus Apostolus primum membrum sanctæ & vniuersalis Ecclesiæ est. Paulus, Andreas, Ioannes, quid aliud, quàm singularium sunt plebium capita? Et tamen sub vno capite omnes membra sunt Ecclesiæ. Atque ut cuncta breui cingulo loquutionis asstringam, sancti ante legem, sancti in lege, sancti sub gratia: Omnes hi perficientes corpus Domini in membris sunt Ecclesiæ constituti: Et nemo se unquam vniuersalem vocari voluit*.

Ex istis sic rectè concludere licet: Petrus quoad imperium, perpetuumque dominatum caput vniuersalis Ecclesiæ nequaquam fuit: Ergo, Papa multò minùs caput est vniuersalis Ecclesiæ.

Hardingus. 33. Sectio.

Libet istis, qua hætenus dicta fuerunt hac de causa locum quendam à Martino Luthero adiungere, quò qui veterum prisca Ecclesia patrum grauitatem minoris æstimant, recentis tamen huiusce patris Lutheri, Patriarchæ atque Archiepiscopi noua sua Ecclesiæ leuitate saltem commoueantur. Leuitatem merito appellare licet, quòd in hisce verbis, qua hic commemorabo, *Papa primum non tam prudenter agnoscere & approbare videtur, quàm in aliis scriptis temerariè atque furiosè eundem in seclari atque oppugnare. In exiguo tractatu, qui inscribitur, Resolutio Lutheriana super propositione sua 13. de potestate Papæ, hæc verba habet: Primum, quod me mouet Romanum Pontificem esse aliis omnibus, quos saltem nouerimus se pontifices gerere, superiorem, est ipsa voluntas Dei, quàm in ipso facto videmus. Neque enim sine voluntate Dei in hanc Monarchiam vnquam venire potuisset Romanus pontifex. At voluntas Dei, quoquo modo nota fuerit, cum reuerentia suscipienda est, ideoque non licet temerè Romano Pontifici in suo primatu resistere. Hæc autem ratio tanta est, ut si etiam nulla scriptura, nulla alia causa esset, hæc tamen satis esset ad compescendam temeritatem resistentium. Et hac solatione gloriosissimus Martyr Cyprianus, per multas epistolas confidentissimè gloriatur contra omnes Episcoporum quorumcunque aduersarios. Sicut 3. Regum legimus, quòd decem tribus Israël discesserunt à Roboam filio Salmonis, & tamen quia voluntate Dei, siue auctoritate factum est, ratum apud Deum fuit. Nam & apud Theologos omnes, voluntates signi, quam vocant operationem Dei, non minùs quàm alia signa voluntatis Dei, ut præcepta prohibitiua, &c. metuenda est. Ideo non video, quomodo sint excusati à schismatis reatu, qui huic voluntati contrauenientes, sese à Romani pontificis auctoritate subtrahunt. Ecce hæc est vna prima mihi insuperabilis ratio, quæ me subiicit Romano pontifici, & primum eius confiteri cogit. Hucusque Lutherus.*

Ita, breuiter attingi non nihil è scripturis, è Canonibus, & Conciliis, ex edictis Imperatorum, è sententiis patrum, è rationibus, varioque vsu Ecclesiæ, qua ad confirmandum Papæ primum, & supremam potestatem adferri consueuerunt. In summa, quòd Iuellus negauit comprobauit, a pontificem Romanum intra sexcentos à Christo annos appellatum fuisse vniuersalem Episcopum à multis hominibus magna fidei, ac sæ-

a Falsum: Petrum enim sic cepias, neutrum istorum titulum comprobauit.

proximum Articulum.

Episcopus Sarisburiensis.

Rem verò Hardingianam in nonnullas compulsum esse angustias hinc liquet, quòd propter testimoniorum aliorum penuriam, Lutheri auxilium implorare & flagitare cogitur. Quòd ad religionis mutationem attinet, quam illi libuit leuitatem appellare, si crebras mutationes recordari modestè suas, earumque occasiones prorsus leuissimas repetere vellet, æquior erga alios forsan existeret. Certè Doctor Lutherus postquam est ad ministerium veritatis semel à Deo euocatus, nunquam postea ab aratro respexit, neque oblatam sibi diuinitus gratiam repulit, etsi orbis vniuersas contra se vnum conspirasse potestates sentiret. Argumentum hoc ab effectis, aut signis diuinæ voluntatis ducitur. Papa, inquit, Monarchiam consequutus est, atque ad regalem imperij dignitatem aspirauit: Hoc autem contra Dei voluntatem accidere nunquam potuit: Ergo, ita Deus ipse voluit.

Argumenta, quæ aut à permissione Dei, aut ab indicis voluntatis eius sumuntur, necessariò non euin-

euincunt, neque res ipsas in se esse bonas, neque eas approbare Deum. Etenim Deus Nabuchadnezerum, Sannacherebum, Pharaonem, alioſque tolerauit: ipſique adeo iſtorum hominum ſtatus ac progreſſus certiffima fuerunt diuinæ voluntatis teſtimonia. Ni enim ita Deus voluiſſet, hi regnare haudquaquam potuiſſent. Tamen hinc bonos fuiſſe viros Deo gratos non concluditur. Ita Deus Antichriſtum in loco ſancto ſedere patietur. Daniel inquit, *Faciet, & proſperabitur.* Rurſus, *Robotabitur fortitudo eius, & non in viribus ſuis,* ſed diuinis. Non tamen proinde Antichriſtum Deus diliget aut amabit, eiſque flagitiis delectabitur. Paulus enim habet: *Deus illum conficiet ſpiritu oris ſui, & deſtruet illum fulgore & gloria aduentus ſui.*

Iam verò, quandoquidem Hardingus, vt epilogus præclare introductus videatur, diuinæ voluntatis effectuum meminit, non fore tibi moleſtum confiſo, Lector optime, quid ex iſta vniuerſali poteſtate effectum, conſequutumque fuerit paucis expendere. Eccleſiam Romanam nonnullis de cauſis antè expoſitis præcipuam ſemper, maximèque illuſtrem ab initio extitiſſe damus. Tametſi Æneas Syluius, ipſe pontifex Romanus, inquit: *Ad Romanos pontifices ante Nicenum Concilium aliquis ſanè, eſi non magnus, reſpèctus fuit.* Cyprianus ſua ætate conqueſtus eſt, *Etiã in ſinu ſacerdotum ambitionem dormire.* Origenes etiam ſuo tempore Chriſti miniſtros principum politicorum ſuperare videri intolerantiam quæritur. Dei tamen Eccleſia illis quidem ſeculis vbique fuit atrociffimis atque acerbiffimis perſequutionibus vindicata. Itaque ambitionis iſtius coercendæ corrigendæque cauſa, in Carthaginienſi concilio poſtea decretum fuit, *vt ne quis appellaretur Summus Episcopos, aut princeps Episcoporum, aut alio iſtiusmodi nomine.* Græci epifcopi in Concilio Antiocheno, & Aphricani numero ducenti, & ſeptendecim in Aphricano congregati Romanæ ſedis ſuperbiam atque arrogantiam conquerunt. Quòd Ioannes Epifcopus Conſtantinopolitanus vniuerſalis ſibi nomen aſciuit Epifcopi, Gregorius Romanus pontifex eum Luciferum & Antichriſti prænunciũ appellauit, nomẽque ſibi aſſumpſiſſe ſuperbum, ambitioſum, pompaticum, blaſphemum aſfirmavit. Deinde tamen, poſtquam maxima contentione & precibus ab Imperatore Phoca Romani Põtifices nomẽ illud ſibi impetrãſſent, atq; in eius poſſeſſione diutius hæſiſſent, eò tandem illorum ſuperbia creuit, vt intolleranda videretur. Tum ſancire ac decernere cœperunt, oportere quẽq; mortale hominẽ ſedi Romanæ ſubiectũ eſſe, damnationis adeo pœna propoſita iis, qui contra facerent: neque ſeruari omnino poſſe, qui non illi ſedi obediret ac pareret. Romanũ pontificẽ eſſe generale omnium hominum iudicẽ: ipſumque à nemine iudicari poſſe, neque ab Imperatore, neq; à Rege, neq; ab vniuerſo Clero, neq; à toto populo, quia ſcriptum eſt per Prophetam Eſaiam *Nunquid ſecuris gloriabatur aduerſus eum, qui ſecat in ea.* Quicquid ipſe fecerit, neminem poſſe ei dicere, *Domine cur ita facis?* ipſum habere ius omne, & æquum in ſcrinio pectoris ſui reconditum: cæteros omnes Epifcopos ab eius plenitudine haurire: a nulla Concilia poſſe leges Eccleſiæ Romanæ præſcribere, Romanique pontificis authoritatem omnibus eſſe Conciliis planè exemptam: b quamuis Papa innumerabiles hominum multitudines ſecum ad infernum traheret, neminẽ tamen mortale audere debere illum reprehẽdere: c Papæ placitũ aut libidinem pro lege ſtare, *In illis, quæ vult, eſt ei pro ratione voluntas:* nullam eſſe aliam factorum ipſius reddendam rationem, præterquam hanc, *Quia ipſe voluit:* d *Quia de eo, quod tibi eſt, poteſt facere aliquid.* e Se ius habere vtriuſque gladij tam Secularis, quàm Spiritualis: Secularem principem non poſſe gladium extrahere, niſi ad nutum & patientiam Eccleſiæ: f ſe eſſe hæredem imperij, & quinque & ſeptem gradibus imperatore ſuperiorem: idque propterea, quòd Lunam Sol ea proportione ſuperet: h ſibi fas eſſe reges & imperatores abdicare, quemadmodum Henricum quartum Cæſarem, & Chilperichum regem Gallorum abdicauit.

Tum Chriſtianitatis Cæſarem humi ſe ad ipſius pedes pro ſternere cœgit, eiſque calcare ceruicem non dubitauit, additis iſtis Prophetæ Dauidis verbis: i *Super aſpidem & baſiſcum ambulabis:* k Tum Cæſari largitus eſt, vt Procurator Eccleſiæ Romanæ diceretur: l Tum veluti Nabuchadnezerus alter, aut Alexander, aut Antiochus, aut Domitianus, Dei Optimi Maximi nomen atque appellationem ſibi aſciuit, ſeque vtpote Deum à nemine mortali poſſe in iudicium vocari iactauit: m Tum dici permifit, *Dominus Deus noſter Papa:* n *Tu es omnia, & ſuper omnia: Omnis poteſtas tibi data eſt, tam in celo, quàm in terra.* Taceo miſerandam imperij expilationem atque direptionem: maximarum regionum Chriſtianam aliquando religionem profitentium amiſſionem: fidem infirmatam ac debilitatã: excitatos & confirmatos Turcas: populi incredibilem ignorantiam atque cæcitatem. Hæc nimirum aliæque eiſmodi vniuerſalis Papæ poteſtas effecit. Vtinam verò ita re ipſa eſſet, vt i dici tam vehementer contendit, ſeque in ſua propriæque Eccleſia Chriſti eſſe vicarium, & o diuinorum myſteriorum procuratorem demonſtraret. Multò tum certè piis hominibus tolerabilior videretur, multòque minorem excitaret ſui offentionem. Nunc autem vt eius, quod vendicat, iure pertineret ad ipſum poſſeſſio, tamen ſuo ipſius iudicio meritis eſt vt eo priuetur. p Gregorius enim Papa inquit: *Præuilegium meretur amittere, qui abutitur poteſtate:* & Papa Syluerius habet: q *Etiã quod habuit, amittat, qui, quod non accepit, uſurpat.*

Nunc vt paucis iſtius Articuli ſummam replicemus atque euoluamus.

Primũ, Hardingus ea teſtimonia Anaclero, Athanaſio, aliſq; ſanctiffimis patribus falſò adſcripta, ſciens & conſultò profert, quæ ipſe eſſe commentitia certiffimè nouit, quæque palàm abſurdiſſimarum, ſecumque pugnantium ineptiarum referta ſe ipſa produnt, nec aliquam veritatis ſimilitudinem ſpeciẽ ſue habent.

Eſai. 36.

Daniel. cap. 7.
Matth. 24.
Daniel. 8.
2. Theſſ. 2.Æneas Syluius.
Cyprian. in ſermon. de Ieiunio & Tentatione.

Origen. in Matt. tractat. 12.

Diſtinct. 99.
Primæ ſedis.
Sozom. lib. 3. cap. 8.

Concil. Aphric. Epifc. ad Cæleſt.

Gregor. lib. 4. Epifc. 38. & c. Anno Domini 602.

De Maior. & Obedien. Vnã ſandam.

Ibidem in Gloſa. 9. Qu. ſt. 3.
Nemo. Diſt. 26.
Inferior ſedes. Eſai. 10.

De conceſſione Præbendæ. in Gloſa.

Extra. de conſtitution. Licet Durand lib. 2. a De elec. 10.

& electi poteſtate. Significati.

b Diſt. 40. Si PP.
c De tranſlatione Epifcopi. Quanto in Gloſa.

d De conceſſione Præbendæ. Propoſuit, in Gloſa.

e De Maior. & Obedien. Vnã ſandam.

f Clemens. de appellationibus Paſtoralis.

g De Maior. & Obedien. Solitæ in Gloſa.

h De ſententia & re iudicata. Ad Apoſtolicæ i Paſalm. 91.

k Diſt. 96. Si Imperator. In Gloſa.

l Diſt. 96. Satis euidenter. in Ioan. 22. De verbor. ſignificati. In Gloſa. Cum inter.

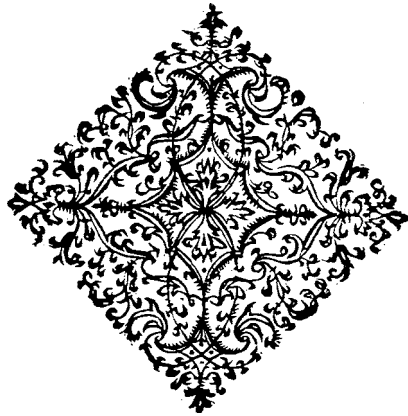
n In Concilio Lateranenſi. Sub Iulio. o. Corinth. 4. p. 11. Quæſt. 2. Præuilegium. q. 25. Quæſt. 2. Sic decet.

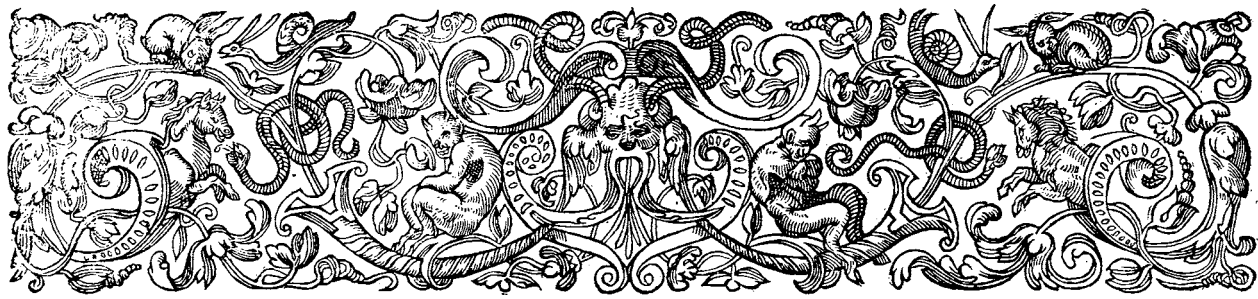
2. Canones quosdam Niceni, Calchedonensísque Concilij iactauit, eísque vehementer confisus est: quos tamen neque extare, neque vnquam extitisse satis scit.
3. Gregorij verba mutilauit atque truncauit, suáque ipsius reclamante conscientia in medio disse-
cuit & abruptit, quò Lectori faciliùs imponeret.
4. Veteres sanctitate præstantes patres, Irenæum, Cyprianum, Ambrosium, Cyrillum, Augusti-
num, Theodoretum, Hieronymum, atque alios violenter, & per summam vim traxit atque torfit
repugnante sua ipsorum sententia, atque sensu.
5. De prouocationibus Romam faciendis, Orientalis orbis administratione, excommunicationibus,
ordinationum confirmationibus, approbationibus Conciliorum, restitutionibus, atque reconcilia-
tionibus, vniuersam Ecclesiæ rationem vsúmque manifestò est euentus.
6. Hæc cum ita sint vniuersa, neutrum tamen ex istis, quos tam sagaciter peruestigauit, duobus
gloriosissimis titulis inuenit hæctenus: quantumuis & maximos labores susceperit, & multas pol-
licitationes, iactationesque adhibuerit.

Quapropter, vt concludam, ita me nunc etiam, quemadmodum priùs, subscribere atque rescri-
bere oportet, quòd etiam si Hardingus multùm hac in re desudauit & elaborauit, ac quicquid vel
priuata, vel communicata amicorum suorum opera præstare potuit, effecit: nondum tamen neque
in sacris scripturis, neque in vetustis Cõciliis, neque in quoquam prisco & Catholico patre inue-
nire potuit, pontificem Romanum intra sexcentos primos à Christo annos vnquam aut vniuersa-
lem Episcopum, aut Ecclesiæ vniuersalis caput esse appellatum.

DE

F I N I S.

DE REALI PRÆSENTIA

ARTICVLVS QVINTVS.

Episcopus Sarisburiensis.

Vel populum edoctum esse, vt corpus Christi realiter, substantialiter, corporaliter, carnaliter, aut naturaliter in sacramento inesse crederet.

Hardingus I. Sectio.

CHRISTIANVS populus semper edoctus fuit, corpus & sanguinem Iesu Christi arcana diuina gratia, sanctique spiritus virtute, in hoc sanctissimo mysterio adesse, idque verè, ac respisa. Hæc doctrina disertis Christi verbis fundata est, quibus in instituendo hoc sacramento vsus est, ab Euangelistis, atque D. Paulo explicatis. Edentibus illis (inquit Matthæus) accepit Iesus panem, & quum benedixisset, fregit, deditque discipulis suis, & ait, Accipite, comedite: hoc est corpus meum: & accepto poculo, ac gratiis actis, dedit eis, dicens. Bibite ex eo omnes: Hic est enim sanguis meus Noui Testa-

* Falsum: non enim euincere potest Hardingus, populum in Ecclesia primitiua ita fuisse edoctum.

menti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. *Iisdem ferè verbis, Marcus, Lucas, & Paulus diuinam istam institutionem exprimunt. Neque dixit Dominus tantum: Hoc est corpus meum, sed ne qua posset in verbis subesse ambiguitas, quo planiorem redderet illorum sententiam, hoc etiam addidit, Quod pro vobis traditur. Similiter de poculo non solum dixit, Hic est sanguis meus, sed etiam quasi omnem dubitandi occasionem præcipere cupiens, annectit, qui pro multis effundetur. Quemadmodum autem fideles nihil dubitant, quin Christus in illo supplicio ac morte, quam in cruce pro nostra redemptione subiit, non tantum sui corporis figuram, sed & proprium ac verum corpus substantialiter dederit, nec figuram solummodo sanguinis sui, sed ipsum preciosum sanguinem suum respisa exhibuerit: ita persuasissimum habent, illa verba, quibus institutum est hoc sacramentum, nullum alium admittere sensum, sed nobis in sacris istis mysteriis idem ipsum corpus, quod crucifixum est, & eundem sanguinem, qui pro nobis effusus est, quod ad substantia veritatem atinet, præberi. Ita scriptura ipsa credentibus satis ampla suppeditant argumenta veritatis corporis, & sanguinis Christi in sacramento, aduersus sacramentarios, quorum ea sententia est, * nihil nisi figuram, signum, ac typum in sacramento adesse.*

Matth. 26.

Marc. 14.
Luc. 22.
I. Cor. 11.
Luc. 22.

* Falsum: nos enim ita nunquam docuimus.

Episcopus Sarisburiensis.

Hardingus isto modo de industriane agat, an quòd institutam scribendi rationem persequitur suam, sanè non intelligo: tantum video illum de alio interrogatum, ad aliud semper respondere. Quæritur in hoc tempore *utrum corpus Christi realiter, & corporaliter insit in sacramento:* ad hoc respondet, *Christi corpus realiter, ac corporaliter nobis coniunctum atque unitum esse:* atque huc omnem sermonem suum refert, cum nihil interim ad id, quod in quætionem adducitur, respondeat. In superioribus articulis confictas aliquas authoritates, aut simulatum aliquem Ecclesiæ vsus, aut aliqua Doctorum verba perperam intellecta, aut aliquam communis atque humanæ rationis similitudinem, aut saltem ornatum aliquem, fucumque verborum prætere potuit: in hac autem causa nihil prorsus habet, ex quo aliquid aptè cõcludatur, ne ipsum quidem subsidium, atque ordinem insitæ nobis naturæ. Quod autem dicit, *Christianum populũ sic fuisse ab initio edoctum,* mirum profectò videri possit, vel absque doctore fuisse ita edoctum, vel doctorem illum sine verbis hoc docere potuisse, vel ea verba dicta, non scripta vnquam fuisse. Certè Hardingus ipse suo silentio, atque inopia obscurè fatetur, verba ista *realiter, carnaliter, &c.* in hac de sacramento quæstione ab antiquis doctoribus nunquam fuisse vsurpata. Aliòquin enim aut ab ipso, aut à collegarum suorum quopiam reperta iam dudum fuissent.

Verum Christus ait (inquit Hardingus) Hoc est corpus meum: Hic est sanguis meus: atque vt omnem ambiguitatem è medio tollat, adiungit, quod pro vobis datur, qui pro vobis effundetur. His verbis Hardingus suam fundatam dicit carnalem præsentiam, tamen si Christus istarum vocum nulla prorsus vtatur, neque vlla omnino alia, quæ ad eam pertinere posse videatur. Fisherus etiam Rossensis olim Episcopus, clarus Hardingi astipulator, ingenue fatetur hunc sensum ex nudis Christi verbis nullo modo elici posse. Sic enim scribit: *Hæc tenus Matthæus: qui & solus Testamenti noui me-*

Io. Fisherus contra captiuitatem Babilonicam: N. 9. & O.

minit. Neque ullum hic verbum possum est, quo probetur in nostra Missa veram fieri carnis, & sanguinis Christi præsentiam. Quinetiam porrò confirmat, non posse per ullam scripturam probari. Hic magnam videmus iudiciorum discrepantiam inter eos, qui Hardingi opinionem probant, idque in rebus grauiissimis. Hardingus carnalem suam præsentiam satis arbitratur confirmatam his Christi verbis, *Hoc est corpus meum*: Fisherus contra, nec istis scripturae verbis nec aliis ullis probari posse, contēdit: & tamen nemo vnquam dubitauit, quin Fisherus cum Hardingo omni ex parte comparandus esset.

D. Smithus De Eucharist.

Stephan. Gardinerus.

L. Smithus.

Stephan. Gardinerus in Diabol. Sophistica

fol. 6.

De conf. Diff. 2. Ego Berengarius.

Step Gardinerus in Diabol. Sophistica fol.

35.

De conf. diff. 1. Ego Berengarius, manibus tractari, frangi, dentibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

Et sanè licet Hardingus hæc Christi verba tam mordicus teneat, ac si nihil potuisset dici planius, tamen alij ex amicis eius multiplicibus ac variis interpretationibus obscura atque ambigua ea reddiderunt, neque adhuc possunt consentire. Quidam ex illis aiunt, *Naturale corpus Christi in sacramento esse, sed non naturaliter*: Alij dicunt *naturaliter, & sensibiliter adesse*: Quidam disertè affirmant, *neutrum istorum vocabulorum in hac controuersia de Christi præsentia in sacramento unquam fuisse usurpatum*: Atqui alij eorum omnè litem dirimunt, & Christum præsentè esse *naturaliter* aiunt Concilium etiam Romæ habitum Papa Nicolao secundo statuit, & Berengarium subscribere coegit, *Christum in sacramento esse sensibiliter*, vel, vt illi barbarè dixerunt, *sensualiter*. Quidam aiunt, *Christi corpus nequaquam diuidi, aut frangi in sacramento, sed tantum accidentia*: Nicolaus autem Papa, atque vniuersum illud concilium asserunt, *ipsum corpus Christi manibus tractari, diuidi, frangi, dentibus atteri*, nedum accidentia duntaxat. Verum vt de aliis distidentibus opinionibus taceam, ex his patet doctissimis illius sententiæ patronis nondum planè constare de sensu verborum Christi, etiam si eorum clientes atque subscriptores longè aliter de illis persuasum habeant. Nunquid verò putat Hardingus populum Christianum semper idem penitus de hac re sensisse, cum hoc eorum doctores & magistri nequaquam præstiterint, aut discipulos fuisse melius institutos ipsis doctoribus? Quod si autè articulus iste neq; ex vllis scripturæ verbis cõfirmari, quemadmodum Fisherus ait, atque ex eorum porrò qui ita docent dissensionibus apparet, neque ex antiquo aliquo doctore, aut patre potest, quod Hardingus suo silentio fatetur, tum certè pius, & catholicus populus meritò potest assentionem suam cohibere, atque carnalem istam præsentiam in dubium vocare. Neque sanè controuersia illa inter nos hodie disceptata de literis ipsis est, aut syllabis verborum Christi, (eas enim vtrique & noscimus æquè, & agnoscimus) sed de sensu tantum, verborumque intellectu, quem Hieronymus, ait ipsarum esse scripturarum medullam. Ipsumque ius dicit, *In fraudem legis facit, qui saluis verbis le-gis, sententiam eius circumuenit*. Augustinus etiam hoc ipsum videtur quibusdam suæ ætatis vitio, vertere: sic enim ait: *Cum in vnâ partem procliuiter ire cœperint, non respiciunt diuine auctoritatis alia testimonia, quibus possint ab illa intentione reuocari, & in ea, que ex vtrisque temperata est veritate, ac moderatione consistere*. Si vera sit Hardingi defensio hanc solam esse verborum Christi sententiam, nimirum corpus eius hoc tam crasso modo *realiter & carnaliter* in sacramento esse, Christumque nisi ita sentiat, nihil omnino aliud sentire, plus quàm stupendum videri possit, nullum vnquam ex veteribus & orthodoxis Ecclesiæ doctoribus hoc potuisse animaduertere: aut si animaduertent, verbis tamen caruisse, & cum ea essent dicendi copia, eloqui non valuisse.

Atqui non est (inquit Hardingus) *nuda figura*, ideòque concludere se posse putat, corpus Christi *realiter* præsens adesse. Eodem etiam modo licet ei dicere, cum baptismi sacramentum nuda nequaquam figura sit, in eo Christum *realiter* inesse. Certè, Augustinus cum de petra in deserto loqueretur ita scribit: *Hinc est, quod dictum est, Petra erat Christus. Non enim dixit, petra significat Christum, sed tanquam hoc esset, quod vtrique per substantiam hoc non erat, sed per significationem*. Non dixit Paulus petra fuit Christi figura, sed petra fuit Christus. Et Basilius idem affirmat: *Christus vera petra est immobilis, & inconcussa*. Non tamen ideo dicturus est (opinor) Hardingus, Christum *realiter* aut *carnaliter* in petra fuisse.

August. supra Leuiticū quæst.

57.

1. Cor. 10.

Basil. de Pœnitentia.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

manibus atteri.

Neque sanè persuadere mihi possum Hardingū tam capitalem esse figurarū hostem, quàm se nunc videri cupit. Etenim ipse in his non ita multis Christi verbis, quæ ad sacramenti istius institutionem pertinent, quemadmodum postea luculentius declarabitur, opem è sedecim aut pluribus figuris petere cogitur, iisque tam inauditis, tam crassis, tam à ratione dissentaneis, vt illas nec Augustinus, nec Hieronymus, nec veterum theologorum quisquam agnouerit, nec bonus vnquam aliquis Grammaticus probarit. Tot & tales ei fas est figuras excogitare ad mendacium stabiendum: nobis ad defendendam veritatem ne vna semel vti conceditur.

Equidem veteres Catholici patres hac in re nunquam restricti ad eò fuerunt, vt hæreticum esse crederent in exponendis Christi verbis figuram adhibere. Breuiter, vt pauca tibi exempla proponam, Augustinus ait: *Christus adhibuit Iudam ad conuiuium, in quo corporis & sanguinis sui figuram discipulis suis cõmendauit, & tradidit*. Similiter Tertullianus: *Christus acceptum panem, & de-tributum discipulis, corpus suum illum fecit, dicendo, hoc est corpus meum, hoc est, figura corporis mei*. Ambrosius inquit: *Ante benedictionem verborum celestium alia species nominatur, post consecrationem corpus Christi significatur*. Hic dissimulare non possum, me non minùs testimoniorum multitudine premi, quàm Hardingum inopia affligi. Si cæteros omnes citarem antiquos & pios patres, quorum eadem scriptis declarata est sententia, nimis essem sanè Lectori molestus. Alius etiam deinceps locus dabitur huic proposito aptior. Admonendus tamen mihi obiter es, amice Lector, Augustinum hac de re sic scribere: *Ea demum est miserabilis anima seruitus, signa pro rebus acci-*

Augustin in Psalium 3. Tertul. contra Marcionē li. 4. Ambros. de illis qui initiatur mysteriis. Cap. vltimo.

pere,

pere, & supra creaturam corpoream, oculum mentis ad hauriendum eternum lumen leuare non posse. Et rursum: In principio cauendum est, ne figuratam loquutionem ad literam accipias. Et ad hoc enim pertinet, quod ait Apostolus, litera occidit: spiritus verò viuificat. Cum enim figuratè dictum sic accipitur, tanquam propriè dictum sit, carnaliter sapitur. Neque vlla mors anima congruentius appellatur. His verbis, Lector, Augustinus sensus tuos excitat, vt quid agas, etiam atque etiam confideres, ne fortè falli videaris.

August. de doctrina Christiana lib. 3. cap. 5. Animæ seruitus. Ibidem. Animæ mors.

Vbi autem Hardingus iniquè de nobis affirmat & prædicat, quòd nudam figuram, & inane signum & tesseram tantum, aliud autem nihil retinemus, si ex Deo est, ignorare non potest, quàm non debeat vel linguam, vel manum ad falsum testimonium ferendum conferre. Scriptum est, Dominus destruet omnes, qui loquuntur mandacium. Optimè nouit nos vacuis signis ac figuris populum Dei nequaquam pascere, quippe qui doceamus sacramenta Christi sancta esse mysteria, & Christum in illis percipiendis nobis proponi non aliter, ac cum in cruce penderet: & nos in illis nostrorum peccatorum remissionem, & nostram cum Deo reconciliationem, & vt Chrysostomus cõcisè ait, Christi summum beneficium, & nostram salutem posse contemplari. In quibus populum docemus non inane signum, aut tesseram, sed ipsum Christi corpus, ac sanguinem verè nobis præberi: nos verè illud comedere, verè illum bibere: verè nos eo sustentari atque ali: Nos ossa ex eius ossibus, & carnem ex eius carne fieri: Christum in nobis habitare, & nos in ipso vicissim remanere. Nec tamè dicimus, vel substantiam panis aut vini perire, vel Christi corpus cælo demitti, vel realiter, aut carnaliter in sacramento adesse. Nos ex veterum patrum doctrina dicimus, corda in cælum subleuare, & illic agno Dei pasci: Chrysostomus dicit: Ad alta contendat oportet, qui ad hoc corpus accedit. Similiter Augustinus: Quomodo tenebo absentem? Quomodo in cælum manum mittam vt ibi sedentem teneam? Fidem mitte, & tenuisti. Spiritualiter ergo, & fidei nostri ore, Christi corpus edimus, & sanguinem eius bibimus, idque non minùs verè, quàm verè frangebatur eius in cruce corpus, & effundebatur sanguis. Sic Augustinus, sic Chrysostomus, sic alij sancti patres sua ætate populum instituerunt: Panis quidem, quem nos ore corporis accipimus, res est terrena, atque idèò figura, quemadmodum & aqua Baptismi similiter figura est: Christi verò corpus, quod eo repræsentatur, & fidei nostræ porrigitur, res ipsa est, non figura: cuius gloriam spectantes nequaquam sumus de figura solliciti. Ad hoc ipsum alludens Bernardus ait: Annulus non valet quicquam: hæreditas est, quam querebam.

Deut. 5. Exod. 20. Plaf. 5. Galat. 3. Roman. 5.

Chrysof. ad populum Antioch. Hom. 60.

Ephes. 5. 1. Ioan. 4.

Sursum corda. Chrysof. in 1. Corin. 10. Hom. 24. Augustin. in Ioan. tract. 50.

Bernard. de cõserua Domini.

Denique tria hic nobis sunt consideranda. Primum, vt discrimen inter signum, & rem ipsam, quæ signo declaratur, ponamus.

Secundum, vt Christum suprà quæramus in cælo, nec illum in terra esse corpore præsentem suspicemur.

Tertium, vt Christi corpus fide solùm comedi posse, nec alio vilo modo intelligamus. In quo sanè haud obscurè cerni potest quid inter nos, atque Hardingum intersit. Nos enim Christum in corde ex doctrina Pauli collocamus: Hardingus illum in ore ponit.

3. Ephes. 5.

Nos Christum sola fide manducari posse confirmamus: Hardingus contrà & ore, & dentibus sumi defendit. Verùm laudetur ac prædicetur nomen Domini, quòd magna piorum hominum multitudo insulsam omnique consolatione vacuam huius doctrinæ futilitatem iam dudum sentiat. Etenim ex Cypriano didicerunt sacrosanctum Christi corpus mentis esse non ventris cibum: Augustinum etiam audierunt dicentem: Quid paras dentem & ventrem? Crede, & manducaisti.

Nunc tecum cogita, Lector Christiane, satiùsne fuerit figuræ nomine vti, quo etiam Tertullianus, Augustinus, alique omnes antiqui patres sæpe vsi sunt, idque libere: an, ista nisi nuper inaudita verba vsurpare, realiter, corporaliter, carnaliter: quibus vel vnum ex antiquis patribus vsum esse in hac causa de reali in sacramento presentia nunquam poterit Hardingus euincere.

Hardingus. 2. Sectio.

DEinde a non possumus statuere, vbi Dominus promissum præstiterit, quod in sexto Ioannis fecit: Panem quem ego dabo, mea caro est, quam dabo pro vita mundi: nisi tantum in vltima sua cæna. In qua si carnem suam Apostolis præbuit, eamque non aliam, nisi eam, quam pro mundi vita dedit: ex eo consequitur, in beato sacramento non merum panem esse, sed illud ipsum verum illius corpus in substantia. Non enim merus fuit panis, sed verum eius corpus, quod datum, atque oblatum fuit in cruce.

a Falsum: cum periculosa doctrina contumacium.

Episcopus Sarisburiensis.

HOc principium non solùm in se falsum est, verùm etiam eiusmodi doctrinæ plentum, quæ multum periculi habeat, & facilè in desperationem salutis adducat. Si enim fieri nullo modo possit, vt alibi quàm in sacramento Christi carnem comedamus, quòd hîc Hardingus videtur assumere, ex eo consequitur omnes infantes Christianos, & alios etiam vnuerfos, quicumque ex hac vita non antè accepto sacramento discedunt, necessariò damnatos esse, atque iræ diuinæ filios obiisse. Christi enim verba diserta sunt, & ad omnes pertinent: Nisi comederitis carnem filij hominis, non habebitis vitam in vobis. His possumus Minorem istam subiicere: Liberi Christiani non accipiunt sacramentum, ac proinde, ex Hardingi sententia, carnem filij hominis non comedunt: Hinc necessariò efficitur, infantes Christianos nullam in se vitam habere, sed esse interitus, ac damnationis filios.

Ioan. 6.

Hæc scilicet summa est doctrinæ, quam exponit Hardingus. Verùm isti homines ne tantilli quidem æstimant, quinam, aut quot pereant, modò eorum inuenta constare possint. Nos verò sacrosancto Dei verbo nixi docemus, Christum quàm verè suum in cruce corpus obtulit, tam certò nunc fidelibus illud ipsum corpus præbere: idque non solùm in sacramento administratione, quemadmodum falsò imaginatur Hardingus, verùm omni etiam tempore, in quo possumus cum Paulo profiteri, *Non iudicavi me scire aliquid, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum*. Proinde Ambrosius sic scribit: *Quid petis ò Iudæ: ut tribuat tibi panem, quem dat omnibus, dat quotidie, dat semper?* Si verè dixit Ambrosius Christum illum panem, qui est ipsius corpus, semper dare, falsum sit necesse est, quod Hardingus ait, Christum præstare suum promissum, & corpus dare non alibi, quàm in sacramento. Idcirco dicit Augustinus, *Non tantum in Sacramento, sed etiam re ipsa comedunt corpus Christi*. Hic Augustinus contra Hardingum confirmat nos corpus Christi manducare, non in sacramento tantum, verumetiam aliter: atque adè differentiam hanc eò vrget, vt Christi corpore vesci in sacramento, aliud: verè autem & genuinè illud comedere, aliud esse: statuat atque diuersum: tum quod ad patres veteris legis attinet, Abrahamum, Moesen, Aaronem, aliòsque multò ante Christi corpus verè atque efficaciter percepisse docet, quàm Christus vel carnem ex beata Virgine accepisset, vel sacramentum instituisse: ipsum illud nempe corpus, quod nunc à fidelibus sumitur. Denique, de Christianis infantibus, aliòsque fidelibus, qui ante perceptum sacramentum ex hac vita migrarunt, sic scribit, *Nulli est aliquatenus ambigendum, tunc unumquemque fidelium corporis, sanguinisque Domini participem fieri, quando in baptisate efficitur membrum Christi: nec alienari ab illius panis calicisque consortio, etiamsi antequam panem illum comedit, & calicem bibat, de hoc seculo in unitate corporis constitutus abscedat. Sacramenti quippe illius participatione ac beneficio non priuatur, quando ille hoc, quod illud sacramentum significat, inuenit*. Hactenus Augustinus. Ex his colligere licet non prorsus verum esse, quod Hardingus tam confidenter confirmat. Si Bedam, Augustinum, Ambrosium, & alios sanctos patres consulisset, posse pios alio modo Christi corpus verè comedere, quam in sacramento tantum, faciliè inuenisset.

Hardingus. 3. Sectio.

SI verba, quæ Christus loquutus est apud Diuum Ioannem de promisso, quod in sacrosancta cœna exsoluit, panis quem ego dabo mea caro est, non perinde, vt videntur sonare, disertè ac verè, sed metaphoricè, tropicè, symbolicè, & figuratiuè intelligenda essent, vt eo pacto veritas, corporis excluderetur, quemadmodum^a aduersarij nostri interpretantur, tum profectò Capernaita nullam prorsus habuissent erroris sui occasionem, nullam Christo obstrependi causam inuenissent, quod ab illis factum Euangelista declarat: Pugnabant (inquit D. Ioannes) Iudæi alij aduersus alios, dicentes, Quomodo potest hic nobis carnem suam dare, qua vescamur? Multo verò minùs chari ipsius discipuli, quibus tot ac tanta miracula ostenderat, quibus tot antea parabolæ, & res reconditissimas aperuerat, vllam offendiculi ansam arripuissent. Equidem si Christus cogitasset signum solummodo, ac figuram sui corporis comedi ab illis oportere, nunquam dixissent, durus est hic sermo, quis potest eum audire? Tum enim nihil aliud egissent, quàm quod antè sepe fecerant in edendo agno paschali. Quomodo autem durus sermo videri potuit, si Christus nihil aliud intellexisset, quàm hoc, Panis quem ego dabo, figura est mei corporis, quæ vos faciet mei memores?

Episcopus Sarisburiensis.

HÆC ratio Capernaitarum ignorantia nititur, & hoc modo contextitur: *Capernaita Christi verba in alienum sensum acceperunt, nec assequuti sunt illius sententiam: Ergo, corpus Christi realiter est & carnaliter in sacramento*: Atque sic Hardingus, vt eius est mos, vnum errorem altero confirmat.

Ista vt possint à nobis intelligi, necessarium videtur sensum ac sententiam verborum Christi primùm aperire: deinde, quàm peruersus & absurdus fuerit Capernaitarum error ostendere: postremò, argumentationem Hardingi excutere.

Primùm ergo, petebant à Christo Iudæi, vt panem illis in solitudine daret, quemadmodum Moyses patribus ipsorum dederat. Christus verò, quò crassam istam ac terrestrem de ventre cogitationè ex mentibus illorum euelleret, aliud quoddam panis genus illis se daturum promisit, qui spiritualis esset, ac immortalis. Sic enim ait ad eos, *Pater meus dat vobis panem verè cœlestem. Si quis ederit ex hoc pane, viuet in æternum*. Atque ne possent ignorare, quid vellet, porrò addidit, *Ego sum panis, qui è cœlo descendi. Panis, quem ego dabo, caro mea est, quam dabo pro mundi vita*. Sic est loquutus de spirituali esu ac digestionè carnis suæ, in cordibus fidelium: ac statim post etiam ita suam ipse mentem aperuit. Cum enim videret Iudæos, quòd eum nequaquam intelligerent, offensos, eos affatur vltro, *Spiritus est, qui dat vitam: caro nihil prodest: verba, quæ ego loquor, sunt spiritus & vita*. Hæc verba Augustinus apertius interpretatur in hunc modum, *Spiritualiter intelligite, quod loquutus sum. Non hoc corpus quod videtis manducaturi estis, & bibituri illum sanguinem, fusi sunt, qui me crucifigent. Sacramentum aliquod vobis commendauit, spiritualiter intellectum viuificat vos*. Sic Basilius, *Gustate & videte, quoniam suavis est Dominus*.

Tam

1. Corin. 2.
Ambrosius in
Psal. 118.
Sermo. 18.

August. de Ci-
uitat. lib. 21.
cap. 20.
Non solum.

August. de vti-
litate pœnitē-
tiæ. cap. 1.
Manducaue-
runt eundem
cibum quem
nos.

August. in ser-
mone ad infan-
tes. Citatur à
Beda. 1. Cor. 10
Quando ipse
hoc quod illud
sacramentum
significat inue-
nit.

^a Falsum: fi-
mul & contu-
meliosum. Nos
enim hæc ver-
ba de Christi
vera carne, &
sanguine in-
terpretamur.

Ioan. 6.

August. in Psal.
98.

Basil. in Psal. 33.

Tum ait: *Sape (in scripturis) animaduertimus, internas anima facultates, externorum membrorum appellationem sortitas. Cum itaque Dominus noster verus sit panis & caro eius verus cibus, necesse est voluptatem, quam ex panis delectatione percipimus per spiritualem quandam gustum nobis ingenerari.* Iterum ait: *Est etiam quoddam spirituale interni hominis os, quo pascitur recipiens verbum vite, qui est panis descendens de caelo.* Idem ait Augustinus, *Fides habet oculos suos.* Præterea: *Intus bibendo foelix sum.* Et iterum: *Panis iste interioris hominis querit esuriam.* Sic etiam inquit Leo: *Circa hoc corpus aquile sunt, quæ alis circumuolant spiritualibus.* Sic quoque Origenes: *idcirco & verum lumen dicitur, ut habeant oculi anima, quo illuminentur: idcirco & verbum, ut habeant aures, quod audiant: & idcirco panis vite, ut habeat gustus anima, quod degustet.*

Sic Tertullianus, *Auditu deuorandus est, intellectu ruminandus, & fide digerendus.* Eodem modo Chrysostomus: *Magnus iste panis, qui replet mentem non ventrem.* Proinde Augustinus ait: *Christus dixit se esse panem, qui de caelo descendit, hortans ut credamus in ipsum. Credere enim in eum hoc est manducare panem viuum.*

Ex his luculenter constat, Christi sensum, quemadmodum tum Christus ipse, tum omnes antiqui patres ac doctores Ecclesiæ eum explicarunt, esse spiritualement: non realem, non carnalem, non crassum, sicuti noster Hardinus comminiscitur. Respondebit Hardinus, ore comedere, & dentibus conficere spirituale munus esse. Ita non ineptus erit Capernaitarum aduocatus, eosque spiritualement habuisse intellectum dicat necesse est. Verumenimvero Chrysostomus ita hominem non patietur elabi. Eius perspicua sunt verba: *Quid est carnaliter intelligere? Simpliciter, ut res dicuntur, neque aliud quippiam cogitare.* Iccirco Augustinus ait, *Figura est, præcipiens passioni Domini communicandum esse, & suauiter atque utiliter recondendum in memoria, quod Christus pro nobis mortuus sit.* Itaque hoc illud est, quod Christus voluit, atque hoc est, Christi carnem comedere.

Consequens est, ut quid ex verbis Christi elicerent Capernaitæ videamus, Origenes inquit, *Accidit ut simplices nescientes distinguere, quæ sint, quæ in scripturis diuinis interiori homini, quæ exteriori deputanda sint, vocabulorum similitudinibus falsi ad ineptas quasdam fabulas, & figmenta inania se contulerint.* Sic Hieronymus ait, *Cum Seniores putentur in Ecclesia, & Principes sacerdotum, simplicem sequendo literam, occidunt filium Dei.* Hoc ipsum nempe Capernaitis vsu venit, ut quod Christus spiritualement de ea, manducatione quæ fide continetur, loquutus est, id illi carnaliter intelligerent, de eo efus genere, quod dentium munere fit: veluti deglutienda illis esset eius caro, & in corpus transmittenda, aliorum ciborum more: haud secus atque nunc populum Hardinus docere cupit, quemadmodum Christi corpus comedit.

Tertullianus horum hominum peruersum errorem sic perstringit: *Durum & intolerabilem existimarunt sermonem eius, quasi verè carnem suam illis edendam determinasset.* In hoc, inquit Tertullianus, versatus est eorum error. Nunc ut Hardini coniecturas excutiamus, primùm ait: *Capernaitæ Christi sermone offensi sunt: Ergo, verisimile est Christum professum esse se suum corpus realiter, & carnaliter in sacramento daturum.* Primùm, Nicolaus Lyra, quem doctorum Hardinus suum agnoscit, ait, *Hæc Christi verba in sexto Ioan. ad sacramentum nihil pertinere:* Deinde, tenuis est coniectura religionem errore stabilire. Sic potius videtur dicere potuisse, Capernaitæ Christi carnem realiter, & carnaliter ore se putabant esuros: verùm iste nequaquam fuit Christi sensus, ut abunde constat, siquidem decepti sunt: ergo, non hoc Christus voluit, ipsius carnem realiter & carnaliter ore esse manducandam.

Præterea obiicit, *si Christus hoc dixisset, se figuram tantum sui corporis illis daturum in sui commemorationem, nulla causa fuisset vel Capernaitis vel cuiquam offensionis.* Neque nos dicimus Christum in sexto Ioannis capite de spiritali edendi modo per fidem loquutum, vilius figuræ mentionem fecisse: sed suæ tantum ipsius carnis reuera comedendæ, & sanguinis reuera bibendi. Veruntamen affirmamus, Christum postea in postrema cœna sua ad hunc spiritualement esum externum sacramentum addidisse, quod quidem à veteribus patribus trito & vitato nomine figura appellatur. Verùm in eo fallitur Hardinus, quòd, ut Origenes ait: *Nullum discrimen facit inter corpus, ac spiritum: & res separatim ad utrumque pertinentes.* Panis figura est: Christi corpus res ipsa est, non figura. Panis in terra est, Christi corpus in caelo est. Panis corrumpitur: Christi corpus immortale est, gloriosum est, ab omni corruptione immune est. Proinde Rabanus Maurus ait: *Sacramentum ore percipitur: virtute sacramenti interior homo satiatur. Sacramentum in alimentum corporis redigitur: virtute sacramenti aeternam vitam adipiscimur.* Augustinus quoque dicit: *Sacramentum de mensa Dominica sumitur, quibusdam ad vitam: quibusdam ad exitium: res verò ipsa, cuius sacramentum est, omni homini ad vitam, nulli ad exitium, quicumque eius particeps fuerit.*

Hardinus. 4. Sectio.

VT rem omnem paucis comprehendam: si Christum in eam se intelligi sententiam voluisset, quasi figuram tantum corporis sui daturus esset: non ille opus habuisset, de omnipotentia ac infinita sua potestate apud discipulos verba facere, quòd facilius ad veri sui corporis fidem, quòd esset ab illis accipiendum & comedendum, eos perduceret. Hoc vos scandalizat, inquit? Qui si videritis filium hominis ascendentem, vbi priùs fuit? Spiritus est qui viuificat, &c. Ac si dixisset, vos humanam meam tantummodo

ἀνάθημα τῆς ἀδελφότητος τοῦ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ κενώσας ἑαυτὴν ὑπὲρ πάντων ὀνόματι καὶ κατὰ τὸν λόγον ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ ἐστὶν ἡ ἀγάπη τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ. August. epi. 95. August. in Ioā. tract. 26. Ibidē. De consecrat. Dist. 2. In quibus.

Chryso. in Ioā. hom. 47.

August. de doctrina Christi. lib. 3. cap. 16.

Origē. in Prologo in cantu. Canticorum.

Hieron. lib. 3. in Matt. ca. 17.

August. in Ioā. tractat. 11.

Tertull. de resurrectione. carnis.

Nico. Lyra in Psal. 110.

Origen. in Prologo in cantu. Canticorum.

Raban. Maurus li. 1. ca. 35.

August. in Ioā. tractat. 26.

Exilis confirmatio. Perinde enim Christus omnipotentia in aqua Baptismi suam obsecravit.

naturam intuemini, quæ imbecilla atq; infirma videtur, diuinam verò potestatem meam ex summis illis miraculis, quæ sunt à me edita, non estimatis. Vbi autem me diuinitatis meæ virtute sublatum in cœlum conspicietis, unde ad vos descendi, nunquid verò tunc incredibile vobis videbitur, me verum meum corpus vobis comedendum præbere? Atque sic facta diuinæ suæ potestatis mentione Christus eorum incredulitatem redarguit, quod ad veritatem & substantiam corporis attinet, quod manducandum illis se daturum promisit.

Episcopus Sarisburiensis.

Pergit Hardingus figuras suas consecrari, atque ex immensa Dei potestate argumentum pro-
fus infirmum fabricatur: Sic enim concludit:

Christus suæ in cœlos ascensionis mentionem fecit:

Ergo, corpus illius est in sacramento realiter.

Neque est cur iniuriam à me sibi factam iure conqueratur, quòd Dialecticam eius sic omnium oculis subiiciam. Etenim Lectoris magnopere interest, nosse quibus quodque momenti confirmetur. Nisi verò hoc modo concludat, vagatur & errat incerto pede, nec quicquam sanè concludit. Quod ad Christi in cœlos ascensum attinet, Augustinus, aliique veteres patres, ex eo crassam hanc, quam isti ponunt, sacramentalem præsentiam improbare videntur. De eo sic scribit

August. in Ioâ.
tractat. 27.

illi enim putabant eum erogaturum corpus suum.

Certe vel tunc intelligetis quia gratia eius non consumitur morsibus.

Chrysostr. in 1.
Cor. 10. ho. 24.

Hyeron. ad Hebræos. quæ. 2.

Cyri. ad obiectio. Theodor.

Anathema. 11.

ειδρωπορα-
για.

712.

Nico. Lyran. in

Psal. 100.

713.

714.

715.

716.

717.

718.

719.

720.

721.

722.

723.

724.

725.

726.

727.

728.

729.

730.

731.

732.

733.

734.

735.

736.

737.

738.

739.

740.

741.

742.

743.

744.

745.

746.

747.

748.

749.

750.

751.

752.

753.

754.

755.

756.

757.

758.

Augustinus: *Si ergo videritis filium hominis ascendentem, ubi erat prius, quid est hoc? Hinc aperuit, unde fuerant scandalizati. Illi enim putabant eum erogaturum corpus suum, ille autem dixit se ascensurum in cœlum, visque integrum. Cum videritis filium hominis ascendentem, ubi erat prius: cerè vel tunc videbitis, quia non eo modo, quo putatis erogaturum corpus suum: cerè vel tunc intelligetis, quia gratia eius non consumitur morsibus.* Chrysostr. ait, quod supra est à nobis citatum: *Ad alia oportet eum contendere, qui ad hoc corpus accedit. Aquilatum, non graculorum est hæc mensa.* Sic Hieronymus ait: *Ascendamus cum Domino in coenaculum magnum, stratum, & mundatum, & accipiamus ab eo sursum calicem novi Testamenti.* Idem licet ex aliis catholicis & antiquis patribus ostendere. Cyrillus enim disertis verbis habet: *Sacramentum nostrum hominis manducationem non asserit, mentes credentium ad crassas cogitationes irreligiosè inducens.*

Parum profectò causam Hardingianam hæc argumentatio concludit: *Christi corpus in cœlum ascendit. Ergo, idem Christi corpus est realiter, & carnaliter in sacramento.* Verùm, inquiet Hardingus, Christus apud Capernaitas omnipotentis suæ meminit, proinde in sacramento carnalem esse præsentiam necesse est. Primùm iam antea ex Lyran sententia diximus, quæ Christus ad Capernaitas verba habuit, ea nihil ad sacramentum, sed ad spiritualem tantùm corporis Christi manducationem pertinere, quæ profectò omnipotenti diuini spiritus virtute perficitur.

Deinde, num cunctis persuasum esse cupit Hardingus, nisi Christi corpus carnaliter fuerit in sacramento, ita ut ipse fingit, non fore Deum omnipotentem? Sanè veteres catholici patres hanc Dei omnipotentiam in aqua Baptismi agnoscunt, cum tamen Christus nõ iccirco realiter in aqua inest. Chrysostr. inquit: *Cum baptizaris, sacerdos te non baptizat: sed Deus est, qui caput tuum inuisibili potentia continet: & nec Angelus, nec Archangelus, nec ullus alius audet accedere, & tangere.* Augustinus ait: *Paulus baptizauit tanquam minister: Dominus baptizauit tanquam potestas.* Iterum: *Nec ita baptizare cessauit Dominus: sed adhuc id agit: non ministerio corporis, sed inuisibili opere maiestatis.* Sic quoque ait Leo episcopus Romanus: *Christus dedit aquæ, quod dedit Matri. Virtus enim altissimi & obumbratio spiritus sancti, quæ fecit ut Maria pareret saluatorem, eadem facit, ut regeneret vnda credentem.* Ex his testimoniis Christum in aqua baptismi arcanam suam & infinitam virtutem exercere constat, neque tamen proinde dixerit Hardingus, Christum esse carnaliter & realiter in aqua baptismi præsentem.

Quapropter quod ad carnalem hanc præsentiam in sacramento confirmandam, Christi omnipotentiam intulit Hardingus, in eo operam lusit.

Hardingus. 5. Sectio.

EX his atque aliis compluribus scripturæ locis disertè confirmantibus Christum in cœna sua corpus suum discipulis suis dedisse, videlicet, illud ipsum corpus, quod postero die crucifixum est, ^a sancti ac docti ecclesie patres non sine ratione adducti sunt, ut Christi corpus in sacramento realiter, substantialiter, corporaliter, carnaliter, & naturaliter præsens adesse dicerent. His autem aduerbis veritatem tantùm existendi non viam, aut modum existendi significarunt. Quanquam verò ista loquendi forma non sit hoc modo expressa in scriptura, ex illa tamen est deducta. Nam si Christus loquutus est aperte, ^b nullo tropo, figura, aut metaphora usus, quod ipsa scriptura humiliter credenti cumulate declarat, ac se à discipulis suis voluit intelligi, ita ut ipse est manifestè loquutus, cum diceret: Hoc est corpus meum, quod pro vobis traditur, tum nobis licet affirmare, esse verum ipsum corpus in sacramento, idque realiter, hoc est, reuera, substantialiter, hoc est, in substantia, corporaliter, carnaliter, ac naturaliter. Per quæ vocabula intelligimus verum illius corpus, veram illius carnem, ac veram humanam illius naturam ibi adesse, non corporali, carnali, aut naturali modo, sed inuisibiliter, inenarrabiliter, miraculosè, supernaturaliter, spiritaliter, diuinè, denique secundum modum, non nisi ipsi soli cognitum.

Episcopus

^a Falsum: nullus enim antiquis patribus hæc vnquam vocabulis usus est ad hanc causam.

^b Falsum: ipse enim Hardingus fatetur cogitur permutas in iisdem verbis inesse figuras.

Episcopus Sarisburiensis.

EX his verbis, qua Christus in vltima cœna ad discipulos loquutus est, Hoc est corpus meum, manifestum est (inquit Hardingus) illum dedisse eis ipsissimum illud corpus, quod sequente die crucifixum est: Patresque instissimam ratione adductos fuisse, ut corpus Christi realiter esse & carnaliter in sacramento dicerent. Hoc argumenti genus dialectici petitionem principij appellant, cum quod dubium est, & in quæstionem vocatur, ipsûmque probatione eget, ad fidem faciendam adducitur. Pueros fortassis in fraudem impellere possit hæc fallacia: verum eruditissimam semper visa est argumentandi ratio. Ordo atque forma in ea vitiosa est: antecedens nullam habet probationem: consequens falsum est, ut patebit.

Hardingus inquit: *Hæc verba, Hoc est corpus meum, sine omni metaphora, tropo, aut figura esse accipiendâ*, ita prorsus ut ipsa verba sonant. Sic Hardingus sua tantum vnius fide subnixus statuit. Veteres autem catholici ecclesiæ doctores, quorum tantam se copiam habere iactat, nunquam ita docuerunt. Augustinus, Ambrosius, Hieronymus, Basilus, Tertullianus, & alij sacramentum vocant figuram, tesseram, signum, exemplum, imaginem, similitudinem, commemorationem: quemadmodum post loco magis opportuno luculentius à nobis dicitur, vbi ad articulum huius quæstionis proprium peruenerimus. Ipse aded Scotus, cum nonnullis aliis scholæ Papiæ magistris, non ignorauit, quin si nudam literam sequeremur, necessarid nobis dicendum esset, *Panem ipsum esse Christi corpus*. Sic enim verba habent: Hic (panis) est meum corpus. Quod imprimis absurdum ac naturæ repugnans esset. Huic ut malo medeantur, Christum, quando accepto pane dixit, *Hoc*, non de hoc pane loquutum docent, sed de *Indiuiduo vago*, quod vocant, quod certum quiddam est *in genere*, sed quale quid sit ignorant: certi modo sunt panem non esse. *Est* interpretantur pro *Erit*. Tum *Erit*, hoc est, *transsubstantiabitur*: id est substantia huius indiuidui vagi omnibus ignoti, in mei corporis substantiam mutabitur. *Traditur* interpretantur pro *Tradetur*: *Frangitur*, pro *Frangetur*: *Facite hoc*, pro *Sacrificate hoc*: *Hic panis*, pro *Hoc quod fuit panis*. Cumque hæc verba, *Accipit, Benedixit, Fregit, Dedit* apto ordine se inuicem consequantur, & eundem casum omnia regant, illi huiusmodi construendi formulas coguntur excogitare: *Accipit panem, eumque benedicendo, prorsus aboleuit, ac in illius locum sustituit aliam quandam substantiam panis accidentia, seu species fregit: corpus suum dedit*. Ex his ita paucis Christi verbis has tam multas nobis figuram, aliâque plures confinxerunt, ut post loco aptiore ostendemus. Hæc cum ita sint, tamen Hardingus dicit, hæc Christi verba necessarid scilicet accipiendâ esse, uti omnino τὸ πῦρ ὃν πρὲς se fert. *Atque hoc*, ait, *humiliter credenti satis est*. Quanquam Christiana humilitas non errore, sed veritate nititur. Et Augustinus ait, quem locum supra allegauimus: *Ea demum est miserabilis anima seruitus, signa pro rebus accipere*. Origenes etiam antiquus ille, ac eruditus pater inquit. *Si secundum litteram sequaris id, quod dictum est (nisi manducaueritis carnem filij hominis, non habebitis vitam in vobis) littera illa occidit*.

Hic ab ipso iactis fundamentis suam Hardingus conclusionem superstruit. *Ergo* (inquit) *licet nobis dicere Christum esse in sacramento Realiter &c*. Multa profecto dicere licet ei, qui quid à se dicatur, susque deque habet. Quod si verò veterum sanctorum patrum dicta dicendo imitari velit, tum ei dicendum est: *Hoc est corpus meum, hoc est, Figura corporis mei*. Sic enim vetus atque eruditus pater Tertullianus dicit. Tum ei porro dicendum est: *Christus corporis sui figuram discipulis suis commendauit*. Nam ita Augustinus dicit. Tum præterea dicere oportet: *Sacramentum corporis Christi secundum quandam modum corpus Christi est*. Sic enim iterum Augustinus habet.

Hic Hardingus cum huius doctrinæ incommoda atque absurda reputaret, illis omnibus medicinam atque emplastrum adhibere conatus est. Per hæc verba: *Realiter, carnaliter &c*. *Patres* (inquit ille) *intellexerunt verum Christi corpus atque carnem ibi esse, non naturali, sed carnali modo*. Sic nempe quos citatis doctores, aliud intellexerunt, aliud scripserunt. Etenim non potest ignorare Hardingus, aduerbia omnia à nominibus deducta, qualitatem semper significare, nunquam substantiam: quod pueri statim edocentur, cum primùm erunt Grammaticalem ludum ingressi: atque illa sic possunt resolui: *Viriliter, virili modo: muliebriter, muliebri modo*. Et proinde ipsi canonistæ proprio quodam & suo dicendi genere scribunt, *Deus non est remunerator nominum, sed Aduerbiorum*. Hoc nempe sentiunt, Deum non factum ipsum, sed modum agendi spectare. Sed Hardingus tantum sibi se vindicare posse putat, ut ei licitum sit leges Grammaticas iure quodam suo contemnere. Nisi enim ex nominibus aduerbia, rursus ex aduerbiis nomina faciamus, horum hominum theologia non potest salua consistere. Quapropter ut illi nouam excogitarunt theologiam: ita nostris pueris noua nunc est discenda grammatica, ut in illorum gratiam aliquid conferatur.

Quinam verò tandem isti sunt veteres eruditi patres, qui Christi corpus *realiter & carnaliter* asserunt in sacramento esse? Vbi sunt illorum verba? Quæ nomina sunt? Si neque nomina, neque verba habent, quâ possunt testium locupletum numero censerî? Optimè nouit Hardingus nunquam ita loquutos esse veteres patres, & tamen non causas modò fingit, quibus commoti sunt, ut ita loquerentur, sed etiam horum dictorum interpretationes adfert. Sic olim Montanus ille captus oculis senator, cum Tiberio Cæsari in cœna adesset, vehementer laudauit mugilem illum, quem in mensa appositum audierat, & studiosè quàm rotundus, quàm pulcher, quàm pinguis

Hoc.

Er.
Erit.
Traditur.
Frangitur.
Facite.
Panis.
Accipit.
Benedixit.
Fregit.
Dedit.

Augu. de doct.
Christiana.
lib. 3. cap. 5.
Orig. homil. 7.
in Leuitic.

Tertul. contra
Marcion. lib. 4.
Aug. in Psal. 3.
Aug. ad Bonif.
epist. 27.

esset, quàm patenam oneraret, vt iaceret ostendebat: conuersa semper facie & intento digito ad superiorem mensæ partem, cum non in ea tamen esset mugil, sed infra in vltima mensa. Est omnino rationi consentaneum, vt antea Hardingo de re ipsa constat, quàm rei causam quærat.

Hardingus. 6. Sectio.

^a Falsum: hisce enim vocabulis nunquã vsi sunt patres.

^b Falsum: Præter .n. Augustinum, Hieronymum, Ambrosium, atque alios Ioã. Scotus, & Bertramus de ista scripserunt, ducentis ante Berengarium annis.

^e Falsum: Veres enim nũ, quã hac in causa vsi sunt.

Patres quidem impulsæ fuerunt, vt his vterentur vocabulis, non solum quò magis perspicuam ac dilucidam veritatis expositionem haberemus, verum etiam, quò hæreticorum obiectionibus occurri posset. Quandoquidem autem catholica fides de corporis Christi in sacramento veritate per mille annos post Christum in cælos sublatum à nemine fuit oppugnata, circa annum verò millesimum Berengarius^b primus nefurium Sacramentaria hæreseos semen aperte spargere cepit, quæ statim ab eruditissimis hominibus refutata, & ab ipso etiam authore abiurata, nunc denuo non minus flagitiose, magis etiam studiose quàm antè diuulgatur: Doctores, qui post illa tempora in veritatis fideique catholica hac in parte defensionem scripserunt, vocabulis illis supra commemoratis^c sæpius fateor vsi sunt, quàm illi antiqui patres, qui intra sexcentos post Christum annos à Iuello positos vixerunt. Neque tamen dubium est, quin illi quoque eadem usurpassent, si hac controuersia in illorum ætates incidisset. Quamquam vt verum sit, inusitata ac noua esse hæc vocabula, utpote ante quingentos hosce annos nunquam audita, & populum post Christum annos sexcentos nunquam fuisse sic edoctum, quemadmodum Iuellus confidentius quàm verius affirmat, in quo temerarius magis quàm consideratus videatur: tamen fides, quam illi aperuerunt, ac illustrarunt, vniuersalis est, & vetusta ipsam videlicet Dominicam cœnam vetustate æquans, in qua sacramentum hoc primum fuit institutum.

Episcopus Sarisburienfis.

Imperitum simplicemque lectorem Hardingus in fraudem inducere, causamque nudis eruditorum patrum titulis ac nominibus subnixam facile se posse obtinere confidit. Quid autem istuc est inauditi mysterij? Nominibusne, vt dixi, carent Hardingiani doctores? An suos ipse patres nominibus suis appellare nequit? Quin eos suis vniuersis, vt solet, circumstantiis ornatos eduxit? Quin & qui essent, & quando, vbiue viuerent, & quæ scriberent, & quid de iis semper eruditi senserint exposuit? Nimirum satis intellexit omnes istos optimos patres intra ducentorum aut trecentorum annorum ambitum vixisse: quales sunt, Thomas, Scotus, Ockamus, Henricus de Gandauo, Robertus de collo torto, & alij istis consimiles. Hi sunt, quos dicit Hardingus, præclari patres, à quibus recentem hanc disciplinam hausit, indigni profectò, qui cum Augustino, Hieronymo, Chrysostomo, Ambrosio comparati, vel filiorum nominibus appellentur. Verum catholica de sacramento fides (inquit Hardingus) per mille annos inuiolata permanxit. Berengarius primus cepit sacramentaria hæreseos semenspargere. Verisimile est Hardingum non admodum curare, quàm sibi conuenientia & consentientia loquatur. Etenim antè in primo Articulo, vt causæ suæ inferiret, Messalianos vocauit primos huius hæreseos parentes. Nunc videtur aliter sentire, nec natam istam hæresin dicere ante sexcentos annos post extinctos Messalianos, primumque eius authorem extitisse Berengarium. Verum Hardingus facile potuit intelligere quendam nomine Ioan. Scotum, hominem doctrina excellentem, Bedæ auditorem, & Bertramum quendam, quemadmodum ex illius scriptis constat, eandem tenuisse ac propugnasse sententiam imperante Lothario, ducentis ante Berengarium annis. Quapropter non perinde videtur esse exploratè verum atque Hardingus statuit Berengarium fuisse primum huius disciplinæ magistrum: Quò lucis non nihil ad hanc causam adiiciamus, necessarium erit omnem de hac re Berengarij sententiam exponere: tum deinceps eiusdem sententiæ refutationem contemplari: Sic itaque scripsit Berengarius, quemadmodum capitalis illius aduersarius Lanfrancus de eo memorat: *Per consecrationem altaris panis & vinum sunt sacramentum religionis, non vt desinant esse, quæ erant, sed vt in aliud mutantur, & fiant quæ non erant, quemadmodum beatus Ambrosius scribit. Et sacrificium ecclesie ex duabus rebus constat, altera visibili, altera inuisibili: hoc est, sacramento, & re seu substantia sacramenti. Quæ tamen substantia, hoc est, corpus Christi, si sub oculis esset, visibile esset. Cum verò in cælos sublatum sit, atque ad Dei patris dextrâ sedeat, donec omnia restituantur, secundum Apostoli Petri verba, nõ potest inde deuocari. Quapropter Augustinus ait: Quãdo Christus manducatur, vita manducatur, nec quãdo manducamus, partes de illo facimus. Rursus etiam Augustinus habet: Sacramentum est sacrum signum. Quid autem vocabulum hoc (signum) velit, exponit in libro de doctrina Christiana: Signum est res, præter speciem, quàm ingerit sensibus, aliud quiddam faciens in cogitationem venire. Iterum ad Bonifacium: Nisi sacramenta similitudinem quandam haberent earum rerum, quarum sunt sacramenta, omnino sacramenta non essent. Iterum: Sacramenta sunt visibilia rerum diuinarum signacula, sed res ipse inuisibiles in eis honorantur. Nec sic habenda illa species sacerdotis benedictione consecrata, quemadmodum habetur in vsu quolibet. Hæc est Berengarij sententia, & verbis & menti sanctorum patrum consentiens, atque ex iisdem confirmata, ac stabilita. Nunc quemadmodum ea refutata fuerit videamus. In Concilio Romæ celebrato sub Papa Nicolao secundo Berengarius ad hunc modum canete palinodiam coactus est: *Credo corpus Domini nostri Iesu Christi sensualiter, & in veritate manibus sacerdotum tractari & frangi, & fidelium dentibus atteri. Hic consensus fuit, hoc iudicium illius concilij. Et quid de eo sentit**

Hardin-

Sectio 33.

Ioan. Scotus.
Bertramus.

Lanf. de sacramen. Eucharist. Ambr. de sacr. lib. 4. cap. 4. Sacramentum, & res sacramenti.

Acta aposto. cap. 3. Aug. de conf. Distin. 2. Qui manducas. Aug. de doct. Christiana. Aug. ad Bonif. epist. 23. Aug. de catechizand. rudii.

De conse. dist. 2. Ego Bereng. Hæc horrenda blasphemia est.

Hardingus? Ipsa profectò barbara glossa, & reprehendit, & de eo lectorem admonuit: *Nisi sanè intelligas verba Berengarij, in grauiorem incidet hæresin, quàm ille tenuit.* Atque hoc modo isti patres suorum confessione grauius erratum inducunt, vt leuius corrigant: ac disertis verbis, in Concilio generali, per solennem *παλινωδίας* formam, maiorem hæresin profitentur, quàm, vel ipsis testibus, est vlla à Berengario defensa.

Præterea si verè sit hæc catholica fides, quàm esse catholicam Hardingus cupit omnibus persuasum, siquæ Bertramus & Ioannes Scotus, clari & docti viri palam contra ipsam scripserint, in quo omnibus suum iudicium probauerunt, nec fuerunt à quoquam apertè reprehensi, idque ducentis annis ac ampliùs ante natum Berengarium: ipse secum cogitet, cum dixit, hanc fidem nunquam à quoquam ante Berengarij tempora oppugnatam, verè an fidenter, temerè an consideratè dixerit.

Verùm quàm Hardingus catholicam appellat fidem reuera nihil aliud est quàm catholicus error, quòdque ei contrarium est, semper fuit ab omnibus antiquis & eruditis patribus propositum ac defensum, id quod faciliè ex illorù scriptis, quorù aliqua sunt à nobis iam antè citata, & post alia proferentur licet intelligere. Quis verò dubitet, quin qui iam Berengarium, quòd manifestis veterum patrum verbis ac interpretationibus vsus esset, condemnarunt, iidem etiam Augustinum, Hieronymum, Ambrosium, & cæteros æquè condemnassent, nisi horum nomina fidei, atque autoritatis plena eos deterruissent.

Doctores, qui post Berengarium vixerunt (ait Hardingus) crebriùs vsi sunt his vocabulis realiter, carnaliter, &c. quàm veteres illi, qui intra sexcentos post Christum annos floruerunt. His tam paucis verbis Hardingus magnum mendacium artificiosè complexus est. Illud enim comparatiui gradus nomen (crebriùs) positiuum suum infert. Hic igitur sensus erit, antiqui Doctores crebrò vsi sunt his nominibus, realiter, carnaliter, &c. quanquam non perinde crebrò ac alij recentiores. Sed istud esse falsum Hardingus nouit: nam neque adhuc commonstrauit, neque omnino commonstrare valet, quenquam ex omnium veterum scriptorum numero, vnquam aliquod horum vocabulorum vsurpasse in hac de sacramento quæstione. Vnde sic rectè licet argumentari: veteres catholici patres de sacramento substantia differentes, nullo vnquam vsi sunt horum vocabulorum, realiter, carnaliter, &c. Ergo verisimile est eos populum nunquam docuisse, vt Christi corpus realiter, & carnaliter in sacramento præfens adesse crederent. Contrà, in suis homiliis, sacramentum appellatur signum, figuram, commemorationem corporis Christi: Ergo, probabile est eos voluisse populum catholicum ita sentire, ac credere de sacramento.

Hardingus. 7. Sectio.

Priusquam ad veterum patrum locos recitandos accedam, quibus eadem doctrina continetur iisdem vocabulis explicata, quam tenet ecclesia catholica, quod ad hunc articulum attinet: ne nostra forsitan opinio cuiquam nimium carnalis & crassa videatur necessarium censeo paucis exponere, quale verum corpus ac sanguis insit in sacramento. Christus in seipso unicam tantum habet carnem & sanguinem in substantia, quæ ex virgine Maria semel accepit ipsius Deitas, neque post vnquam deposuit. Hæc tamen unica caro & sanguis duplicis qualitatis respectu, duplicem quoque rationem habet. Cum enim Christus in terra degeret inter homines humana figura præditus, fuit eius caro humani generis fragilitati subiecta, peccatum & ignorantiam excipio. Hanc carnem morti obnoxiam milites à Iudeis concitati in crucem egerunt. Talis etiam sanguis è corpore morientis effluxit, sub eorum qui tunc præsentés aderant conspectu. Postquam autem Christus est è mortuis excitatus, manet eius corpus semper immortale, ac viuudum nulli infirmitati, nulli passioni, ne dum morti obnoxium: sed diuinis donis ornatum, spirituale ac diuinum corpus euasit, utpote cui Deitas proprietates diuinas ac prerogatiuas, quæ captum humanum longè superant, impartiuit. Hæc caro atque hoc corpus, quod nonnulli doctores spirituale & Deificatum corpus vocant, nobis in sacramento donatur. Hæc est ecclesie doctrina ab Hieronymo in suis in Epistolam ad Ephesios commentariis exposita, cuius hæc sunt in eo loco verba: Dupliciter verò sanguis & caro intelligitur, vel spiritualis illa atque diuina, de qua ipse dixit, Caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus: Et, nisi manducaueritis carnem meam, & sanguinem biberitis, non habebitis vitam æternam: vel caro, quæ crucifixa est, & sanguis, qui militis effusus est lancea. Atque ne quis existimet hanc differentiam ad substantiam carnis ac sanguinis referendam esse, non tantum ad qualitatem, Hieronymus à nostra carne similitudinem accipit, utpote de qua duplici respectu, dictum fuit: Iuxta hanc diuisionem & in sanctis etiam diuersitas sanguinis, & carnis accipitur: vt alia sit caro, quæ visura est salutare Dei, alia caro, & sanguis, quæ regnum Dei non queant possidere. Quæ sanè duplex carnis, & sanguinis conditio indoctis atque illiteratis inter se prorsus contraria videatur. Sed hunc nodum Paulus in 15. capite prioris ad Corinthios epistola incidit, inquiens, Eiusmodi caro, qualem nos in hac vita circumferimus, terrestrem, mortalem, fragilem, ac animæ molestatam, non potest regnum Dei possidere, quia corruptio non possidet incorruptionem. Post resurrectionem verò carnem recipiemus spiritualem, gloriosam, incorruptibilem, ac immortalem glorioso Christi corpori figura similem, quemadmodum Paulus ait: Oportet hoc corruptibile corpus induere incorruptionem, & mortale hoc immortalitatem. Tunc talis caro, siue caro nostra istis qualitatibus prædita, regnum Dei possidebit, ipsamque Deum intuebitur. Tamen caro nostra, quæ nunc corruptibilis, tunc incorruptibilis futura est, vnquam habet eandemque carnis substantiam, qualitate & pro-

Lib. 1. ca. 1.

Luc. 3.
1. Cor. 15.

prietate diuersam. Ita quoque nobis de Dominica carne censendum est, ut diximus. Accurata huius differentia contemplatio, non parum lucis huic questioni adfert, multasque teterrimas blasphemias in hoc sanctissimum sacramentum iactatas compefcere debet.

Episcopus Sarisburiensis.

Hic cerebrum Hardingus suum in labore minimè necessario vehementer exercuit, ac tandem sibi ipsi aduersa conclusit. Nam quod Dei filius factus sit homo, nobis similis, infirmitatibus ac miseris huius caducæ vitæ subditus, quodque ut ipse in Psalmo quodam conquestus est, *vermis fuit, & non homo: opprobrium hominum, & abiectio plebis*: quodque Deus pater illum pòdit ad summam gloriam extulit, & supra omnes potestates ac principatus euectum ad dextram suam collocavit, deditque illi nomen, quod est supra omne nomen, ac eum spiritali & glorioso corpore donauit, illudque Deitati vniuit, atque illum honore & gloria affectit: Hæc, inquam, omnia infantibus & pueris, qui modò piè fuerunt educati, & prima didicerunt fidei rudimenta, sunt cognita: apud nos autem pro tam exploratè veris habentur, ut Christum credamus mortalia nostra corpora immutaturum, & similia suo glorioso corpori facturum. Ac proinde Augustinus ait: *Corpus Domini pro ipsa cœlesti habitatione cœlestem accepit mutationem, & hoc nos in die ultimo sperare iussi sumus. Ideò dicit Apostolus: Qualis cœlestis, tales & cœlestes, id est immortales, non solum animis, sed etiam corporibus.* Hic longè suauissimus est fidei nostræ articulus atque idè apud nos, aliosque omnes fideles, nullam prorsus dubitationem scrupulùmque habet.

Phil. 21.
Ephes. 1.
Phil. 2.

Philip. 3.
Aug. contra A-
dim 2 cap. 13.
1. Cor. 15.

Mar. Antonius
Constantius
ad obiectū 144.

Stephanus Gardinerus vnus, qui propter suam in suscepta religionis opinione constantiam ac perseverantiam, Constantij sibi ipsi nomen imposuit, palàm edito libro confirmavit Christum nondum plenam ac perfectam gloriæ possessionem adiuisse. Hæc sunt illius verba: *Tempus humilitatis Christi in conuersatione visibili, & terrena prestanda planè præterit: sed humilis dispensationis tempus eò usque manet, donec tradiderit regnum Deo & patri.* Atque ita eorum alij dicunt, *Christi corpus esse Deificatum*: Alij asserunt, adhuc esse in dispensatione ac humilitatis conditione, proindeque nondum esse *Deificatum*. Videtur ergo nondum inter eos conuenire, quàm magnam, quàmque exiguam corpori Christi gloriam tribuant.

Aug. contra
Fauft. Manich.
lib. 11. cap. 2.

Neque sanè certam aliquam habent, qua dirigantur, quàmque sequi possint regulam: sed tantum: ut occasio fert, ad amouendas vtcunque obiectiones quiduis coguntur accipere, seu verum, seu falsum, modò illorum proposito inferuiat. Non ineptè in illos licet vsurpare, quod olim Augustinus in Faustum Manichæum hæreticum dixit: *Dices, hoc pro me facit: illud contra me. Tu es ergo regula veritatis. Quicquid contra te fuerit, verum non est.*

Eutyches in Cō-
cil. Calch.

Sed quorsum Hardingus de spiritali corpori Christi conditione mentionem facit? An est oblitus veterem illum hæreticum Eutychem Abbatem, sua eodem modo somnia stabilisse, ac in eò rursus errasse? *Christi corpus (aiebat ille) gloriosum est: iccirco in ipsam substantiam, ac Dei naturam miratur, nec ullam amplius figuram, aut proportionem corporis habet.* Verusta hæc hæresis est, à Leone, Gelasio, aliisque antiquis patribus iam olim refutata, & à Concilio Calchedonensi damnata, èstque non multum dissimilis huic, quam Hardingus tueretur, nisi fortè planè sit eadem. Nos credimus, corpus Christi immortalitate, splendore, luce, gloria donatum esse: nihilominus idem corpus manere, quod antè fuit. Ideò Augustinus dicit: *Corpus Domini secundum substantiam etiam post resurrectionem caro appellata est.* Et rursus: *Dominus corpori suo immortalitatem dedit: Naturam non abstulit.*

Aug. retract. lib.
1. cap. 22.
August. epist. 57.
ad Dardanum.

Aug. in Psal. 49.

Diony. de eccl.
Hierar. cap. 1.
ἐξεί θεωθίνωγ
Cypri. de zelo &
liuore. Et lib. 2.
epist. 8. Clem. in
protreptico.
Diony. de eccl.
Hierar. cap. 1.

Quamquam autem quidam veterum patrum Christi corpus *Deificatum* vocant, quemadmodum est ab Hardingo explicatum, non tamen intelligunt ipsum illud corpus mutatum esse, ac in diuinam naturam transeisse, Deumque factum esse, ut iam naturale corpus esse desinat, sicuti genuina ac propria illius vocabuli significatio præ se fert. Nam ut est verum, Deum factum esse hominem, similiter eodem planè sensu, verum etiam est, hominem factum esse Deum salua & incoluim vtriusque naturæ substantia. Patres igitur Christi corpus *Deificatum* seu Deum factum esse dicunt, quia persona & gloria diuinæ naturæ coniungitur. In hunc modum Augustinus, etsi non in eundem omnino sensum, dicere videtur, homines quoque *Deificatos* esse. Sic enim scribit: *Homines dixit Deos, & gratia sua Deificatos, non de substantia sua natos.* Sic inquit Dionysius: *Pontifex ille mutatur in Deum.* Itidem Cyprianus scripturas nuncupat *Deificas*. Clemens quoque Alexandrinus ait: *Sacra litera nos Deificant.* Hæc atque alia huiusmodi verba non ita sunt accipiendæ, quasi homines naturalem suam substantiam amitterent, & in Deorum naturam verè abirent perinde ut habent verborum momenta: sed tantum homines diuinis esse virtutibus ac qualitatibus imbutos, & sic esse Dei filios constitutos designant. Quod ipse quoque Dionysius testatur: *Hæc mutatio nostri in Deum, est Dei in nobis similitudo, quantam capere natura potest.*

Ephes. 1.

Verum Hieronymus inquit: *Christi corpus dupliciter intelligi & accipi potest, vel pro spiritali ac diuina eius carne, vel pro mortali carne, qua crucifixa fuit*: in quo existimatur multum ad Hardingi causam conferre. Antequam ad hoc respondeo, peto à te, benigne lector, hoc ut vnum expendas, Hieronymum in toto illo loco nullam omnino verbum de sacramento, nec de reali vlla aut carnali præsentia facere: proinde parum ille locus ad defensionem Hardingianam facit. Horum modò Pauli verborum sensum explicat: *Per sanguinem illius redemptionem habemus:* atque

atque illius sententia, quemadmodum ex ipso verborum instituto animaduerti potest, hæc est, videlicet salutem, quam sumus in Christo adepti, non in eo positam esse, quòd Christus homo verè naturalis fuerit, quales extiterunt Codrus, Decius, Curtius, aut huiusmodi alij, qui pro incolumitate atque libertate patriæ mortem oppetierunt: sed in eo sitam esse, quòd illius humana natura in vnam cum diuina naturam coaluerit. Illius hæc sunt verba: *Quis iste, aiunt, stans ac talis, qui possit pretio suo totum orbem redimere? Iesus Christus, filius Dei proprium sanguinem dedit, & nos de seruitute eripiens libertate donauit. Et reuera, si historiis Gentilium credimus, quòd Codrus, Curtius, & Decij Mures pestilentias urbium, & fames & bella, suis mortibus represserint: quanto magis hoc in filio Dei possibile iudicandum est, quòd cruore suo non urbem vnã purgauerit sed totum orbem?* Mox deinde sequuntur, quæ recitauit Hardingus verba: *Dupliciter verò sanguis, & caro Christi intelligitur.* Ex verbis illis eo ordine præcurrentibus, non est difficile, quid Hieronymus spectarit ac voluerit, cognoscere: nempe nos nostram in Christo salutem habere nos Christum edere & bibere, & per illum viuere, non quòd mortalis tantum extiterit eius caro, & crucis mortem subierit, sed quòd spiritualis fuerit, & diuina, id est, caro filij Dei. In hoc fuit illa non mediocris contentio posita, quæ Cyrillo, & aliis sanctis patribus cum Nestorio intercessit: quemadmodum docti non ignorant. Idcirco dixit Paulus. *Quod iam vno in carne, in fide vno filij Dei.*

Hiero. ad Eph. cap. 1.

Galta. 2.

Quapropter licet Augustinus dicat, *Christus crucifixus est, lac sugentibus, & cibus proficientibus:* Et Angelomus, *Christi corpus fœnum est, quo Gentiles pascuntur:* Hi tamen, atque alij omnes huiusmodi loci non de mortali tantum carne sunt accipiendi, sed de carne filij Dei, quam Hieronymus diuinam, & spiritualem vocat quòd *ὑποστατικὴ* & inseparabiliter diuinitati coniuncta sit.

Augu. in Ioan. tract. 88.
Angelomus in 1. Reg. cap. 1.

Præterea Hieronymi sententia est eandem hanc Christi carnem, quæ diuina est, & spiritualis, spiritualiter quoque sumi oportere, non carnali aliquo modo quemadmodum hîc Hardingus somniat, Quantumuis enim Christi corpus spirituale sit, non tamen ex eo potest Hardingus euincere opinionem suam non esse *nimum crassam, & carnalem*, vt ipse loquitur. Nam Manichæi, & Messaliani hæretici crassas & carnales de Deo ipso cogitationes habuerunt, etsi Deus spiritus tantum sit, maximèque spiritualis. Idcirco Augustinus de illis ait: *Ecce ego derideo carnales homines, qui nondum possunt spiritualia cogitare.*

August. contra Epist. Fundam. cap. 23.
De cõse. Dist. 2. De hac.

Huic Hieronymus ipse fidem facit, vbi ait: *De hac quidem hostia, quæ in Christi commemoratione mirabiliter fit edere licet: De illa verò, quàm Christus in ara crucis obtulit, secundum se (hoc est, crassè & carnaliter) nulli edere licet.* His verbis Hieronymus magnum esse discrimen ostendit inter sacrificium, quod in Christi cõmemorationem peragitur, & verum ipsum sacrificium, quod Christus in cruce perfecit. Sic Chrysofomus inquit: *Si carnaliter quis accipiat, nihil lucratur.* Sic etiam ait Augustinus, in loco antè à nobis citato: *Figura est, præcipiens passioni Domini communicandum esse, & suauiter atque utiliter recordandum in memoria, quòd Christus pro nobis mortuus sit.* Hoc est quod Hieronymus appellat, *Diuinam ac spiritualem Christi carnem manducare.* Proinde Clemens Alexandrinus non tantum eodem sensu, sed verbis prope iisdem dixit: *Duplex est sanguis Domini: alter carnalis, quo redempti sumus: alter spiritualis, quo vncti sumus. Et hoc est bibere Iesu sanguinem, participem esse incorruptionis Domini.* Similiter Augustinus ait: *Iudas Christum carnalem tradidit, tu spirituale: Furens Euāgelium sanctum flammis sacrilegis tradidisti.* Hîc Augustinus Christum appellat spiritualem, quia prodicionis modus spiritualis fuit. Sic antiquus ille pater Clemens Alexandrinus, Christi sanguinem spiritualem vocat, non propter ipsius in se discrimen, sed tantum quia spiritualiter percipitur. Opinor autem Hardingum non inficiaturum, quin ista clementis & Augustini verba, quæ tam prope & ad sententiam, & ad phrasin verborum Hieronymi accedunt, luculentam suppeditent nobis illorum expositionem. Equidem, vt Christi sanguis non adest *realiter*, aut sanguinolentè ad nos vngendos præfens, ita nec ad nutriendos. Ista enim nutritio, & ista vnctio vtraque spiritualis est. Ideo vetus ille, & eruditus pater Athanasius sic scribit: *Quomodo vnum vnus hominis corpus, vniuerso mundo sufficeret? Quod, tanquam in illorum cogitationibus versatum Christus commemorat. A quibus cogitationibus vt eos auocaret, quemadmodum paulò antè sui descensus è cœlis, ita nunc reditus sui in cœlum mentionem facit.*

Chryso. in Ioan. hom. 47.
Aug. de doct. Christian. li. 3. cap. 16.
Clem. Alexan. in pedagogo. lib. 2. cap. 2.

August. contra literas Petilian. ni.

Athan. de peccato in spiritu sanctum.

Denique semel iterum admonendus mihi es, lector. Hieronymum in omni hoc loco nullum profus verbum fecisse neque de reali aut carnali præsentia, neque de sacramêto Hardingus tamen veluti Hieronymus esset de vtroque disertè ac perspicuè loquutus, hoc inde argumentum colligit: *Hieronymus dicit, nos non comedere Christi carnem, quæ crucifixæ est: Ergo Christi caro est realiter & carnaliter in sacramento.* Hoc argumentum primo statim aspectu discernitur, nec eget responsione.

Sic illud argumentum commodiùs fabricatur. Hieronymus nos carne Christi crucifixæ vesci non posse confirmat: Ergo non possumus realiter & carnaliter carnem Christi comedere. Ex quo consequatur necesse est, ex ipso adeo testimonio, quo hîc Hardingus est vsus, corpus Christi nequaquam esse in sacramento *realiter & carnaliter.* Tantum scilicet causæ suæ patronum nactus est Hieronymus Hardingus.

Hardingus. 8. Sectio.

Quòd autem Iuellus negat Christianum populum antiquitus fuisse edoctum, vt Christi corpus realiter, substantialiter, corporaliter, carnaliter vel naturaliter in sacramento esse crederet, ego quidem

* Falsum anti-
qui enim pa-
eres nunquam
ita tradiderunt.
* Falsum : vt
prius.

contra statuo. Fateor tamen doctos illos patres, qui ita* tradiderunt, non propterea voluisse videri eiusmodi ponere corpus Christi, quod externis sensibus hic percipi posset. Omnes enim cum Chrysostomo dicunt, rem qua nobis hic datur, non esse sensibilem, sed sub signis aspectabilibus res nobis arcanas præberi. * Vocabulis tamen istis vti consultissimum iudicant, quò dubitationem omnem tollerent, de veri illius corporis præsentia in his sacris mysteriis & solam imaginationem, phantasiam, figuram, signum, tesseram, virtutem, vel significationem illius excluderent. Ita enim Sacramentarij suam hac de re disciplinam exposuerunt, vt ex sua loquendi ac scribendi forma Dominicum corpus verè absens representare tantum videantur, sicuti regum in tragædiis, & mediocrium hominum ficta persone in comædiis nonnunquam solent introduci. Modus quidem, per quem hic præsens adest, ac nobis datur atque à nobis percipitur, arcanus est, non humanus, non naturalis : verus tamen. Summus autem eius participes non sensu, vel ratione, vel natura sed fide. Proinde non abiecti sumus & demissi visibilium elementorum spectatores, sed vt sumus à Concilio Niceno edocti, mentem spiritumque efferentes, in illa sacra mensa positum ac collocatum (ita enim vox sonat, ut dicitur.) quo plus efficacitatis habeat realis præsentia significatio) agnum Dei, qui mundi peccata tollit, fide contem-
plamur. Atque hic (inquit illi patres,) nos pretiosum illius corpus ac sanguinem ad hæc, id est, verè percipimus, quod nihil sanè aliud est, quàm realiter.

Mentem effer-
re.
Fide contem-
plari.

Homil. 83.
in Mat. b.
& 60. ad
populum
Antioch.

Episcopus Sarisburiensis.

Terum nos Hardingus (vt antè fecit) hic docere conatur, quid antiqui patres per ea verba intellexerint, quibus ij nunquam vsi sunt. Arcana quadam diuinandi facultate præditum illum suspicor, qui tantum sibi ipsi sumit, vt sensa hominum intelligat, priusquam erunt aliquid proloquuti. Peritum esse necesse est eum (inquit Cicero) qui, silentium quid sit, intelligat. Patres (ait) vocabulis istis vsi sunt, quò dubitationem omnem de præsentia veri corporis Christi in sacris hisce mysteriis profusus remouerent. Quænam verò hæc tam proiecta audacia, tam sæpe, tamque confidenter affirmare patres antiquos hæc vocabula vsurpasse, nec tamen vllum ex tanto numero in medium producere, qui semel illis vsus esse deprehendatur. Videri possit vel nimium sibi ipsi confidere, vel omnem abiectis lectoris sui curam. Nam inania illa Chrysostomi, Hilarij, Gregorij Nissenij, & Cyrilli nomina, ad terrorem duntaxat comparata, nullum profectò adiumentum illi subministrant, quemadmodum statim facillè apparebit. Sacramentarij (inquit Hardingus) ad suam doctrinam exponendam, Figura, Signi, Tessera, significationis & virtutis vocabula adhibent. Meum non est huic orationis acerbitati parem asperitatem referre. Tantum de istis hominibus vsurpabo, quod olim Augustinus de Arianis habuit: Cum se tanta voragine impietatis immergant, nos tanquam opprobrio noui nominis, Homousianos vocant: quia contra illorum errorem Homousion defendimus. Quòd si verò sacramentarios omnes eos esse necesse est, qui hæc vocabula vsurparunt, tum Augustinus, Hieronymus, Chrysostomus, Ambrosius, alique omnes sancti patres, apud quos eadem reperiuntur, pro sacramentariis damnandi erunt. Sin autem ij sacramentarij dicendi sint, qui sanctissimis sacramentis turpiter abutuntur, eaque corrumpunt, tum hoc nomen Hardingo, illiusque collegis aptissimè congruit. Adiungit Hardingus è Chrysostomo: In signis aspectabilibus res arcana præbentur: Ergo, corpus Christi realiter & carnaliter est in sacramento. Primum si Hardingus totam illam homiliam expendisset, fortassis ipsum Chrysostomum huius sacramentarij erroris reum egisset, æquè ac nunc alios facit. Nam de sacramento in eadem ipsa homilia sic scribit Chrysostomus: Quando dicunt, vnde patet Christum fuisse immolatum, hæc afferentes mysteria, ora ipsorum consuiimus. Si enim mortuus Iesus non est, cuius symbolum, ac signum hoc sacrificium est? Sed vt redeamus ad rem: quàm verò leues quaque occasiones arripiunt isti homines imperitos decipiendi? Non potest Hardingus ignorare, Chrysostomum hæc verba non de sacramento tantum corporis Christi, sed de omnibus aliis mysteriis communiter esse loquutum. Mox enim addit: Sic & in baptismo per aquam, qua res sensibilis est donum illud conceditur. Quod autem in ea conficitur, regeneratio scilicet, & renouatio, intelligibile quiddam est. Quamobrem si Hardingus ex his verbis realem & carnalem præsentiam in altero sacramento concluderit, id ipsum in altero fecerit est necesse.

Cic. de Diuin. 2

August. cõtra
serm. Ariano.
cap. 36.

Chryf. in Mat.
hom. 83.

Dionys. Eccle.
Hierac. cap. 1.
Concil. Nicen.
ἐπι τοῦ θεοῦ
πυρὸς ὅτι τὸ
ὕδωρ.
Chry. in 1. Cor.
cap. 2. hom. 7.
Ego non sim-
pliciter video,
quod video.
Nazia. de san-
cto baptismo.
μὴ τὸν τῶν ὀ-
ρατῶν ἔστι
τὸ μυστήριον.

Quandoquidem autem horum sacramentorum, quæ æqualem omnino vim obtinent, alterum aduersarij nostri suis commentis freti, adeo amplificat, alterum verò ita deprimunt, vt cum illo ne conferendum quidem esse stant, operæpretium esse censeo, paucis & obiter exponere, quid veteres catholici patres de abscondita Dei virtute in sacramento Baptismi scripserint, quod imprimis ad aperiendam Chrysostomi sententiã plurimum faciet. Dionysius generaliter de omnibus mysteriis ita scribit: Angeli Deum, diuinamque vim vt mentes, sicut eis fas est intelligunt: nos autem exemplis, imaginibusque sensum mouentibus, ad diuinas contemplationes, vt possumus transferimur. Patres Concilij Niceni sic aiunt: Baptisma nostrum non sensibilibus oculis, sed mentalibus considerandum est. Aquam vides? Considera diuinam vim, qua in aquis latet. Plenas sanctificatione, & diuini ignis cogita aquas. Chrysostomus de baptismo similiter verba faciens, ad hunc modum loquitur: Ergo non aspectu iudico ea, qua videntur, sed mentis oculis. Dum baptismatis lauacrum audit, simplicem aquam sibi esse persuadet. Ego verò non simpliciter video, sed anima per spiritum, purgationem. Sic inquit etiam Nazianzenus: Mysterium (Baptismi) maius est, quàm ea qua videntur. Sic Ambrosius: Aliud est, quod visibiliter agitur: aliud quod inuisibiliter celebratur. Idem etiam alibi: Ne solis corporis tui oculis credas: magis videtur quod non videtur, quia istud temporale, illud æternum est. Denique hos inuisibiles

inuisibiles effectus spectauit Tertullianus, cum diceret: *Sanctus spiritus descendit, & aquam sanctificat.* Basiliius, *Regnum caelorum illi aperitur.* Chrysofomus, *Deus ipse in baptismo caput tuum inuisibili potentia continet.* Ambrosius, *Aqua habet gratiam Dei: in ea est praesentia Trinitatis.* Bernardus, *Lanemur in sanguine eius.*

Ex his tot veterum patrum testimoniis perspicuum est, in sacramento baptismi, per aspectabile signum aquae inuisibilem Dei gratiam ad nos deriuari. Quapropter si ea Chrysofomi verba satis magnum habere pondus Hardingo videantur, ad carnalem stabiliendam in altero sacramento praesentiam, ex iisdem etiam aequae licebit ei confirmare virtutem, Dei, caelestem ignem, gratiam & sanguinem Christi realiter & carnaliter in altero inesse. Haec cum ita sint, tamen duas voculas in Niceno, ut ipse ait, Concilio editas non nihil sibi allaturas praesidij confidit, nempe *καὶ ὁ θεὸς* & *ἀλλ' ὁ θεὸς*: quarum quidem alteram, vel quod non satis attenderet, vel ex consulto ipse excogitauit, & affinxit. Nam cum vniuersum istud graecum testimonium hic ab Hardingo citatum, in vetere illo probato Niceno Concilio nunquam fuit inuentum, sed paucis ante annis inuectigatum & editum: tum hoc vocabulum *καὶ ὁ θεὸς* nunquam fuit in graeco exemplari positum, neque vulgato illo, neque eo, quo Cubertus Tunstallus est vsus.

Sed tribuamus hoc nunc Hardingo, ut liberum ei sit aliqua fraude uti, & hic perinde facere, atque aliis in locis facere consuevit, quod causam suam melius exornet. Illud verò *καὶ ὁ θεὸς*, quod positum, vel *suum esse* significat, nunquid tandem realem praesentiam necessariò demonstrat? Aut quando Paulus dicit: *Christus habitat in cordibus nostris per fidem*, hocne intelligit, Christum realiter ac carnaliter in cordibus nostris collocari? Equidem, Hieronymus scribens ad Marcellam de sancto sepulchro, in quo Christi corpus conditum erat, haec habet, *Quoties ingredimur in sepulchrum Domini, toties iacere in Sindone cernimus saluatorem.* In Calchedonensi etiam Concilio ita scribitur: *In qua scriptura duae naturae iacent?* Quibus in locis eadem illa vox vsurpatur, quam Hardingus ad Nicenum Concilium de suo adiecit. Opinor autem non proinde dicturum, vel duas Christi naturas realiter in scriptura contineri, vel verum Christi corpus carnaliter, & realiter in sepulchro conditum iacere. Deinde hoc vocabulum *καὶ ὁ θεὸς* in propria significatione, & loci situm, & corporis descriptionem, & partium ordinem postulat: cum tamen Hardingus ipse in Articulo sequente affirmet, corpus Christi *non aliqua locali praesentia hic adesse, vel complendo, vel mutando locum.* Ex quo conficitur, Christi corpus non naturali quadam aut carnali praesentia in mensa poni.

Illi Niceni Concilij verba nos à naturalibus tantum & aspectabilibus panis & vini elementis reuocant, internum verò & spirituale aspectum, mentisque contemplationem excitant. Verba perspicua sunt: *Ne proposito pani & poculo humiliter intenti simus.* Proinde Augustinus inquit: *In sacramentis fidelium dicitur, Sursum corda.* Quibus verbis admonemur in illa muneris functione nihil aliud, quam Christum agnum Dei, qui peccata mundi sustulit, spectandum esse. Atque ideo Chrysofomus ait: *Aquilas in hac vita fieri nos oportet, & ad alta contendere, si ad hoc corpus accedere volumus.* Sic spiritualibus mentium nostrarum oculis agnum Dei contemplamur. Et ut Ambrosius ait: *Magis videtur, quod non videtur.* Quamobrem Augustinus ait, *In sacramentis videndum est, non quid sint, sed, quid ostendant. Signa enim rerum sunt, aliud existentia, & aliud significantia.* De Christi autem nostra in sacramento contemplatione sic non obscure scribit: *Sic nos facit moueri, tanquam videamus praesentem Dominum in cruce.* Atque hoc est, quod Eusebius Emisenus scribit quem Gratianus citauit: *Ut coleretur iugiter per Mysterium: & perennis illa victima viueret in memoria, & semper praesens esset in gratia.* Hoc spirituali modo Christus in mensa praesens statuitur, non crasso illo & Carnali Hardingo. Iccirco Augustinus ad eos, qui cum fide communicant, in eandem sententiam dicit: *Vos estis in mensa, vos estis in calice.* Quapropter quo sensu Augustinus populum in mensa positum esse dicit, eodem prorsus Nicenum Concilium, agnum Dei in mensa iacere docet, non alio.

Alterum illud vocabulum Graecum, quod Hardingus arripit, est *ἀλλ' ὁ θεὸς*, quod significat *verè*, atque hoc illius iudicio tantundem valet, ac *realiter*, seu *carnaliter*. Ita quanquam instar lasciuu cuiusdam canis venatur, ac fusè latèque expatiatur, nec quicquam proficit, ad extremum tamen aliquid se nactum opinatur. In quo sanè miror, quod ipse suum non animaduertit errorem. Non potuit enim tam ignarus esse, quin ista duo vocabula, *verè*, ac *carnaliter*, res diuersas admodum significare intelligeret, adeo quidem ut eo sensu, quo Christus est ad Iudaeos loquutus, alterum eorum ab altero prorsus tollatur. Nam neque qui crassè, & sensibilibus dentibus & ore comedit, verè comedit, ut Christus intellexit: nec qui per fidem spiritualiter comedit, crassè & carnaliter comedit, quemadmodum Capernaitae senserunt. Est itaque non medio-
cris stuporis, *verè* idem dicere, quod *carnaliter*. Quanquam Christi corpus spiritualiter per fidem comedere, est verè illud comedere: & quanto quisque spiritualius illud manducat, eo profectò verius manducat. Cæteroque Christus ait: *Ego sum vitis vera.* Hieronymus populum fidelem vocat *vitam veram*. Cyrillus Christum appellat, *Verum Manna.* Hieronymus inquit: *Nos verè sumus unus panis.* Origenes inquit: *Apostoli veri erant caeli.* Atque ut summatim dicam, ipsi consueuerunt ad paschalis cerei benedictionem accinere, *Hac sunt festa Paschalia, in quibus verè agnus occiditur.* Ex his non ita multis exemplis & discrimen harum vocum, *verè* ac *carnaliter*, facile cognoscitur, & complexionis Hardingianae remissa ratio perspicitur. Ut enim Christum

Ambr. de spiritu sancto lib. 3. cap. 11. Ambrosius de his qui in baptismo Mysterium c. 3. Tertullianus de baptismo Basil. de sacro baptismo. Chry in Matt. homil. 51. Ambrosius de sacramento lib. 7. cap. 5. Bernardus supra Missus est Gabriel. Sermon. 3. καὶ ὁ θεὸς ἀλλ' ὁ θεὸς.

De Eucharistia lib. 1.

Eph. 3.

Hieronymus ad Marcellam

Conc. Calchedon. acti. 1. καὶ ὁ θεὸς.

τὸ πρῶτον ἐπιπέσειν τὸ ἄρτον καὶ ποτίζειν. Aug. de bono perseverantiae. Chrysofomus in 1. Corinth. omil. 24.

Ambrosius de his qui in baptismo Mysterium.

Aug. contra Maxim. lib. 3. cap. 22.

De consuetudine. diff. 2. semel Christus.

Et in Psal. 20.

De consuetudine. diff. 2. Quia corpus.

Aug. in sermone ad infantes.

Citatur à Beda in. Cor. 10.

ἀλλ' ὁ θεὸς.

Ioan. 15.

Hieronymus in 2. ca.

Hieronymus lib. 1.

Cyrillus lib. 3. cap.

24. in Ioan.

Hieronymus ad Gal.

cap. 4.

Orig. in Gene.

cap. 1. hom. 1.

In Manuali.

verè comedamus, non tamen proinde nos crassè & naturaliter illum ore corporeo comedere consequitur: & vt Christus verè cibus sit, non ex eo tamè efficitur, vt realiter & carnaliter in sacramèto inest. Huius rei gratia Augustinus externum corporis officium prorsus abiicit. Illius sunt diserta verba: *Quid paras dentem, aut ventrem? Credere, & manducasti.* Rursus: *Credere in eum, hoc est manducare panem viuum.*

Augustinus in Ioan. tract. 26.

Hardingus. 9. Sectio.

a Falsum: hæc enim vocabula noc sunt eadem.

DE vocabulis autem istis, & primùm de hoc, verè, siue ^a quod idè est, Realiter, & Substantialiter, dignosci nobis à Iuello debere existimo, quòd illa resurpemus, quandoquidem ipse Bucerus, vir in doctissimis illius religionis hominibus numeratus, eadem probauit, idque post varia contra Lutherum pro Zuinglio, & Oecolampadio edita ob eo scripta: postquam etiam instinctu diuino, de istius articuli veritate certior factus esset, quemadmodum ipse constanter affirmat: Hæc non dubitamus (inquit) diuinitus nobis, & per scripturam reuelata de hoc sacramento: Si quæras, ubi hoc inueniri possit, dico in gestis concilij cuiusdam inter Lutheranos, & Zuinglianos huius ipsius rei gratia VVittenbergia habiti in adibus Martini Lutheri, anno Domini 1536. in quo hæc verba reperies. Audiuimus dominum Bucerum explicantem suam sententiam de sacramento corporis & sanguinis Domini, hoc modo: Cum pane & vino verè & substantialiter adest, exhibetur, & sumitur corpus Christi & sanguis. Et sacramentali vnione panis est corpus Christi: & porrecto pane verè adest, & verè exhibetur corpus Christi.

In response ad Lutherum

Quamquam autem hæc Bucer sententia, qua Zuinglianam hæresin, quam priùs tenebat, improbare se palam professus est, multis modis falsa sit, & hæretica, in hoc tamen catholica ecclesie suffragatur Bucerus aduersus negatiuam Iuelli assertionem, quòd corpus & sanguinem Christi in sacramento adesse dicat verè, hoc est, realiter, seu reuera, & substantialiter: ^b in quo non aliter loquutus est, ac veteres patres ante mille olim annos loqui consueuerunt.

b Falsum: veteres enim patres in hac causa de sacramèto nunquam sunt hoc modo loquuti.

Episcopus Sarisburiensis.

HActenus Hardingus nullum antiquum patrem, nullum vetus Concilium allegauit. Primùm omnium nunc tandem inuenit doctorem Bucerum, qui Cantabrigiæ mortuus est, anno Edouardi sexti quarto, anno verò Domini 1551. De eius autem hac in re iudicio, nihil dicam. Quibus ille rationibus permotus alteri parti conciliandæ concordia causa assensus sit, totum hoc Deo relinquo. Hoc tantum rectè, verèque possum affirmare. si quidem Hardingus alium quemquam nancisci potuisset doctorem, nunquam eum fuisse à Bucero auspicaturum.

Concilium selectorum Cardinalium Romæ anno 1538.

De illo autem fraterno & moderato colloquio, quod inter Lutherum, & Bucerum, & Melancthonem, & alios pios ac eruditos homines Germanos, in Academia Wittenbergeni institutum fuit, causam video nullam: quamobrem illud ita luderet, & cauillaretur Hardingus, eique Concilij nomen ioco tribueret. Multò verò rectiùs iustiusque suas in illud ineptum octo selectorum Cardinalium concilium iocationes conferre potuit, quod Romæ Paulo tertio Papa habitum fuit, anno Domini 1538. duobus post colloquium illud wittenbergense annis.

Sic enim suffragia spectes, erant wittenbergenses numero plures: si eruditionem, superiores: si voluntates, illi pacem in veritate, & Dei gloriam quærebant: si exitum, Deus illorum incepta fortunauit, virèque & incrementum verbo suo addidit, quemadmodum hodie manifestè apparet: ob quod proinde perpetuis efferatur laudibus sanctissimum illius nomen. Isti autem octo lectissimi Cardinales post diurnas consultationes & deliberationes susceptas, ea tamen errata ac vitia perquirendo inuestigarunt, quæ vel pueris erant nota, nec tamen eorum quicquam emendarunt. Si Hardingus Apostolorum ætate vixisset, illorum etiam fortassis concilium irrisione lussisset. Vbi enim, aut quibus in adibus conuenerunt?

Aug. epist. 178. in domo Anitiana.

Quis illis episcopus, aut Pharisæus ad fuit? Augustinus quidem colloquium & sermonem cum Pascentio Ariano contulit in priuata domo cuiusdam Anitij Hipponæ: in quo tamen fuit à nemine vnquam irrisus. Adeo nunquam defunt, qui Hierosolymarum instaurationem atque reedificationem cauillentur. Origenes inquit: *Inimici veritatis videntes sine Philosophia consurgere muros Euangelij cum irrisione dicunt, Hoc facile posse destrui calliditate sermonum, & per astutas fallacias.* Veruntamen qui fedet in cælo, illos vicissim ludet.

Orig. in Cantica cantic. hom. 4.

Hardingus. 10. Sectio.

Christus facit seipsum vnum nobiscum non cum sacramento. c Falsum, vt supra.

Huius rei testis sit Chrysostomus vnus instar multorum, quos liceat adducere. Illius hæc sunt verba: Nos secum in vnâ (vt ita dicam) massam reducit, neque id fide solum, sed re ipsa corpus suum efficit. Hoc re ipsa, quid aliud est, quàm realiter: Reliqua autem illa ^c aduerbia corporaliter, carnaliter, naturaliter, apud patres non rarò occurrunt, potissimum in illorum aduersus Arianos scriptis. Fuisset itaque cum Iuelli officio coniunctum, modestam eorum interpretationem adhibuisse, quam prorsus repulisse ac reieciisse. Veteres Græca & Latina ecclesie patres, populum fidelem tantum habitudinem, aut dispositionem, aut unionem, aut coniunctionem cum Christo per fidem & charitatem habere negant, aut nos spiritualiter illi coniungi, atque vniri solum per spem amorem, religionem, obedientiam, voluntatem: quin porro confirmant, virtute & efficacia istius sacramenti reate, Etè dignèque percepti Christum realiter, & re ipsa communicari, per veram communicationem & participationem naturæ ac substantiæ corporis, & sanguinis ipsius, eumque existere, & habitare in nobis verè, propter

In 6. cap. Mat. hom. 8.

Id ipsum enim confirmant ex sacramèto baptismatis ex fide & natiuitate Christi, &c.

n. 9. am

noſtram illius perceptionem in hoc ſacramento. Ex qua hoc conſequitur, vt nos in Chriſto ſimus, & ille vi-
ciſſim in nobis, ſicut ipſe dicit: Qui manducat meam carnem, manet in me, & ego in illo. Qua manſio,
vel vnio, vel coniunctio illius nobiſcum, & noſtrum cum illo, quò commodius explicari, & nobis tradi poſſit,
conſentaneum indicarunt patres aduerbijs illis vti in libris ſuis.

Hilarius contra Arianos ſcribens, hæc verba Chriſti in 17. Ioannis citantes, vt omnes vnum ſint ſicut
tu pater in me, & ego in te, vt & ipſi in nobis vnum ſint: atque ex his non natura, & ſubſtantia, ſed
conſenſu ac voluntatis vnitatem patrem ac filium vnum eſſe demonſtrare conantes: inter alias frequentes
ſententias ad confirmandam ſubſtantie vnitatem, non ſolum inter Chriſtum ac patrem, ſed inter Chri-
ſtum etiam & nos, hæc habet verba: Si enim verè verbum caro factum eſt, & nos verè verbum
carnem Cibo Dominico ſumimus, quo modò non naturaliter in nobis manere exiſtiman-
dus eſt, qui & naturam carnis noſtræ iam inſeparabilem ſibi homo natus aſſumpſit, & naturam
carnis ſuæ ad naturam æternitatis ſub ſacramento nobis communicandæ carnis admifcuit? Poſt
etiam hæc vox, Naturaliter, in iſto ſenſu, vt per ſacramentum dignè acceptum Chriſtus in nobis
ſit, & nos in Chriſto naturaliter, id eſt, in naturæ veritate, crebrò uſurpatur. Si quis porrò octauum hunc. De
Trinitate librum perlegere volet, videbit illum agnoſcere a Manentem in nobis per Sacramentum car-
naliter filium, id eſt, in carnis veritate, noſque per idem ſacramentum, cum illo, & illum pariter nobiſcum
vnitos & conglutinatos corporaliter, & inſeparabiliter: hæc enim genuina ſunt ipſius verba. Gregorius Nyſ-
ſenus in eandem ſententiam habet: Panis qui de cælo deſcendit non incorporea quædam res eſt. Quo
enim pacto res incorporea corpori cibus fiet? Res verò quæ incorporea non eſt, corpus omnino
eſt. Huius corporis panem non aratio, non fatio, non agriculturalum opus efficit, ſed terra intacta
permanſit: & tamen pane plena fuit, quo fameſcentes, myſterium virginis perdocti, facilè ſaturan-
tur. b Hæc verba ad eò diſerte veritatem corporis Chriſti in ſacramento aſtruunt, vt omnes figuras & ſigni-
ficationes excludi neceſſe ſit. Ex illis autem facile concludi poteſt eſſe in ſacramento Chriſtum, & nos illum
in eo accipere corporaliter, id eſt in veritate & ſubſtantia corporis: quandoquidem illud ipſum, quod è vir-
gine Maria partum, natumque fuit in eo eſt, ac à nobis accipitur.

Cyrillus antiquus ille pater, & clarus Alexandria epifcopus ad corroborandam hæc in re catholicam ſi-
dem inquit: Non negamus recta nos fide, charitatèque lyncera Chriſto ſpiritualiter coniungi: Sed
nullam nobis coniunctionis rationem ſecundum carnem cum illo eſſe, id profectò pernegamus,
idque diuinis ſcripturis omnino alienum dicimus.

Deinde ne quis arbitretur hæc Chriſti, noſtrumque coniunctionem c alijs modis fieri, quàm participan-
do eius corpore in Sacramento, eodem in loco poſt adiungit: An fortassis putat ignotam nobis Myſtica
benedictionis virtutem eſſe? Quæ cum in nobis fiat, nonne corporaliter quoque facit communi-
catione Chriſti, Chriſtum in nobis habitare? Poſt hæc etiam haud obſcurè dicit Chriſtum in nobis eſſe,
Non habituſque ſolum, quæ per charitatem intelligitur verumetiam & participatione naturali.

Hic idem Cyrillus alibi affirmat nos per ſacram communionem corporis Chriſti naturali, vniõne illi
eſſe coniunctos. Quis enim eos (inquit) qui vnus ſancti corporis vnione in vno Chriſto vniti ſunt, ab
hac naturali vniõne alienos putabit? Hanc etiam appellat corporalem vniõnem in eodem libro: atque
ad extremum poſtquam prolixè diſſeruiſſet, quo pacto eſſemus cum Chriſto vniti, non charitate tantum, & re-
ligionis obedientia, verum etiam ſubſtantia, ita tandem concludit: Sed de vniõne corporali ſatis. Poſtea
tamen in plurimis locis, ad d vindicandam corporis Chriſto veritatem in ſacramento, illis aduerbijs natura-
liter ſubſtantialiter, ſecundum carnem ſeu carnaliter, corporaliter, vtitur: exempli cauſa, apertiſſimè in
vigeſimo ſeptimo capite eiusdem libri. Corporaliter filius per benedictionem myſticam nobis, vt ho-
mo vnitur, ſpiritualiter autem vt Deus:

Rurſus, cum ait ibidem: Filium Dei natura patri vnitum corporaliter, ſubſtantialiterque accipien-
tes, clarificamur glorificamurque. Similem ſententiam habet libro 12. cap. 58. Iſta autem præſentia at-
que manſio Chriſti in nobis, & noſtra in Chriſto, qua naturaliter ac carnaliter ſit, & hæc noſtrum cum Chri-
ſto coniunctio corporaliter facta, veri ipſius corporis perceptam prius communicationem arguit, cuius nullo
modo participes eſſe poſſumus, niſi in ſancto hoc myſterio. Chriſtus itaque in ſacramento naturaliter, car-
naliter, corporaliter eſt, hoc eſt, ſecundum naturæ, carnis, & corporis veritatem. f Quòd ſi enim ita in ſacra-
mento non eſſet, nos cum illo non potuiſſemus coniungi, neque ille nobiſcum copulari, atque vniri corporali-
ter potuiſſet.

Plurimi præterea è vetuſtis patribus ſimilem uſurpant loquendi formam præcipuè verò Hilarius, & Cy-
rillus: ſin qua docere volunt Chriſtum in ſacramento præſentem ad eſſe, vt diximus, ſeruata ſubſtantia, natu-
ræ, carnis, corporis, ac ſanguinis illius veritate.

Epifcopus Sarisburienſis.

TAndem aliquando Hardingus ad rem propiùs accedit, & veteres patres, his ipſis vocabulis,
Realiter, Subſtantialiter, Corporaliter, Carnaliter, &c. inſtructos in aciem producit, paucis his vi-
ce multorum, vt ait, contentus, cum reuera plures non haberet, quos adferret. Quanquam autem
hi patres nullam vocem mittant, vel improbatam à nobis, vel eius cauſam quoquo modo iuuan-
tem, tamen obiecta veterum nominum ſpecie captos imperitorum oculos tenet ac inſtar præſti-
giatoris cuiuſdam, natiuas rerum formas mutat, iſque pro libito quamuis figuram inducit falſam
ac fucatam, & quouis colore imbuat.

Ioan. 6.

De Trini-
tate Lib. 8.In lib. de vi-
ta. Moſis.In Ioan. li.
10. cap. 13.Lib. in Ioan.
11. cap. 26.Hilarius Chri-
ſtum in nobis
naturaliter habi-
tare, non in
ſacramento aſ-
ſumat.a Non in ſa-
cramento, ſed in
nobis.b Falſum: Gre-
gorius enim
Nyſſenus in
hoc loco nulli
omnino de ſa-
cramento ver-
bum facit.c Falſum: Chri-
ſtus enim in no-
bis habitat &
nos in illum in-
corporamur,
per baptiſmum,
&c. vt planum
faciam.
In nobisd Falſum: Nul-
lum enim hic
verbum de præ-
ſentia in ſacra-
mento habeture Falſum: ſimul
& exiſtialis do-
ctrinæ plenum.
f Falſum: per-
inde enim Chri-
ſtus nobiſcum
corporaliter in
ſacramento ba-
ptiſmatis con-
iungitur.g Falſum: neque
hoc modo ver-
ſentiunt, vel ſcri-
bunt.

Cum enim probandum suscepit, Christi corpus realiter & carnaliter in sacramento inesse, & huic præstando se imparem esse perspiceret, causam totam inuertit, docerèque instituit, corpus Christi realiter, carnaliter, & naturaliter in nobis existere. Quod quandoquidem nemini vnquam dubiũ fuit, nulla probatione eguit. In hoc tota fraus inest, fitq; lectori ignaro fucus? In hunc finem Hardingus & verbis & testimoniis horum sanctorum patrum perinde vtitur, ac olim Cacus ille auersas boues Herculis tractasse dicitur: cum eas non potuisset commodè rectas compellere, caudis latro traxit in speluncam.

Sed quandoquidem ex his patrum dictis sic concludit Hardingus: *Si Christi corpus interueniente Sacramento Realiter & Carnaliter sit in nobis, verisimile est illud ipsum corpus realiter & carnaliter esse in sacramento.* Quò hoc à nobis expediri possit, necessarium videtur, primùm intelligere quot modis corpus Christi in nostris corporibus habitet: deinde Hardingi rationem excutere. Quatuor sunt modi præcipui, quibus Christus in nobis habitat, & nos in illo: natiuitas eius, qua ille nos suscepit: nostra fides, qua nos illum complectimur: sacramentum baptismi, & sacramentum corporis sui. His omnibus modis, Christi corpus in nostris corporibus habitat: idque non tantum imaginatione, figura, aut cogitatione: sed Realiter, naturaliter, substantialiter, carnaliter, & re ipsa.

Bernard. De E-
piph. sermo. 1.
Basilius in Apo-
logia ad Cæsa-
reenses.

σάρκα γὰρ καὶ
αἷμα πατρὸς ἡμῶν
μοῦσικὸν ἔσθ' ἡ-
μῶν ἀνόμαστον.
a In dictum A-
postoli, Tunc e-
tiam ipse filius
subiicitur ei.

Ephes. 5.

Ioan. 1.

Ioan. 15.

Ephes. 4.

Coloss. 2.

Ephes. 3.

2. Petri. 1.

Ignatius ad Tra-
lian.

Ephes. 4.

Rom. 6.

Galat. 3.

1. Corinth. 12.

De Cõsec. Dist.

4.

Ad hoc.

De Ecclesiast.

Hierar. cap. 1.

Pachymeres in
Dionysium c. 4.

συνέβη γὰρ
ἡμεῖς αὐτῷ εἶναι
τὸν θεὸν ἑαυτῶν
σύνεμεν.

Bonauien. in 4.
senten. distin. 1.

quest. 3.

Anaclet. epi. 2.
Inter decret.

Alexandri. 1.

Gregor. Nyssen.

De sancto Ste-
phano.

1. Corinth. 10.

De Christi primùm natiuitate Bernardus inquit: *Corpus Christi de meo est, & meum est: Parvulus enim natus est nobis, & filius datus est nobis.* Sic ait Basilius: *Participes facti sumus verbi, & sapientia, per incarnationem, & sensibilem vitam. Carnem enim & Sanguinem appellauit omnem illam mysticam conuersationem.* Sic quoque Gregorius Nyssenus: *Corpus Christi est omnis humana natura, cui admixtus est.* Hoc modo, Christus cum in vtero beatæ virginis esset, caro de nostra carne, & os de ossibus nostris factus est: Atque in hunc sensum Ioannes inquit, *Verbum caro factum est, & habitauit in nobis.* Hanc ob causam Christus seipsum vitem appellat, & nos palmites: D. Paulus Christum caput, nos corpus vocat: quæ sunt arctissimæ & naturalis coniunctionis nomina.

De fide verò, D. Paulus ait: *Christus habitat in cordibus nostris per fidem.* Et D. Petrus: *Hinc facti sumus consortes diuina nature.* Sic ait Ignatius: *Per passionem eius, & resurrectionem (id est per nostram in illa fide) facti sumus membra corporis illius.*

Quamuis autem his modis Christus in nobis inest, & nos vicissim in illo, cum tamen imperfecta sit, & vita & fides nostra: quemadmodum Deum assidue precamur, vitam nostram emendare, & fidem augere, ita quoque continuis precibus efflagitamus, vt hæc Christi nobiscum coniunctio in dies magis magisque amplificetur, vt Christus propius indies ad nos accedat, & vt nos in perfectum in illo hominem accrescamus. In hunc autem vsum potissimum Deus sacrosancta sua mysteria instituit, ac nobis commendauit. Ideo Paulus de sacramento baptismi, ait: *Qui baptizantur, inseruntur in Christum: induerunt Christum: per vnum spiritum, baptizati sunt in vnum corpus:* Augustinus inquit: *Ad hoc baptismus valet vt baptizati Christo incorporentur.* Atque hoc vocabulum *Incorporari*, in aliis etiam plurimis locis vsurpauit, cum de baptismo loqueretur. Hoc illud est quod Dionysius dicit: *Baptizati transmimus in Deum.* Pachymeres autem ait: *Inserimus in Christum, & eandem cum eo naturam accipimus per sacrum baptismum.*

Hæc nobis abundè declarant, quàm parum Hardingi valeat argumentatio. Etsi enim Christus per Baptismi sacramentum in nobis inest naturaliter, non tamen ex eo efficere potest, Christum itidem esse naturaliter in sacramento Baptismi. Rectè inquit Bonauentura: *Non est aliquo modo dicendum, quòd gratia continetur in sacramentis essentialiter, tanquam aqua in vase, hoc enim dicere est erroneum: sed dicuntur continere gratiam quia eam significant.*

At Chrysofomus ait: *Christus suum corpus admiscet cum nostris corporibus, & nos reducit quasi in vnã cum seipso massam.* Hic locus ad causam Hardingi confirmandam multò fuisset aptior, si Chrysofomus dixisset, Christus admiscet suum corpus cum sacramento, & illud in vnã secum massam reducit: in hoc enim summa causæ sita est. Neque tamen affirmauerit Hardingus, vel Christum nobiscum commisceri, vel nos in vnã cum eo massam redigi simpliciter, & vt literarum momenta sonant, & sine figura. Ex quo necessariò confici videt, Christi corpus multò quidem minùs esse in sacramento, eo sensu, quem ex ipsis verbis elicit, Disertè, Simpliciter, vel, vt ipse ait, Realiter, & Carnaliter, & absque figura. Vehemens hoc & ardens loquendi genus est, quo in primis Chrysofomus delectari consuevit, communem sensum ac rationem veritatis longè superans: atque iccirco ipse necessarium existimauit, de illius acrimonia aliquid imminuere, cum diceret, *vt ita dicam:*

Eadem loquendi consuetudine Anacletus inquit: *In oleo virtus spiritus sancti inuisibilis permixta est.* Et Alexander: *In sacramentorum oblationibus Passio Domini miscenda est.* Sic Gregorius Nyssenus de sancto Stephano: *Gratia Sancti spiritus permixtus Stephanus, & temperatus, per illum sublatus & euectus est ad contemplationem Dei.* Hæc & alia huiusmodi dicta sanctorum patrum non sunt pressè ad literarum pondus exigenda, sed leni quadam interpretatione mitiganda, atque ad scriptoris sensum & mentem reuocanda.

Voluit Chrysofomus per hanc vocem, *Massa*, quandam istorum Pauli verborum speciem referre: *Nos sumus vnus panis, & vnum corpus:* & per hanc orationis magnificentiam mentes nostras magis excitare atque erigere, vt inde ad accuratiorem miracula illius coniunctionis & participii impelleremur, quæ inter Christum & nos intercedit, per quam alteri in alteris sumus, ille in nobis, & nos in illo, idque in vna persona: qua quidem ratione neque in Angelis est, neque in

Archang.

Archangelis, neque in alia vlla cœlesti potestate. Proinde Paulus inquit: *Angelos non assumpsit, sed semen Abrahamæ assumpsit.* Hæc autem mirabilis coniunctio, seu, vt eam Chrysofomus vocat, *mixtio*, non tantum in sancto cœnæ mysterio, verumetiam in sacramento Baptismi perficitur. Atque hoc est, quod Leo dicit: *Suscipiens à Christo, Christumque suscipiens, non est idem post Lauacrum: qui ante baptismum fuit. Sed corpus regenerati fit caro crucifixi.*

Similiter Augustinus inquit: *Ergo gratulemur, & agamus gratias, non solum nos Christianos factos esse, sed etiam Christum. Intelligitis fratres gratiam Dei super nos: Capitis: Admiramini: gaudete: Christum facti sumus. Si enim illic caput est, & nos membra, totus ille homo, & nos.*

Quapropter Lector, ita vt Leo, corpora nostra Christi carnem per baptismum fieri, & Augustinus Christum ipsum nos factos esse dicit: & Gregorius Nyssenus, *Stephanum gratia sancti spiritus contemperatum, & permixtum affirmat*: eodem etiam modo ac sensu Chrysofomus ait, *nos in unam cum Christo massam redigi, Christumque nobis seipsum permiscuisse.* Quibus rebus perpetuis Hardingiani argumenti pondus infringi ac debilitati necesse est. Equidem Primasius ait: *vt fractio huius panis est participatio corporis Domini, ita panis idolorum est participatio Demonum*: additque porro: *Si de eodem pane manducamus, quo idololatra, vnum cum illis corpus efficitur.*

Tria, quæ sequuntur illa, Hilarij, Gregorij Nysseni, Cyrilli testimonia, vnum possunt omnia non incommodè auferre responsum. Tantum Gregorius Nyssenus, perantiquus author, nuper editus, idque non sine multiplici deprauationum varietate, ad scenam solum ornandam introducit, nullumque neque de naturali Christi in nobis habitatione, neque de sacramento verbum facit. Propositum illi fuit de Christi tantum natiuitate, deque eo corpore, quod à beata virgine accepit, dicere: quod quidem non adumbratum modò, atque imaginarium, sed naturale, & carnale, & verum fuit. Non dissimili loquendi forma vsus quoque Hieronymus est: *Triticum, de quo Panis cœlestis efficitur, illud est, de quo loquitur Dominus, Caro mea verè est cibus.* Eodem referri debet, quod Amphilochius dicit, cuius meminit Cyrillus, *Nisi Christus natus fuisset carnaliter, tu natus non fuisses spiritualiter.* Quod ad Gregorium Nyssenum attinet, quemadmodum ait: *Christus factus est noster panis*: Ita quoque ibidem dicit: *Quicquid asumentis conueniens sit, in id mutatur. Fit perfectioribus solidus cibus, inferioribus, olus, infantibus lac.*

Quod igitur modo Christus olus est, aut lac eo solo panis & caro est.

Neque profectò vetustus hic pater Hardingo suffragabitur, vbi ille falsò affirmat, non nisi in sacramento corpus Christi percipi à nobis posse. In eodem enim ipso loco, contra statuit: sic etenim inquit, *Qui abundanter ex Apostolicis fontibus biberit, is iam totum recepit Christum.* Argumentum quod ex illis Gregorij verbis Hardingus colligit, ita confici necesse est: *Christus natus est à Virgine: Ergo, illius corpus est in sacramento realiter & carnaliter.* Hæc quidem conclusio puerilis est, & ridicula, tamen aut hæc est, aut nulla eius conclusio.

Maximum huius rei pondus duobus antiquis patribus, Cyrillo, & Hilario nititur. Nam Hilarius inquit: *Christum recipimus verè sub mysterio.* Et vterque eorum istis vocabulis, *Carnaliter, Corporaliter, Naturaliter*, non semel aut iterum, sed frequentius vsus est. Testimonia sane graua: verba disertata. Verum gratias Deo suppliciter agimus: hi loci & triti sunt, & nobis non ignoti. Iam verò iterum memoria repete tecum, Lector, quòd quanquam Hardingus ex his duobus patribus acceperit, Christi corpus naturaliter & corporaliter in nobis esse, non tamen adhuc, id quod ille summo studio quæsiuit, neque in his patribus, neque in alio quocumque inuenerit: hoc est, Corpus Christi naturaliter aut carnaliter esse in sacramento. Quod cum ita sit, magnopere miror cur hoc vel tam confidenter affirmaret, cum suæ ipsius imbecillitatis conscius esset, vel tam inaniter luderet, vt alterum pro altero ostentaret, & lectori imponeret.

Quod verè ac certissimè Christi corpus in sacramento accipimus, nos neque negamus, neque in dubium vocamus. Augustinus inquit: *Panis est cordis: intus esuri: intus siti.* Quod autem intus fide ac spiritu accipitur, id demum verè, & re ipsa accipitur. Bernardus ingenue dixit: *Lauemur in sanguine illius*: quanquam non intellexit corpora nostra realiter ac reuera Christi sanguine ablui oportere. Quod etiam Augustinus ait, *Quid parvas dentes & ventrem? crede & manducasti*: non ita accipiendum est, quasi imaginariam quandam ac minimè veram manducationem intelligeret: etiamsi hac in parte & dentes, & ventrem, & aliud quodcunque corporis munus prorsus repudiet. Proinde Cyrillus inquit: *Sacramentum nostrum hominis manducationem non asserit, mentes credentium ad crassas cogitationes irreligiosè introducens.* Mysterium sanctum est, & actio cœlestis, quæ mentes nostras sursum in cœlum impellunt, ibique corpus Christi comedere & sanguinem bibere nos docent: non externo corporum beneficio, sed interna fide, idque verè & re ipsa. Cuius rei veritas non ex reali aliqua, aut corporali præsentia pendet, sed vt Hilarius dicit, in mysterio sita est, hoc est, in sacramento: in quo quidem extrinsecus, & sensibus exprimimus id in corporibus nostris, quod intrinsecus in animis præstandum est. Propterea Dionysius inquit: *Regeneratio naturali illa purgatione, qua fit per aquam, corporali quodam modo denuntiat anime purgationem.* Sic verè Christi sanguine in sacro baptismi mysterio ablui: sic verè & re ipsa Christi corpore nutrimur in sacrosancto cœnæ suæ mysterio, Et quanquam Christus in neutro horum mysteriorum insit secundum corporalem, & carnalem præsentiam, hoc tamen nullo modo vel substantiam sancti mysterij, vel nostræ communicationis veritatem impedit. Ob eam verò causam Augustinus dicit: *Non fallit nos Apostolus, qui dicit, Christum habitare in cordibus nostris*

per fidem. *In te est, quia ipsa fides in te est.* Respondet Hardingus hoc non posse sufficere. Etenim Cyrillus & Hilarius dicunt. *Christum non fide tantum, verum etiam corporaliter carnaliter, & naturaliter in nobis esse.* Hæc verba strictè & rigidè accepta, omnique remota interpretationis inflexione, dura admodum videntur & aspera. Ad eundem modum Hilarius in illo ipso de Trinitate libro ait, nos cum Deo patre, & filio vnum esse, non adoptione solum & animorum consensu, verum etiam natura. Quod quidem si ad τὸ πρὸς reuocetur, verum esse nullo modo potest. Idcirco patres necessariò adducti sunt, vt coactas istas, & supra modum elatas sententias remissiore quadam interpretatione extenuarent.

Hilarius lib. 8. De Trinitate Non tantum adoptione, aut consensu, sed etiam natura.

Chrysofom. in Math. hom. 83. Aug. de verbis Domini secud. Ioan. Serm. 60. August. in Psal. 67. Cyrill. in Apologetico ad Ananem 3. Ephes. 2. ἡνωσάμενοι.

Hilarius de Trinit. lib. 8. Cyrill. in Ioan. lib. 10. cap. 13.

Aug. de Trinit. lib. 6. Basilii de sancto Baptismo. et δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, ἀντὶ τῆς λέξεως, ἢ δὲ τὸ πρὸς ἐν ὑμῖν. August. Serm. de Tempore. 151. Aug. in Ioan. tract. 25. 2. Corinth. 13. Cyp. de Cœna Domini.

Chrysof. in ephes. Hom. 10. Hilarius de Trinit. lib. 8. Per naturam vnius fidei, id est, naturaliter. Eiusdem regeneratione natura. Per naturam eiusdem Baptismi.

Chrysofomus vbi dicit, *In vnam cum Christo massam coniungimur*, adiungit, vt est antea dictum, correctionis notam, *vt ita dicam.* Similiter Augustinus inquit: *Qui in Christum credit, credendo in Christum venit, & in eum Christus, & quodammodo vnitur in eum, & membrum in corpore eius efficitur.* Quodammodo, ait, non sic, vt ipsa verborum ratio dictare visa est. Præterea hoc vocabulum, *Corporaliter*, ad hunc modum interpretatur, *non umbraliter, sed verè, & solidè.* Sic Cyrillus quid voluit ipse explanat: *Naturalis unio non aliud est, quam vera. Natura sumus filij iræ, id est, verè.* Ita dicit Paulus: *Gentes factæ sunt coheredes, & concorporales, & participes promissionis in Iesu Christo:* Atque hæc tenus de vocibus *Corporaliter, Naturaliter &c.* dictum esto, quibus nihil aliud significatur, quàm plena & perfecta, & spiritalis coniunctio, exclusa imaginatione omni & inani cogitatione, non crassa quædam & carnalis corporis Christi in corporibus nostris præsentia, qualem ipsa verba videntur innuere. Nam alioquin illud absurdi consequatur necesse est, vt nostra quoque corpora, corporaliter, carnaliter, & naturaliter, in Christi corpore insint. Hilarius enim dicit: *Nos quoque in eo sumus naturaliter.* Et Cyrillus non tantum ait, *Christum esse corporaliter in nobis*, sed etiam, *nos esse corporaliter in Christo.*

Huc accedit, quòd quò nos in Christo, atque in nobis vicissim Christus existat, non corporalis vllus, aut localis situs requiritur, qualis est in rebus naturalibus necessarius. Nos sumus in Christo sedente in cælo: & Christus in cælo sedens hîc in nobis est: non naturali quodam, sed spiritali modo. Augustinus ait: *Postquam ex mortuis resurrexit, & ascendit ad patrem, est in nobis per spiritum.* Quod quidem Augustini, optimè congruit cum his Basilij verbis: *Paulus ait, Si quis spiritum Christi non habet, hic non est eius. Deinde addit, Si tamen Christus sit in vobis, ac si diceret, Si spiritus Christi sit in vobis.* Sic Augustinus fingit Christum alloquentem Mariam Magdalenam: *Ascendam ad patrem meum: tum tange me.* Intellexit nempe, nullo loci interuallo spiritali tactum impediri posse. Rursum Augustinus facit Christum hoc modo cum populo colloquentem: *Qui venit ad me, incorporatur mihi:* de suo statim addit: *Veniamus ad eum: intremus ad eum: incorporemur ei.* Sic Christus etsi in cælo esset, & loco disiuunctissimus, tamen in Paulo præsens adfuit. Sic enim ipse Paulus dicit: *Experimentum queritis loquentis in me Christi?* Hæc coniunctio spiritalis est, & proinde nulla vel loci circumstantia, vel corporis præsentia indiget. Simile est illud Cypriani: *Nostra, & Christi coniunctio nec miscet personas, nec vnit substantias: sed affectus confociat & cõfœderat voluntates.* Veruntamen hæc eadem coniunctio, quia spiritalis, vera, plena, & perfecta est, ab his sanctis patribus corporalis dicitur: quo verbo lenis omnis & accidentalis coniunctio tollitur. Naturalis quoque appellatur, vnde imaginatio, aut fictio, aut voluntatum coniunctio atque consensio remouetur: non quòd Christi corpus in nostris corporibus insit corporaliter, aut naturaliter, vt antè diximus: nihilo quidem magis, quàm nostra corpora carnaliter, aut corporaliter in Christi corpore insunt: sed quod vitam in nobis habemus, & immortales efficitur, quando quidem fide ac spiritu naturalis Christi corporis sumus participes. Hardingus ait, nos hoc modo cum Christo coniungi, eumque corporaliter in nobis manentem habere, ex sacramenti tantum perceptione, non alia quapiam ratione. Hoc omnino esse falsum iam antè comprobauimus ex Augustini, Basilij, Gregorij Nazienzeni, Leonis, Ignatij, Bernardi, & aliorum patrum sanctissimonia gloria præcellentium testimoniis: neque sic affirmatum est vel à Cyrillo, vel ab Hilario. Certè, nec habitantem in se Christum habent, quicumque sacramentum accipiunt: nec qui sacramentum nunquam perceperunt, omnes Christi expertes sunt, & illo destituuntur. Ad huius sententiæ indignitatem accedit, quòd ea multis etiam modis magno nos solatio priuet. Quid enim pius pater de puero suo sentire possit, qui baptizatus exierit priùs ex hac vita, quàm ad percipiendum corporis Christi sacramentum accesserit? Si Hardingum sequatur magistrum, non potest non damnatum credere: vtpote qui Christi carnem nondum perceperit, sine qua nulla salus sperari potest: Christi verò carnem percipere non nisi in sacramento possumus. Chrysofomus tamen affirmat: *In sacramento baptismi nos carnem de Christi carne, & ossa de illius ossibus fieri.*

Hoc quò nobis luculentius constet, nosse debes, Lector, & Cyrillum, & Hilarium in illis locis cum Arianis rem habere, quorum ea fuit hæresis, vt Deum patrem ac filium vnum voluntate & consensu, non natura dicerent. Aduersus hos sic Hilarius est argumentatus:

*Christus æquè realiter coniunctus est Deo, ac nobis:
At Christus nobis est natura coniunctus:
Ergo, Christus Deo patri coniunctus est natura.*

Quòd autem assumpsit, Christum nobis esse natura coniunctum, id ita probat. *Nos cum Christo coniungimur fide, id est, natura vnius fidei: hoc autem est, naturaliter.* Præterea ait: *Nos cum Christo per vnius*

vnius

vnus natura regenerationem coniungimur: & iterum, coniungimur cum Christo per naturam vnus baptismi. Ex his concludit: Ergo naturaliter sumus cum Christo coniuncti. Ex Hilario nuncitaque manifestum est, quòd Christum in nobis naturaliter manentem tribus aliis aduersis modis habere possumus: & proinde hoc non tantum per sacramenti perceptionem effici: iuxta Hardingi sententiam. Qua autem ratione Christus naturaliter, corporaliter, & carnaliter, per fidem, per regenerationem, per baptismum in nobis esse dicitur: eadem duntaxat in nobis est per sacramentum corporis sui. In quo sacro mysterio Christus nobiscum naturaliter coniunctus est, vt homo, quia verè, non fictè, illius carne sustentamur: spiritualiter autem, vt Deus.

Atque hæc de Cyrillo & Hilario hæcenus: è quibus Hardingus nondum potest euincere, Christi corpus vel sumi corporaliter in nostra corpora, vel in sacramento corporaliter inesse: quod vnum hîc probandum suscepit, quòdque probati ab eò iam debuit. Hoc quandoquidem non effecit, oleum & operam omnem perdidit. At inquit, *consentaneum magis fuisset, hæc verba modesta quadam interpretatione adhibita exposuisse, quam profus ea repudiasse.* Ei fuisset scilicet, qui aliquid potest ex nihilo efficere, & commentarium absque textu comminisci, & verborum, quæ minimè extant, interpretationes confingere, quemadmodum facit Hardingus.

Ex his Hardingus hanc inducit coniecturam: *Hi patres Christum in nobis esse corporaliter & naturaliter affirmant: Ergo credibile est eos intellexisse Christum naturaliter & corporaliter inesse in sacramento.* Hæc eneruata est consequutio. Nam vt Christum esse naturaliter in nostris corporibus demus, non tamen eodem modo in sacramento esse efficitur. Hoc argumentum contra concludi potest: & sic rectius tenebit:

*Christi corpus non est naturaliter, aut corporaliter in nobis:
Ergo, multo minus in sacramento corporaliter inest.*

Hardingus. 2. Sectio.

Patres autem Catholici, qui post Berengary etatem veritatis hac in parte defensionem scriptis illustrarunt, apud quos hæc voces nonnunquam reperiuntur, ad excludendas metaphoras, Allegorias, figuras, & solas significaciones, per quas sacramentari fidelem populum veritate corporis Christi in sacramento priuare conantur: per eas voces non intelligunt, modum, rationem, atque viam presentie, habitationis, vnionis, & coniunctionis Christi nobiscum, & nostrum rursus cum illo, esse proinde naturalem, substantialem, corporalem, aut carnalè. Nam & illi, & omnes alii homines catholici confitentur, & prædicant, longè sublimiorem eam esse, & excellentiorem, supernaturale, supersubstantialem, inuisibilem inenarrabilem, huius sacramenti propriam, veram nihilosciscus & realem: non tantum tropicam, symbolicam, metaphoricam, allegoricam: non tantum spiritualem, & tamen spiritualem, non figuratiuam duntaxat, non significatiuam. Similiter modum presentie, & existentie illi simul, & nos agnoscimus, & confitemur non localem, non circumscriptiuum, non diffinitiuum, non subiectiuum aut naturalem esse, sed talem, qualem Deus vnus nouit.

Isti omnes ad modum recentis patres fuerant.

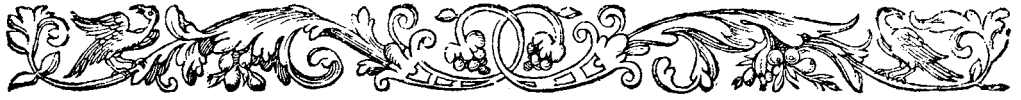
Episcopus Sarisburiensis.

Isti Doctores intra ducentos hosce aut trecentos annos vixerunt, & tales sunt, vt Hardingum pudeat eos vel nominare. Eorum est hac in parte insulsa & expers solatij sententia. Maxima illorum pars Christi corpus è nostris mox corporibus migrare statuit, cum primum panis ac vini formæ mutari cœperint. Alij dicunt, simulatque dentes nostri panem tetigerint, statim Christi corpus in cœlum auferri. Eorum hæc sunt verba, *Certum est, quòd quam citò species dentibus reuertitur, tam citò in cœlum rapitur corpus Christi.* Nihilominus Christum in nobis naturaliter & corporaliter esse contendunt. Hîc licet in Hardingum idem vsurpare, quòd ille ante Ariano hæretico respondit: *Nunquid Hardingus, aut noui sui Doctores existimant, Christum ad nos de cœlo descendere, & statim nos deserere? vel nos Christum manducare, sed non accipere? vel accipere illum quidem, sed non habere, vel corporaliter in nobis esse Christum, nec tamen in nos intrare?* Hæccine est naturalis Christi in nobis presentia? hæccine est mystica benedictionis vis? hæccine est horum sanctissimorum patrum sententia? An verò Hardingus, cum istiusmodi tuetur & propugnat absurda, ea se Lectori quantumuis simplici probaturum confidit?

De Confe. dist. 2. Tribus gradibus in Glosa,

Postremò, vt Christi in sacramento presentie modum ostendat, aut localem, aut circumscriptiuum, aut definitiuum, aut subiectiuum esse negat. Quæ cum dicit, Lectori inauditam eius Theologiam, & eloquentiam admirari facilius possit, quam quid velit, coniectura assequi. Sic enim ait: *Hæc presentia nulli est, nisi Deo nota.* Vnde Hardingus, eam esse ignotam consequitur. Ita ad extremum iste Articulus ignorationis confessione concluditur. Quanquam antiqui patres nunquam nos huiusmodi scrupulis impeditos tenuerunt. Emissenum ante audiuimus dicentem: *Præsens est in gratia.* & Augustinum, *Est in nobis per spiritum:* Iterum, *Non hæc corpus, quod videtis, manducatur: estis: sacramentum aliquod vobis trado.* Denique patrum hæc sententia est, Christum non Corporaliter, Carnaliter, Naturaliter presentem adesse: sed tanquam in sacramento, & per spiritum suum, & per gratiam suam.

De confe. dist. 2. Quia corpus Augustin de Trinitat. Augustin. in Psal. 98.

DE CHRISTI CORPORE
IN MULTIS LOCIS
DIFFUSO.

ARTICVLVS SEXTVS.

Episcopus Sarisburiensis.

Vel Christi corpus esse in infinitis locis eodem tempore diffusum.

Hardingus. I. Sectio.

a Falsum: nullus enim ex antiquis patribus istud miraculum agnouit.
b Falsum: doctrinae genus haecenus inauditum
c Falsum: et si enim Christi corpus cum Deitate coniungitur, non tamen esse creatura desinit.

EX omnibus beati huius sacramenti miraculis non minimum illud est, quod, unum idemque corpus in pluribus simul locis videlicet, in omnibus consecratis hostiis esse possit. Deo quidem conuenit sua diuinitate ubique presentem adesse, simpliciter & proprie: creatura verò, non nisi vno duntaxat loco: ceterum Christi corpus ^b media quodammodo natura censendum est: quatenus enim creatura est, nullo modo debet creatori hac in parte exaequari, ut ubique esse queat: quatenus autem cum Deitate vnitum est, in hoc quidem aliis corporibus antecellere debet, adeo ut vno temporis momento ^c in pluribus locis esse possit sub hoc sacramento. Etenim consideratio contemplatioque naturalis corporis Christi cum diuina natura, cuius est immensa potentia, vni ac coniuncti, hominem verè Christianum facit rationem repudiare, ac fidei omnesque dubitationes ac disquisitiones humani ingenij repellere, & in veneranda quadam fidei simplicitate acquiescere.

d Falsum: Christus nulli inuicem modum edidit: & fides sine verbo Dei non est fides.

Tunc homo diuini spiritus instinctu persuasus, non ignorat, Christi corpus, licet naturale & verè humanum sit, ex hac tamen vnione ac coniunctione multa iam posse, quam multis aliis corporibus sunt prorsus ^a ^b qualia sunt in aquis ambulare, è conspectu subito se auferre, transformari, & instar solis splendescere, in caelum per nubes ascendere: & postquam deuicta morte immortale factum est, è sepulchro exurgere, & in ades oclusis foribus intrare. Eadem quoque fide permotus credit & agnoscit, illud in sancto altaris sacramento per eius virtutem secundùm ipsius ^d verbum adesse, sub panis ac vini forma, ubicunque legitime rectèque consecrantur, seruata eius in sacra cena institutione: idque non crasso aliquo, aut carnali modo, sed spiritualiter & supernaturaliter, & tamen substantialiter: non per localem, sed substantialem praesentiam: non ratione quantitatis, aut locum implendo, vel mutando, aut ad dextram patris sedere desinendo: sed ea ratione, quam solus Deus nouit, qui tamen nobis illius praesentiae veritatem per fidem ostendit, quam humani ingenij capius nullo modo concipere & comprehendere potest.

Quod nonnulli contra hanc fidei partem adducunt articulum illum de Christi in caelum ascensione, & de illius in caelo ad Dei patris dextram sessione, certaque scriptura testimonia eodem pertinentia allegant, & veterum patrum dicta citant, quibus Christum è terra sublatum declarant: certe verèque dicere licet, eum verè & in caelo ad dextram patris esse, in aspectabili sua & corporea specie, verum Deum ac hominem, qua quidem, ratione illic est, & non apud nos: & in sacramento inuisibiliter ac spiritualiter, & Deum & hominem in mysterio: ita ut & in sacramento, & in caelo simul esse possit, cum haec duo genera, quibus aliquid esse dicitur, non contraria, sed modo tantum & ratione distincta sint.

Matth. 24.
Luc. 24.
Matth. 27.
Luc. 24.
Act. 1.
Matth. 28.
Ioh. 10.

Episcopus Sarisburiensis.

DOSTQVAM ad quinque priores articulos, in quibus maximum defensionis huius momentum videbatur esse positum, aliquantò prolixius iam est à nobis fusiùsque responsum, reliquorum meritò leuiorem exilioremque fore tractationem confidimus. Atque hîc Hardingus verbis quidem videtur nobis, nulla omnino adiuncta cautione, planè concedere. Cum enim iam quaeratur inter nos, an Christi corpus in innumera loca dissipari possit, respondet Hardingus Christi corpus in vno duntaxat locale esse loco, & proinde non posse in mille simul locis esse, sed vno tantum loco contineri. In quotamen profectò multum ab antiquis patribus aberrat, quorum verba ab huius oratione vehementer discrepant, ut patebit.

Insuper quò magis hoc dilucidè explicetur, id tua scire interest, lector, de corporis Christi ratione plurimos, còsque grauiissimos errores esse antiquitus in ecclesia natos & propugnatos, quos

quos non hæretici tantum, verum sancti quoque ac docti patres tenuerunt. Manichæi Christum corpus, habere duntaxat imaginariū dixerūt, sine vera carne sine sanguine, sine ossibus, quod specie quidem & forma aliquid esset, rem verò substantiāque nullam haberet. Eutyches corpus Christi semel iam nati diuinitati factum æquale censuit: quod sanè vix quicquam differt ab hac opinione, quam nunc Hardingus tuetur. Hilarius Christum negauit de beata virgine carnem accepisse, sed eam de cælo detulisse: eiusque corpus nihil pati potuisse, nec cum caderetur dolorem vllum sensibile, non quidem magis quam aquam, aut ignem, aut aërem cultro diuisum. Theodoretus ait hæreticos eos quos Helcesæos vocant, plures Christos statuisse, duos ad minimum: quorum alter suprā in cælo habitaret, alter in mūdo infrā degeret. Hos atque huiusmodi alios errores ac hæreses admiratio quædam, & reuerentia diuinæ Christi naturæ peperit: quorum magistri ac patroni repudiata ratione, vt præcipit hic nunc Hardingus, ad suam tantum *φαντασίαν*, quam illi fidem vocabant, affixi turpiter hallucinati sunt.

Sed Hardingus huius defensionis fundamentum in miraculo ponit: cui tamen, quod ad crassam hanc & carnalem præsentiam attinet, nullam fidem, neque ex scripturis, neque ex sanctorum patrum libris facere potest. Quod autem è Chrysofomo & Basilio adducitur, totum illud alienum est (vt manifestum erit) estque facilis ac prompta responsio.

Augustinus tres omnino integros libros disertè de veteris, ac noui testamenti miraculis scripsit: idem quoque similiter fecit Gregorius Nazianzenus: huius autem miraculi neuter eorum vel meminit. Et quanquam hoc argumenti genus, quod fit ab *authoritate negatiuè*, in huiusmodi rebus non ita necessariam consequutionem habeat: tamen cum de miraculis nominatim scribant, silentio miraculum præterire longè maximum, intolerabilis cuiusdam esset vel negligentia, vel obliuionis. Augustinus verò de sacramento corporis Christi sic scribit: *Quia hæc hominibus nota sunt, quia per homines fiunt: horum tanquam religiosa habere possunt: stuporem tanquam mira non possunt.* Sic iam Augustinus totum illud iactum ab Hardingo fundamentum euertit, negatque in magno illo miraculo Hardingiano quicquam omnino stupendi aut miri subesse.

Adiungit Hardingus: *Diuinitatis est esse vbiq̄ue simpliciter & propriè, creatura verò, in vno duntaxat loco: at corpus Christi intermedia cuiusdam est natura.* Hic totus est huius causæ apparatus, & hunc integrum locum Hardingus totidem verbis à Gerson mutuatus est. Quod autem adiungit, Christi corpus quatenus est cum Deitate vnitum, in pluribus simul locis diffundi posse, meminisse debuit, peruetustum hunc esse errorem, iam olim improbatum, atque ab Augustino & aliisque doctrina præcellentibus patribus damnatum Augustinus sic inquit: *Cauendum est ne ita Diuinitatem astruamus hominis, vt veritatem corporis auferamus. Non est autem consequens, vt quod in Deo est, ita sit vbiq̄ue vt Deus.* Augustinus disertè affirmat, qui corpus Christi vel vbiq̄ue vel in infinitis simul esse locis dicit, (quod quidem aliud non est, cum ratio ac miraculum paria sint) ab eo veram corporis Christi rationem prorsus tolli.

Sed hoc quid monstri est, quòd Christi corpus neque creatorem esse, neque creaturam dicit, sed, vt asserit, quodammodo inter vtrumque medium? quis vnquam nisi veteranus illè hæreticus Abbas Eutyches hoc verū esse diceret & orthodoxū? Cerrè Augustinus inquit: *Omnis substantia, quæ Deus non est, creatura est: & quæ creatura nō est, Deus est: & quod Deo minus est, Deus nō est.* Hic Augustinus creatorem pariter & creaturam agnoscit, illud autè Hardingi mediū non agnoscit. Leo scribens aduersus Eutychem, à quo videtur Hardingus ista didicisse, sic habet: *Emergunt alij qui carnem Domini, & diuinitatem dicunt vnius esse naturæ. Quæ tantum sacrilegium inferna vomere? Tolerabiliores sunt Ariani: & c.* Et Augustinus: *quod ad hominem attinet creatura est Christus. Rursus, duas substantias, id est, naturas esse fatemur: Diuinitatis scilicet, & humanitatis: Creatricis & create, quæ tamen substantiæ non confusæ, sed vnitæ atque in vna, eademq̄, persona inseparabiles, & in sua semper proprietate manentes.* Huic assentiuntur Leo, Cyrillus, Gelasius, totaque veterum patrum cohors. Quapropter vehementer errauit Hardingus, cum vel populum doceret, Christi corpus neque creatorem esse, neque creaturam, sed cuiusdam naturæ, quæ vtriusque particeps esset: vel idem illud corpus cum Deitate copulatum, in pluribus proinde locis eodem tempore contineri posse diceret. In hoc versata est illa verus Eutychediana hæresis. Nam sic de eo scribit Flavianus: *Corpus Domini humanum quidem vocat: tamen negat nobis esse consubstantiale.*

Sed obiicit Hardingus: *Christi corpus factum iam est immortale, & gloriosum:* hoc sine omni controuersia verissimum est. Sed enim meminisse eum oportuit, cum Christus sacram communionem cum discipulis suis celebraret mortale tunc, & morti aliisque iniuriis obnoxium illius fuisse corpus, non gloriosum. Quamobrem si Christi corpus in sacramento immortale sit & gloriosum, sequitur eo tempore Christum duo habuisse corpora: hoc mortale, illud immortale: hoc gloriosum, illud contrā. Adeo non conueniunt leges, atque exempla Hardingiana.

Addit Hardingus: *Christi corpus in aquis ambulauit, ex hominum conspectu euauit, diuisis nubibus in cælum ascendit, & obseratis ostiis in ades intrauit & c.* His etiam rationibus decepti sunt olim Manichæi. Non possum equidem non mirari quòd cum Hardingus nuper, vt ait, catholicam fidem profiteri cœperit, vniuersum doctrinæ suæ corpus in hæreticorum inuentis constituerè voluerit. Quantum Manichæi huic argumento tribuerent, ostendit Hieronymus: *Cum dicit Manichæus, & similis Manichæorum, dominus non resurrexit in corporis veritate, & vt scias nō fuisse verū corpus, clausis ingressus est ostiis, nos quid dicemus? Domine libera animā meā à labiis iniquis, & à lingua dolosa.*

Augustin. ad
Quod vult de c.
Leo Epist. 95.
Epistola Flavianii
ad Leonem.
Hilarius de
Trinitate lib.
10.
Theodoret. de
fabu. Hæretico-
rum. lib. 2.

August. de mira-
bilibus sacre
Scripturæ tom.
3.
Nazianzenus.

August. de Tri-
nit. lib. 3. ca. 10.

Gerson contra
Florectum.

August. ad
Dardanum epi-
stola 57.

In lib. sententi-
ar. prosperi.

Leo epist. 95.
ad Leonem.

August.
August. epi. 57.
De verbis Do-
mini in Euange-
lio secundum
Ioan. cap. 58.

Flavianus ad
Leonem.

Hieronymus in
psalm. 119.

Hic Hardingum eò redactum videmus, vt ei necesse sit condemnatos olim hæreticos ab inferis reuocare, & eorum tela mutari: quocirca non alienum erit, vt quemadmodum Hieronymus monet, dicamus, *Domine libera animam meam à labiis iniquis, & à lingua dolosa.*

Ambros. in Lucam lib. 10. cap. 24.

Ambrosius quoque Apostolos Christi eodem planè modo in fraudem fuisse inductos scribit. Quòd enim Christus clausis foribus in ædes ingressus est, ita habet: *Denique conturbati discipuli æstimabant se spiritum videre. Et ideo Dominus vt speciem nobis resurrectionis ostenderet, Palpare, inquit, & videte: quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me habere videtis.* Quòd si hæ rationes tantum valuerunt, vt Apostolos Christi in errorem impellerent, non est profectò mirum Hardingò idem posse accidere. Chrysofomus ait. *Clausæ erant ostia, & ingressus est Iesus: non erat phantasma: non erat spiritus: verè corpus erat: habebat carnes & ossa.* Quapropter quanquam hæc mirifica fuerunt, tamen antiqui & sancti patres, Christi corpus nihilo secus esse & manere creaturam, non intermedium quiddam existere dixerunt: quemadmodum hîc Hardingus noua ratione imaginatur.

Chrysofom. in homil. de Ioan. Baptista.

Nunc argumentorum, quibus vsus est Hardingus, momenta videamus.

*Christi corpus in aquis ambulauit:
In domum obstructis foribus intrauit:
In cælum circumfusis nubibus ascendit:
Ergo in pluribus locis eodem tempore esse potest.*

Etsi harum argumentationum dissoluta atque inepta ratio facilè coarguitur, eam tamen nobis ex similibus formis melius cognoscere licebit.

Matth. 14. 2. R. c. 2.

*Diuus Petrus in aquis ambulauit:
Elias in nubes subuectus est:
D. Bartholomæus per clausas ianuas ingressus est.
Ergo D. Petrus, Elias, & D. Bartholomæus simul in pluribus locis esse possunt.*

Abdias in Bartholomæo.

Quòd autem D. Bartholomæum obseratis ianuis in ædes penetrasse dico, etsi commentitium sit, non tamen ab Hardingò temere respui debet. Est enim literarum monumentis consignatum ab Abdia episcopo Babylonæ, quem Hardingus Christum vidisse in carne, & Apostolorum familiarem fuisse existimat.

Istis omnibus Hardingus, vt simplicem lectorem tenebris inuoluat, suauem quandam circumfundit caliginem: *Christi corpus (inquit) est in sacramento, non locali, sed substantiali presentia: Carnaliter, sed non carnali modo: in pyxide, in manu, in ore collocatur, & tamen nullo omnino loco comprehenditur: naturale quidem corpus est æquè ac fuit in cruce, omni tamen quantitate, & dimensione, & proportione corporea caret, hoc est, neque crassum est, neque latum est, neque breue est, neque longum est: illic iam est, ubi antè non fuit, & nullum tamen locum mutauit.* Hic homo nisi arcto summo sopitus esset, nunquam potuisset tam altè somnare. In quibus ille cum vetustis hæreticis Eutychete, & Manichæo prorsus sentire videtur. Illi enim istiusmodi corpus accepisse Christum à beata virgine finxerunt: atque ij nihilominus in hæreticorum numero habiti sunt. Quis enim omnium veterum sanctorum patrum inauditum hoc dogma nobis prodidit? quis vnquam tam fuit audax, vt Christum loco, quantitate, & naturalibus corporis sui dimensionibus spoliaret? Si quidem hæc sunt doctorum Catholicorum dicta, cur non in medium adducuntur? Sin autem nunquam fuerint à quocquam in oratione posita, cur tantam habet hæc causa antiquitatis ac vetustatis speciem? Cur Hardingus insulsam hanc & inspidam doctrinam sua tantum vnus fide subnixus, sine cuiusquam doctoris testimonio proponit? Manichæi olim, quòd suos errores commodiùs tuerentur, & absurdæ atque incommoda vitarent, coacti sunt, vt duos esse Deos affirmarent, hunc bonum, illum malum: Ita nunc Hardingus, vt sua defendat, & falsis infinitis occurrat, eò compulsus est, vt duos esse Christos statuatur, vnum loco conclusum, alterum omni loco carentem: *vnum supra, alterum infra: vnum corporea proportione præditum, alterum proportionis expertem.* Quanquam hoc principium ignarus videtur posuisse in suam ipsius perniciem. Si enim locale non sit in sacramento Christi corpus, vt ait, tum non naturale, non reale est. Hanc enim Augustinus regulam, vt ratam, firmam, & constantem tradit: *Tolle loca corporibus, & nusquam erunt: & quia nusquam erunt, nec erunt:* & sic esse corpora desinent. Neque hoc tantum de aliis corporibus, quæ natura continentur, loquitur, sed propriè & peculiariter de corpore Christi.

Epiphanius. Augustinus ad Quod vult. deû.

Augustin. epist. 57.

Quanto quidem quodque magis spirituale est, tanto quoque est ab omni loci circumscriptione, ac necessitate liberius. Quod itaque dicit Hardingus *Corpus Christi in cælo esse tanquam in loco, in sacramento verò sine loco,* in eo videtur occultè confiteri sacramentarium illud Christi corpus magis gloriosum, & spirituale, & diuinum esse, quàm verum & genuinum Christi corpus, quod in cælis est, in gloria Dei patris. Hoc autem quàm aptè vel cæteris doctrinæ Hardingianæ partibus, vel Christianæ religionis rationi congruat, lectori iudicandum atque cogitandum relinquo.

Christi corpus magis est gloriosum in sacramento, quàm in cælo.

Quorsum verò spectat hæc nuper excogitata differentia inter locale & non locale Christi corpus? quid hos homines impulit, vt nudam corporis Christi substantiam in sacramento esse dicerent, longitudine, latitudine, & omni quantitatis ratione carentem? nunquid Hardingus nunc tandem venerandam fidei simplicitatem funditus repudiabit, & ducem sequetur rationem? aut in arcanis & reconditis Dei mysteriis oculos sensusque consulat, & quid natura dicat, attendet?

Potest certè Deus efficere immensa sua potestate, non solùm vt Christi corpus præfens adsit

sine

adfit sine loco & quantitate: verum etiam vt sit in loco, cum quantitate, & reliquis naturæ conditionibus. Sin hoc Hardingo non videtur, Scotus familiaris suus illum facile refutabit. perspicua sunt illius verba. *Idem corpus localiter & dimensiuè potest esse in diuersis locis. Et Deus potest quodcunque corpus vniuersi conuertere in Christi corpus, sicut panem, & facere corpus Christi ubique esse, non solum sacramentaliter, sed etiam localiter & dimensionaliter.* Quod etiam Durandus videtur vehementer approbare.

Scotus 4. sent. dist. 10. q. 2.

Lib. 4. de 6. parte Canonis

Quapropter non debuit Hardingus tam cautè refugere, & obscuro tectòque fermone sententiam ita inuoluere: sed audacter & disertè affirmare Christi corpus in sacramento esse non tantum *substantialiter*, sed etiam *localiter*, & vt in loco. Horum enim similis omnino est & par ratio. Catholici siquidem hominis est infinitam Dei potestatem vendicare, & quicquid Deus per omnipotentiam suam facere valet, factum non dubitare, nec quicquam vel de voluntate, vel promisso illius cogitare. Si Hardingus licere sibi putat hunc præsentia Christi modum nulla causa negare, non debet ei videri iniquum, quod nos iusto rationis momento adducit alterum negemus. Equidem Alexander de Hales, quem papistæ pro summo doctore colunt, Hardingum magni cuiusdam erroris reum facit. Hæc eius est sententia: *Quidam ponebant corpus Christi esse sub sacramento, non secundum quantitatem, &c. sed hæc positio est erronea.* Hæc hæcenus volui dunctaxat attingere, non quòd tantum apud me valeret huius viri autoritas, sed vt manifestum esse posset, quòd quanquam isti homines Christum realiter & carnaliter præsentem esse cõtendunt, alij tamen alios erroris & inscitia insimulent, nec de præsentia modo consentiant. Cæterum præsci ecclesiæ patres, longè secus de hac re scripserunt. Nam vt Athanasius ait: *AEQUALIS patri secundum diuinitatem, minor patre secundum humanitatem*: ita quoque Gregorius Nazianzenus: *Christus quoad corpus circumscribitur, quoad spiritum non circumscribitur.* Quod autem quisquam omnium veterum patrum dixerit, *Christi corpus esse interdum in vno loco: interdum in pluribus locis, nunc circumscriptum, nunc non circumscriptum*, equidem non facile posse ab Hardingo demonstrari cenleo.

Alexander de Hales 4. q. 40. m. 3.

Greg. Nazianzenus contra Apolinarium
ὁμοιωτάτος σαρκὸς ὁμοιωτάτος πνεύματος.
χαρισίος ὁμοιωτάτος ἀχάριστος.

Quod autem ad discrimen illud attinet inter *uisibile*, & *inuisibile*, *locale*, & *non locale*, quo tantum vallo quodam & aggere hanc arcem muniuit, nihil nisi meras nugas pueris decipiendis aptas habet. Nam neque ex scripturis, aut sanctis patribus ostenditur, neque satis efficit, quod vult. Non enim de respectibus aut qualitatibus agimus, sed vt Augustinus, vt Cyrillus, vt alij quoque Orthodoxi patres solent, de ipsa corporis Christi natura & substantia differimus. Neque profectò potest Hardingus facile confirmare quidquid inuisibile est, esse quoque infinitum, & posse in mille locis diffundi. Modus autem, quo Christus in mysterio esse dicitur, quemadmodum non localem aliquam præsentiam, vel ipso Hardingo authore, postulat, ita sine naturali aliquo aut reali corpore fieri potest: vt post à nobis dicetur luculentius, approbante Deo.

Hardingus. 2. Sectio.

Quòd autem veteres ecclesiæ patres confessi sunt & docuerunt Christum in cælo pariter, & in sacramento esse eodem tempore, quod Iuello non videtur, ipsa illorum verba locupletissime testari possunt. *Basilus in sua liturgia, hoc est, Missa, ad hunc modum precatur: Respice domine Iesu Christe Deus noster è sancto tuo habitaculo, & è throno gloriæ regni tui, ac veni ad sanctificandû nos, qui sursum patri confides, & hinc nobis inuisibiliter a coes, & dignare nobis impartiri sacrosanctum tuum corpus, & pretiosum sanguinem, & per nos peccatores tuo populo.*

* Non corporaliter, sed per spiritum & gratiam.

Episcopus Sarisburiensis.

Quod ad antiquos hos patres hic ab Hardingo citatos attinet, etsi nonnullorum suspecta nobis fides esse posset (veluti quod Chrysostronus ille, in sua Liturgia pro imperatore Alexio, non ante quingentos post Chrysostronum mortuum annos nato præcatur) tamen neque hanc neque aliam huius generis defensionem confectabor, sed hæc omnia testimonia tantamquam firma & integræ fidei sine vlla exceptione amplectar.

Prius autem quò nostrum ad hæc responsum magis illucescat, & animo facilius concipiatur, scias velim, lector Christiane, ex veterum patrum iudiciis Christum nobis præsentem adesse multis modis. Nam & spiritu suo adest, vt ait Cyrillus: & gratia sua, vt Eusebius Emisenus: & diuinitate ac maiestate sua, vt Augustinus: & fide habitat in cordibus nostris, vt D. Paulus Ita Christus cum summo nostro solatio adest in sacrosancto suo verbo: in mysterio baptismi, & in sacramento corporis sui. Nos crassam duntaxat illam, & carnalem præsentiam, quam hic Hardingus tuetur, repudiamus, in quo antiquos doctrina præstantes patres authores habemus, & nobis conscientias. Nam vt vnum pro multis proferam, sic inquit Augustinus: *Corpus in quo resurrexit, in vno loco esse oportet.*

Cyrillus in Ioan lib 8 c. 7. Emisenus de Conf. distin. 2. Quia corpus. August. tractatu in Ioan. 50. Ephes. 3. August. de cõsecra. dist. 2. Prima.

Hic Hardingus pro more suo aliud quidem probandum suscepit, aliud verò magno conatu probat. Nam Christum in sacramento realiter, & carnaliter præsentem adesse demonstrare cupiens, antiquos patres nominat, qui de hac reali seu carnali præsentia ne verbum quidè fecerunt vllum. Quare cum tantam defensionem suæ autoritatè obiectis sanctorum patrum nominibus conciliare studet, ipsam verò quæstionem orbâ ac desertam relinquit, qui aliud facit, quàm ineptè ludit & populi inscientia turpiter abutitur? Etenim vt ad Chrysostronum & Basilium veniamus, fatemur nos Christum in cælo humanitate sua, & corporis substantia collocatum, esse tamen

in sacramento occultè spiritu suo & gratia. At que hæc responsio licet ad omnia, quæ hic adducta sunt testimonia accommodari possent, ea tamen volui seorsum ac separatim, vt quodque occurrit, excutere.

Hardingus. 3. Sectio.

Chrysostronus quoque eadem precandi forma ac verbis vtitur, in sua Liturgia, siue Missa, in qua etiam legimus quòd sacerdos & Diaconus adorant & colunt, ter dicentes secretò, Deus miseretur mei peccatoris, & quòd populus similiter cum pietate adorat. Itaque quòd adorare iubet, Christum præsentem non obscurè agnoscit, quem quoque eodem tempore in cælo esse fatetur.

Et populus
similiter om-
nis cum
pietate ado-
rant.

Episcopus Sarisburiensis.

Probabile est, inquit Hardingus, Christum in sacramento carnaliter inesse, quandoquidem sacerdos & populus illum adorant. Hæc cõiectura infirmo nititur fundamento. Nunquid enim censet Christum à populo non aliàs adorandum esse, quàm cum illum habent ante oculos positum? Equidem Hieronymus ita scribit de nobili quadam fœmina, nomine Melania, *Ad Christi pedes pronoluta est*: etiam si Christum haud quaquam præsentem haberet. Chrysostronus si similiter Christum in sacramento baptismi nos adorare docet. Ita enim populum affatur, *Et vos, qui accepturi estis baptismum, tenete pedes saluatoris: leuate lachrymis: crine terгите*: non tamè proinde dicturus est Hardingus, Christum corporaliter & carnaliter in aqua baptismi contineri. Sic olim edociti sunt fideles, Christum licet corpore, & re ipsa absentem colere & venerari. Idolatræ solem atque lunam adorabát: neque tamen ea, vt cultum illis tribuerunt, cælo detraxerunt. Hoc itaque sumptum ab adorandi consuetudine argumentum nihil Hardingum iuuat. Et enim Christum in cælo sedentem, non corpore ad oculos præsentem, colendum esse didicimus.

Hieronym. ad
Paulã de obitu
Elesilla.
Chrysostr. in
Marcum hom.
14.

Hardingus. 4. Sectio.

Hoc etiam apertius his verbis explicat: O miraculum, O Dei benignitatem, qui sedet sursum cum patre, & eodem temporis momento omnium manibus pertractatur, & se ipsum tradit iis, qui eum recipere & amplecti velint: fit autem id sine dolo, sine præstigiis, in omnium circumstantium oculis. Quid ais? hæccine tibi digna videntur, quæ contemnantur? *Ex his Chrysostroni verbis manifestum est quòd quanquam sit in cælo Christus, tamen ex eo non euincitur, quin etiam in terra sit, cum hac duo vera simul esse possint.*

Chrysostr. de
Sacerdotio
lib. 3.

Episcopus Sarisburiensis.

Hoc argumentum aliquid efficeret, si modò nullum, nisi carnalis præsentia, miraculum esset. Quòd si autem Hardingus veteres catholicos patres cõsulisset: in sacramento baptismi æquè ac in hoc corporis Christi mysterio miracula inuenire facillè potuisset. Leo inquit: *Deus mirabile nobis sacramentum regenerationis indulgit*. Sic Eusebius Emiffenus: *veniant nunc, qui futura resurrectionis gloriam sũunt: iam nunc de remissione peccatorum digno miraculo resciant fidem suam. Homo in fonte tingitur, &c.* De eodem similiter scribit Chrysostronus: *Nullo pacto de intellectuali per Baptismum regeneratione, & admirabili partu rationem reddemus. Nam & Angeli qui adfuerunt, tam inenarrabilis operis modum minimè possunt enarrare: adfuerunt, tantum, & viderunt: nihil autem operati sunt: sed pater tantum, & filius, & spiritus sanctus.* Hic in baptismo miraculum videmus, & tantum profectò miraculum, quantum ne Angeli quidem Dei possunt enarrare, neque tamen proinde dixerit Hardingus Corpus Christi realiter inesse in sacramento baptismi: adeo sunt hæc argumenta infirmis connexa nodis.

Leo epist. 13.
Homilia 6. fe-
ri 2 de baptis.

Chrysostr. in
Ioan. hom. 24.

At Chrysostroni acris est oratio: ait enim, *Christum in sacra Liturgia præsentem adesse: omnes homines & manibus illum pertractare, & oculis cernere, idque perspicere, & aperte, sine fuco, & fraude.* Sunt ista verba fateor, elata & ardore quodam incitata, multumque superant communem sensum. Sed hic velim Hardingum mihi ingenuè dicere, vtrum restrictum, & nudum horum verborum sensum coniectandum, an potiùs mitem aliquam eorum & lenem interpretationem adhibendam esse existimet. Si enim ipsis verbis rigidè insistat, manifesta ostenditur contradictio: ipsèque Chrysostronus in vnius sententiæ ambitu pugnantia sibi loquutus conuincitur. Primùm enim dicit, *Christum in eo est inuisibiliter, vt sub aspectum minimè cadat*: & tamen postea statim vno fere spiritu affirmat. *Omnes illum oculis suis aperte cernere sine fraude, & præstigiis.* Ad hæc si strictè sumantur ea verba, fatendum nobis necessariò erit, populum verè ac re ipsa, & cernere ipsissimum. Christi corpus, & manibus suis contrectare: quod non solum manifestum mendacium habet, verum etiam hæresin tetriorem, quàm est vlla vnquam à Berengario defensa, quemadmodum ab ipsis Hardingi collegis confirmatur. Miros quidem illos effectus, quos Deus in fidelibus in illo formidoloso sacræ communionis tempore gignit, in quo vniuersum redemptionis nostræ mysterium, quam sumus in Christi sanguine consequuti, exprimitur & adumbratur, Chrysostronus miraculi nomine appellat: atque ideo vt ad accuratiorem de ea cogitationem mētes, animosque hominum erigat, rhetoricis amplificationibus, & verbis inflammatis orationem facit quodammodo exardescere. Sic enim ait: *Christus ante oculos nostros crucifigitur, sanguis eius ex latere profluit, & per totam mensam dimanant, & populum eodem tingitur & rubescit.* Hanc animi elationem

De consecrat.
Distinct. 2.
Ego Berengarius, In Gloia.

elationem atque ^{ex 5. de 14} vocat miraculum : de corporali verò aut carnali vlla præsentia, nullam facit mentionem. Hoc autem tropico & flagrante dicendi genere vsus est, non quò nos ad ipsum verborum sensum reuocaret, sed quò mentes auditorum incitaret, & quasi subditis ignibus inflammaret. Sic Paulus Galatis dicit: *Christus crucifixus est ante oculos vestros*. Sic Hieronymus: *vultus nostri signantur in baptismo sanguine Christi*. Sic Tertullianus: *In passione Domini lauamur*. Sic etiam Gregorius: *Eundem agnum Ioannes ostendendo, Esaias præuidendo, Abel offerendo loquutus est: & quem Ioannes in ostensione, quem Esaias in loquutione, hunc Abel significando in manibus tenuit*. Hæc atque alia huiusmodi dicta stimulos quosdam acriores habent, sicuti & illud Chrysofomi: neque sunt ad verborum momenta exigenda, quod Hardingus non ignorat, sed mansueta quadam interpretatione mollienda.

Galat. 3.
Hieronymus in
psal. 85.
Tertull. de ba-
ptismo.
Grego. in Iob.
lib. 29. cap. 16.

Hardingus. 5. Sectio.

Homilia. 2. **H**ic idem pater corpus Christi in pluribus locis esse, in suis quoque ad populum Antiochenum homiliis, confitetur, comparatione ad Eliam disertè facta. Elias (inquit) melotem quidem discipulo reliquit: Filius autem Dei ascendens suam nobis carnem dimisit: Sed Elias quidem exutus: Christus autem & nobis reliquit, & ipsam habens ascendit. *Nihil potest luculentius dici, quò ostendatur nos eandem habere carnem in terris, quam in cælum sustulit: quam tamen Christus, ut nobis daret, non exiit. Ex his Chrysofomi verbis a docti sumus ut Christi carnem, siue corpus & in cælo & in terris esse credamus, in quibuscunque locis hoc sanctum mysterium rite celebratur.*

Chrysofomi
verba parum in-
tegre relata.

a Falsum: ipsa
enim compara-
tionis ratio cõ-
trarium euincit

Episcopus Sarisburiensis.

Hic locus diligenter à nobis perpenus, non solum se ipse explanat, verumetiam lucem aliis huiusmodi locis non mediocrem adfert. Chrysofomus modum ostendit, quo Christus carnem suam & in cælum sustulit, & fidelibus etiam in terra reliquit: atque in eum finem Christum cum Elia comparat. Nota historia est, quòd cum Elias in igneo curru sublatus esset in cælum pallium suum demisit Elizæo, qui deorsum astitit, quo ille accepto, aquas Iordanis diuisit. Hinc arrepta occasione Chrysofomus ait: *Tanquam maximam hereditatem Eliæus melotem suscepit. Et enim verè maxima fuit hereditas, omni auro pretiosior, & erat postea duplex Elias. Et erat sursum Elias, & deorsum Elias*. Sursum verus Elias fuit naturali substantia, & corporis præsentia: Deorsum fuit Eliæ duntaxat pallium: quod tamen, propter edita ab eo miracula, Eliam vocat. Sic Chrysofomus Eliam Christo, Eliæ verò pallium sacramento comparat: & eo modo Christum esse sursum simul, & deorsum dicit, quo Eliam. Quemadmodum enim Eliæ pallium nomen accepit Eliæ, ita sacramentum corporis Christi, ipsum Christi corpus appellatur. Atque hoc cum illo Augustini dicto optimè congruit. Sacramentum corporis Christi secundum quendam modum corpus Christi est: non substantialiter, vel realiter, vel reuera, sed sicut Eliæ pallium ipse est Elias.

4. Reg. 2.

Chrysof. ad po-
pulum Antio-
che. hom. a.

August. epist. 23.
ad Bonifacium.

Ex his Hardingus argumentum rectè fabricasset hoc modo:

Elias cum sursum esset, verè & re ipsa deorsum in pallio suo non fuit:

Ergo ex hac Chrysofomi contentione sequitur Christi corpus nequaquam esse quidem Realiter, & carnaliter in sacramento.

Hardingus. 6. Sectio.

Quod autem nonnulli natura lege atque ordine cuncta metientes, nihil, quod natura repugnet, euenire posse putent, ideoque corpus Christi, cum sit natura finitum, diuina potestate in pluribus locis diffundi non posse arbitrentur: quam opinionem ipse Iuellus videtur approbare: non erit ab instituto alienum, quanquam ex locis iam citatis contrarium euicimus, testimonium vnius aut alterius antiqui doctoris adducere, in quo disertis verbis confirmatur id, quod iste articulus falsissimè negat.

b Falsum: pari-
ter & contume-
liosum.

Episcopus Sarisburiensis.

Hardingus falsis rumoribus pugnando victoriam se consequuturum sperat. Nam qua veritatis specie, quæue fronte dicere potuit, nos omnia ex naturæ legibus existimare, neque quicquam credere, quod à sensuum iudicio abhorreat? Optimè profectò nouit, nos ex Cypriani, Augustini, aliorumque veterum patrum sententia statuere, Christi corpus mentium esse, non corporum cibum: illudque non ore, non dentibus, non naturali villo ac materiali modo, sed fide tantum, quæ est interni hominis os, spiritaliter comedi posse. Non potest ignorare, nos populum docere corda sua sursum erigere, & (vt ait Chrysofomus) *aquilas in hac vita fieri, & sursum ferri ad portas cælorum, ad usque cælum cælorum, & ita corpori Christi appropinquare*. Nec eum latet, nos docere, Christum Diuinitate sua, spiritu suo, & gratia sua nobis adesse præsentem, & in corporis sui sacramento mitificè operari, vt & in sacramento baptismi. Hoc totum tamen voluit Hardingus naturæ legem, & sensuum nostrorum iudicium appellare. Nos quidem naturæ non plus tribuimus, quàm est necesse, neque immensam Dei potestatem imminuimus. Verum, nõ oportet quælibet inania humani cerebri somnia Dei potestate metiri. Hoc olim argumento vsus est Praxeas Hæreticus contra Tertullianum. Sic enim dixit: *Deus est omnipotens, & potest illud facere, ergo & fecisse credendum*. Tertullianus autè ad ea respondet: *Si tam abruptè in presumptionibus nostris hac sententia utamur, quidnis de Deo confugere poterimus: quasi fecerit, quia facere potuerit. Non autem quia omnia potest facere,*

Cyprian. de ecc.
na Domini.
Cibus mentis,
non ventris.

Chrysofom.
1. Corin. homi.
24.

Tertull. aduer-
sus praxeam.

ideo credendum est illum fecisse: sed an fecerit requirendum. Ita iam hæc noua Catholica Hardingi fides à Tertulliano inanis quædam præsumptio dicitur.

Hardingus. 7. Sectio.

Ambrosius de spirituali duntaxat aspectu-
ne mentis loquitur, non crassam præsentie rationem requirit.

a falsum: Augustinus enim vocat sacrificium laudis & gratiarum actionis.

Ambrosius hæc verba habet: Etsi Christus nunc non videtur offerre, tamen ipse offertur in terris, quando Christi corpus offertur, imò ipse offerre manifestatur in nobis, cuius sermo sanctificat sacrificium, quod offertur. *Iam si verum sit, Christi corpus in terris offerri, quod Ambrosius his verbis affirmavit, idque à Christo ipso, quatenus sacrificium, quod offertur, eius verbo sanctificatur: ex eo consequitur Christi corpus in tot esse locis, in quot quidem offertur. Atque hinc obiter colligi potest, ecclesie sacrificium non esse a gratiarum actionem (sicuti noui nostri magistri docent) sed ipsum Christi corpus quod à patribus, incruentum, & viuificum sacrificium vocatur.*

In psal. 38.

Sacramentum incruentum & viuificum.

Episcopus Sarisburiensis.

Hæc verba nullam omnino faciunt carnalis præsentie mentionem, atque iccirco parum firmo auxilio causam Hardingianam adiuuant. Verum, vt omnem tibi (Christiane lector) dubitationem de Ambrosij hac in re sententia tollā, peto à te vt hæc illius verba in Euangelium Lucæ expendas: *Quæ sursum sunt sapite: non quæ supra terram: ergo non supra terram, nec in terra, nec secundum carnem te querere debemus, si volumus inuenire.* Hoc Ambrosij perpetuum fuit, & minimè dubium iudicium: à quo nos nulla vel amplificacione, vel apparatu verborum abduci debemus. Si nudas literas Hardingus durè premere & conlectari voluerit, vt antè Chrysostomum, ita nunc Ambrosium in vna sententia sibi ipsi dissidentem & repugnātem faciet. Primùm enim ait: *Vidimus principem sacerdotum ad nos venientem: vidimus & audiuimus eum sanguinè offerentem.* Mox addit: *Etsi Christus nunc non videtur offerre, tamen offertur in terra.* Si ad pondus ipsum sonumque verborum attendamus, ista videndi, & non videndi contradictio nullo modo excusari potest. Quapropter vt hoc vitemus incommodum, nobis dicendū est Ambrosium de spiritualibus fidei nostræ oculis loquutum esse, quibus verè Christum semetipsum in cruce offerentem, videmus: quo modo, vt ait Ambrosius, *magis videtur, quod non videtur.* Id fide videtur maximè, quòd corpore videtur minimè. Est enim fides, quàm oculus acutior. Ad eundè quoque modum Augustinus inquit: *Non vides quomodo rubeat pars Christi? interroga oculos fidei. Si crucem vides, attende & cruorem. Si vides quod pendet, attende quod fudit.* De his oculis, & de hoc videndi modo loquutus est Ambrosius, ad quem efficiendum non loci circunstantia, nec corporalis vlla aut carnalis præsentia requiritur. In eandem etiam sententiam Ambrosius ad sanctas quasdam virgines scribit: *Vestras mentes confidenter altaria dixerim, in quibus quotidie pro redemptione corporis offertur Christus.*

Coloss. 3.
Ambrosij in
Lucam lib. 10.
cap. 24.

De iis qui initiatur mysteriis
cap. 3.
August. serm.
119. De tēpore.

Ambrosij de
virgin. lib. 2.

Ex his ita argumentatur Hardingus: *Christus in terris offertur:
Ergo Christi corpus est in multis locis eodem tempore.*

Si hoc argumentum sequeretur, & istud similiter valeret:

Apocal. cap. 13.

Agnus, hoc est, Christus ab origine mundi oblatus fuit:

Ergo Christi corpus in pluribus locis realiter fuit, priusquam in mundo natus esset Christus.

Sic potius argumentum contexuisset Hardingus, & contrā conclusisset:

Christus non nunc realiter aut carnaliter offertur in terris:

Ergo, Christi corpus non est realiter, aut carnaliter in multis locis.

Sed ait Hardingus, *Ecclesie sacrificium non gratiarum actione continetur, quemadmodum à nouis nostris magistris docemur.* Equidem sacrificium nostrum est verum Christi corpus, idque æternum, secundum ordinem Melchisedech, quod semper in Dei conspectu constituitur, sempèrque nobis veniam impetrat, non oblatum à nobis, sed nos Deo patri offerens, pro quo nostrum officium atque munus est, hoc laudis & gratiarum actionis sacrificium Deo offerre. Atque hæc non eorum modò doctrina est, quos Hardingus nouos magistros appellat, verum etiam vetustissimorum, maximèque Catholicorum Ecclesie doctorum. Cuius rei vt vnus testis, instar multorum, à nobis citetur, Augustinus de ea sic scribit: *In illis carnalibus victimis figuratio fuit carnis, quam Christus fuerat oblaturus. In isto autem sacrificio est gratiarum actio, & commemoratio carnis, quam pro nobis obtulit.* Quod si fortè Hardingus Augustinum, vt nouum magistrum repudiauerit, tamen Missæ suæ canonem non debet contemnere. In ea celebranda sic ipse dicere docetur: *Qui tibi offerimus hoc sacrificium laudis: quocirca nisi suam Missam Hardingus valere iusserit, ipse in nouis his magistris necessariò censendus erit.*

Hebræ. 6. 7. 10.
Rom. 8.

Augustin. ad
Petrum Diaconum
cap. 19.

Augustin. in
Ioan. Tract. 50.
Origen. in
Diuerfos. homil. 1.
Origen. in
Matth. tract. 33.
Origen. eodem
tract.

Denique, quem tādē Ambrosij interpretem meliorem & locupletiolem postulabimus, quàm Augustinum, qui eius aliquando fuit auditor? ille nos quot modis Christum apud nos præsentem habere possimus docet, his verbis: *Habes Christum & in presentis, & in futuro. In presentis per fidem: in presentis per signum: in presentis per baptismatis sacramentum: in presentis per altaris cibum & potum.* Ita ab Origene quoque scribitur, iisdē prope verbis: tantum addit, *per Apostolorum prædicationē: quòdque Augustinus per signum, hoc ille per gloriosum crucis signaculum dixit.* Hic ipse Origenes etiam ait: *Si virtus Iesu vnā sit cum eis, qui congregantur in nomine eius, non peregrinatur à suis, sed semper præstō est eis.* Et iterum: *Nihil est contrarium, ipsum Iesum secundum quendam intellectum esse ubique secundum alium intellectum peregrinari.* Tot iam modis Augustinus & Origenes Christum nobis adesse præsentem dicunt: & eodem planè modò dixit Ambrosius *Christum in terris*

in terris

in terris offerri. Ex his sic concludi potest: Christum habemus per fidem, per signum, per baptismatis sacramentum, sine reali aliqua vel carnali præsentia: ergo ipsum similiter habemus in corporis sui sacramento, absque hac reali præsentia.

Hardingus. 8. Sectio.

Chrysoſtomus locum habet longè clarissimum de corporis Christi in pluribus simul locis præsentia, ut *quoniam in multis locis offeratur, tamen non nisi vnus Christus sit. Eius hæc sunt verba: Vnum est hoc sacrificium: alioquin hac ratione, quoniam multis in locis offertur, multi Christi sunt? Nequaquam, sed vnus vbique est Christus, & hîc plenus existens, & illic plenus. Vnum corpus. Sicut enim qui vbique offertur, vnum corpus est, & non multa corpora, ita etiam & vnum sacrificium. Ex hoc Chrysoſtomi loco animaduertere possumus, quid antiqui patres de hoc articulo senserint: idem nempe, quod Catholica Ecclesia hodie proficitur, vnum Christum in pluribus locis offerri, adeo ut & hîc simul & illic plene sit atque perfectè. Perspicimus ergo, quantum apud eruditos patres valeant eorum argumenta, quibus Christum omni potestate suum in plura loca corpus transferendi spoliant. Bernardus, quæ fuerit atate sua ecclesie fides, narrat: Sed vnde hoc nobis, piissime Domine, ut nos vermiculi reptantes super faciè terræ, nos, in quâ, qui puluis, & cinis sumus, te præsentem habere mereamur præ manibus, præ oculis, qui totus & integer sedes ad dextram patris? Qui etiam vnus horæ momento ab ortu solis vsque ad occasum, ab aquilone vsque ad austrum præstò es omnibus, vnus in multis, idè in diuersis locis. Vnde hoc inquam? Certè nō ex debito, vel ex merito nostro, sed ex voluntate tua, & dulcedinis tuæ beneplacito. Paraſti enim in dulcedine tua pauperi De us. In eadem quoque homilia, ecclesiam ad Christi præsentiam cū summa letitia perfruendâ cohortans, inquit: In terra sponſum habes in sacramento, in cælis habitura es sine velamento: & hîc, & ibi veritas: sed hîc palliata: ibi manifesta.*

Chrysoſtomus se ipse interpretatur, vocat enim commemoratiōnem, Exemplar, Recordatiōnem, quæ corporalem præsentiam minimè requirit.

Bernardus vixit à Christo annis 1150.

Episcopus Sarisburiensis.

Hic locus est ab Ambrosio, Primaſio, Remigio, Haimone, Sedulio, simili & eodem prope dicendi genere expositus: fuitque à multis sæpe obiectus, & sæpe à multis explanatus. Si Chrysoſtomo per Hardingum licuisset suam ipsius aperuisse mētem, hic locus nihil obscuri aut ambigui habuisset. Sic enim ait: *Offerimus quidem, sed recordatiōnem facientes mortis eius. Hoc sacrificiū exemplar illius est. Hoc, quod nos facimus, in commemoratiōnem sit eius, quod factū est: Christus enim ait, hoc facite in meam commemoratiōnem. Id ipsum semper offerimus: magis autem sacrificij recordatiōnem operamur.* Hac loquendi varietate Chrysoſtomus animi sui sensum explicauit. Hardingus tamen consultiſſimum iudicauit hæc omnia occultare, & silentio præterire. Sanè commemoratiō, seu figura, seu recordatiō mortis, quam Christum appetit, ad corporalem aut carnalem præsentiam probandam parum facit. Certum est integrum plenumque Christum in omni communionem præsentem adesse, ut Chrysoſtomus ait, non tamen corporali aliqua, aut carnali præsentia: Non enim ita dicit Chrysoſtomus: sed quia gratia sua, & sancto spiritu plene atque perfectè in fidelium cordibus operatur. Augustinus, aliique nonnulli eruditi patres eodem loquendi genere vsi sunt, & Chrysoſtomi mentem cumulatè videntur explicasse. Augustinus sic scribit: *Veritas vna est, qua illustrantur animæ sanctæ. Sed quoniam multæ sunt animæ, in ipsis multæ veritates dici possunt. Sicut ab vna facie multæ in speculis imagines apparent.*

Chrysoſtom. in epist. ad Hebræ. hom. 17.

Augustin. in psalm. 11.

Iterum Augustinus ait: *Sapientia Dei, verbum Dei, Dominus Iesus Christus vbique præsens est: quia vbique est veritas, vbique est sapientia. Intelligit quis in Oriente iustitiam: Intelligit quis in Occidente iustitiam: nunquid alia iustitia est, quam ille intelligit, alia, quam iste?* Similiter dixit Origenes, neque multum à Chrysoſtomi dictione aberrauit: *Et hodie in hac congregatiōe Dominus loquitur: & non solum in hac, sed etiam in alio cœtu, & in toto orbe docet Iesus, querens organa, per qua doceat.* Hoc modo Christus in sacra liturgia præsens adest, quia veritas eius, sapiētia, iustitia, verbum in ea est, quæ admodum in speculo facies, non corporali, aut carnali præsentia. Ad hunc modum scribit Ambrosius: *Cælum aspice, Iesus illic est: Terram intueri, Iesus adest: Si ascenderis in cælum, Iesus illic est: Si descenderis ad infernum, Iesus adest: hodie cum loquor, mecum est: intra hunc punctum, intra hoc momentum. Et, si in Armenia nunc loquatur Christianus, Iesus adest. Nemo enim dicit Dominum Iesum, nisi in spiritu sancto.* Hoc præsentia genere, Chrysoſtomus non modò Christi corpus, quod immortale est, & gloriosum in diuersis locis eodem tempore esse confirmat, sed etiam alium quemlibet hominem pium, quamuis mortalem, ita esse ostendit. Sic enim scribit: *Vidistis charitatis excellentiam, quemadmodum vnum hominem inexpugnabilem reddat, & multiplicet: & quemadmodum vnus in multis locis esse possit: idem & in Perside, & Roma. Nam quod natura non potest, potest charitas. Nam eius hoc quidem hîc erit, hoc autem illic: quin potius integer hîc, & integer illic. Itaque si mille habeas amicos, vel duo millia, perpende, quorsum possit potentia peruenire. Vides quemadmodum Charitas res sit augmentatiua. Hoc enim est mirabile, quod vnum facit millecuplum.*

Augustin. in Ioan. Tract. 35.

Orig. in Luc. Hom. 32.

Ambr. in Luc. lib. 2. cap. 1.

Chryso. ad papulum Antioch. homil. 51.

Idem licet Bernardo quæque responsum dare: quanquam huius hominis in hac causa testimonium minùs valet, utpote qui in ipso deprauatissimo seculo vixerit, annis à Christo plùs minùs mille suprâ centum, quingentis minimùm extra primorum sexcentorum ambitum.

Hardingus. 9. Sectio.

Omnēs ergo hi patres, & ceteri similiter, quos prætermisimus, vna quasi voce consentunt & prædicant, Christum patri ad dextram assidere, & tamen esse eodem tempore præsentem in sacramento,

in cœlo simul & in terra, ac in multis variisque locis existere eodem temporis momento unum eundemque ubique offerri, unicum ac verum ecclesiæ sacrificium. Estque hic articulus tam perspicue tamque dilucide ab illis expositus, ut a Figura, significationes, Tropi, ac Metaphora nullam possint vel imaginem veritatis retinere. Quare recentium Magistrorum argumenta nimis videntur illa quidem peruersa: Christus ascendit: ergo, non est in sacramento: Christus in cœlo sedet ad dextram patris: ergo, non est in & terris: Christi corpus est natura finitum: ergo loco continetur circumscriptione: ergo in multis locis non est.

• Falsum: hæc enim ipsa Ambrosii & Chrysostomi verba figurarum plena sunt, ut ostendat.

Episcopus Sarisburiensis.

Non opus habet Hardingus magnam in diluendis nostris argumentis operam consumere. Eius satis est suo quodam iure sententiam dixisse, omnia recentium horum Magistrorum argumenta præpostera esse, atque peruersa. Sanè, ipsa materia, filiumque libri Hardingiani, cum præpostere argumentandi egregie peritum esse ostendit: alioqui nunquam huiuscemodi argumentationibus ita abundare, atque affluere potuisset. Cæterum, veteres eruditi partes istiusmodi argumentis ab humanitate Christi desumptis, frequenter ac liberè vsi sunt, neque tamen à quocquam proinde nisi, ab hæreticis, de peruersitate sunt vnquam postulati. Augustinus inquit: *Donec seculum finiatur sursum est Dominus: sed tamen etiam hic nobiscum est veritas Domini. Corpus enim in quo resurrexit, in vno loco esse oportet.* Et Cyrillus: *Christus nõ poterat in carne versari cū Apostolis postquam ascendisset ad patrem.* Sic quoque Augustinus ad Manichæum hæreticum, qui Hardingianum hunc errorè non parum olere videbatur, scribens, ait: *Christus secundum presentiam corporale, simul & in Sole & in luna, & in cruce esse non potuit.* Iterum ait: *Christus venturus est illa Angelica voce testante, quemadmodum ire visus est in cœlum id est, in eadem carnis forma atque substantia: cui profectò immortalitatem dedit, naturam non abstulit.* Hæc Augustinus: & his addit: *Qui dicit Christi corpus in cœlo pariter & in terra eodem tempore esse, naturam corporis Christi funditus dissoluit ac destruit.*

De Con. dist. 2. Prima. Cyril. in Ioan. lib. 11. cap. 3.

August. contra Faustum Manichæum lib. 20. cap. 11.

Augu. epist. 57.

August. de unitate ecclesiæ. ca. 10. Matth. 24. Luc. 17.

In summa, ne testimoniorum multitudinem lectorè videar obruere, Augustinus, quasi prælagitione aliqua, insigne quiddam de hac re habet: *His diebus, mox ascendit in cœlum: premunire voluit aures nostras aduersus eos, quos procedentibus temporibus exsurrecturos esse prædixerat, & dicturos: Ecce hic Christus, ecce illic: quibus ne crederemus admonuit: nec vlla nobis excusatio est, si crediderimus aduersus vocem pastoris nostri tam claram, tam apertam, tam manifestam, ut nemo vel obtusus & tardus corde possit dicere, Non intellexi.* Sic quidem antiqui & Catholici patres multum firmamenti & virium habere ea argumenta iudicauerunt, quæ à Christi humanitate, & naturali corporis ipsius substantia petierunt: sed fortasse in nouorum Magistrorum numero omnes hi habendi sunt, & eorum argumenta peruersitatis damnanda.

Act. 1. Act. 3. Philippens. 3. Ioan. 16. Matth. 26.

Thom. in 3. q. 71. ar. 30.

Videamus ergo, quænam Hardingus, eiusque collegæ argumenta excogitarunt. Sic igitur concludunt: *Christus humanitate sua in cœlum ascendit: cœlis oportet eius corpus comprehendere, ut ait, Petrus, Donec omnia restarentur: D. Paulus ait, Nostra conuersatio est in cœlis, unde expectamus seruatorem nostrum Iesum Christum: Christus inquit, relinquo mundum, & ab eo ad partem: pauperes semper vobiscum habetis, me autem non semper habebitis. Ergo (inquit) Christus adhuc in mundo est corporali sua & carnali presentia: Christi corpus est natura ac substantia finitum: Ergo est in infinitis locis: Christus habet duo corporum genera, vnum locale tantum, omnia alterius generis non localia: est in loco, & tamen nullum occupat aut complet locum: Est verum naturalis hominis corpus: neque tamen rotundum est, neque latum, neque crassum, neque breue, neque longum. Nullam habet in se vel distantiam, vel differentiam partium, veluti inter hunc & illum oculum, inter oculum & aurem, aut caput & pedem: sed oculus, auris, brachium, manus, calx, digitus, caput & pes, omnia simul sunt, & singula aliud, & vniuersa vnū. Christi corpus plenum est & integrum in decies mille locis diuersis: & tamen ista omnia vnum tantum corpus faciunt. Ita apud hos homines, vnum est multa, & multa vnū sunt: sursum est deorsum, & deorsum est sursum: Locale est non locale, & non locale, est locale: atque hæc omnia nulla vel diuini verbi, vel cuiusquam veteris Catholici patris autoritate dicuntur. Hæc sunt Catholicæ Hardingi conclusiones, non aliæ profectò, quàm quas Eutyches, Apollinarius, Manichæus, aliique non dissimiles hæretici antiquitus defenderunt: itaq; nunc non debent peruersæ existimari. Atque vt melius possis (humane lector) horum hominum dogmata ac præcepta degustare, quàmque ea sint vera & solida experiri, expende (quæso) hæc Roberti Holcoti primarij apud eos viri verba: *Si fuissent mille hostia in mille locis, eo tempore, quo Christus pependit in cruce, Christus fuisset crucifixus in mille locis. Iterum: Pono, quod tempore illo anima Christi discedens à corpore in cruce, venerit & requieuerit in aliqua hostia. Si sic, tum Christi corpus & mortuum, & viuum simul fuisset.* Hæc Holcotus.*

Holcot. in 4. Sent. q. 3.

1. Timoth. 1. August. in Ioan. Tract. 40.

Hic, Lector, habes Hardingianæ disciplinæ specimen, præ qua aliæ omnes, vt peruersæ & conturbatæ, damnandæ scilicet sunt atque abiiciendæ. Equidem miseret me istorum, qui inanissimis opinionum fluctibus huc atque illuc impelluntur, quique, vt Paulus ait, *Doctores legis esse cupiunt, non intelligentes quid vel dicant, vel affirmant.* Augustinus quidem inquit: *Quando de forma serui cogitas in Christo, humanam effigiem cogitas, si est in te fides.* Hæc res (inquit Hardingus) adeo luculenter est à patribus explicata, vt Figuris, Significationibus, Tropis, ac Metaphoris nullus omnino locus relinquatur. Non ita diceret Hardingus, si lectoris sui rationem vllam haberet. Ex ipso adeo, filo quo hi patres in scribendo vtuntur, Christus venit, & tamen non venit: Christus non videtur, & tamen videtur: Christus manibus pertractatur, & tamen nemo potest illum tangere: Omnes illum sine dolo & fuce vident, & tamen nemo illum videt: Elias est sursum, eodemque tempore

tempore Elias est deorsum. Eliæ tunica vocatur Elias. Chrysofomus & Ambrosius orationis suæ intentum nimis filium remittere & relaxare coguntur, atque his Memoriae, Exempli, commemorationis ac recordationis vocabulis vti. Quid autem ista aliud innuunt, quàm figuras? Hardingus tamē Significationes & figuras exterminatas omni loco ait. Dei populum tam fœdè ludificari immanis est cuiusdam importunitatis.

Hardingus. 10. Sectio.

IN quibus exilibus conficiendis argumentis, ne volunt quidem videri agnoscere, cuiusnam corpus sit, illud nempe, quod Dei proprium est, cuius potestas res omnes complectitur, cuique omnia obsequuntur & parent.

Episcopus Sarisburiensis.

IMo verò ingenuè fatemur & agnoscimus, Christi corpus esse filij Dei corpus, & proinde veri Dei corpus: tamen nos nouimus, neque Hardingum oportuit ignorare, idem illud Christi corpus esse creaturam, atque iccirco non esse Deum. Et sanè, si Hardingus diligenter suæ disciplinæ principia secum reputasset, facilè huius rationis futilitatem agnoscere potuisset. Ei enim aduersatur Albertus Magnus, Doctor in suis primarius. Ita scribit: *Corpus Christi non est in pluribus locis ratione vnionis, sed ratione cōsecrationis, quia consecratur in pluribus locis.* Sic Albertus de Christi corpore pugnantia cum Hardingo scripsit, quanquam cuius corpus esset non nesciret.

Alber. Magnus in Dionys. Eccl. iust. Hierarch. Eutyrian. p. p. epist. 1.

Eutyrianus quidem ait: *Hæc fallendi simplices, atque ignorantes hæreticis occasio fuit, ut quæ ab eo secundum hominem dicta sunt, dicta esse secundum diuinam naturam infirmitatem mentiantur: & quia vnus atque idem est, loquens omnia, quæ loquitur de semetipso, omnia eum de diuinitate loquutum esse contendunt.* Eutyrianus hæreticos olim esse isto Hardingi argumento abufos ait ad populum eo tempore fallendum, quemadmodum nunc facit Hardingus. Sic prisca seculis Saturninus, Manichæus, Marcion hæretici carnis Christi veritatem sustulerunt, quia fuit ea cum Diuinitate vnita & coniuncta. Athanasius autem & Epiphanius Apollinarium hæretici cum affirmasse atque populum docuisse scribunt, Christi corpus vnus esse cum Deitate substantiæ.

Athanas. de incar. Christi. Epiphanius de Ebionæis. το σῶμα χριστοῦ ὁμοῦ σίου ἐστὶ τῷ θεῷ. Euagr. lib. 4. cap. 36. Niceph. lib. 17. cap. 29. Hilar. de Trinit. lib. 10. August. epist. 57. ad Dardanum. Epiph. lib. 3. In breui declaratione de Fide Catholica. ὅς καὶ τὰ ἡμῶν ἑωμασμένον. &c. Vigilus contra Eutychem. lib. 1.

Huius vnionis consideratio Iustinianum Cæsarem induxit in eorum hominum hæresin, qui nominati sunt ἀφθαλοδοξίται, quorum hic error fuit, ut Christi corpus semper gloriosum fuisse, omnique corruptione caruisse dicerent. Eadem quoque Eutychem & piuum illum doctumque patrem Hilarium fefellit, ut supra dixi. Istas omnes hæreses, & hos errores vna Hardingi ratio peperit, cum ipsi authores & magistri, propter summum eumque debitum corpori Christi honorem, nimis illi quidem reputarent, cuius corpus esset.

Est verò, ut antè dixi, Dei corpus. At Augustinus ait: *Non quod in Deo est, est ubique ut Deus:* Et rursus: *Cauendum est ne ita Diuinitatem astruamus hominis, ut veritatem corporis auferamus.* Atque ob eam causam Epiphanius immortalis Christi corporis, quale est nunc in cælo, conditionem exponens, ad hunc modum scribit: *Sedet ad dextram patris in gloria non deponens corpus, sed spirituali quadam conditione in vnus Deitatis perfectione coniungens: quemadmodum corpora nostra, quæ nunc secundum carnem seruntur, resuscitantur secundum spiritum.* Sic pius ille Martyr Vigilus ait: *Caro Christi quando in terra fuit, non erat in cælo: & nunc quia in cælo, non est ubique in terris.* Hic pietate insignis pater, pro certissimo affirmare nō dubitat, *in terris ubique non esse:* idque hac sola ratione cōfirmat, *Quia est in cælo.* Ad extremū autē ita cōcludit: *Hæc est fides & professio Catholica, quam Apostoli tradiderunt, Martyres roborauerunt, & fideles hucusque custodiunt.* Sic veteres Catholici patres antiquitus de corpore Christi senserunt, atque scripserunt: cum interim, cuiusnam hoc corpus esset, satis illi memoria tenerent.

Quia est in cælo.

Hardingus. 11. Sectio.

Sed quandoquidem Iuellis, ceterique sectarij, hosce patres, licet antiquos (Bernardum excipio) atque ab ecclesia pro diuini habitos parui videntur facere, testimonium adducam Martini Buceri, noui è sua schola doctoris, licet nondum quod sciam, in sanctorum canonicorum album inscripti. Iste nouus pater, quem illi tanti æstimant quique Eduardo sexto rege Theologiam Cantabrigiæ professus est, audaciter verèque Realem corporis Christi in sacramento præsentiam asserit. Ait enim, *Christus non dixit, Hoc est spiritus meus, hoc est virtus mea: sed hoc est corpus meum. Credendum igitur est (inquit) Christi corpus ibi esse, illud ipsum corpus, quod in cruce pependit, Dominum ipsum.* Atque ut hoc aliqua ex parte commodius explicare possit solis similitudine vritur, ut contra negatiuam Iuellis defensionem Christi corpus præsens adesse confirmet, idq; realiter, & substantialiter, in quibuscunque locis sacramentum rite administratur.

Hæc illius verba sunt: Ut sol verè vno in loco cæli visibilis circumscribitur, radijs tamen suis præfens verè & substantialiter exhibetur, vbilibet orbis: Ita Dominus etiam si circumscribatur vno loco cæli arcani, & diuini, id est, gloriæ patris, verbo tamen suo, & sacris symbolis, verè & totus ipse Deus, & homo præfens exhibetur in sacra cæna, eoque substantialiter, quam præsentiam non minùs certè agnoscit mens credens verbis his Domini, & symbolis, quàm oculi vident, & habent solem præsentem demonstratum, & exhibitum sua corporali luce. Res ista arcana est, & noui testamenti, res fidei: non sunt igitur huc admittendæ cogitationes de præsentatione corporis, quæ constat ratione huius vitæ etiam patibilis & fluxæ. Verbo Domini simpliciter

Hæc solis similitudo rem omnem illustrat. Substantia enim corporis solis in vno tantum loco præfens adest.

In Cōment. 1. in 16. c. Matth.

est inhærendum, & debet fides sensuum defectui præbere supplementum. *Hic iam videmus, ut Bucerus, quanquam in multis alijs fidei momentis & ipse deceptus fuerit, & alios deceperit, huius tamen articuli veritatem solide liquidoque confirmet. Tantas profectò veritas vires habet, ut nonnunquam ipsi adeo veritatis hostibus confessionem exprimat atque eliciat.*

Noli cum ecclesia pugnare, Iuelle, sed cum ecclesia inimico: cum illo pugna, quem in desciscendo, ab ecclesia inuitatus es, qui tamen veritatis viribus non potuit obniti, quin coactus esset contra te veritatem agnoscere, & confiteri, his disertis verbis: verè, & totus ipse Deus & homo prærens exhibetur in sacra cœna, eoque substantialiter.

Episcopus Sarisburiensis.

In Concil. Calchedon. acti. 1. Concil. tomo 1. in Apologetico Cyrilli. In præfatione Concil. Sardien. Hilarius.

DEi nomen omnibus laudibus afficiatur: neque nos in istis controuersis antiquorum patrum iudicia repudiamus, neque hactenus Hardingus iustam, quod quidem appareat, nactus est eo nomine exultandi causam. Hic nunc Doctoris Buceri auctoritatem adducit, non secus profectò ac olim Eutyches hæreticus, suæ hæreseos patronum citauit Cyprianum, & Nestoriani hæretici Niceni Concilij auctoritatem iactarunt. Quanquam & Bucerus, homo pacis studiosus, ut dissensiones & discordias tolleret, voces quasdam *ad hoc opus* non grauatè approbavit: ut olim eruditus ille pater Osius in Concilio Ariminensi nonnihil Arianis concessit, tamen quid de hac re perpetuò senserit atque statuerit, compertum semper fuit & exploratum. Ipsaque ad id similitudo solis qua vititur, eius sententiam non sinit esse ambiguam. Quemadmodum enim corpus, orbisque solis vnum certum cœli locum occupans, radios suos longè latèque diffundit, & mundum arcanis quibusdam viribus imbuit, ita quoque Christus, sol ille iustitiæ vno loco circumscriptus, & ad dextram Dei sedens, radios similiter suos iacit, atque in fideles influit, eosque sustentat, non nuda quadam imaginatione seu inani opinione, sed verè, substantialiter, & re ipsa. Et sicut sol mundum radiis suis absens magis fouet & recreat, quàm si ipsa eius substantia ac globus hic in terra statueretur: sic etiam corpus Christi in ipsa carnis nostræ substantia ac natura ad patris sui gloriã subuecti, ibi que veniam peccatorum nostrorum perpetuò implorantis, multò est nobis iucundius, multòque magis & corpora nostra & animas cœlesti suæ & spiritali virtute exhilarat, quàm si aspectui nostro prærens carnaliter adesset. Atque ut sol non cœlo delapsus, non locum mutans, nobis tamen intra domos, præ oculis, præ manibus, in sinu prærens adest: ita sanè Christus in cœlo remanens, non è loco superiore veniens, nec suum illic locum relinquens, nobis nihilominus prærens adest in cœtibus, in cordibus, in precibus, in baptisimi mysterio, & in corporis sanguinisque sui sacramento, Itcirco Ambrosius ait: *Maria, quia quærebat in terra, tangere non potuit: Stephanus tetigit, quia quærebat in cœlo.* Iterum Ambrosius: *non enim corporali tactu, sed fide tangimus,* & proinde rursum ait Ambrosius: *Stephanus intra cœlos Dominum cernit absentem.* Sic Origenes: *Per Euangelistarum & Apostolorum predicationem: per sui sancti corporis & sanguinis sacramentum: per gloriosum crucis signaculum nobiscum Deus.* Sic Augustinus: *Os stulta infidelitas persequentis. Si quæris exilium, quo Christianus iubeatur ire, prius, si potes, iuueni, quo Christus cogatur exire.* Iterum, sic ad piam viduam Italicam scribit: *Non debes te desolatam arbitrari, cum in interiore homine habes Christum presentem per fidem in corde tuo.* Sic iterum: *Non est Iudeus, non est Græcus, &c. Sed omnia & in omnibus Christus.* In eundem sensum Hieronymus dicit: *Tangat digitulo, & vltro exhibimus: Domini est terra, & plenitudo eius: Christus loco non tenetur inclusus.*

Ambr. in Luc. lib. 10. cap. 24. Ibidem. Ambr. Sermo. 58. de Maria Magdal. Origen. in diuersos euangelii locos. hom. 1. August. de natali 8. Cypr. Serm. 12. Idem epist. 6. Aug. de Sermonibus Domini in monte lib. 1. Hieronym. aduersus errores Ioan. Hierosol. August. in Ioan. tract. 12. Bernardus in Cant. Cantico. rum Serm. 26.

Orig. in Math. tractatu 33.

Leo ad Palatinos. Apocalyp. 2.

Act. 9.

Hoc modo Christus nobis prærens adest: hoc modo Christum tangimus: hoc modo Christum cernimus: istud verò quicquid est, fide perficitur, nec eget locali, aut carnali præsentia. Ob eam causam Augustinus ait: *non rectè tangitur, id est, non rectè in illum creditur.* Sic Bernardus: *Tangitur, sed affectu, non manu: voto, non oculo: fide, non sensibus:* Nos itaque didicimus Christum nobis adesse, non modò, ut Hardingus ait, ad breuissimum & minutum tempus, in quo neque suauitas vlla, neque solatium inest: sed etiam verè, efficaciter, atque adeo, si eo vocabulo delectatur, Substantialiter, & in perpetuum, quoad mundi fabrica dissoluetur. Neque sanè Christi præsentia labefactare existimandus est, quisquis istud crassæ ac carnalis præsentia figmentum respuit. Origenes dicit: *Si virtus Iesu congregatur cum his, qui congregantur in nomine eius, non peregrinatur à suis, sed semper præstò est eis.*

Hæc pauca, vti spero, perspicuè declarant, nos ab ecclesia Dei neque descivisse, neque contra ecclesiam dimicare. At tu Hardinge, splendido hoc ecclesiæ titulo amictus hominum aspectum latere te posse confidis. Cæterum, ut duo sunt fidei genera, ita quoque ecclesiarum genera sunt duo: hæc vera, illa falsa: vestra ecclesia, Dei verbo nunc profus desituta, instar est laternæ lumine carentis. Leo scribens contra quosdam homines vestri simillimos, sic ait: *Ecclesiæ nomine armamini, & contra ecclesiam dimicatis.* Ita Ioannes in Apocalypsi inquit: *Qui se dicunt Iudeos (id est, Dei populum) sed sunt synagoga Satanae.* Desine tandem Hardinge sic contra Deum dimicare: desine cum tua ipsius conscientia bellum gerere: Durum est tibi sic in stimulum impingere. Quantò quidem magis pugnas, tantò magis, magisque inopiam tuam prodis: hæc pigmenta, atque has umbras euanciscere necesse est: Deus eiusque veritas victoria potentur, Amen.

Hardingus. 12. Sectio.

Quam autem (ut paucis complectar) præcipua illorum argumenta, qui corpus Christi non posse in multis locis simul esse contendunt, à natura desumpta sunt, quam quidem existimant hoc articulo violari

violari & pene aboleri cogitare debent Deum naturæ parentem, posse in corpore agere id quod est supra corporis naturam salua interim atque incolumi natura. Quod profecto Platoni Ethnico philosopho si reuivisceret facile persuaderetur. Is enim interrogatus quid esset natura, respondit: Quod Deus vult. Atque iccirco credimus Enoch & Eliam, natura adhuc mortales, Diuina virtute in corpore viuere: idque supra naturam. Abacuck fuit eadem virtute subleuatus, & temporis momento è Iudæa in Babylonem perlatus, integra eius natura. D. Petrus diuino munere secundum naturam in terra ingressus est: idem diuino etiam munere supra naturam in aquis ambulauit. Christus iuxta assumpta naturæ conditionem morte affectus est in corpore: idem Christus diuina sua potestate cum corpore suo intrauit ad discipulos per occlusas fores.

Hardingus non satis attendisse videtur, quid Plato senserit.

Episcopus Sarisburiensis.

NOSTRA argumenta non naturæ duntaxat ratione, sed certa etiam exploratæque Dei voluntate nituntur: huiusmodi autem argumentis, patres olim orthodoxi de humanitate Christi differentes, contra Apollinarium, Manichæum, Eutychem, aliosque consimiles hæreticos, vt confueverunt: idque sine cuiusquam reprehensione factitarunt. Etenim naturalis ratio suis conclusa finibus veritatis diuinæ non inimica, sed filia existimanda est. Quapropter rationis expertem necesse est esse cum, qui sic sine causa succenseat rationi. Verum Hardingus non modò scripturarum doctorumque in ista causa, verum etiam rationis autoritate caret. Quod ad Platonem attinet, fuit quidem Hardingus in aliquas a gustias coniectus, cum Physicum philosophum coactus esset in medium producere, ad probanda Christi mysteria. Hæc res intra hosce paucos centenarios annos multis modis tentata fuit: Dialecticis: Philosophicis: Metaphysicis: veterum patrum nominibus. Cum autem ista omnia nihil adiuuenti adferrent, excogitarunt tandem & in lucem protulerunt *Animosam fidem*, id est, fidem nullo Dei verbo stabilitam, ad incerta quæque credenda pronam ac facilem. Postremò cum hæc quoque eos deficeret, vt pote nullo constituta fundamento, miraculorum fati & portentorum finxerunt, eaque illi adiunxerunt: tunc demum nihil defuit ad rem egregiè strenuèque confirmandam.

At Plato inquit: *Natura est, quod Deus vult*. Primùm, quid si Hardingus Platonis mentem non intelligat? tum quid si Plato nunquam assequutus fuerit, quid hinc Hardingus velit? Nunquid oportet Platonis nomen singulis Hardingi somniis confirmandis inferuire? Plato ait, naturam esse quicquid Deus voluerit. An ergo nobis dicendum erit, frigidum esse calidum: album esse nigrum: accidens esse sine subiecto: subiectum sine accidentibus: corpus non esse corpus: naturam finitam esse infinitam? Quam verò nouam & inauditam Philosophiam excogitauit nobis Hardingus? Isti homines nullam respuunt telum quantumuis inutile, si modò aliquid omnino illorum causam iuuare posse videatur.

Epicuræi Philosophi Deum fingebat in cælo otiosum & quietum sedere, nullamque gubernandi mundi curam aut molestiam suscipere: & proinde naturam fortuitò tantum à seipsa regi, nulli certo Dei imperio aut moderationi subiectam, & quicquid in tota rerum natura fieret, ab alia quauis causa, non à Deo proficisci. Contrà Stoici Deum nihil aliud esse, quàm naturam commenti sunt, atque idè omnia necessitate fatòque euenire, Deumque nullum posse miraculū, nec omnino quicquam contra communem naturæ legem efficere. Hæc ambo commenta Plato breui isto responso refutauit, *Natura est, quod Deus vult*. Hoc autem nihil aliud est, quàm naturam Deo subiectam, & obsequentem esse, nihil naturæ vel fortuitum, vel necessarium accidere: sed Deum omnia nutu suo administrare, causalque, quas vocant, naturales diuinæ tantum volūtatis esse instrumeta. Quam ob causam naturam aliqui equo comparant, Deum equiti, qui naturam quasi fræno quodam moderetur, eamque, vt volet, regat. Propterea Origenes inquit: *Anima mundi est virtus Dei*. Et Basilius: *Mundus est schola animarum, quæ nobis Dei cognitionem tradat*. Iccirco fuit quidem Deus ea potestate vt posset mare diuidere: solem retrahere & inhibere: terrâ aperire: efficere vt fluuius Iordanis instar muri consisteret: Ignem ne exureret, aquam ne fluctu obrueret, reprimere. Si harum rerum causam quisquam velit indagare, nullam nisi Dei voluntatem reperiet. Huius rei gratia Simonides philosophus dicere solitus est. *Solus Deus est Metaphysicus*, & Pindarus non aliam ob causam Deum appellauit *ἀπείροτατος*, id est, optimum & peritissimum artificem. Similiter Augustinus ait: *Quomodo est contra naturam, quod Dei sit voluntate, cum voluntas tanti conditoris sit cuiuscunque rei natura*. Hæc fuit sine dubio Platonis sententia: nunc argumenta Hardingi inspiciamus.

Natura est quod Deus vult: Elias & Enoch adhuc suis corporibus viuunt: Abacuck correptus est: & ad Babylonem perlatus: D. Petrus in mari ambulauit: Ergo Christi corpus eodem tempore est in mille locis. Hæc argumenta tenent à posse ad esse, sicutque Manichæo & Eutychemi hæreticis multò quidem aptiora: in scholis verò Catholicis nullum locum habent.

Sed vnde Hardingus tam cognitam hæbet & exploratam Dei voluntatem: vnde nouit Deum vel le vt corpus Christi in mille simul locis sit: vt vbique sit: vt infinitum sit: vt nullum denique corpus sit? Hoc certè antiqui patres, quantum quidem ex illorum scriptis colligi possit, nunquam intellexerunt. Contrà dixisset rectius, ita Deo visum esse, vt Christus naturalè humani corporis substantiam susciperet, vt que per omnia fratribus esset suis similis, & vt illius corpus creatura esset, atque sicuti ait Augustinus, *in vno loco esset*. Hęc est Dei nota certaq; voluntas, & hæc proinde si Platonem sequimur, natura est. Augustinus ait, quemadmodum est à nobis antè citatus: *Christus corpori suo immortalitatē dedit naturam non abstulit*. Tantum scilicet ex Platone naçtus est Hardingus.

Origen. περί ἀρχῶν lib. 2. cap. 1. Basil. Hexameron Hom. 1. ἡ χάρις ἐστὶν οὐκ ἀλλοτρίως ἀπὸ θεοῦ ὡς πῶς πᾶσι δίδωται.

August. de ciuitate Dei lib. 21. cap. 8.

Hebr. 1. August. de cont. cra. di. 2. prima; Aug. epist. 57.

Hardingus. 13. Sectio.

Christus in ultima sua cena secundum naturam cum duodecim discipulis assedit & locum inter eos visibiliter occupavit ad secundum divinam potestatem corpus ipse suum manibus suis ibi tenuit invisibiliter. Nam ut ait ^a Augustinus Ferebatur manibus suis, ubi natura quidem cessit, atque illius corpus in pluribus locis fuit. Certè non est abbreviata manus Domini, eius potestas æquè non est magna ac olim fuit. Non sit itaque nobis dubium, quin possit natura finita perinde ut infinita uti. præsertim cū corporis eius natura sit post resurrectionem à mortuis glorificata. Et ut viuis non sunt in mortuis querendi, ita quæ Dei potestate supra naturam sunt ad naturæ normam exigere non debent.

Episcopus Sarisburiensis.

Augustinus inquit, Christus ferebatur in manibus suis, Hæc verba sæpe obiecta sunt: videnturque primo aspectu ad rem Hardingianam accommodata: sed penitus excussa & examinata faciliem præbent promptamque responcionem. Primum, omnes norunt ac confitentur Augustinum in hisce repetendis verbis, vel translationis vitio, vel alio quopiam errore deceptum fuisse admodum, illudque pro scriptura usurpasse, quod quidem neque pars vlla est scripturæ, neque omnino alicubi reperitur. Quod enim ait, *David ferebatur in manibus suis*: ipse textus ita sonat: *Collabebatur in manibus eorum*. Atq; Basilius quidem ita recitat & interpretatur illum locū: *παραστέλλεται ἐν ταῖς χειρῶν αὐτῶν*. Augustinus igitur in textu lapsus, vim verbis afferre coactus est.

At Hardingus ait, Augustini disertæ verba sunt, *Christus ferebatur in manibus suis*. Iniquum profectò est & iniurium, Doctorum sententias ita circuncidere atque amputare: paucisque verbis illatis cætera prætermittere, eaque præsertim, quæ rem attingunt multumque lucis possunt toti sententiæ afferre. Non enim dicit Augustinus, Christum realiter, substantialiter, & reuera se manibus suis tulisse, ut hîc falsò positum est: neque ut de suo adiecit Hardingus, *Divina sua potestate & invisibiliter*: verum contrà, sic se ipse his verbis interpretatur: *Ipse se quodammodo porta bat*. Vocabulum istud quodammodo in scholis vocatur *terminus diminuens* ac sæpe in disputando errorem gignit. Hæc enim *Quodammodo*, & *verè*, semper contraria sunt. Sic Augustinus ait: *Sacramentum corporis Christi secundum quendam modum corpus Christi est*. Modum autem istum ita explicat: *Nisi enim sacramenta similitudinem quædam earum rerum quarum sacramenta sunt, haberent, omnino sacramenta non essent*. Similiter Bertramus: *Secundum quendam modum corpus Christi est: modus hic in figura est, & in imagine*. Ipsa quoque indocta glossa super decretis hunc modum similiter interpretatur: *Cæleste sacramentum, quod verè representat corpus Christi, dicitur corpus Christi, sed improprie: unde dicitur, suo modo, sed non rei veritate, sed significante mysterio: ut sit sensus: vocatur corpus Christi, id est significat corpus Christi*. De eo autem, quod Christus manibus suis tenuit, Augustinus panem fuisse confitetur: lic enim ait: *quamvis panem quem Dominus gestavit in manibus, oculis suis, non aspexerint*: Ille panis tamen, quia est corporis Christi sacramentum, quodammodo, ut dicit Augustinus, Christi quoque corpus appellatur. Sic sæpe Augustinus utitur hac voce quodammodo: exempli causa, sic scribit: *Ecclesia quos lucrata fuerit aliquo modo, eos manducat quodammodo*. Iterum in eundem Psalmum: *Quid est habere cornibus, nisi quodammodo crucifigi? Figura est ista de Christo*. Hoc modo dicit Augustinus Christum quodammodo, non verè, non re ipsa, sed in sacramento, aut figura suis se manibus gestasse.

Sed instabit Hardingus, & illud Augustini virgebit, *Hoc quomodo intelligatur in ipso David secundum literam non invenimus: In Christo autem invenimus*. Ideò inquit, hoc in Christo verum esse necesse est secundum literam. Ille error ex eo nascitur, quod Augustinus dixit, *secundum literam*: hoc autem aliquando pro literalis sensu, vel ipso vocabulorum sono capitur, aliquando pro historico sensu, id est, pro ordine seriæque historiæ. Augustinus ergo ait, secundum literam, id est, historiam de Davide scriptam, nobis non constare, illum manibus seipsum suis portasse: Christum autem quodammodo, hoc est in sacramento ad hunc modum se gestasse, ex ipsa Evangelij historia: seu secundum literam perspicuum est. Quod autè ista vocabula secundum literam ita viturpata crebrò fuerint, cuius manifestum esse potest, qui antiquorum patrum scripta diligenter evoluerit & observaverit. Primum, Augustinus in eo ipso loco de hac re ita scribit: *In regnorum libris, ubi omnia nobis scripta sunt, quæ pertinent ad res gestas David, non invenimus hoc*. Rursus in eodè loco: *Christus cum commendaret corpus & sanguinem suum, humilitatem suam commendavit, in eo, quod in ipsa historia scriptum est in illo quasi furore Davidis*. Hoc illud est quod Augustinus his verbis significare voluit, *secundum literam*. Quod verò hæc vox *litera*, sæpe idem valeat, quod *historia*, multis modis apparet. Augustinus sic dicit: *Ambrosius cum tractaret hunc locum ait: nec historia, nec litera docet, Mariam gladio finivisse vitam*. Sic Hieronymus: *Escam dedit timentibus se*: In tempore famis pavit Eliam: in solitudine pluit Manna Iudæis. Addit, *Et hoc secundum literam*, id est, secundum historiam. Similiter Gregorius: *Subditur quod de eo minime scriptum legitur: effudit in terram viscera mea, ex qua re necesse est ut dum ista iuxta literam invenire non possumus, ea, quæ in verbis eius secundum historiam sonant iuxta spiritum inquiramus*. Augustinus itaque his verbis, *secundum literam*, utitur, non pro literalis sensu, ut isti homines contendunt, sed pro memoria atque intelligentia historiæ de Davide scriptæ. Debit Hardingus meminisse eminentias Doctorum sententias, non habere satis firmitatis ad efficiendum, quod vult: quanquam vehemèter credibile est Hardingum non propter incipientiam, sed de industria hoc vocabulum quodammodo omisisse, & scientem volentemque Augustini sententiam depravasse, atque corrupisse. Augustinus sanè nihil horum verborum habet, neque *divina potestate*: neque *invisibiliter*: neque

natura locum dedit: neque Christus fuit in pluribus locis, quam uno.

Hardingus: 14. Sectio.

ATque ut omnes absurda & carnales cogitationes remoueantur, ubi verè Christiani homines credant, corpus Christi in pluribus locis simul esse, illud ita esse in mysterio intelligunt. In mysterio autem esse, non est loco concludi, sed per diuinam potestatem præsens fieri ea ratione ac modo, quo ipse Deus nouit, ita profectò ut humanam rationem longe superet, neque quicquam habeat in natura rerum simile. ^a Quò illud insigne Augustini dictū apud referri potest: O homo si rationem hinc à me poscis, non erit mirabile: exemplum quæritur, non erit singulare. Si diuina operatio (inquit Gregorius) ratione comprehendatur, non est mirabilis: neque fides meretur aliquid, cui ratio humana fidem facit.

Quod in mysterio sit nullam requirit corporalem localem præsentiam a falsum: Hæc n. Augustini, Gregorijque verba nihil ad sacramenti rationem pertinent.

August. e. pist. ad Volustianum. Item sermo ne 159. de tempore.

Episcopus Sarisburiensis.

Esc in mysterio cum circumstantiam locique necessitatem nullam postulat, ut supra respondimus, tum corporalem aut realem præsentiam minimè requirit: quin contrà, Si Christi corpus reipsa præsens adesset, idque crasse & carnaliter, sicuti Hardingus imaginatur, tum certè mysterium non esset omnino. Namque adesse in mysterio, & corporaliter seu carnaliter adesse, sibi inuicem sunt contraria. Atque ideo Glosa, quam supra citauimus, ait: Sacramentum dicitur corpus Christi, non rei veritate, sed significante mysterio.

De consecr. di. 2. hoc est. in Glosa.

Quòd autem amplius dicit, hanc mysticam præsentiam Deo soli cognitam esse, opinor etiam nostro Hardingus, & nemini præterea: hoc profectò totum nihil aliud est, quam religiosa quædam insipientia, ad perstringendos simplicium & imperitorum animos inuenta. Scripturæ enim sanctique patres nullum agnoscunt huiusmodi mysterium. Sacramentum baptismi mysterium est, non minùs quam sacramentum corporis Christi: & quemadmodum Christus est in hoc præsens, ita quoque in illo præsens similiter adest, id est, verè, reipsa, efficaciter: non tamen crasso isto carnalis præsentia modo, quem Hardingus statuit. Illæ Augustini atque Gregorij sententiæ ad Christi Incarnationem, ad diuinæ humanæque naturæ coniunctionem, & ad alios consimiles articulos, ac fundamenta religionis Christianæ solummodo spectant, in quibus natura atque ratio locum habere nullum possunt: & proinde ab Hardingus trahuntur ad causam alienam. Neque potest Hardingus verè dicere, in illis locis mentionem aliquam, vel verbum adedò vllum esse factum de sacramento. Quapropter videri posset Hardingus dedita opera voluisse Lectorem è recta via deducere, eumque docere sic argumentari:

Christus miraculosè carnem accepit de beata Virgine:

Ergo, Christi corpus est realiter & carnaliter in sacramento.

Est sine controuersia verissimum religionis nostræ fidem rationis disquisitione non posse probari. Verùm quodque ingenij humani commentum non est pro fide Christiana habendum. Paulus ait: *Fides ex auditu: auditus ex verbo Dei.* Equidem nouum hoc Hardingianæ fidei figmentum veterum Catholicorum patrum ætate nec natum fuit, nec hominibus notum: quemadmodum ex ipsis adeo patrum monumentis intelligi potest. Nam ut alios mittam, quos in hac causa obiter, ut occasio tulit, recensui, Augustinus de hac re ex professo scribit ad Dardanum in hunc modum: *Noli dubitare ibi nunc esse hominè Iesum Christum, unde venturus est, memoriterque recole, & fideliter tene Christianam confessionem, quoniam resurrexit à mortuis, ascendit in cælum, sedet ad dextram patris, nec aliunde quam inde venturus est, ad viuos mortuosque iudicandos. Et sic venturus est illa Angelica voce testante, quemadmodum ire visus est in cælum, id est, in eadem carnis substantia atque forma, cui profectò immortalitatem dedit, naturam non abstulit. Secundum hanc formam (humanam) non est putandus ubique diffusus. Cauendum est enim ne ita diuinitatem astruamus hominis, ut veritatem corporis auferamus. Iterum, vnus Christus Iesus, ubique per id quod Deus est: in cælo autem per id quod homo. Rursus, Semper quidem diuinitate nobiscum est: sed nisi corporaliter abiret à nobis, semper eius corpus carnaliter videremus.* Hæc verba diligenter notanda & obseruanda sunt. Si Christus hinc corporaliter adesset, carnaliter videretur: Ergo ex Augustini iudicio, Si Christus in sacramento adesset corporaliter nos illum in sacramento carnaliter cerneremus. Iterum Augustinus: *Et abiit, & hic est: & rediit, & nos non deseruit. Corpus enim suum intulit cælo: maiestatem autem non abstulit mundo. Iterum: Pauperes semper habebitis vobiscum, me autem non semper habebitis. Accipiant & hoc boni, sed non sint solliciti: loquebatur enim de presentia corporis sui. Nam secundum maiestatem suam, secundum prouidentiam, secundum ineffabilem & inuisibilem gratiam impletur, quod ab eodem dictum est, Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi. Secundum carnem autem, quam verbum assumpsit, secundum id quod de Virgine natus est, secundum id quod à Iudeis prehensus est, quod ligno confixus, quod de cruce depositus, quod linteis inuolutus, quod in sepulchro conditus, quod in resurrectione manifestatus, non semper habebitis vobiscum.* Et iterum: *Dominus consolatur nos, qui ipsum iam in cælo sedentem manu contrèctare non possumus, sed fide contingere.* Rursus: *Si illi propterea crediderunt, quia tenuerunt, & palpauerunt, nos quid facimus? Iam Christus ascendit in cælum, & non est venturus, nisi in fine, ut iudicet de viuis & mortuis.* Sic Origenes dicit: *Christus secundum diuinitatis suæ naturam*

Rom. 16.

August. Epi. 57.

Cui profectò immortalitatem dedit: Naturam non abstulit. Cauendum est ne ita diuinitatem homini astruamus, ut veritatem corporis auferamus. August. de verbis Domini in Euang. secundum Ioan. ser. 60. Augu. in Ioan. tractat. 50. ibidem.

August. in Epi. Ioan. tract. 1. August. in Epi. Ioan. tract. 2. Origen. in Marth. 33.

Idem in eadem
hom.
Hieronymus in
prouerb. libr. 7.
cap. 8.

non peregrinatur à nobis, sed peregrinatur secundum dispensationem corporis, quod suscepit. Rurfus: Nec est homo, qui est, ubicunque duo, vel tres in eius nomine fuerint congregati, neque Christus, ut homo nobiscum semper est usque ad consummationem seculi. Sic etiam Hieronymus habet: Christus non est corporaliter in Ecclesia: surgens enim à mortuis ascendit in cælum.

Ambrosium, Gregorium, Cyrillum, Basilium, Vigilium, Fulgentium, Didymum, Bedam, alióque priscos patres prætermitto. Sic tum illi de corpore Christi fenserunt: hanc catholicam esse fidem iudicarunt. Quanquam neque erant eo nomine pro nouis magistris condemnati: neque solius naturæ iudicio nitebantur: neque homines peruersis rationibus captabant: neque erant oblitii Christi corpus cuiusnam corpus esset: neque immensæ Dei potestatis inimici habiti sunt: neque Ecclesiæ bellum intulerunt. Hardingus autem contrà nouis suis editis commentis Manichæos, Apollinartistas, Eutychianos, alióque nonnullos teterrimos, & iam olim damnatos hæreticos tuetur, & patrociniis suis defendit.

FINIS.

DE ELEVATIONE, ARTICVLVS SEPTIMVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL sacerdotem tum sacramentum supra caput sustulisse.

Hardingus.

V ANTI hæc ceremonia estimada, & quo numero habenda sit, Catholici Christiani homines, quos aduersarios vestros appellare soletis, Iuelle, eque ac vos intelligant. Quod autem ad iocationes tuas attinet in quibus alterius instar Luciani, in Ecclesiæ sacramenta & religiosum eorundem usum ludis, istos vniuersos articulos primaria nostra religionis mysteria, & præcipuas clauas vocans, sine quibus doctrinam nostram debilitari & corruiere necesse sit: Tu velum scias & hunc, & alios nonnullos articulos à te negatos, & quos tibi probari desideras, huiusmodi nec esse, nec unquam habitos fuisse. ^a Hæc sacramenti eleuatio seu ostentatio inter summa mysteria ac clauas religionis nostræ non numeratur: & sine illa Catholice Ecclesiæ doctrina optimè defendi potest, & salua consistere. Sed sanè videris non tam curare quid dicas, quam ut aliquid dicas, quò macula aliqua Ecclesiæ aspergere videaris: in quo tamen tibi ipsi labem, quam opinaris, maiorem inuris: & reuera facis ut in Christianorum hominum cœtum, præsertim qui eruditione valent, prodire posthac præ pudore erubescere debeas. Etenim ut alios complures articulos nimium tu quidem temerè, & ut verius dicam, impiè negasti, & de certissimis tuis rationibus te magnificè iactasti atque ostentasti, ita etiam hic fecisti. Euoluentes enim antiquorum patrum scripta istam ceremoniam ab ^b Apostolorum temporibus ad hunc usque diem usurpatam inuenimus. Sanctus Dionysius qui fuit Pauli discipulus, ostendit sacerdoti solenne fuisse sua ætate post consecrationem tremenda mysteria ^c eleuare, ut à populo conspici possent. Hæc sunt illius iuxta Græcum exemplar verba: Pontifex diuina munera laude prosequutus, sacrosancta & augustissima mysteria conficit & collaudata in còspectum agit, per symbola sacrè proposita. In hunc locum peruetustus ille Græcus Scholiastes sic scribit: Τὸν κειρισμὸν καὶ τὴν ὑψώσιν τῆς μιάς εὐλογίας τῆ θεῆς ἀπὸ τοῦ φησὶν, ὅτι ὑποὶ ἱερῆς λέγων, τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις. hoc est, loquitur de vnius benedictionis, nimirum panis diuini eleuatione, quem pontifex in ^d sublime attollit, dicens sancta sanctis: In ^e Basiliæ ac Chrysostomi Missis hæc verba inueniuntur: Sacerdos eleuans sacrum panem dicit sancta sanctis. In Chrysostomi Missa legimus quòd populo ad exemplum sacerdotis & diaconi genua flectente, cum diaconus sacerdotem videt manum porrigentem, & sacrum panem accipientem πρὸς τὸ ποιῆσαι τὴν ἁγίαν ὑψώσιν, εὐφρονέει πρόσωπον. i. ad sacram eleuationem peragendam, palàm edicit, Attendamus: & tum sacerdos eleuatum tenens dicit sancta sanctis.

Ampliochius, cuius supra fecimus mentionem, in vita Basiliæ de mirifica illa Missæ celebratione ab eo facta loquens, inter alia sic dicit: Et post finem orationum exaltauit panem sine intermissione orans & dicens, Respice Domine Iesu Christe, &c. Idem quoque Basilius de sacramenti eleuatione intellexit iuxta Occidentalis Ecclesiæ consuetudinem, quod in libro de spiritu sancto scripsit in hunc modum: Inuocationis verba dum ostenditur panis eucharistiæ (hoc est ^f sacramenti sub forma panis) & calix benedictionis, quis sanctorum nobis scripto reliquit: multa illic commemorat quæ sunt magni momenti atque ponderis in Ecclesia, quæ nos ex traditione tantum accepimus, nec possunt à sacra scriptura confirmari. Quod autem mos esset sacra mysteria, ijs qui adsunt in sacrificio ostendere, præsci Doctores pluribus in locis declarant.

f Falsum: in praua interpretatione situm.

Ecclesiast.
Hierar. c. 3.

Cap. 17.

rant. Chrysostomus illius modum explicat, dicens eos qui indigni iudicati sunt, & atroces peccatores fuerunt, templo exclusos fuisse, dum sacrificium offerretur, dumque Christus, & ille Domini agnus immolaretur. Quibus hoc modo exire iussis è templo, tum altaris vela sublata sunt, quòd sacrosancta mysteria cerni possent ab hominibus, atque eo pacto eorum mentes maiore religione profunderentur, & ad reuerentiam ac³ adorationem corporis Christi, quod in illis presens adest, excitarentur. Atque hæc à nobis de eleuatione, seu subleuatione sacramenti hæctenus dicta sufficiant.

Episcopus Sarisburiensis.

HVnc articulum Hardingus, vt rem parui momenti, nec inter præcipuas religionis suæ clauces numeratum quadam ex parte reprobare videtur, in quo nihil video, quòd minùs turò possim ac facillè ei concedere: illud modò simul adiungo, quòd quanto quidem leuior est, tanto quoque minùs in se mali habet. Atqui ante paucos annos longè aliam existimationem habuit, & summa feueritate vindicatus fuit, utpote qui adorationem illam ipsorum contineret, in qua integrum Missæ suæ decus atque ornamentum inesset. Sacerdos, qui ea non vteretur, impius habebatur: populus qui eam improbaret, sceleratus: primarij illorum doctores in exquirenda huius mysterij causa & significatione vehementer sese torserunt, nec dum eam potuerunt inuestigare. Hæc quanquam ita sint, nunc tamen res hæc leuissima, ac nullius pene momenti habetur, vt ea vel sublata, nullum sit Ecclesiæ damnum accessurum. Verùm vt hîc Hardingus suam doctrinam absque hac eleuationis ceremonia defendi & integram consistere posse contendit: ita quoque nobis licet verè rectèque dicere cœlestem atque certissimam Euangelij Christi disciplinam posse similiter vires suas conferuare, non solùm sine noua hac ceremonia, sed etiam sine priuata illorum missa, sine dimidiata communione, sine ignotis & peregrinis precibus, sine Romano primatu, sine trãssubstantiatione, aliisque excogitatis ab illis commentis.

Neque tamen inter omnes illius ordinis homines adhuc conuenit, quid de hac sua eleuatione censendum sit, vel quando, vel vbi, vel quamobrem primùm vsurpari cœperit, vel quid denique sibi velit. Alij dicunt hanc sacramentalis panis eleuationem Christi incarnationem significare: alij Christum in cruce pendentem ostendere: alij modum desumpti corporis Christi de cruce indicare: alij resurrectionem, alij ascensionem in cœlos adumbrare: alij speciale quoddam sacrificium, quod aliis omnibus præstaret, designare: alij autem dicunt sacerdotem eò calicem eleuare, quòd Christum significet alta voce clamantem expirasse. Hardingus ait, *panem procul dubio in sublimè eleuari, vt eum populus adoret.* Hæc & alia plura in vna re mysteria finxerunt, quæ nihilo fecius in religionis suæ clauibus non habentur, vt ipsi confitentur. Dissensio semper arguit ignorantiam. Augustinus inquit: *Sic vix aut omnino nunquam inueniri possint causæ, quas in istis rebus instituendis homines sequuti sunt, vbi facultas tribuitur, sine vlla dubitatione rescanda existimo.*

Conati sunt isti ceremoniam hanc diuini verbi autoritate confirmare, veluti à Deo ipso discretè constitutam. Gerardus Lorichius ait: *Hunc ritum David videtur præuidisse in spiritu:* & in hæc sententiam Rabbi Ioai testimonium recitat, quem ab Hardingo fuisse prætermisum miror. Durandus Christi verba huc etiam refert: *Ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum.* Deinde Linwoodus, vt rem foeliciùs expediret, inquit: *Papa remissiones luculèter dedit.* Alexander autem Halesius, quòd maiorem ignaro populo stuporem incuteret, *Ipsi*, inquit, *de seipsis multa noua miracula inueniunt, & excogitant.* Acriter & vehementer ab illis disputatum est, vtrum poculum apertum antectum eleuari debeat. Dicunt rem esse singularis meriti, & præstantium ad improbandas hæreses vitium. Scripturas huius rei ergò detorserunt, ac corruerunt, & Rabinos deprauarunt. Voluit etiam Hardingus videri veterum doctorum multitudinem & consuetudinem diuturnam afferre, ab ipsis adèdè Apostolorum temporibus ductam. Denique tanquam hæreticos flammis atque incendio persequuti sunt eos, qui vel vocem ausi sunt aduersus illam mittere. Nunc tamen Hardingus ad extremum, rem exilem esse, & reliquas religionis suæ partes illa sublata saluas remanere posse confirmat. Miror quid sit quòd minùs ad hanc causam, quàm ad cæteras Hardingus animorum & alacritatis attulerit.

Neque ego in eam ludebam, instar cuiusdam Luciani, vt Hardingus nimis intemperanter scribit, sed tanquam in Dei oculis positus loquebar, vt hominem religiosum & sobrium decuit. Miserebat me populi Dei, quem ita deceptum videbam, ab iis præsertim, qui in se receperunt, vt patres ducèsque populi essent. Sed proh Deus: qualem religionem necesse est esse eam, quam nemo potest vel nominare, & veram eius mentionem facere sine irrisionis suspitione? Quòd autem Hardingus, vt homo suis perturbationibus nimium indulgens: insuper ait, *me fecisse vt doctorum hominum ora erubescerem*, si suos doctos intelligit, equidem nullo pacto mihi decori esse potest, ea intueri ora, quæ tam sæpe fuerunt in vtramque partem conuersa. Nihil est, mi Hardinge, quòd nos Christi Euangelij pudeat. Dei siquidem potestas est ad salutem. Deum precor, vt tu pariter, atque ego mundanas istas rationes, & hominum ora mittamus, & donis à Deo acceptis sic vtamur, nostrisque conscientis ita cumulatè in hac vita satifaciamus, vt Christum nostri non pudeat apud patrem suum: sed nos Deum, coram intueri possimus. Quòd ad ipsam rem attinet, consultissimum putat Hardingus, ad Apostolorum tempora eleuationem hanc suam referre. Sic olim Romani cùm Ancilium suorum originem ignorarent, non existimabant alienum ad autoritatem illis conciliandam, vt cœlo sibi demissa dicerent.

Sic Romulus & Theseus quia obscuro genere orti ignotos parentes habuerunt, à diis geniti ac

a Falsum: Græci enim neque istud adorationis genus, neque realem præsentiam agnouerunt.

Gerard. Lorichius lib. 3. Durandus lib. 4. De sexta parte Canonis Titilmanus de officio Missæ.

August. ad Ianua. cpi. 119.

Gerard. Lorichius lib. 3. Rabbi Iohai. Durandus lib. 4. de sexta parte Canonis Ioã. 12. Linwood. de Celebr. Missarum. Altissimus. Alexander de Hales. 4. q. 53. m. 4. art. 3.

Durand. lib. 4. Gerard. Loric. lib. 3.

Rom. 12.

Luc. 9.

Tit. Lilius lib. 1.

Plutarch. in Numana.

procreati existimabantur. Dionysius, Chrysoftomus, Basilus cum viri sunt propter vetustatem fide pleni, tum in hac causa nihil dicunt, quod à nobis est improbatum. In eo nimirum omnis controversia est, vtrum sacerdos tum sacramentum supra caput eleuaret, necne. Istud Hardingus prorsus dissimulat, & tacitus dimittit: ac se ad illud comprobandum confert, quod neque in dubium vocatur, neque negatur. Primum, quod Dionysius ait, *In conspectum agit*, parum habet in se firmamenti ad causam Hardingi probandam, nisi voluerit forsàn dicere, nihil posse à quoquam in conspectum adduci nisi supra caput efferatur in sublime. Sed vt plenè ac cumulaté possis & fundamentum sensumque horum Dionysij verborum, & peruersam ac nouam Hardingi interpretationem perspicere, admonendus mihi es, beneuolè Lector, illius ætatis consuetudinem fuisse, vt sacramentam in vno pane integrum in facta mensa poneretur, mundo linteo opertum, donec populo distribueretur. De hac ceremonia Pachymeres Scholiastes Græcus ita scribit: ἀποκαλυπτόμενον τῶν πρὸς τὸν ἄρτον ἐμὴν καλυμμένων, ἕως καὶ μεταλήψεως. hoc est, *retectis post preces sacris donis, opertis tamen remanentibus vsque ad tempus participationis*. Ita quoque Maximus in suis in eundem locum scholiis inquit: & insuper addit non solum sanctum panem opertum fuisse cum produceretur, sed sacrum etiam poculum: quàm consuetudinem nunc ait exoleuisse.

Dionys. Eccles. Hierarch. cap. 3.

Pachymer. in 3. cap. Eccles. Hierarch. ὅτι καλυμμένον ἐστὶν τὸ θεῖον δῶρον ἕως καὶ τοῦ μεταλήψεως.

Dionysius Eccl. Hierarch. cap. 3. εἰς ἄρτον ἀγει.

Hanc igitur Ecclesiæ consuetudinem ac ceremoniam si ritè consideremus, ipsa Dionysij verba satis per se sunt absq; interprete perspicua. Ita enim se habent: *Profert ea, quæ laudauit in conspectum per symbola reuerenter posita: & dona sacrificiorum commonstrans, ad sacram illorum communionem, & ipse accedit & hortatur alios*. Commonstrare autem hoc modo, & in conspectum proferre, nihil aliud erat, quàm subducto linteo aperire, & oculis subiicere mysteria.

Si Hardingus istam interpretationem coactam ac violentam esse dixerit, ipsum audiat Dionysium locupletissimum sui ipsius interpretem: sic postea in contemplatione scribit: *In conspectum profert quod laudauit, & c.* Tum sequitur: *Nam opertum & indiuisum panem aperiens, & in multas partes diuidens, & unitatem poculi omnibus impartiens, symbolicè implet unitatem*. Si hæc omnia non sufficiant Hardingo, at Dionysius verbis adhuc magis dilucidis suam sententiam aperit: *τὰ μὲν ἐγκυκλιωμένα δῶρα εἰς τὸ ἐμφανὲς ἀγει, id est, Munera, quæ reecta fuerat in apertum profert*. Hic sine dubio verborum sensus est, nisi Dionysio fortasse suam ignotam fuisse mentem putet Hardingus. Sanè Pachymeres paraphrastes in hunc modum interpretatur: *Profert in conspectum, ostendens hæc esse Christi symbola*. Hactenus nullam accepimus eleuationis supra caput mentionem.

τὸ γὰρ ἐγκυκλιωμένον, καὶ ἀδιαιρέτῳ τῷ ἄρτῳ ἀνεκαλύψας καὶ εἰς πολλὰ διελθὼν, εἰς τὸ ἐμφανὲς ἀγει.

Pachymer. σὺμβολα.

Sed obiicit Hardingus *Maximum dicere, Dionysium de eleuatione alterius partis sacramenti loquutum esse*, Hoc facile concedi potest. Verum iste Maximus, quisquis tandem fuerit, aut quocunq; tempore vixerit, non ait hanc alteram partem supra caput sacerdotis eleuatam fuisse. Et proinde illius testimonio non multum adiuuatur Hardingus. Quinetiam ipse Maximus, ac si non satis intelligeret, quid dicendum esset, alias præterea duas verborum Dionysij interpretationes fingit. Sed esto, vt hæc Maximi interpretatio genuina sit. Sacerdos sacramentum à mensa extulit, & commonstrauit, vt paratam sacram communionem indicaret, & vt populus se ad percipiendum compararet, atque ad mensam accederet, atque itcirco alta voce dixit *sancta sanctis*: quæ verba Chrysoftomus sic exponit, *Quando sacerdos dicit sancta sanctis, hoc dicit, si quis non est sanctus, non accedat*. Sic quoque Nicolaus Cabasilas Græcus scriptor, sed recens: *Sacerdos clamat sancta sanctis prope modum dicens: ecce panis vitæ: accurrite participes futuri: sed non omnes, verum si quis est sanctus*. Et ne quenquam videretur de indignitate sua cogitantem, legniorem & minus alacrem efficere, addit: *sanctos autem vocat, non virtute perfectos, sed quicunque tendunt ad illam perfectionem*. In hunc ergo finem sacerdos panem ostentabat, vt populus se ad distributionem pararet. Et proinde sic in Chrysoftomi Liturgia scribitur: *Sacerdos ostendit calicem populo dicens, cum timore Dei & fide, & dilectione accedite*. Eadem quoque fuit Basilij sententia in libro de spiritu sancto. Verba inuocationis, quorum illic fit mentio, tantæ autoritatis tantique ponderis fuerunt in Ecclesia, vt nec Hardingus, nec quisquam, credo, alius Hardingi collega, explicare iam possit, quanam essent. In Liturgia quæ Basilio ascribitur, sic tantummodo annotatur: *Quando sacerdos dicit, sancta sanctis, Populus respondet: vnus sanctus, vnus pater, vnus filius*. Fuit etiam eadem Chrysoftomi sententia in commentariis in Epistolam ad Ephesios. Vela quibus communionis mensa obduci consuevit, diducebantur, vt mysteria populo præparata in mensa cerni possent, non vt ea sacerdos supra caput eleuaret. Inanissima autem illa Hardingiani Amphilochoj fabula, toties repetita, indigna est, cui aliquid omnino respondeatur.

Sancta sanctis. Chrysoft. in epist. ad Hebræ. homil. 17. Nicolaus Cabasilas.

Basil. de spiritu sancto ca. 27.

Liturgia Basilii.

Chrysoft. in epist. ad Ephesios homil. 3.

Quæ cum ita sint, tamen non dubitat Hardingus, quin nobis persuadere possit omnes istos patres perspicuè loquutos esse de sacramenti eleuatione supra caput sacerdotis: idque quemadmodum ait, *iuxta Occidentalis Ecclesiæ consuetudinem*: atque in eum finem verba Maximi callidè adulterauit. Nam cum maximus in græco codice sic scribat, *ὃν ἄρτον ὑψοῦσθαι ὁ ἱερεὺς*: Hardingus ista verba ad hunc modum transtulit. *Quem panem Pontifex in sublime attollit*. Atque hoc pacto non difficile esset imperitis hominibus imponere, nisi patres suam ipsi sententiam exposuissent longè aliam. Pachymeres illud vocabulum ita interpretatur, *ὑποδείκνυσθαι ἢ γοῦν ἀνυψοῦσθαι*: hoc est, *ostendit, seu extollit*. Non dicit Sacerdos sacramentum supra caput leuauit, vel in altum euexit, vt Hardingus reddidit, sed ostendit sacramentum à mensa sublatur, quò à populo aspicì posset. Atque sic Chrysoftomus de hac re ait: *Sacerdos modicam tollens portionem, quæ est in sancta patena, dicit, sancta sanctis*. Sic quoque Claudius Sainctefius legit. In Basilij autem Liturgia sic notatur in margine: *Hic sacerdos*

Pachymeres.

Chrysoft. in liturgia. Modici. Claudius du Sainctes. Casander.

dos hostiam fractam in patena iacentem, unâ cum patena subleuat, & ostendit populo. Et tamen scilicet istos omnes produci necesse est ad probandam nouam hanc eleuationis formam, in Ecclesia Romana vsurpatam. Vsque adeo sibi multa Hardingus populi ignorantia fretus assumit. Vnum autem istud mihi in Hardingi responso mirum profecto videbatur, quod de hac nuper inuenta ceremonia in Ecclesia Romana interrogatus, totum responsum suum ab Orientali Græcorum Ecclesia ducit, neque exemplum vllum Ecclesiæ Romanæ profert, nec verbum denique de ea vllum facit: cum tamen non ignoret hanc eleuandi consuetudinem à principio ad hodiernum vsque diem in Græca Ecclesia nunquam inualuisse.

Cum hæc autem, tum aliæ nonnullæ vestium, Olei, consimilisque ceremoniæ à Iudæis imitatione quadam deriuatæ esse videntur: apud quos pontifex sacrificia facturus, oblationem ante pectus præferbat. Sic in Ecclesia primitiua quicquid esset à quoquam oblatum in pauperum subsidium illud sacerdos accipit, & in altum extulit, atque in Ecclesia tanquam Deo gratum sacrificium sistere consuevit. Ita Chryostomus ait pontificem, dum sacra Liturgia perageretur, Euangelium extulisse: hæc illius verba sunt: *Sacerdos in altum tollit Euangelium.* Nicolaus Cabasilas quoque ait: *His peractis, sacerdos stans super altare, & in altum tollit Euangelium, & ostendit.*

Thruma.

Liturgia.

Nicolaus Cabasilas in expositione Liturgiæ.

Quod autem Hardingus fingit hac sacramenti eleuatione eiusdem adorationem indicari, hoc neque ab omnibus Hardingi sociis verum esse iudicatur, neque habet vllam omnino veritatis speciem. Multæ equidem indulgentiæ, magnæque immunitates intra paucos annos in illius gratiam munificè collatæ sunt. Et Durandus eleuationem ideo factam dicit, *ut populus intelligat, Christum venisse super altare.* Cæterum antiqui patres Græci simul, & Latini cum sacramentum modicè eleuarent, atque ostenderent, populum perpetuò iusserunt accedere, percipere, sacris mysteriis participare, & corda sursum attollere: at in ea peragenda ceremonia, de Adoratione nullum vnquam verbum fecerunt. Pachymeres inquit: *Sacerdos ostendit hæc esse Christi Symbola.* Non dicit sacramenta ipsum esse Christum, sed symbola, & signa Christi. Maximus inquit: *ὅτι σύμβολα ταῦτα καὶ ἐν ἀλήθεια: Symbola ista sunt, non autem veritas.* Atque hac forsitan de causa *Bequina*, & *Beuardi* neminem oportere assurgere, aut signo aliquo reuerentiæ sacramenti eleuationem profequi docuerunt.

Durandus lib. 4.

Pachym. in Ecclesiis. Hierar. cap. 3.

Maximus in scholiis.

Clemen. lib. 5. ad nostrum.

Gerard. Loricus lib. 3.

Denique Gerardus Lorichius in eo libro, quem in priuata Missæ defensionem scribit, hæc verba habet: *ex hoc ritu eleuationis inferimus, Missam nevtquam ritè celebrari, nisi in usum publicum Ecclesiæ, hoc est, propter populum, vel sacramentum Eucharistiæ sumentem, vel sacrificium laudis votis, & encomiis celebrantem. Siquidem propter eum usum hostia eleuatur. Misse igitur priuata, quæ absente populo Catholico fiunt, abhominatio verius, quàm oblatio dicenda sunt.* Hactenus Gerardus Lorichius inter Hardingi partium doctores numeratus.

F I N I S.

DE ADORATIONE, ARTICVLVS OCTAVVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL plebem prouolutam diuinum sacramento honorem detulisse.

Hardingus. 1. Sectio.

SI beatum altaris sacramentum nihil aliud esset, quàm quod Iuellus ceterisque sacramentarij esse iudicant, tum quidem nullo modo debuit à populo adorari, aut diuino honore affici. Neque enim aliud esset, quàm nudus panis, nudumque vinum, quantumuis illi honorifice de eo loquantur, symbolicum ac sacramentalem panem & vinum appellantes.

^a Falsum: atque maledicum.

Episcopus Sarisburiensis.

HARDINGVS, utpote perturbationibus plus æquo suis obsequens nos in ipso statim causæ introitu Sacramentarios appellat: quo quidem verbo schismaticos, hæreticos, & Dei inimicos complectitur: in quo aditum sibi ad disputationem insipida & acerba oratione patefecit, atque instar galli cuiusdam gallinacei ante pugnam allio affatim pasti, spiritus potius fœtore, quàm corporis robore aduersarium vincere conatur.

D

Ioan. 1.
Act. 17. 4.
Eia. 9.
2. Timoth. 3.
philippen 2.

Quandoquidē verò hominibus persuadere cōtendit, nostrā doctrinā cum summa Deitatis ac glorię Christi iniuria esse coniunctā, primūm profiteamur & prædicamus, quòd quemadmodum *Christum esse agnum Dei, qui sustulit peccata mundi credimus, nec esse aliud nomen sub cælo, per quod seruari possimus*, & vt Propheta Elaias inquit *illum esse Deum fortem & parentem seculi futuri*, atque vt Paulus ait, *Deum esse in carne reuelatum*: ita etiam honorem, vero Deo debitum, illi deferimus: idque non diuinę solūmodo eius, sed & humanę quoque naturę, quę est diuinitati *ἀδίαίρετος* & *ὑποστατικῶς* vnita, & nunc ad dexterās Dei sedet. Nos sic plebem docemus, quòd *Deus illum ad omnem sublimitatem extulit, quòd Deus illi nomen dedit supra omne nomen, vt ad nomen Iesu omne genu flectatur cælestium, terrestrium, & infernarum rerum: quòdque omnis lingua confitebitur Iesum Christum Dominum esse in gloria Dei patris.*

Aug. Epist. 146.
De Consec. Dist.
1. Apostolica.

Ambros. in Lucam.
lib. 2. c. 2.

De consecratione.
Distin. 1. Sacrif.
Petrus Lombard. lib. 4. dist. 1.
Samaritanus.

Roman. 4. Signaculum Iustitię Fidei.

August. de doctr. Christiana li. 2. cap. 1.
De consecrat. dist. 2. Signum.

1. Ioan. 1.
Chrysof. in 1. Epist. ad Corin. Hom. 7.

August. contra Maximinum li. 3. cap. 22.

Plato.

August. in Ioan. tract. 26.

Rabanus Maurus lib. 1. ca. 31.

August. de doctrina Christiana lib. 3. cap. 5.

Extra. de celebra. Missarum. Clem. lib. 3. tit. 16.
Ca. Si Dominū.

Apocalyp. 21.

Neque Christum duntaxat adoramus vt verum Deum, sed etiam sacramentum, sanctūmque corporis Christi mysterium cultu quodam & veneratione prosequimur, & vt Augustinus docet, *Baptismum Christi ubicunque est, veneramur.* Nos verbum Dei colimus, quemadmodū Anastasius monet: *Dominica verba attentē audiant, & fideliter adorent.* Denique res alias omnes veneramur, quę consimili ratione ad Christi religionem pertinent. Verūm his rebus vtimur cāsque ita colimus, vt sacras, & à Deo institutas ac præceptas: diuinum autem illis, tanquam ipsi Christo, honorem non exhibemus. Ambrosius de Magis habet: *Cogouerunt hanc stallam esse, quę hominem, Deūmque signabat: sed adorauerunt paruulum.* Quòd autem Hardingus cūm hīc, tum alibi, per falsam iniustāque calumniam nobis obiicit, quòd Christi sacramenta nihil aliud, quā nuda symbola facimus, sciat nos de Christi sacramentis sobriē atque honorificē & cogitare, & prædicare, quippe quę Dei promissorum testimonia esse, & sancti spiritus instrumenta intelligamus. Atque quemadmodum Baptismi sacramentum non nudam aquam facimus, licet natura & substantia aquę maneat: ita neque sacramentum corporis & sanguinis Christi nudum panem ac vinum statuimus. Nos & verbis, & definitionibus iisdem vtimur, quibus Augustinus, aliique antiqui patres, atque adeo Petrus Lombardus & Gratianus, Hardingiani Doctores vsi sunt, *Sacramentū est signum rei sacrę. Sacramentum est inuisibilis gratię visibilis forma: neque nudum ex eo symbolum facimus, sicut Hardingus fingit: sed cum Paulo dicimus, Perfectum esse signaculum & locupletissimum diuinorum promissorum pignus, quibus Deus seipsum nobis deuincit, & nos vicissim cum Deo copulamur, vt Deus sit noster Deus, & nos illius simus populus.* Atque hoc aliud quiddam, quā inane aut nudum signum arbitror. Signum autem quid sibi velit, Augustinus ad hunc modum ostendit: *Signum est quod præter speciem, quam ingerit sensibus, aliud quiddam facit ex se in cognitionem venire: & ob hanc causam mysterium, siue sacrum quoddam arcanum appellatur: quandoquidem oculus aliud, fides verò aliud intuetur. Exempli gratia, in baptismo oculus quidem corporeus aquam videt: fides autem, quę est mentis oculus, Christi sanguinem contempletur, qui, vt Ioannes ait, nos à peccatis abluit.* Iccirco Chrysofomus inquit: *Incredulus cūm baptismatis lauacrum audit, persuadet sibi simpliciter esse aquam. Ego verò non simpliciter video, quod video, sed animę per spiritum purgationem: & sepulturam, resurrectionem, sanctificationem, iustitiam, redemptionem, adoptionem, hereditatem, regnum cælorum, spiritus fatietatem considero. Non enim aspectu iudico ea, quę videntur, sed mentis oculis.* An hīc Hardingus respondebit, Chrysofomum tantūm verbo tenus, ita honorificē de baptismi sacramento loquutum esse, cūm reuera nihil nisi meram aquam esse iudicaret? Equidem Augustinus ait, *In sacramentis videndum est, non quid sint, sed quid significant.* Si nudum ex Hardingi sententia, illud omne iudicandum sit, in quo Christi corpus non insit realiter, tum baptismi sacramentum nudum esse sacramentum necesse est: & hic conscriptus ab Hardingo libellus admodum profectò nudus necessariò erit, nisi velit forsitan affirmare Christi corpus in eo realiter inclusum esse. Plato maximum sapientię munus in eo ponit, vt possis inter aliud, & Idem distinguere: huius enim ignoratio summam rerum perturbationem inducit. Augustinus autem ait, *Aliud est sacramentum, aliud res sacramenti.* Et ne posset Hardingus hoc totum eludere, & suo more dicere, sacramentum nihil aliud esse, quā externam formam, & speciem panis & vini, Rabanus Maurus hanc illius responsionem anteuertit in hunc modum: *Sacramentum in alimentum corporis redigitur.* Cūm igitur duo hæc sint inter se diuersa, signum nempe, & res signo declarata, Christi corpus, & sacramentum corporis Christi, cūmque hoc, corpus naturaliter pascat, illud animam supernaturaliter sustentet: magna perturbatio esset, vel ea ambo confundere atque commiscere, vel per errorem alterum pro altero accipere. Et proinde Augustinus, vt supra diximus, inquit, *Ea demum est miserabilis anima seruitus, signa pro rebus accipere.*

Quod autem ad sacramenti adorationem attinet, Hardingus neque vllum Christi de ea præceptum, neque exemplum Apostolorum, neque veterum patrum sententias proferre potest. Fuit nimirum paucis antè seculis inuecta ab Honorio Papa circiter annum Domini 1226. post verò Urbano Papa noua quadā noui festi, quòd *corporis Christi* appellatum est, accessione auctior euasit, anno Domini 1264. postremò in perpetuum confirmata est infinita indulgentiarum multitudinem in Viennensi Concilio à Papa Clemente quinto, Anno 1310. Eam Asiæ & Græcæ Ecclesię ad hodiernum vsque diem non receperunt. Res non parua est, neque potest sine graui periculo suscipi. Dei proprium cultum creaturę tribuere, quę non est Deus, idololatrię manifestā est: Omnes autem idololatræ, vt Ioannes ait, *partem habebunt in stagno ardenti igne & sulphure, quę est mors secunda.*

Hardingus. 2. sectio.

Ioan. 6. **I**am verò cum hic ille panis existat, quem Deus pater nobis de cœlo dedit: cum panis iste Christi caro sit, quam pro mundi vita tradidit.

Episcopus Sarisburiensis.

Cvit Hardingus videri omnes antiquos doctores ad suas partes traduxisse: atque ea de causa in vnum quasi exercitum vniuersos contraxit. Veruntamen ex omni hoc Doctorum numero nullus est, qui nos aliquid de sacramenti adoratione doceat. Quare si eos ostentationis tantum causa adducat, nimis quidem multi sunt: sin tanquam testes adferat, nimis pauci videri possunt: de re enim nihil dicunt. Hardingus tamen, veluti de lectoris memoria dubitaret, quicquid hoc in loco paucis complexus est, & summatim perstrinxit, id alibi duplicauit atque iterauit: ex quo fit, vt si sigillatim ad singula responderem, nimium longus essem. Quocirca ad vitandam molestiam satis erit digitum ad ea loca intendisse, in quibus hæc testimonia seorsum & cumulatè à me diluuntur.

Primum, vt antè dixi, nemo est ex vniuerso hoc patrum choro, qui nos sacramento diuinum honorem exhibere præcipit, quod tamen illi faciliè scriptis prodere potuissent, si tum vel vsu confirmatum, vel consentaneum visum fuisset: & Hardingus statim inuenisset, si fuisset vnquam huiusmodi quicquam literarum monumentis mandatum. Panis sacramenti non idem ille panis est, de quo Christus in sexto Ioannis loquitur, sed panis veram materiam & naturam habet: atque vt ait Cyprianus, *Ex multorum granorum adunatione coniectus est, & sacramentum continet illius panis, qui de cœlo descendit.* Sed hæc in prima, secunda & tertia sectione quinti articuli fusè explicata sunt.

Cyprian. lib. 1. epist. 6.

Hardingus. 3. Sectio.

Cum hic sit ille panis, & hoc illud poculum, de quo quisquis ederet, vel biberit indignè, reus erit corporis, & sanguinis Domini.

Episcopus Sarisburiensis.

Hieronimus inquit, *Dum sacramenta violantur, ipse cuius sacramenta sunt, violatur.* Nullus autem sacramenti maior abusus, nulla contumelia grauior esse potest, quàm & Christi institutione, & sacramenti natura repugnante, illud tanquam Deum colere. Et Augustinus ait, *Qui indignè accipit baptismum, iudicium accipit non salutem.* Quapropter, si istud Hardingus ad probandam adorationem satis in se virium habere putet, tunc aquam etiam baptismi adoret necesse est.

Hieron. in Malach. cap. 1. August. contra Fulgētium cap. 6.

Hardingus. 4. Sectio.

Cum in hoc sacramento verè reale & substantiale corpus, ac sanguis Christi contineatur, vt ipse in tribus Euangelistis, & in D. Paulo disertè pronuntiat.

Episcopus Sarisburiensis.

Facinus est audaciæ plenum, in istis quatuor perspicuis Christi verbis recitandis, *hoc est corpus meum*, quinque manifestò falsa vno spiritu voluere & pronuntiare. Equidem Hardingus rectè nouit, neq; Christum, neque Paulum, neque Euangelistarum quenquam, hic etiam addo, neque Catholicorum Doctorum vllum, cum de sacramento agerent, his vnquam vocabulis vsos esse, vt Christi corpus vel carnaliter, vel expressè, vel reipsa, vel realiter, vel substantialiter, contineri in sacramento dicerent. Tantum dicunt, hoc est corpus meum: quæ verba peruetustus ille pater Tertullianus sic exponit, *Hæc est figura corporis mei.*

Tertul. contra Marcion. lib. 4.

Hardingus. 5. Sectio.

Cum hæc sacra sit illa Eucharistia, quam Ignatius Seruatoris nostri Iesu Christi carnem vocat, quæ mortem pro peccatis nostris perpeffa est, quam pater sua bonitate ad vitam denuo excitauit: cum hic non vulgaris panis sit, sed Eucharistia, post consecrationem è duabus naturis constans, terrestris ac cœlestis, vt ait Irenæus, quarum illa externam formam significat, hæc verum corpus & sanguinem Christi, quæ quidem partim propter diuinitatem inseparabiliter illis unitam, partim quia ex spiritu sancto erant in sanctissima virginis Mariæ utero concepta, merisò vocantur cœlestia.

b Falsum. Irenæus non formam, speciefue panis, sed ipsam veri panis substantiam intelligit.

Episcopus Sarisburiensis.

Quid Theodoretus de hac re senserit, ex ipsius verbis percipi potest. Sic enim scribit: *Signa post sanctificationem non recedunt à natura sua: id est, substantiam, naturamque eandem retinent, quam prius habuerunt.* Ex istis verbis, quæ fuerit Theodoreti sententia, faciliè possumus existimare.

Theod. dialo. 1.

Cæterum in omni sacramento duo spectanda sunt, è quibus, ut inquit Irenæus, constant. Alterum terreſtre eſt, alterum cœleſte: alterum corporis oculis cernimus, alterum mentis aſpectu videmus: alterum in terra eſt, alterum in cœlo. Atque hæc duæ partes quandoquidem in vno myſterio coniunguntur, nomina inter ſe sæpe permutant. Nam ut verum Chriſti corpus appellatur panis etiamſi reuera non ſit panis: ita quoque ſacramentalis panis vocatur Chriſti corpus, etſi non ſit re ipſa Chriſti corpus. Quapropter quemadmodum ſacramentum corpus Chriſti dicitur, ita iuxta Ignatij, ſententiam, Chriſti caro exiit, eadem ſcilicet quæ pro peccatis noſtris paſſa eſt, quàmque pater ſuſcitata vitam reſtituit, id eſt, illius carnis ſacramentum. Chryſoſtomus de baptiſmi ſacramento ad eundem modum ſcripſit: *Oſtendit hoc loco idem eſſe ſanguinem & aquam: baptiſma enim eius, etiam paſſio eius eſt.* Aquam, & ſanguinem Chriſti, idem eſſe dicit, atque hanc fuiſſe Pauli mentem affirmat. Interim nec aqua verè Chriſti ſanguis eſt, nec ſanguis Chriſti verè eſt aqua, ſed alia ſic aliorum nomina mutantur, quia ſunt in vno myſterio copulata. Eodem modo Chriſti ſanguis appellatur aqua, quia ſordes abluit. Similiter aqua, Chriſti ſanguis dicitur, quia eſt illius ſanguinis ſacramentum. Atque quo ſenſu dixit Chryſoſtomus, aquam baptiſmi eſſe Chriſti ſanguinem: eodem proſus Ignatius panem eſſe carnem, non alio. Hæc perſpicua ſunt minimèque ambigua.

Theod. in Poly-
morph.

Chryſ. in epiſt.
ad Hebr. ho. 16.

Aug. epiſt. 23.
Secundum quen-
dam modum.

Propterea Auguſtinus habet: *Sacramenta ex ſimilitudine plerumque etiam rerum ipſarum nomina accipiunt. Ergo ſecundum quendam modum ſacramentum corporis Chriſti, corpus Chriſti eſt: & ſacramentum ſanguinis Chriſti, ſanguis Chriſti eſt.*

Irenæus lib. 4.
cap. 34.

Irenæus eodem
loco.

Ibidem.
Secundum nos.
καὶ ἕνα.
Irenæus lib. 5.

Sed hinc Hardingus multum operæ poſuit in detorquendo & deprauando dilucida ſancti illius patris Irenæi verba. Eam enim ſacramenti partem, quam Irenæus rem terrenam vocat, id eſt, panem, Hardingus formas, & accidentia, & ſpecies panis Irenæo reclamante appellat. Nam ineptum hoc & prophanum loquendi genus in eccleſia fuit illo ſancto patre ſuperſtite inauditum: poſt annos autem ferè mille introductum eſt, ut tranſſubſtantiationem aſſectaretur. Irenæus verò diſertè creaturam dicit: ſic enim ait, *Sanctificamus creaturam: offerimus ei ex creatura eius.* Neque prodigioſam quandam creaturam intelligit: qualis eſt *Accidens ſine ſubiecto*, cuiuſmodi nulla vnquam eſt à quoquam aſpecta, ſed apertè dicit, *Creaturam quæ eſt ſecundum nos*, qualem nimirum cernimus, qualem tangimus, qualem edimus, qualem bibimus: atque ut omnem Hardingo latebram præcludat, ait, *Ex illa augetur, & conſiſtit carnis noſtræ ſubſtantia.* Ex Irenæo igitur clarè perſpicimus, quod quemadmodum Chriſti corpus eſt altera pars ſacramenti, ita panis quoque materialis altera eſt. Similiter in ſacramento baptiſmi, ſicut altera ſacroſancti illius myſterij pars Chriſti ſanguis eſt, ita altera pars eſt aqua naturalis. Neque loco quidem, ſed myſterio iunguntur hæc partes, & proinde non rarè ſeparantur, atque altera ſine altera percipitur. Quam ob cauſam Auguſtinus ait: *Quis diſcordat à Chriſto, nec panem eius manducat, nec ſanguinem bibit: etiamſi tanta rei ſacramentum ad iudicium ſua præſumptionis quotidie indifferenter accipiat.*

Augu. in libro
ſententiarum,
ſenten. 338.
Et in Ioannem
tract. 26.

Hiero. in Pſal.
147.
Verius.

Si cui nouum videatur, ut ſacramentum corpus ac caro Chriſti appelletur, cum ita reuera non ſit, iſ ſcriptum Dei verbum ſimiliter dici corpus & carnem Chriſti meminerit, eadem illa ſcilicet, quæ ex virgine nata ſunt, quæque pater ad vitam reſuſcitauit, quanquam re ipſa ita haudquaquam exiſtat. Sic Hieronymus ait: *Quando dicit, qui non comederit carnem meam, & biberit ſanguinem meum &c. licet in myſterio poſſit intelligi, tamen veriùs corpus Chriſti, & ſanguis eius ſermo ſcripturarum eſt.* Hic lector ex Hieronymi verbis obſeruato, Dei verbum corpus & ſanguinem Chriſti dici, & veriùs etiam, quàm ſacramentum.

Hardingus. 6. Sectio.

Cum hic ille panis ſit, qui diſcipulis à Domino porrectus, non effigie, ſed natura mutatus, omnipotentia uerbi factus eſt caro, ut Cyprianus dicit.

Episcopus Sarisburiensis.

Ad hanc authoritatem luculenter reſponſum eſt in decimo articulo, & ſecunda ſectio.

Hardingus. 7. Sectio.

Cum hoc illud ſit ſacrum myſterium, in quo inuiſibilis ſacerdos viſibiles creaturas (panis & vini) in ſubſtantiam corporis & ſanguinis ſui verbo ſuo, ſecreta poteſtate conuertit, ut Eusebius Emiſſenus teſtatur.

Episcopus Sarisburiensis.

Ad hanc authoritatem in articulo decimo, & ſexta ſectio reſpondimus.

Hardingus. 8. Sectio.

Similiter Hila-
rius Chriſtum
in nouis natu-
raliter per a

Cum hic ſanctus ille cibus ſit, cuius digna perceptione Chriſtus in nobis habitat naturaliter, id eſt, in nobis iuxta veritatem naturæ, non voluntatis tantum conſenſum, ut Hilarius affirmat:

Episcopus

*Episcopus Sarisburiensis.*quam baptis-
mum habitare scribit.
De Trinit. lib. 8.

Hanc obiectionem diluimus in quinto Articulo, & decima sectione.

Hardingus. 9. Sectio.

Porro cum hac illa mensa sit, in qua in Dominico cibo verbum verè carnem factum è: sanctissima vir-
gine e Maria accipimus, vt idem Hilarius ait.*Episcopus Sarisburiensis.***H**æc verba cum nostram causam non lædunt, tum Hardingianam nihil subleuāt. Nos dicimus
in illa mensa fidem nostram non ad inane quoddam figmentum dirigi, sed in verum corpus
& sanguinem Christi defigi, & illa gustare, & illis vesci: idque non minùs verè atque efficaciter,
quàm corpora nostra vero cibo pascuntur. Insuper etiam addimus neminem vitam sempiternam
esse adepturum, qui non ediderit Christi carnem, eiusque sanguinem biberit. Sed illud, quod ore
accipimus, non idem est quod fide comprehendimus. Augustinum enim ante dicentem audiui-
mus: *Aliud est sacramentum, aliud res sacramenti.* Verùm demus Hardingo Christi corpus verè &
realiter in sacramento inesse: non tamen ex eo potest efficere quod vult. Eius ita se habet argumen-
tum:

Christi corpus diuino honore coli debet.

Christi corpus est in sacramento:

Ergo, sacramentum debet diuino honore coli.

Hoc argumentum ex quatuor terminis constat, & proinde in scholis puerile iudicatur: illius vi-
tia ex simili argumento faciliùs innotescunt:

Christi corpus diuino honore adorandum est:

Christi corpus est in cælo:

Ergo, cælum est diuino honore adorandum.

Hardingus. 10. Sectio.

Cum hic ille panis sit, quem non aratio, non satio, non agriculturalum opus effecit, sed terra, qua intacta
permanet, & eodem plena fuit, nimirum beata virgo Maria, vt Gregorius Nyssenus ait:*Episcopus Sarisburiensis.***G**regorius Nyssenus in omni hoc loco nullum verbum facit, neque de adoratione, neque de
sacramento: tantum de beatæ virginis partu differit. Hæc verba supra & allegata sunt, & à me
explicata in quinto articulo, & decima sectione. Breuiter tamen & quasi prætereuntibus nobis v-
nam contra Hardingum rationem suppeditant. Cum enim Gregorius Nyssenus panem corporis
Christi non agriculturalum opere, id est, è naturali grano confici dicat: Cyprianus tamen atque Au-
gustinus ex multorum granorum adunatione congeri asserant: ex his horum patrum verbis inter
se collatis concludere possumus Christi corpus & sacramentum res esse diuersas. Argumentum
quod ex his Hardingus conficere posse videtur, huiusmodi est.

Christus de beata virgine natus est:

Ergo nos adorare sacramentum debemus. Aliam enim nullam habent hæc verba conse-
quutionis necessitatem.

Hardingus. 11. Sectio.

Cum hac illa cæna sit, in qua Christus se ipsum immolauit, quemadmodum Clemens Romanus, & Hesy-
chius ostendit: qui etiam in alio loco scribit apertissimè, hæc mysteria, videlicet, sanctum altaris sacra-
mentum esse sancta sanctorum, quia sunt ipsius corpus, de quo Gabriel ad virginem dixit, Spiritus san-
ctus superueniet in te, & virtus altissimi inumbrabit te: propterea id quod ex te nascetur sanctum,
vocabitur filius Dei: de quo etiam Esaias loquutus est, sanctus est Dominus noster, & habitat in sub-
limi in ipso patris sinu.*Episcopus Sarisburiensis.***C**hristus sicuti suis antè discipulis commonstrauerat, Hierosolymas sibi proficiscendum, mor-
témque sibi subeundam esse, ita cum suam illam postremam & planè lugubrem cœnam obi-
ret, mortis suæ sacramentum instituit, & acceptum panem fregit, ac supplicij, quo erat afficiendus,
omnem modum atque rationem illorum oculis subiicit, & adumbravit: ac si dixisset, *Sic corpus
frangi, sic sanguinem effundi meum oportet.* Hanc ita perspicuam & ad viuum expressam mortis Chri-
sti descriptionem atque *ὑποτύπωσιν* Hefychius sacrificium appellauit, hoc est, exemplar, ac effigiem
illius sacrificij, quod postero die Christus esset in cruce facturus. Atque sicut panis fuit Christi
corpus, ita quoque fractio panis fuit Christi passio. Eodem dicendi genere antiqui patres baptis-
ma videntur sacrificium appellare. Chrysostomus inquit, *Baptisma Christi passio est.* Sic Tertullianus,
Tingimur in passione Domini. Sic iterum Chrysostomus, *Quod crux & sepulchrum fuit Christo, in nobis
baptismus factus est.* Hoc sensu Hefychius Christum ait semetipsum in vltima sua cœna obtulisse, id
est, sacramento tenus & in mysterio, non autem re ipsa, vt mundi peccata tolleret. Simili sensu idem
Hefychius partum virginis vocat sacrificium: hæc eius verba sunt, *Sacrificium eorum Christi appellat
incarnationem,*Hæc verba He-
sychius non de
sacramento, sed
de Christo ipso
loquitur.Chry. in epist. ad
Heb. ho. 16. Ter-
tu. de baptismo.
Chry. in epist. ad
Rom. ho. 10. He-
sy. in Leuit. lib
1. cap. 2.

August. in Ioan.
tracta. 26.
Orig. in Leuit.
hom. 7.

Quod ad hæc verba attinet, *Sancta sanctorum*, non externum sacramentum eo nomine, sed verum Christi corpus appellat Hesychius, quod quidem est, *res sacramenti*, teste Augustino. Sic Origenes scribit in Leuiticum: *Quæ est hostia, quæ pro peccatis offertur, & est sancta sanctorum: nisi unigenitus filius, Dei Dominus meus, Iesus Christus? Ipse solus est hostia pro peccatis, & ipse est hostia, sancta sanctorum.* Hæc autem Origenes loquutus est, de eo sacrificio, quod Christus in cruce fecit, & propterea addit: *Quod uno verbo Apostolus explicauit, cum dicit, Qui seipsum obtulit Deo.*

Inter decret. Bo
nifac. 1. decre. 3.

22 Quæst. 2. Nul
li licat. Leuit.
27.
Orig. in Leuit.
homil. 13.

Cæterum non modò sacramentum, sed res etiam alias ad sacrum vsum destinatas *sancta sanctorum* appellare possumus. Ita scriptum & definitum est à Bonifacio primo Papa: *Omne, quod Domino consecratur, siue fuerit homo, siue animal, siue ager, siue quicquid fuerit semel consecratum, sanctum sanctorum erit Domino.* Origenes autem sacra myteria non eo sensu, quo Hardingus intelligit, *sancta sanctorum* vocat, quòd nimirum essent omnium sanctorum sanctissima, sed quia erant sanctis hominibus preparata. Sic enim ipse, quid vellet, exponit: *Panis iste, & calix sancta sanctorum sunt, vides quomodo non dixerit, sancta tantummodo, sed sancta sanctorum. Ac si diceret, panis ille non est communis omnium, nec cuiusque indigni, sed sanctorum est. Quanto magis hoc, & de verbo Dei dicemus, Hic sermo non est omnium, nec cuiuscunque, sed sanctorum est?* Proinde Chrysostrum sacerdotem solitum fuisse panem inter celebranda sacra myteria ostendere ait, & pronuntiare *sancta sanctis*. Hactenus quis esset horum verborum sensus, *Sancta sanctorum*, docuimus.

Lib. 8. cap. 13.

Theodo. in Psa.
110.

Quod attinet ad Clementem Romanum, quem Hardingus Apostolis familiarem fuisse vbique prædicat, iste nequaquam profectò dicit, Christum obtulisse semetipsum in vltima cæna sua, sed aliud potiùs longè diuersum. Sic enim ait: *Propter nos homo factus, & spirituale sacrificium offerens Deo.* Magis etiam adhuc perspicuè hanc ad Deum precationem facit de hoc ipso: *Offerimus tibi regi, & Deo iuxta Christi institutionem hunc panem & hoc poculum.* Non dicit, Nos filij tui corpus realiter offerimus, sed hunc panem & hoc poculum: atque hæc quoque *antitypa* vocat, id est, Signa corporis, & sanguinis Christi. Sic itidem Theodoretus de hac re scribit: *Ecclesia offert corporis & sanguinis eius symbola.*

Hardingus. 12. Sectio.

Cum in sacra mensa, in qua hæc myteria celebrantur, agnus Dei iaceat, & immoletur à Sacerdotibus incurruente, ut vetustissimum & nobilissimum Concilium Nicenum habet.

Episcopus Sarisburiensis.

August. in ferm.
ad infan. citatur
à Beda.
1. Cor. 19.

Quemadmodum Concilium Nicenum facta quadam cum veteris legis sacrificiis collatione, *agnus Dei in altari iacere affirmat*, sic Augustinus ad plebem dicit *Vos estis in mensa, vos estis in calice.* Itaque ut populus in mensa iacet, sic quoque Christus in ea iacere dicitur. Sed ad hunc locum fusius respondimus in quinto articulo, & octaua sectione.

Hardingus. 13. Sectio.

a Falsum: In
quo feri iuras
simul, & Conci-
lia, & antiquos
patres emittit-
tur.

Denique cum in hoc diuino sacramento sub aspectabili figura res arcana contineantur, ipsum nempe *verum, reale, viuum, naturale, & substantiale corpus & sanguis seruatoris Christi, sicut a scriptura, doctores, concilia, insuper doctissimi de Martini Lutheri schola, planissimè & constantissimè confirmant.*

Episcopus Sarisburiensis.

Siquidem Hardingus vllum ex istis vocabulis, Reale, Viuum, Naturale, Substantiale, vel in Scripturis, vel in Doctorebus, vel in Concilio vllò reperire potuisset, suo in citandis locis labori nequaquam pepercisset. Iam autem cum ita asseueranter, & affirmatè hæc nobis vocabula, ex istis autoritatibus obrudere non vereatur, neque tamen possit ea alicubi inuenire, eum & scripturas, & doctores, & concilia ementitum, & simplice populi ad credendum facilitate valde abusum esse meritò iudicemus.

Hardingus. 14. Sectio.

Cum hæc (inquam) haud dubiè ita sint: nos qui Catholica ecclesia adheremus, neque possumus vlla persequutione à Catholica fide remoueri, quos Inello, eiusque socijs Papistas nominare libet, sine dubitatione credimus nostrum esse officium adorare Sacramentum, & diuinum ei cultum exhibere. Hoc autem verbo non iam externas formas significamus, ^b quæ propriè vocantur sacramentum, sed rem sacramenti, & inuisibilem gratiam, & in illis inclusam virtutem, ipsum videlicet verum corpus, & sanguinem Christi.

b Falsum: Hæc enim loquendi genera nunquã fuerunt in vllò priscorum patrum seculo audita.

c Falsum: remanet enim panis & vinũ, quemadmodũ in decimo articulo docebitur.

d Falsum: id quod luculentius ex quinto articulo, & sexto constat.

Prou. 28.
Epipha. li. 2. de Ariomanitis.

Cum autem adoramus & veneramur beatum hoc sacramentum, ipsam panis & vini substantiam non adoramus neque colimus, quia post consecrationem nulla utique remanet: neque profectò externas panis ac vini figuras & formas, quæ remanent, adoramus: sunt enim creatura, neque debent adorari: sed ipsum corpus & sanguinem Christi, quæ sub illis ^d formis verè & realiter continentur, humiliter & religiose veneramur. Et proinde ut magis propriè & secundum intelligentiam loquamur, ne quid aduersarius, quod in nos rejci commodè possit, ex vocabulis arripiat, cū sensus duntaxat rectus queratur, nos restificamur & dicimus, quòd adoremus & veremur corpus & sanguinẽ Christi in sacramento, quòdque ita facere omnino debeamus.

Episcopus Sarisburiensis.

Si quam Hardingus persequutionem subeat, mollem eam & delicatam esse necesse est: at illi alio quodam vli sunt persequutionis genere. Solomon ait, *Aliqui fugiunt, nemine sequente.*

Sic

Sic olim de suis persecutoribus conquestus est Arius hæreticus: ἀρειος ὁ διωκόμενος ἀδικως διὰ τὴν πάντα νικῶσαν ἀλήθειαν: Hoc est, *Arius iniusta persecutione vexatus propter vincentem omnia veritatem.* De sua autem constantia, cuius hic mentionem facit, & pro argumento nonnullo introducit, nihil iam dicam. Quanquam sui putant, tam crebras, tam leucs, tam repentinas mutationes cum constantiæ laude non facillè posse congruere. Sanè manifesti notique erroris defensio alio potius nomine appellanda sit. Zacharias Propheta ait: *Posuerunt ut adamantem cor suum.* Iobus dicit: *Seetit cor eius sicut incus.* Neque tamen hi propterea constantes dici poterunt. Hilarius inquit: *Gravis & periculosus lapsus est in multis. Et si enim se intelligant, tamen pudor exurgendi auctoritatem sibi præsumit, ut, quod errant, prudentiam velint existimari: quòd cum multis errant, intelligentiam esse asserant veritatis.* Quod ad rem ipsam spectat, ea quidem videretur sine natui verborum ordinis & soni perturbatione nullo modo posse consistere. Nunc accidentia specièsq; panis, nunc ipsum Christi corpus, sacramentum esse oportet: quanquam Hardingus fatetur corpus Christi reuera non esse sacramentum, tamen ad nouam istam adorationem tenendam sacramentum necessariò dicendum est, atque ita nunc duo sacramenta in vno habemus. In fine tamen prohibemur ipsum sacramentum venerari, sed tantùm corpus Christi in sacramentum. Atque hæc ut ait Hardingus, propria est, & perspicua, & vñitata loquendi forma, & scientiæ consentanea. Sic ille nos corda nostra excitare docet, & Deum in spiritu ac veritate colere. Nisi voluerint imperiti homines Academiæ adire, ut hanc nouam scientiam addiscant, quid sit *Accidens absque subiecto: Corpus sine loco: locus sine corpore: quantitas sine modo quanti,* non possunt Christi corpus scitè venerari: sin autem absque hac intelligentia venerantur, aliud pro alio venerantur, & in idololatriam prolabantur.

Zach. 7.

Iob. 41.

Hila. de Trinit. lib. 6. ca. 84.

Hardingus. 15. Sectio.

Illud porro adiiciendum est, in sacramento altaris adorari corpus Christi, non cogitatione mentis separatim à verbo, sed ita cum eo coniunctum, ut distrahi non possit. Hoc enim est in primis considerandum, corpus, & sanguinem Christi in sacrosancto mysterio adesse non per se sola, tanquam ab anima, atque à diuinitate eius diuisa: sed viuam illius carnem & sanguinem^a hic adesse, arctissimo quodam vinculo cum diuinitate illius coniuncta, eaque esse perfecta, integra, inseparabilia, sicut & ipse est. Quod quidem abundè confirmatur ex variis ipsius Christi sententiis in D. Ioanne: Ego sum, inquit, panis vitæ. Iterum: Hic est panis de cælo descendens, ut si quis ex eo ederit, non moriatur. Ego sum panis viuus, qui de cælo descendit: Si quis ex hoc pane ederit, viuat in æternum. Atque ut liquidò constaret, quem ille panem intelligeret, in extrema parte dicit: Et panis quem ego dabo, mea caro est, quam dabo pro mundi vita. His verbis clarissimè demonstrat carnem suam, quam nobis comedendam præbet, vitæ plenam esse, & cum eius diuinitate coniungi, illisque qui eam^b dignè percipiunt, corporis pariter & anime immortalitatem adferre: quod profecto caro ac sanguis ex se præstare non potuit, quemadmodum ipse Dominus haud obscure testatur in sequentibus, vbi dicit: Spiritus est, qui viuificat, caro nihil prodest: verba quæ ego sum vobis loquutus, spiritus sunt, & vita. Hoc autem perinde est ac si dixisset: Ipsa ex se caro, nihil omnino prodest, sed mea caro quæ diuinitatis & spiritus plena est, immortalitatem vitæque sempiternam efficit, usque omnibus adfert, qui eam dignè accipiunt. Sic ergo in hoc beatissimo sacramento, non corpus tantùm & sanguinem Christi, sed totum plenumque Christum, Deum & hominem adesse in substantia intelligimus: idque propter personæ Christi vnitatem, quæ nullo modo dissolui potest: atque ob hanc causam agnoscimus nostrum omnino officium esse ipsum adorare, ut verum Deum atque hominem. Sed ut his quæ dixi maiorem adhuc lucem asseram, insignem ex Augustino sententiam recitabo, hæc Christi verba interpretante, Si videris filium hominis ascendentem vbi antè fuit. Nulla esset quæstio si ita dixisset, Si videris filium Dei ascendentem vbi erat priùs. Cum verò filium hominis dixit ascendentem vbi erat priùs, nunquid filius hominis in cælo erat priùs, quando in terra esse cœpit? Hic quidem dixit, vbi erat priùs, quasi tunc non ibi esset, quando hæc loquebatur. Alio autem loco ait: Nemo ascendit in cælum, nisi qui de cælo descendit, filius hominis qui est in cælo: non dixit erat, sed filius inquit hominis, qui est in cælo. In terra loquebatur, & in cælo se esse dicebat. Quo pertinet, nisi ut intelligamus, vnâ personam esse Christum, Deum, & hominem, non duas: ne fides nostra non sit trinitas, sed quaternitas? Christus ergo vnus est verbum, anima, & caro, vnus Christus: Filius Dei, & filius hominis vnus Christus. Filius Dei semper, & filius hominis ex tempore: tamen vnus Christus secundum vnitatem personæ in cælo erat, quando in terra loquebatur. Sic erat filius in cælo, quemadmodum filius Dei erat in terra: filius Dei in terra in suscepta carne, filius hominis in cælo in vnitatem personæ. *Hactenus Augustinus.*

Episcopus Sarisburiensis.

Verè dixit Hardingus, corpus Christi cum eius deitate arctissimo quodam nodo copulari, & proinde vnâ adorari debere: neq; enim diuinitatem oportet ab humanitate diuellere, & duos ita diuersos inter se Christos comminisci, quorū alter colendus sit alter omni cultu priuandus, ut Nestorius hæreticus fecit. Sed quemadmodum corpus & anima in vnū hominem coniuncta simul in honore habentur: sic etiam humana pariter & diuina Christi natura in vno connexa pariter honore afficienda est. Nā cum Nestorio dicere: *Thomas tetigit eum qui resurrexit: honorauit autem illum, à quo resuscitatus est,* vehementer blasphemū esset. Veruntamen tametsi corpus atq; diuinitas Christi cōiuncta sit in vna psona, sunt tamē separatæ ac diuersæ nature: altera finita, altera infinita

Cyril. in Apologético. In edicto Imperatoris Iuliani. inter decreta. Ioan. 2.

Concil. Calc. actio. 4.

altera loco comprehensa, altera extra omnem locum diffusa: altera creatura, altera creator. Neque est ullus honos diuinus corpori Christi debitus, quatenus corpus est: sed tantum propter diuinitatem, quæ in vnam cum eo personam coaluit. Ista omnia certa sunt, & sine dubitatione vera.

Illa quoque Christi verba, quæ in sexto Ioannis habuit, & hinc ab Hardingo vsurpantur, sunt proculdubio verissima: non tamen si ad ipsum momentum, sonumque literarum exigantur. Hoc enim, vt Augustinus ait, *Facimus esset, & flagitium*: Et vt Origenes inquit, *Animam occideret*. Ac proinde Christus ipse, quid vellent, exposuit his verbis: *Spiritus est qui dat vitam, caro nequicquam prodest. Verba quæ ego loquutus sum, sunt spiritus & vita*. Hæc verba Augustinus sic interpretatur: *Spiritualiter intelligite quæ loquutus sum. Non hoc corpus, quod videtis, manducaturus estis*. Similiter Chrysoctomus: *Secundum spiritum verba mea audienda sunt. Qui secundum carnem audit, nihil lucratur, nihil vtilitatis accipit*. His etiam addit, facta quasi obiectione quadam: *Quid ergo est carnaliter intelligere?* Respondet ipse, *Simplicitet ut res dicuntur, neque aliud quicquã cogitare*. Sic itaque dixit Christus, vt carnales eorum cogitationes radicitus extraheret: *Verba quæ ego sum loquutus, spiritus & vita sunt*. Quasi dixisset: *Ne caro mea cibus, neque sanguis meus potus est, vt ore vestro capiantur, & pascant corpora: sed si anima vestra esuriant, ego sum spiritualis cibus, vos alã: si sitiant anime vestra, ego sum potus spiritualis, ego vos exhilarabo*. Huic accommodatum est, quod Chrysoctomus ait: *Omnia tibi Christus factus est, mensa, vestimentum, domus, caput, & radix*. Quotquot in Christo (inquit Paulus) baptizati estis, Christum induistis. *Ecce quomodo vestimentum tibi est. Vis discere quomodo & mensa tibi sit? Qui me comedit, inquit, viuet ille propter me. Quid autem domus est tibi? Qui comedit carnem meam, in me manet, & ego in eo. Et quod radix, rursum inquit, Ego vitis, vos palmites*. Sic Gregorius Nyssenus: *Christus sit perfectioribus solidus cibus, inferioribus olus, infantibus lac*. Sic Origenes: *Ne mireris, quia verbum Dei & caro dicitur, & panis, & lac, & olera: & pro mensura credentium, vel possibilitate sumentium diuise nominatur*. Similiter Gregorius Nazianzenus: *Quemadmodum Dominus noster Iesus Christus appellatur vita, via, panis, vitis, lux vera, & mille alia, sic etiam appellatur gladius*. Itaque sicut Christus est panis, eodem etiam modo gladius dicitur, non alio. Sic Christus nobis, est spiritualis mensa, spirituale vestimentum, spiritualis domus, spirituale caput, spiritualis radix, spiritualis cibus, spiritualia olera, spirituale lac, spiritualis caro, vita, via, panis, vitis, & lux: atque in hunc finem Christus dixit: *Verba mea sunt spiritus & vita*. Hactenus sanè Christi verba, parũ adferunt ad causam Hardingianam momenti.

Hardingus insuper ait: *Totum Christum, Deum ac hominem, realiter, substantialiter, & carnaliter esse in sacramento*. Hoc cum nullo modo possit euincere, suo quodam iure concedi sibi postulat, ac si nihil ad fidem ei faciendam desideraretur. Non erit alienum vt tempus ei largiamur ad deliberandum, & rem firmitus probandam. Interim argumenti eius vis huiusmodi est:

Humanitas ac diuinitas Christi in vna persona coniungitur:

Ergo Sacramentum est diuino honore colendum.

Hardingus. 16. Sectio.

Hinc nimirum hæc Christi verba, Spiritus est qui viuificat, caro non prodest quicquã, *ad hunc modum interpretatur*: Caro non prodest quicquam, sed sola caro, accedat spiritus ad carnem, & prodest plurimũ. Nam si caro nihil prodesset, verbũ caro non fieret, vt inhabitaret in nobis. *Ad hæc persona unitatẽ in vtraque natura intelligendã* (inquit eruditissimus pater ille Leo) *legimus & filium hominis è cælo descēdisse, cum filius Dei carnem sumeret ex ea virgine, è qua notus esset. Iterum etiam, dicitur filius Dei crucifixus & sepultus, cum ista pateretur non in Deitate ipsa, in qua vnigenitus filius coæternus, & consubstantialis est patri, sed in natura humana infirmitate. Quare omnes etiam in simbolo confitemur vnigenitum Dei filium crucifixum & sepultum, secundum illud Apostoli: Si enim sciuisent, non crucifixissent Dominum gloriæ.*

Huic doctrina conuenienter Cyrillus scribens in Ioannem habet: Qui carnem Christi manducat, vitam habet æternam. Habet enim hæc caro Dei verbum, quod naturaliter vita est: propterea dicit, Quia ego resuscitabo eum in nouissimo die. Ego enim, dixit, (id est corpus meum quod comedetur) resuscitabo eum. Non enim alius est ipse, quàm caro sua: non id dico, quia natura non sit alius, sed quia post incarnationẽ in duos se diuidi filios minimè patitur. Quibus verbis improbi Nestorij heresis redarguit, qui Christum diuisit, & è Christo duos filios constituit, alterum filium Dei, alterum filium Mariæ, atque ita duas personas innexit. De quo damnatus Nestorius in primo Concilio Ephesino fuit, tum etiã vel maximè, quod nos in hoc sacramento Christi modo carnem in pane, & sanguinem tantum in poculo accipere defenderet, sine deitate, quia Christus dixit: qui comedit carnem meam, non autem dixit, qui comedit, vel bibit meam deitatem, quia non deitas, sed tantum humanitas comedi potest. Quam quidem hereticam captionem ita Cyrillus diluit: Quanquam (inquit) Deitatis natura non comeditur, corpus tamẽ Christi comedimus, quod vtique comedi potest. Corpus autẽ hoc verbi ipsius corpus est, quod viuificat omnia, & quandoquidẽ vitæ corpus est, viuificum est: viuificat autem quatenus Deus est, vnicus vitæ fõs. Quapropter huiusmodi loquutiones de Christo in scripturis editæ, quibus alteri naturæ tributũ videtur, quod ad alteram pertinet, & contrã, iuxta illã incõprehensibilem, & inenarrabilem diuinæ humanæque naturæ in vnam personam cõiunctionem atque vnionem, de eo accipiendæ sunt inseparabiliter, quandoquidem & Deus & homo est, non huius aut illius duntaxat naturæ, tanquam ab altera separatæ. Propter enim hanc inseparabilem vnionem, quicquid alterutri naturæ peculiare est, rectè & potest & debet etiam toti personæ ascribi. Atque hoc fit, quæadmodum

August. de doct. Christian. li. 3. cap. 16.
Orig. in Leuit. hom. 7.
Augustinus in Psal. 98.
Chryf. in Ioan. hom. 47.

Chryf. ad popul. Antioch. hom. 21.
Gala. 3.
Ioan. 6.
Ioan. 15.

Greg. Nyssen. in vita Moysi. Orig. in Exod. cap. 17. hom. 7.
Nazianzen. in Psal. 44.

Epif. ad vianum Cõstantinopol. episcopo. c. 5.

1. Cor. 2.

In Ioan. lib. 4. cap. 15.

a Falsum: neque enim hunc errorem defendit Nestorius, neque huiusmodi canon in eo Concilio propositus fuit.

Vide Anathematum li. II. Item ad Theodosi. de reſta fide, & ad Reginas de reſta fide.

eruditi

Theologi loquuntur per communicationem idiomatū. Ita docet Cyrillus, quemadmodum Christus manducetur, non iuxta diuinam, sed humanam naturam, quam è nobis accipit: atque hoc modo à Christianis hominibus in sacramento adoratur secundum diuinam suam naturam. Non tamen secundum diuinam tantum naturam, quasi nimirum ea esset ab humana separata, sed integram simul personam, Deum atque hominē. Pretiosa etiā eius caro & sanguis adorantur propter inseparabile vtriusque natura in una persona coniunctionē, quæ est Iesus Christus, Deus & homo, Quæ Deus (ut Paulus ait) extulit, eiq; nomē dedit, quod est supra omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flecteretur, cælestium, & terrestrium, & subterraneorum: omnisque lingua confiteretur Dominum Iesum Christum esse in gloria Dei patris, hoc est, esse, equalis gloria cum patre. Cùm Deus (inquit Paulus) inducit primogenitum in mundum, dicit, Adorent eum omnes angeli Dei. B. Ioannes scripsit in Apocalypsi se auduisse omnes creaturas dicentes: Benedictio, honor, gloria, & robur cessori throni & agno in secula seculorum. Et viginti quatuor seniores ceciderunt in facies suas, & adorarunt eum, qui viuuit in secula seculorum.

Philip. 2.

Heb. 1.
Psal. 96.
Apocal. 5.

Episcopus Sarisburiensis.

Demiror quid Hardingo venerit in mentem, vt tantam inanium verborum frustra effunderet copiam. Omnia hæc testimonia & vera sunt, & rectè ab eo adhibentur, excepto eo solo, quod è Concilio Calchedonensi allatum est de Nestorio. Cæterum non illud omne de cuius veritate constat, mox ad quamlibet causam stabiliendam aptum censeretur. Plinius secundus prudenter admonet, vt qui librū aliquem conscripturi sunt, ad titulum atque argumentum de quo scribere instituerunt, identidem respiciant, ne fortè ab eo, quod proposuerunt, longiùs aberret eorum oratio: vt nunc noster Hardingus pulchrè quidem iaculatur, sed procul à scopo. Hæc enim verba nullam faciunt vel sacramenti, vel eiusdem adorationis mentionem, neque omnino aliquid continent, quod quoquo modo ad sacramentum spectet. Nisi fortè velit Hardingus ex hisce verbis argumentum istiusmodi concludere:

Filius hominis de cælo descendit:

Ergo, oportet sacramentum adorare.

Cyrilli etiam vera sententiæ est: *Christi caro coniuncta est cum diuinitate, itaque naturaliter vitam dat.* Cùmque Christus diceret, *Ego illum suscitabo in die nouissimo*, id sensit, quemadmodum Cyrillus scribit, carnem suam, quam nos comedimus, resuscitaturam esse nos in extremo die. Nam quācumque gratiam seu misericordiam à Deo consequuti sumus, ea ad nos omnis per Christi carnem deriuatur. Augustinus ait: *Mortalis factus est immortalis, vt peracta sua morte nos faceret immortales.* Rufinus: *Nos non efficeremur participes diuinitatis eius, nisi ipse fuisset factus particeps mortalitatis nostræ.* Ista omnia vera sunt, vt quæ nihil aliud in se habeant, quam illustrem horum Christi verborum explanationem: *Qui manducat carnem meam, & bibit sanguinem meum, viuet in æternū.* Hardingus autem, vt hæc Cyrilli verba in suum sensum pertraheret, duos confinxit permagnos errores, vnum, Christi corpus non nisi in sacramento comedi posse: alterum nos nisi illud ore percipiamus; & in ventrem ingeramus, comedere nullo modo posse: ac si vel Christus, vel hi pietate præstantes patres carnalem aliquem comedendi modum intellexissent. Hæc doctrina facile possit horrore atque desperatione hominum mentes perfundere. Nam si vera sit Hardingi defensio, neminem fore beatæ illius resurrectionis participem, nisi qui Christi corpus comederit in sacramento, quid tum Christianis infantibus fiet, qui ex hac vita, nunquam accepto sacramento, decesserunt? quis eos in die summo exuscitabit? Num verò censet Hardingus paruulos illos semel baptizatos, & per baptismum Christi membra factos, nunquam resurrecturos, sed perpetua damnatione perituros, ea tantum de causa, quod sacramentum non perceperint? Christus in his verbis non de sacramento loquutus est, sed de spiritali manducatione per fidem, sicuti omnes sancti patres testantur, ad eamque præstandam omne corporis munus penitus remouet. Propterea Augustinus inquit, *Crede & manducasti:* Et iterum: *Illud manducare refici est: Illud bibere, quid est nisi viuere?* Similiter Basilus: *Est spirituale os interni hominis, quo recipitur verbum vitæ, quod est panis, qui de cælo descendit.* De nostra autè à mortuis resurrectione, ait: *Ἰὸ βαπτισμα δὲ νῆμα ἐστὶν πρὸς ἀνάστασιν, Baptismus vis est ad resurrectionem.* Sic Augustinus: *Nemini dubitandum est, tum vnum quemque fieri participem corporis & sanguinis Christi, quando in baptismo factus est membrum corporis Christi.* Sic Chrysostomus: *In baptismo incorporamur in Christum, & facti sumus caro de eius carne & os de ossibus eius.* Sic fide Christi corpus comedimus, non tantum cogitatione quadam inani ac suspensa, sed efficaciter, verè & re ipsa: quare nos Christus in die vltimo resuscitabit.

Plin. sepe respiciendum est ad Titulum.

Ioan. 6.

Augustinus in Psal. 109.
Augustinus in Psal. 118.August. in 6. Ioan.
Aug. de verbis Apistol. ser. 2.
Basil. in Psal. 33.
Basil. in exhortatione ad sanctum baptismum.
Aug. citatur à Beda in 1. Cor. 10.
Chrys. in epist. ad Eph. ho. 20.

Rabanus Maurus. li. 1. ca. 11.

Fraus autem Hardingiana in hoc, vt dixi, versatur, quod is corpus Christi comedi nō posse fingit, nisi tantum in sacramento, etiam interueniente externi oris munere. Quanquam vt antè è Rabano Mauro ostendimus: *Sacramentum extrinsecus recipitur ore corporis: corpus autem Christi in interiorē hominem recipitur, spiritali fidei ore.* Ex his iam apparet, & sacramentum accipi posse sine Christi corpore, & Christi corpus posse sine sacramento sumi. Hactenus Hardingus nullum omnino de adoratione verbum fecit.

In iis autem, quæ de Nestorio meminit Hardingus, magnam falsitatem callidè inferfit. Nam quod dicit Nestorium eam habuisse opinionem, nos in sacramento panis corpus tantum Christi sine sanguine accipere, in poculo verò sanguinem solum seorsum à corpore, neque Nestorius, etsi hæreticus, in hoc tam prauo errore fuit, neque tale aliquid memoratur, vel in Ephesino concilio,

Hardingus falso erat concilium Ephesinum.

quod hic falso ponitur, vel omnino in alio quoquam Cōcilio, aut antiquo patre. Sed Hardingianæ causæ summa iis literarum monumentis nititur, quæ nunquā extiterunt. Si quis sit in toto illo Cōcilio istiusmodi canon, vel vlla in aliquo veterū doctorū facta de eo mētio, proferat Hardingus, vt nos verū esse cognoscamus: quod si autē hunc canonē tam sæpe, tamque confidenter vsurpatum, nusquam possit ostendere, ignoscat nobis, si illum omnes mortales inanibus titulis ludere, & dolo malo agere suspicemur. Et si fas esset, & contra Nestorium, vt hæreticum quiduis confingere, tamē non debuit isto modo Concilium generale eumentiri. At Cyrillus amplius dicit: *Non posse nos Christi diuinitatē comedere, humanitatem eius tantum comedi.* Ex his Hardingus erbitratur, se posse quicquid nos de spiritali mādicatione, quæ fide cōtinetur tradimus, euertere. Sic enim arguētabitur.

Vos docetis, edere Christi corpus non aliud esse, quàm credere:

Sed Cyrillus ait, nos non posse Deum comedere:

Ergo, ex vestra doctrina non possumus credere in Deum.

Sic nos ei videmur in eas angustias reducti, vt rem longè absurdissimam fateri cogamur. Hæc quidem ratio speciem in se videtur nonnullam habere: à te igitur peto, Lector, vt & partes eius inspicias, & quid à me respondeatur cognoscas. Edere in sermone communi, est cibum vel alimentū capere, & in corporum nostrorum substantiam conuertere: metaphoricè autē atque extraordinariè sæpe significat spiritaliter comedere, & cibum cœlestem ad animas recreandas & nutriendas sumere. At neutro modo verè dici potest, nos deitatē comedere. Nam summā diuinæ naturæ maiestatem neque capere possumus, neque eam in nostræ naturæ substantiam redigere. Humanitatem autē ac corpus Christi & accipere, & edere, & depascere possumus, & ossa ex eius ossibus, & caro ex illius carne fieri, vt & ille in nobis habitet, & nos vicissim in illo. Quanquam ergo Christus & Deus & homo sit, tamen nos non tam diuinitate Christi, quàm humanitate primò ac præcipuè pascimur & viuimus, quatenus homo factus est, & carnis atque sanguinis particeps fuit, & crucifixus est, & sanguinè effudit, & animam in cruce exhalauit. Hic nos ter est spiritalis passus, in hoc omnis nostra consistit vita. Ob hanc causam Paulus dicit: *Quod nunc vivo in carne, inside vivo filij Dei, qui dedit semetipsum pro me.* Et iterum: *A me absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi.* Et Petrus: *Non aliud est nomen sub cœlo, quod datum sit inter homines, per quod oporteat nos seruari, nisi tantum nomen Iesu Christi.* Sic etiam Cyrillus ait: *Vitam & nutrimentum habemus, non ex diuinitate Christi, sed ex humanitate.* Rectè itaque annotatur in Decretis: *Christus per hoc est factus noster panis, & sustentatio, & vita: quia assumpsit carnem nostram.* Sed cum Cytullo Hardingus dicit: *Non possumus comedere diuinitatem, tamen in Deum credimus: Ergo, contra ac vos docetis, credere non est idem, quod manducare.* Sanè ex Cyrillo atque ex summa quadam aliorum veterum patrum consensione constat, nos non posse Deum vel cognoscere, vel in eum credere, vel eum inuocare, vt ipse in se est in diuina sua maiestate, sed eatenus duntaxat, quò ille nobis similis esse, nostramque fragilem induere naturam voluit. Chryostomus ait: *Ilum si in nuda deitate venisset, non cœlum, non terra, non maria, nos vlla creatura sustinere potuisset.* Sic Hilarius, *Cognitus fieri Deus homini, nisi assumpto homine non potuit quia incognoscibilem cognoscere, nisi per naturam nostram, natura non potuit.* Similiter Cyrillus: *Christus non aliter erit adorabilis nisi credamus, quod ipsum verbum caro factum est.* Si quoque Augustinus: *Respice altitudinem ipsius, in principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum.* Ecce cibus sempiternus, sed manducant Angeli, manducant superna virtutes, manducant cœlestes spiritus. Quis autem homo posset ad illum cibum? Vnde, cor tam idoneum illi cibo? Oportebat ergo vt mensa illa lactesceret, & ad paruulos perueniret. Sequitur, *Quomodo ergo de ipso pane pauit nos sapientia Dei?* Respondet, *Quia verbum caro factum est, & habitauit in nobis.* Iterum: *Ita verbum incarnatum factum est nobis receptibile, quod recipere non valeremus, si filius equalis Deo non se exinaniret, formam serui accipiens.* Alias prætermitto similes Doctorum sententias. Hic itaque Cyrilli verborum sensus est. Nos diuinam Dei maiestatem neque percipere, neque cognoscere, neque in eam credere, neque eam adorare, neque edere, neque vesci possumus, cum pura sit, & in se simplex: sed cognitio, fides, nutrimentum, & vita nostra in eo versantur, quod Christus mortalem nostram naturam acceperit, eamque diuinitati suæ in vnā personam ^{ἀρχαίως} coniunxerit.

Hardingus. 17. Sectio.

SEd molestum magis quàm necessarium esset, scriptura locos percensere, que ad probandam Christi adorationem adduci possent, cum tantus sit eorū numerus. Quoniam tamen Lutherus vel ita cœcus, vel potius ita perditè impius fuit, vt adorationē negaret, cum interim presentiam veri & naturalis corporis Christi in sacramento concederet: hinc ea memorabo, quæ Tigurini sacramentarij contra illum hac in re scripserunt. *Quid (inquunt) an panis verum & naturale Christi corpus est, an Christus presens adest in sacramento (vnde Papa & Lutherus asserunt?) Cur ergo non adoratur Dominus illic, ubi eum presens esse dicitis? Cur nos id prohibemur adorare, quod non modo sacramentaliter, sed etiam corporaliter sit corpus Christi? Thomas tangit verum corpus Christi è mortuis excitati, & mox in genua procidens adorat, inquit, Deus meus, & Dominus meus. Discipuli Dominum & ante, & post resurrectionē adorant, Matth. 28. Act. 1. & Dominus in Ioanne ait ad cœcum, Credis in filium Dei? Ipse autem respondit, dicens: Domine quis est, vt credā in eum? Iesus dixit ei, tu vidisti eum, & qui tecum loquitur is est. Tum dixit, Domine credo, & adorauit illum. Quod si autem nos acceperimus panem Dominicum esse naturale Christi corpus, illud* ^{religiose}

Ephes. 5.

Hebr. 1.

Gala. 2.
Gala. 6.
Acto. 4.

De conf. diff.
2. Christus. in
Margine.

Chryf. citatur
à Cassiodor. in
Psal. 17.
Hila. in Psal.
143.
Cyril ad Regi.
Augustin. in
Psal. 13.
Ioan. 1.

Augustin. in
Psal.

religiōse adorare cum Papiſtis. Hac Zuingliani contra Lutherum, in quibus abundè confirmant adorationem corporis Chriſti in ſacramento, & ſic conſequenter ipſius Chriſti Dei & hominis, propter inſeparatam diuinam ac humanam naturam in perſona vnitate coniunctionem, vt vbiſcunq; corpus ſit, ibi diuinitatis eius vnatur: ac coniungatur: ac Chriſtus plenè & ſubſtantialiter adſit, verè Deus & homo. Atque vt clariorem harum rerum expoſitionem haberemus, Scholaſtici Theologi illud verbum, concomitantia, vtiliter excogitarunt, perſpicue ac verè docentes, in hoc ſacramento poſt conſecrationem, ſub panis ſpecie adeſſe Chriſti corpus, ſub ſpecie vini ſanguinem, ex vi ſacramenti: vnà etiam cum corpore ſub ſpecie panis adeſſe ſanguinem, animam, & diuinitatem Chriſti: cum ſanguine quoque ſub ſpecie vini, corpus, & animã, & diuinitatem adeſſe, ex concomitantia, vt vocant, breuius, & clariùs eandem fidei doctrinam exponentes, quam ſancti patres in² Ephreſino Concilio cōtra Neſtorium propoſuerunt. Intelligunt autem, vbi Chriſti corpus præſens adeſt, ibi per neceſſariam conſequentiam adeſſe eius ſanguinem, animam, diuinitatem, & ſic totum plenèque Chriſtum, Deum & hominem propter indiuiſibilem, vtriuſque naturam in vna perſona connexum, quandoquidem verbum caro factum, humanam naturam nunquam depoſuit. In hoc autem ſenſu vocabulũ illud non eſt à quoquam pio & docto homine improbandum, quantumuis noui quidam magiſtri irrideant, Maiorum ſuorum menſuram implentes, qui ſimiliter vocabula quadam ferre non potuerunt à ſanctis doctiſque patribus in concilijs generalibus vtiliter inuenta, vt magis commodam haberemus quorundam neceſſariorum fidei articulorum explicacionem. Qualia ſunt, Homouſion, Humanatio, Incarnatio, Tranſubſtantiatio. Hic autem obſeruandum eſt, quòd Zuingliani, quos Iuellus ſequitur, in adorationis articulo Lutheranos improbant: & viciffim Lutherani in articulo præſentia Zuinglianos redarguunt, ac ſi ſingulari Dei prouidentia effectum eſſet ad conſeruandam eccleſiæ tranquillitatem, vt inimici veritatis & verum faterentur, & alteri ab alteris falſitatis arguerentur, vt & hereticorum bellis pax eccleſiæ conſtitueretur, & diſſidijs concordia catholicorum confirmaretur. Iam poſtquam luculenter è ſcripturis confirmauimus, annuentibus etiam Zuinglianis adorationem & cultum diuinum corpori Chriſti deberi, vbiſcunq; diuina eius maietas illud præſens exhibere voluerit, videamus nunc, vtrum eandem hanc apud ſanctos & antiquos patres doctrinam inuenire poſſimus.

Episcopus Sarisburiensis.

QVòd nobis Hardingus leues quaſdam Lutheri & Zuinglij de hac ſacramentaria adoratione diſſenſiones exprobrat atque obiicit, poſſum ei reſpondere, quod quidam olim Philippo Mæcedoniæ regi, pacem inter Peloponneſios & reliquos Græciæ populos conciliare conanti, reſpondiſſe dicitur: *Tu priùs abi (inquit) & domi pacem compone.* Eo enim ipſo tempore ſumma exarſit inter coniugem Olympiadem, & Alexandrum filium diſcordia: ex quo ipſe minùs aptus ad pacem inter alios conſtituendam viſus eſt. Meminiſſe debuit Hardingus eos, qui maxima ſui euangelij firmamenta ac columnæ habentur, poſt primum nouæ ſuæ diſciplinæ ortum, in diſſidijs perpetuò fuiſſe, neque vnquam in concordiam reduci potuiſſe: Oportuit illum in mentem reuocari, ſuè farinæ doctores, & eos etiam præcipuos doctores Papam Innocentiũ & Scotum contraria atque repugnantia docere: Scotum cum Thoma diſſidere: Occamum à Scoto diſſentire: Petrum de Alliaco cum Occano digladiari: Nominales cum Realibus decertare: atque inſuper etiam Scotiſtas cum Scotiſtis, & Thomiſtas cum Thomiſtis ciuilibus inter ſe bellis ſub vno vexillo contendere: adco etiam de ipſis conſecrationis verbis, aliſque ſimilibus rebus, & multis illis quidem & magnis, quas ſigillatim perſequi moleſtũ eſſet. Res adhuc in capitali odio conſtitutæ ſunt, nec ſpes eſt vnquã reconciliari poſſe. Itaq; cum domi tam crudelia bella habeant, non debuit Hardingus tenues quaſdã de re vna aut altera cōtentiones nobis exprobrare. Eſſet fanè vehemèter optandũ, & faxit (precor) Deus tandè aliquando, vt Chriſti euangelium nullis impedimentis implicatũ per omnes orbis partes liberè maneat & fundatur: ceterũ ab initio aliter fuit. Nã cum primũ euangelium diſſeminari cœpiſſet, & martyru ſanguis adhuc caeſceret, erant nonnulli qui dicerent, *Ego ſum Pauli*, alij autè, *Ego ſum Petri*: & ſic inter ſe diuulſi ſunt. Paulus reſtitit, & in os contradixit Petro: Hieronymus Auguſtinum hæreſeos accuſat: Auguſtinus Hieronymum iubet palinodiam canere: Hieronymus Ambroſium contemnit, & Baſiliũ reprehendit: Cyprianus à Cornelio diſſentit: Sabinianus Papa omnes Gregorij prædeceſſoris ſui libros crematos voluit. Ex his apparet ſanctos à ſanctis & Martyres à Martyribus in iis etiam cauſis, quæ ad religionem ſpectabant, diſſenſiſſe.

Hinc autem hæretici aliſque à pietate auerſi homines calumniandi ſemper euangelij anſam arripuerunt. Marcion hæreticus exiſtimauit ſe inter nouum & vetus Teſtamentum repugnantiam deprehendiſſe, atque ideo audaçter affirmauit, ſe ſcripturam falſitatis conuincere potuiſſe. Hieronymus ait: *Hunc locum nobis obiecit Iulianus Auguſtus, de diſſonantia euangelistarum.* Rurſus: *Sceleratus Porphyrius in primo libro, quem ſcripſit aduerſus nos, obiecit Petrum à Paulo eſſe reprehenſum, quòd non recto pede incederet ad euangelium.* Socrates & Sozomenus Chriſtianos propter diſcordias ſuas ab infidelibus in publicis conuentibus, ac foro deriſos, & digitis notatos fuiſſe, ſcribunt.

Ceterũ iſta iudiciorum & ſententiarum diſcrepantia, vt imbecilibus offenſioni, & improbis malorum occaſioni eſt, qui contra Deum occaſiones captant: ita pijs multorum eſt effectrix bonorum. Iis enim, quos Deus ſecundum proſcriptum elegit, omnia ad bonum conferunt. Nicolaus Lyranus ait: *Expoſitorum diuerſitas excitat attentionem: facitque vt meminerint ſe eſſe homines, & ex parte videre tanquam in ſpeculo, quippe qui fidem pro menſura tantũ ratãque portione ſua acceperint: ac proinde ad ſcrutandas & excutiendas ſcripturas nos impellit, neque ſinit hominibus gloriari, vt qui gloriatur, in Domino gloriatur.*

à Falſum: nullo enim in concilio Ephreſino propoſitũ fuit huiuſmodi dogma.

Tranſubſtantiatio nuper eſt inuenta in concilio Lateranenſi Romæ, Anno Domini 1215.

Denotatus.

1. Cor. 1. Galat. 2. Aug. epiſt. 9.

Tertul. lib. 4. contra Marci. Hier. in Matth. lib. 1. cap. 1. Hier. in præf. in epiſt. ad Gal. Socr. lib. 1. ca. 6. Sozo. li. 1. c. 16.

2. Cor. 11. Rom. 8.

Nicol. Lyra. in prolog. in Gen. 1. Cor. 3. 2. Cor. 10. 1. Cor. 3. 1. Cor. 10.

Hi duo præstantes viri, & eximia ecclesiæ Christi membra, quos Hardingus adeo est oratione infectatus, de nullo vnquam Christianæ fidei fundamento, aut principio, sed de vna tantum sententia, phrasæque scripturarum dissenserunt. Vtrique & cognouerunt, & confessi sunt Christi corpus diuino cultu adorari debere, cum sit Diuinitati in vna persona coniunctum. Alter autem ait, quanquam Christi corpus in sacramento præsens adsit, ibi tamen in eum finem & vsum non adesse, vt à nobis adoretur: neque omnino præcipimur in verbo Dei hunc illi honorem exhibere. Sic Christi corpus in nobis est, Naturaliter, Realiter, carnaliter, substantialiter & reuera. Neque tamen propterea debemus alij coram alijs prosterni, vt Christum in nobis præsentem diuino cultu veneremur. Omnis ita horum duorum eruditione præcellentium patrum dissentio in hoc vno momento versata est, quis sit præsentiae Christi modus. In cæteris summa fuit voluntatum & studiorum consensus, ad falsitatem atque hypochrisin retegendam, Deique gloriam amplificandam penitus intenta.

1. Timoth. 6.
profanas verbo-
rum nouitates.
βεβήτως.
καυχώμεθα.
Epiph. contra
Semiar. li. 3.
ὁ εὐδὸς ἀντι-
χρίστου.

Nos nouum illud suum vocabulum, *Concomitantia*, quod Hardingus tanquam firmissimum quoddam doctrinæ suæ iam ruinosæ fulcimentum introduxit, equidem non miramur, vt ille putat: etsi Paulus præcepit: vt ab inauditis hisce & impiis verbis caueremus: sed illud nomen ad causam tam ineptam ita pueriliter accommodatam esse sanè demiramur. Equidem fateor istas voces, *Homousios*, *Humanatio*, *Incarnatio*, disertè in scriptura non inueniri: eorum tamen vis ac sensus, vt ait Epiphanius, vbi que facilè reperitur.

Soc. li. 1. cap. 3.

August. contra
Maximum
lib. 3. cap. 14.
Firmatum est.

Neque illud verbum in Niceno Concilio inuentum fuit primùm. Etiam longo ante hoc Concilium tempore, ab Origene aliisque veteribus, & eruditis episcopis vsurpatum est, quemadmodum ex Socrate constat, cuius hæc sunt verba: *Doctos quosdam ex veteribus & illustres Episcopos, Homousij dictione vsos esse cognouimus.* Et proinde Augustinus non inuentum hoc nomen, sed *firmiter fuisse* dicit in Niceno Concilio. Quapropter Hardingus cum alibi, tum hic falsus fuit.

Concil. Florët.
Sessio vlti-
ma.

Transsubstantiationis autem nomen, hic ab Hardingo inter hæc verba, *Homousios*, *Humanatio*, *Incarnatio*, numeratur, vt Iudas inter Apostolos. Recens profectò vocabulum, & nuper tandem in lucem editum, circiter mille ducentos annos post natum Christum, regnante in Anglia Ioanne: neque vllum prorsus habet, quo nitatur, in scriptura fundamentum: nomen tamen fuit diu antè impositum, quàm iste fœtus omnino editus esset. Etenim cum ex Florentino Concilio perspicui potest, Orientalem Græciæ & Asiæ ecclesiam illud nunquam probasse, tum sanè ad hodiernum vsque diem auerfantur, nec ij à quibus primùm excogitatum & confictum est, certi aliquid adhuc de eo statuerunt.

Beno in vita
Hildebrandi.

Hoc enim verbum, *Transsubstantiatio*, mutationem & transitum vnius substantiæ in aliam significat: ipsi autem dictu esse intolerabile putant, Substantiam panis in substantiâ corporis Christi migrare: atque iccirco ipse Scotus illud repudiat ac fugit: & fatius esse censet affirmare, panem euanescere, & subito auolare, & tum Corpus Christi in illius locum succedere: atque hæc iam est communis ac recepta scholarum sententia. Verùm istud mutationis genus, *Transsubstantiatio* nullo modo dici potest: sed potius *Cessio*, *Annihilatio*, *Successio*, *Substitutio*. Eat ergo Hardingus, & nouum nomen quærat: hoc enim non quadrabit. Ita post mille ducentorum annorum disquisitionem aliquid tandem inuestigârunt: quod tamen cuiusmodi sit, nondum ipsi intelligunt. Tamen eorum (si diis placet) de hac re decretum, cum Niceno Concilio scilicet comparatur. Beno Cardinalis, qui illo tempore vixit, Gregorium septimum Papam trium dierum ieiunium, ac processionem solennem sanxisse scribit, quo signum aliquod de cælo impetraret, ex quo certior fieret quid de eo statuendum esset, ad extremum tamen, rem ipsam sine oraculo transegit.

De nouo autem hoc commento *Concomitantia*, erat quidem omnino necessarium, vt postquam religionem excogitassent nouam, vocabula quoque noua fingerent, quæ ei subsidio essent. Quod Christus dicit, *Hoc est corpus meum*: Illi, *Hoc est corpus meum, & sanguis meus*. Quod Christus ait, *Hic est sanguis meus*: Illi, *Hic est sanguis meus, & corpus meum*: atque in vtraque parte totum Christum, Deum atque hominem inesse asserunt. Si ex illis quærat, vnde ita esse norunt, respondebunt se, non ex verbo Dei cognoscere, sed ex nouo hoc *Concomitantia* figmento. Similiter Hardingus hîc iam nullo quidem se posse scripturæ testimonio sacramenti adorationem confirmare, sed sua tantum, opinor, *Concomitantia* fateatur.

Hardingus. 18. Sectio.

Quid Apostoli sua ætate de hoc articulo censendum docuerunt, ex eo potest estimari, quod in Dionysio legimus, qui fuit Pauli discipulus, eoq; nomine fidem meretur. Is sanctum hoc mysterium adorat & veneratur his verbis: Sed ô diuinum penitus sanctumque mysterium, obducta tibi per signa obscuritatum, quasi vela & integumenta, patefacta perspicuè nobis ostende, mentisque nostræ oculos singulari & clarissima luce obtege. Ecclesiæ.
Hierarch. c.
3

Episcopus Sarisburiensis.

Hunc ab Hardingo locum esse ad confirmandam sacramenti adorationem allatum miror. Quid enim? Nam arbitratur Hardingus, quicquid compellatur eo modo, illud omne cultu honoræque diuino affici? An est oblitus ecclesiæ suæ Romanæ in more positum esse, Sacrum Oleum his verbis salutare, *Aue sanctum Oleum*? Aut illi è memoria excidit se in sua ecclesia crucem

crucem ligneam sic affari, *Aue Rex noster*: aut eandem hanc crucem è lignea materia fabricatã sic orare; & precari: *O Crux aue, spes unica hoc passionis tempore, ange piis iustitiam, reis q̄, dona veniam?* Nũ illum propterea existimabimus vel terrenæ creaturæ diuinum honorem impartire, vel Christum præsentem quidem adesse, sed ligni forma, occultari? Hoc quidem satis sit ad hunc Dionysij locum explicandum. Opinor Hardingum memoria tenere, sacramentum ab Epiphanio *rem dici insensibilem*, quæ neque nos videre possit, neque preces nostras exaudire: neque ignorat, Pachymerum Græcum icholiatten, hæc Dionysij verba in hunc sensum interpretari: *O diuinum & sacrum mysterium. Affatur illud tanquam re animatã, & merito: quemadmodum & Theologus magnus Gregorius ait, O magnum & sanctum Pascha: & eiusmodi sacrum mysterium ipse est Dominus noster Iesus Christus: ad quem loquitur sanctus.* Ad eum (inquit) in cælo versantem, non ad illud, quod in mensa coram iacet. Atque hanc fuisse Dionysij mentem, ex iis verbis intelligi potest quæ proximè præcesserant: *Ingre diamur (inquit) ab effectis ad causas: id est oculos nostros ab aspectabilibus sacramentis reuocemus & Christum spiritualiter intueamur, cuius ea sunt sacramenta, quique in illis repræsentatur.* Similiter de Olei consecratione loquutus est Dionysius, *adducamus vela, & spirituale ipsum fulgorem intueamur.* Per hunc autem spiritualem fulgorem Christum procul dubio intellexit. Docet ergo nos corporeis oculis aliud, spiritualibus aliud videre, corporeis quidẽ quæ adsunt, spiritualibus verò quæ absunt. Atque vt harum rerum nobis cumulatior fides constet, D. Andreæ verba, quibus materialem eã, in quã actus est, crucẽ compellat, expendamus, *Salue Crux qua hic stas, tandiu me expectans. Latius accedo, noui enim tuum secretum, noui mysterium. Video in te, quæ mihi à Domino meo promittuntur. Recipe me o electa Crux qui tam humilis sum propter Deum, & redde miserũ seruulum tuo Domino.* Hic manifestam inuocationem, hic perspicuã adorationem habemus. An eam ergo nobis opinionem hæc verba iniiciant, vt Andream diuinum ligneæ cruci honorem præstitisse existimemus?

Epiphanius in Anchofato.

Paphymeres dicitur in libro dicitur dicitur dicitur.

Abdias in Andrea.

Ambro. in Luc. lib. 10. cap. 22.

Sed quoniam Hardingus huic Dionysij loco non nihil confidere videtur, nos vnus mysterij ex alio explicationem petamus. Ambrosius aquam baptismi ad hunc modum affatur: *O aqua, quæ humano aspersum sanguine orbem terrarum lauiti: O aqua, quæ sacramentum esse Christi meruisti. Tu incipis prima, tu completes perfecta mysteria, &c.* Num verò nobis necessariò existimandum erit, quòd Ambrosius aquam hoc modo alloquitur & compellat, eam vel aures habuisse, atque audiuisse: vel Christum ipsum in ea præsentem adfuisse corporaliter? Sunt verò cum panis, tum aqua elementa materialia vitæque expertia. Quapropter sicut Ambrosius alterum, ita alterum affatus est Dionysius, non aliter. Sed quandoquidem Hardingus Amphiloehij sui causa quicquid Verona nouarum rerũ venerit, libenter amplexurus videtur, quanta nos illic pietate virginis Zonam inuocare doceant attendamus. Precationis formula hæc est, *O veneranda Zona, fac nos heredes aterna & beata vita: & hanc nostram vitam ab interitu conserua. Tuam hereditatem, tuum populum o Intemerata Zona intemerata conserua. Habeamus te vires & auxilium, murum, & propugnaculum, portum & salutare refugium.* Hæc precatio ab Euthymio quodam peruetusto & perdocto Græco scriptore facta esse dicitur, quem proximo hoc anno Aloysius Lipomanus episcopus Veronensis in lucem edidit, Venetiis ac Louanij excusum, in duobus ingentibus voluminibus, eiusdem argumenti. Atque ne res parum in se authoritatis haberet, bellus ille catholicus pater & eruditus Veronæ episcopus Lipomanus, hunc locum in margine singulari consilio obseruauit in hunc modum, *O quam magna & mira petit à veneranda Zona?* Hæc quanquam ita sint, non tamen Hardingum opinor dicturum eam fuisse vel Euthymij, vel Lipomani mentem, vt virginis Zonam diuino cultu venerandam esse iudicarent.

Hardingus. 19. Sectio.

Origenes nos docet, quomodo Christum in sacramento priusquam illud accipiamus, adorare & venerari oporteat, his verbis: Quando sanctum cibum, illudque incorruptum accipis epulum, quando vitæ pane & poculo frueris, manducas & bibis corpus & sanguinem Domini: tunc Dominus sub tectum tuum ingreditur. Et tu ergo humilians temetipsum imitare hunc Centurionem, & dicit: Domine non sum dignus, vt intres sub tectum meum. Vbi enim indignè ingreditur, ibi ad iudicium ingreditur accipienti.

Episcopus Sarisburiensis.

Qvã verò facilè est imperitos & ignaros homines in fraudem inducere? Origenes in omni illo loco nullam facit neque adorandi sacramenti, neq; realis & corporalis Christi in eo præsentia neq; carnalis alicuius in corpora nostra introitus mentionem: sed accepta ex historia Centurionis occasione, qui se indignum, qui Christum in ædes exciperet, existimauit, quibus modis Christus in fideles immigret, ostendit. Duas autem vias diserte meminit in eo loco: vnã, quando homo quisquã pins ad nos accedit: alterã, cum sacram comunione percipimus. Hæc illius verba sunt: *Quando Sancti & Deo acceptabiles ecclesiarum antistites sub tectum tuum intrant, tunc ibidem per eos Dominus ingreditur. Et tu sic existimes, tanquam Dominum suscipiens. Et aliud: quando illud incorruptum sanctumq; accipis epulum.* Ex huius ergo sancti Patris sententia, sicut Christus per episcopum, aut virum sanctum ad nos ingreditur, ita quoque per sacrorum mysteriorum participationem ingreditur. Ita etiam in prima eiusdẽ libri Homilia habet. *Nobiscum Deus per Evangelistarum & Apostolorum prædicationem, per sui sancti corporis & sanguinis sacramentum: per gloriose crucis signaculum.*

Math. 8. Luc. 7.

Origen. in diuersos Euang. lib. locos. Homil. 1.

E

Holil. 5. in Diuersos Euang. locos.

Matth. 8.
Numeri 10.

1. Regum. 2.

Orig. in diuersos
Euangelii
locos. Hom. 5.
Absens corpore.
Luc. 14.

Augu. in Iean.
tractatu 50.

Per hæc omnia Christus ad nos accedit, & in nobis versatur: sicuti ipse ait: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem seculi.* Ita in veteri testamento, quando portabatur arca Domini, ipse quoque Dominus eleuari & subuehi quodammodo visus est. Et iccirco Sacerdotes quando eam tollerent, dicebant, *Exurgat Deus, cumque ea in exercitum allata esset, dixerunt, Ipse Dominus venit: capta autem arca, Israëlitis gloriam captam esse clamabant.*

Neque existimandum nobis est, Origenem de reali aliquo, aut corporali Christi in ædes nostras aduentum loquutum esse. Verba enim, suaque ipsius interpretatio repugnant. Nam sic in eodem loco scribit: *Tantum dic verbo: tantum veni verbo: verbum aspectus tuus est, opusq; est consummationum: Ostende absens Corpore, quod presens spiritu consummare potes.* Sic Christus ait: *Ego & pater ad illum veniemus, & cum illo manebimus.* Quo in loco carnalem aliquem, aut corporalem aduentum cogitare non oportet. Quocirca quocumque Christus nostras domos inierit, siue per ipsum quempiam hominem, siue per corporis sui sacramentum, siue per crucis signum, siue, ut Augustinus ait, per fidem, siue per baptismi sacramentum, Origenes corda nos nostra submittere docet, & Christum sic venientem his verbis excipere: *Domine indignus sum, ut tectum meum subeas.* Si ex his concludat Hardingus Origenem præcipere, ut sacramentum adoremus, Episcopum quoque aliosque homines pios, tanquam Deos diuino honore adorare, ab eodem doceri nos dicat necesse est.

Hardingus. 20. Sectio.

Res inuisibilis
sacramenti est
corpus sanguis:
que Christi quæ
in cælo sunt.

Quis neget Cyprianum rem inuisibilem huius sacramenti adorasse, quæ est corpus & sanguis Christi, cum in eo diuinitatem, non minus quam in Christi persona esse fateatur? quod quidem his ostendit: Panis, quem Dominus discipulis suis porrigebat, non effigie, sed natura mutatus, Omnipotentia verbi factus est caro. Et sicut in persona Christi humanitas videbatur, & latebat diuinitas, ita sacramento visibili ineffabiliter diuina se infundit essentia.

In sermone
de cæna Do-
mini.

Episcopus Sarisburiensis.

August. contra
Donatist. lib. 3.
cap. 10.

Hunc Cypriani locum Hardingus, tanquam inuictam causæ suæ defensionem crebro usurpauit: singulis autem occasionibus responsum repetere superuacaneum esset. Consentaneum itaque iudicauimus, optime Lector, ad secundam, decimi articuli, & ad quartam 21. sectionem te remittere, ubi luculentam defensionem dabo. Hoc interim obseruare licet Cyprianum hinc nullum facere de sacramento adorando verbum: diuinationes autem illæ, quibus Hardingus utitur, non satis firmum habent argumenti pondus. Cæterum ut Cyprianus *diuinam essentiam in visibile sacramento sese infundere* affirmat, hoc idem Paulinus aquæ baptismi tribuit: *Concipit vnda Deum.* Augustinus similiter de baptismo dicit, *Sacramento suo diuina virtus assistit.*

Hardingus. 21. Sectio.

a Falsum: nullam enim Chryso-
stomus realem
presentiam
statuit sed nien-
tes tantum nos-
tras in cælum
excitat.
b Hoc corpus,
in hoc sacra-
mento repræ-
sentatum.

Coram sacra-
mento, sed non
in sacramento.

c Hæc oratio ad
ipsum Christum
instituitur, non
ad sacramen-
tum nec ad ali-
quid omnino
realiter in sa-
cramento con-
clusum.
d Mystico quodam
loquendi
genere Chris-
tus intrat in
corpora nostra,
quando sacra-
mentum corpo-
ris Christi in
nostra corpora
accipimus.

Chrysostronus insignem locum habet de Adoratione corporis Christi in sacramento, in suis in Paulum Commentariis, in quo etiam & realem presentiam, & sacrificium confirmat. Nolumus obsecro, nolimus (inquit) impudentes nos ipsos interimere: & quando id corpus propositum videris, dic tecum, propter hoc corpus non amplius terra & cinis ego sum: non amplius captiuus, sed liber. Hoc corpus affixum, verberatum, morte victum non est. Post hæc ad adorandum & venerandum Domini corpus in sacramento omnes hortatur. Hoc corpus (inquit) in præsepe reueriti sunt magi, & viri impij, & barbari longo itinere confecto, cum timore & tremore plurimo adorauerunt. Imitemur igitur saltem barbaros nos, qui cælorum ciues sumus. Illi enim cum id præsepe & tugurium tantum, neque eorum quicquam quæ tu nunc intueris viderent, summa accesserunt reuerentia & honore. Tu verò non in præsepe id sed in altari: non mulierem, quæ in vlnis teneat, sed sacerdotem presentem & spiritum perabundè super proposito diffusum sacrificio vides. Hic idem pater in Missa sua precationem facit coram sancto sacramento, isdem prope verbis, quibus Basilus. Attende Domine Iesu Christe Deus noster, de sancto habitaculo tuo, & de sede gloriæ regni tui, & veni ad sanctificandum nos, qui sursum cum patre sedes, & deorsum nobis inuisibiliter assistis: dignare, tua potenti manu tribuere nobis immaculatum corpus tuum & pretiosum sanguinem, & per nos omni populo. In eadem Chrysostroni Liturgia seu Missa, clarissimum adorationis sacramenti testimonium habetur, his verbis: Sacerdos adorat, & diaconus in eo quo est loco, ter secretò dicentes: Deus propitius esto mihi peccatori: Sic populus, & similiter omnes adorant deuotè & reuerenter. Apud eundem patrem, alia quoque precationis forma reperitur, qua Græci Sacerdotes ad hodiernum usque diem in adorando Christi corpore in sacramento utuntur: his autem verbis continetur: Domine non sum dignus, ut intres sub sordidum animæ meæ tectum. Quemadmodum autem non dedignatus es in cauerna, & in stabulo brutorum animalium iacere, & domum Simonis leprosi inire, & meretricem etiam, ac peccatorem mei similem ad te venientem recepisti: dignare etiam ingredi in præsepe animæ meæ ratione vacuæ, & in corpore meum sordidum, mortuum, & leprosum. Et sicut non auersatus es os inhonestum meretricis tuum incontaminatum pedem osculantis: ita Domine Deus noli me, licet peccatorem auersari, sed pro tua bonitate dignare me fieri participem sanctissimi corporis & sanguinis tui,

In. 10. pri-
oris ad Ce-
rinthios.

Episcopus

Episcopus Sarisburiensis.

Quod supra ad Dionysij & Origenis sententias à nobis responsum est, id huic etiam Chryso-
stomi loco explicando aptè inseruire potest. Tamen vt aliquanto adhuc luculentius verbo-
rum Chrysoptomi sensum animo perspicias, scito Christiane Lector, Chrysoptomum in eadem ipsa
Homilia, cuius hîc Hardingus meminit, ita scribere: *Quid significat panis? Corpus Christi.* In suis quo-
que in Matthæum Homiliis sic habet: *In istis vasis non est verum corpus Christi sed mysterium corporis*
eius continetur. Et propterea in eadem Homilia in epistolam ad Corinthios animos populi abstra-
hit ab aspectabilibus panis & vini elementis, & in cœlum vsque cogitationes eorum rapit. Sic po-
pulum affatur: *Vbi cadauer, ibi Aquila: cadauer est Domini corpus, propter mortem: aquilas autem appel-*
lat, vt ostendat ad alta eum oportere contendere, qui ad hoc corpus accedit. Postea addit: *Ascende ergo ad*
cœli portas, & diligenter attende, imò non cœli, sed cœli cœlorum: & tum quod dicimus, intueberis. Sic igitur
Chrysoptomus cum populo agit, ac si iam in cœlo constitutus esset, eumque hortatur non vt panem
& vinum, quæ corrumpuntur, sed vt verum Christi corpus & sanguinem intueatur: non externum
sacramentum, sed sacramenti substantiam: non ea, quæ coram adiunt, sed quæ, quoad carnalem præ-
sentiam, absunt. In sacra enim communione nihil aliud oculis nostris subiicitur, nisi crux & mors
Christi, agnûsque Dei, qui peccata mundi tollit. *Atque hæc ipsa recordatio* (inquit Augustinus) *sic*
nos facit commoueri, tanquam videamus presentem Dominum in cruce.

Chrysopt. in 1.
Cor. Hom. 24.
Chrysopt. in o-
pere imperfe-
& o. Hom. 11.

Chrysopt. in 1.
Cor. Hom. 24.

De conf. dist. 2.
semel mortuus.

Postquam ergo corda populi in cœlum sustulisset, & in ipso Christi cōspectu collocasset, sic eos
deinde alloquitur: *Propter hoc corpus, non amplius terra & cinis es, hoc corpus te liberum fecit, hoc corpus*
pro te fractum fuit in cruce: hoc corpus cum Magis adorare debemus: hoc inquam, corpus non iam in ter-
ra, sed ad dextram Dei in cœlis: hoc nimirum corpus, quod spiritu vides, quodque fide tãgis, cuius
illud, quod accipis sacramentum, mysterium est. Sic Emiffenus ait: *Sacrum Dei tui corpus: fide respice,*
mente continge, cordis manu suscipe.

De conf. dist. 2.
Quia corpus.

Sed obiicit Hardingus Chrysoptomum dicere, *vt Christus fuit in præsepiti, ita nunc in altari esse, &*
vt semel fuit in mulieris vlnis, ita iam in sacerdotis manibus esse. Christum & illic fuisse, & hic esse ve-
rum procul dubio est: cæterum non vno, eodémque modo. In stabulo enim corpore præfens fuit:
in sacra mensa adest sacramento tenus: mulier illum manibus tenuit re ipsa, sacerdos manibus ten-
net duntaxat in mysterio. Sic Paulus ait, *Christus habitat in cordibus nostris:* & idem fanè Christus
qui in præsepiti iacuit, vnus est idémque Christus: discrimen in modo præfentiæ versatur. Etenim
in præsepiti iacuit corporis præfentia: in cordibus nostris iacet fidei præfentia.

Ephes. 3.

Quod si hæc interpretatio nimium exquisita atque inuoluta Hardingo videatur, hoc adiungam,
Christum in mensa poni, vt fideles homines in ea politi esse dicuntur. Augustinus sic populum al-
loquitur: *vos estis in calice, vos estis in mensa.* At populus in ea non est realiter, crasse, & reuera, sed
in mysterio. Ita etiam Christi corpus in mensa est, non crasse, non realiter, non re ipsa, sed in my-
sterio. Atque vt Chrysoptomus dixit, *Sacerdos Christum tenet in manibus:* ad eundem quoque mo-
dum Gregorius, *Abel tenuit Christum manibus,* idque etiam quater mille annis, antequam Christum
natus esset: neque nudum signum aut inane symbolum tenuit, sed eundem ipsum Christum, quem
Esaias vidit, quemque Ioannes Baptista digito demonstrauit. Sic enim se habent illius verba: *Quem*
Ioannes in ostensione, quem Esaias in loquutione, hunc Abel significando in manibus tenuit. Chrysoptomus
itaque sacerdotem ita tenere Christum manibus dicit, vt Ioannes Baptista, vt Esaias, vt Abel
Christum tenuerunt.

August. citatur
à Beda. in 1. Co-
rinth. 10.

Grego. in Iobii
lib. 29. cap. 38.

Hanc autem fuisse Chrysoptomi mentem, ex ipso orationis filo atque tractu manifestum esse
potest. Ait enim, *Vides spiritum sanctum: vides ac tangis illud regale corpus:* sic ille de spirituali visio-
ne, tactionéque loquutus est, qua nos res quantumuis longissimè disiunctas & remotas, videmus
tamè & tangimus. Nã quod ad externam visionem attinet, nouit Hardingus, spiritum sanctum eo
modo percipi non posse: ipsique adeo papistæ *corpus Christi inuisibiliter esse in sacramento,* docent.

Verum ne quid hinc accipiat Hardingus ansã, quò genus hoc visionis imaginariũ esse & inanè
contendat, illa Hieronymi verba memoria reperat, quæ is ad Paulam & Eustochium scribit de
ipfarum Bethleemæ commoratione: *Magos tria deferentes munera in visione beatis oculis vidisti: ipsa*
eadem munera fide Deo obtulisti: cum iisdem Magis Deum puerum in præsepiti adorasti. Vidit Magos, &
tamen non vidit: eorum munera accepit, neque tamen accepit: puerum in præsepiti adorauit, ta-
men puer in eo non fuit. Hæc illa quidem non re ipsa, nec reuera, quanquam minimè fictè aut ima-
ginariè, sed verè & efficaciter per fidei præfentiam perfecit. Hoc modo Magi Christum viderunt:
hoc nos etiam nunc Christum videmus: hoc modo illum adorarunt, hoc & nos illum adoramus.
Ij viderunt, & adorarunt illum in terris versantem: nos illum cœlo videmus & adoramus: illi eum
corpore habuerunt præfentem nos illum habemus corpore quidem absentem, fidei soli præfentè.

Hieronym. ad
Paulam, & Eu-
stochium.

Atque hoc illud est, quod Ambrosius dixit, *Magis videtur quod non videtur:* id est, Nos fide cer-
tius, quam oculis corporeis videmus. Corporis enim oculus nos fallere potest: mentis autem ocu-
lus, qui est fides, non potest.

Ambros. de his
qui inuicantur:
Mysterijs, ca. 3.

Hardingi ratio ex his conclusa, sic habet: *Sacerdos in sacra cœna obeunda dicebat, Deus miserere mei*
peccatoris, & Respice nos ò Domine Iesu Christe Deus noster de sancto tabernaculo tuo, & de throno gloria
tua: Ergo, precatus est, & adorauit sacramentum. Ex his præmissis multò aptius contra conclusisset: Sa-
cerdos mentem ab his terrestribus ac corruptibilibus elementis auocauit, & Christum in cœlo a-
dorauit in tabernaculo & throno gloriæ suæ: Ergo, non adorauit sacramentum.

Ambrosius postquam illorum propheta verborum sensum diu multumque indagasset & inuestigasset, Adora & cole scabellum pedum eius, quia sanctum est: tandem ita concludit, scabellum illud esse terram, quia scriptum est, cælum est sedes mea, & terra est scabellum pedum meorum: & cum terra, utpote creatura, non sit adoranda, per terram, eam nempe terram intelligit, quam Dominus Iesus in carnis sua assumptione de virgine Maria accepit. Hinc ergo clarissima illa verba ad testandam sacramenti adorationem habet: Itaque per scabellum terra intelligitur, per terram autem caro Christi, quam hodie quodque in mysteriis adoramus, & quam Apostoli in Domino Iesu adorarunt.

De spiritu
sancto lib. 3.
ca. 12. P. sal.
96.
Ejai. 66.

Erudita illa, quam Augustinus habet tractatio, in hunc locum Psalmi, Adorate scabellum pedum illius, quia sanctum est, adeo perspicuam habet huius rei confirmationem, ut ea ex omnibus auctoritatibus, quarum ingentem copiam habemus, minimè silentio præteriri debeat. Ipsum locum paulo fufius describere volui. Sic verba habent. Adorate scabellum pedum eius, quoniam sanctum est. Videte fratres quid nos iubeat adorare. Alio loco scriptura dicit. Cælum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum. Ergo terram nos iubet adorare, quia dixit alio loco, quod sit scabellum Dei? Et quomodo adorabimus terram, cum dicat aperte scriptura, Dominum Deum tuum adorabis: & hinc dicit, Adorate scabellum pedum eius? Exponens autem mihi, quid sit scabellum pedum eius, dicit: Terra autem scabellum pedum meorum. Anceps factus sum, timeo adorare terram, ne damnet me, qui fecit cælum & terram. Rursum timeo non adorare scabellum pedum Domini mei, quia psalmus mihi dicit, Adorate scabellum pedum eius. Quæro quid sit scabellum pedum eius, & dicit mihi scriptura, Terra scabellum pedum meorum. Fluctuans conuerto me ad Christum, quia ipsum quæro hic, & inuenio, quomodo sine impietate adoretur terra, sine impietate adoretur scabellum pedum eius. Suscepit enim de terra terram, quia caro de terra est, & de carne Mariæ carnem accepit. Et quia in ipsa carne hinc ambulauit, & ipsam carnem nobis manducandam ad salutem dedit: nemo autem illam carnem manducat, nisi prius adorauerit: inuentum est, quemadmodum adoretur tale scabellum pedum Domini, & non solum non peccemus adorando, sed peccemus non adorando. Nunquid autem caro viuificat? Ipse Dominus dixit, cum de ipsa condemnatione eiusdem terræ loqueretur, Spiritus est, qui viuificat, caro autem nihil prodest. Ideo & ad terram quamlibet cum te inclinas, & prosternis, non quasi terram intuearis, sed illum sanctum, cuius pedum scabellum est, quod adoras: propter ipsum enim adoras: ideo & hinc subiecit, Adorate scabellum pedum eius, quoniam sanctum est. Quis sanctus est? In cuius amore adoras scabellum pedum eius. Et cum adoras illum, ne cogitatione remaneas in carne, & à spiritu non viuificeris: spiritus enim, inquit, viuificat, caro autem nihil prodest. Tunc autem quando hoc Dominus commendauit, de carne sua loquutus erat, & dixerat, Nisi quis manducauerit carnem meam non habebit in se vitam æternam.

In P. sal. 98.

Ejai. 66.

Deu. 6. 10.
Matth. 4.

Christum manducamus in cælo sedentem. Itaque illum non sub accidentibus latentibus sed in cælo sedentem adoramus.
Ioan. 6.

Episcopus Sarisburiensis.

Ambrosius, & Augustinus cum de Psalmi expositione consentiunt, tum quod ad ipsam rem attiner, neque à nobis quoquam modo dissident, neque cum Hardingo sentiunt. Nos quidè Christi carnem humiliter adorare docent, sacramentum autem carnis Christi nusquam nos adorare iubent. Sic iam Hardingus inanem laborem suscepit, ut rem prius probatam identidem probet. Quod autem illius intererat probasse, de eo nullum verbum fecit. Est hoc nimirum simplicitate & incertitia lectoris nimis præfidenter abuti, cum ei persuadere coneris hos sanctos patres nos ut sacramentum adoremus docere, cum de adorando sacramento nihil omnino dicant.

Sed instabit Hardingus, oportere nos carnem Christi adorare: fatemur, agnoscimus, credimus, populum docemus, quemadmodum antiqui patres docuerunt, neminem illam carnem comedere, qui eam non prius adoret: quique non adorat, eum capitaliter Deum offendere, & corporis Christi reum fieri. Verum quo pacto eam edimus, sic eam quoque adoramus. Edimus eam in cælo sedentem ad dextras Dei: illuc nos corda nostra erigimus, ibique illam adoramus. Ambrosius inquit: *Stephanus in terris positus Christum tangit in cælo.* Iterum *Non corporali tactu Christum, sed fide tangimus.* Et ut Christum tangimus, ita quoque Christum videmus, nepe spiritualibus duntaxat fidei oculis. Sic Ambrosius in loco supra citato habet, *Stephanus intra cælos Dominum cernit*, atque ut illud gloriosissimum spectaculū non externis oculis obiectū, sed planè fuisse spirituale intelligamus, Augustinus scribit, Stephanū sub tecto in confessu iudicū tum stetit, & cælos apertos vidisse, cum non posset corporeis oculis per tecti culmē suspicere, cælumque intueri: ibi nos Christi corpus videmus, ibi nos illi appropinquamus: ibi nos illud tangimus: ibi gustamus: ibi edimus: ibi adoramus.

Adeone crassam esse & corpoream Christi religionem existimat Hardingus, ut nullo modo possumus eius corpus, nisi corporaliter præsens ante oculos positum edere aut adorare? Augustinus quidem ait: *Si resurrexistis cum Christo, dicit fidelibus, dicit corpus & sanguinem Domini accipientibus. Si resurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt sapite, ubi Christus est in dextra Dei sedens, quæ sursum sunt, querite, non quæ super terram.* In hoc autem ipso loco, quem hinc Hardingus citat, Augustinus habet: *Spiritualiter intelligite quod loquutus sum. Non hoc corpus quod videtis manducaturus estis.* Ita in eodem loco Augustinus suam ipse mentem exposuit atque explanauit. Ut impij possunt esse in Christum contumeliosi, ita sine controuersia pijs licet Christo honorem deferre. At impij ut

Paulus

Ambro. in sermone. 58. De Maria Magdalena.
Ambro. in Lucam. lib. 10. ca. 24.
Ambro. in sermone. 58. De Maria Magdalena.
August. de cognitione veræ vitæ. cap. 42.

August. in psal. 39. Coloss. 3.

Augustin. in psalm. 98.

Paulus ait, Christum in cœlo versantem crucifigunt: & Christus cùm in cœlo esset ad Paulum ait in terra agentem, *Saule, Saule cur me persequeris?* Quocirca pij in terra constituti, Christum in cœlo similiter adorare atque venerati possunt.

Hebræ. 6.
Act. 9.

Verum obiciunt illud, quod Ambrosius habet, *Nos Christi carnem in mysteriis adorare.* Hinc omnibus illorum error nascitur. Ambrosius enim non ait hoc modo, nos mysteria aut carnem Christi realiter præsentem & materialiter in mysteriis comprehensam adoramus, sicuti Hardingus fingit: Tantum ait, *Nos Christi carnem in mysteriis adoramus,* hoc est in celebrandis mysteriis. Est procul dubio officium nostrum corpus Christi adorare in Dei verbo, in sacramento Baptismi, in mysteriis corporis & sanguinis Christi, vbicunque denique vestigium, aut signum illius vllum appareat: præcipuè verò in sacris mysteriis, in quibus viam totius Christi in carne peregrinationis imaginè expressam habemus. Ista autem adoratio, vt diximus antè, neque ad sacramentum refertur, neque corporalem aliquam, seu carnalem præsentiam postulat. Sic Hieronymus ait: *Paula adorauit Christum in præsepio:* Et se Christum in sepulchro adorasse dicit. Sic Chrysostronus *nos corpus Christi in sacramento baptismi adorare* docet: Neque tamen corpus Christi tum vel in præsepio, vel in sepulchro præiens fuit, vel nunc in aqua Baptismi præsens adest. Hoc scilicet modo nos carnem Christi in mysteriis adorare scribit Ambrosius.

Hieronym. ad
Paulam & Eustochi.
Chrysostron. in
Marcum hono.
17.

Hardingus. 23. Sectio.

Idem Augustinus morem & consuetudinem sui temporis ostendit, quod ad Christi adorationem in sacramento attinet, sic scribens ad Honoratum in versum 21. Psalmi. Edent pauperes & saturabuntur: & in alterum illum Manducauerunt & adorauerunt omnes Diuites terræ. Neque frustra (inquit) ita distincti sunt, vt de pauperibus supra diceretur: Edent pauperes, & saturabuntur, hic verò, Manducauerunt & adorauerunt omnes diuites terræ. Et ipsi quippe adducti sunt ad mensam Domini & accipiunt de corpore, & sanguine eius, sed adorant tantum, non etiam saturantur quoniam non iuitantur. Similiter in expositione illius Psalmi, Manducauerunt (inquit) corpus humilitatis Domini sui etiam diuites terræ, nec sicut pauperes saturati sunt vsque ad imitationem, sed tamen adorauerunt illud, hoc est per adorationem agnouerunt Christum Dominum suum illic præsentem adesse.

Epist. 120.
cap. 21.

In psal. 21.

à Falsum: in
luci deprauatione situm.
Hardingus, Il-
lud, de suo ad-
didit.

Episcopus Sarisburiensis.

EAdem huic loco, quæ superiori, responsio potest accommodari. Augustinus hic de Christo, nõ de sacramento adorando loquitur. Vniuersa autem eius oratio in Allegoria quadam efuriendi, comedendi, implendi, & adorandi sita est. Nos Christum esurimus: nos Christum comedimus: nos Christo in cœlis sedente saturamur: nos etiam Christum in cœlis commorantem adoramus & veneramur.

At Augustinus ait: *Comedunt Pauperem.* Nos Christum non iam amplius in paupertatis economia esse nouimus. Deus illi extulit, & nomen ei dedit, quod est supra omne nomen, & illius pedibus omnia subiecit. Augustinus autem Christum iccirco pauperem appellat, quia se ipse adeo humilem & abiectum contemptumque effecit, & quia factus est obediens vsque ad mortem eamque mortem etiam crucis. Huius illum crucis, mortis, paupertatisque ratione amplectimur: Ex eo corpore, quod pro nobis fractum est, viuimus: eo sanguine, qui pro nobis effusus est, reficimur. Sic ergo nos Christum comedimus, & sustentamur, & vitam ex eo nostram haurimus, quatenus sanguinem ipse suum effudit, & pauper factus est.

Philippen. 2.
Hebræ 2.
Ephes. 1.

Pauperes, qui se ipsi repudiauerunt & aspernati sunt Christum in cœlo sedentem manducant, & eo satiantur: Diuites illum manducant quidem, & eum quoque in cœlo sedentem adorant, sed non explentur. Vident quippe Christum illum esse verum Messiam, qui venturus expectabatur: vident omnia completa & peracta esse, quæ de illo prophetæ prædixerunt: noménque illius ad extremos vsque mundi fines propagatum esse intelligunt: credunt nullum esse aliud nomen sub cœlo, per quod seruari possint. Propterea illius nomen profitentur: in illum credunt: illum comedunt, & adorant. Verum non omnem mundi curam penitus deponunt: non se repudiant: Christum non sequuntur: & proinde Christo non saturantur. Sic Augustinus suam ipse sententiam exponit: *Inde erat piscator ille Petrus, inde erat alius piscator Ioannes & Iacobus frater ipsius, inde erat etiam publicanus Matthæus. De pauperibus ipsi erant qui considerunt & saturati sunt, talia passi, qualia manducauerunt. Cœnam suam dedit, passionem suam: ille saturatur, qui imitatur.* Hactenus Augustinus nullum omnino verbum fecit, vel de adoratione, vel de sacramento, vel de corpore Christi, tanquam realiter præsentem in sacramento. Est itaque Hardingus grauius culpandus, quod verba Augustino de suis addere, eiusque sententiam planè corrumpere & deprauare voluerit. Non est profectò Catholici hominis officium, antiquos & priscos patres ita accipere. Equidem quod Augustinus dicit: *Nec sicut pauperes saturati sunt vsque ad imitationem: Sed tamen adorauerunt:* Huic Hardingus de proprio adiecit (illud) quod quidem in Augustino non reperitur, atque ita sententiam concludit ad hunc modum, *Sed tamen adorauerunt & venerati sunt illud.* Ac veluti hæc ipsa Augustini verba essent, hanc suam affinxit interpretationem, nempe adorando agnouerunt Christum Dominum illic præsentem esse. Amici ac subscriptores sui non facile tanta eum esse soletia crediderint. Autoritates ei non facile deesse possunt, dum integrum illi erit pro arbitrio nouas comminisci atque confingere. Cæterum Augustinus neque commentarium, neque textum istum agnoscit, neque corpora-

Act. 13.
Roman. 16.
Act. 4.

Augustin. in
psal. 21.

Augustin. in
eundem psal. 21.

lis huius præsentia vllam vnquam mentionem fecit. Nos Christum videmus & colimus in cælo sedentem, vt supra dictum, & confirmatum est.

August. Domi-
ni. quinta post
Trini. ferm. i.

Augustinus optimus sui interpret sic ait, *Habes aurum, sed non dum tenes Christum presentem.* Augustinus Christum hîc præsentem esse negat, Hardingi autem commentarius adesse Christum hîc præsentem confirmat. Reputet iam secum lector vter horum potius credendus sit.

Hardingus. 24. Sectio.

IN super scribens contra *Faustum Manichæum*, inter alia ostendit, *Ethnicos homines credidisse Christianos propter eum honorē quem beato sacramento, quod ex pane vinoq; consecrato constat, detulerunt, Bacchum & Cererem coluisse, Deos falsos, ab Ethnicis propter granum, vinumque ab illis inuentum in honore habitos. Ex quo argumentum possumus merito colligere, homines fideles illa ætate corpus & sanguinem Christi, in sacramento sub panis ac vini formis adorasse. Nam alioqui infideles existimare eos Bacchum, Cereremque diuino cultu prosequutos esse non potuissent.*

Hæc conclusio parum est attendē considerata Ethnicis enim nunquam sunt Bacchum, Cereremque sub panis vini que formis venerati.

Episcopus Sarisburiensis.

HÆC coniectura & absurda prius, & insulsa est: quo sanè magis miror, Hardingum hominem doctrina excultum & argumentorum copia tanta, quanta prædicat, affluentem, isto vnquam vti voluisse. Ipsi enim pueri qui nondum è scholis grammaticis excefferunt, Ethnicos eos qui Bacchum, Cereremque vt Deos coluerunt, panem tamen & vino diuinum honorem nunquam exhibuisse norunt. Ipseque Cicero homo Ethnicus dicere potuit, *Quis tam stultus est, vt id, quo vescitur, credat esse Deum?* Iuuenalis quoque Ethnicus poëta hanc fatuitatem irridet:

Cicero de natura Deorum. Iuuenalis.

O sanctas Gentes quibus hæc nascuntur in agris Numina.

Barbari atque ignari Ethnicis Bacchum ac Cererem & inuenisse primos panem vinumque, & ea hominibus ad vsus vitæ necessarios indicasse crediderunt: cum antè & glandibus quercis vescerentur, & aquam biberent. Quocirca hoc tam insigne beneficium sempiternis memoriæ monumētis celebrare cupientes, alteram pane, vino alterum coluerunt. Quod autem panis & vini naturas adorauerint, existimo Hardingum non facillè posse demonstrare. Potuisset itaque argumentum sic instituere. *Christiani sua sacramenta ita colere indicati sunt, vt Ethnicis panem ac vinum coluerunt: at Ethnicis panem & vinum diuino honore nunquam dignati sunt:*

Ergo Christiani sacramenta sua diuino cultu nunquam adorauerunt.

Hardingus. 25. Sectio.

Alium adhuc longè apertissimum de hoc cultu & adoratione locum in eodem reperimus à Gratiano *reputatum: Li. sentent. prosperi.* Nos autem in specie panis & vini (inquit) quam videmus, res inuisibiles carnem & sanguinem honoramus: nec similiter comprehendimus has duas species, quemadmodum ante consecrationem comprehendebamus, cum fideliter fateamur ante consecrationem panem esse & vinum, quod natura formauit: post consecrationem carnem verò Christi & sanguinem, quod benedictio (sacerdotis) consecrauit.

Hoc nomine speciei Augustinus subitaneam & naturam panis intelligit. b. Accidētia panis post consecrationem sinitur sunt, quæ admodum ante fuerunt.

De cōsecr. dist. 2. Nos autem

Episcopus Sarisburiensis.

Primùm hæc, quæ repetit Hardingus verba, neque in ipso Augustino reperiuntur, cuius ea nomine ac titulo introducta iam sunt, neque in sententiis Prosperi. Gratianum autem ne Hardingus quidè ignorat, vbique fere Doctores euentum esse, quo minorem meretur in huiusmodi rebus fidē. Cæterum, quod ad rem attinet, nos quidem panem, vinum, aquam, ex se nihil profectò aliud esse, quàm caducas tenuesque creaturas cognoscimus: si de illis ita prorsus, vt in se ipsis sunt, nō aliter cogitemus, omnia nostra sacramenta inania erūt. Proinde pij sanctique patres, nos ab externis & aspectabilibus creaturis abducere, & ad sensum atque substantiam sacramentorū reuocare semper contendunt. Atque hoc est quod Augustinus habet, *In sacramentis videndum est, non quid sint, sed quid significet.* Sic in concilio Niceno scribitur: *Vides aquam? cogita diuinam vim, quæ in aqua latet.* Sic Chrysostomus habet: *Antequam sanctificetur panis panem nominamus: diuina autē sanctificante illi gratia, mediante sacerdote, liberatus quidem est ab appellatione panis: dignus autem habitus est. Dominici corporis appellatione: etiā si natura panis in illo remanserit.* Itaque ex Chrysostomi sententia panis non definit esse panis, sed speciem pariter & substantiam priorem seruat absque hac, quam isti fingunt, transsubstantiatione atque naturæ mutatione. Verba disertata sunt, nec possunt ab Hardingo eludi, tamen non idem est, quod prius fuit: quandoquidem corporis etiam Dominici appellationem asciuit. Sic Augustinus quoque inquit: *Quicumque in Manna Christum intellexerunt, eundē quem nos, spiritualem cibum manducarunt:* id est, verū Christi ipsius corpus. Illis ergo Manna Christi corpus fuit, non idem quod antè extitit. Hoc autem Bertramus dilucidius exponit: *Christus vt nunc panem conuertit in corpus suum, ita tum Manna de cælo datum suum corpus inuisibiliter operatus est.* Sicut ergo panis est corpus Christi, ita quoq; Manna fuit corpus Christi, idq; arcano quodā modo, & per immensam Dei potentiam. Sic itaq; Mannæ, panis, vini, & aquæ elementa mutantur, neque eadē sunt, quæ prius extiterunt: ac proinde in singulis his corpus Christi spiritaliter, non quasi realiter seu carnaliter præsens, sed tanquam in cælo veneramus. Hanc rem vniuersam, eiuſque causas, Augustinus ad hunc modum persequi videtur. *Signacula quidem rerum diuinarum esse visibilia doceatur, sed res ipsas inuisibiles in eis honorari: nec sic habendam esse illam speciem (nimirum panem, vinum, aquam) benedi-*

August. contra Maximinū li. 3. Concil. Nicen. xp̄m̄ loquētur Chrysoſto. ad Cæsarium Monachum.

August. de utilitate penitentiæ. i. Corinth. 10. Bertramus de sacramen. Eucharistiæ.

Augustin. de catechizandis Rudibus. ca. 26.

benedictione sanctificatam, quemadmodum habetur in usu quolibet: dicendum etiam quid significet, & sermo ille, quem audiuit, quid in illo condatur, cuius illa res similitudinem gerit. His adiungit, Deinde monendus est ex hac occasione, ut si quid etiam in scripturis audiat, quod carnaliter sonet, etiamsi non intelligat, credat tamen spiritaliter aliquid significare.

Hardingus. 26. Sectio.

Omissis plurimis locis quos ad hanc causam confirmandam, ex antiquis patribus adducere liceret, ne molestus esse videar, in manifestissimo illo Theodoretico loco acquiescam, qui de externis sacramenti signis affirmat, quod licet ea post mysticam benedictionem in prioris natura^a proprietate maneat: utpote quæ & cerni non minus possint, quam antè, intelligantur tamen & credantur ea esse, quæ per consecrationem facta sunt, & diuino honore colantur. Hæc illius verba sunt, Intelliguntur ea esse, quæ facta sunt, & creduntur, adorantur, ut quæ illa sint quæ creduntur. His verbis Theodoretus cum realem presentiam, tum Adorationem ponit. Realem quidem presentiam in eo, quod ait, externa hæc signa sive symbola post consecrationem fieri, ea, quæ non videntur, sed intelliguntur & creduntur, id est rem huius sacramenti inuisibilem, quæ est corpus & sanguis Christi. Adorationem autem disertis verbis statuit, quandoquidem ex mystica benedictione signa existunt, & verè sunt ea, quæ creduntur esse, ipsum nempe corpus & sanguis Christi. Secus enim absit ut homines Christiani instituuntur, creaturas insensibiles, panem nimirum & vinum adorare & venerari. Quæ quidem non ut signa, (id enim nefas esset,) adorari dicat, sed ut ea ipsa, quæ esse creduntur. Nunc lectori Christiano estimandum relinquo, num hæc sacramenti adoratio, per quam sacrum corporis Christi in sacramento cultum significamus, figmentum quoddam nouum sit, nuper in ecclesiam introductum, circiter annos ab hinc trecentos, sicuti Iuellus in concione pro certo ausus est affirmare.

Episcopus Sarisburiensis.

EX his Theodoretico verbis Hardingus & realem presentiam, & sacramenti quoque adorationem probare se posse confidit: nec sanè dubito, quin prudens lector facile sit perspecturus alterum ab eo perinde, atque alterum confirmari. De reali presentia nullum omnino verbum facit Theodoretus. Eius dicendi ratio ad transsubstantiationem potius spectare ac propendere videtur: cui tamen Theodoretus vel in primis aduersatur eamque re & absurdâ, & ab inscitia profectam esse iudicat, ut mox docebo. Cum autem duas personas Theodoretus dialogi more disputantes introducit, orthodoxum & hæreticum, Hardingus in dogmatis sui defensione cum hæretico sentire, eiusque uti argumentis tanquam orthodoxis cogitur. Sic enim hæreticus illic, ut nunc Hardingus, loquitur: *Symbola Domini corporis & sanguinis, alia quidem sunt ante inuocationem Sacerdotis: sed post inuocationem mutantur, & alia sunt.* De substantiæ autem mutatione loquitur, quemadmodum Hardingus: orthodoxus ad hæc respondet, *Signa Mystica post sanctificationem non recedunt à natura sua. Manent enim in priori substantia, & figura, & forma.* Deinde ait, *Eadem tamen symbola panis & vini, quæ priorem substantiam retinent, intelliguntur, & creduntur, & adorantur, ut quæ sint illa, quæ creduntur.*

Hic iam, quæso, Christiane lector, obiter repete: Hardingus naturam substantiamque panis ac vini omnino tolli, atque ad nihilum intercedere contendit: orthodoxus autem in priori natura atque substantia remanere affirmat. Si orthodoxi hominis orthodoxa sit sententia, tum parum orthodoxam esse Hardingi defensionem est necesse.

At Hardingus obiiciet, signa tamen ista adorantur. Sic quoque Augustinus inquit, *Baptisma, ubi-
cunque est, veneramur.* Sed ut luculentius adhuc responsum habeas, scias lector, Theodoretum Græcum fuisse Episcopum: Græcos autem diuinum sacramento honorem nunquam, ne ad hodiernum usque diem detulisse. Præterea Ambrosius sic de sacramento habet: *Venisti ad altare, vidisti sacramenta posita super altare, & ipsam quidem miratus es creaturam. Tamen creatura solennis, & nota.* Hic Ambrosius sacramentum, in vno loco bis creaturam appellat. Neque nobis Hardingus Theodoretum ea pietate virum creaturam diuino honore dignari voluisse persuaserit.

Atqui Theodoretus ea adorari affirmat. Ad hoc supra in postrema obiectione respondimus. Etenim sumus ab Augustino edocti, *in sacramentis videndum esse, non quid sint, sed quid significant.* Hoc autem sensu intelliguntur, & creduntur, & adorantur, ut quæ significant ac repræsentent ea, quæ creduntur. Augustinus ait: *Sacramenta sunt verba visibilia.* Verba nonnunquam pro rebus, quas verba significant, ponuntur. Sic inquit Hilarius: *Verba Dei sunt illa, quæ enunciat.* Sic Christus, *Verba mea sunt spiritus & vita,* quia sunt instrumenta spiritus & vitæ. Sic Origenes habet, *Hoc quod modo loquimur, sunt carnes Christi.* Eodem quoque modo sacramenta sunt Christi caro, & ita intelliguntur, & creduntur, & adorantur. Cæterum omnis iste non in illis residet honor, sed ad res, quæ significantur, ab illis transfertur. Sed Hardingus instabit, ex hac interpretatione, *Adoratur idem esse, quod non adorantur,* tantum ad ea nos deducit, quæ adorari debent: ex hoc verò nihil sequitur incommodi. Ita enim Theodoretus suâ ipsius mentè perspicuè explicat. Eius, quæ statim subsequuntur, verba hæc sunt: *Confer ergo imaginem (id est sacramentum) cum exemplari (id est corpore Christi) & videbis similitudinem, oportet enim figuram esse veritati similem.* Theodoretus sacramentum imaginem, similitudinem, & figuram vocat. Non est Hardingus, opinor, dicturus imagines, similitudines, figuras diuino honore dignas esse. His autem Augustini regula de eadem re aptè congruit: *Qui adorat utile signum diuinitus institutum, cuius vim significationemque intelligit, non hoc veneratur quod videtur, & transit: sed illud potius, quo talia cuncta referenda sunt.* Hic Augustinus

a Falsum: Theodoret. enim ait: Manent. in priori substantia. Dialog. 2. Si Hardingi valet interpretatio, externa signa sunt corpus Christi & diuino honore sunt afficienda.

Theodoret. Dialog. 2. inconfus.

Vi quæ sint illa, quæ creduntur.

Augustin. Epist. 164.

Ambros. de Sacramento. lib. 4. cap. 3.

August. contra Maximin. lib. 3.

August. contra Faustum Manichæ. lib. 19. cap. 15.

Hilari. de Trin. lib. 6.

Ioan. 6. Origen. in Numer. hom. 23.

Augustin. de doctrina Christiana. lib. 3. cap. 9.

Augustin. in
eodem capite.

minimè absurdum esse putat vt signum nos & venerari, & non venerari dicamus: hoc autem non tantum de sacramento corporis Christi, sed de baptismi quoque sacramento dixit, sic enim porro ait in eodem loco: *Sicuti est baptismi sacramentum, & celebratio corporis & sanguinis Domini. Quæ vnusquisque cum percipit, quo referatur, imbutus agnoscit, vt ea non carnali seruitute, sed spiritali potius libertate veneretur.* Possem his insulsißimi illius, & ineptissimi secundi Niceni concilij verba adiicere: *Venerandas imagines perfectè adoramus: & eos, qui secus cõsuetur anathematizamus.* Postea tamen dicunt, *Honor imagini exhibitus refertur ad prototypum.* Sic ergo illud conciliū imagines honorari, id est, non honorari confirmat. Nunc paucis Hardingianam horum verborum interpretationem excutiamus.

1. Theodoretus ait: *panis & vinum non mutantur, neque amittunt priorem naturam:* hoc est, iuxta no- uam hanc interpretationem, priorem naturam penitus amittunt.
2. *Remanent in substantia sua:* id est (inquit Hardingus) *non remanent in substantia sua.*
3. Præterea Hardingus ait: *Accidentia panis & vini signa sunt corporis Christi: panis & vinum*
4. *nulla signa sunt.*

Aspectabilia accidentia inuisibile corpus & sanguis Christi fiunt: panis & vinum nihil fiunt.

5. Signa fiunt ea, quæ significantur, idque actu, & reuera. Ita vna res, vno tempore, vnoque modo & substantia est, & accidens: visibilis & inuisibilis: & vt scholastici loquuntur, *Fundamentum pariter, & Terminus:* quod profecto semper monstrum naturæ habitum est: Tot errores vix satis in se præsidij ad vnum errorem tuendum habent.

Nunc lectorem Christianum facilè intellecturum spero, quàm verè Hardingus promissum suum exoluerit, & sacramentū esse adorandum cõfirmauerit. Equidem ex omni hoc doctorum numero, quos hinc meminit, nullus est (Theodoretum vnum excipio, in quo aliquam habere præsidij speciem videri voluit, quémque nos modò clarè & dilucidè sumus interpretati) qui vllam vel de externi ipsius sacramenti adoratione, vel de Christo, quasi in sacramento præsentem fecisse mentionem videatur.

Summi illius seclæ magistri nos sacramentum liberè, vt nullam interim idololatriæ occasionem demus, venerari nisi transsubstantiatione posita atque sancita non posse statuunt. Omnes autem transsubstantiatione recēs esse inuentū Laterani concilij Romæ nuper habiti intelligūt. Et D. Tunstallus ante illud tēpus integrum omnibus fuisse contra sentire tradit: quapropter non est à fide alienum, nullā extitisse huiusmodi ante illud tempus adorationē. Fuisset enim cum summo idololatriæ periculo coniuncta. Cæterum postea quemadmodum diximus, Honorius Papa decreuit & mandauit, vt populus adoraret: Urbanus Papa nouam feriarum celebritatem ei addidit *corporis Christi*, Clemens autem Papa eam magna quadam indulgentiarum largitione confirmauit. Hæc illa vetustas, atque hæc illa est huiusce adorationis profapia.

Anno Domini.
1215.
Tonst. lib. 1. de
sacramento Eu-
charistia fol.
46.
Extra de cele-
bratione Missa-
rum.
Clement. lib. 3.
tit. 16. si Domi-
num.

Hardingus. 27. Sectio.

Quod autem hanc adorationem penitus abolere cupiens, magnum ab idololatria periculum ostendit, si sacerdos minus verè consecrauerit, ad hoc respondere licet Iacobum in nullo versatum fuisse conscientia periculo, quod is Labani dolo cum Lea concubuerit, quam Rachelam esse crediderat, neque eo nomine fuisse adulterij accusandum, quandoquidem bona fide egit, & se Rachelæ coniugis consortium habere credidit. Sic is idololatriæ non est insimulandus, qui Christum diuino honore in pane non consecrato prosequitur, quem tamen ille bona fide cõsecratum esse arbitratur. Quod ad hanc rē attinet, Augustinus præclare dixit: Magis opus est diiudicare atque dignoscere, cum se Satanas transfiguratur velut Angelum lucis, ne fallendo in aliqua perniciofa seducat. Nam quando sensus corporis fallit, mentem verò non mouet à vera re: atque sententia, qua quisque vitam fidelem gerit, nullum est in religione periculum vel cum se bonum fingens ea facit siue dicit, quæ bonis angelis congruunt, etiam si credatur bonus, non est error Christianæ fidei periculosus aut morbidus. Cum verò per hæc aliena ad sua incipit, tunc eum dignoscere, nec ire post eum magna & necessaria vigilantia est. Hæc Augustinus, atque hæc de adorando sacramento, vel Christo potius in sacramento habentur.

Ex illis admodū
manifestè ido-
latriæ defen-
sio: ita quidem
idololatriæ sua
idola Deos esse
bona fide credi-
derunt.

Ge. ne. 29.

Enchirid. 6

Episcopus Sarisburiensis.

Ingens periculum, summumque illum, qui hinc ostenditur, idololatriæ metum Hardingus Rachelæ atque Leæ exemplo facilè depelli ac discuti posse putat: atque ita arcanam Dei prouidentiam ad manifestum errorem tuendum introducit. Leamque nos pro Rachelæ accipere, atque creaturam pro Deo venerari docet. Hinc autem necessarium erit paucis explicare quot modis, ex ipsorum disciplina ignarus populus falli ac decipi possit, honorémque Deo debitum ei rei, quæ vel ipsorum iudicio Deus non est, tribuere. Sic igitur dicunt, Si sacerdos fortè oblitus fuerit vinum in calicem infundere, atque ita consecrationem sine vino perfecerit.

Thom. par. 3. q.
83.
Ioan. de Burgo
pupilla oculi.
cap. 3.
Idem.
Idem.
Gerson. contra
Floretum lib. 4.
Extra. de cele-
brat. Missar. de
Homine.

Aut si panis ex alia vlla, quàm triticea farina conficiatur, quod nonnunquam accidere potest.

Aut si tanta fuerit aquæ copia, vt vini naturam vincat ac mutet.

Aut aut si vinum iam acuerit, & proinde consecrationi nequeat inseruire.

Aut si tredecim panes in mensa positi fuerint, sacerdos autem de duodecim tantum consecrandis cogitauerit: Quod cum fit, nullum omnino consecratum esse dicunt:

Aut si sacerdos dissimulauerit, vel cõsecrationis verba prætermiserit, aut si oblitus fuerit, nec attenderit: In his singulis, aliisque huiusmodi occasionibus nihil consecratur, ac propterea populus, quando sacramentum adorat, ex ipsorum adeo sententia gloriam Deo debitam creaturæ impartit, quod

quod nihil profectò aliud est, quàm idololatriam admittit.

Atque vt omnes huius rei futilitatem summam perspiciant, quidam ex illis ita scribit: *Quòd si sacerdos plures ante se panes habens in ipso tempore consecrationis, illum unice & precisè panem quem manu tenet, consecrare intendit, quidam dicunt, reliquos non consecrari: tu verò dicito cum Scoto omnes consecrari.* Amplius ait: *Quòd si sacerdos precisè statuerit alterum dimidium panis consecrare, non itidem alterum, tum in integro pane, altera tantum pars consecratur, altera minimè.*

Grogorius Papa habet, *Si qui presbyteri in crimine fornicationis iaceant, & in peccato suo perseverent, benedictio eorum vertetur in maledictionem: qui verò huic saluberrimo precepto obedire noluerint, idololatriæ peccatum incurrent.*

In eo loco imperiti homines versantur: tot modis, tamque facilè in fraudem impelli possunt. Etsi enim sacerdotis vitam morèsq; ex parte aliqua cognitos habere possunt, quomodo tamen de absconditis verbis, de intentione, de mente, aut voluntate certi esse possunt? Sin minùs, qui tum eis sacramentum adorare, sine idololatriæ horrore ac periculo liceat?

Ipsi autem perspiciunt, id nullo modo fieri posse: atque iccirco hoc incommodum futili quodam commento à seipsis excogitato sarcire conati sunt. Dicunt enim non oportere nos sacramentum adorare, nisi conditionaliter, id est, nisi fuerit consecratum, atque ita Thomas Salisburien-
Nullus quatumcunque sit simplex, vel quatumcunque sit discretus debet precisè credere hoc esse corpus Domini, sed cum hac conditione, si in consecratione ritè sint acta omnia: aliter enim asseret de creatura, quòd ipsa sit creator, & ita esset idololatria. Hac disciplinæ ratione Hardingus populū docet in genua prolabi, & sacramentum isto modo adorare: Si sis reuera Deus, tum ego te adoro, si non sis Deus, ego te minimè adorabo. Arnobius scribit priscos Ethnicos solitos olim fuisse Iouè sic inuocare: *Sine tu Deus es, sine tu Dea es.* Sic Dei populus inducitur, vt Dei honorem ignotæ rei tribuat, & creaturam pro Deo colat.

Hæc cum ita sint, tamen Rachelæ & Leæ exemplis excusari debent: ac si Hardingus ad hunc modum ratiocinari vellet: Iacob summa Dei prouidentia cum Lea concubuit vice Rachelæ: Ergo tutò possumus nudam creaturam diuino honore afficere, eique dicere, Tu es Deus noster: tu cælum terramque condidisti, nos Deum præter te nullum habemus: atque hæc omnia nullo idololatriæ periculo. Non ita luderet Hardingus si quid sit gloriam Dei propriam in rem alienam transferre, quæ non sit Deus intelligeret: hoc sanè non est Deum spiritu & veritate colere.

D. Martinus multò maiorem adhibuit hac in re cautionem, sicuti ex iis, quæ de eo scribuntur liquet. Cum enim Diabolus ad illum accederet, & se Christum esse simularet, ac proinde in genua prosterni, & ipsum adorare Martino imperaret: *Nequaquam (respondit Martinus) nescio enim num tu sis Christus: nisi Christum eadem specie ac forma videro, in qua crucifixus est, nunquam illum adorabo.* Augustinus habet: *Audistis quia Messias Christus est: audistis quia Christus unctus est: Nō sic posuit Iacob lapidē unctū, vt veniret & adoraret. Alioqui idololatria est, nō significatio Christi.* Theophilus olim, interrogatus, quamobrem imperatorem pro temporis illius consuetudine, diuino honore dignari nollet, respondisse fertur, *Quia nō ad hoc institutus est imperator, vt adoretur: sed vt legitimo honore honoretur.* Ita etiam si ex nobis quæsierit Hardingus, cur diuinum sacramento honorem non defera-
 mus, pius ac simplex homo, sic ei respōdere poterit: *Quia institutū est vt sanctè & religiosè accipiatur, non vt adoretur: vt sacramentum, non vt Deus.* Etenim in vniuersa scriptura, sanctisq; patribus nec præceptum, quo impellamur, nec exemplum, quo vt ita faciamus inducamur, habemus. Nos Christi corpus adoramus, non tantum ad minimum momentum, quousque nimirum sacramentum sacerdos sursum leuare tenerèq; potuit, idque cum dubitatione etiam nonnulla, rectène faciamus, an contra, quod cum omni consolatione vacat, tum conscientiam horribili terrore perfundit: sed beatum illud atq; gloriosum corpus eo modo, quo sanctus ille Martyr Sthephanus veneratus est in cælo scilicet ad dexteras diuinæ potentiaē cōstitutum, eoque sine dubitatione aut periculo, etiam omnibus temporibus in sempiternum adoramus, nosq; Christum in ipsa carnis nostræ natura ac substantia, Dominum esse Dei patris maiestate circumfusum credimus atque confitemur.

F I N I S.

DE CONOPEO.

ARTICVLVS NONVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEl tum sacramentum in Conopeo suspensum fuisse.

Hardingus. i. Sectio.

SI quidem salutare sacramentum nullo modo reseruari debere disertè Iuellus affirmaret, cui instituto pyxis atque Conopeum in Anglicanis ecclesiis inseruiebant, quemadmodum noui istius Evangelij assertores cum verbis, tum re faciunt: id uero non exigua testimoniorum luculentissimorum, omnique exceptione maiorum multitudine facile liceret confirmare. Quod cum ipse satis intelligeret, illius præstantioris augustiorisque rei mentionem callidè omisit, quoque melius articulos hosce suos cumlaret & adangeret, & contra sacramentum nonnihil protulisse videretur, eiusdem in Conopeo suspensionem negat, atque redarguit: in quo perinde facit atque Momus, qui cum nihil vituperatione dignum in uenustissima Venere perspicere posset, eius reprehendere crepidam voluit.

Episcopus Sarisburiensis.

ARTICVLVS iste, cum ex se nullius est pene momenti, ideoque facile dissimulari ac præteriri potuit, nisi idololatriæ affinis esset, tum ab Hardingo, suisque collegis exilibus admodum, tenuibusque confirmationibus stabilitur, quemadmodum, fauente Deo, planissime docebo. Collibuit Hardingo in ipso statim initio, seipsum, suisque studiosos oblectandi causa, nos magistros nouos nuncupare: cum tamen ipse nullum omnino hætenus veterem doctorem proferre posset, nisi per vim atque fraudem, qui pro ipso manifestò ac liquidò faceret. Quanquam hi noui doctores nec ita sunt noui, nec ab antiquitate ita derelicti, ac isti eos videri, haberique cupiunt. Nam quod ad tollendam sacramenti reseruationem attinet, quam hinc Hardingus inopiæ suæ subleuandæ causa, etsi cum isto articulo minimè quidem necessitate coniunctam inuexit, testimoniis pariter atque exemplis præstantium uerustorumque & catholicorum patrum nituntur ac sustentantur. Etenim Cyprianus habet: *panis iste recipitur, non includitur*: Clemens, quem Apostolorum fuisse comitem Hardingo prædicat, in hunc modum scribit: *Tanta in Altario holocausta offerantur, quanta populo sufficere debeant: quòd si remanserint, in crastinum non reseruentur*. Origenes seu Cyrillus (idem enim liber utriusque nomine inscribitur) inquit: *Dominus panem, quem discipulis suis dabat, non distulit, nec iussit seruari in crastinum*: Eius ratio institutionis Christi forma continetur: quandoquidem Christus non dixit, *Accipite, seruate*, sed, *Accipite, Comedite*. Hieronymus ait: *Post communionem, quacunq; de sacrificiis supersuissent, illic in ecclesia communem cœnam comedentes pariter consumebant*. Idem etiam dicere videtur Augustinus: *Panis ad hoc factus in accipiendo sacramento consumitur*. Hefychius sacramenti reliquias igni statim consummi solitas fuisse testatur. Nicephorus easdem reliquias quibusdam in locis fuisse pueris in schola discenribus datas, quas statim in ecclesia comederent, scribit. Idem ferè in concilio etiam Mariscœnensi sancitum fuit. Sic habet Gabriel Biel recens ex Hardingi contubernio doctor, *Non dedit discipulis, ut ipsum honorificè conseruarent: sed dedit in suis usum, dicens, Accipite & manducate*.

Tot nos priscos doctores, multosque adhuc plures habemus nostræ defensionis auctores. Quid igitur uenit in mentem Hardingo, ut nos doctores nouos, quia istos sequimur, appellarer?

Non sum nescius sacramentum olim quibusdam in locis more fuisse reseruatum, quemadmodum ex Tertulliano, Cypriano, Hieronymo, Basilio, Eusebio, aliisque constat. Cyprianus scribit mulieres domi in cistis seruare sacramentum consueuisse: Tertullianus, fideles in ædibus priuatis custodire, atque ante alios cibos gustare sacramentum solitos fuisse testatur: Hieronymus, Exuperium Tholosanum in vimineo canistro eucharistiam gestare solitum esse refert: Basilius author est in Ægypto, maximè circa Alexandriam singulos ferè homines sacramentum domi suæ habuisse: Eusebius sacerdotem in cubiculo suo custodiisse scribit, ut uideretur. Ambrosius homines sacramentum vnà secum non terra modò, sed mari etiam in sudariis circuntulisse tradit. Isti omnes sacratissimorum mysteriorum abusus extiterunt, ac proinde postea sublati fuerunt. Ita tum sacramentum in priuatis domibus, in arculis, in canistris, sudariisque reseruabatur. Conopeum modò nunc Hardingo suum aliquo huiusmodi ex antiquitate producto testimonio verè euerit, tum uerustos atque Catholicos patres iactarit atque venditavit. Quandoquidem autem orium est Hardingo, veterem de Momo Venerèque fabulam repetere, atque istis similia consecrari: tradunt reuera fateor, solitum fuisse Momum vitia obseruare, omnèque promiscuè Deos vellicare, ipsūque adeo

Cypria. de Coena Domini Clem. epist. 2.

Orig. 7 in leu. Cyril. 7 ho. 5. Hieronym. 1. Cor. 11.

August. de trinitate lib. 3. ca. 10. Hefychius in Leuit. lib. 2. c. 8. Nicephorus lib. 17. ca. 25. Concil. Mariscœn. 2 cap. 6. Gabriel Biel lectione 26.

Cyprian. de lapsis serm. 5. Tertullian. ad uxorem. Hiero. ad rusticum. Basilius ad Cesariam. Euseb. lib. 6. cap. 44. Ambros. de obitu Satyri.

adeo Iouem Opt. Maximum Romæ in ipso Capitolio habitantem conscindere. Vnde non perinde fuerunt illius gratæ & iucundæ interdum, atque aliorum partes. Vulcanum autem in primis de humani corporis fabricatione reprehendit, quod non in pectore foramen quoddam, & quasi fenestrâ architectatus esset, per quam alij introspicere, occultaq; eius cogitata cernere aliqua ex parte possent. Si quod huiusmodi foramen Hardingus, aut si quam haberet in pectore fenestram, si que intus contemplari, ipsiusque intueri consciētiam liceret, nihil profecto dubito, quin multo plures diuinæ veritatis scintillæ ostenderentur, quàm nunc comparent.

Suam autem illam formosam Venerem, qua Romanam ecclesiam significat, in manifesto adultério deprehensam fuisse orbis vniuersus, ipsèque etiam Hardingus nouit. Phœbus enim Dei filius cœlestibus facti sui verbi radiis omnia collustrans facinus patefecit. O, vtinam non liceret cum propheta Esaia clamare, *quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis? Non iam illius crepidam Momus reprehendere opus habuerit: verius certè dixerit, A planta pedis vsque ad verticem capitis, non est in ea sanitas.* Sic enim de eius profligatissima conditione Bernardus, qualis suo tempore extitit, conqueritur.

Esa. i.
Esa. i.
Bernardus de
conuersione
Pauli.

Hardingus. 2. Sectio.

Cum respondemus, quod si ipse simul & reliqui sacramentarij reservationem sacramenti probarent, tum nos quereremus, quamobrem non illa ipsa seruandi ratio placeret. Atque hic si quid hac in re presertim tam exigua delictum esse conuinceretur, & commodior via demonstraretur, facile probaretur, quod melius esse constaret. In alijs Christianis regionibus (fatemur) alia quadam ratione seruatur, loco aliquo sera & clauis munito, quibusdam in locis in altero sine aut latere altaris, in quibusdam verò in sacello in hunc ipsum usum extructo, in quibusdam autem in sacratio, aut in intrinseco aliquo & secreto templi loco, quemadmodum Constantinopoli quondam Chrysostomi memoria. Alicubi etiam in palatio episcopi prope templum seruatum, atque in festis diebus honorificè in ecclesiam importatum, & in altari positum fuisse legimus, qui mos postea fuit propter abusus conciliorum decretis sublatus.

In epist. ad
Innocentium.
In concilio
Braccarēsi.
c. Can. 5.

Ita variis in locis variè seruari solebat, in omnibus reuerenter & tuto, vt ab omni hominum perditorum & prophanorum iniuria ac scelere incolume remaneret. In Anglia sublime id pendere mos fuit, quemadmodum Linwoodus annotat in constitutiones prouinciales: *sublime, ne impio scelere violaretur: in Conopea reuerentia & honoris ergo.*

Episcopus Sarisburiensis.

Nunc Hardingus hanc sacramenti conseruandi consuetudinem in variis regionibus variam extitisse docet: nimirum loco clauso & obserato: in fine altaris: in sacello: in sacratio: in episcopi palatio. Atque ista omnia de recentis memoriæ consuetudine depromuntur: de vetustate enim, excepta vna Chrysostomi ad Innocentium epistola, quam etiam contra ipsum facere nonnihil demonstrabo, nihil attingit. In hac autem tanta seruandi varietate Conopeum nondum suum inuenit. Quod verò in pontificis palatio seruatum fuisse sacramentum commemorat, eius causæ parum prodesse videtur. Si enim Episcopus solus sacramentum custodierit, tum necessariò sequitur in reliquis parœciarum ecclesijs ac sacellis nullam huiusmodi adhibitam fuisse reservationem. Chrysostomi ad Innocentium Epistola locuples testis est sacramentum seruatum fuisse, vt in communionem à populo die sequente, aut paulò post perciperetur. Vtraque enim specie seruatum est, quemadmodum ex ipsius verbis planissimè apparet. Id verò cum ex communi sensu ac ratione, tum ex ipsorum hac de re cautionibus constat, vinum eo modo eaque mensura integrum longiore tempore, incorruptumque minimè conseruari posse. Mos autem in Græcia obtinuit, vt durante quadragesima diebus duntaxat Dominicis & sabbatis consecrarent, eoque sacramento nihilominus reliquis diebus vterentur. Fuit enim eò seruatum olim sacramentum, non vt cultu diuino afficeretur, sed vt à populo acciperetur: maximè vt qui excommunicati fuerant, quorum id gratia seruabatur, si quando improuiso morbo correpti de vita desperarent declarata resipiscencia sua communionem quouis tempore perciperent, & læti tanquam ecclesiæ Dei membra decederent.

Chrysostom. ad
Innocentium.
De cons. dist. 2.
Presbyter. in
glosa.
In sexta synodo
Constantinopoli.
ἡ δὲ δὲ δὲ δὲ δὲ δὲ
ἡ δὲ δὲ δὲ δὲ δὲ δὲ
ἡ δὲ δὲ δὲ δὲ δὲ δὲ
ἡ δὲ δὲ δὲ δὲ δὲ δὲ

Non secus autem agere hac in re videtur Hardingus, ac quondam in pingenda Antigoni regis facie fecisse dicitur Apelles. Cum enim Antigonum altero oculo caprum esse sciret, os eius duntaxat dimidium sibi esse duxit exprimendum, atque ita artificio quodam alterius oculi vitium texit. Ita nobis Hardingus nonnullam seruandi sacramenti varietatem ostendit, atque alia quædam eiusdem momenti proponi: Idololatriæ autem maximum periculum, consimilisque alias horrendas offensiones vafre occultat, atque ab aspectu remouet. Inuitus similitudinem vsurpo: sed eam Hieronymus adhibet: *Diabolus nunquam se prodit aperta facie.*

Hieronym. in
vita Malchi.

Olim cum in cistulis, in sudarijs, in canistris, in priuaris ædibus seruaretur sacramentum, nullum fuit ab adoratione periculum. In Conopeo autem non modò secus euenisse perspiciamus, sed propter etiam hanc ipsam adorationem primò institutum fuisse Conopeum intelligimus. Ita enim ipse Linwoodus testatur: *Citius representatur nostris aspectibus adoranda.* Si nihil aliud esset, tamen hoc satis magnum videri iustumque debuit, quamobrem hæc noua suspendendi in Conopeo sacramenti consuetudo antiquaretur. Serpentem enim æneum ideo sustulit atque comminuit rex Ezechias, eundem licet statuere Mosi Deus diserte mandauerat, quod eo nonnullos ad Idololatriam abuti videret. Deinde illi ipsi leuioribus causis inducti eam seruandi formam, qua vsa est ecclesia primitiua, funditus sustulerunt.

Gulielm. Lin-
wood. lib. 3. de
custodia eucha-
ristiæ, &c.
2. Regum. 18.

Enfeb. lib. 6. ca.
44.
Ambros. de obitu
Satyr.

Neque enim nunc fas esse statuunt, ut vel laici, vel mulieres sacramentum domi habeant, vel pueri ad ægrotantes deferant, quemadmodum Serapionis puer fecisse legitur, vel infideles, hominesque nondum sacro baptismo initiati secum circumferant, sicuti de Ambrosij fratre Satyro memoriæ proditum est. Mito rubiginem, mucorem, vermiculationem, quibus augustissimum illud mortis Christi mysterium nauseam percipientibus aliquando excitare, & fastidio plerisque esse loleat. Hæc ipsi non modò posse accidere, sed sæpenumero etiam contigisse testantur. Alphonfus Arthagonum rex, ut dignitatem & incolumitatem suam tueretur, sacramentum tanta temporis diuturnitate secum circumtulisse fertur, quousque illud tandem putresceret, vermèsque gigneret, quibus se mutuò depascantibus, atque absumentibus, vnus duntaxat ad extremum superfuit grandior vermis, qui cæteros omnes exederat. Si quid istiusmodi vñuenerit, cremari vermes, condique in altari cineres præcipiunt. Glossa ipsa in decreta sic habet: *Non est necesse seruare vinum*: ratioque ista adiungitur: *quia opus esset nimia cautela*.

Gerfon contra
Floretum. li. 4.
Concil. Aurel.
De conse. dist.
2. presbyter. in
glosa.
Concil. Latera.
sub Innocentio
3. can. 20.
Concil. Braca-
ren. 3. ca. 5.
Extra. de cele-
bratio. Missarū.
Sanè.
Guliel. Lin-
vood. lib. 3. de
custodia eucha-
ristiæ.

Lateranense Concilium sacramento ad hunc modum seruato nonnullos aliquando ad detestanda & nefaria facinora abusus esse confitetur. Ipsèque Hardingus propter consimiles aliquos abusus hanc ipsam reservationem quadam ex parte fuisse in Braccateni consilio sublatam agnoscit.

Denique Conopeum Linvoodus ipse vituperat, quemadmodum in prouinciali apparet. Sic namque scribit: *Dicitur, quòd in loco mundo, & singulari debet seruari*. Quibus deinceps adiungit ista: *Ex hoc videtur, quòd vsus obseruatus in Anglia, ut in Canopao pendeat, non est commendabilis*. Habet hinc Hardingus, quamobrem & vniuersim omne reservationis genus reprehendatur, & particulatim quam ob causam Conopeum minùs probetur.

Hardingus 3. Sectio.

a Falsum: Chry-
sosto. enim ha-
bet: In vasis san-
ctis non verum
corpus Christi
sed mysterium
corporis Christi
continetur.

SI principes stragulo regali & honorario, si episcopi thronis magnificis ac splendidis, si Decani Conopeis e tapeto, aut serico, aut textili peristromate confectis exornentur, (quemadmodum in nonnullis Metropolitanis ecclesiis animaduertimus) nec id quisquam reprehendat: Quid est quamobrem Iuellus Conopeum improbet, quod in illius augustissimi sacramenti honorem adhibetur, in quo^a ipsissimum Christi corpus, propterque inseparabilem vtriusque nature in persona unitate coniunctionem, Christus ipse verus Deus, & verus homo continetur? Qua fronte Conopeum ad Christi in sacramento reuerentiam comparatam vituperat, qui Sarisburia in Cathedra episcopali, sedens Conopeum amplissimum è pictis, & fornicatis tabulis fabricatum, illique supra caput extensum aspicerè æquo animo potest? Si Moysi, Dauidi, Salomoni à consiliis fuisset, illorum forsitan iudicia reprehendisset, qui arcam cum ipsi tam eximio honore colebant, tum perpetuo à posteris suis colendam curabant, in qua nihil inerat præterquam tabula legis, Aaronis virgula, & urna habens Manna. David rex minime consentaneum putauit, magnaque sollicitudine affectus est, quòd ipse in domo cedrina habitaret, Arca autem Dei in medio pellium, id est, tabernaculi, quod extrinsecus ferinis operiebatur pellibus, constituta esset.

Modestia vestra
nota sit omnibus
hominibus.
Philip. 4.

Et nunc tandem repertus est vnus homo inter cæteras prodigiosas & inusitatas creaturarum, morum, doctrinarumque figuras, qui cinis ac puluis cum sit, quemadmodum est de seipso professus Abraham, ad nomen titulumque episcopi euocatus, minime electus (censeo) ad exequendum amplissimum munus viri eius, qui sit secundum cor Dei, qualis David extitit: se non indignum indicat, qui in pontificia cathedra sedeat, quam sumptuosa complectitur è deauratis extructa tabulis testudo, nec ferre possit, ut pretiosum Christi corpus, quo nos redempti sumus, Conopeo exiguo non magni pretij tanquam honoris causa à nobis exhibitio veletur.

b Falsum: am-
bros. enim figuræ,
ambo typi, am-
bo signa sunt.
Nazærenus ait:
Figura figuræ,
de paschate.
c Christus dicit:
frustra me colitis,
&c.
Matth. 15.
Durand. lib. 2.

Quamquam^b arca non nisi umbra fuit, & hoc corpus est: illa typus seu signum, hoc ipsa res. Non equidem in uideo Iuello honorem illum, nec, quo iure eundem teneat, curo, tamen reprehendendum censeo, quòd Christum suo in hoc beatissimo sacramento^c honore spoliatur.

Episcopus Sarisburiensis.

Princes in aulis regalibus, episcopi atque decani in pictis thronis seu peristromatis sedere solent: Ergo in Conopeo suspendi sacramentum debet, inquit Hardingus. Non licet cuiuis homini (credo) ista ratione concludere. Eodem modo argumentatur Durandus: *Arca fœderis à Leuitis portabatur: Ergo Papa sublimis in diaconorum humeris vehi debet*. Deinde ex vsu diurno sic ratiocinari videntur: *Papa hominum perhibetur humeris: Ergo sacramentum ei præferri, quocumque perrexerit, in albo Cantherio oportet*.

Quod autem in Episcoporum sub pictis tabulis sessionem tam iocose ludit Hardingus, ego quidem ecclesiæ Dei multò esse conuenientius existimo tabulas habere pictas, quàm pictos episcopos, qualis ille certè est, qui se episcoporum omnium esse episcopum venditat, nec vllam tamen officij, quod episcopum exequi oportet partè præstat. Episcopi Cathedra principiò constituta fuit, tanquam locus maximè commodus atque opportunus, in quo ipse legeret atque doceret. Sed quid plura dico? Verborum hanc dimittere sine responso futilitatem oportuit.

Exodi 25. & 27.

Quod ad cætera attinet, Deus ipse mandatum dederat Moysi, ut tabernaculum ædificaret, cuiusque imaginem atque formam, quam imitaretur, illi in monte præmonstrauit. Neque verò ausus est Moses, aut quisquam architectus vel addere, vel detrachere, vel immutare quicquam suo arbitrio, nec fecus omnino facere, ac illis Deus præscripserat.

Quando Dauid pietate ac religione commotus ædificare Deo templum instituit, cum Deus voce prophetæ

prophetæ Nathani prohibuit; aitque, *Nequaquam edificabis templum mihi.* Postea Salomon idipsum est aggressus, non cum ipse voluisset, sed quando illi Deus præcepisset. In quo nihil omnino ex suo ipsius animo gessit, sed ad illam speciem duntaxat & exemplar omnia direxit, quod illius patri Dominus ostenderat. Sic enim ipse Dauid ait: *Omnia venerunt scripta manu Domini ad me: ut intelligerem vniuersa opera exemplaris.*

1. Paralipom.
28.

Atque ista tibi sunt consideranda, Lector: In hisce singulis exemplis nostro religionis studio franos iniecit Dominus, nosque eum venerari docuit, non qua nobis maximè ratione visum esset, sed quemadmodum ipse voluit. Tamen Hardingus singulari quadam, qua præstat, solertia cuncta hæc exempla eò refert atque accomodat, ut ita nobis Deum colere licere doceat, quæadmodum nobis ipsis maximè consentaneum videbitur.

Ista semper vniuersæ superstitionis radix fuit: propterea Deus inquit: *Mæe cogitationes non sunt sicut vestra, nec mea via ut vestra. Quis vnquam ista à vobis postulauit?* Studet Hardingus in suis orationibus haberi catholicus: tamen officium pietatis profusè priuatum & singulare, atque in nostra duntaxat patria vsurpatum, idque recente memoria, cæterisque Christianitatis regionibus inusitatum & incognitum, ac proinde nullo modo catholicum defendit.

Esaï. 55.

Verùm inquit: *Repertus tandem est vnus inter alias monstruosas & inusitatas formas, &c.* Hæccine ea est modestia atque moderatio, qua se vsurum principiò sponderat? Istud dicendi genus parum ei homini conuenit, qui doctrinam atque grauitatem profiteri voluit. In quo quidem non grauatè cedam Hardingo. Suam ille magis impotentiam, nimiumque efferuescentem bilem prodit, quàm rem & causam confirmat.

Quòd si quidem sacramentum est Deus simul, & homo; quemadmodum hic Hardingus, quàm piè nescio, confirmat, iste tam exilis honor vix aptus tantæ maiestati videatur. Hoc verò nouum certè est, & prodigiosum doctrinæ genus, ut ita populum quisquam instituat, Christum, Deum pariter & hominem, nunc immortalem atque gloriosum mucescere, & putrescere & verminare posse. Fuit tempus, cum qui terribilissimæ blasphemie plenas huiusmodi voces misisset, monstrum hominis inter fideles haberetur. Sed ita iustissimum Dei iudicium tulit. Ille homines in mentem *ad óus mou* reiiicit, *ut Dei veritatem in mendacium conuertant; & præterito creatore, qui est Deus benedictus in secula, rebus creatis seruiant, easque colant.*

Rom. 1.

Nostram verò doctrinam nihil de Christi gloria decidere confido. Nos illum sic adoramus, uti nobis ipse mandauit, in cælis sedentem ad dextram potestatis Dei. Hinc vos, Hardinge, fratres vestros cremauistis, eorumque ossa in terræ superficie dissipauistis, & quicquid libido suaderet in illos admisistis, ea solummodo de causa, quòd proditores esse Deo, eiusque gloriam ad creaturam transferre nollent.

Chrysostomus Labani contra Iacobum querimoniam de surreptis sibi diis exponens, sic habet: *Quare Deos meos furatus es? O excellentem insipientiã: Tales sunt dii tui, ut quis eos furari queat? non erubescis dicere, quare furatus es Deos meos?* Neque opus est, ut pluribus explicem, quorsum hæc referam. Equidem id, quòd Deum atque hominem Hardingus vocat, faciliè eum pyxide pariter & Conopeo furripere licet. Si nunc reuiuifceret Chrysostomus, Hardingo similiter, ac Labano responderet: *Non erubescis? &c.* De Christi autem colèdi ratione sic ait: *Discamus Christum, prout ipse vult, venerari. Honorato namque iucundissimus est honor, quem ipse vult, non quem nos putamus. Nam & Petrus eum honorare putabat, cum sibi pedes eum lauare prohibebat: Sed non erat honor, quod agebat, sed contrarium.*

Gen. 31.
Chrysostom. in
Gen. Hom. 57.

Chrysostom. ad
populum Antio-
chen. hon. 66.

Postremò quòd Hardingus impetu quodam impotentiore concitatus quærit, *Qua fronte sacramenti in Conopeo suspensionem vituperemus, sic ei faciliè respondeamus, eadem profectò, qua Linvoodus eam ipsam improbauit, quaque vniuersa Christianitas, Anglia sola excepta, eandem semper reprobauit, atque repudiauit.*

Hardingus. 4. Sectio.

Nunc ut ad hunc ipsum articulum veniamus, si modò vocari articulus possit, in quo non nihil Inellus contra nos esse se nactum putat, quasi nihil omnino adferri ad illius confirmationem posse videretur, (tametsi non est in præcipuis clauibus, nec summis nostræ religionis mysteriis numerandus, quemadmodum ipse iactat, quo magis, eundem comminaculare queat) de Conopeo quid in medium proferri possit, aliis relinquo: neque certè multum refert. De suspensione autem sacramenti supra altare manifestò in vita Basilij meminisse Amphilochijs ille præstantissimus Iconij episcopus. Narrat enim Basilium postquam in Missa sua sacramentum in tres partes distribuisset, vnam in columbam auream imposuisse (ad cuius similitudinem plerumque tum facta Pyxis fuit) pendentem super altare. Atque ut luculentius pateat Pyxides hæc ad columba imaginem factas in memoriam spiritus sancti, qui in columba specie apparuit, super altare pependisse, in actis Concilij generalis Constantinopolitani extat, Clerum Antiochenum Seuerum quendam hæreticum accusasse apud Ioannem patriarcham, & Concilium illud, quòd de sacris altaribus prædatus esset, & vasa consecrata liquefecisset, & quaedam suis comitibus distribuisset: Præsumpisset etiam columbas aureas & argenteas in formam spiritus sancti super diuina lauacra & altaria appensas vnà cum alijs sibi appropriare, dicens, non oportere in specie columbarum spiritum sanctum nominare.

a Ante fuit Ado-
ratio Dei: nunc
non adeo magna
est claus religio-
nis.

Inanis & pueri-
lis fabula nomi-
ne Amphilochijs.

Columbas hæc
quidem nacti sumus,
sed nulla
est sacramenti
mentio.

Neque in eodem semper vasorum genere seruabatur omnibus in locis atque temporibus sacramentum. Modò reuerenter seruatur in viaticum ægrotis, nullus catholicus de ratione, formaque seruandi litigabit. Symmachus spectatus Romæ pontifex imperante Anastasio, quemadmodum in ipsius vita refertur, duo vasa ar-

F

gentea, in quibus referuari sacramentum posset, conflavit, eaque in altaribus collocavit duarum Roma ecclesiarum, sancti Sylvestri, & sancti Andrea. Hæc vasa vulgò nuncupant Ciboria. In vita etiam Gregorij habemus, ipsum eiusmodi vas condidisse, quale Symmachus fecerat, quod ciborium appellant, in sacramenti usum, cum quatuor columnis ex auro puro fabricatis, illudque in altari Divi Petri Roma statuisse.

In opere quodam Gregorij Turonensis vas istud dicitur turris, in qua mysterium Dominici corporis habebatur. In vetusto libro de Pœnitentia, quem Theodorus Græcus Tarsi natus in Cilicia Cantuarensis quondam archiepiscopus ante Bedæ ætatem conscripsit, vocatur pyxis cum corpore Domini ad viaticum pro infirmis. In quadam autem admonitione, quæ eodem libro continetur, episcopi cuiusdam ad suum clerum in Synodo facta, precipitur ne quid in altari ponatur, dum sacrificium procuratur, præterquam capsæ reliquiarum, & liber quatuor euangelistarum, & pyxis cum corpore Domini.

Ex fabula nimium Amphilo-
chiana, non aliunde.

Itaque constat sacramentum salutsferum semper servatum fuisse, quibusdam in locis in pyxide super altare appensa, in alijs verò aliter, in omnibus autem & locis & seculis tuto atque splendide, quemadmodum commemoravimus, ut semper paratum esset egrotantibus viaticum. Quam sacramenti conservationem in illum sanctissimum usum, eaque reuerentia adhibitam, si Iuellus atque sacramentarij probare vellent, nemo aut ita superstitiosus, aut ita litigiosus esset, ut vel de appensione eiusdem, vel de Conopeo contenderet.

Episcopus Sarisburiensis.

IN hoc ita breui sermone palàm pugnantia enunciare potuisse Hardingum demiror. Etenim isto modo coli Christum, Deum atque hominem profiteretur, & docet: tamen inquit, hanc minimè magnam esse religionis suæ clauem. Certè verò, cuiusquemodi eam esse clauem nunc statuat, seu parvam, exiguè profectò atque exiliter eandem comprobat.

De Conopeo, quo de nunc agitur, nobis in integrum non grauatè concedit Hardingus, quippe cum nullam eius omnino in vetusto quoquã autore reperire queat mentionem. Suspensionem autem sacramenti, eamque super altare, ex ea nobilissima fabula, quam ita sæpe Amphilo-chij nomine obtrudit, cumulatè euinci posse nihil quicquam dubitat. Ad quam quod attinet fabulam (est enim planè puerilis fabula) breuitatis causa Lectorem remitto, ad ea, quæ in primo articulo sectione 33. respondimus. Istud tamen breuiter & quasi *in rapòd* adiungam. Primùm Hardingianus iste Amphilo-chius Basilium, postquam Missam Christo, suisque duodecim Apostolis recitasset, statim eadem nocte vnam sacramenti partem in columbam, quæ tum super altare pependerit, intulisse scribit: die autem posterd aurificem accersisse, eique mandasse, ut eandem ipsam columbam fabricaret: eandem, inquam, in qua sacramentum nocte superiore condiderat. Ita Hardingiana hæc columba antè columba fuit, quàm conflaretur. Sed in somniis atque fabulis aliquid dandum est. Tamen ad fabulam hanc miraculum accedit. Etenim omni deinceps tempore quodocunque Missam Basilii procuraret, & panem sustolleret, hanc ipsam columbam continuò se iactare supra altare, & huc atque illuc cogitare solitam esse refert noster Amphilo-chius: quemadmodum olim Mathematica illa Achitæ Tarentini columba volasse traditur. Si aurea ista columba spiritus vitæque expers fuisset, hæc fabula multùm de venustate sua deperdidisset. Deinde Peckamus in prouinciali suo omnibus sacerdotibus vehementer denunciat, ut panis in pyxidem inclusus septimo quoque die renouetur, atque cõmutetur, ne fortè vel putrescat, vel quouis modo fastidiũ aliquod pariat. Hardingi verò columba aurea dono quodam, & virtute singulari prædita fuit, qua panem annis continuis septem incorruptum seruaret, ut ad extremum non ineptus etiam esset qui homini infirmo, & iam animam agenti præberetur.

Verùm aurearum, argentearumque columbarum est in Constantinopolitano Concilio mentio. Non ego. Tamen neque pyxis aliqua, neque vlla sacramenti referuatio commemoratur. Quòd si autem quæuis illius ecclesiæ columba pyxis fuerit, seu ut ipsi nuncupant, *monstrum*, adeptus est Hardingus plus, quàm voluit. Vnam enim duntaxat pyxidem inuestigans, viginti inuenit, eamque in eodem templo, alias circa altare, alias circa diuinum lauacrum, alias alijs in locis constitutas. Tamen si vni templo quantumuis amplo vnica pyxis semper (quod sciam) sufficere visa est. O quantos Hardingus in exornanda fabula labores pertulit: Faxit Deus, ut in Diuina suscipienda atque conseruanda simplices simus tanquam columbæ: in mendacijs autem internoscendis atque fugiendis serpentium instar callidi cautique esse videamur.

Math. 10.

Cætera de Symmacho, Gregorio Turonensi, atq; Theodoro, neque negantur à nobis, & ad hanc causam nihil pertinent. Suspensionem sacramenti, & Conopeum si tollas, quæ maximum periculum ostendebant, de referuatione tum licebit deliberare, quando ea fore necessaria videbitur. In quo nos quatuor istorum, & recentium, & minimè illustrium doctorum fidei octo doctorum eruditione & antiquitate illustrium autoritatem longè maiorem opponimus, Clementis, Cypriani, Origenis, Cyrilli, Hieronymi, Augustini, Hefychij, atque Nicephori, quorum supra meminimus.

F I N I S.

DE ACCIDENTIBVS

SINE SVBIECTO.

ARTICVLVS DECIMVS.

Episcopus Sarisburiensis.

Vel peracta consecratione sola accidentia, & species absque substantia panis, & vini in sacramento remanere.

Hardingus. i. Sectio.

In hoc sacramento peracta consecratione^a nihil substantia remanet, quod prius extitit, nec panis nec vinum, sed sola accidentia panis & vini: id est, forma, figura, sapor, odor, color, pondus, ceteraque huiusmodi, quae miraculose secreta à subiecto suo subsistunt, quandoquidem post consecrationem^b nulla alia substantia remanet, praeterquam substantia corporis & sanguinis Domini, quae nullis huiusmodi accidentibus (ut scholastici doctores loquuntur) tentatur & afficitur. Quae doctrina ab ipso usque initio semper, licet non hisce ipsis verbis, tradita, ac^c recepta fuit, atque ex articulo transsubstantiationis pendet. Etenim si panis vinique substantia in corporis & sanguinis Domini substantiam mutetur, quod vniuersi docti, priscaque^d patres ecclesiae confirmant, necessaria naturae consequuntione, & ipso rationis ductu efficitur, sola tum accidentia superesse. In cuius rei comprobationem atque confirmationem nonnullas veterum & spectatissimorum patrum sententias in medium producere non grauabor.

^a Falsum: Etenim panis & vini substantia remanet, quemadmodum docebo.
^b Falsum: ut supra.

^c Falsum: non enim hac doctrina ab initio tradita, creditaque fuit.

^d Falsum: hanc enim realem, ac materialem mutationem nullus pater confirmat.

Episcopus Sarisburiensis.

Nam causam Hardingus nullo explicato atque enucleato testimonio, neque scripturarum, neque vetustorum Conciliorum, neque antiqui cuiusquam patris, vel Graeci vel Latini posse confirmari confitetur: Tamen prisca patres Graeci pariter & Latini, suo quisque genere, eloquentes habiti fuerunt, suaeque dogmata propriis aptisque verbis exponere potuerunt, si quod dogmatis ea memoria genus eiusmodi in ecclesia extitisset. Quare cum antiquitas hac in re nostros aduersarios deficiat, disertè & palam non sine causa profiteamur, istud dogma nouum admodum nobis videri, falso dūtaxat principio nixum, & nescio quo rationis fucō oblitum: quae tamen ratio nunquam in cuiusquam hominis mentem influere potuit, intra mille integros, postquam promulgari Euangelium cœpisset, annos.

Consimili quadam ratione ac persuasione consili Manichæi, quaecunque externa in Christo essent, nihil aliud, quam accidentia esse contenderunt: hoc est, quemadmodum Hardingus interpretatur, formam, figuram, colorem, pondus, atque ita nihil planè, nisi speciem, & imaginem, & simulachrum corporis. Ab huiusmodi doctoribus nouam hanc doctrinam hausisse videntur homines isti. Etenim D. Tunstallus fatetur, eam in Lateranensi Consilio primùm esse sancitam, quod Romae habitum fuit anno Domini millesimo ducentesimo decimo quinto: atque ante tempus illud cuius homini integrum fuisse sine vlla fidei iactura contrariam sententiam tueri.

Cuthbert. Tunstall. de eucharistia lib. 1. pa. 45.

Præterea Gabriel Biel homo catholicus inquit: *Quomodo ibi sit corpus Christi, an per conuersionem alicuius in illud, an sine conuersione incipiat esse corpus Christi cum pane, manentibus substantia & accidentibus panis, non inuenitur expressum in Canone biblia.* Sic ipse Scotus habet: *De sacramentis tenendum est, sicut tenet sancta Romana ecclesia. Nam verba scripturae possent saluari secundum intellectum facilem, & veriore, secundum apparentiam.* Itaque ex Tunstallo recentem esse opinionem hanc, è Bielo atque Scoto scripturae nulla certa autoritate niti patet: Huic sua ipsorum confessione tam infirmo fundamento Hardingus totum istius articuli pondus imponit.

Gabriel Biel de Canon. lect. 40.

Scotus in 4. sentent. di. 11. quaest. 2.

At Christi verba vrgebit: *Hoc est corpus meum.* Iactarunt etiam Ariani nec minùs multa, nec minùs perspicua verba Christi: *Pater maior me est.* Neque vlla vnquam vel absurdissima hæresis extitit, quae non aliquam qualemcunque diuini verbi speciem ostenderet. Christus autem non inquit: *Hic panis nunc non est panis: aut, hic panis transsubstantiatur in corpus meum: aut, corpus meum realiter & carnaliter non continetur sub accidentibus panis huius.* Contra verò testantur Euangelistae, Christum accepisse panem: & Paulus post consecrationem sapius panem vocat: sanctique patres disertè, atque vna voce testantur omnes eandem panis remanere naturam atque substantiam, quae prius extiterat.

1. corinth. 11.

Tametsi eo quidem sèlu, quo est loquutus Christus, panis Christi corpus erat. Etenim in ista causa, non quid natura sua panis fuerit, sed qualis Christi institutione sit, est spectandum. Quemadmodum Christi corpus est suum naturale corpus: sic panis ex se verus est & naturalis panis. Sacramenti tamen ratione panis & dicitur, & est Christi corpus. Sic Paulus inquit: *Petra Christus erat.* Augu-

1. corinth. 10. August. in Leuit. 11. quaest. 57.

F ij

stinus habet: *Non dicit, Petra significabat Christum: sed petra erat Christus.* Petra naturaliter, & reuera petra fuit, sicuti antè: tamen cum aquam profunderet qua recreatus est & sustentatus populus, sensu quodam mystico petra Christus erat. Ita scriptum est: *sanguis est anima.* Quæ verba, si rectè intelligantur, vera sunt: sin autem quisquam sanguinem naturaliter atque realiter esse animam dixerit, errauerit. Quibus verbis Moysi Augustinus per interpretationem hæc Christi verba confert: *hoc est corpus meum.* Sic enim habet: *Possunt interpretari præceptum illud in signo esse positum. Non enim dubitauit Dominus dicere: Hoc est corpus meum, cum signum daret corporis sui.* Atque vt ad Dominicæ cœnæ rationem propiùs accedamus, D. Lucas atque Paulus inquit: *Hoc poculum est nouum testamentum.* Tamen substantiam naturamque poculi verborum horum nulla vis mutauit: Neque fuit poculum illud re ipsa, ac realiter nouum testamentum. Quare, quemadmodum petra Christus fuit: sanguis anima est: poculum nouum testamentum, quorum tamen singula propriam suam naturam atque substantiam retinent: Ita panis Christi corpus est, suamque interea naturam, substantiamque conseruat. Quod Christus instituit, sacramentum est: ideóque sacramentaliter intelligi debet. Certè enim, sicut aqua naturalis est sacramentum sanguinis Christi: sic panis naturalis est sacramentum corporis Christi.

At contra sancitum, decretumque fuit Romæ in Concilio Lateranensi circiter annum Domini millesimum ducentessimum decimum quintum. Quanquam eius Concilij sanctio nec ab vniuersis perlata, nec ab vniuersis recepta vnquam fuit. Nam Asiani, Græci, cæterarumque partium Christiani illi nunquam sunt assensi, quemadmodum ex Concilio Florentino apparet: sed eam tanquam impiam repudiarunt, atque damnarunt. Quonam autem singulari iure illud Lateranense Concilium ecclesiæ fidem mutare, verbi diuini sensum inuertere, quod nunquam ante catholicum fuit, catholicum efficere, quodque priùs minimè hæreticum erat per mille ducentorumque annorum decursum, mox hæreticum constituere potuit? Veteres quidem ac catholici ecclesiæ primitiuæ Patres cum hisce recentibus ecclesiæ Lateranensis patribus minimè conueniunt. Gelasius enim inquit: *Non desinit esse substantia vel natura panis & vini.* Chrysostomus inquit: *Natura panis in sacramento remanet.* Theodoretus habet: *Christus naturam (panis) non mutat, sed nature adiicit gratiam.* Augustinus ait: *Quod videtis, panis est, & calix: quod vobis etiam oculi renuntiant.* Hæc sunt quatuor præcorum patrum hac de re testimonia clarissima. Noui autem isti Lateranenses patres contrà inquit: *Desinit hic substantia & natura panis ac vini: Non remanet natura panis. Christus mutat naturam & substantiam panis: Oculis ne confidite, quod videtis, non est panis.* Antiquis itaque patribus isti recentibus contraria palam profitentur. Hinc ita licet concludere. Vetusti & catholici patres nouum hoc transsubstantiationis portentum nesciuerunt: Ergo accidentium sublata substantia remansio-nem ignorarunt. Hoc tamen Hardingus quasi vnicum causæ suæ fundamentum delegit.

Deuteron. 12.
August. contra Adimantum. ca. 12.
Luc. 22.
1. Corinth. 11.
Concil. Lateranen. sub Innocentio. 3. anno 1215.
Concil. Florentinum sessione vltima.
Gelasius contra Eutychem. Chrysostom. ad Cæsarium monach.
Theodoretus dialogo primo.
August. ad infantes. Citatur à Beda. 1. Cor. 10.

Hardingus. 2. Sectio.

Cyprianus ille eruditissimus Episcopus atque sanctissimus martyr sic habet in sermone de cœna Domini: Panis iste quem Dominus discipulis porrigebat, non effigie, sed natura mutatus, omnipotentia verbi factus est caro. *Ecce, panem non effigie, aut forma (ea namque remanet) sed natura, id est, substantia, mutari confitetur. Atque vt substantialem significaret, non accidentariam duntaxat mutationem quandam, qua nimirum communis panis vsus ad sacramentalis panis rationem transfertur, quemadmodum nonnulli e nouis nostris magistris illum locum callidè interpretantur, magna verborum momenta addidit, quibus istorum hominum leuissimum commentum preponderat, quando dicit, omnipotentia verbi factum esse carnem. Saltem reputarent secum, quandoquidem acuti videri volunt, ad rei tam exigua, cuiusmodi est ipsorum sacramentalis mutatio, executionem, verbi diuini Omnipotentiam minimè esse necessariam. Quod si autem hoc verbum, factus est, imaginarium quendam faciendi modum significet, tum quid ni liceat, verbum caro factum est eodem modo interpretari, atque hac ratione pro multis antiquis & capitalibus hæresibus aduersus veram Christi humanitatem propugnare. Itaque natura panis in hoc sacramento mutata, forma tamen remanente, qua panis esse non minus, quam ante consecrationem videtur, factaque per omnipotentiam verbi carne Christi, quandoquidem panis substantia in præcellentissimam illam carnis Christi substantiam conuertitur: ex iis naturis, que priùs extiterunt, accidentia sola remanent absque substantia panis. Similiter de vino sentiendum est.*

a Hoc præter blasphemum est. Nullum enim institui sacramentum potest, sine verbi diuini omnipotentia.

Hoc exemplo contra se dimicat Hardingus.

Episcopus Sarisburiensis.

Hunc Cypriani locum isti vehementer, & sæpe obiiciunt, quasi vocula quæque argumenti pondus & vim haberet. Re certè vera aspectu contuituque primo acrem atque acutum videri confiteor: diligenter autem accuratèque expensus atque examinatus facilem sui explanationem præstabit. Enimvero *annihilationes, naturarum amotiones, accidentium sine subiecto remansiones*, quas res comprobandas suscepit Hardingus, nullas significat. Primum autem (vt hunc locum expediamus) quatuor hi vetustate & doctrina præcellentes patres, Augustinus, Chrysostomus, Gelasius Theodoretus, panis atque vini post consecrationem remanere naturam atque substantiam clarissimè testificantur. Neque tamen in panis natura effectus, efficacitasque sacramenti consistit: hoc est, vt Christus in nobis habitet, & nos visicim in Christo simus: quemadmodum sacramenti Baptismatis diuina vis, qua caro ex Christi carne, & ossa ex ipsius ossibus

Ephef. 5.

efficimur,

efficimur, ab aquæ natura minimè fluit. Atque vt ista illustriora reddamus, ac alterum sacramentum cum altero cõferamus: Basilius sic habet: *Gratia baptismatis nõ est ex natura aquæ, sed ex presentia spiritus.* Propterea Cyrillus inquit: *quemadmodum viribus ignis intensus aqua calefacta, non aliter, quam ignis urit: sic spiritus sancti operatione ad diuinam aqua reformantur virtutem seu naturam.* Sic Chrylostomus inquit: *Elizæus potuit vndarum mutare naturam, vt ferrum sustinere cogeret.* Hisce verbis Chrylostomus, perinde vt Cyprianus aquæ mutatam fuisse naturam affirmat: atqui tamen ipsa aquæ substantia remansit. Similiter Ambrosius de mirifica Dei in baptismo virtute verba faciens, non agnosco inquit, *vsu naturæ. Nullus est hic natura ordo, vbi est excellentia gratiæ.* Rursus habet: *Est hoc illud magnum mysterium, quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit? Aquas video, quas videbam quotidie. Me ista habent mundare, in quas sepe descendi, & nunquam mundatus sum? Hinc cognosce, quod aqua non mundat sine spiritu.* Iterum: *Per prædicationem Dominicæ crucis aqua fit dulcis ad gratiam.* Hac ratione Hilarius dixit: *Vno Christo per naturam vnius baptismi induimur.* Gregorius Nyssenus similiter habet: *Natura aquæ precedente vîrga fidei, & c. vitam præstat.* Alioquin inquit: *Hoc beneficium non aqua largitur, & c. sed Dei præceptum, & spiritus. Aqua verò subseruit ad ostendendam purgationem.* Ex istis testimoniis manifestum esse confido, quid Cyprianus per naturæ mutationem intellexit. Equidem Origenes ille antiquissimus & doctissimus pater, de pane mystico corporis Christi scribit ad hunc modum: *Non materia panis, sed super illum dictus sermo est, qui prodest, & c.* Proinde Ambrosius similiter habet: *Quanto magis operatorius sermo Dei, vt sint, quæ erant, & in aliud commutentur?*

Etiã ista considerato & prudenti Lectori sufficere posse videantur: Hardingus tamen vehementius instat, suumque illud, *factus est*, vrget. *Si istud factus est*, inquit, *imaginariam quandam faciendi rationem demonstrat, quid ni etiã ista, verbum caro factum est, similiter interpretari liceat?* Hui! quàm hæc sunt misera effugia? Nullam Hardingus litem intendere nobis potuit, quam non in ipsum retorquere possemus? An verò verbum istud *facere* idem necessario significare putat, quod *transsubstantiare*? Diuus Augustinus ait: *Nos Christi facti sumus.* Leo inquit: *Corpus regenerati sic caro crucifixi.* Beda ait: *Nos ipsi corpus Christi facti sumus.* Origenes similiter loquitur: *Spiritus sanctus non in virtutem vertitur, sed columba fit.* Sic Ambrosius: *victa anima libidine carnis fit caro.* Num autem hoc vnico vocabulo fretus Hardingus, nostra corpora in Christi corpus substantialiter atque realiter mutata, aut spiritum sanctum in columbam, aut animam in carnem transsubstantiatam esse concluderet? Aut in his, quæ protulit, verbis, *verbum caro factum est*, num Dei filium diuinam naturam posuisse, & verè in carnem mutatum fuisse contenderit? Hoc verò doctrinæ genus prodigiosum sit, nec est aliud omnino, quàm ipsa Cerinthi atque Ebionis antiqua, & horrenda hæresis. Certè Leo habet: *Quæuis Ioannes scribat, verbum caro factum est, verbum tamen non est versus in carnem.* Augustinus de hæreticis, quos Timotheanos vocabant, tradit, *Ad confirmandam huiusmodi impietatem, qua Deum asserunt versus esse à natura sua, cogunt Euangelistæ testimonium dicentis, Et verbum caro factum est, quod ita interpretantur, Diuina natura in humanam versa est.* Isto planè modo Hardingus panis naturam in corporis Christi naturam esse conuersam defendit.

Quænam ergo illa est tanta vis istius verbi, *factus est*, qua tantopere niti atque confidere videtur Hardingus: Sic autem rectè dixerit: *Verbum caro factum est, natura interim & substantia verbi salua remanente: eodem etiã modo panis factus est caro, minimè mutata panis natura atque substantia.* Atque ad hunc modum Tertullianus de ea re loquutus est: *Christus acceptum panem, & distributum discipulis, corpus suum illum fecit, dicendo, Hoc est corpus meum, hoc est, figura corporis mei.* Sic sancti patres quid per ista verba, *Panis factus est corpus Christi*, intellexerint, cumulatè explicant.

At Cyprianus meminuit etiã *omnipotentia verbi*, qua cuncta, inquit Hardingus istorum hominum leuissima commenta facillè præponderantur. Hæc sic ille iactat, quasi hoc inanissimo sublato transsubstantiationis infomnio Dei omnipotentiam tolli necesse foret: aut quasi externæ suæ speciei & nuda accidentia vsque adeo ponderosa solidaque essent. Deus autem non modo hac in re suam exercet, ostenditque immensam & infinitam potentiam, sed eandem in cæteris etiam suis omnibus sacrosanctis mysteriis declarat, quemadmodum supra in quinto articulo, sectione quarta demonstraui. Leo inquit: *Christus dedit aqua, quod dedit matri. Virtus enim altissimi & obumbratio spiritus sancti, quæ fecit vt Maria pareret saluatorem, eadem fecit, vt regeneraret vnda credentem.* Eodem refertur illud Chrylostomi: *Vt Saram non natura, sed Dei promissio fecit matrem: sic & nostra renascencia natura nulla est. Cæterum verba Dei, quæ norunt fideles, hæc in aqua lauacro per sacerdotem pronuntiant, tanquam in utero quodam formant ac regenerant eum, qui baptizatur.* Ita cantare soliti fuerunt, quando lauacrum sanctificabant, *Descendat spiritus sanctus in hanc plenitudinem aquæ, totamque eius substantiam regenerationis facundet effectu.* Ita Leo, Chrylostomus, alique vetusti patres Dei omnipotentiam in baptismi sacramento agnoscunt: neque tamen proinde aquæ naturam ac substantiam necessariò transsubstantiatam esse iudicarunt. Hic ipse Cyprianus, (quanquam non est reuera Cyprianus, sed author illo multò recentior, quemadmodum certissimis indiciis facillè comprobatur) de olei sanctificatione scribens, illam etiam Dei summam, & natura maiorem potentiam vsurpat: sic verba habet: *Sanctificatis elementis iam non propria natura præbet effectu: sed virtus diuina potentius operatur: adest veritas signo, & spiritus sacramento.* Itaque bonum Catholicum minimè decuit, sacramentales istas à nouis hisce magistris inductas mutationes, tanquam res leuissimas ita leuiter, & facillè repudiare. Exempla ista Deum in illis quoque suam omnipotentiam declarare, nulla interpo-

Basilius de spiritu sancto c. 15.
Cyrillus in Ioan. lib. 2. cap. 42.
Chrylostomus de virtutibus & vitiis tom. 5.

Ambrosius de illis, qui initiantur mysteriis, ca. 9
Ambrosius de illis, qui initiantur mysteriis, cap. 4.
Hilarius de trinitate lib. 8.
Gregorius Nyssenus in vita Moyses Gregorius Nyssenus de sancto baptisinate.
Origenes in Matt. cap. 15.
Ambrosius de sacramentis lib. 4. cap. 4.

Augustinus in Ioan. tract. 21.
Leo de passione sermo. 14.
Beda 1. Cor. 10.
Origenes in cantica hom. 2.
Ambrosius 1. Cor. 5.
Augustinus ad Quod vulgè Epistola Leonis ad Leonem Augustinum.
Augustinus ad Quod vulgè.

Tertullianus contra Marcionem lib. 4.

Omnipotentia verbi.

Leo sermo. 4. de natiuitate.

Chrylostomus in epistola ad Galatas cap. 4.

Totam substantiam.

Cyprianus de vocatione Christianis.

sita transsubstantione docent.

Quare si neque separatim ista verba, *panis natura mutatus: nec ista, factus est: nec ista, omnipotentia verbi: nec vniuersa coniunctim transsubstantiationem euincant* (minimè autem euincere ex istis, quæ dicta iam à nobis sunt, liquet) tum & malè fundamentum suum iecit Hardingus, & nos eius conclusioni meritò diffidere debemus.

Quòd autem ait, *Hi noui magistri satis fore putant, si sacramentalem quandam mutationem agnouerint, & panem in sacramentum corporis Christi mutatum esse dixerint, perquam vafre & callide*, admonendus est, Bedam, qui nongentis abhinc prope vixit annis, rem istam eodem modo explicauisse: nec tamen vnquam vel impostorem eo nomine, vel nouum inagistrum esse appellatum. Eius difserta sunt verba: *Panis & vini natura in sacramentum carnis & sanguinis Christi ineffabili spiritus sanctificatione transfertur.*

Bedæ in octauis Epiphaniæ.

Hardingus. 3. Sectio.

Ambrosius in hanc sententiam multa habet disertissima & luculentissima testimonia. Licet, inquit, figura panis & vini videatur, nihil tamen aliud, quàm caro Christi & sanguis post conuersionem credendum est. *Iuxta istius patris sententiam species, & figura panis & vini videtur, & propterea remanet post consecrationem: etsi, quod ante panis & vinum fuit, nihil nunc aliud esse, quàm carnem & sanguinem Christi credendum sit: tum re quidem vera nihil aliud sunt. Si enim aliud essent, ita credere liceret: fides namque veritate nititur, & quod verum non est, credendum non est. Hinc efficitur post consecrationem nuda accidentia solasque species ab omni panis & vini substantia secretas remanere. In alio loco perinde habet. Panis iste, panis est ante verba sacramentorum, vbi accellerit consecratio, de pane fit caro Christi. Deinde in alio loco apertissime affirmat virtutem consecrationis maiorem esse, quàm naturam: quia naturam consecratio mutat. Iste pater manifestò docet^a naturam, hoc est, substantiam panis & vini per consecrationem mutari in corpus & sanguinem Domini, atque ita naturales ipsorum qualitates, id est accidentia, que præstanti sacramenti causa minimè mutantur, integra remanere absque substantia panis & vini.*

De consec. dist. 2. cap. omnia quæcunque.

De sacram. lib. 4. ca. 4. De iis, qui initiantur.

^a Falsum: in vitioia verbi interpretatione sitū. Accidentia præstant sacramentum, miraculum genus Theologicæ.

Episcopus Sarisburiensis.

Ambrosij extant scripta, & agnoscuntur: quæ vt vniuersa percurras, hæc verba minimè inuenias. Gratianus, qui ea retulit, vel dedita opera & sciens, vel propter iudicij pertenuem facultatem, quippe qui in occulta & deprauatissima tempora inciderit, sæpenumero doctorem alterum pro altero vsurpat, Græcum pro Latino, recentem pro antiquo: id quod eruditus Lector facillè animaduertit. Iste author, cui nomen Ambrosij conciliare studet Hardingus, in hoc ipso loco Christi verba prudens adultera uit, & quædam recitauit, quasi scripturæ testimonia, quæ neutiquam in scripturis reperiuntur. Non ita verò quidem facere solitus est Ambrosius.

Veruntamen, quòd Lectori satisfaciamus, ad eaque respòdeamus quæ sunt certè indigna responsione, intelligere & cogitare nos oportet panem, & vinum, & aquam, si per se sola spectentur, nihil profecto aliud esse, quàm vsitatas simplicisque creaturas: Proinde Augustinus de sacramentis in vniuersum præcipit: *In sacramentis videndum est, non quid sint, sed quid significant.* Sic de baptismatis aqua scribit Ambrosius: *Quid vidisti? aquas vniuersas, sed non solas. Apostolus docuit non ea contemplanda, quæ videntur, sed quæ non videntur.* De ipsa autem panis vini que substantia dicit: *sunt, quæ erant: & paulò ante sacramentum quoad panem & vinum, quæ materiales eiusdem partes sunt, vulgarem & notam creaturam vocat.* Cæterum, quando nobis sacramenti efficacitatem proponimus, non caducas naturas, externæque elementa intuemur, sed ad Christi corpus & sanguinem solummodo fidem nostram dirigimus ac collineamus. Ambrosius ipse nos dicere instituit, *Ante benedictionem verborum cœlestium alia species nominatur: post consecrationem corpus Christi significatur.*

August. contra Maximin. lib. 3. Ambrosius de iis qui initiantur mysteriis cap. 2. Ambros. de sacramentis lib. 4. ca. 4. Ambros. de sacramentis lib. 4. cap. 3. Creatura solen. nis & nota. Ambros. de iis qui initiantur mysteriis cap. 9.

Ambros. in Epistol. ad Colof. sen. cap. 1. Phil. lipen. 2.

Hardingus autem Ambrosij istius verba acrius vrgebit: *Figura panis & vini videtur.* Confitendum igitur nobis est, esse accidentia absque subiecto. Si quisquam antiquus author, seu Græcus, seu Latinus, doctus, indoctusque, hoc nomine *figura*, sic vnquam vsus fuerit, vt inanem quandam omnique substantiæ expertem effigiem significaret, tum aliquid dixerit Hardingus. Sin nullus vnquam extiterit, quid hinc effecerit? Equidè, vt cæteros authores cuiusque generis mittamus Ambrosius ipse habet: *Christus apparet in figura humana.* Similiter loquutus est Paulus: *formam serui accepit.* Ex istis minimè, opinor, concluderit Hardingus, Christum formam duntaxat quandam & figuram corporis humani, non ipsam substantiam atque naturam suscepisse. Tum enim olim explosam Manichæorum reuocare videretur hæresin. Si secus dixerit, vox illa, *figura*, nihil eius causæ pro fuerit.

At Ambrosius inquit: *Nihil aliud credendum: Ergo, inquit Hardingus, panis non est.* Miror quidem in ipsius ipsum argumentationibus ita hebetem, rudemque esse. Etenim hoc loco sibi contrarium manifestò concludit. Quòd si enim nihil aliud fuerit, præterquam corpus Christi, & nos ita credere oportuerit, tum nec formam vllam, nec figuram, nec pondus, nec saporem habet, Hoc autem cum eo pugnat, quod primò statuerat Hardingus. Tamen, si Deo placet, ita nobis credendum est. Horum autem verborum ista sententia est, quemadmodum prius exposuimus, vt iuxta Augustini præceptum in sacramentis omnibus mentes à creaturis aspectabilibus penitus seiungamus atque auocemus, & fide nostra eas res intueamur ac contemplemur, quæ iisdem significantur & repræsentantur.

Iam verò ad altera duo Ambrosij loca, de naturis nempe mutatis, factoque corpore Christi veniamus

niamus. Ad quæ satis antè in secunda sectione huius articuli respondimus, quando Cypriani verba explicuimus. Non dixerit Hardingus, puto, rei cuiusque mutationem eiusdem esse interitum. Origenes inquit: *Si mutabuntur cæli, utique non perit, quod, mutatur.* Non id nunc quæritur, sitne panis corpus Christi, annon: sed num carnaliter, & realiter sit corpus Christi, vt perspicuè & simpliciter loquamur. Augustinus habet: *Secundum quendam modum sacramentum corporis Christi corpus Christi est.* Ambrosius etiam suam ipsius sententiam luculenter exponere cumulatèque videtur. Sic enim scribit, quemadmodum antea commemorauimus: *Post consecrationem corpus Christi significatur: Post consecrationem sanguis Christi nuncupatur: In typum sanguinis Christi, nos calicè sanguinis mysticum percipimus: Carnem & sanguinem, quæ pro nobis oblata sunt, significamus: Similitudinè pretiosi sanguinis bibis: est figura corporis & sanguinis Domini: In similitudinè accipis sacramentum.* Tam multis modis quæ acriore quodâ ardentiorèq; stylo scripserat lenienda atque mitiganda esse sibi iudicauit Ambrosius.

Iam verò si ista omnia Hardingus, quemadmodum illi mos est, signa nuda inanèsq; figuras appellare voluerit, quid aliud, quàm Ambrosium suum luserit? Christi autem sacramenta etsi signa, ac figuræ ab omnibus antiquis patribus nuncupantur, non tamen propterea nuda sunt, & inania. Etenim per illa Deus, vt etiam per sacrum suum verbum potenter atque efficaciter in fidelium cordibus agit. De verbi diuini potentia Ambrosius habet: *Vidimus & oculis nostris perspeximus, & in vestigia clauorum eius digitos nostros inferuimus. Videmur enim nobis vidisse: quem legimus, spectasse pendentem, & vulnera eius spiritu Ecclesiæ scrutante tentasse.* Sic Cyprianus: *Cruci hæremus, & sanguinem fugimus, & intra ipsa redemptoris nostri vulnera figimus linguam.* Atque huc illa Ambrosij referuntur: *Baptismus est mysterium, quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit.* Si cum hoc conferatur, aquæ elementum nihil videatur. Similiter, quando Christi corpus & sanguinem, quæ significantur, spectamus, panis ac vinum nullius instar obtinent. Sic in vtroque sacramento præstantiorem consecrationis, quàm naturæ potentiam esse confirmat Ambrosius: sic consecratione natura mutatur.

Hardingus. 4. Sectio.

Dialog. 2. **H**ic sententiæ conuenit, quod habet Theodoretus: Videri & tangi possunt, sicut priùs: Intelliguntur autem ea esse, quæ facta sunt, & creduntur.

Episcopus Sarisburiensis.

Hic te (Christiane Lector) illud breuiter admonitum esse cupio, in illa Oxoniensi celeberrima a paucis abhinc annis contra piuum illum patrem, & sanctissimum Christi Martyrem Thomam Cranmerum Archiepiscopum Cantuariensem suscepta, habitaque disputatione, istius Theodoreti testimonium in maximo conuentu conuulsum fuisse atque repudiatum, propterea quòd homo Græcus de sacramentis minùs Catholicè, prout Ecclesia Romana recens sanxit atque statuit, sentire videretur. Eum tamen nunc in gratiam reduxisse, ac catholicum reddidisse videtur Hardingus. Quanquam mirabile sit, & prope incredibile eundem virum vna in periodo & verbotum ambitu, nullaque prorsus mutata aut variata voce hereticum simul & catholicum existere. Quicquid iste Theodoreti locus neruorum & argumenti habeat, nos in octauo articulo sectione vicefima sexta diluimus. Hic panem & vinum videri, & tangi, sicuti priùs, affirmat: E quibus ita concludit Hardingus: Ergo, nec panis, nec vinum remanet, sed nuda accidentia, & species substantia carentes. Argumentum profectò nouum, & mirificum, eoque etiam magis, quòd non modò contra sententiam, sed contra etiam ipsa disertà & perspicua verba Theodoreti concluditur. Sic enim eius verba habent: *Qui se ipsum appellauit vitem, ille symbola & signa, quæ videntur appellatione corporis & sanguinis honorauit: non naturam mutans, &c.* Rursus: *signa mystica post sanctificationem non recedunt à natura sua. Manent enim in priori substantia.*

Ista nunc igitur verba cum Hardingi glossèmate conferamus. Theodoretus inquit, *panis & vinum non recedunt à natura sua:* Hardingus ait: *penitus amittunt naturam suam.* Theodoretus inquit, *Panis & vinum manent in priori substantia:* Hardingus inquit: *sola accidentia, speciesque panis & vini remanent absque priore substantia.* Audacissima certè glossa, quam ita non pudeat manifestam textus sententiam tollere. Hæc non nisi erroris rescripto corrigi queunt.

Ex hisce Theodoreti clarissimis verbis ad hunc modum contra Hardingum concludere licebit. Substantia panis & vini remanet, vt priùs: Ergo, accidentia panis & vini absque substantia sua non existunt. Ad cætera, quemadmodum ista mystica signa intelligantur, & credantur esse corpus & sanguis Christi suprâ responsum est in octauo articulo, vicefima sexta sectione.

Hardingus. 5. Sectio.

In lib. sentent. Prosperi. de consecr. dist. 2. Ca. nos. autem. **N**on similiter comprehendimus, inquit Augustinus, has duas species panis & vini post consecrationem, quemadmodum ante consecrationem comprehendebamus: cum fideliter fateamur, panem esse & vinum, quod natura formauit: Post consecrationem verò carnem & sanguinem Christi, quod benedictio consecrauit. *In alio loco ait: non hunc esse panem, qui vadit in corpus (nimirum vt a ventrem alar) sed panem illum vitæ, qui animæ nostræ substantiam fulcit.*

Episcopus Sarisburiensis.

Superior è duobus hisce locus facilè expeditur ex iis, quæ suprâ ad Ambrosij verba respondimus in tertia huius articuli sectione. Panis & vini naturas nõ funditus sublatas, sed in vsum quæ-

Origen. *Origi*
de X. li. i. c. 6.

August. *epi. 25.*
Ambros. *de iis*
qui *initiantur*
mysterijs. *ca. 9.*

Ambros. *1. Cor.*
11.
Ambros. *de sa-*
cram. li. 4. ca. 4.
De *sacramen-*
to. lib. 4. cap. 5.

Ambros. *in Lu-*
cam. lib. 5. ca. 7.

Cyprian. *de cor-*
na Domini. Am-
brosij *de iis*
qui *initiantur*
mysterijs. *ca. 4.*

Anno 1554.

Theodoretus
dialogo 1. in
mutabilis.
Theodoretus
in dialogo 2.
inconfusus.

In lib. sen-
ten. Prosperi.
de con-
secr. dist. 2.
Ca. nos. au-
tem.
De verbis
Domini se-
cundum Lu-
cam sermo.
28.

a' Falsum Raba-
nus enim ait:
sacramentum
in alimentum
corporis redigi-
tur.

dam spiritualem atque diuinum mutatas, euectaque esse ostendit Augustinus. De accidentibus autem atque speciebus substantia & subiecto ceteribus nullum verbum facit. Id verò constat, panem ante consecrationem, nihil quidem aliud fuisse, quàm cibarium nudumque panem: Nunc autem ad officium excellentius destinatur, fitque sacramentum corporis & sanguinis Christi, non natura, sed consecratione, quæ naturam superat. Chrysostomus inquit: *Oculis intellectus ista percipiamus. Nihil enim sensibile tradit nobis Christus, &c. Sic & in baptismo.* Existimo mehercule non inficiaturum Hardingum, quin aqua baptismatis res sit sub sensu cadens: similiter panis atque vinum in sacris mysteriis, vel saltem accidentia ac species eorundem, sensibus comprehendantur. Nos autem Chrysostomus à pane & vino, & aqua, ceterisque eiusmodi rebus omnibus, quæ sensibus percipiuntur, ad corporis & sanguinis Christi, quæ à sensu omni remouentur, contemplationem auocat atque abducit: quibuscum si cætera conferantur, vix puncti instar videantur.

Chrysost. in
Math. hom. 83.

Ambros. de sa-
cramentis lib.
5. cap. 4.

Quod ad alterum locum attinet, ea verba cum in Augustino reperiuntur, tum in libro quodam habentur, qui Ambrosij nomine inscribitur, *de sacramentis*: quorum sententia nihil neque ad panem, neque ad vinum, sed duntaxat ad corpus & sanguinem Christi, quæ in illis representantur, pertinet. Quapropter iste locus tam sine ratione ac delectu arreptus, Hardingi somnio de nudis accidentibus, atque ab omni substantia, nescio quo pacto, secretis parum prodesse potest.

Verba per se clara sunt, nec vlla interpretatione egent: *Non iste panis, qui vadit in corpus: sed ille panis vite eterna, qui anima nostra substantiam fulcit.* Non dubitat Hardingus, quin sacramentum in corpora nostra recipiatur. Rabanus habet: *sacramentum ore percipitur, & in alimentum corporis redigitur.* Corpus autem Christi, vt Cyprianus inquit, *est cibus mentis, non ventris.* Sic Augustinus habet: *Panis iste interioris hominis quærit esuriam. Intus bibendo felix sum.* Tertullianus habet: *Ruminandus intellectu, & fide digerendus est.* Similiter Chrysostomus: *Magnus ille panis, qui replet mentem, non ventrem.* De hoc pane meminit Ambrosius, non de sacramento, quod in corpus transmittitur. Itaque istum locum non satis expendisse, nec quàm parum ad causam faceret, attendisse visus est Hardingus. Vetus ille pater Origenes habet: *Accidit, vt simpliciores quidam, nescientes distinguere, quæ sint, quæ in scripturis diuinis interiori homini, quæ verò exteriori deputanda sint, vocabulorum similitudine falsi ad ineptas quasdam fabulas, & fragmenta inania se contulerint.*

Rabanus Ma-
rus li. 1. ca. 31.
Cyprian. de cœ-
na Domini. Au-
gust. in Ioan.
tract. 26. Au-
gust. in Ioan.
tract. 25. Tetenl.
de resurrectione
carnis.
Chrysost. ex va-
riis locis in
Math. hom. 9.
Origen. in pro-
logo in cantica
cautic.

Hardingus. 6. Sectio.

Nemo apertius de hac re dicere potest, quàm dixit Cyrillus, Hierosolymitanus, author perantiquus, qui Græcè scripsit, & extat, sed non nisi manu scriptus, & paucis eruditus communis. Eius verba non multum differunt à scholasticorum doctorum verbis. Præbetur corpus ἐν ἴπῳ ἄπτῃ, in specie siue figura panis. Item præbetur sanguis ἐν ἴπῳ οἴνῃ, in figura vini. Paulo post hæc verba, sic habet: *μὴ ἀποερεξῆς ἔν, ἀεὶ φιλοῦσθαὶ ἀρτῶν, καὶ τοῦ οἴνου,* &c. Ne mentem adhibeas, quasi pani & vino nudis: sunt enim hæc corpus & sanguis, vt Dominus pronuntiauit. Nam tametsi illud tibi sensus suggerit, esse, scilicet, panem & vinum nudum, tamen firmet te fides, & ne gustatu rem diiudices, quin potius pro certo ac comperto habe, omni dubitatione relicta esse tibi impartitum corpus & sanguinem Christi. Rursus habet in eodem loco: Hæc cum scias, & pro certo & explorato habeas, qui videtur esse panis, non esse, sed corpus Christi, item, quod videtur vinum, non esse, quanquam id velit sensus, sed sanguinem Christi, ac de eo Prophetam dixisse, Panis cor hominis confirmat: firma ipse cor, sumpto hoc pane, vt pote spirituali. In tertia autem Catechesi hic pater habet: Panis Eucharistiæ post inuocationem sancti spiritus non amplius est panis nudus & simplex, sed corpus, &c.

Non est nudus
panis: Ergo est
panis.

a Falsum: mani-
festam verbo-
rum simul &
sententiæ au-
thoris deprau-
ationem conti-
nens, vt planè
erit.
b Nuper editus,
& non sine cau-
sa suspectus.
c Respectu cor-
poris Christi,
quod resurrex-
it, panis ni-
hil est.
d Eiusmodi su-
pernaturalis est
in aqua baptis-
mi, atque in o-
mnibus sacra-
mentis mutatio-
ne ita Theophy-
lactus scribit:
nos transelemen-
tamur in Chri-
stum.
f Hi quatuor,
Samona, Me-
thonensis, Ca-
basilas, & Mar-
cus Ephesus
recentes sunt
authores exi-
guz fidei: o-
mnes tamen
transubstantia-
tioni aduersan-
tur
Marcus iste E-
phesus Basilii
verba prudens
corruptit.
Duo genera
consecrationis:
alterum perfe-
ctum: alterum
imperfectum.

Itaque, cum iuxta perspicuam explicationem fidei Catholica, quod attinet ad hoc negotium, ab isto doctore propositam, credere & certò persuasi esse debeamus, panem post consecrationem non iam esse panem, sed verum Christi corpus: & vinum non iam amplius esse vinum, sed eius pretiosum sanguinem, etiamsi oculis secus videatur, etiamsi gustus, tactusque secus indicent, denique etiamsi sensus omnes contrarium renuncient, idque ex auctoritate verbi Domini, qui dixit hæc esse corpus & sanguinem suum, non (vt ille docet) in pane & vino. Deinde, cum Eusebius Emisenus in homiliis post Pascha tradat, terrena commutari & transire: præterea, creaturas conuerti in substantiam corporis Christi, quæ ipsissima est transubstantiatio: cumque Chrysostomus dicat, e panem assumi à substantia corporis Christi: & Damascenus panem & vinum transmutari supernaturaliter, & Theophylactus panem transelementari in carnem Domini: & alibi, ineffabili operatione transformari, etiamsi panis nobis videatur: Denique cum doctores Græci recentioris memoria eandem doctrinam confirmet, e quibus Samona, quò eam probet & persuadeat, eadem similitudine vititur, qua Gregorius Nyssenus, & Damascenus hac ipsa in causa vsi fuerant: qua ita habet: In consecratione transubstantiationem talem fieri, qualis est conuersio panis in nutriendo, quando conuertitur in substantiam eius, qui nutritur: Methonensis, haud aliter ac Ambrosius, hæc in re non naturæ ordinem spectandum esse dicit, quando Christus è Virgine natus est contra omnem naturæ ordinem, atque corpus Domini in hoc sacramento sub forma seu specie alterius rei accipi, ne sanguis illud horrendum efficeret: Nicolaus Cabasilas ait panem hunc non amplius esse figuram corporis Domini, neque donum referens imaginem veri doni neque continens descriptionem passionem ipsius seruatoris quasi in quadam tabula. sed ipsum verum donum, sanctissimum corpus Dominicum, quod verè opprobria, contumelias, plagas pertulit, quod cruci suffixum, quod necatum fuit. Marcus Ephesus, etsi aliqui reprehendendus, quippe qui pertinaciter sententiæ concilij Florentini de spiritus sancti à filio processione restiterit, tamen locuples testis est, quanquam fuerit Græcarum Ecclesiarum hæc in re fides, in quo dona oblata à Basilio antitypa, id est,

Lib. 4. de
Orthodoxa
fide cap. 14
In Mar. 14
In Matth.

Cap. 27.

EXEM.

exemplaria corporis Domini appellari docet, propterea quòd nondum perfectè consecrantur, sed figuram & imaginem suam retinent, quorum mutationem ac transsubstantiationem sancto spiritui relinquit, donec inquit spiritus sanctus adueniat, qui ea mutet. In quibus Ecclesia Græcæ fidem demonstrat, nimirum per spiritum sanctum in consecratione panem & vinum sic mutari, vt postea figura dici minimè debeant, sed verum corpus & sanguis Domini, utpote quæ in ipsa mutantur aduentu spiritus sancti. Quæ quidem mutatio est substantialis mutatio, ideò quæ rectè vocari transsubstantiatio potest, hoc est vnus substantia in aliam substantiam conuersio.

Episcopus Sarisburiensis.

CYRILLUS ille Hierosolymitanus author est antiquus, recens in lucem editus. Eius in dubium vocare fidem non conabor: tamen cõtemplationes ipsius persimiles pleræque sunt Hardingi hac in causa iudicio, hoc est, vt accidens sine subiecto esse videantur. Cæterùm cum verbis, tum sententia penitus cum Chryostomo, Oecumenio, aliisque Græcis patribus sentire Cyrillus videtur, quibus ista Hardingi noua religio inaudita fuit. Auditorum externos oculos, quibus panem & vinum contuentur, præcludit, atque internos duntaxat, animiq; sensus deposcit, quibus verum Christi corpus ac sanguinem contemplantur, qui panis ille est cælitus delapsus. In quo, quanquam oratione acriter atque violenta vtitur, quò magis illorum mentes excitet atque inflammet, quos affatur, tamen suâ ipse sententiâ planissimè & luculentiissimè explicat. Sic enim scribit: *Ne consideres tanquam panem nudum: panis Eucharistia non est amplius panis simplex, & nudus.* Ista autem verba perinde valent, atque si hoc modo dixeris: *Panis quidem est: non tamen nudus panis: verum panis & est, & aliud præterea aliquid.* Sic quod Hardingianæ sectæ homines dicere consueuerunt, *Papam non esse purum hominem,* minimè id volunt, quemadmodum suspicor, *Papam non esse hominem: sed & hominem esse, & præterea alterius cuiusdam naturæ participem, qua communi hominum forti ac conditioni antecellit.* Ex his tamen Cyrilli verbis sic interim rectè concluderis, *Sacramentum non est nudus panis: Ergo, panis est, licet non nudus.* Itaque hic ipse Cyrillus, quem testem fore sperauit Hardingus, nullum in sacramento reliquum esse panem, contrarium apertissimè testificatur, atque remanere in sacramento panem profitetur.

Catechesis mytagogica. 4.

Quanquam autem cumulatè iam satis respondisse videor, tamen quòd tibi, Christiane Lector, luculentius satisfaciam, id te scire velim, quòd quæ Cyrillus iste hoc in loco de corporis & sanguinis Christi sacramento dixit, similiter etiam, similique phrasis & orationis genere de oleo, quod sacrum vocant, & de lauacro baptismatis, deque aliis ceremoniis dixit. De oleo scribit ad hunc modum, in quo etiam suam de sacramento sententiam exponit: *Vide, ne illud putes esse unguentum tantum. Quemadmodum enim panis Eucharistia post sancti spiritus inuocationem, non amplius est panis communis, sed corpus Christi: sic & sanctum hoc unguentum, non amplius est unguentum nudum, neque commune, sed est charisma Christi.* Ista verba æqualem in vtroque mutationem significant. Quemadmodum oleum est *χάρισμα* Christi: ita panis est corpus Christi & quemadmodum natura ac substantia olei remanet integra, etsi non sit simplex & commune oleum, sic panis seruetur natura atque substantia, tamen non iam communis est, nudusque panis.

Cyrillus in catechesi mytagogica tertia.

Similiter de aqua baptismatis scribit: *non tanquam aqua simplici studeas huic lauacro: ne aqua simplicitati mentem adhibeas.* Ex hisce collatis inter se locis sic colligere licebit. Aqua in sacro mysterio baptismatis, etsi non est nuda ac communis aqua, tamè veram aquæ naturam atque substantiam conseruat: eodem modo panis in sacrosancto corporis Domini mysterio, licet non sit cibariorum & communis panis, retinet tamen panis naturam ac substantiam. At Cyrillus inquit: *Non est panis, non est vinum, quantumuis oculis videatur.* Chryostomus, panis substantiam esse consumptam, Emissenus in substantiam corporis Christi conuersam ait: & Damascenus atque Theophylactus recentioris ætatis, autoritatis non magnæ authores id ipsum confirmant.

Cyrillus in catechesi illuminationum 3.

Cyrillum, cæterosque omnes præstantes eruditione patres in eo maximam dicendi vim atque contentionem adhibere, vt animos auditorum à sensuum iudicio auulsos & abstractos ad illius panis contemplationem conuertant, qui mundo vitam largitur, certissimum est. Atque ideo spirituales eum panem appellat: ac de Christi corpore sic habet: *Bibe vinum in corde tuo, spirituale scilicet vinum.* Deinde, quid esset, quamobrem Iudæos Christus offendisset, exponit, veramque crassissimè illius, quem conceperant, erroris causam enunciat: *Iudæi non audientes verba Christi secundum spiritum, scandalizati abierunt retro, eò quòd existimarent sese ad humanarum carniū esum incitari:* Rufinus inquit: *Gustate, & videte, quòd suavis est Dominus. Num hoc corporeo palato, vt istud diiudicetis, vobis precipitur? nequaquam: sed potius certa fide.*

Catechesis mytagogica 4. Catechesis mytagogica 4. Interpres translulit. Quòd Christus est Dominus, falsus, vt opinor, horum verborum absurditate. *Χρῆστος & Χριστός:* In catechesi mytagogica 5.

Hoc modo atque sensu aqua, quæ in baptismo adhibetur, cedit sanguini Christi, & ex se nihil videtur: similiter panis in sacramento corporis Christi, corpori Christi concedit, cuius ratione plane nihil est. Hoc autem de lauacro baptismatis sic Paulinus explicasse videtur:

Fonsque nouus renouans hominem: quia suscipit, & dat

Munus: sine magis quod desinit esse per usum,

Tradere diuino mort alibus incipit vsu.

Similiter Chryostomus: *Non erit aqua potationis (vt antè fuit) sed aqua sanctificationis (vt antè minime fuit.)* Hæc ipsa est veræque sacramentorum substantia, quæ quando spectatur, terrestria panis & vini & aquæ elementa absumentur, próque nihilo habentur.

Chryost. in Psal. 22.

Chrysoft. de fi-
de & lege.

Hanc rem Chrysoftomus egregie, atque ad viuum expressit ista similitudine: *Lana cum tingun-
tur natura sua nomen amittunt, & tinctura nomen accipiunt: & non ultra vocas lanam, sed vel purpuram, vel
coccinum, vel prasinum, &c.* tametsi vera lanæ substantia remanet, & conseruatur. Ita Pachymeres,
Oleum non amplius vocari oleum, sed in Christum verti scribit: Perspicua sunt ipsius verba: *Oleum
enim est Christus*, Non quod oleum non esse oleum sentiat, sed quod Christi ratione, qui per illud si-
gnificatur, oleum euanescat, & nihil esse videatur. Ita Paulus ille iuris peritissimus inquit, *Res una
perualentiam trahit aliam.*

August. contra
Maximin. lib.
3.
Ambros. de iis
qui inuitantur
mysteriis. ca. 3.

Istuc igitur est, quod Cyrillus ait, Panem, quem videmus, non iam panem, sed Christi corpus
existere: & vinum, quod videmus, non iam vinum esse, sed Christi sanguinem: quasi diceret, Ele-
menta seu creaturas, non tam ea esse, quæ reuera sunt, quàm quæ significant. Ita enim Augusti-
nus vniuersim de omnibus sacramentis loquitur, quemadmodum nos iam prius aliquoties osten-
dimus: *In sacramentis non considerandum est, quid reuera sint, sed quid significant.* Eodem etiam perti-
net, quod Ambrosius habet: *Magis videtur, quod non videtur.* Istuc autem vniuersum tam in ba-
ptismatis, quàm in corporis Christi mysterio non naturæ ipsius vis atque efficacia, sed infinita
diuini spiritus potestas, Christi que verbum efficit.

Theophylact.
in 6. cap. Ioan.

Sic Emissenus, sic Damascenus, sic Theophylactus panem in corporis Christi substantiam mu-
ratum esse dicunt: eodem, inquam, modo, quo hic ipse Theophylactus nos ipsos *transclementatos
esse* (& transsubstantiatos) *in corpus Christi scribit.* Sic enim Christum loquentem facit: *Miscetur mi-
hi, & transclementatur in me.* Similiter Chrysoftomus de interitu, atque instauratione mundi dispu-
tans, sic habet: *Opus erat quasi reelementationem quandam fieri.* Sic Petrus: *Efficimur consortes di-
uina nature.* Sic author quidam Ethnicus inquit: *Transit homo in naturam Dei.*

Chrysoft. in
Gene. hom. 25.
2. Petr. 1.
Mercurius
Trismegistus
in Aesculapio.
Chrysoft. in
Ioan. hom. 39.

Ista omnia, cæteraque paria dicendi genera moderata quadam & prudenti interpretatione sunt
mitiganda. Neque enim constare queunt, si ad vinum singula referentur. Quam ob causam Chry-
softomus de scripturarum interpretatione verba faciens, sic habet: *Diuina opus est gratia, ne nudis
verbis infistamus. Nam ita hæretici in errorem incidunt, neque sententiam, neque auditoris habitum inqui-
rentes. Nisi enim tempora, locos, auditorem, & alia huiusmodi consideremus, multa sequentur absurda.*

Bertram. de sa-
cramento Eu-
charist.
Manna sit
Christi corpus.

Bertramus verò author perantiquus habet: *Ipse qui nunc in Ecclesia omnipotentis virtute panem & vi-
num in sui corporis carnem, & proprii cruoris undam spiritualiter conuertit: ipse tunc quoque Manna de
caelo datum, corpus suum, & aquam de petra profusam proprium sanguinem inuisibiliter operatus est.* Ita-
que quemadmodum patres Manna corpus Christi, aut aquam in solitudine sanguinem Christi fa-
ctam esse scribunt: Ita etiam panem ac vinum corpus & sanguinem Christi fieri docent.

Gregor. Nyffe,
de sancto ba-
ptism.

Iam verò, vt quiuis quantumuis rudis & imperitus planè perspiciat, quid sibi sanctissimi patres
voluerint, quando sunt eiusmodi quadam mirifica atque extraordinaria dicendi ratione vsi, non
erit alienum quædam Gregorij Nysseni hac de re verba recitare eodem, quo perscripta sunt or-
dine. Sic igitur habent: *Nam & altare hoc sanctum, cui assistimus, lapis est natura communis, nihil dis-
ferens ab aliis lapidibus, ex quibus parietes nostri extruuntur, & pavimenta exornantur: sed quoniam Dei
cultui consecratum atque dedicatum est, ac benedictionem accepit, mensa sancta, altare immaculatum est,
quod non amplius ab omnibus, sed à solis sacerdotibus, usq; venerantibus contrectatur. Panis item panis est
initio communis: sed ubi eum mysterium sacrificauerit, corpus Christi & dicitur, & est: eodem modo vinum:
quò sint res exiguis preter benedictionem, post sanctificationem, qua à spiritu procedit, virumque eorū excel-
lenter operatur. Eadem item verbi vis etiam sacerdotem augustum & honorandum facit nouitate bene-
dictionis à communitate vulgi segregatum. Quare quemadmodum altare, quod quibusdam in locis
propter & stabilitatem & diurnitatem è lapide ædificabatur, pristinam conditionem deposuit,
neque tamen esse lapis destitit: & quemadmodum sacerdos seu Episcopus priorem suam exiit na-
turam, & tamen eandem vnus hominis substantiam retinet: ita iuxta huiusce vetusti patris senten-
tiâ panis ac vinum in Christi corpus & sanguine mutantur, & seruant tamen panis, vini que naturam.*

Concil. Florêt.
fessione vlti-
ma.
Io. Scotus in 4.
senten. dist. 10.

Quandoquidem autem Hardingus, quò recentem hunc suum confirmaret, strenuèq; defende-
ret errorem, nouem è Græca Ecclesia doctores euocauit, confertimque produxit tanquam eidem
suffragantes, & penitus assentientes, scias, Christiane Lector, & quasi normam quandam, certissi-
mâque iudicij hac de re tui informationem habeas, Græcos ab Euangelij prima ad hodiernum vsque
diè promulgatione eum nullo vnquâ tēpore comprobasse, quemadmodum ex vltima sessione ge-
neralis concilij Florentini facile intelligitur. Atque ipse Scotus hac de re sermonem explicans sic
habet: *Ad hanc sententiam principaliter videtur mouere, quod de sacramentis tenendum est, sicut te-
net sancta Romana Ecclesia: Ipsa autem tenet panem transsubstantiari in corpus & vinum in sangui-
nem.* Atque vt hoc probaret, non Ecclesiam Græcam testē excitauit, quippe quàm contrà perpetuò
sensisse sciret, sed particularem duntaxat Romanæ Ecclesiæ sanctionem in Lateranensi primùm cō-
cilio, Anno Domini millesimo ducentesimo decimo quinto, nec vnquam antè constitutam. Huc
accedit, quòd Isidorus Rufforum Episcopus postquam domū à concilio Florentia si reuersus, con-
sensum quendam opinionum atq; morum cum hac in re, tum in cæteris etiam rebus omnibus inter
suâ Romanamq; Ecclesiam inducere ac stabilire tentasset, munere suo est abdicatus, atque à clero
suo profus desertus: adeo nempe illi nouum hoc transsubstantiationis commentum probarant.

Concil. Late-
ran. sub Inno-
centio 3. Anno
1215.
Romanus Pa-
tristius in histo-
ria de nouo or-
be.

At Hardingus instabit Cyrillum dicere, *ἐν τῷ πῶ ἀπτει*, hoc est, vt ipse interpretatur, *in specie,
ve! figura panis*, quod perinde valere putat, ac si dixisset, *accidentia sine subiecto.* Qua ratione com-
motus sic censeat, non intelligo. Id verò minimè dubium est, quin prisca temporis hæretici hac
ipsa

ipfa via lapsi ad suos errores defluerint. Marcion hæreticus Christum non naturale, verèque humanum corpus induisse, sed imaginariam modò corporis speciem imaginèmq; suscepisse defendebat. Atque vt hoc ipsum confirmaret, eadem vltus est ratione, quam nunc iactat Hardingus. Scriptum est enim, inquit: *In similitudinem hominem factus est, & figura.* (quam Hardingus in speciebus, & accidentibus collocat) *inuentus vt homo.* Ambrosius autem inquit: *Nec sibi blandiatur vnum Apollinare, quia ita legitur, & specie inuentus, vt homo.* Itaque veterum hæreticorum armis munitus dimicat Hardingus: Aliter enim si faceret, sui eum pro catholico non haberent. Ambrosius habet: *Christus apparuit in figura humana.* Origenes, *Christus est expressa imago, & figura patris.* Rursus Ambrosius: *Gravior est ferri species, quam aquarum natura.* Gregorius Nyssenus: *Sacerdos quod ad speciem externam attinet, idem est, qui fuit.* Num verò ex istis concluderit Hardingus, vel Christum, vel ferrum, vel sacerdotem, nihil aliud esse, quàm accidens, & speciem substantia vacantem. Huc etiam accedit, quòd Hardingus Cyrillum suum adulterare, eiuſque verba ementiri coactus est. Etenim quod Latina tralatio habet: *Sciens panem hunc, qui videtur à nobis, non esse panem, etiamsi gustus panem esse sentiat:* Hardingus hoc modo maluit vertere: *Cum scias, qui videtur esse panis, non esse, sed corpus Christi.* In quibus cum vnum integrum membrum prætermisit, tum verba simul & sensum authoris sui deprauauit. Cyrillus enim ait: *Nos externis oculis panem contuemur.* Hardingus autem ait: *videtur tantum esse panis.* Cyrillus ait: *gustus panem esse sentit:* Hæc clausula omiſsa est ab Hardingo tum in Latino, tum in Anglico: De poculo autem loquens, sic conuertit: *Etiamsi sensus ita aestimet.* Corrupta disciplina non nisi corruptione sustentari potest. Satis enim profectò constat, id sensisse Cyrillum, quòd quemadmodum duo oculorum genera habemus, alterum terreſtre corporis, alterum spirituale mentis: ita in sacramentis duas res diuersas intueri oporteat, oculis corporeis panem communem: spirituales verò Christi corpus. Atque ita Cyrilli verba cum hisce Augustini verbis præclare conspirant: *Quod videtis panis est: quod etiam oculi vestri renunciant. Quod autem fides vestra postulat instruenda, panis est corpus Christi:* eo nimirum modo sensuque, quo iam exposuimus.

Philippen. 2.
Ambros. lib. 7.
epist. 48.
Ambros. ad Colossen. 1. Origē.
1. Regi. 1. cap. 2.
Ambros. de iis qui initiantur mysteriis ca. 3.
Gregor. Nyſſe. de sancto baptisimate.

Hardingus anti quos patres de industria corrumpit.

August. in sermone ad infantes.

Samona, Methonenſis, Cabafilas, propter recentem ætatem nec citari, nec haberi pro doctoribus debent. Marcus autè Ephesus isto quidè nomine non sine causa fuisse appellatus videatur. Sic enim eius oratio cohæret, vt *litera Ephesia.* Etenim quod in sua Liturgia Basilii post obitam consecrationem sacramentum *ἀντίτυπον* vocat, id est, typum, seu symbolum, seu signum corporis Christi: Marcus iste de pane nondum consecrato loquutum esse Basilium fingit. Vix puer tam pueriliter de authoris sui sententia coniecisset. Eius tamen hac in re iudicium non magnopere desiderare videtur Hardingus. Quanquam satis ille nouit, panem ante consecrationem neque sacramentū esse, neque signum corporis Christi: sed communis duntaxat & pistorijs panis instar obtinere. Aliter enim signum esset, nec tamen quicquam significaret: & ante sacramentum existeret, quàm aut consecraretur, aut sacramentum fieret.

Stephanus autem Gardinerus prudentiùs de re ista cogitasse & statuisse videatur. Verisimile enim esse putat, perturbatam penitus fuisse Basilij Liturgiam, eoque modo accidisse, vt postponerentur ea, quæ præponi debuerunt: atque vnus librarij factum esse imperitia, vt vniuersa exemplaria deprauata in lucem prodirent. Hardingus cōtendit, panem à Basilio *ἀντίτυπον* nuncupari, priusquam perfectè consecraretur: quasi duo essent genera consecrationem, alterum perfectum, alterum inchoatum. Non tamen necius est à scholasticis doceri atque defendi, ipsum tum principium, tum finem consecrationis non gradatim, sed subitò, & vno momento perfici. Sic consecratio, non est consecratio. Quod non est sacramentum, est tamen sacramentum: Quod signum est, non signum est: Quod non signum est, signum est. Libri vitati sunt & perturbati: id subsequitur, quod præire debuit: & quod posteriore loco poni oportuit, priorem obtinet. Atque ista tamen tam multa refugia trito errori sustentando vix sufficiuntur.

Steph. Gardiner. ad obiect. 187.

Hardingus. 7. Sectio.

CVm, inquam, hac religionis nostra pars tam luculentis authoritatibus comprobetur, cumq; nos de a certissima Ecclesia fide, istorum præstantissimorum patrum, qui variis ætatibus, ac in variis mundi partibus vixerunt, testimonijs declarata exploratum habeamus: rectè cum eadem Ecclesia contra Iuellum dicere possumus, in hoc sacramento peracta consecratione nihil remanere ex eo, quod prius fuerat, præterquàm accidentia nuda, ac species absque substantia panis, & vini.

a Falsum: hæc enim certissima fides, primitiua Ecclesie incognita fuit, atque ab Ecclesia Græca in concilio Florētino improbata.

Episcopus Sarisburiensis.

Quicquid firmi certique habeat articulus iste, totum infirmissimo transubstantiationis fundamento nititur. Quæ quandoquidem non multò plùs quàm trecentis abhinc annis constituta primùm, & sancita fuit, nec ex verbi diuini authoritate concluditur, quemadmodum ipse Scotus confiteretur, nec eam vnquam vlla, præterquam Romana, probauit Ecclesia, iccirco neque tam certa, atque eam Hardingus facit, neque tam vetusta, neque tam Catholica videri potest.

Non me patitur tempus ea vniuersa persequi, quæ adduci contrà potuerunt. Paulus verum panem in sacramento remanere, qui & distribui, & frangi possit, agnoscit: quæ verba non ad ipsum Christi corpus absq; atroci blasphemia, sed ad panem duntaxat ipsum referri debent. Christus etià post consecrationem reliquū esse vinum confiteretur, atq; eiuſmodi vinū, quale ex vuis exprimitur. Sic enim inquit: *Nō bibā post hac ex hac generatione vitis.* Chrysostomus habet: *In similitudinem corporis & sanguinis Christi nobis (non accidentia, seu qualitates, sed) panem & vinum secundum ordinem*

1. Cor. 11.

Matt. 26.
Ex hac generatione vitis.
Chrysostom. in Psal. 22.
Chrysost. in Matt. hom. 83.

Cyillus in Ioā.
lib. 4. cap. 14.

Melchisedech ostendit in sacramento. Rufus habet: *Christus, quando hoc mysterium tradidit* (non species, aut accidentia, sed) *vinum tradidit: Non bibam inquit* (post consecrationem videlicet) *ex hac generatione vitis, quæ certe vinum producit, non aquā.* Cyillus inquit: *Christus credentibus discipulis fragmenta panis dedit.* Cyprianum, Augustinum, Gelasium, Theodoretum, aliisque verustate & sanctorum illustres patres prætermitto: quos si clarissime confirmare ac testari liqueat, superstitem esse in sacramento panem, tum non sola accidentia remanere constat. Quid Hardingus dixerit, qui tam multa dicit, non est obscurum: Quod autem species & accidentia à panis, vini que substantia seiuncta pendeant, nullus vnquam præcorum patrum dixit.

Hardingus. 8. Sectio.

Dei omnipotentia
sustentat
accidentia.

Hæc autem res homini Christiano non est difficilis creditur. Si autem Deo omnipotentis creatoris usum est, eiusmodi rerum conditionem atque statum instituire, vt substantiæ contineant, & sustentent accidentia, quidni etiam per suam infinitam potentiam accidentia absque subiecto conseruare possit, præsertim cum Ethnicis Philosophis dictum absurdum esse existiment: Primam causam (id est Deum) non posse id præterire solam, quod possit cum secunda, (hoc est cum creatura?)

Episcopus Sarisburiensis.

Cicero scribit, poetam, quando explicare argumenti exitum non potest, Deum aliquem *ἀπὸ μνηστῆρος* ostendere, & tum fabulæ finem imponere. Eodem modo Hardingus, quia accidentium suorum difficultem explicationem perspicit, Deum cum sua immensa potentia introducit, vt is ea fulciat. Pueri docentur in scholis accidens sine subiecto consistere non posse. Quod in ceteris omnibus verum est, in sacramento duntaxat, quemadmodum vult Hardingus, fallit. In eo enim panis & vini à subiecto abstracta accidentia, speciei que existunt. Neque enim in pane sunt: Nam panis, vt inquit, euauit: neque in aëre: non enim cerni aër potest: neque in corpore Christi: illud namque rotundum neutiquam est. &c. Ita alibi aliquid est, & tamen nihil album est: Rotundi aliquid est, nec tamen quicquam est rotundum. Quare cum accidentia ista, neque per se sola existere possint neque subiectum ibi vllum, in quo acquiescant, habent, iccirco diuina potentia fulta esse defendit Hardingus. Quidam habet: *Nec Deus interfit, nisi dignus vindice nodus Inciderit.* Paulus inquit: *Deus portat omnia verbo virtutis suæ.* Atque Atlantem humeris suis cælum sustinere fingunt poetæ. Vt autem Deus creator, primæque omnium causarum causa de cælo ad sustentanda accidentia deueniat, exile admodum videtur ministerium. Hardingi sic concluditur argumentatio: Deus est potentia præditus infinita: Ergo accidentia in sacramento consistunt absque subiecto.

Hardingus. 9. Sectio.

a Falsum: Basilus enim dicitur contrarium affirmat.

VT autem facilius persuaderi possimus, separata ab omni substantia aut subiecto accidentia esse in hoc sacramento, sub quo, non remanente pane, Christi corpus præsens adest: Considerandum est hanc rem in prima mundi creatione obtinuisse: iuxta quorundam doctorum sententiam. Quidam enim affirmant illam primam lucem, quæ principio fuit ad diem vsque quartam, ^a in nullo subiecto exstitisse, sed potentia diuina, prout Deo visum esset, fultam constituisse. Prima enim illa lux, atque eadem, perinde fuit, atque albedo, & corpus dealbatum, inquit Basilus. Neque dum natus erat *VVicleffus*, qui eos doceret, Dei potentiam non posse ponere accidens sine subiecto. Sic enim loquitur in libro suo de *Apostasia* cap. 5. teste Cocleo. Hinc liquet à qua radice Evangelici nostræ patriæ propagati fuerint: qui ex illa scelerata arbore succum haurientes, suamque inde stirpem ostendentes diuina potentia, quæ infinita & incomprehensibilis est, terminos ac cancellos præscribunt. Itaque ex illorum patrum sententia concludere possumus, si cum substantia sustinere & conseruare accidentia Deus poterit, absque substantia etiam hoc ipsum præstare posse.

Basilus
hexameron.
hom. 6. Damas-
cenus. li.
2. cap. 7.
Paulus Bur-
gensis Gen.
1. Lib. 2.
hist. Hufsi-
tarum.

Episcopus Sarisburiensis.

Damascen. lib
2. cap. 7.
Burgensis in 1.
cap. Gen.

Nimis violentum est & iniquum, vt præcorum patrem testimonium dicere falsum, maxime contra seipsum cogas. Quod de Basilij hinc refert Hardingus sententia, perinde est, atque longa illa, putidissimaque, & toties Amphilochoij nomine reposita fabula, nimirum inanis quædam & expers substantiæ species. Quandoquidem autem Damascenū Hardingus, & Paulum Burgensem duntaxat in margine nominauit, tanquam eorum verba attingere reformidasset, meminere Damascenum dicere: *Non aliud est ignis, quam lux, vt quidam aiunt.* Burgensis etiam habet: *quidam tradunt lucem fuisse nubem lucidam.* Ex istis opinionibus vel ignem vel nubem lucis subiectum fuisse apparet. Certè, neque Burgensis, neque Damascenus, neque Basilus vnquam absque subiecto constituisse lucem affirmavit. Itaque prætermitti illa in margine nota potuit. Facile autem est nomen ostentatione imperitorum acies perstringere.

Basil. in hexa-
meton. hom. 6.

Basilus ait *lucem in mundo antè fuisse, quam sol fabricaretur.* Ergo lux absque sole exstitit. Verba eius sic habent: *Aliud quidem est lux, & aliud quod luci subiicitur corpus. Itaque dicere nolui fieri non posse, vt lux à corpore solis separaretur. Neque enim ego lucis à solis corpore separationem mihi ac tibi possibilem esse dico. Sed asserendum esse sentio, quæ mentis agitatione cogitationeque nostra libera separantur, ea re seiungi facultate creatoris vtriusque nature posse.* Hinc ad hunc modum efficit argumentationem Hardingus.

Lux non fuit in sole: Ergo in nullo subiecto fuit. Non fuit in sole: Ergo nec in aëre fuit. Non fuit in sole: Ergo accidens fuit absque subiecto. Hæc autem fraus ab ambigua, seu duplici significatione istius verbi *Inest*, nascitur Etenim aliquid inesse in altero potest, tanquam in instrumento, quemadmodum

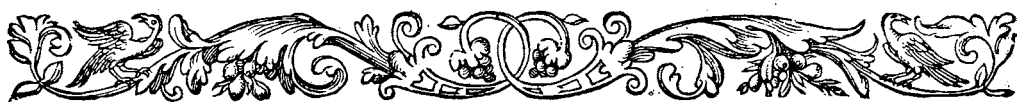
quemadmodum lux est in candela : Quo exemplo ipse Basilius vsus est. Idem in altero , vt in subiecto inesse potest, sicuti lux in aëre. Hoc considerato discrimine Hardingi nunc argumentum expendamus. *Lux, inquit, non fuit in sole tanquam in instrumento, quo per orbem circumueheretur: Ergo non fuit in aëre, sicut in subiecto.* Hoc argumentum ipsa luce leuius videtur: cuius vel manibus facile ac certò possis in tenebris agnoscere futilitatem. Basilij verò verba, quibus cōtrarium euincitur, tam clarè relucet, vt ea Hardingum, vel nō potuisse, vel noluisse videre demirer. Sic enim antè scribit in eodem libro : περιελάμπετο δὴ αἶρ, μάλλον δὲ ἐγκεραμμένον ἑαυτῷ ὅλον διόλου εἶχε τὸ φῶς: *Illustrabatur aër, vel potius lumen sibi totum, & in totum permistum habuit.* Rursus habet: *Mundus inuisibilis fuit, propterea quod aër luce caret.* Basilius ait in aëre fuisse lucem, vniuersam in vniuerso, tanquam in subiecto. Tamen Basilius Hardingus vrget, & sibi contraria dicere cogit: lucem fuisse accidens subiecto vacans, & nulla re sustentatam substituisse. Quare quanta religione ac fide soleat Hardingus veterum doctorum testimonia adhibere, tu nunc, Christiane lector, æstimato.

Basil in hexameron hom. 2. οἱ κεμένη αἶρ ἔσθαι τὸ ἀφάριστον εἶναι τὸν αἶρα ὅλον δὴ-
λκ.

At inquit: *Dei potentia infinita est, ac incomprehensa: Ergo, Deus accidentia sustinere potest.* Ex eo natus hic error est, quòd Basilij verba minùs rectè intelligit. Quod enim Basilius isto modo scripsit: *Τότε ἔκαστὰ κίνησιν ἠλιακὴν, ἀλλὰ ἀναχωρῶν τὴν πρωτογενῆ φωτὸς ἐκείνης, ἡμέρα ἐγένετο: Dies tum fiebat, non per motam solarem, sed diffuso illo primigenio lumine.* Pro ἀναχωρῶν, hoc est, *diffuso*, videtur Hardingus errore quodam lapsus legisse, ἀνεχομένους, id est, *sustentato*. Quanquam accidentia sua non debet aut cōmutatione verborū, aut doctorū suorū vel non intellecta vel deprauata sententia tueri.

Quod de VVicleffo, eiuſque stirpe commemoratur, cūm acerbatis multum, tum argumenti nihil habet. Nos Deum esse immensa virtute præditum nouimus, qua non modò accidentia fulcire ac conseruare valet, sed mortuum etiam è sepulchro excitare, vitæque restituere, quantumuis in se putruerit. Deique spiritui restiterit. Tertullianus verò inquit: *Non quia omnia potest facere, ideo credendum est, illum fecisse: sed, an fecerit, requirendum.* Etenim argumentis ab infinita Dei potestate ductis Praxeas, & Eutyches, & alij confimiles hæretici, tanquam tutissimis, quibus se defendāt, expeditissimisque clypeis vsi olim esse leguntur.

FINIS.

DE DISTRIBUTIONE SACRAMENTI.

ARTICVLVS VNDECIMVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL sacerdotem in tres partes sacramentum distribuisse, sibi que vni totum reseruasse.

Hardingus. i. Sectio.

DE priuata sacramenti perceptione sacerdotis, satis multa supra diximus. *Istud vocabulum Totum, quod hic adhibetur, malitiam olet. Si quis enim pietate flagrans homo sacramentum vnà cum sacerdote percipere, expetit, modò debite preparatus, atque exploratus, minimè repellitur, sed summa cūm benignitate suscipitur. Tum verò nō debuit reprehendi sacerdos quod Totum solus perciperet. Quanquam si rem ipsam, qua percipiunt, respiciamus, utcunque multi eam perceperint, Tota ab vniuersis, & Tota à singulis percipitur. De sacramenti autem fractione, & eius in tres partes distributione: Primum à sacerdote frangitur, vt nos Dominum agnoscamus in fractione panis, quemadmodum ipsum duo discipuli agnouerunt, quibus Emauntem contendentibus, Iesus eodem die apparuit, quo resurrexit. Deinde vt eo modo Christi passio nostris memorijs representetur, in qua eius pretiosum corpus in crucem suffixum propter peccata nostra frangebatur, dirumpebatur dilacerabatur. Atque hac consuetudo Apostolorum tempore fuit in sacrificio obseruata, quemadmodum Dionysius Pauli discipulus testatum reliquit: Opertum (inquit) panem pontifex aperit in frustra concidens.*

Tertul. contra Praxeam. Hanc mysticam Theologiam antiqui cuiusquam doctoris testimonio cōprobata oportuit. a Falsum: In translatione vitiosa positū.

Luc. 24.

Episcopus Sarisburiensis.

HANC causam, tam exiguè, tamque ieiunè tractatam esse ab Hardingo miror, quandoquidem est eiusmodi, vt & contra Transsubstantiationem, & contra priuatam Missam non nihil facere videatur: quæ duæ res eius, quam ille profitetur, religionis & clauis sunt, & feræ. Primum namque ipsa fractio illud demonstrare videtur, panem verum remanere, qui franga-

Senten. 4. dist.
12.

Math. 26.
Luc. 22.
Mar. 14.

1. Cor. 10.
Act. or. 2.
Aubr. 20.
Cyril. in Ioan.
lib. 4. cap. 14.
Gerard. Loric.
de Missa publi.
ca protoganda.
lib. 3.
Durand. lib. 4.
Dionys. eccle.
Hierar. cap. 3.

σις πολλά δι-
λοι.

Liturgia Chry-
sostomi.

Clement. ep. 2.

Mysterium fra-
ctionis acciden-
tium.
Fabula Amphi-
lochiana.

Platyna.
Vripergensis.

De conse. dist.
2. Triforme.

Durand. lib. 4.
cap. 53.

tur. *Quamquam* autem, sicuti Petrus Lombardus commemorat, aliqui senserunt esse in sacramento quandam materialem fractionem, etiam si in eo nihil sit, quod frangi queat: aliqui ipsum Christi corpus frangi verè quidem & re ipsa, nullòque adhibito figuræ subsidio: aliqui, nihil, frangi præterquam species, & accidentia: aliqui verò nullam penitus esse fractionem, quantumvis oculi, sensusque secus persualum exploratumque habeant: tamen sanctissimi Evangelistæ disertè testificantur, Christum accepisse panem, & benedixisse, & fregisse. Et Paulus inquit: *Non accidentia panis, sed panis, quem frangimus, est participatio corporis Christi.* In primitiua verò ecclesia, ipsa cœna Christi vulgò (non Accidentium sed) panis fractio appellabatur. Cyrillus etiam sacramenti minuta frustra, *Fragmenta panis* vocat.

Deinde de hac ipsa cerimonia Gerardus Lorichius, partium Hardinganarum doctor, Missam quamque publicam, nullam priuatam esse debere concludit. Sic enim scribit: *Diuiditur hostia, ut nō solum ipse sacerdos Missæ officium faciens, sed & ministri quoque, imò populus omnis astans participet.* Similiter Durandus habet: *In primitiua ecclesia sacerdos unam partem accepit, Diaconi alteram, tertia populo presenti ministrabatur.* Iccirco Dionysius inquit, quemadmodum Hardingus refert: *Pontifex opertum panem aperit, & in frustra concidit.* Atque hîc istuc obiter obseruabis, quòd Dionysius pontificem non species aut accidentia, sed panem in frustra còcidisse scribit. Hanc Apostolorum memoria inualuisse traditionem fateor: cam verò hodie Romana ecclesia perrupit, funditusque sustulit. Quare parum ea Hardingo prædest, nisi ut eius suæque ecclesiæ summam audaciam in violandis primitiua Dei ecclesiæ legibus ac institutis coarguat. Neque verò vllam Dionysius, aut de fractione in tres partes, aut de hisce mysticis significationibus mentionem facit: tum verba Dionysij ementitur Hardingus. Non enim habet, *In frustra concidens*, (quod de tribus, nos intelligere forsitan cupit Hardingus) sed *in multa concidens*. Atque huic secandi panis ceremoniæ culter interuiebat, qui quemadmodum è Chrysoctomi seu Liturgia, seu Communione apparet, *Sacra Lanæa* dicebatur. Ea enim ratione concisus erat panis, non qua vnus homo totum acciperet, sed qua toti ecclesiæ sufficere posset. Atque iccirco in epistola Clementis supposititia cautum est, ut *Tot hostia, seu fragmenta prepararentur, quot vniuersæ plebi sufficerent.*

Hæc inquam, huiusce ceremoniæ occasio extitit, non ea, quam Hardingus infulsè somniat, *ut Dominum in fractione panis agnosceremus.*

Hardingus. 2. Sectio.

Am verò sacramenti distributio in tres partes, vel Apostolorum aliqua traditio esse, vel aliqua saltem perantiqua consuetudo videtur, quandoquidem Sergius pontifex Romanus, qui vixit intra octoginta annos post illos sexcentos, quos nobis Iuellus præscripsit, de illius fractionis mysterio, seu externa formæ panis distributione scripsit, eiusque significatione explicauit. Illud non exiguum est de antiquitate istius ritus testimonium, quod Basilii quemadmodum scribit Amphilochius, sacramentum in tres partes distribueret, cum Missam celebraret, ut ante commemorauimus. Quod autem Sergius ait, partem illam, que in calicem miscitur, corpus Christi, quod nunc resurrexit, significare, alteram verò, que accipitur, & comeditur, corpus eius, quod in terris adhuc ambulat, representare, tertiam autem, que in altari seruetur, corpus eius in sepulchro positum designare: quid queso in istis est, quamobrem quisquam offendatur? Fateor tamen huius rei mysterium aliter à quibusdam exponi, in eum verò finem fuisse institutum omnes consentiunt, ut nos beneficiorum admoneret, que nobis Christus in corpore suo acquisiuit.

De conse. di.
2. can. Tri-
forme.

Episcopus Sarisburiensis.

Hardingus per certè prudenter, quòd dictis fidem faciat, arcanas hæc suas & mysticas ineptias Apostolorum inuenta fuisse prædicat. Sergius primus instituisse scribitur, ut *Agnus Dei* caneretur in fractione, & distributione mysteriorum: Mysteriorum autem hanc in tres partes fractionem ab hoc Sergio primo decretam fuisse, quantumvis id Hardingus asseueranter iactet, nemo tamen vnquam prodidit. Gratianus quidè hoc decretum Sergio Papæ tribuit, sed nec titulum, nec quicquam præterea addit. Quare vel Sergius secundus esse possit, qui *Os Porci* dictus est: vel Sergius tertius, qui Formosum decessorem iuuenem demortuum, atque è sepulchro sublatum capite truncavit, eiusque cadauer in Tiberim proiecit. Itaque res ista admodum dubia & incerta videtur. Verùm ut fateamur, Gratianum istuc de Sergio primo sensisse: tamen septingentis propè annis à Christo vixit. Neque multum aberremus, si dicamus, qui mysticas hæc significationes excogitauit, eum non minùs & partium numerum, & frangendi modum excogitare potuisse. Tamen quàm eximia mysteria habere possit ista externarum formarum & accidentium fractio, quam Hardingus fingit, ipsi cogitandum relinquo. Fabulam Amphilochianam sexties in hoc libro Hardingus ad varia proposita adhibuit: atque eam tamen ineptam & stolidam esse ipse nouit. Qui plura desiderat, eam in primo Articulo, sectione 33. refutatam inueniet. Quod autem Sergius iste habet: *Triforme est corpus Christi*, qualiscunque tandem eius sententia fuerit, oratio certè inusitata est, vel potiùs monstruosa. Etenim Christi corpus vnicam duntaxat formam, ne dum tam diuersas atq; discrepantes habet. Vna harum partium, inquit Sergi^o. Christum è mortuis excitatum significat: altera Christum in terris degentem: tertia Christum in sepulchro constitutum. Ista, inquit Hardingus sacra sunt, & mystica.

Quidam tamen inuenta hæc minùs probarunt: ideoque ipsi alia finxerunt. Aliqui statuerunt, Primam partem sanctos cœlestes, alteram fideles superstites, tertiam, animas in Purgatorio constitutas significare: Aliqui has tres partes triplicem Christi conditionem indicare,

indicare, mortalem, mortuam, & immortalem: aliqui tres Christi naturas substantiales innuere, Deitatem, animam, corpus: aliqui tres personas Trinitatis demonstrare, Patrem, Filium, & Spiritum sanctum. Nec quēquam exitisse, qui tres patriarchas, Abrahamum, Isaacum, Iacobum representare diceret, miror. Itaque ipso vero frangendorum mysteriorum vsu deperdito, inanem tamen eiusdem ceremoniam retinent, quam etiam adeo dubiè norunt, vt nihil de ea statuere certi queant: nec quid, inquam, frangant, nec quamobrem frangant. Ille Sergius à Bonauentura, Durando, cæteriſque omnibus dissentit: tamen Hardingo omnium maximè probatur.

Quid autem (inquit) *habet ista res incommodi? Aut quamobrem ea re quisquam offendantur?* Certè in domo Dei id detrimentum adferre videri debet, quod emolumentum nullum habet. Omnes ecclesiasticæ ceremoniæ planæ, atque acres, atque ad ædificandū accōmodatæ esse debent. Quòd si autē noxia nequaquam sit ista tam mystica ceremonia, cur eam Hardingus ipse violat: idque non ignorantia, aut obliuione, sed sciens, & prudens, & quotiescunque Missam obierit. Etenim Sergius vnam è tribus partibus in altari seruandam esse statuit, donec Missa confecta fuerit. Hardingus autem & contra Sergij mandatum, & mysticis etiam suis significationibus spreto, omnes partes simul accipit, & nullam seruat, idque ex autoritate Glossæ in eum locum, quæ apertè cum textu pugnat. Quid ita simulat, iraque manifestò mundum ludit? Si hæc ceremonia laudabilis fuerit, quamobrem eam contemnit? Si vituperatione digna, quare nobis eam suadet? Coniectura, qua hic vititur Hardingus, exilis admodum videtur: Papa Sergius hocce mysticos sensus septingentis post Apostolorum ætatem annis excogitauit: Ergo iste frangendi ritus ab Apostolis institutus fuit.

1. Cor. 14.

De conse. dist. 2. Triforme. In gloſia.

Hardingus. 3. Sectio.

Quandoquidem igitur hæc consuetudo, seu mystica ceremonia, non à Sergio primùm instituta fuit, quantum quidem constat, sed ab eo duntaxat explicata, quod attinet ad eiusdem mysterium, vitioque que ante illius tempus usurpata fuisset, ab initio vsque ecclesiæ, cum nullum antiquum Concilium, nullus author inueniatur, a quo conditam fuisse liqueat, rationi consentaneum est, vt cum ea^a vniuersim obtinuerit, ab Apostolis introductam fuisse statuamus: idque iuxta Augustini sententiam, cuius memorabile de hac re dictum sic habet. Quod vniuersa tenet Ecclesia, nec in Conciliis constitutum, sed semper retentum est, non nisi autoritate Apostolica traditum, rectissimè creditur.

a Falsum: non enim obtinuit vniuersim.

Denique si qua pietatis scintilla in nostris conterraneis & fratribus, quos error seduxit, reliqua fuerit, hanc vetustam sacramenti in tres partes diuidendi ceremoniam in beatissimo Missæ sacrificio adhibitam minimè irriserint, atque spreuerint, qua non modo nullam mali occasionem præbet, sed contra potius inde commouemur, & excitamur, vt nostrarum animarum salutem charam ipsi habeamus, utq; Deo gratias agamus pro eximio nostræ redemptionis beneficio.

Episcopus Sarisburiensis.

Nulla neque in antiquo patre, neque in vetusto Concilio de hac sacramenti fractione mentio extat: Ergo (inquit Hardingus) ab Apostolis sine dubio instituta fuit. Immo verò contra potius habet. Ita enim rectius conclusisset: Nihil de ea nec in patre, nec in Concilio quoquam antiquo habetur: Ergo, ab Apostolis non manauit. Quod autem vniuersim fuisse obseruatam ait, vehementer falsum est: quæ madmodum, Deo fauente, planum fiet. Itaque Augustini lex ad hanc causam minimè pertinet.

Primùm enim, cum in modo & ratione frangendi, tum in ipsa panis magnitudine fallitur Hardingus, quam ille placentam quandam fuisse tenuissimam, & orbicularem fingit, qualis in Romana ecclesia adhiberi nunc solet: Quæ (Durandus inquit) rotunda esse debet instar denarioli: vel quòd Iudas Christum proderet propter aliquod numismatis genus eiusmodi: vel quia scriptum est, Domini est terra, & plenitudo eius. Reuera autem panis quidam grandis fuit, ea & amplitudine, & crassitudine, vt toti ecclesiæ sufficeret. Durandus ipse habet: In primitiua ecclesia offerebant vnum magnum panem, & omnibus sufficientem: quod adhuc Greci seruare dicuntur. In Chrysoſtomi Liturgia, seu Communionē, & formam panis, & eiusdem secandi seu concidendi cultro rationem expressam videmus: quem Gentianus Heruetus descripsit hoc modo: Est panis crassus & fermentatus, & figura prope modum spherica. Ex Gregorio constat magnum panem fuisse, qualem in mensis apponere solebant, idque inde etiam apparet, quòd hæretici, quos Artotyritas nuncupabant, pani caseū admiscerent: atque communionem in pane, & caseo administrarent, Paulinus huiusmodi panem Augustino mittens, hanc vnà gratulationem misit: Panem vnum, quem vnanimitatis indicio misimus charitatis tue, rogamus, vt accipiendo benedicas. Huc etiam forsitan spectauit Ignatius, cum diceret: Vnus est panis pro omnibus fractus: & Basilius: Idem est virtute, sine vnā partem quis accipiat à Sacerdote, siue plures partes simul. Cum ista vocabula, Partem, & partes ponit, vnum totum cogitasse videatur. Durandus scribit, suo tempore sacerdotem in aliquibus ecclesiis sacramento in tres partes diuiso, ipsum vnā accepisse, alteras verò duas Diacono, & Subdiacono præbuisse. Id ipsum quoque Alexander Halesius tradit, alijque permulti. Ista omnia Hardingus dissimulat, atque præterit, nec quicquam aliud videt, quàm mysticam quandam, & obscuram ceremoniam. Quare cum panis iste ita latus, ita crassus, ita grandis esset, vt tam multis sufficere posset, sacrificicus eundem commodè distribuere in tres partes, casque deinceps omnes vnus accipere vix profectò potuisse videatur. Immo ipsa eiusdem fractio, sicuti priùs atrigi, cum sacrosanctæ communionis necessariam de-

Durand. lib. 4. in sexta parte canonis.

Duran d. lib. 4. cap. 53. Liturgia Chrysoſtomi. Gentian. Heru. in S. Germani rerum Eccl. Theoria. Grego. dialog. lib. 4. Aug. ad Quod vult deum. Epiphani us. Inter epi. August. epi. 31. Igu. ad Phila. Basil. ad Cæsariam patriam Durand. lib. 4. cap. 15.

Alexand. de Hales in 4. q. 37.

Clem. Alexan.
stromat. lib. 1.
Aug. ad Pauli.
Apist. 59.
vug. ad Quod
ult deum.
De Ophitis.
Dionys. eccle.
Mierar. cap. 3.
Liturgia Basil.
1. Cor. 10.
Anselmus. in
1. Cor. 10.
Loric. de Missa.
pub. prorog. li.
10.

monstratione habet, tum priuatam Hardingi Missam funditus euertit. Non enim in partes distributus fuit, quò hæc mysticas cogitationes designaret, quas Hardingus, aliique finxerunt: sed vt populo distribueretur, atque traderetur. Clemens Alexandrinus inquit: *Etiã Eucharistiam, cum quidam, vt mos est, diuiserint, permittunt unicuique ex populo partem eius sumere.* Sic Augustinus, *Ad distribuendum comminuitur.* Rursus: *Confringunt oblationes in Eucharistiam* (vt populus communicet.) Sic Dionysius: *Velatum panem in multa concidens, & unitatem Calicis omnibus impertiens.* In Basilij Liturgia è Syriaco sermone conuersa, ad hunc modum habetur: *Sacerdos frangit, & signat: Diaconus proclamat Communionem.* Quid autem opus est tam multis testimoniis: D. Paulus inquit: *Panis què frangimus, nonne communicatio corporis Christi est?* Quæ verba sic exponit Anselmus: *Panis quem nos sacerdotes frangimus, & quem unum in multas partes diuidimus, ad designandam charitatem accipientiũ.* Similiter Lorichius: *Panis quem frangimus participatio Domini est, hoc est, Fractio significat nos esse vnum corpus.* Ex his sacramentum in partes, non quò noua quædam, nescio quæ mysteria indicaret, sed quò populus communicaret, diuisum fuisse liquet.

Postremò, ista sacramenti sic distribuendi, sicque accipiendi ceremonia, neque è scripturis comprobari, neque vetusti cuiusquam patris, Conciliũ testimonio confirmari potest: Trãssubstantiationi atque priuatæ Missæ aduersatur: Primarij eiusdem defensores, neque vnde primùm fluxerit, nec quid significet, intelligunt: Eam populus neque videt, neque nouit: qui tantopere eam probare videntur, hi ipsi contra Sergij tum sanctionem, tum mysticam interpretationem, eandem in Missis suis indies & manifestò violare minimè dubitant. Tuum nunc est, Christiane Lector, rebus hisce consideratis iudicare, Hardingus ne, an sui conterranei decipiantur. Augustinus certe habet: *Si vix aut omnino nunquam inueniri possint causæ, quas in huiusmodi ritibus instruendis homines sequuti fuerint: ubi facultas tribuitur, sine vlla dubitatione refecanda existimo.*

Aug. ad Ianua.
epist. 119.

F I N I S.

D E F I G V R A, S I G N O, & c.

A R T I C V L V S D V O D E C I M V S.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL qui sacramentum, Figuram, Pignus, Signum, aut commemorationem corporis Christi appellasset, hæreticum fuisse eo nomine iudicatum.

Hardingus. 1. Sectio.

a Falsum: Col.
lega enim Har-
dingiani ita &
doctuerunt, &
scripserunt:
ideoque indo-
cti.

IN isto Articula nobis cum Iuello quadã ex parte conuenit. Confitemur enim neque ex scripturis, neque ex antiquo Concilio aut patre, neque ex vllò ecclesie primitiua exemplo euinci posse eum pro heretico damnatum fuisse, qui sacramentum esse figuram, pignus, signum, aut memoriam corporis Christi dixisset. ^a Nullus vnquam literis, vel leuiter imbutus, tam indoctè scripsit. Multò minùs hæseos quenuquam, qui sic diceret, damnare vllum fuit è summis mysteriis, aut præcipuis nostræ religionis clauibus, quam falsi notam conatur Iuellus veritati inurere. Hunc igitur Articulum vel odio ecclesie, vel inscitia, vel cumuli adaugendi studio, quod copia meliori careret, addidisse videtur. In veterũ doctissimorum patrum monumentis peruoluendis deprehendimus, eos sæpenumero sacramentum in suis elegantibus linguis Figuram, Symbolum, Signum, Mysterium, Exemplar, ἀντίτυπον appellare: quibus nihil quidem de corporis Christi in sacramento veritate detrabere, sed arcanam eius in illo presentiam significare voluerunt.

Episcopus Sarisburiensis.

Cuth. Tunstall.
de Euch. lib. 1.

Marcus Con-
stantius.

STORVM hominum disciplinam leuam admodum & mutabilem esse cõstat. Et si enim ista vocabula, Figura, Signum, Significatio, Symbolum, nunc quidem æquius ferant, fuit tamen tempus, cum secus sentire viderentur: sèque Theophylacti, Damasceni, Euthymij testimoniis, atque argumentis præterea maximis fretos eodem reprobare posse confiderent. Doctor Tunstallus, quò causam hanc magis inuidiosam faceret, sic inquit: *Si sacramentum sit figura corporis Christi, tum figura pro nobis crucifixa fuit, non Christus.* Quicumque autem extiterint, qui hoc nomine, *Figura*, in ista causa vsi fuerint, eos Stephanus Gardinerus per ludibrium *Figuratores*, nuncupat. Ioannes autem VWhitus primùm ludimagister, post Episcopus VVintoniensis illum grauissimum doctissimũque patrem D. Petrum Martyrem sic illudit, de eadem re scribens:

Audio

*Audire mille locis corpus non audio (Petre)
Signa, Troposque tuo, nec Symbola nata cerebro.*

Quæ tamen verba in omnibus antiquis patribus, vel Hardingo ipso cõfidente audire potuisset, si aures, quibus audiret, habuisset. Quare neque malitia, neque ignorantia, neque ad augendi cumuli cupiditate, neque vlla criminum inopia, sed peruersitate ac fatuitate istorum hominum factum est, ut hic Articulus reliquis adiungeretur.

Quandoquidem autem nonnulli, vel simplicitate quadam inducti, vel summa, qua sacra mysteria complectuntur, reuerentia illecti sibi persuaserunt, Christi verba quibus eiusdem institutio continetur, simpliciter, & iuxta pondus suum, hoc est, sine figura, accipi necessarium debere: quandoquidem etiam Augustinus habet: *Ea demum est miserabilis anima seruitus, signa pro rebus accipere:* Iccirco ut distinctè rem explicemus, & imperitum lectorem errore liberemus, breuiter, & aperte, quod præfati doctissimi patres ista de re scripserint exponere necessarium iudico.

Augu. de doct. Christiana lib. 3. cap. 5.

Atque ut prætermittam, quod Christus ipse dicit: *Hoc facite in mei commemorationem:* Et quod Paulus habet: *Mortem Domini annuntiabit, usque quò venerit:* utque alias præterea multas circumstantias taceam, è quibus huiusce causæ certa ratio perspicitur, Sacramenti natura, atque vis sic ab antiquis patribus definitur: *Sacramentum est sacrum signum.* Quæ definitio vniuersalis est, sacramentis que omnibus peræque conuenit. Proinde Augustinus inquit: *Signa, cum ad res diuinas pertinent, sacramenta appellantur.*

1. Cor. 11.

De conf. dist. 2. Sacramentum. Aug. de Ciuit. cap. 5. Aug. ad Marcel. epist. 5.

Causa autem, ob quam instituta sunt Sacramenta, hæc est: ut per istas aspectabiles atque externas naturas, ad rerum cœlestium contemplationem perducamur. Propterea Dionysius habet: *Non est possibile animo nostro ad immaterialem illam ascendere cœlestium Hierarchiarum contemplationem, nisi ea, quæ secundum ipsum est materiali manu ductione utatur.* Rursus similiter: *Nos imaginibus sensibilibus quantum fieri potest, ad cœlestes contemplationes adducimur.*

Dionys. cœlest. Hierar. cap. 1. Dionys. ecclie. Hierar. cap. 1. ad Dionys. in Antioch. ho. 6. r.

Istuc autem sacrosanctum corporis & sanguinis Christi mysterium iccirco sancitum, atque ecclesiæ commendatum fuisse Chrysofostomus scribit, ut nos perpetuam, & beneficij Christi, & salutis nostræ memoriam conseruaremus. Quod etiam Hieronymus declarat hoc modo: *Ultimam nobis memoriam reliquit. Ut si quis peregrè proficiscens aliquod pignus apud eum quem diligit, relinquat, ut quoties illud viderit, possit eius beneficia, & amicitiam memorare: quod ille, si perfecte dilexit, non potest videre sine ingenti dolore, & sine fletu.* Sic Basilius habet: *Quid utilitatis habent hæc verba? Nempe, ut edentes, & bibentes, perpetuò memores simus eius, qui pro nobis mortuus est, ac resurrexit.* Sic Ambrosius: *Quia morte Domini liberati sumus, huius rei memores, in edendo & potando carnem & sanguinem, quæ pro nobis oblata sunt, significamus.* Origenes scribens in hæc verba Christi, *Nisi comederitis carnem filij hominis, & c.* sic habet: *Agnoscite figuras esse, quæ in diuinis voluminibus scriptæ sunt: & idèo tanquam spirituales, & non tanquam carnales examine, & intelligite ea, quæ dicuntur. Nam si quasi carnales ista suscipitis, ledunt vos, non alunt.* Tertullianus Christi verba sic interpretatur: *Hoc est corpus meum: hoc est figura corporis mei.* Ambrosius, quando de sacramento corporis Christi sermonem habet, illud figuram similitudinem, signum, symbolum corporis Christi nuncupat. Augustinus, ut alia loca innumera præterea, habet: *Christus adhibuit Iudam ad conuiuium, in quo corporis sui figuram discipulis suis commendauit.* Aduersus Adimantum autem hæreticum scribens, ait: *Non dubitauit Dominus dicere, Hoc est corpus meum, cum daret signum corporis sui.* Sic Chrysofostomus: *Si mortuus Christus non est: cuius symbolum ac signum hoc sacramentum est? Sic Hieronymus: In typo sanguinis sui, non obtulit aquam, sed vinum.*

Hoc facite in memoriam bene facti mei salutis vestrae. Hierony. in 1. Cor. cap. 11.

Basil. de bapt.

Ambro. in 1. Cor. cap. 11. Orig. in Leuit. hom. 7.

Tertul. contra Marcion. lib. 4. Ambr. de fact. lib. 4. cap. 5.

Aug. in psal. 3.

August. contra Adimant. cap. 12. Chryf. in Mat. hom. 83. Hier. aduersus Iouiniam. lib. 2.

Alia huiusmodi testimonia innumerabilia prætermitto. Ex his facile licet de cæteris coniecturam facere. Hæc veterum patrum ratio scribendi fuit: neque tamen eos tunc quisquam hoc nomine exagitauit, aut figuratores appellauit.

Hardingus. 2. Sectio.

De conse. dist. 2. can. Hoc est quod dicimus.

AD faciliorem autem intelligentiã istiusmodi locorum, in quibus hæc vocabula ad Sacramentum accommodantur, id vehementer facit, quod Augustinus docet, In sententiis Prosperi: hoc est (inquit) quod dicimus, quod omnibus modis approbare contendimus sacrificiũ ecclesiæ duobus confici, duobus constare, visibili elementorum specie, & inuisibili Domini nostri Iesu Christi carne, & sanguine: Sacramento, (id est, externo sacro signo) & re sacramenti, id est, corpore Christi, & c. Ex his intelligimus hoc verbum, Sacramentum, duobus modis à patribus accipi. Primum pro vniuersa sacramenti substantia, prout tum formis externis constat, tum etiam vero corpore Christi, quod verè adest, quemadmodum Augustinus ecclesiæ sacrificium: a his duabus rebus contineri affirmat. Deinde sic accipitur, uti ab illa abdicata, & diuina re sacramenti distinguitur, hoc est, pro externis solummodo formis, quæ sacrum signum sunt veri corporis Christi sub ipsis comprehensi. Vnde colligere debemus, quòd quocumque patres hoc præstantissimum sacramentum Figuram, vel signum appellant, nihil aliud velle, & significare intelligantur, quam illas externas formas, non ipsum Christi corpus, quod illic præsens est, non Typicè aut Figuratiuè, sed Realitèr, & substantialitèr: ni quando fortè non ipsum corpus præsens, sed ipsius præsentia modus spectatur, sicuti interdum usu venit.

a Falsum: Augustinus hoc nunquam affirmauit.

b Falsum: nullus enim eruditus pater externas formas sacramentum, quam appellauit. Ipsum Christi corpus est figura.

Hoc modo interpretandus est Basilius, quando in Liturgia sua Sacramentum, Antitypon, id est, Exemplar, seu Figuram vocat, idque post consecrationem, quemadmodum in libris, qui nunc extant habetur. Eodem modo intelligendus est Eustachius, ille eximius pater Græcæ Ecclesiæ, qui fidem Catholicam tanta

virtute, & constantia, contra Arianos defendit, citatus ab Epiphano in 7. Synodo. Quamquam Basilij locum illum Damascenus, & Eutymius, tum etiam Epiphanius in 2. Niceno Concilio, Act. 6. & Marcus Ephesius, qui Florentino Concilio interfuit, ita intelligendum esse ante consecrationem censent. ^a Sic Ambrosius etiam interpretandus est, quando Figuram corporis & sanguinis Dominici esse sacramentum dicit. ^{Lib. 4. cap. 14. in cap. 26. Matib.}

^a Fallum: Ambrosius enim ait: Post consecrationem corpus Christi significatur.

Episcopus Sarisburiensis.

ET si nomina ista, *Figura, signum, symbolum*, cæteraque eiusmodi agnoscit tandem probatque Hardingus, tamen suam quandam interpretationem adhibet, qualem nusquam, credo, possit, in antiquo quoquam patre reperire. Itaque eiusmodi sit figura necesse est, non quali veteres doctores, & eruditi patres aliquando vsi sunt, sed qualem Hardingus facillimè possit comminisci: nec veterum igitur Doctorum, sed noua erit Hardingiana figura. Tertullianus quidem ait: *Hæretici nudas voces coniecturis, quò volunt, rapiunt.* His exceptionibus sceleratissimus ille Nestorius Christum esse Deum se haud grauatè confessus est: attamen sua peruersa interpretatione Christi deitatem sustulit. Sic enim aiebat: *Non in uideo Christo diuinitatem suam: hoc & ego fieri possum, si uolo.* Pelagiani hæretici, etiam si diuinæ gratiæ hostes essent, argumentatione tamen disputationeque victi concesserunt, & Dei gratiam agnouerunt. Sed eam tamen excogitarunt cõmentitiam expositione, qua ad extremum gratiam omnem antiquarunt. Similiter Hardingus etsi Figuræ nomen inuitus confiteri cogitur, eos tamen illi fucos obducit, atque oblinat, ut nullam reuera figuram relinquat. Aliquando corporis Christi arcano quodam modo præsentis figuram esse dicit: aliquando figura est vitæ futuræ: aliquando panis communis est figura: aliquando Accidens, externaque forma panis est figura: aliquando corpus Christi inuisibile figura est visibile Christi corporis: Hæc omnia Hardingus. Aliquando etiam ecclesiæ figura est. Sic enim Hosius inquit: *Sacramenta nostra sunt quodammodo per figuram ipsum corpus Christi, cuius sacramenta sunt, id est, Ecclesia.* Tot modis isti homines nouum quoddam figuræ genus indagarunt, quod nec Grammaticus, nec Rhetor, nec Theologus quisquam nouit. *Significat*, nihil aliud est, inquit Hardingus, quàm *Continet*. *Figura est*, id est, *Res ipsa est*. *Figura est*, hoc est, ad extremum, *Figura non est*. Neque tamen possunt uerueris hæ figuræ vni duntaxat figuræ satisfacere. Veritas certa semper simplexque est: falsitas contra dubia est, & fallax.

Tertul. contra Marcion. lib. 4.

Cytil. lib. 5. cap. 14. Aug. ad Inno. lib. 95.

In confests. Pe. tricoi. cap. 39.

Augu. de doct. Christ. li. 2. c. 1.

Augu. de doct. Christ. li. 3. c. 5. Hier. in apologia contra Rufi. Chrysoft. in dictum Apostoli. Patres nostri omnes, &c. ult. tomo. De cons. d. 1. 2. Hoc est.

Hieronym ad Paulinum. Concil. Nicen. 2. actio. 3. Angelom. in 1. Regum. cap. 22.

Augu. in Ioan. tract. 46. Augu. citatur à Beda. 1. Cor. 10. Chrysoftom. in 1. Cor. hom. 7. Orig. in epist. ad Roma. li. 4. cap. 4.

August. contra aduers. leg. & prophet. lib. 2. cap. 5. Augu. de bapt. contra Donat. lib. 1. cap. 15.

Quantò istis satius foret, ita loqui, ac veteres eruditione excellenti patres loquuti sunt? Augustinus habet: *De signis differens hoc dico, ne quis in eis attendat quòd sunt, sed potius quòd signa sunt, hoc est, quòd significant.* Rursus habet: *Cauendum est, ne figuratam orationem ad literam accipias. Ad hoc pertinet, quod Apostolus ait, Litera occidit.* Hieronymus habet: *Quando dico Tropicam loquutionem, doceo, verum non esse, quod dicitur, sed Allegoria núbulo figuratum.* Similiter Chrysostomus: *Non alienum esse oportet Typum à veritate: alioqui non esset Typus. Neque omnino adequari veritati: alioqui & veritas ipsa foret.* Hisce rebus consideratis facile intelligitur, quàm fideliter, quàmque ad causam aptè hunc Augustini locum adduxerit Hardingus: *Hoc est quod dicimus, quod omnibus modis approbare contendimus, sacrificium ecclesiæ duobus confici, duobus constare, visibili elementorum specie, & inuisibili Domini nostri Iesu Christi carne & sanguine, sacramento, (id est, externo sacro signo) & re sacramenti, id est, corpore Christi.* Hinc Hardingus latere sub Accidentibus corpus Christi colligit. Augustini verba vera sunt: Hardingus autem suis coniecturis fallitur. Ex hoc enim verbo, *Specie*, panis substantiam euauisse, & nihil præter quam accidentia remanere: ex eo autem vocabulo, *Inuisibili*, inclusum in eo re ipsa esse Christi corpus concludit. Atque ita commentarium à textu longè discrepantem inducit.

Quid autem dixisset, si ista Hieronymi verba vidisset, *Venit Philippus: Ostendit ei Iesum, qui clausus latebat in litera*: aut hæc verba, quæ in secundo Niceno Concilio habentur: *Christus ipse habitat in ossibus mortuorum*: aut hæc Angelomi: *Deus pater filium suum unigenitum in litera legis: Iudeis nescientibus absconditum habuit?* Num ex istis verbis Christum realiter esse reconditum vel in mortuorum ossibus, vel in propheta Esaia, vel in litera legis concluderet? Certè Augustinus neque hinc neque alibi verbum facit, vel de Accidentibus absque subiecto, vel de reali aliqua præsentia. Quamquam eius hoc in loco verba non admodum obscura sunt, tamen alii in locis & crebro, & perpicue se ipse interpretatur. Sic enim ait: *Mysteria omnia interioribus oculis videnda sunt, id est, spiritualiter.* Iterum: *In sacramentis aliud videtur, aliud intelligitur.* Sic Chrysostomus de aqua Baptismi habet: *Ego non aspectu indico ea, quæ videntur.* Sic etiam Origenes: *Bene Circumcisionem signum appellauit, quia & in ipsa aliud videbatur, aliud intelligebatur.*

Itaque in Sacramentis aliud oculo, aliud animo videmus: corporis oculo panem, mentis acie corpus Christi aspiciamus. Sic duabus partibus constat Sacramentum, quarum altera ob oculos est, altera in cœlo est: denique altera aspectabilis est, altera nequaquam. Sic inquit Augustinus: *Non oportet esse contentum superficie literæ, ad intelligentiam peruenire.* Non tamen scripturarum intelligentiam in literam re ipsa esse abditam vult Augustinus. Suam ipse sententiam rectiùs exponit: *In veteri Testamento occultabatur nouum, quia occultè significabatur.*

Iam coniecturarum, quas collegit Hardingus, causas, & rationes videamus: *Augustinus meminit visibilem speciem elementorum: Ergo, Accidentia tantum externasque panis & vini formas intelligit, non substantiam,* inquit Hardingus. Istius argumentationis inepta conclusio inde existit, quòd

quòd verborum pondera non rectè expenduntur. Etenim Augustinus isto in loco per verbum hoc, *Species*, non externam duntaxat, & accidentariam quandam imaginem, sed veram ipsius rei substantiam significat. Sic Ambrosius bis eodem in loco posuit: *Sermo Dei species mutat elementorum*. Rursus etiam: *Ante benedictionē alia species nominatur*. In istis aliisque huiusmodi locis, non facile dixerit Hardingus speciem pro Accidente, seu externa forma vsurpari.

Neque verò illud vocabulum, *Visibile*, huiusmodi aliquam externam formam euincit, qualem hīc fingit Hardingus: sed Christi corpus, quod est in cœlis, quòdque non corporis nostri, sed fidei tantum oculi aspiciunt, duntaxat remouet. Sic autem aqua in Baptismo appellatur *Forma visibilis*, iuxta vniuersalem sacramentorum definitionem. Sic Augustinus inquit: *Aliud Iudæi habebant, aliud nos: sed specie visibili, quod tamen idem significaret*. Alibi etiam habet: *Quod videtur, speciem habet corporalem: quod intelligitur, fructum habet spiritualem*. Atque hoc est, quod Chrysostronus habet de sacramento baptismatis: *Christus in sensibilibus intelligibilia nobis tradidit*.

Ex his cum infulsum Hardingi errorem perspicimus, tum quid sit, quando vetusti sanctique patres Christi corpus *Inuisibile* dicant, intelligimus: nempe quod illud nos in cœlo constitutum, fidei, mentis, intelligentiæque nostræ oculis videamus. Neque debet Hardingus ex isto verbo *Inuisibili*, sic concludere, quemadmodum videtur: *Christi corpus est inuisibile: Ergo Accidentibus includitur, & tegitur*. Ambrosius enim simili dicendi genere de baptismo dixit: *Sacri fontis vnda nos abluit: Sanguis Domini nos redemit. Alterum igitur inuisibile, alterum visibile testimonium sacramento consequimur spirituali*. Hīc Ambrosius Christi sanguinem in baptismo inuisibilem esse scribit. Non tamen inde Christi sanguinem aquæ accidentibus, & formis occultari atque obduci concluditur. Sic Origenes ait: *Baptismus Ioannis videbatur: Christi baptismus est inuisibilis*.

Quamquam autem hæc cuius, qui modò cernere aliquid potest, manifesta, & clara sunt, quòd tamen istorum effugiorum misera futilitas penitus cognoscatur, ostendat Hardingus nobis, qua in re, & quo pacto, nuda formarum accidentiumque species sacramentum corporis Christi esse possit. Sic enim dicit, atque sæpius repetit, in eoque istius causæ firmamentum, ac fundamentum constituit.

Signum, seu significatio huius sacramenti quemadmodum Cyprianus inquit, *In reficiendo, & alendo* consistit. Sic Rabanus Maurus habet: *Quia panis corporis cor confirmat, ideo illi congruenter corpus Christi nuncupatur: Et quia vinum sanguinem operatur in carne, ideo illud ad sanguinem Christi refertur*. Similiter, quandoquidem aqua corporis scditatem, fordēque eluit: propterea, sicuti Gregorius Nyssenus ait: *Aqua subseruit ad ostendendam purgationem*.

Iam autem, etsi nihil ferè tam est dictu absurdum, quod à se alienum esse putet Hardingus, istuc tamen minimè, credo, dixerit, corpora nostra formis & accidentibus sustentari. Sin ita verò dixerit, uti quidem dicere cogitur, vel Physicus philosophus eius stupiditatem redarguerit. Philosophus enim ait, & est verissimum, *Ex iisdem nutrimur, & sumus*. Quare si corporis nostri substantiam accidentibus nutrirī defenderit Hardingus, tum etiam corporis substantiam ex accidentibus constare dixerit, necesse est. Ex hoc poterimus ad hunc modum argumentari: Accidentia, seu species panis & vini, non alunt corpora nostra, quemadmodum animas nostras corpus Christi nutrit: Ergo, accidentia speciesque panis & vini non sunt sacramenta corporis Christi. Contrà autem Cyprianus, Irenæus, Rabanus, aliique præsci patres panis substantiam nutrire corpora nostra affirmant: Ergo, panis substantia est sacramentum corporis Christi.

Deinde cum hoc tam infirmo loco consistat Hardingus, in multa grauissima incommoda incidat est necesse. Etenim si species atque accidentia sunt sacramentum, tum quandoquidem multa sunt in eodem pane accidentia, veluti album, rotundum, latū, dulce, & c. & singula accidentia, singula sunt sacramenta, nihil reperire potest, quo se defendat, quin pro vno sacramento multa constituat sacramenta, dumque vnam figuram vitat, multas inducat. Quod attinet ad Basilium, confiteri videtur Hardingus, eius libros perturbatos, & confusos esse: illudque nunc post consecrationem poni, quod ante olim fuerat: neque tamē huius facinoris authorem indicat: Ipsi, ni fallor, libros corruperunt, adulteraruntque suos.

At Basilium sacramentum, *ΑΥΤΙ ΤΥΠΟΥ*, hoc est, Exemplar, Signum, seu Symbolum corporis Christi, ante consecrationem vocat: atque hoc modo Damascenus, Euthymius, & quidam Epiphanius, Marcūque Ephesius, authores recentes illud sunt interpretari. Hīc hominū istorum peruersitatem ac proteruitatē animaduerte, Lector. Ne cum antiquis, & catholicis patribus fateantur, sacramentū esse figuram corporis Christi, non dubitant affirmare antè sacramentū esse, quàm sacramentū fuerit: atque ita figuram prius esse, quàm figura extiterit. Quī enim sacramentum esse sacramentum possit, aut quid nudus panis significet ante consecrationē: quisue instituit, aut sanxit, ut ita significaret?

Verum, ut nouos istos Hardingi mysticos Doctores, cum suis arcanis interpretationibus mittamus, Ambrosius suo tempore hæreticum esse minimè duxit ita scribere: *Ante consecrationem alia species nominatur: post consecrationem corpus Christi significatur*. Rursus, Non ante consecrationem, sed *in edendo, potando, & corpus & sanguinem Christi, quæ pro nobis oblata sunt, significamus*.

Itaque veteres patres sacramentum signum, seu figuram corporis Christi postquam consecraretur, nuncuparunt. Ante consecrationem autem, neque sic vnquam appellarunt, quantumuis recentes doctores secus senserint, neque causa vlla fuit, quamobrem ita vocarent. Tamen haudquaquam propterea pro sacramentariis, falsæue doctrinæ magistris habiti fuerunt.

Ambros. de iis qui inicianur cap. 9.

August. in Ioan. tract. 26.
August. citatur à Beda. i. Cor. 10.
Chrys. in Matt. hom. 83.

Ambros. de spiritu sancto. lib. 3.

Orig. in Luc. hom. 24.

Cypri. de cœna Domini.
Raban. Maurus. lib. 1. cap. 31.
Greg. Nyssen. de sancto bap. Mat. cus Antonius Constantius ad obiect. 66.

Cypri. de cœna Domini. Irenæ. lib. 4. cap. 31.
Raban. Maurus. lib. 1. cap. 31.

Ambros. de iis qui inicianur. cap. 9.
Ambros. in 1. Cor. 11.

Hardingus. 3. Sectio.

Quod si autem cuiquam nouum videatur, quod Basilius sacra mysteria, post consecrationem Antitypa vocet, is sciat hunc eruditum patrem, eo verbo magnum illius mysterij arcanum significare, atque distinetam rerum presentiam à rebus futuris conditionem declarare. Atque istuc spectasse videtur ecclesia, quae in publicis precibus post sacra mysteria accepta, hanc humilem petitionem facit, Vt quæ nunc in specie gerimus, certa rerum veritate capiamus. Neque tamen quicquam habent ista verba, quod contra veritatem presentie corporis Christi in sacramento valere videatur: sed certissimam eiusdem veritatem significant, ac demonstrant, quæ tum futura est, quando externa omni forma, effigie, specie, figura, exemplari, & velo remotis, Dei ipsius aspectu coram fruemur, non tanquam per speculum, sed sic, vt est in veritate maiestatis suæ. Itaque verbum hoc, Antitypon, sic usurparum à Basilio, sacramentariorum falsam doctrinam, qua presentie corporis Christi in sacramento veritatem tollunt, nihil adiuvat.

Christi corpus est figura vitæ futuræ. Ex Porfirio dicitur probatur.

Sabbat. 4. temporum mensis Septemb.

Episcopus Sarisburiensis.

Hardingus ne deprehenderetur metu, varias subinde formas atque imagines induit, quemadmodum illum vasserimum Proteum solitum olim fuisse fingunt Poetæ. Ad cætera accedit noua inuenta eius, quod Christi corpus vitæ futuræ figuram esse comminiscitur: idque ex Porfirio duntaxat suo, nec vilo præterea testimonio confirmat. Quod si verò nouam istam interpretationem excutere liberet, vnde eam Hardingus tam certam, & exploratam habet? Qua Scriptura, quo Doctore, quo Concilio, quo testimonio fretus ita statuit? Certè naturale Christi corpus, quod nunc immortale est, & gloriosum, signum & symbolum esse rerum futurarum, nouum admodum & mirum sit: nudas autem formas, atque accidentia id significare, hoc verò multò quidem mirum magis videatur.

Precatio quam ecclesia facit, laudabilis est, ac pia, eiusque sententia multum habet consolationis: nimirum, vt velis vmbriisque omnibus sublatis, ad gloriæ thronum tandem aspiremus, Deumque coram contueamur. Etenim in ista quidem vita multis rebus deficiamus, & vt Paulus inquit, Ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus: quando autem aduenerit, quod perfectum est, tum quod ex parte est abolebitur. Proinde Augustinus habet: Vita est Christus, qui habitat in cordibus nostris: interim per fidem: post etiam per speciem. Sic Ambrosius: Vmbra in lege: Imago in euangelio: veritas in cælestibus. Sic Basilius: Nunc in speculo, & in enigmate, per modicam comprehensionem rerum cælestium: tunc autem flumen vniuersum recipiet. Hoc illud est, quod ecclesia precibus exposcit, vt omni imbecillitate deposita, corpora nostra caduca glorioso Christi corpori conformatione quadam similia fiant.

1. Cor. 13. August. epist. 120. Ambrosius in Psal. 38. Basil. in Psal. 45.

Ex his ita concludere videtur Hardingus: Nos Deum palam aspecturi sumus: Ergo, Christi corpus realiter adest in sacramento. Aut ita: Deum visuri sumus coram: Ergo sacramentum non Christi corpus, sed futuram vitam significat. Huiuscemodi argumentis vniuersam Sacramentariorum falsam doctrinam profligat, ac prosternt Hardingus.

Hardingus. 4. Sectio.

Qvandoquidem autem aduersarij nostri imperitorum hominum, simplicitate multum abutentes, eis persuadere conantur, quod iuxta veterum patrum sententiam ac doctrinam, sacramentum nihil aliud sit, quam Figura, Signum, Typus, aut Symbolum, nec verum ipsumque Christi corpus contineat, eoque illorum quedam testimonia istis vocabulis expressa adducunt: operæpretium sentio aliquot ex præcipuis hisce locis recitare, atque tum istorum hominum in illis adhibendis falsitatem coarguere, tum planum facere ipsos patres quod ad presentie in sacramento veritatem attinet, suis temporibus eandem fidem docuisse, quæ nunc in Catholica ecclesia defenditur.

a Falsum: cum calumnia coniunctum. Alterum horum nunquam à nobis defectum fuit: alterum nunquam hæcenus ab aduersariis probatum.

Sumit panem: benedicit: frangit.

b Falsum: cum authoris in consideratione deprauatione coniunctum.

Sanctus Ephremus in libro quodam, quem ad eos scripsit, qui filij Dei naturam humana ratione scrutari conarentur, sic habet: Inspice diligenter, quomodo sumens in manibus panem, benedicit, ac frangit in figura immaculati corporis sui, calicemque in figura pretiosi sanguinis sui benedicit, & tribuit, & discipulis suis. Hisce verbis sacramentum haud aliter distribui, diuidi, seu frangi demonstrat, quam in externis formis, quæ sunt figura corporis Christi presentis, atque sub illis comprehensi. Quod corpus quandoquidem nunc gloriosum est, non amplius frangitur aut diuiditur, sed & impartibile est, & impassibile, frangitque in qualibet portione integrum perfectumque remanet.

Episcopus Sarisburiensis.

Si nos hominum simplicitate abutamur, quod apertè simplicitèrque veterum patrum dicta respetamus, tum in ipsos etiam patres crimen istud recidit: cum quod ij ipsi hæc eadem verba primi omnium enunciarint, tum etiam imprimis, quod ea nunquam nouis istis Hardingianis interpretationibus inflexerint.

Quod si autem istius fraudis nos meritò simus accusandi, qui voces easdem retinemus, quibus vetusti & Catholici patres tanto ante tempore vti consueuerunt, qui tum de Hardingo iudicemus, qui sua solius verba affert, quique sanctorum Patrum sic torquet, adulteratque verba, atque ita nouo quodam more interpretatur, vt nihil minùs, quam patrum esse verba videantur. Gelasius ait: In sacramento remanet panis, & vini substantia: Hoc est, inquit Hardingus, panis & vini accidentia

Gelasius contra Eutychem.

reina-

remanent. Irenæus, & Iustinus Martyr, *Panem eucharisticum carnis nostræ substantiam augere scribunt.* Id autem volunt, inquit Hardingus, accidentibus panis substantiam carnis nostræ augeri. Ambrosius habet: *Post consecrationem corpus Christi significatur.* Hardingus contra, Nequaquam inquit: sed post consecrationem vita futura significatur. Tu nunc, Lector, vter nostrum vulgi simplicitate magis abutatur, existimato.

Irenæus lib. 5.
Iustin. Martyr.
apolog. 2.
Ambros. de iis,
qui initiantur,
cap. 9.

Nunc, quemadmodum hunc bonum & priscum patrem Ephremum accipiat tractetque Hardingus videamus. Hoc loco re quidem vera tenebras in lucem, lucemque in tenebras conuertit. Ephremi namque verba ita sunt clara, vt nihil illustrius dici fingiue possit.

Christus panem accepit, & benedixit, & fregit in figuram, seu vt ipse Christus loquitur, in memoriam sui sanctissimi & purissimi corporis: Hardingus autem interpretationem quandam ita peruersam, atque pertinacem adhibet, quasi ei integrum esset quiduis fingere, atque comminisci, Ephremus sic inquit, *Christus panem accepit, fregitque:* Hardingus autem, *Christus non panem, sed formas & accidentia fregit.* Ephremus habet: *Panis est figura corporis Christi.* Hardingus contra, *Panis non est figura corporis Christi.* Denique Ephremus ait: *Christus fregit panem in figuram, seu memoriam corporis sui: Ergo, Christi corpus præsens adest sub forma panis,* inquit Hardingus. Adeo illi nimirum curæ est populi simplicitas. Ephremus verò nec formas, speciemue frangi, nec eas ipsas formas, corporis Christi figuras esse, nec in iis Christi corpus præsens contineri affirmat. Quare captiosa sua interpretatione multiplicem Hardingus falsitatem complexus est.

Hardingus. 5. Sectio.

DEinde iis ipsis verbis indicat, illam externam fractionem esse quandam sacram figuram, quæ Christum crucifixum, eiusque effusum sanguinem representet. Quam rem Augustinus ampliore quadam verborum luce illustrat, In sententiis Prosperi: Dum frangitur hostia, dum sanguis de calice in ora fidelium funditur, quid aliud, quàm Domini corporis in cruce immolatio, eiusque sanguinis de latere effusio designatur? Atque eo modo Christi mandatum perficitur, Hoc facite in mei commemorationem.

Fraçtio Accidentium est figura.

Episcopus Sarisburiensis.

Hic quoddam figurarum à cæteris omnibus vehementer discrepantium nouum genus inuestigauit Hardingus. Fraçtio Accidentium, inquit, figura est fracti corporis Christi: idque se posse ex quibusdam Augustini verbis confirmare suspicatur. Quorum, etsi textus illi parum prodest: (Neque enim vel de reali, seu carnali præsentia, neque de formarum Accidentiumue fractione vllam mentionem facit Augustinus) tamen è Glossa nonnihil subleuatur. Eius enim verba hæc sunt: *Secundum hæc dices, ipsa Accidentia frangi, & dare sonitum.* Ita nihil esse tam absurdum atque falsum quod isti defendere vereantur, perspiciamus.

De conse. dist.
2. Cum frangitur in Glossa.

Verum Augustinus habet: *Sanguis in ora fidelium funditur. Ergo Christi sanguis præsens adest,* inquit Hardingus. Vbinam hæc inauditam Dialecticam perdiderit Hardingus demiror. Hieronymus enim perinde habet *Quando audimus sermonem Domini, caro Christi, & sanguis eius in auribus nostris funditur.* An hinc nouo suo Dialecticæ genere fretus Hardingus concluderit, quodcumque sermonem Domini aures nostræ capiunt, Christi carnem & sanguinem re ipsa adesse præsentem? Hic verò iterum admonendus es mihi (charissime Lector) Sacramentum, quemadmodum Augustinus tradit, eius rei nomen, & appellationem sustinere, cuius est sacramentum. Exempli causa sic scribit: *Sacramentum sanguinis Christi secundum quendam modum sanguis Christi est.* Iterum in eadem epistola ait: *Consepulti sumus Christo per Baptismum. Non ait, Sepulturam significamus, sed prorsus ait, Consepulti sumus. Sacramentum ergo tantæ rei, non nisi eiusdem rei vocabulo nuncupauit.* Similiter habet: *Solet res, quæ significat, eius rei nomine, quam significat, nuncupari. Non dixit, Petra significat Christum, sed tanquam hoc esset, quod vti que per substantiam non erat, sed per significationem.* Hoc est igitur quod Augustinus inquit: *Dum frangitur sacramentum Domini corporis, dumque sacramentum sanguinis Christi (quod sanguis Christi vocatur) in ora fidelium funditur, quid aliud, quàm Domini corporis in cruce immolatio, eiusque sanguinis de latere effusio designatur?* Propterea Augustinus inquit: *Ita facit nos moueri, tanquam videamus præsentem Dominum in cruce.* Hæc ipsa est sine dubio Augustini sententia. Hisce autem rebus expensis, argumenti, quod hic Hardingus concludit, facile constabit ratio. Sic enim argumentatur: Fraçtio corporis Christi, & sanguinis eius effusio in mysteriis repræsentatur: Ergo, Christi corpus in sacramento realiter sub speciebus, & accidentibus comprehenditur.

Hieronym. in
Psal. 147.

Augu. epist. 23.
Roman. 6.
Coloss. 3.
August. in Leuiticum quæst. 37.

Augustin. in
Psal. 20.

Hardingus. 6. Sectio.

Quò luculentius autem constet hæc vocabula, Figuram, Signum, Imaginem, Symbolum: ceteraque similia, ab antiquis patribus nonnunquam usurpata, rerum, quæ in sacramento exhibentur veritatem minime excludere, sed arcanum potiùs exhibendi modum declarare: ex reliquis omnibus Tertulliani locus ille, qui in quarto libro contra Marcionem scribitur, non est prætermittendus, utpote qui omnium ferè præcipuus sit, atque acerrimus eorum, quibus dogma suum stabilire Sacramentary conantur. Tertulliani hæc verba sunt: *Acceptum panem, & distributum discipulis suis, corpus suum illum facit, Hoc est corpus meum dicendo, id est, Figura corporis mei.*

Si duplicem huius verbi (Sacramentum) significationem, prius commemoratam recordemur, & nobiscum ipsi consideremus Sacramenta Noni testamenti duas res continere ^a Externas, (1) Visibilesque formas, ^a Quatuor falsa in vnum compulsa.

que (2) *Figura, signa, & Symbola sunt, tum etiam, idque præcipue, rem diuinam sub illis iuxta Christi (3) promissum recte (4) comprehensam, maxime si istuc animaduertamus, hoc sanctissimum sacramentum hisce rebus duabus constare, nempe visibili externorum elementorum forma, & inuisibili Christi carne & sanguine, hoc est, sacramento, & re sacramenti de his duabus sacramenti partibus in hac unica sententia esse loquutus Tertullianus videatur. Primum enim planissime loquitur de ipso corpore Christi in sacramento, deque miraculosa panis in ipsum conuersione: Panem (inquit) acceptum & distributum discipulis suis, corpus suum illum fecit: *Quæ res diuina est sacramenti. Tum statim adiungit, Dominum id fecisse dicendo, Hoc est corpus meum, id est, Figura corporis mei. Quibus verbis alteram partem designat, sacramentum solum, hoc est, illud sacrum externum signum formæ panis, sub qua forma corpus Christi, in quod panis Diuina potentia mutatus est, continetur: quæ forma externa verè est figura corporis Christi præsentis, quod Dominus, sub ea comprehensum Discipulis suis distribuit, & nunc etiam in illa sacra mensa populo fidei distribuitur, ubicunque ecclesiæ Catholica non violantur instituta.**

Hæc est vanitas vanitatum.

Circa externa Accidentia.

Episcopus Sarisburiensis.

Quod si Tertulliani locus iste lumum sit, atque acerrimus omnium, quibus causam sacramentarij suam defendunt, quemadmodum Hardingus scribit, eum quidem ab illo tam exiliter dilutum esse miror. Verba & perpauca, & perspicua sunt. Ille tamen copiosus Glossæ Hardingianæ commentarius obscurus ita est, vt Lectori difficile fuerit de Tertulliani sententia conicere ac diuinare. Ego verò primum scribendi occasionem narrabo, tum verba ipsa enucleatè proponam. Hæc vbi fecero, manifestam per se & expeditam fore sententiam confido.

Marcion hæreticus, aduersus quem Tertullianus scriptis pugnavit, hanc nefandam hæresin defendebat, Christum è virgine Maria non ipsam humani corporis naturam atque substantiam, sed externas duntaxat formas, speciesque sumpsisse. Cuius è fontibus suam Hardingus, sui que astipulatores de accidentibus à subiecto abstractis doctrinam hausisse videntur. Hunc insulsum errorem ista argumentatione refellit Tertullianus. Figura corporis corpus naturale arguit: Etenim spectri seu phantasmatis esse figura non potest. At Christus discipulis suis corporis sui figuram distribuit: Ergo Christum naturale corpus habuisse consequatur est necesse. Istius argumenti cum pars quæque vera est, tum ipsa analogia formæque eiusdem necessariam rationis consequutionem continet. Verba sic habent: *Acceptum panem & distributum Discipulis corpus suum illum fecit, dicendo, Hoc est corpus meum, id est, figura corporis mei. Figura autem non esset, nisi veritatis esset corpus. Caterum res vacua, quæ est phantasma, figuram capere non potest.* Hæc verba per se manifesta sunt: sique veritas sola sufficeret, longam interpretationem minimè desiderarent.

Tertull. contra Marcionem lib.

Iam verò tecum, optime Lector, Hardingianas de iisdem commentationes repetere: atque tenebras Ægyptiacas ad solis obscurandum splendorem introductas agnosce. Primum inquit: *Accidentia & species esse sacramentum possunt.* Tamen deinde ait, *ipsum Christi corpus esse sacramentum potest.* Post Tertullianum *hosce duos sensus pariter coniungere & copulare* contendit. Atque ita sua quadam tolerantia duo sacramenta in vno reperit. Istud autem totum Hardingianum est glossema. Etenim in textu nullum verbum, neque de accidentibus, neque de corpore Christi, quasi nempe sui sacramentum esset: neque de hac duorum sacramentorum in vno copulatione habetur.

Hardingus inquit: *Tertullianus de miraculosa quadam conuersione loquitur:* attamen Tertullianus nihil planè nec de miraculo, nec de conuersione habet. Hardingus inquit, *Tertullianus de sacris externis formis meminit:* Tertullianus autem nullam formarum mentionem facit. Hardingus Tertullianum dicentem facit, *Sub sacris formis corpus Christi realiter contineri:* ipse verò Tertullianus nullam de præsentia aliqua vocem misit. Hæc omnes exiles commentationes Hardingus de suo deprompsit, quasi homini Catholico fas esset in antiquos patres tormentis quærere, eaque illis voces, quas ipsi libuerit, exprimere.

Tertullianus sic modò inquit: *Christus acceptum panem corpus suum illum fecit.* Quandoquidem autem hæc verba dubia atque ambigua videbantur, suam ipse sententiam illustrat ad hunc modum: *Hoc est corpus meum, id est, figura corporis mei.* Istuc autem verbum, *Fecit,* quo sensu sit à præcis patribus vsurpatum, supra in decimo articulo sectione secunda demòstrauimus. Cæterum vt quàm hîc Hardingus vehementer sit ineptus, manifestius appareat, cum in hisce duobus diuersis pronunciatis, *Hoc est corpus meum, & Hoc est figura,* pronomen istud, *Hoc,* quemadmodum est à Tertulliano positum, ad vnam duntaxat, eandemque rem referatur, quasi diceret, *Hic panis est corpus meum & Hic panis est figura:* Hardingus vt nouam suam constituat interpretationem, cum sententia Tertulliani, tum ipsa etiam verborum dispositione repugnante, pronomen idem, *Hoc,* in priori loco aliud, in posteriori aliud significare fingit: ac si in priore clausula sic scripsisset Tertullianus, *Hic panis est corpus meum,* in secunda verò sic, *Hæc accidentia sunt figura corporis mei.* Itaque cum idem declarare ambæ hæc propositiones debeant, quippe quarum altera alteram explicet, Hardingus interpretatione sua facit, vt duas diuersas, interque se discrepantes res significant. Sic nimirum præcos patres accipit Hardingus, quemadmodum immanissimus ille Proustes suos olim captiuos solitus esse scribitur. Si enim longiores paulò sint, quàm eius mensuræ ratio postulat, præcidit atque amputat: si breuiore, distendit, & vi maiore torquet.

Quod autem ait, sacramenta noui testamenti occultè sub se continere rem ipsam, quam significant, idque iuxta Christi promissum, equidem eo dicto magnam falsitatem occultè complexus est.

Etenim

Etenim nec patrem quenquam vetustum, & eruditum, qui vel tenuissimam semel huius secreti occultique modi mentionem faciat, proferre, nec istuc vnquam promississe Christum euincere potest. Quanquam enim Baptismus sit noui Testamenti sacramentum, tamen contra nouum Hardingi decretū, rem, quam significat, occulte, & re ipsa minimè continet. Verum id quidem est, Noua sacramenta à Christo ipso instituta, magis esse, quàm vetera illustria, & clara: sicuti etiam Euangelium multò est, quàm lex, dilucidum magis. Res autem, quæ significantur, non magis in alteris, quàm in alteris continentur. Proinde Augustinus inquit: *Idem in mysterio illorum cibus, & noster.* Rurfus: *Spiritualem escam comederunt eandem, quam nos.* Vniuersam autem inter veteris, nouique Testamenti sacramenta discrepantiam ad hunc modum persequitur: *In illis sacrificiis, quid nobis esset donandum, figuratè significabatur: In hoc autem sacrificio, quid nobis iam donatum sit, euidenter ostenditur. In illis sacrificiis prænunciabatur filius Dei pro impijs occidendus: in hoc autem pro impijs annunciat occisus.* Ista prisce patres horum sacrificiorum discrimina reperiunt: Hanc autem, quam statuit Hardingus, occultam comprehendendi rationem penitus ignorant.

Ratio, quam ex hoc loco concludit Hardingus sic valet: *Tertullianus inquit, Sacramentum est figura corporis Christi: Ergo, corpus Christi occultè in eodem sub Accidentibus continetur.*

Hardingus. 7. Sectio.

Quòd autè Tertullianus ita sit hoc in loco intelligendus, ex illo eximio episcopo D. Augustino, atque ex Hilario, qui Romanus fuit episcopus proximus à Leone primo docemur. D. Augustini hæc verba sunt: *Corpus Christi & veritas, & figura est. Veritas, dum corpus Christi, & sanguis in virtute Spiritus sancti ex panis, & vini substantia efficitur. Figura verò est, quod exterius sentitur.*

De conse. dist. 2. Canon. Vtrum sub Figura.

Augu. in Psal. 77.
Augu. in Ioan. tractatu. 26.
August. ad Petrum Diaconū. cap. 19.

Fictum nomine Augustini & spirituum testimonium.
a Christi corpus ex substantia panis efficitur.

Cæterum, quòd hic Augustinus corpus & sanguinem Christi ex panis & vini substantia efficit ait, caue homo illiterate, ne sic ex illis effici ea putes, quasi recens essent à panis, vini que materia creata, nèue ex pane & vino, tanquam ex aliqua materia esse facta censeas: sed tantum ubi panis & vinum antè esset, post consecrationem, verum corpus, verumque sanguinem Christi natè ex Maria adesse, idque substantia, ac ratione ea, quam ingenij nostri imbecillitas capere non potest.

Hardingus quæ ipsius Doctore fugit.

Episcopus Sarisburiensis.

Hæc verba spuria sunt, & adulterina, vtpote quæ neque sententiam neque verba D. Augustini referant, sed vtrisque potius repugnent. A recentibus duntaxat quibusdam scriptoribus citantur, nempe Gratiano, Petro Lombardo, Algerio, quorum etiam alijs in rebus delectus iudiciumque desideratur. Vnus Augustinus, cui eadem attribuuntur, cuique propterea esse notissima debebāt, ea non agnoscit. Tametsi, quocumque tandem nomine nouum hunc doctorem appellemus, eum Hardingus tanquam nimis acrem, ac procacem corrigendum esse, atque ab illa, qua vsus est, nimia dicendi, & immoderata licentia reuocandum censuit. *Caue homo illiterate* (inquit) *nisi omnia diligenter circumspexeris, nouus iste Doctor, quem ego Augustinum appellavi, fraudem tibi fecerit. Augustinus iste dicit Christi corpus ex panis substantia effici: Tu contra dicito Christi corpus nequaquam ex illa panis substantia constitui. Augustinus iste bis vno in loco affirmat Christi corpus esse creatum: quanquam in eo non satis attendebat, quid affirmaret. Quamobrem tu corpus Christi minimè creatum esse dicito. Istius Augustini verbis ne fidem habueris: Aliud loquitur, aliud cogitat.* Ita nimirum hunc Doctorem Hardingus in ordinè redigit. Verum eniuero dubitet aliquis, plūne fidei recēti huic Augustino, qui suæ ipsius cogitata eloqui non potest, tribuendum sit, an Hardingi cōmentariolo, quod à textu tam longè discedit. Si falsa sint hæc verba, quamobrem ea nunc Hardingus recitauit? cur non aut à Gratiano, aut à Glosfemate, aut aliqua saltem marginis notā corriguntur? Quid autem sic proponuntur, quasi fidei regulam continerent? Sin vera sint, quid est, quamobrem ea refugere, aut cauere debeamus, præsertim cū & figura, ac metaphora careant, nec ex orationis quodam æstu efferbuerint.

Hardingus. 8. Sectio.

Hilarij Papæ verba eandem doctrinam continent: *Corpus Christi* (inquit) *quod sumitur de altari, figura est, dum panis, & vinū videtur extrā: Veritas autè, dum corpus Christi interiùs creditur.*

Dist. 2. Canon. corpus Christi.

Episcopus Sarisburiensis.

Ad hæc Hilarij verba iam ante nonnulla ex parte responsum est. Sensus autem sic habet: *Panis, quem oculis contuemur, est figura: ipsa verò sacramenti substantia, qua eodem significatur, est Christi in cœlis.* Panis ore sumitur: corpus Christi sola fide percipitur. Hæc itaque vocabula, *Extrā, & Interiùs*, quibus vsus est Hilarius, ad os nostrum, & ad fidem referuntur: deinde tum ad sacramentum, quod præfens adest, tum ad Christi corpus, quod ad Dei dextram constituitur. Perinde autem est, quod Augustinus habet: *Aqua exhibet Forinfecus sacramentum Gratia: & spiritus operatur Intrinsicus beneficium Gratia.* Atque vt propiùs ad ipsa Hilarij verba accedamus, Augustinus sic alio in loco habet: *Habent foris sacramentum corporis Christi: sed rem ipsam non tenent intus, cuius est illud sacramentum.* Porro, nihil est, quòd minùs Christi corpus ipsum in sacramento inesse

Extrā, Interiùs.

Aug. in epist. 23.

Aug. in epist. 50.

confiteamur, scilicet vt in mysterio: quæ ratio nec loci circumstantiam, nec corpoream, realémue præsentiam postulat. Sic Chrysoftomus ait: *Oleum visibile in signo est: Oleum inuisibile in sacramento est: Oleum spirituale intus est: Oleum visibile exterius est.* Sic Paulinus ad Cytherium scribit: *In suarum literarum corpore, Paulus Magister adfuit.* Sic Augustinus: *Novum testamentum absconditum erat in lege.* Sic antiquissimus pater Origenes: *In vestimento poderis erat vniuersus mundus.* Sic Chrysoftomus: *In scripturis insertum est regnum Dei.* Sic Paulinus habet in epistola quadam ad Augustinum: *In hoc pane Trinitatis soliditas continetur.* Pluribus autem hac in causa exemplis vtendum esse duxi, quòd multos imperitiores decipi viderem, cum aliud in alio inesse nullo modo posse putarent, nisi in eadem penitus & re ipsa comprehensum esset. Tamen in illo ineptissimo Niceno secundo Concilio scribitur ad hunc modum: *Qui imaginem imperatoris videt, in ea imperatorem ipsum contempletur.* Similiter Prudentius habet: *Legis in effigie scriptus per anigmata Christus.* Quare errat Hardingus hîc in eo, quòd crassè nimis & putidè hæc verba, *Extrà*, atque *Interiorius*, interpretatur. Etenim in altero nihil aliud, quàm Accidentia comminiscitur: in altero Christi corpus abditum, atque reconditum intelligit: quod quidem iste sanctissimus pater nunquam vel cogitauit.

Chrysoftom. in Psal. 44.
Paulinus ad Cytherium.
Aug. in quest. Super. Exod. lib. 2.
Origenes *epi. ad Rom.* libr. 2.
Chrysoftom. in opere imperfecto cap. 23.
Inter episto. August. epist. 35.
Concil. Nicen. s. Act 6.

Hardingus. 9. Sectio.

Miserum hercle effugium. Ex hac interpretatione quomodo potest ipsum Christi corpus esse figura? Tertullianus Christi verba non intelligit.

a Falsum egregie: nouit enim Hardingus omnes veteres patres sic illa interpretari. Externæ formæ atque accidentia sunt verum Christi corpus.

ITa patres non modò sacramentum, sed ipsum etiam corpus, & sanguinem Christi in sacramento, nunc veritatem, nunc figuram vocant. Veritatem, nempe ipsissimum, verumque Christi corpus, & sanguinem, figuram, propter modum, quo in eo insunt, hoc est, Realiter quidem, & substantialiter, sed tamen inuisibiliter, sub visibili externorum elementorum forma. Atque sic Tertullianus, illud suum, id est, figura corporis mei, intellexit, quasi Christus verbo illo, Hoc, id quod fuit visibile demonstrasset, quæ quidem corporis est figura: quemadmodum etiam id, quod est inuisibile, & internum corporis est veritas. Quæ Tertulliani interpretatio nonnihil reuera à recto verborum Christi sensu defleuit, quanquam ipsius sententia nihil à veritate aberrat. Nam quod Dominus dixit, Hoc est corpus meum, non id vult, quasi diceret, Externa sacramenti forma, quam hîc vobis trado, est figura corporis mei, sub eadem comprehensi, quandoquidem in his verbis, Hoc est, non visibilem panis formam, sed veram corporis sui substantiam indicauit, in quâ diuina sua potestate panem mutauit.^a Itaque nullus ex omnibus antiquis patribus sic vngquam interpretatus est hæc Christi verba, sed contra, nominatim Theophylactus, & Damascenus. Non dixit, inquit Theophylactus, hoc est figura, sed hoc est corpus. Panis & Vinum (externas autem formas intelligit) inquit Damascenus, non sunt figura corporis, & sanguinis Christi: nequaquam: sed ipsum est Domini corpus Deificatum, cum ipse Dominus dicat, Hoc est corpus meum, non figura corporis mei, sed corpus meum: & non figura sanguinis mei, sed sanguis meus, &c.

In Mat. theum cap. 26. lib. 4. cap. 14.

Episcopus Sarisburiensis.

De conf. dist. 2. Corpus. August. de doctri. Christi. lib. 2. cap. 1.

Hic nouum aliud, atque incredibile genus figurarum excogitatum est. Nunc enim ipsum Christi corpus figura constituitur. Hilarius autem inquit: *Figura est, quod extrà videtur.* Sic Augustinus etiam: *Signum est, quod speciem ingerit oculis.* Quare sic statuit Hardingus, Christi verum corpus extrinsecus apparere, oculisq; externis in sacramento cerni. Id si ita sit, quomodo tum in eo latet, quemadmodum supra dixit, & quibusdam quasi inuolucris obtenditur? Sin minùs, qua ratione Figura dici potest? Si alterum concedat, alterum neget est necesse. Si Christi corpus figura sit, tum occultè non adest: si secretò adsit, tum figura non est.

Respondet autem, Accidentia, & species esse corporis Christi in eo oculati figuras: Præterea Ipsum corpus inuisibile figuram esse corporis, quod visibiliter in crucem actum fuit. Ita nempe habet, cum aliis nefas sit, vel vnâ istis in rebus figuram appellare. Hardingo figuras figuris cumulare licet: quæ sunt etiam eiusmodi, vt nunquam ab antiquis patribus adhibitæ, sed ab ipso fictæ, fucique faciendi causa inuentæ esse videantur.

Tertullianus, inquit Hardingus, Christum, quando panem acciperet, & diceret, *Hoc, aspectabilia tantum accidentia, formæque panis significasse sensit, quasi dixisset, Hoc album, hæc rotunditas, hæc latitudo, hæc leuitas, &c. est corpus meum:* ex quibus tam egregiè expositis consequatur est necesse Christi corpus quoddam fuisse ex accidentibus fabricatum. *Quanquam* (inquit Hardingus) *istâ Tertulliani interpretatio ab ipso recto verborum Christi sensu dissidet.* Hinc intelligi potest, quanto opere Hardingus huius doctissimi patris iudicio confidat. Postquam enim eum tam honorificè sæpius appellauit, nunc alieno prorsus animo ab illo esse incipit, atque ad extremum scripsisse eum, quæ nesciret, sibi que sumpsisse, vt Christi verba interpretaretur, nec quid Christus sentiret intellexisse, statuit: idque non in recondita aliqua allegoria, aut mystica quadam, & obscurissima sententia, sed in ipso quasi grammatico sensu, & externa verborum Christi significatione. Ita nimirum Tertullianum Hardingus, non tantum ignorantia, sed etiam audaciæ insimulat.

Quòd autem Hardingus ait, Tertullianum Christi mentem neutiquam intellexisse, quid si quis Hardingum Tertulliani mentem non esse assequutum affirmeret? quid si etiam imperitiores Hardingi ipsius sententiam ignorent? Id verò minimè dicendum videtur, Hardingum suam ipsius mentem non intelligere. Equidem Tertullianus inaudita ista, & peregrina commenta ne verbo quidem meminit, non Formam, non Accidens, non Visibile, non Inuisibile, non Externum elementum, non secretam præsentiam, non illud Realiter, non Substantialiter, non denique nescio quid Aper-

tè ac

tè ac simpliciter & scripsit, & sensit hifce de rebus, quemadmodū cæteri eruditi patres fecerunt.

Quod ad illa Christi verba attinet, *Hoc est corpus meū*, nō sic ait, Hæ species, seu accidentia panis quemadmodum Hardingus inconsideratè fingit, sed Hic panis est corpus meum. In quo non modò scripturas sacras sed veteres etiam ecclesiæ Doctores sibi consentientes habet. D. Paulus ait: (Non externa forma, seu accidens, sed) *Panis, quem frangimus, est communicatio corporis Christi*, Iræneus habet: *Panis in quo gratia acta sunt, est corpus Domini*. Origenes inquit: *Dominus panem discipulis dabat dicens, Hoc est corpus meum*. Similiter Cyprianus: *Vinum fuit, quod sanguinem suum dixit*. Sic Chrysostomus: *Christus cum hoc mysterium tradidit, vinum tradidit*. Eodem modo Cyrillus: *Christus fragmenta panis dedit discipulis*. Sic verba Christi Tertullianus intellexit, atque interpretatus est. Quare summæ stultitiæ fuit, nouum hoc de Accidentibus figmentum, illi ascribere, eumque tam temerè, & tam sine causa reprehendere, quod ea loqueretur, quæ minimè loquutus est. Ex istis facilius iudicare de ipsa Hardingi interpretatione possumus: sic enim ait: *Cum Christus diceret, Hoc, non visibile accidens, seu formam panis, sed naturale corpus suum demonstrauit*. Id verò manifestum est, Hardingum aut parum cogitare, aut non admodum curare quid loquatur. Cæteri enim omnes papisticæ sectæ defensores, illud pro certissimo habent transsubstantiationem suam non antè perfectam esse, quàm syllaba extrema prolata fuerit. Tamen Hardingus contra suorum omnium, ne dicam contra suam ipsius opinionem panem in Christi corpus conuersum esse affirmat, vbi prima syllaba pronunciata fuerit. Ex hoc autem nouo Theologiæ genere efficitur, corpus Christi præsens esse, & sacramentum esse sacramentum ante consecrationem, atque omnia prius perfecta esse, quàm inchoata. Quod in Hardingi scholis iam pridem pro errore omnium grauissimo habitum fuit: vtque illud effugere possent. *Individuum Vagum* introducere coacti fuerunt.

1. Cor. 10.
Irenæus lib. 4.
cap. 34.
Origenes in
Matth. tractat.
12.
Cyprian. lib. 2.
epist. 3.
Chrysost. in
Matth. hora.
83.
Cyrillus in
Ioan. lib. 4.
cap. 14.

Deinde si pronomen illud, *Hoc*, ad Christi corpus referendum sit, tum necesse est, vt Christi verba ad hunc modum interpretemur: *Hoc est corpus meum*, id est, *Corpus meum est corpus meum*: quam Hardingianam interpretationem Holcot vanam, præposteram, & ineptam appellat.

Quod autem Hardingus ait, neminem ex antiquis patribus Christi verba metonymicè interpretatum esse, eum posse tam confidenter rem omnium falsissimam affirmare, ac proponere sine rubore miror. Satis enim nouit ex omni antiquorum patrum numero vix quenquam esse, qui ea secus vnquam sit interpretatus.

In. 4. sententi
quæst. 3.

Damascenus, & Theophylactus recentes admodum authores sunt, si cum iis conferantur, quos meritò possumus antiquos appellare: vt pote qui longè extra sexcentorum annorum ambitum cōstituti fuerint, multisque erroribus, & ineptiis redundarint. Quare non alienum duco illos breuitatis causa præterire. Tamen in ipso transcurso paucis Hardingi Dialecticam intueamur. Sic autem concludit: Tertullianus per istud pronomen, *Hoc*, externum accidens seu formam panis intellexit: Ergo ipsum Christi corpus est Figura.

Hardingus. 10. Sectio.

CAusa autem, ob quam Tertullianus hæc Christi verba isto modo est interpretatus, ea fuit, vt hic aliquanto vehementius Marcionem hereticum vrgeret, quemadmodum sepe numero patres in ipso disputationis aestu quadam loca tractare solent, non ad accuratam verborum significationem, sed eam potiùs viam sequuntur, que ipsis ad refutandum aduersarium cōmodissima visa fuerit. Quam rationem, si falsi expers fuerit, Basilus in exornanda disputatione, non in tradendo dogmate excusat. Sic nimirum Gregorium Neo caesareensem contra Sabellianos defendit, quod is in quadam habita cum AEliano Etblico homine concertatione, cum mysteria Trinitatis explicare vellet, usus est vocabulo *ἰσῶς αἰς*, loco *ἱερός*. Atque homines periti & in parum scriptis versati, facile intelligunt prudentia opus esse, neque eodem iudicio legenda esse, que Agonisticè illi scripserunt, que que Dogmaticè ediderunt. In ea verò contentione non tam spectauit Tertullianus accuratum verborum sensum, quam in eo elaborauit, vt suum institutum euinceret, & aduersarium, qui Christum verè humanum corpus sumpsisse, & verè mortuum fuisse negauit, ad verum fatendum impelleret, quod se effecturum putauit, si argumentationem duceret à figura corporis eius, que in eo consistit, quod visibile est in sacramento, vt inde corporis veritatem probaret. Quapropter cum rationem concludit, sic quasi infert: Figura autem non esset, nisi veritas esset corpus.

Tertullianus non aspectauit accuratè verborum sensum. Ineptum: quorsum hoc ex figura probaret, si verum Christi corpus realiter adesse iudicaret.

Episcopus Sarisburiensis.

MAluit Hardingus honesta quadam excusatione Tertullianum defendere, quàm patrem præsertim tam antiquum tamque Apostolicis temporibus propinquum singularis cuiusdam imprudentiæ condemnare. Enunciauit ista (inquit Hardingus,) Agonisticè, temerè, inconsideratè, cum quid loqueretur, nesciret, nec ipsam verborum vim spectaret. Quanquam hæc verba Tertullianus non tantum subito effatus est, sed illa etiam intelligenter consideratèque scriptis mandauit: cumque eadem animo sedato, & attento postea percurreret, atque perpenderet, vitium istud nunquam deinde adinaduertere potuit.

Incidere tamen aliquando posse istiusmodi contentiones occasiones, Hardingus exemplo suo luculentissimè comprobauit: quem, vt apparet, ipsum contentiones studium impulit, vt tam multis modis, tamque longè veritatem præterueheretur, nec quicquam fere curaret, quid scriberet. Ambrosius habet: *Apostolus impudoratos appellat eos, qui cōtentionibus nituntur. Necessè est enim, vt contentio extorqueat aliquid, imò multa, que dicantur cōtra conscientiam: vt intus in animo perdat, so-*

Ambrosii. in 2.
ad Thimo. 2.

Lactantius: *videri volunt, non tantum cum venias, sed etiam cum ratione peccare.*

ris victor abscedat Non enim patitur se vinci, licet sciat vera esse, qua audit. Postea contentionis impetu abrepti, suamque famam ac gloriolam, quam Dei veritatem, chariorem habentes, quemadmodum Lactantius scribit, rationes exquirunt, quibus erratum suum obtendant. Ita de Ouidio Seneca scribit: *Non ignoravit vitia sua sed amavit.*

Basil. epist. 41.

Gregorius autem Neocæsareensis recte & iure fuit à Basilio crimine liberatus. Augustinus eodem modo, quando contra Pelagianos scribit, nimium aliquando in contrarium niti, & cum Manichæis quodammodo sentire: cum autem Manichæos oppugnat, contra interdum Pelagianus esse videatur. Basilius Dionysij cuiusdam meminit, quem cum Sabellio hæretico nimia contentione dimicantem, in contrariam penes hæresin incidisse refert.

Chrysofom. in Ioan. hom. 45.
Chrysofom. de Beato philologo.
Chrysofom. de sacro lib. 3.
Chrysofom. ad Hebræos hom. 16.
Bernardus de amore Dei. cap. 1.

Sic nimirum sancti patres in ipsa disputationis iactatione orationem sæpenumero suam ultra communem veri legem amplificare solent, maximè cum sacramentorum natura, & effectus explicatur: quod eò referunt, ut hominum oculos ab aspectabilibus, corruptibilibusque creaturis, quas præsentibus intuentur, ad rerum spiritualium ac cælestium cõtemplationem abducant. Hoc modo

Chrysofomus ait: *Figimus dentes in carne Christi.* Rursus: *Videmus Dominum nostrum in cunis iacentem, & fasciis involutum.* Alio in loco: *Turba circumstantes rubet sanguine Christi.* Præterea etiam sic habet: *Hic sermo sanguine infectus omnes aspersit.* Ita Bernardus loquitur: *Totum Christum desidero videre, & tangere & non id solum, sed accedere ad sacrosanctum eius lateris unius, ostium Arca, quod factum est in latere, ut totus intrem usque ad cor Iesu.* Sic ubiq; patres semper, prout occasio postulare, verba sua exaggerare, supraque tritam dicendi consuetudinem euehere consueverunt. Consequens est, (Lector Christiane) ut diligenter attendas, quam scite Hardingus ista ad suam causam accommodet. Sanè, Tertullianus in hisce verbis nulla, vel Hardingo ipso iudice, nec amplificatione, nec contentioso, & ardente dicendi genere, quod veritas minus ferat, vitur: imò contrà, quatum potest, de veritate, decidere, & diminuere videtur. Illud enim, quod Hardingus Christi naturale corpus vocat, Tertullianus Figuram corporis Christi appellat: quod sine dubio substantia est panis, id Tertullianus, quemadmodum Hardingus interpretatur, speciè, seu Accidens panis nominat: deniq; id, in quo totum inest, Tertullianus ad extremum nihil facit. Eum tamè Hardingus benè

Hoc est, Figura corporis mei.

Orige. in Levit. hom. 7.
Cypria. de vntione. Chritim.
Hieronym. in Matthæum ca. 26.
Aug. in psal. 3.
Gelafius cõtra Eutychem.
Basil. in Litur. Dionysij. Eccle.
Hierar. ca. 3.
Ambros. de sacrament. & de iis, qui inician- tur.

gnè defendit, quod *ἀπορίστητος* scriberet, quemadmodum Gregorius Neocæsareensis fecit, ideòque cõtentionis ardore incensus veritatis limites aliquantum egrederetur. Ita nèpe qui Christi corpus figuram nuncupat: qui substantiam Accidens esse affirmat: qui quod ait extenuat, facitque ut minus, quàm est, esse videatur, is, Hardingi iudicio, amplificat, & auget, & modum superat, ampliùs dicit, quàm debuit. Exigua certè rima est, quam isti non tentent, ut ea erepant.

Origenes, exponens hæc verba Christi: *Nisi comederitis carnem filij hominis &c.* sic ait: *Figura est.* Cyprianus ait: *Significata, & significantia iisdem nominibus censentur.* Hieronymus ait: *Christus corporis sui veritatem representauit.* Augustinus habet: *Christus tradidit discipulis suis figuram corporis sui.* Gelafius sacramentum vocat, *familitudinem, & imaginem*: Basilius *ἀντίτυπον*, id est, *Exemplar*, Dionysius, *signum*: Ambrosius istis omnibus, vocabulis coniunctim vitur, *Imago, figura, Typus, similitudo, significatur.* Tempus non patitur cæteros persequi. In hanc enim sententiam, atque iisdem pene verbis omnes scribunt, nec omnino aliter. Quid autem? num existimabimus, atque Hardingo assentiemur, hos vniuersos patres contentione quadam, & quasi furore sic exarxisse, ut quid loquerentur, minimè considerarent?

Tertullianus verò ut priùs diximus, grauitè, sobrièque scripsit, & nullum intemperantis ardoris signum ostendit: quodque aggressus est, non exiguè ac ieiunè tractauit, interpositis paucis acrioribus verbis, quemadmodum fingit Hardingus, sed clarissimè luculenta, & idonea argumentatione conclusit. Nam ut contra Marcionem hæreticum euinceret, Christum veræ corporis humani substantiæ, & naturæ participè fuisse huiusmodi rationem instituit: Figura arguit rei veritatem, cuius est figura: Christus autem in cœna vltima discipulis suis corporis sui figuram dedit: Ergo, Christus (non inane atque imaginarium) sed naturale verumque corpus habuit. Huius disputationis vis in eo posita est, quod phantasma seu species figuram nullam referre potest.

1. Cor. 8.
Augu. epist. 23.

Atque hoc sensu aliqui Paulum dixisse iudicant, *Idolum nihil est.* Sic Augustinus scribit: *Nisi sacramenta quandam similitudinem haberent earum rerum quarum sunt sacramenta: omnino sacramenta non essent.* Similiter Leo, Gelafius, atque prius patres cõtra Eutychem hæreticum concludunt: eademque ratione Chrysofomus veteres illos hæreticos, Valentinum, Manichæum, Marcionem redarguit. Sic enim scribit: *Quoniam isti, eorumque sequaces, negaturi erant hanc dispensationem (Christi in carne) ideo nos in memoriam passionis semper reducit per hoc mysterium, ut nemo, modo ne sit insanus, seduci possit.* Statim autè ea verba habet, quæ sunt à me alibi recitata: *Si mortuus Christus non est, cuius symbolum, ac signum hoc sacrificium est:* Consimili planè modo contra Marcionem Tertullianus disputat, non imprudenter & ignoranter, quemadmodum Hardingus ait, sed conuenienter & accommodatè, & prout Christi verborum ratio postulat.

Chrysofom. in Matthæu hom. 83.

Quod si autem Tertullianus, de occulta hac, & secreta præsentis ratione, quam hinc Hardingus fingit, persuasus fuisset, atque ea tamen præterita integram argumentationis suæ fundamentum in figura collocare voluisset, tum profecto non modò imperitus, & audax videri potuisset, qualem eum Hardingus facit, sed suæ etià ipsius causæ proditor extitisset. Etenim si nouum hoc commetum dedisset, & nuda Accidentia in sacramento secreta ab omni subiecto posuisset, tum Marcionis opinionem cõfirmasset, ac secum ipse palam pugnasset. Sic enim ex eo concludisset Marcion:

Pans

Panis in sacramento imaginarius est, id est, panis videtur, & non est: sic etiam corpus Christi imaginarium fuit: corpus enim videbatur, nec ita fuit.

Itaque Hardingus eodem fundamento nititur, quo Marcion hæresin confirmavit suam.

Hardingus. 11. Sectio.

Quod autem Tertullianus *Figura* vocabulo in hoc loco utitur, non oportet eiusmodi *Figuram* intelligere, quales sunt veteris testamenti *figura*, quasi rei future significaret demonstrationem, aut etiam rei absentis, quæ veritati opponi solet, tanquam eidem contraria, sed eiusmodi *figura* est, quæ præsentem veritatem regat, & quasi cum veritate coniungatur, quemadmodum^a sæpe sumitur in nouo Testamento, ubi modum potius rei exhibenda declarat, quam veritatem tollit præsentia eius rei, quæ exhibetur. Alioquin enim, quod attinet ad veritatem corporis Christi in sacramento, si quisquam dubitet quid ea de re sentiret, ipse quidem manifestissime indicat, ita se de illa iudicare, quemadmodum semper ecclesia Catholica docuit. Quod cum aliis in locis luculentissime declarat, tum maxime in secundo libro ad uxorem, in quo eam hortatur, ut si ei superstes illa viueret, infideli homini minime nuberet, ne si aliter faceret, non tam commodè religionem Christianam colere posset, ac vellet. Loquens autem de sacramento, quod religiosi viris, ac mulieribus domi tum seruari solitum fuit, atque ab iis sumi in illis persecutionis temporibus ante alios cibos, quando eos pietas commoueret, sic habet: Non sciet maritus, quid secretò ante omnem cibum gustes? Et si sciuerit, Panem, non illum, (id est^b Christum) credet esse, qui dicitur. Quem locum supra adduximus, Alias eiusdem per multas sententias prætermitto breuitatis causa, ex quibus illum Christi corpus in sacramento agnoscere constet, quas nullo modo eò torquere licet, ut meram *Figuram* significant.

^a Falsum: nūquā enim hoc modo sumitur in nouo Testamento.

^b Falsum, in manifesta & importuna deprauatione positum.

Episcopus Sarisburiensis.

VNam præterea nebulam induxit Hardingus, qua clarissimæ luci tenebras offunderet. Timet, ne fortè aliquis sacrosanctum hoc mysterium veteris Testamenti figuram constituat. Quamquā vel pueri norunt cum hoc tum baptismi sacramentum ad Euangelium pertinere.

Verum, omnis sacramentorum veteris nouique Testamenti differentia non in comprehendendo aut occultando consistit, quemadmodum hinc Hardingus comminiscitur, sed in ratione, & modo, & ipsa demonstrandi ^{in re, & in} quam Augustinus his verbis explicat: *Sacramenta legis fuerunt promissiones rerum complendarum: nostra sunt indicia rerum completarum.* Iterum: *Lex & propheta sacramenta habebant pronuntiantia rem futuram: sacramenta nostri temporis venisse testantur, quod illa venturum predicabant.* Præterea: *In illis carnalibus victimis figuratio fuit carnis Christi, quam pro nostris peccatis fuerat oblaturus: in isto autem sacrificio est gratiarum actio, & commemoratio carnis Christi, quam pro nobis obtulit.* Rursus: *Sacramenta Iudæorum in signis diuersa fuerunt à nostris, in rebus autem significatis paria.* Nouum autem illud de secreta, & occulta præsentia figmentum antè refutatum est.

August. contra Fauitum lib. 9. cap. 14. August. contra literas Petillæ. lib. 2. cap. 37. August. de fide ad Petrum. cap. 19. August. in Ioan. traçat. 26.

Quod autem Hardingus ut Tertulliani hac de re sententiam luculentius explicaret, nonnulla ipsius verba ad uxorem scripta recitat, scias, Lector, nostrum hunc Hardingum eadem malitiose, ac de industria corrupisse, quod facilius simplicitati tuæ imposeret. Id profectò constat hominem infideli, à religione Christiana auersum, si fortè sacrum mysticumque panem viderit, ex aspectu tantum facturum esse de eo iudicium: cum quid aut ostendat, aut significet, aut quem in finem sit institutus, non intelligat. Sacramentalis autem panis ex Christi functione, spiritualis est, cœlestisque panis, quemadmodum etiam baptismatis aqua, spiritualis est & cœlestis aqua: Hoc autem Ethnicus, ut Tertullianus ait, videre non potest. Hardingus verò Lectoris sui iudicium nihili æstimās, hunc locum sciens deprauauit in Angelica translatione. Etenim pronomen, *illum*, id est, panem, in *illum*, hoc est, Christum conuertit, sua duntaxat solius audacia fretus, aduersantibus tum antiquis, tum recentibus omnibus, adeoque suis etiam ipsius collegis: quorum vnus ita transtulit, ut personæ nullā mentionē fecerit. Nemini fas est, præterquam Hardingo, ita iure quodam suo patrum sententias ementiri. Cum enim Tertulliani verba perspicua sint, *Si scierit maritus tuus, panem esse credet, non illum* (Panem) *qui dicitur*: Hardingus hoc modo posuit, *Panem esse credet, non illum* (Christum) *qui dicitur*: quasi Christi persona intelligeretur. Hanc fraudē, atque ipsam Tertulliani sententiā fusiùs nos in primo Articulo, & sectione 17. antè excusimus. Sanè verò malè è Latino conuertere, non est causam aptè, & luculenter concludere. Aspice nunc autem Lector Christiane, atque animaduerte, in quot, & quàm angustas se latebras Hardingus coniecerit, quò istorum Tertulliani verborum, *Hoc est Figura corporis mei*, & pauca & clara sunt, vim eluderet.

Primò, Externa, &, quemadmodum vocat, sacra forma panis est figura corporis Christi inuisibiliter sub Accidentibus tecti.

Deinde, hoc ipsum secretum, & inuisibile corpus figura est visibilis Christi corporis.

Tertiò, Tertullianus fingitur Grammaticum verborum Christi sensum ignorasse.

Quartò, idem Tertullianus nimio contentionis studio abreptus fuit, & aut nesciuit, aut non curauit, quid diceret.

Quintò, noua hæc interpretatio facit, ut cum Marcione hæretico, contra quem scribit, sentire, & sibi manifestò contraria concludere videatur. Taceo commentitias formas, accidentia, externa elementa, prodigiosas mutationes, occultos præsentia modos, aliisque huiusmodi coacta vocabula quorum Tertullianus nullum nouit. Denique Hardingus suam hanc inauditam interpretationem eodem principio constituit, quo hæresin suam Marcion.

H ij

1. Sacra Accidentia.

2.

3.

4.

5.

De consecr.
Dist. 2.
Hoc est. In
Glossa.
Maximus in
eccle. Hierar.
cap. 3.
συμβολα ταυ-
τα, ειναι εν
αλληθεια.
Tertullia. con-
tra marcionem
lib. 1.

Multò quidem magis hominem veritatis cupidum decuit, insulsa ista, ineptaque Glossata mittere, & Christi verba apertè, & perspicuè interpretari, quemadmodum hic antiquissimus pater fecit, *Hoc est corpus meum: Hoc est, Figura corporis mei.* Ita enim Tertullianus, & sententia, & verbis cum omnibus vetustis, atque orthodoxis scriptoribus, ecclesiæque Doctoribus consentiet. Ita à communi Glosa Decretinon discrepabit, quæ sic habet: *Vocatur corpus, Christi: id est, significat corpus Christi.* Ita cum Maximo Græco Dionysii scholiasta conspirabit: *Signa sunt hæc, non autem veritas.* Denique ita Tertullianus à seipso non dissentiet: sic enim scribit: *Christus non reprobanit panem, quo ipsum corpus suum representavit.*

Hardingus. 12. Sectio.

Miserum suf-
fugium: Augu-
stinus quid di-
cat, minimè
curat.

Eodem modo responderi potest ad illum locum, quem obiiciunt ex Augustino, contra Adimantum Manicheum, cap. 13. Non dubitavit Dominus dicere, Hoc est corpus meum, cum tamen daret signum corporis sui. *Considerandum enim est, Augustinum cum Manichæis dimicantem, non ex suo sensu, ac iudicio semper omnia depromere, sed ea arripere, quæ quovis tandem modo pro se, contra Manichæos facere, atque aliquam illis plagam insigere posse videantur, quemadmodum ipse testatur in libro de Bono perseverantiæ, cap. 11. & 12.*

Episcopus Sarisburiensis.

Augustinum Hardingus incredibili quodam disputationis estu furentem, sibi nonnunquam parum constitisse, atque inconsideratè multa loquutum esse confirmat: quòdque atrocius est, quæ temerè & nullo iudicio semel effudisset, eadem scriptis postea mandasse, nihilque aliud contendisse, quàm ut adversarium profligaret: quod quemadmodum efficeret, iure ne an iniuria, vero an falso minimè curasse. O nimium faciles, & flexibiles hæreticos, qui tã exilibus argumentis pervinci ab Augustino potuerunt! O faciles etiã nostros Catholicos, qui Hardingo tam pueriliter conicienti fidem habeant! Augustinus verò propter summã, tum in disputando, tum in omni vita moderationem, ac temperantiam præ cæteris semper laudatus fuit. Neq; vllũ in eo omni, què contra Adimantum scripsit, libro immoderatè acerbitate signum apparet. Nonnulla eius, quæ inter eos extitit, cõtrouersia occasio ex his verbis nata est: *sanguis est anima.* In his explicãdis Augustinus nullis cõtentionis aculeis incitatus, quod quisquã iure suspicetur, sic ait: *Sanguis est anima, quemadmodum petra erat Christus.* In eodẽ etiam capite has tres sententias coniungit, ac consociat: *sanguis est anima: petra erat Christus: Hoc est corpus meum,* tanquã, & sensu ipso, & eloquendi modo confimiles ac pares. Augustinus nunquam nec sacras formas, nec inuolucra illa, & integumenta ab Hardingo inuenta agnouit: disertissimis autè verbis ait: *Dabat signum corporis sui:* in quo tum secum ipse, tum etiã cũ aliis omnibus priscis, & Catholicis patribus conspirat. Quanquam si Hardingo liceat nullam adferenti causam, quã obrem illum ecclesiæ Dei eximium magistrum intemperatè quodam ardore inflammatum fuisse suspicemur, sua tantum fide nobis confirmare eum cæco quodam & præcipiti disputationis impulsu, & quasi tẽpestate abreptum ea scripsisse, quæ scripsit: tum perfacilè etiã poterit cæteros omnes antiquos, & doctos patres hoc modo expedire, atque dicere, quæ illi scripserunt ei nõ probari: scripta enim ab illis esse furiosis. At enim si reuiuisceret Augustinus, Hardingum potiùs turbinibus quibusdã, & fluctibus contentionis iactari, & sui vehementer oblitum esse, & nimio feruore incensum nec scire, nec curare, quid diceret, existimaret. Ambrosius quãdo hæc eadẽ verba interpretatur, sic habet: *Cũ sanguinẽ hoc loco animã diceret, utique significauit, aliud esse animã, aliud sanguinẽ* (quãquam ea verbis vnũ facere videatur:) similiter dici potest Christũ cũ hæc verba pronũciaret, *Hic panis est corpus meũ* significasse, aliud esse panẽ, aliud corpus, tamesi verba secus ostendere videantur.

August. contra
Adimantum.
cap. 12.
Ambrosi. de
Noe & arca
ca. 25.

Hardingus. 13. Sectio.

Gregorius Nazianzenus in oratione 4. in sanctum Pascha, in qua ostendit, quid intersit inter Pascha legale, quòd Iudæi comederunt, & quòd nos in nouo Testamento, in sacramenti nempe mysterio percipimus, quòdque Christus vnã nobiscum in vita futura in regno patris sui manducaturus est, ea verba habet, quibus, quòd nos hic sumimus figuram eius vocat, quòd illic percepturi sumus. Ceterũ (inquit) iam Paschæ fiamus participes, figuratè tamẽ adhuc, et si Pascha hoc veteri sit manifestius. Siquidẽ Pascha legale, audenter dico, figuræ figura erat obscurior: at paulò post illo perfectiùs & puriùs fruemur, cũ verbũ ipsum biberit nobiscũ in regno patris nouũ, detegens, & docens, quæ nũc medio-criter ostendit. Nouum enim semper existit id, quòd nuper est cognitũ. *In quo autẽ hic doctissimus pater nostrum Pascha, quòd manducamus, figurã vocat, cuius legale Pascha figura esset, appellans illud figuram figuræ, veniã quodammodo sic loquendi petit, seque audenter dicere consuetur, alludens, sicuti videtur, ad D. Paulũ, aut saltẽ altẽ impressam in animo tenens eius doctrinã ad Hebræos: quo in loco res futurae vite vocat. Res ipsas: res noui Testamẽti, Ipsam imaginẽ rerum: Vetus autẽ testamentum, Imaginis vmbra. Quã doctrinã Nazianzenus ad altaris sacramentiũ accomodat. Eius autẽ sentẽtia hæc est, quòd quãquã è legis tenebris emerimus, nondũ tamẽ ad plenã lucẽ peruenimus, quã in futuro seculo expectamus, in quo res ipsas clarè videbimus, & contẽplabimur, & cognoscemus, quemadmodũ cogniti sumus. Deniq; ipso authore sacramenta veteris Testamẽti figura sunt, & vmbra rerũ futurarũ: sacramenta noui Testamẽti, non vmbra sunt rerũ futurarũ, sed figura rerũ presentũ, quæ sub illis cõtinentur, & tradũtur mystice, sed tamen substantialiter: ad extremũ verò, Figura in cælo cessabunt, & abolebũtur & tũ etiã omnia, facie ad faciẽ intuebimur, quæ nũc obscura sunt. Quòd autẽ Christus ait, se Pascha suum nouũ bibiturum nobiscũ in regno patris*

* Falsum: hæc
huius patris
sententia mi-
nimè fuit.

Hebræo.

patris sui. Nazianzenus sic illud vocabulum; Nouum, interpretatur, ut nō ad rem exhibitam, sed ad modum exhibendi referatur: non quasi in futuro seculo aliud Domini corpus sumus habituri, quo nunc careremus, sed quod illud ipsum corpus, quo nunc in sacramento altaris mysticè, sed tamen verè, & substantia-liter fruimur, tunc sumus alio quodam modo, & ratione habituri, ac propterea nouum. Cum enim eo sine mysterio, seu inuolucro clarissimè, & incundissimè fruimur, nouum certè est respectu eius scientia, quam nunc assequuti sumus.

Quare Figura vocabulum non semper absentiam ipsius rei arguit, ut videmus, sed modum, rei, vel promissa, vel exhibitæ est: ut quandoquidem, non planè, clarè que cernitur, figura appellari queat. Sic ab

In Psalm.
38. humil. 1.

Origene Imago rerum dicitur, ut hoc in loco: Si quis verò transire potuerit ab hac vmbra, veniat ad imaginem rerum, & videat aduentum Christi in carne factum, videat eum pontificem offerentem quidem & nunc patri hostias, & postmodum oblaturum, & intelligat hæc omnia imagines esse spiritualium rerum, & corporalibus officiis cœlestia designari. Imago ergo dicitur hoc, quod recipitur ad præsens, & intueri potest humana natura. In hac Origene sententia vocabulum hoc, Imago, non id significat, ut veritatem rerum imminuat, quasi res veræ neutiquam essent (res enim, quas Christus in carne gessit, veræ fuerunt) sed quando Rerum Imago nūcupatur, eo significatur, quatenus eas humana natura intueri potest. Hoc autem clarissimè exposuit Oecumenius Græcus auctor in Pauli verba ad Hebræos: Non ipsam imaginem rerum, id est, veritatem rerum, inquit, tum adiungit: Res appellat futuram vitam, imaginem autem rerum, Euangelicam politiam, vmbra verò vetus testamentum. Imago enim manifestiora ostendit exemplaria: adumbratio autem imaginis obscurius hæc manifestat, nam hæc veteris testamenti exprimit imbecillitatem. Ex hoc loco Oecumenij perspicimus, quod quanquam imaginis proprium sit rerum veritatem exprimere, idèoque exegeticè ab eo dictum sit, Imaginè, id est veritatè: tamen vsitata, ac recta nominis significatio viam seu modum rei exhibendæ, non rem ipsam declarat: ut quod imago minus habet, quàm res ipsa, id in modo exhibendæ, non in ipsa re, quæ exhibitur, inesse intelligamus. Huc vsque exēpla adduximus, quibus manifestum faceremus, Figura, & Imaginis vocabula rerum verissimè, quanquam occultè, & secreto exhibitæ rerum veritatem significare.

Hic locus non rectè adhibetur: Nam hæc verba nihil ad sacramentum pertinent.

Hebræo, 10.

Nihil de sacramento.

Episcopus Sarisburiensis.

Res isti patres Nazianzenus, Origenes, Oecumenius exiguo labore constiterunt Hardingo. Eorum enim in Stephano Gardinero antè ad verbum recitatas sententias reperit: neque profectò vllum illius causæ adiumentum quoquam modo suppeditant. Nullum enim neque externarum formarum, & accidentium, neque additæ illius, & secretæ præsentia mentionem faciunt. Nouit autem Hardingus, vel ipsa muta veterum Doctorum nomina magnum apud imperitos momentum habere.

Id sibi patres hi proposuerunt, ut quid inter hæc tria genera hominum interesset explicarent, nempe Iudæos sub lege, Christianos sub Euangelio, sanctos in vita futura: qui tres ordines vni sunt Abrahæ posteris, vnus populus, vna ecclesia, vna hæreditas: omnesque vnus Dei, & filij eius Iesu Christi nomen inuocant, atque prædicant. Iccirco Augustinus habet: *Israelita sub lege verè fuerunt Christiani, & Christiani sub Euangelio verè sunt Israelita.* Quanquam adiungit: *Non oportet illud nomen in consuetudine sermonis retineri.* Rursus habet: *Iudæi nondum nomine, sed res ipsa erant Christiani.* Similiter Eusebius habet: *Omnes Iudæi ab Abrahamo sursum ad Adamum res ipsa Christiani fuerunt, etsi non nomine.* Eodem modo Epiphanius habet: *Fides Christiana ab initio fuit.*

Augu. ad Afellicum epist. 20. Augustin. contra 2. epist. Pelag. lib. 3. cap. 4. *ἡ δὲ ἐπιτοχὴ Χριστιανῶν, ἐστὶ μὲν ἀπὸ ἀρχῆς.* Epiphani. lib. 1. cap. 1. *ἡ δὲ πίστις ἀπὸ ἀρχῆς ἔστι.*

Eadem est horum trium generum substantia: differunt sola qualitate, seu analogia quadam maioris, vel minoris. Iudæi Christum videbant in lege: Christiani Christum vident in Euangelio: sancti Christum vident in cœlis. Iudæi Christum obscure, tanquam in vmbra videbāt: Christiani Christum quasi in imagine quadam expressa vident: sancti Christum in cœlis clarè, & perspicuè, nulla nec imagine, nec vmbra interposita vident. Christus, qui videtur, idem est: Ij qui vident, diuersi sunt: quorum alij in obscura vmbra: alij in perfecta imagine: alij in clarissima luce positi Christum vident. Nulli tamen horum Christi aspectu deficiuntur. Quemadmodum autem Iudæi in vmbra constituti fuerunt, ratione illius summe lucis, quam nunc nos intuemur: ita nos etiam in vmbra versamur, si illam lucem spectemus, quam speramus, quæque est futura. Atque hoc modo Origenes, Nazianzenus, Oecumenius reliquique patres vetusti senserunt, non aliter. Quare reputet secū attentius Hardingus, quàm sint hæc testimonia ad id, quod contendit, docendum apta, nimirum Christum in sacramento carnaliter & secreto præsentè adesse.

Chrysofomus Iudæorum statum lucernæ, Christianorum verò meridianæ luci comparat. Necnon Iudæos primis ac nudis quodammodo picturæ lineamentis: Christianos autem eidem picturæ suis omnibus numeris expletæ, & coloribus elegantissimis exornatæ similes facit. Irenæus Iudæos sementi, Christianos mesci confert: Denique, D. Paulus Iudæos infanti, Christianos viro ætate, & viribus confirmato comparat.

Chrysofom. in variis locis in Mathæ. hom. 10. Chrysof. in dictu Apostoli, *Pateris nostri omnes etc.* Irenæus lib. 4. cap. 42. Galat. 4. 1. Cor. 13.

Ex istis omnibus exemplis liquet, substantiam vnā, eandemque esse, nec nisi secundum Maius est Minus discrepare. Iudæi lucem eandem habuerunt quanquam non peræquè magnam: imaginem eandem habuerunt, etsi non perinde partibus suis omnibus expolitam: frumentum idem habuerunt, etsi non tā adultum: persona eadem fuerunt, licet ætate minus natura. Hęc dicenda mihi esse duxi, quò legis, atque euangelij discrimen exponerem, quam rem isti patres aliqua ex parte attigerunt.

Eandem Euangelij, ac futuræ vitæ differentiam perspicere licet. Etiam si enim, res in vtroque eadem sunt, non tamen æqualis est earum vsura: nostraque omnia, quæ in hac vita confecti sumus, sic cum illa immensa gloria, quam expectamus, conferantur, nihil aliud sunt, quam vmbra ac figura. Quapropter Augustinus ait: *Cum Christus tradiderit regnum Deo, & Patri, in illa perspicua contemplatione incommutabilis veritatis, nullis mysterijs corporalibus indigemus.*

August. contra
Fauftum li. 12.
cap. 20.
Augustin. in
psal. 26.
Basil. in psal.
45.
Greg. Nazian-
zen. in sanctum
Pascha Orat. 4.
Orige. in psal.
38. hom. 2.

Simili modo de baptisimi sacramento scribit: *Vngimur modo in sacramento: & sacramento ipso præfiguratur quiddam, quod futuri sumus: & illud, nescio quid futurum ineffabile desiderare debemus, & in sacramento gemere: ut in ea re gaudeamus, quæ sacramento præmonstratur.*

Sic Basilus habet: *Etiã nunc iustus bibit aquam illam viuentem: verum eam posthac largius bibet, ubi cooptatus fuerit in ciuitatem Dei. Nunc quidem bibit in speculo, & in enigmate per breuem comprehensionem obseruationum diuinarum. Tunc autem flumen vniuersum recipiet.*

Eadem sententia Nazianzenus ait: *Ecclesiastica politia Iudaorum cum euangelio Christi collata, Figura est figura.* Hac eadem sententia Origenes dixit, *Aduentum Christi in carne factum, sui que in cruce oblationem, & quæcunque natura nostra intueri potest, ea omnia imagines esse rerum spiritualium, quas expectamus.* Admonendus es autem, Lector, Origenem hoc in loco de Christi in carne aduentu explicare: de sacramento verò nullum verbum facere. Sic enim ait: *Veniat ad imaginem rerum, & videat aduentum Christi in carne factum.* Hanc imaginem Oecumenius præclare interpretatur, cum *veritatem rerum* vocat. Eodem modo Chrysofomus ea verba exponit: *Lex habuit vmbra futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum: hoc est, non ipsam veritatem.* Euangelium veritatem ipsam appellat, non quòd Christus in sacramento præsens adit occultè, ad quod figmètu stabilis referuntur ea omnia, quæ hîc tam prolixè disseruit Hardingus, sed tantum propter Christi humanæ naturæ assumptionem, quemadmodum ex iis, quæ statim consequuntur, constat. Sic enim habet: *Donec enim quis velut in pictura circumducat colores, vmbra que dam est: cum verò flores ipsos colorum induxerit, & imposuerit, tunc imago efficitur.* Sic Paulus legem vocat *vmbra, corpus autem Christum.* Atque huius rei gratia Athanasius dixit: *Euangelium est Dei verbi Domini Iesu Christi præsentia, ad humani generis salutem incarnati.* Hanc ipsam etiam ob causam Augustinus ait: *Nostra sacramenta dans salutem: Iudaorum sacramenta promittebant saluatorem: Non quòd iam acceperimus vitam æternam, sed quòd iam venerit Christus qui per prophetas pronuntiabatur.*

Ex istis verbis ita concludit Hardingus: *Euangelij lumen figura tantum est, si cum eo lumine, quòd futurum est, conferatur: Ergo, Christi corpus sub externis sacramenti formis, & accidentibus secretò occultatur.* Quanquam æquus prudensque Lector facillè perspexerit, nullam hoc in loco, neque de secreto, neque de Præsentia, neque de Absentia, neque de Formis, neque de Elementis, neque de Accidentibus, neque de vllò sacramento disertè factam esse mentionem. Nazianzenus autem, etiam si sacramentum corporis Christi verbo attigisse videatur, tamen re ipsa non de sacramento loquitur, sed de spiritali animorum pastu, qui Dei cognitione continetur: id quòd cum ex ipso loco, tum ex iis verbis, quæ mox subsequuntur, intelligi potest. Verba quæ præcedebant hæc sunt: *Christus bibit nobiscum nouum vinum in regno patris.* Verba, quæ post sequuntur, sic habent: *Quis est hic potus, & qua est hæc oblectatio? Nostra quidem, discere: illius verò, docere. Doctrina enim etiam docenti alimenti instar est.*

Chrysof. ad
Hebræ. cap. 10.
Celoff. 2.
Athanasi. de
communi. es-
sent. P. Fi. &
Spiri. S.
Augu. in psal.
73.

Quare ineptè facit Hardingus, cum sua de sacramento commenta, ex hiscè patribus, qui de sacramento nullum verbum habent, euincere conatur. Quòd autem ad secretam, & occultam præsentiam attinet, quàm hîc Hardingus iactat, Catholici patres Christum in sacramentis noui Testamenti sic ineffe confitentur, quemadmodum in veteris Testamenti sacramentis extitit. Sic enim Augustinus habet: *Quicumque in Manna Christum intellexerunt, eundem, quem nos, cibum spiritualem manducauerunt.* Rursum ait: *Videte ergo, fide manente, signa variata. Ibi Petra Christus: nobis Christus, quòd in altari Dei ponitur.* Vt Christus hîc nunc est: ita tunc illic fuit: & sicuti nunc Christus in pane adest, eodem modo in petra tum adfuit, nec fecus.

τρεψή γάρ ἐ-
στὶν διδάξαι
καὶ τὰ πρόφο-
ντος.

Quid autem tam illustre, & perspicuum videri potest, quàm quòd ipse Nazianzenus scribit, quem Hardingus præ cæteris authorè delegit? Hæc eius verba sunt: *Pellent me ab Altaribus. At ego noui aliud Altare, cuius ea omnia quæ nunc videntur, exemplaria tantum sunt: non manu, aut ascia elaborantur. Mentis opus est, & contemplationis ascensus. Ibi astabo, & acceptabilia offeram, sacrificium, oblationem, & Holocausta: quæ tantò præstantiora sunt, quàm ea, quæ nunc aguntur, quaniò veritas potior est, quàm vmbra.*

Augustin. de
utilitate pe-
nitentiæ.
Augu. in Ioan.
tract. 45.
Nazianzen. in
oration. cum
post ea, quæ
contra Maxi-
mum, &c.

Quare ineptè facit Hardingus, cum sua de sacramento commenta, ex hiscè patribus, qui de sacramento nullum verbum habent, euincere conatur. Quòd autem ad secretam, & occultam præsentiam attinet, quàm hîc Hardingus iactat, Catholici patres Christum in sacramentis noui Testamenti sic ineffe confitentur, quemadmodum in veteris Testamenti sacramentis extitit. Sic enim Augustinus habet: *Quicumque in Manna Christum intellexerunt, eundem, quem nos, cibum spiritualem manducauerunt.* Rursum ait: *Videte ergo, fide manente, signa variata. Ibi Petra Christus: nobis Christus, quòd in altari Dei ponitur.* Vt Christus hîc nunc est: ita tunc illic fuit: & sicuti nunc Christus in pane adest, eodem modo in petra tum adfuit, nec fecus.

Quid autem tam illustre, & perspicuum videri potest, quàm quòd ipse Nazianzenus scribit, quem Hardingus præ cæteris authorè delegit? Hæc eius verba sunt: *Pellent me ab Altaribus. At ego noui aliud Altare, cuius ea omnia quæ nunc videntur, exemplaria tantum sunt: non manu, aut ascia elaborantur. Mentis opus est, & contemplationis ascensus. Ibi astabo, & acceptabilia offeram, sacrificium, oblationem, & Holocausta: quæ tantò præstantiora sunt, quàm ea, quæ nunc aguntur, quaniò veritas potior est, quàm vmbra.*

Hardingus. 14. Sectio.

Quidam patres Signi & sacramenti vocabulis vtuntur in eundem sensum. Augustinus in lib. sententiarum Prosperi habet: *Caro eius est, quam forma panis opertam in sacramento accipimus: & sanguis eius, quem sub vini specie, & sapore potamus: Caro videlicet carnis, & sanguis est sacramentum sanguinis: Carne & sanguine, vtroque inuisibili, spiritali, intelligibili signatur visibile Domini nostri Iesu Christi corpus, & palpabile, plenum gratia omnium virtutum, & diuina Maiestate.*

In his Augustini verbis animaduertimus, Christi carnem appellari sacramentum carnis eius, & sanguinem sacramentum sanguinis ipsius, quatenus operta sunt forma panis, & vini, & verè tamen, & substantialiter præsentia: similiter hæc rerum ipsarum, quæ occulta hac ratione exhibentur veritatem, signum visibilis, & palpa-

Ee Consecr.
Dist. 2. cam
Verum sub
figura.

palpabilis Christi corporis appellare non dubitat. Quocirca in eo, quod signum vocat, non indicat à veritate separatum esse, sed diuersum veritatis exhibitum modum ostendit: ideoque iuxta veritatem modi, quo exhibetur, non caro Christi est: sed sacramentum carnis Christi, quia caro non seipsam sua specie exhibet, sed in sacramento.

Episcopus Sarisburiensis.

EX hac Augustini sententia tria hæc vocabula in primis obseruanda proponit, vt videtur, Hardingus, nimirum *Forma, Operta, inuisibilis*, ad quæ si respondero, huic argumento, vti spero, satis fecero. Primum; si *Forma* nomen Hardingus pro externa panis forma, ac specie necessario sumendum esse contenderit, in maximum errorem inciderit, & vel patronum, vel discipulum esse se fateatur necesse fuerit antiqui illius hæretici Marcionis, qui hoc eodem vocabulo hæresin stabilivit suam, atque existis D. Pauli verbis. *Formam serui suscepit*, ita tum conclusit, quemadmodum nunc Hardingus facit, *Ergo Christus nihil aliud, quam externam formam, similitudinemque, seu speciem humani corporis habuit*. Verum enimvero qui literis imbuti sunt, ij satis intelligunt, tum philosophis, tum Catholicis patribus vsitatum, & tritum esse, vt *Forma, & speciei*, nomina non modò pro externo rerum aspectu, sed pro ipsa etiam natura, & substantia sumantur, Sic Hieronymus Christum loquentem facit: *Declinauit ad eos deserens regna cælorum, vt cum eis* Hieronymus in Ofce lib. 3. cap. 11.

vesceret, assumpta forma hominis. Augustini, Ambrosij, aliorum testimonia prætermitto. Hanc causam fusiùs antè indecimo Articulo, sectio sexta tractauimus. Ex pauci istis facilè apparet *Forma* nomen non tantum speciem, sed ipsam etiam panis substantiam significare. In altero vocabulo, *Operta*, id Hardingus scire se, quod ei non potest non esse notissimum, peruersè dissimulat, viderique vult sacramentorum rationem, & naturam ignorare, quæ eiusmodi est, vt aliud externè sensibus obiciant, aliud internè menti ostendant. De hac autem re suprà explicatum est à nobis copiosè in secunda, & octaua sectione istius articuli. Chryso- stomus habet: *In sensibilibus intelligibilia nobis tradidit*. Exempli autem causâ addit: *Sic & in baptismo*. Chryso- stomus in Matthe. hom. 83. Ita Augustinus dixit: *Pij Iudei Christum Manna intellexerunt* Similiter Origenes de scriptura- rum litera loquitur: *Corpora prophetarum colunt posita in libris & literis, quasi in quibusdam sepulchris*. Origenes in 1. ad Thimotheum cap. 4. v. 2. Sic Augustinus: *Sensus in litera manet, & per literam videtur*. Sic Nicolaus Cabasilas: *Spiritus celatur in litera*. Non iam Hardingus (credo) istiusmodi scribendi formas ad corporalem, Realemue præsentiam necessario exigit. Isto modo Gregorius inquit: *Christus in seipso immortaliter, & incorruptibiliter viuens, iterum in hoc mysterio moritur* Vnde Glossa habet: *Moritur, id est, mors eius repræ-* Augustinus de utilitate penitent. In Manna Christi intellexit.

sentatur. Quemadmodum ergo Christus in sacramento moritur, ita corpus eius in sacramento præsens adest: Christus autem in eo realiter, & reipsa non moritur: Ergo Christi corpus in sacramento realiter, & reipsa non continetur. Origenes in Matthe. tract. 26. Aug. de spiritu & anima. ca. 2. Nicolaus Cabasilas. De confes. dist. 2. Quid sit sanguis.

Pluribus eò sum hac in re exemplis vsus, quò hic Augustini locus videtur omnium acerrimus. Quanquam vt hîc Augustinus Christi corpus forma specièque panis occultari affirmat, ita etiam scribit, *Gratia Dei in veteri testamento velata latebat*. Sic quoque Gregorius ait: *Vt palea frumentum, sic litera tegit spiritum*. Sic alibi etiam Augustinus: *In veteri Testamento occultabatur No- num*. Exponit tamen sensum ipse suum: *Occultabatur id est, occultè significabatur*. Quare similiter nobis in ipsius Augustini verbis, & interpretatione acquiescere licebit: *Caro Christi operta, id est, interprete Augustino, occultè significata*. Aug. de spiritu & litera. ca. 15. Grego. in prologo in catena. August. de baptismo contra Donatist. lib. r. cap. 15.

Ita fit, vt sacramentum carnis Christi, quod, quemadmodum Augustinus docet, eius rei, quam significat, appellationem sustinet, Caro Christi, inuisibile, spirituale, intelligibile vocetur. Eius enim officium omne: non ad os, aut dentes, vt Augustinus scribit, sed ad fidem tantum, spiritumque pertinet. Itcirco Augustinus, quando hæc Christi verba interpretatur, *Qui ex hoc pane comederit, non morietur* sic habet: *Quod pertinet ad virtutem sacramenti, non quod pertinet ad visibile sacramentum*. *Qui manducat intus, non foris: qui manducat in corde, non qui premit dente*. Similiter de Mose, Aarone Phinee, reliquisque illius ætatis fidelibus affirmat: *Visibilem cibum (Manna) spiritualiter intellexerunt, spiritualiter esurierunt, spiritualiter, gustauerunt*. Per hæc verba, Aug. in Ioan. tract. 26.

Intus, in corde, spiritualiter, Augustinus quis sit huius vocabuli *inuisibiliter*, sensus declarat. Vnde Chryso- stomus ait: *Mysterium appellatur, quia aliud videmus, aliud credimus. Nam huiusmodi est my-* Chryso- stomus. 1. Cor. hom. 7.

steriorum nostrorum natura. Sic Ambrosius habet, vt supra cõmemorauimus: *Aqua sancti lauacri lauit nos: sanguis Christi redem- demit nos: Alterum igitur inuisibile, alterum visibile Testimonium, &c.* Sic antiquissimus ille Origenes habet: *Ioannis baptisma visibile fuit, Christi verò inuisibile*. Ambrosius de spiritu sancto. li. 3. Origenes in Luca hom. 24.

Quemadmodum se res in baptismi sacramento habet, sic etiam in corporis Christi mysterio habet. Quemadmodum sanguis Christi, quo lauamur, inuisibilis est, ita corpus eius, quo pac- scimur, inuisibile est. Queadmodum inuisibilis hæc in Christi sanguine ablutio sanguinem Christi visibiliter pro nobis effusum mentibus nostris proponit, eodem modo caro Christi inuisibiliter percepta, illam ipsam Christi carnem nobis demonstrat, quæ aspectabiliter & palam cruci. suffixa, & vulnerata fuit. Atque hoc modo Augustini sententia per se ipsa inte- gra constabit, nec secretam aliquam, seu realem, seu carnalem præsentiam desiderabit.

Hardingus. 15. Sectio.

Quapropter alio in loco sic habet: Sicut ergo cœlestis panis qui caro Christi est, suo modo vocatur corpus Christi, cum re vera sit sacramentum corporis Christi, illius, videlicet, quod visibile, quod palpabile, mortale in cruce positum est, vocaturque ipsa immolatio carnis, quæ sacerdotis manibus fit, Christi passio, mors, crucifixio, non rei veritate, sed significante, mysterio: sic sacramentum fidei, quod baptismus intelligitur, fides est. *Per cœlestem panem non triticeum panem intellexit, sed illum cœlestem cibum, quem Christi carnem esse dicit: atque hætenus carnis eius, quam suo modo corpus Christi appellari docet, veritatem confirmat: quasi diceret, Cuius veritas nihilominus, si modum exhibendi spectetis, re ipsa sacramentum est corporis Christi, quod specie visibile est, modò de corpore Christi, quod crucifixum est, loquatur.*

a Falsum: Cœlestis enim iste panis pro sacramento sumatur est necesse, ut planū faciam.

De conf. dist. 2. Hoc est quod dicitur.

Episcopus Sarisburiensis.

Adfert loco Hardingus ea, quæ contra ipsum plurimum valent. His enim verbis Augustinus panem sic esse Christi corpus scribit, ut eiusdem panis fractio Christi mors est: verum panis fractio non est re ipsa mors Christi: ex hoc igitur consequitur, panem realiter Christi corpus non esse. Quod autem Hardingus duobus hisce verbis, *Cœlestis panis*, magnopere confidere videtur, iisque *μεταφορικῶν* duntaxat illum corporis Christi panem significare contendit, sciat nimirum, non modò verum Christi corpus, sed etiam sacramentum ipsum, rectè appellari posse *Cœlestem panem*, quandoquidem est illius Cœlestis panis sacramentum. Sic Gregorius Nyssenus aquam baptismi *τὸ θεῖον λουτρόν*, hoc est *Divinum lauacrum* nuncupat. Sic Ambrosius verba, quæ in baptismo adhibentur *Verba Cœlestia* vocat. Sic Dionysius Oleum consecratum, *τὸ θεωρητικὸν μυστήριον* vocat, id est, *Divinissimum Oleum*. Sic Cyrillus Manna panem spirituales dicit. Ita enim habet: *Quomodo est Manna panis angelorum spiritualis? Quia quod umbra veritatis erat, veritatis nomine in spiritu appellavit.* Quanquam autem ipsum Christi verum corpus solummodo re quidem ipsa panis ille cœlestis existat, tamen in hac Augustini sententia sic intelligi nullo modo potest, quemadmodum doctus, prudensque lector facile animaduertit. Etenim primò, Augustinus cœlestem illum panem, cuius meminit, sacramentum esse dicit. Ipsum autem Christi corpus nulla ratione sacramentum dici posse manifestum est. Sacramentum enim, quemadmodum definit Augustinus, est *signum visibile*. At Christi corpus, quod Hardingus præsens adesse fingit, videri non potest. Augustinus enim spirituale, & inuisibile esse affirmat. Ex quibus necessariò efficitur, verum ipsumque Christi corpus nullo modo sacramentum appellari posse ideòque illud cœlestis panis genus non esse, cuius Augustinus hæc mentionem fecit.

Greg. Nyssenus de sancto baptismo. Ambro. de sacramen. lib. 2. cap. 5. Dionys. Eccle. Hierar. cap. 3. Cyril. in Ioan. lib. 4. cap. 10.

De conf. dist. 2. Hoc est. in Gloss.

Deinde Augustinus ait *eundem panem Christi corpus esse*: addit autem, Non verè aut re ipsa, sed suo modo. Verum autem Christi corpus re ipsa est, & omnibus modis Christi corpus, nec ad certum aliquem modum, & rationem reuocatur. Quantæ autem stultitiæ, vel amentitiæ potiùs videatur, verum Christi corpus, corpus Christi quodam modo dicere? His itaque primò consideratis, si quis Augustini hac de re sententiam luculentius cognoscere cupiat: eum ad Glossam ipsam in eadem hæc verba, remitto, quæ sic habet: *Cœlestis panis, id est, cœleste sacramentum, quod verè representat carnem Christi, dicitur corpus Christi, sed improprie. Unde dicitur, suo modo: sed non rei veritate, sed significante mysterio: ut sit sensus, vocatur corpus Christi, id est, significat corpus Christi.*

Hinc autem, Lector, perspicere potes, in quantas aduersarij nostri angustias compingantur. Nam dum sua defendere volunt inuisibilissima putidissimaque dogmata, eo rediguntur, ut verum Christi corpus, non rei veritate, sed improprie corpus Christi esse dicant.

Hardingus. 16. Sectio.

Habet insuper alio in loco Augustinus: Non hoc corpus quod videtis, comesturi estis. Hieronymus etiam habet: Diuinam, & spirituales carnem manducandam dari, aliam quidem ab ea, quæ crucifixa est. *Quamobrem si modum exhibendi spectes: caro diuiditur, quæ in se non nisi una est: & caro in mysterio exhibita, est reuera sacramentum visibilis, & palpabilis corporis Christi, quod in cruce actum est. Hinc ergo consequitur, quod cum caro iuxta qualitates exhibendi ea ipsa non sit, quæ crucifixa fuit, quæque nunc sacerdotis manibus immolatur, cumque passio, mors, & resurrectio fieri dicantur non rei veritate, sed mysterio significante: hinc (inquam) consequitur carnem non esse eandem qualitatis, quæ in cruce fuit, etsi substantia eadem sit.*

Ad hunc locum ante responsum est in quinto articulo, sectione septima.

In psal. 91. In 1. cap. Ephes.

Alia per multa testimonia adferre possem ad hanc rem enucleandam: sed hæc in presentiarum satis multa sunt. Vereor autem ne nimis etiam multa videantur indoctis lectoribus, si que qui in attento studio, & accurata veritatis indagatione minimè versantur. Existis locis clarissimè demonstratum est hæc vocabula, *Figuram, imaginem, signum, symbolum, sacramentum*, aliæque huiusmodi, non eam semper significationem obtinere, ut rerum veritatem exclusam esse arguant: sed modum tantum præsentia ostendant, & designent. *Quamobrem ut hanc rem concludamus, quæ ingenis parum exercitatis perobscura est. Figura corporis, seu signum corporis, seu imago corporis occultum illum, & secretum exhibendi modum indicat, de præsentia veritate nihil detrahit. Sic nobis cum Iuello conuenit in hoc articulo, quoad formam verborum: necessarium tamen existimamus verum egrum sensum explicare, qui sacramentariorum dogmati aduersatur.*

Episcopus

Episcopus Sarisburiensis.

HArdingus cùm verbis summam testimoniorum copiam venditat, tum delectu inopiam miserabilem prodit. Nam vt Hieronymi locum tacitus dimittam, ad quem suprà responsum est in Articulo 5. sectione 7. Augustini verba eiusmodi sunt, vt crassa hæc omnia & carnalia figmenta penitus euertere videantur. Quod vt quale sit meliùs intelligamus, repetendum illud est, quòd quando Christus cœlestem illam de corpore suo comedendo, & sanguine bibendo doctrinam proposuisset, Capernaitæ his auditis suspicati sint quemadmodum nunc Hardingus facit, Christum de corpore suo dentibus, & ore comedendo verba fecisse: quare vehementiùs commoueri cœperunt, durumque esse sermonem eius dixerunt, atque ab eo discesserunt. Vnde Augustinus sic scribit: *Ipsi erant duri, nõ sermo. Christus instruxit eos qui remanserāt, & ait illis: spiritus est, qui viuificat: caro autem nihil prodest. Verba, quæ loquutus sum vobis, spiritus sunt, & vita. Spiritualmente intelligite, quod loquutus sum. Non hoc corpus, quod videtis, manducaturus estis, nec bibiturus illum sanguinem, quem fufuri sunt, qui me crucifigent. Sacramentum aliquod vobis commendauit: spiritualmente intellectum viuificabit vos.* Hæc satis per se perspicua verba sunt, nec prolixa interpretatione indigent.

Discrimen autem ab Hardingo confictum, inter Christi corpus, quoad substantiam, atque illud ipsum corpus quoad qualitates, ineptum est, commentitium & inane glossema. Neque enim ita habet Augustinus quemadmodum eum Hardingus loquentem facit, Non comedetis hoc corpus (ore vestro corporeo) *Quale videtis* hoc est, his ipsis mortalitatis, & corruptionis qualitatibus præditum: sed *Quod videtis*, id est, non huius corporis naturam, & substantiam comedetis.

Neque verò Christi corpus tum fuit huiusmodi qualitatibus imbutum, cùm Christus sacrosanctam cœnam obiret, & hæc verba discipulis suis enunciaret. Nam nec spirituale, nec inuisibile, nec immortale fuit, sed contrà terrestre, visibile, mortale.

Denique Augustinus nullum verbum habet, neque de carnali hac, neque de secreta & inuolucris quibusdam obiecta præsentia: neque sic scribit, vt Hardingus refert, verum scilicet Christi corpus figuram esse corporis Christi: neque duo naturalium corporum in Christo generatim constituit: neque has mirificas disputationes ab Hardingo inuentas omnino agnoscit. Sic modò ait: *Non hoc corpus, quod videtis, manducaturus estis*, nimirum corporis ore. E quibus verbis Hardingus contra Augustini manifestam, & exploratam sententiam, quemadmodum solet, contrarium concludit: *Ergo corporeo vestro ore hoc ipsum corpus, quod vedetis, manducaturus comedetis.*

- Iam verò quandoquidem Hardingus nos proprio iudicio fretos Figuras sine ratione comminisci iactat, Christi que verba & plana esse, & sic omnino, quemadmodum eorum momenta postulant, intelligi debere contendit, nec vllum figuræ locum relinquit, necessarium esse iudico paucis exponere, cùm quid & nos, & omnes antiquos scriptores ecclesiæque doctores induxerit, vt hoc modo Christi verba interpretaremur: tum etiam quàm multas, & quàm insulas, ac prodigiosas figuras Hardingus, suique astipulatores in iis verbis explicandis fingendas sibi & excogitandas duxerunt. Atque vt veteres omnes Patres prætermittam, qui passim in libris
1. suis sacramentum appellant Repræsentationem, Commemorationem, Memoriam, Imaginem, Similitudinem, Exemplar, Symbolum, Signum, Figuram, &c. Christus ipse primus omnium hanc nobis viam ostendere ac præmõstrare videtur, non modò cum in sacrosancto hoc mysterio instituendo diceret, *Hoc facite in mei commemorationem*, sed etiam, quod in sexto capite Ioannis,
 2. cùm de carnis suæ manducatione verba faceret, discipulos suos de ascensu in cœlos suo præmoneret, eis que carnem suam naturalem carnali quadam ratione perceptam nullum commodum
 3. afferre posse confirmaret.

Deinde, neque naturæ humanæ conuenit realiter & re ipsa corpore humano vesci: neque corpus humanum realiter, & re ipsa sine figura comedi potest. Hoc enim, vt loquitur Augustinus, *Flagitium esse, & facinus*. Alio item in loco habet: *Horribilium est, humanam carnem manducare, quàm perimere, & sanguinem humanum bibere, quàm fundere*. Vnde concludit, *Figura ergo est*. Similiter quoque Cyrillus habet: *Sacramentum non assuevat hominis manducationem*.

6. Præterea in his Christi verbis duo nomina disparata reperimus, & significatione, & natura discrepantia, *Panis* videlicet, & *Corpus*: quorum alterum, vt eruditi norunt, de altero verè dici nisi tropicè non potest. Huc autem accedit, quòd in singulis hisce clausulis, quæ tam propè Christi institutionem attingunt, tropus locum habet: *Bibere poculum Domini*, hoc est vinum in poculo comprehensum, Tropus est. *Bibere iudicium*: Iudicium spirituale naturam habet, nec ore bibi potest: quare tropus est. *Corpus meum, quod Datur, quod Frangitur*, hoc est, quod Dabitur, quod Frangitur: tropus est. *Ego sum panis*: Christus Realiter & verè panis communis non erat: tropus est. *Panis est communicatio corporis Domini*: id est, communicationem corporis Domini re præsentat: tropus est. *Poculum est nouum testamentum*: Poculum reuera non est nouum testamentum: itaque tropus est. In singulis hisce membris tropum videat, & agnoscat Hardingus vel inuitus est necesse: ex quo manifestum est in ipsa sanctorum Christi mysteriorum institutione multiplices figuras reperiri, quæ tamen nec à ratione abhorrent, & verbi diuini autoritate confirmantur.

Iam verò rogandus es mihi, Lector, vt tecum ipse consideres quàm multa, quàmque mirifica

August. de doctrina Christiana. lib. 1. ca. 16: August. contra aduers. Legis, & Prophetar. lib. 2. cap. 9. August. de doctrina Christiana lib. 3. ca. 16. Cyrill. contra obiect. Theodoretii.

- troporum genera Hardingus, cæterique collegæ sui in hisce causis commentari sunt.
1. Primum enim Pronomen, *Hoc*, non Hunc panem, quemadmodum veteres vniuersi interpretantur, significare defendunt, sed *Individuum vagum*, quod neque panis est, nec quicquam definitum: sed quiddam est commune in genere.
 2. Verbum, *Est*, sic exponunt, *Est, hoc est, transsubstantiatur*. Qui certè tropus eiusmodi est, quali nullus vnquam vsus est nec sacer, nec prophanus author, nec Catholicus, nec hæreticus: nec
 3. Græcus, nec Latinus. In his verbis, *Accipite, edite, Hoc est corpus meum*, tropum quendam constituunt, qui Hysteron Proteron appellari solet, hoc est, quando tota oratio perturbata est, quòdque præponi debuit, postponitur. Sic enim cõuertunt, *Hoc est corpus meum: Accipite, Edite*.
 4. In his quatuor verbis ordine recto collocatis, Accepit, Benedixit, Fregit, Dedit, tres varias
 5. figuras fingunt, atquè illa verba hoc modo interpretantur: Accepit, nempe Panem: Benedixit,
 6. id est, Trãssubstantiauit, seu mutauit panem: Fregit, Accidentia scilicet, seu species: Dedit, Cor-
 7. pus vtique suum. *Hoc facite in mei memoriã*, sic interpretatur, *Hoc significate*. Quod etiam figuris
 8. expoliunt ad hunc modum, *Sacrificate me in memoriam mei*. In hoc vnico nomine, *Panis*, figura-
 9. rum examen inuenerunt. Interdum panem dictum esse aiunt, quòd antea panis esset: Interdum,
 10. quòd infideles pro pane habent: Interdum, quòd Panis Accidentia, Formæque remanent: In-
 11. terdum, quòd eadem hæc accidentia corpus miraculosè nutriunt instar panis: Interdum, quòd
 12. panis ille supernaturalis sit, qui de cœlis descenderit.
- Similiter in hoc verbo, *Frangimus*, seu *Frangitur*, miram figurarum copiam ostendunt. Etenim
13. nunc isto modo interpretantur, Panis quem Frangimus: id est, Accidentia, quæ frangimus.
 14. Nunc, Panis, quem frangimus, hoc est, Panis, quem frangendum accipimus. Nunc Frangere, pro
 15. Epulari sumunt: In Misis dicunt, *Frangitur*, id est, *Frangebatur*. Aliquando autem dicunt, *Fran-*
 16. *giur*, id est, *videtur frangi*. Quorum omnium hæc summa est, Frangitur, id est, non frangitur.
 17. In his verbis, *Non bibam amplius de hoc fructu vitis*: fructum vitis, qui substantia est, pro Ac-
 18. cidentibus intelligunt. Atque vt illam portentosam omnium figurarum figuram præteream,
 19. quam illi *Concomitantiam* vocant, qua vnus duo fit, & duo vnus: attende, Lector, nouitatem
 20. figurarum, & inaudita sophismata quæ in hoc breui tractatu Hardingus excogitauit, vt cla-
 21. rissima sanctorum patrum verba eluderet, atque euitaret. Aliàs formæ & accidentia sunt sacra-
 22. mentum efficiunt: aliàs panis est corporis Christi figura ante consecrationem: ex quo sequi-
 23. tur sacramentum antè esse, quàm sit sacramentum, & figuram, quàm sit figura: aliàs sacro-
 24. sancta accidentia, & externæ sacræ formæ sunt figura inuisibilis Christi corporis sub ipsis oc-
 25. cultati: aliàs idem ipsum inuisibile corpus figura est visibilis corporis Christi. In quo figuram
 26. figuræ habemus, & demonstrationis quoddam genus, quod dicitur *Notum per ignotum*, seu po-
 27. tius *Verum per falsum*. Aliàs sacramentum est figura vitæ futuræ: aliàs ecclesiæ figura est, quem-
 28. admodum Hosius fingit: aliàs Tertullianus ne Grammaticum verborum Christi sensum in-
 29. tellexit: aliàs ipsum Christi corpus non aptè quidem, aut propriè, sed impropiè & quodam-
 30. modò Christi corpus vocatur.
- Sic nimirum Hardingus longè vagatur, & huc atque illuc cursat, & quasi viarum errore implicatus vltro ac citro spatiat: tantas tenebras & caligines offundere, tamque varias formas, ac imagines sibi assumere potest: tam multas, & tam monstrosas in sacramenti institutione comminiscitur figuras, vt vnã modò planam, vsitatam, notamque figuram repellat. Neque tamen interim ille populi simplicitate abutitur. Tum autem figuras vrget, quando figuris opus non est: nec sine ineptissimis hisce figuris tam inepta disciplina consistere vltro modo potest. Ea vnica figura, qua nos vtimur, enucleata est, clara est, omnibus antiquis patribus trita est, sacrarum literarum doctrinæ consentanea est. Hardingi verò figuræ cum variæ sunt, tum & minimè necessariæ, & inanes sunt, nec vnquam ab aliquo ecclesiæ vetusto Doctore vel vsurpantur, vel commemorantur, eoque solùm referuntur vt obscuritatem rebus afferant, & quasi noctem diei offundant.

Tertullia. contra Marcionē. lib. 4.
 Maximus scholiast. in Eccle. Hier. cap. 2.
 Aug. de doctrina Christiana. lib. 3. cap. 16.

Quanto ei potius esset ineptias istas fabulâsque pueriles dimittere, & planè apertèque cum Tertulliano vsurpare: *Hoc est corpus meum*, *Hoc est figura corporis mei*? vel cum Maximo scholiaste Græco: *σύμβολα ταῦτα, ἀλλ' ἐκ ἀληθείας*, id est, *Symbola hæc sunt, non autem veritas*? vel cum Augustino: *Figura est, præcipiens Passionem Domini communicandum esse: & suauiter, atque utiliter, recondendum in memoria, quòd pro nobis caro eius crucifixa, & vulnerata sit.*

F I N I S.

DEMISSARVM

MVLTVDINE, ARTICVLVS DECIMVSTERTIVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL tum fuisse licitum, 30. 20. 15. 10. aut 5. Missas in vno templo celebrare eadem die.

Hardingus. 1. Sectio.

T hūc luellus gradibus quibusdam, & proportionibus diuersis à triginta ad quinque delabitur, tollēdo primò decem, quæ est tertia pars totius: Deinde quinque à reliquo ter: ita etiam potuisset, si vellet tria detrabere de illo, qui remansit, vltimo quinquenario numero. Quod si fecisset, nos tum illum numerum sic explesemus, vt ipse vel inuitus, si modo promisso suo stare vellet, nostras rationes comprobaret. Eum namque numerum confirmare ac stabilire possumus. Quæ autem ratio patres antiquos, ecclesia gubernatores induxit, vt pium atque necessarium existimarent binas die in vno templo fieri Missas, eadem quoque certis de causis vel suasis, vel suadere illis, illorumque successoribus potuit, vt tres, vel quatuor, vel etiam aliquando quinque pluresue Missas approbarent.

Quas in vna die Missas Hardingus probare, non plures posse, profiteatur. Exilis coniectura.

tiam aliquando quinque pluresue Missas approbarent.

Episcopus Sarisburiensis.

AM quidem facultatem nobis Hardingus pro sua humanitate tribuere debuit, vt nostras rationes sic explicare, quemadmodum ipsi maximè vellemus bona cum venia possemus, præsertim cum ei integrum sit reprehendere, si quid peccatum fuerit. De tanta Missarum multitudine, quantam hodie in ecclesiis suis habent & semper habuisse, atque ab initio, ab ipsa nimirum Apostolorum ætate perpetuò retinuisse contendunt, si ab eo postulo, vt quinque solummodo euincat, nihil iniqui peto: quòd si autem ille ex omni numero duas tantum proferre possit, eaque etiam ad extremum non Missæ, sed publicæ Cõmuniones esse cõuincantur, quales nunc in ecclesiis instauratis adhibentur, tum & magnus simulator, & homo iniquus sit necesse est. Missæ autem Hardingianæ quemadmodum in tantam, & tam profusam copiam primùm euaserint, Cochleus quidam primarius illius causæ defensor cõmonstrat his verbis: *Quod olim tã frequētes non fuerint missæ neque tot Sacerdotes, quot hodie, inde accidisse arbitror, quòd olim omnes tum Sacerdotes, tum Laici, quicumque intererāt sacrificio Missæ, peracta oblatione cum sacrificante communicabant: sicut ex Canonibus Apostolorum, & ex libris atque epistolis antiquissimorum ecclesiæ doctorum perspicuè cognoscitur.* Tum adiungit: *Nunc verò, postquam communionis ordo à nobis obseruari desit, idque propter negligentiam & socordiam tam plebis, quàm sacerdotum, spiritus sanctus Missas priuatas celebrando, pium remedium huic defectui inuenit.* Ex his intelligimus negligentiam & otium, & remissum pietatis studium, tum in populo, tum in sacerdote, fecundissimam esse Missarum procreatricem. Quod autem sacerdotes, quotquot adessent, cum eo sacerdote, qui cœnam administraret, communicabant, cum ex Apostolorum canonibus, tum ex aliis permultis certissimæ fidei testimoniis, quæ nunc prudens prætermitto, planum esse possit. Huc refertur, quod in quodam libello, qui Hieronymi nomine circumfertur, sic habetur: *Non debet Episcopus repudiare Eucharistiam Presbyteri, Sacrificuli autem Hardingiani, nullo modo abduci possunt, vt secum ipsi mutuo communicent: verum quantumuis sint multi in vnam ecclesiã congregati, Missas tamen separatas in altaribus separatis expediūt: neque id modò, sed vnus etiam sacerdos interdum quatuor vna in die, aut quinque, aut plures Missas celebravit, quemadmodum ex Concilio Toletano in Hispania habito constat.* Leo Papa aliis diebus septem, aliis octo, aliis plures procurauit Missas. Denique eò tãdem res immoderatæ consuetudinis excreuit, vt legibus & decretis opus esset, quibus contrarium constitueretur: Sic enim sanxerunt: *Presbyter in die non amplius, quàm tres Missas celebrare præsumat.* Facile licet existimare sacerdotibus tum in more positum fuisse satis frequentes obire Missas, quum trium celebratione illorum definiretur officium. Quod Leonem, & alios vetustos patres impulit, vt binas Cõmuniones vna die celebrari præciperent, id fuit, quemadmodum manifestum fiet, vt populus vniuersus quietè posset, & minis molestè communicare. Quæ quidem res sua sponte omnem illum priuatarum Missarum abusum penitus euertit.

Quæ autè rationes priuatas Hardingi Missas ad tantam multitudinē perduxerunt. Innocentio tertio auctore, ac aliis, hæ sunt: *vt vna Missa sic de die: altera pro mortuis: vtq; ratio honestatis &*

Io. Cochleus de sacrificio Missæ.

Canones Apostolorum. can. 9.

De septem ordinibus Ecclesiæ. gradu. 6.

Concil. Toletan. 12. ca. 5. Beatus Rheuanus in annot. in Tertul. De corona Militis Concil. Salsungstadien. ca. 5. Leonis epist. 81.

De cons. dist. 1. Sufficit,

De celebratio-
ne Missarum &
aliis, &c.

utilitatis habeatur. Sic enim loquuntur: *Causa honestatis, vel utilitatis: ut si dicta Missa de die, superue-
niat aliqua magna persona, qua velit audire Missam:* Faciles quidem hæ sunt causæ: iisdem fretus sa-
cerdos, possit viginti peræquè, ac tres celebrare.

Hardingus. 2. Sectio.

Quod si ille rationes à nobis luculenter reddi possent, Iuellus tum forsan diceret, quemadmodum
ij facere solent, qui suum in numerando errorem confitentur, se sibi ipsi imposuisse in supputando. Quan-
quam hic mirandum sit, quòd is Missarum in una ecclesia eodem die celebratarum numerum quen-
dā nobis confirmandū prescribat, qui Missam funditus tollit, nec ullā velit vlla die in aliqua ecclesia Mis-
sam. Quum itaque rem ipsam omnem adeo confidenter neget, permirum videatur, quòd hunc articulum sic
instituiere voluerit. *Que enim ratio mouet tanta multitudinis confirmationem à nobis requirere, quum om-
nes omnino Missas è medio tollat?*

Episcopus Sarisburiensis.

Quod rationes ipse meas rectè verèq; instituerim, optimè constabit, vt spero. Sin autem
Hardingus è tanta Missarum suarum multitudine duas solummodo commonstrare pos-
sit, eaque etiam non Missæ priuatæ, sed publicæ Communiones esse clarissimè tandem compe-
riantur, tum meritò existimare possumus, cum & populo vehementer, & sibi ipsi turpiter im-
posuisse.

Cum prius omnino priuatam aliquam Missam intra sexcentos à Christo annos fuisse vn-
quam habitam negaui, tum in hoc articulo, quòd homines imperiti, quibus tādū fuit illufum,
faciliùs & illam, quam Hardingus tuetur, incredibilem corruptelam intelligerent, & quantum
ecclesia Romana à primitiua Christi ecclesia degenerauit, animaduertent, non alienum duxi
rem partibus suis distinctam ac diuisam proponere. Quare mirum, quòd hinc Hardingus exci-
tauit, non ita magnum est. Re bene perpensa, ipsius potius lector miretur mirum.

Hardingus. 3. Sectio.

Cum satis sciat, quam nos luculentas habeamus Missæ ipsius confirmationes, scrupulum in eo se nobis
adferre posse sperat, vt videtur, quòd nos ad numerum illius sui 30. 20. 15. 10. vel 5. comprobationem adigit.
Equidem hoc genus hominum perinde se erga ecclesiam gerit, ac latrones impudentes, qui cum honestum
aliquem & pecuniosum virum nummo omni spoliarint, verbis etiam in humanis affligunt, *Sordide, vnda-
natus es tantam auri veteris vim? Quod si verò moleste ferant se cum latronibus comparari, propter loci illius
dignitatem, quem occupant, non ineptè conferantur iudici cuidam in foro Stannario apud Lidfordiam
Deuonia oppidum, qui (vt à multis accepi) nocentem quendam reum ante meridiem inter plumbarios sus-
pendi iussit, eumque post meridiem iudicauit: vnde communi prouerbio apud illos homines tam iniqua
agendi ratio lex Lidfordiensis appellari solet. Quod tu Iuelle, tuique socij, qui nunc in superiore gradu
sedetis, plurimum Missarum in vno templo vna die celebratarum confirmationem, quasi quandam duo-
decimurum sententiam à nobis postulatis, æquum & iuri consentaneum fuit, vt nostram prius sententiam
audiretis, quam iudicium pronuntiaretis, & Missam condemnaretis.*

Episcopus Sarisburiensis.

Quam iustis de causis Hardingus suas vendidet priuatæ Missæ confirmationes, prudenti
lectoris facile constiterit, si eas intueri voluerit. Hoc autem in loco satis à se confirmatam
esse Missarum multitudinem iudicauit, si nos latrones, & iudices iniquos appellare, & legem
nobis Lidfordiensem obiicere, atque ita se fabula anili oblectare, & importunè feriari posset.
Quamquam hæc de latronibus oratio non ita est ad eius institutum accommodata. Etenim
nummus, qui ei ereptus est, neque aurum fuit, neque tam vetustus fuit, quàm ipse fingit, neque
Cæsaris imagine inculptus fuit. Rectiùs multò dicere ei licet: *Olim aurum habuistis: quomodo ve-
rò nunc in scoriā cōuersum est? Bonum semen habuistis: quomodo autē nunc degenerauit in Zizania? Eras
aliquando fidelis ciuitas: quomodo nunc euasisti meretrix? Fuisi quondam domus Dei: quomodo nunc
mutata es in speluncam latronū? Quomodo perdidistis sacram communionē, quam Apostoli à Christo ac-
ceperunt, vos ab illis? Quomodo Missam priuatam introduxistis, quam Apostoli nunquam habuerunt? Sic,
sic vos excutere possemus Hardinge. Nam de vetere tuo auro quærere superuacaneum esset.
Non enim tu ille es bene nummatus, sed tenax diues, qualem te haberi vis: sed vt in Apocalypsi
Ioannis scriptum est, *Dicis, diues sum, & ditatus, & nullius egeo: & nescis, quod tu es miser, & miserabi-
lis, & pauper, & cæcus, & nudus.**

Esa. 1.
Marc. 4.
Esa. 1.

Apocalyp. 3.

Cicero

Esa. 5.

Ioan. 3.

Neque ij semper latrones sunt, qui latronem spoliant. Sæpe numero fit, vt qui inuaditur &
oppugnatur, latronem ea abiicere cogat quæ per summam iniuriam nactus est. Cicero habet:
Fures earum rerum, quas ceperunt, nomina commutant: quemadmodum hi fures facere solent, qui
Communionem Missam vocant: & Missam Cummunionem: qui publicum priuatam, & priua-
tum publicum appellant: quique vt propheta Esaias loquitur, Bonum malum, & malum bonum:
Lucem tenebras, & tenebras lucem dicunt: atque hac ad fraudem comparata verborum com-
mutatione subnixi, populum miserrimè spoliant, & depeculantur. Denique fur lucis probatio-
nem ferre non potest, quemadmodum tu Hardinge, tuique conturbemales sacrosancti verbi
Dei examinationem fugitis.

Verum quemadmodum adepti estis vestra omnia, & orichalcum pro auro vetere protulistis
facile

facile dici & explicari potest. Neque enim ipsi ea vel à Christo, vel ab Apostolis, vel à quoquam antiquo patre recepta fuisse affirmabitis. Duplicis esset latrocinij, horum vltos vestrorum latrociniorum aures & parentes facere. Cochleus vester confitetur, quemadmodum antè diximus, vestrarum Missarum multitudinem, non à Deo, sed à negligentia & pigritia, & restineto tam in sacer dote, quàm in populo pietatis ardore manasse. Tum ignaris hominibus persuadere cœpistis, satis sibi esse in propinquo federe: Missam vestram sacrificium esse pro ipsorum peccatis propitiatorum: Valere ipsis *ex opere operato*, licet quid sibi vellet nescirent in vestra esse potestate eam ad quoscunque velletis seu viuos, seu mortuos accommodare: ipsam adeo eius celebrationem illis audientibus sua natura fuisse salutarem. Hoc fundamento Cantarias, Monasteria, indulgentias, supererogationes, denique nescio quid, constitulistis. Sic communio sacra ex hominum memoria deleta est: sic Missæ vestræ, extra modum multiplicatæ sunt: sic vos consequuti estis, quod aurum vetus vestrum appellatis. Tum cœpit illa primùm existere dubitatio, vtrum Christus in hostia aliqua constitutus, se ipse videre posset eodem tempore in alia hostia præsentem. Tum miserarum viduarum domos deuorare cœpistis. Cuius rei causa Glossa vestra ipsa de sacerdotibus vestris, qui pro animarum salute Missas faciunt, sic loquitur: *Malus presbyter equiparatur coruo, in nigredine vitiorum, in rancedine vocis, in voracitate oblationum mortuorum, in fetore spiritus, in garrulitate, & in furto.* Huic nundinationi optimè conueniunt Augustini verba: *Si presbyter intercessionem vendit, viduarum munera libenter amplectitur, negociator magis videri potest, quàm Clericus. Nec dicere possumus, Nemo nos inuasores arguit: violentiæ nullus accusat: quasi non interdum maiorem prædam à viduabus blandimenta illiciant, quàm tormenta. Nec interest apud Deum, vtrum vi, an circumuentione quis res alienas occupet.*

Cochleus de sacrificio Missæ.

Rob. Molcot. lib. 4. quest. 3.

2. Quest. 3. Non omnes. In Glossa. De verbis Domini in Euangelio Matth. term. 19.

Hæc ea sunt, quæ ipsi ablata conqueritur Hardingus. Iulius Cæsar ter mille pondo puri auri ex ærario Romæ surripuit, totidémque orichalci aurati pondo reposuit. Lyfander ex sacculo quodam magnam auri vim suffuratus est, futuris in fundo dissolutis (os enim obsignatum fuit) & postea cõfuit diligenter. Verùm Cæsaris orichalcum index lapis prodidit. Lyfandri furtum ex scheda quadam, quæ in sacculo remansit, cognitum est. Quare quicquid ij, in quorum castra Hardingus transfugit, quaque se spoliis spoliatos esse suis acerbissimè conquerunt, nec latrones dici vltio modo volunt, in ecclesiam tanquam in Dei magnum ærarium vel intulerunt, vel inde surripuerunt, syngrapha conuincit, lapis index prodit, regi non potest.

Suetonius in Iulio. Plutarchus in Lyfandro.

In illa sua Lidfordiensi fabula, quæ est omnino par Amphiloichianæ, cum nos iudici præcipitanti comparat, tum Missam suam nocenti reo similem facit. In quo, etsi facile possemus, & verè respondere, nulla nobis opus esse lege, ad eas res abrogandas, quas illi per vim contra ius ac fas inuexerant Missamque suam spõte sua corruisse, & communioni sacrosanctæ vel inuitam cessisse, quemadmodum tenebræ profligantur à luce, & vt Dagon idolum coram arca Dei Israël collapsum est: tamè Hardingus satis nouit in istis Religionis causis nihil vnquam vel temere, vel repentinè, vel inter paucos tentatum esse, sed in ipso publico totius regni concilio, re diu & multùm deliberata, æquè & bona cum venia auditis, quæ obiici, quæ responderi, quæ disputari in vtramque partem poterunt, & ad extremum pronuntiata sententia ex autoritate & consensu omnium huius nobilissimi regni statuum atque ordinum. Non satis sanè consultum duco, nec dignum omnino qui sedem habeat in Anglia, quisquis illius summæ ac splendidissimæ curiæ dignitatem atque amplitudinem cū lege conferat Lidfordiensi,

1. Samuel 5.

Longum autem esset commemorare cuiusmodi legibus Hardingi collegæ vsi fuerint, quando in loco superiori sederent. Demortuorum cadauera è sepulchris effoderunt, & solenni ceremonia iudicauerunt atque condemnarunt. Sanctus ille Romanus, instar præcocis illius Lidfordiensi iudicis patrem reuerèdissimum D. Cranmerum Cantuariensem Archiepiscopum Romæ in vmbatili quodam & personato ludo combussit, priusquam eum vel vidisset, vel loquentem audiisset: cum interim Oxonij in ipsum quæstionem haberent, & cremandum postea iudicarent. Hominem innocentem, qui nullam legem violarat, primùm comprehenderunt, & in custodiam tradiderunt: post legem, qua eum condemnare possent, excogitarunt. Perinde Christum Cyrillus à Iudæis tractatum fuisse scribit: *Primùm ligant: deinde causas in eum querunt.* Atque vt alias illorum innumeras taceam importunitates, & incredibiles fraudes, primùm Missas suas in omnes regni partes dissiparunt, & inuitis obrulerunt contra legem: deinde legem constituerunt: postremò, anno subsequente disputationem solennem Oxonij indixerunt, & habuerunt, vt legis illius æquitatem explorarent. Hęc quidem ratio non admodum dissimilis legi Lidfordiensi videatur. Ordo enim naturæ postulabat vt primùm disputaretur, deinde lex promulgaretur, postremò, si quid in eam à populo peccatum esset, vindicaretur. Verùm Tertullianus hebet: *Heretici ex conscientia infirmitatis suæ nihil vnquam tractant ordinariè.*

Cyillus in Ioan. lib. 12. ca. 45.

Tertul. de resurrectione carnalis.

Hardingus 4. Sectio.

Iam verò quod ad numerum, iterationemque Missarum attinet, primùm luculenta vetustatis auctoritate duarum in vno templo eadem die celebrationem Missarum confirmare licet. Eloquentis ille, sanctusque pater Leo primus ad Dioscorum Alexandrinum Episcopum sic scribit: Volumus quoque illud custodiri, vt cum solènior Festiuitas conuentum populi numerosioris indixerit, & ad eam tanta multitudo conuenit, quæ recipi Basilica simul vna non possit, Sacrificij oblatio indubitanter iteretur: ne

a Falsum: Hæc que duæ Missæ, duæ sunt communiones.

Basilica impleta.

a Falsum: in eo enim Concilio nullus est huiusmodi canon. b Hæc nempe deuotio fuit, vt totus populus Communionem simul sumeret, quod priuatæ Missæ aduerfatur.

c Ad communionem.

Populus sacrificium offert. Cæcus commensarius textui contrarius.

iis tantum admittis ad hanc deuotionem, qui primi aduenerint, videatur ij qui postmodum confluerint, non recepti. Cum plenum pietatis atque rationis sit, vt quoties Basilicam, in qua agitur, presentia noue plebis impleuerit, toties sacrificium subsequens offeratur.

Ab isto patre, quem magnum illud generale Calchedonense Concilium, summum Ecclesiæ Christi gubernatorem agnouit, & Episcopi vniuersalis titulo decorauit, sancitum est, vt sicubi vna Ecclesia totam multitudinem simul recipere commode non posset, eorum, qui post primos venissent, deuotioni satisfaceret, Missam iterando. Atque ne quis fortè dubitaret, an ita fieri liceret, quandoquidem de eo tum aliqui dubitabant, vt nunc etiam reperiuntur, quibus istuc dubium videatur: quò omnem dubitationem tollat disertè ait: Sacrificij oblatio indubitanter iteretur, hoc est, Missa iterum celebretur, sine omni scrupulo, hesitatione, ac dubitatione. In illa autem epistola duas ostendit grauissimas causas, ob quas plures vna Missa in vno templo celebrari possint in die vna. Prima, ne qui serius aliquanto venissent, non recepti viderentur: altera, ne quedam pars populi sue deuotionis fructu priuaretur, quemadmodum ipse ait. Neceffe est autem, vt quædam pars populi sua deuotione priuetur, si vnus tantum Missæ more seruato, sacrificium offerre non possint, nisi qui prima diei parte conuenerint. Neque verò repelli populus debet, quem Deus elegit, aut dissipari, quem Dominus collegit, aut deuotione sua fraudari, subrahendo ei missam, sed magis ad eam excitari deuota sua presentia in eiusdem celebratione, in qua Mors, & Passio Domini nostri oculis nostris ad vinum representatur: idem ipsum nempe corpus, quod in cruce mortuum est, ab illis per ministerium sacerdotis oblatum patri, in mysterio, sed tamè verè, non vt noua sit redemptio, sed in commemorationem peractæ antea redemptionis.

Ex hoc testimonio intelligimus, licitum fuisse intra sexcentos annos à Christo (nam Leo vixit circiter annum Domini 450.) duas celebrare in vno templo, atque in vna die Missas: tantum enim certè verbum illud, Iteretur, innuat est neceffe: sique plures, ita postulante occasione, fuerint, vocabulum optimè conuenerit.

Quare pio huius sanctissimi Episcopi decreto, consuetudo illa vnâ tantum Missam vna die celebrandi sublata fuit, cautumque est, vt si populi essent duo separati ad Ecclesiam conuentus, duæ conficerentur separate Missæ, quò hæc duo incommoda cauerentur, ne aut qui postmodum venissent, non recepti, sed potius reiecti, tanquam homines excommunicati, viderentur, aut populi pars quedam deuotionis sue fructum amitteret. Vnde sic concludo: Causis positis effecta consequuntur: at periculum illud, ne populus reijci videatur, & deuotione sua priuetur, quæ causæ sunt interanda in vna die Missæ, illa atate quibusdam festis diebus ter, vel etiam quater, aut quinquies accidit, vt existimare licet, & nostris quidè temporibus ita sæpe, aut eo etiam sæpius vsu venit: Quare toties celebrari in die vna, vnoque templo Missa potest.

Fallacia. A non causa vt causa.

In magna Christianorum hominum frequentia, vt in urbibus, alios manè ad Ecclesiam confluere, & spiritualem victimam offerre videmus, quò nimirum Deo antè, quam hominibus in negotijs suis secularibus seruiant: non omnes autem possunt tam diluculo venire. Alij suis opportunis temporibus conueniunt, quidam sexta, quidam septima, quidam octaua, quidam nona, decimæue hora. Si qui legitimis impediti occasionibus, primis horis adesse non possent, postea venientes à sacerdote istiusmodi duris verbis excipientur. Aut ad has illasue horas præsto adesse, aut nullam Missam percipientis: nonne iuxta illud Leonis dictum reiecti, & deuotione sua priuati videbuntur? Non omnes deuoti homines circum D. Pauli templum habitantes ad matutinam seu Cursoriam Missam accedere possunt manè hora quarta, aut quinta, nec omnino ad solennem, & summam Missam. Num ij omnes, quando dies sunt agendi vel publicum Concilium celebratur maxima hominum frequentia, spirituali illa consolatione priuabuntur? Quod si acciderit, nonne & reiecti, & à sua deuotione repulsi videbuntur: Quod ne contingat, Leo non modo duas, sed tres aut quatuor aut plures etiã Missas in die celebrari iubet: sic enim ipsius verba habent. Cum plenum pietatis atque rationis sit, vt quoties Basilicam, in qua agitur, presentia nouæ plebis impleuerit, toties sacrificium subsequens offeratur. Hic disertè vult Missam toties peragi, quoties nouus sit conuentus deuotæ plebis, idque propter hæc grauissimas causas, ne populi pars quedam non recipi, neue deuotione fraudari videretur.

Episcopus Sarisburiensis.

Demiror sanè, qua fronte potuerit Hardingus hunc sanctissimum patrem tam inconsideratè in hac causa vsurpare. Optimè enim nouit, neque ignorare, quippe doctus, vlllo modo potest, Leonem cum alijs, tum in hoc loco imprimis manifestum contra Missam testimonium dicere. Sicut autem alchimistæ cuiusuis metalli in aurum mutandi scientiam profitentur: sic isti facultatè quædam adepti esse videntur res cunctas transsubstantiandi, atque in Missam suâ conuertendi. Ex Augustino atque Hieronymo, qui non ita multum antè vixerunt, quàm Leo, manifestò constat, Romæ, cuius ciuitatis Leo Episcopus extitit, tunc temporis totam plebem, singulis diebus communionem percepisse: quam Leo Missam vocat, verbo Latino, quod tum in Ecclesia Latina vsurpatum esse cœpir. Qua in Ecclesia, prout Græcis etiam Asiaticisque Ecclesijs in more positum fuit, vna tantum Missa, seu communio in die celebrabatur, nisi quando tanta esset communicantium multitudo, vt aliter facere necessarium esset. Atque hoc institutum Ecclesiarum ad ætatem Papæ Deus dedit, qui vixit anno Domini sexcentesimo decimo durauit, quemadmodum in proxima huius articuli sectione apparebit.

August. de verbis Domini secundum Lucam. Sermo. 28. Hierony. in Apologia aduersus Iouinian. August. de bono perfectionis, lib. 7. cap. 4.

Equidem in hisce Leonis Papæ verbis, nullum neque priuatæ Missæ, neque simplicis communionis, neque diuerforum altarium, neque plurium sacerdotum, quàm vnus in vna Ecclesia vestigium ostenditur. Et quanquam hæc verba eiusmodi sunt, vt per se satis dilucida esse videantur,

tamen

tamen ex aliorum collatione, considerationeque locorum cognitam magis, & exploratam habere Leonis sententiam licebit. In Concilio Agathensi, quod Cœlestino primo Papa habitum est, circiter Annum Domini 440. decretum fuit hoc modo: *In Paschate, Natali Domini, Epiphania, Ascensione, Pentecoste, Natali S. Ioannis Baptista, & si qui maximi dies in Festiuitatibus habentur, non nisi in ciuitatibus, aut Parochiis Missas teneant.* Perinde etiam in Aruernensi Concilio sancitum fuit, *Ut Presbyteri in villulis habitantes, & cives omnes natu maiores in præcipuis festiuitatibus nullatenus alibi, nisi cum Episcopo suo in ciuitate diuina mysteria celebrarent.* In illis autem solennioribus diebus, tanta sæpenumero fuit hominum frequentia, vt ipsum templum totam continere non posset multitudinem.

Concil. Agath.
can. 21. anno
440.

Concil. Arner.
ca. 14. anno.
557.

Quapropter institutum cautumque fuit, valde quidem rationi & humanitati conuenienter, quò nulla pars populi à factis mysteriis repelleretur, vt omnis cœtus per partes accederet, eo modo quo commodè recipi Ecclesia posset, vtque, si huiusmodi aliqua postuleret occasio, tum sacerdoti fas esset Communionem bis, aut sæpius in die administrare. Atque vt nos testimoniorum, quibus vtitur Hardingus, numerum augeamus, Augustinus Communionem bis ætate sua quibusdam in locis, simili occasione procuratam fuisse scribit. Sic habet: *In quibusdam locis, ubi maior, & frequentior est Populus Dei, Quinta Sabbati hebdomada vltima Quadragesima bis offertur, & mane, & ad vesperam: alius autem in locis ad finem tantum Diei mos est offerri.* Neque verò inficiari potest Hardingus hæc Augustinum de Communione, non de Missa loquutum esse. Hoc etiam est, quod Gregorius sacram communionem in Natali Domini tribus separatis vicibus obierit. Itaque cum populi cœtus frequentior esset, Missa seu Communio ea die bis, aut ter, aut amplius celebrari solebat: non quò populus Missam audiret, quemadmodum Hardingus malitiosè fingit, sed quò tota multitudo communicaret. Quæ res cum hac recentiore ætate quorsum introducta esset propter desuetudinem homines ignorarent, eam ad quoddam imaginarium, nugatoriumque mysterium retulerunt, vt prima nempe Missa ignorantiam ante legem significaret: secunda tempus illud sub lege: tertia tempus gratiæ.

August. Epist.
118. ad Ianuarium.

Greg. in euang.
hom. 8.

De Confe. dist.
1. Noctæ sancta.

Habes itaque Christiane lector, certissimam huiusce doctissimi patris sententiam, cum clara historia circumstantiæque temporum illorum, id quod ex duobus illis Conciliis Aruernensi, & Agathensi apparet tum etiam disertissimis Augustini, & Gregorij testimoniis comprobata.

Iam itaque videamus quos hîc commentarios, & quas coniecturas atque suspiciones excogitarit Hardingus, vt sacrosanctam Communionem in suam commutaret priuatam putidissimam Missam. Primum ait: *Magnum illud & Oecumenicum Calchedonense Concilium Leonis huic, Romano sum Pontifici, vniuersalis Episcopi titulum obtulit: Quod & à causa alienū est, & summe falsitatis merito suspectum.* Cum enim illud Concilium integrum atque absolutum extet, nullus in eo tamen vel Canon, vel Titulus huiusmodi reperitur: Vnus Gregorius hoc scriptum reliquit, qui tamen etiam addit, Leonem adduci nunquam potuisse, vt se Episcopum vniuersalem appellari permitteret, eumque titulum *Superbum, Arrogantem, Antichristianum* vocat. Quod Leo scribit, *Qui postmodum confluxerint, non recepti videantur*, de communionem intelligit, non vt somniat Hardingus, de Missa. In quo etiam atque etiam notanda sunt obiter hæc Leonis verba: *Sacrificium offerre nō possunt.* In his verbis sacrificium illud, quod tantopere iactat Hardingus, non minùs à populo, quàm à sacerdote offerri clarissimè docet.

Superbum arrogans.
Antichristianum.

Quod autem præterea animaduertit Hardingus, verbū hoc, *Iteretur*, non minùs tribus, aut quatuor, aut pluribus Missis quadrare, quàm duabus, istuc quidem nemo negat: animaduertendum tamen etiam illud fuit hoc ipsum verbum, *Iteretur*, de vno eodemque sacerdote, nō de alio quoquam esse necessariò intelligendum. Si enim altera Communio ab alio fuerit, non ab eodè celebrata sacerdote, iterata rectè dici non potest. Huc etiam accedit, quod idem ipsum vocabulum euincat, eandem communionem, cum huiusmodi occasio postuleret, successione quadam fuisse celebratam: non duas Missas, aut tres, aut quatuor, aut sex, aut decem simul omnes factas, vti nunc Ecclesiæ Romanæ mos obtinet.

Iteretur.

Hinc Hardingus nobis syllogisimum hunc dialecticè conclusum proponit? *Causa que Leonem commouit, vt hanc rationem institueret, ea fuit, quò tota plebs deuota Missam audiret: credibile autem est plebem diuersis temporibus ad Ecclesiam confluxisse, alios maturius, alios serius; non pariter omnes: Ergo verisimile est, quò plebs deuotioni satisfactum esse posset, varias fuisse in die celebratas Missas.* Credibile verò multò magis est, Hardingum huius argumenti partes ac probabilitatem nunquam expendisse. Primò enim *Maiores* manifestò falsa est, ducta *A non causa, vt causa.* Non enim ea fuit causa, quæ Leonem induxit, quò nimirum populus Missam audiret, vt iam ostendimus, sed quò sanctam perciperet Communionem.

Minor autem, etsi quadam ex parte videri vera possit, prorsus tamen à Leonis sententia discrepat. Non enim Leo de vno homine, vel duobus, vel de vltata cuiusque diei ratione meminit, sed de solennioribus, celebrioribusque feriis, deque tanta hominum frequentia, quanta Basilicam totam complere posset. Perspicua eius verba sunt: *Cum solennior festiuitas conuentum populi numerosioris indixerit: Deinde, Quoties Basilicam presentia noue plebis implenerit.* Itaq; quod Hardingus acri studio cõrendit Leonem tam singularem habuisse rationem vel tēporis illius, quo publica iudicia Londini exercentur, vel populi Paulinam Ecclesiam circumfusi, vel Missæ Curforiæ audiendæ, in eo ineptè ac pueriliter nugatur: quemadmodum etiam in eo facit, quod addit, *Populus spiritali con-*

solatione primabitur. Etenim quam (quæso) consolationem percipere populus possit, cum nihil vel videat, vel audiat, vel intelligat, vel cognoscat, vel discat: sed aliter modò quasi attonitus, sensibùsque suis orbatus omnibus? Deponat aliquando facum Hardingus, atque ingenuè ostendat, quibus tandem modis ac rationibus populus in Missa, hanc, cuius meminit spirituales consolationem assequi possit. Si vera & cognita loqui vellet, quod quidem rarò facit, cæcitatem magis spirituales quandam nominaret.

Quòd autem suum illud, *Toties, Quoties*, vrget, eoque Missarum immensam vim extruere atque fundare conatur, si ipsam omnem verborum comprehensionem attentè considerasset, & suam impse leuitatem melius animaduertisset, & minorem fallendi populi occasionem inuenisset. Non enim ita loquitur Leo, vt eum loquentem facit Hardingus, *Quotiescunque plebs ad Ecclesiam confluerit*: sed quemadmodum iam diximus, *Quoties Basilicam noua plebis presentia impleuerit.* Cùm occasio huiusmodi tulisset, repetere communionem fas erat, non aliàs. His verbis multum de Hardingi *Totquot* detractum est.

Ad extremum sic concludit, vt non modò Leoni suo, sed ipsi etiam vtitato Ecclesiæ suæ instituto ac mori contradicat: *Posse nimirum vnum sacerdotem* (nam de vno loquitur, non de multis Leo) *Missam indubitanter iterare, quoties populi conuentus fuerit.* Nunc enim vni sacerdoti satis esse iudicatur, si vel vnam in die Missam celebrarit. Sic nempe Alexander Papa decreuit: *Sufficit sacerdoti vnam Missam in vno die celebrare*: nisi fortè magnæ necessitatis causa, quam (vt antea commemoratum est,) Glossa rectè exponit, *Causa honestatis, vel vtilitatis*: exempli gratia, si qua nobilis persona ad Ecclesiam præter expectationem aduenerit. Similiter Consilium Salegunstadiense disertè vetuit, ne quisquam sacerdos sibi assumeret, vt plures, quàm tres Missas, in vno die celebraret, vnam ordinariam præsentis diei debitam: alteram pro defunctis: tertiam, honoratæ alicui personæ gratificandæ causa. Atque hoc etiam illud Hardingi, *Totquot*, non nihil restringit. In istis cautionibus, nulla deuotionis popularis ratio habetur: sed plebs contra nouum Hardingi canonem spirituali sua consolatione planè destituitur. Atque hoc est, quod Papa Clemens septimus, fratrem quendam Stuppinum flagellis nudum cædi per plateas iusserit, quòd is satisfaciendæ populi deuotionis causa, quinque, aut sex, aut plures Missas in vna die celebrasset. Vides itaque Lector optime, & partes & momenta syllogismi Hardingiani. *Maior* falsæ est: *Minor* longè à sententia Leonis aliena: Conclusio sibi ipsi contraria.

Sic quidem existimo, si tum legitimum fuisset habitum tot confitere Missas angulares, quot exinde in Ecclesia Romana fuerunt vsurpatæ, & Dioscoro Leonis hac de re sciscitari sententiam & Leoni hoc institutum sancire fuisset superuacaneum.

Hardingus. 5. Sectio.

QUARE, qui Missarum in vna Ecclesia, & in die vno celebratarum iterationem reprehendunt, ij huius præstantissimi patris iudicio, populum fidelem & contumeliose reiciunt, & deuotione sua spoliant. Quis vero Missam, quæ est externum & perpetuum noui Testamenti sacrificium, vt a scriptura testatur, funditus abrogant, ij non alij, sunt, quàm Antichristi præcursores.

Episcopus Sarisburiensis.

AD superiorem huiusce rationis partem iam antè responsum est: quod autem ad secundam attinet, si qui horrenda Missæ vitia correxerunt, Antichristi sunt prænuntij, quales tandè eos esse iudicabimus, qui prudentes & scientes ea omnia & inuenerunt, & constituerunt flagitia? Qui populo Dei non modo sacram communionem, sed etiam perceptionem, suauitatem consolationem eripuerunt? Qui Dei filios pane vitæ spoliarunt, eosque confusionis pane, id est, ignorantia, superstitione, idololatria pauerunt? Qui Christi sanctissima mysteria truncharunt, & adulterarunt, Dominique castra nefariè polluerunt? Quique cum hæc tam indigna atque improba facinora perpetrarint, non tamen erubescunt ea defendere, atque propugnare? Quid de eis Dei populus sentiat: Et cuius tandem ij sunt prænuntij? Gerardus Lorichius Hardingi magnus astipulator habet: *Missæ priuata, quæ absente populo Catholico fiunt, abominatio versus, quàm Oblatio, dicenda sunt.* Augustinus etiam habet: *Si Ioannes ita diceret, Si quis peccauerit, me habetis Mediatorem apud Patrem, & ego exoro pro peccatis vestris, Quis eum ferret honorum, & fidelium Christianorum? Quis sicut Apostolum Christi, & non sicut Antichristum intueretur?*

Hardingus. 6. Sectio.

VT hic aliquid amplius in huius articuli confirmatione adiungam si Missarum iteratio in vno templo & vno die prorsus illicita fuisset, patres Concilij Antisiodorensis non decreuissent, ne liceret duas Missas super vno altari in vna die celebrare: neque presbytero fas esset in quo altari Episcopus Missam fecisset, illa die in eodem Missam facere. Præterquam enim quod ipsa prohibitio præsupponit, rem illam quæ prohibetur, antè fuisse vsurpatam (nam alioqui superuacaneum esset prohibuisse, atque hinc constat antequam illud perlatum esset decretum, plures Missas in eodem altari vna die celebratas fuisse) huius decreti argumentum præclare ostendit, ipsa Concilij huius autoritate tum licuisse, plures in eadem Ecclesia in die vno celebrare Missas. Hæc enim Concilij prohibitio generalis non est, sed particularis, ad certum quendam Ecclesiæ locum restricta, In vno Altario, quod nullo modo generaliore latiorémue materiam, quàm se includit, quasi neque in alio villo eiusdem Ecclesiæ altario, eadem die Missas celebrare liceret: sed ne-

Non licet super vno altario in vna die duas Missas celebrare: nec in altario vbi Episcopus Missas dixit, presbyter illa die Missas dicat. Concil. Antisiodoren. ca. 10. Anno Domini 613.

De consec. dist. 1. Sufficit. De celebr. Missæ. Consultuisti. In Glossa. Concil. Salegunsta. cap. 5.

Hardingi syllogismus.

a Falsum: honesti pudoris expers: nouitenim Hardingus nullâ in totis scripturis Missæ huiusmodi tributam esse commendationem.

Gerardus Lorichius de Missa pub. prorogan. lib. 3. August. contra Parmenianum lib. 2. cap. 8.

Suam Hardingus coniecturam extra fines constitutos ponit. Habitum est enim hoc Concil. Anno Domini 613.

cesse est, ut cum hac vnica causa prohibeatur, licentiam arguat in reliquis eiusdem generis, & subiecti, quæ illa prohibitione disertis verbis non continentur. Itaque non licet ratione concludere ad hunc modum. Veritū est plures Missas in vna ara in die celebrare: Ergo veritū est, plures omnino Missas in vna Ecclesia in die celebrare super diuersis aris: sed contra sequitur: Ergo multas super altaribus diuersis in die vna Missas celebrare licet. Sic etiā, Non licet illa die Missam celebrare in altari, in quo Episcopus celebravit: Ergo in alio altari licet. Nam alioqui lex generatim prohibuisset, ne Missa omnino celebraretur in ea ecclesia, in qua Episcopus illa die celebrasset. Tum enim & illo altari & omnibus simul altaribus interdictum fuisset. Vno autem prohibito altari, cæteris tribus vtendi lex potestatem tribuit.

Atque hoc genus argumentandi, quod legem, quæ vnum aliquid prohibet nominatim, reliquum, cuius nulla habetur in prohibitione mentio, affirmare concludit, iuris periti suis principiis contra Iuellum defendent, quibuscum ille non potest iusto sacramento de hac re contendere. Illi enim statuunt. Edictum prohibitorium, in huiusmodi rebus, quæ non sunt omnino sua natura illicitæ, quadam prohibendo, cætera permittere, quæ specialiter non prohibentur. Ideoque omnes testimonium dicere possunt, qui specialiter non prohibentur: omnes procuratores suos, qui pro illis in iudicio respondeant, constituere possunt, nisi qui speciali exceptione prohibentur: quemadmodum prohibitoria sunt de procuratoribus & testibus edicta. Quod etiam Lex Iulia vetat mulierem adulterij damnatam testimonium in iudicio dicere, ex eo ius civile concludit, mulieres posse in iudicio testimonium dicere.

Præterea affirmant, exceptionem specialem, confirmare regulam generalem, & efficere vt cætera ea, quæ non excipiuntur, certiora, stabilioraque sint, & in sensu exceptioni contrario valeant.

Episcopus Sarisburiensis.

Quæ hîc tam multis ab Hardingo differuntur, omnia concedi nullo causæ præiudicio possunt. Hoc enim Concilium habitum est Antisiodori, quemadmodum Hardingus ipse in margine indicauit, anno Domini sexcentesimo decimotertio: atque proinde neque illius causam meliorem, nec nostram deteriore facit, quippe quod extra illum sexcentorum annorum ambitum constituatur. Qui autem illius Concilij acta euoluere voluerit, facilè permultos inanes & horrendos abusus, & vt Concilij verbis vtatur, *Inestas consuetudines* illo tempore in Ecclesiam inuasisse perspexerit: quales nimirum hæc sunt, *Strenæ diabolica: vota superstiosa: ad arbores satinas aut ad fontes precari, quemadmodum Pagani solebant: in diuino sacrificio mulsum offerre: mortuis Eucharistiam tradere*, atque huiusmodi alia. Quod autem vnà cum his, cæterisque consimilibus flagitiis Missarum quoque iteratio, eo primùm tempore, nec antè cœperit, ex ipso adeo Pontificali manifestum esse possit, in vita Papæ Deus dedit, vbi sic habetur: *Deus dedit constituit secundum Missam in Clero.* Petrus autem Vrbeuetanus in suis in eum locum scholiis scribit: *Quia tunc ad instar Græcorum, non cantabatur in vna Ecclesia, nisi forsitan vna Missa, quod magis adificabat secundum antiquos.* Similiter Thomas Valdensis habet: *Græci adhuc vnicam tantum Missam in die celebrant:* Sic etiam Franciscus frater ad suos fratres scribit: *Moneo & exhortor vos in Domino, vt in locis, in quibus morantur fratres, vna tantum celebretur Missa in die, secundum formam sanctæ Romanæ Ecclesiæ.* Ita Mediolanensis Ecclesiæ morem ætate sua Ambrosius exponit: *Omni hebdomada offerendum est: etiam si non quotidie peregrinis: incolis tamen vel bis in hebdomada* Ambrosius communionem suo tempore semel, aut bis in hebdomada, aut maximùm in die semel, si occasio grauior oblata esset, non autem vices, aut trices in die administratam fuisse testatur.

Quod autem Hardingus suam Missarum multitudinem ex eo maximè comprobare videtur, quod in hoc Antisiodorensi Concilio diuersorum reperitur altarum mentio, monendus mihi est, ante illud Concilium nullum extare altarum eiusmodi frequentationem atque incrementum. Vnum altare toti Ecclesiæ sufficere putabatur, idque in medio Ecclesiæ constituebatur, vt ex omni parte à plebe circumfusa adiri posset. Sic Eusebius scribit: *Absoluto templo, & altari in medio constituto.* Augustinus etiam habet: *Mensa Domini est illa in medio constituta.* Eodem modo in Constantinopolitano Concilio habetur: *Tempore Diptychorum cucurrit omnis multitudo cum magno silentio circum Altare, & audiebant.* Si litigandi occasionem arripere Hardingus ex eo voluerit: quod vnus tantum altaris nulla adhuc fuerit mentio, ideoque esse plura quàm vnum potuisse contenderit, rogandus nobis est, vt illum Eusebij locum à me citatum cõsulat, in quo hæc sunt: *Augustum & magnū & vicinū altare.* Sic Ignatius habet: *vnū est altare toti Ecclesiæ.* Sic Chrysostomus: *Baptismus vnus est, & mensa vna.* Sic etiā Gentianus Heruettus Ecclesiæ Græcæ rationem, quam hodie obtinet, commemorans sic habet: *In Græcorum templis vnum tantum est altare, idque in medio choro, aut presbyterio.* Chorus autem in medio cœru constitutus fuit. Ex his itaque constat, nullam posse Missarum iterationem, multiplicationemque euinci ante illud Concilium Antisiodorensis, quod quando primorum sexcentorū annorum cancellis minimè circumscribitur ad illius rationes nihil confert.

Illam autem principia iuris, quæ instar cuiusdam accessionis, fuerunt introducta, facilè possunt tutòque dari. Fateor enim legem eam, quæ speciatim aliquid prohibet, generatim permittere quicquid non est disertè prohibitum. Facilè inquam concedi istuc potest: vulgò in scholis appellatur *Argumentum à contrario sensu.* Quanquā hæc regula, quæ vsque adeo generalis est, exceptiones forsitan aliquas admiserit, si nō in iure, at certè in Theologicis quibusdā causis. Vt exempla proferamus, Dominus ait, *Non fornicaberis fratri tuo: nulla sit meretrix in filiabus Israel: Non accipies in matrimonio sororē vxoris tuæ quousque vxor tua vixerit. Nō cõmites adulteriū.* D. Paulus ait, *Ne sitis inebriati vino.*

In genere permissorū, omnia intelliguntur permissa, quæ specialiter nō reperiuntur prohibita. Lex Iulia de testibus. Exceptio cõfirmat regulam in non exceptis.

Canon. 1.
Can. 3.
Can. 8.
Mellium vel
Mulsum.
Can. 12.

In tomo 2.
Concil. in vita.
Deus dedit.
Anno 614.
Petrus Vrbeuetanus.
Thomas Valdensis lib. 6. cap. 34.
Franciscus in epist. ad fratres.
Ambros. 1. Tim. cap. 2.

Ignatius ad Philadelphien. Eusebius lib. 10. cap. 4. In Encraiis. August. de verbis Domini secundum Ioan. sermo. 47. Concil. Constantin. 5. Actio 1. Euseb. lib. 10. cap. 4. Ignatius ad Philadelphien. Chrysost. in 2. Cori. Hom. 18. Gentianus. Heruettus.

Deut. 23.
Ibidem.
Leuit. 18.
Exod. 20.
Ephes. 5.

Ex istis specialibus exceptionibus, si modò vera sit Hardingi regula atque principium, sic concludere licebit. Ista nominatim prohibentur: quicquid autem non excipitur, tanquam illegitimum, in huiusmodi rebus, quæ nominatim prohibètur, permittitur vt legitimum. Ergo ex còtrario sensu, legitimum est, & fœnerari peregrino, & meretrice vti, modò non sit de filiabus Israel, & fororiam ducere, si vxor mortua fuerit: & stuprare virginem. Non enim stuprum, sed tâtum adulterium prohibitum fuit: & xytho aut ceruisia inebriari, quandoquidem vinum duntaxat excipitur, Quid ita verò? Hardingi enim còstet necesse est principium, Generaliter permitti ea omnia, tanquam legitima, quæ specialiter non vetantur. Non eò hæc à me dicuntur, quò iuris hoc principium improbem, sed quò doceam leges generales, aliquando in quibusdam rebus non simpliciter esse intelligendas.

Hardingus. 7. Sectio.

Verùm non abducam Iuellum tam longè ad ius inquirendum, ab eo studio, quod profiterur. Non enim reuera opus est ius consulere de iis rebus, in quibus Ecclesia secundum nos iudicauit, nisi quòd aduersarij iudicem post latam sententiam recusant. Quod si initio tum, cum per legem liceret, fecissent, & ingenue se Christianos (quemadmodum nonnullos credere suspicor) aut saltem de Christi foro esse in Ecclesia Catholica negassent, de istis rebus iam dudum à nobis decertari fuisset desitum. Nos interim Dei veritatem, in Ecclesia sua, quietè amplexi fuissimus, dum isti alium iudicem quærerent, qualem ipsi appeterent, & somniarent: quemadmodum Turcæ, & Infideles faciunt.

Episcopus Sarisburiensis.

Mltò aptiùs ad suam causam faceret Hardingus, si in harum rerum defensione Theologiam potius, quàm ius consulere vellet. Quanquam in hoc causæ suæ languidissimo statu, & periculosa ac pene desperata valetudine, consultiùs facere videretur, si ambas hæc artes mitteret, & se ad medicinam conferret.

Hic autem denuò æstu quodam intolerabili inflammatus efferuescentem immodicè suam inconsideratamque bilem euomit, & se fidei suæ catholicam rationem omnibus probaturum esse confidit, si nos Turcis atque infidelibus conferat. Quanquam hac in causa non est necesse longam expromere defensionem. Etenim (Dei sacratissimum nomen æternis laudibus afficiatur) omnium nunc mentibus conscientisq; clarum & illustre est, nos tum vita, tum doctrina ipsum illud Christi Iesu Euangelium profiteri, quod Hardingi contubernales, iam diu & afflixerunt, & tanquam hæreticum combusserunt.

Iudicem verò nec antè, nec post sententiã recusamus, eum modò, vt harum rerum minimè idoneum iudicem repudiamus, atque deprecamur, qui madata ac dogmata hominum proponit, quique ipsum terrarum orbem impurissimo Scribarum, Phariseorumque fermento infecit: atque ad Christum vnicum omnium iudicum iudicem prouocamus, cui nos auscultare Deus pater diserte iussit. *Ipsam audite: vnus est magister noster Christus.*

Ecclesiæ autem decreta diuersa sunt, discrepantia sunt, incerta sunt, ideòque interdum falsa sunt: ac proinde non semper in iudicio valere necessariò debent. Græcorum Ecclesia nunquam habuit priuatam Missam, sed tantùm Communionem: Ecclesia Latina sacram communionem penitus abrogauit, præterquam in vno duntaxat anni tempore, in quo etiam, non nisi nefariis vitiis, & manifesto, vt Gelasius loquitur, sacrilegio contaminatam adhibet, aliàs semper priuata Missa vtitur. Eadem Ecclesia Latinorum per sexcentos annos, & plus eo ab initio, vnicam tantùm Communionem seu vt loqui Hardingus solet, Missam vnicam in die vna celebrare consuevit, nisi quando tanta esset hominum frequètia & concursus, vt iterari eam sæpiùs necesse esset: Ecclesia autem Latina hæc nostra in quouis templi angulo altaria excitauit, atque iccirco nunc angularibus Missis abundat. In vetere Ecclesia Latinorum non licuit communionem iterare, nisi cum hominibus plenum esset templum: in noua Hardingi Latina Ecclesia plures aliquando peraguntur simul Missæ, quàm vel homines adsunt de plebe, qui eas spectent. Itaque Latinæ Ecclesiæ iudicium à Græca discrepat: & noua etiam Latina Ecclesia diuersum à vetere sentit. Noua autem Latinorum Ecclesiam Bernardus ad hunc modum luget ac deplorat: *Nunc ipsi Christum persequuntur, qui ab eo Christiani dicuntur. Amici tui Deus, & proximi tui aduersus te appropinquauerunt & steterunt. Coniurasse videtur contra te vniuersitas populi Christiani à minimo vsque ad maximum. A planta pedis vsque ad verticem non est sanitas villa. Egressa est iniquitas à senioribus iudicibus vicariis tuis, qui videntur regere populum tuum. Arcem Sion occupauerunt, apprehenderunt munitiones, & vniuersam deinceps liberè & potestatiue tradiderunt incendio ciuitatem.* Alibi etiam habet: *Nihil nunc superest, nisi vt Antichristus homo ille peccati, filius perditionis reueletur.* Cum itaque horum iudicum sententiæ sint sæpenumerò incertæ ac dubiæ, ne cum Bernardo dicam, impiæ & nefariæ, æquiore iure sic Hardingo respondere licet, quemadmodum olim Maximino hæretico respondisse Augustinus legitur: *Nec ego Nicenam Synodum tibi, nec tu mihi Ariminensem debes, tanquam præiudicaturus obicere: Nec ego huius auctoritate, nec tu illius teneris. Scripturarum auctoritatibus, non quorumcumque propriis, sed quæ vtriusque sint communes, res cum re, causa cum causa, ratio cum ratione decertet.* Perinde etiam ad Cresconium hæreticum scripsit: *Non debet se Ecclesia Christo praponere, &c. Cum ille semper veraciter iudicet: Ecclesiastici autem Iudices, sicut homines, plerumque fallantur.* Quamobrem nos ab Ecclesia ad Christum prouocamus: à reo ad iudicem: ab Ecclesia deformata ad Ecclesiam reformatam:

ab Ec-

Matth. 15.
Matth. 23.
Matth. 16.
Matth. 17.
Matth. 23.

D. Bernardus in
cõuersione Pauli.

Bernardus in
Psalm. Qui habitabit. sermo. 6.

August. aduersus
Maximinu.
lib. 3.

Grammaticum.
Cresconium
August. contra
lib. 2. cap. 21.

ab Ecclesia particulari ad Ecclesiam catholicam : à falso ad verum : à nouo ad verus : à dubia, mutabili, incerta, inconsiderata sententia, ad sententiam firmissimam, stabilissimam, certissimam, constantissimam, nullis seculorum atatibus mutabilem.

Hardingus. 8. Sectio.

Iam verò, si Iuellus non ita sit in primorum sexcentorum à Christo annorum approbationem defixus, ut eam Ecclesiam, qua proxima etate consequuta est, condemnet : possumus ei obijcere duodecimum concilium Toletanum, habitum Anno Domini 680. ex quo multas Missas celebratas fuisse in vno templo, in die vna confirmemus. Id enim manifestò constat ex hoc patrum illorum decreto. Relatum est nobis, quosdam de sacerdotibus non tot vicibus Communionis sanctæ gratiam sumere, quot sacrificia in vna die videntur offerre : sed in vno die, si plurima per se Deo offerant sacrificia, in omnibus se oblationibus à Communionem suspendunt, & in sola tantum extrema sacrificij oblatione Communionis sanctæ gratiam sumunt. Quasi non sit toties illis vero & singulari sacrificio participandum, quoties corporis & sanguinis Domini nostri Iesu Christi immolatio facta constiterit. Nam ecce Apostolus dicit: Nonne qui edunt hostias, participes sunt altaris? Certum est, quod hi, qui sacrificantes non edunt, rei sunt Dominici sacramenti. Quicumque ergo sacerdotum deinceps Diuino Altario sacrificium oblaturus accesserit, & se à communionem suspendent, ab ipsa, qua se indecentur priuauit, gratia Cõmunionis anno vno repulsum se nouerit. Nam quale erit illud sacrificiũ, cui nec ipse sacrificans particeps esse cognoscitur? Ergo modis omnibus tenendum est, vt quotiescunque sacrificans corpus & sanguinem Domini nostri Iesu Christi, in Altario immolat, toties perceptio- nis corporis & sanguinis Christi se participem præbeat.

Hic autem per sacrificij & offerendi vocabula, patres quotidianum Ecclesie sacrificium intelligunt, quod Missam appellamus. Et si enim Missa verbum sit antiquum & à patribus saepe usurpatum, sacrificij tamen nomine frequentius utuntur. Neque verò possunt huius sacrificij inimici Canonem hunc de interno cordis humani sacrificio interpretari, sed de eo sacrificio, quod sacerdos ad sanctum altare accedens offert, de sacrificio scilicet corporis & sanguinis Christi Domini in ara oblari (sic enim verba habent) ubi gratiam sacra Communionis sumit, que est participatio corporis & sanguinis Domini. Hoc itaque dato, quod nulla aut probabili interpretatione traduci, aut violenta torqueri in alienam sententiam potest: Optimum hic testimonium habemus, quo Missarum iteratio in vno templo, vnaque die confirmetur. Cum autem illius Concilij patres multas Missas in die vna ac à sacerdote vno factas approbarint, nihil est cur easdem, à diuersis sacerdotibus in die vna celebratas reprehenderent. Si obiecerint aduersarij fieri istuc in locis diuersis potuisse, in quo nostrum de hoc articulo institutum eneruare videantur: respondemus, præterquam quod illi Missas illas sibi probatas esse confitentur, inane ac futile videri, si quis sacerdotes ita ab vno templo ad aliud cursitare solitos fuisse sinxerit, celebrandarum in vna die multarum Missarum gratia. Dubium profectò non est, quin illius Toletani Concilij patres, de multis Missis in loco dièque vno celebratis senserint, quemadmodum. Leo fecit, vt populi ad templum horis diuersis conuenientis, vt nunc videmus etiam solere, deuotioni consuleretur, quò eo modo omnibus satisfactum esset: quod minimè usu venisset, si vna tantum Missa celebrata fuisset.

Missæ verbum nonnunquam in patribus reperitur, sed sensu per pro Communionem capitur.

Episcopus Sarisburiensis.

Nos verò Ecclesiam Dei nullo seculo damnamus, quantumuis maximis deformatâ vitii. Eam Dominus & viti, & agro & pecorum gregi comparat. Vitis etsi populata, dissipatâque fuerit, est tamen vitis Dei Sabaoth. Ager licet vastatus fuerit, herbisue infrugiferis & sponte nascentibus, quasi exundauerit, Domini tamen ager est. Grex quanquam à pastoribus desertus huc atque illuc erret, pereatq; in solitudine, Christi nihilominus grex est. In quo nos summis optimisque causis incitatur ad Dei nomen celebrandum atque laudandum, qui quando ei visum est, operarios emittit, qui & vitem suam erigant atque curent, & agrum colant & purgent, & gregem conquirant atque pascant.

Toletanum autem istuc Concilium, eò tantum ab Hardingo introductum fuisse videtur, quò suam ipse inopiam proderet. Si enim antiquius vllum proferre potuisset Concilium, non fecisset (credo) huius mentionem. Septingentis pene annis à Christo habitum est: quo tempore multa, eaque atrocissima & turpissima vitia in Ecclesiam occultè irreperant, id quod cum aliunde intelligi potest, tum ex hoc ipso exemplo, quò vnus sacerdos, multas tum Missas in die vno celebrare consueuerit, nec ipse tamen communicauerit, contra & Christi sanctionem & Ecclesie etiam decreta, ac instituta. Qua de causa Glossa decreti eã improbissimã consuetudinem vocat, atque hoc ipsum Concilium eos, qui ita faciunt, sacramenti Dominici reos esse affirmat. Itaque & temporis ratione ad calculum reuocata, & rei ipsius turpitudine ac scelere considerato, non opus habet hoc testimonium longiore refutatione.

Fuit hic Hardingo minimè necessarium de sacrificio verba facere. Quanquam vt paucis respondeamus, sacrificium, quod vetusti authores Quotidianum appellant, illud est perpetuum, vnicumque sacrificium, quod Christus semel in cruce fecit, qui in ea sacerdos fuit in æternum secundum ordinem Melchisedech. Qui autem illi sacrificio aliquid defuisse iudicat, atque aliud pro peccatis faciendum esse ab homine sacrificiũ statuit, is crucis Christi, eiusq; sacrificij hostis est, & filiũ Dei pedibus suis proculcat, & testamenti sanguinẽ profanum ducit. Quomodo sacre Cõmunionis mysterium sit ab antiquis patribus sacrificij nomine appellatum, fusè explicabitur in articulo de-

Esa. 1.

De conse. dist. 2. Relatum est. in Glossa.

Hebr. 10.

Philippen. 3. Hebr. 10.

cimo septimo, qui ad eam causam propriè pertinet.

August. in sermonibus de tempore.
Hieron. in Proverb.

Missæ verò neque nomen, neque res ea est vetustate, qua hîc ab Hardingo fingitur. Vsurpato primùm, cœpit circiter quadringentis à Christo annis, atque apud antiquos Latine Ecclesiæ patres rarissimè legitur: apud Augustinum, Hieronymum, Tertullianum, Cyprianum, Arnobium, Lactantium, & illius ætatis alios nunquam reperitur. Chrysofomo, Basilio, Nazianzeno, Gregorio, Nysseno, reliquisque omnibus Græcis authoribus penitus ignotum fuit. Bis legitur in Augustini operibus, & semel in Hieronymo, quanquam certissimum est, eos libros neque ab Augusto, neque ab Hieronymo conscriptos fuisse.

Cyprian. lib. 7. epistolarum.

Gregor. Dialogor. lib. 2. c. 23.

Verùm de nomine non magnopere laboramus, cuius quidem ipsa genuina & vera sententia, contra ac suspicatur Hardingus, Communionem necessariò, non priuatam Missam arguit. *Missæ enim Latinum nomen idem est, quod Missio, hoc est discedendi licentia.* Sic apud Cyprianum legitur *Remissa peccatorum*, pro *Remissio*. Ea autem Ecclesiæ tum consuetudo inualuit, ut qui *Catechumeni*, & *Pœnitentes* dicerentur, quanquam & audire homilias sacras, & vnà cum reliquis preces facere permitterentur, non tamen eis vel Baptismatis administrationi interesse, vel sacra mysteria percipere liceret. Itaque lecto Euangelio homiliæque peracta, Diaconus illis denuntiavit. *Ite, Missa est.* Gregorij etiam ætate exclamare solitus est Diaconus: *Qui non communicat, det locum.* Itaque omnes, qui aut nolent, aut non possent, cum reliquo fratrum cœtu communicare, ij discedere iussi sunt: vnde necessariò efficitur, ut qui remanserunt, omnes communicarint.

Ex eo autem, quòd populus denunciante Diacono discederet, ipsa actio, quæ sacra communio fuit, appellata est *Missæ*: postea cum vel propter populi negligentiam, vel propter sacerdotum auaritiam, tota eiusdem ratio commutata, & res, quæ prius communis fuerat, facta esset priuata, tamen ut in similibus rebus fieri plerunque solet, nomen seruatum est. Exempli causa, vigilæ in epulas conuersæ sunt: altaria, in quibus vituli & capræ immolabantur, in Mensam Dominicam. Sabbatum in diem Dominicam. Rebus tamen ad hunc modum conuersis, nomina nihilominus remanent, & retinentur Vigiliarum, Altarium, Sabbatorum. Quare hîc ut sæpe aliàs, ex dubia nominis ratione fucum Lectori facere voluit Hardingus.

Denique si Toletani Concilij patres idem cum Leone senserint, quemadmodum hîc confidenter affirmatur, tum quidem exiguè admodum hinc iuuatur Hardingus. Nam ex iis, quæ suprâ explicata sunt, clarissimè constat, Leonem de sacra communionem, non de priuata Missa Hardingi loquutum esse.

Hardingus. 9. Sectio.

a Falsum: Hardingus enim suum ipsius librum non intelligit, ut constabit.

SI Concilij huius autoritatè Iuellum cum Ecclesia tanquam inuolatam agnoscere voluerit, tum ista omnia approbet esse necesse, quæ ipse & sacramentarij pro viribus & facultate sua improbare ac deformare conantur. Primum, augustissimum sacrificium *Missæ*, quod patres isti verum & singulare sacrificium nuncupant, sacrificium corporis & sanguinis Domini nostri Iesu Christi, quod sacerdos in cruce offert: Deinde, veritatem, & realem præsentiam corporis & sanguinis Domini in sacrificio oblato: Tum etiam, Altaria, quæ hoc Concilium diuina seu sancta vocat, propter diuinas sanctasque res in illis oblatas, corpus nempe & sanguinem Christi: Præterea a multitudinem *Missarum* in vna die celebratarum: loquuntur enim de multis sacrificijs, hoc est, multis *Missis*: Plurima, inquit, sacrificia: Postremò priuatas *Missas*, hac enim verba, Nec ipse sacrificans, rectè exposita ac perpensa, hoc ipsum euincunt. Cum enim nullum verbum in hoc decreto reperiat, unde appareat, necessarium fuisse, ut populus communicaret, si ipsi sacerdotes in quavis *Missæ* communicassent, nihil fuisset quod reprehendi posset. Sin autem populus communicasset absque Sacerdotibus, tum rationi consentaneum fuisset, ut alio modo exprimeretur hoc decretum. Quare manifestum est, fuisse cum priuatas *Missas*.

Episcopus Sarisburiensis.

DE autoritate, fidèque huius Toletani Concilij nulla quæstio est. Celebratum fuit annis pene septingentis à Christo: neque vllum poterit Hardingus proferre vetustius. Cuius rei æquum prudentemque Lectorem satis fore memorem confido.

Leo ad Dioscorum epi. 81.

1. Quod ad illas quinque animaduersiones attinet, quarum vnica tantum causam nostram attingit, quemadmodum hoc Concilium asserit, sacerdotem offerre sacrificium in altari, seu sacra Mensa, sic etiam Leo ait, quenque hominè fidelem vel plebeium, idem ipsum sacrificium facere. Idem, inquam ipsum, non aliud, & eodem modo, quo à sacerdote immolatur.
2. Quod autem spectat ad realem præsentiam, perinde facere videtur Hardingus, ac pueri nonnunquam solent, qui equites, & signa, & alia monstra in aère videre sibi videntur. Nihil enim hoc aliud est, quam visum quoddam: quandoquidem in Concilio nulla extat huiusmodi vox aut mentio. De altaribus, ià prius responsum est. Priuatæ *Missæ* carumque etiam non exiguæ copiarum, si annorum & temporis habita ratio fuerit, facile & expedite concedi possunt. Neque tamen hucusq; Hardingus septingentorum pene annorum spacio, plures in vno templo, in die vno procuratas *Missas* reperire potuit, quam duas: quantumuis licet in ea re magnum studium, laboremque posuerit.

Anno 680.

At perspicua sunt verba Concilij, *Plurima sacrificia*, ideòque inquit Hardingus, plurimæ *Missæ*. Hinc colligi potest, vel non satis attendere Hardingum, quæ legit, vel non magni æstimare, quid scribat. Sui ipsius libri errorem indicabunt, quatumque sit falsus, ostendēt. Etenim hoc

loco

loco nomen *Plurima*, nō multa, hoc est, nec sex, nec quinque, nec quatuor, nec tria, sed duo tantum significat. Quod ita esse ex ipsa Glossa in decreta intelli potest. Verba sic habent. *Nota hic, plurima dici de duobus. Quia plura non licet.*

De conse. diff.
2. Relatum est
in Glossa.

Hardingus. 10. Sectio.

1. Cor. 11.
Matt. 18.

Quod si verò Ecclesie auctoritatem in illo Concilio adumbratam Iuellus recusauerit, atque pro nihilo duxerit, manifestum nobis signum ostenderit, quò, cuius ille nota sit, intelligamus. Tum Pauli verba ad illum usurpare liceat, Nos talem consuetudinem (condemnandi Ecclesiam) non habemus: nec Ecclesia Dei. In quo nobis veniam dare debet, si iuxta Christi mandatum, quandoquidem auscultare Ecclesia non vult, illum pro Ethnico & Publicano habuerimus.

Episcopus Sarisburiensis.

Exilibus hiisce *Premissis*, amplam conclusionem adiunxit Hardingus. Nisi ei eiusque Ecclesie auscultauerimus, Ethnici & Publicani fuerimus. O frigidam nimis, miseramque ostentationem. A Dialecticis *Petitio principij*, seu *Fallacia Accidentis* nominatur: argumentationis genus captiosum, nulla nec ratione, nec ordine conclusum. Non opus est dissoluere: pueris ipsis satis notum est.

Quid autem num Hardingus Ethnicum esse quemque statuit, qui errorem redarguat, qui hominem illum peccati indicet, ac prodatur, qui Dei Ecclesiam reformatam velit? Christus ad Scribas & Phariseos dixit: *Vos fecistis domum Dei speluncam latronum.* Hieremias ait: *Ipsi operarij concularunt, & vexarunt vitam Domini.* Propheta Esaias inquit: *Argentum vestrum in scoriam versum est.* Bernardus ait de Episcopis sua ætate: *Pro mercenariis habemus Diabolos, a vertice ad calcem nihil sani relinquuntur in Ecclesia Romana.* Nicolaus de Clauengiis habet: *Calamitosa desolatio est in domo Dei.* Pigghius nonnullos in priuata Missa abusus esse confitetur: Latomus vitiosum esse agnoscit, quòd Cœna altera tantum specie administratur. An hos omnes Hardingus de sua secreta nota cognoscet? Num autem Christus, Hieremias, Esaias, Bernardus, Pigghius, Latomus pro Ethnicis, & Publicanis habendi sunt? Equidem de hac Missarum multitudine, atque impudentissima sacrosanctorum Dei mysteriorum prophanatione ac profusione, & Christus, & Apostoli eius, & vniuersi veteres ac Catholici primitiue Ecclesie patres profitebuntur, *Nos huiusmodi consuetudinem non habemus, nec Ecclesia Dei.* Importunitis autem earundem defensoribus Christus dicit: *Frustra colitis me docentes doctrinas, præcepta hominum.*

Matth. 12.
Hierem. 12.
Esai. 1.
Bernard. in
Concilio Re-
mensi.
Bernard. in cõ-
uersione Pauli.
Nicolaus de
Clauengiis.
Albertus Pig-
ghius de priua-
ta Missa. Lato-
mus contra Bu-
cerum.

1. Cor. 11.
Matt. 15.
Esai. 29.

Quod autem, Hardinge, Ecclesie nomine, ad errores vestros commendandos atque exornandos abuteris, memento illud Ioannis Baptistæ: *Nolite de eo gloriari, quòd Abrahæ filij estis: Potest enim Deus ex istis lapidibus excitare filios Abrahæ.* Angelus etiam in Apocalypsi ait: *Dicunt se esse Indeos, & non sunt: sed sunt Synagoga Satanae.*

Matth. 3.
Apocalyp. 2.

Iam verò, Christiane Lector, quòd facilius perspicias, quàm ineptè Hardingus hanc omnem disputationem peruagatus fuerit, repete (quæso) primam nostram de hac re thesin negatiuam, cuius hæc summa est: Probare non possunt, intra sexcentos à Christo annos, quinque Missas, vsquam in toto orbe celebratas fuisse in vilo templo in die vna. In qua thesi duo capita præcipuè tractantur, Missarum, & Annorum numerus. Quò contrarium Hardingus euinceret, Concilium Antifiodorense simul, & Toletanum adduxit, quorum alterutrum extra illos est sexcentorum annorum fines: Leonem etiam citauit, priscum Romæ pontificem, de sacra tamen duntaxat Communione, non de priuata Missa loquentem. Hæc tria testimonia de vno tantum sunt sacerdote, & de duabus, quemadmodum ex Glossa vidimus, maximum communionibus. Itaque lapsus est, cum in annorum ratione, tum in Missarum numero Hardingus.

Anno. 613.
Anno 680.
Leo epist. 81.

De conse. diff.
2. Relatum est
in Glossa.

Quæ quanquam ita sunt, defendi tamen hoc, quicquid est, cum cæteris oportet: quantumvis sit horrendis violatum, profanatumque modis: qui verò aliquid in eo emendatū cupere aufit, Ethnicis & publicanis comparetur necesse est. Quantò autem fuisset Hardingus consultius, aut rem hanc silentio prætermisisset, aut ingenuè atque aperte errorem agnouisset?

FINIS.

DE ADORATIONE IMAGINVM.

ARTICVLVS DECIMVS QVARTVS.

Episcopus Sarisburiensis.

A Ut collocatas in templis fuisse Imagines, vt à populo adorarentur.

Hardingus. 1. Sectio.

Non nominatim vt adorantur: Ergo, vt adorarentur, licet non nominatim.

*Q*uod imagines in templis collocatae fuerint intra sexcentos annos à Christo, certum est, quamquam haud nominatim, vel eo tempore, vel vnquam deinceps, ea de causa, vt illas populus adoraret. Aliud longè institutum fuit, & propositum, sed pium imprais, vt ostendetur. Itaque hanc mentem ecclesia catholica ascribere, & falsum est, & contumeliosum. Quandoquidem autem propter adhibitas imagines, noui isti magistri ecclesiam & noui inuenti, & violati Divini mandati, & idololatria crimine accusant: volo hic primum imaginum antiquitatem docere, & à quibus approbatae fuerint exponere: deinde quorsum & in quem finem introducta sint: tertio, quemadmodum adorari legitime possint, explicare.

Episcopus Sarisburiensis.

ARTICVLVS iste de Imaginibus facile percurri atque explicari potest, cum quod momenti non magni est, tum etiam quod & causam ipsam, de qua quæritur, Hardingus, vt semper solet, de industria dissimulauit, & alia quædam introduxit commenta sua, quæ ad quæstionem non pertinerent. In quo quanquam longis vtitur ambagibus, & aliquid dixisse videri vult, ad extremum tamen, vt planum fiet, nihil omnino concludit. Imagines in quibusdam templis intra sexcentos à Christo annos excitatas fuisse, equidem fateor, etsi neque ita celeriter, ac à nonnullis iactatur, neque sine summa piorum hominum reclamacione, maximaque contentione.

August. de fide & symbolo. ca. 7.
Epist. Epipha. ad Ioanem episco. Hieros.

Hic autem Hardingus denuo nos pro sua modestia nouos magistros appellat: qualem profectò vel Mosen, si viueret, vel Deum potius ipsum nuncuparet. Hæc enim est ipsius Dei, non nostra doctrina. Quapropter Augustinus ait: *Huiusmodi simulachrum Deo nefas est in Christiano templo collocare.* Epiphanius autem episcopus Cypri, cum in templum quoddam iniret, in eoque velum suspensum, in quo depicta esset Christi imago, offenderet, illud discidit & conuulsit, propterea quod factum esset, vt ipse scribit, *contra auctoritatem scripturarum.* Deinde ait: *Huiusmodi vela, contra religionem nostram veniunt.* Præterea: *Hæc scrupulositas indigna est ecclesia Christi, & populus, qui tibi crediti sunt.* Augustinus ait, *Nefas esse: Epiphanius, Contra scripturas, contraq. religionem Christianam, & ecclesia Christi ac Dei populo indignum esse.* Quanquam istos duos forsitan in nouorum magistrorum numero reponi facile patietur Hardingus.

Etsi autem ex patrum horum sententia manifestò intelligi potest imaginum cõstitutionem Dei esse præcepto contrariam, multò tamen id ipsum dilucidius apparebit, si Dei ipsius verbù, cum Hardingi nostri defensione conferatur. Deus sic ait: *Non facies tibi simulachrum:* Hardingus sic: *Facies tibi simulachra.* Deus sic dicit: *Non te abijcies coram illis, neque veneraberis ea:* Hardingus sic: *Abijcies te coram illis, eaque veneraberis.* Tu nunc iudica lector, hoc sine Dei præceptum violare.

Hardingus verò in ipso huius disputationis aditu sic loquitur: *Imagines non eo nominatim collocantur, quò eas populus adoret.* Quorum hic sensus sit verborum est necesse: Imagines in templis eriguntur, vt adorentur, etsi non nominatim ea de causa. Verùm, imago creatura est, non Deus: creaturam autè eo modo adorare, idololatria est. Iraque ex Hardingi ipsius confessione, collocantur imagines, vt ad idololatriam adhibeantur, etsi non ob eam causam speciatim. Quanquam hac tenui *Generalis & Specialis* distinctiones idololatriam facile defendere licebit.

Hardingus. 2. Sectio.

2 Falsum: quod tria falsa in vno continet.

ITaque quod ad imaginum vetustatem & originem attinet, non inuenta primùm ab homine fuerunt, sed instituta à Deo, confirmata traditione Apostolorum, approbata ipsa sanctorum patrum, omniumq. Conciliorum auctoritate, & seculorum omnium à Christi in terris presentia, vsu & consuetudine. Cum Deus tabernaculum unà cum ornamentis eiusdem vniuersis, ad honorem & gloriam suam fabricari iuberet, Moysi dedit in mandatis inter cætera, vt duos Cherubinos faceret ex auro puro, qui utrumque latus propitiatorij obumbrarent, alas suas expendentes, & se mutuo intuentes, conuersis faciebus in propitiatorium, qua Arca fuit operienda. De quibus Cherubinis Paulus in epistola ad Hebræos loquitur.

Imaginum antiquitas.

Exod. 25.

Cap. 9.

Hæc

Exod. 37. Num. 21. Reg. 6. Paral. 3. *Has autem imagines ille eximius opifex Beseleelus ad iussu Mosis fecit, iuxta formam à Deo expressam. Deinde Moses iubente Deo serpentem aeneam finxit, eamque in excelsò posuit, ut qui à serpentibus in deserto icti fuissent, illam intuerentur, atque ita sanarentur. In Salomonis etiam templo imagines fuerunt Cherubinorum, quemadmodum scriptura declarat. De Cherubinis in multis scriptura locis mentio reperitur, maxime in Ezechiele propheta, cap. 41. De iisdem Iosephus etiam in tertio & octauo libro Antiquitatum Iudaicarum scribit. Imago Cherubinorum angelos adūbrat, estq; hoc nomen Angelica cuiusdam dignitatis, id quod constat ex tertio capite Geneseos, in quo legimus Deum collocasse Cherubinos ante Paradisum, postquam Adam inde eiectus fuisset propter violatum Dei mandatum.*

Episcopus Sarisburiensis.

NON dubitat Hardingus Deum ipsum facere primum imaginum ipsius inuentorem atque authorem, perinde quidem verè & simili fide, ad Missam suam à Christo eiusque Apostolis, aut aquam sacram ab Elizeo propheta, aut illum Cardinalitium petasum ad Hieronymo repetunt. Nisi forsan isto modo concludere voluerit: Deus dicit: *Non facies tibi sculptilem imaginem, aut ullius rei simulachrum.* Et, *Maledictus sit, qui imaginem facit.* Et, *Confundantur omnes ij, qui imagines colunt.* Ergo, *Deus imagines fieri præcepit.* Si huiusmodi firmamenti stabilire suas imagines poterit, tum verò dubium non est, quin Deus imagines primum inuenit.

Exod. 20. Deut. 27. Psal. 96.

Docti autem sapientisque homines earum inuentionem ab Ethnicis & fidelibus, qui Deum ignorarunt, primum profectam esse iudicant. In libro sapientiæ sic habetur: *Vanitas hominum inuenit artes istas, ad tentationem animæ & decipulam insipientium.* Cyprianus ait: *Ad defunctorum vultus per imaginem detinendos expressa sunt simulachra. Inde posteris facta sunt sacra, quæ primitus fuerant asumpta solatia.* Ideo Ambrosius ait: *Gentes lignum adorant, tanquam imaginem Dei.* Gregorius etiam episcopus Neocæsarensis habet. *Gentilias inuentrix, & caput est imaginum.* Similiter Eusebius de Christi, & Petri, & Pauli imaginibus loquitur: *Hoc mihi videtur ex Gètili cōsuetudine obseruari: quòd ita illi soleat honorare quos honore dignos duxerint.* Itaq; Augustinus scribens contra Adimantū sic habet: *Simulant se fauere simulachris: quod propterea faciunt, ut miserrima & vesana sua secta etiam Paganorū concilient beneuolentiā.* Nā de Paganis sic scribit Lactantius: *Verentur ne religio vana sit, si nihil videant, quod adorent.* Quapropter Daniel Nabucodonozorem Ethnicū tyrannū solennē instituisse imaginis suæ aureæ dedicationem, atque omnia Musficorum genera adhibuisse scribit. Baruch autem religionis Babylonicæ rationem ad hunc modum exponit: *Sacerdotes barba, capiteque raso, & aperto sedent, & coram Dijs suis rugiunt.* Sic Heliogabalus, Adrianus, Alexander Seuerus, qui Imperatores Ethnici, atque à fide Christiana auersi fuerunt, in sacellis & sacariis suis Imagines Abrahamæ, Mosis, Christi, atque aliorum collocarunt. Ita Hæretici ij, qui Gnostici & Carpocratiani dicti sunt, quòd Ethnicos redolerent, picturas Christi, Pauli, Pythagoræ, Homerij, seruare & colere consueuerunt. Ex hisce paucis testimoniis atque exemplis perspicui potest, imagines non à Deo, sed ab Ethnicis, qui Deum ignorabant, inuentas atque constitutas esse. Igitur Athanasius dicit: *Simulachrorum inuentio non à bono, sed à malo extitit.* Iudæi autem, qui legem & prophetas habuerunt, quique propterea Dei hac in parte voluntatem optimè cognitam habere debuerunt, nullum imaginis genus nec pictæ nec sculptæ in templis suis collocarunt, quemadmodum Dion testatur: neque adeo pati potuerunt, ut pictor, sculptorue quisquam in ipsorum regione sedes haberet, sicuti Origenes scribit.

Sapient. 14. Cypri. de Idolol. vanitate. Ambrosi. in Psal. 118. Concil. Nicen. 2. acti. 6. Euseb. lib. 7. cap. 18. Euseb. in uita. Aug. contra Adimantum. cap. 13. Laëtan. lib. 2. cap. 2. Daniel. 3. Baruch. 6. Lampridius. Iulius Capitol. Epiphanius. Augustin. ad Quod vult-deum. Irenæus. lib. 1. cap. 24. Athanasius. in 7. aduersus gentes. ouis am. dya. d. ou. all. at. o. xau. las. 76. 709.

Dion lib. 37. Orige. contra Celsum. lib. 4.

Verum Hardingus obijcit, Mosis mandatum esse à Domino, ut Cherubinos, & aeneam serpentem faceret. Hæc exempla parum contra nostram defensionem valent. Neque enim præcepit Dominus, ut vel Cherubini, vel serpens eò fingerentur, quò adorari à populo possent: quæ sola res in quaestione adducitur. Idem antiqui idololatæ Tertulliano quondam obiecerunt: Sic enim scribit: *Ais quidem: Cur ergo Moses in Eremito simulachrum serpentis ex are fecit?* Hinc animaduertimus non primum excogitasse Hardingū hoc sophisma. Id veteres idololatæ & inuenerunt, & iactarunt, mille quadringentis, & plùs eo abhinc annis, ab iisque illud accepit ac didicit Hardingus. Tertullianus autem ad hoc respondet isto modo: *Bene, quod idem Deus, & lege vetuit similitudinem fieri, & extraordinario præcepto serpentis similitudinem interdixit.* Præterea addit: *Si eundem Deum obseruas, habes legem eius, Ne feceris similitudinem. Et, si præceptū facta postea similitudinis respicis, & tu imitare Mosen. Ne facias aduersus legem simulachrum aliquod nisi & tibi Deus iusserit.* Deus enim liber est, nullaque lege obligatur: Deus nobis, non sibi ipsi mandata dedit. Hanc generalem legem instituit, *Non occides:* Abrahamæ tamen dixit, *Accipe filium tuum Isaac, & occide eum.* Similiter ait: *Non furaberis:* Populus tamen Israëliticus Dei iussu Ægyptiorum bona sine legis offensione furatus est. Hoc ipsum licet de Cherubinorum imagine usurpare ac respondere. Quanquam Cherubini non in templo constituti, non oculis aspectuque hominum expositi fuerunt: sed intra velum in tabernaculo collocati, quò nulli plebeio vel inspicere fas erat. Nullum itaq; fuit ab idololatria periculum. Quæadmodum autem cum aenea serpente homines ad idololatriam abuterentur, insignis pietate princeps Ezechias eam sustulit, ac comminuit: quantumuis Dominus Mosis mandasset ut eam figeret, ita etiam si legitimum esset imagines in ecclesia Dei collocare, nec Dei præcepta eo facto violarentur, tamen quando ad usum nefarium adhibentur, atque idola fiunt, quemadmodum per ecclesiam vniuersam Romanam fieri videmus piorum magistrorum officium est, eas conuellere ac demoliri, quemadmodum est etiam à Concilio Maguntinensi constitutum.

Tertul. de Idololatria.

a Interdixit vñs videtur pro Edixit.

Genes. 22.

Exod. 11.

1. Reg. 18.

Concil. Maguntinense. ca. 42.

Hardingus. 3. Sectio.

Non omnino alienum esset hinc commemorare locum illum *Exechielis* propheta, in quo deus cuidam mandauit, qui lineis indutus erat, & scriba calamarium habebat in scemore, ut pertransiret medium Hierusalem, & signum Tau inscriberet, quod crucis signum est (illa enim litera apud Hebraeos crucis imaginem pra se ferebat teste Hieronymo) in frontibus hominum, qui dolerent, & ingemiscerent super omnes abominationes ciuitatis. Crucis autem signum, imaginem, seu figuram tempore noui testamenti, Deus prouidentia sua ac disertis monitis, cum in varijs reuelationibus, tum in secretis voluntatis suae significationibus hominibus commendasse videtur, ut eam & magni facerent, & memores mente custodirent. Cum Constantinus imperator bellum contra Maxentium tyrannum instrueret, secumque reputaret ingentia pericula, quae euenire inde potuerunt, Diuinam opem implorans, & oculos in caelum attollens, aspexit (tanquam in viso) crucis signum in caelo, instar ignis splendens: cumque eo miraculo obstupesceret, vocem audiuit ei dicentem, Constantine in hoc vince.

Postquam Iulianus imperator religionis Christiana professionem abieciisset, & sacrificium in templis paganorum fecisset, suisque subditos, ut similiter facerent, cohortaretur. cum quodam die exercitum duceret, gutta pluuia quae ex aere cum imbre delapsa sunt, signa ac similitudines crucis reddiderunt, & ostenderunt, tum in tyranni ipsius, tum in militum vestibus.

Rufinus cum inauditas & horrendas Dei vindictas narrasset, quibus Iudaei deterriti & prohibiti fuerunt a vano suo reaedificandi templi Hierosolymitani conatu, impetrata ab imperatore Iuliano in Christianorum contumeliam licentia: in extremo ait, ne forte terremotus illi, & terribiles flammae, de quibus loquitur, a Deo excitate, quibus non modo operariorum officina, resque ad aedificationem comparatae, verum etiam ingentes Iudaeorum multitudines deiecta dissipatae, atque deletae fuerunt, casu euenisse putarentur: note subsequente signum crucis apparuisse tam aspectabile in uniuscuiusque vestimentis, ut nullus, quantumuis maxime celanda suae infidelitatis causa vellet, illud aut eluere, aut ullo modo delere posset. Cum Paganorum delubra a Christianis in Alexandria euersa essent circiter annum Domini 390. in maximo templo quod Idolo Serapi sacrum erat, sacra mysticaque litera, quae ἱερολυφικὰ dicuntur, prouidentia diuina reperta fuerunt in lapidibus insculpta, crucis imaginem representantes, quarum significatio iuxta illorum interpretationem haec fuit, Vita futura. Quae res a Christianis simul & Paganis qui tum aderant, perspecta, mirifice valuit ad fidem Christianam promouendam, non minus quam Athenis illa inscriptio altaris, Ignoto Deo, per Pauli praedicationem eidem proposito inseruit. Quod omnino ante Diuina prouidentia perfectum est, quemadmodum Socrates Ecclesiasticarum historiarum scriptor refert.

Hinc itaque manifesto apparet, ut Diuina prouidentia signum crucis veris fidei alumnis commendavit. Propter quam causam, nostraeque redemptionis recordationem, & vetusta etate, & deinceps perpetuo multum usurpatum honoratumque fuit. Nam praeterquam quod de eo in Tertulliano, qui prope accessit ad Apostolorum tempora, in Apologetico ipsius legimus, Ecclesiasticarum etiam historiarum authores scriptis suis mandarunt, Christianos in Alexandria, postquam submouissent atque sustulissent signa ac monumenta Serapis Idoli, quemque Dominica crucis signum in eorum locis pingi ac statui curasse, in postibus, in vestibulis, in fenestris, in muris, in columnis: ut quocumque oculus sese conuerteret, in sacrosanctum Crucis signum incurreret. Constantinus Imperator adeo amauit, coluitque hoc signum, ut illud in vexillis suis omnibus & insignibus bellicis pingi, in numismatis incidi, in signis ac scutis describi iusserit. De eo Aurelius Prudentius meminit:

Christus purpurum gemmanti textus in Auro
Signabat labarum; Clypeorum insignia Christus
Scripserat, ardebat fuminis Crux addita cristis.

Quod autem vexillum coram Imperatore gestari solitum in bello, quod Latine Labarum dicebatur, eiusmodi fuerit, ex epistola quadam apparet, quam scripsit ad Theodosium imperatorem Ambrosius. Neque vero tum figura crucis in insignibus tantum & vexillis picta, aut texta, aut artificiosissime imposita, aut alioqui in auro pretiosae lapidibus insculpta fuit: sed etiam ex solido auro facta, & in longis palis praelata fuit hominibus, a (quemadmodum hodie fieri solet in Processionibus) sicuti perspicue animaduertimus ex his versibus Prudentij.

Agnoscas regina lubens mea signa necesse est,
: In quibus effigies Crucis, aut gemmata refulget,
Aut longis solido ex auro praefertur in hastis.

Haec collegimus ex antiquorum patrum scriptis de Dominica crucis signo, cuius aspectum non huius Evangelij professores ferre non possunt, ut discrepantiam ostenderemus nostra ac veteris illius etatis, ad cuius mores isti pracones in perfecta reformatione instituenda mundum reuocare videri volunt.

Episcopus Sarisburiensis.

Crucis signum in magno honore habitum a Christianis fuisse fateor: eoque magis, cum propter publicam contumeliam ignominiamque in qua communi omnium mortalium iudicio fuerat, tum etiam propter illud diuinissimum redemptionis nostrae pretium, quod in ea fuisset oblatum. Scriptum est, *Maledicti omnes, qui pendent in ligno.* Et Chrysostomus Ethnicos exprobrare Christianis solitos fuisse scribit, huiusmodi verbis: *Tu adoras crucifixum?* Summum in eo genere supplicij dedecus inesse iudicauerunt: (fuit enim maxime omnium & inuisum & ignominiosum) & insignis etiam amentiae duxerunt, honorifice de eo sentire. Quapropter Paulus ait: *Verbum crucis perreuerentibus stultitia est:* Iterum: *Pradicamus Christum crucifixum Iudaeis quidem scandalum: Gentibus autem*

^a Falsum: Non enim de processione ecclesiastica, sed de castrensi acie meminit Prudentius.

^a Gal. 3. Deut. 21. Chryf. in epist. ad Rom. hu. 2.

1. Cor. 1. Ibidem.

Exech. 9. In Comment. in Exec.

Crucis signum diuina prouidentia hominibus commendatum.

Euseb. Eccles. hist. li. 1. cap. 9. Ev. Iou. I. q. vi. na.

Soz. o. tripart. hist. li. 5. c. 50.

Eccles. hist. l. 10. in fin.

hist. tripart. lib. 9. cap. 29.

ἱερολυφικὰ ἱερολυφικὰ.

Aff. 17.

Cap. 16.

Eccles. hist. lib. 11. c. 29.

Authore Rufino. Hist. tripart. lib. 1. cap. 9.

Lib. 1 contra Symmachum.

Vide hist. tripart. lib. 1. cap. 5.

Lib. 5. epist. 29.

autem stultitiam. Augustinus etiam crucem vocat, *Ipsam ignominiam, quam Pagani derident.* Similiter Chrysofomus: *Mors Christi apud Iudeos meledicta, apud Gentiles abominanda.*

Eam ob causam, fideles homines, qui Christo nomen dederunt, in cunctis sermonibus, totaque vitæ ratione, illam tantò magis ornare atque extollere consueuerunt, vt inimicos crucis Christi, Iudæos pariter & Gentiles, morderent, eisque dolorem darent. Ideo Paulus dicit: *Non me pudet Euangelii Christi: est siquidem potentia Dei ad salutem.* Et, *Ab sit, vt glorièr vlla in re. præterquam in cruce Iesu Christi.* Et alio loco: *Statui me nihil scire, nisi Iesum Christum, eumque crucifixum.* Adeo Paulus de eo exultauit, quod vulgò contemptissimum despectissimumque fuit: quasi diceret, Hæc illa est imbecilitas, quæ mundum debellauit: Hæc illa contumelia atque ignominia est, quæ captiuam duxit captiuitatem, & principatus potestatisque tenebrarum spoliavit. Sic Christiani, quemadmodum

Theodoreus scribit, vbique & in publicis conuentibus, & in celeberrimis vrbium locis, crucis victoriam ac triumphum promulgarunt, & prædicarunt. Nec illos puduit, vt Chrysofomus scribit, *Crucis signum, & rebus suis gestis, & facultatibus omnibus tanquam legitimum quoddam in signum ascribere.* Quinetiam quòd mundus paulò altiozem de Christi mortem cogitationem susciperet, Deus nonnunquam stupenda miracula per eam edidit, quemadmodum de Pauli semicinctiis, de Elizabethæ osibus, de Petri vmbra legimus. Tum primus imperator Christianus Constantinus cum eam tam illustrem atque honorificam esse factam videret, quæ prius inhonesta & dedecoris plenissima visa est, quòd eiusdem dignitatem atque existimationem augetet & amplificaret, lege lata cauit, ne quis deinceps nocens in crucem ageretur. Hisce rebus consideratis, facilè concedimus quicquid Hardingus hoc in loco adduxit, de Ezechielis viso, deque inscripta in frontibus hominum Hebraica litera *Tau:* de aspecta in aère à Constantino crucis imagine: de crucibus, quibus militum vestes notatæ Iuliano Apostata imperatore, quibusque vel impressa, vel inusta Iudeorum Hierosolymis vestimenta fuerunt: de sanctæ illius Hieroglyphicæ, literæ quæ crucis imaginem referebat, in templo Serapis in Ægypto inuentione. Denique non negamus homines ad euangelij cognitionem recens adductos, postquam Idoli Serapis insignia, aliæque eiusmodi idololatriæ monumenta detraxissent, in eorum locis mox Christi crucem, tanquam trophæum statuisse, in vestibulis, in parietibus, in fenestris, in postibus, in columnis: denique in insignibus, vexillis, signis, scutis, numis. Hæc, inquam, omnia Hardingo ingenuè liberèque damus. Ita solent hodie principes Christiani eadem cruce in signis, & vexillis suis domi militiæque vti, variis & formis & coloribus expressa, quòd se sub Christi vexillo militare testentur. *Labarum* apud Romanos imperatorum fuit vexillum, ex auro magnificentissimè factum, & lapidibus pretiosis intercitum, quod cum non nisi summo gerendi belli administratori præferri soleret, ab omnibus militibus vnice cultum obseruatumque fuit. Sozomenus Græcus author, nec latinæ iccirco satis peritus linguæ *Labarum* illud appellat, vt videtur. Sic enim scribit: *θαυτερον ἢδὲ σκήπτρον, δὲ λάβωρον ἱεροῦ καὶ λαοῦ,* nisi forsàn in exemplari Græco mendæ aliquid insit. Quanquam videri possit imperator Seuerus eo allusisse, cum hoc symboli militibus suis daret, *Laboremus.* Similiter Gregorius scribit: *Christum belli socium habuisti, cuius Labarum in signum gestasti, ipsam dico vinificatricem crucem.* Hoc Labarum Christianus ille imperator Constantinus, sic crucis signo depinxit, vt alij maiores sui, vel *Minotauris*, vel *Aquila* fecerant. Etiam si autem Eusebius dicat ea vsum esse Constantinum, quasi propugnaculo quodam & præsidio vitæ suæ, certissimum tamen est spem eius atque fiduciam, non in crucis ipsa materia, sed in vnico Christo defixam fuisse. Nicephorus enim scribit Constantinum hæc verba in cruce incidi curasse: *Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ: Iesus Christus vincit*, non crux. Nam alioqui sic scribit Ambrosius: *Helena imperatrix, cuius opera crux inuenta est, inuenit titulum: regem adorauit, non lignum utique: quia hic Gentilis est errore, & vanitas impiorum.*

Postremò, quòd Hardingus ait, huiusce noui Euangelij professores Dominicæ crucis signum ferre nullo modo posse: sic habeat, nos neque crucem Christi, neque eiusdem imaginem, sed superstitiosum crucis abusum reprehendere. Deo agantur gratiæ, satis vniuerso orbi perspectum est, eos, quos sic Hardingus damnat, potuisse non ferre modò crucis Dominicæ signum, sed suas etiam cruces tollere & Christum sequi, atque in iis exultare ac triumphare.

Neque verò adhuc allatum quicquam est omnino, quamobrem isti debeant de causâ suæ vultate tantopere gloriari. Quantumuis enim hîc Hardingus multum olei atque operæ consumpserit, nondum tamen probare & euincere potuit, vel hanc crucem imaginem fuisse, vel in villo templo collocatam, vel à populo adoratam esse. Equidem verò litera, quam Ezechiel in visione vidit: Crux, quam in aère Constantinus aspexit: notæ quæ vel aspersæ, vel inusta operationum vestibus fuerunt: occultæ illæ mysticæque literæ in templo Serapis repertæ: Crucis signa, vel depicta, vel in sculpta in insignibus, vexillis, scutis, numis, nihil aliud fuerunt, quam trãuersæ quædã lineæ, non imagines. Deinde eadè cruces non in tēplis, sed foris in aliis locis, in aère, in agro, in operariorum tunicis, in priuatis ædibus, in crumenis positæ fuerunt, vt manifestum est ex iis, quæ diximus. Denique ex hisce testimoniis minimè constat, quenquam eo tempore edoctum fuisse, vt se ad eas cruces prouolueret, aut diceret, *Aue Crux, spes vnica:* aut diuinū eis honorem exhiberet. Quod cum Hardingus non docuerit, quantumuis longam orationem comparauit, nihil tamen omnino effecit.

Quod autem Prudentium facit dicentem, Crucem circumferri in hasta solitam fuisse, tanquam in *Processione* iuxta hodiernum ecclesiæ Romanæ ritum, in eo illius pij patris versibus insigni-

Augustin. in Psal. 141.
Chrysof. de laudib. Pauli. hom. 4.

Roman. 1.
Gala. 6.
1. Cor. 1.

Ephe. 4.
Coloff. 2.

Theodor. lib. 3.
cap. 27.
Chrysof. in homil. Quod Christus est Deus.
Act. 19.
4. Reg. 13.
Act. 5.
Cassiod. lib. 1.
cap. 9.

Ezechiel. 9.
Euseb. li. 9. c. 9.
Sozo. lib. 5. c. 15.
Rufinus. lib. 10.
Socra. lib. 5.
cap. 17.
Sozomen. li. 7.
cap. 15.
Ruf. lib. 2. c. 9.
Cassiod. lib. 1.
cap. 9.

Tertul. in A. E. Pologet.

Sozo. 1.9. ca. 4.

Aelius Spart. Greg. ad German. Patriarc. in concil. Nice. 2. actio. 6.

Euseb. in vita Constantini.
Oratio prima.
τὸ δὲ ἀμύτηρον πρὸς τὴν πάλιν ἐκ πρῶτου.
Niceph. lib. 8.
cap. 12.

Ambros. in Oratione funebri Theodosii.

ter abutitur,eiq̄ue summam iniuriam facit. Manifestum, est enim Prudentium eo in loco nullum verbum facere,nequē de ecclesia,neque de sacerdote,neque de ædituo,neque de Proceſſione.De militibus modò instructa acie & ordine composito castra mouentibus, Crucēmq̄ue tanquam vexillum suum ſequentibus loquitur. Sic Eusebius Constantinum crucis signum omnibus exercitiis præferri iuſſiſſe ſcribit. Proximus etiam verſus in Prudentio hic ſequitur: *Hoc ſigno inuictus tranſmiſſis Alpibus ultor &c.* Quando maximum illud bellum commemorat, quod Maxentio intulit Conſtantine. Quare cū ex hiſce cunctis crucibus, quas hīc Hardingus conquiſiuit, nulla ſit, quæ vel appeniam haberet imaginem, vel in templo aliquo figeretur,vel à populo adoraretur, quo pacto hæc tam proluxa oratio ad eius cauſam confirmandam aliquid omnino conferre poſſit,non video.

Euseb. de vita
Constante.
Oratione. 1.
τῶν στρατοπέ-
δων ἀπὸ τῶν
ἡγέτων τῆς
ἐπιπέδατος
προϊσταμένη.
Pruden.contra
Symmachum.
lib. 1.

Hardingus. 4. Sectio.

Quod autem imagines Christi, & eius sanctorum, magni æſtimata, atque in domibus, eccleſiis, aliſque locis præcibus deſtinatis collocata fuerint ab Apoſtolorum hucusque temporibus, ita clarum est ut negari non poſſit, Athanaſius author eſt, Nicodemum, qui noctu ad Ieſum venerat, Chriſti imaginem ſua manu feciſſe, eamque Gamalieli Pauli magiſtro tradidiſſe, cū moreretur. Gamaliel, cū ſibi eſſe moriendum videret Iacobo commiſſiſſe, Iacobum, Simoni, & Zachæo. Hæc imago ad manum de manu ſucceſſione peruenit, & Hieroſolymis longo tempore durauit: Hieroſolymis autem delata fuit in Syriam, & tandem adducta eſt in ciuitatem nomine Berytum, non procul à Tyro & Sidone. Vbi quā contumelioſè tractata fuerit à Iudæis, & quæ inde miracula conſequuta ſint, qui ſcire deſiderat, abundè narratum leget in libello quodam ab Athanaſio ea de re conſcripto.

Imagines
ab Apoſto-
lis.

Genealogia &
peregrinatio
fabulæ.

Inepta fabula
eſt, nunquam
ab Athanaſio
ſcripta.

Episcopus Sarisburiensis.

Ipſe lector, ſua ſpontè, niſi vehementer hebes fuerit, iſtius fabulæ futilitatem facile perſpexerit. Homo quidam Chriſtianus, alio cum familia concedit, qui cū domi ſuæ imaginem Chriſti haberet, ipſi Chriſto & longitudine, & latitudine, & cætera magnitudine æqualem, eam in loco quodam occulto obliuione reliquit. Iudæus poſtea eam domum longo tēpore habitat, nec imaginem videt: alius quidam peregrinus Iudæus diſcumbens in prandio, eam ſtatim aſpexit apertam, ad parietem inclinatam. Atque hæc iſto modo refert Hardingianus. Athanaſius. Ita & ſtat aperta, & tamen occulta eſt, & occulta eſt, & tamen aperta eſt. Deinde ſacerdotes & magiſtratus Iudæorum ed conueniunt, & imaginem indigniſſimis & contumelioſiſſimis modis tractant, ſpina coronant, myrrham & fel ad bibendum porrigunt: denique cor lancea perfodiunt. Sanguis abundè effluit: poteſtates cæli commouentur: ſol obſcuratur: luna amittit lumen ſuum. Atque inde fluxit, (inquit iſte nouus Athanaſius) cū Halifij, tum alius omnis per orbem terrarum ſanguis. Quid multis opus eſt? Primum illius libri verbum eſt, *Itaque Ipſum Hardingum pudet fabulam narrare.* Athanaſij tamen nomen (ſi Deo placet) ferat, atque ineptiſſima licet fabula, tamen in prima quaſi acie inducatur eſt neceſſè, ad imaginum adorationem confirmandam. Nominum duntaxat longam repetit genealogiam, Nicodemi, Gamalielis, Iacobi, Simoni & Zachæi, quò lectorem ſcilicet, obſtupesciat, & exiſtimationis aliquid addat fabulæ. Quanquam vt hæc ita ſint, tamen imago iſta, neque in templo conſtituta, neque adorata, neque diuino honore culta vel à ſacerdote, vel à populo fuit.

Hardingus. 5. Sectio.

Eusebius Cæſareenſis in ſeptimo eccleſiaſtica hiftoria libro, de antiqua illa Chriſti imagine meminit ex *Lib. 6. tri-*
Caſarea Philippi, in qua illa mulier habitabat. Quam imaginem ſe vidiſſe ſcribit, necnon Petri & Pauli *part. hiſt. c.*
imagines, ab aliquo priſci temporis ſeruatas. Atque ibi conſiteretur, Petri, & Pauli, & Domini ſeruatoris *41.*
imagines ſuo tempore factas, ac in tabulis depictas atque propoſitas fuiſſe. Eusebio deſuncto, Iu-
lianus Apoſtata hanc Chriſti imaginem ſuſtulit, ſuamque in eodem loco poſuit: que igni violento calidus
delapſo deſiſſa fuit in pectore, caput cum parte colli deſractum & intra deſixum: reliquum ſic diu re-
manſit, vt fulminis & diuina indignationis ſignum extaret. Chriſti autem imago, poſtquam eam Pagani
traxiſſent, fregiſſent, ignominioſèque truncatiſſent, à Chriſtianis ſublata, compacta & in templo collocata fuit,
vbi adhuc (inquit Socrates de ſua ætate) ſeruatur. De herba illa miraculoſa, quæ ad huius imaginis baſim
creſcebat, quæque cum ſimbriam imaginis attingeret, pancheſtum quoddam medicamentum fieret, omneſque
morbos ſanaret, quandoquidem ad hanc de imaginibus queſtionem proprie non ſpectat, nihil commemorabo.

Episcopus Sarisburiensis.

Eusebius ipſe ſcribit Phœnices, qui Ethnici erant, cū inaudita miracula à Chriſto, ſuiſq; Apoſtolis edita audiſſent, ac vidiſſent, has in illorū honorem imagines feciſſe, Ethnica quadam inanique ſuperſtitione commotos. Hæc eius verba ſunt: *Nec mirum eſt veteres Ethnicos beneficio affectos à ſeruatore noſtro, iſta feciſſe. Nam & Apoſtolorum Pauli, & Petri, & ipſius Chriſti imagines coloribus ductas & ſeruatas vidimus. Et credibile eſt, priſcos illos homines, nondum relicta auita ſuperſtitione, ad hunc modum conſueuiſſe colere illos Ethnica conſuetudine, tanquam ſeruatores.* Ex his Eusebij verbis perſpicuum eſt, imagines non à Chriſto, Apoſtoliſue, quemadmodum Hardingus confirmat

Euseb. lib. 7.
cap. 18.
ὡς εἶδος τῶν
παλαιῶν ἀπα-
ραλλάκτως οἰα-
σαμένων ἰθymi-
κῆ συνθήκῃ
παρ' ἑαυτοῖς
αὐτῶν τιμῶν
εἰσθότων τῶν
τόπων.
Euseb. lib. 7.
cap. 18.

confirmat, sed à superstitiosa Ethnicorum consuetudine fluxisse. Neque tamen istas imagines in tēplo quoquam collocatas fuisse constat. Nam Christi imaginem foris in platea stetitisse, manifestum est, & herbam mirifica quadam virtute præditam succreuisse.

Iulianus ille Apostata, qui Christi aliquando religionem fuerat professus, eamque postea malitiosa quadam perfidia incitatus abiecerat, illam Christi imaginem de loco suo mouit, non quò populum ab idololatria abduceret, sed quò odium, & suam in nouam eam religionem contumeliam ostenderet: suamque ipsius imaginem statuit, quò nimirum eam populus coleret, idque in Christi ipsius: dedecus quemadmodum ijnunc faciunt, qui Dei mandata de industria violant, vt suas retineant, tueanturque traditiones. De quibus ad huc modum scribit Basilius: *Quisquis prohibet, facere, quæ Deus iubet: aut iubet facere, quæ Deus prohibet, maledictus est iis omnibus, qui diligunt Dominum.* Itaque Iuliani imaginem Dominus fulmine de cælo percussit, eamque in vindictæ suæ monumentum conuulsit: Quemadmodum etiam cum alter Iulianus præfectus Orientis Antiochenas ecclesias spoliasset, atque in similem Christi contumeliam, in vasis ipsis sacris infedisset: Deus illius partes secretas, tam repentino retroque morbo afflixit, vt sanari nunquam vllis medicamentis posset.

Matth. 15.
Basil. Moral.
cap. 14.

Soz. lib. 5.
cap. 8.

Hardingus. 6. Sectio.

EX Chrysoſtomi Miſſa apparet in Conſtantinopolitiana eccleſia aliquem imaginum uſum ſuo tempore exiſtiſſe. Nam de imagine Crucifixi mentionem facit. Quisquis autem teſtimonia patrum pro imaginum confirmatione deſiderat, legat Concilium ſeptimum generale Nicææ & Nithyniæ oppidi habitum contra Euzoiaꝝ, in quo non exiguam copiam reperiet.

Episcopus Sarisburiensis.

Inea Liturgia, quæ Chryſoſtomi nomine circunfertur, Nicolai pontificis Romani mentio reperitur, qui quingentis pene poſt demortuum Chryſoſtomum annis extitit, vt ſupra oſtendimus, & pontifex ordine ſecundus fuit à *Dorina Ioanna* fœmina papa. Ea eſt Hardingi teſtimoniorum fides ac vetuſtas. Secundum illud Nicenum Concilium octingentis pene à Chriſto annis celebratum fuit: cuius vniuerſam perfequi & complecti incredibilem futilitatem, longum eſſet. Irene imperatrix fœmina nefaria, regis Tartarorum filia, genere Ethnica, illud Concilium indici curauit, Conſtantinopolitanum concilij, quod contra imagines decreuiſſet, odio permota. Conſtantino filio ſuo, quod id idololatriæ ſtatuendarum colendarumque imaginum ſuperſtitioni aſſentiri nollet, oculos exculpiſit. Episcopi & doctores illius Concilij tum ſcripturas manifeſtò adulterarunt, tum patres ſanctiſſimos impudentiſſimè ſunt ementiti. Huiuſmodi fuerunt illorum voces. *Imago melior eſt, quam oratio.* Et, *Quisquis ſanctas Imagines adorare noluerit, anathema ſit.*

Anno. 855.

Abbas Vrſpergen.
Carion.

Nicen. Concil.
2. actio. 4.
Nicen. Concil.
2. actio. 2.

Hardingus. 7. Sectio.

ALiqua autem hic recensere non grauaſtor, quæ ibi, quantum memini, non reperiuntur, uno tantum excepſto de Baſilio, quæ omnia luculenta ſunt & antiquæ authoritatis.

Simeon Metaphraſtes author Græcus, Luca Euangelifta vitam ſcribens, eum Chriſti, matrisque ipſius Marie imagines feciſſe affirmat: Ambroſius Apoſtolorum imagines in picturis adhibitas etate ſua fuiſſe teſtatur. Cum enim commemorat, quemadmodum ſancti Martyres, Geruaſius, & Protasius miraculoſè illi in viſione apparuerint, ſcribit tertium etiam quendam ſimul apparuiſſe, qui locum ei indicauit, ubi eorum corpora iacerent, atque illum Paulo Apoſtolo ſimilem eſſe viſum, quantum ex picturæ contemplatione faciem eius, agnoſcere potuit.

Inſulſus nugator, vixit circiter annum Domini. 1350.

In vita
Geruaſij &
Protasij

Gregorius Nyſſenus Baſily frater Theodori Martyris, vitam perſcribens templum illud, in quo illius reliquie ſeruarentur longa & eloquentiſſima oratione collaudabat, in qua & figuram rerum animantium à ſculptore factam commendat, & marmoris à lapicida politi tanquam argenti leuitatem, & viuam ipſius Martyris effigiem, omniumque eius præclariffimorum factorum adumbrationem expreſſam, & oculis propoſitam excellentiſſimè à pictore in opere ſculptili vnà cum Chriſti imagine, in quibus imaginibus pugnas Martyris non minùs ad viuum expreſſas agnoſcit, quam ſi in libro deſcriptæ ac commemoratæ eſſent.

Paulinus Episcopus Nolanus in eo libro, quem de vita Faciliſ Martyris, verſibus compoſuit, templum laudat in quo Martyris corpus conditum fuit, quod eſſet in utroque latere pictis imaginibus vtriuſque ſexus, & virorum & fœminarum, virilis ſexus in altero latere, & muliebris in altero ornatum. In quo diſſerè meminit imagines & ſcabiſti Iobi, & cæci Tobia, & pulchra Iuditha, & potentis reginæ Heſtere: ſic enim eos nominat.

In decimo
N. ali.

Episcopus Sarisburiensis.

PAulus ait: *Lucas Medicus*, non Lucas pictor. Beatiffimam virginem orationis & eloquentiæ ſuæ, quæ cæteris omnibus præſtare viſus eſt, coloribus depinxit: alio autem modo eam pingere ne illi haud fuit otium. Verùm enim uerò Theodorus Anagnoſtes author eſt, *Eudoxiam miſiſſe eandem imaginem Hieroſolymis ad imperatricem Pulcheriam*: qua fide, incertum eſt. Simeon autem iſte Mataphraſtes, quem hic Hardingus ſuis coloribus exornat, Græcùmque authorem appellat, triuialis fuit Conſtantinopoli ludimagiſter, & Sanctorum vitas ſcripſit, quæ non immeritò, Mendaciorum legendæ dici poſſunt, vixitque ducentis, non ampliùs abhinc annis. Tantæ nimirum & tam priſcæ authoritatis Hardingiana ſunt teſtimonia.

Coloff. 4.
Lucas Medicus.

Theodor. lib. 1.

Vojaterranus.

Quod ad Ambrosium, Gregorium Nyssenum, & Paulinum attinet, non nego quin & pictores sculptoresque ea ætate fuerint, & picturæ etiam atque imagines extiterint, non modò in priuatis ædibus, & in foro, sed in ipsis etiam conciliis, frequentissimisque ecclesiis. Eas autem Eusebius ab Ethnicis primùm in ecclesias introductas fuisse scribit: atque Hieronymus de Ethnicorum hac in re superstitione loquens, sic habet: *Argento & auro decorauit illud, ut fulgore utriusque materia decipiat simplices. Qui quidem error ad nos usque transiit, ut religionem in denitus arbitremur.* Nunquam de eo conquestus fuisse Hieronymus, nisi quibusdam in locis suo tempore, inualuisset. Neque verò aut Epiphanius Cypri sanctissimus episcopus, Christi imaginem in velo quodam depictam concerpere, & superstitionem eam ecclesia Dei indignissimam appellare: neque Serenus ille Massiliensium Episcopus celeberrimus imagines ex ligno & lapide factas confringere potuisset, nisi eiusmodi extitissent imagines atque picturæ. Imagines tum fuisse, non inficiamur: adoratas autem, aut positas & collocatas fuisse, ut adorarentur, id verò pernegamus.

Euseb. li. 7. c. 18.

Hiero. in Hieremiâ, li. 2. c. 10.

Epiph. ad Ioan. Hierosol.

Gregor. lib. 9. epist. 9.

Hardingus. 8. Sectio.

Athanasius locum unum insignem, & maximè tritum habet, de seruanda Christi seruatoris imagine, in quo Christum & ecclesiam in dialogo colloquentes facit, *In sermone de sanctis patribus & Prophetis. Græcum sic conuertitur potest: Age (inquit) dic mihi, cur oppugnaris? Opugnor (inquit) ecclesia, propter doctrinam Euangelij, quam diligenter & accurate teneo, & propter verum & firum Pascha, quod ago, & propter religiosam & puram imaginem tuam, quam mihi Apostoli reliquerunt, ut haberem depictam arram humanitatis tuæ, in qua Mysterium Redemptionis operatus es. Hic Christus, si propter hoc (inquit) te oppugnant, ne grauiter feras, ne uè animum despondeas, cum scias, si quis Pascha neget, aut Imaginem, me eum negaturum coram patre meo, & electis angelis. Rursus verò, qui compatitur mecum propter Pascha, conglorificaturum. Annon audisti quid Mosis præceperim? Facies (inquam) mihi duos Cherubinos in Tabernaculo testimonij, scilicet ad præfigurandam meam imaginem &c.*

Episcopus Sarisburiensis.

Istuc verò præclarum antiquitatis monumentum Veronæ diu in puluere, & situ iacuisse opinor cum Hardingi Amphilocho. Ecclesia apud Christum lametabiliter, cõquiritur se propter eius imaginem, grauissime affligi atque vexari. Christus, ut eam consoletur, ait, *Qui meam imaginem negauerit, coram patre meo negabitur.* Ad extremum eiusmodi imagines exemplo Cherubinorum confirmat.

Hic autem Hardingus, ut nouo suo Doctori nonnihil authoritatis & fidei conciliaret, exponere nobis debuit, quonam tempore ecclesia adeo esset acerbè propter Christi imaginem tractata, & à quibus hominibus, & quo genere afflictionis, & quandiu, & qua in regione, & quando tandem liberata fuerit. Ecclesia in monte ædificata est, neque possunt illius occultari conflictationes. Si propter imagines eiusmodi molestiis vnquã affecta fuerit, ante Athanasij (inquam) memoriam, id ignotum esse non potest: si nunquam fuerit, nimis ea quidem delicata & lasciuia fuit, quæ sine causâ tantopere conqueretur.

Si veræ fuerint istæ minæ, fore, ut qui sculptam Christi imaginem negauerit, is coram Deo patre negetur, tum & Epiphanium Cyprium, & Serenum Massiliensem episcopum, summo vtrumque pietatis studio & amore incensum, magnamque præterea doctissimorum & sanctissimorum patrum multitudinè, qui Christi imagines cõciderunt, euerterunt, deformatum, coram Deo negatum iri est necesse. Denique quod Dominum Mosis mandasse affirmat, ut aureos hosce Cherubinos faceret, *quod imagines has lineas & lapideas præfigurarent, vanum & puerile commentum est, & firmamento caret, tametsi defendenda fucandæque puerili sententiæ satis quidè conuenit.*

Quamquam profectò, si quid vel in obscuro isto Athanasio, vel in eius dictis momenti insit, facile existimare licet eum imaginis nomine in hoc loco usum esse, non pro vlla eiusmodi forma in materia aliqua aut picta aut sculpta manibus, sed pro vniuersa filij Dei in hac mortali vita *πολιτεία*, quæ nihil aliud est, quam *Verbum caro factum est*: quæque instar imaginis cuiusdam expressa atque oculis nostris subiecta est, in omni ecclesiæ doctrina ac disciplina, quasi solidissimum Christianæ fidei fundamentum, atque Basis. Sic Paulus: *Christus est imago patris*: non alioqui Deus aspectabilis non est. Sic Ioannes: *Nemo Deum vidit vnquam: filius qui est in sinu patris, patris voluntatè reuelauit.* In Christi igitur *εὐαγγελιστεία*, tanquã in imagine quadã, Deum patrem intuemur. Similiter in Apocalypsi imago bestię, non vlla materialis vel picta, vel sculpta imago dicitur, sed ipsa doctrina, impostura errores, mendacia, blasphemia, idololatria, totaque Antichristi *πολιτεία*. Sic Basiliius habet: *Christus carnem sanguinèque suam totam nominauit Euangelij mysticam doctrinam, quam ipse in dispensatione carnis suæ promulgauit.* Sic Augustinus dicere videtur: *Eius passionis imaginem in ecclesia celebrandam dedit.* Pachymeres etiam scriptor Græcus imaginis nomen sic interpretatur: *ἡ γὰρ μαῖα δὲ οὐσι τὰς εἰκόνας τῶν μουσικῶν*, id est, *Statuas vocat imagines (seu intimas, & alias contemplationes) mysteriorum.* Propter hanc imaginem Christi sæpenumero miserrimè iactatã fuit ecclesia Dei. Hæc imago, quemadmodum nonnulli ex antiquis patribus affirmant, Cherubinis adumbrata fuit: atque hanc quisquis imaginem negauerit, eum Christus coram patre certissimè negabit. Hæc interpretatio cum verbi Diuini analogiæ, tum temporis historiæ consentit: ideo-

1 Cor. 4. Ioan. 1.

Apocal. 13.

Basil. episto. ad Cæsarcenses. σὰρκα γὰρ αἰματώσαν αὐτοῦ τὴν μουσικὴν ἐπιδημίαν ὠνόμασε.
Aug. 80. quaestio. 61.
Pachym. in. 3. ca. Eccl. Hiera.

tit:ideoque planè statuere licet, si hic verè Athanasius fuerit, eius hanc ipsam fuisse sententiam. Nā cæteroquin Athanasius ipse, quem vulgò omnes agnoscunt, quiq̃ue extat palam, sic habet: *Atha. aduersus Gentes.* ἡ τῶν εἰδωλῶν εὐρεσις οὐκ ἀπὸ ἀγαθῶν ἀλλὰ ἀπὸ κακίας γέγονε. Τὸ δὲ πλὴν ἀρχῶν ἔχον κακίαν, ἐν εὐδαιμονίᾳ καλὸν κριθεῖν ὁλοκλήρως φαῖλον, hoc est, *Imaginum inuentio, non de bono, sed de malo extitit. Quod autem principium malum habet in nulla re bonum iudicari potest, utpote totum malum.* Hæc huius est sanctissimi patris clarissima sententia, quæ non aut in angulis proiecta, aut situ abscondita, sed omnium oculis aspectuique exposita est.

Hardingus. 9. Sectio.

EX omnibus antiquis patribus nullus est, qui illustrius testimonium habeat, de usu simul & adoratione imaginum, quam D. Basilius, cuius auctoritas, propter eius doctrinam, sapientiam, vitæque sanctitatem, præter verustatem, tantum habet in omnium iudicis ponderis, ut omnes nostri noui magistri, si in lance aduersa ponerentur, quauis pluma leuiore deprehenderentur. De hac autem re in epistola quadam, in qua fidei suæ confessionem facit, atque in Iulianum Apostatam inuehitur, sic habet: Quemadmodum à Deo Christianam & inculpabilem nostram fidem veluti hæreditario nostro iure accepimus, sic confiteor, & in eo maneo. Credo autem in vnum Deum patrem omnipotentem, Deum patrem, Deum filium, Deum spiritum sanctum: vnum Deum hæc tria adoro. Confiteor etiam filij incarnationem *οἰκονομίαν*: deinde sanctam Mariam, quæ secundum carnem illum peperit, hanc Deiparam vocans. Suspicio etiam sanctos Apostolos, Prophetas, & Martyres, qui pro me apud Deum supplicant, quòd per illorum mediationem propitius mihi sit Deus noster benignissimus & remissionem peccatorum mihi gratis largiatur. *Tum sequitur:* Quam ob causam & historias imaginum illorum honoro, & palam adoro: hoc enim nobis traditum à sanctis Apostolis, non est prohibendum, sed in omnibus ecclesiis nostris eorum historias erigimus. *Viden' Iuuelle luculentissimo testimonio constare, imagines in templis collocatas fuisse, diu ante sexcentorum tuorum annorum exitum, & adoratas cultasque esse, non modò ab indocta Christianorum plebe, sed ab Episcopo Basilio, qui propter eximiam eruditionem ac sapientiam Magni cognomine celebratus fuit?*

Episcopus Sarisburiensis.

Fateor verò & Basilius propter doctrinam, sapientiam constantiamque in veritate Diuina suam, Magnum meritissime fuisse appellatum, & eius auctoritatem grauem semper esse vitam atque iudicatam. Si quam Hardingus illius in se grauitatis particulam haberet, non tam facile quouis leuissimæ opinionis statu à Christo, eiusque Euangelio abduceretur. Verum iste Basilius nõ est: Basilius: neque ista verba, Basilij verba sunt: Papa duntaxat Adrianus in epistola sua Synodica inter alia ineptissima testimonia, hæc verba citauit tanquam Basilij: quæ in libris Basilij in lucem editis, & lectione omnium tritis, minimè reperiuntur.

Quod autem Basilius iste, se imagines culturum adoraturumque profitetur, idque palam ad exemplum aliorum, Hardingus ipse nouit, hanc doctrinam, non modò communi rationi, sed suis etiam Conciliis aduersari. Etenim in Cõcilio Moguntinensi scribitur hoc modo: *Imagines non ad id proponuntur, ut adoremus, aut colamus eas.* Neque eas Gregorius Deos, qui adorentur, sed libros qui legantur nuncupat, neque libros reconditæ cuiusdam artis, qui Basilius, aliòsue consimiles eruditos episcopos instituunt, sed *libros Laicorum.* Quandoquidem autem Hardingus tanti nos huic Cõcilij auctoritatem facere vult: quòd lectoris hac in re desiderio consulamus, necessarium esse arbitramur paucis & tanquam in trãscursu partem aliquam attingere illarum rationum longè grauiissimarum, quibus illi episcopi & patres, re diu consulta ac deliberata impulsi fuerunt, ut imaginum fructum adorationemque confirmarent ac stabilirent, eosque qui contradicerent pro blasphemis atque hæreticis condemnarent. Rationum igitur hæc sunt præcipua momenta.

Moses scribit: Deum accepisse lutum & fecisse hominẽ iuxta suam imaginem ac similitudinem: Esaias ait, Erit signum & testimonium Domino in terra Aegypti: Propheta David ait, Confessio & dignitas coram ipso est: Domine dilexi pulchritudinem Domus tuæ: Domine quesui te facies mea: Vultum tuum queram Domine: cõsignatum est super nos lumen vultus tui: Ex singulis hisce clausulis ac intercisis membris, Adrianus Papa conclusit ad hunc modum: Ergo, Imagines statuenda sunt in templis.

Alius hoc modo argumẽtatur: *Sicut audiuimus, ita vidimus: Ergo, Imagines sint oportet, quas intuemur.* Alter sic concludit: *Mirabilis Deus in sanctis suis: Ergo, templum exornari picturis debet.* Alter sic, *Nemo accendit lucernam, eamque ponit sub modio: Ergo imagines in Altari collocandæ sunt.* Ex hisce & niuerfis, aliisque eiusmodi sumptionibus sic ratiocinatur Isidorus: *Ergo templum nihili valet quod non sit imaginibus refertum.*

Ad confirmandam imaginum adorationem atque venerationem his argumentis vtuntur: *Psalmographus ait, Adorate scabellum pedum eius: Adorate in sancto monte eius: Domine omnes diuites templi tui orabunt coram vultu tuo: Ergo, inquiunt, adorandæ sunt imagines.*

Iam verò molestum esset ineptias omnes, ac plus quàm superstitiosas illius Concilij fabulas consectari. Diabolus sanctè promittit, fidemque suam dat se virum sanctum non amplius tentaturum, aut infestaturum, si beatæ Mariæ imaginem venerari desisteret. Alius imaginem accersit, quæ aquam ad se domum in cisternam comportet. Alius iturus peregrè, Mariæ mandat, vt eo absente, suam ipsa candelam obseruet: Illa mandata diligenter præstitit, candela arsit, quo-

Hic Basilius non dius Basilius est.

Conci. Mogunt. de imaginibus,

Genes. 2.
Esai. 19.
Psal. 95.
Psal. 25.
Psal. 26.

Adrian. episto. Synod. actio. 2.

Psal. 47.
Theodoros.

Concil. Nicen. 2. actio. 1. Νὰ εἶ λόγος εἰδῆς, ὅτι εἰς φεῖ ἀγαλλία. Psal. 98. Psal. 47. Psal. 44. Concil. Nicen. 2. actio. 1.

usque ille rediisset. Ex his coniecturam de reliquis facere licet.

Hæc nempe egregia sunt longæque grauissima argumenta: quibuscum si nostri conferantur noui magistri, pluma quauis leuiore videantur.

Cæterum cum isti homines nostram disciplinam, tam sæpe odioso quodam & infami nouitatis crimine arcessant, quasi ante hanc recentem memoriam ne audita quidem fuisset, operæpretium videatur antiquissimorum patrum sententias, & veteris ecclesiæ institutum paucis attingere. Origenes habet: *Dei, ut inuisibilis, & incorporei imaginem nullam effigiamus.* Iterum habet: *Celsus obicit nobis, quod non habeamus Altaria & Imagines.* Clemens Alexandrinus, qui ætatæ floruit eadem, sic habet: *Nobis aperte vetitum est, artem fallacem exercere. Non facies enim, inquit propheta, cuiusvis rei similitudinem.* Arnobius, qui Clementem & Origenem proximè ætate subsequutus est, sic ad Ethnicos scribit: *Accusatis nos, quod non habeamus Imagines & Altaria.* Lanctantius Arnobij discipulus habet: *Non est dubium, quin religio nulla sit, ubi simulachrum est.* Augustinus hoc Varronis dictum vehementer laudat: *Qui primi simulachra deorum populis posuerunt, illi ciuitatibus suis metum dempserunt, errorem verò addiderunt.* Atque hanc adiungit rationem: *Quia dij facile possunt in simulachrorum stoliditate contemni.* Eleberinum concilium hoc decretum facit: *Placuit picturas in ecclesijs esse non debere, ne quod colitur, aut adoratur, in parietibus depingatur.* De Constantinopolitano Concilio, id ipsum affirmare licet. Sanctissimi verò imperatores Valens, & Theodosius orbi Christiano generale huiusmodi mandatum promulgarunt: *Cum sit nobis cura diligens, in rebus omnibus superni Numinis religionem tueri, signum saluatoris nostri Christi nemini concedimus, coloribus lapide, aliæque materia fingere, sculperè, aut pingere. Sed quocumque reperitur loco, tolli iubemus, grauissima pœna eos multando, qui cõtrarium decretis nostris, & imperio quicquam tentauerint.* Atque hanc deinde sanctionem & cõfirmarunt & exercuerunt Philippicus, Leo, Cõstantinus pater, Cõstantinus filius, Nicephorus, Stauratius, Michael, Leo, Armenius, aliique Christiani, & pij imperatores.

Origen. contra Celsum. lib. 7.
Orige. contra Celsum lib. 4.
Clem. Alexan. in Parznetico.
Arnob. contra gentes. lib. 2. pag 214.
Tertul. in Apo. Lactan. lib. 2. cap. 2.
August. de ciuitate Dei. lib. 4. cap. 31.
Concil. Eleberinum. can. 36. Constantino. Concil. P. Crinitus. lib. 9. cap. 9.

Concil. Nicen. 2. A. 6.

Hæc testimonia cum vetusta & antiqua sunt, tum dilucida: enucleata, omnibus explorata sunt. Itaque facile præponderabunt & omnes illas de Nicodemi imagine fabulas, & Simeonis Metaphrastæ recentis huiusce Basilij, noui Athanasij, aliorumque eiusmodi infuscatas authoritates, quæ iam pridem è tenebris eruta, atque in lucem extractæ fuerunt. Equidem verò Amphilochius, cuius se pallio ita sæpe textit Hardingus, nullo modo repudiari potest: Manifesta sunt eius verba: *Non est nobis cura, sanctorum vultus corporales in tabulis coloribus effigiare: quoniam his opus non habemus.*

Hardingus. 10. Sectio.

Cum itaque de antiquitate, origine & approbatione imaginum satis multa dicta sint, reliquum est, ut ostendamus propter quas causas in templis usurpata fuerint. Itaque imagines tribus de causis in templa introductas fuisse perspiciamus. Prima est, fructus scientiæ. Simplex enim & ignarus populus, ac literarum planè rudis, in picturis quasi legit & videt non minus, quam alij in libris, *Mysteria Christiana religionis, eximiaque Christi & sanctorum eius facta.* Quod scriptura legentibus, hoc, pictura idiotis intuentibus præstat, inquit Gregorius: *in eadem enim indocti vident, quid imitari debeant: in eadem legunt, qui literas nesciunt, itaque pictura (inquit) imperitis Nationibus specialiter inseruiunt, loco scripturarum.*

Tres cause ob quas imagines in templis adhibite fuerint.

Huius autem Basilij assentitur, in Homilia sua de quadraginta Martyribus. Nam magnifica (inquit) in bello gesta, & oratores sæpenumero & pictores pulcherrimè demonstrant. Hi oratione, illi tabulis describentes: qui ambo multos ad res fortiter gerendas incitarunt. Quæ enim sermo historiæ per inductionem præbet, eadem & pictura tacens per imitationem ostendit. *Atque hoc est quod præstantium poetarum opera pictura loquentes olim dictæ sunt: & pictorum vicissim opera, tacita poemata nuncupata.* Itaque scriptura atque picturae usus idem est, eademque utilitas. Res enim, quæ leguntur, quando ad aures perueniunt, tunc ad mentem transmittimus: quæque res in picturis contemplantur oculis, easdem etiam animis amplectimur. *Quare ex pictura ac scriptura, unum idemque percipimus scientiæ cõmodum.*

Ad Severum Episcop. Massiliens. lib. 9. Epist. 9.

Pictura loquens: Poëma tacens.

Episcopus Sarisburiensis.

Prima principisque causa, ob quam Imagines in tēplis constitutæ fuerunt, ea hoc loco ponitur, ut populus scilicet ex earum aspectu doctior, atque peritior euaderet. Quamobrem eas Gregorius idiotarum libros nuncupat: & patres Concilij cuiusdam recentis aiunt: *Plus discere breui ex imagine possumus, quam ex scripturis longo studio atque labore.* Eaque de causa Basilij, pictam imaginem historiæ scriptæ comparat. Quamquam ea, qua Hardingus vtitur, picturæ & poematis similitudo proximè verum attingere videtur. Pictores enim atque Poëtæ propter communem mentiendi facultatem pari iamdiu iure fuerunt. Quidam de iis ad hunc modum scripsit: *Pictoribus atque Poëtis Quidlibet audendi semper fuit æqua potestas.* Poëtarum verò licentiam exponens Athanasius, ait: *Ὅτι λέγειν ἀπολινα, καὶ ποιεῖν ἕξασι μόνοις:* hoc est, *Quibus & dicere quiduis, & facere licet solis.* Eaque de causa dixisse Cicero videatur: *Nihil negotii est hæc poetarum, & pictorum portentia conuincere.* Itaque quemadmodum Plato poëtæ, propter institutum mentiendi morem è sua republica profligauit, ita etiam Deus Opt. Max. pictores, hanc ipsam ob causam, è regione Israëlita exterminauit. Quæ cum ita sint, Hardingiana pictorum & poëtarum comparatio non improbanda videatur.

Gregor. lib. 9. epist. 9. Concil. Senonense.

Horatius.

Athenæus.

Cicero Tusc. Quæst. 1. Plato.

Origen. contra Celsum. lib. 4.

Quamquam

Quamquam ista docendi populi via non satis commoda videtur, & expedita. E sacerdotibus imagines fecerunt, & contra ex imaginibus sacerdotes. Sacerdotes enim illorum maxima ex parte oculos habent, neque vident: aures habent, neque audiunt: corda habent, neque intelligunt: ora habent, nec loquuntur: denique suis imaginibus omni ratione similes sunt. Imagines ipsorum oculos non habent, & tamen finguntur, vt videant: aures non habent, tamen fabricantur, vt audiant: ora non habent, tamen in excelsis ponuntur, vt loquantur: in quo sacerdotum propria officia faciunt. Ita nimirum populum ab audiendo Dei sacrosancto verbo arcent ac prohibent: atque imagines spectare, cum imaginibus colloqui, imagines audire, ab imaginibus institui iubent.

Et si autem contingere aliquando posset, vt populus aliquid hoc modo disceret atque perciperet, non tamen hæc legitima est ac solennis via, quam Deus populo adipiscendæ scientiæ præscripsit. Paulus ait: *Fides ex auditu est.* Multi fuerunt inter Iudæos simplices, idiotæ, imperitique homines plebeij: Deus tamen nullos vnquam huiusmodi libros illis legendos proposuit: sed contra, semper vetuit, aperte reclamauit, nunquam pati voluit. Si hæc tam explicata sit facilisque instituenti populi ratio, quid est, quod qui maximè huiusmodi magistrorum copia circumfluunt, ij maximè & ignari, & superstitiosi, & idololatriæ dediti sunt? Verum, vt concludam: Habacuk, & Ieremias prophetae aiunt: *Constatile est demonstratio mendacij: Lignum est doctrina vanitatis.*

Rom. 10.

Habacuk 2.
Ierem. 20.

Hardingus. 11. Sectio.

Secundus imaginum usus est, vt mentes nostras ad omnem pietatem excitent. Cum enim affectus & desiderium hominis in diuinis spiritualibusque rebus hebes sit, quoniam corpus corruptibile mentem aggrauat: quando in imaginibus exprimitur & oculis nostris subiicitur, quid Christus pro nobis, quidque pro Christo sancti præstiterint, tum acuitur, & commouetur ad similem agendi voluntatem, atque ad omne pie sanctæque vitæ studium. Quemadmodum enim cum in concione vel oratione verba apta audimus: sic cum imaginum vultus & gestus ad viuum delineatos intuemur, vel ad misericordiam, vel ad lachrymas, vel ac lætitiā, vel ad similes affectiones excitamur. In quo sanè non minùs pictores, quam aut Oratores, aut poeta excellere semper sunt iudicati.

Qui exempla desiderat, secundum Nicenum Concilium consulat, in quo inter alia egregia, quæ ad hanc rem pertinent, vnum reperiet de S. Euphemia Martyre, alterum de Abrahamo Isaacum filium sacrificante, aeterna memoria dignum, quorum illud Asterius sanctus episcopus, hoc Gregorius Nissenus elegantissimè descripsit. Virgilius Æneam lachrymantem, meliora sperantem, se colligentem, concilium de subteuandis suis grauissimis calamitatibus capientem facit, occasione pictura cuiusdam, quam Carthagine viderat, in qua Troianum bellum descriptum fuit. Quod sapiens ille poeta neuitquam fecisset, nisi pictura permagnum haberet in commouendis affectibus momentum.

Quidius etiam in Epistola Laodamie ad Protésilauum virum profectum ad militiam, sic eam fingit scribentem de illius imagine, quam ex cera formandam curauit, quod absentis desiderium illo modo leniret, vt facile intelligamus, imagines mirabilem quandam vim habere, vehementes affectiones excitandi, resque absentes sic quasi presentes adessent representandi in animis spectantium. Ex omnibus exemplis, quæ in hanc causam adduci possunt, illud mihi longè illustrissimum videtur, quod Appianus scribit de C. Iulio Cesare. libro 2. de Bellis Ciuilibus. Postquam enim Cesar à senatoribus fuisset in Curia trucidatus, quidam ex amicis eius, vt facinoris huius immanitatem populo ostenderet, Cesaris lecticam in forum attulit, atque ex ea imaginem illius ex cera factam, quæ viginti tria vulnera, belluino quodam modo in faciem ei, reliquasque corporis partes impressa, hiantia quodammodo adhuc & sanguine fluentia representabat. Quo spectaculo populum ad vehementiorem iracundiam ac furorem accendit, quam quauis oratione aut gestu potuisset: quod statim apparuit. Cum primum enim populus eam videret imaginem, nec dolorem ferre, nec furorem coercere potuit: quin summa crudelitatis exempla in illius homicidii authores statueret.

Tertia causa, propter quam imagines erectæ in templis fuerunt, est ad conseruandam rerum memoriam ad salutem nostram necessariarum. Cum enim oculos in eas comicimus, memoria nostra, quæ alioqui tenuis ac imbecilla est, colligit atque amplectitur beneficia ac merita Seruatoris Christi: & pia sanctorum exempla, quæ nos imitari debeamus: vt sitales fuerimus, quales ii fuerunt, diuina gratia per Christum consequi possimus felicitatem, quam ii sunt adepti, & vnâ cum illis vita fruamur æterna. Atque ii sanè qui imagines in honore habent, ita animati esse debent, vt non modo res contemplantur in illis adumbratè, sed eas etiam factò, & diligentissima imitatione præstent.

Episcopus Sarisburiensis.

Quod ad secundam attinet, quam ex imaginibus percipimus vtilitatem, quæ in commouendis, cõcitandisque animis versatur, Hardingus sibi necessarium esse iudicauit, ad Ethnicorum poetarum auxilium confugere Virgilium, atque Ouidium, testes doctori Theologiæ sanè nõ apertissimos: atque illorum ad confirmandam causam futillissimas fabulas introducere, nec non vetustam Appiani, & prophanam historiam. Itaque iam penè exhaustus, & ad ipsas peruenisse feces videtur. Miror oblitum esse iuuenis illius in Eunuchò, qui quod Iouem in tabula pictum videret, statim ad persequendum suum iuuenile propositum penitus est incitatus, ac confirmatus. Imagines sepe numero mentes multis acribusque affectibus incedere fateor, cæcumque duco, qui contra senserit. Salustius scribit, Quintum Maximum, & P. Scipione, quotiescunque maiorum suorum imagines intuerentur, illico fuisse insitè virtutis nobilitate, ad parè præstantissimorum facinorum laudem

In Eunuchò.

Phararchus.

Sapient. 15.

inflammatos. Verùm non quòd mentem vel delectare, vel incitare solet, id omne aptum etiam cenferi debet ecclesiæ Dei: quæ orandi est, non spectandi domus. Atque vt vni prophanæ historiæ alteram obiciamus, prisci Lacedæmonij imaginem nullam, aut picturam in Senatu pati vouerunt ne Senatorum mentes eo modo ab instituta deliberatione ad alienas cogitationes abducerentur. Enimuero Sapiens ait: *Aspectus imaginis dat insipienti concupiscentiam.* Tertius fructus de conferuanda rerum memoria, primo par est, ideoque noua refutatione opus non habet.

Hardingus. 12. Sectio.

Iam eò peruentum est, vt ostendamus quemadmodum imagines adorari & honorari possint legitime. Ille diuinus cultus, qui interuè in spiritu & veritate consistit, & signis quibusdam externè declaratur, in agnoscendo summo dominatu, qui quidem à Theologis propriè Latrìa vocatur, soli sanctissimæ Trinitati deferitur. Sanctis autem imaginibus illum cultum nequaquam tribuimus, sed genus quoddam inferius reuerentia atque adorationis (sic enim nominatur)^a qui nihil aliud est, quam recognitio virtutis alicuius aut excellentia, externo signo, veluti religiose osculando, corpus inclinando, genua flectendo, aliisque eiusmodi testata. Quod quidem adorationis genus creaturis sæpenumero tributum in scripturis reperimus, cuius nihilominus tota actio, non ad ipsas imagines^b præcipuè, sed ad res in illis representatas refertur, tanquam ad verum propriumque illius adorationis obiectum. Quamquam enim imaginis cultus ad ipsam primam principemque formam, quam Archetypum doctiores vocant, transfertur, quemadmodum Basilius docet: ille tamen summus cultus, qui Latrìa dicitur, ad sanctam Trinitatem duntaxat pertinet, non ad reuerendam imaginem, ne forè creaturarum, materialiumque vt auri, argenti, lapidum, ligni, aliarumque eiusmodi rerum cultores videamur. Imagines non adoramus vt Deum, (inquit Athanasius) neque spem in illis salutis nostræ collocamus, neque cultum diuinum illis exhibemus: sic enim Ethnicis faciebant: sed hac adoratione, seu reuerentia affectum quandam & pietatem in ipsa Arthetypa testatur. Quare si earum vel deformari vel dirimi figuram acciderit, non dubitamus truncos, vt verum lignum comburere, sique ex alia materia fuerint ad eum vsum, cui maximè inferuire possunt, adhibere.

Sacras imagines Hardingus sine Spiritu & veritate adorari, confitetur. a Inanis distinctio. Hebraicè enim legitur, Non incarnabis te ipsum. b Adorationis actio ad imaginem refertur, licet non præcipuè.

Hic Athanasius, fictus est, non verus Athanasius.

Quemadmodum imagines legitime adorari possint.

Libro ad Amphiloc. cap. 18.

In quest. ad Antiochum principem.

Li. 7. epist.

Gregorius Secundinum quendam laudans, quòd seruatoris imaginem ad se mitri cuperet, quòd imaginem propositam videndo, ad Christum corde diligendum magis inflammaretur, post pauca in eam sententiam verba, sic habet: Scio quòd Imaginem seruatoris nostri non ideo petis, vt quasi Deum colas, sed ob recordationem Filij Dei in eius sermone recalescas, cuius te imaginem videre consideras. Et nos quidem non quasi ante diuinitatem, ante illam prosternimur, sed illum adoramus, quem per imaginem aut natum, aut passum, sed & in throno sedentem recordamur. Et dum nobis ipsa pictura, quasi scriptura, ad memoriam filium Dei reducit, animum nostrum aut de resurrectione lætificat, aut de passione demulcet. Hæc ille.

Et si homines coram imagine, aut triumphante sanctæ Crucis signo in genua prouoluti precentur, non lignum lapidène figuratum venerantur, sed Deum optimum colunt: quemque sensibus percipere non possunt, eius imaginem & figuram venerantur ac colunt, iuxta antiqua instituta, non in ipsa imagine acquiescentes, sed reuerentiam omnem, adorationemque ad eum transferentes, qui representatur.

Multa adduci è patribus possent de imaginum cultu: sed hæc sufficiant. Ex quibus omnibus hoc vnum efficitur, quòd quacunque reuerentia, honor, cultus imaginibus deferunt, in memoriam & amorem & honorem archetyporum redundat. Veluti, quando librum Euangelij osculamur, eo signo non pergamenum, non chartam, non atramentum, in quo scriptum est, sed ipsum Euangelium veneramus. Quemadmodum etiam cum Iacobus filij sui Iosephi tunicam sanguine hædino imbutam oscularetur, eamque vlnis suis amplecteretur, & lamentabilem in ea luctum effunderet, amoris eius & doloris affectio non in tunica consistit, sed ad ipsum Iosephum referebatur, cuius infortunatam mortem (vt putabat) illa sanguinolenta tunica declarabat: sic Christiani homines signa reuerentia, charitatis: & honoris coram Christi, vel Apostoli, vel Martyris cuiusquam imagine exhibentes, cum interna sua quadam recognitione, cordiumque deuotione, non in ipsis quidem imaginibus cogitationes suas desigunt, sed totum deferunt ad Christum, ad Apostolum illum, & Martyrem, tribuentes certa proportione, id quòd cuique tribui oportet: & creatorem omnipotentem à creatura secernentes: denique omnem honorem ac gloriam in vnum Deum conferentes, qui mirabilis est in sanctis suis. Huiusmodi imaginum reuerentia nec impia haberi nec contemni debet: pro qua c priscorum patrum testimonia Græcorum simul & Latinorum habemus: cuique fidem luculentiorum quadam generalia concilia detulerunt, quæ earum euersores atque oppugnatores damnarunt.

Episcopus Sarisburiensis.

c Fallum: nullus enim priscus pater, vel Græcus, vel Latinus vnquam docuit, vt imaginem oscularemur, ad eamue prouolucemur. d Quæ nempe sexcentorum annorum linea transirent.

Amplum admodum vestibulum Hardingus tam paruis ædibus extruxit. Omnis nostra de Adoratione quæstio instituitur & disputatio, quæ hîc paucis verbis leuissimè transigitur. Cætera fuit leuis armaturæ quasi quædam velitatio. Neque tamen ad id disertè respondet, quòd quærebatur, hoc est, an imagines olim in templis constitutæ fuissent, vt adorarentur: sed suas tantum cogitationes proponit, atque in eo contendit, vt quemadmodum ritè adorari possint, doceat: in quo tamen, neque reliquis collegis suis, neque sibi ipsi consentire videtur. Tandem in hanc sententiam concedit: *Adorationem huiusmodi, non præcipuè pertinere ad imaginem.* Quorum hic est sensus verborum. Caduca lapidis aut ligni creatura adorari potest, quamquam non præcipuè aut maximè, vt Deus ipse, qui ea representatur. Atque ita mediam quandam ac incertam viam ingreditur: quasi diceret, Imago adorari potest, & tamen adorari non potest: contra, adorari non potest,

potest, & tamen adorari potest. Ad cuius rei confirmationem ficta quædam & commentitia Basilij, & Athanasij testimonia adducit cum satis sciat neutrum istorum patrum, vel voces vnquam huiusmodi misisse vel iustam huiusce mentionis causam habuisse: In illo duntaxat puerili Niceno Concilio secundo, inter alia eiusmodi innumera pene mendacia atque fabulas reperiuntur. Lector optime & Christiane, si literis instructus es, intuerè & perpende illud Concilium: túque ipse meam orationem ipsa re longè inferiorem esse fateberis. Idem etiam ipse Athanasius vt hic ad comprobendam imaginum adorationem inducitur, sic alibi in eodem Concilio affirmare fingitur, Christum in reliquiis ossibusque mortuorum habitare.

Concil. Nicen.
2. Act. 3.

Gregorius autè quanquam de imaginibus verba disertè facit, tamen de adorandis imaginibus nihil omnino habet. Ad extremum cum ne vnum quidem antiquum patrem proferre possit causæ suæ testem Hardingus, exceptis hisce adulterinis & suppositiis astipulatoribus, non tamen erubescit gloriose iactare se alios citare quamplurimos potuisse. Istiusmodi ostentatione & inanis copiæ vtilitate imperita natio sæpe fallitur. Quid autem opus erat Hardingo, vel ficta illa sua & commentitia diplomata iactare, vel insulso *precipue, & minus precipue Adorationis* inuento rem ipsam in medio quodammodo dubioque relinquere? Enimvero episcopi illius secundi Niceni Concilij sibi videntur cum ex scripturis, tum ex antiquitatis monumentis euincere posse imagines certissimè adorandas esse. Etenim, vt antè docuimus istas adhibent scripturas: *Adorate scabellum pedum ipsius: Adorate eum in monte sancto suo: Omnes diuites populi adorabunt faciem tuam.* Ex his concludunt: *Ergo imagines sunt adorandæ.* Theodosius autem Mirensis episcopus in eodem Concilio imaginum adorationem vehementer probat, & vnice collaudat, propterea quòd archidiaconus suus eam in somno per visum eductus esset. Idcirco quidam ex iis ait: *Venerandas imagines adoro, & id perpetuò docebo: Alter, Historias imaginum honoro: & palàm adoro: Alius, Imagines perfectè adoro: Alius, Eos qui diuersum statuunt, auersor & anathematizo.* Denique Concilium illud vniuersum sic fanciuit: *Eos qui circa Adorationem imaginum laborant, aut dubitant, nostra Synodus anathematizat.*

Gregor. lib. 7.
epist. 53.

Ex libro Caroli Magni.

Psal. 98.
Psal. 47.
Psal. 44.

Concil. Nicen.
2. Act. 2.

Aiunt se scire *Imagines esse creaturas corruptibiles, ideòque se nec vti, nec habere eas pro Diis affirmat.* In quo sibi perquam sapientes videntur, qui ea scire possunt, quæ volucres puerique cognoscant, Ita de suis Idolis profiteri Ethnici consueuerunt. *Iouem lapidem, non esse Deum* Cicero confitetur. Lactantius hac de re ita scribit: *Non ipsa, inquit adoramus, sed eos ad quorum imagines facta, & quorum nominibus consecrata sunt:* quæ quidem ipsius est Hardingi vox. Similia istis in Augustino, Athanasio, Sozomeno, aliisque reperire licet: atque hæc defensio, tum sufficere, quemadmodum hodie, putabatur.

Aug. in psal. 113.
Athana. contra Gentes.

Sozoni. lib. 7.
cap. 15. De Sophista Olympio.

Augustin. in Psal. 113.

Augustinus verò ait: *Quis puer interrogatus non hoc certum esse respondeat, quòd simulachra gentium os habent, & non loquuntur, oculos habent & non vident? Cur ergo tantopere spiritus sanctus curat scripturarum plurimis locis hæc insinuare atque inculcare, veluti nescientibus?* Respondet: *Quia species membrorum in eminenti collocata suggestu, cum honorari, atque adorari cœperit à multitudine, parit in vnoquoque sordidissimum erroris affectum: vt quoniam in illo figmento non inuenit vitalem motum, credat numen occultum: & effigiem viuenti corpori similem, seduæus forma, & comætuus auctoritate, quasi sapientium institutorum, obsequensum turbarum, sine vno aliquo habitatore esse non putet.* Alio in loco habet: *Cum in his sedibus locantur, honorabili sublimitate, vt à precantibus atque immolantibus attendantur, ipsa similitudine animatorum membrorum, atque sensuum, quamuis sensu, & anima careant, afficiunt infirmos animos, vt viuere atque spirare videantur.* Iterum ait: *Quis adorat vel orat intuens simulachrum, qui non afficitur, vt ab eo se exaudiri putet, ac ab eo sibi præstari, quod desiderat, speret?*

August. in epist. 49.

August. in psal. 113.

Hæc omnia Ethnici tenuerunt, ideòque Hardingiana defensione præclarè muniti fuerunt: tamen Idololatræ extiterunt, & vt Hieremias propheta loquitur, *Trunco dixerunt, Pater meus es tu, & lapidi, tu me genuisti.* Quapropter iræ Diuinæ filij fuerunt: quandoquidem Dei veritatem in mendacium conuerterunt, & res creatas coluerunt, posthabito creatore, qui est Deus benedictus in secula.

Hierem. 2.

Rom. 1.

Atque vt plebem simplicem in his erroribus magis confirmarent, multa instituerunt ficta miracula. Exanimes imagines sudare, lachrymare, ridere, ab vno loco in alium migrare cogebantur: vt enim inter Ethnicos & Paganos Iouis imago hæc verba proloqui clarè potuit: *Christiani omnes procul ablegentur:* vtque Iunonis statua interrogata vellètne Romam proficisci, necne, facile benignèque annuit, sèque velle respondit: sic etiam apud Christianos simulachra eloqui didicerunt, quicquid eorum custos, seu æditimus vellet. Beatæ Mariæ Imago suam ipsa candelam obseruauit: aliæque omni morborum generi mederi potuerunt. Denique Nicolaus Lyra habet: *In ecclesia Dei populus sæpe decipitur à sacerdotibus, fictis miraculis, lucri causa.* Itaque persuasum mortalibus fuit: imagines non tantum nudas merasque imagines extitisse, sed etiam diuinæ cuiusdam occultæque virtutis participes fuisse, & dignissimas proinde esse, quæ diuino quodam honore afficerentur.

Euseb. lib. 8.
De Theoteco.

Concil. Nicen.
2. Actio 5.
Nicol. Lyra in 14. cap. Daniel.

Magna hinc in adorandiratione differentia fingitur inter *Latriam & Douliam.* *Latria cultus ille est, qui ad Deum pertinet* (vt Hardingus loquitur) *in recognoscendo summo dominatu.* De doulia autem, quæ Latine seruitus dicitur, & creaturæ debetur, nullum verbum facere fatius duxit. Quare sic nostra ab Hardingo partiuntur officia, vt Deum colere, imaginibus seruire debeamus: atque hanc adorationem non oportet idololatriam, sed idolodouliam appellari. Sic Lyranus ait: *Alterum*

Nicol. Lyra in Hester. 3. ca.

genus honorata persona flectere licet, ambo autem non nisi Deo. Atque hac ineptissima distinctionis forma rem omnem expediisse videtur. Quid si autem populus imperitus Græcè nesciat, neque tam eruditè possit Latriam à Doulia seiungere, sed alterum genus pro altero sumat? Sic profectò in ecclesia Romana vsu iam venit, vt passim vtrumque & promiscuè vsurpetur.

Quamobrem hæc distinctio hoc modo adhibita persimilis ei videatur, qua Medici vxor vsa aliquando dicitur, *Piper frigidum esse operatione, calidum energia*. Non enim rerum est hæc, sed nominum distinctio. Cicero inquit: *Bonum esse negas, Prepositum dicis, An minus hoc pacto auaritiam?* Sic Hardingo respondere licet, Imaginum cultum non Latriam esse, sed Douliam statuis: Verùm, an minus hoc pacto idololatriam?

Cicero de finib. 4.

In libro Caroli Magni.

Concil. Nicen. 2. Actio. 4.

Thomas in 3. Sent. dist. 2.

Holcot in lib. Sapient. lect. 158.

Author Fortalicium: Licet hoc rationabiliter dictum videatur, tamen communis opinio senet oppositum.

Jacob. Payua. lib. 9.

Jacob. Nanclantus in epist. ad Roman. cap. 1.

Enimvero Constantinus episcopus Constantiæ in secundo Niceno Concilio dixit: *Ego Imaginibus cultum honoris exhibeo eundem, qui debetur viuifica Trinitati: Et si quis nolit idem facere, eum anathematizo, vt Marcionem & Manichæum*. In eodem quoque Concilio ita decretum fuit: *Non sunt due adorationes* (altera Latria, altera Doulia, sicuti Hardingus statuit) *sed vna Adoratio, Imaginis, & primi exemplaris, cuius est imago*.

Similiter Thomas Aquinas, post diurnam disceptationem, sic tandem concludit: *Imago & exemplar eodem genere adorationis coli debent: & exempli causa ait: Crux, seu Imago Christi adorari debet Latria, quoniam ipse Christus sic adorandus est: & imago Deiparæ honorari debet Doulia, quandoquidem* (inquit) *ille cultus Deiparæ debetur*. Hanc Thomæ definitionem Holcotus reprehendit: atque hac ratione vtitur: *Latria ad Deum solum pertinet: imago autem Dei Deus non est: Quare Latria non est imagini tribuenda. Alioquin enim* (inquit) *Creator & res Creata, eodem cultu adorarentur*. Quamquam autem Henricus de Gandauo, Petrus de Aquila, Ioannes de Guuerra, Durandus, aliique Scholastici doctores Holcoto consentiunt, eorumque ad rationem vehementer accommodatum iudicium videtur: tamen is, qui *Fortalicium Fidei* conscripsit, Communem opinionem, & vsu, ecclesiæ contra valere affirmat.

Iacobus quidam Payua magnus illius causæ astipulator, non dubitauit hoc modo scribere, *Non tamen inficiamur, hac nos Latria Adoratione Christi præclarissimam Crucem colere, & venerari*. Quòd autem Hardingus vniuersam adorationem ad rem ipsam refert, quæ repræsentatur imagine, Iacobus Nanclantus Clugienfis in Italia episcopus docet, imaginem & Archetypum vno eodem cultu adorari oportere. Hæc enim eius verba sunt: *Ergo non solum fatendum est, fideles in ecclesia adorare coram Imagine, vt nonnulli ad cautelam forte loquuntur, sed & adorare imaginem, sine quo volueris scrupulo, quin & eo illam venerari cultu, quo & prototypum eius. Propter quod, si illud habet Adorari Latria, & illa habet adorari Latria*. Si dixerit Hardingus, hos errores vetustos esse, atque ab ecclesia sua Romana iam dudum reprobatos, meminerit Nanclantum Venetiis excussum fuisse Anno Domini 1557. Payuam verò Coloniz anno 1564. ambos egregiè probatos, nec vlla animaduersione notatos.

Augst. de verbis Domini secundum Matthæ. sermo. 6.

Aug. ad Quod uult Deum.

Origen. contra Cellum. lib. 4.

Polyd. Vergil. de Inuento. rerum. lib. 6. ca.

13.

Ibidem,

Epiphanius ad Ioannem episcop.

Hierosolymitan.

Petrus Crinit. lib. 9. ca. 9.

Concil. Moguntin. de Imagin.

Sapient. 14.

Deut. 17.

Leuit. 19.

Cùm hæc ita habeant quorsum Hardingi pertinet illa sua de Latria, & Doulia distinctio? Enimvero, metuo ne illud Augustini de Ethnicis dictum, ad Hardingum eiusque suffragatores accommodare iure optimo liceat: *Nemo mihi dicat, Non est numen: non Deus. Vtinam ipsi sic norint quomodo nouimus nos. Sed quid habeant pro qua re habeant, quid ibi faciant, Ara testatur*.

Mercellina hæretica multum eo nomine reprehenditur ab Augustino, quòd inter alia simulachra, Christi etiam imagini suffragium incenderet. Origenes autem habet, *Fieri non potest vt quis & Deum, & simulachrum colat*. Polydorus etiam Vergilius, homo recentis memoriæ inanem abusum ecclesiæ, quem suo tempore inueteratum vidisset, perstringens, inquit, *Nunc de simulachrorum cultu agamus: quem non modò nostra religionis expertes, sed teste Hieronymo, omnes ferè veteres sancti patres damnabant, ob metum idololatriæ*. Deque hoc ipso vitio quo tum ecclesia vehementissimè laborabat ad hunc modum scribit: *Eo insanie deuentum est, vt hæc pars pietatis parum differat ab impietate*. Eo nimirum ecclesiam Dei hæc Hardingiana Latria ac Douliæ distinctio perduxit.

Præstantissimum huius mali Deique verbo cõuenientissimum remedium erit, ipsam mali causam funditus tollere. Sic pius ille princeps Ezechias serpentem aneam conulit atque comminuit, etiam si ea à Mose ipsius Dei diserto mandato constituta fuisset, etiam si expressa Christi in cruce pendentis figura esset, etiam si annis tot constitisset atque durasset, etiam si tam multa Deus per eam miracula edidisset. Sic sanctitate præstans Episcopus Epiphanius Christi imaginem in velo depictam discepit, eamque & contra Dei mandatum introductam, & rem superstitiosam, atque ecclesiæ, Deique populo indignam esse confirmauit: quamuis Christi imago esset. Sic Theodosius sanctissimus imperator, edictum eiusmodi in vniuersis ditionibus suis promulgauit: *Signum seruatoris nostri, quocumque loco reperitur, tolli iubemus*: etsi seruatoris imago existeret. Sic in recete Concilio Moguntinensi cauetur, vt si fortè imaginibus populus abusus fuerit, ea mox vel insigniter immutentur, vel penitus amoueantur. Neque vsquam Dominus in verbo suo imaginum euerfores, sed earum cultores ac fabricatores damnat. Deus inquit: *Laquei sunt ad capiendum simplices*. Nouit cordis humani propensionem: quare ait: *Maledictus, qui cæcum è via eduxerit*. Et, *Maledictus, qui lapidem offendiculi posuerit, ad euertendum cæcum*.

DE SCRIPTURIS VER-
NACULE LEGENDIS,
ARTICVLVS DECIMVS QVINTVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL laicis tum interdictum fuisse verbi Dei vernacula lectione.

Hardingus. 1. Sectio.

LAICIS tum interdictum fuisse, ne verbum Dei lingua vernacula legerent, sanè non inuenio. Neque verò laicis vel tum, vel vnquam aliàs^a præceptum fuisse reperio, vt verbum Dei sua lingua, si vulgaris & barbara esset, legerent. Per vulgarem atque barbaram linguam intelligo, omnes alias, vt antè, præter tres doctas principesque linguas, Hebraicam, Græcam, Latinam. Quæ quidem olim nativæ & materna tribus illis populis fuerunt: nunc autem nullis sunt vulgares ac vernacula, sed omnibus communiter addiscendæ, qui in scripturarum, cætera-
rumque scientiarum cognitione versari volunt.

^a Falsum: no-
uit enim Har-
dingus iustum
esse populum,
vt scripturas
legeret.

Episcopus Sarisburiensis.

Væstionem hanc vniuersam Hardingus vno verbo luculenter expediit. Non c om-
perio (inquit) interdictum laicis fuisse, ne verbum Dei lingua vernacula legerent. Quan-
quam hoc alij quidam collegæ sui, se planè sibi visi sunt comperisse, illaque verba
vsurpare non dubitarunt, Nolite sanctum dare canibus: ex quibus necessariò efficere
voluerunt, laicis, quos cum ipsis collatos canes appellarunt, sacras scripturas vel
attingere nefas esse. Hardingus autem, istud sibi minimè comparare, ingenuè confitetur. Quæ sa-
nè breuis ad id quod quæritur, responsio sufficeret: si modò quidnam sufficeret, intelligere posset.
Cætera verbis duntaxat cumulantur, atque prætexuntur non necessariis, vt manifestum faciam.

Adiungit Hardingus: Neque verò laicis, aut tum, aut vnquam aliàs præceptum fuisse inuenio, vt ver-
bum Dei sua lingua legerent, si ea communis, & barbara esset. Primùm, quòd de præcepto intulit, à
causa penitus alienum est: Deindè linguæ cæteræ omnes, tribus tantùm exceptis, barbarismi si-
ne causa damnantur: Postremò, illa de populi vernacula lectione exceptio, mera strophæ est, &
sine sale iniecta litigandi materia. Quanam enim lingua homines plebeij legere aliquid, atque
intelligere possunt, præterquam vernacula, ac materna? Quemadmodum autem Tiberius Cræsar,
in exteris prouinciis & regiones longinquas mittere aliquando consuevit magnates quosdam
suos, qui eas tanquam Proreges, & vicarij administrarent, nèque tamen eosdem, aut illò proficisci,
aut omnino Romæ exire passus est: sic etiam Hardingus, quanquam legendi verbi diuini licen-
tiam laicis permittere videri vult, tamen eos ad Hebraicam, vel ad Græcam, vel ad Latinam lin-
guam astringit, in quibus ne posse quidem legere certum habet.

Cornelius Ta-
citus in Tibé-
rio.

Quòd autem plebs præcis temporibus & legere scripturas iussa sit, & eo sermone legere,
quem intelligere posset, liquidò, multisque modis constat. Atque vt ex infinitis testimoniis ac
certissimis argumentis pauca quædam delibem atque carpam. Dominus ipse ad populum suum
dicit: Audi Israel: sint verba ista, quæ ego tibi hodiè precipio in corde tuo: Et inculces ea filiis tuis, & lo-
quæris de eis cum domi tuæ resides, & cum in via incedis, cum cubitum vadis, & cum surgis. Ligabis denique
ea in signum ad manum tuam eruntque monumenta inter oculos tuos. Scribes quoque ea super postes domus
tuæ, & in portis tuis.

Deut. 6.

Recens quidam author in primo Concilio Niceno decretum fuisse tradit, ne quis Christianus
Bibliis domi suæ careret. Augustinus ad populum ait: Nec solum sufficiat quòd in ecclesia diuinas
lectiones audiuisti: sed etiam in domibus vestris, aut ipsi legite, aut alios legentes requirite. Chrylostomus
ad suos ait: Admoneo & rogo vt libros comparetis. Rursus ait: Audite seculares omnes: Comparete vo-
bis Biblia, anima pharma. Si nihil aliud vultis, vel nouum Testamentum acquirite: Apostolum, Euange-
lia, acta, continuos & sedulos doctores. Origenes habet: Vtinam omnes faceremus illud, quod scriptu-
m est, Scrutamini scripturas. Hieronymus de illo mulierum, qui cum Paula Berhleemæ versatus est,
certu verba faciens, sic habet: Non licebat cuiquam sororum ignorare Psalmos, & non de scripturis
sanctis quotidie aliquid discere. Quanquam autem in hisce forsitan exemplis nonnihil reperiatur,
quod in contrariam sententiam detorqueri posse videatur, tamen vel ipsa ratio Hardingum in-
ducet, vt facile existimet patres istos hoc voluisse, plebem oportere scripturas vñtato suo

Cornelius A-
grippa de va-
nitate scientia-
rum.

August. in capi-
te leuii.

Chryl. in Ioan.
Chryl. in epist.
ad Coloss.

hom. 9.

Orige. in Esai.
hom. 2.

Hieronym. in
epitaph. Paulæ.

Basilii de spiritu sancto
Ca. 1.

& vernaculo sermone legere. Basilii habet: *Quantum ferre potest humana natura, possumus esse similes Deo: similitudo autem illa sine cognitione nulla est: cognitio autem constat ex Doctrina: initium autem doctrina, sermo est: sermonis autem partes syllabae & voces.* Horum autem haec est analysi verborum: Homines nisi voces ipsas syllabaeque cognoscant, sermonem percipere non possunt: sermone autem minimè perspecto, doctrinae expertes sint necesse est: sine doctrina verò, Deo similes esse nequeunt.

Hardingus. 2. Sectio.

Qui hanc causam tractant, de scripturis à plebe vernaculè legendis, eorum tres diuersae feruntur sententiae. Aliqui planè nefas esse iudicant, Biblia in vernaculam vllam, & plebeiam linguam conuertere. Aliqui consentaneum esse existimant, ut quidem conuertantur, si modò temporis, & loci, & personarum ratio habita fuerit. Aliqui scripturas sacras materno & naturali cuiusque gentis idiomate proponendas esse statuunt, sine vlla aut temporis, aut loci, aut personarum ratione. ^a Prima opinio à paucis defenditur, & vulgò improbat. ^b Tertia ab omnibus nostri seculi schismaticis propugnatur, exceptis Suenclzfeldianis, qui scripturarum nullam habendam esse rationem contendunt. Secunda maxime placet & probatur iis, qui prudentia ac pietate praestare, & de ecclesiae salute imprimis solliciti esse videntur, quiq; se à fide ea, qua à principio durauit, non remouerunt. Hic autem, ut de prima sententia nihil dicam, quemadmodum qui tertiam amplectuntur, secunda moderationem reprehendunt, sic qui secundam tuentur, nimis generaliter tertiam rationem probare non possunt.

Tres discrepantes sententiae de scripturis vernaculè legendis.

a Hoc Romanæ ecclesiae institutum est.
b Hæc Christi fuit & Apostolorum, & veterum patrum sententia.
Hardingus nō est ex hoc numero.

Episcopus Sarisburiensis.

Tres hoc loco proponuntur discrepantes sententiae: Prima laicis vniuersis, & singulis quilibet scripturarum particula interdicit: Tertia cunctis hominibus quamuis eandem sine exceptione partem legere permittit: Inter hæc duas extremas sententias media est secunda.

Harum prima, inquit Hardingus, ab omnibus ferè improbat. Quanquam profectò ex iis, quæ ipse in 4. huius Articuli sectione scripsit, apparet, hanc ipsam esse Romanæ ecclesiae & consuetudinem, & sententiam. Ea enim ecclesia, ut ait, & nouas omnes translationes damnauit, nec veteres tamen approbavit, neque Gothicam illam ab Vlpila, neque Dalmaticam ab Hieronymo editam: nec suam ipsa proposuit vllam. Hinc apertissimè constat ecclesiae Romanæ vsum atque opinionem à plerisque vituperari, paucis admodum probari. Tertia opinio, quæ cunctis mortalibus licere contendit scripturas promiscuè liberèque legere non nisi quorundam est schismaticorum, (inquit Hardingus) & nimis latè patet. Quanquam hanc ego vtcunque latam rationem, & Christo, & eius, Apostolis, & vniuersæ doctorum antiquitati probatam fuisse conuincam. Quare ex Hardingi decreto efficitur, Christum, Apostolos, omnèque veteres doctores schismaticos, atque hæreticos extitisse.

Secunda sententia, inter vtramque media est, eaque ab Hardingo, nonnullisque aliis, qui fidem nullo tempore suam immutarunt, defenditur. Quanquam Hardingus, fidem, ut aliqui ferunt, sæpius commutauit: quò minùs facile in eo numero cenferi potest. Atqui ea cæteris omnibus imprimis probatur. Equidem cum verbi diuini hæreditas ad omnes homines communiter, æqualitèrque pertineat, eam paucis adiudicare, idque tanta tēporum ac locorū adhibita cautione, iniquissimè merito videatur. D. Paulus ait: *Quæcūque scripta sunt, ad nostrā doctrinā scripta sunt: ut per patientiā, & consolationē scripturarū spem habeamus.* Basilii habet: *Scriptura diuinitus inspirata, instar est cuiusdā cōmunis inter p̄is, ex quo quisque aptum morbo suo remedium eligere possit.* Augustinus habet: *Deus in scripturis, quasi amicus familiaris, sine fūco loquitur ad cor, doctorum & indoctorū.* Itaque quod Hardingus verbum Dei tam generale, tamque omnibus & morbis & ingenii, & naturis aptum, paucis quibusdam quasi ius suum proprium attribuit, in eo & Deum atrociorè ignominia, & fidelem Dei populum grauiore iniuria afficit, quàm si solis radios perinde concluderet, & certis quibusdam personis vendicaret, ut diuites solummodo non pauperes recrearēt: certis tantum personis, non omnibus hominibus affulgerent. Hæc quidem media via, nulla via est: nec ista vel scripturis, vel sanctis patribus, sed consilij humanæque rationis momento expenduntur.

Rom. 15.
Basil. in psal. 1.
August. epist. 3.
ad Volusianū.

Hardingus. 3. Sectio.

Scripturas autem lingua vernacula proponendas non esse, ut tota ab omni hominum genere legantur, sine vlla temporis, loci personæ restrictione, hisce considerationibus persuasi videntur. Primo id parum esse necessarium: deinde, minùs esse consentaneum: tertio, non esse utile: quarto, periculosum & noxium esse: postremo quamquam de eo conueniret, dandam esse plebi licentiam Biblia vernaculo sermone legendi, tamen translationes recens ab iis compositas, qui se ab ecclesia catholica dissociauerunt, probandas non esse, utpote falsitatis, & erroris merito suspectas.

Quinque considerationes, sub quas scripturæ omnibus promiscuè non debeant proponi.

Episcopus Sarisburiensis.

Hæc tam altè repetitæ causæ, nunquā vel à Mose, vel à Christo, vel ab eius Apostolis, vel ab antiquorum patrum quoquam excogitatae fuerunt: sed iam demùm introductæ sunt ab iis hominibus, qui orbem terrarum iam longo tempore ignorantia deceperunt, & porro decipere conantur. Christus ait: *Qui male agit, odit lucem.* Atque ipse Hardingianus Amphilochius sic habet: *Naturalis prouidentia est malè errantium, auferre de medio testimonia veritatis.* Sic Philisthæi, quò Iudæos arctiore

Ioan. 3.
Amphil. in vita
Vincentii. 1.
Reg. 13.

arctiore quodam seruitutis vinculo constringerent, omnibus eos armis bellicisq; instrumentis priuarunt ac denudarunt: neque dubium est, quin eis perinde persuaderent, ac nunc Dei populo Hardingus, neque necessarium, neq; consentaneum, neque comodum illis esse arma tractare. Chrysoftomus verò scripturarum lectionem laicis hominibus magis & necessariam, & conuenientem, & fructuosam esse scribit, quàm vel Monachis, vel sacerdotibus, vel quibusuis aliis. Hæc sunt eius verba: *Hoc est, quod omnia quasi vna quadam peste corrumpit, quòd lectionem diuinarum scripturarum ad solos putatis Monachos pertinere: cum multò vobis magis, quàm illis, sit necessaria. Itaque multò est grauius atque deterius, rem superfluam esse putare legem Dei, quàm illam omnino non legere. Hæc enim verba sunt, quæ de Diabolica prorsus meditatione promuntur.* Itaque ex Chrysoftomo intelligimus, hæc reconditas Hardingi rationes à Diabolica quadam meditatione esse profectas.

Chrysofto. in
Matth. hom. 3.

De Diabolica
prorsus medita-
tione promuntur.

Hardingus. 4. Sectio.

Primùm, quòd promiscua multitudo, & plebs omnium ordinum, ac graduum scripturas sacras vernacula lingua necessariò legere debeat, aiunt nunquam se hæcenus in istis scripturis reperire potuisse. Irenæus scribit Apostolos alienigenis & Barbaris nationibus fidem predicasse, etiam ipsi, qui alieno barbaroq; essent sermone, illòsque audito Euangelio in Christum credidisse ait, & traditionum rationem, quam ipsis Apostoli commiserunt, seruantes, salutem ac fidem suam in cordibus scriptam habuisse, sine stylo, aut calamo, & atramento, & omnibus omnino literis. Præterea docet, si nulla nobis Apostoli scripta reliquissent, tamen saluos nos fore per traditionem, quam illis mandarunt Apostoli, quibus ecclesias suas commiserunt, ut multa alienigenarum gentes per eandem seruantur.

Lib. 3. ad-
uersus hæ-
reses ca. 4.

Prolog. in
explanatio-
nem Psal.

Hilarius etiam ostendens diuina voluntatis mysterium, & beatissimi regni expectationem maximè & præcipuè annunciari tribus illis linguis, quibus Pilatus Dominum Iesum Christum in cruce Iudeorum esse regem scripsit: fatetur nihilominus, multas barbaras nationes verà Dei cognitionem adeptas esse per Apostolorum prædicationem, & fidem ecclesiarum, quæ apud illas ad eam usque diem permanst. Ex quo animaduertimus, indoctas barbarasque gentes, fidem conseruasse sine literis & scriptis, quippe quorum imperiti essent, per traditionem ac prædicationem, nõ minus, quàm ceteras gentes, quæ doctarum linguarum Hebrææ, Græcæ, Latine, adiumentis uterentur.

Episcopus Sarisburiensis.

Quod ad primam hanc theopias attinet, umbras quasdam Hardingus inanes consecratur, quibus cum acriter dimicat: itaque expedita sit victoria necesse est. Non enim promiscuam atque ex omni genere conflata multitudinem totas scripturas necessariò legere oportere contendimus. Hoc Hardingi duntaxat somnium est. Aliud est, quod dicimus. Multos cæcos, plures indoctos esse nouimus, qui legere non possunt. Sic autem affirmamus, in ecclesia primitiua, qui legere scripturas vellent, atque possent, id tum legitime facere sine cuiusquam reprehensione potuisse. Itaque Augustinus, ut supra meminimus, sic habet, *Aut ipsi legite, aut alios legentes requirite.*

August. in capi-
te Ieiunij.

In prima Euangelij promulgatione, & ipsis quasi incunabulis, gentes quasdam Barbaras, quæ Christi religionem amplexæ essent, & libris & literis caruisse fatcor: Non tamen aut quid illis tenendum esset ignorarunt, aut liberum iis ac integrum fuit, ut quiduis tenerent. Erant tum in ecclesia munera quædam eorum, qui Catechistæ dicerentur, quorum illud fuit officium, ut perpetuò fidei principia populum docerent, non scriptis sed viua voce. De his mentio fit in Actis Apostolorum, in Concilio Niceno, atque aliis in locis. Istuc muneris Origenes ille antiquissimus & doctissimus pater in ecclesia gessit Alexandrina. Hanc institutionem Dionysius θεοπαράδοτα λόγια vocat, hoc est, *oracula diuinitus edita*: eaque ait ab vno ad alium transiisse non scripto, sed voce, ἐν νοῦς εἰς ῥῆν, à mente ad mentem. Neque verò traditiones istæ, arcana vlla aut recondita hominum instituta & inuenta continebant, sed eandem ipsam doctrinam, quæ sacrarum literarum monumentis consignata esset. Sic ipsum Euangelium, totaq; Christi religio traditionis nomine appellata est. Sic Tertulianus fidei Articulus *veterem traditionem* vocat: sic fidem de sancta Trinitate Concilium Constantinopolitanum *traditionem* nominauit: & illud de duabus in Christo naturis dogma in eodè concilio vocatur *Apostolorum vna traditio*. Ita in Socrate scribitur: *Credimus in vnum Deum patrem, secundum Euangelicam & Apostolicam traditionem*. Ita Basilius traditionem appellat, *Credere in patrem, filium & spiritum sanctum*. Quapropter Paulus ait: *Teneate traditiones, quas accepistis, siue per sermonem siue per epistolam*. Hisce verbis Apostolorum doctrina traditio dicitur. Atque hoc est, quod Cyprianus ait: *Vnde est ista traditio? An de Dominica, & Euangelica veritate descendens: an de Apostolorum mandatis, atque literis veniens?*

Act. 19.
Concil. Nicen.
1. can. 14.
Origen. Cate-
chista.

Euseb. lib. 6. ca.
20.
Dion. in eccl.
Hierarc.
Tertul. de præ-
scripti. aduer-
sus hereticos
Concil. Const.
6. Act. 4. Eadem
Actione.
Socrates lib. 2.
cap. 10.
Basil. de spiritu
sancto.
2. Thess. 2.
Cyprian. ad
Pompeium.

Ita populi barbari traditione, vocæque instituti, & omnes fidei partes accuratissimè edocti fuerunt, atque ut Irenæus loquitur, *Scriptam habuerunt salutem per spiritum in cordibus suis*, ad quam peræquè alligati fuerunt, ac ad vlla Apostolorum scripta & literas. De huiusmodi viua euenteq; doctrina D. Paulus loquitur: *Christus ob oculos Galatis depictus & crucifixus fuit*. De ea etiam ad Philipenses meminit: *Hoc precor, ut charitas vestra adhuc magis ac magis redundet, in cognitione, & in omni sensu*. Itaque Barbari licet essent, tamen perfectam vniuersæ religionis fideique in Christum rationem reddere potuerunt. Sic enim de illis scribit Irenæus: *Si quis illis annunciaret ea, quæ ab istis hæreticis inuenta sunt, statim clauderent aures*. Similiter, si quis illis commemoraret, factorum Christi mysteriorum contaminationem, Transsubstantiationem, realem, & carnalem præsentiam,

Irenæus lib. 3.
cap. 4.
Scriptam haben-
tes salutem per
spiritum in cor-
dibus suis,
Galat. 3.
Philip. 1.
1. Pet. 3.

Irenæus lib. 3.
cap. 4.

Irenæus in eadem capite.

aliâque eiusmodi teterrima flagitia, quæ nunc in ecclesia Romana obtinent, & acerrimè defenduntur, *Fugerent*, vt inquit Irenæus, *Longo longius, ne audire quidem sustinentes blasphemum colloquium*. Quare nihil illis gentibus ad perfectam & cumulatam suis partibus institutionem defuit, quantumuis & barbaræ essent, & libris carerent.

Matth. 23.
Irenæus lib. 3.
cap. 5.
Deut. 27.

Hardingi autem collegæ populum nec docere volunt, quod est ipsorū officium, nec sacras literas legere, & se per se docere permittunt. Nō sine causa Christus ad eos dixerit, vt olim ad alios illis simillimos: *Va vobis Scribæ & Pharisei: clauditis regnum celorum coram hominibus, & nec ipsi intratis, nec alios, qui volunt, sinitis*. De talibus Irenæus in proximo capite loquitur: *Hoc non est sanantium, nec viuificantium, sed magis grauantium, & auentium ignorantiam. Et multo verior hic lex inuenitur, Male ductum dicens omnem, qui in errorem mittit cacum in via.*

Hardingus. 5. Sectio.

Verbum Dei malarum cogitationū occasione offert.

Nazianzenus non de lectio-
ne, sed de con-
tentione & di-
sputatione lo-
quitur.

Quod autem minimè consentaneum & decorum sit, vt omnia hominum genera sine delectu sacras literas legere permittantur, non opus est, vt aliquid dicam: causas per se quisque prudens facile perspexerit. Hoc quidem certum est, nonnulla capita atque historias veteris Testamenti, eam materiam continere, quæ malarum cogitationum occasionem præbitura videatur si mulieres, virgines, adolescentes ea legere sinantur. Gregorius Nazianzenus, quem Græci Theologū appellabant, ait, grauissimis rationibus commotus, non omnium hominum esse officium de Deo rebusque sacris disputare, neque consentaneum esse, vt id in omnibus temporibus atque locis fiat, vel vt res omnes ad Deum pertinentes discutiantur. Quæ cautio locum non habet, quando omnibus permessa est curiosa, & vernacula lectio.

Lib. 1. Theologin.

Episcopus Sarisburiensis.

August. ad Volutianū epist. 3.
Loquitur ad cor & doctorem & indoctorem.
Act. 10.

Psal. 11.
Psal. 113.

Negat esse consentaneum aut honestum Hardingus, vt populus sacras legat scripturas: quasi quidem apertioribus verbis diceret, Neque consentaneum neque honestum est, vt Deus ad quemuis simplicem & plebeium hominem sine delectu loquatur. Quāquam aliud Deus, & planè contrariū dicit. Augustinus habet, quemadmodū suprā commemorauimus: *Deus in scripturis, quasi amicus familiaris loquitur ad cor doctorem & indoctorem*. Non enim personarum Deus ratione & delectum habet. Si Dei populum minimè deceat Dei sacrosanctam voluntatem legere & cognoscere, quos tandem deceat? Periculum autem illud, ne imaginationibus, prauisq; cogitationibus ansa daretur, imaginarium est. Dauid propheta inquit: *Eloquia Domini, eloquia casta*. Rursum inquit: *In quo corrigat iuuenis vitam suam?* Respondet, non fugiendo, sed seruando sancta eloquia tua.

Hardingum autem ingenuè, & simpliciter loquutum quis credat quando eo se consilio, ne iuuenum animi improbis cogitationibus exerceantur, à verbi Diuini, quod peccatum vbiq; exagitat, lectione illos abduxisse profiteretur: cum interim ijs Ouidium, Terentium, Propertium, aliosque consimiles authores, qui pro maxima parte sceleris exempla ac magistri sunt, legendi licetiam permittat? Enimvero, si sacrosanctum Dei verbū impiarum cogitationum occasio quædam & irritamentum fuerit, (quæ verba tantæ blasphemix plena, miror Hardingum, non omnibus artubus cohorruiſſe scribeutem) vulgò existimatum est, nonnullos in ecclesia Romana cœlibes sacerdotes, ad eas tam esse propensos, quàm vllas mulieres, virgines, iuuenes. Neque enim vel toga, vel pileo animi tolluntur, & trucidantur affectiones.

Nazianzenus Theologin. lib. 1.
2. Timoth. 2.
Cyprian.

Nazianzenus non de scripturarum lectione, sed de contentiosa quadam de Deo, rebusque sacris disceptatione ac disputatione verba facit: qua Paulus audientes sæpenumero supplantari testatur. Atque hoc esse videtur, quod Cyprianus habet: *De Deo etiam vera dicere periculosum est*. Ex his Hardingus ineptè concludit: *Non decet quenquam de Deo concertare ac disserere: Ergo laicos non decet scripturas legere*. Rabbini, fateor, iusti de causis, homines plebeios à quorundam veteris Testamenti capitum lectione prohibuerunt, quousq; ætate simul & iudicio maturuissent. Non enim scripturæ Dei eiusdè sunt vniuersæ rationis. Quædā partes faciles sunt, quædā obscuræ quædā rudibus quædā doctioribus, omnes populo aptæ, eiusque causa institutæ. Summæ verò incogitantix ac imprudentiæ esset, ab obscurissimis ordiri. Sic Iustinianus viam ac rationem legendi iuris proponit: quos nempe libros ac titulos primo anno, quos secundo, quos deinde sequentibus legi velit. Nam alioquin, qui in legendis authoribus versari nullo ordine voluerit, operam & oleum perdidit.

In Proœmio Pandect.

2. Timoth. 3.

Cyrill. contra Iulian. lib. 6.
Nazianzen. in funebri oratione de Gorgonia.
Hieronym. in Epitaphio Pauli.
Cyrill. contra Iulian. lib. 7.
1. Corinth. 1.
Confess. lib. 8. cap. 12.

Quod autem Hardingus minimè consentaneum esse affirmat, vt scripturæ ab omnibus omnino hominibus legantur sine exceptione, & apertius & causæ suæ consultius fecisset, si nobis disertè exposuisset ex omni populo quas personas excipiendas esse iudicasset. Si senes responderit: id verò consentaneum minimè esset. Si pueros: Paulus Timotheum à puero in scripturis educatum atque enutritum fuisse scribit: neque id minùs consentaneum vnquam iudicauit. Si indoctos, Chrysostomus habet: *Nihil opus est syllogismis: Rustici, aniculaeq; intelligunt*. Si mulieres, hoc nimirum illud erat, quod Iulianus sceleratissimus Imperator Christianis obiiciebat, scæminas Christianas adeo esse scripturarum peritas. Nazianzenus autem pro sorore sua Gorgonia respondet, eam cum in vetere, tum in nouo Testamento exercitatissimam & eruditissimam fuisse. Si virgines, Hieronymus testatur eas virgines, quæ cum Paula degerent, coactas fuisse scripturas discere. Si iuuenes, aut adolescentes, Cyrillus habet: *In sacris literis educati sunt postea religiosissimi, quamuis non æquè eloquentes*. Si pauperes: Paulus ait: *Non multi genere nobiles fuerunt Corinthi inter eos, qui primi Euangelium amplexi sunt*. Si hæreticos, Augustinus Manichæorum hæresi deditus, legendis scripturis ad fidem

ad fidem orthodoxam perductus est. Si Ethnicos, D. Lucas Eunuchum reginæ Candaces dynasten, hominem Ethnicum, scripturas legisse, nec reprehensum esse scribit. Act. 8.

Iam verò si nec senes, nec pueri, nec eruditi, nec indocti, nec mulieres, nec virgines, nec iuvenes, nec adolescentes, nec pauperes, nec diuites, nec hæretici, nec Ethnici à verbi diuini lectione repellantur, quod tum genus reliquum est hominum, cui interdictum vellet Hardingus? Si hisce singulis scripturarum lectio conueniat, quibus quæso non conueniat?

Hardingus. 6. Sectio.

Luca. 8.

Scriptura etiam ipsa (inquunt) ostendit non esse consentaneum vt scriptura omnibus personis communes ac vulgares fiant. Hoc enim ipse Christus suis verbis affirmat, in quibus ad Apostolos ait. Vobis datum est nosse mysteria regni cælorum: a reliquis autem per parabolas, vt videntes non videant, & audientes non intelligant. b *Li quibus est datum nosse hæc mysteria, nulli sunt alij, nisi Apostoli, eorumque successores, seu discipuli: y verò, quibus hoc minimè datum est, & quos parabolas discere oportet, sunt eiusmodi, quibus potius sit non nosse ista mysteria, quàm nosse, ne fortè ijs abutantur & grauius condemnentur, si ea parui faciant, quod hominibus plebeys vsu venire animaduertimus.*

a Hi reliqui fuerunt Scribæ & Pharisei, & eiusdem ordinis alij.
b Falsum: Christus enim ait, Hæc mysteria abscondita sunt à sapientibus, & patefacta paruulis.
Matth. 11.

Episcopus Sarisburiensis.

Ignorare Dei verbum multò præstaret Hardingus, quàm eo sic nefariè abuti. Illi quibus Christus Regni cælorum mysteria enunciare noluit nō laici plebeiue homines fuerunt, quemadmodum Hardingus opinatur, sed episcopi, Pontifices, Doctores, Scribæ, Pharisei, cæterique consimiles perditissimi homines, quos Dominus in cordium suorum duritiem tradiderat, id quod ex ijs verbis apparet, quæ Christus è propheta Esaiæ recitauit: *Domine indura cor huius populi: obstrue aures: occæca oculos: ne fortè conuertantur, & seruentur.* Atque ita antiquus ille Pater Irenæus, qui mox Apostolorū ætati successit, ea interpretatur, eoque hæc Pauli verba refert: *In quibus Deus huius seculi excæcauit corda infidelium, vt non fulgeat illis illuminatio Euangelij Gloria Dei:* Similiter etiam hæc verba: *Tradidit illos Deus in reprobum sensum.* Et ad extremum eos Pharaoni atque Antichristo confert. Itidē Dionysius Carthusianus, cuius autoritatem (scio) non respuet Hardingus de illis habet: *Iusto Dei iudicio negata est illis prædicatio Euangelij, tanquam indignis intelligentia spirituali.*

Esai 6.

Irenæus lib. 1. cap. 48.

2. Corinth. 4. Rom. 1. Dionys. Carth. in Lucam ca. 8.

Ita nimirum Hardingus, quò causam suam facilius obtineat, dicere non erubescit, vniuersum Dei populum, seipso duntaxat, paucisque alijs exceptis, cæcum esse, reprobum esse, à Deo maledictum esse, abiectum esse, cordium suorum duritiæ permissum esse, spirituali intelligentia indignum esse, à mente scelerata oppressum & constrictum esse, Pharaoni atque Antichristo similem esse. Vsq̃ adeo de laicis hominibus meritis est Hardingus. Gerson autem ex Hardingi cohorte doctor, habet: *Licet iudicium & conclusiones fidei authoritatiuè spectent ad Prælatos, & doctores, tamen ad alios, quàm ad Theologos potest deliberatio pertinere: sicut & cognitio super his, quæ fidem respiciunt: ita etiam, vt ad laicos hoc possit extendi, & plus aliquando, quàm ad multos clericorum.* Sic Panormitanus ait: *Mais credendum est laico afferenti scripturas, quàm Pape & Concilio generali.*

Guillelm. Gerson. *Que veritates de necessitate salutis credenda.* Corollar. 4. Abbas Panormitanus.

Hugo Cardin. in Luc. ca. 8. Glosa. ordinaria.

Anacleto epist. 3. diff. 21. in Nono.

Ex his cognoscimus Deum populo fideli sacrorum mysteriorum cognitionem nequaquam præclusisse. Hugo Cardinalis ad hunc modum illa verba exponit: *Vobis datum est. Vobis, qui libenter auditis, & fidem habetis.* Atque ipsa Glossa ordinaria sic habet: *vobis, qui fideles estis: sed Phariseis incredulis sancta non sunt danda.* Quòd autem Hardingus ait, *Mysteriorum scientiam ad Christi solos Apostolos, eorumque successores pertinere,* Scito, Christiane lector, ex ipsius Hardingi decreto Apostolorū successores neque sacerdotes esse, neque Diaconos, neque Monachos, neque fratres, neque Cardinales, sed tantum episcopos. Sic enim est ab Anacleto definitum: *Episcopi Apostolorum Domini, Presbyteri verò septuaginta duorum discipulorum locum tenent.* Tanto conatu Hardingus, & seipsum, & maximam ecclesiastici sui ordinis partem, & vniuersam plebem à cælestis regni mysteriis repellere atque arcere contendit.

Hardingus. 7. Sectio.

Vide Hilariū in Psal. 2.

A Multis c antiquis, & fide dignissimis authoribus proditum est, in gente Israëlita, septuaginta duntaxat seniores legere ac intelligere potuisse mysteria sacrorum librorum, quos Biblia vocamus. Cùm enim litera Hebraica vocalibus careant, illi soli scripturam per cōsonantes legere potuerunt: eoq̃ modo vulgus ab eiusdem lectione exclusum fuit, Dei quadam d speciali prouidentia, vt existimatur, ne Margarite projicerentur ante porcos, hoc est, eos, quibus illud munus non sit commissum, vt pote propter immodestam curiositatem, & vitam impuram indignis.

c Falsum: nihil enim Hilarius tale habet.

d Falsum: à peruersa diuinæ prouidentie interpretatione natum. Populus porci.

Episcopus Sarisburiensis.

VT vera essent, quæ Hardingus adduxit, tamē Hilarij de lingua Hebraica iudicium parui momenti videatur est necesse. Nam in eundem psalmum scribens, vehementer labitur in Hebraico vocabulo *Berechib*, vt pote illius linguæ penitus imperitus: cùmque etiam Hieronymus eo nomine reprehendit, quòd Hebraicum hoc verbum *Osanna* non rectè interpretetur. Verum Hardingus vt sæpe solet, authorem suum corrumpit, & ementitur. Nihil enim Hilarius habet eiusmodi. Id modò ait, Hosce septuaginta duos doctores seu seniores, viros fuisse insigni eruditione præcellentes, ideoque illorum iudicium ipsi vehementer probari.

Hilarius in Psal. 2.

Hieronym. ad Damascum.

De prima punctorum inuentione ac vsu Rabbini ipsi minimè consentire existimantur. Alij

Mosi in monte tradita: alij ab Esdra inuenta: alij à Tabaritis, qui Iudæorum Canonistæ, & traditionum Magistri fuerunt, excogitata ea fuisse scribunt. Vt cunque verò fuerit, haud magni refert. Quòd autem Hardingus in omni Iudaica gente nullum, paucis admodum exceptis, linguam Hebraicam legere potuisse, confirmat, ipse eiusdem tam peritus, in eo vel non satis attendisse quid diceret, vel grauius aliquid commisisse censeatur est necesse.

Deut. 17.
Deut. 24.

Machab. 13.
Esther. 9.
Hierem. 51.
Baruch. 1.
Luc. 16.

2. Reg. 23.
Luc. 4.

Act. 8.
Ioan. 19.

Orige. in Cantica in prolog.

Paulus Phagius in Leuiticum. ca. 23.

Geraldus Lilius in Historia Poetarum.

Neque enim ignorat, Dominum toti plebi mandasse, vt verba legis in postibus ostiorum, & tunicarum fimbriis describeret. Præcepit etiam Dominus, vt qui in animo haberet vxorem suam dimittere, priùs diuertij libellum scriberet, quàm nuncium ei mitteret. Quòd si autem Hardingus responderit, aliquem ex hisce eruditis senioribus seu doctoribus scribere pro illis potuisse, tamen in Machabæorum libro sic habetur: *Cœpit populus Israel scribere in tabulis.* Mardocheus rerum euenta ac casus omnes, Hieremias plagas imminentes, Baruchus verba Hieremiæ scripsisse traduntur. In Euangelio sceleratus & conomus debitori dicit, *Accipe tabulas tuas, sede, & scribe.* Videat autem Hardingus, quemadmodum isti omnes scribere potuissent, si legere nescirent: aut quorsum scripsissent, si ne legere potuissent. Horum sanè nullus ex septuaginta duorum seniorum numero fuisse videtur. Perinde est quod Iosias rex legis volumen in muro reperit, & legit. Cùm Christus Esaiam propheta in synagoga legeret, & interpretaretur, populus non lectionem (nam legere omnes pene potuerunt) sed interpretationem duntaxat miratus est, Philippus Eunuchus dixit: *Intelligis ea, quæ legis?* Cùm Christus in crucem sublatus esset, D. Ioannes ait, *Hunc titulum multi Iudæorum legerunt.* Quorsum autem Rabbinus cauerunt, ne quis plebeius, antequam ad certam ætatis metam peruenisset, vel caput primū Geneseos, vel librum Canticorū, vel quædā Ezechielis prophetae capitula legeret, si nullus è plebe puncta seu vocales agnosceret, aut omnino legere aliquid potuisset? Si nihil aliud nobis suppeteret, istuc tamen satis ad radarguendū Hardingi errorē valeret. Rabbinus in quavis Israëlita prouinciæ vrbe Scholam, Hierosolymis verò quadringentas fuisse prodiderunt. Itane verò persuasum esse nobis vult Hardingus, in tanta Scholarum multitudine, nullum omnino discipulum fuisse, qui vel literas, & prima elementa didicisset? Quanquam ei nihil alienum videtur, quod quouis modo illius causæ inferuire possit.

Verum enim uero puncta illa seu vocales inuenta aliquando non fuerunt. Ergo populus (inquit) legere nihil potuit. Sic etiam antiquis tēporibus Græca sine Accentibus scribebantur, quæ admodū hodie ex nonnullis monumentis, & marmoreis lapidibus illo modo inscriptis apparet. Legere tamē Græca homines absque accētibus potuerūt. Equidē Hardingus non modò eruditos Iudæos, sed pueros etiam decennarios hodie legere Hebraica sine punctis atque vocalibus posse intelligit.

Tamen Hardingus ait, *Istud occulta Dei prouidentia euenisse, ne laici verbum Dei legerent, atque eo modo margarita porcis projicerentur.* Istud verò diuino consilio atque prouidentia contigit, vt omnes perspicerent, quanti æstimer Dei populum Hardingus, hoc est, sua ipsius confessione, quanti turpissimas bestias, & porcos impurissimos.

Hardingus. 8. Sectio.

Hic me longa oratione multiplices sacrarum literarum difficultates commemorare non est necesse, quæ lectionem imperitorum & rudium, quorum ingenia nullo literarum genere exculta, mentes mundanis curis occupata, corda rerū, quas expetunt, desiderio abducta sunt, minime fructuosam reddunt. Quæ admodū lumen cæcis oculis frustra illucet (inquit sanctus quidam pater) sic hominis animalis superuacaneus & inutilis labor est, in rebus spiritualibus assequendis consumptus. Equidem inter alia, hoc quotidiana experientia videmus inde manare incommodi, quod è populo, ij, quos minimum sibi assumere iure oportuit, omnium nunc censores & indices, plurimorum contemptores, quodq; omnibus hæreticis commune est, a irrisores totius simplicitatis ecclesia, earūque rerum omnium euaserint, quibus ecclesia tanquam lactariis quibusdā edulis teneros suos alumnos enutrit, vt multo satius illis esset, nō legere, quàm lectione adeo intumescere ac insollescere. Quod quidem malum, non è scriptura, sed ex ipsorum malitia & improba mente proficiscitur.

Bernardus cum mundanum & animalium hominem vocat, qui vacuus est à spiritu Dei, a Nihil irridet, nisi quod irridendum sit.

Bernard. super Cantica. 3.

Episcopus Sarisburiensis.

Homines plebei negotijs mundanis occupantur: Ergo, inquit Hardingus, scripturarum ijs lectio permittenda non est. Quasi diceret, *Morbis periculosissimis consistantur: Ergo medicum adhibere non debent. In medijs hostium castris versantur: Ergo armis denudandi spoliandique sunt.* Hanc autem rationē pij doctique patres semper improbarunt, atque puerilem esse iudicarunt. Chrysostomus ad laicos homines ait: *Lectio diuinarum scripturarum, vobis magis necessaria est, quàm Monachis.* Quod ad curas verò mundanas attinet, mundus ipse testis est, episcopum Romanum, eiusque Cardinales, & ceteros eiusdē religionis magistros, curis eiusmodi non minùs distineri, quàm qui se in profundissimū mundum immerferunt. Gregorius ad episcopatum Romanum ab imperatore euectus, sic de se scripsit ipse: *Sub colore Episcopatus, ad seculum retractus sum: in quo tantis terræ curis inferuio, quantis me in vita laica nequaquam deseruisse reminiscor.* Rursum habet: *Tanta me occupationum onera depriment, vt ad superna animus nullatenus erigatur.* Gregorius autem si cum successoribus suis conferatur vel Deus aliquis procul dubio videatur. Nunc enim alterum pedem in ecclesia, alterum in mundo defixerunt: seu potius ne alterum quidem in ecclesia, sed & cor, & corpus totum in mundo posuerunt. Quæ etsi ita sunt, tamen istis solis & summum iudicium, & interpretationem verbi diuini permittendam esse defendit Hardingus: quòdque ij statuerint, plus habere momenti debet, quàm vel Concilij generalis iudicium, vel totius mundi sententia.

Chrysosto. in Matth. hom. 3.

Grego. lib. 1. epist. 5.

Grego. lib. 1. epistol. 7. & ist. 25.

Albertus Pigghius lib. 6. cap. 13.

Deinde

Deinde ait: *Scientia mentem inflat, & superbiam auget*: Sic loquitur Hardingus, ipse doctus, scientiæque cumulatus: Non utar ipsius conclusione, Ergo, superbiam plenus. Ita tamen dicit, vt Epimenides olim poeta, *Cretenses semper mendaces esse scripsit*, cum ipse homo Cretensis esset, ideoque suo iudicio mendax, vt cæteri fuerunt.

Hoc inertissimum crimen, quod contra Dei cognitionem torquetur, insigni vetustate defendi potuit. Etenim Hieronymus atque Augustinus nonnullos sua memoria eiusdem fuisse sententiæ scribunt, quam nunc tuetur Hardingus. Hieronymus habet: *Inertia se, & otio, & somno dantes, putant peccatum esse, si scripturas legerint: & eos qui in lege Domini meditantur die ac nocte, quasi garrulos, inutilisque contemnunt*. Similiter Augustinus: *Sunt quidam homines, qui cum audierint, quod humiles esse debent, demittunt se, & nihil volunt discere, putantes, quod, si aliquid didicerint, superbi futuri sint, & remanent in solo lacte, quos scriptura reprehendit*.

Vetustus ille, & doctus pater Irenæus hæc Pauli verba interpretans, *Scientia inflat* sic scribit: *Paulus ait, scientia inflat, Non quod veram scientiam de Deo culparet. Alioqui, se ipsum primum accusaret*: Fuit enim eruditus Chrysothomus autem ait: *Hoc omnium malorum causa est, quod scripturae ignorantur*.

At vero qui scripturas legunt, *superstitiosas illas ceremonias, idololatriasque, ac deformissimos ritus contemnunt, quos Hardingus ecclesia lac & simplicitatem vocat*. Sanè & qui lucem aspiciunt, tenebras aspersionantur: & qui veritatem perceperunt, falsitatem abijciunt. D. Paulus cum primum Christum cognosceret, ea vniuersa, quibus ante delectaretur, tanquam stercorea contempsit. Itaque ait: *Cum puer essem, loquebar vt puer, intelligebam vt puer: cum autem vir factus essem, aboleui (ac contempsi) qua pueri erant*. Qui superstitionem & idololatriam contemnit, is ea contemnit, quæ omnino contemni debent: & periculorum recordatione, quæ effugit, cum Dauide canit, *Anima nostra sicut passer, erepta est à laqueo venantium*.

De periculo autem, quod hic somniatur, ipsa quidem Dei cognitio, neque cor inflammat, neque inflat, sed potius restinguit & demissum humileque reddit. Qua de causa Dominus ad Moysen inquit: *Legat rex legem omnibus diebus vite sue: vt discat timere Dominum Deum suum, & c. & ne eleuetur cor eius in superbiam*. Verbi enim diuini ea vis est, vt cor commutet: *Lex Domini conuertens animas*. Proinde Cyrillus habet: *Adolescentes, qui in sacris literis educati sunt, fiunt postea (non superbi & insolentes) sed religiosissimi*. Sic Theodoretus ad Iouinianum Imperatorem ait: *Rerum cælestium cognitio pio principi conuenit. Ita enim cor tuum (non superbia inflabitur, sed) vere in Dei manu erit*. Perinde Augustinus habet: *Lectio assidua purificat omnia, & c. & qui vult cum Deo semper esse, semper debet orare, & legere*. Quapropter Chrysothomus ait: *Fieri non potest, vt qui ingiter cælestis doctrinae verba excipit, nihil patiatur*.

Hardingus. 9. Sectio.

Pericula & incommoda, quæ vulgaris & vernacula scripturarum lectio secum affert, iuxta eorum iudicium, qui eadem improbant, magna, varia, multaque sunt. Hic pauca duntaxat quasi attingam, remque ipsam totam ecclesiæ iudicio permittam. Primum cum hereticorum venenum plebem imprimis inficiat, omnisque heretici ex Bibliis venenum suum prætextu verbi Dei hauriant: illis hominibus minime consentaneum videtur, vt quisque curiosus & putidus idiota Biblia suo sermone legat atque excutiat. Verè utamen, a erudito, prudenti, sobrioque laico eam licentiam ereptam esse nolunt.

Deinde, si hæresis à peruersa intelligentia, non à scriptura oriatur (quemadmodum Hilarius ait, *Heretici ex intellectu nascitur, non ex scriptura, & sensus, non verbum crimen est*) quinam in hæresin procliuus incident, quàm homines plebei, qui intelligere quæ legunt minime possunt? *Incredibile verò vidèrè videatur, vt plebs indocta ea percipiat, quæ doctissimus quisque diuturno studio, summoque labore vix tandem assequi potest*.

Episcopus Sarisburiensis.

Quantum hic verò periculorum inanem metum ostendit Hardingus, quo plebem à verbi diuini lectione deterreat? *Si rudes scripturas legerint (inquit Hardingus) heretici euaserint: siquidem heretici venena à scripturis sua hauriunt*: Inde nimirum concluditur, cuius plebeio fas esse Hardingi scripta legere, Dei verbum nulli attingere licere. In Hardingi libro nullum periculum latere: diuinos autem libros, periculorum plenos esse. Cuius non facile quis causam diuinauerit, nisi forsitan illa fuerit, quod facti libri veritatis pleni, Hardingi verò liber erroribus refertus sit.

Quam hic hæresin appellat, est ea æterna Dei, certaque veritas: quæ cum à Paulo primum annuntiaretur, atque promulgaretur, tum etiam dicta fuit hæresis. Sic enim hæreseos sibi inflatum crimen Paulus repellit, *Secundum hanc sectam, quam vocant hæresin, colo patrium Deum*.

Quòd si autem homines plebei, quos Hardingo curiosos, putidosque idiotas nūcupare collibuit, scripturis legendis facile in hæreses inducantur, propterea quòd imperiti atque ignari sunt qui tum contigit, vt Hardingus ipse, homo in omni literarum vel retrusissimarum genere versatus in eam ita leuiter inciderit? Non tum fuit, opinor, curiosus & putidus: idiota verò hercle non fuit.

In ecclesiâ primitiua, longoque post Apostolorum ætatem tempore varia fuerunt sectarum, hæresiumque genera, quemadmodum ex Augustino, Epiphano, Theodoro, atque aliis apparet. Quod cum ita esset plebem tamen antiqui patres, vt scripturas legeret, vehementer hortari atque vigere perstiterunt, quòd facilius ac commodius hæreses vitaret. Etenim Irenæus contra Valen-

1. Corinth. 3.
Ad Titum. ca. 1.

Hiero. in epist.
ad Titum 1.

Augu. in psal.
131.

Irenæus lib. 2.
cap. 45.

Chryf. in epist.
ad Coloss. ho. 9.

Philippen. 3.
1. Corinth. 13

Psal. 123.

Deut. 17.

Psalm. 18.
Contra Iulian.
lib. 7.

Aug. de Tempo.
re serm. 1.
Chryf. in 2. ad
Timoth. hom. 5.

De Trinit.
lib. 2.

Curiosus & pu-
tidus Idiota.
à Pughatia: quis
enim possunt:
sobrii laici.
scripturas lege-
re, nisi in barba-
ras verulafque
linguas trans-
ferantur?

Act. 24.

Irenæus. lib. 3.
cap. 12.
Mith. 22.
Hieronym. in
epist. ad Ephes.
lib. 3. cap. 4.
Chryf. ad He-
bre. hom. 8.
Theophylact.
de Lazaro.

tianos sic habet, *Hæc omnia contulit eis scripturarum Dei ignorantia: Quemadmodum etiam Christus Sadducæis dixit: Erratis nescientes scripturas.* Sic Hieronymus habet: *Omni studio legendæ nobis sunt scripturæ, ut probati trapezita sciamus, quis nūmus probus sit, quis adulter.* Sic Chrysoctomus: *Manichæi: & omnes hæreses decipiunt simplices. Sed si habuerimus sensus animæ exercitatos ad discretionem boni, & mali, poterimus huiusmodi discernere. Quomodo autem fuit sensus nostri exercitati? Ex usu scripturarum, & frequenti auditione.* Similiter Theophylactus: *Illis, qui scrutantur diuinas scripturas, nihil potest illudere: illæ enim sunt lucerna, qua fur deprehenditur.* Hoc modo præci Catholicique patres de sacrarum scripturarum lectione iudicarunt. Quod autem cæcus pericula melius, quàm qui oculis præditus est, cauere, aut homo inermis in medijs hostibus constitutus vitam suam facilius, quàm armatus, defendere, & propugnare queat, id verò incredibile atque inauditum videatur.

Hardingus. 10. Sectio.

Quod Lutherus scripturas in vernaculam quamque linguam transferendas esse censet, eo quòd plana ac faciles intellectus sunt, ipsa scripturarum voce refellitur. Nam & Petrus & Paulus, summam in illis difficultatem agnoscit, cuius gratiã eas nonnulli detorqueant suo ipsorum exitio: aliqui non intelligunt, nec quæ loquantur, nec de quibus affirmant: & quibusdam Euangelium, quòd Paulus predicabat, absconditum est, ijs nempe qui pereunt. Si scripturæ perspicuæ essent, quomodo errauit Arius, Macedonius, Eutomius, Nestorius, atque innumeri eximia eruditione viri, præsertim cum ij omnes, errorum suorum occasionem è scripturis perperam intellectus arriperent? 2. Pet. 3.
1. Tim. 1.
1. Cor. 4.

Lutherus Hieronymum in scripturarum intellectu falsum: Augustinum, Ambrosium, Cyprianum, Hilarium, Basilium, & Chrysoctomum eruditissimos ecclesiæ Christi doctores in illis interpretandis deceptos sapenuero fuisse scribit. Tamen in exordio libri sui de captiuitate Babylonica perhonorificè de illis loquitur, eosque in vinea Domini egregiè laborasse, & summam in aperiendis scripturis diligentiam adhibuisse confitetur. Si isti, tanta doctrina præcellentes patres, post diurnam in sacris literis exercitationem, post longa studia, ac vigiliis, post continuas & ardentes preces, post sui ipsorum mortificationem, & carnalium affectionum purgationem lapsi sunt, ut ipse testatur: quare ratione eas claras, planas, & intellectu faciles esse defendere? Si que hi dignissimi patres, in vno alteròque capite errarunt, nonne verisimile est, plebeios homines in multis errare posse, maxime cum horum diligentia ac industria impar sit, & vitæ ratio eiusmodi non fuerit, ut internarum affectionum puritas intelligentiam illuminaret, & vniuerso Dei eos instrueret?

Episcopus Sarisburiensis.

Quædam scripturæ loca semper visa sunt obscura, cum propter alias nonnullas causas, tum propter ipsam materiam & recondita, quæ in eis latent, mysteria: quod ipse etiam Lutherus sæpissime est confessus. Ijs autem, qui oculos habent, nec videre possunt, quique tenebris magis, quàm luce delectantur, vel ipsi solis radij obscuri videantur. Oseas propheta ait: *Rectæ viæ Domini: Præuaricatores autè corruent in eis.* Quare Cyrillus habet: *Ea quæ perspicua sunt: difficulta fuit hæreticis.*

Ioan. 12.
Rom. 11.
Ioan. 3.
Oseas. 14.
Cyrill. in Ioan.
lib. 14.

Math. 11.

Epiphan. lib. 2.

Quamquam hisce in rebus spiritus Dei, nec ingenij acumine, nec eruditionis magnitudinè alligatur, fitque nonnunquam, ut indoctus ea videat, quæ videre docti nequeunt. Christus ait: *Confiteor tibi, Pater, Domine cæli & terræ, quòd absconderis hæc à sapientibus, & intelligentibus, & ea detexeris infantibus.* Idcirco Epiphanius habet: *Solis spiritus sancti filijs, facilis est omnis scripturæ & dilucida.*

Albertus Pig-
ghius de priua-
ta Missa. In cõ-
cilio Selector.
Cardinalium
Psalm. 118.
Chrysoct. in 2.
Theofil. hom. 3.
Clemens Ale-
xandrinus in
oratione ad-
hortatoria ad
Gentes.
Irenæus lib. 1.
cap. 31.
Orige. in Exo-
dum. hom. 9.
Hieronym. in
Psalm. 86.
Fulgentius in
Sermonè de
Confessoribus.
Greg. in epist.
ad Leandrum.

Ex his hoc pacto concludere videtur Hardingus: Sunt nonnullæ in scripturis obscuræ sententiæ: Ergo scripturæ totæ obscuræ sunt. Hoc captiosum argumētandi genus est, pueris ipsis tritum, diciturque *Fallacia à secundum quid, ad simpliciter.* Similiter verò concludere licuisset ad hunc modum, *Albertus Pigghius nonnullos in Missa errores agnoscit: Ergo, referta est errorum Missa.* Vel ita: *Cardinales ipsi nonnulla in ecclesiæ Romana esse vitia consentunt: Ergo Romana ecclesiæ vitium abundat.* Quamquam verò pauca quædam occurrant in sacris scripturis obscura loca, tamen pro generali ratione scripturæ *Candela instar sunt ad dirigenda vestigia: Dei præceptum lux est, & oculos illuminat:* ideòque in vniuersum Dei verbum summæ consolationis plenum est. Quapropter Chrysoctomus habet: *Omnia clara, & plana sunt in scripturis Diuinis: quacunque necessaria sunt, manifesta sunt.* Sic Clemens Alexandrinus: *Audite qui estis longè: Audite qui prope. Nullis celatum est verbum: Lux est communis: omnibus illucescit hominibus: nullus est in verbo Cymærius.* Sic Irenæus, *Scripturæ in aperto sunt, & sine ambiguitate: & similiter ab omnibus audiri possunt.* Sic antiquus ille Origenes: *Clausum est negligentibus, inuenitur autem à quærentibus, & pulsantibus.* Sic Hieronymus: *Dominus per Euangelium suum loquutus est, non ut pauci intelligerent, sed ut omnes.* Sic Fulgentius: *In scripturis Diuinis abundat, & quod robustus comedat, & quod paruulus sugat.* Denique sic Gregorius: *Est flumen in quo agnus ambulet, & elephas natet.*

Itaque licet nonnullæ sacrarum literarum clausulæ ac sententiæ difficiles obscuræque repariantur, tamen horum sanctissimorum patrum iudicio, Scripturæ pro maxima parte faciles sunt & apertæ.

Hardingus autè è falso falsum efficit ac concludit. Sic enim rationè instituit: *Scripturæ obscuræ sunt: Ergo, eas plebs legere non debet.* Equidem, ut imperitis scripturas è manibus excutere per vim conatur, eò quòd eas, inquit, nõ intelligunt: sic eodem etiam modo omnibus antiquis Doctõribus, eruditissimisque patribus easdem eripere possit, quandoquidem eas illi non intellexerunt, id quod cum ex eorum discrepantibus sententiis, tum ex Hardingi confessione liquet.

Hardingus.

Hardingus. II. Sectio.

Psal. 72.

Prologo. in
lib. de do-
ctrina Chri-
stiana.

Verum ne fortè omnes indocti, plebeiique homines penitus ab omni spe intelligendi verbum Dei deserti esse viderentur, nisi ab aliis instituti fuerint, fateri licet, hominem quantumuis indoctum, modo in diuturna precatione exercitatum, ardente contemplatione incensum, atque à Deo in intimas eius cellas introductum, inde posse verum intellectum atque interpretationem sacrarum scripturarum haurire, non minus quam alium quemuis semper in literis à puero versatum. E quo genere fuit ille sanctus & perfectus vir, D. Antonius Eremita Ægyptius, qui, ut Augustinus scribit, sine vlla literarum scientia. Scripturas & memoriter audiendo didicit, & prudenter cogitando intellexit. Qualis etiam ille vir sanctus fuit, cuius mentionem facit Gregorius, qui in lecto multos annos propter corporis imbecillitatem decumbens, & literarum plane rudis, precando, & deuotè meditando, mentis sanitatem, & scripturarum cognitionem adeptus est, adeo quidem ut eas interpretari posset illis, qui eum inuiserent: qui cum eo animo ad illum accederent, ut consolationem illi aliquam afferrent, ipsi ex diuina eius scientia consolationem maximam ceperunt. E plebe autem, quàm multi sunt nebulones, gulosi, ebriosi, quorum Deus venter est, qui que suis effrenatis voluptatibus obsequuntur? Nò incredibile est posse hoc hominum genus, sine vlla meditatione & precandi consuetudine, sensum penetrare scripturarum, & illorum sanctissimorum mysteriorum, quæ Deus (ut Christus confitetur) à doctis & prudentibus abscondit, & infantibus detexit?

Episcopus Sarisburiensis.

Curiosis hinc & putidis idiotis permittit Hardingus ut verbi Diuini scientiam assequantur, nò lectione, sed singulari quodam spiritus instinctu, & miraculo duntaxat, idque intra mille annorum spaciū, vni, aut maximum duobus. Sic enim D. Antonius eandem tenuisse scribitur, nullus vel libris, vel lectione, vel literarum scientia adiutus. Sic infirmus ille κλιψης, de quo Gregorius honorificam illam mentionem facit. Sic ille Barbarus penitusque illiteratus seruulus, qui repentinò Diuinæ præco acerrimus tam longo tempore fuisset, cuius nunc aduersarius maliciosus esse cœpit, sine & literis, & lectione, & vlla animæ adhibita consultatione, principis solummodo mutatione peritior factus eà statim percepit atque intellexit, quæ prius assequi nullo modo potuit, & mirificè quadam reuelatione edoctus subitò se totum conuertit in contrarium.

Id verò certissimum est carnem & sanguinem sacrosanctam Dei voluntatem cognitam habere sine spiritus afflatu non posse, ideoque Christus patri gratias egit, *Quòd mysteria sua paruulis declarasset*: ipseque discipulorum suorum corda aperuit, ut scripturas intelligere possent. Sine hoc singulari Dei munere & sacra Diuini spiritus informatione verbum Dei lectori quantumuis prudenti & erudito quasi quoddam est obsignati codicis visum. Hæc autem reuelatio non vni aut alteri peculiaris, sed iis vniuersis communis est, qui Christi membra sunt, Deique spiritu donantur. Itaque Chrysoströmus promiscuè ad omnem populum dicit: *Audite quotquot estis mundani, & vxoribus præestis ac liberis, quemadmodum vobis Apostolus Paulus precipiat legere scripturas, idque non simpliciter, neque obiter, sed magna cum diligentia.* Rursum habet: *Domi Biblia in manus sumite: Domi vacemus diuinarum scripturarum lectioni.* Sic Hieronymus etiam inquit: *Hic ostenditur, verbum Christi non sufficere, sed abundanter Laicos habere debere, & docere se inuicem, vel monere.* In his autem curiosis idiotis magnam Hardingus hominum impurissimorum, gulæ, vinoque deditorum multitudinem reperit, quorum Deus venter est. Sic ille partem quidem appellat, sed totum omnino sentit. Ita enim Hofius vir ex illo cœtu primarius scribit: *Non est consilium in vulgo, non ratio, non discrimin.* Deinde Christi gregem vocat *belluam multorum capitum.* Paulò antè Hardingus ipse porcos dixit, alique impuros canes nominarunt. Sic Pharisei de simplice multitudine, quæ Christum sequuta est, iudicarunt atque prædicarunt: *Turba ista, quæ non nouit legem, maledicti sunt.* Tanti nimirum faciunt, æstimantque eos, quos Paulus *Ciues sanctorum, & domesticos Dei* vocat.

Si vitæ dissoluta ratio satis iusta causa sit, quamobrem populus à Dei verbo arceri debeat, vulgò quidem Cardinales, Sacerdotesque Romani laxissimè viuere putantur. Bernardus de sacerdotibus sui seculi sic scribit: *Non est iam dicere, ut populus sic sacerdos: quia nec sic populus ut sacerdos.* Itaque Hardingi iudicio non minus sacerdotes, quàm vulgus cæterum, à verbi Diuini lectione prohibendi sunt.

Hardingus. II. Sectio.

Euangelici
in contra-
rias sectas
diuisi.

Cumque nostrorum temporum docti in sectas contrarias distracti sint, & alteri contra alteros acriter scribant, & quique sibi inuicem falsam scripturarum interpretationem obiciant, si inter eos, qui populi duces videri volunt controuersia atque contentiones sint de scripturarum sensu, quo pacto vulgus in tuto esse ab erroribus existimari possit, si legendis vernaculo sermone Biblijs aliquid sibi assumpserint? Si quis fortè existimet me illis cõuicium facere, quòd eos in sectas contrarias diuisos esse affirmem, is sciat populares ipsos suos (Germanos inquam) & singulares huiusce nouæ doctrinæ auctores id ipsum suis libris testari, & miserum in modum conqueri. Nominatim Nicolaus Amstdorffius in eo libro, quem sic inscripsit: *Publica confessio puræ doctrinæ Euangelij, &c.* Necnon Nicolaus Gallus in libro de Thesibus, & Hypotyposibus: qui lites & controuersias suas non de leuibus esse rebus, sed de summis doctrinæ Christianæ articulis cõfiteatur. Sic enim eius verba habet: Nò sunt leues inter nos cõcertationes de rebus leuibus, sed

Augu. in prolo-
go de doct.
Christiana. Au-
gust. in eodem
prologo.Matthæi, 16.
Matthæi, 11.
Luca 24.Chrysoström. in
Epist. ad Colos.
Hom 9. Chry-
soström. in Ge-
nesim. hom. 28.
Hieronym. in e-
pist. ad Colosif.
cap. 3.Hofius lib. 2.
contra Bren-
tium.1 Ioan. 7.
Ephes. 4.Bernardus in
Conuerf. Pauli.

de sublimibus doctrinæ Christianæ articulis, de lege & Euangelio, &c. *Idem in postrema eiusdem libri pagina verbis paulo vehementioribus scribit, Hæreses permultas esse præ manibus, pleraque etiamnum hæere in calamo.*

Paucis abhinc annis edita fuerunt duo magna volumina, alterum à principibus Saxonia, alterum à comitibus Mansfeldiensibus, summis Lutheranorum partium defensoribus, in quibus recensentur undecim sectæ, eademque tanquam hæreses detestandæ damnantur, quæ hoc Catologo seu censu continentur: Anabaptistæ, Seruetiani, Stancariani, Antinomi, Iesuitæ, Osiandriani, Melancthonici, Maioristæ, Adiaphoristæ, Suenckfeldiani, Sacramentarij. Quamquam Iesuitæ immerito in hoc numero ponuntur. Tantum de novorum Evangelicorum sectis & controuersis, cum principum suorum, qui confessionem Augustanam tuerentur duorum Lutheranorum Superintendentium confessione proditum est.

Impur^o &
sceleratus
Apostata.

^aFalsum: non enim à Luthero orti, sed à Luthero improbat & damnati sunt Anabaptistæ.
^bFalsum: calumnia & conuicio incensum.

Nemo est omnium, qui tam accuratè sectarum nostræ ætatis, quæ à Martino Luthero fluxerunt, multitudinem ac varietatem, inundo cognitam fecit, quam Fredericus Staphylus, vir insigni eruditione, unus ex imperatoris huius consiliariis, cui hæc omnia eo potuerunt esse notiora & certiora, quod decem annos VVitemberge literis diligentissimè inter primarios illius sectæ doctores studeret, & tunc quidem cum illis sentiret: qui tamen postea multiplices ipsorum inter se dissensiones, contentionesque reputans, inductus est ut eis dissideret, Deique gratia ad sanam mentem & fidem Catholicam reductus fuit, atque nunc perfectum ecclesiæ membrum remanet. Hic vir doctissimus in Apologia sua ostendit à Luthero manasse tres diuersas hæreses, seu sectas, ^aAnabaptistas, Sacramentarios, Protestantes, qui fidei suæ confessionem ediderunt in publica dieta coram imperatore Carolo, principibus, & ordinibus Germania apud Augustam, anno Domini 1530. propterque protestationem eam quam illic fecerunt, Protestantes nuncupantur. Deinde probat testimonio ipsorum scriptorum, Anabaptistas diuisos esse in sex sectas: ^bSacramentarios in octo: ^cProtestantes in viginti, quarum vnaqueque suo & proprio nomine censetur. Hæc lætuosa doctorum hominum in tot sectas diuisio, ijs in regionibus, in quibus Euangelium (ut vocant) quadraginta hisce annis, & hodie etiamnum iactatur plurimum documento esse potest Christianitatis rectoribus, ut diligenter prospiciant quemadmodum imperitum atque inconsideratum vulgus scripturas lingua vernacula terere permittant.

Fredericus
Staphylus.

Protestantes.

Protestantes
in sectas 24
ginti distra-
cti.

Episcopus Sarisburiensis.

Hoc loco Hardingus Staphyli cuiusdam impudentissimi Apostatæ ope adiutus, multis verbis Heas opinionum dissensiones persequutus est, quibus conflictari Euangelij professores suspicatur. Atque sanè ut homines pro naturæ suæ imbecillitate, sponte ad dissidia atque contentiones spectant, in iis adeo nonnunquam rebus, in quibus maxima consensus requiritur: ita quidem hæretici & veritatis inimici occasiones inde arripere causam ipsam omnem criminandi, atque in odium vocandi consueverunt. Primæ Euangelij promulgationi, in qua Apostoli Christi, alique sancti patres elaborarunt varia mox sectarum genera succreuerunt, numero nonaginta iuxta Augustini lèsum, quæ quidem & ex eodem omnes fluxerunt fonte, & idem omnes Euangelium coluerunt, & Christo omnes nomen dederunt. Aliquando verò contingit, ut ipsa orbis lumina, & ecclesiæ columnæ à se dissensione quadam discedisse videantur: Petrus à Paulo, Paulus à Barnaba, Cyprianus à Cornelio, Augustinus ab Hieronymo, Chrysostomus ab Epiphano, orbis Orientalis ab Occidentali, Doctores à Doctores, Patres à Patribus, Ecclesia ab Ecclesia, Sancti à Sanctis. Hinc autem Hæretici olim, cæteri que Dei iurati hostes, anam, ut nunc Hardingus, arripuerunt, qua vniuersam Euangelij professionem luderent, eamque dissensionum sentinam appellarent. Has ob causas Ethnicis, Christianos miserunt, atque digitis suis in foro monstrarunt. Sic Iulianus Apostata, ut suæ perfidiæ larvam obduceret, inter Petrum & Paulum minimè conuenisse dixit: Lucam verò atque Matthæum de Christi natiuitate non consentire, ideoque totum Christi Euangelium falsissimum esse.

Aug. ad Quod-
uult deum.

Galat. 2.
Act. 15.

Socrates lib. 1.
cap. 6.
Socrates lib. 3.
cap. 23.

Tertull. contra
Marcionem lib.
1. & deinceps.

77 Petri 2.

Nonnunquam etiam, quodam in Deum odio, dissensionem iactabant, quæ nulla omnino erat. Ita enim Marcion Apostata magnum volumen de noui veterisque testamenti pugnantibus composuit. Pseudoapostoli Paulum, & cæteris fratribus, & sibi ipsi nonnunquam dissensisse calumniabantur: Ita nunc etiam, nec minùs verè Hardingus, Christi Euangelio similem videtur dissensionem obicere, in quo tum exemplum, tum doctrinam imitatur Staphyli Apostatæ, qui Christo malitiosè deserto ad suum ipsius vomitum est reuersus, quisque cum acerrimè perspiceret, quemadmodum alter aliquis ab altero de re aliqua dissenserit, quatum ipse à se discederit, videre nullo modo potuit. Cum autem ea fuerit eloquentia & facultate præditus, ut hæc tam leuia tamque exigua crimina tantopere exaggeraret, quid ille verò fecisset, si in ecclesia primitiua vixisset, illasque turbulenta & odiis incensas dissensiones vidisset, quæ mundum pene ipsum conuulserunt? Quas ille nebulas iactasset, quibus pigmentis vsus fuisset, ut Christum eiusque Euangelium suspectum redderet? Dubiū hercle non est, quin ut nunc hæc omnes à Luthero solo emanasse varietates confirmat, ita illas omnes superiores sectas, & discrepantes hæresium species ab vno Christo fluxisse contendisset, ex eoque conclusisset, ut nunc facit, rùdem & inconsideratam plebem à scripturis omni modo esse deterrendam.

Quamquam quo ad has triginta quatuor diuersas sectas attinet, quas Staphylus sua industria ac solertia indagauit in Germania, necessariò quidem fatendum est eas admodum esse exiles atque tenues. Etenim in illa omni regione, in qua habitare existimantur, neque nomen habent, quo inter noscantur, duabus tribusve exceptis: neque ecclesiam, in qua doceant: neque ædes, quas incolat. Staphylo autem venia sit, quantumuis falsa dicendi, quandoquidem nondum loqui vera dicitur.

Ex

Ex his sic poterit Hardingus argumentari: Doctissimi quique scripturas aliquando perperam interpretantur, & falluntur: Ergo, à scripturarum lectione fugandi sunt. Hæ enim omnes opinionum & sectarum conceptæ notiones, non ad multitudinem plebeiam, sed ad eruditorum cœtum pertinent.

Quòd autem doctiores vel ignorantia, vel præiudicio æquè possunt errare, atque alij, facile cū ex his omnibus superioribus exemplis, tum ex hac Dei ipsius in Exodo voce costabit: *Nec in iudicio plurimorum acquiesces sententia.* Quæ verba sic Lyranus interpretatur: *Plurimorum, id est, doctorum.*

Sanè verò, doctissimi patres plebi semper consultiſſimum esse iudicarunt, vt in huiusmodi periculosis dissentientium iudiciorum tempeſtatibus ad scripturas confugerent. Cū Paulus & Syllas Berrhœæ Euangelium annuntiarent, populus Berrhœæ scripturas affiduè scrutari atque examinare cœpit, vt verane, an falsa prædicarent, pro certo cognosceret. Chryſoſtomus quando interpretatur hæc verba: (*Cum videritis abominationem desolationis stantem in loco sancto*) sic habet: *Ideo mandat vt Christiani volentes firmitatem accipere fidei veræ ad nullam rem fugiant, nisi ad scripturas. Alioquin si ad alia respexerint, scandalizabuntur, & peribunt, non intelligentes quæ sit vera ecclesia, & per hoc incidant in abominationem desolationis, quæ stat in sanctis ecclesie locis.* Similiter Origenes in eundem locum scribit: *Anime imperite verbi iustitiæ, quia facile seducuntur, non possunt in seducibiliter permanere in conspectu abominationis desolationis stantis in loco sancto.* Hieronymus ait: *In aduentu Messie populus, qui sub magistris fuerat confopitus, ibit ad montes scripturarum, ibique inuenient montes Moſen, montes Prophetas, montes Noui testamenti. Et in talium montium lectione versatus si non inuenit, qui doceat, tamè illius studium comprobabitur, quòd confugerit ad Montes.* Sic Baſilius inquit: *Diuine scripturæ faciunt ad certitudinem bonorum, & confusionem malorum.* Sic Chryſoſtomus: *Nec ipsis omnino ecclesiis credendum est, nisi ea dicant, vel faciant, quæ conuenientia sunt scripturis.*

Actorum 17.
Chryſoſt. in opere imperfecto. Hom. 49.

Orig. in Matth. cap. 24.

Hieronym. in prophetam. Nahum cap. 3.

Baſilius Moraliū 26. cap. 3.
Chryſoſtom. in Mat. Homil. 49

Hardingus. 13. Sectio.

Quantum ab ea re periculi sit, ex multis exemplis tum præterita tum præſentis etiã memoria liquet. Ex hac enim radice, nata est illa secta Valdenſium, quæ pauperes de Lugduno vocari ſolent. Etenim Valdo mercator Lugdunenſis primus illius sectæ auctor, à quo Valdenſes illi nominati sunt, homo indoctus & plebeius, quosdam scripturæ libros, in linguam vernaculam transferendos curauit, quos cum legeret, nec intelligeret, in multos errores incidit. Ex eodem fonte deriuata sunt impuriſſime Adarnitarum, seu Picardorum, Bogardorum, & Turelupinorum sententiæ. Et nuper etiã, præter Adarnitarum illam sectam, Anabaptiſtæ, Suenckfeldiani reuixerunt. Quapropter illud nobiliſſimorum principum Ferdinandi & Elizabethæ regis & reginæ Hispanorum edictum à multis magnopere laudatur, qui ſeueriſſimè vetuerunt, ne quis Biblia in Hispanicam linguam transferret, nèue quis ea translata ſeruaret. Hæc atque alia huiusmodi rationes ac cauſæ sunt, quibus permulti inducti fuerunt vt crederent Bibliorum & cuiusuis scripturarum partis vernaculam editionem ab omnibus hominibus promiſcùè sine vlla exceptione vel cautione legendam, esse non modo ſaluti non neceſſariam, aut omnino conſentaneam, vel vtilem, sed etiã contrà periculosa, atque pernicioſam.

Episcopus Sarisburiensis.

Quæ hîc de Valdone narrantur, Fratris Alphonſi autoritate & fide nituntur. Neque verò doctusne Valdo, an indoctus fuerit, magni refert. Origenes inquit: *Vide quàm prope periculis sint hi, qui negligunt exerceri in diuinis literis: ex quibus ſolis huiusmodi examinationis agnoſcenda diſcretio eſt.* Si doctus fuerit, tum hæc calumnia eſt: ſi indoctus, tanto Dei admirabilius videri debet opus, qui, vt Paulus ait, infirma mundi eligit nonnunquam, vt potentes vincat, & ſtulta mundi, vt ſapientes redarguat. Grauiſſimæ hærefes, quas ille defendebat, in eo fuerunt, quòd nefandam imaginum adorationem reprehenderet, quòd extremam vnctionem, exorcifmos, & coniurationes damnaret, quòd confessionem auricularem, quòd indecoros in ecclesia cantus, quòd ficta miracula rideret, quòd otioſam & probroſam Sacerdotum, Episcoporumque vitam, quòd ecclesie Romanæ acta & mores, quòd Papæ immanitatem, & tyrannidem infectaretur, denique quod Monachos, Fratres, Indulgentias, Peregrinationes, Purgatorium improbaret. Quanquam autem harum rerum reprehensio ea ætate hærefis esse viſa eſt, ex illo tamen tempore, innumerabilis piorum hominum multitudo, eam, vt certiffimam Dei veritatem, amplexa eſt, eidemque Hardingus ipſe quadam ex parte conſeſſit.

Alphonſus de hærefibus lib. 1. cap. 13.
Ad Roman. lib. 10. cap. 16.
1. Corinth. 1. Alphonſus de hærefibus. Bartholomæus Abrahamus Creten. in Concil. Ferrarten.

Porro adiungit: *Ex hoc Valdenſium fonte Anabaptiſtæ, & Suenckfeldiani manarunt.* Hardingum vel tam inconfideratè loqui, vel tam citò, quid loquutus fuerit, obliuifci potuiſſe demiror. Mox enim antè dixerat, *E Luthero tres diuerſæ hærefes profuſerunt, Anabaptiſtarum, Sacramentariorum, & Proteſtantium.* Si è Valdone fluxerint Anabaptiſtæ, & tantò Lutherum ætate anteirent: quid tum poſtea è Luthero manauerunt? Si è Luthero primùm prodierint, qua ratione ante Lutherum extiterunt? Si vera narrat Hardingus, pater filio erit natus minor, & filius ætate patrem ſuperabit. Hæc & orationis mera monſtra ſunt, & cum natura ipſa pugnant. Si alterum verum ſit, falſum eſſe alterum eſt neceſſe. Nihil autem Hardingus magnopere abſurdum ducit, quòd veritatem quouis modo obſcurare poſſe videatur.

Ferdinandi & Elizabethæ principum Hispaniæ edictum de Bibliis in linguam Hispanicam non transferendis, cum exiguæ admodum authoritatis est, quippe quod intra hosce septuaginta annos, hoc est mille & quingentis prope à Christo annis conditum fuerit, tum primò factum existimare licet non contra Christianos illius gentis homines, sed contra duntaxat Apostatas Iudæos, qui cum fictè, & legis solo metu Christo nomen dedissent, post & ipsi in superiores errores reciderunt, & tū exemplo, tum falsa quorundam scripturæ locorum interpretatione alios in eisdem confirmarunt, obstinatioresque reddiderunt. In quos etiam instituta fuit Hispanica illa Inquisitio, ab iis ipsis principibus, eodem etiam tempore. Sic Iulianus Apostata imperator, sapienter, ut sibi visus est, cauit, ne Christiani cuiusquam puer literas disceret. Sic nefarii reges Antiochus, & Maximinus eodem consilio commoti, sacros libros cremauerunt, ne populus eos legeret. Constantinus autem ille sanctissimus, primusque Christianus imperator Biblia describi, atque in omnia regna, & regiones, & ciuitates imperij sui divulgari ac distrahi curauit. Athelstanus Anglorum rex Biblia in sermonem Anglicum conuertit iussit. Hieronymus, eadem in Dalmaticam, Vlphilas in Gothicam linguam trāstulit. Quem etiam Socrates insuper, *Barbaros instituisse, ut discerent sacra eloquia*, tradit.

Hardingus. 14. Sectio.

Non tamen id volunt, plebem à scripturis penitus arcendam esse, ut nullam omnino legat partem scripturarum. *Ut enim totæ, eorum iudicio, nimis sunt robustus cibus infirmis laicorum stomachis, ita tantum de ijs carpere salubriter, & digerere possunt, quantum ad pietatem & necessariam hominis Christiani cognitionem pertinet: In quo veterum sanctorum patrum exempla imitanda esse censent. D. Augustinus in vnum volumen contulit quicquid è scripturis ad bonos mores facit, quem ille librum Speculum inscripsit, quæ admodum Possidonius in eius vita testatur. D. Basilius idem ferè argumentum persequutus est in octoginta suis Ethicis regulis, quæ omnes ad mores referuntur. D. Cyprianus idem præstitit in tribus suis ad Quirinū libris. Huiusmodi libros pietatis plenos indoctæ plebi utilissimos esse lectu indicant.*

Que scribitorum partes ad popularem scientiam pertineant.

Episcopus Sarisburiensis.

Legere quidem scripturas permittit Hardingus plebeiis, non tamen vniuersas pro ipsorum libito euoluere, sed exceptione adhibita, quasdam ipsis concessas atque in manus traditas particulas confectari, id est, minimè controuersas, aut positas in disquisitione quæstiones tractare, sed ea tantum, quæ ad mores vitæque rationem conducunt, tenere. Itaque sibi suisque collegis scientiam referuauit, vitæ honestatem plebi concessit. De libris autem Augustini, Basiliij, Cypriani, falsum est eos imperitorum gratiâ nominatim atque de industria conscriptos fuisse: Si enim fuerint, quid est quamobrem vernaculè non transferuntur, & populo, cuius causa editi sunt, traduntur. Neque verò quicquid hisce libris continetur, ad mores duntaxat informandos vitamque rectè instituentam pertinet, atque penitus à religione disingitur. Etenim prima sententia libri illius Augustini, quem *speculum* inscripsit, sic habet: *Non facies tibi sculptile*. Istuc verò hodie disseritur, estque non minimum religionis caput. Maxima autem pars illius libri, quem Cyprianus ad Quirinum scripsit, copiosa quadam de Christi incarnatione, natiuitate, morte, aliisque de religione contra Iudæos controuersis disputatione continetur.

Basilius autem cum hunc de Ethicis libellum composuit, tum antè de fide alterum scripserat, & vtrumque plebi Ethica sua ab hisce verbis orditur, *Cum de sana fide in præcedentibus sufficietèr ad præsens dictum esse putemus &c.* Hoc itaque falsò posuit Hardingus, nec dum locum nactus est firmum ac stabilem, in quo consistat. Nemo autem vnquam antiquorum patrum plebem à liberrima vniuersæ scripturæ lectione deterruit, atque ad illa minuta, & collectitia scripta relegauit. Basilius habet: *Scriptura similis est medici officina, è qua quisque petere possit aptum suo morbo remedium.* Irenæus autem inquit: *De omni ligno paradisi manducate, id est, ab omni scriptura diuina manducate.* Quanquam Hardingi iudicio, plebi Decalogum ediscere licet, Symbolum autem attingere nefas est.

Basilius in psalmum primum. Irenæus lib 5.

Hardingus. 15. Sectio.

Quoniamque autem progredi, & quam scripturæ partem legere plebs ad consolationem, necessariamque suam institutionem possit, & à quibus eadem trāsferenda sit, id verò ad ecclesiæ iudicium pertinet, quæ iam dudum vernaculas omnes recentiores Bibliorum translationes damnauit, propterea quòd multis in locis *falsè deprehenduntur, atque ad eas hæreses accommodatæ, quas ipsi interpretes tuentur. Neque verò nostra memoria recentes duntaxat hasce versiones damnauit, sed etiam paucas illas vetustiores nunquam hucusque comprobauit: Hieronymi (inquam) Dalmaticam illam, si talis vnquam ab illo edita fuerit, id quod nonnullis parum luculentè probatur: atque illum, quam ante Hieronymum Vlphilas episcopus Ariannus edidit, & Gothorum genti commendauit, qui literas illis primus inuenit, atque scripturas vernaculè conuersas proposuit, quique quò facilius legationem ad Imperatorem Valentem suam conficeret, ab hæreticis & Anticis Constantinopolitanis inductus est, ut fidem Catholicam abiiceret, & cum Arianis communicaret, fidemque daret, se operam daturum, ut Gentiles suos ad eandem sectam perduceret: quod tandem etiam nefariè præstitit.*

Episcopus Sarisburiensis.

Non pugnat Hardingus, quominus plebs, ut suæ consolationi inferuiat, quædam scripturæ *τεμμάχια* legat, neque tamen vernaculam versionem villo modo permittit. Id quidem perinde est,

a Falsum: è malitia duntaxat & calumnia natū.

est, ac si nuclei comedendi, at non frangendæ nucis licentiam daret. Ex his liquet imperito & rudi vulgo Ecclesiæ permisso ac beneficio licere Dei verbum Latine, Græcè, Hebraicè legere, sed nullo præterea linguæ genere. Ecclesia (inquit Hardingus) per annos pene mille sexcentos nullam hætenus comprobauit vernaculam conuersionem. Tamen certissimè constat Ecclesiam non modò primis ipsis Apostolorum patrùmque sanctorum temporibus, sed post etiam longo interuallo & permisisse, & vsum esse vernaculis multarum linguarum versionibus: quas tum Ecclesiam comprobasse facile licet existimare. Quòd autem scripturæ non modò tribus hisce linguis Latina, Græcæ, Hebraicæ mandarentur, ex Hieronymo constat, qui Psalmos conuersos, & lingua Syriaca cani solitos fuisse scribit: è Basilio, qui id ipsum de Palæstina, Thebana, Phænicia, Arabica & Lybica lingua prodidit: è Sulpitio in vita D. Martini, qui Lectiones, & capita conuersa atque apertè in Ecclesiis Gallicis Gallicè recitata fuisse tradit, vt videtur: ex Isidoro, qui hoc idem de omnibus omnino Christianis linguis affirmat.

Hierony. in epitaph. Paulæ. Basil. in epist. ad Neocæsariæ. Sulpitius in vita Martini lib. 1. Isidorus de ecclesiasticis offic. ca. 10.

Vlphilæ Gothicam translationem eo nomine reprehendit Hardingus, quòd interpret ipse Arianus esset. Quanquam Ecclesiæ illam vnquam displicuisse haud constat. Atque hoc pacto licet Græcas vniuersas translationes siue Symmachi, siue Aquilæ, siue Theodotionis, siue Septuaginta, ipsumque adeo Origenis integrum *ἐπιτρέψω* damnare. Istarum enim nulla est, quæ non huiusmodi crimine tentari possit. De Hieronymi Bibliorum in linguam Dalmaticam versione non nihil dubitare videtur Hardingus. Quanquã Hosius astipulator eius disertè habet: *In Dalmaticâ linguâ sacros libros Hieronymum vertisse constat.* Idem habet Alphonfus: Neque verò illam Hieronymi conuersionem Hardingus vel falsitatis, vel erroris cuiusquam conuincere potest: quare illum sanctissimum patrem damnare videtur, neque tamen causam, quam obrem id faciat, vllam ostendit.

Hosius de sacro vernacule legendo. Alphonfus de heresibus lib. 1. c. 1. 3.

Recentes omnes (inquit) *versiones hæresum studio editæ fuerunt, ac proinde merito suspectæ esse debent.* Nunquam ne isti homines fucum facere desinent, & bonam fidem præstabunt? Si sint errata, & tanta quidem errata in hisce recentibus versionibus, quin illi ea indicant, ac redarguunt? Si nulla sint, quid sine causa damnant? Atrocissima autem omnium, quæ vnquam nata est, hæresis, quæque istos attingit proximè, ea est, quòd iniquissimam Ecclesiæ Romanæ potentiam atque tyrannidem prodimus, & enunciamus. Sic enim est à Nicolao Papa cautum: *Qui Romana Ecclesiæ præuilegium auferre conatur, hic procul dubio in hæresim labitur, & est dicendus hæreticus.*

Distin. 2. Omnes.

Hardingus. 16. Sectio.

QUOD autem ad Ecclesiam nostram Britannicam attinet, fides in ea durauit mille trecentis annis usque ad hanc recentem memoriam, sine vlla Bibliorum vernacula translatione, ab omnibus promiscuè legenda. Faxit Deus, vt nos animas Deo deteriores non reddamus, qui scripturas vernaculè legimus, & tantopere de Euangelio prædicamus, quam nostri maiores reddiderunt. Hac insula (inquit Beda loquens de Ecclesiæ illius temporis statu) in presentia iuxta numerum librorum, in quibus Dei lex scripta fuit, scrutatur & consistetur vnâ eandemque scientiam sublimis veritatis, & veræ sublimitatis, linguis quinque populorum, Anglorum, Brytannorum, Scotorum, Pictorū, & Latinorū quæ (lingua Latinorū) meditatione scripturarū cæteris omnibus est facta cõmunis. Equidè, vt Latina lingua cunctis tunc huius insule nationibus, quæ distinctis erant linguis, communis fuit propter meditatione scripturarū, vt Beda auctor est, eadè semper sola vsque ad atatem nostram omnibus regionibus, seu nationibus Occidentalis Ecclesiæ communis fuit, propter eandem causam, atque inde Latina Ecclesiæ nominata fuit.

a Falsum: multæ enim Bibliorum partes in Brytannicum conuersæ fuerunt à rege Aluredo, Cedmanno, & Beda; vt docebo.

Quare vt concludam, qui tam acriter & tanta contentionis acerbitate scripturarum in omnes vernaculas & Barbaras linguas conuersionem urgent, eos oportere sapientes existimans primùm prospicere, ne qua reperiatur, in suis versionibus errata, cuiusmodi huic usque permulta extiterunt. Exiguū autè erratū in verbi Diuini translatione commissum pro atroce crimine habendum est. Deinde quandoquidem huiusmodi translationes ad vniuersos Christianos homines pertinent, vt iudicio totius Ecclesiæ omnium linguarum permittantur, & Laicis sapientia atque authoritate Cleri, qui illorum animarum curam habent, commendentur. Porro, vt aliquis sit delectus, exceptio, & præscriptio temporis, loci, ac personarum: atque etiam partium scripturarum, iuxta prudentissima Iudeorum instituta, apud quos nefas fuit cuiquam certas quasdam Bibliorum partes legere, priusquam tempus sacerdotalis ministerij expleuisset, quod triginta annorum etate continebatur, quemadmodum Hieronymus testatur. Postremò, ne vernacula scripturarum editio sic plebi mandetur, quasi sit omnino ad salutem necessaria, ne damnare videantur Ecclesias, quæ huiusmodi Translationibus hætenus caruerunt, & tot doctos piisque patres, qui eas suis gregibus non curarunt, & omnes denique, qui nos antecesserunt, quibus neque virtute, neque innocentia, & sanctimonia vitæ conferendi sumus. Ego autem, quandoquidem nondum Ecclesia decreuit, debeat ne plebs scripturas suo sermone legere atque audire, an secus, nihil statuo. Vt magni facio piam omnem & salutare scientiam, optoque eam plebi multò vberriam, charitate & modestia conditam, ita vellem isti, qui tam importunè de verbo Dei garriunt, minus haberent illius scientiæ, quæ hominem intumescere ac sua opinione superbire facit, secumque diligentius ipsi reputarēt, nam dicti illius Pauli ad Corinthios cancellis includantur: Si quis sibi videtur aliquid scire, nondum quicquam nouit, sicut oportet nosse.

b Falsum, & male dicum: si quæ fuissent huiusmodi errata, ea Hardingus singulatim notasset

Faxit Deus, vt omnis nostra scientia ita cum modestia, humilitate, charitate copuletur, vt ne illa Augustini in simili genere formidolosa ad suum charissimum Alypium oratio nobis verissimè congruat. Surgunt indocti & cælum rapiunt, & nos cum doctrinis nostris sine corde, ecce vbi volutamur in carne & sanguine?

Ecclesiast. historia. li. 1.

Præfatione in Ezechielem.

1. Cor. 1.

Confess. lib. 2. cap. 5.

Episcopus Sarisburiensis.

Occultè id fateri videtur Hardingus, quod nemo sine rubore inficiari potest: hoc est, scripturas longo abhinc tempore in patriam huiusce regionis sermonem fuisse conuersas. Eam autem exceptionem adiungit, quòd quanquam Anglicè conuersæ essent, Anglis tamen hominibus neutiquam inferuient: quanquam quibus tum aliis inferuierint, nemo facillè suspicari poterit. Equidem verò si Anglorum vulgus à scripturis repellendum esse statuissent, quemadmodum isti faciunt, eas in Latina, Græca, Hebraicæque lingua, vt prius, seruaissent, nec istiusmodi versiones tulissent.

Beda in hist. Anglorum lib. 1. cap. 1.

Beda autem ipse, qui huius insulæ scripsit historiam, his ipsis verbis, quorum hîc Hardingus meminit, testari ac prodere videtur, scripturas eo tempore in varia fuisse idiomatica traductas, & quidem vt populari institutioni conuenirent. Sic enim scribit: *Hæc insula quinque gentium linguis scrutatur vnã, eandemque scientiam veritatis.* Minimè credibile videatur sic eum fuisse de quinque linguis scripturam, si vnica duntaxat lingua æditæ tum essent scripturæ. Perinde est, atque eodem refertur, quod ait: *Quicunque Gentium linguis vnã, eandemque veritatis scientiam scrutantur*, non, vt Hardingus loquitur, Latina solùm lingua. Nemo autem, quemadmodum opinor, dixerit hominem genere aut Scorum, aut Pictum, aut Brytannum, qui Latine nesciebat, tamen scripturas legere, scrutarique Latina lingua potuisse.

Beda in hist. Anglorum. lib. 1. cap. 22. Athelstanus. Ioan. Treuisa. lib. 5. cap. 24. Ioan. Treuisa. lib. 6. cap. 1.

Verùm vt coniecturas mittamus, Beda disertissimis, dilucidissimisque verbis scribit, Cedmanum quendam Poetam Anglum, & mundi fabricationem, & vniuersam Genesim, & Exodum, & permultas alias Bibliorum historias Anglico carmine transtulisse. Deinde Rex Athelstanus, vt supra dictum est, circiter annos abhinc nongentos integra Biblia in Anglicum vertenda curauit. Et Ioannes Treuisa eques ipsum Bedam Euangelium D. Ioannis vertissè tradit, atque in alio loco Psalterium mandato Aluredi Anglicè conuersum fuisse testatur. Ad hodiernum verò diem nonnullæ huiuscemodi versiones remanserunt, quæ multis de causis magnam meritò habent antiquitatis fidem. Itaque insulam hanc mille trecentis annis sine vlla scripturarum vernacula cõuersione floruisse nullo modo verum videatur.

Quanquam vt hoc ita esse demus, si defectus præscriptum satis in hac causa magno argumento esse possit, quid ni dicamus, sterisse quidem & floruisse insulam hanc totis quater mille annis, non modò sine Bibliis Anglicis, sed etiam sine omni Dei, Christi que cognitione? Quid ni etiam verè affirmemus Dei Euangelium atque veritatem in hac insula multis centenis annis obrinuisse, sine vel Romani Pontificis primatu, vel Transsubstantiatione, vel Missis priuatis, vel cæteris delirantium Papistarum insomniis?

Id profectò verum est patres nostros recentibus seculis in summam ignorantiam impulsos, atque à scripturis violenter abductos fuisse. Maiorum autem exempla atque vitia non semper idonea sunt fidei præcepta. Eutiches hæreticus dixit: *Sic à progenitoribus meis accipiens credidi, in hac fide genitus sum, & consecratus Deo, & in ea opto mori.* Ea tamen fides hæresis fuit, non fides.

Concil. Calchedonen. Actio. 1.

Hilarius in epist. Auxentii. Hieremi. 44.

Ezechiel. 20.

Sic Auxentius Arianus ait: *Quemadmodum ab infantia edoctus sum, ita credidi, & credo.* Sic etiam Iudæi idololatræ ad Hieremiam Prophetam dixerunt: *Sic fecimus nos, & patres nostri, Reges nostri, & principes nostri, & saturati sumus panibus, & bene nobis erat.* Deus autem ad illos inquit: *In statutis patrum vestrorum nolite ambulare, &c. Ego Dominus Deus vester.*

2. Timoth. 2. Exod. 3. Daniel. 6. Daniel. 3. Exod. 14.

Nos verò de patribus nostris minimè iudicamus, nedum eos damnamus. Deus illorum vnicus est iudex. Paulus ait: *Solidum Dei fundamentum stat, habens hoc signaculum, Nouit Dominus, qui sint sui.* Potuit Deus & rubum in mediis flammis, & Daniele in spelunca, in medio leonum, & tres pueros in medio ardentis fornacis, & populum suum Israeliticum, in medio maris rubri vindicare, atque tueri. Ita etiam suos in mediis illis funestissimis tenebris incolumes conseruare potuit.

Cyprianus habet: *Ignisco potuit simpliciter erranti: post inspirationem verò & reuelationem factam, quæ in eo, quod errauerat, perseverat, sine venia ignorantie peccat. Præsumptione enim atque obstinatione superatur.*

Ex hisce Bedæ verbis sic concludit Hardingus: *Lingua Latina meditatione scripturarum facta est communis omnibus huius insula nationibus: Ergo, Scripturæ non fuerunt Anglicè conuersæ.* Huiusce quidem rationis vel puer quiuis futilitatem atque imbecillitatem facillè perspexerit. Etenim etiam nunc quanquam tota Biblia in sermonem Anglicum vertuntur, & in quavis Ecclesia leguntur, totique plebi communia sunt, tamen Latina lingua cunctis huius insulæ nationibus, ad veterum commentariorum, & patrum antiquorum lectionem, atque ad scripturarum meditationem inferuit.

1 Nunc Hardingi hac de re cautiones perpendamus. Primum, si quæ in Anglica versione contigissent errata, qualia contigisse permulta falsò obiicit, non ea tam tacitus dimittisset Hardingus. Neque enim eum vel eloquentia, vel voluntas ad dicendum, sed res duntaxat, de qua dicat, & materia

2 deficit.

Deinde, scripturæ Anglicè conuersæ, plebi fuerunt ab iis Episcopis, ducibusque spiritualibus traditæ, qui de ipsius salute verè curam summam habuerunt, quique vitam & sanguinem pro grege suum profuderunt. Episcopi autem, à quorum partibus Hardingus stat, versionem duntaxat animaduertere errata, corrigere ne vnum possunt. Multa quidem exusserunt Biblia, nulla hæctenus

transu-

transulerunt. Christi verba illis verissimè conueniunt: *Neque vos ipsi intratis, neque alios, qui volunt finitis.* Summum enim illorum religionis principium hoc est, *Ignorantia vera religionis mater est.*

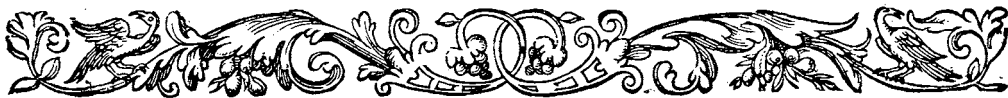
Præcipere autem atque præscribere plebi, quos libros legere, & à quibus cauere debeat, ea verò 3
superstitiosa quondam fuit Rabbiorum prudentia. Dicere cum Hilario liceat, *Archangeli nesciunt, Angeli non audierunt, Propheta non sensit, Filius ipse non edidit.* Equidem nunc diducto velo, faciè que nostra ad contemplandam Dei gloriam aperta, Paulus inquit: *Non tantum vna pars scripturæ, sed, omnis scriptura diuinitus inspirata utilis est.* &c. Rursum, *Quæcunque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt.* Iccirco Irenæus habet, vt antea monuimus, *Ex omni scriptura diuina manducate.*

Humilitas, vitæque probitas, cuius habere rationem aliquam videri vult Hardingus, facilius ex scientia, quàm ignoratiâ addiscitur. Chrysofomus habet: *Magna aduersus peccatum munio est scripturarum lectio. Magna præcipitium, & profundum Barabrum scripturarum ignoratio. Nihil scire de diuinis legibus magna salutis perditio. Eares & hæses peperit, & vitam corruptam inuexit. Hoc sursum deorsum miscuit omnia.*

Quapropter Apostoli Christi, cæteri que omnes pij patres populum semper ad scripturas legendas cohortati sunt, & tum optimè cum Ecclesia actum esse iudicarunt, cum populus esset quàm optimè institutus. Paulus inquit: *Verbum Dei habitet in vobis abundanter.* Polycarpus ad populum ait: *Confido vos bene exercitatos esse in sacris literis.* Origenes ad populum habet: *Optamus vt operam detis non solum in Ecclesia audire verba Dei, sed & in domibus vestris exerceri & meditari in lege Domini die ac nocte.* Augustinus habet: *Legite sacras scripturas: ideo enim eas scribi Deus voluit, vt consolationem ex ijs perciperetis.* Hieronymus inquit, vt prius commemorauimus: *Laici non tantum sufficienter, sed etiam abundanter verbum Dei habere debent, & se inuicem docere.* Chrysofomus hortatur, vt pater cum filio, vir cum vxore, domi de verbo Dei sermonem conferant. Theodoretus scribit: *Passim videas hæc nostra dogmata non ab ijs solum teneri, qui sunt Ecclesie Magistri populorumque Præceptores, sed ab ipsis quoque sutoribus, fabrisque ferrariis, lanificibus præterea, cunctisque artificibus, quin & a feminis item omnibus, non ijs modo, qua literas didicerunt, si qua demum ille sunt, sed quæstuariis ac sartricibus, ancillisque adeo, ac pedisequis. Neque ijs solum, qui vrbes incolunt, homines, sed ipsi quoque agricola probe eadem sciunt: fossorè que adeo & bubulcos inuenias, plantarumque consitores de diuina Trinitate, verumque omnium creatione discertantes, humana item natura magis conscios esse, quàm Plato, Stagiritèsque fuerint.* Itaque Origenes ad suos de plebe auditores ait: *Me dicente, quod sentio, vos decernite, & examine, siquid rectum est, aut minus rectum.* Ita nempe plebeij homines, quos Hardingus porcos, & rudes, atque inconsideratos curiososque idiotas nuncupat, nõ modò scripturas intelligere, sed de suis etiam doctoribus iudicare potuerunt: eoque nomine Christianos Iulianus Imperator Apostata reprehendere solebat, sicuti nos nunc Hardingus, quòd mulieres puerosque Scripturas legere paterentur.

Hostes autem diuinæ veritatis, metu atque conscientia imbecillitatis suæ permoti, verbum Dei semper non tantum fœminis, & pueris, sed toti etiam plebi per vim eripere consueuerunt. Chrysofomus habet: *Hæretici sacerdotes claudunt ianuas veritatis. Sciunt enim si manifestata fuerit veritas Ecclesiam suam esse relinquendam, & se de sacerdotali dignitate ad humilitatem venturos popularem.* Tertullianus enim inquit: *Scriptura diuina hæreticorum fraudes, & furtim a facili conuincit & detegit.* Chritus ait: *Qui malè agit, odit lucem.* Itaque vsurpare solent quod in Propheta Amos scriptum est: *Tace, & ne recorderis nominis Domini.* Verum ea demum miserabilis est & deplorata religio, quæ nisi celata & obruta Dei veritate consistere nequit.

FINIS.

DE TACITA CONSECRATIONE.

ARTICVLVS DECIMVS SEXTVS.

Episcopus Sarisburiensis.

Vel tum licuisse sacerdoti verba consecrandi tacite, & silentio sibi demurmurare.

Hardingus. I. Sectio.

PSA huiusce articuli res ac materia neque è summis est mysteriis, neque è maximis religionis nostra clauibus, quantumuis eam in hoc numero ponere Iuello visum fuerit, quò inde sanctissimam Ecclesie catholica existimationem immineret. Diuersa huius rationis obseruatio ipsam rei indifferenter naturam arguit. Si enim unica & simplex verborum, qua consecrationem perficiunt, pronuntiatio pro

M

Origen. in prologo in cantica cantic.
Nazianz. in Apologetico. Hilarius de vnitæte patris & filii.
2. Corinth. 3.
1. Timoth. 3.
Rom. 15.
Irenæus lib. 5. cap. Omnes.
Chrysof. de Lazaro concil. 3.

Colof. 3.
Polycarpus ad Philippenses.
Origen. in Leuit. hom. 9.
August. in Psal. 33.
Hierony. in epist. ad Coloss. cap. 3.
Chrysof. in 10. hom. 1. Theodoretus de natura hominis.

Origen. in Iosue. hom. 10.

Cyrillus contra Iulianum lib. 6. & lib. 7.

Chrysof. in Opere imperfecto hom. 44. Tertullian. in libro de Trinitate.
Ioan. 3.
Amos 6.

a Falsum : scriptus affirmati, nunquam probatum.

necessario religionis momento fuisse habita, eadem apud omnes immutabilis extitisset. Quod panis, & vinum consecratur, verbis Domini a sacerdote pronuntiatis, veluti in persona Christi, quorum vi, sanctique spiritus gratia panis, & vinum in corpus & sanguinem Domini mutantur, istuc in omnibus temporibus ac locis, summamque omnium consensione ita inuolabiliter & factitatum, & creditum fuit. Ipsa autem pronuntiandorum verborum ratio seu tacita, seu aperta, pro locorum varietate multiplex variatque fuit.

Episcopus Sarisburiensis.

*H*ÆC est, inquit Hardingus, *per exigua religionis nostra clavis.* Quod quidem ita esse cum aliunde, tum ex ipsa confirmationum, quibus vitur, tenuitate, ac leuissimo momento animaduerti potest. Quanquam in officiis ad religionem Dei que cultum pertinentibus, nihil debet exiguum videri, præsertim quod populum in fraudem inducere possit. Sanè verò, ut cunque nunc exiguam hanc videri clauem volunt, ea hæcenus cum superstitionis non exigua causa fuit, tum Dei populum ab aspectu, intellectuque summorum fidei nostræ mysteriorum seclusit.

Thom. in 3. par. summæ, quæ. 78. ar. 8. Concil. Trident. session. 2.

Id quidem certissimum est, Christi religionem, & sine mystico hoc silentij genere, & sine etiam Transubstantiatione, aut Missa priuata, similibusque cæteris ipsorum ineptiis optimè constare posse. Verùm si tam exigua res hæc sit, cur eam Hardingus tanto conatu comprobare contendit, adhibitis tot & manifestis mendaciis, & futilissimis fabulis? Cur eos affirmare non puduit, Christum ipsum in cæna vltima silentio, & tacite consecrassè, eodem penitus modò, quo nunc illi solent? aut quæ tandem fuit tam proiecta Episcoporum Tridentinensium impudentia, ut illos omnes solennibus diris deuouerent, qui eum morem reprehendere auderent? Res tam exilis, quàm hæc esse fingitur, tam multis minimè opus habuit. Siue autem hæc verba tacite, siue clarè pronuntentur, eorum diuina virtute panis vini que substantiam ac naturam re ipsa & penitus in corporis & sanguinis Christi substantiam mutari comminiscitur. Quod esse falsissimum ex Augustino, Chrysofomo, Theodoro, Gelasio, atque priscorum omnium patrù consentientibus sententiis planissimè euincitur, & luculentius in decimo huiusce libri articulo refutatur. Hic quidem error neque in Latina vquam Ecclesia ante Lateranum Concilium Romæ habitum circiter mille ducentos à Christo annos confirmatus, neque in Ecclesia Græca ab ipsa Christi ad hodiernum vsque diem natiuitate receptus fuit.

D. Tomfal. De Eucharist. lib. 1. Concil. Lateran. anno 1215.

Hardingus. 2. Sectio.

*G*Ræci in Ecclesia Orientali, optimè indicant verba consecrandi clara voce, sicuti in Chrysofomi Missa legimus, atque ut Bessarion scribit, Alta voce pronuntiare. Sacerdos (inquit) alta voce iuxta Orientalis Ecclesiæ ritum verba illa pronuntiat, Hoc est corpus meum. Quæ ratio clara voce pronuntiant in Ecclesia Græca ideo usurpata est, (quemadmodum colligere licet ex eo, quod Bessarion scribit, qui quòd genere Græcus esset, & inter Græcos educaretur & erudiretur, illius Ecclesiæ morem optimè nouit) quòd inde populus ad fidei suæ confirmationem excitaretur, & admoneretur, ut se ijs, quæ pronuntiantur, assensuri atque fidem adhibere testificetur. Quando sacerdos, inquit ille, hæc verba alta voce pronuntiat, populus assensum in vtraque parte, id est primum in consecratione corporis, deinde in consecratione sanguinis respondet, Amen: quasi diceret, Verum est. Etenim cum Amen Hebraicè aduerbium sit affirmandi, Græcè perinde valet, ac Verè: ideòque populus respondens Amen istis verbis, verè, inquit, hæc dona proposita sunt corpus & sanguis Christi: sic credimus: sic confitemur. Hucusque Bessarion. Const at ex Clemente lib. 8. constitutionum Apostolicarum populum respondisse Amen, postquam verba consecrandi pronuntiatæ essent: ex quo intelligimus eam ab Apostolis manasse consuetudinem. Eadem etiam consuetudo ex Ambrosio colligi potest, cuius hæc sunt verba: Dicit tibi sacerdos corpus Christi, & tu dicis, Amen, hoc est, Verum: Quod confitetur lingua, teneat affectus. De sacram. lib. 4. cap. 5. Similiter habet in libro, De iis qui initiantur mysteriis, cap. 9. Frustra, inquit Leo, ab illis respondetur, Amen, qui còtra id disputant quod accipitur. Ser. 6. de Ieiun. 7. Mensis.

Bessarion recès doctor: vixit Anno 1439.

Episcopus Sarisburiensis.

*O*Mnes isti doctores, contra Hardingum atque Ecclesiæ Romanæ consuetudinem, disertè testantur, verba consecrandi clara aperta que voce pronuntiatæ fuisse, neque modò ea populum & exaudiuisse atque intellexisse, sed etiam iis respondere consueuisse. Itaque hisce testimoniis non multum adiuuatur Hardingus. In ipsius verò Ecclesia, quam is ita sæpe & antiquam, & vnicè Catholicam appellat, populus nec respondet quicquam, nec intelligit, nec audit ea verba, quibus consecratio continetur. Quare ex his perspicimus, hos quinque doctores ab eo citatos ipsi non obscure tribus nominibus aduersari.

His adiungit Hardingus, *Amen perinde valet, atque verum est: ideòque populus respondens Amen, in eo confitebatur se realem atque substantialem panis in Christi corpus mutationem credere.* Superuacaneū fuit ac intemptiuum hanc causam isto loco repetere. Quanquam ei satius visum est aliena dicere, quàm penitus tacere, atque obmutescere.

Anno Domini 1215.

Primum, ut antea meminimus, Ecclesia Latina nouum hoc dogma nunquam ante Concilium Lateranum Romæ celebratum probauit. Græca verò Ecclesia nunquam hæcenus adduci potuit, ut ei acquiesceret. Quare Hardingi sententia populus respondit Amen ad id, quod minimè credidit, itaque puerum octingentis antè annis confirmauit, quàm in lucem ederetur.

Respondit quidem populus Amen ad ea, quæ pronuntiantem audiebat sacerdotem: sacerdos autem

autem nullum omnino neque de Reali præsentia, neque de Transsubstantiatione, neque de Accidētibus absque subiecto verbum fecit: itaque non est verisimile eò spectasse populi responsum. Alioquin enim ad id respondere videretur, quod omnino dictum non est. Sacerdos hæc modò Christi verba pronunciauit, *Hoc est corpus meum*: quibus Græci ad hunc modum responderunt, quemadmodum in Concilio Florentino testatum est, *Firmiter credimus verbis illis Dominicis sacramentum fieri*. Similiter Ambrosius habet: *post consecrationem corpus Christi significatur*. Deinde, *Ante consecrationem aliud dicitur, post consecrationem sanguis nuncupatur. Et tu dicis Amen, hoc est verum est*. Sic Dionysius ad Sixtum Episcopum Romanum de quodam scribit, qui cum hæreticis baptizatus fuerat: *Gratiarum actionem in Ecclesia audiuit, & ad illam unà cum alijs respondit Amen*. Sic Augustinus: *Fratres nostri eadem sacramenta celebrantes, & unum Amen respondentes*. Ita responsio, *Amen*, non repentinam aliquam Transsubstantiationem, sed gratiarum actionem Deo pro nostra per Christi mortem liberatione indicabat.

At Leo habet, *Frustra ab illis respondetur, Amen, qui contra illud disputant, quod accipiunt*. Vt hæc verba clarè intelligas, Lector, memoria tibi repetendum est Leonem cum in hoc, tum in aliis per multis locis vniuersum falcularis suæ ingenique inpetum in Eutychem hæreticum intendere, cuius ea fuit hæresis, communi atque à multis hodie defenso errori persimilis, Christi corpus post eius in cælos ascensum fuisse penitus in Diuinitatem conuersum, neque pristinam corporis humani naturam retinuisse. Hanc autem peruerfissimam sententiam Leo argumento conuellit à sacris mysteriis sumpto, in quibus homines fide vera præditi, quemadmodum faucibus & ore panē vinūque mysticum percipiunt, ita spiritu & fide corpus ac sanguinem Christi sumunt, idque re ipsa ac verè, eoque dicunt, *Amen*. At enim frustra, inquit Leo, respondet *Amen*, qui negat id ipsum, quod accipit, hoc est, qui corporis Christi sacramentum percipit, & tamen cum hæretico Eutyche persuasum habet, Christum re quidem vera nullum habere corpus. Atque in hæc sententiam Augustinus dicere videtur, *Mors illi erit, non vita, qui mendacem putauerit vitam*, quasi nimirum hæc sacrosancta mysteria tanquam corporis sui sacramenta atque pignora tradiderit, nec interim ipse corpus habuerit: Sic etiam Prosper Aquitanus habet: *Christum à populo Iudaico fuisse occisum, nullus iam ambigit Christianus, cuius sacrum sanguinem omnis nunc terra accipiens clamat, Amen, ut neganti Iudæo quod occiderit Christum, rectè dicatur à Deo, Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra*. Similiter Chrysofomus: *Hæc afferentes mysteria, ora ipsorum consuevit: Si enim mortuus Christus non est, cuius symbolum ac signum hoc sacrificium est*. Sic itaque hi doctissimi patres senserunt, Eutychem simul & alios vniuersos, qui Christi vel corpus, vel mortem sustulerunt, ex ipsa horum mysteriorum perceptione facilè reuinci posse. Nam & sacramentum sumunt, nec tamen quod sacramento significatur, agnoscunt: Ideoque, vt Leo ait, contra rem ipsam disputant, quam accipiunt. Atque hoc modo suam Leo ipse sententiam clarissimè, luculentissimèque explicat: *Quam sibi in huius sacramenti præsidio spè relinquunt, qui in saluatoris nostri corpore negant humana substantiæ veritatem? Dicant quo sacrificio sint reconciliati: Dicant quo sanguine sint redempti*.

Ex his sanctissimis patribus liquet, qui sacrosancto corporis Christi mysterio communicant, nec Christum tamen vero corpore præditum esse statuunt, quemadmodum Eutyches hæreticus contendit, eos contra hoc ipsum differere, quod accipiunt. Etenim Gelasius habet: *Hoc nobis in ipso Domino Christo sentiendum est, quod in eius imagine, hoc est, in sacramento profitemur*. Itaque in ea Liturgia, quæ Iacobo vulgò ascribitur, sic habetur: *Quotiescunque comederitis hunc panem, & hunc calicem biberitis, mortem filij hominis annunciat, donec veniat: Populus respondet, Credimus, & confitemur*. Hoc nempe est quod Ambrosius, Chrysofomus, Leo, Clemens, vocant, *Amen*: atque hæc ea est explorata corporis Christi veritas, non quæ sacramento, vt Hardingus fingit sed quæ personæ vnitate continetur, pro qua Leo contra Eutychem hæreticum per pugnat. Bessarionis haud magni esse potest in hisce causis momenti nomen, cum quòd recente memoria viueret, ideoque parum sit idoneus huius controuersie iudex, tum quòd Episcopus institutus Tusculanus, Romanusque Cardinalis inauguratus in recenti Concilio Florentiæ habito reclamantibus ac repugnantibus reliquis suis è Græcia gentilibus Romanum Pontificem apertè ac turpiter adularetur, eique se dederet atque adiceret.

Hardingus. 3. Sectio.

ATque vt populus assensum præberet, suamque fidem huic veritati conformaret, sine errore ac fraude, vtque respondendo, *Amen*, tunc crederet & confiteretur panem & vinum fieri corpus & sanguinem Christi, cum ita reuera fieret, non aliàs (nam alioqui ingens error esset) proinde Iustinianus Imperator decreuit, vt Episcopi, & presbyteri eam ob causam sacras Liturgias pronuntiantes clara, & distincta voce, qua intelligi posset ab omnibus, vt populus responderet, Amen: (Quod quidem cum ad omnes Liturgiæ partes, tum præcipuè ad consecrationem pertinet, vtque crederet & confiteretur esse corpus, & sanguinem Christi, cum ita re ipsa esset, non sic confiteretur, cum non esset, quod incidere potuit, si verba consecrandi minus aperire pronuntiata audiret. Atque huc præcipuè Iustiniani constitutio restringi debet, vt pote quæ ad Græcam Ecclesiam, in qua ille vixit, referatur solummodo, minimè autem longius sit torquenda, vt inde nimirum, omnia omnino diuina officia vernaculo sermone in Ecclesia Occidentali procuranda esse euincatur, quemadmodum in eum finem à nostris nouis Doctoribus falso & ineptè adhibetur.

M ij

Concil. Florēt. seison. vltim. Ambros. de iis qui initiantur. Cap. 9. Euseb. lib. 7. Cap. 9. Eὐχαριστίας ἐπακροῦνται καὶ σὺν τῷ θεῷ ἀμὲν τὸ ἄλλο. August. in Psal. 33. Leo de ieiunio 7. mensis, fermon. 6.

Beda. i. Cor. 10.

Prosper de promif. Dei. parte 1. cap. 7.

Chrysofom. in Mat. hom. 83.

Leo epist. 8. ad Palæstinos.

Gelasius contra Eutychem. Liturgia Iacobi.

Anno Domini 1439.

a Falsum nihil enim cuiusmodi sentit Iustinianus. Hardingus data est. ouanii licentia quidvis pro libro fingēdi.
b Falsum: inepitum, nugatorium: id quid enim responderet populus Amen, cum nullā precum partem exaudiret?
c Falsum: hæc enim lex non in nūs Romanam Ecclesiā, quam Græcam astrinxit, vt manifestum erit.

Episcopus Sarisburiensis.

TAm multa vt quisquam falsa, tam exiguo ambitu, tam confidenter, sine rubore enunciaret? Vbi est timor Dei? vbi est lectoris reuerentia? vbi est pudor, & verecundia? Primum neque Imperator ille præstantissimus Iustinianus, vllum omnino de hoc ridiculo, & commentitio Hardingi dogmate verbum habet, neque Ecclesia Græca vnquam hæcenus persuaderi potuit, vt eidem assentiretur, quemadmodum iam antè clarissimè docuimus. Quid autem est? num eam cunctis mortalibus opinionem iniiciet Hardingus, populum publicè in Ecclesia id assensu suo comprobasse, quod nec vnquam credidit, & falsissimum esse pro certo habuit? non iam vnum Concilium, non vnum patrem, non vnum Doctorem proferre potest, qui Amen isto modo fuerit interpretatus? Tamne deplorata est hæc, & nuda causa, vt nullus reperiat honestus testis, qui vocem pro ea mittat vllam? An Hardingi verò dictum, nulla ratione, scriptura, Concilio, Doctore, Patre subnixum tantum valere debet, vt pro Ecclesiastico dogmate habeatur?

De Ecclesiasticis diuer. capitulis constit. 123. εις παλιον ηα- ταιουζιν.

Verba Imperatoris satis dilucida sunt: *Præcipimus omnibus sanctis Episcopis & presbyteris ministrare sacram oblationem, & sacramentum Baptismatis, & ceteras preces,* (non tacitè, & silentio, quemadmodum nunc in Ecclesia Romana fit, sed) *alta voce, quæ exaudiatur à fidei populo,* (non vt Trãssubstantiationi Hardingianæ testimonio esset, sed) *vt corda auditorum eo vehementius, & ad pœnitentiam pun- gantur, & ad Deum laudandum excitentur.* Si ex eo semper & necessitate concluditur Transsubstantiatio, quòd hæc duæ syllabæ, Amen, pronunciantur, tum eandem non modò in sacramento corporis Christi, sed etiam in sacramento Baptismatis, cæterisque omnibus publicis precibus licebit agnoscere. In hisce enim singulis iussus fuit populus, vt responderet Amen.

2 Cor. 14.

Deinde, Hardingus affirmat (& solus quidem affirmat, nemo enim id ipsum vnquam præter Hardingum affirmavit) Episcopo atque Presbytero vt clara voce pronunciantur ideo fuisse præceptum ne populus fortè tempus ipsum præueteret, & intempestiuè responderet, Amen, priusquam consecratum esset sacramentum. Atque hoc nimirum sic accipiendum est, quasi grauissimum, & prudētissimum, & orbis imperatore dignissimum consilium. Sed ò incredibiles vanorum hominum ineptias! Ad quæ enim verba responderit populus Amen, qui nullam precationum partem exaudiuerit? Quiue, id quod est à sacerdote pronunciatum confirmarit, atque comprobarit, qui ne verbum quidem vllum à sacerdote editum intellexerit? Enimvero non tam præproperam populi responsionem timuisse Iustinianus videtur, quàm planè secum statuisse, ni sacerdotis exaudiretur oratio, nihil omnino esse posse, quod populus responderet. Eo enim adducit hæc Pauli verba: *Qui implet loci Idiotæ quo modo respondebit Amen ad tuam gratiarum actionem? Nam quid dicas nescit.*

Donatio Constantini in 1. to. mo. Concil.

Postremò hanc imperatoris Iustiniani sanctionem ad Græcam duntaxat, non ad Romanam pertinuisse Ecclesiam contendit, eamque insuper aliò esse à nouis hisce magistris falso detortam scribit. Hæc Hardingus sua solummodo, nec vlla alia, aut vetusta, aut noua confusus autoritate ponit. Forfan persuasum esse nobis cupit Constantinum Imperatorem, quemadmodum illa puerilis fictæ Donationis suæ fabula narrat, vniuersam orbis Occidentalis administrationem Papæ detulisse: nec Iustiniano proinde quicquam in Ecclesia Romana moliri licuisse. Verùm ipse Iustinianus contrà, atque Hardingus commentatur, sua decreta generatim ab omnibus in toto terrarum orbe capessi iubet atque seruari. Sic namque scribit: *Visum est presentem legem omni terrarum orbi ponendam, nullis locorum vel temporum angustiis coarctandam.* Atque legem Ecclesiasticam his verbis sancit: *Et hoc non solum in veteri Roma, vel in hac Regia ciuitate, sed in omni terra ubicunque Christianorum nomen colitur, obtinere sancimus.* Præterea Eusebius Constantini Imperatoris de celebranda die Dominica editum commemorat huiusmodi: *Eo die iussit non modò Græcos, sed gentes etiam ceteras omnes, quæ Romano- rum imperio subiectæ fuerunt à laboribus corporeis cessare.* De rebus autem iis, quæ ciuitatem Constantinopolitanam nominatim attingebant, in eadem constitutione, quam hîc Hardingus meminit, sic habet: *Quæ ad Ecclesiam huius regia ciuitatis Constantinopolitanae pertinebant, ea sumus particulari lege complexi.* Tamen Hardingus iure quodam suo affirmat *Imperatoris eam non fuisse mentem, vt ista lex Romanam Ecclesiam astringeret,* nolque ei vel verbo dicenti fidem adhibeamus necesse est, ipse licèt imperator contrarium palàm testetur.

Cod. de iudiciis cap. properandum. Cod. de episc. & Cleri. ca. generaliter. Euseb. in vita Constantini oratione 4. οισις υοο τιν υν βοουαιον ερπυι αραιου μινου Ταυτα ει- δικου εμωπρεπ- ωδβορον.

Hardingus sibi ipsi contrarius Clemens Stron. lib. 7.

Quorsum autem Latinam Hardingus Ecclesiam in hac causa voluit exceptam? Nõnne Mediolani Ambrosius, Romæ Clemens, & Leo, Latinarum omnes Ecclesiarum Episcopi fuerunt? Annon autem Hardingus ipse horum trium quemque consecrationis verba apertè pronunciasse, non tacitè susurrasse, & hanc insuper Apostolicam fuisse traditionem scribit? Quid itaque Romanam Ecclesiam Hardingus tam ineptè secernit, quasi ei fuisset nominatim cautum, vt Apostolorum violare traditiones impunè posset? Equidem Clemens Alexandrinus, Apostolorum omnium tam in Occidentali, quàm in Orientali Ecclesia vnã fuisse & doctrinam, & traditionem testatur. Itaque sibi Hardingus confessione sua & Apostolorum traditionem, & præcos doctores, Ambrosium, Clemētem, Leonem, & Ecclesias Dei tum Græcas, tum Latinas contrarias atque aduersarias inuenit.

Hardingus. 4. Sectio.

2 Falsum: nihil enim patres hu- iusmodi san- xerunt.

IAm verò in Ecclesia Occidentali, id est, Latina cum populus abundè edoctus fuerit fidem de corpore & sanguine Domini in sacramento, consentaneum visum est a patribus, vt consecrationis verba à sacerdote tacitè potius, & silentio, quàm clara voce pronunciantur. In quo quidem singularem dignitatis summi illius mysterij rationem habuerunt. Atque sanè hinc animaduertunt, quemadmodum scribit Basilus, Apostolos

et patres, qui initio Ecclesiasticas leges sanxerunt, mysteriorum existimationem illibatam conseruasse, dum ea occultarent, et celarent. Non enim est (inquit) omnino mysterium, quod ad aures populares profertur: de quo prius verissimè scripsit: Ei quod publicatum est, & per se apprehendi potest imminere contemptum: ei verò, quod remotum est ac rarum, etiam naturaliter quodammodo esse coniunctam admirationem. Atque hoc est, quod Christus prohibuit, ne Margaritæ porcis proijcerentur.

Hæc Basilii verba ad sacramentum nimirè referuntur.

Episcopus Sarisburiensis.

Est profectò certissimum, eoque magis miserandum, quemadmodum nunc res it in Ecclesia Romana, populum sacramenti neque uisum, neque sententiam, neque usum, neque effectum, neque finem, neque consecrationem, neque uerbum ullum, quod eò pertineat, intelligere. Nihil audit, nihil uidet, nihil intelligit, nihil dicit: Papa, Cardinales, Episcopi, sacerdotes eum nihil docent. Firmissimum ipsorum religionis præsidium atque propugnaculum, in populi cæca ignorantia constitutum esse ducunt: Hardingus & hîc, & antè uniuersum populum porcos appellat, tanquam bellua esset sensus & rationis expertus, quæ nihil iudicare, nihil percipere posset. Non tamen erubuit affirmare populum Ecclesiæ Latinæ luculenter edoctum esse, quid de sacramento sentire debeat, & multò quidem, ut uidetur luculentius, quàm unquam in Ecclesia primitiua aut ueterum doctissimorum patrum memoria. Ignorantia nimirum facillè addiscitur, & nihil scire statim docetur. Doctrina uerò, de qua loquitur, Transsubstantiatione, & Reali præsentia, aliisque ad eandem causam pertinentibus institutis continetur, quæ pius populus priscis temporibus nunquam didicit. Quamquam ut populus omnia perfectè teneret, omniumque mysteriorum sensum perciperet, num hinc Hardingus efficeret, proinde minime oportere uerba consecrationis audire? Hæcine est Dialectica Louaniensis? Quis eum docuit huiusmodi syllogismum contexere? Qua in figura, quo in modo concluditur? Quo pacto huius rationis consequentia deuincitur?

Articul. 15. Sect. 7.

Quod autem adiungit, huius rei gratia patribus uisum esse consentaneum, ut uerba consecrationis silentio recitarentur, hoc quidem neque satis luculentè dicitur, & est omnino falsissimum, ut optime deplorato ipsius syllogismo conueniat. Quinam enim isti patres extiterunt? quibus nominibus appellati fuerunt? ubi uixerunt? in quo Concilio, in qua regione conuenerunt? Per quidem hoc mirum uideri possit tantos patres, qui & Apostolorum traditionem, & uniuersum Ecclesiæ statum immutare potuerunt, nulli unquam, præterquam uni Hardingo, cognitos fuisse. Basilium autem, cuius ad hanc defensionem nomine uehementer abutitur, uel de sacramento, uel de uerbis iis, quibus consecratio perficitur, nullam facere mentionem constat. Atque hoc loco, Christiane Lector, animaduerte, obsecro, Hardingi summam siue cautionem, siue constantiam. Quo recens institutum latinæ Ecclesiæ morem confirmet, exempla nobis Ecclesiæ Græcæ proponit, quòque tacitam suam consecrationem euincat, Basilij testimonium repetit, qui eandem semper uel ipso confitente alta claraque uoce pronunciauit, silentio nunquam confecit. Næ illum patrum antiquorum nomina tam inconsideratè uendicare, tamque nullam sui lectoris rationem habere non oportuit. Verissimè quidem Basilius scribit, *Quod tritum est, plerumque contemni solere: eamque ob causam consecrationis uerba silentio pronunciarum fuisse iussa scribit Innocentius Papa, ne sacrosancta uerba uilescerent.* Perinde etiam est, quod Ioannes Billettus suspicatur. Thomas Aquinas oblationem, & consecrationem duntaxat ad sacerdotem pertinere scribit, ideòque uerba tacitè percurri debere, quandoquidem ea nihil ad plebem spectant. Verùm si ita plebs sit natura comparata, ut quanto quòdque minus audierit, atque intellexerit, tantò magis suspexerit, & in admiratione habuerit, esset tum meo iudicio illi consultissimum, ut nunquam uel uerba baptismatis, uel ullam Euangelij partem, uel orationem Dominicam, uel Dei Christi uenomen, uel ipsam adeo Missam audiret. Quemadmodum autem nunc populi obstruuntur aures, ne uerba exaudire possint, quibus sacramentum perficitur, ita rationi & prudentiæ consentaneum uideatur, ut oculi etiam præcludantur, ne sacramentum aspiciant. Etenim ex aspectu non minus, aut etiam magis, quàm ex auditu nasci solet contemptus. Hardingi enim iudicio atque opinione hæc mirificæ sunt rei ipsius apud populum reuerentiæ conciliandæ & pietatis augendæ occasiones. Sed & hæc superstitiosa est populi reuerentia, & hic perturbatus Dei cultus. Dei populus non sacramentis, sed sacramenta populo inferuire debent. Verùm hæc Satanæ strategemata sunt, atque technæ, quibus imperitæ multitudini persuadere conatur, illa sacramenta religiosissimè reuereri, nec interim tamen quicquam aut de sensu, aut de usu sacramentorum percipere. Lactantius habet: *Hinc fida silentia instituta sunt ab hominibus callidis, ut nesciret populus, quid coleret.*

Basilius de spiritu sancto cap. 17. *Τὸ κενὸν ἀκούει, ὅτι κατὰ τὸ εὐαγγέλιον ἡ μάλα σφύραται.* Innocentius de sacro Altaris myst. lib. 3. ca. 1. Io. Billet de diuinis officiis Thomas par. 3. quæ. 183.

Lactan. lib. 5. cap. 20.

Hardingus. 5. Sectio.

S*I in uetere lege sacerdotes designarentur, (quemadmodum scribit Ambrosius) qui arcam testamenti tenerent, quia minime liceret cuiuis homini mysteria abditissima intueri: Si filij Caath, Dei iussu Arcam, cateraque Tabernaculi sacra instrumenta soli suis humeris gestarent, quandocumque Israelitæ castra mouerent in deserto, uel in cadurcis, & pallis inuoluta, & rectè à sacerdotibus implicata, nec ea unquam uel tangere, uel uidere, nisi certo interitu possent, quæ tantum huius mysterij figura fuerunt: quanto magis hoc summum & augustissimum mysterium cauto & religioso silentio colendum sit?*

Episcopus Sarisburiensis.

Hoc in loco sic uidetur Hardingus argumentationem instituire: *In uetere Testamento, cuius è plebe Dei arcam, quæque in ea uenerant, inspicere minime licuit: Ergo sacerdotis officium est uerba conse-*

crationis silentio sibi, & tacite susurrare. Hæc inepta ratio concluditur à Mose ad Christum, à vetere testamento ad nouum, à visione ad auditionem, denique ab aliquo ad nihil, eoque solummodo spectat, vt veteres Ecclesiæ doctores redarguat: qui, quemadmodum Hardingus ipse nouit, & iam etiam quadam ex parte ingenuè est confessus, ea verba silentio nunquam pronunciantur, nec hisce excitandæ amplificandæque reuerentiæ artibus vsi sunt. Verùm Hardingus vt simplicem Lectorem faciliùs longo spacio seduceret, duorum veterum patrum nomina callidè inuexit, Ambrosij, atque Origenis, quò ipsius disputatio, illorum esse videretur. Ira nempe pietis eloquentiæ suæ integumentis non ille quidem arcam Dei, sed multas pro more suo falsitates inuoluit.

Hardingus. 6. Sectio.

H*anc ob causam, quemadmodum referunt, inquit Carolus Magnus ille nobilissimus, & sanctissimus, & doctissimus imperator, scribens ad magistrum suum Alcuinum nostrum conterraneum, & primum philosophia Parisiis magistrum, more receptum est in Ecclesia, vt Canon, & consecratio à sacerdote silentio recitarentur, ne illa tam sancta, & tanti mysterij propria verba vilescerent, dum ea fere quisque communi consuetudine trita in viis, in plateis, atque in aliis locis, in quibus minimè deceret, decantaret. Vnde fertur, anteaquam hæc inualuisset consuetudo, pastores qui in agris eadem vsurparent, diuin a manu percussos fuisse. Lutherus ipse in præceptorio suo in eos acriter inuehitur, qui Missæ canonem, alta voce ideo pronunciantum esse contendunt, quò melius intelligi possit.*

Episcopus Sarisburiensis.

EQuidem Hardingum verarum autoritarum vehementer inopem esse video, qui nunc contra Apostolorum traditionem nugis atque fabulis contendat, & talibus etiam fabulis, quales integras, vt res gesta esse fingitur, narrare vel puduit. Quanquam nihil alienum occurrit, quod lectorem quoquo modo percellere posse videatur. Huic nimirum tecto hæc conueniunt fundamenta. Fabulam hanc inter alias multas sic Innocentius & Durandus referunt. Pastores quidam consecrationis verba crebra auditione edocti, eadem in agro ipsi de pane in lapidem posito vsurpare cœperunt. Repentè panis caro extitit: Miseri homines obstupuerunt: Deus grauitè commotus est: ignis de cœlo decidit, illòque absumpsit: nullus tantæ cladis relictus est nuncijs. Hinc Hardingus hanc legem perlatam esse scribit. Itaque vt huius narrationis probabilitatem paucis excutiamus, sic illi statuunt, vel sacerdotem quidem ipsum, quantumuis alioqui sanctum, nisi & altare, & superaltare, & calicem, & corporale, & candelas, & vestimenta, & cætera omnia necessaria supplementa adhibuerit, nisi panem fixo obtutu inspexerit, nisi integra quinque verba vno spirita pronunciauerit, nisi mentem etiam voluntatèque consecrandi singularem attulerit, frustra laborem insumere, nec quicquam omnino consecrare. Isti tamen perditissimi pastores, qui neque sacerdotes, quod quisquam sciat, fuerunt, & altari, superaltari, vestimentisque caruerunt, quique nec cautionum istarum peritiam, nec animù consecrandi habuerunt, subitò atque nec opinantes consecrârunt. Ex hoc itaque licet animaduertere faciliorem esse pastori, quàm sacerdoti cōsecrationem. Verùm hisce omnibus pastoribus in eodem loco, in quo constiterunt, deletis, nec vllò, qui casum nunciaret, relicto superstite, debuit nos Hardingus facere certiores, quis eam pastorum calamitatem vel Angelus, vel Archangelus, vel quod oraculum euulgarit, & in lucem eduxerit. Libenter etiam audierit Lector, quo in regno, qua in regione, quo rege, quo Papa ista acciderint, cuius Chronici, cuius historiæ monumentis mandata fuerint: Cæteroquin Hardingum ea in pastoris calendario reperisse existimarit. Quod autem ad hoc nouum de silentio decretum attinet, oportuit quidem Hardingum apertè nobis indicare in quo Concilio, in qua Synodo, in quo conuentu, in qua Diæta, in qua patria, in quo tempore factum fuerit. Quis tum legatus, quis Referendarius, quis Præses, quis præsens fuerit: si nihil horum explicare possit, inepta videbitur, & pastoritiæ fabulæ similis narratio.

Hinc tamen Hardingus duo doceri potuit: Primùm ante temerarium hoc inauditorum pastorum facinus consecrationem vbique palam fuisse pronunciatam: Deinde vernacula cuiusque regionis lingua editam, quam pastores & discere, & intelligere potuerunt, nisi illos forsan Hardingus aut Græcos, aut Latinos fuisse pastores contenderit.

Hardingus. 7. Sectio.

P*atres Ecclesiæ primitiue hoc sacramentum tanto in honore habuerunt, itaque sunt venerati, vt quosdam etiam fideles eiusdem celebrationi interesse minimè paterentur, indignos eos iudicantes, non modò qui mystica consecrationis verba pronuntiata audirent, sed etiam, qui vel formas externorum elementorum viderent, atque in Ecclesia remaneret, dum illud sanctissimum sacrificium offerretur. Hi autem fuerunt, Catechumeni, Energumeni, Pœnitentes. Primi fuerunt religionis nostræ auditores, qui vt quotidie instarunt, in Christum crediderunt, atque quemadmodum Augustinus scribit, Christi crucem in frontibus gestarunt, eaque se signarunt. Secundi fuerunt ij, qui, quanquam baptizati fuissent, tamen propter mentis suæ inconstantiam immundis spiritibus vexabantur. Tertiij fuerunt, qui propter commissa scelera publicæ pœnitentiæ nondum satisfacissent. Hi omnes inuito ab ecclesiæ rectoribus indigni iudicati sunt, qui hisce sacris mysterijs interessent. Iam verò, si hæc summa sacrarum rerù reuerentiâ in illis hominibus meritò laudata fuit: vt cuius homini permittatur, non modò adesse atque spectare, sed etiam audire atque intelligere verba consecrationis (æque semper vsque adeo fuit silètio culta) viris sapiètibz & pijs minimè potest videri laudabile,*

a Falsum: Etenim contrariù liquidò cõstat.

Tractat. ii. Ioan. ix.

presertim hac etate, in qua sacra & Christiana ecclesie disciplina dissoluta & penitus discussa est, neque discrimen ulli ratione statuitur inter perfectos piisque homines, & eos, qui poenitentiam publicam agere merentur, qui à demonibus obsidentur, qui que propter atrocia flagitia, que commiserunt, infames habentur.

Episcopus Sarisburiensis.

Quem huic duntaxat sacramento delatum fuisse cultum fingit Hardingus, is Baptismatis etiam sacramento fuit æqualiter tributus. Catechumeni autem non minùs fuerunt ab huius, quàm ab illius aspectu prohibiti. In Concilio Arausicano sic habetur: *Catechumini ad Baptisterium nunquam admittendi sunt.* Chrysofomus de verbis Baptismatis sic habet: *Verba Dei que norunt fideles in aqua lauacro per sacerdotem pronunciata, tanquam in utero quodam formant ac regenerant eum, qui baptizatur.* Rursum habet: *Cupiam sanè clarè proferre verba, si per profanos illos liceret, nam hi difficiliorem nobis interpretationem reddunt. Cogunt enim aut non clarè dicere nos, aut mysteria vulgare.* Similiter Cyrillus: *Dicerem de Baptismo alia, nisi vererem non initiatorum aures.* Perinde dixit Augustinus: *Opera nostra bona vident etiam Pagani: sacramenta verò nostra occultantur illis.* Idem affirmare liceat cum de publicis solemnibusque precibus, tum de scripturarum scientia. Chrysofomus habet: *Quid hac sit oratione potentius: & Catechumenis, hoc quidem nondum permissum est, quoniam nondum ad hanc peruenerit fiduciam. Vobis autem, qui baptizati estis, & pro terrarum orbe, & pro ecclesia iubetur orationes emittete.* Itaque quemadmodum Catechumenis propter mysterij reuerentiam, sacramenti corporis Domini procuratori interesse minimè concessum fuit, ita propter hanc ipsam reuerentiam neque in sacramento Baptismi, neque in publicis ecclesie precibus esse presentibus licuit.

Conci. Arausicanum ca. 19.
Chryf. in epiit. ad Gala. ca. 4.

Chryso. in. 1. ad Corint. ho. 40.
Cyril. contra Iulian. lib. 7.
Augustin. in Psal. 104.

Chrysof. ad popul. Antiochoni. 79.

Nunc verò Hardingi rationes excutiamus: *Vetere memoria* (inquit) *Catechumenis, qui nouitij in fide, nec dum baptizati fuerunt, & Apostatis, & ecclasticis, & prophanis hominibus nefas fuit sacris interesse mysterijs: Ergo, nunc ne pvs quidem licet verba consecrationis audire. Quis, nisi Hardingus, huiusmodi Dialectica vteretur?* Atque istuc tamen sapientibus, piisque viris iustificere oportere iudicat. In cæteris Hardingus, quasi qui Romam vsq; profectus, episcopos & Cardinales belli administratores viderit, pueros in summis ecclesie honoribus, atque gradibus constitutos: lupanaria tanti elocata: tot Cortegianarum millia in tanto honore habita: Sacerdotes tam licèter permittos alere concubinas: ecclesiam Dei conuersam in latronum cauernam: tantam in Clero, tantam in populo corruptelam, tam exiguam vxoris & scorti, honesti atque inhonesti, pij ac impij discrimen, & vt Bernardus scribit, *Seruos Christi, inferuentes Antichristo:* atque hæc omnia impunè admissa, vnice approbata, & Catholica habita: qui sic (inquam) Dei ecclesiam Romæ acceptam viderit, meritò contaminatam vitam, disciplinamque dissolutam deplorauerit. Quanquam ex his non facilè concluderit, nemini proinde licitum esse verba consecrationis exaudire. Fœneratoribus quidem, & furibus, & meretricibus, & homicidis, & proditoribus, & cæteris eiusmodi nefariis hominibus Missæ procurandæ interesse liberum semper licitumque fuit.

Hardingus. 8. Sectio.

Antiquitus quidem cum populum fidelem salubris disciplina in officio & obedientia, contineret, illa etiam oratio, que super hostia ante consecrationem fiebat a secreto & silentio recitata fuit, ideòque à Latinis Secreta, à Grævis Mystica oratio dicta est, unde ostenditur eam apertè pronuntiarì, ac vulgari minimè oportere.

a Falsum: Ea enim secreta oratio aperte pronuntiabatur, vt plantum faciam.

Episcopus Sarisburiensis.

Nunc à melioribus Hardingus argumentis desertus sibi iure suo assumit prisca tēporibus precationem illam, quæ consecrationem antecessit, fuisse tacita, & submissa voce peroratam. Coniecturam autem ex vocabulo, *Secreta*, petit, quod in Missali solummodo reperitur, à verustis verò Catholicisque patribus nunquam vsurpatur. Neque tamen eam occultam atque secretam rationem arguit, quam Hardingus fingit Gerardus Lorichius ad hunc modum scribit: *Non arbitrandum est, orationem eam dici secretam, quasi non liceat laicis illam vel nosse vel audire: sed quod iuxta atque canon non cantetur voce altiori.* Quare hanc causam Hardingus duobus falsis conclusit.

Gerard. Lorichius. lib. 2.

Iam itaque quanquam noua hæc mutaq; ceremonia in Romana duntaxat ecclesia, nec vspiã alibi obtinuit, eaque non ab initio, sed tantum ad certum tempus valuit, atque iccirco planè particularis, nedum vniuersalis aut Catholica censerì debet: omnique etiam vel scripturarum, vel veterum Conciliorum, vel priscomum patrum, vel cuiusquam omnino vetustatis fucò caret, eam tamen Hardingus se posse, vt cætera, contra Ambrosium, Augustinum, Chrysofomum, Leonem, Clementem suum, vniuersam ecclesiam primitiuam, Latinam pariter, & Græcam, contra denique Apostolorum decreta, ac traditiones, suamque ipsius scientiam, ne dicam conscientiam, defendere arbitratur.

F I N I S.

M iij

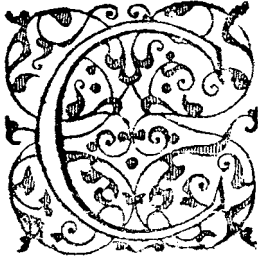
DE SACRIFICIO

ARTICVLVS DECIMVSSEPTIMVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL Sacerdotem Christi Deo patri in sacrificium offerendi potestatem habuisse.

Hardingus. I. Sectio.

Hunc locum Augustini Hardingus de industria truncavit, quemadmodum docet bo.

HRISTVS patri suo offertur tribus modis: *Typicè: Verè, id est, cum sanguinis effusione: & Sacramentaliter, seu mysticè. Typicè, vel significatiuè offerebatur in sacrificiis, quæ Deo tum sub lege naturæ, tum post legem scripturam fiebat. Et proinde D. Ioannes Christum vocat agnum ab origine mundi occilum, nempe per figuram. Abeli, Noæ, & Abrahæ, ceteraq; populi Israëliti sacrificia, quæ Moisaica lege imperabantur, Christum adumbrabant ac significabant. Cuius imprimis rei gratia lex à diuo Paulo, umbram bonorum futurorum obtinere prædicatur. Augustinus contra Faustum Manichæum habet: Testamenti veteris sacrificia omnia, multis & varijs modis vnum sacrificium, cuius nunc memoriam celebramus, significauerunt. Et alio in loco dicit, in illis carnalibus sacrificijs significationem fuisse carnis Christi, quam pro peccatis immolaturus, & sanguinis eius, quem in peccatorum nostrorum remissionem effusus erat.*

Triplicè oblatio Christi.

Agnus occilus ab origine mundi.

Apoc. 13. Hebr. 10. Lib. 6. c. 5.

De fide ad Pet. Diaconum. c. 16.

Verè autem, & cum sanguinis effusione Christus in cruce fuit sua ipse persona oblativus: unde Paulus ait, Christus semet ipsum pro nobis tradidit, ut nos ab omni iniquitate redimeret. Et iterum, Christus dilexit nos, & tradidit seipsum pro nobis in oblationem, & sacrificium Deo in suanem odorem.

Tit. 2. Ephe. 5.

Christus oblativus, sed non respectu modi oblationis.

Sacramentaliter verò, seu in mysterio Christus patri suo offertur in quotidiano ecclesie sacrificio sub panis ac vini formis, verè atque reipsa, non respectu modi oblationis, sed veri corporis sanguinisque sui ratione, realiter hoc est, reuera præsens, sicuti luculenter in superioribus demonstrauimus.

Episcopus Sarisburiensis.

Hebr. 5.

Theophyl. in Math. cap. 21.

VANTO est ea res sublimior, atque excellentior, quàm aduersarij nostri finxerunt, nimirum vt homo quisquam mortalis ac planè miser, immortalem Dei filium patri in sacrificium offerret, idque reipsa & reuera, tantò magis vel disertis verbis, vel necessaria saltem argumentatione apertè & dilucidè confirmari debuit. Nemo enim honorem sibi aut munus aliquod assumit, nisi qui à Deo euocatus, atque ad illud designatus fuerit: at quantū ex vlla vel Noui, vel veteris Testamenti clausula, ac sententia constare videatur, Deus nullum vnquam istiusmodi sacrificium à mortali quoquam homine procurandum instituit. Theophylactus autem ait: *Iesus eiciens boues & columbas, præsignauit nõ ultra opus esse animalium sacrificio, sed oratione.*

Quamquam veteres doctissimi patres, sicuti istis vocabulis, *Sabbati, Parasceues, Paschatis, Pentecostes*, alijsque nonnullis à vetere lege traductis desumptisq; nominibus plurimum sæpe delectati sunt, etiam si eorum vsus atque ceremonia obfoluerat iam & euauerat, ita nonnunquam his quoque vocibus libenter vsi sunt, nempe, *Sacerdotis, Altaris, Sacrificij*, licèt ea pristinam vim atque significationem amisissent: quod sanè non alia de causa ab illis factitatum est, quàm quòd ea Iudæorum simul, & Ethnicorum hominem diuturno vsu atque sermone trita fuissent.

Pachymer. pag. 401. καὶ ὁ συνήθεια ἐκράτησε. Rom. 15. Orige. in epist. ad Rom. li. 10. Nazia. in Orat. ad Plebē Chryf. in epist. ad Ro. ho. 29.

Propterea Pachymeres Paraphrastes in suis in Dionysium scholiis habet: *Presbyterum appellat Sacerdotem, vt etiam in cælesti Hierarchia, idque vsus iam obtinuit.* Eadem sententia Paulus de se loquutus est: *Sacrifico Euangelium Dei.* Et Origenes habet: *Sacrificale opus est annunciare Euangelium.* Ita quoque insignis ille episcopus Nazianzenus ad suos dicit, *Hostiam vos ipsos obtuli.* Idem Chrysostomus inquit: *Ipsum mihi Sacerdotium est prædicare & Euangelizare. Hanc offero oblationem.* Ita sancti patres ad Moisaicæ legis ritus atque ceremonias intuentes, Euangelij præconiū sacrificij nomine appellarunt: etsi reuera pro sacrificio minimè haberi debet.

Nunc ad Hardingi verba veniamus: *Tribus modis* (inquit) *Christus patri suo offertur: Typicè, quemadmodum in vetere lege: Verè, & cum effusione sanguinis, vt in cruce: Sacramentaliter & mysticè, sicuti in Nouo Testamento.* Quorum certè modorū illa sanguinaria Christus oblatio in cruce peracta verū est atque vnicum sacrificium pro mundi peccatis propitiatorum: cæteri duo cum respectu quodam, & significandi modo aliquo discrepant, sicut re atque substantia ijdē prorsus sunt. Nam vt in veteris legis sacramētis futura Christi mors declarata fuit, sic in nouæ legis, hoc est, Euangelij sacramentis, eadem

eadem Christi mors iam antè oppetita demonstratur. Sicut nos mysteria habemus, sic illi quoque habuerunt: sicut nos Christum immolamus, sic illi Christum immolauerunt: sicut nobis agnus Dei occisus est, sic illis etiam fuerat.

Augustinus habet: *Tunc Christus venturus, modo Christus venit: venturus, & venit, diuersa verba sunt, sed idem Christus.* Alibi etiam in simili legis à Mose latae, & Euangelij à Christo promulgati collatione hæc verba habet: *Videte, fide manente signa variata. In signis diuersis eadem fides.*

August. de veritate pœnit. Augu. in Ioan. tract. 26.

Cæterùm hîc Hardingus Augustinum insigni, & manifesta iniuria afficit, quando ipsius de industria celat & occultat verba, eique in medio sermone silentium minùs modestè imperat: in quo nonnullam doli fraudisque suspicionem ostendit. Augustini verba de omni ista re sic habent: *In illis carnalibus victimis figuratio fuit carnis Christi, quam pro nobis fuerat oblaturus, & sanguinis quem erat effusus in remissionem peccatorum: in isto autem sacrificio gratiarum actio est, & commemoratio carnis Christi, quam pro nobis obtulit, & sanguinis, quem pro nobis idem Deus effudit. In illis sacrificijs quid nobis esset donandum figuratè significabatur: in hoc autem sacrificio quid nobis sit iam donatum euidenter ostenditur. In illis sacrificijs pronuntiabatur filius Dei pro impiis occidendus: in hoc autem pro impiis annuntiatur occisus.* Iterum etiam ait: *Huius sacrificij caro & sanguis ante aduentum Christi per victimas similitudinum promittebatur: in passione per ipsam veritatem reddebatur: post ascensum vero Christi per sacramentum memoria celebratur.* Hoc illud est inter veteris nouæque legis sacramenta discrimen ab Augustino obseruatum. Proinde quæ Hardingus istis adiunxit, *Christum patri suo offerri sub panis & vini formis, idq; verè & reipsa,* sua sunt ipsius verba per summam audaciam assumpta, nunquam vel ab Augustino, vel ab alio quopiam antiquo & pio patre vsurpata.

August. de fide ad Petru. Diaconum. ca. 19.

Quòd autem insuper addit, *Christum reuera à sacerdote offerri, quanquam (vt inquit) non respectu modi oblationis, sed tantum respectu presentia corporis,* aut ipse profectò ignorat, quid sibi velit, aut inani quadam obtenta obscurorum & ineptorum vocabulorum distinctione, lectorum oculis caliginem offundere conatur. Cuiusmodi enim est hoc commentum, *Christum reuera & reipsa offerri, non tamen, si oblationis modum spectes.* Quem tu mihi respectum, quem modum dicis? aut cur ista tam cæca nobis mysteria obrudis, absque glossa? Quis doctor, quis pater ex vniuersa antiquitate, nos ad hunc modum loqui docuit? Equidem cum dicit, *Christum realiter fuisse oblatum, non tamen, si modum offerendi respicias:* perinde ei quoque affirmare liceat Christum in cruce mortem oppetiisse, non tamen quoad modum moriendi. Si ei integrum erit huiusmodi modos atque respectus comminisci, è Christiana religione quiduis confingere licebit.

August. contra Faustum. li. 20. cap. 21.

Quòd si fortè istis Concilij Niceni verbis (*Sine sacrificio oblatum*) quasi fucò quodam causam nonnihil oblinere posse se confidat, hanc illius inanem fore spem præmoneo atque prædico. Et enim sanctissimi illius Concilij patres, neque Christum realiter à Sacerdote oblatum esse dicunt, neque nouos hos & peregrinos respectus ac modos offerendi agnoscunt. Cùm eo autem, quod supra ex Augustino adduximus, planè consentiunt: *In hoc sacrificio mors Christi per sacramentum memoria celebratur:* & cùm illo Chrysostomi, *Hoc sacrificium exemplar illius est.* Sic Christi mors sub oculis nostris renouatur. Neque tamen Christus verè vel cruci affigitur, vel moritur, vel sanguinem effundit, vel substantia præsens adest, vel reipsa à sacerdote immolatur. Hoc sentit Synodus illa, cùm diceret, Christum *ἀθύρωσ*, hoc est, *sine sacrificio offerri.* Sic Augustin^o ait: *Quod ab omnibus appellatur sacrificiū, signū est veri sacrificij.* Rursum ait: *Vocatur ipsa immolatio, quæ sacerdotis manibus fit. Christi passio, mors, crucifixio, non rei veritate, sed significante mysterio.* Quod etiam Hardingus præterea affirmat, *Christum offerri respectu tantum presentia corporis sui:* neque vt realem præsentiam daremus, ex eo sacrificium euincitur: Christus enim præsens in matris utero, & in præsepi reipsa fuit, in quibus tamen locis sacrificij rationem minimè habuit: neque hæctenus realem suam illam præsentiam comprobauit.

Concil. Nicen. Ἀθύρωσ θεομέτ. 765.

Contra Faust. lib. 20. cap. 21. Chrysost. in epist. ad Hebr. hom. 17.

August. de ciuitate Dei. lib. 10. cap. 5. De conse. dist. 2. Hoc est.

Hardingus. 2. Sectio.

DVos illos priores offerendi Christi modos aduersarij nostri agnoscunt & fatentur, tertium verò negant. Atque ita Ecclesiam maximo thesauro, quem vel habet, vel habere potest, spoliant, nimirum corpore & sanguine Christi, seruatoris semel in cruce, in qua acerbissimas pœnas pro nostra redemptione luit, & nunc etiam quotidie in sacramento per commemorationem oblato. Cuius sanè rei tot nobis suppetunt probationes, quot nullius præterea Christianæ religionis articuli, in quo plus copia distrabor, quam inopia constringor, neque tam mihi dubium est quid relinquam, quam quid sumam. Quocirca, cum prudenti lectori operam me probaturum existimem, si in locorum potius delectu iudicium ostendam, quam in enumeratione multam lectionem prodam, quantumuis importuna & insolentissima Iuelli proclamatione sim prouocatus: breuis esse in hac parte constitui, & multo breuior quàm res tam ampla postulat, & pauca eiusmodi testimonia in confirmationem adducam (pauca autem dico tantæ multitudinis respectu, quantam proferre potui) quæ meritò debent ab omnibus grauissima & fide dignissima iudicari.

Episcopus Sarisburiensis.

Quòd ad corporis Christi immolationem attinet, nos tantum credimus & confitemur, quantum in scripturis Spiritus sanctus nobis enarravit. In eo autem, quod Hardingus ait, Christi corpus Deo patri à sacerdote offerri, in memoriam eius corporis, quod

Christus in cruce obtulit, parum videtur leuitatem, atque futilitatem orationis suæ attendere. Omnibus enim omnino mortalibus non modò Christianis, sed Iudæis quoque, & Turcis, atque Saceracenis constat, Christum fuisse cruci suffixum: quòd autem ab homine mortali in sacrificium offeratur occultè, & vt ipsi loquuntur, sub panis & vini formis, idque reuera ac re ipsa, adeo à communi Christianæ cognitionis iudicio abhorret, vt eruditissimi & sapientissimi veteribus doctrina præcellentibus Christianis patribus eam nunquam animo concipere potuissent.

Quamobrem est hoc quidem non solum rei cognitæ confirmationem ex incognita, certissimæ ex incerta petere, sed etiam veritatem haud obscuram ex manifesta falsitate concludere.

Neque verò nos Dei ecclesiam illo cœlesti & solatij plenissimo corporis Christi sacrificio spoliamus, sed errores aperimus atque edimus, quibus nonnulli his posterioribus seculis ecclesiæ Dei scientes imposuerunt. Nos nouimus Christi corpus pro peccatis nostris fuisse laceratum, & nos illius vulneribus sanatos esse: Christum corpore suo nostra tulisse peccata in ligno, & oblatione semel facta in cruce, nos in perpetuum sanctificasse, & æternam nobis redemptionem comparasse: neque aliud esse nomen seu sacrificium sub cœlo, in quo seruari possimus, nisi in nomine, & sacrificio Iesu Christi. Qui sic ecclesiam docet, ne ego illum ecclesiam sacrificio priuare haud puto.

Quòd ad autoritatum multitudinem spectat, qua se tantopere conflictari dicit Hardingus, quantò est ipsi vberior copia, tantò magis sapientibus debet suam in delectu prudentiam & iudicium probare. Etenim in deligendis testimoniis imprudens cœsebitur, si ea frustra recitauerit. Hoc est quod ille in se probandum recepit, sacerdoti mandatum esse, vt Christum Dei filium patri suo immolet. Hoc si ille nunquam attingat, sed ad res ab ista causa disiunctas, & prorsus alienas, vt hætenus conuenit, discurrat ac profusè vagentur, tum negare non potest, quin suam ipse penuriam prodatur, & summam illam, quam iactat, copiam suspectam reddat. Atque ita ea, quæ illi prolixè oblata fuit conditio, & veritate, & modestia niti videbitur: ostentatio autem illa copię magnifica verbis, sed re iners, à sapientibus importuna (vt eius verbis vtat) & insolens iudicabitur.

Hardingus. 3. Sectio.

Quia ipsa scriptura luculentam in sacramenti institutione, in typo Melchisedechi, & in vaticinio Malachia propheta, confirmationem nobis suppeditet, Christum patri suo à noui Testamenti sacerdotibus offerri. Superuacaneum esset patrum testimonia adhibere, nisi eadem scriptura fuisset prepostera quadam, & falsa aduersariorum nostrorum interpretatione in contrarium sensum detorta, ad horribilem indoctorum hominum fraudem.

Episcopus Sarisburiensis.

HVI, vllumne est telum tam ineptum ac inutile, quod Hardingus repudiare atq; aspernari velit? Ad comprobandum commentitium illud suum sacrificij genus nobis è mira sua copia desumptum Melchisedechi exemplum, & Malachiæ vaticinium proposuit, ac si ad hunc modum argumentari vellet: *Deus Christo ait, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedechi: Aut sic, Deus per Malachiam prophetam ait, Pura victima offeretur mihi in omni loco: Ergo, sacerdos potestatem habet Christum Deo offerendi.* Incredibili scilicet quadam testimoniorum copia instructum esse necesse est, quando ab istis ordiri voluit. Verùm his adiungit calumniam, hæc perspicua scriptura testimonia prepostera atque falsa aduersariorum interpretatione in contrariam sententiam detorta esse, idque (vt ait) ad horribilem indoctæ multitudinis fraudem. Horribile profectò crimen: quamquam vt illos locos malè à nobis intellectos esse, & nos errasse planè constaret omnibus, minime tamen debuit Hardingus, nos tam horribili quodam accusandi genere eius facti semel admisi reos egisse, in quo & ipse & eius collegæ toties peccarunt. Sed quibus tandem verbis, qua falsa interpretatione, aut in quam peruersam atque hæreticam sententiam fuerunt à nobis hæc scripture tam horribiliter coactæ? Hardingus iudicio, eloquentia, diligentia, circumspecta prudentia præcellit: causæ totus addictus est, nihil celat, nihil prætermittit, quod quoquo modo possit ipsius rei inferuire. Si nostra errata tam sint horrenda, non debuit eis pepercisse: si nulla sint, intacta reliquisse oportuit. Si Hardingus in eis conuiueat, quis ea videat? Si Hardingus illa nesciat, quis tandem scire possit?

Fortè autem obijciat, vos Malachiæ oraculum nunc de precibus, nunc de Euangelij præconio interpretamini: Ista nunquam fuit Prophetæ sententia: horribilis est hæc scripturarum deprauatio. Sic sanè Hardingus dicet, aut nihil profectò, quod dicat, habet. Quamquam nouit ipse, neque potest, cum ea sit doctrina, nescius esse istam horum Malachiæ prophetæ verborum interpretationem, non nostram esse, sed ab antiquis & catholicis patribus traditam fuisse.

Non ignorat perantiquum patrem Tertullianum sic habere: *Pura victima, de qua Malachias meminit, quæque est omni loco offerenda, Est prædicatio Euangelij usque ad finem mundi: Et alibi, Simplex est oratio de conscientia pura.* Non latet eum eadem verba ab Hieronymo esse eodem modo exposita: *Dicit orationes sanctorum Domino offerendas esse, non in vna orbis prouincia Iudæa, sed in omni loco.* Optimè nouit Eusebium eandem à Malachia memoratam victimam τὸ δὲ εὐχῶν θυμίαμα appellare, id est, *Precum incensum.* Isto modo sancti catholici patres hunc Malachiæ prophetæ locum enarrarunt, neque tamen eo nomine vel peruersi scripturarum interpretes, vel horribiles populi circumscriptiones iudicati sunt. Nunc contra si vel vnum Hardingus antiquum doctorem

aut

Esaï. 53.
1. Pet. 2.
Hebr. 9.
Actor. 4.

Psal. 110.
Malach. 1.

Ter. contra
Iudæos.
Terul. contra
Malcion. li. 4.
Hiero. in 1. cap.
Malachiæ.
Euseb. de de-
mon. lib. 1.
τὸ δὲ εὐχῶν θυ-
μίαμα.

aut patrem proferre velit, qui vel ex Melchisedechi exemplo, vel ex verbis Malachiae sacerdotem auctoritate atque potestate praeditum esse filium Dei verè & re ipsa patri suo in sacrificium offerendi concludat, fidei forsitan inde non nihil conciliare poterit.

Hardingus. 4. Sectio.

Nam quod sancti Evangelista referunt, Christum in ultima caena panem accepisse, & gratis altis, fregisse, ac dixisse, Hoc est corpus meum quod pro vobis datur: Rursum, Hic est sanguis meus, qui pro vobis effunditur in remissionem peccatorum: Ex istis verbis, qua sunt sacrificandi & offerendi verba, ostendunt & euincunt oblationem re & actu, etiamsi ipsum oblationis, & sacrificij vocabulum non exprimitur. Quamquam aliquibus singulari eruditione viris, datur, hoc in loco, nihil aliud valere videtur, quam offertur, seu immolatur, praesertim si clausulam illam pro vobis, reputemus. Si enim Christus, qui est ipsa veritas, cuiusq; in ore dolus nunquam inuentus est, verum dixit, tum fuit ipsius corpus praesentibus datum, & pro nobis datum eo ipso tempore quo illa verba protulit, hoc est, in caena. Dixit enim Datur, non Dabitur. Et similiter a sanguis eius effusus fuit in remissionem peccatorum, dum illa caena celebraretur: locus enim habet, b Funditur. At corporis eius pro nobis distributio, & sanguinis effusio in remissionem peccatorum est eiusdem oblatio: Ergo, Christus suum corpus & sanguinem in caena obtulit: ita fit, ut Datur hic tantundem valeat, atque Offeritur. Iam ergo cum certum sit Christum seipsum patri in caena obtulisse, & Apostolis praecipisse, ut idem ipsi facerent, quod illum facientem vidissent, quos tunc sacerdotes novi Testamenti constituit, dicens, Hoc facite in meam commemorationem, sicuti Clemens perspicue docet, lib. 8. Apost. Constit. cap. ultimo: cumque hoc praecipit non minus ad sacerdotes, qui nunc sunt Apostolorum hac in parte successores, quam ad ipsos Apostolos spectet, hinc utrumque sibi tandem Iuellus contra persuaserit, & quicquid Diabolus effecerit haecenus, vel per ministros suos docuerit aduersus Missa sacrificium, sacerdotes potestatem habere Christum patri suo offerendi clarissime apparet.

Episcopus Sarisburiensis.

Hic nunc Hardingus verborum tempora excutere, syllabas refecare, & literas aucupari incipit, atque ad extremum religionis suae summum praesidium in coniectura statuit. Hominem aut tanta doctrina praeditum argumentis tam indoctis uti voluisse, aut ea testimoniorum copia, qua simulat, abundantem in delectu tam incautum & inconsultum fuisse sanè demiror. Haec verba, Datur, funditur, sacrificandi verba esse ait, tametsi ipsa oblationis, & sacrificij vocabula diserte non ponuntur. Hoc loco Hardingus praeter conficta illa, & inauditam interpretationem, qua nemo haecenus intellexit, in quo soliuagus errat, atque ab omnibus praescis patribus disiungitur, ipse secum aperte pugnat. Cum enim verbum, ac vocabulum, idem omnino significet, Hardingus Christum quando caenam institueret, usum esse verbis sacrificandi, nec tamen sacrificandi vocabula expressisse scribit. Ea nimirum istis hominibus facultas iam dudum conceditur, ut ex vocibus commutatis habeant, quo omnibus imponant. Si enim Christus sacrificandi verba usurpauerit, quam rectè dixit Hardingus, cum non esse vocabulis sacrificandi usum? Aut si vocabulis non sit usus, (cum verborum atque vocabulorum vis eadem sit) cur verbis usus esse dicitur?

Equidem si vox ista Latina Datur, idè sit, quod sacrificatur, & dare nihil aliud significet, quam sacrificare, tum ubi Paulus ait, Si inimicus tuus sitiat, da illi potum: & quod Judas dixit: Quid vultis mihi dare, & ego illum tradam vobis? & in illis verbis, quae fatuis virginibus ascribuntur, Date nobis ex oleo vestro, &c. in his (inquam) omnibus, aliisque consimilibus locis Hardingus noua hac Theologia fretus sacrificium inuenire nouum poterit.

Tamen ait, Quosdam excellentis doctrina viros sic ea verba interpretatos esse. Mirum verò est hos tam insignes, tantaque eruditione praeditos viros nominibus caruisse. Louanensem illum Tapperum, credo, aut Gropperum Colonensem dicit, à quibus mutuatus est quicquid ferè in omni hoc articulo attulit. Caeterum non quid isti minuti patres senserint, sed qualis praescorum patrum sententia fuerit, quaeritur.

At Christus ait Praesenti tempore: Hoc est corpus meum, quod datur, non in Futuro tempore, quod dabitur. Similiter, Hic est sanguis meus, qui funditur, non, qui fundetur. Ergo, Christus corpus suum immolauit, & sanguinem effudit praesens in caena.

Hic Hardingus veterem & vulgatam noui testamenti translationem, quae non modò Hieronymo ascribitur, & in ecclesia semper comunibus studiis recepta fuit, atque à Tridentino Concilio approbatur, sed etiam, quae haecenus retinetur, atque in ipsius Missali usurpatur, non dubitauit reprehendere. Fateor in Graeco haberi το δίδόμενον, hoc est, quod datur, non, quod dabitur. Verum in hoc loco trito scripturarum more praesens tempus pro futuro usurpatur. Chrysostronus legit, Dabitur, non Datur. Origenes etiam, non Effunditur, sed Effundetur. Eodem modo Chrysostronus illud verbum exponit, Effundetur pro multis. Hoc dicens ostendit, quòd passio eius est mysterium salutis humana, per quod etiam discipulos consolatur. Rursum inquit: De passione & cruce sua loquebatur, scilicet cum, verba sacramenti enunciaret.

Denique si verum sit, Christum in ultima caena sanguinem suum effudisse, etiam verè realiter, & re ipsa, quemadmodum Hardingus vnus, nec quisquam (opinor) praeterca mirificè contendit, tum non est, quod deinceps incruentum illud fuisse sacrificium defendat: in quo munitissimam praesidij sui arcem debere nobis cogitur. Nam si sacrificium à Christo in caena factum, incruentum fuisset, qui potuit in ea Christus sanguinem suum effundere? Quòd si Christus in ea san-

Verba oblationis sine vocabulis oblationis.

a Falsum: sine sensu & sale.
b Ineptum: Veteres enim catholici patres sic interpretantur Dabitur, & Fundetur in futuro tempore.

Rom. 15.
Matt. 26.
Mat. 25.

Chrysostr. in
1. Cor. 11.
Orig. in Matt.
tract. 35.
Chrysostr. in
Catena.

guinem profudit suum, sicuti Hardingus confirmat, qua ratione incruentum appellari sacrificium potest?

Egit. 53.

Galat. 6.

Verum ut ista somnia, & inanes præstigias mittamus, Christus corpus suum frangendum, & sanguinem fundendum, non in cœna, sed in cruce, & nusquam alibi tradidit. *In ea iniquitates nostras tulit, in ea fuit pro peccatis nostris laceratus.* Atque hac tantum ratione nos illius corpus sumimus atque amplectimur, & fructum ex eo percipimus. Ad hoc spectauit Paulus, cum diceret, *Abstine à me gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi.* Quapropter cum nouus iste fidei articulus de reali immolatione & effusione sanguinis Christi in mensa, neque in se verus sit, neque ab Hardingo hæctenus vilo modo confirmatus, quantacunque testimoniorum copia abundet: quandoquidem Christus nullam neque Apostolis, neque Apostolorum successoribus potestatem permisit, aliquid in ea retentandi, quod ipse prius non fecisset, quicumque mortalem quenquam potestate atque autoritate instructum esse dixerit, filium Dei realiter, & reuera immolandi, manifesta atque impia blasphemia se obstrinxerit: quantumuis licet magnis, atque horrendis erroribus Diabolus, suique alumni florente suo tenebrarum regno malos homines deceperint.

Clemens confit. Apost. li. 6. cap. 30.
Clemens confit. Apost. li. 8.

Clemens autem iste, quem Hardingus tam sæpe comitem vocat Apostolorum, cum nuper admodum editus est, necdum proinde satis sibi fidei atque autoritatis collegit, & mutus ac elinguis introducit, tum omnino longiore responso indignus est. Quanquam Hardingus vehementer iniquè facit, qui authoris sui verba non perinde refert, atque ab ipso proposita sunt. Iste profectò Clemens, quicum tandem fuerit, non dicit, *sacerdotem potestatem habere filium Dei offerendi.* Ipsius in contrarium planè sensum verba valent. Non corpus, sed *Antitypon, id est, signum Regalis corporis Christi offerre.* Rursus similiter ait: *Offerimus tibi regi & Deo hunc panem & hoc poculum, non corpus filij tui, Realiter, & Reuera.* Multum in eo luperamur ab Hardingo, si illi non solum nouos doctores pro arbitrato inducere, sed interpretationes etiam illis, quas ipse voluerit, attribuire liceat.

i. Corinth. ii. Chryostom. ad popul. Antiochen. Hom. 61.

Neque verò Christus, cum hæc verba pronunciarerit *facite hoc in mei commemorationem*, Nouam quandam Sacrificorum, qui illum patri reipsa offerrent, successionem instituit, neque eruditus quisquam pater ea verba illo modo vnquam exposuit. Quid Christus senserit, ex subsequentiis verbis intelligitur. Non enim tantum ait, *Hoc facite*: sed etiam addit, *In mei commemorationem*, quod profectò non modò ad Apostolos, eorumque posteros, sicuti Hardingus fingit, sed ad vniuersum quoque populum pertinet. Proinde Paulus non modò ministris, verum etiam toti Corinthiorum ecclesiæ dicit: *Quotiescunque panem hunc comederitis, & de poculo hoc biberitis, annuntiabitis mortem Domini, donec venerit.* Similiter Chryostomus eadem verba non presbyteris modò, sed etiam vniuerso ecclesiæ Antiochenæ populo accommodat. Sic enim habet: *Hoc facite in memoriam beneficij mei salutis vestrae.*

Ex his infirmis Thesisibus Hardingus nulla cuiusquam eruditi patris autoritate subnixus sic argumentatur: *Christus dixit, Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur: hoc facite in mei commemorationem: Ergo, Sacerdos potestatem habet Dei filium patri ipsius offerendi.*

Hardingus. 5. Sectio.

Quod autem Christus seipsum patri in cœna obtulerit quòdque sacerdotes his verbis, *Hoc facite in mei commemorationem, non modò autoritatem, sed etiam disertum mandatum acceperint, quo idem facere iubentur, quòdque Melchisedechi typus, & propheta Malachia ad hoc sacrificium spectat, eiusque confirmationem habeat: è patrum testimonij cuiusmodi doctrinam Apostoli ecclesiæ commendarint, videamus.*

a Falsum: Eusebius enim sacrificium gratiarum actionis vocat, atque memoriam offerre dedit pro sacrificio.

Eusebius Casareensis hæc habet verba: Horrorem afferentia mensæ Christi sacrificia supremo Deo offerre per eminentissimum omnium ipsius pontificem edocti sumus. *Hic Christum propter sacrificium suum Dei pontificem, omnium pontificum eminentissimum vocat. Dominica mensæ sacrificia corpus ipsum & sanguinem Christi nuncupat, quandoquidem ea Christus in mensa, cum cœnâ ultimam agitaret, in sacrificium obtulit: quòdque verum est ipsius corpus, & verus sanguis, imaginatione sola, & cogitatione, & figura remota, hæc sacrificia, ut antiqui patres solent, horrenda appellat. Quòd autem nos edoctos esse scribit, hæc sacrificia Deo offerre, nimirum hæc Christi verba spectauit, Hoc facite in mei commemorationem: Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur: Hic est sanguis meus, qui pro vobis effunditur. Clemens in octauo libro sæpe à multis citato de sacrificio ab Apostolis oblato dicens, hæc ubique fere repetit, Secundum ipsius ordinationem, vel, Ipso ordinante: in quo hanc esse Christi legem fatetur.*

De demonstratione Euangel. lib. x. c. 10.

Episcopus Sarisburiensis.

Quòd sacerdotem Hardingus Dei filium in sacrificium offerre doceret, Eusebium vetustum authorem introduxit, qui nullam vnquam huiuscemodi filij Dei oblationem vel verbo meminuit. A deo sua ipse copia distrahitur atque obruitur.

August. ad Petrum Diaconum. cap. 19. Euseb. de demonstr. cap. 10.

Negari verò certè non potest, quin sacrosancta liturgia sæpenumero sit ab antiquis doctisque patribus sacrificij nomine appellata, non quòd sacerdoti Dei filij immolandi potestatem esse tributam existimarent, sed quòd in ea Deo laudes & gratiarum actiones pro illo summo sacrificio semel in cruce factò offerimus. Sic habet Augustinus: *In isto sacrificio est gratiarum actio, & commemoratio carnis Christi, quam pro nobis obtulit.* Similiter Eusebius: *Christus cæteris omnibus perfectis admirabilem*

mirabilem oblationem & sacrificium singulare patri suo fecit (in cruce) pro salute nostrum omnium dans nobis memoriam pro sacrificio perpetuo offerendam. Sic Nazienzenus sacram Eucharistiam, magnorum moris Christi mysteriorum Antitypum vocat.

Hoc est, quod Eusebius Dominicæ mensæ sacrificium appellat, atque hoc ipsum laudis etiam sacrificium dicit. At Eusebius præterea etiam habet: *Hoc sacrificium horrorem affert, & cordi tremorem inicit.* Non debet Hardingus ex istis verbis concludere, Dei filium reipsa patri suo à sacrificio offerri. Quicquid enim nobis aliquam maiestatis iudiciorumque Dei recordationem affert, à sanctis patribus horrendum appellatur. Cyrillus habet: *LECTIO diuinarum & terribilium scripturarum.* Verba autem Baptismi Chrysostomus *verba arcana, & metuenda, & horribiles Canones dogmatum de cælo transmissorum vocat.* De manu etiam vocæque Diaconi sic habet: *Manus illa tremenda & continua voce clamans alios vocat, alios arcet.*

Hæc autem victima cor nostrum eò contrémiscere facit, quòd in ea mysterium illud, cuius erat ignota seculis ac nationibus ratio, editum sit atque expositum: peccati horror, filij Dei mors: quòd nostras ille molestias, nostras ægrotudines sustineret: quòd pro nostris peccatis ac sceleribus vulneratus, laceratus, ac cruciatus esset: quòd instar innocētis agni ad cædē traheretur: quòd clamaret ad patrem, *Deus, Deus mi, quare me dereliquisti?* In ea cunctas mortis Christi causas, circumstantiasque repetimus: Crucis dedecus, aëris obscuracionem, terræ motum, veli dilaceracionem, petrarum fissionem, monumentorum resignationem, descensionem ad inferos, denique Diaboli debellationem. Hoc nempe Chrysostomum impulit, ut diceret: *Quamuis quis lapis esset, illa nocte audita, quomodo cum discipulis tristis fuerit, quomodo traditus, quomodo ligatus, quomodo abductus, quomodo iudicatus, quomodo denique omnia passus, cera mollior fiet, & terram, & omnem terræ cogitationem abijciet.*

Sic habet etiam Nicolaus Cabasilas, vnus ex recentibus Græcis Hardingus doctoribus: *Hoc facite in meam commemorationem. Sed quamam est hac commemoratio? Et quomodo in rei sacræ celebratione Domini meminimus, quid agentis, quomodo se habentis? Dico autem quid de ipso reputantes, quid narrantes? An quod mortuos suscitauit, & cæcis visum dedit, & ventos increpauit, & ex paucis panibus ad satietatem millia aliquot nutriuit, qua eum & Deum esse, & omnia posse ostenderunt? Nequaquam: sed ea potius qua videntur significare imbecillitatem, crucem, passionem, mortem. In his nos iussit facere eius commemorationem. Sacerdos & verbis, & ipso modo agendi dicere videtur. Sic Christus ad cadem ductus est, sic in latere vulneratus est, sic mortuus est, sic sanguis & aqua è vulnere effluxit.* Harum rerum consideratio, & oculis quodammodo ipsis comprehensa ratio pio cuius pectori incredibilem metum atque horrorem incutiat est necesse. De reali autem Christi, in sacrificio oblatione, nullam eruditus ille pater Eusebius mentionem facit. Hoc verò ineptum est Sophisma, *Sacrificium est horrendum, & nos cohorrescere facit: Ergo, sacerdos Christum Deo patri immolat.*

Hardingus. 6. Sectio.

Christum se in cæna sua immolasse Hefychius affirmat his verbis: Quod Dominus iussit (Leuit. 4.) ut Sacerdos vitulum pro peccato oblaturus ponat manum super caput eius, & iugulet eum coram Domino, Christum significat quem nemo obtulit, sed nec immolare poterat, nisi semetipsum ipse ad patiendum tradidisset. Propter quod non solum dicebar, potestatem habeo ponendi animam meam, & potestatem habeo iterum sumendi eam, sed & præueniens semetipsum in cæna Apostolorum immolauit, quòd sciunt, qui mysteriorum percipiunt virtutem. Ex his verbis Hefychij intelligimus Christum bis obtulisse ac immolasse corpus suum: primò in sacræ cæna sine sanguine, cum panem acciperet, & frangeret &c. absque sacrificij diuisione, quandoquidem vnum est, idemque sacrificium. Deinde in cruce, cum sanguinis effusione: atque hoc illo verbo, præueniens, indicat.

Episcopus Sarisburiensis.

Nos verò minimè quidem inficiamur, quin legitimè vereque dici possit, *Christum in cæna sua se patri suo obrulisse*, quanquam non realiter, ac reipsa, sed iuxta ipsam Hardingi distinctionem in figura atque in mysterio, eadem planè ratione, qua Christum in veteris legis sacrificiis oblatum fuisse dicimus, atque ut D. Ioannes ait, *Agnus occisus ab origine mundi.* Ut Christus in mensa occisus est, sic Christus in mensa immolatus est: at in mensa mysticè tantum, non verè, non reipsa occisus est: Ergo, non verè ac reipsa in mensa, sed mysticè duntaxat immolatus est.

Sic Augustinus scribit: *Nonne semel immolatus est Christus in semetipso? Et tamen in sacramento non tantum per omnes Paschæ solennitates, sed etiam omni die populis immolatur. Nec vitique mentitur, qui interrogatus eum responderit immolari. Si enim sacramenta quandam similitudinem earum rerum, quarum sacramenta sunt, non haberent, omnino sacramenta non essent.*

Quanquam Hefychius Leuitici librum interpretans, quò integram vitæ necisque Christi historiam ad singulas quasque legis ceremonias exigat, scripturas interdum ad institutam causam inflectere atque torquere cogitur. Ita nimirum, *Christum & altare esse, & in utero virginis incarnatum sacrificium esse coctum,* scribit.

Quare quemadmodum Christus altare extitit, atque in matris suæ utero immolatus fuit, ita se ipse in cæna sua immolauit, non quidem proprio atque vsitato loquendi genere, sed tantum mystica quadam ratione.

Etenim, quid inter hæc quidem duo sacrificiorum genera intersit, Cyprianus his verbis

Memoriam pro sacrificio.
Nazia in Apol.
Ἰὼν τῶν μετὰ τὸν μυστηρίων ἀλλήλων τῶν θυσίας αἰνέσασθε.
Cyril. in Apol.
Chrysof. in 1. Corinth. hom. 40.

Chrysof. in 1. Corinth. hom. 17.

Nicol. Cabasil. cap. 7.

cap. 8.

Christus seipsum in mysterio non realiter & reipsa obtulit.

Apocal. 13.

August. ept. 23.

Hefy. in Leuit. lib. 1. cap. 1.
Lib. 1. cap. 7.
Sacrificium coctum.

Cyprian. de vniuersione Christi eius.

dilucidè exponit: *Dedit Dominus noster in mensa, in qua ultimum cum Apostolis participavit conuiuium, propriis manibus, panem & vinum: In cruce vero manibus militum corpus tradidit vulnerandum.* Hanc mensæ, crucisque sacrificij differentiam esse docet Cyprianus: in altero Christus panem & vinum, in altero corpus suum obtulit.

Itaque quod Hardingus ait sua solūmodo autoritate subnixus, *Christum se bis realiter immolasse, suūque sanguinem bis realiter effudisse, primum in mensa, iterum in cruce*, hoc facilè disertis Pauli verbis & falsum, & ineptum esse conuincitur: *Semel oblatum est ad multorum exhaurienda peccata*, inquit Paulus. Rursus: *Vnica oblatione perfecit eos in perpetuum, qui sanctificantur.* Hæ enucleatæ sunt, & minimè ambiguae sententiæ, nisi forsitan dixerit noster Hardingus, Vnum & Duo, Semel & Bi, idem valere.

Hebræ. 9.
Hebræ. 10.

Hardingus. 7. Sectio.

a Falsum, ineptum, & delirū.

Illud etiam tenendum est Christum eodem ipso puncto temporis (hoc nunc insuper addi, tanquam necessariam doctrinam Christianam partem oportet) ^a seipsum in cœna obtulisse inuisibiliter (quoad hominem) in cœlestis sui patris conspectu, atque ab eo usque momento illam Christi in cœlo oblationem nunquam fuisse intermissam, sed in perpetuum propter nostram cum Deo reconciliationem durare, semperque esse sine ulla interruptione duraturam. Etenim ut Paulus ait: Iesus non intrauit in templa manu facta, exemplaria verorum, sed in cœlum ipsum, ut appareat nunc in conspectu Dei pro nobis. Quare, ut hæc oblatio sacrificijque Christi in cœlo semper durat, quemadmodum è mortuis resurrexit, atque in cœlum ascendit eo ipso cum corpore, quod Thoma contrectandum dedit, inferens illuc sanguinem suum, quemadmodum Hesychius ait, & vulnere suorum stigmata portans, ibique apparet in conspectu Dei cum illo spinis puncto, clavis perfosso, lanceis penetrato, aliisque vulnerato, rupto, lacerato corpore pro nobis (quibus vim duntaxat suæ in cruce oblationis perpetuè manentis, non ipsam oblationem, cum pœna ac passionis renouatione continuatam intelligimus) ita hanc oblationem, & sacrificium veri corporis & sanguinis Christi in Missa in eius commemorationem perpetuè celebramus, ^b ita nimirum facere iussi, quousque ipse venerit.

b Falsum: Christus enim Hardingus nunquam mandauit, ut vel Missam celebraret, vel corpus eius in sacrificium offerret.

In quo nos aduersarij stultè simul, & improbè ludunt, quasi nos Christum rursus immolarem, quemadmodum fuit in cruce immolatus, hoc est, sanguinolentè. Verum non ita Christum offerimus, aut denuo immolamus, sed illa ipsius in cœna oblatio, & hæc nostra in Missa unica est oblatio, idemque sacrificium, quam eò nobis eius Diuina institutio commendauit, quo quemadmodum oblatio semel in cruce peracta durat in perpetuum, & apparet in conspectu Dei pro nobis, quam non noua passio, sed perpetua pro nobis intercessio propagat, ita eiusdem recordatio semper usque ad secundum eius aduentum apud nos etiam in terra conseruetur, & inde nobis ipsi applicemus, & conciliemus per fidem summa illa merita, quæ Christus per illam unicam sui in cruce factam oblationem nobis acquisiuit, & indies acquirit.

Episcopus Sarisburiensis.

Eodem ipso temporis puncto (inquit Hardingus) quo Christus in cruce immolatus fuit, se ipse in cœlo obtulit in conspectu cœlestis sui patris. Quod etiam Rhetorico more exaggerat, adhibita spinis puncti, clavis perfossi, lanceis penetrati, aliisque rupti & lacerati corporis tragica descriptione. Atque hanc ille necessariam Christianæ religionis esse partem scribit. Istuc autem confidenter ponit sua tantum fide, sine cuiusquæ vetusti patris autoritate, atque testimonio. Vnde quidem suspicari licet illius veterum monumentorum copiam non usque adeo variam vberemque esse, atque eam nonnulli esse arbitrantur. Quod autem Christum in cœlis hoc inuisibili modo immolatum esse dicit, miror non etiam dixisse, Pilatum, Annam, Caipham, milites, atque tortores in cœlo quoque fuisse, qui sacrificium hoc perficerent. His enim absentibus Christi sanguis non est effusus: absque autem sanguinis effusione nullum esse pro peccatorum remissione sacrificium Paulus affirmat. Hæc sanè ita futilis est fabula, ut Hardingum ipsum non facilè posse, quid velit, explicare credam. Origenes ætate sua quosdam fuisse testatur, qui, quemadmodum Christus in hoc mundo pro viuis crucifixus esset, ita eum deinceps in futuro seculo pro mortuis crucifixum iri censerent. Quod autem Christus in cœlo vel spinis pungeretur, vel clavis configeretur, vel lancea perfoderetur, vel in crucem tolleretur, nullus vnquam, credo, vel vidit, vel dixit præter Hardingum. Apostoli, Euangelistæ, prisca patres, vetusti Doctores tantum mysterium ignorarunt. Paulus ait: *Semel seipsum obtulit: semel introiuit in sancta.* Quare cum in cruce penderet, animamque redderet, exclamauit, *Consummatum est.* Hoc sacrificium cumulatè in perpetuum perfectum est. Hoc vnicum Christi filij Dei sacrificium, nullum præterea scripturæ agnoscunt.

Hebræ. 9.
Orige. in epist.
ad Rom. lib. 5.
cap. 6.

Hebræ. 7.
Hebræ. 9.

Quamquam, quemadmodum quas Christus semel preces effudit, & quam semel doctrinam proposuit, ea vim adhuc suam integram retinent, quam initio obrinuerunt, ita quoque sacrificium, quod in cruce Christus semel fecit, suis omnibus numeris expletum, integrumque remanet, atque in secula sempiterna durat. Proinde Paulus ait: *Christum æternum, habet sacerdotium, semperque viuit, ut pro nobis interpellat.* Quocirca Deus pater ad illum, non autem ad quenquam alterum, vel Angelum, vel Archangelum dicit, *Tu es sacerdos in æternum.* Atque hanc ob causam Chrysoströmus hoc sacramentum præstantissimo medicamento confert, quod semel adhibitum morbum pellit, ut repeti minimè sit necesse. Similiter Cyprianus habet: *Nec sacerdotij eius pœnituit Deum*

Hebræ. 7.

Chrysostr. in
epist. ad Hebr.
hom. 17.
Cyprian. de ba-
ptis. Christi.

Deum, quoniã sacrificium, quod in cruce obtulit, sic in beneplacito Dei constat acceptabile, & perpetua virtute consistit, ut non minus hodie in conspectu patris oblatio illa sit efficax, quam ea die, qua de saucio latere sanguis & aqua exiit, & semper seruata in corpore plage salutis humane exigant pretium.

Nos autem Hardingus vniuersos & stultitiæ & impietatis damnat. Quamobrem stultitiæ, non satis allequor. Neque viri sapientis esse ducitur, aut aliorum ingenia vehementer reprehendere, aut suo nimium delectari, Et si, qui sic loquitur, vt nullus vnquam sapiens est loquutus, nec ipse etiam omnino quid loquatur intelligit, quemadmodum hac in causa facere videtur Hardingus, nihil habet, quod alterius prudentiam iudiciumque vituperet. Ex altera verò parte, quisquis homo mortalis id sibi assumit, vt Christum in sacrificium offerat, audeatque à Deo patre postulare, vt tam benignè suum vnicum filium respiciat, quam olim Abeli, aut Melchisedechi sacrificia suscepit, neque quicquam in eo dubitat imperitos fallere, & mundum ludere, quemadmodum in Missa assidue sua Hardingus facit, ne ille haud facile manifestæ impietatis crimen effugere potest.

Quamquam est ad hæc omnia pròpta quidem Hardingi responsio. *Etenim non iterum* (inquit) *Christum immolamus: ea, quam Christus in cruce fecit, oblatio, atque hæc nostra Missa eadem est. Atque hoc sacrificio perpetuo nos Christus vti vsque ad ipsius aduentum præcepit.* Si idem ipsum Hardingus in Missa sacrificium faciat, quod in cruce Christus fecerat, tum est ille quidē sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedechi: atque ita rex est iustitiæ, princeps pacis, & sacerdos in æternum carens successore. Hæc enim ad Melchisedechi sacerdotium priuilegia pertinent, quæ tamen Hardingum pro sua modestia minimè sibi sumpturum esse censeo. Illis autem si careat, idem Deo sacrificium offerre, quod Christus in cruce obtulit, nullo modo potest. Quod autem ait, Christum illi eiusque collegis dedisse in mandatis, vt hoc sacrificij identidem ad suum aduentum repetant, si ingenuè simpliciterque cogitasset, sanè aut quando, aut vbi, aut quibus verbis hoc illi Christus mandaret, exposuisset: digna enim profectò sunt tam ampla mandata, quæ edantur: absque autem mandato rem tantam egredi singularis esset temeritatis.

Hardingus. 8. Sectio.

Iam verò vt ad Christi oblationem, atque immolationem vberius adhuc ex illis Christi verbis, hoc facite in meam commemorationem, corroborandam nonnulla patrum testimonia recitemus, primum Dionysius Pauli auditor, & Athenarum episcopus ad hunc modum scribit: Quocirca reuerenter simul, & ex Pontificali officio post sacras diuinorum operum laudes quod hostiam salutarem, quæ super ipsum est, litet, se exultat, ad ipsum primò decenter exclamans, Tu dixisti: hoc facite in meam commemorationem, his verbis constitetur se non ausum esse Christum patri ipsius offerre, nisi Christus ipse iussisset, cum diceret, hoc facite in meam commemorationem. *Hæc vera est, quod ad hunc articulum attinet, doctrina, quam suos auditores docuit Paulus, quamque Iuellus negat.*

a Falsum: simul & ineptū: nihil enim de Christo patri suo offerendo loquitur Dionysius

Episcopus Sarisburiensis.

Hinc iam facile intelligere potes, Lector, aut illam Hardingo copiam minimè suppeditasse, de qua nobis tam magnificè promisit, aut eum delectus sui non admodum magnam habuisse rationem. Dionysius enim nullum vel tenuissimum eius immolationis, qua filius Dei patri suo offeratur indicium, significationemue habet. Clarissimè autem atque luculentissimè discrimen ostendit, quod inter crucis, atque sacræ cõmunionis sacrificium intercedit. Hæc ipsius verba sunt: *Sacerdos sacræ & diuina opera Iesu celebrat, que ipse ad salutem generis humani peregit: & venerabilè eorum ac intelligentiæ propriam oculis intellectus intuitus, ad symbolicam eorum sacram operationem venit.* Hic Dionysius sacrorum mysteriorum celebrationem non Christi suo patri immolationem, quemadmodum nobis persuasum esse vult Hardingus, sed Symbolicum sacrificium appellat, hoc est, magni illius sacrificij figuram atque signum. Eadem etiam verba Pachymeres Græcus Paraphrastes sic interpretatur: *Ἐπί τὸν ἀφρον καὶ ποτήριον ἔρχεται: hoc est, ad panem & poculum venit.*

Diony. Eclési Hierar. cap. 3. πρὸς συμβολικὴν ἰστορίαν.

Pachyme. in 3. cap. Ecclesiasti Hierar. b.

Deinde sacerdos, inquit Dionysius, precibus quibusdam & sacris Hymnis defunctus, se excusat, vtpote indignum, qui illud sacrificium faciat, & hæc verba clara voce pronunciat, *Tu dixisti, hoc facite in meam commemorationem.* Ex his sic concludit Hardingus, *Sacerdos suam indignitatem profiteretur: ergo Dei filium patri suo in sacrificium offert.* Ne sophista quidem tam imperitè concluderet: Facile namque respondere liceat, *Nego consequentiam, & Consequens.* Quam enim habet hæc vel rationem, vel consequentiam argumentatio: quomodo hæc conueniat Antecedenti Consequens?

Liturgia Basilii.

Alias esse nonnullas causas nouit Hardingus, ob quas suam sacerdos indignitatem excusare debeat, non istam vnam quam fingit. Sacerdos in Basilii Liturgia sic precatur: *Fac nos idoneos, vt tibi offeramus sacrificium laudis.* Eodem modo Nazianzenus scribit: *Qui possunt, aut qui audent offerre Deo* (non ipsum realiter Christi corpus, sed) *magnorum mysteriorum antitypon?* Hardingus autem ab aliis rationibus omnino vacuus, fictum suum commentitiumque filij Dei sacrificiū sola sacerdotis indignitate confirmat. Hoc Dei iustissimum est iudicium, vt qui decipere, lucèque priuare alios conetur, ipse fallatur, & cæca caligine offundatur. Similibus enim planè verbis Dionysius de Baptismi sacramento scribit: *Sacerdos cogitans negotij magnitudinem, horret, atque hæsi-*

Nazianz. in Apolo. τὴν τῶν μεγάλων μυστηρίων ἀντιτύπον. Ecclesiasti Hierar. ch. cap. 2. Ἀποβλέψας πρὸς τὰ πράγματα τοῦ μεγάλου ἁγίου τῆς καὶ ἀμύχτης.

Basil. Hexame.
1. πὸς ἀνοή-
τους τῶν
ἀεζουμένων ἀγγέλων.
2. Corinth. 2.
Cyprian. in or-
ationem Do-
minicam.

rat. Sic suam Basilius audiendarum scripturarum indignitatem agnoscit: *Que auris digna est magnitudine earum rerum, que dicuntur? Cogitemus quisnam ille sit, qui nos affatur.* Beatus Paulus de magnificentia, summâque Euangelij virtute loquens, ad extremum fluxe indignitatis ratione commotus ait: *Et ad hæc quis idoneus?* Sic Cyprianus habet: *Non sumus digni, qui in cælum suspiciamus, & Deum alloquamur. Quanta* (inquit) *Domini indulgentia, qui Deum patrem vocemus, & ut est Christus Dei filius, sic & nos Dei filios nuncupemus? Quod nomen nemo nostrum in oratione auderet attingere, nisi ipse nobis sic permisisset orare.* Ex his Hardingianæ argumentationis infirmitas facile animaduertitur: *Sacerdos indignitatem testatur suam: Ergo, Dei filium offert.* Captiosa fallaxque ratio est, *Ex meris particularibus seu A non distributo ad distributum.* Concluditur in secunda figura affirmatiuè: vitium pueris notum.

Hardingus. 9. Sectio.

Irenæus eandem à D. Ioanne Euangelista, per Polycarpum Ioannis discipulum accepit. *His eam verbis* Lib. 4. cap. 32.
Explicat. Eum, qui ex creatura panis est, accepit, & gratias egit, dicens, hoc est corpus meum. Et calicem similiter, qui est ex creatura, quæ secundum nos est, suum sanguinem confessus est, & noui testamenti nouam docuit oblationem, quam ecclesia ab Apostolis accipiens, in vniuerso mundo offert Deo. De quo in duodecim prophetis, Malachias sic præsignificauit: Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, & munus non suscipiam de manu vestra. Quoniam ab ortu solis vsque ad occasum nomen meum glorificatur, inter gentes, & in omni loco incensum offertur nomini meo, & sacrificium purum. Quoniam magnum est nomen meum ingentibus. *Per hanc autem noui Testamenti oblationem quid aliud intelligi potest, quam eius rei oblatio quam corpus suum esse dixit & sanguinem suum esse confessus est? Si verò panem, & vinum tantum obtulisset, aut corporis & sanguinis sui figuram in pane & vino, non noua hæc oblatio fuisset: talem enim diu ante Melchisedechus fecerat. Neque verò Malachias propheta de Christi in cruce oblatione, intelligi potest, quandoquidem ea semel tantum facta sit, & in vno quodam certoque orbis loco, in Golgotha, loco extra portas Hierosolymarum sito, prope illis verbis mœnia: Sacrificium autem contriti, humilisque cordis, ceteraque nostre deuotionis sacrificia, que prorsus sunt spiritualia, non possunt illa quidem noua oblatio noui testamenti dici, quandoquidem in vetere testamento perinde ac in nouo facta sunt, nec penitus pura sunt. Quare iste locus Irenæi, & Malachia item propheta, qua idem confirmatur, ad sacrificium atque oblationem corporis & sanguinis Christi quotidie per vniuersum orbem factam Deo in a Missa, qua est externum ecclesie sacrificium, nouique testamenti proprium, referatur est necesse: atque hoc etiam, quemadmodum Irenæus scribit, ecclesia ab Apostolis, Apostolique à Christo acceperunt.* Malach. 1.

a Falsum: Irenæus enim neque de Missa loquitur, neque illam sacrificiū vocat, neque aut ecclesiam illud ab Apostolis, aut Apostolos à Christo accipere scribit.

Episcopus Sarisburiensis.

Sacrificij vocabulum nactus nunc tandem est Hardingus, quod quidem minimè negatur. Ipsum autem sacrificium, quod tandiu perquisiuit, seque inuenturū aliquando certissimè recepit, nondum est adeptus. Etenim Irenæus neque Missam, neque hanc Realem filij Dei patri suo immolationem meminit. Sic modo scribit: *Deus vetera Iudeorum sacrificia penitus reprobauit, atque reiecit: & nos nouū noui testamenti sacrificium facere docuit prout Malachias propheta futurū olim prædixit.* Hoc aliud esse nullo modo sacrificium posse fingit Hardingus, quàm Christi in Missa oblationem: in quo præproperè nimis concludit, vt solet. Veteres eruditione præcellentes patres istuc nunquam percipere potuerunt. Quidam ex Hardingianis recens repertis doctoribus sic habet: *Oblatio munda non tantum in ara sanctificata offertur, sed etiam vbique.* Hardingus ait, *in ara tantum offertur.* Martialis contra, *non tantum in ara, sed vbique etiam offerri scribit.* Sanè verò si eiusmodi sacrificium intelligeret Malachias, quod in omnibus vbique locis, etiam sine ara offerri posset, quemadmodum Martialis docet, tum Missæ sacrificiū neutiquam intellexit. Tertullianus scribit, *Mundū illud sacrificium, de quo loquitur Malachias, esse Euangelij predicationem contriti cordis oblationem, & simplicem de conscientia pura orationem.* Hieronymus idem illud sacrificiū precibus contineri docet, atque huc Dauidis prophetae verba refert: *Dirigatur oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo.* Augustinus id ipsum *Laudis & gratiarum actionis sacrificium appellat.* Sic etiā Irenæus sententiam exponit suam: *Ecclesia offert Deo cum gratiarum actione ex creatura eius. Est ergo Altare in cælo: illuc preces & oblationes nostre diriguntur.* Similiter Eusebius habet. *Sacrificamus & incendimus memoriam magni illius sacrificii secundum ea, que ab ipso tradita sunt, mysteria. celebrantes, & gratias Deo pro salute nostra agentes.*

Malach. 1.
Martialis ad Burdegaleses.
Tertullian. contra Iudeos.
Tertullian. contra Marcion. lib. 4.
Hieron. in 1. cap. Malachia.
Hieron. in Zachariam lib. 2. cap. 8.
August. contra aduer. legis & prophete. cap. 20.
Contra liter.
Petilian. lib. 2. cap. 86.
Irenæus lib. 4. cap. 34.

Quod autem Irenæus nullā huiuscemodi veram filij Dei immolationem senserit, nec in eam partem sit vlllo modo accipiendus, ex iis ipsis verbis, quæ statim de hac eadem re consequuntur, clarissimè constat. Etenim de hoc eodem ipso noui testamenti sacrificio sic habet: *Sacrificia non sanctificant hominē: sed conscientia eius, qui offert, existens pura sanctificat sacrificiū.* Minimè dixerit Hardingus (opinor) Sacerdotem non à filio Dei, sed filium Dei, contra à Sacerdotis conscientia sanctificari: (Hoc enim sumtne esset blasphemum dictū.) Ita tamen dicat est necesse, si veram Christi immolationem intellexerit Irenæus.

At multa Hardingus excogitauit pugnantia, quibus contrarium euinceret: Primum ait, *Precum, & laudum, & gratiarum actionis oblatio, nouum dici sacrificium non potest: quandoquidem ea à Mose, Aarone, Prophetis, aliisque sanctis in vetere lege hominibus facta est.* Hoc sanè ad Tertullianum, Augustinum, Hieronymum, aliisque sanctos patres, qui hoc modo senserint, redarguendos valet:

valet: quos omnes Hardingus inconsideratè, quòd parum intelligerent, scripisse statuit. Ad hoc autem sic ipse respondet Iræneus: *Oblationes hic: Oblationes illis: Sacrificia in populo Israel: Sacrificia in Ecclesia. Sed species immutata est tantum: quippe cum iam non à seruis, sed à libris offeruntur.* In eandem sententiam scribit Angelomus: *Mandatum nouum scribo vobis, non alterum: sed ipsum quod dixi vetus, idem est nouum.* Nouum autè sacrificium eò vocatur, inquit Chrysostomus, *Quòd à noua mente proficitur, nec igni, & fumo: sed gratia & spiritu Dei offertur.* Atque hanc ob causam, Dauidem ad filios ecclesiæ Christi dixisse censet Iræneus, *Cantate Domino Canticum nouum.*

Iræneus lib. 4. cap. 34.

Angelomus Antixem lib. 3. Chrysost. contra Iudæos li. 3. Iræneus lib. 4. cap. 21.

Hardingus insuper ait: *Malachia verba nullo modo de Christi in cruce victima sunt intelligenda: ea enim, inquit, semel tantum, & in vno certo loco, nimirum in Golgotha, extra portas Hierosolymarum, non in quouis loco facta est.* Facile tamen intellexerit Hardingus, eiusdem sacrificij recordationem, & gratiarum pro eo actionem, in omnibus posse & temporibus, & mudi partibus repeti. Hinc nimirum Eusebius, vt antè meminimus, nostrum sacrificium, *Magni illius sacrificij memoriam* appellat: Dionysius *συμβολικὴν ἱερωσύνην*, hoc est, *Symbolicum sacrificium* nuncupat.

Euseb. de demonstr. lib. 1. cap. 10. Ecclesiast. Hierarch. cap. 3. Augustin. in Psalm. 75. Hieronym. in Psalm. 147.

Augustinus etiam habet: *Cum credimus in Christum, ex ipsis reliquijs cogitationis, Christus nobis quotidie immolatur.* Similiter Hieronymus: *Cum audimus sermonem Domini, caro Christi, & sanguis eius in auribus nostris funditur.* Quod autem Hardingus adiungit, *Spiritualia nostræ pietatis sacrificia pura omnino dici non posse, ideòque noui testamenti sacrificia nullo pacto esse: equidem nostram omnem iustitiam, propter plurimas, quibus conflictatur, infirmitates panno impuro, vt Esaias loquitur, similem esse fateamur est necesse.* Diuinæ tamen in Christo misericordiæ ratione iuductus Dauid propheta ait: *Lauabis me, & ero niue candidior.*

Esai. 64. Psalm. 50. Euseb. de demon. li. 1. ca. 6. Orationis sacrificium, quod mundum dictum est. Terul. ad Scapulam. Hierony. in Zachar. lib. 2. c. 8. i. Timoth. 2. Euseb. de demon. lib. 1.

Quamquam hac in causa Hardingum volo ad illorum hominum iudicia remittere, quorum non potest testimonia repudiare. Eusebius preces nostras *mundum sacrificium* vocat. Tertullianus ait: *Sacrificamus pro salute imperatoris pura precè.* Hieronymus de precum Christianarum sacrificio sic habet: *Mundum sacrificium offertur mihi in omni loco: non in oblationibus veteris testamenti, sed in sanctitate Euangelica puritatis.* Denique Paulus ait: *Volo viros precari in omni loco, leuantes manus puras.* De Mensæ Dominicæ sacrificio Eusebius sic habet: *μνήμην ἡμῶν παρὰ πάντων ἀντὶ θυσίας τῶν θεῶν διυπεύκως προσφερέτω:* hoc est, *Memoriam nobis pro sacrificio reliquit, quam Deo perpetuò offeramus.* Atque hoc ille vocat. *Incrementum, & rationabile sacrificium.* Hoc, inquit Iræneus, *Est noui testamenti sacrificium: hoc sacrificium ecclesia ab Apostolis accepit, Apostoli à Christo, qui noua fecit omnia.*

Hardingus. 10. Sectio.

Nunc quid in hanc sententiam Cyprianus scriptis prodiderit audiamus: *verba eius, que satis vrita sunt, sic habent:* Nam si in sacrificio, quod^a Christus est, non nisi Christus sequendus, vtique id nos obaudire & facere oportet, quod, Christus fecit, & quod faciendum esse mandauit. Nam si Iesus Christus Dominus & Deus noster, ipse est summus sacerdos Dei patris, & sacrificium patri seipsum primus obtulit, & hoc fieri in sui cõmemorationem præcepit: vtique ille sacerdos vice Christi verè fungitur, qui id, quod Christus fecit, imitatur: & sacrificium verum & plenum tunc offert in ecclesia Deo patri, si sic incipiat offerre, secundum quod ipsum Christum videat obtulisse. *Hucusque Cyprianus. Quibus verò tandem disertioribus verbis confirmari possit articulus iste.* ^b *Christum se patri sua in cœna obtulisse, nobisq; similiter, vt idem faceremus, mandasse dicit.*

^a Sic Chrysostomus ait, *Christi baptisma est Christi sanguis.* ad Hebr. hom. 16.

^b Falsum: Cyprianus enim nec Christum se in cœna obtulisse, nec nos iustos esse vt Christum offeramus, scribit. c. Falsum: Nul- lus enim ex hisce tribus patribus istuc affirmavit.

Hinc nunc abundè constat, & esse, & semper ab initio noui testamenti, fuisse legitimum, vt Sacerdotes Christum patri ipsius immolarent, ex testimonijs trium sanctorum Martyrum, quorum duo Græci erant. vnus Latinus, omnes multis de causis clarissimi, propter & antiquitatem, & dignitatem, quam in ecclesia Christi obtinuerunt, & eruditionem, & constantiam, & fidem conseruatam vsque ad mortem, quam in locis celeberrimis ac notissimis oppetierunt, Parisijs, Lugduni, Carthagine.

Episcopus Sarisburiensis.

Iste quidem Cypriani locus, cum hanc Christi realem, vt loquuntur, patri suo immolationem in ea attingit, tum communionem vna specie celebratam, preces publicas incognito sermone recitatas, denique vniuersam Hardingianæ Missæ perturbationem, atque prauitatem penitus conuincit.

At Cyprianus inquit: *In sacrificio, quod Christus est.* Si quid Hardingus ex hisce verbis se nactum esse subsidij putat, memoria secum ipse repetat, Augustinum sic habere: *Illis petra erat Christus.*

Augu. in Ioan. tract. 26.

Sacrificium iuxta ordinem Melchisedechi, quod perfectâ pro mundi peccatis propitiationem continet, ipse est solus Iesus Christus, filius Dei in crucem sublatus. Et factorum etiam mysteriorum celebratio, quadâ loquendi ratione, idè ipsum sacrificiũ est: quandoquidem mortem sanguinemq; Christi ita planè atque perspicuè oculis quodâmodo nostris proponit. Sic Augustinus ait: *Ipsa recordatio passionis Christi, sic nos facit moueri, tanquam videamus pendentem Dominum in cruce.* In que verba sic scribit Glossa: *Christus immolatur, id est, Christi immolatio representatur, & fit memoria passionis.* Sic Cyprianus habet: *Vinum exprimit sanguinem: in aqua populus intelligitur: in vino sanguis ostenditur. Itaque passionis eius mentionem in sacrificijs facimus. Passio enim Domini est sacrificium, quod offerimus. Quæadmodum sacræ cõmunionis celebratio, ipsa est mors suppliciumq; Christi: ita prorsus eadem ratione eiusdè sacrificiũ Christus ipse dici potest.* Iccirco Gregorius ait: *Christus in seipso immortaliter viuens, iterum in hoc mysterio moritur. Eius caro in populi salutem paritur.* Non equidè dicturum esse

August. in psal. 20. De conf. dist. 2. semel. Cyprian. lib. 2. epist. 3.

De conf. dist. 2. Quid sit.

Hardingū existimo, vel Christū reuera mori, quē admodum ipsa verborū momenta valent, vel eius re ipsa carnē torqueri, & maectari in Sacramento. Gregorius suam ipse sententiā meliūs exponit ad hunc modum : *Hoc sacramentum passionem vnigeniti filij imitatur.* Ipsaque impolita Glossa sic habet: *Christus moritur, & patitur, id est, mors, & passio Christi representatur.* Sic Chrylostomus ait: *In Mysterys mors Christi perficitur.* Sic Beda: *Exaltatio serpentis aenei passio redēptoris nostri est in cruce.* Sic Hieronymus: *Quotidie nobis Christus crucifigitur.* Sic Ambrosius: *Christus quotidie immolatur.* Sic Augustinus: *Tunc vnicuique, Christus occiditur, cum credit occisum.* Denique sic Hieronymus habet: *Semper Christus credentibus immolatur.* Ita fit, vt sacrosanctæ communionis sacrificium, Christus appellari possit, quemadmodum scilicet, eiusdem celebratio, passio seu mors Christi dicitur.

Atque vt Hardingianarū coniecturarum summam leuitatem perspicias, scias Christiane Lector, sanctos orthodoxosque patres, scriptis proditum reliquisse Christum non modò in sacra cœna, sed in Baptismo etiam immolari. Augustinus habet: *Holocausum Domini, tunc pro vnoquoque offertur quodammodo, cum eius nomine baptizando signatur.* Rursus, *Holocausum Domini, tunc pro vnoquoque offertur quodammodo, cum eius nomine baptizando signatur.* Iterum etiam, *Non relinquitur sacrificium pro peccatis, id est, non potest denuo baptizari.* Atque hoc est quod Chrylostomus ait: *Baptisma Christi sanguis Christi est.* Similiter Ambrosius: *In Baptismo crucifigimus in nobis filium Dei.*

Hardingus. II. Sectio.

ADuersary nostri multa gloriose predicant, de noua sua doctrina, sanguine, nescio quorum, consignata, qui in libro non vitæ, sed mendaciorum scribuntur: quosque Martyres, si dñs placet, appellari volunt. Sanè verò si monachi, illi & fratres Apostatae, qui vxores duxerūt, seu (vt ipsorū vocabulo vtar) Sororibus coniungantur, veri sint Martyres: iam novos nostros Euangelicos oportet hosce sanctos patres, & innumera- biles alios à cœlo extrahere.^a Certè enim fides in cuius defensione vtrique mortem subierunt, profus est contrariâ.

Nihil illis grauius precor, quàm vt Deus illis oculos ad videndum, & aures det ad audiendum, nec illorum corda præcludat, quò minus hic lucem cernant, quousque in exteriores tenebras mittantur, ubi erit fletus & stridor dentium.

Episcopus Sarisburiensis.

HÆc quidem oratio penitus fuit intempestiua atque aliena: nisi quod Hardingo libitū esset, sacras Dei scripturas ludere, Paulique verba paucis cauillari: quæ res quandoquidem ei tam egregiè conuenit, æquiore animo ferendus est, quando etiã in alios iocatur. Vxores Paulus aliquando *sorores*, aliquando *coniuges* vocat: *Nuptias verò in omni hominum genere honoratas esse*, atque earum interdictionem Dæmonum esse disciplinam docet. Neque sanè cõstat, vel honestum piũque matrimonium Deo disciplicuisse, vel Martyri, veritatĩque testi turpe vnquam visum fuisse.

Paulus maritus fuit, quemadmodum ex Ignatio, Clemente, Eusebio intelligimus: & tamen etiã Martyr fuit. Petrus Apostolorum primus vxorem habuit, tamen ei præstò adfuit, cum ad mortem pro Christo raperetur, eamque consolatione confirmauit, & alacriorem fecit. Duodecim Apostolos Ioanne excepto, maritos fuisse testatur Ambrosius: omnes tamen præter vnum, vt quibusdam placet, Ioannem, Martyres fuerunt. Spiridion episcopus fuit Maritus: quem tamè Sozomenus neque ad officium exequendum, neque ad vllum pietatis munus præstandum inde factum esse ineptiorem scribit. Tertullianum fuisse presbyterum ex Hieronymo liquet, & maritum fuisse sius ad vxorem liber indicat: fuit tamen, vt aliqui scribunt, Martyr. Beatus Hilarius pater fuit venerandus & Episcopus Pictauiensis: nuptias tamen coniunxerat, id quod ex ipsius ad Abraham filiam missa epistola colligitur.

Atque vt alios innumerabiles prætermittam, Chrylostomus habet: *Ita pretiosas res est matrimonium, vt possis cum eo ad sanctum episcopatus solium subuehi: vt ere moderatè nuptijs, & eris primus in regno cœlorum.* Hieronymus inquit: *Hodie quoque plurimi sacerdotes habent matrimonia.* Ita iam & Apostoli Christi, & alij infiniti doctrina ac pietate clarissimi patres atque episcopi matrimonia contraxerunt, atque vt Hardingus iocosè ac facetè loquitur, *Sorores suas, & coniuges habuerunt.* Quemadmodum autem, & quibuscumq; fororibus permulti ex illo cœlibe contubernaliū Hardingianorum grege coniuncti fuerint, præ pudore atque verecundia narrari non potest.

Epiphanius de quibusdam sua ætate scribit ad hunc modum: *Repudiant nuptias, at non libidinem: in honore enim apud illos est non sanctitas, sed hypocrisis.* Quis non videt in ecclesia Romana, sacerdotibus, episcopis, Cardinalibus, Papis, vxores quidem prohibitas, concubinas faciliè permissas esse? Ipsi illi palàm confessi sunt his verbis: *Etiã in vrbe Romana meretrices, vt matrone incedunt per urbem, seu mula vehuntur: quas assestantur de media nobiles familiares Cardinalium, Clericique.*

De illis autem, quos, adeo tibi dolet Hardinge Martyres vocari, vos quidem non tantum hos, aut hos quos tibi, tuo ipsius nomine, nisi es tui nominis oblitus, Apostatas appellare libitū est, occidistis, sed aliorum etiam infinitam multitudinem, Maritorum, cœlibum, doctorum, indoctorum, vetulorum, adolescentium, puellorum, puellarum, Laicorum, Sacerdotum, Episcoporum, Archiepiscoporum necastis: virgis eos cecidistis: rædas ardentibus manibus admouistis: linguas executistis, suspendistis, decollastis cremastis: infantulum è matris aluo defluentè mucronibus excepistis,

De vñf. dist. 2.
Quid sit. In
Glossa.
Chrylostom. in
Act. Homil. 21.
Beda exponens
illud Sicut Mo-
ses exaltauit
&c. Ioan. 3.
Hieronym. in
Psalm. 97.
Ambros. de vir-
ginib.
August. quæst.
Euangel. lib. 2.
Hieronym. ad
Damasum.
August. in ex-
positione in-
choata ad Ro-
man.
In eodem libro.
Chryf. in epist.
ad Hebr. hom.
16.
Amb de pœni-
tent. lib. 2. ca. 2.

^a Fallum: satis enim nouit Hardingus nostræ religionis summam cum patrum disciplina conspirare.

1. Corinth. 9.
Philip. 4.
Hebr. 13.
1. Timoth. 4.

Ignatius ad
Philadelph.
Euseb. lib. 3. cap.
30.
Clemens Stro-
mat. lib. 7.
Euseb. lib. 3. cap.
30.
Ambr. in 2. ad
Cor. cap. 11.
Sozomè. lib. 1.
cap. 11.
Ad res diuinas
nihilò deterior.
Hieron de ec-
clesiast. script.
Regino, in re-
bus Germani-
cis.
Hilar. ad Abrahâ
filiam.
Chrylostom. in
episto. ad Titũ.
Homil. 2.
Chrylostom. in
epist. ad Hebr.
Homil. 7.
Hierony. contra
Iouinianum.
Epipha. contra
Origenia.
Αὐτοὶ τὴν γὰρ
ἀλλ' ἢ λαγύριαν
καὶ ἐκείνην
τὰς ἀσπίδας
καὶ ἄλλα ἀ-
λά οὐκ ἐπιτε-
In Concilio de-
lectorum Car-
dinalium.

excepistis, & in flammis cruentissimè coniecistis: denique, quicquid vobis liberet, in eos statuistis. Illorum nulla fuit vox asperior, quàm hæc, Domine, ignosce illis, nesciunt, quid faciunt: Domine Iesu suscipe spiritum meum; Vos interim spectastis, atque oculos vestros crudelissimo spectaculo pauistis. Sanctorum cadauera ipsa, quæ diu antè sepulta fuerant, eruitis atque effodistis: diem illis solemni more dixistis, ad tribunalia vestra citastis, & publica sententia mortis eos secundæ demnastis: Denique ad perpetuum crudelis vestræ dementiæ dedecus, malitiæ vestræ virus in mortuos euomistis. Tua te conscientia Hardinge docere potest, hæc esse verissima. Sunt in oculis atque cordibus multorum inscripta. Hæc sunt vestræ religionis insignia ac monumenta. Qualem, qualem olim rationem reddituri estis, quando innocens sanguis vberimè effusus, de manibus vestris exigitur? Quod autem ais, opus esse nobis vt veteres Martyres è cælo extrahamus, quò nostros in eo colocemus, quando quidem nostra disciplina, ab illorum, vt tu contendis, opinione vehementer diffidet, otiosam quandam & minimè necessariam verborum venditationem agnosco. Si quicquam insolens efficere posset ostentatio, iam dudum confecta res esset. Nos autem disertè profiteamur, atque confirmamus, in hisce religionis nostræ controuersis, quæ à me proponuntur, nullam à vobis ex antiquo quoquam patre sententiam, aut clausulam contra adduci posse. Hactenus autem tuus constitit exilis delectus, vt cunque magna de copiis tuis promissisti.

Sanctissimi quidem Patres, Dei que Martyres vobis respondebunt: priuatas vestras Missas nescimus: diminutam vestram communionem nescimus: incognitas vestras peregrinasque preces nescimus: Adorationem mortalium creaturarum vestram nescimus: hanc filij Dei immolationem nescimus: nouam religionem vestram nescimus: vos nescimus. Deus cordium vestrorum oculos aperiat, vt miserandam conditionem, in qua constituti estis, videatis, & locum quem amisistis, recuperetis, & nomina vestra in libro vitæ scripta inueniatis.

Hardingus. 12. Sectio.

Non exiguam locorum multitudinem, quæ ex alis nonnullis doctoribus adduci posset, missam faciens, duos proferam duorum prestantissimorum episcoporum, alterum Chrysostomi, alterum Ambrosii, quibus huius causæ veritas confirmatur. Chrysostomi hæc verba sunt: Pontifex noster ille est, qui hostiam mundantem nos obtulit: ipsam offerimus nunc, quæ tunc oblata quidem consumi non potest: hoc autem, quod nos facimus, in commemorationem fit eius, quod factum est. Hoc enim facite, inquit, in mei commemorationem. Ambrosius habet: Vidimus principem sacerdotum ad nos venientem: vidimus & audiimus offerentem pro nobis sanguinem suum: sequamur vt possumus sacerdotes, vt offeramus pro populo sacrificium, etsi infirmi merito, tamen honorabiles sacrificio. Quia etsi Christus non videtur offerre, tamen ipse offertur in terris, quando Christi corpus offertur. Ex his Domini verbis, quod pro vobis traditur: & qui pro vobis effunditur, & pro multis, Ambrosius sacerdotum hortatur, vt corpus sanguinemque Christi pro plebe offerant: eosque pluris faciendos esse monet, quàm vulgò sunt, propter hoc sacrificium, licet alioqui infirmi sint merito.

Episcopus Sarisburiensis.

Hic verò locus non magnam profectò copiam arguit. Etenim his verbis Chrysostomus, & se ipse interpretatur, & quo sensu alij prisca patres hoc sacrificij vocabulum vsurparint, exponit, & vniuersam Hardingi defensionem conuellit. Cum enim nos eandem nunc hostiam offerre dicit, quam Christus obtulit, tum dilucidè simul & copiosè omnem dubitationem tollit, & quo eum modo offeramus, explicat. Non ita dicit, vt Hardingus: *Nos Dei filium patri suo offerimus realiter & re ipsa*, sed planè contra ad hunc modum: *offerimus quidem, sed ad recordationem facientes mortis eius. Hoc sacrificium exemplar illius est, hoc quod nos facimus, in commemorationem fit eius, quod factum est. Id ipsum semper offerimus: magis autem recordationem sacrificij operamur.* Sic nos Christum, nimirum exemplar, commemorationem, & recordationem mortis Christi offerimus. Hoc sacrificij genus nunquam fuit negatum, Hardingianum autem reale sacrificium nunquam hactenus probari potuit. Sic habet Augustinus: *Cum hostia frangitur, & sanguis in ora fidelium funditur, quid aliud, quàm Dominici corporis in cruce immolatio significatur.* Similiter Ambrosius, Christum nunc in terra offerri scribit, nõ vt Hardingus ait, realiter & reuera, sed eo modo, quo Ioannes dixit, *Agnus occisus ab origine mundi*, hoc est non substanciali aut reali modo, sed per significationem, per mysterium, per figuram. Atque ita suam Ambrosius sententiam, in eodem hoc ipso loco exponit: *Primum umbra precessit: sequuta est imago: erit veritas. Umbra in lege: imago in Euangelio: veritas in cælestibus. Ascende homo in cælum, & videbis illa, quorum hic umbra erat, vel imago.* Eodem refertur, quod alibi habet: *Vidimus eum, & oculis nostris perpepimus, & in vestigia clauorum eius, digitos nostros inseruimus. Videmur enim vidisse eum, quem legimus: spectasse pendentem, & vulnera eius, spiritu ecclesie scrutante tentasse.* Sic Hieronymus ait: *Quòd semel natum est ex Maria, quotidie in nobis nascitur.* Iam autem, quemadmodum Ambrosius scribit, Christum nos oculis nostris spectare pendentem in cruce, & digitos nostros inserere, ac vulnera tentare: sic etiam venientem ad nos Christum, seque Deo in sacrificium offerentem perspiciamus. Atque vt Hieronymus dixit, *Christus quotidie nascitur*: similiter omnino Ambrosius ait, *Christus quotidie immolatur.*

Ita etiam ad quasdam virgines scribit Ambrosius: *Vestras mentes confidenter altaria dixerim, in quibus quotidie pro redemptione corporis Christus offertur.* Hucusque nullum reperit Hardingus, eius, quam indagauit, rei vestigium.

Hardingus. 13. Sectio.

Iam verò ut sacrificium, oblationemque Christi, doctorum de figura Melchisedechi iudiciis confirmem, primum Cyprianus sic habet: Qui magis sacerdos Dei summi, quam Dominus noster Iesus Christus, qui sacrificium Deo patri obtulit, & obtulit hoc idem quod Melchisedech, id est, panem & vinum, suum scilicet corpus & sanguinem? Hieronymus in quadam epistola, quam pro spectatissimis feminis Paula & Eustochio, scripsit ad Marcellam, hac verba habet: Recurre ad Genesim, & Melchisedech regem Salem. Huius principem inuenies ciuitatis, qui iam in typo Christi panem & vinum obtulit, & mysterium Christianum in saluatoris sanguine & corpore dedicauit. His verbis eruditissimus iste pater, manifestam inter figura, quæ sunt panis & vinum, atque veritatis oblationem, quæ est Christianorum mysterium, corpus scilicet & sanguis Christi seruatoris, differentiam statuit. Quod Augustinus fuse tractauit in primo sermone in 33. Psalmum, & in 17. lib. De ciuitate Dei, cap. 20. Li. 2. ep. 3.

Episcopus Sarisburiensis.

Cyprian. lib. 2.
epist. 3.

Ioseph. Antiqui.
li. 1. ca. 11. Chry-
60. in gene. hom.
35. Epiphani. cõ-
tra Melchisedech.
lib. 2.
ἐξ ἑβραίων ἀδελφῶν
ἐπίστον καὶ οὐκ ἔστιν.
Tertullianum con-
tra Iudæos.
Ambrosii, de sa-
crament. lib. 4.
cap. 3.
Hebræ. 7.

Aug. in Ioan.
tract. 26.

Aug. in quest.
noui & veteris
Testam. quest.
109.
Hieronym. ad
Marcellam.

Hieronymus ad
uersus Iouinianum.
lib. 1.
Aug. in psalm.
80.
In Ioan. tract. 11.

SI quidem ingenuè cogitat Hardingus, verbæque Cypriani simpliciter esse intelligenda statuit, nec vllum figuræ locum relinquendum esse contendit, tum verò Melchisedechum verè, & realiter ipsum obtulisse Christum defendat est necesse. Cypriani enim enucleata verba sunt: *Christus obtulit hoc idem, quod Melchisedech obtulerat.* Quanquam nemini profectò dubium esse potest, quin sacrificium, quod Melchisedechus obtulit, modò fuisse sacrificium detur, si tritò vñtatòque more loqui volumus, non Christus Dei filius fuerit, sed verus tantùm panis & vinum, & cetera cibaria, quæ Abrahamo, eiusque comitibus parauerat. Quare veteres eruditi patres, Melchisedechum non hæc eadem in sacrificium Deo obtulisse dicunt, sed pro more tanquam donaria protulisse, quibus illos in perfequendis hostibus defatigatos recrearet. Hieronymus etiam vertit, non *Obtulit*, sed *Protulit*. Iosephus hoc modo rem narrat. *Melchisedech milites Abrahami hospitaliter habuit, nihil illis ad victum deesse passus simulque ipsum adhibuit mensæ.* Chrysostomus & Epiphanius sic habent: *Protulit illis panem & vinum.* Tertullianus ait, Non Deo, sed *Abrahamo reuertenti de pralio obtulit panem & vinum.* Sic Ambrosius: *occurrit Melchisedech, & obtulit Abrahamo panem & vinum.*

Ex hisce paucis constare potest, Melchisedechum, panem vinumque & alium victum protulisse non in sacrificium Deo, sed in commeatum Abrahamo, atque eius commilitonibus. Paulus Melchisedecho Christum confert in eo, *quod instar Melchisedechi, rex esset iustitiæ, & princeps pacis, ac patre simul & matre careret.* Ita enim de Melchisedecho scribitur. De panis autè vini que sacrificio nullo verbum habet. Tamen antiqui, sanctique patres, illud ipsum Melchisedechi donarium sacrificio comparant, quod Christus in cruce fecit. Hoc enim est quod Cyprianus ait: *Christus obtulit hoc idem, quod Melchisedech.* Id est, vel ipso Hardingo interprete, *hoc idem veritate obtulit in cruce, quod Melchisedech ante in figura obtulerat.* Sic loquitur Augustinus: *Illis petra Christus:* non tamen re ipsa, ac realiter, sed tantùm symbolicè, quòd Christum significaret, & repræsentaret.

Interdum illud gratiarum actionis sacrificio, & sacræ communionis celebrationi conferunt, atque eidem exæquant. Augustinus ait: *Melchisedech Abrahæ primum quasi patri fidelium, tradidit Eucharistiam corporis & sanguinis Domini.* Hieronymus habet: *Melchisedech in typo Christi panem & vinum obtulit, & mysterium Christianorum in saluatoris corpore, & sanguine dedicauit.* Hæ sententiæ id forsitan ostendere videantur, Melchisedechum Missam procurasse, & corporis sanguinisque Christi sacramentum consecrassè, & Christum patri ipsius in sacrificium obtulisse. De Hardingo autem, aliòque simili quouis sacrificulo nihil docent.

Ne quis autem imperitia forsitan deceptus existimet Hieronymum his verbis, Hardingianum quendam realem præsentiam statuisse, quòd ait: *Melchisedech mysterium Christianorum in saluatoris corpore & sanguine dedicauit:* reputet ipse secum, tum Hieronymum, tum alios etiam vetustos patres, eodem sæpenumero loquendi genere aliis in causis vsos esse, in quibus nullam Hardingus realis præsentiam suspicionem inueniat. Hieronymus ait: *Euangelium passione & sanguine Domini dedicatur.* Augustinus ait: *Quid est mare rubrum?* respondet, *Sanguine Domini consecratum.* Rursus habet: *Vnde rubet Baptismus Christi, nisi Christi sanguine cõsecratus?* Ita nimirum, Christianorum mysterium Melchisedechus in Christi sanguine dedicauit.

Hardingus. 14. Sectio.

OMnium autem Oecumenius apertissimè pro hac causa testificatur, in illum locum Pauli è Psalmo repetitum. Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. *Hæc sunt illius verba:* Significat sermo, quòd non solum Christus obtulit incruentam hostiam, siquidem suum ipsius corpus obtulit, verum etiam, qui ab ipso fungentur sacerdotio, quorum Deus pontifex esse dignatus est, sine sanguinis effusione offerent. Nam hoc significat in æternum. Neque enim de ea, quæ semel à Deo facta est oblatio & hostia, dixisset in æternum, sed respiciens ad præsentem sacrificos, per quos medios Christus sacrificat, & sacrificatur, qui etiam in mystica cœna modum illis tradidit huiusmodi sacrificij. *De Malachia autem vaticinio, ad huius oblationis confirmationem, quanquam Irenæi locus ille supra citatus, instar esse multorum testimoniorum posset, non tamen grauabor sententias vnus aut alterius patris, ad huius articuli defensionem recitare.*

Chrysostomus dilucidè ac perspicuè ait: In omni loco sacrificium offertur nomini meo, & sacrifici-

crificium purum. Vide quàm luculenter, quàmque dilucidè mysticam interpretatus est mensam, quæ est incruenta hostia.

Episcopus Sarisburiensis.

Contra quidem Oecumenium iusta mihi defensione liceret, vti vixisse illum aliquantò post primos sexcentos annos spatio. Quanquam non ille penes esse sacrificium Dei filium immolare scribit: neque verò causæ Hardingianæ velleuiter fauere ac suffragari videtur. Itaque eius tentare aliqua suspicione fidem minimè erit necessarium.

Integra verborum sententia sic habet: *esse in ecclesia incruentam hostiam, ipsumque Christum eandem offerre, per medios sacrificos, Christumque ipsum esse illam hostiam.* Quæ verba, si iustam interpretationem, & veterum patrum sententiæ conuenientem adhibeas, concedi possunt. Quemadmodum enim Hieronymus ait, cuius supra meminimus, *Quod natum est ex virgine, nobis quotidie nascitur: Christus nobis quotidie crucifigitur.* Et vt Augustinus ait, *Tum Christus cuique occiditur, cum credit occisum:* Atque vt idem Augustinus alibi, *Tibi Christus quotidie resurgit.* Et Chrysostomus, *in sacris mysteriis agit, & perficitur mors Christi:* Denique, vt Gregorius dixit, *Christus iterum in hoc mysterio moritur.* Ita etiam eodem prorsus sensu, non alio, Oecumenius *Christum in sacra cæna offerri* scribit.

Quemadmodum autem Christus nec quotidie de virgine nascitur, nec quotidie crucifigitur, nec quotidie occiditur, nec quotidie patitur, nec quotidie moritur, nisi quodam duntaxat dicendi genere, non verè aut reipsa: ita etiam Christus quodammodo quotidie immolatur, nempe mysticè: realiter autem & verè non immolatur.

Cætera, quæ deinde in Oecumenio consequuntur, duas tantummodo diuersas in Christo naturas, Deitatem, atque Humanitatem exponunt. Christum nempe humana natura immotum fuisse: diuina verò sacrificium extitisse, & sacrificium fecisse: ad alia nihil Hardingum ista adiuuant. Sic Beda habet, quanquam alio quodam modo: *Filius Dei & orat pro nobis, & orat in nobis, & oratur à nobis: orat pro nobis, vt sacerdos: orat in nobis, vt caput: oratur à nobis, vt Deus.* Epiphanius habet: *Christus est victima, sacerdos, altare, Deus, homo, Rex, Pontifex, ouis, agnus, omnia in omnibus pro nobis factus.* Ita Christus hostia nostra est: ita Christus sacerdos noster est, non à sacrificio, quemadmodum fingit Hardingus, offerendus & immolandus: sed ipse, vt vetusti ecclesiæ magistri, patrèsq; docuerunt, à se in cruce oblat. Augustinus habet: *Ecce istic oblat. sibi seipsum obtulit: simul & hostia, & sacerdos: & altare erat crux.*

Hoc verbum, *Incrumentum*, quod è Chrysostomo protulit Hardingus, magnum habere momentum existimatur, diligenter autem expensum, in eam quidem partem, in quam adhibetur, nihil omnino propendit. Illud vocabulum sanctissimi, doctissimiq; patres, nunc ad præces, reliquaque pietatis officia referunt, nunc ad sacrosanctæ communionis celebrationem accommodant.

Atque vt istuc quale sit melius perspicias, Lector Christiane, memoria tenendum est, obtinente lege Mosaica, sacerdotes & Leuitas Deo boues, vitulos, arietes, capras obtulisse: quorum animalium sanguine, & librum, & sacri ministerij instrumenta, & totum tabernaculum, & populum vniuersum asperferunt. Atque vt Diuus Paulus ait, in illius legis ceremoniis, sine sanguinis effusione, nulla peccatorum remissio constitit. Simili ratione Ethnici homines suas Idolis suis pecudes immolare consueuerunt, centum nonnunquam vna die pingues boues. Longius autem aliquando prouecti, atque humanis etiam hostiis vti sunt. Erichtheus Atheniensis, & Marius Romanus suas mactarunt, atque immolarunt Palladi filias. Carthaginenses patritij, Saturnum septuaginta filiorum suorum sacrificio placarunt & coluerunt.

Horum itaq; crassorum & carnalium, & cruentorum sacrificiorum comparatione Christiana nostra in Euangelio sacrificia, quandoquidem spiritu tota fiunt, atque à mente ipsa proficiuntur, incruenta dici solent. Eusebius habet: *Incendimus orationis suffitum: & sacrificium quod appellatur purum, non per cruores facimus, sed per puras actiones.* Chrysostomus ait: *Offerimus non per fumum, nidorem, aut sanguinem, sed per spiritus gratiam.* Adiungit etiam, *Deus enim spiritus est, & qui illam adorat, in spiritu & veritate adoret oportet.* Atque hoc illud est incruentum sacrificium. Sic habet Eusebius: *Offerens illi rationabiles, & incruentas hostias:* Eadem autem *laudis etiam sacrificium* appellat. Perinde Hieronymus scribere videtur: *In sinceritate azyma epulamur.* Eadem etiam de causa quæ olim *Fidei & Terminò* fiebant sacrificia, ἀνάμικτα, id est, *incruenta* dicebantur, quod suffitibus duntaxat quibusdam, atque odoribus perficerentur, cruore nullo imbuerentur. Simili quoque ratione Thucydides, Ethnicorum quasdam hostias, ἀγνά & ἁγνά appellat, hoc est, *puras victimas.* Itidem Cyrillus preces, atque Angelorum, beatorumque spirituum Dei nomen continuis laudibus celebrantium diuinissimas cantilenas, *Incruenta sacrificia vocat.* Rursus habet: *Nos relicto crasso ministerio Iudæorum præceptum habemus, vt tenue, & spirituale, & subtile sacrificium faciamus. Itaque offerimus Deo in odorem suauitatis, virtutes omne genus, fidem, spem, charitatem.*

Hac de causa, precum nostrarum, cæterorumque similibus religionis nostræ munerum sacrificia dicuntur incruenta, quandoquidem nullam vel carnalem procurationem, vel sanguinis effusionem flagitant, quæ in Iudæorum, gentiumque sacrificiis adhibita fuit, sed omni modo cœlestia sunt, & spiritualia, atque in ipsa duntaxat animi contemplatione consistunt.

Hoc eodem modo sacra & mystica liturgia, ab antiquis patribus nonnunquam sacrificium di-

Hieronym. in psalm. 86.
Hieronym. in psalm. 97.
August. quæst. Euang. lib. 2.
Augu. de verbis Domini, secundum Lucam. sermone. 38.
Chrysostom. in acta, hom. 21.
De conse. dist. 2. quid sit.

Beda. in epist. ad Ephes. ca. 2.
Epiphani. de Melchisedechi lib. 2.

Augustin. de tempore serm. 130.

Hebræ. 9.

Clemens in Orat. contra Gentes.

Fauto de Demonstrat. lib. 1. cap. 6. τὴν ἑστὴν ἀμικτὰν.
Chrysost. contra Iudæos. orat. 3.
Euseb. de Demonstrat. lib. 2. λογικὰς καὶ ἀνάμικτας θυσίας.
Hieronym. in epist. ad Galat. cap. 4.
Cyrillus ad Reginas.
Cyrillus contra Iulian. lib. 10.

Euseb. de Demon-
strat. lib. 1.
θεοσεβειας κει
ραιστον κει λο-
γιων θεοτων
κατα τα κεινα
μουσητα
In eodẽ libro.
In eodem κει-
μου ημιν πα-
ραδους αντι
θεου κει ομο-
φειου.
Hieronym. ad
Euagrium.
August. de gra-
tia noui Testa-
ment. ad Hono-
ratum.
Iustin. Martyr.
in Dialogis cu
Tryphone.
Chrysoptom. in
epist. ad Hebr.
hom. 11.
Chrysolto. in
psal. 95.
Hieronym. in
psalm. 26.

August. de tem-
pore ser. m. 135.

citur incruentum : Non equidem, quod in ea corporis cuiusquam, carnisque adesse sine sanguine fingatur presentia, sed quod mentibus nostris unicum illud, sempiternumque sacrificium, quod in suo corpore Christus in cruce peregit, representet, atque referat. Quapropter Eusebius habet: *Excitamus illi altare incruentorum & rationabilium sacrificiorum, secundum noua mysteria.* Iterum: *Sacrificium incendimus illi, memoriam illius magni sacrificij.* Iterum etiam: *Christus obrulit mirabile sacrificium, pro salute omnium nostrum, iubens nos offerre memoriam pro sacrificio.* Sic habet Hieronymus, quanquam non simili planè ratione: *Pane, & vino, puro, & simplici sacrificio Christi dedicauit sacramentum.*

Ista nimirum recordatio, laudumque oblatio, ac Deo gratiarum, pro nostra in Christi sanguine redemptione actio, à priscis patribus *incruentum sacrificium*, ab Augustino *noui Testamenti sacrificium* appellatur. Iustinus Martyr habet: *Esaias non pollicetur cruentarum victimarum instauracionem, sed veras & spirituales oblationes laudis & gratiarum actionis.* Sic Chrysoptomus: *Non iam sanguinẽ aut adipem offerimus, omnia hæc soluta sunt, & pro iis introductum est rationale obsequium. Quid est autem rationale obsequium? Quæ per animum, quæ secundum spiritum offeruntur.*

Hoc sacrificij genus, quia à spiritu solo & mente manat, nullo indiget vel lapideo, vel sublicio altari, in quo offeratur, quasi sacrificium, quod in Missa fingit Hardingus, opus habet. Chrysoptomus inquit: *Munus Euangelij sine sanguine, sine fumo, sine altari, ceterisque sursum ascendit.* In secundo concilio Niceno sic habetur: *Nos Christiani, propemodum quid sit Ara, & quid sit victima, nescimus.* Hieronymus habet: *Vnusquisque sanctus altare Domini in se habet, quod est fides.* Denique Augustinus scribit, *Sacrificium noui Testamenti est, quando altaria cordis nostri munda, & pura in conspectu diuina maiestatis offerimus.* Hoc modo preces, laudes, gratiarumque actiones Deo pro nostra Christi sanguine perfecta salute, incruentum sacrificium vocantur. Ex his coniecturarum Hardingianarum tenuitas facile liquebit. *Sacra communionis administratio, nostraque submissa mortis Christi recordatio, sacrificium incruentum nominatur. Ergo Sacerdos Christum Dei filium, patri suo in sacrificium offerre potest.*

Hardingus. 15. Sectio.

Augustinus multas clarissimas de hac re in suis libris sententias habet: una pro omnibus sufficet, quæ scripta est in exiguo tractatu, quem contra Iudæos scripsit, his verbis: *Aperite oculos tandem ali-* Cap 9
quando, & videte ab oriente sole, vsque ad occidentem, non in vno loco, vt nobis fuit constitutum, sed in omni loco offerri sacrificium Christianorum, non cuilibet Deo, sed ei qui ista prædixit, Deo Israel. Atque ita, cum ea protestatione, qua Beatus Augustinus apud Iudæos vsus est, hanc molestam tractationem in testimoniis pene totam recitandis positam, concludam, & sic Iuellum affabor. Aperi tandem oculos Iuelle, & vide, quemadmodum omnes sancti & eruditi patres, qui Christi fidem ab oriente sole vsque ad occidentem prædicarunt, hanc doctrinam & verbis tradiderunt, & scriptis posteritati commendarunt, eos qui sub Christo sacerdotis officio secundum ordinem Melchisedech funguntur, non modò potestatem, sed disertum etiam mandatum habere, vt Christum patri ipsius offerant.

a Falsum: Nul-
lus enim ex o-
mnibus his e
patribus h e
recitatis, dixit
vnquam sacer-
dotum, vel po-
testatem, vel
mandatum ha-
bere filij Dei
ipsius patri
immolandi.

*Cuius quidem disciplina confirmatio, etsi ex vnius loci momento pendet, eam tamen nonnulla copia stabi-
liendam & corroborandam esse duxi, quod illam esse sine omni dubitatione verissimã constaret: in quo quidem
non magnopere prolixitatis crimine commoueor, quandoquidem non id mihi proposui, vt gratias captarem,
sed vt religionis catholicae defensionem instituerem.*

Episcopus Sarisburiensis.

Augustinus cum his verbis, nouum istud Christi suo patri offerendi genus nec attingit, nec innuit, tum aliis compluribus locis, suam de hac causa sententiam perspicuè cumulatèque exponit. In suo contra Iudæos tractatu sic habet: *Sacerdotium Aaron iam nullum est in aliquo templo: At Christi sacerdotium æternum persenerat in cælo.* Rursum: *Sacerdos offert sacrificium laudis, non secundum ordinem Aaron, sed secundum ordinem Melchisedech. Eius sacrificij similitudinem celebrandam, in sua passionis memoriam cõmendauit: & illud, quod Melchisedech obrulit Deo, iam per totum terrarum orbem videmus offerri. Holocausti eius imaginem, ad memoriam passionis sue in ecclesia celebrandam dedit. Huius sacrificij caro & sanguis ante aduentum Christi per victimas similitudinum promittebatur: in passione Christi, per ipsam veritatem reddebatur: post ascensionem Christi, per sacramentum memorie celebratur. Sacrificium hoc visibile, inuisibilis sacrificij sacramentum, id est, sacrum signum est. Quod appellamus sacrificium signum est & representatio sacrificij.*

August. aduer-
sus Iudæos, cap.
1.
Contra aduer-
sar. legis & pro-
phet. lib. 1. cap. 1
Aug. in lib. 80.
quæ. qu. 61.
In eadem qua-
stione.
August. contra
Faust. lib. 20.
cap. 21.
De conse. Dist.
2. sacrificium.
August. de ci-
uitate Dei. lib.
10. cap. 5.
Nazianzen. in
Apologetico.
Hieronym. in
psalm. 51.

Adeò nos copiose luculentèque docet Augustinus, quid ipse sacrificij nomine intellexerit: oblationem laudis: similitudinem: memoriam: imaginem: commemorationem: symbolum: signum: sacrificij representationem. Sic Nazianzenus illud τὴν τῶν μυστηρίων μεσηριωνάντιον, hoc est, *magnorum mysteriorum figuram*, appellat.

Breuitè Hieronymus habet: *Tunc acceptabis sacrificium, vel cum te pro nobis offerens patri, vel cum à nobis laudes & gratiarum actiones accipis.*

Neque verò certum aliquod externi sacerdotij genus instituit Dominus à quo hoc sacrificium agigaretur. Quisque pius ac fidelis homo, eiusdem immolandi, faciendique potestatem habet. Neque iam de sacramentorum celebratione, quæ quidem ad solum ministrum pertinet, sed de huiusce spiritualis sacrificij oblatione, atque immolatione loquor. Hæc præmonenda duxi, ne quisquam vel propter malitiam calumniaretur, vel ignorantia deciperetur.

Cypria. de vn-
ctiõne Christi.

Cyprianus ait: *Omnes, qui à Christi nomine dicuntur Christiani, offerunt Deo quotidianum sacrificium.*

crificium, ordinati à Deo sanctimonie sacerdotes. Origenes habet: *Omnes, quicumque unguento sacri christi delibuti sunt, sacerdotes effecti sunt, sicut & Petrus ad omnem dicit ecclesiam: vos autem genus electi, & regale sacerdotium, gens sancta.* Augustinus scribit: *Holocaustum Domini passionis offert quisque pro peccatis suis.* Ambrosius ait: *Inuicem expectate, ut multorum oblatio simul celebretur.* Chrysoftomus inquit: *In mysteriis nihil differt sacerdos à subdito.*

Origen. in Le. uiti. hom. 9. 1.
Petr. 2. Aug. in exposit. inchoata. ad Roman.
Ambrosi. in 1. Corinth. ca. 11.
Chrysoft. in 2. Cor. hom. 18.

Ex his antiquitate ac eruditione præstantibus patribus intelligi potest, Christiani cuiusque partes esse, incruentum hoc, & quotidianum noui Testamenti sacrificium facere, & quidem tam perfectè, ac cumulatè, quàm ipsius sacerdotis. Quam ob causam ipse Hardingus in Missæ suæ canone dicit: *Memento Domine famulorum, famularumque tuarum, & omnium circumstantium, pro quibus tibi offerimus, vel qui tibi offerunt hoc sacrificium laudis.*

Ex Augustini verbis in extremo sic concludit Hardingus: *Christus est sacerdos secundum ordinem Melchisedech: Ergo sacerdos potestate præditus est, Christi patri suo in sacrificium offerendi.* Difficile sanè dictu sit, quemadmodum Antecedens & Consequens ista cõgruerit. Nemini, præterquam nostro Hardingo, fas est incisus sic & comminutis Dialecticis uti.

Christus vnus ille est æternus sacerdos secundum ordinem Melchisedech: sacrificium immolauit sempiternum: ipse Deo patri se in cruce obtulit. Quocirca Deus pater ad eum ait, *Tu es sacerdos in æternum:* non vlla mortalitatis, aut terrestris creatura, sed tu solus, qui Deus pariter, & homo es, ille es sacerdos in æternum. Diuus Paulus ait: *Consummati & sanctificati sumus, per illud vnicum sacrificium, semel in cruce factum.* B. Ioannes Euangelista ait: *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris.* B. Petrus ait: *Peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum.* B. Paulus ait: *Deus erat in Christo reconcilians mundum sibi ipsi.* Quare Iohannes Baptista dixit: *Ecce agnus Dei, qui tollit peccata Mundi.*

Hebræ. 7. & 9.
Psal. 110.
Hebræ. 9. 1. Ioã.
2. 1. Petr. 2.
2. Corinth. 5.
Ioan. 1.

Si hoc Hardingus, sui que collegæ in dubium vocent, quemadmodum facere videntur, Christus ipse suo sanguini testimonium perhibeat. Cùm enim in cruce penderet atque animam exhalaret, omnia istis verbis consignauit, *consummatum est:* quasi diceret, hoc illud est pro peccato sacrificium: hoc patris mei ira placatur: hoc omnia perficiuntur.

Hoc sacrificium vnum est, non oportet expectare plura: plenum est atque absolutum, itaque nõ debemus quærere meliora.

D. Petrus ait: *Christus nos patri suo offert.* D. Paulus ait: *Per Christum aditum habemus ad thronũ gloriæ.*

1. Petr. 3.
Hebræ. 4.

Quid ergo sibi vult Hardingus, quando ait, & tam magnopere contendit, sibi contrà concessam esse potestatem Christi offerendi, sistendique ad tribunal gloriæ? Qua audacia subnixus à Deo petit, vt vnigenitum suum filium in gratiam recipiat, eumque ipsius rogatu benignè, clementer, paternè aspiciat? Sic enim precationem suam in ipso Canone, reconditissima, religiosissimaque Missæ suæ parte instituit: *super qua.* (hoc est, inquit Gabriel Biel, super corpus & sanguinem Christi filij tui,) *Propitio ac sereno vultu respice Domine: eadẽmq; suscipe,* (corpus nimirũ & sanguinẽ filij tui) *quẽ admodum olim sacrificium suscepisti Abeli & Abrahami* (quod vel ouis, vel vitulus, vel huiusmodi aliquid fuit.) Ita nempe non modò sibi assumit pro Christo precari, verum etiam filij Dei sacrificium, pecudum hostiis confert. Si quid horum negauerit, suus ipsum Canon, suum Missale redarguerit. Aut hæc blasphemia est, aut quid tandem sit, non intelligo.

Deus autem blasphemio isti atque impudenti sacrificio respondebit: *Filium meum noui: in eo acquiescit cor meum: tu verò quisnam es? quis ita te orare iussit? quis huiusmodi sacrificium à te postulauit?*

O Hardinge, Deus tui cordis oculos aperiat, vt miserabilem causæ tuę orbitatem perspicere possis. Desine te ipsum fallere, cunctos mortales ludere: perpende diligentius testimonia tua: Ex omnibus sanctis patribus, quorum te tantam habere copiam gloriaris, ne vnum potes, vel Græcum, vel Latinum, vel hæreticum, vel catholicum, in medium proferre, ab ortu adeo solis vsque ad occasum, qui sic vnquam dixerit, quemadmodum tu defendis, *Mortali cuiquam homini tributam esse auctoritatem atque potestatem filij Dei in sacrificium offerendi.*

Copiam tuam, quando eris illam certius expertus, vendita. Iactabit Thraço, quæ non habet. Imperitos quidem hoc modo ad tempus terrueris: prudentibus verò nunquam tuam sapientiam probaueris.

F I N I S.

DE ACCIPIENDO PRO
ALIIS SACRAMENTO,
ARTICVLVS DECIMVSOCTAVVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL sacerdoti datam esse potestatem sacramenti pro aliis percipiendi, quemadmodum illi faciunt.

Hardingus. I. Sectio.

a Falsum: in ecclesia enim Romana sacerdos pro aliis sumit, ut apparebit.

*Q*uid esse dicturus, Iuulle, non intelligo: quid dicas teneo. Equidem nos minimè communicamus, aut sacramentum pro altero sumimus. Neque verò in ecclesia catholica unquam traditum fuit, sacerdotem accipere sacramentum pro altero. ^a Nos sacramentum pro altero non accipimus, nihilo magis sumi, quam sacramentum Baptismi, aut sacramentum penitentiae, aut sacramentum matrimonij sumimus, alter pro altero. Sacerdos verò Missam conficit pro alijs quando accipit, quod obtulit, atque hoc illud esse suspicor, quod vis: in qua missa, quæ est externum noui Testamenti sacrificium, iuxta Christi institutionem, illud quod offertur eiusmodi est, ut nostra postulata ac vota Deo grata reddat, quemadmodum Cyprianus scribit: In huius (corporis) præsentia non superuacue mendicant lachrymæ veniam.

Sacerdos sacramentum non sumit pro altero.

In sermone de Cæna Domini

Quod oblatio Missæ pro alijs fit, ne dum pro sacerdote solo, qui conficit, abundè confirmari potest innumeris patrum sententijs. Rebus ipsis minimè dubijs una, aut altera suffecerit. Primum Chrysostomus sic in quadam homilia in acta scribit: Quid dicis: in manibus est hostia, & omnia proposita sunt bene ordinata: ad sunt Angeli, ad sunt Archangeli, ad est filius Dei, cum tanto horrore adstant omnes, adstant illi clamantes omnibus silentibus, & putas simpliciter hæc fieri? Igitur & alia simpliciter, & quæ pro ecclesia & quæ pro sacerdotibus offeruntur, & quæ pro plenitudine ac vbertate absint. Sed omnia cum fide fiunt.

In acta. h. 21.

Episcopus Sarisburiensis.

*H*oc loco præclaram Hardingus Typographi erratum ansam dedit, sui intempestiua delectatione recreandi, ludendique iocose admodum his duobus verbis, pro altero: quæ sanè res quemuis potius deceat, quam doctorem, præsertim, qui tantam seueritatis atque grauitatis personam sustineat, quantam alij perpauca. Potuit nobis ille, nullo suæ causæ incommodo, mediocrem saltem loquendi Anglicè facultatem tribuisse. Verùm Dei iustissima sunt iudicia: Qui luserit alios, ipse ludetur: Hardingus, tam doctus, tam cautus, tam curiosus, qui adeo se vnus syllabæ errato Typographi culpa commisso, in meo libro lætificat, eodem in loco proximæque in pagina quinque ipse syllabis simul in suo libro errauit: id quod facillè ex eo perspicitur, quod amicus suus præ pudore eum locum calamo correxit, atque emendauit. Quanquam ut suis erratis indulgens, tam egregiè in syllabis captandis ingeniosus est, atque in alijs cauillandis acutus ac præceps, ita in hoc omni articulo, quemadmodum tenues vnguétarij propter penuriam plerunque aliud pro alio vendere solent, sic nobis ille pro cõmunionem, seu sacramentum pro alijs sumpto, preces & sacrificia, & nescio quid ostentat, atque ita alienum proponit.

Num sacerdotibus in ecclesia Romana solenne fuerit, sacramentum pro alijs accipere, necne, quod nunc Hardingus penitus negat, nec vnquam vel factitatum fuisse, vel in mentem cuiquã venisse contendit, in exitu huius articuli, approbante Deo, manifestum erit.

Id quod offertur (inquit Hardingus) *preces nostras Deo facit gratas.* Ita quidem est, Deus in bonam partem accipit, atque cum nos ipsos, tum preces etiam nostras omnes, totamque obedientiam nostram in Iesu Christo filio suo, & propter filium suum clementer aspicit: Non quod nunc à sacrificio verè ac realiter offerri possit, sed tantum quod semel esset in cruce in perpetuum oblatus. Paulus ait: *Per Christum habemus aditum ad thronum gratiæ.* Christus ipse dicit: *Nemo venit ad patrem nisi per me.* Irenæus habet: *Christus in celo nostra est ara, & in eo offerre ac ponere preces nostras debemus.* Itaque dum sacra celebrantur mysteria, Diaconus sic populum hortatur, *Sursum corda.*

Hebræ. 4.
Ioan. 14.
Irenæ. lib. 4. ca.
34.

Cyprian. de
Cæna Domini.
Aug. de trinit.
lib. 3.

At Cyprianus ait: *In huius corporis præsentia.* Quæquã Cyprianus nõ dicit, in locali huius corporis præsentia. Eiusmodi namque præsentia Hardingus ipse iam dudum repudiavit. Fidei dütaxat præsentia, corporisque Christi diuinam vim atque potentiam intelligit. Hoc etiam sensu Augustinus dicit:

Rerum

Rerum absentium præsens est fides: & rerum quæ foris sunt, intus est fides. Rursum habet: *Accedamus ad Iesum non carne, sed corde: non corporis præsentia, sed fidei potentia:* Iterum etiam: *Habes Christum in præsentia, & in futuro: in præsentia per fidem, in præsentia per signum: in præsentia per baptismatis sacramentum: in præsentia per altaris cibum & potum.* Hieronymus de Paulæ ad Eustochium epitaphio scribens, sic habet: *Paula ingressa est in stabulum, me audiente iurabat, cernere se oculis fidei, infantem pannis inuolutum, & vagientem in præsepiti Dominum.* Tantæ nimirum sunt fidei vires. Pia domina Paula, fide se vidisse dixit, quod reuera non vidit: Christus enim neque tum infans fuit, neque pannis inuoluti potuit, neque corpore præsens re ipsa adfuit. Proinde Augustinus ait: *Absentia Domini non est absens. Habe fidem, & tecum est, quem non vides.* Similiter Ambrosius: *Stephanus in terra, tetigit Dominum in cælo.* Ita nimirum Cyprianus, Christi corpus in sacra communione præsens adesse scribit, non quidem corporali quodam, aut reali modo, sed potentissima fidei virtute.

Hoc modo dixit Eusebius Emisenus: *Vt perennis illa victima viueret in memoria, & semper præsens esset in gratia.* Non ait, vt victima corporis Christi localiter, aut realiter, aut verè, sed in memoria, & in gratia præsens esset. Germanus de hac re sic scribit: *Non amplius super terram sumus: sed in throno Dei, regi assistimus in cælis, ubi Christus est.* Propter illum agnum, quem hoc modo & videmus & præsentem habemus, quidquid petimus, non frustra mendicant lachrymæ nostræ. Ipse enim est aduocatus & mediator noster, semperque pro nobis intercedit. Quicquid à patre ipsius nomine postulamus, nobis subministrabit.

Ita angeli & archangeli, quemadmodum Chrysofostomus *de uirtutibus* scribit, Christi corpus tollentes, ac præferentes, Deoque patri in cælis sistentes, pro genere humano vota faciunt ad hunc modum: *Pro iis Domine rogamus, quos tu adeo dilexisti, ut pro eorum salute mortem obires, animam in cruce efflares: pro iis supplicamus, pro quibus ipse tuum largitus es sanguinem: pro his oramus, pro quibus corpus hoc immolasti.* Hæc Chrysofostomi verborum est sine dubio sententia: proinde sic rursus ait: *Sive pro ecclesia, sive pro ministris, sive pro terra incremento oramus, preces nostræ Deo gratæ sunt, tantum in Christo & propter Christum.*

Quod insuper de Angelorum, cœlestiumque potestatum præsentia & quasi confessu scribit, id suo quodam & legitimo dicendi more facit: non modò quò rem ipsam exornet, sed etiam, quò auditorum mentes excitet atque inflammet, non in ipsa dumtaxat mysteriorum celebratione, sed in omnibus quoque sacris cõuentibus, publicisque precibus. Sic enim ad populùm ait: *Angeli sunt ubique, & maxime in domo Dei. Adsunt regi, & omnia plena sunt incorporeis illis virtutibus.* Simili exaggerationis genere scribit: *Martyres hic in ecclesia presentes adsunt. Si eos videre volueris, fidei tuæ oculos aperi, & magnam multitudinem videbis.* Sic habet Basilius: *Angeli in singulis ecclesiis describunt eos, qui ieiunant.* Sic Tertullianus: *Ne quis durius credat Angelum Dei sanctum aquis in salutem hominis temperandis adesse.* Hoc illa sibi vult illustri præsentia angelorum amplificatio.

Quod autem Hardingus innumera se patrum testimonia prætermisisse scribit, quibus in hac causa uti potuit, hic quidem eius est tritissimus fucus, & rhetoricum stratagemata: Hactenus verò nullum planè nactus est testimonium, quo, quod in controuersiam vocatur, confirmaret.

Hardingus. 2. Sectio.

Ambrosius in funebri sua in Valentinianum imperatorem oratione, sacramentum altaris sacrum & cœleste mysterium, & oblationem matris nostræ, (quo vocabulo ecclesiam significat) appellat, seque sanctam illius imperatoris animam eo prosequitur affirmat. Hic pater in Psalm. 38. sacerdotes ad Christi imitationem hortatur, vt quemadmodum ipse pro nobis sanguinem suum obtulit, ita sacerdotes sacrificium pro populo offerant. Hæc ipsius verba sunt. Vidimus principem sacerdotum ad nos venientem vidimus & audiuius offerentem pro nobis sanguinem suum: sequamur vt possimus sacerdotes, vt offeramus pro populo sacrificium, etsi infirmi merito, tamen honorabiles sacrificio, &c.

Episcopus Sarisburiensis.

Facilis est & explicata responsio. Ambrosius se in ecclesia, quando sacra mysteria procurantur, Deo laudes gratiarumque actiones pro illo præstantissimo imperatore oblatum pollicetur. Non autem ait se Christum Dei filium patri suo immolatum, aut sacramentum pro imperatore perceptum. Potuit itaque hoc etiam Hardingus cum cæteris præterire testimonium. Neque verò in purgatorio fuisse Valentinianum existimauit Ambrosius, quo in loco illi subueniri potuisse fingit Hardingus: sed contra in cælo fuisse sibi certissimè persuasit: Sic enim de eo scribit: *Quanam est hæc anima prospiciens sicuti diluenculum, speciosa sicut luna, electa sicut sol: prospiciens nos sancta anima de loco superiore tanquam inferiora respiciens. Existi de tenebris istius seculi, & vt luna respicendes, vt sol resplendes.* Porro ait: *Cum fratre coniunctus æternæ vitæ fruitur voluptate: beati ambo.* Quare sacrificij genus illud, quod Ambrosius adhibuit, neque propitiatorium, neque satisfactorium, neque Missa quæuis fuit, quibus fretus Hardingus, animas è purgatorio pro libito, quasi stipulatione quadam interposita, liberare se posse putat, sed solum *ὡχρησιν* fuit, in quo gratias Deo opt. max. pro imperatore illo in cælis iam agente egit. Alter ille locus Ambrosij cum hanc causam nihil attingit, tum in Articulo 6. sect. 7. & articulo 17. sect. 12. abundè diluitur.

August. aduersus Iudæos c. r. Augu. in Ioan. tractat. 51.

Hieronym. ad Eustochium de Epitaphio Paulæ.

Ambrosi serm. 58. de Magdalena.

De conf. dist. 2. quia corpus. Germa. in rer. ecclesi. Theoria.

1. Ioan. 2. Roma. 8. Hebræ. 7. Ioan. 16. Chrysofost. de incomprehens. Dei natura homil. 3.

Chrysofost in homil. 15. ad Hebræ. Chrysofost. in homil. de ascensione. Basil. de ieiunio hom. 2. Tertullian. de baptismo.

Ambrosi. de obitu Valenti. Imperat.

Hardingus. 3. Sectio.

Missa oblationē pro aliis utiliter fieri B. Gregorius dilucidē testatur in homilia 37. interpretans locum Luca cap. 14. Alioqui legationē mittēs, ea quæ pacis sunt postulat: In hac verba sic habet: Mitamus ad Dominū legationē nostrā flendo, sacras hostias offerendo. Singulariter nāque ad absolutionē nostrā, oblata cū lachrymis, & benignitate mētis, sacri altaris hostia suffragatur. In ea homilia docet corporis Christi oblationē in isto sacramēto, quod in Missa fit, vilitati & consolationi esse, non modò presentibus, sed absentibus etiam, viuus simul & mortuis, quod exemplis sibi ipsi notis confirmat.

Qui causam hanc antiquitatis testimonio confirmatam esse cupit, vnde cōstet Apostolorum temporibus, Episcopos & sacerdotes in horrendo illo sacrificio pro aliis obtulisse atque orasse, veluti pro quouis hominum gradu ac genere, nec non pro salubritate aëris, & frugum terra vbertate, &c. legat octauum librum constitutionum Apostolicarum literis à Clemente proditarum.

Episcopus Sarisburiensis.

Precatio pro mortuis non est ex eorū capitum numero, quæ confirmāda Hardingus suscepit: itaque pro more suo aliud nobis pro alio ostendit. Hoc autē precandī genus, etsi planē superstitiosum est, omnique profus Diuini verbi autoritate caret, in nonnullis tamen locis inualuisse, atque in more multis, cū ipsius Gregorij ætate, tum aliquot antè seculis, positum fuisse, nō ignoro, atque à Gregorio etiam magna inanium pueriliūque fabularum multitudine defenditur. De sacre communionis mysterio sic loquitur: *Literum in hoc mysterio Christus moritur: eius quoque ubique corpus sumitur: eius caro in populi saluē patitur. Hac salutaris victima, illā nobis mortē vngenti per mysteriū reparat.* Vt Christus patitur, & moritur, vtque eius in sacrosancta communionē renouatur mors atque supplicium, ita etiam in eadem offertur, ac immolatur: hoc est, quemadmodum ipse se Gregorius interpretatur, *per representationem & memoriam*, non verè, non realiter, non re ipsa.

De re autem ipsa, de qua nunc queritur, nō ait Gregorius, neq; hīc, neque v̄spīā, vel sacerdotem communionem pro reliqua vicinorum suorum multitudine sumere, vel alterius sumptionem pro altero valere. Sacrificium cuius meminit, nihilo magis est sacerdotis, quàm cuiusuis omnino hominis plebeij. Sic enim eadem fabula scribit: *Toties Mariti vinculo soluebantur in captiuitate, quoties ab eius coniuge oblata fuissent hostiæ pro eius animæ absolutione.*

Huius autem suppositij Clementis verba, in quo magnū Hardingus simulatæ antiquitatis præfidiū posuit, quod agitur, planē non attingunt. Sic enim modò habent: *Offerimus tibi, Regi & Deo secundum Christi institutionē, hunc panē & hoc poculum. per illum gratias agentes tibi.* Atque ne dicere possēt Hardingus propitiatorū hoc fuisse pro mētibus in purgatorio cōstitutis sacrificiū, Clemēs iste præterea habet: *Offerimus tibi pro omnibus, qui à seculo tibi placuerūt, sanctis, patriarchis, prophetis, iustis, Apostolis, martyribus,* Hosce vniuersos in purgatorio fuisse non dixerit opinor Hardingus.

De communionis autem perceptione sic ait: *Postea recipiat episcopus, dein de presbyteri, Diaconi, subdiaconi, Lectores, cantores, religiosi, Diaconisse, virgines, vidua, pueri: & tota ecclesia ordine, cum sobrietate, & reuerentia, sine confusione.* Ex hoc istius Clemētis testimonio intelligimus, totum cœtum sacramentum simul sumpisse, pro se quemque, non alterum pro altero.

Iam verò quòd Hardingus omnino negat, quenquam in ecclesia sua sacramentum pro aliis accepisse, quippe qui manifestam eius futilitatem nonnihil improbet, vt hanc controuersiam paucis transigamus, illum, cū ad Missæ suæ vsum, tū ad Catholicissimos suæ scholæ doctores relego.

In suo Requiem, canit hoc modo: *Pro quorum memoria corpus Christi sumitur, &c.* Si inuolucris forsā aliquid, quo istuc obducatur, excogitare poterit, tamen sui doctores & ita sunt dilucidi, vt eludi non possint, & autoritatis etiā tantæ, vt repudiari non debeant: sanè quidē illi orthodoxæ ecclesiæ religionis magistri semper sunt habiti. Gabriel Biel habet: *Sicut os materialis corporis, nō sibi tantum edit, sed alimentum etiā percipit ad ceterorum membrorum sustentationē, quod in totū corpus transfunditur: sic etiam sacerdos sumit sacramentū, eiusque vis in singula ecclesiæ mēbra diffunditur, maxime in eos, qui in Missa presentes adsunt.* Similiter Vincētius de Valētia: *Tota Christianitas vnum est fide & charitate conglutinatum, & ex multis membris constans: sacerdos autē es est corporis. Quare quando sacerdos sacramentū accipit, cuncta mēbra reficiuntur.* Rursus habet: *Nos communicamus ore sacerdotis, audiendo Missam.* Perinde ait Doctor Eckius: *Populus bibit spiritualiter, per os sacerdotis.* Hæc disertæ verba sunt, & integrè recitatur. Quæ cū vera sint, cōtrā affirmantē Hardingum falsum esse necesse est.

Sic Marcionitas antiquos hæreticos Chrysostronus, viuentes quosdam pro aliis, qui obierant, baptizare solitos esse scribit: à quibus ij, qui nūc catholici haberi volunt, suā hac in parte disciplinam hausisse videtur. Atque vt genus quoddā huiusmodi peruersitatis vsurpatum quidē aliquando esse, facilius sibi persuaderi patiat, memoria repetat, quemadmodū in sua ecclesia episcopus, quando Anagnostā instituit, hanc ei potestaté mandat: *Accipe potestatem legendi Euangelium, tam pro viuus, quàm pro defunctis.* Quare quod istuc Hardingus tam pertinaciter negat, in eo manifestam, exploratamque veritatē negat, suorumq; doctorum fidem atque existimationem infringit,

Postremò iure nunc, vt antè, dixerim, Hardingum, cū de re in controuersiam adducta certi nihil habeat, quod proferat, atque interim paginas suas, aliena de precibus & sacrificio disputatione compleuerit, in eo nonnihil & lectoris sui patientia abusum esse, & alterum pro altero ostentasse.

F I N I S.

DE AP-

De conf. dist. 2.
Quid iur.Greg. in Euan-
gel. hom. 37.Greg. in Euan-
gel. homil. 37.Clemēs Apst.
constitu. li. 8.

Biel. lectio. 81.

In sermo. 2.
de Epiphania.Eckius de v-
traque specie.Chrysostr. in 1.
Cor. hom. 40.

DE APPLICATIONE

ARTICVLVS DECIMVS NONVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEl tum sacerdotem potuisse mortis passionisque Christi virtutem cuiquam in Missa applicare.

Hardingus.

VIRTUS mortis passionisque Christi est gratia, ac remissio peccatorum, ite diuina placatio, nostra cum Deo recõciliatio, liberatio à Diabolo, inferno, & aeterna damnatione. Aduersarij nostri nobis ascribentes, quasi diceremus, atque doceremus sacerdotem hanc mortis Christi virtutem, & efficacitatem & meritum alteri per Missam applicare, in^a eo vel ignorantia de nobis mertiuntur, vel malitia calumniantur, Equidem nos ita nequaquam dicimus: neque passionis Christi efficacitatem sacerdos cuiquam per Missam applicat. Precationem duntaxat suam, & oblationis intentione applicat, rogās Deū opt. max. ut meritū atque virtutem mortis filij sui, (cuius in Missa cõmemoration celebrat,) illis, pro quibus precatur, applicet.

Deus est, non alius quisquam, qui remissionem peccatorum nobis applicat: sacerdos tantum eam petit, & per commemorationem mortis filij sui, eum ad applicandum incitat: Omnis itaque sacerdotis actio petitione & precibus continetur, totamque applicandi potestatem atque auctoritatem Deo relinquit: qua sacerdotis precatio maxime esse momenti putanda est, quando dignè religiosèque in Missa nuncupatur: in qua sacerdos totius ecclesie personam gerit, suasque preces in sacrificio offert, in quo Christi ecclesie, seque ipsam Deo per Christum immolat. ^b Quam eius precationem & deuotum ministerium offerri postulat per manus angelorum supremo Dei altari, in conspectu diuinae maiestatis. *Quantarum sint virium preces in Missa facta sanctus episcopus & martyr Cyprianus testatur, (qui Missae in omnibus suis libris nunquam meminit (quando ait, In huius sacramenti presentia, non superuacue mendicant lachrymae veniam: & sacrificium contriti cordis nunquam repulsam patitur.*

^a Falsum: in Romana enim ecclesia sacerdos sibi sumit, ut Christi merita per Missam applicet quemadmodū docebo.

^b Falsum: sacerdos enim orat, ut corpus Christi sursum feratur in manibus angelorum.

Episcopus Sarisburiensis.

NOS verò Hardingianum dogma, neque propter incitiam sumus ementiti, neque propter malitiam calumniati: sed aperte illud verèque proposuimus, quemadmodum idem cum ipse, sui que recentes doctores tradiderunt, tum vniuersus in ecclesia Romana populus ab illis vbique accepit.

Quemadmodum autem priscis temporibus, Dominus Philistaeis mandauit, ut mures, Mariscosque aureos offerrent, quae tanquam testimonia quaedam & indicia diuinæ ultionis, qua illorum scelera punitus est, sempiterna remanerēt, si in posterum negare vellent: ita summe cauit Deus ut veterum, quos aduersarij nostri defendebant, errorum, quorumque nunc illos pudet, ut videtur, monumenta integra & salua conferuarentur, suorumque adeo doctorum literis proderentur, quibus, si ea deinceps mutata sententia, pro suis agnoscere nollent, clarè reuincerentur, atque se illorum, qui populo imposuerant, posteros, filiosque esse fateri vel inuiti cogerentur.

Quod enim Hardingus in illa bene longa oratione, in qua causam hanc obscurare, & quasi caligine quadam inuoluere conatur, sic ait, *Deus vnus est, non alius quisquam, qui Christi mortem remissionemque peccatorum nobis applicat:* Ioannes Scotus celeberrimus simul, & in maximis catholicis Doctoribus numeratus, contrarium statuit his verbis: *Non solus Deus distribuit virtutem sacrificii, sed sacerdos quoque;* Deinde Gabriel Biel alter Hardingianus doctor similiter habet: *Vis & efficacitas sacrificii distribuitur, & applicatur non solum à Deo, sed etiam à sacerdote. Solus, & non solus,* pugnancia sunt: si alterum verum sit, falsum esse alterum est necesse. Post etiam ait: *Sacerdotis est, determinare virtutem sacrificii, ut his, vel illis indigentibus premium reddendum per huiusmodi ecclesie sacrificia conferatur.* Quod etiam illustri luculentoque exemplo confirmat in hunc modum: *Quemadmodum Papa, primatus iure, potestatem habet distribuendi Thesaurum ecclesie (intelligit autem indulgentias) aliis plenam peccatorum remissionem donando: cum aliis pro parte tertia poenarum dispensando: aliis etiam certorum vel dierum, vel annorum veniam indulgendo prout populi deuotioni aptissimum esse videt: Similiter inquit, sacerdos potest dispensare & diuidere ecclesie merita, ut illi vel illi possit applicare, prout et commodissimum fore videbitur.*

In Sūma Angelica sic habetur: *Missā valet iis, quibuscunque eā sacerdos per intentionem suā applicare voluerit.* Deinde: *Missā respectu operis operati, nihil aliud est, quam applicatio meriti passionis Christi.*

Sic Vincentius de Valentia non ignobilis è Scholasticorum grege Catholicus: *Virgo Maria*

^a Samuel. 6.

Quodlibet quæst. 20. Biel. Lectione. 26. Biel in eadem Lectione.

^b Illi, vel illi possit applicare. Sūma Angelica. in Missa. Vincen. de Valentia. in 1. sermon. de corpore Christi.

Holcot. in 4. *solùm semel aperuit cœlum: Sacerdos autem quotidie aperit, & in qualibet Missa.* Doctor Holcotus habet: *Quid est celebrare Missam principaliter pro aliquo? R. Est applicare Missam Ioanni, quòd sit quadam sati factio apud Deum pro anima Ioannis, si indigeat.* In quo etiam magnam dubitationem proponit, vtrum sacerdos vnain Missam duobus hominibus applicare poterit, vt vtrique interim satisfaciat.

Biel Lectione 26.

Biel etiam scribit, quosdam subleuandæ sacerdotis memoriæ causâ eum docuisse, vt Missam per omnes declinationum casus diduceret atque applicaret hoc modo: *Nominatiuo, Missa pro seipso: Genitiuo, Missa pro Patre & Matre: Datiuo, Missa pro Fœdatoribus, & benefactoribus suis: Accusatiuo, Missa pro inimicis & accusatoribus suis: Vocatiuo, Missa pro peccatoribus & infidelibus: Ablatiuo, Missa pro obretractatoribus, & maledicis suis.*

Horum nunc Hardingum pudere videtur: atque hæc tamen non ita multis retrò seculis, catholica fuit ecclesiæ suæ, generalisque disciplina, in omnibus vbique regionibus tradita: in Anglia ab Holcoto: A Vincentio in Hispania: a Biele in Gallia: in Italia ab Angelo: vel potiùs ab hisce cæterisque omnibus per vniuersam Romanam ecclesiam. Hinc tanta est nata Missarum nundinatio atque mercatura, vt Dei Domus in speluncam latronum meritò esse conuersa videretur.

Quare, quod Hardingus, cum nullam aliam harum ineptiarum defensionem adhibere potuisset, quæ à nobis obiiciuntur, tanquam malitiosas & imperitas suspiciones reiicit, ac repellit, in eo quidem & ecclesiæ suæ statum, non satis ipsi esse perspectum ostendit, & acrioribus stimulis incitatus, quicquid ei libet conuictorum, in nos effundit, atque eo pacto errorem & ignorantia condit, & malitia suum.

Verùm vt & quid de hac re nobis sit sentiendum exponamus, & Lectori etiam paucis satisfaciamus, illud omnino tenendum est, penes esse Deum vnum, nedum sacerdotem, peccatorum cuique suorum remissionem in sanguine Christi assignare: non Missæ quidem, sed fidei tantum interuentu. B. Ioannes habet: *Qui credit in filium Dei, habet testimonium in seipso.* Augustinus habet: *Holocaustū Dominica passionis, eo tempore offert vnusquisque pro peccatis suis, quo eiusdem passionis fidei dedicatur.* Sic eruditus ille Origenes scribit: *Siclo sancto comparandus est nobis Christus, qui peccata nostra dissoluat. Siclo sanctus fidei nostræ formam tenet. Si fidem obtuleris, tanquam pretium remissionem accipies peccatorum.* Rursus etiam habet: *Christus factus est hostia, & propitiatio pro peccatis. quæ propitiatio ad vnumquemque venit, per viam fidei.*

Hæc est certissima, minimèque dubia meritorū, mortisque Christi applicatio. Diuus Paulus ait: *Deus posuit Christum, vt esset reconciliator noster per fidem, in meditatione sanguinis sui.*

F I N I S.

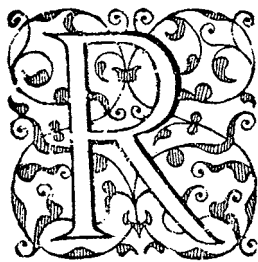

DE OPERE OPERATO. ARTICVLVS VIGESIMVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL tum doctrinæ genus sanum habitum fuisse, Missam ex opere operato, aliquam peccatorum nostrorum partem tollere posse.

Hardingus. 1. Sectio.

E quidem vera, dogma in hoc articulo proditum, & falsum est. & de Christi Seruatoris gloria multum derahit. Sic enim dignitas sacrificij Christi, quo semel pro peccatis omnium satisfecit, ad sacerdotis opus transferetur, quod & summi sceleris esset, & detestanda blasphemia. Itaque non exigemus à Iuello, vt cedat hac in causa, atque isti articulo subscribat. Fatemur enim hanc nunquam pro sana doctrina habitam esse intra sexcentos à Christi ascensione annos, nec ita habitum vnquam iri, intra sex mille ab eadem annos à quoquam sana fidei. Neque sanè fuit illa vnquam in ecclesiâ catholica tradita, vtcunque nostris aduersariis Doctores scholasticos eiusdem falsò & maledicè accusare libeat. Christus enim solus,

a Falsum: Et enim & tradita, & usurpata fuit, vt ostendam.

b Falsum: Chrysostromus enim ait, *In vasis sacrificis, non verum corpus Christi, sed mysterium corporis eius continetur.* in opere imperfecto. Homil. ii.

nec quisquam præterea peccata nostra tollere potest: quod etiam fecit per sacrificium corporis sui, semel in cruce immolati. Cuius sacrificij semel in cruce, cum sanguinis effusione peracti, hoc incrementum Altaris sacrificium, quod est quotidianum ecclesiæ sacrificium, vulgò autem Missa appellatur, exemplar est & cõmemoratio, in quo illud ipsum corpus habemus, quod in cruce pependit. Neque verò exëplar duntaxat & cõmemoratio est, sed idè ipsum sacrificium est, quod in cruce oblatum fuit: exëplar & commemoratio respectu ipsius modi, quia sine sanguinis effusione sit: idem ipsum, quandoquidem id, quod offertur, hoc ipsum est, quod

Psal. 83. est, quod in cruce oblatum fuerat: quandoquidem etiam ipsi a nobis nihil habemus Deo iucundum, quod offeramus, hoc filij sui corpus tanquam gratissimum sacrificium offerimus, rogantes illum, ut non nostram dignitatem, nostram actionem, nostrum opus respiciat, sed faciem Christi sui dilectissimi filij intueatur, propterque illum nostri misereatur.

Quomodo Missæ valeat ex opere operato. Hoc autem respectu, minimè dubitamus, quin hoc sacrosanctum Missæ sacrificium valeat, efficaxque sit ex opere operato, non quemadmodum Iuellus interpretatur, quia Missa dicitur, & fit, in quo opus operatum ad ipsam sacerdotis actionem refert: minimè sic: Sed propter ipsum opus, quod Deus ipse operatur, per sacerdotis ministerium, nulla ad eius meritum atque opus habito respectu, quod est corpus & sanguis Christi, cuius fractio atque effusio in hoc mystico sacrificio, quousque homini sanctus spiritus expedire iudicauit, representatur, ostenditur, memoriæ quemandatur. Quod corpus atque sanguis, quādo, iuxta eius mādātum Deo offertur, non nostri operis ratione, sed propter se, propterque sacram vnigeniti filij sui institutionem, gratissimum illi est sacrificium, pro uiuis simul & mortuis, si nullum is, qui sumit, ^b obicem posuerit. Mortuos intelligo eos solummodo, qui per fidem se redemptionis per Christum acquisita commendauerunt, perque hanc fidem a Deo meruerunt, ut postquam hinc migrarint, quemadmodum Augustinus ait, hoc illis sacrificium prodesse possit.

^a Falsum: Christus enim hoc nunquam mādauit.
^b Ineptum, & sibi contrariū: mortui enim obicem ponere non possunt.

De o. q. Dulciti, q. 2.

Episcopus Sarisburiensis.

ST A vocabula, *Opus operatum*, *Opus eperans*, *Opus operantis*, cum peregina, barbaraque sunt, tum nusquam vel in scripturis, vel in priscis doctoribus, vel in antiquis conciliis leguntur: a recentibus modò scholasticis Hardingianarum partium Doctoribus intentata nuper admodum sunt: qui tamen nondum, vel de inuenti fui ratione consentire, vel cuiusmodi tandem inuentum excogitarint, certò statuere potuerunt.

Opus operantis quidam eorum opus dignitatemque sacerdotis appellant. Innocentius autem tertius, ipsum potius sacerdotem eo nomine significari censet. Similiter de his verbis, *Opus operatum*, mirifice litigarunt, neque dum certi aliquid constitutum habēt. Scotus, & Biel ait, esse *Consecrationem, oblationem, & perceptionem sacramenti*. Gerson, *Creatoris verbum esse, & sancti spiritus virtutem* contendit. Pigghius, *Dei voluntatem esse defendit, qui sacramentum in hunc finem instituit*. Gropperus Colonienfis ait, *Christi corpus esse*. Quamquam per esset absurdum dictu, vel Christi corpus esse verbum, vel verbum aliquod esse corpus Christi.

Biel Lectio. 27
Gerson. contra Floretum. li. 4.
Scotus. Quod. li. ar. 2.
Innocentius. lib. 3. cap. 5.
Biel Lectio. 27.
Scotus. Quod. lib. ar. 2.
Gerson. contra Floretum. li. 4.
Gropper. arti. 4. cap. 19.

Non mediocris cuiusdam artis facultatisque videatur, hæc omnes conciliare contrarias atque pugnantes sententias. Ita semper vsuuenire solet, vbi homines incertè nullòque proposito scopo iaculantur.

Verum enimuerò si neque Hardingus ipse, nec quisquam Hardingianus Collega, hæc verba, *Opus operatum* in Concilio vllò Doctorèue antiquo reperire queat, tum quicquid Hardingus contra tam multis dixerit, mea tamen constat veraque permanet sententia. Quod si autem ipse, sui que astipulatores hanc doctrinæ formulam ita proposuerint atque diuulgarint, quemadmodum est à me prodita, tum verò confitente Hardingo, impiam & blasphemam, atque ad hominū fraudem comparatam doctrinam defenderunt, & Christi gloriam ac crucem, per summum scelus violarunt. Quandoquidem autē Hardingus sua nunc erubescere vocabulā videtur, eaque propterea ineptis quibusdam & alienis interpretationibus euitare atque eludere conatur: erit profectò operæpretium huius causæ veram sententiam explanare, adhibitis tum veterum authorum priscis monumentis, quorum ætate & nata est & improbata similis peruerfitas, tum disertis probatissimorum Hardingianorum Doctorum verbis,

Augustinus suo seculo nonnullos extitisse scribit, qui & crederent & populū docerent, si quis baptismate semel imbutus fuisset, & communionem sumpsisset, quantumuis postea & sceleratè vitam institueret, & hæreses prauamque doctrinam tueretur, eum tamen nunquam damnari posse, quandoquidem baptizatus modò esset, & communionem semel accepisset: Quod nunc quidem *opus operatum* appellatur.

August. de ciuita Dei. lib. 21. cap. 19.

Chrysofomus habet: *Mulieres & parui pueri pro magna custodia ad collum suspendunt euangelia*. Nimirum ita sibi persuaferunt, ipsum Euangelium per se, ab omni eos calamitatum periculo seruare posse, non quòd in illud crederent, sed quòd ad collum modò, instar amuleti suspendèrent: Atque hoc etiam *Opus operatum* dicitur.

Chrysof. ad popul. Antioche. Hom. 20.
Chrysofom. in 1. Corin. Hom. 41.

Ita neque defuerunt olim, qui mera superstitione inducti, demortuis præbere communionem, atque sacramentum in ora illis ingerere solerent. Sic etiam D. Benedictus sacramentum in peccus cuiusdam mulieris, quæ obierat, imponi iussit, ipsam duntaxat externam ceremoniam, fide, internòque pietatis sensu carètem, nonnihil ei profuturam arbitrat. Atque hoc itidem *opus operatum* nuncupatur.

Hieronym. in Mathæ. lib. 4. cap. 23.
Concil. Carthagin. 3. Can. 6.
Inter decreta, Deusdedit. cap. 12.
Concil. Carthagin. 3. ca. 6.

Ipsò adeo Paulo superstite, quidam consimili superstitione commoti mortuos baptizare cœperunt: Atque ea etiam praua consuetudo post ad longum tempus durauit, quemadmodum è Concilio Carthaginiensi liquet. Existimabant enim ipsam Baptismi externam actionem, ex eo tantummodo quod adhiberetur, sine vllò mentis instinctu, ad peccatorum conciliandam remissionem, satis habere virium.

Hunc vetustum errorem aduersarij nostri nuper renouarunt, atque catholicum fecerunt, populóque persuaserunt suam Missam *ex opere operato*, per se solummodo, quia celebratur ad peccatorum promerendam veniam, permultum valere.

Biel Lectioe.
27.
Scetus Quodli.
ar. 2.

Manipulus Cu-
ratorum.
In Paralipo-
menis Vesper-
gen.
An. 1518.

Sic illi sua somnia interpretantur: *Ex opere operato: id est ex ipsa consecratione & oblatione. & sumptione venerabilis Eucharistia.* In Manipulo Curatorum, qui liber superiore memoria, omnibus ecclesiarum rectoribus atque curionibus per necessarium esse visus est, quasi qui vniuersam ecclesiam Dei necessariam doctrinam complecteretur, ad hunc modum scribitur: *Opus operatum est actus exercitatus circa sacramentum: sicut opus operatum in Baptismo, est inspersio vel immersio aqua, & prolatio verborum.* Ideo Cardinalis Caietanus Augustæ Germanorum, cum Lutherum irgeret, vt de hoc articulo Palinodiam caneret, sic dixit, *Fides non est necessaria accessuro ad Eucharistiam: in quo sensu, ipsum sacramentum ex eo duntaxat, quod procuraretur, satis esse, quantumuis is qui sumit, ab omni fide vacuus fuerit.*

Concil. Tridē.
Sessio. 81.

Hoc etiam Episcopus Tridentinos impulit, vt ita sanciret: *Si quis dixerit, per sacramenta Nouæ Legis, non conferri gratiam ex opere operato, sed fidem solam diuinæ promissionis sufficere ac gratiam consequendam, anathema sit.*

Biel Lectio 81.

Similiter Gabriel Biel: *Hoc sacrificium in illis, pro quibus offertur, non præexigit vitam spirituales in actu, sed in potestate. Neque verò hoc Augustini verbis repugnat, Quis offeret corpus Christi, nisi pro ijs duntaxat, qui sunt membra Christi? Sic enim statuimus, oblationem fieri pro membris Christi, quando pro vllis fu, qui esse membra Christi possunt.*

Caietan. in
Quodlib.
De vsu spiri-
tualium q. 3.

Inde verò Cardinalis Caietanus, etsi in publico colloquio contra Lutherum, atque in contrariam sententiam egisset, tamen errorem in eo sui temporis generalem agnoscit. Sic enim scribit: *Vnde in hoc videtur communis multorum error, quòd putant hoc sacrificium ex solo opere operato habere certum meritum, vel certam satisfactionem, qua applicatur huic vel illi.*

Hæc recentibus seculis à scholasticorum fuit de nouis hæc vocabulis à se ex cogitatis sententia: quam nunc Hardingus suique collegæ præ pudore coguntur nouo quodam & peregrino fucò illinere. Hinc potes Christiane Lector, iudicare, quàm huic doctrinæ cum gloria crucisque Christi aptè conueniat.

Iam verò, vt ad hæc verba veniamus, *Oblatio & sacrificium*, quibus Hardingus imperitorum aciem præstringere voluit, Primum quod ait, *Hominem mortalem Dei Filium re ipsa offerre ipsius patri, Christumque præcepisse, vt huiusmodi sacrificium fieret*, ipse sibi conscius est Hardingus, hanc & egregiam esse fallitatem, & manifestam atque proietam blasphemiam. Quod autem adiungit, *Idem illud sacrificium pro mortuis etiam valere nisi is, qui sumit, obicem posuerit*, Hæc verò inanissima videatur, & inconsideratissima futilitas. Pueri enim, mortuos nec sumere sacramentum, nec eius sumptionem vllò impedimento remorari posse intelligunt. Ista itaque accessio paulò diligentius antè perpendi debuit, quàm edere tur.

Equidem Augustinus in quodam loco, cum fidelium demortuorum statum paucis attingeret, viuorum preces vel cum Eleemosynis copulatas, vel in sacra communione factas, quo tempore mors Christi, sensibus quodammodo nostris subiicitur, ideòque mentes nostræ ad pietatem vehementius accenduntur, pro mortuis valere posse scribit. Tamen in eo Augustinus sacrae communionis sacrificium, cum eleemosynarum sacrificio comparat, atque in illo subleuandorum mortuorum munere parem facit vtriusque rationem. Verùm hac de re non erit necesse pluribus in præsentia agere. Satis intelligit Hardingus, de hoc articulo nunc non quæri.

Id verò certissimè constat, Augustinum neque hic, neque omnino vsquam vllum verbum de *Opere operato* facere, quod nunc tanto conatu defenditur.

Hardingus. 2. Sectio.

a Oportuit Har-
dingum expo-
nere, quinam
Scholastici hi
Doctores exti-
terunt: alioquin
enim fallum
videri possit.
b Hæc omnes
authoritates
op' illud quod
in Missa fingi-
tur, damnant.
c Sacerdotis
opus propitia-
torium est, etsi
nō specialiter.
d Fallum: Deus
enim sacerdoti
nunquam man-
dauit, vt vel
Missam, qualis
nunc obtinet,
celebraret, vel
Christi corpus
immolaret.

Verum, vt paulò particulariùs & distinctiùs de re ista loquamur, *Missam verbum duobus modis accipi potest: Vel pro re ipsa, qua offertur, vel pro sacerdotis offerentis actione. Si pro re ipsa, qua offertur, sumatur, qua est corpus Christi, atque hoc respectu à Doctores scholasticis Opus operatum nominatur: nemo iure inficiari potest, quin peccata tollat.* Christus enim in sua carne crucifixus, nostrum est vnicum sacrificium, vnicum pretium, vnica redemptio, quibus in cruce nobis promeruit, & sanguinis sui pretio redemit peccatorum nostrorum remissionem. Et D. Ioannes ait, Ipse est propitiatio pro peccatis nostris. Sic Oecumenius scribit: Caro Christi est propitiatorium nostrarum iniquitatum: Idque non quòd à sacerdote in Missa offertur: specialiter, sed quòd ipse semel obtulit, cum sanguinis in cruce effusione, pro redemptione omnium. Quæ oblatio in cruce facta perpetua iam & aeterna oblatio euasit, non propter eundem offerendi modum, sed propter eandem rei oblata virtutem ac potentiam. Ab illo namque tempore idem ipsum Christi corpus in Dei conspectu apparet in cælo se pro nostra reconciliatione sistit atque exhibet. Similiter etiam exhibetur atque offertur iuxta ipsius mandatum hic apud nos in Missa, in qua & sacerdos est, & sacrificium, is qui offert, atque id quod offertur verè & re ipsa, quanquam per mysterium & commemoracionem, vt inde peractæ reconciliationis participes siamus, eam nobis ipsis applicantes, (quantum nimirum homines possunt) per fidem & pietatem: nihilominus, quàm si coram eius corpus in cruce pendens, & sanguinis profluentes quasi riuulos aspiceremus. Ita sacrificium reuera est propitiatorium, non propter opus nostrum, sed propter ipsius opus iam ante peractum, & acceptum. Huic vni tribuendum est, quòd peccata nostra remittuntur, atque remouentur.

Missam duo-
bus modis
capitur.
1. Cor. 6. &
7. Tit. 2.

Apoc. 14.
1. Ioan. 2.
In 3. cap. ad
Romanos.

Heb.

Episco-

Episcopus Sarisburiensis.

IN eas nunc compulsus est Hardingus angustias, vt vniuersam Scholasticorum turbam relinquere, & solitudines quasdam conlectari cogatur. *Missā* (inquit) *aliquando significat corpus Christi.* Aliquando inquis? quando verò obsecro? quod si autem aliquando, quid ni semper etiam? Quis antiquus Doctor? quis sanctus pater hanc nobis vnquam narrauit fabulam? sed demus Hardingo eam veniam, vt aliquid ex se fingere suo iure possit, peregrinamque suam religionem peregrinis atque inusitatis loquēdi generibus fulciat. Quicquid enim defendit, imperitæ multitudini facile se probaturum confidit.

Quid autem est, quod nec scripturas, nec vetustum aliquod Concilium, nec antiquum quempiam patrem, nec saltem scholasticum aliquem Doctorem, Innocentium, Thomam, Scotum, Alexandrum, Henricum de Gandauo, Robertum de collo torto, vel similem certè quenquam citauit? An horum nullus est, qui Missam esse Christi corpus animaduertit? An verò Hardingo in re tam noua sine testibus credere est necesse? Equidem certè si Missa Christi corpus sit verè ac re ipsa figurarum etiam sublatis adiumentis, quemadmodum hīc Hardingus inaudito more docet: tum nata de beata virgine Missa est: tum cruce suffixa est: tum in sepulchrum illata est: ista enim omnia Christi corpori acciderunt. Inde consequitur, vt qui Missam tollit, Christi quoque corpus tollat: quique Christi corpus credit, Missam etiam credat. Quid enim faceret Hardingus? Prodigiosa disciplina genus verborum postulat prodigiosum.

Sanè verò *Christi corpus crucifixum pretium fuit & propitiatio pro peccatis nostris: Christus vnica hostia consummavit in perpetuum omnes qui sanctificantur.* Fuit enim in carne sua *Agnus ille Dei, qui Mundi peccata sustulit:* atque in eadem nunc *in Dei conspectu apparet, & pro peccatis nostris intercedit.*

1. Ioan. 2.
Hebra. 10.
Ioan. 1.
Roman. 8.
H. br. 7.

Verum ista omnia, Hardinge, qui tandem habere possunt cum Missa tua commercij? quis vobis vnquam dedit in mandatis, vt Christum patri suo immolaretis? Quis fore promisit, vt vestrum à vobis ipsis introductum sacrificium, tantum valeret, vt dicitis, quantum ipsum Christi in cruce sacrificium potuit? Quis dixit, vel vestrum sacrificium pretium atque propitiationem fore pro peccatis totius Mundi, vel Christum in Missa vestra semper in Dei conspectu futurum, atque pro vobis intercessurum?

Quamobrè verò, obsecro, hanc præcipuam exceptionem adiunxisti, *Idque non quia offertur à sacerdote in Missa præcipue?* Quorsum attinebat, vt adhibita hac præcipua cautione, tam argutus & præcisus in hac causa esses? Quare tam præcipue incruentum ecclesiæ sacrificium infringere atque conuellere voluisti? Si Christi caro, non ex eo præcipue valeat, quòd, vt ais, à Sacerdote offeratur, qui tum quando eo modo offertur, esse pro peccatis nostris propitiatoria potest: sin autem verè quidem propitiatoria sit, sique sacrificus Christum re ipsa Deo patri offerat, illudque sacrificium tam sit suis omnibus potentia ac virtutis partibus expletum ac cumulatum, quàm quod ipse Christus in cruce fecit, qua tum ratione parum valet præcipue, ex eo, quemadmodum loqueris, quòd à sacerdote offeratur? Daniele tibi aliquo opus est, qui somnium tuum interpretetur: aut arbitro saltem aliquo perito, qui inter Christum & Sacrificium partiatur, & suum alterutri proprium munus, Communiter, & præcipue, adiudicet.

Quàm ista Hardinge, miseranda est doctrina: aufer modò hunc inanem peregrinorum vocabulorum fucum, quo imperitos obstupescere gestis, quòdque reliquum est, paulò minus est nihilo.

Hardingus. 3. Sectio.

SI Missa nomen pro ipsa sacerdotis actione sumatur, non potest quidem propter aliquod ipsius opus peccata delere. Ita enim & sacerdotem Deo parem & eius factum Christi passioni æquale faceremus, quemadmodum nos aduersari iniusta calumnia vexant. Habet tamen Missa vim, atque efficacitatem nonnullam, Deoque grata est propter oblationem sacrificij, qua in Missa fit à sacrificio, nulla interim institutionis Christi habita ratione, propter quidem ipsam fidelem orationem ac deuotionem eius, qui offert, quod doctores scholastici vocant Ex opere operato. Tum enim hostia Deo videtur esse gratissima, quando is qui offert, gratus est. Iam verò eorum, qui offerunt, duo genera sunt. Aliud enim immediate & personaliter offert: aliud mediate & principaliter. Primum genus est sacerdotis, qui consecrat, & offert, & accipit sacramentum, quisquis nimirum ista in sua persona, Dei tamen auctoritate munitus præstat, vt nullus sit in offerendo socius. Alterum genus est Ecclesia militans, in cuius persona sacerdos offert, & cuius est in offerendo minister. Hoc enim est Ecclesiæ totius sacrificium. Primus non semper Deo gratus est, nec ei semper placet, quandoquidem nonnunquam peccator est? Altera Deo semper accepta est, quandoquidem Ecclesiæ semper sancta, chara, Christi que vnica sponsa est. Hoc autem respectu, Missa est gratus Deo cultus ex opere operantis, nec sine causa propitiatorium sacrificium dicitur, non quia misericordiam per se à Deo meretur, quemadmodum Christus facit, qui solus eo principali & speciali modo sacrificium est propitiatorium: sed quia Deum commouet, vt misericordiam, & peccatorum remissionem largiatur, quam ante Christus promeruit. In hoc propitiatorij sacrificij genere, preces, contrarium cor, Eleemosynas, indultam proximo veniam, & huiusmodi alia numerare licet. Istuc facile ex sanctis patribus euincitur.

Origenis perspicua verba sunt: Si respicias ad illam commemorationem, de qua dicit Dominus, Hoc facite in meam commemorationem, inuenies, quòd ista est commemoratio sola, quæ propitiuum faciat Deum.

In Lemit.
homil. 13.

a Augustinus non de materiali ara in terra, sed de spiritali in caelo loquitur.

b Fallum: ex falsa interpretatione natum. Augustinus enim ait: vidi sub ara Dei (ne corpora, sed) animas sanctorum.

Augustinum sic habet: Nemo melius præter Martyres meruit ibi^a requiescere (b sub ara nimirum sepeliri) vbi & hostia Christus est, & sacerdos, scilicet vt propitiationem de oblatione hostiæ consequantur.

Sermone 11. de sanctis.

Hic autem vt in re non dubia, oratione longa non utar, mitto magnam locorum multitudinem, è quibus clarissime constare possit. Missam sacrificium esse propitiatorium in hoc propitiationis gradu, tam pro mortuis, quam pro viuis, quandoquidem istud in hoc Articulo discretè non negatur.

Iam itaque pro nostra facultate docuimus, hunc Articulum crassa Mineruâ tractantes, Missam propitiatorium esse sacrificium, tum ex opere operato, id est, per meritum corporis Christi quod in cruce morte affectum est, quòdque hic est opus operatum, atque à Christo per sacerdotis ministerium in Missa offertur, verè, sed in mysterio: tum etiam ex opere operante, hoc est actione sacerdotis, si Dei gratia præditus sit, eoque gratus acceptusque sit, sed tamen in quodam longè inferiore propitiationis gradu, quod opus operans, vel opus operantis vocatur.

Atque hoc Ecclesiæ est, de Missæ virtute ex opere operato dogma, quo nulla profus de gloria Christi particula deciditur.

Episcopus Sarisburiensis.

Quod attinet ad sacerdotis dignitatem, quam isti homines opus operantis appellant, eam Hardingus haud grauatè quadam ex parte Christi sacrificio exæquare vellet, nisi hoc demum nimia cuiusdam & intollerandæ arrogantia videretur. Sic enim ait: *Ita namque sacerdotem Deo parem, & illius opus Christi passioni æquale faceremus.* Proinde illi sic statuunt, *Improbi sacerdotis tantis esse, quoad istam rem, momenti ac meriti, quanti pius sacerdotis Missam.* quandoquidem operis dignitas ex sacerdotis dignitate minimè pendet.

Thom. in 4. sen. dist. 14. Gerion contra Floret. lib. 4. Summa Angel. In Missa. Hieron. in 3. cap. Zophonie Irenæ. lib. 4. cap. 34. Biel. Lectio. 26.

Malaehi. 2.

Hieronymus autem planè contrarium habet, vt videtur, his verbis: *Impiè agunt in legem Christi, putantes Eucharistiam imprecantis verba facere, non vitam.* Similiter Irenæus scribit: *Sacrificia non sanctificant hominem, sed conscientia eius, qui offert, sanctificat sacrificium pura existens.* Ad eundem modum Gabriel Biel Hardingianus Doctor inquit: *videant, ne si peccato obnoxii offerant, sit illorum oblatio, quasi eius, qui victimat filium in conspectu patris, nèue rursus crucifigant filium Dei.* Equidem verò, de malis Sacerdotibus Dominus ait: *Maledicam benedictionibus vestris.*

De Augustino autem, & Origene, quos Hardingus ad speciem tantum pompamque introduxit, si nunc hi prisci, sanctique patres reuiuiscerent, suaque dicta hoc modo relata acciperent, profectò erubescerent. Origenis verba, si ea Hardingus integra nullaque amputatione circumcisa recitasset, cum per se plana, dilucidaque essent, tum vniuersam hanc operis operati machinam facile discussissent, atque conuulissent. Neque enim aut de Missæ verba facit, aut peccatorum remissionem propter vllas Missæ partes pollicetur: sed istuc munus vni corporis Christi in cruce sacrificio totum integrumque attribuit. Hæc sunt illius verba: *Si redeas ad illum panem, qui de caelo descendit, & dat hunc mundo vitam, illum panem propositionis, hoc est Christum ipsum, quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine eius: & si respicias ad illam commemorationem, de qua dicit Dominus, hoc facite ad meam commemorationem, inuenies quòd ista est cõmemoratio sola, que propitium facit hominibus Deum.* Æquum se nunc iudicem præbeat Hardingus, & planè statuatur, suumne ex istis verbis opus operatum, aut omnino quicquid, quod ad Missam pertineat, euincere posse deatur.

August. de sanctis. serm. 11. Apocalyp.

Augustini verò locus multò est adhuc magis perspicuus: Cum enim nulla huiuscemodi Hardingiana commenta attingit, tum de innocentibus duntaxat, beatique Martyribus verba facit, qui propter Christi testimonium occisi fuerant, quorumque animas B. Ioannes, sub altari Dei, non in terra, quemadmodum Hardingus fingit, sed in caelo positas esse dicit. Sic enim scribit: *Vidi sub ara Dei, animas occisorum propter verbum Dei, & propter testimonium Iesu, quod habebant. Quid reuerentius, quid honorabilius dici potest, quam sub illa ara requiescere (in caelo) in qua offeruntur hostiæ, in qua (non mortalis quisquã homo, sed) Dominus est sacerdos: sicut scriptum est, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec. Rectè sub altario iustorum (non corpora, sed) animæ requiescunt, quia super altare (in caelo) corpus Domini offertur. Nec immeritò illic iusti vindictam sanguinis postulant, vbi etiam pro peccatoribus Christi sanguis effunditur.*

Post hæc statim interponit aliquid de altaribus, seu mensis mysticis in terra. Sic enim adiungit: *Conuenienter igitur, & quasi pro quodam consortio ibi Martyribus sepultura decreta est, (hic in terra) vbi mors Domini quotidie celebratur, sicut ipse ait, quotiescunque hæc feceritis, mortem meam annuntiabitis donec veniam: scilicet vt qui propter mortem eius mortui fuerant, sub sacramenti eius mysterio requiescant.*

Deinde rursus ad Beatissimorum Martyrum animas sub altari in caelo seruatas orationem conuertit: *Legimus (inquit) plerosque iustorum Abrahæ sinibus refoueri: nonnullos Paradisi amœnitate letari. Nemo tamen melius præter Martyres meruit, ibi (in caelo) requiescere, vbi & hostia Christus est, & sacerdos scilicet vt propitiationem de oblatione hostiæ consequantur, & benedictionem, functionemque sacerdotis accipiant.*

Ex his liquidò constat, Augustinum de caelo, non de terra, aut purgatorio dicere: de mentibus sursum in caelum sublatis, non de corporibus humo infra traditis mentionem facere. Ista enim omnia D. Ioanni in caelo per visum patefacta sunt. Quod etiam ex his, quæ consequantur, certius intelligi potest: *Inter ceteros igitur Martyres, quos sub ara Dei consistere predicamus, etiam beatas*

beatas illas infantum laetitiam pro Christo primitias Martyrum laudemus.

Hæc Augustini enucleata est, minimèque dubia sententia. Hardingus autem vt causæ suæ inferuiat, è mentibus corpora, è gaudio supplicium, è cœlo denique purgatorium facere coactus est: neque tamen vel *opus operatum*, vel Missam suam adeptus est. Adeo nimirum istis hominibus fas est Lectorum otio turpiter & per ludibrium abuti.

De huius autem disciplinæ statu, quam nunc Hardingus re deliberata quadam ex parte videtur improbare, quantumuis ea non ita pridem vniuersum & in scholis, & in Ecclesiis altissimas radices egerit, atque imprimis orthodoxa habita fuerit, Origenes ille priscus, longèque doctissimus pater ad hunc modum scribit: *Quod sanctificatur per verbū Dei, & per obsecrationem, non suapte natura sanctificat utentem. Nam id si esset, sanctificaret etiam illum, qui comedit indignè Domino.*

Origē. in Mat-
thæ. cap. 15.

Rursus habet: *Affiduitas communicationis, & alia similia, non ipsæ sunt iustitiæ, sed conditura habentur iustitiarum. Res autem spirituales, quæ ex seipsis iustitiæ sunt, dicuntur iudicium, misericordia & fides.*

Origē. in Mat-
thæ. tract. 25

Sic Hieronymus scribit: *Ne quis confidat in eo solo, quod baptizatus est: aut in esca spirituali, vel potu putet Deum sibi parcere si peccauerit.*

Hieron. in r.
Cor. 10.

Sic Augustinus: *Non ait, Mundi estis propter Baptisma, quo loti estis: sed propter verbum, quod loquutus sum vobis.* Rursus: *Fœlix venter qui te portauit. Et ille: imò felices qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud. Hæc est dicere, & mater mea, quam appellastis felicem: inde felix, quia verbum Dei custodiunt.* Iterum similiter: *Materna propinquitas nihil matris profussit, nisi felicitas Christum in corde, quam in carne gestasset.*

August. in Io-
an. tractat. 80.
August. in Io-
an. tractat. 100.
Augustin. de
sancta virgini-
tate.

Equidem verò, vel felicitatem, vel peccatorum remissionem, quæ est interna sancti spiritus actio, externo cuiquam officio acceptam referre, erroris cuiusdam est superstitiosi, inepti, iudaici.

Origen. in Lu-
cam homil. 5.

Origenes de circumcisionis sacramento sic habet: *Circumcisionis nisi reddatur ratio, nutus tantum est circumcisio, & opus mutum.*

De sacrorum autem mysteriorum vsu ac ratione Christus non dixit, *Hoc facite in remissionem peccatorum: sed, Hoc facite in meam commemorationem.*

Vnicum pro peccato perpetuumque sacrificium est ipse Dei filius crucis supplicio affectus: qui nunc in carnis nostræ natura, atque substantia patri suo ad dexteram assidet, & pro nobis in æternum interpellat, estque illud vnicum pro peccatis nostris sacrificium, & propitiatio.

Quæcunque est huic doctrinæ contraria doctrina, ea impia & blasphema est, atque quemadmodum ipse est confessus Hardingus, in gloriam crucemque Christi iniuriosa ac contumeliosa est.

F I N I S.

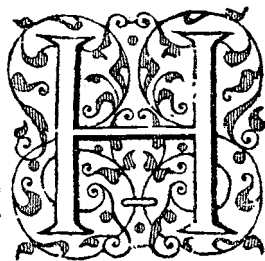
DE DOMINO, ET DEO,

ARTICVLVS VIGESIMVS PRIMVS.

Episcopus Sarisburiensis.

VEL tum Christianos sacramentum Dominum & Deum suum appellasse.

Hardingus. 1. Sectio.

HOC verbum, Sacramentum, (vt antè docuimus) à priscis patribus accipitur duobus modis. Vel pro^a externis duntaxat panis & vini formis, quæ sunt sacrum signum veri corporis & sanguinis Christi præsentis, & sub illis comprehensum, vel pro integrâ sacramenti substantia, quæ cum externis formis, tum verò corpore, & sanguine Christi verè presentibus constat, ^b quæ Augustinus Inuulibilem gratiam, & Rem sacramenti vocat: & Irenæus alterum Rem cœlestem, alterum Rem terrenam appellat. Si primo ^c modo sumatur, nullus vnquam Christianus illud Domini Deique nomine dignatus est. Ea enim idololatria omnino esset, Creatoris nomen creaturæ accommodare. ^d Secundo verò modo sumptum, semper à Chri-

^a Falsum: Externæ enim formæ nunquam vel sacramentum, vel corpus Christi à quoquam antiquo patre appellatæ fuerunt.

^b Falsum: in falsa interpretatione positum. Non enim hæc patrum horum sententia fuit.

^c Quo modo nunquam ab e ruditis patribus sumitur.

^d Quo modo nullus vnquam antiquus pater sumpsit.

^e Falsum: Origenes enim nõ hortatur, vt dicat ei.

istianis hominibus, atque à Doctis Ecclesiæ patribus Domini, Deique vocabulis appellatum fuit. Atque ita omnino iure appellari debet, quandoquidem & impium esset, & cum Dei abnegatione coniunctum, Christum Dei filium Dominum & Deum non appellare, qui non tantum in carnis & sanguinis sui veritate præsens adest. Ex vi sacramenti, verum etiam indiuidua vtriusque natura in persona vnitæ coniunctio. Ex necessaria concomitantia, totus Christus, Deus, ac homo. Quod sancti patres sacramentum hoc sensu intellectum Dominum & Deum vocarint, multis locis confirmare possem. Paucorum repetitio instar multorum erit. Origenes in quadam homilia de hoc sacramento honorificè loquens, ait, quando illud quis accipit, Dominus sub eius tectum ingreditur, eumque qui sumit illud hortatur, vt se humiliet, & dicatque ei: Domine non sum dignus, vt intres sub tectum meum.

Sacramentum duobus modis sumitur.

In sentent. Prosper De Gouise. Dist. 1. lib. 4. c. 34.

In diuersos Evangelij locos Ho. 5.

Episcopus Sarisburiensis.

Visquis in hoc Atticulo labitur errore, is se idololatria obstringit, Deique cultū ad Creaturam, quæ Deus non est, trāsferat. Quò magis Hardingū hac in caula coniecturas suas mittere, nullāsq; nisi certas, luculentas, graueſq; rationes adducere oportuit: præſertim quando nullus vnquā antiquus, Catholicūſque pater ſacramento vel templa dedicauerit, vel ſacras celebritates indixerit, vel populo perſuaſerit, vt illud tanquam cœli terræque conditorem veneraretur, aut in illud crederet, aut denique Deum appellaret. Quod quanquam ita ſit, rationes quas hic Hardingus excogitauit, aded quidem exiles, tenuēſque ſunt, tamque & captioſe & fallō cōcluduntur, vt aliquam forſan ſuis amicis ſuſpicionem adferre potuerit, ſe dolo aliquo malo vſum eſſe, quo cauſam cōmunem proderet. Sed vt omnē cauillandi anſam prætipiamus, primū conſtantiffimè credimus, & diſertè proſitemur, Chriſtum Dei eſſe filium, verum Deum ex vero Deo: *eum eſſe verum Deum, & vitam æternam: eſſe Deum benedictum in ſecula: quique in eo fiduciam collocat, conſuſione nunquam deiectum iri.* Arianos autem, Neſtorianos, Photinianos, cæterōſque omnes conſimiles hæreticos, qui contrarium vel defenderunt, vel etiam nunc vllō modo defendere videntur, penitus auerſamur, atque execramur. Neque nunc de Chriſto ipſo quæritur, cui nos pium omnem cultum, honorēſque deberi conſitemur, ſed de pane duntaxat myſtico, qui quemadmodum Catholici, doctōſque patres teſtantur, non ipſe Chriſtus eſt, ſed Chriſti ſolummodo ſacramento. Quod ex duabus conſtare partibus ſcribit Irenæus, *altera terrena, cœleſti altera:* non quòd altera Realiter inuoluatur atque includatur altera, in quo errore Hardingianus verſatur: ſed quòd, quemadmodum Chryſoſtomus loquitur, *altera ſenſibilis ſit, altera verò intelligibilis:* id quod in Baptiſmi etiam ſacramēto vſu venit: Vel quòd, vt Auguſtinus ait, *altera pars ſignū ſit, altera res ſignificata:* vel quòd etiam, vt Tertullianus habet, *altera figura ſit, altera res figura.*

1. Iōan. 5.

Chryſoſt. in. Matthæ. hom. 83.
Auguſt. contra Adimantum cap. 12.
Tertull. contra Marcionem lib. 4.

Auguſt. in Iōan. tractat. 26.

De con. Diſt. 2. Qui diſcordat.

Sacramento res terrena eſt: Corpus Chriſti res cœleſtis eſt. Sacramētum corrumpitur: Chriſti corpus glorioſa maieſtate excellit. Sacramentum in menſa ponitur: Chriſti corpus in cœlis verſatur. Sacramentum in corpora noſtra ſumitur: Chriſti corpus mentibus tantū percipitur.

Hanc diſcriminis rationem Auguſtinus hiſ verbis dilucidè proponit: *Huius rei ſacramentum alicubi quotidie, alicubi certis interuallis dierum, in Dominico præparatur, & de menſa Dominica ſumitur, quibusdam ad vitam, quibusdam ad exitium: Res verò ipſa, cuius eſt ſacramentum, omni homini ad vitam, nulli ad exitium, quicumque eius particeps fuerit.*

Iterum habet: *Qui diſcordat à Chriſto, non manducat carnem eius, nec bibit ſanguinem: eſi tantæ rei ſacramentum ad iudicium ſuæ perditionis quotidie accipit.*

Ex hiſce paucis exemplis intelligimus Corporis Chriſti ſacramentum aliud, ipſum verò corpus Chriſti aliud eſſe: ſique & tritè & verè loqui volumus, neque Chriſti corpus ſacramentum, neque ſacramentum corpus Chriſti eſſe. Hiſ Irenæi verbis Hardingus nec quòd inſtituit, vel tenui quidem coniectura confirmare poſſe videtur, & totum illud ſuum Tranſſubſtantiationis figmētum penitus euertit. Terrenam enim ſacramenti partem Irenæus non Formas & Accidentia, quemadmodum Hardingus ſomniat, ſed veram ipſam panis ſubſtantiam atque naturam appellat, & panis quidem eiufmodi, qualis carnis noſtræ ſubſtantiam augeat, atque ſuſtentet. Sic enim ſcribit: *Ex quibus augetur, & conſiſtit carnis noſtræ ſubſtantia.*

Irenæ. lib. 5.

At nos Origenes, quando ſacramentum accipimus, monet vt dicamus, *Domine non ſum dignus: Ergo ſacramentum,* inquit Hardingus, *Dominus & Deus appellabatur.* Hui, quàm hæc perdita eſt, & deplorata cauſa, quæ nullo modo ſine patrum deprauatione, atque mutilatione defendi poſſit? De deprauatione poſt. De mutilatione autem truncationeque horum Origenes verborum, ſi ea Hardingus integra recitaſſet, atque propoſuiſſet, nullus omnino ſcrupulus fuiſſet relictuſ. Sic namque verba habent: *Intrat etiam nunc Dominus, ſub tectum credentium duplici figura, vel more. Nunc enim quando ſancti, & Deo acceptabiles Eccleſiarum antiſtites ſub tectum tuum intrant, tunc ibidem per eos Dominus ingreditur: & tu ſic exiſtumes tanquam Dominum ſuſcipiens. Et aliud quando ſanctum cibum, illudque incorruptum accipis epulum, tum Dominus ſub tectum tuum ingreditur.*

Origē. in Matthæ. homil. 35.

De con. Diſt. 2. Non iſte. Cyprian. de cœna Domini. Origen. in diuer. Euang. locos. homil. 5. Origen. in diuer. Euang. locos. homil. 1. Origen. in di-

Intrat ſub tectum noſtrum Dominus (inquit Origenes) *cum quando virum aliquem ſanctum excipimus, tum quando ſacramentum ſumimus.* Quemadmodum in nos Chriſtus per hoc, ita etiam per illud ingreditur. Similiter idem ipſe doctiſſimus pater in Euangelium B. Matthæi ſcribit: *Qui diſcipulos Chriſti tradit, ipſum Chriſtum tradit.* Quare ſi ex hiſ verbis conluſerit Hardingus, Chriſtum in ora noſtra Realiter & Subſtantialiter intrare, tum etiam Chriſtum ſimiliter in domos noſtras ex hac terreſtri materia conſtitutas inire, defenderit eſt neceſſe. Verū vt omnem dubitationem tollamus, Ambroſius ipſum Chriſti corpus in noſtra corpora intrare negat. Sic nimirum ſcribit: *Non iſte panis, qui vadit in ventrem: ſed panis vite æternæ, qui anima noſtra ſubſtantiam fulcit.* Propterea Cyprianus, Chriſti corpus, *anima non ventris eſſe cibum* ſcribit. Hanc ob cauſam Origenes ipſe in eadem homilia ſic habet: *Domine non ſum dignus, vt intres ſub tectum meum. Sed tantum dic verbo: tantum veni verbo: verbum eſt aſpectus tuus.* Deinde ait: *per Euangelistarum prædicationem: per ſui corporis ſacramentum: per glorioſa crucis ſignaculum noſtriſcum Deus, & ad nos, & in nobis.* Rurſus ſimiliter, *Fideles credunt aduentum verbi, & libenter recipiunt Dominum ſuum.* Sic Auguſtinus

stinus scribit: *Sancti, qui sunt in Ecclesia, accipiunt Christum, in manu & in fronte.* Sic etiam Tertulianus: *Cum te ad fratrum genua protendis, Christum contrectas.*

Sic Christus contrectatur: sic Christus accipitur: sic Christus praesens adest: sic Christus sub teetum nostrum intrat. Quemadmodum autem ad nos Christus per pium ministrum, per verbum, per baptismi sacramentum, per crucem, per pauperes accedit: eodem profus modo per corporis sanguinisque sui sacramentum in nos ingreditur: eodem inquam, non alio quouis. Quando autem Christus hoc modo venerit, dicere nos oportet, *Domine non sum dignus, ut intres sub teetum meum.*

Iam verò si verba ista satis euincant, sacramentum Dominum atque Deum esse appellatum: euincunt etiam aquam Baptismi, verbum Dei, crucem in fronte ductam, denique pium Episcopum aut ministrum eodem etiam nomine fuisse vocatum.

Magna hinc etiam in Hardingiana verborum Origenis repetitione fraus & corruptela ostenditur. Quod enim Origenes scribit, *Et tu ergo humilians teipsum, imitare hunc Centurionem, & dicit, Domine non sum dignus, ut intres sub teetum meum:* in quo id sensit, oportere nos Christo submissos esse, eique dicere, *Domine non sum dignus, &c.* Hardingo consultius visum est ipsum locum deprauare, atque suum, *Illud*, interponere. Sic enim Hardingus scribit: *Origenes eum hortatur, qui sumit Illud, ut se humiliet, dicatque illi (videlicet sacramento) Domine non sum dignus.* Ita & manifesta fraude usus, & authoris sui verba ementitus Dei populum creaturae diuinum cultum tribuere sine metu, & rubore docet.

Hardingus. 2. Sectio.

D Cyprianus in sermone de lapsis narrat, quemadmodum vir quidam, qui persecutionis tempore Deum abnegauerat, tamen (sacrificio à sacerdote celebrato) latenter cum ceteris sacramentum sumpsisset, illud nec edere, nec contrectare potuit, sed cinerem ferre se apertis manibus inuenit. Quo in loco adiungit, Documento vnius ostensum est, Dominum recedere, cum negatur.

Episcopus Sarisburiensis.

I Sta verò coniectura non Cypriani verbis, sed Hardingiana interpretatione continetur. Neque enim sacramentum Cyprianus vel Dominum, vel Deum vocat. Homo ille cuius meminit, mortis metu impulsus Deum abnegauerat, qui cum in Christianorum cœtu sacram communionem acciperet, aperta manu conuersum in cinerem sacramentum inuenit. Hoc miraculum inquit Cyprianus, Documento esse potest, Dominum recedere, cum negatur.

Non est Hardingus, ut arbitror, dicturus vel sacramentum vnquam negasse Deum: ab eo tamen, sicuti ipse interpretatur, Dominus recesserat: vel hunc hominem negasse sacramentum: venerat enim cum ceteris, ut illud fumeret. Verum se dissimulationis scelere constrinxerat, Deumque reiecerat: quapropter illum vicissim Dominus deseruit, atque ut manifestum eius rei indicium haberet, sacramentum in cinerem recidere voluit.

Sic Augustinus de Baptismi sacramento, deque sacerdotali gradu verba faciens ait: *Si Sancta malos fugiant, vtrumque fugiat.* Prosper habet: *Non locorum intervallis vel acceditur ad Deum, vel à Deo disceditur. Similitudo facis proximum, dissimilitudo longinquum.*

Deuterium Episcopum Arianum hominem quendam suo sacrilego more baptizare conantem subito aqua defecit, atque è baptisterio defluxit. Consimilem Socrates, alique scriptis prodiderunt historiam. Hoc etiam miraculum argumento fuit, Deum à nobis, quando negatur, recedere. Non tamen ex eo concluderit Hardingus, aquam Baptismi Dominum, Deumque appellatam esse.

Hardingus. 3. Sectio.

I Dem Cyprianus in expositione Dominica orationis, quartam eiusdem petitionem explicans, Panem nostrum quotidianum da nobis hodie, ex sacra communionis in hoc sacramento desiderium continere censet, aitque: Ideo panem nostrum, id est, Christum dari nobis quotidie petimus, ut qui in Christo manemus, & viuimus, à sanctificatione, & corpore eius non recedamus. Hic Cyprianus sacramentum Christum vocat, qui reuera in eodem praesens adest realiter, quemadmodum in superiore loco Dominum appellauit. Adversarios autem nostros non minus Christi, quam Dorini, vel Dei nomen sacramento denegaturos arbitror, nisi Christum forsan minoris, quam Dominum, aut Deum faciant.

Episcopus Sarisburiensis.

T Ria hoc loco Hardingus vno spiritu egregie falsa pronunciauit. Neque enim Cyprianus vel istis verbis sacramentum appellat Christum, vel praecedentibus verbis Dominum nuncupauit, vel vnquam Christi corpus Realiter in sacramento inesse affirmavit. A bono Theologo tam crebras fallitates fluere minimè quidem oportuit. Verè quidem dixit Cyprianus, *Christum esse panem nostrum, eundem nempe, qui de caelo descendit, vitamque mundo praebet, quem qui comederit, in sempiternum vixerit.* Sic Basilius habet: *Christus vocatur vita nostra, via, panis, vitis, lumen, gladius.* Quae profectò verba non crasse, non grammaticè sunt, sed mystico quodam spiritualique modo intelligenda. Quare quemadmodum Christus noster est spiritualis gladius, spirituale lumen, spiritualis vitis, spiritualis via, & spiritualis vita: ita quoque noster est spiritualis panis. Origenes habet: *Ne mireris quòd verbum Dei caro dicitur: nam & panis, & lac, & olera dicitur: & pro mensura credentium,*

uer. Euang. locos homil. 2. August. in Apocalyp. Sermon. 11. Tertul. De Penitentia.

August. contra epist. Parmeniani lib. 2. cap. 13. Prosper. Sentent. 123. Paulus Diacon. lib. 15. in histor. De Anastasio Socrat. libro 7. cap. 17.

a Falsum: Cyprianus enim non sacramentum Christum vocat, sed tantum ait, Christum esse panem nostrum quo viuimus.

Basil. in Pfalta 44.

Orig. in Exod. homil. 7.

vel possibilitate sumentium diuerse nominatur. Cyprianus quidem minimè dicit vel sacramentum esse Christum, vel Christum esse sacramentum. Quare quòd Hardingus sic argumentatur: *Christus est panis vite*. Ergo sacramentum est Dominus Deusque noster: in eo nimis ille suæ Dialecticæ confidere videtur.

Hardingus. 4. Sectio.

a Falsum: Non enim sacramentum Cyprianus Deum, vocat: sed solum diuinam potentiam sacramentopræsentem adesse scribit, quemadmodum & Baptismi sacramentum.

Equidem hic sanctissimus Martyr hoc sacramentum non tantum Dominum, & Christum esse confitetur, sed a Deum etiam agnoscit his verbis in sermone de Cæna Domini: Sicut in persona Christi humanitas videbatur, & latebat diuinitas, ita sacramento visibili ineffabiliter diuina se infundit essentia.

Episcopus Sarisburiensis.

Tertullian. De Baptismo.

Aliud hîc mirificum argumentationis genus, & cæteris pulchrè conueniens, induxit Hardingus. Si tuum, sanctissime Cypriane, minus tritum, notumque esset scribendi genus, indocti facile falli, ac decipi potuissent. Admirabilem hîc quidem verborum exaggerationem amplitudinemque agnosco, cuiusmodi sancti patres in suis ad populum concionibus cum aliis libenter vsi sunt, tum quando in sacramentorum mentionem inciderent libentissimè. Ambrosius ait, *Sacerdos precem facit, ut fons sanctificetur, utque presentia totius Trinitatis in ea adsit*. Tertullianus inquit: *Sanctissimus spiritus à patre descendit, & super aquas baptismi conquiescit*. Similiter etiam Cyprianus, *diuinam Essentiam se in visibili sacramento ineffabiliter infundere scribit*: haud equidem aliter, ac sanctus spiritus, vel tota beata Trinitas in aquam Baptismi se infundit.

Paulinus ad hæc Cypriani verba accommodatè admodum scripsisse videtur:

Sanctus in hunc cælo descendit spiritus amnem:

Cælestique sacras fonte maritat aquas.

Concipit vnda Deum.

Quid dici magnificentius potest: *Concipit, inquit, vnda Deum*.

Si iam ex hisce Cypriani verbis Hardingus hac tenui coniectura fretus mysticum panem Dominum Deumque vocari solitum docere se posse putet, tum ei similem coniecturam, similiæque Tertulliani, Ambrosij, Paulini verba confectantem concludere licebit, Baptismi quoque aquam Dominum etiam atque Deum fuisse dictam. Dicendi enim genus idem est.

August. De baptismo contra Donatistas lib. 3. cap. 10. August. De baptismo contra Donat. lib. 5. c. 19. Cyprian. de vñtione Chri- smatis.

Verùm hæc aliæque eiusmodi scribendi genera præcis & doctis patribus vsitata sunt ac legitima. Augustinus ad hunc modum scribit: *Baptismi sanctitas pollui non potest: & sacramento suo diuina virtus assistit*. Rursus: *Deus adest sacramentis & verbis suis*. Similiter Cyprianus de consecratione Chri- smatis hoc modo scribit: *In sacramentis virtus diuina potentius operatur. Adest veritas signo, & spiritus sacramento*. Istitis tam multis licet, tamque perspicuis Doctorum sententiis, non tamen Hardingum vel aquam Baptismi, vel consecratum oleum, Dominum, & Deum appellatum existimo.

Hardingus. 5. Sectio.

b Falsum Chryso- stomus non sacramentum esse Deum scribit, sed contra habet, *Quid significat panis?* Respondet autem corpus Christi.

Chryso- stomus sacramentum minimè dubitat Deum his disertis verbis appellare: Nolumus obsecro, & quando id propositum videris, dic tecum: Propter hoc corpus non amplius terra, & cinis ego sum: non amplius captiuus, sed liber.

In Priorem ad Corinth. hom. 14.

Episcopus Sarisburiensis.

Sacramentum, inquit Hardingus, Deum disertè vocat Chryso- stomus. Primùm, sacramentum Chryso- stomus nullis omnino verbis Deum appellat. Itaque disertè licet & ingenuè profiteri, istuc Hardingum falso dixisse.

At Chryso- stomus de sacra communione differens, ad populum ait, *Accedamus ad Deum*. Hinc Hardingus sacramentum istis verbis Deum esse dictum colligit. Quousque tandem isti homines lectores suos captiuos sophismatis eludent? Satis Hardingus intelligit se bono isto patre vehementer abuti, & de eo fingere, quod illi nunquam in mentem venit. Optimè nouit nos ad Deum non corporis labore, aut locorum commutatione, sed propensione, voluntatùmque ad Deum inclinatione accedere. Sic Paulus ait: *Accedamus cum fiducia ad thronum gratiæ*.

Hebræ. 4. August. de peccatorum merito & Remiss. lib. 1. cap. 18.

Augustinus de baptis- mi sacramento verba faciens, cum hisce Chryso- stomi verbis planè con- spirantem habet orationem: *Ad Medicum Christum, hoc est, ad percipiendum sacramentum salutis æ- terne portantur*. Ex istis Augustini planissimis verbis intelligimus accedere ad baptismum, esse ad Christum accedere. Ex eo tamen non debet Hardingus concludere aquam baptismi Christum appellari. Nostra ad Christum accessio, est nostra in Christo fiducia. Augustinus habet: *Quid est, accedite, nisi Credit? Accedite ad eum, qui in vestris auribus predicatur. Accedite ad eum, qui ante oculos vestros glorificatur. Ambulando non laborabitis. Ibi enim acceditis, ubi creditis*. Sic Chryso- stomus: *Nunquid longè est à te Deus, ut vadas ad locum aliquem? Non includitur loco: sed semper est in proximo*. Similiter habet Nazianzenus: *Accede fidens ad Christum: Riga pedes eius*. Propterea Augustinus ait: *Accedant ad Iesum, non carne, sed corde: non corporis presentia, sed fidei potentia*.

August. aduersus Iudeos c. 1. Chryso- st. hom. 12. De muliere Cananæ. Nazianzen. De Pœnitentia. August. contra Faust. lib. 3. c. 1.

Ita nos ad Christum in baptismo, in verbo Dei, in concione, in sacrosancta communione accedimus: non motu corporis, non loci permutatione, sed incenso cordis studio, & mentis industria. Iam verò, quòd Lector ipse Hardingianam aliqua ex parte in hac causa facilitatem perspi-

perspiciat, non erit superuacaneum alia quædam Chrysofomi verba, quæ proximè præcurrebant, paucis attingere, in quibus quodammodo de industria docere videtur, vbi Christum quærere debeamus, & qua via, ac ratione ad illum peruenire possimus. Hæc ipsius verba sunt: *Aquila in hac vita facti ad ipsum cælum euolemus, vel potius supra cælum. vbi enim cadauer, illic & aquila. Cadauer Domini corpus propter mortem. Aquilas autem appellat, ut ostendat ad alta eum oportere contendere, qui ad corpus accedit, & nihil cum terra debere ei esse commune, neque ad inferiora trahi & repere, sed ad superiora semper volare, & in solem iustitiæ intueri, mentisque oculum acutissimum habere.*

Ita nobis Chrysofomus & vbi Christus in gloria patris sui requiescat, & quemadmodum nos ad illum perueniamus, & quibus eum oculis contueamur, exponit. Tum verò postquam nostras in cælum vsque mentes extulisset, sic deinde scribit: *Propter hoc corpus (quod ad dexteram aspicio) non amplius cinis & terra ego sum, non amplius captiuus.* Sacramentum autem disertissimè panem vocat. Sic enim in eadem homilia scribit: *Quid significat Panis? Respondet, Corpus Christi: Non corpus esse Christi panem: sed corpus Christi significare scribit.* Hardingus interim ista verba, *Accedamus ad Deum*, idem valere contendit, atque hæc, *Accedamus ad sacramentum.* Ex eo autem fingit sacramentum perspicuis verbis appellari Deum. Quanquam ille sanctitate præcellentissimus pater huiusmodi verbis tantò nos supra Deum hunc Hardingianum euehit, quàm tanto corpori spiritus præstat, cælumque terra sublimius est. Nos enim ad Christi corpus non tanquam oculis nostris subiectum, sed in Dei gloria constitutum in cælo accedere docet.

Hardingus. 6. Sectio.

NE cui verò sensus iste à Chrysofomo acceptus nimis durus videatur, hic locus Ambrosii, qui eodem tempore vixit, & idem omnino cum eo de religione sensit, eodem nos deducere videatur. Quid edamus, quid bibamus, alibi tibi per Prophetam Spiritus sanctus expressit, dicens: *Gustate, & videte, quoniam suavis est Dominus, beatus vir qui sperat in eo: In illo Sacramento Christus est, quia corpus est Christi. Hic Ambrosius ea verba Psalmi ad sacramentum referens, Dominum illud vocat, eumque Dominum, in quo quis sperat, beatus est.*

Episcopus Sarisburiensis.

VT Christus vel in Scripturis, vel in Manna, vel in sacramento baptismi, vel in sacramento corporis sui inesse dicatur, nec nouum est aut inauditum dicendi genus, & in præcis patribus sæpissime occurrit. Hieronymus ait: *Christus clausus latebat in litera.* Augustinus habet: *Pij in Manna intellexerunt Christum.* Præterea: *Ut petra erat Christus propter firmitatem, ita Manna erat Christus quia descendit de calo.* Hieronymus scribit: *Lapis ille qui erat ad caput Iacob, Christus erat, Lapis ille Christus est.* Origenes inquit: *Mare Baptismus est: Nubes spiritus sanctus est: Agnus Saluator est.* Denique Doctor quidam, etsi haud perantiquus, tamen Hardingianus astipulator, qui Fortalitiu fidei conscripsit, quique eo nomine non debet in hac causa meritò repudiari, sic habet: *Christus videbatur in Iosepho: Suspendebatur in botro: Crucifigebatur in serpente.*

Istæ omnes, cæteræque consimiles dicendi formulæ non sunt de Reali quadam, Carnalique præsentia intelligendæ, qualem ipsa verba statim ostendunt, nisi tanquam in sacramento duntaxat, aut mysterio.

At Hardingus vrgebit, *Sacramentum ab Ambrosio Dominum dici.* Hoc verò falsum est, cæterisque conuenit Hardingianis argumentis. Christus nunc ad Dei dexteram sedens, panis est alimentumque vitæ. Eo nos Ambrosius inuitat, *ibi nos gustare, & videre, quoniam suavis est Dominus* hortatur. Statim etiam adiungit: *Beatus vir, qui sperat in eo.* Etsi quidem Hardingo ad defensionem suam vehementer accommodatum sit, non tamen affirmaturum illum cenfeo, *Beatum fore, qui in sacramento sperat.* Id enim dictu magnopere nefandum atque blasphemum esset.

Quod autem ista Ambrosius non de sacramento, sed de ipso Christi corpore, quod in sacramento adumbratur, senserit, tum ex præcedentibus, tum etiam ex subsequenter mox verbis clarissimè apparet. Paulò antè in eodem capite sic habet: *Ante benedictionem verborum cælestium alia species nominatur: Post consecrationem corpus Christi significatur.* Quæ mox in eadem periodo consequuntur verba, sic habent: *Non ergo corporalis esca (quam corpore capiamus) sed spiritualis est (hoc est spiritu sumenda.)* Hæc Hardingus verba pro more suo dissimulanda, occultandaque esse iudicauit. Deus ipsius acuat internos intelligentiæ sensus, ut gustare, videréque possit, suauem & benignum esse Dominum.

Hardingus. 7. Sectio.

Istis conuenienter scribit Augustinus in sermone quodam de verbis Euangelij, citatus à Beda: *Qualem Vocem Domini audistis inuitantis nos? Quis vos inuitauit? Quos inuitauit? Et quis præparauit? Inuitauit Dominus seruos, & præparauit eis cibum seipsum. Quis audeat manducare Dominum suum. Et tamen ait, qui manducat me, viuet propter me.*

Cyrillus sacramentum & pro Christo, & pro Deo verbo, & pro Deo agnoscit, his verbis: Qui carnem Christi manducat, vitam habet æternam. Habet enim hæc caro Dei verbum, quod naturaliter vita est. Propterea dicit: Quia ego resuscitabo eum in nouissimo die. Ego enim dixi, id est, Corpus meum, quod comedatur, resuscitabo eum. Non enim alius ipse est, quam Caro sua, &c.

P

a Falsum: ea enim verba Ambrosius non ad sacramentum, sed ad ipsum Christum accommodat.

Hieron. ad Paulinum.
August. de vilitate pœnitent.
August. contra Faustum li. 12. c. 1.
Hieronym. in Psal. 133.
Origen. in cantica hom. 2.
Fortalitiu fidei lib. 1.

Ambros. del. his qui inuitantur myster. c. 9.

Hæc verba non ad sacramentum sed ad ipsum Christi corpus in sacramento adumbratum referuntur.
b Falsum: hæc enim verba Cyrillus de ipso Christi corpore, non de sacramento corpori. Christi habuit

De iis qui mysterijs inuitantur cap. 9. Psal. 33. In colle. tancu in 10. cap. pri. oru ac Corinth.

Episcopus Sarisburiensis.

Verissime profecto scripsit Augustinus, Christum cibum nobis præparasse seipsum Christus enim ipse ait: *Qui manducat me, viuet per me.* Neque verò ad huius rei confirmationem erat opus Augustini verba à Beda mutuari. Eandem enim cum in Augustino, tum etiam in alijs præcis patribus sententiam facillimè inueniat. Augustinus ita scribit: *Panis est, & Panis est, & Panis est,* (intelligit autem non sacramentum, sed spiritualem panem vitæ) *Deus Pater, Deus filius, & Deus Spiritus sanctus. Deus, qui tibi dat, nihil melius, quàm se tibi dat.* Sic Hieronymus habet: *Sancti vescuntur celesti pane, & saturantur omni verbo Dei, eundem habentes Dominum, quem & cibum.* Similiter Gregorius *Præsepe natus impleuit: qui cibum semetipsum morti alij mentibus præbuit.* Atque hoc illud est, quod Cyrillus ait: *Ego, id est, corpus meum, quod comedetur, resuscitabo eum. Non enim alius ipse est, quàm caro sua.*

August. de ver. Domi. secund. Luc. Sermo. 29. Hiero ad Pam. ma. aduers. error. Ioan. Hierosolymit. Grego. in Iob. lib. 7. cap. 4.

Hæc singula patrum dicta vera sunt, minimèque dubia. Quod tamen ex iis concludit Hardingus falsum est, scilicet vel Augustinum, vel omnino quenquam ex his sanctissimis patribus sacramentum aliquando aut Dominum, aut Deum, aut Christum ipsum appellasse.

Augusti. in Ioan. tractat. 26. *Qui manducat mente, non qui premit dente.* Augusti. in Ioan. tractat. 59. Augusti. de sermone Domini in monte lib. 2.

Augustinus frequentibus in locis docet ipsum Christi corpus, atque eius corporis sacramentum res esse discrepantes, discrimen autem in eo statuit, quod *Christi corpus interne manducatur mente: sacramentum autem externe premitur dente.* Proinde sacramentum panem Domini appellat: ipsum autem Christum Panem Dominum vocat. Vbi verò hæc Christi verba interpretatur, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie,* sic habet: *Aut pro sacramento corporis Christi, quod quotidie accipimus, aut pro spiritali cibo, de quo idem Dominus ait, Operamini escam, quæ non corrumpitur: Et illud, Ego sum panis vitæ, qui de calo descendi.* Hic alteram animaduertimus ipsius Christi corporis, à corporis sui sacramento illustrem dissimilitudinem.

Augusti. ad infantes Citatur à Bedain. 1. Cor.

Si suos Hardingus locos diligentius inspexisset, atque lustrasset, Augustinum suam ipsius in eodem hoc loco sententiam interpretantem accepisset. Sic namque scribit: *Nulli est aliquatenus ambigendum, tunc unumquodque fidelium Corporis & Sanguinis Domini participem fieri, quando in Baptismate membrum Christi efficitur: nec alienari ab illius panis, calicisque consortio, etiamsi, antequam Panem illum comedat, & calicem bibat, de hoc seculo in unitate Corporis Christi constitutus abscedat. Sacramentum enim illius participatione ac beneficio non priuatur, quando ipse hoc, quod illud Sacramentum significat, inuenit.* Hic nos Augustinus docet, fidelem quemque hominem Corporis Christi participem esse, etiamsi sacramentum corporis eius nunquam percipiat.

Augusti. in Ioan. tractat. 7.

Quemadmodum autem his verbis ab Hardingo recitatis Augustinus Christum præparare cibum seipsum scribit, ita in suis in Ioannem commentariis habet: *Christus inuitauit nos ad Euangelium suum: & ipse cibus noster est: quo nihil dulcius, sed si quis habeat palatum in corde.*

Augusti. Confession lib. 1.

Iterum sic habet: *Deus panis intus est anima mea.* Quare alteram Hardingianæ orationis partem veram esse intelligimus, *Christum ipsum esse panem nostrum:* alteram verò falsam esse perspicimus, *sacramentum esse illum panem.* Hæc autem mirifica quædam & inuisitata argumentatio erit: *Christus est cibus noster, Christum mente spiritumque comedimus, & per eum viuimus: Ergo, sacramentum Augustini memoria Dominus & Deus appellatum est.* Huiusce rationis peruerfitas atque fraus, vt alia taceam, nonnulla vitia, æquiocatione seu duplici significatione verbi, *Manducare,* continetur: quod & ad nostri corporis externum os, & ad fidem, quæ mentis est os spirituale refertur. Beatus Ioannes ait, *Christus nos lauit sanguine suo.* Et Bernardus habet: *Lauemur in sanguine eius.* E quibus tamen minimè debet Hardingus colligere, Aquam Baptismi illum esse re ipsa Christi sanguinem.

Apocalyp. 1. Bernard. Super Missus est, Sermo. 3.

Hardingus. 8. Sectio.

Vixit mille supra ceterum post Christum annis, in summa Ecclesie corruptione.

Nemo verò omnium sacramentum Dei nomine disertius appellauit, quàm Bernardus in pio illo sermone de Cæna Domini ad Petrum Presbyterum. In quo sic scribit: *Comedunt Angeli verbum de Deo natum, Comedunt homines verbum sœnum factum: significat autem sacramentum, quod verbum vocat sœnum factum, hoc est, verbum incarnatum. In alio verò loco habet ibidem: Hæc est verè indulgentia cœlestis, hæc est verè cumulata gratia, hæc est verè superexcellens gloria, sacerdotem Deum suum tenere, & alijs dando porrigere. In eodè etiam sermone de mirifica suauitate loquens, quam pijs Episcopis, hominibusque sancti, & religiosi ex huius sacramenti sumptione percipiunt, sic ait: Ideo ad mensam altaris frequentius accedunt, omni tempore candida facientes vestimèta sua, id est, corpora, prout possunt, melius, utpote Deum suum manu & ore contrectaturi. Alium eiusdem sermonis locum, quandoquidem & institutum nostrum probat, & salubrem etiam quandam institutionum continet, nullo modo pretereuntem possum. Sic autem habet: Mira sunt, fratres, quæ de sacramento isto dicuntur. Fides est necessaria, scientia rationis superuacua. Hoc fides credat, intelligentia non requirat, ne aut non inuentum putet incredibile, aut repertum non credat singulare. Et ideo credi oportet simpliciter, quod inuestigari non potest vtiliter. Nolite itaque, nolite quærere quomodo fiat: nolite dubitare vtrum fiat, nolite irreuerenter accedere, ne vobis ad mortem fiat. Deus enim est, & quanquam panis mysteria habeat, mutatur tamen in carnem: Deus & homo est, qui testatur panem veraciter fieri carnem suam vas electionis est, qui minatur iudicium non diiudicanti tam sanctam carnem. Id ipsum ô Christiane de vino sentias: id honores in vino: creator vini est, qui vinum prouehit in sanguinem Christi. Hucusque sanctissimus Bernardus.*

Episco-

Episcopus Sarisburiensis.

Bernardus Monachus fuit, vixitque Clarauali circiter idem tempus, quo Thomas Beckettus hic in Anglia floruit. Qua memoria Dei Ecclesiam miserè fuisse deformatam ex ipsius creberrimis querelis constat: Sic enim de Clero Romano nominatim scribit: *Nihil integri est in clero* (quo nomine Papam, Cardinales, Episcopos, cæterosque omnes complectitur) *Restat iam ut homo peccati reueletur. A planta pedis vsque ad verticem capitis non est sanitas vlla. Serui Christi nunc seruiunt Antichristo.* Itaque Bernardi in seculo tam insigniter deprauato viuentis, eiùsque perueritate, quasi turbine & tempestate abrepti leuiorem videri in hisce causis autoritatem est necesse. Quanquam aliis quidem in locis sententiam suam nonnihil emendare & corrigere videtur. Sic enim scribit: *Quasi verò Christus, cum iam ascenderit in cælum, tangi à Maria aut velit, aut possit. Et utique poterit: sed affectu, non manu: voto, non oculo: Fide, non sensibus.* Si nos vehementius Hardingus eo vrgere voluerit, quod Bernardus ait, *sacerdotem tenere Deum manibus suis*, huius dicti asperitatem commoda quadam interpretatione liniri posse meminerit. Sic Chrysofomus scribit: *Adest sacerdos gestans spiritum sanctum.* Gregorius etiam ait: *Paulus predicando Deum insundebat audientibus*, Rufus: *Latens in Pauli pectore, quasi sub tentorio ibat Deus.* Hieronymus habet: *His, qui baptizandi sunt, publicè tradimus sanctam, & adorandam Trinitatem.* Sensus est, eum Trinitatem accipere, qui fidem Trinitatis, doctrinamque accipit.

Anno Domini 1117. Bernard. in Psa. Qui habitat. De conuersione Pauli. In Canti. Cantico-rum.

Bernard. in Cántica cantic. Sermones 28.

Chrysof. De Sacerdotio li. 3. Gregor. in Iob. lib. 27. cap. 6. Hieron. ad Pantinachi. aduersus errores Ioann. Hierosolymitani.

Iam itaque quemadmodum Chrysofomus *sacerdotem gestare spiritum sanctum*, & Paulum Gregorius *Deum insudisse audientibus*, & Hieronymus nos *tradere sanctam Trinitatem* scripserunt: similiter Bernardus dixisse videatur *sacerdotem Deum tenere manibus suis*: hoc est non Realiter, non reipsa, sed peculiari quodam loquedi genere atque ratione. Etenim modo quodam Rhetoricæ amplificationis qui tenet aliquid, quod ad Deum vnice pertinet, is Deum tenere dicitur.

Sic istis, aliisque similibus sententiis succurrendum est, maximè huic Bernardi, quandoquidem ea hoc ipsum imprimis postulare videtur. Ita enim se habet, longè secus ac illam Hardingus retulit: *Deum suum manu & ore contrectaturi, & colloquentem sibi ipsis audituri*, quàm posteriorem clausulam Hardingus pro instituta ratione prudens celauit. Vt Christum sacerdos secum colloquentem audit, sic manibus Christum tenet: Christum autem sacerdos non verè aut reipsa, sed tantum mysticè loquentem audit: Ergo ex hoc probabiliter concluditur, Christum non Realiter aut Reuera, sed tantum mysticè tenere. Hæc de Bernardo hætenus. Quanquam illum cum in hac, tum in aliis religionis partibus temporum erroribus atque tenebris implicatum & abductum fuisse & credibile est, & multi iudicant.

Hardingus. 9. Sectio.

Hic autem aduersarij nostri, quod ad hunc Articulum attinet, secum expendant atque reputent, siue Lutherani sint, siue Zuingliani, siue Geneuenses, quemadmodum hæc verba à patribus usurpata, & ad sacramentum accommodata in locis superioribus, interpretari possint, Dominus, Christus, diuina essentia, Deus, seipsum, verbum Dei, Ego, Verbum scænum factum, Deum suum. *Multitudo similium locorum, quibus in hac causa uti possem, innumerabilis propè est. Cessurum se Iuellus & subscripturum pollicetur, si aliquid omnino reperiat. Quare, iam quanta sit in verbis fides, intelligemus.*

aFalsum: nullæ enim ex istis verbis ad sacramentum accommodantur.

Episcopus Sarisburiensis.

Equidem non dubito quin ex istis paucis diligenter expensis prudens Lector facile perspexerit, nullum ex istis omnibus antiquis patribus, neque Irenæum, neque Origenem, neque Cyprianum, neque Chrysofomum, neque Ambrosium, neque Augustinum, neque Cyrillum, quantum ex ipsorum verbis intelligi possit, sacramentum vnquam vel Dominum, vel Christum, vel Diuinam essentiam, vel Deum, vel Seipsum, vel Verbum Dei, vel Deum suum appellasse: quantumuis Hardingus & falsas interpretationes adhibendo, & multa inconsideratè pronuntiando, vehementissimè contenderit, vt secus esse saltem videretur. Hieronymus ait: *Falsi testes sunt, qui non eodem sensu dicta proferunt, quo dicuntur.*

Hieronym. Math. ca. 26.

Hardingus. 10. Sectio.

In hoc Ecclesie dogmate ponderando, exigua impiorum ludibriorum & blasphemiarum cõtra hoc sanctissimum sacramentum occasio restabit iis, qui crasso illo & inepto errore non cacantur illorum hominum, qui inseparabiles Christi naturas esse negant, verum eius solummodo carnè in hoc mysterio presentem adesse sine sanguine, sine anima, sine diuinitate confirmant. Quem errorem manifesta scriptura redarguunt. Christus excitatus à mortuis iam non moritur. Rom. 6. Non patitur se amplius diuidi. 1. Cor. 1. Omnis spiritus, qui dissoluit Iesum, hic est Antichristus. 1. Ioan. 4. *Ex his efficitur, si Christus verè sit in sacramento sub forma panis, quemadmodum alibi abunde docuimus: tum ibi integrum & totum adesse, Carnem & sanguinem, & animam, totum Christum Deum & hominem, propter indiuisam duarum in vna persona naturarum coniunctionem. Quod in Articulo de Adoratione sacramenti luculentius demonstratur.*

Hunc errorem de suo fingit Hardingus.

Episcopus Sarisburiensis.

In exitu Hardingus hanc sui dogmatis rationem erroris cuiusdam refutatione confirmat: qui profecto propter inauditam eius nouitatem, suus esse & proprius facilè videatur. Itaque error Har-

Hardingianus meritò appellari debet. Neque enim ab homine alio esse vel defensum vnquam, vel mente conceptum existimo.

Esse quosdam fingit, qui vel defenderint aliquando, vel posse defendere videantur, Christi carnem in sacramento realiter adesse præsentem: quanquam mortuam illam quidem, exanguem, & animam simul ac diuinitate carentem, Hic verò nouus error est, nec Dominus antehac, nec tractatus vnquam.

Nos autem & certissimè persuasi sumus, & clarissimè profiteamur Christum Ceique filium carnè nostram è Maria virgine sumpsisse, atque vbicunq; ea fuerit, ibi & diuinitatem, & animam adesse præsentem. Ex hac minimè dubia veritate alienam Hardingus argumentationem concludit. Sic enim ratiocinatur: *Si Christus verè adsit in sacramento sub forma panis, tum in eo integer & totus inest, Deus atque homo.* Concesso quidem primo, alterum consequatur est necesse. Verùm vnde Hardingus constat de primo? Quis illum antiquus doctor, quis priscus pater docuit, Christi corpus realiter & carnaliter adesse sub formis & nudis speciebus panis & vini? Si quidem eruditi patres ita scriplerint, ostendat velim Hardingus? Sin minùs, turpe est vendicare. Sanè verò, quicquid hactenus Hardingus attulit, parum momenti habet.

Iam verò, Christiane lector, quò tibi certius, quid de hac causa sentire oporteat, constare possit, præsertim quando ita est perniciosè lubrica, vt qui in ea labitur, idololatra sit, Ceúmque nesciat, expende breuiter tum sanctorum patrum enucleata de hoc sacramento iudicia, tum eiusdem vetustà rationem atque vsurpationem recognosce.

Primum quòd ad patrum hac de re iudicia attinet, Chrysoströmus scribit: *In vasis sanctificatis non verum Corpus Christi, sed mysterium corporis Christi continetur.* Augustinus habet: *Interrogo vos, fratres, dicite mihi, quid plus videtur nobis, corpus Christi, an verbum Christi? Si vultis verè respondere, hoc dicere debetis, quòd non sit minùs verbum Dei, quàm corpus Christi.* Hieronymus ait: *Ego corpus Iesu Evangelium puto. Et quamuis, quòd Christus dicit, Qui non manducat meam carnem, &c. possit intelligi de mysterio, tamen verius corpus Christi, & sanguis eius sermo scripturarum est.* Similiter Origenes: *Quòd si circa corpus Christi seruandum tanta vtimini cautela, quomodo putatis minoris esse periculi, verbum Dei neglexisse, quàm corpus eius, id est, sacramentum corporis eius.*

Si sacramentum corpus Christi verè atque realiter, & consequenter Dominus, Deusque noster esset, illud creaturæ conferre, atque præ eadem extenuare, quemadmodum Augustinus, Hieronymus, Origenes, alique sancti patres faciunt, summæ blasphemix videretur. Augustinus habet: *Plus est vnus Deus, quàm vnus Baptismus. Neque enim est baptismus Deus: sed ideo magnum aliquid est, quia sacramentum est Dei.*

Origenes ille egregiè doctus pater scribit: *Ille panis, qui sanctificatur per verbum Dei, & obsecrationem, iuxta id, quòd habet materiale, in ventrem abit & in secessum eiicitur.* Hæc verba dictu horrèda viderentur, si sacramentum reipsa Dominus esset ac Deus.

Ambrosius quando hæc Christi verba, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*, explicat, sic habet: *Hodie dat nobis hunc panem, quem ipse quotidie Sacerdos cõsecrat suis verbis. Possumus & ipsum Dominum accipere, qui ait, Ego sum panis vite.* Ex his manifestò liquet Christum ipsum, & sacramentum res esse diuersas: vt neque sacramentum ipse Christus, neque Christus sacramentum sit. Chrysoströmus ait: *Habent & hereses in schismate similiter ecclesias, similiter & ipsas diuinas scripturas, similiter episcopos, ceterosque ordines clericorum, similiter baptismum, similiter Eucharistiam, & cetera omnia, denique ipsum Christum.* Hic etiam sanctissimus pater Chrysoströmus, contra atque Hardingus fingit, magnã inter sacramentum, ipsumque Christum discrepantiam ostendit. Quid autem dici potest explicatiùs atque dilucidiùs, quàm quòd Ambrosius de hac causa scriptum reliquit? *Venisti ad altare: vidisti sacramenta posita super altare: & ipsam quidem miratus es creaturam. Tamen creatura solennis & nota.* Sacramentum Ambrosius disertis verbis, non Dominum, aut Deum, sed creaturam vocat. Itaque Epiphanius ad hunc modum scribit: *Hoc est rotunda figura, & insensibile, quantum ad potentiam &c. Dominum verò nostrum nouimus totum sensum, totum sensitiuum, totum Deum: totum mouentè.* Hæc quoque verba haud obscuram Christi & sacramenti dissimilitudinem demonstrant. Iustinus Martyr ait: *Alimento humido, & sicco admonemur, quæ propter nos Deus Dei filius perpeffus sit.* Cyrillus sacramentum. *Fragmenta panis*, Augustinus *Buccellam Dominicam*, appellat.

Nefarium profectò atque horrendum scelus fuisset, sacramentum aliquo huiusmodi vocabulo appellasse, vel creaturam, vel rem insensibilem, vitæque expertem, vel alimentum siccum, & humidum, vel fragmentum, vel buccellam, si certò sibi persuasissent patres, quemadmodum Hardingus contendit, sacramentum Dominum & Deum extitisse.

Chrysoströmus in ea liturgia, quæ ipsius nomine edita est, post peractam consecrationem sic orat: *Immitte quæsumus Domine sanctum spiritum tuum in hæc proposita* (sacramenta, seu munera).

Ipsè etiam Hardingus in sua Missa, consecratione similiter perfecta, sic Deum precatur: *Respice Domine sacramenta hæc benigno & propitio vultu, eaque suscipere dignare, quemadmodum olim suscepisti victimas Abeli filij tui, & sacrificium patriarchæ nostri Abrahæ, & illud quòd tibi oblatum fuit à summo pontifice Melchisede cho.* Non facillè dixerit, opinor, Hardingus se precibus à Deo contendere, vt spiritus sanctus in Christum superueniat: vtque Deus eius rogatu & gratia filium suum propitio benignoque vultu aspiciat: aut illum perinde suscipiat, qui

Dominus

Chrysostr. in opere imperfecto. hom. 11. 1. quæst. 1. Interrogo vos. Hieronymus in Psal. 147. Orig. in Exod. hom. 13.

Augu. de vnico baptismo contra Petilia. ca. 6. Orig. in Matth. cap. 15.

Ambro. de bene dict. Patria.

Chrysostr. in opere imperfecto. hom. 49.

Ambr. de sacr. li. 4. cap. 3.

Epiph. in Anchorato. Iustin Martyr in colloquio cõ Triphone. Cyril. in Ioan. lib. 4. cap. 14. Augu. in Ioan tra. 26.

Liturgia Chrysoström.

Dominus est Deusque noster, ac olim vel capram, vel arietem, vel quoduis eiusmodi communis sacrificij genus suscepit.

Quamquam si ingenuè loquatur, nec callidè sententiam occultet, quo nomine illum suis nonnullis suspectum esse sentio, tum hic huius orationis sine dubio sensus sit esse necesse. Sin verò simulet, & aliud loquatur, aliud sentiat in ipsa adeo etiam reconditissima sanctissimâque Missæ suæ parte, tum & sua confessione, & Missalis ipsius testimonio sacramentum nõ est Dominus, atque Deus.

In Concilio Carthaginensi, quod Cyprianus habuit, Cæcilius à Bilta sic ait: *Antistes Diaboli audent Eucharistiam facere*: hoc est, quemadmodum Hardingus interpretatur, *Sacerdos Diaboli audent Dominum & Deum facere*. Quod quidem sacerdotibus Hardingianis non est vsque adeo nouum. Sic enim audent confidenter simul & impudenter dicere: *Sacerdos est creator creatoris sui: qui creauit vos, dedit vobis creare se: qui creauit vos absque vobis, creatur à vobis, mediantibus vobis*. Hæc verba habita olim fuissent blasphemata: nunc verò legitima & catholica iudicari debent, vt pote ab eius scetæ ac disciplinæ magistris profecta.

Hæc habui de patrum iudiciis quæ dicerem. Iam verò vt illud doceam, quemadmodum veteres sacramentum obseruarent, scito Christiane lector, nullis literarum monumentis constare quenquã per sexcentos post Christum annos sacramentum adorasse, aut Diuino honore coluisse: quod magno argumento esse potest, pro Domino atque Deo minimè habitum fuisse.

In nonnullis ecclesiis consuetudo ea inualuit, vt si quæ sacramenti reliquiæ populo restarent, igni cremarentur. Quod inter homines Christianos ne ferendum quidem fuisset, si sancti doctique patres sacramentum Dominum & Deum esse sensissent.

Hildebrandus Papa, qui Sacerdotibus matrimonio interdixit, sacramentum de dubiis rerum futurarum euentis contuluit. Quod quando aut nollet, aut non posset loqui, atque respondere, furore impulsus pontifex illud in ignem iniecit.

Papam quidem Dei nomine cohonestarunt, quemadmodum ex illorum crebris decretis & sanctionibus liquet. In libris etiam suis hoc modo scribere non sunt veriti, *Dominus Deus noster Papa*. Sacramentum autem, quod nunc Dominum & Deum esse defendunt, nunquam ante Honorij tertij ætatem vel Dei vocabulo decorarunt, vel cultu Diuino affecerunt: neque illi festum diem ante Urbanum quartum attribuerunt: Si cerò persuasum omnibus fuisset, Dominum atque Deum esse sacramentum, non tam diu profectò & appellatione & adoratione Diuina caruisset.

Ad extremum Clemens Papa quintus indulgentias, immunitatésque prolixas iis omnibus est largitus, qui nouum hunc festum diem obire vellent, nouæque huic religioni auctoritatem, & fidem adiungerent: *Pro primis Vespertinis, Matutinis, Missa, & posterioribus vespertinis, Prima, & Horis, pro singulis hisce temporibus centum dies venia, toties, quoties, a pœna & culpa*. Ita illectus facilè populus fuit, ita noua hæc festiuitas, nouaque religio in honore esse cœpit. Hieronymus ait: *Pagani Deos suos digito ostendunt: & ob hoc ingerunt mihi opprobria, Vnde sciant, quòd ego mente Deum meum reconditum teneo, & per interioremem hominem in ipso habito*. Si alloqui Hardingum sacramentum posset, sic profectò diceret: *Ego creatura sum*, quemadmodum Ambrosius vos docuit: *Ego fragmentum panis sum*, quemadmodum Cyrillus vos docuit: *Ego res sum insensibilis & exanimis*, quemadmodum Epiphanius vos docuit: *Ego cibus sum corporalis, & in corpora vestra transeo, & carnis vestra substantiam augeo, vt alij cibi*, quemadmodum Origenes & Irenæus vos docuerunt: *Ego mucesco & putresco, & corrumpor*, quemadmodum oculi vos, sensusque vestri facilè docent: *Ego sacramentum Christi sum, non Christus ipse: Ego creatura sum Dei, non Deus: Iniuriam mihi, iniuriam Deo facitis: Vermes terra & volucres aëris vos redarguent: mihi hunc honorem nolite deferre. Diuinum honorem Deo tribuite*. Si affari, inquam, sacramentum posset Hardingum, hac omnino voce vteretur: iam verò cum res sit & muta, & exanimis, & loqui nequeat, sic tamen loquitur. Deus omnium hominum aures & corda aperiat, vt videre, atque rerum vniuersarum præpotentem, & immortalè Deum à creatura caduca, quæ Deus non est, internoscere possint. Amen.

Cypri. in conc. Cartha. ad Quirinum. Stella Clericorum. Serm. discip. ser. 111.

Hefychi. in Leuit. li. 2. c. 8.

Beno Cardinalis

Extrana Joan. 22. Cum inter. In gloria. anno. 1226. Ann. 1265. Dist. 96. Satis euidenter. De elect. & electi potest. In præmio Clemens. Augustinus. Steuchus. Clæ. lib. 3. ti. 16. Si Dominum Ant. Do. 1328. Hieronymus. in Psal. 41.

P iij

F I N I S.

DE REMANSIONE SUB ACCIDENTIBVS.

ARTICVLVS VIGESIMVS SECVNDVS.

Episcopus Sarisburiensis.

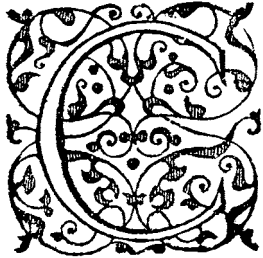
Vel tum institutum fuisse populum, vt corpus Christi tantisper in sacramento remanere crederet, dum accidentia panis integra & salua permanerent.

Hardingus. 1. Sectio.

Vinque hi subsequentes Articuli scholastica sunt argutia, quarum curiosa magis, quam necessaria tractatio videatur. Vtrum populus fidelis tum, hoc est, per sexcentos annos à Christo edoctus esset, vt de hoc sanctissimo sacramento restrictè, iuxta horum omnium Articulorum sententiam crederet, necne, non possum affirmare. Veritatem quidem huiusce rei apertè & simpliciter, sic tamen vt nihil celaretur, quod in illis quietis temporibus (quietis nimirum quoad hanc fidei partem) scitu necessarium videbatur, edoctum fuisse censeo. Si quid postea amplius traditum, siue potius veritas alio quodam genere verborum explicata fuerit, vt hæc ratio clariùs & dilucidius innotesceret, veritate interim ipsa semper vna eademque permanente: id quidem profectum est à diligentia ecclesie summæque cura reprimenda hereticorum pernicacia, qui intra hofce postremos sexcentos annos veritatem huius causæ impugnarunt: quare vt eorum improbis & peruersis sôphismatis occurreretur, necessarium visum est eiusmodi cuneos quarere, qui fundendis tam nodosis truncis optime conuenirent.

Episcopus Sarisburiensis.

Onsequentes hosce quinque Articulos Hardingus leuiter percurrit, vtpore quafdam parum necessarias Scholasticorū argutias, quæ priuatim à doctis disputantur, ad rudem verò vulgi captum minimè pertinent. Quod etiam ex eo faciliùs intelligi potest, quando quidem nullum eorum antiqui cuiusquam patris testimonio confirmare potuit.

Ecclesie de sacramento doctrinam præcis temporibus simpliciter & apertè propositam explicatamque fuisse certissimū est. Eam verò doctrinam Hardingus ipse huic doctrinæ diffimillimam extitisse non ignorat.

Augustinus populum ita docuit: *Christus in cœna figuram corporis sui com-*

Augustin. in
Pfal. 3.
Ambr. de illis
qui inician.
Myfter. cap. 9.
Chrysoft. in
Math. ho. 83.
Augustin. in
Pfal. 97.

mandauit.

Ambrosius ad populum ait: *Post consecrationem corpus Christi significatur.*

Chrysoftomus ad populum inquit: *Si mortuus Christus non est, cuius symbolum ac signum hoc sacrificium est? Atque vt huiusmodi alias innumerabiles Doctorum sententias prætermittam, Augustinus ita populum docuit: Non hoc corpus, quod videtis, manducaturi estis: nec bibaturi illum sanguinè, quem susuri sunt, qui me crucifigent.*

Orig. in Leuit.
hom. 7.

Quòd autem Christus ait: *Nisi comederitis carnem meam, & biberitis sanguinem meum, non habebitis vitam in vobis,* Origenes ille antiquissimus sic inde populum instituit: *Si secundum literam accipias hæc verba, illa litera occidit.*

Vigili. contra
Eutyech. lib. 1.

De ipso verò Christi corpore, sanctissimus episcopus & Martyr Vigilius populum hoc modo docuit: *Caro Christi, cum esset in terra, non n erat in cælo: & nunc, quia est in cælo, non est vtiq; in terra.*

De conse. dist.
2. Prima.

Augustinus ad populum dixit: *Corpus in quo Christus resurrexit, in vno loco esse oportet. Cyrillus ad populum dixit: Christus non poterat in carne versari cum Apostolis, postquam ascendisset ad patrem.*

Cyrl. in Ioan.
lib. 11. cap. 31
Augu. in Ioan
tract. 26. De cõ
se. dist. 2. Vt
quid. August. in
Ioa. tract. 50.

De corporis Christi manducatione sic populum Augustinus informauit: *Crede, & manducaisti. Credere in Christum, hoc est, manducare panem viuum.* Rursus similiter: *Quomodo in cælum manum mitam, vt ibi sedentem teneam? Fidem mitte, & tenuisti.*

Ita tum populus simpliciter, apertèque edoctus fuit: non priuatim in scholis duntaxat, sed etiam in ecclesiis publicè: neque in vna tantum mundi plaga, sed Hippone in Aphrica, Constantinopoli in Thracia, Alexandria in Ægypto, Mediolani in Italia: Similitèrque in cæteris omnibus totius orbis terrarum ecclesiis atque partibus. Atque hæc eo tempore catholica de sacramentis doctrina habita est: *Transsubstantiatio verò, Realis presentia, Concomitantia, Accidentia sine subiecto, corpora naturalia naturalibus locis carentia, Quantum sine modo quanti, Formæ speciè sique sacræ, nondum velcognita, vel audita fuerunt.*

Tandem autem, vt inquit Hardingus, noui quidam hæretici exorti sunt, qui, quemadmodum, aquæ in baptisimi sacramento natura conseruatur, ita etiam panis vinique naturam atque substantiam in Eucharistiæ sacramento integram remanere defenderēt. Verum, si hæc hæresis sit, quam esse putat Hardingus, tum prisca omnes patres, sanctique ecclesiæ doctores pro hæreticis damnari debent.

Gelasius enim scribit: *Remanet in sacramento natura (scu substantia) panis & vini.* Chrysofomus ait: *Natura panis remanet in sacramento, vt prius.* Theodoretus habet: *Panis remanet in priori natura & substantia.* Augustinus inquit: *Quod videtis panis est: non ait, videtur panis, sed panis non est: Accidens tantum & forma, & species panis est: sed hoc modo, Panis est, verè & re ipsa.*

Gelasius contra Eurychem. Chrysof. ad Cæsarium. Theodoret. dialog. 1. Augu. in ferm. ad infantem. Beda in t. ad Corinth. 10.

Verum & hi opinor, & cæteri omnes vetustate atque eruditione præstantes patres, pro nouis, quia sic Hardingo placuit, magistris habendi, & hæreseos crimine condemnandi sunt. Hic ille est nodosus vastusque stipes, cui findendo atque frangendo solidum quendam Hardingus ac durum penitusque ferreum ex Accidentibus cuneum inuenit. Ridicula hercle & puerilis machina: sed reliquis suis instrumentis persimilis. Quanquã Dei ecclesia per mille ducentos continuos annos cunctas Dei ope hæreses infringere atque discindere facile absque istis Hardingianis cuneis potuit.

Hardingus. 2. Sectio.

Quanquam hæc res non tam publicè populo proposita fuit, quam priuatim à doctis disceptata in scholis, ab usque prodita suis priuatis scriptis: in quibus si forte aliqui ingeniorum concertatione nimis vel curiosi, vel confidentes fuerint, & modum transierint, vel quod probare instituerunt, minus cumulatè effecerint, vel ignorantia, partium studio à ratione, eadè opinione, quam Romana tenet ecclesia, non nihil aberrauerint: inhumanum sit ijs illud vitio vertere, & eorum erratis ad nostram calumniam abuti, totamque ecclesiam propter quorundam culpam criminari.

Episcopus Sarisburiensis.

Eam nunc Hardingus defensionè adhibet, vt hæc scholis tantum inseruuisse, nullum in ecclesijs locum habuisse disciplinam dicat. Hoc verò reliquis etiam vniuersis doctrinæ suæ partibus commune fuit. Semper enim singularis cuiusdam prudentiæ solertiæque esse iudicarunt, suam omnem scholarum parietibus inclusam continere scientiam, & diligenter cauere ne quid efflueret, atque ad populi notitiam emanaret. Sic Hieronymus ait: *Eadem & in veteri, & in noua hæresi serua-tur: fides vt aliud populi audiant, aliud prædicent sacerdotes.* Atque sanè eiusmodi eorū religio extitit, vt quantò quisque minus ex eâ perceptū haberet, tantò cum illo præclariùs actum videretur. Hilarij verba optimè illis conueniunt: *Sanctiores sunt aures plebis, quam corda sacerdotum.*

Hiero. ad Pam-machi. contra error. Ioan. Hierosolymit. Hilarij contra Auxentium.

Veruntamen contra hanc timidam Hardingi defensionem, alij quidam suæ classis doctores, nimirum Antonius, & Gabriel, & nonnulli præterea eam promulgare videntur, tanquam καθολικὴν, atque ecclesijs peræquè ac scholis communem doctrinam, nec magis sacerdoti, quàm imperitissimo cuique plebeio conuenientem.

Anto. in 3. par. summæ. tit. 13.

Biel lectio. 84.

Atque hercle, si sacramentum verè Deus sit, non quidem in perpetuum, sed duntaxat ad tempus, quemadmodum Hardingianum dogma statuit, quid ni totus populus intelligat, quando esse Deus incipiat: quando diuinam naturam conseruet: quando Deus sit: quando non sit: quousque illud sine periculo adorare possit: quando tutò desistere, nec ampliùs adorare liceat? Eo enim tempore quo Deus est, qui illud non adorat impius est & prophanus: qui verò adorat, quando Deus non est, in idololatriam incidit, & creaturam incidit, tanquam Deum veneratur. Huius itaque certa quædam & explorata ratio tam esse plebi, quàm sacerdoti necessaria videtur, quantumuis Hardingo contrà placeat.

Hic autem suppedere Hardingū suorum scholasticorum, catholicorumque doctorum animaduerto: *Eos enim vel ignorantia, vel partium studijs abductos, & à communi ratione, & ab ecclesiæ catholice sententia aberrasse* confitetur. Sit hoc quidem instar *Axiomatis*, vt pote vnum omnium, quæ scripsit, verissimum.

Quanquam doctores isti, cum talia disciplinæ suæ mysteria enunciarent, non sua priuata infomnia diuulgare visi sunt, sed catholicam potiùs vniuersalis ecclesiæ doctrinam proponere: neque illos eo nomine vllus vel episcopus, vel Cardinalis, vel Papa, vel concilium damnandos vnquam censuit.

Hardingus. 3. Sectio.

Iam verò num Articulum hunc ijs testimoniis confirmare valeamus, quæ Iuellus postulat, annon, haud magni intererit. Fidei Catholice authoritas non ex vetustis paucorum recens in controuersiam adductarum questionum, quæ minoris sunt momenti, confirmationibus pendet. Populus quidem veritatem edoctus est planè, cum nullus adhuc hæreticus eorum fidem oppugnasset callidè. ^a Ecclesiæ doctrina eiusmodi est. Corpus Christi post legitimam consecrationem tantisper in sacramento remanet, dum ipsum sacramentum remanet. Sacramentum autem remanet, quousque panis & vini forma remanent. Forma verò ista integra permanent, donec cætera accidentia corrumpantur & pereant. Veluti si color, pondus, sapor, gustus, odor, reliquæque panis ac vini qualitates corrumpantur, & penitus immutentur, tum eiusdem etiam forma annihilatur & aboletur. Atque vt paulò de hac re distinctius loquamur, quandoquidè panis vini-

^a Falsum: Hoc enim nouum figmentum est, non veteris ecclesiæ dogma.

a Falsum: neque enim vel scriptura, vel prisci doctores nos inducunt, ut ista credamus.

que substantia in ipsam corporis & sanguinis Christi substantiam mutatur, id quod & a scriptura & antiqui Doctores, & necessaria veritatis consequutio, & sancta ecclesia sanctio nobis persuadent: si talis accidentium mutatio fiat, qua non sufficiat ad panem & vinum corrumpendum, modo remanent, propter huiusmodi mutationem corpus & sanguis Christi non desinunt esse in hoc sacramento, siue qualuatis mutatio fuerit, nempe si vel color, vel sapor, vel odor panis & vini paulo mutentur, siue quantuatis, ut si in eas particulas diuidatur, in quibus panis ac vini natura conseruari posset. Verum si tanta fuerit facta mutatio, ut panis & vini, si existerent, natura corrumpeteretur: tum verò corpus & sanguis Christi non remanent in hoc sacramento, ut quando color, & sapor, aliæq; panis & vini qualitates ita mutantur, ut eam mutationem panis viniq; natura ferre non possit: vel quantuatis respectu, si panis ita quodammodo in puluerem comminutus fuerit, & vinum in tam minutas portuunculas dissipatum, ut eorum forma remanere desinant: tum corpus & sanguis non amplius remanent in hoc sacramento. Quare corpus & sanguis Christi tantisper in hoc sacramento remanent, dum ipsa panis & vini forma remanent: que quando desiciunt & esse desinunt, tum etiam corpus & sanguis Christi sacramentum relinquunt. Etenim quedam inter sacramenta, & res, quarum sunt sacramenta, conuenientia & similitudo intercedere debet, qua corruptis formis & accidentibus sublata, ipsa etiam sacramenta soluuntur & pereunt, & consequenter interna ac cœlestis res in illis inclusa, in illis remanere desinit.

August. ad Bonifacium, epist. 23.

Episcopus Sarisburiensis.

Quid sit, quod nobis tam sæpe narret Hardingus, populum in ecclesia primitiua planè ac dilucidè edoctum fuisse, non possum suspicari. Nunc enim in ecclesia Romana omnia de indultria tenebris obducuntur atque obruuntur, nec vulgo imperito permittitur, ut quicquam sciat, ne ipsam quidem sacramentorum rationem ac sententiam, quæ profectò imprimis notissima ac planissima esse debebat.

Nam, ut paucis Hardingiana mysteria, quæ cuius ex indocta multitudine nefas est scire, aliqua ex parte enunciemus, animaduerte obsecro, Christiane lector, quàm planè modum præsentia Christi in sacramento definerint. Thomas Aquinas Scholasticorum Doctorum celeberrimus sic scribit: *In corpore Christi in sacramento non est distantia partium ab inuicem, ut oculi ab oculo, aut capitis à pedibus: sicut est in alijs corporibus organicis. Talis enim distantia partium est in ipso corpore Christi vero: sed non prout est in sacramento. Quia sic non habet quantitatem dimensionem.* Ex quibus verbis illud *ἐν τῷ σώματι* colligi potest, verum Christi corpus in sacramento nequaquam esse. Qualem, Deus bone, Christum sibi finxerunt? Nec quantitatem, nec corporis proportionem, nec partium distantiam ullam habet: nec longus, nec breuis, nec rotundus, nec latus, nec crassus nec tenuis est: oculi, aures, caput, pedes in vnum coalescunt. Eadem tamen hæc corporis Christi figura est ac statura, qua & in terra ambulauit, & in crucem actus est.

In 3. quest. 76. ar. 30.

Ne quis autem hæsitaret, aut ambigeret, hanc rem Canonistæ in Decretis excusserunt atque perpenderunt, his verbis: *Sed secundum hoc videtur, quod ubi pars est, ibi est totum: & secundum hoc videtur, quod pes & nasus sunt coniuncti: quod non credo.* Adeo nimirum isti homines perspicuè docere populum solent.

De conse. dist. 2. Vbi. pars. In gloria

Reliquam eorum disciplinam prætermitto. Aliquando accidentia nutriendi vim habent: aliquando eadem accidentia partes sunt substantiæ: aliquando substantia est accidens: aliquando accidentia sunt substantiæ. Denique de nocte diem, & diem vicissim de nocte faciunt. Pudet nunc ipsos suorum doctorum, qui quondam in altissimo dignitatis gradu constiterunt: atque ut iis olim qui Babylonis turris ædificationem sunt aggressi, vsu venit, ita alij aliorum linguam non intelligunt. Quare nunc intermissum languet opus atque deficit.

Hæc est Hardingianæ ecclesiæ simplicitas, hæc popularibus ingenijs apta in docendo perspicuitas. Populo quidem multò est expeditius ad cœlum peruenire, quàm Hardingo suisque collegis de via penitus consentire. Hic Hardingus nullis vel scripturis, vel conciliis, vel doctoribus subnixus longam de suo fabulam expromptit: quam nihilominus ecclesiæ doctrinam esse contendit. Ea verò miseranda demum ecclesia videatur, quæ sua instituta & placita nulla aut scriptura, aut doctore, aut Concilio confirmare possit.

Primum, *Christi corpus realiter adesse in sacramento tantisper fingit, dum sacramentum sit sacramentum.* Deinde statuit, *Si Christi corpus semel dicefferit, tum sacramentum non amplius esse sacramentum:* atque ita in se reuoluuntur ista. Si sacramentum sit, tum Christi corpus adest: si Christi corpus adsit, tum sacramentum est. Adeo simpliciter & planè populum docent. O illos fortunatos, quibus tales magistri contigerunt. Deinde ait: *Panis & vini substantia in corpus & sanguinem Christi realiter conuertitur.* Atque hoc ille scripturis ἀπόφασις, & doctoribus ἀνωρύμοις confirmat. Tum verò mirificas de *Qualitatibus*, & *Quantitatibus* disquisitiones versat: quemadmodum nempe color, aut sapor, aut cæteræ qualitates panis mutari, & quàm minutè panis comminui possit, ut interim Christi corpus in sacramento remaneat. Perspicua verò certè, & consolationis plena, & grata populi palato doctrina. Ambrosius, Augustinus, Hieronymus, Chrysostomus, aliique eruditi partes in retrusissimis rerum causis indagandis multum operæ studiiq; posuerunt: D. Paulus in tertium cœlum subuectus fuit: horum tamen nullus, quid hoc esset mysterij diuinare vnquam potuit.

In exitu ait, *Conuenientiam quandam, & similitudinem sacramenti, & rerum, quarum est sacramentum, esse oportere.* Exēpli nimirum gratia: quemadmodū aqua corpora nostra lauat ac reficit: ita quadam

quadam similitudine baptismi aqua nos admonet, Christi sanguine nostras lauare reficiq; animas. Atque vt pane naturali nostra corpora aluntur: sic etiam similitudine quadam sacrosancta nos Eucharistia docet animas nostras Christi corpore pasci. Hæc illa est conuenientissima inter sacramentum, & rem, quæ sacramento designatur, similitudo. Verùm quam hic Hardingus conuenientiam aut similitudinem inueniat, quam suo commento accommodet? Quid habent accidentia sua Christi corpori simile? Christi verò corpori quid tandem est cùm Accidentibus commercij? Num panis accidentibus nostrorum corporum sustentari atque augeri, aut ita animas nostras è Christi corpore vitam haurire, vt corpora nostra accidentibus aluntur defendet? Si hanc pascendi ac nutriendi similitudinem miserit, quam aliam inuenerit?

Quàm verò Hardingo consultius foret simpliciter atque ingenuè confiteri, cùm in hoc, tum in cæteris Articulis, se non modò scripturis, sed Conciliis etiam generalibus, & antiquis patribus defici: nec ei quicquam omnino præter quasdam inanissimas coniecturas, quod proferat, suppetere?

Hardingus. 4. Sectio.

De sacra-
menti reser-
uatione.
Exod. 12.

Ad Calo-
syrum Ar-
senoiten.
Episcop. ci-
tat Tho-
mas parte.
3. 9. 76.

Hic autem quandoquidem multi eorum, qui se disciderunt ab ecclesia, sacramenti reseruationem damnant, corpusque Christi tantisper duntaxat in sacramento remanere contendunt, dum sumatur, contraque reseruationem adducunt exemplum Paschalis agni in vetere lege, cuius nullam partem in crastinum reseruari oportuit, quemadmodum nec Manne: placet illustrem & triu Cyrilli Alexandrini locum recitare. Eius verba sic habent: Audio quod dicant mysticam benedictionem, si ex ea remanserint in sequentem diem reliquæ, ad sanctificationem inutilem esse. Sed insaniunt hæc dicentes. Non enim alius sit Christus, neq; sanctū eius corpus immutabitur: sed virtus benedictionis, & viuifica gratia manet in illo. Ex hac sententia animaduertimus, Cyrillum nostrorū in hoc articulo aduersariorum errorem nihil aliud esse, quàm meram insaniam statuere. Corpus Christi, inquit, quod ille mysticam benedictionem appellat, quandoquidem sanctissimum est mysterium consecratione confectum, semel consecratum non immutatur, sed virtus benedictionis & viuifica gratia (quibus verbis carnem à verbo assumptam intelligit) manet in hoc sacramento, etiam quando reseruatur: ^a quousque nimirum externa forma manent incorrupta.

Episcopus Sarisburiensis.

Veritas nullis conuiciorum, contumeliarumque tragædijs perturbatur. Nos ipsi à catholica Dei ecclesia minimè dissociuimus atque disunximus, perniciosum quidem eorum hominum cœtum ac societatem fugimus, qui Dei ecclesiam in speluncam latronum conuerterunt: quorum vt vitaremus consuetudinem Deus ipse disertè mandauit. Sic enim Deus Opt. Max. iuber, *Exite ex ea popule mi, ne participes sitis peccatorum eius, & ex plagis eius accipiatis.*

Apocal. 18.

Reseruationis autem mentio alieno loco conglutinata est, nec quicquam ad hanc causam pertinet. Quanquā nisi hanc Hardingus captasset digressionē, hunc omnē articulum sine cuiusquam doctoris appellatione conclusisset. Reseruatum olim quidem in quibusdam ecclesiis fuisse sacramentum fateor: non tamen, quò diuina veneratione afficeretur, sed quò à populo in sacra comunione sumeretur. Eam verò consuetudinem Origenes ex alijs pijs patribus improbare videtur. Sic enim scribit: *Dominus panem, quem discipulis dabat, non distulit, nec seruari iussit in crastinum.*

Orig. in Leuit. hom. 5.

Quòd autem ad huius articuli summam attinet, nullum Cyrillus verbum habet, neque de corporali præsentia, neque de formis, neque de accidentibus, neque de micis, neque de quantitibus aut qualitatibus, neque de corruptione, neque de accessione corporis Christi, neque de mansione discessionē eiusdem, aut omnino de quouis eiusmodi Hardingiano mysterio. Quare nostram defensionem hic sanctissimus pater nec reprehendit, nec vllam nobis insaniam obijcit, quemadmodum Hardingus fingit. Eum verò iterum atque iterum insanum, si reuiuisceret, iudicaret, qui tam insanè illius verba ad sententiam tam insanam torqueret.

De sacramenti autem reseruatione, cuius Cyrillus meminit, sic se res habet. Contigit nonnunquam vt postquam populus sacra mysteria percepisset, quedam particula sacramenti intactæ relinquerentur. Eas autem sancti patres, qui illo tempore extiterunt, ad vsum profanum minimè duxerunt esse conferendas: verùm in proximum potius diem reseruandas esse iudicarunt, quas in comunione populus acciperet. Nondum enim priuata Missa vel cognita in omni ecclesia Dei per vniuersum terrarum orbem fuerat.

Monachi Messaliani fremere cœperunt, & dicere, sacramentum non posse tam diu sanctū durare. Cyrillus responder, non carnem quam de virgine Christus sumpsit inclusam in sacramento remanere, quemadmodum Hardingus falsissimè scribit, sed Christi institutionē, mysticamque benedictionem, quam gratiam viuificam vocat, manere saluam: idque ea ratione comprobatur quandoquidem sacramenta omnia suam integram vim atque efficacitatem non à se, sed à Christo duntaxat hauriunt. Quare cùm Christus vnus sit, sempèrque maneat ab omni mutatione vacuus, gratia etiam, quam in nobis Christus per sacramenta sua efficit atque exercet, vna semper remaneat est necessè. Quemadmodum verò in aqua baptismi nulla, nisi tum quando adhibetur, vis inest: sic nullam panis Eucharisticus efficientiam habet, nisi quando sumitur.

Viuifica autem gratia in altero sacramento perinde ostenditur, atque in altero. Ambrosius habet: *Aqua baptismatis habet gratiam Dei, & præsentiam Trinitatis.* In Niceno etiā Concilio sic habetur:

Ambro. de Sa-
cram. li. 1. ca. 5.
ἡ ἀληθὴν τῆ θεοῦ
σπουδὴν νόει τῆ
ὑδ αἵω.

August. contra
Gauden. lib. 3.

In 4. senten.
dist. 1. quæ. 3.

Cogita aquas plenas ignis cœlestis. Hæc verò gratia non ad vnam duntaxat alteramue horam, sed in perpetuum durat. Sic enim Augustinus scribit: *Arca testamenti quamuis ab hostibus capta, Virtutem tamen suæ sanctificationis non amisit.* Non tamen Hardingum proinde vel existimare, vel dicere oportet hanc gratiam re, & substantia in alterutro sacramento inclusam contineri. Bonauentura ait: *Non est aliquo modo dicendum, quòd gratia continetur in sacramentis essentialiter, tanquam aqua in vase. Hoc enim dicere, est erroneum. Sed dicuntur continere gratiam, quia eam significant.*

Hic ea, quam Hardingus tueri videtur, sententia erroris arguitur: nostraque contra defensio, tanquam vera & catholica stabilitur, *Quòd sacramenta continere gratiam dicantur, quia eam significant.* Denique sic scribit: *Gratia est in animis, non in signis visibilibus.*

F I N I S.

N V M M V S, &c.

ARTICVLVS VIGESIMVSTERTIVS.

Episcopus Sarisburiensis.

Vel murem, aliumue vermiculum, aut bestiã Christi copus comedere: ita enim aliqui ex aduersariis nostris affirmarunt atque docuerunt.

Hardingus. 1. Sectio.

Vod hanc Inellus indignissimam assertionem quibusdam tantum aduersariis suis attribuit, in eo doctrinam minimè esse publicè traditam atque receptam confiteri videtur. Idem de proximo articulo statuere licet. Iam verò si à quibusdam tantum defensa sit, neque ab omnibus generaliter tradita, tanquam vera doctrina Christianis hominibus credenda: quòd tum secum ipse consensit, quando post suam articulorum omnium recitationem, illos vniuersos, nullo excepto, nostræ religionis summa mysteria maximasque clauas esse dixit. Nam si id verum esset, quod est pro maxima parte falsum, tum articulus iste ab vniuersis defensus traditusque fuisset. Summa enim & maxima religionis catholice capita nõ prinatim sunt à paucis, sed vniuersim ab omnibus propofita.

^a Hac ratione præcipua Hardingianæ catholice religionis capita in dubiũ vocari possunt.

^{Inellus sibi ipsi contra riuo.}

Episcopus Sarisburiensis.

ATHOLICOS Hardingus magistros minùs probari suos, dictũque nunc ei falsum videri, murem Christi corpus edere, ex his intelligi potest. Quare hanc religionis suæ partem vilem atque indignam assertionem appellat. Verum si ista doctorum Hardingianorum assertio, vilis ita indignaque sit, tum viles atque turpes fuerint ij, qui eam primi inuenerunt, est necesse. Quanquam non sanè video, quemadmodum eam, in qua natus atque educatus est, religionẽ tam faciliè excutere atque abiicere, suosque collegas indignissimi ac turpissimi sceleris damnare possit, quin in iustam hominum reprehensionem incurrat.

Vna tamen egregia defensione uti viderur, quòd istuc religionis suæ caput nunquam esset communi totius ecclesiæ consensu approbatum, & pro catholico habitum. Proinde ait *Hanc non esse religionis suæ clauem.* Si cæteras cunctas suæ religionis partes ad hanc normã exigere voluerit Hardingus, admodum profectò paucas pro catholicis comprobatas fore suspicor. Verum huius προβλήματος primi authores atque vindices principem semper hanc esse clauem iudicarunt, sine qua reliqua ipsorum doctrina consistere non posset. Tamen nec minùs aut eruditione cumulati, aut religione catholici, aut in eadem constantes vnquam habiti sunt, quàm noster Hardingus.

Veteres certè quidem illi sanctitate clarissimi patres, Ambrosius, Augustinus, Hieronymus, Chrysostomus, inauditam hanc doctrinam nunquam vel auditione acceperunt: siquæ accepissent, eam nunquam vel pro clauem, vel pro fera suæ religionis habuissent, sed illos potiùs concludendos tanquam furiosos iudicassent, qui aut eam defenderent & persuaderent, quemadmodum innumeris fecerunt, aut de ea omnino dubitarent, quemadmodum facit Hardingus. Iam ergo, à quibus hæc doctrina propugnata fuerit videamus: ex quo num catholica habita sit, necne faciliè constabit. Primum autem testor atque profiteor, horum hominum hac in causa orationem ita esse blasphemam & sceleratè turpem, ut propter eam, qua Christi gloriosum corpus colo, reuerentiam, quæ ab illis dicuntur neque audire, neque referre possim, quin totus cohorream.

Thom. par. 3. de
Eucharist. quæ
79. art. 3.

Primum Thomas Aquinas sic scribit: *Quidam dixerunt, quòd cum primum sacramentum sumitur à mure,*

à mure, vel à cane, desinit ibi esse corpus, & sanguis Christi: sed hoc derogat veritati huius sacramenti. His verbis Hardingi sententia, tanquam & veritati inimica, & sacramento iniuriola damnatur.

Non debet in dubium vocare Hardigus, hic doctor catholicusne fuerit, an minus. Christus enim ei dixit per visum in somnio, *Bene scripsisti de me Thoma*. Inde verò appellatus est, *Doctor Angelicus*, quòd eruditione ac iudicio cæteris omnibus doctoribus tanto interuallo præcurreret, & catholicus in primis videretur. In Arelatenfi Concilio sic habetur: *Qui non bene custodierit sacrificium, & mus vel aliquod animal comederit illud, quadraginta dies pœniteat*. Ioannes de Burgo ait? *Mus comedens hostiam, suscipit corpus Christi*. Alexander Haleius habet: *Quidam dicunt ubicunque ponantur species, siue in mundo loco, siue in immundo, siue in ventre muris, ibi est corpus Christi. Et in hoc non derogatur corpori Christi, nec sacramento*. Iterum habet: *Si canis, vel porcus deglutiret hostiam consecratam integram, non video quare corpus Domini non simul traiceretur in ventrem canis, vel porci*. Gerson scribit: *Brutum sumit corpus Christi per accidens, quia sumit illud, in quo est*.

Con. Arelaten.
3. can. 6.
Ioan. de Burgo
de custodia.
Eucha. cap. 10.
Alexan. par. 4.
quæ. 45. m. 1.

Gerson contra
Floret. lib. 4.

Bonauen. in 4.
sent. dist. 13.
q. 1. e.

4. senten. dist.
13.

Bonauenturæ verò contraria sententia multò magis probatur, utpote quæ & honestati, & rationi magis conueniat. Sic enim ait: *Hæc opinio est honestior & rationabilior*. Petrus Lombardus Catholicarum omnium sententiarum magister, homo vnus, qui aliorum se omnium doctorem fore profitetur, quando ad hanc causam accedit, hæret totus ac titubat, nec se docere ipse potest. Sic enim de re ista scribit: *Quid igitur sumit mus, vel quid manducat?* Respondet Lombardus: *Deus nouit*. Tamen ita statuit ad extremum, *Sanè dici potest, quòd corpus Christi à brutis animalibus non sumitur*. Verùm ista sententia reuocatur, & parum catholica iudicatur. Magna enim Facultas illa Parisiensis sic de ea iudicium interposuit: *Hic magister non tenetur*.

Quare quicquid Hardigus contra senserit hæcenus summè catholica hæc doctrina videtur.

De occasionibus autem, quæ in hæc re incidere possunt, Anthonius Archiepiscopus Florétinus sic scribit: *Si mus, aut aliud animal propter negligentiam species sacramenti comederit, ille per cuius negligentiam hoc accidit, debet quadraginta diebus pœnitere. Et debet mus capi, si potest, & comburi, & cinis iuxta altare reponi. Sed Petrus de Palude dicit, quòd mus exenterari debet (& mus quidem comburi, & cinis in piscinam projici) pars autem hostiæ si horro eam horret sumere, debet in tabernaculo reuenter poni, & tamdiu ibi dimitti, quousque naturaliter consumetur. Ipsa autem hostia nequaquam debet in piscinam projici: sicut fecit quidam sacerdos, de musca reperta post consecrationem in calice. Et siquidem homo esset tanti feruoris, quòd huiusmodi non horreret, sed sumeret, commendandus esset, si tamen esset ieiunus. Sic B. Hugo Cluniacensis commendauit Goderanum sumèdo portiunculas hostiæ, quas leprosus cum vtilissimo sputo euomuerat, dicens craticulam Laurentij fuisse tolerabiliorè*. Hæcenus Antoninus.

Antoninus de
defectib. Miss.
3. par. Sum. 3.

Atque ut ista omnia probabilia magis videantur, hoc illi tanquam catholicum axioma tenent, *Corpus Christi potest euomi*.

Hic iterum testor, ipsam horum verborum blasphemam impudentiam, atque turpissimam fœditatem pio pectori intolerandam videri. Neque verò hanc iniucundam & infuauissimam orationem adhibuissim, nisi necessarium esse duxissem, ut omnes, quàm miserè atque indignè populo impositum fuerit, intelligerent.

De conse. dist.
2. si quis. in
glosa.

Hæc sententia propagata defensaque fuit in scholis, in ecclesijs à scholasticis doctoribus, à Canonicis, à prædicatoribus, ab episcopis, à generalibus Concilijs, denique ab eo adeo, qui castellum & fortalitiuum fidei conscripsit. Non tamen Hardigus veritus est dicere, *Eam esse vilem turpèmque assertionem*, nec vnquam pro catholica habitam fuisse.

Fortalitiuum
dei. lib. 3.

Hi sunt illi suæ trãssubstantiationis fœtus. Quemadmodum enim Ixion cum nube, quæ sibi Iunonem esse persuaserat, congregiendi, ex ea Centauros, monstra quædam partim ex homine, partim ex equo conflata, genuit: sic hi homines pro sacrosanctis Dei mysterijs, cum suo lumine & obscuris phantasmatis commercium habentes nouas suas religionis ac horrendas informèsq; species procreauerunt & cogitatu turpes, & aspectu prodigiosas.

Hardigus. 2. Sectio.

Quod ad huiusce articuli materiam attinet, quicquid vel mus, vel vermis, vel quævis bestia comedit, Christi corpus, quod nunc impatibile atque immortale est, nullam aut violentiam, aut iniuriam, aut indignitatem patitur. Quod verò vel roditur, vel mordetur, vel editur à verme aut bestia, siue sit substantia panis, quemadmodum sensibus apparet, & à Catholicis negatur, ^a quandoquidem ea consecrationis vi tollitur: siue externa tantum sacramenti forma, quemadmodum multi defendunt, ^b quæ sola etiam frangitur, & mandatur à sumente, Accidentibus miraculo subsistentibus sine subiecto: in huiusmodi occasionibus, quæ contra scopum & fidem, propter quem sacramentum institutum & seruatum est, incidunt, non debet nobis incredibile videri, Dei potentia considerata, Deum corpus suum illis externis formis surripere, atque permittere, ut ^c vel panis natura reuertatur, qualis ante consecrationem fuit, vel ut accidentia vires & effecta substantia panis suppleant: quemadmodum virgæ naturam, quæ fuerat in serpentem mutata, redire ad id quod prius fuit præcepit, cum eam Deus *is* visibus inseruire amplius nollet, quibus ab ea desinata fuerat.

a Falsum: panis enim remanet quemadmodum ex antiquis catholicisque patribus constat.
b Falsum: id quod lucente in decimo articulo cuiusmus.
c Hardingianæ disciplina firmi tuolo.

^d Grauisissima Cypriani auctoritas ad hanc expendendam & iudicandam causam magnum momentum affert, & quasi lanci pondus imponit, qui in sermone De lapsis, miracula quædam narrat, quibus Christi corpus se subduxisse nonnullis ostendit, qui idolorum sacrificijs contaminati, ad communionem per summam audaciam accederent, antequam legitima pœnitentiæ defuncti essent. Quidam (ut

d Cyprianus neque de muribus neque de bestis meminit.

refert) putans se tenere sanctū illud corpus, quod cum alijs sumpserat, apertis manibus cinerem se ferre inuenit. Inde Cyprianus ait: Documento vnus ostensum est, Dominum recedere, cum negatur. Neque impium, neque illius sancti mysterij maiestate indignum est, si Dominicū corpus similiter recedere censeamus, quando huiusmodi aliqua negligentia, aut indignitas, aut profanatio contingit.

Episcopus Sarisburiensis.

Innocen. 3. de officio Miss. cap. 11.

HVi, quas artes adhibent isti, vt huic deplorato incommodo medeantur? Innocentius non esse consultissimū duxit, vt *Murem Christi corpus edere in sacramēto* diceret: sed potius adducitur, vt dicat, Christum quando venientem murem animaduertit, fuga sibi consulere, & sacramentum deferere. Huius doctoris sententia Hardingus omnibus, quæ feruntur, reliquis antepone, & rationi coniunctissimam esse iudicat.

Thomas in 1. Corin. 11.

Quid ergo comedit mus: Panis quidem esse non potest, quando quidem panem, vt aiunt, consecratio sustulit. Reliquum est, vt mus formis & accidentibus panis necessariò vescatur. Quamquā hoc mirificum vescendi genus videatur. Sed nihil Hardingo nouum esse potest. At species & accidentia nutrire nequeunt: quid ergo esse dicemus, quo mus nutritur? Fortè, inquit Hardingus, *Deus miraculo permittit, vt panis reuertatur ad nutriendum murem*: Aut si istuc non sufficiat, deinde ait: *Fortè Deus alio miraculo, & virtute sua immensa ipsis accidentibus panis vim tribuit nutriendi, & augenda substantiæ, quasi panis esset*. A deo isti homines præclarā viam excogitarūt pascendorū miraculis muriū.

Thomas Aquinas scribit, si quis fortè plus æquo vini consecrati hauserit, licet ipsa vini substantia perierit, ipsis tamen accidentibus tentari posse, atque ita forsā inebriari miraculo.

Hic autem Hardingum coniecturis duntaxat quibusdam niti, nec explorati aliquid, quod respondeat, habere perspicimus. Ex quo eius incertam & dubiam esse sententiā constat. Quare quicquid ille dicat, non magna verbis fides adhibenda, nec eius sententia pro catholica habenda est.

Cyprian. serm. 5. de lapsis.

B. Cyprianus, cuius hic meminit, nullum vel de formis, vel de accidentibus verbum facit: neque murem Christi corpus deuorare posse confirmat: neque Christum aufugere, & sacramentum derelinquere scribit: neque remigare panis substantiam, aut accidentibus insitam esse nutriendi facultatem defendit: neque vllum huiusmodi portentum fingit. Tantū ait, *Illud miraculum improbo illi homini documento fuisse, diuinam gratiam perfidia & idololatria sua ergo ipsum sic deseruisse, quemadmodum sacramentum ex eius manibus euanuisse*. Itaque nihil iste locus ad causam Hardingianam omnino facit. Verū scitè admodum fecit, vt in hoc articulo Cypriani nomen ita vsurparet, quemadmodum in superiore Cyrillum adhibuerat, ne quem fortè articulum sine doctore præterisset videretur. B. Cypriani verbis illud quidem præcipuè colligitur impios non percipere corpus Christi. Quod cum verissimum est, tum vniuersam Hardingianæ defensionis constructionem euertit.

De Conf. dist. 2. Tribus gradib. in glossa. Hugo de Sacram. lib. 1. par. 8. ca. 13. Bonauen. in 4. Senten. dist. 13. quest. 2. Durand. lib. 4.

Iam verò, Christiane Lector, vt quàm doctores Hardingiani inter se egregiè consentiant perspicias: quamquam ex ijs permulti dicant & pro certissimo defendant, murē Christi corpus ipsum comedere posse, & totum Christum Deum atque hominem in ventrem transmittere: quidam tamen eorum contrā statuunt, & verissimum etiam esse contendunt, hominem Christianum, quantumuis fidelem & pium, tamen Christi corpus in ventrem sumere nullo modo posse. Sic enim scribunt: *Certum est, quod quam citò species teruntur dentibus, tam citò in cælum rapitur corpus Christi*. Neque vt Hardingus, fortè ait, sed certum est, & minimè dubium, ideòque catholicum.

Præterea Hugo Cardinalis, summus quidam scholasticus doctor, quocum Hardingus non potest iusto sacramento contendere, sic habet: *Quando in manibus sacramentum tenes, corporaliter tecum est Christus: quando ore suscipis, corporaliter tecum est, postquam autem corporalis sensus in percipiendo deficit, deinceps corporalis præsentia querenda non est*. Itaque murem posse Christi corpus in ventrem trajicere fatentur, hominem verò posse negant. Ea huius est disciplinæ certa constans que ratio.

Verū, vt concludamus, & certi aliquid in hac incerta dubiæque causa statuamus, illud imprimis tenendum est, quod Augustinus docet, multū inter corpus Christi, & sacramentum interesse. Sacramentum enim corrumpitur: Christi corpus gloriosum est, & corruptionis expert: sacramentum in terra est: Christi corpus in cælo est: Sacramentum ore corporis sumitur: Christi corpus sola mentis os est percipitru. Qui hoc discrimen fide, quæ ignorat, sacramenti cuiusque vim ignorat.

Vt ista nunc ad præsentem causam accomodemus, mus, aut quæuis bestia panis substantiam, quæ est externa corruptibilisque sacramenti natura, corrodere potest: ipsum verò Christi corpus, quod in cælo est, non alia ratione, quàm sola fide sumitur.

August. Confession. lib. 7. cap. 10.

Augustin⁹ in Christi persona sic loquitur: *Ego sum cibus grandium: cresce, & māducabis me*. Rursus: *Hoc est manducare illā escam, & illū potum bibere, in Christo manere, & Christum manentem in se habere*.

Augu. in Ioan. tracta. 26. Chrysof. ex variis locis in Matth. hom. 9. Hilarius de Trinita. lib. 8.

Chrysofomus habet: *Magnus iste panis replet mentem, non ventrem: iste panis & noster est & Angelorum*. Vt Angeli eum percipiunt, ita nos percipimus.

Denique sic scribit Hilarius: *Panis qui descendit de cælo, non nisi ab eo accipitur, qui Dominum habet, & Christi membrum est*.

Hanc vnicam veteres fatisque patres Christi vescendi rationem esse sentiunt: in qua murium, expertium rationis animantium, & hominum vitijs nefarijs coopertorum, qui quibusuis brutis animantibus deteriores sunt, nullæ partes existunt. Si verò hi sanctissimi patres reuiuiscerent, profectò Hardingus, suisque collegis dicerent.

Ocurui in terras animi, & cælestium inanes.

D E

F I N I S.

DE INDIVIDVO VAGO.

ARTICVLVS VIGESIMVS QVARTVS.

Episcopus Sarisburiensis.

Vel quando Christus dixit *Hoc est corpus meum*, pronomen, *Hoc*, non panem, sed *Individuum vagum* demonstrare, vt aliqui eorum affirmant.

Hardingus. I. Sectio.

VICQVID tandem, *Hoc*, in his Christi verbis opinione tua demonstrat, Iuelle, rectè sentientes Christiani homines (qui diuino munere amorem veritatis acceperunt, non efficaciam deceptionis, vt mendacio crederent) sibi certissime persuadent, in hoc sacramento post consecrationem verum adesse Christi corpus, ipsius adeo verborum autoritate subnixi, *Hoc est corpus meum*. Qui vestram hac in re Geneuensem doctrinam sequuntur, eo decepti, quod docetis, *Hoc*, panem designare, alijsq; innumeris falsis in fraudem inducti pro vero Christi corpore in hoc sacramento, si legitime administratur, presente, nihil accipient in vestra communione nisi nudam panis buccellam, ne terantio dignam. Quod autem attinet ad illud tuum, Aliqui affirmant, qui, *Hoc*, individuum vagum demonstrare contendunt, primum discite quid illi sentiant, siq; prauè sentiant, eos tu, vt libitum erit, tractato: eo nos quidem omnino non grauabimur. Quemadmodum pronomen, *Hoc*, in illis Christi verbis sumendum sit, & quid demonstrat, nos intelligimus, a qui hanc rem & doctius, & certius, & verius tractauimus, quam Lutherus, quam Zuinglius, quam Caluinus, quam Cranmerus, quam Petrus Martyr, denique quam quisquam ex illorum posteris.

2. Thess. 2.

Geneuensis
communio-
nis fructus.

Hardingi
preclara de
se opinio.

Episcopus Sarisburiensis.

IN hoc articulo bilis quidem non nihil Hardingus euomuit in eos, quos illi Geneuenses appellare collibuit: & suam magnoperè scientiam, id quod docti minùs sæpe solent, cum aliorum contumelia atque despectione venditat: atque ad extremum de re nihil omnino explicat, fere tamen nullus scrupulus est, qui doctissimum quæque suarum partium magis conturbet atque cruciet, quam hinc vnus. Nam vt suum Transsubstantiationis commentum ad tempus valere fingamus, si dixerint, *Christum hoc pronomine Hoc, panem demonstrasse, quem manibus tenebat*, tum ex eo consequatur est necesse, ipsam panis substantiam verum fuisse Christi corpus. Hoc enim posito eam esse verborum sententiam, atque sensum oportet.

Si dixerint, Christum eodem pronomine *Panis accidentia ac species demonstrasse*, tum illa panis accidentia & species, Christi corpus fuisse consequetur. Ita verò accidens esset substantia: qui quidem error multò esset deterior atque absurdior, quam superior. Si pronomen hoc, *Ipsum Christi corpus significare* dixerint, tum horum verborum, *Hoc est corpus meum*, hic sensus erit, *Corpus meum est corpus meum. Hoc autem*, inquit Holcotus, *inane dictum esset, atque ineptum*. Deinde, si hæc interpretatio constaret, Christi corpus antè adesset, quam verba consecrationis pronuntiarentur: atque ita consecratio nihil valeret, aut potius consecratio consecrationi præcurreret, atque ita consecratio sine consecratione fieret.

Holcot. in 4.
Sent. quæst. 3.

His verbis non ita multis omnem suam religionem extruxerunt. Hæc sunt totius fundamenta. Quare hunc locum Hardingus ita leuiter, & quasi fastidiosè præterire minimè debuit: Alioquin enim cum hæc tanta sit mutatio, quantam fingunt, nec quid mutetur, nec ex qua re Christi corpus præsens fiat, certò sciemus.

Neque verò causæ aliquid erat, quam obrem adeo Hardingus Geneuensibus hoc nomine succenseret. Satis quippe nouit recens istud *indivisiui vagi* portentum, nullam esse Geneuensis disciplinæ particulam.

Verum vt quam miserè doctissimi quique Hardingianarum partium magistri in hac causâ hæserint, atque laborarint, paucis exponamus, primum Gerson sic scribit: *Dicendum est, quod, Hoc, demonstrat substantiam panis*: Ex hoc doctore substantiam panis, esse Christi corpus constat.

Occamus ait: *Hoc refertur ad corpus Christi*: Ex hoc doctore, Corpus Christi esse corpus Christi consequitur.

Petrus autem Alliacenses habet: *Hoc, demonstrat corpus Christi: alioqui falsa est propositio*.

Thomas Aquinns argutè atque subtiliter causam explicat hoc modo: *Hoc, id est, hoc contentum*

Gerson contra
Floret. lib. 4.
Occam. in 4.
Senten. dist. 13.
Petrus Alliacen. in 4. sen-
ten. dist. 13.
quæst. 5.
Thomas in 4.
Senten. dist. 8.
arti. 16.

Q

sub istis speciibus, est corpus meum.

Verum ~~istæ~~ omnes interpretationes nonnihil difficultatis ostendere videntur: ex his enim colligi posset, panem transsubstantiari, atque, ut illi fingunt, Christi corpus antè verba consecrationis præsens fieri.

Ioan. de Burgo.
de forma verbor.
requisita,
&c. cap. 4.

Quare Ioannes de Burgo disunctiuam induxit, ut huic absurdo succurreret, isto modo: *Hoc sub hac specie præsens, vel de propinquo futurum, est corpus meum.*

Holcot. in 4.
Senten. quæ 3.
Holcot. eodem loco.

Horum omnium Doctorum sententijs, Christi verborum non alius sensus erit, quàm hic, Corpus meum est, aut erit corpus meum. Quæ quidem interpretatio ab Holcoto tanquam puerilis inanis, phantastica, atque inepta reprehenditur. Quare ipse Holcotus ait: *Hoc significat quiddam utriusque termino commune: & termino, a quo, & termino, ad quem:* quid autem illud commune sit, non facile suspicari licet.

Durandus li. 4.

Doctor Durandus cum has omnes *atropias* atque difficultates animo præuideret, nec quemadmodum se explicare posset, animaduertens, ad extremum sic statuit: *Super hoc dicunt quidam, quod per pronomen, Hoc, nihil significatur: sed illud materialiter ponitur.*

Ex hoc autem alia ostenditur dubitatio cæteris omnibus infestior. Etenim si pronomen, *Hoc*, nihil omnino demonstrat, quàm tum ad efficiendam consecrationem vim habet?

Innocen. 3. de
offi. Miss. par. 3.
cap. 6. & ca. 14.
Scotus in 4.
Senten. dist. 8.
quæst. 3.

Innocentius hæc omnes dissidentium doctorum discrepantes sententijs diligenter expendens, Christum non his verbis *Hoc est corpus meum*: sed præcedente benedictione sacramentum consecrasse contendit.

Similiter Ioannes Scotus de hac causa scribere coactus est: *Illæ propositio, hoc est corpus meum, non est consecrata, nec ut vera, nec ut falsa: sed ut est propositio neutra.*

Quæ quanquam ita sunt, tamen Stephanus Gardinerus istorum doctorum non magni æstimans auctoritatem, in primo suo de sacramento libro, quem diabolicam sophisticam inscripsit, sic habet: *Christus perspicue loquutus est, cum diceret, hoc est corpus meum, demonstrans panem.* Quæ postrema si vera sit sententia, sique pronomen, *Hoc*, illum ipsum cibarium panem demonstraret, quem Christus manu tenebat, tum verò ille idem cibarius panis reipsa & verè corpus Christi fuit, modò Hardingiana sibi disciplina constet. Sin autem pronomen, *Hoc*, eum, quem Christus accepit, communem panem minimè designaret, tum ille communis panis in corporis Christi substantiam mutatus non est.

Ita nimirum summus quisque illius sectæ author in hac causa attonitus quodammodo hæret, & sua quadam ac solitaria via curfat, nec quid omnino statuatur, intelligit.

Hardingus autem satis se officio functum esse putauit, si quidem paulò audaciùs, & quasi Thraso-nicè, concluderet, hoc pacto: *Quemadmodum pronomen, Hoc, sumendum sit, & quid demonstrat, nos intelligimus, qui & doctius, & certius, & verius hanc causam egimus, quàm Lutherus, Zuinglius, Calvinus, Crånmerus, Petrus Martyr, vel horum posteræ.* Si quidem Hardingus sui que collegæ tantam rerum scientiam consequuti sint, quantam hic sibi assumere videtur, habet quod Deo gratias maiores agat: quicquid habet, certè accepit. Faxit Deus, ut eo rectè & piè utatur.

D. Steph. Gardiner.

Videri iam vult Hardingus nescire, quinam ij sint, qui nobis istuc *Indiuidui vagi* monstrum obtrudere conentur. Quare ait, *Si præuè sentiunt, eos, ut lubet, tractato.* Et si non ita profectò harum rerum rudis esse potest, ac præ se fert. Quanquam enim non ita fortè magnam habeat doctrinæ notitiam, doctorem tamen omnino nolcat esse necesse: illum nempe dico, à quo luculentam materiam, integras interdem paginas, ad libri sui constructionem est mutuatus.

Mar. Anton. C6
stantius.

Is autem, et si Christum pro nomine, *Hoc*, panem demonstrasse fuerat aliquando persuasus, postea tamen illud totum repudiavit, suamque penitus mutauit sententiam, latiusque esse duxit, ut Christum eo pronomine, non panem, quem tenebat, sed *vagum duntaxat indiuiduum* designasse diceret. Illud autem, ut Lectori suo certius constaret, appellat *indiuiduum in genere, indiuiduum entis, unum substantia, unum entis, indiuiduum insignitum, indiuiduum indiuidui.* Hoc ille figmentum ita iactat atque vrget, ac si Christi verba nullam paterentur aliam interpretationem.

Sic ergo Christum dicentem facit: *Hoc quod me manu tenere cernitis, non est duo: sed unum aliquid certum est. Quid autem certi sit, nescio: panem modò non esse, scio.*

Tertull. contra
Marcion. lib. 4.
De conse. dist.
1. Hoc est in
glossa
Hieronym. in
Esa. lib. 3. cap. 5.

Ita quædam insulsißimas futilitates consecrari, & peregrinas ac prodigiosas loquendi formulas, quales prißci doctores nescierunt, excogitare atque introducere coguntur, ne ingenuè & apertè dicant, quemadmodum doctissimus Tertullianus dixit *Hoc est corpus meum, hoc est figura corporis mei:* vel ut in decretis ipsorum scribitur: *Vocatur corpus Christi, id est, significat corpus Christi.*

Hieronymus ait: *Tam diu querunt heretici noua veteribus adiungere, & eadem recentioribus immutare, donec eos & sensus humanus, & verba deficiant.*

Hic autem obseruabis, Lector, in omni hoc Articulo nullum esse ab Hardingo appellatum, nec veterem, nec recentem doctorem. Causa ea fuit, quòd veterem quidem, quem citaret, neminem reperiret: recentium verò ipsum etiam puderet.

NVM

F I N I S.

NVM FORMAE SINT SACRAMENTA,

ARTICVLVS VIGESIMVSQVINTVS.

Episcopus Sarisburiensis.

Vel accidentia, aut formas, aut species panis & vini esse corporis & sanguinis Christi sacramenta: nec ipsum potius panem & vinum.

Hardingus. 1. Sectio.

Vandoquidem omnipotente diuini verbi à sacerdote in huius sacramenti consecratione pronuntiati potentia, corpus & sanguis Christi presentia^a realiter sunt, substantiaque panis in substantiam corporis, & vini substantia in substantiam sanguinis mutatur: panis (qui absumptus est igni diuina substantia, ut Chrysostomus scribit, & iam panis ille factus est, qui formatus fuit manu spiritus sancti in utero Virginis, & decoctus est igne passionis in ara crucis, quemadmodum Ambrosius ait) non potest esse sacramentum corporis, nec vinum sanguinis. Neque verò dicere licet panem & vinum, quæ antè fuerunt, esse sacramenta, quandoquidem panis factus est corpus, & vinum sanguis, neque iam existunt: siq; non existunt, sacramenta non sunt. Quare externas panis & vini formas, quæ remanent, esse corporis & sanguinis Christi sacramenta, non ipsum panem & vinum, ipsa rationis seu potius intelligentiæ cōsequentiā cōcluditur, ducta à prima veritate, quæ à Basilio in epistola quadam ad Sophollitas, in seclante quosdā, qui veterē Valentini hæresim renouare conabantur, vocabatur τὸ ἐν διαβολῆς ἀνόρθωτον. A qua rationis cōsequentiā, in hac sacramenti causa, multe rationes sumi possunt, si manifesta scripturæ deficiunt. Quo quidem argumentandi genere cū Basilius, tum alij complures patres contra hæreticos vsi sunt, quando manifesta scripturæ non suppetent.

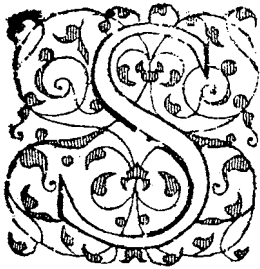
^a Falsum: Semper assumptū, nunquam probatum.

In Hom. Paschali.

De Conf. dist. 2. cap. Omnia.

Epist. 65. In Latino codicē.

Episcopus Sarisburiensis.

VMI T illud Hardingus, suum hoc nouum Transsubstantiationis commentum, omnino ratum esse oportere. Itaque cū panem & vinum penitus interiisse, nec posse quidē esse Sacramentū finxisset, ex eo se iure quodā suo cōcludere posse arbitratur, formas atque species, quæ reliquæ solæ supersunt, sacramentum esse necessariò debere. Hic autem error grauissimo veterum omnium catholicorum ecclesiæ doctorum consensu facilè refellitur. Augustinus habet: *Quod videtis, panis est.* Chrysostomus, Theodoretus, Geladius, aliique doctissimi patres perspicuis & disertis verbis veram in sacramento remanere panis viniq; naturam & substantiam confitentur.

August. ad Infantēs. Chryso. ad Cæsarium. Geladius contra Eutychem. Theodor. Dialog. 1. & 2.

Quare hæc doctrina fluxo fundamento nititur, nec consistere potest.

At Chrysostomus ait: *Panis absumptus est vi diuina presentia.* Id ipsum etiam Ambrosius statuit, inquit Hardingus. Summæ quidem peruersitatis est, quicquid patrum aliquis, orationis quasi æstu quodam abreptus atque elatus, dixerit aliquando, hoc arripere, atque ipso dicendi genere celato, ad verborum momenta violenter trahere & torquere.

Paulus iuriconsultus ait: *In fraudem legis facit, qui saluis verbis legis, sententiā eius circumuenit.* Cyprianus habet: *Passio Christi est sacrificium, quod offerimus.* Chrysostomus scribit: *Baptisma Christi sanguis eius est.* Rursus habet: *In mysterijs sanguis ex Christi latere hauritur.* Gregorius inquit: *Christus iterum in hoc mysterio moritur.*

De, II. & Senatuscon. & Ion. Con. contra. Cyprian. lib. 2. epist. 3. Chryso. in epist. ad Hebr. Hom. 16. Chryso. in Encænii. De Confe. dist. 2. Quid sit sanguis.

Non hîc, opinor, Hardingus tam restrictè nobiscum aget, ut ex ipsa horum verborum nuda simplicique sententiā omnino persuasos esse velit, vel sacrosanctam Eucharistiam esse Christi mortem, vel aquam baptismatis Christi esse sanguinem, vel Christum interim trucidari atque necari, dum sacramenta procurantur, vel Christi sanguinem eo tempore ex eius latere hauriri atque, deriuari, idque verè ac realiter, & sine figura.

Huiusmodi ad exaggerandum cooperato dicendi genere, Chrysostomus *absumptum esse panem* scripsit: non quòd in sacramento nullus omnino remaneret panis, sed quòd cū Christi morte, quæ in eo proponitur atque repræsentatur, collatus, nihil esse videtur. Alioquin enim apertissimè Chrysostomus panis in sacramento supersitem esse naturam confitetur: *In sacramento manet natura panis.*

Chryso. ad Cæsarium. In Encænii.

Quemadmodum autem, *Panem esse absumptum* ait, ita etiam in eodem loco *absumptum esse sacerdotem* scribere videtur. Hæc ipsius sunt verba: *Ne putes, te accipere diuinum corpus ab homine.* Idem etiam de sacramento baptismi habet: *Non baptizaris à sacerdote: Deus ipse tenet caput tuum.*

Chryso. in Matth. hom. 51.

Chrysoſtom.in
1. Cor. cap. 2.
Chryſoſtom.in
Math. hom. 83.

Hoc pacto ſancti patres de ſacramentis differentes mentes noſtras ab aſpectabilibus atq; fluxis elementis, ad rerum cœleſtium & æternarum, quæ illis ſignificantur, contemplationem abducere atque auocare conatur. Propterea Chryſoſtomus ait, *Mysteria omnia interioribus oculis videnda ſunt.* Qui profectò interni oculi nihil caducum atque externum intuentur.

Auguſt. de do-
ctrina Chriſti
ana lib. 3. c. 28.

Ex his Hardingianæ argumentationis infirmitas facilè apparebit.

Quòd deinde ait, *Quando ſcripturis deſicimur, ad naturam aliquando confugere nobis, eiùſque ductum ſequi licere*, verum id quidem eſt. Quanquam Auguſtinus ait: *Hæc conſuetudo periculofa eſt.* Hac autem in cauſa Hardingus neque ſcripturis neque præſcorū patrum testimoniis deſicitur. Ex iſtis enim maniſteſſimis verbis & D. Pauli, & Chryſoſtomi, & Auguſtini, & Theodoret, & Gelafij, & aliorum frequentium ſanctorum patrum Græcorum ſimul & Latinorum, in ſacramento poſt perfectam conſecrationem, veram remanere panis naturam atque ſubſtantiam, liquidiffimè conſtat. Iniquus ſit Hardingus eſt neceſſe, ſi iſtis omnibus ſpretis atque contemptis, ad inanem, neſcio quam, rationem confugiendum eſſe cenſeat.

Hardingus. 2. Sectio.

Quod autem ſimilitudo quadam eſſe debet inter ſacramentum & rem ſacramenti (niſi enim ſacramenta ſimilitudinem quadam haberent earum rerum, quarum ſunt ſacramenta, propriè rectèque ſacramenta dici non poſſent, ut ſacramentum baptiſmatis, hoc eſt externa lotio carnis, ſimilitudinem habet interna lotionis animæ) neque tamen vlla hæc ſimilitudo apparet inter formas, quæ remanent, & rem ſacramenti: neque enim illa conſiſtunt altera ex multis granis, altera ex vuis, quando ex his non accidentia gignuntur, ſed ſubſtantia: ad hoc reſpondere licet ſatis eſſe, ut ſacramenta hæc ſimilitudinem habeant corporis & ſanguinis Chriſti, quandoquidem alterum panis ſimilitudinem præ ſe fert, alterum vini, quam Auguſtinus viſibilem ſpeciem elementorum vocat.

Auguſt. e-
piſt. 22. ad
Bonifaciu
epiſcopum.

Mirifica ſimili-
tudo.
a Falſum: Au-
guſtinus enim
his verbis ipſa
panis ſubſtan-
tiam intellexit.
Aug. epiſt. 23. ad
Bonifacium.

De cenſe.
diſt. 2. cap.
Hoc eſt
quod dicitur
mus.

Episcopos Sarisburiensis.

Quoſum Hardingus his vaniſſimis & miſerâdis ineptiis conſiſtatur? Auguſtinus ſcribit, *Sacramentum eius rei, cuius eſt ſacramentum, ſimilitudinem quadam habere oportere: abſque hac autem ſimilitudine ſacramentum non eſſe ſacramentum.*

Quare ſuum nunc Hardingus commentum inducit, aitque formas & ſpecies ſimilitudinem corporis Chriſti continere. At enim bone deus, in qua tandem re ſimilitudinis huius ratio conſiſtit? quidue Chriſti corpus accidentibus Hardingianis ſimile habet? Equidem verò ne ipſe Hardingus, etſi multa proiecta quadam licentia dicit, verè tamen dicere poſſit, Chriſti corpus aut rotundum eſſe, aut planum, aut album, aut tenue, aut vilo modo eius accidentibus conſimile.

Tamè effectuum ſimilitudo quædam inter ſacramentum & rem ipſam, cuius eſt ſacramentum, eſſe debet. Quorum alter ſenſibus percipitur, corporiſque functione perficitur: alter ſpiritalis eſt, & mentis actione continetur. Exemplo eſſe poteſt ſacramentum circuncisionis cuius externa aſpectabilis que amputatio carnis, internam ac ſpiritalè cordis reſectionem designabat. In baptiſmatis ſacramento, externa corporis lauatio internam animæ & ſpiritualem purgationem ſignificat.

Similiter in ipſo factofanctæ Eucharistiæ myſterio, quemadmodum panis corpora noſtra naturaliter paſcit, ita Chriſti corpus mentes noſtras ſpiritaliter ſuſtenat. Itaque paſcendi munus vtri- que commune eſt, in eoque ſacramenti ſimilitudo verſatur. Quare Rabanus Maurus habet: *Quia panis corporis cor confirmat, ideo ille congruenter corpus Chriſti nominatur: Et quia vinum ſanguinem operatur in carne, ideo illud refertur ad ſanguinem.*

Raban. Maur.
lib. 1. cap. 31.

Iam verò ſi in iſta paſcendi facultate ſua Hardingus accidentia cùm Chriſti corpore conferre voluerit, tum dicat eſt neceſſe, nos & accidentibus veſci, & accidentia bibere, & accidentibus nutrir, & accidentibus viuere, quemadmodum noſter internus homo Chriſtum comedit, Chriſtum bibit, Chriſto alitur, & Chriſto viuit. Cæteròquin enim accidentia ſua hac quidem in parte nihil habere cum Chriſti corpore commune, ac proinde ſacramenta dici nullo modo poſſe fateatur oportet.

At verò, inquit Hardingus, *Accidentia ſimilitudinem panis referunt, & panis, qui fuit corpus Chriſti repræſentat.* Alterum hoc eſt callidum rationis Hardingianæ ſophiſma: ab accidentibus ad panem atque à pane ad corpus Chriſti conſuſum. Atque ita figmentum figmento, & ſimilitudinem ſimilitudine cumulataſt ostendit: ſed nec ſcripturam, nec concilium, nec doctorem, vel Græcum, vel veterem, vel recentem, quibus iſta confirmet adducit.

Hic autem mirifica quædam apparet naturæ peruerſitas. Etenim ex Hardingianis hiſce ſtrophis conſequitur, ut neque panis ſignificet Chriſti corpus, quouſque panis natura penitus deleta fuerit & nihil, quod ad ſignificandum valeat, remanſerit: nec iſta accidentia panem ſignificent, niſi ſublato iam priùs pane, qui ſignificetur. Sic nimirum Hardingiani ductus atque ſimilitudinis exitus à nihilo ducitur ad nihilum, & in nihilum deſinit.

Innocent. de of-
ficio Miſs. cap.
38.

Hic quidem incommodis, quæ conſequi potuerunt, proſpexiſſet Hardingum oportuit: ſi enim accidentia panis ſacramentum conſtituant, ex eo neceſſariò ſequitur, ut quandoquidem in vno fragmento panis plura ſunt accidentia, ſacramenta etiam in vno pane multa, atque ita plura ſacramenta in vno ſacramento reperiantur. Hoc Innocentius ipſe vidit, & proinde quæſiuit: *Cum ſunt multa ſpecies, quomodo non ſunt multa ſacramenta?*

Verum

Verùm hanc similitudinem Augustinus visibilem speciem elementorum appellat, quibus verbis, inquit Hardingus, solas species & accidentia panis significauit. Augustini quidem verba vera sunt: Hardingi autem falsa interpretatio est. Hoc enim *Speciei* vocabulo non externas formas atque species Augustinus, uti fingitur, sed veram panis substantiam atque naturam intellexit.

Ambrosi. de il.
lis qui in iust.
mysteriis. ca. 9.
De conf. dist. 2.
Hoc est quod di-
cimus.

Ambrosius habet: *Ante benedictionem verborum caelestium, alia species nominatur: Post consecrationem corpus Christi significatur.* Quod etiam ex Augustino ipso luculenter in eodem loco constat. Sic enim scribit: *Panis, qui corpus Christi est, suo modo vocatur corpus Christi, cum reuera sit sacramentum corporis Christi &c. vocaturque ipsa immolatio carnis Christi, quae sacerdotis manibus fit, Christi passio, mors crucifixio: non rei veritate, sed significante mysterio.*

Hardingus. 3. Sectio.

Quare forma panis & vini sacramenta sunt corporis & sanguinis Christi, non modò propter rem, quae significatur, id est, ecclesiae unitatem, sed etiam propter rem, quae continetur, hoc est, verum corpus & sanguinem Christi, de quo veritas ipsa dixit, Panis quem ego dabo, est caro mea, pro vita mundi.

Episcopus Sarisburiensis.

In exitu Hardingus non modò repugnante scripturarum, & conciliorum, & doctorum auctoritate, sed etiam omni rationis furore deficiente, hoc modo concludit: *Quare forma panis & vini sacramenta sunt corporis & sanguinis Christi.* Ita Hardingus conclusionem absque praemissis inducit. Hardingi autem opinione non satis attendebat Augustinus, cum sacrosanctum mysterium appellaret *sacramentum panis & vini: formarum potius & specierum sacramentum* vocasset, si haec interpretatio valeat. Quod etiam Augustinus habet, *Accedat verbum ad elementum, & fit sacramentum:* quibus verbis ex pane ipso fieri sacramentum indicat: illam sententiam sic potius interpretabitur Hardingus: *Accedat verbum ad elementum, aut creaturam panis, & eius accidentia sunt sacramentum.* Vinum quidem ipse Christus, non accidentia aut formas, sed fructum, seu, ut Cyprianus appellat, *creaturam vitis* vocat. Panem Cyprianus perfecta consecratione vocat *Panem ex multorum granorum adunatione congestum.* Cyrillus ait: *Credientibus discipulis fragmenta panis dedit.* Irenaeus ait: *Ex eodem pane ac vino post consecrationem augetur & consistit carnis nostrae substantia.*

De file ad Pe-
rrum cap. 19.
Augu. in Ioan.
tractat. 8.

Matth. 26.
Cyprian. lib. 2.
epist. 3. Cypria.
in oratione Do-
minic.
Cyrill. in Ioan.
lib. 4. cap. 24. I-
renaeus. lib. 5.
Ad obiectum 27
Grego. in Iob.
lib. 18. cap. 14.

Hic Hardingus dicat necesse est, quod Marcus Constantius iam priùs dicere non dubitauit, accidentia esse fructum vitis: grana itidem & vvas esse accidentia: fragmenta panis nihil aliud esse, quam accidentia: corporis nostri substantiam accidentibus & sustineri, & augeri, & consistere: ita erunt illorum accidentia, *fuga miserorum.* Omnia accidentibus & probare & improbare possunt: absque autem accidentibus nihil omnino efficere valent. Denique, quemadmodum imperiti chirurgi solent, omnibus vulneribus emplastrum vnum adhibent.

D. Gregorius habet: *O Timothee, depositum custodi, deuotans profanas vocum nouitates quia cum laudari haeretici, tanquam de excellenti ingenio, cupiunt, quasi noua quaedam proferunt, quae in antiquorum patrum libris veteribus non tenentur. Sicque fit, ut dum videri desiderant sapientes, miseris suis auditoribus stultitiae semina spargant.*

Equidem verò Hardingus, sui que collegae, cum ex formis sacramenta constituerunt, tum ex augustissimis sacramentis, totaque Christi religione nihil indoctae simplicitate plebi, praeter quandam formarum pompam, reliqui fecerunt.

F I N I S.

DE OCCULTANDO ET LATENDO,

ARTICVLVS VIGESIMVS SEXTVS.

Episcopus Sarisburiensis.

Vel sacramentum esse signum corporis Christi in eo latenter iacentis.

Hardingus.

a Falsum: Externam enim formam nullus vnquam antiquus pater sacramentum appellauit.

Eternam panis formam, quæ a propriè sacramentum est, esse signum corporis Christi fatemur, imò eius corporis, quod sub illa latenter continetur, quòdque Augustinus Carnem Domini forma panis operatam vocat. Quid autem isto vocabulo, iacentis, significetur nescimus. Què admodum fide Dei verbo fundata Christi corpus esse in sacramento intelligimus, sic in eo vel sub eo iacere (quod verbum scommatis loco positum ab eo fuisse suspicor, vt doctrinam catholicam in contemptum adduceret) vel sedere, vel stare, id verò negamus. Etenim iacere, stare, sedere, corporis in loco situm arguunt, iuxta membrorum distinctionem, & loci circumscriptionem, ita vt corporis partes loci partibus apto quodam ordine respondeant. Eo autem modo corpus Christi non est in sacramento, sed tantum sine circumscriptione, ordine, & habitudine partium ad corporis lociue continentis partes. Qui profecto modus existendi omnem humani ingenij captum superat, mirificus, inusitatus, & singularis non naturæ legibus ac limitibus, sed immensa Dei potestate definitus. Denique quod Christus in sacramento insit certum est, quoniam autem modo insit: nobis quidem ignotum est, Deo soli cognitum est.

In libro s. n. t. prosper.

Episcopus Sarisburiensis.

Huius articuli aditus cum superioris exitu coniunctus est. Adeo nimirum implicite Hardingianæ falsitates contextuntur. Panis, inquit, externa forma est sacramentum. Quin autem etiam adiungit, hanc formam, & hunc dicendi modum sibi duntaxat, & suis quibusdam collegis esse peculiarem: à nullis vnquam veteris ecclesiæ doctoribus atque patribus, vel Græcis, vel Latinis, vel doctis, vel indoctis, vel catholicis, vel hæreticis, vel his, vel illis adhibitam atque usurpatam.

In Artic. 12. sectione 14.

Hæc Augustini verba antè & obiecta, & diluta sunt. Ille pietate & doctrina singularis pater, nec formas, atque accidentia sacramentum esse, nec Christi corpus sub eo realiter latere dixit vnquam, nec in isto loco verbum adeo vllum de accidentibus fecit.

Philippæ. 2.

Verba autem, quæ Hardingo imponunt, ea sunt, *Forma panis*. Quæ profectò non externas formas atque accidentia significant, quemadmodum ille falsissimè interpretatur, sed veram panis naturam atque substantiam indicant. Sic Paulus ait: *Christus cum in forma Dei esset: formam serui accepit*, quibus sanè verbis Christum Paulus, & veram Dei substantiam habuisse, & veram hominis naturam suscepisse scribit. Sic eadem hæc verba Hieronymus interpretatur, quando in persona Christi sic loquitur: *Declinavi ad eos deserens regna cælorum, vt cum eis vescerer, assumpta forma serui*. Christum sibi corpus assumpsisse è formis & accidentibus conflatum, in quo cum hominibus degeret & versaretur, non defenderit, opinor, Hardingus. Sic Augustinus habet: *Secundum hanc formam, non est putandus ubique diffusus*. Ita D. Paulus, Augustinus, Hieronymus alijque doctissimi patres, formæ vocabulo, naturam & substantiam, non accidentia nudasque species intelligunt.

Hieronym. in Osee. lib. 3. cap. 2.

August. ad Gal. epist. 57.

Quod autem ad alterum verbum attinet, *Operata*, non id vult Augustinus, Christi corpus eadem panis siue forma, siue substantia realiter contineri atque occultari: sed in ea tantum, vt in sacramento, & mysterio inesse. Hoc modo scribit Augustinus: *Gratia Dei in veteri testamento velata latebat*. Rursus etiam: *In veteri testamento occultabatur nouum, id est, occultè significabatur*.

August. de spiritu & litera: c. 15.
August. de baptis. contra Donat. lib. 1. cap. 15.

Hic autem, ne fortè Hardingus, ista verba tam peruersè, vt solet, atque malitiosè interpretaretur, nouumque testamentum reuera ac realiter in veteri velatum latuisse defenderet, hoc ipsum Augustinus anteuertit, suamque disertè explicauit sententiam hoc modo, *Occultabatur, id est occultè significabatur*. Ex qua interpretatione, quæ ipsius est Augustini, admonitum Hardingum oportuit, vt hæc etiam verba simili ratione intelligeret, *Caro operata forma panis, id est, occultè significata*.

Hardingus autem consultissimum esse iudicauit, vt causa deserta de verbis litigaret. Verbum illud *iacentis*, siue *latentis*, *scommata* habet, inquit, quo ipsius catholica doctrina in contemptum adducatur. Teneram quidem hanc esse miseramque doctrinam est necesse, quæ nullo modo sine ludibrij suspicionem attingi potest. Quid autem est quamobrem nobis magis succenseat, quod istuc, *latendi*, verbum usurpemus, quàm suis doctoribus, qui eodem vti sunt?

In

In Glossa decretorum, sic habetur: *Species panis, sub qua latet corpus: species vini, sub qua latet sanguis: hæc collegæ sui, non nostra verba sunt.* De conf. dist. 2. Hoesit in gloss.

V Villihelmus Hasslignensis recens quidam doctor Hardingianus sic scribit: *Querite dominum, dum inueniri potest: in templo inuenitur material: ibi latet sub specie panis.* V Villih. Hasslignensis in sermone de aduentu vixit anno. 1300. Iudolphus in vita Christi. par. 2. cap. 56.

Alius eiuſdem farinae doctor sic ait: *Ibi est corpus Christi in tanta quantitate, sicut fuit in cruce. Vnde mirum est, quomodo sub tam modica specie tantus homo lateat.* Si latendi vocabulum irrisionem despectumque necessario arguat, tum suis se doctoribus esse ludibrio existimet Hardingus esse necesse. Iniquum certè est, cum verba eadem sint, illa in suis scriptis tam boni consulere, in alienis tam acerbè reprehendere.

Dixerit forsan parum esse catholicum & vsitatum loquendi genus, vt Christus in sacramento iacere dicatur, Neque tamen aliquid causæ video, quamobrem minùs cum disciplina catholica conueniat, vt iacere Christus, quàm sedere in sacramento censeatur. Tamen Ioannes à S. Andrea summus doctor, & singularis illius defensionis patronus siue vlla vel vituperatione, vel illusionis suspitione scripsit hoc pacto: *Id temporis contentio nulla erat, vtrum corpus Christi insideret Eucharistia.* Sic illi scribere fuit integrum, eiuſque scripta pro legitimis, & catholicis habentur. Toñ. à S. Andrea in epist. ante li. turgias.

At Hardingus ait, *Christi corpus est in sacramento sine circumscriptione, lociue vlla ratione, mirifico quodam, & extraordinario, & singulari modo, & immensa Dei potestatis vi, qui quidem modus Deo soli cognitus est.* Egregios hercle, & floridos, & elegantes colores agnosco, sed nihil planè solidi subesse animaduerto. Atque vt propriis Hardingianæ religionis vocabulis vtar, nihil præter accidentia, atque expertes subiecti species video.

Stupendum profectò atque incredibile videatur, vt hanc Christi sacramentalem præsentiam, quâ Hardingus tam certam atque singularem esse statuit, vel vniuersi veteres & docti catholique patres silentio præterirent, & quali mentione omni indignissimam tacerent: vel vt eam Hardingus tam certò cognitam haberet, Deus ipse aut penitus ignoraret, aut vt sciret, tamen eam, præsertim rem per se magnificam, & cognitu omnino necessariam, nulli vnquam vel doctissimorum patrum vel sanctissimorum Apostolorum patefaceret, atque hanc cum illis scientiam communicaret.

Est quidem modestiæ nostræ diuina miracula suspicere, & summa veneratione prosequi. Sed quòdque commentum Hardingianum miraculi auctoritatem non habet. Idem hæreticus Praxeas, quod nunc Hardingus contendit, Deo nihil esse difficile. Tertullianus autem eruditissimus ille pater sic rùm Praxeæ respondit, vt nos nunc Hardingo respondemus: *Si tam abruptè in præsumptionibus nostris vtamur hac sententia, quiduis de Deo confingere poterimus.* Tertull. contra Praxeam.

B. Stephanus stantem in cælo Christum vidit. D. Paulus Christum nunc ad dexteram Dei sedere affirmat, quod etiam nos in symbolo profitemur. In sacramento autem præsens adest Christus, inquit Hardingus, sine omni circumscriptione, aut circumstantia, aut loci ratione, hoc est, eadem prorsus magnitudine, qua in cruce penderet, tamen nec stat, nec sedet, nec iacet, nec inclinatur, nec in genua prouoluitur, nec ambulat, nec quiescit, nec mouetur, nec vllam denique corporis proportionem atque situm habet, vel sursum, vel deorsum, vel ante, vel retro: verum corpus est, sed non vt corpus: in loco est, non tamen tanquam in loco. Actor. 7. Colof. sen. 3.

Hæc est Hardingiana catholica religio, nulla vel scripturæ, vel conciliorum, vel doctorum, vel rationis auctoritate atque iudicio stabilita: eam tamen nobis Hardingus tanquam præcipuum quoddam, & inusitatum, & extraordinarium diuinæ potentiae miraculum obtrudit.

Postremò, Christi corpus in mystico sacrosanctæ communionis pane, non, quemadmodum fingit Hardingus, realiter, aut corporaliter continetur, sed tanquam in sacramento ac mysterio inest: eodem nempe modo, quo Christi sanguis in aquam baptismatis fusus esse dicitur.

F I N I S.

D E I G N O R A N T I A .

A R T I C V L V S V I G E S I M V S S E P T I M V S .

Episcopus Sarisburiensis.

Vel ignorantiam esse veræ pietatis atque obedientiæ parentem atque causam.

Hardingus.

Magna inopia articulorum laboravit Iuellus, quibus catholicam ecclesiam urgeret, cum hunc articulum numerandum esse duceret. Equidem nullum hoc est ex summis mysteriis, & maximis nostræ religionis clauibus, quemadmodum esse ipse statuit, sed falso, & reclamante conscientia. Etenim hoc dictum D. Colo, in suis aduersus illum rescriptis, tanquam inauditum, atque ab eo in disputatione VVestmonasteriensi, stupente toto procerum, & omnium huius regni ordinum confesso, editam sententiam adscribit, quæ si summum esset mysterium, & præcipua quedam catholica religionis clavis, non eam, credo, patrum nobilesque huius regni mirarentur. Rem ipsam D. Colo integram relinquo ac remitto: atatem habet, ipse pro se respondeat: dixeritne, an minimè dixerit, equidem nescio: si dixerit, non dubito, quin, quæ est doctrina, & sapientia, & pietate, rectè in eo ac præclare senserit, & egregiam dicti sui rationem exponere possit, si suæ sibi mentis interpretanda potestas fieret, quemadmodum leges ex mente legislatoris intelligendas, non ad verba rigide exigendas esse, sapientes statuunt.

Ioan. 9.

καὶ τὸ
διδάσκων, καὶ
μὴ κατὰ τὸ
ἔπος.

Episcopus Sarisburiensis.

Hoc loco nullum Hardingus doctorè meminit, præterquam doctorè Colum. Quod autem ad ipsam causam attinet, huius erroris egregiam in eo positam esse defensionem putat, quod ea minimè sit princeps quædam religionis suæ clavis. Quanquam qui in celeberrimo amplissimorum atque honoratissimorum virorum conuentu hanc vocem palam & apertè mittere non dubitauit, *Edico vobis, ignorantia est mater pietatis*, eam haud in minimis suæ religionis clauibus numerasse videatur. Illos verò ex ipsa quidem perpetua consuetudine, & legitimis disciplinæ suæ institutis, in ea iam esse sententia planè constat, vt sine cæca penitus & profunda populi ignorantia suam nullo modo consistere posse ecclesiam arbitrentur. Quare vulgus imperitum à scripturarum lectione prohibent, & in miserabilem rerum omnium ignorantiam immergunt, & nihil omnino scire patiuntur, nec quam in baptismo susceperunt professionem, nec sacrorum mysteriorum institutionem, nec sanguinis Christi pretium, nec quemadmodum, aut à quo seruari possint, nec quid à Deo postulent, quando vel in ecclesia publicè, vel priuatim domi precantur.

Ocludunt regnum cælorum coram hominibus, & neque ipsi ingrediuntur, neque eos qui volunt ingredi patiuntur. Atque Esaias scribit: *Dicunt videntibus, nolite videre: qualis populus, talis sacerdos, & qualis sacerdos, talis populus: cæcus cæcum ducit.*

Ita nimirum in tenebris atque in umbra mortis volutantur: tamen quemadmodum in libro sapientiæ habetur, *Non satis est illis errare circa scientiam Dei: sed in magno viuentes inscitia bello, tot & tanta mala pacem appellant:* populòque persuadent, eam esse obedientiam, & fidem, atque pietatem catholicam, seu potius, sicut Irenæus contra Valentinianos scribit, *Veritatis ignorantia cognitionem vocat.*

His artibus confisi, in Dei ecclesiam dominantur, & plebem in officio obedientiæque continent, quemadmodum olim Philistæi Samsonem, de tonso capillo, & oculis euulsis, quouis circumducere, quantumuis & validum, & procerum pro arbitrato suo potuerunt. *Qui enim in tenebris ambulat, nescit quò vadit.*

In concilio Toletano apud Hispanos hoc modo sancitur: *Mater omnium errorum ignorantia.* Quæ admodum Augustinus habet: *Erat in illis regnum ignorantia, id est, regnum erroris.*

Hieronymus ait: *Scripturarum ignorantia, Christi ignoratia est.* Et Gregorius scribit, *Qui ea, quæ sunt Domini nesciunt, à Domino nesciuntur.*

Maximè autem hæc Origenis illius antiqui doctissimi que patris verba animaduertenda, obseruandaque sunt: *Dæmonibus est super omnia genera tormentorum, & super omnes pœnas, si quem videant verbo Dei operam dare, scientiam diuinæ legis, & mysteria scripturarum intentis studiis perquirentem, In hoc eorum omnis flamma est: in hoc utuntur incendio, possident enim omnes, qui versantur in ignorantia.*

Denique, Moyses vniuerso populo scientiam, & vaticinandi facultatem exoptat. Paulus luculentiorem in dies cumulatorémque toti populo Dei cognitionem precatur, eumque, qui in ignorantia versatur, ignoratum iri confirmat.

Deus lucis & veritatis, ignorantiam omnem atque tenebras ex animis nostris pellat, vt erroris spiritum fugiamus, & magni pastoris vocem agnoscamus: vt in vitam in Iesu Christo confirmatum ac perfectum adolescamus, nec quouis inanis doctrinæ flatu impellamur ac vacillemus: vt vnicum, verum, viuumque Deum, & eius vnigenitum filium Iesum Christum cognoscere valeamus, cui cum patre, & spiritu sancto, omnis honor, & gloria in sempiterna secula tribuatur. Amen.

F I N I S .

Matthæ. 23.
Esaias. 30.
Esaias. 24.
Matthæ. 15.

Sapient. 14.

Irenæus lib. 2.
cap. 19.

Iudic. 16.

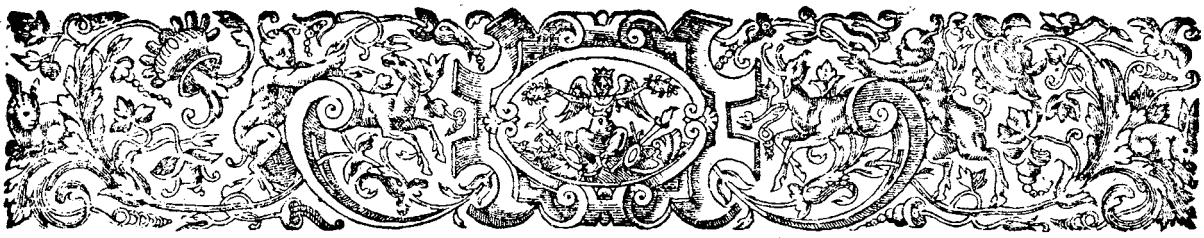
Ioan. 12.

Concil. Tolet.
4. can. 24.
August. in psal.
33.

Concion. 1.
Distinct. 38. Si
iuxta.
Gregor. in pa-
storali. lib. 1.
cap. 1.
Origen. in Nm-
mer. hom. 17.

Numer. 11.
1. Theff. 4.

1. Cor. 14.
Ioan. 5.
Epb. 4.

APOLOGIA ECCLESIAE ANGLICANÆ.

Autore Ioanne Iuello.

ERVS illa est querela à primis vsque Patriarcharū & Prophetarum ducta temporibus, & omnis memoriæ literis & testimoniis confirmata, Veritatem in terris peregrinam agere, & inter ignotos facile inimicos & calumniatores inuenire. Id etsi aliis incredibile fortasse videri possit, si qui sunt, qui ista minùs attentè obseruauerint, præsertim cùm hominum vniuersum genus ipso naturæ ductu, sine magistro, sua sponte sit appetens veritatis: & Christus ipse Seruator noster, cùm inter homines versaretur, quasi nomine ad exprimendam omnem vim diuinam, aptissimè volue-

Tert. in A. Apologetic.

rit appellari Veritas: nos tamen qui in sacris Scripturis versati sumus, quique legimus & vidimus, quid omnibus piis omnium ferè tēporum, quid Prophetis, quid Apostolis, quid sanctis Martyribus, quid Christo ipsi acciderit, quibus illi probris, maledictis, contumeliis, cùm viuerent, Veritatis vnus causa vexati fuerint, videmus, id non tantum non esse nouum aut incredibile, sed etiam receptum iam & omnibus temporibus vsitatum. Imò illud multò potius mirum atque incredibile videri posset, si pater mendaciorum & hostis omnis veritatis Diabolus, nunc tandem repentè mutaret ingenium & speraret veritatem aliter, quàm mentiendo posse opprimi, aut aliis nunc artibus, quàm quibus ab initio semper vsus est, inciperet regnum suum stabilire. Ex omni enim memoria vix vllum tempus inuenire possumus, vel crescentis, vel constante vel renascentis religionis, quò non veritas atque innocentia indignis modis ab hominibus, & contumeliosissimè acciperetur. Videt, scilicet Diabolus, veritate incolumi, se incolumem esse, & sua tueri non posse.

Nam, vt ne quid de veteribus Patriarchis & Prophetis commemoremus, quorum vt diximus, nulla pars ætati fuit à contumeliis & probris libera, scimus fuisse olim quosdam qui dicerent, & publicè prædicarent, veteres Iudæos, quos non dubitamus fuisse cultores vnus & veri Dei, numinis loco aut suem, aut alinū coluisse, & omnem illam religionem nihil aliud fuisse, quàm Sacrilegium, & contemptum omnium numinum. Scimus Filium Dei & seruatores nostrum Iesum Christum, cum doceret veritatem, habitū fuisse pro præstigiatore, pro malefico, pro Samaritano, pro Beelzebub, pro seductore populi, pro homine bibulo & vorace. Et quis nescit, quæ dicta olim fuerint in acerrimum præconem atque assertorem veritatis Diuum Paulum: illum modò hominem seditiosum esse, militem conscribere, secessionem facere: modò esse hæreticum, modo insanire, modò contentionis atque animi causa in legem Dei blasphemū esse, & Patrum instituta contemnere? Quis nescit Diuum Stephanum statim, cum penitus intimis animi sensibus veritatem accepisset, & eam cœpisset liberè, sicut debuit, & fortiter prædicare, & præ se ferre, statim vocatum esse in iudicium capitis, quasi qui contumelias nefariè dixisset in Legem, in Mosen, in Templum, in Deum? Aut quis nescit fuisse olim, qui Sacras scripturas arguerent vanitatis, quòd in illis dicerēt contraria, & planè pugnantia contineri: & Apostolos Christi singulos inter se, Paulum verò ab omnibus dissensisse: Et ne longum sit omnia colligere (id enim esset infinitum) quis nescit, quæ olim cōiugia iacta fuerint in Patres nostros, qui primi cœperunt agnoscere

Cornel. Tacitus, Tertul. in Apologet. cap. 7.

Ioā. 7. 9. 10. Mar. 11.

Act. 26. Epiphani.

Marcionē Tertullian. Ælius à Lantantio.

Eusebius
lib. 5. cap. 1.
Tert. 3. A.
polo. 1. 2. 3.
& 7. 8. 9.

& profiteri nomen Christi: illos inter se conspirare, & occulta consilia mirè contra Remp. & ea causa antelucanis horis inter se in tenebris cōuenire, occidere pueros infantes: explere se humanis carnibus, & ferali ritu bibere humanum sanguinem: postremò extinctis luminibus, adulterium inter se, & incestum promiscuè perpetrare, & fratres cum sororibus, filios cum matribus sine reuerentia sanguinis, sine pudore, sine discrimine cōcumbere homines impios, sine religione vlla, sine Deo: hostes humani generis, indignos luce, indignos vita.

Tert. in A.
polog. c. 33.

Ista tum omnia dicebantur in populū Dei, in Christū Iesum, in Paulum, in Stēphanum, in eos omnes, quicūque primis temporibus amplexi sunt veritatem Euangelij, & se passi sunt odio tum in vulgus nomine, appellari Christianos. Et quamuis ea non essent vera, id tamen diabolus satis pūtabat sibi fore, si effecisset saltem, vt crederentur esse vera, vtque Christiani publico omnium odio laborarent, & ab omnibus ad exitium quærerentur. Itaque reges & principes huiusmodi tum persuasionebus inducti, occidēre Prophetas Dei ad vnum omnes, Esaiam ad ferram: Hieremiam ad lapides: Daniele ad leones: Amos ad vēctem: Paulum ad gladium: Christum ad crucem: Christianos omnes ad carceres, ad equuleos, ad furcas, ad rupes, ad præcipitia, ad bestias, ad ignes condemnare: & rogos ingentes ex illorum vniuersis corporibus, tantum ad vsum nocturni luminis, & ad ludibrium inflammare, eoque non alio loco numerare, quam quo fordes vilissimas, & catharmata ac ludibria, totius mundi: Sic videlicet semper accepti sunt authores, & professores veritatis.

Sueton. Trā
quil. in Ne
roue.

Quo nos animo æquiore ferre debemus, quicūque professionem Euangelij Iesu Christi suscepimus, si in eadem causa ad eundem tractamur modum, vtque olim patres nostri, ita nos quoque hodie, nullo nostro merito, tantum quia docemus & profitemur veritatem, conuitiis, contumeliis, mendaciis exagitamur.

1. Timot. 4.

Clamant hodie passim nos omnes esse hæreticos, discessisse à fide, & nouis persuasionebus atque impiis dogmatis. Ecclesiæ consensum dissipauisse. nos veteres & iam olim damnatas hæreses ab inferis reuiuas restituere, & nouas sectas, atque inauditos furores disseminare. iam etiam in contrarias factiones & sententias distractos esse, nec vlllo pacto potuisse vnquam inter nos ipsos conuenire: esse homines impios, & Gigantum more Deo ipsi bellum facere & prorsus sine omni numinis cura, cultūque viuere: Nos omnia rectè facta despiciere, non virtutis disciplina vti vlla, non legibus, non moribus, non fas, non ius, non æquum, non rectum colere: Ad omnia flagitia laxare frena, & populū ad omne genus licentiæ atque libidinis prouocare: nos id agere & quærare, vt Monarchia & regnorum status euertantur, & omnia ad popularem temeritatem & imperitiæ multitudinis dominationem redigantur: Nos ab Ecclesia Catholica tumultuosè defecisse, & nefario schismate orbem terrarum concussisse, & pacem communem atque otium Ecclesiæ publicum conturbasse: vtque olim Dathan & Abiron ab Aarone, & Mose, ita nos hodie à Rom. Pontifice sine vlla satis iusta causa secessionem fecisse: Priscorum Patrum & veterum cōciliorum auctoritatem pro nihilo putare: Ceremonias antiquas à Patribus & proauis nostris multis iam seculis, bonis moribus, & melioribus temporibus approbatas, temere & insolenter abrogasse: & nostra tantum priuata auctoritate, iniussu sacri & Oecumenici Concilij, nouos in Ecclesiam ritus inuexisse: atque ista nos omnia non religionis causa, sed contentione tantum studio fecisse: Se autem nihil prorsus immutasse: omnia verò vt ab Apostolis tradita, & antiquissimis Patribus approbata fuerint, ad hunc vsque diem per tot secula retinuisse.

Num. 16.

Neue res calumniis tantum agi, & ad inuidiam nostram in angulis solum iactari videretur, subornati sunt à Romanis Pontificibus homines quidā satis disertis, & non indocti, qui ad causam desperatam accederent, & eam libris & longis orationibus exornarent: vt cum eleganter & copiosè ageretur, homines imperiti possent in ea aliquid esse suspicari. Videbant scilicet, vbique terrarum causam suam inclinare, artes suas iam videri, & minoris putari, & præsidia sua in singulos dies labefactari: & omnino causam magnoperè egere patrocinio. Eorum autem, quæ ab illis in nos dicuntur, partim manifestè falsa sunt, & ipsorum, à quibus dicuntur, iudicio cōdemnata: partim, & etsi falsa sunt illa quoque, tamen specie veri aliquam & similitudinem præ se ferunt, vt in illis incautus lector, maximè verò, si accedat istorum composita & elegans oratio, facile

cilè circumueniri, & errare possit, partim verò sunt eiusmodi, vt ea nos non tanquam crimina refugere, sed tanquam rectè, atque optima ratione facta, agnoscere, & profiteri debeamus. Nam, vt vno verbo quod res est dicamus isti omnia nostra, etiã ea, quæ ne ipsi quidem negare possunt rectè, atque ordine esse facta, calūniantur, & quasi nihil à nobis aut fieri aut dici rectè possit, ita dicta nostra, facta que omnia malitiosè deprauant. Simplicius quidem & cãdidius agendum erat, si verè agere voluissent. Nũc autè nec verè, nec ingenuè, nec Christiano more, modòque, sed obscurè & veteratoriè, mēdaciis nos oppugnant: & cæcitate populi & inscitia, atque ignorãtia Principũ, ad odiũ nostri & ad opprimendã veritatẽ abutuntur. Est hæc potestas tenebrarum & hominũ stupore magis imperitæ multitudinis, & tenebris, quàm veritate aut luce fidentium, vtque Hieronymus ait clausis oculis veritati perspicuè contradicentium.

Nos verò Deo Optimo Maximo gratias agimus, eam esse causam nostrã, in quam isti cum cuperent, nullam contumeliam possent dicere, quæ non eadem in sanctos Patres in Prophetas in Apostolos, in Petrũ, in Paulum, in Christũ ipsum torqueri posset.

Iam verò si istis ad maledicendum disertis & eloquentibus esse licet, nos in optima nostra causa, ad verè respondendum, haud sanè conuenit esse mutos. Negligere enim quid de se, suãque causa, quamuis falsè & calumniiosè dicatur: præsertim cum id eiusmodi sit, vt in eo Dei Maiestas & Religionis negotium violetur, hominum est dissolutorum, & ad iniurias Diuini nominis securè atque impiè conuiuentium. Etsi enim alia sæpe magnæ ab homine modesto & Christiano ferri ac dissimulari possint: tamen hæreseos notam qui dissimulet, eum Ruffinus negare solebat esse Christianum. Faciemus ergo nunc id, quod omnes leges, quod vox naturæ ipsa iubet fieri, quodque Christus ipse in simili causa contumeliis appetitus fecit, vt istorum criminationes propulsemus, vt causam innocentiamque nostram modestè & verè tueamur. Nam Christus quidem cum à Pharisæis accusaretur veneficij, quasi cõsuetudinem haberet cum Dæmonibus, & illorum ope multa faceret: Ego (inquit) Dæmonium non habeo, sed glorifico Patrem meum: vos autem affecistis me ignominia. Et Paulus cum à Festo procõsule contemneretur vt insanus: Ego, inquit, optime Feste, non insanio vt tu putas, sed veritatis & sobrietatis verba loquor. Et Christiani veteres cum pro homicidis, adulteris, incestis, rerum publicarum perturbatoribus ad populum traducerentur, & viderent huiusmodi criminationibus in dubium vocari posse Religionem quam profitebantur: maximè verò, si tacere viderentur & quodammodò crimen agnoscere: ne ea res Euangelij cursum impediret, habuerunt orationes, scripserunt libros supplices, apud Imperatores & Principes verba fecerunt, vt sese suosque publicè defenderent.

Nos verò cum proximis istis viginti annis, tot millia nostrorum fratrum inter exquisitissimos cruciatus testimonium dixerint veritati, & Principes, cum frenare cuperent Euangelium, multa moliendo nihil egerint, & totus iam prope terrarum orbis ad aspiciendam lucem oculos incipiat aperire, satis iam dictam & defensam putamus esse causam nostram: cumque res ipsa satis pro se loquatur, non multum opus esse verbis. Nam si Pontifices ipsi vellent, aut etiam si possent, rem ipsam secum, & initia progressusque Religionis nostræ cogitare, quemadmodum sua penè omnia nullo impellente, sine vlla humana ope ceciderint: nostra verò inuitis ab initio Imperatoribus, inuitis tot Regibus, inuitis Pontificibus, inuitis propè omnibus, incrementa ceperint & paulatim in omnes terras propagatæ fuerint, atque etiam postremò in Regũ iam Aulas & Palatia peruenerint, vel hæc ipsa satis illis magna indicia esse possent, Deũ ipsum pro nobis propugnare, & ipsorum conatus de Cælo ridere, & eam esse vim veritatis, quam nec humanæ vires, nec inferorũ portæ possunt conuellere. Non enim insaniunt hodie tot Ciuitates liberæ, tot Reges, tot principes, qui à Sede Romana defecerunt, & se potius ad Christi Euangelium adiunxerunt.

Neque tamen si Pontificibus otium hæctenus nunquam fuit de istis rebus attentè & seriò cogitandi, aut si nunc aliæ illos curæ impediunt, & diuersè distrahunt, aut si ista studia vulgaria & leuia esse putant, & nihil ad dignitatem Pontificiam pertinere, idcirco causa nostra debet videri deterior? aut si illi quod vident, videre fortè nolunt, & veritatem agnitam potius oppugnant, idcirco nos habendi statim sumus pro hæreticis, qui illorum voluntati non obsequimur? Quod si Pius Pontifex is esset, non dicimus, quem se tantoperè dici cupit: sed si is omninò esset, qui nos vel fratres suos,

vel omninò homines esse duceret, rationes prius nostras, & quid à nobis, quid contra nos dici posset, diligenter expendisset: ac non ita temerè cæcis tantùm præiudiciis, bonam partem orbis terrarum, tot doctos & pios viros, tot respublicas, tot Reges, tot Principes in Bulla illa sua, qua nuper simulabat Concilium, inauditos, indicta causa, condemnasset.

Verùm, ne, quia ad hunc modum publicè ab illo notati sumus, tacendo videamur crimen confiteri, & præsertim quia in Publico Concilio, in quo illi nemini mortalium ius esse vult ferendi suffragij, sententiæque dicendæ, nisi iurato addictoque potestati suæ, audiri nullo modo possumus (id enim proximis Comitibus Tridentinis nimium experti sumus, cum Principum Germaniæ, & liberarum Ciuitatum legati, & Theologi prorsus ab omni conuentu excluderentur, neque adhuc obliuisci possumus Iuliū Tertium ante decem annos diligenter cauissè rescripto suo, ne quis nostrorum hominum in Concilio audiretur, nisi si quis fortè esset, qui vellet palinodiam canere, & mutare sententiam:) vel ea maximè causa visum est nobis rationem Fidei nostræ scripto reddere, & ad ea quæ nobis publicè obiecta sunt, verè, ac publicè respondere, vt Orbis terrarum videre possit, partes & fundamenta eius doctrinæ, cui tot boni viri postposuerunt vitam suam, vtque omnes intelligant cuiusmodi tandè homines illi sint, quidque de Deo & religione sentiant, quos Romanus Episcopus, antequam vocarentur ad dicendam causam, non satis consideratè nullo exemplo, nullo iure, tantùm quod illos audiret à se suisque in aliqua parte Religionis discrepare, condemnauit pro hæreticis.

Et quamuis D. Hieronymus in suspitione hæreseos neminem velit esse patientem: nos tamen nec acerbè, aut dicaciter agemus, nec efferemur iracundia. Quanquã nec acerbus, nec dicax videri debet, qui vera dicit. Istam eloquentiam libentius relinquimus aduersariis nostris, qui quicquid in nos dicunt, quantumuis id acerbè aut contumeliosè dictum sit tamen satis modestè & appositè dictum putant: verène an falsò, nihil curant. Nobis his artibus opus non est, qui veritatem defendimus.

Quòd si docemus Sacrosanctum Dei Euangelium, & veteres Episcopos, atque Ecclesiam Primitiuã nobiscum facere: nosque nò sine iusta causa & ab istis discessisse, & ad Apostolos, veteresque Catholicos patres rediisse, idque non obscurè, aut vafre, sed bona fide coram Deo, verè, ingenuè, dilucidè, & perspicuè facimus si illi ipsi qui nostrã doctrinam fugiunt, & sese Catholicos dici volunt, apertè videbunt omnes illos titulos antiquitatis, de quibus tantopere gloriantur, sibi excuti de manibus, & in nostra causa plus neruorum fuisse quàm putarint: speramus, neminem illorum ita negligentem fore salutis suæ, quin vt velint aliquando cogitationem suscipere, ad vtros potiùs se adiungat. Certè quidem, nisi quis planè animo obduruerit, & audire nolit eum non pœnitebit, animum ad defensionem nostram advertere, & quid à nobis, quàmque ad Religionem Christianam conuenienter, apereque dicatur, attendere.

Hæresis
quid.

Nam quod nos appellant hæreticos, est illud crimen ita graue, vt nisi videatur, nisi palpetur, nisi manibus digitisque teneatur, credi facilè de homine Christiano non debeat. Est enim hæresis destitutio salutis, abiectio gratiæ Dei, discessio à corpore & spiritu Christi. Sed fuit hoc semper istis, & illorum patribus familiare ac solenne, vt si qui essent, qui de illorum erroribus quererentur, & religionem cuperent restitutam, eos statim quasi nouatores rerum & homines factiosos, condemnarent pro hæreticis. Christus enim non alia causa dictus est Samaritanus, quàm quòd ad nouam quandam Religionem, & ad hæresim defecisse putaretur. Et Paulus Apostolus Christi vocatus est in iudicium, vt causam diceret de hæresi. Ego quidem (inquit) iuxta hanc viam quam isti vocant hæresim, colo patrium Deum, credens omnibus quæ scripta sunt in Lege, & in prophetis.

Aët. 24.

Tertul. in
Apologet.

Breuitè, vniuersa ista Religio, quam hodiè profitentur homines Christiani, primis temporibus ab Ethnicis hominibus Secta dicta est, & hæresis. His isti vocibus semper impleuerunt aures Principum, vt cum illi opinione præiudicata nos odissent, & quicquid à nobis diceretur, haberent pro factione & hæresi à re ipsa, & à cognitione causæ abducerentur. Sed quantò crimen illud grauius est & atrocius, tantò argumentis maioribus, & clarioribus probari debuit, hoc præsertim tempore postquàm homines cœperunt minùs istorum oraculis habere fidei, & in illorum doctrinam diligentiùs inquirere, quàm solebãt. Aliter enim nunc institutus est populus Dei, atque olim fuit, cū omnia

Pon-

Pontificum Romanorum dictata haberentur pro Euangelio, & omnis religio ab illorum tantum autoritate penderet. Extant hodie Sacrae Literae, extant scripta Apostolorum & Prophetarum, ex quibus & omnis Veritas, & doctrina Catholica probari possit, & omnis haeresis refutari.

Cum nihil horum ab istis proferatur, tamē nos haereticos appellari, qui nec à Christo, nec ab Apostolis, nec à Prophetis defecerimus, iniuriosum est & peracerbum. Hoc gladio Christus reiecit diabolum, cum ab illo tentaretur: his armis euertenda & profliganda est omnis altitudo, quae sese attollit aduersus Deum. Omnis Scriptura, inquit Paulus, diuinitus inspirata, utilis est ad docendum, ad refutandum, ad instituendum, ad arguendum, ut vir Dei perfectus sit, & ad omne opus bonum instructus. Sic semper pij patres contra haereticos non aliunde, quam è Sacris Scripturis pugnaverunt. Augustinus cum disputaret aduersus Petilianum haereticum Donatistam, Ne, inquit, audiantur inter nos haec verba, Ego dico, aut Tu dicis: Sic potius dicamus, Haec dicit Dominus: ibi quaeramus Ecclesiam: ibi discutiamus causam nostram. Et Hieronymus. Omnia, inquit, ea, quae absque testimonio Scripturarum quasi tradita ab Apostolis afferuntur, percutiuntur gladio Dei. Ambrosius etiam ad Gratianum Imperatorem, Interrogentur, inquit, Scripturae: interrogentur Apostoli, Interrogentur Prophetae, Interrogetur Christus. Non dubitabant, videlicet, tum temporis Catholici Patres & Episcopi, Religionem nostram satis è diuinis Scripturis probari posse: nec unquam illi quenquam habere ausi sunt pro haeretico, cuius errorem non possent ex iisdem illis Scripturis perspicue, & liquido coarguere. Nos quidem, ut cum D. Paulo respondeamus, Iuxta hanc viam quam isti appellant haesim, colimus Deum, & Patrem Domini nostri Iesu Christi, & recipimus omnia, quae aut in lege, aut in Prophetis, aut in Apostolorum libris scripta sunt.

Quare si nos sumus haeretici, si isti sunt quod appellari volunt Catholici, cur non faciunt id quod videt Patres Catholicos viros, semper fecisse: Cur nos è Sacris Scripturis non conuincunt? Cur nos ad illarum examen non reuocant? Cur nos non ostendunt à Christo, à Prophetis, ab Apostolis, à Sanctis Patribus discessisse? Quid haeret? Quid fugiunt? Est Dei causa, Cur eam dubitant permittere verbo Dei? Quod si nos sumus haeretici, qui omnes nostras controuersias referimus ad Sacras literas, quique ad illas ipsas voces, quas scimus à Deo ipso consignatas esse, prouocamus, & illis alia omnia quaecunque possunt ab hominibus excogitari postponimus: quid istos, quos tandem homines aut quales conuenit appellari, qui Sacrarum Scripturarum, hoc est Dei ipsius iudicium reformidant, & sua illis somnia & frigidissima commenta anteponunt, & traditionum suarum causa, Christi, atque Apostolorum instituta aliquot iam secula violarunt? Aiunt: Sophoclem Poetam tragicum, cum iam senex esset, & accusaretur apud Iudices à filiis suis pro deliro, & fatuo, quasi qui rem suam familiarem temere profunderet, & opus iam habere videretur curatore ut se purgaret eo crimine, venisse in iudicium, & cum pronunciaffet, Oedipum Coloneum, Tragediam à se illis ipsis diebus, cum accusaretur, valde elaboratè & perelegatè scriptam, vltro interrogasse Iudices, num illud carmen videretur esse hominis delirantis.

Ita nos quoque quoniam istis furere videmur, & ab illis traducimur pro haereticis, quasi quibus nihil iam rei sit nec cum Christo nec cum Ecclesia Dei, non alienum aut inutile fore existimauius, si aperte, & liberè proponamus fidem nostram in qua stamus, & omnem illam spem, quam habemus in Christo Iesu: ut omnes videre possint, quid nos de quaque parte Religionis Christianae sentiamus, & statuere secum ipsi possint, an ea Fides, quam videbunt & verbis Christi & Apostolorum Scriptis, & Catholicorum patrum testimoniis, & multorum seculorum exemplis confirmatam, tantum sit rabies quaedam hominum furentium, & conspiratio haereticorum.

CREDIMVS ergo, vnam quandam naturam esse & vim diuinam, quam appellamus Deum, eamque in tres personas aequales distinctam esse, in Patrem, in Filium, in Spiritum sanctum eiusdem omnes potestatis, eiusdem maiestatis, eiusdem Aeternitatis, eiusdem Diuinitatis, eiusdem substantiae. Et quamuis tres illae personae ita distinctae sint, ut nec Pater sit filius, nec Filius sit spiritus Sanctus aut Pater: Deum tamen esse vnum & illum vnum creasse caelum, & terram, & omnia quae caeli complexu continentur.

CREDIMVS Iesum Christum filium vnicum aeterni Patris, quemadmodum iam o-

2. Tim. 3.

2. Cor. 10.
2. Timot. 3.De vnitae
Eccle. c. 3.
Eadem sententia habetur contra
Maximum
Arrianorum
Episcopum
lib. 3. ca. 14.
In primum
cap. Aggei.

Act. 24.

Sophocles
Poeta.

Gal. 4. lim antè omnia initia decretum fuerat, cum venisset plenitudo tēporis, suscepisse carnē & omnē naturam humanā, Ex Beata illa & pura Virgine, vt indicaret hominibus arcana, & reconditam voluntatem Patris sui, quæ abdita fuerat à seculis & generationibus, vtque in humano corpore perageret Mysteriū redemptionis nostræ, & peccata nostra, & Syngrapham illam quæ erat scripta contra nos affigeret ad crucem.

Aug. tract. 50. in Ioan. Eum credimus nostra causa esse mortuum, sepultum, descendisse ad inferos, tertia die vi diuina rediisse ad vitam, & resurrexisse, post quadraginta dies spectantibus discipulis, ascendisse in Cælum, vt impleret omnia, & corpus illud ipsum, in quo natus, in quo versatus, in quo ludibrio habitus, in quo grauissimos cruciatus, & dirum genus mortis passus fuerat, in quo resurrexerat, in quo ascenderat ad Patris dexteram, supra omnem principatum & Potestatem, & Virtutem, & Dominationem, & omne nomē quod nominatur, non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro, in Maiestate & gloria collocasse: Ibi eum nunc sedere, & sessurum esse, donec omnia perficiantur. Et quamuis Maestas & Diuinitas Christi vbique diffusa sit, tamen Corpus eius, vt Augustinus ait, in vno loco esse oportere: Christum corpori suo Maiestatem dedisse, naturam tamen corporis non ademisse: Neque ita asserendum esse Christum Deum, vt eum negemus esse hominem. Vtque ait martyr Vigilus: Christum humana sua natura nos reliquisse: diuinitate autem non reliquisse: Eumque cum absit à nobis per formam serui, tamen semper esse nobiscum per formam Dei.

Ab illo loco credimus Christum rediturum esse ad exercēdum publicum illud Iudicium, tam de illis quos inueniet adhuc in corpore superstites, quam de mortuis.

Fulgentius ad Regem Traiūmūdum. **CREDIMVS** Spiritum S. qui est tertia persona in sacra Triade, illum verum esse Deum: Non factum, non creatum, non genitum, sed ab vtroque, Patre scilicet & Filio ratione quadā mortalibus incognita, ac ineffabili, procedentē. Illius esse duritiē humani cordis emollire, quū aut per salutiferā prædicationē Euangelij, aut alia quaq; ratione in pectora hominū recipitur: Illum eos illuminare, & in agnitionē Dei, atque in omnem viam veritatis & in totius vitæ nouitatem, & perpetuā salutis spē perducere.

CREDIMVS vnam esse Ecclesiam Dei, eamque non vt olim apud Iudæos, in vnū aliquem angulum aut Regnum, conclusam: sed Catholicam atque vniuersalem esse, & diffusam in totum terrarum orbem, vt nulla nunc natio sit quæ possit verè conqueri, se exclusam esse, & non posse ad Ecclesiam, & Populum Dei pertinere. Eam Ecclesiam esse Regnum, esse corpus, esse Sponsam Christi: Eius Regni Christum solum esse Principem: Eius corporis Christum solum esse caput: Eius Sponsæ, Christum solum esse Sponsum. Varios in Ecclesia esse ordines Ministrorum: Alios esse Diaconos, alios Presbyteros, alios Episcopos, quibus institutio populi & Religionis cura & procuratio commissa sit: Neminem tamen vnum nec esse posse, qui summæ rerum vniuersæ præsit: Nam & Christum semper adesse Ecclesiæ suæ, & Vicario homine, qui ex assē in integrum succedat, non egere: & neminem mortalem posse existere, qui vniuersam Ecclesiam, hoc est, omnes partes orbis terrarum vel animo cōplecti, nedum ordine collocare, & rectē ac cōmodē administrare possit: Apostolos, vt Cyprianus ait, pari omnes inter se fuisse potestate: atque hoc quidem fuisse alios quod Petrus fuit: Omnibus ex æquo dictum fuisse, Pascite: Omnibus, Ite in mundum vniuersum; Omnibus, Docete Euangelium: Et vt ait Hieronymus, Omnes Episcopos vbicunque tandē sint, siue Romæ, siue Eugubij, siue Constantinopoli, siue Rhegij, eiusdem esse meriti, eiusdē Sacerdotij. Vtque Cyprianus ait: Episcopatum vnum esse, & eius partem insolidum teneri à singulis: Et de sententia Niceni cōcilij, Romanum Episcopū nihilo plus iuris in Ecclesiā Dei obtinere, quam reliquos Patriarchas Alexandrinū, & Antiochenū: Romanum verò Episcopū, qui nunc ad se vnū omnia reuocat, nisi officiū faciat, nisi administrat Sacramēta, nisi instituat populū, nisi moneat, nisi doceat, ne Episcopū quidē aut omnino Presbyterum iure dicendum esse. Episcopum enim, vt Augustinus ait, nomē esse operis, non honoris: vt ille se intelligat non esse Episcopū qui velit præesse, & non prodesse. Caput verò Ecclesiæ totius, aut Vniuersalē Episcopū: non magis aut illū, aut aliū quemuis mortalē esse posse, quam Sponsum, quam Lucē, quam Salutē, quam vitam Ecclesiæ. Hęc enim esse Christi vnus priuilegia, & nomina, & illi vni propriē atq; vnicē conuenire: Neq; vnquā quenquam Romanū Episcopū ante Phocā Imperatorē, quem scimus (interfecto Imperatore Mauritio domino suo) per nefariū scelus ad Imperium

De simplicitate prælatorum.

Ad Eugubium.

De simplicitate prælatorum.

1. ad Tim. 3

perium aspirasse, hoc est, ante sexcentimum decimum tertium annum à Christo nato, vnquam passum fuisse sese tam superbo nomine salutari: Concilium etiam Carthaginense disertè cauisse, nequis Episcopus aut summus Pontifex, aut Primus sacerdos diceretur: Episcopum verò Romanum, quoniam ita hodie dici vult, & alienam potestatem sibi vendicat: præterquam quòd apertè facit cõtra vetera Concilia, contraque Patres si Gregorio suo velit credere, nomen arrogans, prophanum, sacrilegum, Antichristianum sibi imponere: esse Regem superbiæ: esse Luciferum, qui se fratribus suis anteponat abieciisse fidem: esse præcursores Antichristi.

Cap. 47.
Greg. lib. 4.
Epist. 76. 78
80. Et lib. 7.
Epist. 69.

Ministrum legitimè vocari oportere, & rectè atque ordine præfici Ecclesiæ Dei: neminem autem ad Sacrum ministerium pro suo arbitrio, & libidine posse se intrudere. Quo maior nobis ab istis fit iniuria, quibus nihil sæpius in ore est, quàm apud nos nihil ordine, nihil decenter, omnia confuse ac perturbatè fieri: omnes apud nos esse Sacerdotes, omnes esse Doctores, omnes esse interpretes.

Ministris à Christo datum esse dicimus ligandi, soluendi, aperiendi, claudendi potestatem. Ac soluendi quidem munus in eo situm esse, vt Minister, vel deiectis animis & verè resipiscentibus per Euangelij prædicationem merita Christi, absolutionemq; offerat, & certam peccatorum condonationem ac spem salutis æternæ denunciet: aut vt eos qui graui scandalo: & notabili publicòque aliquo delicto fratrem animos offenderint, & sese à communi societate Ecclesiæ, & à Christi corpore quodammodò abalienarint, resipiscentes, reconciliet, & infidelium cœtum atque vnitatem recolligat ac restituat. Ligandi verò illum claudendique potestatem exercere dicimus, quoties vel incredulis & contumacib. regni cœlorum ianuam ocludit, illisque vindictam Dei, & sempiternũ supplicium edicit, vel publicè excõmunicatos Ecclesiæ gremio excludit. Sententiam autem, quamcunque ministri Dei ad hunc modum tulerint, Deus ipse ita comprobatur, vt quicquid illorum opera soluitur & ligatur in terris, idem ipse soluere & ligare velit, & ratum habere in Cælis. Clavis autem quibus aut claudere regnum cœlorum, aut aperire possint, vt Chrysostomus ait, dicimus esse scientiam Scripturarum: vt Tertullianus, esse Interpretationem Legis: vt Eusebius, esse verbum Dei. Accepisse autem Discipulos Christi hanc potestatem, non vt audirent arcanas populi confessiones, aut captarent murmura, quod Sacrificuli nunc omnes passim faciunt: atque ita faciunt quasi in eo solo sita sit omnis vis atque vsus Clauium: sed vt irent, vt docerent, vt publicarent Euangelium: vt essent credentibus odor vitæ ad vitã: vt essent incredulis atque infidelibus odor mortis ad mortẽ: vt piorum animi conscientia superioris vitæ & errorum consternati, postquam aspiceret cœpissent lucem Euangelij, & in Christũ credere, vt fores claue, ita illi verbo Dei aperirẽtur: Impij autem & contumaces, qui que nollent credere & redire in viã, quasi obserati & clausi relinquerentur, & proficerent, vt Paulus ait, indeterius: Hanc esse rationem clauium: Hoc pacto aut aperiri aut claudi hominum conscientias: Sacerdotem quidem esse Iudicem, nullius tamen eũ potestatis, vt ait Ambrosius, ius obtinere: Idcirco Christum his verbis increpuisse Scribas & Phariseos, vt coargueret illorũ in docẽdo negligentia: Væ, inquit vobis Scribæ & Pharisei, qui abstulistis claues scientiæ, & clausistis regnũ cœlorũ corã hominib. Cũque clavis qua aditus nobis aperitur ad Regnum Dei sit verbũ Euangelij, & interpretatio Legis & Scripturarum, vbi non sit Verbũ, ibi dicimus non esse Clauẽ: Et cũ vnũ omnibus datum sit Verbum, vnaque sit omniã Clavis, vnã esse Ministrorũ omnium, quod quidẽ ad aperiendum, aut claudendum attinet, potestati: Imò etiã Põtificem ipsum, quãuis illi suauiter cõtillẽtur illa verba à parasitis suis, Tibi dabo claues Regni cœlorum, ac si eæ illi vni, & præterea mortalium nemini cõuenirent: nisi id agat, vt hominum flectãtur cõscientiæ, & succumbãt verbo Dei, negamus aut aperire: aut claudere, aut omnino habere claues. Et quãuis doceat, & instituat populũ, q; vtinã aliquãdo & verè faciat, & inducat aliquãdo animũ, esse eã aliquã salte partem officij sui: tamẽ eius Clauẽ nihilo aut meliore aut maiore esse, quàm aliarũ. Quis enim illum discreuit? Quis illum docuit doctiũs aperire, aut meliũs absoluere, quàm fratres suos?

2. Tim. 3.
De pœn.
dist. 1. ca. ver-
bum Dei.

Luc. 11.
Matth. 23.

Matth. 16.

Matrimonium in omni genere & statu hominum, in Patriarchis, in Prophetis, in Apostolis, in sanctis Martyribus, in Ministris Ecclesiarum, in Episcopis, sanctum & honorificum esse dicimus: Et vt Chrysostomus ait, fas & ius esse cum eo ad cathedram Episcopalem ascendere: vtque Sozemenus ait de Spiridione, & Nazianzenus de patre

In Tit. 1. ho-
mil. 11.
Theoph. ad
Titum 10.
cap. 5.

Libro de ce-
remoniis
ecclesiæ
Rom.

no cultu adorandum, sed etiam illum in equo gradiario, quocunque ipsi iter faciunt, ut olim ignem Persicum, aut Isis sacra circumferunt, & Christi sacramenta ad Cœnam iam, & pompâ traduxerunt, ut in ea re, in qua mors Christi inculcanda & celebranda erat, & in qua mysteria Redemptionis vestræ sanctè ac reuerenter erant agitanda, hominum oculi nihil aliud quàm iufanis spectaculis, & ludicra leuitate palcerentur. Quòd autem dicunt, & interdum etiam stultis persuadent, sese Missis suis posse distribuere atque applicare hominibus, (sæpe etiam nihil de ea re cogitantibus, nec quid agatur intelligentibus) omnia merita mortis Christi, & ridiculum, & Ethnicum & ineptum est. Fides enim nostra mortem & crucem Christi nobis applicat, non actio sacrificuli: Fides (inquit Augustinus) sacramentorum, iustificat non sacramentum. Et Origenes, Ille, inquit, est sacerdos, & propitiatio, & hostia, quæ propitiatio ad vnum-

Ad Rom.
cap. 3. lib. 3.

Aug. in psal.
85. in enchi-
ridio ca. 67.

De ciuitate
Dei lib. 21.
ca. 26. cõtra
Pelagianos
libro hypo-
gnosticõ. 5.

Ad Ianua-
rium epist.
119.

quemque venit per viam fidei. Atque ad hunc modum sine fide, ne viuis quidem prodesse dicimus sacramenta Christi: mortuis verò multò minus. Nam quòd de Purgatorio isti suo iactare solent, etsi illud scimus non ita nouum esse, tamen non aliud quàm fatuum & anile commentum est. Augustinus quidem, modò huiusmodi quem locum esse ait, modo posse esse non negat, modò dubitat, modò prorsus pernegat, & in eo homines humana quadam beneuolentia putat falli. Tamen ab hoc errore vno, tâta creuit seges sacrificulorum, ut cum in omnibus angulis Missæ palam & publicè vèderentur: Tempia Dei facta fuerint tabernæ meritoria, & miseris mortalibus, persuasum fuerit, nihil prorsus esse vendibilius: istis quidem certè nihil erat vtilius.

De multitudine otiosarum cerimoniarum, scimus Augustinum grauitè suo tempore conquestum esse. Itaque nos magnum earum numerum refecauimus, quòd illis sciremus affligi conscientias hominum, & grauari Ecclesiam Dei.

Retinemus tamen & colimus non tantum ea, quæ scimus tradita fuisse ab Apostolis, sed etiam alia quædam, quæ nobis videbantur sine Ecclesiæ incommodo fieri posse: quòd omnia cuperemus in Sacro cœtu, ut Paulus iubet, decenter, atque ordine administrari. Ea verò omnia, quæ aut valde superstitiosa, aut frigida, aut spurca, aut ridicula, aut cum Sacris literis pagnantia, aut etiam sobriis hominibus indigna esse videbamus, qualia infinita sunt hodie in Papatu, prorsus sine vlla exceptione repudiuimus: quod nollemus Dei cultum eiusmodi ineptiis longiùs contaminari.

Precamur ea Lingua, quam nostri, ut par est, omnes intelligant: ut populus, quem admodum Paulus monet, à communibus votis vtilitatem communem capiat: quem admodum omnes pij patres, & Catholici Episcopi, non tantum in Veteri, verum etiam in Nouo Testamento & precati sunt, ipsi, & populum precari docuerunt: ne, ut Augustinus ait, tanquàm psittaci, & merulæ videamur sonare quod nescimus.

Hiere. 2. &
11.

Bernardus.

Mediatorem & præcatorem per quem accedendum sit ad Deum patrem, non alium habemus quàm Iesum Christum, cuius vnus nomine, omnia à Patre impetrantur. Turpe autem & planè Ethnicum est, quod in istorum Ecclesiis videmus passim fieri, non tantum quod initium numerum habere volunt precatorum, idque prorsus sine autoritate verbi Dei, ut quemadmodum Hieremias ait, Diuorum numerus æquet nunc, vel potius superet numerum ciuitatum, & miseri mortales nesciant, ad quem se potissimum debeant vertere: quòdque cum tot sint ut numerari non possint, illis tamen singulis suum cuique ab illis munus & officium, quid impetrare, quid dare, quid efficere debeant, descriptum est: sed etiam quòd ita non tantum impiè sed etiam impudenter appellant virginem Matrem, ut se matrem esse meminerit, ut imperet Filio, ut in illum vtatur iure suo.

Dicimus hominem natum esse in peccato, & in peccato vitam agere: Neminem posse verè dicere, mundum esse inutilem: Legem Dei perfectam esse, & à nobis requirere perfectam & plenam obedientiam. Illi à nobis in hac vita satisfieri non posse villo modo: Neque esse mortalium quenquam qui possit in conspectu Dei propriis viribus iustificari: Itaque vnicum receptum nostrum & perfugium esse ad misericordiam Patris nostri per Iesum Christum, ut certò animis nostris persuademus illum esse propitiationem pro peccatis nostris: eius sanguine omnes labeas nostras deletas esse: illum pacificasse omnia sanguine crucis suæ: illum vnica illa Hostia, quam semel obtulit in cruce, omnia perfecisse, & ea causa cum animam ageret, dixisse, Consummatum est: quasi significare vellet, persolutum iam esse pretium pro peccato humani generis.

Hoc

Hoc sacrificium, si qui sunt qui non putant esse satis, eant sanè & quærât aliud melius. Nos quidem & quia illud vnicum esse scimus, vno contenti sumus, nec expectamus aliud, & quia semel tantum offerendum erat, non iubemus repeti: & quia plenum & omnibus numeris, & partibus perfectum erat, non substituiamus continentes hostiarum successiones.

Quamuis autem dicamus nihil nobis esse præsidij in operibus & factis nostris, & omnem salutis nostræ rationem constituamus in solo Christo, non tamen ea causa dicimus laxè & absolutè viuendum esse, quasi tingi tantum & credere, satis sit homini Christiano, & nihil ab eo aliud expectetur. Vera fides viua est, nec potest esse otiosa.

Sic ergò docemus populum, Deum vocasse nos, non ad luxum & libidinem: sed, vt Paulus ait, ad opera bona, vt in illis ambulemus: Deum eripuisse nos à potestate tenebrarum, vt seruiamus Deo viuenti: vt rescindamus omnes reliquias peccati: vt in timore & tremore operemur salutem nostram: vt appareat spiritum sanctificationis esse in membris nostris & Christum ipsum per fidem in cordibus nostris habitare.

Postremò credimus hanc ipsam carnem nostram, in qua viuimus, quamuis mortua abierit in puluerem, tamen vltimo die redituram esse ad vitam, propter spiritum Christi qui habitat in nobis. Tum verò quicquid hic interim patimur eius causa, Christum absterfurum esse omnem lachrymam ab oculis nostris: & nos propter illum fruituros esse æterna vita, & semper futuros cum illo in gloria. Amen.

Istæ sunt horribiles illæ Hæreses, quarum nomine bona pars orbis terrarum hodie à Pontifice inaudita condemnatur. In Christum potius, in Apostolos, in sanctos Patres lis intendenda fuit: Nam ab illis ista non tantum profecta, sed etiam constituta sunt. Nisi isti forte velint dicere, quòd etiam fortasse dicent, Christum non instituisse sacram cõmunionem, vt inter fideles distribueretur: aut Apostolos Christi, veteresque Patres dixisse priuatas Missas in omnibus angulis Templorum, modò denas, modò vicenas, vno die: aut Christum & Apostolos abegisse omnem plebem à sacramento Sanguinis, aut id quòd ab ipsis hodie vbique fit, vt eum condemnent pro hæretico, qui secus faciat, à Gelasio suo non appellari Sacrilegium: aut non esse ista verba Ambrosij, Augustini, Gelasij, Theodoret, Chrysoctomi, Origenis, panem & vinum in Sacramentis manere eadem quæ fuerant: Illud, quod videtur in Sacramentis manere eadem quæ fuerant: Illud, quod videtur in Sacra mensa, esse Panem: non desinere esse substantiam panis, & naturam non mutari: aut illum ipsum panem, quòd quidem ad materiam attinet, abire in ventrem, & in secessum eici: aut Christum, Apostolos, & sanctos Patres non precatos esse ea lingua, quæ à populo intelligeretur: aut Christum vnica illa hostia, quam semel obtulit, non omnia perfecisse: aut illud Sacrificium fuisse imperfectum, vt nunc nobis opus sit alio. Hæc illis omnia dicenda sunt, nisi fortè malint hoc dicere, omne ius & fas esse conclusum in scrinio pectoris Pontificij: quòdque olim quidam ex eius asseclis & parasitis non dubitauit dicere, illum posse dispensare contra Apostolum, contra Concilium, contra Canones Apostolorum: & istis exemplis atque institutis, & legibus Christi non teneri. Istam nos dicimus à Christo, ab Apostolis, & sanctis Patribus, & eadem bona fide docemus populum Dei: atque ea causa hodie ab Antistite sc. Religionis, appellamus Hæretici.

O Deum immortalem: ergo Christus ipse, & Apostoli, & tot Patres vnà omnes errauerunt? Ergò Origenes, Ambrosius, Augustinus, Chrysoctomus, Gelasius, Theodoretus erant desertores fidei Catholicæ? Ergò tot veterum Episcoporum & doctorum virorum tanta consensus nihil aliud erat quàm conspiratio hæreticorum? Aut quod tū laudabatur in illis, id nunc damnatur in nobis? Quòdque in illis erat Catholicum, id nunc mutatis tantum hominum voluntatibus, repente factum est schismaticum? Aut quod olim erat verum, nunc statim, quia istis non placet, erit falsum? Proferat ergò aliud Euangeliū: aut causas ostendat, cur ista quæ tãdiu in Ecclesia Dei publicè obseruata, & approbata fuerint, nunc demum oportuerit reuocari. Nos quidè illud verbū quòd à Christo patefactū & ab Apostolis propagatū est, scimus & ad salutem nostram, & ad omnem veritatem propugnandam, & ad omnem hæresim conuincendam esse satis. Ex illo nos solo omne genus veterum hæreticorum, quos isti nos aiunt ab inferis reuocasse, condemnamus: & Arrianos, Eutythianos, Marcionitas, Ebioncos, Valètinianos, Carpocratianos,

Eph. 3.
Col. 1.

Eph. 3.

Apo. 7. 12.

Dist. 34.
Lector in
Glossa.
Dist. 82.
presbiter.

Tatianos, Nouatianos, cõsque vno verbo omnes, qui vel de Deo Patre, vel de Christo, vel de S. Spiritu, vel de vlla alia parte religionis Christianæ impiè senserunt, quia ab Euangelio Christi coarguuntur, impios & perditos pronuntiamus, & vsque ad inferorum portas detestamur: nec id solum, sed etiam, si fortè erumpant vsipiam, & sese prodant, eos legitimis & ciuilibus suppliciis seuerè, & seriò coërcemus.

Fatemur quidem nouas quasdam, & antea non auditas sectas, Anabaptistas, Libertinos, Mennonios, Scuenkfeldianos statim ad exortum Euangelij extitisse. Verùm agimus Deo nostro gratias, satis iam orbis terrarum videt, nos nec peperisse, nec docuisse, nec aluisse ista mon.stra Lege sodes, quisquis es, libros nostros: prostant vbique venales. Quid vnquam scriptum est à quoquam nostrorum hominum, quod posset aperte istorũ fauere insanix? Imò nulla hodie Regio ita libera est ab istis pestibus, atque illę sunt, in quibus liberè & publicè docetur Euangelium. Quod si rem ipsam attentè & rectè putare velint, magnũ hoc argumentũ est, esse hanc Euāgelij veritatẽ, quã nos docemus. Nam nec lolium facilè sine frumento nasci solet, nec palea sine grano. Statim ab Apostolorum ipsorum temporibus, cum primũ propagaretur Euangelium, quis nescit quot hæreses vna exortæ fuerint? Quis vnquam antea audierat Simonem, Menandrum, Saturninum, Basilidem, Carpocratem, Cherintum, Ebionem, Valentinum, Secundum, Marcosium, Colorbasium, Heracleonem, Lucianum, Seuerum? Et quid istos commemoramus? Epiphanius numerat 80. Augustinus plures etiam distinctas hæreses, quæ vnà creuerint cum Euangeliũ. Quid ergo? Au Euangelium, quòd vnà cum illo hæreses nascerentur, non erat Euangeliũ? aut Christus ea causa non erat Christus?

Neque tamẽ apud nos, vti diximus, pullulat ista seges, qui publicè & liberè docemus Euangelium. Apud aduersarios, in cæcitate ac tenebris istæ pestes exordiuntur, & incrementa ac vires capiunt, vbi veritas tyrånide sæuitiæque opprimitur, nec nisi in angulis & occultis congressibus audiri potest. Faciant periculum: dent cursum liberum Euangelio, luceat veritas Iesu Christi, & radios in omnes partes porrigat, statim videbunt, vt nocturnam caliginem ad aspectum Solis, ita istas vmbas ad lucem Euangelij protinus euanuisse. Nam nos quidem omnes illas hæreses, quas isti nos alere, & fouere calumniantur, illis interim sedentibus atque aliud agentibus, quotidie repellimus & propulsamus. Quod autem dicunt nos in varias sectas abiisse, & velle alios Lutheranos, alios Zuinglianos appellari, neque adhuc potuisse satis inter nos ipsos de summa doctrinæ conuenire, quid illi dixissent, si primis illis temporibus Apostolorum, & S. Patrum extitissent? cum alius diceret, Ego sum Pauli: alius, Ego sum Cephæ: alius, Ego sum Apollo: cum Paulus Petrum reprehenderet: cum simultatis causa Barnabas à Paulo discederet: cum, vt autor est Origenes, Christiani in tot iam factiones distracti essent, vt nomen tantũ Christianorum commune, aliud autem præterea nihil, Christianorum simile retineret: vtq; Socrates ait, dissensionum & sectarum causa in theatris à populo publicè riderentur. Cũque, vt ait Imp. Constantinus, tot essent dissensiones, & rixæ in Ecclesia, vt ea calamitas videri possit omnem aliam superiorem calamitatẽ superasse: Cum Theophilus, Epiphanius, Chrysostomus, Augustinus, Rufinus, Hieronymus, omnes Christiani, omnes Patres, omnes Catholici, acerbissimis atque etiam implacabilibus inter se contentionibus confisterentur? Cũ, vt Nazianzenus ait, eiusdem corporis membra inter se consumerentur: Cum Oriens ab Occidẽte de fermentato, & de Paschate, non ita magnis de rebus scinderetur. Cum in omnibus Conciliis noua subinde Symbola, & noua Decreta cuderentur: Quid isti tum dixissent? Ad quos se potissimũ applicuissent? Quos fugissent? Cui Euangelio credidissent? Quos pro Hæreticis, quos pro Catholicis habuissent? Nunc duo tantum nomina Lutherus & Zuinglius, quas istis tragædias excitant? Vt quoniam illi duo de re aliqua nondum consentiunt, idcirco vtrumque errasse, neutrum habuisse Euangelium, neutrum verè ac rectè docuisse arbitremur?

Verum ò Deus bone, quinam isti tandem sunt, qui dissensiones in nobis reprehendunt? An verò omnes isti inter se consentiunt? An singuli satis habent constitutũ quid sequantur? An inter illos nullæ vnquam dissensiones, nullæ lites extiterunt? Cur ergo Scotistæ & Thomistæ de Merito congrui & condigni: De Peccato originis in beata Virgine, de Voto solenni & simplici, non melius inter se conueniunt? Cur Canonistæ Auricularẽ confessionem de iure humano, & positiuo esse aiunt, Scholastici contra
de iure

de iure diuino? Cur Albertus Pighius à Caetano: Thomas à Lombardo: Scotus à Thoma: Occamus à Scoto: Alliensis ab Occamo: Nominales à Realib. dissentiunt? Vtq; ta-
 ceã tot diffensiones fraterculorũ, & monachorũ, quod alij in piscibus, alij in oleribus,
 alij in calceis, alij in crepidis, alij in linea veste, alij in lanea, sanctitatem constituunt? alij
 albari, alij pullati, alij latus, alij angustius rasi, alij solei, alij nudipedes, alij cincti, alij
 discincti ambulant. Meminisse debent esse aliquos ex suis qui dicant Christi Corpus ad-
 esse in Cœna naturaliter: contra ex iisdem illis suis esse alios qui negent: Esse alios qui
 dicant, Corpus Christi in sacra Communione dentibus nostris lacerari & atteri: Rur-
 sus esse alios, qui negent: Esse alios qui scribãt corpus Christi in Eucharistia esse Quan-
 tum, esse alios contra, qui negent: Esse alios qui Christum diuina quadam potentia: alios
 qui benedicendo: alios qui quinque conceptis verbis, alios qui eadã illa quinq; verba
 reperendo dicant cõsecrasse: Esse alios qui in illis quinq; verbis, Hoc, pronomine demõ-
 stratiuo putent Panem triticeum: alios qui malint Vagum quoddã indiuiduũ indicari:
 Esse alios qui dicant canes & mures posse verè & re ipsa comedere corpus Christi:
 esse alios qui id constanter pernegent: esse alios qui dicant, accidẽtia ipsa panis vinique
 nutrire posse: esse alios qui dicant redire substantiã. Quid plura? Prolixũ & permolestũ
 esset omnia numerare. Ita vniuersa forma horũ religionis & doctrine, adhuc apud illos
 ipsos à quib. nata & pfecta est, prorsus incerta, & cõtrouersa est. Vix .n. vnquã inter se
 cõueniunt, nisi fortè, vt olim Pharisei & Sadducei, aut Herodes & Pilatus cõtra Christũ.

Eant ergò sanè & pacem potiùs inter suos domi sanciant. Vnitas quidem & con-
 sensio maximè conuenit Religioni. Nõ tamè est ea certa & propria nota Ecclesię Dei.
 Summa enim erat consensio inter eos qui adorabant aureũ Vitulũ, & inter eos qui cõ-
 iunctis vocibus in Seruatorẽ nostrũ Iesum Christũ clamabãt, Crucifige. Neq; quia Co-
 rinthii dissentionib. inter se laborabãt, aut quia Paul. à Petro, aut Barnabas à Paulo, aut
 Christiani statim sub ipsis initiis Euangelii aliqua de re à se mutuò diffidebãt, idcirco
 nulla erat inter eos Ecclesia Dei? Illi quidem quos isti cõtumeliã causa appellant Zui-
 glianos & Lutheranos, re autem vera sunt vtrique Christiani, & inter sese amici, ac fra-
 tres non de principiis aut fundamentis religionis nostrã, non de Deo, non de Christo,
 nõ de S. Spiritu, nõ de ratione iustificationis, nõ de æterna vita: tantum de vna, nec ea
 ita graui aut magna quæstione, inter se dissentiunt. Nec desperamus, vel potius nõdubi-
 tamus, breui fore concordiã: & si qui sunt, qui aliter sentiãt q̃ par est, positis aliquando
 affectionibus, & nominibus, Deũ id illis esse patefacturum, vt re meliùs animaduersa
 atque explorata, quod olim in Chalcedonẽsi concilio factum est, omnes dissentionum
 causã, & fibrã ab ipsis radicib. extirpentur, & diuina sepeliantur sempiterna. Amen.

Grauiissimũ verò est, quod nos dicunt esse homines impios, & omnẽ religionis curã
 abiicisse: quanquam nõ debet id multum nos mouere quod illi ipsi à quibus obiicitur,
 sciunt contumeliosum & falsum esse. Nã Iustinus Martyr author est, cum primũ Euã-
 gelium cõceptum esset publicari, & Christi nomen patefieri, Christianos omnes dictos
 fuisse à Deo. Cũque Polycarpus staret pro iudicio, populus his vocibus incitauit Pro-
 confulem ad cõdem & interneccionem eorum omnium, qui Euangelium profiterẽtur,
 ἀπειθεὶ ἀθεοὶ: Hoc est, tolle de medio istos homines impios, qui Deũ non habent. Nõ q̃
 Christiani Deum reuera non haberent, sed quòd saxa, & stipites, quæ tũ pro diis cole-
 bantur, non adorarent. Verũ orbis terrarum satis iam vider, quod nos, nostrique ab
 istis religionis, & vnus Dei nostri causa perpeffi simus. In carceres, in aquas, in ignes
 nos abiecerunt, & in nostro sanguine volutati sunt, non quod aut adulteri essemus, aut
 latrones, aut homicidæ, sed tantũ quòd agnosceremus Euangelium Iesu Christi, & spe-
 raremus in Deum viuum: quòd q; nimiũ, ò Deus bone, iustè, verèque quereremur, tra-
 ditionum inanissimarum causa violari ab istis legem Dei: & aduersarios nostros, qui
 scientes & prudentes Dei iussa ita obstinatè contemnerent, esse hostes Euangelij, &
 inimicos crucis Christi.

Verũ isti quum viderent doctrinam nostram non posse rectè accusari, maluerunt
 in mores nostros inuehere: nos omnia rectè facta damnare: ad licentiam & libidinem
 fores aperire: & populum ab omni studio virtutis abducere. Et certè ea est, sempèrque
 fuit hominum omnium etiam piorum & Christianorum vita, vt semper etiam in
 optimis, & castissimis moribus tamen aliquid posses desiderare: eaque propen-
 sio omnium ad malum, eaque omnium procliuitas ad suspicandum, vt quæ nec facta,
 nec cogitata vnquam fuerint, audiri tamen, & credi possint. Vtq; in candidissima veste

facile exigua notatur labes, ita in vita candidissima, facile leuissima nota turpitudinis deprenditur. Neque nos, aut omnes qui amplexi sunt hodie doctrinam Euangelij, Angelos esse arbitramur, & prorsus sine macula vlla rugaque viuere: aut istos vel ita cæcos, vt si quid in nobis notari queat, nō possint id vel per tenuissimam rimam animaduertere: vel ita candidos, vt quicquam velint in meliorem partem interpretari, vel ita ingenuos, vt oculos suos velint in se reflectere, & mores nostros de suis morib. æstimare. Quod si rem ipsam rē initiis velimus repetere, scimus temporibus ipsis Apostolorum fuisse homines Christianos propter quos nomen domini blasphemaretur, & malè audiret inter Gentes. Queritur apud Sozomenum Imp. Constantius multos postquam ad Christianam religionem accessissent, euasisse deteriores. Et Cyprianus lugubri oratione describit corruptelam sui temporis. Disciplinam, inquit, quam Apostoli tradiderant, ocium iam & pax longa corruerat. Studebant augendo patrimonio singuli, & oblitū quid credentes, aut sub Apostolis antefecissent aut semper facere deberent, insatiabili cupiditatis ardore ampliandis facultatibus incubabant.

De lapsis.

Non in sacerdotibus religio deueta, non in ministris fides integra, non in operibus misericordia, non in moribus disciplina. Corrupta barba in viris, in fœminis formafucata. Et ante illum Tertullianus, O miseros, inquit, nos, qui Christiani dicimur, hoc tempore. Gentes agimus sub nomine Christi.

Postremò ne omnes commemoremus, Gregorius Nazianzenus de mirabili statu suorum temporum ita loquitur: Vitiorum, inquit, nostrorum causa odio iam laboramus inter Gentes. Spectaculum etiam iam facti sumus non solum Angelis & hominibus, sed etiam omnibus impiis. Hoc loco erat Ecclesia Dei, cum primū lucere cepisset Euangelium, cum nondum rabies Tyrannorum refrixisset, aut gladius à Christianorum hominum ceruicibus ablatuisset. Scilicet, non est nouum homines, esse homines, etiam si appellantur Christiani.

Sed isti cum ita odiose nos accusant, nihilne interim de se cogitant? An illi quibus tam procul spectare, & quid in Germania, quidque in Anglia agatur videre otium est, aut oblitū sunt aut videre non possunt quid agatur Roma? An nos ab illis accusamur, de quorum vita nemo potest satis honestè & verecundè commemorare?

Nos quidem non sumimus id nobis hoc tempore, vt ea quæ vnà cum ipsis sepulta esse oportebat, in lucem & in conspectum proferamus. Non est id religionis, non est verecundiæ, non est pudoris nostri. Ille tamen qui se Christi vicarium & Ecclesiæ Caput dici iubet, qui audit ista Romæ fieri, qui videt, qui patitur, nihil enim aliud addimus, quæba ea sint, facile potest cum animo suo cogitare. Redeat enim ille sane in memoriã cogitet Canonistas illos suos esse, qui populum docuerunt simplicem fornicationem non esse peccatum, quasi illam doctrinam ex Mitione comico didicissent. Non est peccatum, nūhi crede, adolescentulum scortari. Cogitet, suos illos esse, qui decreuerunt, sacerdotem fornicationis causa non esse summouendum. Meminerit Cardinalem Campegium, Albertum Pighium, aliosque complures suos docuisse, sacerdotem, illum multò sanctiùs & castiùs viuere, qui alat concubinam, quam qui vxorem habeat in matrimonio. Nondum ille, spero, oblitus est, multa esse Romæ publicarum meretricum millia, & se ex illis in singulos annos, vectigalis nomine colligere ad triginta millia ducatorum. Obliuisci non potest, se Romæ lenocinium publicè exercere, & de fœdissima mercede fœdè ac nequiter deliciarī. An omnia tum Romæ satis aut salua aut sancta erant, cum Ioanna fœmina integræ ætatis magis quam vitæ, esset Papa, & sese gereret pro capite Ecclesiæ: & cum se biennium totum in illa sancta sede aliorum libidini exposuisset, postremò in lustranda Ciuitate, inspectantib. Cardinalibus & Episc. palàm pareret in publico?

Ioannes de Magistris de Téperantia. 3. quæst. 7. lata. Extra de Bigamis Quia circa.

Statua eiusdem fœminæ parturientis adhuc Romæ est.

Sed quid opus erat concubinas & lenones commemorare? vulgare. n. iã illud Rome & publicū, & non inutile peccatum est. Meretrices enim ibi iam sedent, non vt olim extra Ciuitatem obnupto, & obuoluto capite sed in Palatiis habitant, per forum vagantur aperta fronte, quasi id non tantū liceat, sed etiam laudi esse debeat. Quid plura? Illorum iam libidines terrarum orbi sunt satis notæ. D. Bernardus, de Pontificis familia, ipsoque adeò Pontifice, liberè & verè scribit. Aula, inquit, tua, bonos recipit? non facit: Mali tibi proficiunt, boni deficiunt. Et quicumque ille fuit, qui scripsit opusculum Tripartitum quod adiunctum est ad concilium Lateranense Tantus, inquit, hodie est luxus, non tantū in clericis & sacerdotibus, sed etiam in Prælatibus & Episc.

Genes. 8. In Concilio delectorum Cardinaliū. De confidatione ad Eugenium.

Episcopis, vt horribile sit auditu.

Atqui ista non tantum vſitata ſunt, & ea, cauſa conſuetudinis & temporis gratia approbata, vt certa ſunt iſtorum ferè omnia, ſed etiam antiqua, ſam & purida. Quis enim nõ audiuit quid Petrus Aloifius, Pauli tertij filius, designarit in Cotinum Cherium Episcopum Fanenſem? quid Iohannes Caſus Archiep. Beneuentanus, Legatus Pontificis apud Venetos, ſcripſerit de horrendo ſcelere, & quod ne ſando quidem audiri debeat, id verbis ſpurciſſimis & ſclerata eloquentia commendarit? Quis non audiuit N. Diazium Hiſpanum cum ea gratia Roma miſſus fuiſſet in Germaniam, innocentifſimum & ſanctiſſimum virum Ioannem Diazium fratrem ſuum, tantum quod amplexus eſſet Euangelium Ieſu Chriſti, & Romam redire nollet, nefariè atque impiè interfeciſſe? Sed iſta inquit, in Rep. optimè conſtituta, etiam inuitis magiſtratib. poſſunt interdum accidere: & bonis legibus vindicantur.

Eſto ſanè. Sed quibus bonis legibus animaduerſum eſt in iſtas peſtes? Petrus Aloifius cum ea flagitia, quæ diximus, designaſſet, ſemper fuit in ſinu atque in deliciis apud Patrem ſuum Paulum tertium. Diazius, interfecto fratre ſuo, Pontificis ope ereptus eſt, ne in eum animaduertetur bonis legibus Iohannes Caſus Archiep. Beneuentanus ad huc viuere: imò etiam Romæ, & in Sanctiſſimi oculis & conſpectu viuere. Occiderunt fratrum noſtrum inſinuos numeros, tantum quod verè ac purè crederent in Ieſum Chriſtum. At ex illo tanto numero Meretricum, Scortatorum, Adulterorum, quem vnquã non dico, occiderunt, ſed aut excommunicauerunt aut omninò attigerunt? An verò Libidines, Adulteria, Lenocinia, Scortationes, Parricidia, Inceſtus, & alia nequiora Romæ peccata non ſunt? Aut ſi ſunt in vrbe Romæ, in Arce ſanctitatis, à vicario Chriſti, à ſucceſſore Petri, à ſanctiſ. Patre ita facilè & leniter, quaſi peccata nõ ſint, ferri poſſunt?

O ſancti Scribæ & Phariſæi, quibus iſta ſanctiſ. nota non ſunt! O ſanctitatè & fidem Catholicam! Non iſta Petrus Romæ docuit, Paulus non ita Romæ vixit. Non illi lenocinium publicè exercuerunt. Non illi veſtigal & cenſum à Meretricibus exegerunt. Non illi adulteros & parricidas palam & impunè tolerarunt: non eos in ſinum, non in concilium, non in familiam, non in Chriſtianorum hominum cœtum receperunt. Non debebant iſti tantopere exaggerare vitam noſtram. Conſultius multò fuit vt prius vel approbarèt hominibus, vel certè occultius aliquantò tegetent vitã ſuam.

Nam nos quidem vtimur priſcis & auitis legibus, & quantum his moribus & temporibus, in tanta corruptela rerum omnium poteſt fieri, diſciplinam Eccleſiaſticam diligenter & ſerio adminiſtramus. Proſtibula quidem Meretricum, & Concubinarum aut Scortatorum greges non habemus: Nec adulteria matrimoniis anteponimus: nec lenocinium exercemus: nec de fornicibus ſtipendia colligimus: nec inceſta, & flagitioſas libidines, nec Aloifios, nec Caſos, nec Diazios parricidas impunè ferimus. Nam ſi iſta nobis placuiſſent, nihil opus erat, vt ab iſtorum ſocietate, vbi ea vigent & habentur in precio, diſcederemus, & ea cauſa in odia hominum, & in certiffima pericula incurreremus. Habuit Paulus quartus ante non ita multos meſes Romæ in carcere aliquot fratres Auguſtinianos & complures Episcopos, & magnum numerum aliorum piorum hominum, Religionis cauſa. Habuit tormenta: exercui: in illos Quaſtiones: nihil reliquit intentarum. Ad extremum ex illis omnibus, quot potuit mœchos, quot ſcoriatores, quot adulteros, quot inceſtos inuenire? Sit Deo noſtro gratia: etſi illi non ſumus, quos eſſe oportebat, quòſque proſitemur: tamen, quicumque ſumus, ſi cum iſtis conferamur, vel vita noſtra atque innocentia, facilè has calumnias refutabit. Nos .n. non tantum libris & concionibus, ſed etiam exemplis & moribus populum ad omne genus virtutis, & rectè factorum cohortamur. Euangelium docemus non eſſe ostentationem ſcientiæ, ſed legem vitæ: vtque Tertull. ait, Chriſtianum hominem non loqui magnificè oportere, ſed magnificè viuere. Nec auditores ſed factores legis, iuſtificari apud Deum. Ad hæc omnia hoc etiam ſolent addere, idque omni conuictorum genere amplificare, nos eſſe homines turbulentos, Regibus ſceptra de manibus eripere, populum armare, tribunalia euertere, Leges reſcindere, poſſeſſiones diſſipare, Regna ad popularem ſtarum reuocare, ſurſum deorſum omnia confundere: breuiter in Rep. nihil integrum eſſe velle. O quoties his verbis inflammauerunt animos Principum, vt illi in herba extinguerent lucem Euangelij, priuſque illud odiſſe inciperent, quam noſſe poſſent: vtq; Magiſtratus, quoties aliquẽ videret noſtrũ, toties ſe putaret hoſtẽ videre iuũ?

In Apolog.
tico. 45.
Rom. 20.

Tertull. in
Apolog. 1. &

Molestum quidem nobis esset, ita odiosè accusari grauissimo crimine Maiestatis, nisi sciremus Christum ipsum aliquando & Apóstolos, & infinitos alios homines pios & Christianos, vocatos fuisse in inuidiam, eodem ferè crimine. Nam Christus quidem quamuis docuisset dandum Cæsari, quod esset Cæsaris: tamen accusatus est seditionis quod res novas moliri, & regnum appetere diceretur: Itaque occlamatum est pro Tribunalibus publicè aduersus eum: Si hunc dimittis, non es amicus Cæs. Et Apóstoli, quãuis semper & constanter docuissent obtemperandum esse Magistratibus omnem animã superioribus potestatibus esse subditam: idque non tantum propter iram & vindictã sed etiam propter conscientiam: tamen dicti sunt commouere populum & multitudinem ad rebellionem incitare. Hamanus hoc maximè pacto genus, & nomen Iudæorum adduxit in odium apud regem Assuerum, quod illos diceret esse populum rebellè & contumacem, & Principum edicta contemnere. Impius rex Achab Eliã Prophetã Dei, Tu, inquit, conturbas Israel: Amasias sacerdos Bethel, apud Hieroboam, accusat Amos Prophetam conspirationis: Ecce, inquit, Amos coniurationem fecit contra te, in medio Israel. Breuiter Tertullianus, aduersus Christianos, hanc suo tempore accusationem fuisse publicam: esse illos proditores, esse perduelles, esse hostes humani generis. Quare si nunc quoque veritas malè audiat, & eadem cum sit, iisdem nunc contumeliis afficiatur, quibus affecta est olim, & si id molestum & ingratum est, nouum tamen aut insolens videri non potest. Facile istis fuit ante ann. 40. ista maledicta, & alia grauiora in nos confingere, cum in medijs illis tenebris exoriri primum cœpisset & lucere radius aliquis ignotæ tum, & inauditæ veritatis, cum M. Luth. & Zuing. præstantiss. viri, & ad illustrandum orbem terrarum à Deo dati, primùm accessissent ad Euang. cum & res adhuc noua esset, & euentus incertus, & animi hominum suspensi atque attoniti, & aures apertæ ad calumnias, & nullum in nos tam graue flagitium fingi posset, quod non propter rei ipsius nouitatem, atque insolentiam, facile à populo crederetur. Ita enim veteres hostes Euangelij, Symmachus, Celsus, Iulianus, Porphyrius, olim aggressi sunt accusare omnes Christianos seditionis, & Maiestatis, antequam aut princeps, aut populus, quinam illi Christiani essent, aut quid profiterentur, aut quid crederent, aut quid vellent, scire possent. Nunc verò postquã etiam hostes nostri vident & negare non possunt, nos semper omnibus dictis nostris, scriptisque diligenter admonuisse populum officij sui, vt Principibus suis & Magistratibus quamuis impijs, obtemperarēt, idque & vsus ipse, & experientia satis docet, & omnium hominum, quicumque atque vbicunque sunt, oculi vident, & contestantur: putidum erat ista obiicere, & cū noua & recentia crimina nulla essent, obsoleis tantum mendacijs nobis inuidiam facere voluisse.

Agimus enim Deo nostro, cuius hæc solius causa est, gratias, in omnibus Regnis, Ditionibus, Rebus publicis, quæ ad Euangelium accesserunt, nullum vnquam adhuc huiusmodi exemplum extitisse. Nullum enim nos regnum euertimus: nullius ditionem aut iura minuimus: Rempublicam nullam turbauimus: Manent adhuc suo loco, & auita dignitate Reges Angliæ nostræ, Daniæ, Suetiæ: Duces Saxonie: Comites Palatini: Brandeburgici: Lantgranij Hassiæ: Respublica Helueticorum & Rhætorum: & libera Ciuitates, Argentina, Basilea, Francfordia, Vlma, Augusta, Norimberga, omnes eodem iure, eodemque statu quo fuerunt antea, vel potius, quia propter Euangelium, populum habet obsequentiorum, multò meliore. Eant sanè in illa loca, vbi nunc Dei beneficio auditur Euangelium, vbi plus Maiestatis? vbi minus fastus & Tyrãnidis? vbi Princeps magis colitur? vbi populus minus tumultuatur? vbi vnquam fuit publica res, vbi Ecclesia tranquillior?

At Rustici, inquires, à principio huius doctrinæ passim cœperunt furere, & tumultuari per Germaniam. Estò. At in illos promulgator huius doctrinæ Lutherus vehementissimè atque acerrimè multa scripsit, eosque ad pacem & ad obedientiam reuocauit.

Quod autem obiici solet interdum ab hominibus imperitis rerum, de mutato statu Helueticorum, & interfecto duce Austriæ Leopoldo, & patria in libertatem vindicata, factum est id, vti ex omnibus historijs satis constat, ante ann. 260. sub Bonifacio 8. cum maximè vigeret potestas, Pontificum, ducentos circiter annos antequam Huldéricus Zuinglius, aut docere inciperet Euangelium, aut omninò natus esset. Ex eo verò tempore semper illi omnia pacata, & tranquilla habuerunt, non tantum ab hoste externo, sed etiam à tumultu intestino.

Quod

Quod si peccatum fuit patriam suam ab externa dominatione, præsertim cum insolenter & tyrannicè opprimerentur, liberare: tamen vel nos alienis, vel illos auitis criminibus onerare, & iniquum & absurdum est.

Sed ô Deum immortalé: an Romanus Episcopus accusabit nos perduellionis? An ille docebit populum obtemperare, atque obsequi Magistratib? Aut omninò rationē Maiestatis habet vllam? Cur ergò nunc ille, quod nullus veterum Episcoporum Romanorum vnquam fecit, quasi omnes Reges & principes, quicumque atq; vbiunque sint, velit esse seruos suos, patitur à suis parasitis, Dominum Dominantium appellari? Cur ille se iactat esse Regem Regum, & habere ius regium in subditos?

Cur omnes Imp. & Monarchas iureiurando adigit in verba sua? Cur Maiestatem Imp. septuagies septies se inferioré esse gloriatur: idque ea maximè causa, quod Deus duo lumina in Cælo fecerit: quòdque cælum & terra non in duobus principiis, sed in vno principio creata fuerint? Cur ille, eiusque sectatores, Anabaptistarum & Libertinorum more, quo licentiùs & securiùs grassarentur, iugum excusserunt, & se ab omni ciuili potestate exemerunt?

Cur ille legatos suos, h. e. callidissimos exploratores habet tanquam in insidiis, in aulis, in conciliis, in cubiculis Regum omnium? Cur ille, vbi visum est, Principes Christianos inter se committit, & pro sua lipidine turbat seditionib. orbem terrarum? Cur proscribit, & pro Ethnico & Pagano haberi vult, si quis Princeps Christianus ab imperio suo disceserit: & indulgétias ita liberaliter pollicetur si quis quacûq; ratione interficiat hosté suû? An ille cõseruat imperia & regna, aut omninò consultû cupit otio publico? Ignoscere nobis debes, pie lector, si ista videmus acrius & vehemētius agere, quã deceat homines Theologos. Tanta enim est rei indignitas, tantaque in Põrifice, tamq; impotens libidõ dominandi, vt aliis verbis, aut tranquillius proponi non possit. Ille enim in publico concilio ausus est dicere, omne ius Regnum omnium à se pendere. Ille ambitionis, & règandi causa distraxit Romanum Imperium, & commouit, ac lacerauit orbem Christianum. Ille Romanos atque Italos, seq; adeò ipsum iureiurando, quo Imp. Græco obstringebatur, perfidè liberauit: & subditos ad defectionem sollicitauit: & Carolum Martellum è Gallia in Italiam euocauit: & eum nouo more Imp. fecit. Ille Gallorum Regem Chilperichum, non malum principem, tantùm quod ipsi non placeret, de Regno deiecit, & in eius locû Pipinum surrogauit. Ille eiecto, si id efficere potuisset Philippo Rege, decreuit atque adiudicauit regnum Gallix Alberto regi Rom. Ille florētissimæ ciuitatis, & Reipublicæ Florentiæ patriæ suæ opus fregit, eamque è libro & tranquillo statu, vnus libidini in manum tradidit. Ille cohortatione sua effecit, vt tota Sabaudia hinc ab Imp. Carolo V. inde à Gallorum Rege Francisco miserè discerperetur, & infœlici Duci, vix vna ciuitas quò se reciperet, relinqueretur. Tædet explorum, & molestum esset omnia Romanorum Pontificum egregiè facta commemorare. Quarum obsecro, partium erant illi, qui Henricum Imp. veneno sustulerunt in Eucharistia? Qui Victorem Papam in sacro Calice? Qui Iohannem nostrum Regem Angliæ in mensario populo? Quicumque illi tandem & quarumcunque partium fuerint, Lutherani certè, aut Zuingliani non fuerunt. Quis hodiè summos Reges & Monarchas admittit ad oscula beatorum pedum? Quis Imp. iubet sibi astare ad frenû: & Gallorum Regem ad ferrum illud pensile quo in equum ascenditur? Quid Franciscû Dandalum, Ducem Venetiarum, Regem Cretæ ac Cypri, catenis vinctum abiecit sub mensam suam, vt ossa liguriret inter canes? Quis Imp. Henrico VI. Romæ diadema nõ manu, sed pede imposuit & eodem pede rursus deiecit atque etiam addidit, habere se potestatem & creandi Imp. & summouendi? Quis Henricum filium armauit in Imp. Henricum III patrem suum: effecitque vt pater à filio suo caperetur, & detonsus atque ignominiosè habitus, coniceretur in monasterium, & inedia, ac mærore conabesceret? Quis ceruices Imp. Friderici subiecit fœdum in modum pedibus suis: & quasi id non esset satis, addidit etiam insuper ex Psalmis Davidis, Super aspidem & basilicû ambulabis, conculcabis leonem & draconem: quale exemplum spretæ & contemptæ Maiestatis, nunquam antea vlla memoria auditum fuerat: nisi fortè vel in Tamerlane Scythæ, homine fero & barbaro, vel in Sapore Rege Persarum.

Omnes isti fuerunt Papæ: omnes successores Petri: omnes sanctissimi, quorum singula voces, singula nobis oporteat esse Euangelia?

Si nos rei sumus Maiestatis, qui Principes nostros colimus, qui illis omnia, quãtum

quidem per verbum Dei fas est, deferimus, qui pro illis precamur, quid ergo isti sunt, qui non tantum hæc fecerunt omnia, quæ diximus, sed etiam ea quasi optimè facta cõprobarunt? An verò illi aut ad hunc modum docent populum reuereri Magistratum: aut satis verecundè possunt nos, tanquam homines seditiosos, & perturbatores pacis publicæ, & Maiestatis contemptores accusare? Nam nos quidem nec iugum excutimus, nec regna mouemus, nec Reges aut facimus, aut delicimus, nec Imperia transferimus, nec Regibus nostris venena propinamus, nec illis pedes osculãdos porrigimus, nec pedibus nostris illorum ceruicibus insultamus. Hæc potius est professio, hæc est doctrina nostra: Omnem animã, quæcunque tandem ea sit, siue sit Monachus, siue Euangelista, siue Propheta, siue Apost. oportere Regib. & Magistratibus esse subditam: & Pontificem adeò ipsum, nisi Euangelistis, nisi Prophetis, nisi Apostolis maior videri velit, quod veteres Episcopi Romani melioribus temporibus semper fecerunt, oportere Imp. Dominum suum & agnoscere, & appellare. Nos publicè docemus, ita obtemperandum esse Principibus, tanquam hominibus à Deo missis: quique illi resistit, illum Dei ordinationi resistere. Hæc sunt instituta nostra: hæc in libris, hæc in concionibus nostris: hæc in moribus, & modestiæ populi nostri elucescunt.

Chrysof. 13
ad Rom.

Gregor. sæpe
in Epist.

Illud verò, quod nos dicunt discessisse ab vnicate ecclesiæ catholicæ, non tantum est odiosum: sed etiam, etsi verum non est, tamen speciem aliquam & similitudinem habet veri. Apud populum verò & imperitam multitudinem, non tantum vera, & certa fidem faciunt, sed etiam si quæ sunt, quæ videri possint verisimilia. Itaque videmus vastos homines, & callidos, quibus vera non suppetere, semper verisimilibus pugnauisse, vt qui rem ipsam penitus intueri non possent, specie saltem aliqua & probabilitate caperentur. Om. quod veteres Christiani, Patres nostri, cum preces Deo adhiberent ad Orientem solem conuerterentur, erant qui dicerent, eos solem venerari, & habere pro Deo. Cùmque illi dicerent se quod ad æternam & immortalem vitam attinet, non aliunde viuere, quàm de carne & sanguine eius Agni, qui non haberet labem, hoc est, feruatoris nostri Iesu Christi, inuidi & inimici crucis Christi, quibus id tantum erat curæ, vt religio Christiana quacunque ratione malè audiret, persuaserunt populo, esse eos homines impios, mactare humanas hostias, & sanguinem humanum bibere. Cùmque illi dicerent apud Deum nec marem esse nec fœminam, nec omninò, quod ad iustitiam adipiscendam attinet, distinctionem esse vllam personarum, seq; omnes inter se sorores fratresque salutarent non deerant, qui calumniarentur, Christianos nullum habere inter se discrimen aut ætatis, aut generis: sed omnes bestiarum ritu promiscuè inter se concumbere. Et cum precationis & Euangelij audiendi causa sæpè inter se in crypta, & abdita quædam loca conuenirent, quod idem interdum ab hominibus coniuratis soleret fieri, rumores publicè spargebantur, eos conspirare inter se, & habere consilia vel de occidendis magistratibus, vel de euertenda Repub. Quodque ad agitanda sacra mysteria de instituto Christi, adhiberent Panem & Vinum putabantur à multis non Christum colere, sed Bacchum & Cererem: quòd illa numina ab Ethnicis hominibus profana superstitione, simili ritu, pane & Vino colerentur.

Terr. in A-
polog. c. 7.
39.

Idè cap. 39.

August.

Credebantur ista à multis, non quod vera essent, quid enim esse posset minus: sed quod essent verisimilia, & specie aliqua veri possent fallere.

Ita isti nos calumniantur esse hæreticos, ab Ecclesiâ & Christi communione discessisse: non quòd ista vera esse credant, neque enim id illis curæ est, sed quòd ea hominibus imperitis, possint aliqua fortè ratione videri vera. Nos enim discessimus, non vt hæretici solent, ab Ecclesiâ Christi, sed, quod omnes boni debent, à malorũ hominum & hypocritarum contagione. Hic tamen isti mirificè triumphant: Illam esse Ecclesiã. Illam esse sponsam Christi: Illam esse columnam veritatis: Illam esse arcam Noë, extra quam nulla salus sperari possit: Nos verò discessionem fecisse: Christi tunicam lacerasse: à corpore Christi auulsos esse, & à fide Catholica defecisse. Cùmque nihil relinquat indictum quod in nos, quamuis falso, & calumniosè dici possit, hoc tamen vnum non possunt dicere: nos vel à verbo Dei, vel ab Apost. Christi, vel à primitiua Eccl. descivisse.

Atqui nos Christi & Apostolorum, & sanctorum Patrum, primitiuam Ecclesiã, semper iudicauimus esse Catholicam: Nec eam dubitamus arcam Noë, sponsam Christi, columnam & firmamentum veritatis appellare, aut in ea omnem salutis nostræ rationem collocare.

Odiosum

Odiſum quidem eſt, à ſocietate, cui aſſueueris, diſcedere, maximè verò illorū hominum, qui quamuis non ſint, tamen videantur ſaltem, atque appellentur Chriſtiani. Et certè nos iſtorum Eccleſiam, qualiſcunque tandem ea nunc eſt, vel nominis ipſius cauſa, vel quòd in ea Euangelium Ieſu Chriſti aliquando verè, ac purè illuſtratum fuerit, non ita contemnimus: nec ab ea niſi neceſſariò, & per inuiti diſceſſionè feciſſemus. Sed quid ſi in Eccleſia Dei idolum excitetur, & deſolatio illa, quam Chriſtus futuram prædixit, ſtet palàm in loco ſancto? Quid ſi arcam Noë prædo aliquis, aut pirata occupet? Certè iſti, quoties Eccleſiam nobis prædicant, ſe ipſos ſolos eam faciunt: & omnes illos titulos ſibi ipſis adſcribunt: atque ita triumphant, vt olim illi, qui clamabant, Templum Domini, Templum Domini: aut vt Phariſæi & Scribæ, cum iactarent ſe eſſe filios Abrahami. Ioan. 8.

Ita inani ſplendore imponunt ſimplicibus, nõſque nomine ipſo Eccleſiæ quærunt obruere: vt ſi latro, occupata domo aliqua aliena, & vel vi exturbato, vel interfecto domino, eam poſtea aſcribat ſibi, & herilem filium de poſſeſſione deiiciat: Aut ſi Antichriſtus poſtquam occupabit templum Dei, dicat poſtea illud iam eſſe ſuum, & nihil ad Chriſtum pertinere. Nam iſti quidem cum in Eccleſia Dei nihil Eccleſiæ ſimile reliquerint, Eccleſiæ tamen patroni & propugnatores videri volunt: prout vt Gracchus olim defendebat ærarium, cum largitionibus faciendis, & inſanis ſumptibus ærarium funditus effuſiſſet. Nihil autem vnquam tam impium aut abſurdum fuit, quin Eccleſiæ nomine facilè tegi & defendi poſſet. Faciunt enim etiam veſpæ fauos, & impij cœtus habent ſimiles Eccleſiæ Dei.

At non, quicumque dicuntur populus Dei, ſunt ſtatim populus Dei: Nec quicumque ſunt ex patre Iſraële, ſunt omnes Iſraëlitæ. Hæretici Arriani ſe ſolos iactabant eſſe Catholicos: cæteros omnes modò Ambroſianos, modò Athanaſianos, modò Iohannitas appellabant. Neſtorius, vt ait Theodoretus, cum eſſet hæreticus, tamen tegebat ſe Aug. Ep. 48
ad Vincen.
τῆς ὀρθοδόξιας ποροχρηματι, hoc eſt, ſpecie quadam, ac velo Orthodoxæ fidei. Ebion quãuis tentaret cum Samaritanis, tamè, vt Epiphanius ait appellari volebat Chriſtianus. Mahometani hodiè, quamuis eos ex omnibus hiſtoriis ſatis conſtet, idque ipſi negare non poſſint, ab Agara ancilla ducere originem, tamen quaſi oriundi ſint à Sara muliere libera, & vxore Abrahami, nominis ipſius & ſtirpis cauſa, malunt appellari Saraceni.

Ita pseudoprophete omnium temporum qui ſeſe Prophetis Dei, qui Ieſaiæ, qui Hieremiæ, qui Chriſto, qui Apoſtolis opponebant, nihil vnquam æquè crepabant, atque nomen Eccleſiæ. Neque eos alia de cauſa ita acerbè lacerabant, aut perſugas & apoſtatas appellabant, quàm quòd à ſua ſocietate diſceſſiſſent, & inſtituta maiorum, non obſeruarent. Quod ſi nos hominum tantùm illorum, à quibus tum Eccleſia regebatur, iudicium ſequi, aliud autem nihil, nec Deum, nec eius verbum ſpectare volumus, negari prout non poteſt, Apoſtolos, quod à Pontificibus & Sacerdotibus, hoc eſt, ab Eccleſia catholica defeciſſent, & illis inuitis & reclamantibus, multa in religione in nouaſſent, rectè fuiſſe ab illis, & ſecundum leges condemnatos. Itaque vt Antæum aiunt olim ab Hercule tollendum fuiſſe à terra matre, antequam ab eo poſſet vinci: ita aduerſarij noſtri, ab iſta matre ſua, hoc eſt, ab iſta inani ſpecie arque umbra Eccleſiæ, quam præ ſe gerunt, leuandi ſunt: alioqui non poſſunt cedere verbo Dei. Itaque Hieremias, Nolite, inquit, tantotopere iactare, eſſe apud vos templum Domini: vana ea fiducia eſt. Sunt enim iſta, inquit, verba mendacij. Et Angelus in Apocalypſi: Dicunt, inquit, ſe Iudæos eſſe, at ſunt Synagoga Satanæ. Et Chriſtus, cum Phariſæi iactarent genus & ſanguinem Abrahami: Vos, inquit, ex Diabolo patre eſtis. Abrahamum enim patrem non refertis. Ac ſi illis ita diceret, Non eſtis id quod tantotopere dici vultis. Imponitis populo inanibus titulis, & ad euertendam Eccleſiam aburimini nomine Eccleſiæ. Quare hoc iſtos primùm liquidò & verè probaſſe oportuit: Eccleſiam Romanam eſſe veram & orthodoxam Eccleſiam Dei, eamque vt hodiè ab ipſis adminiſtratur, cum primitiua Chriſti, Apoſtolorum, & ſanctorum Patrum Eccleſia, quam non dubitamus fuiſſe Catholicam, conuenire. Nos quidem ſi inſcitiam, ſi errorem, ſi ſuperſtitionem, ſi cultum idolorum, ſi hominum inuenta, eaque ſæpe pugnantia, cum ſacris Scripturis iudicaſſemus, aut placere Deo aut ad æternam ſalutem eſſe ſatis: aut ſi ſtatuerè potuiſſemus, verbum Dei, ad aliquot tantùm annos fuiſſe ſcriptum, poſtea oportet.

tuisse abrogari: aut omninò, dicta & iussa Dei subiicienda esse voluntati humanæ, vt quidquid ille dicat, aut iubeat, nisi Romanus Episcopus idem velit & iubeat, pro irritò & indictò habendum sit: si hæc in animum nostrum inducere potuissimus credere: fatemur nihil fuisse causæ, cur istorum societatem relinqueremus. Quod autem nunc fecimus, vt discederemus ab illa Ecclesia cuius errores testati, ac manifesti essent: quæque iam apertè discessisset à verbo Dei, neque tam ab ea, quàm ab eius erroribus, idque non turbulentè aut improbè, sed tranquillè ac modestè faceremus: nihil aut à Christo, aut ab Apostolis fecimus alienum. Neque enim ea est Ecclesia Dei, quæ infuscari labe aliqua non possit, aut non interdum egeat instauratione: alioqui quid tot coitionibus & Conciliis opus est: sine quibus, vt ait Ægidius, stare fides Christiana nõ potest. Quoties enim, inquit, Concilia intermittuntur, toties Ecclesia à Christo derelinquitur. Aut si nihil periculi est, ne quid Ecclesia detrimenti accipiat: quid opus est, vt nunc quidem est apud istos, inanibus nominibus Episcoporum? Cur enim illi Pastores appellatur, si oues nullæ sunt, quæ possint errare? Cur vigiles, si ciuitas nulla est, quæ possit prodi? Cur columnæ, si nihil est quòd possit ruere? Statim ab initio rerum Ecclesia Dei cœpta est propagari, eaque instructa cœlesti verbo, quòd Deus ipse fuderat ab ore suo: instructa sacris ceremoniis, instructa Spiritu Dei, instructa Patriarchis & Prophetis: atq; ita continuata est ad ea vsque tēpora, cum Christus sese ostēderet in carne.

In Laterane. concil. sub Iulio.

3. Reg. 19.

Esa. 1.

Matth. 21.

Lib. 1. c. 1.

Matth. 24.

2. Theff. 2.

2. Tim. 4.

2. Pet. 1.

Dan. 8.

Matth. 24.

Sed, ô Deū immortalē, quoties ea interim, & quā horribiliter, obscurata atq; imminuta est? Vbi enim ea tū fuit, cum omnis caro contaminasset viā suam super terrā? Vbi ea fuit, cū ex omni mortalium numero, octo tantum essent homines, & ne illi quidē omnes casti, ac pij, quos Deus à cōmuni clade, atq; interitu vellet esse superstites? Cū Elias Propheta ita lugubriter & acerbè quereretur, se solū ex omni terrarū orbe relicū esse, qui Deū verè, & ritè coleret. Cūque Esaias diceret: Argentum populi Dei, hoc est, Ecclesiæ factū esse scoriā: & ciuitatē eā, quæ aliquando fidelis fuerat, factā esse meretricē, & in ea à capite vsque ad calcē, in toto corpore nihil esse integrū: aut cum Christus diceret, Domū Dei à Phariseis & Sacerdotibus factā esse speluncā latronum? Scilicet Ecclesia, vt ager frumētarius, nisi exaretur, nisi subigatur, nisi colatur, nisi curetur, pro tritico carduos & loliū, & vrticas proferet: Itaque Deus subinde misit Prophētas & Apostolos, postremò etiā Christū suū, qui populū in viā reducerent, & Ecclesiā vacillatē in integrū instaurarēt. Neue quis dicat hæc in lege tantū, in vmbra atque in infantia cōtigisse, cū figuris & ceremoniis veritas tegetur, cū nihil adhuc ad perfectū adductū esset, cū lex nõ in cordibus hominū, sed in lapidibus incideretur (etsi ridiculū est illud quoque) idē enim omnino erat etiā tum Deus, idē spiritus, idē Christus, eadē fides, eadē doctrina, eadē spes, eadē hæreditas, idē fœdus, eadem vis verbi Dei. Et Euseb. ait, Omnes fideles vsque ab Adamo, re quidē ipsa Christianos fuisse (quāuis nõ ita dicerētur) ne quis inquā ita dicat, Paulus Apostolus iā cum in Euāgelio, in perfectione, in luce, similes errores & lapsus deprehēdit, vt ad Galatas quos iā antea instituerat, necesse habuerit ita scribere: Vereor ne inter vos frustra laborauerim & vos frustra audieritis Euangelium. Filioli mei, quos iterū parturio. donec Christus formetur in vobis. Nā de Corinthiorū Ecclesia, quā illa fœdè fuerit inquinata, nihil est necesse dicere. Iam verò an Galatarum & Corinthiorum Ecclesiæ labi potuerunt, sola Romana Ecclesia errare, & labi non potest? Certè Christus tantò antè prædixit de Ecclesia sua, fore aliquando tempus, cum desolatio staret in loco sancto. Et Paulus Antichristum ait, aliquando positurum esse tabernaculum suum in templo Dei: & futurum vt homines sanam doctrinam non sustinerent, sed in ipsa Ecclesia ad fabulas conuerterentur. Et Petrus, futuros ait, in Ecclesia Christi, magistros mendaciorum. Et Daniel Propheta, de vltimis Antichristi, Veritas inquit, eo tempore prosterneatur, & conculcabitur in terra. Et Christus, tantam ait fore calamitatem & confusionem rerum, vt etiam electi, si possit fieri, abducendi sint in errorem: Atque ista omnia futura, non apud paganos aut Turcas, sed in loco sancto, in templo Dei, in Ecclesia, in cœtu ac societate illorum, qui professuri sint nomen Christi.

Et, quamuis ista vel sola possint homini prudenti esse satis, ne temerè patiatur imponi sibi nomine Ecclesiæ, vt ne quid in eam ex verbo Mei velit inquirere, tamen multi etiam sapè Patres, viri docti & pij, vehementer questi sunt, hæc omnia suis temporibus accidisse. Deus enim in media illa caligine tamen voluit esse

esse aliquos, qui, & si non lucem ita conspicuam & illustrem darent: tamen quasi scintillam aliquam, quam homines in tenebris notare possent, accenderent.

Certè Hilarius, cum res adhuc incorruptæ quodammodò essent, & integræ tamè, Contra Auzentium. Male, inquit, vos parietū amor cepit: Malè Ecclesiam Dei in tectis ædificiisque veneramini: Malè sub iis pacis nomen ingeritis. Anne ambiguum est, in iis Antichristum esse fessurum? Montes mihi & syluæ, & lacus, & carceres, & voragine sunt tutiores: in illis enim Prophetæ, aut manentes, aut demersi Dei spiritu prophetabant.

Gregorius, quasi videret, atque animo prospiceret ruinam rerum, ad Ioannem Episcopum Constantinopolitanum, qui primus omnium, se nouo nomine salutari iusserrat, Vniuersalem Episcopum totius Ecclesiæ Christi, ita scripsit: Si Ecclesia pendebit In registro Epistolæ ad Mauritium Li. 4. Ep. 32. ab vno, tota corruet. Et quis est, qui non hoc iam olim factum viderit? Iam olim Episcopus Romanus Ecclesiam totam à se vno pendere voluit: quare mirum non est, si ea iam olim tota corruerit. Bernardus Abbas, ante annos quadringētos, Nihil, inquit, iam integrum est in clero: Superest vt reueletur homo peccati. Idem in conuersione D. Pauli: Videretur, inquit, iam cessasse persecutio: Imò iam incipit persecutio ab illis, qui in Ecclesia primas obtinent. Amici tui & proximi tui aduersus te appropinquarunt & steterunt. Aplanta pedis vsque ad verticem capitis, non est vlla sanitas. Egressa est iniquitas à senioribus iudicibus vicariis tuis, qui videntur regere populum tuum. Non possumus iam dicere, Vt est populus, sic est Sacerdos, quoniam non ita est populus, vt Sacerdos. Heu, heu, Domine Deus: Ipsi sunt in persecutione tua primi, qui videntur in Ecclesia tua Primatum diligere, & gerere Principatum. Idem in Cantica, Omnes Sermon. 33. amici, omnes inimici: omnes necessarij, omnes aduersarij: serui Christi, seruiunt Antichristo. Ecce in pace mea amaritudo mea est amarissima, Rogerus Bacon, magni nominis vir, cum acri oratione perstrinxisset miserabilem statum sui temporis: Isti, inquit, tot errores, Antichristum requirunt. In libello de Idiomate linguarum.

Gerson quæritur, suo tempore omnem vim Sacræ Theologiæ, ad ambitiosum certamen ingeniorum, & meram Sophisticam fuisse reuocatam.

Fratres Lugdunenses, homines, quod quidem ad vitæ rationem attinet, non mali, Romanam Ecclesiam, à qua tum vna, oracula omnia petebantur, fidenter solebant affirmare, esse meretricem illam Babylonicam, (de qua tam perspicue extent prædictiones in Apocalypsi,) & cœtum inferorum.

Scio horum hominum autoritatem apud istos leuem esse. Quid ergo, si illos testes aduoco, qui solent ab ipsis adorari?

Quid si dico Adrianum Episcopum Romanum ingenuè confessum esse, omnia ista Platina: mala à Pontificio culmine cœpisse ruere?

Pighius in eo fateatur erratum esse, quod in Misam, quam alioqui videri vult sacrosanctam, abusus complures inuecti sint: Gerson, quod multitudine leuissimarum cerimoniarum vis omnis Spi. Sæcti, quam in nobis vigere oportuit, & vera pietas sit extincta: Græcia tota atque Asia, quod Pontifices Romani Purgatorium suorum, & Indulgentiarum nundinis, & vim hominum conscientijs attulerint, & illorum loculos expilauerint.

De Tyrannide verò Episcoporum Romanorum & fastu Persico (vt alios taceamus) quos illi, quod vitia sua liberè & ingenuè reprehendant, hostium fortasse suorum loco numerabunt, illi ipsi, qui Romæ, in vrbe sancta, in oculis sanctissimi Patris egerunt vitam, & omnia eius intima videre potuerunt, & nunquam à Catholica fide discesserunt, Laurentius Valla, Marsilius Patavinus, Frânciscus Petrarcha, Hieronymus Sauonarola, Abbas Ioachimus, Baptista Mantuanus, & ante istos omnes, Bernardus Abbas, sæpe multumque conquesti sunt: ipsūque interdum Pontificem, verè, an falsò, nihil dicimus, certè non obscure significabant esse Antichristum.

Neque verò est, quod quisquā obiiciat, fuisse illos Lutheri discipulos, aut Zuinglij. Extiterunt enim non tantum annis, sed etiam sæculis aliquot, antequam illorum nomina audirentur. Videbant illi etiam tum errores irrepsisse in Ecclesiam, eosque cupiebant emendatos. Et quid mirum, si Ecclesia erroribus abducta fuerit, illo præsertim tempore, cum nec Episcopus Romanus, qui summæ rerum solus præerat, nec alius ferè quisquam aut officium suum faceret, aut omnino officium suum intelligeret? Vix enim est credibile, illis otiosis & dormientibus, Diabolum toto ille tempore, aut dor-

miuisse perpetuò, aut fuisse otiosum. Quid enim illi interim fecerint, quaque fide curauerint domum Dei, ut nos taceamus, audiant saltem Bernardum suum:

Ad Engenium. "Episcopi, inquit, quibus nunc commissa est Ecclesia Dei, non doctores sunt, sed seductores: non Pastores, sed impostores: non Prælati, sed Pilati.

Hæc Bernardus de Pontifice, qui se summum appellabat, deque Episcopis qui tum sedebant ad gubernaculum. Non erat ille Lutheranus? non erat hereticus? ab Ecclesia non discesserat: tamen Episcopos illos, qui tum erant, non dubitauit seductores, impostores, Pilatos appellare. Iam verò cum populus palàm seduceretur, & oculis hominum Christianorum imponeretur, & Pilatus sederet pro tribunalibus, & Christum Christi que membra ferro flammæque adiudicaret, O Deus bone, quo tum loco erat Ecclesia Christi? Ex tot autem tamque crassis erroribus, quem vnquam isti errorem repurgauerunt? aut quem omnino errorem agnoscere & confiteri voluerunt.

De unitate
Ecclesiæ
cap. 3.
Cap. 4.

Sed quoniam isti suam esse affirmant vniuersam possessionem Ecclesiæ Catholicæ, & nos, quòd cum ipsis non sentiamus, appellant hæreticos, vide sanè, Ecclesia ista quã tandem habeat notam aut significationem Ecclesiæ Dei. Neque verò Dei Ecclesiã, si eam velis seriò & diligenter quærere, est adeò difficile deprehendere. Est enim excelso, & illustri loco, in vertice montis posita, ædificata videlicet in fundamentis Apostolorum, & Prophetarum. Ibi (inquit Augustinus) quæramus Ecclesiã: ibi decernamus causam nostram. Vtque aibi idem ait, Ecclesia ex Sacris & Canonicis Scripturis ostendenda est: quæque ex illis ostendi non potest, non est Ecclesia.

Nescio tamen quo pacto, reuerentiãne, an conscientia, an desperatione victoriæ, ut latro crucem, ita isti semper horrent & fugiunt Verbum Dei. Neque id sanè mirum. Vtenim cantharum aiunt in opobalsamo odoratissimo alioqui vaguento facillimè extingui atque emori, ita illi causam suam in verbo Dei tanquam in veneno, extingui vident, & suffocari.

Pighius in
Hierarchia.

Itaque Sacrosanctas Scripturas quas, Seruator noster Iesus Christus non tantum in omni sermone vsurpauit, sed etiam ad extremum sanguine suo consignauit, quòd populum ab illis tanquam à re periculosa & noxia, minore negotio abigant, solent literam frigidam, incertam, inutilem, mutam, occidentem, mortuam appellare: quòd nobis quidem perinde videtur esse, ac si eas omnino nullas esse dicerent. Sed addunt etiam simile quoddam: non aptissimum eas esse quodammodò nasum cereum, posse fingi flectique in omnes modos, & omnium instituto inservire. An Pontifex ista à suis dici nescit? aut tales se habere patronos non intelligit?

Audiat ergo quam sanctè, quamque piè de hac re scribat Hosius quidam Polonus, ut ipse de se testatur Episcopus, cerre homo disertus, & non indoctus, & acerrimus ac fortissimus propugnator eius causæ. Mirabitur, opinor, hominem pium de illis vocibus quas sciret profectas ab ore Dei, vel tam impiè sentire potuisse, vel iam contumeliosè scribere, ita præsertim, ut eam sententiam non suam vnus propriam videri vellet, sed istorum communem omnium.

Hosius de
expresso
verbo Dei.

Nos, inquit, ipsas Scripturas, quarum tot iam non diuersas modo, sed etiam contrarias interpretationes efferi videmus, facessere iubebimus, & Deum loquentem potius audiemus, quàm, ut ad egea ista elementa nos conuertamus, & in illis salutem nostram constituamus. Non oportet legis Scripturæ peritum esse, sed à Deo doctum. Vanus est labor qui Scripturis impenditur. Scriptura enim creatura est, & egenum quoddam elementum, Hęc Hosius. Eodem prorsus spiritu atque animo, quò olim Mótanus, aut Marcion, quos aiunt solitos esse dicere, cum Sacras Scripturas contemptim repudiarent, se multò & plura, & meliora scire, quàm aut Christus vnquam sciisset, aut Apostoli. Quid ergo hic dicam? O culmina Religionis: O præsides Ecclesiæ Christi. An hæc ea reuerentia vestra est, quam adhiberis verbo Dei? An nos Sacras Scripturas quas D. Paulus ait diuinitus afflatas esse, quas Deus tot miraculis illustrarit, in quibus Christi ipsius certissima vestigia impressa sint, quas omnes sancti Patres, quas Apostoli, quas Angeli, quas Christus ipse filius Dei, cum opus esset, pro testimonio citarit, an eas, vos, quasi indignæ sint, quæ à vobis audiantur, facessere iubebitis? hoc est, Deo ipsi, qui vobis in Scripturis clarissimè loquitur, silentium imponetis? aut illud verbum, quo vo, ut Paulus ait, reconciliamur Deo: quòdque propheta David ait sanctum, & castum esse, & in omne tempus esse duraturum, egenum tantum, & mortuum elemē-

tum

tum appellabitis? Aut in eo, quod Christus nos diligenter scrutari, quòdque in oculis assidue habere iussit, omnem nostram operam dicetis frustra collocari? Et Christum, Apostolosque, cum hortarètur populum ad Sacras literas, vt ex illis abundarent in o-
mni sapientia, & scientia, voluisse hominibus fucum facere? Non est mirum, si isti nos, nostraque omnia contemnant, qui Deum ipsum, eiusque oracula ita parui faciant, In-
fulsum tamen erat, vt nos læderent, iniuriam eos tam grauem facere verbo Dei.

Tamen quasi hoc parum esset, comburunt etiam sacrosanctas Scripturas, vt olim impius rex Aza, aut Antiochus, aut Maximinus, easque solent hæreticorum libros ap-
pellare: Omninoque id videntur velle facere, quod olim Herodes, obtinendę potentię suę causa, in Iudæa fecit. Is enim, cum esset Idumæus, alienus à stirpe & sanguine Iu-
dæorum, haberi tamen cuperet pro Iudæo, quo magis Regnum illorum, quòd ab Au-
gusto Cæsare impetrauerat, sibi posterisque suis confirmaret, omnes Genealogias, quę Eusebius.
apud illos in Archiuis ab Abrahamo vsque diligenter fuerant asseruatae, & ex quibus
facile nullo errore deprehendi posset, è quo quisque genere oriundus esset, iussit incē-
di & aboleri, videlicet, ne quid superesset in posterum, quo ipse notari posset alieni fan-
guinis. Ita prorsus isti cum omnia sua quasi ab Apostolis, aut à Christo tradita, velint
haberi in pretio, ne quid vsquam superfit, quòd huiusmodi somnia & mendacia possit
coarguere, aut incendunt, aut populo interuertunt Sacras Scripturas.

Rectè sanè, & valde in istos appositè scribit Chrysostomus: hæretici, inquit, claudunt In opere Imperfe-
cto.
ianuas veritati. Sciūt enim, si illæ pateant, Ecclesiam nō fore suam. Et Theophylactus,
Verbum inquit, Dei, est lucerna, ad quā fur deprehenditur. Et Tertullianus, Sacra, in-
quit, Scriptura, hæreticorum fraudes, & furta conuincit. Cur enim celant, cur suppri-
munt Euangelium, quod Christus de tecto sonare voluit? Cur illud lumen abdunt sub
modium, quòd stare oportuit in candelabro? Cur multitudinis imperitæ cæcitate, at-
que incititia magis, quàm causę bonitati confidunt? An putant, artes iam suas non vi-
deri: aut se nūc, quali Gygis anulum habeant, posse ambulare incōspicuos? Satis iam
omnes, satis vident, quid sit in illo scrinio pectoris Pontificij, vel hoc ipsum argumēto
esse potest, non rectè ab illis, non verè agi. Suspecta meritò videri debet ea causa, quę
examen & lucem fugitat. Nam qui malè facit, vt Christus ait, quærît tenebras & odit
lucem: Animus benè sibi conscius vtrò venit in conspectum, vt opera, quę à Deo pro-
fecta sunt, videri possint. Illi autem non vsque adeo cæci sunt, quin vt hoc satis videāt,
si Scripturæ semel obrineant, aeternam esse statim de regno suo: vtque olim aiunt Idola
Dæmonum, à quibus omnia tum oracula petebantur, repentè obmutuisse ad aspe-
ctum Christi, cum ille venisset in terras: ita nunc omnes artes suas ad aspectum Euan-
gelij statim esse ruituras. Antichristus enim non abiicitur, nisi claritate aduentus 2. Theff. 2.
Christi.

Nos quidem non vt isti solent, ad flammam confugimus, sed ad Scripturas: nec illos
ferro oblidemus, sed verbo Dei. Ex illo, vt Tertullianus ait: Fidem alimus: ex illo spem,
erigimus: ex illo, fiduciam firmamus. Scimus enim, Euangelium Iesu Christi esse vim,
Dei ad salutem, & in illo esse æternam vitam: vtque Paulus monet, ne Angelum quidē Rom. 1.
de cælo venientem audimus, si nos ab aliqua parte huius doctrinæ conetur auellere.
Imò, vt vir sanctissimus Iustinus Martyr de se loquitur: ne Deo quidem ipsi fidem ha- Gal. 1.
beremus, si aliud nos doceret Euangelium. Nam quod isti sacras Scripturas, quasi mu-
tas, & inutiles, missas faciunt, & ad Deum potius ipsum in Ecclesia, & in concilijs lo-
quentem, hoc est, ad suos ipsorum sensus, & sententias prouocant: est ea ratio inueniē-
dæ veritatis & admodum incerta, & valde periculosa, & quodammodò fanatica & à
S. Patribus non approbata. Chrysostomus quidem ait, multos esse sæpe, qui iacten
Spi. Sanctū. At enim qui loquuntur de suo, falsò se illum habere gloriantur. Quemad-
modum enim, inquit, Christus negabat se loqui à seipso, cum loqueretur ex Lege &
Prophetis: Ita nunc si quid præter Euangelium nomine S. Spiritus nobis obrudatur
non est credendum. Vt enim Christus est impletio Legis & Prophetarum, ita Spiritus
est impletio Euangelij. Hæc Chrysostomus.

Isti verò quamuis non habeant sacras literas, habent tamen fortasse D. veteres, &
sanctos Patres. Id enim semper magnificè iactauerunt, omnem antiquitatem & perpe-
tuum omnium temporum consensum à se facere: Nostra verò omnia noua esse & re-
centia, ante paucos istos annos nunquam audita.

Certè in religionem Dei nihil grauiùs dici potest, quàm si ea accusetur nouitatis. Vt enim in Deo ipso, ita in eius cultu nihil oportet esse nouum. Nescimus tamen, quo pacto ab initio rerum ita vidimus semper fieri, vt quotiescunque Deus quasi accenderet, & hominibus patefaceret veritatem suã, quamuis ea non tantùm antiquissima, sed etiam æterna esset, tamen ab impiis hominibus & hostibus, recēs & noua diceretur. Impius & sanguinarius vir Haman, vt Iudæos in odiũ adduceret, sic eos apud regē Assue-
 Est. 3. rum accusauit: Habes hic, inquit Rex, populum nouis quibusdã vtentem legibus, ad omnes autem tuas leges contumacē, & rebellem. Paulus etiã Athenis cum primũ tradere cœpisset atque indicare Euangelium, dictus est nouorũ Deorũ, hoc est, nouæ Religionis annuntiator. Et an non possumus, inquit, ex te scire, quæ sit ista noua doctrina? Et Celsus cum ex professo scriberet aduersus Christum, vt eius Euangelium nouitatis nomine per contẽptum eluderet: An, inquit, post tot secula nunc tandem subit Deum tam sera recordatio? Eusebius etiam autor est, Christianã religionem ab initio contumeliæ causã dictam fuisse *véar, ðj, ξένων*, hoc est, peregrinam, & nouã. Ita isti, nostra omnia, vt peregrina & noua condēnant: sua autem omnia quæcunque ea sunt, laudari volunt vt antiquissima: vt hodie Magi, & Malefici, quibus cum diis inferis res est, dicere solent, se habere libros suos, atque omnia sacra & recondita mysteria ab Athanasio, à Cypriano, à Mose, ab Abelo, ab Adamo, atque etiã ab Archangelo Raphaële, quò ars illa excelsior, & diuinius iudicetur, quæ ab huiusmodi patronis, & inuentoribus profecta sit. Ita isti, quò illa sua Religio, quàm ipsi sibi, idque non ita pridē pepererũt, vel stultis hominibus, vel parum quid agant, quidque agatur cogitantibus, faciliùs & magis commendetur, eam solent dicere ad se ab Augustino, ab Hieronymo, à Chryostomo, ab Ambrosio, ab Apostolo, à Christo ipso peruenisse.

Actor. 17.

Satis enim sciunt, nihil istis nominibus populariùs esse, aut in vulgus gratius. Verùm quid si ea quæ isti noua videri volunt, inueniantur esse antiquissima? Rursus quid si ea ferè omnia, quæ isti antiquitatis nomine tantoperè prædicant, vbi ea probè ac diligenter excussa fuerint, ad extremum inueniantur recentia & noua?

Ioan. 5.

Profectò Iudæorum leges, & cerimonie, quamuis eas Hamanus accusaret nouitatis, non poterant hominum cuiquam verè & rectè cogitanti videri nouæ. Erant enim antiquissimis tabulis consignatæ. Et Christus quamuis eum multi putarent ab Abrahamo, & priscis patribus discessisse, & nouam quandam religionem suo nomine inuexisse: tamen respondit: Si crederetis Mose, crederetis mihi quoque. Nam doctrina mea nõ est ita noua. Moses enim antiquissimus author, cui vos omnia tribuitis, de me loquutus est. Et D. Paulus Euangelium Iesu Christi, etsi à multis nouum esse iudicetur, tamen habet, inquit, antiquissimũ testimoniũ legis & Prophetarũ. Nostra verò doctrina, qui rectiùs possumus Christum Catholicã doctrinã appellare, ita nõ est noua, vt eam nobis antiquus d. erũ Deus & Pater D. nostri Iesu Christi monumētis vetustissimis in Euangelio & in Prophetarũ atque Apost. libris cõmendarit: eaque nũc noua nemini videri possit, nisi si cui aut Prophetarũ fides, aut Euangelium, aut Christus ipse videatur nouus. Istorũ verò religio, si ita antiqua & vetus est, vti eam ipsi videri volũt: cur eã ab exemplis primitiæ Ecclesiæ ex antiquis Patribus & Cõciliis veterib⁹ nõ probãt? Cur tã vetus causa tã diu deserta iacet sine patrono? Ferrũ quidẽ, & flãmam semper habuerunt ad manum: de cõciliis verò antiquis, & Patribus, magnũ silentiũ. Atqui absurdũ erat ab istis ita cruentis & feris rationibus incipere, si potuissent alia argumēta leuiora & mitiora inuenire. Quod si illi ita prorsus fidunt vetustati, & nihil simulant: cur ante nõ ita multos annos, Ioan. Clemens Anglus, aliquot folia vetustissimi Patris & Græci Episcopi Theodoret, in quibus ille perspicuè ac luculenter docebat, naturam Panis in Eucharistia non aboleri, cum putaret, nullum aliud exemplar posse vsquam inueniri, inspe-
 Dist. 27. qui
 dam. De bo
 no viduita-
 tis. cap. 10.
 Cauf. 27. 4.
 e. nuptiarũ
 bonum. In
 controuer-
 sis. L. be
 hodie cir-
 cunfertur
 mutilus.

ctantibus aliquot bonis viris, & fide dignis, lacerauit & abiecit in focum? Cur negat Albertus Pighius, veterem patrem Augustinum rectè sensisse de peccato originis? aut de matrimonio, quod post votum nuncupatum sit inicum, quod Augustinus asserit esse se Matrimonium, nec posse rescindi, illum errare, & falsum esse dicit, nec proba vti dialectica? Cur nuper cum excuderent veterem patrem Origenem in Euangelium Ioannis, sextum illud caput, vbi illum credibile, vel potius certum est, contra ipsos de Eucharistia multa tradidisse, integrum omiserunt: & librum mutilum potius quàm integrum, qui errores suos coargueret, dare maluerunt? An hoc est antiquitati confi-
 dere,

dere, antiquorum Patrum scripta lacerare, suppressere, truncare, comburere? Opera-
 precium est videre, quàm pulchrè isti cum illis Patribus quos iactare solent esse suos,
 de religione conueniant. Verus concilium Eliberinum decreuit, ne quid, quod positur ^{Cap. 3.}
 à populo, pingeretur in Templis. Verus pater Epiphanius ait, esse horrendum nefas, &
 non ferendum flagitium, si quis vel pictam, quamuis Christi ipsius imaginem, excitet,
 in templis Christianorum. Isti imaginibus & statuis, quasi sine illis religio nulla sit, om-
 nia Tempia sua, atque omnes angulos compleuerunt. Veteres patres, ^{Origenes &}
 Chrysostomus, hortantur populum ad lectionem sacrarum literarum, ^{in Leuiticū} ^{c. 16.} ^{Christi.}
 mant, vt de rebus sacris inter se, vxores cum viris, parentes cum liberis domi disputet: ^{in Mat. pri-}
 Isti Scripturas condemnant tanquam mortua elementa, & ab illis quantum maximè ^{mum hō. 2.}
 possunt, arcent populum. Veteres patres Cyprianus, Epiphanius, Hieronymus, si quis ^{In Ioh. ho.}
 fortè vouerit se velle viuere vitam cœlibem, & postea viuat impurè, nec possit, incen- ^{31.}
 dia cupiditatum cohibere: satius esse dicunt, vt ducat vxorem, & sese castè gerat, in ^{Epist. 11. Li.}
 matrimonio: Atque illud ipsum matrimonium vetus pater, Augustinus ratum & fir- ^{1. Cor. App.}
 mum esse iudicat, nec oportere reuocari. Isti eum, qui se voto semel obstrinxerit, quã ^{hæc. 61.}
 tumuis vratur postea, quantumuis scortetur, quantumuis flagitiosè, & perditè contra- ^{De virgini-}
 minetur; tamen illum non sinunt vxorem ducere: aut si fortè duxerit, tamen negant ^{rate seruan-}
 illud esse matrimonium, & satius multò ac sanctius esse docent, Concubinam aut scor- ^{d. ad Dem-}
 tum alere, quàm ita viuere. Augustinus vetus pater querebatur de multitudine inanū ^{Ad Ianua-}
 Cerimoniarum, quibus iam tum videbat hominum animos & conscientias opprimi: ^{rium.}
 Isti, quasi aliud nihil Deo curæ sit, ita cerimonias auixerunt in immensum, vt nihil iam ^{De opere}
 penè aliud in illorum Templis, & sacris relictum sit. Verus pater Augustinus negat fas ^{Monacho-}
 esse, Monachum ignauum in otio degere: & specie ac simulatione sanctitatis, ex alie- ^{rum.}
 no viuere: & illum qui ita viuat, vetus pater Apollonius ait, latroni esse similem. Isti ^{Can. 3.}
 Monachorum habent armenta, ne dicam, greges, qui cum prorsus nihil agant, & ne ^{Can. 8.}
 simulent quidem, aut præ se ferant speciem vllam sanctitatis, tamen non tantum vi-
 uant, sed etiam luxurientur ex alieno. Verus concilium Romanum decreuit, ne quis
 inter sit sacris, quæ dicantur ab illo sacerdote, quem certum sit, alere concubinam: Isti
 & Concubinas locant mercede Sacerdotibus suis, & ad illorum sacrilegia homines
 inuitos per vim adigunt. Veteres Canones Apostolorum illum Episcopum, qui si-
 mul & ciuilem Magistratum, & Ecclesiasticam functionem obire velit, iubent ab offi-
 cio summoueri: isti vtrunque Magistratum & obeunt, & obire omninò volunt, vel po-
 tius alterum, quem ab illis maximè obiri oportuit, non attingunt: nemo tamen est qui
 illos iubeat summoueri. Verus concilium Gangrense iubet, ne quis ita distinguat Sa-
 cerdotem cœlibem à marito, vt cœlibatus causa alterum putet altero sanctiorem: Isti
 eos ita distinguunt, vt à pio & probò viro qui vxorem duxerit, omnia sua sacra statim
 putet profanari. Verus Imp. Iustinianus, iussit in sacro ministerio omnia clara, & quàm ^{In Nouellis}
 maximè arguta & expressa voce pronuntiarì, vt fructus ex ea re aliquis ad populum ^{const. 123.}
 redire posset: Isti, ne quid populus intelligat, omnia sua non tantum obscura & sum- ^{& 142.}
 missa voce, sed etiam aliena, & Barbara lingua mullitant. Verus concilium Carthagi- ^{Tertium}
 nense iubet, ne quid in sacro cœtu legatur præter Scripturas Canonicas: Isti ea legunt ^{Carth. ca.}
 in Templis suis, quæ ne ipsi quidem dubitant esse mera mendacia, & inanes fabulas. ^{47.}
 Quod si quis ista infirma putat esse, ac leuia, quòd ab Imp. & minutis quibusdam E-
 piscopis, & non ita plenis conciliis decreta fuerint, & Papæ magis autoritate ac nomi-
 ne delectatur: Iulius Papa difertè verat, ne Sacerdos, dum peragit sacra mysteria, Pa-
 nem immergat in Calicem: isti contra decretum Iulij Papæ, Panem diuidunt & im-
 mergunt. Clemens Papa negat fas esse Episcopo gerere vtrūque gladium & si vtrum-
 que, inquit, habere vis, & te ipsum decipies, & eos qui te audient. Iam Papa gladium
 vtrumque sibi vendicat, & vtrumque gerit: quare minus mirum videri debet, si illud
 sequutum sit, quòd Clemens ait, vt ille & se ipsum deceperit, & illos, qui eum audie-
 rint. Leo Papa in vno Templo vnam tantum ait fas esse Missam dicere vno die: Isti
 in vno Templo quotidie, sæpe denas, sæpe vicens, sæpe tricenas, sæpe etiam plures
 Missas dicunt, vt miser spectator vix scire possit, quò se potissimum debeat vertere.
 Gelasius Papa: si quis diuidat Eucharistiam, & cum alteram partem suscipiat, abstineat
 ab altera: eum ait, improbè facere: & sacrilegium committere, Isti contra verbū Dei,

contraque Gelasium Papam, alteram tantum partem Eucharistię populo dari iubent, & in ea re, sacerdotes suos alligant sacrilegio. Quod si illi hæc omnia visum iam ipso antiquata esse dicent, & mortua, & nihil ad ista tempora pertinere: tamen vt omnes intelligant, quæ fides istis hominibus habenda sit, quaque spe concilia ab illis conuocentur, videamus paucis, quam probe curent ea, quæ proximis istis annis, recenti adhuc memoria, in publico concilio legitime indicto, ipsi sanctè obseruanda esse decreuerunt. In concilio proximo Tridentino, vix ante annos 14. sancitum est communibus suffragiis omnium ordinum, ne cui vni committerentur duo sacerdotia vno tempore. Vbi nunc est illa sanctio? An ea quoque tum citò antiquata est, & mortua? Nam isti quidē non tantum duo sacerdotia, sed etiam cõptura sæpe Monasteria, & Episcopatus modò binos, modò ternos, modò quaternos vni tribuunt, eique non tantum indocto, sed etiam sæpe homini militari. In eodē concilio decretum est, oportere omnes Episcopos docere Euangeliũ. Isti neque docent, neque in pulpitu vnquam ascendunt, neque id putant quicquam ad munus suum pertinere. Quæ ergo est ista pōpa vetustatis? Quid de priscorum Patrum, quid de conciliorum nouorum, veterumque nominibus gloriantur? Quid videri volunt nisi auctoritate illorũ, quos cum visum est pro libidine contēnunt?

Sed gestit animus cum Pontifice potius ipso agere, & hæc illi corā in os dicere. Dic ergo nobis, pie Pontifex, qui omnia antiqua crepas, & omnes tibi vni addictos esse gloriaris, ex omnibus Patribus quis vnquam te vel summum Pontificem, vel vniuersalem Episcopum, vel caput Ecclesię appellauit? Quis tibi traditum esse dixit vtrumque gladium? Quis te habere auctoritatem & ius conuocandi concilia? Quis vniuersum mundum esse diocēsim tuam? Quis de tua plenitudine Episcopos omnes accipere? Quis tibi datam esse omnem potestatem tam in cœlo, quam in terra? Quis te nec à Regibus nec à toto clero, nec vb vniuerso populo posse iudicari? Quis Reg. & Imp. de iussu & voluntate Christi, à te accipere potestatem? Quis te ita exquisita, & Mathematica ratione, septuagies septies maiorem esse maximis Regibus? Quis tibi potestatem ampliorē tributam esse quam reliquis Patriarchis? Quis te D. Deum esse, aut non purũ hominem, aut quiddam coagmentatum & concretum ex Deo & homine? Quis te vnũ fontem esse omnis iuris? Quis te imperium habere in purgatorium? Quis te pro tuo arbitrio imperare posse Angelis Dei? Quis te esse Regem Regum, & dominum dominatium vnquam dixit? Possumus alia quoque eodem modò, ex omni numero veterum Episcoporum & Patrũ, Quis vnquam vnus te docuit, vel inspectante populo, missam priuatam dicere, vel Eucharistiam supra caput attollere, qua in re omnis nunc religio tua continetur: vel Christi sacramenta truncare, & contra eius institutũ, atque expressa verba, altera parte populũ fraudare? vtque semel finẽ faciamus, ex omnibus patrib. quis vnus te docuit Christi sanguinem, & sanctorum Martyrum merita dispensare, & indulgentias tuas, vtque omnia spatia purgatorij, ceu merces in foro vendere?

Soliti sunt isti sæpe reconditam quandam doctrinam suam & multiplices variasque lectiões prædicare. Proferant ergo nunc aliquid si possunt, vt aliquid saltem legisse ac scire videantur.

Clamarunt sæpe fortiter in omnibus circulis, omnes partes religionis suæ antiquas esse: & non tantum multitudine, sed etiam consensu & continuatione omnium nationum & temporum approbatas. Ostendant ergo aliquando antiquitatem istam suam: faciant, vt appareat ista, quæ tantoperè prædicant, esse tam latè propagata. Doceant omnes nationes Christianas in suam istam religionem concessisse: sed fugiunt, vt iam ante diximus, à decretis ipsi suis: eaque quæ ante ita paucos annos ab ipsis in omnem æternitatem sancita erant, tam breui tempore resciderunt. Quid ergo illis fidẽdum est in Patribus, in veteribus conciliis, in verbis Dei? Non habent, o Deus bone, non habent ea, quæ se habere gloriantur, non antiquitatem, non vniuersalitatẽ: non locorum, non temporum omniũ consensum. Idque ipsi, etsi dissimulatum potius cuperent, tamen non ignorant: imò etiam interdum non obscure confitentur. Itaque veterum conciliorum, & Patrum sanctiones, aiunt eiusmodi esse, vt interdum mutari possint: aliis enim temporibus Ecclesię, alia atque alia decreta conuenire. Atque ita sese abdũt sub nomine Ecclesię, & inani fuce miseris mortalibus illudunt. Et mirum est, aut ita cęcos esse homines, vt ista videre non possint: aut si videant, ita esse patientes, vt ea tam facillè, tamque æquo animo possint ferre.

Scd

De Maior.
& obed. vna
sanctam. In
extraua. Bo.
nificij 8.
Durandus.
Concil.
Lat. sub Iu.
lio. 21.
D. 19. Inno.
centij. De
maior. &
obediẽt.
solite.
In extraua.
Ioan. 22. c.
Cum inter
nonnullos
In gloriã fi.
nali. In edi.
impressã
Par. isis
1553.
Antonius
de Rosellis.

Sed cum illa tanquam nimium iam vetera, & obsoleta iuberent esse irrita: alia quædam fortasse meliora, atque utiliora reposuerunt. Solent enim dicere, ne Christum quidem ipsum, aut Apostolos, si reuiuiscant, melius aut sanctius administrare posse Ecclesiam Dei, quam quomodo nunc administraretur ab ipsis. Reposuerunt illi quidem alia: sed quemadmodum Hieremias ait, Paleam pro tritico: eaque ut ait Esaias, quæ Deus ab illis non requisit. Obturarunt omnes venas aquæ viuæ, & exciderunt populo Dei cisternas ruinosas, & lutulentas, plenas limo & fordibus, quæ nec habet aquam puram, nec eam poterant continere. Eripuerunt populo sacram communionem: verbû Dei, unde omnis consolatio petenda erat: verum cultum numinis: rectum usum sacramentorum & Precum: dederunt autem nobis de suo, quibus nos interim oblectaremur, sales, aquas, ampullas, sputa, ramusculos, bullas, iubilea, indulgentias, cruces, suffitus, & infinitum numerum cerimoniarum, & ludos, ut Plautus ait, ludificabiles. In his illi rebus omnem Religionem collocarunt: his rebus docuerunt Deum ritè placari posse: his abigi Dæmones: his confirmari hominum conscientias. Hæc videlicet sunt pigmenta, & myrothecia religionis Christianæ. Hæc Deo videnti, grata & accepta sunt: hæc oportuit in honorem venire, ut Christi & Apostolorum instituta tollerentur. Atque, ut olim Rex impius Hieroboam, cum cultum Dei sustulisset, & Populum ad aureos vitulos adduxisset, ne forte postea mutarent voluntatem, & à se delibarentur, & redirent Hierosolymam ad Templum Dei, eos longa oratione cohortatus est ad constantiam: Hi, inquit, Israël sunt Dij tui: Hoc pacto Deus vester iussit se à vobis coli: Graue autem vobis, & molestum erit iter tam longinquum suscipere, & quotannis ad salutandum & colendum Deum ascendere Hierosolymam: Ita prorsus isti, cum semel traditionum suarum causa irritam fecissent legem Dei, ne populus postea oculos aperiret, & alio dilaberetur, atque aliunde peteret certiore aliquam rationem salutis suæ, O quoties acclamarunt hunc esse illum cultum, qui Deo placeat, quemque ille à nobis exigat, quoque iratus flecti velit? His rebus Ecclesiæ consensum contineri: his rebus omnia peccata expiari & tranquillari conscientias: qui discesserit ab his, eum sibi nihil spei ad æternam salutem reliquisse? Grave autem ac molestum populo esse ad Christum, ad Apostolos, ad veteres Patres respicere quidque illi velint aut iubeant, perpetuo attendere? Hoc, videlicet, est populum Dei ab infirmis mundi elementis, à fermèto Scribarum, Phariseorum, & ab humanis traditionibus abducere? Christi, atque Apostolorum iussa loco moueri oportuit, ut ista succederent: O iustam causam, cur vetus & multis sæculis probata doctrina, antiquaretur, & in Ecclesiam Dei noua forma religionis inueheretur: Tamen, quicquid est, clamant isti, nihil oportere immutari, his rebus hominum animis satisfieri: Romanam Ecclesiam ista decreuisse: eam errare non posse. Syluester enim Prierias ait, Ecclesiam Romanam esse normam & regulam veritatis: sacras Scripturas ab illa & autoritate & fidem accipere. Doctrina, inquit, Romanæ Ecclesiæ, est regula fidei infallibilis, à qua sacra Scriptura robur accipit. Et indulgentiæ, inquit, autoritate Scripturæ non innotuerunt nobis, sed innotuerunt autoritate Romanæ Ecclesiæ, Romanorumque Pontificum, quæ maior est. Pighius etiam non dubitat dicere, iniussu Romanæ Ecclesiæ, ne clarissimæ quidem Scripturæ credendum esse. Prorsus, ut si quis istorum, qui Latine rectè ac purè loqui non possit, aliquid tamen in ea lingua pro forensi cõsuetudine celeriter & expedite balbutiat, omnino dicat, ad eum nunc modum aliis etiam omnibus loquendum esse, quo ante multos annos Mametrectus aut Catholicõ loquuti sint, quoque adhuc ipsi vtantur in foro: sic enim satis intelligi posse quid dicatur, & hominum voluntati satisfieri. Ridiculum autem esse, nunc tandè nouo dicendi genere, turbare orbem terrarum, & Ciceronis aut Cæsaris, veterem in dicendo puritatem atque eloquentiam, reuocare.

Tantum, scilicet, isti debent incitiæ, ac tenebris superiorum temporum. Multa, ut ^{Plinius.} ait quidam, habentur sæpè in pretio, tantum quod dicata aliquando fuerint Deorum templis: Ita nos videmus multa hodie probari ab istis, & magni fieri, non quod ea tanti esse iudicent, sed tantum quod recepta fuerint consuetudine, & quodammodo dicata templo Dei.

At Ecclesia, inquit, nostra errare non potest, id opinor, ita dicunt, ut olim Lacedæmonij solebant dicere, in tota sua repub. nullum posse inueniri adulterum, cum reuera omnes potius essent adulteri, & incertis nuptiis, & vxoribus inter se commu-

Summa An
gelica.
Dis Papa.

Matt. 21.

Amos 8.

nibus vterentur: aut vt hodie Canonistæ, ventris causa, solent de Papa dicere: Illum cū sit Dominus omnium beneficiorum, etsi pretio vēdat Episcopatus, Monasteria, Sacerdotia, & nihīl se gratis abire sinat: tamen cum ea omnia dicat esse sua, etiam si maxime velit, non posse committere Simoniam. Quam autem id firmum sit, quamque cōsentanea ratione dicatur, nos adhuc videre non possumus: nisi forte, vt olim veteres Romani victoriæ, ita isti veritati, postquam ea semel ad illos peruenisset, alas, quibus aduolauerat, detraxerint, ne posset in posterum auolare. Sed quid si illis Hieremias dicat, vt supra commemorauimus, Hæc esse verba mendacij? Quid si idem rursus dicat, Illos ipsos, quos vinitores esse oportuit, dissipasse, ac perdidisse vineam Domini? Quid si Christus dicat: Illos quibus maxime Templum oportuit esse curæ ex Templo Domini fecisse speluncam latronum? Quòd si errare Ecclesia Romana non potest, fœlicitatem eius oportet maiorem esse, quam istorum prudētiam. Ea enim est illorum vita, doctrina, diligentia, vt per eos quidem non tantum errare Ecclesia, sed etiam funditus interire & extingui possit. Profectò si errare Ecclesia ea potest, quæ à verbo Dei, quæ à iussis Christi, quæ ab Apostolorum institutis, quæ à primitiua Ecclesiæ exemplis, quæ à veterum Patrum & conciliorum sanctionibus, quæ à suis ipsius decretis discesserit, quæ nullis nec veteribus nec nouis, nec suis, nec alienis, nec humanis, nec diuinis legibus teneri velit: certum est Ecclesiam Romanam non tantum poruisse errare, sed etiã fugitiosè & turpiter errauisse.

At de nostris, inquit, fuistis: nunc autem Apostatę facti estis, & à nobis discessistis. Discessimus quidē ab illis, & ea de re, Deo Opt. Maximo gratias agimus, & nobis magnoperè gratulamur. At à primitiua Ecclesia, ab Apostolis, à Christo non discessimus. Educati quidem sumus apud istos in tenebris & ignoratione Dei, vt Moles in disciplinis, & in sinu Aegyptiorum: De vestris fuimus, inquit Tertullianus: fateor, nec mirum: fiunt enim, inquit non nascuntur Christiani. Sed cur ipsi de suis illis septem montibus, in quibus olim Roma stetit, descenderunt, vt in planicie potius, in campo Martio habitarent? Dicant fortasse, qui iam aquarum ductus, sine quibus non possent commodè viuere, in illis Montibus defecissent. Dent isti sanè eam nobis veniã de aqua æternæ vitæ, quàm volunt sibi dari de aqua puteali. Aqua iam apud istos defecerat: Seniores, vt Hieremias ait, mittebant paruulos suos ad aquas at illi, cum nihil inuenirent, miseri & siti perditī, retulerunt vasa inania. Egeni, inquit Esaias & pauperes quærebant aquas, sed eas nullas vsquam inuenerūt. Lingua illorum siti iam aruerat. Isti omnes canales & ductus perfregerant: Isti obstruxerant omnes venas, & cœno, lutòq; oppleuerant fontem aquæ viuæ: vt quæ olim Caligula oclusis omnibus horreis, publicam populo inediã, & famē: ita illi obturatis omnibus fontibus verbi Dei, sitim populo miserabilem induxerant. Illi hominibus famem, vt ait Amos Propheta, sitimque attulerant: non famē panis: non sitim aquæ, sed audiendi verbi Dei. Circumibant miseri quærētes scintillam aliquam diuinæ lucis, ad quam exhilararent conscientias: ac ea iam prorsus extincta erat: nihil potuerunt inuenire. Hæc erat conditio, hæc erat miserabilis forma Ecclesiæ Dei. Misere in ea sine Euangelio, sine luce, sine consolatione vlla viuebatur.

Quare etsi discessio illis nostra molesta est: tamen cogitare debent, quàm iusta fuerit causa discessionis. Nam si dicent, ab ea societate, in qua fueris educatus, nullo modo fas esse discedere: facile possunt in nostro capite & Prophetas, & Apostolos, & Christū ipsum condemnare. Nam cur hoc etiam non queruntur, Lothum è Sodoma: Abrahamum è Chaldæa: Hebræos ex Aegypto: Christum à Iudæis: Paulum à Pharisæis discessisse: Nisi enim iusta aliqua possit esse causa discessionis, nihil videmus, cur non illi quoque possint eodem modo, factionis & seditionis accusari.

Quod si nos damnandi sumus pro hæreticis, qui istorum imperata omnia non facimus: quid illi qui tandem, aut quales videri debent, qui Christi & Apostolorum imperata contemnunt? Si nos sumus Schismatici, qui discessimus ab istis: quo tandem illos nomine appellabimus, qui à Græcis, à quibus fidem acceperunt, ab Ecclesia primitiua, à Christo ipso, ab Apostolis tanquam à Parentibus discesserunt? Nam Græci quidem, qui hodie profitentur religionem & nomen Christi, etsi multa habeant contaminata: magnam tamen adhuc partem retinent eorum, quæ acceperant ab Apostolis. Itaque nec priuatas habent Missas, nec truncata Sacramenta, nec Purgatoria, nec Indulgentias Pontificios verò titulos, & magnifica nomina tanti faciunt, vt quicumque eos imponat

ponat sibi, seque vel vniuersalem Episcopum, vel Ecclesiæ totius caput velit appellari, eum illi non dubitent, & superbum hominem, & in omnes alios Episcopos fratres suos contumeliosum, & hæreticum esse dicere.

Iam verò cum perspicuum sit, & negari non possit, istos ab illis à quibus Euangeliū, à quibus Fidem, à quibus Religionem, à quibus Ecclesiam acceperunt, defecisse: quid causæ est, cur nunc ad eosdem, tanquam ad fontes nolint reuocari? Cur quasi Apostoli omnes, Patresque nihil viderint, ita illorum temporum similitudinem reformidant? An enim isti plus vident, aut Ecclesiā Dei pluris faciunt, quàm illi, qui ista tradiderūt? Nam nos quidem discessimus ab illa Ecclesia, in qua nec verbum Dei purè audiri potuit, nec Sacramenta administrari, nec Dei nomen, vt oportuit, inuocari: quam ipsi fateantur multis in rebus esse vitiosam: in qua nihil erat, quod quenquam posset prudentem hominem, & de sua salute cogitantem, retinere. Postremò ab Ecclesia ea discessimus, quæ nunc est, non quæ olim fuit: atque ita discessimus, vt Daniel è cauea leonum, vt tres illi pueri ex incendio: nec tam discessimus quàm ab istis diris, & deuotionibus eiecti sumus.

Accessimus verò ad illam Ecclesiam, in qua ne ipsi quidem, si verè atque ex animo loqui volunt, negare possunt, omnia castè ac reuerenter, & quantum nos maximè assequi potuimus, proximè ad priscorum temporum rationem administrari. Conferant enim Ecclesias nostras suatque inter se: videbunt & se turpissimè ab Apostolis, & nos ab ipsis iustissimè discessisse. Nos enim cum Christo, Apostolis, & sanctis Patribus Eucharistiam populo damus integram: Isti, contra omnes Patres, contra omnes Apostolos, contra Christum ipsum, cum summo, vt Gelasius ait, sacrilegio, Sacramenta diuidunt, & alteram partem populo eripiunt.

Nos cœnam Dominicam ad Christi institutionē reuocauimus, eamque quàm maximè, quàmque plurimis communem vtque appellatur, ita reipsa communionem esse volumus. Isti contra institutum Christi omnia immutarunt, & ex sacra communionem Priuatam fecerunt Missam: atque ita nos Cœnam præbemus Populo, isti inane spectaculum.

Nos cum antiquissimis Patribus affirmamus, Corpus Christi non comedi, nisi ab hominibus piis & fidelibus, & imbutis spiritu Christi: ita docent ipsissimum corpus Christi re ipsa, vtque ipsi loquuntur Realiter, & substantialiter, non tantum ab impiis & infidelibus, sed etiam, quod horrendum dictu est, à muribus & canibus posse comedi.

Nos ita precamur in templis, vt, quemadmodum Paulus monet, populus scire possit ^{1. Cor. 14.} quid precemur, & communibus votis respondere, Amen: Isti vt es tinniens, voces in templis ignotas & peregrinas, sine intelligentia, sine sensu, sine mente fundunt: & omninò id agunt, ne populus quicquam possit intelligere.

Et ne omnia discrimina commemoremus (sunt enim propè infinita) nos Scripturas sacras conuertimus in omnes linguas: isti eas vix extare patiuntur in vlla lingua. Nos inuitamus populum ad legendum, & audiendum verbum Dei: isti abigunt. Nos causam ab omnibus cognosci volumus: isti fugiunt iudicium. Nos scientia nitimur: isti in scitia. Nos luci fidimus: isti tenebris. Nos colimus, vt par est, voces Apostolorum & Prophetarum: isti comburunt. Postremò nos in Dei causa Dei vnus iudicio stare volumus: isti stare volunt suo. Quòd si illi hæc omnia tranquillo animo, & ad audiendum discendumque comparato spectare velint: non tantum probabunt institutum nostrum, qui relictis erroribus Christum, eiusque Apostolos sequuti sumus: sed ipsi etiam à se deficient, seque vltro aggregabunt ad partes nostras.

Atqui sine sacro Oecumenico concilio nefas, inquit, fuit ista tentare. Ibi enim esse omnem vim Ecclesiæ: ibi Christum pollicitum esse sese semper præstò ad futurum. Atqui ipsi mandata Dei, & Apostolorum decreta violarunt, vtque iam diximus, omnia propè, non tantum instituta, sed etiam dogmata primitiæ Ecclesiæ dissipauerunt, nihil expectato sacro concilio.

Verum quòd aiunt, nihil cuiquam fas esse innouare sine concilio: quis tandem scripsit nobis istas leges? Aut vnde isti hoc Edictum habuerunt?

Ridiculè quidem fecit ille Rex, qui cum Oraculo certus esset de sententia & volūta ^{Agefilaus.} te summi Iouis, postea rem integrā retulit ad Apollinem: vt sciret, an idē illi videretur,

quod patri. Nos autem multò ineptius faceremus si, cum Deū ipsum nobis in sacro-
sanctis Scripturis apertè loquentē audiamus, eiusque voluntatē, & mentē intelliga-
mus, postea, quasi id nihil sit, rem integrā referre velimus ad conciliū: quòd non aliud
est, quàm quærere, an idē hominibus videatur quod Deo: & an homines velint māda-
ta Dei autoritate sua comprobare. Quid enim? Nisi conciliū velit & iubeat, verum nō
erit verū? aut Deus non erit Deus? Si Christus ab initio ita facere voluisset, vt nihil do-
ceret, aut diceret inuitis Episcopis: omnem autem doctrinam suam ad Annam, & Cai-
pham retulisset: vbi nunc esset fides Christiana? aut quis vnquam audisset Euangeliū?
Petrus quidem, quē Pontifex sapius, magisque prædicare solet, quàm Iesum Christū,
fidenter restitit sacro concilio: Et satis, inquit, est obtemperare Deo, quàm homini-
bus. Et Paulus, cū semel animo hausisset Euangeliū, idq; nō ab hominibus neq; per ho-
minē, sed per solam voluntatem Dei, nō deliberauit cum carne & sanguine, nec retu-
lit ad cognatos, aut fratres suos: sed statim abiit in Arabiam, vt diuina mysteria Deo
authore publicaret.

Nos quidem concilia, & Episcoporum, doctorumque hominum conuentus & col-
loquia non contemnimus. Neque ea, quæ fecimus, prorsus sine Episcopis aut sine con-
cilio fecimus. Plenis Comitibus res acta est, longā deliberatione, frequenti Sy-
nodo. De isto verò concilio, quod nunc à Pio Pontifice simulatur, in quo homines
non appellati, non auditi, non visi, ita facilè condemnantur, quid nobis expectandum,
aut sperandum sit, non est difficile diuinare.

Nazianzenus olim, cum suo tempore videret homines in huiusmodi conuentibus
ita esse cæcos & obstinatos, vt abducerentur affectibus, & victoriam magis quærerent
quàm veritatem: disertè pronuntiauit, se nullius concilij vnquam exitum vidisse bo-
num. Quid ille nunc diceret, si hodiè viueret, & istorum conatus intelligeret? Nam
tum quidem, etsi studebatur partibus: tamen & causæ cognoscebantur, & errores
manifesti omnium partium suffragiis communibus tollebantur. Isti verò nec cau-
sam disceptari liberè volunt, nec quantumcunque sit errorum, quicquam patiuntur
immurari.

Ecclesia nō
errat.

Id enim illi sæpe, & sine fronte iactare solent, Ecclesiam suam errare non posse: Ni-
hil esse in ea vitij, nihil esse nobis concedendum. Aut, si quid sit, tamen Episcoporum
& Abbatum esse hoc iudicium: illos esse moderatores rerum: illos esse Ecclesiam Dei.
Aristoteles ait: Spurius nō posse facere ciuitatem: An autē ex istis effici possit Ecclesia
Dei, ipsi videant. Certè nec legitimi sunt Abbates, nec genuini Episcopi.

Sed sint sanè Ecclesia: audiantur in conciliis: soli habeant ius suffragandi. Olim ta-
men cum Ecclesia Dei, si ad istorum quidem Ecclesiam conferatur, satis commodè re-
geretur, vt Cyprianus ait, aduocabantur ad Ecclesiasticarum causarum cognitionem
& Presbyteri, & Diaconi, & nonnulla etiam pars plebis.

Mich. 3.

Matt. 5.

Sed quid si isti Abbates, & Episcopi nihil sciant? Quid si, quid sit Religio, quid que de
Deo sentiendum sit, non intelligant? Quid si lex perierit à sacerdote, & consiliū à Se-
nioribus? Quid si, vt ait Micheas, Nox illis sit pro visione, & tenebræ pro diuinatione?
Quid si, vt Elaias ait, omnes speculatores ciuitatis facti sunt cæci? Quid si sal vim suam
& laporem amiserit? vtque Christus ait, ad nullum vsum sit accōmodus, ne ad id qui-
dem vt abiiciatur in sterquilinum?

Ad Papam, scilicet omnia deferent, qui errare nō potest. At illud primū ineptum
est, Spiritum sanctum à sacro concilio curriculo auolare Romam, vt si quid dubitet aut
hæreat, sese explicare non possit, ab alio nescio quo spiritu doctiore consilium capiat.
Nam si ita est quid opus erat tot Episcopos tantis impensis, tam longinquis itineribus,
Tridentum hoc tempore conuocari? Consultius multò erat, & satius, certe multò &
breuius & commodius vt ad Papam potius omnia reiicerent, & statim ad illius sacri
pectoris oraculum deuenirent. Deinde etiam iniquum est causam nostram à tot Epi-
scopis & Abbatibus ad vnus hominis iudicium deuoluere, eius præsertim qui à nobis
grauissimis criminibus accusetur, nec adhuc causam suā dixerit, & nos, antequā voca-
remur ad iudicium, sine iudicio condemnari. An ergò nos ista fingimus? Aut ista ho-
die non est ratio conciliorum? Aut non omnia à sacro concilio ad vnum Pontificem
deferuntur: vt, quasi tot sententiis, & subscriptionibus nihil sit actum, ille vnus possit
addere, mutare, minuere, abrogare, approbare, relaxare, restringere quicquid veli?

Quo-

Quorum ergo hominum sunt hæc verba? cur Episcopi & Abbates, non ita pridem in proximo concilio Tridentino ita ad extremum decreuerunt: Salua semper in omnibus sedis Apostolicæ autoritate? Aut cur Paschalis papa ita insolenter de se scribit? Quasi, inquit, Romanæ Ecclesiæ legem concilia vlla præfixerint: cum omnia concilia per Romanæ Ecclesiæ autoritatem & facta sint, & robur acceperint, & in illorum staturis Romani pontificis patenter excipiatur autoritas? Si ista rata esse volunt, cur concilia indicuntur? sin ea iubent esse irrita, cur in istorum libris, quasi integra relinquantur?

De electione & electi potestate. ca. Signific.

Sed sit sanè Pontifex vnus supra omnia concilia, hoc est, sit pars aliqua maior quàm totum: plus possit, plus sapiat quàm omnes sui: & vel inuito Hieronymo, sit vrbs vnus autoritas maior quàm orbis terrarum. Ad quid si ille de his rebus nihil viderit: & nec sacras Scripturas, nec veteres Patres, nec concilia sua vnquam legerit? Quid si ille, vt olim Papa Liberius, deficiat ad Arrianos, aut, vt nō antè ita multos annos, Ioannes Papa, de futura vita, & animarum immortalitate impiè & nefariè sentiat: aut vt olim Papa Zosimus concilium Nicenum, ita ille nunc potestatis suæ augendæ causa alia concilia corrumpat, & quæ ne cogitata quidem vnquam fuerint, ea à sanctis patribus deliberata & constituta esse dicat: vt quæ Camotensis ait, Pontifices solitos esse sæpè facere, vim adhibeat Scripturis, vt habeat plenitudinem potestatis? Quid si abiiciat fidem Christianam, & efficiatur Apostata, quales Lyranus ait, multos fuisse Papas? Tamè ne Spiritus sanctus statim illi pulsabit pectus, atque etiam nolenti, & inuito accendet lumen, ne possit errare? Aut ille erit fons omnis iuris: & omnis Thesaurus sapientiæ atque intelligentiæ in illo, tanquam in scrinio, inuenietur? Aut, si ista in illo non sunt, potestne de rebus tantis rectè & commodè iudicare? Aut si iudicare non potest, peti, vt ista ad se vnum omnia referantur? Quid si aduocati Pontificum, Abbates, & Episcopi, nihil dissimulent, sed apertè se gerant pro hostibus Euangelij, & quod vident, videre nolint, & vim faciant Scripturis, & videntes ac scientes deprauent, atque adulterent verbum Dei: & ea quæ perspicuè ac propriè dicta sunt de Christo, nec possunt cuiquam mortalium alij conuenire, impurè atque impiè ad Papam transferant? Quid si dicant Papam esse omnia & super omnia: Aut illum ea posse omnia, quæ Christus potest: & Papæ Christi quæ vnus esse tribunal & vnus consistorium? Aut illum esse Lucem illam, quæ venerit in mundum, quod Christus de se vno pronuntiauit, cumque qui malè agit odisse ac fugere illam lucem: aut alios Episcopos omnes de eius accipere plenitudine? Postremò quid si non dissimulanter, aut obscure, sed perspicuè & apertè decernant, contra expressum verbum Dei? An quicquid isti dicunt, statim erit Euangelium? An iste erit exercitus Dei? An ibi Christus præsto erit? An in istorum linguis natabit Spiritus sanctus, aut illi possunt verè dicere, Visum est spiritui Sancto, & nobis? Petrus quidem à Scoto, & eius astipulator Hofius, nihil dubitant affirmare concilium illud ipsum, in quo Christus Iesus adiudicatus est morti, habuisse spiritum Propheticum, spiritum sanctum, spiritum veritatis: Nec falsum aut vanum fuisse, quod Episcopi illi dixerunt: Nos habemus Legem, & secundum legem debet mori: Illos iudicasse (sic enim scribit Hofius) iudicij veritatem: Omninoque iustum fuisse illud decretum, quo ab illis pronuntiatum est, Christum dignū esse, qui moreretur. Mirum verò est, non posse istos pro se dicere, & propugnare causam suam, nisi vnà etiam Annæ, Caiphæque patrocinentur. Nam qui illud ipsum concilium, in quo Filius Dei ad crucem ignominiosissimè condemnatus est, legitimum dicent fuisse ac probum, quod tandem illi concilium decernent esse vitiosum? Tamen qualia sunt istorum concilia fere omnia, necesse illis fuit, vt ista Caiphæ, Annæque concilio pronuntiarent. Verum, an isti Ecclesiā nobis instaurabunt, iidē ipsi Iudices, iidemque rei? An isti minuent ambitionem factumque suum? An ipsi seipsos eiicient, aut contra se ferent sententiam? ne Episcopi sint indocti, ne ventres pigri, ne cumulent sacerdotia, ne gerant se pro principibus ne bella gerant? An dilecti Pontificum filioli Abbates decernent, Monachum, qui suo sibi labore victum non querat, latronem esse? Aut fas illi non esse, nec in ciuitatibus, nec in turba, nec ex alieno viuere: oportere Monachum humi cubare: olusculo & ciceribus tueri vitam, incumbere literis, disputare, orare, opus facere, ad Ecclesiæ ministerium se parare? Eadem opera Pharisei & Scribæ instaurabunt templum Dei, & ex spelunca latronum, restituent nobis domum orationis.

Hostien. ca. Quanto. Abbas de Electione. cap.

Venerabili. Cornelius Episcopi. in concilio. Tridentino. Ioh. 1. Ioh. 3. Durandus.

Hofius contra Brennum lib. 2.

Fuerunt ex ipsis aliqui, qui errores in Ecclesia complures deprehēderint: Adrianus Papa, Æneas Syluius, Polus Cardinalis, Pighius, alique, vti iam diximus. Habuerunt postea concilium Tridenti, eodem loco, quo nunc indicitur. Conuenerunt Episcopi complures, & Abbates, & alij quos oportuit. Erant soli: quicquid ageretur, nemo erat qui obstreperet. Nostros enim homines ab omni conuentu prorsus excluderant. Sederunt ibi magna expectatione sex annos. Primis sex mensibus, quasi id magnoperè opus esset, multa de sacrosancta triade, de Patre, de Filio, de Spiritu sancto, pia quidem, sed non ita illo tempore necessaria, decreuerant. Interim tamen ex tot erroribus tam perspicuis, tam confessis, tam manifestis, quem vnum errorem correxerunt? A quo genere idololatriæ populum reuocarunt? Quā superstitionem sustulerunt? Quam partem tyrannidis & pompæ suæ minuerunt? Quasi verò iam orbis terrarum non videat conspirationem istam esse, non concilium, & istos Episcopos, quos nunc sibi Pontifex aduocauit, prorsus iuratos & addictos esse eius nomini: nec vnquam quicquam facturos, nisi quòd illi placere, & ad eius potentiam augendam facere, & illum velle videāt. Aut non ibi numerari sententias potius quàm appendi: aut non meliorem partem sæpè à maiore superari. Itaque scimus multos sæpè bonos viros, & Catholicos Episcopos, cum huiusmodi concilia indicerentur, & apertè factionibus & partibus inseruiretur, & scirent se tantum lufuros esse operam, aduersariorum animos prorsus esse obfirmatos, nihil posse promoueri, mansisse domi. Athanasius, cum vocatus esset ab Imperatore ad concilium Casariense, & videret se ad infesta aduersariorum suorum odia venturum esse, adesse noluit: Idem postea cum venisset ad concilium Syrmianum, & ex hostium suorum ferocia, atque odio, animo rei euentum prælagiret, statim sarcinas collegit, atque abiit. Ioan. Chrysomus, quamuis quaternis literis ab Imperatore Constantio vocatus esset ad concilium Arrianorum: tamen domi se continuit. Cum Hierosolymorum Episcopus Maximus federet in concilio Palastino, eum fenex Paphnuthius manu apprehensum eduxit foras: Non est fas inquiring, nobis consultare de iis rebus, cum hominibus impiis.

Theodore.
Lib. 1. c. 28.

Trip. lib.
10. cap. 13.

Euseb. li. 1.
cap. 17.

Trip.
Sozome. li.
5. cap. 15.

Ad concilium Syrmianum, à quo se subduxit Athanasius, Occidentis Episcopi venire noluerunt. Cyrillus ab illorum, qui Patropassiani dicebantur, concilio, per literas appellauit. Ad Mediolanense concilium Episcopus Treuerēsis Paulinus, alique complures, cum viderent conatus & potentiam Auxentij, venire recusarunt. Frustra enim videbant se ituros eò, vbi non ratio, sed factio audiretur, & vbi causæ non iudicio, sed studio discreparentur.

Atque illi quantumuis habebant infestos & obstinatos: aduersarios, tamen si venissent, audiri saltem in concilio liberè potuissent.

Nunc autem cum nemo nostrum ne sedere quidem, aut omninò videri in istorum confessu, nedum liberè audiri possit, cum Pontificum legati, Patriarchæ, Archiepiscopi, Episcopi, Abbates omnes coniurati, omnes eadem culpa constricti, omnes eodem sacramento obstricti, soli sedeant, & soli ius habeant ferendi suffragij: & postremò quasi ipsi nihil egerint, omnia sua iudicia Pape vnus voluntati, libidinèque subiiciant: videlicet, vt ille quem oportuit potius causam dicere, de seipso pronunciet: cum vetus illa, & Christiana libertas, quàm æquum erat in Christianis conciliis esse maximam, prorsus de concilio sublata sit: mirari hodie non debent homines prudentes ac pii, si nos id nunc facimus, quòd olim in simili causa, à tot Patribus & Catholicis Episcopis factum vident: vt quoniam audiri in concilio non possumus, & principum legati habentur ludibrio, & nos omnes, quasi res iam antea confecta, & constituta sit, ante iudiciū condemnatur, domi manere malimus, & re omnem Deo cōmittere, quàm eò proficisci, vbi nec locū habituri simus, nec quicquam possumus promouere. Verum nostrā iniuriā patienter, & sedatè ferre possumus. Sed cur Reges Christianos, & pios principes excludunt à concessu suo? Cur eos vel ita inciuiliter à se, vel ita cōtumeliosè dimitunt, vt quasi homines Christiani non sint, aut iudicare non possint, nolint eos religionis Christianæ causam cognoscere, & Ecclesiarū suarum statū intelligere: aut si autoritatē suam interponant, & faciant id quod possunt quod iubentur, quòd debent, quòdque & Davidē, & Salomonē, & alios bonos principes fecisse scimus, vt ipsis aut dormientibus aut nefariè resistētibus Sacerdotū libidinem coërceant, eosque & ad officium faciendū adigant, & in officio contineant: vt idola euertāt: vt superstitiones minuāt: vt Dei cultum

cultū instaurent: cur statim clamant, illos omnia turbare, in alienū officiū irrumpere, & improbè atque immodestè facere? Quæ Scriptura Principem Christianum ab huiusmodi causarum cognitionem vnquam repulit? Quis præter istos solos vnquam ista iura decreuit?

At ciuiles, inquit, principes Remp. atque arma tractare didicerunt: religionis Myſteria non intelligunt. Quid ergo Papa hodiè aliud est, quàm Monarcha aut Princeps? Quid Cardinales? Quos nunc vix alios esse fas est, quàm Principum & Regum filios. Quid Patriarchæ, quid magna ex parte Archiepiscopi, quid Episcopi, quid Abbates in Regno Pontificio aliud hodie sunt, quàm ciuiles Principes, quàm Duces, quàm Comites, quocunque incedant, magnificè stipati, sæpe etiã torquati, & catenati.

Amictum quidem habent illi interdum aliquem, cruces, columnas, galeros, tiaras, pallia, quam pompam veteres Episcopi, Chrysoſtomus, Auguſtinus, Ambroſius, nō habebant. Præter ista, verò quid docent, quid dicunt, quid faciunt, quid viuūt, quod deceat non tantum Episcopum, sed etiam hominem Christianum? An tanti est titulū inanem gerere, & mutata solū veste, appellari Episcopum?

Certè illis solis, qui ista nec sciunt, nec scire omnino volunt, nec, nisi quod ad culinam & ventrem attinet, partem vllam Religionis teruntij faciunt, permitti rerum omnium summam, illos solos iudices fieri, & tanquam cæcos in specula collocari: Principem verò Christianum, rectè sentientem, stare truncum & stipitem, non suffragari, non sententiam dicere, tantum quid illi velint aut iubeant, obseruare, sine auribus, sine oculis, sine animo, sine pectore: quicquid ab istis imponatur, sine exceptione recipere, & cæco iudicio imperata facere, quantumuis ea blasphema sint atque impia, etiam si eos iubeant Religionem vniuersam extinguere, & Christum ipsum in crucem tollere, & superbum, & contumeliosum, & iniquum est, & à principibus Christianis, & prudentibus non ferendū. Quid enim? An Caiphas & Annas ista videre possunt? Dauid, & Ezechias non possunt? & an Cardinali, homini militari & sanguinem spiranti, in cōcilio sedere licet? Impi. aut Regi Christiano nō licet? Nā nos qui dem, nihil nostris magistratibus tribuimus aliud, quàm quod illis & ex verbo Dei tributum scimus, & optimarum Rerumpub. exemplo comprobatur, Præterquam .n. quod Principi fideli à Deo mandata est cura vtriusque tabulæ, vt intelligat ad officium suum non ciuilem tantum rem, sed etiam sacram & Ecclesiasticam pertinere: præterquam quod Deus sæpè Regē, ac disertè iubet lucos succidere. Idolorum statuas & aras euertere, librum Legis sibi describere, quòdque illū Esaias ait, Ecclesiæ patronum, & nutritium esse oportere: Præter inquam, hæc omnia ex historiis, & optimorum temporum exemplis videmus, pios, principes procuracionem Ecclesiarum ab officio suo nunquam putasse alienam.

Moses, ciuilis Magistratus, ac Ductor populi, omnem religionis, & sacrorum rationem, & accepit à Deo, & populo tradidit: & Aaronem Episcopum de aureo vitulo, & de violata Religione, vehementer & grauitè castigauit. Iosue, etsi non aliud erat, quàm Iosue. 1. magistratus Ciuilis, tamen cum primum inauguraretur, & præficeretur populo accepit mandata nominatim de Religione, deque colendo Deo. Exod. 32.

Dauid Rex, cum omnis iam religio ab impio rege Saule prorsus esset dissipata, reduxit arcam Dei, hoc est, Religionem restituit: nec tantum adfuit vt admonitor aut hortator operis, sed etiam Psalmos & Hymnos dedit, & classes disposuit, & pompam instituit, & quodammodò præfuit Sacerdotibus. 1. Par. 13.

Salomon Rex ædificauit templum Domino, quod eius pater Dauid animo tantum destinauerat: & postremò orationem egregiam habuit ad populum de religione, & cultu Dei: & Abiatharum Episcopum postea summouit, & in eius locum Sadocum surrogauit: Cùmque postea templum Dei fœdum in modum esset Sacerdotum vitio & negligentia contaminatum, Ezechias illud Rex iussit, à rudibus & sordibus repurgari, accendi lumina, suffitus adoleri, & veteri ritu sacra fieri: Æneum etiam serpentem, qui tum à populo impiè colebatur, tolli, & in puluerem redigi. Iosaphat Rex, excelsa & lucos, quibus impediri videbat cultum Dei, & populum à communi Templo, quod erat Hierosolymis, ad quod ex omni parte Regni quotannis eundem erat, priuata superstitione retineri, euertit & sustulit. Iosias Rex, diligenter admonuit Sacerdotes & Episcopos officij sui. Ioas Rex, repressit luxum & insolentiam Sacerdotum. Iehu, impios Prophetas neci dedit. Et, ne plura ex Sacris scripturis 2. Par. 6. 3. Reg. 8. 2. Par. 29. 4. Reg. 18. 2. Par. 17. 4. Reg. 23. 4. Reg. 12. 4. Reg. 10.

exempla commemoremus, ac potius à Christo nato quemadmodum in Euangelio Ecclesia administrata sit, cōsideremus: olim Imp. Christiani indicebāt Episcoporum Concilia: Constantinus Nicenum: Theodosius I. Constantinopolitanum: Theodosius II. Ephesinum: Martianus Chalcedonēse. Cūque Ruffinus allegasset Synodum, quasi quæ pro se faceret: eius aduersarius Hieronymus, vt eum refutaret, Doce, inquit, quis eam imperator iusserit conuocari. Idem in epitaphio Paulę citat literas Imperatorum, qui Episcopos Latinos, Græcosque Romam accersiri iusserint.

Vt Pius 4. in
Bulla sua ad
Imp. Ferdi-
nandum.

Omninò per ann. 50. Imp. solus agebat conuentus sacros, & Episcoporum Concilia celebrabat. Quò magis nunc miramur importunitatē Episcopi Romani, qui, quod sciat, integris rebus, fuisse ius Imp. nunc autem postquam Reges in partem Cæsareæ Maiestatis deueniunt, esse ius commune omnium Principum, id ita temerè vni adscribat sibi, & satis esse putet voluntatem suam de habendo Concilio cum Principe orbis terrarum viro, tanquam cum famulo suo communicare.

Quod si Imperatoris Ferdinandi modestia tanta est, fortasse, quòd artes Pontificias non satis norit, vt hanc iniuriam ferre possit Pontifex tamen pro sua sanctitate, iniuriam illi facere, & ius sibi alienum arrogare non debebat.

Hist. Eccl.
li. 1. cap. 5.

At conuocabat quidem tum, inquit aliquis Imp. Concilia, quòd Romanus Episcopus nondum ad istam magnitudinem peruenisset: tamen ne tum quidem aut vnà sedebat cum Episcopis in Concilio, aut omninò in deliberatione auctoritatem suam vllā in partem interponebat. Imò verò, vt Theodoretus ait, Imp. Constantinus, in Concilio Niceno non solum vnà sedebat, sed etiam Episcopos, quemadmodum causa ex Apostolicis, Propheti cisque literis cognoscēda esset, admonebat. In disputationibus inquit de rebus diuinis, propositam nobis habemus, quā sequamur, doctrinam Spi. Sancti. Euangelici enim & Apostolici libri, & Prophetarum oracula satis ostendunt, quid nobis de voluntate Dei sit sentiendum. Theodosius Imp. vt ait Socrates, non solum sedit inter Episcopos, sed etiam causæ disceptationi. præfuit, & Hæreticorum scripta lacerauit, & Catholicorum sententiam comprobauit.

Lib. 1. c. 5.

Socrates. li.
3. cap. 10.

In Chalcedonensi Concilio magistratus ciuilis Dioscorum, Iuuenalem, Thalassium, Episcopus sua sententia pro hæreticis condemnauit, eosque de illo gradu Ecclesiæ deiiciendos esse censuit.

Actiōne. 2.

In Constantinopolitano concilio. 3. ciuilis magistratus Constantinus, non solum sedit inter Episcopos, sed etiam subscripsit cum Episcopis: Legimus, inquit, & subscripsimus. In Concilio Arausicano. 2. Legati principum viri Patritij non tantum sententiam de religione dixerunt, sed etiam inter Episcopos subscripserunt. Sic enim in illo concilio scribitur ad extremum: Petrus Marcellinus, Felix, Liberius vir clarissimi, & illustres præfecti Prætorij Galliarum, atque patritij consentientes, subscripserunt. Syagrius, Pantagatus, Deodarus, Cariattho, Marcellus viri clarissimi, subscripserunt.

Quòd si præfecti prætorij, & viri Patritij subscribere in Concilio potuerunt, Imperatores & Reges non potuerunt? Non sanè opus erat, rem ita perspicuam, tot verbis & tam prolixè prosequi, nisi nobis res cum illis esset, qui omnia clarissima, etiam ea, quæ vident, quæque oculis vsurpant: tamen, contentionis & vincendi studio negare solēt. Imp. Iustinianus legem tulit de corrigendis moribus, & de frenanda insolentia Sacerdotum, & quamuis esset Christianus & catholicus Imp. tamen duos Papas successores Petri, vicarios Christi, Syluerium & Vigilium, de Paqaru deiecit.

Iam verò qui auctoritatem sumunt in Episcopos: qui à Deo accipiunt mandata de Religione: qui reducunt arcam Dei: componunt sacros Psalmos, præfunt Sacerdotibus. ædificant Tempia, habent conciones de cultu Dei, qui templa repurgant, demoliuntur excelsa, incendunt lucos, qui Sacerdotes admonent officii, & illis scribunt leges vitæ: qui Prophetas impios occidunt: qui Episcopos sunimouent: qui cogunt concilia Episcoporum: qui cū Episcopis vnà sedent, eosque quid agendum sit, instituunt: qui Episcopum hæreticum adiudicant supplicio: qui de Religione cognoscunt: qui subscribunt: qui pronunciant, atque hæc omnia, non alieno iussu, sed nomine suo, & rectè & piè faciunt, an ad eos dicemus Religionis curam non pertinere? Aut magistratū Christianum, qui hisce rebus sese admisceat, aut improbè, aut immodestè, aut impiè facere? His reb. Imp. & Reges antiquissimi, & Christianissimi sese admiscuerunt: non tamen ea causa vnquam notati sunt aut impietatis, aut immodestæ. Et quis quærat, vel Principes

cipes magis catholicos vel exempla illustriora?

Quod si hoc illis licebat, cum essent ciuiles tantum Magistratus, & præessent reb. publicis, quid hodie peccauerunt nostri Principes, quibus, cum eo loco sint, idem tamen non liceat? Aut quæ tanta vis doctrinæ, iudicij, sanctitatis est in istis, ut præter consuetudinem omnium veterum, & catholicorum Episcoporum, qui cum Principibus viris de Religione deliberarunt, nunc principes Christianos à causæ cognitione, & à suo congressu reiciant? Sed rectè illi cauent sibi, regnoque suo: quod alioqui vident breui esse ruiturum. Nam si illi, quos Deus in altissimo gradu collocauit, viderent atque intelligerent istorum artes: contemni ab illis iussa Christi: obscurari & extinguere lucem Euangelij: sibi fucum fieri: imprudentibus illud, atque obstrui aditum ad regnum Dei, nunquam illi se vel ita superbè despici, vel ita contumeliosè haberi ludibrio, ita facillè paterentur. Nunc autem illi eos inciticia & cæcitate obstrictos sibi habent atque obnoxios.

Nos quidè, vti diximus, de mutanda Religione, nihil temerè aut insolèter, nihil nisi cunctanter, & magna cum deliberatione fecimus: neque id vnquam animum induxissemus facere, nisi nos & manifesta, atque indubitata voluntas Dei, nobis in sacrosanctis Scripturis patefacta, & salutis nostræ ratio coëgisset. Et si. n. discessimus ab illa Ecclesia, quæ isti appellant Catholicam, & ea re, nobis apud illos, qui iudicare non possunt, inuidiam faciunt: tamen id satis est nobis, satisque esse debet homini prudenti & pio, & de æterna vita cogitanti, nos ab ea Ecclesia discessisse, quæ errare potuerit, quàm Christus, qui errare non potest, tantò ante prædixerit erraturam, quàmque nos ipsi oculis perspicuè videbamus à sanctis patribus, ab Apostolis, à Christo ipso, à primitiua, & Catholica ecclesia discessisse. Accessimus autem quantum maximè potuimus, ad ecclesiam Apostolorum, & veterum Catholicorum Episcoporum, & Patrum, quam scimus adhuc fuisse integram, utque Tertullianus ait, incorruptam Virginem, nulla dum nec Idololatria, nec errore graui, ac publico contaminatam: nec tantum doctrinam nostram, sed etià Sacramenta, præcùmque publicarum formam, ad illorum ritus & instituta direximus: utque Christum ipsum & omnes ferè pios fecisse scimus, religionem ab istis turpiter neglectam & deprauatam, ad originem, & ad primordia reuocauimus. Inde. n. putauimus instaurationem petendam esse, vnde prima Religionis initia ducta essent. Hæc. n. ratio, inquit, antiquissimus pater Tertullianus, valet aduersus omnes hæreses: Id esse verum, quodcunque primum, id esse adulterum, quodcunque posterius. Irenæus sæpe ad antiquissimas Ecclesias prouocauit, quæ Christo fuissent viciniore, quâsq; credibile vix esset errauisse. Iam verò, cur ea hodie ratio non inuitur? Cur ad antiquarum Ecclesiarum similitudinem non redimus? Cur id à nobis hodie audiri non potest, quod olim in Concilio Niceno, à tot Episcopis, & Catholicis Patribus, nullo refragante, pronunciatum est, *Ἐν ἀρχαῖς κρηται*: Esdras cum reficere vellet ruinas templi Dei non misit Ephesum, quamuis ibi esset Dianæ templum pulcherrimum, & ornatissimum: cumque vellet sacra & ceremonias restituere, non misit Romam, quamuis fortasse audisset ibi esse Hecatombas, Solitaurilia, Lectisternia, Supplicationes, & libros Numæ Pompilij rituales. Satis ille sibi putauit fore, si exemplar veteris Templi, quod ab initio Salomon ad Dei præscriptum excitauerat, & ueteres illos ritus ac ceremonias, quas Deus ipse Mosi nominatim scripserat, haberet ante oculos & sequeretur.

Aggæus Prophæta, cum iam Templum ab Esdra refectum esset, & populo causa oblata satis iusta videri potuisset, sibi de tanto Dei Optimi maximi beneficio gratulandi: tamen excussit omnibus lacrymas, quod qui erant adhuc superstites, & priora Templi ædificia antequam à Babyloniis diriperetur, viderant, meminissent, multum adhuc ab ea pulchritudine abesse, quæ olim fuerat. Tum enim demum putassent, Templum egregiè instauratum, si ad pristinum exemplar, & veterem templi maiestatem respondisset.

Diuus Paulus ut Cœnam Domini, quam Corinthii iam tum cœperant corrumpere, repurgaret, proposuit illis institutionem Christi, quam sequerentur: Id inquit, ego vobis tradidi, quod acceperam à Domino. Et Christus, ut Phariseorum errorem refelleret: Ad initia, inquit, redeundum est: Ab initio non fuit sic. 1. Cor. 10.

Utque Sacerdotum sordes, & auaritiam coargueret, & templum purgaret. Hæc inquit, ab initio, domus orationis fuit, vbi populus omnis piè & castè precaretur: atque ita vos oportebat nunc quoque eam instituere. Non enim ea causa extructa fuit, ut

esset spelunca latronum.

Sic omnes in Sacris scripturis pii, & laudati Principes, eo maximè nomine laudati sunt, quod ambulassent in viis Dauid patris sui, videlicet quod ad primordia, & ad fontes rediissent, & religionem in integrum restituisent.

Itaque nos cum videremus omnia ab istis prorsus esse pessumdata, & in tēplo Dei præter miseram ruinam nihil esse reliqui, consultissimum esse duximus, ut illas nobis Ecclesias proponeremus, quas certò sciremus, & non errasse, & Missas priuatas, & preces ignotas, ac barbaras, & istā Sacrorum corruptionē, atque alias ineptias non habuisse.

Et cum Templum Domini cuperemus in integrum restitutum: non aliud fundamentum quærere voluimus, quàm quod iam olim ab Apostolis sciremus esse iactum, quod est seruator noster Iesus Christus.

L. Cor. 3.

Cūque audiremus Deum ipsum nobis loquentem in verbo suo, & videremus exempla illustria Veteris & Primitiuæ Ecclesiæ: incerta autem esset Concilij generalis expectatio, & euentus multò incertior: maximè verò cum certi essemus de voluntate Dei, & nefas esse duceremus nimium sollicitos esse, atque anxios de sententiis hominum: non potuimus amplius cum carne & sanguine deliberare: illud potius fecimus, quod & rectè posset fieri, & à piis hominibus, & Catholicis Episcopis sæpè multis factū esset: ut Prouinciali synodo nostris Ecclesiis prospiceremus. Sic enim Veteres Patres scimus solitos esse experiri, antequam ad publicum orbis terrarum Concilium veniretur. Extant hodie Canones scripti, in Cōciliis municipalibus Carthagini sub Cypriano Ancyra, Neocæsariæ, Gangræ etiam in Paphlagonia, ut quidam putant, antequam Niceni Cōcilij Oecumenici nomen auditum esset. Ad hunc modum olim sine Concilio generali statim domi priuata disceptatione occursum est Pelagianis, & Donatistis. Sic cum Imperator Constantius apertè studeret Auxentio Arrianorum partium Episcopo, Ambrosius Episcopus Christianus, non ad Concilium generale, in quo videlicet propter Imperatoris potētiam, & studium partium videbat nihil posse fieri, sed ad clementer populūque suum, hoc est ad Prouincialem Synodum prouocauit. Sic decretū est in Concilio Niceno, ut in singulos annos bis, in Carthaginensi, ut minimū semel, Episcoporum conuentus in singulis prouinciis haberentur: quod Chalcedonense Concilium ait ea causa fuisse factum, ut si qui errores, aut abusus vspiam emerfissent, statim in ipso vestigio, vbi natæ fuissent, extinguerentur. Ita, cum Secundus, & Palladius Aquileiense Concilium quod non esset generale ac publicum, repudiarent: Ambrosius Episcopus Mediolanensis respondit, Non debere illud nouum cuiquam videri, aut peregrinum, si Occidentis Episcopi conuocent Synodos, & agant conuentus Prouinciales: id. n. antea & ab Occidentalibus Episcopis non rarò, & à Græcis sæpè factum esse. Ita Carolus Magnus Imperator Concilium habuit prouinciale in Germania contra concilium Nicenum secundum, De tollendis imaginibus. Ne nobis quidem prorsus inaudita aut noua est ea ratio. Nos enim habuimus aliquando in Anglia synodos Prouinciales, & domesticis legibus Ecclesias nostras ordinauimus. Quid multis? Certè cōcilia illa plenissima & maxima, de quibus isti solent tātoperè gloriari, si cum omnibus Ecclesiis, quæ per totum orbem terrarum agnoscunt, & confitentur nomen Christi, conferantur, quid obsecro aliud videri possunt, quàm priuata quædam Episcoporum Cōcilia, & synodi Prouinciales? Nam etsi forte Italia, Gallia, Hispania, Anglia, Germania, Daniā, Scotia conueniant: absit autem Asia, Græcia, Armenia, Persia, Media, Mesopotamia, Ægyptus, Æthiopia, India, Mauritania, quibus in locis omnibus, & Christiani homines multi sunt, & Episcopi: quomodo potest cuiquam sano huiusmodi Concilium videri Generale? Aut cum tot partes orbis absint, quomodo possunt verè dicere, se habere consensum orbis terrarum? Aut quale tandem erat illud Concilium proximum Tridentinum, aut quomodo dici potuit Generale, cum ad illud ex omnibus Regnis & regionibus Christianis 40. tantum Episcopi conuenissent, & ex illis aliqui ita diferti, ut remittendi esse viderentur ad Grammaticos: ita verò docti, ut nunquam perlegerint sacras literas. Quicquid est, veritas Euangelij Iesu Christi non pendet à Conciliis, aut, ut Paulus ait, ab humano die. Quod si illi, quibus Ecclesiam Dei curæ esse oportuit, sapere nolint, & officio suo defuerint, atque animos suos contra Deū & eius Christum obfirmauerint & rectas vias domini peruertere perrexerint: Deus lapides excitabit, & pueros infantes disertos faciet: ut semper existant aliqui, à quibus istorum mendacia

dacia refutentur. Potest. n. Deus, non solum sine Conciliis, sed etiam intuitis Conciliis & tueri, & promouere regnum suum. Multæ, inquit Salomon, sunt cogitantes in humano corde: sed Domini consilium manet firmum. Non. n. est sapientia, non est prudentia, non est Concilium contra Dominum. Humanis operibus, inquit Hilarius, extracta non durant: aliter ædificanda, aliter conseruanda Ecclesia est. Ea enim posita est in fundamentis Apostolorum & Prophetarum, & continetur vno angulari lapide, Christo Iesu. Multò verò clarissimè & ad hæc tempora appositissimè D. Hieronymus: Quoscunq; inquit, Diabolus deceperit, & quasi suavi & pernicioso carmine Sirenarum illexerit ad dormiendū, eos excitat sermo diuinus, & dicit: Surge, qui dormis, eleuare, & illuminabit te Christus. In aduētū ergo Christi, & sermonis Dei, & doctrinæ Ecclesiasticæ, & contumationis Niniuæ, & speciosissimæ Meretricis, eleuabitur populus & properabit, qui sub magistris antea fuerat sopitus: & ibit ad montes Scripturarum: ibi inueniet montes, Moysen, Iesum filium Naue: montes Prophetas, montes Noui Testamenti, Apostolos & Euangelistas. Et cum ad tales montes confugerit, & in huiusmodi montium fuerit lectione versatus: si non inuenierit qui eum doceat, messis. n. erit multa, operarij pauci: tamen & populi studium comprobabitur, quòd confugerint ad huiusmodi montes, & magistrorum negligentia coarguetur. Hæc Hieronymus ita perspicuè, vt nihil opus sit interprete: ita ad ea, quæ nos iam oculis videmus euenisse: accommodatè: vt nobis quidè videatur, vniuersum statū temporū nostrorū, & ornatissimè illius meretricis Babylonicæ ruinam, & ecclesiæ Dei instaurationem, & cæcitatem, atque ignauiam Episcoporum: & studium atque alacritatem populi, quasi spiritu prophetico prædicere, & ante oculos nostros constituere voluisse. Quis. n. tam cæcus est, vt non videat istos illos Magistros esse, à quibus populus, vt Hieronymus ait, in errorem inductus sit, & cõsopitus: aut Niniuen istorum Romam pulcherrimis aliquandò fucatam coloribus nunc detracta persona, & melius videri, & minoris fieri, aut homines pios excitatos tãquam è graui somno, ad lucem Euangelij, & ad voces Dei, nihil expectatis huiusmodi magistrorum Conciliis, contulisse se ad montes Scripturarum?

At saltem (inquiēt aliquis) in iussu Romani Pontificis ista tentari non oportuit: illum enim vnum esse nodum, & vinculum societatis Christianæ: illum vnum esse sacerdotem illum Leuitici generis, quem Deus significauerit in Deuteronomio, à quo consilium in rebus arduis & veritatis iudicium perendum sit: si quis illius iudicio non obtēperet, illum in conspectu fratrum suorum oportere interfici: illum, quicquid agat, non posse à quoquā mortalium iudicari, Christum in cælis regnare, illum in terris: Illū unū posse, quicquid Christus, aut Deus ipse potest: illius. n. & Christi vnum esse consistoriū: sine illo nullam esse fidem, nullam spem, nullam Ecclesiam: Qui ab illo discedat, eum abiicere & repudiare salutem suam: Hæc Canonistæ parasi Pontificum, non nimium modestè illi quidem. Vix enim plura, certè non ampliora potuissent de Christo ipso dicere.

Nos quidem non voluptatis vllius humanæ, aut commodi causa à Pontifice discessimus. Atque vtinam potius ille ita se gereret, ne opus esset discessione. Verum ita res erat: Nos, nisi illo relicto, non potuimus ad Christū peruenire. Neq; ille nunc aliud fecit nobiscum ferire vult, quàm quale olim rex Ammonitarum Naas ferire voluit cum Iabensibus, vt illis omnibus dextros oculos effoderet. Eripere enim vult nobis Sacras scripturas, Euangelium salutis nostræ, & omnem illam spem quam habemus in Christo Iesu. Aliis enim conditionibus pacem non posse conuenire.

Nam quod quidam tantoperè solent prædicare, Papam solum esse successorē Petri, quasi ea causa Spiritum sanctum in sinu gerat, & errare non possit, leue ac nugatorium est. Animo pio, ac Deum timenti promissa est Dei gratia, non cathedris & successione. Diuitiæ, inquit, Hieronymus, potentiorum Episcopum facere possunt: omnes tamen Episcopi, quicunque sunt, sunt successores Apostolorum. Quod si locus & inauguratio sola satis est, & Manasses successit Dauidi, & Caiphas Aaroni, & Idololum sæpe stetit in Templo Dei. Archidamus olim Lacedæmonius, multa de se prædicabar, quod esset ex Hercule oriūsus: eius insolentiam ita refutabat Nicostratus: Atqui tu ex Hercule oriūsus non videris: nã ille malos homines interfecit, tu ex bonis malos facis. Cùmq; Pharisei iactarēt successiones suas, & genus, & sanguinē Abrahami, vos, inquit Christus, quæritis me interficere, hominem qui veritatem vocis loquutus sum, quam

audiui à Deo. Hoc Abraham nunquam fecit: vos ex patre Diabolo estis, & eius voluntati vultis obsequi.

Tamen vt aliquid successioni largiamur, An solus Papa successit Petro? Qua ergo in re: qua in religione: in qua functione: in qua parte vitæ illi successit? Quid vnquam aut Petrus Papæ simile habuit, aut Papa Petro? Nisi hoc fortè velint dicere: Petrum, cum esset Romæ, nunquam docuisse Euangelium: nunquam pauisse gregem: abstulisse clauas regni cœlorum, abscondisse thesauros domini sui: tantùm sedisse in Laterano, & omnia spatia Purgatorij, & suppliciorũ genera digito descripsisse: Animas miseras, alias in cruciatum relegasse: alias, accepta mercede, repentè pro arbitrio exemisse: Miseras priuatas, quæ in omnib. angulis dicerentur, tradidisse: sacra myteria summissa voce, & aliena lingua mussitasse: Eucharistiam in omnibus templis & altarib. collocasse: eamque ante se, quocunq. incederet in altarcone gradario cum luminibus & tintinnabulis circumtulisse: oleum, ceram, lanam, campanas, calices, templa, altaria, sacro anhelitu consecrasset: iubileam, gratias immunitates, expectationes, præuentiones, annatas, pallia, vsum palliorum, bullas, indulgentias, diplomata vendidisse, sese caput Ecclesiæ, & summum Pontificem & Episcoporum Epum & solum sanctissimum appellasse: in alienas Ecclesias ius & auctoritatem sibi vsurpasse: Ab omni se ciuili potestate exemisse: Bella gessisse: Principes inter se commisisse: in aurata sella, corona lemniscata, apparatus Persico, regali sceptro, aureo diademate, lucentibus gemmis in hominum nobilium ceruicibus equitasse. Hæc scilicet Petrus olim Romæ fecit, eaque successoribus suis quasi per manus tradidit. Hæc enim à Papis hodie Romæ fiunt: atq; ita fiunt, quasi aliud fieri nihil debeat. Aut, nisi hoc malint fortasse dicere. Papam ea nunc facere omnia, quæ olim scimus fecisse Petrum, discurrere in omnes terras, docere Euangelium, non tantùm publicè, sed etiam priuatim, per singulas domos: instare opportunè, importunè, tempestiuè, intempestiuè, opus facere Euangelistæ, implere ministerium Christi, esse speculatorem domus Israel: accipere oracula & voces Dei, easque vt acceperit, ita populo reddere: esse sal terræ: esse lucem mundi: non seipsum pascere, sed gregem: non implicare se ciuilibus negotiis huius vitæ: non exercere dominium in populum Domini, non id quærere, vt sibi ab aliis ministretur, sed ipsum potius aliis ministrare: omnes Epōs putare socios esse suos, & pares: subiectum esse Principibus tanquam à Deo missis: reddere, quod Cæsaris est, Cæsari. quòdque vereres Epō Romani sine exceptione fecerunt, Imperatorem Dominum suum appellare. Hæc nisi nunc Papæ faciant, & nisi ea, quæ diximus, Petrus fecerit, nihil est quòd de nomine Petri, & de ista successione tantoperè glorientur, quod autem de secessione nostra querantur, & nos ad societate & fidem suam reuocent, multò minus. Cobilonem, aiunt, quendam Lacedæmonium, cum fœderis ferendi causam missus esset legatus ad regem Persarum, & aulicos fortè inuenisset ludentes alea, statim re infecta, rediisse domum: Rogatum cur neglexisset ea facere, quæ publicè acceperat in mandatis, respondisse, quod ignominiosum existimasset id fore Reipublicæ si fœdus percussisset cum aleatoribus. At, si nos ad Pontificè pontificiosque errores redire animum induceremus, & fœdus non tantùm cum aleatoribus, sed etiam cum hominibus longè nequioribus feriremus, esset in nobis non tantùm ad famam ignominiosum, sed etiam ad inflammandam aduersus nos iram Dei, & ad opprimendam extinguendamque conscientiam nostram, perniciosum. Nam nos quidem discessimus ab illo, quem videbamus multa iam sæcula cæcasse orbem terrarum: Ab illo qui nimium insolenter dicere solebat, se errare non posse, & quicquid ageret, non posse se à quoquam mortalium, non à Regibus, non ab Imperatoribus, non à toto clero, non ab vniuerso populo iudicari, non si mille animas secum abduceret ad inferos. Ab illo, qui sibi imperium sumebat, non tantùm in homines, sed etiam in Angelos Dei vt irent, redirent, ducerent animas in Purgatorium, & easdem reducerent, cum ipse vellet, quem Gregorius clarissimè dicebat esse præcursorem & antesignanũ Antichristi, & à fide Catholica defecisse. A quo coryphæi nostri illi, qui Euangelio, atque agnitæ veritati se opponunt, ad vnum omnes iam pridem vtrò & libenter discesserunt, & nunc etiam ab eodem non inuiti discesserunt, nisi eos inconstantia nota, & pudor & populi de se existimatio impediret. Postremò ab illo discessimus, cui obstricti non eramus, quique præter Genium quendam loci, & successionem, quod pro se diceret, nihil habuit. Et nos quidem ab illo longè omnium iustissimè discessimus. Nostri enim

enim Reges, illi etiam, qui auctoritatem, & fidem episcoporum Romanensium obseruantissimè sequebantur, satis iam olim senserunt iugum & Tyrannidem regni pontificij. Romani enim Episcopi & Henrico Regi nostro, eius nominis secundo diadema de capite detraxerunt, eumque abiecta omni maiestate priuato tantum habitu, ut esset suis omnibus ludibrio, ad Legatum suum venire demissum, & supplicem voluerunt. Et in regem nostrum Ioannem, Episcopos, & monachos & nonnullam etiam partem Nobilitatis armauerunt & populum omnem iureiurando, quo illi erant obstricti, liberarunt, eumque postremò nefariè per summum scelus, non tantum regno, sed etiam vita exuerunt: Et Henricum eius nominis octauum: nobilissimum principem, diris & fulminibus defixerunt: & in illum modò Cæsarem, modò Gallum cõmouerunt, quòdque in ipsis erat, regnum nostrum prædæ ac direptioni exposuerunt: homines insani ac fatui qui aut tantum Regem, laruis, & crepitaculis perterrefieri posse crederent, aut tantum Regnum tam facile, vno quasi bolo deuorari. Et quasi hæc omnia non essent satis, vniuersam etiam prouinciam vectigalem habere voluerunt: & ex ea quotannis census iniustissimos exegerunt. Tanti, videlicet, nobis constitit amicitia vrbis Romæ. Quòd si illi nobis ista imposturis, & malis artibus extorserunt, nihil causæ est, cur non illis eadè legitimis rationibus, & bonis legibus possint eripi. At si ea illis reges nostri in illa caligine superiorum temporum, inducti opinione aliqua simulata illorum sanctitatis, Religionis ergo, vltro, & liberaliter donauerunt, postea animaduerso errore, à posteris Regibus, qui eadem potestate sunt, possunt auferri. Irrita enim est donatio, nisi donatoris voluntate comprobetur. Voluntas autem videri non potest, quam error obfuscat atque impedit.

Habes Christiane lector, non esse nouum, si hodie postliminio restituta, & quasi re-

Conclusio
huius Apo-
logiæ.

nascens religio Christiana contumeliosè, & conuitiis accipiatur. Id enim & Christo ipsi, & Apostolis accidisse. Tamen ne tu te istis aduersariorum nostrorum clamoribus abduci, & tibi imponi patiaris: exposuimus tibi vniuersam rationem religionis nostræ: quid de Deo patre, quid de eius vnico filio Iesu Christo, quid de spiritu Sancto, quid de Ecclesia, quid de Sacramentis, quid de Ministerio, quid de sacris Scripturis, quid de Ceremoniis, quid de omni parte persuasionis Christianæ sentiamus. Diximus nos omnes antiquas hæreses, quas aut Sacrosanctæ Scripturæ, aut vetera Concilia condemnarunt, ut pestes & perniciës animorum detestari: nos disciplinam Ecclesiasticam, quam aduersarij nostri prorsus eneruarunt, quantum maximè possumus reuocare: & omnem vitæ licentiam & dissolutionem morum, prisca & auitis legibus, & ea qua par est, quæque possumus seueritate vindicare: Nos regnorum statum, eo, quo accepimus, loco, sine imminutione vlla, aut mutatione retinere: & principibus nostris Maiestatem, quantum maximè possumus, incolumem, conseruare: Nos ab illa Ecclesia, quæ isti speluncam latronum fecerant, & in qua nihil integrum, aut Ecclesiæ similè reliquerant, quàmque ipsi fatebantur multis in rebus errauisse, ut Lothum olim è Sodoma, aut Abrahamum è Chaldæa, non contentionis studio, sed Dei ipsius admonitu discessisse: & ex sacris libris, quos scimus non posse fallere, certam quandam religionis formam quæsiuissè, & ad veterum patrum, atque Apostolorum primitiuam Ecclesiam, h. e. ad primordia atque initia, tanquam ad fontes rediissè: Auctoritatem autem in ea re, aut consensum Concilij Tridentini, in quo videremus nihil rectè, atque ordine geri, vbi ab omnibus in vnus nomen iuraretur, vbi legati principum nostrorum contemnerentur, vbi nemo nostrorum Theologorum audiretur, vbi aperte partibus, atque ambitioni studeretur, non expectasse: Sed quod olim sancti patres, quòdque maiores nostri sæpe fecerunt, prouinciali cõuentu nostras Ecclesias restituisse: Episcopi uerò Romani, cui obstricti non eramus, quique nihil habebat nec Christi, nec Petri, nec Apostoli, nec omnino Episcopi simile, iugum & tyrannidem pro eo, ac debuimus, excussisse: Postremò, nos inter nos, de omnibus dogmatibus & capitibus religionis Christianæ conuenire, & vno ore, vnoque spiritu colere Deum, & Patrem D. nostri Iesu Christi.

Quare Christiane & pie lector, cum videas rationes & causas, & restitutæ apud nos religionis, & secessionis ab istis nostræ: mirari non debes, si Christo nostro obtemperare maluimus, quam hominibus. Paulus nos admonuit, ne variis istis doctrinis, nos abduci pateremur: utque illos inprimis fugeremus, qui sererent dissentiones præter illam doctrinam, quam à Christo & Apostolis accepimus. Iam dudum, ut nostra ad Ori-

rem solem, ita istorum imposturæ dilabantur, & fugiunt ad aspectum, & lucem Euangelij: & quamuis ad cœlum vsque extructæ atq; exaggeratæ sint, tamen leui momento, & quodammodo sua sponte corruunt. Non enim putare debes ista omnia temerè, aut casu accidisse. Dei hæc voluntas fuit, vt inuitis propè omnibus, Euangelium Iesu Christi in orbem terrarum his temporibus spargeretur. Itaque diuinis vocibus admoniti homines, sese vltro ad Christi doctrinam contulerunt. Nos quidem non gloriam ex ea re quæsiuimus, non opes, non voluptates, non otium. Hæc enim isti habent abundè omnia: & nos ea, cum apud illos essemus, multò largius & prolixius habebamus. Neque nos consentionem & pacem fugimus: sed pacis humanæ causâ, cum Deo belligerari nolumus. Dulce quidem, inquit Hilarius, est nomen pacis: sed aliud est inquit Pax aliud seruitus: Nam vt, quod isti quærunt, Christus tacere iubeatur: vt prodatur veritas Euangelij: vt errores nefarij dissimulentur: vt Christianorum hominum oculis imponatur: vt in Deum aperte conspiretur, non ea pax est, sed iniquissima pactio seruitutis. Est quædam, inquit Nazianzenus, pax inutilis: est quoddam vtile dissidium. Nam paci cum exceptione studendum est, quantum fas sit, quantumque liceat. Alioqui Christus ipse, non pacem in mundum attulit, sed gladium. Quare si nos Papa secum in gratiam redire velit: ipse prius in gratiam redire debet cum Deo. Hinc enim inquit Cyprianus, schismata oriuntur, quia caput non quæritur, & ad fontem sacrarum Scripturarû non reditur: & cœlestis Magistri præcepta non seruantur. Non enim inquit, pax ea est, sed bellum: nec Ecclesiæ iungitur, qui ab Euangelio separatur. Isti verò cauponarij tantùm solent nomen pacis. Pax enim illa, quam tantoperè quærunt, otiosorum tantùm est vètrum tranquillitas. Nam hæc omnia inter nos facile cõponi possent, nisi ambitio, venter, luxus impedirent: hinc illæ lachrymæ: animus est in patinis. Id scilicet, clamant, atque obstrepunt, vt malè parata, foedius & nequius tueantur. Queruntur enim hodie de nobis indulgentiarij, Datarij, quæstores, lenones aliique qui quæstum putant esse pietatem, nec Iesu Christo seruiunt, sed suo ventri. Olim enim isti generi hominû fuit quæstus vberimus apud sæculum prius. Nunc autem quicquid Christo accedit, id omne sibi detractum putant. Id hodie Pontifex ipse queritur, refrixisse, videlicet pietatem, reditus suos angustiores iam esse, quàm solebant. Itaque nos in odium rapit, quantum potest, & onerat contumeliis, & condemnat pro hæreticis: vt qui causam non intelligunt, putent nullos homines esse nequiores. Nos tamen interim ea causâ nec pudet, nec certe pudere debet Euangelij. Dei enim gloriam pluris facimus, quàm existimationem hominum. Scimus ista vera esse omnia, quæ docemus: nec possumus aut vim facere conscientiæ nostræ, aut testimonium dicere contra Deum. Nam si nos negamus partem aliquam Euangelium Iesu Christi corâ hominibus, ille nos vicissim negabit coram Patre suo. Quod si qui sunt, qui offendi velint, & Christi doctrinam non ferant, ceci sunt, & duces cæcorum: Veritas tamè prædicanda, & præ nobis ferenda est, & patienter expectandum est tribunal Dei. Interim isti videant, quid agant, & de salute sua cogitent, & desinant odisse atque persequi Euangelium filij Dei, ne illum aliquando sentiant vindicem, & vltorem causæ suæ. Deus se haberi ludibrio non sinet. Iam dudû homines vident, quid agatur. Ista flamma quantò magis reprimitur tantò magis, magisque erumpit, atque euolat. Infidelitas istorum non frustrabitur fidem Dei. Quod si duritiam istam animorum ponere, & Christi Euangelium recipere recutabunt: Publicani & peccatores anteuertent illis in Regno Dei.

Math. 10.

Deus, & Pater Domini nostri Iesu Christi illis omnibus oculos aperiat, vt videre possint beatam illam spem, ad quam vocati sunt: vt vnâ omnes glorificemus vnû illum & verum Deum, eumque quem de cœlo ad nos demisit, Iesum Christum: Cui vnâ cum Patre, & S. Spiritu reddatur omnis honor & gloria in omnem æternitatem.

A M E N.

INDEX RERVM ET

VERBORVM.

*Monitum volumus Lectorem singulis numeris nos apposuisse
litteras (quas signaturas vocant) ut facilius
quæsitâ inuestigaret.*

A

- Aarō Christi corpus percepit. 4. A. 91. H.
 Abdias Magnus Hardingi doctor fabularū legenda est. 7. a.
 Abdias recens inuentus à VVolfgāgo Zazio. 6. a.
 Abdias multa impudentissimè mentitur. *ibid.*
 Abdias multis illustribus titulis ad populi fraudem exornatus. *ibid.*
 Abdias Apostolorum gestis non interfuit. *ibid.*
 Abdias ab Augustino improbarus. *ibid.*
 Abdias liber ab ecclesia repudiatus. 7. a.
 De Abdia plura vide. 6. 7. a.
 Horum verborum *Abominatio desolationis stans in loco sancto*, interpretatio. 129. L.
 Abstinentia à sanguine & suffocato. 79. g.
 Abusus atque errores in Missa esse Hardingus fatetur. 2. a. 176. L.
 Administrare sacramentum ea forma qua Christus præcepit, Accidentarium & ceremoniale Hardingus. 16. b.
 Accidentia in substantias, & substantiæ in accidentia vertuntur. *ibid.*
 Accidentia ex Hardingi interpretatione qualia. 63. F.
 Accidentia præstant sacramentum, mirifica Hardingi doctrina. 66. F.
 Accidentia sine subiecto, recta in priscos hereticorum errores deducunt. 70. F.
 Accidentia sine substantia panis & vini primitiæ ecclesiæ incognita, atque ab ecclesiâ Græca in Concilio Florentino improbata. 71. F.
 Accidentia sine subiecto Dei immensa potestate fulsa, quemadmodum somniat Hardingus. 71. F.
 Prima lux non fuit accidens sine subiecto. 72. F.
 Accidentium fractio figura est fractionis corporis Christi, quemadmodum Hardingus ait. 81. G.
 Accidentia frangi, & cum franguntur, strepitum efficere. 81. G. 87. H.
 Sacra externa Accidentia. 82. G.
 Accidentia sine subiecto Hardingiana è Marcionis hæresi fluunt. 556. 71. F. 82. G. 86. H. 87. H. 91. H.
 Accidentia & formas esse ipsum Christi corpus Hardingus docet. 83. G.
 Sacra externa Accidentia sunt figura corporis Christi, quemadmodum Hardingus docet. 82. G. 83. H. 165. O.
 Accidentia externa & formæ nunquam à quocquam antiquo patre Sacramentū appellantur. 165. O.
 Accidentibus externis & sacerdotem & mures nutrirî, miraculum est Hardingianum. 180. P.
 Accidentia & formas externas Hardingus esse corporis & sanguinis Christi sacramentum defendit. 185. Q.
 Accidentia & externæ formæ non sunt sacramentum, sed panis & vinum. 185. Q.
 Atestanus Anglorum rex Bibla in sermonè Anglicum vertenda curauit. 32. L.
 Adonis noui hæretici. 36. c.
 Adoratio. 37. D.
 Adoratio Christi in Baptismo. 25. E. 55. E.
 Adoratio Realem præsentiam necessariò nõ euincit. 24. B. 52. E.
 Adoratio Christi in cælo sedentis. 24. B.
 Adoratio fuit Missæ ornamentum. 35. C.
 Christi baptismum Adoramus. 38. D. 55. E.
 Dei verbum Adoramus, quo sensu. 38. Q.
 Adoratio nuper ab Honorio Papa inuenta. *ibid.* 38. Q.
 Adorationis profapia. 56. E.
 Adoratio nouarum feriarum corporis Christi accessione aucta. 38. D.
 Adorationem Clemens Papa immensa indulgentiarum multitudine confirmauit. *ibid.*
 Adoratio maximorum periculorum plena. *ibid.* 56. E.
 Concomitantia nomè ineptè ab Hardingo ad Adorationem accommodatum. 48. D.
 Adoratio non scripturis, sed Hardingiana concomitantia confirmata. *ibid.*
 Adoratio crucis. 49.
 Adoratio olei. *ibid.*
 Adoratio Patibuli, Aquæ, & Zonæ virginis *ibid.*
 Adoratio sepulchrorum & picturarum. 35. c.
 Adoratio non necessariò sequitur Inuocationem. 49. E.
 Centurionis verba, *Domine non sum dignus, ut intres sub tectum meum*, explicata. 49. 50. E.
 Populi mentes ab Adoratione sacramenti abducere Chryostomus conatur. 51. E. 69. F.
 Christi corpus in cælis constitutum Adoratur. 51. E. 52. E.
 Adoratio spiritualis. 51. E.
 Christi carnem nemo comedit, quin eâ prius Adoret. 52. E.
 Cererem & Bacchum Ethnicis, non panè ac vinum Adorabant. 54. E.
 Sacramenta quemadmodum Adoranda. 55. E.
 Adorationem improbare licuit, antequam inuecta esset Transsubstantiatio. 56. E.
 Sacramentum Adorare, cautionibus quibusdam. 56. E.
 Populus in Adoratione miserè lusus. 56. 57. E.
 Vera corporis Christi Adoratio. 57. E.
 Adorare & colere Deum sic debemus, què admodum ipse præscripsit. 60. 61. E.
 Adoratio imaginum ineptis rationibus confirmata. 9. A. 113. K.
 AEgyptus maximis ardoribus torretur. 92. I.
 AEnca serpens. 107. I.
 AEquiocationis fallacia cuiusmodi. 20. b.
 Agatha Gallorum. 47. d.
 Agatho Papa. 126. b.
 Ageilai responsum Macedonibus. 81. g.
 Agnus Dei in sacramenti distributione cantari instituitur à Sergio Papa primo. 75. g.
 Alexandri magni de Monarchia argumentatio. 168. O.
 Alexander Papa tertius pedem in Imperatoris ceruices impressit. 387. q.
 Alexander Antiochenus episcopus sanctus & pius pater. 390. q.
 Alexius imperator Deo precibus commendatus quingentis antè annis, quam natus esset. 7. a. 23. B.
 Aliud & idem distinguere posse, magnum sapientiæ munus. 38. D.
 Nec Altaria, nec templa Christianorum ædificata Apostolorum ætate. 130. l.
 Altaria è ligno. *ibid.*
 Altaria è lapide, quorsum. *ibid.*
 Altaria Aphricana è tabulis facta ab viro loco in alium transferebantur. *ibid.*
 Mensa mystica dicta Altare, & quam obrem. 131. l.
 Christus Altare nostrum dicitur. *ibid.*
 Altare nostrum in cælo est. 16. b. 148. N. 149. N.
 Altare nostrum cor nostrum dicitur. 131. l. 151. N. 154. N.
 Vnicum duntaxat Altare, seu mensa mystica in ecclesia. 101. I.
 Altare, seu mensa mystica in media ecclesia stetit, circumfuso ex omni parte populo, ut exaudire possit. 131. l. 101. I.
 Altare, seu mensa sacra dicitur, *sancta sanctorum*. 131. l.
 Aluredus rex Psalmos in Anglicum vertendos curauit. 132. l.
 Ambrosius Missam nunquam celebravit, nisi quando in lecto animam ageret, quem admodum fingit Hardingus. 38. d.
 Ambrosius episcopus singularis & vnicus. 160. O.
 Ambrosij insigne dictum. 64. f.
 Ambrosij obitus. 89. h.
 Ambrosium Eutropius corrumpit. 88. h.
 Ambrosium Hardingus torquet. 198. r.
 Amen, quid significet. 113. k. 131. l.
 Amen à plebe responsum in Consecratione, quid sibi velit. 135. 136. M.
 Amphiloctus author Hardingianus nihil

Index.

- nūc inceptam fabulam habet, mendacijs, somnijs, vijs, colloquijs cum Dæmoni⁹ bus refertam. 54.55.c.57.58.c.62.F
- Amphilochius Miſſæ nunquā meminit. 55.c
- Amphilochij orationem Hardingus ſepties in vno loco ementitur. ibid.
- Amphilochius D. Baſilium ementitur. 56.c
- Amphilochius blaſphemus. ibid.
- Amphilochius Thomæ Beckettij vitam ſcribit annis ſeptingentis antequam naſceretur. 54.c
- Amphilochius vitam Baſilij nunquam ſcripſit. 57.c
- Amphilochius communionem à Baſilio, nō Miſſam celebratam eſſe oſtendit. 57.c
- Amphilochius imagines damna. 118.K
- Amphilochius Hardingianus ab Angelis cælo demiffis epifcopus Iconienſis inauraturus. 55.c
- Amphilochius verus, eximius Lycaonū Archiepiſcopus. 56.c
- Anabaptiſtæ improbatij & damnati à Luthe-ro. 128.L
- Anacletus Hardingianus ſuppoſiticius. 12.a. 149.n
- Anacletus ſcripturarum deprauator. ibid.
- Anacletus verus, homo ſanctus. ibid.
- Anaſtaſius Papa impius. 176.p
- Ancilia Romanorum. 35.E
- Andreas communionem, non Miſſam celebravit. 4.a
- Angeli Miſſæ interſunt. 45.d
- Angelus ſacramentum adminiſtrauit. 55.c
- Angeli Arnolpho monacho in matutinis nocte concubia reſpondent: *Et os meum annuntiabit laudem tuam.* 55.c
- De angelis ſententia Originis. 140.m
- Angeli precibus, conuentibusque noſtris interſunt. 157.O
- Angeli atque Archægeli pro genere humano precantur, quo ſenſu. ibid.
- Anglia informandæ eccleſiæ inſtituta non Roma, ſed a Græcis accepit. 112.k.128.l
- Anglia Papam & Auguſtinum repudiavit. 112.k
- Prima Euangelij in Anglia ſementis. ibid. 127.l
- Anglicana Eccleſia intra primos ſexcentos annos Latinis ſacris caruit. 127.l
- A quibus, quando, & vnde, Anglia accepit Euangelium, 37.d.112.k.120.k.122.l
- Anima mundi eſt virtus Dei, Orig. 31.E
- Animæ mors. 3.A
- Animæ ſeruitus. ibid.
- Antichriſti præcurſor, qui ſe fratribus præfert ſuis. 5.a
- Antichriſtus appellatus Deus, vniuerſa pernicities. 39.d
- Antichriſtus regnat, & deiicitur. 262.r
- Antigonus ab Apelle quemadmodum pictus. 59.E
- Antiochia caput orbis appellata. 202.r
- Antiochia eccleſia Apoſtolica nuncupata. 191.q
- Antiochus princeps ſcleratus libros ſactos cremavit. 130.L
- Antiquitas veritatis expers nō eſt idonea fidei regula. 132.L
- Apex pro Chronographo ſumptus. 30.c
- Aphrica Latinè loquuta eſt. 121.122.l
- Aphrica Romam prouocare prohibita. 156.n 165.o.174.p.191.q
- Aphrica à Vandalis miſerè deuexata ac populata. 192.q
- Apiarius præbyter nequā in Aphrica excommunicatus Romam prouocauit. 156.n
- Apiarius à Zoſimo pontifice Romano reſtitutus. ibid.192.q
- Apoſtoli Miſſæ nomen nunquam vſurparūt. 5.a
- Apoſtoli alij in Italiam, alij in Aſſiam Minorem, alij in Scythiam, alij in Indiam, alij in æthiopiam profecti. 6.a
- Apoſtolorum doctrina fidei index & norma eſt. 161.o
- Apoſtoli, aliique ſanctiſſimi epifcopi matrimonio coniuncti. 151.N
- Apoſtolorum dignitas in quo ſita. 163.o
- Apoſtoli omnes æquales. 201.r
- Aqua vino permixta in cōmunionem nō neceſſaria. 23.b
- Aqua in baptiſmo Chriſti ſanguis appellata. 40.d
- Aqua in ſacramento baptiſmatis non eſt nuda ac communis aqua. 69.F
- Aqua baptiſmi Diuinum lauacrum nuncupata. 91.H
- Aqua baptiſmi Deum recipit, ſeu concipit, quo ſenſu. 50.E.168.N
- Aqua è baptiſterio ſubito defluxit. 167.O
- Aqua adorata. 49.E
- Argumentum ab *authoritate negatiue* in ſcripturis valet. 45.d
- Argumenta à Dei permiſſione ducta nō ipſam rem bonam eſſe ſemper efficiunt. 203.r
- Argumentis ab infinita Dei potentia concludis veteres hæretici tanquam clypeo quodam expedito vſi ſunt. 73.G
- Aſcenſio Chriſti contra carnalem iai ſacramento præſentiam facit. 6.A
- Aſia minor. 107.108.i
- Aſterius mādara accepit, vt eccleſias Orientales inſtauraret. 173.p
- Athanaſius dum precibus in templo vacaret, vnā cum populo, exercitu obſeſſus. 176.p
- Athanaſius à Conſtantino patre relegatus: à Conſtantino filio reſtitutus. 187.q
- Athanaſius Hardingianus mendacijs & aſſentatione plenus. 195.r.114.K
- Athanaſio inepta fabula aſcripta. 110.K.112.K.201.r
- Athenæ dictæ Græcia Græciæ. 201.r
- Audire Miſſam* orationis forma præſcis patribus & doctoribus incognita. 47.d
- Auditus ab intellectu ſeiunctus nullus eſt. 47.48.d.118.k
- Audiendo verbo Dei caro & ſanguis Chriſti in aures noſtras infunditur. 81.O.149.N
- Aues loqui edocet. 101.i.114.k
- Aues ſine ſenſu perſtrepunt. ibid.142.m
- Auguſtinus Anglorum mortuus. 51.c
- Auguſtinus Anglorum, hypocrita, crudelis, ſanguinolentus, ſuperſtitioſus, ſuperbus immodicè. 124.l.127.128.l
- Auguſtinus Ambroſij auditor. 27.E
- Auguſtini ſpurium testimonium. 83.b
- Auguſtinus ſuppoſiticius Hardingianus. 3.a
- Auguſtinus Miſſæ nomen nunquam vſurparuit. 5.a
- Auguſtini verba ab Hardingo corrupta & celata. 14.b
- Auguſtinus in hæc verba, *Ceterum venio diſponam.* 14.b
- Auguſtinus ementitus, & perperam ab Hardingo explicatus. 82.g.83.g
- Auguſtinus linguam Latinam à nutrice didicit. 121.l
- Auguſtinus ab Hardingo palā corruptus. 41.d
- Auguſtini inſigne apophthegma. 134.m
- Auguſtini ciuitas Hippo ab hoſtibus ſeruata. 192.q
- Auguſtinus diris deuotus, à Diabolo inſtigatus, extra eccleſiā conſtitutus, & ſchiſmaticus mortuus, Hardingo iudicio. 189.q.191.q
- Auguſtinus fraudis Papæ præcipuus index. 192.q
- 192.q
- Auguſtinus malitioſè ementitus. 202.r
- Augurum ars. 119.k
- Auguſti Cæſaris ad generum apophthegma. ibid.
- Auguſtus Cæſar tribunus plebis appellatus. 194.r
- Aurea columba. 56.c
- Aureæ & Argentæ columbæ. 62.F
- Aurei calices. 12.a
- Aurei Mures, Marifci que aurei. 19.O
- Aurelis apud Gallos vinum mille quingentis & triginta annis, ſine acoris vlla tentatione ſeruatum. 92.h
- Auricularis confeſſio conſciētiae eculus. 12.a
- Auxentij hæretici dictum cum Hardingiano congruens. 132.l

B.

- B**acchus & Ceres ſub formis panis & vini nunquam culti ſunt. 54.E
- Bacchus vino cultus. ibid.
- Baptiſmus. 76.g
- Hæc verba, Baptizatus iū nomine Chriſti *Tantum*, inuerſa & perperam diſpoſita, ac improbè derorta ab Hardingo. 77.g
- Baptizare in nomine Chriſti, quid. ibid.
- Baptiſmus tanto in honore habitus, quanto ſacramentum corporis & ſanguinis Chriſti. 139.M
- In Baptiſmo miraculum. 24.25.B
- In Baptiſmo Chriſti multibilis potentia. 404.405.6.A.12.A.13.B
- Baptiſmi vis. 18.b
- In Baptiſmo corporis, ſanguinisque Chriſti parciſcipis ſumus. 19.b.4.A.170.P
- Aqua Baptiſmi recipit Deū, quo ſenſu. 706.50.E.55.E.168.P
- Viuu pro mortuis Baptizati. 156.N
- Baptiſmatis aqua ſubito euanuit. 166.O
- Gratia Dei in Baptiſmo comprehenſa, quō ſenſu. 178.P
- Baptiſmus indignè ſumptus exitio eſt. 39.)
- Aqua Baptiſmatis, & ſanguis Chriſti idem ambo ſunt, quo ſenſu. 40.D
- Per Baptiſmū inſerimur in Chriſtū. 24.b.45.D
- Baptiſmus ſacrificium, quo ſenſu. 41.D
- Baptiſmus Chriſti mors dictus. 40.41.D
- Baptiſmi aqua nō nuda eſt, & cōmunis. 69.F
- Baptiſmi aqua cœleſte balneū appellata. 52.H
- Baptiſmus Chriſti eſt Chriſti ſanguis, quo ſenſu. 150.151.N
- Baptiſmum viuorū ad remiſſionem peccatorum valere *ex opere operato* multi & crediderunt, & docuerunt. 162.O
- Baptiſmus *ex opere operato* tantum, nihil valet, nec peccatum remittit. 165.O
- Baptiſmus his verbis celebratus, *In nomina patria, & filia, & ſpirita ſancta.* 133.p
- Ioannes Baptiſta, Abelus, Elaias manibus Chriſtum tenuerunt. 25.E
- Barbara lingua. 104.i
- Latina lingua Barbara. 104.i
- Barbaræ gentes traditione, ſine literis abunde inſtitutæ. 121.L
- Bartholemæum oclufis foribus in ædes penetrare Abdias ſcribit. 22.8
- Baſilij liturgia cōmunio eſt, nō Miſſa. 15.107
- Baſilius ab Hardingo corruptus. 32.c.33.c
- Baſilij vita. 55.c
- Baſilij verba ſponte ab Hardingo deprauata. 68.F.71.F
- Baſilij horrenda ſententia in eos, qui cōmunionem diuidiatam adhibent. 65.f
- Baſilio alienum dictū aſcribitur. 114.K.117.K
- Baſilius Hardingianā Miſſam penitus evertit. 34.c
- Thomæ

Index.

- Thomæ beckettii** vita septingētis annis ante scripta, quàm ille natus esset. 56.e
beckertus & bernardus eadem memoria vixerunt. 171.p
beda, cum Romæ esset, has quatuor literas interpretatus est. S.P.Q.R. 191.q
beda auditor Ioannes Scorus. 8.A
beda Ioannis Euangelium in Anglicū vertit. 132.L
beguardi, & beguinæ. 37.D
bek, Phrygum sermone panem significat. 108.i
bene moriendi præclarum exemplum. 88.h
S. benedicti imprudentia. 56.e.162.O
benedictio panis, quid sibi velit. 85.h
benedicti qui. 159.O.165.O
benedicta est Maria virgo, & quare. 165.O
beorum Aethiopum regem a D. Matthæo baptizatum fingit Abdias. 6.a
berengarij de sacramento sententia. 8.A
berengarius a Nicolao Papa secundo palinodiam canere Romæ coactus. 8.A
B. bernardus. 27.C.170.P
B. bernardus clerū suæ ætatis deplorat. 21.711
bertramus. 8.A
besarion Cardinalis libros Clementis suspectos habet. 6.a
besarionis de consecratione sententia. 13.b
15.b
besarion recens author, cessit, & assensatus est Papæ. 145.n
bethleem caput orbis dicitur, quo sensu. 201.r
libere sanguinem Christi est participare illius immortalitatem. 11.A
bibendi super mortuos & epulas cadaveribus exhibendi mos. 35.c
biblia salubris animæ medicina. 119.K
130.L
Integra biblia Anglicè versa supra annos abhinc nongentos. 130.L.132.L
biblia ab Imperatore Constantino transcripta, atq. in omnes imperij sui partes transmissa. 130.L
Gabriel biel. 15.b
blandimenta maiore prædā illiciunt, quàm tormenta. 97.I
blasphemia est Canonis formam violare, vt Damascus scribit. 51.e
blasphemiam admittit Hardingus in Deum, eiusque sacrosanctum verbum. 64. F.122.L
Bohemæ vtriusque speciei perceptio a concilio Basileensi permessa. 64.f.
Bonifacius Papa ab imperatore Phoca imperatrat, vt Roma omnium ecclesiarum caput diceretur. 51.e
Bonifacius inceptè abutitur his verbis, *In principio creavit Deus cælum & terram.* 168.O
Bonifacij cæcus in hæc verba commentarius, *Pasce oves meas.* 198.r
Buceri sententia ab Hardingo detorta. 135.136
Buceri obitus. 14.B
- C.
- C** Abasilas recens doctor Hardingianus. 68.F.98.I
Iulij Cæsaris furtum. 97.I
Cetera cum venero disponam, ad priuatam Missam constituendam ab Hardingo referuntur. 14.b
Calices aurei & lignei. 12.2
Caligula coniuuium. 134.m
Cancelli in medio templo constituti. 131.L
Populus Canibus comparatus à collegis Hardingianis. 118.K
Canonis violare blasphemia est. 51.e
Canonum authoritas. 161
Canon Niceni concilij combusti Alexandriæ. 155.n
Capernaitarum stupor. 5.6.A
Nomen Caput quid significet, & quo sensu vsurpetur. 200.201.166.O
Hic titulus Caput Ecclesiæ, Papæ nunquam attributus. 196.r.200.r
D. iacobus Caput Ecclesiæ ex Hardingi argumentatione. 172.p
Caput ecclesiæ Christus. 170.p
Cardinales in sacramento percipiendi negligentes. 11.a
Carnalis intelligentia. 4.A.44.D
Carnaliter & in mysterio adesse pugnantia. 32.E
Carnuale apud Italos est prima septimana quadragesimæ. 3.a
Hæc verba *Nisi comederitis Carnem filij hominis* non pertinent ad sacramentum. 68.f
5. A
Augustini verba *Caro Domini forma panis operis* explanantur. 186.Q
Carnem & sanguinem suum Christus totam Euangelij sui mysticam doctrinam vocat, quo sensu. 113.K
Caro & sanguis Christi infunditur in aures nostras, quando eius verbum audimus. 81.G.149.N
Catechistarum munus. 121.L
Catechumeni. 8.a.11.a.50.e
Catechumeni tam à baptisimo, quàm à Cœnæ Dominicæ aspectu prohibiti. 139.M
Catholici in ecclesia Romana paucissimi. 47.d
Catholici qui. 47.d.162.O
Cedmannus poeta Anglus Genesin, Exodum, aliâsque complures sacras historias in Rithmum Anglicum vertit. 132.l
Ceremoniæ Mosis elementa mundi dicuntur, & quamobrem. 22.b
Egena elementa. 22.b
Ceremoniarum abusus. 23.b
Ceremoniarum nimia multitudo oppressa ecclesia. 23.b
Ceremoniæ, quarum inuentio ac ratio ignota, tollendæ. 35.E.76.G
Ceremoniæ liberè vsurpandæ. 78.g
Omnes ecclesiasticæ Ceremoniæ ad ædificationem valere debent. 75.G
Ceremoniæ ab Hardingo violatæ. ibid.
Ceres ab Ethnicis adorata. 54.E
Cerinthus hæreticus. 65.F
Cherubini. 107.I
Chorus in medio cœtu constitutus. 101.I
Christus sub tectum nostrum duobus modis ingreditur. 167.O
Christus duas habet separatas naturas. 21.B
43. D
Christus effectus est omnia nobis. 195.r
Christi diuina natura comedi non potest. 46.D
Christi humana natura comedi potest. ibid.
Christus in fideles immigrat duobus modis. 49.E
Christus pauper appellatus, quo sensu. 53.E
Christus vnus ecclesiæ caput. 70.p
Christi vicarius. ibid.
Christus verè Deus. 38.D
Christus est quotidianus noster æternusque cibus. 42.d
Christum Iohannes Baptista, Abelus, Esaias manibus tenuerunt. 25.E
Chrysofomus totius orbis magister appellatus. 198.r
- Chrysofomi** liturgia, seu communio. 157.a.8.a
Chrysofomus ab Hardingo corrosus. 44.d
Chrysofomi ad eos, qui præsentibus adstant, nec participant, oratio. 61.f
Chrysofomus Missam priuatam funditus evertit. 11.12.e
Chrysofomi genus dicendi vehemens. 11.e
Chrysofomum Hardingus ementitur. 83.83.g
Chrysofomum Hardingus insigniter corrumptit. 177.p
Chrysofomus Romam nunquam prouocauit. 177.p
Circuncisio intermissa. 76.g
Circuncisio ex opere operato duntaxat nihil valet. 164.O
Circumstantiæ, occasionesque necessariæ id legitimum efficiunt, quod alioquin illicitum esset. 39.d.76.g
Clavis est verbum scientiæ scripturarum, 137.m
Claves alijs peræque ac Petro commissæ. 153.h.159.o.200.r. Vide nomen Papa.
Clemens Hardingianus Missæ nomen nunquam vsurpauit. 5.2
Clemens Hardingianus quantæ fidei. 6.2
Clementis vnica tantum epistola fuit digna lectu, quæ nunc etiam interit. 6.2
Clemens Hardingianus nuper in Creta insula à Carolo Capellio inuentus. 6.2
Clemens Romanus episcopus proximus, vt vulgò existimatur, à Petro. 6.2
Clementis octo libri à Gelasio Papa damnati. 6.2
Clementis libri ab Hieronymo & Eusebio improbat. 6.2
Clementis libri Cardinali Besarioni suspecti. 6.2
Clerus pietatis expers. 11.2
Clerus Romanus frequens. 59.e
Clerus Romanus communionem rarissimè percipit. 16.b
Clerus Constantinopolitanus ab imperatore Iustiniano diminutus. 59.e
Cleri studia mundana. 124.L
Cleri negligentia populum facit dissolutum: quemadmodum Hardingus fatetur. 40.d
Ioannes Cochlæus. 90.H
Cocleas: Curtius. 11.A
Cœnam Dominicam communem esse oportet. 2.2
Ioannes Coleti de Dionysio Areopagita iudicium. 7.2
Columba mortua, spiritus viteque particeps. 62.F
Columba Mathematica. ibid.
Quemadmodum spiritus sanctus Columba fieri dicitur. 65.F
Communio publicum epulum est. 2.a
Communio a D. Thoma celebrata. 8.2
Communio a D. Matthæo procurata. 8.2
Communio penitus confirmata. 8.a.62.f
Communio in ecclesia primitiua quotidie percepta, teste Hardingo. 10.a
Communio semel tantum in die celebrata in ecclesia primitiua. 11.2
Communio oblationem habet. 13.b
Communio quænis numerum idoneum postulat, quod & Christi verba, & patres ostendunt. 14.b.25.c.28.c.33.c
Communio in ecclesia Græca nunquã ad hodiernum vsque diem vna specie administrata. 91.h
Communio dicitur a Communicando. 18.19.20.b
- * ij

Index.

- Communionis variae significationes. 20.b
 27.c.
 Communio à Coena. 21.b
 Communionem populus quotidie accipit
 Romae. 99.I
 Communio in diebus duntaxat Dominicis.
 41.d.43.d
 Communio in ora demortuis ingesta. 22.b
 56.c.94.h
 Communio absque vino. 22.b
 Communio non efficit nostram in Christum
 institutionem, sed eam confirmat, seu confi-
 gnat. 24.b.25.c
 Communio fideles & Deo, & inter se con-
 iungit, quemadmodum intelligendum. 24.b.25.c
 Communio quater in hebdomada. 33.c
 Communio priuata improbat. 33.c
 Communio in Missa praestantiorum Har-
 dingus constituitur. 40.d
 Communio Romae utraque specie.
 47.d
 Communio priuata prohibetur. 49.c
 Qui non Communicat, nec precibus interes-
 se debet. 61.f
 Communio sacra inuentum sacrificium
 appellata, quo sensu. 154.N
 Communio dimidiata probatur foeminis,
 pueris, infantibus, furiosis. 174.64.
 194.h
 Communionem utraque specie Concilium
 Tridentinum permittit. 64.f
 Communio diminuta à simplicitate & super-
 stitione populari fluxit. 64.
 In Communionem nullum sacerdotis, & populi
 discrimen esse debet. 64.f.66.f
 91.h
 Communio utraque specie minoris effica-
 ciae, & populo iniuriosa. 65.f
 Communionis dimidiatae causae. 65.f
 Communio plebi utraque specie admini-
 strata Christi mandato, & Apostolorum
 exemplo. 68.f.70.f.77.g.
 80.g
 Communio utraque specie administrata in
 nonnullis ecclesiis mille & trecentis à
 Christo annis. 68.f
 Communionem omnes orbis terrarum ec-
 clesiae, praeterquam Romana, utraque
 specie absolutam habuerunt. 73.g
 Communionem quisque pro se sumit, non
 alter pro altero. 158.O
 Pueri ad Communionem admissi, vel ab
 ea repulsi. 80.g
 Communionem Emaunte Christus non ce-
 lebrauit. 82.83.g
 Communio utraque specie ad absentes de-
 lata. 86.h
 Communionis abusus. 94.95.h
 Communio dimidiata sacrilegium est.
 97.i
 Communionis dimidiatae primi authores
 haeretici. 98.i
 Communiones in die vna binae. 88.h
 97.I
 Concilium Agathense, & Eliberium priua-
 ta Missae aduersantur. 47.d.50.c
 97.I
 Concilium Antiochense. 48.d
 101.I
 Concilium Basileense repudiatum. 178.82.g
 96.h
 Concilium Bracarense non communicantes
 excommunicauit. 11.a
 Concilij Calchedonensis fides. 140.m
 Concilium Carthaginense. 59.c
 Concilium Constantiense. 73.g
 Concilium Constantiense contra naturam,
 contra Scripturas, contra antiquitatem,
 contraque ecclesiae fidem decreuit. 82.g
 96.h
 Concilium Constantinopolitanum.
 91.h
 Concilium Ephesinum primum ementitur
 Hardingus. 73.g
 Concilium Gangrense. 49.c
 Concilium Gerundense. 48.d
 Concilium Lateranense nunquam vniuersum
 approbatum. 64.F
 Concilium Laodicense. 37.d.51.c
 59.c
 Concilium Lateranense Transsubstantiatio-
 nem sanxit. 64.F
 Concilium Matisconense. 48.d
 Concilium Nicenum. 59.c
 Concilium Nicenum deprauatum. 87.h
 Concilij Niceni secundi ineptiae. 111.K.114.
 K.117.K
 Concilij Niceni viginti duntaxat canones
 extant. 158.o
 Concilium Nicenum à Papa suppositum. 156
 n.195.r
 Concilium Toletanum. 59.c.103.I
 Concilia generalia. 138.m
 Sine Conciliis generalibus reformata eccle-
 sia. 138.m
 Concilia Deo, eiusque verbo superiora. 79.g
 81.g
 Concilium vniuersum vni homini cedit.
 78.g
 Concilia Scripturis inferiora. 154.N
 Concilia ab Imperatore confirmata.
 188.q
 Concilia ab Imperatoribus solis, non à Papa
 indicta. 170.p
 Concilia inuito Papa confirmata. 188.q
 Concomitantia. 48.D
 Confessio auricularis animae carnificina,
 11.a
 Sine confessione auriculari nullus in caelum
 aditus. ibid.
 Confessionem auricularem veteres patres mi-
 nimè postulant. ibid.
 Confessio soli Deo in Graecis atque Orienta-
 talibus ecclesiis. 11.a
 Confirmatio ab episcopo solo procurata.
 166.o
 Conopeum. 58.E
 Conopeum Hardingus suum in ecclesia pri-
 mitiua inuenire non potest. 59.E
 Sacramenti in Conopeo suspensio affinis est
 idololatriae. 59.E
 Conopeum idololatriam procreat. ibid.
 Conopeum improbat Linwoodus. 60.E
 Conopeum totus orbis, Anglia vna excepta
 repudiavit. 61.F
 De consecratione inter papistas non conue-
 nit. 13.b
 De consecratione vera sententia. 13.b
 Consecratio fit in puncto, vt Scholastici do-
 cent. 71.F
 Consecrauit Christus silentio. 134.M
 Consecratio aperta voce: & populus respon-
 det Amen. ibid.
 Haec verba, *Hoc est corpus meum*, non sunt
 verba Consecrationis. Durand. Innocen-
 tius. 182.Q
 Consecrationis tacitae causae. 137.M
 Consecrationis Romanae appendices. Ibi-
 dem.
 Constantinopolis appellata Noua Roma.
 160.o
 Constantinopolis fidei Christianae mater.
 ibid.
 Constantinus primus Christianus Imperator.
 109.K
 Constantino filio impia mater Irene oculos
 euulsit. 115.K
 Constantini Donatio. 165.I
 Consecratio. 17.b
 Consuetudo optima legis interpret. 148.149
 64.f.80.g
 Consuetudo. 32.33.c.64.f.96.h
 Consuetudo veritatis experta mater erroris.
 33.c.64.f
 Consuetudo non est idonea fidei regula.
 132.L
 Contentio de rebus diuinis periculosa.
 122.L
 Cornelius Pontificatus sui Romani pertaxus.
 152.n
 Christi corpus in nostra corpora *συνεσθαι* &
 crasse non sumimus. 12.b
 Christi Corpus (in sacramento) non est
 virium maiorum, quam ipsius verbum.
 31.c
 Christi Corpus nos ipsi efficiunt. 18.b
 Christi Corpus in sacramento Sepultum, hor-
 rendae est blasphemiae. 56.c.90.h
 Christi Corpus, & Sacramentum diuersa. 57.c
 38.D.41.D
 Christum Hardingus vnum Corpus in pane,
 alterum in vino habere docet. 65.f
 99.i
 Christi Corpus in caelo constitutum, quem-
 admodum attingere, & contueri possumus.
 51.E.168.O
 Vera Corporis sanguinisque Christi in Mis-
 sa praesentia nullis Scripturis confirmari
 potest. D. Fisherus. 1.A
 Haec verba, *Hoc est corpus meum* variis glosse-
 matis deprauata. 12.A
 Eadem illa verba à sanctis patribus & Do-
 ctoribus exposita Typicè. 3.A.7.A
 77.G.82.H.93.94.H.97.I.85.86.G
 Duodecim causae, quomobrem eadem verba
 typicè sint interpretanda. 93.H
 Eadem verba miserè ab Hardingo tractata,
 reclamantibus doctis omnibus. 143.M
 Christi Corpus sumi, comedique verè potest
 sine sacramento. 4.A.26.c.46.D.
 170.P
 Christi Corpus spiritualiter, verè, reipsa &
 fide sola sumitur & comeditur in sacra-
 mento. 3.A.17.B.26.C
 Vera de Corpore & sanguine Christi in sa-
 cramento sententia. 3.A
 Abrahamus, Moses, Aaron, Phinees, Christi
 Corpus commederunt. 4.A.91.H
 Quid inter panem mysticum, & Christi
 Corpus intersit. 5.A
 Crassam & Corporalem Christi in sacra-
 mento praesentiam ascensio eius redarguit.
 6.A
 Corpus Christi gloriosum. 9.A
 Corpus Christi nondum penitus glorificati:
 inane signum. 10.A
 Corpus Christi Deificatum, quid sibi velit.
 10.A
 Corpus Christi gloriosum idem substantia
 nunc est, quod ante resurrectionem fuerat.
 ibid.
 Corpus Christi praesens adesse ante conse-
 crationem, Hardingiani videntur statuere.
 18.b
 Haec verba, *Hoc est Corpus meum*, non sunt
 consecrationis verba, vt Papa Innocentius
 defendit. 182.Q
 Corpus Christi in mensa poni quemadmo-
 dum dicitur. 13.B.42.D.51.E
 Corpus Christi in nobis habitat naturaliter
 per aquam Baptismi. 40.41.D
 Corpus Christi habitat in nostris corporibus
 quatuor modis, scilicetque naturaliter, realiter,
 substantia.

Index.

- Substantialiter, &c. 16.17.B
 Corpus Christi cum nostris corporibus permixtum, quo sensu. 16.B
 Hæc vocabula *Corporaliter, Naturaliter*, à patribus exposita. 17.B
 corpus Christi neque creatorem, neque creaturam esse, sed mediæ cuiusdam naturæ Hardingus fingit. 18.19.B
 De Corpore Christi varij errores. 18.B
 29.C
 corpus Christi cum Deitate coniunctum non definit esse creatura. 18.19.B
 29.C
 Corpus Christi in multis locis simul esse non potest. 18.B 174.P
 Corpus Christi in multis locis, quo sensu. 27.29.C
 Corpus Christi intrauit obseratis foribus. 21.B
 Corpus Christi Deitate inferius. 23.B
 Corpus Christi in sacramento neq; magnum, neque paruum, neque longum, neq; breue, quemadmodum Hardingus fingit. 22.B 28.c.187.Q
 Corpus quodque naturale in loco est. 22.B
 Christus quoad Corpus loco continetur, quoad spiritum loci expers est. 23.B
 corpus humanum Christi in vno loco, atque in celo tantum est. 23.B. 28.c.29.C 33.34.C
 corpus Christi sacramentum est corpus Christi, quemadmodum Elias tunica est Elias. 25.C
 corpus Christi mentis cibus est, non ventris. 5.A. 25.c.68.F.166.O
 De Corpore Christi fides catholica. 29.C
 christus non in terra querendus. 25.C 30.c.51.E
 corpus Christi non offertur à nobis, sed nos Deo patri quotidie offert. 29.C
 christus & hic, & ibi plenus, quo sensu. 30.31.C
 corpus Christi mille simul locis crucifixum. Holcot. 32.C
 corpus Christi & viuum & mortuum simul esse potuit. Holcot. 32.C
 corpus Christi in sacramento, similitudine solis. 33.C
 corpus Christi in sacramento quemadmodum. 83.84.G.169.P
 Christus manibus suis ferebatur, quo sensu. 32.C
 christi corpus comeditur, quo sensu. 3.A
 Sacramentum quo sensu Christi Corpus, & caro appelletur. 32.33.C 39.40.D
 Verbum Dei veriùs est corpus sanguisue christi, quam sacramentum. 40.D
 corpus ipsum christi ab omni homine ad vitam sumitur, à nemine ad exitum. 57.c.4.A.43.D
 christus se ipse in cœna immolauit, quo sensu. 41.D.145.N
 Christus absens Corpore. 50.E
 corpus ipsum christi in sacris vasis non continetur. 31.c.51.E.60.E
 corporis christi spiritualis aspectus. 481.51.52.E
 Manna fit corpus christi. 70.F
 Panis est christi corpus, quemadmodum. 202.r.2.A.63.F.69.F.79.G.92.H.168.O.184.Q
 corpus Domini Triforme est: genus loquendi prodigiosum. 74.G
 corpus christi inuisibile, quemadmodum. 79.G
 Panis fit christi corpus, quo sensu. 65.F
 corpus christi fit è substantia panis, iuxta Hardingiana Glossemata. 32.C
 corpus ipsum christi non potest sacramentum appellari. 92.H
 cœlestis panis est corpus christi, quo sensu. ibid.
 corpus christi quoad substantiam, idemque corpus christi quoad qualitates inane commentum Hardingianum. 93.H
 corpus christi, cum sacramentum communionem celebraret, terrestre, aspectabile, & mortale fuit. ibid.
 corpus christi figuram esse vitæ futuræ, è Portiforio confirmatur. 80.G
 corpus ipsum christi sacramentum esse posse docet Hardingus. 82.G
 corpus christi inuisibile figura est visibilis corporis christi: Hardingianum infomnium. 87.H
 corpus ipsum christi in nostra corpora non ingreditur. 166.O
 corpus christi non est esca corporalis. ibidem.
 De corpore christi, eiusque perceptione veterum patrum sententiæ. 174.P
 De modo, quo christi corpus inest in sacramento, dubia Papistarum sententiæ. 176.P
 corpus christi à mure comedi posse, indigna defensio, quemadmodum Hardingus ait. 178.P
 corpus christi à mure, aut cane comedi, quando sacramentum comeditur, catholicum dogma est. 179.P
 corpus christi à muribus, cæterisque vermibus comedi posse, blasphemum & horrendum doctrinæ genus. 179.180.P
 corpus christi non accipiunt improbi. 180.P
 Inter corpus christi, & sacramentum multum interest. 729.730.57.c.5.A.166.O.169.P.180.P
 corpus christi iacere, seu sedere in formis panis catholicum dogma. 186.Q
 corpus christi in sacramento eadem est magnitudine, qua in cruce fuit, iuxta doctorem quendam Hardingianum. 186.Q
 corpus christi quemadmodum & fit, & non fit in sacramento, iuxta Hardingianam mirificam sententiæ. 187.Q
 corporis christi spiritualis perceptio. 34.5.A.10.11.A.44.45.46.D.51.E.68.F.170.P.180.P
 Hæc verba, *Nisi comederis Carnem filij hominis*, non pertinent ad sacramentum. 68.F 5.A
 corpus christi carnaliter comedi, ad diffidentiam & desperationem deducit. 101.145.D
 corpus ipsum christi figuram esse fingit Hardingus. 77.G.84.G
 corpus christi in sacramento, quam in celo gloriosius esse statuit Hard. 22.B
 corpus edoctus dicere *Aue Cesar Imperator*. 114.k
 corpus pronunciare edoctus *Salve victor Animi*. ibid.
 cranmerus. 64.F.97.I
 crucis titulus tribus linguis inscriptus, & quamobrem. 110.k
 cruci lignæ vota facta. 49.E
 crucem Helena non adorauit. 109.K
 Nullæ cruces in ecclesia constitutæ. 109.K
 crux. 107.I.108.I.109.K
 cultus sepulchris & picturis exhibitus. 64.35.c
 cypriani verba, *Vna est domus ecclesie, in qua*
agnus editur. explicata. 19.B
 cypriani verba, *Panis non forma, sed natura mutatus*, exposita. 64.65.F
 cyrilus Hierosolymitanus author antiquus, recens editus. 68.F
- ## D.
- Damascenus non caret suis ineptiis & erroribus. 85.H
 Damascus Hardingus corrumpit. 36.b
 Damascus. 45.d.51.e
 Damascus pontifex Romanus appellatus, Restor domus . . . , quo sensu. 198.r
 Decius. 11.A
 Decreta, & Decretales epistolæ. 45.d.149.n.155.n
 Deificare, quid sit. 10.A
 Demarati Philippo Macedonum regi responsum. 47.D
 Deuotio sacerdotum languida. a.11
 De Deo non temere loquendum. 11.a
 De Deo, mundòque ab illo administrandò variaz opiniones. 3.C
 Deus coleadus quemadmodum ipse præscripsit. 61.F
 Dij Labani surrepti. 61.E
 Diuinitas christi manducari non potest. 46.D
 Diabolus sanctissimum quemq; aggreditur. 2.a
 Diabolo infesta est scripturarum lectio. 188.Q
 Diaconi consecrare, & sacramentum administrare permitti. 86.H
 Diaconi lege prohibiti, ne consecrent. ibid.
 Diaconi populum ad precandum excitare solebant. 119.k.131.l
 Dionysius Hardingianus communionis aetate sua vsurpatæ formam ostendit: de Missa nullum verbum facit. a.8.18.b
 Dionysius Hardingianus non est Arcopagita Dionysius, Erasmi & coleti iudicio. 7.a
 Disci. 8.a
 Disiunctiua aliquando pro copulatiua sumptæ, & Copulatiua nonnunquam pro Disiunctiua. 84.85.h
 Dissensiones inter Scholasticos. 47.D
 181.Q
 Dissensiones inter Apostolos, Doctores, Martyres, & christianos. 47.D.159.O
 In Dissensionibus de religione Scriptura iudex esse debet. 129.L
 Diuites edunt christum nec saturantur. 53.E
 Domina virgo sacerdote inferior. 64.f
 Domine virginis Zona adorata. 49.E
 Dominica Indica Passionis Dominica Portiforio dicitur. 3.a
 Dominus vobiscum. 45.d
 Donatistæ hæretici. 51.e
 Donum linguarum quorsum. 104.j
Doula, & Latua. 117.118.K
- ## E.
- Ebon hæreticus. 65.F
 Ecclesia tota respondet sacerdoti, vnaq; communicat. 8.a
 Ecclesia Romana & cardinales ab Hardingò damnantur. 16.b
 Ecclesia christo inferior. 51.E
 Ecclesie potestas. 96.H
 Ecclesie in Græcam, & Latinam distributio

Index.

- manca. 106.i
 Ecclesiam Hardingus pro domo priuata sumit. 36.c
 Ecclesia Petri. 45.d
 Ecclesia sine Christo, Deoque non est ecclesia. 65.f
 Ecclesia falsa. 75.g
 Ecclesia ad Dei verbum informanda. 78.
 79.g
 Ecclesia lumen suum a verbo Dei accipit. 98.g
 Ecclesia Romana minimè Catholica. 78.g
 Ecclesiam immensam esse potestatem sententia genus periculosum. 80.g
 Ecclesiam primitiuae & Romanae discrimen. 136.m
 Ecclesiae orientales miserè vexatae. 176.p
 Ecclesiam regere, quid. 198.r
 Ecclesia in omnibus Apostolis aequaliter constituta. 200.r
 Ecclesiae sententia mutabilis, incerta, & nonnunquam falsa. 102.I
 Ecclesia Dei viti, agro, gregi comparata. 103.I
 Ecclesiae non credendum, nisi cum scripturis congruat. 129.L
 Ecclesia recens Latina, à vetusta dissidet. 102.I
 Ecclesiae omnes priuatae, & Apostolicae dicuntur. 163.o
 Ecclesiae vnitas à Papa, non à Christo conseruata, quemadmodum Hardingus contendit. 168.o
 Ecclesia, seu domus Dei, quid. 198.r
 Politica instituta Ecclesiae necessaria. 22.b
 Edere Pascha. 80.g
 Edunt Christum diuites, nec saturantur. 53.E
 Edere Christum verè, quid sit. 13.14.B
 174.P
 Edere. 46.D
 Edunt Christum pauperes, & saturantur. 53.E
 Edivinus rex Anglorum. 126.I
 Elementa Egena. 22.b
 Eleuatio vel quando, vel vbi, vel quorsum introducta, incertum. 35.C
 Eleuatio in Graecis ecclesiis nunquam adhibita. 37.D
 Eleuatio Missae priuatae penitus aduersatur. 37.D
 Eleutherij Papae ad Lucium Britanniae regem literae. 123.I
 Eleutherius Papa Lucium regem Christi vicarum appellat. ibid. & 202.r
 Elias prophetarum Caput dicitur. 202.r
 Elias cum Christo collatus. 25.C
 Eliae tunica vocatur Elias. 25.C
 Eliberis, Granata. 47.D
 Energumeni. 8.a
 Marcus Ephesus Basilij verba prudens corrumpit. 68.F.71.F
 Ephremi homiliae. 105.i
 Epicureorum de Deo, Natura, Mundique administratione somnium. 31.C
 Episcopus quisque pius ecclesiae vniuersalis episcopus dici potest. 195.r
 Episcopus Constantinopolitanus inscriptus vniuersalis episcopus. 195.r
 Episcopus Alexandrinus inscriptus, *Index totius orbis*. 165.r
 D. Iacobus Hierosolymitanus Episcopus, & episcoporum episcopus, & omnium ecclesiarum. 195.r
 Episcopi seculares. 124.L
 Episcopi & pastores omnes parem ligandi soluendique potestatem habent. 159.o
 Episcopus recusare non potuit, quin cum presbyteris communicaret. 95.H
 Episcopi soli Apostolorum successores, si Anacleto credimus. 123.L
 Vnus Episcopus, quid sibi velit. 152.n
- Episcoporum eligendorum, ordinandorum, confirmandorum, deiciendorum ratio, & ad quos pertinebat. 153.n.184.
 185.q
 Quibus Episcopis parendum, & credendum. 181.q
 Episcoporum autoritas sprete schismata gignit. 152.n
 Episcopus vniuersalis ecclesiae, & vniuersalis episcopus, diuersa. 192.q.194.
 195.r
 De Episcopis, & Vniuersali Episcopo lege plura in nominibus, *Papa* & *Pontifex*. ibid.
 Epistolae Decretales. 45.d.149.150.n
 155.n
 Erasmi de Dionysio iudicium. 7.a
 Erasmus Hardingus euentur. 35.c
 Eristheus, Atheniensis, & Marius Romanus suas Palladi immolarunt filias. 153.N
 Errores simplicitatis. 79.g
 Clausula haec *Et cum spiritu tuo*, à Chryostomo explicata. 113.k
 Euangelium risum ab Hardingo. 30.c.
 189.p
 Euangelium Matthaei conuersum ex Hebraeo in Graecum & Latinum. 85.h
 Euangelium, atque Lex. 89.H
 Euangelium est praesentia Christi, quo sensu. 90.H
 Euangelium vniuersum quemadmodum Traditio appelletur. 121.L
 Euaristus. 44.d
 Eubulus. 57.e
 Eucharistia pro cibario pane sumpta. 27.c
 Eucharistia Punicè vita dicitur. 120.k
 Euchitæ. 56.e
 Eusebius in mandatis habuit, vt ecclesias occidentales lustraret, & instauraret. 174.p
 Eutropius Ambrosium corrumpit. 87.h
 Eutychie de corpore Christi errores. 10.A
 20.B.135.M
 Excommunicatio. 21.b.26.c
 Excommunicatio locustarum, viperarum, Bruchorum. 26.c
 Excommunicatio propter admissam idololatriam. 31.c
 Exuperius Tolosanus episcopus. 86.h
- F.
- F**acere verbum latinum quemadmodum à patribus vsurpatum. 65.F
Fallacia equiuocationis. 20.b
Fallacia ab Amphibologia. 142.m
Fallacia à secundum quid ad simpliciter. 142.m
 Familiaritas contemptum parit. 137.M
 Fides Christo nos inserit. 24.b
 Fides appellatur altare Dei. 154.N
 Fides non necessaria accipiuro sacramentum: Caetan. 162.O
 Fideles Christum duobus modis in se recipiunt. 49.E
 Figuram pro re ipsa accipere, animae seruitus est. 2.a
 Haec nomina, *Figura*, *Forma*, & *Species*, non modo externam effigiem, sed ipsam aliquando naturam atque substantiam indicant. 66.F.70.71.F.90.H
 Figurae. 76.G
 Sacramentum est *Figura*. 76.G.77.G.79.G
 86.87.H.93.H
 Figurae definitio. 84.G
 Flavianus episcopus Antiochenus. 56.c
 Formae externae sunt Christi corpus: Harding. 55.E
- Formae externae sunt sacramentum: Harding. 76.G
 Formosus pontifex Romanus postquam & mortuus, & humatus esset, è sepulchro extrahitur, ac decollatur, eiusque in Tiberim cadauer proicitur. 89.H
 De sacramenti in tres partes Fractione, multa ridicula commenta. 74.G
 Fractio panis mystici mysticam, priuatam, & singularem perceptionem improbat. ibid.
 Fractio mysteriorum in tres duntaxat portiones, nec in scripturis, nec in sanctis patribus reperitur. 74.76.G
 Fractus & diuisus panis fuit, vt populo distribueretur. 76.G
 Frater Stuppinus nudus virgis per Plateas cesus, quod plures in die Missas celebrasset. 100.I
 Fraternalitas vniuersa, quid. 153.n
- G.
- G**allia Hierosolymis, non Roma fidem primò accepit. 36.c.111.k.122.I
 Gallorum rex ad hodiernum vsque diem vtraque specie communicat. 64.f
 Gelasij de Conciliis sententia. 82.g
 Gelasius communionem diminutam sacrilegij damnat. 96.h.97.i.99.i
 Genium flexio, inclinatio, statio, &c. gestus laudabiles. 135.m
 Germanus. 16.b
 Gordiani mors. 109.I.10.k
 Gorgonia Nazianzeni soror & veteris & noui Testamenti perita. 122.L
 Gratianus. 47.d
 Gratianus legitimus Doctorum corruptor. 54.E
 Gregorij appendicula Missae, quae quidem eo tempore communio fuit. 155.I
 Gregorius curis secularibus oppressus. 124.L
 Gregorius Nazianzenus episcopus Constantinopolitanus. 55.E
- H.
- H**ereses de Christi corpore. 20.21.B
 Haereticorum mos. 150.n.182.Q
 Haeretici τὸ πρῶτον vrgent, τὸν δὲ δεύτερον mittunt. 78.G
 Haereticum Nicolaus Papa quem esse statuit. 131.L
 Hebraicorum punctorum prima inuentio incerta. 123.L
 Hebraica lingua & lecta, & scripta à vulgo Iudaeorum. 124.L
 Helena Constantij imperatoris coniux praclare laudata. 128.I
 Henricus imperator venenum in pane mystico sumpsit. 12.A
 Heraclion haereticus. 133.m
 Hieronymus septem linguas tenuit. 111.k
 Hieronymus Missae nunquam vel nomen meminit. 5.a
 Hieronymus de matrimonio nonnunquam loquitur parum honorificè. 35.c
 Hieronymi tralatio. 15.i
 Hierosolymis scholae fuerunt quadringentae. 124.L
 B. Hilarius Hebraeae linguae imperitus. 123.L
 Hilarius sacerdos maritus. 149.N
 Hildebrandus Papa magus. 2.a
 Hildebrandus homo nequissimus. 180.p
 Hildebrandus sacramentum in ignem abiecit. 173.P
 Hippo

Index.

Hippo ab hostibus defensa Augustinò vino. 190.q
 Hippolytus Hardingianus. 9.a
Hoc age. 11.a
 De pronomine, *Hoc*, infinita contentio. 181.182. Q
 Homo supra Deum. 71.f
 Homo mediator, Antichristus est. 100.I
 Homo factus Deus, quo sensu. 11.a
Homousios, Humanatio. 48.D
 Honorius Papa hæreticus. 180.p

I.

Iacobi Liturgia. 7.8. d
 Iacobus vinum nunquam, nisi in Cœna Dominica bibit. 85.h
 Iacobus episcopus Hierosolymitanus triginta annis. 86.h
 Iacobus episcopus episcoporum, & omnium ecclesiarum. 195.r
 Iacobus patriarcha cum Lea concubuit, vice Rachelæ. 56.E
 Idololatrarum præmium æterna mors. 39.D
 In Ignorantia tenere populum Papistæ cupiunt. 10.a
 Ignorantia mater erroris. 144.m
 Ignorantia dicta scientia. 188.Q
 Ignorantia pietatis mater appellata. 85.H
 Ignorantia scripturarum malorum omnium causa. 125.L
 Ignorantia scripturarum hæreses procreat. 126.L.133.M
 Ignorantia scripturarum est ignorantia Christi. 188.Q
 Imagines in ecclesia cum scripturis pugnant. 106.I
 Imaginum autores primi Ethnici. 107.I
 111.K
 Imaginem Christi in velo pictam Epiphanius discindit. 106.I.111.K.118.K
 Imagines Severus Mafsilienfis confringit. 111.112.K
 Imaginum inuentio. 107.I.112.K
 Imagines Iudæi nunquam ferre potuerunt. 107.I
 Imago Cheruborum. ibid.
 Imago serpentis æneæ. ibid.
 Imago crucis. 107.108.I
 Imagines nullæ in ecclesia primitiua. 130.I.
 114.K
 Imagines Irene Augusta defendit. 110.K
 Imago melior oratione: Concil. Nicen. ibid.
 Imago bestiarum. 112.K
 Imagines in ecclesia constitui, periculosum. 117.118.K
 Imagines eodem honore cultæ, qui sacre Trinitati debetur. 118.K
 Imperatores rerum ecclesiasticarum cognitionem sibi assumpserunt. 176.p
 Imperij ruina. 161.o
Individuum vagum. 59.E.85.H.94.H.181.Q
Incrumentum, nomen à patribus vsurpatum, quam vim habeat 153.N
 Verbum *Inest* variè sumptum. 72.G
Inesse aliquid diuersis in rebus eodem tempore varia ratione potest. Ibidem.
 Eorum, quæ *Insunt* varia exempla. 84.G.
 169.P
 Intelligentia carnalis. 5.a.44.D
 Intentio sacerdotis ignota. 19.b.57.E
Inuisibilis. 91.H
 Inuocatio non arguit adorationem. 49.E
 Ioanna femina Papa. 7.a.110.K
Ioannes de Temporibus 6.a

Ioannes Eleemosynarius floruit anno Domini. 119.K.50.e
 Ioannes Eleemosynarius missam priuatam non celebravit. 51.e
 Ioannes Scotus, vir doctissimus, Bedæ discipulus. 8.A
 D. Ioannes superior Petro. 200.r
 Ioseph Arimathensis Euangelium in Anglia primus annunciauit. 111.k
 Iohannes feminam de religione consulit. 191. q
 Irenæus Lugdunensis in Gallia Episcopus. 27.c
 Irenæum Hardingus torquet & corrumpit. 39.D
 Isidorus. 70.F
Ite, verbum. 99.I
Ite, Missa est. 104.I
 Iudæi verè Christiani fuerunt, quo sensu. 89.H
 Iudæorum status comparatur candelæ. ibid.
 Iulianus Apostata. 110.K.128.130.L
 Iupiter dictus Papa. 160.o
 Iuramenta. 79.g
 Iustini lex de precibus clara voce recitandis tam Romanam, quam Græcam ecclesiam astrinxit. 136.M
 Iustini constitutio. 115.116.k

L.

Labarum apud Romanos Imperatorum vexillum. 109.K
 Labrenus, symbolum bellicum. ibid.
 Sacra Lanca. 74.G
 Noua Latina ecclesia à vetere discrepat. 102.I
 Latina lingua barbara. 104.i
 Latina lingua Italorum propria, atque patria fuit. 112.k
 Docta Latinorum lingua. 132.l.133.m
 Latina ecclesia. 142.m
 Romæ Latine omnes ab incunabulis loquebantur. 150.n
 Latinitas falsa vitiat rescriptum Papæ. ibid.
 Latina lingua in Africa vsurpata. 121.I
 Latine linguæ prærogatiua tributa ab Hardingio. 113.k
 D. Laurentius diaconus sacramentum consecrauit. 87.h
 Lazarus Mafsilie in Gallia Euangelium annunciauit. 37.d
 Leo Papa nunquam se vniuersalis Episcopi nomine appellauit. 192.q
 Leonis verba Hardingus ementitur. 99.I
 Leontius Hardingianus author incognitus, & fabula pteritis. 50.c.52.e
 Leontius ab Hardingio adulteratus. 52.e
 Leontius malè conuersus. 50.52.e
 Lex & Euangelium. 89.90.H
 Liberius Papa, Arianus Hæreticus. 180.p
 Libertas Christiana. 22.23.b
 Lidfordiensis lex. 96.97.H
 Limina Petri. 45.d
 Linguæ discrepantes in orbe septuaginta duæ. 7.a
 Liquor in linteo reseruatus. 92.h
 Litera pro simplice narratione, historiceque serie accepta. 140.m.32.33
 Litera pro literalis sensu, & nudo vocabulorum sono accepta, quæ quandoque occidit. 7.a.43.D.78.G
 Liturgia Iacobi. 7.a
 Liturgia Chrysofomi. 7.8.a.59.60.e.74.G
 Liturgia Chrysofomi adulterina. 111.K
 Liturgia Basilij. 8.a.34.c.57.e
 Longini militis oculis capti genealogia. 30.c

Lotio pedum. 77.g
 Lucas Medicus, non pictor, vt Hardingus fingit. 111.K
 Lucius rex Angliæ baptismo initiatus. 127.l
 Lucius appellatus Christi vicarius. 101.r
 Lutherus caluini malitiose agitur. 2.a.70.f.202.r
 Lutheri sententia de Concilijs sincere expressa. 71.f
 Lutherus à Diabolo tentatur. 2.a
 Lutheri de Missa doctrina secundum Christi Euangelium. 2.a
 Lutheri constantia. 70.f
 Lutherus improbavit, & condemnauit Anabaptistas. 128.L
 Lux prima, quæ principio extitit non fuit accidens subiecto vacans. 72.G
 Lycaonica lingua. 110.k
 Lycaones sua ipsorum linguæ idola sua precati sunt. 109.k
 Lylandri furtum applicauit. 97.I

M.

Marius, quod sacræ calicem fregisset, accusatus. 41.d
 Mahometes suam primùm in Arabia diffeminauit religionem. 51.e
 Malachia prophetae locus de puro sacrificio, à patribus explicatus. 5.a.143.M.
 148.149.N
 Manichæorum error. 97.98.99.i.
 21.B.22.B
 Manipulus curatorum, liber doctrina corrupta refertus. 162.O
 Manibus sumi sacramentum solebat. 37.
 38.c
 Manna fit Christi corpus. 70.F
 Manuâ quo sensu spiritualis panis dictus. 92.H
 Marcellina hæretica. 118.K
 Marcionis hæresis. 82.G.86.H
 Marcionis Hæresis, & Hardingi accidentia à subiectis abstracta iisdem nituntur fundamentis. 82.G.86.87.H.
 91.H
 Marcus hæreticus. 133.m
 Marcus Ephesus. 68.F. vt in prouerbio versatur. 71.F
 Marcus Ephesus Basilij verbâ prudens corrumpit. 68.F
 Marco Monacho angelus perpetuò communionem ministravit. Sozom. 55.e
 Maria virgo beata. quare. 165.O
 Maria Christum tangere non potuit. 30.C
 Marius Romanus, Eriosteus Atheniësis suas Palladi mactarunt filias. 153.N
 Martial's in arca lapideâ recens repperus, loco subterraneo erosus atque deformatus. 7.a
 B. Martinus. 35.c
 D. Martinus, homo simplex Episcopus Turonensis in Gallia creatus. 123.f
 Martyrium in Anglia. 150.N
 Martyres facti ex latronibus. 31.c
 Matrimonij interdictio doctrina Dæmonij. 149.N
 D. Matthias Apostolus petiit vt duo lapides primi cum ipso sepelirentur. Abdias. 90.h
 Matutinæ preces concubia nocte. 55.e
 Maximinus sacros libros cremavit. 130.I.
 * iij

Index.

- Maximus ab Hardingo adulteratus. 34.C.
 39.D
 Medea filios necantis insigni arte expressa
 effigies. 40.d
 Medius terminus. 39.d
 Melancthonem Hardingus in alienum sen-
 sum detorquet, & ementitur. 72.73.g
 Melchisedechus obuiam Abrahamo factus
 Missam neuiquam confirmat. 4.a
 Melciades Romanus episcopus. 86.h
 Mercurius vita defunctus, & in diuis relatus
 Iulianum Imperatorem interfecit. Am-
 philoch. 55.e
 Messahani hæretici, & primi ocioforum
 monachorum parentes. 56.e
 Methonensis recens doctor Hardingianus,
 transubstantiationi tamen ipsius aduer-
 satur. 68.F.71.F
 Michael Palæologus Imperator Orientalis
 à suo clero sepultura prohibitus. 182.q
 Miracula ficta à sacerdote in templo edita
 ad imponendum populo. a.1
 Miracula ex cadaueribus excitata. 35.c
 Miracula ad errores inuitamenta. 35.c
 Miraculum in sacramento nullum. 20.
 21.B
 Quid Chrysofomus Miraculum appellet in
 sacramento. 24.B
 Admirabile in baptismo Miraculum. ibi-
 dem.
 Ficta Miracula. 117.K
 Vocabuli (*Missæ*) antiquitas, & genuinus sen-
 sus. 104.I
 Missarum solennia. 45.d
 Missa communionē significat. 4.a.49.e.62.
 f. 98.1.104.f
 Missa quemuis populi conuentum signifi-
 cat. 49.e
 Missa apud priscos authores nunquam sum-
 mitur pro priuata Missa. 49.e.104.I
 Missæ priuatæ populum consolatione spo-
 liant. 3.a
 Missæ nomen perrarò in antiquis & ortho-
 doxis authoribus reperitum. 3.a
 Missa publica, & priuata 1.2.3.a
 Missam non celebrauit Andreas, vt confidè-
 tissimè Hardingus aduerat, sed com-
 munionem. 4.2
 Missæ vocabulo Hardingiani doctores, Cle-
 mens, Abdias, Hippolytus, Amphilo-
 chus &c nunquam vti sunt. 5.a.8.a.55.e
 Missæ nomen nunquam vsurpatum à Chri-
 sto eiusus Apostolis, aut à Tertulliano,
 Cypriano, Origene, Dionysio, Lactantio,
 Hieronymo, Augustino, &c. 3.a.8.a
 Missa ab Hardingo absque testimonio con-
 firmata. 5.a
 Missæ priuatæ origo, & fundamentum. 9.
 10.a.14.15.b.95.96.H
 Missam priuatam in ecclesia primitiua nul-
 lam fuisse Hardingus confiteretur. 10.a
 Missa priuata, regni Papalis diadema. 10.a
 Missæ nec communitio inest vlla, nec conso-
 latio. 14.b
 Missa, & Christi institutio inter se contra-
 ria sunt. 14.b
 Missa priuata ex Hardingi ipsius confessio-
 ne nullam habet cum Christi institutio-
 ne commercium. 14.b
 Missa Hardingiana omnem Christi mortis
 remiscientiam extinguit. 17.b
 Missa licet Hardingi sublata, quotidianum
 tamen sacrificium retinetur. 17.b
 Missæ confirmationes à mulieribus, pueris
 infantibus, laicis, furiosis, &c. petita. 29.30.
 c.31.c.40.d.64.f
 Missa Hardingi eueritur, à Basilio. 33.c
 Ab Ambrosio & Augustino. 42.d
 Missa priuata Romæ nulla. 34.c.36.c.52.e
 Missa cumulo coniecturarum confirmata.
 36.c
 Missa priuata, & singularis communitio idem
 non sunt. 38.d
 Missæ sacrificium, noui Testamenti sacrifi-
 cio vehementer iniuriosum est. 38.d
 Missa ex corruptelis stabilita. 40.d
 Missa non sine duobus celebrata. 45.46.
 d.51.e
 Missa vno tantum præsentem peracta. 46.d
 Missam celebranti sacerdoti Angeli respon-
 dent. Innocentius Papa. 46.d
 Missa apertè pronunciata. 46.d
 Missam audire, orationis forma eruditus pa-
 tribus incognita. 47.d
 Missæ partes *in modis* q. 47.d
 Missa priuata ex precatione Dominica con-
 firmata. 51.e
 Missa priuata ex loco priuato stabilita Har-
 dingo. 52.e
 Missa priuata Alexandriæ nulla vnquam ha-
 bita fuit. 53.e
 Missa priuata à Chrysofomo penitus euer-
 sa. 59.60.e
 Missa, seu communitio celebrata. ita tamen
 vt Diaconi vnà cum sacerdote communi-
 carint. 60.61.e
 Missa non est quotidianum sacrificium.
 60.e
 Missam quotidie conficere non præcipitur.
 60.e
 Missam celebrare quidam sacerdos per totā
 vitam noluit. 60.e
 Missæ priuatæ confirmationes Hardingia-
 næ in vnum collectæ. 61.62.f
 Missa priuata penitus euersa. 62.f
 Missæ à sacerdote adultero celebratæ nemi-
 ni licet interesse. 181.q
 Missa priuata in ecclesia primitiua nulla
 fuit. 74.G
 Missas duas non plures in vno die probare
 proficitur Hardingus. 95.H. quæ tamen
 publicæ communionem esse conuincuntur.
 95.H.98.99.I
 Missæ quicumque intererant, cum sacrifici-
 te communicabant. 95.H
 Missas septè aliis diebus, aliis octo. &c. Leo
 Papa procurauit. 95.H
 Missarum immoderata consuetudo prohibi-
 ta. 95.H
 Missa tres vna die qua de causa procuratæ.
 95.H
 Missæ quemadmodum in vna die multiplicatæ.
 95.H
 Missa non est sacrificium propitiatorium.
 97.I
 Missa esse Strix Cantariarum, Monasterio-
 rum, Indulgentiarum, Supererogationū.
 97.I
 Missarum nundinatio. 97.I
 Sacerdotum, qui pro animarum salute Mis-
 sas faciunt impietas. 97.I
 Vna tantum Missa seu communitio in die ce-
 lebrata, in ecclesia primitiua. 93.H
 Missa priuata, populo spiritualis cæcitas.
 100.I
 De Missis tribus, seu communionibus in vna
 die glossa nugatoria. 99.I
 Missarum totquot euersum. 100.I
 Missas tres tantum die vno, vni sacerdoti ce-
 lebrare licet. 95.H.100.I
 Missam vnā in vna die celebrare sacerdo-
 ti vni sufficit. 100.I
 Missarum multitudo à Papa Deus dedit in-
 troducta. 99.101.I
- Missa vna seu communitio magis plebem æ-
 dificat. 101.I
 Missa tantum vna, seu communitio Roma.
 102.I
 Missa seu communitio semel, vel ad summū
 bis tantum in hebdomada Mediolani per-
 acta. 101.I
 Missæ multæ ab vno sacerdote celebratæ
 in quibus tamen ipse non communicauit.
 103.I
 Nec priuata Missa Hardingi, nec Missarum
 nundinatio, aut multitudo intra sexcen-
 tos annos inuenta. 105.I
 In Missa mortis Christi virtus hominibus
 applicata. 159.O
 In Missa sacerdos sacramentum pro aliis per-
 cepit, quati os populi fuisset. 158.O
 Missa valet iis, quibuscunque sacerdos eam
 applicare voluerit. Biel. 159.O
 Missa per omnes declinationum casus didu-
 cta. 159.O
 Non Missa, sed Christi tantum sanguis est
 propitiatio pro peccatis, idque solum per
 fidem. 160.O
 In Missa pro aliis sacerdos sacramentū per-
 cepit. 158.O
 Missa priuata, quæ absente populo fit, abo-
 minatio. 37.D.100.I
 Missam priuatam ecclesia Græca nunquam
 agnouit. 102.I
 In Missa sacerdos orat, vt corpus Christi sur-
 sum feratur in manibus angelorū. 159.O
 Populus edoctus Missam valere ad peccato-
 rum remissionem ex opere operato so-
 lum. 160.O
 Missa quo modo ex opere operato valeat
 secundum Hardingum. 161.O
 Missam sumi pro Christi corpore Hardin-
 gus asserit. 162.O
 Missam nō valere ex opere operato Hardin-
 gianæ authoritates euincunt. 163.O
 Missa nata de beata virgine, cruci suffixa,
 morte affecta, sepulta, secundum inauditā
 Hardingi doctrinam. 163.O
 Sacerdotis in Missa opus propitiatorium etsi
 non specialiter, vt Hardingus addit. 163.O
 Sacerdotis impij Missa tanti meriti quanti
 pii sacerdotis Missa: quo sensu. 164.O
 Mistio aquæ & vini non necessaria. 23.b
 Modestia Alexandri Magni. 104.i
 Momus omnes promiscuè Deos vellicare
 solitus. 59.E
 Momus Vulcanum de humani corporis fa-
 bricatione reprehendit. 59.E
 Monasteria latronum speluncas excussit
 Amphilo-chius. 56.e
 Montanus senator oculis captus. 7.A
 Mundus animarum nostrarum ludus est, qui
 nos ad Deum deducat. Basil. 31.C
 Mundi anima Dei est potestas. ibid.
 Murem Christi corpus manducare posse,
 pro Catholica doctrina habitū, 178.179.P
 Mures aurei Philistæorum. 159.O
 Mysteria quomodo consideranda. 12.A.13.
 B.78.G
 In Mysterio adesse & carnaliter adesse pug-
 nantia. 33.C

N.

N Athanael in Gallia Evangelium annū-
 ciavit. 37.d
 Natiuitas Christi sacrificium dicitur. 41.D
 Naturæ vel substantiæ duæ in Christo. 21.B.
 43.D

Natura

Index.

- Natura est quod Deus vult, secundum Platonem, quo sensu accipiendum. 31.C
 Natura equo comparata. 31.C
 Natura Deo subiecta. 31.C
 Natura mundum non regit. 31.C
 Cypriani verba, *Panis non effigie, sed Naturam mutat*, explicata. 64.65.E
 Naziazeni monodiam Volaterranus immutauit & peruertit. 57.C
 Necessitas coegit vt communio sine vino celebraretur. 22.b
 Necessitas res diuersas facit. 39.d.76.g
 Necromantiæ delatus Papa Hildebrandus. 1.a
 Argumentum ab auctoritate Negatiue in sacris literis valet. 46.d
 Negligentia populi priuata Missæ fundamentum. 9.10.a.15.b
 Negligentia populi in Communionem percipiendi excommunicatione punita. 10.a
 Negligentia Papæ, & Cardinalium in Communicando. 10.11.a
 Negligentiæ popularis causa. 10.d
 Nemo & Nullus nomina, pro paucis vlturpata. 59.60.e
 Nestorius sceleratus hæreticus. 74.g.78.G
 Nestorij hæresim ementitur Hardingus. 74.g.45.D
 Pro Nicolao papa preces factæ quingentis antè annis, quam nasceretur. 7.a
 Hæc verba in nomine Christi tantum Hard. ementitur. 77.g
 Noruegiani sacerdotes mysticum calicem sine vino confecerunt. 22.b.75.g
 Nouatus in Italiâ aduentus. 45.d
 Nouatus hæreticus. 152.N
 Nouatus populum Romanum in sectas distinxit. 152.N
 Nuptiæ sacerdotum à Papa Hildebrando prohibita. 173.P
 Nuptiæ in omni hominum genere honorata. 150.N
 Nuptiæ martyrio non sunt impedimento. Ibid.
 Nutrices in Africâ Latinam linguam calauerunt. 121.1
- O.
- Oculorum duo genera habemus. 98.1
 Oculum euellere, Allegoria est. 79.g
 Oleum. 69.F
 Oleum linteum impositum. 92.h
 Oleum *zaburæ* Christi dictum quo sensu. 69.F
 Oleum est Christus, quo sensu. Ibid.
 Omnipotentiam suam Christus in aqua baptismi perinde ostendit, atque in Eucharistia. 6.A
 Omnipotentia diuina ad inania somnia adhibita. 25.C
 Omnipotentia diuina in baptismo operatur & in cæteris mysteriis. 65.F.70.F
 Argumentis ab Omnipotentia diuina ductis, præsci se hæretici, tãquam clypeis, defendebant. 73.G
 Augustini verba, *Caro Domini forma panis Opera*, explanantur. 186.Q
 Opus operatum: opus operans: opus operantis peregrina & barbara vocabula: de quorum sensu ipsorum inuentores nondum consentiunt. 161.O
 Opus operatum quid sit. Ibid.
 Opus operatum valere ad promerendam peccatorum veniam existimatum. Ibid.
 Orate pro me fratres. 45.d
- Orientales, ecclesiæ miserè diuexata. 176.p
 Origenes quo tempore vixit. 130.1
 Origenis error de nuptiis. 33.C
 Origenes se ipsum castrauit. 79.g
 Origenis opinio de Angelis, & cælestibus potestatibus. 140.m
 Origenes Magister ecclesiarum dictus. 198.r
 Origenes catechista fuit. 121.L
- P.
- Panis quotidianus. 16.b
 Panis communis ab vno Episcopo ad alium missus, consensus in religione testimonio fuit. 27.C
 Panis in sacramento remanet. 30.c.65.f.92.h. 99.1.40.D.54.E.63.F.67.F.69.70.F.72.F. 74.G.81.G.166.O.175.P.183.184.Q
 Panis est corporis Christi, & vitæ sanguinis sacramentum. 65.f
 Panis in lapidem mutatus. 91.h
 Panis mysticus materiam & naturam panis habet. 39.D
 Panis significat corpus Christi: Chrysost. 169.P
 Panis Eucharisticus annis septem seruatus. 56.e.
 Panis propositio. 76.g
 Hæc verba, *Panis, quem ego dabo est caro mea*, explicata. 5.A.44.45.D
 Panis sacramenti, si cum corpore Christi, quod designat, consecratur, nihil est. 69.70.F
 Cypriani verba, *Panis non forma, sed natura mutatus*, explicata. 64.65.F
 Panis est Christi corpus, quo sensu. 51.E. 54.E.63.64.F.69.F.79.G.92.H.169.P. 184.Q
 Panis sacramentalis rotundus instat denario: & quamobrem, Durand. 526.75.G
 Panis tantæ erat magnitudinis, quanta toti plebi sufficeret, & cultro, qui *sacra Lancea* dictus, & in eam vsu comparatus fuit, diuidebatur. 75.G
 Panem christum, cuius Apostoli de cælo deferunt in Missa Basilij, quemadmodum Hardingus affirmat. 54.C
 Verba Chrysoctomi, *Panis absumptus est vni diuina potentia*, explicata. 183.Q
 Sacramentum vocatur Panis cælestis. 92.H
 Christus Panis, seu cibus est, quo viuimus. 167.O.169.P
 Papa nomen antiquitus Græcorum sermone patrem significauit. 160.O
 Iupiter, magnum idolum, Papa dictus. 160.O
 Papa nomen omnibus communiter episcopis, non Romano solum pontifici tributum. 160.O
 Papa Ioanna femina. 7.a
 Pro Papa Nicolao oratum est septingentis antè annis quam nasceretur. 7.a
 Papa & Cardinales tam negligentes quam populus. 10.a
 Papa septies & quinquages maior Imperatoris. 26.c.187.Q
 Papæ presbyteri dicti, sine alio quoquam superiori eminentiæ titulo. 38.c. 37.d
 Papa qualem sibi potestatem vendicari, & tenuerit. 71.f
 Papa supra Deum & scripturas. 71.f
 Papæ sanctiones cum Petri sanctionibus pares. 127.1
 Papa sanctitatem recipit à cathedra. Ibid.
- Papa Bonifacius populum primum disunxit à sacerdote. 126.P
 Papa Hildebrandus sacramentum in ignem proiecit, quod loqui nollet. 173.P
 Papa Deudedit Missarum multitudinem primus inuexit. 98.1.101.f
 Papa potestatem supremam non tenuit intra sexcentos à Christo annos. 147.n
 Papa Syluester veneticus, familiarem cum dæmone consuetudinem habuit. 180.p
 Papa Sergius primus instituit vt agnus Dei caneretur in distributione mysteriorum. 74.G
 Sergius secundus Papa os porci dictus. Ibid.
 Sergius tertius Papa decessorem suum demortuum atque è sepulchro sublato capite truncavit, cuiusque cadauer in Tiberim proiecit. Ibid.
 Vniuersalis episcopi titulus, quid sit. 147.n
 Quisquis se vniuersalem sacerdotem vocat, Antichristi præcursor est. 147.n. 151.n
 Zosimus Papa pro primatu suo scripturam nullam citauit, Nicenum tantum concilium protulit à se corruptum. 147.n
 Miltiades Papa primatum vedit non verbi diuini iure, sed consuetudine duntaxat & præscriptione. 147.n.157.O
 Papæ primatus scripturis quibusdam ad id detoris confirmatus. 147.148.n.166.O. 170.p.174.p
 Qui Papæ non subest, seruari non potest. 147.n
 Hæc verba, *Super hanc Petram edificabo ecclesiam meam*, quomodo accipienda. 147.n. 163.O.173.p
 Petrus vniuersalis Apostolus non vocatur. 149.n.163.O
 Vniuersalis Episcopi titulo consentire, est vniuersæ ecclesiæ fidem euertere. 151.n
 Vniuersalis Episcopus sceleratum, horribileque nomen, contra Euangelium, & à Gregorio penitus repudiatum. 151.n.192. 9.99.I
 Cõuentientia vniuersalis Episcopi titulo nomina. 151.n
 Papa fratris & collegæ nomine appellatus. 152.n.166.O.173.p
 Papa Imperatori subiectus. 155.n
 Papæ in distribuendis indulgentiis potestas. 159.O
 Papa Canonum, sanctorumque patrum corruptor, 156.n.157.O.182.q. 189.q
 Papam Augustinus superbiæ & corruptionis accusat. 157.O
 Papæ primatus in Niceno Concilio non reperitur. 158.O
 Papæ primatus à conciliis improbat. 158.O
 Papæ primatus Mahometis sectæ coæuus. 157.O
 Papa inscribitur, *Dominus Deus noster Papa*. 156.O
 Papæ primatû ex Philosophia probat Hardingus, & Homero, & rationis conuenientia, 168.O
 Papa Phaethonti similis. 168.O
 Papa titulos christo vni proprios sibi affumit. 173.p
 Papa christo æqualis. 171.p
 Papæ hæretici, apostata, & magi fuerunt. 172.p.180.p
 Papæ nonnulli grammaticæ imperiti. 172.p

Index.

- Papa veri scripturarum sensus interpres. 172.p
 Papam Hardingus Balaamo & Caiaphæ cōparat. 179.p
 Papa toto mundo superior. 180.p
 In Papa D. Petrus habitat. ibid.
 Papa nationum gentiumque omnium princeps. 182.q
 Papa in ecclesiis Orientalibus nihil potuit. 172.p.177.178.p.182.q
 Papa excommunicatus. 183.q
 Papæ multi abdicati, alij ab Orientalibus episcopis, alij a Conciliis, alij ab imperatore. 183.q
 Papa nō præfedit omnibus conciliis. 186.q
 Papa confirmavit Concilia, vt cæteri episcopi. 186.q
 Papa accrescente diminutus est Imperator. 188.q
 Papa nunquam appellatus caput ecclesiæ. 196.r.200.r
 Papa appellatur Abel, Elias, Daud, Petrus, Christus. 201.r
 Papæ superbia & arrogantia. 203.r
 Papa non est purus homo. 69.F
 De Petri primatu vnde Papa suum vendicat, vide nomē Petrus.
 Paphnuus solus reliquis totius concilij patribus prælatus. 78.g
 Papiſtæ eodem modo, quo olim Eutyches & Auxentius hæretici loquantur. 132.L
 Papiſtæ populo perinde faciunt, ac quondam Samploni Philistæi. 188.Q
 Parafceue. 93.h
 Παροισία eiusdem viciniae conuentus. 36.c
 Παροισία integra episcopi diocesis. 37.c
 Paroecia primatam domum nunquam significat. 37.c
 Pascha myſticum, communio est. 21.b
 Ad Pascha communicandum, qui admissi. 80.g
 Pascha in insula Brytannia ad Græcæ ecclesiæ morem obseruatum. 27.c.112.k.127.l
 De Paschate obseruando contentio. 27.c
 Pastores in agro consecrant panem. 138.M
 Passioſi dominica. 3.a
 Paulus sacrilegij reus ab Hardingus citatus. 84.g
 Paulus maritus. 150.N
 Pauli verba Hardingus impiè eumentur. 84.g
 Pauli verborum *Per sanguinem illius redemptionem habemus*, quæ sic sententia. 11.A
 Paulus in Anglia Euangelium seuit. 112.k.127.l
 Horum Pauli verborum, *An non domos habetis ad manducandum & bibendum* interpretatio. 35.c
 Paulinus historicus, patrum scripta cõtaminauit. 89.h
 Pax. 103.i
 Pelagiani hæretici. 78.G
 Persarum rex Solis sc, Lunæque fratrem appellauit. 82.G
 Persequutio in ecclesia primitiua. 31.c.
 176.p
 Petitio principij in Dialectica quid sit. 12.a
 7.A
 Hæc verba, *Petra fuit Christus* explicata. 2.A.
 63.F.81.G.
 Super hanc Petram edificabo ecclesiam meam exposita. 148.n.164.o.173.p
 Petri corpus sepultum, atque iterum effosum. 45.d
 Petri fanum. 45.d
 Petrus uxorem habuit. 150.N
 Petro superſtite non fuit quisquam Christiannus princeps. 158.o
 Petrus septem post annis morte affectus, quam Iacobus. 149.n
 Petrus non est caput ecclesiæ. 202.r
 Paulus Petro æqualis. 167.o
 Petrus assumptus in societatem indiuiduæ Trinitatis. 201.r
 Petrus appellatus est caput ecclesiæ, priusquam Romam veniret. 377.196.197.201.r
 Petrus Antiochiæ primùm, deinde Romæ fedit. 181.190.q
 D. Petrus in Papa habitat. 180.p
 Petrus à patribus variè appellatur. 197.r
 Petrus Apostolorum princeps & caput, quo sensu. 197.200.r
 Phocas imperator primùm Romano pontifici concessit, vt caput omnium ecclesiarum diceretur. 51.e.151.o
 Phocæ perfidiæ, cædes, & nefaria scelera. 161.o
 Phocæ interitus. ibid.
 Platonis sententia de natura, & Deo. 31.C
 Plebs, Plebeij homines, vide, Populus.
 Plinij consilium. 44.D
 Plurima vocabulum, de duobus tantum, intellectum. 104.I
 Poenitentes templo exclusi antequam communio perageretur. 50.e
 Poetis mentiendi licentia concessa. 114.115.K
 Poetæ è republica, propter mentiendi morè exclusi. 111.K
 Poetæ alicubi sceleris magistri. 122.L
 Ad pontificem Romanum acres literas dat Irenæus. 27.c
 Pontifices Romani presbyteri appellati, nullo alio titulo adiecto. 27.c.37.d
 Pontifex Romanus nunquam appellatus vniuersalis episcopus, nec dictus caput ecclesiæ. 193.195.196.199.200.r
 Populus fideus in ecclesia miraculis in fraudem inductus. 1.a
 Populus in discis, & calicibus communicauit. 8.a
 Populus in ecclesia primitiua communionem quotidie percepit. 10.a
 Populus per cõtemptum dictus canes, & porci &c. 10.a.119.K.124.L.137.M
 Populus de ecclesia proiectus, quod à communionem se auerterit. 10.a
 Populi negligentia vnde oriatur. 10.ii.a
 Populus ab Hardingus iniuste accusatus. 12.a
 Populus persæpè sacerdotem præit pietate. 16.b
 Populus sacra mysteria manibus propriis accepit. 33.c
 Populus Romæ sacramentum quotidie participauit. 87.34.c.45.d.47.d
 a Populi inscitia & superstitione primùm orta est communio sub vna specie. 64.f
 Populus inhumanè appellatus, temerarius, rudis, belluæ vacantes ratione &c. 64.5.127.129.L.133.137.M
 Populus Christianæ fidei principia nescit. 13.b
 Popularis responſionis Amen, ad sacerdotis consecrationem explicatio. 134.M
 Populus sacrificium æquè offert ac sacerdos. 99.104.I
 Populus iussus sacras paginas domi habere, & scripturas legere. 119.K.127.L.133.M
 Plebs Israelitica, quorundam veteris testamenti capitum lectione prohibita, quousque ætate simul & iudicio maturuisset. 122.124.L
 Populus scripturarum lectione non interdicitur, fatente Hardingus. 119.K
 Plebei homines curiosi putidique idiotæ nuncupati. 126.127.L
 Plebi. consultiſſimum est in periculosis dissentientium de religione iudiciorum tempestatibus ad scripturas confugere. 129.L
 Populi in diuinis officijs negligentia è clerici socordia manauit iuxta Hardin. 40.d
 Populus in ecclesia Romana in misera cæcitate constitutus. 137.M
 Immenſa Potestas Dei. 6.A.25.31.C
 Presbyterium. 131.I
 Presbyter quisque ecclesiæ Dei rector, quo sensu. 92.h
 Præſentia realis in Ecclesia primitiua nunquam tradita. 1.2.3.9.12.A
 Præſentiam realem Christi ascensus infirmit. 6.A
 Præſens iacet in mensa Christus. 13.B
 Præſentia Christi spiritualis. 26.C.52.E
 68.F.78.G.91.H.156.N.157.168.O
 Præſentiam realem Græci ignorant. 34.C
 Præſentia Angelorum. 167.O
 Christus non est præſens corpore. 23.B.25.G.53.E
 Christus adest nobis cum præſens spiritu suo. 23.B.25.C
 Fide. 23.B.26.C
 in verbo suo. 23.B
 gratia, deitate, maiestate. 23.B.25.C
 Baptismo. 23.24.B.25.C
 Præſentia hæretici argumentum. 25.C
 Preces peregrinæ & scripturas, & rationis repugnant. 101.i
 Preces viſitato sermone omnes populi recitabant. 103.I
 Preces publicas Armeni, Russi, Aethiopes, Illyrici, Moscouitæ sua lingua celebrabant. 104.i
 Precum publicarum lingua nota factarum exempla. 117.118.k.131.I
 Precari spiritu & veritate. 135.m
 Preces peregrinæ inuitiles. 14.112.m
 Preces priuatæ, & publicæ. 143.144.m
 Preces publicæ priuatæ. efficaciores ibid.
 Preces Angelorum & Archangelorum pro genere humano. 157.O
 Vis horum nominum Princeps, principatus, caput. 165.o.197.r
 Principis pij autoritas & officium. 117.k.138.m
 Priuata perceptio prohibita. 28.c
 Procuſtes Gigas. 82.G
 Prouocationes Romam factæ à Conciliis generalibus damnantur. 175.176.p
 Prouocationes Romam factas Cyprianus improbat. 175.p
 Prouocare Romam Imperatores prohibent. 176.p
 Prouocationes Romam factæ à Bernardo penitus damnantur. ibid.
 Prouocatum est Romam in summis miseriis. ibid.
 Prouocationes à paribus ad pares. 178.p
 Prouocare à Papa ad Imperatorem in rebus de religione licet. ibid.
 Prudentium Hardingus eumentur. 109.110.K
 Psalliani hæretici & Monachi. 56.c
 Psalmsi dæmones abigunt, quo sensu. 140.m
 Psalmsi à pueris cantati. 143.m
 Psalmsi in Anglicum conuersi, iussu Aluredi. 132.L
 Psittacus totum symbolum Apostolicum pronunciare edoctus. 114.k
 Pythagoræ dictum de Deo. 11.a

Index.

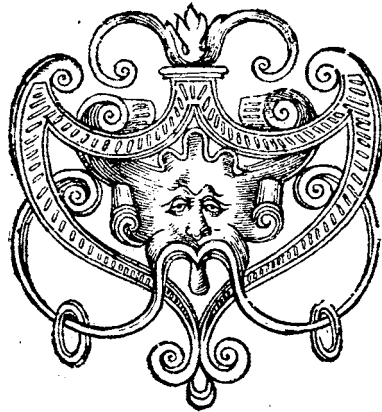
- Q**
Quotidianus panis. 16.b
 Quotidianum sacrificium. ibid.
- R**
Reconciliatio propriè æqualium est. 189.190.q
 Reconciliatio primatum non euincit. ibid.
 Regeneratio mirabile sacramentum. 24.B
 Rego verbum, variis modis sumptum. 201.r
 Reliquiæ culturæ. 35.c
 Remigius. 55.e
 Remissio peccatorum nulla corporis actione acquiritur, sed solo Christi sanguine, non Missæ, sed fidei duntaxat interuentu. 159.160.163.164.165.O
 Referuatio sacramenti Deo displicet. 35.c
 Referuatum sacramentum vtraque specie in Ecclesia primitiua. 87.88.h
 Referuatum sacramentum, non vt adoraretur, sed vt à populo acciperetur. 59.E. 177.P
 Referuatum sacramentum eousque dum verminaret. 60.E
 Referuatum sacramentum septem annis: Amphilocheus. 56.e.90.h
 Reuerentia in sacris rebus adhibenda. 10.a. 30.31.c
 Rex foeminam de religione consulit. 192.q
 Rex Lucius appellatus Christi vicarius. 201.r
 Rex Persarum Solis se, Lunæque fratrem appellauit. 182.q
 Roma antiquissima Occidentalis orbis ecclesia. 77.d
 Roma lumen à Græcia, Hierosolymis, Antiochia accepit. Ibid. 112.k.181.q.192.q
 Romana ecclesia non est catholica, sed particularis. 78.g
 Roma sexcies capta & direpta intra annos centum & quadraginta. 189.190.q
 Roma sedes apostolica appellata. 190.q
 Roma *Epitome o. bis terrarum*. 191.q
 Roma superstitionis caput. 192.q
 Romanæ sedis superbia. 203.r
 Romanus Clerus fœdè deprauatus. 37.38.d. 102.l.139.M.171.P
 Romulus & Theseus à Diis procreati putabantur. 35.C
 Ruffini translationem reprehendit Hardingus. 27.c
- S**
Sabbatum violatum. 76.g
 Sabbatum est quisque dies. 16.b
 Sacramenti definitio. 82.g.106.i.38.D. 77.G.92.H
 Sacerdos in Missa sibi, non populo præparat. 1.a
 Sacerdotes lignei. 11.a
 Sacerdos sui creatoris creator. 173.P
 Sacerdos in Missa pro aliis sacramentum sumit, & pro Christo orat. 155.N.158.O
 Sacramenta non sunt nuda signa & symbola. 3.A.38.D.67.69.70.F
 Sacramenta binos effectus, & fines habent. 18.b
 Sacramenta ex duabus rebus constant. 40.D. 78.G.166.O
 Sacramenti, & corporis Christi discrimen. 57.c.5.A.166.O.70.P
- Sacramentum pro se quisque, non alter pro altero accipit. 158.O
 Sacramenti abusus. 94.h
 In Sacramento miraculum nullum. 20.21.B.
 Sacramentum mortis Christi exemplar. 10.A
 Sacramentum quo sensu sacrificium dicitur. Ibid.
 Sacramentum res inanimata. 49.E
 Sacramentum est creatura. 40.D.55.E. 177.P
 Sacramenta sunt verba visibilia. 55.E
 In sacramento Christus est, quo sensu. 169.P
 Sacramentum Augustinus panem Domini vocat, Christum ipsum panem Domini. 170.P
 Sacramenti, rei que cuius & sacramentum similitudo. 176.P.184.Q
 In sacramento gratia Dei inest, quo sensu. 177.P
 Sacrificium purum, de quo Malachias vaticinatus est. 5.a.142.M.148.149.N
 Sacrificium noui Testamenti. 13.14.b
 Sacrificium quotidianum. 16.b.41.d
 Sacrificium dupliciter sumptum. 11.A
 Sacrificiū laudis & gratiarum actionis. 26. 27.E
 Sacrificium quotidianum ipse Christus est, qui & sacerdos & sacrificium est. 103.I. 150.N.153.N
 Sacrificium quare horrendum appelletur. 145.N
 Sacrificium panis & vini. 42.D.147.N
 Sacrificia veteris & noui Testamenti. 149.N. 151.N
 Sacrificium ineruentum. 148.149.N
 Sacrificium filij Dei Hardingus pecudum sacrificiis comparat. 104.I.
 Samona recens doctor Hardingianus. 517. 68.71.F
Sancta sanctis. 36.C
Sancta sanctorum Christi corpus, nō sacramentum. 42.D
 Sanguinem Christi bibere, est participem immortalitatis eius fieri. 11.A
 Sanguis Christi duplicis naturæ. Ibid.
 Sanguis Christi spiritualis dicitur, propter spirituale eiusdem perceptionem. Ibid.
 Christum verè & reipsa sanguinem suum in cœna profudisse docet Hardingus. 143.M
 Sanguis Christi in baptismo inuisibilis, quo sensu. 79.G
 Carnea & Sanguinem suum Christum tota Euangelij sui mysticam doctrinā vocat, quo sensu. 113.K
 Caro & Sanguis Christi infunditur in aures nostras, quando eius verbum audimus. 81.G.149.N
 Sanguinis Halisij profapia. 110.K
 A Sanguine & suffocato abstinentia. 79.g
 Saturninus in Galliam Euangelium aduexit. 37.d
 Scientia inflat, vetus inertium crimen cōtra Dei cognitionem coniectum. 125.L
Scientia inflat, Pauli verba explanata. Ibid.
 Schismata & sectæ oriuntur, quando Episcopi authoritas contemnitur. 152.153.n
 Scholæ Hierosolymis. 124.L
 Scripturæ non eiusdem generis vniuersæ. 122.L
 Scripturæ ab omnibus hominum generibus legendæ. Ibid.
 Scripturarum scientia humilitatem gignit. 125.L
 Scripturarum ignorantia malorum omnium causa. Ibid.
- Scripturæ aliis faciles, aliis obscuræ. 126.L
 Scripturæ consulendæ, quoties de religione controuersia est. 129.L
 Scripturæ sunt supra ecclesiam. 79.g
 Scripturæ concilij superiores. 102.103.I
 Scripturæ ab ignotis legendæ. 137.m.123.L
 Scripturæ in ecclesia primitiua ab hominibus plebeis domi lectæ. 119.120.L
 De Scripturis vernaculè legendis tres opinionones. 119.L
 Scripturæ à laicis potius, quàm à Monachis legendæ. Chryost. 120.124.L
 Serapion excommunicatus. 31.C
 Seueri Imperatoris *ὀρθουξ*. 109.K
 Signum quid. 38.D
 Simon Zelotes in Anglia euangelium annunciauit. 127.l
 Simeones Messalianorum author. 90.h
 Simeon Metaphrastes. 111.K
Solemnia Missarum. 45.d
 Soter. 44.45.d
Species homeni, ipsam substantialem aliquando significat. 79.G.90.H.185.Q
 Spiridion sanctus Episcopus maritus. 150.N
 Spiritus vbi vult spirat. 78.g
 Spiritus sanctus est Christi vicarius: Terxull. 169.p
 Staphylus Apostata. 2.a.128.L
 Stoicorum de Deo, natura, & mundi administratione sententia. 31.C
 Stuppianus frater. 100.I
Surgam corda. 112.118.k.13.B
 Syluester Papa sermonem cum Diabolo cōtulit. 180.p
 Synecdochis crebro vtuntur scripturæ. 83.g
 Syriaca lingua psalmi canebantur. 131.L
- T**
Tertullianum Hardingus dedita opera corrumpit. 29.30.c
 Tertullianus quid dicat Hardingus, minimè securare scribit. 86.H
 Tertullianus presbyter maritus, & martyr. ibid.
 Tertullianus de nuptiis. 150.N
 Teutonicus Augustinum corrumpit. 93.h
 Themistoclis argumentatio. 201.r
 Theodoretus pro hæretico damnatus. 167.o
 Theodoretum papistæ in Oxoniensi colloquio respuunt, Hardingus nunc accipit. 72.F
 Theodosium Imperatorem è cancellis egredi iubet Ambrosius. 131.l
 Theodorus archiepiscopus Cantuariensis. 11.a
 Theophylactus homo recens. 85.H
 Thesei pater ignotus. 35.C
 Thomæ Aquinati Christus in viso dixit, *Bene scripti de me Thoma*. 178.P
 Thomas Aquinas doctor Angelicus. 179.P
 Timotheani hæretici. 65.F
Traditionis nomen quemadmodum patres vsurpauerint. 121.L
 Transsubstantiationem Græcia atque Asia nunquam accepit. 23.b.48.D.69.F.70.F
 Transsubstantiatio recens admodum fœtus, & nuperrimè editus. 47.48.D.63.F.134.M
 Transsubstantiatio verbo Dei non probatur. 1.A.63.F.71.F
 Vis horum verborum, *Transsubstantiari*, & *Transselementari*. 70.F
 Transsubstantiatio nusquam nisi in ecclesia Romana obtinuit. 72.F

Index.

V.	Verbum Dei vocatur caro, panis, lac, &c. 167. O	Vlphilas Episcopus Arianus scripturas in linguam Gothicam transtulit. 120. 130. 131 L
V Aldo mercator. 129. L	Verè. 13. B	Z
Thomas Valeſius chroſicus. 30. c	Vermes combusti, corumque cineres in altari ſepultæ. 60. E	Z Ona virginis adorata. 209. x
Valentiniani hæretici. 180. p	Verres dictus <i>ovæp.</i> 193. r	Zofimus Papa pro primatu ſuo ſcripturam nullam citavit, Nicenum tantum Concilium protulit, à ſe corruptum. 148. u
Vandali Aphricam miſerè vaſtant. 190. q	Vicarius Chriſti. 169. p	
Venenum in pane euchariftico, itémque in poculo miniſtratum. 1. a	Victor Papa Venenum in calice bibit. 1. a	
Verbum Dei index & norma fidei. 161. o	Vino aquam miſceri in ſacramento minime neceſſarium. 23. b	
Verbum Dei adoratum. 38. D	Vinum longo tempore ſervatum. 92. h	
<i>Verbum caro factum eſt</i> , explicata. 65. F		

Series chartarum huius libri.

Prolegomena ſive Iuelli vita.	a b c d e f g h i k l m n o p q r omnes terniones, præter s. duernio.
Iuelli ipſius liber cõtra Hardingum.	a b c d e f g h i k l m n o p q r omnes terniones. Præter Q qui eſt duernio.
Apologia eccleſiæ Anglicanæ.	A B terniones C. quaternio.
Index.	* * j. ij. iij. * * j. ij.

6. 7. 73

